श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಪ್ರಥಮ ಭಾಗ

ಪದಗಳು: ಅ—ತಹ್ಲ

ಮುನ್ನುಡಿ:
ಲೋಕಶಿಕ್ಷಣ ಟ್ರಸ್ಟಿನ ಸಂಸ್ಥಾಪಕರಾದ
ಶ್ರೀ ಆರ್. ಆರ್. ದಿವಾಕರ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್‌ಎಲ್.ಬಿ.
ಅವರಿಂದ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ—ಪ್ರಕಾಶಕ:
ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕ
ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು
ಬೆಂಗಳೂರು

631

G. Sivapillai
Gorur
19.2.62

Regr. No 166
16.1.62
Rs 65/- fully paid by
cheque Receipt No 577
16.1.62

PRICE
FOR COMPLETE SET OF 2500 PAGES IN 5 VOLUMES
ORDINARY PAPER BOUND............RS. 75-00
CALICO BOUND..............................RS. 90-00
POSTAGE EXTRA

श्रीः

शब्दार्थकौस्तुभः

(प्रायौगिक संस्कृत-कर्णाटक शब्दकोशः)

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಪ್ರಥಮ ಭಾಗ

ಪದಗಳು: अ–उह्

ಮುನ್ನುಡಿ:
ಲೋಕಶಿಕ್ಷಣ ಟ್ರಸ್ಟಿನ ಸಂಸ್ಥಾಪಕರಾದ
ಶ್ರೀ ಆರ್. ಆರ್. ದಿವಾಕರ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್‌ಎಲ್.ಬಿ.
ಅವರಿಂದ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ:
ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್
ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ
ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕ
ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜು
ಬೆಂಗಳೂರು

ಪ್ರತಿಗಳು ದೊರೆಯುವ ಸ್ಥಳ:

ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ-ಪ್ರಕಾಶಕ, "ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ"

199, ನಾಯಕ ಚಾಲ್, ಗವಿಪುರಂ-ಗುಟ್ಟಹಳ್ಳಿ

ಬೆಂಗಳೂರು-19

Copies can be had of·

SAHITYA VIDWAN

CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA

Author-Editor, "Samskrita-Kannada Dictionary"

199, NAIK CHAL, GAVIPURAM-GUTTAHALLI

BANGALORE-19

शब्दार्थकौस्तुभः

A PRACTICAL

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

VOLUME I

WORDS : अ–उह्ल

FOREWORD
BY
Sri. R. R. DIWAKAR
Founder and Sole Trustee, Loka Shikshana Trust, Hubli

Compiled, Edited and Published
by
Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA
Assistant Professor of Sahitya
Sri Chamarajendra Samskrita College
BANGALORE

1961
BANGALORE PRESS
MYSORE ROAD, BANGALORE-18

Author-Editor and Publisher
Sahitya Vidwan
CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARY
Assistant Professor of Sahitya
Sri Chamarajendra Samskrita College
BANGALORE

Price Rs. 75=00
(For Complete Set of 2,500 Pages in 5 Volumes)
OCTOBER 1961

PRINTED BY
SRI. T. K. BALAKRISHNAN
SUPERINTENDENT
BANGALORE PRESS, MYSORE ROAD
BANGALORE 18

G. Sewajitha
Gorur
19.2.62

शब्दार्थकौस्तुभः

ಪ್ರಾಯೌಗಿಕ
ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

ಇದರಲ್ಲಿ ನಲವತ್ತು ಸಾವಿರಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪದಗಳು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. ಪದಗಳಿಗೆ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನ ಮತ್ತು ವ್ಯಾಕರಣರೀತ್ಯಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನದೊಡನೆ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ, ವೇದಾಂತ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮೊದಲಾದ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ, ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿನ ಪ್ರಯೋಗೋದಾಹರಣೆಗಳು, ಪೌರಾಣಿಕ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಪರಿಚಯ, ವಿಶೇಷ ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಮುಖ್ಯ ಧಾತುಗಳ ರೂಪಗಳು, ಇವುಗಳಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು ಮತ್ತು ಪರಿಶಿಷ್ಟದಲ್ಲಿ ಆಧುನಿಕ ವ್ಯವಹಾರೋಪಯೋಗಿಯಾದ ಸರ್ಕಾರದ ನಾನಾ ಇಲಾಖಾಧಿಕಾರಿಗಳು, ವಾಣಿಜ್ಯ, ವಿಜ್ಞಾನ ಇವುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಸಮಾನ ಪದಗಳು ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸೇರಿವೆ.

A Practical

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

Contains more than 40,000 classical words with derivations, Kannada equivalents and usages and words relating to various Sastras,—Sahitya, Tarka, Vyakarana, Vedantha, Astrology, etc., with explanations, some important selected roots with inflexions and Samskrita and Kannada equivalents to some important words pertaining to Science, Commerce, Government Officers of various branches, etc., in the Appendix.

A Practical

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

Contains more than 40,000 classical words with derivations, Kannada equivalents and usages and words relating to various Sastras: Sankhya, Tarka, Vyakarana, Vedanta, Astrology, etc., with explanations, some important selected roots with inflexions and Samskrita and Kannada equivalents to some important words pertaining to Science, Commerce, Government Officers of various branches, etc., in the Appendix.

FOREWORD

R. R. Diwakar,
Founder and Sole Trustee,
Loka Shikshana Trust, Hubli
and
Chairman, Gandhi Smaraka Nidhi

Camp: Bangalore,
19*th August* 1961.

I HAVE known Shri Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya, the Author-Editor of this *Samskrita-Kannada Dictionary*, for a long time. He has kept me informed of the huge efforts he has been making for publishing this "Life's Labour" as well as "Love's Labour" of his. I am glad to see that the first volume of about five hundred pages is now in the hands of the readers as a result of his persistent and unflagging endeavour.

Though not adequate, the financial support he has now got has at least made it possible for him to start publishing the work. It has encouraged him, and given him as well as the public full hope that this comprehensive and very useful Dictionary of 2,500 pages will see the light of day early enough.

As far as I know, this is the first work of its kind, so scholarly and of such dimensions in Karnataka. Kannada public will ever remain grateful for the undertaking which the author has now been able to bring to near completion by his ceaseless and steady toil.

Throughout, the author has used the Kannada script and the Indian numerals in their international form (as per our Constitution), except with reference to Sanskrit words and quotations, where he has used the Devanagari script. The knowledge of both the scripts therefore is necessary for the use of this great work, and I think it is as it should be.

I have no doubt that as days pass by, the very logic of the situation will persuade those who want to study Indian Culture and tradition as well as those who want to enrich and develop their own language, to study Sanskrit more and more. To us, Indians, Sanskrit is not merely an ancient language nor a language among many languages. It is the repository of a great world heritage; it is the language of a continuous and vital culture which is even now creative. It is at once a treasure-house and a golden quarry too for building up our own languages.

This Dictionary, therefore, has not come too soon for us. It is extremely useful to every Kannada student of Sanskrit. It is as useful to Sanskrit scholars and pandits who would like to render or present Sanskrit thoughts and works into Kannada. Kannada readers and writers can also with great advantage use this book for developing an exhaustive and accurate vocabulary in their own language.

I must say that the author has laboured hard and long. He has given root-meanings, quoted authorities in grammar, cited numerous and appropriate quotations from literary as well as other Sanskrit works and thus enriched the book not merely by words but by basic thoughts in the Sanskrit language.

Let me wish that the publication of other volumes follows suit in quick succession and adds a valuable aid to students of Kannada and Sanskrit in Karnataka.

R. R. Diwakar.

ಮುನ್ನುಡಿ

ಶ್ರೀ ಆರ್. ಆರ್. ದಿವಾಕರ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್‌ಎಲ್.ಬಿ.,
ಲೋಕಶಿಕ್ಷಣ ಟ್ರಸ್ಟಿನ ಸಂಸ್ಥಾಪಕರು,
ಗಾಂಧಿ ಸ್ಮಾರಕ ನಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರು ಮತ್ತು
ಬಿಹಾರಿನ ವಿಶ್ರಾಂತ ರಾಜ್ಯಪಾಲರು

ಬೆಂಗಳೂರು,
19 ಆಗಸ್ಟ್ 1961.

ಈ "ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ"ದ ಲೇಖಕರೂ, ಸಂಪಾದಕರೂ ಆದ ಶ್ರೀ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರನ್ನು ಬಹುಕಾಲದಿಂದಲೂ ನಾನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಲ್ಲೆ. ಅವರು ತಾವು ಕೈಕೊಂಡ ಈ ಮಹಾ ಪ್ರಯತ್ನದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮೇಲಿಂದ ಮೇಲೆ ನನಗೆ ತಿಳಿಸುತ್ತ ಬಂದಿದ್ದಾರೆ. ಇದೊಂದು ಜೀವಮಾನದ ಕೆಲಸ. ಪ್ರೇಮದಿಂದ ಪ್ರೇರಿತರಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. ಇಂಥ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಅವ್ಯಾಹತವಾಗಿ ನಡೆಸಿ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಪ್ರಥಮ ಸಂಪುಟ (ಸುಮಾರು 500 ಪುಟಗಳು) ವನ್ನು ಓದುಗರ ಕೈಗೆ ಒದಗಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಸಂತೋಷದ ವಿಷಯವಾಗಿದೆ.

ಈ ಗ್ರಂಥಪ್ರಕಟನೆಗೆ ಈಗ ಅಲ್ಪ ಸಾಹಾಯ್ಯವು ದೊರಕಿದ್ದು, ಅದು ಸಾಕಷ್ಟು ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ, ಪ್ರಕಟನಾ ಕಾರ್ಯ ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಆದರಿಂದ ಶಕ್ಯವಾಗಿದೆ. ಲೇಖಕರೂ ಸಾಹಾಯ್ಯದಿಂದ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ ಪಡೆದಿದ್ದಾರೆ. ಇದರಿಂದ ಜನತೆಗೂ, ಲೇಖಕರಿಗೂ ಅವರ 2,500 ಪುಟಗಳ ಬೃಹತ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರಕಾಶಪಡೆದೀತೆಂಬ ಆಶೆ ಬಲಗೊಂಡಿದೆ.

ನನಗೆ ತಿಳಿದಮಟ್ಟಿಗೆ ಇಷ್ಟೊಂದು ಪಾಂಡಿತ್ಯಪೂರ್ಣವಾದ, ವೈವಿಧ್ಯಪೂರ್ಣ ನವಮುಖಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಇಂಥ ಕೃತಿಯು ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿಯೇ ಪ್ರಥಮವಾಗಿದೆ. ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನು ತಮ್ಮ ಅವ್ಯಾಹತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಸುಪಾರಾಗಿ ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿದ ಲೇಖಕರಿಗೆ ಕನ್ನಡಿಗರು ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕೃತಜ್ಞರಾಗುವದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಗ್ರಂಥದುದ್ದಕ್ಕೂ ಲೇಖಕರು ಕನ್ನಡಲಿಪಿಯನ್ನು ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ನಮ್ಮ ಸಂವಿಧಾನದಲ್ಲಿ ನಿರ್ದೇಶಿಸಿದಂತೆ ಅಂಕಿಗಳನ್ನು ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಸ್ವರೂಪದಲ್ಲಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಉದಾಹರಣೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಸಂಗಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೇವನಾಗರಿ ಬಳಸಿದ್ದಾರೆ. ಆದ್ದರಿಂದ ಈ ಗ್ರಂಥ ಬಳಸಲು ಈ ಎರಡು ಲಿಪಿಗಳ ಜ್ಞಾನವೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿದೆ. ಅದು ಹಾಗಿರುವುದೂ ಒಳ್ಳೆಯದೇ.

ಕಾಲ ಕಳೆದಂತೆ, ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿ, ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಬಯಸುನವರು, ತಮ್ಮ ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಳನ್ನು ಬೆಳಸಿ, ಸಮೃದ್ಧಿಗೊಳಿಸಬೇಕೆನ್ನುವವರು ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕಲಿಯಬೇಕಾಗುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗುವದು. ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯೇ ಆ ರೀತಿ ನಿರ್ಮಾಣವಾಗುವುದೆಂಬಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಸಂಶಯವಿಲ್ಲ. ಭಾರತೀಯರಾದ ನಮಗಂತೂ ಸಂಸ್ಕೃತವು ಕೇವಲ ಪ್ರಾಚೀನ ಭಾಷೆಯಲ್ಲ: ಅನೇಕ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಇದೊಂದು ಎನ್ನುವಂತಿಲ್ಲ. ಅದು ವಿಶ್ವದ ಮಹಾ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಪರಂಪರೆಯನ್ನು ಕಾಯು ಕೊಂಡಿದೆ. ಈ ಭಾಷೆಯು ಅಖಂಡವಾಗಿ ಬೆಳೆಯುತ್ತ ಬಂದಿದೆ. ಚೈತನ್ಯಯುತ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯುಳ್ಳದ್ದಾಗಿದೆ. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಇಂದಿಗೂ ಕ್ರಿಯಾತ್ಮಕವಾಗಿದೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ಪ್ರಾದೇಶಿಕ ಭಾಷೆಗಳಿಗೆ ಪೋಷಕವಾದ, ಸಂಪದ್ಭರಿತ ಭಾಂಡಾರವೂ ಅಹುದು; ನವಜ್ಞಾನದ ಚಿನ್ನದ ಗಣಿಯೂ ಅಹುದು.

ಈ ದೃಷ್ಟಿಯಿಂದ ಶ್ರೀ ಚಕ್ರವರ್ತಿಗಳ ಶಬ್ದಕೋಶವು ಬಹಳ ಬೇಗವೇನೂ ಹೊರಬಂದಿಲ್ಲ. ಕನ್ನಡ, ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ಇದು ಅತೀವ ಉಪಯುಕ್ತವಿದೆ. ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯ ವಿಚಾರಗಳನ್ನು ಅನುವಾದಿಸ ಬಯಸುವ ಪಂಡಿತರಿಗೆ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವು ತುಂಬಾ ಸಹಾಯಕವಾಗುವದು. ಕನ್ನಡ ಪಂಡಿತರಿಗೂ ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಸಂಪತ್ತಿಯನ್ನು ವರ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕೂ, ಕನ್ನಡದ ಅನೇಕ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ನಿಶ್ಚಿತಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲಿಕ್ಕೂ ಅನುಕೂಲವಾಗುವದು.

ಈ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಸಿದ್ಧಗೊಳಿಸುವಲ್ಲಿ ಲೇಖಕರು ಬಹು ದೀರ್ಘಕಾಲ ವಿಶೇಷ ಶ್ರಮವಹಿಸಿದ್ದರೆಂದು ನಾನು ಹೇಳಲೇ ಬೇಕು. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಬ್ದಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತ್ಯರ್ಥಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಾಕರಣಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದಾರೆ. ಸಾಹಿತ್ಯದ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಉಚಿತ ಪ್ರಯೋಗೋದಾಹರಣೆಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶದಗೊಳಿಸಿದ್ದಾರೆ. ಹೀಗೆ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವು ಕೇವಲ ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರದೆ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷೆಯ ಮೂಲಭೂತ ವಿಚಾರಗಳ ಆಗರವಾಗಿದೆ.

ಇಂಥ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಎಲ್ಲ ಸಂಪುಟಗಳೂ ಬೇಗ ಪ್ರಕಟವಾಗಿ ಕರ್ಣಾಟಕದ ಕನ್ನಡ, ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೆ ತನ್ನ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಹಾಯ ನೀಡಲೆಂದು ಹಾರೈಸುವೆನು.

ಆರ್. ಆರ್. ದಿವಾಕರ.

श्रीः

ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ

नत्वा गुरूनन्तरायसमुदायनिवृत्तये।
उपासे श्रीहयग्रीवं ज्ञानानन्दमयं विभुम्॥

"कुर्वन्नेवेह कर्माणि जिजीविषेच्छतं समाः"
(ईशोपनिषत्)

"धर्मो रक्षति रक्षितः"
"स्वे स्वे कर्मण्यभिरतः संसिद्धिं लभते नरः"
(गीता १८-४५)

ಎಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಮೃತವಾಣಿಯಂತೆ ಮಾನವನು ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಡದೆ ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ಸಿದ್ಧಿಗಳನ್ನೂ ಪಡೆಯಬಹುದು.

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಮಾನವನು ಸುಖಸಾಧನವನ್ನರಿತೂ, ಅದರ ಅನುಷ್ಠಾನದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದರೂ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದಲೋ, ಕರ್ಮವಾಸನೆಯಿಂದಲೋ, ಸಂಸರ್ಗದೋಷದಿಂದಲೋ ಸುಖಸಾಧನವಾದ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಆಚರಿಸದೆಯೇ ಸುಖವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸುವುದೂ, ದುಃಖಹೇತುವಾದ ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಬಿಡದೆ ದುಃಖ ಬೇಡವೆನ್ನುವುದೂ ಸ್ವಭಾವ.

पुण्यस्य फलमिच्छन्ति पुण्यं नेच्छन्ति मानवाः।
न पापफलमिच्छन्ति पापं कुर्वन्ति यत्नतः॥

ತಿರ್ಯಕ್‌ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಗಿಲ್ಲದ ವಿಶೇಷವಾದ ವಿವೇಚನಾ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ಮಾನವನಿಗೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಇವನು ವಿವೇಕದಿಂದ ಬಾಳದಿದ್ದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ದಾನವನಾಗಿಯೇ ಇರುವನು.

ಮನುಷ್ಯನು ತನಗೆ ವಿಹಿತವಾದ ಪವಿತ್ರವಾದ ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ತನ್ನ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜ್ವಲಗೊಳಿಸಬೇಕು. ಸಂಸ್ಕೃತಿಯೆಂದರೆ ಸಮ್ಯಕ್‌ಕರಣವೆಂದರ್ಥ. ಮನುಷ್ಯನು ನಿತ್ಯಜೀವನದಲ್ಲಿ ತ್ರಿಕರಣಗಳಿಂದಲೂ ನಡೆಯಿಸುವ ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ವ್ಯವಹಾರವೇ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಗುರುತು. ಮೊದಲನೆಯದು ಕಾಯಪಾರಿಶುದ್ಧ್ಯ; ಎರಡನೆಯದು ವಾಕ್ ಪಾರಿಶುದ್ಧ್ಯ; ಮೂರನೆಯದು ಹೃದಯ ಪಾರಿಶುದ್ಧ್ಯ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಇದ್ದರೇನೇ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಜೀವನವಾಗುವುದು. ಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ವಿನಯ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಕಲೆ, ವೇಷ, ಭಾಷೆ, ಭೂಷಣ— ಇವೆಲ್ಲವೂ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಹೆಗ್ಗುರುತುಗಳು. ಇವೆಲ್ಲ ಪ್ರಾಂತಪ್ರಾಂತಕ್ಕೂ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿವೆ. ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದುದು. ಈ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯಲ್ಲಿ ಇಡೀ ವಿಶ್ವದ ಕಲ್ಯಾಣಭಾವನೆಯು ಎತ್ತಿಕಾಣುವುದು. ಭಾರತೀಯರ ಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕದೊಡನೆ ಹಾಸುಹೊಕ್ಕಾಗಿದೆ. ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಪ್ರಧಾನವಾದ ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ಚ್ಯುತಿಯುಂಟಾದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧಃಪತನವಾದಂತೆಯೇ.

ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರೂ ಸಹ ವಿಶ್ವದ ಯಾವ ದೇಶದಲ್ಲೂ, ಯಾವ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ ಕಾಣದ ಉತ್ತಮಸಂಸ್ಕೃತಿಗೆ ಮೂಲವಾದ ವೇದ, ವೇದಾಂಗಗಳು, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರ, ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ ಮುಂತಾದ ಸಕಲಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಯಾವ ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಕಂಡು ಮುಗ್ಧರಾಗಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ವಿಖ್ಯಾತ ಪಂಡಿತರಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಕಲಿತು ಮೇಲೆ ಕಂಡ ಅಪಾರ ಜ್ಞಾನಭಾಂಡಾರವನ್ನು ತಮ್ಮದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರೋ, ಯಾವ

ಭಾಷಾ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಇಂದಿನ ವಿಜ್ಞಾನಯುಗವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಲು ಮೇಲೆ ಕಂಡ ಅಮೂಲ್ಯ ನಿಧಿಯನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿಕೊಂಡರೋ ಅಂತಹ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರತ್ವಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಇಂದು ನಮ್ಮ ಮಕ್ಕಳು ಅದನ್ನು ದ್ವೇಷಿಸುವ ಕಾಲವೊದಗಿರುವುದು ಯಾವ ಸಂಸ್ಕೃತಿಪ್ರಿಯನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಾನೇ ನೋಯಿಸಲಾರದು?

ನಮ್ಮ ಭಾರತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಭಾಸ, ಕಾಳಿದಾಸ, ಭವಭೂತಿ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾ ಕವಿಗಳು ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯರ ಭವ್ಯ ಜೀವನವನ್ನು ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳ ಅನುಭವದಿಂದ ತಮ್ಮ ಕಾವ್ಯನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಕ್ಕೆಲ್ಲಾ ಹೃದಯಂಗಮವಾಗಿರುವಂತೆ ವರ್ಣಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಎಲ್ಲ ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಸನಾತನಧರ್ಮವೇ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದು. ಯಾವ ಪ್ರಾಂತದ ಸಂಸ್ಕೃತಸಾಹಿತ್ಯವನ್ನು ನೋಡಿದರೂ ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವೂ, ಪವಿತ್ರವೂ ಆದ ನಮ್ಮ ಸನಾತನಸಂಸ್ಕೃತಿಯು ಪ್ರಪಂಚದ ಎಲ್ಲರ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಆಕರ್ಷಿಸುವಂತೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿತವಾಗಿದೆ.

ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ವಿದೇಶದ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ಇಂದು ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯುಳಿದಿರುವುದು ನಾಟಕ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ. ನಮ್ಮ ಜೀವನವನ್ನು ಭವ್ಯವಾಗಿ ರೂಪಿಸತಕ್ಕ ಸಂಸ್ಕೃತಮಯವಾದ ಮಿಕ್ಕೆಲ್ಲ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲೂ ತಾತ್ಸಾರಭಾವನೆಯುಂಟಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಸಕಲ ವಿಧದಲ್ಲೂ ಹಿಂದುಳಿದವರಾಗಿ ಪರಸ್ಪರ ದ್ವೇಷ, ಅಸೂಯೆ, ಅಸಹನೆ ಮುಂತಾದ ಅನರ್ಥಕಾರಕಪ್ರವೃತ್ತಿಗೆ ಬಲಿಯಾಗಿ ನರಳಬೇಕಾಗಿದೆ. ಇಂದು ನಾವು ಪಡೆದಿರುವ ಆರ್ಥಿಕ, ನೈತಿಕ ಮತ್ತು ಸಾಮಾಜಿಕ ಅವನತಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ನಮ್ಮ ಸಂಸ್ಕೃತಿಯ ಅಧಃಪತನದಿಂದಲೇ.

ಆದುದರಿಂದ ಮಾನವನು ತನ್ನ ಜೀವನವನ್ನು ಭವ್ಯವಾಗಿ ರೂಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಮಯವಾದ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳನ್ನು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನಮಾಡಬೇಕೆಂದೂ, ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ಭಾರತೀಯನೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕಾದುದು ಅವಶ್ಯವೂ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವೂ ಎಂದೂ ಯಾರಿಗೂ ಒತ್ತಿಹೇಳಬೇಕಾದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯಿಲ್ಲ. ಎಲ್ಲಾ ವಿಧವಾದ ಪ್ರಗತಿಗೂ ಈ ಗ್ರಂಥಗಳು ಮೂಲಭೂತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ಭಾರತೀಯರು ಮಾತ್ರವಲ್ಲದೆ, ವಿದೇಶೀಯರೂ ಈ ಭಾಷಾ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಮಾನ್ಯತೆಯನ್ನೂ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹವನ್ನೂ ಕೊಡುತ್ತ ಈ ಭಾಷಾಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸಿ, ಅಮೂಲ್ಯ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಗ್ರಹಿಸಿ, ಸರ್ವತೋಮುಖವಾದ ಪ್ರಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ಆವಶ್ಯಕತೆ

ಇಂದು ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಕೂಲಂಕಷವಾದ ಪಾಂಡಿತ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಸಂಖ್ಯೆಯು ತೀರ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲೂ ಉಚ್ಚ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ ವಿದೇಶಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವುದು ನಮ್ಮೆಲ್ಲರಿಗೂ ತಿಳಿದ ವಿಷಯ. ಸಾಂಪ್ರದಾಯಿಕವಾಗಿ ಬಂದ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅಧ್ಯಯನ ಪದ್ಧತಿಯು ನಮ್ಮಲ್ಲಿ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಬೆಳೆದುಬಂದಿದ್ದರೆ ನಮ್ಮ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿವೃಂದಕ್ಕೆ ಈ ಕ್ಲೇಶವು ತಪ್ಪುತ್ತಿರಲಿಲ್ಲವೆ? ಇದು ಹೀಗೆಯೇ ಮುಂದುವರಿದರೆ ಇನ್ನು ಕೆಲವೇ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಭಾರತ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯೆಯೂ ಇತ್ತೆ? ಎಂಬ ಸಂಶಯ ಹುಟ್ಟುವ ಕಾಲವೂ, ವಿದೇಶೀಯರಿಂದಲೇ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವ ಸನ್ನಿವೇಶವೂ ಒದಗಬಹುದೆಂಬುದನ್ನು ಯಾರೂ ಮರೆಯಬಾರದು. ಯಾವ ನಮ್ಮ ಭಾರತದ ಜನತೆಯು ತಮ್ಮ ವಿದ್ಯೆಯ ಮಹಿಮೆಯಿಂದಲೂ, ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಜೀವನದಿಂದಲೂ ಇಡೀ ವಿಶ್ವಕ್ಕೇ ಆದರ್ಶರಾಗಿದ್ದರೋ ಅಂತಹ ಈ ಜನತೆಯು ಸಕಲ ಪ್ರಗತಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತು ಸಕಲ ಶ್ರೇಯಸ್ಸನ್ನೂ ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವುದು ಸಾಧುವಲ್ಲವೆ?

ಮಹಾತ್ಮಗಾಂಧಿಯವರೂ ಸಹ ತಮಗೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಉನ್ನತಮಟ್ಟದ ವ್ಯಾಸಂಗದ ಕೊರತೆಯನ್ನೂ, ಎಲ್ಲರೂ ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಕಲಿಯಬೇಕಾದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯನ್ನೂ ಈ ಕೆಳಗಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಿಂದ ಒತ್ತಿ ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ:

"If I had not acquired the little Samskrit that I learnt then, I should have found it difficult to take any interest in our sacred books. In fact I deeply regret that I was not able to acquire a more thorough knowledge of the language, because I have since realized that every Hindu boy and girl should possess sound Samskrit learning."

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಮಹತ್ತ್ವದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಹಿರಿಯ ನಾಯಕರೂ, ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯ ವಿದ್ವಾಂಸರೂ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು:

" Samskrit Literature is still able to keep its head high and to rank as first among the Literatures of the world."

DR. RAJENDRA PRASAD.
President of India.

"Samskrit is a language amazingly rich, efflorescent, full of luxuriant growth of all kinds. and yet precise and strictly keeping within the framework of Grammar which Panini laid down two thousand six hundred years ago. It spread out, added to its richness, became fuller and more ornate, but always it stuck to its original roots."

PANDIT JAWAHARLAL NEHRU,
Prime Minister of India.

"Samskrit language, whatever be its antiquity, is of a wonderful structure; more perfect than the Greek, more copious than the Latin and more exquisitely refined than either."

—SIR WILLIAM JONES.

"Samskrit is the language of languages."

—MAX MULLER.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ಜ್ಞಾನೋಪಾಯ

ಹೀಗೆ, ನಮ್ಮ ಜೀವಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವು ಅವಶ್ಯವೆಂದು ಹಿರಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರ ಮತ್ತು ನಾಯಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಪ್ರಾಯಃ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಷೆಗಳನ್ನೂ ಅಭ್ಯಸಿಸಲು ಆಯಾ ಭಾಷೆಯ ವ್ಯಾಕರಣ ಜ್ಞಾನವು ಮುಖ್ಯ. ವ್ಯಾಕರಣದಿಂದ ಪ್ರಾಯಃ ಯೌಗಿಕ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವೂ, ಕೋಶ (ನಿಘಂಟು) ಗಳಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯ ಯೌಗಿಕ ಮತ್ತು ರೂಢಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾದರೂ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಎಲ್ಲಾ (ರೂಢ ಮತ್ತು ಯೌಗಿಕ) ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳ ಅರ್ಥಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ವ್ಯಾಕರಣರೀತ್ಯಾ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಬೋಧಿಸಿ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶವು ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗುವುದು. ಈಗಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಂತಹ ಒಂದು ಶಬ್ದಕೋಶದಿಂದ ಭಾಷಾಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವುದು ಸುಲಭ.

ಈಗ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಆವಶ್ಯಕತೆ

ಪ್ರಾಚೀನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ವಾಚೋವಿಧೇಯವಾಗಿ ಕಂಠಪಾಠಮಾಡುವ ಪದ್ಧತಿಯಿದ್ದುದರಿಂದ ಮುಂದಿನ ವ್ಯಾಸಂಗವು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದಿತು. ಆದರೆ ಆಧುನಿಕ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಪದ್ಧತಿಯು ತೀರ ಭಿನ್ನವಾದುದರಿಂದ ಕಂಠಪಾಠದ ಪದ್ಧತಿಯು ಸರಿಹೊಂದುವುದಿಲ್ಲವಾಗಿದೆ. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ನಮ್ಮ ಭಾರತದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪ್ರಾಂತದವರು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಾರ್ಥಕೋಶಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಸೌಕರ್ಯ ಕಲ್ಪಿಸಿ ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾರೆ. ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಕೇವಲ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಶಬ್ದಕೋಶವನ್ನೇ ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ ನಮ್ಮ ಕರ್ಣಾಟಕ ದೇಶದಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯು ಬಹಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಇರುವುದು.

ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶದ ರಚನೆ

ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಖಿಲವಾಗುತ್ತಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಿದ್ಯೆಯು ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಜನತೆಗೆ ರುಚಿಸುವಂತೆ ಶಾಶ್ವತವಾದ ಕಾರ್ಯವೊಂದನ್ನು ಕೈಗೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಾಯಿತು. 1928ನೆಯ ಇಸವಿಯಲ್ಲಿ ಮದರಾಸಿನ ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯದ ಪುಸ್ತಕಭಾಂಡಾರಕ್ಕೆ ನಾನು ಹೋಗಿದ್ದಾಗ ಅನೇಕ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷೆಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಕೋಶಗಳಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ನಮ್ಮ ಕರ್ಣಾಟಕ ಭಾಷೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಆವಶ್ಯಕತೆಯು ಕಂಡುಬಂದುದೇ ಈ "**ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ**" ದ ರಚನೆಗೆ ಕಾರಣ.

ಈ ಕಾರಣದಿಂದ "**ಶಬ್ದಾರ್ಥಕೌಸ್ತುಭ**"ವೆಂಬ ಈ "**ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ**"ದ ರಚನೆಯು ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ 1932ರಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾಯಿತು. ಕೇವಲ ಪದ–ಪದಾರ್ಥಗಳ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭವಾದ ಇದರ ಕಾರ್ಯವು ಕೆಲವು ಕಾಲದ ಮೇಲೆ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶ, ಪದಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಪ್ರದರ್ಶನಗಳಿಂದ ಸ್ವಲ್ಪ ವಿಸ್ತರಗೊಂಡು ಅದರಿಂದಲೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗದೆ ಕಾವ್ಯಗಳ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರದರ್ಶನ, ಕೋಶಗಳ ಪ್ರಮಾಣ, ಮುಖ್ಯ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿಶೇಷ ವಿವರಣೆ ಇವುಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡಿತು. ಆಗ ನಮ್ಮ ಬೆಂಗಳೂರು ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜಿನ ಪ್ರಿನ್ಸಿಪಾಲರಾಗಿದ್ದ **ಶ್ರೀ ಜಿ. ಕೆ. ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯ,** ಎಮ್.ಎ., ಬಿ.ಟಿ. ಇವರ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ವೇದ ಮಹಾಪಾಠಶಾಲೆಯ ಪ್ರಿನ್ಸಿಪಾಲರಾಗಿದ್ದ ವೈದಿಕಧರ್ಮಾಚಾರ್ಯ **ಶ್ರೀ ಎನ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನ ಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು,** ಎಮ್.ಎ. ಈ ಮಹನೀಯರ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಲಹೆಯಿಂದಲೂ, ನಮ್ಮ ಮಿತ್ರರಾದ ಕೆಲವು ಪಂಡಿತರ ಸಲಹೆಯಿಂದಲೂ ಕ್ರಮೇಣ ಇನ್ನೂ ವಿಸ್ತರಗೊಂಡು ಈಗ ಈ ರೂಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವುದು. ಶ್ರೀಮಾನ್ ಜಿ. ಕೆ. ತಿಮ್ಮಣ್ಣಾಚಾರ್ಯರು ನನ್ನ ಪಾಠಪ್ರವಚನದ ಜೊತೆಗೆ ಕಾಲೇಜಿನ ಪುಸ್ತಕಭಾಂಡಾರದ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ನನಗೆ ವಹಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಈ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದರು. ಕಾಲೇಜಿನಲ್ಲಿ ಪಾಠಪ್ರವಚನಾದಿಗಳಿಗೆ ಕ್ಲುಪ್ತವಾದ ಕಾಲವನ್ನು ವಿನಿಯೋಗಿಸಿ ಉಳಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ರಚನೆಯ ಕಾರ್ಯವು ನಡೆಯುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇದರ ರಚನೆಗೆ ಇಷ್ಟು ದೀರ್ಘಕಾಲ ಹಿಡಿಯಿತು.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಪರಿಮಿತಿ

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯು ವೇದದಿಂದಲೇ ಮುಂದೆ ಬೆಳೆದುಬಂದಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅನಾದಿ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯ.

अनादिनिधना नित्या वागुत्सृष्टा स्वयम्भुवा ।
ऋषीणां नामधेयानि याश्च वेदेषु सृष्टयः ।।

(भा० शान्ति० २३९-९३)

ವೇದಗಳ ಕಾಲದಿಂದಲೂ ಬೆಳೆದು ಬಂದು ನಮ್ಮ ಸಕಲ ಸಾಂಸ್ಕೃತಿಕ ಗ್ರಂಥಗಳಿಗೂ ಮೂಲವಾಗಿರುವ ಮತ್ತು ಸರ್ವೋಪಕಾರಕವಾಗಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಙ್ಮಯವು ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದುದು. ವ್ಯಾಕರಣ ಮಹಾ ಭಾಷ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಸ್ಪಶಾಹ್ನಿಕದಲ್ಲಿ ಪತಂಜಲಿಮಹರ್ಷಿಗಳು, "बृहस्पतिरिन्द्राय दिव्यं वर्षसहस्रं शब्दपारायणं प्रोवाच, नान्तं जगाम" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಇದರ ಶಬ್ದರಾಶಿಯ ಇಯತ್ತೆ (ಪರಿಮಿತಿ) ಯನ್ನು ಯಾರಿಂದಲೂ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.

ಇಂತಹ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ಶಬ್ದರಾಶಿಯನ್ನೊಳಗೊಂಡಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ವಾಙ್ಮಯದ ಪದಗಳನ್ನು ಎಷ್ಟೆಷ್ಟು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಬರೆದರೂ ಅದು ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಅಪೂರ್ಣವೇ ಸರಿ.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ವ್ಯಾಸಂಗಿಗಳಿಗೆ ಬೇಕಾದ ಲೌಕಿಕ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ. ಗ್ರಂಥವಿಸ್ತರಭಯದಿಂದ ವೈದಿಕಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲಾಗಲಿಲ್ಲ. ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿಗಳ ವ್ಯಾಸಂಗಕ್ಕೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು ಅವುಗಳ ಪ್ರಯೋಗಪ್ರದರ್ಶನ ಪೂರ್ವಕ ಸೇರಿಸಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕಶಾಲೆಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಾಲೇಜಿನವರೆಗೂ ಎಲ್ಲಾ ದರ್ಜೆಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಉಪಯೋಗಿಸಲನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಇದರ ರಚನೆ ನಡೆದಿದೆ.

ನಮ್ಮ ಕರ್ಣಾಟಕದಲ್ಲಿ ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯು ಬೆಳೆದುಬಂದು ಮುಂದೆ ಅದೊಂದು ಸ್ವತಂತ್ರಭಾಷೆಯಾಗಿ ಆಧುನಿಕ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯವು ರೂಪಗೊಳ್ಳಬೇಕಾದರೆ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾ ಪರಿಕರ್ಮಿತವಾದ ಪ್ರಾಚೀನ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಅಧ್ಯಯನವೂ, ಅದರ ಅಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ನಿಷ್ಕೃಷ್ಟವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತಭಾಷಾಜ್ಞಾನವೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ದೇಶದ ಎಲ್ಲಾ ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಭಾಷಾ ಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳ ಸಲುವಾಗಿಯೂ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ರಚನೆಯು ನಡೆದಿದೆ.

ಶಬ್ದಗಳನ್ನು ಮೊದಲು ರೂಢ, ಯೌಗಿಕ ಮತ್ತು ಯೋಗರೂಢಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಬಹುದು. डित्थः, डवित्थः ಮೊದಲಾದ ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕೇವಲ ಸಮುದಾಯ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಪದಗಳು ರೂಢ. ಪ್ರಕೃತಿ ಪ್ರತ್ಯಯ (अर्च + ण्वुल् (अक), दशरथ + इञ्, राजन् + पुरुषः) ಮೊದಲಾದ ಅವಯವಗಳ

ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ अर्चकः, दाशरथिः, राजपुरुषः ಮೊದಲಾದ ಪದಗಳು ಯೌಗಿಕಗಳು. पङ्कजम् ಮೊದಲಾದ, ಧಾತುಪದಪ್ರತ್ಯಯ ಮೊದಲಾದ ಅವಯವ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧ್ಯವಾದ ಪಂಕಜನಿಕರ್ತೃರೂಪವಾದ ಅವಯವಾರ್ಥದೊಡನೆ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಪದ್ಮರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದಗಳು ಯೋಗರೂಢ.

ಶಬ್ದಗಳು ಕೃದಂತ, ತದ್ಧಿತಾಂತ ಮತ್ತು ಸಮಸ್ತಗಳೆಂದು ಮತ್ತೆ ಮೂರು ವಿಧವಾಗುವುವು.*

ಕೃದನ್ತ:—ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಪದವೂ ಧಾತುವಿನಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾದುದರಿಂದ† ಒಂದೊಂದು ಧಾತುವಿಗೂ तव्यः — अध्येतव्यम् (ಪುಟ 64), अनीयर् — अभिनन्दनीयः (ಪು. 150), अवेक्षणीयः (ಪು. 242), यत् — अभिनेयः (ಪು. 152), ण्यत् — अवहार्यः (ಪು. 232), भावे क्तः — अनुपठितम् (ಪು. 87), ईक्षितम् (ಪು. 392), कर्त० क्तः — अवतीर्णः (ಪು. 215), कर्म० क्तः — अर्थितः (ಪು. 196), क्तवतुः — आमोदितवत् (ಪು. 328), शतृ — आशासत (ಪು. 354), कर्त० शानच् — अवेक्षमाणः (ಪು. 242), कर्म० शानच् — आलिख्यमानः (ಪು. 344), भावे घञ् — अभिषेकः (ಪು. 159), आचामः (ಪು. 291), कर० घञ् — आच्छादः (ಪು. 293), कर्म० घञ् — अर्थः (ಪು. 193), अधि० घञ् — आदर्शः (ಪು. 307), भावे ल्युट् — अटनम् (ಪು. 33), अर्हणम् (ಪು. 202), कर० ल्युट् — अपिधानम् (ಪು. 133), कर्म० ल्युट् — अशनम् (ಪು. 246), अधि० ल्युट् — आयतनम् (ಪು. 329), ण्वुल् — आघट्टकः (ಪು. 289), तृच् — अभिनेतृ (ಪು. 152), ಇತ್ಯಾದಿ ಕೃತ್ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರುವುವಲ್ಲದೆ ಣ್ಯಂತ, ಸನ್ನಂತ, ಯಙನ್ತ, ಯಙ್‌ಲುಗನ್ತ ಇವುಗಳೊಡನೆಯೂ ಯಥಾಸಂಭವ ಸೇರಿ ಆಗುವ ರೂಪಗಳೂ, ಇವೆಲ್ಲಕ್ಕೂ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಆಗುವ ರೂಪಗಳೂ, ಉಣಾದಿ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಸೇರಿ ಆಗುವ ರೂಪಗಳೂ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾಗುವುವು.

ತದ್ಧಿತಾಂತ:—इनिः — अंशुमालिन् (ಪು. 2), खः — अर्वाचीनः (ಪು. 201), ठक् — आथर्वणिकः (ಪು. 307), आध्यासिकः (ಪು. 314), ठञ् — आग्रहायणिकः (ಪು. 389), आग्रहारिकः (ಪು. 289), ठन् — आपणिकः (ಪು. 318), छः — अन्तरीयम् (ಪು. 106), इष्ठन् — अशिष्ठः (ಪು. 247), धा — अष्टधा (ಪು. 254) ಇತ್ಯಾದಿ ಅಗಣಿತ ತದ್ಧಿತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಕೇವಲ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಕೃದಂತ, ಸಮಾಸಗಳ ಮೇಲೂ ನಾನಾ ವಿಧ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿ ಅಸಂಖ್ಯಾತ ರೂಪಗಳು ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವುವು.

ಸಮಸ್ತ:—**अव्ययी०** — अधिहरि (ಪು. 60), अभिसायम् (ಪು. 161), आमित्रम् (ಪು. 326), आप्रपदम् (ಪು. 332), **तत्पुरुषः** — अङ्गराजः (ಪು. 24), अद्रिराजः (ಪು. 51), आर्यपुत्रः (ಪು. 340), **बहुव्रीहिः** — अनूरुः (ಪು. 101), अनूरुसारथिः (ಪು. 101), आप्तकामः (ಪು. 321), इभाननः (ಪು. 385), **द्वन्द्वः** — अग्नीवरुणौ (ಪು. 17), अग्नीषोमौ (ಪು. 17), अग्नेन्द्रौ (ಪು. 17) ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳು ಅಗಣಿತವಾಗುವುವು.

ಈ ರೀತಿ ಅಗಾಧವಾದ ಶಬ್ದರಾಶಿಗೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿವರಿಸುವ ಸಾಹಸಕ್ಕೆ ನಾನು ಕೈಹಾಕಿದುದು "मन्दः कवियशःप्रार्थी" ಎಂದು ಕಾಳಿದಾಸ ಮಹಾಕವಿಯು ಹೇಳಿದ ಮಾತಿನಂತಾಗಿದೆ. ಆದರೆ ಮಿತಪ್ರಜ್ಞನಾದ ನನ್ನ ಬುದ್ಧಿಶಕ್ತಿಗೂ, ನನ್ನ ಆರ್ಥಿಕಶಕ್ತಿಗೂ ಮೀರಿರುವ ಈ ಮಹಾಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪರಮಾತ್ಮನು ನನಗೆ ವಹಿಸಿ ನೆಪಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ನನ್ನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲೇಖನಿಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಿಸಿ ತಾನೇ ಬರೆಯಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಆ ಪರಮಾತ್ಮನೇ ಇದರ ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ಪ್ರಚಾರಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಸೌಕರ್ಯಗಳನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವನೆಂಬ ದೃಢನಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಧೈರ್ಯಗಳಿಂದ ಈ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಮುಂದುವರಿದಿರುತ್ತೇನೆ.

ಪರಮಾತ್ಮನ ಕೃಪೆಯಿಂದ ಯಥಾಮತಿ ಸಂಕಲಿತವಾದ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವು 40,000 ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚು ಪದಗಳನ್ನು ಒಳಗೊಂಡು 1200 ಪುಟಗಳಲ್ಲಿ ಮುದ್ರಿತವಾಗಬಹುದೆಂದು ಮೊದಲು ಅಂದಾಜುಮಾಡಲಾಗಿದಿತು. ಆದರೆ

---

* ಯಾಸ್ಕರು ಶಬ್ದಪ್ರಪಂಚವನ್ನು ನಾಮಪದ, ಆಖ್ಯಾತ (ಕ್ರಿಯಾಪದ), ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಮತ್ತು ನಿಪಾತಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿಂಗಡಿಸಿದ್ದಾರೆ:

"तद्यान्येतानि चत्वारि पदजातानि नामाख्याते चोपसर्गनिपाताश्च तानीमानि भवन्ति" (नि० १-१-८)। ಆದರೆ ಶಾಕಟಾಯನರ ಮತದಂತೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ನೇರವಾಗಿ ಅರ್ಥಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ ಹೊಂದಿರದೆ ನಾಮಾಖ್ಯಾತಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವಿಶೇಷವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತವೆ.

† "नाम च धातुजमाह निरुक्ते व्याकरणे शकटस्य च तोकम्" (पातञ्जलमहाभाष्यम्)।

ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಗ್ರಂಥವು ಬರಬರುತ್ತಾ ವಿಸ್ತರಗೊಂಡು 2000 ಪುಟಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ವಂತಾಗಿ ಈಗಿನ ಅಂದಾಜಿನಲ್ಲಿ ಸುಮಾರು 2500 ಪುಟಗಳಿಗೆ ಏರಬಹುದೆಂದು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ.

ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಇಂತಹ ದೊಡ್ಡ ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ಸಹಜವಾದ ಭ್ರಮಪ್ರಮಾದಗಳಿಂದ ಮುದ್ರಣ ಮತ್ತು ವಿಷಯಗಳ ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯವು ಸಂಭವಿಸುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯ. ಈ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟೂ ಅಂತಹ ಸ್ಖಾಲಿತ್ಯಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶ ಕೊಡಕೂಡದೆಂಬ ಉದ್ದೇಶವಿದ್ದರೂ ಕಳೆದ ಐದಾರು ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ನಾನು ಆರ್ಥಿಕವಾಗಿ ಅವರ್ಣನೀಯವಾದ ತೊಂದರೆಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸಿ ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಕಿಂಚಿತ್ತೂ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದೆ ನನಗೂ ಗೋಚರವಾಗದ ಕೆಲವು ತಪ್ಪುಗಳು ಬಿದ್ದಿವೆ. ಅಕರ್ಮಕ ಪದದಲ್ಲಿ ಶ್ರ ಧಾತುವಿಗೆ ಬದಲಾಗಿ ಶೃಣ್ ಎಂದೂ, ಅಲಙ್ಕಾರ ಪದದಲ್ಲಿ (೩-೩-೧೨೧) ಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ (೩-೩-೧೯) ಎಂದೂ ಅಚ್ಚಾಗಿದೆ. ಇಂತಹ ತಪ್ಪುಗಳನ್ನು ಶೋಧಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ಪಟ್ಟಿಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗುವುದು. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಗುಣಗ್ರಾಹಿಗಳಾದ ಸಹೃದಯರು ಸಹೃದಯತೆಯಿಂದ ಕೊಡುವ ಸಲಹೆಗಳಿಗೆ ಸ್ವಾಗತವುಂಟು. ಈ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ Sir Monier Monier Williams ರವರು ತಮ್ಮ "Samskrita-English Dictionary" ಯ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆಯಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಎರಡು ಮಾತುಗಳನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತೇನೆ:

"It is said of the Author of a well-known Dictionary that the number of mistakes which his critics discovered in it, were to him a source of satisfaction rather than annoyance. The large a work, he affirmed, the more likely it was to include errors, and a hypercritical condemnation of these was often symptomatic of a narrow-mindedness which could not take in the merit of any great performance as a whole."

ಇಂತಹ ಗ್ರಂಥಗಳ ರಚನೆಗೆ ಅನೇಕ ವಿಧ ಸೌಕರ್ಯಗಳು ಬೇಕು ಮತ್ತು ಜೀವಿಕೆಯು ಸುಭದ್ರವಾಗಿರಬೇಕು. ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ರಚನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನನಗೆ ಕೇವಲ ಅಲ್ಪ ಸಂಬಳ ಬರುತ್ತಿದ್ದರೂ ಕಷ್ಟಜೀವನದಲ್ಲಿಯೂ ಹೇಗೋ ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ರಚನೆಯ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಒಂದು ರೂಪಕ್ಕೆ ತಂದುದಾಯಿತು. ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಪಡೆದು ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದಾಗ ನನ್ನ ಜೀವಿಕೆಯ ಸಮಸ್ಯೆಯೊಂದು ಉದ್ಭವಿಸಿ ಬಹಳ ಕ್ಲೇಶದಲ್ಲೇ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂದುವರಿಸಬೇಕಾಯಿತು. ಈ ಒಂದು ಕಾರಣದಿಂದ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗದ ಪ್ರಕಟನ ಕಾರ್ಯವು ಇಷ್ಟು ತಡವಾಗಿ ನಡೆಯಬೇಕಾಯಿತು.

ಅಲ್ಪಸ್ವಲ್ಪ ದೊರೆತ ಆರ್ಥಿಕ ನೆರವಿನೊಡನೆ ಸಾಲವನ್ನೂ ತೆಗೆದು ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿದೆನು. ಬಹುದ್ರವ್ಯ ಸಾಧ್ಯವಾದ ಇದರ ಮುದ್ರಣದ ಖರ್ಚಿನೊಡನೆ ಸಾಲದ ಬಡ್ಡಿಯೂ ಸೇರುವುದು ಅನಿವಾರ್ಯವಾಯಿತು. ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೂ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದಲೂ ನಡೆದ ಈ ಗ್ರಂಥದ ಮುದ್ರಣದ ಖರ್ಚು ಎಷ್ಟೇ ಹೆಚ್ಚಾದರೂ ಇದರಿಂದ ಹೆದರಿ ಮನಸ್ಸು ಹಿಂಜರಿಯಲಿಲ್ಲ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಲ್ಪವಾಗಿದ್ದರೂ ಕ್ರಮೇಣ ತಕ್ಕಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರವಾದ ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಹಾಯ್ಯ ದೊರೆತು ಧೈರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡಿದೆ.

ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಧನ್ಯವಾದಗಳು

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ ಇಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಉದಾರವಾಗಿ ಸಾಹಾಯ್ಯ ಮಾಡಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿರುವ ನಮ್ಮ ಮೈಸೂರು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಜರು ಮತ್ತು ಶ್ರೀಮನ್ಮಹಾರಾಣಿಯವರು, ಭಾರತಸರ್ಕಾರ, ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಹೈದರಾಬಾದು ಸರ್ಕಾರಗಳು, ಮೈಸೂರು ವಿಶ್ವವಿದ್ಯಾನಿಲಯ, ಮಠಾಧಿಪತಿಗಳು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಾಭಿಮಾನಿಗಳಾದ ಆಸ್ತಿಕ ಮಹಾಜನರು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ xxvi ಪುಟದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ನಮ್ಮ ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ನಾನು ಮೂರು ಸಲ ದೆಹಲಿಗೆ ಹೋಗಿದ್ದಾಗಲೂ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯನ್ನೂ, ಮುದ್ರಿತ ಪುಟಗಳನ್ನೂ ನೋಡಿ ಸಂತೋಷಪಟ್ಟು ಅಮೂಲ್ಯವೂ, ಉಪಯುಕ್ತವೂ ಆದ ಅನೇಕ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಿದ ನಮ್ಮ ಭಾರತದ

ಉಪರಾಷ್ಟ್ರಪತಿ ಭಾರತರತ್ನ	ಡಾ॥ ಎಸ್. ರಾಧಾಕೃಷ್ಣನ್ ರವರು
ಲೋಕಸಭಾಧ್ಯಕ್ಷ	ಶ್ರೀ ಎಮ್. ಅನಂತಶಯನಂ ಅಯ್ಯಂಗಾರ್ ಅವರು
ಕೇಂದ್ರ ಸರ್ಕಾರದ ಮಾನ್ಯ ಸಚಿವರಾದ	ಶ್ರೀ ಡಿ. ಪಿ. ಕರಮರಕರ್ ಅವರು
,,	ಶ್ರೀ ಬಿ. ಎನ್. ದಾತಾರ್ ಅವರು
,, ಪ್ರೊ॥	ಶ್ರೀ ಹುಮಾಯೂನ್ ಕಬೀರ್ ಅವರು
,,	ಶ್ರೀ ಕೆ. ಸಿ. ರೆಡ್ಡಿಯವರು
ಲೋಕ ಸಭಾಸದಸ್ಯ	ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಕೇಶವಯ್ಯಂಗಾರ್ ಅವರು

ಈ ಮಹನೀಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನಂತ ಧನ್ಯವಾದಗಳನ್ನರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಅನೇಕ ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡುತ್ತಿರುವ ಮತ್ತು ನನ್ನ ಸ್ಥಿತಿಗತಿಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿರುವ ಲೋಕಶಿಕ್ಷಣ ಟ್ರಸ್ಟಿನ ಸಂಸ್ಥಾಪಕರೂ, ಗಾಂಧಿ ಸ್ಮಾರಕ ನಿಧಿಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷರೂ, ಬಿಹಾರಿನ ವಿಶ್ರಾಂತ ರಾಜ್ಯಪಾಲರೂ, ಹಿರಿಯ ಸಾಹಿತಿಗಳೂ, ಉದ್ದಾಮ ದಾರ್ಶನಿಕರೂ ಆದ **ಶ್ರೀ ರಂಗನಾಥ ರಾಮಚಂದ್ರ ದಿವಾಕರ**ರವರು ಈ ಶಬ್ದಕೋಶಕ್ಕೆ ಬೆಳಕನ್ನು ತೋರಲು ಅಮೂಲ್ಯವಾದ ಮುನ್ನುಡಿಯನ್ನು ಬರೆದು ಜನತೆಗೆ ಇದರ ಹಿರಿಮೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಪರಮೋಪಕಾರ ಮಾಡಿರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಈ ಮಹನೀಯರಿಗೆ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ರಚನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅನೇಕ ವಿಧ ಸಲಹೆಗಳನ್ನು ನೀಡಿ ಉಪಕರಿಸಿದ

ಶ್ರೀಯುತರಾದ—

1. ರಾವ್ ಬಹದ್ದೂರ್, ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಪ್ರವಚನರತ್ನ, ಮಾಧ್ವಭೂಷಣ
   ಪ್ರೊ॥ ಬಿ. ವೆಂಕಟೇಶಾಚಾರ್ಯರು, ಎಂ.ಎ., ಎಫ್.ಇನ್ಸ್ಟ.ಪಿ. (ಲಂಡನ್), ಎಫ್.ಎನ್.ಐ.
2. ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಸಿ. ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್‌ಎಲ್.ಬಿ. ಅವರು
3. ವಿದ್ಯಾವಿಭೂಷಣ ಎಂ. ಪಿ. ಎಲ್. ಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಎಂ.ಎ., ಎಂ.ಎಲ್.ಸಿ. ಅವರು
4. ಶ್ರೀ ಕೆ. ಎಸ್. ಧರಣೇಂದ್ರಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ. ಅವರು
5. ಆಸ್ಥಾನವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ ತಿರು. ತಿರು. ಶ್ರೀನಿವಾಸಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು
6. ,, ,, ನು. ಸೋ. ತಿರುನಾರಾಯಣಯ್ಯಂಗಾರ್ಯರು
7. ,, ,, ಪಿ. ಎಸ್. ದೀಕ್ಷಾಚಾರ್ಯರು
8. ,, ,, ಎಂ. ಎಸ್. ರಂಗನಾಥಾಚಾರ್ಯರು
9. ,, ,, ಎ. ಸುಬ್ಬಯ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು
10. ವಿದ್ವಾನ್ ,, ಪಾಣ್ಯಂ ಸುಂದರಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು
11. ,, ,, ಕೆ. ನರಸಿಂಹಾಚಾರ್ಯರು
12. ,, ,, ಹೆಮ್ಮಿಗೆ ದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯರು
13. ಆಗಮಧರ್ಮರಕ್ಷಣಾ ಧುರೀಣ, ಆಗಮರತ್ನ
    ಶ್ರೀ ಆಗಮಿಕ ಕೃಷ್ಣದೀಕ್ಷಿತರು
14. ವಿದ್ವಾನ್ ,, ಎನ್. ರಂಗನಾಥಶರ್ಮರು
15. ಪಂಡಿತಮಣಿ ,, ಪಿ. ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್, ಬಿ.ಎಸ್‌ಸಿ. ಅವರು
16. ಆಯುರ್ವೇದ ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ರಾಮಚಂದ್ರಾಚಾರ್ಯರು

ಈ ಮಹನೀಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ನನ್ನ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನಂತ ವಂದನೆಗಳು.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಹಸ್ತಪ್ರತಿಯ ಪುನರ್ವಿಮರ್ಶೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಮ್ಮ ಅಮೂಲ್ಯ ಸಮಯವನ್ನು ಇದಕ್ಕಾಗಿ ವಿನಿಯೋಗಿಸಿ ಉತ್ತಮ ಸಲಹೆಗಳೊಡನೆ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ವ್ಯಾಕರಣ ಪ್ರಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ವೇದಾನ್ತ ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ ಟಿ. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು ಮತ್ತು

ವೇದಾನ್ತ ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಎಸ್. ಅನಂತರಂಗಾಚಾರ್ಯರು, ಬಿ.ಎ. (ಆನರ್ಸ್), ಬಿ.ಟಿ. ಅವರಿಗೂ, ಮುದ್ರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತ ಸಲಹೆಗಳೊಡನೆ ಇದರ ಕರಡಚ್ಚಿನ ಸಂಶೋಧನೆಯನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸುತ್ತಿರುವ ಪಂಡಿತಮಣಿ ಶ್ರೀ ಪಿ. ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್, ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ. ಅವರು ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾನ್ ಕನ್ನಡ ಪಂಡಿತ ಶ್ರೀ ಜಿ. ಎಸ್. ಆದಿಶೇಷಯ್ಯನವರು ಈ ಎಲ್ಲ ಮಹನೀಯರಿಗೂ ಅನಂತ ವಂದನೆಗಳು.

ಈಗ್ಗೆ ಐದಾರು ವರ್ಷಗಳಿಂದಲೂ ನನ್ನ ಜೀವಿಕೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಿದ ಸಮಸ್ಯೆಯಿಂದ ನಾನು ಕ್ಲೇಶ ಪಡುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ನನ್ನ ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಆರ್ಥಿಕನೆರವನ್ನು ನೀಡಿ ನನ್ನನ್ನು ಸಲಹಿ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಮುದ್ರಣ ಕಾರ್ಯವು ನಿರ್ವಿಘ್ನವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಸೌಕರ್ಯ ಕಲ್ಪಿಸಿಕೊಟ್ಟು ಉಪಕರಿಸಿದ

ಶ್ರೀಯುತರಾದ ವೈದಿಕಧರ್ಮಾಚಾರ್ಯ	ಶ್ರೀ	ಎನ್. ಮಲ್ಲಿಕಾರ್ಜುನಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು, ಎಂ.ಎ.
ಪಂಡಿತಮಣಿ	,,	ಪಿ. ಜಿ. ಶ್ರೀನಿವಾಸನ್, ಬಿ.ಎಸ್ಸಿ. ಅವರು
ವಿದ್ವಾನ್	,,	ಎನ್. ಕೆ. ಶ್ರೀನಿವಾಸಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು
,,	,,	ಟಿ. ಸೀತಾರಾಮಶಾಸ್ತ್ರಿಗಳು
,,	,,	ಹೆಮ್ಮಿಗೆ ದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯರು
	,,	ಎಂ. ಆರ್. ಶಿಂಗ್ರಾಚಾರ್ಯರು
	,,	ಎಸ್. ಶಂಕರಪ್ಪನವರು, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ.
	,,	ಎಸ್. ದೇಶಿಕಾಚಾರ್ಯರು, ಎಂ.ಎಸ್ಸಿ.

ಈ ಮಹನೀಯರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಅನೇಕ ವಿಧತೊಂದರೆಗಳಿಂದ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವು ನಿಂತುಹೋಗುವ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವು ಸುಗಮವಾಗಿ ನಡೆಯಲು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕರ ಸನ್ನಿವೇಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಪರಮೋಪಕಾರಮಾಡಿದ

(1) ಮಾನ್ಯ ಸಚಿವರಾದ ಶ್ರೀ ಟಿ. ಮರಿಯಪ್ಪನವರು, ಬಿ.ಎ., ಎಲ್ಎಲ್.ಬಿ.
(2) ,, ಶ್ರೀ ಕಡಿದಾಳ್ ಮಂಜಪ್ಪನವರು, ಬಿ.ಎ., ಎಲ್ಎಲ್.ಬಿ.
(3) ಪ್ರದೇಶ ಕಾಂಗ್ರೆಸ್ ಅಧ್ಯಕ್ಷರಾದ ಶ್ರೀ ಎಸ್. ನಿಜಲಿಂಗಪ್ಪನವರು, ಬಿ.ಎ., ಎಲ್ಎಲ್.ಬಿ.
(4) ವಿಶ್ರಾಂತ ಉಪಕುಲಪತಿ ಶ್ರೀ ವಿ. ಎಲ್. ಡಿಸೌಜಾ, ಬಿ.ಎ., ಬಿ.ಕಾಂ. ಅವರು
(5) ಶ್ರೀ ಎಸ್. ಕೆ. ವೆಂಕಟರಂಗಯ್ಯಂಗಾರ್, ಬಿ.ಎ., ಎಲ್ಎಲ್.ಬಿ. ಅವರು
(6) ರಾಜಸೇವಾಸಕ್ತ ಶ್ರೀ ಸಿ. ಕೆ. ವೆಂಕಟರಾಮಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಎಲ್ಎಲ್.ಬಿ. ಅವರು
(7) ಶ್ರೀ ಎ. ಎನ್. ಮೂರ್ತಿರಾವ್, ಎಂ.ಎ. ಅವರು
(8) ವಿದ್ಯಾವಿಭೂಷಣ ಶ್ರೀ ಎಂ. ಪಿ. ಎಲ್. ಶಾಸ್ತ್ರೀ, ಎಂ.ಎ. ಅವರು
(9) ಪ್ರಜಾವಾಣಿ ಸಂಪಾದಕರಾದ ಶ್ರೀ ಟಿ. ಎಸ್. ರಾಮಚಂದ್ರರಾಯರು
(10) ಶ್ರೀ ಕೆ. ಎಸ್. ಧರಣೇಂದ್ರಯ್ಯ, ಎಂ.ಎ., ಬಿ.ಟಿ. ಅವರು

ಇವರೆಲ್ಲರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳು.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಮುದ್ರಣಕ್ಕಾಗಿ ಬೃಹತ್ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಕಾಗದವನ್ನು ಒದಗಿಸಿಕೊಟ್ಟ ಮೈಸೂರು ಕಾಗದದ ಕಾರ್ಖಾನೆಯವರಿಗೂ, ಈ ಕಾಗದವನ್ನು ಕೊಳ್ಳಲು ಆರ್ಥಿಕ ಸಾಹಾಯ್ಯ ನೀಡಿದ, ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ನಿರತಿಶಯ ಪ್ರೇಮವುಳ್ಳ ಮೈಸೂರು ಬ್ಯಾಂಕಿನ ಜನರಲ್ ಮ್ಯಾನೇಜರವರಾದ ಶ್ರೀ ಎ. ಕೃಷ್ಣಮೂರ್ತಿ, ಎಂ.ಎ. ಅವರಿಗೂ, ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ವಿಘ್ನ ಸಂಭವಿಸಿದರೂ ಬೇಸರಪಡದೆ ಬಹಳ ತಾಳ್ಮೆಯಿಂದಲೂ, ವಿಶ್ವಾಸದಿಂದಲೂ ಮುದ್ರಣಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸಿಕೊಡುತ್ತಾ ಈಗ ಈ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವನ್ನು ಸುಂದರವಾಗಿ ಮುದ್ರಿಸಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿಕೊಟ್ಟಿರುವ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್ಸಿನ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟ್‌ರವರಾದ ಶ್ರೀ ಸಿ. ವಾಸುದೇವರಾವ್ ಮತ್ತು ಶ್ರೀ ಟಿ. ಕೆ. ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ್‌ರವರಿಗೂ ಕೃತಜ್ಞತಾಪೂರ್ವಕ ಅನೇಕ ವಂದನೆಗಳನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುತ್ತೇನೆ.

ಬೆಂಗಳೂರು,
19–10–1961.

ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸ ಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯ,
ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ರಚನಾಕ್ರಮ

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ರಚನೆಯು ಮೊದಲು ದೇವನಾಗರಿಯ ಸ್ಥೂಲಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳೂ, ಅದರ ಮುಂದೆ ಕನ್ನಡದ ಸ್ಥೂಲಾಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಅವುಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯೂ, ಅನಂತರ (पुं०) (स्त्री०) (न०) (पुंस्त्री०) (पुंन०) (स्त्रीन०) (त्रि०) (वि०) ಎಂದು ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಆಯಾ ಪದಗಳ ಲಿಂಗನಿರ್ದೇಶನ, ಪದಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥ, ಪದಗಳಿಗೆ ವ್ಯಾಕರಣ ರೀತ್ಯಾ (ಧಾತು ಅಥವಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸಿ) ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಪ್ರದರ್ಶನ, ಕುಂಡಲಿ (   ) ಯಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆ, ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳು, ಕಾವ್ಯ ನಾಟಕಾದಿಗಳಲ್ಲಿನ ಮಹಾಕವಿಪ್ರಯೋಗಗಳು ಮತ್ತು ಕೋಶ (ನಿಘಂಟು)ಗಳ ಪ್ರಮಾಣ ಈ ರೀತಿ ನಡೆದಿದೆ.

(1) ಪದಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನು ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟೂ ಕನ್ನಡ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಿ ಪರ್ಯಾಯಪದಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧವಿರಾಮ (,) ಚಿಹ್ನೆಯನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(2) ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳಿರುವ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅಂತರರಾಷ್ಟ್ರೀಯ ಅಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಸಂಖ್ಯೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(3) ಸಾಧ್ಯವಾದಮಟ್ಟಿಗೆ ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೂ ಅನೇಕ ಕಾವ್ಯನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿನ ಮಹಾಕವಿಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಗ್ರಂಥಗಳ ಹೆಸರನ್ನು ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಿ ಅವುಗಳ ಸರ್ಗ, ಅಂಕ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಪರಿಚ್ಛೇದ, ಶ್ಲೋಕಗಳು ಮುಂತಾದುವುಗಳನ್ನು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

(4) ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳು, ಧಾತು ಅಥವಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ, ಅವುಗಳ ಮುಂದೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಇವನ್ನು ದೇವನಾಗರಿ ಅಕ್ಷರದಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(5) ಧಾತುಗಳ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಧಾತು ಅಥವಾ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಮುಂದಿನ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ವಿಧಿಸುವ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನೂ ಕುಂಡಲಿ (   ) ಯೊಳಗೂ, ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನೂ ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗೋದಾಹರಣೆಗಳನ್ನೂ " " ಈ ಚಿಹ್ನೆಯೊಳಗೂ ಸೇರಿಸಲಾಗಿದೆ.

(6) ಕಾವ್ಯಪ್ರಯೋಗಗಳ ಉದಾಹರಣೆಯ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯ ವಿಧಾಯಕ ಸೂತ್ರಗಳ ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ದೇವನಾಗರಿ ಅಂಕಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(7) ಅಕಾರಾದಿ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿರುವ ಸಂಸ್ಕೃತ ಪದಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಲಿಂಗಗಳಲ್ಲಿ ರೂಪಗಳನ್ನು ಕೊಡದೆ ಅವುಗಳ ಪ್ರಕೃತಿಯನ್ನು ಮಾತ್ರ अगूढ, अग्निजन्मन्, अन्तर्यामिन्, उच्चैःश्रवस् ಈ ರೀತಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(8) ವಿಶೇಷಣ ಪದಗಳಿಗೆ ಅವಶ್ಯವಾದ ಕಡೆ ಅವುಗಳ ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ರೂಪಗಳನ್ನು ಸಂಸ್ಕೃತ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ अनुविधायिनी ಅನುವಿಧಾಯಿನೀ, अलङ्कर्त्री ಅಲಂಕರ್ತ್ರೀ ಈ ರೀತಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(9) ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ಪದಗಳನ್ನು ಸ್ತ್ರೀಲಿಂಗದ ರೂಪದಲ್ಲೇ अपर्णा, ईक्षा, ईहा ಈ ರೀತಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(10) ಸಮಸ್ತ ಪದಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಮೂಲ ಪದಗಳಾದ आत्मन्, इन्दु, इन्द्रिय ಇತ್ಯಾದಿ ಪದಗಳ ಕೆಳಗೆ —प्रभवः, — मौलिः, — ग्रामः ಎಂದು ಕೊಡದೆ आत्मप्रभवः, इन्दुमौलिः, इन्द्रियग्रामः ಈ ರೀತಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪದಗಳಾಗಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

(11) ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಧಾತುಗಳನ್ನು ವರ್ಣಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಅವುಗಳ ಮುಖ್ಯ ಲಕಾರಗಳ ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

(12) ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಧಾತುಗಳಿಂದ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗುವ ಸಮಾನಾನುಪೂರ್ವಿಯ (ಒಂದೇ ವಿಧ ರೂಪದ) ಪದಗಳ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ಆಯಾ ಧಾತುಗಳ ಪ್ರದರ್ಶನಪೂರ್ವಕ ತೋರಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಉದಾ.: "इत" ಪದವು ಗಮನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ इण् ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ, ಸ್ಮರಣಾರ್ಥದಲ್ಲಿ इक् ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ. "इष्ट" ಪದವು ಯಾಗವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ यज ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ, ಅಪೇಕ್ಷೆಯೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ इषु ಧಾತುವಿನಿಂದಲೂ ನಿಷ್ಪನ್ನವಾಗಿದೆ.

(13) ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ದಶಲಕಾರಗಳಲ್ಲಿಯೂ ರೂಪಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅವಶ್ಯವಾದೆಡೆ ಣ್ಯಂತ, ಸನ್ನಂತ, ಕೃದಂತ ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. अस (भुवि), असु (क्षेपणे), इण् (गतौ), ईक्ष (दर्शने) ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

(14) ಮುಖ್ಯವಾದ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಸೇರಿದಾಗ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳೊಡನೆ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. असु (क्षेपणे), इण् (गतौ), ईक्ष (दर्शने) ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

(15) ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದಷ್ಟುಮಟ್ಟಿಗೆ ಎಲ್ಲಾ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮುಖ್ಯ ಪದಗಳಿಗೆ ವಿವರಗಳನ್ನು ಕೊಡಲಾಗಿದೆ.

ಅಲಂಕಾರ: अगूढः, अभिधामूला, अनन्वयः, अन्योन्यम्, अप्रस्तुतप्रशंसा, अद्भुतम्, अर्धभ्रमः, आलम्बनम्, उद्दीपनम् ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ತರ್ಕ: अन्यथासिद्धः, अन्वयः, अयुतसिद्धः,—सिद्धिः, असिद्धः, असिद्धिः, असाधारणम्, उपमानम्, उपमितिः ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ವ್ಯಾಕರಣ: अकर्मकः, अपादानम्, आगमः, आदेशः, आभ्यन्तरः, उपसर्गः, उपसर्जनम् ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ವೇದಾನ್ತ: अद्वैतदर्शनम्, अनिर्वचनीयख्यातिः, अन्यथाख्यातिः, अविद्या, आत्मन्, जैनदर्शनम्, द्वैतदर्शनम्, विशिष्टाद्वैतम्, शक्तिविशिष्टाद्वैतम् ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ಮೀಮಾಂಸಾ: अर्थवादः, अर्थापत्तिः ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ಜೈನ: अवसर्पिणी, उत्सर्पिणी, जैनदर्शनम् ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ಜ್ಯೋತಿಷ: अङ्गारकः, अब्दः, अमृतम्, आयुस्, उषा, करणम्, कल्पः, ग्रहः, चन्द्रः, योगः, रविः ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ: अर्धोदयः, उपनयनम्, उपपातकम् ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ಆಗಮ: अर्चा, आगमः, उपचारः ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ಆಯುರ್ವೇದ: आधिदैविकम्, अस्थि, उपाङ्गम्, उष्णोदकम् ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ರಾಜನೀತಿ: आसनम्, उदास्थितः, उपायः, गुणः, शक्तिः ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ: अङ्कावतारः, अभिनयः, रूपकम्, सन्धिः ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

ಛಂದಸ್ಸು: आर्या, आर्यागीतिः, इन्द्रवज्रा, उद्गीतिः, उपजातिः, उपेन्द्रवज्रा, तोटकम्, मालिनी, रथोद्धता, वंशस्थम्, वसन्ततिलकम् ಇತ್ಯಾದಿ ನೋಡಿ.

(16) ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದುವುಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳ ವಿಷಯವನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ:

अक्रूरः, अगस्त्यः, अणिमाण्डव्यः, अनसूया, अम्बरीषः, अर्जुनः, अश्वत्थामन्, उपरिचरः, उर्वशी, ऋश्यशृङ्गः, और्वः, कचः, कर्णः, कृष्णः, दुर्योधनः, धृतराष्ट्रः, नहुषः, ययातिः ಇತ್ಯಾದಿ.

ಒಬ್ಬೊಬ್ಬ ಕೋಶ (ನಿಘಂಟು) ಕಾರರೂ ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗಗಳನ್ನು ವಿವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಶಬ್ದಗಳ ಲಿಂಗನಿರ್ಣಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಹಾ ಕವಿಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳೇ ನಮಗೆ ಪ್ರಮಾಣ.

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶವು ಜನತೆಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿರಬೇಕೆಂಬ ಆಶಯದಿಂದ ಅನೇಕ ನಿಘಂಟುಗಳು, ಕಾವ್ಯ, ನಾಟಕ, ಪುರಾಣ, ಅಲಂಕಾರ, ತರ್ಕ, ವ್ಯಾಕರಣ, ವೇದಾನ್ತ ಮುಂತಾದ ಅನೇಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು, ಹಿರಿಯ ವಿದ್ವಾಂಸರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಅನೇಕ ಸಂಸ್ಕೃತ–ಸಂಸ್ಕೃತ, ಸಂಸ್ಕೃತ–ಇಂಗ್ಲಿಷ್, ಮತ್ತು ಇಂಗ್ಲಿಷ್–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದ ಕೋಶಗಳು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ಬಹಳ ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ಇದನ್ನು ರಚಿಸಲಾಗಿದೆ.

ಇದರಲ್ಲಿ ಸೇರದೆ ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಕೆಲವು ಮುಖ್ಯ ಪದಗಳನ್ನೂ, ಆಧುನಿಕ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ವಿಜ್ಞಾನ, ವಾಣಿಜ್ಯ, ರಾಜಕೀಯ ಇವಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪದಗಳನ್ನೂ ಪರಿಶಿಷ್ಟದಲ್ಲಿ (ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ) ಕೊಡಲಾಗುವುದು.

सङ्केताक्षराणि

ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳ ವಿವರಣೆ

Abbreviations Used in this Dictionary

ಗ್ರಂಥಗಳು, ಗ್ರಂಥಕರ್ತರು ಮತ್ತು ನಿಘಂಟು (ಕೋಶ)ಗಳು

अ०	.. अध्यायः
अग्निपु०	.. अग्निपुराणम्
अत्रिसं०	.. अत्रिसंहिता
अनर्घ०	.. अनर्घराघवम्
अनु०	.. अनुशासनपर्व
अभि०	.. अभिधावृत्तिमातृका
अभि० चि०	.. अभिधानचिन्तामणिः (निघ०)
अभि० र०	.. अभिधानरत्नमाला (निघ०)
अम०	.. अमरकोशः (निघ०)
अमरु०	.. अमरुशतकम्
अवन्तीखं०	.. अवन्तीखण्डः
अष्टाङ्ग०	.. अष्टाङ्गहृदयम्
आत्मसि०	.. आत्मसिद्धिः
आदि०	.. आदिपर्व
आदित्यहृ०	.. आदित्यहृदयम्
आप०	.. आपस्तम्बः
आप० ध०	.. आपस्तम्बधर्मसूत्रम्
आश्व०	.. आश्वमेधिकपर्व
आश्व० गृ०	.. आश्वलायनगृह्यसूत्रम्
आश्व० गृ० का०	.. आश्वलायनगृह्यकारिका
आश्व० श्रौ० सू०	.. आश्वलायनश्रौतसूत्रम्
आह्निक०	.. आह्निककाण्डः
उ० रा०	.. उत्तररामचरितम्
उद्भ०	.. उद्भटः
उद्योग०	.. उद्योगपर्व
ऋ०	.. ऋग्वेदः
ऋ० भा०	.. ऋग्वेदभाष्यम्
ऋतुसं०	.. ऋतुसंहारकाव्यम्
एका०	.. एकाक्षरकोशः (निघ०)
कठ०	.. कठोपनिषत्
कथास०	.. कथासरित्सागरः
कल्पद्रु०	.. कल्पद्रुकोशः (निघ०)

कश्यप०	.. कश्यपसंहिता
कात्या०	.. कात्यायनः
काद०	.. कादम्बरी
काम० नी० ಅಥವಾ कामन्द०	.. कामन्दकीयनीतिसारः
कामिका०	.. कामिकागमः
कारि०	.. कारिकावली
काला०	.. कालामृतम्
कालिकापु०	.. कालिकापुराणम्
काव्यप्र०	.. काव्यप्रकाशः
काव्या०	.. काव्यादर्शः
का० सू० ಅಥವಾ काव्या० सू०	.. काव्यालङ्कारसूत्रवृत्तिः
काशीखं०	.. काशीखण्डः
किरा०	.. किरातार्जुनीयम्
कुमा०	.. कुमारसम्भवम्
कुव०	.. कुवलयानन्दः
कूर्मपु०	.. कूर्मपुराणम्
गङ्गाल०	.. गङ्गालहरी
गीतगो०	.. गीतगोविन्दकाव्यम्
गीता	.. श्रीमद्भगवद्गीता
गृह्यप०	.. गृह्यपरिशिष्टम्
गौतमध०	.. गौतमधर्मसूत्रम्
चक्र० ಅಥವಾ चक्रद०	.. चक्रदत्तः
चं० भा०	.. चंम्पूभारतम्
चं० रा०	.. चम्पूरामायणम्
चन्द्रा०	.. चन्द्रालोकः
चरक०	.. चरकसंहिता
चाणक्य०	.. चाणक्यशतकम्

चिकित्सा०	चिकित्सास्थानम्
चोरप०	चोरपञ्चाशिका
छन्दोमं०	छन्दोमञ्जरी
छान्दोग्य०	छान्दोग्योपनिषत्
जा० उ०	जाबालोपनिषत्
ज्योतिर्वि०	ज्योतिर्विदाभरणम्
ज्योतिस्०	ज्योतिस्तत्त्वम्
त० स०	तर्कसंग्रहः
तन्त्रसा०	तन्त्रसारः
तत्त्वा० सू०	तत्त्वार्थसूत्रम्
तै० उ०	तैत्तिरीयोपनिषत्
तैत्ति० सं०	तैत्तिरीयसंहिता
त्रिकाण्ड०	त्रिकाण्डशेषः (निघ०)
दशकु०	दशकुमारचरितम्
दयाश०	दयाशतकम्
दशरू०	दशरूपकम्
दा० खं०	दानखण्डः
दीपि०	दीपिका
देवीपु०	देवीपुराणम्
दे० भा० ಅಥವಾ देवीभा०	देवीभागवतम्
देवीमा०	देवीमाहात्म्यम्
द्विरूप०	द्विरूपकोशः (निघ०)
द्रोण०	द्रोणपर्व
धर०	धरणिः (निघ०)
धर्मसिं०	धर्मसिंधुः
नागा०	नागानन्दम्
नानार्थर०	नानार्थरत्नमाला (निघ०)
नारदसं०	नारदसंहिता
निदान०	निदानस्थानम्
नि० ಅಥವಾ निरु०	निरुक्तम्
निर्णया०	निर्णयामृतम्
नीलकं०	नीलकण्ठविजयचम्पूः
नैष०	नैषधीयचरितम्
न्यायसि०	न्यायसिद्धाञ्जनम्
पञ्चतं०	पञ्चतन्त्रम्
पञ्चद०	पञ्चदशी

पद्मपु० ಅಥವಾ पाद्मपु०	पद्मपुराणम्
परा०	पराशरस्मृतिः
पा० शि०	पाणिनीयशिक्षा
पा० सू०	पाणिनीयसूत्रम्
पा० यो० सू०	पातञ्जलयोगसूत्रम्
पाद्मसं०	पाद्मसंहिता
पु० सू०	पुरुषसूक्तम्
प्र० रा०	प्रसन्नराघवम्
प्र० रु०	प्रतापरुद्रीयम्
प्रबोध०	प्रबोधचन्द्रोदयम्
बृह०	बृहज्जातकम्
बृह० ಅಥವಾ बृहत्	बृहत्कथा
बृहत्सं०	बृहत्संहिता
बृहदा०	बृहदारण्यकोपनिषत्
ब्रह्मपु० ಅಥವಾ ब्राह्मपु०	ब्राह्मपुराणम्
ब्रह्मवै०	ब्रह्मवैवर्तपुराणम्
ब्रं० सू०	ब्रह्मसूत्रम्
भट्टि०	भट्टिकाव्यम्
भ० ना०	भरतनाट्यशास्त्रम्
भर्तृ०	भर्तृहरिसुभाषितम्
भविष्य० ಅಥವಾ भविष्यपु०	भविष्यपुराणम्
भा०	महाभारतम्
भाग०	भागवतम्
भा० वि० ಅಥವಾ भामि० वि०	भामिनीविलासः
भावप्र०	भावप्रकाशः
भाषाप०	भाषापरिच्छेदः
भीष्म०	भीष्मपर्व
मत्स्यपु०	मत्स्यपुराणम्
मनु०	मनुस्मृतिः
म० वि०	महावीरचरितम्
माघ०	माघकाव्यम्
माण्डूक्य०	माण्डूक्योपनिषत्
मार्क०	मार्कण्डेयपुराणम्
माल०	मालविकाग्निमित्रम्

मालती०	मालतीमाधवम्
मिता०	मिताक्षरा
मुक्ता०	मुक्तावली
मुद्रा०	मुद्राराक्षसम्
मु० चि०	मुहूर्तचिन्तामणिः
मु० मा०	मुकुन्दमाला
मु० द० ಅಥವಾ मुहू० द०	मुहूर्तदर्पणम्
मृच्छ०	मृच्छकटिकम्
मेघ०	मेघसन्देशः
मेदि०	मेदिनीकोशः (निघ०)
याद०	यादवाभ्युदयः
याज्ञ०	याज्ञवल्क्यस्मृतिः
योगर०	योगरत्नाकरः
योगसु०	योगसुधाकरः
रघु०	रघुवंशम्
रघु० ग०	रघुवीरगद्यम्
रतिमं०	रतिमञ्जरी
रत्न०	रत्नकोशः (निघ०)
रत्नमा०	रत्नमाला (निघ०)
रत्नसा०	रत्नसारः
रत्ना०	रत्नावलिः
रसगं०	रसगङ्गाधरः
रसमं ०	रसमञ्जरी
रा० भा०	रामानुजभाष्यम्
राजत०	राजतरङ्गिणी
राजनि०	राजनिघण्टुः (निघ०)
रामा०	रामायणम्
लिङ्गा०	लिङ्गानुशासनम्
लीला०	लीलावती
वन०	वनपर्व
वराहपु०	वराहपुराणम्
वाक्यप०	वाक्यपदीयम्
वाग्भ०	वाग्भटः
वात्स्या० सू०	वात्स्यायनकामसूत्रम्
वा० पु०	वामनपुराणम्
वायुपु०	वायुपुराणम्
वि० दे० च०	विक्रमाङ्कदेवचरितम्
विक्र०	विक्रमोर्वशीयम्
विरा०	विराटपर्व
विश्वगु०	विश्वगुणादर्शः
विश्व०	विश्वप्रकाशः (निघ०)
वि०ध०	विष्णुधर्मोत्तरम्
वि० पु० ಅಥವಾ विष्णुपु०	विष्णुपुराणम्
विष्णुर०	विष्णुरहस्यम्
वि० स०	विष्णुसहस्रनामस्तोत्रम्
वृ० र०	वृत्तरत्नाकरः
वेणी०	वेणीसंहारम्
वैज०	वैजयन्ती (निघ०)
वैद्यना०	वैद्यनाथीयम्
वैराग्यपं०	वैराग्यपञ्चकम्
वैरा० पं०	वैराग्यपञ्चाशत्
वै० सू०	वैशषिकसूत्रम्
शङ्करदि०	शङ्करदिग्विजयः
शङ्खलि०	शङ्खलिखितः
शत० ब्रा०	शतपथब्राह्मणम्
श० कल्प०	शब्दार्थकल्पतरुः (निघ०)
शब्दचि०	शब्दचिन्तामणिः (निघ०)
शब्दभे० ಅಥವಾ शब्दभेद०	शब्दभेदप्रकाशः (निघ०)
शब्दर०	शब्दरत्नावली (निघ०)
शल्य०	शल्यपर्व
शाकु०	शाकुन्तलम्
शां० भा०	शाङ्करभाष्यम्
शान्ति०	शान्तिपर्व
शाश्व०	शाश्वतकोशः (निघ०)
शिवपु०	शिवपुराणम्
शि० स०	शिवसहस्रनामस्तोत्रम्
शुक्र०	शुक्रनीतिसारः
श्रुतप्र०	श्रुतप्रकाशिका
षट्पं०	षट्पञ्चाशिका
सं० दा०	सङ्गीतदामोदरः
सच्चरित्रर०	सच्चरित्ररक्षा
सनत्कु० सं०	सनत्कुमारसंहिता
सभा०	सभापर्व
स० द० सं०	सर्वदर्शनसंग्रहः

सर्वार्थ०	.. सर्वार्थसिद्धिः	स्तो० र०	.. स्तोत्ररत्नम्
स० ना० भा०	.. सहस्रनामभाष्यम्	स्वर्गा०	.. स्वर्गारोहणपर्व
स० ना० निरु०	.. सहस्रनामनिरुक्तिः	हंस०	.. हंससन्देशः
सां० का०	.. साङ्ख्यकारिका	हठ०	.. हठयोगप्रदीपिका
सा० द०	.. साहित्यदर्पणः	हनु० ना०	.. हनुमन्नाटकम्
सि० कौ०	.. सिद्धान्तकौमुदी	हयग्री०	.. हयग्रीवस्तोत्रम्
सुं०	.. सुन्दरकाण्डः	हरिवं०	.. हरिवंशः
सुभा०	.. सुभाषितम्	हला०	.. हलायुधः (निघ०)
सुश्रु० ಅಥವಾ सुश्रुत०	.. सुश्रुतसंहिता	हारा०	.. हारावलिः (निघ०)
सूत्र०	.. सूत्रस्थानम्	हारीत०	.. हारीतस्मृतिः
सू० सि०	.. सूर्यसिद्धान्तः	हितो०	.. हितोपदेशः
स्कं०	.. स्कन्धः	हेम०	.. हेमकोशः (निघ०)
स्कान्द०	.. स्कान्दपुराणम्	हेमाद्रि०	.. हेमाद्रिप्रायश्चित्तम्

ವ್ಯಾಕರಣ ಮತ್ತು ಇತರ ವಿಷಯಗಳ ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳು

Grammatical and Other Abbreviations

अक०	.. अकर्मकः	क्रि० वि०	.. क्रियाविशेषणम्
अदा०	.. अदादिः	क्र्या०	.. क्र्यादिः
अधि०	.. अधिकरणे	ग०	.. गणसूत्रम्
अनि०	.. अनिट्	गौरा०	.. गौरादित्वात्
अभूतत०	.. अभूततद्भावे	चुरा०	.. चुरादिः
अवा०	.. अवादिः	जाति०	.. जातित्वात्
अव्य०	.. अव्ययम्	जुहो०	.. जुहोत्यादिः
अव्ययी०	.. अव्ययीभावसमासः	तना०	.. तनादिः
आ० ಅಥವಾ आत्म०	.. आत्मनेपदी	तुदा०	.. तुदादिः
उ० ಅಥವಾ उणा०	.. उणादिः	त्रि०	.. त्रिलिङ्गः
उदा० ಅಥವಾ ಉದಾ.	.. उदाहरणम्	दि० ಅಥವಾ दिवा०	.. दिवादिः
उभ०	.. उभयपदी	द्विव०	.. द्विवचनम्
कण्डू०	.. कण्ड्वादिः	न०	.. नपुंसकलिङ्गः
कर०	.. करणे	न० त०	.. नञ्तत्पुरुषः
कर्त०	.. कर्तरि	न० ब०	.. नञ्बहुव्रीहिः
कर्म०	.. कर्मणि	ना० धा० ಅಥವಾ नामधा०	.. नामधातुः
कर्मकर्त०	.. कर्मकर्तरि	निघ०	.. निघण्टुः
कर्मव्य०	.. कर्मव्यतीहारे	निपा०	.. निपातः

प० ಅಥವಾ पर०	.. परस्मैपदी
परनि०	.. परनिपातः
पररू०	.. पररूपम्
परि०	.. परिभाषा
पुं०	.. पुंल्लिङ्गः
पु०	.. पुटम्
पुंन०	.. पुंनपुंसकलिङ्गः
पुंस्त्री	.. पुंस्त्रीलिङ्गः
पृषो०	.. पृषोदरादिः
प्रा० स०	.. प्रादिसमासः
ब० व०	.. बहुवचनम्
बाहु०	.. बाहुलकात्
भ्वा०	.. भ्वादिः
मयूर०	.. मयूरव्यंसकादिः
माध० धातु०	.. माधवीयधातुवृत्तिः
रुधा०	.. रुधादिः
लाक्ष०	.. लाक्षणिकः
वा०	.. वार्तिकम्
वि०	.. विशेषणम्
विभ०	.. विभक्त्यर्थे
शक०	.. शकन्ध्वादिः
सक०	.. सकर्मकः
सम्प०	.. सम्पदादिः
सम्प्र०	.. सम्प्रसारणम्
सम्प्रदा०	.. सम्प्रदानम्
से०	.. सेट्
स्त्री०	.. स्त्रीलिङ्गः
स्त्रीन०	.. स्त्रीनपुंसकलिङ्गः
स्वा०	.. स्वादिः

ವಿ. ಸೂ.: (1) बृह० ಎಂಬುದು बृहज्जातक ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತ. ಕೆಲವು ಕಡೆ बृहत्कथा ಎಂಬುದರ ಸಂಕೇತವೂ बृह० ಎಂದು ಬಿದ್ದಿರುವುದರಿಂದ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

(2) ಹೀಗೆಯೇ ಪದಗಳ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಕುಂಡಲಿಯೊಳಗಿನ (पु०) ಎಂಬುದು पुंल्लिङ्गः ಎಂಬುದಕ್ಕೂ, ಗ್ರಂಥಗಳ ಉದಾಹರಣೆಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ पु० ಎಂಬುದು पुटम् ಎಂಬುದಕ್ಕೂ ಸಂಕೇತ.

शब्दार्थकौस्तुभः

500 ಪುಟಗಳ ಐದು ಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ

ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಪುಟಗಳು 2,000 ದಿಂದ 2,500 ಕ್ಕೆ ಹೆಚ್ಚುವುದಾಗಿ ಅಂದಾಜಾಗಿದೆ. ಈಚೆಗೆ ಮುದ್ರಣದ ಖರ್ಚು ಹೆಚ್ಚಿರುವುದಾದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷಾಜಿಜ್ಞಾಸುಗಳಾದ ಎಲ್ಲರ ಸೌಕರ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಹಿಂದಿನ ದರವನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿ ಲಾಭದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಇದರ ಬೆಲೆಯನ್ನು 75 ರೂ. ಗಳಿಗೆ ನಿಗದಿಮಾಡಲಾಗಿದೆ.

ಇದಕ್ಕೆ ಚಂದಾದಾರರಾಗಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವರು ಮೊದಲು ಪೂರ್ತಿ ಹಣವನ್ನು ಒಂದೇ ಮೊತ್ತದಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ತಮ್ಮ ಹೆಸರನ್ನು ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಮಾಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು.

ಪೂರ್ತಿ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಚಂದಾದಾರರಾಗುವವರಿಗೆ 1962ರ ಮಾರ್ಚಿ ಕೊನೆಯವರೆಗೂ ಇದರ ರಿಯಾಯಿತಿ ಬೆಲೆ 65 ರೂ. ಗಳು ಮಾತ್ರ.

ಇದರ 500 ಪುಟಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ಈಗ ಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳನ್ನು ಮುದ್ರಣವಾದಂತೆಲ್ಲಾ 8 ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ಭಾಗದಂತೆ ಚಂದಾದಾರರಿಗೆ ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಮಾಡಿಸಿ ಕಳುಹಿಸಲಾಗುವುದು.

ಮೈಸೂರು ಮತ್ತು ಬೆಂಗಳೂರನ್ನುಳಿದ ಪರಸ್ಥಳದ ಚಂದಾದಾರರು ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಖರ್ಚಿಗಾಗಿ ಪ್ರತ್ಯೇಕ 5 ರೂ. ಗಳನ್ನು ಕಳುಹಿಸಬೇಕಾಗುವುದು.

ಶಾಲಾ ಮತ್ತು ಕಾಲೇಜುಗಳ ಲೈಬ್ರರಿಗಳಿಗೆ 75 ರೂ. ಗಳು. ಟಪ್ಪಾಲು ಖರ್ಚು ಪ್ರತ್ಯೇಕ.

ಗ್ರಂಥಕರ್ತ–ಪ್ರಕಾಶಕ.

SAMSKRITA–KANNADA DICTIONARY

500 Pages Each in Five Volumes

This *Dictionary* is now estimated to cover 2,500 pages instead of 2,000 pages as proposed before. Though the cost of printing is raised in recent times, the price of the *Dictionary* is fixed at Rs. 75 only for the full set of 2,500 pages which will be published in five volumes of 500 pages each, as it is the intention of the Author that this must be within the easy reach of all lovers of Samskrita and also as this publication is undertaken without any profit motive.

Persons intending to subscribe for this *Dictionary* are requested to pay the full amount in one lump in advance and get their names registered.

For those who subscribe for this *Dictionary* within the end of March 1962, it is proposed to reduce the price to Rs. 65.

The first volume of 500 pages is ready now and the rest of the volumes will be supplied to subscribers at intervals of 8 months each and they will be sent by registered post to them.

Subscribers outside Bangalore and Mysore will have to pay a sum of Rs. 5 extra for covering registration charges.

For Schools and College Libraries Rs. 75. (Postage extra.)

AUTHOR-EDITOR.

GRANTS, SUBVENTIONS AND DONATIONS RECEIVED FOR THE PUBLICATION OF SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY "SHABDARTHAKAUSTHUBHA"

		Rs.
	Donations	
1.	His Highness the Maharaja of Mysore	2,000
2.	Her Highness the Maharani of Mysore	2,000
	Government Grants	
1.	Government of India	15,000
2.	Government of Mysore	6,000
3.	Government of Hyderabad	1,000
	Subventions	
1.	University of Mysore	2,000
2.	Department of Public Instruction in Mysore	500
	Donations	
	(1) *Sri Mathams*	
1.	Sri Parakala Swamy Matham, Mysore	500
2.	Sri Bhandarakeri Swamy Matham, Udupi	101
3.	Sri Pejawara Swamy Matham, Udupi	101
4.	Sri Adamaru Swamy Matham, Udupi	101
5.	Sri Shivakumara Swamigalavaru, Sri Siddhaganga Matham, Siddhaganga	101
	(2) *Philanthropic Public*	
1.	Sri. K. Seetarama Rao, "Dasaprasad", Madras	1,000
2.	,, K. T. Appanna, Proprietor, Modern Hindu Hotel, Bangalore	500
3.	,, K. Srinivasulu, Proprietor, Seethalakshmi Hall, Bangalore	501
4.	,, Yadalam Nanjaiah Setty, Bangalore	251
5.	,, Arasappa, Proprietor, Srinivasa Weaving Factory, Bangalore	251
6.	,, Ramnarayan Chellaram & Sons Charitable Trust, Bangalore	251
7.	,, M. Rajagopalan, M. Srinivasacharlu & Co., Bangalore	250
8.	,, K. Gururajachar, Proprietor, "Hotel Tourist," Bangalore	200
9.	Messrs. K. H. Shama Rao & Sons, Bangalore	101
10.	Sri. T. Shama Iyengar, Retd. District and Sessions Judge, Bangalore	50
11.	,, M. V. Krishna Murthy, The Commission & General Agency, Bangalore	50
12.	Messrs. Ganjam Nagappa & Sons, Bangalore	51
13.	Messrs. Khode Eswarsa & Sons, Bangalore	51
14.	Sri. S. Sajjana Rao Charities Funds, Bangalore	50

CHAKRAVARTHI SRINIVASA GOPALACHARYA,
Author-Editor.

ಕೆಲವು ಅಭಿಪ್ರಾಯಗಳು

PROF. B. VENKATESHACHAR

Basavangudi,
BANGALORE,
Date 22–10–1961.

It gives me great pleasure to recommend to the public Shri Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya's *Samskrita-Kannada Dictionary* as a solid work of great merit useful to all Kannadigas in the study of Samskrita. The work is not a mere Dictionary but is more of the nature of an encyclopædia giving along with the meaning of a word all the grammatical and other information connected with it. All philosophical terms of Nyaya Sankhya, Vedantha and so on are fully explained. One important feature is the inclusion of the full inflexion of about one hundred representative verbal roots. Suitable quotations are given wherever necessary illustrating the use of the word under reference. I have no doubt that this work will be highly useful to all students of Samskrita.

(Sd.) B. VENKATESHACHAR.

* * * *

K. GURU DUTT, I.A.S. (RETD.)
(*Retd. Director of Public Instruction, Mysore State,*
President, The Mysore Samskrita Academy,
Retd. Chairman, Mysore State Electricity Board,
President, Mythic Society, etc.)

"Pratibha",
Shanti Nagar,
BANGALORE–1,
29*th October* 1961.

Pandit Shri Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya is well known to me for quite a number of years. From the time I was Director of Public Instruction, Mysore State, over a decade ago, I have been watching all the stages of his incessant labours towards completing his great *Samskrita-Kannada Dictionary*, and it is with great pleasure that I now see the first volume in print. Four more volumes will cover the work fully. The need for such a work has been acutely felt in all circles—lay and scholarly—for a long time, and its appearance now is very timely. The Author-Editor has brought to bear upon it all his vast erudition and has produced a Dictionary which is not a mere hold-all for explanatory synonyms for words, but includes valuable information of philosophical, grammatical and technical import, supported by apposite quotations illustrating the use and context of terms. The Author has laid the whole Kannada Country under a debt of scholarly obligation. Few can know what endless pains he has taken and what sacrifices he has made for completion of this, his life-work. He can be repaid only by way of financial and other assistance for the publication of the entire work, as well as by encouraging such practical use of it by large numbers of students as will conduce to a better knowledge of Samskrita, and consequently to the consolidation and development of the Kannada Language itself. I most heartily congratulate Shri Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya and wish his great enterprise adequate fulfilment.

(Sd.) K. GURU DUTT.

Vidyavibhushana Sri. M. P. L. SASTRY, M.A.
Member, Legislative Council, University Senate,
State Advisory Board of Education,
Board of Samskrita Education and Examinations,
Vice-President,
Mysore State Education Federation

Malleswaram,
BANGALORE–3,
30*th October* 1961.

I have had the pleasure of knowing *Sahitya Vidwan* Brahmasri Chakravarthi Srinivasa Gopalacharyar and his work "*Shabdartha Kausthubhah*" Samskrita-Kannada Dictionary. It is a monumental work, useful to the Country. Sri. Srinivasa Gopalacharyar has taken great trouble in preparing the work and placing it in the hands of the Kannadigas. The Dictionary is prepared with thoroughness and substantial scholarship. The words and their meaning, their derivations and usage, literary, technological and philosophical are all given in an elaborate manner. It is one's life-work and Sri. Srinivasa Gopalacharyar has done this with the sole purpose of making his knowledge available to the public. He has placed the Kannadigas under a deep debt of gratitude and I am sure his labours will be amply repaid.

(Sd.) M. P. L. SASTRY.

* * * *

K. S. DHARANENDRAIYA, M.A., B.T.
Director of Literary and Cultural Development and
Editor-in-Chief, Kannada Encyclopaedia,
Secretary, State Committee,
Rabindranath Tagore Centenary Celebrations

Seshadripuram,
BANGALORE–20,
2*nd November* 1961.

I have great pleasure to say that Sri. Chakravarthi Srinivasa Gopalacharya, Assistant Professor of Sahitya, Sri Chamarajendra Samskrita College, Bangalore, has undertaken a monumental work of compiling and publishing Samskrita-Kannada Dictionary. He has brought out the first volume consisting of 500 pages of Crown quarto size. Four more volumes of the same size are yet to be published, *i.e.*, this Dictionary will consist of 2,500 pages to be issued in five volumes of 500 pages each. The Author has priced this Dictionary at Rs. 75.

The Author really deserves the gratitude of the Kannada people for bringing out such a valuable and important work. He has met the long-standing demand of the Kannada-speaking people by undertaking this most difficult and learned task involving great labour and tremendous cost. He has struggled hard to achieve this great task.

I sincerely congratulate the Author on his patience which has brought him on an everlasting reputation. I hope that the lovers of Kannada language will greatly appreciate the earnest endeavour of Sri. Srinivasa Gopalacharya and welcome this masterwork with great pleasure. I am quite sure this will be a very popular Dictionary which will adorn the Book-shelves of all cultured and learned scholars of the Kannada land.

The learned Author has consulted the existing Samskrita Dictionaries and the renowned scholars in getting authoritative information and interpretation of technical words relating to Jainism, Buddhism, Hinduism and other sects. He has successfully made this Dictionary an authoritative reference book for all times to come.

(Sd.) K. S. DHARANENDRAIYA.

ಆಸ್ಥಾನವಿದ್ವಾನ್ ಪಂಡಿತರತ್ನಂ
ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರೀ
ಅಧ್ಯಕ್ಷರು, ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು

ಬೆಂಗಳೂರು,
ತಾ॥ 2–11–1961.

ಆವುದೇ ಒಂದು ಭಾಷೆಯನ್ನು ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲು ಆ ಭಾಷೆಯ ವ್ಯಾಕರಣ, ನಿಘಂಟು ಬಹುಮುಖ್ಯವಾದ ಸಾಧನಗಳು. ಅದಕ್ಕಾಗಿ 'ಕೋಶ ಓದು, ದೇಶ ನೋಡು' ಎಂಬ ಗಾದೆ ಪ್ರಖ್ಯಾತವಾಗಿದೆ. ಭಾಷಾ ಸಾಹಿತ್ಯದ ಸುಂದರ ಸೌಧಕ್ಕೆ ಆ ಭಾಷೆಯ ಉತ್ತಮ ನಿಘಂಟುಗಳು ಒಳ್ಳೆಯ ನೆಲೆಗಟ್ಟುಗಳೆಂದು ನಾವು ಹೇಳಬಹುದು. ನಮ್ಮ ಕನ್ನಡನಾಡಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಚೀನಕಾಲದಿಂದ ಅನೇಕ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಕನ್ನಡವನ್ನು ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತವನ್ನು ಓದುವವರ ಸೌಲಭ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಉತ್ತಮವಾದ ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಘಂಟುಗಳನ್ನು ರಚಿಸಿ ನಾಡಿಗೆ ಉಪಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದಾರೆ. ವಿಚಾರಪರರು ಹೇಳುವಂತೆ ನಿಘಂಟುಕಾರರು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಕರಣಕಾರರು ಆ ನಾಡಿನ ಪೂಜ್ಯಪಿತಾಮಹರೆಂದೂ, ವಾಙ್ಮಯ ತಪಸ್ವಿಗಳೆಂದೂ ನಾಡಿನ ಜನತೆಗೆ ಗೌರವಾರ್ಹರು.

ಬೆಂಗಳೂರು ಶ್ರೀ ಚಾಮರಾಜೇಂದ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಾಲೇಜಿನ ಸಾಹಿತ್ಯಾಧ್ಯಾಪಕರಾದ **ಸಾಹಿತ್ಯ ವಿದ್ವಾನ್ ಶ್ರೀ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು** ಸಂಕಲಿಸಿರುವ ಈ **ಸಂಸ್ಕೃತ-ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶದ** 500 ಪುಟಗಳ ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗವು ಈಗತಾನೇ ಪ್ರಕಟವಾಗಿದೆ. ಒಟ್ಟು 2,500 ಪುಟಗಳುಳ್ಳ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಉಳಿದ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳು ಕ್ಷಿಪ್ರದಲ್ಲೇ ಪ್ರಕಟವಾಗಲಿವೆ. ಈ ತೆರನ ನಿಘಂಟು ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಗೆ ಮತ್ತಾವುದೂ ಇರಲಿಲ್ಲ.

ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಹಿಂದೆಯೇ ಹಲಾಯುಧನ 'ಅಭಿಧಾನ ರತ್ನಮಾಲಾ' ಮತ್ತು ಅಮರಸಿಂಹನ 'ಅಮರಕೋಶ' ಸಂಕಲಿತವಾಗಿದ್ದುವು. ತರುವಾಯ ಶಬ್ದಕಲ್ಪದ್ರುಮ, ವಾಚಸ್ಪತ್ಯ—ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ-ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಕೋಶಗಳು ರಚಿತವಾದುವು. ತರುವಾಯ ಮೋನಿಯರ್ ವಿಲಿಯಮ್ಸನ ಸಂಸ್ಕೃತ–ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಘಂಟು ಒಂದು ಅಭೂತಪೂರ್ವವಾದದು. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಈ ನಿಘಂಟು ಭಾಷಾಶಾಸ್ತ್ರ, ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನೂ ಅನು ಲಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳು ದುಡಿದು ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದುದು. ಸಂಸ್ಕೃತ ಭಾಷೆಯ ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದವರಿಗೂ ಇದು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಸ್ವದೇಶೀಯರೂ, ಪರದೇಶೀಯರೂ ಇದನ್ನು ಮುಕ್ತಕಂಠದಿಂದ ಹೊಗಳಿರುವುದೇ ಇದರ ಉಪಯುಕ್ತತೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿದೆ. ಆಮೇಲೆ ಆಪ್ಟೆಯವರ ಸಂಸ್ಕೃತ–ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ನಿಘಂಟು ಬೆಳಕಿಗೆ ಬಂದಿತು. ಈಗ ಭಾರತ ಸರ್ಕಾರ ಮತ್ತು ಮುಂಬಯಿ ಸರ್ಕಾರದ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಪುಣೆಯ ಡೆಕನ್ ಕಾಲೇಜಿನವರು ಡಾ॥ ಕತ್ರೆಯವರ ನೇತೃತ್ವದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಅಭೂತಪೂರ್ವವಾದ ಸಂಸ್ಕೃತ ನಿಘಂಟನ್ನೂ ತಯಾರಿಸಲಿರುವರೆಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಿ ಅತ್ಯಂತ ಸಂತೋಷವಾಗಿದೆ. ಈ ಮೇಲೆ ಕಂಡ ನಿಘಂಟುಗಳು ಇಂಗ್ಲಿಷ್ ಬಲ್ಲವರು ಮಾತ್ರ ಸಂಸ್ಕೃತ ಕಲಿಯಲು ಸಹಾಯ ವಾಗುತ್ತವೆ.

ನಿಘಂಟು ರಚನಾ ಕಾರ್ಯ ಸುಲಭಸಾಧ್ಯವಾದುದಲ್ಲ. ಅದಕ್ಕೆ ವಿಶೇಷ ಪಾಂಡಿತ್ಯವೂ, ಅಸಾಧಾರಣ ಮೇಧಾ ಶಕ್ತಿಯೂ ಅನೇಕ ಭಾಷಾ ಪರಿಚಯವೂ ಅತ್ಯಾವಶ್ಯಕ. ಈ ಮಹತ್ಕಾರ್ಯ ಒಬ್ಬರಿಂದಲೇ ಆಗತಕ್ಕಂತಹುದೂ ಅಲ್ಲ. ಕೆಲವು ಜನ ವಿದ್ವಾಂಸರು ಹಲವಾರು ವರ್ಷಗಳು ಹಗಲಿರುಳೂ ದುಡಿಯಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ. ಈ ತೆರನ ಕೆಲಸ ಗಳನ್ನು ಕೈಕೊಳ್ಳಲು ವ್ಯಕ್ತಿಗಿಂತ ಸಂಸ್ಥೆಗಳು ಹೆಚ್ಚು ಬಲಿಷ್ಠವಾದುವು. ಪಂಡಿತೋತ್ತಮರಾದ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು ಏಕೈಕ ಸಾಹಸಿಗಳಾಗಿ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಕೈಗೊಂಡಿರುವುದು ನಾಡಿನ ಎಲ್ಲಾ ಜನತೆಗೂ ಹೆಮ್ಮೆಯನ್ನು ತರುವಂತಹುದಾಗಿದೆ.

ಪ್ರಕೃತ ಈ **ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟುವಿನಲ್ಲಿ** ಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವನ್ನೂ, ಪ್ರಯೋಗ ಗಳನ್ನೂ ಕೊಡಲಾಗಿದೆ. ಪ್ರತಿ ಶಬ್ದದ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನೂ ವಿವೇಚಿಸಲಾಗಿದೆ. ಪಾರಿಭಾಷಿಕ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಛಂದಸ್ಸು ಮೊದಲಾದ ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿರುವುದು ಇದರ ಒಂದು ವೈಶಿಷ್ಟ್ಯ. ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಅನುಬಂಧದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನ, ಆಡಳಿತವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರಚಲಿತ ಶಬ್ದಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಲು ಉದ್ದೇಶಿಸಿರುವುದು, ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಉಪಯುಕ್ತತೆಯನ್ನು ಮತ್ತಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದರಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲ.

ಪ್ರಕೃತ **ಈ ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟು** ಕನ್ನಡನಾಡಿನ ಹಾಗೂ ಜನರ ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ನಿರ್ಮಾಣ ವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತು ಸರ್ವಾಂಗಸುಂದರವಾದ ಒಂದು ಕನ್ನಡ ನಿಘಂಟನ್ನೂ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲಿದೆ. ಇದೇ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಕೋಶ ಸಿದ್ಧವಾಗುತ್ತಿರುವುದೂ ಒಂದು ಅಪೂರ್ವ ಯೋಗವೆಂದು ನಾನು ಭಾವಿಸಿದ್ದೇನೆ. ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಪರಿಷತ್ತಿನವರೇ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿದ್ದ ಈ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಪಂಡಿತ ಶ್ರೀ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು ಶ್ರೀ ಭುವನೇಶ್ವರಿಯ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದಲೋ ಎಂಬಂತೆ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸುತ್ತಿರುವರೆಂದು ನಾನು ತಿಳಿಯುತ್ತೇನೆ. ಈ ಕಾರ್ಯವು ಕನ್ನಡ ಜನಕ್ಕೂ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳಿಗೂ ಅತ್ಯಂತ ಉಪಯುಕ್ತವಾದುದೆಂದೂ ನನ್ನ ನಂಬಿಕೆ.

ಕನ್ನಡ ಭಾಷೆಯು ಮೂಲದ್ರಾವಿಡಭಾಷಾಜನ್ಯವಾದರೂ ಸಂಸ್ಕೃತದ ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಬೆಳೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂಬುದನ್ನು ನಾವು ಸುಮಾರು 1,500 ವರ್ಷಗಳ ಕನ್ನಡ ಸಾಹಿತ್ಯ ಚರಿತ್ರೆಯ ಅವಲೋಕನದಿಂದ ಅರಿತಿರುತ್ತೇವೆ. ಸಂಸ್ಕೃತವು ಕನ್ನಡಕ್ಕೆ ಹೆತ್ತ ತಾಯಿಯಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಕುತಾಯಿ ಎಂಬುದನ್ನು ಎಲ್ಲರೂ ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳ ಬೇಕು. ಸಂಸ್ಕೃತದ ಪ್ರಭಾವಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದ ಭಾರತೀಯ ಭಾಷಾಸಾಹಿತ್ಯಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬುದು ಗಮನಾರ್ಹವಾಗಿದೆ. ಕನ್ನಡ ಮತ್ತು ಸಂಸ್ಕೃತಗಳ ಮೇಳವು ಹಾಲು–ಸಕ್ಕರೆ, ವಸಂತ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರಕಿರಣ, ಸಂತೋಷ ಮತ್ತು ಸಂಗೀತ ಗಳ ಮೇಳದಂತೆ ಹೃದಯಂಗಮವಾದುದೆಂದು ನನ್ನ ಭಾವನೆ. ಅಸಹಾಯ ಶೂರರಾದ ಪಂಡಿತ ಚಕ್ರವರ್ತಿ ಶ್ರೀನಿವಾಸಗೋಪಾಲಾಚಾರ್ಯರು ಕೈಗೊಂಡಿರುವ ಈ ಮಹಾಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕೇಂದ್ರಸರ್ಕಾರದವರೂ, ಮೈಸೂರು ಸರ್ಕಾರದವರೂ ಧನಸಹಾಯ ಮಾಡಿರುವರೆಂಬುದನ್ನು ಕೇಳಿ ನನಗೆ ಸಮಾಧಾನವಾಗಿದೆ. ಐದು ಸಂಪುಟಗಳ ಕ್ರಯವನ್ನು ಎಪ್ಪತ್ತೈದು (75/=) ರೂಪಾಯಿಗಳಿಗೆ ನಿಗದಿ ಮಾಡಿರುವುದು ಹೆಚ್ಚು ಜನ ಈ ಶಬ್ದಕೋಶದ ಸೌಲಭ್ಯ ವನ್ನು ಪಡೆಯಲೆಂಬ ಸದುದ್ದೇಶದಿಂದ. ಸುಸಂಸ್ಕೃತರಾದ ಕನ್ನಡ ಜನರೂ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿಗಳೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಪಡೆಯಲೆಂದು ನಾನು ಹಾರೈಸುತ್ತೇನೆ.

ಬಿ. ಶಿವಮೂರ್ತಿಶಾಸ್ತ್ರೀ.

शब्दार्थकौस्तुभः

ಸಂಸ್ಕೃತ–ಕನ್ನಡ ಶಬ್ದಕೋಶ

SAMSKRITA-KANNADA DICTIONARY

तदन्यत्वं तदल्पता । अप्राशस्त्यं विरोधश्च नञर्थाः षट् प्रकीर्तिताः ।

अऋणिन् ಅಋಣಿನ್ (वि०) ಋಣವಿಲ್ಲದ, ಸಾಲವಿಲ್ಲದ. न ऋणी. [ऋ ಕಾರಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜನತ್ವವನ್ನು ಒಪ್ಪುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ "नुट्" ಆಗಮವು ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ.] "दिवसस्याष्टमे भागे शाकं पचति यो नरः । अऋणी चाप्रवासी च स रात्रिचर मोदते" भा० ।

अंश ಅಂಶ (पु०) 1. ವಿಭಾಗ, ಪಾಲು. 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಭಾಗ. अंश्यते—अंश (विभाजने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अंशो विभाजने प्रोक्त एकदेशेऽपि वस्तुनः" हेम० । "षष्ठांशवृत्तेरपि धर्म एषः" शाकुं० ५-४ । 3. ಅವಯವ, ಶರೀರದ ಒಂದು ಭಾಗ. "अंशस्त्ववयवो भाग एकदेशः" वैज० ।

अंशक ಅಂಶಕ (पु०) 1. ವಿಭಾಗ, ಪಾಲು. अंश "कन्" (५-३-७५) । 2. ದಾಯಾದ, ಪಾಲುದಾರ. अंशं हारी "कन्" (५-२-३९) । "अथांशकः । सगन्धज्ञातिदायादौ" त्रिकाण्ड० । (न०) 3. ದಿನ, ದಿವಸ. "वास्रो व्युष्टांशके दिनम्" त्रिकाण्ड० । (वि०) 4. ಭಾಗಕೊಡತಕ್ಕವನು. अंश (विभाजने) "ण्वुल्" (३-१-१३३) । स्त्रियां "टाप्" (४-१-४) । **अंशिका ಅಂಶಿಕಾ.**

अंशयितृ ಅಂಶಯಿತೃ (वि०) ಭಾಗ ಕೊಡತಕ್ಕವನು. अंश (विभाजने) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३) । स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) । **अंशयित्री ಅಂಶಯಿತ್ರೀ.**

अंशल ಅಂಶಲ (वि०) 1. ಭಾಗದಾರ, ಪಾಲುದಾರ. अंशं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३) । 2. ಬಲಶಾಲಿ.

अंशिन् ಅಂಶಿನ್ (वि०) ಭಾಗದಾರ, ಪಾಲುದಾರ. अंशोऽस्यास्ति—अंश "इनिः" (५-२-११५) ।

अंशहर ಅಂಶಹರ (वि०) ಭಾಗದಾರ, ಪಾಲುದಾರ. अंशं हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९) ।

अंशावतार ಅಂಶಾವತಾರ (पु०) ದೇವತೆಗಳ ಅಂಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವುದು. अंशस्य अवतारः ।

अंशु ಅಂಶು (पु०) 1. ಕಿರಣ. 2. ಪ್ರಭೆ, ರಶ್ಮಿ. अंशयति—अंश (विभाजने) "कुः" (उ०१-३७) । "उन्मूलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम्" कुमा० १-३२ । "अजस्रमास्फालितवल्लकीगुणक्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९ । 3. ದಾರದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಭಾಗ. 4. ವೇಗ. 5. ಪ್ರಕಾಶ. 6. ಚಂದ್ರ. "हृद्यांशुरंशुरब्जारिरमृतांशुः कलानिधिः" वैज० । 7. ಸೂರ್ಯ. "चण्डांशुरंशुमानंशुस्सहस्रांशुः सदागतिः" वैज० ।

अंशुक ಅಂಶುಕ (पु०) 1. ಕಿರಣ. 2. ಪ್ರಭೆ. अंशु स्वार्थे "कः" । (न०) 3. ವಸ್ತ್ರ. 4. ಸೂಕ್ಷ್ಮವಸ್ತ್ರ. 5. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. अंशुभिः काशते—काशृ (दीप्तौ) "डः" (३-२-१०१)। "अंशुकं श्लक्ष्णवस्त्रे स्याद्वस्त्रमात्रोत्तरीययोः" मेदि० । "यत्रांशुकाक्षेपविलज्जितानां यदृच्छया किंपुरुषाङ्गनानाम्" कुमा० १-१४ । "अंशुकं हृतवता तनुबाहुस्वस्तिकापिहितमुग्धकुचाग्रा" माघ० १०-४३ ।

अंशुधर ಅಂಶುಧರ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४) । अंशूनां धरः । (वि०) 2. ವೇಗವುಳ್ಳ. 3. ಕಿರಣವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

अंशुपट्ट ಅಂಶುಪಟ್ಟ (न०) ಸಣ್ಣದಾರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಪಟ್ಟೆವಸ್ತ್ರ, ರೇಷ್ಮೆ ವಸ್ತ್ರ. अंशुना युक्तं पट्टम् ।

अंशुमत् ಅಂಶುಮತ್ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अंशवोऽस्य सन्ति "मतुप्" (५-२-९४) । "अविभिद्य निशाकृतं तमः प्रभया नांशुमताप्युदीयते" किरा० २-३६ । 2. ಸಗರ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮೊಮ್ಮಗ, ಅಸಮಂಜಸನ ಮಗ. (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ, ಹೊಳೆಯುವ.

अंशुमती ಅಂಶುಮತೀ (स्त्री०) 1. ಮೂರೆಲೆ ಹೊನ್ನೆ ಮರ. 2. ಯಮುನಾನದಿ.

अंशुमत्फला ಅಂಶುಮತ್ಫಲಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಗಿಡ.

अंशुमाला ಅಂಶುಮಾಲಾ (स्त्री०) ಪ್ರಭಾವಳಿ, ಕಿರಣಗಳ ಮಾಲೆ.

अंशुमालिन् ಅಂಶುಮಾಲಿನ್ (पु०) 2. ಸೂರ್ಯ. अंशवः मालेव, साऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११६) । (वि०) 2. ಮಾಲೆಯಂತಿರುವ ಕಿರಣಗಳುಳ್ಳ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५) । **अंशुमालिनी—ಮಾಲಿನೀ.**

अंशुहस्त ಅಂಶುಹಸ್ತ (पु०) ಸೂರ್ಯ. अंशुः हस्त इव यस्य । [ಸೂರ್ಯನು ಕಿರಣರೂಪವಾದ ತನ್ನ ಸಾವಿರ ಹಸ್ತಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆಯುವನು.]

अंस ಅಂಸ (पु०) 1. ಭಾಗ, ಅಂಶ, ಪಾಲು. (पुंन०) 2. ಸ್ಕಂಧ, ಹೆಗಲು. अंस्यते समाहन्यते भारादिना—

अंस (समाघाते) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अंसलम्बिभिरंसलः" याद० १६-५१।

अंसकूट ಅಂಸಕೂಟ (पु०) 1. ಎತ್ತಿನ ಹೆರಳು. अंसः कूट इव। 2. ಹೆಗಲು. "राजन्योच्चांसकूटक्रथनपटुरटद्धोरधारः कुठारः" प्रबोध० १-७।

अंसत्र ಅಂಸತ್ರ (न०) ಯುದ್ಧಕವಚ. अंसं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

अंसफलक ಅಂಸಫಲಕ (पु०) ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲುಭಾಗ, ಹಲಗೆಯಂತೆ ಅಗಲವಾದ ಭುಜ. अंसः फलक इव।

अंसभारिक ಅಂಸಭಾರಿಕ (वि०) ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲೆ ಗಂಟು ಮೂಟೆಗಳನ್ನು ಹೊರುವವನು. अंसभारेण हरति "ष्ठन्" (४-४-१६)। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४१)। **अंसभारिकी—ಭಾರಿಕೀ.**

अंसल ಅಂಸಲ (वि०) ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. अंसोऽस्यास्ति "लच्" (५-२-९८)। "अंसलम्बिभिरंसलः" याद० १६-५१।

अंस्य ಅಂಸ್ಯ (वि०) 1. ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿರುವ, ಹೆಗಲಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अंसे भवः "यत्" (४-३-५५)। 2. ವಿಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ. अंस (समाघाते) कर्म० "यत्" (३-१-९७)।

अंहति ಅಂಹತಿ (स्त्री०) 1. ದಾನ, ಪಾಪನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ದಾನ. हन्ति दुरितमनया—हन (हिंसागत्योः) "अतिः" अंहादेशश्च (उ० ४-६२)। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. "अंहतिस्त्यागरोगयोः" हेम०।

अंहस् ಅಂಹಸ್ (न०) 1. ಪಾಪ. अंहते गच्छति दानादिना—अहि (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। 2. ತೊಂದರೆ, ಆಯಾಸ. "सहसा संहतिमंहसां विहन्तुम्" किरा० ५-१७। "कृतः कृतार्थोऽस्मि निर्बर्हितांहसा" माघ० १-२९।

अंहस्वत् ಅಂಹಸ್ವತ್ (वि०) ಪಾಪಿಷ್ಠ. अंहोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

अंहिति ಅಂಹಿತಿ (स्त्री०) ದಾನ. अहि (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अंह्रि ಅಂಹ್ರಿ (पु०) 1. ಪಾದ, ಕಾಲು: अंहते गच्छत्यनेन—अहि (गतौ) "क्रिन्" (उ० ४-६६)। 2. ಮರದ ಬೇರು. 3. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ.

अंह्रिप ಅಂಹ್ರಿಪ (पु०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. अंह्रिणा मूलेन पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)।

अंह्रिस्कन्ध ಅಂಹ್ರಿಸ್ಕಂಧ (पु०) ಅಂಗಾಲಿನ ಮೇಲು ಭಾಗ. अंह्रेः स्कन्ध इव।

अक ಅಕ (न०) 1. ದುಃಖ. न कं सुखम्। 2. ಪಾಪ. न कं सुखं यस्मात्। (वि०) 3. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 4. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. न कं यस्य। "अकं पापदुःखयोः" मेदि०।

अकम्पन ಅಕಂಪನ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 2. ನಡುಕವಿಲ್ಲದ, ಚಲಿಸದಿರುವ.

अकम्पित ಅಕಂಪಿತ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ಬೌದ್ಧ ಭಿಕ್ಷು. (वि०) 2. ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 3. ನಡುಕವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. न कम्पितं यस्य।

अकर ಅಕರ (वि०) 1. ಹಸ್ತವಿಲ್ಲದ, ಕೈಯಿಲ್ಲದ. 2. ಕಪ್ಪವಿಲ್ಲದ, ತೆರಿಗೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति करो यस्य। 3. ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸ ಮಾಡದಿರುವ. करोति—कृञ् "अच्" (३-१-१३४)। न करः। स्त्रियाम् **अकरा—ರಾ.**

अकरण ಅಕರಣ (न०) ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. क्रियते—डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। न करणम्।

अकरणि ಅಕರಣಿ (पु०) ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. न+डु कृञ् (करणे) "अनिः" (३-३-११२)।

अकरुण ಅಕರುಣ (वि०) ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. नास्ति करुणा यस्य।

अकर्ण ಅಕರ್ಣ (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. (वि०) 2. ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದ. न विद्येते कर्णौ यस्य। 3. ಕರ್ಣನಿಲ್ಲದ. न कर्णः यत्र। "अनर्जुनमकर्णं वा जगद्येति निश्चितम्" भा०।

अकर्ण्य ಅಕರ್ಣ್ಯ (वि०) 1. ಕಿವಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ. न कर्ण्यम्।

अकर्तन ಅಕರ್ತನ (पु०) 1. ಕುಬ್ಜ, ವಾಮನ, ಕುಳ್ಳ. (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸದಿರುವ. कृती (छदने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। न कर्तनं यस्य।

अकर्तृ ಅಕರ್ತೃ (वि०) ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವವನು, ಅಸ್ವತಂತ್ರ; ಅಡಿಯಾಳು. न कर्ता।

अकर्तृत्व ಅಕರ್ತೃತ್ವ (न०) ಅಸ್ವತಂತ್ರತೆ, ಪರಾಧೀನತೆ.

अकर्मक ಅಕರ್ಮಕ (वि०) ಕರ್ಮಪದವಿಲ್ಲದ ಧಾತು. नास्ति कर्म यस्य "कप्"। [फलव्यापारयोरेकनिष्ठत्वे धातोरकर्मकत्वम्। स्त्रियाम् अकर्मिका] ಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪದವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಕೆಲವಕ್ಕೆ ಕರ್ಮಪದದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿರುವುದಿಲ್ಲ.

ಮೊದಲನೆಯದು ಕೇವಲ ಅಕರ್ಮಕವೆಂದೂ ಧಾತ್ವರ್ಥಸಂಗೃಹೀತವಾದಕರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದೆಂದೂ ಎರಡು ವಿಧ.

ಉದಾ: (1) ಕೇವಲ ಅಕರ್ಮಕ आस्ते, शेते ಇತ್ಯಾದಿ.

(2) ಧಾತ್ವರ್ಥಸಂಗೃಹೀತಕರ್ಮವುಳ್ಳದ್ದು जीवति—प्राणं धारयति, नृत्यति — गात्रं विक्षिपति ಇತ್ಯಾದಿ. ಇಲ್ಲಿ ಜೀವ ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಣಧಾರಣರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೂ नृती ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ಗಾತ್ರವಿಕ್ಷೇಪಣ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವೂ ಸಂಗೃಹೀತವಾಗಿದೆ.

ಕೆಲವು ಧಾತುಗಳು ಸಕರ್ಮಕವಾದರೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅಕರ್ಮಕವಾಗುವುವು.

ಉದಾ: वहति भारम्। नदी वहति। ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ वह ಧಾತುವು ಸಕರ್ಮಕ. ಎರಡನೆಯದು ಅಕರ್ಮಕ. "हितान्न यः संश्रृणुते स किंप्रभुः" ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ಕರ್ಮಪದದ ವಿವಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ श्रृणु ಧಾತುವು ಸಕರ್ಮಕವಾದರೂ ಅಕರ್ಮಕವಾಗಿರುವುದು. "धातोरर्थान्तरे वृत्तेर्धात्वर्थेनोपसङ्ग्रहात् । प्रसिद्धेरविवक्षातः कर्मणोऽकर्मिका क्रिया" सि० कौ० ।

अकर्मण्य ಅಕರ್ಮಣ್ಯ (वि०) ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. न कर्मणि साधुः "यत्" (४-४-९८) ।

अकर्मन् ಅಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न कर्म। "अकर्मणश्च बोद्धव्यं गहना कर्मणो गतिः" गीता ४-१७। 2. ಅಕಾರ್ಯ. (वि०) 3. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಸೋಮಾರಿಯಾದ. 4. ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ಕರ್ಮಪದವಿಲ್ಲದ (ಧಾತು).

अकर्मकृत् ಅಕರ್ಮಕೃತ್ (वि०) 1. ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವ. न कर्म करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६) । 2. ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. अकर्म करोति — कृञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

अकर्मशील ಅಕರ್ಮಶೀಲ (वि०) ಸೋಮಾರಿ, ಅಲಸ.

अकल ಅಕಲ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ; नास्ति कला अवयवो यस्य। (वि०) 2. ಚತುಃಷಷ್ಟಿ ಕಲಾಶೂನ್ಯ. 3. ಅವಯವಗಳಿಲ್ಲದ.

अकलुष ಅಕಲುಷ (वि०) 1. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 2. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. 3. ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ. न कलुषं यस्य।

अकल्क ಅಕಲ್ಕ (वि०) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಗಸಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 3. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. न कल्को यस्य।

अकल्कता ಅಕಲ್ಕತಾ (स्त्री०) ಸತ್ಯಸಂಧತೆ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ.

अकल्कन ಅಕಲ್ಕನ (वि०) 1. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति कल्कनं दम्भो यस्य । 2. ಮೋಸವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

अकल्का ಅಕಲ್ಕಾ (स्त्री०) ಚಂದ್ರಿಕೆ, ಬೆಳದಿಂಗಳು. न कल्को मलं यस्याः ।

अकल्प ಅಕಲ್ಪ (वि०) 1. ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ. 2. ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಲ್ಲದ. 3. ಅಸದೃಶವಾದ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 4. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ. "कल्पः शास्त्रे विधौ न्याये" शाश्व० ।

अकल्पित ಅಕಲ್ಪಿತ (वि०) 1. ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ, ಅಕೃತ್ರಿಮ. 2. ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ. "अकल्पितप्राश्निकमन्ववैक्षत" याद० १४-१० ।

अकल्य ಅಕಲ್ಯ (वि०) 1. ಅಸ್ವಸ್ಥ, ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದ. कलासु साधुः "यत्" (४-४-९८)। न कल्यः। (न०) 2. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. कल्यते — कल (संख्याने) "यत्"। कल्यं मिथ्याभूतं — न कल्यम् । "अनीनयदकल्यसन्धो बन्धनागारम्" दशकु० ।

अकल्याण ಅಕಲ್ಯಾಣ (वि०) 1. ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ. (न०) 2. ಅನಾರೋಗ್ಯ. 3. ದುಃಖ, ಕಷ್ಟ.

अकस्मात् ಅಕಸ್ಮಾತ್ (अव्य०) 1. ಹಠಾತ್ತಾಗಿ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ. न कस्मात् किञ्चित्कारणाधीनत्वं यत्र । "अकस्मादागन्तुना सह विश्वासो न कर्तव्यः" हितो०। 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "नाकस्मात् शाण्डिलीमाता विक्रीणाति तिलैस्तिलान्" पञ्चत० ।

अकाण्ड ಅಕಾಂಡ (पु०) 1. ರೆಂಬೆಯಿಲ್ಲದ ಮರ. 2. ಅನವಸರ, ಅಸಮಯ, ಅಕಾಲ. "अकाण्डे प्रथनं छेदश्च रसदोषौ" सा० द०।

(1) **ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥನ:** ವೇಣೀಸಂಹಾರದ ಎರಡನೇ ಅಂಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ರಾಜರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಾಶವಾಗುತ್ತಿರುವಾಗ ಭಾನುಮತಿಯೊಡನೆ ದುರ್ಯೋಧನನ ಶೃಂಗಾರವರ್ಣನೆ.

(2) **ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಛೇದ:** ಮಹಾವೀರಚರಿತದಲ್ಲಿ ಶ್ರೀರಾಮ ಮತ್ತು ಪರಶುರಾಮರಿಗೆ ಯುದ್ಧ ನಡೆದು

ವೀರರಸವು ಉದಯಿಸಿರುವಾಗ ಶ್ರೀರಾಮನನ್ನು ವೈವಾಹಿಕ ಕಂಕಣ ವಿಸರ್ಜನೆಗಾಗಿ ಕಳುಹಿಸುವುದು. [ಯುದ್ಧಸಮಯದಲ್ಲಿ ಕಂಕಣವಿಸರ್ಜನೆಯ ಪ್ರಸ್ತಾವವು, ಶ್ರೀರಾಮನು ಆ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಹೆದರಿ ಓಡಿ ಹೋಗುವನೆಂಬ ಅರ್ಥಕೊಡುವುದರಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮನಲ್ಲಿ ಅಧೈರ್ಯವನ್ನು ಹೇಳಿದಂತಾಗುವುದು.]
(वि०) 3. ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ, ಅನವಸರವಾದ, ಸಮಯವಲ್ಲದ. नास्ति काण्डं अवसरः यस्य। "पुनरकाण्डविवर्तनदारुणः" ಉ०ರಾ० ४-१५।

अकाण्डे ಅಕಾಂಡೇ (अव्य०) ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "दर्भाङ्कुरेण चरणः क्षत इत्यकाण्डे" शाकुं० २-१२।

अकाम ಅಕಾಮ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति कामोऽभिलाषो यस्य। 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ. 3. ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ. 4. ಅರಿವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾದಿಕವಾದ. "अकामोपनतेनेव साधोर्हृदयमेनसा" रघु० १०-३९।

अकामतस् ಅಕಾಮತಸ್ (अव्य०) 1. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ, ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದೆ. 2. ಅರಿವಿಲ್ಲದೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. अकाम "तसिल्" (५-३-७)। "अकामतः कृतं पापं वेदाभ्यासेन शुध्यति" मनु० ११-४६।

अकाय ಅಕಾಯ (पु०) 1. ರಾಹು. 2. ಪರಮಾತ್ಮ. नास्ति कायो यस्य। (वि०) 3. ಶರೀರವಿಲ್ಲದ.

अकार ಅಕಾರ (पु०) 1. "ಅ" ವರ್ಣ, ವರ್ಣಮಾಲೆಯ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಅ ಮತ್ತು ಆ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಕೆಲಸ ಮಾಡದಿರುವ. कारः क्रिया। नास्ति कारो यस्य।

अकारण ಅಕಾರಣ (वि०) 1. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. 2. ಉದ್ದೇಶ್ಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति कारणं यस्य। "ततोऽकारणवैरी नः कारणादपरे परे" नैष०। (न०) 3. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (क्रि० वि०) 4. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "किमकारणमेव दर्शनं विलपन्त्यै रतये न दीयते" कुमा० ४-७।

अकार्य ಅಕಾರ್ಯ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ. 2. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸ. "किमकार्यं कदर्याणाम्" हितो०। "मा नाम वैक्लव्यादकार्यं कुर्यात्" मृच्छक०।

अकाल ಅಕಾಲ (पु०) 1. ನಿಷಿದ್ಧಕಾಲ. 2. ಅಸಮಯ, ಅನುಚಿತಕಾಲ. "अकाले बोधितो भ्रात्रा" रघु० १२-८१। (वि०) 3. ಕಾಲೋಚಿತವಲ್ಲದ, ಅಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಂಭವಿಸಿದ. "न ह्यकालभवो मृत्युरिक्ष्वाकुपदमस्पृशत्" रघु० १५-४४। 4. ಕಪ್ಪಲ್ಲದ, ಬಿಳುಪಾದ. न कालः।

अकिञ्चन ಅಕಿಂಚನ (पु०) ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति किञ्चन यस्य। "अकिञ्चनः सन् प्रभवः स संपदाम्" कुमा० ५-७७।

अकिञ्चनता ಅಕಿಂಚನತಾ (स्त्री०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಪರಿತ್ಯಾಗ. "व्रतं दानं परिव्रज्या तपस्या नियमस्थितिः। अहिंसाऽसूयतास्तेयब्रह्माकिञ्चनता यमः"। 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ.

अकिञ्चनत्व ಅಕಿಂಚನತ್ವ (न०) 1. ಸರ್ವದ್ರವ್ಯಪರಿತ್ಯಾಗ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ನಿರ್ಧನತ್ವ, ಬಡತನ. "स्थाने भवानेकनराधिपः सन्नकिञ्चनत्वं मखजं व्यनक्ति" रघु० ५-१६।

अकिञ्चनिमन् ಅಕಿಂಚನಿಮನ್ (पु०) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. अकिञ्चन "इमनिच्" (५-१-१२२)।

अकिञ्चिज्ज्ञ ಅಕಿಂಚಿಜ್ಜ್ಞ (वि०) ಏನೂ ತಿಳಿಯದ, ಅರಿವಿಲ್ಲದ. न किञ्चित् जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

अकिञ्चित्कर ಅಕಿಂಚಿತ್ಕರ (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಕೆಲಸಮಾಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ. 2. ಯಾವ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡದಿರುವ. न किञ्चित् करोति — डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)।

अकीर्ति ಅಕೀರ್ತಿ (स्त्री०) ಅಪಯಶಸ್ಸು, ಕಳಂಕ, ಅಪಖ್ಯಾತಿ.

अकुण्ठ ಅಕುಂಠ (वि०) 1. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ. 2. ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥವಾದ. नास्ति कुण्ठा यस्य। 3. ಹರಿತವಾದ, ಹದವಾದ. "आशस्त्रग्रहणादकुण्ठपरशोः" वेणी० २-२।

अकुण्ठित ಅಕುಂಠಿತ (वि०) 1. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಚುರುಕಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ. "शास्त्रेष्वकुण्ठिता बुद्धिर्मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

अकुतोभय ಅಕುತೋಭಯ (वि०) 1. ಯಾರಿಂದಲೂ ಯಾವ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಭಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति कुतोऽपि भयं यस्य। 2. ಅಪಾಯರಹಿತವಾದ. "मादृशानामपि अकुतोभयः सञ्चारो जातः" उ० रा० २।

अकुप्य ಅಕುಪ್ಯ (न०) 1. ಚಿನ್ನ. 2. ಬೆಳ್ಳಿ. कुप्यादन्यत्। "कुरूनकुप्यं वसु वासवोपमः" किरा० १-३५।

अकूपार ಅಕೂಪಾರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. न कुं पृथ्वीं पिपर्ति — पॄ (पालनपूरणयोः) "अण्" (३-२-१)। दीर्घः (६-३-१३७)। "अकूपारैरेकोदकसमयवैतण्डिकजवैः" दयाश०। 2. ದೊಡ್ಡ ಆಮೆ. न कूपमृच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "अकूपारः कूर्मराजसमुद्रयोः" हेम०। 3. ಸೂರ್ಯ.

अकृच्छ्र ಅಕೃಚ್ಛ್ರ (वि०) ಕಷ್ಟವಲ್ಲದ. न कृच्छ्रम्।

अकृत ಅಕೃತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಡದಿರುವ. डु कृञ् (करणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। न कृतम्। "अकृतस्वसद्मगमनादरः क्षणम्" माघ० १३-४७। (न०) 2. ನಿವೃತ್ತಿ, ಕೆಲಸದ ಅಭಾವ. कृञ् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

अकृतज्ञ ಅಕೃತಜ್ಞ (वि०) ಕೃತಘ್ನ, ಮಾಡಿದ ಉಪಕಾರವನ್ನು ನೆನೆಯದವನು. न कृतं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

अकृतिन् ಅಕೃತಿನ್ (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥ. न कृती।

अकृत्य ಅಕೃತ್ಯ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ, ಅಯೋಗ್ಯ ಕೆಲಸ. "अकृत्यमपि कुर्वाणो भुञ्जानो वा यतस्ततः"। (वि०) 2. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ. न कृत्यं यस्य।

अकृत्रिम ಅಕೃತ್ರಿಮ (वि०) ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕ, ಸಹಜ. क्रियया निर्वृत्तम्। न कृत्रिमम्। "अकृत्रिमप्रेमरसाभिरामम्" किरा० ३-३७।

अकृश ಅಕೃಶ (वि०) 1. ದಪ್ಪವಾದ. 2. ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣ, ತುಂಬಿದ. न कृशः। "अकृशं कुचयोः कृशं विलग्ने" कुव०।

अकृष्ट ಅಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಉಳಲ್ಪಡದೆ ಇರುವ. 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಡದಿರುವ. न कृष्टम्।

अकृष्टपच्य ಅಕೃಷ್ಟಪಚ್ಯ (वि०) ಉಳಲ್ಪಡದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ. अकृष्टे क्षेत्रे पच्यन्ते — डु पचष् (पाके) "क्यप्" (३-१-११४)। "अकृष्टपच्या इव सस्यसंपदः" किरा० १-१७।

अकृष्ण ಅಕೃಷ್ಣ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. (वि०) 2. ಶುಭ್ರವಾದ, ಬಿಳುಪಾದ. न कृष्णः।

अकृष्णकर्मन् ಅಕೃಷ್ಣಕರ್ಮನ್ (वि०) ಒಳ್ಳೆಯ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ, ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನನಾದ. न कृष्णं कर्म यस्य।

अकोट ಅಕೋಟ (पुं०) ಅಡಕೆ ಮರ.

अक्का ಅಕ್ಕಾ (स्त्री०) ತಾಯಿ.

अक्त ಅಕ್ತ (वि०) ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अज्यते — अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तः" (उ० ३-८९)।

अक्त्र ಅಕ್ತ್ರ (न०) ಕವಚ. अञ्जू "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५८)।

अक्रम ಅಕ್ರಮ (पुं०) 1. ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಇದೊಂದು ಕಾವ್ಯದೋಷ. — ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದವನ್ನು ಆಯಾ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳದೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಅಕ್ರಮವೆನಿಸುವುದು. ಇದರಿಂದ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಬೋಧವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. "कला च सा त्वं च" ಎಂದು ಹೇಳುವುದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ "कला च सा त्वमस्य लोकस्य च नेत्रकौमुदी" ಎಂದು "च" ಪದವನ್ನು ದೂರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಅಕ್ರಮವೆಂಬ ಕಾವ್ಯದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. 2. ಚಲನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಆಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಕ್ರಮರಹಿತ. 5. ಚಲನವಿಲ್ಲದ. 6. ಆಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति क्रमः परिपाटी पादः क्रमणं वा यस्य।

अक्रान्त ಅಕ್ರಾಂತ (वि०) ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡದ, ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ.

अक्रान्ता ಅಕ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) ಹೆಗ್ಗುಳ್ಳದಗಿಡ, ಮುಳ್ಳು ಬದನೆಯ ಗಿಡ.

अक्रिय ಅಕ್ರಿಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಅಲಸ, ಮಂದಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. 3. ಕರ್ಮ (ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ) ರಹಿತ. (स्त्री०) **–या–ಯಾ.** 4. ನಿಶ್ಚೇಷ್ಟೆ, ಸೋಮಾರಿತನ.

अक्रूर ಅಕ್ರೂರ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ಯಾದವ. ಈತನು ಕಂಸನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಕಂಸನು ನಾರದರ ಮುಖದಿಂದ ರಾಮಕೃಷ್ಣರ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದು ಚಾಣೂರ ಮತ್ತು ಮುಷ್ಟಿಕರಿಂದ ಜಟ್ಟಿಯ ಕಾಳಗದಲ್ಲಿ ಕೊಲ್ಲಿಸುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಶ್ರೀರಾಮಕೃಷ್ಣರನ್ನು ಕರೆತರಲು ಈ ಯಾದವನನ್ನು ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಈ ಅಕ್ರೂರನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವತರಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲೇ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನು ಸಂದರ್ಶಿಸಲು ರಾತ್ರಿ ರಥವನ್ನು ಏರಿ ಹೊರಟು ಪ್ರಾತಃಕಾಲವೇ ನಂದಗೋಕುಲಕ್ಕೆ ಬಂದನು. ಅಲ್ಲಿ ಗೋವುಗಳನ್ನು ಕರೆಯುತ್ತಾ ಅವುಗಳ

ಮಧ್ಯೆ ನಿಂತಿದ್ದ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನನ್ನೂ ಬಲರಾಮನನ್ನೂ ಕಂಡು ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಅವರಿಂದ ಯಥೋಚಿತವಾದ ಸತ್ಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿ ತಾನು ಬಂದ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ವಿವರವಾಗಿ ತಿಳಿಸಿದನು. ಅನಂತರ ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆದು ಅವರನ್ನು ರಥದಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ತಾನು ರಥ ವನ್ನು ಬಿಡುತ್ತಾ ಬರುತ್ತಿರುವಾಗ ಯಮುನಾತೀರ ದಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಾಹ್ನಿಕಕ್ಕಾಗಿ ಅವರ ಅನುಮತಿಹೊಂದಿ ಅವರನ್ನು ರಥದಲ್ಲೇ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ತಾನು ಯಮುನಾ ಜಲದಲ್ಲಿಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ನೀರಿನೊಳಗೆ ರಾಮಕೃಷ್ಣರಿಬ್ಬರನ್ನೂ ನೋಡುವನು. ರಥದಲ್ಲಿದ್ದ ವರು ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲು ಕಾರಣವೇನೆಂದು ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ರಥದ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ನೋಡಲು ರಾಮಕೃಷ್ಣ ರಿಬ್ಬರೂ ಅಲ್ಲೇ ಕುಳಿತಿದ್ದರು. ಪುನಃ ನೀರಿನಲ್ಲಿಳಿದು ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ತನ್ನ ದಿವ್ಯ ರೂಪವನ್ನು ತೋರಿಸಲು ನಿಜವಾಗಿಯೂ ಇವರು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರವೆಂದು ಅವರನ್ನು ಬಹಳ ವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಪೂಜಿಸಿ ಸಾಯಂಕಾಲದೊಳಗೆ ಮಧುರೆಯನ್ನು ತಲುಪಿ ಊರಹೊರಗೆ ಅವರನ್ನು ಇಳಿಸಿ ಅವರ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಗರವನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸುವನು. (वि०) 2. ಕ್ರೂರನಲ್ಲದ, ಸರಳನಾದ. न क्रूरः।

अक्रोध ಅಕ್ರೋಧ (पु०) 1. ಕೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಶಾಂತತೆ. न क्रोधः। (वि०) 2. ಕೋಪವಿಲ್ಲದ, ಶಾಂತನಾದ. न क्रोधो यस्य।

अक्रोधन ಅಕ್ರೋಧನ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಜಕುಮಾರ, ಅಯುತಾಯುವಿನ ಮಗ. (वि०) 2. ಕೋಪವಿಲ್ಲದ.

अक्लम ಅಕ್ಲಮ (पु०) 1. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. न क्लमो यस्य।

अक्लिष्ट ಅಕ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಕ್ಲೇಶಪಡದಿರುವ, ದಣಿಯ ದಿರುವ, ಆಯಾಸಪಡದಿರುವ. 2. ಕೆಡದಿರುವ, ಶಕ್ತಿ ಕುಂದದಿರುವ. न क्लिष्टः। "अक्लिष्टबालतरुपल्लव-लोभनीयम्" शाकु० ६-२०।

अक्ष ಅಕ್ಷ (पु०) 1. ತಾರೆಗಿಡ. अक्षति — अक्षू (व्याप्तौ) "अच्"(३-१-१३४)। 2. ಬಂಡಿ, ಗಾಡಿ. 3. ಬಂಡಿಯ ಅಚ್ಚು. 4. ಬಂಡಿಯ ಚಕ್ರ, ಗಾಲಿ. 5. ಆತ್ಮ. 6. ಪಗಡೆಕಾಯಿ. अशू (व्याप्तौ) "सः" (उ० ३-६५)। 7. ರುದ್ರಾಕ್ಷಿ. "अक्षदामरचनोचितैः फलैः" याद० १७-३३। 8. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 9. ರಾವಣನ ಮಗ. 10. ಗರುಡ. 11. ಜ್ಞಾನ. 12. ನ್ಯಾಯ, ವ್ಯವಹಾರ. 13. ಜಾತ್ಯಂಧ, ಹುಟ್ಟುಕುರುಡ. 14. ಹದಿನಾರು ಮಾಷಗಳ ತೂಕ. (न०) 15. ಇಂದ್ರಿಯ. अक्षणोति व्याप्नोति विषयान् — अक्षू "अच्" (३-१-१३४)। 16. ಸೌವರ್ಚಲವಣ. 17. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. "सर्वे तेऽनिमिषैरक्षैस्तमनुद्रुतचेतसः" रामा०। (ಅಕ್ಷಿಶಬ್ದವು ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ जलजाक्षः, पुण्डरीकाक्षः ಎಂದಾಗು ವುದು). 18. ರಸಾಂಜನ. "अक्षो रथस्यावयवे व्यवहारे विभीतके। पाशके शकटे कर्षे ज्ञाने चात्मनि रावणौ। अक्षं सौवर्चले तुत्थे हृषीके" हेम०। "अक्षो ज्ञातार्थशकटव्यवहारेषु पाशके। रुद्राक्षेन्द्राक्षयोः सर्पे विभीतकतरावपि। चक्रे कर्षे पुमान् क्लीबं तुत्थे सौवर्च-लेन्द्रिये" मेदि०। "न्यायोऽक्षो व्यवहारोऽथ" वैज०।

अक्षक ಅಕ್ಷಕ (पु०) ತಿನಿಶವೃಕ್ಷ, ಹುಲಿಗೆಮರ. अक्ष इव कायति — कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

अक्षकील ಅಕ್ಷಕೀಲ (पु०) ಬಂಡಿಯ ಕಡಾಣಿ. अक्षस्य कीलः। "अक्षकीले त्वणिः" वैज०।

अक्षकूट ಅಕ್ಷಕೂಟ (पु०) ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯೊಳಗಿನ ಬೊಂಬೆ, ಪಾಪೆ.

अक्षग्लह ಅಕ್ಷಗ್ಲಹ (पु०) ಜೂಜಿನ ಪಂದ್ಯದ ವಸ್ತು. अक्षस्य ग्लहः।

अक्षज ಅಕ್ಷಜ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ನರ್ತನ, ಕುಣಿತ. "ताण्डवोऽस्त्री नृत्तलास्यनटनाक्षजनर्तनम्" वैज०। (न०) 3. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ. अक्षात् इन्द्रियसन्निकर्षात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 4. ಸಿಡಿಲು, ವಜ್ರಾಯುಧ. 5. ವಜ್ರ.

अक्षत ಅಕ್ಷತ (पु०) 1. ಯವಧಾನ್ಯ. (पु० ब० व०) 2. ಅರಿಶಿನ ಹಚ್ಚಿದ ಅಕ್ಕಿ, ಶೋಭನಾಕ್ಷತೆ. 3. ಅಕ್ಷತೆ, ಮುರುಕಿಲ್ಲದ ಅಕ್ಕಿ. 4. ಲಾಜ, ಪುರಿ, ಅರಳು. क्षणु (हिंसायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। न क्षतं येषां ते। "सुदक्षिणा साक्षतपात्रहस्ता" रघु० २-२१। "लाजाः पुंभूम्निचाक्षताः" अम०। (स्त्रीन०) वैज०। (न०) 5. ಧಾನ್ಯ, ಕಾಳು. 6. ಅಕ್ಕಿ. "क्वचक्षतं तण्डुले धान्ये नना लाजेष ना यवे" वैज०। 7. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. (वि०) 8. ಗಾಯಹೊಂದ ದಿರುವ, ವ್ರಣವಿಲ್ಲದ. न क्षतम्। "विनाश्य रक्ष्यं क्षतमक्षतेन" रघु० २-५६। 9. ಒಡೆಯದಿರುವ, ಮುರಿಯದಿರುವ, ಪೂರ್ಣವಾದ. "अक्षतं चापि लाजेषु तृतीयप्रकृतावपि। अहिंसितेऽपि च" विश्व०।

अक्षता ಅಕ್ಷತಾ (स्त्री०) ಕನ್ಯೆ, ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗದ ಹುಡುಗಿ, ಪರಿಶುದ್ಧಳಾದವಳು, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದವಳು.

अक्षतयोनि ಅಕ್ಷತಯೋನಿ (स्त्री०) ಕನ್ಯೆ, ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗದ ಹುಡುಗಿ, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದವಳು, ಪರಿಶುದ್ಧಳಾದವಳು. "सा चेदक्षतयोनिः स्यात्" मनु० ९-१७६।

अक्षत्र ಅಕ್ಷತ್ರ (न०) 1. ಮಸ್ತಕ, ತಲೆ. "उष्णीषं शीर्षमक्षत्रम्" वैज०। (वि०) 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಲ್ಲದ, ರಾಜನಿಲ್ಲದ (ದೇಶ). नास्ति क्षत्रं यत्र। "नाब्रह्म क्षत्रमृध्नोति नाक्षत्रं ब्रह्म वर्धते" मनु० ९-३२२।

अक्षदर्शक ಅಕ್ಷದರ್ಶಕ (पु०) 1. ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ವ್ಯವಹಾರದ ತೀರ್ಪುಗಾರ. अक्षाणां ऋणादानादि व्यवहाराणां दर्शकः — दृशिर् (प्रेक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "द्रष्टरि व्यवहाराणां प्राड्विवाकोऽक्षदर्शकः" वैज०। (वि०) 2. ಆಟದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ.

अक्षदृश् ಅಕ್ಷದೃಶ್ (पु०) 1. ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ. (वि०) 2. ಆಟದ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. अक्षान् पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अक्षदेविन् ಅಕ್ಷದೇವಿನ್ (पु०) ಆಟಗಾರ, ಜೂಜುಗಾರ. अक्षैर्दीव्यति — दिवु (क्रीडायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)।

अक्षद्यू ಅಕ್ಷದ್ಯೂ (पु०) ಆಟಗಾರ, ಜೂಜುಗಾರ. अक्षैर्दीव्यति — दिवु (क्रीडायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)।

अक्षद्यूत ಅಕ್ಷದ್ಯೂತ (पु०) 1. ಆಟಗಾರ, ಜೂಜುಗಾರ. अक्षैर्द्यूतं यस्य। (न०) 2. ಪಗಡೆಯಾಟ, ಜೂಜು. अक्षैर्द्यूतम्।

अक्षधर ಅಕ್ಷಧರ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. धरति — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। अक्षस्य धरः। 2. ಚಕ್ರ. 3. ಕಾರೆಗಿಡ. (वि०) 4. ಚಕ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ.

अक्षधुर् ಅಕ್ಷಧುರ್ (स्त्री०) ಬಂಡಿಯ ನೊಗ. अक्षस्य धूः।

अक्षधूर्त ಅಕ್ಷಧೂರ್ತ (पु०) ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಮೋಸಗಾರ. अक्षे धूर्तः।

अक्षधूर्तिल ಅಕ್ಷಧೂರ್ತಿಲ (पु०) ಗಾಡಿಯ ಭಾರವನ್ನು ಹೊತ್ತಿರುವ ಎತ್ತು. अक्षस्य शकटस्य धूर्ति भारं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

अक्षपरि ಅಕ್ಷಪರಿ (अव्य०) ಪಗಡೆಯಾಟದಲ್ಲಿ ಸೋಲುಂಟಾಗುವಂತೆ ದಾಳ ಬೀಳುವುದು. अक्षेण विपरीतं वृत्तम्।

अक्षपाटक ಅಕ್ಷಪಾಟಕ (पु०) ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ, ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ, ತೀರ್ಪುಗಾರ. अक्षे पाटयति — पट (भाषार्थे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अक्षपाद ಅಕ್ಷಪಾದ (पु०) ಗೌತಮಮುನಿ, ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ ಪ್ರವರ್ತಕ. अक्षं नेत्रं दर्शनसाधनतया जातः पादोऽस्य। [ಗೌತಮಮುನಿಯು, ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ದೂಷಿಸಿದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡಕೂಡದೆಂದು ಕಾಲಿನಲ್ಲಿ ನೇತ್ರವನ್ನು ತೆರೆದು ಅವರನ್ನು ನೋಡಿದುದಾಗಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು.]

अक्षभार ಅಕ್ಷಭಾರ (पु०) ಬಂಡಿಯ ಹೊರೆ.

अक्षम ಅಕ್ಷಮ (वि०) 1. ಅಸಮರ್ಥ, ಅಶಕ್ತ. न क्षमते — क्षमूष् (सहने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದವನು. न क्षमा यस्य। (स्त्री०) – मा – ಮಾ 3. ಅಸಹನೆ, ಕೋಪ. क्षमूष् भावे "अङ्" (३-३-१०४)। न क्षमा।

अक्षमाला ಅಕ್ಷಮಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಜಪಮಾಲಿಕೆ, ರುದ್ರಾಕ್ಷಮಾಲೆ. अक्षाणां माला। "विभान्तमच्छस्फटिकाक्षमालया" माघ० १-९। 2. ವಸಿಷ್ಠಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ಅರುಂಧತೀದೇವಿ. अक्षस्य सप्तर्षि नक्षत्रचक्रस्य मालेव भूषणत्वात्।

अक्षय ಅಕ್ಷಯ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಅಕ್ಷಯ ಸಂವತ್ಸರ. (वि०) 3. ಮನೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 4. ದರಿದ್ರ. क्षयो वासः नास्त्यस्य। 5. ನಾಶರಹಿತ, ಹಾಳಾಗದ, ಶಾಶ್ವತ. "सदोपयोगेऽपि गुरुस्त्वमक्षयः" माघ० १-२८।

अक्षया ಅಕ್ಷಯಾ (स्त्री०) ಪುಣ್ಯಪ್ರದವಾದ ತಿಥಿ. "अमा वै सोमवारेण रविवारेण सप्तमी। चतुर्थी भौमवारेण अक्षयादपि चाक्षया" भविष्य०।

अक्षयतृतीया ಅಕ್ಷಯತೃತೀಯಾ (स्त्री०) ವೈಶಾಖಶುಕ್ಲ ತದಿಗೆ. "वैशाखस्य सिते पक्षे तृतीयाक्षयसंज्ञिता" स्कान्द०।

अक्षयलोक ಅಕ್ಷಯಲೋಕ (पु०) ಶಾಶ್ವತಲೋಕ, ಸತ್ಯಲೋಕ.

अक्षय्य ಅಕ್ಷಯ್ಯ (वि०) 1. ನಾಶರಹಿತ, ಶಾಶ್ವತ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ. क्षेतुं शक्यं क्षय्यम् —

न क्षय्यम्। "तपःषड्भागमक्षय्यं ददत्यारण्यका हि नः" शाकु० २-१३।

अक्षर ಅಕ್ಷರ (पु०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. न क्षरति — क्षर (चलने) "अच्" (३-१-१३४)। "क्षरः सर्वाणि भूतानि कूटस्थोऽक्षर उच्यते" गीता १५-१६। 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (न०) 5. ಪ್ರಣವ, ಓಂಕಾರ. 6. ಧರ್ಮ. 7. ಪ್ರಕೃತಿ. 8. ತಪಸ್ಸು. 9. ಯಾಗ. 10. ಅಕಾರಾದಿವರ್ಣ. "प्रयत्नलिखितान्यपि श्रोत्रियाक्षराण्यस्फुटान्येव भवन्ति" मुद्रा० १। "यदेकमक्षरं ब्रह्म" याद० १-५१। "अक्षराणामकारोऽस्मि" गीता १०-३३। "अहो सन्दीपनान्यक्षराणि" उ० रा० ४। 11. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಅಪವರ್ಗ. अक्षरं प्रणवे धर्मे प्रकृतौ तपसि क्रतौ। वर्णे मोक्षे च नात्वेष शिवविष्णुविरिंचिषु" नानार्थर०। 12. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. 13. ಅಪಾಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಣೆಗಿಡ. 14. ಮೂಲ ಕಾರಣ. "अक्षरं स्यादपामार्गे परमब्रह्मवर्णयोः। गगने धर्मतपसोरध्वरे मूलकारणे" हेम०।

अक्षरचण ಅಕ್ಷರಚಣ (पु०) ಲಿಪಿಕಾರ, ಗುಮಾಸ್ತ, ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ. अक्षरेण वित्तः — अक्षर "चणप्" (५-२-५६)।

अक्षरचुञ्चु ಅಕ್ಷರಚುಂಚು (पु०) ಲಿಪಿಕಾರ, ಗುಮಾಸ್ತ, ಬರವಣಿಗೆಯಲ್ಲಿ ನಿಪುಣ. अक्षरेण वित्तः — अक्षर "चुञ्चुप्" (५-२-५६)।

अक्षरच्युतक ಅಕ್ಷರಚ್ಯುತಕ (न०) ಅಕ್ಷರವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದರಿಂದ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡ ತಕ್ಕ ವಾಕ್ಯ. "देव यौष्माकसेनायाः करेणुः प्रसरत्यसौ" ಇಲ್ಲಿ "क" ವನ್ನು ತೆಗೆದರೂ ರೇಣ: ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಸಂಗತವಾಗಿರುವುದು.

अक्षरच्छन्दस् ಅಕ್ಷರಚ್ಛಂದಸ್ (न०) ವರ್ಣವೃತ್ತ, ಅಕ್ಷರಸಂಖ್ಯೆಯಿಂದ ರಚಿತವಾದ ವೃತ್ತ.

अक्षरजननी ಅಕ್ಷರಜನನೀ (स्त्री०) ಲೇಖನಿ.

अक्षरजीविन् ಅಕ್ಷರಜೀವಿನ್ (पु०) ಬರವಣಿಗೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. अक्षरेण तल्लेखनेन जीवति — जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्"। —जीविनी —ಜೀವಿನೀ.

अक्षरतूलिका ಅಕ್ಷರತೂಲಿಕಾ (स्त्री०) ಲೇಖನಿ.

अक्षरमुख ಅಕ್ಷರಮುಖ (पु०) 1. ವಿದ್ಯಾವಂತ, ಪಂಡಿತ, ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. अक्षराणि मुखे यस्य। (न०) 2. "अ" ವರ್ಣ, ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಅಕ್ಷರ.

अक्षरविन्यास ಅಕ್ಷರವಿನ್ಯಾಸ (पु०) ಲೇಖನ, ಬರವಣಿಗೆ.

अक्षरशस् ಅಕ್ಷರಶಸ್ (अव्य०) ಪ್ರತಿಯೊಂದು ಅಕ್ಷರಶಃ. अक्षरमक्षरम् "शस्" (५-४-४३)।

अक्षरशिक्षा ಅಕ್ಷರಶಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಅಕ್ಷರಶಾಸ್ತ್ರ. 2. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ.

अक्षरसमाम्नाय ಅಕ್ಷರಸಮಾಮ್ನಾಯ (पु०) ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳು. (चतुर्दशसूत्री)। "अइउण् ऋऌक् एओङ् ऐऔच् हयवरट् लण् ञमङणनम् झभञ् घढधष् जबगडदश् खफछठथचटतव् कपय् शषसर् हल्" ಈ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಸೂತ್ರಗಳೂ ಪಾಣಿನಿಮಹರ್ಷಿಯ ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ಸಂತುಷ್ಟನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನು ನರ್ತನದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಬಾರಿಸಿದ ಢಕ್ಕೆಯ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದುವು.

अक्षरसंस्थान ಅಕ್ಷರಸಂಸ್ಥಾನ (न०) ಬರವಣಿಗೆಯ ಕ್ರಮ.

अक्षराज ಅಕ್ಷರಾಜ (पु०) ಜೂಜಿನಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು, ಜೂಜುಕೋರ.

अक्षराभ्यास ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸ (पु०) ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಅಕ್ಷರಸ್ವೀಕಾರ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಅಕ್ಷರವನ್ನು ಕಲಿಸುವ ಒಂದು ಕರ್ಮ. ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಐದನೆಯ ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ಉತ್ತರಾಯಣವೂ ದ್ವಿತೀಯಾ, ತೃತೀಯಾ, ಪಂಚಮೀ, ಸಪ್ತಮೀ, ದಶಮೀ, ಏಕಾದಶೀ, ದ್ವಾದಶೀ, ತ್ರಯೋದಶೀ ಮತ್ತು ಪೂರ್ಣಿಮೆಗಳೂ ಸೋಮ, ಬುಧ, ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳೂ ಅಶ್ವಿನಿ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ, ಹಸ್ತ, ಚಿತ್ತೆ, ಸ್ವಾತಿ, ಅನೂರಾಧಾ, ಶ್ರವಣ ಮತ್ತು ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಪ್ರಶಸ್ತವು. ಗುರು ಶುಕ್ರರು ಅಸ್ತರಾಗದಿರುವಾಗಲೂ ಸೂರ್ಯನು ಚರ ಅಥವಾ ಸ್ಥಿರರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವಾಗಲೂ ಅಷ್ಟಮಶುದ್ಧಿಯಿರುವ ಚರಲಗ್ನದಲ್ಲೂ ಅಕ್ಷರಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ನಡೆಯಿಸಬೇಕು.

अक्षरी ಅಕ್ಷರೀ (स्त्री०) ವರ್ಷಋತು, ಮಳೆಗಾಲ. अश्नुते गगनाभोगं — अशू (व्याप्तौ) "सरः" (उ० ३-७०)

अक्षवती ಅಕ್ಷವತೀ (स्त्री०) ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. अक्षाः साधनत्वेन सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। "द्यूतोऽस्त्रियामक्षवती तद्भेदाः पञ्चिकादयः" वैज०।

अक्षवाट ಅಕ್ಷವಾಟ (पु०) 1. ಜೂಜಿನಮನೆ. 2. ಪಗಡೆಯಹಾಸು, ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಲಗೆ. अक्षाणां वाटः। 3. ಯುದ್ಧರಂಗ, ಮಲ್ಲಭೂಮಿ, ಕುಸ್ತಿಯಾಡುವ ಜಾಗ.

अक्षविद् ಅಕ್ಷವಿದ್ (वि०) 1. ಆಟವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು. 2. ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವವನು, ನ್ಯಾಯದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. अक्षं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-७६)।

अक्षविद्या ಅಕ್ಷವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಜೂಜಿನವಿದ್ಯೆ, ದ್ಯೂತಕಲೆ.

अक्षवृत्त ಅಕ್ಷವೃತ್ತ (पु०) ಆಟದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. अक्षे वृत्तः।

अक्षशौण्ड ಅಕ್ಷಶೌಂಡ (पु०) ದ್ಯೂತದಲ್ಲಿ ನಿಪುಣನಾದವನು. अक्षेषु शौण्डः।

अक्षसूत्र ಅಕ್ಷಸೂತ್ರ (न०) 1. ಜಪಮಾಲೆ. 2. ಜಪಮಾಲೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ದಾರ. "कृतोऽक्षसूत्रप्रणयी तया करः" कुमा० ५-११।

अक्षाग्रकीलक ಅಕ್ಷಾಗ್ರಕೀಲಕ (न०) ಬಂಡಿಯ ಕಡಾಣಿ, ಚಕ್ರದ ತಡೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಮೊಳೆ. अक्षस्य अग्रे अन्ते कीलकः।

अक्षानह् ಅಕ್ಷಾನಹ್ (न०) ಬಂಡಿಯ ಅಚ್ಚುಮರ.

अक्षान्ति ಅಕ್ಷಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಈರ್ಷ್ಯೆ, ಅಸೂಯೆ, ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. न क्षान्तिः। (वि०) 2. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದವನು. न क्षान्तिः यस्य।

अक्षारलवण ಅಕ್ಷಾರಲವಣ (न०) ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು, ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ ಉಪ್ಪು. क्षारं ऊषरमृत्तिकया निर्वृत्तं लवणम्। न क्षारलवणम्।

अक्षावपन ಅಕ್ಷಾವಪನ (न०) ಪಗಡೆಯಹಾಸು.

अक्षावाप ಅಕ್ಷಾವಾಪ (पु०) ಪಗಡೆಯಾಡುವವನು, ಜೂಜುಗಾರ. अक्षान् आवपति—आ+डु वप् (बीजसन्ताने) "अण्" (३-२-१)।

अक्षि ಅಕ್ಷಿ (न०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. अश्नते विषयान्—अशू (व्याप्तौ) "क्सिः" (उ० ३-१५६)। ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ "षच्" (५-४-११३)। "अक्ष" ಎಂದಾಗುವುದು. जलजाक्षः पुण्डरीकाक्षः ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ.

अक्षिकम्प ಅಕ್ಷಿಕಂಪ (पु०) ನೇತ್ರಸ್ಫುರಣ, ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆ ಹಾರುವುದು (ಚಲಿಸುವುದು).

अक्षिकूट ಅಕ್ಷಿಕೂಟ (पु०) 1. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ. 2. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯೊಳಗಿನ ಬೊಂಬೆ, ಪಾಪೆ.

अक्षिगत ಅಕ್ಷಿಗತ (पु०) 1. ವೈರಿ, ಶತ್ರು. अक्षिण गतः। "द्वेष्यस्त्वक्षिगतोऽनिष्टः" वैज०। (वि०) 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. "न विभावयत्यक्षिगतामपि" माघ० ९-८१।

अक्षीब ಅಕ್ಷೀಬ (पु०) 1. ನುಗ್ಗೆಮರ. (न०) 2. ಸಮುದ್ರದ ಉಪ್ಪು. (वि०) 3. ಮದವಿಲ್ಲದ. "अक्षीबं वशिरे शिग्रौ नाऽमत्तेऽभिधेयवत्" मेदि०।

अक्षुण्ण ಅಕ್ಷುಣ್ಣ (वि०) 1. ಒಡೆಯದಿರುವ. 2. ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ. न क्षुण्णः। 3. ಪಳಗದಿರುವ, ಸವೆಯದಿರುವ, ಅಭ್ಯಾಸವಾಗದ. "अभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३२।

अक्षुद्र ಅಕ್ಷುದ್ರ (वि०) 1. ಸಣ್ಣದಲ್ಲದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. 2. ನೀಚವಲ್ಲದ, ಗಂಭೀರವಾದ. "अक्षुद्रगतिशालिन्योः" याद० १-३२।

अक्षेत्र ಅಕ್ಷೇತ್ರ (न०) 1. ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಭೂಮಿ. 2. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. 3. ಅಯೋಗ್ಯ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. 4. ದಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. अप्रशस्तं क्षेत्रम्।

अक्षेत्रिन् ಅಕ್ಷೇತ್ರಿನ್ (पु०) ಭೂಮಿಯಿಲ್ಲದವನು. न क्षेत्री।

अक्षोट ಅಕ್ಷೋಟ (पु०) ಬೆಟ್ಟಗೋಣಿಮರ. अक्षस्येवोटाः पर्णान्यस्य।

अक्षोभ ಅಕ್ಷೋಭ (वि०) ಉದ್ವೇಗವಿಲ್ಲದ, ಕಳವಳವಿಲ್ಲದ, ಗಾಬರಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति क्षोभो यस्य।

अक्षोभ्य ಅಕ್ಷೋಭ್ಯ (पु०) 1. ಅಕ್ಷೋಭ್ಯಮುನಿ. 2. ಬುದ್ಧದೇವ. (वि०) 3. ಪ್ರಶಾಂತ, ಕದಲಿಸಲು ಅಶಕ್ಯ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯ. क्षोभ्यते विचाल्यते—क्षुभ (संचलने)+णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। न क्षोभ्यः। "अक्षोभ्यः स नवोऽप्यासीदृढमूल इव द्रुमः" रघु० १७-४४।

अक्षौहिणी ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ (स्त्री०) 21,870 ರಥಗಳು, 21,870 ಆನೆಗಳು, 65,610 ಕುದುರೆಗಳು ಮತ್ತು 1,09,350 ಕಾಲಾಳುಗಳುಳ್ಳ ಸೇನೆ. ಹತ್ತು ಅನೀಕಿನೀ ಸೇನೆ ಸೇರಿದರೆ ಒಂದು ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अनीकिनी" ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ.] अक्षाणामूहिनी — ऊहः समूहः सोऽस्यामस्ति ।

अक्षण ಅಕ್ಷಣ (न०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. अश्नुते व्याप्नोति — अशू (व्याप्तौ) "क्सनः" (उ०३-१७) । (वि०) 2. ಅಖಂಡವಾದ, ಒಡೆಯದಿರುವ.

अखण्ड ಅಖಂಡ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. न खण्ड्यते — खडि (भेदने) "घञ्" (३-३-१९) । "अखण्डं पुण्यानां फलमिव च तद्रूपमनघम्" शाकु० २-१० । (क्रि० वि०) 2. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ, ಸತತವಾಗಿ. "अखण्डमाखण्डलतुल्यधामभिः" किरा० १-२९ ।

अखण्डित ಅಖಂಡಿತ (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಡದಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. न खण्डितम् । 2. ಅನುಸ್ಯೂತ, ಸತತವಾದ. "अखण्डितं प्रेम लभस्व पत्युः" कुमा० ७-२८ ।

अखात ಅಖಾತ (पुंन०) 1. ಅಕೃತ್ರಿಮಜಲಾಶಯ, ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ತೋಡಲ್ಪಡದ ಜಲಾಶಯ. न खातम् । (वि०) 2. ಅಗೆಯಲ್ಪಡದ.

अखाद्य ಅಖಾದ್ಯ (वि०) ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न खाद्यम् ।

अखिन्न ಅಖಿನ್ನ (वि०) ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದವನು, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದವನು. न खिन्नः । "मखेष्वखिन्नोऽनुमतः पुरोधसा" किरा० १-२२ ।

अखिल ಅಖಿಲ (वि०) ಸಮಸ್ತವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. न खिलमस्य । "तेन सिंहासनं पित्र्यमखिलं चारिमण्डलम्" रघु० ४-४ ।

अखिला ಅಖಿಲಾ (स्त्री०) ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. खिल्यते कणश आदीयतेऽत्र — खिल (उञ्छे) "घञ्" (३-३-१२१) । न खिला ।

अग ಅಗ (पु०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. न गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८) । "भग्नो निवासोऽयमिहास्य पुष्पैः सदानतो येन विषाणिनाऽगः" माघ० ४-६३ । 3. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 4. ಸೂರ್ಯ. न गच्छति वक्रात्या पश्चिमम् । (वि०) 5. ಚಲಿಸದಿರುವ, ನಡೆಯದಿರುವ. न गच्छति — गम्लृ "डः" (वा० ३-२-४८) । "अगो महीरुहे शैले भास्करे पवनाशने" मेदि० । 6. ನಾಭಿ, ಹೊಕ್ಕಳು. "अगो नगश्च भुजगे नाभौ भूरुहि भूधरे" नानार्थर० ।

अगज ಅಗಜ (न०) 1. ಶಿಲಾಜತು. (वि०) 2. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) **-जा-ಜಾ.** 3. ಪಾರ್ವತಿ. अगाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८) ।

अगद ಅಗದ (पु०) 1. ಔಷಧ. न गदो यस्मात् । (वि०) 2. ರೋಗವಿಲ್ಲದವನು. न गदो यस्य ।

अगदङ्कार ಅಗದಂಕಾರ (पु०) ವೈದ್ಯ. अगदं अरोगं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१) । "मुम्" (६-३-७०) ।

अगम ಅಗಮ (पु०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. न गच्छति — गम्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४) । (वि०) 3. ಚಲಿಸದಿರುವ, ನಡೆಯದಿರುವ.

अगम्य ಅಗಮ್ಯ (वि०) 1. ಹೋಗಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. न गम्यः — गम्लृ (गतौ) "यत्" (३-१-९८) । "अगम्यरूपां पदवीं प्रपित्सुना" किरा० १-९ । (स्त्री०) **अगम्या-ಮ್ಯಾ.** 2. ಕೀಳು ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು.

अगम्यागमन ಅಗಮ್ಯಾಗಮನ (न०) ಕೀಳುಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಸಂಬಂಧ, ಅನರ್ಹಳಾದ ಹೆಂಗಸಿನ ಸಂಬಂಧ.

अगरी ಅಗರೀ (स्त्री०) 1. ದೇವತಾಳೆ ಮರ. नास्ति गरो विषं यस्याः । [ದೇವತಾಳೆಮರವು ಇಲಿ ಮತ್ತು ಹೆಗ್ಗಣಗಳ ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು.] (वि०) 2. ವಿಷಹರವಾದ, ವಿಷವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ.

अगरु ಅಗರು (न०) ಅಗುರು ಚಂದನ.

अगर्हित ಅಗರ್ಹಿತ (वि०) ನಿಂದಿತವಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ. न गर्हितम् ।

अगस्ति ಅಗಸ್ತಿ (पु०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿ. अगं विन्ध्यपर्वतं अस्यति — असु (क्षेपणे) "क्तिच्" (३-३-१७४) । शक० ।

अगस्त्य ಅಗಸ್ತ್ಯ (पु०) 1. ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿ. अगं विन्ध्यपर्वतं स्त्यायति — स्त्यै (शब्दसंघातयोः) "कः" (३-२-३) । "अगस्त्यचरितामाशामनाशास्यजयो ययौ" रघु० ४-४४ ।

ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯ ಚರಿತ್ರೆ : ಊರ್ವಶಿಯನ್ನು ನೋಡಿ ಚಿತ್ತಚಾಂಚಲ್ಯಹೊಂದಿದ ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ರೇತಸ್ಸು ಒಂದು ಕಲಶದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ಅದರಿಂದ ಇವರು ಜನಿಸಿದರು. ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮೋಪದೇಶಹೊಂದಿ ಬಹಳಕಾಲ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯಲ್ಲೇ

ಇದ್ದರು. ಒಂದು ದಿನ ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಇವರ ಪಿತೃಗಳು ಒಂದು ಮರದಲ್ಲಿ ತಲೆಕೆಳಗಾಗಿ ತೂಗಾಡುತ್ತಿದ್ದು ದನ್ನು ಕಂಡು, ತಮ್ಮ ಸದ್ಗತಿಗಾಗಿ ಸಂತಾನವನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂಬ ಅವರ ಪ್ರೇರಣೆಯಿಂದ, ವಿದರ್ಭ ರಾಜನಿಗೆ ತಮ್ಮ ತಪೋಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಲೋಪಾ ಮುದ್ರೆಯೆಂಬ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿ ಪ್ರಾಪ್ತ ವಯಸ್ಕಳಾದ ಅವಳನ್ನು ಅವಳ ತಂದೆಯ ಅನುಮತಿ ಯಿಂದ ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ಗಂಗಾತೀರ ದಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸುಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಲೋಪಾ ಮುದ್ರೆಯು ಆಭರಣವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಅವ ಳನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಧನಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರುತಪರ್ವ ರಾಜನಲ್ಲಿ ಹೋಗಿ ಕೇಳಲು ಅವನ ಆದಾಯ ಮತ್ತು ಖರ್ಚು ಸಮನಾಗಿರುವುದನ್ನು ಕಂಡು ಅವನನ್ನೂ ಅದೇ ಸ್ಥಿತಿಯಲ್ಲಿದ್ದ ಬೃಹದಶ್ವ ಮತ್ತು ಪುರುಕುತ್ಸ ರಾಜರನ್ನೂ ವಾತಾಪಿಯ ಅಣ್ಣನಾದ ಇಲ್ವಲನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದುಕೊಂಡುಹೋಗುತ್ತಾರೆ. ಅವನು ವಾತಾಪಿಯ ಮಾಂಸದ ವ್ಯಾಜದಿಂದ ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ನೆಂದು ತಿಳಿದೂ ಅವನ ಆತಿಥ್ಯವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಒಪ್ಪಿ, ಮಾಂಸದ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಒಳಕ್ಕೆ ಸೇರಿ ಹೊಟ್ಟೆ ಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ಹೊರಬರಲು ಯತ್ನಿಸಿದ ವಾತಾಪಿ ಯನ್ನು "वातापे! जीर्णो भव" ಎಂದು ಹೇಳಿ ಕೊಂದುಬಿಡುವರು. ಅದರಿಂದ ಹೆದರಿದ ಇಲ್ವಲನು ಇವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಪುಷ್ಕಳವಾದ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅವನು ಕೊಟ್ಟ ರಥವನ್ನೇರಿ ಆ ಧನದಿಂದ ಆ ಮೂವರು ರಾಜರನ್ನೂ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಕಳುಹಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅನಂತರ ಲೋಪಾಮುದ್ರೆಯನ್ನು ಆಭರಣಗಳಿಂದ ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಿ ಅವಳಿಂದ ದೃಢಸ್ಯನೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನು ಪಡೆದು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಸದ್ಗತಿಯುಂಟು ಮಾಡುತ್ತಾರೆ.

ಅಗಸ್ತ್ಯರಿಂದ ಸಮುದ್ರಪಾನ: ಕಾಲಕೇಯ ರೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸರು ಸಮುದ್ರದೊಳಗೆ ಕೋಟೆಕಟ್ಟಿ ಕೊಂಡು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಸಂಚಾರಮಾಡುತ್ತಾ ಜನ ರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡ ದೇವತೆಗಳು ವಿಷ್ಣುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಷ್ಣು ವಿನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗಸ್ತ್ಯರು ಸಮುದ್ರಪಾನ ಮಾಡಿದುದರಿಂದ ದೇವತೆ ಗಳು ರಾಕ್ಷಸರನ್ನು ಜಯಿಸುವರು. ಭಗೀರಥನ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಗಂಗಾನದಿಯ ನೀರಿನಿಂದ ಪುನಃ ಸಮುದ್ರವು ತುಂಬುವುದು.

ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಾದ ಎಂಟುಮಂದಿ ಋಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬರು: ಜಮದಗ್ನಿ, ಭರದ್ವಾಜ, ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರ, ಅತ್ರಿ, ಗೌತಮ, ವಸಿಷ್ಠ, ಕಶ್ಯಪ ಮತ್ತು ಅಗಸ್ತ್ಯ ಈ ಎಂಟುಮಂದಿ ಋಷಿಗಳು ಗೋತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರು. "जमदग्निभरद्वाजविश्वामित्रात्रिगौतमाः। वसिष्ठकश्यपागस्त्याः ऋषयो गोत्रकारकाः" कल्पद्रु०।

2. ಹೆಮ್ಮರ, ತಿಗಡುಮರ. "अगस्त्यस्तु मुनिद्रुमः। व्रणारिः शीघ्रपुष्पः स्यात्" कल्पद्रु०।

अगस्त्यवट ಅಗಸ್ತ್ಯವಟ (पु०) ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳ.

अगस्त्यसंहिता ಅಗಸ್ತ್ಯಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮುನಿಯು ರಚಿಸಿದ ಭಗವತ್ಪೂಜಾಶಾಸ್ತ್ರ.

अगस्त्योदय ಅಗಸ್ತ್ಯೋದಯ (पु०) ಅಗಸ್ತ್ಯನಕ್ಷತ್ರದ ಉದಯ. ಅಗಸ್ತ್ಯನಕ್ಷತ್ರದ ಉದಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ನೀರೆಲ್ಲವೂ ಪ್ರಸನ್ನ (ತಿಳಿ) ವಾಗುವುದು. "प्रससादोदयादम्भः कुम्भयोनेर्महौजसः" रघु० ४-२१।

अगाध ಅಗಾಧ (वि०) 1. ಗಂಭೀರವಾದ. 2. ಆಳವಾದ. गाधृ (प्रतिष्ठायाम्) "घञ्"। नास्ति गाधः स्थितिरत्र। "शिथिलवसुमगाधे मग्नमापत्पयोधौ" किरा० १-४६।

अगार ಅಗಾರ (न०) ಮನೆ, ಗೃಹ. अगं ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)। "दीप्रैरगारमणिभिर्दिवसायमानैः" चं० भा०।

अगुण ಅಗುಣ (पु०) 1. ದೋಷ. न गुणः। "अगुणेषु तस्य धियमस्तवतः" किरा० ६-२१। (वि०) 2. ನಿರ್ಗುಣ, ಗುಣಶೂನ್ಯ. स्त्रियाम् अगुणा — ಣಾ.

अगूढ ಅಗೂಢ (वि०) ವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. न गूढः। "अगूढहासस्फुटदन्तकेसरम्" किरा० ८-३६। ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಗ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ. ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಯೋಜನಲಕ್ಷಣೆಯು ಮತ್ತೆ ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯ ಅಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧವಾಗುವುದು. "व्यङ्ग्यस्य गूढागूढत्वाद् द्विधा स्युः फललक्षणाः" सा० द० २-१०। ಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯವು ಸಹೃದಯಮಾತ್ರವೇದ್ಯವು. ಅಗೂಢವ್ಯಂಗ್ಯವು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರ್ಥವಾಗತಕ್ಕುದು. "उपदिशति कामिनीनां यौवनमद एव ललितानि" ಇಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರ ಯೌವನಮದವೇ

ಅವರ ಲೀಲೆಗಳನ್ನು ಪ್ರಕಟಿಸುತ್ತದೆ ಎಂದು ಅರ್ಥವು. ಅಚೇತನವಾದ ಯೌವನಮದಕ್ಕೆ ಉಪದೇಶ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವು ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದು ಬಾಧಿತವಾಗಿ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ उपदिशति ಎಂಬ ಪದಕ್ಕೆ ಆವಿಷ್ಕಾರ ವೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅತಿಸ್ಫುಟವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ಈ ವ್ಯಂಗ್ಯವು ಅಗೂಢವು.

अगूढगन्ध ಅಗೂಢಗಂಧ (पु०) ಹಿಂಗು. न गूढो गन्धो यस्य।

अगूढभाव ಅಗೂಢಭಾವ (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. अगूढो भावो यस्य। स्त्रियाम् **–भावा –ಭಾವಾ.** "अगूढभावापि विलोकने सा न लोचने मीलयितुं विषेहे" किरा० ३-३६।

अगोचर ಅಗೋಚರ (वि०) 1. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಬೀಳದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. 2. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೂ ತಿಳಿಯದಿರುವ.

अग्नायी ಅಗ್ನಾಯೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ. अग्नेः स्त्री "ऐ" "ङीप्" च (४-१-३७)।

अग्नाविष्णु ಅಗ್ನಾವಿಷ್ಣು (पु० द्वि० व०) ಒಂದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ದೇವತೆಗಳು. अग्निश्च विष्णुश्च "आनङ्" (६-३-२६)।

अग्नि ಅಗ್ನಿ (पु०) 1. ಬೆಂಕಿ. अङ्गति — अगि (गतौ) "निः" (उ० ४-५०)। "शमीतरुं शुष्कमिवाग्निरुच्छिखः" किरा० १-३२। 2. ಅಗ್ನಿದೇವತೆ. 3. ದಕ್ಷಿಣ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಆಹವನೀಯಗಳೆಂಬ ಅಗ್ನಿತ್ರಯ. 4. ಜಾಠರಾಗ್ನಿ, ಆಹಾರವನ್ನು ಜೀರ್ಣಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. 5. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. 6. ಚಿನ್ನ. 7. ಚಿತ್ರಕ, ಚಿತ್ರಮೂಲ. 8. ಹರಳುಗಿಡ. "अग्निर्वैश्वानरेऽपि स्याच्चित्रकाख्यौषधौ पुमान्" मेदि०। 9. ಗೇರುಮರ. "अथ भल्लातकी त्रिषु। पर्यायोऽन्यर्कयोश्चापि वातारिः स्यादरुष्करः" कल्पद्रु०।

अग्निकण ಅಗ್ನಿಕಣ (पु०) ಬೆಂಕಿಯ ಕಿಡಿ. अग्नेः कणः।

अग्निकर्मन् ಅಗ್ನಿಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ, ಹೋಮ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಪೂಜೆ. 3. ಅಗ್ನಿವೈದ್ಯ, ಅಗ್ನಿರಕ್ಷೆ, ಬರೆಹಾಕುವುದು.

अग्निकला ಅಗ್ನಿಕಲಾ (स्त्री०) ಬೆಂಕಿಯ ಒಂದು ಭಾಗ.

अग्निकाष्ठ ಅಗ್ನಿಕಾಷ್ಠ (न०) 1. ಬೆಂಕಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಹೋಮಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಅರಣಿ. 2. ಅಗುರುಕಾಷ್ಠ. अग्नेरुद्दीपनं काष्ठम्।

अग्निकुण्ड ಅಗ್ನಿಕುಂಡ (न०) ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ (ಇಡುವ) ಸ್ಥಾನ (ಒಂದು ಜಾಗ) अग्नेराधानार्थं कुण्डम्।

अग्निकुमार ಅಗ್ನಿಕುಮಾರ (पु०) ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ.

अग्निकेतु ಅಗ್ನಿಕೇತು (पु०) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. अग्नेः केतुरिव।

अग्निकोण ಅಗ್ನಿಕೋಣ (पु०) ಆಗ್ನೇಯದಿಕ್ಕು, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು. अग्निदेवताकः कोणः।

अग्निगर्भ ಅಗ್ನಿಗರ್ಭ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 2. ಅರಣಿ, ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ ಕಾಷ್ಠ (ಮರದತುಂಡು). अग्निर्गर्भे यस्य। 3. ಅಗ್ನಿಜಾರದಮರ.

अग्निगर्भा ಅಗ್ನಿಗರ್ಭಾ (स्त्री०) 1. ಶಮೀಲತೆ. "अवेहि तनयां ब्रह्मन्नग्निगर्भां शमीमिव" शाकु० ४-३। 2. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. अग्निः अग्नेर्वा गर्भो यस्याः। 3. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ. अग्निरिव गर्भो मध्यभागो यस्याः।

अग्निगृह ಅಗ್ನಿಗೃಹ (न०) ಹೋಮಗೃಹ, ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಮಾಡುವ ಮನೆ.

अग्निचित् ಅಗ್ನಿಚಿತ್ (पु०) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು (ಉಪಾಸಿಸುವವನು) ಪೂಜಿಸುವವನು, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ. अग्निमचैषीत् — चिञ् (चयने) "क्विप्" (३-२-९१)। "यतिभिः सार्धमनग्निमग्निचित्" रघु० ८-२५।

अग्निचित्या ಅಗ್ನಿಚಿತ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು.

अग्निज ಅಗ್ನಿಜ (पु०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. (न०) 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. अग्नेर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अग्निजन्मन् ಅಗ್ನಿಜನ್ಮನ್ (पु०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. (न०) 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. अग्नेर्जन्म यस्य। (वि०) 3. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्निजिह्व ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವ (पुं०) 1. ವರಾಹರೂಪಿಯಾದ ವಿಷ್ಣು. 2. ದೇವತೆ. (वि०) 3. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ನಾಲಿಗೆಯುಳ್ಳವನು.

अग्निजिह्वा ಅಗ್ನಿಜಿಹ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಶಿಖೆ, ಅಗ್ನಿಯ ನಾಲಿಗೆ. **ಅಗ್ನಿಯ ಏಳು ಜಿಹ್ವೆಗಳು**: "कराली धूमिनी श्वेता लोहिता नीललोहिता। सुवर्णा पद्मरागा च जिह्वाः सप्त विभावसोः"। 2. ಗಜ ಹಿಪ್ಪಲಿ.

अग्निज्वाला ಅಗ್ನಿಜ್ವಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಜಿಹ್ವೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. 2. ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

अग्नितपस् ಅಗ್ನಿತಪಸ್ (पुं०) 1. ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡುವವನು. अग्निभिः तप्यते—तप (सन्तापे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। (वि०) 2. ಬೆಂಕಿಯಂತೆ ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. अग्निरिव तपति।

अग्नितेजस् ಅಗ್ನಿತೇಜಸ್ (नं०) 1. ಅಗ್ನಿಯಪ್ರಕಾಶ. (वि०) 2. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ. अग्नेरिव तेजो यस्य।

अग्नित्रय ಅಗ್ನಿತ್ರಯ (नं०) ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಆಹವನೀಯಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಅಗ್ನಿ.

अग्निद ಅಗ್ನಿದ (पुं०) 1. ಮನೆಗೆ ಬೆಂಕಿಯಿಟ್ಟು ಸುಡುವವನು. [ಈತನಿಗೆ ಆತತಾಯಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.] अग्निं गृहादौ ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः"(३-२-३)। "अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः। क्षेत्रदारापहारी च षडेते ह्याततायिनः" ಎಂದು ಆತತಾಯಿಗಳು ಆರು ಬಗೆ. 2. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚುಮಾಡುವ ಔಷಧ; ಲೇಹ್ಯ ಮುಂತಾದುದು.

अग्निदग्ध ಅಗ್ನಿದಗ್ಧ (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. अग्निना दग्धः।

अग्निदमनी ಅಗ್ನಿದಮನೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಆರಿಸುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಮುಳ್ಳುಗಿಡ. अग्निर्दम्यतेऽनया—दमु (उपशमे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अग्निदातृ ಅಗ್ನಿದಾತೃ (पुं०) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸುಡುವವನು.

अग्निदीपन ಅಗ್ನಿದೀಪನ (वि०) ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಔಷಧ.

अग्निदीप्ता ಅಗ್ನಿದೀಪ್ತಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿಗಿಡ. अग्निः जठराग्निः दीप्तो यस्याः।

अग्निदूत ಅಗ್ನಿದೂತ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿಯೇ ದೂತನಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಯಜ್ಞ. 2. ದೇವತೆ. अग्निः दूतो यस्मिन् यस्य वा।

अग्निदेव ಅಗ್ನಿದೇವ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸಕ. अग्निर्देवोऽस्य।

अग्निदेवा ಅಗ್ನಿದೇವಾ (स्त्री०) ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರ. अग्निर्देवोऽस्याः। [ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೆ ಅಗ್ನಿಯು ದೇವತೆ.]

अग्निनक्षत्र ಅಗ್ನಿನಕ್ಷತ್ರ (नं०) ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರ. अग्नेः नक्षत्रम्।

अग्निनेतृ ಅಗ್ನಿನೇತೃ (पुं०) ದೇವತೆ. अग्निः नेता यस्य।

अग्निपद ಅಗ್ನಿಪದ (नं०) 1. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವ ಸ್ಥಳ. अग्नेः पदम्। 2. ಅಗ್ನಿವಾಚಕಪದ, ಅಗ್ನಿಯೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ.

अग्निपर्वत ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ (पुं०) ಜ್ವಾಲಾಮುಖಿ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ಬೆಟ್ಟ.

अग्निपुच्छ ಅಗ್ನಿಪುಚ್ಛ (पुं०) ಯಜ್ಞಶಾಲೆಯ ಹಿಂಭಾಗ.

अग्निपुराण ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ (नं०) ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು; ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ಎಂಟನೆಯ ಪುರಾಣ. ಈ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅವತಾರ, ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ, ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆ, ಅಗ್ನಿಪೂಜೆ, ದೀಕ್ಷೆ, ಅಭಿಷೇಕ, ಮಂಟಪಲಕ್ಷಣ, ದೇವಾಲಯನಿರ್ಮಾಣಕ್ರಮ, ಸಾಲಗ್ರಾಮಲಕ್ಷಣ ಮತ್ತು ಪೂಜೆ, ದೇವರಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಗಂಗಾದಿಪುಣ್ಯತೀರ್ಥಗಳ ಮಹಿಮೆ, ಊರ್ಧ್ವಾಧೋಲೋಕವರ್ಣನೆ, ಯಂತ್ರ ಮಂತ್ರ ಔಷಧಗಳು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಧರ್ಮ, ವೈದಿಕ ಮತ್ತು ಸ್ಮಾರ್ತ ಕರ್ಮಗಳು, ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ, ನರಕನಿರೂಪಣ, ಸಂಧ್ಯಾವಿಧಿ, ಗಾಯತ್ರಿಯ ಅರ್ಥ, ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕಕ್ರಮ, ರಾಜಧರ್ಮ, ರತ್ನಲಕ್ಷಣ, ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆ, ಛಂದಶ್ಶಾಸ್ತ್ರ, ಸಾಹಿತ್ಯ, ಪುರಾಣಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ ಮುಂತಾದ ವಿಷಯಗಳು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

अग्निप्रणयन ಅಗ್ನಿಪ್ರಣಯನ (नं०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಸ್ಕರಣ. 2. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವುದು. अग्नेः प्रणयनम्।

अग्निबाहु ಅಗ್ನಿಬಾಹು (पुं०) ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. अग्नेः बाहुरिव।

अग्निभ ಅಗ್ನಿಭ (नं०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. अग्निरिव भाति — भा (दीप्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. अग्नेः भम्।

अग्निभु ಅಗ್ನಿಭು (नं०) ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ.

अग्निभू ಅಗ್ನಿಭೂ (पुं०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. अग्नेर्भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। (वि०) 2. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्निभूति ಅಗ್ನಿಭೂತಿ (पुं०) 1. ಕೊನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರ ಶಿಷ್ಯ. (स्त्री०) 2. ಅಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಕಾಂತಿ. (वि०) 4. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्निमणि ಅಗ್ನಿಮಣಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯಕಾಂತಶಿಲೆ. अग्न्युत्थापको मणिः।

अग्निमत् ಅಗ್ನಿಮತ್ (पुं०) 1. ಆಹಿತಾಗ್ನಿ, ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು, ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳ ದ್ವಿಜ. अग्निरस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "दारास्वग्निं विनिक्षिप्य प्रवसेदग्निमान् द्विजः"। (वि०) 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾಠರಾಗ್ನಿ ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ.

अग्निमथ् ಅಗ್ನಿಮಥ್ (पुं०) 1 ಯಾಗಕ್ಕಾಗಿ ಅರಣಿಯಿಂದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಯಾಜ್ಞಿಕ. अग्निं मथ्नाति — मन्थ (विलोडने) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಅರಣಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಮಂತ್ರ. अग्निः मथ्यतेऽनेन — मन्थ कर० "क्विप्" (३-२-७६)।

अग्निमन्थ ಅಗ್ನಿಮಂಥ (पुं०) 1. ನರುವಲುಗಿಡ, ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. अग्निः मथ्यतेऽनेन — मन्थ (विलोडने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಅರಣಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವ ಮಂತ್ರ.

अग्निमान्द्य ಅಗ್ನಿಮಾಂದ್ಯ (नं०) ಜಠರಾಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. अग्नेः जठरानलस्य मान्द्यम्।

अग्निमित्र ಅಗ್ನಿಮಿತ್ರ (पुं०) ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ಪುಷ್ಪಮಿತ್ರನ ಮಗ.

अग्निमुख ಅಗ್ನಿಮುಖ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. अग्निर्मुखमिव यस्य। [ಯಾಗಗಳಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಕೊಡುವ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅಗ್ನಿಯು ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "अग्निमुखा वै देवाः" श्रुतिः। 2. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿಯಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्निः मुखं प्रधानं यस्य। 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्निः शापाग्निः मुखे यस्य। (नं०) 4. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಔಷಧ, ಒಂದು ಚೂರ್ಣ, ಲೇಹ್ಯ ಮುಂತಾದುದು. अग्नेर्जाठरानलस्य मुखम्। **ಈ ಚೂರ್ಣದ ಯೋಗ:** ಇಂಗು 1 ಭಾಗ ಬಜೆ 2 ಭಾಗ ಹಿಪ್ಪಲಿ 3 ಭಾಗ ಹಸಿಶುಂಠಿ 4 ಭಾಗ ಓಮ 5 ಭಾಗ ಅಳಲೆಕಾಯಿ 6 ಭಾಗ ಚಿತ್ರಮೂಲ 7 ಭಾಗ ಮತ್ತು ಚಂಗಲುಕೋಷ್ಠ 8 ಭಾಗ. ಇವುಗಳನ್ನು ಚೂರ್ಣಮಾಡಿ ಮೊಸರಿನಕೆನೆ ಮದ್ಯ ಅಥವಾ ಬಿಸಿನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು. ಇದರಿಂದ ಅಜೀರ್ಣ, ಪ್ಲೀಹ, ಅರ್ಶಸ್ಸು (ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ), ಶ್ಲೇಷ್ಮರೋಗ, ಗುಲ್ಮ, ಕಾಸ, ಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಕ್ಷಯ ಇವುಗಳ ಪರಿಹಾರವಾಗುವುದು. 5. ಪಾಕಶಾಲೆ, ಅಡಿಗೆಮನೆ. 6. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 7. ಚಿತ್ರಮೂಲದಗಿಡ. 8. ಕುಸುಂಭದ ಹೂವು. "भवेदग्निमुखो देवे विप्रे भल्लातके स्त्रियाम्। अथाग्निमुखमुद्दिष्टं कुसुम्भे कुङ्कुमेऽपि च" मेदि०।

अग्निमुखी ಅಗ್ನಿಮುಖೀ (स्त्री०) 1. ಗೇರುಮರ. अग्निरिव मुखं यस्याः "ङीष्" (४-१-४१)। 2. ಗಾಯತ್ರೀಮಂತ್ರ. अग्नेरिव मुखं मुखत्वेन कल्पितं यस्याः। "कदाचिदपि नो विद्वान् गायत्रीमुदके जपेत्। गायत्र्यग्निमुखी यस्मात्तस्मादुत्थाय तां जपेत्" गोभिलः। 3. ನೀರುಹಿಪ್ಪಲಿ. 4. ಜೆಣ್ಣೆಬಿದಿರುಸೊಪ್ಪು. 5. ಚಂದ್ರನ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರೇಖೆ. 6. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 7. ಸೋಮಲತೆ. 8. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ (ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ). "लाङ्गलिकाख्यौषधौ च विशल्यायां च योषिति। इन्दुलेखामृतासोमलताशशिकलासु च" मेदि०।

अग्निरजस् ಅಗ್ನಿರಜಸ್ (पुं०) 1. ಕೆಂಪುಬಣ್ಣದ ಇಂದ್ರಗೋಪವೆಂಬ ಹುಳ. अग्निरिव रज्यते दीप्यते — रञ्ज (रागे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। (नं०) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿ.

अग्निरहस्य ಅಗ್ನಿರಹಸ್ಯ (नं०) ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

अग्निरूप ಅಗ್ನಿರೂಪ (नं०) 1. ಬೆಂಕಿಯ ಸ್ವಭಾವ. 2. ಅಗ್ನಿಪುರುಷನ ಸ್ವರೂಪ. (वि०) 3. ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ.

अग्निवधू ಅಗ್ನಿವಧೂ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ. अग्नेः वधूः।

अग्निवर्ण ಅಗ್ನಿವರ್ಣ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. "अग्निवर्णमभिषिच्य राघवः" रघु० १९-१। 2. ಬೆಂಕಿಯ ಬಣ್ಣ. (वि०) 3. ಬೆಂಕಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವರ್ಣವುಳ್ಳ.

अग्निवर्धक ಅಗ್ನಿವರ್ಧಕ (पु०) 1. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಬಲಪಡಿಸುವ ಔಷಧ. (वि०) 2. ಪುಷ್ಟಿಕರವಾದ.

अग्निवाह ಅಗ್ನಿವಾಹ (पु०) 1. ಧೂಮ, ಹೊಗೆ. 2. ಮೇಕೆ, ಆಡು. अग्निं वाहयति गमयति — वह (प्रापणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। (वि०) 3. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ವಹಿಸಿರುವ.

अग्निवाहन ಅಗ್ನಿವಾಹನ (न०) ಮೇಕೆ, ಆಡು. अग्नेः वाहनम्।

अग्निविद् ಅಗ್ನಿವಿದ್ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನಾಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನರಿತವನು. अग्निं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)।

अग्निविश् ಅಗ್ನಿವಿಶ್ (पु०) ಇದ್ದಿಲು. "अङ्गारोऽस्त्री प्रशान्तार्चिरिङ्गालः कारिकाग्निविट्" वैज०।

अग्निवीर्य ಅಗ್ನಿವೀರ್ಯ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿ.

अग्निशरण ಅಗ್ನಿಶರಣ (न०) ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ ಗೃಹ, ಹೋಮಗೃಹ, ಯಜ್ಞಶಾಲೆ.

अग्निशाला ಅಗ್ನಿಶಾಲಾ (स्त्री०) ಹೋಮಗೃಹ, ಯಜ್ಞಶಾಲೆ.

अग्निशिख ಅಗ್ನಿಶಿಖ (पु०) 1. ದೀಪ. 2. ಆಕಾಶ ಬಾಣ. 3. ಬಾಣ. 4. ಕುಸುಬೆಗಿಡ. 5. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. (न०) 6. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) 7. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಅಗ್ರವುಳ್ಳ. 8. ಅಗ್ನಿಯಂತೆ ಜಟೆಯುಳ್ಳ. अग्निरिव शिखा यस्य।

अग्निशिखा ಅಗ್ನಿಶಿಖಾ (स्त्री०) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಜ್ವಾಲೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ. 2. ನೀರು ಹಿಪ್ಪಲಿ. 3. ಕೋಲು ಕುಟುಕನ ಗಿಡ. 4. ಬೆಣ್ಣೆಬಿದಿರಿನ ಸೊಪ್ಪು. 5. ಸೋಮಲತೆ. 6. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 7. ಚಂದ್ರನ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ರೇಖೆ. 8. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ (ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ). "अग्निशिखा लाङ्गलिक्या-मिन्दुलेखेन्दुखण्डके। गुडूचीसोमलतयोः" हेम०।

अग्निष्टोम ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ ಯಾಗ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮದ ಒಂದು ಅಂಗಯಾಗ. अग्नेः स्तोमः स्तुतिसाधनं यत्र। 2. ಆರನೇ ಮನುವಿನ ಮಗ.

अग्निसंस्कार ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ಕಾರ (पु०) ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಸ್ಕಾರ.

अग्निसङ्काश ಅಗ್ನಿಸಂಕಾಶ (वि०) ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ವರ್ಣವುಳ್ಳ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ.

अग्निसंभव ಅಗ್ನಿಸಂಭವ (न०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. (वि०) 2. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्निसख ಅಗ್ನಿಸಖ (पु०) ವಾಯು, ಗಾಳಿ. अग्नेः सखा "टच्" (५-४-९१)।

अग्निसाक्षिक ಅಗ್ನಿಸಾಕ್ಷಿಕ (वि०) ಅಗ್ನಿಯೇ ಸಾಕ್ಷಿಯಾಗಿ ಉಳ್ಳ ಕೆಲಸ, ಅಗ್ನಿಯ ಮುಂದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. अग्निः साक्षी यत्र। "चक्रेऽग्निसाक्षिकं सख्यम्" रामा०।

अग्निसात् ಅಗ್ನಿಸಾತ್ (अव्य०) ಅಗ್ನಿಗೆ ಅಧೀನವಾಗಿ. "न चकार शरीरमग्निसात्" रघु० ८-७२।

अग्निसार ಅಗ್ನಿಸಾರ (न०) ರಸಾಂಜನ, ಕಣ್ಣಿನ ಮುಲಾಮು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವ ಅಂಜನ.

अग्निसूत्र ಅಗ್ನಿಸೂತ್ರ (न०) ಮೌಂಜೀಮೇಖಲೆ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ನಡುವಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮೌಂಜಿ.

अग्निस्तम्भ ಅಗ್ನಿಸ್ತಂಭ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿಶಕ್ತಿಯ ತಡೆ. अग्नेः स्तम्भः। 2. ಅಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಮಂತ್ರ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಮಣಿ. 4. ಅಗ್ನಿಯ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಔಷಧ. अग्निः स्तभ्यतेऽनेन — स्तन्भु (रोधने) (सौत्रो धातुः) "घञ्" (३-३-१२१)।

अग्निहोत्र ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ. (न०) 2. ಹವಿಸ್ಸು. "अग्निहोत्रोऽग्निहविषोः" मेदि०। 3. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ, ಹೋಮ. अग्निः हूयतेऽत्र।

अग्निहोत्रहवनी ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಹವನೀ (स्त्री०) 1. ಹೋಮದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸವಟು. अग्निहोत्रः अग्निः हूयतेऽनया — हु (दानादनयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಋಕ್ಕು, -ಮಂತ್ರ.

अग्निहोत्रिन् ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿನ್ (पु०) ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರವುಳ್ಳವನು, ವಿಹಿತಕಾಲದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. अग्निहोत्रमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अग्नीध् ಅಗ್ನೀಧ್ (पु०) ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಜಕ. अग्निमिन्धे — ञि इन्धी (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

अग्नीवरुण ಅಗ್ನೀವರುಣ (पु० द्वि० व०) ಒಂದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವರುಣ ದೇವತೆಗಳು. अग्निश्च वरुणश्च "ईत्" (६-३-२७)।

अग्नीषोम ಅಗ್ನೀಷೋಮ (पु० द्वि० व०) ಒಂದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳು. अग्निश्च सोमश्च "ईत्" (६-३-२७)।

अग्नीषोमीय ಅಗ್ನೀಷೋಮೀಯ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಸೋಮದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अग्नीषोमौ देवते अस्य "छः" (४-२-३२)।

अग्नेन्द्र ಅಗ್ನೇಂದ್ರ (पु० द्वि० व०) ಒಂದೇ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವ ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರದೇವತೆಗಳು. अग्निश्च इन्द्रश्च "आनङ्" (६-३-२६)। गुणः (६-१-८७)।

अग्न्यगार ಅಗ್ನ್ಯಗಾರ (न०) ಅಗ್ನಿಗೃಹ, ಹೋಮಾಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಗೃಹ. अग्नेः अगारम्। "वसंश्चतुर्थोऽग्निरिवाग्न्यगारे" रघु० ५-२५।

अग्न्याधान ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ (न०) ಅಗ್ನಿಯ ಸ್ಥಾಪನೆ, ಅಗ್ನಿಯಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. अग्नेराधानम्।

अग्न्याहित ಅಗ್ನ್ಯಾಹಿತ (पु०) ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ, ವೈದಿಕಾಗ್ನಿಯುಳ್ಳ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. आहिताः आधानेन संस्कृताः अग्नयो येन। परनिपातः (२-२-३७)।

अग्न्युत्पात ಅಗ್ನ್ಯುತ್ಪಾತ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಸೂಚಿತವಾದ ಅನಿಷ್ಟ. 2. ಅನಿಷ್ಟಸೂಚಕವಾದ ಬೆಂಕಿಯ ಸುರಿಮಳೆ. 3. ಧೂಮಕೇತು. अग्नेः उत्पातः।

अग्न्युपस्थान ಅಗ್ನ್ಯುಪಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಪೂಜೆ. अग्नेरुपस्थानम्। 2. ಅಗ್ನಿಪೂಜೆಯ ಮಂತ್ರ. अग्निरुपस्थीयतेऽनेन — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अग्र ಅಗ್ರ (पु०) 1. ನೋಡದಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಕಾಣುವ ಸ್ವಪ್ನ, — ಕನಸು. "संस्कारमात्रजः स्वप्नः कामिको रसकोऽपि च। अदृष्टजस्त्वत्रचाग्रः" वैज०। (न०) 2. ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ, ಮೇಲುಭಾಗ. अग (कुटिलायां गतौ) "रन्" (उ० २-२९)। "पद्मानि यस्याग्रसरोरुहाणि" कुमा० १-१६। 3. ಮುಂಭಾಗ, ಎದುರುಭಾಗ. "आनीतमग्रे निजबन्धनार्थम्" याद० ४-३४। 4. ಆಲಂಬನ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. 5. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. 6. ಅಗ್ರಭಾಗ, ತುದಿ. "प्रणर्तितानेकलताभुजाग्रान्" माघ० ४-७। 7. ಒಂದು ಪಲದತೂಕ. 8. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಿರುವ ವೃತ್ತಿ, ದಾನ. 9. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. 10. ಪ್ರಾಂತಭಾಗ, ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ. "हर्म्याग्रसंरूढतृणाङ्कुरेषु" रघु० ६-४७। (वि०) 11. ಮೊದಲನೆಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಮುಖ. 12. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 13. ಮೊದಲನೆಯ, ಒಂದನೆಯ. "अग्रं पुरस्तादुपरि परिमाणे पलस्य च। आलम्बने समूहे च प्रान्ते च स्यान्नपुंसकम्। अधिके च प्रधाने च प्रथमे चाभिधेयवत्" मेदि०।

अग्रकाय ಅಗ್ರಕಾಯ (पु०) ದೇಹದ ಪೂರ್ವಭಾಗ. अग्रश्चासौ कायश्च।

अग्रग ಅಗ್ರಗ (वि०) ಮುಂದೆಹೋಗುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. अग्रे गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

अग्रगण्य ಅಗ್ರಗಣ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. 2. ಮೊದಲು ಎಣಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. अग्रे गण्यते — गण (संख्याने) "यत्" (३-१-९७)।

अग्रगामिन् ಅಗ್ರಗಾಮಿನ್ (वि०) ಮುಂದೆಹೋಗುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. अग्रे गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **अग्रगामिनी — ಗಾಮಿನೀ.**

अग्रज ಅಗ್ರಜ (पु०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ, ಹಿರಿಯಣ್ಣ. "अग्रजेन हरिणा हरिः स्वयम्" याद० १७-५।

अग्रजन्मन् ಅಗ್ರಜನ್ಮನ್ (पु०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. (वि०) 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ. अग्रे जन्म यस्य।

अग्रजात ಅಗ್ರಜಾತ (पु०) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे जातः। (स्त्री०) **— ता — ತಾ.** 3. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ. (वि०) 4. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्रजाति ಅಗ್ರಜಾತಿ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्रा श्रेष्ठा जातिर्यस्य।

अग्रणी ಅಗ್ರಣೀ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अग्रं नयति देवेभ्यः। 2. ಪ್ರಭು, ಯಜಮಾನ. 3. ವಿಷ್ಣು. "अग्रणीर्ग्रामणीः श्रीमान्" वि० स०। (वि०) 4. ಶ್ರೇಷ್ಠ. 5. ಮುಂದಾಳು. "अथाङ्गिरसमग्रण्यम्" कुमा० ६-६५।

2

अग्रतस् ಅಗ್ರತಸ್ (अव्य०) ಮುಂದೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. अग्रे "तसिः" (५-४-४४)। "धनुर्भृतामग्रत एव रक्षिणाम्" रघु० ३-३९।

अग्रतःसर ಅಗ್ರತಃಸರ (वि०) ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ, ಮುಂದಾಳಾಗಿರುವ. अग्रतः सरति गच्छति — सृ (गतौ) "टः" (३-२-१८)।

अग्रनासिका ಅಗ್ರನಾಸಿಕಾ (स्त्री०) ಮೂಗಿನ ತುದಿ.

अग्रपाद ಅಗ್ರಪಾದ (पु०) ಮುಂಗಾಲು, ಕಾಲಿನ ಮುಂಭಾಗ. "नवकिसलयरागेणाग्रपादेन बाला" माल० ३-१२।

अग्रपूजा ಅಗ್ರಪೂಜಾ (स्त्री०) ಅಗ್ರಮರ್ಯಾದೆ, ಮೊದಲನೆಯ ಮರ್ಯಾದೆ. अग्रे पूजा।

अग्रभागिन् ಅಗ್ರಭಾಗಿನ್ (वि०) ಮೊದಲನೇ ಹಕ್ಕುದಾರ, ವಾರಸುದಾರ. अग्रे भागी। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **अग्रभागिनी — ಸ್ತ್ರೀ.**

अग्रभुज् ಅಗ್ರಭುಜ್ (वि०) (ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ) ಮುಂಚೆ ಊಟಮಾಡುವವನು, ತಿಂಡಿಪೋತ, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ. अग्रे भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

अग्रभू ಅಗ್ರಭೂ (पु०) ಹಿರಿಯವನು, ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)।

अग्रमांस ಅಗ್ರಮಾಂಸ (न०) ಹೃದಯದೊಳಗಿನ (ಮುಖ್ಯವಾದ) ಮಾಂಸ. अग्रं मुख्यं मांसम्।

अग्रयण ಅಗ್ರಯಣ (न०) ಮಾರ್ಗಶಿರಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹೊಸಧಾನ್ಯ ಬಂದಮೇಲೆ ಮಾಡುವ ಯಾಗ. [ಪ್ರತಿ ವರ್ಷದಲ್ಲೂ ಹೊಸಧಾನ್ಯ ಬಂದಾಗ ಮೊದಲು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ಅನಂತರ ನಾವು ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ "ನವಾಗ್ರಯಣ" ಸ್ಥಾಲೀಪಾಕವೆಂದು ಹೆಸರು.] अग्रं अयनात् उत्तरायणात्। शक०। तत्कालोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

अग्रयान ಅಗ್ರಯಾನ (न०) 1. ಮುಂದೆಹೋಗುವ ಸೈನ್ಯ. (वि०) 2. ಮುಂದೆಹೋಗುವ. अग्रे यानं यस्य।

अग्रयायिन् ಅಗ್ರಯಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಹೋಗುವ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ. अग्रे याति — या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अग्रयोधिन् ಅಗ್ರಯೋಧಿನ್ (पु०) ಮುಖ್ಯವೀರ, ಸೈನ್ಯದಮುಂದೆ ನಿಂತು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. अग्रे स्थित्वा युध्यति — युध (संप्रहारे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अग्ररन्ध्र ಅಗ್ರರಂಧ್ರ (न०) ಮುಂಭಾಗದ ರಂಧ್ರ, ಮುಂದಿನ ಸಂದು. अग्रे रन्ध्रम्। "त्रासान्नासाग्ररन्ध्रं विशति फणिपतौ भोगसंकोचभाजि" मालती० १-२।

अग्रसन्धानी ಅಗ್ರಸಂಧಾನೀ (स्त्री०) ಯಮರಾಜನ ಪಟ್ಟಿ, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಕರ್ಮಕ್ಕೆ ತಕ್ಕ ಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ. अग्रे फलोत्पत्तेः प्राक् सन्धीयते शुभाशुभफलं ज्ञायतेऽनया — सम् + डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अग्रसन्ध्या ಅಗ್ರಸಂಧ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಮುಂಚಿನ ಕಾಲ. अग्रं सन्ध्यायाः। 2. ಪ್ರಾತಃಸಂಧ್ಯಾ ಸಮಯ. अग्रा चासौ सन्ध्या च।

अग्रसर ಅಗ್ರಸರ (पु०) ಮುಂದಾಳು, ಮುಂದೆ ಹೋರಾಡುವ ವೀರ. अग्रे सरति — सृ (गतौ) "टः" बाहु०। "हरिहयाग्रसरेण धनुर्भृता" रघु० ९-२३।

अग्रह ಅಗ್ರಹ (पु०) 1. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. न ग्रहः परिग्रहो यस्य। (वि०) 2. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न ग्रहो ज्ञानं यस्य।

अग्रहस्त ಅಗ್ರಹಸ್ತ (पु०) ಮುಂಗೈ, ಕೈಯ ತುದಿ. अग्रश्चासौ हस्तश्च। "अथाग्रहस्ते मुकुलीकृताङ्गुलौ" कुमा० ५-६३।

अग्रहायण ಅಗ್ರಹಾಯಣ (पु०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ, ಹೊಸಧಾನ್ಯ ಬರುವ ಕಾಲ, ವರ್ಷಾರಂಭ. अग्रः श्रेष्ठः हायनो व्रीहिरत्र — णत्वम् (८-४-३)।

अग्रहार ಅಗ್ರಹಾರ (पु०) 1. ರಾಜರುಗಳಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ಜಮೀನು ಅಥವಾ ಗ್ರಾಮ. अग्रं ब्राह्मणभोजनं तदर्थं ह्रियते पृथक् क्रियते राजधनात् — अग्र+हृञ् (हरणे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. (ಜಮೀನಿನ ಬೆಳೆಯಿಂದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ದಾನಕೊಡುವ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ತೆಗೆದಿಡುವ) ಧಾನ್ಯ. 3. (ಗುರುಕುಲದಿಂದ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಬಂದ) ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಭೂಮಿ, ಗ್ರಾಮ ಅಥವಾ ವೃತ್ತಿ.

अग्राक्षि ಅಗ್ರಾಕ್ಷಿ (न०) ಅಪಾಂಗ, ಕಡೆಗಣ್ಣು. अग्रं च तत् अक्षि च। "अग्राक्षणा वीक्षमाणस्तु तिर्यग्भ्रातरमब्रवीत्" रामा०।

अग्राम्य ಅಗ್ರಾಮ್ಯ (वि०) 1. ನಗರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಸುಶಿಕ್ಷಿತನಾದ, ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದಕೂಡಿದ. 2. ಸುಂದರವಾದ, ಚೆಲುವಾಗಿರುವ. ग्रामे भवः "यः" (४-२-९४)। न ग्राम्यः।

अग्रासन ಅಗ್ರಾಸನ (न०) 1. ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಆಸನ. अग्रं अर्घादिदानात् पूर्वं कल्पितमासनम्। 2. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಆಸನ, ಮೊದಲನೆಯ ಆಸನ. "मामग्रासनतोऽवकृष्टमवशं ये दृष्टवन्तः पुरा" मुद्रा० १-१२।

अग्राह्य ಅಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಪ್ರತಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಾದ. न ग्राह्यम्।

अग्रिम ಅಗ್ರಿಮ (पु०) 1. ಮೊದಲನೆಯವನು, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे भवः "डिमच्" (वा० ४-३-२३)। (वि०) 2. ಉತ್ತಮ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. 3. ಮೊದಲನೆಯ. "अग्रिमं विशतां स्कन्धमामूलमहितां चमूम्" याद० १६-९२।

अग्रिय ಅಗ್ರಿಯ (पु०) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे भवः "घः" (४-४-११७)। (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्रीय ಅಗ್ರೀಯ (पु०) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. अग्रे भवः "छः" (४-४-११७)। 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

अग्रे ಅಗ್ರೇ (वि० प्र० अव्य०) 1. ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಎದುರಿಗೆ. 2. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ಮೊದಲು. "प्रतापोऽग्रे ततः शब्दः परागस्तदनन्तरम्" रघु० ४-३०। 3. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ, ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ. 4. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. "स्पष्टमग्रे भविष्यति"। 5. ಸಮಕ್ಷದಲ್ಲಿ, ಸಾನ್ನಿಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

अग्रेग ಅಗ್ರೇಗ (वि०) 1. ಮುಂದೆಹೋಗುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. अग्रे गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। 2. ಮುಂದಾಳು, ಯಜಮಾನ.

अग्रेगू ಅಗ್ರೇಗೂ (वि०) ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. (ಸೇವಕ ಮುಂತಾದವನು).

अग्रेदिधिषु ಅಗ್ರೇದಿಧಿಷು
अग्रेदिधिषू ಅಗ್ರೇದಿಧಿಷೂ } (पु०) ದಿಧಿಷುವನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು, ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರನ ಮರಣಾನಂತರ ಅವನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದವನು, ದಿಧಿಷುವೇ ಯಾವನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನೆಯೋ ಅವನು. (ಎರಡುಸಲ ಮದುವೆಯಾದವಳು ದಿಧಿಷು). दिधिं धैर्यं स्यति त्यजति इन्द्रियदौर्बल्यात् — षो (अन्तकर्मणि) "कूः" (उ० १-९३)। अग्रे प्रधानं दिधिषूर्यस्य। 'भ्रातुर्मृतस्य जायायां संसक्तो दिधिषूपतिः। स तु स्यादग्रदिधिषुर्योऽनुजो रमते तया। स्यादग्रेदिधिषुश्चासौ स्यादग्रेदिधिषूरपि" वैज०। "स तु द्विजोऽग्रेदिधिषूः सैव यस्य कुटुम्बिनी" अम०।

अग्रेदिधिषू ಅಗ್ರೇದಿಧಿಷೂ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿಯು ಮದುವೆಯಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾದವಳು. "या ज्येष्ठायामनूढायामूढाग्रेदिधिषूरसौ" वैज०।

अग्रेदिधिषूपति ಅಗ್ರೇದಿಧಿಷೂಪತಿ (पु०) ಅಕ್ಕನ ಮದುವೆಗೆ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾದವಳ ಗಂಡ.

अग्रेवण ಅಗ್ರೇವಣ (न०) ಅರಣ್ಯದ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. वनस्याग्रे। परनिपातः (२-२-३१)। णत्वम् (८-४-४)। "रुध्वाध्वानमनल्पकोपमकरोदग्रेवणं रावणम्" च० रा० ३-५७।

अग्रेसर ಅಗ್ರೇಸರ (वि०) ಮುಂದೆ ಹೋಗುವ, ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವ. अग्रे सरति — सृ (गतौ) "टः" (३-२-१८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **अग्रेसरी — ರೀ.** "विभूतिमग्रेसरखेदवादाः" याद० २-३५।

अग्र्य ಅಗ್ರ್ಯ (पु०) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. अग्रे भवः "यत्" (४-४-११६)। "स्वसुतमग्र्यमसूयत रोहिणी" याद० ३-४५। (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "वधूवरं पुष्यति कान्तिमग्र्याम्" कुमा० ७-७८। 3. ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ.

अघ ಅಘ (पु०) 1. ಅಘಾಸುರ, ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. (न०) 2. ಪಾಪ. अङ्घते गच्छति दानादिना — अघि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अघौघविध्वंसविधौ पटीयसीः" माघ० १-१८। 3. ದುಃಖ. "श्रियं विकर्षत्यपहन्त्यघानि श्रेयः परिस्नौति तनोति कीर्तिम्" किरा० ३-७। 4. ಅಶೌಚ.

अघकृत् ಅಘಕೃತ್ (वि०) 1. ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. 2. ಕೇಡಿಗ, ಕೇಡಾಳಿ. अघं पापं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-१७८)।

अघघ्न — नाशन ಅಘಘ್ನ — ನಾಶನ (पु०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. (वि०) 2. ಪಾಪವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ ಜಪ

ಮತ್ತು ದಾನ. अघं हन्ति — हन (हिंसादौ) "कः" (वा० ३-२-५)। अघं नाशयति — णश (अदर्शने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अघभोजिन् ಅಘಭೋಜಿನ್ (पु०) ದೇವರು ಮತ್ತು ಅತಿಥಿಗಳ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಆತ್ಮಾರ್ಥ (ತನಗಾಗಿ) ಪಾಕಮಾಡಿ ತಿನ್ನುವವನು. अघं भुङ्क्ते — भुज (पालनादौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "भुञ्जते ते त्वघं पापा ये पचन्त्यात्मकारणात्" गीता ३-१३।

अघमर्षण ಅಘಮರ್ಷಣ (त्रि०) ಸಕಲ ಪಾಪಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಜಪಿಸುವ ಮಂತ್ರ. मृष्यतेऽनेन — मृष (तितिक्षायाम्) "ल्युट्" (३-३-११७)। अघस्य मर्षणः। (पु०) अघमर्षणो मन्त्रः। (स्त्री०) अघमर्षणी ऋक्। टित्वात् "ङीप्" (४-१-१५)।

अघरुद् ಅಘರುದ್ (पु०) 1. ಪಾಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ. अघं रोदिति यस्मात् स्वकर्माक्षमतया — रुदिर् (अश्रुविमोचने) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಪಾಪವನ್ನು ತುಳಿಯಲು ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದೆ ದುಃಖಿಸುವ. अघे रोदिति — रुदिर् कर्त० "क्विप्" (३-२-७६)।

अघर्म ಅಘರ್ಮ (पु०) 1. ಅನುಷ್ಣತೆ, ಶೈತ್ಯ. न० त०। (वि०) 2. ಶೀತವಾಗಿರುವ, ಅನುಷ್ಣವಾದ. "अघर्मघर्मोदकबिन्दुमौक्तिकैरलञ्चकारास्य वधूरहस्करः" माघ० १-५८।

अघल ಅಘಲ (वि०) ಪಾಪನಾಶಕ, ಪಾಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. अघं निवर्तयितुं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)।

अघवत् ಅಘವತ್ (वि०) ಪಾಪದಿಂದಕೂಡಿದ. अघमस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

अघायुस् ಅಘಾಯುಸ್ (पु०) ಪಾಪಕೃತ್ಯದಿಂದ ಜೀವಿಸಿರುವವನು. अघं पापसाधनमायुरस्य।

अघ्न्य ಅಘ್ನ್ಯ (पु०) 1. ಪ್ರಜಾಪತಿ, ಬ್ರಹ್ಮ. (स्त्री०) — घ्न्या — ಘ್ನ್ಯಾ. 2. ಹಸು, ಆಕಳು. न हन्यते — हन (हिंसागत्योः) "यक्" (उ० ४-१११) निपा०।

अघ्रेय ಅಘ್ರೇಯ (न०) 1. ಮದ್ಯ. (वि०) 2. ದುರ್ಗಂಧ ವಸ್ತು. न घ्रातुमर्हः — घ्रा (गन्धोपादाने) "यत्" (३-१-९७)।

अङ्क ಅಂಕ (पु०) 1. ಲಾಂಛನ, ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. "रतिवलयपदाङ्के चापमासज्य कण्ठे" कुमा० २-६४। 2. ಕಳಂಕ. अङ्क्यतेऽनेन — अकि (लक्षणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "एको हि दोषो गुणसन्निपाते निमज्जतीन्दोः किरणेष्विवाङ्कः" कुमा० १-३। (पुंन०) 3. ಉತ್ಸಂಗ, ತೊಡೆ. "अङ्काद्ययावङ्कमुदीरिताशीः सा मण्डनान्मण्डनमन्वभुङ्क्त" कुमा० ७-५। 4. ನಾಟಕದ ಒಂದು ಭಾಗ. "प्रत्यक्षनेतृचरितो बिन्दुव्यक्तिपुरस्कृतः। अङ्को नानाप्रकारार्थसंविधानरसाश्रयः"। 5. ನಾಟಕಾದಿ ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು. "उत्सृष्टिकाङ्क एकाङ्को नेतारः प्राकृता नराः। रसोऽत्र करुणः स्थायी बहुस्त्रीपरिदेवितम्। प्रख्यातमितिवृत्तं च कविर्बुद्धया प्रपञ्चयेत्" सा० द०। 6. ಚಿತ್ರಯುದ್ಧ. 7. ಸಮೀಪ. "प्रेम्णोपकण्ठं मुहुरङ्कभाजो रत्नावलीरम्बुधिराबबन्ध" माघ० ३-३६। 8. ಸ್ಥಾನ. 9. ಪಾಪ. 10. ದುಃಖ. 11. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. 12. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ. 13. ಅಲಂಕಾರ, ಒಡವೆ, ಭೂಷಣ. "अङ्कः स्थानेऽन्तिके मन्तौ रूपकोत्सङ्गलक्ष्मसु। नाटकादिपरिच्छेदे चित्रयुद्धे च भूषणे" विश्व०। "अङ्को रूपकभेदागश्चिह्नरेखाजिभूपणे। रूपकांशान्तिकोत्सङ्गे स्थानेऽङ्कं पापदुःखयोः" मेदि०। 14. ಶರೀರ, ದೇಹ. 15. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 16. ಸಂಖ್ಯೆ, ಅಂಕೆ. 17. ಬುದ್ಧಿ. "अङ्को नाटकविच्छेदे संख्यायां युधि भूषणे। समीपे रूपके स्थाने मतावुत्सङ्गचिह्नयोः" नानार्थर०। ಮೇದಿನಿಯಲ್ಲಿ ಪಾಪ ಮತ್ತು ದುಃಖ ಎಂಬ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿದೆ.

अङ्कति ಅಂಕತಿ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. अञ्चति गच्छति — अञ्चु (गतौ) "अतिः" कादेशश्च (उ० ४-६१)। "नभः प्राणोऽङ्कतिः सरः। आशुगः पवनः स्पर्शः" वैज०। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 4. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ. "अङ्कतिर्वह्निवेधसोः। अग्निहोत्रिणि" हेम०।

अङ्कधारण ಅಂಕಧಾರಣ (न०) 1. ಗುರುತನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಗುರುತುಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ತಪ್ತಮುದ್ರಾಧಾರಣ, ವೈಷ್ಣವಮತದ ಗುರುತಾದ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಧಾರಣ. अङ्कस्य धारणम् — धृञ् (धारणे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे युचि स्त्रियाम् अङ्कधारणा — ಣಾ.

अङ्कन ಅಂಕನ (न०) 1. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. अङ्क्यतेऽनेन — अकि (लक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

"स्नेहाङ्कनानि मम मुग्धदृशश्च कण्ठे" मालती० ९-४८। 2. ಗುರುತುಹಾಕುವುದು, ಮುದ್ರೆಹಾಕುವುದು. अङ्कयते — अकि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे युचि अङ्कना —ನಾ.

अङ्कपालि–ली ಅಂಕಪಾಲಿ—ಲೀ (स्त्री०) 1. ತೊಡೆಯ ತುದಿ, ಅಂಕಪೀಠ. अङ्कस्य पालिः। 2. ಔಷಧ. 3. ದಾದಿ, ಉಪಮಾತೆ. "अथ गदद्रुहि। धात्र्यां पाल्यां चाङ्कपालिः" वैज०। 4. ಆಲಿಂಗನ. "तावद्गाढं वितर सकृदप्यङ्कपालिं प्रसीद" मालती० ८-२।

अङ्कपूरण ಅಂಕಪೂರಣ (न०) ಅಂಕಿಗಳನ್ನು ತುಂಬು ವುದು. अङ्कानां पूरणम्।

अङ्कबन्ध ಅಂಕಬಂಧ (पु०) ತೊಡೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. अङ्कस्य बन्धः।

अङ्कलोप ಅಂಕಲೋಪ (पु०) ಕಳಿಯುವಿಕೆ, ವಜಾ ಮಾಡುವುದು, ವ್ಯವಕಲನ. अङ्कस्य वियोज्यसंख्यायाः लोपः।

अङ्कस् ಅಂಕಸ್ (न०) 1. ಶರೀರ, ದೇಹ. 2. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. अञ्चु (गतौ) "असुन्" कादेशश्च (उ० ४-२१५)।

अङ्कावतार ಅಂಕಾವತಾರ (पु०) ನಾಟಕ (ರೂಪಕ) ಗಳಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಅಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭದ ವಿಷಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಒಂದು ಕಥಾಭಾಗ, ಹಿಂದಿನ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯ ಕಥಾಭಾಗವೇ ಮುಂದಿನ ಅಂಕದ ಪ್ರಾರಂಭ ದಲ್ಲೂ ಸೇರಿದಹಾಗೆ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆ ಪೂರ್ವಾಂ ಕಾಂತ ಪಾತ್ರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಮುನ್ಸೂಚನೆ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अङ्कान्ते सूचितः पात्रैस्तदङ्कस्याविभागतः। यत्राङ्कोऽवतरत्येषोऽङ्कावतार इति स्मृतः" सा० द० ६-५८। ಮಾಲವಿಕಾಗ್ನಿಮಿತ್ರದಲ್ಲಿ "तेन हि द्वावेव वर्गौ प्रेक्षागृहे संगीतरचनां कृत्वा तत्रभवतोर्दूतं प्रेषयतम्। अथवा मृदङ्गशब्द एव न उपस्थापयिष्यति" ಎಂಬ ಮೊದಲನೇ ಅಂಕದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಿದೂಷಕನ ವಾಕ್ಯವು ಅಂಕಾವತಾರವು. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। —अवतरणम् –ಅವತರಣಮ್.

अङ्कित ಅಂಕಿತ (न०) 1. ಗುರುತು, ಚಿಹ್ನೆ. अकि (लक्षणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಗುರುತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अकि (लक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अङ्किन् ಅಂಕಿನ್ (वि०) ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ (ಮುಂತಾದುದು). अङ्कः आलिङ्गनसाधनत्वेनास्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अङ्कुर ಅಂಕುರ (पु०) 1. ಮೊಳಕೆ. अकि (लक्षणे) "उरच्" (उ० १-३८)। "बीजाङ्कुरः प्रागुदयादिवाम्भः" कुमा० ३-१८। 2. ಜಲ, ನೀರು. 3. ರಕ್ತ. 4. ಕೂದಲು. 5. ಮೊಗ್ಗು. "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः पुंस्कोकिलो यन्मधुरं चुकूज" कुमा० ३-३२। "अङ्कुरो रुधिरे लोम्नि पानीयेऽभिनवोद्भिदि" मेदि०।

अङ्कुरक ಅಂಕುರಕ (पु०) ಪಶುಪಕ್ಷ್ಯಾದಿಗಳ ವಾಸ ಸ್ಥಾನ.

अङ्कुरित ಅಂಕುರಿತ (वि०) ಮೊಳಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಅಂಕುರಿಸಿದ. अङ्कुरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

अङ्कुश ಅಂಕುಶ (पुंन०) ಆನೆಯನ್ನು ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮುಳ್ಳುಕೋಲು, ಮೊನೆಯಾದ ಮತ್ತು ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ. अङ्कयतेऽनेन — अकि (लक्षणे) "उशच्" (उ० ४-१०७)। "अङ्कुशेन निशितेन हस्तिपः" याद० १७-६७।

अङ्कुशग्रह ಅಂಕುಶಗ್ರಹ (पु०) ಮಾವಟಿಗ. अङ्कुशस्य ग्रहः — ग्रह (उपादाने) "अच्" (३-१-१३४)। "अन्वेतुकामोऽवमताङ्कुशग्रहः" माघ० १२-१६।

अङ्कुशदुर्धर ಅಂಕುಶದುರ್ಧರ (पु०) ದುಷ್ಟಗಜ, ಅಂಕುಶಕ್ಕೂ ಅಡಗದ ಆನೆ. अङ्कुशेन दुर्धरः।

अङ्कुशधारिन् ಅಂಕುಶಧಾರಿನ್ (पु०) ಮಾವಟಿಗ. धरति — धृञ् (धारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। अङ्कुशस्य धारी।

अङ्कुशमुद्रा ಅಂಕುಶಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಅಂಕುಶಾಕಾರದ ಮುದ್ರೆ, ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. [ನೆಟ್ಟಗೆ ಬಿಚ್ಚಿದ ಮಧ್ಯಮ ಬೆರಳಿನ ಮಧ್ಯದ ಗಿಣ್ಣಿಗೆ ಸರಿಯಾಗಿ ತರ್ಜನೀ ಬೆರಳನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಿ ತೋರುವುದು ಅಂಕುಶ ಮುದ್ರೆಯು.] "ऋज्वीं च मध्यमां कृत्वा तन्मध्यं पर्वमूलतः। तर्जनीं किञ्चिदाकुञ्चेत् सा मुद्राऽङ्कुशसंज्ञिता"।

अङ्कूर ಅಂಕೂರ (पु०) 1. ಮೊಳಕೆ. अकि (लक्षणे) "ऊरः" (उ० ४-९०)। "वाताङ्कूराजिहीर्षादरविवृतफणाश्रृङ्गभूषाभुजङ्गम्" चं०भा०। 2. ಜಲ, ನೀರು.

3. ಮೊಗ್ಗು. 4. ರಕ್ತ. 5. ಕೂದಲು. "अङ्कूरस्त्वङ्कुरस्तुल्यौ" द्विरूप०।

अङ्कोट ಅಂಕೋಟ (ಪುಂ) ಅಂಕೋಲೆಗಿಡ. अकि (लक्षणे) "ओटः" बाहु०।

अङ्क्य ಅಂಕ್ಯ (ಪುಂ) ಮೃದಂಗ, ತೊಡೆಯಮೇಲಿಟ್ಟು ಬಾರಿಸುವ ವಾದ್ಯ. अङ्के उत्सङ्गे भवः "यत्" (४-३-५५)। "मृदङ्गा मुरजाभेदास्त्वङ्क्यालिङ्ग्योर्ध्वकास्त्रयः" अम०।

अङ्ग ಅಂಗ (ನಂ) 1. ಅವಯವ. 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. अगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अङ्गानि वध्वाः कुलवृद्धनार्यः प्रसाधनैरन्तरयांबभूवुः" याद० १३-८२। 3. ಉಪಾಯ. "सर्वकार्यशरीरेषु मुक्त्वाङ्गस्कन्धपञ्चकम्" माघ० २-२८। "मन्त्रो योध इवाधीरः सर्वाङ्गैः संवृतैरपि" माघ० २-२९। 4. ಒಂದು ಭಾಗ, ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಅಂಶ, ಸಂಸ್ಥೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. **ಉದಾ: (क) ಸೇನಾಂಗಗಳು ನಾಲ್ಕು:** (1) ಆನೆ, (2) ಕುದುರೆ, (3) ರಥ ಮತ್ತು (4) ಕಾಲಾಳು. "हस्त्यश्वरथपादातं सेनाङ्गम्" अम०। "सर्वैर्बलाङ्गैर्द्विरदप्रधानैः" रघु० ७-५९। **(ख) (1) ಮಂತ್ರಾಂಗಗಳು ಐದು:** १. सहायाः, २. साधनोपायाः, ३. देशकालविभागः, ४. विनिपातप्रतीकारः ಮತ್ತು ५. सिद्धिः। [(1) ಕಾರ್ಯದ ಆರಂಭೋಪಾಯ, (2) ಪುರುಷಸಂಪತ್ತು ಮತ್ತು ದ್ರವ್ಯಸಂಪತ್ತು, (3) ದೇಶ ಮತ್ತು ಕಾಲಗಳ ವಿಭಾಗ, (4) ಅನರ್ಥಗಳ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮತ್ತು (5) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ.] **(2) ಜ್ಯೋತಿಶ್ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಪಂಚಾಂಗಗಳು:** (1) ತಿಥಿ, (2) ವಾರ, (3) ನಕ್ಷತ್ರ, (4) ಯೋಗ ಮತ್ತು (5) ಕರಣ. **(3) ಸಂಗೀತದ ತಾಳಾಂಗಗಳು ಐದು:** (1) ಅನುದ್ರುತ, (2) ದ್ರುತ, (3) ಲಘು, (4) ಗುರು ಮತ್ತು (5) ಪ್ಲುತ. **(ग) ವೇದಾಂಗಗಳು ಆರು:** (1) ಶಿಕ್ಷೆ, (2) ವ್ಯಾಕರಣ, (3) ಛಂದಸ್ಸು, (4) ನಿರುಕ್ತ, (5) ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು (6) ಕಲ್ಪ. **(घ) (1) ರಾಜ್ಯಾಂಗಗಳು ಏಳು:** (1) ಸ್ವಾಮಿ, (2) ಅಮಾತ್ಯ, (3) ಸುಹೃತ್ತು, (4) ಕೋಶ (ಬೊಕ್ಕಸ), (5) ರಾಷ್ಟ್ರ, (6) ದುರ್ಗ (ಕೋಟೆ) ಮತ್ತು (7) ಬಲ (ಸೈನ್ಯ). **(2) ವೃಕ್ಷಾಂಗಗಳು ಏಳು:** (1) ಸ್ಕಂಧ (ಬುಡದಿಂದ ಕೊಂಬೆಯವರೆಗೂ ಇರುವ ದೂಲ), (2) ಕೊಂಬೆ, (3) ಪರ್ಣ (ಎಲೆ), (4) ಪುಷ್ಪ, (5) ಫಲ, (6) ಮೂಲ (ಬೇರು) ಮತ್ತು (7) ವಲ್ಕಲ (ತೊಗಟೆ, ಸಿಪ್ಪೆ). **(ङ) (1) ಯೋಗಾಂಗಗಳು ಎಂಟು:** (1) ಯಮ, (2) ನಿಯಮ, (3) ಆಸನ, (4) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, (5) ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, (6) ಧಾರಣ, (7) ಧ್ಯಾನ ಮತ್ತು (8) ಸಮಾಧಿ. **(2) ನಮಸ್ಕಾರದ ಅಂಗಗಳು ಎಂಟು:** (1) ಭುಜಗಳು, (2) ಪಾದಗಳು, (3) ಮಂಡಿಗಳು, (4) ವಕ್ಷಸ್ಸು (ಎದೆ), (5) ಲಲಾಟ (ಹಣೆ), (6) ದೃಷ್ಟಿ, (7) ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು (8) ಮಾತು. [ಈ ಎಂಟು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರವು ಸಾಷ್ಟಾಂಗಪ್ರಣಾಮವೆನಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.] "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चेति प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः" वैद्यना० आह्निक०। **(च) ನಾಟಕೀಯಾಂಗಗಳು ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು:** उपक्षेपः, परिकरः, परिन्यासः, विलोभनम्, युक्तिः, प्राप्तिः ಇತ್ಯಾದಿ 64 ಅಂಗಗಳು. [सा० द० 6ನೇ ಪರಿಚ್ಛೇದ ನೋಡಿ.] 5. ಅಪ್ರಧಾನ, ಅಮುಖ್ಯ. **ಉದಾ:** ಅಂಗರಸಗಳು. "अङ्गी रौद्ररसस्तत्र सर्वेऽङ्गानि रसाः पुनः" सा० द० ६-२४२। 6. ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಅಂಗಸಂಜ್ಞೆ — ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವು ಅದರ ಮುಂದೆ ಒಂದು ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾದರೆ ಅಂಗಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. **ಉದಾ:** राम ಶಬ್ದಕ್ಕೆ "टा" ಪ್ರತ್ಯಯವು ವಿಹಿತವಾದಾಗ राम ಎಂಬ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪವು ಅಂಗಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. 7. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. 8. ಲಗ್ನ. (ಪುಂ ಬಂ ವಂ)। 9. ಅಂಗದೇಶ ಮತ್ತು ಅಂಗದೇಶವಾಸಿಗಳು (अव्य०) 10. ಸಂಬೋಧನ. "अङ्ग, अस्ति कश्चिद्विमर्दको नामात्रभवतः" दशकु०। ಮತ್ತು ಕೋಶಕಾರರು 11. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. 12. ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ. 13. ಸಂಗಮ. 14. ಅಸೂಯೆ ಮತ್ತು 15. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ ಇಷ್ಟು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ "अङ्ग" ಶಬ್ದವನ್ನು ಹೇಳಿರುವರು. "क्षिप्रे च पुनरर्थे च सङ्गमासूययोस्तथा। हर्षे संबोधने चैव ह्यङ्गशब्दः प्रयुज्यते"। (वि०) 16. ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ, ಅಂಗವುಳ್ಳ. अङ्गान्यस्य सन्ति अङ्गमस्यास्ति वा "अच्" (५-२-१२७)। "उपायगात्रयोरङ्गवानङ्ग उच्यते" शाश्व०।

अङ्गकर्मन् ಅಂಗಕರ್ಮನ್ (ನಂ) 1. ದೇಹಾಲಂಕಾರ, ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಗಂಧ ಮೊದಲಾದವುಗಳನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. अङ्गस्य कर्म मर्दनानुलेपनादिपरिकर्म। 2. ಪ್ರಧಾನವಾದ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಇತರ ಕಾರ್ಯ.

अङ्गज ಅಂಗಜ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. अङ्गात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **अङ्गजा — ಜಾ.** ಪುತ್ರಿ, ಮಗಳು. 2. ರೋಮ, ಮೈಕೂದಲು. 3. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अङ्गात् मनसः जायते। 4. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. (न०) 5. ರಕ್ತ. (वि०) 6. ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. "अङ्गजं रुधिरेऽनङ्गकेशपुत्रगदेषु ना" मेदि०।

अङ्गण ಅಂಗಣ (न०) 1. ಅಂಗಳ, ತೊಟ್ಟಿ, ಗೋಡೆಗಳಿಂದ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಡಗಳಿಂದ ಸುತ್ತುವರಿದಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. अङ्गत्यत्र — अगि (गतौ) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आरोहणान्यङ्गणवेदिकानाम्" याद० ४-२५। 2. ಗಾಡಿ, ರಥ, ವಾಹನ. अङ्गचतेऽनेन — कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. अङ्गचते — भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಮೈದಾನ, ಅಂಗಳ. क्रीडाङ्गणम्, सभाङ्गणम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

अङ्गति ಅಂಗತಿ (पु०) 1. ಗಾಡಿ, ರಥ. अङ्गति यात्यनेन — अगि (गतौ) "अतिः" बाहु०। 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಬ್ರಹ್ಮ. 4. ಅಗ್ನಿ. 5. ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಿ.

अङ्गद ಅಂಗದ (पु०) 1. ವಾಲಿಯ ಮಗ. (न०) 2. ತೋಳಿನ ಆಭರಣ, ವಂಕಿ. अङ्गं दायति शोधयति — दैप् (शोधने) "कः" (३-२-३)। "तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया मणीनाम्" माघ० ३-६। (स्त्री०) **–दा — ದಾ.** 3. ದಕ್ಷಿಣದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 4. ಪುರುಷನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. अङ्गं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 5. ದೇಹವನ್ನು ಕೊಡುವ, ದೇಹವನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವ.

अङ्गना ಅಂಗನಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಂಗಸು. 2. ಸುಂದರವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. प्रशस्तान्यङ्गान्यस्याः — अङ्गात्कल्याणे (ग०) "नः" (५-२-१००)। "तरुकिसलयजालमग्रहस्तैः प्रसभमनीयत भङ्गमङ्गनानाम्" माघ० ७-२९।

अङ्गनाप्रिय ಅಂಗನಾಪ್ರಿಯ (पु०) ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. अङ्गनायाः प्रियः।

अङ्गन्यास ಅಂಗನ್ಯಾಸ (पु०) ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕ ಹೃದಯ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹಸ್ತಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಸ.

अङ्गपालि ಅಂಗಪಾಲಿ (स्त्री०) ಆಲಿಂಗನ. अङ्गं पाल्यतेऽत्र — पाल (रक्षणे) "इः" (उ० ४-१३९)।

अङ्गपालिका ಅಂಗಪಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ದಾದಿ, ಉಪಮಾತೆ, ಸಾಕುತಾಯಿ. पालयति — पाल (रक्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। अङ्गस्य पालिका।

अङ्गभू ಅಂಗಭೂ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. अङ्गात् देहात् भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "हिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः" माघ० १-१। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अङ्गात् मनसः भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। (वि०) 3. ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अङ्गभङ्ग ಅಂಗಭಂಗ (पु०) ಮೈಮುರಿಯುವಿಕೆ, ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎದ್ದ ಬಳಿಕ ಮೈಯನ್ನು ಚಾಚಿ ಮುರಿಯುವಿಕೆ. अङ्गानां भङ्गः। "आत्मव्यापारगुर्वी जनितजललवा जृम्भितैः साङ्गभङ्गैः" मुद्रा० ३-२१।

अङ्गमर्द ಅಂಗಮರ್ದ (पु०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಸೇವಕ. अङ्गं मृद्नाति — मृद (क्षोदे) "अण्" (३-२-१)। 2. ಮೈಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವಿಕೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अङ्गमर्दक ಅಂಗಮರ್ದಕ (पु०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಸೇವಕ. अङ्गस्य मर्दकः — मृद (क्षोदे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಮೈಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವವನು.

अङ्गमर्दिन् ಅಂಗಮರ್ದಿನ್ (पु०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವ ಸೇವಕ. अङ्गस्य मर्दी — मृद (क्षोदे) "णिनिः" (३-१-१३४)। (वि०) 2 ಮೈಯನ್ನು ಜಜ್ಜುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (५-१-५)। **अङ्गमर्दिनी — ನೀ.**

अङ्गयज्ञ ಅಂಗಯಜ್ಞ (पु०) ಅಂಗಭೂತವಾದ ಪಂಚವಿಧ ಯಜ್ಞ, ಪ್ರಧಾನಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ ಯಜ್ಞ. अङ्गीभूतः यज्ञः। "रक्षांसि वेदीं परितो निरास्थदङ्गान्ययाक्षीदभितः प्रधानम्" भट्टि० १-१२।

अङ्गरक्षक ಅಂಗರಕ್ಷಕ (पु०) ಮೈಗಾವಲುಗಾರ. अङ्गस्य रक्षकः — रक्ष (पालने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अङ्गरक्षण ಅಂಗರಕ್ಷಣ (न०) ದೇಹಸಂರಕ್ಷಣೆ, ಶರೀರವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. अङ्गस्य रक्षणम्।

अङ्गरक्षिणी ಅಂಗರಕ್ಷಿಣೀ (स्त्री०) ಕವಚ. अङ्गं रक्ष्यतेऽनया — रक्ष (पालने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अङ्गराग ಅಂಗರಾಗ (पु०) 1. ದೇಹಕ್ಕೆ ಪೂಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. अङ्गं रज्यतेऽनेन — रञ्ज (रागे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "पाण्डयोऽयमंसार्पितलम्बहारः क्लृप्ताङ्गरागो हरिचन्दनेन" रघु० ६-६०। 2. ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚುವುದು.

अङ्ग·राज् **ಅಂಗರಾಜ್** (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ. 2. ಕರ್ಣ. अङ्गेषु राजते — राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

अङ्ग·राज **ಅಂಗರಾಜ** (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ. 2. ಕರ್ಣ. अङ्गानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अङ्ग·रुह् **ಅಂಗರುಹ್** (न०) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು. अङ्गे रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्विप्"।

अङ्ग·रुह **ಅಂಗರುಹ** (न०) ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂದಲು. अङ्गे रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)। "विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैः" माघ० १-७।

अङ्ग·लेप **ಅಂಗಲೇಪ** (पु०) 1. ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ, ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ. अङ्गं लिप्यतेऽनेन — लिप (उपदेहे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಮೈಗೆ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಹಚ್ಚುವುದು. लिप भावे "घञ्"। अङ्गस्य लेपः।

अङ्ग·विकल **ಅಂಗವಿಕಲ** (वि०) ಅಂಗಹೀನ. अङ्गेन विकलः।

अङ्ग·विक्षेप **ಅಂಗವಿಕ್ಷೇಪ** (पु०) 1. ನೃತ್ಯ. अङ्गस्य विक्षेपः चलनं यत्र। 2. ಮೈಯನ್ನು ಆಡಿಸುವಿಕೆ. अङ्गस्य विक्षेपः।

अङ्ग·विद्या **ಅಂಗವಿದ್ಯಾ** (स्त्री०) ವೇದಾಂಗಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ अङ्ग ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अङ्ग·विधि **ಅಂಗವಿಧಿ** (पु०) ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅಂಗಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯ. अङ्गस्य प्रधानोपकारिणः विधिः विधानम्।

अङ्ग·वैकृत **ಅಂಗವೈಕೃತ** (न०) ಮನೋಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಭಿನಯ, ಕಣ್ಣು ಕೈ ಮೊದಲಾದವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಸನ್ನೆ. अङ्गेन अङ्गचेष्टया वैकृतम्।

अङ्ग·वैगुण्य **ಅಂಗವೈಗುಣ್ಯ** (न०) ಅಂಗಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕುಂದನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. अङ्गस्य वैगुण्यम् अन्यथाकरणम्।

अङ्ग·शुद्धि **ಅಂಗಶುದ್ಧಿ** (स्त्री०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಶುದ್ಧಗೊಳಿಸುವ ಸಾಬೂನು ಮುಂತಾದುದು. शुध (शौचे) कर० "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಮೈಯನ್ನು ತೊಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अङ्गस्य शुद्धिः।

अङ्ग·संस्कार **ಅಂಗಸಂಸ್ಕಾರ** (पु०) 1. ದೇಹವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ ಮೊದಲಾದುದು. अङ्गं संस्क्रियतेऽनेन — सम् + डु कृञ् (करणे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ವಾಸನೆಪುಡಿಯಿಂದ ದೇಹಕ್ಕೆ ಲೇಪನಮಾಡುವುದು, ದೇಹವನ್ನು ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. अङ्गस्य संस्कारः — सम् + कृञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ದೇಹವನ್ನು ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. अङ्गं संस्करोति — सम् + कृञ् "अण्" (३-२-१)।

अङ्ग·संस्क्रिया **ಅಂಗಸಂಸ್ಕ್ರಿಯಾ** (स्त्री०) ದೇಹವನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ದೇಹದ ಶೃಂಗಾರ. अङ्गस्य संस्क्रिया।

अङ्ग·संहति **ಅಂಗಸಂಹತಿ** (स्त्री०) ಅವಯವಗಳ ಸಮೂಹ. अङ्गानां अवयवानां संहतिः। "स्थेयसीं दधतमङ्गसंहतिम्" किरा० १३-५०।

अङ्ग·हानि **ಅಂಗಹಾನಿ** (स्त्री०) 1. ಅಂಗಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯದ ನ್ಯೂನತೆ (ಕೊರತೆ). 2. ಅವಯವನಾಶ.

अङ्ग·हार **ಅಂಗಹಾರ** (पु०) ನೃತ್ಯವಿಶೇಷ, ಹಸ್ತಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಭಿನಯ. अङ्गस्य हारः हरणम् — हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रयोगमाद्यं ललिताङ्गहारम्" कुमा० ७-९१।

अङ्ग·हीन **ಅಂಗಹೀನ** (पु०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. (वि०) 2. ಅವಯವಗಳಿಂದ ಹೀನನಾದ, ಅಂಗಶೂನ್ಯ. अङ्गेन हीनः। [ತಾಯಿಯು ಗರ್ಭಧರಿಸಿದಾಗ ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನು (ಬಯಕೆಯನ್ನು) ಒದಗಿಸದಿದ್ದರೆ ಜನಿಸುವ ಮಗುವು ಅಂಗಹೀನವಾಗುವುದು.] "इन्द्रियार्थांस्तु यान् यान् सा भोक्तुमिच्छति गर्भिणी। गर्भाबाधभयात्तांस्तान् भिषगाहृत्य दापयेत्॥ सा प्राप्तदौहृदा पुत्रं जनयेत गुणान्वितम्। अलब्धदौहृदा गर्भे लभेतात्मनि वा भयम्। येषु येष्विन्द्रियार्थेषु दौहृदे वै विमानना। जायेत तत्सुतस्यार्तिस्तस्मिंस्तस्मिंस्तथेन्द्रिये" सुश्रु०। 3. ಅಂಗಕ್ಕೆ ಲೋಪವುಂಟಾದ ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯ.

अङ्गाङ्गि·भाव **ಅಂಗಾಂಗಿಭಾವ** (पु०) ಗೌಣಮುಖ್ಯಭಾವ, ಉಪಕಾರ್ಯೋಪಕಾರಕಭಾವ, ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಅಂಗಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ. अङ्गस्य अङ्गिनश्च भावः।

अङ्गाधिप **ಅಂಗಾಧಿಪ** (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ, ಕರ್ಣ. 2. ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ. "अङ्गाधिपे बलिनि सर्वविभूतिसम्पत्"।

अङ्गाधीश **ಅಂಗಾಧೀಶ** (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ, ಕರ್ಣ. 2. ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ.

अङ्गाधीश्वर ಅಂಗಾಧೀಶ್ವರ (पुं०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ, ಕರ್ಣ. 2. ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ.

अङ्गार ಅಂಗಾರ (पुंन०) 1. ಇದ್ದಲು. 2. ಅರ್ಧ ಬೆಂದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕೊಳ್ಳಿ. अङ्गति गच्छत्यङ्गारः— अगि (गतौ) "आरन्" (उ० ३-१३४)। "अङ्गारचुम्बितमिव व्यथमानमास्ते" मालती० १-२२। "उष्णो दहति चाङ्गारः शीतः कृष्णायते करम्"। 3. ಬೆಂಕಿಯ ಕೆಂಡ. 4. ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. "कुजारमङ्गलाङ्गाराः" वैजं०। "अङ्गारोऽस्त्री प्रशान्तार्चिरिङ्गालः कारिकाग्निवित्" वैजं०।

अङ्गारक ಅಂಗಾರಕ (पुं०) 1. ಇದ್ದಲು. 2. ಅರ್ಧ ಬೆಂದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕೊಳ್ಳಿ. 3. ಕುಜಗ್ರಹ. ಅಂಗಾರಕಗ್ರಹದಶಾಸಂವತ್ಸರಗಳು ಏಳು (7).

ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳಲ್ಲಿ ಅಂಗಾರಕನ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

ದಶೆ	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ರವಿದಶೆ ..	–	4	6
ಚಂದ್ರದಶೆ ..	–	7	–
ಅಂಗಾರಕದಶೆ ..	–	4	27
ರಾಹುದಶೆ ..	1	–	18
ಗುರುದಶೆ ..	–	11	6
ಶನಿದಶೆ ..	1	1	9
ಬುಧದಶೆ ..	–	11	27
ಕೇತುದಶೆ ..	–	4	27
ಶುಕ್ರದಶೆ ..	1	2	–

ಅಂಗಾರಕ ಮಹಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ತನ್ನ (ಸ್ವ) ಮತ್ತು ಇತರ ಗ್ರಹಗಳ ಅಂತರ್ದಶಾ (ಭುಕ್ತಿ) ಮಾನ:

	ವರ್ಷ	ಮಾಸಗಳು	ದಿನಗಳು
ಸ್ವಭುಕ್ತಿ ..	–	4	27
ರಾಹುಭುಕ್ತಿ ..	1	–	18
ಗುರುಭುಕ್ತಿ ..	–	11	6
ಶನಿಭುಕ್ತಿ ..	1	1	9
ಬುಧಭುಕ್ತಿ ..	–	11	27
ಕೇತುಭುಕ್ತಿ ..	–	4	27
ಶುಕ್ರಭುಕ್ತಿ ..	1	2	–
ರವಿಭುಕ್ತಿ ..	–	4	6
ಚಂದ್ರಭುಕ್ತಿ ..	–	7	–

4. ಮಂಗಳವಾರ. 5. ಗೋರಂಟಿಮರ. "अङ्गारकः कुजेऽपि स्याद्दग्धकाष्ठे कुरण्टके" मेदि०।

अङ्गारकारिन् ಅಂಗಾರಕಾರಿನ್ (पुं०) ಮಾರಾಟಕ್ಕಾಗಿ ಇದ್ದಲನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು. अङ्गारं करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

अङ्गारकमणि ಅಂಗಾರಕಮಣಿ (पुं०) ಹವಳ. अङ्गारकस्य प्रियः मणिः। "माणिक्यं भास्करे देयं चन्द्रे मुक्तां प्रदापयेत्। प्रवालं च कुजे दद्यात्" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅಂಗಾರಕ ಪ್ರೀತಿಗಾಗಿ ಹವಳದ ದಾನ ಮಾಡಬೇಕು.

अङ्गारधानी ಅಂಗಾರಧಾನೀ (स्त्री०) ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ. अङ्गारा धीयन्तेऽस्याम्—डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अङ्गारधानिका ಅಂಗಾರಧಾನಿಕಾ (स्त्री०) ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ. अङ्गारा धीयन्तेऽस्याम्— डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। "कन्" (५-४-५)।

अङ्गारशकटी ಅಂಗಾರಶಕಟೀ (स्त्री०) ಅಗ್ಗಿಷ್ಟಿಕೆ. अङ्गाराणां शकटी।

अङ्गारावक्षेपण ಅಂಗಾರಾವಕ್ಷೇಪಣ (न०) ಬೆಂಕಿ ಕೆಂಡವನ್ನು ತೆಗೆದುಹಾಕುವ ದೊಡ್ಡ ಆಪೆ. अङ्गारोऽवक्षिप्यतेऽनेन — क्षिपु कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अङ्गारिका ಅಂಗಾರಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕಬ್ಬಿನಜಲ್ಲೆ. 2. ಮುತ್ತುಗದ ಮೊಗ್ಗು. "भवेदङ्गारिकाचेक्षुदण्डे किंशुककोरके" मेदि०।

अङ्गारीय ಅಂಗಾರೀಯ (वि०) ಇದ್ದಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಇದ್ದಲನ್ನು ತಯಾರಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ (ಮರ). अङ्गारेभ्यः एतानि "छः" (५-१-१२)।

अङ्गार्या ಅಂಗಾರ್ಯಾ (स्त्री०) ಇದ್ದಲಿನ ರಾಶಿ. अङ्गाराणां समूहः "यः" (४-२-४९)।

अङ्गिका ಅಂಗಿಕಾ (स्त्री०) ಅಂಗಿ, ರವಿಕೆ, ಕುಪ್ಪಸ. अङ्गमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)।

अङ्गिन् ಅಂಗಿನ್ (वि०) 1. ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ದೇಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 3. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ. अङ्गान्यस्य सन्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अङ्गिरस् ಅಂಗಿರಸ್ (पुं०) ಅಂಗಿರಸ್ಸೆಂಬ ಋಷಿ. अगि (गतौ) "असिः" इरुडागमश्च (उ० ४-२३५)। [ಈ ಋಷಿಯು ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾನಸಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಈ ಋಷಿಯು ಅಗ್ನಿಪುತ್ರರೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತೆ.] "अथाङ्गिरसमग्रण्यम्" कुमा० ६-६५।

अङ्गीकरण ಅಂಗೀಕರಣ (न०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ. 2. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 3. ಕರಾರು. अङ्गीकृ "ल्युट्" (३-३-११५)।

अङ्गीकार ಅಂಗೀಕಾರ (पु०) 1. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 3. ಕರಾರು. अङ्गीक्रियते—डु कृञ् (करणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अङ्गीकृत ಅಂಗೀಕೃತ (वि०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अङ्गीकृ "क्तः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् **अङ्गीकृता**—ಡಾ. "अङ्गीकृतामादिमदम्पतीभ्याम्" याद० १३-१०१।

अङ्गु ಅಂಗು (पु०) 1. ಹಸ್ತ, ಕೈ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. "पतङ्गः पतगः प्लावी पतत्र्यङ्गुपतत्रयः" वैज०।

अङ्गुल ಅಂಗುಲ (पु०) 1. ಬೆರಳು. अङ्गुं लाति—ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳೀಮರ. "श्रीवृक्षे पिप्पलोऽश्वत्थः प्लक्षश्चलदलोऽङ्गुलः" वैज०। (पुंन०) 3. ಅಂಗುಷ್ಠ, ಹೆಬ್ಬೆರಳು. अङ्गौ पाणौ लीयते—लीङ् (संश्लेषणे) "डः" बाहु०। "ज्येष्ठा तु मध्यमाङ्गुष्ठस्त्वङ्गुलः" वैज०। 4. ಒಂದು ಅಂಗುಲ, ಎಂಟು ಬಾರ್ಲಿಕಾಳುಗಳ ಉದ್ದ. "अङ्गुलोऽस्त्री यवा अष्टौ" वैज०।

अङ्गुलि ಅಂಗುಲಿ (स्त्री०) 1. ಬೆರಳು. अगि (गतौ) "उलिः" (उ० ४-२)। "उद्वेजयत्यङ्गुलिपार्ष्णिभागान्" कुमा० १-११। 2. ಆನೆಯ ಸೊಂಡಿಲಿನ ತುದಿ.

अङ्गुलित्र ಅಂಗುಲಿತ್ರ (न०) (ಬಿಲ್ಲಿನ ಹೆದೆಯನ್ನು ಎಳೆಯುವಾಗ ಗಾಯವಾಗದಿರಲು) ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಮುಚ್ಚುಳ. अङ्गुलिं त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

अङ्गुलित्राण ಅಂಗುಲಿತ್ರಾಣ (न०) ಬೆರಳಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚರ್ಮದ ಮುಚ್ಚುಳ. अङ्गुलिः त्रायतेऽनेन—त्रैङ् (पालने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अङ्गुलिमुद्रा ಅಂಗುಲಿಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ಮುದ್ರೆಯ ಉಂಗುರ, ಸಂಕೇತಾಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಅಂಗುಳ್ಯಾಭರಣ. अङ्गुलेः मुदं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)।

अङ्गुलिमोटन ಅಂಗುಲಿಮೋಟನ (न०) ಚುಟಕಿ, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಬೆರಳುಗಳ ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. अङ्गुल्योर्मोटनं मर्दनम्।

अङ्गुलिसंज्ञा ಅಂಗುಲಿಸಂಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಬೆರಳಿನ ಸನ್ನೆ.

अङ्गुलिसंदेश ಅಂಗುಲಿಸಂದೇಶ (पु०) ಬೆರಳಿನ ಸನ್ನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಆಜ್ಞೆ. अङ्गुल्या सन्दिश्यते—सम् + दिश (अतिसर्जने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अङ्गुली ಅಂಗುಲೀ (स्त्री०) ಬೆರಳು. अङ्गति—अगि (गतौ) "उलिः" (उ० ४-२)। "त्याज्यो दुष्टः प्रियोऽप्यासीदङ्गुलीवोरगक्षता" रघु० १-२८।

अङ्गुलीय ಅಂಗುಲೀಯ (न०) ಉಂಗುರ. अङ्गुलौ भवम् "छः" (४-३-६२)। "तव सुचरितमङ्गुलीय नूनम्" शाकु० ६-११।

अङ्गुलीयक ಅಂಗುಲೀಯಕ (न०) ಉಂಗುರ. अङ्गुलीय स्वार्थे "कन्"। "देशापेक्षास्तथा यूयं याताऽऽदायाऽङ्गुलीयकम्" भट्टि० ७-४९।

अङ्गुष्ठ ಅಂಗುಷ್ಠ (पु०) ಹೆಬ್ಬೆರಳು. अङ्गौ पाणौ तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिः" कुमा० १-३३।

अङ्गुष्ठ्य ಅಂಗುಷ್ಠ್ಯ (पु०) ಹೆಬ್ಬೆರಳಿನ ಉಗುರು. अङ्गुष्ठे भवः "यत्" (४-३-५५)।

अङ्गूष ಅಂಗೂಷ (पु०) 1. ಬಾಣ. 2. ನಕುಲ, ಕೀರ, ಮುಂಗುಸಿ. अगि (गतौ) "ऊषन्" बाहु०।

अङ्घस् ಅಂಘಸ್ (न०) ಪಾಪ. अङ्घते नरकमनेन—अघि (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)।

अङ्घ्रि ಅಂಘ್ರಿ (पु०) 1. ಪಾದ, ಕಾಲು. अघि (गतौ) "क्रिन्" (उ० ४-६६)। 2. ಮರದ ಬೇರು. 3. ಶ್ಲೋಕದ ನಾಲ್ಕನೇ ಒಂದು ಭಾಗ, ಪಾದ.

अङ्घ्रिप ಅಂಘ್ರಿಪ (पु०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. अङ्घ्रिणा मूलेन पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-४)।

अङ्घ्रिपर्णी ಅಂಘ್ರಿಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ. अङ्घ्रौ पर्णान्यस्याः "ङीष्" (४-१-६४)।

अङ्घ्रिवल्ली ಅಂಘ್ರಿವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ನರಿಹೊನ್ನೆಗಿಡ.

अचक्षुस् ಅಚಕ್ಷುಸ್ (वि०) ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು, ಕುರುಡ. न विद्यते चक्षुषी यस्य।

अचण्ड ಅಚಂಡ (वि०) ಸಾಧು, ಸೌಮ್ಯ, ಶಾಂತ.

अचण्डी ಅಚಂಡೀ (स्त्री०) ಸಾಧುವಾದ ಹಸು. "स्यादचण्डी तु सुकरा" अम०।

अचतुर ಅಚತುರ (वि०) 1. ನಾಲ್ಕು ಇಲ್ಲದ. अविद्यमानानि चत्वारि यस्य — निपा० (५-४-७७)। 2. ದಡ್ಡ. न चतुरः।

अचपल ಅಚಪಲ (वि०) ಚಾಪಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. न चपलः।

अचर ಅಚರ (पु०) 1. ಸ್ಥಿರ ಲಗ್ನ, ಸ್ಥಿರ ರಾಶಿ. [ವೃಷಭ, ಸಿಂಹ, ವೃಶ್ಚಿಕ ಮತ್ತು ಕುಂಭ ಇವು ಸ್ಥಿರ ರಾಶಿಗಳು.] (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಂಚಲವಲ್ಲದ. 3. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಾವರ. न चरति — चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अतश्चराचरं विश्वम्" कुमा० २-५।

अचल ಅಚಲ (पु०) 1. ಬೆಟ್ಟ, ಪರ್ವತ. न चलति — चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। "अचल एष भवानिव राजते" माघ० ४-२१। 2. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. 3, ಏಳು, ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯೆ. 4. ಅಗಳಿ, ಬಿಲಕ. "अचलस्तु गिरिकीलयोः" हेम०। (वि०) 5. ಚಲಿಸದಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾದ. "अचलनलिनलक्ष्मीहारि नालं बभूव" किरा० ६-४७। "अचला कमला कस्य कस्य मित्रं महीपतिः। शरीरं च स्थिरं कस्य कस्य वश्या वराङ्गना"।

अचलकन्या ಅಚಲಕನ್ಯಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ, ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು. अचलस्य कन्या।

अचलकीला ಅಚಲಕೀಲಾ (स्त्री०) ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. अचलाः कीला इव यस्याः।

अचलज ಅಚಲಜ (वि०) ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अचले जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

अचलजा ಅಚಲಜಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ. अचलात् हिमाचलात् जायते — जनी "डः" (३-२-९८)।

अचलत्विष् ಅಚಲತ್ವಿಷ್ (पु०) 1. ಕೋಗಿಲೆ. अचला स्थिरा त्विट् कान्तिर्यस्य। (स्त्री०) 2. ಗಟ್ಟಿಬಣ್ಣ. अचला च सा त्विट् च। (वि०) 3. ಗಟ್ಟಿ ಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. अचला त्विट् वर्णः यस्य।

अचलद्विष् ಅಚಲದ್ವಿಷ್ (पु०) ಇಂದ್ರ, ಪರ್ವತಗಳ ಶತ್ರು. अचलान् द्वेष्टि — द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

अचलराज ಅಚಲರಾಜ (पु०) ಪರ್ವತರಾಜ, ಹಿಮಾಲಯ. अचलानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अचला ಅಚಲಾ (स्त्री०) ಭೂಮಿ. न चलति — चल (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)।

अचापल ಅಚಾಪಲ (न०) 1. ಸ್ಥಿರತೆ. चपलस्य भावः "अण्" (५-१-१२२)। न चापलम्। (वि०) 2. ಅಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. न चापलं यस्य।

अचापल्य ಅಚಾಪಲ್ಯ (न०) 1. ಸ್ಥಿರತೆ. चपलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಚಂಚಲವಾದ. न चापल्यं यस्य।

अचिक्कण ಅಚಿಕ್ಕಣ (वि०) 1. ಪ್ರೇಮವಿಲ್ಲದ, ಸ್ನೇಹವಿಲ್ಲದ. 2. ನುಣುಪಿಲ್ಲದ. 3. ಒರಟಾಗಿರುವ.

अचित् ಅಚಿತ್ (वि०) ಜಡವಾದ, ಚೇತನವಲ್ಲದ. न चित्।

अचित्त ಅಚಿತ್ತ (वि०) 1. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು, ಮಂಕನು. नास्ति चित्तं यस्य। 2. ಗಮನವಿಡದ. नास्ति चित्तं यत्र।

अचिन्तनीय ಅಚಿಂತನೀಯ (वि०) ಬುದ್ಧಿಗೆಮೀರಿದ, ಯೋಚಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಊಹಿಸಲು ಅಸಾಧ್ಯವಾದ. चिन्तयितुमशक्यः — चिति (स्मृत्याम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "अचिन्तनीयस्तु तव प्रभावः" रघु० ५-३३।

अचिन्तित ಅಚಿಂತಿತ (वि०) ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡದಿರುವ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತ, ಆಕಸ್ಮಿಕ. न चिन्तितः। "अचिन्तितानि दुःखानि यथैवायान्ति देहिनाम्। सुखान्यपि तथा मन्ये" व्यासः।

अचिन्त्य ಅಚಿಂತ್ಯ (वि०) ಬುದ್ಧಿಗೆಮೀರಿದ, ಊಹಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. न चिन्तयितुं शक्यः — चिति (स्मृत्याम्) + णिच् कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "अचिन्त्यचिन्त्यैरवतारनाटकैः" याद० १४-३५।

अचिर ಅಚಿರ (न०) 1. ಈಚಿನಕಾಲ, ಸಮೀಪಕಾಲ, ಅಲ್ಪಕಾಲ. (वि०) 2. ಕ್ಷಣಿಕ, ಸ್ವಲ್ಪಕಾಲದ. 3. ನವೀನ, ಹೊಸದಾದ.

अचिर ಅಚಿರ (अव्य०) 1. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. 2. ಹೊಸದಾಗಿ. "अचिराधिष्ठितराज्यः प्रकृतिष्वरूढमूलत्वात्" माल० १-८।

अचिरद्युति ಅಚಿರದ್ಯುತಿ (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अचिरा द्युतिर्यस्याः। "अचिरद्युतिभास्वरोऽथ चैद्यः" याद० १५-११९। 2. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ. अचिरा च सा द्युतिश्च। (वि०) 3. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. अचिरा द्युतिर्यस्य।

अचिरप्रभा ಅಚಿರಪ್ರಭಾ (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अचिरा प्रभा यस्याः। 2. ಕ್ಷಣಿಕವಾದ ಕಾಂತಿ. अचिरा च सा प्रभा च।

अचिरस्य ಅಚಿರಸ್ಯ (अव्य०) ಅಲ್ಪಕಾಲ.

अचिरांशु ಅಚಿರಾಂಶು (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अचिराः अंशवो यस्याः। "अचिरांशुविलासचञ्चला ननु लक्ष्मीः फलमानुषङ्गिकम्" किरा० २-१९।

अचिरात् ಅಚಿರಾತ್ (अव्य०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ತಡವಿಲ್ಲದೆ. "अचिराज्जितमीनकेतनो विलसन् वृष्णिगणैर्नमस्कृतः" माघ० १६-५८।

अचिराभा ಅಚಿರಾಭಾ (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अचिरा आभा यस्याः।

अचिराय ಅಚಿರಾಯ (अव्य०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ತಡವಿಲ್ಲದೆ. न चिराय।

अचिरेण ಅಚಿರೇಣ (अव्य०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ತಡವಿಲ್ಲದೆ. न चिरेण। "अचिरेण परस्य भूयसीं विपरीतां विगणय्य चात्मनः" किरा० २-९।

अचेतन ಅಚೇತನ (वि०) 1. ಚೇತನವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. न चेतना ज्ञानं यस्य। 2. ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಜಡವಾದ. न चेतना चैतन्यं यस्य। "कामार्ता हि प्रकृतिकृपणाश्चेतनाचेतनेषु" मेघ० १-५। 3. ಅರಿವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "बुद्धिशतमचेतने नष्टम्" हितो० २-१६१।

अचेतस् ಅಚೇತಸ್ (वि०) 1. ಪ್ರಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದ, ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. 2. ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಜಡ. 3. ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ. 4. ಅರಿವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न विद्यते चेतो यस्य।

अचेष्ट ಅಚೇಷ್ಟ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಶೂನ್ಯ, ವ್ಯಾಪಾರಶೂನ್ಯ. नास्ति चेष्टा यस्य।

अचैतन्य ಅಚೈತನ್ಯ (न०) 1. ಜಡತೆ, ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ. न चैतन्यम्। (वि०) 2. ಜಡ. ನಿರ್ಜೀವ, ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ. न चैतन्यं यस्य।

अच्छ ಅಚ್ಛ (पु०) 1. ಕರಡಿ. 2. ಸ್ಫಟಿಕ. (वि०) 3. ನಿರ್ಮಲ, ಶುದ್ಧ, ಪ್ರಸನ್ನ, ತಿಳಿಯಾದ. न च्छयति दृष्टिम् — छो (छेदने) "कः" (३-२-४)। "विभान्तमच्छस्फटिकाक्षमालया" माघ० १–९। (अव्य०) 4. ಅಭಿಮುಖ್ಯ, ಎದುರು. न च्छयति दृष्टिं संमुखत्वात् — छो (छेदने) "कः" (३-२-४)। "अच्छो भल्लूके स्फटिकेऽमलेऽच्छोऽभिमुखेऽव्ययम्" हेम०।

अच्छगत्य ಅಚ್ಛಗತ್ಯ (अव्य०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗಿ, ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗಿ. अच्छं अभिमुखं गत्वा (१-४-६९)।

अच्छन्दस् ಅಚ್ಛಂದಸ್ (वि०) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನವಿಲ್ಲದವನು, ಉಪನಯನವಾಗದಿರುವ (ಹುಡುಗ). 2. ವೇದಾಧ್ಯಯನವಿಲ್ಲದ (ಶೂದ್ರ). नास्ति छन्दो वेदोऽस्य। 3. ಛಂದಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ವೃತ್ತನಿಯಮವಿಲ್ಲದ, (ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ). नास्ति छन्दो यत्र। 4. ಅಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದ.

अच्छभल्ल ಅಚ್ಛಭಲ್ಲ (पु०) ಕರಡಿ. अच्छं आभिमुख्येन भल्लते — भल्ल (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

अच्छावाक ಅಚ್ಛಾವಾಕ (पु०) 1. ಮೊರೆಯಿಡುವವನು, ಪ್ರಾರ್ಥನೆಮಾಡುವವನು, ಋತ್ವಿಕ್ಕು. उच्यते — वच (परिभाषणे) "घञ्" (३-३-१८)। अच्छं वाको यस्य। पृषो०। (वि०) 2. ಎದುರು ಮಾತನಾಡುವವನು.

अच्छावाकीय ಅಚ್ಛಾವಾಕೀಯ (न०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. अच्छावाकस्य भावः कर्म वा "छः" (५-१-१३५)। (वि०) 2. ಅಚ್ಛಾವಾಕಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಸೂಕ್ತ). अच्छावाकशब्दोऽस्मिन्नस्ति — मत्वर्थे "छः" (५-२-५९)।

अच्छिद्र ಅಚ್ಛಿದ್ರ (न०) 1 ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಪ್ಪಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಒಡೆಯದಿರುವ, ಅಖಂಡವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. 3. ರಂಧ್ರವಿಲ್ಲದ, ತೂತಿಲ್ಲದಿರುವ. 4. ಕೆಡದಿರುವ, ನಾಶವಾಗದಿರುವ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. न च्छिद्रं यत्र।

अच्छिन्न ಅಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಸತತವಾದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಎಡಬಿಡದ. न च्छिन्नम्। "अच्छिन्नामलसन्तानाः समुद्रोर्म्यनिवारिताः। पुनन्ति लोकान् पुण्यत्वात् कीर्तयः सरितश्च ते" कुमा० ६-६९। 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡದ.

अच्छेद्य ಅಚ್ಛೇದ್ಯ (पु०) 1. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. न च्छेत्तुमर्हति। "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयम्" गीता २-२४। (वि०) 2. ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ.

अच्छैदिक ಅಚ್ಛೈದಿಕ (वि०) ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. छेदं नित्यमर्हति "ठक्" (५-१-६४)। न च्छैदिकः।

अच्छोद ಅಚ್ಛೋದ (न०) ಒಂದು ಸರಸ್ಸು. अच्छमुदकं यत्र।

अच्छोद्य ಅಚ್ಛೋದ್ಯ (अव्य०) ಎದುರಿನಲ್ಲಿ ಹೇಳಿ. अच्छम् अभिमुखम् उदित्वा — अच्छ+वद (व्यक्तायां वाचि) "क्त्वा" "ल्यप्" (१-४-६९)।

अच्युत ಅಚ್ಯುತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. नास्ति च्युतं स्वपदात् यस्य। "जवेन पीठादुदतिष्ठदच्युतः" माघ० १-१२। (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. न च्युतः। 3. ಬೀಳದಿರುವ, ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳದ.

अच्युताग्रज ಅಚ್ಯುತಾಗ್ರಜ (पु०) 1. ಬಲರಾಮ. अच्युतस्याग्रजः। 2. ಇಂದ್ರ. [ಉಪೇಂದ್ರಾವತಾರದಲ್ಲಿ; "उपेन्द्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अच्युतात्मज ಅಚ್ಯುತಾತ್ಮಜ (पु०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अच्युतस्यात्मजः।

अच्युतावास ಅಚ್ಯುತಾವಾಸ (पु०) ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳೀಮರ.

अच्युति ಅಚ್ಯುತಿ (स्त्री०) 1. ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೀಳದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. नास्ति च्युतिर्यस्य।

अज ಅಜ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಈಶ್ವರ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ. 4. ಜೀವ. न जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-१०१)। "न हि जातो न जायेऽहं न जनिष्ये कदाचन। क्षेत्रज्ञः सर्वभूतानां तस्मादहमजः स्मृतः" भा०। "अजः स्वजन्मार्हतयानुमेने यामष्टमीं यादवभावमिच्छन्" याद० २-९५। "अजो नित्यः शाश्वतोऽयं पुराणो न हन्यते हन्यमाने शरीरे" गीता २-२०। 5. ಆಡು, ಹೋತ. अजति — अज (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 6. ಮೇಷರಾಶಿ. 7. ಚಂದ್ರ. 8. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत् विष्णोर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। 9. ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. 10. ಅಜಮಹಾರಾಜ, ರಘುವಿನ ಮಗ, ದಶರಥನ ತಂದೆ, ಶ್ರೀರಾಮನ ತಾತ. "ब्राह्मे मुहूर्ते किल तस्य देवी कुमारकल्पं सुषुवे कुमारम्। अतः पिता ब्रह्मण एव नाम्ना तमात्मजन्मानमजं चकार" रघु० ५-३६। 11. ರವಿ, ಸೂರ್ಯ. "अजः पितामहेऽनादौ छागे विष्णौ हरे रवौ" वैज०। "अजश्छागे हरे विष्णौ रघुजे वेधसि स्मरे" हेम०। (वि०) 12. ಹುಟ್ಟದಿರುವ.

अजकव ಅಜಕವ (पुंन०) ಶಿವಧನುಸ್ಸು. अजकौ वाति — वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (३-२-३)।

अजका ಅಜಕಾ (स्त्री०) 1. ಆಡು. अज स्वार्थे "कन्"। 2. ಆಡಿನ ಹಿಕ್ಕೆ, ಆಡಿನ ಸಗಣಿ. 3. ಅಜಾಗಲಸ್ತನ, ಆಡಿನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುವ ಮಾಂಸಖಂಡ.

अजकाव ಅಜಕಾವ (न०) 1. (ಮರದಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ) ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ. 2. ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆಯೊಳಗಿನ ಒಂದು ರೋಗ. (पुंन०) 3. ಶಿವಧನುಸ್ಸು.

अजग ಅಜಗ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अजेन ब्रह्मणा गीयते — गै (शब्दे) "कः" (३-२-४)। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अजेन गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

अजगन्धा ಅಜಗಂಧಾ (स्त्री०) ನಾರಂಬೇಳೆಗಿಡ. अजस्येव गन्धोऽस्याः।

अजगन्धिनी ಅಜಗಂಧಿನೀ (स्त्री०) ಕುರುಟೆಗೆಗಿಡ. अजस्य गन्धो लेशोऽस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

अजगर ಅಜಗರ (पु०) ದೊಡ್ಡಹಾವು. गिरति — गॄ (निगरणे) "अच्" (३-१-१३४)। अजस्य गरः।

अजगव ಅಜಗವ (न०) ಈಶ್ವರನ ಧನುಸ್ಸು. अजगो विष्णुः शरत्वेनास्त्यस्य "वः" (५-२-११०)।

अजजीव ಅಜಜೀವ (पु०) ಕುರುಬ, ಕುರಿಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. अजैर्जीवः जीवनमस्य।

अजजीविक ಅಜಜೀವಿಕ (पु०) ಕುರುಬ, ಕುರಿಗಳಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. अजाः जीविका जीवनोपायोऽस्य।

अजड ಅಜಡ (वि०) ಜಡವಲ್ಲದ, ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವಾದ. न जडः अजडः आत्मा। अजडा धीः। अजडं ब्रह्म।

अजडा ಅಜಡಾ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿಗಿಡ.

अजथ्या ಅಜಥ್ಯಾ (स्त्री०) (ಆಡುಗಳಿಗೆ ಹಿತವಾದ) ಜಾಜಿಗಿಡ. अजेभ्यो हिता — अज (गतिक्षेपणयोः) "थ्यन्" (५-१-८)।

अजदेवता ಅಜದೇವತಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ, ಆಡುಗಳ ದೇವತೆ. अजस्य देवता। "रौद्री धेनुर्विनिर्दिष्टा छाग आग्नेय उच्यते" वि० ध०।

अजननि ಅಜನನಿ (स्त्री०) ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ. जनी (प्रादुर्भावे) "अनिः" (३-३-११२)। न जननिः। "तस्याजननिरेवास्तु जननीक्लेशकारिणः" माघ० २-४५।

अजन्मन् ಅಜನ್ಮನ್ (न०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಪುನರ್ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. नास्ति जन्म यत्र। "तस्मात्स योगादधिगम्य योगमजन्मनेऽकल्पत जन्मभीरुः" रघु० १८-३३। (वि०) 2. ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಪತ್ತಿರಹಿತ, ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ.

नास्ति जन्म यस्य। "पुरुषस्य पदेष्वजन्मनः समतीतं च भवच्च भावि च" रघु० ८-७८।

अजन्य ಅಜನ್ಯ (न०) ಉತ್ಪಾತ, ಅನಿಷ್ಟಸೂಚಕ ಧೂಮಕೇತು ಮೊದಲಾದುದು. न जने साधु "यत्" (४-४-९८)। "अजन्यं क्लीबमुत्पातः" अम०।

अजप ಅಜಪ (पु०) 1. ಕುರುಬ, ಕುರಿಕಾಯುವವನು. अजान् पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)। (वि०) 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಜಪಿಸದವನು.

अजपति ಅಜಪತಿ (पु०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮೇಕೆ. 2. ಮೇಷರಾಶಿಯ ಅಧಿಪತಿ, ಕುಜಗ್ರಹ.

अजपथ ಅಜಪಥ (पु०) ಆಡುಗಳು ಕಾಲಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ದಾರಿ, ಆಡು ಸಂಚರಿಸಲು ತಕ್ಕ ದಾರಿ. अजस्य तच्चरणयोग्यः पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

अजपद ಅಜಪದ (पु०) "ಅಜೈಕಪಾದ್" ಎಂಬ ರುದ್ರ. अजस्येव पदमस्य।

अजपा ಅಜಪಾ (स्त्री०) "ಹಂಸ"ವೆಂಬ ಮಂತ್ರ. प्रयत्नेन न जप्या—जप (मानसे व्यक्तायां वाचि)+णिच् "अच्"।(ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಬಹುದಾದ ಮಂತ್ರ.)

अजपाद ಅಜಪಾದ (पु०) 1. "ಅಜೈಕಪಾದ್" ಎಂಬ ರುದ್ರ. 2. ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರ.

अजपाल ಅಜಪಾಲ (पु०) ಕುರುಬ, ಕುರಿ ಕಾಪಾಡುವವನು. अजान् पालयति—पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

अजबन्धु ಅಜಬಂಧು (पु०) ಮಂಕ, ದಡ್ಡ, ಕುರಿಯಂತೆ ಮಂಕುಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳವನು. अजस्य बन्धुरिव।

अजभक्ष ಅಜಭಕ್ಷ (पु०) ನಾರಂಬೇಳೆಗಿಡ. अजैर्भक्ष्यते—भक्ष (अदने) "घञ्" (३-३-१९)। [ಇದರ ಸೊಪ್ಪನ್ನು ಆಡುಗಳು ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ತಿನ್ನುವುವು.]

अजमार ಅಜಮಾರ (पु०) 1. ಕಟುಕ, ಆಡುಗಳನ್ನು ಕೊಂದು ಜೀವಿಸುವವನು. अजान् मारयति—मृङ् (प्राणत्यागे)+णिच् "अण्" (३-२-१)। 2. ಕಟುಕರ ದೇಶ, ಈಗಿನ ಅಜ್ಮೀರ. [ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಇಂತಹ ಕಟುಕರೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ವಾಸಿಸುತ್ತಿದ್ದರು].

अजमीढ ಅಜಮೀಢ (पु०) 1. ಅಜ್ಮೀರ. 2. ಪೂರುವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಸ್ತಿಯೆಂಬ ರಾಜನ ಮಗ. 3. ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. "धर्मपुत्रोऽजमीढः स्यात् कर्णानुजयुधिष्ठिरौ" त्रिकाण्ड०।

अजमुख ಅಜಮುಖ (पु०) ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮ. अजस्य मुखमेव मुखं यस्य। [ದಕ್ಷಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ವೀರಭದ್ರನು ಈಶ್ವರನ ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ದಕ್ಷನ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬಿಸಾಡಿದಾಗ ಪರಶಿವನು ಒಂದು ಟಗರಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಯನ್ನು ದಕ್ಷನ ಮುಂಡಕ್ಕೆ ಜೋಡಿಸಿದನು.]

अजमोदा ಅಜಮೋದಾ (स्त्री०) ಅಜವಾನ, ಓಮ. अजस्य मोद इव मोदो यस्य।

अजम्भ ಅಜಂಭ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಕಪ್ಪೆ. (वि०) 3. ದಂತವಿಲ್ಲದ, ಹಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವ. 4. ಊಟವಿಲ್ಲದಿರುವ. नास्ति जम्भो दन्तो यस्य। "रदाभ्यवहृती जम्भौ" शाश्व०।

अजय ಅಜಯ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ. अजेन च्छागेन याति—या (प्रापणे) "कः" (३-२-४)। 2. ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. (वि०) 3. ಜಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति जयो यस्य। 4. ಪರಾಜಯವಿಲ್ಲದ, ಸೋಲಿಲ್ಲದ. नास्ति परैर्जयो यस्य। न जीयते इति वा।

अजय्य ಅಜಯ್ಯ (वि०) ಜಯಿಸಲು ಅಶಕ್ಯನಾದ. जेतुं शक्यः—न जय्यः। "राज्ञामजय्योऽजनि पुण्डरीकः" रघु० १८-८।

अजर ಅಜರ (पु०) 1. ದೇವತೆ. नास्ति जरा यस्य। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 3. ಜರೆಯಿಲ್ಲದ, ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. "पुराणमनघस्पृष्टं दयालुमजरं विदुः" रघु० १०-१९।

अजरा ಅಜರಾ (स्त्री०) 1. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. नास्ति जरा यस्याः। [ಈ ಸೊಪ್ಪು ಧಾತುವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡಿ ಜರೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು.] 2. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ. 3. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆಯ ಒಂದು ಭೇದ.

अजर्य ಅಜರ್ಯ (वि०) ನಾಶವಾಗದ (ಸ್ನೇಹ), ಅಪಾಯವಿಲ್ಲದ(ಮೈತ್ರಿ). न जीर्यति—जॄष् (वयोहानौ) "यत्" (३-१-१०५)। "तेन सङ्गतमार्येण रामाजर्यं कुरु द्रुतम्" भट्टि० ६-५३।

अजशृङ्गी ಅಜಶೃಂಗೀ (स्त्री०) ಬಲಮುರಿಗಿಡ. अजस्येव शृङ्गमस्याः।

अजस्र ಅಜಸ್ರ (वि०) 1. ಸತತವಾದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ, ಎಡಬಿಡದ. न जस्यति—जसु (मोक्षणे)

"रः" (३-२-१६७)। "अजस्रदीक्षाप्रयतस्य मद्गुरोः" रघु० ३-४४)। (अव्य०) 2. ಸತತವಾಗಿ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ, ಎಡಬಿಡದೆ. "अजस्रमास्फालितवल्लकीगुणक्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९।

अजहत्स्वार्था ಅಜಹತ್ಸ್ವಾರ್ಥಾ (स्त्री०) ಸ್ವಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಬೇರೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ ಲಕ್ಷಣೆ. अजहत् स्वार्थो मुख्यार्थो याम्। **ಉದಾ:** "कुन्ताः प्रविशन्ति" . ಇಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವಾದ ಕುಂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶವು ಅಸಂಭವವಾದ್ದರಿಂದ ಕುಂತಧಾರಿಗಳಾದ ಪುರುಷರು ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವರು. ಇಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಕುಂತಪದಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನವಿರುವುದರಿಂದ ಇದು ಅಜಹತ್ಸ್ವಾರ್ಥಲಕ್ಷಣೆಯೆನಿಸುವುದು.

अजहल्लिङ्ग ಅಜಹಲ್ಲಿಂಗ (पु०) ನಿಯತಲಿಂಗವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ, ವಿಶೇಷ್ಯವು ಬೇರೆ ಲಿಂಗವಾದರೂ ತನ್ನ ಲಿಂಗವನ್ನು ಬಿಡದಿರುವ ವಿಶೇಷಣ ಶಬ್ದ. अजहत् लिङ्गं यं सः। **ಉದಾ:** "वेदाः प्रमाणम्" ಇಲ್ಲಿ ವೇದಶಬ್ದವು ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾದರೂ ಪ್ರಮಾಣ ಶಬ್ದವು ನಿಯತಲಿಂಗವಾದ್ದರಿಂದ "प्रमाणम्" ಎಂದೇ ಇರುವುದು. ಪುಲ್ಲಿಂಗವಾಗಿ ಮಾರ್ಪಡುವುದಿಲ್ಲ.

अजा ಅಜಾ (स्त्री०) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. 2. ಕುರಿ. अज "टाप्" (४-१-४)। 3. ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. 4. ಅತಿಬಜೆ. "अजा महौषधी ज्ञेया" कल्पद्रु०। 5. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. "पयोष्ण्यजाभारती स्याद्विशाला मुकुलाप्यथ" कल्पद्रु०।

अजागर ಅಜಾಗರ (पु०) 1. ಎಚ್ಚರವಿಲ್ಲದವನು. नास्ति जागरो यस्य। 2. ಗರಗದ ಗಿಡ. नास्ति जागरो यस्मात्।

अजागलस्तन ಅಜಾಗಲಸ್ತನ (पु०) ಆಡಿನ ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಜೋಲಾಡುವ ಮಾಂಸಖಂಡ. [ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದ್ದು, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ್ದು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.] "अजागलस्तनस्येव तस्य जन्म निरर्थकम्"।

अजाजी ಅಜಾಜೀ (स्त्री०) 1. ಜೀರಿಗೆ. अजमजति क्षिपति — अज (गतिक्षेपणयोः) "अण्" (३-२-१)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಕಲ್ಲುಹತ್ತಿಗಿಡ.

अजाजीव ಅಜಾಜೀವ (पु०) 1. ಕುರುಬ, ಕುರಿಯನ್ನು ಕಾಯುವವನು. 2. ಕುರಿಯನ್ನು ಮಾರಿ ಜೀವಿಸುವವನು. अजा आजीवो यस्य।

अजात ಅಜಾತ (वि०) ಹುಟ್ಟದಿರುವ, ಜನ್ಮತಾಳದಿರುವ. न जातः।

अजातककुद् ಅಜಾತಕಕುದ್ (पु०) ಹೆರಳು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಬೆಳೆಯದಿರುವ ಕರು, ಹೋರಿ. न जातं ककुदं यस्य "अ" लोपः (५-४-१४६)।

अजातदन्त ಅಜಾತದಂತ (पु०) 1. ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟದಿರುವ ಮಗು. न जाता दन्ता यस्य। (न०) 2. ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟದಿರುವ ವಯಸ್ಸು. न जाता दन्ता यस्मिन् वयसि।

अजातशत्रु ಅಜಾತಶತ್ರು (पु०) ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. न जातः शत्रुरस्य।

अजातारि ಅಜಾತಾರಿ (पु०) ಯುಧಿಷ್ಠಿರ, ಧರ್ಮರಾಜ. न जातोऽरिः यस्य। "हन्त जातमजातारे प्रथमेन त्वयारिणा" माघ० २-१०२।

अजाति ಅಜಾತಿ (स्त्री०) 1. ಅನುತ್ಪತ್ತಿ, ಜನ್ಮಾಭಾವ, ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ. जनी (प्रादुर्भावे) "क्तिन्" (३-३-९४)। न० त०। (वि०) 2. ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದ, ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ. 3. ಜಾತಿಯಿಲ್ಲದ. न जातिर्यस्य। 4. ಸನಾತನ, ನಿತ್ಯ.

अजादनी ಅಜಾದನೀ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳುಗುಳ್ಳದ ಗಿಡ. अजैरद्यते — अद (भक्षणे) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अजानत् ಅಜಾನತ್ (वि०) ತಿಳಿಯದಿರುವ. न जानाति— ज्ञा (अवबोधने) "शतृ" (३-२-१२४)। "गुणान्तरमजानन् किंनिमित्तं त्वमाभरणं ददासि?" माल० २।

अजानिक ಅಜಾನಿಕ (पु०) ಕುರುಬ, ಕುರಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. अजेन आनो जीवनं अस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

अजाविक ಅಜಾವಿಕ (न०) ಆಡು ಮತ್ತು ಕುರಿ. अजाश्च अवयश्च। निपा० (२-४-११)। "अजाविकं सैकशफं न जातु विषमं भजेत्" मनु० ९-११९।

अजापक्व ಅಜಾಪಕ್ವ (न०) ಒಂದು ಔಷಧ, ಕ್ಷಯ ಕಾಸ ಮತ್ತು ಕೆಮ್ಮು ಇವುಗಳಿಗಾಗಿ ಆಡಿನ ಹಾಲು ಮತ್ತು ಮೂತ್ರ ಮುಂತಾದವುಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ತುಪ್ಪ. "छागशकृत्समूत्रक्षीरैर्दध्ना च साधितं सर्पिः। सक्षारं यक्ष्महरं कासश्वासोपशान्तये परमम्" चक्र०।

अजि ಅಜಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಚಾರ, ಗಮನ, ನಡೆ. अज क्तिन् (३-३-९४)। (वि०) 2. ಚಲಿಸುವ, ಹೋಗುವ, ನಡೆಯುವ. अजति — अज (गतिक्षेपणयोः) "इः" (उ० ४-१३९)।

अजित ಅಜಿತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. न जितः। "अजितमेकमगोचरयत् स्वयम्" याद० ३-३। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ಒಬ್ಬ ತೀರ್ಥಂಕರರು. 4. ಬುದ್ಧದೇವ. (वि०) 5. ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ. "अजितस्तीर्थकृद्भेदे बुद्धे विष्णावनिर्जिते" हेम०।

अजिन ಅಜಿನ (न०) 1. ಚರ್ಮ, ತೊಗಲು. 2. ಜಿಂಕೆಯ ಚರ್ಮ. अजति — अज (गतिक्षेपणयोः) "इनच्" (उ० २-४९)। "अथाजिनाषाढधरः प्रगल्भवाक्" कुमा० ५-३०। "अजिनं चर्म कृत्तिः स्त्री" अम०।

अजिनपत्रा ಅಜಿನಪತ್ರಾ (स्त्री०) ಕಪಟದ ಹಕ್ಕಿ, ಕತ್ತಲೆಹಕ್ಕಿ, ಬಾವಲಿ. अजिनमिव पत्रमस्याः।

अजिनयोनि ಅಜಿನಯೋನಿ (पु०) ಜಿಂಕೆ. अजिनस्य योनिः प्रभवः। (स्त्री०) ಹೆಣ್ಣು ಜಿಂಕೆ.

अजिर ಅಜಿರ (न०) 1. ಚತ್ವರ, ಅಂಗಳ, ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದ ಬಯಲು. अजन्ति क्षिपन्त्यत्र धान्यादिकम् — अज (गतिक्षेपणयोः) "किरच्" (उ० १-५३)। "तदीयमास्थाननिकेतनाजिरम्" किरा० १-१६। 2. ಕಪ್ಪೆ. 3. ಗಾಳಿ. 4. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗುವ ವಿಷಯ. 5. ದೇಹ, ಶರೀರ. (वि०) 6. ವೇಗವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. (स्त्री०) —रा — ರಾ. 7. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. "अजिरं प्राङ्गणे वाते विषये दर्दुरे तनौ। स्त्री चण्डयाम्" मेदि०।

अजिह्म ಅಜಿಹ್ಮ (वि०) ಸರಳವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ. न जिह्मः — ओ हाक् (त्यागे) "मन्" (उ० १-१४१)। "अजिह्ममोजिष्ठममोघमक्लमम्" किरा० १४-५७।

अजिह्मग ಅಜಿಹ್ಮಗ (पु०) 1. ಬಾಣ. अजिह्ममृजु गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। (वि०) 2. ಸರಳವಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ನೇರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ.

अजिह्व ಅಜಿಹ್ವ (पु०) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. नास्ति जिह्वा यस्य। [ಅಗ್ನಿಯು ರಸಾತಲದಲ್ಲಿರುವ ವಿಷಯವನ್ನು ಕಪ್ಪೆಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ತಿಳಿಸಲು ಅಗ್ನಿಗೆ ಕೋಪವುಂಟಾಗಿ ಕಪ್ಪೆಗಳಿಗೆ ನಾಲಿಗೆ ಹೋಗಲೆಂದು ಶಾಪಕೊಟ್ಟುದಾಗಿ ಭಾರತದ ಅನುಶಾಸನಿಕ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಕಥೆಯಿರುವುದು.] (वि०) 2. ನಾಲಿಗೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ.

अजीर्ण ಅಜೀರ್ಣ (न०) 1. ಅಗ್ನಿಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಆಹಾರವು ಅರಗದಿರುವುದು. "अजीर्णे भेषजं वारि जीर्णे वारि बलप्रदम्"। (वि०) 2. ಪಚನವಾಗದ, ಅರಗದಿರುವ.

अजीव ಅಜೀವ (वि०) ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಅಚೇತನ. (ಘಟ, ಪಟ ಮುಂತಾದುದು.) नास्ति जीवो यस्य।

अजेय ಅಜೇಯ (न०) 1. ವಿಷಹರವಾದ ಒಂದು ತುಪ್ಪ, ಔಷಧ. "पिबेद्घृतमजेयाख्यम्" सुश्रु०। (वि०) 2. ಜಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न जेतुं योग्यः — जि (जये) "यत्" (३-३-१६९)।

अजैकपाद् ಅಜೈಕಪಾದ್ (पु०) 1. ರುದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರ. अजस्य एकः पाद इव पादो यस्य। 2. ಏಕಾದಶರುದ್ರರಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೇ ರುದ್ರ.

अज्जुका ಅಜ್ಜುಕಾ (स्त्री०) (ನಾಟ್ಯ ಸಂಕೇತದಲ್ಲಿ) ವೇಶ್ಯಾಂಗನೆ. अर्जयति — अर्ज (प्रतियत्ने) "उकन्" रस्य जः बाहु०। [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.]

अज्झटा ಅಜ್ಝಟಾ (स्त्री०) ಕಿರಿನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. अत् (आश्चर्येऽव्ययम्) झटः संघातोऽस्याम्।

अज्झल ಅಜ್ಝಲ (न०) ಗುರಾಣಿ, ಶತ್ರುಗಳ ಕತ್ತಿಯ ಏಟನ್ನು ತಡೆಯುವ ಚರ್ಮದ ಹಲಗೆ.

अज्ञ ಅಜ್ಞ (वि०) 1. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯ, ಅರಿವಿಲ್ಲದವನು. न जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಮೂರ್ಖ, ಮೂಢ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. "अज्ञः सुखमाराध्यः सुखतरमाराध्यते विशेषज्ञः" भर्तृ०। 3. ಜೀವವಿಲ್ಲದ, ಜಡ, ಅಚೇತನ.

अज्ञात ಅಜ್ಞಾತ (वि०) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न ज्ञातः। "अज्ञातकुलशीलस्य वासो देयो न कस्यचित्" हितो०।

अज्ञातवास ಅಜ್ಞಾತವಾಸ (पु०) ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದೆ ವಾಸಮಾಡುವುದು.

अज्ञान ಅಜ್ಞಾನ (न०) 1. ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಮೂರ್ಖತನ. 2. ಅವಿದ್ಯೆ. न ज्ञानम्। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अविद्या" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 3. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति ज्ञानं यस्य।

अज्ञानिन् ಅಜ್ಞಾನಿನ್ (वि०) ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. न ज्ञानी।

अज्मन् ಅಜ್ಮನ್ (स्त्री०) ಹಸು. अजति गच्छति स्वर्गमनया — अज (गतिक्षेपणयोः) कर० "मनिन्" (उ० ४-१४४)।

अञ्चति ಅಂಚತಿ (पुं०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (वि०) 3. ಹೋಗತಕ್ಕ, ಸಂಚರಿಸುವ. अञ्चु (गतौ) "अतिः" (उ० ४-६१)। "कृशानुर्वातसारथिः । वमिर्भुजिः पचिस्सार्चिश्चिरर्विवञ्चतिरञ्चतिः" वैज०।

अञ्चन ಅಂಚನ (न०) ಅರ್ಚನೆ, ಪೂಜೆ. अञ्चु (गतिपूजनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पूजार्चना नमस्यार्चा सपर्येज्यार्हणाञ्चनम्" वैज०।

अञ्चल ಅಂಚಲ (पु०) ಕೊನೆ, ಅಂಚು. अञ्चति प्रान्तम् — अञ्चु (गतिपूजनयोः) "कलः" (उ० १-१०६)।

अञ्चित ಅಂಚಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अञ्चु (गतिपूजनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "गतेषु लीलाञ्चितविक्रमेषु" कुमा० १-३४। 2. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उन्नद्धचूडोऽञ्चितसव्यजानुः" रघु० १८-५१। 3. ಮನೋಹರವಾದ. "दिवसमुखोचितमञ्चिताक्षिपक्ष्मा" रघु० ५-७६।

अञ्जन ಅಂಜನ (पु०) 1. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ ದಿಗ್ಗಜ. 2. ಒಂದು ಪರ್ವತ. अञ्जनवर्णोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। 3. ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ. 4. ಚಿರತೆ. 5. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (न०) 6. ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು, ಕಾಡಿಗೆ. अज्यतेऽनेन नयनम् — अञ्जू (व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु) "ल्युट्" (३-३-११७)। "विलोचनं दक्षिणमञ्जनेन संभाव्य तद्वञ्चितवामनेत्रा" रघु० ७-८। 7. ಸೌವೀರಾಂಜನ. 8. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಹಾಕುವ ಬಣ್ಣ. 9. ರಸಾಂಜನ. "अञ्जनं कज्जले चाक्तौ सौवीरे च रसाञ्जने। पुंसि ज्येष्ठादिग्गजयोः" मेदि०। 10. ರಾತ್ರಿ. 11. ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ, ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಹೇಳಿರುವ ಅಭಿಧಾ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ(ಶಬ್ದದ) ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. "अनेकार्थस्य शब्दस्य वाचकत्वे नियन्त्रिते। संयोगाद्यैरवाच्यार्थधीकृद्व्यापृतिरञ्जनम्" काव्यप्र०। 12. ಮಾಲಿನ್ಯ, ಮಾಸಲು. 13. ಮಸಿ, ಶಾಯಿ. "अञ्जनं मसौ। रसाञ्जनेऽक्तौ सौवीरेऽथाञ्जनो दिङ्मतङ्गजे" हेम०। "अञ्जनस्तु चित्रको लोहलाहलः" त्रिकाण्ड०। "अहिर्बुध्न्यो रेरिहाणोऽहिबुध्नः कपिशोऽञ्जनः" कल्पद्रु०।

अञ्जना ಅಂಜನಾ (स्त्री०) 1. ಉತ್ತರದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. 2. ಹನುಮಂತನ ತಾಯಿ.

अञ्जनगिरि ಅಂಜನಗಿರಿ (पु०) ವೇಂಕಟಾಚಲ, ತಿರುಪತಿ ಬೆಟ್ಟ.

अञ्जनाद्रि ಅಂಜನಾದ್ರಿ (पु०) ವೇಂಕಟಾಚಲ, ತಿರುಪತಿ ಬೆಟ್ಟ.

अञ्जनावती ಅಂಜನಾವತೀ (स्त्री०) ಈಶಾನ್ಯದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ. अञ्जनमस्त्यस्याः "मतुप्" (५-२-९४)। दीर्घः (६-३-११९)।

अञ्जलि ಅಂಜಲಿ (पु०) 1. ಬೊಗಸೆ, ಜೋಡಿಸಿದ ಕೈಗಳ ಸಂಪುಟ. अज्यते व्यज्यते भक्तिरनेन — अञ्जू (व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु) "अलिच्" (उ० ४-२)। "आसां जहासाञ्जलिमप्यपूर्वम्" याद० ४-४८। 2. ಬಳ್ಳ. "प्रसृतोऽस्त्री द्विमुष्टिके। प्रसृतौ द्वावञ्जलिः स्यात्" वैज०। 3. ನಾಲ್ಕುಹಿಡಿ, ನಾಲ್ಕುಮುಷ್ಟಿ. "माषः शाणस्तलं मुष्टिरञ्जलिः प्रस्थ आढकः। द्रोणो गोणी च खारी च क्रमादेतच्चतुर्गुणम्" वैज०।

अञ्जलिका ಅಂಜಲಿಕಾ (स्त्री०) ಚಿಟ್ಟಿಲಿ, ಸುಂಡಿಲಿ.

अञ्जस् ಅಂಜಸ್ (न०) 1. ವೇಗ. 2. ಬಲ. 3. ಯುಕ್ತತೆ, ಔಚಿತ್ಯ. अञ्जू (व्यक्तयादौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। अञ्जसाकृतम्। (६-३-३) ಸೂತ್ರ ನೋಡಿ.

अञ्जस ಅಂಜಸ (वि०) ಸರಳವಾದ, ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕವಾದ.

अञ्जसा ಅಂಜಸಾ (अव्य०) 1. ವೇಗವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. अञ्जनं — अञ्जू (व्यक्तयादौ) "अच्" (३-१-१३४)। अञ्जं स्यति — षो (अन्तकर्मणि) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನಿಜವಾಗಿ, ವಾಸ್ತವವಾಗಿ. "साक्षाद्दृष्टोऽसि न पुनर्विद्मस्त्वां वयमञ्जसा" कुमा० ६-२२।

अञ्जिष्ठ ಅಂಜಿಷ್ಠ (पु०) ಸೂರ್ಯ. अञ्जू (व्यक्तयादौ) "इष्ठच्" (उ० ४-२)।

अञ्जी ಅಂಜೀ (स्त्री०) ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು, ಪುಡಿಮಾಡುವ ಯಂತ್ರ.

अट ಅಟ (वि०) ಸಂಚರಿಸುವ, ಅಲೆದಾಡುವ. अटति — अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अटन ಅಟನ (न०) ಸಂಚಾರ, ಅಲೆದಾಟ, ಓಡಾಟ. अट (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सर्वज्ञत्वमधीश्वरत्वमगमत्त्वां मां च भिक्षाटनम्" कुव० पु० ५१।

अटनी ಅಟನೀ (स्त्री०) ಧನುಸ್ಸಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ. अटति गुणोऽत्र — अट (गतौ) "अनिः" बाहु०।

अटरूष ಅಟರೂಷ (पुं०) ಆಡುಸೋಗೆಗಿಡ. अटान् व्याप्तान् रोगान् रोषति — रुष (हिंसायाम्) "कः" (३-१-१३५)। पृषो०।

अटवी ಅಟವೀ (स्त्री०) ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು, अटन्त्यत्र — अट (गतौ) "अविः"। "अटवीसम्पदमम्बुवाहयन्तीम्" याद० १५-८९।

अटाटचा ಅಟಾಟ್ಯಾ (स्त्री०) ತಿರುಗಾಟ, ಅಲೆದಾಟ, ಸಂಚಾರ. अटनम् — अट (गतौ) "शः" यक् च (वा० ३-३-१०१) निपा०।

अट्ट ಅಟ್ಟ (पुं०) 1. ಮಹಡಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ಉಪ್ಪರಿಗೆಯ ಕೋಣೆ, ಮೇಲಣ ಕೊಠಡಿ. अटचते अनाद्रियतेऽन्यद्यत्र — अट्ट (अनादरे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಮಂಚ. 3. ರೇಷ್ಮೆವಸ್ತ್ರ. 4. ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆ. 5. ಪ್ರವಾಹ. 6. ಅಂಗಡಿ ಬೀದಿ, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳ. (न०) 7. ಅನ್ನ. (वि०) 8. ಎತ್ತರವಾದ. 9. ಹೆಚ್ಚಾದ. 10. ಶುಷ್ಕವಾದ, ಒಣಗಿದ. "अट्टं भक्ते च शुष्के च क्षौमेऽत्यर्थे गृहान्तरे" विश्व०। "अट्टो हट्टाऽट्टालकयोर्भृशे। चतुष्कभक्तयोः" हेम०। "अट्टस्त्वट्टालके पूरे भृशशुष्केऽव्ययं त्रिषु। अट्टंत्वन्ने" नानार्थर०।

अट्टस्थली ಅಟ್ಟಸ್ಥಲೀ (स्त्री०) ಉಪ್ಪರಿಗೆ ಮನೆಗಳುಳ್ಳ ಪಟ್ಟಣ. अट्टप्रधाना स्थली।

अट्टहास ಅಟ್ಟಹಾಸ (पुं०) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ನಗು, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ನಗುವಿಕೆ. अट्टेन अतिशयेन हासः — हसे (हसने) "घञ्" (३-३-१८)।

अट्टहासिन् ಅಟ್ಟಹಾಸಿನ್ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. (वि०) 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವವನು. अट्टं हसति "णिनिः" (३-१-१३४)।

अट्टालक ಅಟ್ಟಾಲಕ (पुं०) ಮೇಲಿನ ಕೊಠಡಿ, ಉಪ್ಪರಿಗೆ.

अट्टालिका ಅಟ್ಟಾಲಿಕಾ (स्त्री०) ಮಾಳಿಗೆಮನೆಯ ಮೇಲು ಭಾಗ, ಮಹಡಿಯ ಮೇಲಿನ ಬಯಲು ಪ್ರದೇಶ. "तलिन्यट्टालिके समे। चन्द्रशाला शिरोगृहम्" वैज०।

अट्टालिकाकार ಅಟ್ಟಾಲಿಕಾಕಾರ (पुं०) ಕಾಮಾಟಗ, ಗಾರೆಕೆಲಸದವನು.

अणक ಅಣಕ (वि०) ಅಧಮ, ನೀಚ, ಅಲ್ಪ, ಕೆಟ್ಟವನು. अणति — अण (शब्दे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "निकृष्टाणककुत्सिताः" वैज०।

अणवीन ಅಣವೀನ (न०) ಕಿರುನವಣೆ ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. अणूनां भवनं क्षेत्रम् — अणु "खञ्" (५-२-४)।

अणव्य ಅಣವ್ಯ (न०) ಕಿರುನವಣೆ ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. अणूनां भवनं क्षेत्रम् — अणु "यत्" (५-२-४)।

अणि ಅಣಿ (पुंस्त्री०) 1. ಕಡಾಣಿ, ಬಂಡಿಯ ಚಕ್ರದ ತಡೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಆಣಿ. 2. ಸೂಜಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತುದಿ. 3. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. अणति — अण (शब्दे) "इन्" (उ० ४-११८)। "अणिराणिवदक्षाग्रकीलाश्रिसीमसु द्वयोः" मेदि०।

अणिमन् ಅಣಿಮನ್ (पुं०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮತೆ, ತೆಳುವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಪರಮಾಣುರೂಪ. 3. ಈಶ್ವರನ ಎಂಟು ಸಿದ್ಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. अणोर्भावः "इमनिच्" (५-१-११२)। "अणिमादिगुणोपेतमस्पृष्टपुरुषान्तरम्" कुमा० ६-७५।

अणिमाण्डव्य ಅಣಿಮಾಂಡವ್ಯ (पुं०) ಒಬ್ಬ ಮಹರ್ಷಿ. [ಈತನು ಚಿಕ್ಕಂದಿನಲ್ಲಿ ನೊಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಸಾಯಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ವಯಸ್ಸಾದಮೇಲೆ ಈತನು ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಕೆಲವು ಕಳ್ಳರು ಇವನ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಅವಿತುಕೊಳ್ಳಲು ರಾಜಪುರುಷರು ಆ ಕಳ್ಳರೊಡನೆ ಈತನನ್ನೂ ಎಳೆದುಕೊಂಡು ರಾಜನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ದು ರಾಜನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಈತನನ್ನೂ ಅವರೊಡನೆ ಶೂಲಕ್ಕೇರಿಸಿದರು. ಕಳ್ಳರೆಲ್ಲರೂ ಸತ್ತರೂ ಈತನು ಬದುಕಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ರಾಜನು ಹೆದರಿ ಶೂಲದಿಂದಿಳಿಸಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿ ಕ್ಷಮೆಯನ್ನು ಬೇಡಿದನು. ಅಣಿಮಾಂಡವ್ಯನು ಶೂಲವನ್ನು ಮುರಿದು ಕೈಯಲ್ಲಿ ಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಹೊರಟು ಶರೀರವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದನು. ಆಗ ಯಮದೂತರು ಬಂದು ಈತನನ್ನು ಯಮನಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಲಾಗಿ "ನಾನು ಯಾವ ಪಾಪವನ್ನೂ ಮಾಡದಿದ್ದರೂ ನನ್ನನ್ನೇಕೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಕರೆತಂದರು" ಎಂದು ಕೇಳಿದನು. "ನೀನು ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ನೊಣಗಳನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕೊಲ್ಲುತ್ತಿದ್ದೆಯಾದ್ದರಿಂದ ನಿನಗೆ ನರಕ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಯಿತು" ಎಂದು ಯಮಧರ್ಮರಾಯನು ಹೇಳಲು, "ಬಾಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಕ್ಕಳು ಮಾಡುವ ಪಾಪಕ್ಕೆ ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳು ಭಾಗಿಗಳೆಂಬ ಧರ್ಮಸೂಕ್ಷ್ಮವನ್ನರಿಯದೆ ನನಗೆ ಈ ಶಿಕ್ಷೆಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟದ್ದರಿಂದ ನೀನು ಭೂಲೋಕದಲ್ಲಿ ಶೂದ್ರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟು" ಎಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು.

ಅದರಿಂದ ಯಮುನು ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ವಿದುರನಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದನು.]

अणिष्ठ ಅಣಿಷ್ಠ (वि०) ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ, ಬಹಳ ತೆಳುವಾದ. अतिशयेन अणुः "इष्ठन्" (५-३-५५)।

अणीयस् ಅಣೀಯಸ್ (वि०) ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ, ಬಹಳ ತೆಳುವಾದ. अतिशयेन अणुः "ईयसुन्" (५-३-५७)। "अणीयसे विश्वविधारिणे नमः" किरा० १८-४१।

अणु ಅಣು (पु०) 1. ಕಿರುನವಣೆ, ಸಣ್ಣ ಭತ್ತ. अणति — अण (शब्दे) "उः" (उ० १-८)। 2. ಸಣ್ಣ ಭಾಗ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಭಾಗ. (वि०) 3. ಅಲ್ಪ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಸಣ್ಣ. "अणुरप्यपहन्ति विग्रहः" किरा० २-५१। "अणुर्व्रीहिविशेषे स्यात्पुंसि सूक्ष्मेऽभिधेयवत्" मेदि०।

अणुक ಅಣುಕ (पु०) 1. ಕಿರುನವಣೆ, ಸಣ್ಣ ಭತ್ತ, ಶಾಮೆ ಮೊದಲಾದ ಧಾನ್ಯ. अणु स्वार्थे "कन्"। (वि०) 2. ಸೂಕ್ಷ್ಮ, ಅಲ್ಪ, ಸಣ್ಣ.

अणुत्व ಅಣುತ್ವ (न०) ಸಣ್ಣದಾಗಿರುವಿಕೆ. अणोर्भावः "त्वः" (५-१-११९)।

अणुधर्म ಅಣುಧರ್ಮ (पु०) ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಧರ್ಮ, ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಧರ್ಮ.

अणुभा ಅಣುಭಾ (स्त्री०) ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अण्वी भा कान्तिः यस्याः।

अणुमात्र ಅಣುಮಾತ್ರ (वि०) ಅಣುವಿನ ಗಾತ್ರವುಳ್ಳ, ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ. अणुः परिमाणं यस्य — अणु "मात्रच्" (५-२-३७)। "अणुमात्रमिदं सहेत वोढुं न हि विश्वम्भरमद्य मामितीव" चं० भा० ३-६६।

अणुवीक्षण ಅಣುವೀಕ್ಷಣ (न०) ಸೂಕ್ಷ್ಮದರ್ಶಕ ಯಂತ್ರ, ಭೂತಗನ್ನಡಿ. अणुः वीक्ष्यतेऽनेन — वि+ईक्ष (दर्शने) करे० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अणुव्रीहि ಅಣುವ್ರೀಹಿ (पु०) ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಧಾನ್ಯ, ಸಣ್ಣ ಭತ್ತ, ಕಿರು ನೆಲ್ಲು, ನವಣೆ ಮೊದಲಾದುದು. अणुश्चासौ व्रीहिश्च।

अण्ड ಅಂಡ (न०) 1. ವೃಷಣ, ಬೀಜ. 2. ಮೊಟ್ಟೆ, ತತ್ತಿ. अमत्यस्मात् — अम (गतिशब्दसंभक्तिषु) "डः" (उ० १-१११)। 3. ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೋಶ. "तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्" मनु० १-९। 4. ವೀರ್ಯ, ಧಾತು. 5. ಕಸ್ತೂರಿಮೃಗದ ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಗ್ರಂಥಿ. "अण्डं मुष्के च पेश्यां च" मेदि०। "अण्डं खगादिकोशे स्यान्मुष्के वीर्येऽपि च क्वचित्" विश्व०।

अण्डक ಅಂಡಕ (न०) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ, ಜಗತ್ತಿಗೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ಕೋಶ. "जगदण्डकैकतरखण्डमिव" माघ० ९-९।

अण्डकटाह ಅಂಡಕಟಾಹ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡದಮೇಲಿನ ಹೊದ್ದಿಕೆ, —ಆವರಣ.

अण्डकोश ಅಂಡಕೋಶ (पु०) ವೃಷಣ, ಬೀಜ. अण्डयोः कोशः।

अण्डज ಅಂಡಜ (पु०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. 2. ಸರ್ಪ, 3. ಮೀನು. 4. ಓತಿಕೇತ. (स्त्री०) **—जा —ಜಾ.** 5. ಕಸ್ತೂರಿ. (वि०) 6. ಮೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अण्डे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "अण्डजो मत्स्ये खगे कस्तूरिकाण्डजा" वैज०। ಮೇದಿನೀಕಾರರು "ಕಸ್ತೂರಿ" ಎಂಬರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "अण्डजो मृगनाभौ स्यात्सरटेऽहौ खगे झषे" मेदि०।

अण्डजात ಅಂಡಜಾತ (पु०) "अण्डज" ಪದದ ಅರ್ಥ.

अण्डालु ಅಂಡಾಲು (पु०) ಮೀನು.

अण्डुक ಅಂಡುಕ (पु०) 1. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. "भेके शालुः प्लवव्यङ्गशालूराण्डुककेण्डुकाः" वैज०। 2. ಟಿಟ್ಟಿಭಪಕ್ಷಿ. "टिट्टिभस्तु कटुक्वाण उत्पादशयनोऽण्डुकः" वैज०। 3. ಅಂಡಕೋಶ. "फेलुको वृषणोऽण्डुकः" वैज०।

अत् ಅತ್ (पु०) ಸತತಗಮನ, ಎಡಬಿಡದ ಸಂಚಾರ. अत (सातत्यगमने) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)।

अतट ಅತಟ (पु०) 1. ಬೆಟ್ಟದ ಎತ್ತರವಾದ ಜಾಗ, ಕಮರಿ. नास्ति तटं यस्य। "असंनिवृत्त्यै तदतीतमेते मनोरथानामतटाः प्रपाताः" शाकु० ६-१०। (वि०) 2. ದಡವಿಲ್ಲದ, ತೀರವಿಲ್ಲದ.

अतटप्रपात ಅತಟಪ್ರಪಾತ (पु०) ಭರದಿಂದ ಬೀಳುವ ಪ್ರವಾಹ, ದಡವಿಲ್ಲದೆ ಹದ್ದುಮೀರಿದ ಜಲಪಾತ. अतटश्चासौ प्रपातश्च।

अतथा ಅತಥಾ (अव्य०) ಹಾಗಲ್ಲದೆ, ಆ ರೀತಿಯಲ್ಲಲ್ಲದೆ. न तथा।

अतथोचित ಅತಥೋಚಿತ (वि०) ಹಾಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न तथा उचितः।

अतदर्ह ಅತದರ್ಹ (वि०) 1. ಅದಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. (अव्य०) 2. ಅದಕ್ಕೆ ತಕ್ಕುದಲ್ಲದೆ, ಅಯೋಗ್ಯ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ.

अतद्गुण ಅತದ್ಗುಣ (पु०) ಒಂದು ಅಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ತನ್ನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವುದು **ಅತದ್ಗುಣವು.** "संगतान्यगुणानङ्गीकारमाहुरतद्गुणम्" कुव० पु० १५०।

अतद्गुणसंविज्ञान ಅತದ್ಗುಣಸಂವಿಜ್ಞಾನ (पु०) ಬಹುವ್ರೀಹಿಸಮಾಸದ ಒಂದು ಭೇದ. तस्य गुणाः। तद्गुणानां संविज्ञानं न यत्र। "दृष्टसमुद्रमानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಆನಯನದಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದೆ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ನೋಡಿದವನಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ "**अतद्गुणसंविज्ञान**" ಬಹುವ್ರೀಹಿ.

अतनु ಅತನು (पु०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. (वि०) 2. ದೊಡ್ಡದಾದ. "अतनुकुचभरानतेन भूयः" माघ० ७-६६। 3. ಹೆಚ್ಚಾದ.

अतन्त्र ಅತಂತ್ರ (वि०) 1. ಕಾರಣಕ್ಕೆ ಅಧೀನವಲ್ಲದ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಲ್ಲದ, ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದ. न तन्त्रं कारणं यस्य। 2. ಅವಿವಕ್ಷಿತ, ಪ್ರಕೃತವಲ್ಲದ, ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದ.

अतन्द्र ಅತಂದ್ರ (वि०) 1 ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದ. 3. ದಣಿವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. नास्ति तन्द्रा यस्य।

अतन्द्रित ಅತಂದ್ರಿತ (वि०) 1. ನಿದ್ರೆಬಾರದ. न तन्द्रा जातास्य "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಆಲಸ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಸೋಮಾರಿತನವಿಲ್ಲದ. "ददुरशेषमतन्द्रितचेतसः" याद० ३-६। "अतन्द्रिता सा स्वयमेव वृक्षकान्" कुमा० ५-१४।

अतपस् ಅತಪಸ್ (वि०) 1. ತಪಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು. 2. ಅಧಾರ್ಮಿಕ. 3. ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ನಿಯಮವನ್ನಾಚರಿಸದವನು.

अतप्त ಅತಪ್ತ (वि०) ಸುಡಲ್ಪಡದ, ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಡದ. न तप्तः।

अतप्ततनु ಅತಪ್ತತನು (पु०) ತಪ್ತ ಮುದ್ರಾಧಾರಣವಿಲ್ಲದವನು, ವೈಷ್ಣವ ಗುರುತಾದ ಶಂಖಚಕ್ರಾದಿಗಳನ್ನು ಧರಿಸದ ಶರೀರವುಳ್ಳವನು. अतप्ता तनुर्यस्य।

अतर्क ಅತರ್ಕ (वि०) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति तर्को यस्य। 3. ಊಹೆಯಿಲ್ಲದ. 4. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. "तर्काः कांक्षावितर्कोहाः" वैज०।

अतर्कित ಅತರ್ಕಿತ (वि०) ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ, ಆಕಸ್ಮಿಕ, ಊಹಿಸಲ್ಪಡದ. न तर्कितम्।

अतल ಅತಲ (न०) 1. ಪಾತಾಳಲೋಕದ ಏಳು ವಿಭಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಏಳು ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ಲೋಕ. अस्य भूखण्डस्य तलम्। पृषो०। इदमोऽत्त्वम्। **ಸಪ್ತ ಪಾತಾಳಲೋಕಗಳು:** ಅತಲ, ವಿತಲ, ಸುತಲ, ತಲಾತಲ, ಮಹಾತಲ, ರಸಾತಲ ಮತ್ತು ಪಾತಾಳ. (वि०) 2. ಬುಡವಿಲ್ಲದ, ಅಡಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति तलं यस्य।

अतलस्पर्श ಅತಲಸ್ಪರ್ಶ (वि०) ಆಳವಾದ, ನೆಲ ಕಾಣಿಸದ, ತಳಭಾಗವು ಕಾಣದಿರುವ. न तलस्य स्पर्शो यत्र।

अतलस्पर्शिन् ಅತಲಸ್ಪರ್ಶಿನ್ (वि०) ಬುಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟದ. न तलं स्पृशति—स्पृश (संस्पर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)।

अतलस्पृश् ಅತಲಸ್ಪೃಶ್ (वि०) ಬುಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟದ. न तलं स्पृशति — स्पृश (संस्पर्शने) "क्वन्" (३-२-५८)।

अतस् ಅತಸ್ (अव्य०) 1. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ, ಇವನಿಂದ, ಇವಳಿಂದ, ಇದರಿಂದ. इदम् "तसिल्" (५-३-७)। "अतोऽत्र किञ्चिद्भवतीं बहुक्षमाम्" कुमा० ५-४०। 2. ಇವನಿ(ಳಿ)ಗಿಂತಲೂ, ಇದಕ್ಕಿಂತಲೂ. "त्वय्यतोऽन्यन्न जाने" मु० मा०।

अतस ಅತಸ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. अतति—अत (सातत्यगमने) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. "अततीत्यतसो वायुरात्मा च" सि० कौ०। 3. ನಾರುಮಡಿ. 4. ಆಯುಧ. "अतसः क्षौमं प्रहरणं वायुश्च" माध० धातु०।

अतसी ಅತಸೀ (स्त्री०) 1. ಮಂಜಿಯನಾರು. 2. ಅಗಸೆಗಿಡ. 3. ಅಗಸೆನಾರು. अत (सातत्यगमने) "असच्" (उ० ३-११७) "ङीष्" (४-१-४१)। "लक्ष्मीविद्युल्लसितमतसीगुच्छसच्छायकायम्" चं० रा० १-२२।

अति ಅತಿ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿ ಪದಗಳ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದು ಅವ್ಯಯ. 1. ಬಹಳ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. "अतिकोमलमेकमन्यतः" माघ० १६-१८। 2. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. 3. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. 4. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಮೀರುವಿಕೆ. 5. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ. "अतिराघवरावणं तदानीम्" याद० १५-१२१। "अतिशब्दः प्रशंसायां प्रकर्षे लङ्घनेऽपि च। नितान्तासंप्रतिक्षेपवाचकोऽप्येष दर्शितः" मेदि०।

अतिकथ ಅತಿಕಥ (वि०) 1. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 3. ಕಳೆದುಹೋದ.

अतिकथा ಅತಿಕಥಾ (स्त्री०) ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ, ಸ್ವಭಾವವನ್ನು ಮೀರಿ ಹೇಳುವುದು. अत्युत्कटा कथा।

अतिकश ಅತಿಕಶ (वि०) ದುಷ್ಟತುರಗ, ಅಡಗಿಸಲಾಗದ ಕುದುರೆ, ಚಾವಟಿಯ ಏಟಿಗೂ ಬಗ್ಗದ ಕುದುರೆ. अतिक्रान्तः कशाम्।

अतिकाय ಅತಿಕಾಯ (पु०) 1. ರಾವಣನ ಮಗ. (वि०) 2. ಅಳತೆ ಮೀರಿದ ದೇಹವುಳ್ಳ. अत्युत्कटः कायो यस्य।

अतिकृच्छ्र ಅತಿಕೃಚ್ಛ್ರ (न०) 1. ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತವನ್ನೂ ಮೀರಿದ ಒಂದು ವ್ರತ, ಹನ್ನೆರಡು ದಿವಸಗಳಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬಹುದಾದ ಒಂದು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. अतिक्रान्तं कृच्छ्रम्। "एकैकं ग्रासमश्नीयात् त्र्यहाणि त्रीणि पूर्ववत्। त्र्यहं चोपवसेदन्त्यमतिकृच्छ्रं चरन् द्विजः" मनु० ११-११३। 2. ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. अतिशयितं कृच्छ्रम्। (वि०) 3. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವುಳ್ಳ.

अतिकृत ಅತಿಕೃತ (वि०) ಎಲ್ಲೆಮೀರಿ ನಡೆಸಿದ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಮಾಡಿದ. अतिक्रमेण कृतम्।

अतिकृति ಅತಿಕೃತಿ (स्त्री०) ಎಲ್ಲೆಮೀರಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವಿಕೆ. अति+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अतिक्रम ಅತಿಕ್ರಮ (पु०) 1. ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವಿಕೆ. अतिक्रान्तः क्रमम्—अति + क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ಶಿಸ್ತು ಮೀರುವಿಕೆ. 3. ಆಜ್ಞಾಭಂಗ. 4. ಅತಿಕ್ರಮ ಪ್ರವೇಶ, ಅಪ್ಪಣೆಮೀರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ. 5. ಕಳೆದು ಹೋಗುವಿಕೆ (ಕಾಲ). कालातिक्रमः। 6. ಹಿಂದುಳಿಸುವಿಕೆ, ದಾಟಿಹೋಗುವಿಕೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವಿಕೆ.

अतिक्रमण ಅತಿಕ್ರಮಣ (न०) "अतिक्रम" ಪದದ ಅರ್ಥ. अति+क्रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अतिक्रमणीय ಅತಿಕ್ರಮಣೀಯ (वि०) ಮೀರಬಹುದಾದ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "अनतिक्रमणीयं मे सुहृद्वाक्यम्" शाकु० २।

अतिक्रान्त ಅತಿಕ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2 ಕಳೆದುಹೋದ, ಗತಿಸಿದ. "अतिक्रान्तपार्थिवगुणान्" मुद्रा० १।

अतिक्रान्ति ಅತಿಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) "अतिक्रम" ಪದದ ಅರ್ಥ. अति+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अतिक्रुद्ध ಅತಿಕ್ರುದ್ಧ (वि०) ಬಹಳ ಕೋಪಗೊಂಡ. अति+क्रुध (कोपे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिक्रूर ಅತಿಕ್ರೂರ (वि०) ಬಹಳ ಕ್ರೂರ, ನಿರ್ದಯ, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದವನು.

अतिगण्ड ಅತಿಗಂಡ (पु०) 1. ದೊಡ್ಡಗಲ್ಲ, ಅಗಲವಾದ ಕೆನ್ನೆ. 2. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು [ವಿವರಕ್ಕೆ "योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 3. ಅಗಲವಾದ ಕೆನ್ನೆಯುಳ್ಳವನು.

अतिगन्ध ಅತಿಗಂಧ (पु०) 1. ಸಂಪಿಗೆಮರ. अतिशयितो गन्धो यस्य। 2. ಗಂಧಕ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ.

अतिगर्वित ಅತಿಗರ್ವಿತ (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದವನು, ಹೆಚ್ಚು ಕೊಬ್ಬಿದವನು.

अतिगव ಅತಿಗವ (वि०) 1. ಬಹಳ ಮೂರ್ಖ, ಮಂಕ, ಹೆಡ್ಡ, ವಿವೇಚನಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. अतिक्रान्तो गाम्। [ಬುದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಹಸುವನ್ನೂ ಮೀರಿದವನು.] 2. ಅವರ್ಣನೀಯ, ವರ್ಣನಾತೀತ, ವರ್ಣಿಸಲಾಗದ. अतिक्रान्तो गां वाचम्।

अतिगुरु ಅತಿಗುರು (पु०) 1. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. अतिशयितो गुरुः [ತಾಯಿ, ತಂದೆ ಮತ್ತು ಆಚಾರ್ಯ ಇವರು ಅತಿಗುರುಗಳು.] "त्रयः पुरुषस्यातिगुरवो भवन्ति पिता माताचार्यश्च"। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರವುಳ್ಳ. स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-४४)। **–गुर्वी –ಗುರ್ವೀ –गुरुः –ಗುರುಃ**।

अतिग्रह ಅತಿಗ್ರಹ (पु०) 1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು. अतिशयितो ग्रहो ज्ञानं येषाम्। 2. ಹೆಚ್ಚು ಜ್ಞಾನ, ಉತ್ತಮವಾದ ಜ್ಞಾನ. अतिशयितो ग्रहः। (वि०) 3. ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. अतिक्रान्तो ग्रहम्।

अतिचरा ಅತಿಚರಾ (स्त्री०) 1 ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. अत्यर्थं चरति व्याप्नोति—अति+चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ನೆಲದಾವರೆ.

अतिचार ಅತಿಚಾರ (पु०) ಗ್ರಹಗಳು ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವುದು, ಕುಜಾದಿಗ್ರಹಗಳು ಆಯಾ ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ ಕ್ಲೃಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿರದೆ ಬೇರೆ ರಾಶಿಗಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸೇರುವುದು. अतिक्रम्य चारः राश्यन्तरगमनम्।

अतिचारिन् ಅತಿಚಾರಿನ್ (पु०) ಅತಿಚಾರವುಳ್ಳ ಗ್ರಹ, ಕ್ಲೃಪ್ತಕಾಲದಲ್ಲಿ ತಾನಿರಬೇಕಾದ ರಾಶಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ರಾಶಿಗೆ ಹೋಗುವ ಗ್ರಹ. अतिक्रम्य चरति—चर (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अतिचिर ಅತಿಚಿರ (अव्य०) ಬಹಳಕಾಲ.

अतिच्छत्र ಅತಿಚ್ಛತ್ರ (पु०) ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಛತ್ರಿಯಂತಿರುವ ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹುಲ್ಲು. अतिक्रान्तश्छत्रम्।

अतिच्छत्रा ಅತಿಚ್ಛತ್ರಾ (स्त्री०) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ.

अतिच्छन्द ಅತಿಚ್ಛಂದ–ಕ್ಷಸ್–दस् (न०) 1. ಛಂದಸ್ಸಿನ ನಿಯಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬರೆದ ವೃತ್ತ. अतिक्रान्तं छन्दः। (वि०) 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಮೀರಿದವನು. 3. ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟವನು. छन्दः अभिप्रायो वेदो वा तं — तदतिक्रान्तः।

अतिजव ಅತಿಜವ (पु०) 1. ಬಹಳ ವೇಗ. अतिशयितो जवः। (वि०) 2. ಬಹಳ ವೇಗವಾದ. अतिशयितो जवो यस्य।

अतिजागर ಅತಿಜಾಗರ (पु०) 1. ಕಪ್ಪು ಬಕಪಕ್ಷಿ. अतिशयितो जागरो निद्राभावो यस्य। (वि०) 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದವನು, ನಿದ್ರೆ ಬಾರದವನು.

अतितमाम् ಅತಿತಮಾಮ್ (अव्य०) ಬಹಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. अति+तमप् "आमुः" (५-४-११)।

अतितराम् ಅತಿತರಾಮ್ (अव्य०) ಬಹಳವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. अति+तरप् "आमुः" (५-४-११)। "नृत्तादस्याः स्थितमतितरां कान्तमृज्वायतार्धम्" माल० २-६।

अतितीक्ष्ण ಅತಿತೀಕ್ಷ್ಣ (वि०) ಬಹಳ ಚುರುಕಾದ, ಬಹಳ ಹರಿತವಾದ. अतिशयेन तीक्ष्णम्।

अतितृष्णा ಅತಿತೃಷ್ಣಾ (स्त्री०) ಅತ್ಯಾಶೆ, ಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ದುರಾಸೆ.

अतिथि ಅತಿಥಿ (पु०) 1. (ಪಥಿಕನಾಗಿ ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ) ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ತಂಗಿದವನು. अतति — अत (सातत्यगमने) "इथिन्" (उ०४-२)। "अध्वनीनोऽतिथिर्ज्ञेयः" स्मृतिः। "एकरात्रं हि निवसन् ह्यतिथिर्ब्राह्मणः स्मृतः। अनित्यास्य स्थितिर्यस्मात् तस्मादतिथिरुच्यते" मनु० ३-११२। "इमं जीवितसर्वस्वेनाप्यतिथिविशेषं कृतार्थं करिष्यति" शाकु० १। 2. ಕುಶ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗ.

अतिथिपूजा ಅತಿಥಿಪೂಜಾ (स्त्री०) ಅತಿಥಿ ಸತ್ಕಾರ, ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಆದರಿಸುವುದು.

अतिथिसत्क्रिया ಅತಿಥಿಸತ್ಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) **–सत्कारः –ಸತ್ಕಾರಃ** (पु०) "अतिथिपूजा" ಪದದ ಅರ್ಥ.

अतिदान ಅತಿದಾನ (न०) ಅಧಿಕವಾಗಿ ಕೊಡುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲೆಮೀರಿದ ದಾನ. अतिशयितं दानम्।

अतिदाह ಅತಿದಾಹ (पु०) ಬಹಳ ದೊಡ್ಡ ಉರಿ, ಉಗ್ರವಾದ ಉರಿ. अतिशयेन दह्यतेऽनेन — दह (भस्मीकरणे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

अतिदिष्ट ಅತಿದಿಷ್ಟ (वि०) ಅತಿದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, [ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಅತಿದೇಶ] ವರ್ಗಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अति+दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिदेश ಅತಿದೇಶ (पु०) ವರ್ಗಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು. अतिदिश्यते — अति+दिश (अतिसर्जने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अन्यत्रैव प्रणीतायाः कृत्स्नाया धर्मसंहतेः। अन्यत्र कार्यतः प्राप्तिरतिदेशस्स उच्यते"। ಮೀಮಾಂಸಕ ಮತರೀತ್ಯಾ: (1) ಶಾಸ್ತ್ರಾತಿದೇಶ. (2) ಕಾರ್ಯಾತಿದೇಶ. (3) ನಿಮಿತ್ತಾತಿದೇಶ. (4) ವ್ಯಪದೇಶಾತಿದೇಶ ಮತ್ತು (5) ರೂಪಾತಿದೇಶಗಳೆಂದು ಅತಿದೇಶವು ಐದು ವಿಧ. ವೈಯಾಕರಣ ಮತದಲ್ಲಿ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾತಿದೇಶವೂ ಸೇರಿ ಆರು ವಿಧ.

अतिदूर ಅತಿದೂರ (वि०) ಬಹಳ ದೂರದ.

अतिदूरतस् ಅತಿದೂರತಸ್ (अव्य०) ಬಹಳ ದೂರದಿಂದ.

अतिधन्वन् ಅತಿಧನ್ವನ್ (पु०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ಯೋಧ. अत्युत्कृष्टं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)। (वि०) 2. ಮರುಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾಟಿದವನು. अतिक्रान्तः धन्वानम्।

अतिधृति ಅತಿಧೃತಿ (स्त्री०) 1. ಬಹಳ ಧೈರ್ಯ. 2. ಬಹಳ ಸಂತೋಷ. 3. ಹತ್ತೊಂಭತ್ತನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. 4. ಹತ್ತೊಂಭತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆ. (वि०) 5. ಹೆಚ್ಚು ಧೈರ್ಯವುಳ್ಳವನು. अतिशयिता धृतिर्यस्य।

अतिनिद्रम् ಅತಿನಿದ್ರಮ್ (अव्य०) 1. ನಿದ್ರೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. निद्रा संप्रति न युज्यते (२-१-६)। (वि०) –द्र –ದ್ರ. 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. अतिक्रान्तो निद्राम्। 3. ಹೆಚ್ಚು ನಿದ್ರೆಯುಳ್ಳ. अतिशयिता निद्रा यस्य।

अतिनिद्रा ಅತಿನಿದ್ರಾ (स्त्री०) ಬಹಳ ನಿದ್ರೆ, ಹೆಚ್ಚು ನಿದ್ರೆ. अतिशयिता निद्रा।

अतिनिर्हारिन् ಅತಿನಿರ್ಹಾರಿನ್ (वि०) ಬಹಳ ಮನೋಹರವಾದ, ಆಕರ್ಷಕವಾದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸೆಳೆಯುವ.

अतिनु ಅತಿನು (वि०) ನಾವೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಹಡಗನ್ನು ದಾಟಿದ (ವಸ್ತು). नावमतिक्रान्तम्।

अतिपतन ಅತಿಪತನ (नं०) 1. ಮೀರುವಿಕೆ. 2. ಕಳೆಯುವಿಕೆ (ಕಾಲ). 3. ಹದ್ದುಮೀರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲೆ ಮೀರುವಿಕೆ.

अतिपत्ति ಅತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. (ಕಾಲ) ಮೀರುವಿಕೆ. कालातिपत्तिः। 2. ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿ, (ಕೆಲಸವು) ನೆರವೇರದಿರುವಿಕೆ. क्रियातिपत्तिः। "क्रियाया अनिष्पत्तिः" सि० कौ०। (वि०) 3. ಸೇನೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. पत्तिं सेनां (पदातिं) अतिक्रान्तः।

अतिपथिन् ಅತಿಪಥಿನ್ (पु०) ಸುಪಥ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. अति पूजितः पन्थाः।

अतिपन्न ಅತಿಪನ್ನ (वि०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. अति+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिपरिचय ಅತಿಪರಿಚಯ (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಚಯ, ಹೆಚ್ಚು ಸಲಿಗೆ. अतिशयितः परिचयः। "अतिपरिचयादवज्ञा सन्ततगमनादनादरो भवति"।

अतिपर ಅತಿಪರ (पु०) 1. ಬಲಿಷ್ಠನಾದ ಶತ್ರು. अतिशयितः परः। (वि०) 2. ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ. परमतिक्रान्तः।

अतिपरोक्ष ಅತಿಪರೋಕ್ಷ (वि०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. अतिक्रान्तं परोक्षम्। 2. ಬಹಳ ದೂರದ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ. अत्यन्तं परोक्षम्।

अतिपात ಅತಿಪಾತ (पु०) 1. ಅತಿಕ್ರಮ, ಮೀರುವಿಕೆ. अतिक्रम्य पातः। "अहो कालातिपातः" मालती० २। 2. ತಪ್ಪುವಿಕೆ, ಕಳೆಯುವಿಕೆ. "न चेदन्यकार्यातिपातः तत्प्रविश्य प्रतिगृह्यतामातिथेयः सत्कारः" शाकु० १। 3. ಆಗುಹೋಗು, ಸಂಭವ, ಘಟನೆ. 4. ವಿರೋಧ, ಪ್ರತಿಭಟನೆ. 5. ಕ್ರಮಮೀರುವಿಕೆ.

अतिपातक ಅತಿಪಾತಕ (नं०) ಮಹಾಪಾಪ, ಮಾತೃಗಮನಾದಿಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ಮಹಾಪಾತಕ.

अतिपातित ಅತಿಪಾತಿತ (वि०) ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अतिपातितकालसाधना स्वशरीरेन्द्रियवर्गतापनी" किरा० २-४२।

अतिपातिन् ಅತಿಪಾತಿನ್ (वि०) ಮೀರತಕ್ಕ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ. अतिक्रम्य पतति — पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ततार विद्याः पवनातिपातिभिर्दिशो हरिद्भिर्हरितामिवेश्वरः" रघु० ३-३०।

अतिप्रगे ಅತಿಪ್ರಗೇ (अव्य०) ಬಹಳ ಮುಂಜಾನೆ, ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಬಹಳ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ. "प्रगे प्रातः प्रभाते" अम०।

अतिप्रबन्ध ಅತಿಪ್ರಬಂಧ (पु०) ಸಾತತ್ಯ, ಎಡಬಿಡದೆ ಮುಂದುವರಿಯುವಿಕೆ. "अतिप्रबन्धप्रहितास्त्रवृष्टिभिः" रघु० ३-५८।

अतिप्रमाण ಅತಿಪ್ರಮಾಣ (नं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಅಳತೆ, ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರ. (वि०) 2. ಅಳತೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರವುಳ್ಳ. "अतिप्रमाणा बलिनः दीर्घजिह्वानखास्तथा" रामा०।

अतिप्रवृद्ध ಅತಿಪ್ರವೃದ್ಧ (वि०) ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾಗಿ ಬೆಳೆದಿರುವ. अत्यन्तं प्रवृद्धः।

अतिप्रश्न ಅತಿಪ್ರಶ್ನೆ (पु०) ಹದ್ದುಮೀರಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಅನುಚಿತವಾದ ಪ್ರಶ್ನೆ. अतिक्रम्य मर्यादां प्रश्नः।

अतिप्रसक्त ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ.

अतिप्रसक्ति ಅತಿಪ್ರಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿದ ಅಕ್ಕರೆ, ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೇಮ (ಅನುರಾಗ). 2. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದಿರುವಿಕೆ. 3. ಹೆಚ್ಚು ಮಾತು, ಅಧಿಕೋಕ್ತಿ.

अतिप्रसङ्ग ಅತಿಪ್ರಸಂಗ (पु०) 1. "अतिप्रसक्ति" ಪದದ ಅರ್ಥ. 2. ಬಹಳ ವಿಸ್ತಾರ. "अलमतिप्रसङ्गेन" मुद्रा० १। 3. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ. "अतिप्रसङ्गाद्विहितागसो मुहुः" किरा० ८-३३।

अतिप्रौढ ಅತಿಪ್ರೌಢ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಬೆಳೆದಿರುವ. (स्त्री०) **–प्रौढा–ಪ್ರೌಢಾ.** 2. ವಿವಾಹ ಕಾಲವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕನ್ಯೆ, ಹತ್ತು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸು ಮೀರಿದ ಕನ್ಯೆ. [ಹೆಂಗಸರಿಗೆ 10 ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸಾದರೆ ಅತಿಪ್ರೌಢೆಯೆನಿಸುವರು.]

अतिबल ಅತಿಬಲ (नं०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿ, ಉನ್ನತ ಪರಾಕ್ರಮ. 2. ಸೈನ್ಯ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. "जयत्यतिबलो रामो लक्ष्मणश्च महाबलः" रामा०। (स्त्री०) **–ला–ಲಾ.** 4. ವಿಶ್ವಾಮಿತ್ರಮಹರ್ಷಿಯು ಶ್ರೀರಾಮನಿಗೆ ಉಪದೇಶಿಸಿದ ವಿದ್ಯೆ. "बलेन तपसां लब्धे बलेत्यतिबलेति च" चं० रा० १-७०। ಈ ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಉಪದೇಶಿಸಿ, ಇದರ ಪಠನದಿಂದ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹಸಿವೂ ಬಾಯಾರಿಕೆಯೂ

ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿದರು. "क्षुत्पिपासे न ते राम भविष्येते नरोत्तम। बलामतिबलांचैव पठतः पथि राघव" रामा० ।

अतिब्रह्मचर्य ಅತಿಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯವನ್ನು ಮೀರಿದವನು, ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ಹೆಂಗಸಿನೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿದವನು. अतिक्रान्तो ब्रह्मचर्यम् ।

अतिभार ಅತಿಭಾರ (पु०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭಾರ (ಹೊರೆ). अतिशयितो भारः। "कोऽतिभारः समर्थानाम्" पञ्चत० १-२२। 2. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "प्रातः प्राप्तुं रथो मे पुनरिति मनसि न्यस्तचिन्तातिभारः" रत्ना० ३-५। 3. ವೇಗ.

अतिभारग ಅತಿಭಾರಗ (पु०) ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಒಂದು ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. अतिभारेण गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

अतिभी ಅತಿಭೀ (स्त्री०) 1. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. अतिबिभेत्यस्याः—ञि भी (भये) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಭಯ.

अतिभूमि ಅತಿಭೂಮಿ (स्त्री०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "अद्य सविशेषदर्शनेनातिभूमिं खलु गमिष्यति तस्या अभिनिवेशः" मालती० २। (वि०) 2. ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. 3. ಭೂಮಿಯನ್ನು ದಾಟಿದ. (अव्य०) 4. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿ.

अतिमङ्गल्य ಅತಿಮಂಗಲ್ಯ (पु०) 1. ಬಿಲ್ವಮರ. (वि०) 2. ಬಹಳ ಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अतिमङ्गले साधु "यत्" (४-४-९८)।

अतिमर्त्य ಅತಿಮರ್ತ್ಯ (वि०) ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮೀರಿದ. "अतिमर्त्यबला विराटशल्यद्रुपदाद्याः" याद० १५-५०।

अतिमर्याद ಅತಿಮರ್ಯಾದ (वि०) 1. ಹದ್ದುಮೀರಿದವನು, ಎಲ್ಲೆದಾಟಿದವನು. अतिक्रान्तो मर्यादाम्। 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. (अव्य०) 3. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿ.

अतिमात्र ಅತಿಮಾತ್ರ (न०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. मात्रामतिक्रान्तम्। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. 3. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಅಳತೆಮೀರಿದ. "मुनिव्रतैस्तामतिमात्रकर्शिताम्" कुमा० ५-४८। (अव्य०) 4. ಅಳತೆಮೀರಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ.

अतिमान ಅತಿಮಾನ (पु०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಅಭಿಮಾನ, ಅಹಂಕಾರ. अत्यन्तो मानः अभिमानः। (वि०) 2. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಬಹಳ ದೊಡ್ಡದಾದ. मानं प्रमाणमतिक्रान्तः।

अतिमानुष ಅತಿಮಾನುಷ (वि०) 1. ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಮೀರಿದ, ಮನುಷ್ಯನ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಮೀರಿದ. मानुषमतिक्रान्तः। 2. ಮನುಷ್ಯನ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮೀರಿದ. 3. ಮನುಷ್ಯನ ಆಕಾರವನ್ನು ಮೀರಿದ.

अतिमारुत ಅತಿಮಾರುತ (पु०) ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಬಿರುಗಾಳಿ.

अतिमित्र ಅತಿಮಿತ್ರ (न०) 1. ದೊಡ್ಡ ಸ್ನೇಹಿತ. अत्यन्तं मित्रम्। 2. ಪರಮಮೈತ್ರತಾರೆ, ಜನ್ಮತಾರೆ (ಜನ್ಮನಕ್ಷತ್ರ) ಯಿಂದ ಒಂಭತ್ತನೆಯ, ಹದಿನೆಂಟನೆಯ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ.

अतिमुक्त ಅತಿಮುಕ್ತ (पु०) 1. ಮಾಧವೀಲತೆ, ಕಾಡು ಇರುವಂತಿಗೆ. अतिक्रान्तो मुक्ताम्। 2. ಹುಲಿಗೆಮರ. (वि०) 3. ಮುಕ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಮೋಕ್ಷ ಪಡೆದ. अतिशयेन मुक्तः।

अतिमुक्तक ಅತಿಮುಕ್ತಕ (पु०) 1. ತಾಳೆಗಿಡ. 2. ತೊಬರೆಮರ, ಜಗಳದಮರ. (वि०) 3. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ.

अतिमुक्ति ಅತಿಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) ಬಂಧವಿಮೋಚನೆ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ.

अतिमृत्यु ಅತಿಮೃತ್ಯು (पु०) 1. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. (वि०) 2. ಮೃತ್ಯುವನ್ನು ಮೀರಿದ.

अतिमोदा ಅತಿಮೋದಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಜ್ಜಾಜಿ ಗಿಡ. अतिशयितो मोदो गन्धो यस्याः। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ.

अतिरंहस् ಅತಿರಂಹಸ್ (न०) 1. ಬಹಳ ವೇಗ. (वि०) 2. ಬಹಳ ವೇಗವುಳ್ಳ. "एष राजेव दुष्यन्तः सारङ्गेणातिरंहसा" शाकु० १-५।

अतिरक्त ಅತಿರಕ್ತ (पु०) 1. ಬಹಳ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣ. (वि०) 2. ಬಹಳ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವುಳ್ಳ. 3. ಬಹಳ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. "अतिरक्तभावमुपगम्य" माघ० १५-९।

अतिरथ ಅತಿರಥ (पु०) ಅಪ್ರತಿಮ ವೀರ, ರಣಧೀರ, ರಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಪರಾಕ್ರಮವುಳ್ಳ ಯೋಧ. "अमितान् योधयेद्यस्तु संप्रोक्तोऽतिरथस्तु सः"।

अतिरभस ಅತಿರಭಸ (पु०) ಬಹಳ ವೇಗ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ವೇಗ.

अतिरसा ಅತಿರಸಾ (स्त्री०) 1. ಸಣ್ಣರಾಶ್ಮಿ. 2. ಹೆಗ್ಗುರಟಿಕೆ ಮರ.

अतिराग ಅತಿರಾಗ (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿ, ಉತ್ಸಾಹ. "प्रभुर्बुभूषुर्भुवनत्रयस्य यः शिरोऽतिरागाद्दशमं चिकर्तिषुः" माघ० १-४९।

अतिराज ಅತಿರಾಜ (वि०) ರಾಜನನ್ನು ಮೀರಿರುವ. अतिक्रान्तो राजानम् "टच्" (५-४-९१)।

अतिराजन् ಅತಿರಾಜನ್ (पु०) ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದ ದೊರೆ, ಉತ್ತಮನಾದ ರಾಜ. अतिशयितो राजा। "न पूजनात्" (५-४-६९) "टच्" न भवति।

अतिरात्र ಅತಿರಾತ್ರ (पु०) ಒಂದು ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬಹುದಾದ ಯಾಗ.

अतिरिक्त ಅತಿರಿಕ್ತ (न०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. अति+रिचिर् (विरेचने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 3. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 4. ಮೀರಿದ, ಮಿಗಿಲಾದ. अतिरिच्यते स्म। अति+रिचिर् (विरेचने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सर्वातिरिक्तसारेण सर्वतेजोऽभिभाविना" रघु० १-१४। 5. ಭಿನ್ನವಾದ, ಬೇರೆಯಾದ. "न वृक्षव्यतिरिक्तसाधनः" कुमा० ५-२२। 6. ಶೂನ್ಯವಾದ.

अतिरुच् ಅತಿರುಚ್ (पु०) 1. ಜಾನುಪ್ರದೇಶ, ಮಂಡಿ. (स्त्री०) 2. ಸುಂದರಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. 3. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ.

अतिरूप ಅತಿರೂಪ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ. अतिक्रान्तो रूपम्। (न०) 2. ಸುಂದರವಾದ ರೂಪ. अतिशयितं रूपम्। (वि०) 3. ರೂಪವಿಲ್ಲದ (ವಾಯು). रूपमतिक्रान्तः।

अतिरेक ಅತಿರೇಕ (पु०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "तेजोभिः कनकनिकाषराजिगौरैरायामः क्रियत इव स्म सातिरेकः" किरा० ७-६। 2. ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. 3. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. 4. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. अति+रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)।

अतिरोधान ಅತಿರೋಧಾನ (न०) ಪ್ರಕಾಶ, ಮರೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अतिरोमश ಅತಿರೋಮಶ (पु०) ಕಾಡುಮೇಕೆ. "इडिक्कस्तु वालवाह्यो वनच्छागोऽतिरोमशः" हारा०।

अतिरोहित ಅತಿರೋಹಿತ (वि०) 1. ಮರೆಯಾಗದ, ಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಸ್ಫುಟವಾದ. न तिरोहितः। 2. ಬಹಳ ಕೆಂಪಾದ. अत्यन्तं रोहितः।

अतिलङ्घन ಅತಿಲಂಘನ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಉಪವಾಸ. 2. ಮೀರುವಿಕೆ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ಅಪರಾಧ, ಅತಿಕ್ರಮ. "अतिलङ्घनमभ्युपैतु को वा गुणकर्मश्रुतशालिनाममीषाम्" याद० १५-५०।

अतिलङ्घित ಅತಿಲಂಘಿತ (वि०) ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अतिलङ्घिन् ಅತಿಲಂಘಿನ್ (वि०) ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ, ಮೀರುವ, ತಪ್ಪುಮಾಡುವ. स्त्रियाम् "ङीप्"। **अतिलङ्घिनी –ಲಂಘಿನೀ.** "नर्तकीरभिनयातिलङ्घिनीः" रघु० १९-१४।

अतिवक्तृ ಅತಿವಕ್ತೃ (वि०) 1. ಮಾತಾಳಿ, ಮಾತುಗಾರ, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು. अतिवक्ति— अति+वच (परिभाषणे) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. ಮಾತಾಡಲು ಅರಿತವನು, ಭಾಷಣದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನು.

अतिवक्र ಅತಿವಕ್ರ (पु०) 1. (ಸೂರ್ಯನು ಸಪ್ತಮ ಮತ್ತು ಅಷ್ಟಮ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿರುವಾಗ) ಋಜುಗತಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ವಕ್ರಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಅಂಗಾರಕ ಮೊದಲಾದ ಐದು ಗ್ರಹಗಳು. (वि०) 2. ಬಹಳ ವಕ್ರವಾದ, ಬಹಳ ಡೊಂಕಾಗಿರುವ.

अतिवयस् ಅತಿವಯಸ್ (वि०) ಮುದಿಯಾದ, ಬಹಳ ವಯಸ್ಸಾದ. अतिक्रान्तो वयः।

अतिवर्णाश्रमिन् ಅತಿವರ್ಣಾಶ್ರಮಿನ್ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣವನ್ನೂ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿರುವವನು.

अतिवर्तन ಅತಿವರ್ತನ (न०) 1. ನಿಯಮಮೀರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ, ಹದ್ದುಮೀರುವಿಕೆ. 2. ಕ್ಷಮೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಅಪರಾಧ. अतिक्रम्य दण्डं वर्तते — वृतु (वर्तने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "यानस्य चैव यातुश्च यानस्वामिन एव च। दशातिवर्तनान्याहुः शेषे दण्डो विधीयते"॥ "छिन्ननस्ये भग्नयुगे तिर्यक् प्रतिमुखागते। अक्षभङ्गे च यानस्य चक्रभङ्गे तथैव च॥ छेदने चैव यन्त्राणां योक्त्ररश्म्योस्तथैव च। आक्रोशे चाप्यपैहीति न दण्डं मनुरब्रवीत्" मनु० ८-२९०-९२। ಎಂದು ಮನುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ಷಮ್ಯವಾದ ಅಪರಾಧಗಳು ಹತ್ತು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. (वि०) 3. ಜೀವನೋಪಾಯವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. वर्तनमतिक्रान्तः।

अतिर्वातिन् ಅತಿವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಮೀರಿರುವ. 2. ಮುಂದೆಸಾಗಿದ. अतीत्य वर्तते — वृतु (वर्तने)

"णिनिः" (३-१-१३४)। "स्थितमुन्नते तुहिनशैलशिरसि भुवनातिवर्तिना" किरा० १२-२१।

अतिवाद ಅತಿವಾದ (पु०) 1. ಅತ್ಯುಕ್ತಿ, ಹೆಚ್ಚುಮಾತು. 2. ಅಪ್ರಿಯವಾದ ಮಾತು, ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 3. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು. अति+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)।

अतिवादिन् ಅತಿವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿ ಮಾತಾಡುವವನು, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು. 2. ತನ್ನ ಮತವನ್ನು ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವವನು. सर्वानतिक्रम्य वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अतिवाह ಅತಿವಾಹ (पु०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ ಜೀವನು ಬೇರೆ ಶರೀರವನ್ನು ಸೇರುವುದು. अतीत्य देहमन्यदेहे वाहः। (वि०) 2. ವಹಿಸುವ, ಎತ್ತಿ ಕೊಳ್ಳುವ.

अतिवाहक ಅತಿವಾಹಕ (पु०) ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರದಿಂದ ಜೀವನನ್ನು ಬೇರೆ ಶರೀರಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯುವ ದೇವತೆ. अतिवाहयति — अति+वह (प्रापणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अतिवाहन ಅತಿವಾಹನ (न०) 1. ಒಯ್ಯುವಿಕೆ. 2. ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವಿಕೆ. 3. ಕಳೆಯುವಿಕೆ.

अतिवाहिक ಅತಿವಾಹಿಕ (पु०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ. अतिवाहोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। (वि०) 2. ಒಯ್ಯಲು ಸಮರ್ಥ, ವಹಿಸಲು ಶಕ್ತ, ಒಪ್ಪಿಸಿ ಕೊಡಲು ಶಕ್ತ.

अतिवाहित ಅತಿವಾಹಿತ (न०) 1. ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ. (वि०) 2. ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಹಿಸಿಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. अति+वह (प्रापणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिविकट ಅತಿವಿಕಟ (वि०) ಬಹಳ ಭಯಂಕರವಾದ.

अतिविषा ಅತಿವಿಷಾ (स्त्री०) ಅತಿಬಜೆ. विषमतिक्रान्ता।

अतिवृत्त ಅತಿವೃತ್ತ (वि०) 1. ಮೀರಿದ, ಮಿಗಿಲಾದ. "अत्रान्तरे किमपि वाग्विभवातिवृत्तमाचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" मालती० १-२९। 2. ಕಳೆದು ಹೋದ. अतिक्रम्य वर्तते — अति+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)।

अतिवृत्ति ಅತಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಉದ್ವೃತ್ತತೆ, ಮೀರಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ, ದುಷ್ಟತನ. अति+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अतिवृत्तिमवेक्ष्य तस्य घोराम्" याद० १५-७५।

अतिवृद्ध ಅತಿವೃದ್ಧ (वि०) 1. ಬಹಳ ಮುದಿಯಾದ. 2. ಬಹಳ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. अत्यन्तं वृद्धः।

अतिवृष्टि ಅತಿವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಹೆಚ್ಚು ಮಳೆ, ಮಿತಿ ಮೀರಿದ ಮಳೆ, ಆರು ವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಆರು ವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳು:** "अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः शलभाः खगाः। अत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृताः"।

अतिवेध ಅತಿವೇಧ (पु०) ಏಕಾದಶಿ ತಿಥಿಗೆ ದಶಮೀ ತಿಥಿಯ ಸಂಬಂಧ. [ಈ ವೇಧೆಯು ಅರುಣೋದಯ ದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಂದೂವರೆ ಘಳಿಗೆಯೂ ಸೂರ್ಯೋದಯ ವಾದನಂತರವಾದರೆ ಎರಡು ಘಳಿಗೆಯೂ ಇರುವುದು.]

अतिवेल ಅತಿವೇಲ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಎಲ್ಲೆ ಮೀರಿದ. 2. ದಡವನ್ನು ದಾಟಿದ. अतिक्रान्तो वेलाम्।

अतिव्यथन ಅತಿವ್ಯಥನ (न०) ಬಹಳ ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವಿಕೆ.

अतिव्यथा ಅತಿವ್ಯಥಾ (स्त्री०) ಬಹಳ ತೊಂದರೆ.

अतिव्यय ಅತಿವ್ಯಯ (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಖರ್ಚು, ಮಿತಿ ಮೀರಿದ ವೆಚ್ಚ. अतिशयितो व्ययः। "अतिव्ययात् स्वल्पकालात्क्षिश्येदर्थपरिक्षयात्"।

अतिव्याप्ति ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹರಡು ವಿಕೆ. 2. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣದ ಒಂದು ದೋಷ, ಲಕ್ಷಣವು ತಾನಿರಬೇಕಾದ ಲಕ್ಷ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಕಡೆ ಸಂಬಂಧಿಸುವುದು, ಲಕ್ಷಣವು ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಿ ಸದ ಕಡೆಯೂ ಇರುವುದು. शृङ्गी गौः ಎಂಬ ಗೋವಿನ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮಹಿಷದಲ್ಲಿಯೂ ಶೃಂಗಿತ್ವವಿರುವುದರಿಂದ ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ.

अतिशक्वरी ಅತಿಶಕ್ವರೀ (स्त्री०) ಅತಿಶಕ್ವರೀ ಛಂದಸ್ಸು, ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಹದಿನೈದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು, ಹದಿನೈದು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು.

अतिशक्तिता ಅತಿಶಕ್ತಿತಾ (स्त्री०) ಪರಾಕ್ರಮ.

अतिशय ಅತಿಶಯ (पु०) 1. ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. अतिशेते — अति+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। (वि०) 2. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "अतिशयपरिणाहवान् वितेने" माघ० ७-५। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अतिशयोऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

अतिशयन ಅತಿಶಯನ (न०) 1. ಮೀರುವಿಕೆ. 2. ಹೆಚ್ಚು ವಿಕೆ. अति+शीङ् (स्वप्ने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अतिशयान **ಅತಿಶಯಾನ** (वि०) 1. ಮೀರುವ, 2. ಹೆಚ್ಚಾಗುವ. अति+शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अतिशयित **ಅತಿಶಯಿತ** (वि०) 1. ಅಧಿಕವಾದ. 2. ಮೀರಿದ. अति+शीङ् (स्वप्ने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अतिशयितवनान्तरद्युतीनाम्" किरा० १०-८।

अतिशयिन् **ಅತಿಶಯಿನ್** (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 2. ಅಧಿಕವಾದ. अतिशयोऽस्यास्ति—अतिशय "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् **अतिशयिनी**—ಶೀ. "श्रियमतिशयिनीं समेत्य जग्मुः" किरा० १०-२५।

अतिशयोक्ति **ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ** (स्त्री०) 1. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. अतिशयेन उक्तिर्यत्र। 2. ಅಧಿಕವಾದ ಮಾತು. अतिशया उक्तिः।

अतिशस्त **ಅತಿಶಸ್ತ** (वि०) ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

अतिशायन **ಅತಿಶಾಯನ** (न०) 1. ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, 2. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ.

अतिशायिन् **ಅತಿಶಾಯಿನ್** (वि०) 1. ಮೀರುವ. 2. ಮಿತಿಮೀರಿದ, ಹೆಚ್ಚಾದ.

अतिशोभन **ಅತಿಶೋಭನ** (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 2. ಬಹಳ ಕಾಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. अतिशयेन शोभनः।

अतिश्व **ಅತಿಶ್ವ** (वि०) 1. ಶಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ನಾಯಿಯನ್ನು ಮೀರಿದವನು. अतिक्रान्तः श्वानम्। 2. ನಾಯಿಗಿಂತಲೂ ಕೀಳಾದ.

अतिश्वन् **ಅತಿಶ್ವನ್** (पु०) ಉತ್ತಮಜಾತಿಯ ನಾಯಿ.

अतिसक्ति **ಅತಿಸಕ್ತಿ** (स्त्री०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಸಂಬಂಧ, ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ. 2. ಅತಿಶಯವಾದ ಪ್ರೀತಿ. "अतिसक्तिमेत्य वरुणस्य दिशा भृशमन्वरज्यदतुषारकरः" माघ० ९-७।

अतिसन्ध **ಅತಿಸಂಧ** (वि०) 1. ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಮಾತಿಗೆ ತಪ್ಪಿದ. अतिक्रान्तः सन्धां मर्यादां प्रतिज्ञां वा।

अतिसन्धातृ **ಅತಿಸಂಧಾತೃ** (वि०) ವಂಚಕ, ಮೋಸಗಾರ. अति+सम्+डु धाञ् (धारणे) "तृन्" (३-२-१३५)।

अतिसन्धान **ಅತಿಸಂಧಾನ** (न०) ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. अतिसन्धीयते—अति+सम्+डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अतिसन्ध्या **ಅತಿಸಂಧ್ಯಾ** (स्त्री०) ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಮೀಪಕಾಲ. अत्यासन्ना सन्ध्या यस्याः।

अतिसर **ಅತಿಸರ** (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಮುಂದೆ ನಡೆಯುವವನು, ಮುಂದಾಳು. अतिसरति—सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अतिसर्ग **ಅತಿಸರ್ಗ** (पु०) 1. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. अतिसृज्यते—अति+सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "स्रष्टुर्वरातिसर्गात्तु मया तस्य दुरात्मनः" रघु० १०-४२। 2. ಕಾಮಚಾರಾನುಜ್ಞೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಿರಲು ಅನುಮತಿ. "अतिसर्गः कामचारानुज्ञा" सि० कौ०। (वि०) 3. ಸೃಷ್ಟಿಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಡದ, ನಿತ್ಯವಾದ. 4. ಮುಕ್ತ, ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ. सर्गं सृष्टिमतिक्रान्तः।

अतिसर्जन **ಅತಿಸರ್ಜನ** (न०) ದಾನ. अति+सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तत्तदीयविशिखातिसर्जनात्" किरा० १३-५७।

अतिसर्पण **ಅತಿಸರ್ಪಣ** (न०) ಬಲವಂತದ ಚಲನೆ.

अतिसर्व **ಅತಿಸರ್ವ** (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. अतिक्रान्तः सर्वान्। (वि०) 2. ಸರ್ವಾತೀತ, ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಮೀರಿಸಿದವನು.

अतिसान्तपन **ಅತಿಸಾಂತಪನ** (न०) ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. अतिक्रान्तं सान्तपनम्।

अतिसायम् **ಅತಿಸಾಯಮ್** (अव्य०) ಸಾಯಂಕಾಲಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಹಿತಕಾಲ.

अतिसार **ಅತಿಸಾರ** (पु०) ಒಂದು ರೋಗ. अतिसारयति मलम्।

अतिसारकिन् **ಅತಿಸಾರಕಿನ್** (वि०) ಅತಿಸಾರ ರೋಗವುಳ್ಳವನು. अतिसारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अतिसृष्ट **ಅತಿಸೃಷ್ಟ** (वि०) ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अति+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अतिसौरभ **ಅತಿಸೌರಭ** (पु०) 1. ಬಹಳ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಮಾವಿನಮರ. अतिशयितं सौरभमस्य। (न०) 2. ಬಹಳವಾಸನೆ. (वि०) 3. ಬಹಳ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ.

अतिसौहित्य **ಅತಿಸೌಹಿತ್ಯ** (न०) ಬಹಳ ತೃಪ್ತಿ.

अतिस्तुति **ಅತಿಸ್ತುತಿ** (स्त्री०) ಮಿತಿಮೀರಿದ ಹೊಗಳಿಕೆ, ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತು ಸಲ್ಲದ ಗುಣಗಳ ಪ್ರಶಂಸೆ. अतिशयिता स्तुतिः।

अतिस्पर्श ಅತಿಸ್ಪರ್ಶ (पुं०) 1. ಅಂತಸ್ಥ ವರ್ಣಗಳು, ಹೆಚ್ಚು ಸ್ಪೃಷ್ಟಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಬಹುದಾದ ಯ, ವ, ರ, ಲ ವರ್ಣಗಳು. 2. ಅಧಿಕಸ್ಪರ್ಶ. (वि०) 3. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ.

अतिस्नेह ಅತಿಸ್ನೇಹ (पुं०) ಬಹಳ ಸ್ನೇಹ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೇಮ. "अतिस्नेहः पापशङ्की" शाकुं० ४।

अतिहसित ಅತಿಹಸಿತ (नं०) ಗಟ್ಟಿಯಾದ ನಗು, ಹೆಚ್ಚು ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ನಗುವಿಕೆ.

अतीक्ष्ण ಅತೀಕ್ಷ್ಣ (वि०) 1. ಬಿಸಿಯಲ್ಲದ. 2. ಚೂಪಿಲ್ಲದ, ಹರಿತವಲ್ಲದ. "अस्त्रैरतीक्ष्णकठिनैर्जगज्जयति मन्मथः" चन्द्रा ०।

अतीत ಅತೀತ (वि०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಮುಂದೆ ಹೋದ. अति+इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२। "अतीतदर्शामिव चन्द्रलेखाम्" याद० १३-३३। 2. ಮೀರಿದ, ಒಳಪಡದ. "परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः" मालती० १-३३। "अतीतसंख्या विहिता ममाग्निना" किरा० १४-१०।

अतीतनौक ಅತೀತನೌಕ (वि०) ಹಡಗನ್ನು ದಾಟಿದ, ಹಡಗನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಬಂದ. अतीता नौर्येन "कप्" (५-४-१५१)।

अतीन्द्र ಅತೀಂದ್ರ (वि०) ಇಂದ್ರನನ್ನು ಮೀರಿದ. अतिक्रान्तः इन्द्रम्।

अतीन्द्रिय ಅತೀಂದ್ರಿಯ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದ, ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಪರೋಕ್ಷ. इन्द्रियमतिक्रान्तम्। "अतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभःसदः" माघ० १-११।

अतीव ಅತೀವ (अव्य०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. अति च इव च। "अंशुपाणिभिरतीव पिपासुः" किरा० ९-३।

अतुल ಅತುಲ (पुं०) 1. ತಿಲಕವೃಕ್ಷ, ಎಳ್ಳು ಸರಿಕೆ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಸಮವಲ್ಲದ, ಅಸಮಾನ, ಅನುಪಮ. नास्ति तुला यस्य।

अतुल्य ಅತುಲ್ಯ (वि०) ಅಸಮಾನ, ಅಸದೃಶ, ಸಮವಲ್ಲದ. न तुल्यः।

अतुष ಅತುಷ (पुं०) ಹೊಟ್ಟಿಲ್ಲದ ಧಾನ್ಯ. नास्ति तुषो यस्य।

अतुहिन ಅತುಹಿನ (वि०) ಉಷ್ಣವಾದ, ಬಿಸಿಯಾದ. न तुहिनः।

अतुहिनरश्मि ಅತುಹಿನರಶ್ಮಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. न तुहिनः रश्मिः यस्य। 2. ಬಿಸಿಯಾದ ಕಿರಣ. अतुहिनश्चासौ रश्मिश्च।

अतुहिनरुचि ಅತುಹಿನರುಚಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. न तुहिना रुचिः यस्य। "अतुहिनरुचिनासौ केवलं नोदयाद्रिः" माघ० ११-४६। (स्त्री०) 2. ಬಿಸಿಯಾದ ಕಿರಣ. अतुहिना च सा रुचिश्च।

अतृणाद ಅತೃಣಾದ (पुं०) ಹುಲ್ಲನ್ನು ತಿನ್ನದ ಮತ್ತು ಹಾಲನ್ನು ಕುಡಿಯುವ ಕರು. न तृणमत्ति—अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)।

अतृप्ति ಅತೃಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅಸಂತೋಷ, ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न तृप्तिः। (वि०) 3. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ. न तृप्तिर्यस्य।

अतेजस् ಅತೇಜಸ್ (नं०) 1. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. न तेजः। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದ. 3. ಬಲಹೀನ, ದುರ್ಬಲ. नास्ति तेजो यस्य।

अत्क ಅತ್ಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಯಾಣಿಕ. 2. ಅವಯವ. अत (सातत्यगमने) "कन्" (उ० ३-४३)। अत्कः पथिकः शरीरावयवश्च। सि० कौ०।

अत्ता ಅತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ತಾಯಿ. अतति सततं संबध्नाति। 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ.

अत्ति ಅತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ತಾಯಿ. अत्यते सदा संबध्यते—अत (सातत्यगमने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ.

अत्तिका ಅತ್ತಿಕಾ (स्त्री०) 1. ತಾಯಿ. 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ. अत्तैव—अत्ता "कन्" (५-३-९७)।

अत्तृ ಅತ್ತೃ (पुं०) 1 ಪರಮಾತ್ಮ. अद (भक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಊಟಮಾಡುವ. "अरक्षितारमत्तारं नृपं विद्यादधोगतिम्" मनु० ८-३०९।

अत्न ಅತ್ನ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. अत (सातत्यगमने) "नः" (उ० ३-६)। 2. ಯುದ್ಧ.

अत्यङ्गुल ಅತ್ಯಂಗುಲ (वि०) ಬೆರಳಿನ ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ. अतिक्रान्तोऽङ्गुलिम् तत्परिमाणम्—अति+अङ्गुलि "अच्" (५-४-८६)।

अत्यध्व ಅತ್ಯಧ್ವ (वि०) ದಾರಿಯನ್ನು ದಾಟಿದ, ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ. अतिक्रान्तोऽध्वानम् "अच्" (५-४-८५)।

अत्यध्वन् ಅತ್ಯಧ್ವನ್ (पुं०) ಸುಪಥ, ಒಳ್ಳೆಯ ದಾರಿ. अतिशयितोऽध्वा। "न पूजनात्" इति अच् न भवति।

अत्यन्त ಅತ್ಯಂತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. अतिक्रान्तोऽन्तम्। "निनाय सात्यन्त-हिमोत्किरानिलाः" कुमा० ५-२६। 2. ನಾಶರಹಿತ. 3. ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ. (अव्य०) 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅಧಿಕವಾಗಿ. 5. ಯಾವಾಗಲೂ, ಎಂದೆಂದಿಗೂ. अन्तस्यात्ययः। "अत्यन्तमेव मदिरेक्षण-वल्लभाभिः" शाकु० १-२३।

अत्यन्तकोपन ಅತ್ಯಂತಕೋಪನ (वि०) ಬಹಳ ಕೋಪಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. अत्यन्तं कुप्यति—"युच्" (३-२-१५१)। "चण्डस्त्वत्यन्तकोपनः" अम०।

अत्यन्तगामिन् ಅತ್ಯಂತಗಾಮಿನ್ (वि०) ಬಹಳ ಸಂಚಾರ ಶೀಲ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನಡೆಯುವವನು. अत्यन्तं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **—गामिनी—ಗಾಮಿನೀ.**

अत्यन्तसंयोग ಅತ್ಯಂತಸಂಯೋಗ (पुं०) 1. ಎಡಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ. 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. अन्तमवसानमतिक्रान्तः संयोगः।

अत्यन्ताभाव ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ (पुं०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अत्यन्तः अन्तमतिक्रान्तः नित्यः अभावः। **ಉದಾ:** घटाभावः, पटाभावः ಇತ್ಯಾದಿ.

अत्यन्तिक ಅತ್ಯಂತಿಕ (न०) 1. ಬಹಳ ಸಮೀಪ. अतिशयितमन्तिकम्। 2. ಬಹಳ ದೂರ. अतिक्रान्त-मन्तिकम्। (वि०) 3. ಬಹಳ ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ. अत्यन्तं गच्छति—"ठक्" (४-४-८)। 4. ಬಹಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. 5. ಬಹಳ ದೂರದಲ್ಲಿರುವ.

अत्यन्तीन ಅತ್ಯಂತೀನ (वि०) ಬಹಳ ಸಂಚಾರದ ಸ್ವಭಾವದ. अत्यन्तं गामी "खः" (५-२-११)।

अत्यम्ल ಅತ್ಯಮ್ಲ (पुं०) 1. ಹುಣಿಸೆ ಮರ. अति-शयितोऽम्लो यस्य। (स्त्री०)**—म्ला—ಮ್ಲಾ.** 2. ತೋಟಮಾದಳದ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಬಹಳ ಹುಳಿಯಾದ.

अत्यय ಅತ್ಯಯ (पुं०) 1. ಅತಿಕ್ರಮ, ಮೀರುವಿಕೆ, 2. ವಿನಾಶ. अति+इण् (गतौ) "अच्"(३-३-५६)। 3. ಕಷ್ಟ. 4. ದೋಷ. 5. ದಂಡನೆ, ಶಿಕ್ಷೆ. "अत्ययोऽतिक्रमे दोषे विनाशे दण्डकृच्छ्रयोः" हेम०।

अत्यर्थ ಅತ್ಯರ್ಥ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಆಧಿಕ್ಯ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. अर्थं विषयमतिक्रान्तः। (क्रि० वि०) 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ. "अत्यर्थं दुरुपसदादुपेत्य दूरम्" किरा० ७-९।

अत्यल्प ಅತ್ಯಲ್ಪ (वि०) 1. ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾದ. 2. ಬಹಳ ಸಣ್ಣದಾದ.

अत्यष्टि ಅತ್ಯಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಹದಿನೇಳನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು, ಹದಿನೇಳು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು.

अत्यह्न ಅತ್ಯಹ್ನ (वि०) ಒಂದು ದಿನ ಮೀರಿದ, ಒಂದು ದಿನದ ಕಾಲಕಳೆದ. अहरतिक्रान्तः "टच्" (५-४-९१)। अह्लादेशः (५-४-८८)।

अत्याकार ಅತ್ಯಾಕಾರ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಆಕಾರ, ದೊಡ್ಡ ಶರೀರ. अतिशयित आकारः। 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. अतिशयेनाकारः। "अत्याकारः परिभवस्तिरस्कारोऽप्य-नादरः" वैज०। (वि०) 3. ದೊಡ್ಡ ಶರೀರವುಳ್ಳ. अतिशयित आकारो यस्य।

अत्याग ಅತ್ಯಾಗ (पुं०) 1. ದಾನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न त्यागः (वि०) 2. ದಾನವಿಲ್ಲದ. न त्यागो यत्र।

अत्याचार ಅತ್ಯಾಚಾರ (पुं०) 1. ಅಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು. (क्रि० वि०) 2. ಆಚಾರವನ್ನು ಮೀರಿ,ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿ. आचारमतिक्रम्य।

अत्याज्य ಅತ್ಯಾಜ್ಯ (वि०) 1. ಬಿಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 2. ಬಿಡಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. न त्यक्तुं शक्यम् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अत्यादान ಅತ್ಯಾದಾನ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अतिशयितमादानम्। (वि०) 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವ. "आदानमतिक्रान्तः।

अत्याधान ಅತ್ಯಾಧಾನ (न०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ. 2. ಹೊರಿಸುವಿಕೆ, ಆರೋಪಣೆ. अति+आ+डु धाञ् (धारणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರನಿಗೆ ಮುಂಚೆ (ಅವನನ್ನು ಮೀರಿ) ವಿವಾಹವಾಗಿ ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. अतिक्रम्य ज्येष्ठमाधानम्। (अव्य०)4. ಅಗ್ನಿಯ ನಾಶ, ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸದಿರುವುದು. आधान-स्यात्ययः अव्ययी० (२-१-६)।

अत्याय ಅತ್ಯಾಯ (पुं०) 1. ಅಧಿಕಲಾಭ, ಹೆಚ್ಚು ವರಮಾನ. अति+अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅತಿಕ್ರಮಣ, ಉಲ್ಲಂಘನೆ, ಮೀರುವಿಕೆ.

अत्यायु ಅತ್ಯಾಯುಃ (न०) ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಪಾತ್ರೆ.

अत्यारूढ ಅತ್ಯಾರೂಢ (न०) 1. ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 2. ಬಹಳ ಮೇಲಕ್ಕೇರುವಿಕೆ. 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆಯುವಿಕೆ. 4. ಉತ್ಕರ್ಷ, ಘನತೆ, ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ. अति+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 5. ಬಹಳ ಮೇಲಕ್ಕೇರಿದ. 6. ಬಹಳ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. अति+आ+रुह कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 7. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದ. अत्यन्तमारूढः। "अत्यारूढो हि नारीणामकालज्ञो मनोभवः" रघु० १२-३३।

अत्यारूढि ಅತ್ಯಾರೂಢಿ (स्त्री०) "अत्यारूढ" ಪದದ (न०) ದ ಅರ್ಥ. अति+आ+रुह भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

अत्याश ಅತ್ಯಾಶ (वि०) ಬಹಳ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. अतिशयिता आशा यस्य।

अत्याशा ಅತ್ಯಾಶಾ (स्त्री०) ಬಹಳ ಆಸೆ, ಮಿತಿಮೀರಿದ ಆಸೆ. अतिशयिता आशा।

अत्याश्रम ಅತ್ಯಾಶ್ರಮ (पु०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಆಶ್ರಮ, ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ. अतिशयितः आश्रमः। (वि०) 2. ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಆಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. अतिक्रान्तः आश्रमान्।

अत्याहित ಅತ್ಯಾಹಿತ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭೀತಿ, ಮಹಾಭಯ. अतीवाधीयते स्म मनसि। 2. ಅಪಾಯ. "अत्याहितम् अत्याहितम्" मालती० ३। 3. ಆತುರದ ಕಾರ್ಯ, ಅವಿಚಾರಿತಕೃತ್ಯ. "पाण्डुपुत्रैर्न किमप्यत्याहितमाचरितं भवेत्" वेणी० २।

अत्युक्त ಅತ್ಯುಕ್ತ (न०) ಅಧಿಕವಾದ ಮಾತು, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತು.

अत्युक्ता ಅತ್ಯುಕ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಎರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. 2. ಎರಡು ಸಂಖ್ಯೆ.

अत्युक्ति ಅತ್ಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅಧಿಕವಾದ ಮಾತು, ಹೆಚ್ಚಿನ ಮಾತು. 2. ಅನ್ಯಾಯದ ಮಾತು. 3. ಇಲ್ಲದ ಸಲ್ಲದ ಗುಣಗಳ ವರ್ಣನೆ. अतिशयेन उक्तिः। 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. "अत्युक्तिरद्भुतातथ्यशौर्यौदार्यादिवर्णनम्" चन्द्रा०।

अत्युग्र ಅತ್ಯುಗ್ರ (वि०) ಬಹಳ ಕ್ರೂರವಾದ.

अत्युच्छ्रित ಅತ್ಯುಚ್ಛ್ರಿತ (वि०) ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ. अत्यन्तमुच्छ्रितः।

अत्युत्कट ಅತ್ಯುತ್ಕಟ (वि०) ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ ಉಗ್ರವಾದ. "अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते"।

अत्युत्कृष्ट ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟ (वि०) ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अत्यन्तमुत्कृष्टः।

अत्यूह ಅತ್ಯೂಹ (पु०) ನೀರುಕಾಗೆ. अतिशयेन ऊहते ऊह (वितर्के) "अच्" (३-१-१३४)।

अत्र ಅತ್ರ (अव्य०) 1. ಇಲ್ಲಿ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. अस्मिन्—इदम् "त्रल्" (५-३-१०)। "एष चात्र समया सरोजिनीमेकतानयति चित्तचक्षुषी" याद० १७-३०। 2. ಈ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ. "अतोऽत्र किञ्चिद्भवतीं बहुक्षमाम्" कुमा० ५-४०। (वि०) 3. ಇತರರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ (ಕ್ಷತ್ರಿಯ). न त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

अत्रत्य ಅತ್ರತ್ಯ (वि०) 1. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अत्र भवः "त्यप्" (४-२-१०४)। "दौरात्म्याद्रक्षसस्तांतु नात्रत्याः श्रद्दधुः प्रजाः" रघु० १५-७२। 2. ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अत्र जातः "त्यप्"।

अत्रप ಅತ್ರಪ (वि०) ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति त्रपा लज्जा यस्य।

अत्रभवत् ಅತ್ರಭವತ್ (वि०). ಪೂಜ್ಯ. इदम् प्रथमार्थे "त्रल्" (५-३-१४)। अत्रभवान्। "आसने तावदत्रभवतोः"। "सङ्गीतरचनां कृत्वा अत्रभवतो दूतं प्रेषयतम्" माल० १। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **—भवती —ಭವತೀ**. "यद्यत्रभवत्या शोभनं भणितं तत इदं पारितोषिकं प्रयच्छामि" माल० २।

अत्रस्त ಅತ್ರಸ್ತ (वि०) ಭಯಪಡದಿರುವ, ಹೆದರದ. न त्रस्तः। "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु० १-२१।

अत्रान्तरे ಅತ್ರಾಂತರೇ (अव्य०) ಏತನ್ಮಧ್ಯೆ, ಇಷ್ಟರಲ್ಲಿ. "अत्रान्तरे किमपि वाग्विभवातिवृत्तवैचित्र्यम्" मालती० १-२६।

अत्रास ಅತ್ರಾಸ (पु०) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न त्रासः। (वि०) 2. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न त्रासो यस्य।

अत्रि ಅತ್ರಿ (पु०) 1. ಸಪ್ತಋಷಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ ಋಷಿ. "अथ नयनसमुत्थं ज्योतिरत्रेरिव द्यौः" रघु० २-७५। (वि०) 2. ನುಂಗುವ, ನಾಶಪಡಿಸುವ. अत्ति—अद (भक्षणे) "त्रिप्" (उ० ४-६८)।

अत्रिन् ಅತ್ರಿನ್ (पुं०) "अत्रि" ಪದದ ಅರ್ಥ. अद (भक्षणे) "त्रिनिः" (उ० ४-६८)।

अत्रिजात ಅತ್ರಿಜಾತ (पुं०) ಚಂದ್ರ, ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. अत्रेर्नेत्रात् जातः।

अत्रिनेत्रज ಅತ್ರಿನೇತ್ರಜ (पुं०) ಚಂದ್ರ. अत्रेर्नेत्रात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अत्रिसंहिता ಅತ್ರಿಸಂಹಿತಾ (स्त्री०) ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿ ವಿರಚಿತವಾದ (ವರ್ಣಾಶ್ರಮಾಚಾರಾದಿಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸತಕ್ಕ) ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ ಗ್ರಂಥ.

अथ ಅಥ (अव्य०) 1. ಮಂಗಳ. "अथ योगानुशासनम्" पा० यो० सू० १-१। 2. ಅನಂತರ, ತರುವಾಯ, ಬಳಿಕ. "अथातो ब्रह्मजिज्ञासा" (ब्र० सू० १-१-१)। "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयम्" रघु० ३-१। 3. ಪ್ರಾರಂಭ. "अथ योगानुशासनम्" पा० यो० सू० १-१। 4. ಪ್ರಶ್ನೆ. "अथैकधेनोरपराधचण्डाद्गुरोः कृशानुप्रतिमाद्बिभेषि" रघु० २-४९। 5. ಎಲ್ಲ, ಸಕಲ. "अथातो धर्मं व्याख्यास्यामः"। 6. ಸಂಶಯ, ವಿಕಲ್ಪ. "शब्दो नित्योऽथानित्यः"। 7. ಸಮುಚ್ಚಯ. "भीमोऽथार्जुनः"। 8. ಪಕ್ಷಾಂತರ, ಮತಾಂತರ. अर्थ (याच्ञायाम्) "डः" (वा० ३-२-१०१)। पृषो०। "अथ क्षमामेव निरस्तविक्रमश्चिराय पर्येषि सुखस्य साधनम्" किरा० १-४४। "अथ चेदवधिः प्रतीक्ष्यते" किरा० २-१६। 9. ಅಧಿಕಾರ. "अथातो संशये स्यातामधिकारे च मङ्गले। विकल्पानन्तरप्रश्नकात्स्न्यारम्भसमुच्चये" मेदि०।

अथकिम् ಅಥಕಿಮ್ (अव्य०) ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "अपि वृषलमनुरक्ताः प्रकृतयः?। अथकिम्" मुद्रा० १।

अथर्वण ಅಥರ್ವಣ (पुं०) 1. ಅಥರ್ವವೇದ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ವೇದ. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. "जटाचीरोऽथर्वण नन्दिवर्धनगुडाकेशोग्रकालञ्जराः" त्रिकाण्ड०।

अथर्वन् ಅಥರ್ವನ್ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮನ ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪುತ್ರ. [ಕಲ್ಪಾಂತರದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ಈ ಋಷಿಯನ್ನು ಮೊದಲು ಸೃಷ್ಟಿಸಿ ವೇದೋಪದೇಶಮಾಡಿದನು.] मुण्डक०। 2. ವಸಿಷ್ಠಋಷಿ. "कृतपदपङ्क्तिरथर्वणेव वेदः" किरा० १०-१०। 3. ಶಿವ. 4. ಅಥರ್ವಮಂತ್ರ. "जिष्णुं जैत्रैरथर्वभिः" रघु० १७-१३। (पुं० ब० व०) 5. ಅಥರ್ವಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರು.

अथर्वविद् ಅಥರ್ವವಿದ್ (पुं०) 1. ವಸಿಷ್ಠ ಋಷಿ. 2. ಅಥರ್ವವೇದೋಕ್ತಕರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನು, ಅಥರ್ವವೇದ ತಿಳಿದವನು. अथर्ववेदं तदुक्तं कर्म वा वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "गुरुणाऽथर्वविदा कृतक्रियः" रघु० ८-४।

अथर्वशिखा ಅಥರ್ವಶಿಖಾ (स्त्री०)–**शिरस् –ಶಿರಸ್.** (न०) ಅಥರ್ವವೇದದ ಉಪನಿಷತ್ತು. अथर्वणो वेदस्य शिखेव शिर इव वा ब्रह्मविद्याप्रतिपादकत्वात्।

अथर्वाङ्गिरस ಅಥರ್ವಾಂಗಿರಸ (पुं०) 1. ಅಥರ್ವಮುನಿ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸ್ಸು. अथर्वा चाङ्गिराश्च। (पुं० ब० व०) 2. ಅಥರ್ವ ಮತ್ತು ಅಂಗಿರಸ್ಸುಗಳ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರು.

अथर्वाधिप ಅಥರ್ವಾಧಿಪ (पुं०) ಅಥರ್ವ ಶಾಖಾಧಿಪ, ಬುಧ. अथर्वणोऽधिपः। "सामशाखाधिपो भौमः शशिजोऽथर्ववेदराट्"।

अथवा ಅಥವಾ (अव्य०) ಮತಾಂತರ, ಪಕ್ಷಾಂತರ. "अथवाभिनिविष्टबुद्धिषु व्रजति व्यर्थकतां सुभाषितम्" माघ० १६-४३।

अथो ಅಥೋ (अव्य०) "अथ" ಪದದ ಅರ್ಥ. अर्थ (याच्ञायाम्) "डो" बाहु० रलोपः पृषो०। "अथो शरस्तेन मदर्थमुज्झितः" किरा० १४-१७।

अदंष्ट्र ಅದಂಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. (वि०) 2. ಕೋರೆ ಹಲ್ಲುಗಳಿಲ್ಲದ.

अदक्ष ಅದಕ್ಷ (वि०) ಅಸಮರ್ಥ, ಜಡ, ಮಂದ ಸ್ವಭಾವದ.

अदक्षिण ಅದಕ್ಷಿಣ (पुं०) 1. ದಕ್ಷಿಣೆಯಿಲ್ಲದ(ಯಾಗ). "मृतो यज्ञस्त्वदक्षिणः" पञ्चत०। (न०) 2. ಎಡಭಾಗ. (वि०) 3. ಅನುಕೂಲವಲ್ಲದ. 4. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ.

अदग्ध ಅದಗ್ಧ (वि०) 1. ಸುಡಲ್ಪಡದ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರದಂತೆ ಅಗ್ನಿ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. न दग्धः।

अदण्डच ಅದಂಡ್ಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. दण्डमर्हति "यत्" (५-१-६६)। न दण्डचः। "अदण्डचान् दण्डयन् राजा दण्डचांश्चैवाप्यदण्डयन्" मनु० ८-१२८। 2. ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಒಳಗಾಗದ. "पिताचार्यः सुहृन्माता भार्या पुत्रः पुरोहितः। नादण्डचो नाम राज्ञोऽस्ति यः स्वधर्मे न तिष्ठति" मनु० ८-३३५। "अदण्डचा हस्तिनोऽश्वाश्च प्रजापाला हि ते स्मृताः। अदण्डचाः काणकुण्ठाश्च वृषभः कृतलक्षणः" स्मृतिः।

अदत्त ಅದತ್ತ (न०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ದಾನ, ಕೆಲವು ಸಂದರ್ಭಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟು ಪುನಃ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ ದಾನ. (वि०) 2. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಕೊಡಲ್ಪಡದ. न दत्तः। (स्त्री०)–**त्ता –ತ್ತಾ.** 3. ವಿವಾಹವಾಗದ ಕನ್ಯೆ.

अदत्तपूर्वा ಅದತ್ತಪೂರ್ವಾ (स्त्री०) 1. ವಿವಾಹವು ನಿಶ್ಚಯವಾಗದ ಕನ್ಯೆ, ವಿವಾಹಕ್ಕಾಗಿ ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡದ ಕನ್ಯೆ. "अदत्तपूर्वेत्याशङ्क्यते" मालती० ४। (वि०) 2. ಹಿಂದೆಕೊಡಲ್ಪಡದ.

अदत्तादायिन् ಅದತ್ತಾದಾಯಿನ್ (वि०) ಕೊಡದಿರುವುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. अदत्तमादत्ते — आ+ डु दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-२-७८)। "अदत्तादायिनो-हस्तात् लिप्सेत ब्राह्मणो धनम्। याजनाध्ययनेनापि यथा स्तेनस्तथैव सः"।

अदद्र्यञ्च् ಅದದ್ರ್ಯಂಚ್ (वि०) ಇದನ್ನು ಹೊಂದುವ, ಇದರ ಕಡೆಗೆ ಹೋಗುವ. अमुमञ्चति — अञ्चु (गतौ) "क्विप्" (३-२-६२)। "अद्रि" आदेशः (८-२-८०)।

अदन ಅದನ (न०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟಮಾಡುವುದು. अद (भक्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಹಾರ, ಊಟದ ಪದಾರ್ಥ. अद्यते स्म—अद कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "प्रत्यवसानमशनं भोजनं जेमनादने" वैज०।

अदन्त ಅದಂತ (पु०) 1. ಪೂಷನೆಂಬ ಸೂರ್ಯ. नास्ति दन्तोऽस्य। [ದಕ್ಷಯಜ್ಞಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಹಾಸ್ಯಮಾಡಿದುದರಿಂದ ವೀರಭದ್ರನು ಸೂರ್ಯನ ದಂತ(ಹಲ್ಲು)ಗಳನ್ನು ಉದುರಿಸಿದನು.] "पूष्णश्चापातयद्दन्तान् कालिङ्गस्य यथा बलः। शप्यमाने गरिमणि योऽहसद्दर्शयन् दतः" भाग० स्क० ४-५-२१। 2. ಜಿಗಣೆ. (वि०) 3. ಹೀರುವವನು. 4. ದಂತವಿಲ್ಲದ, ಹಲ್ಲುಗಳಿಲ್ಲದ. 5. ಹಲ್ಲು ಹುಟ್ಟದಿರುವ. 6. ಅಕಾರಾಂತ (ಶಬ್ದ ಮುಂತಾದುದು). अत् अन्ते यस्य।

अदभ्र ಅದಭ್ರ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ. न दभ्रः। "अदभ्रदर्भामधिशय्य स स्थलीम्" किरा० १-३८। "अदभ्रसत्राजितभक्तियन्त्रितः" याद० १४-१।

अदम्भ ಅದಂಭ (पु०) 1. ಸತ್ಯಸಂಧತೆ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न दम्भः। (वि०) 2. ಕಪಟವಿಲ್ಲದವನು, ಸತ್ಯಸಂಧ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

अदम्य ಅದಮ್ಯ (वि०) ಅಡಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. न दम्यते —दमु (उपशमे) "यत्" (३-१-९८)।

अदय ಅದಯ (वि०) 1. ದಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ. नास्ति दया यस्य। (क्रि० वि०) 2. ದಯೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದೆ. "अदयमिव कराग्रैरेष निष्पीडच सद्यः" माघ० ११-६२।

अदर्शन ಅದರ್ಶನ (न०) 1. ದರ್ಶನಾಭಾವ, ನೋಡದಿರುವಿಕೆ. न दर्शनम्। "अदर्शनेच्छामितरेषु दत्ते" याद० १८-९३। 2. ಲೋಪ, ವಿನಾಶ. 3. ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. (वि०) 4. ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ. 5. ನೇತ್ರವಿಲ್ಲದ, ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದ. नास्ति दर्शनं यस्य।

अदस् ಅದಸ್ (त्रि०) ಇವನು, ಇವಳು, ಇದು. ಈ ಶಬ್ದವು ದೂರದಲ್ಲಿರುವ ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. (पु०) असौ (स्त्री०) असौ (न०) अदः। "इदमस्तु सन्निकृष्टं समीपतरवर्तिचैतदो रूपम्। अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। ಕ್ರಮವಾಗಿ **ಉದಾಹರಣೆ:** "असावहङ्कारपरैर्दुरात्मभिः" प्रबोध० १-२४। "असौ पुनः विषमरचितैकभागां तामेव बहुमन्यमाना प्रतिगृहीतवती" मालती० १। "अदस्त्वया नुत्तमनुत्तमं तमः" माघ० १-२७। ಕೆಲವು ಕಡೆ ಈ ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟಾರ್ಥದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "अमी च कथमादित्याः प्रतापक्षतिशीतलाः" कुमा० २-२४। "अमुं पुरः पश्यसि देवदारुम्" रघु० २-३६। "प्राप्ता शुकश्रेणिरसौ विभाति" याद० १८-७६। "तद्" ಶಬ್ದದಂತೆ "अदस्" ಶಬ್ದವೂ "यद्" ಶಬ್ದದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು. "य एष लोकत्रयसूत्रधारः पर्यायपात्राणि चराचराणि। आनर्तयत्यद्भुतचेष्टितोऽसौ ननर्त खेलं नवनीतकाङ्क्षी" याद० ४-२७। "यस्य त्वं यश्च हृद्यस्ते यस्यासौ तस्य यस्तथा। नाथ त्वत्पदमारुह्य न पुनस्तैर्निवर्त्यते" याद० १६-११९। "तद्" ಶಬ್ದದಂತೆ "अदस्" ಶಬ್ದಕ್ಕೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. "योऽप्यसौ कुमारसेवको राजसेनः सोऽपि तव प्रसादात्" मुद्रा० ३।

अदातृ ಅದಾತೃ (वि०) ದಾನಮಾಡದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **अदात्री –ತ್ರೀ.**

अदान ಅದಾನ (पु०) 1. ಮದೋದಕವಿಲ್ಲದ ಆನೆ. न दानं यस्य। (न०) 2. ದಾನದ ಅಭಾವ, ದಾನಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. न दानम्। (वि०) 3. ದಾನವಿಲ್ಲದ

अदान्त ಅದಾಂತ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಜಯಿಸದ. न दान्तः।

अदाय ಅದಾಯ (पु०) ದಾಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು, ಆಸ್ತಿಯ ಭಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದವನು, ಪತಿತನಾದ ಜ್ಞಾತಿ. नास्ति दायो यस्य। "अदायाद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

अदायाद ಅದಾಯಾದ (पु०) 1. ತಂದೆಯ ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಭಾಗಹೊಂದಲು ಅರ್ಹರಲ್ಲದ (1) ಪತಿತಜ್ಞಾತಿ (2) ಕ್ಲೀಬ, ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ (3) ಜನ್ಮವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಕ್ಕಳು (4) ಉನ್ಮತ್ತ (ಹುಚ್ಚ) (5) ಜಡ (6) ಮೂಗ ಮತ್ತು (7) ಅಂಗಹೀನರು. "अनंशौ क्लीबपतितौ जात्यन्धबधिरौ तथा। उन्मत्तजडमूकाश्च ये च केचिन्निरिन्द्रियाः" मनु० ९-२०१। 2. ಹನ್ನೆರಡು ವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲಿ ಆರುವಿಧ ಪುತ್ರರು. "कानीनश्च सहोढश्च क्रीतः पौनर्भवस्तथा। स्वयंदत्तश्च शौद्रश्च षडदायादबान्धवाः" मनु० ९-१६०।

अदायिक ಅದಾಯಿಕ (वि०) ದಾಯಾದರಿಲ್ಲದ, ಜ್ಞಾತಿಗಳಿಲ್ಲದ. दायमर्हति — दाय "ठक्" (५-१-६३)। न दायिको यस्य।

अदास ಅದಾಸ (पु०) ಸ್ವತಂತ್ರ.

अदास्य ಅದಾಸ್ಯ (न०) ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ.

अदाह्य ಅದಾಹ್ಯ (वि०) 1. ದಹಿಸಲು ಅಶಕ್ಯ. (ಆತ್ಮ) न दग्धुं शक्यः। "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च" गीता २-२४। 2. ದಹಿಸಲು ಅನರ್ಹ, ಪತಿತ. न दग्धुमर्हः।

अदिति ಅದಿತಿ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಮೃತ್ಯು. (स्त्री०) 3. ಅದಿತಿದೇವಿ, ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ, ದಕ್ಷಬ್ರಹ್ಮನ ಮಗಳು. 4. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. न दीयते खण्डयते — दो (अवखण्डने) "क्तिच्" (३-३-१७४)। इत्वम् (७-४-४०)। दितिभिन्ना अदितिः। 5. ಪಾರ್ವತಿ. "अदितिः शैलकन्यायां पृथिव्यां देवमातरि" वैज०।

अदितिज ಅದಿತಿಜ (पु०) ದೇವತೆ. अदितेर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अदितिनन्दन ಅದಿತಿನಂದನ–पुत्र–ಪುತ್ರ (पु०) ದೇವತೆ.

अदीन ಅದೀನ (वि०) 1. ಧೈರ್ಯಗೆಡದ, ಹೆದರದ. 2. ಧನಿಕ, ಸಿರಿವಂತ. 3. ಬಲಶಾಲಿ, ಪರಾಕ್ರಮಿ.

अदीपित ಅದೀಪಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಡದ. न दीपितम्। "अदीपितं वैद्युतजातवेदसा" किरा० ४-२९।

अदीयमान ಅದೀಯಮಾನ (वि०) ಕೊಡಲ್ಪಡದ. न दीयते — डु दाञ् (दाने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अदूर ಅದೂರ (न०) 1. ಸಮೀಪ. न दूरम्। "परस्पराक्षिसादृश्यमदूरोज्झितवर्त्मसु" रघु० १-४०। (वि०) 2. ಸಮೀಪದ.

अदृश् ಅದೃಶ್ (वि०) 1. ಕುರುಡ, ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು. नास्ति दृक् यस्य। 2. ನೋಡದಿರುವ.

अदृश्य ಅದೃಶ್ಯ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. "अदृश्योऽव्यक्तरूपश्च सहस्रजिदनन्तजित्" वि० स०। (वि०) 2. ಅಗೋಚರ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ. न दृश्यम्। "अदृश्यं मन्दपुण्यानाममन्दप्रीतिदायिनाम्" याद० १६-३।

अदृष्ट ಅದೃಷ್ಟ (न०) 1. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು, ದೈವಕೃತವಾದದ್ದು, ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು, ವಿಧಿ, ಹಣೆಬರಹ. 2. ಬೆಂಕಿ, ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಭಯ. "अदृष्टं वह्नितोयादि (भयम्)" अम०। (वि०) 3. ಕಾಣಲ್ಪಡದ, ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ.

अदृष्टपूर्व ಅದೃಷ್ಟಪೂರ್ವ (वि०) ಹಿಂದೆ ನೋಡದಿರುವ. न पूर्वं दृष्टः। "अदृष्टपूर्वं हृषितोऽस्मि दृष्ट्वा" गीता ११-४५। "अदृष्टपूर्वं भुवि पूतनादेः" याद० ४-३९।

अदृष्टान्त ಅದೃಷ್ಟಾಂತ (वि०) ಕೊನೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವ, ಬಹಳ ದೂರದ, ಬಹಳ ಕಾಲದ. न दृष्टः अन्तः यस्य। "अदृष्टान्तमभूद्युद्धम्" याद० १६-१०१।

अदृष्टि ಅದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಕ್ರೂರವಾದ ನೋಟ. 2. ಕೋಪದ ನೋಟ. 3. ನೋಡದಿರುವಿಕೆ. न दृष्टिः। विरोधे अभावे वा न० त०। (वि०) 2. ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದ, ಕುರುಡ.

अदेय ಅದೇಯ (वि०) ಕೊಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಕೊಡತಕ್ಕುದಲ್ಲದ. न दातुं योग्यम्। "अदेयमासीत् त्रयमेव भूपतेः शशिप्रभं छत्रमुभे च चामरे" रघु० ३-२६। **ದಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದವು:** ಪತ್ನಿ, ಪುತ್ರ, ನಿಕ್ಷೇಪ, ಹೋಮಾಗ್ನಿ ಮುಂತಾದುವು. ಇವನ್ನು ಎಂತಹ ಕಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇತರರಿಗೆ ದಾನಮಾಡಕೂಡದು.

अदेव ಅದೇವ (वि०) 1. ದೇವತೆಗಳಿಲ್ಲದ. न०ब०। 2. ದೇವತೆಗಳಂತಿರುವ. न देवः। सादृश्ये न० त०।

अदेवमातृक ಅದೇವಮಾತೃಕ (पु०) ಮಳೆಯ ನೀರೇ ಆಧಾರವಾಗಿಲ್ಲದ ಪ್ರದೇಶ, ನದಿಯ ನೀರಿನ ಆಸರೆಯಿಂದ ಬೆಳೆಯುವ ಪ್ರದೇಶ. देव एव माता यस्य सः

देवमातृकः; स न भवतीत्यदेवमातृकः। "वितन्वति क्षेममदेवमातृकाश्चिराय तस्मिन् कुरवश्चकासति" किरा० १-१७।

अदेश ಅದೇಶ (पु०) 1. ಕೆಟ್ಟಜಾಗ. 2. ಅಶುದ್ಧ ಪ್ರದೇಶ. "नादेशे तर्पणं कुर्यात् न सन्ध्यां नापि पूजनम्" स्मृतिः। ಚಾತುರ್ವರ್ಣ್ಯವ್ಯವಸ್ಥೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಶವು ವಾಸಕ್ಕೆ ಅಯೋಗ್ಯವು.

अदैव ಅದೈವ (न०) 1. ದೇವತೆಯಿಲ್ಲದ ಶ್ರಾದ್ಧ, ನಿತ್ಯ ಶ್ರಾದ್ಧ. दैवं वैश्वदैविकं श्राद्धम्; तन्नास्ति यत्र। (वि०) 2. ಅದೃಷ್ಟಶೂನ್ಯ.

अदोष ಅದೋಷ (पु०) 1. ದೋಷಾಭಾವ, ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न दोषः। "किमित्यदोषेण तिरस्कृता वयम्" किरा० १४-११। (वि०) 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದ. नास्ति दोषो यस्मिन्। "तददोषौ शब्दार्थौ सगुणावनलङ्कृती पुनः क्वापि" काव्यप्र० १।

अद्ग ಅದ್ಗ (न०) ಪುರೋಡಾಶ, ಹವಿಸ್ಸು. अद्यते देवैः —अद (भक्षणे) "गन्" (उ० १-१२०)।

अद्धा ಅದ್ಧಾ (अव्य०) ಸತ್ಯ, ನಿಜ. अतं सततगमनं दधाति —डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "विच्" (३-२-१५)। "अद्धा श्रियं पालितसङ्गराय" रघु० १३-६५।

अद्भुत ಅದ್ಭುತ (न०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ, ವಿಸ್ಮಯ. अद् (आश्चर्येऽव्ययम्) तस्य भवनम्। अद्+भू (सत्तायाम्) "डुतच्" (उ० ५-१)। "तर्कातिगं तादृशमद्भुतं नः" याद० २-२२। 2. ಅದ್ಭುತರಸ, ನವರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಅದ್ಭುತರಸಕ್ಕೆ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ ವಿಸ್ಮಯ. ಇದು ಗಂಧರ್ವ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಬಣ್ಣ ಹಳದಿ. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. ಚಕಿತ, ಸ್ವೇದ, ರೋಮಾಂಚ, ಗದ್ಗದಸ್ವರ, ನೇತ್ರವಿಕಾಸ ಮುಂತಾದುವು ಅನುಭಾವಗಳು. ಹರ್ಷ, ವಿತರ್ಕ, ಸಂಭ್ರಾಂತಿ ಮುಂತಾದುವು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. ಈ ವಿಭಾವಾನುಭಾವ ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ (ವಿಸ್ಮಯ) ವು ಅದ್ಭುತ ರಸತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. सा० द० ३-२४२-४५। 3. ವೈಶ್ವದೇವದ ಅಗ್ನಿ. "महिमांस्तु विवाहाग्निर्वैश्वदेवाग्निरद्भुतः" वैज०। (वि०) 4. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ.

अद्मनि ಅದ್ಮನಿ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अत्ति सर्वान् —अद (भक्षणे) "अनिः" मुट् च (उ० २-१०४)।

अद्मर ಅದ್ಮರ (वि०) ತಿಂಡಿಬಾಕ, ಯಾವಾಗಲೂ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ. अत्ति —अद (भक्षणे) "क्मरच्" (३-२-१६०)।

अद्य ಅದ್ಯ (अव्य०) ಈಗ, ಈ ದಿನ. इदम् "द्यः" अश् च निपा० (५-३-२२)। "अद्य क्रियाः कामदुघाः क्रतूनाम्" किरा० ३-६। "कृष्ण त्वदीयपदपङ्कजपञ्जरान्तमद्यैव मे विशतु" मु० मा०।

अद्यतन ಅದ್ಯತನ (पु०) 1. ಈ ದಿನ, ಈಗಿನ ಕಾಲ. (वि०) 2. ಈಗಿನಕಾಲದ, ಈಗ ಉಂಟಾದ. अद्य भवः "ट्युः" (४-३-२३)।

अद्यश्वीन ಅದ್ಯಶ್ವೀನ (वि०) ಈ ದಿನವೋ ಅಥವಾ ನಾಳೆಯೋ ಆಗಬಹುದಾದ. अद्य+श्वस् "खः" (५-२-१३)। स्त्रियाम् **अद्यश्वीना —ನಾ.** ಈ ದಿನವೋ ನಾಳೆಯೋ ಪ್ರಸವಿಸಬಹುದಾದ ಹೆಂಗಸು, ಪೂರ್ಣಗರ್ಭಿಣಿ. "अद्यश्वीना तु सा या स्यादद्यश्वः प्रसवोन्मुखी" वैज०।

अद्यापि ಅದ್ಯಾಪಿ (अव्य०) ಈಗಲೂ ಕೂಡ. "अपसृप्य पुरोभागादद्यापि न निवर्तते" याद० १६-३६।

अद्रव ಅದ್ರವ (वि०) ದ್ರವವಲ್ಲದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. नास्ति द्रवो यस्मिन्। "अद्रवं मूर्तिमत्स्वाङ्गम्" सि० कौ०।

अद्रव्य ಅದ್ರವ್ಯ (न०) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಗುಣಹೀನ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಪದಾರ್ಥ. न द्रव्यम्। अप्राशस्त्ये न०त०। "विनेतुरद्रव्यपरिग्रह एव बुद्धिलाघवं प्रकाशयति" माल० १। 2. ಸತ್ತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಹತ್ತು ಗುಣಗಳು. ಇವು ಸತ್ತ್ವ, ರಜಸ್ಸು, ತಮಸ್ಸು, ಶಬ್ದ, ಸ್ಪರ್ಶ, ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸಂಯೋಗ ಮತ್ತು ಶಕ್ತಿಗಳೆಂದು ಹತ್ತು ಬಗೆ. न्यायसि०।

अद्रि ಅದ್ರಿ (पु०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. अद (भक्षणे) "क्रिन्" (उ० ४-६५)। "तस्मिन्नद्रौ कतिचिदबलाविप्रयुक्तः स कामी" मेघ० १-२। 2. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ವೃಕ್ಷ, ಮರ. "अद्रिः शैलद्रुमार्के ना" मेदि०। 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 6. ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯೆ, ಏಳು. 7. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು.

अद्रिकन्या ಅದ್ರಿಕನ್ಯಾ —तनया —ತನಯಾ —सुता —ಸುತಾ (स्त्री०) ಪರ್ವತರಾಜನ ಮಗಳು, ಪಾರ್ವತಿ.

अद्रिकर्णी ಅದ್ರಿಕರ್ಣೀ (स्त्री०) ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿಗಿಡ.

अद्रिकील ಅದ್ರಿಕೀಲ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಕಂಭಪರ್ವತ. (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 2. ಭೂಮಿ. अद्रयः कुलपर्वताः कीला इव यस्याः।

अद्रिज ಅದ್ರಿಜ (पुं०) 1. ದಾವಾನಲ, ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು. 2. ಪರಮಾತ್ಮ. (न०) 3. ಶಿಲಾಜತು. (वि०) 4. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अद्रौ जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 5. ಸೂರ್ಯನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अद्रिजा ಅದ್ರಿಜಾ–जाता–ಜಾತಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ.

अद्रिद्विष् ಅದ್ರಿದ್ವಿಷ್ (पुं०) ಇಂದ್ರ. अद्रिं द्वेष्टि — द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

अद्रिद्रोणि ಅದ್ರಿದ್ರೋಣಿ (स्त्री०) 1. ಗಿರಿನದಿ, ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ನದಿ. अद्रेः द्रोणिरिव। 2. ಕಣಿವೆ.

अद्रिपति ಅದ್ರಿಪತಿ–राज –ರಾಜ (पुं०) ಪರ್ವತರಾಜ, ಹಿಮಾಚಲ. अद्रीणां पतिः राजा वा। अद्रि+राजन् "टच्" (५-४-९१)। "सनिर्झरोद्गार इवाद्रिराजः" रघुं ६-६०।

अद्रिभिद् ಅದ್ರಿಭಿದ್ (पुं०) (ಪರ್ವತಗಳ ರೆಕ್ಕೆಗಳನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ) ಇಂದ್ರ. अद्रिं भिनत्ति — भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)।

अद्रिभू ಅದ್ರಿಭೂ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ. अद्रेर्भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७१)। (वि०) 2. ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अद्रौ भवति — भू "क्विप्"।

अद्रिषुत ಅದ್ರಿಷುತ (पुं०) ಸೋಮರಸ. अद्रिभिः ग्रावभिः सुतः अभिषुतः।

अद्रिसार ಅದ್ರಿಸಾರ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. (वि०) 2. ಬೆಟ್ಟದಂತೆ ಬಹಳ ಕಠಿನವಾದ.

अद्रिसारमय ಅದ್ರಿಸಾರಮಯ (वि०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ತಯಾರಾದ. 2. ಅತಿಕಠಿನವಾದ.

अद्रीन्द्र ಅದ್ರೀಂದ್ರ–ईश–ಈಶ (पुं०) 1. ಪರ್ವತರಾಜ, ಹಿಮಾಚಲ. 2. ಕೈಲಾಸಾಧಿಪತಿ, ಈಶ್ವರ. 3. ಪರ್ವತಶ್ರೇಷ್ಠ.

अद्रोह ಅದ್ರೋಹ (पुं०) 1. ದ್ರೋಹಾಭಾವ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न द्रोहः। (वि०) 2. ದ್ರೋಹವಿಲ್ಲದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ.

अद्वन्द्व ಅದ್ವಂದ್ವ (वि०) ದ್ವಂದ್ವಗಳಿಲ್ಲದ, ದ್ವಂದ್ವಗಳನ್ನು ಮೀರಿದ. [ಸುಖದುಃಖ, ರಾಗದ್ವೇಷ, ಶೀತ ಉಷ್ಣ ಮುಂತಾದುವು ದ್ವಂದ್ವಗಳು.]

अद्वय ಅದ್ವಯ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರ ಐಕ್ಯ ಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು, ಅದ್ವೈತಿ. नास्ति द्वयं यस्य। (न०) 3. ಎರಡಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಭೇದ. 4 ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕ್ಯ ಜ್ಞಾನ, ಅದ್ವೈತ.

अद्वयवादिन् ಅದ್ವಯವಾದಿನ್ (पुं०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. अद्वयं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-३-१७०)। 2. ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕ್ಯವಾದಿ, ಅದ್ವೈತಿ.

अद्वार ಅದ್ವಾರ (न०) 1. ಗುಪ್ತಮಾರ್ಗ, ರಹಸ್ಯದ ದಾರಿ, ಎಲ್ಲರ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಏರ್ಪಡದ ದಾರಿ. 2. ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹವಾದ ದಾರಿ. "अद्वारेण महाबाहुः प्राकारमभिपुप्लुवे" रामा०।

अद्वितीय ಅದ್ವಿತೀಯ (पुं०) 1. ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದವನು, ವಿಧುರ. न द्वितीया यस्य। (न०) 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ, ಸಜಾತೀಯ ವಿಜಾತೀಯ ಭೇದಶೂನ್ಯ. न द्वितीयं यस्य। "एकमेवाद्वितीयं ब्रह्म"। (वि०) 3. ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ. 4. ಜೊತೆಗಾರನಿಲ್ಲದ, ಅಸಹಾಯ.

अद्वेष ಅದ್ವೇಷ (पुं०) 1. ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न द्वेषः। (वि०) 2. ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದ. न द्वेषो यस्य।

अद्वैत ಅದ್ವೈತ (न०) 1. ಅಭೇದ. द्विधा इतम् द्वीतम्। द्वीतमेव द्वैतं भेदः। न० त०। "अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगतं सर्वास्ववस्थासु यत्" उ० रा० १-३९। 2. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. नास्ति द्वैतं भेदो यत्र। द्वे इते गते यस्मात् तद्द्वीतम्। द्वीतमेव द्वैतम्। न द्वैतं यस्य वा। सुखदुःखादिवर्जितम्। (वि०) 3. ಭೇದವಿಲ್ಲದ.

अद्वैतदर्शन ಅದ್ವೈತದರ್ಶನ (न०) ಆಸ್ತಿಕ ದರ್ಶನಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವೇದಾಂತ ದರ್ಶನದ ಒಂದು ಭೇದ, ಜೀವನಿಗೂ ಈಶ್ವರನಿಗೂ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವ ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಸಿದ್ಧಾಂತ. द्विधा इतं द्वीतम्। द्वीतमेव द्वैतं भेदः। न द्वैतम् अद्वैतम्। तत्प्रतिपादकं दर्शनम्। **ಅದ್ವೈತದರ್ಶನದ ಸ್ವರೂಪ:** ಜೀವ-ಈಶ್ವರ ಜಡ-ಈಶ್ವರ ಜೀವ-ಜಡವಸ್ತು ಈ ರೀತಿ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದು ದ್ವೈತವು. ಇವುಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವುದೇ ಅದ್ವೈತವು.

ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಲ್ಲೆಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ವಸ್ತುವೊಂದೇ ನಿಜವು. ಅದೇ ಬ್ರಹ್ಮ. ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಇರುವುದೇ ಹೊರತು ಅದು

ನಿಜವಲ್ಲ. ಅದು ಕೇವಲ ಭ್ರಾಂತಿ. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಈ ಭ್ರಾಂತಿಯು ಹೋದರೆ ಈ ಭೇದವೂ ಹೋಗುವುದು. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ ಎಲ್ಲವೂ ನಿಜವಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಎಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ ತೋರಿದರೂ ಬ್ರಹ್ಮವು ಮಾತ್ರ ಸತ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದುದೆಲ್ಲವೂ ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾನ (ಅವಿದ್ಯೆ) ದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟದ್ದೆಂದೂ ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಮಿಥ್ಯೆಯೆಂದೂ ಬ್ರಹ್ಮವೊಂದೇ ನಿಜವೆಂದೂ ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "मायामात्रमिदं द्वैतमद्वैतं परमार्थतः" माण्डूक्यं। ಈ ರೀತಿ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಅಭೇದವನ್ನು ಹೇಳುವುದೇ ಅದ್ವೈತವು. ಇದೇ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕ್ಯವಾದವು. "अहं ब्रह्मास्मि"। "अयमात्मा ब्रह्म"। "सर्वं खल्विदं ब्रह्म"। "नेह नानास्ति"। "नेति नेति"। ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯಗಳು ಬ್ರಹ್ಮವೇ ಸಕಲ ಪ್ರಪಂಚವೆಂಬ ಅಂಶವನ್ನೂ ಜೀವಬ್ರಹ್ಮರಿಗೆ ಐಕ್ಯವನ್ನೂ ಹೇಳುವುವು. ಇದೇ ಅದ್ವೈತದರ್ಶನದ ಸ್ವರೂಪ.

ಮಾಯೆ: ಮಾಯೆಯು ಬ್ರಹ್ಮದಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾಗಿ ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮವೆಂದಾಗಲೀ ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದನ್ನು ಸತ್ ಅಥವಾ ಅಸತ್ ಎಂದಾಗಲೀ ಸಾವಯವ ಅಥವಾ ನಿರವಯವವೆಂದಾಗಲೀ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯವು. ಇದರಿಂದಲೇ ಪ್ರಪಂಚ–ಈಶ್ವರ ಜೀವ–ಈಶ್ವರ ಇತ್ಯಾದಿ ಭೇದವು ಕಲ್ಪಿತವಾಗಿದೆ. ಇದೇ ಅವಿದ್ಯೆ.

ಸಂಸಾರ: ಜೀವನು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದಲೂ ಹಿಂದಿನ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳ ಕರ್ಮಾನುಸಾರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ದೇಹವನ್ನು ಪಡೆದು ಅಂತಃಕರಣದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದು ತನ್ನ ಪ್ರತಿಬಿಂಬಕ್ಕೂ ತನಗೂ ಭೇದ ತಿಳಿಯದೆ ಅಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಂತಃಕರಣವೇ ತಾನು ಎಂದು ಭ್ರಮಿಸುತ್ತಾನೆ. ಅದರ ಮೂಲಕ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ನಾನು ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಿಂದ ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಭ್ರಾಂತಿಯುಂಟಾಗಿ ನಿಜಸ್ವರೂಪಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ದೇಹಾದಿಗಳಿಗೆ ಆಗುವ ಸುಖದುಃಖವೆಲ್ಲವೂ ತನ್ನವೆಂದು ತಿಳಿದು ವಿಹಿತ ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗನರಕಾದಿಗಳನ್ನು ಪಡೆಯುತ್ತಿರುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಸಂಸಾರವು. ಇದು ಅವಿದ್ಯಾದೃಷ್ಟಿ.

ಮುಕ್ತ್ಯುಪಾಯ: ಈ ಜೀವನು (ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಕೇವಲ ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಸಾರತ್ವಬುದ್ಧಿಯೂ ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ವೈರಾಗ್ಯವೂ ಅದರಿಂದ ಗೃಹ ಪುತ್ರ ಕಳತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಹಾಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನ ತೊರೆದು ಸದ್ಗುರುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಅವನ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದು ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ ಅಜ್ಞಾನ (ಅವಿದ್ಯೆಯ) ನಿವಾರಣೆಮಾಡಿಕೊಂಡು ಅದರ ಮೂಲಕ ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇದೂ ಅವಿದ್ಯಾ ದೃಷ್ಟಿಯೇ.

ಮುಕ್ತಿ: ಮುಕ್ತಿಯು ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಿದೇಹ ಕೈವಲ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಜೀವನ್ಮುಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಜೀವನಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದರೂ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮ ಮುಗಿಯುವತನಕ ದೇಹವು ಬಿದ್ದುಹೋಗದೆ ಹಾಗೆಯೇ ಇರುವುದು. ಆಗ ರಾಗದ್ವೇಷ ಅಭಿಮಾನಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಕೇವಲ ಪ್ರಾರಬ್ಧ ಕರ್ಮಬಲದಿಂದ ಇವನ ವ್ಯವಹಾರವೆಲ್ಲವೂ ನಡೆಯುವುವು. (2) ವಿದೇಹ ಕೈವಲ್ಯದಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾದ ಮೇಲೆ ಪ್ರಾರಬ್ಧಕರ್ಮಸಂಬಂಧ ಕಳೆದು ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಮತ್ತು ಕಾರಣಶರೀರಗಳು ನಾಶವಾಗಿ ಜೀವನು ನಿಜರೂಪದಿಂದಲೇ ಇರುವನು. ಈ ಮೂರು ಶರೀರಗಳೂ ನಾಶವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಪುನಃ ಸಂಸಾರ ಸಂಬಂಧವು ಜೀವನಿಗೆ ಇರುವುದಿಲ್ಲ. ಇವೆಲ್ಲವೂ ಅವಿದ್ಯಾ ಕಾರ್ಯವೇ. "तमेतमविद्याख्यमात्मानात्मनोरितरेतराध्यासं पुरस्कृत्य सर्वे प्रमाणप्रमेयव्यवहाराः लौकिका वैदिकाश्च प्रवृत्ताः, सर्वाणि च शास्त्राणि विधिप्रतिषेधमोक्षपराणि" अध्यासभाष्यम्। ಇದೇ ಅದ್ವೈತದರ್ಶನದ ಸಾರ.

अद्वैतवादिन् ಅದ್ವೈತವಾದಿನ್ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕ್ಯವಾದಿ. 2. ಬುದ್ಧದೇವ.

अधःकरण ಅಧಃಕರಣ (ನಂ) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ಕೆಳಗೆ ಮಾಡುವುದು. अधः करणम् — डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधःकाय ಅಧಃಕಾಯ (ಪುಂ) ಶರೀರದ ಕೆಳಭಾಗ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಪ್ರದೇಶ. अधः अधरं कायस्य।

अधःकार ಅಧಃಕಾರ (ಪುಂ) 1. ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ತಿರಸ್ಕಾರ. अधः करणम् — डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अधःक्रिया ಅಧಃಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. "सहते न जनोऽप्यधःक्रियाम्" किरा० २-४७।

अधःक्षिप्त ಅಧಃಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಗ್ಗಿಸಿಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अधःपुष्पी ಅಧಃಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) 1. ಜೆಂಡೇಗಿಡ. 2. ಕಾಡು ಸಬ್ಬಸಿಗೆಗಿಡ.

अधःशय्या ಅಧಃಶಯ್ಯಾ (स्त्री०) ಕೆಳಗೆ ಮಲಗುವುದು, ಹಾಸಿಗೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗುವುದು.

अधन ಅಧನ (वि०) ಧನವಿಲ್ಲದ, ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति धनं यस्य। "अधनो हि धनं लब्ध्वा तृणवन्मन्यते जगत्"। "अधनोऽयं धनं लब्ध्वा माद्यन्नुच्चैर्न मां स्मरेत्। इति कारुणिको नूनं धनं मे भूरि नाददात्" भाग० १०-८१-२०।

अधन्य ಅಧನ್ಯ (पु०) 1. ದೀನ, ನಿರ್ಗತಿಕ. (वि०) 2. ಮೇಲ್ಮೆಪಡೆಯದ, ಪುಣ್ಯಮಾಡದ. "हन्त धिङ् मामधन्यम्" उ० रा० १-४२।

अधम ಅಧಮ (वि०) ನಿಂದ್ಯ, ಬಹಳ ಕೆಳದರ್ಜೆಯ, ಕೆಟ್ಟ. अवत्यस्मादात्मानम् — अव "अमः" (उ० ५-५४)। निपा०। "याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा" मेघ० १-६।

अधमभृतक ಅಧಮಭೃತಕ (पु०) ಆಳು, ಚಾಕರ, ಹೊರೆಹೊರುವ ಕೂಲಿಯವನು. अधमश्चासौ भृतकश्च। "उत्तमस्त्वायुधोपेतः मध्यमस्तु कृषीवलः। अधमो भारवाही स्यादित्येवं त्रिविधो भृतः" ಎಂದು ಭೃತ್ಯನು ಮೂರು ಬಗೆ.

अधमर्ण ಅಧಮರ್ಣ (पु०) ಸಾಲಗಾರ, ಸಾಲ ತೆಗೆದವನು. अधमं ऋणं यस्य। "उत्तमर्णाधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात्" अम०।

अधमर्णिक ಅಧಮರ್ಣಿಕ (पु०) ಸಾಲಗಾರ, ಸಾಲ ತೆಗೆದವನು.

अधमर्णिन् ಅಧಮರ್ಣಿನ್ (पु०) ಸಾಲಗಾರ, ಸಾಲ ತೆಗೆದವನು.

अधमाङ्ग ಅಧಮಾಂಗ (न०) ಚರಣ, ಕಾಲು. अधमं च तत् अङ्गं च।

अधमार्ध ಅಧಮಾರ್ಧ (न०) ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ, ದೇಹದ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಧಭಾಗ. अधमं च तत् अर्धं च।

अधमार्ध्य ಅಧಮಾರ್ಧ್ಯ (वि०) ದೇಹದ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲುಂಟಾದ, ದೇಹದ ಕೆಳಭಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अधमार्धे भवम् "यत्" (४-३-४)।

अधर ಅಧರ (पु०) 1. ಕೆಳತುಟಿ. न ध्रियते — धृङ् (अवस्थाने) "घः" (३-३-११८)। "अधरोष्ठविभागरेखिका सुदृशोऽस्या वदनेऽस्ति वा न वा" चं० भा० २-३९। (वि०) 2. ಹೀನವಾದ, ನೀಚವಾದ. 3. ಕೆಳಭಾಗದ. "असितमधरवासो बिभ्रतः सीरपाणेः" किरा० ४-३८। "अधरोऽन्यूर्ध्वहीनोष्ठे" हेम०। 4. ಹಿಂದಿನ, ಮೊದಲಿನ.

अधरकाय ಅಧರಕಾಯ (पु०) ದೇಹದ ಕೆಳಭಾಗ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ. अधरं कायस्य।

अधरतस् ಅಧರತಸ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ. 3. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. अधर "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

अधरपान ಅಧರಪಾನ (न०) ಚುಂಬನ, ಅಧರಾಮೃತವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು.

अधरमधु ಅಧರಮಧು (न०) ಅಧರಾಮೃತ, ತುಟಿಯ ರಸ.

अधराच् ಅಧರಾಚ್ (वि०) ಕೆಳಗಡೆ ಹೋಗುವ. अधरां दक्षिणां दिशमञ्चति — अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **अधराची ಅಧರಾಚೀ.**

अधराचीन ಅಧರಾಚೀನ (वि०) ಕೆಳಗಡೆ ಇರುವ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲುಂಟಾದ. अधराचि भवं "खः" (५-४-८)।

अधरात् ಅಧರಾತ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲ. 3. ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ. 4. ಹಿಂದಿನಕಾಲದಿಂದ. 5. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. 6. ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. अधर "आतिः" (५-३-३४)।

अधरीकृत ಅಧರೀಕೃತ (वि०) 1. ಮೀರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೀಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अधरेण ಅಧರೇಣ (अव्य०) 1. ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ. 3. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. अधर "एनप्" (५-३-३५)।

अधरेद्युस् ಅಧರೇದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ. अधर "एद्युस्" (वा० ५-३-२२)।

अधरोत्तर ಅಧರೋತ್ತರ (न०) 1. ಕೀಳುಮೇಲು. 2. ಕೆಳಭಾಗ ಮತ್ತು ಮೇಲುಭಾಗ. 3. ನೀಚವಾದ ಉತ್ತರ. अधरं च उत्तरं च। एकवद्भावः (२-४-१२)। "श्रुतं भवद्भिरधरोत्तरम्" शाकु० ५।

अधर्म ಅಧರ್ಮ (पु०) 1. ಪಾಪ. 2. ಪಾಪಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಅಕಾರ್ಯ, ನಿಷಿದ್ಧಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. ध्रियतेऽनेन — धृ (धारणे) "मन्" (उ० १-१३७)। विरोधे न० त०। "अधर्मनिघ्नैरधुना धर्मसेतुविभेदकैः" याद० १-३९। **ಅಧರ್ಮಗಳು ಮತ್ತು ಅವುಗಳಿಂದ ಮನುಷ್ಯನಿಗೊದಗುವ ಶಿಕ್ಷೆ:** ಪತಿತನಿಂದ ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೆ "अधीत्य चतुरो वेदान् द्विजो मोहसमन्वितः। पतितात्प्रतिगृह्याथ खरयोनौ प्रजायते। खरो जीवति वर्षाणि दश पञ्च च भारत। खरो मृतो बलीवर्दः सप्तवर्षाणि जीवति। बलीवर्दो मृतश्चापि जायेत ब्रह्मराक्षसः। ब्रह्मरक्षश्च मासांस्त्रीन् ततो जायेत ब्राह्मणः"॥ ಗುರುಪತ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅಪರಾಧಮಾಡಿದ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ "मनसापि गुरोर्भार्यां यः शिष्यो याति पापकृत्। स उग्रान् प्रैति संसारानधर्मेणेह चेतसा। श्वयोनौ तु स संभूतस्त्रीणि वर्षाणि जीवति। तत्रापि निधनं प्राप्तः कृमियोनौ प्रजायते। कृमिभावमनुप्राप्तो वर्षमेकं तु जीवति। ततस्तु निधनं प्राप्तो ब्रह्मयोनौ प्रजायते॥" ವಿವಾಹ, ಯಜ್ಞ ಮತ್ತು ದಾನ ಇವುಗಳಿಗೆ ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವವನಿಗೆ "उपस्थिते विवाहे तु यज्ञे दानेऽथवा विभो। मोहात्करोति यो विघ्नं स मृतो जायते कृमिः। कृमिर्जीवति वर्षाणि दश पञ्च च भारत। अधर्मस्य क्षयं कृत्वा ततो जायेत मानवः॥" ಇತ್ಯಾದಿ ಇತ್ಯಾದಿ. हरिवं०। (न०) 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. धर्मो गुणः स नास्ति यस्य। (ನಿರ್ಗುಣ, ಗುಣರಹಿತ.)

अधर्मचारिन् ಅಧರ್ಮಚಾರಿನ್ (वि०) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡದ, ಪಾಪಕೃತ್ಯಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ. न धर्मं चरति — चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

अधर्ममय ಅಧರ್ಮಮಯ (वि०) ಪಾಪಭೂಯಿಷ್ಠ, ಪಾಪಮಯವಾದ. अधर्मेण प्रचुरः "मयट्" (४-३-१४३)।

अधर्मात्मन् ಅಧರ್ಮಾತ್ಮನ್ (पु०) ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನೆಸಗುವವನು. अधर्मप्रधानः आत्मा यस्य।

अधर्मिन् ಅಧರ್ಮಿನ್ (वि०) ಪಾಪವುಳ್ಳ, ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾತಕಿಯಾದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अधर्मिणी** —ಣೀ.

अधर्मिष्ठ ಅಧರ್ಮಿಷ್ಠ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಪಾಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अतिशयेन अधर्मी "इष्ठन्" (५-३-५५)।

अधर्म्य ಅಧರ್ಮ್ಯ (वि०) 1. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಪಾಪಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ. धर्मादनपेतो धर्म्यः "यत्" (४-४-९२)। स न भवति। 2. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ, ಧರ್ಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ.

अधवा ಅಧವಾ (स्त्री०) ವಿಧವೆ, ವಿತಂತು. नास्ति धवः पतिर्यस्याः।

अधश्चर ಅಧಶ್ಚರ (पु०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. अधः खनित्वा चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। (वि०) 2. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. अधः चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

अधश्चोर ಅಧಶ್ಚೋರ (पु०) ಕಳ್ಳ, ಕನ್ನವನ್ನು ಕೊರೆದು ಕಳುವವನು. अधः खनित्वा चोरयति — चुर (स्तेये)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अधस् ಅಧಸ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಗೆ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. 2. ಪಾತಾಳಲೋಕ. अधर "असिः" अध् आदेशश्च (५-३-३९)। "अधस्तथोर्ध्वं पुरतोऽथ पृष्ठतः" कुमा० १४-२१।

अधस्तन ಅಧಸ್ತನ (वि०) ಕೆಳಗಿರುವ, ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. अधो भवः "ट्युः" (४-३-२३)।

अधस्तराम् ಅಧಸ್ತರಾಮ್ (अव्य०) ಬಹಳ ಕೆಳಗೆ. अतिशयेन अधः "तरप्" (५-३-५७)। "आमुः" (५-४-११)।

अधस्तात् ಅಧಸ್ತಾತ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಕೆಳಭಾಗದಿಂದ. 3. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. अधर "अस्तातिः" (५-४-४०)। अध् आदेशः (५-३-३९)।

अधामार्गव ಅಧಾಮಾರ್ಗವ (पु०) ಉತ್ತರಣೆಗಿಡ.

अधार्मिक ಅಧಾರ್ಮಿಕ (वि०) ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. धर्मेण चरति "ठक्" (४-४-८)। न० त०।

अधि ಅಧಿ (अव्य०) 1. ಮೇಲೆ. [ಇದು ಯಾವುದಾದರೊಂದು ಧಾತುವಿನ ಅಥವಾ ಪದದ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವುದು.] अधि + कृञ् अधिकारः, अधि + ष्ठा अधिष्ठानम् ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಮೇಲುಭಾಗ. "अधिविटपि सलीलमग्रपुष्पग्रहणपदेन चिरं विलम्ब्य काचित्" माघ० ७-३५। "अधिजानु बाहुमुपधाय" माघ० ९-५४। 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "एतस्मिन्नधिकपयःश्रियं वहन्त्यः संक्षोभं पवनभुवा जवेन नीताः" माघ० ४-५९। 4. ಐಶ್ವರ್ಯ. अधिपतिः। 5. ಅಧಿಕಾರ.

"अधि स्यादधिकारे चापीश्वरे च निगद्यते" मेदि०। 6. ಹೀನ, ನಿಕೃಷ್ಟ, ಕೀಳು. "अधि हरौ सुराः"। 7. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ. अधिदेवता, अधिराजः ಇತ್ಯಾದಿ. 8. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ. अधीनः। 9. ಸ್ಮರಣ, ನೆನವು. मातुरध्येति। 10. ವಿಷಯವಾಗಿ, ಸಂಬಂಧವಾಗಿ. अधिकृष्णम्, अधिरामम् ಇತ್ಯಾದಿ. 11. ಅಧ್ಯಯನ. उपाध्यायादधीते। [ಈ ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ ಈ "अधि" ಎಂಬುದು ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.]

अधिक ಅಧಿಕ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ. "इयमधिकमनोज्ञा वल्कलेनापि" शाकु० १-१७। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಹಿರಿದಾದ. "धनबन्धुवयःक्रियादिमात्रैरधिकेष्वप्यचमत्क्रिया विहत्यै" याद० १५-६७। 3. ಹೇರಳವಾದ, ಧಾರಾಳವಾದ. "श्वासः प्रमाणाधिकः" शाकु० १-२६। 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಮಿಗಿಲಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. "सेनाशतेभ्योऽधिका (बुद्धिः)" मुद्रा० १-२५। 5. ಅಸಾಧಾರಣ, ವಿಶೇಷ. "इज्याध्ययनदानानि वैश्यस्य क्षत्रियस्य च। प्रतिग्रहोऽधिको विप्रे याजनाध्यापने तथा" याज्ञ० ५-११८। 6. ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ (ಕಾಲ). "वैश्यस्य ह्यधिके ततः" मनु० २-६५। (अव्य०) 7. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಮಿಗಿಲಾಗಿ. "स राज्यं गुरुणा दत्तं प्रतिपद्याधिकं बभौ" रघु० ४-१।

अधिकतर ಅಧಿಕತರ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠ, ಬಹಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ. 2. ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಮಿಗಿಲಾದವನೊಬ್ಬನು, ಎರಡರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಾದ ಒಂದು. अनयोरयमतिशयेनाधिकः "तरप्" (५-३-५७)। "क्लेशोऽधिकतरस्तेषाम्" गीता १२-५।

अधिकतम ಅಧಿಕತಮ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠ. 2. ಬಹುಮಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನೊಬ್ಬನು. अयमेषामतिशयेनाधिकः "तमप्" (५-३-५५)।

अधिकमास ಅಧಿಕಮಾಸ (पु०) ಮಲಮಾಸ. (ಶೂನ್ಯಮಾಸ) [ಸಂಕ್ರಮಣವಿಲ್ಲದ ಮಾಸವು ಮಲಮಾಸ. ಚೈತ್ರಾದಿಮಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಯಾವ ಮುಂದಿನ ರಾಶಿಯನ್ನೂ ಪ್ರವೇಶಿಸದೆ ಇದ್ದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೆ ಅದು ಸಂಕ್ರಾಂತಿವರ್ಜಿತಮಾಸವು (ಮಲಮಾಸವು). ಈ ಮಲಮಾಸವು ಯಾವ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೂ ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲ.] "पक्षद्वयेऽपि संक्रान्तिर्यदि न स्यात् सितेऽसिते। तदा तन्मासि विहितमुत्तरे मासि कारयेत्"।

अधिकरण ಅಧಿಕರಣ (न०) 1. ನೇಮಕ. 2. ಸಂಬಂಧ. अधिक्रियतेऽनेन — अधि+डु कृञ् (करणे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "रामाधिकरणाः कथाः" रामा०। 3. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 4. ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. "तत्पुरुषः समानाधिकरणः कर्मधारयः" पा० सू० (१-२-४२)। "घृताधिकरणं पात्रम्"। "ज्ञानाधिकरणम् आत्मा"। 5. ಗ್ರಂಥಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ. 6. ನ್ಯಾಯಸ್ಥಾನ. 7. ದ್ರವ್ಯ. "विप्रतिषिद्धं चानधिकरणवाचि" पा० सू० (२-४-१३)। अद्रव्यवाचिनाम् सि० कौ०। 8. (ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಐದು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ವಾಕ್ಯ ಸಮುದಾಯ. **ಅಧಿಕರಣಾಂಗಗಳು:** ವಿಷಯ, ವಿಶಯ (ಸಂಶಯ), ಪೂರ್ವಪಕ್ಷ, ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ನಿರ್ಣಯಗಳೆಂದು ಐದು. 9. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕರ್ತೃ ಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಇರುವ ಆಧಾರ. "आधारोऽधिकरणम्" पा० सू० (१-४-४५)।

अधिकरणिक ಅಧಿಕರಣಿಕ (पु०) ನ್ಯಾಯಾಧಿಪತಿ. अधिकरणमाश्रयतयास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

अधिकर्धि ಅಧಿಕರ್ಧಿ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು. अधिका ऋद्धिरस्य। "ऋद्धिमन्तमधिकर्धिरुत्तरः" रघु० १९-५।

अधिकर्मन् ಅಧಿಕರ್ಮನ್ (पु०) 1. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿ ನೇಮಕವಾದವನು. (न०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸ, ಅಧಿಕಕಾರ್ಯ. अधिकं कर्म। (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚು ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು.

अधिकर्मकर ಅಧಿಕರ್ಮಕರ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸ ಮಾಡುವ. 2. ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡುವ. अधिकं कर्म करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

अधिकर्मकृत् ಅಧಿಕರ್ಮಕೃತ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಕೆಲಸಮಾಡುವ. 2. ಕೆಲಸದ ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡುವ.

अधिकाङ्ग ಅಧಿಕಾಂಗ (न०) 1. ನಡುಕಟ್ಟು, ನಡುವಿನ ಪಟ್ಟಿ. अङ्गादधिकम्। मयूर०। (वि०) 2. ಅಧಿಕವಾದ ಅಂಗವುಳ್ಳ, ಅಳತೆಮೀರಿದದೇಹವುಳ್ಳ. अधिकमङ्गं यस्य।

अधिकाम ಅಧಿಕಾಮ (पु०) ಬಲವಾದ ಆಸೆ, ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆ.

अधिकार ಅಧಿಕಾರ (पु०) 1. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ, ಪಾರುಪತ್ಯ, ಯಾಜಮಾನ್ಯ. अधि+डु कृञ् (करणे) "घञ्"

(३-३-१८)। "अधिकारविलम्बितापवर्गस्थिरसङ्गादपकौतुकस्त्रिवर्गे" यादं १५-७। 2. ಕೆಲಸ, ಕಾರ್ಯ, ಅವಶ್ಯಕರ್ತವ್ಯ. "तेन शिल्पाधिकारे योग्येयं दारिकेति भगिन्या देव्या उपायनं प्रेषिता" मालं १। "स्वाधिकारात्प्रमत्तः" मेघं १-१। 3. ಪ್ರಭುತ್ವ, ರಾಜತ್ವ, ಆಧಿಪತ್ಯ, ಆಡಳಿತ. "क्षणादायुष्मान् स्वाधिकारभूमौ वर्तिष्यते" शाकुं ७। 4. ಸ್ವಾಮಿತ್ವ, ಒಡೆತನ. "अधिकारः फले स्वाम्यमधिकारी च तत्प्रभुः" सां दं ६-४३। 5. ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅರ್ಹತೆ, ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಅದರ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ ಅರ್ಹತೆ. [ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಯಜನ, ಯಾಜನ; ಅಧ್ಯಯನ, ಅಧ್ಯಾಪನ; ದಾನ, ಪ್ರತಿಗ್ರಹ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ (ಅರ್ಹತೆ) ವುಂಟು. ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಯಜನ, ಅಧ್ಯಯನ ಮತ್ತು ದಾನ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಅಧಿಕಾರವುಂಟು.] ಇತ್ಯಾದಿ. 6. ಮಾನ್ಯತೆ, ಹಿರಿಮೆ. "हृताधिकारां मलिनां पिण्डमात्रोपजीविनीम्" याज्ञं १-७०। 7. ವಿಶೇಷಾಧಿಕಾರ, ಸ್ವಾಮ್ಯ, ಹಕ್ಕು. 8. ಪ್ರಯತ್ನ, ಪ್ರಯಾಸ. "कर्मण्येवाधिकारस्ते मा फलेषु कदाचन" गीता २-४७। 9. ಗಣನೆ, ಎಣಿಕೆ. "संसत्सु जाते पुरुषाधिकारे न पूरणी तं समुपैति संख्या" किरां ३-५१। 10. ಸ್ಥಾನ, ಪದವಿ. (ಧರ್ಮನಿರ್ಣಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ತೀರ್ಮಾನ ಪೀಠ) "निर्णयाधिकारे ब्रवीमि" मालं १। 11. ಪ್ರಕರಣ, ಸಂದರ್ಭ. प्रायश्चित्ताधिकारः। 12. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಆರು ವಿಧ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ, ಮುಂದಿನ ಅನೇಕ ವಿಧಿಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತವಾಗಿ ತನ್ನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಸೂತ್ರ. **ಉದಾ:** "धातोः" (३-१-९१)। आतृतीयसमाप्तेरधिकारोऽयम्। "कृत्याः" (३-१-९५)। अधिकारोऽयम् ण्वुलः प्राक् सिं कौं। ಇತ್ಯಾದಿ. **ಆರುವಿಧ ಸೂತ್ರಗಳು:** "संज्ञा च परिभाषा च विधिर्नियम एव च। अतिदेशोऽधिकारश्च षड्विधं सूत्रमीरितम्"।

अधिकारवत् ಅಧಿಕಾರವತ್ (विं) ಉನ್ನತೋದ್ಯೋಗಿ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. "न निष्प्रयोजनमधिकारवन्तः प्रभुभिराहूयन्ते" मुद्रां ३।

अधिकारविधि ಅಧಿಕಾರವಿಧಿ (पुं) ವಿಹಿತಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹತೆಯ ನಿರ್ಣಯ, ಯೋಗ್ಯತಾನುಸಾರ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು. "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत" ಇಲ್ಲಿ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ಸ್ವರ್ಗವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನಾದ್ದರಿಂದ ಅವನೇ ಈ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿ. "राजा राजसूयेन यजेत" ಇಲ್ಲಿ ರಾಜಸೂಯಯಾಗದ ಫಲವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು ರಾಜನಾದ್ದರಿಂದ ರಾಜಸೂಯವನ್ನು ರಾಜನೇ ಮಾಡಬೇಕೆಂದು ವಿಧಿ. ಇತ್ಯಾದಿ.

अधिकारिन् ಅಧಿಕಾರಿನ್ (पुं) 1. ಉದ್ಯೋಗದಲ್ಲಿರುವವನು, ಉನ್ನತೋದ್ಯೋಗಿ. 2. ಯಜಮಾನ. अधिकार "इनिः" (५-२-११५)। (विं) 3. ಅಧಿಕಾರವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् **अधिकारिणी – ಕಾರಿಣೀ.** "कृतात्र देवी वचनाधिकारिणी" नैषं। 4. ಯೋಗ್ಯತೆಯುಳ್ಳ, ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳ. "तपस्यनधिकारित्वात् प्रजानां तमघावहम्" रघुं १५-५१। 5. ಒಡೆಯ, ಸ್ವಂತಗಾರ. 6. ಅರ್ಹ, ಶಕ್ತ. 7. ಹಕ್ಕುದಾರ, ವಾರಸುದಾರ.

अधिकारिता ಅಧಿಕಾರಿತಾ (स्त्रीं) 1. ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಭುತ್ವ. 2. ಒಡೆತನ. 3. ಹಕ್ಕು, ವಾರಸು. 4. ಅರ್ಹತೆ, ಯೋಗ್ಯತೆ.

अधिकृच्छ्र ಅಧಿಕೃಚ್ಛ್ರ (पुं) 1. ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ ವ್ರತ. (नं) 2. ಬಹಳ ಕಷ್ಟ. (विं) 3. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ.

अधिकृत ಅಧಿಕೃತ (पुं) 1. ಆದಾಯ ಮತ್ತು ವೆಚ್ಚವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳಲು ನೇಮಿಸಿರುವ ಅಧಿಕಾರಿ, ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. 2. ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "संभावना ह्यधिकृतस्य तनोति तेजः" किरां ६-४६। 3. ಪ್ರಭುತ್ವವುಳ್ಳ, ಸ್ವಾಮಿತ್ವವುಳ್ಳ. (विं) 4. ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳ.

अधिकृति ಅಧಿಕೃತಿ (स्त्रीं) ಅಧಿಕಾರ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ಒಡೆತನ. अधि+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अधिकृत्य ಅಧಿಕೃತ್ಯ (अव्यं) ಕುರಿತು, ಸಂಬಂಧಿಸಿ, ಉದ್ದೇಶಿಸಿ. अधि + डु कृञ् (करणे) "ल्यप्" (७-१-३७)। "प्रेक्ष्य शान्तिमधिकृत्य कृत्यवित्" रघुं ११-६२।

अधिक्रम ಅಧಿಕ್ರಮ (पुं) ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿ ಬರುವುದು, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಧಾಳಿಮಾಡುವುದು. अधि+क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्रमणम् –ಕ್ರಮಣಮ್.**

अधिक्षिप्त ಅಧಿಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "न मे पादरजसा तुल्य इत्यधिक्षिप्तः" माल० १। 5. ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अधिक्षेप ಅಧಿಕ್ಷೇಪ (पु०) 1. ಪ್ರೇರಣೆ. 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 3. ಮೇಲೆ ಇಡುವುದು. 4. ಎಸೆಯೋಣ. 5. ತಿರಸ್ಕಾರ. अधि+क्षिपु (निरसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "भवादृशेषु प्रमदाजनोदितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८।

अधिगत ಅಧಿಗತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अधिगतं विधिवद्यदपालयत्" रघु० ९-२। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "किमित्येवं पृच्छस्यनधिगतरामायण इव" उ० रा० ६-३०।

अधिगम ಅಧಿಗಮ (पु०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. "यदा च तस्याधिगमे जगत्पतेः" कुमा० ५-५९। 3. ಪಡೆಯುವಿಕೆ, ಸಂಪಾದನೆ. "स्थापयन्ति तु यां वृद्धिं सा तत्राधिगमं प्रति" मनु० ८-१५७। 4. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ. अधि+गम्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

अधिगन्तृ ಅಧಿಗಂತೃ (वि०) ಹೊಂದತಕ್ಕ, ಪಡೆಯುವ. अधि+गम्लृ (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अधिगन्त्री –ಗಂತ್ರೀ.**

अधिगम्य ಅಧಿಗಮ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अधि+गम्लृ (गतौ) "यत्" (३-१-९८)। (अव्य०) 2. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು, ಸಂಪಾದಿಸಿ. 3. ಅರಿತು, ತಿಳಿದು. अधि+गम्लृ (गतौ) "क्त्वा" "ल्यप्" (७-१-३७)। "अधिगम्य गुह्यकगणादिति" किरा ६-३८।

अधिगुण ಅಧಿಗುಣ (पु०) 1. ಅಧಿಕಗುಣ, ಅತಿಶಯವಾದ ಗುಣ. अधिको गुणः। (वि०) 2. ಅಧಿಕಗುಣವುಳ್ಳ. अधिको गुणो यस्य। "याच्ञा मोघा वरमधिगुणे नाधमे लब्धकामा" मेघ० १-६। (न०) 3. ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸು. अधिगतो गुणो येन। "अधिगुणशरासनं जनाः" किरा० १२-१४।

अधिजिह्व ಅಧಿಜಿಹ್ವ (पु०) 1. ಹಾವು, ಸರ್ಪ. अधिका जिह्वा यस्य। [ದರ್ಭೆಯಮೇಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ಅಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡಲು ಹೋದಾಗ ದರ್ಭೆಯ ಚೂಪಾದ ಅಗ್ರದಿಂದ ಸರ್ಪಗಳ ನಾಲಿಗೆಯು ಎರಡು ಭಾಗವಾಯಿತು.] भा० आदि० ३६। (अव्य०) 2. ನಾಲಿಗೆಯಲ್ಲಿ. जिह्वायामधिजिह्वम्।

अधिजिह्विका ಅಧಿಜಿಹ್ವಿಕಾ (स्त्री०) ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. अधिरूढा जिह्वा — स्वार्थे "कन्" (५-४-२९)।

अधिज्य ಅಧಿಜ್ಯ (न०) ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸು. अधिरूढा ज्या यत्र।

अधिज्यकार्मुक ಅಧಿಜ್ಯಕಾರ್ಮುಕ –धन्वन् –ಧನ್ವನ್ (वि०) ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸುಳ್ಳ. अधिज्यं कार्मुकं यस्य। अधिज्यं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)। "कृष्णसारे ददच्चक्षुस्त्वयि चाधिज्यकार्मुके" शाकु० १-६। "अधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८।

अधितिष्ठत् ಅಧಿತಿಷ್ಠತ್ (वि०) 1. ಮೀರುವ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ. अधि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता" माघ० २-८८। 2. ಇರುವ, ವಾಸಮಾಡುವ.

अधित्यका ಅಧಿತ್ಯಕಾ (स्त्री०) ಬೆಟ್ಟದ ಮೇಲುಭಾಗದ ಭೂಮಿ. अधि "त्यकन्" (५-२-३४)। "कमपि काञ्चनभूभृदधित्यका" याद० ३-१२।

अधिदन्त ಅಧಿದಂತ (पु०) 1. ಹಲ್ಲಿನ ಮೇಲೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ ಹಲ್ಲು. अधिरूढो दन्तः। (वि०) 2. ಅಂತಹ ಹಲ್ಲುಳ್ಳವನು. अधिरूढो दन्तो यस्य।

अधिदीधिति ಅಧಿದೀಧಿತಿ (वि०) ಅಧಿಕ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ತೇಜಸ್ಸುಳ್ಳ. अधिका दीधितिर्यस्य। "निदाघधामानमिवाधिदीधितिम्" माघ० १-२४।

अधिदेव ಅಧಿದೇವ (पु०)**–देवता –ದೇವತಾ** (स्त्री०) 1. ದೇವದೇವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. अधिकृतो देवः येन। 2. ಇಷ್ಟದೇವತೆ, ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆ, ಕಾಪಾಡುವ ದೇವತೆ. अधिष्ठाता देवः। अधिष्ठात्री देवता वा। "ययाचे पादुके पश्चात् कर्तुं राज्याधिदेवते" रघु० १२-१७। (अव्य०) 3. ದೇವತೆಗಳಲ್ಲಿ.

अधिदेवन ಅಧಿದೇವನ (न०) ಆಟದ ಹಲಗೆ, ಪಗಡೆಯ ಹಾಸು. अधि उपरि दीव्यते यत्र — दिवु (क्रीडादौ) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अधिदैवत ಅಧಿದೈವತ (न०) ಅಧಿದೇವತೆ, ರಕ್ಷಿಸುವ ದೇವತೆ, ಇಷ್ಟದೇವತೆ. अधिष्ठातृ दैवतम्।

अधिनाथ ಅಧಿನಾಥ (पुं०) ಅಧೀಶ್ವರ, ಸಾಮಂತ ರಾಜರನ್ನು ಗೆದ್ದ ರಾಜ (ಚಕ್ರವರ್ತಿ). अधिको नाथः।

अधिप ಅಧಿಪ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. अधि पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-१-१३६)। "सा भूधराणामधिपेन तस्यां समाधिमत्यामुदपादि भव्या" कुमा० १-२२। "श्रियः कुरूणामधिपस्य पालनीम्" किरा० १-१।

अधिपति ಅಧಿಪತಿ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. अधिकः पतिः। "ततो भुजङ्गाधिपतेः फणाग्रैः" कुमा० ३-५९।

अधिपा ಅಧಿಪಾ (पुं०) ರಾಜ, ದೊರೆ. अधि पाति — पा (रक्षणे) "विच्" (३-२-७५)।

अधिपुरुष ಅಧಿಪುರುಷ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. अधिकः उत्तमः पुरुषः।

अधिपेषण ಅಧಿಪೇಷಣ (नं०) ಅರೆಯುವ ಕಲ್ಲು, ಪುಡಿ ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು. अधि+पिष (संचूर्णने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अधिप्रज ಅಧಿಪ್ರಜ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಮಕ್ಕಳುಳ್ಳ. स्त्रियाम् **अधिप्रजा — ಪ್ರಜಾ.** अधिका प्रजा यस्य यस्या वा। (अव्य०) 2. ಪುತ್ರವಿಷಯವಾದ. प्रजायामधिप्रजम्।

अधिबल ಅಧಿಬಲ (नं०) 1. ನಾಟಕೀಯ ಒಂದು ಅಂಗ. 2. ವಿರೋಧ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಪರಸ್ಪರ ಸಮಾಧಾನ ವಚನ, ಸಂಧಾನದ ಮಾತು. "अधिबल-मभिसन्धिच्छलेन यः" सा० द० ६-९९।

अधिभू ಅಧಿಭೂ (पुं०) ಪ್ರಭು, ನಾಯಕ, ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. अधिभवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)।

अधिभूत ಅಧಿಭೂತ (अव्य०) ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಪ್ರಾಣಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ. भूतेषु — विभक्त्यर्थे अव्ययी० "अधिभूतं किमुच्यते" गीता ८-१।

अधिभोजन ಅಧಿಭೋಜನ (नं०) 1. ಮಿತಿಮೀರಿದ ಊಟ. अधिकमत्यन्तं भोजनम्। (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಬೆಲೆಬಾಳುವ, ಅಧಿಕ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. अधिकं भोजनं धनं यस्य। भोजनं धनमिति निरुक्तम्।

अधिमन्थ ಅಧಿಮಂಥ (पुं०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರ ರೋಗ. अधिकं मथ्यतेऽनेन — मन्थ (विलोडने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಯಜ್ಞದ ಅಗ್ನಿಗಾಗಿ ಅರಣಿಯನ್ನು ಕಡೆಯುವುದು. मन्थ भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अधिमन्थन ಅಧಿಮಂಥನ (नं०) ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉಂಟು ಮಾಡಲು ಕಡೆಯುವ ಅರಣಿ. अधिकं मथ्यतेऽनेन — मन्थ (विलोडने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अधिमांस ಅಧಿಮಾಂಸ (नं०) 1. ಕಣ್ಣಿನ ಬಿಳಿ ಗುಡ್ಡೆಯ ಮೇಲೆ ಹೆಚ್ಚು ಮಾಂಸವು ಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. 2. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯು ಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. अधिकं मांसं यत्र।

अधिमांसक ಅಧಿಮಾಂಸಕ (पुं०) ದಂತಮೂಲದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸವು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ವ್ರಣ, ವಸಡಿನ ಹುಣ್ಣು.

अधिमात्र ಅಧಿಮಾತ್ರ (वि०) ಅತಿಶಯವಾದ, ಮಿತಿ ಮೀರಿದ. अधिकं प्रमाणमस्य — प्रमाणे "मात्रच्" (५-२-३७)।

अधिमास ಅಧಿಮಾಸ (पुं०) ಅಧಿಕಮಾಸ, ಮಲಮಾಸ. अधिकः अतिरिक्तः मासः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अधिकमास" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अधियज्ञ ಅಧಿಯಜ್ಞ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. अधिकृतो यज्ञो यस्मात्। "अधियज्ञोऽहमेवात्र देहे देहभृतां वर" गीता ८-४। (अव्य०) 2. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ, ಯಜ್ಞದ ವಿಷಯವಾಗಿ. यज्ञ-मधिकृत्य — अव्ययी०।

अधियोग ಅಧಿಯೋಗ (पुं०) ಪ್ರಯಾಣ ಸಂಬಂಧವಾದ ಶುಭಮುಹೂರ್ತ. अधिकः उत्तमः योगः। [ಪ್ರಯಾಣಲಗ್ನದಿಂದ 4, 5, 7, 9 ಅಥವಾ 10 ನೇ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬುಧ, ಗುರು ಮತ್ತು ಶುಕ್ರರಲ್ಲಿ ಯಾರಾದರೂ ಇಬ್ಬರಿದ್ದರೆ ಈ ಶುಭ ಯೋಗವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.] मु० चि०।

अधियोध ಅಧಿಯೋಧ (पुं०) 1. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಹೋರಾಡುವವನು, ಮುಂದೆ ನಿಂತು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು. आधिक्येन युध्यते — अधि+युध (संप्रहारे) "अच्" (३-१-१३४)। (अव्य०) 2. ಯೋಧನಲ್ಲಿ. योधे — विभक्त्यर्थे अव्ययी०।

अधिरथ ಅಧಿರಥ (पुं०) ಸಾರಥಿ. अध्यारूढः रथम्।

अधिराज् ಅಧಿರಾಜ್ (पुं०) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿ. अधिराजते — अधि+राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)। (वि०) 2. ಅಧಿಕಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. अधिकं राजते — राजृ "क्विप्" (३-२-६१)।

अधिराज ಅಧಿರಾಜ (पुं०) ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯಾಧಿಪತಿ. अधिको राजा। "शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ" कुमा० ५-८५।

अधिराज्य ಅಧಿರಾಜ್ಯ, (न०) ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ, ಗಣರಾಜ್ಯ. अधिकं राज्यम्। "भवानिव भूतले मलयकेतुः अधिराज्य-मारोपितः" मुद्रा० ३।

अधिराष्ट्र ಅಧಿರಾಷ್ಟ್ರ (न०) ರಾಜ್ಯ, ಸಂಸ್ಥಾನ. अधिकृतं राष्ट्रं यत्र।

अधिरूढ ಅಧಿರೂಢ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರುವ. अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "पुराधिरूढः शयनं महाधनं विबोध्यसे यः स्तुतिगीतिमङ्गलैः" किरा० १-३८।

अधिरोपण ಅಧಿರೋಪಣ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಸುವುದು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधिरोपित ಅಧಿರೋಪಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च)+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अधिरोहण ಅಧಿರೋಹಣ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधिरोहणी ಅಧಿರೋಹಣೀ (स्त्री०) ಏಣಿ, ಸೋಪಾನ, ಮೆಟ್ಟಲು, ಹಂತ. अधिरुह्यतेऽनया — अधि+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अधिलोक ಅಧಿಲೋಕ (अव्य०) ಲೋಕದಲ್ಲಿ. लोके — विभ० अव्ययी०।

अधिवक्तृ ಅಧಿವಕ್ತೃ (पुं०) 1. ವಕೀಲ, ಒಂದು ಪಕ್ಷ ವಹಿಸಿ ಮಾತಾಡುವವನು. 2. ವಾಗ್ಮಿ, ಹೆಚ್ಚು ಮಾತಾಡುವವನು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾತಾಡುವವನು. अधि+वच (परिभाषणे) "तृन्" (३-२-१३५)।

अधिवचन ಅಧಿವಚನ (न०) 1. ವಕಾಲತ್ತು, ಏಕ ಪಕ್ಷದ ಮಾತು. 2. ಹೆಸರು, ಅಭಿಧಾನ.

अधिवाक ಅಧಿವಾಕ (पुं०) ವಕಾಲತ್ತು, ಏಕಪಕ್ಷದ ಮಾತು, ಒಂದೇಪಕ್ಷವನ್ನು ಹಿಡಿದು ಆಡುವ ಮಾತು.

अधिवास ಅಧಿವಾಸ (पुं०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ವಾಸ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ ಸ್ಥಿತಿ. अधि+वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)। "सततारधिवासमुभगार्पितस्तनम्" मालती० ५-८। 2. ಸೌರಭ, ವಾಸನೆ, ಪರಿಮಳ. "ककुभिकन्या-वक्त्रान्तर्वासलब्धाधिवासया" माघ० २-२०। 3. ಯಾಗದ ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದೇವತಾಸ್ಥಾಪನೆ. 4. ಧೂಪದಹೊಗೆಯಿಂದ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. "अधिवासः स्यान्निवासे संस्कारे धूपनादिभिः" हेम०।

अधिवासन ಅಧಿವಾಸನ (न०) 1. ಗಂಧಮಾಲ್ಯಾದಿಗಳಿಂದ ವಾಸನೆಕಟ್ಟುವುದು. अधि+वस (निवासे)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯಾಗದ ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ದೇವತಾಸ್ಥಾಪನೆ.

अधिवासित ಅಧಿವಾಸಿತ (वि०) 1. ವಾಸನೆಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+वस (निवासे)+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಯಾಗದ ಹಿಂದಿನ ದಿನದಲ್ಲಿ ಸ್ಥಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ದೇವತೆ). अधि+वस (निवासे)+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अधिवासिन् ಅಧಿವಾಸಿನ್ (वि०) 1. ವಾಸಮಾಡುವ. 2. ವಾಸನೆ ಕೊಡುವ.

अधिवाहन ಅಧಿವಾಹನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೇರಿಸುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. (अव्य०) 3. ವಾಹನವನ್ನು ಕುರಿತು. विभ० अव्ययी०।

अधिविकर्तन ಅಧಿವಿಕರ್ತನ (न०) ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ.

अधिविद्य ಅಧಿವಿದ್ಯ (अव्य०) ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕುರಿತು, ವಿದ್ಯೆಯ ವಿಷಯವಾಗಿ. विद्यामधिकृत्य।

अधिविन्ना ಅಧಿವಿನ್ನಾ (स्त्री०) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಪತ್ನಿ, ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ, ಮೊದಲು ಮದುವೆಯಾದ ಹೆಂಡತಿ. अधि उपरि विन्नं लाभोऽस्याः। (वि०) 2. ಮೊದಲು ಹೊಂದಿದ. "अवृणोदनघा कीर्तिरधिविन्नाप्सरोगणान्" याद० १६-९९।

अधिवेत्तव्या ಅಧಿವೇತ್ತವ್ಯಾ (स्त्री०) ತನ್ನ ಪತಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ಮದುವೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹತೆಯುಳ್ಳವಳು. अधिवेदयितुमर्हा — विद्लृ (लाभे) "तव्यः" (३-१-९६)।

अधिवेत्तृ ಅಧಿವೇತ್ತೃ (पुं०) ಹಿರಿಯಹೆಂಡತಿ ಇರುವಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಮದುವೆಯಾಗುವವನು. अधि+विद्लृ (लाभे) "तृच्" (३-१-१३३)।

अधिवेद ಅಧಿವೇದ (पुं०) 1. ಮತ್ತೊಂದು ಮದುವೆಯಾಗುವಿಕೆ. अधि+ विद्लृ (लाभे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०) 2. ವೇದವನ್ನು ಕುರಿತು, ವೇದದ ವಿಷಯವಾಗಿ. वेदमधिकृत्य।

अधिवेदन ಅಧಿವೇದನ (नं०) ಮತ್ತೊಂದು ಮದುವೆಯಾಗುವಿಕೆ. अधि+विद्लृ (लाभे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधिवेदनीया ಅಧಿವೇದನೀಯಾ (स्त्री०) ತನ್ನ ಪತಿಯು ಮತ್ತೊಂದು ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹಳಾದ ಹೆಂಗಸು. अधि + विद्लृ (लाभे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अधिशयान ಅಧಿಶಯಾನ (वि०) ಮಲಗಿರುವ. अधि+ शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अधिश्रपण ಅಧಿಶ್ರಪಣ (नं०) ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. अधि+श्रा (पाके)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अधिश्रय ಅಧಿಶ್ರಯ (पु०) ಒಲೆಯ ಮೇಲಿಟ್ಟು ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದು. अधि+श्रीञ् (पाके) "अच्" (३-३-५६)।

अधिश्रयण ಅಧಿಶ್ರಯಣ (नं०) 1. ಒಲೆಯಮೇಲೆ (ಅಡಿಗೆಮಾಡಲು) ಇಡುವುದು. अधि उपरि श्रयणं (पाकार्थं) स्थापनम् — अधि+श्रीञ् (पाके) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಡಿಗೆಯ ಮನೆ, ಮಹಾನಸ. अधि+श्रीञ् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अधिश्रयणी ಅಧಿಶ್ರಯಣೀ (स्त्री०) ಒಲೆ. अधि+श्रीञ् (पाके) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अधिश्रयणीय ಅಧಿಶ್ರಯಣೀಯ (वि०) ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಬೇಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ (ಪಾತ್ರೆ ಮೊದಲಾದುದು).

अधिश्रित ಅಧಿಶ್ರಿತ (वि०) ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "विलोचने बिभ्रदधिश्रितश्रिणी स पुण्डरीकाक्ष इति स्फुटोऽभवत्" माघ० १-२४।

अधिश्री ಅಧಿಶ್ರೀ (वि०) 1. ಅಧಿಕ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. 2. ಅಧಿಕವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ. अधिका श्रीर्यस्य। "समादिदेशाधिकृतानधिश्रीः" रघु० ७-२९।

अधिष्ठातृ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ (पु०) 1. ಪ್ರಧಾನ, ನಾಯಕ, ಅಧ್ಯಕ್ಷ. 2. ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕ. अधि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अधिष्ठात्री –ತ್ರೀ.**

अधिष्ठान ಅಧಿಷ್ಠಾನ (नं०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. अधि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಶ್ರಯ. 3. ವಾಸಸ್ಥಾನ. अधि+ष्ठा अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಚಕ್ರ, ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ. अधि+ष्ठा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ನಿಯಂತ್ರಣಶಕ್ತಿ. 6. ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. 7. ರಾಜ್ಯ, ಆಧಿಪತ್ಯ. 8. ಪಟ್ಟಣ. 9. ಪ್ರಭಾವ. 10. ಆಕ್ರಮಣ. "अधिष्ठानं पुरे चक्रे प्रभावेऽध्यासनेऽपि च" मेदि०। 11. (ವೇದಾಂತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಅಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯ, ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯ, ಆರೋಪದ ಅಧಿಕರಣ.

अधिष्ठित ಅಧಿಷ್ಠಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಏರಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "विलोक्य वृद्धोक्षमधिष्ठितं त्वया" कुमा० ५-७०। 2. ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ईश्वराधिष्ठिताः सर्वे स्वं स्वं कार्यं हि कुर्वते"। 3. ವಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "दनुकबन्धाधिष्ठितो दण्डकारण्यभागः" उ० रा० १। 4. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अचिराधिष्ठितराज्यः शत्रुः प्रकृतिष्वरूढमूलत्वात्" माल० १-८। 5. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आर्यारुन्धती वसिष्ठाधिष्ठितेषु रघुकुलकदम्बकेषु" उ० रा० २। 6. ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾರ್ಗ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. "वसिष्ठाधिष्ठिता देव्यो गता राघवमातरः" उ० रा० १-३१।

अधिहरि ಅಧಿಹರಿ (अव्य०) 1. ಹರಿಯ ವಿಷಯವಾಗಿ, ಹರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ. हरिमधिकृत्य। 2. ಹರಿಯಲ್ಲಿ. हरौ — विभ० अव्ययी०।

अधीकार ಅಧೀಕಾರ (पु०) "अधिकार" ಪದದ ಅರ್ಥ. "स्वागतं स्वानधीकारान्" कुमा० २-१८।

अधीत ಅಧೀತ (नं०) 1. ಅಧ್ಯಯನ, ವ್ಯಾಸಂಗ. अधि+इङ् (अध्ययने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+इङ् (अध्ययने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कदम्बमालाभिरधीतलास्यः" याद० २-७८।

अधीति ಅಧೀತಿ (स्त्री०) 1. ಅಧ್ಯಯನ, ವ್ಯಾಸಂಗ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ. अधि + इङ् (अध्ययने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैः" नैष० १-४। 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. अधि+इक् (स्मरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अधीतिन् ಅಧೀತಿನ್ (पु०) ಕಲಿತವನು, ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. अधीतमनेन "इनिः" (५-२-८८)। "अधीतिनो यत्र मम त्रिवेद्याम्" याद० १८-६२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अधीतिनी –ನೀ.** "कृताभिषेकां हुतजातवेदसं त्वगुत्तरासङ्गवतीमधीतिनीम्" कुमा० ५-१६।

अधीन ಅಧೀನ (वि०) ಅಸ್ವತಂತ್ರ, ಆಶ್ರಿತ, ಒಬ್ಬನ ವಶದಲ್ಲಿರುವ. अधिगतः इनः स्वामी अनेन। "निरास्पदं प्रश्नकुतूहलित्वमस्मास्वधीनं किमु निःस्पृहाणाम्" किरा० ३-९। "इक्ष्वाकूणां दुरापेऽर्थे त्वदधीना हि सिद्धयः" रघु० १-७२।

अधीर ಅಧೀರ (वि०) 1. ಭಯವುಳ್ಳ, ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಅಂಜುಪುರಕ, ಹೇಡಿ. धीरो न भवति। 2. ಚಂಚಲ, ಚಪಲಚಿತ್ತವುಳ್ಳ. 3. ಅಸ್ಥಿರ, ಚಂಚಲ. "अशक्नुवन् सोढुमधीरलोचनः" माघ०१-५३। (स्त्री०)–रा–ರಾ. 4. ಮಿಂಚು. 5. ಅಧೀರನಾಯಿಕೆ. **ಇವಳ ಲಕ್ಷಣ:** "प्रियं मध्या दहेद्रोषादधीरा परुषोक्तिभिः" सा० द०।

अधीवास ಅಧೀವಾಸ (पु०) ದೀರ್ಘಕವಚ, ದೇಹವನ್ನು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮರೆಮಾಡುವ ಉದ್ದದ ಕವಚ.

अधीश ಅಧೀಶ (पु०) ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಅಧಿಪತಿ. अधिकः ईशः। "दिशामधीशांश्चतुरो यतस्सुरानपास्य तं रागहृताः सिषेविरे" माघ० १-४४।

अधीश्वर ಅಧೀಶ್ವರ (पु०) ಸಾರ್ವಭೌಮ, ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಅಧಿಪತಿ. अधिकः ईश्वरः।

अधीष्ट ಅಧೀಷ್ಟ (पु०) 1. ಗೌರವಪೂರ್ವಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. अधि+इषु (इच्छायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। अधीष्टः सत्कारपूर्वको व्यापारः सि०कौ० (३-३-१६१)। (वि०) 2. ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+इषु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अधुना ಅಧುನಾ (अव्य०) ಈಗ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. अस्मिन् काले — इदम् स्वार्थे "अधुना" (५-३-१७)। "प्रमदानामधुना विडम्बना" किरा० ४-१२।

अधुनातन ಅಧುನಾತನ (वि०) ಈಗಿನ ಕಾಲದ, ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अधुना भवः "ट्युल्" तुट् च (४-३-२३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–तनी –ತನೀ.**

अधुर ಅಧುರ (वि०) 1. ಭಾರವಿಲ್ಲದ, ಹೊರೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಧನವಿಲ್ಲದ, ಐಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲದ. 3. ನಡುಕವಿಲ್ಲದ. 4. ಧೂಪವಿಲ್ಲದ. नास्ति धूर्भारः वित्तं कम्पः धूपो वा यस्य "अः" (५-४-७४)। "धूर्ना धूपे स्त्री तु कम्पे वित्ते भारे युगाग्रयोः" नानार्थर०।

अधूमक ಅಧೂಮಕ (पु०) ಹೊಗೆಯಿಲ್ಲದ ಬೆಂಕಿ, ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ ಬೆಂಕಿ. नास्ति धूमो यत्र "कप्" (५-४-१५४)।

अधृत ಅಧೃತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. न धृतः [सर्वेषां धारकत्वेन न केनापि धृतः] "अधृतः स्वधृतः स्वास्थ्यः" वि०स०। (वि०) 2. ಧರಿಸಲ್ಪಡದ.

अधृति ಅಧೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಬಿಗಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಧೈರ್ಯ. न धृतिः। (वि०) 4. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಹೇಡಿ. न धृतिर्यस्य।

अधृष्ट ಅಧೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವದ, ಲಜ್ಜೆಯುಳ್ಳ. न धृष्टः। 2. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಭಯಸ್ವಭಾವದ. 3. ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಎದುರಿಸಲ್ಪಡದ.

अधृष्य ಅಧೃಷ್ಯ (वि०) 1. ಅಜೇಯ, ಜಯಿಸಲಾಗದ, ಎದುರಿಸಲಾಗದ. न धृष्यः। "अधृष्यश्चाभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवार्णवः" रघु० १-१६। 2. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಭಯಸ್ವಭಾವದ. 3. ಲಜ್ಜೆಯುಳ್ಳ, ನಾಚಿಕೆಯುಳ್ಳ.

अधेनु ಅಧೇನು (स्त्री०) ಹಾಲು ಕರೆಯದ ಹಸು. धीयते — धेट् (पाने) "नुः" (उ० ३-३४)। न० त०।

अधैर्य ಅಧೈರ್ಯ (न०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. (वि०) 2. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति धैर्यं यस्य।

अधोऽक्ष ಅಧೋಽಕ್ಷ (वि०) 1. ಗಾಡಿಯ ಕೆಳಗಿರುವ. (अव्य०) 2. ಗಾಡಿಯ ಕೆಳಗೆ.

अधोऽक्षज ಅಧೋಽಕ್ಷಜ (पु०) ವಿಷ್ಣು. अधः कृतम् अक्षजमैन्द्रयिकं ज्ञानं येन, अक्षात् इन्द्रियात् जायते अक्षजमिन्द्रियजन्यं ज्ञानं अधः अक्षजं येनेति वा। "निशम्य ताः शेषगवीरभिधातुमधोक्षजः" माघ० २-६८।

अधोगति ಅಧೋಗತಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು, ಇಳಿಕೆ, ಕ್ಷೀಣಗತಿ. 2. ಇಳಿಜಾರು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. 3. ನರಕ ಪ್ರಾಪ್ತಿ.

अधोगामिन् ಅಧೋಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ನರಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. अधः गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अधोगामिनी –ಗಾಮಿನೀ.**

अधोजानु ಅಧೋಜಾನು (नं०) 1. ಮಂಡಿಯ ಕೆಳ ಭಾಗ. (अव्य०) 2. ಮಂಡಿಯ ಕೆಳಗೆ.

अधोजिह्विका ಅಧೋಜಿಹ್ವಿಕಾ (स्त्री०) ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. अल्पा जिह्वा "कन्" (५-३-८५)। अधः जिह्विका।

अधोदारु ಅಧೋದಾರು (नं०) ನಿಲುವಿನ ಕೆಳಭಾಗದ ಮರ.

अधोदृष्टि ಅಧೋದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಳನೋಟ. (वि०) 2. ಕೆಳನೋಟವುಳ್ಳ. 3. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಮೂಗಿನ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. अधः दृष्टिर्यस्य।

अधोभक्त ಅಧೋಭಕ್ತ (नं०) ಊಟವಾದಮೇಲೆ ಕುಡಿಯುವ ನೀರು. अधः भक्तं यस्मात्।

अधोभाग ಅಧೋಭಾಗ (पुं०) 1. ದೇಹದ ಕೆಳಭಾಗ. 2. ಕೆಳಭಾಗ.

अधोभुवन ಅಧೋಭುವನ (नं०) ಪಾತಾಳಲೋಕ. अधश्च तद्भुवनं च।

अधोमुख ಅಧೋಮುಖ (नं०) 1. (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರ; ಮೂಲ, ಆಶ್ಲೇಷ, ಕೃತ್ತಿಕೆ, ವಿಶಾಖೆ, ಭರಣಿ, ಮಖೆ, ಪೂರ್ವ ಫಲ್ಗುನಿ, ಪೂರ್ವಾಷಾಢ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಕೆಳಮುಖವುಳ್ಳವುಗಳು. (वि०) 2. ಕೆಳ ಮುಖವಾದ. 3. ಬಗ್ಗಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ. अधः मुखं यस्य। "अधोमुखैरूर्ध्वमुखैश्च पत्रिभिः" रघु० ३-५७। 4. ತಲೆಕೆಳಗಾದ. स्त्रियाम् **अधोमुखा – ಮುಖಾ – मुखी – ಮುಖೀ.** 5. ಬೆಂಡೆಗಿಡ.

अधोलोक ಅಧೋಲೋಕ (पुं०) ಪಾತಾಳಲೋಕ.

अधोवायु ಅಧೋವಾಯು (पुं०) ಅಪಾನವಾಯು, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಸಂಚರಿಸುವ ವಾಯು. अधोगामी वायुः।

अध्यक्ष ಅಧ್ಯಕ್ಷ (पुं०) 1. ಸಭಾನಾಯಕ, ಅಗ್ರಾಸನಾಧಿಪತಿ. 2. ಅಧಿಪತಿ, ಒಡೆಯ, ಪ್ರಭು. "यदध्यक्षेण जगतां वयमारोपितास्त्वया" कुमा० ६-१७। 3. ಮುಖ್ಯಾಧಿಕಾರಿ, ಇಲಾಖೆಯ ಮೊಕ್ತೇಸರ. अधिगतोऽक्षं व्यवहारम्। (नं०) 4. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ. अधिगतमक्षमिन्द्रियम्। (वि०) 5. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ ಗೋಚರವಾದ. 6. ವ್ಯಾಪಕ, ಎಲ್ಲದರಲ್ಲಿಯೂ ಹರಡಿರುವ. अधि उपरि अक्षणोति व्याप्नोति – अक्षू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अध्यक्षर ಅಧ್ಯಕ್ಷರ (अव्य०) ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಕುರಿತು, ಅಕ್ಷರಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ. अक्षरेषु अध्यक्षरम् विभ० अव्ययी० (२-१-६)।

अध्यग्नि ಅಧ್ಯಗ್ನಿ (नं०) 1. ವಿವಾಹಸಮಯದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯ ಮುಂದೆ ಹೆಂಗಸರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ, ಸ್ತ್ರೀಧನ, ಆರು ವಿಧ ಸ್ತ್ರೀಧನಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अध्यग्न्यध्यावाहनिकं दत्तं च प्रीतिकर्मणि। भ्रातृमातृपितृप्राप्तं षड्विधं स्त्रीधनं स्मृतम्" मनु० ९-१९४। (अव्य०) 2. ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ. 3. ಅಗ್ನಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. अग्नौ अग्नेः समीपे वा। विभ० सामीप्ये वा अव्ययी०।

अध्यधिक्षेप ಅಧ್ಯಧಿಕ್ಷೇಪ (पुं०) 1. ಅಧಿಕವಾದ ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ಹೆಚ್ಚು ದೋಷಾರೋಪಣೆ. 2. ಹೆಚ್ಚು ತಿರಸ್ಕಾರ.

अध्यधीन ಅಧ್ಯಧೀನ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಪರಾಧೀನನಾದ, ಚಾಕರ, ಗುಲಾಮ. अधिकमधीनः।

अध्यय ಅಧ್ಯಯ (पुं०) 1. ಅಧ್ಯಯನ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಶಿಕ್ಷಣ. 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. अधि+इङ् (अध्ययने) इक् (स्मरणे) वा भावे "अच्" (३-३-५६)।

अध्ययन ಅಧ್ಯಯನ (नं०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ, ಕಲಿಯುವಿಕೆ, ಶಿಕ್ಷಣ, ವೇದಾಭ್ಯಾಸ. अधि+इङ् (अध्ययने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यद्वेदाध्ययनं तथोपनिषदां सांख्यस्य योगस्य च" मालती० १-१०।

अध्यर्ध ಅಧ್ಯರ್ಧ (वि०) ಅರ್ಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅರ್ಧಭಾಗದೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. अधिकमर्धं यस्य। "एकाधिकं हरेज्ज्येष्ठः पुत्रोऽध्यर्धं ततोऽनुजः" मनु० ९-११७।

अध्यवसान ಅಧ್ಯವಸಾನ (नं०) 1. ನಿರ್ಧಾರ, ಅವಧಾರಣ, ನಿಶ್ಚಯ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ. अधि+अव+षो (अन्तकर्मणि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अध्यवसाय ಅಧ್ಯವಸಾಯ (पुं०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ಅವಧಾರಣ, ನಿರ್ಣಯ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಉತ್ಸಾಹ, ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ. अधि+अव+षो (अन्तकर्मणि) "घञ्" (३-३-१८)।

अध्यवसायिन् ಅಧ್ಯವಸಾಯಿನ್ (वि०) 1. ದೃಢಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ನಿಶ್ಚಯವುಳ್ಳ. 2. ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ. 3. ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ. अध्यवसायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अध्यवसित ಅಧ್ಯವಸಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+अव+षो (अन्तकर्मणि) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अध्यवहनन ಅಧ್ಯವಹನನ (न०) ಕುಟ್ಟಿದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಕುಟ್ಟುವುದು. अधि उपरि अवहननम्।

अध्यशन ಅಧ್ಯಶನ (न०) ಅಧಿಕ ಭೋಜನ, ಮಿತಿ ಮೀರಿದ ಊಟ. अधिकमशनम्। [ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಮತ್ತೆ ಊಟಮಾಡುವುದು.] "साजीर्णे भुज्यते यत्तु तदध्यशनमुच्यते" सुश्रु०।

अध्यस्त ಅಧ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ಅನ್ಯಾಯವಾಗಿ ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। शुक्तौ रजतमध्यस्तम्।

अध्यात्म ಅಧ್ಯಾತ್ಮ (अव्य०) 1. ಆತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು, ಆತ್ಮನ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ. 2. ದೇಹವನ್ನು ಕುರಿತು, ದೇಹದ ಸಂಬಂಧವಾಗಿ. 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು, ಪರಬ್ರಹ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. आत्मानमधिकृत्य।

अध्यात्मज्ञान ಅಧ್ಯಾತ್ಮಜ್ಞಾನ (न०) ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ.

अध्यात्मविद्या ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪಪ್ರತಿಪಾದಕ ಉಪನಿಷತ್ತು. आत्मानं ब्रह्म अधिकृत्य विद्या। "त्रयी विग्रहवत्येव सममध्यात्मविद्यया" माल० १-१४।

अध्यात्मदृश् ಅಧ್ಯಾತ್ಮದೃಶ್ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. अध्यात्मं दृक्। "गृहीतमध्यात्मदृशा कथंचन" माघ० १-३३। (वि०) 2. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. अध्यात्मं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" (३-२-१७८)।

अध्यात्मयोग ಅಧ್ಯಾತ್ಮಯೋಗ (पु०) ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಡುವುದು, ಬಾಹ್ಯ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಡದೆ ಮಾಡುವ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ. आत्मानमधिकृत्य योगः। "अध्यात्मयोगाधिगमेन देवं मत्वा धीरो हर्षशोकौ जहाति"।

अध्यात्मशास्त्र ಅಧ್ಯಾತ್ಮಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. अध्यात्मप्रतिपादकं शास्त्रम्।

अध्यापक ಅಧ್ಯಾಪಕ (पु०) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವವನು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. 2. ಗುರು, ಉಪದೇಶಕ. अध्यापयति — अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अध्यापन ಅಧ್ಯಾಪನ (न०) ಶಿಕ್ಷಣ, ಉಪದೇಶ. अधि+इङ् (अध्ययने)+ णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "अध्यापनं च त्रिविधं धर्मार्थमृक्थकारणम्। शुश्रूषाकारणं चेति त्रिविधं परिकीर्तितम्" हारीत०। ಉಪದೇಶವು ಧರ್ಮಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಅರ್ಥಕ್ಕಾಗಿಯೂ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿಯೂ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ನಡೆಯತಕ್ಕದ್ದು. ಧರ್ಮಾರ್ಥಗಳಾಗಲೀ ಶುಶ್ರೂಷೆಯಾಗಲೀ ಇಲ್ಲದವನಿಗೆ ವಿದ್ಯಾದಾನ ಮಾಡಕೂಡದು. ಮತ್ತು ಅಧರ್ಮದಿಂದ ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವುದೂ ಅಧರ್ಮದಿಂದ (ಮರ್ಯಾದೆ ಮೀರಿ) ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವುದೂ ಮನಃಕಾಲುಷ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಅಂತಹ ಉಪದೇಶವು ಕೂಡದು. "योऽधर्मेणाह यश्चाधर्मेण पृच्छति। तयोरन्यतरः प्रैति विद्वेषं वाधिगच्छति" हारीत०।

अध्यापित ಅಧ್ಯಾಪಿತ (वि०) ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+इङ् (अध्ययने)+ णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अध्यापितस्योशनसापि नीतिम्" कुमा० ३-६।

अध्याप्य ಅಧ್ಯಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಕಲಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಪಾಠಹೇಳಲು ಅರ್ಹನಾದ (ಶಿಷ್ಯ). अध्यापयितुमर्हः— अधि+इङ् (अध्ययने)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ಉಪದೇಶಮಾಡಿ, ಕಲಿಸಿ. अधि+इङ्+ णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)। 3. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. अधि+आप्लृ (व्याप्तौ) "ल्यप्" (७-१-३७)।

अध्याय ಅಧ್ಯಾಯ (पु०) 1. ಅಧ್ಯಯನ, ವ್ಯಾಸಂಗ. अधि+इङ् (अध्ययने) "घञ्" (३-३-२१)। 2. ಗ್ರಂಥಗಳಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಪ್ರಕರಣಗಳನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಭಾಗ.

अध्यारूढ ಅಧ್ಯಾರೂಢ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿದ, ಹತ್ತಿದ. 2. ಆಕ್ರಮಿಸಿದ. 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಮೇಲಾದ. अधि+आ+रुह (बीजजन्मादौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+आ+रुह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अतोऽध्यारूढानां पदमसुजनद्वेषजननम्" मुद्रा० ५-१२।

अध्यारोप ಅಧ್ಯಾರೋಪ (पु०) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಜ್ಞಾನ. [ರಜ್ಜು (ಹಗ್ಗ) ವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದ

ಬುದ್ಧಿಯಂತೆ.] अधि+आ+रुह (बीजजन्मादौ)+णिच् "घञ्" (३-३-१९)।

अध्यारोपण ಅಧ್ಯಾರೋಪಣ (नं०) 1. ಅಧಿಕಪಡಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. अधि+आ+रुह (बीजजन्मादौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। ह्रस्व "पः" (७-३-४३)।

अध्यावाहनिक ಅಧ್ಯಾವಾಹನಿಕ (नं०) ಸ್ತ್ರೀಧನ, ಪತಿಗೃಹಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುವಾಗ ತಂದೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹೆಂಗಸಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ. अध्यावाहने पितृगृहात् भर्तृगृहागमनकाले लब्धं धनम्। अधि+आ+वह (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ठञ्" (४-३-११)। "यत्पुनर्लभते नारी नीयमाना हि पैतृकात्। अध्यावाहनिकं नाम स्त्रीधनं परिकीर्तितम्" कात्या०।

अध्यास ಅಧ್ಯಾಸ (पुं०) ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ಭ್ರಾಂತಿ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಇಲ್ಲದೇ ಇರತಕ್ಕ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇದ್ದಹಾಗೆ ತೋರುವುದು. अधि+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। [ಸರ್ಪವಲ್ಲದ ರಜ್ಜುವಿನಲ್ಲಿ ಸರ್ಪದ ಭ್ರಾಂತಿಯಂತೆ ಜಗತ್ತಿನ ಸ್ವರೂಪವಲ್ಲದ ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಆರೋಪವು ಅಧ್ಯಾಸವೆನಿಸುವುದು.]

अध्यासन ಅಧ್ಯಾಸನ (नं०) 1. ವಾಸಸ್ಥಾನ. अधि+आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११७)। (अव्य०) 2. ಆಸನದಲ್ಲಿ, ಪೀಠದಲ್ಲಿ. आसने विभ० अव्ययी० (२-१-६)।

अध्यासित ಅಧ್ಯಾಸಿತ (नं०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. अधि+आस (उपवेशने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "धेन्वा तदध्यासितकातराक्ष्या" रघु० २–५२। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अधि+आस "क्तः" (३-२-१०२)। "अध्यासिता योगिभिरस्य नित्यम्" याद० १८-८।

अध्याहार ಅಧ್ಯಾಹಾರ (पुं०) 1. ಊಹೆ. 2. ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ ಸಾಲದಿರುವ ಪದ ಅಥವಾ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. अध्याह्रियते अधि+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अध्यूढ ಅಧ್ಯೂಢ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಐಶ್ವರ್ಯವುಳ್ಳ, ಸಮೃದ್ಧ, ಧನಾಢ್ಯನಾದ. अधि उपरि ऊढः।

अध्यूढा ಅಧ್ಯೂಢಾ (स्त्री०) ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿ, ಅನೇಕ ಪತ್ನಿಯರುಳ್ಳವನ ದೊಡ್ಡ ಹೆಂಡತಿ. अधि उपरि ऊढमुद्वहनमस्याः।

अध्यूध्नी ಅಧ್ಯೂಧ್ನೀ (स्त्री०) ತುಂಬಿದಕೆಚ್ಚಲುಳ್ಳ ಹಸು. अधिकमूधो यस्याः—ऊधस् "अनङ्" (५-४-१३)। "ङीष्" (४-१-२५)।

अध्येतव्य ಅಧ್ಯೇತವ್ಯ (वि०) 1. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಓದಬೇಕಾದ. अधि+इङ् (अध्ययने) "तव्यः" (३-१-९६)।

अध्येषणा ಅಧ್ಯೇಷಣಾ (स्त्री०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪನೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಆಚಾರ್ಯರನ್ನು ಗೌರವದಿಂದ ಬೇಡುವುದು. अधि+इष (आभीक्ष्ण्ये) "युच्" (वा० ३-३-१०७)। ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ अध्येषणं ಎಂದು ನಪುಂಸಕಲಿಂಗದಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು. 2. ಅಧಿಕವಾದ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಹೆಚ್ಚು ಬೇಡಿಕೆ.

अध्रि ಅಧ್ರಿ (वि०) ತಡೆಯಲಾಗದ, ಎದುರಿಸಲಾಗದ, ಅಜೇಯವಾದ.

अध्रिगू ಅಧ್ರಿಗೂ (वि०) ಎದುರಿಸಲಾಗದ ಸಂಚಾರವುಳ್ಳ.

अध्रुव ಅಧ್ರುವ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ಚಲಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ. 3. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ, ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾದ. न ध्रुवम्। "यो ध्रुवाणि परित्यज्य अध्रुवाणि निषेवते। ध्रुवाणि तस्य नश्यन्ति अध्रुवं नष्टमेव हि" हितो०। ನಿಶ್ಚಿತವಾದ (ಕರಗತವಾದ) ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸಂದೇಹಾಸ್ಪದವಾದ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನಕ್ಕಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸುವವನು (ಆಸೆಪಡುವವನು) ಕರಗತವಾದ ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನೂ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವನು.

अध्रुष ಅಧ್ರುಷ (पुं०) ಒಂದು ವಿಧ ಗಂಟಲು ರೋಗ, ರಕ್ತವು ಕೆಡುವುದರಿಂದ ಬರುವ ಊದಲು.

अध्वग ಅಧ್ವಗ (पुं०) 1. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. अध्वानं गच्छति गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)। "सन्तानकतरुच्छायासुप्तविद्याधराध्वगम्" कुमा० ६-४६। 2. ಒಷ್ಟ್ರ, ಒಂಟೆ. "लम्बौष्ठाध्वगवासन्तकुलनाशमधुद्विपाः" त्रिकाण्ड०। 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಹೇಸರಗತ್ತೆ. (स्त्री०)–गा–ಗಾ. 5. ಗಂಗಾನದಿ.

अध्वगत् ಅಧ್ವಗತ್ (पुं०) ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಪಥಿಕ. अध्वानं गच्छति गम्लृ (गतौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

अध्वन् ಅಧ್ವನ್ (पुं०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. अत्ति बलं (पथिकानाम्) — अद (भक्षणे) "कनिप्" "ध" च (उ० ४-११५)। "अपि लङ्घितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः" रघु० १-४७। 2. ಆಕಾಶ, ವಾಯು ಮಂಡಲ. 3. ಕಾಲ [ಕಾಲವು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು]. "अध्वा कालवर्त्मनोः" हेम०। 4. ಪ್ರಯಾಣ. "अध्वसु त्रिषु विसृष्टमैथिलः" रघु० ११-५७।

अध्वनीन ಅಧ್ವನೀನ (वि०) 1. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. अध्वानमलं गच्छति "खः" (५-२-१६)। 2. ದಾರಿ ನಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥ.

अध्वन्य ಅಧ್ವನ್ಯ (वि०) 1. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. 2. ದಾರಿ ನಡೆಯಲು ಸಮರ್ಥ. अध्वानमलं गच्छति "यत्" (५-२-१६)।

अध्वपति ಅಧ್ವಪತಿ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. अध्वनि पतिः। [ರಾತ್ರಿಯ ವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣವು ನಿಷಿದ್ಧ. ಹಗಲು ಮಾತ್ರ ಜನರು ಪ್ರಯಾಣ ಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನು ಪಥಿಕರ ರಕ್ಷಕನಾಗಿರುವನು.] (वि०) 2. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಪಾಡುವ.

अध्वर ಅಧ್ವರ (पुं०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. अध्वानं राति — रा (आदाने) "कः" (३-२-३)। "तमध्वरे विश्वजिति क्षितीशं निःशेषविश्राणितकोशजातम्" रघु० ५-१। 2. ಅಷ್ಟವಸುಗಳ ಪೈಕಿ ಎರಡನೆಯ ವಸು.

अध्वरमीमांसा ಅಧ್ವರಮೀಮಾಂಸಾ (स्त्री०) ಯಾಗದ ವಿಧಾನವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಮೀಮಾಂಸಾಶಾಸ್ತ್ರ.

अध्वर्यु ಅಧ್ವರ್ಯು (पुं०) ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದ ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಮವನ್ನು ಮಾಡುವ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. अध्वरमिच्छति "क्यच्" (३-१-८)। "उः" (३-२-१७०)।

अध्वशल्य ಅಧ್ವಶಲ್ಯ (पुं०) ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ, ಮುಳ್ಳುತ್ತರಣೆ. अध्वनि शल्यमिव [ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಹೋಗುವಾಗ ಇದರ ಮುಳ್ಳು ಬಟ್ಟೆಗೆ ಅಂಟಿಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

अध्वाति ಅಧ್ವಾತಿ (वि०) ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು. अध्वानमतति — अत (सातत्यगमने) "इण्" (उ० ४-१७०)।

अध्वायन ಅಧ್ವಾಯನ (नं०) ಯಾತ್ರೆ, ಪ್ರಯಾಣ. अध्वनि अयनं गतिः।

अन ಅನ (पुं०) ಪ್ರಾಣವಾಯು, ಶ್ವಾಸ, ಉಸಿರು. अनिति — अन (प्राणने) "अच्" (३-१-१३४)।

अनक ಅನಕ (वि०) ನೀಚ, ಅಧಮ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯವನು.

अनक्ष ಅನಕ್ಷ (वि०) 1. (ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ) ಇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಚಕ್ರವಿಲ್ಲದ. नास्ति अक्षं नेत्रादिकमिन्द्रियं चक्रं वा यस्य। 3. ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು, ಕುರುಡ. नास्ति अक्षि यस्य "षच्" (५-४-११३)।

अनक्षर ಅನಕ್ಷರ (नं०) 1. ನಿಂದಾವಚನ, ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ಬೈಗಳು. अप्रशस्तान्यक्षराणि यत्र। (वि०) 2. ಅಕ್ಷರವಿಲ್ಲದ, ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಮೂರ್ಖ. 3. ಮಾತಾಡಲಾರದವನು, ಮೂಗ. न सन्त्यक्षराणि यस्य। (क्रि० वि०) 4. ಮೌನವಾಗಿ, ಮಾತಿಲ್ಲದೆ. "अनक्षरव्यञ्जितदौहृदेन" रघु० १४-२६।

अनक्षि ಅನಕ್ಷಿ (नं०) ಅಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಣ್ಣು, ನೋಟದ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ ಕಣ್ಣು. अप्रशस्तमक्षि।

अनगार ಅನಗಾರ (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಯತಿ. (वि०) 2. ಮನೆಯಿಲ್ಲದವನು. नास्त्यगारं यस्य।

अनग्नि ಅನಗ್ನಿ (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಯತಿ. 2. ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ (ಔಪಾಸನಾದಿಗಳು) ವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳದ ಗೃಹಸ್ಥ. नास्ति अग्निः श्रौतः स्मार्तो वा यस्य। "अनग्निरनिकेतः स्यान्मुनिर्मूलफलाशनः" मनु० ६-२५। 3. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. 4. ವಿಧುರ, ವೈದಿಕಾಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದವನು. 5. ಅಧಾರ್ಮಿಕ. 6. ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಯಾಗ. (वि०) 7. ಜಠರಾಗ್ನಿಯಿಲ್ಲದ, ಅಜೀರ್ಣರೋಗವುಳ್ಳ.

अनग्निदग्ध ಅನಗ್ನಿದಗ್ಧ (वि०) ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಬೆಂಕಿಯಿಂದ ಸುಡಲ್ಪಡದ.

अनघ ಅನಘ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अनघो विजयो जेता" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ಬಿಳಿ ಸಾಸುವೆ. (वि०) 4. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. नास्ति अघं यस्य। "अथागमानामनघेन भूम्ना" याद० २-१। 5. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ, ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. "अनघस्वागतस्मितम्" याद० १-७५। "अनघस्थितिमन्तिमामवस्थाम्" याद० १५-१३१। 6. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "अवैमि चैनामनघेति किन्तु" रघु० १४-४०। 7. ಸುರಕ್ಷಿತವಾದ, ಯಾವ ತೊಂದರೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. "कच्चिन्मृगीणामनघा प्रसूतिः" रघु० ५-७।

8. ಶುದ್ಧವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ಕಲ್ಮಷವಿಲ್ಲದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "धर्मस्य स्थितिमनघां विधातुकामः" याद० १-१००।

अनङ्ग ಅನಂಗ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ. नास्ति अङ्गमाकारो यस्य। "तां वीक्ष्य लीलाचतुरामनङ्गः" कुमा० १-४७। (न०) 2. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 3. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. "अनङ्गो मदनेऽनङ्गमाकाशमनसोरपि" मेदि०।

अनङ्गक्रीडा ಅನಂಗಕ್ರೀಡಾ (स्त्री०) 1. ಸುರತ, ಕಾಮಲೀಲೆ. अनङ्गेन क्रीडा। 2. ಒಂದು ವೃತ್ತ.

अनङ्गद ಅನಂಗದ (वि०) 1. ಅಂಗದವಿಲ್ಲದ, ತೋಳಿನ ಆಭರಣವಿಲ್ಲದ. 2. ಕಾಮವಿಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "दर्शने दौहृदार्तौ च द्वयोरासीदनङ्गदा" चं० भा०।

अनङ्गलेख ಅನಂಗಲೇಖ (पुं०) ಪ್ರೇಮಪತ್ರ, ಕಾಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಕಾಗದ. अनङ्गव्यञ्जको लेखः। "अनङ्गलेखक्रिययोपयोगम्" कुमा० १-७।

अनङ्गशत्रु ಅನಂಗಶತ್ರು (पुं०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ.

अनच्छ ಅನಚ್ಛ (वि०) 1. ಕೊಳೆಯಾದ. 2. ತಿಳಿಯಲ್ಲದ, ನಿರ್ಮಲವಲ್ಲದ. न अच्छः।

अनञ्जन ಅನಂಜನ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. नास्ति अञ्जनं दोषो यस्य। (न०) 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 3. ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ವಾಯುಮಂಡಲ. (वि०) 4. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಸಂಪರ್ಕವಿಲ್ಲದ. 5. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. 6. ಅಂಜನವಿಲ್ಲದ, ಕಾಡಿಗೆ (ಕಣ್ಣುಕಪ್ಪು) ಯಿಲ್ಲದ. "नेत्रे दूरमनञ्जने पुलकिता तन्वीतवेयं तनुः" अमरु०।

अनडुज्जिह्वा ಅನಡುಜ್ಜಿಹ್ವಾ (स्त्री०) ಬೆಂಡೆಗಿಡ. अनडुहो जिह्वेव।

अनडुह् ಅನಡುಹ್ (पुं०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. 2. ವೃಷಭರಾಶಿ. अनः शकटं वहति। निपा०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४१)। **अनडुही –ಡುಹೀ –अनड्वाही –ಡ್ವಾಹೀ.** ಆಕಳು, ಹಸು.

अनणु ಅನಣು (पुं०) 1. ದಪ್ಪಧಾನ್ಯ (ಕಡಲೆ, ಬಟಾಣಿ ಮೊದಲಾದುವು). (वि०) 2. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ.

अनतिक्रमणीय ಅನತಿಕ್ರಮಣೀಯ (वि०) ಮೀರಲಾಗದ, ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲಾಗದ. "अनतिक्रमणीयात्ते शासनात्सुरनायक" कुमा० १०-६।

अनतिचिर ಅನತಿಚಿರ (वि०) ಬಹಳಕಾಲದ್ದಲ್ಲದ, ತತ್ಕಾಲದ. "अनतिचिरोज्झितस्य जलदेन" माघ० ४-४१।

अनतिरिक्त ಅನತಿರಿಕ್ತ (वि०) ಅಧಿಕವಲ್ಲದ, ಬೇರೆಯಲ್ಲದ. न अतिरिक्तम्।

अनतिलङ्घन ಅನತಿಲಂಘನ (न०) ಮೀರದಿರುವುದು, ದಾಟದಿರುವುದು.

अनतिलङ्घनीय ಅನತಿಲಂಘನೀಯ (वि०) 1. ದಾಟಲರ್ಹವಲ್ಲದ, ಮೀರಲರ್ಹವಲ್ಲದ. अतिलङ्घितुमर्हं न भवति -- अति+लघि (गतौ) "अनीयर्" (३-३-१६९)। 2. ದಾಟಲ್ಪಡದ, ಮೀರಲ್ಪಡದ. न अतिलङ्घ्यते — लघि "अनीयर्" (३-१-९६)।

अनतिविलम्बिता ಅನತಿವಿಲಂಬಿತಾ (स्त्री०) 1. ಸಾವಕಾಶವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 2. ಮೂವತ್ತೈದು ವಾಗ್ಗುಣಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಧ.

अनद्धा ಅನದ್ಧಾ (अव्य०) ಅನಿಶ್ಚಯ.

अनद्धापुरुष ಅನದ್ಧಾಪುರುಷ (पुं०) 1. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ, ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಪುರುಷ. 2. ದೇವ ಮತ್ತು ಪಿತೃಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದವನು. न अद्धा पुरुषः।

अनद्य ಅನದ್ಯ (पुं०) 1. ಬಿಳಿಸಾಸುವೆ. (वि०) 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न अद्यः।

अनद्यतन ಅನದ್ಯತನ (पुं०) 1. ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಭೂತ ಮತ್ತು ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ. न अद्यतनः। [ಹಿಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ರಾತ್ರಿಯ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಿಂದ ಕೂಡಿದ (ದಿವಸವು) ಮಧ್ಯಕಾಲವು ಅದ್ಯತನ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಿನ್ನ ಕಾಲವು ಅನದ್ಯತನ.] (वि०) 2. ಈಗಿನದಲ್ಲದ, ಹಿಂದಿನ ಅಥವಾ ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ.

अनधिकार ಅನಧಿಕಾರ (पुं०) ಹಕ್ಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬಾಧ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनधिकारचर्चा ಅನಧಿಕಾರಚರ್ಚಾ (स्त्री०) ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಚರ್ಚೆ, ತನಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ (ಮತ್ತೊಬ್ಬರ) ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಚರ್ಚಿಸುವುದು.

अनधिकृत ಅನಧಿಕೃತ (वि०) ಅಧಿಕಾರ ಹೊಂದದ, ಹಕ್ಕುಪಡೆಯದ. न अधिकृतः।

अनधिगत ಅನಧಿಗತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ. 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न अधिगतः।

अनधीन ಅನಧೀನ (वि०) ಸ್ವತಂತ್ರ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಲ್ಲದವನು. न अधीनः।

अनधीनक ಅನಧೀನಕ (पुं०) ಒಬ್ಬರಿಗೂ ಅಧೀನನಲ್ಲದೆ ತನ್ನ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಸ್ವತಂತ್ರನಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ

ಬಡಗಿ. न अधीनः स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। "कौटतक्षोऽनधीनकः" अम०।

अनध्यक्ष ಅನಧ್ಯಕ್ಷ (वि०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಲ್ಲದ, ಅಗೋಚರವಾದ. 2. ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಿಲ್ಲದ.

अनध्ययन ಅನಧ್ಯಯನ (न०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ವಿರಾಮ, ವ್ಯಾಸಂಗದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ.

अनध्याय ಅನಧ್ಯಾಯ (पु०) 1. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದ ವಿರಾಮ, ವ್ಯಾಸಂಗದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ. न अध्यायोऽध्ययनम्। 2. ಅಧ್ಯಯನದ ವಿರಾಮಕಾಲ, ವ್ಯಾಸಂಗದ ಬಿಡುಗಾಲ. न अधीयते अस्मिन् काले — अधि+इङ् (अध्ययने) अधि० "घञ्" (३-३-१२२)।

अनन ಅನನ (न०) ಜೀವನ, ಉಸಿರಾಡುವಿಕೆ, ಜೀವಿಸಿರುವುದು. अन (प्राणने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अननुगत ಅನನುಗತ (वि०) 1. ಅಸಾಧಾರಣ(ಧರ್ಮ), ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ(ವಿಶೇಷಧರ್ಮ). न अनुगतः। 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸದ, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗದಿರುವ. 3. ಅಧೀನನಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ.

अननुगम ಅನನುಗಮ (पु०) (ಸಮಾನತೆಯನ್ನು ತೋರಿಸುವ) ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮದ ಅಭಾವ. न अनुगमः।

अननुभावुक ಅನನುಭಾವುಕ (वि०) ಗ್ರಹಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಶಕ್ತ. न+अनु+भू (सत्तायाम्) "उकञ्" (३-२-१५४)।

अननुभावुकता ಅನನುಭಾವುಕತಾ (स्त्री०) ಗ್ರಹಣಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಧಾರಣಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अननुभावुक "तल्" (५-१-११९)।

अनन्त ಅನಂತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. नास्ति अन्तो गुणानां यस्य। "अनन्तगर्भामवलोक्य देवीम्" याद० २-३६। [ಸಿದ್ಧರು, ಗಂಧರ್ವರು, ಅಪ್ಸರಸ್ಸು ಮೊದಲಾಗಿ ಯಾರೂ ಪರಮಾತ್ಮನ ಗುಣಗಳ ಎಲ್ಲೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯಲಾಗದಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] 2. ಆದಿಶೇಷ, ಸರ್ಪರಾಜ. 3. ಬಲರಾಮ [ಆದಿಶೇಷನ ಅವತಾರ]. 4. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 5. ಲಕ್ಕೀಗಿಡ. (न०) 6. ಆಕಾಶ. 7. ಪರಬ್ರಹ್ಮ [ಕಾಲದೇಶವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದಶೂನ್ಯ]. "सत्यं ज्ञानमनन्तं ब्रह्म" तै० उ० २-१। (वि०) 8. ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ, ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ. "अनन्तेनाप्यनेहमा" याद० १६-११४। 9. ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಇಯತ್ತಾರಹಿತವಾದ. "अनन्ता वाङ्मयस्याहो गेयस्येव विचित्रता" माघ० २-७२। 10. ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ. "अनन्तरत्नप्रभवस्य यस्य हिमं न सौभाग्यविलोपि जातम्" कुमा० १-३।

अनन्तचतुर्दशी ಅನಂತಚತುರ್ದಶೀ (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ದಶಿ. अनन्तस्य चतुर्दशी। [ವಿಷ್ಣುವಿನ ವಿಶೇಷ ಪೂಜೆಯ ದಿವಸ.]

अनन्तजित् ಅನಂತಜಿತ್ (पु०) ವಿಷ್ಣು. अनन्तानि भूतानि जितवान्। "सहस्रजिदनन्तजित्" वि० स०।

अनन्ततृतीया ಅನಂತತೃತೀಯಾ (स्त्री०) ಭಾದ್ರಪದ, ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮತ್ತು ವೈಶಾಖ ಮಾಸದ ಶುಕ್ಲ (ಪಕ್ಷದ) ತದಿಗೆ. "नभस्ये वाथ वैशाखे मार्गशीर्षेऽथवा पुनः। शुक्लपक्षतृतीयायां....। उक्तानन्ततृतीयैषा सुतानन्दफलप्रदा" पद्मपु०।

अनन्तदृष्टि ಅನಂತದೃಷ್ಟಿ (पु०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अनन्ता दृष्टयो यस्य।

अनन्तदेव ಅನಂತದೇವ (पु०) ಶೇಷಶಾಯಿಯಾದ ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. अनन्ते दीव्यति—दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अनन्तमूल ಅನಂತಮೂಲ (पु०) ಅನಂತನಗೊಂಡೆ ಗಿಡ. अनन्तानि मूलानि यस्य।

अनन्तर ಅನಂತರ (पु०) 1. ಹಿಂದಿನ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದೇಶ. (वि०) 2. ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ, ಕಾಲದ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಸೇರಿದಂತಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ. नास्ति अन्तरं व्यवधानं यस्य। "वशमेको नृपतीननन्तरान्" रघु० ८-१९। "अभिभूय हरत्यनन्तरः शिथिलं कूलमिवापगारयः" किरा० २-५३। 4. ಉತ್ತರಕಾಲದ, (ಮುಂದಿನ) ಸಮೀಪ ಕಾಲದ. "गर्जितानन्तरां वृष्टिं सौभाग्येन जिगाय सः" कुमा० २-५३। (क्रि० वि०) 5. ಆಮೇಲೆ, ಉತ್ತರಕಾಲದಲ್ಲಿ. नास्त्यन्तरं यथास्यात्तथा। "पुराणपत्रापगमादनन्तरम्" रघु० ३-७।

अनन्तरज ಅನಂತರಜ (पु०) 1. ಮುಂದಿನ ವರ್ಣದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಮಗ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ಅಥವಾ ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ವೈಶ್ಯ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿಯೂ ಜನಿಸಿದ ಮಗ. अनन्तरस्यां अनन्तरवर्णायां जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಮತ್ತು ಕನಿಷ್ಠ

ಸಹೋದರ. अनन्तरे जातः — जनी "डः" (३-२-९७)। स्त्रियाम् **अनन्तरजा ಅನಂತರಜಾ.**

अनन्तरय ಅನಂತರಯು (पु०) ದೂರವಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಬಿಟ್ಟುಕೊಡದಿರುವಿಕೆ. न अन्तरयः दूरीकरणम्।

अनन्तराय ಅನಂತರಾಯು (वि०) ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ. न अन्तरायः यस्य।

अनन्तरीय ಅನಂತರೀಯು (वि०) ಉತ್ತರಕಾಲದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ.

अनन्तरूप ಅನಂತರೂಪ (पु०) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. अनन्तानि रूपाण्यस्य। "अनन्तरूपोऽनन्तश्रीर्जितमन्युर्भयापहः" वि० स०।

अनन्तविजय ಅನಂತವಿಜಯು (पु०) ಧರ್ಮರಾಜನ ಶಂಖ. अनन्तान् विजयतेऽनेन। "अनन्तविजयं राजा कुन्तीपुत्रो युधिष्ठिरः" गीता १-१६।

अनन्तवीर्य ಅನಂತವೀರ್ಯ (पु०) ಇಪ್ಪತ್ತಮೂರನೆಯ (ಜೈನ) ತೀರ್ಥಂಕರರ ಹೆಸರು.

अनन्तव्रत ಅನಂತವ್ರತ (न०) ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ದಶೀದಿವಸ ಮಾಡುವ ವ್ರತ.

अनन्तशयन ಅನಂತಶಯನ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಶೇಷಶಾಯಿ. अनन्तः शयनं यस्य। (न०) 2. ತಿರುವಾಂಕೂರು. 3. ಶ್ರೀರಂಗ. 4. ಶ್ರೀರಂಗಪಟ್ಟಣ. 5. ಶಿವಸಮುದ್ರ. 6. ತಿರುಪತಿ, ಗೋವಿಂದರಾಜಪಟ್ಟಣ. अनन्तः शेतेऽत्र — शीङ् (स्वप्ने) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अनन्तशीर्ष ಅನಂತಶೀರ್ಷ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ವಾಸುಕಿ. (स्त्री०) **–शीर्षा –ಶೀರ್ಷಾ.** 3. ವಾಸುಕಿಯ ಪತ್ನಿ.

अनन्तश्री ಅನಂತಶ್ರೀ (पु०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. अनन्ता अपरिमिता श्रीर्यस्य। "अनन्तरूपोऽनन्तश्रीः" वि० स०।

अनन्ता ಅನಂತಾ (स्त्री०) 1. ಅನಂತನಗೊಂಡೆ ಗಿಡ. 2. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ. नास्त्यन्तोऽस्याः। 3. ಪಾರ್ವತಿ. 4. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 5. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. 6. ಬೆಣ್ಣೆಬಿದುರು ಸೊಪ್ಪು. 7. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 8. ನರುವಲುಗಿಡ. 9. ಸೊಗದೆಬೇರು. 10. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 11. ಬಿಳಿಗರಿಕೆ. 12. ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ. **13.** ತೀಟಕಸಂಧಿ. 14. ಅಳಲೆಗಿಡ. 15. ನೆಲ್ಲಿಗಿಡ. 16. ಪೂರ್ಣಿಮೆ, ಹುಣ್ಣಿಮೆ. "अनन्ता तु गुडूची भूर्दुरालभा। विशल्या लाङ्गली दूर्वा शारिवा हैमवत्यपि" हेम०। "अनन्ता च विशल्यायां शारिवादूर्वयोरपि। कणादुरालभापथ्यापार्वत्यामलकीषु च। विश्वम्भरागुडूच्योः स्यात्" मेदि०। "अनन्ता पूर्णिमा दूर्वा यवाषः शारिवा मही" वैज०।

अनन्त्य ಅನಂತ್ಯ (वि०) 1. ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ನಿತ್ಯವಾದ. 2. ಕೊನೆಯದಲ್ಲದ.

अनन्द ಅನಂದ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸದ. 2. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವ. न नन्दयति — टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अनन्दा नाम ते लोकाः" कठ० १-२।

अनन्य ಅನನ್ಯ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. नास्त्यन्यस्मात्। (वि०) 2. ಬೇರೆಯಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ಆದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ. न अन्यः। 3. ಬೇರೆಯಾಗಿಲ್ಲದ, ಒಂದಾಗಿರುವ, ಅವಿನಾಭೂತವಾದ, ಎಡಬಿಡದೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "अनन्या राघवेणाहं भास्करेण प्रभा यथा"। "सा हि सत्याभिसन्धाना तथानन्या च भर्तरि" रामा०। 4. ಅದ್ವಿತೀಯ, ಕೇವಲ, ಬೇರೊಬ್ಬನಿಲ್ಲದ, ಅಸಹಾಯ. नास्ति अन्यो यस्य। 5. ಬೇರೊಬ್ಬರನ್ನು ಧ್ಯಾನಮಾಡದ. नास्ति अन्यो ध्यानविषयो यस्य। 6. ಬೇರೆ ಯಾವ ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯೂ ಇಲ್ಲದ. नास्ति अन्यो विषयो यस्य। "अनन्याश्चिन्तयन्तो मां ये जनाः पर्युपासते" गीता ९-२२।

अनन्यगतिक ಅನನ್ಯಗತಿಕ (वि०) ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति अन्या गतिर्यस्य। समासान्तः "कप्" (५-४-१५४)। "अनन्यगतिके जने विगतपातके चातके" उद्भ०।

अनन्यज ಅನನ್ಯಜ (पु०) ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अनन्यो विष्णुः ततो जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अनन्यदृष्टि ಅನನ್ಯದೃಷ್ಟಿ (वि०) ಬೇರೆ ಕಡೆ ದೃಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ಕಡೆ ದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. नास्त्यन्यत्र दृष्टिर्यस्य। "अनन्यदृष्टिः सवितारमैक्षत" कुमा० ५-२०।

अनन्यपूर्वा ಅನನ್ಯಪೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಬೇರೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದ. अन्यः पूर्वो यस्याः सा अन्यपूर्वा। न अन्यपूर्वा। "तथाप्यनन्यपूर्वेव तस्मिन्नासीद्वसुन्धरा" रघु० ४-७।

अनन्यभाज् ಅನನ್ಯಭಾಜ್ (वि०) ಬೇರೆ ಯಾರನ್ನೂ ಸೇರದಿರುವ, ಇತರರನ್ನು ಸೇವಿಸದಿರುವ. न अन्यं भजते — भज (सेवायाम्) "ण्विः" (३-२-६२)। "अनन्यभाजं पतिमाप्नुहीति सा तथ्यमेवाभिहिता भवेन" कुमा० ३-६३।

अनन्यमनस् ಅನನ್ಯಮನಸ್ (वि०) ಬೇರೆ ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರ್ಯವುಳ್ಳ. नास्त्यन्यत्र मनः यस्य।

अनन्यलभ्य ಅನನ್ಯಲಭ್ಯ (वि०) 1. ಇತರ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. न अन्येषु लभ्यः। "अनन्यलभ्यां लभते स्म तृप्तिम्" यादव० १३-४। 2. ಬೇರೆ ಉಪಾಯದಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. न अन्येन लभ्यः। "अनन्यलभ्यामलभन्त पौराः" यादव० १३-६५। 3. ಬೇರೊಬ್ಬರಿಂದ ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ.

अनन्यविषय ಅನನ್ಯವಿಷಯ (वि०) 1. ಬೇರೊಬ್ಬರಿಗೂ ಸಂಬಂಧಪಡದ, ತನಗೇ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ.

अनन्यवृत्ति ಅನನ್ಯವೃತ್ತಿ (वि०) 1. ಏಕಾಗ್ರಚಿತ್ತವುಳ್ಳ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. न अन्यस्मिन् वृत्तिर्यस्य। 2. ಬೇರೆ ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದ. न अन्या वृत्तिर्यस्य।

अनन्यसाधारण ಅನನ್ಯಸಾಧಾರಣ (वि०) ಇತರರಿಗೆ ಸಮಾನವಲ್ಲದ, ಇತರರ ಗುಣಕ್ಕಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ ಗುಣವುಳ್ಳ. न अन्यस्य साधारणः अन्यधर्मस्य सदृशः। "पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म" कुमा० ३-१९।

अनन्वय ಅನನ್ವಯ (पु०) 1. ಅನನ್ವಯಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಅತ್ಯುತ್ಕೃಷ್ಟಗುಣವುಳ್ಳೊಣದರಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಉಪಮಾನವಸ್ತುವಿಲ್ಲದ ಒಂದೇ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಉಪಮಾನತ್ವ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯತ್ವವರ್ಣನೆಯು ಅನನ್ವಯಾಲಂಕಾರ. "उपमानोपमेयत्वं यदेकस्यैव वस्तुनः। इन्दुरिन्दुरिव श्रीमानित्यादौ तदनन्वयः" चन्द्रा०। 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, (ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ) ಪರಸ್ಪರ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनन्वित ಅನನ್ವಿತ (वि०) ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಒಂದು ವಿಷಯದಿಂದ (ಸಂಬಂಧಪಡದ) ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹಾರುವ.

अनपकर्मन् ಅನಪಕರ್ಮನ್ (न०) ದಾನ ಮಾಡಿದುದನ್ನು, ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು ಅನರ್ಹನೆಂದಾಗಲಿ ಕೋಪದಿಂದಾಗಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. अपकर्म अपाकरणम्। अभावे न० त०। "संभूय च समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च" मनु० ८-४। दत्तस्य धनस्यापात्रबुद्धया क्रोधादिना वा ग्रहणम् इति कुल्लूकः।

अनपत्य ಅನಪತ್ಯ (वि०) ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವನು. नास्ति अपत्यं यस्य। "अनपत्यश्च किल तपस्वी" शाकु० ६।

अनपत्यता ಅನಪತ್ಯತಾ (स्त्री०) ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनपत्यस्य भावः। "नूनमनपत्यता मां वत्सलयति" शाकु० ७।

अनपत्रप ಅನಪತ್ರಪ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अपत्रपा यस्य। "अन्येपि कवयः कामं बभूवुरनपत्रपाः" यादव० १-४।

अनपाय ಅನಪಾಯ (वि०) ಅಪಾಯರಹಿತ, ಹಾನಿಯಿಲ್ಲದ. नास्त्यपायो यस्य। "प्रणमन्त्यनपायमुत्थितम्" किरा० २-११।

अनपायिन् ಅನಪಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಅಪಾಯರಹಿತ, ನಾಶರಹಿತ. अपायी न भवति। "अनपायि निबर्हणं द्विषां न तितिक्षासममस्ति साधनम्" किरा० २-४३। "चलेष्वर्थेषु लुब्धेन न यशस्स्वनपायिषु" मुद्रा०५-१४। 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಚಲವಾದ. "अनपायिनि संश्रयद्रुमे गजभग्ने" कुमा० ४-३१।

अनपावृत् ಅನಪಾವೃತ್ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರದಿರುವ. न अपावृत् पुनरागमनं यस्य।

अनपेक्ष ಅನಪೇಕ್ಷ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವ, ನಿಃಸ್ಪೃಹ. 2. ಉದಾಸೀನ, ತಟಸ್ಥ. 3. ಇತರರ ಸಹಾಯವನ್ನಪೇಕ್ಷಿಸದ. न अपेक्षते। (क्रि० वि०) 4. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದೆ. "लक्ष्मीं तनोतु नितरामितरानपेक्षम्" चं० रा० १-१।

अनपेक्षा ಅನಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಉದಾಸೀನತೆ. 2. ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ. 3. ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಅನಾದರ.

अनपेत ಅನಪೇತ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಡದ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. न अपेतः। "ऐश्वर्यादनपेतमीदृशमयं लोकोऽर्थतः सेवते" मुद्रा० १-१४। 2. ಹೋಗದಿರುವ. 3. (ಕಾಲ) ಕಳೆಯದಿರುವ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸದಿರುವ, ಮೀರದಿರುವ. "अनपेतकालमभिरामकथाः कथयां बभूवुरिति गोत्रभिदे" किरा० ६-३०।

अनभिज्ञ ಅನಭಿಜ್ಞ (वि०) ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಅರಿವಿಲ್ಲದ. अभिजानाति — अभि+ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३५)। न अभिज्ञः। "अनभिज्ञास्तमिस्राणां दुर्दिनेष्वभिसारिकाः" कुमा० ६-४३।

अनभिभव ಅನಭಿಭವ (पु०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, 2. ಸೋಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनभिभूत ಅನಭಿಭೂತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದ, ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ. न० त०।

अनभिमत ಅನಭಿಮತ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. न अभिमतः। (वि०) 2. ಸಮ್ಮತವಿಲ್ಲದ, ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದ.

अनभिलषित ಅನಭಿಲಷಿತ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ.

अनभिलाष ಅನಭಿಲಾಷ (पु०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅರುಚಿ. न अभिलाषः। न० त०। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अभिलाषो यस्य।

अनभिव्यक्त ಅನಭಿವ್ಯಕ್ತ (वि०) ಅಸ್ಪಷ್ಟ, ಅಸ್ಫುಟ. न अभिव्यक्तः। "अर्थिप्रत्यर्थिनोरासीदनभिव्यक्तरूपता" याद० १६-८०।

अनभिशस्त ಅನಭಿಶಸ್ತ (वि०) ನಿಂದೆಗೆ ಸಿಲುಕದ, ಅಪವಾದಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗದ. न अभिशस्तः।

अनभिशस्त्य ಅನಭಿಶಸ್ತ್ಯ (वि०) ನಿಂದೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ಶ್ಲಾಘನೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. अभिशस्तिं निन्दामर्हति" "यत्" (५-१-६६)। न० त०।

अनभिसंधान ಅನಭಿಸಂಧಾನ (न०) ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनभिसन्धि ಅನಭಿಸಂಧಿ (पु०) ಫಲೋದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಾತ್ಪರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವುದು.

अनभिसंहित ಅನಭಿಸಂಹಿತ (वि०) ಫಲೋದ್ದೇಶದಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡದ.

अनभिहित ಅನಭಿಹಿತ (वि०) ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡದ.

अनभ्यावृत्ति ಅನಭ್ಯಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಒಂದು ಸಲ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. न अभ्यावृत्तिरभ्यासः। "मनागनभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी"। माघ० २-४३।

अनभ्याश ಅನಭ್ಯಾಶ (पु०) 1. ದೂರ. (वि०) 2. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವ.

अनभ्याशमित्य ಅನಭ್ಯಾಶಮಿತ್ಯ (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿ ವರ್ಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अनभ्याशं इत्यः "मुम्" (वा० ६-३-७०)।

अनम ಅನಮ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಇತರರಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸದವನು. न नमत्यन्यान्—णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "अच्" (३-१-१३४)। न० त०। "वक्त्रजस्त्वनमो विप्रो वर्णज्येष्ठः कठो द्विजः" त्रिकाण्ड०।

अनम्र ಅನಮ್ರ (वि०) ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. न नम्रः। "अनम्राणां समुद्धर्तुस्तस्मात्सिन्धुरयादिव" रघु० ४-३५।

अनय ಅನಯ (पु०) 1. ದುಷ್ಟತನ, ಕೇಡಿತನ. "अनयो नयसंकाशो हृदयान्नापसर्पति" पञ्चत०। 2. ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ. "समृद्धिरनयाद्विनश्यति" पञ्चत० १-१६९। 3. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ. न अयः। "सर्वतः प्रतिगृह्णीयाद्ब्राह्मणस्त्वनयं गतः" मनु० १०-१०२। 4. ದುರ್ದೈವ, ದುರ್ದಶೆ. 5. ಪಗಡೆಯಾಟದ ಒಂದು ಭೇದ. 6. ವ್ಯಸನ. "अनयोऽशुभदैवे स्याद्विपद्व्यसनयोरपि" हेम०। (वि०) 7. ನೀತಿಯಿಲ್ಲದ.

अनरण्य ಅನರಣ್ಯ (पु०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

अनर्गल ಅನರ್ಗಲ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡಚಣೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अर्गलं प्रतिबन्धकं यस्य। "तुरङ्गमुत्सृष्टमनर्गलं पुनः" रघु० ३-३९। 2. ಅಗಳಿ ಮರವಿಲ್ಲದ.

अनर्घ ಅನರ್ಘ (वि०) ಅಮೌಲ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಬೆಲೆ ಬಾಳುವ, ಬೆಲೆಕಟ್ಟಲಾಗದ. न अर्घो मूल्यं यस्य। "अनर्घरत्नाभरणप्रधानाम्" याद० १३-४३।

अनर्घराघव ಅನರ್ಘರಾಘವ (न०) ಮುರಾರಿಕವಿ ಪ್ರಣೀತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ.

अनर्घ्य ಅನರ್ಘ್ಯ (वि०) 1. ಅಮೂಲ್ಯವಾದ, ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗದ, ಬಹಳ ಬೆಲೆಬಾಳುವ. अर्घं मूल्यमर्हति "यत्" (५-१-६६)। न० त०। 2. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವರಿಲ್ಲದ. न अर्घ्यः पूज्यो यस्य। "अनर्घ्यमर्घ्येण तमद्रिनाथः" कुमा० १-५८।

अनर्थ ಅನರ್ಥ (पु०) 1. ಅನಿಷ್ಟ, ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ, ಕೆಡಕು. न अर्थः प्रयोजनम्। विरोधे न० त०। "यौवनं धनसंपत्तिः प्रभुत्वमविवेकिता। एकैकमप्यनर्थाय किमु यत्र चतुष्टयम्" हितो०। 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯ. 3. ಅಸಂಬದ್ಧತೆ, ಮೂರ್ಖತನ. 4. ವಿಷ್ಣು. न अर्थः अभीष्टं यस्य। [ಪರಮಾತ್ಮನು ಪರಿಪೂರ್ಣಮನೋರಥನು.] "अर्थोऽनर्थो महाकोशः" वि० स०। (वि०) 5. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. "शुनः पुच्छमिवानर्थं पाण्डित्यं धर्मवर्जितम्" पञ्चत० ३-९७। 6. ನಿರ್ಭಾಗ್ಯ, ದುರದೃಷ್ಟದ. 7. ಹಾನಿಕರ, ಕೆಡಕಿನ. 8. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ, ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥರಹಿತವಾದ. 9. ಅರ್ಥಹೀನ, ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

अनर्थक ಅನರ್ಥಕ (न०) 1. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಮಾತು, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತು. न विद्यतेऽर्थोऽभिधेयो यत्र "कप्" (५-४-१५१)। (वि०) 2. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. न अर्थः प्रयोजनं यस्य।

अनर्थकर ಅನರ್ಥಕರ (वि०) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. 2. ಕೆಡಕುಮಾಡುವ. अनर्थस्य करः।

अनर्थान्तर ಅನರ್ಥಾಂತರ (न०) 1. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥ, ಒಂದೇ ಅರ್ಥ. अन्योऽर्थः अर्थान्तरम्। न अर्थान्तरम्। न० त०। (वि०) 2. ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ.

अनर्विश् ಅನರ್ವಿಶ್ (वि०) 1. ಹೋಗಬೇಕಾದ ಸ್ಥಳಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅಶಕ್ತನಾದ. अरं गन्तव्यप्रदेशं विशति अर्विश्। न० त०। 2. ಗಾಡಿಯನ್ನು ಹತ್ತಿಕೊಂಡು ಸೌದೆ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ತರಲು ಕಾಡಿಗೆ ಹೋಗುವವನು. अनसा शकटेन विशति प्राप्नोति।

अनर्ह ಅನರ್ಹ (वि०) 1. ಅಯೋಗ್ಯ, ಅರ್ಹತೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಅನನುರೂಪ, ಅಯುಕ್ತ, ತಕ್ಕುದಲ್ಲದ.

अनल ಅನಲ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. न अलः पर्याप्तिर्यस्य। अनिति — अन (प्राणने) "कलः" वा (उ० १-१०६)। [ಬೆಂಕಿಗೆ ಎಷ್ಟು ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟರೂ ತೃಪ್ತಿಯಾಗುವುದಿಲ್ಲ] "नाग्निस्तृप्यति काष्ठानाम्"। "अनलस्कन्धविनिस्सृतं स्फुलिङ्गम्" याद० १५-१०९। 2. ಜಠರಾಗ್ನಿ, ಜೀರ್ಣಮಾಡುವಶಕ್ತಿ. 3. ದೇಹದೊಳಗಿರುವ ಪಿತ್ತರಸ. 4. ಅಷ್ಟವಸುಗಳಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ವಸು. 5. ಚಿತ್ರಕವೃಕ್ಷ, ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. 6. ಗೇರುಮರ. 7. ಮೂರು ಸಂಖ್ಯೆ. 8. ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. 9. ಜೀವ. 10. ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ. 11. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "अनलो वासुदेवेऽग्नावनलो वसुवातयोः" विश्व०। (वि०) 12. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ.

अनलदीपन ಅನಲದೀಪನ (वि०) ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಅಧಿಕಪಡಿಸುವ. अनलं दीपयति— दीपी (दीप्तौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अनलप्रभा ಅನಲಪ್ರಭಾ (स्त्री०) 1. ಮಿಂಚುಬಳ್ಳಿ, ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ. अनलस्य प्रभेव प्रभा यस्याः। 2. ಬೆಂಕಿಯ ಪ್ರಕಾಶ.

अनलप्रिया ಅನಲಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ, ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ.

अनल्प ಅನಲ್ಪ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಬಹಳ, ಅನೇಕ. न अल्पः। "त्वदीयसीमपि घनामनल्पगुणकल्पिताम्" माघ० २-७४।

अनवगीत ಅನವಗೀತ (वि०) ಅನಿಂದಿತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ.

अनवग्रह ಅನವಗ್ರಹ (वि०) ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति अवग्रहो यस्य। "सुकुमारकायमनवग्रहः स्मरः" मालती० १-४२।

अनवच्छिन्न ಅನವಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಅಪರಿಮಿತ, ಅಪಾರವಾದ. 3. ಸಂದಿಗ್ಧವಾದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ. 4. ಅವ್ಯಾಪಕ.

अनवद्य ಅನವದ್ಯ (वि०) ದೋಷವಿಲ್ಲದ. नोद्यते नोच्यते इत्यवद्यम्। न अवद्यम्। "मुदमवहदनवद्यां तामवद्यादपेतः" रघु० ७-७०।

अनवधान ಅನವಧಾನ (न०) 1. ಅಜಾಗರೂಕತೆ, ಪ್ರಮಾದ, ಉದಾಸೀನತೆ. न अवधीयते मनः कर्तव्यकर्मणि। न० त०। (वि०) 2. ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಲ್ಲದ, ಉದಾಸೀನ, ಅಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. न अवधानं यस्य।

अनवधानता ಅನವಧಾನತಾ (स्त्री०) ಪ್ರಮಾದ, ಅಶ್ರದ್ಧೆ, ಕರ್ತವ್ಯಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ಅಕರ್ತವ್ಯ (ಮಾಡಬಾರದ) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿ. "कर्तव्याकरणं यत्राकर्तव्यस्याथवा क्रिया। उच्यते द्वितयं तत्र प्रमादोऽनवधानता"।

अनवधारित ಅನವಧಾರಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न अवधारितम्। "अनवधारितशौरिविहारया" याद० ३-४०। 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡದ, ನಿರ್ಧರಿಸಲ್ಪಡದ.

अनवबुद्ध ಅನವಬುದ್ಧ (वि०) ಅರಿಯಲ್ಪಡದ, ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न अवबुद्धः। "अनवबुद्धजनार्दनकन्यकाविनिमयः" याद० ३-४८।

अनवबोध ಅನವಬೋಧ (पु०) ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनवम ಅನವಮ (वि०) 1. ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕವಿಲ್ಲದ, ಹೆಚ್ಚುಕಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮಾನವಾದ. न अवमः। "सुधर्मानवमां सभाम्" रघु० १७-२७। 2. ಒಂಭತ್ತನೆಯದಲ್ಲದ.

अनवरत ಅನವರತ (वि०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ನಿರಂತರವಾದ. (क्रि० वि०) 2. ನಿರಂತರವಾಗಿ,

ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದೆ. नास्त्यवरतं यत्र। "अनवरत धनुर्ज्यास्फालनक्रूरपूर्वाम्" शाकु० २-४।

अनवराघ्र्य ಅನವರಾರ್ಘ್ಯ (वि०) ಮುಖ್ಯವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. अवरस्मिन् अर्धे भवः "यत्" (४-३-४)। न० त०।

अनवलम्ब ಅನವಲಂಬ (पु०) 1. ಅಸಹಾಯತೆ, ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನೆರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न अवलम्बः। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति अवलम्बो यस्य। "न परं पथि पक्षपातिताऽनवलम्बे किमु मादृशेऽपि सा" नैष० २-५२।

अनवलम्बन ಅನವಲಂಬನ (न०) 1. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಆಶ್ರಯಿಸದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ. नास्त्यवलम्बनं यस्य।

अनवसर ಅನವಸರ (पु०) 1. ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಸಮಯ, ಅನುಚಿತಕಾಲ, ಅಕಾಲ. न अवसरः उचितः कालः। "कं याचे यत्र तत्र ध्रुवमनवसरग्रस्त एवार्थिभावः" मालती० ९-३०। (वि०) 3. ಅಯೋಗ್ಯಕಾಲದ, ಅನುಚಿತಕಾಲದ, ಅಕಾಲದ. नास्ति अवसरः उचितः कालो यस्य।

अनवसान ಅನವಸಾನ (वि०) ಅಂತ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. नास्ति अवसानं यस्य।

अनवसित ಅನವಸಿತ (वि०) 1. ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದದ, ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟದಿರುವ. 2. ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ.

अनवस्कर ಅನವಸ್ಕರ (वि०) ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ, ಶುಚಿಯಾದ, ಕಶ್ಮಲವಿಲ್ಲದ. नास्ति अवस्करो यस्य।

अनवस्थ ಅನವಸ್ಥ (वि०) ಚಂಚಲವಾದ, ಅಸ್ಥಿರವಾದ. नास्त्यवस्था स्थितिर्यस्य। "क्वचिदयमनवस्थः स्थास्नुतामेति वायुः" माघ० ११-२८।

अनवस्था ಅನವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಚಾಂಚಲ್ಯ, ಅಸ್ಥಿರತೆ. न अवस्था। 2. ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಒಂದು ದೋಷ, ಉಪಪಾದ್ಯ ಉಪಪಾದಕಗಳಿಗೆ (ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ) ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "एवमप्यनवस्था स्याद्या मूलक्षतिकारिणी" काव्यप्र०। 3. ಕಾಮಾತುರತೆ, ಅತಿಕಾಮೇಚ್ಛೆ.

अनवस्थान ಅನವಸ್ಥಾನ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (न०) 2. ಚಾಂಚಲ್ಯ, ಅಸ್ಥಿರತೆ, ಅನಿಶ್ಚಯ. "जयपराजयानवस्थानात्" दशकु०। (वि०) 3. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಸ್ಥಿರವಾದ.

अनवस्थित ಅನವಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ, ಅಸ್ಥಿರವಾದ. न अवस्थितः। 2. ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. "चतुर्णामपि वर्णानां नारीर्हत्वानवस्थिताः" मनु० १२-१३८। 3. ನಿಲ್ಲಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದ. "मित्रकार्यमपदिश्य पार्श्वतः प्रस्थितं तमनवस्थितं प्रियाः" रघु० १९-३१।

अनवस्थिति ಅನವಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) ಚಾಂಚಲ್ಯ, ಅಸ್ಥಿರತೆ. न अवस्थितिः।

अनवह्वर ಅನವಹ್ವರ (वि०) ಕೌಟಿಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಸರಳವಾದ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ.

अनवाप्त ಅನವಾಪ್ತ (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಡದ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡದ. "नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि" गीता ३-२२।

अनवेक्षक ಅನವೇಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸದ, ವಿವೇಚನೆಮಾಡದ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡದ. न अवेक्षकः। 2. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕನಿಲ್ಲದ, ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡುವವನಿಲ್ಲದ. न अवेक्षकः यस्मिन्।

अनवेक्षा ಅನವೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉದಾಸೀನತೆ. न अवेक्षा। न० त०।

अनशन ಅನಶನ (न०) 1. ಉಪವಾಸ. अश्यते — अश (भोजने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। न अशनम्। (वि०) 2. ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಊಟವಿಲ್ಲದ. न अशनं यस्य।

अनश्वर ಅನಶ್ವರ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ. णश (अदर्शने) "क्वरप्" (३-२-१६३)। न० त०।

अनस् ಅನಸ್ (न०) 1. ಗಾಡಿ, ಬಂಡಿ. अनिति चीत्करोति — अन (प्राणने) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "मनसा न बकं लिलेह रात्र्यामनसा धारितमन्नराशिमेव" चं० भा०। 2. ಅನ್ನ. अनिति जीवत्यनेन। (स्त्री०) 3. ತಂದೆ ಅಥವಾ ತಾಯಿ.

अनसूय ಅನಸೂಯ (वि०) ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದ. नास्ति असूया यस्य। "श्रद्धावाननसूयश्च" गीता १८-७१। स्वार्थे "कन्"। **–यकः –ಯಕಃ.**

अनसूया ಅನಸೂಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न असूया। "न गुणान् गुणिनो हन्ति स्तौति चान्यगुणानपि। न हसेच्चान्यदोषांश्च सानसूया प्रकीर्तिता"।

2. ಶಕುಂತಲೆಯ ಸಖಿ. 3. ಅನಸೂಯೆ, ಅತ್ರಿ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. [ಅನಸೂಯೆಯು ಮಹಾ ಪತಿವ್ರತೆ. ಒಂದು ಸಲ ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ಮಹೇಶ್ವರರು ಅನಸೂಯೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲೋಸುಗ ತಮಗೆ ನಗ್ನಳಾಗಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳುವರು. ಆಗ ಅನಸೂಯೆಯು ಕಮಂಡಲುವಿನ ತೀರ್ಥದಿಂದ ಅವರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲು ಆ ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳೂ ಶಿಶುಗಳಾಗುವರು. ಮೂರು ಶಿಶುಗಳನ್ನೂ ತೊಟ್ಟಿಲಿನಲ್ಲಿ ಮಲಗಿಸಿ ನಗ್ನಳಾಗಿಯೇ ಹಾಲು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಳು. ಹೀಗೆ ಅನೇಕ ದಿನಗಳು ಕಳೆದರೂ ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳು ಬರದಿದ್ದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷ್ಮಿ, ಸರಸ್ವತಿ ಮತ್ತು ಪಾರ್ವತಿ ಇವರು ಅನಸೂಯೆಯಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನಿಮ್ಮ ನಿಮ್ಮ ಪತಿಗಳನ್ನು ನೀವೇ ಕರೆದುಕೊಳ್ಳಬಹುದೆಂದು ತೊಟ್ಟಿಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶಿಶುಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿದಾಗ ಅವರು ತಮ್ಮ ಪತಿಗಳ ಗುರುತನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲಾರದೆ ಹೋಗುವರು. ಆಗ ಪುನಃ ಕಮಂಡಲುವಿನ ತೀರ್ಥದಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲು ತ್ರಿಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೂ ನಿಜರೂಪವುಂಟಾಗಲು ಅವರು ತಮ್ಮತಮ್ಮ ಪತಿಗಳೊಡನೆ ನಿಜಲೋಕಗಳಿಗೆ ತೆರಳುವರೆಂದು ಅನಸೂಯೆಯ ಪಾತಿವ್ರತ್ಯದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಕಥೆಯಿರುವುದು.]

अनसूयु ಅನಸೂಯು (वि०) ಅಸೂಯೆಯಿಲ್ಲದ, ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವಿಲ್ಲದ. "इदं तु ते गुह्यतमं प्रवक्ष्याम्यनसूयवे" गीता ९-१।

अनहंकारिन् ಅನಹಂಕಾರಿನ್ (वि०) ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ.

अनहंकृत ಅನಹಂಕೃತ (वि०) ಅಹಂಕಾರಪಡದ.

अनहंकृति ಅನಹಂಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 2. ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति अहंकृतिर्यस्य।

अनहन् ಅನಹನ್ (न०) ಅಪ್ರಶಸ್ತದಿವಸ, ಕೆಟ್ಟದಿವಸ. अप्राशस्त्ये न० त०।

अनाकार ಅನಾಕಾರ (वि०) ಆಕಾರವಿಲ್ಲದ, ರೂಪವಿಲ್ಲದ (ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುದು). नास्ति आकारोऽस्य।

अनाकाल ಅನಾಕಾಲ (पु०) ದುರ್ಭಿಕ್ಷಕಾಲ. आ सम्यक् अन्नादिसंपन्नः कालः आकालः। न० त०।

अनाकुल ಅನಾಕುಲ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ, ಚಲಿಸದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 2. ಕದಲದಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾದ. 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಚದುರದಿರುವ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿದ. न आकुलः। (क्रि० वि०) 4. ಚಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗದೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ. "अनुशासतमित्यनाकुलम्" किरा० २-५४।

अनाकृत ಅನಾಕೃತ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ, ತಡೆಯಲ್ಪಡದ.

अनाक्रान्त ಅನಾಕ್ರಾಂತ (वि०) ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡದ, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡದ.

अनाक्रान्ता ಅನಾಕ್ರಾಂತಾ (स्त्री०) ಮುಳ್ಳುಗುಳ್ಳದಗಿಡ.

अनाग ಅನಾಗ (वि०) ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. न आ सम्यक् गच्छति स्वर्गमनेन नागः अधर्मः। न नागः यस्य।

अनागत ಅನಾಗತ (न०) 1. ಭವಿಷ್ಯತ್ಕಾಲ. (वि०) 2. ತಲುಪದಿರುವ, ಬರದಿರುವ, ಆಗಮಿಸದಿರುವ. "तावद्भयस्य भेतव्यं यावद्भयमनागतम्" हितो०। 3. ಹಿಂದೆ ಹೊಂದಲ್ಪಡದ, ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗಬಹುದಾದ. "सर्वो हि नोपगतमप्यवचीयमानं वर्धिष्णुमाश्रयमनागतमभ्युपैति" माघ० ५-१४।

अनागतविधातृ ಅನಾಗತವಿಧಾತೃ (पु०) ಮುಂದೆ ಒದಗಬಹುದಾದ ಕಷ್ಟಗಳಿಗೆ ಮೊದಲೇ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. अनागतस्य भविष्यतः अनिष्टस्य विधाता प्रतिविधाता। "अनागतविधाता च प्रत्युत्पन्नमतिस्तथा। द्वाविमौ सुखमेधेते यद्भविष्यो विनश्यति" हितो०।

अनागतविधान ಅನಾಗತವಿಧಾನ (न०) ಮುಂದೆ ಒದಗಬಹುದಾದ ತೊಂದರೆಗೆ ಮಾಡುವ ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ತೊಂದರೆ ಬರುವ ಮುನ್ನವೇ ನಡೆಯಿಸುವ ಪರಿಹಾರಕ್ರಮ. अनागतस्य भविष्यतोऽनिष्टस्य विधानं प्रतिक्रिया।

अनागतार्तवा ಅನಾಗತಾರ್ತವಾ (स्त्री०) ಋತುಮತಿಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ. अनागतमार्तवं यस्याः।

अनागति ಅನಾಗತಿ (स्त्री०) ಅನಾಗಮನ, ಬರದಿರುವಿಕೆ.

अनागम ಅನಾಗಮ (पु०) 1. ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಆಗಬೇಕಾದ ಕ್ರಯಪತ್ರ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಬರದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಆಗಮಿಸದಿರುವ, ಬರದಿರುವ.

अनागम्य ಅನಾಗಮ್ಯ (वि०) ಹೊಂದಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗದಿರುವ, ಸಮೀಪಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ, ದುರ್ಗಮವಾದ.

अनागस् ಅನಾಗಸ್ (वि०) 1. ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ. 2. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. नास्ति आगः यस्य। "आर्तत्राणाय वः शस्त्रं न प्रहर्तुमनागसि" शाकु० १-१०।

अनाचार ಅನಾಚಾರ (पु०) 1. ಕೆಟ್ಟನಡತೆ, ಕೆಟ್ಟ ಸಂಪ್ರದಾಯ. न अप्रशस्तः आचारः। "सर्वदेशेष्वनाचारः पथि ताम्बूलचर्वणम्" स्मृतिः। 2. ರೂಢಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಂಪ್ರದಾಯಶೂನ್ಯತೆ. [ವಿಹಿತವಾದುದನ್ನು ಮಾಡದಿರುವುದೂ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಅನಾಚಾರವು.]

अनाज्ञात ಅನಾಜ್ಞಾತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ.

अनातप ಅನಾತಪ (पु०) 1. ಛಾಯೆ, ನೆರಳು. (वि०) 2. ಬಿಸಿಲಿಲ್ಲದ.

अनातुर ಅನಾತುರ (वि०) 1. ಆತುರವಿಲ್ಲದ, ತವಕವಿಲ್ಲದ. "अनातुरोत्कण्ठितयोः प्रसिध्यता" माल० ३-१५। 2. ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯವುಳ್ಳ. "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु० १-२१।

अनात्मज्ञ ಅನಾತ್ಮಜ್ಞ (वि०) 1. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿಯದ, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. 2. ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನರಿಯದ, ತನ್ನ ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಯದ, ಮೂರ್ಖ. न आत्मानं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "कथं कार्यविनिमयेन मयि व्यवहरत्यनात्मज्ञः" माल० १।

अनात्मन् ಅನಾತ್ಮನ್ (पु०) 1. ಆತ್ಮಭಿನ್ನ, ತನಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯವನು, ಇತರನು. 2. ಅಪಕೃಷ್ಟವಾದ ಭೌತಿಕ ದೇಹ. न अन्यः अप्रशस्तो वा आत्मा। "अप्राप्तः प्राप्यते योऽयमत्यन्तं त्यज्यतेऽथवा। जानीयात्तमनात्मानं बुद्ध्यन्तं वपुरादिकम्"। (वि०) 3. (ತನ್ನ) ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡದ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಬಿಗಿಹಿಡಿಯದ. "अनात्मनस्तु शत्रुत्वे वर्तेतात्मैव शत्रुवत्" गीता ६-६।

अनात्मवत् ಅನಾತ್ಮವತ್ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ, ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಲ್ಲದ. न आत्मा वश्यत्वेनास्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

अनाथ ಅನಾಥ (वि०) 1. ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದ, ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ. 2. ಸಹಾಯಕನಿಲ್ಲದ, ರಕ್ಷಕನಿಲ್ಲದ. नास्ति नाथः यस्य। "नाथवन्तस्त्वया लोकास्त्वमनाथा विपत्स्यसे" उ० रा० १-४३।

अनादर ಅನಾದರ (पु०) 1. ಪರಿಭವ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನಪಡಿಸುವಿಕೆ. न आदरः। विरोधे न० त०। "अनादराकृष्टमुलूखलं तत्" याद० ४-३७। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. न आदरो यस्य। अवाप्तसमस्तकामत्वेन आदर्तव्याभावात्। (वि०) 3. ಆದರವಿಲ್ಲದ, ಗೌರವವಿಲ್ಲದ.

अनादि ಅನಾದಿ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. न आदिर्यस्य। 2. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ಬ್ರಹ್ಮ. न आदिर्यस्मात्। 3. (ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಅನಾದಿಷಟ್ಕ. [(1) ಜೀವ, (2) ಈಶ, (3) ಶುದ್ಧ ಚೈತನ್ಯ, (4) ಜೀವೇಶ್ವರಭೇದ, (5) ಮಾಯೆ ಮತ್ತು (6) ಮಾಯಾಚೈತನ್ಯ ಸಂಬಂಧ ಇವು ಆರೂ ಅನಾದಿಗಳು.] (वि०) 4. ಆದಿಯಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ. "जगदादिरनादिस्त्वं जगदीशो निरीश्वरः" कुमा० २-९।

अनादीनव ಅನಾದೀನವ (वि०) 1. ನಿರ್ದೋಷವಾದ. "यद्वासुदेवेनादीनमनादीनवमीरितम्" माघ० २-२२। 2. ಕೋಪವಿಲ್ಲದ. 3. ಕ್ಲೇಶವಿಲ್ಲದ. 4. ದುಃಖದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಗಾಣದ, ಸುಖಾಂತವಾದ. "आदीनवः पुनर्दोषे परिक्लिष्टदुरन्तयोः" हेम०। "रोषेत्वादीनवाश्रवौ" वैज०।

अनादृत ಅನಾದೃತ (न०) 1. ಅವಮಾನ, ತಿರಸ್ಕಾರ. आ+दृङ् (आदरे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। न० त०। (वि०) 2. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ. "अनादृतस्तन्यरसैर्मुकुन्दः" याद० ४-८५। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. न आदृतः।

अनादेय ಅನಾದೇಯ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. "अनादेयस्य चादानादादेयस्य च वर्जनात्" मनु० ८-१७१।

अनादेश ಅನಾದೇಶ (पु०) 1. ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಪ್ಪಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न आदेशः। अभावे न० त०।

अनादेशकर ಅನಾದೇಶಕರ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವ, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನೆರವೇರಿಸದಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ. न आदेशं करोति — कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। 2. ಉಪದೇಶಮಾಡದ, ಸಲಹೆಕೊಡದ.

अनाद्य ಅನಾದ್ಯ (वि०) 1. ಭುಜಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ, ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न आद्यम्। 2. ಮೊದಲನೆಯದಲ್ಲದ.

अनाधार ಅನಾಧಾರ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. "अशेषाधारमेकं त्वामनाधारमधीयते" याद० १६-११२। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति आधारो यस्य।

अनाधि ಅನಾಧಿ (वि०) ಮನೋವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ. न आधिर्यस्य। "धनुरधिज्यमनाधिरुपाददे" रघु० ९-५४।

अनाधृष्ट ಅನಾಧೃಷ್ಟ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ, ಎದುರಿಸಲ್ಪಡದ, ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ. न आधृष्टः।

अनाधृष्य ಅನಾಧೃಷ್ಯ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲಾಗದ, ಎದುರಿಸಲಾಗದ, ಜಯಿಸಲಾಗದ.

अनापि ಅನಾಪಿ (वि०) 1. ಬಂಧುಗಳಿಲ್ಲದ. 2. ಸ್ನೇಹಿತರಿಲ್ಲದ. आप्यते—आप्लृ (व्याप्तौ) कर्म० "इन्" (उ० ४-११७)। आपिः आप्तः। न आपिर्यस्य।

अनाप्त ಅನಾಪ್ತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ. 2. ಫಲವನ್ನು ಹೊಂದದ, ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟದ. 3. ಆಪ್ತನಲ್ಲದ, ಸ್ನೇಹಿತನಲ್ಲದ. 4. ಬಂಧುವಲ್ಲದ. 5. ಜಾಣನಲ್ಲದ, ನಿಪುಣತೆಯಿಲ್ಲದ. "युग्यस्थाः प्राजकेऽनाप्ते सर्वे दण्डचाः शतं शतम्" मनु० ८-२९४।

अनामक ಅನಾಮಕ (पु०) 1. ಮಲಮಾಸ, ಅಧಿಕಮಾಸ. 2. ಅನಾಮಿಕೆಯೆಂಬ ಬೆರಳು, ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು. (न०) 3. ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. (वि०) 4. ಹೆಸರಿಲ್ಲದವನು, ಹೆಸರು ಪಡೆಯದವನು, ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ.

अनामन् ಅನಾಮನ್ (पु०) 1. ಮಲಮಾಸ, ಅಧಿಕಮಾಸ. 2. ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು, ಅನಾಮಿಕೆಯೆಂಬ ಬೆರಳು. (न०) 3. ಅರ್ಶೋರೋಗ, ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. (वि०) 4. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ, ಹೆಸರು ಪಡೆಯದವನು.

अनामय ಅನಾಮಯ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಈಶ್ವರ. न आमयः यस्मात्। [ಪರಮಾತ್ಮನು ಸಕಲವಿಧವಾದ ರೋಗಗಳನ್ನೂ ಪರಿಹರಿಸುವವನು.] (न०) 2. ಆರೋಗ್ಯ. अम (रोगे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। आमं रुग्णावस्थां याति प्रप्नोत्यनेन—या (प्रापणे) "डः" (वा० ३-२-१०१)। आमयस्याभावः। "स भवन्तमनामयप्रश्नपूर्वकमाह" शाकु० ५। "ब्राह्मणं कुशलं पृच्छेत्क्षत्रबन्धुमनामयम्" मनु० २-१२७। (वि०) 3. ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಉಪದ್ರವವಿಲ್ಲದ, ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳ. "जन्मबन्धविनिर्मुक्ताः पदं गच्छन्त्यनामयम्" गीता २-५१।

अनामा ಅನಾಮಾ (स्त्री०) ಅನಾಮಿಕೆ, ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು, ಹೆಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆಯಲು ಅನರ್ಹವಾದ ಬೆರಳು. न अप्रशस्तं नाम यस्याः "डाप्" (४-१-१३)। [ಈಶ್ವರನು ಈ ಬೆರಳಿನಿಂದ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶಿರಸ್ಸನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

अनामिका ಅನಾಮಿಕಾ (स्त्री०) ಉಂಗುರದ ಬೆರಳು, ಅನಾಮಿಕೆಯೆಂಬ ಬೆರಳು, ಹೆಸರನ್ನು ಹಿಡಿದು ಕರೆಯಲು ಅನರ್ಹವಾದ ಬೆರಳು. न नाम ग्रहणयोग्यमस्याः। स्वार्थे "कन्"। "पुरा कवीनां गणनाप्रसङ्गे कनिष्ठिकाधिष्ठितकालिदासा। अद्यापि तत्तुल्यकवेरभावादनामिका सार्थवती बभूव"।

अनायक ಅನಾಯಕ (वि०) ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ, ಕ್ರಮಗೆಟ್ಟ, ಶಿಸ್ತು ಇಲ್ಲದ.

अनायत ಅನಾಯತ (वि०) ಉದ್ದವಾಗಿಲ್ಲದ, ಹ್ರಸ್ವವಾಗಿರುವ, ತುಂಡಾಗಿರುವ. न आयतः।

अनायत्त ಅನಾಯತ್ತ (वि०) ಅಧೀನವಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. न आयत्तः। "एतावज्जन्मसाफल्यं यदनायत्तवृत्तिता" हितो० २-२२।

अनायन ಅನಾಯನ (न०) 1. ಏಕಾಂತ. (वि०) 2. ಏಕಪ್ರಕಾರವಾದ, ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದಿರುವ. न आयनं चालनं यत्र।

अनायास ಅನಾಯಾಸ (पु०) 1. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸೌಲಭ್ಯ, ಸೌಕರ್ಯ. (वि०) 3. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. 4. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ.

अनायासकृत ಅನಾಯಾಸಕೃತ (न०) 1. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनायासेन अल्पप्रयत्नेन कृतम्। (वि०) 2. ಸುಲಭವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अनायुष्य ಅನಾಯುಷ್ಯ (न०) 1. ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ ಹಿತವಲ್ಲದ ಭೋಜನ, ಅತಿಭೋಜನ. न आयुषे हितम्—आयुस् "यत्" (५-१-५)। न० त०। (वि०) 2. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸಿಗೆ ತೊಂದರೆಯುಂಟುಮಾಡುವ, ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸಿಗೆ ಅಹಿತವಾದ.

अनारत ಅನಾರತ (न०) 1. ಎಡಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಎಡಬಿಡದ. (क्रि० वि०) 3. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ, ಎಡಬಿಡದೆ. अविद्यमानमारतं विरामः यस्मिन्। "अनारतं तेन पदेषु लम्भिताः" किरा० १-१५।

अनारम्भ ಅನಾರಂಭ (पु०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಯತ್ನಪಡದಿರುವಿಕೆ. न आरम्भः। अभावे न० त०। "विकारं खलु परमार्थतोऽज्ञात्वाऽनारम्भः प्रतीकारस्य" शाकु० ३।

अनारोग्य ಅನಾರೋಗ್ಯ (न०) 1. ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೇನೆ, ರೋಗ. न आरोग्यम्। (वि०) 2. ರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. न आरोग्यं यस्मात्।

अनार्जव ಅನಾರ್ಜವ (पुं०) 1. ರೋಗ. नास्ति आर्जवं यस्मिन्। (नं०) 2. ವಕ್ರತೆ, ಕುಟಿಲತೆ. 3. ಕಪಟ, ಮೋಸ. (वि०) 4. ವಕ್ರವಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ. न आर्जवं यस्य।

अनार्तव ಅನಾರ್ತವ (वि०) 1. ಋತುವಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದಿರುವ, ಆಯಾ ಋತುವಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ. (स्त्री०) **–वा –ವಾ.** 2. ಋತುಮತಿಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ.

अनार्य ಅನಾರ್ಯ (पुं०) 1. ಆರ್ಯನಲ್ಲದವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ಆರ್ಯನಿಲ್ಲದ ದೇಶ.

अनार्यक ಅನಾರ್ಯಕ (नं०) ಅಗರುಮರ.

अनार्यकर्मन् ಅನಾರ್ಯಕರ್ಮನ್ (नं०) 1. ನೀಚ ಕಾರ್ಯ, ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ. (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ ಮಾಡುವ. अनार्यं कर्म यस्य।

अनार्यज ಅನಾರ್ಯಜ (नं०) 1. ಮ್ಲೇಚ್ಛದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಅಗರುಮರ. अनार्ये देशे भवम्। (वि०) 2. ನೀಚನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ.

अनार्यतिक्त ಅನಾರ್ಯತಿಕ್ತ (पुं०) ನೆಲಬೇವಿನಮರ. अनार्यप्रियः तिक्तः।

अनार्ष ಅನಾರ್ಷ (वि०) 1. ವೇದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ, ಅವೈದಿಕ. ऋषिर्वेदः तत्रोक्तः आर्षः। न आर्षः। नं० तं०। 2. ಋಷಿಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ. 3. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡದ. ऋषिणा दृष्टम् आर्षम्। नं० तं०।

अनालम्ब ಅನಾಲಂಬ (पुं०) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न आलम्बः। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति आलम्बो यस्य। "कथंकारमनालम्बा कीर्तिर्द्यामधिरोहति" माघ० २-५२।

अनालोचित ಅನಾಲೋಚಿತ (वि०) 1. ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡದ, ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡದ, ಉಪೇಕ್ಷೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. न आलोचितम्। "अनालोचितकार्यस्य वाग्जालं वाग्मिनो वृथा" माघ० २-२७। 2. ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಡದ.

अनाविद्ध ಅನಾವಿದ್ಧ (वि०) 1. ಇರಿಯಲ್ಪಡದ, ವೆಜ್ಜಮಾಡಲ್ಪಡದ, ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಗಾಯಮಾಡಲ್ಪಡದ. 2. ವಕ್ರವಲ್ಲದ, ಬಗ್ಗಿಲ್ಲದ. न आविद्धः। "अनाविद्धं रत्नं मधु नवमनास्वादितरसम्" शाकु० २-१०।

अनाविल ಅನಾವಿಲ (वि०) ಅಕಲುಷ, ಕಲಕದಿರುವ, ಪ್ರಸನ್ನವಾದ, ನಿರ್ಮಲವಾದ. नं० तं०। "अनाविलधियामन्तश्चिन्तामणिरिव स्फुरन्" याद० १-५२।

अनावृत ಅನಾವೃತ (वि०) ಆವರಿಸಲ್ಪಡದ, ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಡದ.

अनावृत्त ಅನಾವೃತ್ತ (वि०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಬಂದಿರುವ. 2. ಮತ್ತೆ ಬರದಿರುವ. नं० तं०।

अनावृत्ति ಅನಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪುನಃ ಆಗಮಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಮತ್ತೆ ಬರದೆ ಇರುವಿಕೆ. 2. ಬಂಧವಿಮೋಚನೆ, ಮೋಕ್ಷ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. नं० तं०।

अनावृष्टि ಅನಾವೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಮಳೆಯು ಬರದಿರುವಿಕೆ, ಆರುವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अतिवृष्टिरनावृष्टिर्मूषकाः शलभाः शुकाः। अत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृताः"।

अनाश ಅನಾಶ (वि०) 1. ಆಶೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति आशा यस्य। 2. ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಹಾಳಾಗದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. नास्ति नाशो यस्य।

अनाशक ಅನಾಶಕ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ. आ सम्यक् आशः अशनम् — आ+अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१८)। तन्नास्ति यस्य "कप्" (५-४-१५४)। 2. ನಾಶಹೊಂದದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ, ಅನಶ್ವರ. न नाशो यस्य "कप्" (५-४-१५४)। 3. ನಾಶಪಡಿಸದ.

अनाशिन् ಅನಾಶಿನ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಜೀವಾತ್ಮ. न नश्यति — णश (अदर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)। "अनाशिनोऽप्रमेयस्य" गीता २-१८। (वि०) 3. ಅನಶ್ವರವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ.

अनाशु ಅನಾಶು (वि०) 1. ನಾಶರಹಿತ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. णश (अदर्शने) "उण्"। नं० तं०। 2. ವ್ಯಾಪಿಸದಿರುವ, ಪಸರಿಸದಿರುವ, ಹಬ್ಬದಿರುವ. 3. ನಿಧಾನವಾದ, ಸಾವಕಾಶವಾದ. अशू (व्याप्तौ) "उण्" (उ० १-१)। नं० तं०।

अनाश्य ಅನಾಶ್ಯ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ. 2. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ.

अनाश्रमिन् ಅನಾಶ್ರಮಿನ್ (पुं०) 1. ಗೃಹಸ್ಥಾದ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದವನು, ಯಾವ ಆಶ್ರಮದ ಧರ್ಮವನ್ನೂ ಆಚರಿಸದವನು. न आश्रमी। नं० तं०। "अनाश्रमी न तिष्ठेत्तु क्षणमेकमपि द्विजः" स्मृतिः। 2. ವಿಧುರ, ಅಪತ್ನೀಕ.

अनाश्रय ಅನಾಶ್ರಯ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗಿರೋಣ. (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ.

अनाश्रव ಅನಾಶ್ರವ (वि०) ಅವಿಧೇಯ, ಮೊಂಡ, ಚಂಡಿಖೋರ. न आश्रवः। "दृष्टदोषमपि तन्न सोऽत्यजत्सङ्गवस्तु भिषजामनाश्रवः" रघु० १९-४९।

अनाश्रित ಅನಾಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಪಡೆಯದ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ, ಅಧೀನನಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರ. न आश्रितः। 2. ಅವಲಂಬಿಸದ, ಇತರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ. "अनाश्रितः कर्मफलं कार्यं कर्म करोति यः" गीता ६-१।

अनाश्वस् ಅನಾಶ್ವಸ್ (वि०) ಊಟಮಾಡದ, ಸುಖಪಡದ. अश (भोजने) "क्वसुः" (३-२-१०९)। न० त०। "इच्छताशितुमनाशुषा न च" माघ० १४-४९।

अनाश्वास ಅನಾಶ್ವಾಸ (पु०) ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆದರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न आश्वासः। न० त०।

अनास् ಅನಾಸ್ (वि०) ಮುಖದ ವ್ಯಾಪಾರವಿಲ್ಲದ, ಬಾಯಿಯ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ, ಮಾತಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. आस्यते निरास्यतेऽनेन आः मुखम्। तन्नास्ति साधनत्वेनास्य।

अनासादित ಅನಾಸಾದಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡದ, ಭೇಟಿಯಾಗದ.

अनासिक ಅನಾಸಿಕ (वि०) 1. ಹರಕುಮೂಗುಳ್ಳ. 2. ವಿಕಾರವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ. नास्ति नासिका यस्य।

अनास्था ಅನಾಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಅನಾದರ, ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಉದಾಸೀನತೆ. न आस्था। न० त०। "ब्रूत येनात्र वः कार्यमनास्था बाह्यवस्तुषु" कुमा० ६-६३। 2. ಅಪಮಾನ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. (वि०) 3. ಉದಾಸೀನನಾದ, ತಟಸ್ಥನಾದ.

अनास्वाद ಅನಾಸ್ವಾದ (पु०) 1. ಅರುಚಿ, ಸಪ್ಪೆ. (वि०) 2. ಸಪ್ಪೆಯಾದ, ರುಚಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಾರವಿಲ್ಲದ.

अनास्वादित ಅನಾಸ್ವಾದಿತ (वि०) ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಡದ, ಸವಿಯಲ್ಪಡದ. न आस्वादितम्। "मधु नवमनास्वादितरसम्" शाकु० २-१०।

अनाहत ಅನಾಹತ (न०) 1. ಉಡದ ಮತ್ತು ಕತ್ತರಿಸದ ಹೊಸ ಬಟ್ಟೆ, ನೂತನ ವಸ್ತ್ರ. न आहतम्। 2. ತಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಹೃದಯದೊಳಗಿನ ಒಂದು ಪದ್ಮ. (वि०) 3. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಗಟ್ಟಿಸಲ್ಪಡದ.

अनाहार ಅನಾಹಾರ (पु०) 1. ಉಪವಾಸ, ನಿರಶನ, ಲಂಘನ. न आहारः। "अनाहारेणात्मानं व्यापादयिष्यामि" हितो०। (वि०) 2. ವಿಷಯೋಪಭೋಗರಹಿತನಾದ.

अनाहार्य ಅನಾಹಾರ್ಯ (वि०) 1. ಅಕೃತ್ರಿಮ, ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ. 2. ತರಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ. 3. ತಿನ್ನಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 4. ತರಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ.

अनाहूत ಅನಾಹೂತ (वि०) ಆಮಂತ್ರಣವಿಲ್ಲದ, ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದ, ಕರೆಯಲ್ಪಡದ. न आहूतः। "अनाहूतोऽध्वरं गच्छेत्"।

अनिकेत ಅನಿಕೇತ (पु०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಯತಿ, ಸ್ಥಿರವಾದ ಮನೆಯಿಲ್ಲದವನು. नास्ति निकेतो नियमेन निवासो यस्य। "अनग्निरनिकेतः स्याद्ग्राममन्नार्थमाश्रयेत्" मनु० ६-४३। (वि०) 2. ವಾಸಗೃಹವಿಲ್ಲದ, ಮನೆಯಿಲ್ಲದ. "अनिकेतः स्थिरमतिः" गीता १२-१९।

अनिगीर्ण ಅನಿಗೀರ್ಣ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಡದ, ನುಂಗಲ್ಪಡದ. 2. ಮರೆಮಾಚಲ್ಪಡದ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡದ. न निगीर्णः।

अनिग्रह ಅನಿಗ್ರಹ (पु०) 1. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹತೋಟಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದಿರುವಿಕೆ. "अनिग्रहाच्चेन्द्रियाणां नरः पतनमृच्छति" याज्ञ० ३-२१९। 2. ಖಂಡನೆಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ನಿರಾಕರಿಸದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಹತೋಟಿಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ.

अनिच्छा ಅನಿಚ್ಛಾ (स्त्री०) 1. ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಉದಾಸೀನತೆ. न इच्छा। "स्फुटामनिच्छां विवरीतुमुत्सुकाम्" नैष० ९-१। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "जातिभ्रंशकरं कर्म कृत्वान्यतममिच्छया। चरेत्सान्तपनं कृच्छ्रं प्राजापत्यमनिच्छया" मनु० ११-१२४।

अनित ಅನಿತ (वि०) 1. ಬದುಕಿರುವ, ಜೀವಿಸಿರುವ. अन (प्राणने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೊಂದದಿರುವ, ತಲುಪದಿರುವ. न इतः। 3. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ, ಪಡೆಯಲ್ಪಡದ.

अनित्य ಅನಿತ್ಯ (वि०) 1. ನಶ್ವರ, ನಾಶಸ್ವಭಾವದ. न नित्यः। "तत्र गन्धवती पृथिवी। सा द्विविधा। नित्याऽनित्या च। नित्या परमाणुरूपा। अनित्या कार्यरूपा" त० सं०। 2. ಅಸ್ಥಿರ, ಸಂದಿಗ್ಧ, ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ. "अनित्यो विजयो यस्मात् दृश्यते युध्यमानयोः।

पराजयश्च संग्रामे तस्माद्युद्धं विवर्जयेत्" मनु० ७-१९९। 3. ಆಕಸ್ಮಿಕ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ, ಆಗಾಗ್ಗೆ ಸಂಭವಿಸುವ. 4. ನಿತ್ಯವಲ್ಲದ, ವಿಶೇಷರೀತಿಯ. "आनाय्योऽनित्ये" पा०सू० (३-१-१२७)। "स हि गार्हपत्यादानीयतेऽनित्यश्च सततमप्रज्वलनात्" सि० कौ०। (अव्य०) 5. ಆಗಾಗ್ಗೆ, ನೈಮಿತ್ತಿಕವಾಗಿ, ಸಮಯಬಂದಾಗ. "अनित्यं हि स्थितो यस्मात् तस्मादतिथिरुच्यते" मनु० ३-१०२।

अनिद्र ಅನಿದ್ರ (वि०) 1. ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಜಾಗರೂಕ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ. (लाक्ष०)। नास्ति निद्रा यस्य। (स्त्री०) **–द्रा –ದ್ರಾ**. 3. ನಿದ್ದೆಯ ಅಭಾವ, ನಿದ್ದೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗರೂಕತೆ.

अनिन्दित ಅನಿಂದಿತ (वि०) ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡದ, ಸಾಧುವಾದ. न निन्दितः।

अनिभृत ಅನಿಭೃತ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ. "भुवमनिभृतवेलावीचिबाहुः पयोधिः" किरा० ३-६०। 2. ರಹಸ್ಯವಲ್ಲದ, ಲೋಕಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. न निभृतः।

अनिमित्त ಅನಿಮಿತ್ತ (न०) 1. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಪಶಕುನ. (वि०) 3. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ, ಆಧಾರವಿಲ್ಲದ, ಆಕಸ್ಮಿಕ. (क्रि० वि०) 4. ನಿಮಿತ್ತವಿಲ್ಲದೆ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "अनिमित्तमिन्दुवदने किमत्रभवतः पराङ्मुखी भवसि" माल० १-१८।

अनिमिष ಅನಿಮಿಷ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "निमिषोऽनिमिषः स्रग्वी" वि० स०। 2. ದೇವತೆ. नास्ति निमिषः चक्षुःस्पन्दनं यस्य। "गुणमनिमिषचापे कञ्चिदारोप्य सीतां कुशिकतनयवाक्यादग्रहीद्रामभद्रः" चं० रा० १-१८४। 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. "अनिमिषः सुरमत्स्ययोः" हेम०। (वि०) 4. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯು ಚಲಿಸದಿರುವ, ನೇತ್ರಸ್ಪಂದನವಿಲ್ಲದ.

अनिमिषाचार्य ಅನಿಮಿಷಾಚಾರ್ಯ (पु०) ದೇವಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. अनिमिषाणां देवानामाचार्यः।

अनिमेष ಅನಿಮೇಷ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ದೇವತೆ. 3. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. नास्ति निमेषः चक्षुःस्पन्दनं यस्य। (वि०) 4. ಕಣ್ಣಿನ ರೆಪ್ಪೆಯು ಚಲಿಸದಿರುವ ನೇತ್ರಸ್ಪಂದನವಿಲ್ಲದ. "शतैस्तमक्ष्णामनिमेषवृत्तिभिः" रघु० ३-४३।

अनियत ಅನಿಯತ (वि०) 1. ಅನಿತ್ಯ, ಅಸ್ಥಿರ. न नियतः। "रत्यादयोऽप्यनियते रसे स्युर्व्यभिचारिणः" सा० द०। 2. ನಿಯಂತ್ರಣವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಬಂಧಕ್ಕೊಳಗಾಗದ. 3. ಅನಿಶ್ಚಿತ, ಕ್ಲೃಪ್ತವಲ್ಲದ. "अनियतवेलमाहारोऽश्यते" शाकु० २।

अनियतवृत्ति ಅನಿಯತವೃತ್ತಿ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರವಾದ ಜೀವನವಿಲ್ಲದ. 2. ಸ್ಥಿರವಾದ ವರಮಾನವಿಲ್ಲದ.

अनियन्त्रण ಅನಿಯಂತ್ರಣ (न०) 1. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹತೋಟಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ, ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. "अनियन्त्रणानुयोगो नाम तपस्विजनः" शाकु० १।

अनियम ಅನಿಯಮ (पु०) 1. ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಕಟ್ಟಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಅಂಕೆ ಅಥವಾ ಕಟ್ಟಳೆಯಿಲ್ಲದ.

अनिराकृत ಅನಿರಾಕೃತ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಡದ. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡದ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಡದ. न० त०। "अनिराकृततापसम्पदम्" माघ० १६-२४।

अनिरुद्ध ಅನಿರುದ್ಧ (पु०) 1. ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನನ ಮಗ. 2. ವಿಷ್ಣು; ವಾಸುದೇವ, ಸಂಕರ್ಷಣ, ಪ್ರದ್ಯುಮ್ನ, ಅನಿರುದ್ಧರೆಂಬ ಪರಮಾತ್ಮನ ನಾಲ್ಕು ವ್ಯೂಹಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ವ್ಯೂಹಭೇದ. "अनिरुद्धः सुरानन्दो गोविन्दो गोविदां पतिः" वि० स०। (वि०) 3. ತಡೆಯಲ್ಪಡದ.

अनिर्दशाह ಅನಿರ್ದಶಾಹ (वि०) ಹತ್ತು ದಿನಗಳು ಕಳೆಯದಿರುವ. न निर्गतानि दशाहानि यस्य। "अनिर्दशाहां गां सूताम्" मनु० ८-२४२।

अनिर्दिष्ट ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ (वि०) ಅನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ವಿವರಿಸಲ್ಪಡದ, ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದ.

अनिर्देश्य ಅನಿರ್ದೇಶ್ಯ (वि०) ವಿವರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ, ವಿಸ್ತರಿಸಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ. न निर्देष्टुं शक्यम्। निर्+दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अनिर्देश्यवपुर्विष्णुः" वि०स०।

अनिर्धारित ಅನಿರ್ಧಾರಿತ (वि०) ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡದ, ತೀರ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಡದ.

अनिर्वचनीय ಅನಿರ್ವಚನೀಯ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (न०) 2. ಜಗತ್ತು, ಪ್ರಪಂಚ. 3. ಅಜ್ಞಾನ. [ಅದ್ವೈತ ದರ್ಶನದಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಾಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಕಾಶಗಳನ್ನು ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳು.] (वि०) 4. ಉಚ್ಚರಿಸಲಾಗದ, ಹೇಳಲಾಗದ. न निर्वक्तुं शक्यः।

अनिर्वचनीयख्याति ಅನಿರ್ವಚನೀಯಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) ಹೇಳಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ವಸ್ತುಗಳ ತೋರಿಕೆ. [ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತೋರಿಬರುವ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಸತ್ತು ಮತ್ತು ಅಸತ್ತುಗಳೆಂದು ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ. "ಸತ್" ಎಂದರೆ ಬ್ರಹ್ಮನಂತೆ ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "ಅಸತ್" ಎಂದರೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ತೋರದಿರುವುದು. ಪ್ರಪಂಚ ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಯಾವಾಗಲೂ ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ "ಅಸತ್" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಬಾಧವಿರುವುದರಿಂದ "ಸತ್" ಎಂದೂ ಹೇಳಲಾಗುವುದಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಜಗತ್ತು ಮತ್ತು ಅಜ್ಞಾನಗಳು ಅನಿರ್ವಚನೀಯಗಳಾಗಿಯೇ ತೋರಿಬರುವುವು. ಇದಕ್ಕೆ **ಅನಿರ್ವಚನೀಯಖ್ಯಾತಿ**ಯೆಂದು ಹೆಸರು.]

अनिर्वाण ಅನಿರ್ವಾಣ (वि०) ಸ್ನಾನವಿಲ್ಲದ, ಮೈತೊಳೆಯದಿರುವ. न निर्वाणं (गज) मज्जनं यस्य। "निर्वाणं निर्वृतौ मोक्षे विनाशे गजमज्जने" यादवः। "अरुन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः" रघु० १-७१।

अनिर्वाह ಅನಿರ್ವಾಹ (पु०) 1. ನೆರವೇರಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಪೂರ್ತಿಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಸಂಗತಿ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಬಡತನ.

अनिर्विण्ण ಅನಿರ್ವಿಣ್ಣ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अनिर्विण्णः सदामर्षी" वि० स०। (वि०) 2. ಖೇದವಿಲ್ಲದ. 3. ದಣಿವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. 4. ಧೈರ್ಯಗೆಡದ.

अनिर्विद् ಅನಿರ್ವಿದ್ (वि०) 1. ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ದಣಿವಿಲ್ಲದ. 2. ಖೇದವಿಲ್ಲದ. न निर्विद्यते — निर्+विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। "अनिर्विदा या विदधे विधात्रा" माघ० ३-३४।

अनिर्वृति ಅನಿರ್ವೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅಸುಖ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. न० त०। (वि०) 3. ಸುಖವಿಲ್ಲದ. 4. ಬಡತನವುಳ್ಳ. न निर्वृतिः यस्य।

अनिर्वेद ಅನಿರ್ವೇದ (पु०) ಖೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕುಗ್ಗದಿರುವಿಕೆ. न० त०। "अनिर्वेदः श्रियो मूलमनिर्वेदः परं सुखम्" रामा०।

अनिल ಅನಿಲ (पु०) 1. ಗಾಳಿ, ವಾಯು. अनित्यनेन—अन (प्राणने) "इलच्" (उ० १-५४)। "प्राणानामनिलेन वृत्तिरुचिता सत्कल्पवृक्षे वने" शाकु० ७-१२। 2. ವಾಯುದೇವತೆ. 3. ವಿಷ್ಣು. "अहःसंवर्तको वह्निरनिलो धरणीधरः" वि० स०।

अनिलसख ಅನಿಲಸಖ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अनिलस्य सखा "टच्" (५-४-९१)।

अनिलान्तक ಅನಿಲಾಂತಕ (पु०) ಇಂಗುದೀವೃಕ್ಷ, ಇಂಗಳದಗಿಡ. अनिलस्य वातरोगस्य अन्तकः।

अनिलामय ಅನಿಲಾಮಯ (पु०) ವಾತರೋಗ. अनिलादामयः।

अनिवर्तिन् ಅನಿವರ್ತಿನ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. न निवर्तते— नि+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "अनिवर्त्ती निवृत्तात्मा संक्षेप्ता क्षेमकृच्छिवः" वि० स०। (वि०) 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗದ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟದಿರುವ, ಸಾಹಸಿಕ.

अनिविशमान ಅನಿವಿಶಮಾನ (वि०) (ಒಂದು ಜಾಗದಲ್ಲಿ ಕೂಡದೆ) ಯಾವಾಗಲೂ ತಿರುಗಾಡುತ್ತಿರುವ.

अनिश ಅನಿಶ (वि०) 1. ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ, ಎಡಬಿಡದ. (क्रि० वि०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದೆ. "शत्रूणामनिशं विनाशपिशुनः" माघ० १-७५।

अनिष्ट ಅನಿಷ್ಟ (न०) 1. ಅಶುಭ. 2. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ. 3. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. न इष्टम् — इषु (इच्छायाम्) "क्तः" (३-३-११४)। "भवत्यनिष्टादपि नाम दुःसहान्मनस्विनीनां प्रतिपत्तिरीदृशी" कुमा० ५-४२। (वि०) 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ. 5. ಅಪ್ರಿಯವಾದ. 6. ಕೆಟ್ಟಸ್ವಭಾವದ, ದುಷ್ಟವಾದ.

अनिष्पत्ति ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಅಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆಗಾಣದಿರುವಿಕೆ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अनिष्पन्न ಅನಿಷ್ಪನ್ನ (वि०) ಅಸಮಾಪ್ತ, ಕೊನೆಗಾಣದ, ಅಸಂಪೂರ್ಣ.

अनीक ಅನೀಕ (न०) 1. ಯುದ್ಧ. न नीयतेऽपसार्यतेऽस्मात् — णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" कप् च। 2. ಸೈನ್ಯ, ಸೇನೆ. अनित्यनेन — अन (प्राणने) "ईकन्" (उ० ४-१७)। "अनीकं रणसैन्ययोः" हेम०।

अनीकनेतृ ಅನೀಕನೇತೃ (पु०) 1. ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ. "अनीकनेतारमवैक्षतारात्" याद० २-२३। 2. ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಖ.

अनीकस्थ ಅನೀಕಸ್ಥ (पु०) 1. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ನಿಂತಿರುವ ಸೇನೆ. 2. ಅಂಗರಕ್ಷಕ, ಮೈಗಾವಲಿನವನು. 3. ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಶಿಕ್ಷಕ. 4. ನಗಾರಿ, ರಣಭೇರಿ. अनीके तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 5. ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "अनीकस्थो रणगते हस्ति-

शिक्षाविचक्षणे। राजरक्षिणि चिह्ने च वीरमर्दलकेऽपि च" मेदि०।

अनीकिनी ಅನೀಕಿನೀ (स्त्री०) 1. ಸೇನೆ, ದಂಡು, ಪಡೆ. अनीकं रणोऽस्ति प्रयोजनत्वेनास्याः — अनीक "इनिः" (५-२-११५)। "समं समन्ततो राज्ञामापतन्तीरनीकिनीः" माघ० १९-१०। 2. ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪು, ಆನೆ ರಥ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು, ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿಯ ಹತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ಸೈನ್ಯ.

ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪುಗಳಲ್ಲಿ ಆನೆ ರಥ ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಕಾಲಾಳುಗಳ ಸಂಖ್ಯಾವಿವರ— ಇವು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಒಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಒಂದು ಮೂರರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುವು.

ಸೇನೆಗಳ ಗುಂಪುಗಳ ಹೆಸರು	ಆನೆಗಳು	ರಥಗಳು	ಕುದುರೆಗಳು	ಕಾಲಾಳುಗಳು
ಪತ್ತಿ	1	1	3	5
ಸೇನಾಮುಖ	3	3	9	15
ಗುಲ್ಮ	9	9	27	45
ಗಣ	27	27	81	135
ವಾಹಿನೀ	81	81	243	405
ಪೃತನಾ	243	243	729	1215
ಚಮೂ	729	729	2187	3645
ಅನೀಕಿನೀ	2187	2187	6561	10935
ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ	21870	21870	65610	109350

(ಅಕ್ಷೌಹಿಣಿಯು ಅನೀಕಿನಿಯ ಹತ್ತರಷ್ಟು ಅಧಿಕವಾಗಿರುವುದು.) "एकैभेकरथत्र्यश्वा पत्तिः पञ्चपदातिका। पत्त्यङ्गैः त्रिगुणैः सर्वैः क्रमादाख्या यथोत्तरम्। सेनामुखं गुल्मगणौ वाहिनी पृतना चमूः। अनीकिनी दशानीकिन्यक्षौहिणी" अम०।

अनीति ಅನೀತಿ (स्त्री०) 1. ದುರಾಚಾರ, ಅಧರ್ಮ, ಅನ್ಯಾಯ. (वि०) 2. ಈತಿಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति ईतिर्यस्य। 3. ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳ, ನ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದ, ಧರ್ಮವಿಲ್ಲದ. न नीतिर्यस्य।

अनीश ಅನೀಶ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಸರ್ವೇಶ್ವರ. नास्ति ईशः स्वामी यस्य। "अनीशः शाश्वतः स्थिरः" वि० स०। 2. ಯಜಮಾನನಲ್ಲದವನು, ಒಡೆಯನಲ್ಲದವನು. न ईशः स्वामी। "मम गात्राणामनीशोऽस्मि संवृत्तः" शाकु० २। (वि०) 3. ಸ್ವಾಮಿಯಿಲ್ಲದ, ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದ. "सर्वप्रभुरनीशस्त्वमेकस्त्वं सर्वरूपभाक्" रघु० १०-२०। 4. ಅಸ್ವತಂತ್ರ, ಪರಾಧೀನ. 5. ಅಸಮರ್ಥ, ಕೈಯಲ್ಲಾಗದ, ಅಶಕ್ತ.

अनीश्वर ಅನೀಶ್ವರ (न०) 1. ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದ ಜಗತ್ತು, ಸಾಂಖ್ಯರು ಒಪ್ಪಿರುವ ನಿರೀಶ್ವರ ಜಗತ್ತು. न ईश्वरः नियन्ता यस्य। (वि०) 2. ಈಶ್ವರನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ. "ध्यानेनानीश्वरान् गुणान्" मनु० ६-७२। 3. ಈಶ್ವರನಿಲ್ಲದ. 4. ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದ, ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ. नास्ति ईश्वरः यस्य। 5. ಅಸಮರ್ಥ. "शयिता सविधेऽप्यनीश्वरा" भामि० वि० २-१८२।

अनीश्वरवाद ಅನೀಶ್ವರವಾದ (पु०) ನಿರೀಶ್ವರವಾದ, ನಾಸ್ತಿಕಮತ, ದೇವರನ್ನು ಒಪ್ಪದಿರುವ ಮತ.

अनीश्वरवादिन् ಅನೀಶ್ವರವಾದಿನ್ (वि०) ನಾಸ್ತಿಕಮತಾವಲಂಬಿ, ದೇವರಿಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವವನು.

अनीह ಅನೀಹ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಉದಾಸೀನ, ಅಸಡ್ಡೆಯ, ಯಾವ ಕಾರ್ಯವೂ ಇಲ್ಲದ. नास्ति ईहा यस्य।

अनीहा ಅನೀಹಾ (स्त्री०) 1. ಅನಾದರ, ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಉದಾಸೀನತೆ, ಅನುತ್ಸಾಹ. "प्रभुशक्ति द्विषतामनीहया" किरा० २-१०। 2. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनु ಅನು (अव्य०) 1. ತರುವಾಯ, ಬಳಿಕ, ಆಮೇಲೆ. अनिति — अन (प्राणने) "उः" बाहु०। "क्रमेण सुप्तामनु संविवेश" रघु० २-२४। "तं गच्छन्त्यनु ये विपत्तिषु सदा" मुद्रा० १-१४। 2. ಉದ್ದಕ್ಕೂ, ದೀರ್ಘವಾಗಿ. "वहत्ययोध्यामनु राजधानीम्" रघु० १३-६१। "गङ्गामनु चतुःशतान्" भा०। 3. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಸಂಗಡ, ಒಡನೆ. "उमास्तनोद्भेदमनु प्रवृद्धो मनोरथो यः प्रथमं बभूव" कुमा० ७-२४। 4. ಕಡಿಮೆಯಾದ, ಹೀನವಾದ. "मित्रलाभमनु लाभसंपदः" किरा० १३-५२। 5. ನಿಕೃಷ್ಟ, ಅಧಮ, ನೀಚ. "अनु हरिं सुराः"। 6. ಭಾಗ, ಪಾಲು. "लक्ष्मीर्हरिमनु"। 7. ವೀಪ್ಸೆ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು ಒಂದಿದ್ದ ಕಡೆ ಮತ್ತೊಂದಿರಬೇಕೆಂಬ ನಿಯಮ. अनुदिवसम् अनुवृक्षम्। 8. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. "अनुनदि शुश्रुविरे रुतानि ताभिः" माघ० ७-२४। 9. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "सर्वं मामनु ते प्रियाविरहितां त्वं तु व्यथां मानुभूः" विक्र० ४-२५। "अनुगर्जितसन्दिग्धाः" कुमा० ६-४०। 10. ಅನುರೂಪವಾದ, ಹೊಂದುವ, ಯುಕ್ತವಾದ, ಅನುಕೂಲವಾದ. "तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्" रघु० ४-१२। 11. ಅಭಿಮುಖ್ಯ, ಎದುರು. "मातरमनुधावति कृष्णः"। 12. ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ.

"प्रजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत्" कुमा० १-१७। 13. ಲಕ್ಷಣ, ಜ್ಞಾಪಕ, ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "वृक्षमनु विद्योतते विद्युत्"। [ಇಲ್ಲಿ ಮಿಂಚಿನಿಂದ ವೃಕ್ಷವು ಗೋಚರವಾಗುವುದರಿಂದ ಮಿಂಚು ನಷ್ಟವಾದನಂತರವೂ ಮಿಂಚು ಹೊಳೆದ ಪ್ರದೇಶವು ವೃಕ್ಷದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಮಿಂಚನ್ನು ತಿಳಿಯಲು ವೃಕ್ಷವು ಗುರುತಾಯಿತು.] 14. ಉಪಾಸನೆ, ಸೇವೆ. "अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्" रघु० १-५६। 15. ಅನುಕ್ರಮ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೊಂದು (ಕ್ರಮವಾಗಿ) ಬರುವಿಕೆ. 16. ಅಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. अनुबन्धः। [ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ "अनु" ವು ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.]

अनुक ಅನುಕ (वि०) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ, ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳವನು. अनुकामयते — अनु "कन्" (५-२-७४)।

अनुकथन ಅನುಕಥನ (न०) 1. ಅನಂತರ ಹೇಳುವುದು, ತರುವಾಯ ನಿರ್ದೇಶಿಸುವುದು. 2. ಸಂಭಾಷಣೆ.

अनुकम्पक ಅನುಕಂಪಕ (वि०) ದಯೆತೋರಿಸುವವನು. अनुकम्पते—अनु+कपि (चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुकम्पन ಅನುಕಂಪನ (न०) 1. ದಯೆ, ಕರುಣೆ, ಕನಿಕರ. अनुकम्प्यते — अनु + कपि (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ದಯಾಶೀಲ, ಕರುಣೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. कर्त० "युच्" (३-२-१४८)।

अनुकम्पा ಅನುಕಂಪಾ (स्त्री०) ದಯೆ, ಕರುಣೆ. अनु+कपि (चलने) "अः" (३-३-१०३)। "भक्त्या गुरौ मय्यनुकम्पया च" रघु० २-६३।

अनुकम्प्य ಅನುಕಂಪ್ಯ (वि०) 1. ವೇಗವುಳ್ಳ. 2. ದಯೆ ತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. अनुकम्पितुमर्हः। "दुहितरमनुकम्प्यामद्रिरादाय दोर्भ्याम्" कुमा० ३-७६।

अनुकम्प्र ಅನುಕಂಪ್ರ (वि०) ದಯೆ ತೋರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಕನಿಕರದ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. अनु+कपि (चलने) "रः" (३-२-१६७)।

अनुकरण ಅನುಕರಣ (न०) 1. ಅನುಕರಿಸುವುದು, ಅಣಕಿಸುವುದು, (ಒಬ್ಬನು) ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. अनुक्रियते — डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तव सुचरितैकदेशस्यानुकरणं किलैतत्" मुद्रा० ७। 2. ನಕಲು, ಪ್ರತಿಕೃತಿ. अनुक्रियतेऽनेन — कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अनुकर्तृ ಅನುಕರ್ತೃ (पु०) 1. ನಟ. अनुकरोति — अनु+डु कृञ् (करणे) "तृन्" (३-२-१३५)। (वि०) 2. ಅನುಕರಿಸುವವನು, (ಒಬ್ಬನು) ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವವನು.

अनुकर्ष ಅನುಕರ್ಷ (पु०) 1. ಬಂಡಿಯ ನೊಗದ ಕೆಳಗಿನ ತೋಳುಮರ. [ಈ ಮರವು ಗಾಡಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ ಹಿಡಿದು ಅಚ್ಚಿನ ಮೇಲೆ ಹಾದು ನೊಗದವರೆಗೂ ಉದ್ದಕ್ಕೂ ಅಖಂಡವಾಗಿರುವುದು. ಇದರ ಮೇಲೆ ನೊಗವನ್ನಿಟ್ಟು ಕಟ್ಟುವರು.] अनुकृष्यते कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಕರ್ಷಣೆ, ಎಳೆಯುವುದು. "अनुकर्षो रथस्याधःस्थिते दारुणि कर्षणे" नानार्थर०।

अनुकर्षण ಅನುಕರ್ಷಣ (न०) 1. ಆಕರ್ಷಣ, ಎಳೆಯುವಿಕೆ. 2. ಹಿಂದಿನ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ವಾಕ್ಯದ ಅನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. [ಇದಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಅನುವೃತ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.] अनु+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुकल्प ಅನುಕಲ್ಪ (पु०) 1. ಗೌಣ, ಅಪ್ರಧಾನ, ಪ್ರತಿನಿಧಿ, ಮುಖ್ಯಕಲ್ಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೀನವಾದ ವಿಧಿ. अनु हीनः कल्पः।

अनुकल्पता ಅನುಕಲ್ಪತಾ (स्त्री०) ಅಪ್ರಧಾನತೆ. अनुकल्पस्य भावः। "व्यधित कल्पतरोरनुकल्पताम्" याद० ३-६५।

अनुकाम ಅನುಕಾಮ (पु०) 1. ಅನುರೂಪವಾದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಯುಕ್ತವಾದ ಆಸೆ. अनुरूपः कामः। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ಅನುರೂಪವಾದ, ಆಸೆಗೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವ. (क्रि० वि०) 3. ಅಪೇಕ್ಷೆಗೆ ತಕ್ಕಂತೆ, ಆಸೆಗೆ ಅನುಗುಣವಾಗಿ. कामस्य सदृशम्।

अनुकामीन ಅನುಕಾಮೀನ (वि०) ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. कामस्य सदृशम्; अनुकामं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "खः" (५-२-११)।

अनुकार ಅನುಕಾರ (पु०) ಅಣಕಿಸುವುದು, ಅನುಕರಿಸುವುದು, ಹೋಲುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. अनु+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "सुलभानुकारः खलु जगति वेधसो निर्माणसंनिवेशः" मालती० ९।

अनुकारिन् ಅನುಕಾರಿನ್ (वि०) ಇತರರಿಗೆ ಸದೃಶವಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಅನುಕರಿಸುವ, ಹೋಲುವ. अनुकरोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

"आमोदमुपजिघ्रन्तौ स्वनिःश्वासानुकारिणम्" रघु० १-४३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –रिणी –ರಿಣೀ. "दधत्सन्ध्यारुणव्योमस्फुरत्तारानुकारिणीः" माघ० २-१८।

अनुकार्य ಅನುಕಾರ್ಯ (वि०) ಹೋಲಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಅನುಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अनु+डु कृञ् (करणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ನಾಯಕಾದಿಗಳು ಅನುಕಾರ್ಯರು.]

अनुकाल ಅನುಕಾಲ (वि०) 1. ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಹ, ಸಮಯೋಚಿತವಾದ. (क्रि० वि०) 2. ಸಮಯೋಚಿತವಾಗಿ, ಕಾಲಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ.

अनुकीर्तन ಅನುಕೀರ್ತನ (न०) ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ. "साङ्गं भवति तत्सर्वं हरेर्नामानुकीर्तनात्"।

अनुकूल ಅನುಕೂಲ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "अनुकूलः शतावर्तः" वि० स०। 2. ನಾಯಕರಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಬ್ಬಳೇ ನಾಯಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳವನು. "अनुकूलस्त्वेकनिरतः" सा० द० ३-३७। (न०) 3. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಉಪಕಾರ. 4. ದಯೆ, ಪ್ರೀತಿ. (वि०) 5. ಸಹಾಯಕ, ಉಪಕಾರಮಾಡುವ. "मन्दं मन्दं नुदति पवनश्चानुकूलो यथा त्वाम्" मेघ० १-९। 6. ಸ್ನೇಹಭಾವವುಳ್ಳ, ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ. "सदानुकूलेषु हि कुर्वते रतिम्" किरा० १-५। 7. ದಯೆಯುಳ್ಳ. 8. ಒಪ್ಪುವಂತಹ, ಅನುರೂಪವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. "कुशलविरचितानुकूलवेषः" रघु० ५-७६। 9. ಹಿತವಾದ, ಸುಖಕರವಾದ.

अनुकूलत्व ಅನುಕೂಲತ್ವ (न०) ಅನುಗುಣ್ಯ, ಅನುಕೂಲತೆ. अनुकूलस्य भावः। "पवनस्यानुकूलत्वात् प्रार्थनासिद्धिशंसिनः" रघु० १-४२।

अनुकृत ಅನುಕೃತ (वि०) ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुकृतशिखरौघश्रीभिरभ्यागतेऽसौ" माघ० ४-६८।

अनुकृति ಅನುಕೃತಿ (स्त्री०) ಹೋಲಿಕೆ, ಅನುಕರಿಸುವಿಕೆ. अनु+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "धूमोद्गारानुकृतिनिपुणाः" मेघ० २-६।

अनुक्त ಅನುಕ್ತ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡದ, ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಡದ. न उक्तः। "असावनुक्तोऽपि सहाय एव" कुमा० ३-२१। 2. ಆಖ್ಯಾತಪ್ರತ್ಯಯಾದಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದ. [ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವಂತೆ ಕರ್ಮವು ತಿಙ್ ಕೃತ್ ತದ್ಧಿತ ಮತ್ತು ಸಮಾಸಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿದ್ದರೆ ಅಂತಹ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಗಳ ಮೇಲೆ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಬರುವುದು. **ಉದಾ:** ಕ್ರಮವಾಗಿ हरिः सेव्यते। लक्ष्म्या सेवितः। शतेन क्रीतः शत्यः। आरूढो वानरो यं सः आरूढवानरः। ಈ ರೀತಿ ಕರ್ಮವು ಹೇಳಲ್ಪಡದಿದ್ದರೆ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತಿಯೂ ಬರುವುದು. **ಉದಾ:** हरिं भजति ಇತ್ಯಾದಿ.]

अनुक्रम ಅನುಕ್ರಮ (पु०) 1. ಕ್ರಮ, ಪರಂಪರೆ, ಒಂದಾದಮೇಲೆ ಮತ್ತೊಂದು ಬರುವಿಕೆ, ಪರ್ಯಾಯ. "प्रचक्रमे वक्तुमनुक्रमज्ञा" रघु० ६-७०। (वि०) 2. ಕ್ರಮವಾದ, ಪರಂಪರೆಯ. अनुगतः क्रमम्। (अव्य०) 3. ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ. क्रममनतिक्रम्य। यथार्थेऽव्ययी०।

अनुक्रमणी ಅನುಕ್ರಮಣೀ (स्त्री०) ವಿಷಯಸೂಚಿ, ಗ್ರಂಥದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಪಟ್ಟಿ. अनुक्रम्यतेऽनया — अनु+क्रमु (पादविक्षेपे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अनुक्रोश ಅನುಕ್ರೋಶ (पु०) 1. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಇತರರ ಕಷ್ಟವನ್ನು ನೋಡಿ ಮರುಕಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. अनुक्रोशत्यनेन अनु+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१२१)। "अपाङ्गाः परिपात्यन्तामनुक्रोशानुवर्तिनः" याद० १६-२४। (वि०) 2. ಒಂದು ಕ್ರೋಶ (ಎರಡು ಮೈಲಿ) ದಷ್ಟೇ ದೂರ ನಡೆದವನು. अनुगतः क्रोशम्।

अनुक्षण ಅನುಕ್ಷಣ (वि०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಇರುವ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ ಉಂಟಾಗುವ. क्षणमनुगतः। (अव्य०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ, ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲೂ. क्षणे क्षणे।

अनुख्याति ಅನುಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) ಸ್ವರೂಪಾವಿಷ್ಕರಣ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು.

अनुग ಅನುಗ (वि०) 1. ಸಹಚರ, ಸಂಗಡಿಗ, ಒಡನಾಡಿ, ಜೊತೆಗಾರ. 2. ಸೇವಕ, ಆಳು, ಅನುಚರ. "तद्भूतनाथानुग नार्हसि त्वम्" रघु० २-५८। 3. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುವ. अनुगच्छति — अनु+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "गीतानुगं वारिमृदङ्गवाद्यम्" रघु० १६-६४।

अनुगङ्ग ಅನುಗಂಗ (अव्य०) 1. ಗಂಗಾನದಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. गङ्गाया अनु। 2. ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ.

गङ्गायाम् — विभ० अव्ययी०। 3. ಗಂಗಾನದಿಯುದ್ದಕ್ಕೂ ಉದ್ದವಿರುವ. "अनुगङ्गं वाराणसी"।

अनुगत ಅನುಗತ (वि०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुगतमलिवृन्दैर्गण्डभित्तीर्विहाय" रघु० १२-१०२। 2. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಕೂಡಿರುವ. "शिवमिवानुगतं गजचर्मणा" किरा० ५-२। 3. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಅನುಸರಿಸುವ, ಆಜ್ಞೆಪಾಲಿಸುವ. अनु+गम्लृ "क्तः" (३-४-७२)। "रामादेशादनुगता सेना तस्यार्थसिद्धये" रघु० १५-९। 4. ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ, ತಾಳೆಯಾಗುವ, ಸಮಕೂಡುವ, ಒಪ್ಪುವ. "मृदङ्गानुगतसङ्गीतमधुरः पौराणां समुच्चरति चर्चरीध्वनिः" रत्ना० १। 5. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ, ಹೋಲುವ. 6. ಅಧೀನ, ವಿಧೇಯ. "स्वमतमनुगतस्त्वं तु मह्यं ददासि" मुद्रा० ५-१९।

अनुगति ಅನುಗತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ. 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. 3. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಹೊಂದಿಕೆ. अनु+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुगम ಅನುಗಮ (पु०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಣ. अनु+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಹೊಂದಿಕೆ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 3. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ.

अनुगमन ಅನುಗಮನ (न०) 1. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ. अनु+गम्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वन्यवृत्तिरिमां शश्वदात्मानुगमनेन गाम्" रघु० १-८८। 2. ಸಹಗಮನ, ಪತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಮರಣಹೊಂದುವುದು.

अनुगव ಅನುಗವ (पु०) ಎತ್ತಿನ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಗಾಡಿ, ಎತ್ತಿಗೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಉದ್ದವುಳ್ಳ ಗಾಡಿ. गोः अनु गोः सदृश आयामो यस्य — समासान्तः "अच्" (५-४-८३)। निपा०।

अनुगवीन ಅನುಗವೀನ (वि०) ಗೋಪಾಲಕ, ಗೋವುಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವವನು. गोः पश्चात् अनुगु। अनुगु अलं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "खः" (५-२-१५)।

अनुगामिन् ಅನುಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಹಿಂಬಾಲಕ, ಹಿಂದೆಹೋಗುವ, ಅನುಸರಿಸಿನಡೆಯುವ. 2. ಸಂಗಡಿಗ, ಜೊತೆಗಾರ. अनु+गम्लृ(गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। —गामिनी —ಗಾಮಿನೀ.

अनुगुण ಅನುಗುಣ (वि०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ. 2. ಅನುರೂಪವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಹೊಂದಿಕೆಯಿರುವ, ಒಪ್ಪುವಂತಿರುವ, ಮೆಚ್ಚುವಂತಿರುವ. "अद्वैतं सुखदुःखयोरनुगुणं सर्वास्ववस्थासु यत्" उ० रा० १-३९। 4. ಗುಣದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಗುಣದಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. अनुगतः गुणम्। (अव्य०) 5. ಗುಣದಲ್ಲಿ. गुणे — विभ० अव्ययी०। 6. ಗುಣವನ್ನು ಮೀರದೆ. गुणमनतिक्रम्य। 7. ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಸರಿಯಾಗಿ, ಒಪ್ಪುವಂತೆ.

अनुगुणा ಅನುಗುಣಾ (स्त्री०) 1. ತಂತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವೀಣೆ. अनुगता गुणं तन्त्रीसूत्रम्। 2. ಗುಣದಲ್ಲಿ ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

अनुगुप्त ಅನುಗುಪ್ತ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊದ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+गुपू (रक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अनुगृहीत ಅನುಗೃಹೀತ (वि०) ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಯೆತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+ग्रह (उपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुग्रह ಅನುಗ್ರಹ (पु०) 1. ಆನುಕೂಲ್ಯ, (ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಮತ್ತು ಅಹಿತವನ್ನು ನಿವಾರಿಸುವ) ದಯೆ. अनु+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "प्रलयेष्वपि दीर्घायुः प्रतिभूस्त्वदनुग्रहः" याद० १-५७। 2. ಸಹಾಯ್ಯ, ಉಪಕಾರ. 3. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸ್ವೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 4. ದೀನದಲಿತರ ಪೋಷಣೆ. (वि०) 5. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ (ಇತರ ಗ್ರಹಗಳು).

अनुग्रहण ಅನುಗ್ರಹಣ (न०) "अनुग्रह" ಪದದ 1–4 ಅರ್ಥ. अनु+ग्रह (उपादाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुग्राहक ಅನುಗ್ರಾಹಕ (वि०) 1. ಹಿತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ದಯೆತೋರಿಸುವ. 2. ಉಪಕಾರಮಾಡುವ. अनु+ग्रह(उपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुग्राह्य ಅನುಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) 1. ದಯೆತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಸಹಾಯ್ಯ ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अनु+ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "यदि तेऽहमनुग्राह्यो यदि स्मरसि मे गुणान्" रामा०।

अनुचर ಅನುಚರ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು, ಪರಿಚಾರಕ. अनुचरति — अनु+चर (गतिभक्षणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "अनुचरेण धनाधिपतेरथो" किरा० ५-१६।

2. ಸಂಗಡಿಗ, ಜೊತೆಗಾರ. 3. ಹಿಂಬಾಲಕ, ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುವವನು. "व्रताय तेनानुचरेण धेनोः" रघु० २-४। 4. ದೂತನನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಹೋಗುವ. अनुगतः चरं दूतम्। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

अनुचित ಅನುಚಿತ (वि०) 1. ಅಯುಕ್ತವಾದ, ಅಸಮಂಜಸವಾದ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಪರಿಚಿತವಾದ, ಹೊಸದಾದ, ಮಾಮೂಲಲ್ಲದ. "अभ्यस्तेऽप्युचितं न्याय्येऽपि" वैज०। "अनुचितनूपुरविरहं नार्हसि तपनीयपीठिकालम्बि" माल० ४-३।

अनुचिन्तन ಅನುಚಿಂತನ (न०) 1. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುವುದು, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ ಚಿಂತೆ. अनु+चिति (स्मृत्याम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुचिन्ता ಅನುಚಿಂತಾ (स्त्री०) ಯಾವಾಗಲೂ ಚಿಂತಿಸುತ್ತಿರುವುದು. अनु+ चिति (स्मृत्याम्) "अङ्" (३-३-१०५)।

अनुचिन्तित ಅನುಚಿಂತಿತ (वि०) ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+चिति (स्मृत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुचिन्तितमात्रस्तमुपतस्थे खगेश्वरः" याद० १६-५१।

अनुच्च ಅನುಚ್ಚ (वि०) 1. ಎತ್ತರವಲ್ಲದ, ಉನ್ನತವಲ್ಲದ, ಕುಳ್ಳಾಗಿರುವ. न उच्चः। विरोधे न० त०। 2. ಗ್ರಹಗಳ ನೀಚಸ್ಥಾನ. [ವಿವರಗಳಿಗೆ "उच्च" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुच्छित्ति ಅನುಚ್ಛಿತ್ತಿ (स्त्री०) ನಾಶವಾಗದಿರುವಿಕೆ. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। न० त०।

अनुच्छिष्ट ಅನುಚ್ಛಿಷ್ಟ (वि०) ಶುದ್ಧವಾದ, ಎಂಜಲಲ್ಲದ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ, ತಿಂದು ಮಿಗಿಸಲ್ಪಡದ. उद्+शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-२-१०२)। न० त०।

अनुज ಅನುಜ (पु०) ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ, ತರುವಾಯ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ತಮ್ಮ. अनु पश्चात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९९)। "प्रविश्य कृष्णासदनं महीभुजा तदाऽऽचचक्षेऽनुजसन्निधौ वचः" किरा० १-२६। स्त्रियाम् **–जा –ಜಾ.** ತಂಗಿ, ಸಹೋದರಿ.

अनुजन्मन् ಅನುಜನ್ಮನ್ (पु०) ತಮ್ಮ, ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ. अनु जन्म यस्य। "जननाथ तवानुजन्मनाम्" किरा० २-१७।

अनुजात ಅನುಜಾತ (पु०) 1. ತಮ್ಮ, ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ. (वि०) 2. ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ. अनु+जनी (प्रादुर्भावे) "क्तः" (३-४-७२)। "असौ कुमारस्तमजोऽनुजातः" रघु० ६-७८।

अनुजीविन् ಅನುಜೀವಿನ್ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು, ಭೃತ್ಯ. अनुजीवितुं शीलमस्य—अनु+जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "न वञ्चनीयाः प्रभवोऽनुजीविभिः" किरा० १-४। 2. ಆಶ್ರಿತ, ಇತರರ ಆಶ್ರಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ, ಪರಾಧೀನ, ಅಸ್ವತಂತ್ರ.

अनुजीव्य ಅನುಜೀವ್ಯ (पु०) 1. ಯಜಮಾನ. (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವನ್ನು ನೀಡುವ, ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. अनुजीव्यतेऽसौ—अनु+जीव (प्राणधारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अनुज्ञा ಅನುಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಅನುಮತಿ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. अनु+ज्ञा (नियोगे) "अङ्" (३-३-१०६)। "ऋषेरनुज्ञामधिगम्य मातः" रघु० २-६६। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. "रहस्यनुज्ञामधिगम्य भूभृतः" किरा० १-३।

अनुज्ञात ಅನುಜ್ಞಾತ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅನುಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+ज्ञा (नियोगे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुज्ञापक ಅನುಜ್ಞಾಪಕ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವವನು. 2. ಅನುಮತಿಕೊಡುವವನು. अनु+ज्ञा (नियोगे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुज्ञापन ಅನುಜ್ಞಾಪನ (न०) 1. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ಅನುಮತಿಕೊಡುವಿಕೆ. अनु+ज्ञा (नियोगे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुज्येष्ठ ಅನುಜ್ಯೇಷ್ಠ (वि०) 1. ಜ್ಯೇಷ್ಠನ (ಹಿರಿಯನ) ತರುವಾಯ ಹುಟ್ಟಿದವನು. अनुगतः ज्येष्ठम्। (अव्य०) 2. ಜ್ಯೇಷ್ಠನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ. ज्येष्ठस्यानुपूर्व्येण। 3. ಹಿರಿಯನನ್ನು ಮೀರದೆ. ज्येष्ठमनतिक्रम्य। यथार्थेऽव्ययी०।

अनुतर ಅನುತರ (न०) ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಲು ಕೊಡುವ ಶುಲ್ಕ, ದೋಣಿಯ ಬಾಡಿಗೆ, ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಿದ ಕೂಲಿ. अनुतीर्यतेऽनेन—अनु+तॄ (प्लवनतरणयोः) कर० "अप्" (३-३-५७)।

अनुतर्ष ಅನುತರ್ಷ (पु०) 1. ಮದ್ಯಪಾನ. 2. ನೀರಡಿಕೆ, ಬಾಯಾರಿಕೆ. 3. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. अनुतृष्यते—अनु+ञि तृषा (पिपासायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

(न०) 4. ಮದ್ಯ. अनुतृष्यते इदम्—कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 5. ಮದ್ಯಪಾನದ ಪಾತ್ರೆ. अनुतृष्यतेऽनेन—कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "सानुतर्षमनुतर्षपदेन" माघ० १०-२। "मद्येऽनुतर्षं तत्पाने पात्रे तृष्णाभिलाषयोः" विश्व०। अनुतर्षः सुरापानपात्रे तृष्णाभिलाषयोः" नानार्थर०।

अनुतर्षण ಅನುತರ್ಷಣ (न०) 1. ಮದ್ಯ. अनु+ञि तृषा (पिपासायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮದ್ಯಪಾನದ ಪಾತ್ರೆ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अनुतप्त ಅನುತಪ್ತ (वि०) 1. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಹೊಂದಿದ, ಮರುಗಿದ.

अनुताप ಅನುತಾಪ (पु०) 1. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ, ಅನುಚಿತ ಕಾರ್ಯದಿಂದುಂಟಾದ ದುಃಖ. अनु+तप (सन्तापे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "यस्याः करिष्यामि दृढानुतापं प्रवालशय्याशरणं शरीरम्" कुमा० ३-८। 2. ಬಿಸಿ, ಕಾವು.

अनुतापन ಅನುತಾಪನ (वि०) ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವುಂಟು ಮಾಡುವ. अनु+तप (सन्तापे)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अनुतापिन् ಅನುತಾಪಿನ್ (वि०) ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವುಳ್ಳ, ಮರುಗುವ, ಅನುಚಿತಕಾರ್ಯದಿಂದ ದುಃಖಪಡುವ. अनुतापोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अनुत्क ಅನುತ್ಕ (वि०) ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಹೊಂದಲು ತವಕಪಡದಿರುವ. न उत्कः।

अनुत्तम ಅನುತ್ತಮ (वि०) ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಎಲ್ಲದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಉನ್ನತವಾದ, ಸರ್ವೋತ್ತಮವಾದ. नास्ति उत्तमो यस्मात्। "अनुत्तमादुत्तरमार्यधाम्नः" याद० १८-१२४।

अनुत्तर ಅನುತ್ತರ (न०) 1. ಜವಾಬು ಕೊಡದಿರುವುದು, ಉತ್ತರ ಹೇಳದಿರುವುದು. "भवत्यवज्ञा च भवत्यनुत्तरात्" नैष० ९-२५। (वि०) 2. ಉತ್ತಮ, ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠ, ಅನುಪಮ. न विद्यते उत्तरः यस्मात्। "अनुत्तराणि विलसितानि" दशकु०। 3. ಉತ್ತರವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಯಿಲ್ಲದ, ಜವಾಬಿಲ್ಲದ. नास्ति उत्तरं यस्य। 4. ಅಪಕೃಷ್ಟವಾದ, ಉತ್ತಮವಲ್ಲದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದ. न उत्तरः।

अनुत्तरङ्ग ಅನುತ್ತರಂಗ (वि०) ಅಚಂಚಲ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ಅಲೆಗಳಿಂದ ಚಲಿಸದ (ಅಲೆಗಳು ಹುಟ್ಟದಿರುವ). न उत्तरङ्गाः यस्मिन्। "अपामिवाधारमनुत्तरङ्गम्" कुमा० ३-४८।

अनुत्पत्ति ಅನುತ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न उत्पत्तिः। न० त०। (वि०) 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ.

अनुत्पत्तिक ಅನುತ್ಪತ್ತಿಕ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ. न उत्पत्तिर्यस्य।

अनुत्पन्न ಅನುತ್ಪನ್ನ (वि०) 1. ಜನ್ಯವಲ್ಲದ, ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲದ. 2. ಇನ್ನೂ ಹುಟ್ಟದಿರುವ, ಇನ್ನೂ ಉಂಟಾಗದಿರುವ.

अनुत्पाद ಅನುತ್ಪಾದ (पु०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟು ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ.

अनुत्साह ಅನುತ್ಸಾಹ (पु०) 1. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "ध्रुवमेतदवेहि विद्विषां त्वदनुत्साहहता विपत्तयः" किरा० २-२२। (वि०) 2. ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ.

अनुत्सिक्त ಅನುತ್ಸಿಕ್ತ (वि०) ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ಕೊಬ್ಬಿಲ್ಲದ, ದರ್ಪವಿಲ್ಲದ, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. न० त०।

अनुत्सुक ಅನುತ್ಸುಕ (वि०) ಶಾಂತನಾದ, ತವಕವಿಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಹೆಚ್ಚು ಆತುರವಿಲ್ಲದ.

अनुत्सूत्र ಅನುತ್ಸೂತ್ರ (वि०) ಸೂತ್ರವನ್ನು ಮೀರದ, ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೀರದಿರುವ. उत्क्रान्तः सूत्रं व्याकरण सूत्रं नीतिशास्त्रं वा उत्सूत्रः। न० त०। "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना" माघ० २-११२।

अनुत्सेक ಅನುತ್ಸೇಕ (पु०) 1. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದರ್ಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ದರ್ಪವಿಲ್ಲದ, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ.

अनुत्सेकिन् ಅನುತ್ಸೇಕಿನ್ (वि०) ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ, ಅಹಂಕಾರವಿಲ್ಲದ. न उत्सेकी। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–किनी –ಕಿನೀ.** "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी" शाकु० ४-१७।

अनुद ಅನುದ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಕನಲ್ಲದ. नुदति—णुद (प्रेरणे) "कः" (३-१-१३५)। न० त०। 2. ಅನುರೂಪವಾದುದನ್ನು ಕೊಡುವ. अनु ददाति—अनु+दाञ् (दाने) "कः" (३-१-१३६)।

अनुदक ಅನುದಕ (पु०) 1. ಮರುಭೂಮಿ, ಊಷರಭೂಮಿ. नास्ति उदकं यत्र। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರುಳ್ಳ ಕೊಳ. न अल्पं उदकं यत्र। 3. ಜಲತರ್ಪಣವಿಲ್ಲದ ಶ್ರಾದ್ಧ.

अनुदग्र ಅನುದಗ್ರ (वि०) 1. ಎತ್ತರವಲ್ಲದ, ಉನ್ನತವಲ್ಲದ. 2. ಮೃದುವಾದ, ಮೆದುವಾದ, ಮೆತ್ತಗಿರುವ. 3. ತೀಕ್ಷ್ಣವಲ್ಲದ, ಹರಿತವಲ್ಲದ. न उदग्रमस्य। 4. ಬಹಳ ಉನ್ನತವಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಎತ್ತರವಾದ. नास्ति उदग्रो यस्मात्।

अनुदर ಅನುದರ (वि०) ಕೃಶವಾದ ಉದರವುಳ್ಳ, ತೆಳುವಾದ ಹೊಟ್ಟೆಯುಳ್ಳ. न अल्पं उदरं यस्य। स्त्रियाम् "टाप्" अनुदरा कन्या।

अनुदात्त ಅನುದಾತ್ತ (पु०) 1. ಅನುದಾತ್ತಸ್ವರ, ತಗ್ಗಿದ ಸ್ವರ, ತಾಲ್ವಾದಿ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವರ. "नीचैरनुदात्तः" पा० सू०। [ವಿವರಗಳಿಗೆ "स्वर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಔದಾರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದವನು.

अनुदार ಅನುದಾರ (वि०) 1. ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ, ಕೃಪಣ. 2. ದೊಡ್ಡದಲ್ಲದ. न उदारः। 3. ತ್ಯಾಗಶೀಲ, ದಾನಿ, ಹೆಚ್ಚು ದಾನದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. न उदारो यस्मात्। 4. ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ, ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ. अनुगतो दारान्। 5. ಅನುರೂಪಳಾದ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳ. अनु दारा यस्य।

अनुदित ಅನುದಿತ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯನು ಸ್ವಲ್ಪಮಾತ್ರ ಉದಯಿಸಿರುವ ಕಾಲ. न अल्पं उदितः। "उदितेऽनुदितेचैव समयाध्युषिते तथा" मनु० २-१५। (वि०) 2. ಉದಯಿಸದಿರುವ, ಹುಟ್ಟದಿರುವ. न उदितः। 3. ಹೇಳಲ್ಪಡದ. वद (व्यक्तायां वाचि) "क्तः" (३-२-१०२)। न० त०।

अनुदिन ಅನುದಿನ (अव्य०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ. दिने दिने—वीप्सायाम् अव्ययी०।

अनुदृष्टि ಅನುದೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ ದೃಷ್ಟಿ. अनुकूला दृष्टिः। (वि०) 2. ಅನುಕೂಲದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ. अनुकूला दृष्टिर्यस्य।

अनुद्धत ಅನುದ್ಧತ (वि०) ನಮ್ರ, ವಿನಯಶೀಲ, ಶಾಂತವಾದ. न उद्धतः। "अनुद्धताकारतया विविक्ताम्" किरा० ३-३।

अनुद्धरण ಅನುದ್ಧರಣ (न०) 1. ಬೇರೆ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸದೆ ಇರುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯದಿರುವಿಕೆ. न उद्धरणम्। 2. ಸ್ಥಾಪಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸದಿರುವಿಕೆ.

अनुद्धार ಅನುದ್ಧಾರ (पु०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "स्यादृणं पर्युदञ्चनम्। तदवृद्धिकमुद्धारः" वैज०। 3. ವಿಭಾಗವಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಪಾಲು ಹಂಚದಿರುವಿಕೆ. न उद्धारः।

अनुद्धृत ಅನುದ್ಧೃತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡದ. 2. ವಿಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡದ.

अनुद्भट ಅನುದ್ಭಟ (वि०) 1. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಮೃದುಸ್ವಭಾವದ. 2. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. न० त०।

अनुद्यत ಅನುದ್ಯತ (वि०) 1. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ, ಸೋಮಾರಿ, ಕೆಲಸಮಾಡದ, ಜಡ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡದ.

अनुद्यम ಅನುದ್ಯಮ (पु०) 1. ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸೋಮಾರಿತನ. न उद्यमः। न० त०। (वि०) 2. ಸೋಮಾರಿಯಾದ, ಜಡ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ. न उद्यमो यस्य।

अनुद्यूत ಅನುದ್ಯೂತ (न०) 1. ಪುನಃ ಆಟವಾಡುವುದು, ಎರಡನೇಸಲದ ಆಟ. अनु+दिवु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಮಹಾಭಾರತದಲ್ಲಿ ಸಭಾಪರ್ವದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅನುದ್ಯೂತಪರ್ವ, ದ್ಯೂತವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ.

अनुद्योग ಅನುದ್ಯೋಗ (पु०) 1. ಸೋಮಾರಿತನ. न उद्योगः। (वि०) 2. ಸೋಮಾರಿತನವುಳ್ಳ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವ. न उद्योगो यस्य।

अनुद्रुत ಅನುದ್ರುತ (न०) 1. ಅರ್ಧದ್ರುತ ತಾಳ. [ಅರ್ಧಮಾತ್ರೆಯ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯಕಾಲವು ದ್ರುತ. ದ್ರುತದ ಅರ್ಧಕಾಲವು ಅನುದ್ರುತ.] (वि०) 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆನ್ನಟ್ಟ ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुद्रुतः संयति येन केवलम्" माघ० १-५२।

अनुद्वाह ಅನುದ್ವಾಹ (पु०) 1. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. न उद्वाहः। न० त०। (वि०) 2. ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವ. नास्ति उद्वाहो यस्य।

अनुद्विग्न ಅನುದ್ವಿಗ್ನ (वि०) 1. ನಿಶ್ಶಂಕ, ಭಯವಿಲ್ಲದ. 2. ನಿಶ್ಚಿಂತನಾದ. 3. ದುಃಖಗೊಳ್ಳದ. न उद्विग्नः।

अनुद्वेग ಅನುದ್ವೇಗ (पु०) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न उद्वेगः। न० त०। "अनुद्वेगकरं वाक्यं सतां स्वाभाविकं मतम्"। (वि०) 4. ಭಯವಿಲ್ಲದ. 5. ಚಿಂತೆಯಿಲ್ಲದ. 6. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ, ನೋವಿಲ್ಲದ.

अनुधावन ಅನುಧಾವನ (न०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ. 2. ತತ್ತ್ವವನ್ನು

ತಿಳಿಯುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಅನುಸರಣ. 3. ತತ್ತ್ವಾನ್ವೇಷಣ. 4. ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವಿಕೆ, ತೊಳೆಯುವಿಕೆ.

अनुध्या ಅನುಧ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಕುರಿತು ಚಿಂತನೆ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಕೋರುವಿಕೆ. 2. ಅನುಗ್ರಹ, ಹಿತದ ಬಯಕೆ. 3. ಆಸಕ್ತಿ. अनु+ध्यै (चिन्तायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)।

अनुध्यात ಅನುಧ್ಯಾತ (वि०) ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+ध्यै (चिन्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुध्यान ಅನುಧ್ಯಾನ (न०) ಎಡಬಿಡದ ಚಿಂತೆ, ಯಾವಾಗಲೂ ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರೋಣ, ಸತತ ಧ್ಯಾನ. अनु+ध्यै (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यानः प्रीतिर्विरूपाक्ष त्वदनुध्यानसम्भवा" कुमा० ६-२१।

अनुध्येय ಅನುಧ್ಯೇಯ (वि०) 1. ಅನುಗ್ರಹಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಶುಭವನ್ನು ಕೋರಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अनु+ध्यै (चिन्तायाम्) "यत्" (३-१-९७)। "अनुदध्युरनुध्येयं सान्निध्यैः प्रतिमागतैः" रघु० १७-३६। 2. ಧ್ಯಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

अनुनय ಅನುನಯ (पु०) 1. ವಿನಯ, ನಮ್ರತೆ, ಸೌಜನ್ಯ, ಸರಳತೆ. 2. ಸಂಧಾನ, ಸಮಾಧಾನ, ವಿರೋಧಿಗಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಒಲಿಸುವಿಕೆ, ಕೋಪವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. अनु+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "कथं नु शक्योऽनुनयो महर्षेः" रघु० २-५४। 3. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ. "अनुनयमगृहीत्वा व्याजसुप्ता पराची" माघ० ११-९। 4. ನಮಸ್ಕಾರ. "प्रणिपातस्त्वनुनयः प्रणतिः" कल्पद्रु०।

अनुनाद ಅನುನಾದ (पु०) 1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಅನುಸರಿಸಿದ ಸದ್ದು. 2. ಅನುರೂಪವಾದ ಧ್ವನಿ. अनुरूपो नादः। "गुरुतरकलनूपुरानुनादम्" माघ० ७-१८।

अनुनादिन् ಅನುನಾದಿನ್ (वि०) ಪ್ರತಿಧ್ವನಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ, ಅನುಸರಿಸಿ ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अनुनदति — अनु+णद (अव्यक्ते शब्दे) "णिनिः" (३-२-७८)। "गम्भीरेणानुनादिना" रामा०।

अनुनायिका ಅನುನಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ನಾಯಿಕೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಸಖಿ, ದಾಸಿ ಮೊದಲಾದ ಹೆಂಗಸು. "सखी प्रव्रजिता दासी प्रेष्या धात्रेयिका तथा। अन्याश्च शिल्पकारिण्यो विज्ञेयाह्यनुनायिकाः"।

अनुनासिक ಅನುನಾಸಿಕ (वि०) ಮೂಗಿನ ಮೂಲಕ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮೂಗನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೊರಡುವ (ವರ್ಣ). अनुगतो नासिकाम्। "मुखसहितनासिकया उच्चार्यमाणो वर्णः अनुनासिकसंज्ञः स्यात्" सि० कौ०। [ಸ್ವರವರ್ಣಗಳು, ಯ ವ ಲ, ಮತ್ತು ವರ್ಗೀಯ ಪಂಚಮಾಕ್ಷರಗಳು ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನುನಾಸಿಕಸಂಜ್ಞೆ ಯುಂಟು.]

अनुनीति ಅನುನೀತಿ (स्त्री०) ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಕೋಪವು ಶಾಂತವಾಗುವ ರೀತಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. अनु+णीञ् (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुनेय ಅನುನೇಯ (वि०) 1. ಅನುನಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अनु+णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)। 2. ಬೇಡಲು ಅರ್ಹನಾದ.

अनुपठित ಅನುಪಠಿತ (न०) 1. ಅನುಸರಿಸಿ ಪಠಿಸುವುದು, ಗುರುವು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳುವುದು. अनु+पठ (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+पठ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुपठितिन् ಅನುಪಠಿತಿನ್ (वि०) ಗುರುವಿನ ಪಾಠವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. अनुपठितमनेन "इनिः" (५-२-८८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—पठितिनी — ಪಠಿತಿನೀ.**

अनुपतन ಅನುಪತನ (न०) ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವುದು, ಬಳಿಕ ಹೋಗುವುದು. अनु+पत्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुपति ಅನುಪತಿ (अव्य०) ಪತಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पत्युः समीपे — सामीप्येऽव्ययी०।

अनुपथ ಅನುಪಥ (पु०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಾರ್ಗ. अनुकूलः पन्थाः "अः" (५-४-७४)। (वि०) 2. ಮಾರ್ಗವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ. पन्थानमनुगतः। (अव्य०) 3. ಮಾರ್ಗದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पथः समीपे सामीप्येऽव्ययी०। 4. ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ. पथि — सप्तम्यर्थेऽव्ययी०।

अनुपद ಅನುಪದ (न०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ ಸ್ಥಳ. अनुरूपं पदम्। 2. ಸಂಗೀತದ ಪಲ್ಲವಿ. (अव्य०) 3. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. पदस्य पश्चात् — पश्चादर्थे अव्ययी०। "अमोघाः प्रतिगृह्णन्तावर्घ्यानुपदमाशिषः" रघु० १-४४। 4. ಕಾಲಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. सामीप्येऽव्ययी०।

अनुपदवि ಅನುಪದವಿ (वि०) 1. ದಾರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ. पदवीमनुगतः। (अव्य०) 2. ದಾರಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पदव्याः समीपे। 3. ದಾರಿಯಲ್ಲಿ. पदव्याम्। सप्तम्यर्थेऽव्ययी०।

अनुपदवी ಅನುಪದವೀ (स्त्री०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ ಮಾರ್ಗ, —ದಾರಿ, —ರಸ್ತೆ. अनुकूला पदवी। 2. ಕಾಲುದಾರಿ. अनु अप्रधाना पदवी।

अनुपदिक ಅನುಪದಿಕ (वि०) ಅನುಸರಿಸುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ. अनुपदमस्त्यस्य गन्तृत्वेन "ठन्" (५-२-११५)।

अनुपदिन् ಅನುಪದಿನ್ (वि०) 1. ಅನುಸರಿಸುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. 2. ಹುಡುಕುವ, ವಿಚಾರಿಸುವ, ಶೋಧಿಸುವ. अनुपद "इनिः" (५-२-९०)। "उदिते ततः सपदि लब्धपदैः क्षणदाकरेऽनुपदिभिः प्रयये" माघ० ९-७०।

अनुपदिष्ट ಅನುಪದಿಷ್ಟ (वि०) ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. न उपदिष्टः।

अनुपदीना ಅನುಪದೀನಾ (स्त्री०) ಪಾದರಕ್ಷೆ, ಮೋಜಾ, ಜೋಡು, ಕಾಲಿನ ಉದ್ದಕ್ಕೆ ಅನುಗುಣವಾದ ಮೆಟ್ಟು. अनुपदं बद्धा — अनुपद "खः" (५-२-९)।

अनुपधि ಅನುಪಧಿ (वि०) ನಿಷ್ಕಪಟವಾದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति उपधिर्यत्र। "रहस्यं साधूनामनुपधि विशुद्धं विजयते" उ० रा० २-२।

अनुपनीत ಅನುಪನೀತ (पु०) 1. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಬಾಲಕ. (वि०) 2. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡದ.

अनुपपत्ति ಅನುಪಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅಸಂಗತಿ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ, ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ.

अनुपपन्न ಅನುಪಪನ್ನ (वि०) 1. ಉಪಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ. 3. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ.

अनुपप्लव ಅನುಪಪ್ಲವ (वि०) ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಿಲ್ಲದ. "श्रुतिभिरप्यनुपप्लवनीतिभिः" याद० ३-८।

अनुपबाध ಅನುಪಬಾಧ (वि०) ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ. नास्ति उपबाधा यस्य।

अनुपम ಅನುಪಮ (वि०) ಅಸಮಾನವಾದ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. नास्ति उपमा सादृश्यं यस्य। स्त्रियाम्। **—मा —ಮಾ.**

अनुपमा ಅನುಪಮಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಹೆಣ್ಣಾನೆ, ಕುಮುದವೆಂಬ ದಿಗ್ಗಜದ ಪತ್ನಿ.

अनुपमेय ಅನುಪಮೇಯ (वि०) ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪ್ರತಿಮ, ಅದ್ವಿತೀಯ. न उपमीयतेऽसौ — उप+माङ् (माने) "यत्" (३-१-९७)।

अनुपयुक्त ಅನುಪಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. 3. ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ.

अनुपयोग ಅನುಪಯೋಗ (पु०) 1. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅನುಕೂಲ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಅನುಕೂಲ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ, ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ.

अनुपरत ಅನುಪರತ (वि०) 1. ಮರಣಹೊಂದದ. 2. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದ. 3. ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಹಿಂತಿರುಗದ. 4. ಮುಗಿಯದ, ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದದ.

अनुपलक्षित ಅನುಪಲಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಊಹಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ನೋಡಲ್ಪಡದ. न० त०।

अनुपलब्ध ಅನುಪಲಬ್ಧ (वि०) 1. ಲಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ, ಇಂದ್ರಿಯದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ. न उपलब्धः।

अनुपलब्धि ಅನುಪಲಬ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಪಡೆಯದಿರುವಿಕೆ, ಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣದಿರುವಿಕೆ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಗ್ರಹಿಸದಿರುವಿಕೆ. न उपलब्धिः। अभावे न० त०। 3. ಅಭಾವವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ (ಮೀಮಾಂಸಕರ) ಒಂದು ಪ್ರಮಾಣ.

अनुपवीत ಅನುಪವೀತ (पु०) 1. ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದ ಬಾಲಕ. (वि०) 2. ಯಜ್ಞೋಪವೀತವಿಲ್ಲದ. न उपवीतं यस्य।

अनुपशम ಅನುಪಶಮ (पु०) 1. ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न उपशमः शान्तिः निवृत्तिर्वा। न० त०।

अनुपसेचन ಅನುಪಸೇಚನ (न०) ಮೊಸರು ಸಂಬಾರ ಹುಳಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳೊಡನೆ ಬೆರಸದ ಅನ್ನ, ಯಾವ ವ್ಯಂಜನವೂ ಇಲ್ಲದ ಅನ್ನ. नास्ति उपसेचनं व्यञ्जनं यस्य।

अनुपस्कार ಅನುಪಸ್ಕಾರ (पु०) ಅಧ್ಯಾಹಾರದೋಷವಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಿಕೆ, ಪದಗಳ ಲೋಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "साकाङ्क्षमनुपस्कारम्" किरा० ११-३८।

अनुपस्कृत ಅನುಪಸ್ಕೃತ (वि०) 1. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಒಗ್ಗರಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ವಿಕಾರಹೊಂದದ, ಚೊಕ್ಕ, ಶುದ್ಧವಾದ, ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ. उप+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। सुट् (६-१-१३९)। न० त०। 4. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸದ. "ब्राह्मणार्थे गवार्थे वा देहत्यागोऽनुपस्कृतः" मनु० १०-६२।

अनुपस्थान ಅನುಪಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಗೈರುಹಾಜರಿ, ಬರದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಹಾಜರಾಗಿಲ್ಲದ.

अनुपस्थापन ಅನುಪಸ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಹಾಜರುಪಡಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರದಿರುವಿಕೆ. 2. ಜ್ಞಾಪಿಸದಿರುವಿಕೆ.

अनुपस्थापित ಅನುಪಸ್ಥಾಪಿತ (वि०) 1. ಹಾಜರುಪಡಿಸಲ್ಪಡದ, ತರಲ್ಪಡದಿರುವ, ಎದುರಿಗೆ ತೋರಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡದ.

अनुपस्थित ಅನುಪಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಹಾಜರಾಗದ, ಬರದಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲದ, ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿಲ್ಲದ. 2. ಜ್ಞಾಪಕವಿಲ್ಲದ, ನೆನಪಿಲ್ಲದ.

अनुपस्थिति ಅನುಪಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಗೈರುಹಾಜರಿ, ಬರದಿರುವಿಕೆ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರೋಣ. 2. ನೆನಪಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮರವು, ಮರೆಯುವಿಕೆ. न उपस्थितिः। न० त०।

अनुपहत ಅನುಪಹತ (न०) 1. ಹೊಸದಾದ ಮತ್ತು ಉಪಯೋಗಿಸದ ಬಟ್ಟೆ. "अनुपहतमतिधवलं दुकूलयुगलम्" काद०। (वि०) 2. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಗಾಯ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. 4. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ, ಹೊಸದಾದ.

अनुपात ಅನುಪಾತ (पु०) 1. ತ್ರೈರಾಶಿಕ [ಗಣಿತ]. अनुरूपः त्रैराशिकेन पातः। 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವುದು. अनु पश्चात् पातः। "उपवनपवनानुपातदक्षैः" माघ० ७-२७।

अनुपातक ಅನುಪಾತಕ (न०) ಬ್ರಹ್ಮಹತ್ಯೆ ಮೊದಲಾದ ಮಹಾಪಾತಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಪಾಪ. अनुपातयति नरकं गमयति — अनु + पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। [ಇಂತಹ ಪಾಪಗಳು 35 ಬಗೆಯಾಗಿ ವಿಷ್ಣುಸ್ಮೃತಿಯಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.]

अनुपातकिन् ಅನುಪಾತಕಿನ್ (वि०) ಮಹಾಪಾತಕಗಳಿಗೆ ಸಮವಾದ ಪಾಪವುಳ್ಳ. अनुपातकमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

अनुपातिन् ಅನುಪಾತಿನ್ (वि०) ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. अनुपतति — अनु + पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

अनुपान ಅನುಪಾನ (न०) 1. ಔಷಧದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಔಷಧ ಸೇವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕುಡಿಯುವ ಪಾನೀಯ(ನೀರು, ಹಾಲು ಮೊದಲಾದುದು). अनु सह पश्चाद्वा पीयते — अनु+पा (पाने) "ल्युट्" (३-३-११३)। (अव्य०) 2. ನೀರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. पानस्य जलस्य समीपे। सामीप्येऽव्ययी०।

अनुपानीय ಅನುಪಾನೀಯ (न०) ಔಷಧದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಥವಾ ಸೇವಿಸಿದ ಮೇಲೆ ಕುಡಿಯುವ ನೀರು, ಹಾಲು ಮೊದಲಾದುದು.

अनुपालयत् ಅನುಪಾಲಯತ್ (वि०) ಉಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕಾಣುವ. "अनुपालयतामुदेष्यतीं प्रभुशक्तिं द्विषतामनीहया" किरा० २-१०।

अनुपूर्व ಅನುಪೂರ್ವ (वि०) 1. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದ, ಕ್ರಮವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ. 2. ಮುಂದೆ ಇರುವವನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಬಂದ. अनुगतः क्रमं पूर्वं वा। "वृत्तानुपूर्वे च न चातिदीर्घे" कुमा० १-३५।

अनुपूर्वशस् ಅನುಪೂರ್ವಶಸ್ (अव्य०) ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದಾಗಿ, ಒಬ್ಬರ ಹಿಂದೆ ಒಬ್ಬರಾಗಿ, ವರಸೆಯಾಗಿ. अनुपूर्व "शस्" (५-४-४३)।

अनुपेत ಅನುಪೇತ (वि०) 1. ಅನುಪನೀತ, ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದವನು, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುಗಳ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗದಿರುವ. 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗದಿರುವ.

अनुप्त ಅನುಪ್ತ (वि०) 1. ಬಿತ್ತಲ್ಪಡದ (ಬೀಜ). 2. ಬಿತ್ತನೆಯಾಗದಿರುವ (ನೆಲ).

अनुप्रदान ಅನುಪ್ರದಾನ (न०) 1. ದಾನ, ಕಾಣಿಕೆ. 2. ಧ್ವನಿಗಳನ್ನು ಹೊರಡಿಸುವ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಯತ್ನ. अनुप्रदीयतेऽनेन—अनु+प्र+दाञ् (दाने) करण० "ल्युट्" (३-३-११७)। "खयां यमाः खयᳲकᳲपौ विसर्गः शर एव च। एते श्वासानुप्रदाना अघोषाश्च विवृण्वते" सि० कौ०।

अनुप्रवचन ಅನುಪ್ರವಚನ (न०) ಗುರುವು ಹೇಳಿಕೊಟ್ಟಂತೆ ಹೇಳುವುದು, ಗುರುವಿನ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. अनुरूपं प्रवचनम्, अनु पश्चाद्वा प्रवचनम्।

अनुप्रवचनीय ಅನುಪ್ರವಚನೀಯ (पुं०) ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ ಮಂತ್ರದ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ಅದರ ಅಂಗವಾಗಿ ಶಿಷ್ಯನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. अनुप्रवचनं प्रयोजनमस्य "छः" (५-१-१११)।

अनुप्रवेश ಅನುಪ್ರವೇಶ (पुं०) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. अनु+प्र+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। "पुपोष वृद्धिं हरिदश्वदीधितेरनुप्रवेशादिव बालचन्द्रमाः" रघु० ३-२२। 2. ಅನುಸರಿಸುವುದು, ಹೊಂದಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸೇರಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "भजते विदेशमधिकेन जितस्तदनुप्रवेशमथ वा कुशलः" माघ० ९-४८।

अनुप्रश्न ಅನುಪ್ರಶ್ನ (पुं०) ಅನಂತರದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ ಪ್ರಶ್ನೆ, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ್ದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಕೇಳಿಕೆ.

अनुप्रसक्ति ಅನುಪ್ರಸಕ್ತಿ (स्त्री०) ಬಹಳ ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ, ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಾಗುವ ಯುಕ್ತಿಯುತವಾದ ಸಂಬಂಧ.

अनुप्रास ಅನುಪ್ರಾಸ (पुं०) ಒಂದು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ, ರಸಾದಿಗಳಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಸಜಾತೀಯ ವರ್ಣಗಳ ಆವೃತ್ತಿ, ಒಂದೇ ಜಾತಿಯ ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು. अनुगतः रसाद्यनुगुणः प्रकृष्टः आसः समवर्णोच्चारणम्। "अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्" सा० द० १०-३। [ಅನುಪ್ರಾಸವು ಛೇಕಾನುಪ್ರಾಸ, ವೃತ್ತ್ಯನುಪ್ರಾಸ, ಶ್ರುತ್ಯನುಪ್ರಾಸ, ಅಂತ್ಯಾನುಪ್ರಾಸ ಮತ್ತು ಲಾಟಾನುಪ್ರಾಸಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ.] **ಉದಾ:** "आदाय बकुलगन्धानन्धीकुर्वन्पदे पदे भ्रमरान्। अयमेति मन्दमन्दं कावेरीवारिपावनः पवनः" सा० द०। [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ "अनुप्रास" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुप्लव ಅನುಪ್ಲವ (पुं०) 1. ಸಂಗಡಿಗ, ಜೊತೆಗಾರ, ಸಹಾಯಕ. 2. ಸೇವಕ, ಆಳು. अनु पश्चात् प्लवते प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सानुप्लवः प्रभुरपि क्षणदाचराणाम्" रघु० १३-७५।

अनुबद्ध ಅನುಬದ್ಧ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸೇರಿರುವ. 2. ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮುಂದುವರೆದ, ಅನುವರ್ತಿಸಿರುವ. "नित्यानुबद्धकुलवैरः" वेणी० १।

अनुबध्यमान ಅನುಬಧ್ಯಮಾನ (वि०) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ. अनु+बन्ध (बन्धने)+यक् "शानच्" (३-२-१२४)। "तया चानुबध्यमानस्तां वकुलमालामात्मनः कण्ठादवतार्य दत्तवान्" मालती० १।

अनुबन्ध ಅನುಬಂಧ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಹೊಂದಿಕೆ. अनुबध्यते — अनु+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "यस्यां मनश्चक्षुषोरनुबन्धस्तस्यामृद्धिः" मालती० २। 2. ಎಡಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ. "सानुबन्धाः कथं न स्युः संपदो मे निरापदः" रघु० १-६४। 3. ಗ್ರಂಥದ ಆರಂಭದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಅಧಿಕಾರಿ, ವಿಷಯ, ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಜನಗಳೆಂಬ ಅನುಬಂಧ ಚತುಷ್ಟಯ. अनुबध्यतेऽनेन — अनु+बन्ध (बन्धने) करं० "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ ಶುಭ ಮತ್ತು ಅಶುಭ ಫಲಗಳು. अनुबध्यते अनुरुध्यते — अनु+बन्ध कर्म० "घञ्"(३-३-१९)। "अनुबन्धमजानन्तः कर्मणामविचालिताः" रामा०। 5. "इत्" ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣ. गम्लृ, पत्लृ, यण् ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಲೃ ಮತ್ತು ण् ಇತ್ಯಾದಿ ವರ್ಣಗಳು ಅನುಬಂಧಗಳು. "रिपुरापराभवाय मध्यं प्रकृतिप्रत्यययोरिवानुबन्धः" किरा० १३-१९। 6. ದೋಷೋತ್ಪಾದನ, ದೋಷವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವುದು. 7. ಮುಖ್ಯವಾದ ವಿಷಯದೊಡನೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ಬರುವ ಅಪ್ರಧಾನ ವಿಷಯ. 8. ಕಾರಣ, ಉದ್ದೇಶ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अनुबन्धं परिज्ञाय देशकालौ च तत्त्वतः। सत्त्वापराधौ चालोक्य दण्डं दण्डचेषु पातयेत्" मनु० ८-१२६। 9. ಅನುಸರಣ, ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವಿಕೆ. "शान्तज्वरोऽपि शोध्यः स्यादनुबन्धभयान्नरः" सुश्रुत०। 10. ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳ ನಡತೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವವನು. 11. ಆರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 12. ವಾತಪಿತ್ತಾದಿ ದೋಷಗಳ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. 13. ಶಿಶು. 14. ಲೇಶ, ಚೂರು, ಸ್ವಲ್ಪ. "अनुबन्धः शिशौ दोषोत्पादे मुख्यानुयायिनि। विनश्वरे प्रकृत्यादौ प्रवृत्तस्यानुवर्तने" मेदि०।

अनुबन्धन ಅನುಬಂಧನ (न०) ಸಂಬಂಧ, ಪರಂಪರೆ, ವರಿಸೆ. अनु+बन्ध (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुबन्धिन् ಅನುಬಂಧಿನ್ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. 3. ಜೊತೆಗಾರ, ಸಂಗಡಿಗ. अनु+बन्ध (बन्धने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—बन्धिनी —ಬಂಧಿನೀ.** "अनयोः सरसरमणीयानुबन्धिनी स्त्रीजनकथा" मालती० १।

4. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರೆತಿರುವ. "नीलकण्ठकलकेकानुवन्धिना मन्द्रहुंकृतेन मामनुमन्यते" मालती० ९। 5. ಸಮೃದ್ಧಿಹೊಂದುವ, ಏಳಿಗೆಹೊಂದುವ, ಎಡಬಿಡದೆ ಬೆಳೆಯುವ. "प्रवालमासामनुबन्धि वीरुधाम्" कुमा० ५-३४।

अनुबन्धी ಅನುಬಂಧೀ (स्त्री०) 1. ತೃಷ್ಣೆ, ಆಸೆ. 2. ಬಿಕ್ಕಳಿಕೆ. अनुबध्यते अतिश्वासेन व्याप्रियतेऽनया — अनु+बन्ध (बन्धने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। "अनुबन्धी तृषा हिक्का" हेम०।

अनुबन्ध्य ಅನುಬಂಧ್ಯ (वि०) ಕೊಲ್ಲಲು ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+बन्ध (बन्धने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "गौरनुबन्ध्यः" काव्यप्र०।

अनुबल ಅನುಬಲ (न०) ಹಿಂಗಾವಲು ಸೈನ್ಯ, ಸಹಾಯಕ ಸೈನ್ಯ. अनु पश्चात् स्थितं बलम्।

अनुबोध ಅನುಬೋಧ (पु०) 1. ಪುನರಾಲೋಚನೆ, ಕಾರ್ಯವಾದನಂತರ ಮತ್ತೆ ಯೋಚಿಸುವುದು, ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. 2. ವಾಸನೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಚಂದನ ಮೊದಲಾದುವಕ್ಕೆ ಪುನಃ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು, ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯಗಳಿಂದ ಮತ್ತೆ ವಾಸನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. अनु+बुध (अवगमने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अनुभव ಅನುಭವ (पु०) 1. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. अनु+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। [ಎಲ್ಲಾ ನಡವಳಿಕೆಗಳಿಗೂ ಕಾರಣವಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯೇ (ಜ್ಞಾನವೇ) ಬುದ್ಧಿಯೆನಿಸುವುದು. ಆ ಬುದ್ಧಿಯು ಸ್ಮೃತಿ ಮತ್ತು ಅನುಭವಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಅನುಭವವು ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ ಮತ್ತು ಅಯಥಾರ್ಥಾನುಭವಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಆ ಯಥಾರ್ಥಾನುಭವವೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಿತಿ, ಉಪಮಿತಿ ಮತ್ತು ಶಾಬ್ದಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ನೈಯಾಯಿಕರು ಈ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. संस्कारजन्यं ज्ञानं स्मृतिः। तद्भिन्नं ज्ञानमनुभवः। ಇತ್ಯಾದಿ ತ० ಸಂ०। ವೇದಾಂತಿಗಳೂ ಮೀಮಾಂಸಕರೂ ಈ ನಾಲ್ಕರ ಜೊತೆಗೆ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಅನುಪಲಬ್ಧಿಗಳೆಂದು ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಎರಡನ್ನು ಸೇರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಆಲಂಕಾರಿಕರು ಮತ್ತು ಪೌರಾಣಿಕರು ಈ ಆರರ ಜೊತೆಗೆ ಸಂಭವ ಮತ್ತು ಐತಿಹ್ಯಗಳೆಂಬ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ವೈಶೇಷಿಕರೂ ಬೌದ್ಧರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಮತ್ತು ಅನುಮಿತಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಚಾರ್ವಾಕರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಒಪ್ಪುತ್ತಾರೆ. ಸಾಂಖ್ಯರು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ, ಅನುಮಾನ ಮತ್ತು ಶಾಬ್ದ ಪ್ರಮಾಣಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸುತ್ತಾರೆ.] 2. ಮನಗಂಡದ್ದು, ಮನವರಿಕೆಯಾದುದು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವುದು. "अनुभवं वचसा सखि लुम्पसि" नैष० ४-१०५। 3. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 4 ಪ್ರಯತ್ನದ ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ.

अनुभाव ಅನುಭಾವ (पु०) 1. ಪ್ರಭಾವ, ಮಹಿಮೆ. अनुभावयति — अनु+भू (सत्तायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "तवानुभावोऽयमवेदि यन्मया निगूढतत्त्वं नयवर्त्म विद्विषाम्" किरा० १-६। 2. ರಾಜನ ತೇಜಸ್ಸು, ಬೊಕ್ಕಸ ಮತ್ತು ದಂಡಿಸುವ ಅಧಿಕಾರ ಪ್ರಯುಕ್ತವಾದ ತೇಜಸ್ಸು. "अनुभावविशेषात्तु सेनापरिवृताविव" रघु० १-३७। 3. ಅಲಂಕಾರ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ರಸಸೂಚಕವಾದ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ ದೃಷ್ಟಿ, ಭ್ರೂಭಂಗ ಇತ್ಯಾದಿ ಚೇಷ್ಟೆ. "भावं मनोगतं साक्षात् स्वगतं व्यञ्जयन्ति ये। तेऽनुभावा इति ख्याताः"। 4. ಹಿರಿಯರ ಬುದ್ಧಿನಿಶ್ಚಯ, ವೃದ್ಧರ ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ. "अनुभाववता गुरुस्थिरत्वात्" किरा० १३-१५। "अनुभावः प्रभावे स्यान्निश्चये भावसूचने" मेदि०।

अनुभावक ಅನುಭಾವಕ (वि०) ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ, ಬೋಧಿಸುವ. अनुभावयति बोधयति — अनु + भू (सत्तायाम्) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुभावन ಅನುಭಾವನ (न०) ಅಭಿನಯ, ಅನುಭವವನ್ನು ಹೊರಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವಿಕೆ.

अनुभाविन् ಅನುಭಾವಿನ್ (वि०) 1. ಮನೋಗತವನ್ನು ಚೇಷ್ಟೆಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. 2. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अनुभावयति — अनु + भू (सत्तायाम्) +णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। 3. ಕನಿಷ್ಠ, ಕಿರಿಯನು. अनु पश्चात् भवति। 4. ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ, ಮಹಿಮೆಯುಳ್ಳ. 5. ದೃಢಸಂಕಲ್ಪವುಳ್ಳ. अनुभावोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 6. ಸಾಕ್ಷಿ, ಎದುರಿಗೆ ನೋಡಿದವನು. अनुभवति — अनु+भू "णिनिः" (३-१-१३४)। "अनुभावी तु यः कश्चित् कुर्यात्साक्ष्यं विवादिनाम्" मनु० ८-६९।

अनुभाषण ಅನುಭಾಷಣ (नं०) ಬಳಿಕ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಒಬ್ಬರ ಭಾಷಣಾನಂತರ ಭಾಷಣಮಾಡುವುದು. अनु पश्चात् भाषणम्।

अनुभू ಅನುಭೂ (स्त्री०) 1. ಅನುಭವ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. अनु+भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (वा० ३–३-९४)। (वि०) 2. ಅನುಭವವುಳ್ಳ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. कर्त० "क्विप्" (३-२-७६)।

अनुभूत ಅನುಭೂತ (वि०) 1. ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ. अनु + भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुभूति ಅನುಭೂತಿ (स्त्री०) ಅನುಭವ, ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. अनु + भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अनुभव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुमत ಅನುಮತ (वि०) 1. ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಮೋದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सम्यग्विनीयानुमतो गृहाय" रघु ५-१०। 2. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मखेष्वखिन्नोऽनुमतः पुरोधसा" किरा० १-२२।

अनुमति ಅನುಮತಿ (स्त्री०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಅನುಮೋದನೆ. 2. ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. अनु+मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अनुमत्या मुनिमुख्यसंमते च" याद० १५-९५। 3. (ಒಂದು ಕಲೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾದ ಚಂದ್ರನುಳ್ಳ) ಶುಕ್ಲ ಚತುರ್ದಶಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪೂರ್ಣಿಮಾ ತಿಥಿ. अनुमन्यते कलाहीनत्वेऽपि पूर्णिमाविहितयागादिकरणाय अनुज्ञायतेऽस्याम् — अनु+मन (ज्ञाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

अनुमतिपत्र ಅನುಮತಿಪತ್ರ (नं०) ಅನುಮೋದನೆಯ ಕಾಗದ, ಒಪ್ಪಿತದ ಕಾಗದ, ಕರಾರುಪತ್ರ.

अनुमनन ಅನುಮನನ (नं०) ಅನುಮೋದನೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ.

अनुमन्तृ ಅನುಮಂತೃ (वि०) 1. ಅನುಮೋದಿಸುವ, ಸಮ್ಮತಿಸುವ, ಒಪ್ಪಿಗೆಯೀಯುವ. 2. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ. अनु+मन (ज्ञाने) "तृच्"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। — **मन्त्री** — **ಮಂತ್ರೀ.**

अनुमन्त्रण ಅನುಮಂತ್ರಣ (नं०) ಮಂತ್ರೋಚ್ಚಾರಣಪೂರ್ವಕವಾದ ಸಂಸ್ಕಾರ.

अनुमरण ಅನುಮರಣ (नं०) 1. ಪತಿಯು ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಮೃತಿಹೊಂದಿದ ವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಪತ್ನಿಯು ಆತನ ಪಾದುಕೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗವಮಾಡುವುದು. [ಇಂತಹ ಮರಣ ಕ್ಷತ್ರಿಯರಿಗೆ ಮಾತ್ರ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಿಗೆ ಸಹಗಮನದ ವಿಧಿಯಿರುವುದು.] 2. ಸಹಗಮನ, ಪತಿಯ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದುವುದು.

अनुमा ಅನುಮಾ (स्त्री०) ಅನುಮಾನ, ತರ್ಕ, ಪರಾಮರ್ಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ, ಊಹೆ. अनु + माङ् (माने) "अङ्" (३-३-१०६)। [ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ನಾಲ್ಕು ಜ್ಞಾನಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವಿವರಕ್ಕೆ "अनुमिति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुमातृ ಅನುಮಾತೃ (वि०) ತರ್ಕಿಸುವ, ಊಹಿಸುವ. अनु+माङ् (माने) "तृच्" (३-१-१३३)। "न हि करिणि दृष्टे चीत्कारेण तमनुमिमतेऽनुमातारः"।

अनुमान ಅನುಮಾನ (नं०) 1. ಅನುಮಿತಿಗೆ ಕಾರಣ, ಊಹೆಗೆ ಕಾರಣ, ವ್ಯಾಪ್ಯವಸ್ತುವೊಂದರ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ವ್ಯಾಪಕವಸ್ತುವಿದೆಯೆಂಬ ನಿಶ್ಚಯ. अनु+माङ् (माने) "ल्युट्" (३-३-११७)। [ವ್ಯಾಪ್ಯವಾದ ಧೂಮ ವ್ಯಾಪಕವಾದ ವಹ್ನಿ (ಬೆಂಕಿ) ಇವೆರಡನ್ನೂ ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದವನಿಗೆ ಪರ್ವತಾದಿಗಳಲ್ಲೂ ಧೂಮದರ್ಶನದಿಂದ "वह्निमान् पर्वतः धूमात्" ಎಂಬ ನಿಶ್ಚಯವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಅನುಮಿತಿ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಲು ಕಾರಣ.] 2. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಅನುಮಿತಿ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಧೂಮ ಮೊದಲಾದುದು. अनुमीयतेऽनेन — अनु+माङ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಯುಕ್ತಿ. "अनुमानेन न चागमः क्षतः" किरा० २-२८। 5. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ. "आत्मनो हृदयानुमानेन प्रेक्षसे" शाकु० ५।

अनुमापक ಅನುಮಾಪಕ (वि०) ತರ್ಕಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಅನುಮಿತಿ ಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अनुमापयति— अनु+माङ् (माने) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् —**मापिका** — **ಮಾಪಿಕಾ.**

अनुमास ಅನುಮಾಸ (अव्य०) ಪ್ರತಿಮಾಸದಲ್ಲೂ. वीप्सायामव्ययी०।

अनुमित ಅನುಮಿತ (वि०) ಅನುಮಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+माङ् (माने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुमिति ಅನುಮಿತಿ (स्त्री०) ಪರಾಮರ್ಶದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ, ಅನುಭವದ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಲ್ಲೊಂದು. अनु+मा "क्तिन्" (३-३-९४)। "यत्र धूमस्तत्राग्निः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವಿದ್ದ ಕಡೆ ಅಗ್ನಿಯೂ ಇರುವುದೆಂಬ ಇವೆರಡರ ಸಾಹಚರ್ಯಕ್ಕೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪಕ್ಷಧರ್ಮತಾ (ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಊಹಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ ಧೂಮವು ಪರ್ವತಾದಿಗಳಲ್ಲಿರುವಿಕೆಯ) ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ಪರಾಮರ್ಶವೆಂದು ಹೆಸರು.

अनुमित्सा ಅನುಮಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಊಹಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. अनुमातुमिच्छा—अनु+माङ् (माने)+सन् भावे "अः" (३-३-१०२)।

अनुमृत ಅನುಮೃತ (वि०) ಮೃತಿಹೊಂದಿದ, ದುಃಖದಿಂದ ಮರಣಹೊಂದಿದ.

अनुमेय ಅನುಮೇಯ (वि०) 1. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनुमीयतेऽसौ—अनु+माङ् (माने) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। 2. ಊಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "एतावता नन्वनुमेयशोभि काञ्चीगुणस्थानमनिन्दितायाः" कुमा० १-३७। 3. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

अनुमोद ಅನುಮೋದ (पु०) ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. अनु+मुद (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुमोदन ಅನುಮೋದನ (न०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. अनु+मुद (हर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अनुमोदनजातमौलिकम्पैः" याद० १५-७७। (वि०) 2. ಒಪ್ಪುವ, ಸಮ್ಮತಿಸುವ. अनु+मुद "ल्युः" (३-१-१३४)।

अनुमोदित ಅನುಮೋದಿತ (वि०) ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+मुद (हर्षे) "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रूयन्ते परिणीतास्ताः पितृभिश्चानुमोदिताः" शाकु० ३-२०।

अनुयात ಅನುಯಾತ (वि०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗಿರುವ, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗಿರುವ. अनु+या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+या कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "आकाशगङ्गारतिरप्सरोभिर्वृतो मरुत्वाननुयातलीलः" रघु० १६-७१।

अनुयातृ ಅನುಯಾತೃ (वि०) ಹಿಂಬಾಲಕ, ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುವ, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವ. अनु+या (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

अनुयात्र ಅನುಯಾತ್ರ (पु०) 1. ಭೃತ್ಯವರ್ಗ, ಅನುಯಾಯಿವರ್ಗ, ಪರಿವಾರ. अनुगता यात्रा येन। "त्यक्तभोगस्य मे राजन् वने वन्येन जीवतः। किं कार्यमनुयात्रेण" रामा०। (वि०) 2. ಹಿಂಬಾಲಕ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವ. (अव्य०) 3. ಯಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ. यात्रायाम्—विभ० अव्ययी०। 4. ಯಾತ್ರೆಯ ಅನಂತರದಲ್ಲಿ. यात्रायाः पश्चात्—अव्ययी० (२-१-६)।

अनुयात्रा ಅನುಯಾತ್ರಾ (स्त्री०) ಅನಂತರದ ಯಾತ್ರೆ, ಮರುಪ್ರಯಾಣ. अनुगता यात्रा।

अनुयायिन् ಅನುಯಾಯಿನ್ (पु०) 1. ಸೇವಕ, ಪರಿಜನ, ಹಿಂಬಾಲಕ, ಅನುಚರ. अनु पश्चात् याति गच्छति—अनु+या (प्रापणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "न्यषेधि शेषोऽप्यनुयायिवर्गः" रघु० २-४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—यायिनी—ಯಾಯಿನೀ.** (वि०) 2. ಸದೃಶ, ಸಮಾನವಾದ. 3. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವ.

अनुयास्यत् ಅನುಯಾಸ್ಯತ್ (वि०) ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗಲಿರುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸಲಿರುವ. अनु+या (प्रापणे) लृटः "शतृ" (३-३-१४)। "अनुयास्यन्मुनितनयां सहसा विनयेन वारितप्रसरः" शाकु० १-२५।

अनुयुक्त ಅನುಯುಕ್ತ (वि०) ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "वयस्ययाऽभावविदानुयुक्ता" याद० २-१७।

अनुयोक्तृ ಅನುಯೋಕ್ತೃ (वि०) 1. ಕೇಳುವವನು, ಪ್ರಶ್ನೆ ಮಾಡುವವನು. 2. ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪಾಠಹೇಳುವವನು. अनु+युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—योक्त्री—ಯೋಕ್ತ್ರೀ.**

अनुयोग ಅನುಯೋಗ (पु०) ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. अनु+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "वार्तानुयोगमधुराक्षरया च वाचा" रघु० १३-७१।

अनुयोगकृत् ಅನುಯೋಗಕೃತ್ (पु०) 1. ಆಚಾರ್ಯ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಪ್ರಶ್ನೆಯ ವಿಷಯದ ಸಂಶಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವವನು. अनुयोगं प्रश्नविषयसंशयं कृन्तति—कृती (छेदने) "क्विप्" (३-२-७६)। (वि०) 2. ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವ, ಕೇಳುವ. अनुयोगं करोति—डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अनुयोगिन् ಅನುಯೋಗಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವವನು. 2. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. "भूतलं घटवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಘಟವು ಪ್ರತಿಯೋಗಿ. ಭೂತಲವು ಅನುಯೋಗಿ.

अनुयोजन ಅನುಯೋಜನ (न०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. अनु+युजिर् (योगे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅನಂತರ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. अनु पश्चात् योजनम्।

अनुयोज्य ಅನುಯೋಜ್ಯ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ವಿಧೇಯ. "वासवानुयोज्यो दुष्यन्तः प्रणमति" शाकु० ७। 2. ಪ್ರಶ್ನಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ.

अनुरक्त ಅನುರಕ್ತ (वि०) 1. ಅನುರಾಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अपि वृषलमनुरक्ताः प्रकृतयः" मुद्रा० १। 2. ಅನುಕೂಲವಾದ. "गुणानुरक्तामनुरक्तसाधनः" किरा० १-३१। 3. ಕೆಂಪಾಗಿರುವ, ಕೆಂಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

अनुरक्ति ಅನುರಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ, ಪ್ರೇಮ. अनु+रञ्ज (रागे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुरञ्जन ಅನುರಂಜನ (न०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ. अनु+रञ्ज (रागे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "युक्तः प्रजानामनुरञ्जने स्याः" उ० रा० १-११। (वि०) 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

अनुरञ्जित ಅನುರಂಜಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೀತಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+रञ्ज (रागे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪುನಃ ಬಣ್ಣ ಹಾಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अनुरणन ಅನುರಣನ (न०) 1. ಧ್ವನಿ, ಅನುಸರಿಸಿದ ಶಬ್ದ, ಗಂಟೆಯ ಶಬ್ದದಿಂದುಂಟಾದ ನಾದಸಂತಾನ. 2. ವ್ಯಂಜನಾರೂಪವಾದ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ. अनु+रण (शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ.

अनुरत ಅನುರತ (वि०) ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ. अनु+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "धर्मानुरतमत्यर्थं शान्तं सूनृतभाषिणम्" भा०।

अनुरति ಅನುರತಿ (स्त्री०) ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. अनु+रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुरस ಅನುರಸ (पु०) 1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಎದುರು ಶಬ್ದ. (वि०) 2. ರಸವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ. रसमनुगतः।

अनुरसित ಅನುರಸಿತ (न०) 1. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಎದುರು ಧ್ವನಿ. (वि०) 2. ಅನುಸರಿಸಿ ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उद्ग्रीवैरनुरसितस्य पुष्करस्य" माल० १-२१।

अनुराग ಅನುರಾಗ (पु०) 1. ಪ್ರೀತಿ, ಸ್ನೇಹ. अनु+रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रियानुरागस्य मनःसमुन्नतेः" रघु० ३-१०। 2. ಅರುಣ್ಯ, ಕೆಂಪು. "अनुरागवन्तमपि लोचनयोः" माघ० ९-१०। 3. ಆಸಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ.

अनुरागिन् ಅನುರಾಗಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ, ವಿಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಸ್ನೇಹವುಳ್ಳ. 2. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. अनुराग "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–रागिणी – ರಾಗಿಣೀ.** "वश्याञ्चाननुरागिणीम्" सा० द०।

अनुरात्र ಅನುರಾತ್ರ (वि०) 1. ರಾತ್ರಿಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ. अनुगतो रात्रिम् "अच्" (५-४-८७)। (अव्य०) 2. ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ. 3. ಪ್ರತಿ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿಯೂ. वीप्सायाम् अव्ययी०।

अनुराधा ಅನುರಾಧಾ (स्त्री०) ಅನೂರಾಧಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹದಿನೇಳನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. अनुगता राधां विशाखाम्। ಅನೂರಾಧಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ಧನಿಕನಾಗಿಯೂ ಪರದೇಶದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡತಕ್ಕವನೂ ಹಸಿವನ್ನು ತಡೆಯದವನೂ ಸಂಚಾರ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. "आढ्यो विदेशवासी क्षुधालुरटनोऽनुराधासु" बृह०।

अनुरूप ಅನುರೂಪ (वि०) 1. ಸದೃಶವಾದ, ಸರಿಹೋಲುವ, ಸರಿಸಮಾನವಾದ. 2. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಒಪ್ಪುವ, ಸರಿಯಾದ. अनुगतो रूपम्। "अथानुरूपाभिनिवेशतोषिणा" कुमा० ५-७।

अनुरोध ಅನುರೋಧ (पु०) 1. ಅನುಸರಣ, ಅನುವರ್ತನ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡು ನಡೆಯುವಿಕೆ, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವುದು. अनु+रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "इत्याधारानुरोधात् त्रिपुरविजयिनः पातु वो दुःखनृत्यम्" मुद्रा० १-२। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. 3. ಇಷ್ಟವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಆಸೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–रोधनम् – ರೋಧನಂ.**

अनुरोधिन् ಅನುರೋಧಿನ್ (वि०) 1. ಅನುವರ್ತಿಯಾದ, ಅನುಸರಿಸುವ. 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ. अनु+रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–रोधिनी – ರೋಧಿನೀ.**

अनुलाप ಅನುಲಾಪ (पुं०) ಪುನಃ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಪುನರುಕ್ತಿ. अनु+लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुलिप्त ಅನುಲಿಪ್ತ (वि०) ಗಂಧ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಪೂಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुलेप ಅನುಲೇಪ (पुं०) 1. ಲೇಪನ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಬಳಿಯುವಿಕೆ, ಪೂಸುವುದು, ಹಚ್ಚುವುದು. अनुलिप्यते—अनु+लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗಂಧ, ಚಂದನ. 3. ಮುಲಾಮು. अनुलिप्यते अनेन—कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

अनुलेपक ಅನುಲೇಪಕ (वि०) ಹಚ್ಚುವ, ಬಳಿಯುವ, ಪೂಸುವ. अनुलिम्पति—अनु+लिप (उपदेहे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **—लेपिका—ಲೇಪಿಕಾ.**

अनुलेपन ಅನುಲೇಪನ (न०) 1. ಹಚ್ಚುವುದು, ಪೂಸುವುದು, ಬಳಿಯುವುದು. अनु+लिप (उपदेहे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಂಧ, ಚಂದನ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अनुलेपनानि कुसुमान्यबलाः" माघ० ९-२४।

अनुलेपिन् ಅನುಲೇಪಿನ್ (वि०) ಹಚ್ಚುವ, ಬಳಿಯುವ, ಪೂಸುವ. अनु+लिप (उपदेहे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्"। **—लेपिनी—ಲೇಪಿನೀ.**

अनुलोम ಅನುಲೋಮ (वि०) 1. ಯಥಾಕ್ರಮವಾದ, ಅನುಕೂಲವಾದ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ. अनुगतं लोम "अच्" (५-४-७५)। (अव्य०) 2. ಅನುಕೂಲವಾಗಿ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ, ಕ್ರಮವಾಗಿ. लोम अनतिक्रम्य।

अनुलोमज ಅನುಲೋಮಜ (पुं०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಜಾತಿಯ ಪುರುಷನಿಗೆ ಮುಂದಿನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಜಾತಿಯವನಿಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರ ಜಾತಿಯವನು. [ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮದುವೆಯಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನು ಮದುವೆಯಾದ ವೈಶ್ಯ ಮತ್ತು ಶೂದ್ರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲೂ ವೈಶ್ಯನು ಮದುವೆಯಾದ ಶೂದ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲೂ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು ಅನುಲೋಮಜನು.]

अनुलोमा ಅನುಲೋಮಾ (स्त्री०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ಜಾತಿಯವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಕ್ಷತ್ರಿಯಾದಿ ಮುಂದಿನಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. "सकामास्वनुलोमासु न दोषस्त्वन्यथा दमः" याज्ञ० २-२८८।

अनुलोमार्थ ಅನುಲೋಮಾರ್ಥ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾದ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ, ಅನುಕೂಲವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯವುಳ್ಳ. अनुलोमः अनुकूलोऽर्थो यस्य। "जडानप्यनुलोमार्थान् प्रवाचः कृतिनां गिरः" माघ० २-२५।

अनुवंश ಅನುವಂಶ (पुं०) 1. ವಂಶಾವಳಿಯ ಪಟ್ಟಿ, ಪರಂಪರೆಯ ಸೂಚಿ. अनुसृतो वंशम्। (अव्य०) 2. ವಂಶದಲ್ಲಿ. वंशे—विभ० अव्ययी०।

अनुवक्तृ ಅನುವಕ್ತೃ (वि०) ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳುವ, ಗುರುವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೇಳುವ. अनु अनुरूपं वक्ति वदति—अनु+वच (परिभाषणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—वक्त्री—ವಕ್ತ್ರೀ.**

अनुवक्र ಅನುವಕ್ರ (वि०) 1. ಬಹಳ ಡೊಂಕಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಬಗ್ಗಿರುವ. 2. ಹೆಚ್ಚು ವಕ್ರವಾದ, ಮುಂದಿನ ರಾಶಿಯಿಂದ ಹಿಂದಿನ ರಾಶಿಗೆ ಕ್ರಮತಪ್ಪಿಬರುವ (ಗ್ರಹ).

अनुवचन ಅನುವಚನ (न०) ಅನುಸರಿಸಿ ಹೇಳುವುದು, ಗುರುವು ಹೇಳಿದಂತೆ ಹೇಳುವುದು.

अनुवर्तन ಅನುವರ್ತನ (न०) 1. ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ. 3. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ (ಸೂತ್ರಾರ್ಥವು ಪೂರ್ಣವಾಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अनु+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुवर्तिन् ಅನುವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುವ. 2. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಅನುಸರಿಸುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—वर्तिनी—ವರ್ತಿನೀ.** "सशरीरा गता स्वर्गं भर्तारमनुवर्तिनी" रामा०।

अनुवाक ಅನುವಾಕ (पुं०) 1. ವೇದದ ಭಾಗ, ವೇದದ ಅಧ್ಯಾಯ. 2. ವೇದಪಠನ. 3. (ಗಾನವಿಲ್ಲದ) ಋಗ್ವೇದದ ಅಥವಾ ಯಜುರ್ವೇದದ ಸಮೂಹ.

अनुवाक्या ಅನುವಾಕ್ಯಾ (स्त्री०) ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳು (ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಲು) ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವ ಮಂತ್ರ (ಋಕ್ಕು). अनूच्यते—अनु+वच (परिभाषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "शब्दितामनपशब्दमुच्चकैर्वाक्यलक्षणविदोऽनुवाक्यया" माघ० १४-२०।

अनुवाचन ಅನುವಾಚನ (ನಂ) 1. (ಗುರುವು) ತಾನು ಹೇಳಿದಂತೆ ಶಿಷ್ಯನಿಂದ ಹೇಳಿಸುವುದು. 2. (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಅಧ್ವರ್ಯುಗಳು ಹೋತೃಗಳಿಂದ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಸುವುದು. अनु+वच (परिभाषणे) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुवात ಅನುವಾತ (ಪುಂ) ಶಿಷ್ಯನ ಕಡೆಯಿಂದ ಗುರುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ, ಎದುರಾಗಿ ಬೀಸುವ ಗಾಳಿ. अनुगतो वातः। "प्रतिवातेऽनुवाते च नासीत गुरुणा सह" मनुಂ २-२०३।

अनुवाद ಅನುವಾದ (ಪುಂ) 1. ಹೇಳಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. अनु+वद "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗ್ರಂಥದ ಪರಿವರ್ತನೆ, ಭಾಷಾಂತರ. 3. ಅರ್ಥವಾದದ ಒಂದು ಭೇದ, ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अर्थवाद" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अनुवादक ಅನುವಾದಕ (ವಿಂ) ಅನುವಾದಮಾಡುವ, ವಿವರಿಸುವ, ಭಾಷಾಂತರಮಾಡುವ. अनुवदति — अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-३-१३३)।

अनुवादिन् ಅನುವಾದಿನ್ (ವಿಂ) ಅನುವಾದಮಾಡುವ, ಅನುವಾದಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಭಾಷಾಂತರಮಾಡುವ. अनुवदति — अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्"। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.**

अनुवाद्य ಅನುವಾದ್ಯ (ವಿಂ) 1. ಅನುವಾದಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಭಾಷಾಂತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಉದ್ದೇಶ್ಯ. अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्यत्" (३-१-१२४)। ಒಂದು ವಿಷಯವನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ವಿಧಿಸಬೇಕು. "अदेङ् गुणः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಕಾರ, ಏಕಾರ ಮತ್ತು ಓಕಾರಗಳನ್ನು ಉದ್ದೇಶಿಸಿ ಗುಣಸಂಜ್ಞೆಯು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. "अनुवाद्यमनुक्त्वैव न विधेयमुदीरयेत्"। "वृद्धिरादैच्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಿಧೇಯವಾದ ವೃದ್ಧಿ ಪದವು ಅನಂತರ ಹೇಳಲ್ಪಡಬೇಕಾಗಿದ್ದರೂ ಮಂಗಳಾರ್ಥಕವಾದುದರಿಂದ ಮೊದಲು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

अनुवासन ಅನುವಾಸನ (ಪುಂ) 1. ಪಿಚಕಾರಿ, ಔಷಧಪ್ರಯೋಗಮಾಡುವ ಕೊಳವೆ, "ಎನಿಮಾ"ಕೊಡುವ ಚುಂಗಾಣಿ. अनु+वस (निवासे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "द्विधा बस्तिः परिज्ञेयो निरूहश्चानुवासनम्। कषायाद्यैर्निरूहः स्यात् स्नेहाद्यैरनुवासनम्" (ನಂ) 2. ಧೂಪ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ವಾಸನೆ ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ಪಿಚಕಾರಿಯ ಕೆಲಸ, ಪಿಚಕಾರಿಯಿಂದ ಔಷಧಪ್ರಯೋಗ, ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ. अनु+वस (निवासे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुवासित ಅನುವಾಸಿತ (ವಿಂ) 1. ವಾಸನೆಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪಿಚಕಾರಿಯಿಂದ(ಔಷಧಾದಿಗಳ) ಪ್ರಯೋಗ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+वस (निवासे) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुविधान ಅನುವಿಧಾನ (ನಂ) 1. ಅಧೀನತೆ, ವಿಧೇಯತೆ, ಆಜ್ಞಾಪಾಲನೆ. 2. ಅನಂತರದ ಕೆಲಸ.

अनुविधायिन् ಅನುವಿಧಾಯಿನ್ (ವಿಂ) 1. ವಿಧೇಯ, ನಮ್ರ. 2. ಅನಂತರ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. 3. ಸದೃಶವಾದ, ಹೋಲುವ. अनुविधत्ते — अनु+वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "निजवधूश्वसितानुविधायिनि" माघಂ ६-२३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–विधायिनी–ವಿಧಾಯಿನೀ.**

अनुविद्ध ಅನುವಿದ್ಧ (ವಿಂ) 1. ಇರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿವಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಣೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿರುವ. अनु+व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "सरसिजमनुविद्धं शैवलेनापि रम्यम्" शाकुಂ १-१७। "संलक्ष्यते विविधरत्नकरानुविद्धम्" माघಂ ४-४९।

अनुवृत्त ಅನುವೃತ್ತ (ವಿಂ) 1. ಮುಂದುವರೆದ, ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದಂತೆ ಮುಂದೆ ಸಾಗಿದ. 2. ವರ್ತುಲಾಕಾರವಾದ, ಗುಂಡಾಗಿರುವ. 3. ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿದ. 4. ಶೀಲಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. 5. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ ಪದ ಮೊದಲಾದುದು. 6. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವ, ಅಧೀನವಾದ.

अनुवृत्ति ಅನುವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಅನುಸರಣೆ, ಸೇವೆ. अनु+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तवानुवृत्तिं न च कर्तुमुत्सहे" कुमाಂ ५-६५। 2. ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ವಿಧೇಯತೆ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ. "छन्दानुवृत्तिदुःसाध्याः" माघಂ २-१०५। 4. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. 5. ನೆನಪು, ಜ್ಞಾಪಕ.

अनुवेध ಅನುವೇಧ (पु०) ಸಂಸರ್ಗ, ಸಂಬಂಧ. अनु+विध (विधाने) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुवेल ಅನುವೇಲ (अव्य०) 1. ಪ್ರತಿಕ್ಷಣದಲ್ಲಿಯೂ. वेलायां वेलायाम्। "तस्यानुवेलं व्रजतोऽधिवेलम्" माघ० ३-७९। 2. ದಡದಲ್ಲಿ, ತೀರದಲ್ಲಿ. वेलायाम्। विभ० अव्ययी०।

अनुवेल्लित ಅನುವೇಲ್ಲಿತ (न०) 1. ಘಾಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ, ಘಾಯದ ಕಟ್ಟು. (वि०) 2. ವಕ್ರವಾದ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಗ್ಗಿರುವ.

अनुवेश ಅನುವೇಶ (पु०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನಂತರ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. 2. ಹಿರಿಯನಿಗಿಂತ ಕಿರಿಯವನು ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಯಾಗುವುದು. "यवीयसोऽनुवेशो हि ज्येष्ठस्य विधिलोपकः" भा०। 3. ನೆರೆಮನೆಯ ಪಕ್ಕದಮನೆ.

अनुवेश्य ಅನುವೇಶ್ಯ (पु०) ನೆರೆಮನೆಯ ಪಕ್ಕದಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ತನ್ನ ಮನೆಯಿಂದ ಮೂರನೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವವನು. अनुक्रमेण वेशमर्हति — वेश "यत्" (४-३-५४)।

अनुव्याध ಅನುವ್ಯಾಧ (पु०) ಸಂಸರ್ಗ, ಸಂಬಂಧ. अनु+व्यध (ताडने) "घञ्" (३-३-१८)। "मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्वमन्" माघ० २-२०।

अनुव्रजत् ಅನುವ್ರಜತ್ (वि०) ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. अनु+व्रज (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "निवर्त्य सोऽनुव्रजतः कृतानतीन्" माघ० १-११।

अनुव्रजन ಅನುವ್ರಜನ (न०) ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸಿ ಬರುವುದು. अनु+व्रज (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुव्रज्या ಅನುವ್ರಜ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವುದು. 2. ಸೇವೆ. अनु+व्रज (गतौ) "क्यप्" (३-३-९८)। "अनुव्रज्या च शुश्रूषा यावदध्ययनं गुरोः" मनु० २-२४१।

अनुव्रत ಅನುವ್ರತ (वि०) ಅನುರಕ್ತ, ಅನುರಾಗವುಳ್ಳ, ಅನುಕೂಲ ಧರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ. स्त्रियाम् **अनुव्रता ಅನುವ್ರತಾ**. "अनुव्रतां राममतीव मैथिलीम्" रामा०। "अनुव्रता कामकलास्वधीतिनी" याद० १४-७२।

अनुशय ಅನುಶಯ (पु०) 1. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. अनु+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "ततः सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा" माघ० २-१४। 2. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. "यस्मिन्नमुक्तानुशया सदैव" मालती० ६-१। 3. ದ್ವೇಷ, ವೈರ. 4. ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಂಡ ವಸ್ತುವಿನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅಸಮಾಧಾನ, ಕ್ರಯದಲ್ಲಿ ಮೋಸ ನಡೆದಿರುವುದೆಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ. "क्रीत्वा मूल्येन यः पण्यं क्रेता न बहु मन्यते। क्रीतानुशय इत्येतद्विवादपदमुच्यते"। "क्रीत्वा मूल्येन यत् पण्यं दुःक्रीतं मन्यते क्रयी। विक्रेतुः प्रतिदेयं तत्तस्मिन्नेवाह्न्यविक्षतम्" नारद०। 5. ಸ್ವರ್ಗಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ಮಾಡಿದ ಪುಣ್ಯ ಕರ್ಮದ ಶೇಷ, ಸ್ವರ್ಗಾನುಭವಾನಂತರ ಭೂಮಿಗೆ ಪತನವಾಗುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಫಲದ ಉಳಿಕೆ. "कृतात्ययेऽनुशयवान् दृष्टस्मृतिभ्यां यथेतमनेवं च" ब्र० सू० ३-१।

अनुशयान ಅನುಶಯಾನ (वि०) 1. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪಪಡುವ. 2. ದ್ವೇಷಿಸುವ. अनु+शीङ् (स्वप्ने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अनुशयाना ಅನುಶಯಾನಾ (स्त्री०) ಪರಕೀಯ ನಾಯಿಕೆಯ ಒಂದು ಭೇದ.

अनुशयिन् ಅನುಶಯಿನ್ (वि०) 1. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವುಳ್ಳ. 2. ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. अनुशयोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अनुशासक ಅನುಶಾಸಕ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಕ, ದಂಡವನ್ನು ವಿಧಿಸುವವನು. 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು. 3. ತಿಳಿಸುವವನು. 4. ಆಳುವವನು. अनु+शासु (अनुशिष्टौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अनुशासत् ಅನುಶಾಸತ್ (वि०) 1. ಆಳುವ, ದೊರೆತನ ಮಾಡುವ. अनु+शासु (अनुशिष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ತಿಳಿಸುವ, ಉಪದೇಶ ಮಾಡುವ. "अनुशासतमित्यनाकुलं नयवर्त्माकुलमर्जुनाग्रजम्" किरा० २-५४। 3. ಶಿಕ್ಷಿಸುವ, ದಂಡಿಸುವ. 4. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ.

अनुशासन ಅನುಶಾಸನ (न०) 1. ಉಪದೇಶ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವುದು. 2. ಸಲಹೆ ಕೊಡುವುದು. अनुशिष्यते — अनु+शासु (अनुशिष्टौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भवादृशेषु प्रमदाजनोदितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८। 3. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. 4. ವಿಧಿಶಾಸ್ತ್ರ, ನಿಯಮಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಸಾಧು ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಸಾಧುವಿಷಯಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. "अथ शब्दानुशासनम्" "नामलिङ्गानुशासनम्" ಇತ್ಯಾದಿ. अनुशिष्यतेऽनेन — करं० "ल्युट्"। 5. ಶಿಕ್ಷೆ.

अनुशासितृ ಅನುಶಾಸಿತೃ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಕ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವವನು. 2 ಶಿಕ್ಷಕ, ದಂಡಿಸುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्"। **–शासित्री –ಶಾಸಿತ್ರೀ.**

अनुशासिन् ಅನುಶಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಕ. 2. ಶಿಕ್ಷಕ. अनु+शासु (अनुशिष्टौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

अनुशास्तृ ಅನುಶಾಸ್ತೃ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಕ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವವನು. 2. ಶಿಕ್ಷಕ, ದಂಡಿಸುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–शास्त्री –ಶಾಸ್ತ್ರೀ.**

अनुशिष्ट ಅನುಶಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಉಪದೇಶ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+शासु (अनुशिष्टौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुशिष्टि ಅನುಶಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. 2. ಉಪದೇಶ, ಶಿಕ್ಷಣ. अनु+शासु (अनुशिष्टौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुशीलन ಅನುಶೀಲನ (न०) 1. ಎಡೆಬಿಡದ ಅಭ್ಯಾಸ, ಸತತವಾದ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. अनुक्षणं शीलनम्। "गुरुस्थिराण्युत्तमवंशजत्वात् विज्ञातसाराण्यनुशीलनेन" किरा० १६-२८। 2. ವಿಚಾರಣೆ, ತನಿಖೆ.

अनुशोक ಅನುಶೋಕ (पु०) 1. ದುಃಖ, ವ್ಯಸನ. 2. ಅನುಸರಿಸಿ ದುಃಖಿಸುವುದು, ಅನಂತರ ದುಃಖಿಸುವಿಕೆ. अनु+शुच (शोके) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुशोचन ಅನುಶೋಚನ (न०) 1. ದುಃಖ. 2. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ.

अनुश्रव ಅನುಶ್ರವ (पु०) ವೇದ. अनुश्रूयते—अनु+श्रु (श्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "अनुश्रवाणामवतंसभूतम्" याद० ४-५४।

अनुषक्त ಅನುಷಕ್ತ (वि०) ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. अनु+षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)।

अनुषङ्ग ಅನುಷಂಗ (पु०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿರುವಿಕೆ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಮಿಶ್ರಣ, ಬೆರಕೆ. 3. ವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿರುವ ಪದಗಳೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ. 4. ಪ್ರಸಂಗ, ಪ್ರಸಕ್ತಿ, ಹಿಂದಿನ ವಿಷಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧ. 5. ಒಂದು ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಯತ್ನಿಸಿದಾಗ ಆಗುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ. "नित्यक्रियां तथा चान्ये ह्यनुषङ्गफलां श्रुतिम्"। अनु+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुषङ्गिन् ಅನುಷಂಗಿನ್ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. अनुषङ्ग "इनिः" (५-२-११५)। "महीयसां महति दिगन्तदन्तिनामनीकजे रजसि मुखानुषङ्गिनि" माघ० १७-५७। 2. ವ್ಯಾಪಿಸುವ, ಹರಡುವ. "शमिनोऽपि तस्य नवसङ्गमने विभुतानुषङ्गि भयमेति जनः" किरा० ६-३५।

अनुषिक्त ಅನುಷಿಕ್ತ (वि०) 1. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಿಂಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅನಂತರ ಸೇಚನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुषेक ಅನುಷೇಕ (पु०) ಪುನಃ ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಮತ್ತೆ ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು. अनु+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अनुष्टुभ् ಅನುಷ್ಟುಭ್ (स्त्री०) 1. ಸರಸ್ವತಿ. 2. ಮಾತು. 3. ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು, ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು. अनु निरन्तरं स्तुभ्नोति—अनु+स्तुन्भु (निष्कोषणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अनुष्ठ ಅನುಷ್ಠ (वि०) ಕ್ರಮವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವ. अनुक्रमेण तिष्ठति—अनु+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)।

अनुष्ठा ಅನುಷ್ಠಾ (स्त्री०) ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ, अनु+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)।

अनुष्ठातृ ಅನುಷ್ಠಾತೃ (वि०) ಆಚರಿಸುವವನು. अनु+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–त्री –ತ್ರೀ.**

अनुष्ठान ಅನುಷ್ಠಾನ (न०) ಆಚರಣೆ, ಮಾಡುವುದು, ನೆರವೇರಿಸುವುದು, ಕಾರ್ಯನಿರ್ವಾಹ. अनु+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उपरुध्यते तपोऽनुष्ठानम्" शाकु० ४।

अनुष्ठित ಅನುಷ್ಠಿತ (वि०) ಆಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "विक्रियायै न कल्पन्ते संबन्धाः सदनुष्ठिताः" कुमा० ६-२९।

अनुष्ठेय ಅನುಷ್ಠೇಯ (वि०) ಆಚರಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. अनु+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) कर्म० "यत्" (३-१-९७)। "अस्माभिर्यदनुष्ठेयं गन्धर्वैस्तदनुष्ठितम्" भा० वन० २४३-१७।

अनुष्ण ಅನುಷ್ಣ (पु०) 1. ಶೀತಸ್ಪರ್ಶ. (न०) 2. ಉತ್ಪಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ, ನೀಲಕಮಲ. (वि०) 3. ಬಿಸಿಯಲ್ಲದ, ಶೀತಲವಾದ. न उष्णः। "अनुष्णबाष्पोदयमन्थराक्षीम्" याद० १३-२४। 4. ಅಲಸ, ಸೋಮಾರಿ, ಕಾರ್ಯಾಸಮರ್ಥ. उष्णो दक्षः। तदन्यः। अन्यार्थे न० त०। "उष्णो ग्रीष्मे पुमान् दक्षाशीतयोरन्यलिङ्गकः" मेदि०।

अनुष्णगु ಅನುಷ್ಣಗು (पु०) ಚಂದ್ರ. अनुष्णाः शीतलाः गावः किरणाः यस्य।

अनुसंवत्सर ಅನುಸಂವತ್ಸರ (अव्य०) 1. ವರ್ಷದಲ್ಲಿ, ಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿ. विभ० अव्ययी०। 2. ಪ್ರತಿಸಂವತ್ಸರದಲ್ಲಿಯೂ. वीप्सायां अव्ययी०।

अनुसंवरण ಅನುಸಂವರಣ (न०) ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಚ್ಚಿಡುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು. अनु+सम्+वृञ् (वरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुसंहित ಅನುಸಂಹಿತ (वि०) ಪುನಃ ವಿಚಾರಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲ್ತನಿಖೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+सम्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुसन्तति ಅನುಸಂತತಿ (स्त्री०) ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮುಂದುವರಿಯುವಿಕೆ, ಅನುಸ್ಯೂತವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಬರುವಿಕೆ, ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनुसन्धातृ ಅನುಸಂಧಾತೃ (वि०) 1. ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವ, ತನಿಖೆಮಾಡುವ, ಶೋಧಿಸುವ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸುವ, ಚಿಂತಿಸುವ, ದೀರ್ಘಾಲೋಚನೆ ಮಾಡುವ.

अनुसन्धान ಅನುಸಂಧಾನ (न०) 1. ವಿಚಾರಣೆ, ತನಿಖೆ, ಶೋಧನೆ. 2. ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಧ್ಯಾನ, ಮನನ, ದೀರ್ಘಾಲೋಚನೆ. अनु+सम्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुसन्धानिन् ಅನುಸಂಧಾನಿನ್ (वि०) 1. ಚಿಂತಿಸುವ, 2. ತನಿಖೆ ನಡೆಸುವ.

अनुसन्धेय ಅನುಸಂಧೇಯ (वि०) 1. ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅನುಸಂಧಾನ ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. अनुसन्धातुमर्हं शक्यं वा—अनु+सम्+धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)।

अनुसर ಅನುಸರ (वि०) 1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ. 2. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಸಂಗಡಿಗ. अनु+सृ (गतौ) "टः" बाहु०। 3. ಹಿಂಬಾಲಕ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-सरी -ಸರೀ.**

अनुसरण ಅನುಸರಣ (न०) ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. अनु+सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "इन्दोर्दैन्यं त्वदनुसरणक्लिष्टकान्तेर्बिभर्ति" मेघ० २-२१।

अनुसार ಅನುಸಾರ (पु०) ಅನುಸರಣ, ಅನುಸರಿಸಿ ನಡೆಯುವಿಕೆ. अनु+सृ (गतौ) "घञ्" (३-२-१८)। "धर्मशास्त्रानुसारेण क्रोधलोभविवर्जितः" याज्ञ० २-१।

अनुसारणा ಅನುಸಾರಣಾ (स्त्री०) 1. ಅನುಸರಿಸಿ ಓಡುವುದು, ಬೆನ್ನಟ್ಟುವುದು, ಓಡಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. 2. ಹಿಂದೆ ನಡೆಯುವುದು. अनु+सृ (गतौ) णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

अनुसारिन् ಅನುಸಾರಿನ್ (वि०) 1. ಬೆನ್ನಟ್ಟುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವ. अनुसरति पश्चाद्गच्छति—अनु+सृ (गतौ) "णिनिः।" (३-२-७८)। "मृगानुसारिणं साक्षात्पश्यामीव पिनाकिनम्" शाकु० १-६।

अनुसृत ಅನುಸೃತ (वि०) ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, अनु+सृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुसृति ಅನುಸೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅನುಸರಣ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ. अनु+सृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು. अनुसरति कुलान्तरम्—अनु+सृ "क्तिच्" (३-३-१७४)।

अनुसृष्ट ಅನುಸೃಷ್ಟ (वि०) ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अनुसृष्टस्तदा काकः जगाम विविधां गतिम्" रामा०।

अनुसृष्टि ಅನುಸೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಕ್ರಮವಾದ ಸೃಷ್ಟಿ. अनु+सृज (विसर्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಬುದ್ಧಿವಂತೆಯಾದ ಹೆಂಗಸು. अनु+सृज "क्तिच्" (३-३-१७४)।

अनुसैन्य ಅನುಸೈನ್ಯ (न०) ಹಿಂಗಾವಲು ಸೈನ್ಯ.

अनुस्तरण ಅನುಸ್ತರಣ (न०) 1. ಹೊದಿಸುವುದು. अनु+स्तृञ् (आच्छादने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಹೊದಿಸುವ. अनु+स्तृञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (स्त्री०) **-स्तरणी -ಸ್ತರಣೀ.** 3. ವೈತರಣೀ ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸುವ ಹಸು.

अनुस्मरण ಅನುಸ್ಮರಣ (न०) 1. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು, ಜ್ಞಾಪಕ. 3. ಮತ್ತೆ ಸ್ಮರಿಸುವುದು. अनु+स्मृ (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अनुस्मृत ಅನುಸ್ಮೃತ (वि०) ನೆನೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+स्मृ (चिन्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "कथाप्रसङ्गेन जनैरुदाहृतादनुस्मृताखण्डलसूनुविक्रमः" किरा० १-२४।

अनुस्मृति ಅನುಸ್ಮೃತಿ (स्त्री०) ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. अनु+स्मृ (चिन्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अनुस्यूत ಅನುಸ್ಯೂತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಎಡೆಬಿಡದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿದಂತೆ ಹೊಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+षिवु (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अनुस्रुत ಅನುಸ್ರುತ (वि०) 1. ಸುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+स्रु (गतौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸುರಿದು ಹೋದ, ಪ್ರವಿಸಿದ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

अनुस्वान ಅನುಸ್ವಾನ (पु०) 1. ಅನುರೂಪವಾದ ಶಬ್ದ, ಒಪ್ಪುವ ಧ್ವನಿ. 2. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಎದುರು ಶಬ್ದ. अनुरूपः अनुसृतो वा स्वानः।

अनुस्वार ಅನುಸ್ವಾರ (पु०) ಮೂಗಿನ ಸಹಾಯದಿಂದ ಸ್ವರವರ್ಣದನಂತರವೇ ಉಚ್ಚರಿಸಬಹುದಾದ ವರ್ಣ. [ಇದು ಸಂಸ್ಕೃತದಲ್ಲಿ ಬಿಂದುವಿನ (.) ಆಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ, ಕನ್ನಡದಲ್ಲಿ ಸೊನ್ನೆ (0) ಆಕಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದು.]

अनुहार ಅನುಹಾರ (पु०) 1. ಅನುಕರಣ. 2. ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾದೃಶ್ಯ. अनु+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಅನಂತರ ಒಯ್ಯುವುದು.

अनुहार्य ಅನುಹಾರ್ಯ (वि०) ಹೋಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೋಲಿಸಲ್ಪಡುವ. अनु+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अनूक ಅನೂಕ (पु०) 1. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮ. 2. ಬೆನ್ನುಮೂಳೆ. (न०) 3. ಕುಲ, ವಂಶ. 4. ಶೀಲ, ಸ್ವಭಾವ. अनुकायति—अनु+कै (शब्दे) "कः" (३-१-१३६)। "अनूकं तु कुले शीले पुंसि स्याद्गतजन्मनि" मेदि०। 5. ಒಂದು ವಿಧ ಯಜ್ಞದ ಪಾತ್ರೆ.

अनूचान ಅನೂಚಾನ (पु०) 1. ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು, ಗುರುವಿನಿಂದ ಷಡಂಗಸಹಿತ ವೇದವನ್ನು ಕಲಿತವನು. अन्ववोचत्—अनु+वच (परिभाषणे) "कानच्" (३-२-१०९)। निपा०। "इदमूचुरनूचानाः प्रीतिकण्टकितत्वचः" कुमा० ६-१५। (वि०) 2. ವಿನೀತ, ವಿಧೇಯ, ಸಭ್ಯತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अनूचानः साङ्गवेदकोविदे विनयान्विते" हेम०।

अनूचीन ಅನೂಚೀನ (वि०) ಕ್ರಮವಾದ, ಅನುಲೋಮವಾದ. "अनुलोममनूचीनम्" वैज०।

अनूच्य ಅನೂಚ್ಯ (न०) 1. ಮಂಚದ ಎರಡು ಪಾರ್ಶ್ವಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವ ಹಲಗೆ. "दक्षिणोत्तरयोर्दीर्घे खट्वाङ्गे अनूच्यसंज्ञे" शङ्कराचार्याः। (वि०) 2. ಆಚಾರ್ಯರ ಉಚ್ಚಾರಣೆಯನ್ನನುಸರಿಸಿ ಹೇಳುವ ಪಾಠಭಾಗ.

अनूढ ಅನೂಢ (वि०) 1. ಅವಿವಾಹಿತ, ಮದುವೆಯಾಗದ. 2. ವಹಿಸಲ್ಪಡದ, ಎತ್ತಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡದ. न ऊढः। स्त्रियाम् –ढा–ಢಾ.

अनूदित ಅನೂದಿತ (वि०) 1. ಬೇರೆ ಮಾತಿನಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಭಾಷಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪುನಃ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. (ಪ್ರಮಾಣಾಂತರ ಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯ).

अनूद्य ಅನೂದ್ಯ (अव्य०) 1. ಅನುವಾದಮಾಡಿ, ಭಾಷಾಂತರಿಸಿ. अनु+वद (व्यक्तायां वाचि) "ल्यप्" (७-१-३७)।

अनून ಅನೂನ (वि०) 1. ಪರಿಪೂರ್ಣವಾದ, ತುಂಬಿರುವ. 2. ಸಮಗ್ರವಾದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. 3. ಉತ್ತಮವಾದ, ಅಧಮವಲ್ಲದ, ನಿಕೃಷ್ಟವಲ್ಲದ. न ऊनः। "अनूपराजस्य गुणैरनूनाम्" रघु० ६-३७।

अनूप ಅನೂಪ (पु०) 1. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಜವುಗುಪ್ರದೇಶ. 2. ಮಹಿಷ, ಕೋಣ. 3. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. "अनूपो महिषे नाम्बुप्रायदेशे तु वाच्यवत्" मेदि०। 4. ಆನೆ. 5. ಗೌಜಿಗಹಕ್ಕಿ. 6. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 7. ಸಮುದ್ರ. 8. ಬಿಲದ ಬಾಯಿ. श० कल्प०। (पु० ब० व०) 9. ಅನೂಪವೆಂಬ ಒಂದು ದೇಶ. अनुगता आपो यत्र। "अनूपराजस्य गुणैरनूनाम्" रघु० ६-३७।

अनूपज ಅನೂಪಜ (न०) 1. ಹಸಿಶುಂಠಿ. (वि०) 2. ಜವುಗುಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अनूपे जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

अनूराधा ಅನೂರಾಧಾ (स्त्री०) (ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ) ಅನೂರಾಧಾ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ಮಿತ್ರದೇವತಾಕವಾದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ

ಜನಿಸಿದವನು ದಯಾಪರ, ಶೂರ, ಸುಂದರ, ಸನ್ಮಾರ್ಗ ದಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವವನು. ರಾಜನ ಅಧೀನನು. ಸವಿ ನುಡಿಯುಳ್ಳವನು (ಮೃದುಭಾಷಿ), ಅಲ್ಪಪುತ್ರನು. ಶಾನ್ತನು. ಅಧಿಕ ಸೌಖ್ಯವುಳ್ಳವನು. ರಾಜನಿಂದ ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವವನು. ತರುಣಿಯರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿಯುಳ್ಳ ವನು. ದೇಶಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪ್ರವಾಸಮಾಡುವವನು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಋತು, ಪುಂಸವನ, ನಾಮಕರಣ, ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಕರ್ಣವೇಧನ, ಚೌಲ, ಉಪನಯನ, ವೇದ ಮತ್ತು ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸ, ಸಮಾವರ್ತನ, ವಿವಾಹ, ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ, ನವವಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಆಭರಣ, ಸುವರ್ಣ ರತ್ನಾದಿ ನವಾಭರಣ ಧಾರಣ, ರಾಜ್ಯಾಭಿಷೇಕ, ರಥ, ಗಜ ಮತ್ತು ಆಂದೋಳಿಕಾ (ಉಯ್ಯಾಲೆ) ಆರೋಹಣ, ಸ್ತಂಭಪ್ರತಿಷ್ಠಾ, ಶಂಕುಸ್ಥಾಪನ, ಪುರನಗರ ಗ್ರಾಮಾದಿ ಪ್ರವೇಶ, ನೃತ್ತ ಗೀತ ವಾದ್ಯ ಪ್ರಯೋಗ, ಶಿಲ್ಪಶಾಸ್ತ್ರಾ ಭ್ಯಾಸ, ಕನಕ ಮಣಿ ವಸ್ತ್ರ ಸಂಗ್ರಹ, ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯ ಕೃಷಿ ಪ್ರಾರಂಭ, ಬೀಜಾವಾಪ, ಭೈಷಜ್ಯಕರ್ಮ, ರಾಜದರ್ಶನ, ಶಾನ್ತಿಕ ಪೌಷ್ಟಿಕ ಯಾತ್ರಾರಂಭ, ಚೂರ್ಣಪ್ರಯೋಗ, ಚಿತ್ರಕರ್ಮ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗ, ಮಹೋತ್ಸವ ಇವುಗಳಿಗೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದುದು.

अनूरु ಅನೂರು (पु०) 1. ಅರುಣ, ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ, ವಿನತಾದೇವಿಯ ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರ. अविद्यमानावूरू यस्य। [ಇವನು ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಇವನ ಬಲತಾಯಿ ಕದ್ರುವಿಗೆ ಮೊದಲು ಮಕ್ಕಳಾದುದರಿಂದ ವಿನತೆಯು ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಹಿಸುಕಿದಕಾರಣ ಇವನ ತೊಡೆಯು ಬೆಳೆಯದೆ ಹೋಯಿತು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.] (वि०) 2. ತೊಡೆಯಿಲ್ಲದ.

अनूरुसारथि ಅನೂರುಸಾರಥಿ (पु०) ಸೂರ್ಯ. अनूरुः सारथिर्यस्य। "गतं तिरश्चीनमनूरुसारथेः" माघ० १-२।

अनूच ಅನೃಚ (पु०) 1. ಉಪನಯನವಿಲ್ಲದ ಬಾಲಕ. नास्ति ऋक् यस्य "अः" (५-४-७४)। 2. ಋಗ್ವೇದ ವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು.

अनृजु ಅನೃಜು (वि०) 1. ವಕ್ರವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. 2. ಶಠ, ಮೂರ್ಖ, ಕುಟಿಲಹೃದಯವುಳ್ಳ. न ऋजुः। "न पाणिपादचपलो न नेत्रचपलोऽनृजुः" मनु० ४-१७७।

अनृण ಅನೃಣ (वि०) ಋಣವಿಲ್ಲದ, ಸಾಲವಿಲ್ಲದ. न विद्यते ऋणं यस्य। [ಋಣವೆಂಬುದು ಒಬ್ಬನಿಂದ ದ್ರವ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಪುನಃ ಹಿಂತಿರುಗಿಸ ತಕ್ಕುದು. ಈ ಋಣವನ್ನು ತೀರಿಸದಿದ್ದರೆ ಉಪಪಾತಕ ವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಂತೆಯೇ ಋಷಿಋಣ, ದೇವಋಣ ಮತ್ತು ಪಿತೃಋಣಗಳೆಂದು ಮೂರುವಿಧ ಋಣಗಳುಂಟು. ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ಋಷಿಋಣ ವನ್ನೂ, ಯಜ್ಞದಿಂದ ದೇವಋಣವನ್ನೂ, ಪ್ರಜೆ (ಸಂತತಿ) ಯಿಂದ ಪಿತೃಋಣವನ್ನೂ ತೀರಿಸಬೇಕು. ಈ ಋಣಗಳನ್ನು ತೀರಿಸದವನಿಗೆ ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋणवत्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "दशलक्षणकं धर्ममनुतिष्ठन् समाहितः। वेदान्तं विधिवच्छ्रुत्वा संन्यसेदनृणो द्विजः" मनु० ६-९४।

अनृणिन् ಅನೃಣಿನ್ (वि०) ಸಾಲವಿಲ್ಲದವನು, ಸಾಲಗಾರ ನಲ್ಲದವನು. न ऋणी। "एकमप्यक्षरं यस्तु गुरुः शिष्यं प्रबोधयेत्। पृथिव्यां नास्ति तद्द्रव्यं यद्दत्वा सोऽनृणी भवेत्"। "पञ्चमेऽहनि षष्ठे वा शाकं पचति यो नरः। अनृणी चाप्रवासी च स वारिचर मोदते" भा० वन० ३१४-११७।

अनृत ಅನೃತ (न०) 1. ಸಟೆ, ಸುಳ್ಳು. 2. ಕೃಷಿ, ವ್ಯವಸಾಯ, ಬೇಸಾಯ. न ऋतम्। "वर्णिनां हि वधो यत्र तत्र साक्ष्यनृतं वदेत्" याज्ञ० २-८३। "अनृतं वितथे कृषौ" वैज०।

अनृतवादिन् ಅನೃತವಾದಿನ್ (वि०) ಸುಳ್ಳುಹೇಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. अनृतं वदति — वद "णिनिः" (३-२-७८)।

अनेक ಅನೇಕ (वि०) ಬಹಳ, ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ಒಂದ ಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ. "अनेकराजन्यरथाश्वसङ्कुलम्" किरा० १-१६।

अनेकधा ಅನೇಕಧಾ (अव्य०) ಅನೇಕ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. अनेक प्रकारे "धा" (५-३-४२)। "तत्रैकस्थं जगत्कृत्स्नं प्रविभक्तमनेकधा" गीता ११-१३।

अनेकप ಅನೇಕಪ (पु०) ಗಜ, ಆನೆ. अनेकाभ्यां पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-४)। "मालवनाथोऽप्यनेकानेकपयूथसनाथः" दशकु०।

अनेकमूर्ति ಅನೇಕಮೂರ್ತಿ (पु०) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. अनेका नानाविधा मूर्तयो यस्य। "अनेकमूर्तिरव्यक्तः शतमूर्तिः शताननः" वि० स०।

अनेकरूप ಅನೇಕರೂಪ (पु०) ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. अनेकानि रूपाणि यस्य।

अनेकलोचन ಅನೇಕಲೋಚನ (पु०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಪರಮಾತ್ಮ, ಈಶ್ವರ.

अनेकविध ಅನೇಕವಿಧ (वि०) ನಾನಾವಿಧವಾದ, ಬಹು ಪ್ರಕಾರವಾದ. अनेका विधा यस्य।

अनेकशस् ಅನೇಕಶಸ್ (अव्य०) ಅನೇಕ ಸಲ. अनेक "शस्" (५-४-४३)। "अनेकशो निर्जितराजकस्त्वं पितॄनतार्प्सीर्नृपरक्ततोयैः" भट्टि० २-५२।

अनेकान्त ಅನೇಕಾಂತ (पु०) 1. ದುಷ್ಟವಾದ ಹೇತು, ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಸವ್ಯಭಿಚಾರ. (वि०) 2. ಅನಿಶ್ಚಿತ, ಅಸ್ಥಿರ, ಮಾರ್ಪಡುವ. 3. ನಿಯಮ ವಿಲ್ಲದ.

अनेकार्थ ಅನೇಕಾರ್ಥ (वि०) 1. ಒಂದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚು ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. अनेके अर्था यस्य। "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते। एकत्रार्थेऽन्यधीहेतुर्व्यञ्जना साभिधाश्रया" सा० द० २-१४। 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. अनेके अर्थाः प्रयोजनानि यस्य।

अनेडमूक ಅನೇಡಮೂಕ (वि०) 1. ಶಬ್ದವನ್ನು ಕೇಳುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಮಾತನಾಡುವ ಶಕ್ತಿಯೂ ಇಲ್ಲದ. नास्ति एडः मूकश्च यस्मात्। 2. ಶಠ, ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞ. "अनेडमूक उद्दिष्टः शठे वाक्श्रुतिवर्जिते" मेदि०।

अनेनस् ಅನೇನಸ್ (वि०) 1. ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 2. ದೋಷ ವಿಲ್ಲದ, ತಪ್ಪಿಲ್ಲದ, ಅಪರಾಧವಿಲ್ಲದ. नास्ति एनः यस्य। "एनः पापापराधयोः" मेदि०।

अनेहस् ಅನೇಹಸ್ (पु०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. न हन्यते — हन (हिंसागत्योः) "असिः" एहश्च (उ० ४-२२४)। (वि०) 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡದ.

अनैकाग्र्य ಅನೈಕಾಗ್ರ್ಯ (न०) 1. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಲ್ಲದ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ.

अनैकान्त ಅನೈಕಾಂತ (पु०) ದುಷ್ಟಹೇತು, ಹೇತ್ವಾಭಾಸ.

अनैकान्तिक ಅನೈಕಾಂತಿಕ (पु०) 1. ದುಷ್ಟಹೇತು, ಹೇತ್ವಾಭಾಸ. "अनैकान्तो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः। कालात्ययापदिष्टश्च हेत्वाभासश्च पञ्चधा" ಎಂದು ಹೇತ್ವಾಭಾಸವು ಐದುವಿಧ. (वि०) 2. ನಿಶ್ಚಯ ವಿಲ್ಲದ, ಭರವಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಸ್ಥಿರ, ಮಾರ್ಪಡುವ.

अनैक्य ಅನೈಕ್ಯ (न०) 1. ಅನೇಕವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಬಹುವಾಗಿರುವಿಕೆ. 2. ಒಗ್ಗಟ್ಟಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಐಕಮತ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अनैतिह्य ಅನೈತಿಹ್ಯ (वि०) ಐತಿಹ್ಯರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ, (ಒಬ್ಬರಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬರು ಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಕೇಳುವ) ಪೂರ್ವಕಥಾರೂಪವಾದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति ऐतिह्यं यत्र। "अनागतमनैतिह्यं कथं ब्रह्माधिगच्छति" भा०।

अनोकह ಅನೋಕಹ (पु०) ವೃಕ್ಷ, ಮರ. अनसः शकटस्य अकं गतिं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "डः" (३-२-१०१)। "अनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३।

अन्त ಅಂತ (पु०) 1. ಸೀಮೆ, ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. अति (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)। "वनान्तपर्यन्तमुपेत्य सस्पृहम्" नैष० १-७५। "पक्षान्ते निष्फला यात्रा"। 2. ನಾಶ. "वैरस्यान्तं करिष्यति" रामा०। 3. ನಿಶ್ಚಯ. "निर्णयोऽन्तश्च निश्चयः" वैज०। "उभयोरपि दृष्टोऽन्तस्त्वनयोस्तत्त्वदर्शिभिः" गीता २-१६। 4. ಸೆರಗು, ಅಂಚು, ಬಟ್ಟೆಯ ತುದಿ. "पवनप्रर्णतितान्तदेशे दुकूले" काद०। 5. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. "गङ्गाप्रपातान्तनिरूढघासम्" रघु० २-२६। 6. ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ, ಮುಕ್ತಾಯ. "सेकान्ते मुनिकन्याभिः" रघु० १-५१। "दिनान्ते निहितं तेजः" रघु० ४-१। 7. ಪ್ರಾಂತ, ಪ್ರದೇಶ. "अमुं वनान्ताद्वनितापहारिणम्" माघ० १-६८। 8. ನಿಧನ, ಮರಣ. "वार्धके मुनिवृत्तीनां योगेनान्ते तनुत्यजाम्" रघु० १-८। 9. ಕೊನೆಯಭಾಗ. "नेत्रे कर्णान्तविश्रान्ते कर्णौ दोःस्तम्भदोलिनौ" चन्द्रा०। (न०) 10. ಸ್ವರೂಪ. "स्वरूपेऽन्तं विनाशे ना" त्रिकाण्ड०। (पुंन०) 11. ಕೊನೆಯದು, ಉಳಿದಿರುವುದು, ಶೇಷ. 12. ಅವಯವ. "अन्तः स्वरूपे निकटे प्रान्ते निश्चयनाशयोः। अवयवेऽपि" हेम०। "अन्तं स्वरूपे नाशे ना नस्त्री शेषेऽन्तिके त्रिषु" मेदि०। 13. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ, 1,000000000000000. [ವಿವರಕ್ಕೆ "परार्ध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 14. ಮನೋಹರ, ರಮ್ಯ. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपलमेखलान्ताः" माघ० ४-४०। 15. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ.

अन्तःकरण ಅಂತಃಕರಣ (न०) ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ, ಬುದ್ಧಿ, ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. अन्तरभ्यन्तरस्थं करणम्। "सतां हि सन्देहपदेषु वस्तुषु प्रमाणमन्तःकरणप्रवृत्तयः" शाकु० १-१९। [ಅದ್ವೈತಿಗಳು ಮನಸ್ಸು, ಬುದ್ಧಿ, ಅಹಂಕಾರ ಮತ್ತು ಚಿತ್ತಗಳೆಂದು ಅಂತಃಕರಣವು ನಾಲ್ಕುವಿಧವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ.]

अन्तःकलह ಅಂತಃಕಲಹ (पु०) ಒಳಜಗಳ, ಆಂತರಿಕ ಅಸಮಾಧಾನ.

अन्तःकुटिल ಅಂತಃಕುಟಿಲ (पु०) 1. ಶಂಖ. (वि०) 2. ಕುಟಿಲ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ವಕ್ರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ.

अन्तःपतित ಅಂತಃಪತಿತ (वि०) ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಒಳಹೊಕ್ಕಿರುವ. अन्तरभ्यन्तरे पतितः।

अन्तःपदवी ಅಂತಃಪದವೀ (स्त्री०) ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಮಾರ್ಗ.

अन्तःपशु ಅಂತಃಪಶು (पु०) ಊರಿನೊಳಗೆ ಹಸುಗಳಿರುವ ಕಾಲ, ಪೂರ್ವಾಹ್ಣ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲ. अन्तः ग्राममध्ये पशुर्यत्र। [ಪೂರ್ವಾಹ್ಣ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಗ್ರಾಮಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳಿರುವುವು. ಮಧ್ಯಾಹ್ನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕಾಡಿಗೆ ಮೇಯಲು ಹೋಗುವುವು.]

अन्तःपात ಅಂತಃಪಾತ (पु०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದು.

अन्तःपातिन् ಅಂತಃಪಾತಿನ್ (वि०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ. अन्तः पतति—पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—पातिनी — ಪಾತಿನೀ.**

अन्तःपुर ಅಂತಃಪುರ (न०) 1. ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರು ವಾಸ ಮಾಡುವ ಮನೆ, ರಾಣಿವಾಸ, ಅರಮನೆಯ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀಯರಿಗಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟ ಮನೆ. 2. ರಾಣಿ, ಮಹಿಷಿ, ಅಂತಃಪುರದ ಸ್ತ್ರೀಯರು. "अन्तःपुरविरहपर्युत्सुकस्य राजर्षेः" शाकु० ३।

अन्तःपुरचर ಅಂತಃಪುರಚರ (पु०) ಕಂಚುಕಿ, ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನೇಮಿಸಿರುವ ಕಾವಲುಗಾರ, ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ. अन्तःपुरे चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **—चरी —ಚರೀ.**

अन्तःपुरसहाय ಅಂತಃಪುರಸಹಾಯ (पु०) ರಾಜನ ಅಂತಃಪುರದ ಸಹಾಯಕ. अन्तःपुरे सहायः [ರಾಜನಿಗೆ ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ಕುಬ್ಜ, ಷಂಡ, ಕಿರಾತ, ಮ್ಲೇಚ್ಛ ಮತ್ತು ಶಕಾರಾದಿಗಳು ಸಹಾಯಕರು. सा० द० ३-४३।]

अन्तःपुरिक ಅಂತಃಪುರಿಕ (वि०) ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದವನು. अन्तःपुरे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

अन्तःप्रकृति ಅಂತಃಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री०) ರಾಜನ ಮಂತ್ರಿಮಂಡಲ. अन्तर्वर्तिनी प्रकृतिः राज्याङ्गम्। "अणुरप्यपहन्ति विग्रहः प्रभुमन्तःप्रकृतिप्रकोपजः" किरा० २-५१।

अन्तःप्रकोप ಅಂತಃಪ್ರಕೋಪ (पु०) ಒಳಗಡೆಯ ಕೋಪ, ಆಂತರಿಕ ಅಸಮಾಧಾನ, ವೈಮನಸ್ಯ.

अन्तःप्रज्ञ ಅಂತಃಪ್ರಜ್ಞ (वि०) 1. ಆತ್ಮಾನುಸಂಧಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿದ. अन्तःस्था प्रज्ञा यस्य। 2. ಸ್ವಪ್ನಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಆತ್ಮ).

अन्तःप्रविष्ट ಅಂತಃಪ್ರವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಹೊಕ್ಕಿರುವ. 2. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಅಡಗಿರುವ.

अन्तःशल्य ಅಂತಃಶಲ್ಯ (न०) ಮನಸ್ಸಿಗೆ ನೋವುಂಟು ಮಾಡುವ ವಿಷಯ, ಶಲ್ಯದಂತೆ ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ ವಸ್ತು.

अन्तःसंज्ञ ಅಂತಃಸಂಜ್ಞ (वि०) ಒಳಚೈತನ್ಯವುಳ್ಳ ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುವು; ಮಾತನಾಡಲು ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ ಜೀವಿಗಳು. "तमसा बहुरूपेण वेष्टिताः कर्महेतुना। अन्तःसंज्ञा भवन्त्येते सुखदुःखसमन्विताः" मनु० १-४९।

अन्तःसत्वा ಅಂತಃಸತ್ವಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಗರ್ಭವತಿ. अन्तः गर्भे सत्वं प्राणी यस्याः।

अन्तःस्वेद ಅಂತಃಸ್ವೇದ (पु०) ಗಜ, ಆನೆ. अन्तः स्वेदो मदजलं यस्य।

अन्तक ಅಂತಕ (पु०) 1. ಮೃತ್ಯು. अन्तयति—अन्त+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಯಮ. "ऋषिप्रभावान्मयि नान्तकोऽपि प्रभुः प्रहर्तुं किमुतान्यहिंस्राः" रघु० २-६२। 3. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. "महोदधिशयोऽन्तकः" वि० स०। (वि०) 4. ವಿನಾಶಪಡಿಸುವ. "क्रोधान्धस्तस्य तस्य स्वयमिह जगतामन्तकस्यान्तकोऽहम्" वेणी० ३-३०।

अन्तकर ಅಂತಕರ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ. अन्तं करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)।

अन्तकरण ಅಂತಕರಣ (न०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. (वि०) 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ. अन्तं करोति—डु कृञ् (करणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। "द्यूतं समाह्वयं चैव राजा राष्ट्रान्निवारयेत्। राजान्तकरणावेतौ द्वौ दोषौ पृथिवीक्षिताम्" मनु० ९-२२१।

अन्तकर्मन् **ಅಂತಕರ್ಮನ್** (न०) ನಾಶಪಡಿಸುವ ಕಾರ್ಯ.

अन्तकारिन् **ಅಂತಕಾರಿನ್** (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ. अन्तं करोति — डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" —**कारिणी** —**ಕಾರಿಣೀ**.

अन्तकाल **ಅಂತಕಾಲ** (पु०) ಮೃತ್ಯುಕಾಲ, ಕೊನೆಗಾಲ. "अन्तकाले च मामेव स्मरन् मुक्त्वा कलेबरम्" गीता ८-५।

अन्तकृत् **ಅಂತಕೃತ್** (वि०) ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ. अन्तं करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अन्तग **ಅಂತಗ** (वि०) ಕೊನೆಗಾಣುವ, ಕಾರ್ಯದ ಕೊನೆಯನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. अन्तं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (३-२-४८)।

अन्तचर **ಅಂತಚರ** (वि०) 1. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಗಡಿಯಲ್ಲಿ ಓಡಾಡುವ. 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಕಾರ್ಯದ ಕೊನೆಮುಟ್ಟುವ.

अन्ततस् **ಅಂತತಸ್** (अव्य०) 1. ಕೊನೆಯಿಂದ. 2. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ, ಸಮಾಪ್ತಿಯಲ್ಲಿ. अन्त "तसिः" (वा० ५-४-४४)। 3. ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. 4. ಕೊನೆಯ ಪಕ್ಷ. [ಇದು अन्त ಶಬ್ದದ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.]

अन्तपाल **ಅಂತಪಾಲ** (पु०) ದ್ವಾರಪಾಲಕ. "त्वदीयेनान्तपालेनावस्कन्द्य गृहीतः" माल० १।

अन्तर् **ಅಂತರ್** (अव्य०) 1. ಮಧ್ಯಭಾಗ. अम (गतौ) "अरन्" "तुट्" च (उ० ५-६०)। अन्तर्जलौघमवगाढवतः कपोलौ" माघ० ५-३८। 2. ಒಳಭಾಗ. "अन्तः कञ्चुकिकञ्चुकस्य विशति त्रासादयं वामनः" रत्ना० २-३। "अन्तः प्रविश्यावसरेऽथ तत्र" कुमा० ९-३१। 3. ಸ್ವೀಕಾರ. 4. ಹೃದಯ. "अनाविलधियामन्तश्चिन्ता मणिरिव स्फुरन्" याद० १-५२।

अन्तर **ಅಂತರ** (पु०) 1. ಉಡುವ ವಸ್ತ್ರ. "अन्तरे शाटकाः"। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. (न०) 3. ಅವಕಾಶ, ಒಳಭಾಗ. अन्तं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "ज्वलितज्योतिरिवान्तरं दिवः" किरा० ३-५८। 4. ಅವಧಿ, ಗಡು, ವಾಯಿದೆ. "मासान्तरं देयम्। 5. ವಿಶೇಷ, ಭೇದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ. "यदन्तरं वायसवैनतेययोः" रामा०। 6. ಕಾಲಾವಕಾಶ, ಮಧ್ಯಕಾಲ, ಕಾಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "गीतान्तरेषु श्रमवारिलेशैः" कुमा० ३-३८। 7. ವ್ಯವಧಾನ, ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ. "तदन्तरे सा विरराज धेनुः" रघु० २-२०। 8. ಜಾಗ, ಸ್ಥಾನ, ಅವಕಾಶ. "लेभेऽन्तरं चेतसि नोपदेशः" रघु० ६-६६। "मृणालसूत्रान्तरमप्यलभ्यम्" कुमा० १-४०। 9. ತಾದರ್ಥ್ಯ, ಉದ್ದೇಶ. [ಅದಕ್ಕೋಸ್ಕರ ಎಂಬ ಅರ್ಥ.] "अवैमि कार्यान्तिरमानुषस्य" रघु० १६-८२। 10. ಅಶಕ್ತತೆ, ಬಲಹೀನತೆ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ. "सुजयः खलु तादृगन्तरे" किरा० २-५२। 11. ಅವಸರ, ಸಮಯ. "अत्रान्तरे किमपि वाग्विभवातिवृत्तवैचित्र्यमुल्लसितविभ्रममायताक्ष्याः" मालती० १-२९। 12. ವಿನಾ, ಅದನ್ನುಳಿದು. 13. ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. "पर्वतान्तरितो रविः"। 14. ಬೇರೊಂದು, ಮತ್ತೊಂದು. "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६। 15. ವಿವರ, ರಂಧ್ರ, ತೂತು. 16. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. (वि०) 17. ತನ್ನದಾದ, ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ. "न चैतदिष्टं माता मे यदवोचन्मदन्तरम्" रामा०। 18. ಒಳಗಿರುವ, ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. 19. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. 20. ಸದೃಶವಾದ, ಸಮಾನವಾದ. "स्थानेऽन्तरतमः"। 21. ಬೇರೆಯಾದ. 22. ಹೊರಗಡೆಯಿರುವ. "अन्तरमवकाशावधिपरिधानान्तर्धिभेदतादर्थ्ये। छिद्रात्मीयविनाबहिरवसरमध्यसदृशेषु" मेदि०। "विशेषविवरान्तर्धिष्ववसानविनार्थयोः" वैज०।

अन्तरग्नि **ಅಂತರಗ್ನಿ** (पु०) 1. ಜಠರಾಗ್ನಿ, ಆಹಾರವನ್ನು ಅರಗಿಸುವ ಶಕ್ತಿ. अन्तर्वर्ती अग्निः। (अव्य०) 2. ಅಗ್ನಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. "दीप्तान्तरग्निपरिशुद्धकोष्ठः" सुश्रु०।

अन्तरङ्ग **ಅಂತರಂಗ** (न०) 1. ಹೃದಯ, ಮನಸ್ಸು, ಅಂತಃಕರಣ. 2. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಪರ ಮತ್ತು ನಿತ್ಯಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಬರುವ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಂತರಂಗಶಾಸ್ತ್ರ. "परनित्यान्तरङ्गापवादानामुत्तरोत्तरं बलीयः" (परि० ३९)। (वि०) 3. ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದ, ಪ್ರೇಮಪಾತ್ರವಾದ. अन्तरं सदृशमङ्गं यस्य। "चरमगिरिकुरङ्गीश्रृङ्गकण्डूयनेन स्वपिति सुखमिदानीमन्तरङ्गः कुरङ्गः"। 4. ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾದ, ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ (ಸ್ನೇಹಿತ). "अन्तरङ्गेषु राज्यभारं समर्प्य" दशकु०।

अन्तरचक्र ಅಂತರಚಕ್ರ (ನಂ) 1. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ಪದ್ಮಾಕಾರದ ಆರು ಚಕ್ರಗಳು. 2. ತನ್ನವರ ಸಮೂಹ, ಆತ್ಮೀಯರ ಗುಂಪು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "चक्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अन्तरज्ञ ಅಂತರಜ್ಞ (वि०) ವಿಶೇಷ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. अन्तरं भेदं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "नान्तरज्ञाः श्रियो जातु प्रियैरासां न भूयते" किरा० ११-२४।

अन्तरतम ಅಂತರತಮ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಹೋಲುವ, ಬಹುಭಾಗ ಸಮಾನವಾಗಿರುವ. "स्थानेऽन्तरतमः" (१-१-५०)।

अन्तरतस् ಅಂತರತಸ್ (अव्य०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. अन्तर "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "तृणमन्तरतः कृत्वा रावणं वाक्यमब्रवीत्" रामा०।

अन्तरदिश् ಅಂತರದಿಶ್ (स्त्री०) ವಿದಿಕ್ಕು, ಮಧ್ಯದ ದಿಕ್ಕು; ಆಗ್ನೇಯ, ನೈರ್ಋತ್ಯ, ವಾಯುವ್ಯ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕುಗಳು.

अन्तरदृश् ಅಂತರದೃಶ್ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು, ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತ. अन्तरे परमात्मनि दृक् यस्य। (वि०) 2. ವಿಶೇಷವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಭೇದವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. अन्तरं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)।

अन्तरदेश ಅಂತರದೇಶ (पु०) ಮಧ್ಯದೇಶ, ನಡುವಣ ಪ್ರದೇಶ.

अन्तरपट ಅಂತರಪಟ (पुंन०) ಇಬ್ಬರ ಮಧ್ಯೆ ಹಿಡಿಯುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಪರದೆ, ವಧೂವರರ ಅಥವಾ ಗುರುಶಿಷ್ಯರ ಸಮಾಗಮಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಅವರಿಬ್ಬರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಿಡಿಯುವ ತೆರೆ.

अन्तरपुरुष ಅಂತರಪುರುಷ (पु०) 1. ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಮಧ್ಯಸ್ಥನಾದ ಮನುಷ್ಯ.

अन्तरपूजा ಅಂತರಪೂಜಾ (स्त्री०) ಮಾನಸಿಕ ಪೂಜೆ, ತಂತ್ರೋಕ್ತಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಉಪಚಾರಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ.

अन्तरप्रभव ಅಂತರಪ್ರಭವ (पु०) ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. अन्तराभ्यां भिन्नवर्णमातापितृभ्यां प्रभवति। "अन्तरप्रभवाणां च धर्मान्नो वक्तुमर्हसि" मनु० १-२।

अन्तरय ಅಂತರಯ (पु०) 1. ವ್ಯವಧಾನ. (वि०) 2. ಚಿತ್ತದಲ್ಲಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ.

अन्तरशायिन् ಅಂತರಶಾಯಿನ್ (पु०) 1. ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವ ಜೀವ. (वि०) 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ.

अन्तरा ಅಂತರಾ (अव्य०) 1. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. (1) ಮಾರ್ಗದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. "कुमार! ममान्तिकमुपागच्छन् अन्तरा त्वदीयेनान्तपालेनावस्कन्द्य गृहीतः" माल० १। (2) ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ. "नाद्याच्चैवान्तरा तथा"। (3) ಮಧ್ಯೆ ಮಧ್ಯೆ, ಆಗಾಗ್ಗೆ. "अन्तरा पितृसक्तमन्तरा मातृसक्तमालापं कुर्वन्" काद०। (4) ಎರಡರ ನಡುವೆ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ. "अन्तरा त्वां च मां च कमण्डलुः"। "अन्तरा त्वां मां हरिः"। 2. ಇಲ್ಲದೆ, ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು. "न च प्रयोजनमन्तरा चाणक्यः स्वप्नेऽपि चेष्टते" मुद्रा० ३। 3. ಸನ್ನಿಧಿ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. 4. ಸುತ್ತಲೂ. 5. ಎದುರು. 6. ಸಂಪೂರ್ಣ. 7. ಎರಡು ಕಡೆಯೂ. 8. ಶೀಘ್ರ, ಬೇಗ, ಜಾಗ್ರತೆ. "अन्तरा पुनः। विनार्थे सन्निधौ मध्येऽभितोऽभिमुखकार्त्स्न्ययोः। समीपोभयतःशीघ्रेषु" हेम०।

अन्तरात्मन् ಅಂತರಾತ್ಮನ್ (पु०) 1. ಜೀವಾತ್ಮ; "जातो ममायं विशदः प्रकामं प्रत्यर्पितन्यास इवान्तरात्मा" शाकु० ४-२१। 2. ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ಪರಮಾತ್ಮ; "अन्तरात्मनि निविष्टमन्तरा" याद० १७-१२६।

अन्तराय ಅಂತರಾಯ (पु०) 1. ವಿಘ್ನ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. अन्तर्मध्ये अयनम् — अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "त्वमन्तरायो भवसि च्युतो विधिः" रघु० ३-४५। 2. ವ್ಯವಧಾನ, ನಡುವೆ ಬರೋಣ. (वि०) 3. ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

अन्तराराम ಅಂತರಾರಾಮ (पु०) ಒಳಗೇ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು, ಹೃದಯದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಾನಂದವನ್ನನುಭವಿಸುವವನು. अन्तरे आत्मनि आरमते। "योऽन्तः सुखोऽन्तराराम:" गीता ५-२४।

अन्तराल ಅಂತರಾಳ (न०) 1. ಒಳಭಾಗ, ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ. अन्तरमवकाशं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "मुहुरन्तरालभुवमस्तगिरेः" माघ० ९-२। 2. ಮಿಶ್ರಜಾತಿ, ಬೆರಕೆಜಾತಿ. "वर्णानां सान्तरालानां स सदाचार उच्यते"।

अन्तरालदिश् ಅಂತರಾಳದಿಶ್ (स्त्री०) ವಿದಿಕ್ಕು, ಆಗ್ನೇಯ ಮೊದಲಾದ ಮಧ್ಯ ದಿಕ್ಕುಗಳು.

अन्तरिक्ष ಅಂತರಿಕ್ಷ (न०) ಗಗನ, ಆಕಾಶ. अन्तः ऋक्षाण्यस्य। पृषो०। "अन्तरिक्षमणिदर्पणान्तरे" याद० १७-२५।

अन्तरित ಅಂತರಿತ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ. अन्तर्+ इण्(गतौ) "क्तः"(३-४-७२)। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अन्तर+णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रियः पद्मनिषण्णायाः क्षौमान्तरितमेखले" रघु० १०-८। 3. ಮರೆಯಾದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. "द्विषत्प्रतापान्तरितोरुतेजाः" किरा० ३-४५।

अन्तरिन्द्रिय ಅಂತರಿಂದ್ರಿಯ (न०) ಅಂತಃಕರಣ, ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು.

अन्तरीक्ष ಅಂತರೀಕ್ಷ (न०) ಗಗನ, ಆಕಾಶ. द्यावापृथिव्योरन्तरीक्ष्यते —अन्तर्+ईक्ष (दर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। "अन्तर्जलौघमवगाढवतः कपोलौ हित्वा क्षणं विततपक्षतिरन्तरीक्षे" माघ० ५-३८।

अन्तरीप ಅಂತರೀಪ (न०) ದ್ವೀಪ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದಿಣ್ಣೆ. अन्तर्गता आपो यस्मिन् "अः"(५-४-७४) "ईत्" (६-३-९७)।

अन्तरीय ಅಂತರೀಯ (न०) ಕೆಳಗಿನ ಬಟ್ಟೆ, ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ. अन्तरे भवम् "छः" (४-२-१३८)।

अन्तरे ಅಂತರೇ (अव्य०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. अन्तरेति—इण् (गतौ) "विच्"(३-२-७५)। "आवयोरन्तरे जाताः पर्वताः सरितो द्रुमाः"। "मध्ये स्यादन्तरेणान्तरेऽन्तरा" वैज०।

अन्तरेण ಅಂತರೇಣ (अव्य०) 1. ವಿನಾ, ಹೊರತು, ಬಿಟ್ಟು. अन्तरेति—इण् (गतौ) "णः"। "क्रियान्तरान्तरायमन्तरेण" मुद्रा० ३। 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಡುವೆ. "मृणालसूत्रामलमन्तरेण" माघ० ३-३।

अन्तर्गडु ಅಂತರ್ಗಡು (वि०) ನಿರರ್ಥಕವಾದ, ಆಡಿನ ಕತ್ತಿನಲ್ಲಿರುವ ಮಾಂಸ ಪಿಂಡದಂತೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. अन्तर्मध्ये गडुरिव। "अन्तर्गडु निरर्थकम्" वैज०।

अन्तर्गत ಅಂತರ್ಗತ (वि०) 1. ಹೃದಯದಲ್ಲಿರುವ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ. अन्तः अन्तःकरणे गतः। "अन्तर्गतं प्राणभृतां हि वेद" रघु० २-४३। 2. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ, ಶರೀರದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಗಡೆಯಿರುವ. "नभः प्रतिच्छन्दनिभेन नूनमन्तर्गतं व्यञ्जयति स्वधाम्ना" याद० १८-१०६।

अन्तर्गृह ಅಂತರ್ಗೃಹ (न०) 1. ಒಳಗಿನ ಮನೆ, ಮನೆಯೊಳಗಿನ ಕೊಠಡಿ, ಮಧ್ಯದ ಮನೆ. 2. ಕಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಒಂದು ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. "पञ्चक्रोश्यां कृतं पापमन्तर्गृहे विनश्यति"। (अव्य०) 3. ಮನೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

अन्तर्जठर ಅಂತರ್ಜಠರ (अव्य०) ಉದರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ. जठरस्यान्तः।

अन्तर्दशा ಅಂತರ್ದಶಾ (स्त्री०) (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಒಂದು ಗ್ರಹದ ಮಹಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಇತರ ಗ್ರಹಗಳು ಅಧಿಕಾರ ನಡೆಯಿಸಿ ಫಲಕೊಡುವ ಕಾಲ, ಭುಕ್ತಿ. अन्तर्गता दशा आधिपत्यकालः।

अन्तर्दाह ಅಂತರ್ದಾಹ (पु०) ದೇಹದೊಳಗಿನ ತಾಪ, ಬೇಗುದಿ, अन्तः शरीरमध्ये दाहः तापः।

अन्तर्दुष्ट ಅಂತರ್ದುಷ್ಟ (वि०) ದುಷ್ಟ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಹೊರಗಡೆ ಸಾಧುವಾಗಿ ತೋರುವ. अन्तः अन्तःकरणे दुष्टः।

अन्तर्द्वार ಅಂತರ್ದ್ವಾರ (न०) ಒಳಬಾಗಿಲು, ಮನೆಯೊಳಗಿನ ರಹಸ್ಯವಾದ ಬಾಗಿಲು. अन्तर्गतं द्वारम्।

अन्तर्धा ಅಂತರ್ಧಾ (स्त्री०) ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. अन्तर्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (वा० ३-३-१०६)। "अन्तर्धामुपययुरुत्पलावलीषु" माघ० ८-१२।

अन्तर्धान ಅಂತರ್ಧಾನ (न०) ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. अन्तर्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अन्तर्धानव्यसनरसिका रात्रिकापालिकीयम्" कुव० पु० ५९।

अन्तर्धि ಅಂತರ್ಧಿ (पु०) ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. अन्तर्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "अन्तर्धि द्रुतमिव कर्तुमश्रुवर्षैः" माघ० ८-४२।

अन्तर्नगर ಅಂತರ್ನಗರ (न०) 1. ಅಂತಃಪುರ, ರಾಣಿವಾಸ. "दशाननान्तर्नगरं ददर्श" रामा०। (अव्य०)2. ನಗರದ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ, ನಗರದ ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. नगरस्यान्तः। अव्ययी०।

अन्तर्निहित ಅಂತರ್ನಿಹಿತ (वि०) ಒಳಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अन्तः निहितम्। "अङ्गैरन्तर्निहितवचनैः सूचितः सम्यगर्थः" माल० २-९।

अन्तर्भाव ಅಂತರ್ಭಾವ (पु०)1. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರುವಿಕೆ. 2. ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. 3. ಮನೋಭಾವ, ಮನಸ್ಸಿನ ಗುಣ, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ. अन्तर्+भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

अन्तर्भावना ಅಂತರ್ಭಾವನಾ (स्त्री०) 1. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಚಿಂತೆ, ಹಂಬಲ. 3. ಧ್ಯಾನ. अन्तर्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

अन्तर्भावित ಅಂತರ್ಭಾವಿತ (वि०) ಮಧ್ಯೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अन्तर्+भू (सत्तायाम्) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अन्तर्भूत ಅಂತರ್ಭೂತ (वि०) 1. ಒಳಗೆ ಸೇರಿರುವ. 2. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಮರೆಯಾದ.

अन्तर्मनस् ಅಂತರ್ಮನಸ್ (वि०) 1. ದುಃಖಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಚಿಂತೆಯಿಂದ (ಹೊರಗಿನ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಕೊರಗುವ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 2. ಸಮಾಧಾನಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಯೋಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. अन्तः अन्तर्मुखं मनो यस्य।

अन्तर्मातृका ಅಂತರ್ಮಾತೃಕಾ (स्त्री०) ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಷಟ್‌ಚಕ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಮಾತೃಕೆಗಳು, "अ" ಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳು.

अन्तर्मातृकान्यास ಅಂತರ್ಮಾತೃಕಾನ್ಯಾಸ (पु०) ದೇಹದೊಳಗಿನ (ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ) ಪದ್ಮಗಳಲ್ಲಿ "अ" ಕಾರಾದಿ ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣ ಪೂರ್ವಕ ಆಯಾ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ನ್ಯಾಸ. ಇದರ ಕ್ರಮವು ತಂತ್ರಸಾರದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.:—"द्वयष्टपत्राम्बुजे कण्ठे स्वरान् षोडश विन्यसेत्। द्वादशच्छदहृत्पद्मे कादीन् द्वादश विन्यसेत्। दशपत्राम्बुजे नाभौ डकारादीन्न्यसेद्दश। षट्पत्रमध्ये लिङ्गस्थे बकारादीन् न्यसेच्च षट्। आधारे चतुरो वर्णान् न्यसेद्वादीन् चतुर्दले। हस्तौ भ्रूमध्यगे पद्मे द्विदले विन्यसेत् प्रिये। तन्मध्ये परबिन्दुं च सृष्टिस्थितिलयात्मकम्। एवं समाहितमना ध्यायेन्न्यासोऽयमान्तरः" तन्त्रसा०।

अन्तर्मुख ಅಂತರ್ಮುಖ (वि०) ಬಾಹ್ಯ ವ್ಯಾಪಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತವಾದ. अन्तरभ्यन्तरे मुखं यस्य। "अन्तर्मुखं चित्तमिवान्वविन्दत्" याद० १-८७।

अन्तर्मृत ಅಂತರ್ಮೃತ (पु०) ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗೆ ಮೃತವಾದ ಶಿಶು.

अन्तर्य ಅಂತರ್ಯ (वि०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ. अन्तरे भवः—अन्तर "यत्" (४-३-५४)।

अन्तर्याग ಅಂತರ್ಯಾಗ (पु०) ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಮಾನಸ ಪೂಜೆ. अन्तः मनसा कृतो यागः।

अन्तर्यामिन् ಅಂತರ್ಯಾಮಿನ್ (पु०) ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. [ಒಳಗಡೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಜೀವನನ್ನು ತನ್ನ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರೇರಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಂತರ್ಯಾಮಿ.]

अन्तर्वंशिक ಅಂತರ್ವಂಶಿಕ (पु०) ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ, ಕುಬ್ಜ, ವಾಮನ, ಕಿರಾತ ಮೊದಲಾದವರು. अन्तर्वंशे अभ्यन्तरगृहे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

अन्तर्वत्नी ಅಂತರ್ವತ್ನೀ (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ. अन्तरस्त्यस्यां गर्भः "नुक्" (४-१-३२)। "मतुप्" निपा०। "ङीप्" (४-१-५)। "तस्यामेवास्य यामिन्यामन्तर्वत्नी प्रजावती। सुतावसूत संपन्नौ कौशदण्डाविव क्षितिः" रघु० १५-१३।

अन्तर्वर्तिन् ಅಂತರ್ವರ್ತಿನ್ (वि०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಗಡೆಯಿರುವ. अन्तः वर्तते—वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)।

अन्तर्वाणि ಅಂತರ್ವಾಣಿ (पु०) ಪಂಡಿತ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳನ್ನರಿತವನು. अन्तः अन्तःकरणे वाणी शास्त्रात्मिका यस्य।

अन्तर्विगाह ಅಂತರ್ವಿಗಾಹ (पु०) ಒಳಗಡೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಮಧ್ಯೆ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು.

अन्तर्वेश ಅಂತರ್ವೇಶ (पु०) ಅಂತಃಪುರ, ರಾಣಿವಾಸ.

अन्तर्वेशिक ಅಂತರ್ವೇಶಿಕ (पु०) ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ. अन्तर्वेशे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

अन्तर्वेश्मन् ಅಂತರ್ವೇಶ್ಮನ್ (न०) 1. ಮನೆಯ ಒಳಭಾಗ. 2. ಅಂತಃಪುರ.

अन्तर्वेश्मिक ಅಂತರ್ವೇಶ್ಮಿಕ (पु०) ಅಂತಃಪುರದ ಅಧಿಕಾರಿ. अन्तर्वेश्मनि नियुक्तः।

अन्तर्हास ಅಂತರ್ಹಾಸ (पु०) 1. ಬಾಯಿ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ನಗುವುದು, ಮುಗುಳುನಗೆ, ಹೊರಕ್ಕೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಳಗೇ ನಗುವುದು. अन्तः अप्रकाशो हासः "अन्तर्हासलसत्कपोलफलकां धूर्तोऽपरां चुम्बति" काव्यप्र०। (वि०) 2. ಗೂಢವಾದ ನಗುವುಳ್ಳ, ಒಳಗೇ ಅಡಗಿಸಿಕೊಂಡು ನಗುವ.

अन्तर्हित ಅಂತರ್ಹಿತ (वि०) 1. ಮರೆಯಾದ, ಅದೃಶ್ಯವಾದ. अन्तर्+डु धाञ् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२) "अन्तर्हिते शशिनि सैव कुमुद्वती मे" शाकु० ४-२। 2. ಗುಪ್ತವಾದ, ರಹಸ್ಯವಾದ.

अन्तवत् ಅಂತವತ್ (ವಿ०) 1. ನಶ್ವರವಾದ, ನಾಶ ಸ್ವಭಾವದ, ಕೊನೆಯುಳ್ಳ. अन्तो नाशोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "अन्तवन्त इमे देहा नित्यस्योक्ताः शरीरिणः" गीता २-१८। 2. ಎಲ್ಲೆಯುಳ್ಳ, ಅವಧಿಯುಳ್ಳ.

अन्तश्छिद्र ಅಂತಶ್ಛಿದ್ರ (ವಿ०) 1. ಒಳಗಡೆ ರಂಧ್ರವುಳ್ಳ, ಒಳಗಡೆ ಟೊಳ್ಳಾಗಿರುವ. अन्तः छिद्रम्। "अन्तश्छिद्राणि भूयांसि कण्टका बहवो बहिः" कुव० पु० ७९। 2. ಒಳಜಗಳವುಳ್ಳ, ಅಂತಃಕಲಹವುಳ್ಳ.

अन्तसद् ಅಂತಸದ್ (पु०) ಶಿಷ್ಯ. अन्ते समीपे सीदति — षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)। "तमुपासते गुरुमिवान्तसदः" किरा० ६-३४।

अन्तःसलिल ಅಂತಃಸಲಿಲ (न०) 1. ಭೂಮಿಯೊಳಗಿನ ನೀರು. अन्तरप्रकाशं सलिलम्। (ವಿ०) 2. ಒಳಗಡೆ ನೀರುಳ್ಳ. (अव्य०) 3. ನೀರಿನೊಳಗೆ, ನೀರಿನ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

अन्तःसलिला ಅಂತಃಸಲಿಲಾ (स्त्री०) ಗುಪ್ತಗಾಮಿನಿ, ಸರಸ್ವತೀ ನದಿ. अन्तर्गतं सलिलमस्याः।

अन्तस्ताप ಅಂತಸ್ತಾಪ (पु०) 1. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಬೇನೆ, ಜ್ವರ. 2. ಚಿಂತೆ, ಯೋಚನೆ.

अन्तावसायिन् ಅಂತಾವಸಾಯಿನ್ (पु०) 1. ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ. अन्ते वयसि अवस्यति तत्त्वम्। 2. ನಾಪಿತ, ನಾಯಿಂದ, ಕ್ಷೌರಕ. नखानामन्तमवसातुं शीलमस्य — अन्त+अव+षो (अन्तकर्मणि) "णिनिः" (३-२-७८)। 3. ಚಂಡಾಲ. अन्ताय प्राणनाशाय अवस्यति। 4. ಚಂಡಾಲನಿಗೆ ನಿಷಾದಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಸಂಕರ ಜಾತಿಯವನು. "चण्डालात् पुल्कसी डोम्बं निषाद्यन्तावसायिनम्" वैज०।

अन्ति ಅಂತಿ (स्त्री०) (ನಾಟಕ ಸಂಕೇತದಲ್ಲಿ) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ.

अन्तिक ಅಂತಿಕ (न०) 1. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. अन्तोऽस्यास्ति "ठन्" (५-२-११५)। "सिंहासनान्तिकचरेण सहोपसर्पन्" माल० १-१२। (ವಿ०) 2. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ.

अन्तिकतम ಅಂತಿಕತಮ (ವಿ०) ಬಹಳ ಸಮೀಪದ. अतिशयेनान्तिकम् "तमप्" (५-३-५५)। "नेदिष्ठमन्तिकतमम्" अम०।

अन्तिका ಅಂತಿಕಾ (स्त्री०) 1. (ನಾಟಕ ಸಂಕೇತದಲ್ಲಿ) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ. "नाटचोक्तौ चाग्रजान्तिका" त्रिकाण्ड०। 2. ಒಲೆ. "अधिश्रयणी चुल्लिरन्तिका" वैज०।

अन्तिकान्तिक ಅಂತಿಕಾಂತಿಕ (न०) ಹೆಚ್ಚುಸಮೀಪ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರ. "अन्तिकान्तिकगतेन्दुविसृष्टे" किरा० ९-२१।

अन्तिकाश्रय ಅಂತಿಕಾಶ್ರಯ (पु०) ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ಅವಲಂಬನಸ್ಥಾನ. [ಲತೆಗಳಿಗೆ ವೃಕ್ಷಗಳು ಆಶ್ರಯ. ಪಂಡಿತರಿಗೆ ರಾಜನು ಆಶ್ರಯ.] "उपघ्नन्त्वन्तिकाश्रयः" वैज०।

अन्तिम ಅಂತಿಮ (ವಿ०) 1. ಕೊನೆಯದಾದ. 2. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ. अन्ते भवः "डिमच्" (वा० ४-३-२३)। "अजातमृतमूर्खाणां वरमाद्यौ न चान्तिमः" हितो०।

अन्तेवसत् ಅಂತೇವಸತ್ (पु०) ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಶಿಷ್ಯ. अन्ते समीपे वसति — वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। "छन्दोमयीनां निलयस्य वाचामन्तेवसन्तौ मुनिपुङ्गवस्य" चं० रा०।

अन्तेवासिन् ಅಂತೇವಾಸಿನ್ (पु०) 1. ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ, ಶಿಷ್ಯ. अन्ते समीपे वसति — वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। "वेदमनूच्याचार्योऽन्तेवासिनमनुशास्ति" तै० उ०। 2. ಚಂಡಾಲ. ग्रामादेरन्ते वसति। (ವಿ०) 3. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. "अन्तेवासी शिष्येऽपि स्याच्चण्डाले प्रान्तगेऽपि च" मेदि०।

अन्त्य ಅಂತ್ಯ (पु०) 1. ಚಂಡಾಲ. अन्ते भवः "यत्" (४-३-५४)। (ವಿ०) 2. ಕೊನೆಯದಾದ, ಕಡೆಯಲ್ಲಿರುವ, ಕೊನೆಯಲ್ಲುಂಟಾದ. अन्ते भवम्। 3. ಅಧಮ, ನೀಚ ಗುಣವುಳ್ಳವನು. (स्त्री०) **अन्त्या ಅಂತ್ಯಾ.** 4. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿ.

अन्त्यऋण ಅಂತ್ಯಋಣ (न०) ಮೂರಾರು ಋಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯದು, ಪಿತೃಋಣ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋणवत्" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अन्त्यज ಅಂತ್ಯಜ (पु०) 1. ಶೂದ್ರ. 2. ಅಗಸ, ಚಮ್ಮಾರ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಜಾತಿಯವರು. "रजकश्चर्मकारश्च नटो वरुड एव च। कैवर्तमेदभिल्लाश्च सप्तैते चान्त्यजाः स्मृताः" अत्रिसं०। (ವಿ०) 3. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. स्त्रियां "टाप्" (४-२-४)। **–जा –ಜಾ.**

अन्त्यजन्मन् ಅಂತ್ಯಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಶೂದ್ರ. अन्त्यं जन्मास्य। "प्रतिग्रहस्तु क्रियते शूद्रादप्यन्त्यजन्मनः" मनु० १०-११। 2. ಚಂಡಾಲ.

अन्त्यभ ಅಂತ್ಯಭ (न०) ಕೊನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ, ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರ.

अन्त्यवर्ण ಅಂತ್ಯವರ್ಣ (पुं०) 1. ಪದದ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ. 2. ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರ. 3. ಶೂದ್ರ, ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **–वर्णा –ವರ್ಣಾ.**

अन्त्यानुप्रास ಅಂತ್ಯಾನುಪ್ರಾಸ (पुं०) ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ. ಸದೃಶಸ್ವರಸಹಿತವಾದ ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣವು ಪದಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲೂ ಪುನಃ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅಂತ್ಯಾನುಪ್ರಾಸವಾಗುವುದು. "व्यञ्जनं चेद्यथावस्थं सहाद्येन स्वरेण तु। आवर्त्यतेऽन्त्ययोज्यत्वादन्त्यानुप्रास एव तत्" सा०द० १०-६। **ಉದಾ: ಪದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ—**"मन्दं हसन्तः पुलकं वहन्तः"। **ಪಾದಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ—**"केशः काशस्तबकविकासः कायः प्रकटितकरभविलासः"।

अन्त्यावसायिन् ಅಂತ್ಯಾವಸಾಯಿನ್ (पुं०) 1. ಚಂಡಾಲನಿಂದ ಬೇಡರ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "निषादस्त्री तु चण्डालात् पुत्रमन्त्यावसायिनम्" मनु० १०-३९। 2. ಅಗಸ, ಚಮ್ಮಾರ ಮೊದಲಾದ ಏಳು ಜಾತಿಗೆ ಸೇರಿದವರು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–अवसायिनी –ಅವಸಾಯಿನೀ.**

अन्त्याश्रम ಅಂತ್ಯಾಶ್ರಮ (पुंन०) ಕೊನೆಯ ಆಶ್ರಮ, ಸಂನ್ಯಾಸಾಶ್ರಮ.

अन्त्याश्रमिन् ಅಂತ್ಯಾಶ್ರಮಿನ್ (पुं०) ಭಿಕ್ಷು, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. अन्त्याश्रमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अन्त्र ಅಂತ್ರ (न०) ಕರುಳು. अन्त्यते बध्यते देहोऽनेन —अति (बन्धने) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)।

अन्त्रकूजित ಅಂತ್ರಕೂಜಿತ (न०) ಕರುಳಿನ ಒಳಗೆ ಆಗುವ ಶಬ್ದ, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಗುಡುಗಾಟ.

अन्दुक ಅಂದುಕ (पुं०) 1. ಕಾಲು ಸರಪಣಿ, ಕಾಲಂದಿಗೆ, ಗೊಲಸು. अन्दू स्वार्थे "कन्" (५-४-५)। 2. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಸರಪಣಿ.

अन्दू ಅಂದೂ (स्त्री०) ಕಾಲು ಸರಪಣಿ, (ಹೆಂಗಸರ) ಕಾಲಂದಿಗೆ, ಗೊಲಸು. अन्द्यते बध्यतेऽनेन चरणम्—अदि (बन्धने) "कूः" (उ० १-९३)।

अन्ध ಅಂಧ (न०) 1. ಅಂಧಕಾರ, ಕತ್ತಲೆ. अन्धयति —अन्ध (दृष्टचुपघाते) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಕುರುಡ, ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು. "अन्धस्य दैवादिव दृष्टिलाभः" याद० २-६९। 3. ಅಮಲು ಮತ್ತು ಆವೇಶಗಳಿಂದ ಮೈಮರೆತವನು. मदान्धः, क्रोधान्धः, कामान्धः, अज्ञानान्धः ಇತ್ಯಾದಿ. "अन्धं स्यात्तिमिरे क्लीबं चक्षुर्हीनेऽभिधेयवत्" मेदि०।

अन्धक ಅಂಧಕ (पुं०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಅಂಧಕಾಸುರ. 2. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ಕುರುಡನಾದ ಉತಥ್ಯ ಋಷಿಯ ಮಗ. अन्ध स्वार्थे "कन्"। 3. ಮರಣ, ಸಾವು. "कालधर्मस्तु दिष्टान्तो निपातो गमिरन्धकः" वैज०। 4. ಅಂಧಕವಂಶದ ಮೂಲಪುರುಷನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. 5. ಕತ್ತಲೆ. (वि०) 6. ಕುರುಡ, ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದವನು.

अन्धकरिपु ಅಂಧಕರಿಪು (पुं०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಿವ. अन्धकस्य तन्नामकस्यासुरस्य रिपुः। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಚಂದ್ರ. 4. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अन्धकस्यान्धकारस्य रिपुः। ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ अन्धकशत्रुः अन्धकारिः ಇತ್ಯಾದಿ.

अन्धकार ಅಂಧಕಾರ (पुं०) ಕತ್ತಲೆ. अन्धं करोति —डुकृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। "अथान्धकारं गिरिगह्वराणाम्" रघु० २-४६।

अन्धकूप ಅಂಧಕೂಪ (पुं०) 1. ಕತ್ತಲೆಯಾಗಿರುವ ಬಾವಿ, ಪಾಳು ಬಾವಿ. 2. ಒಂದು ನರಕ. 3. ಅಜ್ಞಾನ, ಮೋಹ.

अन्धतमस ಅಂಧತಮಸ (न०) 1. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ, ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ. अन्धं च तत्तमश्च "अच्" (५-४-७९)। "प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः" माघ० २-३३। 2. ಕಗ್ಗತ್ತಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ನರಕ.

अन्धतामस ಅಂಧತಾಮಸ (न०) ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ, ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ. अन्धं च तत्तामसं च।

अन्धतामिस्र ಅಂಧತಾಮಿಸ್ರ (न०) ಕಗ್ಗತ್ತಲೆ, ದಟ್ಟವಾದ ಕತ್ತಲೆ. अन्धं च तत्तामिस्रं च। (पुंन०) 2. ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದು ನರಕಗಳಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯದು, ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡವನಿಗೆ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವ ನರಕ. "अन्धतामिस्रा ह्यसूर्यास्ते लोकास्तेभ्यः प्रतिविधीयन्ते य आत्मघातिन इति ऋषयो मन्यन्ते" उ० रा० ४। "यस्तु परवित्तापत्यकलत्राण्यपहरति स हि कालपाशबद्धो

यमपुरुषैरतिभयानकैस्तामिस्रे नरके बलान्निपात्यते। एवमेवान्धतामिस्रे" भाग० ५-२६।

अन्धत्व ಅಂಧತ್ವ (न०) ಕುರುಡುತನ, ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अन्धस्य भावः "त्वः" (५-१-११९)।

अन्धपूतना ಅಂಧಪೂತನಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಬಾಲಗ್ರಹ, ಸಣ್ಣ ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವ ಒಂದು ಭೂತ. "यो द्वेष्टि स्तनमतिसारकासहिक्काछर्दीभिर्ज्वरसहिताभिरर्द्यमानः। दुर्वर्णः सततमधःशयोऽम्लगन्धिस्तं ब्रूयुर्वरभिषजोऽन्धपूतनार्तम्" सुश्रु०।

अन्धमूषिका ಅಂಧಮೂಷಿಕಾ (स्त्री०) ದೇವತಾಳೆ ಮರ. अन्धं दृष्टचभावं मुष्णाति—मुष (स्तेये) "किकन्" दीर्घश्च (उ० २-४२)। [ಇದರ ಸೇವನೆ ಯಿಂದ ದೃಷ್ಟಿಶಕ್ತಿಯುಂಟಾಗುವುದು.]

अन्धम्भविष्णु ಅಂಧಂಭವಿಷ್ಣು (वि०) ಕುರುಡನಾಗಿ ಆಗುವವನು. अनन्धोऽन्धो भवति—अन्ध (च्व्यर्थे) भू (सत्तायाम्) "खिष्णुच्" (३-२-५७)। मुम् (६-३-६७)।

अन्धम्भावुक ಅಂಧಂಭಾವುಕ (वि०) ಕುರುಡನಾಗಿ ಆಗುವವನು. अनन्धोऽन्धो भवति—अन्ध (च्व्यर्थे) भू (सत्तायाम्) "खुकञ्" (३-२-५७)। मुम् (६-३-६७)।

अन्धस् ಅಂಧಸ್ (न०) ಅನ್ನ. अद्यते—अद (भक्षणे) "असुन्" नुम् धश्च (उ० ४-२०६)। "द्विजातिशेषेण यदेतदन्धसा" किरा० १-३९।

अन्धु ಅಂಧು (पु०) 1. ಬಾವಿ. 2. ಪುರುಷನ ಲಿಂಗ, ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. अमि (गतौ) "कुः" धुक्च (उ० १-२७)। "वाक्पाणिपादपाय्वन्धुसंज्ञान्याहुर्मनीषिणः"।

अन्न ಅನ್ನ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. [ಅನ್ನಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ನೀರಿಗೂ ಕಾರಣನಾದುದರಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.] "आदित्याज्जायते वृष्टिर्वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः" मनु० ३-७६। 2. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. अद्यते स्म—अद (भक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अद्यतेऽत्ति च भूतानि। तस्मादन्नं तदुच्यत इति" तै० उ०। 3. ಬೇಯಿಸದ ಅನ್ನ. "चण्डालान्नं भुक्त्वा त्रिरात्रमुपवसेत्"। 4. ಆಹಾರಧಾನ್ಯ. 5. ಭೂಮಿ. 6. ನೀರು. [ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ನೀರು ಎರಡೂ ಬೆಳೆಗೆ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ.] 7. ಭೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಸುಖಸಾಧನ. "स्त्रियोऽन्नं पशवोऽन्नं च विशोऽन्नं च महीक्षिताम्"। 8. ವಿಷ್ಣು. "यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च" वि० स०। (वि०) 9. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ.

अन्नकोष्ठ ಅನ್ನಕೋಷ್ಠ (न०) ಉಗ್ರಾಣ, ಧಾನ್ಯಗಳನ್ನು ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ, ಕಣಜ.

अन्नद ಅನ್ನದ (वि०) ಅನ್ನವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಆಹಾರವನ್ನು ಕೊಡುವ. अन्नं ददाति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। स्त्रियाम् -दा-दा.

अन्नदा ಅನ್ನದಾ (स्त्री०) ಅನ್ನಪೂರ್ಣಾದೇವಿ.

अन्नदास ಅನ್ನದಾಸ (पु०) ಅನ್ನದಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಸೇವಕ.

अन्नदोष ಅನ್ನದೋಷ (पु०) 1. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೋಷ (ಪಾಪ). 2. ಅಪಥ್ಯಾಹಾರ ಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ರೋಗರುಜಿನಾದಿರೂಪವಾದ ದೋಷ. 3. ವೈಶ್ವದೇವದಿಂದ ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ ಐದು ಅನ್ನದೋಷಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चसूना" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अन्नपाक ಅನ್ನಪಾಕ (पु०) 1. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಆಹಾರ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸುವುದು. 2. ಹೊಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿ ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗುವಿಕೆ.

अन्नपूर्णा ಅನ್ನಪೂರ್ಣಾ (स्त्री०) ಅನ್ನಪೂರ್ಣಾದೇವಿ. अन्नं पूर्णं यया।

अन्नप्राशन ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ (न०) ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಮೊದಲು ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣಿಸುವುದು. प्रकृष्टं शास्त्रक्रमेण प्रथममाशनं प्राशनम्। अन्नस्य प्राशनम्। [ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಆರು ಅಥವಾ ಎಂಟನೇ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ ಮಾಡಿಸಬೇಕು.] "षष्ठेऽन्नप्राशनं मासि यद्वेष्टं मङ्गलं कुले" मनु० २-३४। "अष्टमे वास्य कर्तव्यं यद्वेष्टं मङ्गलं कुले"।

अन्नभक्त ಅನ್ನಭಕ್ತ (पु०) ಅನ್ನದಿಂದ ಸೇವಕನಾದವನು, ಒಬ್ಬರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ನತಿಂದು ಅವರ ಚಾಕರಿ ಮಾಡುವವನು.

अन्नमल ಅನ್ನಮಲ (न०) 1. ಮದ್ಯ, ಮಾದಕ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಅನ್ನದಮೇಲಿನ ಸಾರ.

अन्नरस ಅನ್ನರಸ (पु०) 1. ಅನ್ನದ ಸಾರ, ಅನ್ನದಲ್ಲಿರುವ ಪುಷ್ಟಿಕರ ದ್ರವ್ಯ. 2. ಅನ್ನದ ರುಚಿ. अन्नस्य रसः सारांशः स्वादो वा।

अन्नविकार ಅನ್ನವಿಕಾರ (पुं०) ಸಪ್ತಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಶುಕ್ರಧಾತು. [ಶೋಣಿತಾದಿಧಾತುಗಳೆಲ್ಲವೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪಾಕಹೊಂದಿ ಶುಕ್ರಧಾತುವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದೇ ಪ್ರಧಾನವಾದುದು.]

अन्नाद ಅನ್ನಾದ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. "यज्ञान्तकृद्यज्ञगुह्यमन्नमन्नाद एव च" वि०स०। (वि०) 2. ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವ. अन्नमत्ति — अद (भक्षणे) "अण्" (३-२-१)। 3. ಅನ್ನವನ್ನು ಊಟಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಜಠರಾಗ್ನಿಯ ಬಲವುಳ್ಳ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **— दा — ದಾ.**

अन्नादिन् ಅನ್ನಾದಿನ್ (वि०) ಅನ್ನವನ್ನು ತಿನ್ನುವ. अन्नमत्ति — अद (भक्षणे) "णिनिः" (३-२-७८)। "भैक्षेण वर्तयेन्नित्यं नैकान्नादी भवेद्व्रती" मनु० २-१८८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अन्नादिनी — ನೀ.**

अन्नाद्य ಅನ್ನಾದ್ಯ (न०) 1. ಅನ್ನರೂಪವಾದ ತಿಂಡಿ. (वि०) 2. ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದ.

अन्नायुस् ಅನ್ನಾಯುಸ್ (वि०) ಅನ್ನದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. अन्नमायुर्जीवनसाधनं यस्य।

अन्नाशन ಅನ್ನಾಶನ (न०) ಅನ್ನಪ್ರಾಶನ, ಮಕ್ಕಳಿಗೆ ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಅನ್ನವನ್ನು ಉಣಿಸುವುದು. अन्नस्य शास्त्रविधानेन आशनम्।

अन्य ಅನ್ಯ (वि०) 1. ಇತರ, ಬೇರೆಯಾದ, ಭಿನ್ನವಾದ. अन (प्राणने) "यः" (उ० ४-१११)। "अदृष्टान्तमभूद्युद्धमन्यदृष्टान्तवर्जितम्" याद० १६-१०१। "नास्ति जीवितादन्यदभिमतं सर्वजन्तूनाम्" काद०। 2. ಮತ್ತೊಂದು, ಮತ್ತೊಬ್ಬ. "अन्येन विदधेऽरीणामतिमात्रा विलासिना" माघ० १९-५०। 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "अन्यान् दश सुवर्णान् प्रयच्छ" मृच्छ०। 4. ಸಾಮಾನ್ಯ, ಉದಾಸೀನ. "साधारण्यान्निरातङ्कः कन्यामन्योऽपि याचते" म० वी० १-३१। 5. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾದ, ಇತರ ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ. "अन्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्त्रितम्" माघ० २-६२। स्त्रियाम् **अन्या — ನ್ಯಾ.** (न०) **अन्यत् ಅನ್ಯತ್.**

अन्यक्षेत्र ಅನ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ (न०) 1. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಪತ್ನಿ. 2. ಇನ್ನೊಬ್ಬನ ಜಮೀನು. 3. ಪರದೇಶ, ಪರರಾಷ್ಟ್ರ, ಪರರಾಜ್ಯ.

अन्यचित्त ಅನ್ಯಚಿತ್ತ (न०) 1. ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸು. (वि०) 2. ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ.

अन्यत् ಅನ್ಯತ್ (अव्य०) ಇದಲ್ಲದೆ, ಮತ್ತೆ. "अन्यच्च, कृतककलहं कृत्वा स्वतन्त्रेण वर्तितव्यमित्यार्यदिशः" मुद्रा० ३।

अन्यतम ಅನ್ಯತಮ (वि०) ಬಹುಮಂದಿಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ, ಬಹುಮಂದಿಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬ.

अन्यतर ಅನ್ಯತರ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ಎರಡರಲ್ಲೊಂದು.

अन्यतरेद्युस् ಅನ್ಯತರೇದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸ, ಎರಡರಲ್ಲೊಂದು ದಿವಸ. अन्यतर "एद्युस्" (५-३-२२)।

अन्यतस् ಅನ್ಯತಸ್ (अव्य०) 1. ಮತ್ತೊಬನಿಂದ, ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ, ಮತ್ತೊಂದು ಕಡೆಯಿಂದ. अन्यस्मात् — अन्य "तसिल्" (५-३-७)। "न चान्यतस्तस्य शरीररक्षा स्ववीर्यगुप्ता हि मनोः प्रसूतिः" रघु० २-४। 2. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಗೆ. "गुरोर्यत्र परीवादो निन्दा वापि प्रवर्तते। कर्णौ तत्र पिधातव्यौ गन्तव्यं वा ततोऽन्यतः" मनु० २-२००। "आर्ये व्रजामोऽन्यत इत्यथैनाम्" रघु० ६-८२। 3. ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ. "तपनमण्डलदीपितमेकतः सततनैशतमोवृतमन्यतः" किरा० ५-२।

अन्यतस्त्य ಅನ್ಯತಸ್ತ್ಯ (वि०) ಶತ್ರುಪಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ. अन्यतो भवः "त्यप्" (४-२-१०४)।

अन्यत्र ಅನ್ಯತ್ರ (अव्य०) 1. ಬೇರೆ ಕಡೆ, ಮತ್ತೊಂದೆಡೆಯಲ್ಲಿ. अन्यस्मिन् — अन्य "त्रल्" (५-३-१०)। 2. ಅದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ. "अन्यत्र रक्षोभवनोषितायाः परिग्रहान्मानवदेव देव्याः" रघु० १४-३२। 3. ಬೇರೆ ಪ್ರಸಂಗದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ. "मधुपर्के च यज्ञे च पितुर्दैवतकर्मणि। अन्यत्र पशवो हिंस्या नान्यत्रेत्यब्रवीन्मनुः" मनु० ५-४१।

अन्यथा ಅನ್ಯಥಾ (अव्य०) 1. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. अन्य "थाल्" (५-३-२३)। "मन्त्रभङ्गभयाद्राज्ञां कथयन्त्यन्यथा पुरः। अन्यथा विवृतार्थेषु स्वैरालापेषु मन्त्रिणः" मुद्रा० ४-८। 2. ಹಾಗಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಭಾವ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ. "श्रीरेषा पाणिरप्यस्याः पारिजातस्य पल्लवः। कुतोऽन्यथा स्रवत्येषः स्वेदच्छद्मामृतद्रवम्" रत्ना० २-१७। 3. ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ. "त्वया कदाचिदपि मम वचनं नान्यथा

कृतम्"। 4. ಮಿಥ್ಯೆಯಾಗಿ, ಸುಳ್ಳಾಗಿ, ಅಸತ್ಯವಾಗಿ. "किमन्यथा भट्टिन्यै निवेदितम्" माल० ४। 5. ನಿಷ್ಕಾರಣವಾಗಿ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "निष्कारणेऽन्यथा पुनः। वितथे चापरार्थे च" मेदि०।

अन्यथाकारम् ಅನ್ಯಥಾಕಾರಮ್ (अव्य०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ, (ಯೋಗ್ಯವಾದ ಕ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಬೇರೆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿ. अन्यथा+डु कृञ् (करणे) "णमुल्" (३-४-२७)।

अन्यथाख्याति ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವಿಕೆ, ಭ್ರಾಂತಿ. अन्यथा अन्यरूपेण ख्यातिः ज्ञानम्। ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಜ್ಞಾನವು ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಶುಕ್ತಿ (ಕಪ್ಪೆ ಚಿಪ್ಪು) ಯನ್ನು ನೋಡಿ ರಜತ (ಬೆಳ್ಳಿ) ವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೂ ದಾಸಾಳಿ ಪುಷ್ಪದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಫಟಿಕವನ್ನು ಕೆಂಪು ಸ್ಫಟಿಕವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೂ ಅನ್ಯಥಾಖ್ಯಾತಿ (ಭ್ರಾಂತಿ) ಯಾಗುವುದು.

अन्यथानुपपत्ति ಅನ್ಯಥಾನುಪಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಆಗಿರುವ ಕಾರ್ಯವು ಬೇರೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಂಭವಿಸದಿರುವಿಕೆ. अन्यथा अभावे अनुपपत्तिः कार्यसंभवः। "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹಗಲು ಊಟಮಾಡದಿರುವ ದೇವದತ್ತನು ರಾತ್ರಿ ಊಟ ಮಾಡದಿದ್ದರೆ ಪುಷ್ಟನಾಗಿರುವುದು ಅಸಂಭವ ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದುಟಾಗುವುದು.

अन्यथाभाव ಅನ್ಯಥಾಭಾವ (पु०) 1. ಬದಲಾವಣೆ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದುವುದು. अन्यथा अन्यरूपेण भावः। 2. ಬೇರೆ ವಿಧವಾದ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अन्यथाभूत ಅನ್ಯಥಾಭೂತ (वि०) ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದ.

अन्यथावृत्ति ಅನ್ಯಥಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವುದು.

अन्यथासिद्ध ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಬೇರೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. अन्यथा अन्यप्रकारेण सिद्धः। 2. ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಿಯುಳ್ಳದ್ದು. [ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದುದನ್ನುಳಿದು ಬೇರೆ ಎಲ್ಲವೂ ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧ. ಘಟಕ್ಕೆ ದಂಡ ಚಕ್ರ ಕುಲಾಲ (ಕುಂಬಾರ) ರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ದಂಡತ್ವ, ದಂಡರೂಪ, ಆಕಾಶ, ಕುಂಬಾರನ ತಂದೆ, ಮಣ್ಣು ಹೊತ್ತು ತರುವ ರಾಸಭ (ಕತ್ತೆ) ಮೊದಲಾದುವು ಅನ್ಯಥಾ ಸಿದ್ಧಗಳು. ದಾರ್ಶನಿಕರು ಇವನ್ನು ಕಾರಣವನ್ನಾಗಿ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದಿಲ್ಲ.]

अन्यथासिद्धि ಅನ್ಯಥಾಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾಗುವಿಕೆ, ಬೇರೆ ಕಾರಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. 2. ನಿಜವಾದ ಕಾರಣವಲ್ಲದಿರುವುದು.

अन्यदा ಅನ್ಯದಾ (अव्य०) 1. ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತೊಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ. अन्य "दा" (५-३-१५)। "अन्यदा भूषणं पुंसः क्षमा लज्जेव योषितः" माघ० २-४४। 2. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಮಯದಲ್ಲಿ, ಒಂದು ಸಂದರ್ಭದಲ್ಲಿ.

अन्यदाशा ಅನ್ಯದಾಶಾ (स्त्री०) 1. ಬೇರೆ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮತ್ತೊಂದು ಅಪೇಕ್ಷೆ. अन्या च सा आशा च "दुक्" (६-३-९९)। अन्यस्याशा "दुक्" न। **अन्याशा ಅನ್ಯಾಶಾ.** 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಆಸೆ, ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಆಸೆ.

अन्यदाशिस् ಅನ್ಯದಾಶಿಸ್ (स्त्री०) 1. ಮತ್ತೊಂದು ಆಶೀರ್ವಾದ. अन्या आशीः "दुक्" (६-३-९९)। अन्यस्याशीः "दुक्" न। **अन्याशीः ಅನ್ಯಾಶೀಃ.** 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಆಶೀರ್ವಾದ.

अन्यदास्था ಅನ್ಯದಾಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಮತ್ತೊಂದು ಅನುರಾಗ, ಮತ್ತೊಂದು ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ. अन्या आस्था "दुक्" (६-३-९९)। अन्यस्यास्था "दुक्" न। **अन्यास्था ಅನ್ಯಾಸ್ಥಾ.** 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಭಕ್ತಿ, ಶ್ರದ್ಧೆ.

अन्यदास्थित ಅನ್ಯದಾಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ, ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಸೇರಿರುವ. अन्यमास्थितः "दुक्" (६-३-९९)। अन्येनास्थितः "दुक्" न। **अन्यास्थितः ಅನ್ಯಾಸ್ಥಿತಃ.** 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अन्यदीय ಅನ್ಯದೀಯ (वि०) ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अन्य "छः" (४-२-१३८)। "दुक्" (६-३-९९)। "अन्यदीयविशिखे न केवलम्" किरा० १३-४६।

अन्यदुत्सुक ಅನ್ಯದುತ್ಸುಕ (वि०) ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. अन्यस्मिन्नुत्सुकः "दुक्" (६-३-९९)। अन्येनोत्सुकः "दुक्" न। **अन्योत्सुकः ಅನ್ಯೋತ್ಸುಕಃ.**

अन्यदूति ಅನ್ಯದೂತಿ (स्त्री०) 1. ಮತ್ತೊಂದು ರಕ್ಷಣೆ. अन्या ऊतिः "दुक्" (६-३-९९)। अन्यस्योतिः "दुक्" न। **अन्योतिः ಅನ್ಯೋತಿಃ.** 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ರಕ್ಷಣೆ.

अन्यद्राग ಅನ್ಯದ್ರಾಗ (पु०) 1. ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಶ್ರದ್ಧೆ. अन्यस्मिन् रागः "दुक्" (६-३-९९)। अन्यस्य रागः "दुक्" न। **अन्यरागः ಅನ್ಯರಾಗಃ.** 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಪ್ರೀತಿ.

अन्यपुष्ट ಅನ್ಯಪುಷ್ಟ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ. अन्येन काकेन पुष्टः। "बलिपुष्टकुलादिवान्यपुष्टैः" माघ० २-११६। स्त्रियाम् **अन्यपुष्टा ಅನ್ಯಪುಷ್ಟಾ.** "अप्यन्यपुष्टा प्रतिकूलशब्दा" कुमा० १-४५।

अन्यपूर्वा ಅನ್ಯಪೂರ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಮತ್ತೊಬ್ಬನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ವಿತಂತು. अन्यः पतिः पूर्वो यस्याः। 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಿತವಾಗಿದ್ದ ಕನ್ಯೆ.

अन्यभृत् ಅನ್ಯಭೃತ್ (पु०) ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. अन्यं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

अन्यभृत ಅನ್ಯಭೃತ (पु०) ಕೋಗಿಲೆ. अन्येन भृतः। स्त्रियाम् **अन्यभृता –ಭೃತಾ.** "कलमन्यभृतासु भाषितम्" रघु० ८-५९।

अन्यमनस् ಅನ್ಯಮನಸ್ (वि०) 1. ಚಪಲಚಿತ್ತ, ಚಂಚಲವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 2. ಬೇರೆಕಡೆ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. अन्यस्मिन् मनो यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **–मनस्कः –ಮನಸ್ಕಃ.**

अन्यमातृक ಅನ್ಯಮಾತೃಕ (पु०) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ. अन्या माता यस्य "कप्" (५-४-१५३)। स्त्रियाम् **अन्यमातृका –ಮಾತೃಕಾ.**

अन्यमातृज ಅನ್ಯಮಾತೃಜ (पु०) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ. अन्यस्या मातुर्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)। स्त्रियाम् **अन्यमातृजा –ಮಾತೃಜಾ.**

अन्यलिङ्ग ಅನ್ಯಲಿಂಗ–लिङ्गक–ಲಿಂಗಕ (पु०) ವಿಶೇಷ್ಯಾಧೀನವಾದ ಶಬ್ದ, ವಿಶೇಷ್ಯ ಪದದ ಲಿಂಗವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. अन्यस्य स्वविशेष्यस्य लिङ्गमिव लिङ्गमस्य — वा "कप्" (५-४-१५४)। "ऊषवानूषरो द्वावप्यन्यलिङ्गौ"। "हिमः सप्तान्यलिङ्गकाः" अम०।

अन्यवादिन् ಅನ್ಯವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವವನು, ಅಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವವನು. 2. ಪ್ರತಿವಾದಿ, ಎದುರು ಪಕ್ಷದವನು. प्रतिज्ञातार्थादन्यथा वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् **अन्यवादिनी –ವಾದಿನೀ.**

अन्यशाख ಅನ್ಯಶಾಖ (पु०) ತನ್ನ ಶಾಖೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಬೇರೆ ಶಾಖೆಯ ವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವನು. अन्या शाखा वेदभागो यस्य।

अन्यसङ्गम ಅನ್ಯಸಂಗಮ (पु०) ಪರಪುರುಷನೊಡನೆ ಅಥವಾ ಪರಸ್ತ್ರೀಯೊಡನೆ ಮಾಡುವ ಸಂಭೋಗ. अन्यस्यान्यस्या वा सङ्गमः।

अन्यसाधारण ಅನ್ಯಸಾಧಾರಣ (वि०) ಇತರರಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ. अन्यैः साधारणः।

अन्यादृक्ष ಅನ್ಯಾದೃಕ್ಷ (वि०) 1. ಅನ್ಯಾದೃಶವಾದ, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ. 2. ಬೇರೆಯವನಂತೆ ಕಾಣುವ. अन्य इव पश्यति — अन्य + दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्सः" (वा० ३-२-५७)। आत्वम् (६-३-९१)।

अन्यादृश् ಅನ್ಯಾದೃಶ್ (वि०) 1. ಬೇರೆಯವನಂತೆ ಕಾಣುವ. 2. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ. अन्य इव पश्यति — अन्य+दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (वा० ३-२-५७)। आत्वम् (६-३-९१)।

अन्यादृश ಅನ್ಯಾದೃಶ (वि०) 1. ಬೇರೆಯವನಂತೆ ಕಾಣುವ. 2. ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ, ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. अन्य इव पश्यति — अन्य+दृशिर् (प्रेक्षणे) "कञ्" (वा० ३-२-५७)। आत्वम् (६-३-९१)। "कामदेवोद्यानयात्राप्रतिनिवृत्तं भवन्तमन्यादृशमिवावधारयामि" मालती० १। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **अन्यादृशी –ದೃಶೀ.**

अन्याय ಅನ್ಯಾಯ (पु०) 1. ನ್ಯಾಯದ ಅಭಾವ, ನ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಔಚಿತ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಯೋಗ್ಯತೆ. (वि०) 3. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ, ಅಯುಕ್ತವಾದ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡದ.

अन्याय्य ಅನ್ಯಾಯ್ಯ (वि०) 1. ಅನುಚಿತವಾದ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ. न न्याय्यम्।

अन्यार्थ ಅನ್ಯಾರ್ಥ (पु०) 1. ಬೇರೆ ಅರ್ಥ, ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥ. 2. ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನ. अन्योऽर्थः। (वि०) 3. ಬೇರೆ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. 4. ಬೇರೆ ಪ್ರಯೋಜನವುಳ್ಳ. अन्योऽर्थोऽभिधेयः प्रयोजनं वा यस्य।

अन्यून ಅನ್ಯೂನ (वि०) ಕಡಿಮೆಯಾಗದ, ಕಡಿಮೆಯಲ್ಲದ, ಹೀನವಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. न न्यूनः।

अन्यूनाधिक ಅನ್ಯೂನಾಧಿಕ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಯಿಲ್ಲದ, ಸಮವಾದ.

अन्यूनातिरिक्त ಅನ್ಯೂನಾತಿರಿಕ್ತ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಯಿಲ್ಲದ, ಸಮವಾದ.

अन्यूनातिरेक ಅನ್ಯೂನಾತಿರೇಕ (पुं०) ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆ ಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಮವಾಗಿರುವಿಕೆ.

अन्येद्युस् ಅನ್ಯೇದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸ, ಮರು ದಿವಸ. अन्य "एद्युस्" (५-३-२२)। "अन्येद्युरात्मानुचरस्य भावम्" रघु० २-२६।

अन्योढा ಅನ್ಯೋಢಾ (स्त्री०) ಅನ್ಯನಾಯಿಕೆ, ಪರಕೀಯಳು. अन्येन ऊढा। "यात्रादिनिरतान्योढा कुलटा गलितत्रपा" सा० द० ३-६६।

अन्योदर्य ಅನ್ಯೋದರ್ಯ (पुं०) ಮಲತಾಯಿಯ ಮಗ, ಭಿನ್ನೋದರ. अन्यस्मिन्नुदरे स्वमातृभिन्ने गर्भे भवः "यत्" (४-३-५४)। "अन्योदर्यस्तु संसृष्टी नान्योदर्यो धनं हरेत्" याज्ञ० २-१३४।

अन्योन्य ಅನ್ಯೋನ್ಯ (न०) 1. ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಲಂಕಾರ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಪರಸ್ಪರ ಉಪಕಾರ ವರ್ಣನೆಯು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಲಂಕಾರವು. "अन्योन्यं नाम यत्र स्यादुपकारः परस्परम्। त्रियामा शशिना भाति शशी भाति त्रियामया" चन्द्रा०। (वि०) 2. ಪರಸ್ಪರವಾದ. अन्य कर्मव्य० द्वित्वम् सुश्च (वा० ८-१-१२)। "अन्योन्यव्यतिकरचारुभिर्विचित्रैः" माघ० ४-५३। (क्रि०वि०) 3. ಪರಸ್ಪರವಾಗಿ. "अन्योन्यरक्तमनसामथ बिभ्रतीनाम्" किरा० ९-७४।

अन्योन्याध्यास ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಧ್ಯಾಸ (पुं०) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳೊಳಗೆ (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು.—ರೈಲಿನಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಹೋಗುವವನು ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಚಲನವನ್ನು ರಸ್ತೆಯ ಪಕ್ಕದ ಮರಗಳಲ್ಲಿಯೂ, ಮರಗಳಲ್ಲಿರುವ ನಿಶ್ಚಲತೆಯನ್ನು ತನ್ನಲ್ಲಿಯೂ ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಧ್ಯಾಸವು. अन्योन्यस्मिन् अन्योन्यतादात्म्याध्यासः आरोपः।

अन्योन्याभाव ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ (पुं०) ಅಭಾವದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದಲ್ಲದಿರುವುದು, ಪರಸ್ಪರಾಭಾವ. "घटः पटो न भवति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇಗೆ ಘಟವು ಪಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆಯೇ ಪಟವೂ ಘಟವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ಇದೇ ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವ.

अन्योन्याश्रय ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ (पुं०) ಒಂದು ಮತ್ತೊಂದನ್ನು (ಪರಸ್ಪರ) ಆಶ್ರಯಿಸಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದರ ಅಧೀನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದಿರುವಿಕೆ, ಪರಸ್ಪರಾವಲಂಬನ, ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಧೀನತೆ.—**ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯವು** ಜ್ಞಪ್ತಿ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ಸ್ಥಿತಿಗಳ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದರ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾದರೇನೇ ಮತ್ತೊಂದರ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು ಮೊದಲನೆಯದು. (2) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯು ಮತ್ತೊಂದರ ಉತ್ಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡಿರುವುದು ಎರಡನೆಯದು. (3) ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (ಪರಸ್ಪರ) ಒಂದಿರಬೇಕಾದರೆ ಮತ್ತೊಂದರ ಇರುವಿಕೆಯೂ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾಗುವುದು ಮೂರನೆಯದು.

अन्वक्ष ಅನ್ವಕ್ಷ (वि०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವ. 2. ಅನುಸರಿಸುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. अनुगतमक्षमिन्द्रियम्। (अव्य०) 3. ಅನಂತರ, ತರುವಾಯ. 4. ಕೂಡಲೆ, ಒಡನೆ. 5. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಕಣ್ಣೆದುರಿಗೆ. अक्षणः समीपम्। अव्ययी०।

अन्वच् ಅನ್ವಚ್ (वि०) 1. ಅನುಸರಿಸುವ, ಹಿಂಬಾಲಿಸುವ. (क्रि० वि०) 2. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಹಿಂದುಗಡೆಯಿಂದ. अनु अञ्चति — अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "पिदधानमन्वगुपगम्य दृशौ" माघ० ९-७६। (अव्य०) 3. ತರುವಾಯ, ಬಳಿಕ, ಅನಂತರ.

अन्वय ಅನ್ವಯ (पुं०) 1. ವಂಶ, ಕುಲ. अन्वीयते— अनु+इण् (गतौ) भावे "अच्" (३-३-५६)। "तदन्वये शुद्धिमति प्रसूतः शुद्धिमत्तरः" रघु० १-१२। 2. ಕ್ರಮವಾದ ಸಂಬಂಧ, ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಮತ್ತೊಂದು ಪದಾರ್ಥದೊಡನೆ ಇರುವ ಸಂಬಂಧ. 3. ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. 4. ತಾತ್ಪರ್ಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. 5. ಕುಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರು. अनु+इण् (गतौ) कर्त० "अच्"। "स जीवन्नेव शूद्रत्वमाशु गच्छति सान्वयः" मनु० २-१६८। 6. ಸಂಬಂಧ. "धर्मसूकररूपस्य तवासौ क्षमयान्वये" याद० १६-२७। 7. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ. अन्वेति इन्द्रियम्। 8. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಹೇತು ಸಾಧ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. [ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ವ್ಯತಿರೇಕ ವ್ಯಾಪ್ತಿ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಹೇತು ಸಾಧ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ. "यत्र धूमस्तत्राग्निः यथा महानसः" ಇಲ್ಲಿ ಧೂಮವು ಹೇತು. ಅಗ್ನಿಯು

ಸಾಧ್ಯ. ಇವೆರಡರ ಸಾಹಚರ್ಯವು ಮಹಾನಸದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. ಸಾಧ್ಯಾಭಾವ ಮತ್ತು ಹೇತ್ವಭಾವಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿ. "यत्र वह्न्यभावः तत्र धूमाभावः यथा महाह्लदः" ಇಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯಾಭಾವವು ವಹ್ನ್ಯಭಾವ. ಹೇತ್ವಭಾವವು ಧೂಮಾಭಾವ. ಇವೆರಡರ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯು ಹ್ರದದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯತಿರೇಕವ್ಯಾಪ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. "साध्ये निश्चितमन्वयेन घटितम्" मुद्रा० ५-१३।] 9. ಕಾರಣವಿದ್ದಕಡೆ ಕಾರ್ಯವಿರುವಿಕೆ.—ಯಾವುದು ಇರುವಾಗ ಕಾರ್ಯವುಂಟಾಗುವುದೋ ಅದು ಅನ್ವಯ. ಯಾವುದು ಇಲ್ಲದುದರಿಂದ ಕಾರ್ಯವುಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ವ್ಯತಿರೇಕ. यत्सत्वे यत्सत्वम् अन्वयः। यदभावे यदभावो व्यतिरेकः। ಈ ಅನ್ವಯವ್ಯತಿರೇಕಗಳಿಂದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಭಾವಗಳನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸಬೇಕು.

अन्वयज्ञ ಅನ್ವಯಜ್ಞ (वि०) ವಂಶಾವಳಿಯನ್ನರಿತವನು, ವಂಶದ ಚರಿತ್ರೆಯನ್ನು ಬಲ್ಲವನು. अन्वयं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "अथ स्तुते वन्दिभिरन्वयज्ञैः" रघु० ६-८।

अन्वयबोध ಅನ್ವಯಬೋಧ (पु०) ಶಾಬ್ದಬೋಧ, ಪದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಪರಸ್ಪರ ಇರುವ ಸಂಬಂಧದ ಜ್ಞಾನ.

अन्वयव्याप्ति ಅನ್ವಯವ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) ಹೇತುಸಾಧ್ಯಗಳ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. अन्वयेन व्याप्तिः व्यापनं नियमेन स्थितिः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "अन्वय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अन्वयागत ಅನ್ವಯಾಗತ (वि०) ವಂಶಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಬಂದ, ಕುಲಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ. अन्वयादागतः। "श्रुतं शौर्यं तपः कन्या शिष्ययाज्यान्वयागतम्। धनं सप्तविधं शुद्धम्" नारदसं०।

अन्वर्थ ಅನ್ವರ್ಥ (वि०) ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾದ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದಿರುವ, ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತಿರುವ. अनुगतः अर्थम्। "तथैव सोऽभूदन्वर्थो राजा प्रकृतिरञ्जनात्" रघु० ४-१२।

अन्ववसर्ग ಅನ್ವವಸರ್ಗ (पु०) ಕಾಮಚಾರಾನುಜ್ಞೆ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಡೆಯಲು ಅಪ್ಪಣೆ. अपि स्तुहि, अपि सिञ्च। अन्ववसर्गः कामचारानुज्ञा सि० कौ०।

अन्ववाय ಅನ್ವವಾಯ (पु०) ವಂಶ, ಸಂತತಿ, ಸಂತಾನ. अन्ववाय्यते अनुसम्बध्यते — अनु+अव+अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१९)। "प्राह ते नु सदृशी दिवौकसामन्ववायमवदातमाकृतिः" किरा० १३-३७।

अन्वष्टका ಅನ್ವಷ್ಟಕಾ (स्त्री०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕೃಷ್ಣ ನವಮಿ.

अन्वहम् ಅನ್ವಹಮ್ (अव्य०) ಪ್ರತಿ ದಿನವೂ, ನಿತ್ಯವೂ. अह्नि अह्नि।

अन्वाख्यान ಅನ್ವಾಖ್ಯಾನ (न०) ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದ ವಿಷಯದ ಅರ್ಥವಿವರಣೆ. अनु+आ+ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अन्वाचय ಅನ್ವಾಚಯ (पु०) ಮುಖ್ಯವಾದ ಕೆಲಸದೊಡನೆ ಮತ್ತೊಂದು (ಗೌಣ, ಅಪ್ರಧಾನ) ಕೆಲಸವನ್ನೂ ಸಾಧಿಸಲು ಹೇಳುವುದು, ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯದ ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯವನ್ನೂ ಮಾಡಲು ಅಪ್ಪಣೆ. (प्रधानस्य) पश्चात् अन्य आचीयते बोध्यते यत्र — अनु+आ+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "भिक्षामट गां चानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಗವಾನಯನವು ಆನುಷಂಗಿಕ (ಅಪ್ರಧಾನ).

अन्वादेश ಅನ್ವಾದೇಶ (पु०) ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಹೇಳಿರುವುದನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬೋಧಿಸಲು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು. किञ्चित्कार्यं विधातुमुपात्तस्य कार्यान्तिरं विधातुं पुनरुपादानमन्वादेशः। ಉದಾ :—"अनेन व्याकरणमधीतमेनं छन्दोऽध्यापय" इति सि० कौ०।

अन्वाधान ಅನ್ವಾಧಾನ (न०) ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸ್ಥಂಡಿಲಕಲ್ಪನಾನಂತರ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿ ಅದರಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಆಧಾನ. अनु पश्चात् आधानम्।

अन्वाधि ಅನ್ವಾಧಿ (पु०) 1. ತನ್ನಲ್ಲಿಟ್ಟಿದ್ದ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ಅದರ ಯಜಮಾನನಿಗೆ ಕೊಡಲು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಡುವುದು, अनु पश्चात् आधीयते — अनु+आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "अर्थमार्गणकार्येषु अन्यस्मिन् वचनान्मम। दद्यास्त्वमिति यो दत्तः स इहान्वाधिरुच्यते" कात्या०। 2. ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ.

अन्वाधेय ಅನ್ವಾಧೇಯ (न०) ವಿವಾಹಾನಂತರ ವಧುವಿಗೆ ಪತಿಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಪಿತೃಗೃಹದಲ್ಲಿಯೂ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಹಣ, ಸ್ತ್ರೀ ಧನ. "विवाहात्परतो यत्तु लब्धं भर्तृकुले स्त्रिया। अन्वाधेयं तदुक्तं तु लब्धं बन्धुकुले तथा" कात्या०।

अन्वायतन ಅನ್ವಾಯತನ (अव्य०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ, ಮನೆಯೊಳಗೆ, ಮನೆಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ.

अन्वारब्ध ಅನ್ವಾರಬ್ಧ (वि०) 1. ಯಾಗಾದಿಗಳ ಫಲವು ತನಗೂ ಲಭಿಸಲು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತಿರುವ. 2. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अन्वारम्भ ಅನ್ವಾರಂಭ (पु०) ಯಾಗಾದಿಗಳ ಫಲವು ತನಗೂ ಉಂಟಾಗಲು ಯಜಮಾನನನ್ನು ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕೂಡುವುದು.

अन्वारूढ ಅನ್ವಾರೂಢ (वि०) 1. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅನಂತರ ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्तः" (३-२-१०२)।

अन्वारोह ಅನ್ವಾರೋಹ (पु०) ಪತಿಯ ಮರಣಾನಂತರ ಪತ್ನಿಯ ಸಹಗಮನ. अनु पश्चात् आरोहः।

अन्वासन ಅನ್ವಾಸನ (न०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಉಪಾಸನೆ, ಅನಂತರ ಕುಳಿತುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ಸೇವೆ. 2. ಅನಂತರ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ದುಃಖ, ಶೋಕ. 4. ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಶಾಲೆ. 5. ವಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ. "अन्वासनं स्नेहवस्तौ सेवायामनुशोचने" हेम०।

अन्वासित ಅನ್ವಾಸಿತ (वि०) ಅನಂತರ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳೋಣದರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+आस (उपवेशने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्" रघु० १-५६।

अन्वासीन ಅನ್ವಾಸೀನ (वि०) ಅನಂತರ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ, ಗುರುಹಿರಿಯರು ಕುಳಿತಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊಂಡ. अनु पश्चात् आसीनः।

अन्वाहार्य ಅನ್ವಾಹಾರ್ಯ (न०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಪುರೋಹಿತನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಾನ, ಕಾಣಿಕೆ, ದಕ್ಷಿಣೆ. 2. ಮಾಸಿಕ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿಯೂ ನಡೆಸುವ ಶ್ರಾದ್ಧ, ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಶ್ರಾದ್ಧ. अनु+आ+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अन्वाहार्यममावास्याश्राद्धमिष्टेश्च दक्षिणा" हेम०।

अन्वित ಅನ್ವಿತ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನುಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಬಾಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "स वृत्तचूलश्चलकाकपक्षकैरमात्यपुत्रैः सवयोभिरन्वितः" रघु० ३-२८।

अन्विष्ट ಅನ್ವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+इषु (इच्छायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "यद्वायुरन्विष्टमृगैः किरातैः" कुमा० १-१५। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अन्वीक्षा ಅನ್ವೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ, ವಿಮರ್ಶೆ. 2. ಚಿಂತನೆ, ಆಲೋಚನೆ.

अन्वेष ಅನ್ವೇಷ (पु०) 1. ಹುಡುಕುವುದು. 2. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. अनु+इषु (इच्छायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" शाकु० १-२४।

अन्वेषण ಅನ್ವೇಷಣ (न०) 1. ಹುಡುಕುವುದು. 2. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. अनु+इषु (इच्छायाम्) "ल्युट्"। "रन्ध्रान्वेषणदक्षाणां द्विषामामिषतां ययौ। रघु० १२-११।

अन्वेषणा ಅನ್ವೇಷಣಾ (स्त्री०) 1. ಹುಡುಕುವುದು. 2. ತತ್ವಾನುಸಂಧಾನ, ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿಚಾರ. अनु+इष (गतौ) "युच्" (वा० ३-३-१०७)।

अन्वेषित ಅನ್ವೇಷಿತ (वि०) 1. ಹುಡುಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚಿಂತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनु+एषृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अन्वेषितृ ಅನ್ವೇಷಿತೃ (वि०) ಹುಡುಕುವ, ಶೋಧಿಸುವ. अनु+एषृ (गतौ) "तृन्" (३-२-१३५)।

अन्वेषिन् ಅನ್ವೇಷಿನ್ (वि०) ಹುಡುಕುವ. अनु+इषु (इच्छायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "तौ सीतान्वेषिणौ गृध्रं लूनपक्षमपश्यताम्" रघु० १२-५४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अन्वेषिणी ಅನ್ವೇಷಿಣೀ.**

अन्वेष्टृ ಅನ್ವೇಷ್ಟೃ (वि०) ಹುಡುಕುವವನು. अनु+इषु (इच्छायाम्) "तृच्" (३-१-१३३)।

अप् ಅಪ್ (स्त्री० ब० व०) ನೀರು, ಜಲ. आप्लृ (व्याप्तौ) "क्विप्" ह्रस्वश्च (उ० २-५१)। आपः अपः अद्भिः अद्भ्यः अद्भ्यः अपाम् अप्सु। "अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्" मनु० १-८।

अप ಅಪ (अव्य०) ಒಂದು ಉಪಸರ್ಗ. [ಇದು ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.] 1. ವಿಯೋಗ, ಅಗಲಿಕೆ. अपयाति, अपसरति। 2. ಚೌರ್ಯ, ಕಳ್ಳತನ. अपहरति। 3. ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವುದು, ಮರೆಮಾಚುವುದು. अपलपति, अपवदति। 4. ಪರಿಹಾಸ್ಯ. ಕುಚೋದ್ಯ. अपहसति। 5. ವರ್ಜಿಸುವುದು, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದು. अपविष्णु संसारः।

6. ಹೀನದೆಶೆ ಹೊಂದುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. अपचयः। 7. ವಿಪರೀತ, ವಿರೋಧ. अपशब्दः। 8. ನಿದರ್ಶನ, ನಿರ್ದೇಶ ಮಾಡುವುದು, ತೋರಿಸುವುದು. अपदिशति। 9. ಅಪಕರ್ಷ, ಕೀಳುತನ. अपकर्म। 10. ಕೆಳಗಡೆ, ಕೆಳಮುಖ. अपानः। 11. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. "वर्जने विकृतौ चौर्ये विपरीतवियोगयोः। अपकृष्टे च निर्देशे हर्षे चापः प्रयुज्यते"।

अपकर्तृ ಅಪಕರ್ತೃ (ಪುಂ) 1. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. अप+डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಅಪಕಾರ ಮಾಡುವ, ಹಾನಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कर्त्री –ಕರ್ತ್ರೀ.**

अपकर्मन् ಅಪಕರ್ಮನ್ (ನಂ) 1. ಕೆಟ್ಟ ಕೆಲಸ. 2. ದಾನ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಕೋಪದಿಂದಾಗಲಿ, ದಾನ ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು ಅಯೋಗ್ಯನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂತಿರುಗಿಸುವುದು, ಸಾಲ ತೀರಿಸುವುದು. "तेषामाद्यमृणादानं निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः। संभूय च समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च" मनु० ८-४।

अपकर्ष ಅಪಕರ್ಷ (ಪುಂ) 1. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अप+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು, ಹೀನವಾಗುವುದು, ಕೀಳುತನ. 3. ಮುಂದೆ ಮಾಡಬೇಕಾದ (ಶ್ರಾದ್ಧಾದಿ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 4. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರಗಳ ಪದಗಳನ್ನು ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಾನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

अपकर्षक ಅಪಕರ್ಷಕ (ವಿಂ) 1. ಎಳೆಯುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. 2. (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಿಮೆಮಾಡುವ, ಹೀನವಾಗಿಮಾಡುವ, ಕೆಡಿಸುವ. अप+कृष (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "दोषास्तस्य (काव्यस्य) अपकर्षकाः" सा० द० १-३।

अपकर्षण ಅಪಕರ್ಷಣ (ನಂ) 1. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಿಮೆಮಾಡುವುದು, ಹೀನವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. अप+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. 4. (ಗುಣದಲ್ಲಿ) ಕಡಿಮೆಮಾಡುವ, ಹೀನವಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಕೆಡಿಸುವ. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

अपकार ಅಪಕಾರ (ಪುಂ) 1. ಕೆಡಕು, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. अप+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उपकारापकारौ हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः" माघ० २-३७। 2. ಕೆಡಕು ಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕೇಡುಬಯಸುವುದು. 3. ಇತರರನ್ನು ಪೀಡಿಸುವುದು. "अपकारः परपीडनम्" वैज०।

अपकारगिर् ಅಪಕಾರಗಿರ್ (स्त्री०) ಕೇಡುಂಟು ಮಾಡುವೆನೆಂಬ ಬೆದರಿಕೆಯ ಮಾತು, ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ವಚನ. अपकारेण गीर्यते—गॄ (निगरणे) "क्विप्"।

अपकारिन् ಅಪಕಾರಿನ್ (वि०) 1. ಅಪಕಾರ ಮಾಡುವ, ಕೆಡಕುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಅಪಕಾರವನ್ನು ಬಯಸುವ, ಕೆಡಕನ್ನು ಯೋಚಿಸುವ. अप+डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "उपकर्त्रारिणा सन्धिर्न मित्रेणापकारिणा" माघ० २-३७।

अपकृत ಅಪಕೃತ (ನಂ) 1. ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. अप+डु कृञ् (करणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕೆಡಕು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+कृञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अपकृति ಅಪಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. 2. ಕೆಡಕುಂಟುಮಾಡುವ ಯೋಚನೆ. अप+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपकृत्य ಅಪಕೃತ್ಯ (ನಂ) 1. ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. अप+डु कृञ् (करणे) भावे "क्यप्" (३-१-१२०)। 2. ಅಕೃತ್ಯ, ನಿಂದ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ. अपकृष्टं कृत्यम्।

अपकृत्या ಅಪಕೃತ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. अप+डु कृञ् (करणे) भावे "क्यप्" (३-३-१००)।

अपकृष्ट ಅಪಕೃಷ್ಟ (ಪುಂ) 1. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. "शक्रजः सत्यवाक्काणो ऽपकृष्टो नगरीबकः" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ನೀಚವಾದ, ಹೀನವಾದ. 3. ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮುಂದಿನ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಹಿಂದಿನ ಸೂತ್ರಾರ್ಥಾನ್ವಯಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಪದ).

अपक्रम ಅಪಕ್ರಮ (ಪುಂ) 1. ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. अप+क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಓಡಿಹೋಗುವ ಸ್ಥಳದ ಎಲ್ಲೆ. अप+क्रमु कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "विक्षिपत्येष विक्षेपं चन्द्रादीनामपक्रमात्" सू० सि०। (वि०) 3. ಅಕ್ರಮವಾದ, ಕ್ರಮತಪ್ಪಿದ. अपगतः क्रमो यस्मात्।

अपक्रमण ಅಪಕ್ರಮಣ (न०) ಓಟ, ಪಲಾಯನ, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಓಡುವುದು. अप+क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपक्रिया ಅಪಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅಪಕಾರ, ಕೆಡಕು. अप+डु कृञ् (करणे) "शः"(३-३-१००)। "चतुर्थोपायसाध्ये तु रिपौ सान्त्वमपक्रिया" माघ० २-५४।

अपक्रोश ಅಪಕ್ರೋಶ (पु०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. अप+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्रोशनम् – ಕ್ರೋಶನಮ್.**

अपक्व ಅಪಕ್ವ (वि०) 1. ಬಲಿಯದ, ಮಾಗದಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗದ. 2. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಹಸಿಯಾದ. न० त०।

अपक्ष ಅಪಕ್ಷ (वि०) 1. ರೆಕ್ಕೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति पक्षो गरुत् सहायो वा यस्य।

अपक्षपात ಅಪಕ್ಷಪಾತ (पु०) ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತ, ನ್ಯಾಯ, ಸಮದೃಷ್ಟಿ.

अपक्षपातिन् ಅಪಕ್ಷಪಾತಿನ್ (वि०) ಪಕ್ಷಪಾತವಿಲ್ಲದ, ನ್ಯಾಯವಾದ, ಸಮದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ.

अपक्षय ಅಪಕ್ಷಯ (पु०) ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು, ನಾಶವಾಗುವುದು.

अपक्षेपण ಅಪಕ್ಷೇಪಣ (न०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಇಡುವುದು. "उत्क्षेपणाव(प)क्षेपणाकुञ्चनप्रसारणगमनानि" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವ ಐದು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು.

अपगण्ड ಅಪಗಂಡ (पु०) ಶಿಶು, ಬಾಲಕ.

अपगत ಅಪಗತ (वि०) 1. ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ, ಓಡಿಹೋದ. 2. ಹೊರಟುಹೋದ, ಕಳೆದುಹೋದ. अप+गम्लृ (गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "अपगतनवयावकैश्चिराय" माघ० ७-६७।

अपगम ಅಪಗಮ (पु०) 1. ಪಲಾಯನ, ಓಡಿಹೋಗುವುದು. 2. ಹೋಗುವುದು, ಹೊರಡುವುದು, ಚಲಿಸುವುದು. 3. ಅದೃಶ್ಯವಾಗುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವುದು, ನಾಶ ಹೊಂದುವುದು. अप+गम्लृ (गतौ) भावे "अप्" (३-३-५८)। "पुराणपत्रापगमादनन्तरं लतेव संनद्धमनोज्ञपल्लवा" रघु० ३-७। 4. ಗತಿಸಿ ಹೋಗುವುದು, ತೀರಿಹೋಗುವುದು.

अपगति ಅಪಗತಿ (स्त्री०) ದುರ್ದೈವ.

अपगर ಅಪಗರ (पु०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ.

अपगुण ಅಪಗುಣ (वि०) ನಿರ್ಗುಣ, ಗುಣಶೂನ್ಯ. अपगता गुणा यस्मात्। "व्यक्तमपगुण गुणत्रितयत्यजन प्रयासमुपयासि किं मुधा" माघ० १५-३२।

अपगुरण ಅಪಗುರಣ (न०) ದ್ರೋಹ, ವಂಚನೆ. अप+गुरी (उद्यमने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपघन ಅಪಘನ (पु०) 1. ಅಂಗ, ಅವಯವ. अपहन्यते — अप+हन (हिंसागत्योः) "अप्" (३-३-८१)। "अङ्गं प्रतीकोऽवयवोऽपघनः" अम०। (वि०) 2. ಮೋಡವಿಲ್ಲದ. अपगतो घनो यस्मात्।

अपघात ಅಪಘಾತ (पु०) 1. ಹಾನಿ, ತೊಂದರೆ. 2. ದುರಂತ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣ, ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಕಸ್ಮಿಕ. अप+हन भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अपच ಅಪಚ (पु०) 1. ಅಡಿಗೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. पक्तुमशक्तः (६-२-१५७)। 2. ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಅಡಿಗೆಯವನು. (ಕೋಪದಿಂದ ಹೇಳುವ ಮಾತು.) अपचो जाल्मः। सि० कौ० (६-२-१५८)।

अपचय ಅಪಚಯ (पु०) 1. ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವುದು. अप+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "तेनास्यापचयं यान्ति व्याधेर्मूलान्यशेषतः" सुश्रुत०। 2. ನಷ್ಟ. 3. ಹಾನಿ, ಕೆಡಕು.

अपचरित ಅಪಚರಿತ (न०) ಅಕಾರ್ಯ, ಕೆಟ್ಟಕೆಲಸ. अपकृष्टं चरितम्। "आहोस्वित्प्रसवो ममापचरितैर्विष्टम्भितो वीरुधाम्" शाकु० ५-९।

अपचायित ಅಪಚಾಯಿತ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+चायृ (पूजानिशामनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपचार ಅಪಚಾರ (पु०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು, ಅಕೃತ್ಯ. अप+चर (गतौ) भावे "घञ्"(३-३-१८)। "राजन् प्रजासु ते कश्चिदपचारः प्रवर्तते" रघु० १५-४७। 2. ನಾಶ. 3. ನಿರ್ಗಮನ, ಪ್ರಯಾಣ. 4. ಲೋಪ, (ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಲ್ಲಿ) ವಿಷಯ ವೈಪರೀತ್ಯದಿಂದುಂಟಾಗುವ ದೋಷ. 5. ಅಪಥ್ಯ, ಆಹಾರ ನಿಯಮದ ಉಲ್ಲಂಘನೆ. "कृतापचारोऽपि परैरनाविष्कृतविक्रियः" माघ० २-८४।

अपचारिन् ಅಪಚಾರಿನ್ (वि०) ತಪ್ಪು ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಅಪರಾಧ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. अप+चर (गतौ) "घिनुण्"(३-२-१४२)। स्त्रियाम् "ङीप्"(४-१-५)। **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.**

अपचिकीर्षा ಅಪಚಿಕೀರ್ಷಾ (स्त्री०) ಅಪಕಾರ ಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಕೆಡಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಅಭಿಲಾಷೆ. अपकर्तुमिच्छा — अप+डु कृञ् (करणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

अपचिकीर्षु ಅಪಚಿಕೀರ್ಷು (वि०) ಅಪಕಾರಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. अप+ डु कृञ् (करणे) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

अपचित ಅಪಚಿತ (न०) 1. ಗೌರವ, ಪೂಜೆ, ಮರ್ಯಾದೆ. अप+चायृ (पूजानिशामनयोः)+णिच् (चिभावः) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (७-२-३०) निपा०। 3. ಕಡಿಮೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अप+चिञ् (चयने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अपचिति ಅಪಚಿತಿ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ. अपचाय्यते —अप+चायृ (पूजानिशामनयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "आशंसितापचितिचारु पुरः सुराणाम्" किरा० ६-४६। 2. ವ್ಯಯ, ಖರ್ಚು. 3. ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. 4. ನಾಶ, ಹಾನಿ. 5. ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. "अपचितिर्व्यये हानौ पूजायां निष्कृतावपि" हेम०।

अपचीयमान ಅಪಚೀಯಮಾನ (वि०) ಕಡಿಮೆಯಾಗುತ್ತಿರುವ, ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. अप+चिञ् (चयने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अपच्छाय ಅಪಚ್ಛಾಯ (पु०) 1. ದೇವತೆ. (वि०) 2. ನೆರಳಿಲ್ಲದ. 3. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ.

अपजय ಅಪಜಯ (पु०) ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. अप+जि (जये) "अच्" (३-३-५६)।

अपजर ಅಪಜರ (पु०) 1. ದೇವತೆ. अपगता जरा यस्मात्। (वि०) 2. ಮುಪ್ಪಿಲ್ಲದ.

अपजात ಅಪಜಾತ (पु०) ಕೆಟ್ಟಮಗ, ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಮಗ. "मातृतुल्यगुणो जातस्त्वनुजातः पितुः समः। अतिजातोऽधिकस्तस्मादपजातोऽधमाधमः"।

अपञ्चीकृत ಅಪಂಚೀಕೃತ (वि०) ಪಂಚೀಕರಣ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "पञ्चीकरण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अपटान्तर ಅಪಟಾಂತರ (वि०) ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದ, ಮಧ್ಯೆ ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದಂತಿರುವ. न पटेन अन्तरमत्र।

अपटिमन् ಅಪಟಿಮನ್ (पु०) ಅಸಮರ್ಥತೆ, ಚಟುವಟಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮಂಕುತನ. अपटु "इमनिच्" (५-१-१२२)।

अपटी ಅಪಟೀ (स्त्री०) ತೆರೆ, ಪರದೆ, ಜವನಿಕೆ. अल्पः पटः पटी। न० त०।

अपटीक्षेप ಅಪಟೀಕ್ಷೇಪ (पु०) ತೆರೆಯನ್ನು ಪಕ್ಕಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. अपटचाः काण्डपटस्य क्षेपः। [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಅವಸರವಾಗಿ ಪಾತ್ರಗಳು ಪ್ರವೇಶಿಸಬೇಕಾದರೆ ತೆರೆಯನ್ನು ತಳ್ಳಿಕೊಂಡು ಪ್ರವೇಶಿಸುವ ವಾಡಿಕೆ.]

अपटु ಅಪಟು (वि०) 1. ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ದಕ್ಷತೆಯಿಲ್ಲದ, ನೈಪುಣ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಜಾಣ್ಮೆಯಿಲ್ಲದ. "सा क्रान्ता जघनस्थलेन गुरुणा गन्तुं न शक्ता वयं दोषैरन्यजनाश्रयैरपटवो जाताः स्म इत्यद्भुतम्" अमरु०। 3. ರೋಗಿ. न पटुः।

अपण्डित ಅಪಂಡಿತ (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "विभूषणं मौनमपण्डितानाम्" भर्तृ० २-६।

अपण्य ಅಪಣ್ಯ (वि०) ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ, ಮಾರಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न पण्यः। **ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ ವಸ್ತುಗಳು:** कृष्णवस्त्रम्, रङ्गः (ತಗರ), रत्नम्, गुडः (ಬೆಲ್ಲ), गन्धः (ಚಂದನ), मधु (ಜೇನುತುಪ್ಪ), रसः ಮತ್ತು ऊर्णा (ಉಣ್ಣೆ).

अपतन्त्रक ಅಪತಂತ್ರಕ (पु०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾಯುರೋಗ, ವೈದ್ಯನಿಗೆ ಸ್ವಾಧೀನವಾಗದ ರೋಗ. अपगतं तन्त्रकं भिषजामधीनता यत्र। "अपतन्त्रकातुरं नापतर्पयेत्" सुश्रुत०।

अपतर्पण ಅಪತರ್ಪಣ (न०) 1. ಉಪವಾಸ. 2. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अपतानक ಅಪತಾನಕ (पु०) ಒಂದು ವಿಧ ವಾಯುರೋಗ, ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟು ಬರುವ ವಾಯುರೋಗ, ಮೂರ್ಛೆರೋಗ. अपक्रम्य अन्तरान्तरा तनुते—तनु (विस्तारे) कर्त० "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अपति ಅಪತಿ (स्त्री०) ಗಂಡನಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು.

अपतिका ಅಪತಿಕಾ (स्त्री०) ಗಂಡನಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು.

अपत्नी ಅಪತ್ನೀ (स्त्री०) ಮದುವೆ ಇಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು, ಇನ್ನೂ ಗಂಡನನ್ನು ಹೊಂದದ ಹೆಂಗಸು. नास्ति पतिर्यस्याः "नः" (४-१-३४)। "ङीप्" (४-१-५)।

अपत्नीक ಅಪತ್ನೀಕ (वि०) 1. ಕರ್ಮಗಳಿಗೆ ಅನರ್ಹಳಾದ ಪತ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. 2. ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡವನು. 3. ಪತ್ನಿಯು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. (ಪಿತೃಯಜ್ಞ ಮೊದಲಾದುದು.)

अपत्य ಅಪತ್ಯ (नं०) 1. ಸಂತತಿ, ಸಂತಾನ. (ಮಗ ಅಥವಾ ಮಗಳು) न पतन्ति पितरो नरकेऽनेन—पत्लृ (गतौ) कर० "यक्" (उ० ४-१११)। "अपत्यभावमापन्नमात्मानममृतोदधेः" याद० १६-२। "अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः" रघु० १-५०। 2. ಒಂದು ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊಮ್ಮಗ ಮತ್ತು ಮುಂದಿನ ಪ್ರಜೆ.

अपत्यद ಅಪತ್ಯದ (वि०) ಸಂತಾನವನ್ನು ಕೊಡುವ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಮಂತ್ರ ಮುಂತಾದುದು. अपत्यं तद्धेतुं गर्भं ददाति।

अपत्यदा ಅಪತ್ಯದಾ (स्त्री०) 1. ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ಔಷಧ. 2. ಗರ್ಭೋತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ, ಮಂತ್ರ.

अपत्यपथ ಅಪತ್ಯಪಥ (पु०) ಹೆಂಗಸರ ಗುಹ್ಯಸ್ಥಾನ, ಯೋನಿ. अपत्यस्य पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

अपत्यशत्रु ಅಪತ್ಯಶತ್ರು (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. [ಹಾವು ಮೊಟ್ಟೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡು ಹೋಗಿ ಹಿಂತಿರುಗುವಾಗ ಒಡೆಯದಿರುವ ಮೊಟ್ಟೆಗಳನ್ನು ತಿಂದು ಹಾಕುವುದು.] अपत्यस्य शत्रुः। 2. ಹೆಣ್ಣು ನಳ್ಳಿ. 3. ಚೇಳು. अपत्यं शत्रुः यस्याः। [ಇವುಗಳ ಗರ್ಭದಿಂದ ಮರಿಯು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುವಾಗ ತಾಯಿಯ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಬರುವುದು.]

अपत्र ಅಪತ್ರ (पु०) 1. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. 2. ಬಿದಿರಿನ ಚಿಗುರು. 3. ಎಲೆಗಳಿಲ್ಲದ ಮರ. 4. ರೆಕ್ಕೆಗಳಿಲ್ಲದ ಹಕ್ಕಿ. नास्ति पत्र दलं पक्षो वा यस्य।

अपत्रप ಅಪತ್ರಪ (वि०) ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. अपगता त्रपा यस्मात्।

अपत्रपा ಅಪತ್ರಪಾ (स्त्री०) 1. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. अप+त्रपूष् (लज्जायाम्) भावे "अङ्" (३-३-१०४)। "अपत्रपामप्सरसामकार्षीत्" याद० १८-५५। 2. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ದೆಸೆಯಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಲಜ್ಜೆ. "अपत्रपाविप्लुतचेतसो ये" याद० १३-७६।

अपत्रपिष्णु ಅಪತ್ರಪಿಷ್ಣು (वि०) ಲಜ್ಜೆಯುಳ್ಳ, ನಾಚಿಕೆಯ ಸ್ವಭಾವದ, ಸಂಕೋಚಸ್ವಭಾವದ. अपत्रपते—अप+त्रपूष् (लज्जायाम्) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "लोलाक्षे सुरतगुरावपत्रपिष्णोः" माघ० ८-४६।

अपथ ಅಪಥ (नं०) 1. ಕುಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟದಾರಿ. 2. ತಪ್ಪುದಾರಿ, ದುರ್ನಡತೆ. न पन्थाः "अः" (५-४-७२)। "अपथे पदमर्पयन्ति हि श्रुतवन्तोऽपि रजोनिमीलिताः" रघु० ९-७४। (वि०) 3. ದಾರಿಯಿಲ್ಲದ (ದೇಶ). नास्ति पन्थाः यस्य। (अव्य०) 4. ತಪ್ಪು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ. अव्ययी०। अपथं वर्तते। सि० कौ०।

अपथिन् ಅಪಥಿನ್ (पु०) ಕೆಟ್ಟದಾರಿ, ಕುಮಾರ್ಗ. न पन्थाः। "पथो विभाषा" (५-४-७२)। "अ" प्रत्ययाभावे रूपम्।

अपथ्य ಅಪಥ್ಯ (नं०) 1. ವೈದ್ಯನು ಹೇಳಿದ ಆಹಾರ ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಕೆಡಕುಂಟು ಮಾಡುವ ಊಟ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಆಚಾರವನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು, ಅಹಿತವಾದ ವರ್ತನೆ, ನಿಯಮೋಲ್ಲಂಘನೆ. पथः अनपेतम् "यत्" (४-४-९२)। नं० त०। "राजापथ्यकारी क्षपणको नगरान्निर्वास्यते" मुद्रा० १।

अपद ಅಪದ (पु०) 1. ಕಾಲಿಲ್ಲದ ಹುಳು, ಹರಿದಾಡುವ ಹುಳು. 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. (नं०) 3. ನಿಂದ್ಯವಾದ ಜಾಗ, ಅಸ್ಥಾನ. 4. ಅರ್ಹವಲ್ಲದ ಜಾಗ. "प्रेम पश्यति भयान्यपदेऽपि" किरा० ९-६०। 5. ಸುಬಂತ ಅಥವಾ ತಿಙನ್ತವಲ್ಲದ್ದು. नास्ति पदं पादः स्थानं सुप्तिङन्तात्मकं वा यस्य। 6. ಆಕಾಶ. अस्य विष्णोः पदम्। (वि०) 7. ಕಾಲಿಲ್ಲದ.

अपदान ಅಪದಾನ (नं०) 1. ಶುದ್ಧವಾದ ನಡತೆ, ಪರಿಶುದ್ಧವಾದ ಆಚಾರ. अपदायति परिशुध्यति अनेन—अप + दैप् (शोधने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ಸಂಗತಿ, ಹಿಂದೆ ನಡೆಯಿಸಿದ ಕಾರ್ಯ. "अपदानं कर्म वृत्तम्" अम०।

अपदान्तर ಅಪದಾಂತರ (वि०) 1. ಅವ್ಯವಹಿತವಾದ. 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ. न पदान्तरं यत्र।

अपदिशम् ಅಪದಿಶಮ್ (नं० अव्य०) ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಆಗ್ನೇಯ ಮೊದಲಾದ ವಿದಿಕ್ಕು. दिशयोर्मध्ये अपदिशम्। दिशोर्मध्य इति विग्रहे "टच्" (५-४-१०७)। "क्लीबाव्ययंत्वपदिशं दिशोर्मध्ये विदिक् स्त्रियाम्" अम०।

अपदिष्ट ಅಪದಿಷ್ಟ (वि०) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपदेश ಅಪದೇಶ (पु०) 1. ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. अपदिश्यते —अप+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "रक्षापदेशान्मुनिहोमधेनोः वन्यान्विनेष्यन्निव दुष्टसत्वान्" रघु २-८। 2. ಛಲ, ಕಪಟ, ವಂಚನೆ. 3. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗುರಿ. 4. ಆಕಾರ, ವೇಷ. "विकटदुष्टश्वापदापदेशकालगोचरं गता मदयन्तिका" मालती० ८। 5. ಹೇತು, ಕಾರಣ. 6. ಸ್ಥಾನ, ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ. "अपदेशस्तु कारणे। व्याजे लक्ष्येऽपि" हेम०। "अपदेशः पदे लक्ष्यनिमित्तव्याजयोरपि" नानार्थर०।

अपदेश्य ಅಪದೇಶ್ಯ (वि०) 1. ಕಪಟದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಮೋಸದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. अप+दिश (अतिसर्जने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. अपदेशे भवः "यत्" (४-३-५४)।

अपद्वार ಅಪದ್ವಾರ (न०) ಕಳ್ಳಬಾಗಿಲು, ಮುಖ್ಯವಾದ ಬಾಗಿಲುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಒಂದು ಪಕ್ಕದ ಬಾಗಿಲು.

अपध्यान ಅಪಧ್ಯಾನ (न०) ಕೆಟ್ಟಯೋಚನೆ, ಅರಿಷ್ಟದ ಚಿಂತೆ, अपकृष्टं ध्यानम्।

अपध्वंस ಅಪಧ್ವಂಸ (पु०) 1. ಅವನತಿ, ಅಧಃಪತನ, ಕೆಳದರ್ಜೆಗೆ ಬರುವುದು. 2. ನಾಶ. 3. ಧಿಕ್ಕಾರ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಪಮಾನ. अप+ध्वंसु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)।

अपध्वंसिन् ಅಪಧ್ವಂಸಿನ್ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. अपध्वंसयितुं शीलमस्य — अप+ध्वंसु (अवस्रंसने)+णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। "सवैंनसामपध्वंसि जप्यं त्रिष्वघमर्षणम्" अम०।

अपध्वस्त ಅಪಧ್ವಸ್ತ (वि०) 1. ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಧೂಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अपध्वान्त ಅಪಧ್ವಾಂತ (वि०) ಕತ್ತಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಂಧಕಾರವಿಲ್ಲದ. अपगतं ध्वान्तं यस्मात्।

अपनय ಅಪನಯ (पु०) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದು. 2. ಕೆಟ್ಟ ನೀತಿ, ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆ. 3. ಅಪಕಾರ. अप+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "ततः सपत्नापनयस्मरणानुशयस्फुरा" माघ० २-२४।

अपनयन ಅಪನಯನ (न०) 1. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದು. 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು, ಪರಿಹರಿಸುವುದು. अप+णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नातिश्रमापनयनाय न च श्रमाय" शाकु० ५-६। 3. ವ್ಯವಕಲನ, ಕಳೆಯುವುದು. (वि०) 4. ಕಣ್ಣಿಲ್ಲದ, ನೇತ್ರವಿಲ್ಲದ. अपगतं नयनं यस्य।

अपनस ಅಪನಸ (वि०) ಮೂಗಿಲ್ಲದ, ನಾಶವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ. अपगता नासिका यस्य "अच्" (५-४-११९)। "नस्" आदेशश्च। "असिं कौक्षेयमुद्यम्य चकारापनसं मुखम्" भट्टि० ४-३१।

अपनीत ಅಪನೀತ (वि०) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "गोचरं गतयोर्भ्रात्रोरपनीता त्वयाधम" रामा०। 2. ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಅಸಂಗತವಾದ. "तत्त्वधर्मापनीतस्य दृश्यते कर्मणः फलम्" रामा०। 4. ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अपनुत्ति ಅಪನುತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಿಹಾರ, ನಿವಾರಣೆ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ದೂರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. अप+णुद (प्रेरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपनोद ಅಪನೋದ (पु०) 1. ಪರಿಹಾರ, ನಿವಾರಣೆ, ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. अप+णुद (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "ब्रह्महत्यापनोदाय मितभुङ्नियतेन्द्रियः" मनु० ११-७६। 2. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವುದು.

अपनोदन ಅಪನೋದನ (न०) 1. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವಿಕೆ, ನಿವಾರಣೆ, ಪರಿಹಾರ. अप+णुद (प्रेरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "एनसां स्थूलसूक्ष्माणां चिकीर्षन्नपनोदनम्" मनु० ११-२५२। (वि०) 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ, ಪರಿಹರಿಸುವ, ನಿವಾರಿಸುವ. अप + णुद (प्रेरणे) कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। "पराको नाम कृच्छ्रोऽयं सर्वपापापनोदनः" मनु० ११-२१५।

अपप्रदान ಅಪಪ್ರದಾನ (न०) ಲಂಚ, ಉತ್ಕೋಚ. अपकृष्टं प्रदानम्।

अपभय ಅಪಭಯ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. अपगतं भयं यस्मात्। "ततः प्रहस्यापभयः पुरन्दरं पुनर्बभाषे तुरगस्य रक्षिता" रघु० ३-५१।

अपभाषण ಅಪಭಾಷಣ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಹಳಿಯುವುದು. 2. ಮಾನಭಂಗಪಡಿಸುವುದು.

अपभी ಅಪಭೀ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. अपगता भीर्यस्मात्।

अपभ्रंश ಅಪಭ್ರಂಶ (पु०) 1. ಅಧಃಪತನ, ಕೆಳಗೆ ಬೀಳುವುದು. अप + भ्रंशु (अधःपतने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಪಶಬ್ದ, ವ್ಯಾಕರಣನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದ. 3. ಅಶುದ್ಧವಾದ ಭಾಷೆ, ಸಂಸ್ಕೃತಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಭಾಷೆ. "शास्त्रेषु संस्कृतादन्यदपभ्रंशतयोदितम्" काव्या० १-३६।

अपभ्रष्ट ಅಪಭ್ರಷ್ಟ (वि०) 1. ಕೆಳಗೆಬಿದ್ದಿರುವ. 2. ಅಶುದ್ಧವಾದ, (ಪ್ರಾಂತಭಾಷೆ, ನಾಡಿನಭಾಷೆ).

अपमर्द ಅಪಮರ್ದ (पु०) ಕಸ, ಧೂಳು, ಹೊಲಸು, ಕೊಳೆ. अप+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। "हयहस्तिकरीषाभ्यामपमर्दः कृतो महान्" रामा०।

अपमान ಅಪಮಾನ (पु०) ಅವಮಾನ, ಅಗೌರವ, ಅನಾದರ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. अप + मान (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "मानापमानयोस्तुल्यस्तुल्यो मित्रारिपक्षयोः" गीता १४-२५। "अर्थनाशं मनस्तापं गृहे दुश्चरितानि च। वञ्चनञ्चापमानञ्च मतिमान्न-प्रकाशयेत्"।

अपमानित ಅಪಮಾನಿತ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप + मान (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपमार्ग ಅಪಮಾರ್ಗ (पु०) ದುರ್ಮಾರ್ಗ, ಕೆಟ್ಟದಾರಿ. अपकृष्टो मार्गः।

अपमार्जन ಅಪಮಾರ್ಜನ (न०) ಶೋಧನೆ, ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವುದು. अप+मृजूष् (शुद्धौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपमित ಅಪಮಿತ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+मेङ् (प्रणिदाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपमित्यक ಅಪಮಿತ್ಯಕ (न०) ಋಣ, ಸಾಲ. अपमित्य अपमानं स्वीकृत्य गृह्यते — अप+मेङ् (प्रणिदाने) "ल्यप्" (७-१-३७)। "इत्" (६-४-७०)। "कन्"।

अपमुख ಅಪಮುಖ (न०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿಸಿದ ಮುಖ. (वि०) 2. ತಿರುಗಿಸಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ.

अपमूर्धन् ಅಪಮೂರ್ಧನ್ (वि०) ತಲೆಯಿಲ್ಲದ (ಶರೀರ), ಮುಂಡ. अपगतो मूर्धा यस्य।

अपमृषित ಅಪಮೃಷಿತ (वि०) 1. ಸಹಿಸಲ್ಪಡದ, ಸಹಿಸಲಾಗದ, ತಾಳಲಾಗದ. अप+मृष (तितिक्षायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "विहितं मयाद्य सदसीदमप-मृषितमच्युतार्चनम्" माघ० १५-४६। 2. ತಿಳಿಯಲಿಕ್ಕಾಗದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಅರ್ಥವಾಗದ (ಮಾತು). अपमृषितं वाक्यमविस्पष्टमित्यर्थः सि० कौ०।

अपयशस् ಅಪಯಶಸ್ (न०) ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಪಖ್ಯಾತಿ, ಅಪವಾದ. अपकृष्टं यशः। "अपयशो यद्यस्ति किं मृत्युना" भर्तृ० १-४४।

अपयशस्कर ಅಪಯಶಸ್ಕರ (वि०) ಅಪಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ.

अपयान ಅಪಯಾನ (न०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ದೂರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. अप+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपर ಅಪರ (पु०) 1. ಆನೆಯ ಹಿಂದಿನ ಕಾಲು. अप राति — रा (दाने) "कः" (३-१-१३६)। "बद्धापराणि परितो निगडान्यलावीत्" माघ० ५-४८। (न०) 2. ಮುಂದಿನ ಕಾರ್ಯ, ಅಪರಕಾರ್ಯ. (वि०) 3. ಉತ್ತಮವಾದ, ಅದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. नास्ति परो यस्मात्। "स्त्रीरत्नसृष्टिरपरा प्रतिभाति सा मे" शाकु० २-९। 4. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ, ಉತ್ತಮವಲ್ಲದ. न परः। "अपरेयमितस्त्वन्यां प्रकृतिं विद्धि मे पराम्" गीता ७-५। 5. ಹೆಚ್ಚು ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಕಡಿಮೆ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಅಲ್ಪಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. परमपरं चेति सामान्यं द्विविधम्। अधिक-देशवृत्ति परम्। अपरं तु अल्पदेशवृत्ति। 6. ಭಿನ್ನವಾದ, ಬೇರೆಯಾದ, ಇತರ. "अन्ये कृतयुगे धर्मास्त्रेतायां द्वापरेऽपरे" मनु० १-८५। 7. ಹಿಂಭಾಗದ, ಪಶ್ಚಿಮ ಭಾಗದ. "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः" कुमा० १-१। 8. ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ. "अपरं भवतो जन्म परं जन्म विवस्वतः" गीता ४-४। 9. ಇನ್ನೊಬ್ಬನು, ಮತ್ತೊಬ್ಬನು. [ಏಕ ಶಬ್ದವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಿದಾಗ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಎನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಶಬ್ದವಿದು.] "एके

समूहुर्बलरेणुसंहतिं शिरोभिराज्ञामपरे महीभृतः" माघ० १२-४५। (स्त्री०) –रा –ರಾ. 10. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕು. 11. ಪಶ್ಚಿಮಸಂಧ್ಯೆ. 12. ನಾಲ್ಕು ವೇದಗಳು. 13. ಆರು ವೇದಾಂಗಗಳು. "द्वे विद्ये विदितव्ये इति हस्म ब्रह्मविदो वदन्ति पराचैवापरा च तत्रापरा ऋग्वेदो यजुर्वेदः सामवेदोऽथर्ववेदः शिक्षा कल्पो व्याकरणं निरुक्तं छन्दो ज्योतिषमिति" श्रुतिः। 14. ಗರ್ಭಾಶಯ. (अव्य०) 15. ಮತ್ತೆ, ಇನ್ನೂ, ಅದಲ್ಲದೆ.

अपरक्त ಅಪರಕ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ, ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದ. अप+रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अपि चन्द्रगुप्तादपरक्ताः प्रकृतयः?" मुद्रा० १। 2. ಕೆಂಪಾಗಿಲ್ಲದ, ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವಿಲ್ಲದ. अपगतो रक्तः रक्तवर्णः यस्मात्।

अपरति ಅಪರತಿ (स्त्री०) 1. ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ, ನಿಲುಗಡೆ, ವಿರಾಮ. 2. ಅಸಮಾಧಾನ, ಅಸಂತುಷ್ಟಿ, ಬೇಸರ. अप + रमु (क्रीडायाम्) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपरत्र ಅಪರತ್ರ (अव्य०) 1. ಬೇರೆಕಡೆಯಲ್ಲಿ. 2. ಬೇರೆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. अपर "त्रल्" (५-३-१०)।

अपरथा ಅಪರಥಾ (अव्य०) ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಬೇರೆ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. अपर "थाल्" (५-३-२३)। "अपरथा-परथावयवायुधः" माघ० ६-४१।

अपरदक्षिण ಅಪರದಕ್ಷಿಣ (अव्य०) ದಕ್ಷಿಣ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ನಿರ್ಋತಿ (ಮೂಲೆ) ದಿಕ್ಕು. अपरस्याः दक्षिणस्याश्च अन्तरालं दिक्। निपा० (२-१-१७)।

अपरपक्ष ಅಪರಪಕ್ಷ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ, ತಿಂಗಳಿನ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. 2. ಭಾದ್ರಪದ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. 3. ಎದುರು ಪಕ್ಷ, ಪ್ರತಿಪಕ್ಷ.

अपररात्र ಅಪರರಾತ್ರ (पु०) ರಾತ್ರಿಯ ಉತ್ತರಭಾಗ, ರಾತ್ರಿಯ ಎರಡನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. अपरं रात्रेः "अच्" (५-४-८७)।

अपरव ಅಪರವ (पु०) 1. ಅಪಯಶಸ್ಸು, ಅಪಕೀರ್ತಿ. अपकृष्टो रवः। 2. ಕೆಟ್ಟಶಬ್ದ, ಅಶ್ಲೀಲವಾದ ಶಬ್ದ, ಕಠೋರವಾದ ಧ್ವನಿ.

अपरस्पर ಅಪರಸ್ಪರ (वि०) 1. ಪರಸ್ಪರವಲ್ಲದ, ಅನ್ಯೋನ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಕ್ರಿಯಾಸಾತತ್ಯವುಳ್ಳ, ಎಡೆಬಿಡದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ. अपरे च परे च (सातत्येन गच्छन्ति) "सुट्" (६-१-१४४)। "अपरस्पराः सार्था गच्छन्ति" सि० कौ०। (क्रि० वि०) 3. ಸತತವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ (ಕೆಲಸ). अपरस्परं गच्छन्ति।

अपराग ಅಪರಾಗ (पु०) ದ್ವೇಷ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अप + रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "आर्य, एतेषामपरागहेतून् श्रोतुमिच्छामि" मुद्रा० ३। "अपराग-समीरणेरितः क्रमशीर्णाकुलमूलसन्ततिः" किरा० २-५०।

अपराङ्ग ಅಪರಾಂಗ (न०) ಗುಣೀಭೂತವ್ಯಂಗ್ಯ ಕಾವ್ಯ, ಎರಡನೆಯ (ಮಧ್ಯಮ) ತರಗತಿಯ ಕಾವ್ಯ. अपरस्य रसादेरङ्गम्। "अयं स रसनोत्कर्षी पीनस्तनविमर्दनः। नाभ्यूरुजघनस्पर्शी नीवीविस्रंसनः करः" ಇಲ್ಲಿ ಶೃಂಗಾರ ರಸವು ಕರುಣರಸಕ್ಕೆ ಅಂಗವಾಗಿರುವುದು.

अपराजित ಅಪರಾಜಿತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಈಶ್ವರ. "अपराजितः सर्वसहो नियन्ता नियमो यमः" वि० स०। "हरीशावपराजितौ" वैज०। (वि०) 3. ಜಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದ. न पराजितः।

अपराजिता ಅಪರಾಜಿತಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ವಿಜಯದಶಮಿಯ ದಿನ ಜಯಗಳಿಸಲು ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ದೇವತೆ. "दशम्यां च नरैः सम्यक् पूजनीयापराजिता। क्षेमार्थं विजयार्थं च पूर्वोक्तविधिना नरैः। नवमीशेष-युक्तायां दशम्यामपराजिता। ददाति विजयं देवी पूजिता जयवर्धिनी" स्कान्द०।2. ಗರಿಕೆ ಹುಲ್ಲು. 3. ಶೇಫಾಲಿಕಾ ವೃಕ್ಷ, ಕರಿಲಕ್ಕಿಗಿಡ. 4. ಹೊನ್ನೇಮರ. 5. ತಕ್ಕಿಲೆ ಗಿಡ. 6. ಹಕ್ಕರಿಕೆ ಗಿಡ, ಕಡಿಯಾಲದ ಮರ. 7. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಗಿಡ. 8. ಉತ್ತರ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕು. "अपराजितां वास्थाय व्रजेद्दिशमजिह्मगः" मनु० ६-३१। 9. ಸತ್ಯಲೋಕದ ಪ್ರಧಾನ ನಗರ. "ब्रह्मलोकस्सत्यलोकस्तत्र पुर्यपराजिता" वैज०।

अपराद्ध ಅಪರಾದ್ಧ (न०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು. अप+राध (संसिद्धौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "न तु ग्रीष्मस्यैवं सुभगमपराद्धं युवतिषु" शाकु० ३-९। (वि०) 2. ಅಪರಾಧ ಮಾಡಿದ, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ. अप+राध कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "कृतवत्यसि नावधीरणामपराद्धेऽपि यदा चिरं मयि" रघु० ८-४८। 3. ಸ್ಖಲಿತವಾದ, ತಪ್ಪಿದ, ಜಾರಿದ, ಗುರಿತಪ್ಪಿದ. "निमित्तादपराद्धेषोर्धानुष्कस्येव वल्गितम्" माघ० २-२७।

अपराध ಅಪರಾಧ (पुं०) ತಪ್ಪು, ಅಕೃತ್ಯ, ದೋಷ. अप+राध (संसिद्धौ) "घञ्" (३-३-१८)। "अपराधशतक्षमं नृपः क्षमयात्येति भवन्तमेकया" माघ० १६-४८।

अपराधिन् ಅಪರಾಧಿನ್ (वि०) ಅಪರಾಧವುಳ್ಳ, ತಪ್ಪಿತವುಳ್ಳ, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದ. अपराध "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–राधिनी –ರಾಧಿನೀ.**

अपरान्त ಅಪರಾಂತ (पुं०) 1. ಒಂದು ದೇಶ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿರುವ ದೇಶ. अपरस्याः पश्चिमायाः सीमाभूतो देशः। 2. ಪಾಶ್ಚಾತ್ಯರು, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ ಜನರು. 3. ಪಶ್ಚಿಮ ದೇಶದ ರಾಜರು. "तस्यानीकैर्विसर्पद्भिरपरान्तजयोद्यतैः" रघु० ४-५३। "अपरान्तमहीपालव्याजेन रघवे करम्" रघु० ४-५८।

अपराह्ण ಅಪರಾಹ್ಣ (पुं०) 1. ಹಗಲಿನ ಎರಡನೇ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. अह्नः अपरम्—एकदेशितत्पुरुषसमासः (२-२-१)। "अपराह्णशीतलतरेण शनैः" माघ० ९-४। 2.(ಹಗಲಿನ ಐದು ಭಾಗಗಳಾದ) ಪ್ರಾತಃ ಸಂಗವ ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಅಪರಾಹ್ಣ ಮತ್ತು ಸಾಯಾಹ್ನಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯದು.

अपराह्णतन ಅಪರಾಹ್ಣತನ (वि०) 1. ಅಪರಾಹ್ಣವನ್ನು ಸಹಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಅಪರಾಹ್ಣವನ್ನು ಸಹಿಸಲು ಶಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. अपराह्णः सोढोऽस्य "टचुः" (४-३-५२)। अपराह्णे भवः जातो वा वा "टचुः" (४-३-२४)। अपराह्णेतनम्। सप्तम्या अलुक् (६-३-१७)। पक्षे "ठञ्" (४-३-११)। आपराह्णिकम्। 2. ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿರುವ, ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ.

अपरिकलित ಅಪರಿಕಲಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ನೋಡಲ್ಪಡದ. 3. ಕೇಳಲ್ಪಡದ. 4. ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸಲ್ಪಡದ. न परिकलितः।

अपरिक्रम ಅಪರಿಕ್ರಮ (पुं०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸದಿರುವಿಕೆ. परितः क्रमः क्रमणम्। न० त०। (वि०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸದ. 3. ಉದ್ಯೋಗಶೀಲನಲ್ಲದ, ಶ್ರಮಪಡುವ ಸ್ವಭಾವವಿಲ್ಲದ, ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ.

अपरिगत ಅಪರಿಗತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ.

अपरिग्रह ಅಪರಿಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಸ್ವೀಕರಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಬೇಡವೆನ್ನುವುದು. 2. ಪಾತಂಜಲ ಯೋಗದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಒಂದು ವಿಧ ಯಮ, ಅಷ್ಟಾಂಗ ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಯಮದ ಒಂದು ಭೇದ. न परिग्रहः। "अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहाः यमाः" पा० यो० सू० २-३०। 3. ಯತಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಸರ್ವಸಂಗ ಪರಿತ್ಯಾಗಮಾಡಿದವನು. नास्ति परिग्रहो यस्य। "निराशीरपरिग्रहः" गीता ६-१०। 4. ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದವನು.

अपरिचित ಅಪರಿಚಿತ (वि०) ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ, ಮೊದಲು ತಿಳಿಯದಿರುವ, ಗುರುತಿಲ್ಲದ. न परिचितः।

अपरिच्छद ಅಪರಿಚ್ಛದ (वि०) ದರಿದ್ರ, ನಿರ್ಗತಿಕ, ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ (ಸರಿಯಾದ) ಉಪಕರಣವಿಲ್ಲದವನು. न परिच्छदो यस्य। अप्राशस्त्ये न० ब०।

अपरिच्छिन्न ಅಪರಿಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ, ಪರಿಶೀಲಿಸಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ, ಭೇದವರಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಇಷ್ಟೆಂದು ತಿಳಿಯಲಾಗದ,—ಅಳತೆ ಮಾಡಲಾಗದ. 3. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮುಂದುವರೆದ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾದ.

अपरिच्छेद ಅಪರಿಚ್ಛೇದ (पुं०) 1. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ, ತಾರತಮ್ಯವನ್ನು ಅರಿಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಮುಂದುವರಿಯುವಿಕೆ, ಮುಂದೆ ಸಾಗುವಿಕೆ. 3. ತೀರ್ಮಾನವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಸಂಶಯ ಪರಿಹಾರವಾಗದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಇಯತ್ತಾಶೂನ್ಯವಾದ, ಇಷ್ಟೆಂದು ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ.

अपरिणत ಅಪರಿಣತ (वि०) 1. ಮಾಗದಿರುವ, ಬಲಿಯದಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗದಿರುವ. 2. ನಿಷ್ಣಾತನಲ್ಲದ, ಪರಿಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ. 3. ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದದ, ಉಚಿತ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದದ. न परिणतः।

अपरिणय ಅಪರಿಣಯ (पुं०) ವಿವಾಹವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಮದುವೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अपरितोष ಅಪರಿತೋಷ (पुं०) 1. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न परितोषः।

अपरिपक्व ಅಪರಿಪಕ್ವ (वि०) 1. ಪಕ್ವವಾಗದ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ರೂಪಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದದ, ಉಚಿತ ಪರಿಣಾಮವನ್ನು ಹೊಂದದ. 3. ಮಾಗದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗದ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲದ (ಬುದ್ಧಿ).

अपरिमाण ಅಪರಿಮಾಣ (न०) 1. ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಪರಿಮಾಣವಿಲ್ಲದ, ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪಾರವಾದ. नास्ति परिमाणं यस्य।

अपरिमित ಅಪರಿಮಿತ (वि०) ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪಾರವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ.

अपरिमेय ಅಪರಿಮೇಯ (वि०) 1. ಅಳೆಯಲಾಗದ, ಇಯತ್ತಾಶೂನ್ಯವಾದ, ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ. "अथ कदाचिदपरिमेयमायाभयानकयुद्धसमुद्धतदैत्यबलावस्कन्दकान्दिशीकबृन्दारकानीकपरिवार्यमाणरथः पङ्क्तिरथः" चं० रा०। 2. ಅಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न परिमातुं शक्यमर्हं वा।

अपरिविष्ट ಅಪರಿವಿಷ್ಟ (वि०) ಬಡಿಸಲ್ಪಡದ.

अपरिवृत ಅಪರಿವೃತ (वि०) 1. ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಡದ, ಬೇಲಿ ಹಾಕದಿರುವ (ಜಮೀನು). 2. ಹೊದಿಸಲ್ಪಡದ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡದ.

अपरिष्कार ಅಪರಿಷ್ಕಾರ (पुं०) 1. ಶುದ್ಧಿಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ತೊಳೆಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಲಂಕರಿಸದಿರುವಿಕೆ.

अपरिष्कृत ಅಪರಿಷ್ಕೃತ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಡದ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಡದ, ಮೆರುಗು ಹಾಕಲ್ಪಡದ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಡದ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಡದ. न परिष्कृतः।

अपरिहरणीय ಅಪರಿಹರಣೀಯ (वि०) 1. ಬಿಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 2. ಬಿಡಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. न परिहर्तुं शक्यमर्हं वा — परि+हृञ् (हरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಆಗದ. 4. ನಿವಾರಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ.

अपरिहार्य ಅಪರಿಹಾರ್ಯ (वि०) 1. ಪರಿಹರಿಸಲಾಗದ. 2. ಬಿಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಪರಿಹರಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 4. ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न परिहर्तुं शक्यमर्हं वा—परि+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "तस्मादपरिहार्येऽर्थे न त्वं शोचितुमर्हसि" गीता २-२७।

अपरीक्षित ಅಪರೀಕ್ಷಿತ (वि०) ಪರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ, ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಡದ. न० त०।

अपरुष् ಅಪರುಷ್ (वि०) ಕೋಪವಿಲ್ಲದ. अपगता रुट् यस्य। "अपरुषा परुषाक्षरमीरिता" रघु० ९-८।

अपरुष ಅಪರುಷ (वि०) 1. ಕಠಿನವಲ್ಲದ, ಕ್ರೂರವಲ್ಲದ. न परुषः। 2. ಕೋಪವಿಲ್ಲದ, ಶಾಂತನಾದ. अपगता रुषा यस्य। स्त्रियाम् **–रुषा –ರುಷಾ.**

अपरूप ಅಪರೂಪ (न०) 1. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪ, ಕುರೂಪ. (वि०) 2. ವಿಕಾರವಾದ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಕುರೂಪವುಳ್ಳ.

अपरेद्युस् ಅಪರೇದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ಮಾರನೆಯ ದಿನ, ಮರುದಿವಸ. अपर "एद्युस्" (५-३-२२)।

अपरोक्ष ಅಪರೋಕ್ಷ (वि०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾದ, ದೃಶ್ಯವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ. (अव्य०) 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಎದುರಿಗೆ.

अपरोक्षानुभूति ಅಪರೋಕ್ಷಾನುಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಜ್ಞಾನ. 2. ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರು ರಚಿಸಿದ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

अपरोध ಅಪರೋಧ (पुं०) ತಡೆ, ನಿರೋಧ. अप+रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अपरोप ಅಪರೋಪ (पुं०) ಸಮೂಲನಾಶ, ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. "श्रुत्वा स्वाम्यपरोपरौद्रविषमान्" मुद्रा० २-२१।

अपर्ण ಅಪರ್ಣ (वि०) ಪರ್ಣವಿಲ್ಲದ, ಎಲೆಯಿಲ್ಲದ. न पर्णानि यस्य।

अपर्णा ಅಪರ್ಣಾ (स्त्री०) ಪಾರ್ವತಿ. नास्ति पर्णं वृत्तिसाधनं यस्याः। [ಪಾರ್ವತಿಯು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವಾಗ ಮರದಿಂದ ಬಿದ್ದ ಎಲೆಗಳ ಆಹಾರವನ್ನೂ ಬಿಟ್ಟಿದ್ದರಿಂದ ಅಪರ್ಣೆಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] "स्वयं विशीर्णद्रुमपर्णवृत्तिता परा हि काष्ठा तपसस्तया पुनः। तदप्यपाकीर्णमतः प्रियंवदां वदन्त्यपर्णेति च तां पुराविदः" कुमा० ५-२८।

अपर्तु ಅಪರ್ತು (स्त्री०) 1. ಮುಟ್ಟು ನಿಂತಿರುವ ಹೆಂಗಸು. अपगतः ऋतुः स्त्रीपुष्पं यस्याः। (वि०) 2. ಅಕಾಲದ, ಋತುನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿದ.

अपर्यन्त ಅಪರ್ಯಂತ (वि०) ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಪಾರವಾದ. नास्ति पर्यन्तो यस्य। "तदक्षयमपर्यन्तं दुर्जयं वानरं बलम्" रामा०।

अपर्याप्त ಅಪರ್ಯಾಪ್ತ (वि०) 1. ಅಪಾರವಾದ, ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಳತೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ. "जगत्यपर्याप्तसहस्रभानुना न यन्नियन्तुं समभावि भानुना" माघ० १-२७। 2. ಸಾಕಾಗದ, ಕಡಿಮೆಯಾದ, ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. 3. ಅಸಮರ್ಥವಾದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. "अपर्याप्तं तदस्माकं बलं भीष्माभिरक्षितम्" गीता १-१०।

अपर्याप्ति ಅಪರ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸಾಕಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಸಂಪೂರ್ಣತೆ. 2. ಅಶಕ್ತತೆ, ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 3. ಅಳತೆಯನ್ನು ಮೀರಿರುವಿಕೆ.

अपर्याय ಅಪರ್ಯಾಯ (पुं०) 1. ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ. 3. ಪರ್ಯಾಯವಿಲ್ಲದ, ಸಮಾನವಾದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ (ಶಬ್ದ).

अपर्युषित ಅಪರ್ಯುಷಿತ (वि०) ಹೊಸದಾದ, ಹಿಂದಿನ ದಿನದ್ದಲ್ಲದ, ಹಳಸದ.

अपर्वन् ಅಪರ್ವನ್ (वि०) 1. ಗ್ರಂಥಿಗಳಿಲ್ಲದ, ಗೆಣ್ಣುಗಳಿಲ್ಲದ (ಕೋಲು). 2. ಪರ್ವ (ಅಧ್ಯಾಯ) ಗಳಿಲ್ಲದ ಗ್ರಂಥ.

अपल ಅಪಲ (न०) 1. ಅಗುಳಿ, ಚಿಲಕ. अपलाति गृह्णात्यत्र — अप+ला (आदाने) "कः" (३-१-१३६)। (वि०) 2. ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದ. नास्ति पलं मांसं यस्य।

अपलपन ಅಪಲಪನ (न०) ಮುಚ್ಚುಮರೆ, ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ. अपलप्यते — अप+लप (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "दैन्यादुन्मुखदर्शनापलपनैः पिण्डार्थमायस्यतः" मुद्रा० ३-१४।

अपलपित ಅಪಲಪಿತ (न०) 1. ಮುಚ್ಚುಮರೆ, ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ, ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು. अपलपनम्—अप+लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಮರೆಮಾಚಲ್ಪಟ್ಟ.

अपलापिन् ಅಪಲಾಪಿನ್ (वि०) ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವ, ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವ. अपलपति — अप+लप (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

अपलाषिका ಅಪಲಾಷಿಕಾ (स्त्री०) ಅತ್ಯಾಸೆ, ಕ್ರಮ ಮೀರಿದ ಆಸೆ. अप+लष (कान्तौ) "ण्वुच्" (३-३-१११)।

अपलाषिन् ಅಪಲಾಷಿನ್ (वि०) ಅತ್ಯಾಸೆಯುಳ್ಳ. अप+लष (कान्तौ) "घिनुण्" (३-२-१४४)।

अपलाषुक ಅಪಲಾಷುಕ (वि०) ಅತ್ಯಾಸೆಪಡುವ. अप+लष (कान्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)।

अपवरक ಅಪವರಕ (न०) ಕೊಠಡಿ, ಕೋಣೆ, ಕಿರುಮನೆ. अपव्रियते — अप+वृञ् (वरणे) "वुन्" (उ० ५-३५)।

अपवर्ग ಅಪವರ್ಗ (पु०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. अप+वृजी (वर्जने) "घञ्" (३-३-१२१)। "स्तुतिभिः कतिचित्त्रिवर्गमृच्छन्त्यपवर्गं च यमेकमाश्रिताभिः" याद० १५-५८। 2. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. "साफल्यमस्त्रे रिपुपौरुषस्य कृत्वा गते भाग्य इवापवर्गम्" किरा० १६-४९। 4. ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು, ತೊರೆಯುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. "मुष्टेरसंभेद इवापवर्गे" किरा० १६-२०। 5. ಕ್ರಿಯೆ, ಕೆಲಸ. 6. ಕೆಲಸದಿಂದಾಗುವ ಪ್ರಯೋಜನ, ಫಲಪ್ರಾಪ್ತಿ. 7. ಕ್ರಿಯಾಸಾಫಲ್ಯ. "स्यादपवर्गस्त्यागे मोक्षे कार्यावसाने साफल्ये" मेदि०। "अपवर्गः क्रियामुक्त्योः क्रियासाध्यफलागमे" नानार्थर०।

अपवर्जन ಅಪವರ್ಜನ (न०) 1. ವಿಸರ್ಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. अप+वृजी (वर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 3. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "अपवर्जनन्तु दाने निर्वाणत्यागयोरपि" मेदि०।

अपवर्जित ಅಪವರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+वृजी (वर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अपवर्जितविप्लवे शुचौ हृदयग्राहिणि मङ्गलास्पदे" किरा० २-२६। 3. ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अपवर्तन ಅಪವರ್ತನ (न०) 1. ವರ್ಗಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಬದಲಾವಣೆ. 2. ಅಪಹರಣ, ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. अप+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. (ಗಣಿತ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಯಾವುದಾದರೂ ಒಂದು ಪೂರ್ಣಾಂಕವನ್ನು ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಗಿಸುವ ಇತರ ಸಣ್ಣ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು. **ಉದಾ:** 15 ಎಂಬ ಸಂಖ್ಯೆಯನ್ನು 5 ಮತ್ತು 3 ಭಾಗಿಸುತ್ತವೆ. ಇವು 15 ರ ಅಪವರ್ತನಗಳು. ಇಲ್ಲಿ 5 ಮತ್ತು 3 ಇವುಗಳಿಗೆ ಬೇರೆ ಅಪವರ್ತನಗಳಿಲ್ಲ. ಇಂತಹ ಸಂಖ್ಯೆಗಳು ಅವಿಭಾಜ್ಯಗಳು. 12 ರ ಅಪವರ್ತನಗಳು 6, 2; 3, 4; 3, 2, 2 ಇವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ 6 ಮತ್ತು 4 ಸಂಖ್ಯೆಗಳು 3, 2 ಮತ್ತು 2, 2 ನ್ನು ಅಪವರ್ತನಗಳನ್ನಾಗಿ ಹೊಂದಿರುತ್ತವೆ. **ಮಹತ್ತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತನ ಮತ್ತು ಲಘುತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತ್ಯಗಳು:** ಕೆಲವು ಸಂಖ್ಯೆಗಳನ್ನು ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಗಿಸುವ ಒಂದೇ ದೊಡ್ಡ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಮಹತ್ತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತನ (ಮ. ಸಾ. ಅ.). ನಾಲ್ಕಾರು ಸಂಖ್ಯೆಗಳಿಂದ ನಿಃಶೇಷವಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಒಂದೇ ಸಂಖ್ಯೆಯು ಲಘುತಮ ಸಾಮಾನ್ಯ ಅಪವರ್ತ್ಯ (ಲ. ಸಾ. ಅ.). **ಉದಾ:** 48, 60, 84, 120 ರ ಮ. ಸಾ. ಅ. = 12. ಇವುಗಳ ಲ. ಸಾ. ಅ. ವು = 1680.

अपवाद ಅಪವಾದ (पु०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. अप + वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "कोऽपवादः स्तुतिपदे यदशीलेषु चञ्चलाः" किरा० ११-२५। 2. ಮಿಥ್ಯಾವಾದ, ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಸಿ ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು. "गुणापवादेन तदन्यरोपणात्" किरा०

१४-१२। 3. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. "ततोऽपवादेन पताकिनीपतेश्चचाल निर्ह्रादवती महाचमूः" किरा० १४-२७। 4. ವಿಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರ, ಬಾಧಕಶಾಸ್ತ್ರ. अपोद्यते सामान्यशास्त्रमनेन — अप+वद "घञ्" (३-३-१२१)। "अपवाद इवोत्सर्गं व्यावर्तयितुमीश्वरः" रघु० १५-७। 5. ವಿಶ್ವಾಸ, ಪ್ರೀತಿ. 6. ಸಣ್ಣ ವಾದ್ಯ, ಕಿರುಗಂಟೆ ಮೊದಲಾದುದು. "मधुकरैरपवादकरैरिव" माघ० ६-९। 7. ನಂಬಿಕೆ. "अपवादस्तु निर्देशे निन्दाविस्रम्भयोरपि" हेम०। 8. ಅಪಕೀರ್ತಿ.

अपवादक ಅಪವಾದಕ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. अप + वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವಿಶೇಷಶಾಸ್ತ್ರ.

अपवादिन् ಅಪವಾದಿನ್ (वि०) ನಿಂದಕ, ದೂಷಿಸುವವನು. अप + वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "मन्दोत्साहः कृतोऽस्मि मृगयापवादिना माढव्येन" शाकु० २।

अपवारण ಅಪವಾರಣ (न०) 1. ಅಂತರ್ಧಾನ, ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. अप + वृञ् (आवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಆಚ್ಛಾದನ, ಮುಚ್ಚುವುದು. (वि०) 3. ಮರೆಮಾಡುವ, ಮುಚ್ಚುವ. अपवारयति — अप+वृञ्+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अपवारित ಅಪವಾರಿತ (न०) 1. ಅಪ್ರಕಾಶ, ರಹಸ್ಯ. 2. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ಕಡೆ ತಿರುಗಿಕೊಂಡು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಗೆ ಹೇಳುವುದು, ಇತರರಿಗೆ ಕೇಳಿಸದಂತೆ ರಹಸ್ಯವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "तद्भवेदपवारितम्। रहस्यन्तु यदन्यस्य परावृत्य प्रकाश्यते" सा० द० ६-१३८। (वि०) 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अप + वृञ् (आच्छादने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अपवार्य ಅಪವಾರ್ಯ (अव्य०) ಮರೆಮಾಡಿ. अप + वृञ् (आच्छादने) + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)। "त्रिपताकाकरेणान्यानपवार्यान्तरा कथाम्" सा० द० ६-१३९।

अपवाह ಅಪವಾಹ (पु०) ಒಂದು ಜಾಗದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಜಾಗಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. अपसार्य वाहः स्थानान्तरनयनम्।

अपवाहन ಅಪವಾಹನ (न०) ಪರದೇಶದಿಂದ ಜನರನ್ನು ತನ್ನ ದೇಶಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವುದು. अप + वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्वदेशं वर्द्धयेद्राजा परदेशापवाहनात्" हितो०।

अपवाह्य ಅಪವಾಹ್ಯ (वि०) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ. अप + वह (प्रापणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಿ. अप + वह + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

अपविघ्न ಅಪವಿಘ್ನ (वि०) ವಿಘ್ನರಹಿತವಾದ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ. अपगतो विघ्नो यस्मात्। "शतं क्रतूनामपविघ्नमाप" रघु० ३-३८।

अपविद्ध ಅಪವಿದ್ಧ (पु०) 1. ಹನ್ನೆರಡುವಿಧ ಪುತ್ರರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ತಾಯಿ ತಂದೆಗಳಿಂದ ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ತಂದು ಸಾಕಲ್ಪಟ್ಟ ಮಗ. (वि०) 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪರಿಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप + व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "रक्षोविप्रकृतावास्तामपविद्धशुचाविव" रघु० १०-७४। 4. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अपविद्धगदो बाहुभंगनशाख इव द्रुमः" कुमा० २-२२।

अपविद्या ಅಪವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅವಿದ್ಯೆ, ಅಜ್ಞಾನ. "तत्त्वस्य संवित्तिरिवापविद्याम्" किरा० १६-३२। 2. ನೀಚವಿದ್ಯೆ. अपकृष्टा विद्या।

अपव्यय ಅಪವ್ಯಯ (पु०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಾದ ಖರ್ಚು, ದುಬಾರಿ ಖರ್ಚು, ಅನ್ಯಾಯವಾದ ಖರ್ಚು. अपकृष्टो व्ययः। 2. ನಿಜವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವುದು.

अपशङ्क ಅಪಶಂಕ (वि०) 1. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ, ಸಂಶಯರಹಿತವಾದ. अपगता शङ्का यस्य। (क्रि० वि०) 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ, ಸಂಶಯರಹಿತವಾಗಿ. "अपशङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिताः" माघ० ४-४७।

अपशद ಅಪಶದ (पु०) 1. ಅನುಲೋಮಜಾತಿಯವನು. "वर्णमात्रानुलोमा ये षट्तेऽपशदसंज्ञिताः" वैज०। (वि०) 2. ನೀಚ, ಅಧಮ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯವನು. अप + शद्लृ (शातने) "अच्" (३-१-१३४)। "निहीनोऽपशदो जाल्मः" अम०।

अपशब्द ಅಪಶಬ್ದ (पु०) 1. ಅಪಭ್ರಂಶಶಬ್ದ, ತಪ್ಪಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಬ್ದ, ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಬ್ದ. 2. ನಿಂದಾವಚನ, ಬೈಗಳು,

ದೂಷಣೆ. "प्रापाक्षणोर्गलदपशब्दमञ्जनाम्भः" माघ० ८-४३।

अपशु ಅಪಶು (पु०) 1. ಹಸು ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳಿಗಿಂತ ಬೇರೆಯಾದ ತಿರ್ಯಗ್ಜಂತು. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದ ಪಶು. (वि०) 3. ಪಶುಗಳಿಲ್ಲದ, ಗೋವುಗಳಿಲ್ಲದ. नास्ति पशुर्यत्र।

अपशुच् ಅಪಶುಚ್ (वि०) ಶೋಕರಹಿತವಾದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. अपगता शुक् यस्य।

अपशोक ಅಪಶೋಕ (वि०) ಶೋಕರಹಿತವಾದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. अपगतः शोको यस्मात्।

अपश्चिम ಅಪಶ್ಚಿಮ (वि०) 1. ಮೊದಲನೆಯ, ಮೊದಲಿಗ, ಅಗ್ರೇಸರ. न पश्चिमः। "शिश्रिये सुमनसामपश्चिमः पश्चिमे वयसि नैमिशं वशी" रघु० १९-१। 2. ಕೊನೆಯದಲ್ಲದ. "प्रसीदतु महाराजो ममानेनापश्चिमेन प्रणयेन" वेणी० ६। 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. "अपश्चिमामिमां कष्टामापदं प्राप्तवत्यहम्" रामा०।

अपश्यत् ಅಪಶ್ಯತ್ (वि०) ನೋಡದಿರುವ, ಕಾಣದಿರುವ. न पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "अपश्यद्भिरिवेशानम्" किरा० १५-२। "अपश्यतोऽभवदतिदुःखितं मनः सुचक्षुषः प्रविचरतो महात्मनः" रामा०।

अपश्री ಅಪಶ್ರೀ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. अपगता श्रीः संपद्यस्य। 2. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. अपगता श्रीः शोभा यस्मात्। "कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजषण्डम्" माघ० ११-६४।

अपष्ठ ಅಪಷ್ಠ (न०) ಅಂಕುಶದ ತುದಿ. अप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)। "अपष्ठन्त्वङ्कुशस्याग्रम्" वैज०।

अपष्ठु ಅಪಷ್ಠು (पु०) 1. ಕಾಲ, ಸಮಯ. (वि०) 2. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ. 3. ಅನುಕೂಲವಾದ. 4. ಎಡಭಾಗದ. अप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कुः" (उ० १-२५)। "अपष्ठुः पुंसि काले च वामे स्यादन्यलिङ्गकः" मेदि०। (अव्य०) 5. ತಪ್ಪಾಗಿ, ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ, ಸುಳ್ಳಾಗಿ. "तव धर्मराज इति नाम कथमिदमपष्ठु पठ्यते" माघ० १५-१७। 6. ತಪ್ಪಿಲ್ಲದೆ, ನಿರ್ದೋಷವಾಗಿ. 7. ಸುಂದರವಾಗಿ, ಅಂದವಾಗಿ. "प्रतिकूलानुकूलार्थे अपष्ठुरमपष्ठु च" वैज०। "अपष्ठु चारौ निर्दोषे" हेम०।

अपस् ಅಪಸ್ (न०) 1. ಕೆಲಸ, ಕಾರ್ಯ. आप्लृ (व्याप्तौ) "असुन्" ह्रस्वश्च (उ० ४-२०७)। 2. ಪವಿತ್ರಕಾರ್ಯ, ಧರ್ಮಕಾರ್ಯ. 3. ನೀರು. (वि०) 4. ಕಾರ್ಯನಿರತನಾದ, ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲ.

अपसद् ಅಪಸದ್ (वि०) ಅಧಮ, ನೀಚ, ಪಾಪಾತ್ಮ. "पापे त्वधमापसदध्रुवाः" त्रिकाण्ड०।

अपसर ಅಪಸರ (पु०) 1. ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವಿಕೆ. अप+सृ (गतौ) "अच्" (३-३-११८)। 2. ಪ್ರತಿಗ್ರಹ, ಸ್ವೀಕಾರ, ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. "निरन्वयोऽनपसरः प्राप्तः स्यात्" मनु० ८-१९८।

अपसरण ಅಪಸರಣ (न०) ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವಿಕೆ. अप + सृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपसर्ग ಅಪಸರ್ಗ (पु०) 1. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. 2. ವಿಸರ್ಜನ, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. अप + सृज (विसर्गे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अपसर्प ಅಪಸರ್ಪ (पु०) 1. ಗೂಢಚಾರ. अपसर्पति — अप+सृप्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "सर्पाधिराजोरुभुजोऽपसर्पं पप्रच्छ भद्रं विजितारिभद्रः" रघु० १४-३१। 2. ಅಪಸರಣ, ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವಿಕೆ. अप+सृप्लृ भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अपसर्पण ಅಪಸರ್ಪಣ (न०) ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವಿಕೆ, ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ. अप + सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपसव्य ಅಪಸವ್ಯ (न०) 1. ಶರೀರದ ಬಲಭಾಗ. अपक्रान्तं सव्यात्। (वि०) 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. 3. ಬಲಭಾಗದ.

अपसार ಅಪಸಾರ (पु०) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 2. ಬಹಿಷ್ಕಾರ, ಹೊರದೂಡುವುದು. अप+सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಓಡಿಹೋಗುವುದು, ಪಲಾಯನ. "व्याप्तं लोकैर्दुःखलभ्यापसारम्" माघ० १८-४०। अप+सृ+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **—सारणम् — ಸಾರಣಂ.** भावे "युच्" (३-३-१०७)। **—सारणा — ಸಾರಣಾ.**

अपसारित ಅಪಸಾರಿತ (वि०) 1. ದೂರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರದೂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप + सृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अपस्कर ಅಪಸ್ಕರ (पु०) ರಥದ ಅವಯವ, ರಥದ ಭಾಗ. "अपस्करो रथाङ्गम्" पा० सू० (६-१-१४९)।

अपस्नात ಅಪಸ್ನಾತ (वि०) ಮೃತನಿಗಾಗಿ ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ, ಮರಣಕ್ಕಾಗಿ ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ. अपकृष्टं स्नातः।

अपस्नान ಅಪಸ್ನಾನ (न०) 1. ಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. अपकृष्टं स्नानम्। 2. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿ ನಿಂತ ನೀರು, ಮೈ ತೊಳೆದ ನೀರು. अपक्रान्तः स्नानात्। "उद्वर्तनमपस्नानं विण्मूत्रे रक्तमेव च। श्लेष्मनिष्ठ्यूतवान्तानि नाधितिष्ठेत्तु कामतः" मनु० ४-१३२।

अपस्पश ಅಪಸ್ಪಶ (वि०) 1. ಗೂಢಚಾರನಿಲ್ಲದ. अपगतः स्पशः यस्मात्। "शब्दविद्येव नो भाति राजनीतिरपस्पशा" माघ० २-११२। 2. ಪಸ್ಪಶ ಗ್ರಂಥವಿಲ್ಲದ.

अपस्मार ಅಪಸ್ಮಾರ (पु०) ಮೂರ್ಛೆ ರೋಗ. अपस्मारयति — अप+स्मृ (चिन्तायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अपस्मारिन् ಅಪಸ್ಮಾರಿನ್ (वि०) ಮೂರ್ಛೆ ರೋಗವುಳ್ಳ.

अपहत ಅಪಹತ (वि०) ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप + हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपहति ಅಪಹತಿ (स्त्री०) ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. अप+हन (हिंसागत्योः) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपहर ಅಪಹರ (वि०) ಅಪಹರಿಸುವ, ಕದಿಯುವ. अप+हृञ् (हरणे) "अच्" (३-१-१३४)।

अपहरण ಅಪಹರಣ (न०) 1. ಕದಿಯುವುದು, ಕಳ್ಳತನ. 2. ಒಯ್ಯುವುದು, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸುವುದು. अप + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपहरणीय ಅಪಹರಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪಹರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಪಹರಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. अपहर्तुमर्हं शक्यम् अपह्रियते वा — अप+हृञ् (हरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಒಯ್ಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. 5. ಒಯ್ಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ.

अपहर्तृ ಅಪಹರ್ತೃ (वि०) ಅಪಹಾರಮಾಡುವ, ಕದಿಯುವ, ಕಳ್ಳತನಮಾಡುವ. अप+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–हर्त्री –ಹರ್ತ್ರೀ.**

अपहसन ಅಪಹಸನ (न०) ಅಪಹಾಸ್ಯ, ಕುಚೋದ್ಯ. अप + हसे (हसने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपहसित ಅಪಹಸಿತ (न०) 1. ಅಪಹಾಸ್ಯ, ಕುಚೋದ್ಯ. अप + हसे (हसने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಪಹಾಸ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अपहस्त ಅಪಹಸ್ತ (पु०) ಹೊರದೂಡಲು ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಹಸ್ತ, ತಳ್ಳಲು ಕತ್ತಿನ ಮೇಲೆ ಇಟ್ಟಿರುವ ಕೈ. अपसारणाय उद्यतो हस्तः।

अपहस्तित ಅಪಹಸ್ತಿತ (वि०) 1. ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಕೈಯಿಟ್ಟು ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕತ್ತುಹಿಡಿದು ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. अपहस्तोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अपहार ಅಪಹಾರ (पु०) 1. ಹಾನಿ, ನಾಶ. अप+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "अपहारस्त्वपचयः" अम०। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಜೂಜು ಮತ್ತು ಯುದ್ಧಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಕೊಡುವ ವಿರಾಮ. 4. ಆಹ್ವಾನದ ಮೇಲೆ ಹೋದಕಡೆ ಅವಶ್ಯಕೊಡಬೇಕಾದ ವಸ್ತು. 5. ಮೊಸಳೆ. "अपहारः पुनश्चोरे द्यूतयुद्धादिविश्रमे। निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये ग्राहाख्ययादसि" वैज०। 6. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ಕಿತ್ತೊಗೆಯುವುದು. "कर्णनासापहारेण भगिनी मे विरूपिता" रामा०। 7. ಮರೆಮಾಚುವುದು, ನಿಜವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು, ವಂಚಿಸುವುದು. "कथमात्मानं निवेदयामि। कथं वात्मापहारं करोमि" शाकु०। 8. ಒಯ್ಯುವುದು, ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವುದು.

अपहारक ಅಪಹಾರಕ (वि०) 1. ಅಪಹರಿಸುವ, ಕದಿಯುವ. अपहरति — अप+हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಬೇರೆಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವ, ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಯಿಸುವ. 3. ಮರೆಮಾಚುವ, ವಂಚಿಸುವ. 4. ನಾಶಪಡಿಸುವ. अप + हृञ् "णिनिः" (३-२-७८)। **अपहारिन् –ಹಾರಿನ್.** स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–हारिणी –ಹಾರಿಣೀ.**

अपहास ಅಪಹಾಸ (पु०) ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ನಗುವುದು. अप+हसे (हसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अपहासः परमाददे महद्भिः" याद० १५-१०८।

अपहृत ಅಪಹೃತ (वि०) 1. ಕದಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. अप + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपह्नव ಅಪಹ್ನವ (पु०) 1. ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ, ಇರುವುದನ್ನು ಅದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. अप + ह्नुङ्

(अपनयने) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಪ್ರೇಮ, ಪ್ರೀತಿ, ಸ್ನೇಹ. 3. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "स्तुतिस्नेहावपह्नवौ" वैज०। 4. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಇರುವುದನ್ನು ಅದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಅಪಹ್ನವಾಲಂಕಾರ. ["अपह्नुति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अपह्नुति ಅಪಹ್ನುತಿ (स्त्री०) 1. ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ, ಇರುವುದನ್ನು ಅದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳುವುದು. 2. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಇರುವುದನ್ನು ಅದಲ್ಲವೆಂದು ಹೇಳಿ ಅದನ್ನೇ ಮತ್ತೊಂದು ವಿಷಯವನ್ನಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುವುದು ಅಪಹ್ನುತ್ಯಲಂಕಾರ. "प्रकृतं यन्निषिध्यान्यत्साध्यते सात्वपह्नुतिः" काव्यप्र०।

अपांगर्भ ಅಪಾಂಗರ್ಭ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. "वह्निवातावपांगर्भौ" वैज०।

अपांनपात् ಅಪಾಂನಪಾತ್ (पु०) ಯಜ್ಞದೇವತೆ. अपो न पातयति। षष्ठचा अलुक् (६-३-१४)।

अपांनिधि ಅಪಾಂನಿಧಿ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ. षष्ठचा अलुक् (६-३-१४)। 2. ವಿಷ್ಣು. "अपां निधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः" वि० स०।

अपांपति ಅಪಾಂಪತಿ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ವರುಣ. षष्ठचा अलुक्(६-३-१४)। "अपांपतिर्नित्यमबिन्धनेन" याद० १८-४५।

अपांयोनि ಅಪಾಂಯೋನಿ (पु०) ಸಮುದ್ರ. षष्ठचा अलुक् (६-३-१४)।

अपाक ಅಪಾಕ (पु०) 1. ಪಚನವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಜೀರ್ಣ, ಅಗ್ನಿಯ ಮಾಂದ್ಯದಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಜೀರ್ಣರೋಗ. (वि०) 4. ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಪಕ್ವವಾಗದ.

अपाकज ಅಪಾಕಜ (वि०) 1. ಪಾಕದಿಂದುಂಟಾಗದ. 2. ಸ್ವಭಾವ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಪ್ರಕೃತಿ ಸಿದ್ಧವಾದ. पाकाज्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। न० त०।

अपाकरण ಅಪಾಕರಣ (न०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ, ನಿರಾಕರಣೆ. 2. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 3. ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದು. अप+आ+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-१८)।

अपाकरिष्णु ಅಪಾಕರಿಷ್ಣು (वि०) 1. ದೂರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. अप+आ+डु कृञ् (करणे) "इष्णुच्" बाहु०।

अपाकर्मन् ಅಪಾಕರ್ಮನ್ (न०) ಸಾಲದ ಸಂದಾಯ, ಸಾಲವನ್ನು ತೀರಿಸುವಿಕೆ.

अपाकृत ಅಪಾಕೃತ (वि०) 1. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಲಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದೂರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+आ+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वयि पूजनं जगति जाल्म कृतमिदमपाकृते गुणैः" माघ० १५-३३। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ

अपाकृति ಅಪಾಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ನಿವಾರಣೆ, ಪರಿಹಾರ. 3. ಅಪಕಾರದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಚಿತ್ತವಿಕಾರ, ಕಳವಳ. अप+आ+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "निशम्य सिद्धिं द्विषतामपाकृतीः" किरा० १-२७।

अपाङ्क्त ಅಪಾಂಕ್ತ (वि०) ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು "अपाङ्क्तदाने यो दातुर्भवत्यूर्ध्वं फलोदयः" मनु० ३-१६९।

अपाङ्क्तेय ಅಪಾಂಕ್ತೇಯ (वि०) ಪಂಕ್ತಿಗೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ, ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. न पङ्क्तिमर्हति "ढक्"। "एतान्विगर्हिताचारानपाङ्क्तेयान् द्विजाधमान्" मनु० ३-१६७।

अपाङ्क्त्य ಅಪಾಂಕ್ತ್ಯ (वि०) ಒಂದೇ ಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಭೋಜನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ. पङ्क्ति "अञ्" (४-१-८६)। "ष्यञ्" (वा० ७-३-३१)। "अपाङ्क्त्यो यावतः पाङ्क्त्यान्भुञ्जानाननुपश्यति" मनु० ३-१७६।

अपाङ्ग ಅಪಾಂಗ (पु०) 1. ಕಡೆಗಣ್ಣು, ಕಣ್ಣಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. अप अङ्गति—अगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अपाङ्गाः परिपात्यन्ताम्" याद० १६-२४। 2. ತಿಲಕ, ಪುಂಡ್ರ. "अपाङ्गो नेत्रान्तपुण्ड्रयोः" हेम०। (वि०) 3. ಅಂಗವಿಹೀನ, ಊನವಾದ ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ. अपगतान्यङ्गान्यस्य।

अपाङ्गदर्शन ಅಪಾಂಗದರ್ಶನ (न०) ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ನೋಟ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡುವುದು. अपाङ्गेन दर्शनम्।

अपाच् ಅಪಾಚ್ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವ. 2. ಅಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. अपाञ्चति—अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)।

(अव्य०) 3. ಹಿಂಭಾಗಕ್ಕೆ. 4. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿಗೆ. 5. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ.

अपाची ಅಪಾಚೀ (स्त्री०) 1. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು. 2. ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕು. अपाञ्चति सूर्यम् — अप+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "ङीप्" (४-१-६)।

अपाचीन ಅಪಾಚೀನ (वि०) 1. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನ. 2. ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿನ. अपाच्यां भवः "खः" (५-४-८)। 3. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 4. ಅಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ.

अपाच्य ಅಪಾಚ್ಯ (वि०) ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अपाच्यां भवः "यत्" (४-२-१०१)।

अपाटव ಅಪಾಟವ (न०) 1. ಅಕುಶಲತೆ, ಚುರುಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न पाटवम्। 2. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಅಶಕ್ತತೆ. 3. ರೋಗ, ಬೇನೆ, ಜಾಡ್ಯ. नास्ति पाटवं यत्र। (वि०) 4. ಅಕುಶಲ, ಚತುರನಲ್ಲದ, ಅಸಮರ್ಥ.

अपाणिनीय ಅಪಾಣಿನೀಯ (वि०) 1. ಪಾಣಿನಿ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳಿಗೆ ಅನುಗುಣವಲ್ಲದ. 2. ಪಾಣಿನಿಯ ಗ್ರಂಥ (ಅಷ್ಟಾಧ್ಯಾಯಿ) ವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು.

अपात्र ಅಪಾತ್ರ (न०) 1. ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ ಪಾತ್ರೆ. 2. ದಾನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ ಮನುಷ್ಯ. "अदेशकाले यद्दानमपात्रेभ्यश्च दीयते। असत्कृतमवज्ञातं तत्तामसमुदाहृतम्" गीता १७-२२।

अपात्रीकरण ಅಪಾತ್ರೀಕರಣ (न०) 1. ಅಯೋಗ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. 2. ಅನರ್ಹನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪಾಪಕೃತ್ಯ. "निन्दितेभ्यो धनादानं वाणिज्यं शूद्रसेवनम्। अपात्रीकरणं ज्ञेयमसत्यस्य च भाषणम्" ಎಂದು ಅನರ್ಹತೆಯ ಕಾರಣಗಳು ನಾಲ್ಕು. मनु० ११-६९।

अपादान ಅಪಾದಾನ (न०) 1. ಅಪಹಾರ, ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಅಪಾದಾನ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದು. "ध्रुवमपायेऽपादानम्" ಅಪಾಯವೆಂದರೆ ವಿಶ್ಲೇಷ (ವಿಯೋಗ) ವೆಂದರ್ಥ. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳಲ್ಲಿ ಯಾವುದಾದರೊಂದಕ್ಕೆ ಅಗಲಿಕೆ (ವಿಯೋಗ, ವಿಶ್ಲೇಷ) ಯುಂಟಾದಾಗ ಚಲಿಸದೆ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವುದು ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಈ ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆಯಿರುವ ಪದಕ್ಕೆ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. वृक्षात् पर्णं पतति ಎಂಬಲ್ಲಿ ವೃಕ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಪರ್ಣಕ್ಕೆ ವಿಶ್ಲೇಷವುಂಟಾದಾಗ ವೃಕ್ಷ ಪದಕ್ಕೆ ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿ ಬರುವುದು. ಹೀಗೆಯೇ, (1) ಜುಗುಪ್ಸೆ, (2) ವಿರಾಮ, (3) ಪ್ರಮಾದ, (4) ಭಯ, (5) ತ್ರಾಣ (ರಕ್ಷಣೆ), (6) ಪರಾಜಯ (ಸೋಲು), (7) ಉತ್ಪತ್ತಿ (ಹುಟ್ಟು), (8) ವಾರಣ (ತಡೆ) ಮತ್ತು (9) ಅಂತರ್ಧಾನ (ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ) ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಧಾತುಗಳ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಇವುಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಷಯಗಳೂ, (10) ಶಾಸ್ತ್ರ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವ ಗುರುವೂ, (11) ವಸ್ತುವಿನ ಪ್ರಥಮ ಪ್ರಕಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದುದೂ ಅಪಾದಾನಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದಿ ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವುವು. ಕ್ರಮವಾಗಿ **ಉದಾ:** (1) पापाज्जुगुप्सते। (2) पापाद्विरमति। (3) धर्मात् प्रमाद्यति। (4) चोराद्बिभेति। (5) व्याघ्रात्त्रायते। (6) सिंहात्पराजयते। (7) ब्रह्मणः प्रजाः प्रजायन्ते। (8) यवेभ्यो गां वारयति। (9) मातुर्निलीयते कृष्णः। (10) उपाध्यायादधीते। (11) हिमवतो गङ्गा प्रभवति।

अपान ಅಪಾನ (पु०) 1. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಪಂಚ ಪ್ರಾಣ ವಾಯುಗಳಲೊಂದು. अपसारणेन अनित्यनेन—अप+अन (प्राणने) "घञ्" (३-३-१२१)। (न०) 2. ಗುದ, ಮಲದ್ವಾರ. 3. ವೃಷಣ, ಅಂಡಕೋಶ. "अपानो देहजो वायुरपानं वृषणे गुदे" वैज०।

अपानन ಅಪಾನನ (न०) 1. ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ. 2. ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆ. अप+अन (प्राणने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपामार्ग ಅಪಾಮಾರ್ಗ (पु०) ಉತ್ತರಾಣಿ ಗಿಡ. अपकृष्टः आ समन्तात् मार्गोऽस्य।

अपाय ಅಪಾಯ (पु०) 1. ವಿಶ್ಲೇಷ, ಅಗಲಿಕೆ. अप+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಪಲಾಯನ, ಓಟ. 3. ನಾಶ. "नाशस्त्वपक्रमोऽपायः" वैज०। "मालत्यपायमधिगम्य विरक्तचेताः" मालती० १०-९। 4. ಹಾನಿ, ಕೇಡು, ದುರ್ಘಟನೆ. "उपायं चिन्तयेत् प्राज्ञस्तथापायं च चिन्तयेत्" पञ्चत०।

अपायिन् ಅಪಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಅಪಾಯವುಳ್ಳ. 2. ಅಗಲಿಕೆಯುಳ್ಳ. 3. ನಾಶವುಳ್ಳ, ನಶ್ವರವಾದ. अपायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "आगमापायिनोऽनित्याः" गीता २-१४।

अपार ಅಪಾರ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ. (नं०) 2. ನದಿಯ ಎದುರು ದಡ. (वि०) 3. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. नास्ति पारं यस्य। "अपारहर्षादनघामवस्थाम्" याद० १३-६१। 4. ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ತೀರವಿಲ್ಲದ, ದಡವಿಲ್ಲದ. 6. ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ. 7. ಅಗಾಧವಾದ, ಆಳವಾದ. (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** 8. ಪೃಥ್ವಿ, ಭೂಮಿ.

अपार्थ ಅಪಾರ್ಥ (पुं०) 1. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥ. (नं०) 2. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ಅಸಂಬದ್ಧವಾಕ್ಯ. "समुदायार्थशून्यं यत्तदपार्थमितीष्यते" काव्यप्र०। (वि०) 3. ವ್ಯರ್ಥವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. अपगतोऽर्थः प्रयोजनं यस्मात्।

अपावर्तन ಅಪಾವರ್ತನ (नं०) 1. ಸುತ್ತುವುದು, ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಪ್ರದಕ್ಷಿಣೆ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. 3. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡುವುದು, ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು. अप+आ+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಭೂಮಿಯಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡುವುದು.

अपावृत ಅಪಾವೃತ (वि०) 1. ಆವರಣ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನಾವೃತವಾದ. 2. ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "यदृच्छयाचोपपन्नं स्वर्गद्वारमपावृतम्" गीता २-३२। 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸ್ವತಂತ್ರ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ. अपगतमावृतमावरणं यस्य। "त्वं ब्रह्म परमं साक्षादनाद्यन्तमपावृतम्" भाग० ११-१६-१।

अपावृति ಅಪಾವೃತಿ (स्त्री०) 1. ಆವರಣ ತೆಗೆಯುವುದು, ನೋಟದ ವಿಘ್ನ (ತಡೆ) ವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. 2. ತೆರೆಯುವುದು, ಬಿಚ್ಚುವುದು. 3. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು. अप+आ+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपावृत्त ಅಪಾವೃತ್ತ (वि०) 1. ತಿರುಗಿದ, ಸುತ್ತಿದ. 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟಿದ, ಓಡಿಹೋದ. अप+आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಪರಾಙ್ಮುಖವಾದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಿರುಗಿದ. "पुरः सूर्यादपावृत्तां छायामिव महातरुः" किरा० १५-३३।

अपावृत्ति ಅಪಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವಿಕೆ. 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಓಡುವುದು. अप+आ+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अपाश्रय ಅಪಾಶ್ರಯ (पुं०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಅಭಯಸ್ಥಾನ. 2. ಮಂಚ, ಪರ್ಯಂಕ. 3. ಚಪ್ಪರ, ಅಂಗಳದ ಮೇಲ್ಛಾವಣಿ. (वि०) 4. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ. अपगत आश्रयो यस्य।

अपासङ्ग ಅಪಾಸಂಗ (पुं०) ಬತ್ತಳಿಕೆ. अप+आ+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१२१)।

अपासन ಅಪಾಸನ (नं०) 1. ಎಸೆಯುವುದು. 2. ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು. 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. अप+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अपासित ಅಪಾಸಿತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೊಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+असु (क्षेपणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अपासृत ಅಪಾಸೃತ (वि०) 1. ದೂರವಾದ, ಬಿಟ್ಟು ಹೊರಟಿರುವ. 2. ಓಡಿಹೋದ. अप+आ+सृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

अपास्त ಅಪಾಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निरस्तगाम्भीर्यमपास्तपुष्पकम्" माघ० १-५५। 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अस्तापास्तसमस्तभासि नभसः पारं प्रयाते रवौ" रत्ना० १-२३। 5. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अपास्तसमस्ताशमपि उपगतदक्षिणाशम्" चं० रा० ३।

अपास्य ಅಪಾಸ್ಯ (अव्य०) 1. ಎಸೆದು. 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ. 3. ತ್ಯಜಿಸಿ, ಬಿಟ್ಟು. अप+असु (क्षेपणे) "ल्यप्" (७-१-३७)। "किमित्यपास्याभरणानि यौवने" कुमा० ५-४४।

अपि ಅಪಿ (अव्य०) 1. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. "धिग्देवदत्तम् अपि स्तुयाद्वृषलम्"। 2. ಪದಾರ್ಥ. "सर्पिषोऽपि स्यात्"। 3. ಸಂಭಾವನೆ, ಹೆಚ್ಚು ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ಅತಿಶಯೋಕ್ತಿ. संभावनं शक्त्युत्कर्षमाविष्कर्तुमत्युक्तिः सि० कौ०। "अपि स्तुयाद्विष्णुम्"। 4. ಕಾಮಚಾರಾನುಜ್ಞೆ, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯಲು ಅನುಮತಿ. "अपि स्तुहि"। 5. ಸಮುಚ್ಚಯ. "अपि स्तुहि, अपि सिञ्च"। "अस्ति मे सोदरस्नेहोप्येतेषु" शाकु० १। [ಈ ಮೇಲಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾದಾಗ "अपि" ಶಬ್ದವು ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು.] "अपिः पदार्थसंभावनान्ववसर्गगर्हासमुच्चयेषु" पा० सू० (१-४-९६)। 6. ಪ್ರಶ್ನೆ. "अपि क्रियार्थं सुलभं समित्कुशम्?" कुमा० ५-३३। 7. ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ, ನಿರೀಕ್ಷಣೆ. "अपि

नाम दुरात्मा राक्षसो गृह्येत!" मुद्रा० १। 8. ಶಂಕೆ, ಸಂದೇಹ, ಸಂಶಯು. "अपि चोरो भवेत्? अपि देवदत्तो गच्छेत्?"। 9. ಆದರೂ, ಆದಾಗ್ಯೂ. "अपि दृष्टमपि श्रुतं प्रभावं भवदीयं भविनस्तमोऽभिभूताः" याद० १५-२५। 10. ಅನಿರ್ದಿಷ್ಟ, ಅನಿರ್ವಾಚ್ಯ. "स्वस्ति, यथास्थाने कुतोऽपि कोऽपि कमपि पुरुषविशेषमवगमयति" मुद्रा० ५। "व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपि हेतुः" उ० रा० ६-१२।

अपिगीर्ण ಅಪಿಗೀರ್ಣ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अपिच ಅಪಿಚ (अव्य०) ಮತ್ತೆ, ಇದಲ್ಲದೆ. "अपिच, दुराराध्या हि राजलक्ष्मीः आत्मवद्भिरपि" मुद्रा० ३। अपि च ಇವು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಪದಗಳೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अपित् ಅಪಿತ್ (वि०) इत् ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ "प"ಕಾರವಿಲ್ಲದ. "सार्वधातुकमपित्" पा० सू० (१-२-४)।

अपितु ಅಪಿತು (अव्य०) 1. ಆದರೆ (ವಿರೋಧದ್ಯೋತಕ). "अपितु त्रपया न तास्तदुक्तीस्त इमे नन्विह चेतसा नमन्ति" याद० १५-६०। 2. ಹಾಗಾದರೆ.

अपिधान ಅಪಿಧಾನ (न०) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು. अपि+डु धाञ् (धारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "नैकजलदच्छत्रापिधानं जगत्" मृच्छ० ५-२४। (वि०) 2. ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ (ಸಾಧನ). धाञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अमृतापिधानमसि"।

अपिहित ಅಪಿಹಿತ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अपि+डु धाञ् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡದ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಡದ. न पिहितम्।

अपीति ಅಪೀತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಳಯ, ವಿನಾಶ. "अपीतौ तद्वत् प्रसङ्गादसमञ्जसम्" ब्र० सू० २-१-८। 2. ಲಯ, ಕರಗುವಿಕೆ. 3. ಸಂಗ್ರಾಮ, ಯುದ್ಧ.

अपीव्य ಅಪೀವ್ಯ (वि०) ಬಹಳ ಸುಂದರವಾದ, ಅತಿ ಸೊಗಸಾದ. "अपीव्यदर्शनं शश्वत्सर्वलोकनमस्कृतम्। मन्तं वयसि कैशोरे भृत्यानुग्रहकातरम्" भाग०।

अपुंस् ಅಪುಂಸ್ (पु०) ಕ್ಲೀಬ, ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. न पुमान्। [ಪುರುಷನ ವೀರ್ಯವು ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಪುಂಶಿಶುವೂ, ಹೆಂಗಸಿನ ವೀರ್ಯವು ಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಸ್ತ್ರೀ ಶಿಶುವೂ, ಇಬ್ಬರದೂ ಸಮಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೆಣ್ಣು ಗಂಡು ಅವಳಿಯಾಗಲಿ ನಪುಂಸಕಶಿಶುವಾಗಲಿ ಜನಿಸುವುದು. ಇಬ್ಬರದೂ ಕ್ಷೀಣಬಲವಾಗಿದ್ದರೆ ಗರ್ಭಧಾರಣೆಯೇ ಆಗುವುದಿಲ್ಲ.] "पुमान् पुंसोऽधिके शुक्रे स्त्री भवत्यधिके स्त्रियाः। समेऽपुमान् पुंस्त्रियौ वा क्षीणेऽल्पे च विपर्ययः" मनु० ३-४९।

अपुंस्का ಅಪುಂಸ್ಕಾ (स्त्री०) ಪುರುಷನಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು, ಪತಿಯಿಲ್ಲದವಳು. न पुमान् यस्याः।

अपुण्य ಅಪುಣ್ಯ (न०) 1. ಪಾಪ. (वि०) 2. ಪುಣ್ಯವಿಲ್ಲದ.

अपुण्यकृत् ಅಪುಣ್ಯಕೃತ್ (वि०) 1. ಪಾಪಕೃತ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. अपुण्यं करोति। 2. ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡದ. न पुण्यं करोति। "गृहानुपैतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः" माघ० १-१४।

अपुत्र ಅಪುತ್ರ (पुंस्त्री०) 1. ಪುತ್ರನಿಲ್ಲದ, ಮಗನಿಲ್ಲದ. नास्ति पुत्रो यस्य यस्या वा। "अपुत्रोऽनेन विधिना सुतां कुर्वीत पुत्रिकाम्। यदपत्यं भवेदस्यां तन्मम स्यात्स्वधाकरम्" मनु० ९-१२७। 2. ಅಯೋಗ್ಯನಾದ ಮಗ. स्त्रियाम् –त्रा –ತ್ರಾ. "कप्" (५-४-१५४)। **अपुत्रकः ಅಪುತ್ರಕಃ.** स्त्रियाम् **अपुत्रिका ಅಪುತ್ರಿಕಾ.**

अपुनर् ಅಪುನರ್ (अव्य०) ಒಂದು ಸಲ. न पुनः।

अपुनरावृत्ति ಅಪುನರಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹಿಂದಿರುಗದಿರುವಿಕೆ, ಪುನಃ ಬರದಿರುವಿಕೆ. 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. (वि०) 3. ಪುನಃ ಬರದಿರುವ, ಹಿಂದಿರುಗದಿರುವ. न पुनरावृत्तिर्यस्य।

अपुनर्भव ಅಪುನರ್ಭವ (पु०) 1. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. 2. ಮತ್ತೆ ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ, ಪುನಃ ಬರದಿರುವಿಕೆ. न पुनर्भवः। "हेतौ लिङ्गे प्रशमने रोगाणामपुनर्भवे। ज्ञानं चतुर्विधं यस्य स राजार्हो भिषक्तमः" चरक०। 3. ತತ್ತ್ವಜ್ಞಾನ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. 4. ಪರಿಹಾರ, ನಿವಾರಣೆ. (वि०) 5. ಪುನರ್ಜನ್ಮವಿಲ್ಲದ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿ.

अपुष्ट ಅಪುಷ್ಟ (न०) 1. ಒಂದುವಿಧ ಅರ್ಥದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ, ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಲ್ಲದ ಪದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अपुष्टता" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಪೋಷಣೆಮಾಡಲ್ಪಡದ. 3. ಮೃದುವಾದ, ಗಟ್ಟಿಯಲ್ಲದ (ಧ್ವನಿ).

अपुष्टता ಅಪುಷ್ಟತಾ (स्त्री०) ಒಂದು ಅರ್ಥದೋಷ, ವಿವಕ್ಷಿತಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಉಪಕಾರಕವಲ್ಲದ ಅರ್ಥ. अपुष्टस्य भावः। "विलोक्य वितते व्योम्नि विधुं मुञ्च रुषं प्रिये" ಎಂಬಲ್ಲಿ वितत ಪದಾರ್ಥವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಪ್ರಕೃತಾರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ಅಪ್ರಯೋಜಕ ವಾಗಿರುವುದು.

अपुष्पफलद ಅಪುಷ್ಪಫಲದ (पु०) 1. ಪನಸ, ಹಲಸಿನ ಮರ. 2. ಉದುಂಬರ, ಅತ್ತಿಮರ. अपुष्पः सन् फलं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

अपूजा ಅಪೂಜಾ (स्त्री०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ. 2. ಅಗೌರವ. 3. ಅವಿಶ್ವಾಸ. 4. ಪೂಜೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अपूजित ಅಪೂಜಿತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡದ. न पूजितः।

अपूत ಅಪೂತ (वि०) 1. ಪವಿತ್ರವಲ್ಲದ, ಪರಿಶುದ್ಧ ವಲ್ಲದ. 2. ವ್ರಾತ್ಯ, ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದವನು.

अपूप ಅಪೂಪ (पु०) 1. ಹಿಟ್ಟಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ರೊಟ್ಟಿ, ದೋಸೆ, ಹೋಳಿಗೆ, ಕಜ್ಜಾಯ ಮೊದಲಾದುದು. न पूयते — पूयी (विशरणे) "पः" बाहु० (३-३-१)। 2. ಪುರೋಡಾಶ. "वृथाकृशरसंयावं पायसापूपमेव च" मनु० ५-७।

अपूर्ण ಅಪೂರ್ಣ (न०) 1. ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಅಸಂಪೂರ್ಣತೆ. पॄ (पालनपूरणयोः) भावे "क्तः" (३-३-११४)। न० त०। (वि०) 2. ಪೂರ್ಣವಲ್ಲದ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿಲ್ಲದ, ತುಂಬಿಲ್ಲದ. "अपूर्ण एव पञ्चरात्रे दोहदस्य" माल० ३।

अपूर्णकाल ಅಪೂರ್ಣಕಾಲ (पु०) 1. ಪೂರ್ತಿಯಾಗದ ಕಾಲ, ಸಾಕಾಗದಷ್ಟುಕಾಲ. (वि०) 2. ಅಕಾಲದ, ಅನಿಯತಕಾಲದ.

अपूर्व ಅಪೂರ್ವ (न०) 1. ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ ಅನುಭವಿಸ ಲ್ಪಡುವ ಸುಖ ದುಃಖಾದಿಗಳಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳು, ವಿಹಿತ ಮತ್ತು ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮ ಗಳಿಂದುಂಟಾದ ಅದೃಷ್ಟ. [ವಿಹಿತ ಕರ್ಮಾಚರಣೆ ಯಿಂದುಂಟಾದುದು ಪುಣ್ಯ. ನಿಷಿದ್ಧಕರ್ಮಾಚರಣೆ ಯಿಂದುಂಟಾದುದು ಪಾಪ. ಈ ರೀತಿ ಅಪೂರ್ವ (ಅದೃಷ್ಟ)ವು ಎರಡು ವಿಧ. ಪ್ರಾರಬ್ಧ, ಫಲದಾನೋ ನ್ಮುಖ ಮತ್ತು ಸಂಚಿತಗಳೆಂದು ಪುಣ್ಯಪಾಪಗಳೆರಡೂ ಮೂರು ವಿಧ. ಈ ಜನ್ಮವೆತ್ತಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವುದು ಪ್ರಾರಬ್ಧವು. ಬಹುಕಾಲ ದಿಂದ ಕೂಡಿಟ್ಟಿರುವ ಅನೇಕ ಅದೃಷ್ಟ (ಪುಣ್ಯ ಪಾಪ) ಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಫಲಕೊಡುವುದಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧವಾಗಿರುವುದು ಫಲದಾನೋನ್ಮುಖವು. ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರಂಭ ವಾಗದೆ ಮತ್ತು ಫಲೋನ್ಮುಖವಾಗಿಯೂ ಇಲ್ಲದೆ ಅನೇಕ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಕೂಡಿಟ್ಟಿರುವುದು ಸಂಚಿತವು. ಕರ್ಮವು ಅಚೇತನವೆಂದೂ ಅದಕ್ಕೆ ಫಲಕೊಡುವ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಕೆಲವರ ವಾದವುಂಟು. ಕರ್ಮವು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟರೆ "ಅಪೂರ್ವ"ವೆಂಬುದು ಉತ್ಪತ್ತಿಯಾಗುತ್ತದೆ. ಇದು ಫಲ ಕೊಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಏರ್ಪಟ್ಟಿದ್ದು ಫಲಕೊಟ್ಟನಂತರ ನಾಶಹೊಂದುವುದು. ಇದನ್ನೇ ಕರ್ಮವೀಯುವ ಫಲವಾಗಿ ಪರಿಗಣಿಸತಕ್ಕು ದೆಂದು ಸಮಾಧಾನ. ಭೌತಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ, ಯಾವ ಕೆಲಸ ವನ್ನು ಮಾಡಿದರೂ "ಎಂಟ್ರೊಪಿ" ಎಂಬುದುಂಟಾಗು ತ್ತದೆ. ಇದು ಏರುವ ಬೀಜೋಕ್ತಿ. ಎಂದ ಮೇಲೆ ಇದಕ್ಕೊಂದು ಉಚ್ಚಮಟ್ಟವುಂಟು. ಅದನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಕೂಡಲೆ ವಿಶ್ವದಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವು ದಸಾಧ್ಯ. ಆಗ ಪ್ರಳಯವೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತೆ. ಈ "ಎಂಟ್ರೊಪಿ"ಯು ಅಪೂರ್ವವೆನ್ನಬಹುದು.] (वि०) 2. ಹೊಸದಾದ, ಹಿಂದಿನದಲ್ಲದ, ಹಿಂದೆ ಅನುಭವಿಸದ. "अपूर्वयेव तत्कालसमागमसकामया" माघ० १९-८५। 3. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ, ವಿಚಿತ್ರ ವಾದ, ವಿಲಕ್ಷಣವಾದ. "अपूर्वेयं हरेर्माया त्रिगुणा रज्जुरूपिणी। यया मुक्तो न चलति बद्धो धावति धावति" उद्ध०। 4. ಮೊದಲನೆಯದಲ್ಲದ. 5. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. "विदितेऽप्यपूर्व इव तत्र हरिः" किरा० ६-३९। 6. "अ" ವರ್ಣವೇ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ರುವ. 7. ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕು, –ದೇಶ, –ಕಾಲಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನವಾದ.

अपूर्वपति ಅಪೂರ್ವಪತಿ (स्त्री०) ಮೊದಲು ಗಂಡನಿಲ್ಲ ದವಳು, ಹಿಂದೆ ಮದುವೆಯಾಗದವಳು, ಕನ್ಯೆ, ಕುಮಾರಿ. न पूर्वः पतिर्यस्याः।

अपूर्वविधि ಅಪೂರ್ವವಿಧಿ (पु०) ಹೊಸ ಕಟ್ಟಳೆ, ಹೊಸ ಆಜ್ಞೆ, ಬೇರೆ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಡದ ವಿಧಿ. "ज्योतिष्टोमेन स्वर्गकामो यजेत" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಅಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ವಿಧಿಯು ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ವಿಧಿಯು ಕರ್ಮವಿಧಿ, ಗುಣವಿಧಿ, ವಿನಿಯೋಗವಿಧಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಯೋಗವಿಧಿ ಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕುವಿಧ.

अपृक्त ಅಪೃಕ್ತ (पुं०) 1. (ಬೇರೆ ಅಕ್ಷರದಿಂದ ಕೂಡದೇ ಇರುವ) ಒಂದೇ ವರ್ಣದ ಪ್ರತ್ಯಯ. "अपृक्त एकाल्प्रत्ययः" पा० सू० (१-२-४१)। (वि०) 2. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರದ, (ಮತ್ತೊಂದರೊಡನೆ) ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದ, ಒಂಟಿಯಾದ. पृची (संपर्के) "क्तः" (३-२-१०२)। पृक्तः। न० त०।

अपेक्षणीय ಅಪೇಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರಿಯವಾದ, ಇಷ್ಟವಾದ. अप+ईक्ष (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ.

अपेक्षमाण ಅಪೇಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. अप+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "भवत्कृतां भूतिमपेक्षमाणः" किरा० ३-४९।

अपेक्षा ಅಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अप + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः" मनु० ६-४९। 2. ಆವಶ್ಯಕತೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ. "स्फुलिङ्गावस्थया वह्निरेधापेक्ष इव स्थितः" शाकु० ७-१५। "सोऽहमवसितप्रतिज्ञाभरोऽपि वृषलापेक्षया शस्त्रं धारयामि" मुद्रा० १। 3. ಅನ್ವಯ, ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಇರುವ ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ; ಪದಗಳಿಗೆ ಸಮಾಸ ಬರಲು ಈ ಸಂಬಂಧವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. ಈ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಕಡೆ ಸಮಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. ಮತ್ತು ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "सापेक्षे प्रत्ययो न स्यात् समासो वा कथञ्चन। सापेक्षं तद्विजानीयादसमस्तविशेषणम्"। **ಉದಾ:** "ऋद्धस्य राज्ञः पुरुषः" ಇಲ್ಲಿ ಸಮಾಸವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. "प्रवीरं पुत्रमात्मन इच्छति" ಇಲ್ಲಿ "काम्यच्" ಪ್ರತ್ಯಯವೂ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 4. ಗಮನ, ಲಕ್ಷ್ಯ, ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗರೂಕತೆ. "देशापेक्षास्तथा यूयं याताऽऽदायाङ्गुलीयकम्" भट्टि० ७-४९। 5. ನಿರೀಕ್ಷಣೆ, ಕಾಯುವಿಕೆ. 6. ಅವಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ, ಅಧೀನತೆ. भावे "ल्युट्"। **अपेक्षणम् ಅಪೇಕ್ಷಣಮ್.**

अपेक्षित ಅಪೇಕ್ಷಿತ (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. अप+ईक्ष (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+ईक्ष "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ನಿರೀಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರು ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಗಮನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अपेक्षिन् ಅಪೇಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ಆಸೆಪಡುವ. अपेक्षते — अप+ईक्ष (दर्शने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्रयोजनापेक्षितया प्रभूणां प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु" कुमा० ३-१।

अपेक्ष्य ಅಪೇಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಇಚ್ಛಿಸಲ್ಪಡುವ. अप + ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಆಸೆಪಟ್ಟು. अप + ईक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)। "किमपेक्ष्य फलं पयोधरान् ध्वनतः प्रार्थयते मृगाधिपः" किरा० २-२१।

अपेत ಅಪೇತ (वि०) 1. ಓಡಿಹೋದ, ಹೊರಟು ಹೋದ. अप + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿವಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अप+इण् "क्तः" (३-२-१०२)। "अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ० ३-१। "अपेतभारामतिदेवमानुषैः" याद० १४-३४।

अपेय ಅಪೇಯ (वि०) ಪಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ (ಮದ್ಯ ಮುಂತಾದುದು). न पातुं योग्यम् — पा (पाने) "यत्" (३-१-९७)। **ಪಾನಮಾಡಲು ಅನರ್ಹವಾದುವು:** ಲವಣಮಿಶ್ರವಾದ ಹಾಲು, ಕರುಹಾಕಿದ ಹತ್ತು ದಿವಸದೊಳಗೆ ಹಸುವಿನ ಹಾಲು, ಶೂದ್ರೋಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಚಂಡಾಲಸ್ಪೃಷ್ಟ, ಚಂಡಾಲರು ತೋಡಿದ ಬಾವಿಯ ನೀರು, [ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ನೀರೂ ಸ್ನಾನಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವು.] ಶೂದ್ರ ಮತ್ತು ಚಂಡಾಲರ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವ ನೀರು. ಇತ್ಯಾದಿ.

अपोगण्ड ಅಪೋಗಂಡ (वि०) 1. ಅಂಗಹೀನ. अपसि कर्मणि गण्डः त्याज्यः। "विकलाङ्गन्तु सर्वत्र धर्मकार्येषु वर्जयेत्" स्मृतिः। "विकलाङ्गस्त्वपोगण्डः" अम०। 2. ಅಂಜುಬುರುಕ, ಹೇಡಿ, ಬಹಳ ಭಯಸ್ವಭಾವದವನು. 3. ಶಿಶು, ಮಗು. "अपोगण्डोऽतिभीरौ स्याच्छिशुके विकलाङ्गके" हेम०। 4. ತ್ರಿವಳಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अपोगण्डस्तु वलिभे विकलाङ्गे शिशावपि" मेदि०। 5. ಹದಿನಾರು ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸು ಕಳೆದವನು. "बाल आषोडशाद्वर्षात्पोगण्ड इति कथ्यते" नारद०। तद्भिन्नोऽपोगण्डः।

अपोढ ಅಪೋಢ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. अप+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अपोह ಅಪೋಹ (ಪುಂ) 1. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ವರ್ಜಿಸುವುದು. 2. ಸಂಶಯಪರಿಚ್ಛೇದ, ಸಂದೇಹವನ್ನು ಪರಿಹರಿಸುವುದು.

अपोहनीय ಅಪೋಹನೀಯ (ವಿಂ) ಸಂಶಯವನ್ನು (ತಕ್ಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ) ಪರಿಹರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अप+ऊह (वितर्के) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अपोह्य ಅಪೋಹ್ಯ (ವಿಂ) 1. ವರ್ಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡುವ. (ಅವ್ಯಂ) 2. ನಿವಾರಿಸಿ, ಹೋಗಲಾಡಿಸಿ.

अपौरुष ಅಪೌರುಷ (ನಂ) 1. ಪರಾಕ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ಹೇಡಿತನ, ಅಧೈರ್ಯ, ಪುಕ್ಕಲು. (ವಿಂ) 2. ಪರಾಕ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಹೇಡಿ, ಅಧೀರ. नास्ति पौरुषमस्य।

अपौरुषेय ಅಪೌರುಷೇಯ (ನಂ) 1. ದಿವ್ಯಶಕ್ತಿ, ಅಮಾನುಷ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. (ವಿಂ) 2. ಅಮಾನುಷವಾದ, ಮನುಷ್ಯಕಲ್ಪಿತವಲ್ಲದ. पुरुषेण कृतं पौरुषेयम् —पुरुष "ढञ्" (वा० ५-१-१०)। न० त०।

अप्चर ಅಪ್‌ಚರ (ವಿಂ) ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ. अप्सु चरति—चर (गतौ) "ट:" (३-२-१६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-चरी-ಚರೀ.**

अप्पति ಅಪ್ಪತಿ (ಪುಂ) 1. ವರುಣ. 2. ಸಮುದ್ರ. अपां पतिः।

अप्पित्त ಅಪ್ಪಿತ್ತ (ನಂ) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अपां पित्तमिव। 2. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

अप्रकम्प ಅಪ್ರಕಂಪ (ಪುಂ) 1. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न प्रकम्पः। 2. ಚಲನೆಯಿಲ್ಲದ. न प्रकम्पो यस्य।

अप्रकर्ष ಅಪ್ರಕರ್ಷ (ಪುಂ) 1. ಹೀನವಾಗಿರುವುದು, ಕಡಿಮೆಯಾಗಿರುವುದು. (ವಿಂ) 2. ಹೀನವಾದ, ಕಡಿಮೆಯಾದ, ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ.

अप्रकाण्ड ಅಪ್ರಕಾಂಡ (ಪುಂ) ದಂಟಿಲ್ಲದ ಗಿಡ, **ಲತೆ ಪೊದೆ** ಮೊದಲಾದುದು. न प्रकाण्डोऽस्य।

अप्रकाश ಅಪ್ರಕಾಶ (ಪುಂ) 1. ರಹಸ್ಯ, ಗುಟ್ಟು. (ವಿಂ) 2. ಪ್ರಕಾಶವಲ್ಲದ, ರಹಸ್ಯವಾದ, ಗುಟ್ಟಾದ. "प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः" रघु० १-६८। (क्रि० वि०) 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ.

अप्रकाश्य ಅಪ್ರಕಾಶ್ಯ (ವಿಂ) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ, ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. **ರಹಸ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಡತಕ್ಕ ವಿಷಯಗಳು:** "जन्मर्क्षं मैथुनं मन्त्रो गृहच्छिद्रं च वञ्चनम्। आयुर्धनापमानं स्त्री न प्रकाश्यानि सर्वथा"।

अप्रकृत ಅಪ್ರಕೃತ (ನಂ) 1. ಉಪಮಾನ. [ಪ್ರಕೃತ ಉಪಮೇಯ. ಅಪ್ರಕೃತ ಉಪಮಾನ.] 2. ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಪ್ರಧಾನವಾದ. 3. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸದ, ಅಸಮಂಜಸವಾದ.

अप्रकृति ಅಪ್ರಕೃತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಸಾಂಖ್ಯಮತಸಿದ್ಧವಾದ ಪ್ರಕೃತಿಭಿನ್ನ (ಪುರುಷ). 2. ವಿಕೃತಿ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕಾರ್ಯ. (ವಿಂ) 3. ಸ್ವಭಾವಶೂನ್ಯ, ನಿಸರ್ಗವಲ್ಲದ, ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲದ.

अप्रकृष्ट ಅಪ್ರಕೃಷ್ಟ (ವಿಂ) ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ, ನೀಚವಾದ.

अप्रगल्भ ಅಪ್ರಗಲ್ಭ (ವಿಂ) ಅಧೀರ, ಸಂಕೋಚದ ಸ್ವಭಾವದವನು. "धृष्टः पार्श्वे वसति नियतं दूरतश्चाप्रगल्भः" हितो०।

अप्रगुण ಅಪ್ರಗುಣ (ವಿಂ) 1. ಚೆದರಿದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದ. 2. ಪ್ರಶಸ್ತಗುಣವಿಲ್ಲದ. न विद्यते प्रकृष्टो गुणो यस्य।

अप्रज ಅಪ್ರಜ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಜೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು, ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟದವನು. "आत्मा वै पुत्रनामासि" ಎಂಬ ಶ್ರುತಿಯಂತೆ ತಾನೇ ಪುತ್ರರೂಪದಿಂದ ಜನಿಸುವುದರಿಂದ न प्रजायते आत्मरूपेण ಎಂಬ ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದವನು ಅಪ್ರಜನು. स्त्रियाम् **अप्रजा ಅಪ್ರಜಾ.** ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದವಳು, ಬಂಜೆ.

अप्रजस् ಅಪ್ರಜಸ್ (ಪುಂಸ್ತ್ರೀಂ) ಪ್ರಜೆಯಿಲ್ಲದ, ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. न प्रजा सन्ततिर्यस्य "असिच्" (५-४-१२२)। "अतीतायामप्रजसि बान्धवास्तदवाप्नुयुः" याज्ञ० २-१४४।

अप्रजाता ಅಪ್ರಜಾತಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಬಂಜೆ, ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಹಡೆಯದವಳು. न प्रजाता।

अप्रणीत ಅಪ್ರಣೀತ (ವಿಂ) ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಲ್ಪಡದ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿಧಾನದಿಂದ ಸಂಸ್ಕಾರಹೊಂದದ. (ಅಗ್ನಿ ಮುಂತಾದುದು.)

अप्रतर्क्य ಅಪ್ರತರ್ಕ್ಯ (ವಿಂ) ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ, ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದ. "अप्रतर्क्यतरसो गरुत्मतः" याद० १७-६१।

अप्रतिकर ಅಪ್ರತಿಕರ (ವಿಂ) ನಂಬಿಕೆಯುವನು, ವಿಶ್ವಾಸಪಾತ್ರ, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ.

अप्रतिकर्मन् ಅಪ್ರತಿಕರ್ಮನ್ (ವಿಂ) 1. ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಪ್ರತೀಕಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति

प्रतिकर्म प्रतीकारो यस्य। 3. ಸಮಾನವಾದ ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದ. स्त्रियाम् "डाप्" (४-१-१३)। **अप्रतिकर्मा–ಕರ್ಮಾ.**

अप्रतिक्रिय ಅಪ್ರತಿಕ್ರಿಯ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಯಿಲ್ಲದ. 2. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. नास्ति प्रतिक्रिया यस्य।

अप्रतिक्रिया ಅಪ್ರತಿಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಪ್ರತೀಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. ನಂ ತಂ।

अप्रतिग्राह्य ಅಪ್ರತಿಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. न प्रतिग्रहीतुं योग्यम्।

अप्रतिघ ಅಪ್ರತಿಘ (वि०) ಜಯಿಸಲಾಗದ, ಪ್ರತಿಹತಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति प्रतिघा यस्य।

अप्रतिद्वन्द्व ಅಪ್ರತಿದ್ವಂದ್ವ(वि०)1. ಎದುರಾಳಿಯಿಲ್ಲದ, ಎದುರಿಸುವವನಿಲ್ಲದ. 2. ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಈಡಿಲ್ಲದ. "पौरुषे चाप्रतिद्वन्द्वः शरैनं जहि रावणिम्" रामा०।

अप्रतिपक्ष ಅಪ್ರತಿಪಕ್ಷ (वि०) 1. ವಿರೋಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದ. नास्ति प्रतिपक्षः शत्रुर्यस्य। 2. ಅಸದೃಶ, ಅಸಮಾನ. नास्ति प्रतिपक्षः सदृशो यस्य।

अप्रतिपत्ति ಅಪ್ರತಿಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅನಂಗೀಕಾರ, ಅಸಮ್ಮತಿ. 2. ಅನಿಶ್ಚಯ, ಏನು ಮಾಡಬೇಕೆಂಬ ನಿರ್ಧಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಗಾಬರಿ, ಗಡಿಬಿಡಿ. "यतः क्षणादप्रतिपत्तिमूढतां महानुभावः प्रतिहन्ति पौरुषम्" किरा० १४-४३। 3. ಅಪ್ರತಿಭೆ, ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು. 4. ತಾತ್ಸಾರ, ಅನಾದರ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ.

अप्रतिपन्न ಅಪ್ರತಿಪನ್ನ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಡದ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡದ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಡದ.

अप्रतिबद्ध ಅಪ್ರತಿಬದ್ಧ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಎದುರಿಸಲ್ಪಡದ. न प्रतिबद्धः।

अप्रतिबन्ध ಅಪ್ರತಿಬಂಧ (पु०) 1. ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ. न प्रतिबन्धो यस्य।

अप्रतिबल ಅಪ್ರತಿಬಲ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಪಕ್ಷವಿಲ್ಲದ, ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದ. 2. ಪ್ರಬಲನಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿಯಾದ. नास्ति प्रतिबलो यस्य यस्माद्वा।

अप्रतिभ ಅಪ್ರತಿಭ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಭೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಸ್ಫೂರ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು. 2. ಸಂಕೋಚ ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಅಪ್ರಗಲ್ಭ, ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ.

अप्रतिभा ಅಪ್ರತಿಭಾ (स्त्री०) 1. ಬುದ್ಧಿಯು ಹೊಳೆಯದಿರುವುದು, ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಹೊಸ ಹೊಸದಾಗಿ ಉತ್ತರಕೊಡಲು ಸ್ಫೂರ್ತಿಯುಂಟಾಗದಿರುವುದು. 2. ಸಂಕೋಚ.

अप्रतिम ಅಪ್ರತಿಮ (वि०) ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಅಸದೃಶ, ಈಡಿಲ್ಲದ. नास्ति प्रतिमा उपमा यस्य। "त्वामप्रतिमकर्माणमप्रतिद्वन्द्वमाहवे" रामा०।

अप्रतियोगिन् ಅಪ್ರತಿಯೋಗಿನ್ (वि०) 1. ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಅಸದೃಶ. 2. ಎದುರಾಳಿಯಿಲ್ಲದ, ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದ.

अप्रतिरथ ಅಪ್ರತಿರಥ (वि०) 1. ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದ, ಎದುರಾಳಿಯಿಲ್ಲದ. न विद्यते प्रतिरथो यस्य। "दौष्यन्तिमप्रतिरथं तनयं निवेश्य" शाकु० ४-१९। 2. ಅಪ್ರತಿಮ, ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಅಜೇಯ.

अप्रतिरूप ಅಪ್ರತಿರೂಪ (वि०) ಅಪ್ರತಿಮ, ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಅಸದೃಶ. नास्ति प्रतिरूपः तुल्यरूपो यस्य।

अप्रतिष्ठ ಅಪ್ರತಿಷ್ಠ (न०) 1. (ಸ್ವಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವ) ಪರಬ್ರಹ್ಮ. (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ. 3. ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ, ನಿಂದ್ಯವಾದ. 4. ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. "सोमविक्रयिणे विष्ठा भिषजे पूयशोणितम्। नष्टं देवलके दत्तमप्रतिष्ठं तु वार्धुषौ" मनु० ३-१८०। 5. ಅಸ್ಥಿರವಾದ. 6. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ.

अप्रतिष्ठा ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಾ (स्त्री०) ಅಸ್ಥಿರತೆ, ಚಾಂಚಲ್ಯ.

अप्रतिष्ठित ಅಪ್ರತಿಷ್ಠಿತ (वि०) ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ಚಂಚಲವಾದ.

अप्रतिश्रुत ಅಪ್ರತಿಶ್ರುತ (वि०) ಒಪ್ಪಲ್ಪಡದ, ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡದ.

अप्रतिहत ಅಪ್ರತಿಹತ (वि०) 1. ಇತರರಿಂದ ಎದುರಿಸಲ್ಪಡದ, ತಡೆಯಲ್ಪಡದ. 2. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡದ, ಭಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಡದ.

अप्रतीक ಅಪ್ರತೀಕ (न०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ (ನಿರಾಕಾರ). (वि०)2. ಅವಯವವಿಲ್ಲದ. नास्ति प्रतीकोऽवयवो यस्य।

अप्रतीक्ष ಅಪ್ರತೀಕ್ಷ (वि०) ನಿರೀಕ್ಷಿಸದಿರುವ, ಎದುರುನೋಡದಿರುವ. न प्रतीक्षते—प्रति+ईक्ष (दर्शने) "अच्" (३-१-१३४)। "शानच्" (३-२-१२४)। **–ईक्षमाणः –ಈಕ್ಷಮಾಣಃ.**

अप्रतीक्षा ಅಪ್ರತೀಕ್ಷಾ (स्त्री०) ನಿರೀಕ್ಷಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದು, ಪ್ರತ್ಯಾಶೆಯಿಂದ ಎದುರು ನೋಡದಿರುವುದು. ನಂ ತಂ।

अप्रतीत ಅಪ್ರತೀತ (पु०) 1. ಒಂದು ಶಬ್ದದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪದ. [ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರರೀತ್ಯಾ ಸರಿಯಾಗಿದ್ದರೂ ಲೋಕವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿಲ್ಲದ ಪದವು अप्रतीतत्व ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು. "अप्रतीतत्वमेकदेशमात्रप्रसिद्धत्वम्" सा० द०। "योगेन दलिताशयः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರ ಅಭೇದಚಿಂತನೆಯಿಂದ ನಾಶವಾದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಎಂದರ್ಥವು. "क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरः" (पा० यो० सू० १-२४) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ आशय ಪದವು ವಾಸನೆ (ಸಂಸ್ಕಾರ) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರಮಾತ್ರಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ आशय ಪದವು ಇತರರಿಗೆ ಅರ್ಥವಾಗದಿರುವುದರಿಂದಲೂ अप्रतीतत्व ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು.] (वि०) 2. ಹಿಮ್ಮೆಟ್ಟದಿರುವ, ಓಡಿಹೋಗದಿರುವ. 3. ತಿಳಿಯಲಾಗದ, ಅರ್ಥವಾಗದ. 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ.

अप्रतीतत्व ಅಪ್ರತೀತತ್ವ (न०) ಪ್ರಸಿದ್ಧವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अप्रतीत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अप्रतीति ಅಪ್ರತೀತಿ (स्त्री०) 1. ಅಪ್ರಸಿದ್ಧಿ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯದಿರುವಿಕೆ, ಅಸ್ಪಷ್ಟತೆ.

अप्रतीप ಅಪ್ರತೀಪ (वि०) ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ, ಅನುಕೂಲವಾದ.

अप्रत्यक्ष ಅಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ (वि०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗದ.

अप्रत्यय ಅಪ್ರತ್ಯಯ (पु०) 1. ಅವಿಶ್ವಾಸ, ಅಪನಂಬಿಕೆ. 2. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न प्रत्ययो विश्वासो ज्ञानं वा। (वि०) 3. ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ. "बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः" शाकु० १-२। 4. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸುಬಾದಿಪ್ರತ್ಯಯವಿಲ್ಲದ (ಕೇವಲ ಪ್ರಾತಿಪದಿಕ ರೂಪವಾದ) ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ. 6. ಉಳಿಯದಿರುವ (क्विप्, क्विन्, विच् ಇತ್ಯಾದಿ) ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. [ಇವು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಲುಪ್ತವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಪ್ರತ್ಯಯಗಳು.] "विष्वग्देवयोश्च टेरद्र्यञ्चतावप्रत्यये" पा० सू० (६-३-९२)।

अप्रधान ಅಪ್ರಧಾನ (न०) 1. ಪ್ರಧಾನಕರ್ಮದ ಅಂಗ. (वि०) 2. ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ, ಗೌಣ, ಎರಡನೆಯ ದರ್ಜೆಯ. 3. ಕೆಳಮಟ್ಟದ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ.

अप्रधृष्य ಅಪ್ರಧೃಷ್ಯ (वि०) 1. ಮೀರಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಜಯಿಸಲಾಗದ, ಎದುರಿಸಲಾಗದ. न प्रधर्षितुं शक्यः। "यस्याप्रधृष्यः प्रभवस्त्वमुच्चैः" माल० ५-१७।

अप्रभु ಅಪ್ರಭು (वि०) 1. ಅಸಮರ್ಥ, ಅಶಕ್ತ, ಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದವನು. न प्रभवति — प्र+भू (सत्तायाम्) "डुः" (३-२-१८०)। 2. ರಾಜನಿಲ್ಲದ (ದೇಶ).

अप्रमत्त ಅಪ್ರಮತ್ತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अपांनिधिरधिष्ठानमप्रमत्तः प्रतिष्ठितः" वि० स०। (वि०) 2. ಜಾಗರೂಕ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ. 3. (ಮದ್ಯಪಾನದಿಂದ) ಮದಿಸಿದವನಲ್ಲದ.

अप्रमाद ಅಪ್ರಮಾದ (पु०) 1. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗರೂಕತೆ. (वि०) 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಜಾಗರೂಕತೆಯುಳ್ಳ. (क्रि० वि०) 3. ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ, ಜಾಗರೂಕತೆಯಿಂದ. न विद्यते प्रमादः यस्मिन् कर्मणि।

अप्रमादिन् ಅಪ್ರಮಾದಿನ್ (वि०) ಎಚ್ಚರಿಕೆಯುಳ್ಳ, ಜಾಗರೂಕನಾದ. न प्रमादोऽस्यास्ति।

अप्रमित ಅಪ್ರಮಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಲ್ಲದವನು. 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಪರಿಮಿತವಾದ, ಅಳತೆಮೀರಿದ. 3. ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ.

अप्रमृष्ट ಅಪ್ರಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಹಿಸಲ್ಪಡದ. न + प्र + मृषु (सहने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡದ, ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಡದ. मृजू (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಅಳಿಸಲ್ಪಡದ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಡದ. 4. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. मृश (आमर्शे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अप्रमृष्य ಅಪ್ರಮೃಷ್ಯ (वि०) ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲಾಗದ, ಬಾಧಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. प्र + मृष "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अप्रमेय ಅಪ್ರಮೇಯ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. [ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಯಾವ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದಲೂ ತಿಳಿಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲ.] (वि०) 2. ಅಳೆಯಲಾಗದ. न प्रमातुं योग्यम्। 3. ತಿಳಿಯಲಾಗದ, ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 4. ನಿರ್ಣಯಿಸಲಾಗದ, ಹೀಗೆಂದು ಹೇಳಲಾಗದ.

अप्रयत्न ಅಪ್ರಯತ್ನ (पु०) 1. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉದಾಸೀನತೆ. (वि०) 2. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ, ಉದಾಸೀನನಾದ. "अप्रयत्नः सुखार्थेषु ब्रह्मचारी धराशयः" मनु० ६-२६।

अप्रयुक्त ಅಪ್ರಯುಕ್ತ (नं०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಕವಿಗಳಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ ಪದ. "तथा मन्ये दैवतोऽस्य पिशाचो राक्षसोऽथवा" ಎಂಬಲ್ಲಿ दैवत ಪದವು ಅಮರಸಿಂಹನಿಂದ ಪುಂನಪುಂಸಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಯಾವ ಕವಿಯೂ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸದಿರುವುದರಿಂದ अप्रयुक्तत्व ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿರುವುದು. (वि०) 2. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಅಕ್ರಮವಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अप्रलम्ब ಅಪ್ರಲಂಬ (नं०) 1. ವೇಗ, ಶೀಘ್ರತೆ. (वि०) 2. ವೇಗವಾದ, ಚುರುಕಾದ.

अप्रवर्तक ಅಪ್ರವರ್ತಕ (वि०) 1. ಜಡ, ಮಂದ, ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವ, ಸೋಮಾರಿ. 2. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರೇರಕನಲ್ಲದ, ಕೆಲಸವನ್ನು ಮಾಡಿಸದ.

अप्रवर्तन ಅಪ್ರವರ್ತನ (नं०) ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗದಿರುವಿಕೆ.

अप्रवर्तिन् ಅಪ್ರವರ್ತಿನ್ (वि०) ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ತೊಡಗದಿರುವ, ಸೋಮಾರಿ. न प्रवर्तते—प्र+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अप्रवृत्ति ಅಪ್ರವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಜಡತೆ, ನಿಶ್ಚಲತೆ, ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಸೋಮಾರಿತನ.

अप्रशस्त ಅಪ್ರಶಸ್ತ (वि०) 1. ಶ್ಲಾಘ್ಯವಲ್ಲದ, ಗುಣಹೀನ, ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕ. 2. ನಿಂದಿತವಾದ, ತುಚ್ಛವಾದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬಾರದ. न प्रशस्तः।

अप्रसक्त ಅಪ್ರಸಕ್ತ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧಪಡದ, ಅಪ್ರಕೃತವಾದ. 2. ಆಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ. 4. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದ.

अप्रसक्ति ಅಪ್ರಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಶಾಂತತೆ, ಸೌಮ್ಯತೆ. 4. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अप्रसङ्ग ಅಪ್ರಸಂಗ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಅಸಂಗತವಾದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ.

अप्रसन्न ಅಪ್ರಸನ್ನ (वि०) 1. ಸ್ವಚ್ಛವಲ್ಲದ, ತಿಳಿಯಲ್ಲದ, ಬಗ್ಗಡವಾದ. 2. ಅಸಂತುಷ್ಟ, ಸಂತೋಷಪಡದ. 3. ಮನಃಕಾಲುಷ್ಯವುಳ್ಳ. "अप्रसन्नमपराद्धरि पत्यौ" माघ० १०-१४। 4. ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಸಮಾಧಾನವಿಲ್ಲದ.

अप्रसाद ಅಪ್ರಸಾದ (पुं०) 1. ಅಸಮಾಧಾನ. 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಕೋಪ.

अप्रसाद्य ಅಪ್ರಸಾದ್ಯ (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಬಹಳ ಕೋಪದಿಂದ ಕೂಡಿದ. (अव्य०) 2. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸದೆ.

अप्रसिद्ध ಅಪ್ರಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಪಡೆಯದ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. न प्रसिद्धः। "अप्यप्रसिद्धं यशसे हि पुंसामनन्यसाधारणमेव कर्म" कुमा० ३-१९। 2. ರೂಢವಲ್ಲದ, ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ (ಪದ). [ಶಾಸ್ತ್ರಸಮ್ಮತವಾಗಿದ್ದರೂ ರೂಢಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಪದಗಳ ಪ್ರಯೋಗವು ದೋಷಯುಕ್ತವಾದುದು.]

अप्रास्ताविक ಅಪ್ರಾಸ್ತಾವಿಕ (वि०) ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ, ಅಸಂಗತವಾದ, ಬೇರೆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

अप्रस्तुत ಅಪ್ರಸ್ತುತ (वि०) 1. ಪ್ರಕೃತ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ, ಬೇರೆ ವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. 2. ಅಬದ್ಧಕಂತೆ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "रे गोरम्भ किमप्रस्तुतं लपसि" पञ्चतं०।

अप्रस्तुतप्रशंसा ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಅಪ್ರಸ್ತುತ (ಅಪ್ರಕೃತ)ವಾದ ಅರ್ಥವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಪ್ರಸ್ತುತ (ಪ್ರಕೃತ)ವಾದ ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀತಿಯುಂಟಾದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಸ್ತುತಪ್ರಶಂಸಾಲಂಕಾರವು. ಇದು

1. ಕಾರ್ಯವು ಪ್ರಸ್ತುತವಾದರೆ		ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾರಣದ ವರ್ಣನೆ
2. ಕಾರಣವು	,,	ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಕಾರ್ಯದ ವರ್ಣನೆ
3. ಸಾಮಾನ್ಯವು	,,	ಅಪ್ರಸ್ತುತ ವಿಶೇಷ ವರ್ಣನೆ
4. ವಿಶೇಷವು	,,	ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಸಾಮಾನ್ಯ ವರ್ಣನೆ
5. ಸಮಾನವಿಷಯವು	,,	ಅಪ್ರಸ್ತುತ ಸಮಾನವಿಷಯ ವರ್ಣನೆ.

ಈ ರೀತಿ ಐದು ವಿಧವಾಗುವುದು. "कार्ये निमित्ते सामान्ये विशेषे प्रस्तुते सति। तदन्यस्य वचस्तुल्ये तुल्यस्येति च पञ्चधा" काव्यप्र०।

अप्रहत ಅಪ್ರಹತ (न०) 1. ಚಲುವೆಮಾಡಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ. "ईषद्धौतं नवं श्वेतं सदशं यन्न धारितम्। निर्णेजकाक्षालितं चाप्रहतं वास उच्यते"। (त्रि०) 2. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳಲ್ಪಡದ ಭೂಮಿ, ಬಂಜರು ಭೂಮಿ. स्त्रियाम् **अप्रहता ಅಪ್ರಹತಾ.** (वि०) 3. ಖಿಲವಾಗದ, ನಾಶವಾಗದ, ಗಾಯವಾಗದ, ಸವೆಯದ.

अप्रहित ಅಪ್ರಹಿತ (वि०) ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡದ. न प्रहितः।

अप्राकरणिक ಅಪ್ರಾಕರಣಿಕ (वि०) ಅಪ್ರಸ್ತುತವಾದ, ಪ್ರಕೃತವಿಷಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ.

अप्राकृत ಅಪ್ರಾಕೃತ (वि०) 1. ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ, ಪ್ರಕೃತಿಯ ಕಾರ್ಯವಲ್ಲದ. 2. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ. 3. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಲ್ಲದ, ಅನೈಸರ್ಗಿಕವಾದ.

अप्राग्र्य ಅಪ್ರಾಗ್ರ್ಯ (वि०) ಪ್ರಧಾನವಲ್ಲದ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ.

अप्राण ಅಪ್ರಾಣ (पु०) 1. ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. "अप्राणोह्यमनाः शुभ्रो ह्यक्षरात्परतः परः" श्रुतिः। (वि०) 2. ಪ್ರಾಣವಿಲ್ಲದ.

अप्राप्त ಅಪ್ರಾಪ್ತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡದ, ಪಡೆಯದಿರುವ. 2. ಸೇರದಿರುವ, ತಲುಪದಿರುವ. 3. ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 4. ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಯಸ್ಸನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ.

अप्राप्तकाल ಅಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲ (न०) 1. ಅಕ್ರಮವಾದವಾದ, ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಮಾಡುವ ಚರ್ಚೆ. [ಸಭಾಕಂಪದಿಂದಾಗಲಿ ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದಾಗಲಿ ವಾದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣೆ, ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮನಗಳೆಂಬ ಪಂಚಾವಯವಗಳನ್ನು ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವುದು ಅಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲವೆನಿಸುವುದು.] शब्दोऽनित्यः शब्दत्वात् ಎನ್ನುವ ಬದಲು शब्दत्वात् शब्दोऽनित्यः ಎಂದು ಹೇಳುವುದು ಅಪ್ರಾಪ್ತಕಾಲವು. (वि०) 2. ಅಸಮಯದ, ಕಾಲೋಚಿತವಲ್ಲದ. "अप्राप्तकालं वचनं बृहस्पतिरपि ब्रुवन्। लभते बुद्ध्यवज्ञानमपमानं च पुष्कलम्" पञ्चतं० १-६३।

अप्राप्ति ಅಪ್ರಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪಡೆಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸೇರದಿರುವಿಕೆ, ತಲುಪದಿರುವಿಕೆ.

अप्रामाणिक ಅಪ್ರಾಮಾಣಿಕ (वि०) 1. ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಲ್ಲದ. 2. ಪ್ರಮಾಣವನ್ನರಿಯದ. 3. ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಲ್ಲದ. न प्रामाणिकः।

अप्रिय ಅಪ್ರಿಯ (न०) 1. ದುಃಖ. "न प्रहृष्येत्प्रियं प्राप्य नोद्विजेत्प्राप्य चाप्रियम्" गीता ५-२०। (वि०) 2. ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ.

अप्रियंवद ಅಪ್ರಿಯಂವದ (वि०) ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ಬಿರುಸಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ಮನನೋಯುವಂತೆ ಮಾತನಾಡುವ. अप्रियं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "खच्" (३-२-३८)।

अप्रियवादिन् ಅಪ್ರಿಯವಾದಿನ್ (वि०) ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ಮನನೋಯುವಂತೆ ಮಾತನಾಡುವ. अप्रियं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)।

अप्रीति ಅಪ್ರೀತಿ (स्त्री०) 1. ಹಗೆತನ, ದ್ವೇಷ, ವೈರ, ಶತ್ರುತ್ವ. 2. ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ.

अप्रेमन् ಅಪ್ರೇಮನ್ (पु०) 1. ದ್ವೇಷ, ಶತ್ರುತ್ವ. (वि०) 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. न प्रेम यस्य।

अप्रौढ ಅಪ್ರೌಢ (वि०) 1. ಗರ್ವವಿಲ್ಲದ. 2. ನಮ್ರ, ಸಾಧು, ಸೌಮ್ಯ, ವಿನೀತ. 3. ಬೆಳೆಯದ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದದ. (स्त्री०) **—प्रौढा — ಪ್ರೌಢಾ.** 4. ಮದುವೆಯಾಗದ ಕನ್ಯೆ. 5. ಸದ್ಯಃ ಮದುವೆಯಾದ ಕನ್ಯೆ, ಸಂಪೂರ್ಣ ತಾರುಣ್ಯಹೊಂದದ ಕನ್ಯೆ. 6. ಮುಗ್ಧನಾಯಿಕೆ, ಹೊಸ ತಾರುಣ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾಮವಿಕಾರ ಹೊಂದಿರುವ ನಾಯಿಕೆ.

अप्सरस् ಅಪ್ಸರಸ್ (स्त्री० ब० व०) ದೇವಲೋಕದ ವೇಶ್ಯೆಯರು. अद्भ्यः सरन्ति — सृ (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१३७)। "अप्सु निर्मथनादेव रसात्तस्माद्वरस्त्रियः। उत्पेतुर्मनुजश्रेष्ठ तस्मादप्सरसोऽभवन्"। "अप्सरस्सु निखिलास्वलक्षितां रूपसम्पदमसौ तवाद्भुताम्" याद० १७-२६।

अफल ಅಫಲ (पु०) 1. ಇಂದ್ರ. 2. ಹೋತ, ಆಡು. (वि०) 3. ಗೊಡ್ಡು, ಬಂಜೆ, ಫಲಿಸದ, ಫಲಕಾಲದಲ್ಲಿ ಫಲವಿಲ್ಲದ (ಮರ ಮುಂತಾದುದು). 4. ನಿಷ್ಫಲವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ. "यथा षण्डोऽफलः स्त्रीषु यथा गौर्गवि चाफला। यथा चाज्ञेऽफलं दानं तथा मर्त्योऽनृचोऽफलः" मनु० २-१५८। (स्त्री०) **—फला — ಫಲಾ.** 5. ಹತ್ತಿಗಿಡ. "केसराबदराऽफला कार्पासी" वैज०। 6. ಲೋಳೆಸರ, ಕತ್ತಾಳೆಗಿಡ.

अबद्ध ಅಬದ್ಧ (वि०) 1. ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ, ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ. 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಡದ. 3. ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಅಂಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರ, ಮುಕ್ತ.

अबद्धमुख ಅಬದ್ಧಮುಖ (वि०) ಅಪ್ರಿಯವನ್ನು ಹೇಳುವವನು, ದುರ್ಮುಖ, ದುರ್ಭಾಷೆಯಾಡುವ. न बद्धं नियमितं मुखमस्य। स्त्रियाम् वा "ङीष्" (४-१-५४)। **–मुखा – ಮುಖಾ, –मुखी – ಮುಖೀ.**

अबन्धक ಅಬಂಧಕ (न०) 1. ಯಾವ ಆಧಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಸಾಲ. (वि०) 2. ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡದ, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡದ, ಕಟ್ಟುವಮಾಡದ.

अबन्धन ಅಬಂಧನ (न०) 1. ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಬಂಧನವಿಲ್ಲದ, ಸಂಕೋಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರ.

अबन्धुर ಅಬಂಧುರ (वि०) 1. ದೀನವಾದ. 2. ಎತ್ತರವಾಗಿಯೂ ಬಗ್ಗಿಯೂ ಇಲ್ಲದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಿಲ್ಲದ. (क्रि० वि०) 3. ದೀನವಾಗಿ, ಕೋಪ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದ. "सनयनाम्बुसखीजनसंभ्रमाद्विधुरबन्धुरबन्धुरमैक्षत" माघ० ६-२९।

अबल ಅಬಲ (पु०) 1. ವಲಸೆಗಿಡ. (न०) 2. ದೌರ್ಬಲ್ಯ, ಬಲಹೀನತೆ. (वि०) 3. ದುರ್ಬಲ, ಬಲಹೀನನಾದ. नास्ति बलं यस्य।

अबला ಅಬಲಾ (स्त्री०) ಹೆಂಗಸು. अल्पं बलं यस्याः। अल्पार्थे नञ्। "सकठिनकुचचूचुकप्रणोदं प्रियमबला सविलासमन्वियाय" माघ० ७-१९।

अबाध ಅಬಾಧ (पु०) 1. ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ. 4. ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದ.

अबाधक ಅಬಾಧಕ (वि०) 1. ವಿಘ್ನವನ್ನುಂಟುಮಾಡದ, ಅನುಕೂಲವಾದ. 2. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದ.

अबाधित ಅಬಾಧಿತ (वि०) ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಡದ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡದ. न बाधितः।

अबालिश ಅಬಾಲಿಶ (वि०) ಬಾಲಕನಲ್ಲದ, ಹುಡುಗನಲ್ಲದ. "अबालिशो बालिशवत्प्रजानाम्" यादव० ४-७१।

अबिन्धन ಅಬಿಂಧನ (पु०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ. आपः इन्धनमस्य। "अबिन्धनं वह्निमसौ बिभर्ति" रघु० १३-४।

अबुद्ध ಅಬುದ್ಧ (वि०) 1. ಮಂಕ, ದಡ್ಡ, ಹೆಡ್ಡ. 2. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ.

अबुद्धि ಅಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಅವಿವೇಕ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ. 2. ದಡ್ಡತನ, ಮಂಕು.

अबुध ಅಬುಧ (पु०) 1. ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿಗೇಡಿ. "धृतोऽन्धमुखदर्पणो यदबुधो जनः सेवितः" कुव० पु० ५६। 2. ಹೆಡ್ಡ, ಮಂಕ, ಪೆದ್ದ. "अबुधैः कृतमानसंविदः" माघ० १६-४७।

अबोध ಅಬೋಧ (पु०) 1. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "निसर्गदुर्बोधमबोधविक्लवाः क्व भूपतीनां चरितं क्व जन्तवः" किरा० १-६। 2. ಗೋಚರವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಿರುವಿಕೆ. "जलदकालमबोधकृतं दिशाम्" माघ० ६-४१। (वि०) 3. ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न बोधो यस्य।

अबोधगम्य ಅಬೋಧಗಮ್ಯ (वि०) ಬುದ್ಧಿಗೆ ಮೀರಿದ, ಊಹಾತೀತ.

अब्ज ಅಬ್ಜ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಧನ್ವಂತರಿ. 3. ನೀರುಹಲಸಿನಗಿಡ. अप्सु जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। (पुंन०) 4. ಕಂಬು, ಶಂಖ. (न०) 5. ಲವಣ, ಉಪ್ಪು. 6. ಕಮಲ, ತಾವರೆ. "लवणाम्बुजयोरब्जं क्लीबे शंखे तु पुंसि वा। पुंस्येव निचुले शीतरश्मौ धन्वन्तरावपि" नानार्थर०। 7. ನೂರುಕೋಟಿ, ಹತ್ತುಸಾವಿರ ಲಕ್ಷ, 1,00,00,00,000. 8. ಕಣಗಿಲೆಗಿಡ. (वि०) 9. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) **अब्जा ಅಬ್ಜಾ.** 10. ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

अब्जज ಅಬ್ಜಜ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अब्जात् विष्णोर्नाभिकमलात् जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। [ವಿಷ್ಣುವಿನ ನಾಭಿಕಮಲದಿಂದ ಚತುರ್ಮುಖಬ್ರಹ್ಮನು ಹುಟ್ಟಿದನು.]

अब्जबन्धु ಅಬ್ಜಬಂಧು –बान्धव –ಬಾಂಧವ (पु०) ಸೂರ್ಯ.

अब्जनयन ಅಬ್ಜನಯನ –लोचन–ಲೋಚನ (वि०) ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ. अब्जे इव नयने लोचने वा यस्य।

अब्जभव ಅಬ್ಜಭವ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अब्जे भवः।

अब्जभू ಅಬ್ಜಭೂ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अब्जात् भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्"।

अब्जभोग ಅಬ್ಜಭೋಗ (पु०) 1. ತಾವರೆಯ ದಂಟು. 2. ತಾವರೆಯ ಬೀಜಕೋಶ. 3. ಕವಡೆ. अब्जस्य शङ्खस्य भोगः अवयव इव भोगो यस्य।

अब्जयोनि ಅಬ್ಜಯೋನಿ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अब्जं विष्णुनाभिकमलं योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य।

अब्जवाहन ಅಬ್ಜವಾಹನ (ಪುಂ) 1. ಚಂದ್ರಮೌಳಿ, ಈಶ್ವರ, ವೃಷಭವಾಹನ. अब्ज इव शंख इव शुभ्रो वृषभो वाहनमस्य। "मिहिराणो जगद्योनिष्टङ्कटीकोऽब्जवाहनः" त्रिकाण्ड०। (स्त्री०) –**वाहना** –**ವಾಹನಾ.** 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. अब्जं कमलं वाहनमिव यस्याः।

अब्जिनी ಅಬ್ಜಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ. 2. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. अब्ज "इनिः" (४-२-५१)। 3. ಪುಷ್ಕರಿಣಿ, ಸರಸ್ಸು. अब्ज "इनिः" (५-१-१३१)।

अब्द ಅಬ್ದ (ಪುಂ) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अपः ददाति – डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। 2. ಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. 3. ವರ್ಷ, ಸಂವತ್ಸರ. आप्यन्ते ऋतुमासादयो येन – आप्लृ (व्याप्तौ) "दन्" ह्रस्वश्च निपा० (उ० ४-९८)। **ಸಂವತ್ಸರವು** (1) ಬ್ರಾಹ್ಮ, (2) ದಿವ್ಯ, (3) ಪಿತ್ರ್ಯ, (4) ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, (5) ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯ, (6) ಸೌರ, (7) ಸಾವನ, (8) ಚಾಂದ್ರ ಮತ್ತು (9) ಆರ್ಕ್ಷಗಳೆಂದು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯಲೋಕದ ವ್ಯವಹಾರಕ್ಕೆ ಕೊನೆಯ ನಾಲ್ಕು ಸಂವತ್ಸರಗಳು ಮಾತ್ರ ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟಿವೆ.

(1) **ಬ್ರಾಹ್ಮಸಂವತ್ಸರ:** ಮನುಷ್ಯನ ಒಂದು ಸೌರವರ್ಷ ಅಥವಾ 365¼ ದಿನಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ. ಮನುಷ್ಯನ 360 ವರ್ಷಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷ.

ಯುಗಮಾನ

ದೇವವರ್ಷಗಳು		ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು
4,800	ಕೃತಯುಗ	17,28,000
3,600	ತ್ರೇತಾಯುಗ	12,96,000
2,400	ದ್ವಾಪರಯುಗ	8,64,000
1,200	ಕಲಿಯುಗ	4,32,000
12,000	ಚತುರ್ಯುಗಮಾನ	43,20,000

ಈ ಯುಗಮಾನಗಳ ಆರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗವು ಸಂಧ್ಯಾಸಂಧ್ಯಾಂಶಗಳು. ಅದನ್ನು ಕಳೆದರೆ 4,000, 3,000, 2,000 ಮತ್ತು 1,000 ದೇವವರ್ಷಗಳು ಯುಗಮಾನ.

ಬ್ರಹ್ಮನ ದಿನ (ಹಗಲು) ಮಾನ
(ದೇವತೆಗಳ 1,000 ಚತುರ್ಯುಗಗಳು)

ದೇವವರ್ಷಗಳು	ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು
1,20,00,000	4,32,00,00,000

ಬ್ರಹ್ಮನ ರಾತ್ರಿಮಾನ

ದೇವವರ್ಷಗಳು	ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು
1,20,00,000	4,32,00,00,000
ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ದಿನದ (ಅಹೋರಾತ್ರ) ಮಾನ	
2,40,00,000	8,64,00,00,000
ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ವರ್ಷದ ಮಾನ (ಬ್ರಾಹ್ಮಸಂವತ್ಸರ)	
8,64,00,00,000	31,10,40,00,00,000
ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸು	
864,00,00,00,000	3110,40,00,00,00,000

[ಬ್ರಹ್ಮನ ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ ಪರವೆಂದು ಹೆಸರು.]

(2) **ದಿವ್ಯ ಸಂವತ್ಸರ:** ಮನುಷ್ಯರ 365¼ ದಿನಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ದಿನ. [ಉತ್ತರಾಯಣ ಹಗಲು, ದಕ್ಷಿಣಾಯನ ರಾತ್ರಿ.] 360 ಮಾನುಷ ವರ್ಷಗಳು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷ (ದಿವ್ಯಾಬ್ದ).

(3) **ಪಿತ್ರ್ಯ ಸಂವತ್ಸರ:** ಮನುಷ್ಯರ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಪಿತೃದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಅಹೋರಾತ್ರ (ಒಂದು ದಿನ) ವಾಗುವುದು. [ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷ ಹಗಲು, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ ರಾತ್ರಿ.] ಮನುಷ್ಯರ 360 ತಿಂಗಳು ಅಥವಾ 10,800 ದಿನಗಳು ಪಿತೃಗಳಿಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷ.

(4) **ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯಾಬ್ದ** (ಮನ್ವಂತರಮಾನ): ಬ್ರಹ್ಮನ ಒಂದು ಹಗಲಿನ ಹದಿನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಒಂದು ಮನುವಿನ ಕಾಲ. (ಒಂದು ಮನ್ವಂತರ)

ದೇವವರ್ಷಗಳು	ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳು
8,52,000	30,67,20,000

ಮಾನುಷಮಾನರೀತ್ಯಾ ಸಂಧ್ಯಾ ಸಂಧ್ಯಾಂಶಗಳಲ್ಲಿ ಕಳೆದುಹೋಗುವ ಅಧಿಕ ಕಾಲವೂ ಸೇರಿ 308,571,428 ಮಾನುಷವರ್ಷಗಳಾಗುವುವು.

(5) **ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಾಬ್ದ:** ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ಒಂದೊಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲೂ ಇರುವ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಬಾರ್ಹಸ್ಪತ್ಯಾಬ್ದವೆಂದು ಹೆಸರು. ಸರಿಯಾದ ಚಾರದಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಒಂದು ರಾಶಿಯಲ್ಲಿರುವುದು ಒಂದು ವರ್ಷ ಕಾಲ. ಅತಿಚಾರ ಮತ್ತು ವಕ್ರಚಾರಗಳಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದೂ ಉಂಟು. ಸೌರಮಾನದಿನಗಣನೆಯಂತೆ ಬೃಹಸ್ಪತಿಯು ದ್ವಾದಶರಾಶಿಗಳಲ್ಲೂ ಸಂಚರಿಸಲು 4332 ದಿನಗಳು ಬೇಕಾಗುವುವು.

(6) **ಸೌರಸಂವತ್ಸರ:** ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಒಂದು ಅಹೋರಾತ್ರವು ಸೌರದಿನವೆನಿಸುವುದು. ಹೀಗೆ ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ 360 ದಿನಗಳಾಗುವುವು. ಆದರೆ

ಸೂರ್ಯನು ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲೂ (12 ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ 365 ದಿನಗಳು 6 ಗಂಟೆಗಳು ಕೆಲವು ನಿಮಿಷಗಳು (ಸುಮಾರು $365\frac{1}{4}$ ದಿನಗಳು) ಆಗುವುವು. ಸೂರ್ಯನು ಮೇಷರಾಶಿಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿದಾಗ ಮೇಷಮಾಸ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ವರ್ಷ ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು.

(7) **ಸಾವನಸಂವತ್ಸರ:** ಸೂರ್ಯೋದಯವಾದಾಗಿನಿಂದ ಮರುದಿನದ ಸೂರ್ಯೋದಯದವರೆಗೆ ಒಂದು ಸಾವನದಿನವಾಗುವುದು. ಹೀಗೆ 30 ದಿನಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವನಮಾಸವೂ 360 ದಿನಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಸಾವನ ಸಂವತ್ಸರವೂ ಆಗುವುದು.

(8) **ಚಾಂದ್ರಸಂವತ್ಸರ:** ಶುಕ್ಲಪ್ರತಿಪತ್ತು ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮೂವತ್ತು ತಿಥಿಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಮಾಸ. ಹೀಗೆ ಹನ್ನೆರಡು ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಚಾಂದ್ರಸಂವತ್ಸರ. ಆದರೆ ಚಂದ್ರನು ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದಿ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲೂ (12 ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ) ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ತಿಥಿಗಳ ಕಾಲದ ಹೆಚ್ಚು ಕಡಿಮೆಯಿಂದ 30 ದಿನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆಯಾಗಿ ಸೌರಮಾನದ ಗಣನೆಗಿಂತ ಕಡಿಮೆಯಾಗಬಹುದಾದುದರಿಂದ ಸುಮಾರು ಮೂರು ವರ್ಷಗಳಿಗೊಮ್ಮೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳು ಅಧಿಕಮಾಸವೆಂದು ಪರಿಗಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಸೌರಮಾನಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ಸರಿಹೊಂದುವುದು.

(9) **ಆರ್ಕ್ಷಸಂವತ್ಸರ:** ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದಿ ಒಂದೊಂದು ನಕ್ಷತ್ರದ ಕಾಲಕ್ಕೂ ಒಂದು ಆರ್ಕ್ಷದಿನವೆಂದೂ ಈ ರೀತಿ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಕಾಲಕ್ಕೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳೆಂದೂ ಇಂತಹ 12 ತಿಂಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಆರ್ಕ್ಷಸಂವತ್ಸರವೆಂದೂ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. ಪ್ರತಿ ತಿಂಗಳಿನ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನದ ನಕ್ಷತ್ರದ ಹೆಸರೇ ಆಯಾ ತಿಂಗಳ ಹೆಸರು. ಚಿತ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಚೈತ್ರವೆಂದೂ ವಿಶಾಖಾ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ವೈಶಾಖವೆಂದೂ ಮುಂತಾಗಿ ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಹೀಗೆ ಉಳಿದುವನ್ನು ಸೂರ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ ತಿಳಿಯಬಹುದು.

अब्दप ಅಬ್ದಪ (पुं०) ವರ್ಷಾಧಿಪತಿ. अब्दं पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

अब्दसार ಅಬ್ದಸಾರ (पुं०) ಕರ್ಪೂರ. अब्दस्य मुस्तायाः सारः।

अब्दवाहन ಅಬ್ದವಾಹನ (पुं०) ಇಂದ್ರ. अब्दो मेघो वाहनमस्य।

अब्धि ಅಬ್ಧಿ (पुं०) 1. ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. आपः धीयन्तेऽस्मिन् — डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९३)। "विधाय तार्क्ष्यं गगनाब्धिपोतं सार्धं मया देवि समाव्रजन्तीम्" याद० १८-११६। 2. ಸರಸ್ಸು, ಕೊಳ. 3. ಕೆರೆ. 4. ನಾಲ್ಕು ಮತ್ತು ಏಳು ಸಂಖ್ಯೆ.

अब्धिकन्या ಅಬ್ಧಿಕನ್ಯಾ—तनया —ತನಯಾ, —सुता —ಸುತಾ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "विशुद्धदेहद्युतिरब्धिकन्या" याद० ४-५८।

अब्धिकफ ಅಬ್ಧಿಕಫ (पुं०) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ.

अब्धिज ಅಬ್ಧಿಜ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಶಂಖ. (पुं० द्वि० व०) 3. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು. (वि०) 4. ಸಮುದ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. (स्त्री०) —जा —ಜಾ. 5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. अब्धौ जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

अब्धिनगरी ಅಬ್ಧಿನಗರೀ (स्त्री०) ದ್ವಾರಕಾಪಟ್ಟಣ. अब्धौ तत्तीरे नगरी।

अब्धिमण्डूकी ಅಬ್ಧಿಮಂಡೂಕೀ (स्त्री०) ಮುತ್ತಿನ ಚಿಪ್ಪು. अब्धिं मण्डयति—मडि (भूषायाम्) "ऊकन्" (उ० ४-४२)। "ङीष्" (४-१-४१)।

अब्धिशय ಅಬ್ಧಿಶಯ (पुं०) ವಿಷ್ಣು. अब्धौ शेते—शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। [ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಳಯಾನಂತರ ಪರಮಾತ್ಮನು ಅಬ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ಯೋಗನಿದ್ರೆಯಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

अब्ध्यग्नि ಅಬ್ಧ್ಯಗ್ನಿ (पुं०) ಬಡಬಾಗ್ನಿ.

अब्भक्ष ಅಬ್ಭಕ್ಷ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. (वि०) 2. ನೀರು ಕುಡಿದು ಜೀವಿಸುವ. अपो भक्षयति—भक्ष (अदने) "अण्" (३-२-१)।

अब्रह्मण्य ಅಬ್ರಹ್ಮಣ್ಯ (नं०) 1. ಸಂಹಾರ ಮಾಡಕೂಡದೆಂಬ ಮಾತು. ब्रह्मणि साधु ब्रह्मण्यं शान्तता "यत्" (४-४-९८)। तन्नभवति। "अब्रह्मण्यमवध्योक्तौ" अम०। 2. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಭಯಂಕರವಾಗಿ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "अब्रह्मण्यमब्रह्मण्यम्" शाकु० ६। 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಮಾಡಬಾರದ ಕಾರ್ಯ, ಹಿಂಸೆ. (वि०) 4. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಹಿತವಾಗಿಲ್ಲದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಅಪಾಯಕರವಾದ.

अब्रह्मन् ಅಬ್ರಹ್ಮನ್ (वि०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಲ್ಲದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣರಹಿತವಾದ. न ब्रह्मा ब्राह्मणो यत्र। "नाब्रह्म क्षत्रमृध्नोति नाक्षत्रंब्रह्म वर्धते" मनु० ९-३२२।

अब्राह्मण ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣ (ಪು०) 1. ನೀಚಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಪತಿತನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. न ब्राह्मणः। अप्राशस्त्ये न० त०। "अब्राह्मणास्तु षट् प्रोक्ता ऋषिणा तत्त्ववादिना। आद्यो राजभृतस्तेषां द्वितीयः क्रयविक्रयी। तृतीयो बहुयाज्यः स्याच्चतुर्थो ग्रामयाजकः। पञ्चमस्तु वृतस्तेषां ग्रामस्य नगरस्य च। अनागतां तु यः पूर्वां सादित्यां चैव पश्चिमाम्। नोपासीत द्विजः सन्ध्यां स षष्ठोऽब्राह्मणः स्मृतः" ಎಂದು ಅಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆರು ವಿಧ. (वि०) 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಲ್ಲದ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ರಹಿತವಾದ. 3. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಲ್ಲದವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಸಮಾನನಾದವನು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಂತೆ ತೋರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

अब्लिङ्ग ಅಬ್ಲಿಂಗ (ನ०) ಜಲವೇ ದೇವತೆಯಾಗುಳ್ಳ ಮಂತ್ರ. अपां लिङ्गं बोधनसामर्थ्यं यत्र।

अभक्त ಅಭಕ್ತ (वि०) 1. ಭಕ್ತನಲ್ಲದ, ಸೇವಕನಲ್ಲದವನು. न भक्तः। 2. ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಿಸಲ್ಪಡದ.

अभक्षण ಅಭಕ್ಷಣ (ನ०) ತಿನ್ನದಿರುವುದು, ಊಟಮಾಡದಿರುವುದು.

अभक्ष्य ಅಭಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಆಹಾರ, ಊಟಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಆಹಾರ. न भक्षयितुं योग्यम्। ವಸ್ತುವಿನ ಸ್ವಭಾವ, ಕಾಲದೇಶಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಬೇರೆ ವಸ್ತುವಿನ ಸಂಪರ್ಕ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಲೋಹ ಸಂಬಂಧ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಪಾಕ—ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಆಹಾರವು ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾಗುವುದು. **ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವದಿಂದ ದುಷ್ಟವಾದ ಆಹಾರ:** "लशुनं गृञ्जनं चैव पलाण्डुः कवकानि च। अभक्ष्याणि द्विजातीनाममेध्यप्रभवाणि च। अनिर्दशाया गोः क्षीरमौष्ट्रमेकशफं तथा। आविकं सन्धिनीक्षीरं विवत्सायाश्च गोः पयः। मनु० ५-५, ८। **ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾದ ಆಹಾರ:** "राजान्नं तेज आदत्ते शूद्रान्नं ब्रह्मवर्चसम्। आयुः सुवर्णकारान्नं यशश्चर्मविकर्तिनः। कारुकान्नं प्रजा हन्ति बलं निर्णेजकस्य च। गणान्नं गणिकान्नं च लोकेभ्यः परिकृन्तति। नाद्यात् शूद्रस्य पक्वान्नं विद्वानश्राद्धिनो द्विजः। आददीताममेवास्मादवृत्तावेकरात्रिकम्" मनु० ४-२१८, १९, २३। **ವಸ್ತುಸಂಪರ್ಕದಿಂದ ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾದ ಆಹಾರ:** ಬೆಲ್ಲ ಮತ್ತು ಸಕ್ಕರೆ ಬೆರಸಿದ ಹಿಂದಿನ ದಿನದ ಮೊಸರೂ ಕೇಶ, ಕ್ರಿಮಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳೊಡನೆ ಪಕ್ವವಾದ ಅನ್ನವೂ ಅಭಕ್ಷ್ಯಗಳು. ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ ಜೇನುತುಪ್ಪ, ಕಾಕಂಬಿ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಶಾಕ (ಪಲ್ಯ ಮುಂತಾದುದು) ಗೋರಸ (ಹಾಲು, ಮೊಸರು) ಉಪ್ಪು, ತುಪ್ಪ ಇವು ಅಭಕ್ಷ್ಯಗಳು. ಇವನ್ನು ಪಾತ್ರೆಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡಬೇಕು ಅಥವಾ ಸೌಟಿನಿಂದ ಬಡಿಸಬೇಕು. "माक्षिकं फाणितं शाकं गोरसं लवणं घृतम्। हस्तदत्तानि भुक्त्वा च भोक्ता सान्तपनं चरेत्"। **ಲೋಹ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾದ ಆಹಾರ:** ಕಂಚಿನ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಎಳನೀರನ್ನೂ ತಾಮ್ರದ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಲ್ಲದ ಪದಾರ್ಥವನ್ನೂ ಇಡಕೂಡದು. ಇವು ಅಭಕ್ಷ್ಯವಾಗುವುವು. "नारिकेलोदकं कांस्ये ताम्रपात्रे गुडस्तथा। सुरातुल्यं भवेदेतत् ताम्रे गव्यं घृतं विना"। 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. 3. ಊಟಮಾಡಲು ನಿಷಿದ್ಧವಾದ.

अभङ्ग ಅಭಂಗ (पु०) 1. ಒಡೆಯದಿರುವುದು, ಮುರಿಯದಿರುವುದು. 2. ಅಭಂಗಶ್ಲೇಷ, ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರವಾದ ಶ್ಲೇಷದ ಒಂದು ಭೇದ. "पुनस्त्रिधा सभङ्गोऽथाभङ्गस्तदुभयात्मकः" सा० द० १०-१२। **ಉದಾ:** "पायात्स स्वयमन्धकक्षयकरस्त्वां सर्वदोमाधवः"।

अभङ्गुर ಅಭಂಗುರ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ, ನಾಶವಾಗದ. भञ्जो (आमर्दने) "घुरच्" (३-२-१६१)। न भङ्गुरः। "अभङ्गुरविभूतिर्नस्तरङ्गयतु मङ्गलम्"।

अभद्र ಅಭದ್ರ (ನ०) 1. ದುಃಖ. 2. ಅಮಂಗಳ. (वि०) 3. ಅಶುಭದ, ಮಂಗಳವಲ್ಲದ.

अभय ಅಭಯ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ವಿಷ್ಣು. न भयमस्मात्। 2. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ. 3. "ಅಭಯ"ವೆಂಬ ಪ್ರಯಾಣದ ಒಂದು ಶುಭಯೋಗ. "यत्रैकादशगश्चन्द्रो भानुर्वा प्रबलः शुभः। अभयो नाम योगोऽयमरिभूतविनाशकृत्"। 4. ಆತ್ಮನಿಷ್ಠ, ತಪಸ್ವಿ. 5. ಭಯವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ ಅಭಯಹಸ್ತ, ಅಭಯವಚನ. (ನ०)6. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಧೈರ್ಯ. "यो दत्वा सर्वभूतेभ्यः प्रव्रजत्यभयं गृहात्। तस्य तेजोमया लोका भवन्ति ब्रह्मवादिनः" मनु० ६-३९। 7. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವಿಕೆ. 8. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. "अभयं नलदं सेव्यममृणालं जलाशयम्" अम०। (स्त्री०) -या -ಯಾ. 9. ಅಳಲೆಗಿಡ. "अभयमुशीराभीत्योरभया तु हरीतकी" हेम०। (वि०) 10. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. "अभयं नलदे स्त्री तु पथ्यायां निर्भये त्रिषु" नानार्थर०।

अभयकृत् ಅಭಯಕೃತ್ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವ, ಕಾಪಾಡುವ. अभयं त्राणं करोति। 2. ಭಯಂಕರವಲ್ಲದ, ಶಾಂತವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ.

अभयङ्कर ಅಭಯಂಕರ (वि०) ಭಯವನ್ನುಂಟು ಮಾಡದ, ಶಾಂತವಾದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. न० त०।

अभयद ಅಭಯದ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವವನು, ಧೈರ್ಯ ವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. अभयं ददाति अभयवचनं दत्वा रक्षति—डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

अभयदक्षिणा ಅಭಯದಕ್ಷಿಣಾ (स्त्री०) 1. ಅಭಯ ರೂಪವಾದ ರಕ್ಷಣೆ, ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆಯ ಮಾತು. 2. ಭಯದಿಂದ ಕಾಪಾಡಿದವನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದಕ್ಷಿಣೆ.

अभयमुद्रा ಅಭಯಮುದ್ರಾ (स्त्री०) ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದುವಿಧ ಮುದ್ರೆ, ಅಭಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುದ್ರೆ. अभयार्था मुद्रा।

अभययाचना ಅಭಯಯಾಚನಾ (स्त्री०) ಅಭಯದ ಬೇಡಿಕೆ, ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. अभयार्थं याचना। "बध्यतामभययाचनाञ्जलिः" रघु० ११-७८।

अभयवचन ಅಭಯವಚನ (न०) ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆಯ ಮಾತು, ಕಾಪಾಡುವುದಾಗಿ ನೀಡುವ ಅಭಯಹಸ್ತ.

अभव ಅಭವ (पु०) 1. ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ, ಜನ್ಮಪಡೆಯ ದಿರುವಿಕೆ. न भवः उत्पत्तिः। 2. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. न विद्यते भवः उत्पत्तिर्यत्र। "प्राप्तुमभवमभिवाञ्छति वा वयमस्य नो विषहितुं क्षमा रुचः" किरा० १२-३०। 3. ವಿನಾಶ. "भवाय सर्वभूतानामभवाय च रक्षसाम्" रामा०।

अभव्य ಅಭವ್ಯ (न०) 1. ದುರದೃಷ್ಟ, ಕೆಟ್ಟ ಅದೃಷ್ಟ. (वि०) 2. ಅದೃಷ್ಟಹೀನ, ಭಾಗ್ಯಹೀನ. "उपनतमवधीरयन्त्यभव्याः" किरा० १०-५१। 3. ಮಂಗಳ ವಲ್ಲದ.

अभाव ಅಭಾವ (पु०) 1. ಅಸತ್ತೆ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। "अस्ति पुत्रो वशे यस्य भृत्यो भार्या तथैव च। अभावे सति सन्तोषः स्वर्गस्थोऽसौ महीयते" चाणक्यः। 2. (ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ದ್ರವ್ಯಾದಿ ಸಪ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. "द्रव्यगुणकर्मसामान्यविशेषसमवायाभावाः सप्त पदार्थाः" त०स०। ಅಭಾವವು ಪ್ರಾಗಭಾವ, ಪ್ರಧ್ವಂಸಾಭಾವ, ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ ಮತ್ತು ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಭಾವಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. 3. ಕೊರತೆ, ಬಡತನ. 4. ನಾಶ. (वि०) 5. ಸ್ಥಾಯಿ ಭಾವವಿಲ್ಲದ. 6. ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ.

अभावनीय ಅಭಾವನೀಯ (वि०) ಚಿಂತಿಸುವುದಕ್ಕೂ ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. न भावयितुं शक्यम्।

अभाषण ಅಭಾಷಣ (न०) ಮೌನ, ಮಾತನಾಡ ದಿರುವಿಕೆ.

अभि ಅಭಿ (अव्य०) [ಇದು ಕ್ರಿಯಾಪದದೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಉಪಸರ್ಗಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ, ಸುಬಂತದೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಕರ್ಮಪ್ರವಚನೀಯ ಸಂಜ್ಞೆಯನ್ನೂ ಹೊಂದಿ ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು.] 1. ಲಕ್ಷಣ, ಚಿಹ್ನೆ, ಗುರುತು. "हरिमभि वर्तते"। 2. ಪ್ರಕಾರಾಂತರವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. "भक्तो हरिमभि"। भक्तो भक्तिरूपं प्रकारविशेषं प्राप्तवान्। हरिविषयकभक्तिमानित्यर्थः। 3. ವೀಪ್ಸೆ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "देवंदेवमभिसिञ्चति"। कृत्स्नं देवमभिसिञ्चतीत्यर्थः। 4. ಅಭಿಮುಖ್ಯ, ಎದುರು. "अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत्कार्यद्वयाकुलः" माघ० २-१। 5. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. "अभिलाषमुदीरितेन्द्रियः स्वसुतायामकरोत्प्रजापतिः" कुमा० ४-४१। 6. ಸುತ್ತಲೂ. "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिः" कुमा० १-३३। 7. ಸೌಮ್ಯತೆ, ಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಔದಾರ್ಯ, ಘನತೆ. "जात्यस्तेनाभिजातेन शूरः शौर्यवता कुशः" रघु० १७-४। 8. ಒಳಕ್ಕೆ, ಒಳಗಡೆಗೆ. "भ्रश्यद्भिर्जलमभिभूषणैर्वधूनामङ्गेभ्यो गुरुभिरमज्जि लज्जयेव" माघ० ८-६०। 9. ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಯುವುದು. "अभ्यस्यन्ति तटाघातं निर्जितैरावता गजाः" कुमा० २-५०। 10. ಮುಂಭಾಗ, ಸಮೀಪ. "प्रियमभि कुसुमोद्यतस्य बाहोः" माघ० ७-४०। 11. ವಚನ, ಮಾತು. "अभिधाय रूक्षमिति मा स्म गम इति पृथासुतेरिताम्" माघ० १५-६७। 12. ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥ. "अभिगौरि रतासक्तम्" कुमा० १०-७। 13. ಭಾಗ, ಪಾಲು. "यदत्र ममाभिष्यात् तद्दीयताम्" सि० कौ०। 14. ಪೂಜೆ. "अभिवादयते"। 15. ಊಟ, ಭೋಜನ. "अभ्यवहरति"। "अभीत्थंभूतकथनेऽप्यभि वीप्साभिमुख्ययोः" विश्व०। "अभीत्थंभूतकथने चाभिमुख्याभिलाषयोः" मेदि०।

अभिक ಅಭಿಕ (वि०) ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. अभिकामयते—"कन्" (५-२-७४)। "सोऽधिकारमभिकः कुलोचितं काश्चन स्वयमवर्तयत्समाः" रघु० १९-४।

अभिकाङ्क्षा ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಇಚ್ಛೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभि + काक्षि (काङ्क्षायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

अभिकाङ्क्षित ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಿತ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि + काक्षि (काङ्क्षायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिकाङ्क्षिन् ಅಭಿಕಾಂಕ್ಷಿನ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. अभि + काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–काङ्क्षिणी –ಕಾಂಕ್ಷಿಣೀ.**

अभिकाम ಅಭಿಕಾಮ (पु०) 1. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभि + कमु (कान्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ಕಾಮಿಸುವ, ಪ್ರೀತಿಸುವ, ಕಾಮುಕ. अभि+कमु (कान्तौ) + णिङ् "अच्" (३-१-१३४)। "याचे त्वामभिकामाहं तस्मात्कुरु मम प्रियम्" भा०।

अभिक्रम ಅಭಿಕ್ರಮ (पु०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು. 3. ಧೈರ್ಯದಿಂದ ಶತ್ರುಗಳ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. 4. ಏರುವುದು, ಹತ್ತುವುದು. अभि + क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अभिक्रमो रणे यानमभीतस्य रिपून् प्रति"। "आरोहणं त्वभिक्रमः" अभि० चि०। (न०) 5. ಯುದ್ಧ. अभि + क्रमु अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। (वि०) 6. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "नेहाभिक्रमनाशोऽस्ति प्रत्यवायो न विद्यते" गीता २-४।

अभिक्रमण ಅಭಿಕ್ರಮಣ (न०) 1. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. अभि + क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ.

अभिक्रान्त ಅಭಿಕ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभि + क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिक्रान्ति ಅಭಿಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು. अभि+ क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। दीर्घः (६-४-१५)।

अभिक्रान्तिन् ಅಭಿಕ್ರಾಂತಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ, ಉಪಕ್ರಮಿಸುವ. अभिक्रान्तमनेन "इनिः" (५-२-८८)। 2. ಧಾಳಿಮಾಡುವ, ಮೇಲೆಬೀಳುವ.

अभिक्रोश ಅಭಿಕ್ರೋಶ (पु०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಿರುಚುವುದು, ಚೀರಾಟ. अभि + क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिक्रोशक ಅಭಿಕ್ರೋಶಕ (वि०) 1. ನಿಂದಿಸುವ, ದೂಷಿಸುವ. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ, ಕಿರುಚುವ. अभि + क्रुश (आह्वाने रोदने च) "ण्वुल्" (३-३-१३३)।

अभिख्या ಅಭಿಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಹೊಳಪು, ಶೋಭೆ. अभि + ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। "काप्यभिख्या तयोरासीद्व्रजतोः शुद्धवेषयोः" रघु० १-४६। 2. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. 3. ಹೆಸರು. 4. ಮಾಹಾತ್ಮ್ಯ, ಮಹಿಮೆ. 5. ಬುದ್ಧಿ. "अभिख्या तु शोभायां कीर्तिसंज्ञयोः" हेम०।

अभिख्यात ಅಭಿಖ್ಯಾತ (वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಹೆಸರು ಪಡೆದ, ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ.

अभिख्यान ಅಭಿಖ್ಯಾನ (न०) ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು.

अभिगच्छत् ಅಭಿಗಚ್ಛತ್ (वि०) ಹೊರಡುವ, ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವ. अभि + गम्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभिगच्छन् यदुपुङ्गवं दिदृक्षुः" याद० १५-१।

अभिगत ಅಭಿಗತ (वि०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಹೋದ. 2. ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಒದಗಿದ. अभि + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ. "अभिगतमुषया तदानिरुद्धम्" याद० १८-१३५।

अभिगन्तव्य ಅಭಿಗಂತವ್ಯ (वि०) ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಸಮೀಪಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि + गम्लृ (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

अभिगन्तृ ಅಭಿಗಂತೃ (वि०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವ. 2. ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಹೋಗುವ. 3. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಎದುರುಗೊಂಡು ಹೋಗುವ. अभि + गम्लृ (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)।

अभिगम ಅಭಿಗಮ (पु०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಆಗಮನ, ಬರುವುದು. "तवार्हतो नाभिगमेन तृप्तं मनो नियोगक्रिययोत्सुकं मे" रघु० ५-११। 2. ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಅನುಕೂಲ ಪ್ರವೇಶ, ಅನುಕೂಲ ಸಮಾಗಮ. अभि + गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)।

अभिगम्य ಅಭಿಗಮ್ಯ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯನಾದ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸಬಹುದಾದ. अभिगन्तुं शक्यः — अभि + गम्लृ (गतौ) "यत्"

(३-१-९८)। "अधृष्यश्चाभिगम्यश्च यादोरत्नैरिवार्णवः" रघु० १-१६। (अव्य०) 2. ಹೊಂದಿ, ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗಿ. "मनुमेकाग्रमासीनमभिगम्य महर्षयः" मनु० १-१।

अभिगामिन् ಅಭಿಗಾಮಿನ್ (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ, ಸುಲಭವಾಗಿ ಸಮೀಪಿಸುವ. अभि+गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ऋतुकालाभिगामी स्यात् स्वदारनिरतः सदा" मनु० ३-४५।

अभिगुप्ति ಅಭಿಗುಪ್ತಿ (स्त्री०) ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. अभि + गुपू (रक्षणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिगोप्तृ ಅಭಿಗೋಪ್ತೃ (वि०) ರಕ್ಷಿಸುವ. ಕಾಪಾಡುವ. अभितो गोपायति — अभि + गुपू (रक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

अभिग्रस्त ಅಭಿಗ್ರಸ್ತ (वि०) 1. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ. अभि + ग्रसु (अदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिग्रह ಅಭಿಗ್ರಹ (पु०) 1. ಲೂಟಿಮಾಡುವುದು, ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆಯುವುದು, ದರೋಡೆ. 2. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು. 3. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. 4. ಯುದ್ಧ. 5. ದೂರು, ಫಿರ್ಯಾದು. अभि+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "अभिग्रहस्तु गौरवे। अभियोगेऽभिग्रहणे" हेम०। "अभिहारस्त्वभिग्रहः" वैज०।

अभिग्रहण ಅಭಿಗ್ರಹಣ (न०) "अभिग्रह" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि + ग्रह (उपादाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिघर्षण ಅಭಿಘರ್ಷಣ (न०) ಪರಸ್ಪರ ಹೊಡೆದಾಟ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ದುರಾಗ್ರಹದಿಂದ ಹೋರಾಟ. अभि + घृषु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिघात ಅಭಿಘಾತ (पु०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವುದು, ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. अभि+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು, ಹೊಡೆತ. "तटाभिघातादिव लग्नपङ्के" कुमा० ७-४९। 3. ಶಬ್ದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಯೋಗ. [ಯಾವ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವುದೋ ಮತ್ತು ಆ ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಯಾವ ಸಂಯೋಗವು ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಕಾರಣವಾಗುವುದೋ ಅಂತಹ ಸಂಯೋಗವೇ ಅಭಿಘಾತವು.]

अभिघातक ಅಭಿಘಾತಕ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. (वि०) 2. ಅಭಿಘಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಮಾಡುವ. अभि + हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अभिघातिन् ಅಭಿಘಾತಿನ್ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. (वि०) 2. ಅಭಿಘಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಮಾಡುವ. अभि + हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—घातिनी — ಘಾತಿನೀ.**

अभिघार ಅಭಿಘಾರ (पु०) 1. ಘೃತಸೇಚನೆ, ಹವಿಸ್ಸಿಗೆ ತುಪ್ಪಹಾಕುವುದು. 2. ಘೃತಸೇಚನೆಯಿಂದಾಗುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ (ಶುದ್ಧಿ). अभि + घृ (सेचने)+णिच् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. अभि+घृ कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

अभिचर ಅಭಿಚರ (पु०) 1. ಭೃತ್ಯ, ಸೇವಕ, ಚಾಕರ, ಆಳು. अभि + चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ. स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **—चरा — ಚರಾ.**

अभिचरण ಅಭಿಚರಣ (पु०) ಶತ್ರುಗಳ ನಾಶಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅಭಿಚಾರಕೃತ್ಯ, ಮಾಟ, ಶ್ಯೇನಯಾಗ ಮೊದಲಾದುದು. अभि + चर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "कौटिल्यः कोपनोऽपि स्वयमभिचरणे ज्ञातदुःखः प्रतिज्ञाम्" मुद्रा० ४-१२।

अभिचरणीय ಅಭಿಚರಣೀಯ (वि०) ಮಾಟ ಮೊದಲಾದ ಮಾಂತ್ರಿಕನ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾಗುವ, ಅಭಿಚಾರಕೃತ್ಯಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ (ಶತ್ರು). अभि+चर (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभिचार ಅಭಿಚಾರ (पु०) ಶತ್ರುಸಂಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹೋಮ, ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ, ಮಾಟ. अभि + चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "स्फुटमिदमभिचारमन्त्र एव प्रतियुवतेरभिधानमङ्गनानाम्" माघ० ७-५८।

अभिचारिन् ಅಭಿಚಾರಿನ್ (वि०) ಮಾಟವನ್ನು ಮಾಡುವ, ಶತ್ರುವಿಗೆ ಹಿಂಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಹೋಮಾದಿಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ. अभि + चर (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—चारिणी — ಚಾರಿಣೀ.**

अभिच्छाय ಅಭಿಚ್ಛಾಯ (वि०) 1. ನೆರಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿರುವ. (अव्य०) 2. ನೆರಳಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ.

अभिजन ಅಭಿಜನ (पु०) 1. ವಂಶ, ಕುಲ. अभिजायतेऽस्मिन्—अभि+जनी (प्रादुर्भावे) "घञ्" (३-३-१२१)। "पतिं त्यक्त्वा देवं भुवनपतिमुच्चैरभिजनम्" मुद्रा० ६-६। 2. ಜನ್ಮಭೂಮಿ; ಹುಟ್ಟಿದ ಊರು. 3. ಪೂರ್ವಿಕರು (ತಾತ, ಮುತ್ತಾತ ಮೊದಲಾದವರು) ವಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಜಾಗ. "यत्र पूर्वैरुषितं सोऽभिजनः" सि० कौ०। 4. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. अभिजायते सत्पुरुषो भवति येन—अभि+जनी कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 5. ಸದ್ವಂಶ, ಒಳ್ಳೆಯ ಕುಲ. "स्तुतं तन्माहात्म्यं यदभिजनतो यच्च गुणतः" मालती० २-१३। 6. ಕುಲದ ಯಜಮಾನ, ವಂಶದಲ್ಲಿ ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. "भवेदभिजनः ख्यातौ जन्मभूम्यां कुलध्वजे। कुलेऽपि च" मेदि०।

अभिजनन ಅಭಿಜನನ (न०) ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ.

अभिजय ಅಭಿಜಯ (पु०) ವಿಜಯ, ಜಯಿಸುವುದು, ಗೆಲುವು. अभि+जि (जये) "अच्" (३-३-५६)।

अभिजात ಅಭಿಜಾತ (वि०) 1. ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. अभिमतं जातं यस्य। "जात्यस्तेनाभिजातेन शूरः शौर्यवता कुशः" रघु० १७-४। 2. ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನಿ. "संकीर्णं नाभिजातेषु नाप्रबुद्धेषु संस्कृतम्"। 3. ಮನೋಹರವಾದ, ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ. "प्रजल्पितायामभिजातवाचि" कुमा० १-४५।

अभिजाति ಅಭಿಜಾತಿ (स्त्री०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಜನ್ಮ, ಸತ್ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು.

अभिजित् ಅಭಿಜಿತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಒಂದು ಯಾಗ. 3. ಒಂದು ನಕ್ಷತ್ರ. (न०) 4. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಒಂದು ಲಗ್ನ. 5. ಅಭಿಜಿನ್ಮುಹೂರ್ತ, ಅಪರಾಹ್ಣ, ಕುತುಪಕಾಲ. "अपराह्णे तु संप्राप्ते अभिजिद्रोहिणोदये। यदत्र दीयते जन्तोस्तदक्षयमुदाहृतम्" मत्स्यपु०। (वि०) 6. ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತು ಹೋರಾಡಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸುವ. अभि जयति शत्रून्—अभि+जि (जये) "क्विप्" (३-२-६१)। 7. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ ಜಯಗಳಿಸುವ. अभिजयत्यनेन—कर० "क्विप्"। 8. ಅಭಿಜಿತ್ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अभिजिति जातः—अणो लुक् (४-३-३६)।

अभिजित ಅಭಿಜಿತ (पु०) ಅರ್ಧ ರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಬರುವ "अभिजित्" ಎಂಬ ಮುಹೂರ್ತ. "मुहूर्तेऽभिजिते प्राप्ते सार्धरात्रे विभूषिते। देवक्यजनयद्विष्णुं यशोदा तां तु कन्यकाम्" विष्णुपु०।

अभिज्ञ ಅಭಿಜ್ಞ (वि०) 1. ತಿಳಿದವನು, ಬಲ್ಲವನು, ಪಂಡಿತ. अभिजानाति—अभि+ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-१-१३६)। "यद्वा कौशलमिन्द्रसूनुदमने तत्राप्यभिज्ञो जनः" उ० रा० ५-३५। 2. ನಿಪುಣ, ಚತುರ, ಜಾಣ.

अभिज्ञा ಅಭಿಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಮೊದಲು ಉಂಟಾದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. अभि+ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)।

अभिज्ञात ಅಭಿಜ್ಞಾತ (वि०) ಹಿಂದಿನ ಗುರುತಿನಿಂದ (ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ) ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

अभिज्ञान ಅಭಿಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಲಕ್ಷಣ, ಹಿಂದಿನ ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಗುರುತು. अभिज्ञायतेऽनेन—अभि+ज्ञा (अवबोधने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "उपपन्नैरभिज्ञानैर्दूतं तमवगच्छत" रामा०। 2. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. अभि+ज्ञा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ನೆನಪನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವಸ್ತು. "तस्य भर्तुरभिज्ञानमङ्गुलीयं ददौ कपिः" रघु० १२-६२।

अभिज्ञानपत्र ಅಭಿಜ್ಞಾನಪತ್ರ (न०) ಪರಿಚಯಪತ್ರ, ಯೋಗ್ಯತೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕಾಗದ, ಶಿಫಾರ್ಸಿನ ಕಾಗದ, ಗುಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕಾಗದ (Certificate).

अभिज्ञानशाकुन्तल ಅಭಿಜ್ಞಾನಶಾಕುಂತಲ (न०) ಕಾಳಿದಾಸನ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ "ಶಾಕುಂತಲ" ನಾಟಕ. अभिज्ञानेन गृहीता शकुन्तला। तामधिकृत्य कृतं नाटकम् "अण्" (४-३-८७)। [ದುಷ್ಯಂತಮಹಾರಾಜನು ಕಣ್ವಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಗಾಂಧರ್ವ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಮದುವೆಯಾಗಿ ದುರ್ವಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯ ಶಾಪದಿಂದ ತಾನು ಶಕುಂತಲೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದುದನ್ನೇ ಮರೆತುಬಿಡುವನು. ಆಮೇಲೆ, ಮದುವೆಯಾದಾಗ ತಾನು ಅವಳಿಗೆ ಕೊಟ್ಟಿದ್ದ ಉಂಗುರದ ಗುರುತಿನಿಂದ ಮದುವೆಯಾದುದು ನೆನಪಿಗೆ ಬಂದು ಅವಳನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ಕುರಿತು ರಚಿಸಿರುವುದರಿಂದ ಈ ನಾಟಕಕ್ಕೆ "अभिज्ञानशाकुन्तलम्" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.]

अभिज्ञापक ಅಭಿಜ್ಞಾಪಕ (वि०) ನೆನಪಿಗೆ ತರುವ, ನೆನಪನುಂಟುಮಾಡುವ.

अभितप्त ಅಭಿತಪ್ತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಬಿಸಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अभितस् ಅಭಿತಸ್ (अव्य०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. अभि "तसिल्" (५-३-९)। "ततो राजाब्रवीद्

वाक्यं सुमन्त्रमभितः स्थितम्" रामा०। 2. ಎದುರಿನಲ್ಲಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. "अभितः सदोऽथ हरिपाण्डवौ रथात्" माघ० १३-६१। 3. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. 4. ಎರಡು ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ. "अभितः क्षुभिताम्बुराशिधीरध्वनिराक्रुष्टसमूलपादपौघः" माघ० २०-५७। 5. ಸುತ್ತಲೂ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ. "अभितोऽभ्यागतान् योद्धुं वीरान् रणविशारदान्" कुमा० १६-२१। 6. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಸಮಗ್ರವಾಗಿ. "अभितः शीघ्रसाकल्यसम्मुखोभयतोऽन्तिके" विश्व०।

अभिताप **ಅಭಿತಾಪ** (पु०) ಹೆಚ್ಚು ಸೆಕೆ, ಅಧಿಕ ಸಂತಾಪ. "अभितापसंपदमथोष्णरुचिर्निजतेजसामसहमान इव", माघ० ९-१।

अभिताम्र **ಅಭಿತಾಮ್ರ** (वि०) ಬಹಳ ಕೆಂಪಾದ, ಅಚ್ಚ ಗೆಂಪಾದ. अभितः ताम्रम्। "अथधूमाभिताम्र वृक्षशाखावलम्बिनम्" रघु० १५-४९।

अभितोमुख **ಅಭಿತೋಮುಖ** (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ. (लाक्ष०)।

अभिदर्शन **ಅಭಿದರ್ಶನ** (न०) 1. ಎದುರು ನೋಟ. 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ನೋಡುವುದು. "ग्रामघाते हिताभङ्गे पथि मोषाभिदर्शने" मनु० ९-२७४।

अभिद्रव **ಅಭಿದ್ರವ** (पु०) ವೇಗವಾಗಿ ಓಡುವುದು. अभि+द्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-द्रवणम्** **-ದ್ರವಣಮ್**.

अभिद्रुह् **ಅಭಿದ್ರುಹ್** (वि०) ದ್ರೋಹಮಾಡುವ, ಅಪಕಾರಮಾಡುವ. अभि + द्रुह (जिघांसायाम्) "क्विप्" (३-२-६१)।

अभिद्रोह **ಅಭಿದ್ರೋಹ** (पु०) 1. ಅಪಕಾರ, ತೊಂದರೆ, ಹಿಂಸೆ. अभि+द्रुह (जिघांसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "अभिद्रोहेण भूतानामर्जयन् गत्वरीः श्रियः" किरा० ११-२१। 2. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. "नामजातिग्रहं तेषामभिद्रोहेण कुर्वतः" मनु० ८-२७१। 3. ಮೋಸ.

अभिधर्षण **ಅಭಿಧರ್ಷಣ** (न०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 2. ಅದುಮುವುದು, ಅಡಗಿಸುವುದು. 3. ಭೂತದ ಆವೇಶ.

अभिधा **ಅಭಿಧಾ** (स्त्री०) 1. ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ಸಂಕೇತ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಶಕ್ತಿ, ಶಬ್ದಕ್ಕಿರುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೂರು ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. अभि+डु धाञ् (धारणे) कर० "अङ्" (३-३-१०६)। "वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-३। 2. ಪದ, ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ. 3. ನಾಮಧೇಯ, ಹೆಸರು. "कुसुमवसन्ताद्यभिधः" सा० द० ३-४२।

अभिधान **ಅಭಿಧಾನ** (न०) 1. ನಾಮಧೇಯ, ಹೆಸರು. अभिधीयतेऽनेन — अभि+डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "तवाभिधानाद्व्यथते नताननः सुदुःसहान्मन्त्रपदादिवोरगः" किरा० १-२४। 2. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು. अभि+धाञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ನಿಘಂಟು, ಶಬ್ದಕೋಶ.

अभिधानी **ಅಭಿಧಾನೀ** (स्त्री०) ರಜ್ಜು, ಹಗ್ಗ. अभिधीयते आभिमुख्येन धीयतेऽनेन बन्धेनाऽनया — अभि+डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

अभिधामूला **ಅಭಿಧಾಮೂಲಾ** (स्त्री०) ಅಭಿಧಾ ಮೂಲವಾದ ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿ. ಅಭಿಧಾಮೂಲ ಮತ್ತು ಲಕ್ಷಣಾಮೂಲಗಳೆಂದು ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯು ಎರಡು ವಿಧ. "अनेकार्थस्य शब्दस्य संयोगाद्यैर्नियन्त्रिते। एकत्रार्थेऽन्यधीहेतुर्व्यञ्जना साऽभिधाश्रया" सा० द० २-१४। ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳುಳ್ಳ ಶಬ್ದದ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಯು **"अभिधामूला व्यञ्जना"** ಎನಿಸುವುದು. "सशङ्खचक्रो हरिः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಶಂಖ ಚಕ್ರಗಳ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಹರಿ ಶಬ್ದವು ವಿಷ್ಣುವಾಚಕವಾಗುವುದು. "भीमार्जुनौ" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭೀಮನ ಸಾಹಚರ್ಯದಿಂದ ಅರ್ಜುನಪದವು ಪೃಥಾಪುತ್ರನಾದ ಅರ್ಜುನವಾಚಕವಾಗುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಂಯೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾದಾಗ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿಗೆ "अभिधामूला" ಎಂದು ಹೆಸರು. "गामाक्रम्य विभूतिभूषिततनू राजत्युमावल्लभः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪ್ರಕರಣದಿಂದ "उमावल्लभ" ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಉಮಾದೇವಿಯ ಪತಿ ಭಾನುದೇವನೆಂಬ ಅರ್ಥವು ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ನಿಯಂತ್ರಿತವಾಗಲಾಗಿ ವ್ಯಂಜನೆಯಿಂದ "ಗೌರೀಪತಿ" ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದೇ ಅಭಿಧಾಮೂಲವ್ಯಂಜನೆ.

अभिधायक **ಅಭಿಧಾಯಕ** (वि०) ವಾಚಕ ಶಬ್ದ, ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಪದ. अभि+डु धाञ् (धारणे) "ण्वुल्" (३-३-१३३)।

अभिधायिन् ಅಭಿಧಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಹೇಳುವ, ಮಾತನಾಡುವ. 2. ಶಬ್ದವನ್ನು ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ. अभिधत्ते — अभि + डु धाञ् (धारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-धायिनी -ಧಾಯಿನೀ.**

अभिधावक ಅಭಿಧಾವಕ (वि०) ಎದುರಾಗಿ ಓಡಿ ಹೋಗುವ. अभि+धावु (गतिशुद्ध्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अभिधित्सत् ಅಭಿಧಿತ್ಸತ್ (वि०) ಮಾತಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. अभि+डु धाञ् (धारणे) + सन् "शतृ" (३-२-१२४)। "अभिधित्सतः किमपि राहुवदनविकृतं व्यभाव्यत" माघ० १५-५१।

अभिधित्सा ಅಭಿಧಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮಾತಾಡಲು ಇಚ್ಛೆ. अभिधातुमिच्छा — अभि+डु धाञ् (धारणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

अभिधेय ಅಭಿಧೇಯ (न०) 1. ಅರ್ಥ, ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಹೇಳುವ ಶಬ್ದಾರ್ಥ. अभि+डु धाञ् (धारणे) "यत्" (३-१-९७)। "अभिधेयाविनाभूतप्रतीतिर्लक्षणोच्यते" काव्यप्र०। 2. ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ.

अभिध्या ಅಭಿಧ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಚಿಂತನೆ, ಆಲೋಚನೆ, ಧ್ಯಾನ. अभि+ध्यै (चिन्तायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಆಸೆ. 3. ಇತರರ ಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸುವ ಆಸೆ. "अभिध्या तु परस्वेहा" अभि० चि०।

अभिध्यान ಅಭಿಧ್ಯಾನ (न०) "अभिध्या" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+ध्यै (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिनद्ध ಅಭಿನದ್ಧ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. अभितो नद्धः—अभि+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "परिरम्भरुचिं ततिर्जलानामभिनद्धा रसमानसारसेन" माघ० ६-७५।

अभिनन्द ಅಭಿನಂದ (पु०) 1. ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಪ್ರಶಂಸೆ. 3. ಅಲ್ಪಸುಖ, ಸುಖಲೇಶ. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ. 5. ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ; अभितो नन्दः सुखं यस्मिन्। (वि०) 6. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ, ಪ್ರೇರಕ. 7. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. अभिनन्दयति — अभि+नदि+णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अभिनन्दन ಅಭಿನಂದನ (न०) 1. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. (वि०) 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ, ಹೊಗಳುವ. 5. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ, ಪ್ರೇರಿಸುವ. अभि+नदि+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अभिनन्दनीय ಅಭಿನಂದನೀಯ (वि०) 1. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ. 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभिनन्दित ಅಭಿನಂದಿತ (वि०) 1. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभिनन्दितवृत्तिरार्यमिश्रैः" याद० १५-९४।

अभिनन्दिन् ಅಭಿನಂದಿನ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುವ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಹೊಗಳುವ, ಪ್ರಶಂಸಿಸುವ. 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. अभि + नदि "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-नन्दिनी -ನಂದಿನೀ.**

अभिनन्द्य ಅಭಿನಂದ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಗಳಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಪ್ರಶಂಸೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. अभि+टु नदि (समृद्धौ) "यत्" (३-१-९७)। "जनस्य साकेतनिवासिनस्तौ द्वावप्यभूतामभिनन्द्यसत्त्वौ" रघु० ५-३१। "गौरप्रभा गोत्रभिदाभिनन्द्या" याद० २-५१। (अव्य०) 2. ಹೊಗಳಿ, ಪ್ರಶಂಸೆಮಾಡಿ. अभि+ नदि "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभिनभ ಅಭಿನಭ (अव्य०) ಅಂತರಿಕ್ಷಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ, ಆಕಾಶಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ. अव्ययी० (२-१-१४)। "गुरुकाव्यानुगां बिभ्रच्चान्द्रीमभिनभः श्रियम्" माघ० २-२।

अभिनम्र ಅಭಿನಮ್ರ (वि०) ಬಗ್ಗಿರುವ, ಎದುರಾಗಿ ಬಗ್ಗಿದ. "इमां तटाशोकलतां च तन्वीं स्तनाभिरामस्तबकाभिनम्राम्" रघु० १३-३२।

अभिनय ಅಭಿನಯ (पु०) 1. ಮನಸ್ಸಿನ ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಅಂಗಚೇಷ್ಟೆ (ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರ). अभिनयत्यर्थान् अनेन — अभि+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। "अभिनयान् परिचेतुमिवोद्यता मलयमारुतकम्पितपल्लवा" रघु० ९-३३। 2. ಇತರ

(ರಾಮಾದಿಗಳ) ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವುದು, ರಂಗಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಶರೀರವ್ಯಾಪಾರ ಭಾಷಣ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನು ಮಾಡಿದಂತೆ ಮಾಡುವುದು.

ಇಂತಹ ಅಭಿನಯವು ಆಂಗಿಕ, ವಾಚಿಕ, ಆಹಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾತ್ವಿಕಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) ಶರೀರ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಮಾಡುವ ಅನುಕರಣವು ಆಂಗಿಕವು. (2) ಮಾತಿನಿಂದ ಮಾಡುವುದು ವಾಚಿಕವು. (3) ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಅನುಕರಣವು ಆಹಾರ್ಯವು. (4) ಸ್ತಂಭ, ಪ್ರಳಯ, ರೋಮಾಂಚ ಮೊದಲಾದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕ ಭಾವಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅನುಕರಣವು ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಭಿನಯ. "भवेदभिनयोऽवस्थानुकारः स चतुर्विधः। आङ्गिको वाचिकश्चैवमाहार्यः सात्त्विकस्तथा" सा० द० ६-२। "नर्तकीरभिनयातिलङ्घिनीः" रघु० १९-१४।

अभिनव ಅಭಿನವ (पु०) 1. ಮುಖಸ್ತುತಿ, ಎದುರಿಗೆ ಹೊಗಳುವುದು, ಅಧಿಕಪ್ರಶಂಸೆ. (वि०) 2. ಹೊಸದಾದ, ನವೀನವಾದ, ನೂತನವಾದ. अभिनूयते — अभि+णु (स्तुतौ) "अप्" (३-३-५७)। "विरचिता मधुनोपवनश्रियामभिनवा इव पत्रविशेषकाः" रघु० ९-२९।

अभिनवतामरस ಅಭಿನವತಾಮರಸ (न०) 1. ಹೊಸದಾದ ತಾವರೆ ಹೂವು. 2. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು (ವರ್ಣ) ವೃತ್ತ. "अभिनवतामरसं नजजाद्यः" वृ० र०।

अभिनवोद्भिद् ಅಭಿನವೋದ್ಭಿದ್ (पु०) ಅಂಕುರ. ಮೊಳಕೆ. उद्भिनत्ति भुवम् — उद्+भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-६१)। अभिनवश्चासौ उद्भिच्च।

अभिनहन ಅಭಿನಹನ (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವುದು, ಭದ್ರವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. 2. ಗಾಯಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ. अभि+णह (बन्धने) भावे कर० वा "ल्युट्" (३-३-११५, ११७)।

अभिनिधन ಅಭಿನಿಧನ (वि०) 1. ನಾಶೋನ್ಮುಖವಾದ, ಅವಸಾನವನ್ನು ಎದುರು ನೋಡುವ. अभिगतो निधनम्। (अव्य०) 2. ನಾಶಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ.

अभिनिधान ಅಭಿನಿಧಾನ (न०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಇಡುವುದು. अभि+नि+डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिनिर्मुक्त ಅಭಿನಿರ್ಮುಕ್ತ (पु०) ಸೂರ್ಯಾಸ್ತಮಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ (ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿದ್ರಿಸುವವನು. अभिभूय निर्मुक्तोऽस्तमितोऽर्कोऽस्य, अभि सर्वं सायन्तनं कर्म निश्चयेन मुक्तं येन वा। "सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च। अंशुमानभिनिर्मुक्ताभ्युदितौ तौ यथाक्रमम्" अम०।

अभिनिर्याण ಅಭಿನಿರ್ಯಾಣ (न०) ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. अभि+निर्+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिनिर्वृत्त ಅಭಿನಿರ್ವೃತ್ತ (वि०) ಉಂಟಾದ, ತಯಾರಾದ, ಸಿದ್ಧವಾದ, ಪೂರ್ಣವಾದ.

अभिनिर्वृत्ति ಅಭಿನಿರ್ವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ತಯಾರಿಕೆ, ಪರಿಪೂರ್ಣತೆ. अभि+निर्+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिनिविष्ट ಅಭಿನಿವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ತತ್ಪರನಾದ, ಆಸಕ್ತನಾದ. 2. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯೋಚನೆಯಲ್ಲಿ ಮಗ್ನನಾದ. 3. ಆಗ್ರಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹಠದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अभि + नि + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "अथवाभिनिविष्टबुद्धिषु" माघ० १६-४३।

अभिनिवेश ಅಭಿನಿವೇಶ (पु०) 1. ಆಗ್ರಹ, ಹಠ. अभि+नि+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१२१)। "अपेतयुद्धाभिनिवेशसौम्यो हरिर्हरिप्रस्थमथ प्रतस्थे" माघ० ३-१। 2. ತತ್ಪರತೆ, ಆಸಕ್ತಿ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರಯತ್ನ. "अहो निरर्थकव्यापारेष्वभिनिवेशः" काद०।

अभिनिवेशिन् ಅಭಿನಿವೇಶಿನ್ (वि०) 1. ಆಗ್ರಹವುಳ್ಳ, ಹಠವುಳ್ಳ. 2. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अभि+नि+ विश (प्रवेशने) "णिनिः" (३-२-७८)।

अभिनिष्क्रम ಅಭಿನಿಷ್ಕ್ರಮ (पु०) ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. अभि+निस्+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-निष्क्रमणम् -ನಿಷ್ಕ್ರಮಣಮ್.**

अभिनिष्क्रान्त ಅಭಿನಿಷ್ಕ್ರಾಂತ (वि०) ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಟ. अभि+निस्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)।

अभिनिष्टान **ಅಭಿನಿಷ್ಟಾನ**(पुं०)1. ಅಕ್ಷರ. 2. ವಿಸರ್ಗ, ವರ್ಣಗಳ ಮುಂದೆ ಬರುವ ಎರಡು ಸೊನ್ನೆ. अभि+निस् + स्तन (देवशब्दे) "घञ्" (३-३-१२१)। "वर्णमात्रे विसर्गे चाभिनिष्टानः" त्रिकाण्ड०।

अभिनिष्पतन **ಅಭಿನಿಷ್ಪತನ** (न०) ಎದುರಾಗಿ ಹೊರಡುವುದು. अभि+निस्+पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिनिष्पत्ति **ಅಭಿನಿಷ್ಪತ್ತಿ** (स्त्री०) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ನೆರವೇರುವಿಕೆ, ಈಡೇರುವಿಕೆ. अभि+निस्+पद(गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिनिष्पन्न **ಅಭಿನಿಷ್ಪನ್ನ**(वि०)ಸಿದ್ಧವಾದ, ನೆರವೇರಿದ, ಈಡೇರಿದ. अभि+निस्+पद(गतौ)"क्तः"(३-४-७२)।

अभिनिह्नव **ಅಭಿನಿಹ್ನವ** (पुं०) ನಿಷೇಧ, ಸತ್ಯವನ್ನಡಗಿಸುವಿಕೆ, ಮರೆಮಾಚುವುದು. अभि + नि + ह्नुङ् (अपनयने) "अप्" (३-३-५७)।

अभिनीत **ಅಭಿನೀತ** (वि०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. 2. ಕೋಪವುಳ್ಳ, ಕುಪಿತನಾದ. 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಭಿನಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಎದುರಾಗಿ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२, ३-२-१०२)। "अभि-नीतस्तु न्याय्येऽमर्षिणि संस्कृते" हेम०।

अभिनीति **ಅಭಿನೀತಿ** (स्त्री०) 1. ಅಭಿನಯ, ಇತರರ ಅವಸ್ಥೆಯ ಅನುಕರಣ. 2. ಯುಕ್ತಿ. अभि+णीञ् (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "सान्त्वपूर्वमभि-नीतिहेतुकम्" किरा० १३-३६।

अभिनेतव्य **ಅಭಿನೇತವ್ಯ** (वि०)1. ಶರೀರಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಎದುರಿಗೆ ಕರೆತರಲ್ಪಡುವ. अभि+णीञ् (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)।

अभिनेतृ **ಅಭಿನೇತೃ** (पुं०) ನಟ, ಅಭಿನಯಮಾಡುವವನು, ಇತರರ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಅನುಕರಿಸುವವನು. अभि+णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –नेत्री –ನೇತ್ರೀ.

अभिनेय **ಅಭಿನೇಯ** (वि०) 1. ಶರೀರಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದ ಅನುಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಎದುರಿಗೆ ಕರೆತರಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अभि+ णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)। "दृश्यं तत्राभिनेयम्" सा० द० ६-१।

अभिन्न **ಅಭಿನ್ನ** (वि०) 1. ಒಡೆಯಲ್ಪಡದ. 2. ಸೀ[...]ಲ್ಪಡದ. 3. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದದ, ಏಕರೀತಿಯಾದ[...] "अभिन्नवर्णा गृहिणीव भव्या" याद० १८-८०[...] 4. ಒಡೆಯದಿರುವ, ಅಖಂಡವಾದ, ಪೂರ್ಣವಾದ[...] "अभिन्नमन्योन्यलयादकार्षीत्" याद० १८-३५।

अभिन्नपुट **ಅಭಿನ್ನಪುಟ** (पुं०) ಹೊಸಚಿಗುರು. अभि[...] पुटं यस्य। "दूर्वायवाङ्कुरप्लक्षत्वगभिन्नपुटोत्तरान्[...] रघु० १७-१२।

अभिपत्ति **ಅಭಿಪತ್ತಿ** (स्त्री०) ಸಿದ್ಧಿ, ನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಈಡೇ[...]ವಿಕೆ. अभि+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिपन्न **ಅಭಿಪನ್ನ** (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿರುವ[...] अभि+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ರಕ್ಷ[...]ಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ಬಂದಿರುವ, ಮರೆಹೊಕ್ಕಿರುವ[...] "अभिपन्नः शरणार्थी" अभि० चि०। 3. ಆಪತ್ತಿ[...] ಸಿಲುಕಿದ, ತೊಂದರೆಗೆ ಒಳಗಾದ. 4. ಅಪರಾ[...] ಮಾಡಿದ. 5. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಂಗಲ್ಪಟ್ಟ[...] "अभिपन्नोऽपराध्येभिद्रुते ग्रस्ते विपद्गते" विश्व०[...] "कालाभिपन्नाः सीदन्ति सिकतासेतवो यथा" रामा०[...] 6. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. "त्वमन्यमाका[...] मिवाभिपन्नः" किरा० ३-४५।

अभिप्रणयन **ಅಭಿಪ್ರಣಯನ**(न०)ವೇದೋಕ್ತರೀತಿಯ[...] ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಸಂಸ್ಕಾರ. अभिप्रणीयतेऽने[...] —अभि+प्र+णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)[...]

अभिप्रणीत **ಅಭಿಪ್ರಣೀತ** (वि०) ವೇದೋಕ್ತರೀತಿಯ[...] ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ (ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದುದು). अभि[...] प्रणीतः। "जज्वाल लोकस्थितये स राजा यथाध्व[...] वह्निरिव प्रणीतः" भट्टि० १-४।

अभिप्राय **ಅಭಿಪ್ರಾಯ** (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. अभिमु[...] (प्रलये) प्रैति जगदस्मिन्। "अभिप्रायः प्रियार्होऽ[...] प्रियकृत् प्रीतिवर्धनः" वि० स०। 2. ಮನೋಭಾವ[...] ಉದ್ದೇಶ, ಇಂಗಿತ, ಆಶಯ. अभि+प्रीञ् (तर्पणे[...] "घञ्" (३-३-१८)। "तेषां स्वं स्वमभिप्रायमुपलभ्[...] पृथक् पृथक्" मनु० ७-५७। 3. ಮತ, ಸಲ[...] (वि०) 4. ಎದುರಿಗೆ ಬರುವ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರು[...] अभि+प्र+इण् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अभिप्रेत **ಅಭಿಪ್ರೇತ** (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ[...] 2. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि[...] प्र+इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिप्रेप्सु ಅಭಿಪ್ರೇಪ್ಸು (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಪಡೆಯುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. अभि+प्र+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "सहासनमभिप्रेप्सुरुत्कृष्टस्यापकृष्टजः" मनु० ८-२८१।

अभिप्रोक्षण ಅಭಿಪ್ರೋಕ್ಷಣ (न०) ನೀರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾಗಿ ಮಂತ್ರಿಸಿದ ನೀರನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. अभि+प्र+उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिप्लव ಅಭಿಪ್ಲವ (पु०) 1. ಉಪದ್ರವ, ತೊಂದರೆ, ಕ್ಷೋಭೆ. 2. ಜಲಪ್ರಳಯ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ತೇಲುವುದು. अभि+प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अभिप्लुत ಅಭಿಪ್ಲುತ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ನೆನಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ. अभि+प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिभव ಅಭಿಭವ (पु०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ಅಪಮಾನ. अभि+भू (सत्तायाम्) "अप्" (३-३-५७)। "अभिभवोदितमन्युविदीपितः समभिसृत्य भृशं जवमोजसा" किरा० १८-७। "अलभ्यशोकाभिभवेयमाकृतिः" कुमा० ५-४३। 3. ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. "रघोरभिभवाशङ्कि चुक्षुभे द्विषतां मनः" रघु० ४-२१। 4. ಕುಗ್ಗುವುದು, ರೋಗಾದಿಗಳಿಂದ ಜ್ಞಾನತಪ್ಪುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **—भवनम् —ಭವನಮ್.**

अभिभावन ಅಭಿಭಾವನ (न०) 1. ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು. 3. ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು. अभि+भू (सत्तायाम्)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिभावक ಅಭಿಭಾವಕ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವ. 2. ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸುವ. 3. ಜಯಿಸುವ, ಸೋಲಿಸುವ. 4. ಜ್ಞಾನ ತಪ್ಪಿಸುವ. अभि+भू (सत्तायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अभिभाविन् ಅಭಿಭಾವಿನ್ (वि) "अभिभावक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+भू (सत्तायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। "सर्वातिरिक्तसारेण सर्वतेजोऽभिभाविना" रघु० १-१३।

अभिभावुक ಅಭಿಭಾವುಕ (वि०) "अभिभावक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+भू (सत्तायाम्) "उकञ्" (३-२-१५४)।

अभिभाषण ಅಭಿಭಾಷಣ (न०) ಸಂಭಾಷಣೆ, ಎದುರಿಗೆ (ಪರಸ್ಪರ) ಮಾತಾಡುವುದು. आभिमुख्येन भाषणम्।

अभिभाषिन् ಅಭಿಭಾಷಿನ್ (वि०) ಸಂಭಾಷಣೆಮಾಡುವ, ಎದುರಿಗೆ (ಪರಸ್ಪರ) ಮಾತಾಡುವ. अभि+भाष (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। "प्रसन्नमुखरागं तं स्मितपूर्वाभिभाषिणम्" रघु० १७-३१।

अभिभू ಅಭಿಭೂ (वि०) "अभिभावक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)।

अभिभूत ಅಭಿಭೂತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिभूति ಅಭಿಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಧಿಕ್ಕಾರ. 2. ಅಪಮಾನ, ಪರಾಭವ. 3. ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. अभि+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अभिभूतिभयादसूनतः सुखमुज्झन्ति न धाम मानिनः" किरा० २-२०।

अभिभूय ಅಭಿಭೂಯ (अव्य०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಧಿಕ್ಕರಿಸಿ. 2. ಸೋಲಿಸಿ. 3. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಿ.

अभिमत ಅಭಿಮತ (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभि+मन (ज्ञाने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "द्वीपादन्यस्मादपि मध्यादपि जलनिधेर्दिशोऽप्यन्तात्। आनीय झडिति घटयति विधिरभिमतमभिमुखीभूतः" रत्ना० १-६। 2. ಅಭಿಮಾನ. 3. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆಶಯ. (वि०) 4. ಸಮ್ಮತವಾದ, ಪ್ರಿಯವಾದ, ಇಷ್ಟವಾದ. अभि+मन (ज्ञाने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "स माधवेनाभिमतेन सख्या" कुमा० ३-२३। 5. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अभिमतफलशंसी चारु पुस्फोर बाहुः" भट्टि० १-१७। 6. ಆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अभिमति ಅಭಿಮತಿ (स्त्री०) 1. ಆದರ, ಪ್ರೀತಿ. 2. ಅಭಿಮಾನ, ಅಹಂಕಾರ. 3. ಗೌರವ, ಸನ್ಮಾನ. 4. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभि+मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिमनस् ಅಭಿಮನಸ್ (वि०) ವ್ಯಗ್ರ, ಆಸಕ್ತ, ತತ್ಪರನಾದ, ನೆಟ್ಟ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. अभिमुखं मनो यस्य। "भवतोऽभिमनाः समीहते सरुषः कर्तुमुपेत्य माननाम्" माघ० १६-२।

अभिमन्तव्य ಅಭಿಮಂತವ್ಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. अभि+मन (ज्ञाने) "तव्यः" (३-१-९६)।

अभिमन्तृ ಅಭಿಮಂತೃ (वि०) 1. ಅಹಂಕಾರಪಡುವ, ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अभि+मन (ज्ञाने) "तृच्" (उ० २-९६)। 2. ಪ್ರೀತಿಸುವ. 3. ಗೌರವಿಸುವ.

अभिमन्त्रण ಅಭಿಮಂತ್ರಣ (न०) 1. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಮಂತ್ರಿಸುವುದು, ಮೋಹಗೊಳಿಸುವುದು, ವಶಪಡಿಸುವುದು. अभि+मत्रि (गुप्तपरिभाषणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिमन्त्र्य ಅಭಿಮಂತ್ರ್ಯ (अव्य०) 1. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ. 2. ಅಭಿಮಂತ್ರಣಮಾಡಿ, ಪವಿತ್ರಗೊಳಿಸಿ. अभि+मत्रि (गुप्तपरिभाषणे) "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभिमन्यु ಅಭಿಮನ್ಯು (पु०) ಅರ್ಜುನನ ಮಗನಾದ ಅಭಿಮನ್ಯು, ಶ್ರೀ ಕೃಷ್ಣನ ಸಹೋದರಿಯಾದ ಸುಭದ್ರೆಯ ಮಗ. [ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಇವನು, ಅರ್ಜುನನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲದಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೌರವರಿಂದ ಚಕ್ರವ್ಯೂಹದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಹತನಾದನು.]

अभिमर ಅಭಿಮರ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ. अभिम्रियतेऽत्र—अभि + मृङ् (प्राणत्यागे) "घः" (३-३-११८)। 2. ತನ್ನ ಸೈನ್ಯದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಭಯ. 3. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. "भवेदभिमरो युद्धे वधे स्वबलसाध्वसे" मेदि०।

अभिमर्द ಅಭಿಮರ್ದ (पु०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 2. ಹಿಂಡುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವುದು. अभि+मृद (क्षोदे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಯುದ್ಧ. 5. ಮದ್ಯ, अभि+मृद अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। (वि०) 6. ಪುಡಿಮಾಡುವ. 7. ನಾಶಪಡಿಸುವ. 8. ಹಿಂಡುವ, ಹಿಸುಕುವ.

अभिमर्दन ಅಭಿಮರ್ದನ (न०) "अभिमर्द" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+मृद (क्षोदे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिमर्श ಅಭಿಮರ್ಶ (पु०) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಪರ್ಕ, ಸಂಬಂಧ, ಮುಟ್ಟುವುದು. अभि+मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "फलद्भिरुष्णांशुकराभिमर्शात्कार्शानवं धाम पतङ्गकान्तैः" माघ० ४-१६। 2. ಧಾಳಿಮಾಡುವುದು, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. "पराभिमर्शो न तवास्ति कः करं प्रसारयेत्पन्नगरत्नसूचये" कुमा० ५-४३।

अभिमर्शक ಅಭಿಮರ್ಶಕ (वि०) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡುವ, ಮುಟ್ಟುವ. 2. ಧಾಳಿಮಾಡುವ, ಮೇಲೆಬೀಳುವ. अभि + मृश (आमर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "न दुष्टः कश्चिदप्यासीत्परदाराभिमर्शकः" रामा०।

अभिमर्शन ಅಭಿಮರ್ಶನ (न०) "अभिमर्श" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+मृश (आमर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिमर्शिन् ಅಭಿಮರ್ಶಿನ್ (वि०) "अभिमर्शक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+मृश (आमर्शने) "णिनिः" (३-२-७८)। "त्वत्कलत्राभिमर्शी वैरास्पदं धनमित्रः" दशकु०।

अभिमान ಅಭಿಮಾನ (पु०) 1. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. अभि+मन (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१८)। "मुनिरस्मि निरागसः कुतो मे भयमित्येष न भूतयेऽभिमानः" किरा० १३-७। 2. ದರ್ಪ, ಆತ್ಮಗೌರವ. "सदाभिमानैकधना हि मानिनः" माघ० १-६७। "निघ्नन् प्रियं प्राणमिवाभिमानम्" किरा० ३-४१। 3. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೀತಿ. 4. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "उत्साहादिसमुद्बोधः साधारण्याभिमानतः" सा० द० ३-११। 4. ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪುಭಾವನೆ. 5. ಹೆಮ್ಮೆ, ಸೊಕ್ಕು, ಕೊಬ್ಬು. "वयं स्वपक्षशिथिलाभिमानाः संवृत्ताः" माल० २। 6. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. "अभिमानस्त्वहंकृतौ। हिंसायां प्रणये ज्ञाने" हेम०।

अभिमानशालिन् ಅಭಿಮಾನಶಾಲಿನ್ (वि०) 1. ಗರ್ವವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. अभिमानेन शालते—शाडृ (श्लाघायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "प्रभवन्त्यभिमानशालिनां मदमुत्तम्भयितुं विभूतयः" किरा० २-४८।

अभिमानित ಅಭಿಮಾನಿತ (न०) 1. ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಕೂಡಿಕೆ, ಸಂಭೋಗ, ರತಿ, ಸುರತ. "सुरतं त्वभिमानितम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 2. ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳ. 3. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. अभिमानोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

अभिमानिन् ಅಭಿಮಾನಿನ್ (वि०) 1. ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ, ಗರ್ವವುಳ್ಳ. अभिमानोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ. "गुणानुरक्तामनुरक्तसाधनः कुलाभिमानी कुलजां नराधिपः" किरा० १-३१।

अभिमाय ಅಭಿಮಾಯ (पु०) ಅಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. मायामभिगतः।

अभिमुख ಅಭಿಮುಖ (वि०) 1. ಎದುರಾಗಿರುವ. अभिगतोमुखम्। "अभिमुखे मयि संहृतमीक्षणम्" शाकु० २-११। 2. ಸಮೀಪಿಸಿರುವ. 3. ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವ, ಎದುರಾಗುವ. "प्रसादाभिमुखो वेधाः प्रत्युवाच दिवौकसः" कुमा० २-१६। (क्रि० वि०) 4. ಎದುರಿನಲ್ಲಿ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಎದುರಾಗಿ. अभिगतो मुखम्। "कर्णं ददात्यभिमुखं मयि भाषमाणे" शाकु० १-२७। "तिष्ठन्मुनेरभिमुखं स विकीर्णधाम्नः" किरा० २-५९।

अभिमुखीकरण ಅಭಿಮುಖೀಕರಣ (न०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಸಂಬೋಧನೆ.

अभिमृष्ट ಅಭಿಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+मृजू (शुद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभियाति ಅಭಿಯಾತಿ (पु०) ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. अभिमुखं (युद्धार्थं) याति—अभि+या (प्रापणे) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "अभियातिपरारातिप्रत्यर्थिपरिपन्थिनः" अम०।

अभियातृ ಅಭಿಯಾತೃ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. (वि०) 2. ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವ. अभि+या (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

अभियान ಅಭಿಯಾನ (न०) ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಶತ್ರುವನ್ನು ಕುರಿತು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯಾಣ. अभि+या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभियायिन् ಅಭಿಯಾಯಿನ್ (वि०) ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವ. अभि+या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "रामाभियायिनां तेषां तदेवासीदमङ्गलम्" रघु० १२-४३।

अभियुक्त ಅಭಿಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಅಭಿಜ್ಞ, ಪ್ರವೀಣ, ನಿಷ್ಣಾತ, ತಿಳಿದವನು. अभि+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न हि शक्यते दैवमन्यथाकर्तुमभियुक्तेनापि" काद०। 2. ತತ್ಪರ, ಆಸಕ್ತ, ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳವನು. "स्वस्वकर्मण्यधिकतरमभियुक्तः परिजनः" मुद्रा० १। 3. ಅವಧಾನವುಳ್ಳ, ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. "भवतु भूयोभूयोऽभियुक्तः स्वरव्यक्तिमुपलप्स्ये" मुद्रा० १। 4. (ಶತ್ರುವಿನಿಂದ) ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "स हि भृशमभियुक्तो यद्युपेयाद्विनाशम" मुद्रा० ३-२५। 5. ಅಪರಾಧಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿ, ಆಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. 6. ವೃದ್ಧ, ಹಿರಿಯನು.

अभियुज् ಅಭಿಯುಜ್ (वि०) 1. ಧಾಳಿಮಾಡುವ, ಮೇಲೆಬೀಳುವ. अभि + युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ.

अभियोक्तव्य ಅಭಿಯೋಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಪಾದಿಸಲು (ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಲು) ಯೋಗ್ಯನಾದ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪರಾಧಿ, ಪ್ರತಿವಾದಿ. अभि+युजिर् (योगे) "तव्यः" (३-१-९६)। 3. ಧಾಳಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ.

अभियोक्तृ ಅಭಿಯೋಕ್ತೃ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. अभि+युजिर् (योगे) "तृच्" (३-१-१३३)। "त्वय्युत्क्रुष्टबलेऽभियोक्तरि नृपे नन्दानुरक्ते पुरे" मुद्रा० ४-१५। 2. ವಾದಿ, ಅಪರಾಧ ಹೊರಿಸುವವನು. "अभियोक्ता न चेद्ब्रूयाद्वध्यो दण्डयश्च धर्मतः" मनु० ८-१२।

अभियोग ಅಭಿಯೋಗ (पु०) 1. ಅಭಿನಿವೇಶ, ಆಸಕ್ತಿ. अभि+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "अथ कस्यां कलायामभियोगो भवतः?"। 2. ಹೊಸದಾದ ಅವಮಾನ, ಸದ್ಯಃ ಒದಗಿದ ಪರಿಭವ. "अभियोगस्तु शपथे स्यादार्द्रे च पराभवे" विश्व०। "अभियोग इमान् महीभुजो भवता तस्य कृतः कृतावधेः" किरा० २-४६। 3. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವುದು. "स प्रापदप्राप्तपराभियोगम्" कुमा० ७-५०। 4. ಆಪಾದನೆ, ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು. "अभियोगमनिस्तीर्य नैनं प्रत्यभियोजयेत्" याज्ञ० २-९। 5. ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು. 6. ಉದ್ಯೋಗ, ಪ್ರಯತ್ನ. "निरुत्सुकानामभियोगभाजां समुत्सुकेवाङ्कमुपैति सिद्धिः" किरा० ३-४०। 7. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 8. ತಡೆಗಟ್ಟುವುದು. "क्षुभितं वनगोचराभियोगात्" किरा० १३-१०। 9. ಅಭ್ಯಾಸ. "गुरुचर्यातपस्तन्त्रमन्त्रयोगाभियोगजाम्" मालती० ९-५३।

अभियोगिन् ಅಭಿಯೋಗಿನ್ (वि०) 1. ವಾದಿ, ಅಪರಾಧ ಹೊರಿಸುವವನು. अभि+युजिर् (योगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। "मिथ्याभियोगी द्विगुणमभियोगाद्धनं वहेत्" याज्ञ० २-११। 2. ಧಾಳಿಕಾರ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವವನು, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವವನು. 3. ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಉತ್ಕಟೇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳವನು.

अभिरक्षण ಅಭಿರಕ್ಷಣ (न०) ಸಂಪೂರ್ಣರಕ್ಷಣೆ, ಸುತ್ತಲೂ ಕಾಪಾಡುವುದು. अभितो रक्षणम्।

अभिरक्षा ಅಭಿರಕ್ಷಾ (स्त्री०) "अभिरक्षण" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+रक्ष (पालने) "अः" (३-३-१०३)। "प्रशान्तबाधं दिशतोऽभिरक्षया" किरा० १-१८।

अभिरक्षित ಅಭಿರಕ್ಷಿತ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभितो रक्षितः।

अभिरक्षितृ ಅಭಿರಕ್ಷಿತೃ (वि०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಕಾಪಾಡುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ರಕ್ಷಣೆಯನ್ನು ಕೊಡುವ अभितो रक्षिता। "वर्णानामाश्रमाणां च राजा सृष्टोऽभिरक्षिता" मनु० ७-३५।

अभिरत ಅಭಿರತ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. ಬಹಳ ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ. अभि+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಆನಂದ ಹೊಂದಿದ. "रेचितं परिजनेन महीयः केवलाभिरतदम्पति धाम" माघ० १०-५५। 3. ವ್ಯಗ್ರ, ಕಾರ್ಯತತ್ಪರ. "आस्तृतेऽभिनवपल्लवपुष्पैरप्यनारतरताभिरताभ्यः" माघ० १०-८९।

अभिरति ಅಭಿರತಿ (स्त्री०) 1. ಶ್ರದ್ಧೆ, ಆಸಕ್ತಿ. 2. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ. अभितो रतिः। "अविमृष्यमेतदभिलष्य स द्विषतां वधेन विषयाभिरतिम्" किरा० ६-४४।

अभिराज् ಅಭಿರಾಜ್ (पु०) 1. ಚಕ್ರವರ್ತಿ, ಸಾರ್ವಭೌಮ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ, ಬಹಳ ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. अभितो राजते — राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

अभिराद्ध ಅಭಿರಾದ್ಧ (वि०) ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+राध (संसिद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "दशाननादीनभिराद्धदेवतावितीर्णवीर्यातिशयान् हसत्यसौ" माघ० १-७१।

अभिराद्धृ ಅಭಿರಾದ್ಧೃ (वि०) ಸೇವಿಸುವ, ಆರಾಧಿಸುವ. अभि+राध (संसिद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)।

अभिराम ಅಭಿರಾಮ (वि०) 1. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. अभिरमतेऽस्मिन् — अभि + रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। "राम इत्यभिरामेण वपुषा तस्य चोदितः" रघु० १०-६७। 2. ಮಧುರವಾದ, ಇಂಪಾದ. "मनोऽभिरामाः शृण्वन्तौ रथनेमिस्वनोन्मुखैः" रघु० १-३९। (क्रि० वि०) 3. ಸುಂದರವಾಗಿ, ಮನೋಹರವಾಗಿ, ಸೊಗಸಾಗಿ. "ग्रीवाभङ्गाभिरामं मुहुरनुपतति स्यन्दने बद्धदृष्टिः पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-७।

अभिरुचि ಅಭಿರುಚಿ (स्त्री०) ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ अभि अत्यन्ता रुचिः। "यशसि चाभिरुचिर्व्यसनं श्रुतौ" भर्तृ० २-६३।

अभिरूप ಅಭಿರೂಪ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अभिरूपयति सर्वम् — अभि+रूप (रूपक्रियायाम्)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಚಂದ್ರ. 4. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. अभिरूपमस्य। (वि०) 5. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "उत्कृष्टायाभिरूपाय वराय सदृशाय च" मनु० ९-८८। 6. ಪಂಡಿತ, ಜ್ಞಾನಿ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. अभिगतं रूपं येन। "अभिरूपभूयिष्ठा परिषदियम्" शाकु० १। 7. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಅಚ್ಚುಮೆಚ್ಚಾದ. "यो यः प्रदेशः सख्या मेऽभिरूपस्तं तमालिखितुकामो भवेत्" शाकु० ६। 8. ಯುಕ್ತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ, ಸಂಗತವಾದ.

अभिलक्ष्य ಅಭಿಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಗುರಿಯಿಡಲ್ಪಡುವ, ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ ನೋಡಿ, ಗುರಿಯಿಟ್ಟು ನೋಡಿ. अभि+लक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)। (क्रि० वि०) 3. ಲಕ್ಷ್ಯಕ್ಕೆ ಎದುರಾಗಿ, ಗುರಿಯ ಕಡೆಗೆ.

अभिलङ्घन ಅಭಿಲಂಘನ (न०) ಹಾರುವುದು, ದಾಟುವುದು, ನೆಗೆಯುವುದು. अभि+लघि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिलषणीय ಅಭಿಲಷಣೀಯ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+लष (कान्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभिलषित ಅಭಿಲಷಿತ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಚ್ಛೆ, ಆಸೆ. अभि+लष (कान्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "यथाभिलषितमनुष्ठीयताम्" पञ्चत०। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಷ್ಟವಾದ. अभि+लष (कान्तौ) (३-२-१०२)।

अभिलाप ಅಭಿಲಾಪ (पु०) 1. ಶಬ್ದಪ್ರಯೋಗ, ವಾಕ್ಯಪ್ರಯೋಗ, ಮಾತು. अभिलप्यतेऽनेन — अभि+लप

(व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१२१)। "भृशकुसुमशरेषुपातमोहादनवसितार्थपदाकुलोऽभिलापः" किरा० १०-६१। 2. ವಿವರಣೆ, ವಿಶೇಷ ನಿರ್ದೇಶ. 3. ಪ್ರಕಟನೆ, ಘೋಷಣೆ, ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವಿಕೆ.

अभिलाष ಅಭಿಲಾಷ (पु०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. अभि+लष (कान्तौ) "घञ्" (३-३-१९)। "अतोऽभिलाषे प्रथमं तथाविधे मनो बबन्धान्यरसान् विलङ्घ्य सा" रघु० ३-४। 2. ಪ್ರೀತಿ, ಅನುರಾಗ. "अभिलाषमुदीरितेन्द्रियः" कुमा० ४-४१।

अभिलाषिन् ಅಭಿಲಾಷಿನ್ (वि०) ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. अभि+लष (कान्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत्" रघु० २-६।

अभिलाषुक ಅಭಿಲಾಷುಕ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಪಡುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಆಸೆಪಡುವ. अभि + लष (कान्तौ) "उकञ्" (३-२-१५४)। "रभसादुदस्थुरथ युद्धमनुचितभियोऽभिलाषुकाः" माघ० १५-५९।

अभिलिखित ಅಭಿಲಿಖಿತ (न०) 1. ಲೇಖನ, ಬರವಣಿಗೆ. अभि+लिख (अक्षरविन्यासे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिवन्दन ಅಭಿವಂದನ (न०) ವಿನಯಪೂರ್ವಕ ನಮಸ್ಕಾರ, ಗೌರವದಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. अभिमुखं वन्दनम्।

अभिवर्तन ಅಭಿವರ್ತನ (न०) ಸಮೀಪಿಸುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. अभि+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिवर्तिन् ಅಭಿವರ್ತಿನ್ (वि०) ಎದುರಾಗಿರುವ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವ. अभि+ वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-वर्तिनी -ವರ್ತಿನೀ.**

अभिवर्धन ಅಭಿವರ್ಧನ (न०) 1. ಬೆಳೆಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. अभि+वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಬೆಳೆಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. अभि+वृधु "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **-वर्धना -ವರ್ಧನಾ.**

अभिवर्धिन् ಅಭಿವರ್ಧಿನ್ (वि०) ಬೆಳೆಸುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. अभि+वृधु (वृद्धौ) "णिनिः" (३-३-१७०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **-वर्धिनी -ವರ್ಧಿನೀ.**

अभिवर्षण ಅಭಿವರ್ಷಣ (न०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆಯಾಗುವುದು. 2. ಸುತ್ತಲೂ ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. अभितो वर्षणम्।

अभिवर्षिन् ಅಭಿವರ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಮಳೆಸುರಿಸುವ (ಮೋಡ). 2. ಸುತ್ತಲೂ ಚಿಮುಕಿಸುವ. अभितो वर्षति—वृषु (सेचने) "णिनिः" (३-२-७८)।

अभिवाद ಅಭಿವಾದ (पु०) ನಮಸ್ಕಾರ, ಪ್ರಣಾಮ. अभि+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रत्युत्थानाभिवादाभ्यां पुनस्तान् प्रतिपद्यते" मनु० २-१२०।

अभिवादक ಅಭಿವಾದಕ (वि०) ನಮಸ್ಕರಿಸುವವನು. अभि+वद (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आयुष्मान् भव सौम्येति वाच्यो विप्रोऽभिवादकः" मनु० २-१२५।

अभिवादन ಅಭಿವಾದನ (न०) ಗೌರವದಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ, ವಿನಯಪೂರ್ವಕವಾದ ನಮಸ್ಕಾರ, ತನ್ನ ಹೆಸರನ್ನು ಹೇಳಿ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವುದು. अभिमुखं वाद्यते आशीरनेन — अभि+वद (व्यक्तायां वाचि)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः। चत्वारि संप्रवर्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम्" मनु० २-१२१। [ಹಿರಿಯರನ್ನು ನಿತ್ಯವೂ ನಮಸ್ಕರಿಸುತ್ತ ಅವರಿಂದ ಆಶೀರ್ವಾದ ಪಡೆಯುವವನಿಗೆ ಆಯುಸ್ಸು, ವಿದ್ಯೆ, ಕೀರ್ತಿ ಮತ್ತು ಬಲ ಇವು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುವು.]

अभिवाद्य ಅಭಿವಾದ್ಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. अभिवादयितुमर्हः — अभि+वद (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ण्यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ಪ್ರಣಾಮಮಾಡಿ, ನಮಸ್ಕರಿಸಿ.

अभिवाह्य ಅಭಿವಾಹ್ಯ (न०) 1. ಒಯ್ಯುವುದು. अभि+वह (प्रापणे) भावे "ण्यत्" (३-१-१२४)। "हव्यकव्याभिवाह्याय सर्वस्यास्य च गुप्तये" मनु० १-९४। (वि०) 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುವ. अभि+वह (प्रापणे) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अभिविधि ಅಭಿವಿಧಿ (पु०) ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಅಂತರ್ಗಣನ. अभितो विधिः व्याप्तिः। "आङ्मर्यादाभिविध्योः" पा०सू० (२-१-१३)। [ಮರ್ಯಾದೆಯು

ಅವಧಿಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೇಳುವುದು. ಅಭಿವಿಧಿಯು ಅವಧಿಯನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಅಲ್ಲಿಯವರೆಗೆ (ಅದನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮರ್ಯಾದೆಯೂ ಅದನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಂಡು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಅಭಿವಿಧಿಯೂ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ಈ ಎರಡು ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ "आङ्" ಎಂಬ ಉಪಸರ್ಗವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.] **ಉದಾ: ಮರ್ಯಾದೆಗೆ** "आमुक्तेः संसारः"। **ಅಭಿವಿಧಿಗೆ** "आबालं हरिभक्तिः"।

अभिविनीत ಅಭಿವಿನೀತ (वि०) 1. ಬಹಳ ವಿನಯವುಳ್ಳವನು, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳವನು. 2. ಸುಶಿಕ್ಷಿತ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अभिविश्रुत ಅಭಿವಿಶ್ರುತ(वि०) ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದ, ಕೀರ್ತಿವಂತ.

अभिवीक्षण ಅಭಿವೀಕ್ಷಣ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡುವುದು. अभितो वीक्षणम्।

अभिवृत्ति ಅಭಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಎದುರಾಗಿರುವುದು, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿರುವುದು. अभि+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिवृद्धि ಅಭಿವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ಏಳಿಗೆ. अभि+वृधु (वृद्धौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिव्यक्त ಅಭಿವ್ಯಕ್ತ (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ, ಪ್ರಕಾಶವಾದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ. अभि+वि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "पूरप्यभिव्यक्तमुखप्रसादा शरीरबन्धेन तिरोबभूव" रघु० १६-२३।

अभिव्यक्ति ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ (स्त्री०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣುವಿಕೆ, ಪ್ರಕಟವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸೂಕ್ಷ್ಮರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುದು ಸ್ಥೂಲರೂಪದಿಂದ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. अभि+वि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिव्यञ्जक ಅಭಿವ್ಯಂಜಕ(वि०)1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ. अभि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ.

अभिव्यापक ಅಭಿವ್ಯಾಪಕ (वि०) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಸಂಬಂಧಿಸುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವ. अभि+वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अभिव्यापिन् ಅಭಿವ್ಯಾಪಿನ್ (वि०) "अभिव्यापक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+वि+आप्लृ(व्याप्तौ)"णिनिः" (३-२-७८)।

अभिव्याप्ति ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಸಂಬಂಧಪಡುವಿಕೆ. अभि+वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिव्याप्य ಅಭಿವ್ಯಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಲ್ಪಡುವ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि + वि + आप्लृ (व्याप्तौ) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಗೂ ಹರಡಿ, ಸುತ್ತಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡು. अभि+वि+आप्लृ "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभिव्याहार ಅಭಿವ್ಯಾಹಾರ (पु०) ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಉಚ್ಚಾರಣೆ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. अभि+वि+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिशंसन ಅಭಿಶಂಸನ (न०) 1. ಅಪವಾದ, ದೋಷಾರೋಪ, ತಪ್ಪುಹೊರಿಸುವುದು. अभि+शंसु (स्तुतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. "अभिशापोऽभिशंसनम्" वैज०।

अभिशंसिन् ಅಭಿಶಂಸಿನ್ (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಕಠಿನವಾಗಿ ಮಾತಾಡುವ. 2. ಅಪವಾದವನ್ನು ಹೊರಿಸುವ, ಇಲ್ಲದ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವ. अभि+शंसु (स्तुतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "मिथ्याभिशंसिनो दोषो द्विः समो भूतवादिनः" याज्ञ० ३-२८४।

अभिशङ्का ಅಭಿಶಂಕಾ (स्त्री०) 1. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 2. ಭ್ರಾಂತಿ. अभि+शकि (शङ्कायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "उपेयुषी कल्पलताभिशङ्कया कथं न्वितस्त्रस्यति षट्पदावलिः" किरा० ८-७।

अभिशङ्कित ಅಭಿಶಂಕಿತ (वि०) 1. ಭ್ರಾಂತಿಗೆ ವಿಷಯವಾದ. 2. ಸಂಶಯಕ್ಕೆ ಒಳಗಾದ. अभि+शकि (शङ्कायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिशप्त ಅಭಿಶಪ್ತ (वि०) ಶಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಡಕುಂಟಾಗಲೆಂದು ಹಿರಿಯರ ಶಾಪಹೊಂದಿದ. अभि + शप (आक्रोशे) "क्तः" (३-२-१०२)। "न नामग्रहणं कुर्याज्जनकस्य गुरोस्तथा। भार्याया अभिशप्तस्य कृपणस्य विशेषतः"।

अभिशब्दित ಅಭಿಶಬ್ದಿತ (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎದುರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. अभि आभिमुख्येन शब्दितः।

अभिशस्त ಅಭಿಶಸ್ತ (न०) 1. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. 2. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವಿಕೆ. अभि+शसु (हिंसायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಮಹಾಪಾತಕಿಯೆಂದು ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದಕ್ಕೆ ಗುರಿಯಾದ, ಜನರಿಂದ ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभिशस्यते स्म — अभि+शंसु (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभिशस्तस्य षण्डस्य पुंश्चल्या दाम्भिकस्य च। शुक्तं पर्युषितं चैव शूद्रस्योच्छिष्टमेव च" मनु० ४-२११। 4. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಶಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+शसु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिशस्ति ಅಭಿಶಸ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಲೋಕಾಪವಾದ. 2. ಪರಸ್ತ್ರೀ ಸಂಗಮವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ, —ಚಾಡಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. अभि+शंसु (स्तुतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अभिशस्तिः पुनर्लोकापवादे प्रार्थनेऽपि च" हेम०। 4. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ. अभि+शसु(हिंसायाम्)"क्तिन्"(३-३-९४)।

अभिशाप ಅಭಿಶಾಪ (पु०) 1. ಮಿಥ್ಯಾಪವಾದ, ಚಾಡಿ ಹೇಳುವಿಕೆ. 2. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. अभि+शप (आक्रोशे) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिश्रवण ಅಭಿಶ್ರವಣ (न०) ಶ್ರಾದ್ಧಭೋಜನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಾಗ ಶ್ರವಣಮಾಡಿಸುವ ಮಂತ್ರ.

अभिषङ्ग ಅಭಿಷಂಗ (पु०) 1. ಪರಿಭವ, ಅಪಮಾನ. अभि+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "जाताभिषङ्गो नृपतिर्निषङ्गादुद्धर्तुमैच्छत्प्रसभोद्धृतारिः" रघु० २-३०। 2. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. 3. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. "मुहुरिति वरविभ्रमाभिषङ्गात्" माघ० ७-६८। 4. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. "अभिषङ्गस्त्वभिषवे सङ्ग आक्रोशनेऽपि च" वैज०। "अभिषङ्गः पुंल्लिगः पराभवाक्रोशशपथेषु" मेदि०।

अभिषव ಅಭಿಷವ (पु०) 1. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು. 2. ಯಾಗದ ಸಲುವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. 3. ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವುದು, ಸಾರಾಯಿ ತೆಗೆಯುವುದು. 4. ಸ್ನಾನ. 5. ಸೋಮರಸದ ಪಾನ. 6. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಬೆರಳು. 7. ಯಜ್ಞ. अभि+षुञ् (अभिषवे) "अप्" (३-३-५७)। "जपोपवासाभिषवैर्मुनीनाम्" किरा० ३-२८। "अभिषवः क्रतौ मद्यसन्धानस्नानयोरपि" हेम०।

अभिषवण ಅಭಿಷವಣ (न०) 1. ಸ್ನಾನ. अभि+षुञ् (अभिषवे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शिरसा हरिन्मणिनिभः स वहन् कृतजन्मनोऽभिषवणेन जटाः" किरा० ६-२३। 2. ಸೋಮರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವುದು.

अभिषवणी ಅಭಿಷವಣೀ (स्त्री०) ಸೋಮಲತೆಯಿಂದ ರಸವನ್ನು ತೆಗೆಯುವ ಸಾಧನ (ಯಂತ್ರ). अभि+षुञ् (अभिषवे)"ल्युट्"(३-३-११७)। "ङीप्"(४-१-१५)।

अभिषिक्त ಅಭಿಷಿಕ್ತ (वि०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ದೊರೆ). 2. ಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದ. अभि+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "सुधारसैरिवाम्भोभिरभिषिक्तो हुताशनः" कुमा० १०-३९।

अभिषिषेणयिषा ಅಭಿಷಿಷೇಣಯಿಷಾ (स्त्री०) ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभिषेणयितुमिच्छा — अभि+सेना+णिच्+सन् "अः" (३-३-१०२)।

अभिषिषेणयिषु ಅಭಿಷಿಷೇಣಯಿಷು (वि०) ಸೇನೆಯೊಡನೆ ಶತ್ರುವಿನ ಮೇಲೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. अभिषेणयितुमिच्छुः — अभि+सेना+णिच्+सन् "उः" (३-२-१६८)। "अभिषिषेणयिषुं भुवनानि यः" माघ० ६-६४।

अभिषुत ಅಭಿಷುತ (न०) 1. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. "अवन्तिसोमं रक्षोघ्नं शुक्ताभिषुतकुञ्जलम्" वैज०।

अभिषेक ಅಭಿಷೇಕ (पु०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ, ಮುಕುಟಾಭಿಷೇಕ. अभि + षिच (क्षरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "अथाभिषेकं रघुवंशकेतोः प्रारब्धमानन्दजलैर्जनन्योः" रघु० १४-७। 2. ಸ್ನಾನ. "कृताभिषेकैर्दिव्यायां त्रिस्रोतसि च सप्तभिः" रघु० १०-६३। 3. ಶಾಂತಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ. 4. ದೇವತಾಪ್ರತಿಷ್ಠೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ವಿಗ್ರಹದ ಅಭಿಷೇಕ. 5. ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆ, ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. 6. ಜಲ, ನೀರು. अभिषिच्यतेऽनेन — अभि+षिच (क्षरणे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

अभिषेक्तृ ಅಭಿಷೇಕ್ತೃ (वि०) 1. ಪಟ್ಟಾಭಿಷೇಕ ಮಾಡುವವನು. 2. ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವವನು. अभि+षिच (क्षरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अभिषेक्त्री ಅಭಿಷೇಕ್ತ್ರೀ.**

अभिषेचन ಅಭಿಷೇಚನ (न०) "अभिषेक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+षिच (क्षरणे) "ल्युट्"(३-३-११५)। "अनुभूय वसिष्ठसंभृतैः सलिलैस्तेन सहाभिषेचनम्" रघु० ८-३।

अभिषेचनीय ಅಭಿಷೇಚನೀಯ (वि०) ಅಭಿಷೇಕಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. अभि + षिच (क्षरणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभिषेणन ಅಭಿಷೇಣನ (न०) ಶತ್ರುವಿಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ದಂಡೆತ್ತಿ ಹೋಗುವುದು. अभि+सेना+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिष्टव ಅಭಿಷ್ಟವ (पु०) 1. ಸ್ತುತಿ, ಸ್ತೋತ್ರ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 2. ವರ್ಣನೆ. अभि+ष्टुञ्(स्तुतौ)"अप्" (३-३-५७)।

अभिष्टुत ಅಭಿಷ್ಟುತ (वि०) 1. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "स दैत्यहत्यामिच्छद्भिः सुरैरेवमभिष्टुतः" याद० १-६५। 2. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अभिष्यन्द ಅಭಿಷ್ಯಂದ (पु०) 1. ಪ್ರವಹಿಸುವುದು, ಹರಿಯುವುದು. अभि+स्यन्दू (प्रस्रवणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸೋರುವುದು, ತೊಟ್ಟಿಕ್ಕುವುದು, ಜಿನುಗುವುದು. 3. ಅಧಿಕವಾಗುವುದು, ದೊಡ್ಡದಾಗುವಿಕೆ, ವಿಸ್ತಾರವಾಗುವುದು. "स्वर्गाभिष्यन्दवमनं कृत्वेवोपनिवेशितम्" कुमा० ६-३७।

अभिष्यन्दनगर ಅಭಿಷ್ಯಂದನಗರ (न०) ಶಾಖಾನಗರ, ಬಡಾವಣೆ, ನಗರದ ಬೆಳವಣಿಗೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಉಪನಗರ. अभिष्यन्देन निर्मितं नगरम्।

अभिष्यन्दिन् ಅಭಿಷ್ಯಂದಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರವಹಿಸುವ, ಹರಿಯುವ. 2. ಸೋರುವ, ಜಿನುಗುವ. अभिष्यन्दते—अभि+स्यन्दू (प्रस्रवणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

अभिष्वङ्ग ಅಭಿಷ್ವಂಗ (पु०) 1. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. 2. ಪ್ರೀತಿ, ಅನುರಾಗ. अभि+ष्वञ्ज (परिष्वङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "असक्तिरनभिष्वङ्गः पुत्रदारगृहादिषु" गीता १३-९।

अभिसंरब्ध ಅಭಿಸಂರಬ್ಧ (वि०) ಕೋಪಗೊಂಡ, ಕುಪಿತನಾದ. अभि+सम्+रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-४-७२)।

अभिसंरम्भ ಅಭಿಸಂರಂಭ (पु०) ಕೋಪ, ರೋಷ. अभि+सम्+रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिसंवृत ಅಭಿಸಂವೃತ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+सम्+वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभिसंश्रय ಅಭಿಸಂಶ್ರಯ (पु०) ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಆಭಯಸ್ಥಾನ. अभितः संश्रयः।

अभिसंसारम् ಅಭಿಸಂಸಾರಂ (अव्य०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು, ಗುಂಪು ಗುಂಪಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಬಂದು. अभि + मम् + सृ (गतौ) "णमुल्" (३-४-२२)।

अभिसंताप ಅಭಿಸಂತಾಪ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ. अभिसन्तप्यतेऽत्र — अभि+सम्+तप (सन्तापे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ಬೈಗಳು. अभि+सम्+तप कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಜಗಳ, ಹೋರಾಟ. 4. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವ ದುಃಖ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अभिसन्धा ಅಭಿಸಂಧಾ (स्त्री०) 1. ಅಭಿಸಂಧಿ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ದೃಢವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. 2. ಕಪಟ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ, ಠಕ್ಕು. अभि+सम्+डु धाञ् (धारणे) "अङ्" (३-३-१०६)। 3. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ.

अभिसन्धान ಅಭಿಸಂಧಾನ (न०) 1. ವಂಚನೆ, ಮೋಸಪಡಿಸುವುದು. अभि+सम्+डु धाञ् (धारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पराभिसन्धानपरं यद्यप्यस्य विचेष्टितम्" रघु० १७-७६। 2. ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. 3. ದೃಢವಚನ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 4. ಸಂಧಿಮಾಡಿಸುವುದು, ಶಾಂತಪಡಿಸುವುದು, ಸಖ್ಯವೇರ್ಪಡಿಸುವುದು.

अभिसन्धाय ಅಭಿಸಂಧಾಯ (पु०) 1. ಧ್ಯೇಯ, ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. अभि+सम्+डु धाञ्(धारणे)"घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०)2. ಧ್ಯೇಯವಿಟ್ಟು, ಉದ್ದೇಶಿಸಿ. 3. ವಂಚಿಸಿ, ಮೋಸಪಡಿಸಿ. अभि + सम् + धाञ् "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभिसन्धि ಅಭಿಸಂಧಿ (पु०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ, ದೃಢವಚನ. 2. ಧ್ಯೇಯ, ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. अभि+सम्+डु धाञ् (धारणे) "किः"(३-३-९२)। "स्वर्गाभिसन्धिसुकृतं वञ्चनामिव मेनिरे" कुमा० ६-४७। 3. ನಂಬಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸ. 4. ನಿಬಂಧನೆ, ವಿಶೇಷವಾದ ಒಪ್ಪಂದ, ಕರಾರು, ಷರತ್ತು. "अथावश्यमेव माधवसेनो मोचयितव्यः श्रूयतामयमभिसन्धिः" माल० १। 5. ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अभिसम्पात ಅಭಿಸಂಪಾತ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ. अभि+सम्+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "जन्यं स्यादभिसम्पातः संमर्दो विग्रहस्तथा" हला०। 2. ಪತನ, ಬೀಳುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು.

अभिसम्बन्ध ಅಭಿಸಂಬಂಧ (पु०) ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಬಂಧ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. अभि+सम्+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)।

अभिसर ಅಭಿಸರ (वि०) 1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ, ಅಂಗಸೇವಕ. अभि+सृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अथ साभिसरं शरैस्तपस्वी स तिरस्कर्तुमुपेन्द्रमभ्यवर्षत्" माघ० २०-८। 2. ಸಹಾಯಕ, ನೆರವಾಗುವವನು, ಒಡನಾಡಿ, ಸಂಗಡಿಗ. "मन्मथाभिसरा तदागारमभिसरामि" दशकु०।

अभिसरण ಅಭಿಸರಣ (न०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. 2. ಪ್ರಣಯಿಯು ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. अभि+सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिसर्जन ಅಭಿಸರ್ಜನ (न०) 1. ದಾನ, ಧರ್ಮ. 2. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. अभि+सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिसाय ಅಭಿಸಾಯ (अव्य०) ಸಾಯಂಕಾಲಕ್ಕೆ ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ. सायमभि – अव्ययी०। (२-१-१४)। "श्रितोदयाद्रेरभिसायमुच्चकैरचूचुरच्चन्द्रमसोऽभिरामताम्" माघ० १-१६।

अभिसार ಅಭಿಸಾರ (पु०) 1. ಪ್ರಣಯಿಯು ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. अभि+सृ (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. "श्वोऽभिसारः पुरस्य नः" रामा०। 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. 4. ಯುದ್ಧ. 5. ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನ. अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। (वि०) 6. ಸಂಗಡಿಗ, ಒಡನಾಡಿ. अभि+सृ (गतौ) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अभिसारण ಅಭಿಸಾರಣ (न०) ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ನಾಯಿಕೆಯು ನಾಯಕನನ್ನಾಗಲೀ, ನಾಯಕನು ನಾಯಿಕೆಯನ್ನಾಗಲೀ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. अभि+सृ (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभिसारिका ಅಭಿಸಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಸಂಭೋಗಕ್ಕಾಗಿ ಸಂಕೇತಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಅಥವಾ ನಾಯಕನನ್ನು ಬರಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಹೆಂಗಸು (ನಾಯಿಕೆ). अभिसरति अभिसारयते वा कान्तं संकेतस्थानम् — अभि + सृ (गतौ) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अभिसारयते कान्तं या मन्मथवशंवदा। स्वयं वाभिसरत्येषा धीरैरुक्ताभिसारिका" सा० द० ३-७६। "निशासु भास्वत्कलनूपुराणां यः सञ्चरोऽभूदभिसारिकाणाम्" रघु० १६-१२।

अभिसारिन् ಅಭಿಸಾರಿನ್ (वि०) 1. ಅನುಚರ, ಸೇವಕ. अभिसरति–अभि+सृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಹೋಗುವ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –**सारिणी – ಸಾರಿಣೀ.**

अभिसृष्ट ಅಭಿಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभिसृष्टस्तदा काकः प्रतिपेदे स्वमालयम्" रामा०।

अभिहत ಅಭಿಹತ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। "धाराभिरातप इवाभिहतं सरोजम्" माल० ५-३। 2. ನಾಟಲ್ಪಟ್ಟ, ತಗುಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಾಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अन्योन्यहाराभिहतौ हरांशौ" लीला०।

अभिहति ಅಭಿಹತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಡೆಯುವುದು, ಬಡಿಯುವುದು, ಗಾಯಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಗುಣಾಕಾರ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. अभि+हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभिहरण ಅಭಿಹರಣ (न०) 1. ವಿವಾಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ, ಬಹುಮಾನ, ಉಡುಗೊರೆ. 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವುದು. अभि+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "व्यादिदेश गणशोऽथ पार्श्वगान् कार्मुकाभिहरणाय मैथिलः" रघु० ११-४३।

अभिहार ಅಭಿಹಾರ (पु०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. 2. ಚೌರ್ಯ, ಎದುರಿಗೆ ಕದಿಯುವುದು. 3. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವುದು, ಬೆರಸುವುದು. अभि+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "अभिहारोऽभियोगे च चौर्ये सन्नहनेऽपि च" अम०। 4. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. "अभिहारः सन्नहने चौरिकोद्यमयोरपि" हेम०।

अभिहित ಅಭಿಹಿತ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+डु धाञ् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "एषा तेऽभिहिता सांख्ये बुद्धिर्योगेत्विमां श्रृणु" गीता २-३९। 2. ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अभिहितान्वय ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯ (पु०) ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ, ಪದಗಳಿಗೆ ಆಯಾಪದಾರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಶಕ್ತಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಪದಗಳಿಂದ ಬೋಧಿತವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಾತ್ಪರ್ಯವೆಂಬ ವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಿ ಹೇಳು ವುದು. अभिहितानामभिधावृत्त्या बोधितानां (प्रत्येकमुपस्थापितानां) पदार्थानां परस्परमन्वयः। "तात्पर्याख्यां वृत्तिमाहुः पदार्थान्वियबोधने। तात्पर्यार्थं तदर्थं च वाक्यं तद्बोधकं परे" सा० द० २-२०। ಇದು ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತ. ಇವರು ಅಭಿಹಿತಾನ್ವಯವಾದಿಗಳು.

अभिहूति ಅಭಿಹೂತಿ (स्त्री०) ಎದುರಿಗೆ ನಿಂತು ಕೂಗು ವುದು, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಕರೆಯುವುದು. अभि+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभी ಅಭೀ (वि०) ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति भीर्यस्य। "व्याघ्रानभीरभिमुखोत्पतितान् गुहाभ्यः" रघु० ९-६३।

अभीक ಅಭೀಕ (पु०) 1. ಕವಿ. 2. ಯಜಮಾನ. (वि०) 3. ಕ್ರೂರ. 4. ಭಯವಿಲ್ಲದವನು, ಹೆದರದವನು. नास्ति भीर्यस्य। "अभीकमतिकेनेद्धे भीता नन्दस्य नाशने। कनत्सकामसेनाके मन्दकामकमस्यति" माघ० १९-७२। 5. ಕಾಮುಕ, ಕಾಮಾತುರವುಳ್ಳವನು. अभिकामयते — अभि "कन्" (५-२-७४)। निपा०। "मेदस्विनः सरभसोपगतानभीकान्" माघ० ५-६४। 6. ಉತ್ಸುಕ, ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳವನು. "अभीकः कामुके क्रूरे निर्भये त्रिषु ना कवौ" मेदि०।

अभीक्ष्ण ಅಭೀಕ್ಷ್ಣ (वि०) 1. ನಿರಂತರವಾದ, ಎಡೆ ಬಿಡದ. 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 3. ಪುನಃ ಪುನಃ ಸಂಭವಿಸುವ, ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೂ ಉಂಟಾಗುವ. अभिगतः क्षणम्। पृषो०। "क्षते प्रहारा निपतन्त्यभीक्ष्णम्" पञ्चत० २-१७८।

अभीक्ष्णम् ಅಭೀಕ್ಷ್ಣಮ್ (अव्य०) 1. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ. अभिक्ष्णौति — अभि+क्ष्णु (तेजने) "डमुः" बाहु०। "अभीक्ष्णमुष्णैरपि तस्य सोष्मणः" माघ० १-६५। 2. ನಿರಂತರವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ. "उदीर्णरागप्रतिरोधकं जनैरभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३२। 3. ಪುನಃ ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೂ. 4. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. "अभीक्ष्णं शीघ्रप्रकर्षयोः" हेम०।

अभीत ಅಭೀತ (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಬಂದ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದ. अभि+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೆದರದ, ಭಯಪಡದ. न भीतः।

अभीति ಅಭೀತಿ (स्त्री०) 1. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। 2. ಅಭಯಮುದ್ರೆ. 3. ಎದುರಿಗೆ ಹೋಗುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 4. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. अभि+इण् (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। (वि०) 5. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न भीतिर्यस्य।

अभीप्सित ಅಭೀಪ್ಸಿತ (न०) 1. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. अभि+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಷ್ಟವಾದ. अभि+आप्लृ+सन् "क्तः" (३-२-१०२)।

अभीप्सु ಅಭೀಪ್ಸು (वि०) ಆಸೆಪಡುವ, ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಹೊಂದಲು ಅಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ. अभि+आप्लृ (व्याप्तौ)+सन् "उः" (३-२-१६८)। "गृहानुपैतुं प्रणयादभीप्सवो भवन्ति नापुण्यकृतां मनीषिणः" माघ० १-१४।

अभीर ಅಭೀರ (पु०) ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ. अभि ईरयति गाः — अभि+ईर् (गतौ कम्पने च)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६३)। अभीरी ಅಭೀರೀ.

अभीरु ಅಭೀರು (पु०) 1. ಭೈರವ. (स्त्री०) 2. ಶತಾವರಿ ಗಿಡ. (न०) 3. ಯುದ್ಧಭೂಮಿ. (वि०) 4. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न भीरुः।

अभीरुपत्री ಅಭೀರುಪತ್ರೀ (स्त्री०) ಶತಾವರಿ ಗಿಡ.

अभीलाप ಅಭೀಲಾಪ (पु०) "अभिलाप" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)।

अभीषङ्ग ಅಭೀಷಂಗ (पु०) "अभिषङ्ग" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभि+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। दीर्घः (६-३-१२२)।

अभीषु ಅಭೀಷು (पु०) 1. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. अभि+इष (गतौ) "उः" (उ० १-१३)। "प्रफुल्लतापिच्छनिभैरभीषुभिः" माघ० १-२२। 2. ಕುದುರೆಯ ಹಗ್ಗ,

ಲಗಾಮು. “अभीषुः प्रग्रहरोचिषोः” हेम०। 3. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ.

अभीष्ट ಅಭೀಷ್ಟ (वि०) 1. ಇಷ್ಟವಾದ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+इषु (इच्छायाम्) “क्तः” (३-२-१०२)। “अभीष्टसिद्धेरधिदेवतेयं यद्वा सवित्रीति यथार्थमूचे” याद० १३-९७। 2. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ. “अभीष्टमासाद्य चिराथ काले समुद्धृताशं कमनी चकाशे” माघ० ६-७४। 3. ಸುಂದರವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ.

अभुक्त ಅಭುಕ್ತ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಡದ. 2. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಡದ. भुज (पालनाभ्यवहारयोः) कर्म० “क्तः” (३-२-१०२)। न० त०। “नाभुक्तं क्षीयते कर्म कल्पकोटिशतैरपि”। 3. ತಿನ್ನದಿರುವ, ಊಟಮಾಡದಿರುವ. भुज भावे “क्तः” (३-३-११४)। भुक्तं भोजनमस्यास्ति “अच्” (५-२-१२७)। न० त०। “अभुक्तस्य दिवानिद्रा पाषाणमपि जीर्यति”। 4. ಅನುಭವಿಸದಿರುವ.

अभुक्तमूल ಅಭುಕ್ತಮೂಲ (न०) ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರದ ಕೊನೆಯ ಎರಡು ಘಳಿಗೆ ಮತ್ತು ಮೂಲದ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಘಳಿಗೆ ಈ ಕಾಲದೊಳಗಿನದು ಅಭುಕ್ತಮೂಲ. “ज्येष्ठान्ते घटिके द्वे च मूलाद्यघटिकाद्वयम्। अभुक्तमूलमित्याहुर्जातं तत्र विवर्जयेत्”।

अभूत ಅಭೂತ (वि०) 1. ಅವಿದ್ಯಮಾನ, ಇಲ್ಲದಿರುವ. न भूतः। “स्तुवन्त्यश्रान्तास्याः क्षितिपतिमभूतैरपि गुणैः” मुद्रा० ३-१६। 2. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ, ನಿಜವಲ್ಲದ. “अभूतमासज्य विरुद्धमीहितम्” किरा० १४-१९। 3. ಹಿಂದಿನದಲ್ಲದ.

अभूततद्भाव ಅಭೂತತದ್ಭಾವ (पु०) ಪದಾರ್ಥವು ಹಿಂದಿನ ರೂಪವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೊಸ ರೂಪವನ್ನು ತಾಳುವುದು, ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಹಿಂದೆ ಯಾವ ರೂಪದಿಂದಿರಲಿಲ್ಲವೋ (ಈಗ) ಆ ಹೊಸ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. अभूतस्य प्रकृतिरूपेणानाविर्भूतस्य तेन रूपेण भावः तद्रूपप्राप्तिः। **ಉದಾ:** वशीभवति — अवशो वशः सम्पद्यमानो भवति, ब्रह्मीभवति — अब्रह्म ब्रह्म सम्पद्यमानं भवति “च्विः” (५-४-५०)। दीर्घः (७-४-३२)।

अभूतपूर्व ಅಭೂತಪೂರ್ವ (वि०) ಹಿಂದೆ ಇಲ್ಲದಿದ್ದ, ಅಪೂರ್ವವಾದ, ಹೊಸದಾದ, ನವೀನವಾದ. न भूतपूर्वः। “भेजेऽभितः पातुकसिद्धसिन्धोरभूतपूर्वा श्रियमम्बुराशेः” माघ० ३-३।

अभूताभिनिवेश ಅಭೂತಾಭಿನಿವೇಶ (पु०) ಅಸತ್ಯವಾದುದರಲ್ಲಿ ಸತ್ಯವೆಂಬ ಅಭಿಮಾನ, ನಿಜವಲ್ಲದುದರಲ್ಲಿ ನಿಜವೆಂಬ ಭಾವನೆ. अभूतेऽभिनिवेशः।

अभूताहरण ಅಭೂತಾಹರಣ (न०) ಕಪಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು, ಅಸತ್ಯದ ಮಾತು, ಮೋಸದ ಮಾತು. ಇದು ಗರ್ಭಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. “अभूताहरणं मार्गो रूपोदाहरणक्रमाः” सा० द० ६-९४। “तत्र व्याजाश्रयं वाक्यमभूताहरणं मतम्” सा० द० ६-९५।

अभूति ಅಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. न० त०। (वि०) 3. ಐಶ್ವರ್ಯವಿಲ್ಲದ. न भूतिर्यस्य।

अभूमि ಅಭೂಮಿ (स्त्री०) 1. ಆಶ್ರಯವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। “अभूदभूमिः प्रतिपक्षजन्मनां भियां तनूजस्तपनद्युतिर्दितेः” माघ० १-४२। 2. ಪ್ರಶಸ್ತವಲ್ಲದ ಭೂಮಿ. (वि०) 3. ಭೂಮಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ವಿಷಯವಿಲ್ಲದ.

अभूमिज ಅಭೂಮಿಜ (वि०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದಿರುವ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. न भूमौ जायते। 2. ಅಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ, ಕೆಟ್ಟ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದ (ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು). “अभूमिजं नवञ्चापि न धान्यं गुणवत् स्मृतम्” सुश्रुत०।

अभेद ಅಭೇದ (पु०) 1. ಐಕ್ಯ, ಭೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಒಂದೇ ಆಗಿರುವಿಕೆ. न भेदः — अभावे न० त०। “विषय्यभेदताद्रूप्यरञ्जनं विषयस्य यत्। रूपकम्” चन्द्रा०। गुणगुणिनोरभेदः, कार्यकारणयोरभेदः ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ, ಬಿಟ್ಟಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅವಿಯೋಗ. “इच्छतां सह वधूभिरभेदं यामिनीविरहिणां विहगानाम्” किरा० ९-१३। (वि०) 3. ಒಂದೇ ಆದ, ಏಕರೂಪವಾದ.

अभेद्य ಅಭೇದ್ಯ (न०) 1. ವಜ್ರ. (वि०) 2. ಭೇದಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಒಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. न भेत्तुं शक्यम् — भिदिर् (विदारणे) “ण्यत्” (३-१-१२४)। “तारास्मि वज्रहृदया विशिखैरभेद्या धन्वी कथं भवसि राघव मामविध्वा” चं० रा०।

अभोजन ಅಭೋಜನ (न०) 1. ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಉಪವಾಸ. न० त०। "तृणकाष्ठद्रुमाणां च शुष्कान्नस्य गुडस्य च। चेलचर्मामिषाणां च त्रिरात्रं स्यादभोजनम्" मनु० ११-१६६। (वि०) 2. ಊಟವಿಲ್ಲದ, ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ. न भोजनं यस्य।

अभोज्य ಅಭೋಜ್ಯ (वि०) ಊಟಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ, ಭುಜಿಸಲು ನಿಷಿದ್ಧವಾದ, ಅಶುದ್ಧವಾದ (ಆಹಾರ). न भोक्तुमर्हम्। "अभोज्यमन्नं नात्तव्यमात्मनः शुद्धिमिच्छता" मनु० ११-१६०।

अभौतिक ಅಭೌತಿಕ (वि०) ಪಂಚಮಹಾಭೂತಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟದಿರುವ.

अभौम ಅಭೌಮ (वि०) ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದಿರುವ, ಆಕಾಶಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. भूमौ भवम्। न० त०। "अभौमसंभाव्यविभूतियोगम्" याद० १८-१२४।

अभ्यक्त ಅಭ್ಯಕ್ತ (वि०) 1. ತೈಲಾಭ್ಯಂಗವನ್ನು ಮಾಡಿದ, ಎಣ್ಣೆ ಬಳಿದುಕೊಂಡ. अभि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभ्यक्तमिव स्नातः शुचिरशुचिमिव प्रबुद्ध इव सुप्तम्" शाकु० ५-११। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತಲೂ ಲೇಪನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अभ्यग्र ಅಭ್ಯಗ್ರ (वि०) 1. ನವೀನವಾದ, ಹೊಸದಾದ. 2. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ. अभिमुखमग्रमस्य। "उपकण्ठान्तिकाभ्यर्णाभ्यग्राः" अम०।

अभ्यङ्ग ಅಭ್ಯಂಗ (पु०) 1. ತೈಲಾಭ್ಯಂಗ, ಮೈಗೆ ಎಣ್ಣೆ ಹಚ್ಚುವುದು. अभि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "निर्नाभि कौशेयमुपात्तबाणमभ्यङ्गनेपथ्यमलंचकार" कुमा० ७-७। 2. ಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ಮುಲಾಮು, ಲೇಪನೆ ಮಾಡುವ ತೈಲ (ಮೊದಲಾದುದು). कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

अभ्यञ्जन ಅಭ್ಯಂಜನ (न०) 1. ತೈಲ ಮೊದಲಾದುದನ್ನು ಮೈಗೆ ಲೇಪನೆಮಾಡುವುದು. 2. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಅಂಜನ ಹಾಕುವುದು. 3. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಡಿಗೆ ಹಚ್ಚುವುದು. 4. ಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನೆಮಾಡುವುದು. 5. ಲೇಪನೆಮಾಡುವ ತೈಲ. 6. ಮುಲಾಮು. अभि+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) भावे कर० वा "ल्युट्" (३-३-११५, १७)। "अभ्यञ्जनं स्नापनं च गात्रोत्सादनमेव च। गुरुपत्न्या न कार्याणि केशानां च प्रसाधनम्" मनु० २-२११।

अभ्यतीत ಅಭ್ಯತೀತ (वि०) ಮೃತನಾದ, ಮರಣಹೊಂದಿದ. "गुरुषु त्वभ्यतीतेषु विना वा तैर्गृहे वसन्" मनु० ४-२५२।

अभ्यधिक ಅಭ್ಯಧಿಕ (वि०) 1. ಬಹಳ ಹೆಚ್ಚಾದ, ಆವಶ್ಯಕತೆಗಿಂತಲೂ ಅಧಿಕವಾದ. अभितोऽधिकः। "सद्यः प्रसूतप्रियापीतादभ्यधिकम्" उ० रा० ४-१। 2. ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಬಹಳ ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ, ಎಲ್ಲರಿಗಿಂತಲೂ ಮಿಗಿಲಾದ. "न त्वत्समोऽस्त्यभ्यधिकः कुतोऽन्यः" गीता ११-४३। 3. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ. (क्रि० वि०) 4. ಬಹಳ ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ.

अभ्यध्व ಅಭ್ಯಧ್ವ (अव्य०) ದಾರಿಯ ಎದುರಿಗೆ, ದಾರಿಯ ಕಡೆಗೆ. अध्वनोऽभिमुखम् — अभि + अध्वन् "टच्" (५-४-१०८)। नलोपः (६-४-१४४)।

अभ्यनुज्ञा ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಅನುಮತಿ, ಅಪ್ಪಣೆ, ಸಮ್ಮತಿ. अभि+अनु+ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)। "अथानुरूपाभिनिवेशतोषिणा कृताभ्यनुज्ञा गुरुणा गरीयसा" कुमा० ५-७। "पपौ वसिष्ठेन कृताभ्यनुज्ञः" रघु० २-६९। 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ.

अभ्यनुज्ञात ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾತ (वि०) 1. ಅನುಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+अनु+ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अभ्यनुज्ञान ಅಭ್ಯನುಜ್ಞಾನ (न०) 1. ಅನುಮತಿ, ಅನುಜ್ಞೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. अभि+अनु+ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "भरद्वाजाभ्यनुज्ञानाच्चित्रकूटस्य दर्शनम्" रामा०।

अभ्यन्तर ಅಭ್ಯಂತರ (न०) 1. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಅಂತರಾಳ, ಒಳಪ್ರದೇಶ. अभिगतमन्तरम्। "निधानगर्भामिव सागराम्बरां शमीमिवाभ्यन्तरलीनपावकाम्" रघु० ३-९। 2. ಅವಕಾಶ, ಮಧ್ಯಕಾಲ. 3. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. (वि०) 4. ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. "अतः सोऽभ्यन्तरान्नित्यान् षट्पूर्वमजयद्रिपून्" रघु० १७-४५। 5. ಪರಿಚಯ ಹೊಂದಿದ, ಪ್ರಾವೀಣ್ಯಪಡೆದ, ನೈಪುಣ್ಯಹೊಂದಿದ. "सङ्गीतकेऽभ्यन्तरे स्वः" माल० ५। 6. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "त्यक्ताश्चाभ्यन्तरा येन" पञ्चत० १-२५९। (अव्य०) 7. ಒಳಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಮಧ್ಯಭಾಗದಲ್ಲಿ, ಒಳಗಡೆ. 8. ಮಧ್ಯಕಾಲದಲ್ಲಿ.

अभ्यन्तराराम ಅಭ್ಯಂತರಾರಾಮ (वि०) ಯೋಗಿ, ಆತ್ಮಾರಾಮ, ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತ. अभ्यन्तरे आरामः आरमणं यस्य।

अभ्यमन ಅಭ್ಯಮನ (न०) 1. ಎದುರಾಗಿ ನುಗ್ಗುವುದು, ಮುತ್ತಿಗೆ, ಮೇಲೆಬೀಳುವುದು. अभि+अम (गत्यादिषु) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ.

अभ्यमित ಅಭ್ಯಮಿತ (वि०) 1. ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ, ರೋಗಿ. अभि+अम (रोगे) "क्तः"(३-२-१०२)। "आतुरोऽभ्यमितोऽभ्यान्तः" अम०। 2. ಗಾಯಗೊಂಡವನು, ನೋಯಾಳಿ.

अभ्यमित्र ಅಭ್ಯಮಿತ್ರ (अव्य०) ಶತ್ರುವಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ. अमित्रानभि—अव्ययी० (२-१-१४)। "हताहतेत्युद्धतभीमघोषैः समुज्झिता योद्धृभिरभ्यमित्रम्" किरा० १६-५।

अभ्यमित्रीण ಅಭ್ಯಮಿತ್ರೀಣ (पु०) ಶತ್ರುವಿನ ಕಡೆಗೆ ಧೈರ್ಯದಿಂದ ದಂಡೆತ್ತಿ ನುಗ್ಗುವವನು, ವೀರನಾದ ಯೋಧ. अभ्यमित्रमलं गामी—अभ्यमित्र "खः" (५-२-१७)। "उद्योगमभ्यमित्रीणो यथेष्टं त्वं च संतनु" भट्टि० ५-४७। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ अभ्यमित्र "छः" (५-२-१७)। **अभ्यमित्रीयः** ಅಭ್ಯಮಿತ್ರೀಯಃ. अभ्यमित्र "यत्" (५-२-१७)। **अभ्यमित्र्यः** ಅಭ್ಯಮಿತ್ರ್ಯಃ. "मारीचोऽनुनयंस्त्रासादभ्यमित्र्यो भवामि ते" भट्टि० ५-४६।

अभ्यर्चन ಅಭ್ಯರ್ಚನ (न०) ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ. अभि+अर्च (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यर्चना ಅಭ್ಯರ್ಚನಾ (स्त्री०) ಉಪಾಸನೆ, ಅನುಗ್ರಹ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪೂಜೆ. अभि+अर्च (पूजायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "गलद्भिरन्या वलयप्रसूनैरभ्यर्चनामातनुतेव शौरेः" याद० १३-५९।

अभ्यर्चा ಅಭ್ಯರ್ಚಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ. अभि+अर्च (पूजायाम्) भावे "अः" (३-३-१०३)।

अभ्यर्चित ಅಭ್ಯರ್ಚಿತ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+अर्च (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभ्यर्चितानां त्रिदशातिथीनाम्" याद० १८-८२।

अभ्यर्च्य ಅಭ್ಯರ್ಚ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्च (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. "अभ्यर्च्य कस्मैचिदुपाश्रिताय वितीर्यं विप्राय विलोचने स्वे" चं० रा०।

अभ्यर्ण ಅಭ್ಯರ್ಣ (पु०) 1. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. अभ्यर्द्यते—अभि+अर्द (गतौ याचने च) "क्तः" (३-२-१०२)। "अभ्यर्णेऽम्भः पतनसमये पर्णलीभूतसानुम्" भट्टि० ६-१४३। (वि०) 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "तपति प्रावृषि नितरामभ्यर्णजलागमो दिवसः" रत्ना० ३-१०।

अभ्यर्थन ಅಭ್ಯರ್ಥನ (न०) ಬೇಡಿಕೆ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಕೋರಿಕೆ. अभि+अर्थ (याचने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यर्थना ಅಭ್ಯರ್ಥನಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಬೇಡಿಕೆ, ಕೋರಿಕೆ. अभि+अर्थ (याचने) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अभ्यर्थनाभङ्गभयेन साधुर्माध्यस्थ्यमिष्टेऽप्यवलम्बतेऽर्थे" कुमा० १-५२।

अभ्यर्थनीय ಅಭ್ಯರ್ಥನೀಯ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्थ (याचने) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभ्यर्थिन् ಅಭ್ಯರ್ಥಿನ್ (वि०) ಯಾಚಿಸುವ, ಬೇಡುವ. अभि+अर्थ (याचने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। —**अर्थिनी** — ಅರ್ಥಿನೀ.

अभ्यर्थ्य ಅಭ್ಯರ್ಥ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्थ (याचने) +णिच् "यत्" (३-३-९७)। "कार्येषु चैककार्यत्वादभ्यर्थ्योऽस्मि न वज्रिणा" रघु० १०-४०। (अव्य०) 2. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಯಾಚನೆಮಾಡಿ. अभि+अर्थ "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभ्यर्थ्यमान ಅಭ್ಯರ್ಥ್ಯಮಾನ (वि०) ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಬೇಡಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्थ (याचने) + णिच् + शानच् (३-२-१२४)। "अभ्यर्थ्यमाना विबुधैः समग्रैः प्रह्वैः सुरेन्द्रप्रमुखैरुपेत्य" कुमा० ११-१।

अभ्यर्दन ಅಭ್ಯರ್ದನ (न०) 1. ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸುವುದು. अभि + अर्द (हिंसायाम्)+णिच्+"ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಯಾಚಿಸುವುದು. अभि+अर्द (गतौ याचने च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यर्दित ಅಭ್ಯರ್ದಿತ (वि०) 1. ಎದುರಿಗೆ ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+ अर्द (याचने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎದುರಿಗೆ ಬಹಳವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+ अर्द (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्यर्हण ಅಭ್ಯರ್ಹಣ (न०) 1. ಪೂಜೆ, ಸತ್ಕಾರ. अभि+अर्ह (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ.

अभ्यर्हणा ಅಭ್ಯರ್ಹಣಾ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ಸತ್ಕಾರ. अभि+अर्ह (पूजायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 2. ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ.

अभ्यर्हणीय ಅಭ್ಯರ್ಹಣೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. अभि+अर्ह (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभ्यर्हित ಅಭ್ಯರ್ಹಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+अर्ह (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉಚಿತವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. "अभ्यर्हिता बन्धुषु तुल्यरूपा वृत्तिविशेषेण तपोधनानाम्" किरा० ३-११।

अभ्यवकर्षण ಅಭ್ಯವಕರ್ಷಣ (न०) ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. अभि + अव + कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यवस्कन्द ಅಭ್ಯವಸ್ಕಂದ (पु०) 1. ಶತ್ರುವಿನ ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. "प्रपातस्त्वभ्यवस्कन्दो धाटचाभ्यासादनं च सः" अभि० चि०। 2. ಶತ್ರುವನ್ನು ಶಕ್ತಿಗುಂದಿದವನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಹೊಡೆಯುವುದು. 3. ಪ್ರಹಾರ, ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು. 4. ಹೊಂದುವುದು, ತಲುಪುವುದು, ಸೇರುವುದು. 5. ಪ್ರಪಾತ, ಪತನ, ಬೀಳುವುದು. अभि+अव+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **—स्कन्दनम्—ಸ್ಕಂದನಂ.** "अभ्यवस्कन्दनं त्वभ्यासादनम्" वैज०।

अभ्यवहरण ಅಭ್ಯವಹರಣ (न०) ಭೋಜನ, ಊಟ. अभि+अव+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "घञ्" (३-३-१८)। **—अवहारः —ಅವಹಾರಃ.** "सर्वमप्यौदरिकस्याभ्यवहार एव पर्यवस्यति" रत्ना० २।

अभ्यवहार्य ಅಭ್ಯವಹಾರ್ಯ (न०) 1. ಆಹಾರ, ಊಟದ ವಸ್ತು. (वि०) 2. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಭುಜಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. अभि+अव+हृञ् (हरणे) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "सर्वत्रौदरिकस्याभ्यवहार्यमेव विषयः" विक्र० ३।

अभ्यवहृत ಅಭ್ಯವಹೃತ (वि०) ಭುಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. अभ्यवह्रियते — अभि + अव + हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्यसन ಅಭ್ಯಸನ (न०) 1. ಅಭ್ಯಾಸ, ಪುನರಾವೃತ್ತಿ. 2. ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಯುವುದು. 3. ಪುನರಾಚರಣೆ, ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. अभि+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विद्यामभ्यसनेनैव प्रसादयितुमर्हसि" रघु० १-८८।

अभ्यसनीय ಅಭ್ಯಸನೀಯ (वि०) ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕಲಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. अभि+ असु (क्षेपणे) "अनीयर्" (३-१-९६)।

अभ्यसूयक ಅಭ್ಯಸೂಯಕ (वि०) ಬಹಳ ಅಸೂಯೆ ಪಡುವವನು, ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ತೋರಿಸುವವನು. अभि+असूञ् (उपतापे) "यक्" (३-१-२७)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः" गीता १६-१८।

अभ्यसूया ಅಭ್ಯಸೂಯಾ (स्त्री०) ಅಸೂಯೆ, ಇತರರ ಗುಣ ಮತ್ತು ವೃದ್ಧಿಯಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಎಣಿಸುವ ಬುದ್ಧಿ. अभि+असूञ् (उपतापे) "यक्" (३-१-२७)। "अः" (३-३-१०२)। केनाभ्यसूया पदकाङ्क्षिणा ते नितान्तदीर्घैर्जनिता तपोभिः" कुमा० ३-४।

अभ्यस्त ಅಭ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-८। 3. ದ್ವಿತ್ವಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಧಾತುವಿನ ಭಾಗಗಳು, ಅಭ್ಯಾಸಸಂಜ್ಞೆಹೊಂದಿರುವ ಧಾತು. "उभे अभ्यस्तम" (६-१-५)। "नाभ्यस्ताच्छतुः" पा० सू० (७-१-७८)।

अभ्यस्य ಅಭ್ಯಸ್ಯ (अव्य०) 1. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಿ, ಕಲಿತು. 2. ಪುನಃ ಆವೃತ್ತಿಮಾಡಿ. अभि + असु (क्षेपणे) "ल्यप्" (७-१-३७)।

अभ्याख्यात ಅಭ್ಯಾಖ್ಯಾತ (वि०) ಅಪವಾದ ಹೊರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಾಡಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಹೇಳಿ ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+आ+ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्यागत ಅಭ್ಯಾಗತ (पु०) 1. ಔತಣಿಗ, ಊಟಕ್ಕೆ ಕರೆದು ಬಂದವನು. अभि+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। [ಆಹ್ವಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಊಟಕ್ಕೆ ಬಂದವನು ಅಭ್ಯಾಗತ. ಆಹ್ವಾನವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ಊಟಕ್ಕೆ ಬಂದವನು ಅತಿಥಿ.] "आस्वादितार्द्रक्रमुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमीयुः" माघ० ३-८१। (वि०)2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದ. "अभ्याजतोऽभ्यागततूर्णतर्णकाम्" माघ० १२-४१। 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದ.

अभ्यागम ಅಭ್ಯಾಗಮ (पु०) 1. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ, ಎದುರಾಗಿ ಬರುವುದು. अभि+आ+गम्लृ (गतौ) भावे "अप्" (३-३-५८)। "का त्वं शुभे कस्य परिग्रहो वा किं वा मदभ्यागमकारणं ते" रघु० १६-८। 2. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. अभ्यागम्यतेऽत्र — अधि० "अप्" (३-३-५८)। 3. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. 4. ವೈರ, ವಿರೋಧ, ಹಗೆ, ಶತ್ರುತ್ವ. अभ्यागम्यतेऽनेन — कर० "अप्"। 5. ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು, ಹೊಡೆತ. 6. ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು. 7. ತಲುಪುವುದು, ಸೇರುವುದು. 8. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. "अभ्यागमो विरोधाजिघाताभ्युद्गमनान्तिके" मेदि०। "अभ्यागमः समरेऽन्तिके। घाते रोधेऽभ्युद्गमे" हेम०।

अभ्यागमन ಅಭ್ಯಾಗಮನ (न०) 1. ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವುದು. अभि+आ+गम्लृ(गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "हेतुं तदभ्यागमने परीप्सुः सुखोपविष्टं मुनिमाबभाषे" किरा० ३-४।

अभ्यागारिक ಅಭ್ಯಾಗಾರಿಕ (वि०) ಗೃಹಕೃತ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು, ಕುಟುಂಬ ಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದವನು. अभ्यागारे नियुक्तः "ठन्" (४-४-७०)।

अभ्याघात ಅಭ್ಯಾಘಾತ (पु०) 1. ಧಾಳಿ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. 2. ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು, ಹೊಡೆತ. अभि+आ+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಕಳ್ಳತನದ ಉಪದೇಶ, ಕಳ್ಳತನ ಮಾಡಲು ಒಡಂಬಡಿಸುವುದು. "अभ्याघातेषु मध्यस्थान् शिष्याच्चौरानिव द्रुतम्" मनु० ९-२७२।

अभ्याघातिन् ಅಭ್ಯಾಘಾತಿನ್ (वि०) ಹೊಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. अभि+आ+हन (हिंसागत्योः) "घिनुण्" (३-२-१४२)।

अभ्याजत् ಅಭ್ಯಾಜತ್ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಬರುತ್ತಿರುವ. अभि+आ+अज (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभ्याजतोऽभ्यागततूर्णतर्णकाम्" माघ० १२-४१।

अभ्यादान ಅಭ್ಯಾದಾನ(न०)1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಎದುರಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. अभि आभिमुख्येनादानम्। "अथाभ्यादानमारम्भः" वैज०।

अभ्याधान ಅಭ್ಯಾಧಾನ (न०) ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಸಮಿತ್ತುಗಳನ್ನು ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಪಿಸುವುದು.

अभ्यान्त ಅಭ್ಯಾಂತ (वि०) ರೋಗಪೀಡಿತನಾದವನು, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. अभ्यम्यते स्म — अभि+अम (रोगे) "क्तः"(३-२-१०२)। दीर्घः (६-४-१५)। "आतुरोऽभ्यमितोऽभ्यान्तः" अम०।

अभ्यापतत् ಅಭ್ಯಾಪತತ್ (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ. अभि + आ + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभ्यापतन्तमसुराधिपमीशपुत्रः" कुमा० १७-४९।

अभ्यापत्ति ಅಭ್ಯಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುವುದು, ಎದುರಿಗೆ ಬರುವುದು. अभि + आ + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अभ्यापन्न ಅಭ್ಯಾಪನ್ನ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿರುವ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ. अभि+आ+पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)।

अभ्यापात ಅಭ್ಯಾಪಾತ (पु०) ವಿಪತ್ತು, ಆಕಸ್ಮಿಕ, ಅನಾಹುತ, ದುರ್ಘಟನೆ.

अभ्यामर्द ಅಭ್ಯಾಮರ್ದ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ, ಸಮರ, ಕದನ. अभि+आ+मृद (क्षोदे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹೊಡೆದಾಟ, ಘರ್ಷಣೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अभ्यायत् ಅಭ್ಯಾಯತ್ (वि०) ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬರುತ್ತಿರುವ. अभि+आ+इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभ्यायतः संप्रति धूमधूम्रम्" किरा० १६-६।

अभ्यारूढ ಅಭ್ಯಾರೂಢ (वि०) 1. ಮಿಗಿಲಾದ, ಮೀರಿದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ. अभि+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्तः" (३-४-७२)।

अभ्यारोह ಅಭ್ಯಾರೋಹ(पु०)1. ಎದುರಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. अभि+आ+रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ, ಪ್ರಗತಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 3. ಮಂತ್ರವನ್ನು ಜಪಿಸುವುದು, 4. ಸ್ಥಳಾಂತರಕ್ಕೆ ಬದಲಾವಣೆ.

अभ्यावर्त ಅಭ್ಯಾವರ್ತ (पु०) 1. ಪುನರಾವೃತ್ತಿ, ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. अभि+आ+वृतु (वर्तने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಜಪಿಸಲ್ಪಡುವ ಮಂತ್ರ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

अभ्यावृत्त ಅಭ್ಯಾವೃತ್ತ (पु०) 1. ಎದುರಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ ಹೋಮ ಶೇಷದ ವಸ್ತು. अभि+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। (वि०) 2. ಪುನರಾವೃತ್ತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ.

अभ्यावृत्ति ಅಭ್ಯಾವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಪುನರಾವೃತ್ತಿ, ಮಾಡಿದ ಕೆಲಸವನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. अभि+आ+वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "मनागनभ्यावृत्त्या वा कामं क्षाम्यतु यः क्षमी" माघ० २-४३।

अभ्याश ಅಭ್ಯಾಶ (पु०) 1. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. अभ्यश्यते— अभि+अशू (व्याप्तौ) "घञ्" (३-३-१९)। "चूतयष्टिरिवाभ्याशे मधौ परभृतोन्मुखी" कुमा० ६-२। 2. ಪಸರಿಸುವುದು, ಹರಡುವುದು, ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अभ्यास ಅಭ್ಯಾಸ (पु०) 1. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. अभ्यस्यते— अभि+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१९)। "महोर्मिभिर्व्याहतवाञ्छितार्थैर्व्रीडादिवाभ्यासगतैर्विलिल्ये" माघ० ३-४०। 2. ಪುನರಾವೃತ್ತಿ, ಮಾಡಿದುದನ್ನು ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. "अभ्यासेन च कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५। 3. ವೇದ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿಮಾಡುವುದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಪಠಿಸುವುದು, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಹಿಡಿಯುವಂತೆ ವ್ಯಾಸಂಗ ಮಾಡುವುದು. "वेदाभ्यासजडः कथं नु विषयव्यावृत्तकौतूहलः" विक्रं० १-१०। 4. ದ್ವಿತ್ವ ಹೊಂದಿದ ಧಾತುವಿನ ಪೂರ್ವ ಭಾಗ. "पूर्वोऽभ्यासः" पा० सू० (६-१-४)। 5. ಗುಣಾಕಾರ. 6. ಸಂಗೀತದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವ ಪಲ್ಲವಿ. 7. ರೂಢಿ, ಚಾಳಿ, ನಡತೆ. "अमङ्गलाभ्यासरतिं विचिन्त्य" कुमा० ५-६५। 8. ವ್ಯಾಯಾಮ ಕಲಿಯುವುದು, ಅಂಗಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದು.

अभ्यासयोग ಅಭ್ಯಾಸಯೋಗ (पु०) ಬಹಳ ಕಾಲದ ಧ್ಯಾನದಿಂದುಂಟಾದ ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ, ಸಮಾಧಿ. अभ्यासेन योगः। "अभ्यासयोगेन ततो मामिच्छाप्तुं धनञ्जय" गीता १२-९।

अभ्यासादन ಅಭ್ಯಾಸಾದನ (न०) ಶತ್ರುವನ್ನು ದುರ್ಬಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಲು ಹೊಡೆಯುವುದು. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವುದು. 3. ಶತ್ರುವಿಗೆ ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗುವುದು. अभि+आ+षद्लृ (विशरणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अभ्याहार ಅಭ್ಯಾಹಾರ (पु०) 1. ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ತರುವುದು. 2. ದರೋಡೆ, ಕಳ್ಳತನ, ಎದುರಿಗಿರುವಾಗಲೇ ಅಪಹರಿಸುವುದು. अभि+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अभ्याहित ಅಭ್ಯಾಹಿತ (पु०) 1. ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಸಮಿತ್ತುಗಳಿಂದ ಹೋಮ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿ. (वि०) 2. ಎದುರಿಗೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्युक्त ಅಭ್ಯುಕ್ತ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಎದುರಿಗೆ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अभ्युक्षण ಅಭ್ಯುಕ್ಷಣ (न०) 1. ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಬೋರಲು (ಕೆಳಮುಖವಾದ) ಕೈಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. अभि+उक्ष+ (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उत्तानेनैव हस्तेन प्रोक्षणं परिकीर्तितम्। न्यञ्चताभ्युक्षणं प्रोक्तं तिरश्चावोक्षणं स्मृतम्"। 2. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ನೀರನ್ನು ಎರಚುವುದು. "परस्पराभ्युक्षणतत्पराणां तासां नृपो मज्जनरागदर्शी" रघु० १६-५७।

अभ्युच्चय ಅಭ್ಯುಚ್ಚಯ (पु०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 2. ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಂಪತ್ತು. अभि+उत्+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)।

अभ्युत्थान ಅಭ್ಯುತ್ಥಾನ (न०) 1. ಗೌರವದಿಂದ ಎದ್ದು ನಿಂತುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಗೌರವದಿಂದ ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಉದ್ಭವಿಸುವಿಕೆ. अभि + उद् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "यदा यदा हि धर्मस्य ग्लानिर्भवति भारत। अभ्युत्थानमधर्मस्य तदात्मानं सृजाम्यहम्" गीता ४-७। 5. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. "नवाभ्युत्थानदर्शिन्यो ननन्दुः सप्रजाः प्रजाः" रघु० ४-३।

अभ्युत्थायिन् ಅಭ್ಯುತ್ಥಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಗೌರವದಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ. 2. ಗೌರವದಿಂದ ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವ. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವ. अभि+उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अभ्युत्थित ಅಭ್ಯುತ್ಥಿತ (वि०) 1. ಗೌರವದಿಂದ ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. अभि + उद् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ.

अभि+उद्+ष्ठा कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "अभ्युत्थिताग्निपिशुनैरतिथीनाश्रमोन्मुखान्" रघु० १-५३।

अभ्युत्थेय ಅಭ್ಯುತ್ಥೇಯ (वि०) ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ, ನಮಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. अभि+उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "यत्" (३-१-९७)।

अभ्युत्पतन ಅಭ್ಯುತ್ಪತನ (न०) 1. ಮೇಲೆ ಹಾರುವುದು, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು. अभि+उद्+पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अलक्षिताभ्युत्पतनो नृपेण प्रसह्य सिंहः किल तां चकर्ष" रघु० २-२७।

अभ्युदय ಅಭ್ಯುದಯ (पु०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ, ಪ್ರಗತಿ. अभि+उद्+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "बभूव सर्वं शुभशंसि तत्क्षणं भवो हि लोकाभ्युदयाय तादृशाम्" रघु० ३-१४। 2. ಕಲ್ಯಾಣ, ಮಂಗಳ, ಶ್ರೇಯಸ್ಸು. "सर्वथा स्पृशन्ति नः स्वामिनमभ्युदयाः" रत्ना० १। 3. ಇಷ್ಟಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ. 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಶ್ರಾದ್ಧ, ವೃದ್ಧಿಶ್ರಾದ್ಧ, ನಾಂದೀ ಶ್ರಾದ್ಧ. 5. ಮುಂದಿನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. 6. ಉತ್ಸವ, ಸಂತೋಷ ಸಮಾರಂಭ. "प्रतिषिद्धापि चेद्या तु मद्यमभ्युदयेष्वपि" मनु० ९-८४।

अभ्युदित ಅಭ್ಯುದಿತ (वि०) 1. ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಲಗಿ ನಿದ್ರಿಸುವವನು, ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಸಂಧ್ಯಾವಂದನಾದಿ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ನಿದ್ರಿಸುವವನು. अभि सर्वतः उद् अतिशयेन इतं गतं प्रातस्तनं कर्म यस्मात्। "सुप्ते यस्मिन्नस्तमेति सुप्ते यस्मिन्नुदेति च। अंशुमानभिनिर्मुक्ताभ्युदितौ तौ यथाक्रमम्" अम०। 2. ಸುತ್ತಲೂ ಉಂಟಾದ.

अभ्युदीरित ಅಭ್ಯುದೀರಿತ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು, ಮಾತಾಡುವುದು. अभि+उद्+ईर (गतौ कम्पने च) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+उद्+ईर कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ. "अशेषतीर्थोपहृताः कमण्डलोर्निधाय पाणावृषिणाभ्युदीरिताः" माघ० १-१८।

अभ्युद्गत ಅಭ್ಯುದ್ಗತ (वि०) 1. ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ಮುಂದೆ ಬಂದಿರುವ, ಸಂಧಿಸಲು ಎದುರಿಗೆ ಬಂದಿರುವ. 2. ಉದ್ಭವಿಸಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. अभि+उद्+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्युद्गम ಅಭ್ಯುದ್ಗಮ (पु०) 1. ಪ್ರತ್ಯುತ್ಥಾನ, ಎದುರುಗೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಸಂಭವಿಸುವುದು, ಉದ್ಭವಿಸುವುದು, ಉಂಟಾಗುವುದು. अभि+उद्+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–गमनम् –ಗಮನಂ.**

अभ्युद्यत ಅಭ್ಯುದ್ಯತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಯಾಚಿಸದೆ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಯಾಚಿತವಾಗಿ ಒದಗಿದ. अभि+उद्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಕಾರ್ಯಾಸಕ್ತನಾದ, ಉತ್ಸಾಹದಿಂದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗಿರುವ. "अभ्युद्यतस्य क्रमितुं जवेन गां तमालनीला नितरां धृतायतिः" माघ० १२-७०। 4. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ, ಏಳಿಗೆ ಪಡೆದ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "कुलमभ्युद्यतनूतनेश्वरम्" रघु० ८-१५। 5. ಪ್ರವೃತ್ತನಾದ, ಯತ್ನಿಸಿದ. "चण्डी चण्डं हन्तुमभ्युद्यता माम्" माल० ३-२१।

अभ्युद्धृत ಅಭ್ಯುದ್ಧೃತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+उद्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಯಾಚಿತವಾಗಿ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡದೆ ಒದಗಿದ. 3. ಯಾಚಿಸಿದ ನಂತರ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अभ्युन्नत ಅಭ್ಯುನ್ನತ (वि०) ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. आभिमुख्येन उन्नतः। "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्गिरन्तौ" कुमा० १-३३।

अभ्युन्नति ಅಭ್ಯುನ್ನತಿ (स्त्री०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ, ಉತ್ಕರ್ಷ.

अभ्युपगत ಅಭ್ಯುಪಗತ (वि०) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+उप+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ. 4. ಎದುರಾಗಿ ಹೋಗಿರುವ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

अभ्युपगम ಅಭ್ಯುಪಗಮ (पु०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ. अभि+उप+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "करिष्याम्येवं नो पुनरिति भवेदभ्युपगमः" रत्ना० २-१९। 2. ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 3. ಭರವಸೆಯ ಮಾತು ಕೊಡುವುದು, ವಾಗ್ದಾನಮಾಡುವುದು.

अभ्युपपत्ति ಅಭ್ಯುಪಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅನುಗ್ರಹ, ಹಿತಾಚರಣೆ, ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ತೊಲಗಿಸಿ ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನು ಮಾಡುವುದು. अभि+उप+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अनयाभ्युपपत्त्या सूचिता ते भर्तुर्गेहेऽनुभवितव्या राजलक्ष्मीरिति" शाकु० ४। 2. ರಕ್ಷಣೆ, ಮರೆಹೊಕ್ಕಿದವನನ್ನು ಕಾಪಾಡುವುದು. "ब्राह्मणाभ्युपपत्तौ च शपथे नास्ति पातकम्" मनु० ८-११२। 3. ಆಶ್ವಾಸನ, ಸಮಾಧಾನ. 4. ಭರವಸೆಯ ಮಾತು ಕೊಡುವುದು, ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡುವುದು.

अभ्युपपन्न ಅಭ್ಯುಪಪನ್ನ (वि०) ಅನುಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳ್ಳೆಯದುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अभि+उप+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्युपाय ಅಭ್ಯುಪಾಯ (पु०) 1. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. उपायतेऽनेन — उप+अय (गतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "तस्मिन् सुराणां विजयाभ्युपाये तवैव नामास्त्रगतिः कृती त्वम्" कुमा० ३-१९। 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)। "संविदागूः प्रतिज्ञास्थाप्यभ्युपायः प्रतिश्रवः" वैज०।

अभ्युपेत ಅಭ್ಯುಪೇತ (वि०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದ. अभि + उप + इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अभ्युपेत्य ಅಭ್ಯುಪೇತ್ಯ (अव्य०) 1. ಎದುರಾಗಿ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸಮ್ಮತಿಸಿ.

अभ्युपेय ಅಭ್ಯುಪೇಯ (वि०) ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅರ್ಹನಾದ. अभि+उप+इण् (गतौ) "यत्" (३-१-९७)।

अभ्युषित ಅಭ್ಯುಷಿತ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. अभि+वस (निवासे) "क्तः" (३-४-७२)।

अभ्यूष ಅಭ್ಯೂಷ (पु०) 1. ಉಸಲಿ, ಗುಗ್ಗರಿ. अभि+ऊष (रुजायाम्) "कः" (३-१-१३५)। 2. ರೊಟ್ಟಿ. 3. ಹುರಿಗಾಳು.

अभ्यूह ಅಭ್ಯೂಹ (पु०) 1. ತರ್ಕ, ಊಹೆ, ಕಲ್ಪನೆ, ಅನುಮಾನ. अभि+ऊह (वितर्के) "घञ्" (३-३-१८)। "बहिः सर्वाकारप्रवणरमणीयं व्यवहरन् पराभ्यूहस्थानान्यपि तनुतराणि स्थगयति" मालती० १-१७। 2. ಅಧ್ಯಾಹಾರ, ಪದಲೋಪವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಬೇಕಾದ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

अभ्यूह्य ಅಭ್ಯೂಹ್ಯ (वि०) 1. ಊಹಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. (अव्य०) 2. ಊಹಿಸಿ, ತರ್ಕಿಸಿ, ಕಲ್ಪನೆಮಾಡಿ.

अभ्र ಅಭ್ರ (न०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. न भ्रश्यन्त्यापोऽस्मात् — भ्रंशु (अधःपतने) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "विच्छिन्नाभ्रविलायं वा विलीये नगमूर्धनि" किरा० ११-७९। 2. ಗಗನ, ಆಕಾಶ, ಅಂತರಿಕ್ಷ. "आलोकयिष्यन्मुदितामयोध्यां प्रासादमभ्रंलिहमारुरोह" रघु० १४-२९। 3. ಮುಸ್ತಕ, ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ. 4. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 5. ಕರ್ಪೂರ. 6. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 7. ಪೂಜ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ. "अभ्रं मेघे च गगने धातुभेदे च काञ्चने" मेदि०। 8. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. "अभ्रं तु त्रिदिवे गगनेऽम्बुदे" हेम०।

अभ्रक ಅಭ್ರಕ (पंन०) ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. अभ्रस्य प्रतिकृतिः "कन्" (५-३-९६)। [ಕಾಗೆಬಂಗಾರವು ಪಾರ್ವತಿಯ ರಜಸ್ಸಿನಿಂದುಂಟಾದುದು.] "अभ्रकस्तव बीजन्तु मम बीजन्तु पारदः। उभयोर्मेलनं देवि! मृत्युदारिद्रचनाशनम्"।

अभ्रंलिह ಅಭ್ರಂಲಿಹ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (वि०) 2. ಗಗನವನ್ನು ಚುಂಬಿಸುವ, ಆಕಾಶವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ. अभ्रं लेढि स्पृशति — अभ्र + लिह (आस्वादने) "खश्" (३-२-३२)। "मुम्" (६-३-६७)। "प्रासादमभ्रंलिहमारुरोह" रघु० १४-२९। "अभ्रंलिहान् फलवतस्तटनारिकेलान् सह्यात्मजासलिलवैवधिकानमंस्त" चं० भा०।

अभ्रघन ಅಭ್ರಘನ (पु०) ಮೇಘದ ಸಮೂಹ. "वर्षात्ययेन रुचमभ्रघनादिवेन्दोः" रघु० १३-७७।

अभ्रङ्कष ಅಭ್ರಂಕಷ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (वि०) 2. ಬಹಳ ಎತ್ತರವಾದ, ಆಕಾಶವನ್ನು ತಿಕ್ಕುವ, ಗಗನವನ್ನು ಚುಂಬಿಸುವ. अभ्रं कषति—कष (हिंसायाम्) "खच्" (३-२-४२)। "मुम्" (६-३-६७)। "आदायाभ्रङ्कषं प्रायान्मलयं फलशालिनम्" भट्टि० ६-१०३।

अभ्रनाग ಅಭ್ರನಾಗ (पु०) ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ.

अभ्रपथ ಅಭ್ರಪಥ (पु०) 1. ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ. 2. ವಿಮಾನ. 3. ಆಕಾಶಬುಟ್ಟಿ.

अभ्रपिशाच ಅಭ್ರಪಿಶಾಚ (पुं०) ಆಕಾಶದ ಭೂತ, ರಾಹುಗ್ರಹ.

अभ्रपुष्प ಅಭ್ರಪುಷ್ಪ (पुं०) 1. ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. (नं०) 2. ನೀರು. 3. ಗಗನಕುಸುಮ. [ಅಸಂಭವ, ಅಸಾಧ್ಯ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ.]

अभ्रम ಅಭ್ರಮ (पुं०) 1. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಭ್ರಮಣ (ತಿರುಗುವಿಕೆ) ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ಭ್ರಮಣವಿಲ್ಲದ.

अभ्रमांसी ಅಭ್ರಮಾಂಸೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

अभ्रमातङ्ग ಅಭ್ರಮಾತಂಗ (पुं०) ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ. अभ्रात्मको मातङ्गः अभ्रे मातङ्गो वा।

अभ्रमाला ಅಭ್ರಮಾಲಾ (स्त्री०) ಮೇಘಪಂಕ್ತಿ, ಮೋಡಗಳ ಸಾಲು. अभ्राणां माला।

अभ्रमु ಅಭ್ರಮು (स्त्री०) ಐರಾವತದ ಪತ್ನಿ.

अभ्रमुवल्लभ ಅಭ್ರಮುವಲ್ಲಭ (पुं०) ಐರಾವತ, ಇಂದ್ರನ ಆನೆ.

अभ्रवर्ष ಅಭ್ರವರ್ಷ (पुं०) ಮಳೆ ಸುರಿಯುವುದು.

अभ्रातृक ಅಭ್ರಾತೃಕ (वि०) ಸಹೋದರನಿಲ್ಲದವನು. न भ्राता यस्य "कप्" (५-४-१५३)। स्त्रियां **अभ्रातृका ಅಭ್ರಾತೃಕಾ.**

अभ्रातृव्य ಅಭ್ರಾತೃವ್ಯ (वि०) ಶತ್ರುಗಳಿಲ್ಲದವನು, ಹಗೆಯಿಲ್ಲದವನು. नास्ति भ्रातृव्यः शत्रुर्यस्य।

अभ्रावकाश ಅಭ್ರಾವಕಾಶ (पुं०) ಆಕಾಶದ ಆವರಣ, ಮೇಲಿನ ಛಾವಣಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अभ्रि ಅಭ್ರಿ (स्त्री०) 1. ಹಡಗಿನಲ್ಲಿ ಕಸವನ್ನು ಬಗೆಯುವ ಮರದ ಗುದ್ದಲಿ. 2. ಗುದ್ದಲಿ, ಸಲಿಕೆ, ಪಿಕಾಸಿ. अभ्रति मलमस्मात्—अभ्र (गतौ) "इन्" (उ० ४-११८)। "अभ्रिं कार्ष्णायसीं दद्यात्सर्पं हत्वा द्विजोत्तमः" मनु० ११-१३३।

अभ्रित ಅಭ್ರಿತ (वि०) ಮೋಡದಿಂದ ಕವಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अभ्रमस्य सञ्जातम् "इतच्" (५-२-३६)। "पतिः प्रतीतः प्रसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव" रघु० ३-१२।

अभ्रिय ಅಭ್ರಿಯ (वि०) ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಮೋಡಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अभ्रे भवम् "घः" (४-४-११८)।

अभ्रेष ಅಭ್ರೇಷ (पुं०) 1. ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. भ्रेषादन्यः—अन्यार्थे नं० त०। 2. ಯುಕ್ತತೆ, ಔಚಿತ್ಯ, ಯೋಗ್ಯವಾಗಿರುವುದು. (वि०) 3. ಚ್ಯುತಿಯಿಲ್ಲದ, ತಪ್ಪದಿರುವ.

अम् ಅಮ್ (अव्य०) 1. ಜಾಗ್ರತೆ. 2. ಸ್ವಲ್ಪ. अम (गत्यादौ) "क्विप्"।

अम ಅಮ (पुं०) 1. ಪ್ರಾಣ. अम (गत्यादौ) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. अम (रोगे) "घञ्" (३-२-१८)। 3. ಸೇವಕ, ಆಳು. 4. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ. (वि०) 5. ಅಪಕ್ವವಾದ, ಬಲಿತಿಲ್ಲದ, ಮಾಗದಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗದ.

अमङ्गल ಅಮಂಗಲ (पुं०) 1. ಹರಳುಗಿಡ. (नं०) 2. ಅಶುಭ, ಅರಿಷ್ಟ. "रामाभियायिनां तेषां तदेवाभूदमङ्गलम्" रामा०। (वि०) 3. ಅಶುಭವಾದ, ಕೆಟ್ಟದಾದ. "अमङ्गलाभ्यासरतिं विचिन्त्य तम्" कुमा० ५-६५।

अमङ्गल्य ಅಮಂಗಲ್ಯ (वि०) ಅಶುಭಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. न मङ्गलाय हितम्।

अमण्ड ಅಮಂಡ (पुं०) 1. ಹರಳುಗಿಡ. "चञ्चुः पञ्चाङ्गुलामण्डवर्धमानव्यडम्बकाः" अम०। (वि०) 2. ಕೆನೆಯಿಲ್ಲದ (ಅನ್ನ ಮುಂತಾದುದು). 3. ಅಲಂಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಶೃಂಗಾರವಿಲ್ಲದ.

अमत ಅಮತ (पुं०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 2. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ. 3. ಕಾಲ, ಸಮಯ. 4. ಧೂಳು, ಕಸ. अम (गत्यादौ) "अतच्" (उ०३-११०)। (वि०) 5. ಸಮ್ಮತವಿಲ್ಲದ, ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ. 6. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न मतः।

अमति ಅಮತಿ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಕಾಲ, ಸಮಯ. (स्त्री०) 3. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अभावे नं० त०। 4. ಕೆಟ್ಟಬುದ್ಧಿ. अप्राशस्त्ये नं० त०। (वि०) 5. ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದ. 6. ದುರ್ಜನ, ದುಷ್ಟ, ಕೆಟ್ಟವನು. "अमतिः पुंसि कालेऽपि दुष्टे हिमकरेऽपि च" शब्दर०।

अमत्र ಅಮತ್ರ (नं०) 1. ಪಾತ್ರೆ. 2. ಊಟದ ಪಾತ್ರೆ. अम (गत्यादौ) "अत्रन्" (उ० ३-१०५)। 3. ಬಲ, ಶಕ್ತಿ.

अमनस् ಅಮನಸ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. "अप्राणोह्यमनाः शुभ्रः" मुण्डक०। (वि०) 2. ಸರಿಯಾದ ಮನಸ್ಸಿಲ್ಲದ. 3. ಬೇರೆ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. 4. ಮನೋನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ, ಮನಸ್ಸಿನ ಹತೋಟಿಯಿಲ್ಲದ.

अमनि ಅಮನಿ (स्त्री०) 1. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. अमति गच्छत्यत्र — अम (गत्यादौ) अधि० "अनिः" (उ० २-१०२)। 2. ಗತಿ, ಗಮನ, ಚಲನೆ, ಸಂಚಾರ. भावे "अनिः"।

अमनुष्य ಅಮನುಷ್ಯ (वि०) 1. ಮನುಷ್ಯಕೃತ್ಯವಿಲ್ಲದವನು, ಹೆಸರಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಮನುಷ್ಯನಾದವನು. 2. ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲದ (ಗಂಧರ್ವ, ರಾಕ್ಷಸ ಮೊದಲಾದವರು).

अमनोगत ಅಮನೋಗತ (वि०) ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡದ, ಅಚಿಂತಿತವಾದ, ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿಲ್ಲದ.

अमन्त्रक ಅಮಂತ್ರಕ (वि०) 1. ವೇದೋಕ್ತ ಮಂತ್ರವಿಲ್ಲದ (ಕರ್ಮ). 2. ವೇದಮಂತ್ರಾಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದವನು.

अमम ಅಮಮ (वि०) ನನ್ನದು ನನಗೆ ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನವನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಪತ್ನಿ ಪುತ್ರ ಮನೆ ಮಠ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನಶೂನ್ಯನಾದ. नास्ति ममेत्यभिमानो यस्य।

अममकार ಅಮಮಕಾರ (पु०) 1. ಸ್ವಾರ್ಥತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತನ್ನದೆಂಬ ಅಭಿಮಾನಶೂನ್ಯತೆ. (वि०) 2. ಅಭಿಮಾನವಿಲ್ಲದ. नास्ति ममकारो यस्य।

अमर ಅಮರ (पु०) 1. ದೇವತೆ. न म्रियते — मृङ् (प्राणत्यागे) "अच्" (३-१-१३४)। "अमरस्त्रीकटाक्षाणामप्यभङ्गुरधन्वनः" याद० १६-९२। 2. ಅಮರಸಿಂಹ (ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನವನ್ನು ರಚಿಸಿದ ಕವಿ). 3. ಕಳ್ಳಿಗಿಡ. 4. ಪಾದರಸ. 5. ಮೂಳೆಗಳ ರಾಶಿ, ಎಲುಬುಗಳ ಗುಪ್ಪೆ. (वि०) 6. ಮರಣವಿಲ್ಲದ. "अजरामरवत्प्राज्ञो विद्यामर्थं च साधयेत्" हितो०। "अमरः सुरे। स्नुहीवृक्षेऽस्थिसंहारेऽपि" हेम०। (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** 7. ಅಮರಾವತೀಪಟ್ಟಣ. 8. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 9. ಗರಿಕೆಹುಲ್ಲು. 10. ಮನೆಯ ಕಂಬ. 11. ಗರ್ಭಾಶಯ, ಬಸುರು ಉಂಟಾಗುವ ಭಾಗ. 12. ಗರ್ಭನಾಳ, ಹೊಕ್ಕಳ ಕುಡಿ. 13. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. "अमरस्त्रिदशोऽप्यस्थिसंहारे कुलिशद्रुमे। स्त्री गुडूच्यमरावत्योः स्थूणादूर्वाजरायुषु" मेदि०। "अमरा नाभिनालायां गुडूच्यामपि" त्रिकाण्ड०।

अमरकोश ಅಮರಕೋಶ (पु०) ಅಮರಸಿಂಹನಿಂದ ರಚಿತವಾದ "ನಾಮಲಿಂಗಾನುಶಾಸನ" ವೆಂಬ ನಿಘಂಟು.

अमरण ಅಮರಣ (न०) ಅಮರತ್ವ, ಸಾಯದಿರುವಿಕೆ.

अमरतरु ಅಮರತರು (पु०) 1. ಇಂದ್ರನ ನಂದನವನದ ವೃಕ್ಷ. 2. ದೇವದಾರು ಮರ. 3. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ.

अमरता ಅಮರತಾ (स्त्री०) ದೇವತ್ವ, ಅಮರತ್ವ, ಮರಣಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ.

अमरद्विज ಅಮರದ್ವಿಜ (पु०) ದೇವಲಕ, ದೇವರ ಪೂಜೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ದೇವಪೂಜಾಕಾರ್ಯವನ್ನಿಟ್ಟುಕೊಂಡಿರುವವನು.

अमरपुर ಅಮರಪುರ (न०) ಇಂದ್ರನ ನಗರ, ಅಮರಾವತೀಪಟ್ಟಣ.

अमरपुष्प ಅಮರಪುಷ್ಪ (पु०) 1. ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷ. 2. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು.

अमरपुष्पिका ಅಮರಪುಷ್ಪಿಕಾ –पुष्पी –ಪುಷ್ಪೀ. (स्त्री०) 1. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 2. ಕೊಳವಳಿಕೆಗಿಡ. 3. ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆಗಿಡ.

अमरप्रभु ಅಮರಪ್ರಭು (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಇಂದ್ರ. अमराणां प्रभुः। "अप्रमेयो हृषीकेशः पद्मनाभोऽमरप्रभुः" वि० स०।

अमररत्न ಅಮರರತ್ನ (न०) ಸ್ಫಟಿಕಮಣಿ.

अमरराज ಅಮರರಾಜ (पु०) ಇಂದ್ರ. अमराणां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अमरलोक ಅಮರಲೋಕ (पु०) ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ.

अमरसरित् ಅಮರಸರಿತ್ (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ.

अमराङ्गना ಅಮರಾಂಗನಾ (स्त्री०) ದೇವತಾಸ್ತ್ರೀಯರು, ಅಪ್ಸರಸ್ಸುಗಳು. अमराणामङ्गनाः। "पुरीमवस्कन्द लुनीहि नन्दनं मुषाण रत्नानि हरामराङ्गनाः" माघ० १-५१।

अमराद्रि ಅಮರಾದ್ರಿ (पु०) ಮೇರುಪರ್ವತ. अमराणामद्रिः।

अमराधिप ಅಮರಾಧಿಪ (पु०) ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. अमराणामधिपः।

अमरापगा ಅಮರಾಪಗಾ (स्त्री०) ದೇವನದಿ, ಗಂಗಾನದಿ. अमराणामापगा।

अमरालय ಅಮರಾಲಯ (पु०) 1. ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. 2. ಮೇರುಪರ್ವತ.

अमरावती ಅಮರಾವತೀ (स्त्री०) ಇಂದ್ರನ ಪಟ್ಟಣ, ಇಂದ್ರನ ರಾಜಧಾನಿ.

अमरु ಅಮರು (पु०) ಅಮರು ಶತಕವನ್ನು ಬರೆದ ಕವಿ.

अमर्त्य ಅಮರ್ತ್ಯ (पुं०) ದೇವತೆ. म्रियन्तेऽस्मिन्निति मर्तो भूलोकः — मृङ् (प्राणत्यागे) "तन्" (उ० ३-८६)। तत्र भवा अपि मर्ता जनाः। स्वार्थे "यत्" (वा० ५-४-३६)। मर्त्याः। तद्भिन्ना अमर्त्याः। "विधत्स्व विपदुत्तीर्णानमर्त्याननुकम्पया" याद० १६-४९।

अमर्त्यभुवन ಅಮರ್ತ್ಯಭುವನ (न०) ಸ್ವರ್ಗ, ದೇವಲೋಕ. अमर्त्यानां भुवनम्।

अमर्याद ಅಮರ್ಯಾದ (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ನಿಯಮವನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ. "अमर्यादः क्षुद्रश्चलमतिरसूयाप्रसवभूः कृतघ्नो दुर्मानी स्मरपरवशो वञ्चनपरः" स्तो० र०। 2. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಗೌರವವಿಲ್ಲದ. नास्ति मर्यादा यस्य।

अमर्यादा ಅಮರ್ಯಾದಾ (स्त्री०) ಎಲ್ಲೆ ಮೀರುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು.

अमर्ष ಅಮರ್ಷ (पुं०) 1. ಕೋಪ. 2. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. मृष (तितिक्षायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन च विद्विषादरः" किरा० १-३३।

अमर्षण ಅಮರ್ಷಣ (वि०) 1. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಸಹಿಷ್ಣು. "विशेषात्परिपूर्णस्य याति शत्रोरमर्षणः। आभिमुख्यम्" पञ्चतं० १-३५५। 2. ಕುಪಿತನಾದ, ಕೋಪಗೊಂಡ. न मर्षशीलः — मृष (तितिक्षायाम्) ताच्छील्ये "युच्" (३-२-१५१)। "रघोरवष्टम्भमयेन पत्रिणा हृदि क्षतो गोत्रभिदप्यमर्षणः" रघु० ३-५३।

अमर्षित ಅಮರ್ಷಿತ (वि०) ಕೋಪಗೊಂಡ, ಕುಪಿತನಾದ. अमर्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)। "अभिमन्युवधामर्षितैः पाण्डुपुत्रैः" वेणी० ४।

अमर्षिन् ಅಮರ್ಷಿನ್ (वि०) ಕೋಪವುಳ್ಳ, ಕುಪಿತನಾಗಿರುವ. अमर्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "अमर्षिणा कृत्यमिव क्षमाश्रयं मदोद्धतेनेव हितं प्रियं वचः" किरा० १४-६३। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **अमर्षिणी** ಅಮರ್ಷಿಣೀ.

अमल ಅಮಲ (न०) 1. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 2. ಸ್ವಚ್ಛನಾದ, ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಕಳಂಕವಿಲ್ಲದ. नास्ति मलं यस्य। "मम तु दयितः श्लाघ्यस्तातो जनन्यमलान्वया" मालती० २-२। (स्त्री०) –ला –ಲಾ. 4. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. "अमला कमलायां स्यादमलं विशदेऽभ्रके" हेम०।

अमलात्मन् ಅಮಲಾತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ನಿರ್ಮಲಚಿತ್ತನಾದ ಯೋಗಿ, ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಯೋಗಿ. (वि०) 2. ನಿರ್ಮಲವಾದ ದೇಹವುಳ್ಳ. "अमलात्मसु प्रतिफलन्नभितस्तरुणीकपोलफलकेषु मुहुः" माघ० ९-३७।

अमा ಅಮಾ (पुं०) 1. ಆತ್ಮ. (स्त्री०) 2. ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಕಲೆ. 3. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ ತಿಥಿ. "दर्शोऽमामावसी च सा" त्रिकाण्ड०। (अव्य०) 4. ಸಂಗಡ, ಒಡನೆ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ, ಕೂಡ. 5. ಹತ್ತಿರ, ಸಮೀಪ. न माति — मा (माने) "क्विप्" (३-२-७६)। "स्यादमा सन्निधानार्थे सहार्थे" हेम०।

अमांस ಅಮಾಂಸ (वि०) ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದವನು, ದುರ್ಬಲ. नास्ति मांसं यस्य।

अमात्य ಅಮಾತ್ಯ (पुं०) 1. ಸಚಿವ, ಮಂತ್ರಿ. अमा सह वसति "त्यप्" (४-२-१०४)। "नृपेष्वमात्येषु च सर्वसम्पदः" किरा० १-५। "अमात्यव्यञ्जना राज्ञां दूष्यास्ते शत्रुसंज्ञिताः" माघ० २-५६। (वि०) 2. ಮನೆಯ ಒಡನಾಡಿ, ಕುಟುಂಬಕ್ಕೆ ಸೇರಿದವನು.

अमात्र ಅಮಾತ್ರ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. नास्ति मात्रा परिच्छेदो यस्य। (न०) 2. ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಪರಿಮಾಣಶೂನ್ಯವಾದ, ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಳೆಯಲಾಗದ.

अमानन ಅಮಾನನ (न०) 1. ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. (वि०) 2. ಗೌರವವಿಲ್ಲದ, ಆದರವಿಲ್ಲದ.

अमानव ಅಮಾನವ (वि०) ಅಮಾನುಷ, ಮನುಷ್ಯನಲ್ಲದ, ಮನುಷ್ಯನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. मनोरयं मानवः। न० त०। "अमानवं जातमजं मनोः कुले प्रभाविनं भाविनमन्तमात्मनः" माघ० १-६७।

अमानस्य ಅಮಾನಸ್ಯ (न०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ ದುಃಖ. मानसे साधु — मानस "यत्" (४-४-९८)। मानस्यम्। न० त०।

अमाय ಅಮಾಯ (पुं०) 1. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. (त्रि०) 2. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಋಜುವಾದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ. नास्ति माया यस्य।

अमाया ಅಮಾಯಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅವಿದ್ಯಾಶೂನ್ಯತೆ.

अमायिन् ಅಮಾಯಿನ್ (त्रि०) ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕನಾದ.

अमाव(वा)स्या ಅಮಾವ(ವಾ)ಸ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಹದಿನೈದನೆಯ ತಿಥಿ. अमा सह वसतश्चन्द्राकौं यस्याम्—अमा+वस (निवासे) "ण्यत्" (३-१-१२२)। वा ह्रस्वः। निपा०।

अमित ಅಮಿತ (वि०) 1. ಮಿತವಲ್ಲದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಳತೆಯಿಲ್ಲದ. मा (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। न मितः। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. "अमितस्य महिम्नस्ते प्रयातुं पारमिच्छताम्" याद० १-४७।

अमिताशन ಅಮಿತಾಶನ (पु०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. अमितमश्नाति—अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "महीधरो महाभागो वेगवानमिताशनः" वि० स० [ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನು ಎಲ್ಲವನ್ನೂ ನುಂಗುವನು.]

अमितौजस् ಅಮಿತೌಜಸ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿ. अमितमोजो यस्य।

अमित्र ಅಮಿತ್ರ (पु०) ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. अम (गत्यादौ) "इत्रः" (उ० ४-१७४)। "गुणार्जनोपायविरुद्धबुद्धयः प्रकृत्यमित्रा हि सतामसाधवः" किरा० १४-२१।

अमिथ्या ಅಮಿಥ್ಯಾ (अव्य०) ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ. न मिथ्या। "कृच्छ्रं महत्तीर्णं इति प्रियार्हां तामूचतुस्ते प्रियमप्यमिथ्या" रघु० १४-६।

अमिन् ಅಮಿನ್ (वि०) ಅಸ್ವಸ್ಥ, ರೋಗಿ. अम "इनिः" (५-२-११५)।

अमिष ಅಮಿಷ (न०) 1. ಲೌಕಿಕಸುಖ. 2. ಭೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಸುಖದ ಪದಾರ್ಥ. 3. ಮೋಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न मिषः। (वि०) 4. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಮೋಸವಿಲ್ಲದ. नास्ति मिषश्छलं यस्य।

अमुक्त ಅಮುಕ್ತ (न०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. (वि०) 2. ಮುಕ್ತಿಹೊಂದದ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದದ. 3. ಬಿಡಲ್ಪಡದ. न मुक्तः। "अमुक्ता भवता नाथ मुहूर्तमपि सा पुरा" सा० द०।

अमुक्तहस्त ಅಮುಕ್ತಹಸ್ತ (वि०) ಜಿಪುಣ, ಜೀನ, ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ. न मुक्तहस्तो यस्य। स्त्रियां **–हस्ता –ಹಸ್ತಾ.** "सुसंस्कृतोपस्करया व्यये चामुक्तहस्तया" मनु० ५-१५०।

अमुक्ति ಅಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಮೋಕ್ಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಂಸಾರದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ. 2. ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न मुक्तिः।

अमुतस् ಅಮುತಸ್ (अव्य०) 1. ಅಲ್ಲಿಂದ, ಆ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ, ಅವನಿಂದ, ಅವಳಿಂದ, ಅದರಿಂದ. अदस् "तसिल्" (वा० ५-४-४४)। 2. ಪರಲೋಕದಿಂದ.

अमुत्र ಅಮುತ್ರ (अव्य०) 1. ಅಲ್ಲಿ, ಅವನಲ್ಲಿ, ಅದರಲ್ಲಿ. 2. ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ. अदस् "त्रल्" (५-३-१०)। 3. ಜನ್ಮಾಂತರದಲ್ಲಿ, ಬೇರೆ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ. "तथैव यः क्षमाकाले क्षत्रियो नोपशाम्यति। अप्रियः सर्वभूतानां सोऽमुत्रेह च नश्यति"।

अमूदृश् ಅಮೂದೃಶ್ –दृक्ष –ದೃಕ್ಷ (वि०) ಅದರಂತಿರುವ, ಅವನಂತಿರುವ. अदस्+दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्विन्" (३-२-६०)। "क्सः" (६-३-८९)।

अमूर्त ಅಮೂರ್ತ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಅವಯುವರಹಿತ, ಆಕಾರಶೂನ್ಯ. न मूर्तः। "क्षितिर्जलं तथा तेजः पवनो मन एव च। परापरत्वमूर्तत्वक्रिया-योगाश्रया अमी" भाषाप०। "अविच्छिन्नपरिमाणवत्वं मूर्तत्वम्" मुक्ता०।

अमूर्तगुण ಅಮೂರ್ತಗುಣ (पु०) ಅಮೂರ್ತವಾದ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಗುಣ. "धर्माधर्मौ भावना च शब्दो बुद्ध्यादयोऽपि च। एतेऽमूर्तगुणाः सर्वे" भाषाप०।

अमूर्ति ಅಮೂರ್ತಿ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. नास्ति मूर्तिः स्थूलभौतिकमूर्तिर्यस्य। "अमूर्तिरनघोऽचिन्त्यो भयकृद्भयनाशनः" वि० स०। (वि०) 2. ಆಕಾರರಹಿತವಾದ, ಅವಯುವವಿಲ್ಲದ.

अमूर्तिमत् ಅಮೂರ್ತಿಮತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. "विश्वमूर्तिर्महामूर्तिर्दीप्तमूर्तिरमूर्तिमान्" वि० स०। (वि०) 2. ಆಕಾರರಹಿತವಾದ, ಅವಯುವವಿಲ್ಲದ. न मूर्तिमान्।

अमूल्य ಅಮೂಲ್ಯ (वि०) ಬೆಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಬಹಳ ಬೆಲೆಬಾಳುವ, ಬೆಲೆ ಕಟ್ಟಲಾಗದ.

अमृणाल ಅಮೃಣಾಲ (न०) ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. मृणालमिव—सादृश्ये न० त०।

अमृत ಅಮೃತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. न मृतं मरणं यस्य। "अमृतः शाश्वतस्थाणुर्वरारोहो महातपाः" वि० स०। 2. ಧನ್ವಂತರಿ. 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ದೇವತೆ. 5. ನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ವಾರಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. [ಭಾನು—ಹಸ್ತ,

ಸೋಮ–ಶ್ರವಣ, ಕುಜ–ರೇವತಿ, ಬುಧ–ಅನೂರಾಧೆ, ಗುರು–ಪುಷ್ಯ, ಶುಕ್ರ–ಅಶ್ವಿನಿ ಮತ್ತು ಶನಿ–ರೋಹಿಣಿ ಇವುಗಳ ಯೋಗವು ಅಮೃತಯೋಗವು.] 6. ಚಂದ್ರ. (न०) 7. ಅಮೃತ, ಸುಧೆ. न म्रियन्तेऽनेन — मृङ् (प्राणत्यागे) "तन्" (उ० ३-८८)। "देवासुरैरमृतमम्बुनिधिर्ममन्थे" किरा० ५-३०। 8. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. न मृतं मरणं यत्र। "स श्रियैचामृताय च" अम०। 9. ಸ್ವರ್ಗ. 10. ಜಲ, ನೀರು. 11. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. 12. ಯಜ್ಞಶೇಷ. "विघसो भुक्तशेषं तु यज्ञशेषं तथामृतम्" मनु० ३-२८५। 13. ಯಾಚಿಸದೆ ದೊರೆತ ಭಿಕ್ಷೆ. "मृतं स्याद्याचितं भैक्ष्यममृतं स्यादयाचितम्" मनु० ४-५। 14. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. "अमृतं नाम यत्सन्तो मन्त्रजिह्वेषु जुह्वति। शोभैव मन्दरक्षुब्धक्षुभिताम्भोधिवर्णना" माघ० २-१०७। 15. ಅನ್ನ, ಆಹಾರ. 16. ಚಿನ್ನ, ಸುವರ್ಣ. 17. ಪಾದರಸ. 18. ವಿಷ. 19. ಭೋಜನ, ಊಟ. 20. ಆಕಾಶ, ಗಗನ. 21. ರಸಾಯನ. (वि०) 22. ಸಿಹಿಯಾದ, ಮಧುರವಾದ. 23. ಮರಣಹೊಂದದ, ಬದುಕಿರುವ. 24. ಅಮರತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. 25. ಮೋಕ್ಷ ಹೊಂದಿದ, ಮುಕ್ತನಾದ. 26. ರಮ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "अमृतं यज्ञशेषाम्बुसुधामोक्षेष्वयाचिते। अन्नकाञ्चनयोर्जग्धौ खे स्वादुनि रसायने। घृते हृद्ये गोरसे चामृतो धन्वन्तरौ सुरे" हेम०। 27. ನಾಶವಿಲ್ಲದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. "ब्रह्मणो हि प्रतिष्ठाहममृतस्याव्ययस्य च। शाश्वतस्य च धर्मस्य सुखस्यैकान्तिकस्य च" गीता १४-२७। (स्त्री०) –ता –ತಾ. 28. ವಾರಾಹಿ ಗೆಡ್ಡೆ. 29. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. 30. ಕಾಡು ಹೆಸರು. 31. ಗರಿಕೆ. 32. ಮದ್ಯ, ಹೆಂಡ. 33. ತುಲಸಿ. 34. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ. 35. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 36. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. 37. ಜ್ಯೋತಿಷ್ಮತೀಲತೆ, ಕಂಗೊಂಗೆಗಿಡ. 38. ನೆಲ್ಲಿಮರ. "अमृता मागधीपथ्यागुडूच्यामलकीषु च" मेदि०। "स्याद्यज्ञशेषाम्बुनभोरसायनक्षीराज्यसोमान्नसुधासु चामृतम्। पथ्यागुडूच्यामलकीष्वयं स्त्रियां देवेषु ना स्वाद्वविनाशिनोस्त्रिषु" नानार्थर०। 39. ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. 40. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಒಂದು ನಾಡಿ. "नाडीनामुदयक्रमेण जगतः पञ्चामृताकर्षणात्" मालती० ५-२।

अमृतत्व ಅಮೃತತ್ವ (न०) ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "अहिंसया च भूतानाममृतत्वाय कल्पते" मनु० ६-६०।

अमृतकिरण ಅಮೃತಕಿರಣ –दीधिति –ದೀಧಿತಿ –द्युति –ದ್ಯುತಿ (पु०) ಚಂದ್ರ. "अमृतदीधितिरेष विदर्भजे भजसि तापममुष्य किमंशुभिः" नैष० ४-१०४।

अमृतप ಅಮೃತಪ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अमृतं पाति असुरेभ्यः — पा (रक्षणे) "सोमपोऽमृतपः सोमः" वि० स०। 2. ದೇವತೆ. अमृतं पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

अमृतयोग ಅಮೃತಯೋಗ (पु०) ವಾರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಯೋಗ (ಸಂಬಂಧ) ದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಶುಭಯೋಗ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अमृत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अमृतरस ಅಮೃತರಸ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಸುಧಾರಸ. (स्त्री) –रसा –ರಸಾ. 3. ಕರಿದ್ರಾಕ್ಷಿ. 4. ಒಂದುವಿಧ ಸಿಹಿರೊಟ್ಟಿ.

अमृतलता ಅಮೃತಲತಾ –वल्ली –ವಲ್ಲೀ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

अमृतसंभवा ಅಮೃತಸಂಭವಾ (स्त्री०) ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ ಗಿಡ.

अमृतसार ಅಮೃತಸಾರ (पु०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. अमृतस्य क्षीरस्य सारः।

अमृतसू ಅಮೃತಸೂ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. अमृतं सूते — षूङ् (प्राणिगर्भविमोचने) "क्विप्" (३-२-६१)। (स्त्री०) 2. ಅದಿತಿದೇವಿ. अमृतान् सूते।

अमृतांशु ಅಮೃತಾಂಶು (पु०) ಚಂದ್ರ. अमृतमिवांशवोऽस्य।

अमृतांशूद्भव ಅಮೃತಾಂಶೂದ್ಭವ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अमृतांशोश्चन्द्रस्य उद्भवो यस्मात्। "अमृतांशूद्भवो भानुः शशबिन्दुः सुरेश्वरः" वि० स०। (वि०) 2. ಚಂದ್ರನಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. अमृतांशोरुद्भवति।

अमृतान्धस् ಅಮೃತಾಂಧಸ್ (पु०) ದೇವತೆ. अमृतमन्धोऽन्नं दर्शनात् तृप्तिकारकं यस्य। "न वै देवा अश्नन्ति पिबन्ति एतदेवामृतं दृष्ट्वा तृप्यन्ति" श्रुतिः।

अमृताश ಅಮೃತಾಶ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अमृतं क्षयाभावमश्नुते—अशू (व्याप्तौ) "अण्" (३-२-१)। "अमृताशोऽमृतवपुः" वि० स०। 2. ದೇವತೆ. अमृतं सुधामश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)।

अमृताशन ಅಮೃತಾಶನ (पु०) ದೇವತೆ. अमृतमश्नाति— अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

अमृत्यु ಅಮೃತ್ಯು (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. नास्ति मृत्युर्यस्य। "अमृत्युः सर्वदृक् सिंहः सन्धाता सन्धिमान् स्थिरः" वि० स०। 2. ಮರಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಮರಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति मृत्युर्यस्य। 4. ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಲ್ಲದ. नास्ति मृत्युर्यस्मात्।

अमृषा ಅಮೃಷಾ (अव्य०) ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ.

अमेधस् ಅಮೇಧಸ್ (वि०) ಮೂರ್ಖ, ಮೂಢ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಬುದ್ಧಿಯಿಲ್ಲದವನು. नास्ति मेधा यस्य "असिच्" (५-४-१२२)।

अमेध्य ಅಮೇಧ್ಯ (न०) 1. ಪುರೀಷ, ಮಲ. "समुत्सृजेद्राजमार्गे यस्त्वमेध्यमनापदि" मनु० ९-२८२। (वि०) 2. ಅಶುದ್ಧವಾದ, ಪವಿತ್ರವಲ್ಲದ. "उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्" गीता १७-१०। 3. ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. "नामेध्यं प्रक्षिपेदग्नौ न च पादौ प्रतापयेत्" मनु० ४-५३।

अमेय ಅಮೇಯ (वि०) 1. ಅಳೆಯಲಾಗದ. 2. ತಿಳಿಯಲಾಗದ. न मातुं शक्यः। "अमेयो मितलोकस्त्वम्" रघु० १०-१८।

अमेयात्मन् ಅಮೇಯಾತ್ಮನ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. अमेय आत्मा यस्य। "वृषाकपिरमेयात्मा" वि० स०। (वि०) 2. ಹಿರಿದಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಉದಾರವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ.

अमोघ ಅಮೋಘ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अमोघः पुण्डरीकाक्षो वृषकर्मा वृषाकृतिः" वि० स०। (वि०) 2. ಸಫಲವಾದ, ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ. "अमोघाः प्रतिगृह्णन्तावर्ध्यानुपदमाशिषः" रघु० १-४४। "अमोघं शाम्भवं बीजं सद्यो नद्योज्झितं महत्" कुमा० १०-५७। 3. ಗುರಿ ಮುಟ್ಟುವ, ಗುರಿತಪ್ಪದಿರುವ. "धनुष्यमोघं समधत्त बाणम्" कुमा० ३-६६। (स्त्री०)—**घा**—**ಘಾ**. 4. ವಾಯುವಿಳಂಗ. 5. ಹಸರು ಪಾದರಿಗಿಡ. 6. ಅಳಲೆ ಗಿಡ. "अमोघः सफले वाच्यवत् स्त्री पथ्याविडङ्गयोः" मेदि०।

अम्ब ಅಂಬ (पु०) 1. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಸದ್ದು. अबि (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತಂದೆ.

अम्बक ಅಂಬಕ (पु०) 1. ತಂದೆ. अम्ब्यते स्नेहेन शब्द्यते—अबि (शब्दे) "घञ्" (३-३-१९)। स्वार्थे "कः"। (न०) 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. अम्बति शीघ्रं नक्षत्रस्थानपर्यन्तं गच्छति—अबि "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ईक्षणं नयनं चक्षुरक्षि लोचनमम्बकम्" वैज०।

अम्बर ಅಂಬರ (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. अम्बं (मर्मर) शब्दं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "स तप्तकार्तस्वरभास्वराम्बरः कठोरताराधिपलाञ्छनच्छविः" माघ० १-२०। 2. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. अम्बं शब्दं राति—रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "वसन् ददर्शावतरन्तमम्बराद्धिरण्यगर्भाङ्गभुवं मुनिं हरिः" माघ० १-१। 3. ಕಾಗೆಬಂಗಾರ. 4. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. 5. ಹತ್ತಿ. 6. ಒಂದು ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯ. "अम्बरं वाससि व्योम्नि कार्पासे च सुगन्धके" विश्व०।

अम्बरीष ಅಂಬರೀಷ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತನಾದ ಅಂಬರೀಷ ಮಹಾರಾಜ. [ಅಂಬರೀಷ ಮಹಾರಾಜನು ವೈವಸ್ವತ ಮನುವಿನ ಸಂತತಿಯವನಾದ ನಾಭಾಗನ ಮಗ. ಈತನು ವಿಷ್ಣುಭಕ್ತಾಗ್ರೇಸರನಾಗಿದ್ದನು. ಏಕಾದಶೀ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದ ಈತನ ನಿಯಮವನ್ನು ಭಂಗಪಡಿಸಲು ಒಂದು ದಿನ ದುರ್ವಾಸಮುನಿಯು ದ್ವಾದಶಿಯ ದಿನ ಬೆಳಿಗ್ಗೆ ಈತನ ಮನೆಗೆ ಬಂದು ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಆಹ್ವಾನ ಪಡೆದನು. ಸ್ನಾನಕ್ಕಾಗಿ ನದಿಗೆ ಹೋಗಿ ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಬರದಿರಲು ಅಂಬರೀಷನು ಪಾರಣೆಯ ಕಾಲವು ಮೀರುವುದೆಂಬ ಭಯದಿಂದ ಜಲಪಾರಣೆಯನ್ನು ಮಾಡಿದನು. ಆ ಕೂಡಲೇ ದುರ್ವಾಸ ಮುನಿಯು ಬಂದು ಅಂಬರೀಷನನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ತನ್ನ ಜಟೆಯಿಂದ ಒಂದು ದೇವತೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ಆ ಕೂಡಲೆ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಕ್ರವು ಆ ದೇವತೆಯನ್ನು ದಹಿಸಿಬಿಟ್ಟು ಅಲ್ಲಿದ್ದ ದುರ್ವಾಸ ಋಷಿಯನ್ನು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಹೋಯಿತು. ಮುನಿಯು ಅದರ ತಾಪವನ್ನು ತಡೆಯಲಾರದೆ ಮೂರು ಲೋಕಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಓಡುತ್ತಾ ಬಳಲಿ ಬೆಂಡಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮರುದ್ರಾದಿಗಳೆಲ್ಲರನ್ನೂ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದರೂ ಸಾಧ್ಯವಾಗದೆ ಕೊನೆಗೂ ಅದರಿಂದ ತಪ್ಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾರದೆ ಅಂಬರೀಷನನ್ನೇ ಮರೆಹೊಕ್ಕು ಅದರಿಂದ ಪಾರಾದನು.] 5. ಬಾಲಕ. 6. ಅಮಟೆಮರ. 7. ಅಂಬರೀಷವೆಂಬ ಒಂದು ನರಕ. 8. ಅನುತಾಪ. (न०) 9. ಹುರಿಯುವ ಓಡು, ಬಾಣಲಿ. 10. ರಣ, ಯುದ್ಧ. अम्ब्यतेऽत्र—अबि (शब्दे) "ईषन्" अरुडागमश्च (उ० ४-२९)। निपा०। "अम्बरीषं रणे भ्राष्ट्रेऽप्यम्बरीषो नृपान्तरे। मार्तण्डे खण्डपरशावाम्रातककिशोरयोः" विश्व०। "अम्बरीषं रणे भ्राष्ट्रे क्लीबं पुंसि नृपान्तरे। नरकस्य प्रभेदे च किशोरे भास्करेऽपि च। आम्रातकेऽनुतापे च" मेदि०।

अम्बष्ठ ಅಂಬಷ್ಠ (ಪುಂ) 1. ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. 2. ಚಿಕಿತ್ಸಕ, ವೈದ್ಯ. 3. ಮಾವಟಿಗ, ಮಾವುತ. (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 4. ಅಂಬಷ್ಠದೇಶ. (ಸ್ತ್ರೀಂ) **–ष्ठा –ಷ್ಠಾ.** 5. ಕಾಡು ಮಲ್ಲಿಗೆ. 6. ಹಿಪ್ಪಲಿ. 7. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

अम्बष्ठिका ಅಂಬಷ್ಠಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹೊನಗೊನ್ನೆ ಸೊಪ್ಪು.

अम्बा ಅಂಬಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ತಾಯಿ. अम्ब्यते शब्द्यते — अबि (शब्दे) "अः" (३-३-१०३)। "कृताञ्जलिस्तत्र यदम्ब सत्यात्" रघु० १४-१६। ಇದೇ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ **अम्बाडा, अम्बाला** ಪ್ರಯೋಗಗಳೂ ಉಂಟು. 2. ಕಾಶೀರಾಜನ ಮಗಳು, ಅಂಬಿಕೆಯ ಸಹೋದರಿ. [ಕಾಶೀರಾಜನಿಗೆ ಅಂಬೆ, ಅಂಬಿಕೆ ಮತ್ತು ಅಂಬಾಲಿಕೆಯೆಂಬ ಮೂವರು ಹೆಣ್ಣು ಮಕ್ಕಳಿದ್ದರು. ಭೀಷ್ಮನು ಈ ಮೂವರನ್ನೂ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನಿಗೆ ಮದುವೆ ಮಾಡಲು ಕದ್ದೊಯ್ದನು. ಹಿರಿಯಳಾದ ಅಂಬೆಯನ್ನು ಈ ಮೊದಲೇ ಸೌಭನೆಂಬ ರಾಜನಿಗೆ ನಿಶ್ಚಯಮಾಡಿದ್ದುದರಿಂದ ಅವಳನ್ನು ಆ ಸೌಭನಲ್ಲಿಗೇ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಟ್ಟನು. ಅಂಬೆಯು ಪರಪುರುಷನ ಮನೆಯಲ್ಲಿದ್ದು ಬಂದುದರಿಂದ ಸೌಭನು ಅವಳನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಒಪ್ಪದಿರಲು ಅವಳು ಪುನಃ ಭೀಷ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತನ್ನನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸುವಂತೆ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಳು. ಭೀಷ್ಮನೂ ತನ್ನ ಆಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯೆಯ ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಕಾರಣದಿಂದ ನಿರಾಕರಿಸಲು ಮುಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಸೇಡನ್ನು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಈಶ್ವರನಿಂದ ವರ ಪಡೆದು ಶಿಖಂಡಿಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ದ್ರುಪದರಾಜನ ಮಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಮರಣಕ್ಕೆ ಕಾರಣಳಾಗುವಳು.] 3. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 4. ಅಗುರು ಶುಂಠಿ. 5. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ. "अथ भगिनी स्वसा। सा ज्येष्ठाम्बाप्यवन्ती च" वैज०। 6. ತಾಯಿ. (ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ.) "आर्यो मारिषमार्षकौ। आबुकस्तु पिताम्बा तु माता" वैज०।

अम्बालिका ಅಂಬಾಲಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಾಶೀರಾಜನ ಮೂರನೆಯ ಮಗಳು, ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಪಾಂಡು ಮಹಾರಾಜನ ತಾಯಿ. [ಶಂತನು ಮಹಾರಾಜನ ಮಗನಾದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನು ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಲವಾಗಲು ಅವನ ಹಿರಿಯ ಹೆಂಡತಿಯಾದ ಅಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಸರಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೆಂಬ ಮಗನು ಹುಟ್ಟಿದರೂ ಅವನು ಕುರುಡನಾದುದರಿಂದ ಅವನ ತಾಯಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿಯು ಅವನ ಕಿರಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಪುನಃ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಳು. ಅವಳ ನಿಯೋಗದಿಂದ ಅಂಬಾಲಿಕೆಯು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಪಾಂಡುವೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದಳು.]

अम्बिका ಅಂಬಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ತಾಯಿ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ, ಪಾರ್ವತಿ. 3. ಸೋದರಮಾವನ ಹೆಂಡತಿ. "अम्बिका पार्वतीमात्रोर्धृतराष्ट्रस्य मातरि" मेदि०। "अम्बिका मातुलीगौर्योः" नानार्थर०। 4. ಕಾಶೀರಾಜನ ಎರಡನೆಯ ಮಗಳು, ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ತಾಯಿ, ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನ ಪತ್ನಿ. [ಶಂತನು ಮಹಾರಾಜನ ಮಗನಾದ ವಿಚಿತ್ರವೀರ್ಯನು ಸಂತಾನವಿಲ್ಲದೆ ಕಾಲವಾಗಲು ಅವನ ತಾಯಿಯಾದ ಸತ್ಯವತಿಯು ಅವನ ಪತ್ನಿಯಾದ ಅಂಬಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಸಂತಾನಕ್ಕಾಗಿ ತನ್ನ ಹಿರಿಯ ಮಗನಾದ ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದಳು. ಅವಳ ನಿಯೋಗದಿಂದ ಅಂಬಿಕೆಯು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದಳು.] 5. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ, ಕಿರಿಯ ತಂಗಿ. "अथ भगिनी स्वसा। सा ज्येष्ठाम्बाप्यवन्ती च कनिष्ठा कन्यसाम्बिका" वैज०।

अम्बु ಅಂಬು (ನಂ) 1. ಜಲ, ನೀರು. अबि (शब्दे) "उण्" बाहु०। "स्वेदाम्बुस्नपितमजायतेतरस्याः" माघ० ८-३६। "विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। 2. ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

अम्बुकण ಅಂಬುಕಣ (ಪುಂ) ನೀರಿನ ಹನಿ, ಜಲಬಿಂದು, ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟು.

अम्बुकण्टक ಅಂಬುಕಂಟಕ (ಪುಂ) ಮೊಸಳೆ. अम्बुनि कण्टकमिव।

अम्बुकिरात ಅಂಬುಕಿರಾತ (ಪುಂ) ಮೊಸಳೆ. अम्बुनि किरात इव हिंस्रः। "नक्रस्तु वार्भटः स्यादम्बुकिरातोऽम्बुकण्टकः" त्रिकाण्ड०।

अम्बुकीश ಅಂಬುಕೀಶ (ಪುಂ) ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. "जलकूर्मस्त्वम्बुकीशो वसाढ्यः शिशुकश्च सः" त्रिकाण्ड०।

अम्बुकूर्म ಅಂಬುಕೂರ್ಮ (ಪುಂ) ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. अम्बुनः कूर्मः। "शिशुमारस्त्वम्बुकूर्म उष्णवीर्यो महावसः" अभि० चि०।

अम्बुकेसर ಅಂಬುಕೇಸರ (ಪುಂ) ನಿಂಬೆಗಿಡ.

अम्बुज ಅಂಬುಜ **–जन्मन् –ಜನ್ಮನ್** (पुं०) 1. ಶಂಖ. 2. ಚಂದ್ರ. 3. ಕೊಕ್ಕರೆ. 4. ಕರ್ಪೂರ. 5. ನೀರು ಹಲಸಿನಗಿಡ. (नं०) 6. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्बुनि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९७)। अम्बुनो जन्म यस्य वा। 7. ಇಂದ್ರನ ವಜ್ರಾಯುಧ. "शतधारं शतारं चाभ्रोत्थं भिदिरम्बुजम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 8. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

अम्बुजासन ಅಂಬುಜಾಸನ (पुं०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. (स्त्री०) **–आसना –ಆಸನಾ.** 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ.

अम्बुद ಅಂಬುದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बु ददाति — डु दाञ् (दाने) "क:" (३-२-३)। "प्रवृद्धमन्द्राम्बुदधीरनादः कृष्णार्णवाभ्यर्णचरैकहंसः" माघ० ३-२१। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ ಗೆಡ್ಡೆ. (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವ.

अम्बुधर ಅಂಬುಧರ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बुनो धरः — धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। "शरदम्बुधरच्छायागत्वर्यो यौवनश्रियः" किरा० ११-१२। "शरत्प्रमृष्टाम्बुधरोपरोधः" रघु० ६-४४। 2. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ.

अम्बुधि ಅಂಬುಧಿ (पुं०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्बूनि धीयन्तेऽत्र — डु धाञ् (धारणे) "कि:" (३-३-९३)। "बभूव नहुषस्तस्मिन् ऐरावत इवाम्बुधौ" याद० १-१३। "रत्नावलीरम्बुधिराबबन्ध" माघ० ३-३६। 2. ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಘಟ, ಹೂಜಿ ಮುಂತಾದುದು. 3. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ.

अम्बुनिधि ಅಂಬುನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्बूनि निधीयन्तेऽत्र — अम्बु+नि+डु धाञ् (धारणे) "कि:"(३-३-९३)। "त्वरितमम्बुनिधेरभिसारिकाम्" याद० ३-३९। "ये पक्षिणः प्रथमममम्बुनिधिं गतास्ते" माघ० ५-३१।

अम्बुप ಅಂಬುಪ (पुं०) 1. ವರುಣ. अम्बूनि पाति — पा (रक्षणे) "क:" (३-२-३)। 2. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. अम्बूनि पिबति — पा (पाने) "क:" (३-२-३)।

अम्बुप्रसाद ಅಂಬುಪ್ರಸಾದ **–प्रसादन –ಪ್ರಸಾದನ** (पुं०) ಚಿಲ್ಲದಬೀಜ. अम्बूनि प्रसादयति — अम्बु+प्र+षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "अच्" "ल्युः" वा (३-१-१३४)।

अम्बुभृत् ಅಂಬುಭೃತ್ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. अम्बु बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। 2. ಸಮುದ್ರ. 3. ಕೊನ್ನಾರಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. (वि०) 4. ನೀರನ್ನು ಹೊರುವವನು.

अम्बुमुच् ಅಂಬುಮುಚ್ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बूनि मुञ्चति—मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "विगलितजलभारशुक्लभासां निचय इवाम्बुमुचां नगाधिराजः" किरा० ४-३७।

अम्बुराज ಅಂಬುರಾಜ (पुं०) 1. ವರುಣ. 2. ಸಮುದ್ರ. अम्बूनां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अम्बुराशि ಅಂಬುರಾಶಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. अम्बूनां राशिः यत्र। "प्रसक्तपातश्रमाम्बुराशौ" याद० २-३९। "श्रमागतैरम्बुभिरम्बुराशिः" माघ० ३-३८।

अम्बुरुह् ಅಂಬುರುಹ್ (नं०) ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्बुनि रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्विप्" (३-२-७६)। "विसृत्वरैरम्बुरुहां रजोभिर्यमस्वसुश्चित्र इवोदभारः" माघ० ३-११।

अम्बुरुह ಅಂಬುರುಹ (नं०) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्बुनि रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क:" (३-१-१३५)। "श्रवणनियमितेन कान्तमन्या सममसिताम्बुरुहेण चक्षुषा च" माघ० ७-५६। (स्त्री०) **–रुहा –ರುಹಾ.** 2. ಸ್ಥಲಕಮಲ, ನೆಲದಾವರೆ.

अम्बुरुहिणी ಅಂಬುರುಹಿಣೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ. 2. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ (ಸರೋವರ). अम्बुरुहाण्यत्र सन्ति "इनिः"(५-२-१३५)। "नीयते स्म नतिमुज्झितहर्षं पङ्कजं मुखमिवाम्बुरुहिण्या" किरा० ९-१४।

अम्बुवाह ಅಂಬುವಾಹ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बूनि वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। "रसन्नरोदीद्भृशमम्बुवर्षव्याजेन यस्या बहिरम्बुवाहः" माघ० ३-४१। "जटास्ततटित्वन्तमिवाम्बुवाहम्" किरा० ३-१। 2. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. (वि०) 3. ನೀರು ಹೊರುವವನು.

अम्बुवाहिन् ಅಂಬುವಾಹಿನ್ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अम्बूनि वहति — वह (प्रापणे) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಹೊರುವವನು. (स्त्री०) **–वाहिनी –ವಾಹಿನೀ.** 4. ಹಡಗಿನಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲಲು ಮಾಡಿರುವ ಮರದ ಪೀಪಾಯಿ.

अम्बुविहार ಅಂಬುವಿಹಾರ (पुं०) ಜಲಕ್ರೀಡೆ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಆಟವಾಡುವುದು.

अम्बुवेतस ಅಂಬುವೇತಸ (पुं०) ನೀರು ಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

अम्बुसरण ಅಂಬುಸರಣ (न०) ಜಲಪ್ರವಾಹ, ನೀರು ಹರಿಯುವುದು.

अम्बुसर्पिणी ಅಂಬುಸರ್ಪಿಣೀ (स्त्री०) ಜಿಗಣೆ, ಜಲೌಕೆ. अम्बुनि सर्पति — सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "ङीप्" (४-१-५)। "पटालुका जलौकाम्बुसर्पिणी वेणिवेधिनी" त्रिकाण्ड०।

अम्बूकृत ಅಂಬೂಕೃತ (न०) ಕಫವು ಹೊರಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಾತು, ಬಾಯಲ್ಲಿ ಉಗುಳು ತುಂಬಿರುವಾಗ ಆಡುವ ಮಾತು. अनम्बु अम्बु (तद्युक्तं) कृतम्। "अनुरसितगुरूणि स्त्यानमम्बूकृतानि" मालती० ९-६।

अम्भस् ಅಂಭಸ್ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. अम्बते — अभि (शब्दे) "असुन्" (उ० ४-१८८)। "अम्भोभिरुल्लङ्घित-तुङ्गरोधसः प्रतीपनाम्नीः कुरुते स्म निम्नगाः" माघ० १२-५७। "भयादिवाश्लिष्य झषाहतेऽम्भसि" किरा० ८-४६। 2. ದೇವತೆ. 3. ಅಸುರ. 4. ಮನುಷ್ಯ. 5. ಲಗ್ನದಿಂದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ಥಾನ. 6. ಪಿತೃಲೋಕ. (द्वि० व०) 7. ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಭೂಮಿ.

अम्भसांनिधि ಅಂಭಸಾಂನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ. षष्ठ्या अलुक् बाहु०। "शिखाभिराश्लिष्ट इवाम्भसांनिधिः" माघ० १-२०।

अम्भोज ಅಂಭೋಜ (पुं०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ಶಂಖ. 3. ಕೊಕ್ಕರೆ. 4. ಕರ್ಪೂರ. (न०) 5. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्भसि जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "संसर्पिभिः पयसि गैरिकरेणु-रागैरम्भोजगर्भरजसाङ्गनिषङ्गिणा च" माघ०५-३९। (वि०) 6. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

अम्भोजजन्मन् ಅಂಭೋಜಜನ್ಮನ್ –जात –ಜಾತ, –योनि –ಯೋನಿ (पुं०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अम्भोजे जन्मास्य जातो वा अम्भोजं योनिरुत्पत्ति-स्थानमस्य वा।

अम्भोजिनी ಅಂಭೋಜಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. अम्भोजान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)। 2. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. 3. ಕಮಲ ಲತೆ.

अम्भोद ಅಂಭೋದ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. अम्भो ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। "दृप्तारिसंत्रासखिलीकृतात्स कथंचिदम्भोद-विहारमार्गात्" कुमा० १२-२। 2. ಕೊನ್ನಾರಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವ.

अम्भोधर ಅಂಭೋಧರ (पुं०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. 2. ಕೊನ್ನಾರಿ, ಭದ್ರಮುಸ್ತೆ. अम्भसां धरः। "नवोद्यदम्भोधरघोरदर्शने युद्धाय रूढो मकरे महत्तरे" कुमा० १४-९।

अम्भोधि ಅಂಭೋಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्भांसि धीयन्तेऽत्र — डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "अपारममृताम्भोधिममन्यन्त दिवौकसः" याद० १-७४।

अम्भोनिधि ಅಂಭೋನಿಧಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्भांसि निधीयन्तेऽत्र — अम्भस्+नि+डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। "अम्भोनिधे-रन्तरयन्ति घोषान्" याद० १८-११५।

अम्भोमुच् ಅಂಭೋಮುಚ್ (पुं०) ಮೇಘ, ಮೋಡ, ಮುಗಿಲು. अम्भांसि मुञ्चति — मुच्लृ (मोक्षणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "काले कालियकायकालवपुषः पांसून् गजाम्भोमुचः" माघ० १७-६९।

अम्भोराशि ಅಂಭೋರಾಶಿ (पुं०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अम्भसां राशिर्यत्र।

अम्भोरुह् ಅಂಭೋರುಹ್ –रुह –ರುಹ (न०) 1. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अम्भसि रोहति — रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "क्विप्" (३-२-७६)। "कः" (३-१-१३५)वा। "दधानमम्भोरुहकेसरद्युतीर्जटाः शर-च्चन्द्रमरीचिरोचिषम्" माघ० १-५। "अम्भोरुहाणामव-लेपसीमाम्" याद० १३-७०। 2. ಕೊಕ್ಕರೆ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ.

अम्मय ಅಮ್ಮಯ (वि०) 1. ಜಲವಿಕಾರ. 2. ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ, ನೀರಾಗಿರುವ. अपां विकारः "मयट्" (वा० ४-३-१४४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–मयी –ಮಯೀ.**

अम्ब्ल ಅಂಬ್ಲ (पुं०) 1. ಹುಳಿ, ಅಮ್ಲರಸ, ಆರು ಭೋಜ್ಯ ರಸಗಳಲ್ಲೊಂದು. अबि (शब्दे) "क्लः" (उ० ४-१०८)। 2. ಹುಳಿ ಹಬ್ಬೆಗಿಡ. 3. ನಿಂಬೆಗಿಡ. (न०) 4. ಮಜ್ಜಿಗೆ. 5. ನಿಂಬೆ ಹಣ್ಣು. (वि०) 6. ಹುಳಿಯಾಗಿರುವ, ಅಮ್ಲರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

अम्ल ಅಮ್ಲ (पु॰) "अम्ल" ಪದದ ಅರ್ಥ. अम (गत्यादौ) "क्लः" बाहु॰। "कट्वम्ललवणात्युष्ण-तीक्ष्णरूक्षविदाहिनः। आहारा राजसस्येष्टाः" गीता १७-९।

अम्लक ಅಮ್ಲಕ (पु॰) 1. ಗಜನಿಂಬೆಗಿಡ. (न॰) 2. ಗಜನಿಂಬೆಹಣ್ಣು.

अम्लकेसर ಅಮ್ಲಕೇಸರ (पु॰) 1. ಮಾದಳದಗಿಡ. (न॰) 2. ಮಾದಳದ ಹಣ್ಣು.

अम्लजम्बीर ಅಮ್ಲಜಂಬೀರ (पु॰) 1. ನಿಂಬೆಗಿಡ. (न॰) 2. ನಿಂಬೆಹಣ್ಣು.

अम्लनिशा ಅಮ್ಲನಿಶಾ (स्त्री॰) ಕಚೋರದಗಿಡ.

अम्लपञ्चक ಅಮ್ಲಪಂಚಕ (न॰) ಐದು ಹುಳಿಯ ಹಣ್ಣುಗಳು. अम्लानां पञ्चकम्। "जम्बीरं नागरङ्गं च तथाम्लं वेतसं पुनः। तिन्तिडीकं बीजपूरमम्लपञ्चफलं स्मृतम्"। ನಿಂಬೆ, ಹೇರಿಳೆ, ಹುಳಿಹಬ್ಬೆ, ಹುಣಿಸೆ ಮತ್ತು ಮಾದಳ ಇವು ಅಮ್ಲಪಂಚಕ.

अम्लपनस ಅಮ್ಲಪನಸ (पु॰) 1. ಗಜನಿಂಬೆಗಿಡ. (न॰) 2. ಗಜನಿಂಬೆಹಣ್ಣು.

अम्लपित्त ಅಮ್ಲಪಿತ್ತ (न॰) ಒಂದು ರೋಗ, ತಿಂದ ಆಹಾರವನ್ನು ಹುಳಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ರೋಗ.

अम्लपूर ಅಮ್ಲಪೂರ (न॰) ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು. अम्लं पूरयति – पूर (पूरणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

अम्लफल ಅಮ್ಲಫಲ (पु॰) 1. ಹುಣಿಸೆಮರ. (न॰) 2. ಹುಣಿಸೆಹಣ್ಣು.

अम्लरस ಅಮ್ಲರಸ (पु॰) 1. ಹುಳಿ. (वि॰) 2. ಹುಳಿಯಾಗಿರುವ, ಅಮ್ಲರಸದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

अम्ललोणिका ಅಮ್ಲಲೋಣಿಕಾ (स्त्री॰) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿಗಿಡ.

अम्लवर्ग ಅಮ್ಲವರ್ಗ (पु॰) ಹುಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ವಸ್ತುಗಳ ಗುಂಪು; ದಾಳಿಂಬೆ, ನೆಲ್ಲಿ, ಮಾದಳ, ಅಮಟೆ, ಬೇಲ, ಕಮರಿಕೆ, ಎಲಚಿ(ಬೋರೆ), ಹುಣಿಸೆ, ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ, ನಿಂಬೆ, ಗಜನಿಂಬೆ, ಹೇರಿಳೆ, ಹುಳಿಹಬ್ಬೆ, ಮೊಸರು, ಮದ್ಯ ಇತ್ಯಾದಿ.

अम्लवास्तूक ಅಮ್ಲವಾಸ್ತೂಕ (पु॰) ಹುಳಿಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

अम्लवृक्ष ಅಮ್ಲವೃಕ್ಷ (पु॰) ಹುಣಿಸೆಮರ.

अम्लवेतस ಅಮ್ಲವೇತಸ (पु॰) ಹುಳಿಹಬ್ಬೆಗಿಡ.

अम्लसार ಅಮ್ಲಸಾರ (पु॰) 1. ನಿಂಬೆಗಿಡ. 2. ಹುಳಿಹಬ್ಬೆಗಿಡ. (न॰) 3. ಅಂಬಲಿ, ಗಂಜಿ.

अम्लान ಅಮ್ಲಾನ (पु॰) 1. ದೊಡ್ಡಗೋರಂಟಿ. (वि॰) 2. ಬಾಡದಿರುವ.

अम्लिका ಅಮ್ಲಿಕಾ (स्त्री॰) 1. ಹುಣಿಸೆಮರ. 2. ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿಗಿಡ. 3. ಹುಳಿತೇಗು.

अम्ली ಅಮ್ಲೀ (स्त्री॰) ಪುಲ್ಲಂಪುರಿಚಿ.

अम्लोद्गार ಅಮ್ಲೋದ್ಗಾರ (पु॰) ಹುಳಿತೇಗು.

अय ಅಯ (पु॰) 1. ಪೂರ್ವಜನ್ಮದ ಪುಣ್ಯಕಾರ್ಯ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಅದೃಷ್ಟ, ಒಳ್ಳೆಯದನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಭಾಗ್ಯ. एति सुखमनेन – इण् (गतौ) "घः" (३-३-११८)। "स गुप्तमूलप्रत्यन्तः शुद्धपार्ष्णिरयान्वितः" रघु॰ ४-२६। 3. ಪಗಡೆಯ ದಾಳ. अयते जयमनेन।

अयःपान ಅಯಃಪಾನ (न॰) (ಪಾಪಮಾಡಿದವರಿಗೆ) ಕರಗಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣವನ್ನು ಕುಡಿಯಿಸುವ ಒಂದು ನರಕ.

अयःशूल ಅಯಃಶೂಲ (न॰) 1. ಈಟಿ, ಭರ್ಜಿ, ಕುಂತ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಒಂದು ಚೂಪಾದ ಆಯುಧ. 2. ಒಂದು ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಉಪಾಯ.

अयज्ञिय ಅಯಜ್ಞಿಯ (वि॰) 1. ಯಜ್ಞಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಯಜ್ಞಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. न यज्ञमर्हति – यज्ञ "घः" (५-१-७१)। न॰ त॰। 2. ಯಜ್ಞವನ್ನು ಮಾಡಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ. 3. ಯಜ್ಞಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆಡಬಾರದ ಅಸಭ್ಯ (ಗ್ರಾಮ್ಯ) ಮಾತು.

अयत ಅಯತ (वि॰) 1. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವಿಲ್ಲದ. यम्यते—यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)। न॰ त॰। 2. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ. यतते – यती (प्रयत्ने) "क्तः" (३-४-७२)। न॰ त॰।

अयति ಅಯತಿ (वि॰) ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ. "अयतिः श्रद्धयोपेतः योगाच्चलितमानसः" गीता ६-३७।

अयत्न ಅಯತ್ನ (पु॰) 1. ಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न यत्नः। "तदवाप्नोत्ययत्नेन यो हिनस्ति न किञ्चन" मनु॰ ५-४७। (वि) 2. ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ.

अयथा ಅಯಥಾ (अव्य॰) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿ. 2. ಇರಬೇಕಾದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ, ಸುಳ್ಳಾಗಿ.

अयथातथ ಅಯಥಾತಥ (वि॰) ನಿಜವಲ್ಲದ, ಸುಳ್ಳಾದ, ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. तथात्वमनतिक्रम्य यथातथम्। न॰ त॰।

अयथार्थ ಅಯಥಾರ್ಥ (वि॰) ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಲ್ಲದ. न यथार्थः। "परित्यक्तान्यार्थो नियतमयथार्थः

क्षितिपतिः" मुद्रा० ३-४। 2. ನಿಜವಲ್ಲದ, ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. "अयथार्थक्रियारम्भैः पतिभिः किं तवेक्षितैः" किरा० ११-५२।

अयथार्थानुभव ಅಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ (पु०) ಅದಲ್ಲದ (ಬೇರೊಂದು) ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಅದು ಎಂಬ ತಪ್ಪು ತಿಳುವಳಿಕೆ (ಜ್ಞಾನ). अयथार्थश्चासावनुभवश्च। तदभाववति तत्प्रकारकानुभवोऽयथार्थानुभवः। न० त०। ಶುಕ್ತಿ (ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು) ಯನ್ನು ನೋಡಿ (ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ) ರಜತ (ಬೆಳ್ಳಿ) ವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು **ಅಯಥಾರ್ಥಾನುಭವ.** ಇದನ್ನೇ "अप्रमा" ಎನ್ನುವರು.

अयथावत् ಅಯಥಾವತ್ (अव्य०) ಅನುರೂಪವಲ್ಲದೆ, ಅಯೋಗ್ಯವಾಗಿ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿ, ತಪ್ಪಾಗಿ.

अयन ಅಯನ (न०) 1. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. अय (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. (ಮೇಷಾದಿ ಹನ್ನೆರಡು ರಾಶಿಗಳಲ್ಲಿ) ಸೂರ್ಯನ ಗತಿ. [ರಾಶಿ ಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಮಕರ ರಾಶಿಯಿಂದ ಮಿಥುನ ರಾಶಿಯವರೆಗೆ ಸೂರ್ಯನು ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ಉತ್ತರಾಯಣ. ಕರ್ಕಾಟಕ ರಾಶಿಯಿಂದ ಧನೂರಾಶಿಯವರೆಗೆ ಸಂಚರಿಸುವಾಗ ದಕ್ಷಿಣಾಯನ.] 3. ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ, ಪ್ರಾಪ್ಯಸ್ಥಾನ. "आपो नारा इति प्रोक्ता आपो वै नरसूनवः। ता यदस्यायनं पूर्वं तेन नारायणः स्मृतः" मनु० १-१०। 4. ಸೈನ್ಯವ್ಯೂಹದ ಪ್ರವೇಶಮಾರ್ಗ. "अयनेषु च सर्वेषु यथाभागमवस्थिताः। भीष्ममेवाभिरक्षन्तु भवन्तः सर्व एव हि" गीता १-११। 5. ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. "अगस्त्यचिह्नादयनात्" रघु० १६-४४। 6. ಒಂದು ಯಾಗ. 7. ಅಯನಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ. 8. ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯ ಸಮಯ. [ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯು ದಕ್ಷಿಣಾಯನ. ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿಯು ಉತ್ತರಾಯಣ.] 9. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. "तमेव विदित्वाऽतिमृत्युमेति नान्यः पन्था अयनाय विद्यते" श्रुतिः। 10. ಗೃಹ, ಮನೆ. 11. ಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. 12. ಅಯನದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

अयनकाल ಅಯನಕಾಲ (पु०) ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಮತ್ತು ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿ ಇವುಗಳ ಮಧ್ಯ ಕಾಲ.

अयन्त्रित ಅಯಂತ್ರಿತ (वि०) ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ,

अयव ಅಯವ (पु०) 1. ಮಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕ್ರಿಮಿ. 2. ಶತ್ರು. न यौति सम्बध्नाति — यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "अच्" (३-१-१३४)। 3. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. (वि०) 4. ಯವ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ತಿಲದಿಂದ ಮಾಡುವ (ಪಿತೃಕರ್ಮ). न विद्यते यवो यत्र।

अयशस् ಅಯಶಸ್ (न०) 1. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಪಖ್ಯಾತಿ. "अयशोभिदुरालोके कोपधा मरणादृते" माघ० १९-५८। (वि०) 2. ಕೀರ್ತಿಪಡೆಯದ, ಹೆಸರು ಪಡೆಯದ.

अयशस्कर ಅಯಶಸ್ಕರ (वि०) ಅಪಕೀರ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. अयशः करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०। स्त्रियां "ङीप्" (५-१-१५)। **अयशस्करी ಅಯಶಸ್ಕರೀ.**

अयशस्य ಅಯಶಸ್ಯ (वि०) ಅಪಕೀರ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಅವಮಾನಕರವಾದ, ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರನ್ನು ತರುವ. यशसे हितम् "यत्" (५-१-५)। यशस्यम्। न० त०।

अयश्चूर्ण ಅಯಶ್ಚೂರ್ಣ (न०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಪುಡಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಔಷಧ, ಅಯೋಭಸ್ಮ.

अयस् ಅಯಸ್ (न०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. अय (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१८८)। 2. ಉಕ್ಕು.

अयस्कंस ಅಯಸ್ಕಂಸ (पुंन०) ಉಕ್ಕಿನಿಂದ ತಯಾರಾದ ಕುಡಿಯುವ ಬಟ್ಟಲು.

अयस्कान्त ಅಯಸ್ಕಾಂತ (पु०) ಸೂಜಿಗಲ್ಲು, ಲೋಹಚುಂಬಕ, ಲೋಹಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದುರು. अयस्सु कान्तः। "शम्भोर्यतध्वमाक्रष्टुमयस्कान्तेन लोहवत्" कुमा० २-५९।

अयस्कार ಅಯಸ್ಕಾರ (पु०) ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. अयः अयोविकारं करोति — डु कृञ् (करणे) "अण्" (३-२-१)। सुट् (८-३-४६)।

अयस्कुम्भ ಅಯಸ್ಕುಂಭ (पु०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಿಂದಿಗೆ.

अयस्कुशा ಅಯಸ್ಕುಶಾ (स्त्री०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಸರಪಣಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹಗ್ಗ. अयःसहिता कुशा।

अयस्कृति ಅಯಸ್ಕೃತಿ (स्त्री०) ಕುಷ್ಠರೋಗದ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

अयाचित ಅಯಾಚಿತ (न०) 1. ಯಾಚಿಸದೆ ದೊರೆತ ಭಿಕ್ಷೆ. (वि०) 2. ಯಾಚಿಸಲ್ಪಡದ, ಬೇಡಲ್ಪಡದ,

अयाज्य ಅಯಾಜ್ಯ (वि०) ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ಯಾಗಮಾಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ, ಪತಿತ. न याजयितुमर्हः — यज (देवपूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "पतितेन सहोषित्वा जानन् संवत्सरं नरः। मिश्रितस्तेन सोऽब्दान्ते स्वयं च पतितो भवेत्। याजनं योनिसंबन्धं स्वाध्यायं सहभोजनम्। कृत्वा सद्यः पतत्येष पतितेन न संशयः"।

अयाज्ययाजन ಅಯಾಜ್ಯಯಾಜನ (न०) (ಯಾಗಕ್ಕೆ) ಅನರ್ಹನಾದವನಿಂದ ಯಾಗವನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು, ಪತಿತನಿಂದ ಯಾಗಮಾಡಿಸುವುದು.

अयातयाम ಅಯಾತಯಾಮ (वि०) 1. ಹಳೆಯದಲ್ಲದ, ಹೊಸದಾದ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ದೋಷವಿಲ್ಲದ. न यातो यामो यस्य।

अयान ಅಯಾನ (न०) 1. ಸ್ವಭಾವ. न यानं चलनं यस्य। 2. ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಸಂಚಾರವಿಲ್ಲದ.

अयि ಅಯಿ (अव्य०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಬೋಧನೆ. "अयि, विवेकविश्रान्तमभिहितम्" माल० १। 2. ದೈನ್ಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ಸಂಬೋಧನೆ. "अयि कबलय मामम् विमुञ्चेत्यतिकरुणं रुदतीमवेक्ष्य सीताम्" चं० रा०। 3. ಅನುನಯ, ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. "अयि संप्रति देहि दर्शनम्" कुमा० ४-२८। 4. ಪ್ರಶ್ನೆ, ಕೇಳಿಕೆ. "अयि जीवितनाथ जीवसि" कुमा० ४-३। "अयि प्रश्नानुनययोस्तथा सम्बोधनेऽपि च" मेदि०।

अयुक्छद ಅಯುಕ್‌ಛದ (पु०) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಯಗಿಡ.

अयुक्त ಅಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅನುಚಿತವಾದ. "अयुक्तरूपं किमतःपरं वद" कुमा० ५-६९। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. 3. ಉದಾಸೀನ, ಕರ್ತವ್ಯಪರಾಙ್ಮುಖ. 4. ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತವಿಲ್ಲದವನು, ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿನಿರೋಧವಿಲ್ಲದವನು. शां० भा०। 5. ಶಾಸ್ತ್ರೀಯಕರ್ಮಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು. रा० भा०। "अयुक्तः प्राकृतः स्तब्धः शठो नैकृतिकोऽलसः" गीता १८-२८। 6. ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾದ, ಪೇಚಾಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದ. 7. ಅವಿವಾಹಿತ, ಮದುವೆಯಿಲ್ಲದವನು. न युक्तः।

अयुक्ति ಅಯುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಗಲಿಕೆ, ವಿರಹ. 3. ಅನರ್ಹತೆ, ಅಯೋಗ್ಯತೆ, ಅಸಭ್ಯತನ.

अयुग ಅಯುಗ (न०) 1. ವಿಷಮ, ಬೆಸ. (वि०) 2. ನೊಗವಿಲ್ಲದ (ರಥ). 3. ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ. न युगमत्र। "युगपदयुगसप्तिस्तुल्यसंख्यैर्मयूखैः" माघ० ११-६१।

अयुग्म ಅಯುಗ್ಮ (न०) 1. ವಿಷಮ, ಬೆಸ. (वि०) 2. ಬೆಸಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ, ಸಮಸಂಖ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ. न युग्ममत्र। "अथेन्द्रियक्षोभमयुग्मनेत्रः" कुमा० ३-६९।

अयुग्मच्छद ಅಯುಗ್ಮಚ್ಛದ (पु०) ಏಳೆಲೆ ಬಾಳೆಯಗಿಡ. अयुग्माः छदाः पत्राणि यस्य। "नयत्ययुग्मच्छदगन्धिरार्द्रताम्" किरा० १-१६।

अयुग्मनयन ಅಯುಗ್ಮನಯನ –नेत्र –ನೇತ್ರ, –लोचन –ಲೋಚನ (पु०) 1. ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. अयुग्मानि नयनानि नेत्राणि लोचनानि वा यस्य। "अथेन्द्रियक्षोभमयुग्मनेत्रः" कुमा० ३-६९। 2. ಲಕ್ಷ್ಮೀನರಸಿಂಹ. 3. ಸುದರ್ಶನ, ವಿಷ್ಣುಚಕ್ರ.

अयुग्मबाण ಅಯುಗ್ಮಬಾಣ –शर –ಶರ (पु०) ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮ. अयुग्माः पञ्च बाणाः शरा वा यस्य।

अयुज् ಅಯುಜ್ (वि०) ವಿಷಮಸಂಖ್ಯೆಯ, ಬೆಸಸ್ಥಾನದ, ವಿಷಮಸ್ಥಾನದ. "अयुग्भवा चारुहासिनी"। "चपलावक्त्रमयुजोर्नकारश्चेत्पयोराशेः" वृ० र०।

अयुत ಅಯುತ (न०) 1. ದಶಸಹಸ್ರ, ಹತ್ತುಸಾವಿರ. (वि०) 2. ಹತ್ತುಸಾವಿರವುಳ್ಳ. "अयुतं दशसाहस्रम्" अम०। 3. ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೆರೆಯದಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಲ್ಲದ.

अयुतसिद्ध ಅಯುತಸಿದ್ಧ (वि०) ಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಕಾರಣಗಳು ಬೇರೆಬೇರೆಯಿರದೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಸಿದ್ಧವಾದ. युतः पृथग्भूतःसन् सिद्धः। न० त०। ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಕಪಾಲದ್ವಯಕ್ಕೂ ಕಾರ್ಯವಾದ ಘಟಕ್ಕೂ ಅವಿನಾಭಾವವಿರುವುದು. ಈ ಅವಿನಾಭೂತವಾದ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ ಘಟರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಅಯುತಸಿದ್ಧ. ಇದು ಐದು ವಿಧ: (1) ಅವಯವಾವಯವಿ, (2) ಗುಣ–ಗುಣಿ, (3) ಕ್ರಿಯೆ–ಕ್ರಿಯಾವತ್, (4) ಜಾತಿ–ವ್ಯಕ್ತಿ ಮತ್ತು (5) ನಿತ್ಯದ್ರವ್ಯ–ವಿಶೇಷ.

अयुतसिद्धि ಅಯುತಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಿರದೆ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು; ಕಪಾಲದ್ವಯ ಮತ್ತು ಘಟ ಎರಡೂ ಒಟ್ಟಿಗೇ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಘಟರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು,

अयुताजित् ಅಯುತಾಜಿತ್ (पुं०) ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "अयुताजित् सहस्राजित् शताजिदथ दासकः" हरिवं०।

अयुतायु ಅಯುತಾಯು (पुं०) ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ.

अये ಅಯೇ (अव्य०) 1. ಸಂಭ್ರಮ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ. "अये, कथमार्यः पाञ्चाल्याश्चतुःशालकं प्रति प्रस्थितः" वेणी०। 3. ಕೋಪ. "अये, अश्वमेध इति विश्वजयिनां क्षत्रियाणां महानुत्कर्षनिकर्षः" उ० रा० ४। 4. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. "अये, कुसुमपुरवृत्तान्तज्ञः अहं भवत्प्रणिधिश्चेति गतार्थः" मुद्रा० २। 5. ಭಯ. "अये, तत्कथं सत्यमेव कुपित आर्यः ?" मुद्रा० ३। 6. ಸಂಬೋಧನ. "अये, कले, भद्रमव्याहतम्" प्रबोध० २। 7. ದುಃಖ. "अये, देवपादपद्मोपजीविनोऽवस्थेयम्" मुद्रा० २। "अये क्रोधविषादयोः। संभ्रमे स्मरणे च" हेम०।

अयोग ಅಯೋಗ (पुं०) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। 2. ತಿಥಿ ವಾರಾದಿಗಳ ಕೆಟ್ಟಯೋಗ. अप्राशस्त्ये न० त०। 3. ವಿಧುರ. "अयोगो विधुरोऽपि च" त्रिकाण्ड०। 4. ಅರುಚಿ, ಅಪ್ರೀತಿ. 5. ಸುತ್ತಿಗೆ, ಕೊಡತಿ. 6. ವಿಯೋಗ. 7. ಕಷ್ಟವಾದ ಪ್ರಯತ್ನ. (वि०) 8. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. "अयोगः कठिनोद्यमे। विश्लेषे विधुरे कूटे" हेम०।

अयोगव ಅಯೋಗವ (पुं०) ಶೂದ್ರನಿಗೆ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು. "शूद्रादयोगवः क्षत्ता चण्डालश्चाधमो नृणाम्। वैश्यराजन्यविप्रासु जायन्ते वर्णसंकराः" मनु० १०-१२।

अयोगवाह ಅಯೋಗವಾಹ (पुं०) ಅನುಸ್ವಾರ, ವಿಸರ್ಗ, ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ ಮತ್ತು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯಗಳು. ಇವು ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರದಿದ್ದರೂ ಷತ್ವಣತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುವು. नास्ति योगः (वर्णसमाम्नायसूत्रेषु) संवन्धो येषां ते;न विद्यते योगः संयोगो वर्णान्तरेण येषां ते इति वा — तथाभूताः सन्तः वाहयन्ति (प्रयोगं) निष्पादयन्ति। "अनुस्वारो विसर्गश्च ᳵक ᳶपौ चैव पराश्रितौ। अयोगवाहा विज्ञेया आश्रयस्थानभागिनः"।

अयोग्य ಅಯೋಗ್ಯ (वि०) 1. ಅನರ್ಹವಾದ, 2. ಅನುಚಿತವಾದ.

अयोग्र ಅಯೋಗ್ರ (न०) ಮುಸಲ, ಒನಕೆ. अयः अग्रे यस्य।

अयोघन ಅಯೋಘನ (पुं०) ಸುತ್ತಿಗೆ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ. अयांसि हन्यन्तेऽनेन — हन (हिंसागत्योः) "अप्" घनादेशश्च (३-३-८२)।

अयोजाल ಅಯೋಜಾಲ (न०) 1. ಕಬ್ಬಿಣದ ಬಲೆ. अयोमयं जालम्। (वि०) 2. ರಾಕ್ಷಸಸ್ವಭಾವದ. अय इव जालमस्य।

अयोध्य ಅಯೋಧ್ಯ (वि०) ಯುದ್ಧಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. योद्धुं शक्यः — युध (संप्रहारे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। न योध्यः।

अयोध्या ಅಯೋಧ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರ, ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದ ದೊರೆಗಳ ರಾಜಧಾನಿ, ಭೂವೈಕುಂಠ, ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದ ಏಳು ನಗರಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अयोध्या मथुरा माया काशी काञ्ची अवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मोक्षदायिकाः"।

अयोध्याकाण्ड ಅಯೋಧ್ಯಾಕಾಂಡ (पुं०) ಅಯೋಧ್ಯಾನಗರದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ (ರಾಮಾಯಣದ) ಗ್ರಂಥ ಭಾಗ.

अयोनि ಅಯೋನಿ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ನಿತ್ಯವಾದ. नास्ति योनिरुत्पत्तिस्थानं यस्य। "जगद्योनिरयोनिस्त्वं जगदन्तो निरन्तकः" कुमा० २-९।

अयोनिज ಅಯೋನಿಜ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ನಾರಾಯಣ. "दिविस्पृक् सर्वदृग्व्यासो वाचस्पतिरयोनिजः" वि० स०। (वि०)2. ಮನುಷ್ಯಾದಿ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದದ, ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟದ; ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿ, ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು, ದ್ರೌಪದಿ, ಸೀತೆ ಮುಂತಾದವರು ಅಯೋನಿಜರು 3. ಶಾಖದಿಂದ ಹುಟ್ಟುವ ಹುಳು, ನೊಣ ಮೊದಲಾದುವು.

अयोमल ಅಯೋಮಲ (न०) ಕಬ್ಬಿಣದ ಕಿಲುಬು, ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೇಲೆ ಹಿಡಿಯುವ ತುಕ್ಕು.

अयोमुख ಅಯೋಮುಖ (पुं०) 1. ಬಾಣ. (वि०) 2. ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಬ್ಬಿಣವುಳ್ಳ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ (ನೇಗಿಲು ಮುಂತಾದುದು). स्त्रियां वा "ङीप्" (४-१-५४)। –**मुखा–ಮುಖಾ –मुखी–ಮುಖೀ.** 3. ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ (ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುದು).

अयोहृदय ಅಯೋಹೃದಯ (वि०) ಕಬ್ಬಿಣದಂತೆ ಕಠಿನವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕನಿಕರವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ದಯನಾದ. अय इव हृदयं यस्य।

अयौगिक ಅಯೌಗಿಕ (पु०) ವ್ಯುತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾಗದ ಶಬ್ದ, ಅವಯವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಶಬ್ದ.

अर ಅರ (पुंन०) 1. ಚಕ್ರದ ಅರೆಕಾಲು, ಚಕ್ರದ ಅಂಚಿಗೂ ಗುಂಬಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ ಅಥವಾ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ. इयर्ति गच्छत्यनेन — ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "गण्डोज्ज्वलामुज्ज्वलनाभिचक्रया विराजमानां नवयोदरश्रिया" माघ० १२-८। 2. ಶೈವಾಲ, ಪಾಚಿ. 3. ಒಂದು ಮೂಲೆ. (वि०) 4. ಶೀಘ್ರತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ನಡೆಯುವ. (अव्य०) 5. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ. "अरमङ्गे रथाङ्गस्य शीघ्रशीघ्रगयोरपि" शाश्व०। "अरमरचयतामुभावसिभ्यां पिशितभुजं भुजभारहीनमेनम्" चं० रा०।

अरघट्ट ಅರಘಟ್ಟ (पु०) 1. ರಾಟೆ, ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಸೇದಲು ಹಾಕಿರುವ ಚಕ್ರ. 2. ದೊಡ್ಡಬಾವಿ, ಆಳವಾದ ಬಾವಿ. अरं शीघ्रं घटचते चाल्यतेऽसौ। "कोट्टारघट्टहट्टाश्च" अम०। "तदाकर्ण्य तु अरघट्टमार्गमहमाश्रित्य" पञ्चतं०।

अरजस् ಅರಜಸ್ (स्त्री०) 1. ಪುಷ್ಪವತಿಯಾಗದ ಹೆಂಗಸು, ಕನ್ಯೆ. (वि०) 2. ಧೂಳಿಲ್ಲದ, ಕೊಳೆಯಿಲ್ಲದ, ಶುದ್ಧವಾದ. 3. ಕಾಮಕ್ರೋಧಾದಿಗಳಿಲ್ಲದ, ರಜೋಗುಣವಿಲ್ಲದ.

अरज्जु ಅರಜ್ಜು (न०) ಕಾರಾಗೃಹ, ಸೆರೆಮನೆ. नास्ति रज्जुर्बन्धनसाधनं यत्र।

अरणि ಅರಣಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अनिः" (उ० २-१०२)। 2. ಅಗ್ನಿಮಂಥವೃಕ್ಷ, ಬೆಂಕಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಮರ. 3. ಬೆಂಕಿ, ಅಗ್ನಿ. 4. ಚಕಮಕಿ ಕಲ್ಲು, ಅಗ್ನಿಶಿಲೆ. (पुंस्त्री०) 5. ಯಾಗದ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರದ ತುಂಡು. "निर्मन्थ्यदारुणि त्वरणिर्द्वयोः" अम०। स्त्रियां वा "ङीष्" (ग० ५०)। **अरणी ಅರಣೀ. अरणिः ಅರಣಿಃ.** "अरणिसंभवपावकसङ्गमादभजताध्वरवेदिरिव श्रियम्" याद० ३-४६।

अरणीकेतु ಅರಣೀಕೇತು (पु०) ಅಗ್ನಿಮಂಥವೃಕ್ಷ.

अरणीसुत ಅರಣೀಸುತ (पु०) ಶುಕಮಹರ್ಷಿ. [ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಘೃತಾಚಿಯೆಂಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಿಸಿದಾಗ ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಇಟ್ಟಿದ್ದ ಅರಣಿಯಮೇಲೆ ಮಹರ್ಷಿಯ ರೇತಸ್ಸು ಬಿದ್ದಿತು. ಆ ಅರಣಿಯನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಶುಕಮಹರ್ಷಿಯು ಜನಿಸಿದರು.] "ऋषिरप्सरसं दृष्ट्वा सहसा काममोहितः। अरण्यामेव सहसा तस्य शक्रमवापतत्। सोऽविशङ्केन मनसा तथैव द्विजसत्तमः। अरणीं ममन्थ ब्रह्मर्षिः तस्यां जज्ञे शुको नृप। शुक्रे निर्मथ्यमाने स शुको जज्ञे महातपाः" भा० शान्ति० ३३२–३, ७, ८, ९।

अरण्य ಅರಣ್ಯ (न०) 1. ವನ, ಕಾಡು. अर्यते — ऋ (गतौ) "अन्यः" (उ० ३-१०२)। "आरण्यकानां प्रभवः फलानामरण्यजातानि फलान्यभीप्सन्" याद० ४-३०। 2. ತೇಗದ ಮರ.

अरण्यकन्दली ಅರಣ್ಯಕಂದಲೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಬಾಳೆಗಿಡ.

अरण्यकाण्ड ಅರಣ್ಯಕಾಂಡ (पु०) ಶ್ರೀರಾಮನ ಅರಣ್ಯಸಂಚಾರದ ವಿಷಯವನ್ನು ವರ್ಣಿಸುವ ರಾಮಾಯಣದ ಗ್ರಂಥಭಾಗ.

अरण्यकार्पासी ಅರಣ್ಯಕಾರ್ಪಾಸೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಹತ್ತಿಗಿಡ.

अरण्यचटक ಅರಣ್ಯಚಟಕ (पु०) ಕಾಡುಗುಬ್ಬಚ್ಚಿ.

अरण्यचन्द्रिका ಅರಣ್ಯಚಂದ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಬೆಳದಿಂಗಳು; ಉಪಯೋಗವಿಲ್ಲದ ಸಂಪತ್ತು, ರೂಪ ಮುಂತಾದುದು ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ಬೆಳದಿಂಗಳಿನಂತೆ ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜನವೆಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗ.

अरण्यचर ಅರಣ್ಯಚರ (वि०) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. अरण्ये चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी –ಚರೀ.**

अरण्यधर्म ಅರಣ್ಯಧರ್ಮ (पु०) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಧರ್ಮ. [ಗೃಹಸ್ಥನು ಮುಪ್ಪಿನಲ್ಲಿ ಗೃಹವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪತ್ನೀಸಹಿತನಾಗಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಾ ಕಂದಮೂಲಾದಿಗಳನ್ನೇ ಆಹಾರವನ್ನಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುತ್ತಿರಬೇಕು. ಜಿತೇಂದ್ರಿಯನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಾ ಜಟಾವಲ್ಕಲಧಾರಣ, ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳ ಅನುಷ್ಠಾನ ಇವುಗಳೊಡನೆ ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ, ಜಪ, ತಪಸ್ಸು ಇತ್ಯಾದಿಗಳಲ್ಲಿ

ನಿರತನಾಗಿರಬೇಕು. ಇತ್ಯಾದಿ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಇದೇ ವಾನಪ್ರಸ್ಥಧರ್ಮ.] "गृहस्थस्तु यदा पश्येद्वलीपलितमात्मनः। अपत्यस्यैव चापत्यं तदारण्यं समाश्रयेत्॥ संत्यज्य ग्राम्यमाहारं सर्वं चैव परिच्छदम्। पुत्रेषु भार्यां निक्षिप्य वनं गच्छेत्सहैव वा॥ अग्निहोत्रं समादाय गृह्यं चाग्निपरिच्छदम्। ग्रामादरण्यं निःसृत्य निवसेन्नियतेन्द्रियः॥ मुन्यन्नैर्विविधैर्मेध्यैः शाकमूलफलेन वा। एतानेव महायज्ञान्निर्वपेद्विधिपूर्वकम्" मनु० ६-२-५।

अरण्यमक्षिका ಅರಣ್ಯಮಕ್ಷಿಕಾ (स्त्री०) ಕಾಡುನೊಣ.

अरण्यमार्जार ಅರಣ್ಯಮಾರ್ಜಾರ (पु०) ಕಾಡುಬೆಕ್ಕು.

अरण्यमुद्ग ಅರಣ್ಯಮುದ್ಗ (न०) ಕಾಡುಹೆಸರು.

अरण्यरुदित ಅರಣ್ಯರುದಿತ(पु०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ರೋದನ, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ಅಳುವುದು; ಅರಣ್ಯರೋದನ ವನ್ನು ಕೇಳುವವರು ಯಾರೂ ಇಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅದು ನಿಷ್ಪ್ರಯೋಜಕವಾಗುವಂತೆ ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.

अरण्यवास ಅರಣ್ಯವಾಸ (वि०) ಕಾಡಿನ ವಾಸ.

अरण्यवासिन् ಅರಣ್ಯವಾಸಿನ್ (वि०) ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸ ಮಾಡುವ (ಋಷಿ ಮೊದಲಾದವರು). अरण्ये वसति— वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)।

अरण्यसूकर ಅರಣ್ಯಸೂಕರ (पु०) ಕಾಡುಹಂದಿ.

अरण्यश्वन् ಅರಣ್ಯಶ್ವನ್ (पु०) ಕಾಡುನಾಯಿ, ವೃಕ, ತೋಳ.

अरण्यषष्ठी ಅರಣ್ಯಷಷ್ಠೀ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಶುದ್ಧ ಷಷ್ಠಿ. "ज्येष्ठे मासि सिते पक्षे षष्ठी याऽरण्यसंज्ञिता। व्यजनैककरास्तस्यामटन्ति विपिने स्त्रियः"।

अरण्याध्यक्ष ಅರಣ್ಯಾಧ್ಯಕ್ಷ (पु०) ಅರಣ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಲು ರಾಜನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಅಧಿಕಾರಿ (Chief Conservator of Forests).

अरण्यानी ಅರಣ್ಯಾನೀ (स्त्री०) ದೊಡ್ಡಕಾಡು, ವಿಸ್ತಾರ ವಾದ ಅಡವಿ. महदरण्यम्—"आनुक्" "ङीष्" च (४-१-४९)।

अरण्यौकस् ಅರಣ್ಯೌಕಸ್ (पु०) 1. ಮುನಿ, ಋಷಿ. अरण्यमोको यस्य। "वैक्लब्यं मम तावदीदृशमिदं स्नेहादरण्यौकसः" शाकु० ४-५। 2. ವಾನಪ್ರಸ್ಥ, ಸಂಸಾರ ವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು.

अरत ಅರತ(वि०) 1. ವಿರಕ್ತ, ವೈರಾಗ್ಯವುಳ್ಳವನು, ಉದಾಸೀನ. 2. ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ. न रतः।

अरति ಅರತಿ (पु०) 1. ಕ್ರೋಧ, ಕೋಪ. ऋ (गतौ) "अतिः" (उ० ४-६०)। (स्त्री०) 2. ಸಂತೋಷ ವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. रम्(क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। न० त०। 3. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲ ದಿರುವಿಕೆ. "विविक्तदेशसेवित्वमरतिर्जनसंसदि" गीता १३-१०। 4. ನೋವು, ದುಃಖ. 5. ಯಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಇಚ್ಛೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೇಸರ, ಹತ್ತು ಮನ್ಮಥಾವಸ್ಥೆ ಗಳಲ್ಲೊಂದು. "दृङ्मनःसङ्गसंकल्पा जागरः कृशताऽरतिः। ह्रीत्यागोन्मादमूर्च्छान्ता इत्यनङ्गदशा दश"। (वि०) 6. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ಅನುರಾಗವಿಲ್ಲದ.

अरत्नि ಅರತ್ನಿ (पु०) 1. ಕಿರುಬೆರಳು ನೀಡಿದ ಒಂದು ಗುದ್ದುಮೊಳ, ಮೊಳಕೈಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ಕಿರುಬೆರಳಿನ ತುದಿಯವರೆಗಿನ ಅಳತೆ. 2. ಮೊಳಕೈ. 3. ಬಾಹು, ತೋಳು. "अरत्निर्ना सप्रकोष्ठतताङ्गुलिकरेऽपि च। कफोणावपि" मेदि०।

अरर ಅರರ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. (न०) 2. ಕಬ್ಬಿಣ. 3. ಕವಾಟ, ಬಾಗಿಲು. (स्त्रीन०)वैज०। 4. ಬದಿರಿನ ಒರೆ, ಗವಸಣಿಗೆ. 5. ಮುಚ್ಚಳ, ಒರೆ, ಕೋಶ. इयर्ति—ऋ (गतौ) "अरन्" (उ० ३-१३२)। "न ना कवाटे क्ली लोहे सोमे स्यादररः पुमान्" वैज०। "अररं छदकपाटयोः" मेदि०।

अररि ಅರರಿ (पुंन०) ಕವಾಟ, ಬಾಗಿಲು. "कपाटोऽररिः कुवाटः" अभि० चि०।

अररु ಅರರು (पु०) 1. ಶತ್ರು. 2. ಆಯುಧ. ऋ (गतौ) "अरुः" (उ० ४-७९)।

अरविन्द ಅರವಿಂದ (पु०) 1. ತಾವರೆಹೋಹ. 2. ಕೊಕ್ಕರೆ, ನೀರುಹಕ್ಕಿ. (न०) 3. ಪದ್ಮ, ಕಮಲ, ತಾವರೆ. अराणि अरसदृशानि दलानि विन्दति— अर + विद्लृ (लाभे) "शः" (३-१-१३८)। "सरसीष्वरविन्दानां वीचिविक्षोभशीतलम्" रघु० १-४३। "क्रीडाहृतं क्षिप्रमिवारविन्दम्" याद० २-४१। 4. ಕೆಂದಾವರೆ. 5. ಕನ್ನೈದಿಲೆ, ನೀಲಕಮಲ.

अरविन्दनाभ ಅರವಿಂದನಾಭ (पु०) ವಿಷ್ಣು. अरविन्दं नाभौ यस्य "अच्" (५-४-७५)।

अरविन्दाक्ष ಅರವಿಂದಾಕ್ಷ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. (वि०) 2. ಕಮಲದಂತೆ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. अरविन्दे इव अक्षिणी यस्य "षच" (५-४-११३)। स्त्रियां "ङीष" (४-१-४१)। -अक्षी -ಅಕ್ಷೀ.

अरविन्दिनी ಅರವಿಂದಿನೀ (स्त्री०) 1. ಕಮಲಲತೆ. 2. ಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. 3. ಕಮಲಗಳ ಸಮೂಹ. अरविन्द "इनिः"(५-२-१३५)। "ङीप्" (४-१-५)।

अरस ಅರಸ (वि०) 1. ರಸವಿಲ್ಲದ. 2. ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 3. ಸಪ್ಪೆಯಾದ. रस्यते — रस(आस्वादनस्नेहनयोः) + णिच् कर्म० "अच्" (३-३-५६)। न० ब०।

अरसिक ಅರಸಿಕ (वि०) ರಸವನ್ನರಿಯದ, ರಸಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಯದ. रसोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। न० त०। "अरसिकेषु रसस्य निवेदनं शिरसि मा लिख मा लिख मा लिख"।

अराजक ಅರಾಜಕ (पु०) ರಾಜನಿಲ್ಲದ ದೇಶ. नास्ति राजा यत्र "कप्" (५-४-१५४)।

अराति ಅರಾತಿ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ಹಗೆ, ವೈರಿ. न राति सुखम् — रा(दाने)"क्तिच्"(३-३-१७४)। "अरातिपक्षार्णवमन्दराभे" याद० १३-८४। "अरातिभिर्युधि सहयुध्वनो हतान्" माघ० १७-३४। 2. ಜಾತಕದ ಕುಂಡಲಿಯಲ್ಲಿ ತನ್ವಾದಿ ಭಾವಗಳ ಪೈಕಿ ಆರನೆಯದು. [ಆರನೆಯದು ಶತ್ರುಸ್ಥಾನ.] 3. ಆರು ಸಂಖ್ಯೆ.

अराल ಅರಾಲ (पु०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ. 2. ಸರ್ಜರಸ, ಮತ್ತಿಮರದ ಹಾಲು. (वि०) 3. ವಕ್ರವಾದ, ಕುಟಿಲವಾದ, ಡೊಂಕಾದ. ऋ (गतौ) "विच्" (३-२-७५)। अरमालाति — आ+ला (आदाने) "कः" (वा० ३-२-५)। "अरालः कुटिले सर्जरसे समददन्तिनि" मेदि०। "करोति लक्ष्यं चिरमस्य चक्षुषो न वक्त्रमात्मीयमरालपक्ष्मणः" कुमा० ५-४९। (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 4. ವೇಶ್ಯೆ, ಸೂಳೆ, ಸ್ವೈರಿಣಿ.

अरि ಅರಿ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. इर्यति विरोधम् — ऋ(गतौ)"इः"(उ० ४-१३८)। "अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशाः विदधति सोपधि सन्धिदूषणानि" किरा० १-४५। 2. ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ಮೋಹ ಮದ ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳೆಂಬ ಮನುಷ್ಯನ ಶತ್ರುವರ್ಗ. 3. ಲಗ್ನದಿಂದ ಆರನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಶತ್ರುಸ್ಥಾನ. 4. ಆರು ಸಂಖ್ಯೆ.

अरिचिन्तन ಅರಿಚಿಂತನ (न०) ಶತ್ರುರಾಷ್ಟ್ರದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಯೋಚನೆ. "तन्त्रं स्वराष्ट्रचिन्ता स्यादावापस्त्वरिचिन्तनम्" वैज०।

अरित्र ಅರಿತ್ರ (न०) 1. ಹಡಗುಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವ ಜಲ್ಲೆ. ऋच्छत्यनेन — ऋ (गतौ) "इत्रः" (३-२-१८४)। "लोलैररित्रैश्चरणैरिवाभितः" माघ० १२-७१। 2. ಹಡಗಿನ ಚುಕ್ಕಾಣಿ, ಲಂಗರು. (वि०) 3. ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಕಾಪಾಡುವ. अरिभ्यः त्रायते—त्रैङ्(पालने) "कः" (३-२-४)।

अरिन्दम ಅರಿಂದಮ (वि०) ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಅಡಗಿಸುವ. ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುವ. अरीन् दाम्यति — अरि+दमु (उपशमे) "खच्" (३-२-४६)। "मुम्" (६-३-६७)।

अरिभद्र ಅರಿಭದ್ರ (पु०) ಅರಿಶ್ರೇಷ್ಠ, ಬಹಳ ಬಲಶಾಲಿಯಾದ ಶತ್ರು. "सर्पाधिराजोरुभुजोऽपसर्पं पप्रच्छ भद्रं विजितारिभद्रः" रघु० १४-३१।

अरिमेद ಅರಿಮೇದ (पु०) ಕೆಟ್ಟ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

अरिषड्वर्ग ಅರಿಷಡ್ವರ್ಗ (पु०) ಕಾಮ ಕ್ರೋಧ ಲೋಭ ಮೋಹ ಮದ ಮಾತ್ಸರ್ಯಗಳೆಂಬ ಆರು ಶತ್ರುಗಳ ಗುಂಪು.

अरिष्ट ಅರಿಷ್ಟ (पु०) 1. ಬೇವಿನ ಮರ. 2. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 3. ಹದ್ದು. 4. ಕಾಗೆ, ವಾಯಸ. 5. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಹತನಾದ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. "अरिष्टचाणूरमुखेष्वलक्षितम्" याद० १४-११। (न०) 6. ಅಶುಭ. 7. ಮಜ್ಜಿಗೆ, ಕಡೆದು ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. 8. ಅಶುಭ ಸೂಚನೆ. "अरिष्टमाशङ्क्य विपाकदारुणम्" कुमा० १५-२६। 9. ಸಾವಿನ ಲಕ್ಷಣ, ಮರಣದ ಕುರುಹು. 10. ಶುಭ, ಕ್ಷೇಮ. 11. ಮದ್ಯ. 12. ಸೂತಿಕಾಗೃಹ, ಪ್ರಸವಗೃಹ, ಹೆರಿಗೆಯ ಮನೆ. "अरिष्टशय्यां परितो विसारिणा" रघु० ३-१५। (स्त्री०) **–ष्टा –ಷ್ಟಾ.** 13. ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ. (वि०) 14. ಸುಖವಾದ, ಕ್ಷೇಮವಾದ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ. "अरिष्टं गच्छ पन्थानम्" रामा०। "अरिष्टो लशुने निम्बे फेनिले काककङ्कयोः। अरिष्टमशुभे तक्रे सूतिकागार आसवे। शुभे मरणचिह्ने च" मेदि०।

अरिष्टताति ಅರಿಷ್ಟತಾತಿ (वि०) ಶುಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವವನು. अरिष्टं करोति — अरिष्ट "तातिल्" (४-४-१४३)।

अरिष्टदुष्टधी ಅರಿಷ್ಟದುಷ್ಟಧೀ (वि०) ಅಶುಭ ಚಿಹ್ನೆಯಿಂದ ಕಳವಳಗೊಂಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. अरिष्टेन दुष्टा धीर्यस्य। "विवशोऽरिष्टदुष्टधीः" अम०।

अरिष्टनेमि ಅರಿಷ್ಟನೇಮಿ (पुं०) 1. ವಿನತಾದೇವಿಯ ಮಗ. "तार्क्ष्यश्चारिष्टनेमिश्च गरुडश्च महाबलः। अरुणश्चारुणिश्चैव विनतायाः सुताः स्मृताः" हरिवं०। 2. ಒಬ್ಬ ಜೈನತೀರ್ಥಂಕರರ ಹೆಸರು.

अरिष्टि ಅರಿಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಕ್ಷೇಮ, ಶುಭ. न रिष्टिः। न० त०।

अरुचि ಅರುಚಿ (स्त्री०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अरुण ಅರುಣ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. ऋच्छति — ऋ (गतौ) "उनन्" (उ० ३-६०)। "रागेण बालारुणकोमलेन" कुमा० ३-३०। 2. ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿ. अरुणो वर्णोऽस्यास्ति — अरुण "अच्" (५-२-१२७)। "आविष्कृतारुणपुरःसर एकतोऽर्कः" शाकु० ४-१। 3. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ, ಸಂಧ್ಯಾರಾಗ. 4. ಎಳೆಗೆಂಪು. 5. ಎಣ್ಣೆಗೆಂಪು, ಕಪ್ಪು ಬೆರೆತ ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣ. 6. ಒಂದು ಜಾತಿ ಕುಷ್ಠರೋಗ. 7. ಕಾಕಂಬಿ, ಬೆಲ್ಲದ ಪಾಕ. 8. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 9. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "अरुणो माघमासे वै" आदित्यहृ०। 10. ಸುರಗಿ ಮರ, ಸುರಹೊನ್ನೆಮರ. 11. ಬುಧ ಗ್ರಹ. 12. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲದ ಮೇಘ. (न०) 13. ಕುಂಕುಮ ಕೇಸರಿ. 14. ಚಿನ್ನ, ಸುವರ್ಣ. 15. ತಾಮ್ರ ಲೋಹ. "विषारुणारुणं ताम्रमरुणः सूर्यसारथौ। अव्यक्तरागे शशिजे सन्ध्याभ्रे लोहिते रवौ" वैज०। (स्त्री०) —णा —ಣಾ. 16. ಮಂಜಿಷ್ಠೆ. 17. ಅತಿಬಜೆ. 18. ಸಾವೆ. 19. ಕೆಂಪು ತಿಗಡೆಮರ. 20. ಗುಲಗಂಜಿ ಬಳ್ಳಿ. 21. ಒಂದು ನದಿ. 22. ಹಾವು ಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ. (वि०) 23. ಕೆಂಪು ಬಣ್ಣದ, ಎಳೆಗೆಂಪಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. "अरुणजलजराजीमुग्धहस्ताग्रपादा" माघ० ११-४०। "अरुणाधरमाभिलाषवंशां करुणां कारणमानुषीं भजामि" याद० १५-८९। 24. ಎಣ್ಣೆಗೆಂಪಾದ. 25. ಮೂಕ, ಮಾತಾಡಲಾರದವನು. 26. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದ. "अरुणोऽव्यक्तरागेऽर्के सन्ध्यारागेऽर्कसारथौ। निःशब्दे कपिले कुष्ठभेदे ना गुणिनि त्रिषु। अरुणातिविषा श्यामा मञ्जिष्ठा त्रिवृतासु च" मेदि०। "मञ्जिष्ठातिविषारुणा। त्रिष्वारक्ते व्याकुले" त्रिकाण्ड०।

अरुणप्रिया ಅರುಣಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ— (1) ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ. (2) ಛಾಯಾದೇವಿ.

अरुणनयन ಅರುಣನಯನ —नेत्र —ನೇತ್ರ, —लोचन —ಲೋಚನ (पुं०) 1. ಪಾರಾವತ, ಪಾರಿವಾಳದ ಹಕ್ಕಿ. (वि०) 2. ಕೆಂಪಾದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ. अरुणे नयने नेत्रे लोचने वा यस्य।

अरुणसारथि ಅರುಣಸಾರಥಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. अरुणः सारथिर्यस्य।

अरुणात्मज ಅರುಣಾತ್ಮಜ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಮಗ— (1) ಶನಿದೇವ. (2) ಸುಗ್ರೀವ. (3) ಯಮ. (4) ಕರ್ಣ. (5) ಸಾವರ್ಣಿಮನು. (द्वि० व०) (6) ಅಶ್ವಿನೀ ಕುಮಾರರು. 2. ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣನ ಮಗ—(1) ಜಟಾಯು. (2) ಸಂಪಾತಿ. (स्त्री०) —जा —ಜಾ. ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು— (1) ಯಮುನಾನದಿ. (2) ತಪತೀನದಿ.

अरुणानुज ಅರುಣಾನುಜ —अवरज —ಅವರಜ (पुं०) ಅರುಣನ ತಮ್ಮ, ಗರುಡ. अरुणस्यानुजः अवरजो वा।

अरुणित ಅರುಣಿತ (वि०) ಕೆಂಪಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अरुण "इतच्" (५-२-३६)। "स्तनाङ्गरागारुणिताच्च कन्दुकात्" कुमा० ५-११। "अरुणिताखिलशैलवना मुहुः" माघ० ६-२१।

अरुणोदय ಅರುಣೋದಯ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯೋದಯಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ಘಳಿಗೆಯ ಕಾಲ. "चतस्रो घटिकाः प्रातररुणोदय उच्यते"। 2. ಅರುಣನ ಆವಿರ್ಭಾವ, ಅರುಣನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

अरुणोदयविद्धा ಅರುಣೋದಯವಿದ್ಧಾ (स्त्री०) ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಶಮೀ ತಿಥಿಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಏಕಾದಶೀ ತಿಥಿ. अरुणोदये विद्धा। "दशमी शेषसंयुक्ता यदि स्यादरुणोदये। वैष्णवेन न कर्तव्यं तद्दिनैकादशीव्रतम्" भविष्य०।

अरुणोदयसप्तमी ಅರುಣೋದಯಸಪ್ತಮೀ (स्त्री०) ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ, ರಥಸಪ್ತಮಿ. "माघे मासि सिते पक्षे सप्तमी कोटिभास्करा। दद्यात्स्नानार्घदानाभ्यामायुरारोग्यसंपदः" भविष्य०। [ಈ ದಿನ ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನ ಅರ್ಘ್ಯಪ್ರದಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಪುಣ್ಯವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

अरुणोपल ಅರುಣೋಪಲ (पुं०) ಪದ್ಮರಾಗ, ಮಾಣಿಕ್ಯ.

अरुन्तुद ಅರುಂತುದ (वि०) ಮನಸ್ಸನ್ನು ನೋಯಿಸುವ, ಮರ್ಮಭೇದಕವಾದ. अरूंषि तुदति — अरुस्+तुद (व्यथने) "खश्" (३-२-३५)। मुमागमः (६-३-६७)। "अरुन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः" रघु० १-७१

अरुन्धती ಅರುಂಧತೀ (स्त्री०) 1. ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. "अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्" रघु० १-५६। "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति" कुमा० ६-३२। [ಸಪ್ತರ್ಷಿ ಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಅರುಂಧತೀ ದೇವಿಯು ನಕ್ಷತ್ರ ರೂಪದಲ್ಲಿರುವಳು. ವಿವಾಹ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಧೂವರರಿಗೆ ಅರುಂಧತೀ ನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾರೆ.] 2. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಿಗೆ. "अरुन्धती भवेज्जिह्वा ध्रुवो नासाग्रमुच्यते" काशीखं०।

अरुन्धतीजानि ಅರುಂಧತೀಜಾನಿ (पु०) ವಸಿಷ್ಠ ಮಹರ್ಷಿ. अरुन्धती जाया यस्य "निङ्" (५-४-१३४)।

अरुन्धतीदर्शनन्याय ಅರುಂಧತೀದರ್ಶನನ್ಯಾಯ (पु०) ಮೊದಲು ಸ್ಥೂಲವಾಗಿ ಸುಲಭವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿ ಅನಂತರ ವಿಮರ್ಶೆಯಿಂದ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವುದು. [ಅರುಂಧತಿಯನ್ನು ತೋರಿಸಲು ಮೊದಲು ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದ ಸ್ಥೂಲವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಅನಂತರ ಅವುಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ ಅರುಂಧತೀ ನಕ್ಷತ್ರವನ್ನು ತೋರಿಸುವಂತೆ.]

अरुल ಅರುಲ (न०) 1. ಜಲ, ನೀರು. 2. ದೋಣಿ. "अरुलं सलिले पोतेऽपि" वैज०।

अरुष्कर ಅರುಷ್ಕರ (पु०) 1. ಗೇರುಮರ. अरुः व्रणं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। (वि०) 2. ಗಾಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

अरुस् ಅರುಸ್ (पु०) 1. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 2. ಕೆಂಪು ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. (पुंन०) 3. ವ್ರಣ, ಹುಣ್ಣು. 4. ಗಾಯ. (न०) 5. ಮರ್ಮಸ್ಥಾನ. ऋ (गतौ) "उसिः" (उ० २-११७)।

अरूप ಅರೂಪ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ. 2. ಕುರೂಪ. (वि०) 3. ರೂಪವಿಲ್ಲದ. 4. ಸೌಂದರ್ಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति रूपं यस्य।

अरूपहार्य ಅರೂಪಹಾರ್ಯ (वि०) ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ. रूपेण सौन्दर्येण हार्यो न भवति। "अरूपहार्यं मदनस्य निग्रहात् पिनाकपाणिं पतिमाप्तुमिच्छति" कुमा० ५-५३।

अरूष ಅರೂಷ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಹಾವು.

अरे ಅರೆ (अव्य०) 1. ನೀಚಸಂಬೋಧನ. "अरे कुम्भीरक, कथय कुत्र त्वयैतद्राजकीयमङ्गुलीयकं समासादितम्" शाकु० ६। 2. ಕೋಪದ ಸಂಬೋಧನೆ. "अरे मूढ, जात्या काममवध्योऽहम्। इयं सा जातिः परित्यक्ता" वेणी० ३। 3. ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. "अरेऽपाकृत्यसूययोः" मेदि०।

अरोक ಅರೋಕ (पु०) 1. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಕಾಶಶೂನ್ಯವಾದ, ಕಳೆಗುಂದಿದ. रुच (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। रोको दीप्तिः। न रोको यस्य। 2. ರಂಧ್ರವಿಲ್ಲದ, ತೂತಿಲ್ಲದ.

अरोग ಅರೋಗ (पु०) 1. ಆರೋಗ್ಯ, ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न रोगः। "न नाममात्रेण करोत्यरोगम्" हितो० १-१६७। (वि०) 2. ರೋಗವಿಲ್ಲದ. न रोगो यस्य।

अरोगिन् ಅರೋಗಿನ್ (वि०) ರೋಗವಿಲ್ಲದ, ಆರೋಗ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. न रोगी। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **अरोगिणी** ಅರೋಗಿಣೀ.

अरोचक ಅರೋಚಕ (पु०) ಒಂದು ರೋಗ, ಯಾವ ಆಹಾರದಲ್ಲಿಯೂ ಅಪೇಕ್ಷೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡದ ರೋಗ, ಜಠರಾಗ್ನಿಯು ಕುಂದಿರುವಿಕೆ, ಅಜೀರ್ಣ ರೋಗ.

अरोचकिन् ಅರೋಚಕಿನ್ (वि०) ಅಜೀರ್ಣರೋಗವುಳ್ಳ.

अर्क ಅರ್ಕ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अर्च्यते — अर्च (पूजायाम्) "कः" (उ० ३-४०)। "जगत्पवित्रैरपि तं न पादैः स्प्रष्टुं जगत्पूज्यमयुज्यतार्कः" माघ० ३-२। 2. ವಿಷ್ಣು. "अर्को वाजसनिः श्रृङ्गी" वि० स०। 3. ಇಂದ್ರ. 4. ಸ್ಫಟಿಕ. 5. ತಾಮ್ರಲೋಹ. 6. ಭಾನುವಾರ. 7. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 8. ಶುಕ್ಲಸಪ್ತಮಿ. 9. ಪಂಡಿತ. 10. ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರ. 11. ಹರಳು ಗಿಡ. 12. ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 13. ಹನ್ನೆರಡು ಸಂಖ್ಯೆ. 14. ಕಷಾಯ. "अर्कोऽर्कपर्णे स्फटिके रवौ ताम्रे दिवस्पतौ" मेदि०। "अर्को मघोनि स्फटिके ज्येष्ठभ्रातरि भास्करे। शुभ्रेऽर्कपादपे" नानार्थर०। (वि०) 15. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

अर्कक्षेत्र ಅರ್ಕಕ್ಷೇತ್ರ (न०) ಸಿಂಹರಾಶಿ. अर्कस्य क्षेत्रम्।

अर्कज ಅರ್ಕಜ (पु०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗ—(1) ಶನಿದೇವ. (2) ಯಮ. (3) ಸುಗ್ರೀವ. (4) ಕರ್ಣ. (5) ಸಾವರ್ಣಿಮನು. (द्वि० व०) (6) ಅಶ್ವಿನೀ

ಕುಮಾರರು. (स्त्री०) -जा - ಜಾ. ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು—(1) ಯಮುನಾನದಿ. (2) ತಪತೀನದಿ. अर्काज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अर्कतनय ಅರ್ಕತನಯ -पुत्र - ಪುತ್ರ, -सुत - ಸುತ, -सूनु - ಸೂನು (पु०) "अर्कज" ಪದದ ಅರ್ಥ.

अर्कनयन ಅರ್ಕನಯನ -नेत्र - ನೇತ್ರ (पु०) 1. ವಿರಾಟ್ ಪುರುಷ. (वि०) 2. ಸೂರ್ಯನಂತೆ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಕಣ್ಣುಗಳುಳ್ಳ.

अर्कपत्र ಅರ್ಕಪತ್ರ -पर्ण - ಪರ್ಣ (पु०) 1. ಎಕ್ಕದಗಿಡ. अर्क इव तीक्ष्णं पत्रं पर्णं वा यस्य। (न०) 2. ಎಕ್ಕದ ಎಲೆ.

अर्कपादप ಅರ್ಕಪಾದಪ (पु०) ಎಕ್ಕದಗಿಡ.

अर्कप्रिया ಅರ್ಕಪ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ— (1) ಛಾಯಾದೇವಿ. (2) ಸಂಜ್ಞಾದೇವಿ.

अर्कबन्धु ಅರ್ಕಬಂಧು (पु०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಕಮಲ, ತಾವರೆಹೂವು. अर्को बन्धुर्यस्य।

अर्कभ ಅರ್ಕಭ (न०) 1. ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ, ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಸೂರ್ಯನೇ ಅಧಿಪತಿ ಯಾದ ಸಿಂಹರಾಶಿ.

अर्कविवाह ಅರ್ಕವಿವಾಹ (पु०) ಮೂರನೆಯ ವಿವಾಹ ವನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಮೊದಲು ಎಕ್ಕದಗಿಡವನ್ನು ಕನ್ಯೆಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ (ಭಾವಿಸಿ) ಅದರೊಡನೆ ಮಾಡಿ ಕೊಳ್ಳುವಮದುವೆ. [ಇದರಿಂದ ಮೂರನೆಯ ವಿವಾಹವು ನಾಲ್ಕನೆಯದಾಗುವುದು.] "चतुर्थादिविवाहार्थं तृतीयेऽर्कं समुद्वहेत्। आदित्यदिवसे वापि हस्तर्क्षे वा शनैश्चरे। शुभे दिने वा पूर्वाह्णे कुर्यादर्कविवाहकम्" कश्यप०।

अर्कवेध ಅರ್ಕವೇಧ (पु०) ತಾಳೀಶಪತ್ರೆ ಗಿಡ.

अर्कव्रत ಅರ್ಕವ್ರತ (न०) 1. ಮಾಘಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿ (ರಥಸಪ್ತಮಿ)ಯ ದಿನ ಮಾಡುವ ಸೂರ್ಯನ ಪೂಜೆ. 2. ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಕಂದಾಯ (ತೆರಿಗೆ) ತೆಗೆದು ಕೊಳ್ಳುವುದು. अर्कस्येव व्रतम्। [ಸೂರ್ಯನು ಲೋಕ ರಕ್ಷಣಾರ್ಥವಾಗಿ ಎಂಟು ತಿಂಗಳುಕಾಲ ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಆಮೇಲೆ ಅಧಿಕವಾಗಿ ಮಳೆ ಯನ್ನು ಸುರಿಸುವಂತೆ ರಾಜನು ಪ್ರಜೆಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಗಾಗಿಯೇ ಪ್ರಜೆಗಳಿಂದ ಎಂಟು ತಿಂಗಳು ಕಾಲ (ಕಂತಿನ ರೂಪದಲ್ಲಿ) ಕಂದಾಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವನು. ಇದಕ್ಕೆ ಅರ್ಕವ್ರತವೆಂದು ಹೆಸರು.] "अष्टौ मासान् यथादित्यः तोयं गृह्णाति रश्मिभिः। तथा हरेत्करं राष्ट्रान्नित्यमर्कव्रतं हितम्" मनु० ९-३०५। "सहस्र-गुणमुत्स्रष्टुमादत्ते हि रसं रविः" रघु० १-१८।

अर्काश्मन् ಅರ್ಕಾಶ್ಮನ್ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 2. ಪದ್ಮರಾಗ, ಮಾಣಿಕ್ಯ.

अर्केन्दुसंगम ಅರ್ಕೇಂದುಸಂಗಮ (पु०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರು ಒಂದೇ ರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಸೇರುವದಿನ. अर्केन्द्वोः सङ्गच्छतोऽत्र सम्+गम्लृ (गतौ) "घः" (३-३-११८)।

अर्कोपल ಅರ್ಕೋಪಲ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯಕಾಂತ ಶಿಲೆ. 2. ಪದ್ಮರಾಗ, ಮಾಣಿಕ್ಯ.

अर्क्य ಅರ್ಕ್ಯ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अर्क (स्तवने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अर्गल ಅರ್ಗಳ (स्त्रीन०) 1. ಅಗಳಿ, ಚಿಲಕ, ಲಾಳ ಮುಂಡಿಗೆ. 2. ಬಾಗಿಲು. अर्ज्यते — अर्ज (अर्जने) "कलच्" (उ० १-१०६)। कुत्वम् (७-३-५३)। "पुरार्गलादीर्घभुजो बुभोज" रघु० १८-४। (त्रि०) 3. ತರಂಗ, ಅಲೆ. "अर्गलस्त्रिषु कल्लोलेऽन्तर्दण्डावारयोर्नना" मेदि०।

अर्गलिका ಅರ್ಗಳಿಕಾ (स्त्री०) ಅಗಳಿ, ಚಿಲಕ, ಮರದ ಅಡ್ಡಪಟ್ಟಿ.

अर्घ ಅರ್ಘ (पु०) 1. ಬೆಲೆ, ಕ್ರಯ. अर्ह्यतेऽनेन — अर्ह (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। कुत्वम् (७-३-५३)। "मणिमुक्ताप्रवालानां लोहानां तान्तवस्य च। गन्धानां च रसानां च विद्यादर्घबलाबलम्" मनु० ९-३२९। 2. ಪೂಜೆ, ಪೂಜಾಕಾರ್ಯ. "स प्रत्यग्रैः कुटजकुसुमैः कल्पितार्घाय तस्मै" मेघ० १-४।

अर्घ्य ಅರ್ಘ್ಯ (न०) 1. ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ, ಪೂಜೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಪತ್ರಪುಷ್ಪ ಮೊದಲಾದುದು. 2. ಪೂಜಾಸಂಬಂಧ ವಾದ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. अर्घायेदम् "यत्" (५-४-२५)। (वि०) 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. अर्ह्यते—अर्ह (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। कुत्वम् (७-३-५३)। "तानर्घ्यानर्घ्य-मादाय दूरात् प्रत्युद्ययौ गिरिः" कुमा० ६-५०। "तमर्घ्यमर्घ्यादिकयादिपूरुषः" माघ० १-१४।

अर्चक ಅರ್ಚಕ (पु०) ಪೂಜಿಸುವವನು, ಆರಾಧಿಸು ವವನು, ಆರಾಧಕ. अर्च (पूजायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "ब्रह्मचारी व्रती च स्याद्गुरुदेवद्विजार्चकः" मनु० ११-२२४। स्त्रियां **अर्चिका ಅರ್ಚಿಕಾ.**

अर्चन ಅರ್ಚನ (ನಂ) ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. अर्च (पूजायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। अर्च+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **अर्चना ಅರ್ಚನಾ.**

अर्चनीय ಅರ್ಚನೀಯ (वि०) ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अर्च (पूजायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। "अर्चनीयचरणाम्बुजे भवत्याततायिपदवीमुपेयुषाम्" याद० १७-११५।

अर्चा ಅರ್ಚಾ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. अर्च (पूजायाम्) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಪ್ರತಿಮೆ, ವಿಗ್ರಹ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ ಮೂರ್ತಿ. "अर्चा पूजाप्रतिमयोः" वैज०। [ಪೂಜೆಗಾಗಿ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ವಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅರ್ಚೆಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಈ ವಿಗ್ರಹವು ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತ, ದೈವ, ಆರ್ಷ ಮತ್ತು ಮಾನುಷವೆಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ತಾನಾಗಿ ಆವಿರ್ಭವಿಸಿದುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದ್ದು ಸ್ವಯಂವ್ಯಕ್ತ. (2) ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಿದುದು ದೈವ. (3) ಋಷ್ಯಾದಿ ಸಿದ್ಧಪುರುಷರು ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮಾಡಿದುದು ಆರ್ಷ. (4) ಮನುಷ್ಯರಿಂದ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದು ಮಾನುಷ. ಈ ಅರ್ಚೆಯು ಪರವ್ಯೂಹಾದಿ ರೂಪದಿಂದ ಇರುವ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವಿನ ಒಂದು ಪ್ರಕಾರ. (ಅವತಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು). [ಪರ, ವ್ಯೂಹ, ಅಂತರ್ಯಾಮಿ, ವಿಭವ ಮತ್ತು ಅರ್ಚೆಗಳೆಂದು ಪರಮಾತ್ಮನು ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಐದು ವಿಧವಾಗಿ ಅವತಾರ ಹೊಂದುವನು ಎಂದು ಪಾಂಚರಾತ್ರ ಮತ್ತು ವೈಖಾನಸಾಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಬೇರ ಮತ್ತು ಲಿಂಗ ರೂಪದಲ್ಲಿದ್ದುಕೊಂಡು ಭಕ್ತರನ್ನು ಅನುಗ್ರಹಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ವಿವರಕ್ಕೆ "ಬೇರ" ಮತ್ತು "लिङ्ग" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಈ ಐದು ವಿಧ ಅವತಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಾವತಾರದಲ್ಲೇ ಭಕ್ತಾನುಗ್ರಹವು ಅತಿಶಯವಾಗಿ ತೋರುವುದು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಭಕ್ತರ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಅವರವರಿಗೆ ಇಷ್ಟವಾದ ಶಿಲೆ ಲೋಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ರಾಮ, ಕೃಷ್ಣ, ಭೈರವ, ಆಂಜನೇಯ, ವೃಷಭ ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪಗಳಿಂದ ಅಪ್ರಾಕೃತ ದಿವ್ಯಮಂಗಳ ವಿಗ್ರಹವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಮನೆ, ಗ್ರಾಮ, ನಗರ, ಬೆಟ್ಟ ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಭಕ್ತರಾದ ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಗೋಚರನಾಗಿದ್ದುಕೊಂಡು ಸಕಲ ಜಗತ್ತಿಗೂ ಕಲ್ಯಾಣವುಂಟುಮಾಡುವನು.]

अर्चि ಅರ್ಚಿ (स्त्री०) ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ, ಜ್ವಾಲೆ. अर्च (पूजायाम्) "इन्" (उ० ४-११८)। "आसीदासन्ननिर्वाणः प्रदीपार्चिरिवोषसि" रघु० १२-१।

अर्चिचयिषा ಅರ್ಚಿಚಯಿಷಾ (स्त्री०) ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆರಾಧಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ. अर्च (पूजायाम्)+णिच्+ सन् "अः" (३-३-१०२)।

अर्चिचयिषु ಅರ್ಚಿಚಯಿಷು (वि०) ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಆರಾಧಿಸಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳ. अर्चयितुमिच्छुः — अर्च (पूजायाम्) + णिच् + सन् "उः" (३-२-१६८)। "यष्टुमिच्छसि पितॄन्न साम्प्रतं संवृतोऽर्चिचयिषुर्दिवौकसः" किरा० १३-६५।

अर्चित ಅರ್ಚಿತ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अर्चिष्मानर्चितः कुम्भो विशुद्धात्मा विशोधनः" वि० स०। (वि०) 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. अर्च (पूजायाम्) "क्तः" (३-२-१८८)। "अनर्घ्यमर्घ्येण तमद्रिनाथः स्वर्गौकसामर्चितमर्चयित्वा" कुमा० १-५८। 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म "क्तः" (३-२-१०२)।

अर्चिष्मत् ಅರ್ಚಿಷ್ಮತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अर्चिष्मानर्चितः कुम्भः" वि०स०। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अर्चिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 4. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ.

अर्चिस् ಅರ್ಚಿಸ್ (पु०) 1. ಕಿರಣ, ರಶ್ಮಿ. 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (ನಂ) 3. ಬೆಂಕಿಯ ಉರಿ, ಜ್ವಾಲೆ. अर्च (पूजायाम्) "इसिः" (उ० २-१०८)। 4. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. "प्रशमादर्चिषामेतदनुद्गीर्णसुरायुधम्" कुमा० २-२०।

अर्च्य ಅರ್ಚ್ಯ (वि०) ಪೂಜಾರ್ಹ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अर्च (पूजायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०।

अर्जक ಅರ್ಜಕ (पु०) 1. ಬಿಳಿಗಗ್ಗರಿಗಿಡ. अर्ज (अर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ಸಂಪಾದಿಸುವವನು.

अर्जन ಅರ್ಜನ (ನಂ) ಸಂಪಾದನೆ. अर्ज (प्रतियत्ने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अर्जुन ಅರ್ಜುನ (पु०) 1. ಪಾಂಡುವಿನ ಮಗನಾದ ಅರ್ಜುನ, ಕುಂತಿಯ ಪುತ್ರ. [ದುರ್ವಾಸ ಮಹರ್ಷಿಯು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಮಂತ್ರದ ಮಹಿಮೆಯಿಂದ ಇಂದ್ರನ ಅನುಗ್ರಹ ಪಡೆದ ಕುಂತಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನು

ಹುಟ್ಟಿದನು. ಇವನಿಗೆ (1) ದ್ರೌಪದಿ, (2) ಸುಭದ್ರೆ, (3) ಉಲೂಪಿ ಮತ್ತು (4) ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯೆಂಬ ನಾಲ್ವರು ಪತ್ನಿಯರು. (1) ಶ್ರುತಕೀರ್ತಿ, (2) ಅಭಿಮನ್ಯು, (3) ಇರಾವಂತ ಮತ್ತು (4) ಬಭ್ರುವಾಹನನೆಂಬ ನಾಲ್ವರು ಮಕ್ಕಳು. ಇವನು ಮಹಾ ಪರಾಕ್ರಮಶಾಲಿಯಾಗಿ ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಂದ ಧನುರ್ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿತು ಅವರ ಪ್ರಿಯ ಶಿಷ್ಯನಾದನು. ಈ ವಿದ್ಯೆಯ ಪ್ರಾವೀಣ್ಯದಿಂದ ಮತ್ಸ್ಯಯಂತ್ರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿ ದ್ರೌಪದಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದನು. ಅಬುದ್ಧಿಪೂರ್ವಕವಾಗಿ (ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಯ ಉಲ್ಲಂಘನೆಯಿಂದ ಇವನು ಕೆಲವುಕಾಲ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಯನ್ನು ಕೈಗೊಂಡು ಆ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಚಿತ್ರಾಂಗದೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಇರಾವಂತನೆಂಬ ಮಗನನ್ನೂ, ಉಲೂಪಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಬಭ್ರುವಾಹನನನ್ನೂ, ಸುಭದ್ರೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವೆಂಬ ಪುತ್ರನನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ಖಾಂಡವವನ ದಹನದಿಂದ ಪ್ರೀತನಾದ ಅಗ್ನಿಯಿಂದ ಗಾಂಡೀವ ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಪಡೆದನು. ಕೆಲವು ಕಾಲ ದೇವಲೋಕದಲ್ಲಿದ್ದು ಚಿತ್ರಸೇನನೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನಿಂದ ಗಾಂಧರ್ವ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದನು. ಕಿರಾತರೂಪಿಯಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಿ ಅನಂತರ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನನ್ನು ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಿ ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಪಡೆದನು. ನಿವಾತಕವಚ ಮತ್ತು ಕಾಲಕೇಯರನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿದುದರಿಂದ ಇವನ ಪರಾಕ್ರಮಕ್ಕೆ ಮೆಚ್ಚಿ ಪುತ್ರವಾತ್ಸಲ್ಯದಿಂದ ಇಂದ್ರನು ಇವನಿಗೆ ಅಭೇದ್ಯವಾದ ಕವಚವನ್ನೂ ಕಿರೀಟವನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟನು. ಇವನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉರ್ವಶಿಯಿಂದ "ನಪುಂಸಕನಾಗು" ಎಂಬ ಶಾಪ ಹೊಂದಿದನು. ಈ ಷಂಡವೇಷದಿಂದಲೇ ಬೃಹನ್ನಳೆಯೆಂಬ ಹೆಸರಿನಿಂದ ವಿರಾಟನಗರದಲ್ಲಿ ಅಜ್ಞಾತವಾಸ ಮಾಡಿದನು. ಉತ್ತರ ಗೋಗ್ರಹಣದಲ್ಲಿ ದ್ರೋಣ, ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ ಮೊದಲಾದವರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಓಡಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಹಾಯಪಡೆದು ದುಃಶಾಸನಾದಿಗಳನ್ನು ಲೀಲೆಯಿಂದ ಜಯಿಸಿದನು. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಪರ್ಜನ್ಯಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಜಲವನ್ನು ತರಿಸಿ ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರ ಬಾಯಾರಿಕೆಯನ್ನು ಪರಿಹರಿಸಿದನು. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸಾರಥ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಯುದ್ಧರಂಗಕ್ಕೆ ಬಂದಾಗ ಬಂಧುವರ್ಗವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಕೊಂದು ತಾನು ರಾಜ್ಯ ಸಂಪಾದಿಸಬೇಕಿಲ್ಲವೆಂದು ಯುದ್ಧವಿಮುಖನಾಗಲು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಂದ ಶ್ರೀಭಗವದ್ಗೀತೆಯ ಉಪದೇಶಹೊಂದಿ ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅದ್ಭುತ ಜಯವನ್ನು ಪಡೆದನು. ಶಿಖಂಡಿಯನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಕೆಡವಿ ಅವರಿಗೆ ಬಾಣಗಳಿಂದ ತಲೆದಿಂಬನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಟ್ಟನು. ಕರ್ಣಾದಿಗಳನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಕೊನೆಗೆ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ಕುದುರೆಯೊಡನೆ ಹೊರಟು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಬಭ್ರುವಾಹನನಿಂದ ಹತನಾಗಿ ಉಲೂಪಿಯು ತಂದ ಸಂಜೀವಿನೀ ಮಣಿಯಿಂದ ಬದುಕಿದನು. ಇತ್ಯಾದಿ, ಇತ್ಯಾದಿ. ಇವನಿಗೆ ಅರ್ಜುನ, ಫಲ್ಗುನ, ಜಿಷ್ಣು, ಕಿರೀಟಿ, ಶ್ವೇತವಾಹನ, ಬೀಭತ್ಸು, ವಿಜಯ, ಕೃಷ್ಣ, ಸವ್ಯಸಾಚಿ ಮತ್ತು ಧನಂಜಯನೆಂದು ಹತ್ತು ಹೆಸರು. "अर्जुनः फल्गुनो जिष्णुः किरीटी श्वेतवाहनः। बीभत्सुर्विजयः कृष्णः सव्यसाची धनञ्जयः" भा० विरा० ४०-९। **ಅರ್ಜುನನ ದಶನಾಮ ನಿರ್ವಚನ:** ವಿರಾಟಪರ್ವ—೪೦ ನೆಯ ಅಧ್ಯಾಯ (ಮೇಲಿನ ಶ್ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ ಹೆಸರಿನ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ) (1) ಭೂಮಂಡಲದಲ್ಲಿ ನನ್ನ ಬಣ್ಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾದ ಬಣ್ಣವು ಯಾರಲ್ಲಿಯೂ ದೊರೆಯುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದಲೂ ನನ್ನ ಕೆಲಸವೆಲ್ಲ ಶುದ್ಧವಾದುದರಿಂದಲೂ ನನಗೆ "**ಅರ್ಜುನ**"ನೆಂದು ಹೆಸರು. "पृथिव्यां चतुरन्तायां वर्णो मे दुर्लभः समः। करोमि कर्म शुक्लं च तस्मान्मामर्जुनं विदुः" २०। (2) ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಚುಕ್ಕಿಗಳ ಪೈಕಿ ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿಯೆಂಬ ಎರಡು ಚುಕ್ಕಿಗಳ ಸಮಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ನಾನು ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು "**ಫಲ್ಗುನ**"ನೆಂದು ಕರೆಯುವರು. "उत्तराभ्यां फल्गुनीभ्यां नक्षत्राभ्यामहं दिवा। जातो हिमवतः पृष्ठे तेन मां फल्गुनं विदुः" १६। (3) ನಾನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯಾರಿಗೂ ಸಿಕ್ಕದೆ ಯಾರಿಂದಲೂ ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದೆ ಇರುವುದರಿಂದಲೂ, ಇಂದ್ರನ ಮಗನಾದುದರಿಂದಲೂ ನಾನು "**ಜಿಷ್ಣು**"ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದೆನು. "अहं दुरापो दुर्धर्षो दमनः पाकशासनिः। तेन देवमनुष्येषु जिष्णुर्नाम्नास्मि विश्रुतः" २१। (4) ನಿವಾತಕವಚಾದಿ ದಾನವರೊಡನೆ ನಾನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ ಕಿರೀಟವೊಂದನ್ನು ನನ್ನ ತಲೆಯ ಮೇಲೆ ಅಲಂಕರಿಸಿದನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು "**ಕಿರೀಟಿ**"ಯೆನ್ನುವರು. "पुरा शक्रेण मे दत्तं युध्यतो दानवर्षभैः। किरीटं मूर्ध्नि सूर्याभं तेनाहुर्मां किरीटिनम्" १७। (5) ನಾನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಸುವರ್ಣಭೂಷಾಲಂಕೃತವಾದ ಶ್ವೇತಾಶ್ವಗಳು ನನ್ನ

ರಥಕ್ಕೆ ಕಟ್ಟಲ್ಪಡುವಕಾರಣ "**ಶ್ವೇತವಾಹನ**" ನೆನಿಸಿಕೊಂಡೆನು. "श्वेताः काञ्चनसन्नाहा रथे युज्यन्ति ये हयाः। संग्रामे युध्यमानस्य तेनाहं श्वेतवाहनः" १५। (6) ನಾನು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಸಹ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ "**ಬೀಭತ್ಸು**" ವೆಂದು ನನಗೆ ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟಾಯಿತು. "न कुर्यां कर्म बीभत्सं युध्यमानः कथंचन। तेन देवमनुष्येषु बीभत्सुरिति विश्रुतः" १८। (7) ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶತ್ರುಗಳನ್ನು ಎದುರಿಸಿಹೋಗಿ ಅವರನ್ನು ಜಯಿಸದೆ ಹಿಂತಿರುಗುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು "**ವಿಜಯ**" ನೆನ್ನುವರು. "अभिप्रयामि संग्रामे यदहं युद्धदुर्मदान्। नाजित्वा विनिवर्तामि तेन मां विजयं विदुः" १४। (8) ನಾನು ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಕಪ್ಪಾದರೂ ನಿರ್ಮಲನಾದುದರಿಂದ ನಮ್ಮ ತಂದೆಯು ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ನನಗೆ "**ಕೃಷ್ಣ**" ನೆಂದು ಹೆಸರಿಟ್ಟನು. "कृष्ण इत्येव दशमं नाम चक्रे पिता मम। कृष्णावदातस्य सतः प्रियत्वाद्बालकस्य वै" २२। (9) ನಾನು ಎರಡು ಕೈಗಳಿಂದಲೂ ಗಾಂಡೀವವನ್ನು ಸೆಳೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಚತುರನಾದುದರಿಂದ ನನಗೆ "**ಸವ್ಯಸಾಚಿ**" ಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. "उभौ मे तुल्यकर्माणौ गाण्डीवस्य विकर्षणे। भुजौ मे भवतः सङ्ख्ये परसैन्यविनाशिनौ। तयोः सव्योऽधिकस्तस्मात्सव्यसाचीति मां विदुः" ३२, ३३। (10) ದೇಶವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಧನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಅದರ ನಡುವೆ ಇರುವೆನಾದುದರಿಂದ ನನ್ನನ್ನು "**ಧನಂಜಯ**" ನೆಂದು ಕರೆಯುವರು. "सर्वान् जनपदान् जित्वा वित्तमादाय केवलम्। मध्ये धनस्य तिष्ठामि तेनाहुर्मां धनञ्जयम्" १३]। 2. ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನ, ಕೃತವೀರ್ಯನ ಮಗ; ಇವನಿಗೆ "ಸಹಸ್ರಾರ್ಜುನ" ನೆಂದೂ ಹೆಸರು. [ಕಾರ್ತವೀರ್ಯಾರ್ಜುನನು ದತ್ತಾತ್ರೇಯನ ವರಪ್ರಸಾದದಿಂದ ಸಾವಿರ ಬಾಹುಗಳನ್ನೂ ದಿವ್ಯವಾದ ಸುವರ್ಣ ರಥವನ್ನೂ ಪಡೆದನು. ಈತನು ಯುದ್ಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸಹಸ್ರಬಾಹುವಾಗಿಯೂ, ಉಳಿದ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ದ್ವಿಬಾಹುವಾಗಿಯೂ ಜನರ ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವನು ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿ ಮತ್ತು ವಿದ್ವಾಂಸನು. ಸುಮಾರು 85,000 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಧರ್ಮದಿಂದ ರಾಜ್ಯವಾಳಿದನು. ಇವನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಯಾವ ಅಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಯೋಚಿಸಿದರೂ ಆ ಕೂಡಲೆ ರಾಜನು (ಕಾರ್ತವೀರ್ಯನು) ಧನುರ್ಧಾರಿಯಾಗಿ ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡು ಶಿಕ್ಷಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಇವನು ಎಲ್ಲಾ ದೇಶಗಳನ್ನೂ ಗೆದ್ದು ಸಾವಿರಾರು ಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡಿರುತ್ತಾನೆ. ಇವನ ಸ್ಮರಣೆಮಾಡಿದರೆ ಕಳೆದು ಹೋದ ವಸ್ತುವೆಲ್ಲವೂ ಸಿಕ್ಕುವುವು. "कार्तवीर्यार्जुनो नाम राजा बाहुसहस्रवान्। तस्य स्मरणमात्रेण हृतं नष्टं च लभ्यते"। ಇಂದ್ರಾದಿ ಸಕಲ ದೇವತೆಗಳನ್ನೂ ಗೆದ್ದ ರಾವಣನನ್ನು ಈತನು ಒಂದು ಸಲ ಹಿಡಿದು ತನ್ನ ನಗರಕ್ಕೆ ತಂದು ಸೆರೆಮನೆಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಗಳಂತೆ ಒಂದು ಮೂಲೆಯಲ್ಲಿ ಬಿಸಾಡಿದ್ದನು. ಒಂದು ಸಲ ಜಮದಗ್ನಿಯ ಧೇನುವನ್ನು ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಎಳೆದುದರಿಂದ ಪರಶುರಾಮನಿಂದ ಇವನು ಹತನಾದನು.] 3. ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ. अर्ज (अर्जने) "उनन्" (उ० २-५८)। "अनादराक्रुष्टमुलूखलं तद्यावर्जुनौ शैलनिभौ बभञ्ज" याद० ४-३७। 4. ತಾಯಿಯ ಏಕಮಾತ್ರ ಪುತ್ರ. 5. ನವಿಲು. "अर्जुनः ककुभे पार्थे कार्तवीर्यमयूरयोः। मातुरेकसुतेऽपि स्यात् पुल्लिङ्गो धवलेऽन्यवत्" मेदि०। (न०) 6. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು. 7. ಒಂದು ನೇತ್ರರೋಗ. (वि०) 8. ಬಿಳುಪಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ. (स्त्री०)–**नी**–**ನೀ**. 9. ಹಸು, ಆಕಳು. 10. ಅನಿರುದ್ಧನ ಪತ್ನಿ, ಉಷಾದೇವಿ. 11. ಬಾಹುದಾ ನದಿ. 12. ತಲೆಹಿಡಕಿ, ಸೂಳೆಯನ್ನು ವಿಟನೊಡನೆ ಕೂಡಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. "नपुंसकं तृणे नेत्रगदे चाप्यर्जुनी गवि। उषायां बाहुदानद्यां कुट्टिन्यामपि च क्वचित्" मेदि०।

अर्ण ಅರ್ಣ (पुंन०) ವರ್ಣ, ಅಕ್ಷರ. "अस्त्रियौ वर्णमर्णं च" वैज०।

अर्णव ಅರ್ಣವ (पु०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अर्णांस्यत्र सन्ति — अर्णस् "वः" सलोपश्च (वा० ५-२-१०९)। "प्रवृद्धमन्द्राम्बुदधीरनादः कृष्णार्णवाम्यर्णचरैकहंसः" माघ० ३-२१। "यादोरत्नैरिवार्णवः" रघु० १-१६।

अर्णस् ಅರ್ಣಸ್ (न०) ಜಲ, ನೀರು. ऋ (गतौ) "असुन्" नुट् च (उ० ४-१९६)। "गाङ्गौघनिर्भर्त्सितशम्भुकन्धरासवर्णमर्णः कथमन्यथास्य तत्" माघ० १२-६९।

अर्णस्वत् ಅರ್ಣಸ್ವತ್ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अर्णांसि सन्त्यत्र "मतुप्" (५-२-९४)। (वि०) 2. ಜಲಸಹಿತವಾದ, ನೀರಿನಿಂದಕೂಡಿದ.

अर्णोद ಅರ್ಣೋದ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ಕೊನ್ನಾರಿಗೆಡ್ಡೆ, ಮುಸ್ತಕ. अर्णांसि ददाति — डुदाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)। (वि०) 3. ನೀರನ್ನು ಕೊಡುವ.

अर्णोभव ಅರ್ಣೋಭವ (पु०) 1. ಶಂಖ. (वि०) 2. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अर्णसि भवः।

अर्तन ಅರ್ತನ (न०) 1. ಜುಗುಪ್ಸೆ. 2. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು, ವಾಗ್ದಂಡನೆ. ऋति (सौत्रधातुः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अर्ति ಅರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ. 2. ಧನುಸ್ಸಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ. अर्द (हिंसायाम्) "क्तिन्" (वा० ३-३-९४)। "नात्रं वाञ्छति नो निद्रामुपैत्यर्तिनिपीडितः" सुश्रुत०।

अर्तिका ಅರ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ, ಅಕ್ಕ. (ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ.)

अर्थ ಅರ್ಥ (पु०) 1. ದ್ರವ್ಯ, ಧನ, ಹಣ, ಐಶ್ವರ್ಯ. अर्थ्यते — अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। "त्यागाय संभृतार्थानां सत्याय मितभाषिणाम्" रघु० १-७। "निष्क्रष्टुमर्थं चकमे कुबेरात्" रघु० ५-२६। 2. ವಿಷಯ, ಉದ್ದೇಶ, ಗುರಿ. "न हि बुद्धिगुणेनैव सुहृदामर्थदर्शनम्" माल० ४-६। 3. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಥ, ಶಬ್ದವು ಅಭಿಧಾದಿಶಕ್ತಿಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಿಸುವ ಅರ್ಥ. [ವಾಚ್ಯ, ಲಕ್ಷ್ಯ ಮತ್ತು ವ್ಯಂಗ್ಯಗಳೆಂದು ಅರ್ಥವು ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಶಬ್ದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "अर्थो वाच्यश्च लक्ष्यश्च व्यङ्ग्यश्चेति त्रिधा मतः। वाच्योऽर्थोऽभिधया बोध्यो लक्ष्यो लक्षणया मतः। व्यङ्ग्यो व्यञ्जनया ताः स्युः तिस्रः शब्दस्य शक्तयः" सा० द० २-२, ३। "वागर्थाविव संपृक्तौ वागर्थप्रतिपत्तये" रघु० १-१। 4. ವಸ್ತು, ಪದಾರ್ಥ. "अर्थो हि कन्या परकीय एव" शाकु० ४-२१। 5. ಕಾರಣ, ನಿಮಿತ್ತ. "तद्गच्छ सिद्धयै कुरु देवकार्यमर्थोऽयमर्थान्तरलभ्य एव" कुमा० ३-१८। 6. ನಿವೃತ್ತಿ, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. "मशकार्थो धूमः"। 7. ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. 8. ವಿಷ್ಣು. "अर्थोऽनर्थो महाकोशः" वि० स०। 9. ಲಗ್ನದಿಂದ ಎರಡನೆಯ ಸ್ಥಾನ. 10. ಫಲ, ಪರಿಣಾಮ. 11. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. 12. ನಿಜಸ್ಥಿತಿ, ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವ. 13. ಪ್ರಕಾರ, ವಿಧ, ಬಗೆ. 14. ವಿಷಯ, ಪ್ರತಿಪಾದನೆಯ ವಸ್ತು. "तया भवतोऽविनयमन्तरेण परिगृहीतार्था कृता देवी" माल० ४। 15. ಪ್ರಯೋಜನ, ಕಾರ್ಯ. "सेना परिच्छदस्तस्य द्वयमेवार्थसाधनम्" रघु० १-१९। 16. ರಾಜನ ತಂತ್ರಾವಾಪಗಳು. (ಸ್ವಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಚಿಂತೆ.) 17. ವ್ಯವಹಾರ. 18. ಶಾಸ್ತ್ರ. "अर्थः प्रकारे विषये व्यवहारे प्रयोजने। अभिधेये धने शास्त्रे वस्तुहेतुनिवृत्तिषु" नानार्थर०।

अर्थगत ಅರ್ಥಗತ (पु०) 1. ಅರ್ಥದೋಷ, ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ (ಕಾವ್ಯ) ದೋಷ. अपुष्टत्वम्, दुष्क्रमता, ग्राम्यत्वम्, व्याहतत्वम्, अश्लीलत्वम्, कष्टत्वम्, अनवीकृतत्वम्, निर्हेतुत्वम्, प्रकाशितविरुद्धत्वम्, सन्दिग्धत्वम्, पुनरुक्तत्वम् ಮುಂತಾದುವು ಅರ್ಥದೋಷಗಳು. सा० द० ७-९–१२। (वि०) 2. ಅರ್ಥದಲ್ಲಿರುವ.

अर्थगौरव ಅರ್ಥಗೌರವ (न०) ಅರ್ಥಗಾಂಭೀರ್ಯ, ಗಂಭೀರವಾದ ಬಹಳ ಅರ್ಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. अर्थस्य गौरवम्। "स्फुटता न पदैरपाकृता न च न स्वीकृतमर्थगौरवम्" किरा० २-२७।

अर्थघ्न ಅರ್ಥಘ್ನ (वि०) ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವ. अर्थं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "कः" (वा० ३-२-५)। स्त्रियां – घ्नी – ಘ್ನೀ. "व्याधिता वाधिवेत्तव्या हिंस्रार्थघ्नी च सर्वदा" मनु० ९-८०।

अर्थचिन्ता ಅರ್ಥಚಿಂತಾ (स्त्री०) 1. ರಾಜನ ತಂತ್ರಾವಾಪ ರೂಪವಾದ ಚಿಂತೆ. (ತನ್ನ ಮತ್ತು ಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ಚಿಂತೆ.) 2. ದ್ರವ್ಯಚಿಂತೆ. 3. ಕಾರ್ಯಚಿಂತೆ.

अर्थज्ञ ಅರ್ಥಜ್ಞ (वि०) ಪ್ರಯೋಜನವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ, ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. अर्थं जानाति—ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

अर्थतस् ಅರ್ಥತಸ್ (अव्य०) 1. ಅರ್ಥಾನುಸಾರವಾಗಿ. 2. ಅರ್ಥದಿಂದ. अर्थ "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "यत्प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवम्" मालती० १-१०। 3. ನಿಜವಾಗಿ, ವಸ್ತುಸ್ವಭಾವದಿಂದ. "आकाशसाम्यं दधुरम्बराणि न नामतः केवलमर्थतोऽपि" माघ० ३-५६। 4. ನಿಮಿತ್ತದಿಂದ, ಕಾರಣದಿಂದ. 5. ಧನಕ್ಕಾಗಿ, ಹಣಕ್ಕೋಸ್ಕರ. "ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते" मुद्रा० १-१४।

अर्थद ಅರ್ಥದ (पु०) 1. ಕುಬೇರ. 2. ಶಿಷ್ಯ, ಗುರುವನ್ನು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆಯಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ ವಿದ್ಯಾರ್ಥಿ. (वि०) 3. ಅರ್ಥವನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವ, ಹಣವನ್ನು

ಕೊಡುವ. अर्थं ददाति—ड् दात्र् (दाने) "कः" (३-२-३)। "आप्तः शक्तोऽर्थदः साधुः स्वोऽध्याप्या दश धर्मतः" मनु० २-१०९।

अर्थदर्शन ಅರ್ಥದರ್ಶನ (न०) 1. ಕಾರ್ಯಜ್ಞಾನ, ಕಾರ್ಯಸ್ವರೂಪದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ವಸ್ತುವಿನ ತೋರುವಿಕೆ. अर्थस्य दर्शनम्। "सुकृतः परिशुद्ध आगमः कुरुते दीप इवार्थदर्शनम्" किरा० २-३३।

अर्थदोष ಅರ್ಥದೋಷ (पु०) "अर्थगत" ಪದದ 1 ನೆಯ ಅರ್ಥ.

अर्थना ಅರ್ಥನಾ (स्त्री०) ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ, ಭಿಕ್ಷೆ. अर्थ (याच्ञायाम्) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "अर्थना मयि भवद्भिरिवास्यै कर्तुमर्हति मयापि भवत्सु" नैष० ५-११२।

अर्थपति ಅರ್ಥಪತಿ (पु०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. अर्थानां पतिः। "अर्थ्यामर्थपतिर्वाचमाददे वदतां वरः" रघु० १-५९। "किञ्चिद्विहस्यार्थपतिं बभाषे" रघु० २-४६। 2. ಕುಬೇರ, ಧನದ ಅಧಿಪತಿ.

अर्थप्रकृति ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿ (स्त्री०) ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯದ ಕಾರಣ, ಮುಖ್ಯ ಪ್ರಯೋಜನದ ಹೇತು. [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನಫಲಕ್ಕೆ ಕಾರಣಭೂತವಾದ ಬೀಜ, ಬಿಂದು, ಪತಾಕಾ, ಪ್ರಕರೀ ಮತ್ತು ಕಾರ್ಯಗಳೆಂದು ಐದು ಅರ್ಥಪ್ರಕೃತಿಗಳು ಇರುವುವು. ಇವು ಆರಂಭ, ಯತ್ನ, ಪ್ರಾಪ್ತ್ಯಾಶಾ, ನಿಯತಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಫಲಾಗಮಗಳೆಂಬ ಐದು ಅವಸ್ಥೆಗಳೊಡನೆ ಸೇರಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಖ, ಪ್ರತಿಮುಖ, ಗರ್ಭ, ಅವಮರ್ಶ ಮತ್ತು ನಿರ್ವಹಣಗಳೆಂದು ಐದು ಸಂಧಿಗಳಾಗುವುವು.] "बीजबिन्दुपताकाख्यप्रकरीकार्यलक्षणाः। आरम्भयत्नप्राप्त्याशानियताप्तिफलागमाः। अर्थप्रकृतयः पञ्च पञ्चावस्थासमन्विताः। यथासंख्येन जायन्ते मुखाद्याः पञ्च सन्धयः" दशरू०।

अर्थप्रयोग ಅರ್ಥಪ್ರಯೋಗ (पु०) ರಾಜ್ಯಾಡಳಿತ, ಸರ್ಕಾರವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು, ಸ್ವಪರರಾಷ್ಟ್ರಗಳ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು ವ್ಯವಹಾರ ನಡೆಸುವುದು. 2. ಸಾಲಕೊಡುವುದು ಮತ್ತು ವ್ಯಾಪಾರ ಇವುಗಳಿಂದ ಧನವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಉದ್ಯೋಗ, ಬಡ್ಡಿ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ಸಾಲಕೊಡುವುದು.

अर्थप्राप्त ಅರ್ಥಪ್ರಾಪ್ತ (वि०) 1. ಅರ್ಥಲಬ್ಧವಾದ, ಉಪಾತ್ತ ಶಬ್ದದಿಂದ ತಿಳಿಯದೆ ಅದರ ಅರ್ಥದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಾರ್ಯಾಂತರದಿಂದ ಲಬ್ಧವಾದ, ಬೇರೆ ಕಾರ್ಯದ ಸಂದರ್ಭದಿಂದ ಒದಗಿದ.

अर्थवत् ಅರ್ಥವತ್ (वि०) 1. ಅರ್ಥದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ. अर्थोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। 2. ಧನಿಕ, ಹಣವಂತ, ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "तेनार्थवान् लोभपराङ्मुखेन तेन घ्नता विघ्नभयं क्रियावान्" रघु० १४-२३। 3. ಪ್ರಯೋಜನಸಹಿತವಾದ, ಫಲದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಫಲವಾದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-४)। **—वती —ವತೀ.** "करोति योऽशेषजनातिरिक्तां संभावनामर्थवतीं क्रियाभिः" किरा० ३-५१। (अव्य०) 4. ಅರ್ಥದಂತೆ, ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿ. 5. ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನುಸಾರವಾಗಿ. अर्थ "वतिः" (५-१-११५)।

अर्थवाद ಅರ್ಥವಾದ (पु०) 1. ಸ್ತುತಿವಾಕ್ಯ, ಹೊಗಳಿಕೆಯ ಮಾತು, ಪ್ರಶಂಸಾವಚನ. 2. ನಿಂದಾವಚನ. अर्थस्य प्रयोजनस्य वादः। ಅರ್ಥವಾದವು ಸ್ವಾರ್ಥಪ್ರತಿಪಾದನೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಜನಹೊಂದದೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ವಿಧ್ಯರ್ಥದ ಪ್ರಶಂಸೆ ಅಥವಾ ನಿಂದೆಯ ಮೂಲಕ ಪುರುಷನನ್ನು ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆಯೂ ಅಥವಾ ತೊಡಗದಂತೆಯೂ ಮಾಡುವುದು. ಇದರ ಪ್ರಶಂಸಾ ಅಥವಾ ನಿಂದಾಪರವಾದ ವಾಕ್ಯಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವಾದವೆಂದು ಹೆಸರು. "ओदनकामस्तण्डुलं पचेत, तृप्तिकामस्तण्डुलौदनं भुञ्जीत" ಇತ್ಯಾದಿ ಪಾಕಕರಣರೂಪವಾದ ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ್ಕೆ "तण्डुलपाक ऋषिभिः पूर्वं स्वर्गाद्यर्थं कृतः, ओदनममृतम्" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ಪ್ರಶಂಸಾರೂಪವಾಗಿದ್ದು ಪಾಕಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ಇದು ನಿಂದೆಯ ಮೂಲಕ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ತೊಡಗದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. "कफज्वरपीडितो दुग्धं न पिबेत्" ಇತ್ಯಾದಿ ದುಗ್ಧಪಾನ ನಿಷೇಧರೂಪವಾದ ವಿಧ್ಯರ್ಥಕ್ಕೆ "पशुभिर्भक्षितेनापथ्यतृणादिना दुग्धं जन्यते, तच्च विषरूपम्" ಇತ್ಯಾದಿ ವಾಕ್ಯವು ನಿಂದಾರೂಪವಾಗಿದ್ದು ಪಾನಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಂತೆ ಮಾಡುವುದು. ಈ ಅರ್ಥವಾದವು (1) गुणवादः, (2) अनुवादः ಮತ್ತು (3) भूतार्थवादः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ವಿಶೇಷ್ಯ ವಿಶೇಷಣಗಳಿಗೆ ಸಾಮಾನಾಧಿಕರಣ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯಕ್ಕೆ ಬಾಧೆ (ವಿರೋಧ) ಬಂದಲ್ಲಿ ಗುಣವಾದವೆನಿಸುವುದು. "सिंहो माणवकः"। ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ವಿಷಯವು ಸಿದ್ಧವಾದಲ್ಲಿ ಅನುವಾದವೆನಿಸುವುದು. "नान्तरिक्षे

अग्निश्चेतव्यः" "अग्निर्हिमस्य भेषजम्"। ವಿರೋಧ ಮತ್ತು ಪ್ರಮಾಣಾಂತರದಿಂದ ಸಿದ್ಧ ಇವುಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದಲ್ಲಿ (ಸಿದ್ಧವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವಲ್ಲಿ) ಭೂತಾರ್ಥವಾದವು. "इन्द्रो वृत्रहन्" ಇತ್ಯಾದಿ. "विरोधे गुणवादः स्यादनुवादोऽवधारिते। भूतार्थवादस्तद्धानावर्थवादस्त्रिधा मतः"॥ 3. ಗ್ರಂಥದ ತಾತ್ಪರ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ಣಯಿಸುವ ಆರು ಲಿಂಗ (ಉಪಕರಣ) ಗಳಲ್ಲೊಂದು. "उपक्रमोपसंहारावभ्यासोऽपूर्वताफलम्। अर्थवादोपपत्ती च हेतुस्तात्पर्यनिर्णये"॥

अर्थविद् ಅರ್ಥವಿದ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯಜ್ಞ, ಕಾರ್ಯದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಚತುರ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. अर्थं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಲ್ಲವನು, ಶಬ್ದಾರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. "अवेक्ष्य धातोर्गमनार्थमर्थविच्चकार नाम्ना रघुमात्मसंभवम्" रघु० ३-२१।

अर्थवृद्धि ಅರ್ಥವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ಧನವೃದ್ಧಿ, ಐಶ್ವರ್ಯವು ಅಧಿಕವಾಗುವಿಕೆ.

अर्थव्यय ಅರ್ಥವ್ಯಯ (पु०) ಹಣದ ಖರ್ಚು, ಹಣದ ವೆಚ್ಚ.

अर्थव्ययज्ञ ಅರ್ಥವ್ಯಯಜ್ಞ (वि०) ಕಾಲ ದೇಶ ಮತ್ತು ಪಾತ್ರಾಪಾತ್ರಗಳನ್ನು ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ಹಣವನ್ನು ಖರ್ಚು ಮಾಡುವವನು, ಹಣದ ಖರ್ಚಿನ ಕ್ರಮವನ್ನರಿತವನು.

अर्थशास्त्र ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ (न०) 1. ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರ, ರಾಜನೀತಿ, ದಂಡನೀತಿ. अर्थस्य धनादेः प्रापकं शास्त्रम्। "इह खलु अर्थशास्त्रकाराः त्रिविधां सिद्धिमुपवर्णयन्ति" मुद्रा० ३। 2. ಮಂತ್ರ ತಂತ್ರಗಳ ಪ್ರಯೋಗದಿಂದ ಮಾಡುವ ಹಿಂಸಾಕೃತ್ಯ (ಮಾಟ, ಶೂನ್ಯ) ಗಳನ್ನು ನಿರೂಪಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

अर्थशौच ಅರ್ಥಶೌಚ (न०) ದ್ರವ್ಯಶುದ್ಧಿ, ನ್ಯಾಯಮಾರ್ಗದಿಂದ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಧನದ ಪರಿಶುದ್ಧತೆ. "सर्वेषामेव शौचानामर्थशौचं परं स्मृतम्" मनु० ५-१०६।

अर्थसंग्रह ಅರ್ಥಸಂಗ್ರಹ (पु०) ಹಣದ ಸಂಪಾದನೆ, ಹಣದ ಕೂಡಿಕೆ, ಧನದ ಶೇಖರಣೆ.

अर्थसमाज ಅರ್ಥಸಮಾಜ (पु०) 1. ಹಣದ ರಾಶಿ. 2. ಅನೇಕಾರ್ಥಗಳ ಗುಂಪು. 3. ಕಾರಣಗಳ ಸಮೂಹ. ಅನೇಕ ಕಾರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವು ಯಾವುದೊಂದು ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಕಾರಣಕ್ಕೂ ಸಂಬಂಧಪಡುವುದಿಲ್ಲ. **ಉದಾ:** नीलघटत्वम्। ಇಲ್ಲಿ ಘಟತ್ವವು ದಂಡ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಕಾರ್ಯ. ನೀಲತ್ವವು ನೀಲಕಪಾಲದ್ವಯದ ಕಾರ್ಯ. ಹೀಗೆ ನೀಲತ್ವವೂ ಘಟತ್ವವೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾರಣಜನ್ಯವಾದುದರಿಂದ ನೀಲಘಟತ್ವವು ಯಾವುದೊಂದು ಕಾರಣದಿಂದಲೂ ಹುಟ್ಟಿಲ್ಲ. ಆದುದರಿಂದ ನೀಲಘಟತ್ವವು ಅರ್ಥಸಮಾಜಗ್ರಸ್ತವು.

अर्थसमाहार ಅರ್ಥಸಮಾಹಾರ (पु०) 1. ಹಣದ ಸಂಪಾದನೆ. 2. ನಿಧಿ, ನಿಕ್ಷೇಪ, ಹಣದ ಕೂಡಿಕೆ.

अर्थसिद्ध ಅರ್ಥಸಿದ್ಧ (वि०) 1. ಉಪಾತ್ತವಾದ ಶಬ್ದಗಳ ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಉಂಟಾಗದೆ ಪೂರ್ವೋತ್ತರ ಸಂಬಂಧ (ಸನ್ನಿವೇಶದ ಔಚಿತ್ಯ) ದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಅನ್ವಯಲಬ್ಧವಾದ. 2. ಪ್ರಯೋಜನ (ಫಲ) ವನ್ನು ಪಡೆದ. 3. ಧನವನ್ನು ಪಡೆದ.

अर्थसिद्धि ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. अर्थस्य कार्यस्य सिद्धिः। "अर्थसिद्धयै हरिश्रेष्ठ गच्छ सौम्य यथासुखम्" रामा०।

अर्थहर ಅರ್ಥಹರ (वि०) ಹಣವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು, ಹಿರಿಯರಿಂದ ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು. अर्थं हरति—हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)।

अर्थहीन ಅರ್ಥಹೀನ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಧನಹೀನ, ಬಡವ. अर्थेन हीनः। 2. ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ (ಶಬ್ದ).

अर्थागम ಅರ್ಥಾಗಮ (पु०) 1. ಅರ್ಥಲಾಭ, ಧನಲಾಭ, ವರಮಾನ. अर्थस्यागमः। "अर्थागमो नित्यमरोगिता च" हितो०। 2. ಸಂದರ್ಭವಿಶೇಷದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. 3. ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದನೆಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. अर्थ आगम्यतेऽनेन।

अर्थान्तर ಅರ್ಥಾಂತರ (न०) 1. ಬೇರೆ ಅರ್ಥ. 2. ಬೇರೊಂದು ಕಾರಣ. अन्योऽर्थः। "तद्गच्छ सिद्धयै कुरु देवकार्यमर्थोऽयमर्थान्तरलभ्य एव" कुमा० ३-१८। 3. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಒಂದು ದೋಷ, ನಡೆಸಿದ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಪ್ರಕೃತ ಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸದೆ ಬೇರೊಂದು ಕಾರ್ಯವು ಸಿದ್ಧಿಸುವಿಕೆ.

अर्थान्तरन्यास ಅರ್ಥಾಂತರನ್ಯಾಸ (पु०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಒಂದು ಅರ್ಥವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿ (ದೃಢಪಡುವುದಕ್ಕಾಗಿ) ಅದರ ಸಮರ್ಥನರೂಪವಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೇಳುವುದು.

अर्थान्तरं न्यस्यतेऽत्र — नि + असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "उक्तिरर्थान्तरन्यासः स्यात्सामान्य विशेषयोः" चन्द्रा०। ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥದಿಂದ ವಿಶೇಷಾರ್ಥಸಮರ್ಥನರೂಪ, ವಿಶೇಷಾರ್ಥದಿಂದ ಸಾಮಾನ್ಯಾರ್ಥಸಮರ್ಥನರೂಪಗಳೆಂದು ಅರ್ಥಾಂತರ ನ್ಯಾಸವು ಎರಡು ವಿಧ. **ಉದಾ:** (1) "हनूमानब्धिमतरद्दुष्करं किं महात्मनाम्"। (2) "गुणवद्वस्तुसंसर्गाद्याति स्वल्पोऽपि गौरवम्। पुष्पमालानुषङ्गेण सूत्रं शिरसि धार्यते"।

अर्थापत्ति ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಅಂಶದಿಂದ ಮತ್ತೊಂದು ಅಂಶವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವುದು, ಉಪಪಾದ್ಯವಾದ ಅರ್ಥದಿಂದ ಅದರ ಉಪಪಾದಕ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವಿಕೆ. [ಯಾವುದಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಯಾವ ಒಂದು ಕಾರ್ಯವು ಉಂಟಾಗುವುದಿಲ್ಲವೋ ಅದು ಉಪಪಾದಕ. ಅದರಿಂದಾಗುವ ಕಾರ್ಯವು ಉಪಪಾದ್ಯ.] ಅನುಪಪದ್ಯಮಾನ (ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾಗದಿರುವ) ಅರ್ಥದಿಂದ ಅದರ ಉಪಪಾದಕ (ಕಾರಣ) ಕಲ್ಪನೆ. अर्थस्य शब्दतः अनुक्तस्य आपत्तिः सिद्धिः (कल्पना)। "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತನು ಪುಷ್ಟನಾಗಿದ್ದಾನೆ. ಹಗಲು ಊಟಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದರೆ ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಪುಷ್ಟಿಬರಲಾರದೆಂದು ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತೇವೆ. ಇಲ್ಲಿ ಪೀನತ್ವವು (ಪುಷ್ಟಿಯು) ಉಪಪಾದ್ಯ. ಹಗಲು ಭೋಜನವಿಲ್ಲದ ದೇವದತ್ತನಿಗೆ ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನ ಕಲ್ಪನೆಯು ಉಪಪಾದಕ. ಇದೇ **ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ** ಪ್ರಮಾಣ. ನೈಯಾಯಿಕರು ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಯನ್ನು ಅನುಮಾನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಮೀಮಾಂಸಕರು ಹಗಲು ಭೋಜನ ಮಾಡದಿರುವಾಗ ಉಂಟಾದ ಪೀನತ್ವವು (ಪುಷ್ಟಿಯು) ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವಿಲ್ಲದೆ ಸಂಭವಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನದಲ್ಲಿ ಈ ಪೀನತ್ವವೇ ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ ಇದು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಬೇರೊಂದು ಪ್ರಮಾಣವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. "दिवाऽभुञ्जानत्वे सति पीनत्वं रात्रिभोजनमन्तरेण नोपपद्यते। अतः पीनत्वान्यथानुपपत्त्या अर्थापत्तिरेव रात्रिभोजने प्रमाणम् प्रत्यक्षादिभ्यो भिन्नम्, रात्रिभोजनस्य प्रत्यक्षाद्यविषयत्वात्। 2. ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ಬಹಳ ಕಷ್ಟವಾದ ಕಾರ್ಯದ ವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಸುಲಭವಾದ ಕಾರ್ಯದ ಸಿದ್ಧಿವರ್ಣನೆಯು "**ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ**" ಅಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. ಇದು ಕೈಮುತಿಕ ನ್ಯಾಯದಿಂದ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಮೇಲೆ ಹೇಳಿದ ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಇದು ವಿಲಕ್ಷಣವಾದುದರಿಂದ ಕಾವ್ಯಾರ್ಥಾಪತ್ತಿಯೆಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾರೆ. "कैमुत्येनार्थसंसिद्धिः काव्यार्थापत्तिरिष्यते। स जितस्त्वन्मुखेनेन्दुः का वार्ता सरसीरुहाम्"॥

अर्थिक ಅರ್ಥಿಕ (पु०) ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ಹೊಗಳುಭಟ. अर्थिन एव अर्थिकाः। "वैतालिका बोधकरा अर्थिकाः सौखसुप्तिकाः" अभि० चि०।

अर्थित ಅರ್ಥಿತ (वि०) ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अर्थिता ಅರ್ಥಿತಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. अर्थिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "अप्यसुप्रणयिनां रघोः कुले न व्यहन्यत कदाचिदर्थिता" रघु० ११-२। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. "यद्यर्थिता निर्हृतवाच्यशल्यान् प्राणान् मया धारयितुं चिरं वः" रघु० १४-४२। अर्थिन् "त्वः" (५-२-११९)। **अर्थित्वम् ಅರ್ಥಿತ್ವಂ.** "अर्थित्वे प्रकटीकृतेऽपि न फलप्राप्तिः प्रभोः" म० वी० २-९।

अर्थिन् ಅರ್ಥಿನ್ (वि०) 1. ಯಾಚಕ, ಭಿಕ್ಷುಕ, ಬೇಡುವವನು. अर्थयते — अर्थ (उपयाच्ञायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "यथाविधि हुताग्नीनां यथाकामार्चितार्थिनाम्" रघु० १-६। 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. असंनिहितोऽर्थोऽस्यास्ति "इनिः" (वा० ५-२-१३५)। 3. ಸೇವಕ, ಆಳು. 4. ವಾದಿ, ವ್ಯಾಜ್ಯ ಹೂಡುವವನು. "स धर्मस्थसखः शश्वदर्थिप्रत्यर्थिनां स्वयम्। ददर्श संशयच्छेद्यान् व्यवहारानतन्द्रितः" रघु० १७-३९। 5. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. अर्थोऽपेक्षाऽस्यास्ति— अर्थ "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **अर्थिनी ಅರ್ಥಿನೀ.**

अर्थिभाव ಅರ್ಥಿಭಾವ (पु०) ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. अर्थिनो भावः। "कं याचे यत्र तत्र ध्रुवमनवसरग्रस्त एवार्थिभावः" मालती० ९-३०।

अर्थिसात् ಅರ್ಥಿಸಾತ್ (अव्य०) ಯಾಚಕನಿಗೆ ಸಂಪೂರ್ಣ ಅಧೀನವಾಗಿ. अर्थिन् "सातिः" (५-४-५२)। "विभज्य मेरुर्न यदर्थिसात्कृतो न सिन्धुरुत्सर्गजलव्ययैर्मरुः" नैष० १-१६।

अर्थोपक्षेपक ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕ (पुं०) ನಾಟಕದ ಒಂದು ಅಂಗ. अर्थान् उपक्षिपति—उप+क्षिपु(निरसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। विष्कम्भः चूलिका अङ्कास्यम् प्रवेशकः अङ्कावतारः ಎಂದು ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳು ಐದು. [ನಾಟಕದ ಅಂಕಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲು ಅನುಚಿತವಾದ ಮತ್ತು ನೀರಸವಾದ ಕಥಾವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಷ್ಕಂಭಾದಿ ಐದು ಅರ್ಥೋಪಕ್ಷೇಪಕಗಳ ಮೂಲಕ ಸೂಚಿಸಬೇಕು.]

अर्थोपपत्ति ಅರ್ಥೋಪಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯ ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. अर्थस्य उपपत्तिः। "स्वार्थोपपत्तिं प्रति दुर्बलाशस्तमित्यवोचद्वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१२।

अर्थ्य ಅರ್ಥ್ಯ (न०) 1. ಶಿಲಾಜತು. (वि०) 2. ಪಂಡಿತ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. 3. ಅರ್ಥಸಹಿತವಾದ, ಅರ್ಥಗರ್ಭಿತವಾದ. अर्थादनपेतः—अर्थ "यत्"(४-४-९२)। "वागीशं वाग्भिरर्थ्याभिः प्रणिपत्योपतस्थिरे" कुमा० २-३। "अर्थ्यामर्थपतिर्वाचमाददे वदतां वरः" रघु० १-५९। 4. ನ್ಯಾಯವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. 5. ಯಾಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. "अर्थ्यं शिलाजतुन्यर्थ्यो बुधे न्याय्ये च वाच्यवत्" मेदि०।

अर्द – गतौ याचने च (भ्वा० प० से०) अर्दति। आनर्द। आर्दीत्। कर्म० अर्द्यते। 1. ನಡೆ, ಚಲಿಸು. 2. ಯಾಚಿಸು, ಬೇಡು, ಪ್ರಾರ್ಥಿಸು. "स्वस्त्यस्तु ते निर्गलिताम्बुगर्भं शरद्घनं नार्दति चातकोऽपि" रघु० ५-१७।

अर्द – हिंसायाम् (चु० उ० से०) अर्दयति, —ते। अर्दति, —ते। आर्दिदत्, —त। ಹಿಂಸಿಸು, ಪೀಡಿಸು. "अव्यर्णो गिरिकूटाभानभ्यर्णानार्दिदद्द्रुतम्" भट्टि० ९-१९।

अर्दन ಅರ್ದನ (न०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. 2. ಯಾಚಿಸುವುದು, ಬೇಡುವುದು. 3. ಗಮನ, ಚಲನ, ನಡಿಗೆ. 4. ಕೊಲ್ಲುವುದು. अर्द (गतौ याचने हिंसायां च) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. अर्द "ल्युः" (३-१-१३४)। "सृजस्वेति तदोवाच बलं परबलार्दनम्" रामा०।

अर्दना ಅರ್ದನಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಬೇಡುವುದು, ಯಾಚನೆ. 2. ಗಮನ, ನಡಿಗೆ, ಚಲನೆ. अर्द (गतौ याचने च)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। 3. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡೆ.

अर्दित ಅರ್ದಿತ (न०) 1. ಒಂದು ವಿಧವಾದ ವಾತರೋಗ. (वि०) 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अर्द (हिंसायाम्)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अर्द (याचने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अर्दितं याचितेऽपि स्याद्वातव्याधौ च हिंसिते" मेदि०।

अर्ध ಅರ್ಧ (पु०) 1. ಶಕಲ, ಚೂರು, ಮುರುಕು, ತುಂಡು, ಒಂದು ಭಾಗ. "पश्चार्धेन प्रविष्टः शरपतनभयाद्भूयसा पूर्वकायम्" शाकु० १-४। (न०) 2. ಸಮಾರ್ಧ, ಸರಿಯಾಗಿ ಅರ್ಧಭಾಗ. ऋध्नोत्यनेन—ऋधु (वृद्धौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "अर्धः खण्डे समांशेऽर्धम्" हेम०। 3. ಗೃಹ, ಮನೆ, ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಜಾಗ. ऋधु अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ಅಭಿವೃದಿ, ಏಳಿಗೆ. ऋधु भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अर्धगङ्गा ಅರ್ಧಗಂಗಾ (स्त्री०) ಕಾವೇರೀನದಿ. अर्धं गङ्गायाः।

अर्धगुच्छ ಅರ್ಧಗುಚ್ಛ (पु०) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ.

अर्धगर्भ ಅರ್ಧಗರ್ಭ (पु०) ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣ. अर्धे वत्सरस्यार्धे गर्भं गर्भस्थानीयमुदकं यस्य। [ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣಗಳು ಮಾರ್ಗಶಿರ ಅಥವಾ ಪುಷ್ಯಮಾಸದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಂಡು ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಗರ್ಭವನ್ನುಂಟುಮಾಡುತ್ತವೆ.]

अर्धचन्द्र ಅರ್ಧಚಂದ್ರ (पु०) 1. ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ. अर्धं चन्द्रस्य। "शब्दमीश्वर इत्युच्चैः सार्धचन्द्रं बिभर्ति यः" कुमा० ६-७५। 2. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಉಗುರಿನ ಗಾಯ, ನಖಕ್ಷತ. 3. ನವಿಲುಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಗುರುತು. 4. ಅರ್ಧಚಂದ್ರನಂತೆ ಮುಖ (ತುದಿ) ವುಳ್ಳ ಬಾಣ. 5. ಕತ್ತುಹಿಡಿದು ನೂಕಲು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತ, ಗಳಹಸ್ತ. (स्त्री०) **–चन्द्रा –ಚಂದ್ರಾ**. 6. ತಿಗಡೆಮರ. "अर्धचन्द्रस्तु गलहस्तेन्दुखण्डयोः। चन्द्रके बाणभेदे चार्धचन्द्रा त्रिवृताभिदि" हेम०।

अर्धचन्द्रक ಅರ್ಧಚಂದ್ರಕ (पु०) ನವಿಲುಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಗುರುತು.

अर्धचोलक ಅರ್ಧಚೋಲಕ (पु०) ಕುಪ್ಪಸ, ಕಂಚುಕ, ರವಿಕೆ.

अर्धजरतीय ಅರ್ಧಜರತೀಯ (ಪುಂ) ಅರ್ಧಮುದುಕಿಯಂತಿರುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ, ಕೆಲವು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಸಿದ್ಧವಾದ ಕೆಲವು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಅಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ, ಕೆಲವು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಕೆಲವು ಅಂಶದಲ್ಲಿ ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ನ್ಯಾಯ. [ವೃದ್ಧೆ (ಮುದುಕಿ) ಯ ಮುಖವು ಸುಂದರವಾಗಿದ್ದು ಸ್ತನಾದಿಗಳೆಲ್ಲವೂ ಗಳಿತವಾಗಿದ್ದರೆ ಹೇಗೆ ಉಪಭೋಗಯೋಗ್ಯಳಲ್ಲವೋ ಹಾಗೆ ಕೆಲವು ಭಾಗವು ಉಪಯುಕ್ತವಾಗಿದ್ದು ಉಳಿದ ಭಾಗವು ಅಪ್ರಯೋಜಕವಾಗಿದ್ದರೆ ಅದು ಸರ್ವಥಾ ತ್ಯಾಜ್ಯವೆನ್ನುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ನ್ಯಾಯದ ಪ್ರಯೋಗ.] "अर्धं मुखमात्रं जरत्याः कामयते नाङ्गानीति सोऽयमर्धजरतीयन्यायः स चात्र न युक्तः"।

अर्धजाह्नवी ಅರ್ಧಜಾಹ್ನವೀ (स्त्री०) ಕಾವೇರೀ ನದಿ. अर्धं जाह्नव्याः। [ಕಾವೇರೀಸ್ನಾನದಿಂದ ಗಂಗಾಸ್ನಾನದ ಅರ್ಧಫಲವುಂಟಾಗುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

अर्धनारीश ಅರ್ಧನಾರೀಶ –ईश्वर – ಈಶ್ವರ (ಪುಂ) ಅರ್ಧ ಪಾರ್ವತಿಯ ಮತ್ತು ಅರ್ಧ ಈಶ್ವರನ ದೇಹಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಒಂದು ರೂಪ. अर्धं नार्याः। अर्धनारीयुक्त ईशः ईश्वरो वा। [ಭೃಂಗಿಯೆಂಬ ಗಣನಾಯಕನು ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿಯಾಗಿ ಪಾರ್ವತಿಯ ರೂಪವನ್ನು ಅಸಡ್ಡೆಮಾಡಿ ಶಿವನನ್ನೇ ಧ್ಯಾನಿಸಲಾಗಿ ಕುಪಿತಳಾದ ಪಾರ್ವತಿಯು ಭೃಂಗಿಯ ತೇಜಸ್ಸನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸಲು ಶಿವನು ತನ್ನ ದಂಡಾಯುಧವನ್ನು ಭೃಂಗಿಗೆ ಆಸರೆಯಿತ್ತನು. ಪಾರ್ವತಿಯು ಇನ್ನೂ ಸಿಟ್ಟುಗೊಂಡು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಈಶ್ವರನ ಅರ್ಧಾಂಗವನ್ನು ಸೂರೆಗೊಂಡಳು. शिवपु०]।

अर्धनाव ಅರ್ಧನಾವ (ನಂ) ಅರ್ಧ ಹಡಗು. अर्धं नावः— नौ "टच्" (५-४-१००)।

अर्धनिशा ಅರ್ಧನಿಶಾ (स्त्री०) ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ. अर्धं निशायाः।

अर्धपण ಅರ್ಧಪಣ (ಪುಂ) ನಲವತ್ತು ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ ಒಂದು ನಾಣ್ಯ. [ಇಪ್ಪತ್ತು ಕವಡೆಗಳು ಒಂದು ಕಾಕಿಣಿ. ನಾಲ್ಕು ಕಾಕಿಣಿಗಳು ಒಂದು ಪಣ. ಒಂದು ಪಣಕ್ಕೆ 80 ಕವಡೆಗಳ ಬೆಲೆ.] "अशीतिभिर्वराटकैः पण इत्यभिधीयते"।

अर्धपादिक ಅರ್ಧಪಾದಿಕ (वि०) ಅರ್ಧ ಕಾಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಲು ಅರ್ಹ, ಅರ್ಧಕಾಲನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಶಿಕ್ಷೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. अर्धपादमर्हति — "ठञ्" (५-१-६३)। "गोषु ब्राह्मणसंस्थासु छुरिकायाश्च भेदने। पशूनां हरणे चैव सद्यः कार्योऽर्धपादिकः" मनु० ८-३२५।

अर्धपुलायित ಅರ್ಧಪುಲಾಯಿತ (ಪುಂ) ಕುದುರೆಯ ನಾಗಾಲೋಟ, ಅಶ್ವಗತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. पुलाख्यया अयितं गतिः पुलायितम् — अय (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। ಇದರ ಲಕ್ಷಣ: "शतार्धार्धक्रमादूनैर्मण्डलायितवल्गितैः। उन्मुखस्याश्वमुख्यस्य गतिरर्धपुलायितम्।

अर्धभाग ಅರ್ಧಭಾಗ (ಪುಂ) ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಅರ್ಧ, ಏಕದೇಶ. "तदर्धभागेन लभस्व काङ्क्षितं वरं तमिच्छामि च साधु वेदितुम्" कुमा० ५-५०।

अर्धभाज् ಅರ್ಧಭಾಜ್ (वि०) ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವ, ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಹಕ್ಕುದಾರನಾದ. अर्धं भजति — भज (सेवायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "निधीनां तु पुराणानां धातूनामेव च क्षितौ। अर्धभाग्रक्षणाद्राजा भूमेरधिपतिर्हि सः" मनु० ८-३९।

अर्धभ्रम (क) ಅರ್ಧಭ್ರಮ (ಕ) (ಪುಂ) ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ, ಅರ್ಧಪಾದ ಅರ್ಧ ಶ್ಲೋಕಗಳ ಭ್ರಮಣವಿರುವ ಒಂದು ಬಂಧ. "आहुरर्धभ्रमं नाम श्लोकार्धभ्रमणं यदि"। ಉದಾ:

अ	भी	क	म	ति	के	ने	द्धे
भी	ता	न	न्द	स्य	ना	श	ने
क	न	त्स	का	म	से	ना	के
म	न्द	का	म	क	म	स्य	ति

माघ० १९-७२।

अर्धमाणवक ಅರ್ಧಮಾಣವಕ (ಪುಂ) ಹನ್ನೆರಡು ಎಳೆಗಳ ದಾರ. अर्धं माणवकस्य। "द्वादशस्त्वर्धमाणवः" वैज०।

अर्धमात्रक ಅರ್ಧಮಾತ್ರಕ (ನಂ) "ಹಲ್" ವರ್ಣ, ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ. "एकमात्रो भवेद्ह्रस्वः द्विमात्रो दीर्घ उच्यते। त्रिमात्रस्तु प्लुतो ज्ञेयः व्यञ्जनं त्वर्धमात्रकम्"।

अर्धमात्रा ಅರ್ಧಮಾತ್ರಾ (स्त्री०) ಒಂದು ವ್ಯಂಜನಾಕ್ಷರ ವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಕಾಲ.

अर्धमास ಅರ್ಧಮಾಸ (पुं०) ಒಂದು ತಿಂಗಳಿನ ಅರ್ಧ ಭಾಗ, ಒಂದು ಪಕ್ಷ, ಹದಿನೈದು ದಿನಗಳು. अर्धं मासस्य।

अर्धयाम ಅರ್ಧಯಾಮ (पुं०) ಹಗಲಿನ ಅಥವಾ ರಾತ್ರಿಯ ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಮೂರೂ ಮುಕ್ಕಾಲು ಘಳಿಗೆ, ಒಂದೂವರೆ ಗಂಟೆಯ ಕಾಲ, ಅರ್ಧಜಾವ. अर्धं यामस्य।

अर्धरथ ಅರ್ಧರಥ (पुं०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ನುರಿಯದ ಯೋಧ, ಒಳ್ಳೆಯ ಅನುಭವ ಪಡೆಯದ ರಥಿಕ. रथोऽस्यास्ति — "अच्" (५-२-१२७)। अर्धः असंपूर्णः रथी। "रणे रणेऽभिमानी च विमुखश्चापि दृश्यते। घृणी कर्णः प्रमादी च तेन सोऽर्धरथो मतः" भा० उद्योग० १६८-९।

अर्धरात्र ಅರ್ಧರಾತ್ರ (पुं०) ನಡುರಾತ್ರಿ, ಮಧ್ಯರಾತ್ರಿ. अर्धं रात्रेः "अच्" (५-४-८७)। "अथार्धरात्रे स्तिमितप्रदीपे शय्यागृहे सुप्तजने प्रबुद्धः" रघु० १६-४।

अर्धविसर्ग ಅರ್ಧವಿಸರ್ಗ (पुं०) ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ ಮತ್ತು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯ. [क ख ಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ವಿಸರ್ಗವು ಜಿಹ್ವಾಮೂಲೀಯ. प फ ಗಳಿಗೆ ಹಿಂದಿನ ವಿಸರ್ಗವು ಉಪಧ್ಮಾನೀಯ.] **ಉದಾ:** ᳵक ᳵख ᳶप ᳶफ।

अर्धवीक्षण ಅರ್ಧವೀಕ್ಷಣ (न०) ಅರೆನೋಟ, ವಾರೆ ನೋಟ, ಕಟಾಕ್ಷ.

अर्धशत ಅರ್ಧಶತ (न०) ಐವತ್ತು. अर्धं शतस्य।

अर्धसम ಅರ್ಧಸಮ (न०) ವರ್ಣವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ; 1, 3 ನೆಯ ಪಾದಗಳೂ, 3, 4 ನೆಯ ಪಾದ ಗಳೂ ಸಮವಾಗಿರುವ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "सममर्धसमं वृत्तं विषमं च त्रिधा मतम्। प्रथमाङ्घ्रिसमो यस्य तृतीयश्चरणो भवेत्। द्वितीयस्तुर्यवद्वृत्तं तदर्धसममुच्यते" वृ० र०।

अर्धसीरिन् ಅರ್ಧಸೀರಿನ್ (पुं०) ರೈತ, ಬೇಸಾಯಗಾರ, ತಾನು ಮಾಡಿದ ವ್ಯವಸಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅರ್ಧ ಫಲವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. अर्धं सीरस्य। सोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "शूद्रेषु दासगोपालकुलमित्रार्धसीरिणः" याज्ञ० १-१६६।

अर्धहर ಅರ್ಧಹರ (वि०) ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ಅಕ್ರಮಿಸುವ, ಅರ್ಧಭಾಗವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. अर्धं हरति — हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। स्त्रियां **–हरा– ಹರಾ.** "समादिदेशैकवधूं भवित्रीं प्रेम्णा शरीरार्धहरां हरस्य" कुमा० १-५०।

अर्धहार ಅರ್ಧಹಾರ (पुं०) ಅರವತ್ತನಾಲ್ಕು (64) ಎಳೆಗಳ ಹಾರ. "अर्धहारश्चतुःषष्टिः" वैज०।

अर्धांश ಅರ್ಧಾಂಶ (पुं०) ಒಂದು ಅರ್ಧ, ಅರ್ಧ ಭಾಗ.

अर्धार्ध ಅರ್ಧಾರ್ಧ (पुं०) ಅರ್ಧದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. अर्धमर्धस्य। "चरोरर्धार्धभागाभ्यां तामयोजयतामुभे" रघु० १०-५६।

अर्धासन ಅರ್ಧಾಸನ (न०) 1. ಪೀಠದ ಅರ್ಧ ಭಾಗ. अर्धमासनस्य। "उपेयुषः स्वामपि मूर्तिमग्र्यामर्धासनं गोत्रभिदोऽधितष्ठौ" रघु० ६-७३। 2. ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ದಾನ.

अर्धेन्दु ಅರ್ಧೇಂದು (पुं०) 1. ಅರ್ಧಚಂದ್ರ, ಚಂದ್ರನ ಅರ್ಧಭಾಗ. 2. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಮುಖವುಳ್ಳ ಒಂದು ಬಾಣ. 3. ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಉಗುರಿನ ಗುರುತು, ನಖಕ್ಷತ. 4. ನವಿಲಿನ ಗರಿಯಲ್ಲಿರುವ ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರದ ಗುರುತು. 5. ಕತ್ತು ಹಿಡಿದು ನೂಕಲು ಅರ್ಧಚಂದ್ರಾಕಾರವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತ, ಗಳಹಸ್ತ. 6. ಪ್ರೌಢಸ್ತ್ರೀಯ ಯೋನಿಯಲ್ಲಿ ಬೆರಳನ್ನಿಡುವುದು. "अर्धेन्दुरर्धचन्द्रे स्याद्गलहस्तनखाङ्कयोः। अर्धेन्दुः स्यादतिप्रौढस्त्रीयोन्यङ्गुलियोजने" मेदि०।

अर्धोदक ಅರ್ಧೋದಕ (न०) ಅರ್ಧ ಮೈ ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ನೀರು, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತುಕೊಂಡಾಗ ನಾಭಿಯ ವರೆಗೆ ಬರುವ ನೀರು.

अर्धोदय ಅರ್ಧೋದಯ (पुं०) ಒಂದು ಪುಣ್ಯಕಾಲ, ತಿಥಿ ವಾರಾದಿಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಪರ್ವಕಾಲ. अर्धस्य समृद्धस्य पुण्यस्य उदयो यत्र। [ಪುಷ್ಯ ಅಥವಾ ಮಾಘ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ, ಭಾನುವಾರ, ಶ್ರವಣನಕ್ಷತ್ರ ಮತ್ತು ವ್ಯತೀಪಾತ ಇವುಗಳು ಸೇರಿದರೆ ಅರ್ಧೋದಯ ಪುಣ್ಯಕಾಲವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.] "माघे मासि अमावास्या यदि अर्कयुता भवेत्। नक्षत्रे श्रवणे देवि व्यतीपातो भवेद्यदा। अर्धोदयः स विज्ञेयः सूर्यपर्वशतैः समः। दिवैव योगः शस्तोऽयं न च रात्रौ कदाचन" स्कान्द०। "अमार्कपातश्रवणैर्युक्ता चेत्पौषमाघयोः। अर्धोदयः स विज्ञेयः कोटिसूर्यग्रहैः समः" निर्णया०।

अर्धोदयासन **ಅರ್ಧೋದಯಾಸನ** (न०) ಯೋಗಾಸನದ ಒಂದು ಭೇದ, ಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಎರಡು ಹಸ್ತಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಊರಿ ದೇಹವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಮೇಲೆ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವ ಒಂದು ಆಸನ. "अर्धोदयासनं नाथ सर्वाङ्गं खे नियोजयेत्। केवलं हस्तयुगलं भुव्यवष्टभ्य तिष्ठति"।

अर्धोरुक **ಅರ್ಧೋರುಕ** (पुंन०) ಹೆಂಗಸರ ಒಳಲಂಗ, ಪಾವಡೆ, ಮಂಡಿಯವರೆಗೂ ಇರುವ ಒಳಲಂಗ. अर्धोरौ काशते — काशृ (दीप्तौ) "डः" (वा० ३-२-१०१)। "अर्धोरुकं वरस्त्रीणां स्याच्चण्डातकमस्त्रियाम्" अम०।

अर्ध्य **ಅರ್ಧ್ಯ** (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. ऋधु (वृद्धौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ಅರ್ಧದ ಸಂಬಂಧವಾದ. अर्धस्येदम्। 3. ಅರ್ಧದಲ್ಲಿರುವ. अर्धे भवः।

अर्पण **ಅರ್ಪಣ** (न०) 1. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. ऋ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। पुगागमः। 2. ಮೇಲೆ ಇಡುವುದು. "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। 3. ಕೊಡುವುದು, ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ದಾನಮಾಡುವುದು. "सेयं स्वदेहार्पणनिष्क्रयेण न्याय्या मया मोचयितुं भवत्तः" रघु० २-५५। 4. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡುವುದು, ಹಿಂತಿರುಗಿಸಿ ಕೊಡುವುದು. 5. ಇರಿಯುವುದು, ಕೊರೆಯುವುದು, ತಿವಿಯುವುದು. "तीक्ष्णतुण्डार्पणैर्ग्रीवां नखैः सर्वां व्यदारयत्" रामा०। 6. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अर्प्यतेऽत्र— अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 7. ಮಂತ್ರ. अर्प्यतेऽनेन — कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 8. ಹವಿಸ್ಸು. कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

अर्पित **ಅರ್ಪಿತ** (वि०) 1. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. ऋ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। पुगागमः। "अर्पितं रसितवत्यपि नामग्राहमन्ययुवतेर्दयितेन" माघ० १०-२७। 2. ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮೇಲೆ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "हरिचक्रेण तेनास्य कण्ठे निष्कमिवार्पितम्" कुमा० २-४९। "भक्तिभिर्बहुविधाभिर्रपिता भाति भूतिरिव मत्तहस्तिनः" कुमा० ८-६९।

अर्बुद **ಅರ್ಬುದ** (पुंन०) 1. ದಶಕೋಟಿ, ಹತ್ತುಕೋಟಿ. (पु०) 2. ಮಾಂಸಪಿಂಡ, ಎರಡು ತಿಂಗಳಿನ ಗರ್ಭಪಿಂಡ. "प्रथमे मासि संक्लेदभूतो धातुर्विमूर्च्छितः। मास्यर्बुदं द्वितीये तु तृतीयेऽङ्गेन्द्रियैर्युतः" याज्ञ० ३-७५ 3. ಪಶ್ಚಿಮಭಾರತದ ಒಂದು ಪರ್ವತ. "अर्बुदो मांसपुरुषे दशकोटिषु न स्त्रियाम्। महीधरविशेषे ना" मेदि०। 4. ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿ ಬೆಳೆದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. "अर्बुदः पर्वते मांसकीलके दशकोटिषु" हेम०। 5. ಮೇಘ, ಮೋಡ.

अर्भ **ಅರ್ಭ** (पु०) 1. ಬಾಲಕ, ಮಗು, ಶಿಶು. ऋ (गतौ) "भन्" (उ० ३-१५२)। (वि०) 2. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ.

अर्भक **ಅರ್ಭಕ** (पु०) 1. ಬಾಲಕ, ಮಗು, ಶಿಶು. ऋध्नोति वृद्धिं प्राप्नोति—ऋधु (वृद्धौ) "वुन्" भकारादेशश्च (उ० ५-५३)। "अनघवैभवमर्भकमुद्वहन्" याद० ३-२९। "श्रुतस्य यायादयमन्तमर्भकः" रघु० ३-२१। 2. ಹೆಂಗಸರ ಗರ್ಭ. (वि०) 3. ಕೃಶವಾದ, ತೆಳ್ಳಗಿರುವ, ಬಡವಾದ, ಬಾಡಿರುವ. 4. ಮೂರ್ಖನಾದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ. 5. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. 6. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. "अथार्भकस्त्रिषु। दरिद्रे बालके मूर्खे जडे भ्रूणे तु पुंस्ययम्" नानार्थर०। "अर्भकः कथितो बाले मूर्खेऽपि च कृशेऽपि च" मेदि०।

अर्मन् **ಅರ್ಮನ್** (न०) ಒಂದು ವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ.

अर्य **ಅರ್ಯ** (पु०) 1. ವೈಶ್ಯ, ಮೂರನೆಯ ವರ್ಣದವನು. 2. ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ. ऋ (गतौ) "यत्" (३-१-१०३)। "स्यादर्यः स्वामिवैश्ययोः" हेम०। स्त्रियां विकल्पेन "आनुक्" "ङीष्" च (वा० ४-१-४९)। **अर्या** **ಅರ್ಯಾ** **अर्याणी** **ಅರ್ಯಾಣೀ.** ವೈಶ್ಯಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು ಅಥವಾ ಯಜಮಾನಿ, ಒಡತಿ. अर्य "ङीप्" (४-१-४८)। **अर्यी** **ಅರ್ಯೀ.** ವೈಶ್ಯನ ಪತ್ನಿ. (वि०) 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

अर्यमन् **ಅರ್ಯಮನ್** (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अर्य + माङ् (माने) "कनिः" (उ० १-१५७)। निपा०। "अर्यमप्रभृतिभिश्च संहतैः" याद० १७-६९। 2. ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ. ["आदित्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಪಿತೃದೇವತೆ. "सूरसूर्यार्यमादित्यद्वादशात्मदिवाकराः" अम०। "अर्यमा तु पुमान् सूर्ये पितृदेवान्तरेऽपि च" मेदि०। 4. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 5. ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದ ಉತ್ತರ ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ.

अर्वत् ಅರ್ವತ್ (वि०) ಹಿಂಸಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. अर्व (हिंसायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **अर्वन्ती ಅರ್ವಂತೀ.**

अर्वन् ಅರ್ವನ್ (पु०) 1. ಅಶ್ವ, ಕುದುರೆ. ऋ (गतौ) "वनिप्" (३-२-७५)। "उत्तेरुरुत्तालखुरारवं द्रुताः श्लथीकृतप्रग्रहमर्वतां व्रजाः" माघ० १२-३१। 2. ಇಂದ್ರ. 3. ಹಸುವಿನ ಕಿವಿಯ ಅಳತೆ. (वि०) 4. ಅಧಮವಾದ, ತುಚ್ಛವಾದ, ನೀಚವಾದ. "अर्वाऽश्वेऽधमे" हेम०। "अर्वा तुरङ्गमे पुंसि कुत्सिते वाच्यलिङ्गकः" मेदि०। 5. ಸಂಚಾರಸ್ವಭಾವದ. स्त्रियां **अर्वती ಅರ್ವತೀ. अर्वरी ಅರ್ವರೀ.** 1. ಹೆಣ್ಣು ಕುದುರೆ. 2. ಕುಟ್ಟನಿ, ತಲೆಹಿಡಕಿ. "अर्वती कुम्भदास्यां च" त्रिकाण्ड०।

अर्वाच् ಅರ್ವಾಚ್ (अव्य०) 1. ಮುಂಚಿನಕಾಲ, –ಕಾಲದಿಂದ, –ಕಾಲದಲ್ಲಿ. 2. ಈಚಿನದೇಶ, –ದೇಶದಿಂದ, –ದೇಶದಲ್ಲಿ. अर्वन्तमञ्चति — अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "अस्तातिः" (५-३-२७)। तस्य लक् (५-३-३०)।

अर्वाचीन ಅರ್ವಾಚೀನ (वि०) 1. ಈಚಿನ ಕಾಲದ, ನವೀನ ಕಾಲದ. अर्वाक् भवः वा "खः" (५-४-८)। 2. ಅನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದ. स्त्रियां **अर्वाचीना ಅರ್ವಾಚೀನಾ.**

अर्श ಅರ್ಶ (न०) 1. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. (वि०) 2. ಪಾಪಾತ್ಮ, ಪಾಪಿ. अर्शस् — पृषो० सलोपः।

अर्शस् ಅರ್ಶಸ್ (न०) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ. ऋ (गतौ) "असुन्" (उ० ४-१९५)।

अर्शस ಅರ್ಶಸ (वि०) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. अर्शांसि सन्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "अर्शोरोगयुतोऽर्शसः" अम०।

अर्शिन् ಅರ್ಶಿನ್ (वि०) ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯುಳ್ಳವನು. अर्शमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अर्शोघ्न ಅರ್ಶೋಘ್ನ (पु०) 1. ಸೂರಣದ ಗೆಡ್ಡೆ. अर्शो हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)। (न०) 2. ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿದ ಮೊಸರು. "अथ घोलः पादाम्बुसंयुते। तक्रं कट्वरमर्शोघ्नम्" वैज०। (वि०) 3. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವ (ಮನುಷ್ಯೇತರ ವಸ್ತು).

अर्शोहित ಅರ್ಶೋಹಿತ (पु०) 1. ಗೇರುಮರ. अर्शसे हितः। [ಗೋಡಂಬಿಯು ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಯನ್ನು ಗುಣಪಡಿಸುವುದು.] (वि०) 2. ಮೂಲವ್ಯಾಧಿಗೆ ಹಿತಕರವಾದ.

अर्षण ಅರ್ಷಣ (न०) 1. ಗಮನ, ಚಲನ. ऋषी (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) **–णी –ಣೀ.** 2. ಗಮನೋಪಾಯ, ಗಾಡಿ, ಗಮನಸಾಧನ, ವಾಹನ. 3. ದುಡಿತದಿಂದ ಕೂಡಿದ ನೋವು, ಚುಚ್ಚುವ ನೋವು.

अर्ह–पूजायाम् (भ्वा० प० सक० से०)।

१. लट्—	अर्हति	अर्हतः	अर्हन्ति।
	अर्हसि	अर्हथः	अर्हथ।
	अर्हामि	अर्हावः	अर्हामः।
२. लिट्—	आनर्ह	आनर्हतुः	आनर्हुः।
	आनर्हिथ	आनर्हथुः	आनर्ह।
	आनर्ह	आनर्हिव	आनर्हिम।
३. लुट्—	अर्हिता	अर्हितारौ	अर्हितारः।
	अर्हितासि	अर्हितास्थः	अर्हितास्थ।
	अर्हितास्मि	अर्हितास्वः	अर्हितास्मः।
४. लृट्—	अर्हिष्यति	अर्हिष्यतः	अर्हिष्यन्ति।
	अर्हिष्यसि	अर्हिष्यथः	अर्हिष्यथ।
	अर्हिष्यामि	अर्हिष्यावः	अर्हिष्यामः।
५. लोट्—	अर्हतु, अर्हतात्	अर्हताम्	अर्हन्तु।
	अर्ह, अर्हतात्	अर्हतम्	अर्हत।
	अर्हाणि	अर्हाव	अर्हाम।
६. लङ्—	आर्हत्	आर्हताम्	आर्हन्।
	आर्हः	आर्हतम्	आर्हत।
	आर्हम्	आर्हाव	आर्हाम।
७. लिङ्—	अर्हेत्	अर्हेताम्	अर्हेयुः।
	अर्हेः	अर्हेतम्	अर्हेत।
	अर्हेयम्	अर्हेव	अर्हेम।
८. आशीर्लिङ्—			
	अर्ह्यात्	अर्ह्यास्ताम्	अर्ह्यासुः
९. लुङ्—	आर्हीत्	आर्हिष्टाम्	आर्हिषुः।
१०. लृङ्—	आर्हिष्यत्	आर्हिष्यताम्	आर्हिष्यन्।

1. ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾಗು, ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗು. "गुरोर्गुरौ सन्निहिते गुरुवन्मानमर्हति" मनु० २-२०५। 2. ಶಕ್ತನಾಗು, ಸಮರ್ಥನಾಗು. "विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित् कर्तुमर्हति" गीता २-१७।

"अनुद्योगेन तैलानि तिलेभ्यो नाप्तुमर्हति" हितो०। 3. ಕೃಪೆಮಾಡು, ದಯೆತೋರು. "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति" कुमा० ६-३२। 4. ಬಾಧ್ಯನಾಗು, ಹಕ್ಕುದಾರನಾಗು. "ननु गर्भः पित्र्यं रिक्थमर्हति" शाकु० ६। 5. ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾಗು, ತಕ್ಕವನಾಗು. "अर्थना मयि भवद्भिरिवास्यै कर्तुमर्हति मयापि भवत्सु" नैष० ५-११२। 6. ಸಮಾನವಾಗು, ಹೋಲು. "सर्वे ते जपयज्ञस्य कलां नार्हन्ति षोडशीम्" मनु० २-८६।

कर्मणिः— अर्ह्यते। आनर्हे। अर्हिता। अर्हिष्यते। अर्ह्यताम्। आर्ह्यत। अर्ह्येत। अर्हिषीष्ट। आर्हि। आर्हिष्यत।

णिचि :—१. अर्हयति, –ते। २. अर्हयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ३. अर्हयिता। ४. अर्हयिष्यति, –ते। ५. अर्हयतु, –ताम्। ६. आर्हयत्, –त। ७. अर्हयेत्, –त। ८. अर्ह्यात्, अर्हयिषीष्ट। ९. आर्जिहत्, –त। १०. आर्हयिष्यत्, –त। "स्रग्विणं तल्प आसीनमर्हयेत्प्रथमं गवा" मनु० ३-३। "रामं वरीतुं परिरक्षणार्थं राजाऽर्जिहत्तं मधुपर्कपाणिः" भट्टि० १-१७।

ण्यन्तात् कर्मणि :—१. अर्ह्यते। २. अर्हयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। ३. अर्हयिता, अर्हिता। ४. अर्हयिष्यते, अर्हिष्यते। ५. अर्ह्यताम्। ६. आर्ह्यत। ७. अर्ह्येत। ८. अर्हयिषीष्ट, अर्हिषीष्ट। ९. आर्हि। १०. आर्हयिष्यत, आर्हिष्यत।

सनि :—१. अर्जिहिषति। २. अर्जिहिषांचकार, –बभूव, –आस। ३. अर्जिहिषिता। ४. अर्जिहिषिष्यति। ५. अर्जिहिषतु। ६. आर्जिहिषत्। ७. अर्जिहिषेत्। ८. अर्जिहिष्यात्। ९. आर्जिहिषीत्। १०. आर्जिहिषिष्यत्।

केवलात् कृत्सु :— तव्यः—अर्हितव्यः। अनीयर्—अर्हणीयः। ण्यत्–अर्ह्यः। कर्म० क्तः—अर्हितः। क्तवतुः—अर्हितवान्। शतृ–अर्हन्; अर्हन्ती। शानच्—व्यत्यर्हमाणः। अर्हिष्यन्; अर्हिष्यती, अर्हिष्यन्ती। तुमुन्–अर्हितुम्। भावे–अर्हितम्। ल्युट्–अर्हणम्। युच्–अर्हणा। क्त्वा–अर्हित्वा। ल्यप्–समर्ह्य। णमुल्–अर्हमर्हम्। अर्हित्वार्हित्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु :—तव्यः—अर्हयितव्यः। अनीयर्–अर्हणीयः। ण्यत्–अर्ह्यः। कर्म० क्तः–अर्हितः। क्तवतुः–अर्हितवान्। शतृ–अर्हयन्; अर्हयन्ती। शानच्–अर्हयमाणः। अर्हयिष्यन्; अर्हयिष्यती, अर्हयिष्यन्ती। तुमुन्–अर्हयितुम्। भावे क्तः–अर्हितम्। ल्युट्–अर्हणम्। युच्–अर्हणा। क्त्वा–अर्हयित्वा। ल्यप्–समर्ह्य। णमुल्–अर्हमर्हम्। क्त्वा–अर्हयित्वार्हयित्वा।

अर्ह ಅರ್ಹ (पु०) 1. ಇಂದ್ರ. अर्ह (पूजायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ವಿಷ್ಣು. "अभिप्रायः प्रियार्होऽर्हः" वि० स०। 3. ಕ್ರಯ, ಬೆಲೆ, ಮೌಲ್ಯ. "महार्हशय्यापरिवर्तनच्युतैः स्वकेशपुष्पैरपि या स्म दूयते" कुमा० ५-१२। 4. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ. भावे "घञ्" (३-३-१८)। 5. ಗತಿ, ಗಮನ, ಚಲನ. (वि०) 6. ಗೌರವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪೂಜೆಗೆ ಅರ್ಹವಾದ. "प्रातिवेश्यानुवेश्यौ च कल्याणे विंशतिद्विजे। अर्हावभोजयन्विप्रो दण्डमर्हति माषकम्" मनु० ८-३९२। 7. ಹಕ್ಕುದಾರ. "नियुक्तायामपि पुमान्नार्यां जातोऽविधानतः। नैवार्हः पैतृकं रिक्थं पतितोत्पादितो हि सः" मनु० ९-१४४। "तस्मान्नार्हा वयं हन्तुं धार्तराष्ट्रान स्वबान्धवान्" गीता १-३७। 8. ಬೆಲೆಬಾಳುವ. 9. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. "स भृत्योऽर्हो महीभुजाम्" पञ्चतं० १-८७। (स्त्री०) –र्हा –ರ್ಹಾ. 10. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ. अर्ह भावे "अः" (३-३-१०३)। "अवहितहृदयो विधाय सोऽर्हामृषिवदृषिप्रवरे गुरूपदिष्टाम्" किरा० २-५८।

अर्हण ಅರ್ಹಣ (न०) ಪೂಜೆ, ಸತ್ಕಾರ, ಗೌರವ. अर्ह (पूजायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रतिपत्तुमङ्ग घटते च न तव नृपयोग्यमर्हणम्" माघ० १५-२२। (स्त्री०) अर्ह + णिच् भावे "युच्" (३-३-१०७)। –णा –ಣಾ. "अर्हणामर्हते चक्रुर्मुनयो नयचक्षुषे" रघु० १-५५।

अर्हणीय ಅರ್ಹಣೀಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. अर्ह (पूजायाम्) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಪೂಜಾದ್ರವ್ಯ.

अर्हत् ಅರ್ಹತ್ (पु०) 1. ಬುದ್ಧದೇವ. 2. ಒಬ್ಬ ಜೈನಾಚಾರ್ಯರು. "सर्वज्ञो जितरागादिदोषस्त्रैलोक्यपूजितः। यथास्थितार्थवादी च देवोऽर्हन् परमेश्वरः"। 3. ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. अर्ह (पूजायाम्) "शतृ" (३-२-१३३)। "अर्हणामर्हते चक्रुर्मुनयो नयचक्षुषे" रघु० १-५५।

अर्हन्त ಅರ್ಹಂತ (पुं०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 2. ಬೌದ್ಧ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 3. ಬುದ್ಧದೇವ. अर्ह (पूजायाम्) "झच्" बाहु०।

अर्हा ಅರ್ಹಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ, ಗೌರವ, ಸತ್ಕಾರ. ["अर्ह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अर्हित ಅರ್ಹಿತ (न०) 1. ಪೂಜೆ, ಗೌರವ, ಸತ್ಕಾರ. अर्ह (पूजायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अर्ह्यते — अर्ह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अल — भूषणपर्याप्तिवारणेषु (भ्वा० प० सक० से०)।

१. लट्— अलति	अलतः	अलन्ति।
अलसि	अलथः	अलथ।
अलामि	अलावः	अलामः।
२. लिट्—आल	आलतुः	आलुः।
३. लुट्— अलिता	अलितारौ	अलितारः।
४. लृट्— अलिष्यति	अलिष्यतः	अलिष्यन्ति।
५. लोट्—अलतु, अलतात्	अलताम्	अलन्तु।
६. लङ्— आलत्	आलताम्	आलन्।
७. लिङ्—अलेत्	अलेताम्	अलेयुः।
८. आशीर्लिङ्— अल्यात्	अल्यास्ताम्	अल्यासुः।
९. लुङ्— आलीत्	आलिष्टाम्	आलिषुः।
१०. लृङ्— आलिष्यत्	आलिष्यताम्	आलिष्यन्।

1. ಅಲಂಕರಿಸು, ಶೃಂಗರಿಸು. 2. ಸಮರ್ಥನಾಗು, ಶಕ್ತನಾಗು. 3. ತಡೆಗಟ್ಟು, ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು.

भावे :—१. अल्यते। २. आले। ३. अलिता। ४. अलिष्यते। ५. अल्यताम्। ६. आल्यत। ७. अल्येत। ८. अलिषीष्ट। ९. आलि। १०. आलिष्यत।

णिचि :—१. आलयति, –ते। २. आलयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आ। ३. आलयिता। ४. आलयिष्यति, –ते। ५. आलयतु, –ताम्। ६. आलयत्, –त। ७. आलयेत्, –त। ८. आल्यात्, आलयिषीष्ट। ९. आलिलत्, –त। १०. आलयिष्यत्, –त।

ण्यन्तात् कर्मणि :— १. आल्यते। २. आलयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। ३. आलयिता, आलिता। ४. आलयिष्यते, आलिष्यते। ५. आल्यताम्। ६. आल्यत। ७. आल्येत। ८. आलयिषीष्ट, आलिषीष्ट। ९. आलि आलिषाताम्। आलयिषाताम्। १०. आलयिष्यत, आलिष्यत।

सनि :—१. अलिलिषति। २. अलिलिषांचकार, –बभूव, –आस। ३. अलिलिषिता। ४. अलिलिषिष्यति। ५. अलिलिषतु। ६. आलिलिषत्। ७. अलिलिषेत्। ८. अलिलिष्यात्। ९. आलिलिषीत्। १०. आलिलिषिष्यत्।

केवलात् कृत्सु :—तव्यः—अलितव्यम्। अनीयर्—अलनीयम्। ण्यत्—आल्यम्। कर्म० क्तः—अलितः। क्तवतुः—अलितवान्। शतृ—अलन्; अलन्ती। अलिष्यन्; अलिष्यती, अलिष्यन्ती। तुमुन्—अलितुम्। भावे क्तः—अलितम्। ल्युट्—अलनम्। क्त्वा—अलित्वा। ल्यप्—समल्य। णमुल्—आलमालम्। अलित्वालित्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु :—आलयितव्यः। आलनीयः। आल्यः। आलितः। आलितवान्। आलयन्; आलयन्ती। आलयमानः। आलयिष्यन्; आलयिष्यती, आलयिष्यन्ती। आलयिष्यमाणः। आलयितुम्। आलितम्। आलनम्। आलयित्वा। उपाल्य। आलमालम्। आलयित्वालयित्वा।

अल ಅಲ (न०) 1. ಚೇಳಿನ ಕೊಂಡಿಯ ಮುಳ್ಳು. 2. ಹರಿತಾಳ, ಅರಿದಳ. "वृश्चिको द्रुण आल्यालिः अलं तत्पुच्छकण्टकः" अभि० चि०।

अलक ಅಲಕ (पुं०) 1. ಉಂಗುರಗೂದಲು, ಗುಂಗುರುಗೂದಲು. अलति — अल (भूषणादौ) "वुन्" (उ० ५-३५)। 2. ಮುಂಗುರುಳು. "तदाप्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५। 3. ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ, ಮೈಗೆ ಪೂಸಿ(ಹಾಕಿ)ಕೊಳ್ಳುವ ಸುಗಂಧ ಚೂರ್ಣ. 4. ಹುಚ್ಚುನಾಯಿ.

अलकनन्दा ಅಲಕನಂದಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ.

अलकप्रभा ಅಲಕಪ್ರಭಾ (स्त्री०) ಕುಬೇರನ ಪಟ್ಟಣ.

अलका ಅಲಕಾ (स्त्री०) 1. ಕುಬೇರನ ಪಟ್ಟಣ. "अलकामतिवाह्यैव वसतिं वसुसंपदाम्" कुमा० ६-३७। 2. ಎಂಟರಿಂದ ಹತ್ತು ವಯಸ್ಸಿನೊಳಗಿನ ಕನ್ಯೆ.

अलकाधिप ಅಲಕಾಧಿಪ –अधिपति –ಅಧಿಪತಿ (पुं०) ಕುಬೇರ. अलकाया अधिपः अधिपतिर्वा। "अलकाधिपभृत्यदर्शितं शिवमुर्वीधरवर्त्म संप्रयान्" किरा० ३-५९।

अलक्त — क ಅಲಕ್ತ–ಕ (पुं०) ಅರಗು, ಒಂದು ಮರದ ರಸ (ಅಂಟು). न रक्तोऽस्मात्। रस्य लः (वा० ८-२-१०)। स्वार्थे "कन्" वा। "न्यस्तालक्तक रक्तमाल्यवसना" मालती० ५-२४।

अलक्षण ಅಲಕ್ಷಣ (नं०) 1. ಕೆಟ್ಟಲಕ್ಷಣ. 2. ಕಾರಣವಲ್ಲದ ಹೇತು. (वि०) 3. ಸುಂದರವಲ್ಲದ. 4. ಗುರುತಿಲ್ಲದ. 5. ಕೆಟ್ಟಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ.

अलक्षित ಅಲಕ್ಷಿತ (वि०) ನೋಡಲ್ಪಡದ, ಕಾಣಲ್ಪಡದ. न लक्षितः। "अलक्षिताभ्युत्पतनो नृपेण" रघु०२-२७।

अलक्ष्मन् ಅಲಕ್ಷ್ಮನ್ (वि०) ಗುರುತಿಲ್ಲದ, ಚಿಹ್ನೆಯಿಲ್ಲದ. न लक्ष्म यस्य।

अलक्ष्मी ಅಲಕ್ಷ್ಮೀ (स्त्री०) 1. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ, ಕಷ್ಟ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ದುರ್ಗತಿ, ಬಡತನ. "कामान् दुग्धे विप्रकर्षत्यलक्ष्मीम्" उ० रा० ५-३१।

अलक्ष्मीक ಅಲಕ್ಷ್ಮೀಕ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ, ನಿರ್ಗತಿಕ. न विद्यते लक्ष्मीर्यस्य "कप्"। 2. ತೊಂದರೆಗೊಳಗಾದವನು. 3. ಕಾಂತಿಹೀನನಾದ.

अलक्ष्य ಅಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಅದೃಶ್ಯವಾದ, ನೋಡಲಾಗದ, ನೋಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 2. ಗುರುತಿಸಲಾಗದ. 3. ಲಕ್ಷ್ಯವಲ್ಲದ, ಕ್ಷುಲ್ಲಕ, ಅಲ್ಪ. 4. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಾಸ್ತವವಾದ. 5. ವಿವಕ್ಷಿತವಲ್ಲದ, ಉದಾಸೀನವಾದ. 6. (ಬಾಣಕ್ಕೆ) ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ. नं त०। 7. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತೋರದ (ಅರ್ಥ). 8. ಲಕ್ಷಣಸಮನ್ವಯವಾಗಬಾರದ ಜಾಗ. "शृङ्गित्वं गोर्लक्षणम्" ಈ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಮಹಿಷವು ಅಲಕ್ಷ್ಯ.

अलक्ष्यगति ಅಲಕ್ಷ್ಯಗತಿ (वि०) ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದ ಗಮನವುಳ್ಳ, ನೋಡಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಚಲನೆಯುಳ್ಳ. अलक्ष्या गतिर्यस्य।

अलक्ष्यजन्मता ಅಲಕ್ಷ್ಯಜನ್ಮತಾ (स्त्री०) ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಜನ್ಮ, ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ. अलक्ष्यजन्मनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "वपुर्विरूपाक्षमलक्ष्यजन्मता दिगम्बरत्वेन निवेदितं वसु" कुमा० ५-७२।

अलक्ष्यजन्मन् ಅಲಕ್ಷ್ಯಜನ್ಮನ್ (नं०) 1. ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಹುಟ್ಟು, ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿ. नं त०। (वि०) 2. ತಿಳಿಯಲಾಗದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ ಜನ್ಮವುಳ್ಳ. अलक्ष्यं जन्म यस्य।

अलक्ष्यवाच् ಅಲಕ್ಷ್ಯವಾಚ್ (स्त्री०) 1. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು. (वि०) 2. ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ. अलक्ष्या वाक् यस्य।

अलगर्द ಅಲಗರ್ದ (पुं०) 1. ನೀರುಹಾವು. लगति—लगे (सङ्गे) "क्विप्" (३-२-१७८)। अर्दयति—अर्द (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। लक् चासावर्दश्च। लग्नः सन् पीडक इत्यर्थः। निर्विषत्वात्तद्भिन्नोऽलगर्दः। [ನೀರುಹಾವು ಮೈಗೆ ಸುತ್ತಿಕೊಂಡು ಪೀಡಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] (स्त्री०) **–र्दा –ರ್ದಾ.** 2. ಜಲೂಕೆ, ಜಿಗಣೆ, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುವ ಒಂದು ಹುಳು.

अलघु ಅಲಘು (पुं०) 1. ಗುರುವರ್ಣ, ಗುರುಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅಕ್ಷರ. (वि०) 2. ಹಗುರವಲ್ಲದ, ಭಾರವಾದ. न लघुः। "जघनमलघुपीवरोरु कृच्छ्रादुरुनिबिरीसनितम्बभारखेदि" माघ० ७-२०। 3. ಉದ್ದವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. "अलघुचरणाकृष्टग्राहां विषाणिभिरुन्मदैः" माघ० १२-७७। 4. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಸಣ್ಣದಲ್ಲದ. 5. ವೇಗವಾದ. (क्रि० वि०) 6. ವೇಗವಾಗಿ. "अलघुचलितजङ्घावातनिष्पेषदोषात्" चं० रा०। 7. ಉದ್ದವಾಗಿ. 8. ದೊಡ್ಡದಾಗಿ. 9. ಭಾರವಾಗಿ.

अलङ्करण ಅಲಂಕರಣ (नं०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. अलम्+डु कृञ् (करणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. अलंक्रियतेऽनेन — करं "ल्युट्" (३-३-११७)। "सृजति तावदशेषगुणाकरं पुरुषरत्नमलङ्करणं भुवः" भर्तृ० १-८६।

अलङ्करिष्णु ಅಲಂಕರಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವನು, ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. अलम्+डु कृञ् (करणे) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। 2. ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.

अलङ्कर्तृ ಅಲಂಕರ್ತೃ (वि०) ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವವನು, ಶೃಂಗರಿಸುವವನು. अलम्+डु कृञ् (करणे) "तृन्" (३-२-१३५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कर्त्री –ಕರ್ತ್ರೀ.**

अलङ्कर्मीण ಅಲಂಕರ್ಮೀಣ (वि०) ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ದಕ್ಷನಾದ, ಕೆಲಸ ಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದ. कर्मणे क्रियायै अलम् — अलंकर्मन् "खः" (५-४-७)। "कर्मक्षमोऽलङ्कर्मीणः क्रियावान् कर्मसूद्यतः" अम०।

अलङ्कार ಅಲಂಕಾರ (पुं०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. अलङ्क्रियतेऽनेन — अलम्+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. 3. ಅಲಂಕಾರಶಾಸ್ತ್ರ. 4. ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ, ಶಬ್ದಾರ್ಥಗಳಿಗೆ ಹೆಚ್ಚು ಕಾಂತಿಯನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಧರ್ಮ. "काव्यशोभाकरान् धर्मानलङ्कारान् प्रचक्षते"

काव्या० २-१। (1) ಅನುಪ್ರಾಸ ಯಮಕಾದಿಗಳು ಶಬ್ದಾಲಂಕಾರ. (2) ಉಪಮಾ ರೂಪಕ ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾದಿಗಳು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ.

अलङ्कृत ಅಲಂಕೃತ (वि०) ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अलम्+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अलङ्कृतानां ऋजुतागुणेन गुरूपदिष्टां गतिमास्थितानाम्" किरा० १७-२९।

अलङ्कृति ಅಲಂಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅಲಂಕಾರ, ಶೃಂಗಾರ. अलम्+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಶಬ್ದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ. "तददोषौ शब्दार्थौ सगुणावनलङ्कृती पुनः क्वापि" काव्यप्र०।

अलङ्क्रिया ಅಲಂಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಅಲಂಕಾರ ಮಾಡುವುದು, ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. अलम्+डु कृञ् (करणे) भावे "शः" (३-३-१००)।

अलङ्घन ಅಲಂಘನ (न०) ಮೀರದಿರುವಿಕೆ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸದಿರುವಿಕೆ. न लङ्घनम्।

अलङ्घनीय ಅಲಂಘನೀಯ (वि०) ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಮೀರಲಾಗದ. न लङ्घयितुं योग्यम्। "अलङ्घनीयं प्रकृतावपि स्थितं निवातनिष्कम्पमिवापगापतिम्" किरा० १४-३७।

अलङ्घनीयता ಅಲಂಘನೀಯತಾ (स्त्री०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಆಗದಿರುವಿಕೆ, ಮೀರಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अलङ्घनीय "तल्" (५-१-११९)। "अलङ्घनीयताहेतुरुभयं तन्मनस्विनि" माघ० २-४८। 2. ಪೂಜ್ಯತೆ, ಗೌರವಾರ್ಹತೆ.

अलङ्घ्य ಅಲಂಘ್ಯ (वि०) 1. ದಾಟಲಾಗದ. 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಮೀರಲಾಗದ. न लङ्घयितुं शक्यम्। "अलङ्घ्यं तत्तदुद्वीक्ष्य यद्यदुच्चैर्महीभृताम्" किरा० ११-६०। 3. ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲಾಗದ. "उपहितपरमप्रभावधाम्नां न हि जयिनां तपसामलङ्घ्यमस्ति" किरा० १०-६।

अलञ्ज (ञ्जु) र ಅಲಂಜ (ಜು) ರ (पु०) ಮಣ್ಣಿನ ಹೂಜಿ. अलं सामर्थ्यं जृणाति—जॄ (वयोहानौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अलभ्य ಅಲಭ್ಯ (वि०) ಹೊಂದಲು ಅನರ್ಹವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಅಯೋಗ್ಯವಾದ. न लब्धुमर्हः। "अलभ्यशोकाभिभवेयमाकृतिर्विमानना सुभ्रु कुतः पितुर्गृहे" कुमा० ५-४३।

अलभ्ययोग ಅಲಭ್ಯಯೋಗ (पु०) ಪರ್ವಕಾಲ, ಪುಣ್ಯಕಾಲ, ಅಪೂರ್ವವಾಗಿ ಒದಗುವ ತಿಥಿ ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರಾದಿಗಳು ಸೇರುವ ಕಾಲ; ಅರ್ಧೋದಯ, ಮಹೋದಯ ಮುಂತಾದುವು.

अलम् ಅಲಮ್ (अव्य०) 1. ಭೂಷಣ, ಅಲಂಕಾರ, ಒಡವೆ. 2. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಶಕ್ತಿ. 3. ಪರ್ಯಾಪ್ತಿ, ಸಾಕಾಗುವಿಕೆ. 4. ತಡೆ, ನಿಷೇಧ. अल (भूषणपर्याप्तिवारणेषु) "अम्" बाहु०। "अलं विवादेन यथाश्रुतं त्वया तथाविधस्तावदशेषमस्तु सः" कुमा० ५-८२। 5. ಅತಿಶಯವಾಗಿ, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಬಹಳವಾಗಿ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ. "कुरु तात तपांस्यमार्गदायी विजयायेत्यलमन्वशान्मुनिर्माम्" किरा० १३-१३।

अलम्पुरुषीण ಅಲಂಪುರುಷೀಣ (पु०) (ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ) ಶತ್ರುಪಕ್ಷದ ಸೈನ್ಯದ ಯಜಮಾನ (ಸೇನಾಪತಿ). अलं पुरुषाय — अलम्पुरुष "खः" (५-४-७)।

अलम्बुद्धि ಅಲಂಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. "ಸಾಕು" ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿ, ತೃಪ್ತಿ. 2. ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿ, ತಕ್ಕಷ್ಟು ಬುದ್ಧಿ. 3. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪು ತಿಳುವಳಿಕೆ.

अलम्बुष ಅಲಂಬುಷ (पु०) 1. ವಮನ, ವಾಂತಿ. 2. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. 3. ರಾವಣನ ಮಂತ್ರಿ ಪ್ರಹಸ್ತ. "अलम्बुषं तथा युद्धे विचरन्तमभीतवत्" भा० द्रोण०। (स्त्री०)—षा—ಷಾ. 4. ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "अलम्बुषायामिक्ष्वाकोर्जातः कश्चिन्महीपतिः" चं० रा०। 5. ತಡೆಯ ಗೆರೆ, ಇತರರ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ತಡೆಗಟ್ಟುವ ನೀರಿನ ಗೆರೆ. 6. ಮುಂಗರವಳ್ಳಿ. "अलम्बुषः प्रहस्ते च छर्दने राक्षसान्तरे। अलम्बुषा तु मुण्डीर्यां स्वर्गवाराङ्गनान्तरे" मेदि०।

अलम्भूष्णु ಅಲಂಭೂಷ್ಣು (वि०) ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. अलंभवनशीलः — अलम्+भू "ग्स्नुः" (३-२-१३९)। "विनाप्यस्मदलम्भूष्णुरिज्यायै तपसः सुतः" माघ० २-९।

अलर्क ಅಲರ್ಕ (पु०) 1. ಹುಚ್ಚುನಾಯಿ. अलम् अर्च्यते—अर्क (स्तवने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಬಿಳಿ ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಹಂದಿಯ ಆಕಾರದ ಎಂಟು ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಮೃಗ. 4. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 5. ಒಬ್ಬ ರಾಜ. [ಈತನು ತನ್ನನ್ನು ಯಾಚಿಸಿದ ಒಬ್ಬ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ತನ್ನ ಎರಡು ಕಣ್ಣುಗಳನ್ನೂ ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಅನುಮಾನಿಸದೆ ದಾನಮಾಡಿ ಅವನ ಇಷ್ಟವನ್ನು ಪೂರ್ತಿಮಾಡಿದನು.] "अभ्यर्च्य कस्मैचिदुपाश्रिताय वितीर्य विप्राय विलोचने

स्वे। अपूरयत्कश्चिदलर्कसंज्ञः प्राज्ञः प्रतिज्ञां प्रथितप्रभावः" चं० रा०। 6. ಗುಂಗೆಹುಳು, ಕರ್ಣನು ಪರಶುರಾಮನನ್ನು ತೊಡೆಯ ಮೇಲೆ ಮಲಗಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಾಗ ಅವನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಕೊರೆದ ಹುಳು. "रोमभिः सन्निरुद्धाङ्गमलर्कं नाम नामतः" भा० शान्ति० ३-१३। (स्त्री०) **-र्का -ರ್ಕಾ.** 7. ಮದಾಲಸೆಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. "अथात्मजे। मदालसायां श्वेतार्केऽप्यलर्को भ्रान्तशुन्यपि" नानार्थर०।

अलस ಅಲಸ(पु०)1. ಕಾಲಿನ ಬೆರಳು ಸಂದಿಯ ಹುಣ್ಣು, ವ್ರಣ, ಕೆಸರಿನ ಹುಣ್ಣು. (वि०) 2. ಸೋಮಾರಿ, ಮೈಗಳ್ಳ, ಕೆಲಸಮಾಡದವನು. न लसति — लस (श्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)। "अव्यवसायिनमलसं दैवपरं साहसाच्च परिहीनम्। प्रमदेव वृद्धपतिं नेच्छत्युपगृहीतुं लक्ष्मीः" हितो०। 3. ಬಳಲಿದ, ಆಯಾಸಗೊಂಡ. "अलसपदमनोरमं प्रकृत्या जितकलहंसवधूगति प्रयातम्" किरा० १०-६०। 4. ಬೇಸರವುಳ್ಳ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ದ್ವೇಷವುಳ್ಳ. "गमनमलसं शून्या दृष्टिः शरीरमसौष्ठवम्" मालती० १-२०। 5. ಮಂದಸ್ವಭಾವದವನು, ಜಡಪ್ರಕೃತಿಯುಳ್ಳವನು. (स्त्री०)**-सा-ಸಾ.** 6. ಹಂಸಪದೀಲತೆ. "अलसा हंसपद्यां ना पादरोगद्रुभेदयोः" मेदि०।

अलसक ಅಲಸಕ (पु०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ರೋಗ, ಉದರವ್ಯಾಧಿ, ಒಂದು ವಿಧ ಅಜೀರ್ಣ ರೋಗ. "प्रयाति नोर्ध्वं नाधस्तात् आहारो न च पच्यते। आमाशयोऽलसीभूतस्तेन सोऽलसकः स्मृतः" भावप्र०।

अलात ಅಲಾತ (न०) ಅರ್ಧಬೆಂದ ಮರ, ಕೊಳ್ಳಿ, ಅರ್ಧ ಉರಿದ ಕಟ್ಟಿಗೆ. न लातमस्य। "कुरुतेऽस्मिन्नमोघेऽपि निर्वाणालातलाघवम्" कुमा० २-२३।

अलाबू ಅಲಾಬೂ (स्त्री०)1. ಸೋರೆಗಿಡ. न लम्बते — लबि (अवस्रंसने) "ऊः" (उ० १-८७)। (न०) **-बु -ಬು.** 2. ಸೋರೆಕಾಯಿ. 3. ಸೋರೆ ಬುರುಡೆ.

अलार ಅಲಾರ (न०) ಬಾಗಿಲು. शब्दर०।

अलि ಅಲಿ (पु०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. अलति दंशने समर्थो भवति—अल (भूषणादौ) "इन्" (उ० ४-११८)। "गण्डोड्डीनालिमालामुखरितककुभस्ताण्डवे शूलपाणेः" मालती० १-२। 2. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. 3. ವಾಯಸ, ಕಾಗೆ. 4. ಕೋಗಿಲೆ. 5. ಮದ್ಯ. 6. ವೃಶ್ಚಿಕರಾಶಿ. "अलिः सुरापुष्पलिहोः" मेदि०।

अलिक ಅಲಿಕ (न०) ಹಣೆ, ಲಲಾಟ, ನೊಸಲು. अलति — अल (भूषणादौ) "इकन्" (उ० ४-२७)। "ललाटमलिकं गोधिः" अम०।

अलिगर्द्ध ಅಲಿಗರ್ದ್ಧ (पु०) ನೀರುಹಾವು. अलिरिव गृध्नोति—गृधु (अभिकाङ्क्षायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

अलिजिह्वा ಅಲಿಜಿಹ್ವಾ(स्त्री०) ಕಿರುನಾಲಿಗೆ, ಅಣ್ಣಾಲಿಗೆ, ನಂಗಿಲು, अलिरिव क्षुद्रा जिह्वा।

अलिञ्जर ಅಲಿಂಜರ (पु०) ಮಣ್ಣಿನ ಹೂಜಿ. अलिं जरयति — जॄष् (वयोहानौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अलिञ्जरः स्यान्मणिकः" अम०।

अलिदूर्वा ಅಲಿದೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಉದ್ದವಾಗಿ ಬಳ್ಳಿಯಂತೆ ಬೆಳೆಯುವ ಗರುಕೆ.

अलिन् ಅಲಿನ್ (पु०)1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. अलं वृश्चिकलाङ्गलं तदिवास्यास्ति—"इनिः" (५-२-११५)। "मलिनिमाऽलिनि माधवयोषिताम्" माघ० ६-४। 2. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. अलमस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)।

अलिन्द ಅಲಿಂದ (पु०) 1. ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲ ಮುಂದಿನ ಜಗುಲಿ. 2. ಮನೆಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಚತುರಶ್ರ (ಚಚ್ಚೌಕ) ವಾದ ಒಂದು ಪ್ರದೇಶ. अल (भूषणादौ) "किन्दच्" बाहु०। "यस्यामलिन्देषु न चक्रुरेव मुग्धाङ्गनागोमयगोमुखानि" माघ० ३-४८।

अलिपक ಅಲಿಪಕ (पु०) 1. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. 2. ಕೋಗಿಲೆ. 3. ನಾಯಿ. "अलिपको भृङ्गकोकिलकुक्कुरे" मेदि०।

अलिप्रिय ಅಲಿಪ್ರಿಯ (पु०)1. ರಕ್ತಕಮಲ, ಕೆಂದಾವರೆ. अलीनां प्रियः। (वि०)2. ದುಂಬಿಗಳಿಗೆ ಪ್ರಿಯವಾದ, ಭ್ರಮರಗಳಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. (स्त्री०) **-या- ಯಾ.** 3. ತುತೂರಿಹೂವು.

अलिमक ಅಲಿಮಕ (पु०) 1. ಕಮಲದ ಕುಸುರು. 2. ಹಿಪ್ಪೆಮರ. 3. ಕೋಗಿಲೆ. 4. ಮಂಡೂಕ, ಕಪ್ಪೆ. 5. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "भवेदलिमको भेके पिकेऽलौ पद्मकेसरे। मधूकेऽपि" मेदि०।

अलीक ಅಲೀಕ (न०) 1. ಹಣೆ, ಲಲಾಟ, ನೊಸಲು. अल (भूषणादौ) "कीकन्" (उ० ४-२५)। निपा०। "दिशामलीकालकभङ्गतां गतस्त्रयीवधूकर्णतमालपल्लवः" काद०। 2. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. "तद्यथा स महाराजो नालीकमधिगच्छति" रामा०। 3. ಸ್ವರ್ಗ. (वि०)4. ಅಪ್ರಿಯವಾದ. 5. ಅಸತ್ಯವಾದ, ಸುಳ್ಳಾದ.

अलु ಅಲು (पुं०) ನೀರಿನ ಸಣ್ಣ ಪಾತ್ರೆ, ಸಣ್ಣ ಹೂಜಿ.

अलोक ಅಲೋಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಳಯ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ. "रक्ष सर्वानिमाल्लोकान्नालोकं कर्तुमर्हसि" रामा०। 2. ಪಾತಾಳಲೋಕ. 3. ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ಜಗತ್ತು, ಧಾರ್ಮಿಕ ಪ್ರಪಂಚ. (वि०) 4. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಿರುವ, ಅಪ್ರಕಾಶವಾದ. "प्रकाशश्चाप्रकाशश्च लोकालोक इवाचलः" रघु० १-६८।

अलौकिक ಅಲೌಕಿಕ (वि०) 1. ಲೋಕದಲ್ಲಿಲ್ಲದ, ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಿಳಿಯದ, ಲೋಕಾತೀತವಾದ, ಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಪಡದ. लोके विदितः "ठञ्" (५-१-४४)। न० त०। 2. ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ಲೋಕಸಾಮಾನ್ಯವಲ್ಲದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ.

अल्प ಅಲ್ಪ (वि०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. अल (भूषणादौ) "पः" बाहु०। "क्व सूर्यप्रभवो वंशः क्वचाल्पविषया मतिः" रघु० १-२। "अल्पस्य हेतोः बहु हातुमिच्छन् विचारमूढः प्रतिभासि मे त्वम्" रघु० २-४७। 2. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. (क्रि० वि०) 3. ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ, ಕೊಂಚವಾಗಿ. 4. ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ, ಸಣ್ಣದಾಗಿ.

अल्पक ಅಲ್ಪಕ (पुं०) 1. ತೀಟಕಸಂಧಿ ಮರ. (न०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. (वि०) 3. ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಣ್ಣದಾದ. अल्प एव अल्पकः स्वार्थे "कन्"। स्त्रियां **अल्पिका ಅಲ್ಪಿಕಾ.** 4. ತುಚ್ಛವಾದ, ನೀಚವಾದ, ನಿಂದ್ಯವಾದ. "नाग्निपरिशुद्धिमपि अल्पकाः प्रतिपद्यन्ते" उ० रा० ४। "परदोषकथाभिरल्पकः स्वजनं तोषयितुं किलेच्छति" माघ० १६-२८।

अल्पक्रीत ಅಲ್ಪಕ್ರೀತ (वि०) ಕೊಂಚ ಬೆಲೆಗೆ ಕೊಂಡುಕೊಂಡ, ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆಗೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡ. अल्पेन क्रीतम्। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-५०)। **–ती –ತೀ.**

अल्पगन्ध ಅಲ್ಪಗಂಧ (न०) 1. ರಕ್ತೋತ್ಪಲ, ಕೆಂದಾವರೆ. (वि०) 2. ಕೊಂಚ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. अल्पो गन्धो यस्य।

अल्पज्ञ ಅಲ್ಪಜ್ಞ (वि०) ಕೊಂಚಮಾತ್ರ ತಿಳಿದಿರುವ, ಅಲ್ಪಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ. अल्पं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

अल्पतनु ಅಲ್ಪತನು (वि०) 1. ತೆಳುವಾದ ಮೈಯುಳ್ಳ. 2. ಬಡವಾದ, ದುರ್ಬಲ. 3. ಕುಳ್ಳ, ವಾಮನ, ಗಿಡ್ಡ. अल्पा तनुर्यस्य। "पृश्निः किरातोऽल्पतनुर्दुर्बलस्तु कृशस्तनुः" वैज०।

अल्पद ಅಲ್ಪದ (वि०) ಕೊಂಚಕೊಡತಕ್ಕ, ಔದಾರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಕೊಡುಗೈಯಿಲ್ಲದ. अल्पं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-३)।

अल्पदृष्टि ಅಲ್ಪದೃಷ್ಟಿ (वि०) 1. ಸಂಕುಚಿತವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕ್ಷುದ್ರವಾದ ಹೃದಯವುಳ್ಳ. 2. ಮಂದದೃಷ್ಟಿಯುಳ್ಳ, ದೂರದ ನೋಟವಿಲ್ಲದ, ದೂರದ ವಸ್ತುವನ್ನು ನೋಡುವ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. अल्पा दृष्टिर्यस्य।

अल्पधी ಅಲ್ಪಧೀ –बुद्धि –ಬುದ್ಧಿ –मति –ಮತಿ (वि०) ಅಲ್ಪವಾದ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಕೊಂಚ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. अल्पा धीः बुद्धिः मतिर्वा यस्य।

अल्पप्राण ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣ (पुं०) 1. ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ವ್ಯಾಪಾರವುಳ್ಳ ವರ್ಣ, ಅಲ್ಪಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಕ್ಷರ; ಕಾದಿಪಂಚವರ್ಗದ ಅಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು, ಮೂರು ಮತ್ತು ಐದನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳೂ ಯಮ (ಪೂರ್ವಸದೃಶವರ್ಣ) ಸಹಿತವಾದ ಒಂದು ಮತ್ತು ಮೂರನೆಯ ಅಕ್ಷರಗಳೂ यण् (य व र ल) ವರ್ಣಗಳೂ ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣಾಕ್ಷರಗಳು. "अयुग्मा वर्गयमगा यणश्चाल्पासवः स्मृताः" सि० कौ०। 2. ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಬಾಹ್ಯಪ್ರಯತ್ನಗಳಲ್ಲೊಂದು. विवारः, संवारः, श्वासः, नादः, घोषः, अघोषः, अल्पप्राणः, महाप्राणः, उदात्तः, अनुदात्तः ಮತ್ತು स्वरितः ಎಂದು ಬಾಹ್ಯಪ್ರಯತ್ನವು ಹನ್ನೊಂದು ವಿಧ. (वि०) 3. ಅಲ್ಪಬಲವುಳ್ಳ, ಅಲ್ಪಪ್ರಾಣವಾಯುವುಳ್ಳ, ಬಹಳ ಕಷ್ಟದಿಂದ ಉಸಿರಾಡುವ, ಉಬ್ಬಸರೋಗವುಳ್ಳ. अल्पः ह्रस्वः प्राणः प्राणवायुर्यस्य।

अल्पमारिष ಅಲ್ಪಮಾರಿಷ (पुं०) ಚಿಲುಕೀರೆ ಸೊಪ್ಪು. "तण्डुलीयोऽल्पमारिषः" अम०।

अल्पमूल्य ಅಲ್ಪಮೂಲ್ಯ (वि०) ಕೊಂಚ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ, ಅಗ್ಗದ ಬೆಲೆಯುಳ್ಳ. अल्पं मूल्यं यस्य।

अल्पवयस् ಅಲ್ಪವಯಸ್ (वि०) ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ, ಪ್ರಾಯದ ವಯಸ್ಸುಳ್ಳ. अल्पं वयो यस्य।

अल्पवादिन् ಅಲ್ಪವಾದಿನ್ (वि०) ಕೊಂಚ ಮಾತಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮೌನಶೀಲ, ಮಿತಭಾಷಿ. अल्पं वदति — वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–वादिनी –ವಾದಿನೀ.**

अल्पविद्य ಅಲ್ಪವಿದ್ಯ (वि०) ಅಲ್ಪವಿದ್ಯೆಯುಳ್ಳ, ಕೊಂಚ ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳ. अल्पा विद्या यस्य। "अल्पविद्यो महागर्वी"।

अल्पशस् ಅಲ್ಪಶಸ್ (अव्य०) ಕೊಂಚವಾಗಿ. [ಅಸಿಷ್ಟ ಕಾಲದ ದಾನದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗ]. अल्प "शस्" (५-४-४२)।

अल्पायुस् ಅಲ್ಪಾಯುಸ್ (पु०) 1. ಆಡು, ಮೇಕೆ. [ಪಶುಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಆಡು ಬಹಳ ಕೊಂಚಕಾಲ ಬದುಕುವ ಪ್ರಾಣಿ]. (वि०) 2. ಕಡಿಮೆ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕೊಂಚಕಾಲ ಬದುಕುವ. अल्पमायुर्यस्य। [ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯನನ್ನು ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ದೂಷಿಸುವರು. ಅನೇಕ ಕಷ್ಟನಷ್ಟಗಳನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಾನೆ. ರೋಗರುಜಿನಗಳಿಂದ ನರಳುತ್ತಾನೆ. ಅವನ ಜೀವಿತ ಕಾಲವೂ ಬಹಳ ಕಡಿಮೆಯಾದುದು.] "दुराचारो हि पुरुषो लोके भवति निन्दितः। दुःखभागी च सततं व्याधितोऽल्पायुरेव च" मनु० ४-१५७।

अल्पारम्भ ಅಲ್ಪಾರಂಭ (पु०) ಸ್ವಲ್ಪವಾಗಿ ಆರಂಭಿಸುವಿಕೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿ ದೊಡ್ಡದಾಗುವಂತೆ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಚಿಕ್ಕಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಆರಂಭಿಸುವುದು. अल्पश्चासावारम्भश्च। "अल्पारम्भः क्षेमकरः"।

अल्पाहारिन् ಅಲ್ಪಾಹಾರಿನ್ (वि०) ಮಿತವಾಗಿ ಊಟ ಮಾಡುವ, ಕೊಂಚ ಆಹಾರ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. अल्पाहारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अल्पिष्ठ ಅಲ್ಪಿಷ್ಠ (वि०) ಬಹಳ ಅಲ್ಪವಾದ, ಬಹಳ ಕೊಂಚವಾದ, ಅತಿ ಸಣ್ಣದಾದ. अतिशयेन अल्पः "इष्ठन्" (५-३-५८)।

अल्पीयस् ಅಲ್ಪೀಯಸ್ (वि०) ಬಹಳ ಕೊಂಚವಾದ, ಬಹಳ ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಅತಿಸಣ್ಣದಾದ. अतिशयेन अल्पः "ईयसुन्" (५-३-५८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –सी –ಸೀ.

अव — रक्षणगतिकान्तिप्रीतितृप्त्यवगमप्रवेशश्रवणसामर्थ्ययाचनक्रियेच्छादीप्त्यवाप्त्यालिङ्गनहिंसादानभागवृद्धिषु (भ्वा० प० सक० से०)।

लट्—	अवति	अवतः	अवन्ति।
	अवसि	अवथः	अवथ।
	अवामि	अवावः	अवामः।
लिट्—	आव	आवतुः	आवुः।
	आविथ	आवथुः	आव।
	आव	आविव	आविम।
लुट्—	अविता	अवितारौ	अवितारः।
	अवितासि	अवितास्थः	अवितास्थ।
	अवितास्मि	अवितास्वः	अवितास्मः।
लृट्—	अविष्यति	अविष्यतः	अविष्यन्ति।
	अविष्यसि	अविष्यथः	अविष्यथ।
	अविष्यामि	अविष्यावः	अविष्यामः।
लोट्—	अवतु, अवतात्	अवताम्	अवन्तु।
	अव, अवतात्	अवतम्	अवत।
	अवानि	अवाव	अवाम।
लङ्—	आवत्	आवताम्	आवन्।
	आवः	आवतम्	आवत।
	आवम्	आवाव	आवाम।
विधिलिङ्—	अवेत्	अवेताम्	अवेयुः।
	अवेः	अवेतम्	अवेत।
	अवेयम्	अवेव	अवेम।
आशीर्लिङ्—	अव्यात्	अव्यास्ताम्	अव्यासुः।
	अव्याः	अव्यास्तम्	अव्यास्त।
	अव्यासम्	अव्यास्व	अव्यास्म।
लुङ्—	आवीत्	आविष्टाम्	आविषुः।
	आवीः	आविष्टम्	आविष्ट।
	आविषम्	आविष्व	आविष्म।
लृङ्—	आविष्यत्	आविष्यताम्	आविष्यन्।
	आविष्यः	आविष्यतम्	आविष्यत।
	आविष्यम्	आविष्याव	आविष्याम।

1. ರಕ್ಷಿಸು, ಕಾಪಾಡು. "प्रत्यक्षाभिः प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः" शाकु० १-१। 2. ಚಲಿಸು, ಹೋಗು, ನಡೆ. 3. ಇಚ್ಛಿಸು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. 4. ಪ್ರೀತಿಸು. "क्षत्रियान्तकरणोऽपि विक्रमस्तेन मामवति नाजिते त्वयि" रघु० ११-७५। 5. ತೃಪ್ತಿಪಡು. 6. ಕೇಳು, ಶ್ರವಣಮಾಡು. 7. ಗ್ರಹಣಮಾಡು, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳು. 8. ಪ್ರವೇಶಿಸು. 9. ಯಾಚಿಸು, ಬೇಡು. 10. ತಿಳಿ, ಅರಿ. 11. ಮಾಡು. 12. ಅಪೇಕ್ಷೆ ಹುಟ್ಟಿಸು. 13. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. 14. ಆಲಿಂಗಿಸು, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳು. 15. ಸಮರ್ಥನಾಗು, ಶಕ್ತಿಹೊಂದು. 16. ಹಿಂಸಿಸು. 17. ಭಾಗಹೊಂದು. 18. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ ಪ್ರಯೋಗಗಳು ಅತಿ ದುರ್ಲಭವಾದುದರಿಂದ ಅವನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ಕೊಡಲಾಗಿಲ್ಲ. ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳ ಸಂದರ್ಭಾನುಸಾರ ಈ ಧಾತುವು ಸಕರ್ಮಕ ಅಥವಾ ಅಕರ್ಮಕವಾಗುವುದು.

भावे:—अव्यते। आवे। अविता। अविष्यते। अव्यताम्। आव्यत। अव्येत। अविषीष्ट। आवि। आविष्यत।

ण्यन्तात्:—आवयति, –ते। आवयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। आवयिता, –सि, –से, हे। आवयिष्यति, –ते। आवयतु, –ताम्। आवयत्, –त। आवयेत्, –त। आव्यात्, आवयिषीष्ट। आविवत्, –त। आवयिष्यत्, –त।

ण्यन्तात् कर्मणि:—आव्यंते। आवयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। आवयिता –से, –हे। आविता –से, –हे। आवयिष्यते, आविष्यते। आव्यताम्। आव्यत। आव्येत। आवयिषीष्ट, आविषीष्ट। आवि आविषाताम् आवयिषाताम्। आवयिष्यत आविष्यत।

सनि:—अविविषति। अविविषाञ्चकार, –बभूव, –आस। अविविषिता। अविविषिष्यति। अविविषतु। आविविषत्। अविविषेत्। अविविष्यात्। आविविषीत्। आविविषिष्यत्।

केवलात् कृत्सु:— तव्यः–अवितव्यम्। अनीयर्–अवनीयम्। ण्यत्–आव्यम्। कर्म० क्तः–अवितः। क्तवतुः–अवितवान्। शतृ–अवन् अवन्ती। अविष्यन् अविष्यन्ती। तुमुन्–अवितुम्। भावे क्तः–अवितम्। ल्युट्–अवनम्। क्त्वा–अवित्वा। ल्यप्–समव्य। णमुल्–आवमावम्। अवित्वावित्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु:—आवयितव्यः। आवनीयः। आव्यः। आवितः। आवितवान्। आवयन् आवयन्ती। आवयमानः। आवयिष्यन् आवयिष्यती आवयिष्यन्ती। आवयिष्यमाणः। आवयितुम्। आवितम्। आवनम्। आवयित्वा। उपाव्य। आवमावम्। आवयित्वावयित्वा।

अव ಅವ (अव्य०) 1. ಅವಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ. "प्रारम्भेऽस्मिन् स्वामिनो वृद्धिहेतौ दैवेनेत्थं दत्तहस्तावलम्बे" रत्ना० १-८। 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ. "हंसीव कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गङ्गामवगाहते" चन्द्रा०। 3. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಗೌರವ, ಅನಾದರ. "अवजानासि मां यस्मादतस्ते न भविष्यति। मत्प्रसूतिमनाराध्य प्रजेति त्वां शशाप सा" रघु० १-७७। 4. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "कृतापराधमिवावगच्छति आत्मानम्" काद०। 5. ನಿಶ್ಚಯ. अवधारणम्। 6. ಕೆಳಮುಖ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವುದು. "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः" माघ० ५-१७। 7. ನಿಯೋಗ. 8. ಹೀನ, ನಿಕೃಷ್ಟ, ಕಡಿಮೆ. "प्रतिकर्तुं प्रकृष्टस्य नावकृष्टेन युज्यते" रामा०। 9. ಶುದ್ಧಿ. अवदातः। 10. ಪರಾಭವ, ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. शत्रूनवहन्ति। 11. ರಕ್ಷಣೆ, ಕಾಪಾಡುವುದು. 12. ವಿರೋಧ. [ಈ ಎಲ್ಲ ಅರ್ಥಗಳಿಗೂ "अव"ವು ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.] ಕೆಲವು ಕಡೆ "अव"ದ ಅಕಾರಕ್ಕೆ ಲೋಪಬರುವುದೂ ಉಂಟು. "वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः" सि० कौ०। "पूर्वापरौ तोयनिधी वगाह्य स्थितः पृथिव्या इव मानदण्डः" कुमा० १-१।

अवकट ಅವಕಟ (न०) 1. ವೈರೂಪ್ಯ, ವಿರೋಧ, ವೈಪರೀತ್ಯ. अव "कटच्" (५-२-३०)। (वि०) 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ.

अवकटा ಅವಕಟಾ (स्त्री०) ಆಕಾರಗೋಪನ, ಮರೆಮಾಚುವುದು, ಠಕ್ಕು, ಮೋಸ. "आकारगोपनायामपटीकाप्यवकटापि स्त्री" वैज०।

अवकर ಅವಕರ (पु०) ಕಸ, ಧೂಳು. अवकीर्यते—अव+कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "अवकरनिकरं विकिरति"। "अवकरशोधनेन गृहं शुध्यति"।

अवकर्णन ಅವಕರ್ಣನ (न०) ಅನಾದರದಿಂದ ಕೇಳುವುದು, ತಿರಸ್ಕಾರ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಕೇಳುವುದು. अव+कर्ण (भेदने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "वाचमनुनयपरां स ततः सहसावकर्ण्य निरियाय संसदः" माघ० १५-६७।

अवकाश ಅವಕಾಶ (पु०) 1. ಸುಸಮಯ, ಸುಸಂಧಿ, ಸುಯೋಗ. अव+काशृ (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "तत्र मे साहाय्यदानावकाशः" दशकु०। 2. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ. "अवकाशं किलोदन्वान् रामायाभ्यर्थितो ददौ" रघु० ४-५८। 3. ನೆಲೆ, ಆಶ್ರಯ. "न सूक्ष्मतन्तोरपि तावकस्य तत्रावकाशो भवतः किमु स्यात्" रत्ना० २-१४। 4. ಕಾಲದ ಅಂತರ, ಕಾಲದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 5. ಛಿದ್ರ, ರಂಧ್ರ, ತೂತು, ಕಂಡಿ.

अवकीर्ण ಅವಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "किमपैति रजोभिरौर्वरैरवकीर्णस्य मणेर्महार्घता" माघ० १६-२७। 2. ಎರಚಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಾಳುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಭಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳದರ್ಜೆಗೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवकीर्णिन् ಅವಕೀರ್ಣಿನ್ (वि०) ವ್ರತಭಂಗವುಳ್ಳ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮಾದಿಗಳಿಂದ ವ್ರತವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. अवकीर्णं विक्षिप्तमनेन "इनिः" (५-२-८८)। "मारुतं पुरुहूतं च गुरुं पावकमेव च। चतुरो व्रतिनोऽभ्येति ब्राह्मं तेजोऽवकीर्णिनः" मनु० ११-१२१। "अवकीर्णी तु काणेन गर्दभेन चतुष्पथे। पाकयज्ञविधानेन यजेत निर्ऋतिं निशि" मनु० ११-११८।

अवकृष्ट ಅವಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ, ಹೀನವಾದ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ. अव+कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रतिकर्तुं प्रकृष्टस्य नावकृष्टेन युज्यते" रामा०। 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. "एकाकिनापि हि मया रभसावकृष्टनिस्त्रिंशदीधितिसटाभरभासुरेण" नागा०। 3. ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಥಳಾಂತರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಕೂಲಿಕಾರ, ಜೀತಗಾರ, ಗುಡಿಸುವುದು ಮುಂತಾದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು. "पणौ देयोऽवकृष्टस्य षडुत्कृष्टस्य वेतनम्। षाण्मासिकस्तथाच्छादो धान्यद्रोणस्तु मासिकः" मनु० ७-१२६।

अवक्लृप्त ಅವಕ್ಲೃಪ್ತ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಿತವಾದ, ವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ, ತೀರ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+कृपू (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಧಿಕಾರಿ, ಅರ್ಹ.

अवक्लृप्ति ಅವಕ್ಲೃಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಭವ, ಆಗುಹೋಗು. 2. ನಿಶ್ಚಯ, ತೀರ್ಮಾನ. 3. ಅಧಿಕಾರ, ಅರ್ಹತೆ. अव+कृपू (सामर्थ्ये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अनवक्लृप्तिरसंभावना" सि० कौ०।

अवकेशिन् ಅವಕೇಶಿನ್ (पु०) ಫಲಿಸದ ಗೊಡ್ಡುಮರ, ಆಯಾ ಋತುಗಳಲ್ಲೂ ಫಲಬಿಡದ ಮರ. अव निर्गतं कं सुखं यस्मात् अवकं फलशून्यतामीष्टे — अवक+ईश (ऐश्वर्ये) "णिनिः" (३-२-७८)। "वन्ध्योऽफलोऽवकेशी च" अम०। "निन्द्यते पितृभिस्तप्तैर्निरपत्यधनः पुमान्। अध्वनीनैरतिश्रान्तैरवकेशीव पादपः" चं० भा०।

अवकोकिल ಅವಕೋಕಿಲ (वि०) ಕೋಗಿಲೆಯಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. अवक्रुष्टः कोकिलया।

अवक्तव्य ಅವಕ್ತವ್ಯ (वि०) 1. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. वक्तुं योग्यम्। न वक्तव्यम्। 2. ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ, ಸಟೆಯಾದ, ಸುಳ್ಳಾದ. 3. ವರ್ಣಿಸಲಾಗದ, ಹೇಳಲಾಗದ.

अवक्रन्द ಅವಕ್ರಂದ (पु०) 1. ರೋದನ, ಅಳುವಿಕೆ. अव+क्रदि (रोदने) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಅಳುವ. अव+क्रदि "अच्" (३-१-१३४)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्रन्दनम् – ಕ್ರಂದನಮ್.**

अवक्रम ಅವಕ್ರಮ (पु०) 1. ಇಳಿಕೆ, ಅವರೋಹಣ. 2. ಇಳಿಕೆ, ಕ್ಷೀಣವಾಗುವಿಕೆ, ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. अव+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)।

अवक्रय ಅವಕ್ರಯ (पु०) 1. ಮೂಲ್ಯ, ಬೆಲೆ. अवक्रीयतेऽनेन — अव+डु क्रीञ् (द्रव्यविनिमये) "अच्" (३-३-५६)। "मूल्यं वस्नोऽप्यवक्रयः" अम०। 2. ಬಾಡಿಗೆ, ಕೂಲಿ. 3. ಬಾಡಿಗೆಗೆ ಕೊಡುವುದು. "विक्रयावक्रयाधानयाचितेषु पणान् दश" याज्ञ० २-२३८। 4. ವರ್ತಕರು ಸರ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಕೊಡುವ ವ್ಯಾಪಾರ ತೆರಿಗೆ.

अवक्षय ಅವಕ್ಷಯ (पु०) ವಿನಾಶ, ಪ್ರಳಯ, ಧ್ವಂಸ. अव+क्षि (क्षये) भावे "अच्" (३-३-५६)। "लब्धं रक्षेदवक्षयात्" हितो० २-८।

अवक्षिप्त ಅವಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवक्षीण ಅವಕ್ಷೀಣ (वि०) ಕೃಶವಾದ, ಬತ್ತಿಹೋದ, ಸೊರಗಿರುವ. अव+क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)।

अवक्षुत ಅವಕ್ಷುತ (वि०) ಮೇಲೆ ಸೀನಲ್ಪಟ್ಟ. अव+टु क्षु (शब्दे) "क्तः" (३-२-१०२)। ಯಾವ ವಸ್ತುವಿನ ಮೇಲೂ ಸೀನಬಾರದು. ಸೀನಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಯೋಗಿಸಲೂಬಾರದು. "अर्नाचितं वृथामांसमवीरायाश्च योषितः। द्विषदन्नं नगर्यन्नं पतितान्नमवक्षुतम्" मनु० ४-२१३।

अवक्षेप ಅವಕ್ಷೇಪ (पु०) 1. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆ. 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. 3. ಬೈಗಳು. 4. ಎಸೆಯುವಿಕೆ, ಬಿಸಾಡುವಿಕೆ. अव + क्षिपु (निरसने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–क्षेपणम् – ಕ್ಷೇಪಣಮ್.** 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು, "उत्क्षेपणं ततोऽवक्षेपणमाकुञ्चनं तथा। प्रसारणं च गमनं कर्माण्येतानि पञ्च च" (भाषाप०) ಎಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಐದು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. (वि०) 2. ಎಸೆಯುವ ಸಾಧನ, ಕವಣೆ ಮೊದಲಾದುದು. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–क्षेपणी – ಕ್ಷೇಪಣೀ.** 3. ಕಳ್ಳಂಗಡಲೆ. 4. ಲಗಾಮು, ಕಡಿವಾಣ.

अवखण्डन ಅವಖಂಡನ (न०) ಭಾಗಮಾಡುವುದು. अव+खडि (भेदने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवखात ಅವಖಾತ (न०) ಕೋಟೆಯ ಸುತ್ತಲೂ ಮಾಡುವ (ತೋಡುವ) ಆಳವಾದ ಕಂದಕ.

अवखाद ಅವಖಾದ (पु०) ನಿಂದ್ಯವಾದ ಊಟ, ಕೆಟ್ಟ ಆಹಾರ. अवकृष्टः खादः।

अवगणन ಅವಗಣನ (न०) 1. ಅಗೌರವ, ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. अव+गण (संख्याने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ.

अवगणित ಅವಗಣಿತ (वि०) ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + गण (संख्याने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवगणितमवमताऽवज्ञाते अवमानितं च परिभूते" अम०।

अवगण्ड ಅವಗಂಡ (पु०) ಮುಖದ ಮೇಲೆ ಏಳುವ ಬಕ್ಕೆ, ಗಲ್ಲದ ಮೇಲಿನ ಚರ್ಮದ ಒಂದು ಗಂಟು.

अवगत ಅವಗತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿದಿರುವ, ಅರಿತಿರುವ. "तदेव ध्यानादवगतोऽस्मि" शाकु० ७। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

अवगति ಅವಗತಿ (स्त्री०) 1. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು. अव+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನ. "ब्रह्मावगतिर्हि पुरुषार्थः ; ब्रह्मावगतिस्त्वप्रतिज्ञाता" शां० भा०।

अवगम ಅವಗಮ (पु०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 2. ನಿಶ್ಚಯ ಜ್ಞಾನ. अव+गम्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रत्यक्षावगमं धर्म्यं सुसुखं कर्तुमव्ययम्" गीता ९-२। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–गमनम् –ಗಮನವ್.**

अवगाढ ಅವಗಾಢ (वि०) 1. ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿರುವ, ಒಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. अव+गाहू (विलोडने) "क्तः" (३-४-७२)। "अभ्युन्नता पुरस्तादवगाढा जघनगौरवात्पश्चात्" शाकु० ३-७। 2. ಮುಳುಗಿರುವ, ನಾಟಿರುವ. 3. ಮುಳುಗಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ನಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. (ನೀರು, ಜಲಾಶಯ.) "अवगाढा च पीता च (गङ्गा) पुनात्यासप्तमं कुलम्" भा०।

अवगाद ಅವಗಾದ (पु०) ಮರದ ಪೀಪಾಯಿ, ದೋಣಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ಚೆಲ್ಲುವ ಒಂದು ಮರದ ತೊಟ್ಟಿ. हला०।

अवगाह ಅವಗಾಹ (पु०) 1. ಸ್ನಾನ. अव + गाहू (विलोडने) "घञ्" (३-३-१८)। "सुभगसलिलावगाहाः पाटलिसंसर्गसुरभिवनवाताः" शाकु० १-३। 2. (ನೀರಿನ) ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶ, (ನೀರಿಗೆ) ಇಳಿಯುವುದು, (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ಮುಳುಗುವುದು. "जलावगाहक्षणमात्रशान्ता" रघु० ५-४७। 3. ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ಸ್ಥಳ. अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–गाहनम् –ಗಾಹನವ್.** "संभिन्नैरिभतुरगावगाहनेन प्राप्योर्वीरनु पदवीं विमानपङ्क्तीः" किरा० ७-११।

अवगाह्य ಅವಗಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಸ್ನಾನಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अव + गाहू (विलोडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ಒಳಕ್ಕೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿ, ಒಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದು. 4. ಸ್ನಾನಮಾಡಿ. अव+गाहू "ल्यप्" (७-१-३७)।

अवगीत ಅವಗೀತ (न०) 1. ಲೋಕಾಪವಾದ. 2. ನಿಂದಾಪರವಾದ ಪದ್ಯ, ದೂಷಣಕಾವ್ಯ. 3. ಹಾಸ್ಯ, ಗೇಲಿ, ಲೇವಡಿ. अव+गै (शब्दे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+गै "क्तः" (३-२-१०२)। "विधुरं किमतः परं परैरवगीतां गमिते दशामिमाम्" किरा० २-७। 5. ನೀಚ, ದುಷ್ಟ. "अवगीतन्तु निर्वादे दुष्टगर्हितयोरपि" मेदि०। 6. ಅಪಸ್ವರದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಬಾರಿ ಬಾರಿಗೆ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अवगीतन्तु निर्वादे मुहुर्दृष्टे विगर्हिते" विश्व०।

अवगुण ಅವಗುಣ (पु०) ಕೆಟ್ಟಗುಣ, ದೋಷ. अवकृष्टो गुणः।

अवगुण्ठन ಅವಗುಂಠನ (न०) 1. ಮುಖಪರದೆ, ಮುಸುಕು, ಬುರುಕಿ, ಮುಖಪಟ. अव+गुठि (वेष्टने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अपनेष्यामि तावत्तेऽवगुण्ठनम्" शाकु० ५। 2. ತೆರೆ, ಪರದೆ, ಅಂತರಪಟ. 3. ಹೆಂಗಸರು ಮುಖಪರದೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಧೂಳುಹೊಡೆಯುವ ಪೊರಕೆ, ಕಸಬರಿಕೆ.

अवगुण्ठिका ಅವಗುಂಠಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಮುಖಪರದೆ, ಮುಖಪಟ, ಬುರುಕಿ. अव+गुठि (वेष्टने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)। 2. ತೆರೆ, ಪರದೆ. "विरिञ्चिण्यवगुण्ठिका" त्रिकाण्ड०।

अवगुण्ठित ಅವಗುಂಠಿತ(वि०) 1. ಮುಸುಕುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಖಪರದೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अव+गुठि (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರ್ಣ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अवग्रह ಅವಗ್ರಹ (पु०) 1. ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬರ. अव + ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "तपःकृशामभ्युपपत्स्यसे सखीं वृषेव सीतां तदवग्रहक्षताम्" कुमा० ५-६१। "वृष्टिर्भवति सस्यानामवग्रहविशोषिणाम्" रघु० १-६२। 2. ಪದಗಳಿಗೆ ಸಂಧಿಯಿಲ್ಲದೆ ಬಿಡಿಸಿ ಹೇಳುವುದು. 3. ಅಂಕೆ, ಆತಂಕ, ನಿರ್ಬಂಧ, ಅಡ್ಡಿ, ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ. 4. ನಿಗ್ರಹ, ಶಿಕ್ಷೆ. "स्वयं विधाता सुरदैत्यरक्षसा-मनुग्रहावग्रहयोर्यदृच्छया" माघ० १-७१। 5. ಸಂಧಿಕಾರ್ಯದಿಂದ ವರ್ಣಲೋಪವುಂಟಾದಾಗ ए ಮತ್ತು ओ ಕಾರಗಳ ಮುಂದೆ अ ಕಾರಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ 'ऽ' ಚಿಹ್ನೆ. 6. ಆನೆಯ ಹಣೆ. "अवग्रहो वृष्टिरोधे प्रतिबन्धे गजालिके" मेदि०। 7. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವಿಕೆ, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ. "अवग्रहः स्यात्प्रकृतिभाववृष्टिविबन्धयोः" त्रिकाण्ड०। 8. ಆನೆಗಳ ಗುಂಪು. 9. ಒಂದು ವಿಧವಾದ ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ. "अवग्रहो ज्ञानभेदे हृचस्वातन्त्र्ये गजालिके" हेम०। 10. ಆನೆಯನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವ ಅಂಕುಶ. अवगृह्यतेऽनेन — अव+ग्रह कर० "घञ्"(३-३-१२१)।

अवग्रहण ಅವಗ್ರಹಣ (न०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕ, ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. 2. ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. अव+ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवग्रहणमित्येतत् प्रतिरोधेऽप्यनादरे" मेदि०।

अवग्राह ಅವಗ್ರಾಹ (पु०) ಅನಾವೃಷ್ಟಿ, ಮಳೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬರ. अव+ग्रह (उपादाने) वा "घञ्" (३-३-५१)। देवस्य अवग्रहः अवग्राहः। देवकर्तृक-मवर्षणमित्यर्थः। सि० कौ०।

अवघट्ट ಅವಘಟ್ಟ (पु०) 1. ರಂಧ್ರ, ಬಿಲ. 2. ಬೀಸುವ ಕಲ್ಲು, ಅಕ್ಕಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೀಸಿ ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ ಕಲ್ಲು. अव+घट्ट (चलने) कर० अधि० वा "घञ्" (३-३-१२१)। "अवघट्टावटौ तुल्यौ" त्रिकाण्ड०।

अवघट्टन ಅವಘಟ್ಟನ (न०) 1. ಬೀಸುವಿಕೆ, ಅಕ್ಕಿ ರಾಗಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬೀಸಿ ಹಿಟ್ಟುಮಾಡುವಿಕೆ. अव+घट्ट (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದು.

अवघट्टित ಅವಘಟ್ಟಿತ (वि०) 1. ಬೀಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಟ್ಟು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+घट्ट (चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಗಟ್ಟಿಣಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಮ್ಮಸುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನ್ನದ ಗಂಜಿಯಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಟ್ಟೆ). "स्वतः शुद्धः पटो धौतोऽन्नलिप्तोऽवघट्टितः" पञ्चदशी।

अवघात ಅವಘಾತ (पु०) 1. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವುದು. 2. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ. 3. ಅನಾಹುತ, ಆಕಸ್ಮಿಕ. अव+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)।

अवघुषित ಅವಘುಷಿತ (वि०) 1. ಸಾರಲ್ಪಟ್ಟ, ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+घुषिर् (विशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवघुष्ट ಅವಘುಷ್ಟ (वि०) ಹೊಸೆದು ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+घुषिर् (अविशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। अवघुष्टा रज्जुः।

अवघूर्णन ಅವಘೂರ್ಣನ (न०) ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವುದು. अव+घूर्ण (भ्रमणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवघूर्णयत् ಅವಘೂರ್ಣಯತ್ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗಿಸುವ. अव+घूर्ण (भ्रमणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

अवघोषण ಅವಘೋಷಣ (न०) ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆಯುವುದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಸಾರಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. अव + घुषिर् (विशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)। अव+घुषिर्+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–घोषणा –ಘೋಷಣಾ.**

अवचन ಅವಚನ (न०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ಮೌನ, ಮಾತಾಡದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 3. ಮಾತಾಡದಿರುವ, ಮೌನದಿಂದಿರುವ. न वाचयति — वच (परिभाषणे) कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् **अवचना ಅವಚನಾ.** "पार्वतीमवचनामसूयया प्रत्युपेत्य पुनराह सस्मितम्" कुमा० ८-५०।

अवचनीय ಅವಚನೀಯ (वि०) ಅವಾಚ್ಯವಾದ, ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಅಶ್ಲೀಲವಾದ. न वचनीयम्। "समवर्णे द्विजातीनां द्वादशैव व्यतिक्रमे। वादेष्व-वचनीयेषु तदेव द्विगुणं भवेत्" मनु० ८-२६९।

अवचय ಅವಚಯ (पु०) (ಕಳ್ಳತನದಿಂದ) ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೀಳುವುದು, ಬಿಡಿಸು

ವುದು, ಕೊಯ್ಯುವುದು. अव+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "अवचयपरिभोगवन्ति हिंस्रैः सहचरितान्यमृगाणि काननानि" किरा० १०-५।

अवचाय ಅವಚಾಯ (पु०) ಕೈಯಿಂದ ಹೂವು ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಕೀಳುವುದು. अव+चिञ् (चयने) "घञ्" (३-३-४०)। पुष्पावचायः, फलावचायः। "अविरतकुसुमावचायखेदान्निहितभुजालतयैकयोपकण्ठम्" माघ० ७-७१।

अवचार ಅವಚಾರ (पु०) 1. ಅವರೋಹಣ ಸ್ಥಳ, ಇಳಿಯುವ ಜಾಗ. (वि०) 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ. अव+चर (गतौ) "घञ्"।

अवचारण ಅವಚಾರಣ (न०) 1. ಚಲಿಸಿಸುವಿಕೆ, ನಡೆಯುವಂತೆ ಮಾಡುವಿಕೆ. अव+चर (गतौ) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉಪ್ಪನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಒಂದು ವಿಧಾನ.

अवचिकी (ची) षा ಅವಚಿಕೀ (ಚೀ) ಷಾ (स्त्री०) ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಲು ಇಚ್ಛೆ,— ಕೊಯ್ಯಲು ಆಸೆ. अवचेतुमिच्छा — अव+चिञ् (चयने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

अवचिकी (ची) षु ಅವಚಿಕೀ (ಚೀ) ಷು (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಕೊಯ್ಯಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. अव+चिञ् (चयने) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

अवचित ಅವಚಿತ (वि०) ಕೈಯಿಂದ ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवचितबलिपुष्पा वेदिसंमार्गदक्षा नियमविधिजलानां बर्हिषां चोपनेत्री" कुमा० १-६०।

अवचूड (ल) ಅವಚೂಡ (ಲ) (पु०) 1. ಧ್ವಜದ ವಸ್ತ್ರ, ರಥದ ಮೇಲೆ ತೂಗಾಡುವ ಬಟ್ಟೆ. अवनता चूडा अग्रं यस्य। डस्य वा लः। "बिभ्राणया बहलयावकपङ्कपिङ्गपिच्छावचूडमनुमाधवधाम जग्मुः" माघ० ५-१३। 2. ಧ್ವಜದ ಕೆಳಗೆ ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ ಚಾಮರ ಮುಂತಾದುದು. "अवाप बाल्योचितनीलकण्ठपिच्छावचूडाकलनामिवोरः" माघ० ३-५।

अवचूर्णन ಅವಚೂರ್ಣನ (न०) 1. ಪುಡಿಮಾಡುವಿಕೆ, ಅರೆಯುವುದು. 2. ಗಾಯದ ಮೇಲೆ ಔಷಧದ ಪುಡಿಯನ್ನು ತೂರಿ ಗಾಯವನ್ನು ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. अव+चूर्ण (संकोचे) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवचूर्णित ಅವಚೂರ್ಣಿತ (वि०) ಅರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+चूर्ण (संकोचे) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवचूलक ಅವಚೂಲಕ (न०) 1. ಚಾಮರ. "चामरं रोमगुत्सं च केशरं चावचूलकम्" त्रिकाण्ड०। 2. ನವಿಲು ಗರಿಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಬೀಸಣಿಗೆ.

अवच्छिन्न ಅವಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಂಗಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಪಾಧಿ (ಆಶ್ರಯಭೇದ) ಗಳಿಂದ ಭೇದ ತೋರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಘಟಾಕಾಶ ಮತ್ತು ಮಠಾಕಾಶಗಳಲ್ಲಿ ಆಕಾಶವೊಂದೇ ಇದ್ದರೂ ಘಟ ಮಠ ರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾದುದರಿಂದ ಘಟಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಆಕಾಶ ಮತ್ತು ಮಠಾವಚ್ಛಿನ್ನ ಆಕಾಶಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆಯೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತವೆ. "अवच्छिन्नस्य भिन्नस्य जरामरणधर्मिणः। मम ब्रवीति देवीयं सत्यानन्दचिदात्मताम्" प्रबोध० ६-२६। 3. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಷ್ಟೆಂದು ತೀರ್ಮಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवच्छुरित ಅವಚ್ಛುರಿತ (न०) 1. ಅಟ್ಟಹಾಸ. अव+छुर (छेदने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०)2. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अवच्छेद ಅವಚ್ಛೇದ (पु०) 1. ನಿರ್ಣಯ, ನಿಶ್ಚಯ. 2. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 3. ವ್ಯಾಪ್ತಿ. 4. ಇಷ್ಟೆಂದು ಮಿತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. अव+छिदिर् (द्वैधीकरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 5. ಅವಯವ, ಏಕದೇಶ. अव+छिदिर् कर० "घञ्" (३-३-१२१)। ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಒಂದೇ ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿದ್ದು ಮತ್ತೊಂದು ಪ್ರದೇಶ (ಅವಯವ) ದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಅದು ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದು. ಅಂತಹ ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದುದು ಅವಯವ. "अग्रे वृक्षः कपिसंयोगी न मूले" ವೃಕ್ಷದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಪಿಸಂಯೋಗವಿದ್ದು ಮೂಲ (ಬುಡ) ದಲ್ಲಿಲ್ಲವೆಂಬ ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವವನ್ನು ಉಪಪಾದಿಸಲು ಸಹಕಾರಿಯಾದ ಅವಯವ (ಅಗ್ರ) ವು ಅವಚ್ಛೇದವೆನಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

अवच्छेदक ಅವಚ್ಛೇದಕ (वि०) ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿತ್ವನಿಯಾಮಕ:—ಒಂದು ಅಧಿಕರಣದಲ್ಲಿ ತಾನಿರುವ

ಏಕದೇಶವು ತನಗೆ ಅವಚ್ಛೇದಕವೆನಿಸುವುದು. "अग्रे वृक्षः कपिसंयोगी न मूले" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಒಂದು ಮರದಲ್ಲಿ ಕಪಿಸಂಯೋಗವಿರುವ ಅಗ್ರಭಾಗವು ಕಪಿಸಂಯೋಗಕ್ಕೂ, ಕಪಿಸಂಯೋಗಾಭಾವವಿರುವ ಮೂಲವು (ಬುಡವು) ಕಪಿಸಂಯೋಗಾಭಾವಕ್ಕೂ ಅವಚ್ಛೇದಕವಾಗುವುದು.

अवच्छेद्य ಅವಚ್ಛೇದ್ಯ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಗೊತ್ತು ಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. अव + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्यत्" (३-३-१६९)। 2. "अवच्छिन्न" ಪದದ ಅರ್ಥ. अव+छिदिर् "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अवजय ಅವಜಯು (पु०) ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. अव+जि (जये) "अच्" (३-३-५६)। "अस्त्रं हरादाप्तवता दुरापं येनेन्द्रलोकावजयाय दृप्तः" रघु० ६-६२।

अवजिति ಅವಜಿತಿ (स्त्री०) ವಿಜಯ, ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ, ಪರಾಜಯಹೊಂದಿಸುವಿಕೆ. अव+जि (जये) "क्तिन्" (३-३-९४)। "हृतवीतरागमनसां ननु वः सुखसङ्गिनं प्रति सुखावजितिः" किरा० ६-४३।

अवज्ञा ಅವಜ್ಞಾ (स्त्री०) ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಪಮಾನ. अव + ज्ञा (अवबोधने) "अङ्" (३-३-१०६)। "अवज्ञया यदहसदुच्चकैर्बलः समुल्लसद्दशनमयूखमण्डलः" माघ० १७-४।

अवज्ञात ಅವಜ್ಞಾತ (वि०) 1. ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಗೌರವ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आससाद हरेः स्थानमवज्ञातत्रिविष्टपम्" याद० १६-२१।

अवज्ञान ಅವಜ್ಞಾನ (न०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅನಾದರ. 2. ಅಪಮಾನ, ಅಗೌರವ. अव+ज्ञा (अवबोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ईप्सितं तदवज्ञानाद्विद्धि सार्गलमात्मनः" रघु० १-७१।

अवट ಅವಟ (पु०) 1. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ, ಗುಂಡಿ, ಗುಳಿ. अव (रक्षणादौ) "अटन्" (उ० ४-८१)। "रक्षसां गतसत्वानामेष धर्मः सनातनः। अवटे ये निधीयन्ते तेषां लोकाः सनातनाः" रामा०। 2. ಬಿಲ, ಗುಹೆ. 3. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. 4. ಶರೀರದ ತಗ್ಗಾದ ಭಾಗ; ಕಕ್ಷ, ಕಂಠಮೂಲ ಮುಂತಾದುದು. "अवटश्चैवमेतानि स्थानान्यत्र शरीरके" याज्ञ० ३-९८। 5. ಐಂದ್ರಜಾಲಿಕ, ಗಾರುಡಿಗಾರ, ಕಣ್ಣುಕಟ್ಟು ಮಾಡುವವನು. "अवटः कूपखिलयोर्गर्ते कुहकजीविनि" हेम०। 6. ಹಕ್ಕಿಯುಮರಿ. "पक्षिपोतस्तु चिल्लाकश्चंपुकः पीलुकावटौ" वैज०। 7. ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು ಅಂಗುಲಗಳು. "किष्कुः स्यादवटो हस्तः चतुर्विंशतिरङ्गुलाः" वैज०। 8. ವಾಯುಸ, ಕಾಗೆ. 9. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 10. ಬೇವಿನಮರ. (वि०) 11. ದುರ್ಜನ. "काके निम्बे च लशुने गर्ते कूपे खलेऽवटः" त्रिकाण्ड०। 12. ಕ್ಷೀಣವಾದ, ದುರ್ಬಲವಾದ. "अवटः स्यात्खिले गर्ते कूपे कुहकजीविनि" मेदि०।

अवटि ಅವಟಿ (स्त्री०) 1. ಗರ್ತ, ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ. 2. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. 3. ರಂಧ್ರ, ಸಂದು, ಬಿರುಕು.

अवटीट ಅವಟೀಟ (वि०) ಬಗ್ಗಿದಮೂಗುಳ್ಳ. अवनतं नासिकायाः "टीटच्" (५-२-३१)। अवटीटम्। तद्युक्ताप्यवटीटा (नासिका)। सास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "अवटीटोऽवनाटश्चावभ्रटो नतनासिके" अम०।

अवटु ಅವಟು (पु०) 1. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ. 2. ಬಾವಿ. अवटीकते—अव+टीकृ(गतौ) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। (स्त्री०) 3. ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. "अवटुः कथितो घाटाकूपगर्तेषु सूरिभिः" विश्व०। (वि०)4. ವಟು ವಲ್ಲದ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯಲ್ಲದ. न वटुः।

अवतंस ಅವತಂಸ (पु०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ. अवतंस्यतेऽनेन — अव + तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "यवाङ्कुरापाण्डुकपोलशोभी मयावतंसः परिकल्पितस्ते" रघु० १३-४९। 2. ಶಿರೋಭೂಷಣ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಆಭರಣ. "गणा नमेरुप्रसवावतंसा भूर्जत्वचः स्पर्शवतीर्दधानाः" कुमा० १-५५। 3. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ, ಭೂಷಣ. "लवङ्गमालाकलितावतंसास्ते नारिकेलान्तरपः पिबन्तः" माघ० ३-८१। "यशोवतंसामुभयत्र भूतिम्" किरा० ३-११। अवतंसयति — अव+तसि+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–तंसक –ತಂಸಕ.** "कपोलसंश्लेषि विलोचनत्विषा विभूषयन्तीमवतंसकोत्पलम्" किरा० ४-९।

अवतंसित ಅವತಂಸಿತ (वि०) ಭೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+तसि (अलङ्कारे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवतत ಅವತತ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಸರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-२-१०२)। "लताशतैरवतताम्" रामा०।

अवतति ಅವತತಿ (स्त्री०) ಹಬ್ಬುವಿಕೆ, ಹರಡುವಿಕೆ. अव+तनु (विस्तारे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्रालेयावततिम्लानपलाशाब्ज इव ह्रदः" किरा० ११-४।

अवतमस ಅವತಮಸ (न०) 1. ಕಿರುಗತ್ತಲೆ. अवक्षीणं तमः "अच्" (५-४-७९)। 2. ಕತ್ತಲೆ, ಅಂಧಕಾರ. "अवतमसभिदायै भास्वताभ्युद्गतेन प्रसभमुडुगणोऽसौ दर्शनीयोऽप्यपास्तः" माघ० ११-५७। 3. ಮಬ್ಬು, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿರುವಿಕೆ.

अवतर ಅವತರ (पु०) 1. ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರವೇಶ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "अप्" (३-३-५७)। "भयस्य पूर्वावतरस्तरस्विना मनस्सु येन द्युसदां न्यधीयत" माघ० १-४३।

अवतरण ಅವತರಣ (न०) 1. ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. 2. ಬೇರೆ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಬರುವಿಕೆ. 3. ತೀರಪ್ರದೇಶದಿಂದ ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದುಬರುವಿಕೆ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಇಳಿಯುವ ಸೋಪಾನ, ಮೆಟ್ಟಲು. अवतीर्यतेऽनेन—कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ತಮ್ಮ ಅಂಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು. 6. ಅವತರಣಿಕೆ, ಪೀಠಿಕೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ.

अवतरणी ಅವತರಣೀ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಪೀಠಿಕೆ. अवतीर्यते ग्रन्थोऽनया — अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। स्वार्थे "कन्" **–तरणिका –ತರಣಿಕಾ.** 2. ಪರಿಪಾಟಿ, ರೀತಿ, ಅನುಕ್ರಮ.

अवतान ಅವತಾನ (पु०) 1. ಲತೆಗಳ ಹಂಬು. 2. ಕೆಳಮುಖ. 3. ಸಂತಾನ, ಪರಂಪರೆ. अव+तनु (विस्तारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "लताशतैरवततामवतानशतैस्तथा" रामा०।

अवतार ಅವತಾರ (पु०) 1. ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. 2. ರೂಪಾಂತರ ಹೊಂದಿ ಬರುವಿಕೆ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "घञ्" (३-३-१२०)। "धर्मार्थकाममोक्षाणामवतार इवाङ्गवान्" रघु० १०-८४। 3. ದೇವತೆಗಳು ಲೋಕರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ತಮ್ಮ ಅಂಶದಿಂದ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು, ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮತ್ಸ್ಯಾದ್ಯವತಾರ. "मत्स्यः कूर्मो वराहश्च नारसिंहोऽथ वामनः। रामो रामश्च कृष्णश्च बुद्धः कल्की च ते दश"। 4. ಇಳಿಯುವ ಸ್ಥಳ, ನದಿಗೆ ಇಳಿಯುವ ಮಾರ್ಗ, ಸೋಪಾನ. "रुद्धे गजेन सरितः सरुषावतारे रिक्तोदपात्रकरमास्त चिरं जनौघः" माघ० ५-३३। 5. ಭಾಷಾಂತರ ಪರಿವರ್ತನೆ. 6. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪೀಠಿಕೆ. 7. ಪುಣ್ಯತೀರ್ಥ, ಪವಿತ್ರವಾದ ನದಿ(ಮುಂತಾದುದು). "अवतारोऽवतरणे पुष्करिण्यादितीर्थयोः" मेदि०।

अवतारक ಅವತಾರಕ (वि०) ಇಳಿಸುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಕರೆತರುವ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् **–तारिका –ತಾರಿಕಾ.**

अवतारण ಅವತಾರಣ (न०) 1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವಿಕೆ, ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಇಳಿಸುವಿಕೆ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "क्रियतां यदि शक्नोषि गङ्गाया अवतारणम्" रामा०। 2. ಭೂತಗಳು ಕಾಣಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಭೂತಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. 3. ಗ್ರಂಥದ ಪೀಠಿಕೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ. 4. ಪೂಜೆ, ಭಜನೆ, ಅರ್ಚನೆ. 5. ಬಟ್ಟೆಯ ಸೆರಗು. "अथावतारणे। वस्त्राञ्चलार्चने भूतावेशे" हेम०।

अवतारिका ಅವತಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಪೀಠಿಕೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ.

अवतार्यमाण ಅವತಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗಾಡಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಇಳಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः)+णिच् कर्म० "शानच्" (३-१-१२४)। "यानाज्जनः परिजनैरवतार्यमाणा राज्ञीर्नरापनयनाकुलसौविदल्लाः". माघ० ५-१७।

अवतीर्ण ಅವತೀರ್ಣ (वि०) 1. ಇಳಿದಿರುವ, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. अव+तॄ (प्लवनतरणयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "कौबेरदिग्भागमपास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्णः" माघ० ३-१। 2. ನೀರಿನೊಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. 3. ಬೇರೆ ರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿರುವ. 4. ಭಾಷಾಂತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवतोका ಅವತೋಕಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಸ್ರಾವವಾದ ಹೆಂಗಸು ಅಥವಾ ಹಸು. अवगलितं तोकं यस्याः।

अवत्त ಅವತ್ತ (वि०) 1. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಹವಿಸ್ಸು). अव + दो (अवखण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+डु दाञ् (दाने) "क्तः"।

अवदंश ಅವದಂಶ (पु०) ಬಾಯಾರಿಕೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಆಹಾರ, ಹುರಿಗಾಳು ಮುಂತಾದ ಕಾರದ ತಿಂಡಿ. अवदश्यते — अव + दंश (दशने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

अवदाघ ಅವದಾಘ (पु०) ಬೇಸಿಗೆಕಾಲ, ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು. अव+दह (भस्मीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अवदात ಅವದಾತ (पु०) 1. ಬಿಳುಪು. 2. ಹಳದಿಬಣ್ಣ. अव+दैप् (शोधने) "क्तः" (३-४-७२)। (वि०)3. ಬಿಳುಪಾದ. 4. ಹಳದಿಬಣ್ಣದ. 5. ಶುದ್ಧವಾದ, ಶುಭ್ರವಾದ. 6. ನಿಷ್ಕಳಂಕವಾದ, ದೋಷವಿಲ್ಲದ. "स वंशस्यावदातस्य शशाङ्कस्येव लाञ्छनम्" किरा० ११-७५। 7. ಮನೋಹರವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. "अवदातं तु विमले मनोज्ञे सितपीतयोः" हेम०।

अवदान ಅವದಾನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ತುಂಡು ಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶಕ್ತಿ. अव + दो (अवखण्डने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नैर्ऋतघ्नमथ मन्त्रवन्मुनेः प्रापदस्त्रमवदानतोषितात्" रघु० ११-२१। "दृष्टावदानाद्व्यथतेऽरिलोकः प्रध्वंसमेति व्यथिताच्च तेजः" किरा० १७-१६। 3. ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಿದ ಕೆಲಸ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನು ತರುವ ಶ್ಲಾಘ್ಯವಾದ ಕೆಲಸ. अव + दैप् (शोधने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विश्वावसुप्राग्रहरैः प्रवीणैः संगीयमानत्रिपुरावदानः" कुमा० ७-४८। "वीर्योत्साहश्लाघि कृत्वावदानं संग्रामाग्रे मानिनां लज्जितानाम्" माघ० १८-१६। 4. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. "अवदानं खण्डने स्यादितिवृत्ते च कर्मणि" मेदि०।

अवदारक ಅವದಾರಕ (पु०) 1. ಗುದ್ದಲಿ, ಸಲಿಕೆ, ಪಿಕಾಸಿ. (वि०)2. ಸೀಳುವ, ಬಿರಿಯುವಂತೆ ಮಾಡುವ, ಹೋಳುಮಾಡುವ. अव + दॄ (विदारणे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अवदारण ಅವದಾರಣ (न०) 1. ಸೀಳುವುದು, ಹೋಳು ಮಾಡುವುದು, ಕತ್ತರಿಸುವುದು. अव+दॄ (विदारणे) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवदारणकाले तु पृथिवी नावदीर्यते" रामा०। 2. ಗುದ್ದಲಿ, ಸಲಿಕೆ, ಪಿಕಾಸಿ. अव+दॄ (विदारणे) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

अवदाह ಅವದಾಹ (पु०) 1. ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು. अवसादितो दाहो येन। 2. ಸಂತಾಪ, ಜ್ವರದ ತಾಪ.

अवदीर्ण ಅವದೀರ್ಣ (वि०) 1. ಒಡೆದಿರುವ, ಸೀಳಾಗಿರುವ, (ಬಾಯಿಬಿಟ್ಟು) ಎರಡು ಭಾಗವಾಗಿರುವ. अव+दॄ (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "अवदीर्णशुक्तिपुटमुक्तमौक्तिकप्रकरैरिव प्रियरथाङ्गमङ्गनाः" माघ० १३-३७। 2. ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದ್ರವವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+दॄ "क्तः" (३-२-१०२)।

अवदोह ಅವದೋಹ (पु०) 1. ಕ್ಷೀರ, ಹಾಲು. अवदुह्यते — अव+दुह (प्रपूरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "अवदोहः पयः क्षीरम्" त्रिकाण्ड०। 2. ಹಾಲು ಕರೆಯುವಿಕೆ. अव+दुह भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अवद्य ಅವದ್ಯ (न०) 1. ದೋಷ. नोद्यते नोच्यते — वद (व्यक्तायां वाचि) "यत्" (३-१-१०१)। निपा०। "इति शिरसि स वामं पादमाधाय राज्ञामुदवहदनवद्यां तामवद्यादपेतः" रघु० ७-७०। 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 3. ಪಾಪ. 4. ಲಜ್ಜೆ, ನಾಚಿಕೆ. (वि०) 5. ನಿಂದ್ಯವಾದ, ದೂಷಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. 6. ತುಚ್ಛವಾದ, ನೀಚವಾದ. "पुराणमित्येव न साधु सर्वं न चापि काव्यं नवमित्यवद्यम्" माल० १-२।

अवद्यत् ಅವದ್ಯತ್ (वि०) ಖಂಡಿಸುವ, ಕತ್ತರಿಸುವ, ತುಂಡುಮಾಡುವ. अव+दो (अवखण्डने) "शतृ" (३-२-१२४)। "अवद्यन् पत्रिणः शम्भोः सायकैरवसायकैः" किरा० १५-३७।

अवद्योतन ಅವದ್ಯೋತನ (न०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. अव+द्युत (दीप्तौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवधान ಅವಧಾನ (न०) 1. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗಮನ, ಆಸಕ್ತಿ. अव+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्"(३-३-११७)। "अवधानेन परस्परं जिगीषा" याद० १५-१२२। 2. ಏಕಾಗ್ರತೆ, ನೆಟ್ಟಮನಸ್ಸಿಂದ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. "श्रृणुत जना अवधानात् क्रियामिमां कालिदासस्य" विक्र० १-२।

अवधारण ಅವಧಾರಣ (न०) 1. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರಣ. अव+धृञ् (धारणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಾಗ್ಬಲ, ದೃಢವಚನ. 3. ಮಿತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಇಷ್ಟೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸುವಿಕೆ. 4. ವಿಶೇಷ ಗುಣಗಳ ಕಾರಣ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ. अव+धृञ्+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–धारणा –ಧಾರಣಾ.**

अवधारणीय ಅವಧಾರಣೀಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अव+

धृञ् (धारणे)+णिच् "अनीयर्" (३-३-१६९)। 2. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+धृञ् कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)। "विष्णोरिवास्यानवधारणीयमीदृक्तया रूपमियत्तया वा" रघु० १३-५।

अवधारित ಅವಧಾರಿತ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಧಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव + धृञ् (धारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा ततः शरीरीति विभाविताकृतिम्" माघ० १-३। 2. ವಿಶೇಷಗುಣ ಪ್ರಯುಕ್ತ ಇತರ ವಸ್ತುಗಳಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवधार्य ಅವಧಾರ್ಯ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೀಗೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. अव+धृञ् (धारणे)+णिच् "यत्" (३-१-९६)। "परिणतिरवधार्या यत्नतः पण्डितेन" भर्तृ० २-९९। (अव्य०)2. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ನಿರ್ಣಯಿಸಿ. अव+धृञ्+णिच् "ल्यप्" (३-१-९७)।

अवधि ಅವಧಿ (पु०) 1. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ, ಮೇರೆ, ಸರಹದ್ದು. अव+डु धाञ् (धारणे) "किः" (३-३-९२)। "अवधिं दर्शनीयानामाकल्पमनघं दिवः" याद० १६-१८। 2. ಕಾಲ, ಸಮಯ. "अथ चेदवधिः प्रतीक्ष्यते कथमाविष्कृतजिह्मवृत्तिना" किरा० २-१६। 3. ಚಿತ್ತೈಕಾಗ್ರತೆ, ಅವಧಾನ, ಗಮನ, ಲಕ್ಷ್ಯ. 4. ಬಿಲ, ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ. 5. ಉತ್ತರಾವಧಿ, ಮುಂದಿನಕಾಲದ ಗಡು, ವಾಯಿದೆ. "अवधिस्त्ववधाने स्यात्सीम्नि काले बिले पुमान्" मेदि०।

अवधिमत् ಅವಧಿಮತ್ (वि०)1. ಎಲ್ಲೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಮಿತಿಯುಳ್ಳ. 2. ವಾಯಿದೆಯುಳ್ಳ, ಕಾಲದ ಗಡುವುಳ್ಳ. अवधिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

अवधीयमान ಅವಧೀಯಮಾನ (वि०) ಗಮನಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಸಕ್ತಿಯಿಡಲ್ಪಡುವ. अव + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

अवधीरणा ಅವಧೀರಣಾ (स्त्री०) 1. ಅವಮಾನ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. अवधीर (अवज्ञायाम्)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "शठ इति मयि तावदस्तु ते परिचयवत्यवधीरणा प्रिये" माल० ३-२०। "अयं स ते तिष्ठति सङ्गमोत्सुको विशङ्कसे भीरु यतोऽवधीरणाम्" शाकु० ३-११।

अवधीरित ಅವಧೀರಿತ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अवधीरितदुग्धाब्धिमधुरायां मनो दधे" याद० १-९८। "अवधीरितशारदारविन्दौ चरणौ ते मरणेऽपि चिन्तयामि" मु० मा०। अवधीर (अवज्ञायाम्) णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवधूक ಅವಧೂಕ (पु०) ಪತ್ನಿಯಿಲ್ಲದವನು. नास्ति वधूर्यस्य। "कप्"।

अवधूत ಅವಧೂತ (पु०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ವೈರಾಗಿ, ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ವಿರಕ್ತ, ವರ್ಣಾಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ ಒಬ್ಬ ಯೋಗಿ. "यो विलङ्घ्याश्रमान् वर्णान् आत्मन्येव स्थितः पुमान्। अतिवर्णाश्रमी योगी अवधूतः स उच्यते"। (वि०)2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+धूञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवधूतपङ्कजपरागकणास्तनुजाह्नवीसलिलवीचिभिदः" किरा० ६-३। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अन्वनैषुरवधूतविग्रहस्तं दुरुत्सहवियोगमङ्गनाः" रघु० १९-४३। 4. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಕೊಡವಲ್ಪಟ್ಟ.

अवधूनन ಅವಧೂನನ (न०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಕದಲಿಸುವಿಕೆ. अव+धूञ् (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)। नुगागमः (वा० ७-४-२)। "विडम्बयन्ती ददृशे वधूजनैरमन्ददष्टौष्ठकरावधूननम्" किरा० ८-६। 2. ನಡುಕ, ತತ್ತರ, ಕಂಪನ. 3. ಕೊಡವುವಿಕೆ. 4. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. 5. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವಿಕೆ.

अवधृत ಅವಧೃತ (वि०) ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಷ್ಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+धृञ् (धारणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवधेय ಅವಧೇಯ(न०)1. ಲಕ್ಷ್ಯ, ಗಮನ, ಅವಧಾನ, ಆಸಕ್ತಿ. अव+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)। (वि०) 2. ಇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ತಿಳಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 4. ನಂಬಲು ಅರ್ಹವಾದ.

अवध्य ಅವಧ್ಯ (वि०) ಕೊಲ್ಲಲಾಗದ, ಕೊಲ್ಲಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ವಧೆಗೆ ಅನರ್ಹನಾದ. वधमर्हति — वध "यः" (५-१-६६)। न० त०। "देही नित्यमवध्योऽयं देहे सर्वस्य भारत" गीता २-३०। "अवध्यां च स्त्रियं प्राहुस्तिर्यग्योनिगतास्वपि"। ವಧೆಗೆ ಅನರ್ಹರಾದವರನ್ನು ಕೊಂದರೆ ಪಾಪ. "यावानवध्यस्य वधे तावान्वध्यस्य

मोक्षणे। अधर्मो नृपतेर्दृष्टो धर्मस्तु विनियच्छतः" मनु० ९-२४९।

अवध्वंस ಅವಧ್ವಂಸ (पुं०) 1. ಬಿಡುವುದು, ಪರಿತ್ಯಾಗ. 2. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಬೈಗಳು. 3. ಪುಡಿಮಾಡುವುದು, ಧೂಳುಮಾಡುವುದು. अव+ध्वंसु (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। "अवध्वंसस्तु निन्दायां परित्यागेऽवचूर्णने" हेम०। 4. ನಾಶ.

अवध्वस्त ಅವಧ್ವಸ್ತ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪುಡಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೂರ್ಣಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+ध्वंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवन ಅವನ (न०) 1. ರಕ್ಷಿಸುವುದು, ಕಾಪಾಡುವುದು. अव (रक्षणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ, ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. 3. ತೃಪ್ತಿ. 4. ಪ್ರೀತಿ. 5. ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 6. ಪ್ರವೇಶ. 7. ಯಾಚನೆ. 8. ಆಲಿಂಗನ. 9. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ. 10. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. 11. ಹಿಂಸೆ, ತೊಂದರೆ. 12. ಹೊಂದುವಿಕೆ. ಪಡೆಯುವಿಕೆ.

अवनत ಅವನತ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವ, ಕೆಳಮುಖವಾದ. अव+णम (प्रह्वत्वे) "क्तः" (३-४-७२)। "अवनतवदनेन्दुरिच्छतीव व्यवधिमधीरतया यदास्थितास्मै" माघ० ७-३८। 2. ಅಸ್ತಹೊಂದಿದ, ಮುಳುಗಿದ. "रजनिरवनतेन्दुर्लज्जयाधोमुखीव" माघ० १०-९१। 3. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವಿನಯವುಳ್ಳ, ವಿಧೇಯತೆಯುಳ್ಳ.

अवनति ಅವನತಿ (स्त्री०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. "दधत्या शालीनामवनतिमुदारे सति फले" मुद्रा० ३-८। 2. ವಿಧೇಯತೆ, ನಮ್ರತೆ, ವಿನಯ. 3. ಅಸ್ತಮಯ, ಮುಳುಗುವಿಕೆ. अव + णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "गतवत्स्वराजत जपाकुसुमस्तबकद्युतौ दिनकरेऽवनतिम्" माघ० ९-८। 4. ಪ್ರಣಾಮ, ನಮಸ್ಕಾರ. 5. ಕ್ಷೀಣಗತಿಹೊಂದುವಿಕೆ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವಿಕೆ.

अवनद्ध ಅವನದ್ಧ (न०) 1. ಮೃದಂಗ. (वि०) 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अव+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "चर्मावनद्धं दुर्गन्धि पूर्णं मूत्रपुरीषयोः" मनु० ६-७६। 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯೂ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ. "तांबूलीलतावनद्धपूगखण्डमण्डितैः" काद०। 4. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೋಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "हरितपत्रमयीव मरुद्गणैः स्रगवनद्धमनोरमपल्लवा" माघ० ६-५३। 5. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಡಲ್ಪಟ್ಟ. "निसर्गरक्तैर्वलयावनद्धताम्राश्मरश्मिच्छुरितैर्नखाग्रैः" माघ० ३-७। 6. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "स्त्यानावनद्धघनशोणितशोणपाणिः" वेणी० १-२१।

अवनम्र ಅವನಮ್ರ (वि०) ಬಹಳ ಬಗ್ಗಿರುವ. अव+णम (प्रह्वत्वे) "रः" (३-२-१६७)। "पर्याप्तिपुष्पस्तबकावनम्रा संचारिणी पल्लविनी लतेव" कुमा० ३-५४।

अवनय ಅವನಯ (पुं०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆಹಾಕುವುದು. अव+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

अवनाट ಅವನಾಟ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. अवनतं नासिकायाः "नाटच्" (५-२-३१)। अवनाटम्। तद्योगान्नासिकाप्यवनाटा। सास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)।

अवनाम ಅವನಾಮ (पुं०) ಬಗ್ಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಿಕೆ. अव+णम (प्रह्वत्वे) "घञ्" (३-३-१८)। "इति कृतवचनायाः कश्चिदभ्येत्य बिभ्यद्गलितनयनवारेर्याति पादावनामम्" माघ० ११-३५।

अवनाय ಅವನಾಯ (पुं०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕುವುದು. अव + णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)।

अवनि ಅವನಿ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ. अव (रक्षणे) "अनिः" (उ० २-१०२)। "अवनितनयभीतान् प्रीणयन्नादितेयान्" याद० १६-१४४। "अवनिभारनिराकरणार्थिनाम्" याद० ३-२१। 2. ಬೆರಳು. वा "ङीप्" (ग० ५०)। **अवनी ಅವನೀ.** "निवत्स्यतो विश्वपतेरवन्याम्" याद० २-४६।

अवनीतनय ಅವನೀತನಯ –सुत –ಸುತ (पुं०) ಭೂಮಿಯ ಮಗ. (1) ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕ. (2) ನರಕಾಸುರ. (स्त्री०) **–तनया –ತನಯಾ. –सुता –ಸುತಾ.** ಭೂಮಿಯ ಮಗಳು, ಸೀತಾದೇವಿ.

अवनीध्र ಅವನೀಧ್ರ (पुं०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. अवनीं धरति — धृञ् (धारणे) "कः" (वा० ३-२-५)। "स्फुटमेव समस्तमापदा तदिदानीमवनीध्रमूर्धसु" माघ० १६-७८।

अवनि (नी) पति ಅವನಿ (ನೀ) ಪತಿ –पाल (क) –ಪಾಲ (ಕ) –भृत् –ಭೃತ್ (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ, ಭೂಮಿಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವವನು. अवन्याः पतिः पालः (कः) वा। अवनीं बिभर्ति — डु भृञ् (धारण-पोषणयोः) "क्विप्" (३-२-६१)। "हरिरिव युगदीर्घै-र्दोर्भिरंशैस्तदीयैः पतिरवनिपतीनां तैश्चकाशे चतुर्भिः" रघु० १०-८६।

अवनीश ಅವನೀಶ –ईश्वर –ಈಶ್ವರ (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. अवन्या ईश ईश्वरो वा।

अवनेजन ಅವನೇಜನ (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. 2. ಶ್ರಾದ್ಧದಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಯ ಮೇಲೆ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು. अव+णिजिर् (शौचे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवन्ति ಅವಂತಿ (पु० ब० व०) 1. ಮಾಳವದೇಶ. 2. ಮಾಳವದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. 3. ಮಾಳವದೇಶದ ಜನರು. (स्त्री०) **अवन्ति ಅವಂತಿ अवन्ती ಅವಂತೀ.** 4. ಮಾಳವದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿಯಾದ ಉಜ್ಜಯಿನಿ ನಗರ. [ಈ ನಗರಕ್ಕೆ ಇದು ಮಹಾಭಾರತ ಕಾಲದ ಹೆಸರು. ಪಾಂಡವರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲಿ ವಿಂದಾನುವಿಂದ ರೆಂಬ ಸಹೋದರರು ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಆಳುತ್ತಿದ್ದರು. ರಾಜಸೂಯ ಯಾಗದ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹದೇವನು ಇವರನ್ನು ಜಯಿಸಿ ಕಪ್ಪವನ್ನು ಪಡೆದನು.] "विन्दा-नुविन्दावावन्त्यौ सैन्येन महतावृतौ। जिगाय समरे वीरावाश्विनेयः प्रतापवान्" भा० सभा० ३२-११। ಇದು ಮೋಕ್ಷಪ್ರದವಾದ ಏಳು ಪಟ್ಟಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अयोध्या मधुरा माया काशी काञ्चिरवन्तिका। पुरी द्वारवती चैव सप्तैता मौक्षदायिकाः"। ಇಲ್ಲಿ ಬಲರಾಮ ಮತ್ತು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣರು ಸಾಂದೀಪನಿ ಮುನಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದರು. "विदिताखिल-विज्ञानौ सर्वज्ञानमयावपि। शिष्याचार्यक्रमं वीरौ ख्यापयन्तौ यदूत्तमौ। ततः सान्दीपनिं काश्यमवन्तीपुर-वासिनम्। विद्यार्थं जग्मतुर्बालौ कृतोपनयनक्रमौ। वेदाभ्यासकृतप्रीती संकर्षणजनार्दनौ। तस्य शिष्यत्व-मभ्येत्य गुरुवृत्तिपरौ हितौ। दर्शयांचक्रतुर्वीरावाचार-मखिले जने। सरहस्यं धनुर्वेदं ससंग्रहमधीयताम्। अहोरात्रचतुःषष्टया तदद्भुतमभूद्द्विज। सान्दीपनिरसं-भाव्यं तयोः कर्मातिमानुषम्। विचिन्त्य तौ तदा मेने प्राप्तौ चन्द्रदिवाकरौ" वि० पु० ५-२१। ಇದಕ್ಕೆ ಉಜ್ಜಯಿನಿ, ವಿಶಾಲಾ, ಮಹಾಕಾಲವನ, ಕುಶಸ್ಥಲಿ, ಪದ್ಮಾವತಿ ಎಂಬ ಹೆಸರುಗಳೂ ಉಂಟು. **ಅವಂತಿ:** "अवन्तिनाथोऽयमुदग्रबाहुर्विशालवक्षास्तनुवृत्तमध्यः" रघु० ६-३२। **ಉಜ್ಜಯಿನಿ:** "प्राग्ज्योतिषाः कामरूपाः मालवाः स्युरवन्तयः" "उज्जयिनी स्याद्विशालाऽवन्ती पुष्पकरण्डिनी" अभि० चि०। **ವಿಶಾಲಾ:** "प्राप्यावन्तीनुदयनकथाकोविदग्रामवृद्धान्पूर्वोद्दिष्टामनुसर पुरीं श्रीविशालां विशालाम्" मेघ० १-३०। **ಮಹಾಕಾಲವನ:** "असौ महाकालनिकेतनस्य वसन्नदूरे किल चन्द्रमौलेः" रघु० ६-३४। [असौ अवन्तिनाथः रघु० व्याख्या] **ಕುಶಸ್ಥಲಿ:** [ಕಲ್ಪದ ಆದಿಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಹ್ಮನು ದೈತ್ಯ ದಾನವ ರಾಕ್ಷಸ ಮುಂತಾದವರನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನಂತರ ಅವರೆಲ್ಲರೂ ಮದಿಸಿ ಪರಸ್ಪರ ಕಾದಾಡುತ್ತಿರಲು ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ರೀತಿ ನೀತಿ ವಿಹೀನವಾಯಿತು. ಆಗ ಚತುರ್ಮುಖನು ಏನೂ ತೋಚದೆ ಸರ್ವೇಶ್ವರನಾದ ಮಹಾವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಧ್ಯಾನಿಸತೊಡಗಿದನು. ಮಹಾವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರಸನ್ನನಾಗಿ "ನಿನ್ನ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೊಳಪಡದ ಪ್ರದೇಶವನ್ನು ತೋರಿಸು" ಎನಲು ಬ್ರಹ್ಮನು ಪವಿತ್ರಪ್ರದೇಶಗಳನ್ನು ತೋರಿಸುತ್ತಾ ಒಂದೊಂದರಿಂದಲೂ ಒಂದೊಂದು ಹಿಡಿ ಕುಶ (ದರ್ಭೆ) ವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುತ್ತಾ ಚ್ಯವನಾಶ್ರಮಕ್ಕೆ ಬಂದು ಈ ಕುಶಗಳಿರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲೇ ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಂತು ಲೋಕಕ್ಷೇಮವನ್ನುಂಟುಮಾಡಬೇಕೆಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲು ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣನು ವಸಂತಮಾಸದ ರೂಪದಿಂದ ಅಲ್ಲೇ ನೆಲೆಸಿದನು. ಇದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "**ಕುಶಸ್ಥಲಿ**" ಯೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಇದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ "ಕನಕಶೃಂಗ" ವೆಂದು ಹೆಸರಿದ್ದಿತು.] "कुशस्थलीं संस्थित एव देव इत्थं विधात्रा पुरुषोत्तमः स्तुतः। स्थलीं कुशैरास्तरितामुपाविशत्कुशस्थलीं देव-मुनीन्द्रसेविताम्" स्कान्द० अवन्तीख० ४१-२९। **ಪದ್ಮಾವತಿ:** [ದುಷ್ಟರಾದ ದಾನವರೆಲ್ಲರೂ ಒಮ್ಮೆ ಭೂಲೋಕದ ಸಕಲ ರತ್ನಗಳನ್ನೂ ಅಪಹರಿಸಿ ಬಹಳ ತೊಂದರೆ ಕೊಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ದೇವದಾನವರೆಲ್ಲರೂ ಸೇರಿ ರತ್ನಗಳನ್ನೂ, ಅಮೃತವನ್ನೂ ಪಡೆಯಲು ಸಮುದ್ರಮಥನ ಮಾಡತೊಡಗಿದರು. ಮೊದಲು ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯು ಹುಟ್ಟಿದಳು. ನಾರದರ ಮಾತಿನಂತೆ ಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮಿಯನ್ನು ಮಹಾಕಾಲವನ (ಉಜ್ಜಯಿನಿ) ದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುವಂತೆ ಹೇಳಿ ಪುನಃ ಸಮುದ್ರವನ್ನು ಕಡೆಯಲು ಕೌಸ್ತುಭ, ಚಂದ್ರ, ಧನ್ವಂತರಿ, ಅಮೃತ, ಅನೇಕ ರತ್ನಗಳು, ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಐರಾವತ

ಮುಂತಾದುವೆಲ್ಲಾ ಹುಟ್ಟಿದುವು. ವಿಷ್ಣುವಿನ ಚಮತ್ಕಾರದಿಂದ ಅಮೃತವನ್ನು ದೇವತೆಗಳೇ ಹಂಚಿ ಕೊಂಡು ಹೃಷ್ಟಚಿತ್ತರಾಗಿ "ನಾವು ಈ ಉಜ್ಜಯಿನಿಗೆ ಬಂದು ಈ ರತ್ನಗಳೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪಡೆದೆವು. ಮಹಾ ಲಕ್ಷ್ಮಿಯೂ ಇಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸಿರುವಳು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದ ಈ ನಗರಕ್ಕೆ '**ಪದ್ಮಾವತಿ**' ಯೆಂಬ ಹೆಸರಾಗಲಿ" ಎಂದು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "उज्जयिनीं समासाद्य जाता रत्नभुजो वयम्। पद्मायाश्च निवासेन यस्मात्सर्वसुखावहा। तस्मात्सर्वेषु कालेषु पद्मा वसतु निश्चला। अद्यप्रभृति पुरेषा पद्मावतीति च स्मृता" स्कान्दं अवन्तीखं ४४-३३, ३४।

अवन्तिसोम ಅವಂತಿಸೋಮ (नं) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. अवन्तिषु सोम इव। अवन्तिषु सूयते वा।

अवन्ध्य ಅವಂಧ್ಯ (विं) 1. ಫಲಸಹಿತವಾದ, ಫಲದಿಂದ ತುಂಬಿದ, ಪಲವತ್ತಾದ, ಫಲಿಸುವ (ಮರ). बध्नाति फलानि इति वन्ध्यः (वबयोरभेदः)। न वन्ध्यः। 2. ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ, ಸಫಲವಾದ. "अवन्ध्यकोपस्य निहन्तुरापदां भवन्ति वश्याः स्वयमेव देहिनः" किरां १-३३। (स्त्रीं) **अवन्ध्या ಅವಂಧ್ಯಾ.** ಪುತ್ರವತಿ ಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

अवपक्व ಅವಪಕ್ವ (विं) ಕಡಿಮೆ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರ್ಧಾದಿಗ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवपतन ಅವಪತನ (नं) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವಿಕೆ.

अवपन्न ಅವಪನ್ನ (विं) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರಮಾಡ ಲ್ಪಟ್ಟ. अव+पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಕೆಟ್ಟಿರುವ, ಸಂಸರ್ಗದಿಂದ ದೂಷಿತವಾದ. "केशकीटावपन्नं च पदा स्पृष्टं च कामतः" मनुं ४-२०७।

अवपाक ಅವಪಾಕ (पुं) 1. ಅಪೂರ್ಣವಾದ ಪಾಕ, ಅರ್ಧಾದಿಗ್ಧಿಯಾಗಿ ಬೇಯಿಸುವಿಕೆ. अव+डु पचष् (पाके) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (विं) 2. ಅಪೂರ್ಣ ವಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ. कर्मं "घञ्" (३-३-१९)।

अवपात ಅವಪಾತ (पुं) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. अव+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬೀಳಿ ಸುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾಕುವಿಕೆ. अव + पत्लृ + णिच् "अच्" (३-३-५६)। "शस्त्रावपाते गर्भस्य पातने चोत्तमो दमः" याज्ञं २-१७७। 3. ಹಳ್ಳ, ಗುಳಿ, ಗುಂಡಿ. अव+पत्लृ अधिं "घञ्" (३-३-१२१)। "श्वभ्रोऽवपातः" कल्पद्रुं। 4. ಆನೆಯನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ಹುಲ್ಲು ಸೊಪ್ಪುಗಳಿಂದ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಹಳ್ಳ. "अव-पातस्तु हस्त्यर्थे गर्ते छन्ने तृणादिना" वैजं। "रोधांसि निघ्नन्नवपातमग्नः करीव वन्यः परुषं ररास" रघुं १६-७८।

अवपातन ಅವಪಾತನ (नं) ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವುದು, ನೂಕು ವುದು, ಉರುಳಿಸುವುದು. अव+पत्लृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवपात्र ಅವಪಾತ್ರ (विं) ಇತರರ ಊಟಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹ ವಾದ ಊಟದ ಪಾತ್ರೆಯುಳ್ಳ, ಮ್ಲೇಚ್ಛ, ಚಂಡಾಲ ಮೊದಲಾದವರು.

अवपात्रित ಅವಪಾತ್ರಿತ (विं) ಜಾತಿಭ್ರಷ್ಟನಾದ, ಪಾಪಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯಿಂದ ಬಂಧುಗಳಿಂದ ಒಂದೇ ಪಾತ್ರೆಯಲ್ಲಿ ಪಾನಭೋಜನಾದಿಗಳಿಗೆ ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ರುವ. अवपात्र (क्रत्यर्थे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवपाशित ಅವಪಾಶಿತ (विं) ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಲೆಯೊಳಗೆ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव समन्तात् पाशोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

अवपीड ಅವಪೀಡ (पुं) 1. ಒತ್ತುವಿಕೆ. 2. ಒಂದುವಿಧ ಮೂಗಿನ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "प्रतिवर्षोऽवपीडश्च नस्यं प्रशमनं तथा। शिरोविरेचनं चेति नस्तः कर्म च पञ्चधा"। (विं) 3. ಒತ್ತುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅದುಮುವ. अव+पीड (अवगाहने) "अच्" (३-१-१३४)।

अवपीडन ಅವಪೀಡನ (नं) 1. ಒತ್ತುವಿಕೆ, ಅದುಮು ವಿಕೆ. अव + पीड (अवगाहने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸೀನುಬರಿಸುವ ವಸ್ತು. अव+पीड+ णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–पीडना –ಪೀಡನಾ.** 3. ಹಿಂಡುವಿಕೆ, ಹಿಸುಕುವಿಕೆ. "अङ्गावपीडनायां च व्रणशोणितयोस्तथा। समुत्थानव्ययं दाप्यः सर्वदण्डमथापि वा" मनुं ८-२८७।

अवप्लुत ಅವಪ್ಲುತ (विं) 1. ಒದ್ದೆಯಾದ, ಸುತ್ತಲೂ ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. "अवप्लुतो महातेजाः प्राकारं तस्य वेश्मनः" रामां।

अवबद्ध ಅವಬದ್ಧ (विं) ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+बन्ध (बन्धने)

"क्तः" (३-२-१०२)। "सद्दंशत्वादङ्गसंसङ्गिनीत्वं नीत्वा कामं गौरवेणावबद्धा" माघ० १८-१९।

अवबन्ध ಅವಬಂಧ (पु०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಬಂಧಿಸುವಿಕೆ. अव + बन्ध (बन्धने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಂದುವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ, ನೋಟದ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ತಡೆಯತಕ್ಕ ಕಣ್ಣಿನ ಒಂದು ರೋಗ.

अवबाहुक ಅವಬಾಹುಕ (पु०) ತೋಳುಗಳಲ್ಲಿ ಬರುವ ಸೆಳೆತ, ತೋಳುಗಳಿಗೆ ಬರುವ ಒಂದುವಿಧ ವಾತರೋಗ. अवबद्धो बाहुर्येन। "अंसदेशस्थितो वायुः शोषयित्वांसबन्धनम्। शिरास्वाकुञ्च्य तत्रस्थो जनयत्यवबाहुकम्" सुश्रुत०।

अवबुद्ध ಅವಬುದ್ಧ (वि०) 1. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯುಳ್ಳವನು, ಬಲ್ಲವನು. अव+बुध (अवगमने) "क्तः" (३-२-१८८)। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव+बुध कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

अवबोध ಅವಬೋಧ (पु०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, अव+बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "औत्सुक्यहेतुं विवृणोषि न त्वं तत्त्वावबोधैकफलो न तर्कः" माल० ३-१०। 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ, ಜಾಗರಾವಸ್ಥೆ, ಎಚ್ಚರ, ಜಾಗರಣೆ. "यौ तु स्वप्नावबोधौ तौ भूतानां प्रलयोदयौ" कुमा० २-८। 3. ತತ್ತ್ವದ ಉಪದೇಶ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವುದು, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವುಂಟುಮಾಡುವುದು. "अवबोधवारि रजसः शमनम्" किरा० ६-४१।

अवबोधक ಅವಬೋಧಕ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अवबोधयति — अव + बुध (अवगमने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಸ್ತುತಿಪಾಠಕ, ರಾಜನನ್ನು ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ ಹೊಗಳುಭಟ. 3. ಉಪದೇಶಕೊಡುವ ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. (वि०) 4. ತಿಳಿಸುವ, ಸೂಚಿಸುವ. "निजपराक्रमावबोधकानि चरितानि" दशकु०। 5. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ, ನಿದ್ದೆಯಿಂದೆಬ್ಬಿಸುವ. 6. ಉಪದೇಶಕ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಕೊಡುವ.

अवबोधन ಅವಬೋಧನ (न०) 1. ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ಜ್ಞಾಪಕ ಕೊಡುವಿಕೆ. अव+बुध (अवगमने) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवर्भाजत ಅವಭರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಹುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+भ्रस्ज (पाके) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवभाषण ಅವಭಾಷಣ (न०) ಮಾತಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು. अव + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवभास ಅವಭಾಸ (पु०) 1. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. अव+भासृ (दीप्तौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ಬೆಳಕು. 3. ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ, ಮೈದೋರುವಿಕೆ, ವ್ಯಕ್ತವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "येनास्य तत्त्वेषु कृतावभासे समुन्मिमीलेव चिराय चक्षुः" किरा० ३-२६। 4. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ, ತಪ್ಪುತಿಳಿವಳಿಕೆ. "शुक्तिकाया रजतवदवभासः"।

अवभासक ಅವಭಾಸಕ (न०) 1. ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವನ್ನೂ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. अवभासयति — अव + भासृ (दीप्तौ) +णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "यदादित्यगतं तेजो जगद्भासयतेऽखिलम्। यच्चन्द्रमसि यच्चाग्नौ तत्तेजो विद्धि मामकम्" गीता १५-१२। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ.

अवभासित ಅವಭಾಸಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+भासृ (दीप्तौ) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवभासिन् ಅವಭಾಸಿನ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. अवभासते — अव+भासृ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अवभुग्न ಅವಭುಗ್ನ (वि०) ಬಗ್ಗಿರುವ, ಕುಗ್ಗಿರುವ, ಬಗ್ಗಿ ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. अव+भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-४-७२)। तस्य नत्वम् (८-२-४५)। "तीरतरलजलराशिजलामवभुग्नभोगिफणमण्डलां भुवम्" माघ० १५-५४।

अवभृथ ಅವಭೃಥ (पु०) 1. ಮುಖ್ಯ ಯಾಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಇಷ್ಟಿ. अवभ्रियतेऽनेन — अव+भृञ् (भरणे) "क्थन्" (उ० २-३)। 2. ಅವಭೃಥ ಸ್ನಾನ, ಯಾಗದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. "भुवं कोष्णेन कुण्डोघ्नी मेध्येनावभृथादपि" रघु० १-८४।

अवभ्रट ಅವಭ್ರಟ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. अवनतं नासिकायाः "भ्रटच्" (५-२-३१)। अवभ्रटम्। तद्योगान्नासिकाप्यवभ्रटा। सास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "अवटीटोऽवनाटश्चावभ्रटो नतनासिके" अम०।

अवम ಅವಮ (पु०) 1. ಪಿತೃಗಳ ಒಂದು ಗುಂಪು. अव (रक्षणादौ) "अमः" (उ० ५-५४)। (न०) 2. ಪಾಪ. 3. ಅವಮದಿನ, (ಚಾಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೌರ

ಮಾಸಗಳ ದಿನಗಳು ಸರಿಹೊಂದುವಂತೆ) ಕ್ಷಯ ಹೊಂದಿದ ತಿಥಿ, ಮೂರು ತಿಥಿಗಳು ಸೇರುವ ಒಂದು ದಿನ. (वि०) 4. ನೀಚ, ಅಧಮ. 5. ಕೆಳದರ್ಜೆಯವನು. 6. ಪಾಪಾತ್ಮ.

अवमत ಅವಮತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+मन (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवमताङ्कुश ಅವಮತಾಂಕುಶ (पु०) 1. ಮದಿಸಿದ ಆನೆ, ಅಡಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಆನೆ. अवमतोऽङ्कुशो येन। (वि०) 2. (लाक्ष०) ಸ್ವೇಚ್ಛಾಪ್ರವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳವನು, ಇಷ್ಟಬಂದಂತೆ ನಡೆಯುವವನು.

अवमति ಅವಮತಿ (स्त्री०) 1. ಅವಮಾನ, अव+मन (ज्ञाने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "अवमतिमनुकम्पे मन्दचित्तेषु विन्दन्" दयाश०। 2. ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ.

अवमतिथि ಅವಮತಿಥಿ (स्त्री०) (ಒಂದು ತಿಥಿಯು ಲುಪ್ತವಾಗುವಂತೆ) ಮೂರು ತಿಥಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಒಂದು ದಿನ. "स्युस्तिस्रस्तिथयो वारे एकस्मिन्नवमातिथिः"।

अवमदिन ಅವಮದಿನ (न०) ಮೂರು ತಿಥಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವ ಒಂದು ದಿನ, ಎರಡು ತಿಥಿಗಳ ಕೊನೆಯಭಾಗದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ದಿನ. "तिथ्यन्तद्वयमेको दिनवारो यत्र तद्भवत्यवमदिनम्"।

अवमन्तव्य ಅವಮಂತವ್ಯ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+मन (ज्ञाने) "तव्यः" (३-२-९६)। "बालोऽपि नावमन्तव्यो मनुष्य इति भूमिपः" मनु० ७-८।

अवमन्तृ ಅವಮಂತೃ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವವನು. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವವನು, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣುವವನು. अव+मन (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–मन्त्री –ಮಂತ್ರೀ.**

अवमर्द ಅವಮರ್ದ (पु०) 1. ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ, ನೋವು. 2. ರಾಜ್ಯಾಂಗದಲ್ಲಿ ನಡೆಸಬೇಕಾದ ಉಪಾಯ, ಧಾಳಿಯಿಂದ ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. अव+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–मर्दनम् –ಮರ್ದನಮ್.** 1. ಒತ್ತುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು, ಹಿಂಡುವುದು. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. (वि०) 3. ಮರ್ದಿಸುವ, ಹಿಸುಕುವ, ಹಿಂಡುವ. अव+मृद "ल्युः" (३-१-१३४)।

अवमर्श ಅವಮರ್ಶ (पु०) 1. ನಾಟಕದ ಪಂಚಸಂಧಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ಸ್ಪರ್ಶ, ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. 3. ಆಲೋಚನೆ. अव+मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "मुखं प्रतिमुखं गर्भः सावमर्शोपसंहृतिः"।

अवमान ಅವಮಾನ (पु०) 1. ಅವಮಾನ, ಅಗೌರವ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. अव+मन (ज्ञाने) "घञ्" (३-३-१८)। "अथावमानेन पितुः प्रयुक्ता दक्षस्य कन्या भवपूर्वपत्नी" कुमा० १-२१।

अवमानन ಅವಮಾನನ (न०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸುವುದು, ಅಗೌರವಪಡಿಸುವುದು. अव+मन (ज्ञाने)+णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸುವುದು, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣುವುದು. "शौरिरवनिपतिभिर्निखिलैरवमाननार्थमिह किं निमन्त्रितैः" माघ० १५-१८। अव+मन+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **–मानना –ಮಾನನಾ.**

अवमाननीय ಅವಮಾನನೀಯ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅನಾದರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+मन (ज्ञाने)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

अवमानित ಅವಮಾನಿತ (वि०) 1. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+मन (ज्ञाने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। मान (पूजायाम्) "क्तो" वा।

अवमान्य ಅವಮಾನ್ಯ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+मन (ज्ञाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "नावमान्यो भवद्भिश्च हरिर्धीरपराक्रमः" रामा०।

अवमार्जन ಅವಮಾರ್ಜನ (न०) 1. ತೊಳೆಯುವುದು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವುದು. अव+मृजूष् (शुद्धौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ತೊಳೆಯುವ; ನೀರು, ಗುಡಿಸುವ ಪೊರಕೆ ಮುಂತಾದುದು. अव+मृजूष्+णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। भावे "युच्" (३-३-१०७)। (स्त्री०) **–मार्जना –ಮಾರ್ಜನಾ.**

अवमूर्धन् ಅವಮೂರ್ಧನ್ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ, ತಲೆಯನ್ನು ತಗ್ಗಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. अवनतो मूर्धा यस्य।

अवमूर्धशय ಅವಮೂರ್ಧಶಯ (वि०) 1. ಮಗುಚಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವವನು, ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗುವವನು. अवमूर्धा सन् शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्"

(वा० ३-२-१५)। 2. ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗುವ ಸ್ವಭಾವದ (ಮನುಷ್ಯ). "उत्तानशया देवा अवमूर्धशया मनुष्याः"। [ಗರ್ಭದಲ್ಲಿರುವಾಗ ಮನುಷ್ಯನು ಅಧೋಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗುವನು.]

अवमोचन ಅವಮೋಚನ (न०) ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡಿಸುವುದು. अव + मुच्लृ (मोक्षणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवमोटन ಅವಮೋಟನ (न०) 1. ಅರೆಯುವುದು, ಬೀಸುವುದು. 2. ಮರ್ದಿಸುವುದು, ಜಜ್ಜುವುದು. अव+मुट (संचूर्णने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवयव ಅವಯವ (पु०) 1. ಶರೀರದ ಒಂದು ಅಂಗ; ಕೈ, ಕಾಲು ಮುಂತಾದುದು. अव यौति — अव+यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "अच्" (३-१-१३४)। "अप्" (३-३-५७) वा। "मुखावयवलूनां तां नैर्ऋता यत्पुरो दधुः" रघु० १२-४३। 2. ಒಂದು ಭಾಗ, ವಸ್ತುವಿನ ಒಂದು ಭಾಗ, ಏಕದೇಶ. 3. (ತಾರ್ಕಿಕರ) ನ್ಯಾಯಾಂಗ. [ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮನಗಳೆಂದು ವಾದದ ಪಂಚಾವಯವಗಳು. ಇವೇ ನ್ಯಾಯಾಂಗಗಳು.] 4. ಉಪಾಯ, ಸಾಧನ, ಉಪಕರಣ. 5. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದಿ ಐದು ಅವಯವಗಳ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.

अवयविन् ಅವಯವಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದಿ ಪಂಚಾವಯವಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ (ತಾರ್ಕಿಕರ ವಾದ). 2. ಒಂದು ಸಂಪೂರ್ಣ ವಸ್ತು, ನಾನಾಭಾಗಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಒಂದು ಪೂರ್ಣವಸ್ತು. अवयवाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

अवर ಅವರ (पु०) 1. ಅನಂತರದ ಕಾಲ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲ. 2. ಹಿಂಭಾಗದ ದೇಶ. अवराति — रा (दाने) "कः" (३-१-१३६)। (न०) 3. ಆನೆಯ ತೊಡೆಯ ಹಿಂಭಾಗ. (वि०) 4. ಕೊನೆಯದಾದ, ಕಡೆಯದಾದ. 5. ಅಧಮವಾದ, ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಲ್ಲದ. न वरः। "दूरेण ह्यवरं कर्म बुद्धियोगाद्धनञ्जय" गीता २-४९। 6. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 7. ಕಿರಿದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ. 8. ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. न० ब०।

अवरज ಅವರಜ (पु०) 1. ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರ. अवरस्मिन् काले जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "सौमित्रिणा सावरजेन मन्दमाधूतबालव्यजनो रथस्थः" रघु० १४-११। 2. ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ನಾಲ್ಕು ವರ್ಣಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು. (स्त्री०) **–जा –ಜಾ.** (1) ಕಿರಿಯ ಸಹೋದರಿ. "रावणावरजा तत्र राघवं मदनातुरा" रघु० १२-३२। (2) ಶೂದ್ರ ಹೆಂಗಸು. (वि०) 3. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "आत्मभूरवरजाखिलप्रजः स्वर्पतेरवरजत्वमाययौ" माघ० १४-७४।

अवरत ಅವರತ (वि०) ವಿಶ್ರಾಂತಿಪಡೆದ, ವಿರಾಮ ಹೊಂದಿದ. अव+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)।

अवरतस् ಅವರತಸ್ (अव्य०) 1. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. 2. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ. 3. ಕೆಳಗೆ. अवर "अतसुच्" (५-३-२९)।

अवरति ಅವರತಿ (स्त्री०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ವಿರಾಮ. 2. ನಿವೃತ್ತಿ, ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ, ಸಾಕುಮಾಡುವಿಕೆ. अव + रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಬೇಜಾರು.

अवरवर्ण ಅವರವರ್ಣ (पु०) 1. ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದವನು, ಶೂದ್ರ. 2. ಕೊನೆಯವರ್ಣ. **–वर्णज –ವರ್ಣಜ.** ಕೊನೆಯ ವರ್ಣದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अवरवर्णे जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)।

अवरव्रत ಅವರವ್ರತ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದಗಿಡ. (वि०) 3. ಅಧಮ, ನೀಚ. अवरम् अधमं व्रतमस्य।

अवरशैल ಅವರಶೈಲ (पु०) ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಬೆಟ್ಟ, ಅಸ್ತಪರ್ವತ.

अवरस्तात् ಅವರಸ್ತಾತ್ (अव्य०) 1. ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. 2. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿ. 3. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ, ಬಳಿಕ. 4. ಮುಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ. 5. ಹಿಂದಿನ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 6. ಹಿಂದಿನ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. [ಇದಲ್ಲದೆ ಪ್ರಥಮಾ ಮತ್ತು ಪಂಚಮೀವಿಭಕ್ತ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗವುಂಟು.]

अवरार्ध ಅವರಾರ್ಧ (न०) 1. ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗ. 2. ಬಹಳ ಕಡಿಮೆ ಭಾಗ, ಕನಿಷ್ಠಪರಿಮಾಣ. 3. ಶರೀರದ ಹಿಂಭಾಗ.

अवराध्य ಅವರಾರ್ಧ್ಯ (वि०) 1. ಕೆಳಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. अवरार्धे भवः "यत्" (४-३-५५)। 2. ಕೊನೆಯ ಅರ್ಧಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ.

अवरीण ಅವರೀಣ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧಿಕ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अवरीयते स्म — अव+रीङ् (स्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवरीणो धिक्कृतश्च" अम०।

अवरीयस् ಅವರೀಯಸ್ (वि०) ಬಹಳ ನಿಕೃಷ್ಟವಾದ. न वरीयान्। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **अवरीयसी ಅವರೀಯಸೀ.**

अवरुग्ण ಅವರುಗ್ಣ (वि०) 1. ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अव + रुज (हिंसायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮುರಿದಿರುವ, ಒಡೆದುಹೋಗಿರುವ. अव+रुजो (भङ्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवरुग्णतुङ्गसुरदारुतरौ" किरा० ६-५।

अवरुद्ध ಅವರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव+रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಹಸ್ಯವಾದ, ಇತರರಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತಿರುವ. "अस्ति कश्चिद्राजसूनुरवरुद्धश्चरन्" दशकु०। 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಯಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಗೋಪ್ಯವಾಗಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तासां चेदवरुद्धानां चरन्तीनां मिथो वने। यामुत्प्लुत्य वृको हन्यान्न पालस्तत्र किल्बिषी" मनु० ८-२३६। 4. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಡೆದಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

अवरुद्धि ಅವರುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. 2. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಆಕ್ರಮಣ. अव + रुधिर् (आवरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अवरूढ ಅವರೂಢ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. अव + रुह कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अव+रुह (बीजजन्मादौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवरोध ಅವರೋಧ (पु०) 1. ಅಂತಃಪುರ, ರಾಣಿವಾಸ. अवरुध्यतेऽत्र — अव + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "तेनावरोधप्रमदासखेन विगाहमानेन सरिद्वरां ताम्" रघु० १६-७१। 2. ಅಂತಃಪುರದ ಹೆಂಗಸು, ಮಹಿಷಿ, ರಾಜನ ಪತ್ನಿ. अवरुध्यते स्म— अव+रुधिर् कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "काकुत्स्थश्चिरविरहोत्सुकावरोधान् राजन्यान् स्वपुरनिवृत्तयेऽनुमेने" रघु० ४-८७। 3. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕ. अव+रुधिर् भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಆಕ್ರಮಣ. 5. ಮರೆಯಾಗುವಿಕೆ. "अवरोधस्तिरोधाने राजदारेषु तद्गृहे" मेदि०। 6. ರಾಜನ ಅರಮನೆ. 7. ಹಳ್ಳ, ತಗ್ಗುಪ್ರದೇಶ, ಗುಳಿ. 8. ಕೈಸೆರೆ, ಸೈದು, "अवरोधस्तु नृपौकसि। शुद्धान्ते च तिरोधाने गर्तादौ रोधनेऽपि च" हेम०। "अवरोधो राजगृहे शुद्धान्तेऽप्यवरोधने" नानार्थर०। 9. ಕಾವಲುಗಾರ. 10. ಆಚ್ಛಾದನ, ಹೊದಿಕೆ. 11. ಬೇಲಿ, ಮುಳಿನ ಆವರಣ. अव+रुधिर् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–रोधनम् –ರೋಧನಮ್.** "कण्ठावसक्तमृदुबाहुलतास्तुरङ्गाद्राजावरोधनवधूरवतारयन्तः" माघ० ५-१८।

अवरोधक ಅವರೋಧಕ (पु०) 1. ಕಾವಲುಗಾರ. (न०) 2. ಬೇಲಿ. अव+रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 3. ತಡೆಗಟ್ಟುವ, ಅಡ್ಡಿ ಮಾಡುವ. 4. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ. "सुधन्वा वीर्यवान् राजा मिथिलामवरोधकः" रामा०।

अवरोधिक ಅವರೋಧಿಕ (पु०) 1. ಕಂಚುಕಿ, ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ. अवरोधे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। (स्त्री०) **–रोधिका –ರೋಧಿಕಾ.** ಅಂತಃಪುರದ ಹೆಂಗಸು, ರಾಜನಪತ್ನಿ. अवरोधो वासत्वेनास्त्यस्याः। "वलगद्गरीयःस्तनकम्प्रकञ्चुकं ययुस्तुरङ्गाधिरुहोऽवरोधिकाः" माघ० १२-२०।

अवरोधिन् ಅವರೋಧಿನ್ (वि०) 1. ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ, ಆಕ್ರಮಿಸುವ. अवरुणद्धि — अव+रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–रोधिनी –ರೋಧಿನೀ.**

अवरोपण ಅವರೋಪಣ (न०) 1. ಕೀಳುವುದು, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವುದು. अव+रुह (बीजजन्मादौ) +णिच् (पुक्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवरोपित ಅವರೋಪಿತ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. अव+रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् (पुक्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवरोह ಅವರೋಹ (पु०) 1. ಇಳಿಕೆ, ಇಳಿಯುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. अव+रुह (बीजजन्मादौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆರೋಹಣ, ಮೇಲಕ್ಕೇರುವಿಕೆ. 3. ಸ್ವರ್ಗ. अवरोहत्यस्मात्। [ಪುಣ್ಯದ ಫಲವನ್ನು ಭವಿಸಿದನಂತರ ಸ್ವರ್ಗದಿಂದ ಭೂಮಿಗೆ ಇಳಿಯುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "क्षीणे पुण्ये मर्त्यलोकं विशन्ति"। "स्वर्लोको देवलोकः स्यादवरोहः फलोदयः" त्रिकाण्ड०। 4. ಲತೆ, ಬುಡದಿಂದ ಮರದ ಮೇಲಿನವರೆಗೂ ಹಬ್ಬುವ

ಬಳ್ಳಿ. "अवरोहोऽवतरणेऽप्यारोहे च लतोद्गमे" मेदि०। 5. ಮರದ ರೆಂಬೆಗಳಿಂದ ಭೂಮಿಯವರೆಗೂ ಇಳಿಯುವ ಬಿಳಲು (ಆಲದ ಮರದ ಬಿಳಲು). "अवरोहशताकीर्णं वटमासाद्य तस्थतुः" रामा०। 6. ಸಂಗೀತದ ಅವರೋಹಣ, ಸ್ವರಗಳ ಇಳಿಕೆ. अव+रुह "घः" (३-३-११८)।

अवरोहण ಅವರೋಹಣ (न०) ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. अव+रुह (बीजजन्मादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवरोहशाख ಅವರೋಹಶಾಖ (पु०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ.

अवरोहशाखिन् ಅವರೋಹಶಾಖಿನ್ (पु०) ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದಮರ. अवरोहाः अधोगच्छन्त्यः शाखाः सन्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

अवरोहिका ಅವರೋಹಿಕಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಗಂಧಾಲತೆ. अवरोहति अधोगच्छति — अव+रुह (बीजजन्मादौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)। अत इत्वम् (७-३-४४)।

अवरोहिन् ಅವರೋಹಿನ್ (पु०) 1. ವಟವೃಕ್ಷ, ಆಲದ ಮರ. अवरोहति—अव+रुह (बीजजन्मादौ) "णिनिः" (३-२-७८)। (वि०) 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–रोहिणी – ರೋಹಿಣೀ.**

अवर्ग ಅವರ್ಗ (पु०) 1. "अ"-ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಮನಾದ ಸ್ವರವರ್ಣಗಳ ಗುಂಪು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अ" "आ" ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಸಮೂಹವಿಲ್ಲದ, ಗುಂಪಿಲ್ಲದ. नास्ति वर्गः समूहो यत्र।

अवर्गीय ಅವರ್ಗೀಯ (वि०) ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನ, ಕಾದಿ ಪಂಚವರ್ಗ (ಕವರ್ಗ, ಚವರ್ಗ, ಟವರ್ಗ, ತವರ್ಗ ಮತ್ತು ಪವರ್ಗ)ಗಳಿಗೆ ಸೇರದ ವ್ಯಂಜನ ವರ್ಣಗಳು. य र ल व श ष स ह ವರ್ಣಗಳು ಅವರ್ಗೀಯ ವ್ಯಂಜನಗಳು.

अवर्ण ಅವರ್ಣ (पु०) 1. ಹ್ರಸ್ವ ದೀರ್ಘ ಪ್ಲುತ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ "अ" ವರ್ಣ. "अ इत्यष्टादशानां संज्ञा" सि० कौ०। 2. ಅಪವಾದ, ಅಪಕೀರ್ತಿ. वर्ण्यते—वर्ण (वर्णने) "घञ्" (३-३-१८)। वर्णः स्तुतिः। न वर्णः। विरोधे न० त०। "सोढुं न तत्पूर्वमवर्णमीशे आलानिकं स्थाणुमिव द्विपेन्द्रः" रघु० १४-३८। 3. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. "न चावदद्भर्तुरवर्णमार्या निराकरिष्णोर्वृजिनादृतेऽपि" रघु० १४-५७।

अवर्तन ಅವರ್ತನ (न०) 1. ಅಸತ್ತೆ, ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 3. ಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದ. न वर्तनं यस्य।

अवर्तमान ಅವರ್ತಮಾನ (वि०) 1. ಇಲ್ಲದಿರುವ. 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲದ, ಈಗಿನದಲ್ಲದ. 3. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ.

अवलक्ष ಅವಲಕ್ಷ (पु०) 1. ಬಿಳುಪು. अवलक्ष्यते—अव+लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "घञ्" (३-३-१९)। [ಇಲ್ಲಿ "अव"ದ "अ"ಕಾರಕ್ಕೆ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಲೋಪವನ್ನು (वष्टि भागुरिरल्लोपमवाप्योरुपसर्गयोः) ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ "वलक्षः" ಎಂದೂ ರೂಪವುಂಟು.] (वि०) 2. ಬಿಳುಪಾದ, ಬಿಳಿಬಣ್ಣದ.

अवलक्षण ಅವಲಕ್ಷಣ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟಲಕ್ಷಣ, ಕೆಟ್ಟ ಚಿಹ್ನೆ. (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ, ದುರ್ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ. अव निकृष्टं लक्षणं यस्य।

अवलग्न ಅವಲಗ್ನ (पुं न०) 1. ದೇಹದ ಮಧ್ಯಭಾಗ, ನಡುವು, ಸೊಂಟ. लगे (सङ्गे) "क्तः" (७-२-१८)। अवकृष्टं लग्नम्। (वि०) 2. ಸಂಬಂಧಿಸಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ. "विपुलतरनिरन्तरावलग्नस्तनपिहितप्रियवक्षसा ललम्बे" माघ० ७-७१।

अवलम्ब ಅವಲಂಬ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಸಹಾಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. अव+लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಹಾಯಪಡೆಯುವಿಕೆ, ಆಶ್ರಯಹೊಂದುವಿಕೆ. "तस्य पाण्डुवदनाल्पभूषणा सावलम्बगमना मृदुस्वना" रघु० १९-५०। 3. ಊರುಗೋಲು, ಒತ್ತುಗಂಬ. अव+लबि कर० "घञ्" (३-३-१२१)। (वि०) 4. ಜೋಲಾಡುವ, ತೂಗಾಡುವ. कर्त० "अच्" (३-१-१३४)। **–लम्बन – ಲಂಬನ.** (न०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. अव+लबि भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवलम्बनाय दिनभर्तुरभून्न पतिष्यतः करसहस्रमपि" माघ० ९-६। 2. ಊರುಗೋಲು, ಒತ್ತುಗಂಬ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಒಬ್ಬರನ್ನು ಸೇರುವಿಕೆ, ಆಶ್ರಯಪಡೆಯುವಿಕೆ. "इतरपक्षावलम्बनद्वारेण" काद०।

अवलम्बित ಅವಲಂಬಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अवलम्बितैलविलपाणिपल्लवः श्रयति स्म मेघमिव

मेघवाहनः" माघ० १३-१८। 2. ತೂಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव + लबि (अवस्रंसने) "क्तः" (३-३-१०२)। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. अव+लबि कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। (क्रि० वि०) 4. ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ.

अवलम्बिन् **ಅವಲಂಬಿನ್** (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಹೊಂದಿದ, ಸಹಾಯಪಡೆದಿರುವ, ಒತ್ತಾಸೆಯುಳ್ಳ. अवलम्बोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಆಶ್ರಯಕೊಟ್ಟಿರುವ, ಆಸರೆಯನ್ನಿತ್ತಿರುವ. अव+लबि "णिनिः" (३-१-१३४)। "तामेकतस्तव बिभर्ति गुरुर्विनिद्रस्तस्या भवानपरधुर्यपदावलम्बी" रघु० ५-६६। "अस्ताचलचूडावलम्बिनि भगवति भासांनिधौ" काद०। 3. ತೂಗಾಡುವ, ಜೋಲಾಡುವ. "अथ धूमाभिताम्राक्षं वृक्षशाखावलम्बिनम्" रघु० १५-४९।

अवलिप्त **ಅವಲಿಪ್ತ** (वि०) 1. ಗರ್ವವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ, ಕೊಬ್ಬಿದ. अव + लिप (उपदेहे) "क्तः" (३-२-१०२)। "केनान्येनावलिप्ता नव नवतिशतद्रव्यकोटीश्वरास्ते" मुद्रा० ३-२७। 2. ಲೇಪನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸುತ್ತಲೂ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

अवलीढ **ಅವಲೀಢ** (वि०) 1. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. अव+लिह (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "दर्भैरर्धावलीढैः श्रमविवृतमुखभ्रंशिभिः कीर्णवर्त्मा पश्योदग्रप्लुतत्वाद्वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति" शाकु० १-७। 2. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೆಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, "ಲೊಚ ಲೊಚ" ಎಂದು ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अवलीढसनाभिरश्वसेनः प्रसभं खाण्डवजातवेदसा वा" किरा० १३-११।

अवलुञ्चन **ಅವಲುಂಚನ** (न०) 1. ಛೇದನ, ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಉತ್ಪಾಟನ, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ. 3. ಕೆದರಿರುವಿಕೆ, ಬಿಚ್ಚಿರುವಿಕೆ. 4. ಒಯ್ಯುವಿಕೆ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವುದು. अव+लुञ्च (अपनयने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवलुण्ठन **ಅವಲುಂಠನ** (न०) 1. ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಬಿದ್ದು ಹೊರಳಾಡುವಿಕೆ. अव + लुठि (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಳ್ಳತನ.

अवलुप्त **ಅವಲುಪ್ತ** (वि०) ಲೋಪಹೊಂದಿದ, ನಾಶವಾದ. अव+लुप्लृ (छेदने) "क्तः" (३-४-७२)।

अवलेप **ಅವಲೇಪ** (पु०) 1. ಗರ್ವ, ಕೊಬ್ಬು, ಅಹಂಕಾರ. अव+लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१८)। "अवलेपभराक्रान्ता सुरलोकतरङ्गिणी" चं० रा०। "दंष्ट्राभङ्गं मृगाणामधिपतय इव व्यक्तमानावलेपाः" मुद्रा० ३-२२। 2. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. 3. ಲೇಪನ, ಬಳಿಯುವಿಕೆ. "अवलेपस्तु गर्वे स्याल्लेपने भूषणेऽपि च" मेदि०। 4. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಧಾಳಿ, ಆಕ್ರಮಣ. "किं भवतीनामसुरावलेपेनापराद्धम्" विक्र० १। 5. ಸಂಗ, ಸಂಬಂಧ. "अवलेपः सङ्गगर्वयोः" त्रिकाण्ड०।

अवलेपन **ಅವಲೇಪನ** (न०) 1. ಲೇಪನ, ಬಳಿಯುವಿಕೆ. 2. ಕೊಬ್ಬು, ಗರ್ವ. अव+लिप (उपदेहे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಗಂಧ, ಚಂದನ. 4. ಎಣ್ಣೆ, ತೈಲ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अवलेह **ಅವಲೇಹ** (पु०) 1. ನೆಕ್ಕುವುದು, "ಲೊಚ ಲೊಚ" ಎಂದು ಕುಡಿಯುವುದು. अव + लिह (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಲೇಹ, ಲೇಹ್ಯ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

अवलेहन **ಅವಲೇಹನ** (न०) ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ನೆಕ್ಕುವಿಕೆ.

अवलेह्य **ಅವಲೇಹ್ಯ** (वि०) ನೆಕ್ಕಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ನಾಲಿಗೆಯಿಂದ ಕುಡಿಯಲು ಅರ್ಹವಾದ.

अवलोक **ಅವಲೋಕ** (पु०) 1. ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿ. 2. ನೋಡುವಿಕೆ. अव + लोकृ (दर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "अवलोक एव नृपतेः स्म दूरतो रभसाद्रथादवतरीतुमिच्छतः" माघ० १३-७।

अवलोकन **ಅವಲೋಕನ** (न०) 1. ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿ. 2. ನೋಡುವುದು, ದೃಷ್ಟಿಯಿಡುವುದು. अव+लोकृ (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अवलोकनाय सुरविद्विषां द्विषः पटहप्रणादविहितोपहूतयः" माघ० १३-३०। 3. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "योगनिद्रान्तविशदैः पावनैरवलोकनैः" रघु० १०-१४।

अवलोकमान **ಅವಲೋಕಮಾನ** (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. अव + लोकृ (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)।

अवलोकित **ಅವಲೋಕಿತ** (न०) 1. ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿ. अव+लोकृ (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव + लोकृ "क्तः" (३-२-१०२)।

अवलोकिन् ಅವಲೋಕಿನ್ (वि०) ನೋಡುವ, ವೀಕ್ಷಿಸುವ. अव+लोक (दर्शने) "णिनिः" (३-२-१३४)। "अवैमि सौभाग्यमदेन वञ्चितं तव प्रियं यश्चतुरावलोकिनः" कुमा० ५-४९।

अवलोप ಅವಲೋಪ (पु०) 1. ನಾಶ. 2. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ, ತುಂಡುಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ಅಧರಖಂಡನ, ಚುಂಬನ. अव+लुप्लृ (छेदने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "यदधयदधरावलोपनृत्यत्करवलयस्वनितेन तद्विवव्रे" माघ० ७-४५।

अवलोम ಅವಲೋಮ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾದ. अवगतं लोम "अच्" (५-४-७५)।

अवल्गुज ಅವಲ್ಗುಜ (पु०) 1. ಸೋಮರಾಜೀಲತೆ, ಬಾಹುಜಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ಅಸದ್ವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ, ನೀಚ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अवल्गोरशोभनाज्जातः—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अववर्षण ಅವವರ್ಷಣ (न०) ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಮಳೆಯಾಗುವುದು. अव + वृषु (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अववाद ಅವವಾದ (पु०) 1. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅನಾದರ. 3. ಅಪಕೀರ್ತಿ, ಅಪವಾದ. अव+वद (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)।

अवश ಅವಶ (वि०) 1. ಪರತಂತ್ರ, ಇತರರಿಗೆ ಅಧೀನನಾದ. "भूतग्राममिमं कृत्स्नमवशं प्रकृतेर्वशात्" गीता ९-८। 2. ಪರಾಧೀನನಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ. 3. ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. नास्ति वश स्वस्य परस्य वा आयत्तत्वं यस्य। "मधुरैरवशानि लम्भयन्नपि तिर्यञ्चि शमं निरीक्षितैः" किरा० २-५५। 4. ಅಸಮರ್ಥ, ಪ್ರತೀಕಾರಾಶಕ್ತ. "मामग्रासनतोऽवकृष्टमवशं ये दृष्टवन्तः पुरा" मुद्रा० १-१२।

अवशिरस् ಅವಶಿರಸ್ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. अवनतं शिरो यस्य।

अवशिष्ट ಅವಶಿಷ್ಟ (न०) 1. ಉಳಿಕೆ, ಶೇಷ. अव+शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಉಳಿದಿರುವ, ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. अव+शिष "क्तः" (३-४-७२)। "आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः स्तम्बेन नीवार इवावशिष्टः" रघु० ५-१५।

अवशीर्ष ಅವಶೀರ್ಷ (पु०) 1. ಕ್ರಮತಪ್ಪಿ ಮಲಗುವಿಕೆ, ಮೊಗುಚಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವಿಕೆ. [ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಈ ರೀತಿ ಮಲಗುವುದು ದೋಷವೆಂದು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.] "अवाक्शीर्षे दीर्घन्युब्जोत्तानसंकुचितदेहस्थितता दक्षिणपार्श्वस्थायिनः प्रदानमिति सप्त शय्यादोषाः" सुश्रुत०। 2. ಒಂದುವಿಧ ನೇತ್ರರೋಗ. (वि०) 3. ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. अवनतं शीर्षं यस्य—वा "कप्" (५-४-१५४)। **–शीर्षक –ಶೀರ್ಷಕ.** "अतिपीडितवद्दोषान् विधिं चाप्यवशीर्षके" सुश्रुत०।

अवशेष ಅವಶೇಷ (पु०) 1. ಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. अव+शिष (असर्वोपयोगे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ಅವಶಿಷ್ಟವಾದ, ಉಳಿದಿರುವ. "स नन्दिनीस्तन्यमनिन्दितात्मा सद्वत्सलो वत्सहुतावशेषम्" रघु० २-६९।

अवशोष ಅವಶೋಷ (पु०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಣಗುವಿಕೆ. अव+शुष (शोषणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

अवश्य ಅವಶ್ಯ (वि०) 1. ಅಧೀನನಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರನಾದ. 2. ಅಡಗಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲಾಗದ. 3. ಅನಿವಾರ್ಯ, ಅಪರಿಹಾರ್ಯ, ತಪ್ಪಿಸಲಾಗದ. न वश्यः।

अवश्यम् ಅವಶ್ಯಮ್ (अव्य०) 1. ಅಗತ್ಯವಾಗಿ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ, ಅನಿವಾರ್ಯವಾಗಿ. 2. ನಿಜವಾಗಿ, ನಿಃಸಂದೇಹವಾಗಿ. अवश्यायते—अव+श्यैङ् (गतौ) "डम्"। "तां चावश्यं दिवसगणनातत्परामेकपत्नीम्" मेघ० १-१०।

अवश्यपुत्र ಅವಶ್ಯಪುತ್ರ (पु०) ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ ಮಗ, ಅಧೀನನಲ್ಲದ ಮಗ, ಅವಿಧೇಯನಾದ ಮಗ.

अवश्या ಅವಶ್ಯಾ (स्त्री०) ಸ್ವತಂತ್ರಳಾದ ಹೆಂಗಸು.

अवश्याय ಅವಶ್ಯಾಯ (पु०) 1. ಹಿಮ, ಹೆಪ್ಪುಗಟ್ಟಿದ ಮಂಜು, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಂಜು. अव + श्यैङ् (गतौ) "णः" (३-१-१४१)। "अवश्यायकणास्रावाश्चारुमुक्ताफलत्विषः" भट्टि० ६-८०। 2. ಗರ್ವ, ಅಭಿಮಾನ, ಅಹಂಕಾರ. "अवश्यायस्तु नीहारेऽप्यभिमानेऽपि पुंस्ययम्" मेदि०।

अवश्रयण ಅವಶ್ರಯಣ (न०) ಅಡಿಗೆಯಾದನಂತರ ಒಲೆಯ ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಸುವುದು. अव+श्रीञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवष्टब्ध ಅವಷ್ಟಬ್ಧ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹತ್ತಿರದ. 4. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+स्तन्भु (रोधने) "क्तः" (३-२-१०२)। षत्वं (८-३-६८)। "अवष्टब्धोऽविदूरे स्यादाक्रान्ते चावलम्बिते" मेदि०।

अवष्टभ्य ಅವಷ್ಟಭ್ಯ (अव्य०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಿ. 2. ತಡೆದು. अव+स्तन्भु (रोधने) "ल्यप्" (७-१-३७)। षत्वं (८-३-६८)।

अवष्टम्भ ಅವಷ್ಟಂಭ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಒತ್ತಾಸೆ. "खड्गलतावष्टम्भनिश्चलः" मालती० ३। 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 3. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. 4. ಕಂಬ. 5. ತಡೆ, ವಿಘ್ನ, ಅಡ್ಡಿ. 6. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. 7. ಸಂಭ್ರಮ. अव+स्तन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१८)। "अवष्टम्भः सुवर्णे च स्तम्भप्रारम्भयोरपि" मेदि०।

अवष्टम्भन ಅವಷ್ಟಂಭನ (न०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಒತ್ತಾಸೆ. 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. अव+स्तन्भु (रोधने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। षत्वं (८-३-६८)।

अवस ಅವಸ (पु०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. अवति—अव (रक्षणे) "असच्" (उ० ३-११७)। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಎಕ್ಕದಗಿಡ, ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ. 4. ಫಲಾಹಾರದ ವಸ್ತು, ಪ್ರಯಾಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ದಾರಿಯ ಆಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ತಿಂಡಿ, ಬುತ್ತಿ.

अवसक्त ಅವಸಕ್ತ (न०) 1. ಸಂಸರ್ಗ, ಸಂಬಂಧ. अव+षञ्ज (सङ्गे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "कर्णावसक्तामलदन्तपत्रं माता तदीयं मुखमुन्नमय्य" कुमा० ७-२३।

अवसक्थिका ಅವಸಕ್ಥಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಪರ್ಯಂಕ, ಮಂಚ. "पर्यङ्कस्त्ववसक्थिका" त्रिकाण्ड०। 2. (ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಾಗ) ತೊಡೆಗಳನ್ನು ಮಡಿಸಿಕೊಂಡು (ಬೆನ್ನಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ) ಸುತ್ತಲೂ ಹಾಕುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟು. अववन्धे सक्थिनी यया। "योगपट्टस्तु चीना स्यात् पर्यस्तिरवसक्थिका" वैज०।

अवसण्डीन ಅವಸಂಡೀನ (न०) (ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೆಳಕ್ಕೆ) ಹಕ್ಕಿಗಳ ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಹಕ್ಕಿಗಳ ಗತಿಭೇದ, ಹಕ್ಕಿಗಳು ಹಾರುವ ಒಂದು ಕ್ರಮ. अव+सम्+डीङ् (विहायसा गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

अवसन्न ಅವಸನ್ನ (वि०) 1. ಧೈರ್ಯಗುಂದಿದ, ಕುಗ್ಗಿದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಕಡಿಮೆಯಾದ ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ. "यातमवनिमवसन्नभुजात्" माघ० १५-८५। 2. ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯನಿರ್ವಾಹದಲ್ಲಿ ಅಸಮರ್ಥನಾದ. 3. ಸಮಾಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಕೊನೆಗೊಂಡ. "अवसन्नतापमतमिस्रमभात्" माघ० ९-१२। 4. ಮುಳುಗಿಹೋದ. 5. ಕಳೆದುಹೋದ. अव+षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "पित्रोः सकाशमवसन्नदृशोर्निनाय" रघु० ९-७७।

अवसर ಅವಸರ (पु०) 1. ಅವಕಾಶ, ಸಮಯ, ಸಂದರ್ಭ. अव+सृ (गतौ) "अप्" बाहु०। "भवद्गिरामवसरप्रदानाय वचांसि नः" माघ० २-८। 2. ಸರಿಯಾದಕಾಲ, ಸಕಾಲ, ಸದವಕಾಶ. "विमानशृङ्गाण्यवगाहमानः शशंस सेवावसरं सुरेभ्यः" कुमा० ७-४०। 3. ಪ್ರಸಂಗ, ಪ್ರಸ್ತಾವ, ಪೀಠಿಕೆ. 4. ಸಂವತ್ಸರ. 5. ಮಳೆ. 6. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ, ಎಡೆ. "द्रुतमेत्य पुष्पधनुषो धनुषः कुमुदेऽङ्गनामनसि चावसरम्" माघ० ९-४१। 7. ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ. 8. ವಿರಾಮ, ಪುರುಸತ್ತು. "अवसरो वत्सरे क्षणे" हेम०। "अथावसरः पुमान्। प्रस्तावे मन्त्रभेदे च वर्षणे चापि कीर्तितः" मेदि०।

अवसर्प ಅವಸರ್ಪ (पु०) ಗೂಢಚಾರ, ಗುಪ್ತ ಬಾತ್ಮೀದಾರ. अवसर्पति—अव+सृप्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

अवसर्पण ಅವಸರ್ಪಣ (न०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. अव+सृप्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवसर्पिन् ಅವಸರ್ಪಿನ್ (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿಯುವ. अव+सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–सर्पिणी –ಸರ್ಪಿಣೀ.**

अवसर्पिणी ಅವಸರ್ಪಿಣೀ (स्त्री०) ಜೈನರ ಕಲ್ಪಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಜೈನರ ಕಾಲವು ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿ ಮತ್ತು ಅವಸರ್ಪಿಣಿಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಕಲ್ಪವೆನಿಸುವುದು. ಉತ್ಸರ್ಪಿಣೀ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯರ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಅವಸರ್ಪಿಣೀ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹ್ರಾಸ (ಅವನತಿ)ವೂ ಉಂಟಾಗುವುವು. ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರ ಅನುಭವ (ಉಪಭೋಗ), ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ, ಶರೀರೋತ್ಸೇಧ ಇವುಗಳ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಇವುಗಳ ಹ್ರಾಸ (ಅವನತಿ) ವುಂಟಾಗುವುದು. ಇದರಲ್ಲಿ (1) (ಉತ್ತಮಭೋಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ) ಸುಷಮಸುಷಮ, (2) (ಮಧ್ಯಮಭೋಗಭೂಮಿಯ

ಗುಣವುಳ್ಳ) ಸುಷಮ, (3) (ಜಘನ್ಯ ಭೋಗಭೂಮಿಯ ಗುಣವುಳ್ಳ) ಸುಷಮದುಃಷಮ, (4) ದುಃಷಮ ಸುಷಮ, (5) ದುಃಷಮ ಮತ್ತು (6) ದುಃಷಮ ದುಃಷಮಗಳೆಂದು ಆರು ಭಾಗಗಳುಂಟು. "भरतैरावतयोर्वृद्धिह्रासौ षट्समयाभ्यामुत्सर्पिण्यवसर्पिणीभ्याम्" सर्वार्थ० ३-२७। ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ವಿಧ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳಿದ್ದು ಜನರಿಗೆ ಸಕಲಾಭೀಷ್ಟ ಗಳನ್ನೂ ನೀಡುತ್ತವೆ. ಮೂರನೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ರಮ ವಾಗಿ ಈ ಕಲ್ಪವೃಕ್ಷಗಳ ಶಕ್ತಿಯೂ, ಪ್ರಕಾಶವೂ ಕುಂದುತ್ತ ಬರುವುವು. ಈ ಕಾಲದ ಕೊನೆಯ ಘಟ್ಟ ದಲ್ಲಿ 14 ಮಂದಿ ಮನುಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ಜನರಿಗೆ ಧೈರ್ಯ ವನ್ನು ಹೇಳಿ ಕಾಲದ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ವಿವರಿಸು ವರು. ಈ ಮನುಗಳಿಗೆ ಕುಲಧರರೆಂದೂ ಕುಲಂಕರ ರೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇವರಲ್ಲಿ 14 ನೆಯ ಮನುವೇ ನಾಭಿರಾಜರು. ನಾಭಿರಾಜರ ಪತ್ನಿ ಮರುದೇವಿ. ಆದಿ ತೀರ್ಥಂಕರರಾದ ಋಷಭಸ್ವಾಮಿಯೇ ಇವರ ಪುತ್ರರು. ಯಶಸ್ವತೀದೇವಿ ಮತ್ತು ಸುನಂದಾದೇವಿಯರು ಋಷಭ ಸ್ವಾಮಿಯ ಪತ್ನಿಯರು. ಯಶಸ್ವತೀದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಭರತ ಮೊದಲಾದ 100 ಮಂದಿ ಗಂಡುಮಕ್ಕಳೂ, ಬ್ರಾಹ್ಮಿಯೆಂಬ ಹೆಣ್ಣುಮಗಳೂ ಜನಿಸುವರು. ಸುನಂದಾದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಬಾಹುಬಲಿ(ಶ್ರೀಗೋಮಟೇಶ್ವರ) ಎಂಬ ಪುತ್ರನೂ, ಸುಂದರಿಯೆಂಬ ಮಗಳೂ ಜನಿಸು ವರು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಮೂರನೆಯ ಕಾಲವು ಮುಗಿಯುವುದು. 4 ನೆಯ ಕಾಲವಾದ ದುಃಷಮಸುಷಮದಲ್ಲಿ 63 ಶಲಾಕಾಪುರುಷರು ಅವತರಿಸುವರು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "शलाकापुरुष" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಇವರಲ್ಲಿ 20ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರಾದ ಮುನಿಸುವ್ರತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾಮಾಯಣಕಥೆಯು ನಡೆಯಿತು. ರಾಮನು ಎಂಟನೆಯ ಬಲಭದ್ರ. ಎಂಟನೆಯ ವಾಸುದೇವನಾದ ಲಕ್ಷ್ಮಣನು ಎಂಟನೆಯ ಪ್ರತಿವಾಸುದೇವನಾದ ರಾವಣನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವನು. 22 ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ ರಾದ ನೇಮಿನಾಥರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಹಾಭಾರತ ಕಥೆಯು ನಡೆಯಿತು. ನೇಮಿನಾಥರು ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣಪರಮಾತ್ಮನ ದೊಡ್ಡಪ್ಪನಾದ ಸಮುದ್ರವಿಜಯ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗ. ನೇಮಿನಾಥರು ತಮ್ಮ ವಿವಾಹಕಾಲದ ಸಂಭಾರ ಗಳನ್ನು ನೋಡಿ ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಟ ನಂತರ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಿಗೆ ರಾಜ್ಯಪ್ರಾಪ್ತಿಯಾಗುವುದು. 23 ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರರಾದ ಪಾರ್ಶ್ವನಾಥರು ಕ್ರಿ. ಪೂ. 8 ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ, 24 ನೆಯ ತೀರ್ಥಂಕರ ರಾದ ಮಹಾವೀರ(ವರ್ಧಮಾನ)ಸ್ವಾಮಿಯು ಕ್ರಿ.ಪೂ. 6 ನೆಯ ಶತಮಾನದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರು. ಕ್ರಿ. ಪೂ. 527 ಕ್ಕೆ 4 ನೆಯ ಕಾಲದ ಸಮಾಪ್ತಿ. 5 ನೆಯ ಕಾಲವಾದ ದುಃಷಮದಲ್ಲಿ ಮಹಾವೀರಸ್ವಾಮಿಯ ನಿರ್ವಾಣದ ನಂತರ ಗೌತಮಗಣಧರರು, ಸುಧರ್ಮ ಗಣಧರರು, ಜಂಬುಸ್ವಾಮಿ ಗಣಧರರು ಹೀಗೆ ಮೂವರು ಗಣಧರರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಪಡೆದರು. ಇವರ ನಂತರ 5 ಮಂದಿ ಶ್ರುತಕೇವಲಿಗಳು 100 ವರ್ಷಗಳ ಕಾಲ ಧರ್ಮಪ್ರಚಾರ ಮಾಡುವರು. ಶ್ರವಣಬೆಳ್ಗೊಳದ ಚಂದ್ರಗಿರಿ ಪರ್ವತದ ಮೇಲೆ ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ಸಮಾಧಿ ಹೊಂದಿದವರು ಅಂತಿಮಶ್ರುತಕೇವಲಿಯಾದ ಭದ್ರ ಬಾಹು ಸ್ವಾಮಿಗಳು. ಇವರು ಮೌರ್ಯಚಕ್ರವರ್ತಿ ಚಂದ್ರಗುಪ್ತನ ಗುರುಗಳು. ಭದ್ರಬಾಹುಸ್ವಾಮಿಯ ಮುಖ್ಯ ಶಿಷ್ಯರು ವಿಶಾಖಾಚಾರ್ಯರು. 6 ನೆಯದಾದ ದುಃಷಮದುಃಷಮದಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಕಷ್ಟ ಪರಿಸ್ಥಿತಿಯು ಏರ್ಪಡುವುದು. ಇಲ್ಲಿಗೆ ಅಹಿಂಸಾಧರ್ಮವೆಲ್ಲಾ ಕ್ಷಯ ಹೊಂದಿ ಹಿಂಸೆಯು ಮೂಡಿ ಪ್ರಳಯವಾಗುವುದು.]

अवसाद ಅವಸಾದ (पु०) 1. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ. अव+षद्लृ (विशरणादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "धैर्यावसादेन हृतप्रसादा वन्यद्विपेनेव निदाघसिन्धुः" किरा० ३-३८। 2. ಅಶಕ್ತತೆ, ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ. 3. ದಣಿವು, ಆಯಾಸ. "किमिवावसादकरमात्मवताम्" किरा० ६-१९। 4. ಅಳಿವು, ಮುಳುಗಿಹೋಗುವುದು. "धुरं गुर्वीं वोढुं स्थितमनवसादाय जगतः" किरा० १८-४७। 5. ಪರಾಜಯ, ಸೋಲು. "अलं स्वपक्षावसादशङ्कया" माल० १। 6. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ.

अवसादक ಅವಸಾದಕ (वि०) 1. ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವ. अव+षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "एष शोकः परित्यक्तः सर्वकार्यावसादकः" रामा०। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ. 3. ಸೋಲಿಸುವ, ಪರಾಜಯಗೊಳಿಸುವ. 4. ನಾಶಗೊಳಿಸುವ. 5. ದುಃಖ ವುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ದಣಿವುಂಟುಮಾಡುವ.

अवसादन ಅವಸಾದನ (न०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. अव+षद्लृ (विशरणादौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ದುರ್ಬಲನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. 4. ಪರಾಜಯ ಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ. 5. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸು ವಿಕೆ. 6. ದುಃಖವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. 7. ವೈಯಲ್ಲಿ

ದಪ್ಪನಾಗಿ ಎದ್ದಿರುವ ಕುರು ಮೊದಲಾದ ವ್ರಣವು ಸಣ್ಣದಾಗಲು ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಮಾಂಸಗ್ರಂಥಿಯನ್ನು ಹೊರತೆಗೆಯಲು ಮಾಡುವ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. "उत्सन्नमृदुमांसानां व्रणानामवसादनम्" सुश्रुत०।

अवसान ಅವಸಾನ (न०) 1. ವಿರಾಮ, ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विरामोऽवसानम्" पा० सू० (१-४-११०)। 2. ಕೊನೆ, ಸಮಾಪ್ತಿ. "दोहावसाने पुनरेव दोग्ध्रीं भेजे भुजोच्छिन्नरिपुर्निषण्णाम्" रघु० २-२३। 3. ಮುಗಿಸುವಿಕೆ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವಿಕೆ. 4. ಮೃತ್ಯು, ಮರಣ, ಕೊನೆಗಾಲ. "दिष्टान्तोऽस्तं कालधर्मोऽवसानम्" अभि० चि०। 5. ಸೀಮೆ, ಗಡಿ, ಎಲ್ಲೆ. "अन्तोऽवसानं सीमा च मर्यादाऽपि च सीमनि" अभि० चि०।

अवसाय ಅವಸಾಯ (पु०) 1. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "णः" (३-१-१४१)। "परितः प्रसभेन नीयमानः शरवर्षैरवसायमाश्रयाशः" माघ० २०-७२। 2. ಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. 3. ಮುಗಿಸುವಿಕೆ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವಿಕೆ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. 4. ನಿಶ್ಚಯ, ನಿರ್ಧಾರ. "अथावसायः शेषे स्यात् समाप्तौ निश्चयेऽपि च" मेदि०। (अव्य०) 5. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಿ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸಿ. 6. ನಿಶ್ಚಯಿಸಿ, ನಿರ್ಣಯಮಾಡಿ. अव+षो "ल्यप्" (७-१-३७)।

अवसायक ಅವಸಾಯಕ (वि०) 1. ನಿಶ್ಚಯಿಸುವ, ನಿರ್ಣಯಮಾಡುವ. 2. ಮುಗಿಸುವ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अवसायित ಅವಸಾಯಿತ (वि०) 1. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+षो (अन्तकर्मणि) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवसिक्त ಅವಸಿಕ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ನೆನಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒದ್ದೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

अवसित ಅವಸಿತ (न०) 1. ಗಮನ, ಗತಿ. 2. ಅವಸಾನ, ಕೊನೆ. 3. ಒಕ್ಕಿದ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 4. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। "वचस्यवसिते तस्मिन् ससर्ज गिरमात्मभूः" कुमा० २-५३। "अवसितललितक्रियेण बाह्वोः" माघ० ७-६४। 5. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सोऽहमिदानीमवसितप्रतिज्ञाभरोऽपि वृषलापेक्षया शस्त्रं धारयामि" मुद्रा० १। 6. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗಿರುವ, ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ. "अवसितं समाप्ते निश्चितेऽपि च" नानार्थर०। "अवसितं गतौ। ऋद्धे ज्ञातेऽवसाने च" हेम०। 9. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 10. ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದ. नदीमन्ववसिता सेना। नद्या सह सम्बद्धेत्यर्थः सि० कौ०। "भवेदवसितं ज्ञाते गतौ रुद्धावसानयोः" विश्व०।

अवसृष्ट ಅವಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹೊರಟಿರುವ.

अवसेक ಅವಸೇಕ (पु०) 1. ಸ್ನಾನ. 2. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು. अव+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಒಂದು ಬಗೆ ನೇತ್ರರೋಗ.

अवसेचन ಅವಸೇಚನ (न०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ. अव+षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಕ್ತವನ್ನು ಸುರಿಸುವಿಕೆ, ರಕ್ತಸ್ರಾವಣ.

अवसेय ಅವಸೇಯ (वि०) 1. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುವ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ಮುಗಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+षो (अन्तकर्मणि) "यत्" (३-१-९७)।

अवस्कन्द ಅವಸ್ಕಂದ (पु०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. 2. ಇಳಿಕೆ, ಇಳಿಯುವಿಕೆ. अव + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "लतानुपातं कुसुमान्यगृह्णात् स नद्यवस्कन्दमुपास्पृशच्च" भट्टि० २-११। 3. ಸೇನಾನಿವೇಶಸ್ಥಾನ, ಸೇನೆಗಳ ಶಿಬಿರ. अव+स्कन्दिर् अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

अवस्कन्दन ಅವಸ್ಕಂದನ (न०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ. 2. ಇಳಿಯುವಿಕೆ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ. अव + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्कन्दित ಅವಸ್ಕಂದಿತ (वि०) 1. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಖಂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಇಳಿದಿರುವ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

अवस्कर ಅವಸ್ಕರ (पु०) 1. ಸಗಣಿ, ಲದ್ದಿ, ಹಿಕ್ಕೆ, ಮಲ, ವಿಷ್ಠೆ, ಪುರೀಷ. 2. ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ. 3. ಕಸ. अव+कृ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "अवस्करोऽपि वर्चस्के गुह्ये" मेदि०। 4. ಕಸದರಾಶಿ, ಗೊಬ್ಬರದ ಗುಪ್ಪೆ, ತಿಪ್ಪೆ.

अवस्करक ಅವಸ್ಕರಕ (पु०) 1. ಕ್ರಿಮಿ, ಹುಳ. (वि०) 2. ಕಸದರಾಶಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अवस्करे जातः "वुन्" (४-३-२८)।

अवस्तरण ಅವಸ್ತರಣ (न०) ಹೊರಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹರಡುವುದು. अव+स्तृञ् (आच्छादने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्तात् ಅವಸ್ತಾತ್ (अव्य०) 1. ಕೆಳಗಡೆ, ಕೆಳಗಡೆಯಿಂದ, ಕೆಳಗಡೆಯಲ್ಲಿ. 2. ಹಿಂದಿನಕಾಲ, ಹಿಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ, ಹಿಂದಿನಕಾಲದಲ್ಲಿ. 3. ಹಿಂಭಾಗ, ಹಿಂಭಾಗದಿಂದ, ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ. अवर "अस्तातिः" "अव्" आदेशश्च (५-३-४१)।

अवस्तार ಅವಸ್ತಾರ (पु०) 1. ಜವನಿಕೆ, ತೆರೆ, ಪರದೆ. 2. ಚಾಪೆ. 3. ಹೊದಿಕೆ. अव+स्तृञ् (आच्छादने) "घञ्" (३-३-१९)।

अवस्तु ಅವಸ್ತು (न०) ಅಯೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಅನರ್ಹವಾದ ಪದಾರ್ಥ. न वस्तु। कुत्सितार्थे न० त०। "अवस्तु-निर्बन्धपरे कथं नु ते" कुमा० ५-६६।

अवस्था ಅವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಲದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಶರೀರದ ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮ; ಬಾಲ್ಯ, ಕೌಮಾರ, ಯೌವನ ಮೊದಲಾದ ದೇಹದ ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮ. अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "वयोऽवस्थां तस्याः शृणुत सुहृदो यत्र मदनः प्रगल्भ-व्यापारश्चरति हृदि मुग्धश्च वपुषि" मालती० ९-२९। 2. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 3. ಕಾಲಕೃತವಾದ ಪರಿಣಾಮ; ಈ ಅವಸ್ಥೆಯು (ಭಾವ ವಿಕಾರವು) जायते, अस्ति, वर्धते, विपरिणमते, अपक्षीयते, नश्यति ಎಂದು ಆರು ವಿಧವೆಂದು ಯಾಸ್ಕರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "अविद्याऽस्मिता-रागद्वेषाभिनिवेशाः" ಎಂದು ಐದು ವಿಧವೆಂದು ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು. अनागतावस्था, अभिव्यक्त्यवस्था, अतिरोहितावस्था ಹೀಗೆ ಮೂರು ವಿಧವೆಂದು ಸಾಂಖ್ಯರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

अवस्थान ಅವಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 2. ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वटतले चतुर्मण्डलावस्थानेन अवस्थितः" पञ्चतं० १। 3. ವಾಸಸ್ಥಳ, ಮನೆ. अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अवस्थापन ಅವಸ್ಥಾಪನ (न०) ಇರಿಸುವಿಕೆ, ಇಡುವಿಕೆ. अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् (पुक्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्थापित ಅವಸ್ಥಾಪಿತ (वि०) ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् (पुक्) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवस्थायिन् ಅವಸ್ಥಾಯಿನ್ (वि०) ಇರುವ, ವಾಸಮಾಡುವ. अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –स्थायिनी –ಸ್ಥಾಯಿನೀ.

अवस्थित ಅವಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಇರುವ, ನಿಂತಿರುವ, ಉಳಿದಿರುವ. अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "यानेव हत्वा न जिजीविषामस्तेऽवस्थिताः प्रमुखे धार्तराष्ट्राः" गीता २-६। "तत्कथय कथमियन्तं कालमवस्थिता मया विना भवती" विक्र० ४। "कश्चिद्यथाभागमवस्थितेऽपि स्वसंनिवेशाद्-व्यतिलङ्घिनीव" रघु० ६-१९। 2. ವಾಸವಾಗಿರುವ, ನೆಲೆಸಿರುವ. 3. ನಿರತನಾದ, ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ. "प्रिया भवन्ति लोकस्य स्वे स्वे कर्मण्यवस्थिताः" मनु० ८-४२। 4. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ, ದೃಢವಾಗಿರುವ. 5. ಅವಲಂಬಿಸಿರುವ, ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ. "मयि सृष्टिर्हि लोकानां रक्षा युष्मास्ववस्थिता" कुमा० २-२८। 6. ತೀರ್ಮಾನವಾದ, ನಿಶ್ಚಿತವಾದ. "विपर्यये तु पितुरस्याः समीपनयनमवस्थितमेव" शाकु० ५।

अवस्थिति ಅವಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಮನೆ. "नियतमिह सर्वात्मना कृताव-स्थितिना भगवता धर्मेण न स्मर्यते कृतयुगस्य" काद० ८८।

अवस्यन्दन ಅವಸ್ಯಂದನ (न०) ಸ್ರವಿಸುವಿಕೆ, ಸುರಿಯುವಿಕೆ, ಸೋರುವಿಕೆ. अव+स्यन्दू (प्रस्रवणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्रंसन ಅವಸ್ರಂಸನ (न०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳುವುದು. अव+स्रंसु (अवस्रंसने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवस्रंसित ಅವಸ್ರಂಸಿತ (वि०) ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬೀಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. अव+स्रंसु (अवस्रंसने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

अवस्रस्त ಅವಸ್ರಸ್ತ (वि०) ಕೆಳಗೆಬಿದ್ದ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಜಾರಿ ಬಿದ್ದ. अव+स्रंसु (अवस्रंसने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवह ಅವಹ (वि०) 1. ಪ್ರವಾಹವಿಲ್ಲದ, ನದಿಯು ಹರಿಯದಿರುವ (ದೇಶ). वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। न० ब०। 2. ವಹಿಸದಿರುವ, ಹೊರದಿರುವ.

अवहत ಅವಹತ (वि०) 1. ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆನೆ ಬಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ (ಬತ್ತ).

अवहति ಅವಹತಿ (स्त्री०) 1. ತೆನೆ ಬಡಿಯುವುದು, ಧಾನ್ಯ ಒಕ್ಕುವುದು. 2. ಕುಟ್ಟುವಿಕೆ. अव+हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अवहनन ಅವಹನನ (न०) 1. ತೆನೆ ಬಡಿಯುವಿಕೆ, ಧಾನ್ಯ ಒಕ್ಕುವುದು. 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕುಟ್ಟುವಿಕೆ. अव+हन (हिंसागत्योः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಶ್ವಾಸಕೋಶ. अवहन्यते शोणितमनेन—करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

अवहरण ಅವಹರಣ (न०) 1. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವುದು. 2. ಸೇನೆಗಳನ್ನು ರಣಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. 3. ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಹಂಗಾಮಿಯಾಗಿ) ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 4. ಸುಲಿಗೆಮಾಡುವುದು. ದೋಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಪಹರಿಸುವುದು. अव+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

अवहस्त ಅವಹಸ್ತ (पु०) ಕೈಯ ಹಿಂಭಾಗ. अवरं हस्तस्य। "अवहस्तो हस्तपृष्ठतः" अभि० चि०।

अवहार ಅವಹಾರ (पु०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 2. ಒಂದು ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ. अव+हृञ् (हरणे) "णः" (३-१-१४१)। "नक्रे चौरेऽवहारः स्यात्" त्रिकाण्ड०। 3. ಹಾವುಮೀನು. 4. ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ (ಹಂಗಾಮಿಯಾಗಿ) ಯುದ್ಧವನ್ನು ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. 5. ಸೇನೆಯನ್ನು ರಣಕ್ಷೇತ್ರದಿಂದ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. "ततोऽवहारः सैन्यानां तव तेषां च भारत" भा० भीष्म० ४८-१२०। "क्रियतामवहारोऽस्माद्युद्धाद् ब्राह्मणसंवृतात्" भा०। 6. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. "अवहारो भवेच्चौरे द्यूते ग्राहाख्ययादसि। निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये युद्धादिविश्रमे" नानार्थर०। 7. ವಿರಾಮ, ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ನಿಲುಗಡೆ. 8. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. 9. ಜೂಜು, ಯುದ್ಧ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ವಿರಾಮ. 10. ನಿಮಂತ್ರಣ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಕೊಡುವ ದ್ರವ್ಯ. "अवहारः पुमान् चौरे द्यूतयुद्धादिविश्रमे। निमन्त्रणोपनेतव्यद्रव्ये ग्राहाख्ययादसि" मेदि०।

अवहारक ಅವಹಾರಕ (वि०) 1. ಮೊಸಳೆ. 2. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಒಯ್ಯುವ, ಇನ್ನೊಂದು ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸುವ. अव+हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಯುದ್ಧದಿಂದ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ತಡೆಯುವ. 4. ನಿಲ್ಲಿಸುವ, ತಡೆಯುವ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ.

अवहार्य ಅವಹಾರ್ಯ (वि०) 1. ಬೇರೆ ಕಡೆಗೆ ಸಾಗಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಕೊಡಬೇಕಾದ. "आधिश्चोपनिधिश्चोभौ न कालात्ययमर्हतः। अवहार्यौ भवेतां तौ दीर्घकालमवस्थितौ" मनु० ८-१४५। 3. ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ದಂಡವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ. "अवहार्यो भवेच्चैव सान्वयः षट्शतं दमम्" मनु० ८-१९८। 4. ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಕೊಡಲು ಅರ್ಹವಾದ.

अवहास ಅವಹಾಸ (पु०) 1. ಹಾಸ್ಯ, ವಿನೋದ, ಗೇಲಿ. अव+हसे (हसने) "घञ्" (३-३-१८)। "यच्चावहासार्थमसत्कृतोऽसि विहारशय्यासनभोजनेषु" गीता ११-४२। 2. ಮುಗುಳುನಗೆ, ಮಂದಹಾಸ, ಮಂದಸ್ಮಿತ.

अवहास्य ಅವಹಾಸ್ಯ (वि०) ನಗಲ್ಪಡುವ, ಗೇಲಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ನಕಲಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. अव+हसे (हसने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अवहित ಅವಹಿತ (वि०) ಅವಧಾನವಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಜಾಗರೂಕವಾದ, ಎಚ್ಚರವಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवहित-हृदयो विधाय सोऽर्हामृषिवदृषिप्रवरे गुरूपदिष्टाम्" किरा० २-५८)।

अवहित्था ಅವಹಿತ್ಥಾ (स्त्री०) ಭಯ, ಲಜ್ಜೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳಿಂದ ಹರ್ಷ ಮೊದಲಾದ ಅನುಭಾವಗಳನ್ನು (ಹೊರಕ್ಕೆ ತೋರಿಸದೆ) ಅಡಗಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. न बहिः तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। ಇದು 33 ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದು. "भयगौरव-लज्जादेर्हर्षाद्याकारगुप्तिरवहित्था" सा० द० ३-१५८। "एवंवादिनि देवर्षौ पार्श्वे पितुरधोमुखी। लीलाकमल-पत्राणि गणयामास पार्वती" कुमा० ६-८४।

अवहेल (ला) ಅವಹೇಳ (ಳಾ) (स्त्रीन०) ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. अव+हेड़ (अनादरे) "कः" (वा० ३-३-५८)। "अङ्" (३-३-१०३) वा। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–हेलनम् –ಹೇಳನವ್.**

अवहेलित ಅವಹೇಳಿತ (वि०) ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ, अव+हेड़ (अनादरे) "क्तः" (३-२-१०२)।

अवह्वर ಅವಹ್ವರ (पु०) 1. ಕುಟಿಲಮಾರ್ಗ, ಠಕ್ಕು, ವಂಚನೆ, ಮೋಸ. (वि०) 2. ಕುಟಿಲವಾದ, ವಕ್ರವಾದ. ह्वृ (कौटिल्ये संवरणे च) "घः" (३-३-११८)।

अवाक् (च्) ಅವಾಕ್ (ಚ್) (वि०) 1. ಮೂಗ, ಮಾತನಾಡದವನು. नास्ति वाक् यस्य। अवाक् अवाचौ अवाचः। (अव्य०) 2. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು, ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 3. ದಕ್ಷಿಣದೇಶ, ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಿಂದ, ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿ. अव+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। "अस्तातिः" (५-३-२७)। अञ्चेर्लुक् (५-३-३०)। अवाची दिक्; अवाच्या दिशः, अवाच्यां दिशि। अवाङ् देशः, अवाचो देशात्, अवाचि देशे।

अवाक्पुष्पी ಅವಾಕ್ಪುಷ್ಪೀ (स्त्री०) ಕಾಡುಸಬ್ಬಸಿಗೆ. अवाञ्चि अधोमुखानि पुष्पाण्यस्याः "ङीष्" (४-१-४१)।

अवाक्शाख ಅವಾಕ್ಶಾಖ (पु०) (ಶ್ರೀ ಭಗವದ್ಗೀತೆಯಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ) ಸಂಸಾರ, ಕೆಳಮುಖವಾದ ರೆಂಬೆಗಳುಳ್ಳ ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ. अवाच्यः शाखा यस्य। "ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्। छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्" गीता १५-१।

अवाक्शिरस् ಅವಾಕ್ಶಿರಸ್ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. अवाक् शिरो यस्य। "श्राद्धं भुक्त्वा य उच्छिष्टं वृषलाय प्रयच्छति। स मूढो नरकं याति कालसूत्रमवाक्शिराः" मनु० ३-२४९।

अवाग्र ಅವಾಗ್ರ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ, ಬಗ್ಗಿದ ತುದಿಯುಳ್ಳ. अवनतमग्रं यस्य।

अवाङ् ಅವಾಙ್ (पु०) 1. ದಕ್ಷಿಣದೇಶ. (स्त्री०) **–ची –ಚೀ.** 2. ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು. (वि०) 3. ಅಧೋಮುಖವಾದ, ಕೆಳಮುಖವಾದ. अवाञ्चति – अव+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। अवाङ् अवाञ्चौ अवाञ्चः।

अवाङ्मनसगोचर ಅವಾಙ್ಮನಸಗೋಚರ (पु०) ಪರಮಾತ್ಮ, ಹೇಳಲೂ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲೂ ಅಶಕ್ಯನಾದ ಈಶ್ವರ. वाक् च मनश्च वाङ्मनसे। तयोर्गोचरो न भवति।

अवाङ्मुख ಅವಾಙ್ಮುಖ (वि०) ಬಗ್ಗಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. अवाक् मुखं यस्य। "तस्थुस्तेऽवाङ्मुखाः सर्वे फलिता इव शालयः" रघु० १५-८७। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-५४)।

अवाची ಅವಾಚೀ (स्त्री०) ದಕ್ಷಿಣದಿಕ್ಕು. अवाञ्चसि – अव+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५७)। "ङीप्" (४-१-६)।

अवाचीन ಅವಾಚೀನ (वि०) ದಕ್ಷಿಣದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. अवाच्यां भवः – अवाक् "खः" (५-४-८)। ಅಮರಕಾರನು ದಕ್ಷಿಣ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "अवाग्भवमवाचीनमुदीचीनमुदग्भवम्। प्रत्यग्भवं प्रतीचीनं प्राचीनं प्राग्भवं त्रिषु" ಎಂದು ಹೇಳಿರುತ್ತಾನೆ. "विभाषाञ्चेरदिक् स्त्रियाम्" पा० सू० (५-४-८)। ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಿಂದ ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ "ख" ಪ್ರತ್ಯಯವನ್ನು ವಿಧಿಸಿರುವುದಿಲ್ಲ.

अवाच्य ಅವಾಚ್ಯ (न०) 1. ಕೆಟ್ಟಮಾತು. न वक्तुं योग्यम् – वच (परिभाषणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अवाच्यं वदतो जिह्वा कथं न पतिता तव" रामा०। (वि०) 2. ಹೇಳಲು ಅನರ್ಹವಾದ. 3. ಹೇಳಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. 4. ಅಭಿಧಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲು ಆಗದ.

अवाञ्चित ಅವಾಂಚಿತ (वि०) ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+अञ्चु (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तृणवाञ्छया मुहुरवाञ्चिताननान्निचयेषु यत्र हरिताश्मवेश्मनाम्" माघ० १३-५६।

अवान्तर ಅವಾಂತರ (वि०) ಪ್ರಧಾನಕಾರ್ಯದ ಮಧ್ಯೆ ಬರುವ (ಕಾರ್ಯ), ಮುಖ್ಯಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಉಪಷ್ಟಂಭಕವಾದ ಅಂಗಭೂತವಾದ (ಕಾರ್ಯ). अवगतमन्तरं मध्यम्। "पिब निम्बं प्रदास्यामि खलु ते खण्डलड्डुकान्। पित्रैवमुक्तः पिबति तिक्तमप्यतिबालकः"। ಇಲ್ಲಿ ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿಯು ದೊರೆಯುವುದು ಮಾತ್ರ ಫಲವಲ್ಲ. ತಂದೆಯು ಸಿಹಿ ತಿಂಡಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಬೇವಿನ ಎಣ್ಣೆಯನ್ನು ಕುಡಿಸುವುದರಿಂದ ಮುಖ್ಯ ಫಲವಾದ ಆರೋಗ್ಯವೂ ದೊರಕುವಂತೆ ವೇದವೂ ಅವಾಂತರ

ಫಲಗಳ ಆಸೆಯನ್ನು ತೋರಿಸಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದರಿಂದ ಪ್ರಧಾನ ಫಲವಾದ ಮೋಕ್ಷವೂ ದೊರಕುವುದು.

अवान्तरदिश् ಅವಾಂತರದಿಶ್ (स्त्री०) ವಿದಿಕ್ಕು, ಈಶಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಮೂಲೆ ದಿಕ್ಕುಗಳು. अवान्तरा द्वयोर्दिशोर्मध्ये दिक्।

अवान्तरदेश ಅವಾಂತರದೇಶ (पु०) ನಡುಭಾಗ, ಮಧ್ಯ ಪ್ರದೇಶ.

अवापित ಅವಾಪಿತ (वि०) 1. ಬಿತ್ತಲ್ಪಡದ, ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತದೆ ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗಿಡ). 2. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡದ (ಕೂದಲು). डु वप् (बीजसन्ताने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। न० त०। 3. ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अव+आप्लृ (व्याप्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "फणिभाषितभाष्यफक्किका विषमा कुण्डलनामवापिता" नैष० २-९५।

अवाप्त ಅವಾಪ್ತ (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. अव + आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "नानवाप्तमवाप्तव्यं वर्त एव च कर्मणि" गीता ३-२२।

अवाप्तव्य ಅವಾಪ್ತವ್ಯ (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪಡೆಯಬೇಕಾದ. अव+आप्लृ (व्याप्तौ) "तव्यः" (३-१-९६)। "अनवाप्तमवाप्तव्यं न ते किञ्चन विद्यते" रघु० १०-३१।

अवाप्ति ಅವಾಪ್ತಿ (स्त्री०) ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. अव+आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तपः किलेदं तदवाप्तिसाधनं मनोरथानामगतिर्न विद्यते" कुमा० ५-६४।

अवाप्य ಅವಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂದಬೇಕಾದ, ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. अव+आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "ज्येष्ठता च निवर्तेत ज्येष्ठावाप्यं च यद्धनम्" मनु० ११-१८५। (अव्य०) 2. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. अव+आप्लृ "ल्यप्" (७-१-३७)।

अवाम ಅವಾಮ (न०) 1. ಬಲಭಾಗ. न वामम्। 2. ಅನುಕೂಲವಾದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಲ್ಲದ. 3. ಸುಂದರವಲ್ಲದ.

अवाय ಅವಾಯ (पु०) ಅಂಗ, ಅವಯವ. अव+इण् (गतौ) "घञ्"।

अवार ಅವಾರ (न०) ನದಿಯ ಸಮೀಪದ ದಡ, ಹೊಳೆಯ ಈಚೆ ದಡ. अर्वाक्तीरम् अव अर्यते — ऋ (गतौ) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। न वार् अस्त्यत्र वा "अच्" (५-२-१२७)।

अवारण ಅವಾರಣ (न०) 1. ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 2. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ. न वारणं यस्य।

अवारणीय ಅವಾರಣೀಯ (वि०) 1. ತಡೆಯಲಾಗದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲಾಗದ. न वारयितुं शक्यः। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸಲು ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ, ಗುಣ.

अवारपार ಅವಾರಪಾರ (पु०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अवारं पारं च अर्वाक्तीरम् उत्तरतीरं च स्तोऽस्य "अच्" (५-२-१२७)।

अवारपारीण ಅವಾರಪಾರೀಣ (वि०) ತೀರವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ, ದಡವನ್ನು ತಲುಪುವ. अवारपारे गच्छति "खः" (४-२-९३)।

अवारित ಅವಾರಿತ (वि०) ತಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡದ. न वारितः। "ग्रामेषु सैन्यैरकरोदवारितैः किमव्यवस्थां चलितोऽपि केशवः" माघ० १२-३६।

अवारीण ಅವಾರೀಣ (वि०) ನದಿಯ ಈಚೆ ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟುವ. अवारमर्वाक्तीरं गच्छति "खः" (वा० ४-२-९३)।

अवार्य ಅವಾರ್ಯ (वि०) 1. ತಡೆಯಲಾಗದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲಾಗದ. 2. ನಿವಾರಿಸಲಾಗದ, ಗುಣಪಡಿಸಲಾಗದ. "उपद्रवैस्तु ये जुष्टा व्याधयो यान्त्यवार्यताम्" सुश्रुत०।

अवावट ಅವಾವಟ (पु०) ಸಜಾತೀಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಉಪಪತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಗ. "द्वितीयेन तु यः पित्रा सवर्णायां प्रजायते। अवावट इति ख्यातो शूद्रधर्मा स जातितः" स्मृतिः।

अवासस् ಅವಾಸಸ್ (वि०) ನಗ್ನ, ದಿಗಂಬರ, ಬಟ್ಟೆಯಿಲ್ಲದವನು. नास्ति वासो वस्त्रं यस्य।

अवास्तव ಅವಾಸ್ತವ (वि०) 1. ನಿಜವಲ್ಲದ, ಸುಳ್ಳಾದ. 2. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಆಧಾರರಹಿತ. न वास्तवम्।

अवि ಅವಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अवति — अव (रक्षणादौ) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಅರ್ಕವೃಕ್ಷ, ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 3. ಕುರಿ, ಟಗರು. "महान्त्यपि समृद्धानि

गोऽजाविधनधान्यतः। स्त्रीसम्बन्धे दशैतानि कुलानि परिवर्जयेत्" मनु० ३-६। 4. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. 5. ಯಜಮಾನ. 6. ಇಲಿಯ ಚರ್ಮದ ಕಂಬಳಿ. "अविर्नाथे रवौ मेषे शैलमूषिककम्बले" मेदि०। 7. ಪ್ರಾಕಾರ, ಮನೆಯ ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಆವರಣದ ಗೋಡೆ. 8. ಮನೆ. 9. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ. 10. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (स्त्री०) 11. ಭೂಮಿ. 12. ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು, ರಜಸ್ವಲೆ. 13. ಕುರಿ. "अविर्ना पर्वते सूर्ये मेषे मूषिककम्बले। प्राकारे भवने भासि स्त्री तु पुष्पवतीभुवोः" नानार्थर०। "अविर्भूपुष्पवत्योः स्त्री वायुप्राकारभाःसु ना" वैज०। "मेषी स्याज्जालकिन्यविः" त्रिकाण्ड०।

अविक ಅವಿಕ (पु०) "अवि" ಪದದ ಅರ್ಥ. अवि स्वार्थे "कः" (५-४-२८)।

अविकट ಅವಿಕಟ (पु०) 1. ಕುರಿಗಳ ಮಂದೆ, ಟಗರುಗಳ ಗುಂಪು. अवीनां सङ्घातः "कटच्" (वा० (५-२-२९)। (वि०) 2. ಉಗ್ರವಲ್ಲದ, ಸೌಮ್ಯವಾದ. न विकटः।

अविकटोरण ಅವಿಕಟೋರಣ (पु०) ಟಗರುಗಳ ಗುಂಪಿನಿಂದ ರಾಜನಿಗೆ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಟಗರು ರೂಪವಾದ ಕಾಣಿಕೆ, –ಕಪ್ಪ, –ತೆರಿಗೆ. अविकटे मेषसङ्घाते देयः उरणः।

अविकत्थन ಅವಿಕತ್ಥನ (वि०) ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದವನು. न विकत्थनः। "विद्वांसोऽप्यविकत्थना भवन्ति" मुद्रा० ३।

अविकल ಅವಿಕಲ (वि०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಊನವಲ್ಲದ, ಕೆಡದಿರುವ, ಕಡಿಮೆಯಾಗದಿರುವ. न विकलः। "इहायातः संप्रत्यविकलशरच्चन्द्रवदनः" मालती० २-११। 2. ಕ್ರಮಬದ್ಧವಾದ, ನಿಯಮಾನುಸಾರವಾದ, ಅಸಂಗತವಲ್ಲದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಾದ. "गतमनुगतवीणैरेकतां वेणुनादैः कलमविकलतालं गायकैर्बोधहेतोः" माघ० ११-१०। (क्रि० वि०)3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ, ಪೂರ್ತಿಯಾಗಿ. "रक्षोभिः सुरमनुजैर्दितेः सुतैर्वा यल्लोकेष्वविकलमाप्तमाधिपत्यम्" किरा० १८-३६।

अविकल्प ಅವಿಕಲ್ಪ (पु०) 1. ವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಇದು ಅಥವಾ ಅದು ಎಂಬ ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದ, ಇದಾಗಲಿ ಅದಾಗಲಿ ಎಂಬ ಬದಲಾವಣೆಗೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. (क्रि० वि०)3. ವಿಕಲ್ಪವಿಲ್ಲದಂತೆ, ಅನುಮಾನಕ್ಕೆ ಎಡೆಯಿಲ್ಲದಂತೆ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದೆ.

अविकार ಅವಿಕಾರ (पु०) 1. ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०)2. ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ, ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದ.

अविकार्य ಅವಿಕಾರ್ಯ (वि०) ವಿಕಾರಹೊಂದದ, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಸ್ವಸ್ವರೂಪದ ವಿಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಸುವರ್ಣಾದಿಗಳಂತೆ ಯಾವ ವಿಕಾರವನ್ನೂ ಹೊಂದದ. न विकार्यः। "अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते" गीता २-२५।

अविकृत ಅವಿಕೃತ (वि०) ವಿಕಾರಹೊಂದದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ. न विकृतः।

अविकृति ಅವಿಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. "मूलप्रकृतिरविकृतिः" सां० का० ३। [ವಿವರಕ್ಕೆ "प्रकृति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ, ವಿಕಾರ ಹೊಂದದ.

अविक्रिय ಅವಿಕ್ರಿಯ (वि०) ವಿಕಾರವಿಲ್ಲದ, ವಿಕಾರ ಹೊಂದದ. नास्ति विक्रिया विकारो यस्य। "देशे देशे गुणेष्वेवमवस्थास्त्वमविक्रियः" रघु० १०-१७।

अविक्रीत ಅವಿಕ್ರೀತ (वि०) ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಂಡರೂ (ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲವಾದರೆ) ನಿರ್ದಿಷ್ಟಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತು. [ಕ್ರಯಕ್ಕೆ ಕೊಂಡ ವಸ್ತುವು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದು ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪವುಂಟಾದರೆ ಕೊಂಡನಂತರ ಹತ್ತು ದಿನಗಳೊಳಗಾಗಿ ಹಿಂತಿರುಗಿಸಬೇಕು. ಕೊಟ್ಟವನೂ ಅದನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಬೇಕು. ಇಂತಹ ವಸ್ತುವು ಅವಿಕ್ರೀತವು]. "क्रीत्वा विक्रीय वा किञ्चित् यस्येहानुशयो भवेत्। सोऽन्तर्दशाहात्तद्द्रव्यं दद्याच्चैवाददीत वा" मनु० ८-२२२।

अविक्रेय ಅವಿಕ್ರೇಯ (वि०) ವಿಕ್ರಯಿಸಲು ಅನರ್ಹವಾದ, ಮಾರಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ. न विक्रेतुं योग्यम्।

अविक्षत ಅವಿಕ್ಷತ (वि०) 1. ನಾಶಹೊಂದದ. 2. ಕೆಡಿಸಲ್ಪಡದ. न विक्षतः। "विक्रेतुः प्रतिदेयं तत्तस्मिन्नेवाह्न्यविक्षतम्"।

अविगर्हित ಅವಿಗರ್ಹಿತ (वि०) ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡದ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಡದ. न विगर्हितः।

अविगीत ಅವಿಗೀತ (वि०) ನಿಂದಿಸಲ್ಪಡದ, ದೂಷಿಸಲ್ಪಡದ. न विगीतः।

अविग्न ಅವಿಗ್ನ (पु०) 1. ಕಮರಿಕೆ ಗಿಡ. (वि०) 2. ಭಯಪಡದ, ಹೆದರದ, ಕಳವಳಪಡದ. ओ विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

अविग्रह ಅವಿಗ್ರಹ (पु०) 1. ನಿತ್ಯಸಮಾಸ. नास्ति विग्रहो वृत्त्यर्थाविबोधकं वाक्यं यस्य। (वि०) 2. ದೇಹವಿಲ್ಲದ, ಶರೀರವಿಲ್ಲದ. नास्ति विग्रहो देहो यस्य। "अविग्रहस्याप्यतुलेन हेतुना समेतभिन्नद्वयमूर्ति तिष्ठतः" किरा० १८-३३। 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಅರಿವಿಲ್ಲದ. नास्ति विशेषेण ग्रहो यस्य।

अविघ्न ಅವಿಘ್ನ (न०) 1. ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विघ्नस्याभावः। अव्ययी०। "अविघ्नमस्तु ते स्थेयाः पितेव धुरि पुत्रिणाम्" रघु० १-९१। "अविघ्नमस्तु सावित्र्याः प्रदाने दुहितुस्तव" भा० वन० २९५-३२। (वि०) 2. ವಿಘ್ನವಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ. "सोऽहमविघ्नक्रियोपलम्भाय धर्मारण्यमिदमायातः" शाकु० १।

अविचलित ಅವಿಚಲಿತ (वि०) ಚಲಿಸದಿರುವ, ಸ್ಥಿರವಾದ. न विचलितः। "अविचलितमनोभिः साधकैर्मृग्यमाणः स जयति परिणद्धः शक्तिभिः शक्तिनाथः" मालती० ५-१।

अविचार ಅವಿಚಾರ (पु०) 1. ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅವಿವೇಕ. न विचारः। 2. ಕುರಿಗಳು ಸಂಚರಿಸಲು (ಮೇಯಲು) ಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇಶ. अवीनां चारो यत्र। (वि०) 3. ವಿಚಾರವಿಲ್ಲದ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಮರ್ಶೆಯಿಲ್ಲದ. न विचारो यत्र।

अविचारणीय ಅವಿಚಾರಣೀಯ (वि०) ವಿಮರ್ಶಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ವಿಚಾರಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. न विचारयितुमर्हः। "प्रत्यग्रहीदग्रजशासनं तदाज्ञा गुरूणामविचारणीया" रघु० १४-४६।

अविचारित ಅವಿಚಾರಿತ (वि०) 1. ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಡದ. न विचारितः। (क्रि० वि०) 2. ವಿಚಾರಮಾಡದೆ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ. "स किं भृत्यः स किं मन्त्री य आदावेव भूपतिम्। युद्धोद्योगं स्वभूत्यागं निर्दिशत्यविचारितम्" हितो०।

अविचारिन् ಅವಿಚಾರಿನ್ (वि०) ವಿಚಾರಮಾಡದ, ಹಿಂದುಮುಂದು ನೋಡದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವ. न विचारयितुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् –चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.

अविचालित ಅವಿಚಾಲಿತ (वि०) 1. ಚಲಿಸಲ್ಪಡದ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಸೋಲಿಸಲ್ಪಡದ, ಜಯಶಾಲಿಯಾದ. न विचालितः। "अविचालितचारुचक्रयोरनुरागादुपगूढयोः श्रिया" माघ० १६-७०।

अविचाल्य ಅವಿಚಾಲ್ಯ (वि०) ಸ್ಥಿರವಾದ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದದ, ಕದಲಿಸಲಾಗದ. न विचाल्यः। "अविचाल्यमेतदुक्तं तथ्यं च भवता वचः" भा० वन०।

अविच्छिन्न ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಬೇರೆಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ಅಖಂಡವಾದ, ನಿರಂತರವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. न विच्छिन्नः। "अन्वमीयत कल्याणं तस्याविच्छिन्नसन्तति" रघु० १७-११।

अविच्छेद ಅವಿಚ್ಛೇದ (पु०) 1. ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಿರಂತರನಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅಖಂಡವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿದಂತಿರುವಿಕೆ. न विच्छेदः। "गणैरविच्छेदनिरुद्धमाबभौ वनं निरुच्छ्वासमिवाकुलाकुलम्" किरा० १४-३२। (वि०) 2. ಎಡೆಬಿಡದ, ನಿರಂತರವಾದ, ಸೇರಿದಂತಿರುವ, ವಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದ. न विच्छेदो यस्य।

अविज्ञात ಅವಿಜ್ಞಾತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न विज्ञातः। "अविज्ञातप्रबन्धस्य वचो वाचस्पतेरपि" किरा० ११-४३।

अविज्ञातृ ಅವಿಜ್ಞಾತೃ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "अविज्ञाता सहस्रांशुः" वि० स०। (वि०) 2. ಅರಿಯದವನು, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–ज्ञात्री –ಜ್ಞಾತ್ರೀ.**

अविज्ञेय ಅವಿಜ್ಞೇಯ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. न विज्ञातुं शक्यः।

अवित ಅವಿತ (वि०) ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಪಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव (रक्षणादौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "त्राणं त्रातं रक्षितमवितं गोपायितं च गुप्तं च" अम०।

अवितथ ಅವಿತಥ (न०) 1. ಸತ್ಯ, ನಿಜ. न वितथम्। विरोधे न० त०। "तदवितथमवादीर्यन्मम त्वं प्रियेति प्रियजनपरिभुक्तं यद्दुकूलं दधानः" माघ० ११-३३। (वि०) 2. ಸಫಲವಾದ, ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ. "तथेति तस्यावितथं प्रतीतः प्रत्यग्रहीत्संगरमग्रजन्मा" रघु० ५-२६। 3. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. "अवितथा वितथाः सखि मा गिरः" माघ० ६-१८। (क्रि० वि०) 4. ಸತ್ಯವಾಗಿ, ನಿಜವಾಗಿ.

अवितृ ಅವಿತೃ (वि०) ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. अव (रक्षणादौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **अवित्री ಅವಿತ್ರೀ.**

अवित्त ಅವಿತ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧನಲ್ಲದವನು, ಹೆಸರು ಪಡೆಯದವನು. न वित्तः प्रसिद्धः। 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. न वित्तं यस्य।

अवित्ति ಅವಿತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಜ್ಞಾನಶೂನ್ಯತೆ, ಅರಿವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. 3. ಹೊಂದದಿರುವಿಕೆ, ಪಡೆಯದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ಮೂರ್ಖ. (अव्य०) 6. ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದೆ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ. नास्ति वित्तिः ज्ञानं यस्य। 7. ಸಂಪಾದನೆಯಿಲ್ಲದೆ, ಜೀವನಕ್ಕೆ ಮಾರ್ಗವಿಲ್ಲದೆ. नास्ति वित्तिर्लाभो यस्य।

अविथ्या ಅವಿಥ್ಯಾ (स्त्री०) ಜಾಜಿಗಿಡ. अविभ्यो हिता "थ्यन्" (५-१-८)।

अविदग्ध ಅವಿದಗ್ಧ (वि०) 1. ದಡ್ಡ, ಮಡ್ಡಿ, ಹೆಡ್ಡ. न विदग्धः। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಡದ.

अविदित ಅವಿದಿತ (वि०) ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. न विदितः। "अविदितगतयामा रात्रिरेव व्यरंसीत्" उ० रा० १-२७।

अविदुग्ध ಅವಿದುಗ್ಧ (न०) ಕುರಿಯಹಾಲು. अवेः दुग्धम्।

अविदूर ಅವಿದೂರ (न०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. (वि०) 2. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ. (अव्य०) 3. ಸಮೀಪದಿಂದ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಇತ್ಯಾದಿ. **अविदूरेण, अविदूरात्, –दूरतः, –दूरे।**

अविद्ध ಅವಿದ್ಧ (वि०) ತೂತುಕೊರೆಯಲ್ಪಡದ, ರಂಧ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। ನಂ ತಂ।

अविद्धकर्ण ಅವಿದ್ಧಕರ್ಣ (पु०) ಮ್ಲೇಚ್ಛ, ಯವನ.

अविद्धकर्णी ಅವಿದ್ಧಕರ್ಣೀ (स्त्री०) ಅಗುರುಶುಂಠಿ ಗಿಡ.

अविद्य ಅವಿದ್ಯ (वि०) ವಿದ್ಯೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡದ, ಮೂರ್ಖ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति विद्या ज्ञानं यस्य। "अविद्यानां तु सर्वेषामीहातश्चेद्धनं भवेत्। समस्तत्र विभागः स्यादपित्र्य इति धारणा" मनु० ९-२०५।

अविद्यमान ಅವಿದ್ಯಮಾನ (वि०) ಇಲ್ಲದಿರುವ. न विद्यमानः। "अविद्यमाने पित्र्यंशे स्वांशादुद्धृत्य वा पुनः। अवश्यकार्याः संस्काराः भ्रातृभिः पूर्वसंस्कृतैः"।

अविद्या ಅವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न विद्या। विरोधे नं० तं०। 2. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ವಿದ್ಯೆಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಕರ್ಮ. [ಈ ಕರ್ಮದಿಂದಲೇ ಚೇತನನ ಧರ್ಮಭೂತಜ್ಞಾನದ ಸಂಕೋಚವಾಗುವುದು. ಅದರಿಂದ ಅಹಂಕಾರಮಮಕಾರಗಳುಂಟಾಗುವುವು.] "ततुं मृत्युमविद्यया" बृहदा०। "अविद्या कर्मसंज्ञान्या तृतीया शक्तिरिष्यते। यया क्षेत्रज्ञशक्तिः सा वेष्टिता नृप सर्वगा। संसारतापानखिलानवाप्नोत्यतिसन्ततान्। तया तिरोहितत्वाच्च शक्तिः क्षेत्रज्ञसंज्ञिता। सर्वभूतेषु भूपाल तारतम्येन लक्ष्यते" वि० पु० ६-७-६१–६३। 3. (ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ವಿದ್ಯೆಗೆ (ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ) ವಿರೋಧಿಯಾದ ಅಜ್ಞಾನ, ಮಾಯೆ, ಭ್ರಾಂತಿ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ. [ಈ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ, ಮಿಥ್ಯಾಭೂತವಾದ ಜಗತ್ತು ಸತ್ಯವೆಂಬಂತೆ ತೋರುವುದೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. "अहं ब्रह्मास्मि" ಎಂಬ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪ ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ नाहं ब्रह्म ಎಂಬ ಜ್ಞಾನವು (ಅವಿದ್ಯೆಯು) ವಿರೋಧಿಯಾದುದು. ಈ ಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮ ಇಬ್ಬರೂ ಒಂದೇ. ಆದರೆ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ अहं कर्ता, अहं भोक्ता, अहं सुखी, अहं दुःखी, अहं जानामि ಇವೇ ಮೊದಲಾದ ಅಹಂಕಾರಮಮಕಾರಗಳಿಂದ ಜೀವಾತ್ಮನು ಕರ್ತೃತ್ವ ಭೋಕ್ತೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳುಳ್ಳವನೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು ಅವಿದ್ಯಾಮೂಲಕವಾದುದು. "मायोपाधिरयं जीवः अविद्योपाधिरीश्वरः"। ಒಂದು ಚಂದ್ರಬಿಂಬವು ದೃಷ್ಟಿದೋಷದಿಂದ ಅನೇಕವಾಗಿ ತೋರಿಬರುವಂತೆ ಬ್ರಹ್ಮನೆಂಬ ಒಂದು ವಸ್ತು ಅವಿದ್ಯೆ (ಮಾಯೆ) ಯಿಂದ ಜೀವ ಬ್ರಹ್ಮ ಎಂದು ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರಿ ಜೀವನು ದೇಹ, ಇಂದ್ರಿಯ ಮತ್ತು ಅಂತಃಕರಣಗಳೊಡನೆ ಬೆರೆತು ತಾನೇ ದೇಹಾದಿ ಸಂಘಾತನೆಂದು ಭ್ರಮಿಸಿ ಅಹಂಕಾರ ಮಮಕಾರವುಳ್ಳವನಾಗಿ ಜನ್ಮ ಜರಾಮರಣ ಮೊದಲಾದ ದುಃಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವನು. ರಜ್ಜು (ಹಗ್ಗ) ವಿನಲ್ಲಿ ತೋರುವ ಸರ್ಪದಂತೆಯೂ, ಶುಕ್ತಿ (ಕಪ್ಪೆಚಿಪ್ಪು) ಯಲ್ಲಿ ತೋರುವ ರಜತ (ಬೆಳ್ಳಿ) ದಂತೆಯೂ ಕರ್ತೃತ್ವಾದಿ ಧರ್ಮಗಳು ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ವಾಸ್ತವವಾಗಿ ಇಲ್ಲವಾದರೂ ತೋರುತ್ತವೆ. ಇಲ್ಲದೇ ಇರುವ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ ಇರುವಂತೆ ತೋರುವುದೇ ಅಧ್ಯಾಸ ಆರೋಪಗಳು. ಇವು ಅವಿದ್ಯಾ ಮೂಲಕವಾದುವು.] 4. (ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಐದು ವಿಧವಾದ

ಕ್ಲೇಶಗಳಲ್ಲೊಂದು. [अविद्या, अस्मिता, रागः, द्वेषः, अभिनिवेशः (पा० यो० सू० २-३) ಎಂದು ಕ್ಲೇಶಗಳು ಐದು ವಿಧ. "अनित्याशुचिदुःखानात्मसु नित्यशुचिसुखात्मख्यातिरविद्या" पा० यो० सू० २-५। ಅದಲ್ಲದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಅದು ಎಂಬ ಬುದ್ಧಿಯು ಅವಿದ್ಯೆಯು. ಅನಿತ್ಯವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯತ್ವಾಭಿಮಾನವುಂಟಾಗಿ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದೂ ಅಶುಚಿಯಾದ ದೇಹದಲ್ಲಿ ಶುಚಿತ್ವಬುದ್ಧಿಯೂ "स्थानाद्बीजादुपष्टम्भान्निष्यन्दान्निधनादपि। कायमाधेयशौचत्वात्पण्डिता ह्यशुचिं विदुः"। ದುಃಖಪ್ರಾಯವಾದ ಸ್ರಕ್ ಚಂದನಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಸುಖತ್ವಭ್ರಾಂತಿಯೂ ಅನಾತ್ಮವಾದ ದೇಹಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಯೂ ಅವಿದ್ಯೆಯು.]

अविधा ಅವಿಧಾ (अव्य०) ಅಪಾಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಕರೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ವಿಕಾರಸ್ವರದ ಶಬ್ದ.

अविधान ಅವಿಧಾನ (न०) 1. ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರುವಿಕೆ, ಅಕ್ರಮ ವರ್ತನೆ. न० त०। "अविधानेन यत् कुर्यात्तत्सर्वं विफलं भवेत्"। (वि०) 2. ನಿಯಮರಹಿತವಾದ, ಅಕ್ರಮವಾದ.

अविधि ಅವಿಧಿ (पु०) 1. ಅಕ್ರಮ, ನಿಯಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न विधिः। अभावे न० त०। "यजन्ते नामयज्ञैस्ते दम्भेनाविधिपूर्वकम्" गीता १६-१७। (वि०) 2. ನಿಯಮರಹಿತವಾದ, ಕ್ರಮಬದ್ಧವಲ್ಲದ. न विधिर्यस्य।

अविधेय ಅವಿಧೇಯ (वि०) 1. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಹೇಳಿದಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ. न विधातुं शक्यः — वि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)। 2. ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಮಾಡಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ, ಮಾಡಲ್ಪಡದ.

अविधेयता ಅವಿಧೇಯತಾ (स्त्री०) ಅವಿಧೇಯತೆ, ಹೇಳಿದಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವಿಕೆ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. विधेयस्य भावः। न० त०। "मम विमृशतः कार्यारम्भे विधेरविधेयतां सहजकुटिलां कौटिल्यस्य प्रचिन्तयतो मतिम्" मुद्रा० ४-२।

अविन ಅವಿನ (पु०) ಅಧ್ವರ್ಯು, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಯಜುರ್ವೇದವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. अवति यज्ञम् — अव (रक्षणे) "इनच्" (उ० २-४७)। अविनोऽध्वर्युः। सि० कौ०।

अविनय ಅವಿನಯ (पु०) 1. ವಿನಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಉದ್ಧಟತನ. न विनयः। अभावे न० त०। "अयमाचरत्यविनयं मुग्धासु तपस्विकन्यासु" शाकु० १-२१। 2. ದುರ್ವರ್ತನೆ, ಅಸಭ್ಯತೆ, ಅಪರಾಧ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "बहवोऽविनयान्नष्टा राजानः सपरिच्छदाः" मनु० ७-४०। "वेनो नष्टोऽविनयान्नहुषश्चैव पार्थिवः" मनु० ७-४१। (वि०) 3. ವಿನಯವಿಲ್ಲದ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಸಭ್ಯ. न विनयो यस्य।

अविनश्वर ಅವಿನಶ್ವರ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ನಾಶದ ಸ್ವಭಾವದ್ದಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ. न विनश्वरः। विरोधे न० त०।

अविनाभाव ಅವಿನಾಭಾವ (पु०) 1. ಒಂದನ್ನು (ವ್ಯಾಪಕವನ್ನು) ಬಿಟ್ಟು ಇನ್ನೊಂದು (ವ್ಯಾಪ್ಯವು) ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳು (ವ್ಯಾಪ್ಯ ವ್ಯಾಪಕಗಳು) ಯಾವಾಗಲೂ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವಿಕೆ, ವ್ಯಾಪ್ತಿ. विना ऋते न भावः स्थितिः। 2. ಸಂಬಂಧ.

अविनाभूत ಅವಿನಾಭೂತ (वि०) ಒಂದು (ವ್ಯಾಪ್ಯವು) ಇನ್ನೊಂದನ್ನು (ವ್ಯಾಪಕವನ್ನು) ಬಿಡದೆ ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಂದನ್ನು ಇನ್ನೊಂದು ಅಗಲದೆ ಒಂದೇ ಕಡೆ ಇರುವ. न विना व्यापकं विना भूतः स्थितः।

अविनाशिन् ಅವಿನಾಶಿನ್ (वि०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 2. ನಶ್ವರವಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರವಾದ, ನಿತ್ಯವಾದ. न विनाशी। "अविनाशि तु तद्विद्धि येन सर्वमिदं ततम्। विनाशमव्ययस्यास्य न कश्चित्कर्तुमर्हति" गीता २-१७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अविनाशिनी ಅವಿನಾಶಿನೀ.**

अविनीत ಅವಿನೀತ (वि०) 1. ಅವಿಧೇಯ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಲ್ಲದ, ಹತೋಟಿಮೀರಿದ. 2. ಉದ್ಧಟ, ದುಡುಕು ಸ್ವಭಾವದ. 3. ಅಸಭ್ಯ, ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ. न विनीतः। "ववृते विनीतमविनीतशासिभिः" माघ० १३-२४। 4. ಅಶಿಕ್ಷಿತವಾದ, ಪಳಗಿಸಲ್ಪಡದ. "नाविनीतैर्व्रजेद्धुर्यैर्न च क्षुद्व्याधिपीडितैः। न भिन्नशृङ्गाक्षिखुरैर्न वालधिविरूपितैः" मनु० ४-६७।

अविनीता ಅವಿನೀತಾ (स्त्री०) ಸ್ವೈರಿಣಿ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಅಸಭ್ಯ ಹೆಂಗಸು.

अविनीय ಅವಿನೀಯು (वि०) ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಹೃತ್ಪೂರ್ವಕವಾದ. न विनीयः कल्कः यस्य। "अविनीयसंभ्रमविकासिभक्तिभिः" माघ० १३-२४।

अविनेय ಅವಿನೇಯು (वि०) ಶಿಕ್ಷಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಅಡಗಿಸಲು ಸಾಧ್ಯವಲ್ಲದ. न विनेतुं शक्यः।

अविपाक ಅವಿಪಾಕ (पु०) 1. ಫಲರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸದ ಪಾಪ ಪುಣ್ಯಗಳು, ಫಲೋನ್ಮುಖವಾಗದ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳು. विशेषेण पच्यन्ते फलरूपेण—वि+डुपचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಪಾಕವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ತಿಂದ ಆಹಾರವು ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಅಜೀರ್ಣರೋಗ. नास्ति विपाको यत्र। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೇಯದಿರುವಿಕೆ, ಅನ್ನವು ಸರಿಯಾಗಿ ಪಕ್ವವಾಗದಿರುವಿಕೆ.

अविपाल ಅವಿಪಾಲ (पु०) ಕುರುಬ, ಕುರಿಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. अवीन् पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "अण्" (३-२-१)।

अविपुल ಅವಿಪುಲ (वि०) ದೊಡ್ಡದಲ್ಲದ, ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ, ಸಂಕುಚಿತವಾದ, ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ.

अविप्लुत ಅವಿಪ್ಲುತ (वि०) ನಷ್ಟವಾಗದ, ನಾಶಹೊಂದದ. न विप्लुतः नष्टः। "अविप्लुतब्रह्मचर्यः सवर्णां स्त्रियमुद्वहेत्"।

अविभक्त ಅವಿಭಕ್ತ (वि०) 1. ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿರುವ, ಭಾಗಮಾಡಲ್ಪಡದ. "अविभक्तं स्थावरं यत् सर्वेषामेव तद्भवेत्"। 2. ಭಾಗಹೊಂದದ, ಆಸ್ತಿಯನ್ನು ಪಾಲುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳದೆ ಒಂದೇ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿರುವ (ಸೋದರರು). "अविभक्ता विभक्ता वा सपिण्डाः स्थावरे समाः"। 3. ಒಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ.

अविभावित ಅವಿಭಾವಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ. 2. ಯೋಚಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ನೋಡಲ್ಪಡದ. न विभावितः। "अविभावितेषुविषयः प्रथमं मदनोऽपि नूनमभवत्तमसा" माघ० ९-४०।

अविमुक्त ಅವಿಮುಕ್ತ (न०) 1. ಕಾಶೀಕ್ಷೇತ್ರ. न विमुक्तम्। "मुने प्रलयकालेऽपि न तत्क्षेत्रं कदाचन। विमुक्तं न शिवाभ्यां यदविमुक्तं ततो विदुः" काशीखं०। 2. ತಲೆಗೂ ಗಲ್ಲಕ್ಕೂ ನಡುವಣ ಭಾಗ. "य एषोऽनन्तोऽव्यक्त आत्मा सोऽविमुक्ते प्रतिष्ठितः" जा० उ०। (वि०) 3. ಬಿಡಲ್ಪಡದ, ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಡದ.

अविमृष्य ಅವಿಮೃಷ್ಯ (वि०) ವಿಚಾರಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಸಂದೇಹಪಡಲು ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. न विमृष्यम्। "अविमृष्यमेतदभिलष्यति स द्विषतां वधेन विषयाभिरतिम्" किरा० ६-४४।

अवियुक्त ಅವಿಯುಕ್ತ (वि०) ಬೇರೆಯಾಗಿಲ್ಲದ, ಅಗಲದಿರುವ, ಯಾವಾಗಲೂ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. न वियुक्तः।

अवियोग ಅವಿಯೋಗ (पु०) 1. ವಿಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಗಲದಿರುವಿಕೆ. अभावे न० त०। 2. ಸಂಬಂಧ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ವಿಯೋಗವಿಲ್ಲದ, ಅಗಲದಿರುವ. 4. ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. न वियोगो यस्य।

अवियोगव्रत ಅವಿಯೋಗವ್ರತ (न०) ಪತಿ ಪತ್ನಿಯರು ಅಗಲದಿರಲು ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಶುಕ್ಲ ತೃತೀಯಾ (ತದಿಗೆ) ದಿವಸ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ.

अविरत ಅವಿರತ (न०) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕಾಲಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरतं विरामः भावे "क्तः"। अभावे न० त०। (वि०) 2. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ನಿಲುಗಡೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅನುಸ್ಯೂತವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ನಡೆಯುವ. "अविरतरतलीलायासजातश्रमाणामुपशममुपयान्तं निःसहेऽङ्गेऽङ्गनानाम्" माघ० ११-१७। (क्रि० वि०) 4. ಎಡೆಬಿಡದೆ, ನಿರಂತರವಾಗಿ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ. "अविरतोज्झितवारिविपाण्डुभिर्विरहितैरचिरद्युतितेजसा" किरा० ५-६।

अविरति ಅವಿರತಿ (स्त्री०) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಿಲುಗಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಎಡೆಬಿಡದ ಸಂಬಂಧ, ನಿರಂತರತೆ. 3. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ, ಅತಿಕಾಮುಕತೆ, ಅತಿಯಾದ ಕಾಮೇಚ್ಛೆ. विरामो विरतिः—वि+रमु (क्रीडायाम्) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। न० त०। (वि०) 4. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ನಿರಂತರವಾದ. नास्ति विरतिर्यस्य।

अविरल ಅವಿರಳ (वि०) 1. ನಿಬಿಡವಾದ, ಸಾಂದ್ರವಾದ, ಘನವಾದ, ದಟ್ಟವಾದ. न विरलः। "अध्यूषुश्च्युतकुसुमाचितां सहाया वृत्रारेरविरलशाद्वलां धरित्रीम्" किरा० ७-२६। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಹೊಂದಿಕೊಂಡಿರುವ. (क्रि० वि०) 3. ನಿಬಿಡವಾಗಿ, ಸಾಂದ್ರವಾಗಿ, ದಟ್ಟವಾಗಿ. "संभिन्नामविरलपातिभिर्मयूखैर्नीलानां भृशमुपमेखलं मणीनाम्" किरा० ७-२३।

अविराम ಅವಿರಾಮ (पुं०) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ನಿಲುಗಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ಸತತವಾದ. "अनिमिषमविरामा रागिणां सर्वरात्रं नवनिधुवनलीलाः कौतुकेनातिवीक्ष्य" माघ० ११-१८। (क्रि० वि०) 3. ಎಡೆಬಿಡದೆ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ.

अविरुद्ध ಅವಿರುದ್ಧ (वि०) 1. ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ. 2. ತಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಅನುಗುಣವಾದ, ಅನುರೂಪವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. न विरुद्धः।

अविरोध ಅವಿರೋಧ (पुं०) 1. ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಆನುಗುಣ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ, ಸಾಮಂಜಸ್ಯ. न विरोधः। "श्रुतिस्मृतिविरोधे तु श्रुतिरेव गरीयसी। अविरोधे तयोः कार्यं स्मार्तं वैदिकवत् सदा" स्मृतिः।

अविलक्षण ಅವಿಲಕ್ಷಣ (वि०) ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಸಮಾನವಾದ. न विलक्षणः। विरोधे न० त०।

अविलक्ष्य ಅವಿಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದ, ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ. 2. ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ. 3. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ. 4. ಪ್ರತೀಕಾರವಿಲ್ಲದ. नास्ति विशेषेण लक्ष्यं व्याजः उद्देश्यं शरव्यं वा यस्य।

अविलम्ब ಅವಿಲಂಬ (पुं०) 1. ಶೀಘ್ರತೆ. न विलम्बः। (वि०) 2. ವಿಲಂಬವಿಲ್ಲದ, ಸಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ತಡವಿಲ್ಲದ. नास्ति विलम्बो यस्य। (क्रि० वि०) 3. ತಡವಿಲ್ಲದೆ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ.

अविलम्बित ಅವಿಲಂಬಿತ (वि०) 1. ತಡವಿಲ್ಲದ, ಸಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ. न विलम्बितम्। (क्रि० वि०) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ತಡವಿಲ್ಲದೆ.

अविला ಅವಿಲಾ (स्त्री०) 1. ಕುರಿ. अव (रक्षणे) "इलच्" बाहु०। "मेषी तु कुररी रुजा। जालकिन्यविला वेणी" अभि० चि०।

अविवक्षित ಅವಿವಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟವಲ್ಲದ. वक्तुमिष्टम्। न० त०। 2. ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದ, ಗುರಿಯಿಲ್ಲದ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಲ್ಲದ.

अविवाद ಅವಿವಾದ (पुं०) 1. ಐಕಮತ್ಯ, ವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಾತಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरुद्धो वादः कथनं विवादः। न० त०। 2. ವ್ಯವಹಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚರ್ಚೆಯಿಂದ ಜಗಳವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरुद्धो वादः व्यवहारः विवादः। न० त०। 3. ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. विरुद्धो वादः विवादः विरोधः। न० त०। (वि०) 4. ಸಂದೇಹಕ್ಕೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಣೀತವಾದ. नास्ति विरुद्धो वादो यत्र।

अविवाहित ಅವಿವಾಹಿತ (वि०) ಮದುವೆಯಾಗದ. न विवाहितः।

अविविक्त ಅವಿವಿಕ್ತ (वि०) 1. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿರದ, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಬೆರೆತಿರುವ. 2. ವಿವೇಕಶೂನ್ಯನಾದ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಚಾರಮಾಡದ. 3. ರಹಸ್ಯವಾಗಿಲ್ಲದ, ಜನನಿಬಿಡವಾದ. न विविक्तम्। 4. ಪರಿಶುದ್ಧವಲ್ಲದ. "विविक्तं त्रिष्वसंपृक्ते रहःपूतविवेकिषु" मेदि०। 5. ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ಬೇರೆಬೇರೆಯಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡದ.

अविवेक ಅವಿವೇಕ (पुं०) 1. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. विवेकः भेदकधर्मेण ज्ञानम्। अभावे न० त०। "सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्" किरा० २-३०। 2. ದುಡುಕು, ಆತುರಪಡುವಿಕೆ. 3. ಅಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿಗೇಡಿತನ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ.

अविवेकिन् ಅವಿವೇಕಿನ್ (वि०) 1. ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದ, ವಿಮರ್ಶೆಮಾಡದ. विवेकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। न० त०। 2. ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ತಿಳಿಗೇಡಿ, ಅಜ್ಞಾನಿ. 3. ದುಡುಕುವ, ಆತುರದ ಸ್ವಭಾವದ.

अविशेष ಅವಿಶೇಷ (पुं०) 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸಮಾನವಾಗಿರುವಿಕೆ. न विशेषः भेदकधर्मः। अभावे न० त०। 2. ಅಭೇದ, ಐಕ್ಯ, ತಾದಾತ್ಮ್ಯ. (वि०) 3. ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯತ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ. नास्ति विशेषो यस्य।

अविशेषित ಅವಿಶೇಷಿತ (वि०) ಭೇದವಿಲ್ಲದ, ವ್ಯಾವರ್ತಕ ಧರ್ಮದಿಂದ ಭೇದ ತೋರಿಸಲ್ಪಡದ. न विशेषितः।

अविश्रान्त ಅವಿಶ್ರಾಂತ (वि०) 1. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ. 2. ಸತತವಾದ, ಎಡೆಬಿಡದ. वि+श्रमु (तपसि खेदे च) "क्तः" (३-४-७२)। न० त०। (क्रि० वि०) 3. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ. 4. ಸತತವಾಗಿ, ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ, ಎಡೆಬಿಡದೆ.

अविश्वसनीय ಅವಿಶ್ವಸನೀಯ (वि०) ನಂಬಿಕೆಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ, ನಂಬಿಕೆಯಿಡಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ. विश्वसितुं योग्यः — वि+श्वस (प्राणने) "अनीयर्" (३-१-९६)। न० त०।

अविश्वस्त ಅವಿಶ್ವಸ್ತ (वि०) ನಂಬದಿರುವ. न विश्वस्तः। "न विश्वसेदविश्वस्ते विश्वस्ते नातिविश्वसेत्" हितो०।

अविश्वास ಅವಿಶ್ವಾಸ (पु०) 1. ಅಪನಂಬಿಕೆ, ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न विश्वासः। अभावे न० त०। 2. ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ, ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ನಂಬಲಾಗದ. न विश्वासो यस्मिन्।

अविश्वासिन् ಅವಿಶ್ವಾಸಿನ್ (वि०) ನಂಬಿಕೆಯಿಡದಿರುವ, ನಂಬದಿರುವ, ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. न विश्वसिति — वि+श्वस (प्राणने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

अविष ಅವಿಷ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. अव (रक्षणे) "टिषच्" (उ० १-४५)। 2. ರಾಜ, ದೊರೆ. 3. ಗಗನ, ಆಕಾಶ. (वि०) 4. ವಿಷರಹಿತವಾದ. 5. ಕಾಪಾಡುವ, ರಕ್ಷಕ. (स्त्री०) –षी –ಷೀ. 6. ನದಿ, ಹೊಳೆ. 7. ಸ್ವರ್ಗ. 8. ಭೂಮಿ.

अविषय ಅವಿಷಯ (पु०) 1. ಗೋಚರವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಕಾಣಿಸದಿರುವಿಕೆ. 2. ವಿಷಯವಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಉದ್ದೇಶವಾಗದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳದ, ಇಂದ್ರಿಯಕ್ಕೆ ಗೋಚರವಾಗದ. 4. ಉದ್ದೇಶವಲ್ಲದ, ಗುರಿಯಲ್ಲದ. "परिच्छेदातीतः सकलवचनानामविषयः पुनर्जन्मन्यस्मिन्ननुभवपथं यो न गतवान्" मालती० १-३३।

अविषह्य ಅವಿಷಹ್ಯ (वि०) 1. ಸಹಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಸಹಿಸಲಾಗದ. 2. ಎದುರಿಸಲಾಗದ, ತಡೆಯಲಾಗದ, ಜಯಿಸಲಾಗದ. न विशेषेण सह्यः।

अविष्टम्भ ಅವಿಷ್ಟಂಭ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಒತ್ತಾಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಒತ್ತಾಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಆಸರೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति विष्टम्भो यस्य।

अविसंवाद ಅವಿಸಂವಾದ (पु०) ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न विसंवादः प्रमाणाननुगुणः। विरोधे न० त०।

अविसंवादिन् ಅವಿಸಂವಾದಿನ್ (वि०) 1. ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವ, ಪ್ರಮಾಣಕ್ಕೆ ಸರಿಯಾಗಿರುವ, ಸರಿಯಾಗಿ ಒಪ್ಪುವ, ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. न विसंवादी। विरोधे न० त०। "अभिनन्दितवृत्तिरार्यमिश्रैरविसंवादिभिरागमोदितेषु" याद० १५-९४। 2. ಅಭಂಗುರವಾದ, ಭಂಗಹೊಂದದ, ನಾಶಹೊಂದದ. "अनुभाववता गुरु स्थिरत्वादविसंवादि धनुर्धनंजयेन" किरा० १३-१५।

अविसर्गिन् ಅವಿಸರ್ಗಿನ್ (पु०) 1. ನಿರಂತರವಾಗಿ ಕಾಯುವ ಜ್ವರ, ನಿಲ್ಲದೆ ಬರುತ್ತಿರುವ ಜ್ವರ. अविसर्गी अविसर्जनशीलः। [ಏಳು ದಿನ, ಹತ್ತು ದಿನ ಮತ್ತು ಹನ್ನೆರಡು ದಿನಗಳ ವಾಯಿದೆ ಜ್ವರವು ನಿಲ್ಲದೆ ಕಾಯುವುದರಿಂದ ಅವಿಸರ್ಗಿಯೆಂದು ಹೆಸರು.] "सप्ताहं वा दशाहं वा द्वादशाहमथापि वा। सन्तत्या योऽविसर्गी स्यात्सन्ततः स निगद्यते" सुश्रुत०। ಇಂತಹ ಜ್ವರವು ಸುಖಸಾಧ್ಯವು. "सन्ततज्वर एवान्यः स्वल्पदुर्बलकारणः। एकदोषो द्विदोषो वा सुखसाध्यः प्रकीर्तितः"। (वि०) 2. ಬಿಡದಿರುವ, ಬಿಟ್ಟುಹೋಗದಿರುವ.

अविस्पष्ट ಅವಿಸ್ಪಷ್ಟ (न०) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ ಮಾತು, ಸ್ಫುಟವಲ್ಲದ ಮಾತು. न विस्पष्टम्।

अविस्मरण ಅವಿಸ್ಮರಣ (न०) ಮರೆಯದಿರುವಿಕೆ, ನೆನಪು, ಸ್ಮರಣೆ. न विस्मरणम्। अभावे न० त०।

अविस्मृत ಅವಿಸ್ಮೃತ (वि०) ಮರೆಯದಿರುವ, ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अविस्मृति ಅವಿಸ್ಮೃತಿ (स्त्री०) ಸ್ಮರಣೆ, ಮರೆಯದಿರುವಿಕೆ, ನೆನಪು. न विस्मृतिः। "अविस्मृतिस्त्वच्चरणारविन्दे भवे भवे मेऽस्तु भवत्प्रसादात्" मु० मा०।

अविहित ಅವಿಹಿತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಡದ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ. न विहितम्।

अवी ಅವೀ (स्त्री०) ಋತುಮತಿ, ರಜಸ್ವಲೆ. अवत्यात्मानं लज्जया — अव (रक्षणे) "ईः" (उ० ३-१५८)।

अवीचि ಅವೀಚಿ (पु०) 1. ಒಂದು ನರಕ. "वीचिः स्वल्पतरङ्गे स्यादवकाशे सुखेऽपि च" विश्व०। "यस्त्विहानृतं वदति साक्ष्ये द्रव्यविनिमये दाने वा स वै प्रेत्य नरके अवीचिमत्यधःशिरा निरवकाशे योजनशतोच्छ्रायात् गिरिमूर्ध्नः संपात्यते। यत्र जलमिव स्थलमश्मपृष्ठमवभासते तदवीचिमत्तिलशो विशीर्यमाणशरीरो न म्रियमाणः पुनरारोपितो निपतति" भाग० ५-२६। (वि०) 2. ಅಲೆಗಳಿಲ್ಲದ, ತರಂಗಗಳಿಲ್ಲದ.

अवीर ಅವೀರ (वि०) 1. ಮಕ್ಕಳಿಲ್ಲದ. 2. ಹೆಣ್ಣಿಗ, ಹೆಂಗಸಿನ ಸ್ವಭಾವದ, ಹೇಡಿ, ಬಲವಿಲ್ಲದ.

अवीरा ಅವೀರಾ (स्त्री०) ಪತಿ ಮತ್ತು ಪುತ್ರರಿಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. न वीरा। "पतिपुत्रवती नारी वीरा प्रोक्ता मनीषिभिः"।

अवेक्षक ಅವೇಕ್ಷಕ (पु०) 1. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವವನು. 2. ನೋಡುವವನು. 3. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವವನು,

ತನಿಖೆಮಾಡುವವನು. 4. ಯೋಚಿಸುವವನು. अव+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अवेक्षण ಅವೇಕ್ಷಣ (न०) 1. ದರ್ಶನ, ಅವಲೋಕನ, ನೋಡುವುದು. "दूरादवेक्षणं हासः संप्रश्ने सादरो भृशम्। परोक्षेऽपि गुणश्लाघा स्मरणं प्रियवस्तुषु" हितो०। 2. ಎಚ್ಚರದಿಂದ ನೋಡುವುದು. 3. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವುದು, ಕಾಯುವುದು. 4. ಗಮನಿಸುವುದು, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು. अव+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "निगृह्य शोकं स्वयमेव धीमान् वर्णाश्रमावेक्षणजागरूकः" रघु० १४-८५।

अवेक्षणीय ಅವೇಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಡುವ, ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. अव+ईक्ष (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। "निर्वासिताप्येवमतस्त्वयाहं तपस्विसामान्यमवेक्षणीया" रघु० १४-६७। 2. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಲೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

अवेक्षमाण ಅವೇಕ್ಷಮಾಣ (वि०) ಅವಲೋಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ನೋಡುತ್ತಿರುವ. अव+ईक्ष (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "स्फुटीभवद्ग्रामविशेषमूर्च्छनामवेक्षमाणं महतीं मुहुर्मुहुः" माघ० १-१०।

अवेक्षा ಅವೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ನೋಡುವುದು. 2. ಗಮನಿಸುವುದು, ಆಸಕ್ತಿಯಿಂದ ನೋಡುವುದು. 3. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವುದು. 4. ಎಚ್ಚರದಿಂದ ಕಾಯುವುದು. अव+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "अलब्धमिच्छेद्दण्डेन लब्धं रक्षेदवेक्षया। रक्षितं वर्धयेद्वृद्ध्या वृद्धं पात्रेषु निक्षिपेत्" मनु० ७-१०१।

अवेक्षित ಅವೇಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. अव+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अवेक्षितानायतवल्गमग्रे तुरङ्गिभिर्यत्ननिरुद्धवाहैः" माघ० ३-३०। 2. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

अवेक्षितृ ಅವೇಕ್ಷಿತೃ (वि०) 1. ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆ ನಡೆಸುವ. 2. ನೋಡುವ. 3. ಪರೀಕ್ಷಿಸುವ, ತನಿಖೆ ನಡೆಸುವ. 4. ಯೋಚಿಸುವ. अव+ईक्ष (दर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–ईक्षित्री –ಈಕ್ಷಿತ್ರೀ.**

अवेक्ष्य ಅವೇಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ನೋಡಲ್ಪಡುವ. 2. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ. अव+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. **ನೋಡಿ.** 4. ಆಲೋಚಿಸಿ. अव + ईक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)। "अवेक्ष्य नूनं चतुरः पुमर्थाननन्यलभ्यानलभन्त पौराः" याद० १३-६५।

अवेद्य ಅವೇದ್ಯ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲಾಗದ, ತಿಳಿಯಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ. न वेद्यः। 2. ಹೊಂದಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. (स्त्री०) **–द्या –ದ್ಯಾ** 3. ಮದುವೆಯಾಗಲು ಅರ್ಹಳಲ್ಲದ ಹೆಂಗಸು. "व्यभिचारेण वर्णानामवेद्यावेदनेन च। स्वकर्मणां च त्यागेन जायन्ते वर्णसंकराः" मनु० १०-२४।

अवेल ಅವೇಲ (पु०) 1. ಅಪಲಾಪ, ಸತ್ಯವನ್ನು ಅಡಗಿಸುವಿಕೆ, ಸುಳ್ಳು ಹೇಳುವುದು. (वि०) 2. ವೇಳೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮಯವಿಲ್ಲದ. 3. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಮೇರೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति वेला यत्र। (स्त्री०) **–ला –ಲಾ.** 4. ಅಕಾಲ, ಅಸಮಯ. 5. ಅಡಿಕೆ ಪುಡಿ. "अवेलस्त्वपलापे स्यादवेला पूगचूर्णके" विश्व०।

अवैध ಅವೈಧ (वि०) 1. ವಿಧಿಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಲ್ಲದ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಲ್ಲದ. विधेरागतः "अण्" (४-३-७४)। "अवैधं पञ्चमं कुर्वन् राज्ञो दण्डेन शुद्ध्यति"।

अवैधव्य ಅವೈಧವ್ಯ (न०) ಸೌಮಂಗಲ್ಯ, ಪತಿಯೊಡನೆ ಕೂಡಿರುವಿಕೆ. अभावे न० त०।

अवैमत्य ಅವೈಮತ್ಯ (न०) 1. ಏಕಮತ್ಯ, ಒಗ್ಗಟ್ಟು. अभावे न० त०। 2. ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಭಿನ್ನಾಭಿಪ್ರಾಯವಿಲ್ಲದ. न वैमत्यं यत्र।

अवैयात्य ಅವೈಯಾತ್ಯ (न०) 1. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದಿಟ್ಟತನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಗಡುಸಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. वियातस्य भावः वैयात्यम्। न० त०। (वि०) 2. ಧೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ, ದಿಟ್ಟತನವಿಲ್ಲದ.

अवैराग्य ಅವೈರಾಗ್ಯ (न०) 1. ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆ, ವೈರಾಗ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. वैराग्यं विषयवितृष्णा। अभावे न० त०। 2. ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಾದಿ ಎಂಟು ವಿಧ ಪ್ರಕೃತಿ ಧರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು.

अवोक्षण ಅವೋಕ್ಷಣ (न०) ಅರ್ಧ ಬಗ್ಗಿಸಿದ ಕೈಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು, ಹಸ್ತವನ್ನು ಸ್ವಲ್ಪ ಓರೆ ಮಾಡಿ ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. अव+उक्ष (सेचने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उत्तानेनैव हस्तेन प्रोक्षणं परिकीर्तितम्। न्यञ्चताम्युक्षणं प्रोक्तं तिरश्चावोक्षणं स्मृतम्"।

अवोद ಅವೋದ (पुं०) 1. ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ತೇವ ಮಾಡುವುದು. अव+उन्दी (क्लेदने) भावे "घञ्" (६-४-२९)। नलोपस्य निपा०। (वि०) 2. ತೇವವಾದ, ಒದ್ದೆಯಾದ.

अवोष ಅವೋಷ (पुं०) ಬಿಸಿಯಾದ ಅನ್ನ. अव+उष (दाहे) कर्म० "कः" (३-१-१३५)।

अव्यक्त ಅವ್ಯಕ್ತ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಶಿವ, ಮಹೇಶ್ವರ. (न०) 3. ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಪ್ರಧಾನ, ಮೂಲ ಪ್ರಕೃತಿ. 4. ಅಜ್ಞಾನ. 5. ಬ್ರಹ್ಮ. 6. ಸುಷುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥಾ. 7. ಜೀವ, ಆತ್ಮ. "अव्यक्तोऽयमचिन्त्योऽयमविकार्योऽयमुच्यते। तस्मादेवं विदित्वैनं नानुशोचितुमर्हसि" गीता २-२५। 8. ಸ್ವಭಾವ. (वि०) 9. ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಅಸ್ಫುಟವಾದ, ವಿಶದವಲ್ಲದ. न० त०। "अव्यक्तवर्णरमणीयवचःप्रवृत्तिम्" शाकु० ७-१७। 10. ಅಗೋಚರವಾದ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದ, ಅತಿ ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾದ. "अव्यक्तः शङ्करे विष्णावव्यक्तं महदादिके। आत्मन्यपि स्यादव्यक्तमस्फुटे त्वभिधेयवत्" विश्व०। (अव्य०) 11. ಅಸ್ಫುಟವಾಗಿ. 12. ಅಗೋಚರವಾಗಿ, ಸೂಕ್ಷ್ಮವಾಗಿ.

अव्यक्तराग ಅವ್ಯಕ್ತರಾಗ (पुं०) ಎಳೆಗೆಂಪು, ಉದಯ ಕಾಲದ ಕೆಂಪು.

अव्यक्तलिङ्ग ಅವ್ಯಕ್ತಲಿಂಗ (पुं०) 1. ಸಂನ್ಯಾಸಿ. (न०) 2. ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಮಹತ್ತತ್ತ್ವ. अव्यक्तस्य लिङ्गमनुमापकम्। 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಲಕ್ಷಣಗಳು ತಿಳಿಯದ ರೋಗ. अव्यक्तं लिङ्गमस्य।

अव्यग्र ಅವ್ಯಗ್ರ (वि०) 1. ಶಾಂತ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತ. 2. ತತ್ಪರನಲ್ಲದ, ಕೆಲಸದಲ್ಲಿ ನಿರತನಲ್ಲದ. 3. ಉದಾಸೀನ, ತಟಸ್ಥ.

अव्यङ्ग ಅವ್ಯಂಗ (वि०) 1. ಅಂಗಹೀನವಲ್ಲದ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. (स्त्री०) **–ङ्गा –ಗಾ.** 2. ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ.

अव्यञ्जन ಅವ್ಯಂಜನ (पुं०) 1. ಕೊಂಬಿಲ್ಲದ ಪಶು, ಕೊಂಬು ಹುಟ್ಟದಿರುವ ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 2. ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ, ಗುರುತಿಲ್ಲದ. 3. ಒಳ್ಳೆಯ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದ. 4. ವ್ಯಂಜನಾವೃತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति व्यञ्जना व्यञ्जनावृत्तिर्यत्र।

अव्यण्डा ಅವ್ಯಂಡಾ (स्त्री०) ನಸುಗುನ್ನಿ ಗಿಡ. नास्ति विगतमण्डं बीजमस्याः।

अव्यथ ಅವ್ಯಥ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. न व्यथते पद्भ्यां न सञ्चलति—व्यथ (भयसञ्चलनयोः) "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 2. ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. "लब्धस्पर्शं भूव्यधादव्यथेन स्थित्वा किञ्चिद्दन्तयोरन्तराले" माघ० १८-४७। (स्त्री०) **–था –ಥಾ.** 3. ಶುಂಠಿ. 4. ಅಳಲೆಕಾಯಿ. 5. ಬೆಟ್ಟದಾವರೆ. "अव्यथो निर्व्यथे सर्पे चारटीपथ्ययोः स्त्रियाम्" मेदि०।

अव्यथा ಅವ್ಯಥಾ (स्त्री०) ದುಃಖವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न व्यथा।

अव्यथिन् ಅವ್ಯಥಿನ್ (वि०) 1. ವ್ಯಥೆಯಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ, ಹೆದರಿಕೆಯಿಲ್ಲದ.

अव्यथिष ಅವ್ಯಥಿಷ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಸಮುದ್ರ. न+व्यथ (भयसञ्चलनयोः) "टिषच्" (उ० १-४९)। (स्त्री०) **–व्यथिषी –ವ್ಯಥಿಷೀ.** 3. ರಾತ್ರಿ. 4. ಭೂಮಿ. "अव्यथिषोऽब्धिसूर्ययोः। अव्यथिषी धरारात्र्योः" सि० कौ०।

अव्यपेक्षा ಅವ್ಯಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಅಜಾಗರೂಕತೆ, ಉದಾಸೀನತೆ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न विशेषेणापेक्षा। "बाष्पासारा हेमकाञ्चीगुणेन श्रोणीबिम्बादव्यपेक्षाच्युतेन" माल० ३-२१। 2. ಏಕಾರ್ಥೀಭಾವರೂಪವಾದ ಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಪ್ರಕ್ರಿಯಾದಶೆಯಲ್ಲಿ ಪದಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಕ್ತಿ. (वि०) **–क्ष –ಕ್ಷ.** 3. ಅಧಿಕ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದ, ಹೆಚ್ಚು ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ.

अव्यभिचरित ಅವ್ಯಭಿಚರಿತ (वि०) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರರೂಪವಾದ ದೋಷವಿಲ್ಲದ (ಹೇತು). ವ್ಯಭಿಚಾರವು अन्वयव्यभिचारः व्यतिरेकव्यभिचारश्च ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. साध्याभाववद्वृत्तित्वं स्वसमानाधिकरणाभावप्रतियोगिसामानाधिकरण्यं च ಎಂದು ಅನ್ವಯ ವ್ಯಭಿಚಾರವೂ ಎರಡು ವಿಧ. "धूमवान् वह्नेः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿರೂಪವಾದ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟ (ವ್ಯಭಿಚಾರರೂಪವಾದ ದೋಷಾಕ್ರಾಂತ) ವಾದುದು. ಧೂಮವಿಲ್ಲದ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡ (ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡು) ದಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಹ್ನಿಯಿರುವ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡದಲ್ಲಿ ಧೂಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದಲೂ ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಎರಡು ವಿಧ ವ್ಯಭಿಚಾರಗಳೂ ಇರುವುವು. 2. ಅನುಕೂಲವಾದ, ವಿರೋಧವಿಲ್ಲದ, ಅಬಾಧಿತವಾದ.

अव्यभि (भी) चार ಅವ್ಯಭಿ (ಭೀ) ಚಾರ (पुं०) 1. ಅಗಲದಿರುವಿಕೆ, ಬೇರೆಯಾಗದಿರುವಿಕೆ, ವಿರಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "अन्योन्यस्याव्यभीचारो भवेदामरणान्तिकः" मनु० ९-१०१। 2. ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. 3. ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಿಶ್ಚಲವಾಗಿರುವಿಕೆ.

अव्यभिचारिन् ಅವ್ಯಭಿಚಾರಿನ್ (वि०) 1. ಅನುಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಲ್ಲದ. वि+अभि+चर (गतिभक्षणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.** "भवेदव्यभिचारिण्यो भर्तुरिष्टे पतिव्रताः" कुमा० ६-८६। 2. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. "यदुच्यते पार्वति पापवृत्तये न रूपमित्यव्यभिचारि तद्वचः" कुमा० ५-३६। 3. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ.

अव्यय ಅವ್ಯಯ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. न वीयते न व्यपगम्यते चेतनोऽस्मात् — वि+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "अव्ययः पुरुषः साक्षी क्षेत्रज्ञोऽक्षर एव च" वि० स०। 2. ಶಿವ, ಪರಮೇಶ್ವರ. (नं०) 3. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 4. ಅವ್ಯಯ, ಎಲ್ಲಾ ಲಿಂಗ, ವಿಭಕ್ತಿ ಮತ್ತು ವಚನಗಳಲ್ಲೂ (ರೂಪವ್ಯತ್ಯಾಸ ಹೊಂದದೆ) ಒಂದೇ ರೂಪವುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. "सदृशं त्रिषु लिङ्गेषु सर्वासु च विभक्तिषु। वचनेषु च सर्वेषु यन्नव्येति तदव्ययम्"। (वि०) 5. ನಾಶಹೊಂದದ, ಶಾಶ್ವತವಾದ. 6. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದದ, ವಿಕಾರಹೊಂದದ. "वेदाविनाशिनं नित्यं य एनमजमव्ययम्" गीता २-२१। 7. ಶಾಶ್ವತ ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ. 8. ವ್ಯಯವಿಲ್ಲದ, ಖರ್ಚಿಲ್ಲದ.

अव्ययात्मन् ಅವ್ಯಯಾತ್ಮನ್ (वि०) ನಾಶದ ಸ್ವಭಾವವಲ್ಲದ, ನಾಶಹೊಂದದ ಸ್ವಭಾವದ. अव्यय आत्मा स्वभावो यस्य।

अव्ययीभाव ಅವ್ಯಯೀಭಾವ (पुं०) ಅವ್ಯಯವಲ್ಲದ ಶಬ್ದವನ್ನು ಅವ್ಯಯವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಮಾಸ. अनव्ययमव्ययं भवत्यनेन — अव्यय+च्वि+भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-२४)। कृष्णस्य समीपम् उपकृष्णम् विष्णोः पश्चात् अनुविष्णु ಇತ್ಯಾದಿ ಸ್ಥಳಗಳಲ್ಲಿ कृष्ण विष्णु ಶಬ್ದಗಳು ಅವ್ಯಯವಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಸಾಮೀಪ್ಯ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಾತ್ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಯತ್ವವು ಬಂದಿರುವುದು. "द्वन्द्वो द्विगुरपिचाहं मद्गेहे नित्यमव्ययीभावः। तत्पुरुष! कर्मधारय येनाहं स्यां बहुव्रीहिः" उद्भ०।

अव्यर्थ ಅವ್ಯರ್ಥ (वि०) 1. ವ್ಯರ್ಥವಲ್ಲದ, ಸಾರ್ಥಕವಾದ, ಪ್ರಯೋಜನಸಹಿತವಾದ. 2. ಸಫಲವಾದ, ಕೈಗೂಡಿದ, ಸಿದ್ಧಿಸಿದ. न व्यर्थः।

अव्यलीक ಅವ್ಯಲೀಕ (वि०) 1. ಸತ್ಯವಾದ, ನಿಜವಾದ. 2. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಹಿತವಾದ. न व्यलीकः। विरोधे नं० तं०। "इत्थं गिरः प्रियतमा इव सोऽव्यलीकाः शुश्राव सूततनयस्य तदा व्यलीकाः" माघ० ५-१।

अव्यवधान ಅವ್ಯವಧಾನ (नं०) 1. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಮಧ್ಯೆ ಯಾವುದೂ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. [ವ್ಯವಧಾನವು ಕಾಲ, ದೇಶ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧ. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಸತತವಾಗಿ ಕೆಲಸ ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಕಾಲಕೃತ ಅವ್ಯವಧಾನವೆಂದೂ, ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ನಡುವೆ ಮತ್ತಾವುದೂ ಅಡ್ಡಬರದೆ ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದಕ್ಕೆ ದೇಶಕೃತ ಅವ್ಯವಧಾನವೆಂದೂ ಹೆಸರು.] (वि०) 2. ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ.

अव्यवसाय ಅವ್ಯವಸಾಯ (पुं०) 1. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಕೆಲಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. नं० तं०। (वि०) 3. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಧಾರವಿಲ್ಲದ. 4. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ. न व्यवसायो यस्य।

अव्यवसायिन् ಅವ್ಯವಸಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಉದ್ಯೋಗವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಯತ್ನವಿಲ್ಲದ. 2. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ಣಯವಿಲ್ಲದ. "बहुशाखा ह्यनन्ताश्च बुद्धयोऽव्यवसायिनाम्" गीता २-४१।

अव्यवस्थ ಅವ್ಯವಸ್ಥ (वि०) 1. ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ, ಚಂಚಲವಾದ, ಚಲಿಸುವ. "स्थलारविन्दश्रियमव्यवस्थाम्" कुमा० १-३३। 2. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದ, ಭರವಸೆಯಿಲ್ಲದ, ಅನಿಯತವಾದ. "अव्यवस्थौ हि दृश्येते युद्धे जयपराजयौ" रामा० सुं०। "व्यूहावुभौ तावितरेतरस्मात् भङ्गं जयं चापतुरव्यवस्थम्" रघु० ७-५४। 3. ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. 4. ಕಟ್ಟಳೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿಯಮರಹಿತವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದ.

अव्यवस्था ಅವ್ಯವಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ನಿಶ್ಚಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಕ್ರಮ, ನಿಯಮಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿರುವಿಕೆ. "ग्रामेषु सैन्यैरकरोदवारितैः किमव्यवस्थां चलितोऽपि केशवः" माघ० १२-३६।

अव्यवस्थित ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿಯಮರಹಿತವಾದ. 2. ಅಸ್ಥಿರವಾದ,

ಚಂಚಲವಾದ. वि+अव+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। नं० तं०। "अव्यवस्थितचित्तस्य प्रसादोऽपि भयंकरः"। 3. ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ, ಅನಿತ್ಯವಾದ.

अव्यवहार्य ಅವ್ಯವಹಾರ್ಯ (वि०) ವ್ಯವಹರಿಸಲು ಅನರ್ಹನಾದ, ಅಪಾಂಕ್ತೇಯ, ಭೋಜನ ಶಯನ ಪಾನಾದಿಗಳಿಗೆ ಅರ್ಹನಲ್ಲದ (ಪತಿತ, ಸಮಾಜದಿಂದ ಬಹಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು). वि+अव+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

अव्यवहित ಅವ್ಯವಹಿತ (वि०) ಸಮೀಪದ, ಹತ್ತಿರದ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. नं० तं०।

अव्यवहृत ಅವ್ಯವಹೃತ (वि०) ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡದ.

अव्यसन ಅವ್ಯಸನ (नं०) 1. ಸನ್ಮಾರ್ಗ, ಸದಾಚಾರ. 2. ಪಾಪವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ದೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಕ್ಷೇಮ, ಶುಭ. (वि०) 4. ದೋಷವಿಲ್ಲದ, ಪಾಪವಿಲ್ಲದ. 5. ಸದಾಚಾರವುಳ್ಳ. 6. ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. 7. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 8. ಏಳು ವಿಧ ವ್ಯಸನವಿಲ್ಲದ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "व्यसन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अव्यस्त ಅವ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಡದ, ಬಿಡಿಸಲ್ಪಡದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. 2. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದದ, ಮಾರ್ಪಾಡಾಗದ. 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಡದ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಡದ. न व्यस्तः।

अव्याकुल ಅವ್ಯಾಕುಲ (वि०) ಕಳವಳವಿಲ್ಲದ, ಚಿತ್ತಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯವುಳ್ಳ, ನೆಮ್ಮದಿಯುಳ್ಳ.

अव्याकृत ಅವ್ಯಾಕೃತ (नं०) 1. (ಸಾಂಖ್ಯ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪ್ರಧಾನ, ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. 2. (ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಜಗತ್ಕಾರಣವಾದ ಬೀಜಭೂತವಾದ ಮಾಯೆ. 3. (ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ನಾಮರೂಪಗಳಿಂದ ಅಭಿವ್ಯಕ್ತವಲ್ಲದ ಪ್ರಕೃತಿ. "अव्याकृताद्व्याकृतवानसि त्वं नामानि रूपाणि च यानि पूर्वम्" हय०।

अव्याज ಅವ್ಯಾಜ (पुं०) 1. ಕಪಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವಿಕೆ, ನಿಸರ್ಗತೆ. "इदं किलाव्याजमनोहरं वपुः" शाकुं० १-१६। (वि०) 3. ಕಪಟವಿಲ್ಲದ, ಸರಳವಾದ, ಋಜುವಾದ. 4. ನಿಸರ್ಗವಾದ, ಕೃತಕವಲ್ಲದ.

अव्यापक ಅವ್ಯಾಪಕ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಲ್ಲದ, ಹರಡದಿರುವ. 2. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ. न व्यापकः।

अव्यापकत्व ಅವ್ಯಾಪಕತ್ವ (नं०) ಪ್ರತ್ಯೇಕತೆ, ಬೇರೆಯಾಗಿರುವಿಕೆ, ಪರಿಮಿತಿ, ಒಂಟಿಯಾಗಿರುವಿಕೆ.

अव्यापिन् ಅವ್ಯಾಪಿನ್ (वि०) 1. ಹರಡದಿರುವ, ವಿಸ್ತಾರವಲ್ಲದ. 2. ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ, ಇತರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. न व्याप्नोति – वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "णिनिः" (३-२-७८)।

अव्याप्त ಅವ್ಯಾಪ್ತ (वि०) 1. ಪರಿಮಿತಿಯುಳ್ಳ, ಒಂದು ಮಿತಿಯಲ್ಲಿರುವ. 2. ಹರಡದಿರುವ, ಹಬ್ಬದಿರುವ, ಪಸರಿಸದಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾದ. न व्याप्तः।

अव्याप्ति ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಲವು ಲಕ್ಷ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. "शिखासूत्रवान् ब्राह्मणः" ಎಂಬ ಲಕ್ಷಣವು ಶಿಖಾಸೂತ್ರಗಳಿಲ್ಲದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯಲ್ಲಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿ ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ. 2. ವ್ಯಾಪಿಸದಿರುವುದು, ಹರಡದಿರುವುದು, ಪಸರಿಸದೆ ಇತರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अव्याप्य ಅವ್ಯಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡದಿರುವ, ಎಲ್ಲದರ ಸಂಬಂಧ ಪಡೆಯದ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಇಲ್ಲದ. 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಸಾಹಚರ್ಯ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದ. ವಹ್ನಿಗೆ ಆಧಾರವಾದ ತಪ್ತಾಯಃಪಿಂಡ (ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣ) ದಲ್ಲಿ ಧೂಮವಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಧೂಮಕ್ಕೆ ವಹ್ನಿಯು ಅವ್ಯಾಪ್ಯ. (अव्य०) 3. ಹರಡದೆ, ಹಬ್ಬದೆ, ಪಸರಿಸದೆ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಬಂಧಹೊಂದದೆ. वि+आप्लृ (व्याप्तौ) "ल्यप्" (७-१-३७)। नं० तं०।

अव्याप्यवृत्ति ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿ (वि०) ತನ್ನ ಅಭಾವವಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ತಾನೂ ಇರುವ; ಯಾವುದಾದರೊಂದು ವಸ್ತುವು ತನಗೆ ಅಧಿಕರಣಭೂತವಾದ ಕಾಲ ಅಥವಾ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಪೂರ್ಣ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವುದು ಅವ್ಯಾಪ್ಯವೃತ್ತಿಯೆನಿಸುವುದು. **ಉದಾ:** "अग्रे वृक्षः कपिसंयोगी मूले न" ಕಪಿಯು ತನಗೆ ಅಧಿಕರಣಭೂತವಾದ ಮರದ ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಸಂಬಂಧಹೊಂದದೆ ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ (ಕೊಂಬೆಯಲ್ಲಿ) ಮಾತ್ರವಿದ್ದು ಬುಡದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವುದು. ಇತ್ಯಾದಿ.

अव्यावर्तक ಅವ್ಯಾವರ್ತಕ (वि०) 1. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸದ, ಮತ್ತೊಂದನ್ನು ತಡೆಯದ. 2. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಭೇದವನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡದ, ವಿಶೇಷಣವಲ್ಲದ. न व्यावर्तयति – वि+आ+वृतु (वर्तने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अव्यावर्तन ಅವ್ಯಾವರ್ತನ (न०) 1. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸದಿರುವಿಕೆ. 2. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ತಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न व्यावर्तनम्। (वि०) 3. ಮತ್ತೊಂದರಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸದ. 4. ವಿಶೇಷ ಧರ್ಮದಿಂದ ತಡೆಹೊಂದದ. वि+आ+वृतु (वर्तने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। न व्यावर्तनं यस्य।

अव्याहत ಅವ್ಯಾಹತ (न०) 1. ಸತ್ಯವಾದ ಮಾತು. (वि०) 2. ತಡೆಯಿಲ್ಲದ, ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ. न विशेषेण आहतः। "अव्याहतैः स्वैरगतैस्स तस्याः सम्राट् समाराधनतत्परोऽभूत्" रघु० २-५। "अव्याहतक्षिप्रगतैः समुच्छ्रितान्" माघ० १२-७६।

अव्युत्पन्न ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನ (वि०) 1. ಶಬ್ದಗಳ ಅವಯವಾರ್ಥಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು, ವ್ಯಾಕರಣ ಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದವನು. 2. ಅವಯವಾರ್ಥವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಸಮುದಾಯದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ (ಶಬ್ದ). [ಉಣಾದಿನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ ಶಬ್ದಗಳಿಗೆ ಕೇವಲ ಸಮುದಾಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವಿರುವುದರಿಂದ ಅವು ಅವ್ಯುತ್ಪನ್ನ ಶಬ್ದಗಳು.]

अशकुन ಅಶಕುನ (न०) ದುಃಶಕುನ, ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಉತ್ಪಾತ ಮೊದಲಾದುದು. अप्राशस्त्ये न० त०। "कलयन्निव सव्यथोऽवतस्थेऽशकुनेन स्खलितः किलेतरोऽपि" माघ० ९-८३।

अशक्त ಅಶಕ್ತ (वि०) 1. ಅಸಮರ್ಥ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹ, ಕೈಯಲ್ಲಾಗದವನು, ದುರ್ಬಲ. 2. ಅಭಿಧಾಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ (ಪದ).

अशक्तता ಅಶಕ್ತತಾ (स्त्री०) ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹತೆ, ಕೈಯಲ್ಲಾಗದಿರುವಿಕೆ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ. अशक्तस्य भावः "तल्" (५-१-११९।)।

अशक्ति ಅಶಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ, ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಅನರ್ಹತೆ, ದೌರ್ಬಲ್ಯ. न शक्तिः। "श्रमेण तदशक्त्या वा न गुणानामियत्तया" रघु० १०-३२।

अशक्नुवत् ಅಶಕ್ನುವತ್ (वि०) ಅಸಮರ್ಥನಾದ, ಬಲಹೀನನಾದ. "अशक्नुवन् सोढुमधीरलोचनः सहस्ररश्मेरिव यस्य दर्शनम्" माघ० १-५३।

अशक्य ಅಶಕ್ಯ (वि०) ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ಸಾಧ್ಯವಿಲ್ಲದ. शक्लृ (शक्तौ) "यत्" (३-१-९९)। न० त०। "अशक्यशङ्कव्यभिचारहेतुर्वाणी न वेदा यदि सन्तु के तु" नैष० ३-७८।

अशङ्क ಅಶಂಕ (वि०) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति शङ्का यस्य।

अशङ्का ಅಶಂಕಾ (स्त्री०) 1. ಸಂಶಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಭಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

अशङ्कित ಅಶಂಕಿತ (वि०) 1. ಭಯಪಡದ, ಹೆದರದ. 2. ಸಂದೇಹಪಡದ.

अशन ಅಶನ (न०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. अश (भोजने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ. अश कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। 3. ವ್ಯಾಪನೆ, ಹರಡುವಿಕೆ. अशू (व्याप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

अशनाया ಅಶನಾಯಾ (स्त्री०) ಭೋಜನದ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಹಸಿವು. अशनस्येच्छा — अशन "क्यच्" (३-१-८)। "अः" (३-३-१०३)।

अशनायित ಅಶನಾಯಿತ (वि०) ಭೋಜನದ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಹಸಿವುಳ್ಳ. अशनाया जातास्य "इतच्" (५-२-३६)।

अशनि ಅಶನಿ (पुंस्त्री०) 1. ವಜ್ರಾಯುಧ. अश (भोजने) "अनिः" (उ० २-१०२)। "अशनिरिव कठोरः शीतलाम्भोदपङ्क्तौ" चं० रा०। 2. ಸಿಡಿಲು. 3. ವಿದ್ಯುತ್ತು, ಮಿಂಚು. "वज्रे विद्युति चाशनिः" त्रिकाण्ड०। (पु०) 4. ಇಂದ್ರ. 5. ವಹ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 6. ಶತ್ರುವನ್ನು ನಾಶಮಾಡುವ ಅನುಯಾಜವೆಂಬ ಯಾಗ.

अशरण ಅಶರಣ (वि०) 1. ರಕ್ಷಕನಿಲ್ಲದ, ಸಹಾಯಕನಿಲ್ಲದ, ದಿಕ್ಕಿಲ್ಲದ. 2. ಗೃಹವಿಲ್ಲದ, ಮನೆಯಿಲ್ಲದ.

अशरीर ಅಶರೀರ (पु०) 1. ಈಶ್ವರ. 2. ಪರಮಾತ್ಮ. 3. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. नास्ति शरीरं यस्य। "निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः कृशितं शरीरमशरीरशरैः" माघ० ९-६१। 4. ದೇವತೆ. 5. ಶರೀರಾಭಿಮಾನವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ, ಜೀವನ್ಮುಕ್ತ. (वि०) 6. ಶರೀರವಿಲ್ಲದ, ದೇಹವಿಲ್ಲದ.

अशरीरिन् ಅಶರೀರಿನ್ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಈಶ್ವರ. 3. ದೇವತೆ. (वि०) 4. ಶರೀರವಿಲ್ಲದ, ದೇಹವಿಲ್ಲದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **अशरीरिणी ಅಶರೀರಿಣೀ.**

अशर्मन् ಅಶರ್ಮನ್ (न०) 1. ದುಃಖ, ಅಸಂತೋಷ. "एकौघभूतं तदशर्म कृष्णां विभावरीं ध्वान्तमिव प्रपेदे" किरा० ३-३५। (वि०) 2. ಸುಖವಿಲ್ಲದ, ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ.

अशान्त ಅಶಾಂತ (वि०) ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದ, ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಶಮಗುಣವಿಲ್ಲದ. न शान्तः। "नास्ति बुद्धिरयुक्तस्य न चायुक्तस्य भावना। न चाभावयतः शान्तिरशान्तस्य कुतः सुखम्" गीता २-६६।

अशान्ति ಅಶಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಶಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಶಮಗುಣವಿಲ್ಲದ. नास्ति शान्तिर्यस्य।

अशाश्वत ಅಶಾಶ್ವತ (वि०) ಅಸ್ಥಿರವಾದ, ನಶ್ವರವಾದ, ಅನಿತ್ಯವಾದ. न शाश्वतः।

अशास्त्र ಅಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ವೇದಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದ ನಾಸ್ತಿಕ ಮತ.

अशास्त्रीय ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯ (वि०) ಶಾಸ್ತ್ರವಿರುದ್ಧವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಡದ, ನಿಷಿದ್ಧವಾದ. शास्त्र "छः" (४-२-११४)। न० त०।

अशिक्षित ಅಶಿಕ್ಷಿತ (वि०) ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ, ಪಳಗಿಸಲ್ಪಡದ ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮುಂತಾದುದು.

अशित ಅಶಿತ (न०) 1. ಅನ್ನ. (वि०) 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. अश (भोजने) "क्तः" (३-२-१०२)।

अशित्र ಅಶಿತ್ರ (पु०) 1. ಹವ್ಯ, ಚರು, ದೇವತೆಗಳ ನೈವೇದ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಅನ್ನ. अशू (व्याप्तौ संघाते च) "इत्रः" (उ० ४-१७२)।

अशिथिल ಅಶಿಥಿಲ (वि०) 1. ಸಡಿಲವಲ್ಲದ, ಬಿಗಿಯಾದ, ದೃಢವಾದ. (क्रि० वि०) 2. ದೃಢವಾಗಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ಬಿಗಿಯಾಗಿ. "अशिथिलमपरावसज्य कण्ठे दृढपरिरब्धबृहद्बहिःस्तनेन" माघ० ७-१६।

अशिर ಅಶಿರ (पु०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. 2. ಸೂರ್ಯ. अश (भोजने) "किरच्" (उ० १-५२)। 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "अशिरो वीतिहोत्रे स्याद्राक्षसे भास्करे पुमान्" मेदि०। 4. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. (स्त्री०) **–रा –ರಾ.** 5. ಹೆಂಗಸು.

अशिरस् ಅಶಿರಸ್ (पु०) 1. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ ದೇಹ, ಮುಂಡ. (वि०) 2. ತಲೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅಗ್ರವಿಲ್ಲದ, ತುದಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति शिरो यस्य।

अशिव ಅಶಿವ (न०) 1. ಅಮಂಗಳ. (वि०) 2. ಶುಭವಲ್ಲದ, ಮಂಗಳವಲ್ಲದ. न शिवम्। "अदभ्रदर्भामधिशय्य स स्थलीं जहासि निद्रामशिवैः शिवारुतैः" किरा० १-३८। 3. ಉಗ್ರವಾದ, ಭಯಂಕರವಾದ. नास्ति शिवं यस्मात्। **–वा –ವಾ.** ರಾಕ್ಷಸಿ, ಭೂತ.

अशिशिषा ಅಶಿಶಿಷಾ (स्त्री०) ಭೋಜನೇಚ್ಛೆ, ಊಟಮಾಡುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. अशितुमिच्छा – अश (भोजने) + सन् "अः" (३-३-१०६)।

अशिष्ट ಅಶಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಅಸಾಧು, ಅಸಭ್ಯ, ಅನಾಗರಕ. 2. ನಾಸ್ತಿಕ, ವೇದಾಕ್ಷರಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದವನು, ಧರ್ಮದೂಷಕ. 3. ಅಶಿಕ್ಷಿತ. 4. ಕಾಮುಕ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ.

अशिष्ठ ಅಶಿಷ್ಠ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚು ಊಟಮಾಡುವ. अतिशयेन अशिता "इष्ठन्" (५-३-५५)।

अशिष्य ಅಶಿಷ್ಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷಾನರ್ಹ, ಕಲಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದ. 2. ಶಿಷ್ಯನಲ್ಲದ. 3. ವಿಧಿಸಲು ಅರ್ಹನಲ್ಲದ.

अशीति ಅಶೀತಿ (स्त्री०) ಎಂಭತ್ತು. अष्टौ दशतः परिमाणमस्य "तिः" प्रत्ययः अश्यादेशश्च निपात्यते (५-१-५९)।

अशुच् ಅಶುಚ್ (वि०) ಶೋಕವಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. नास्ति शुक् यस्य।

अशुचि ಅಶುಚಿ (पु०) 1. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. (स्त्री०) 2. ಅಪವಿತ್ರತೆ, ಮೈಲಿಗೆ. (वि०) 3. ಅಪವಿತ್ರವಾದ. 4. ಕೊಳಕಾದ. 5. ಕಪ್ಪಾಗಿರುವ.

अशुद्ध ಅಶುದ್ಧ (वि०) 1. ಅಪವಿತ್ರವಾದ. 2. ಕೊಳಕಾದ. 3. ತಪ್ಪಾಗಿರುವ, ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

अशुद्धि ಅಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಅಪವಿತ್ರತೆ, ಮೈಲಿಗೆ. 2. ತಪ್ಪು, ದೋಷ. (वि०) 3. ಅಪವಿತ್ರವಾದ, ಶುದ್ಧವಲ್ಲದ.

अशुभ ಅಶುಭ (न०) 1. ಅಮಂಗಳ. "यः सर्वत्रानभिस्नेहः तत्तत्प्राप्य शुभाशुभम्। नाभिनन्दति न द्वेष्टि तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता" गीता २-५७। 2. ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ. 3. ದುರ್ದೈವ, ದುರ್ದಶೆ. न शुभम्। विरोधे न० त०। "प्रायः शुभं च विदधात्यशुभं च जन्तोः सर्वङ्कषा भगवती भवितव्यतैव" मालती० १-२६। (वि०) 4. ಅಮಂಗಳವಾದ. 5. ಅಪವಿತ್ರವಾದ, ಅಶುದ್ಧವಾದ.

अशून्य ಅಶೂನ್ಯ (वि०) ಖಾಲಿಯಿಲ್ಲದ, ತುಂಬಿರುವ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ. "अङ्कमङ्कपरिवर्तनोचिते तस्य निन्यतुरशून्यतामुभे" रघु० १९-१३।

अशृत ಅಶೃತ (वि०) ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ, ಅಪಕ್ವವಾದ,

अशेष ಅಶೇಷ (वि०) 1. ಸಮಸ್ತ, ಸಕಲ, ಸಂಪೂರ್ಣ. "जगत्प्रकाशं तदशेषमिज्यया भवद्गुरुर्लङ्घयितुं ममोद्यतः" रघु० ३-४८। (अव्य०) **–षं, अशेषेण, अशेषतः ಅಶೇಷಂ, ಅಶೇಷೇಣ, ಅಶೇಷತಃ.** 2. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ. "अलं विवादेन यथा श्रुतस्त्वया तथाविधस्तावदशेषमस्तु सः" कुमा० ५-८२। "येन भूतान्यशेषेण द्रक्षस्यात्मन्यथो मयि" गीता ४-३५। "ज्येष्ठ एव तु गृह्णीयात्पित्र्यं धनमशेषतः" मनु० ९-१०५।

अशोक ಅಶೋಕ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. 2. ಮಗಧದೇಶದ ಸಾರ್ವಭೌಮನಾದ ಅಶೋಕ ಚಕ್ರವರ್ತಿ. 3. ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷ. [ನೂಪುರ (ಕಾಲುಗೆಜ್ಜೆ) ಸಹಿತವಾದ ಹೆಂಗಸರ ಪಾದತಾಡನ (ಕಾಲಿನ ಒದೆತ, ಏಟು)ದಿಂದ ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷವು ಆ ಕೂಡಲೆ ಚಿಗುರಿ ಪುಷ್ಪಿಸುವುದೆಂದು ಕವಿಸಮಯಸಿದ್ಧ.] "असूत सद्यः कुसुमान्यशोकः स्कन्धात्प्रभृत्येव सपल्लवानि। पादेन नापैक्षत सुन्दरीणां संपर्कमासिञ्जितनूपुरेण" कुमा० ३-२६। "नवकिसलयरागेणाग्रपादेन बाला स्फुरितनखरुचा द्वौ हन्तुमर्हत्यनेन। अकुसुमितमशोकं दोहदापेक्षया वा प्रणमितशिरसं वा कान्तमार्द्रापराधम्" माल० ३-१२। 4. ವಕುಳ ವೃಕ್ಷ, ಪವಳದ ಗಿಡ. (न०) 5. ಪಾದರಸ. (वि०) 6. ಶೋಕವಿಲ್ಲದ, ದುಃಖವಿಲ್ಲದ. (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** 7. ಕಟುಕರೋಹಿಣಿ. "अशोकस्त्रिषु निःशोके पुंसि कङ्केलिपादपे। स्त्रियाम् तु कटुरोहिण्यां पारदे स्यान्नपुंसकम्" मेदि०। 8. ಚೈತ್ರ ಶುಕ್ಲ ಷಷ್ಠಿ.

अशोकपूर्णिमा ಅಶೋಕಪೂರ್ಣಿಮಾ (स्त्री०) ಫಾಲ್ಗುಣ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ.

अशोकरोहिणी ಅಶೋಕರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) ಕಟುಕ ರೋಹಿಣಿ.

अशोकवनिका ಅಶೋಕವನಿಕಾ (स्त्री०) ಅಶೋಕ ವನ, ಅಶೋಕ ವೃಕ್ಷಗಳ ತೋಪು.

अशोच्य ಅಶೋಚ್ಯ (वि०) ದುಃಖಿಸಲು ಅಯೋಗ್ಯ. न शोच्यः – शुच (शोके) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अशोच्यानन्वशोचस्त्वं प्रज्ञावादांश्च भाषसे" गीता २-११।

अशोधन ಅಶೋಧನ (न०) 1. ಶುದ್ಧಿಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ತೊಳೆಯದಿರುವಿಕೆ. 2. ಸಾಲ ತೀರಿಸದಿರುವಿಕೆ.

अशोधित ಅಶೋಧಿತ (वि०) 1. ಶುದ್ಧಿಮಾಡಲ್ಪಡದ, ತೊಳೆಯಲ್ಪಡದ. 2. ತೀರಿಸಲ್ಪಡದ (ಸಾಲ).

अशोष्य ಅಶೋಷ್ಯ (वि०) ಒಣಗಿಸಲಾಗದ. न शोषयितुं शक्यम्। "अच्छेद्योऽयमदाह्योऽयमक्लेद्योऽशोष्य एव च" गीता २-२४।

अशौच ಅಶೌಚ (न०) 1. ಅಶುಚಿ, ಅಪವಿತ್ರತೆ, ಕೊಳಕು. 2. ಆಶೌಚ, ಸೂತಕ, ಮೈಲಿಗೆ, ಜನನ ಮತ್ತು ಮರಣಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಶುದ್ಧಿ.

अशौचसंकर ಅಶೌಚಸಂಕರ (पु०) ಜನನ ಮತ್ತು ಮರಣಾಶೌಚಗಳ ಮಧ್ಯೆ ಮತ್ತೊಂದು ಆಶೌಚವು ಬರುವುದು.

अश्नीतपिबता ಅಶ್ನೀತಪಿಬತಾ (स्त्री०) ಭೋಜನಪಾನಗಳು ಯಥೇಚ್ಛವಾಗಿ ನಡೆಯಲೆಂದು ಉಪಚಾರದ ಮಾತನ್ನು ಹೇಳುವ ಸಮಾರಂಭ. "अश्नीत पिबत इत्युच्यते यस्यां निदेशक्रियायाम्"। "अश्नीतपिबतीयन्ती प्रसिता स्मरकर्मणि" भट्टि० ५-९२।

अश्मगर्भ ಅಶ್ಮಗರ್ಭ (पु०) ಮರಕತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆಕಲ್ಲು.

अश्मगर्भज ಅಶ್ಮಗರ್ಭಜ (पु०) 1. ಮರಕತಮಣಿ. 2. ಶಿಲೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬೆಂಕಿ, ಚಕಮಕಿ ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ಹೊರಟ ಬೆಂಕಿ.

अश्मज ಅಶ್ಮಜ (न०) 1. ಶಿಲಾಜತು. 2. ಕಬ್ಬಿಣ.

अश्मदारण ಅಶ್ಮದಾರಣ (पु०) ಕಲ್ಲನ್ನು ಒಡೆಯುವ ಉಳಿ. अश्मानं दारयति – दॄ (विदारणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

अश्मन् ಅಶ್ಮನ್ (पु०) 1. ಶಿಲೆ, ಕಲ್ಲು. अश्नुते – अशू (व्याप्तौ संघाते च) "मनिन्" (३-२-७५)। "नाराचक्षेपणीयाश्मनिष्पेषोत्पतितानलम्" रघु० ४-७७। 2. ಬೆಟ್ಟ, ಪರ್ವತ. 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 4. ಮರಕತ, ಪಚ್ಚೆ. 5. ಬಂಡೆ, ದೊಡ್ಡ ಕಲ್ಲು. 6. ವಜ್ರಾಯುಧ. (वि०) 7. ವ್ಯಾಪಿಸುವ, ಹರಡುವ.

अश्मन्त ಅಶ್ಮಂತ (न०) 1. ಒಲೆ. 2. ಮೈದಾನ, ಬಯಲು. अश्मनोऽप्यन्तोऽत्र। शक०। 3. ಮರಣ. (वि०) 4. ಅಶುಭವಾದ. 5. ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದ, ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದ, ಗಡುವಿಲ್ಲದ. "अश्मन्तमशुभे चुल्ल्यां मरणेऽनवधावपि। क्षेत्रेऽपि" मेदि०।

अश्मन्तक ಅಶ್ಮಂತಕ (पु०) 1. ಕೋವಿದಾರವೃಕ್ಷ, ಕೆಂಗಾಂಚಾಳ ಗಿಡ. (न०) 2. ಒಲೆ. 3. ದೀಪದ ಮೇಲಿನ ಮುಸುಕು, –ಮುಚ್ಚಳ.

अश्मयोनि ಅಶ್ಮಯೋನಿ (पु०) ಮರಕತಮಣಿ, ಪಚ್ಚೆ. अश्मा योनिरस्य।

अश्मर ಅಶ್ಮರ (वि०) ಶಿಲೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ, ಶಿಲಾಮಯವಾದ, ಶಿಲಾಸಂಬಂಧವಾದ. अश्मन् "र:" (४-२-८०)।

अश्मरी ಅಶ್ಮರೀ (स्त्री०) ಮೂತ್ರರೋಗ, ಕಲ್ಲಿನಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಮಾಂಸಖಂಡವು ಮೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಬೀಳುವ ರೋಗ. अश्मानं राति — रा (दाने) "क:" (३-२-३)। "ङीप्" (४-१-४१)। "अश्मरी मूत्रकृच्छ्रं स्यात्" अम०।

अश्मरीघ्न ಅಶ್ಮರೀಘ್ನ (पु०) ವರುಣವೃಕ್ಷ, ವಲಸೆ ಗಿಡ. अश्मरीं हन्ति — हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

अश्मसार ಅಶ್ಮಸಾರ (पु०) ಕಬ್ಬಿಣ.

अश्मार्म ಅಶ್ಮಾರ್ಮ (न०) ಮೂತ್ರರೋಗ. अश्मकारकम् अर्म।

अश्मीर ಅಶ್ಮೀರ (पु०) ಮೂತ್ರರೋಗ.

अश्र ಅಶ್ರ (न०) ಕಂಬನಿ, ಕಣ್ಣೀರು. अश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "रक्" बाहु०। "सखीभिरश्रोत्तरमीक्षितामिमाम्" कुमा० ५-६१।

अश्रद्दधान ಅಶ್ರದ್ದಧಾನ (वि०) ನಂಬದಿರುವ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಡದಿರುವ. न श्रद्दधानः। "अश्रद्दधानाः पुरुषाः धर्मस्यास्य परन्तप। अप्राप्य मां निवर्तन्ते मृत्युसंसारवर्त्मनि" गीता ९-३।

अश्रद्ध ಅಶ್ರದ್ಧ (वि०) ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ.

अश्रद्धा ಅಶ್ರದ್ಧಾ (स्त्री०) 1. ನಂಬಿಕೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न श्रद्धा। अभावे न० त०। "अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्। असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह" गीता १७-२८। 2. ಅಪನಂಬಿಕೆ. विरोधे न० त०। 3. ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "श्रद्धादरे च काङ्क्षायाम्" मेदि०।

अश्रद्धेय ಅಶ್ರದ್ಧೇಯ (वि०) ನಂಬಲನರ್ಹವಾದ, ನಂಬಬಾರದಾದ. न श्रद्धेयम्। "किमनेनाश्रद्धेयव्याधवचनप्रत्ययमात्रपरिगृहीतेनाण्डजेन" पञ्चत०।

अश्रम ಅಶ್ರಮ (पु०) 1. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಶ್ರಮವಿಲ್ಲದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ದುಡಿಮೆಯಿಲ್ಲದ.

अश्रवण ಅಶ್ರವಣ (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. [ಸರ್ಪಕ್ಕೆ ಕಣ್ಣುಗಳೇ ಕಿವಿ, ಬೇರೆ ಕಿವಿಯಿಲ್ಲ.] (न०) 2. ಕೇಳದಿರುವಿಕೆ, ಕಿವುಡು. न० त०। (वि०) 3. ಶ್ರೋತ್ರವಿಲ್ಲದ, ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದ, ಕಿವುಡ. न श्रवणं श्रवणेन्द्रियं यस्य।

अश्रान्त ಅಶ್ರಾಂತ (न०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. श्रमु (तपसि खेदे च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। न० त०। (वि०) 2. ಶ್ರಮ ಹೊಂದದ, ಬಳಲದ, ದಣಿಯದ, ಆಯಾಸವಿಲ್ಲದ. 3. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ನಿರಂತರವಾದ. "अश्रान्तसन्ततिभिराभरणप्रकाशैः" याद० १९-३। (क्रि० वि०) 4. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ, ಬಿಡುವಿಲ್ಲದೆ, ಸತತವಾಗಿ, ನಿರಂತರವಾಗಿ.

अश्रि ಅಶ್ರಿ (स्त्री०) 1. ಮನೆಯ ಒಂದು ಕೋಣ, ಒಂದು ಮೂಲೆ. अशू (व्याप्तौ संघाते च) "क्रिः" (उ० ४-६६)। 2. ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗು, ಕತ್ತಿಯ ಅಂಚು (ಧಾರೆ). आश्रीयते — आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "इण्" आङो ह्रस्वश्च (उ० ४-१३७)। "वृत्रस्य हन्तुः कुलिशं कुण्ठिताश्रीव लक्ष्यते" कुमा० २-२०।

अश्रीक ಅಶ್ರೀಕ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति श्रीः संपद्यस्य। 2. ಕಾಂತಿಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ಶೋಭೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति श्रीः कान्तिर्यस्य। "अश्रीकाः काश्चिदन्तर्दिश इव दधिरे दाहमुद्भ्रान्तसत्त्वाः" माघ० १५-९६।

अश्रु ಅಶ್ರು (न०) ಕಂಬನಿ, ಕಣ್ಣೀರು. अश्नुते — अशू (व्याप्तौ) "रुन्" (उ० ५-२९)। "रघुर्भृशं वक्षसि तेन ताडितः पपात भूमौ सह सैनिकाश्रुभिः" रघु० ३-६१।

अश्रुत ಅಶ್ರುತ (वि०) 1. ಕೇಳಲ್ಪಡದ. न० त०। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವಿಲ್ಲದ, ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವಿಲ್ಲದ. नास्ति श्रुतं शास्त्रज्ञानं यस्य।

अश्रुति ಅಶ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ರವಣ, ಕೇಳದಿರುವಿಕೆ. 2. ವೇದದ ಪ್ರಮಾಣವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಕಿವಿಯಿಲ್ಲದ, ಶ್ರವಣೇಂದ್ರಿಯವಿಲ್ಲದ. नास्ति श्रुतिः श्रवणेन्द्रियं यस्य।

अश्रुपात ಅಶ್ರುಪಾತ (पु०) ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುವುದು, ಅಳುವಿಕೆ.

अश्रेयस् ಅಶ್ರೇಯಸ್ (न०) 1. ಕೇಡು, ತೊಂದರೆ, ಕಷ್ಟ. न श्रेयः। (वि०) 2. ಹೀನವಾದ, ನೀಚವಾದ, न श्रेयान्। 3. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ.

अश्लील ಅಶ್ಲೀಲ (न०) 1. ಅಸಭ್ಯವಾದ ಮಾತು, ಅಸಹ್ಯಕರವಾದ ಮಾತು. श्रियं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। रस्य लत्वं (वा० ८-२-१८)। न० त०। 2. ಗ್ರಾಮ್ಯಭಾಷೆ. 3. ಒಂದು ವಿಧ ಕಾವ್ಯ

ದೋಷ. ಅಶ್ಲೀಲವು ವ್ರೀಡಾವ್ಯಂಜಕ, ಜುಗುಪ್ಸಾವ್ಯಂಜಕ ಮತ್ತು ಅಮಂಗಳವ್ಯಂಜಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "दृप्तारिविजये राजन् साधनं सुमहत्तव। प्रससार शनैर्वायुर्विनाशे तन्वि ते तदा" ಇಲ್ಲಿ ಸೈನ್ಯ ಗಾಳಿ ಮತ್ತು ಅದರ್ಶನರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ साधन वायु ಮತ್ತು विनाश ಶಬ್ದಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಪುರುಷನ ಲಿಂಗ ಅಪಾನವಾಯು ಮತ್ತು ನಾಶರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಲಜ್ಜೆ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಮತ್ತು ಅಮಂಗಳವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಇಲ್ಲಿ ಅಶ್ಲೀಲರೂಪವಾದ **ಕಾವ್ಯದೋಷವು.**

अश्व ಅಶ್ವ (पु०) 1. ಕುದುರೆ. अशू (व्याप्तौ) "क्वन्" (उ० १-१४९)। "सिद्धं मुखे नवसु वीथिषु कश्चिदश्वं वल्गाविभागकुशलो गमयांबभूव" माघ० ५-६०। ಅಶ್ವದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಗಳು: "अमृताद्बाष्पतो वह्नेः वेदेभ्योऽण्डाच्च गर्भतः। साम्नो हयानामुत्पत्तिः सप्तधा परिकीर्तिता"। **ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ (ಅಶ್ವದ) ಕೆಲವು ಶುಭಲಕ್ಷಣಗಳು: (1) ರೋಮವರ್ಣ:** "यस्य गौराणि पीतानि गात्ररोमाणि वाजिनः। स भर्तुः श्रियमाधत्ते यस्य शुक्लासितानि च॥ यस्य पादाः सिताः सर्वे पुच्छं वक्षो मुखं तथा। ऊर्ध्वजङ्घा सिता यस्य तं विद्यादष्टमङ्गलम्॥ प्रभूतासिततारश्च प्रशस्ता मुनिभिः स्मृताः। यस्तु पीतासितैस्तारैः स धन्यः कीर्तितो हयः॥ प्रशस्तः कृष्णतारस्तु मल्लिकाक्षः प्रकीर्तितः। श्वेतजावेष्टितं कृष्णरेखया तारकं च यत्॥ मल्लिकाक्षः स विज्ञेयः स्वामिनः सुखवर्धनः"॥ **(2) ಅಶ್ವದ ಪ್ರಮಾಣ:** "हस्तोऽङ्गुलानां विंशत्या चतुरुत्तरया स्मृतः। चतुर्हस्तस्तु विख्यातः शास्त्रोक्तेनोत्तमो हयः॥ अर्धहस्तेन हीनस्तु भवेन्मध्यस्तुरङ्गमः। मुष्टिन्यूनेन हस्तेन हीनश्चाप्यधमः स्मृतः॥ **(3) ಅಶ್ವದ ಆಯುರ್ಲಕ್ಷಣ:** "सुसंहताश्च ये वाहाः ह्रस्वकर्णास्तथैव च। स्वरनेत्रस्वभावेषु न दीनाश्चिरजीविनः॥ महाघोणा महाकाया ये चाश्वाः पृथुवक्षसः। तेषां दीर्घं भवेदायुः स्निग्धाङ्गाश्चैव ये सदा। कर्णाग्रे पीडिते येषां सिन्दूराभस्य दर्शनम्। शोणितस्य भवेत्क्षिप्रं ते मताश्चिरजीविनः॥ न विष्किरन्ति ये वालं स्वग्रासाय तुरङ्गमाः। न जिघ्रन्ति ये चापि तेऽपि दीर्घायुषो मताः"॥ ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಅಶ್ವಬಲವುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿ ಮನುಷ್ಯ. 3. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. अश्नाति सर्वम् — अश (भोजने) "क्वन्" (उ० १-१४९)। 4. ಸಪ್ತ (ಏಳು) ಸಂಖ್ಯೆ. [ಸೂರ್ಯನ ಅಶ್ವಗಳು ಏಳಾದುದರಿಂದಲೂ, ಸೂರ್ಯನ ಅಶ್ವಕ್ಕೆ "ಸಪ್ತ" ಎಂದು ಹೆಸರಿರುವುದರಿಂದಲೂ "सूर्याश्वो वहति सप्तनाम" ಅಶ್ವಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನಗಳು ಏಳಾದುದರಿಂದಲೂ "ಅಶ್ವ" ಪದಕ್ಕೆ ಸಪ್ತಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತವಿರುವುದು.] (वि०)5. ವ್ಯಾಪಕವಾದ. अश्नुते व्याप्नोति।

अश्वक ಅಶ್ವಕ (पु०)1. ಸಣ್ಣ ಕುದುರೆ, ಸಣ್ಣ ಜಾತಿಯ ಕುದುರೆ. अल्पोऽश्वः "कः" (५-३-८५)। 2. ಪೋಲಿ ಕುದುರೆ. कुत्सितोऽश्वः "कः" (५-३-७४)। 3. ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ ಕುದುರೆ, ವಾರಸುದಾರನಿಲ್ಲದ ಕುದುರೆ. कस्यायमश्वः अज्ञाते "कः" (५-३-७३)।

अश्वकन्दा ಅಶ್ವಕಂದಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ. अश्वस्य मेढ्रमिव कन्दोऽस्य।

अश्वकर्ण ಅಶ್ವಕರ್ಣ (पु०) ಮತ್ತಿ ಮರ. अश्वस्य कर्ण इव पत्रं यस्य।

अश्वकिनी ಅಶ್ವಕಿನೀ (स्त्री०) ಅಶ್ವಿನೀನಕ್ಷತ್ರ. अश्वस्य कं मुखमिवाकारोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

अश्वकुटी ಅಶ್ವಕುಟೀ (स्त्री०) ಕುದುರೆಯ ಲಾಯ.

अश्वखरज ಅಶ್ವಖರಜ (पु०) ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಕತ್ತೆ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. अश्वश्च खरी च अश्वा च खरश्च वा ताभ्यां जातः।

अश्वगन्धा ಅಶ್ವಗಂಧಾ (स्त्री०) ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ.

अश्वग्रीव ಅಶ್ವಗ್ರೀವ (पु०) 1. ಹಯಗ್ರೀವಾವತಾರವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. 2. ಹಯಗ್ರೀವನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "हयग्रीव" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अश्वघ्न ಅಶ್ವಘ್ನ (पु०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. अश्वं हन्ति—हन (हिंसागत्योः) "टक्" (३-२-५३)।

अश्वचिकित्सक ಅಶ್ವಚಿಕಿತ್ಸಕ (पु०) ಕುದುರೆಯ ವೈದ್ಯ, ಕುದುರೆಯ ರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವವನು.

अश्वतर ಅಶ್ವತರ (पु०) 1. ಹೇಸರಗತ್ತೆ, ಕತ್ತೆ ಮತ್ತು ಕುದುರೆಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. तनुः न्यूनः अश्वः — तनुत्वे "ष्टरच्" (५-३-९१)। 2. ಒಂದು ಸರ್ಪ. स्त्रियाम्" "ङीप्" (४-१-१५)। **–तरी – ತರೀ.**

अश्वत्थ ಅಶ್ವತ್ಥ (पु०) 1. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷ, ಅರಳಿ ಮರ. (वटाद्यपेक्षया) न श्वश्चिरं तिष्ठति — ष्ठा (गति-

निवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। पृषो०। "अश्वत्थः सर्ववृक्षाणां देवर्षीणां च नारदः" गीता १०-२६। 2. ನಂದಿ ಮರ. 3. ಬಸುರಿ ಮರ. 4. ಸಂಸಾರ ವೃಕ್ಷ. "ऊर्ध्वमूलमधःशाखमश्वत्थं प्राहुरव्ययम्। छन्दांसि यस्य पर्णानि यस्तं वेद स वेदवित्" गीता १५-१। 5. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 6. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ. अश्वत्थेन अश्विनीनक्षत्रेण युक्तः कालः "अण्" (४-२-३)। तस्य लुप् (४-२-५)। अश्वत्थो मुहूर्तः सि० कौ०। 7. ಅರಳೀ ಹಣ್ಣು. अश्वत्थस्य फलम्।

अश्वत्थक ಅಶ್ವತ್ಥಕ (पु०) 1. ಅರಳಿ ಮರ. स्वार्थे "कन्"। 2. ಅಶ್ವತ್ಥವೃಕ್ಷವು ಫಲಿಸುವ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಸಾಲ. अश्वत्थस्य फलमश्वत्थः। तद्युक्तः कालोऽप्यश्वत्थः। अश्वत्थे तत्फलकाले देयमृणम् — अश्वत्थ "वुन्" (४-३-४८)।

अश्वत्थकुण ಅಶ್ವತ್ಥಕುಣ (पु०) ಅರಳಿಯ ಹಣ್ಣು ಬಿಡುವಕಾಲ. अश्वत्थस्य पाकः "कुणप्" (५-२-२४)।

अश्वत्थामन् ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನ್ (पु०) ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರ ಪುತ್ರ, ಕೃಪಾಚಾರ್ಯರ ತಂಗಿ ಕೃಪಿಯ ಮಗ. अश्वस्येव स्थाम बलमस्य। [ಇವನು ಹುಟ್ಟಿದಕೂಡಲೆ ಕುದುರೆಯಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ "ಅಶ್ವತ್ಥಾಮ" ನೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] "स जातमात्रो व्यनदद्यथैवोच्चैःश्रवा हयः। तच्छ्रुत्वान्तर्हितं भूत-मन्तरीक्षस्थमब्रवीत्। अश्वस्येवास्य यत् स्थाम नदतः प्रदिशो गतम्। अश्वत्थामैव बालोऽयं तस्मान्नाम्ना भविष्यति" भा० आदि० १४०-४९। [ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಕೌರವಸೇನೆಯಲ್ಲಿ ಬಹಳ ಪರಾಕ್ರಮಿಯಾದ ಒಬ್ಬ ಯೋಧನು. ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರು ಕಾಲವಾದನಂತರ ದುರ್ಯೋಧನನ ಎದುರಿಗೆ ಕರ್ಣನಿಗೂ ಕೃಪನಿಗೂ ಬಹಳ ಬಿರುಸಾದ ಮಾತುಗಳು ನಡೆದಾಗ, ಇವನು ಕರ್ಣನನ್ನು ಕೊಲ್ಲಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲು ಕೃಪ ದುರ್ಯೋಧನರು ತಡೆಯುವರು. ಮಹಾಭಾರತ ಯುದ್ಧವೆಲ್ಲಾ ಪೂರ್ತಿಯಾದ ಮೇಲೆ ಕೌರವಪಕ್ಷಪಾತಿಯಾದ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಪಾಂಡವರಮೇಲಿನ ದ್ವೇಷದಿಂದ ಅವರ ಶಿಬಿರಕ್ಕೆ ಒಂದು ದಿನ ರಾತ್ರಿ ನುಗ್ಗಿ ಐವರು ಉಪಪಾಂಡವರನ್ನೂ, ಧೃಷ್ಟದ್ಯುಮ್ನನನ್ನೂ ಕೊಂದು ಬಿಡುವನು. ಮಾರನೆಯ ದಿನ ದ್ರೌಪದಿಯು ಪುತ್ರಮರಣವಾರ್ತೆಯನ್ನು ಕೇಳಿ ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಶಿರೋರತ್ನವನ್ನು ತಂದು ಕೊಟ್ಟು ಸೇಡು ತೀರಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕೆಂದು ಹಠಹಿಡಿದಾಗ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ ಭೀಮಾರ್ಜುನರು ಹೋಗಿ ಆತನ ಶಿರೋರತ್ನವನ್ನು ಕಸಿದು ತಂದು ಸಮಾಧಾನ ಪಡಿಸುವರು. ಅಶ್ವತ್ಥಾಮನು ಉತ್ತರೆಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿದ್ದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತನ್ನೂ ಕೊಲ್ಲುವುದರಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನು ಬಹಳ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವನು. ಇವನು ಬಹಳ ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ, ಸಾಹಸಿ ಮತ್ತು ಬಹಳ ಶೂರ. ಬಹಳ ಕೋಪದ ಪ್ರಕೃತಿಯವನು. ಓಜಸ್ವಿ ಮತ್ತು ತೇಜಸ್ವಿಯಾಗಿದ್ದನು.]

अश्वत्थिक ಅಶ್ವತ್ಥಿಕ (वि०) ಅರಳಿ ಹಣ್ಣನ್ನು ತಿಂದು ಜೀವಿಸುವ. अश्वत्थेन चरति — "ष्ठन्" (४-४-१०)।

अश्वदंष्ट्रा ಅಶ್ವದಂಷ್ಟ್ರಾ (स्त्री०) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ.

अश्वनाय ಅಶ್ವನಾಯ (पु०) ಅಶ್ವಪಾಲಕ.

अश्वप ಅಶ್ವಪ (पु०) ಅಶ್ವಪಾಲಕ. अश्वं पाति — पा (रक्षणे) "कः" (३-२-३)।

अश्वपति ಅಶ್ವಪತಿ (पु०) 1. ಕೇಕಯರಾಜ. 2. ಕುದುರೆಯ ಯಜಮಾನ. 3. ಸಾವಿತ್ರಿಯ ತಂದೆ.

अश्वपर्ण ಅಶ್ವಪರ್ಣ (पु०) 1. ರಥ. अश्वानां पर्णं गमनं यत्र। 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. अश्वं व्यापि पर्णं यस्य।

अश्वपाल ಅಶ್ವಪಾಲ (वि०) ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಾಪಾಡುವವನು. अश्वं पालयति — पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **—पालकः — ಪಾಲಕಃ.**

अश्वपुच्छी ಅಶ್ವಪುಚ್ಛೀ (स्त्री०) ಕಾಡು ಉದ್ದಿನ ಗಿಡ.

अश्वमहिषिका ಅಶ್ವಮಹಿಷಿಕಾ (स्त्री०) ಕುದುರೆ ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳ ವೈರ. अश्वस्य महिषस्य च समाहारः। अश्वमहिषस्य वैरम् "वुन्" (४-३-१२५)।

अश्वमार ಅಶ್ವಮಾರ (पु०) ಗನ್ನೇರಳೆ ಗಿಡ. अश्वं मारयति—मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **—मारकः — ಮಾರಕಃ.**

अश्वमुख ಅಶ್ವಮುಖ (पु०) ಕಿನ್ನರ, ಕುದುರೆಯ ಮುಖವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯಾಕಾರದ ಕಿಂಪುರುಷ. अश्वस्य मुखमिव मुखमस्य। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-६३)। **—मुखी — ಮುಖೀ.**

अश्वमेध ಅಶ್ವಮೇಧ (पु०) ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ. अश्वः प्रधानतया मेध्यते हिंस्यतेऽत्र — मेधृ (हिंसने) "घञ्" (३-३-१२१)।

अश्वमेधीय ಅಶ್ವಮೇಧೀಯ (पु०) ಅಶ್ವಮೇಧ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ಕುದುರೆ. अश्वमेधाय हितः "छ" (५-१-५)।

अश्वयुज् ಅಶ್ವಯುಜ್ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. अश्वं युनक्ति — युजिर् (योगे) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. अश्वेन अश्वाकारतया नक्षत्रेण युज्यते पौर्णमास्यत्र — अधि० "क्विप्"। 3. ಕುದುರೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಥ. (वि०) 4. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अश्वयुजि जातः "अण्" (४-३-१६)। वा लुक्। 5. ರಥಕ್ಕೆ ಕುದುರೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ.

अश्वरत्न ಅಶ್ವರತ್ನ (न०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ. 2. ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. अश्वो रत्नमिव।

अश्वराज ಅಶ್ವರಾಜ (पु०) ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ಸು, ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. अश्वानां राजा "टच्" (५-४-९१)।

अश्ववार ಅಶ್ವವಾರ (पु०) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वं वारयति — वृञ् (वरणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "परस्परोत्पीडितजानुभागा दुःखेन निश्चक्रमुरश्ववाराः" माघ० ३-६६।

अश्ववाह ಅಶ್ವವಾಹ (पु०) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वं वाहयति — वह (प्रापणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–वाहकः –ವಾಹಕಃ.** "ल्युः" (३-१-१३४)। **–वाहनः –ವಾಹನಃ.**

अश्वविक्रयिन् ಅಶ್ವವಿಕ್ರಯಿನ್ (वि०) ಕುದುರೆಯ ವ್ಯಾಪಾರಿ, ಕುದುರೆಯ ಮಾರಾಟಗಾರ. अश्वं विक्रेतुं शीलमस्य "णिनिः" (३-२-७८)।

अश्ववैद्य ಅಶ್ವವೈದ್ಯ (पु०) ಕುದುರೆಯ ರೋಗಕ್ಕೆ ಚಿಕಿತ್ಸೆ ನಡೆಸುವವನು.

अश्वशास्त्र ಅಶ್ವಶಾಸ್ತ್ರ (न०) ಕುದುರೆಯ ಶುಭಾಶುಭ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

अश्वसाद ಅಶ್ವಸಾದ (पु०) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वं सादयति — षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

अश्वसादिन् ಅಶ್ವಸಾದಿನ್ (पु०) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वे सीदत्यवश्यम् — षद्लृ (विशरणादौ) "णिनिः" (३-३-१७०)। "पूर्वं प्रहर्ता न जघान भूयः प्रतिप्रहाराक्षममश्वसादी" रघु० ७-४७।

अश्वारोह ಅಶ್ವಾರೋಹ (पु०) ಕುದುರೆಯ ಸವಾರ. अश्वमारोहति — आ + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "अण्" (३-२-१)। "अश्वारोहा गजारोहप्राणान् प्रासैरपाहरन्" कुमा० १६-२९। (स्त्री०) **–आरोहा –ಆರೋಹಾ.** ಅಶ್ವಗಂಧಿ ಗಿಡ.

अश्विक ಅಶ್ವಿಕ (वि०) ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಕುಳಿತು ಸಂಚರಿಸುವವನು. अश्वेन चरति—चर (गतिभक्षणयोः) "ष्ठन्" (४-४-१०)।

अश्विन् ಅಶ್ವಿನ್ (पु० द्वि० व०) ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳು, ದೇವತೆಗಳ ವೈದ್ಯರು. प्रशस्ता अश्वाः सन्त्यनयोः "इनिः" (५-२-११५)। अश्विनौ।

अश्विनी ಅಶ್ವಿನೀ (स्त्री०) 1. ಅಶ್ವಿನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. अश्वः अश्वरूपमस्त्यस्याः "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಕುದುರೆಯ ರೂಪವನ್ನು ಧರಿಸಿದ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಗಳ ತಾಯಿ.

अश्विनीकुमार ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರ (पु० द्वि० व०) ಅಶ್ವ ರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ ಸೂರ್ಯನ ಪತ್ನಿ ಸಂಜ್ಞಾ ದೇವಿಯ (ಅಶ್ವಿನಿಯ) ಕುಮಾರರು.

अश्वीय ಅಶ್ವೀಯ (न०) ಅಶ್ವಸಮೂಹ, ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು. अश्वानां समूहः "छः" (४-२-४८)। "वर्ध्राबद्धाधौरितेन प्रयातामश्वीयानामुच्चकैरुच्चलन्तः" माघ० १८-५।

अषडक्षीण ಅಷಡಕ್ಷೀಣ (पु०) ಮೂರನೆಯವನಿಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಇಬ್ಬರು ಮಾತ್ರ ಕಲೆತು ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಾಲೋಚನೆ. न सन्ति षडक्षीणि अत्र "खः" (५-४-७)।

अषाढ ಅಷಾಢ (पु०) 1. ಆಷಾಢ ಮಾಸ. अषाढया युक्ता पौर्णमासी अषाढा — सा यत्र मासे "अण्" (४-२-२१)। 2. ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ಹಿಡಿಯುವ ಪಾಲಾಶದಂಡ, ಮುತ್ತುಗದ ದಂಡ. आषाढी पूर्णिमा प्रयोजनमस्य "अण्" (५-१-११०)। पृषो० ह्रस्वः।

अषाढा ಅಷಾಢಾ (स्त्री०) ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.

अष्टक ಅಷ್ಟಕ (न०) 1. ಎಂಟು ಅಧ್ಯಾಯಗಳನ್ನೊಳಗೊಂಡ ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರ. अष्टौ अध्यायाः परिमाणमस्य "कन्" (५-१-२२)। 2. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. (पु० ब० व०) 3. ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ತಿಳಿದವರು ಅಥವಾ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವವರು. अष्टकं पाणिनि-

सूत्रं विदन्ति अधीयते वा "अण्" (४-१-५९)। तस्य लुक् (४-२-६५)। 4. ಋಗ್ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಋಗ್ವೇದವು ಎಂಟು ಅಷ್ಟಕಗಳಾಗಿ ಭಾಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.] (वि०) 5. ಎಂಟರಷ್ಟಾದ, ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. अष्टौ परिमाणमस्य "कन्"।

अष्टकर्ण ಅಷ್ಟಕರ್ಣ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अष्टौ कर्णा अस्य।

अष्टकर्मन् ಅಷ್ಟಕರ್ಮನ್ (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. अष्टौ कर्माण्यस्य। "आदाने च विसर्गे च तथा प्रैषनिषेधयोः। पञ्चमे चार्थवचने व्यवहारस्य चेक्षणे। दण्डशुद्ध्योः सदा रक्तस्तेनाष्टगतिको नृपः"। (1) आदानम् – ಕರಗ್ರಹಣ. (2) विसर्गः – ಭೃತ್ಯಾದಿಗಳಿಗೆ ಧನ ಮೊದಲಾದ ದಾನ. (3) प्रैषः – ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಿಗಳನ್ನು ಆಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. (4) निषेधः – ವಿರುದ್ಧ ಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. (5) अर्थवचनम्– ಕರ್ತವ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂದೇಹವೊದಗಿದಾಗ ರಾಜಾಜ್ಞೆಯಿಂದಲೇ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. (6) व्यवहारेक्षणम् – ಪ್ರಜೆಗಳ ಋಣಬಾಧೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಪರಿಹಾರಚಿಂತೆ. (7) दण्डः – ಪರಾಜಯಹೊಂದಿದವರಿಂದ ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಿಂದ ಧನವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. (8) शुद्धिः — ಪಾಪಕಾರ್ಯವನ್ನೆಸಗಿದಾಗ ಅದರ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತ. ಈ ರೀತಿ ರಾಜನ ಕಾರ್ಯಗಳು ಎಂಟು.

अष्टका ಅಷ್ಟಕಾ (स्त्री०) 1. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮೊದಲು ನಾಲ್ಕು ತಿಂಗಳ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದ ಸಪ್ತಮಿ, ಅಷ್ಟಮಿ ಮತ್ತು ನವಮಿ ತಿಥಿತ್ರಯ. 2. ಈ ಮೂರು ತಿಥಿಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡತಕ್ಕ ಶ್ರಾದ್ಧ. अश्नन्ति पित्रर्थे ब्राह्मणाः यस्याम् — अश (भोजने) "तकन्" शकारस्य षत्वष्टुत्वे (उ० ३-१४८)। 3. ಅಷ್ಟಮಿ ತಿಥಿ. "अमावास्या गुरुं हन्ति शिष्यं हन्ति चतुर्दशी। ब्रह्माष्टकापौर्णमास्यौ तस्मात्ताः परिवर्जयेत्" मनु० ४-११४।

अष्टकिक ಅಷ್ಟಕಿಕ (वि०) ಅಷ್ಟಕೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. अष्टकास्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

अष्टकिन् ಅಷ್ಟಕಿನ್ (वि०) ಅಷ್ಟಕಾಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಮಾಡುವವನು. अष्टका "इनिः" (५-२-११५)।

अष्टक्य ಅಷ್ಟಕ್ಯ (वि०) ಎಂಟರಿಂದ ಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. अष्टकेन क्रीतम् "यत्" (५-१-२)।

अष्टगुण ಅಷ್ಟಗುಣ (पु०) 1. ಎಂಟು ಗುಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. (1) सर्वभूतेषु दया, (2) क्षान्तिः, (3) अनसूया, (4) शौचम्, (5) अनायासः, (6) मङ्गलम्, (7) अकार्पण्यम् ಮತ್ತು (8) अस्पृहा ಇವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಎಂಟು ಗುಣಗಳು. (वि०) 2. ಎಂಟರಿಂದ ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಂಟರಷ್ಟು ಹೆಚ್ಚಾದ.

अष्टचत्वारिंश ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶ (वि०) ನಲವತ್ತೆಂಟನೆಯ. अष्टचत्वारिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

अष्टचत्वारिंशत् ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ (स्त्री०) ನಲವತ್ತೆಂಟು. अष्टभिरधिका चत्वारिंशत्।

अष्टचत्वारिंशत्तम ಅಷ್ಟಚತ್ವಾರಿಂಶತ್ತಮ (वि०) ನಲವತ್ತೆಂಟನೆಯ. अष्टचत्वारिंशतः पूरणः वा "तमट्" (५-२-५६)। पक्षे "डट्" (५-२-४८)। **अष्टचत्वारिंशः –ಚತ್ವಾರಿಂಶಃ.**

अष्टतय ಅಷ್ಟತಯ (न०) 1. ಎಂಟು, ಎಂಟು ಭಾಗಗಳ ಒಂದು ಸಮೂಹ. (वि०) 2. ಎಂಟು ಭಾಗಗಳುಳ್ಳ, ಎಂಟು ಅವಯವಗಳುಳ್ಳ, ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ. अष्टौ अवयवा यस्य "तयप्" (५-२-४२)।

अष्टत्रिक ಅಷ್ಟತ್ರಿಕ (न०) ಇಪ್ಪತ್ತನಾಲ್ಕು.

अष्टत्रिंश ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶ (वि०) ಮೂವತ್ತೆಂಟನೆಯ अष्टत्रिंशतः पूरणः "डट्" (५-२-४८)।

अष्टत्रिंशत् ಅಷ್ಟತ್ರಿಂಶತ್ (स्त्री०) ಮೂವತ್ತೆಂಟು.

अष्टदल ಅಷ್ಟದಳ (न०) ಅಷ್ಟದಳ ಪದ್ಮ, ಎಂಟು ದಳಗಳುಳ್ಳ ಕಮಲ. अष्टौ दलान्यस्य।

अष्टदिक्करिणी ಅಷ್ಟದಿಕ್ಕರಿಣೀ (स्त्री० ब० व०) ಎಂಟು ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಪತ್ನಿಯರು; ಅಭ್ರಮು, ಕಪಿಲೆ, ಪಿಂಗಳೆ, ಅನುಪಮೆ, ತಾಮ್ರಪರ್ಣಿ, ಶುಭ್ರದಂತಿ, ಅಂಗನೆ ಮತ್ತು ಅಂಜನಾವತಿ. ಈ ಹೆಣ್ಣಾನೆಗಳು ದಿಗ್ಗಜಗಳ ಪತ್ನಿಯರು.

अष्टदिक्पाल ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲ (पु० ब० व०) ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು; (1) ಇಂದ್ರ, (2) ಅಗ್ನಿ, (3) ಯಮ, (4) ನಿರ್ಋತಿ, (5) ವರುಣ, (6) ವಾಯು, (7) ಕುಬೇರ ಮತ್ತು (8) ಈಶ. ಇವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಅಧಿಪತಿಗಳು.

अष्टदिग्गज ಅಷ್ಟದಿಗ್ಗಜ (पु० ब० व०) ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಗಳು; (1) ಐರಾವತ, (2) ಪುಂಡರೀಕ, (3) ವಾಮನ, (4) ಕುಮುದ, (5) ಅಂಜನ, (6) ಪುಷ್ಪದಂತ, (7) ಸಾರ್ವಭೌಮ ಮತ್ತು (8) ಸುಪ್ರತೀಕ. ಇವು ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ಆನೆಗಳು.

अष्टद्रव्य ಅಷ್ಟದ್ರವ್ಯ (ನಂ) ಯಾಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾಗುವ ಎಂಟು ದ್ರವ್ಯಗಳು. "अश्वत्थोदुम्बरप्लक्षन्यग्रोधसमिधस्तिलाः। सिद्धार्थपायसाज्यानि द्रव्याण्यष्टौ विदुर्बुधाः"।

अष्टधा ಅಷ್ಟಧಾ (अव्यं) ಎಂಟು ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಎಂಟು ವಿಧವಾಗಿ. अष्टन् प्रकारे "धा" (५-३-४२)। "सुरद्विपानामिव सामयोनिर्भिन्नोऽष्टधा विप्रससार वंशः" रघुं १६-३।

अष्टधातु ಅಷ್ಟಧಾತು (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) ಸುವರ್ಣ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಧಾತುಗಳು. "स्वर्णं रूप्यं च ताम्रं च रङ्गं यशदमेव च। सीसं लौहं रसश्चेति धातवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः"।

अष्टन् ಅಷ್ಟನ್ (त्रिं बं वं) ಎಂಟು. अशू (व्याप्तौ) "कनिन्" (उं १-१५५)। अष्ट अष्टौ। अष्ट अष्टौ। अष्टभिः, अष्टाभिः। अष्टभ्यः, अष्टाभ्यः। अष्टभ्यः, अष्टाभ्यः। अष्टानाम्। अष्टसु, अष्टासु। "निन्द्यास्वष्टासु चान्यासु स्त्रियो रात्रिषु वर्जयन्" मनुं ३-५०।

अष्टपद ಅಷ್ಟಪದ (ಪುಂ) 1. ಶರಭ ಮೃಗ. 2. ಜೇಡರ ಹುಳು. अष्टौ पदान्यस्य।

अष्टम ಅಷ್ಟಮ (विं) ಎಂಟನೆಯ. अष्टानां पूरणः "डट्" (५-२-४८)। "मट्" (५-२-४९)। "गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम्" मनुं २-३६। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **अष्टमी ಅಷ್ಟಮಿ.**

अष्टमङ्गल ಅಷ್ಟಮಂಗಳ (ನಂ ಬಂ ವಂ) ಮಂಗಳ ವಸ್ತುಗಳು. अष्टौ मङ्गलानि। "लोकेऽस्मिन् मङ्गलान्यष्टौ ब्राह्मणो गौर्हुताशनः। हिरण्यं सर्पिरादित्य आपो राजा तथाष्टमः"। "मृगराजो वृषो नागः कलशो व्यजनं तथा। वैजयन्ती तथा भेरी दीप इत्यष्टमङ्गलम्"।

अष्टमभाव ಅಷ್ಟಮಭಾವ (पुं) (ಜಾತಕದಲ್ಲಿ) ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಎಂಟನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ತನ್ವಾದಿ ದ್ವಾದಶಭಾವಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ಆಯುಃಸ್ಥಾನ. अष्टमो भावः। "अष्टमं चायुषः स्थानमष्टमादष्टमं च यत्। तयोरपि व्ययस्थानं मारकस्थानमुच्यते"।

अष्टमी ಅಷ್ಟಮಿ (स्त्रीं) ಪಾಡ್ಯ ಮೊದಲಾಗಿ (ಪಕ್ಷದ) ಎಂಟನೆಯ ತಿಥಿ. अष्टम "ङीप्" (४-१-१५)।

अष्टमूर्ति ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿ (ಪುಂ) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अष्टौ मूर्तयोऽस्य। ಪೃಥಿವಿ, ಜಲ, ತೇಜಸ್ಸು, ವಾಯು, ಆಕಾಶ, ಯಜಮಾನ (ಯಾಗ ಮಾಡುವವನು), ಚಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸೂರ್ಯ ಈ ಎಂಟೂ ಈಶ್ವರನ ಮೂರ್ತಿಗಳು. "या सृष्टिः स्रष्टुराद्या वहति विधिहुतं या हविर्या च होत्री ये द्वे कालं विधत्तः श्रुतिविषयगुणा या स्थिता व्याप्य विश्वम्। यामाहुः सर्वबीजप्रकृतिरिति यया प्राणिनः प्राणवन्तः प्रत्यक्षाभिः प्रपन्नस्तनुभिरवतु वस्ताभिरष्टाभिरीशः" शाकुं १-१। "अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः कुम्भोदरं नाम निकुम्भमित्रम्" रघुं २-३५। ಪೃಥಿವೀ ಮೊದಲಾದ ಮೂರ್ತಿಗಳಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಈ ಹೆಸರುಗಳು: (1) शर्वः, (2) भवः, (3) रुद्रः, (4) उग्रः, (5) भीमः, (6) पशुपतिः, (7) महादेवः ಮತ್ತು (8) ईशानः। (स्त्रीं बं वं) 2. ಈಶ್ವರನ ಪೃಥಿವಿ ಮೊದಲಾದ ಎಂಟು ಮೂರ್ತಿಗಳು.

अष्टमूर्तिधर ಅಷ್ಟಮೂರ್ತಿಧರ (ಪುಂ) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अष्टानां मूर्तीनां धरः। "आप्लुतः स विमलैर्जलैरभूदष्टमूर्तिधरमूर्तिरष्टमी" माघं १४-१८।

अष्टवर्ग ಅಷ್ಟವರ್ಗ (ಪುಂ) 1. (ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ) ಶುಭಾಶುಭಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ರೇಖಾಕಾರವಾದ ಒಂದು ಚಕ್ರ. 2. ವರ್ಣ (ಅಕ್ಷರ)ಗಳ ಎಂಟು ಗುಂಪು.

(1) अवर्गः	(ಅಕಾರಾದಿ	15	ವರ್ಣಗಳು)	
(2) कवर्गः	(ಕಕಾರಾದಿ	5	,,	)
(3) चवर्गः	(ಚಕಾರಾದಿ	5	,,	)
(4) टवर्गः	(ಟಕಾರಾದಿ	5	,,	)
(5) तवर्गः	(ತಕಾರಾದಿ	5	,,	)
(6) पवर्गः	(ಪಕಾರಾದಿ	5	,,	)
(7) यवर्गः	(ಯಕಾರಾದಿ	4	,,	)
(8) शवर्गः	(ಶಕಾರಾದಿ	4	,,	)

अष्टाङ्ग ಅಷ್ಟಾಂಗ (ಪುಂ) 1. ಎಂಟು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ಯೋಗ; अष्टौ अङ्गान्यस्य। (1) ಯಮ, (2) ನಿಯಮ, (3) ಆಸನ, (4) ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ, (5) ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, (6) ಧ್ಯಾನ, (7) ಧಾರಣ ಮತ್ತು (8) ಸಮಾಧಿ ಗಳೆಂದು ಯೋಗದ ಅಂಗಗಳು ಎಂಟು. "यमनियमासनप्राणायामप्रत्याहारधारणाध्यानसमाधयोऽष्टावङ्गानि" पां यों सूं २-२९। [ಇವುಗಳ ಲಕ್ಷಣಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. "दोर्भ्यां पद्भ्यां च जानुभ्यामुरसा शिरसा दृशा। मनसा वचसा चेति प्रणामोऽष्टाङ्ग ईरितः" वैद्यनां आह्निकं। 3. ಎಂಟು ವಿಧ ಪೂಜಾ ದ್ರವ್ಯಗಳು. "आपः क्षीरं कुशाग्रं च दधि सर्पिः सतण्डुलम्। यवः सिद्धार्थकश्चैव अष्टाङ्गोऽर्घः प्रकीर्तितः"।

4. ಎಂಟು ಅಂಗಗಳುಳ್ಳ ಆಯುರ್ವೇದ; (1) ಶಲ್ಯ, (2) ಶಾಲಾಕ್ಯ, (3) ಕಾಯಚಿಕಿತ್ಸೆ, (4) ಭೂತವಿದ್ಯೆ, (5) ಕೌಮಾರಭೃತ್ಯ, (6) ಅಗದತಂತ್ರ, (7) ರಸಾಯನ ತಂತ್ರ ಮತ್ತು (8) ವಾಜೀಕರಣ ತಂತ್ರಗಳೆಂದು ಆಯುರ್ವೇದ ಅಂಗಗಳು ಎಂಟು.

अष्टाङ्गधूप ಅಷ್ಟಾಂಗಧೂಪ(ಪುಂ) ಜ್ವರ ವಾಸಿಯಾಗಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಧೂಪ; (1) ನೆಗ್ಗಿಲು ಗಿಡ, (2) ಬೇವಿನಸೊಪ್ಪು, (3) ಬಜೆ, (4) ಚೆಂಗಲು ಕೋಷ್ಠ, (5) ಅಳಲೆಕಾಯಿ, (6) ಸಾಸುವೆ, (7) ಯವ ಮತ್ತು (8) ತುಪ್ಪ. ಈ ಎಂಟು ವಸ್ತುಗಳ ಧೂಪದ ಸೇವನೆಯಿಂದ ಜ್ವರವು ವಾಸಿಯಾಗುವುದು. "पलङ्कषा निम्बपत्रं वचा कुष्ठं हरीतकी। सर्षपाः सयवाः सर्पिर्धूपनं ज्वरनाशनम्" चक्रद०।

अष्टाङ्गमैथुन ಅಷ್ಟಾಂಗಮೈಥುನ (ನಂ) ಸ್ತ್ರೀ ಸಂಬಂಧ ವಾದ ಎಂಟು ವಿಧ ಸುಖಾನುಭವ; ಇದು (1) स्मरणम्, (2) कीर्तनम्, (3) केलिः, (4) प्रेक्षणम्, (5) गुह्य-भाषणम्, (6) संकल्पः, (7) अध्यवसायः ಮತ್ತು (8) क्रियानिष्पत्तिः ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ.

अष्टादश ಅಷ್ಟಾದಶ(वि०) ಹದಿನೆಂಟನೆಯ. अष्टादशानां पूरणः — अष्टादशन् "डट्" (५-२-४८)। "अगाहताष्टादशतां जिगीषया नवद्वयद्वीपपृथग्जयश्रियाम्" नैष० १-५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–दशी –ದಶೀ.**

अष्टादशधान्य ಅಷ್ಟಾದಶಧಾನ್ಯ (ನಂ ಬಂ ವಂ) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಧಾನ್ಯಗಳು; (1) ಯವ, (2) ಗೋಧೂಮ (ಗೋಧಿ), (3) ಬತ್ತ, (4) ತಿಲ (ಎಳ್ಳು), (5) ಕಂಗು (ನವಣೆ), (6) ಕುಳುತ್ಥ (ಹುರುಳಿ), (7) ಮಾಷ (ಉದ್ದು), (8) ಮುದ್ಗ (ಹೆಸರು), (9) ಕಾಡುಕಡಲೆ, (10) ನಿಷ್ಪಾವ (ಅವರೆ), (11) ಶ್ಯಾಮಕ (ಸಾವೆ), (12) ಸರ್ಷಪ (ಸಾಸುವೆ), (13) ಕಾಡು ಗೋಧಿ, (14) ತೃಣಧಾನ್ಯ, (15) ತೊಗರಿ, (16) ನೆಲಗಡಲೆ, (17) ಕಡಲೆ ಮತ್ತು (18) ಚೀನಕ (60 ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಫಲ ಕೊಡುವ ಒಂದು ಬತ್ತ). ಇವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಧಾನ್ಯಗಳು. "यवगोधूमधान्यानि तिलाः कङ्गुकुलुत्थकाः। माषा मुद्गा मसूराश्च निष्पावाः श्यामसर्षपाः। गवेधुकाश्च नीवारा आढक्योऽथ सतीनकाः। चणकाश्चीनकाश्चैव धान्यान्यष्टादशैव तु" हेमाद्रि० दा० ख०।

अष्टादशन् ಅಷ್ಟಾದಶನ್ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹದಿನೆಂಟು. अष्टौ च दश च।

अष्टादशपुराण ಅಷ್ಟಾದಶಪುರಾಣ (ನಂ ಬಂ ವಂ) ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಮಹಾಪುರಾಣಗಳು; (1) ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣ, (2) ಪಾದ್ಮಪುರಾಣ, (3) ವಿಷ್ಣುಪುರಾಣ, (4) ಶಿವಪುರಾಣ, (5) ಭಾಗವತಪುರಾಣ, (6) ನಾರದಪುರಾಣ, (7) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ, (8) ಅಗ್ನಿಪುರಾಣ, (9) ಭವಿಷ್ಯತ್ಪುರಾಣ, (10) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ, (11) ಲಿಂಗಪುರಾಣ, (12) ವರಾಹಪುರಾಣ, (13) ಸ್ಕಾಂದಪುರಾಣ, (14) ವಾಮನಪುರಾಣ, (15) ಕೂರ್ಮಪುರಾಣ, (16) ಮತ್ಸ್ಯಪುರಾಣ, (17) ಗರುಡಪುರಾಣ ಮತ್ತು (18) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡಪುರಾಣ. ಇವು ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳು. **ಈ ಮಹಾಪುರಾಣಗಳ ಗ್ರಂಥಪರಿಮಾಣ:** [ಒಂದು ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಶ್ಲೋಕ ಅಥವಾ 32 ಅಕ್ಷರಗಳಿಗೆ ಒಂದು ಗ್ರಂಥ.]

	ಗ್ರಂಥಸಂಖ್ಯೆ
(1) ಬ್ರಾಹ್ಮಪುರಾಣ	10,000
(2) ಪಾದ್ಮ ,,	55,000
(3) ವಿಷ್ಣು ,,	23,000
(4) ಶಿವ ,,	24,000
(5) ಭಾಗವತ ,,	18,000
(6) ನಾರದ ,,	25,000
(7) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯಪುರಾಣ	9,000
(8) ಅಗ್ನಿ ,,	15,400
(9) ಭವಿಷ್ಯತ್ ,,	14,500
(10) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತಪುರಾಣ	18,000
(11) ಲಿಂಗ ,,	11,000
(12) ವರಾಹ ,,	24,000
(13) ಸ್ಕಾಂದ ,,	80,100
(14) ವಾಮನ ,,	10,000
(15) ಕೂರ್ಮ ,,	17,000
(16) ಮತ್ಸ್ಯ ,,	14,000
(17) ಗರುಡ ,,	980
(18) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ ,,	12,000

अष्टादशविद्या ಅಷ್ಟಾದಶವಿದ್ಯಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ ಬಂ ವಂ) ವೇದ ಮೊದಲಾದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿದ್ಯೆಗಳು; ಋಕ್, ಯಜುಸ್ಸು, ಸಾಮ ಮತ್ತು ಅಥರ್ವಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು (4) ವೇದಗಳು; ಶಿಕ್ಷೆ, ವ್ಯಾಕರಣ, ಛಂದಸ್ಸು, ನಿರುಕ್ತ, ಜ್ಯೋತಿಷ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪಗಳೆಂಬ ಆರು (6) ವೇದಾಂಗಗಳು; ಮೀಮಾಂಸೆ, ನ್ಯಾಯ, ಧರ್ಮ

ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಪುರಾಣ ಇವು ನಾಲ್ಕು (4) ಸೇರಿ ಚತುರ್ದಶ (14) ವಿದ್ಯೆಗಳು; ಆಯುರ್ವೇದ, ಧನುರ್ವೇದ, ಗಾಂಧರ್ವವೇದ ಮತ್ತು ಅರ್ಥಶಾಸ್ತ್ರ ಇವೂ ಸೇರಿ ಹದಿನೆಂಟು ವಿದ್ಯೆಗಳು. "अङ्गानि वेदाश्चत्वारो मीमांसा न्यायविस्तरः। धर्मशास्त्रं पुराणं च विद्याह्येताश्चतुर्दश। आयुर्वेदो धनुर्वेदो गान्धर्वश्चेति ते त्रयः। अर्थशास्त्रं चतुर्थं तु विद्याह्यष्टादशैव तु" हेमाद्रि०।

अष्टादशविवादपद ಅಷ್ಟಾದಶವಿವಾದಪದ(ನಂಬಂವಂ) ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವ್ಯವಹಾರ ಸ್ಥಾನಗಳು. ಮನುಷ್ಯರಲ್ಲಿ ಉದ್ಭವಿಸಬಹುದಾದ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಗೆ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡ 18 ವಿಧವಾದ ಅವಕಾಶವಿರುವುವು; (1) ಋಣಾದಾನ (ಸಾಲ ಕೊಟ್ಟು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು), (2) ನಿಕ್ಷೇಪ (ತನ್ನ ಹಣವನ್ನು ಇತರರಲ್ಲಿ ಕೊಟ್ಟಿಟ್ಟಿರುವುದು), (3) ಅಸ್ವಾಮಿವಿಕ್ರಯ (ಯಜಮಾನನಲ್ಲದವನಿಂದ ನಡೆಯುವ ಆಸ್ತಿಯ ಮಾರಾಟ), (4) ವರ್ತಕರು ಗುಂಪುಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ನಡೆಸುವ ಕಾರ್ಯ, (5) ದಾನ ಮಾಡಿದುದನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡವನು ಅನರ್ಹನೆಂಬ ಕಾರಣದಿಂದಾಗಲಿ, ಕೋಪದಿಂದಾಗಲಿ ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, (6) ಸೇವಕನಿಗೆ ಸಂಬಳ ಕೊಡದಿರುವುದು, (7) ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯದಿರುವಿಕೆ, (8) ಕ್ರಯ ವಿಕ್ರಯಗಳ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ (ಸರಿಯಾಗಿ ನಡೆದಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿದು) ಉಂಟಾಗುವ ಪಶ್ಚಾತ್ತಾಪ, (9) ಯಜಮಾನ ಮತ್ತು ಸೇವಕರ ಜಗಳ, (10) ಜಮೀನು ಗ್ರಾಮ ವಗೈರೆ ಗಡಿ ವಿವಾದ, (11) ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು ಮತ್ತು ಏಟುಗಳಿಂದ ಕ್ರೂರವಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸುವಿಕೆ, (12) ಕಳ್ಳತನ, (13) ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಮಾಡುವ ದರೋಡೆ, (14) ಸ್ತ್ರೀಯರ ಪರಪುರುಷ ಸಂಬಂಧ, (15) ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಧರ್ಮ ವ್ಯವಸ್ಥೆ, (16) ಪಾಲುಗಾರಿಕೆ, (17) ದ್ಯೂತ (ಪಗಡೆಯಾಟ ಮೊದಲಾದ ಜೂಜು), ಮತ್ತು (18) ಆಹ್ವಯ (ಕೋಳಿ ಟಗರು ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕಾಳಗ). ಇವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ವ್ಯವಹಾರಸ್ಥಾನಗಳು. "तेषामाद्यमृणादानं निक्षेपोऽस्वामिविक्रयः। संभूय च समुत्थानं दत्तस्यानपकर्म च। वेतनस्यैव चादानं संविदश्च व्यतिक्रमः। क्रयविक्रयानुशयो विवादः स्वामिपालयोः। सीमाविवादधर्मश्च पारुष्ये दण्डवाचिके। स्तेयं च साहसं चैव स्त्रीसंग्रहणमेव च। स्त्रीपुंधर्मौ विभागश्च द्यूतमाह्वय एव च। पदान्यष्टादशैतानि व्यवहारस्थिताविह" मनु० ८-४, ५, ६, ७।

अष्टादशस्मृतिकारिन् ಅಷ್ಟಾದಶಸ್ಮೃತಿಕಾರಿನ್ (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) ಹದಿನೆಂಟು ಸ್ಮೃತಿಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಮಹರ್ಷಿಗಳು; (1) ವಿಷ್ಣು, (2) ಪರಾಶರ, (3) ದಕ್ಷ, (4) ಸಂವರ್ತ, (5) ವ್ಯಾಸ, (6) ಹಾರೀತ, (7) ಶಾತಾತಪ, (8) ವಸಿಷ್ಠ, (9) ಯಮ, (10) ಆಪಸ್ತಂಬ, (11) ಗೌತಮ, (12) ದೇವಲ, (13) ಶಂಖಲಿಖಿತ, (14) ಭರದ್ವಾಜ, (15) ಉಶನಸ್ಸು, (16) ಅತ್ರಿ, (17) ಶೌನಕ ಮತ್ತು (18) ಯಾಜ್ಞವಲ್ಕ್ಯ. ಇವರು ಅಷ್ಟಾದಶ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು. "विष्णुः पराशरो दक्षः संवर्तव्याससहारिताः। शातातपो वसिष्ठश्च यमापस्तम्बगौतमाः। देवलः शङ्खलिखितौ भरद्वाजोशनोऽत्रयः। शौनको याज्ञवल्क्यश्च दशाष्टौ स्मृतिकारिणः" हेमाद्रि०।

अष्टादशोपचार ಅಷ್ಟಾದಶೋಪಚಾರ (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) ಪೂಜಾ ಸಂಬಂಧವಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಚಾರಗಳು; (1) ಆಸನ, (2) ಸ್ವಾಗತ, (3) ಪಾದ್ಯ, (4) ಅರ್ಘ್ಯ, (5) ಆಚಮನೀಯ, (6) ಸ್ನಾನ, (7) ವಸ್ತ್ರ, (8) ಉಪವೀತ, (9) ಗಂಧ, (10) ಪುಷ್ಪ, (11) ಆಭರಣ, (12) ಧೂಪ, (13) ದೀಪ, (14) ಭೋಜ್ಯ (ನೈವೇದ್ಯ), (15) ತರ್ಪಣ, (16) ಮಾಲ್ಯಾನುಲೇಪನ, (17) ನಮಸ್ಕಾರ ಮತ್ತು (18) ವಿಸರ್ಜನ. ಇವು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಪೂಜೋಪಚಾರಗಳು. तन्त्रसा०।

अष्टादिशाब्दिक ಅಷ್ಟಾದಿಶಾಬ್ದಿಕ(ಪುಂ) ಎಂಟು ಮಂದಿ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರು; (1) ಇಂದ್ರ, (2) ಚಂದ್ರ, (3) ಕಾಶಕೃತ್ಸ್ನ, (4) ಆಪಿಶಲಿ, (5) ಶಾಕಟಾಯನ, (6) ಪಾಣಿನಿ, (7) ಅಮರ ಮತ್ತು (8) ಜೈನೇಂದ್ರ. ಇವರು ಎಂಟು ಮಂದಿ ಆದಿಶಾಬ್ದಿಕರು. "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशलिः शाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्राः जयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः"।

अष्टापद ಅಷ್ಟಾಪದ (पुंन०) 1. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. अष्टसु लोहेषु पदं प्रतिष्ठाऽस्य। "अचेष्टताष्टापदभूमिरेणुः पादाहतो यत्सदृशं गरिम्णः" माघ० ३-२८। 2. ಪಗಡೆಯ ಹಾಸು. अष्टौ अष्टौ पदानि पङ्क्तावस्य। (ಪುಂ)3. ಶರಭ ಮೃಗ. 4. ಮರ್ಕಟ, ಕಪಿ. 5. ಜೇಡರ ಹುಳು. (स्त्री०) –पदी –ಪದೀ. 6. ಕಾಡುಮಲ್ಲಿಗೆ. "अष्टापदोऽस्त्री कनके शाराणां फलकेऽपि च। अष्टापदी चन्द्रमल्यां शरभे मर्कटे पुमान्" मेदि०।

अष्टाविंश **ಅಷ್ಟಾವಿಂಶ** (वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ. अष्टाविंशति "डट्" (५-२-४८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)।

अष्टाविंशति **ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿ** (स्त्री०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟು. अष्टाधिका विंशतिः "आत्" (६-३-४७)।

अष्टाविंशतितम **ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿತಮ**(वि०) ಇಪ್ಪತ್ತೆಂಟನೆಯ. अष्टाविंशति "डट्" (५-२-४८)। "तमट्" (५-२-५६)।

अष्टावक्र **ಅಷ್ಟಾವಕ್ರ** (पु०) ಕಹೋಡ ಋಷಿಯ ಮಗ. अष्टसु भागेषु वक्रः। पृषो० दीर्घः। [ಉದ್ದಾಲಕನೆಂಬ ಮುನಿಯು ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯನಾದ ಕಹೋಡನು ತನಗೆ ಮಾಡಿದ ಶುಶ್ರೂಷೆಗೆ ಮೆಚ್ಚಿ, ವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ಕಲಿಸಿ ತನ್ನ ಮಗಳನ್ನೂ ಕೊಟ್ಟು ಮದುವೆ ಮಾಡಿದನು. ಆಕೆಯು ಗರ್ಭಿಣಿಯಾಗಿರಲು ಉದರದಲ್ಲಿ ಶಿಶುವು ಬೆಳೆಯುತ್ತ, ತಂದೆಯು ಅನವರತವೂ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ವೇದಾಧ್ಯಯನದಿಂದ ತಾನೂ ಉದರದಲ್ಲಿದ್ದಾಗಲೇ ವೇದವನ್ನು ಕಲಿತುಕೊಂಡಿತು. ಅಹೋರಾತ್ರವೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಉದಾಸೀನ ನಾಗಿ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದ ತನ್ನ ತಂದೆಯು ಒಂದು ದಿನ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಕುಳಿತಿದ್ದಾಗ ಶಿಶುವು ಆತನನ್ನು ಕುರಿತು, "ತಂದೆಯೆ, ನಿನ್ನ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ನಾನು ಗರ್ಭ ದಲ್ಲೇ ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದೆನು. ನೀನು ಈ ರೀತಿ ರಾತ್ರಿಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುತ್ತ ನಮ್ಮ ತಾಯಿಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಉದಾಸೀನ ನಾಗಿರುವುದು ಯುಕ್ತವಲ್ಲ" ವೆಂದು ನಿಂದಿಸಲು, ತಂದೆಯು ಕೋಪದಿಂದ "ನೀನು ಅಷ್ಟಾವಕ್ರನಾಗು" ಎಂದು ಶಪಿಸಿದನು. ಶಿಶುವು ದೇಹದ ಎಂಟು ಭಾಗ ಗಳಲ್ಲಿ ವಕ್ರವಾಗಿ ಜನಿಸಿ ಮುಂದೆ "**ಅಷ್ಟಾವಕ್ರ ಮಹರ್ಷಿ**"ಯೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಪಡೆಯಿತು.] "उपालब्धः शिष्यमध्ये महर्षिः स तं कोपादुदरस्थं शशाप। यस्मात् कुक्षौ वर्तमानो ब्रवीषि तस्माद्वक्रो भवितास्यष्टकृत्वः" भा० वन० १३४-११।

अष्टि **ಅಷ್ಟಿ** (स्त्री०) 1. ಬೀಜ, ಕಾಳು. अस्यते भूमौ क्षिप्यते — असु (क्षेपणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। पृषो०। 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ, ಹಬ್ಬುವಿಕೆ. अक्षू (व्याप्तौ) "क्तिन्"। 3. ಸುಖಸಾಧನವಾದ ದೇಹ, ಶರೀರ. 4. ಹದಿನಾರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು. 5. ಹದಿನಾರು ಸಂಖ್ಯೆ. 6. ಜಗಡೆಯ ದಾಳ.

17

अष्ठीवत् **ಅಷ್ಠೀವತ್** (पु०) ಮಂಡಿ, ತೊಡೆ ಮತ್ತು ಮೊಣಕಾಲುಗಳ ಸಂದು. अतिशयितमस्थि यस्मिन् "मतुप्" अष्ठीभावश्च निपा० (८-२-१२)। "जानूरुपर्वाष्ठीवदस्त्रियाम्" अम०।

अस – भुवि (अदा० पर० अक० से०)।

लट्—	अस्ति	स्तः	सन्ति।
	असि	स्थः	स्थ।
	अस्मि	स्वः	स्मः।
लिट्—	बभूव	बभूवतुः	बभूवुः।
	बभूविथ	बभूवथुः	बभूव।
	बभूव	बभूविव	बभूविम।
लुट्—	भविता	भवितारौ	भवितारः।
	भवितासि	भवितास्थः	भवितास्थ।
	भवितास्मि	भवितास्वः	भवितास्मः।
लृट्—	भविष्यति	भविष्यतः	भविष्यन्ति।
	भविष्यसि	भविष्यथः	भविष्यथ।
	भविष्यामि	भविष्यावः	भविष्यामः।
लोट्—	अस्तु, स्तात्	स्ताम्	सन्तु।
	एधि, स्तात्	स्तम्	स्त।
	असानि	असाव	असाम।
लङ्—	आसीत्	आस्ताम्	आसन्।
	आसीः	आस्तम्	आस्त।
	आसम्	आस्व	आस्म।
विधिलिङ्—	स्यात्	स्याताम्	स्युः।
	स्याः	स्यातम्	स्यात।
	स्याम्	स्याव	स्याम।
आशीर्लिङ्—	भूयात्	भूयास्ताम्	भूयासुः।
	भूयाः	भूयास्तम्	भूयास्त।
	भूयासम्	भूयास्व	भूयास्म।
लुङ्—	अभूत्	अभूताम्	अभूवन्।
	अभूः	अभूतम्	अभूत।
	अभूवम्	अभूव	अभूम।
लृङ्—	अभविष्यत्	अभविष्यताम्	अभविष्यन्।
	अभविष्यः	अभविष्यतम्	अभविष्यत।
	अभविष्यम्	अभविष्याव	अभविष्याम।

भावे :—भूयते। बभूवे। भविता। भविष्यते। भूयताम्। अभूयत। भूयेत। भविषीष्ट। अभावि। अभविष्यत।

ण्यन्तात् –

लट्–पर० भावयति भावयतः भावयन्ति।
भावयसि भावयथः भावयथ।
भावयामि भावयावः भावयामः।
आत्म० भावयते भावयेते भावयन्ते।
भावयसे भावयेथे भावयध्वे।
भावये भावयावहे भावयामहे।

लिट्–पर० भावयाञ्चकार भावयाञ्चक्रतुः भावयाञ्चक्रुः।
भावयाञ्चकर्थ भावयाञ्चक्रथुः भावयाञ्चक्र।
भावयाञ्चकार / भावयाञ्चकर } भावयाञ्चकृव भावयाञ्चकृम।
भावयांबभूव भावयांबभूवतुः भावयांबभूवुः।
भावयामास भावयामासतुः भावयामासुः।
आत्म० भावयांचक्रे भावयाञ्चक्राते भावयाञ्चक्रिरे।
भावयाञ्चकृषे भावयाञ्चक्राथे भावयाञ्चकृढ्वे।
भावयाञ्चक्रे भावयाञ्चकृवहे भावयाञ्चकृमहे।
भावयांबभूव। भावयामास।

लुट्–पर० भावयिता भावयितारौ भावयितारः।
भावयितासि भावयितास्थः भावयितास्थ।
भावयितास्मि भावयितास्वः भावयितास्मः।
आत्म० भावयितासे।
भावयिताहे इति विशेषः।

लृट्–पर० भावयिष्यति भावयिष्यतः भावयिष्यन्ति।
भावयिष्यसि भावयिष्यथः भावयिष्यथ।
भावयिष्यामि भावयिष्यावः भावयिष्यामः।
आत्म० भावयिष्यते भावयिष्येते भावयिष्यन्ते।
भावयिष्यसे भावयिष्येथे भावयिष्यध्वे।
भावयिष्ये भावयिष्यावहे भावयिष्यामहे।

लोट्–पर० भावयतु / भावयतात् } भावयतां भावयन्तु।
आत्म० भावयताम् भावयेताम् भावयन्ताम्।
भावयस्व भावयेथाम् भावयध्वम्।
भावयै भावयावहै भावयामहै।

लङ्–पर० अभावयत् अभावयताम् अभावयन्।
अभावयः अभावयतम् अभावयत।
अभावयम् अभावयाव अभावयाम।
आत्म० अभावयत अभावयेताम् अभावयन्त।
अभावयथाः अभावयेथाम् अभावयध्वम्।
अभावये अभावयावहि अभावयामहि।

विधिलिङ्–पर०
भावयेत् भावयेताम् भावयेयुः।
आत्म० भावयेत भावयेयाताम् भावयेरन्।

अशीर्लिङ्–पर०
भाव्यात् भाव्यास्ताम् भाव्यासुः।
भाव्याः भाव्यास्तम् भाव्यास्त।
भाव्यासम् भाव्यास्व भाव्यास्म।
आत्म० भावयिषीष्ट भावयिषीयास्ताम् भावयिषीरन्।
भावयिषीष्ठाः भावयिषीयास्ताम् भावयिषीध्वम्
भावयिषीय भावयिषीवहि भावयिषीमहि।

लुङ्–पर० अबीभवत् अबीभवताम् अबीभवन्।
अबीभवः अबीभवतम् अबीभवत।
अबीभवम् अबीभवाव अबीभवाम।
आत्म० अबीभवत अबीभवेताम् अबीभवन्त।
अबीभवथाः अबीभवेथाम् अबीभवध्वम्।
अबीभवे अबीभवावहि अबीभवामहि।

लृङ्–पर० अभावयिष्यत् अभावयिष्यताम् अभावयिष्यन्।
आत्म० अभावयिष्यत अभावयिष्येताम् अभावयिष्यन्त।

ण्यन्तात् कर्मणि :—१. भाव्यते भाव्येते भाव्यन्ते। २. भावयाञ्चक्रे, भावयाम्बभूवे, भावयामासे। ३. भावयिता, भाविता। ४. भावयिष्यते, भाविष्यते। ५. भाव्यताम्। ६. अभाव्यत। ७. भाव्येत। ८. भावयिषीष्ट, भाविषीष्ट। ९. अभावि, अभाविष्ठाः, अभावयिष्ठाः। अभाविषि, अभावयिषि। १०. अभाविष्यत, अभाविष्येताम्, अभाविष्यन्त। अभावयिष्यत, अभावयिष्येताम्, अभावयिष्यन्त।

केवलात् कृत्सु :—तव्यः–भवितव्यम्। अनीयर्–भवनीयम्। यत्–भव्यम्। भावे क्तः–भूतम्। क्तवतुः–भूतवान्। शतृ–सन् सन्तौ सन्तः, सती। ल्युट्–भवनम्। तुमुन्–भवितुम्। क्त्वा–भूत्वा। ल्यप्–संभूय। णमुल्–भावं भावम्। भूत्वाभूत्वा।

ण्यन्तात् कृत्सु :—भावयितव्यः। भावनीयः। भाव्यः। भावितः। भावितवान्। भावयन्, भावयन्ती। शानच्–भावयमानः। भावयिष्यन्, भावयिष्यती, भावयिष्यन्ती। शानच्–भावयिष्यमाणः। भावयितुम्। भावितम्। भावनम्। भावयित्वा। परिभाव्य। भावंभावम्। भावयित्वाभावयित्वा।

असंयत ಅಸಂಯತ (वि०) 1. ಬಂಧಿಸಲ್ಪಡದ, ಕಟ್ಟಲ್ಪಡದ. न संयतः। 2. ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡಲ್ಪಡದ. “असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः” गीता ६-३६।

असंयुक्त ಅಸಂಯುಕ್ತ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. न संयुक्तः।

असंयुत ಅಸಂಯುತ (वि०) ಬೆರಸಲ್ಪಡದ, ಮಿಶ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಡದ. अ+सम्+यु (मिश्रणेऽमिश्रणे च) "क्तः" (३-२-१०२)।

असंलग्न ಅಸಂಲಗ್ನ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. न संलग्नः।

असंवृत ಅಸಂವೃತ (न०) 1. ಒಂದು ನರಕ. "योऽह्यस्य धर्ममाचष्टे यश्चैवादिशति व्रतम्। सोऽसंवृतं नाम तमः सह तेनैव गच्छति" मनु० ४-८१। (वि०) 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡದ, ತೆರೆದಿರುವ. न संवृतः। "नासंवृतमुखः कुर्यात् क्षुतं जृम्भां तथैव च"।

असंशय ಅಸಂಶಯ (पु०) 1. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದ. (क्रि० वि०) 3. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದೆ. "असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम्। अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५। "असंशयं क्षत्रपरिग्रहक्षमा" शाकु० १-२२।

असंश्लिष्ट ಅಸಂಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. न संश्लिष्टः।

असंसृष्ट ಅಸಂಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೆರತಿರದ. न संसृष्टः। 2. ಆಸ್ತಿಯ ವಿಭಾಗವಾದ ನಂತರ ಮತ್ತೆ ಒಂದೇ ಕುಟುಂಬದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ.

असंस्कृत ಅಸಂಸ್ಕೃತ (पु०) 1. ವ್ಯಾಕರಣ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ ಅಪಶಬ್ದ. (वि०) 2. ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡದ, ಪರಿಷ್ಕರಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಗರ್ಭಾಧಾನ ಮೊದಲಾದ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದ. 4. ಬೇರೆ ಗುಣ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಡದ.

असंस्तुत ಅಸಂಸ್ತುತ (वि०) 1. ಪರಿಚಯವಿಲ್ಲದ, ಹೊಸದಾದ. न संस्तुतः। "प्रसह्य चेतःसु समासजन्तमसंस्तुतानामपि भावमार्द्रम्" किरा० ३-२। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಡದ.

असकृत् ಅಸಕೃತ್ (अव्य०) ಪುನಃ ಪುನಃ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ, ಅನೇಕಾವೃತ್ತಿ. न सकृत्। "असकृद्गृहीतबहुदेहसंभवस्तदसौ विभक्तनवगोपुरान्तरम्" माघ० १३-२८।

असक्त ಅಸಕ್ತ (वि०) 1. ಆಸಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿಃಸ್ಪೃಹನಾದ. न सक्तः। "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः" रघु० १-२१। 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರದ. "आसीद्विवृत्तवदना च विमोचयन्ती शाखासु वल्कलमसक्तमपि द्रुमाणाम्" शाकु० २-१२। 3. ವ್ಯಸನಿಯಲ್ಲದ, ತತ್ಪರನಲ್ಲದ, ಫಲಾಭಿಲಾಷಿಯಲ್ಲದ. (क्रि० वि०) 4. ವ್ಯಸನಿಯಲ್ಲದೆ, ನಿಮಗ್ನನಾಗದೆ, ಫಲಾಭಿಲಾಷೆಯಿಲ್ಲದೆ. "असक्तमाराधयतो यथायथं विभज्य भक्त्या समपक्षपातया" किरा० १-११। 5. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದೆ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದೆ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದೆ. "असक्तमूधांसि पयः क्षरन्त्यमूरुपायनानीव नयन्ति धेनवः" किरा० ४-३१।

असङ्कुस ಅಸಂಕುಸ (वि०) ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. संकसति—कस (गतौ) "उकन्" (उ० २-२९)। न० त०।

असङ्ख्य ಅಸಂಖ್ಯ (वि०) ಎಣಿಸಲಾಗದ, ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ, ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति सङ्ख्या यस्य। "असङ्ख्यैरद्भुतैस्तुङ्गैः क्रम्ये राक्षसपर्वतैः" याद० १-३९।

असङ्ख्यात ಅಸಂಖ್ಯಾತ (वि०) ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ, ಎಣಿಕೆಯಿಲ್ಲದ, ಹೇರಳವಾದ. न सङ्ख्यातः। "असङ्ख्यातास्त्रौघद्रविणमदमत्तस्य च रिपोः" वेणी० ३-२२।

असङ्ख्येय ಅಸಂಖ್ಯೇಯ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. न सङ्ख्यातुं शक्यः। [ಎಣಿಸಲು ಅಶಕ್ಯವಾದ ಮಹಿಮಾತಿಶಯವುಳ್ಳವನು.] "असङ्ख्येयोऽप्रमेयात्मा" वि० स०। (वि०) 2. ಎಣಿಸಲಾಗದ, ಲೆಕ್ಕವಿಲ್ಲದ. 3. ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರಿಂದ ತಿಳಿಯಲಾಗದ.

असङ्ग ಅಸಂಗ (पु०) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। "अहिंसयेन्द्रियासङ्गैर्वैदिकैश्चैव कर्मभिः" मनु० ६-७५। 2. (ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ) ಪುರುಷ. (वि०) 3. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. 4. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. "असङ्गमद्रिष्वपि सारवत्तया न मे त्वदन्येन विसोढमायुधम्" रघु० ३-६३।

असङ्गत ಅಸಂಗತ (वि०) 1. ಅಯುಕ್ತವಾದ, ಅಸಭ್ಯವಾದ, ಅಕ್ರಮವಾದ. 2. ವಿರುದ್ಧವಾದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಸಂಗ ಮೊದಲಾದ ಆರು ವಿಧವಾದ ಸಂಗತಿಯಿಲ್ಲದ.

असङ्गति ಅಸಂಗತಿ (स्त्री०) 1. ಅಸಂಬದ್ಧತೆ, ಅಬದ್ಧ. 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಅಸಂಗತಿಯೆಂಬ ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ಕಾರ್ಯಕಾರಣಗಳಿಗೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳಗಳ ವರ್ಣನೆಯು "असङ्गति" ಅಲಂಕಾರವು. "विरुद्धं भिन्नदेशत्वं कार्यहेत्वोरसङ्गतिः। विषं जलधरैः पीतं मूर्च्छिताः पथिकाङ्गनाः" चन्द्रा०।

असत् ಅಸತ್ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರ. (नं०) 2. ಅಸತ್ತು, ಅಭಾವ, ಅವ್ಯಕ್ತತೆ. 3. ಅಸತ್ಯ, ಸುಳ್ಳು. (वि०) 4. ದೇಶಕಾಲಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. शशशृङ्गम् गगनारविन्दम् ಇತ್ಯಾದಿ. 5. ಕಾರ್ಯರೂಪಕ್ಕೆ ಬರದೆ ಅವ್ಯಾಕೃತವಾದ. "असद्वा इदमग्र आसीत्" तै० उ०। 6. ಈಗ ಇಲ್ಲದ, ಅತೀತವಾದ, ಅನಾಗತವಾದ. "तपाम्यहमहं वर्षं निगृह्णाम्युत्सृजामि च। अमृतं चैव मृत्युश्च सदसच्चाहमर्जुन" गीता ९-१९। 7. ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲದ, ಕೆಟ್ಟದಾದ. "तं सन्तः श्रोतुमर्हन्ति सदसद्व्यक्तिहेतवः" रघु० १-१०। 8. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳ, ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳ. 9. ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ (ಕಾರ್ಯ). "अश्रद्धया हुतं दत्तं तपस्तप्तं कृतं च यत्। असदित्युच्यते पार्थ न च तत्प्रेत्य नो इह" गीता १७-२८। 10. ಇಲ್ಲದ, ಸುಳ್ಳಾದ, ನಿಜವಲ್ಲದ. "आत्मनो ब्रह्मणो भेदमसन्तं कः करिष्यति" संक्षेपशारीरकम्। (स्त्री०) –ती –ತೀ. ಸ್ವೈರಿಣಿ, ಕುಲಟೆ, ಜಾರಸ್ತ್ರೀ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ.

असत्ता ಅಸತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಅಸತ್ಯ, ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. 2. ಕೆಟ್ಟತನ, ದುರುಳತನ. 3. ಅಸತ್ತು, ಅಭಾವ, ಅವ್ಯಕ್ತತೆ. असतो भावः "तल्" (५-१-११९)।

असत्त्व ಅಸತ್ತ್ವ (नं०) 1. ಅಸತ್ಯ, ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. 2. ಕೆಟ್ಟತನ, ದುರುಳತನ. 3. ಅವ್ಯಕ್ತತೆ, ಕಾರಣಾವಸ್ಥೆ, ಅಭಾವ. 4. ರಜೋಗುಣ. 5. ತಮೋಗುಣ. (वि०)6. ಬಲವಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति सत्त्वं बलं यस्य। 7. ಸತ್ತ್ವಗುಣವಿಲ್ಲದ. न सत्त्वं सत्त्वगुणो यस्य। 8. ಪ್ರಾಣಿಗಳಿಲ್ಲದ. नास्ति सत्त्वानि प्राणिनो यत्र।

असत्य ಅಸತ್ಯ (नं०) 1. ಮಿಥ್ಯೆ, ಸುಳ್ಳು. (वि०) 2. ಸುಳ್ಳಾದ. 3. ಕಾಲ್ಪನಿಕ, ನಿಜವಲ್ಲದ. "असत्यकण्ठार्पितबाहुबन्धना" कुमा० ५-५७।

असदागम ಅಸದಾಗಮ (पुं०)1. ಅಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರ, ನಾಸ್ತಿಕಮತ, ವೇದವನ್ನು ನಂಬದ ಮತ. असंश्चासावागमश्च। 2. ಅನ್ಯಾಯವಾದ ದ್ರವ್ಯಸಂಪಾದನೆ. 3. ಅಕ್ರಮವಾದ ವಸ್ತುಪ್ರಾಪ್ತಿ. असत आगमः।

असदाचार ಅಸದಾಚಾರ (पुं०) 1. ಕೆಟ್ಟನಡತೆ. असंश्चासावाचारश्च। (वि०) 2. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳ. असन् आचारो यस्य।

असदृश ಅಸದೃಶ (वि०)1. ಅಸಮಾನ, ಸರ್ವೋತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. 2. ಅನನುರೂಪವಾದ, ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 3. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅಕ್ರಮವಾದ.

असद्ग्रह ಅಸದ್ಗ್ರಹ (पुं०) 1. ಭ್ರಾಂತಿಜ್ಞಾನ, ಮಿಥ್ಯಾಜ್ಞಾನ. 2. ಮಕ್ಕಳ ಮೊಂಡುತನ, ಇಲ್ಲದಿರುವುದನ್ನು ಕೇಳುವ ಹಟ. असति अविद्यमाने मिथ्याभूते वस्तुनि ग्रहः आग्रहः।

असद्धेतु ಅಸದ್ಧೇತು(पुं०) ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾರಣ. "धूमवान् वह्नेः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ವಹ್ನಿಯು ಧೂಮಸಾಧನವಾಗಿ (ಹೇತುವಾಗಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಕಾಯಿಸಿದ ಕಬ್ಬಿಣದ ತುಂಡಿನಲ್ಲಿ ಹೊಗೆ (ಧೂಮ) ಯಿಲ್ಲದೆ ಅಗ್ನಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಕಾರಣವು ವ್ಯಭಿಚರಿತವಾಗಿದೆ. (ದೋಷದಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.)

असद्भाव ಅಸದ್ಭಾವ (पुं०) 1. ವಿರುದ್ಧಾಭಿಪ್ರಾಯ. 2. ಅಭಾವ, ಇಲ್ಲದಿರುವುದು.

असद्वृत्ति ಅಸದ್ವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ದುರಾಚಾರ, ಕೆಟ್ಟನಡವಳಿಕೆ. असती वृत्तिः। (वि०) 2. ದುರಾಚಾರವುಳ್ಳ, ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳ. असती वृत्तिः यस्य।

असद्व्यवहार ಅಸದ್ವ್ಯವಹಾರ(पुं०)1. ಕೆಟ್ಟ ಅಭ್ಯಾಸ, ಕೆಟ್ಟ ಚಾಳಿ, ಕೆಟ್ಟ ನಡವಳಿಕೆ. 2. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳವರೊಡನೆ ವ್ಯವಹಾರ. (वि०) 3. ಕೆಟ್ಟನಡತೆಯುಳ್ಳ.

असन ಅಸನ (पुं०) 1. ಹೊನ್ನೆ ಮರ. अस्यति रुजम् — असु (क्षेपणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (नं०) 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. असु "ल्युट्" (३-३-११५)।

असन्तुष्ट ಅಸಂತುಷ್ಟ (वि०) ಸಂತೋಷಹೊಂದದ, ತೃಪ್ತಿಪಡದ. नं० त०। "असन्तुष्टो द्विजो नष्टः सन्तुष्टश्च महीपतिः"।

असन्तोष ಅಸಂತೋಷ (पुं०) 1. ಅತೃಪ್ತಿ, ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. नं० त०। (वि०)2. ಸಂತೋಷವಿಲ್ಲದ, ತೃಪ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. न सन्तोषो यस्य।

असन्नद्ध ಅಸನ್ನದ್ಧ (वि०) 1. ಕೊಬ್ಬಿದ, ಗರ್ವಗೊಂಡ, ಸ್ವಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ, ತಾನೇ ಸರ್ವಜ್ಞನೆಂದು ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಕವಚ ತೊಟ್ಟು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧನಾಗಿಲ್ಲದ. न सन्नद्धः।

असन्निकर्ष ಅಸನ್ನಿಕರ್ಷ (पुं०) 1. ದೂರ, ಸಮೀಪಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. 3. ವಿಷಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಆರು ವಿಧ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ.

असन्निकृष्ट ಅಸನ್ನಿಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. 2. ವಿಷಯಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಸಂಯೋಗ ಮೊದಲಾದ ಆರು ವಿಧ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. न सन्निकृष्टः।

असन्निधि ಅಸನ್ನಿಧಿ (पु०) 1. ದೂರ. (वि०) 2. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ.

असन्निहित ಅಸನ್ನಿಹಿತ (वि०) ದೂರದಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಲ್ಲದ.

असपत्न ಅಸಪತ್ನ (पु०) 1. ಮಿತ್ರ, ಸುಹೃತ್ತು, ಸ್ನೇಹಿತ. न० त०। (वि०) 2. ಶತ್ರುವಿಲ್ಲದ, ವೈರಿಯಿಲ್ಲದ. "अवाप्य भूमावसपत्नमृद्धम्" गीता २-८।

असपिण्ड ಅಸಪಿಂಡ (पु०) ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಏಳು ತಲೆಯ ನಂತರ ಹುಟ್ಟಿದವನು, ರಕ್ತಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು. [ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಏಳು ತಲೆಯವರೆಗೂ ಹುಟ್ಟುವ ಜ್ಞಾತಿಗಳು ಸಪಿಂಡರು ಮತ್ತು ರಕ್ತ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳವರು. ಮುಂದಿನ ತಲೆಯವರು ಸಮಾನೋದಕರು.] "सपिण्डता तु पुरुषे सप्तमे विनिवर्तते" मनु० ५-६०।

असभ्य ಅಸಭ್ಯ (वि०) ಸಭೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಲ್ಲದವನು, ನೀಚ, ಅಯೋಗ್ಯ. सभायां साधुः "यः" (४-४-१०५)। न० त०।

असम ಅಸಮ (वि०) 1. ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ. नास्ति समो यस्य। 2. ಸಮಾನವಲ್ಲದ. न समः। "समवतारसमैरसमैस्तटैः" किरा० ५-७। 3. ಸಮವಲ್ಲದ, ಬೆಸನಾದ (ಸಂಖ್ಯೆ) 1, 3, 5, 7, 9 ಇತ್ಯಾದಿ. 4. ಸಮವಲ್ಲದ, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ (ನೆಲ). 5. ವಿಷಮವಾದ, ಇಕ್ಕಟ್ಟಾದ.

असमग्र ಅಸಮಗ್ರ (वि०) ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟದ.

असमञ्ज ಅಸಮಂಜ (पु०) ಸಗರಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ.

असमञ्जस ಅಸಮಂಜಸ (वि०) 1. ಅಸಂಗತವಾದ, ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ, ಸಮಂಜಸವಲ್ಲದ. "असमञ्जसमिति मत्वा तथापि तरलायते चेतः" उद्भ०। 2. ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. "स्खलदसमञ्जसमुग्धजल्पितं ते" मालती० १०-२।

असमनयन ಅಸಮನಯನ –नेत्र–ನೇತ್ರ –लोचन –ಲೋಚನ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. असमानि नयनानि नेत्राणि लोचनानि वा यस्य।

असमय ಅಸಮಯ (पु०) 1. ಅಕಾಲ, ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ ಕಾಲ. अप्राशस्त्ये न० त०। "असमये मतिरुन्मिषति ध्रुवं करगतैव गता यदियं कुहूः" नैष० ४-५७। 2. ಕೆಟ್ಟ ಕಾಲ.

असमर्थ ಅಸಮರ್ಥ (वि०) 1. ಅಶಕ್ತ, ದುರ್ಬಲ. 2. ಅಯೋಗ್ಯ, ಅನರ್ಹ. 3. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದೆ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದ (ಪದ). पुरुषो राज्ञः भार्या देवदत्तस्य ಎಂಬಲ್ಲಿ राज्ञः भार्या ಇವುಗಳಿಗೆ ಅನ್ವಯಯೋಗ್ಯತೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಅಸಮರ್ಥವಾಗಿ ಸಮಾಸ ಬರುವುದಿಲ್ಲ. 4. ಆಯಾ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ (ಪದ).

असमवायिकारण ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ (न०) ಗುಣ ಕ್ರಿಯಾರೂಪವಾದ ಕಾರಣ. ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣವು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ. **ಉದಾ:** तन्तुसंयोगः पटस्य असमवायिकारणम्। ಕಾರಣವಾದ ತಂತುವಿನಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇರುವ ಸಂಯೋಗವು ಪಟರೂಪ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾಗುವುದು. (2) ತನ್ನ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದೊಡನೆ ಅದರ ಕಾರಣದಲ್ಲಿ ಸಮವಾಯ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಇದ್ದುಕೊಂಡು ಕಾರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕಾರಣ. **ಉದಾ:** तन्तुरूपं पटगतरूपस्य असमवायिकारणम्। ಇಲ್ಲಿ ಕಾರ್ಯವು ಪಟರೂಪ. ಅದರ ಕಾರಣ ಪಟ. ಪಟವೂ ತಂತುರೂಪವೂ ಸಮವಾಯಿಕಾರಣದಿಂದ ತಂತುವಿನಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ತಂತುರೂಪವು ಪಟರೂಪಕ್ಕೆ ಅಸಮವಾಯಿಕಾರಣ.

असमस्त ಅಸಮಸ್ತ (न०) 1. ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯ, ಸಮಾಸವಿಲ್ಲದ ಪದಗಳ ಗುಂಪು, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಡದ ಪದಗಳ ಸಮೂಹ. (वि०) 2. ಅಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಸಮಗ್ರವಲ್ಲದ. 3. ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಡದ. 4. ಬಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

असमान ಅಸಮಾನ (वि०) 1. ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಅಸದೃಶವಾದ. 2. ಸಮಾನವಲ್ಲದ.

असमापन ಅಸಮಾಪನ (न०) ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸದಿರುವಿಕೆ.

असमापित ಅಸಮಾಪಿತ (वि०) ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಡದ, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಡದ. न समापितम्। "असमापितकृत्यसम्पदां हतवेगं विनयेन तावता" किरा० २-४८।

असमाप्त ಅಸಮಾಪ್ತ (वि०) ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳ್ಳದ, ಕೊನೆ ಮುಟ್ಟದ, ಪೂರ್ಣವಾಗದ. "असमाप्तप्रतिज्ञोऽपि याते त्वयि महाभुजे" वेणी० ६-३३।

असमाप्ति ಅಸಮಾಪ್ತಿ (स्त्री०) ಪೂರ್ತಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ, ಮುಗಿಯದಿರುವಿಕೆ.

असमावृत्त ಅಸಮಾವೃತ್ತ (पु०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸವನ್ನು ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಿ ಗುರುವಿನಿಂದ ಅನುಮತಿ ಪಡೆಯದವನು, ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮ ಸ್ವೀಕಾರಕ್ಕಾಗಿ ಸಮಾವರ್ತನ ಮಾಡದವನು. न समावृत्तः।

असमाहित ಅಸಮಾಹಿತ (वि०) ಏಕಾಗ್ರತೆಯಿಲ್ಲದ, ಚಿತ್ತಸ್ಥೈರ್ಯವಿಲ್ಲದ.

असमीक्ष्यकारिन् ಅಸಮೀಕ್ಷ್ಯಕಾರಿನ್ (वि०) ವಿವೇಚನೆಯಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು, ವಿಚಾರಮಾಡದೆ ಕಾರ್ಯ ನಡೆಸುವವನು. असमीक्ष्य कर्तुं शीलमस्य डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

असम्पत्ति ಅಸಂಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ಬಡತನ. (वि०) 2. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति सम्पत्तिर्यस्य।

असम्पन्न ಅಸಂಪನ್ನ (वि०) ದರಿದ್ರ, ಬಡವ.

असम्पूर्ण ಅಸಂಪೂರ್ಣ (वि०) 1. ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವ, ಮುಗಿಯದಿರುವ, ಸಮಾಪ್ತಿಹೊಂದದಿರುವ. 2. ತುಂಬಿರದ, ಕೊಂಚ ಕಡಿಮೆಯಾದ, ನ್ಯೂನವಾದ. "क्रूरग्रहः सकेतुश्चन्द्रमसम्पूर्णमण्डलमिदानीम्" मुद्रा० १-६।

असम्पृक्त ಅಸಂಪೃಕ್ತ (वि०) ಸೇರಿಕೊಂಡಿಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. न सम्पृक्तः।

असम्प्रज्ञात ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ (वि०) ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಸಮಾಧಿ. न सम्यक् प्रकर्षेण ज्ञातः भेदो यत्र। [ಸಮಾಧಿಯು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಮತ್ತು ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಜ್ಞಾನ, ಜ್ಞೇಯ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾತೃಗಳ ಭೇದ ತೋರಿದರೂ ಧ್ಯಾನಮಾಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲೇ ಚಿತ್ತವು ಏಕಾಗ್ರವಾಗುವುದು ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ಸವಿಕಲ್ಪಕ ಸಮಾಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. (2) ಮೇಲಿನ ಭೇದವು ತೋರದೆ ಯಾವ ವ್ಯಾಪಾರವೂ ಇಲ್ಲದೆ ಚಿತ್ತವು ಧ್ಯೇಯವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಲಯವಾಗುವುದು ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯೆನಿಸುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ನಿರ್ವಿಕಲ್ಪಕಸಮಾಧಿಯೆಂದು ಹೆಸರು. ಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯು ಏಕಾಗ್ರಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ. ಅಸಂಪ್ರಜ್ಞಾತ ಸಮಾಧಿಯು ನಿರೋಧಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಸಾಧ್ಯ.]

असम्प्रति ಅಸಂಪ್ರತಿ (अव्य०) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಕಾಲ. 2. ದೂರದ ಕಾಲ. निपा० (२-१-१७)।

असम्बद्ध ಅಸಂಬದ್ಧ (न०) 1. ಪ್ರಕೃತದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಮಾತು. (वि०) 2. ಪ್ರಕೃತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ, ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ.

असम्बन्ध ಅಸಂಬಂಧ (पु०) 1. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न० त०। (वि०) 2. ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ. नास्ति सम्बन्धो यस्य।

असम्बाध ಅಸಂಬಾಧ (वि०) 1. ಒತ್ತಡವಿಲ್ಲದ, ವಿರಳವಾದ. 2. ವಿಜನವಾದ, ಜನರಹಿತವಾದ. नास्ति सम्बाधा पीडा प्रतिबन्धो वा यत्र। "मा गाश्चिरायैकचरः प्रमादं वसन्नसम्बाधशिवेऽपि देशे" किरा० ३-५३।

असम्बाधा ಅಸಂಬಾಧಾ (स्त्री०) ಪೀಡೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न सम्यक् बाधा।

असम्भव ಅಸಂಭವ (पु०) 1. ಆಗದಿರುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ, ಅಭಾವ. न सम्भवः उत्पत्तिः। "असम्भवं हेममृगस्य जन्म"। "हरिराक्रमणेन संनतिं किल बिभ्रीत भियेत्यसम्भवः" माघ० १६-३४। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣದ ಅಭಾವ, ಕಾರ್ಯದ ಅತ್ಯಂತಾಭಾವ. (वि०) 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. 5. "ಅಸಂಭವ"ವೆಂಬ ಒಂದು ದೋಷ. "एकशफवत्त्वं गोर्लक्षणम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಯವಾದ ಹಸುಗಳಾವುದರಲ್ಲಿಯೂ ಏಕಶಫವತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದುದರಿಂದ ಇದು ಅಸಂಭವರೂಪ ದೋಷಾಕ್ರಾಂತ. ಅವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಅತಿವ್ಯಾಪ್ತಿ ಮತ್ತು ಅಸಂಭವ ಈ ಮೂರು ದೋಷಗಳು ಇಲ್ಲದುದು ಲಕ್ಷಣವೆನಿಸುವುದು.

असम्भावना ಅಸಂಭಾವನಾ (स्त्री०) 1. ಅವಮರ್ಯಾದೆ. 2. ಸಂದೇಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಊಹೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಇಲ್ಲವೆಂಬ ಭಾವನೆ. [ಇದು ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣಾಸಂಭಾವನೆ ಮತ್ತು ಪ್ರಮೇಯಾಸಂಭಾವನೆಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಬ್ರಹ್ಮನ ಇರುವಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣವೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಮಾಣಾಸಂಭಾವನೆ. ಬ್ರಹ್ಮನೇ ಇಲ್ಲವೆನ್ನುವುದು ಪ್ರಮೇಯಾಸಂಭಾವನೆ. ಇವೆರಡೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಶ್ರವಣ ಮತ್ತು ಮನನದಿಂದ ನಿವೃತ್ತವಾಗುವುವು.]

असम्भावनीय ಅಸಂಭಾವನೀಯ (वि०) 1. ಊಹಾತೀತವಾದ, ಊಹಿಸಲಸಾಧ್ಯವಾದ. 2. ಅಸಾಧ್ಯವಾದ, ಆಗದ, ಅಶಕ್ಯವಾದ.

असम्भूति ಅಸಂಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಆಗದಿರುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟದಿರುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರಕೃತಿ, ಮಾಯೆ, ಅವ್ಯಾಕೃತ, ಜಗತ್ಕಾರಣ. सम् + भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। अभावे न० त०।

असम्भृत ಅಸಂಭೃತ (वि०) 1. ಸ್ವಾಭಾವಿಕವಾದ, ಅಯತ್ನಸಿದ್ಧವಾದ, ಅಕೃತ್ರಿಮವಾದ. "असम्भृतं मण्डनमङ्गयष्टेरनासवाख्यं करणं मदस्य" कुमा० १-३१। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸಲ್ಪಡದ. 3. ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಡದ, ಕೂಡಿರಿಸದ.

असम्मत ಅಸಮ್ಮತ (वि०) 1. ಒಪ್ಪಿಗೆಯಿಲ್ಲದ, ಸಮ್ಮತವಲ್ಲದ. न० त०। "असम्मतः कस्तव मुक्तिमार्गं पुनर्भवक्लेशभयात्प्रपन्नः" कुमा० ३-५। 2. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ, ವಿರುದ್ಧವಾದ.

असम्मति ಅಸಮ್ಮತಿ (स्त्री०) 1. ಒಪ್ಪದಿರುವಿಕೆ. 2. ಇಷ್ಟವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

असम्मूढ ಅಸಂಮೂಢ (वि०) ನಿಶ್ಚಯಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಭ್ರಾಂತಿಪಡದ. न० त०। "स्थिरबुद्धिरसम्मूढः" गीता ५-२०।

असम्मोह ಅಸಂಮೋಹ (पु०) 1. ವಾಸ್ತವಿಕಜ್ಞಾನ, ಯಥಾರ್ಥಜ್ಞಾನ. "बुद्धिर्ज्ञानमसम्मोहः क्षमा सत्यं दमः शमः" गीता १०-४। 2. ಭ್ರಮೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಮರುಳಾಗದಿರುವಿಕೆ.

असवर्ण ಅಸವರ್ಣ (वि०) ಸಜಾತೀಯನಲ್ಲದ, ಬೇರೆ ಜಾತಿಯ. न समानो वर्णो यस्य। "अपि नाम कुलपतेरियमसवर्णक्षेत्रसम्भवा स्यात्?" शाकु० १।

असह ಅಸಹ (वि०) ಸಹಿಸದ, ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ. न सहते—षह (मर्षणे) "अच्" (३-१-१३४)।

असहन ಅಸಹನ (पु०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. न सहते—षह (मर्षणे) "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಅಸಹನೆ, ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. षह भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। न० त०। "सोढरिपुबलभरोऽसहनः स जहास दत्तकरतालमुच्चकैः" माघ० १५-३९। (वि०) 3. ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ.

असहमान ಅಸಹಮಾನ (वि०) ಸಹಿಸದ, ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ. न सहते—षह (मर्षणे) "शानच्" (३-२-१२४)। "अम्भोजभूरसहमान इवाविरासीत्" चं० रा०।

असहाय ಅಸಹಾಯ (वि०) 1. ಸಹಾಯವಿಲ್ಲದ, ಇತರರ ನೆರವಿಲ್ಲದ. नास्ति सहायो यस्य। 2. ಸಹಾಯಕರಿಲ್ಲದ, ಏಕಾಕಿ, ಒಂಟಿಗ. "सोऽसहायेन मूढेन लुब्धेनाकृतबुद्धिना" मनु० ७-३०।

असहिष्णु ಅಸಹಿಷ್ಣು (वि०) ಸಹಿಸದ, ಸಹನೆಯಿಲ್ಲದ, ತಾಳ್ಮೆಯಿಲ್ಲದ. न सहिष्णुः। "स सुश्रुवांस्तद्वचनं मुमोह राजाऽसहिष्णुः सुतविप्रयोगम्" भट्टि० १-२०।

असह्य ಅಸಹ್ಯ (वि०) ಸಹಿಸಲಾಗದ, ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ. न सह्यः। "असह्यहुंकारनिवर्तितः पुरा पुरारिमप्राप्तमुखः शिलीमुखः" कुमा० ५-५४।

असाक्षिक ಅಸಾಕ್ಷಿಕ (वि०) ಸಾಕ್ಷಿಯನ್ನು ಹೊಂದದಿರುವ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ತಾಗಿ ಯಾರೂ ನೋಡದಿರುವ (ವ್ಯವಹಾರ). नास्ति साक्षी साक्षाद्द्रष्टा यस्य। "कप्"। "असाक्षिकेषुत्वर्थेषु मिथो विवदमानयोः" मनु० ८-१०९।

असाधन ಅಸಾಧನ (न०) 1. ಕಾರಣವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಉಪಕರಣವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಉಪಕರಣವಿಲ್ಲದ, ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದ. 4. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ.

असाधारण ಅಸಾಧಾರಣ (न०) 1. (ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ಸಪಕ್ಷ ಅಥವಾ ವಿಪಕ್ಷಗಳಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಕಾರಣ, ಮೂರು ವಿಧ ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷಗಳಲ್ಲೊಂದು. 2. ನಿರ್ದಿಷ್ಟವಾದ ಒಂದೇ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಮೀಸಲಾದ ಕಾರಣ. [ಎಲ್ಲಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗೂ ಸಾಮಾನ್ಯವಾಗಿ ಈಶ್ವರ, ಕಾಲ, ಅದೃಷ್ಟ ಮುಂತಾದುವು ಸಾಧಾರಣಕಾರಣವಾಗುವುವು. ದಂಡ, ಕುಲಾಲ, ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದುವು ಘಟಕ್ಕೆ ಮಾತ್ರ ಕಾರಣವಾಗುವುದರಿಂದ ಅಸಾಧಾರಣಕಾರಣವೆನಿಸುವುವು.] (वि०) 3. ಸಾಮಾನ್ಯವಲ್ಲದ, ವಿಶೇಷಗುಣವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕಗುಣವುಳ್ಳ. 4. ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ಅಧಿಕಾರಕ್ಕೊಳಪಡದ ಕೇವಲ ತನ್ನದೇ ಆದ (ಆಸ್ತಿ ಮತ್ತು ಧನ).

असाधु ಅಸಾಧು (वि०) 1. ಒಳ್ಳೆಯದಲ್ಲದ, ಕೆಟ್ಟದಾದ. न साधु। "अतोऽर्हसि क्षन्तुमसाधु साधु वा हितं मनोहारि च दुर्लभं वचः" किरा० १-४। 2. ದುಷ್ಟನಾದ, ಪಾಪಕಾರ್ಯಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ, ನೀಚ. 3. ಅಪಭ್ರಂಶ, ಅಪಶಬ್ದ, ಅಸಂಸ್ಕೃತ ಶಬ್ದ. "असाधूनां प्रयोगे तु प्रत्यवायोऽपि नो तथा"। स्त्रियां "ङीष्"। असाध्वी वाणी। असाध्वी नारी।

असाध्य ಅಸಾಧ್ಯ (वि०) 1. ಸಾಧಿಸಲಾಗದ, ಶಕ್ಯವಲ್ಲದ. साधयितुमशक्यः। 2. ಪ್ರತೀಕಾರ ಮಾಡಲಾಗದ. "असाध्यः कुरुते कोपं प्राप्ते काले गदो यथा" माघ० २-८४।

असामञ्जस्य ಅಸಾಮಂಜಸ್ಯ (नं०) 1. ಅಯುಕ್ತತೆ. 2. ಅಕ್ರಮ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

असामयिक ಅಸಾಮಯಿಕ (वि०) ಅಕಾಲಿಕ, ಸಮಯದ್ದಲ್ಲದ, ಅಕಾಲದ. समयोऽस्य प्राप्तः "ठञ्" (५-१-१०४)। नं० त०। "किमसामयिकं वितन्वता मनसि क्षोभमुपात्तरंहसः" किरा० २-४०।

असामान्य ಅಸಾಮಾನ್ಯ (वि०) ಅಸಾಧಾರಣವಾದ, ಸಮಾನವಿಲ್ಲದ, ಹೋಲಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति सामान्यं यस्य। "रामं सीतापरित्यागादसामान्यपतिं भुवः" रघु० १५-३९।

असाम्प्रतम् ಅಸಾಂಪ್ರತಮ್ (अव्य०) ಅಯುಕ್ತ, ಅಕ್ರಮ. न साम्प्रतम्। "विषवृक्षोऽपि संवर्ध्य स्वयं छेत्तुमसाम्प्रतम्" कुमा० २-५५।

असार ಅಸಾರ (पुं०) 1. ಹರಳು ಗಿಡ, (वि०) 2. ಬಲವಿಲ್ಲದ, ಶಕ್ತಿಯಿಲ್ಲದ. नास्ति सारो बलं यस्य। "निदर्शनमसाराणां लघुर्बहुतृणं नरः" माघ० २-५०। 3. ಸಾರವಿಲ್ಲದ, ತಿರುಳಿಲ್ಲದ, ಸತ್ತ್ವವಿಲ್ಲದ. "असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनम्" मालती० ५-३०।

असि ಅಸಿ (पुं०) 1. ಖಡ್ಗ, ಕತ್ತಿ. अस्यते — असु (क्षेपणे) "इन्" (उ० ४-११८)। "उद्गूर्णेन चमूस्तूर्णमतिमात्राविलाऽसिना" माघ० १९-५०। 2. ಒಂದು ದಿನ. अस्यति पापानि। 3. ಶ್ವಾಸ, ಉಸಿರು. (अव्य०) 4. ನೀನು. [ನೀನು ಎಂಬ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ತಿಜನ್ತಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ.]

असिक ಅಸಿಕ (नं०) ಕೆಳತುಟಿಗೂ ಗಲ್ಲಕ್ಕೂ ಮಧ್ಯಭಾಗ. "दन्तवस्त्रं च तत्प्रान्तौ सृक्कणी असिकं त्वधः। असिकाधस्तु चिबुकम्" अभि० चि०।

असिक्नी ಅಸಿಕ್ನೀ (स्त्री०) 1. ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ಅಂತಃಪುರದ ದಾಸಿ. सिता शुक्लकेशा, तद्भिन्नाऽसिता। असिता "क्नः" (वा० ४-१-३९)। "ङीप्" (४-१-५)। 2. ಒಂದು ಚಿಕ್ಕನದಿ, ಹೊಳೆ. "असिक्नी स्यादवृद्धान्तःपुरप्रेष्यानदीभिदोः" मेदि०। 3. ರಾತ್ರಿ.

असिगण्ड ಅಸಿಗಂಡ (पुं०) ಚಿಕ್ಕ ತಲೆದಿಂಬು. असिः क्षिप्तो गण्डो यत्र।

असिजीविन् ಅಸಿಜೀವಿನ್ (वि०) ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. असिना जीवति — जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

असित ಅಸಿತ (पुं०) 1. ಕಪ್ಪುಬಣ್ಣ. 2. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ. 3. ಶನಿಗ್ರಹ. (स्त्री०)–**ता –ತಾ.** 4. ಚಿಕ್ಕವಯಸ್ಸಿನ ಅಂತಃಪುರದ ದಾಸಿ. 5. ನೀಲಿಗಿಡ.

असितग्रीव ಅಸಿತಗ್ರೀವ (पुं०) ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. असितं ग्रीवायां यस्य।

असितोत्पल ಅಸಿತೋತ್ಪಲ (नं०) ನೀಲಕಮಲ, ಇಂದೀವರ. असितं च तदुत्पलं च। "आननैर्मधुरसो विकसद्भिः नासिकाभिरसितोत्पलगन्धः" माघ० १०-८।

असितोपल ಅಸಿತೋಪಲ (पुं०) ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ. असितश्चासावुपलश्च।

असिद्ध ಅಸಿದ್ಧ (पुं०) 1. (ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ಐದು ವಿಧ ದುಷ್ಟಹೇತು (ಪಂಚ ಹೇತ್ವಾಭಾಸ)ಗಳಲ್ಲೊಂದು. "अनैकान्तो विरुद्धश्चाप्यसिद्धः प्रतिपक्षितः। कालात्ययापदिष्टश्च हेत्वाभासश्च पञ्चधा" भाषाप०। **ಅಸಿದ್ಧವು** (1) ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ, (2) ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧ ಮತ್ತು (3) ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. **ಉದಾ:** (1) गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दत्वात् सरोजारविन्दवत्" ಇಲ್ಲಿ ಆಶ್ರಯವಾದ ಗಗನಾರವಿಂದವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟವಾಗಿ ಸೌರಭ್ಯರೂಪವಾದ ಅನುಮಿತಿಗೆ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದು. (2) "शब्दोऽनित्यश्चाक्षुषत्वात् रूपवत्" ಇಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಶಬ್ದದಲ್ಲಿ ಚಾಕ್ಷುಷತ್ವ(ಹೇತು)ವು ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧರೂಪವಾದ ದೋಷಾಕ್ರಾಂತವಾಗಿರುವುದು. (3) "पर्वतो धूमवान् वह्निमत्त्वात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಹೇತುವಾದ ವಹ್ನಿಮತ್ತ್ವವು ಸೋಪಾಧಿಕ (ಆರ್ದ್ರೇಂಧನ ಸಂಯೋಗರೂಪವಾದ ಉಪಾಧಿಸಹಿತ)ವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧರೂಪದೋಷಾಕ್ರಾಂತವಾದುದು. (वि०) 2. ಅನಿಷ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟದಿರುವ. 3. ಅಪಕ್ವವಾದ.

असिद्धि ಅಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಅನಿಷ್ಪತ್ತಿ, ಕಾರ್ಯವು ನೆರವೇರದಿರುವಿಕೆ, ಕಾರ್ಯವು ಪೂರ್ಣವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 2. (ತಾರ್ಕಿಕಮತದಲ್ಲಿ) ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ ಮೊದಲಾದ ಹೇತುವಿನ ದೋಷ. **ಅಸಿದ್ಧಿಯು** (1) ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ, (2) ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿ ಮತ್ತು (3) ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಿಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. "आश्रयासिद्धिराद्या स्यात् स्वरूपासिद्धिरप्यथ। व्याप्यत्वासिद्धिरपरा स्यादसिद्धिरतस्त्रिधा" भाषाप०। (1) पक्षे पक्षतावच्छेदकस्याभावः आश्रयासिद्धिः। "काञ्चनमयः पर्वतो वह्निमान्

धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವಿಶೇಷಣವಾಗಿರುವ ಕಾಂಚನಮಯತ್ವವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ದೋಷ. (2) पक्षे व्याप्यत्वेनाभिमतस्याभावः स्वरूपासिद्धिः। "ह्रदो द्रव्यं धूमात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪಕ್ಷವಾದ ಹ್ರದದಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪ್ಯವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ ಧೂಮವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ದೋಷ. (3) साध्ये साध्यतावच्छेदकस्याभावः व्याप्यत्वासिद्धिः। "काञ्चनमयवह्निमान् पर्वतः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯವಾದ ವಹ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯತಾವಚ್ಛೇದಕ (ಕಾಂಚನಮಯತ್ವ)ವು ಇಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ವ್ಯಾಪ್ಯತ್ವಾಸಿದ್ಧಿರೂಪವಾದ ದೋಷ.

असिधारा ಅಸಿಧಾರಾ (स्त्री०) ಕತ್ತಿಯ ಅಂಚು, ಕತ್ತಿಯ ಅಲಗು. असेर्धारा। "राजसेवा मनुष्याणामसिधारावलेहनम्" कुव०।

असिधाराव्रत ಅಸಿಧಾರಾವ್ರತ (न०) 1. ಕತ್ತಿಯ ಅಂಚಿನ ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವಷ್ಟು ಕಷ್ಟವಾದ ವ್ರತ. असिधारायां स्थितिरिव दुष्करं व्रतम्। "यत्रैकशयनस्थापि प्रमदा नोपभुज्यते। असिधाराव्रतमिदं वदन्ति मुनिपुङ्गवाः"। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ತಪ್ಪಿದರೂ ಹೆಚ್ಚು ಅನರ್ಥವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. "असिधाराव्रतमिदं सखे यदरिणा सह संवासः" हितो०।

असिधावक ಅಸಿಧಾವಕ (पु०) ಕತ್ತಿಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಮೆರುಗುಕೊಡುವವನು. असिं धावयति — धावु (गतिशुद्ध्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

असिधेनुका ಅಸಿಧೇನುಕಾ (स्त्री०) ಚೂರಿ, ಚಾಕು, ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ. असिर्धेनुरिव यस्याः। वा "कप्" (५-४-१५४)। पक्षे **असिधेनुः ಅಸಿಧೇನುಃ**.

असिपत्र ಅಸಿಪತ್ರ (पु०) 1. ಕಬ್ಬು. असिरिव तीक्ष्णं पत्रमस्य। 2. ಎರಡುಕಡೆಯೂ ಅಲಗುಳ್ಳ ಕತ್ತಿ. 3. ಕತ್ತಿಯ ಒರೆ, ಗವಸಣಿಗೆ. 4. ಒಂದು ನರಕ. "असिपत्रः खड्गकोशे पुमानिक्षौ च नारके" मेदि०।

असिपत्रवन ಅಸಿಪತ್ರವನ (न०) ಒಂದು ನರಕ. [ಇಲ್ಲಿರುವ ಮರದ ಎಲೆಗಳು ಕತ್ತಿಯಂತೆ ಚೂಪಾಗಿವೆ. ತನ್ನ ಧರ್ಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ತನ್ನ ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿ ಪಾಷಂಡಮತವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸುವವನಿಗೆ ಅಸಿಪತ್ರ ನರಕವು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗುವುದು. ಅಲ್ಲಿ ಇವನು ಚಾವಟಿಯ ಏಟು ತಿಂದು ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಅಲಗುಳ್ಳ ಅಸಿಪತ್ರದಿಂದ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಅತಿಯಾದ ವೇದನೆಯಿಂದ ಪದೇ ಪದೇ ಮೂರ್ಛೆಹೊಂದಿ ಬೀಳುವನು.] "यस्त्विह वै निजवेदपथादनापद्यपगतः पाखण्डं चोपगतः तमसिपत्रवनं प्रवेश्य कशया प्रहरन्ति। तत्रहासावितस्ततो धावमान उभयतोधारैस्तालवनासिपत्रैश्छिद्यमानसर्वाङ्गो हा हतोऽस्मीति परमया वेदनया मूर्च्छितः पदेपदे निपतति स्वधर्महा पाखण्डानुगतं फलं भुङ्क्ते" भाग० ५-२६।

असिपुच्छ ಅಸಿಪುಚ್ಛ (पु०) ಕಡಲಹಂದಿ, ನೀರುಹಂದಿ. असिरिव पुच्छोऽस्य।

असिपुत्रिका ಅಸಿಪುತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಚೂರಿ, ಚಾಕು, ಸಣ್ಣ ಕತ್ತಿ.

असिहेति ಅಸಿಹೇತಿ (वि०) ಕತ್ತಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು, ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವವನು. असिः हेतिः साधनमस्य।

असु – क्षेपणे (दि० प० सक० से०)

लट्—	अस्यति	अस्यतः	अस्यन्ति।
	अस्यसि	अस्यथः	अस्यथ।
	अस्यामि	अस्यावः	अस्यामः।
लिट्—	आस	आसतुः	आसुः।
	आसिथ	आसथुः	आस।
	आस	आसिव	आसिम।
लुट्—	असिता	असितारौ	असितारः।
	असितासि	असितास्थः	असितास्थ।
	असितास्मि	असितास्वः	असितास्मः।
लृट्—	असिष्यति	असिष्यतः	असिष्यन्ति।
	असिष्यसि	असिष्यथः	असिष्यथ।
	असिष्यामि	असिष्यावः	असिष्यामः।
लोट्—	अस्यतु / अस्यतात्	अस्यताम्	अस्यन्तु।
	अस्य / अस्यतात्	अस्यतम्	अस्यत।
	अस्यानि	अस्याव	अस्याम।
लङ्—	आस्यत्	आस्यताम्	आस्यन्।
	आस्यः	आस्यतम्	आस्यत।
	आस्यम्	आस्याव	आस्याम।
विधिलिङ्—	अस्येत्	अस्येताम्	अस्येयुः।
	अस्येः	अस्येतम्	अस्येत।
	अस्येयम्	अस्येव	अस्येम।

आशीर्लिङ्—	अस्यात्	अस्यास्ताम्	अस्यासुः।
	अस्याः	अस्यास्तम्	अस्यास्त।
	अस्यासम्	अस्यास्व	अस्यास्म।
लुङ्—	आस्थत्	आस्थताम्	आस्थन्।
	आस्थः	आस्थतम्	आस्थत।
	आस्थम्	आस्थाव	आस्थाम।
लृङ्—	आसिष्यत्	आसिष्यताम्	आसिष्यन्।
	आसिष्यः	आसिष्यतम्	आसिष्यत।
	आसिष्यम्	आसिष्याव	आसिष्याम।

1. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು, ಒಗೆ. 2. ಇಡು, ಹಾಕು. "ततः प्रजघटे युद्धं शस्त्राण्यासुः परस्परम्" भट्टि० १४-७७। "तस्मिन्नास्थदिषीकास्त्रं रामो रामावबोधितः" रघु० १२-२३। "रामे रिपुः शरानाजिमहेष्वास विचक्षणे" माघ० १९-५। "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते" मनु० ३-७६।

कर्मणि :—१. अस्यते अस्येते अस्यन्ते। २. आसे आसाते आसिरे। ३. असिता। ४. असिष्यते। ५. अस्यताम्। ६. आस्यत। ७. अस्येत। ८. असिसीष्ट। ९. आसि। १०. आसिष्यत।

ण्यन्तात् कर्तरि :—१. आसयति। २. आसयांचकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ३. आसयिता। ४. आसयिष्यति। ५. आसयतु। ६. आसयत्। ७. आसयेत्। ८. आस्यात्। ९. आसिसत्। १०. आसयिष्यत्।

ण्यन्तात् कर्मणि :—१. आस्यते। २. आसयांचक्रे, –बभूवे, –आसे। ३. आसयिता, आसिता। ४. आसयिष्यते, आसिष्यते। ५. आस्यताम्। ६. आस्यत। ७. आस्येत। ८. आसयिषीष्ट। ९. आसि आसिषाताम्, आसयिषाताम्। १०. आसयिष्यत, आसिष्यत।

सनि :—१. असिसिषति। २. असिसिषाञ्चकार, –बभूव, –आस। ३. असिसिषिता। ४. असिसिषिष्यति। ५. असिसिषतु। ६. आसिसिषत्। ७. असिसिषेत्। ८. असिसिष्यात्। ९. आसिसिषीत्। १०. आसिसिषिष्यत्।

केवलात् कृत्सु :—तव्यः–असितव्यम्। अनीयर्–असनीयम्। ण्यत्–आस्यम्। कर्म० क्तः–अस्तः। क्तवतुः–असितवान्। शतृ–असन्, असन्ती। असिष्यन्, असिष्यती, असिष्यन्ती। तुमुन्–असितुम्। भावे क्तः–अस्तम्। ल्युट्–असनम्। क्त्वा—असित्वा, अस्त्वा। ल्यप्–प्रत्यस्य। णमुल्–आसमासम्।

ण्यन्तात् कृत्सु :—आसयितव्यः। आसनीयः। आस्यः। आसितः। आसितवान्। आसयन्, आसयन्ती। आसयमानः। आसयिष्यन्, आसयिष्यती, आसयिष्यन्ती। आसयिष्यमाणः। आसयितुम्। आसितम्। आसनम्। आसयित्वा। उपास्य। आसमासम्। आसयित्वा आसयित्वा।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥ ಭೇದಗಳು:

(1) **अति+असु** = ಬಹಳ ದೂರಕ್ಕೆ ಎಸೆ. अत्यस्तः। अत्यासः। "बहुभिश्चैकमत्यस्यन् एकेन च बहून् जनान्" भा०।

(2) **वि+अति+असु** = ಬದಲಾವಣೆ ಮಾಡು, ಪ್ರತಿಯಾಗಿ ಇಡು, ವಿರೋಧವಾಗಿ ಇಡು. व्यत्यस्तः। व्यत्यासः। "व्यत्यस्तपाणिना कार्यमुपसंग्रहणं गुरोः" मनु० २-७२।

(3) **अधि+असु** = ಆರೋಪಿಸು, ಅದಲ್ಲದುದನ್ನು ಅದನ್ನಾಗಿ (ಸುಳ್ಳಾಗಿ) ತಿಳಿ, ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಬೇರೆ ವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ. अध्यासः। अध्यस्तः। "सर्वो हि पुरोऽवस्थिते विषये विषयान्तरमध्यस्यति, बाह्यधर्मानात्मन्यध्यस्यति"। "शुक्तौ रजतमध्यस्तं, ब्रह्मणि जगदध्यस्तम्"।

(4) **अनु+असु**=1. ಜೊತೆಯಲ್ಲಿಡು. 2. ಅನಂತರ ಇಡು. अन्वस्तः।

(5) **अप+असु** = ದೂರಮಾಡು, ನಿವಾರಿಸು, ತಳ್ಳಿ ಹಾಕು. अपास्तम्। अपास्य। "निरस्तगाम्भीर्यमपास्तपुष्पकं प्रकम्पयामास न मानसं न सः" माघ० १-५५। "किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४।

(6) **अभि+असु** = 1. ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡು, ಕಲಿ. 2. ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡು, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡು. अभ्यासः। अभ्यस्तम्। "शैशवेऽभ्यस्तविद्यानां यौवने विषयैषिणाम्" रघु० १-७। "अभ्यासेन तु कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५।

(7) **उद्+असु** = 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತು. उदस्य। उदस्तम्। "दयिताय सासवमुदस्तमपतदवसादिनः करात्" माघ० १५-८१। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳು. "उदस्ताधोरणः" दशकु०। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕು, ನಿವಾರಿಸು, ಹೋಗಲಾಡಿಸು. "रिपुतिमिरमुदस्योदीयमानं दिनादौ" किरा० १-४६।

(8) परि+उद्+असु = ವಿಧಿಗೆ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕೊಟ್ಟು ನಿಷೇಧಕ್ಕೆ ಅಪ್ರಾಧಾನ್ಯ ಕೊಡು. पर्युदासः। "प्राधान्यं हि विधेर्यत्र प्रतिषेधेऽप्रधानता। पर्युदासः स विज्ञेयः यत्रोत्तरपदेन नञ्"। "जुगोपात्मानमत्रस्तो भेजे धर्ममनातुरः। अगृध्नुराददे सोऽर्थमसक्तः सुखमन्वभूत्" ಇಲ್ಲಿ ಅತ್ರಸ್ತತ್ವಾದಿಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಆತ್ಮಗೋಪನಾದಿಗಳು ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ. "नञ्" ಗೆ ಉತ್ತರಪದದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಗುಣೀಭಾವಹೊಂದಿ ಅಪ್ರಧಾನವಾಯಿತು.

(9) वि+उद्+असु = ನಿವಾರಿಸು, ತ್ಯಜಿಸು, ತಳ್ಳಿಹಾಕು. व्युदासः। व्युदस्तः। व्युदस्य। "त्वन्तु हेतूनतीत्यैतान् कामक्रोधौ व्युदस्य च" भा०। "शकटव्युदासतरुभङ्गधरणिधरधारणादिकम्" माघ० १५-३७।

(10) उप+असु = ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡು.

(11) नि+असु = ಇಡು, ಅರ್ಪಿಸು, ಒಪ್ಪಿಸು. न्यासः। न्यस्तः। "न्यासं शुभं निश्चितयोगलक्ष्म्याः" याद० १८-५६।

(12) उप+नि+असु = ಹೇಳು, ಉದಾಹರಿಸಿ ವಿವರಿಸು. उपन्यासः। उपन्यस्तम्। उपन्यस्य। "प्रभवति निजस्य कन्यकाजनस्य देव इत्युभयलोकाविरुद्धमुत्तरमुपन्यस्तम्" मालती० २।

(13) सम्+नि+असु = 1. ತ್ಯಜಿಸು, ವರ್ಜಿಸು, ಬಿಡು. (ಸರ್ವಪರಿತ್ಯಾಗ.) संन्यासः। संन्यस्य। "काम्यानां कर्मणां न्यासं संन्यासं कवयो विदुः" गीता १८-२। "न च संन्यसनादेव सिद्धिं समधिगच्छति" गीता ३-४। 2. ಇಡು, ಅರ್ಪಿಸು. "मयि सर्वाणि कर्माणि संन्यस्याध्यात्मचेतसा" गीता ३-३०।

(14) निर् + असु = 1. ತ್ವರೆಯಿಂದ ಹೇಳು, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಹೇಳು. "निरस्तं त्वरितोदितम्" अम०। 2. ಹೋಗಲಾಡಿಸು, ನಿವಾರಿಸು. "निरस्तगाम्भीर्यमपास्तपुष्पकं प्रकम्पयामास न मानसं न सः" माघ० १-५५।

(15) पर + असु = ನಿರಾಕರಿಸು, ತಿರಸ್ಕರಿಸು. परास्तम्।

(16) परि+असु=1. ಹರಡು, ವ್ಯಾಪಿಸು. पर्यस्तः। "ततोऽनुकुर्याद्विशदस्य तस्यास्ताम्रौष्ठपर्यस्तरुचः स्मितस्य" कुमा० १-४४। 2. ಸುತ್ತು, ತಿರುಗು. "साचीकृता चारुतरेण तस्थौ मुखेन पर्यस्तविलोचनेन" कुमा० ३-६८। 3. ಬೀಳು, ಉರುಳು. "भग्नाक्षपर्यस्तरथं क्षणेन" रघु० ५-४९।

(17) वि + परि + असु = 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದು, ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದು. विपर्यासः। "विपर्यासं यातो घनविरलभावः क्षितिरुहाम्" उ० रा० २-२६। 2. ಭ್ರಾಂತಿಹೊಂದು, ತಪ್ಪುತಿಳಿ.

(18) प्र+असु = ಇಡು, ಹಾಕು. प्रास्तम्। प्रास्य। "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते" मनु० ३-७६।

(19) अनु+प्र+असु = ಒಂದೇ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿಡು, ಅನುಗುಣವಾಗಿಡು. अनुप्रासः। अनुगतत्वेन प्रकर्षेण न्यासः। शब्दसाम्यमनुप्रासः। "अनुप्रासः शब्दसाम्यं वैषम्येऽपि स्वरस्य यत्" सा० द०।

(20) वि+असु = 1. ವಿಸ್ತಾರವಾಗಿಡು, ಬಿಡಿಸಿ ಇಡು, ವಿವರಿಸು. व्यासः। व्यस्तः। 2. ವಿಭಾಗಿಸು, ಬೇರೆಬೇರೆ ಮಾಡು. "स चतुर्धा बभौ व्यस्तः प्रसवः पृथिवीपतेः" रघु० १०-८४।

(21) वि+नि+असु = ಇಡು, ಇರಿಸು. विन्यासः। विन्यस्तः। "विन्यस्तमङ्गलमहौषधिरीश्वरायाः" किरा० ५-३३।

(22) सम् + असु = ಸಂಕ್ಷೇಪಿಸು, ಸಂಗ್ರಹಿಸು, ಚಿಕ್ಕದಾಗಿ ಮಾಡು. समासः। समस्तः। "सिद्धिं प्राप्तो यथा ब्रह्म तथाप्नोति निबोध मे। समासेनैव कौन्तेय निष्ठा ज्ञानस्य या परा" गीता १८-५०।

असु ಅಸು (पु०) 1. ಶ್ವಾಸ, ಉಸಿರು. अस्यते — असु (क्षेपणे) "उन्" (उ० १-१०)। 2. ನೀರು, ಜಲ. 3. ಶಾಖ, ಬಿಸಿ. 4. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು. (पु० ब० व०)5. ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು. "अभिमानधनस्य गत्वरैरसुभिः स्थास्नु यशश्चिचीषतः" किरा० २-१९।

असुकर ಅಸುಕರ (वि०) ಸುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲು ಆಗದ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಮಾಡಬಹುದಾದ. सुखेन क्रियते — सु+डुकृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६)।

असुख ಅಸುಖ (न०) 1. ಸುಖದ ಅಭಾವ, ದುಃಖ. "तौ धर्मं पश्यतस्तस्य पापं चातन्द्रितौ सह। याभ्यां प्राप्नोति संपृक्तः प्रेत्येह च सुखासुखम्" मनु० १२-१९। (वि०)2. ಸುಖವಿಲ್ಲದ. 3. ಕಷ್ಟವಾದ, ಅಶಕ್ಯವಾದ. "श्रेयांसि लब्धुमसुखानि विनान्तरायैः" किरा० ५-४९।

असुखोदय ಅಸುಖೋದಯ (वि०) ಅಸುಖಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "न कर्म निष्फलं कुर्यान्नायत्यामसुखोदयम्" मनु० ४-७०।

असुखोदर्क ಅಸುಖೋದರ್ಕ (वि०) ದುಃಖವೇ ಫಲವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ದುಃಖವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "तद्भवत्यसुखोदर्कं जीवतश्च मृतस्य च" मनु० ११-१०।

असुधारण ಅಸುಧಾರಣ (न०) ಪ್ರಾಣಧಾರಣೆ, ಬದುಕಿರುವುದು, ಜೀವಿಸಿರುವುದು. असूनां प्राणवायूनां धारणम्।

असुमत् ಅಸುಮತ್ (वि०) ಪ್ರಾಣಿ. असवः सन्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "सततमसुमतामगम्यरूपाः परिणतदिक्करिकास्तटीर्बिभर्ति" माघ० ४-२९।

असुर ಅಸುರ (पु०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. अस्यन्ति क्षिपन्ति देवान् — असु (क्षेपणे) "उरन्" (उ० १-४२)। "सुराप्रतिग्रहाद्देवाः सुरा इत्यभिविश्रुताः। अप्रतिग्रहणात्तस्या दैतेयाश्चासुरास्तथा" रामा०। "स मत्सरेणासुर इत्युपेयुषा चिराय नाम्नः प्रथमाभिधेयताम्" माघ० १-४३। 2. ಸೂರ್ಯ. अस (दीप्तौ) "उरन्" (उ० १-४२)। "असुरः सूर्यदैत्ययोः। असुरा रजनीवाश्योः" हेम०। 3. ಗಜ, ಆನೆ. "दन्तावलो महाकायो वारणः कुञ्जरोऽसुरः" वैज०। (स्त्री०) **-रा -ರಾ.** 4. ರಾತ್ರಿ. 5. ಬಾಚಿ, ಬಡಗಿಯ ಒಂದು ಆಯುಧ. **-री -ರೀ.** 6. ರಾಕ್ಷಸ ಹೆಂಗಸು, ರಕ್ಕಸಿ. 7. ಕರಿ ಸಾಸುವೆ. "असुरी कृष्णिकाचासौ" अभि० चि०।

असुरक्ष ಅಸುರಕ್ಷ (वि०) 1. ಸುಖವಾಗಿ ಕಾಪಾಡಲು ಆಗದ. सुखेन रक्ष्यते — सु+रक्ष (पालने) "खल्" (३-३-१२६)। न० त०। "शरदभ्रचलाश्चलेन्द्रियैरसुरक्षा हि बहुच्छलाः श्रियः" किरा० २-३९। 2. ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ. असून् रक्षति — रक्ष "अच्" (३-१-१३४)।

असुरराज् ಅಸುರರಾಜ್ -राज- ರಾಜ (पु०) 1. ಅಸುರರ ದೊರೆ. 2. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. असुराणां राट् राजा वा।

असुररिपु ಅಸುರರಿಪು (पु०) ವಿಷ್ಣು, ವಾಸುದೇವ.

असुरगुरु ಅಸುರಗುರು (पु०) ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ರಾಕ್ಷಸರ ಗುರು.

असुराधिप ಅಸುರಾಧಿಪ (पु०) 1. ರಾಕ್ಷಸರ ದೊರೆ, ಅಸುರರ ಒಡೆಯ. 2. ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿ. असुराणामधिपः।

असुसू ಅಸುಸೂ (पु०) ಬಾಣ. असून् प्राणान् सुवति — षू (प्रेरणे) "क्विप्" (३-२-६१)। "स सासिः सासुसूः सासो येया येया ययाययः" किरा० १५-५।

असू ಅಸೂ (स्त्री०) ಪ್ರಸವಿಸದ ಹೆಂಗಸು. न सूते — षूङ् (प्राणिप्रसवे) "क्विप्" (३-२-६१)।

असूर्क्षण ಅಸೂರ್ಕ್ಷಣ (न०) ಅನಾದರ, ತಿರಸ್ಕಾರ. सूर्क्ष (आदरे) "ल्युट्" (३-३-११५)। अभावे न० त०।

असूयक ಅಸೂಯಕ (वि०) ಅಸೂಯೆಯುಳ್ಳ, ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಎಣಿಸುವ. असूञ् (उपतापे)+यक् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अहंकारं बलं दर्पं कामं क्रोधं च संश्रिताः। मामात्मपरदेहेषु प्रद्विषन्तोऽभ्यसूयकाः" गीता १६-१८।

असूया ಅಸೂಯಾ (स्त्री०) 1. ಇತರರ ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. असु (उपतापे)+कण्ड्वादि यक्+"अः" (३-३-१०६)। असूया परगुणेषु दोषाविष्करणम् सि० कौ०। "असूयान्यगुणर्धीनामौद्धत्यादसहिष्णुता" सा० द०। "असूययेव तन्नागाः सप्तधैव प्रसुस्रुवुः" रघु० ४-२३। 2. ರೋಷ, ಕೋಪ. "आर्ये, व्रजामोऽन्यत इत्यथैनां वधूरसूयाकुटिलं ददर्श" रघु० ६-८२।

असूर्यंपश्य ಅಸೂರ್ಯಂಪಶ್ಯ (वि०) 1. ಸೂರ್ಯನನ್ನು ನೋಡದಿರುವ. (स्त्री०) **-पश्या -ಪಶ್ಯಾ.** "असूर्यंपश्यरूपा त्वं किमभीरुररार्यसे" भट्टि० ४-२१। 2. ಸೂರ್ಯನನ್ನೂ ಕಾಣದಿರುವ ರಾಜಪತ್ನಿ, ಘೋಷಾ ಪದ್ಧತಿಯಲ್ಲಿರುವ ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರು. न सूर्यं पश्यति — दृशिर् (प्रेक्षणे) "खश्" (३-२-३६)। "मुम्" (६-३-६७)। "असूर्यंपश्या राजदाराः" सि० कौ०।

असृक्कर ಅಸೃಕ್ಕರ (पु०) ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ರಸಧಾತು, ರಕ್ತಸಾರ, ವಸೆ. असृजं रक्तं करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। [ಊಟಮಾಡಿದ ಆಹಾರವು ಮೊದಲು ರಸರೂಪವಾಗುವುದು. ರಸವು ರಕ್ತವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು.] "रसाद्रक्तं ततो मांसं मांसान्मेदः प्रजायते। मेदसोऽस्थि ततो मज्जा मज्ज्ञः शुक्रं तु जायते" सुश्रुत० सूत्रस्था० १४-१०।

असृग्धरा ಅಸೃಗ್ಧರಾ (स्त्री०) (ರಕ್ತವನ್ನು ಧರಿಸುವ) ಚರ್ಮ. असृजो रक्तस्य धरा।

असृग्धारा ಅಸೃಗ್ಧಾರಾ (स्त्री०) ರಕ್ತದ ಪ್ರವಾಹ. असृजो धारा।

असृग्वहा ಅಸೃಗ್ವಹಾ (स्त्री०) (ರಕ್ತ ಸಂಚರಿಸುವ) ನಾಡಿ. वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। असृजो वहा। [ವಿವರಕ್ಕೆ "नाडी" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

असृग्विमोक्षण ಅಸೃಗ್ವಿಮೋಕ್ಷಣ (ನಂ) ದೇಹದಿಂದ ರಕ್ತವನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು. असृजः रक्तस्य देहाद्विमोक्षणम्। [ದೇಹದಲ್ಲಿ ರಕ್ತವು ಅಧಿಕವಾಗಿದ್ದರೂ ಅಥವಾ ಕೆಟ್ಟಿದ್ದರೂ ಅದನ್ನು ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಬೇಕೆಂದು ವೈದ್ಯನಿಯಮ.] **ರಕ್ತ ಮೋಕ್ಷಣಕಾಲ ಮುಂತಾದುವು:** "तस्मान्न शीते नात्युष्णे नास्विन्ने नातितापिते। यवागूं प्रतिपीतस्य शोणितं मोक्षयेद्भिषक्" सुश्रुत० सूत्रस्था० १४-३१। **ರಕ್ತ ಮೋಕ್ಷಣಾನಂತರ ದೇಹವು ಶುದ್ಧವಾದುದಕ್ಕೆ ಲಕ್ಷಣ:** "सम्यग्गत्वा यदा रक्तं स्वयमेवावतिष्ठते। शुद्धं तदा विजानीयात् सम्यग्विस्रावितं च तत्। लाघवं वेदनाशान्तिर्व्याधेर्वेगपरिक्षयः। सम्यग्विस्राविते लिङ्गं प्रसादो मनसस्तथा" सुश्रुत० सूत्रस्था० १४-३२, ३३। **ರಕ್ತ ಮೋಕ್ಷಣದ ಫಲ:** "त्वग्दोषाः ग्रन्थयः शोफा रोगाः शोणितजाश्च ये। रक्तमोक्षणशीलानां न भवन्ति कदाचन" सुश्रुत० सूत्रस्था० १४-३४।

असृज् ಅಸೃಜ್ (ನಂ) 1. ಶೋಣಿತ, ರಕ್ತ. न सृज्यते इतररागवत् संसृज्यते — सृज (विसर्गे) "क्विन्" (३-२-५९)। "असृग्जनोऽस्त्रक्षतिमानवमज्जवसादनम्" माघ० १९-७८। 2. ಕುಂಕುಮಕೇಸರಿ. 3. ಕುಜ, ಮಂಗಳಗ್ರಹ.

असृपाटी ಅಸೃಪಾಟೀ (स्त्री०) ರಕ್ತಧಾರೆ. असृजः पाटी परिपाटी। पृषो०।

असेचनक ಅಸೇಚನಕ (वि०) ರಮಣೀಯ ವಸ್ತು, ಬಹಳ ಪ್ರಿಯವಾದ ವಸ್ತು, ಎಷ್ಟುನೋಡಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡದ ವಸ್ತು. न सिच्यते मनोऽत्र — षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "कन्" (५-३-७५)।

असेवन ಅಸೇವನ (ನಂ) 1. ಸೇವೆ ಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. 2. ಉದಾಸೀನತೆ. (वि०) 3. ಸೇವೆಯಿಲ್ಲದ.

असेवित ಅಸೇವಿತ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡದ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

असौम्य ಅಸೌಮ್ಯ (वि०) ಭಯಂಕರವಾದ, ಕುರೂಪದ, ಸುಂದರವಲ್ಲದ. न सौम्यः।

असौम्यस्वर ಅಸೌಮ್ಯಸ್ವರ (पु०) 1. ಭಯಂಕರವಾದ ಸ್ವರ, ಕರ್ಕಶವಾದ ಶಬ್ದ. (वि०) 2. ಭಯಂಕರ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ಕ್ರೂರವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. असौम्यः स्वरो यस्य।

असौष्ठव ಅಸೌಷ್ಠವ (ನಂ) 1. ಗುಣಹೀನತೆ, ಯೋಗ್ಯವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ಕುರೂಪ, ವಿಕಾರ ರೂಪ. (वि०) 3. ಬಲಹೀನವಾದ, ತೇಜೋಹೀನವಾದ, ಶಕ್ತಿಕುಂದಿದ. "गमनमलसं शून्या दृष्टिः शरीरमसौष्ठवं श्वसितमधिकं किन्वेतत्स्यात् किमन्यदतोऽथवा" मालती० १-२०।

अस्खलित ಅಸ್ಖಲಿತ (वि०) 1. ತಪ್ಪದಿರುವ. 2. ಸ್ಥಿರವಾದ, ನಿಶ್ಚಲವಾದ. 3. ಮುಗ್ಗರಿಸದಿರುವ, ಜಾರದಿರುವ, ಎಡವದಿರುವ.

अस्त ಅಸ್ತ (पु०) 1. ಅಸ್ತಪರ್ವತ, ಅಸ್ತಾಚಲ, ಸೂರ್ಯನು ಮುಳುಗುವ ಬೆಟ್ಟ. अस्यन्ते रविकिरणा अत्र — असु (क्षेपणे) अधि० "क्तः" (३-४-७६)। "यात्येकतोऽस्तशिखरं पतिरोषधीनाम्" शाकु० ४-१। 2. ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಅಸ್ತಮಯ, ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಮುಳುಗುವಿಕೆ. "गतोऽस्तमर्कः"। (ನಂ) 3. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. (वि०) 4. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಹೊಡಿಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पश्यन्तोऽधोलोकमस्तेषुजालाः" माघ० १८-२४। 7. ಲಗ್ನದಿಂದ ಏಳನೇ ಸ್ಥಾನ.

अस्तक ಅಸ್ತಕ (पु०) ಅಪವರ್ಗ, ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. अस्तमवसानं करोति — अस्त+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

अस्तम् ಅಸ್ತಮ್ (अव्य०) 1. ಕಾಣಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಗೋಚರವಾಗದಿರುವಿಕೆ. 2. ನಾಶ. "विप्रोषितकुमारं तद्राज्यमस्तमितेश्वरम्" रघु० १२-११। "अस्तंगतेषु तनयेषु विलीनमोहे" प्रबोध० ६-१।

अस्तमन ಅಸ್ತಮನ (ನಂ) 1. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಸಂಚರಿಸುವುದು. 2. ನಾಶಹೊಂದುವುದು. 3. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಮುಳುಗುವಿಕೆ.

अस्तमय ಅಸ್ತಮಯ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯಾದಿಗಳ ಮುಳುಗುವಿಕೆ, ಗ್ರಹಗಳು ಕಾಣಿಸದಿರುವಿಕೆ. अस्तम्+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "स एष कैलास उपान्तसर्पिणः करोत्यकालास्तमयं विवस्वतः" किरा० ५-३५। 2. ಪ್ರಳಯ, ನಾಶ. "भाग्यास्तमयमिवाक्ष्णोः हृदयस्य महोत्सवावसानमिव" माल० २-११। 3. ಮರೆಮಾಡುವುದು, ಕಾಣಿಸದಂತೆ ಅಡಗಿಸುವುದು. "कुर्वन्ति सामन्तशिखामणीनां प्रभाप्ररोहास्तमयं रजांसि" रघु० ६-३३।

अस्ताचल ಅಸ್ತಾಚಲ (ಪುಂ) ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿ, ಅಸ್ತಪರ್ವತ.

अस्ताद्रि ಅಸ್ತಾದ್ರಿ (ಪುಂ) ಪಶ್ಚಿಮಾದ್ರಿ, ಅಸ್ತಪರ್ವತ.

अस्ति ಅಸ್ತಿ (अव्यं) ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. तिङन्तप्रतिरूपकमव्ययम्।

अस्तिकाय ಅಸ್ತಿಕಾಯ (ಪುಂ) ಕಾಲತ್ರಯ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಮತ್ತು ಬಹುಪ್ರದೇಶ ವ್ಯಾಪ್ತಿಯುಳ್ಳ ವಸ್ತು. अस्ति कायः स्वरूपं यस्य। ಇದು ಜೀವಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಅಧರ್ಮಾಸ್ತಿಕಾಯ, ಆಕಾಶಾಸ್ತಿಕಾಯ ಮತ್ತು ಪುದ್ಗಲಾಸ್ತಿಕಾಯಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ. ಕಾಲತ್ರಯದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ ಅಸ್ತಿಯೆಂದೂ, ಶರೀರದಂತೆ ಅನೇಕ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಕಾಯವೆಂದೂ ವ್ಯವಹಾರ. ಇದು ಜೈನಮತ ಸಿದ್ಧವಾದುದು.

अस्तिक्षीरा ಅಸ್ತಿಕ್ಷೀರಾ (स्त्रीं) ಹೆಚ್ಚು ಹಾಲುಳ್ಳ ಹಸು. अस्ति क्षीरं यस्याः सा अस्तिक्षीरा (गौः)।

अस्तित्व ಅಸ್ತಿತ್ವ (ನಂ) ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ.

अस्तिमत् ಅಸ್ತಿಮತ್ (विं) ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. अस्ति विद्यमानं धनं यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–मती – ಮತೀ.**

अस्तु ಅಸ್ತು (अव्यं) 1. ಅನುಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. 2. ಅಸೂಯೆ, ಮಾತ್ಸರ್ಯ. 3. ಪೀಡೆ, ಬಾಧೆ, ತೊಂದರೆ. 4. ಉತ್ಕರ್ಷ. 5. ಅಂಗೀಕಾರ. 6. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 7. ಸೂಚನೆ, ಲಕ್ಷಣ. 8. ಅಸೂಯೆಯಿಂದ ಅಂಗೀಕರಿಸುವುದು. 9. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ನಿಂದೆ. ಇದು ತಿಜನ್ತಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ. "अस्तु स्यादभ्यनुज्ञानेऽप्यसूयापीडयोरपि। प्रतिक्षेपे प्रशंसायां प्रकर्षे लक्षणेऽपि च" मेदिं।

अस्तुङ्कार ಅಸ್ತುಂಕಾರ (ಪುಂ) ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ, ಅಂಗೀಕಾರ. अस्तु+कारः "मुम्" (वां ६-३-७०)।

अस्तेय ಅಸ್ತೇಯ (ನಂ) 1. ಕದಿಯದಿರುವಿಕೆ, ಪರಸ್ವತ್ತನ್ನು ಅಪಹರಿಸದಿರುವಿಕೆ. न स्तेयम्। ಇದು ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದಾದ ಯಮದ ಒಂದು ಭೇದ. "अहिंसास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा यमाः" पां योंसूं २-३२। "लोभस्य पुरतः केऽमी सत्यास्तेयापरिग्रहाः" प्रबोधं १-१५।

अस्तोभ ಅಸ್ತೋಭ (विं) ನಿರರ್ಥಕವಲ್ಲದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ಸಾರ್ಥಕವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. नास्ति स्तोभः निरर्थकशब्दः यत्र। "अल्पाक्षरमसंदिग्धं सारवद्विश्वतोमुखम्। अस्तोभमनवद्यं च सूत्रं सूत्रविदो विदुः"।

अस्त्यान ಅಸ್ತ್ಯಾನ (ನಂ) 1. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 2. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸದಿರುವ.

अस्त्र ಅಸ್ತ್ರ (ನಂ) 1. ಬಾಣ. अस्यते — असु (क्षेपणे) "ष्ट्रन्" (उं ४-१५८)। "अस्त्रज्वालावलीढप्रतिबलजलधेरन्तरौर्वायमाणे" वेणीं ३-७। "अस्त्रग्रामविधौ कृती न समरेषु" वेणीं ४-१२। 2. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. अस्यतेऽनेन — करं "ष्ट्रन्" (उं ४-१५८)। "अस्त्रवेदमधिगम्य तत्त्वतः कस्य चेह भुजवीर्यशालिनः" किरां १३-६२। 3. ಆಯುಧ. 4. ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಆಯುಧ.

अस्त्रजीविन् ಅಸ್ತ್ರಜೀವಿನ್ (विं) ಆಯುಧದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ, ಆಯುಧವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜೀವನ ಮಾಡುವ. (ಯೋಧ, ಸೈನಿಕ.) अस्त्रेण अस्त्रव्यापारेण जीवति — अस्त्र + जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

अस्त्रधारिन् ಅಸ್ತ್ರಧಾರಿನ್ (विं) ಆಯುಧವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ. (ಯೋಧ, ಸೈನಿಕ.) अस्त्रं धारयति — अस्त्र+धृञ् (धारणे) +णिच् "णिनिः" (३-२-७८)।

अस्त्रमन्त्र ಅಸ್ತ್ರಮಂತ್ರ (ಪುಂ) ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವಾಗ (ಪ್ರಯೋಗಿಸುವಾಗ) ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹರಿಸುವಾಗ ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಮಂತ್ರ. अस्त्राणां प्रयोगोपसंहारयोर्मन्त्रः। "उदङ्मुखः सोऽस्त्रविदस्त्रमन्त्रं जग्राह तस्मान्निगृहीतशापात्" रघुं ५-५९।

अस्त्रमार्ज ಅಸ್ತ್ರಮಾರ್ಜ (विं) ಅಸ್ತ್ರಗಳಿಗೆ ಮೆರುಗು ಕೊಡುವವನು, ಅಸ್ತ್ರಗಳನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಹೊಳಪುಕೊಡತಕ್ಕವನು. अस्त्रं मार्ष्टि—मृजूष् (शुद्धौ) "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–मार्जकः – ಮಾರ್ಜಕಃ.**

अस्त्रविद् ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ (विं) ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. अस्त्र+विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-७६)। "उदङ्मुखः सोऽस्त्रविदस्त्रमन्त्रम्" रघुं ५-५९।

अस्त्रविद्या ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯಾ (स्त्रीं) 1. ಬಾಣಗಳ ಪ್ರಯೋಗ ಮತ್ತು ಉಪಸಂಹಾರಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ. 2. ಧನುರ್ವೇದ, ಅಸ್ತ್ರವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರ.

अस्त्रवेद ಅಸ್ತ್ರವೇದ (ಪುಂ) ಧನುರ್ವೇದ. "अस्त्रवेदमधिगम्य तत्त्वतः कस्य चेह भुजवीर्यशालिनः" किरां १३-६२।

अस्त्रागार ಅಸ್ತ್ರಾಗಾರ (ನಂ) ಆಯುಧಶಾಲೆ, ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಮನೆ.

अस्त्रिन् ಅಸ್ತ್ರಿನ್ (वि०) 1. ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಧನುಸ್ಸನ್ನು ಹಿಡಿದವನು. 2. ಬಿಲ್ಲುಹಿಡಿದು ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು. अस्त्रं धनुरस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अस्थान ಅಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ಸ್ಥಾನ, ಕೆಟ್ಟ ಜಾಗ. अप्रशस्तं स्थानम्। "अस्थाने पततामतीव महतामेतादृशी स्याद्गतिः"। 2. ಸರಿಯಲ್ಲದ ಸ್ಥಳ, ಸರಿಯಲ್ಲದ ಪಾತ್ರ. "अस्थानं परिभवस्य"।

अस्थाने ಅಸ್ಥಾನೇ(अव्य०) 1. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ. "एवमेतत्। अस्थाने कोप इत्यनुपपन्नं त्वयि" माल० ४। 2. ಅಯೋಗ್ಯ ಕಾಲ, ಅಯೋಗ್ಯ ಸ್ಥಾನ, ಅಯೋಗ್ಯವಾದ ವಿಷಯ. "अस्थाने महानर्थोत्सर्गः क्रियते" मुद्रा० ३।

अस्थायिन् ಅಸ್ಥಾಯಿನ್ (वि०) ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ, ಚಂಚಲವಾದ. न स्थायी। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)।

अस्थावर ಅಸ್ಥಾವರ (वि०) 1. ಚಲಿಸುವ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದ, ಜಂಗಮವಾದ. 2. ಚಲಿಸುವ ಆಸ್ತಿ. (ಧನಕನಕಾದಿಗಳು.)

अस्थि ಅಸ್ಥಿ (न०) ಮೂಳೆ, ಎಲುಬು, ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಏಳು ಧಾತುಗಳಲ್ಲೊಂದು. अस्यते — असु (क्षेपणे) "क्थिन्" (उ० ३-१५४)।

ಮನುಷ್ಯನ ಶರೀರದೊಳಗಿರುವ 360 ಎಲುಬುಗಳ ವಿವರ:

दन्ताः	ಹಲ್ಲುಗಳು	32
दन्तोलूखलानि	ಹಲ್ಲುಗಳ ಗುಣಿಗಳು	32
नखाः	ಉಗುರುಗಳು	20
पाणिपादाङ्गुल्यस्थीनि	ಕೈಕಾಲುಗಳ ಬೆರಳುಗಳ ಎಲುಬುಗಳು	60
पाणिपादशलाकाः	ಅಂಗೈ ಮತ್ತು ಅಂಗಾಲು ಎಲುಬುಗಳು	20
पादशलाकाधिष्ठितानि	ಹೆಜ್ಜೆಯ ಕೀಲುಗಳು	4
पार्ष्ण्योरस्थिनी	ಹಿಮ್ಮಡಿಯ ಮೂಳೆಗಳು	2
पादयोर्गुल्फाः	ಕಾಲುಗಳ ಪಕ್ಕದ ಗಂಟುಗಳು	4
मणिकौ	ಮಣಿಕಟ್ಟುಗಳ ಎಲುಬುಗಳು	2
अरत्न्योः	ಮೊಣಕೈ ಎಲುಬುಗಳು	4
जङ्घयोः	ಕಣಕಾಲು ,,	4
जानुकपालिके	ಮಂಡಿಚಿಪ್ಪುಗಳು	4
ऊरुनलकौ	ತೊಡೆಯ ಎಲುಬುಗಳು	2
बाहुनलकौ	ತೋಳು ,,	2
अंसयोः	ಹೆಗಲು ಎಲುಬುಗಳು	2
अंसफलके	ಹೆಗಲಿನ ಮೇಲುಭಾಗದ ಎಲುಬುಗಳು	2
अक्षकौ	ಕಣ್ಣು ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎಲುಬುಗಳು	2
जत्रु	ಭುಜ ಮತ್ತು ಎದೆ ಮಧ್ಯದ ಎಲುಬು	1
तालुषके	ದವಡೆ ಎಲುಬುಗಳು	2
श्रोणिफलके	ಸೊಂಟದ ,,	2
भगास्थि	ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶದ ಎಲುಬು	1
पृष्ठास्थीनि	ಬೆನ್ನಿನ ಎಲುಬುಗಳು	45
ग्रीवायाम्	ಕುತ್ತಿಗೆ ,,	15
उरसि	ಎದೆ ,,	14
पार्श्वास्थीनि	ಪಕ್ಕೆಗಳ ,,	24
स्थालकानि	ಸ್ಥಾಲಕಗಳು	24
स्थालकार्बुदानि	ಸ್ಥಾಲಕಾರ್ಬುದಗಳು	24
हन्वस्थि	ಕೆನ್ನೆಗಳ ಮೇಲುಭಾಗದ ಎಲುಬು	1
हनुमूलबन्धने	ಕೆನ್ನೆಗಳ ಕೆಳಭಾಗದ ಎಲುಬುಗಳು	2
नासिकागण्डकूटललाटम्	ಮೂಗು, ಕೆನ್ನೆ ಮತ್ತು ಹಣೆ ಎಲುಬು	1
शिरःकपालानि	ತಲೆಯ ಚಿಪ್ಪುಗಳು	4
शङ्खौ	ಹುಬ್ಬು ಮತ್ತು ಕಿವಿಗಳ ಮಧ್ಯದ ಎಲುಬುಗಳು	2
		360

चरक० शारीर० ७-६।

अस्थिकर ಅಸ್ಥಿಕರ –कृत्–ಕೃತ್ (पु०) ಮೇದಸ್ಸು. अस्थि करोति — डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२०)। "क्विप्" वा (३-२-७८)।

अस्थिज ಅಸ್ಥಿಜ (पु०) ಮಜ್ಜೆ, ಮೂಳೆಯೊಳಗಿನ ಪೊಳ್ಳುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ಮೆತ್ತನೆಯ ಕೊಬ್ಬು. अस्थ्नो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अस्थिति ಅಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಅಸ್ಥಿರತೆ, ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अभावे न० त०। 2. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ. 4. ಮರ್ಯಾದೆಯಿಲ್ಲದ. न० ब०।

अस्थितुण्ड ಅಸ್ಥಿತುಂಡ (पु०) ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. अस्थीव कठिनं तुण्डं यस्य।

अस्थिधन्वन् ಅಸ್ಥಿಧನ್ವನ್ (पुं०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अस्थि अस्थिमयं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)।

अस्थिपञ्जर ಅಸ್ಥಿಪಂಜರ (पुं०) ಕಂಕಾಲ, ಎಲುಬಿನ ಗೂಡು. अस्थि पञ्जर इव।

अस्थिभक्ष ಅಸ್ಥಿಭಕ್ಷ (पुं०) 1. ನಾಯಿ. 2. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. अस्थि भक्षयति — भक्ष (अदने) "अण्" (३-२-१)।

अस्थिमाला ಅಸ್ಥಿಮಾಲಾ (स्त्री०) 1. ಎಲುಬಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಿದ ಸರ. 2. ಎಲುಬುಗಳ ಸಾಲು.

अस्थिमालिन् ಅಸ್ಥಿಮಾಲಿನ್ (पुं०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अस्थिमयी मालाऽस्य "इनिः" (५-२-११६)।

अस्थिर ಅಸ್ಥಿರ (वि०) ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ, ಚಂಚಲವಾದ, ಶಾಶ್ವತವಲ್ಲದ.

अस्थिशेष ಅಸ್ಥಿಶೇಷ (वि०) ಬಹಳ ಕೃಶವಾಗಿರುವ, ಮಾಂಸವಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಮೂಳೆ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ (ದೇಹ).

अस्थिसार ಅಸ್ಥಿಸಾರ (पुं०) 1. ಮಜ್ಜೆಯೆಂಬ ಧಾತು. 2. ರಕ್ತ ಮಾಂಸಗಳಿಲ್ಲದ ದೇಹ.

अस्थिस्नेह ಅಸ್ಥಿಸ್ನೇಹ (पुं०) ಮಜ್ಜೆಯೆಂಬ ಧಾತು.

अस्थैर्य ಅಸ್ಥೈರ್ಯ (न०) 1. ಸ್ಥಿರವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಚಾಂಚಲ್ಯ. (वि०) 2. ಸ್ಥಿರವಲ್ಲದ, ಚಂಚಲವಾದ.

अस्नेह ಅಸ್ನೇಹ (पुं०) 1. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ತುಪ್ಪ ತೈಲಗಳಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ಜಿಡ್ಡಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಲ್ಲದ. 5. ತೈಲವಿಲ್ಲದ. 6. ಜಿಡ್ಡಿಲ್ಲದ.

अस्पन्द ಅಸ್ಪಂದ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಚಲನವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ. न स्पन्दो यस्य। "अङ्गैरवज्ञातकदम्बगोलैरस्पन्दमन्देन विलोचनेन" याद० १३-३।

अस्पन्दन ಅಸ್ಪಂದನ (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪವೂ ಚಲನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಚಲನವಿಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರವಾಗಿರುವ.

अस्पष्ट ಅಸ್ಪಷ್ಟ (वि०) ಅವ್ಯಕ್ತವಾದ, ಅಸ್ಫುಟವಾದ, ಪ್ರಕಾಶವಾಗಿಲ್ಲದ.

अस्पृश्य ಅಸ್ಪೃಶ್ಯ (वि०) ಸ್ಪರ್ಶಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ, ಮುಟ್ಟಲು ಅರ್ಹವಲ್ಲದ, ಅಶುಚಿಯಾದ ವಸ್ತು. न स्प्रष्टुमर्हः — स्पृश (संस्पर्शने) "क्यप्" (३-३-१६९)। "मलमूत्रपुरीषास्थिनिर्गतं ह्यशुचि स्मृतम्"। "अस्पृश्यस्पर्शने चैव सद्यः स्नानं समाचरेत्"।

अस्पृह ಅಸ್ಪೃಹ (वि०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದ. नास्ति स्पृहा यस्य।

अस्पृहा ಅಸ್ಪೃಹಾ (स्त्री०) ಆಸೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न स्पृहा। "यथोत्पन्नेन सन्तोषः कर्तव्योऽप्यल्पवस्तुना। परस्याचिन्तयित्वार्थं सास्पृहा परिकीर्तिता"।

अस्फुट ಅಸ್ಫುಟ (वि०) ಸ್ಪಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತೋರದಿರುವ, ಸ್ಫುಟವಾಗಿ ಕಾಣದಿರುವ. न स्फुटः। "क्वचित्प्रकाशां क्वचिदस्फुटार्णसम्" नैष० ९-४।

अस्फुटवाच् ಅಸ್ಫುಟವಾಚ್ (वि०) ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ, ತೊದಲುತ್ತ ಮಾತನಾಡುವ. अस्फुटा वाक् यस्य। "लोहलः स्यादस्फुटवाक्" अम०।

अस्मद् ಅಸ್ಮದ್ (पुं०) 1. ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ ಜೀವ. असु (क्षेपणे) "मदिक्" (उ० १-१३६)। "यूयं वयं वयं यूयमित्यासीन्मतिरावयोः। किं जातमधुना येन यूयं यूयं वयं वयम्"। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. "अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः" गीता १०-२०। (त्रि०) 3. "ನಾನು" ಎಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಒಂದು ಸರ್ವನಾಮ ಶಬ್ದ. ಸಪ್ತ ವಿಭಕ್ತಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಲಿಂಗತ್ರಯಸಮಾನವಾದ ಇದರ ರೂಪ:

अहम्	आवाम्	वयम्
माम्, मा	आवाम्, नौ	अस्मान्, नः
मया	आवाभ्याम्	अस्माभिः
मह्यम्, मे	आवाभ्याम्, नौ	अस्मभ्यम्, नः
मत्	आवाभ्याम्	अस्मत्
मम, मे	आवयोः, नौ	अस्माकम्, नः
मयि	आवयोः	अस्मासु

ಉದಾ: (पुं०) "सोऽहमाजन्मशुद्धानामाफलोदयकर्मणाम्" रघु० १-५। (स्त्री०) "तथापि वक्तुं व्यवसाययन्ति मां निरस्तनारीसमया दुराधयः" किरा० १-२८। (न०) "अहमेव गुरुः सुदारुणानामिति हालाहल मास्म तात दृप्यः। ननु सन्ति भवादृशानि भूयो भुवनेऽस्मिन् वचनानि दुर्जनानाम्"।

अस्मदीय ಅಸ್ಮದೀಯ (वि०) ನಮ್ಮದಾದ, ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. अस्माकमिदम् — अस्मद् "छः" (४-२-११४)।

अस्मद्र्यञ्च् ಅಸ್ಮದ್ರ್ಯಂಚ್ (वि०) ನಮ್ಮ ಕಡೆಗೆ ತಿರುಗಿದ, ನಮಗೆ ಅಭಿಮುಖವಾದ. अस्मान् अञ्चति–अञ्चु (गतौ) अद्र्यादेशः (६-३-९२)। "क्विन्" (३-२-५९)।

अस्मि ಅಸ್ಮಿ (अव्य०) ನಾನು. [ತ್ರಿಜನ್ತಪ್ರತಿರೂಪ ಕಾವ್ಯಯ.]

अस्मिता ಅಸ್ಮಿತಾ (स्त्री०) ಅಹಂಭಾವ, ನಾನು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ, ಸಾಂಖ್ಯೋಕ್ತವಾದ ಅವಿದ್ಯಾದಿಪಂಚವಿಧ ಕ್ಲೇಶಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "क्लेश" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अस्र ಅಸ್ರ (पुं०) 1. ಕೋಣ, ಮೂಲೆ. असु (क्षेपणे) "रक्" बाहु०। 2. ಕೇಶ, ಕೂದಲು. (न०) 3. ಕಣ್ಣೀರು. 4. ರಕ್ತ. "प्रावर्तयन्नदीरस्रैर्द्विषां तद्योषितां च सः" माघ० १९-११५। "अस्रः कोणे कचे पुंसि क्लीबमश्रुणि शोणिते" मेदि०।

अस्रकण्ठ ಅಸ್ರಕಂಠ (पुं०) ಬಾಣ. अस्रः कोण इव कण्ठोऽस्य।

अस्रज ಅಸ್ರಜ (न०) ಮಾಂಸ. अस्रात् रक्तात् जायते — अस्र+जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

अस्रप ಅಸ್ರಪ (पुं०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. अस्रं रक्तं पिबति—अस्र+पा (पाने) "कः" (३-२-४)। 2. ರಾಕ್ಷಸದೇವತಾಕವಾದ ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರ. (स्त्री०)–पा–ಪಾ. 3. ಜಿಗಣೆ, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೀರುವ ಒಂದು ಹುಳ. 4. ರಾಕ್ಷಸಿ.

अस्रार्जक ಅಸ್ರಾರ್ಜಕ (पुं०) 1. ಬಿಳಿತುಲಸಿ ಗಿಡ. अस्रं रक्तं अर्जयति — अर्ज (प्रतियत्ने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ರಕ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ದೇಹರಸ. (वि०) 3. ರಕ್ತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

अस्रु ಅಸ್ರು (न०) ಕಣ್ಣೀರು. असु (क्षेपणे) "रुक्" (उ० ५-२९)।

अस्व ಅಸ್ವ (वि०) 1. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. नास्ति स्वं यस्य। 2. ತನ್ನದಲ್ಲದ, ತನ್ನವನಲ್ಲದ. न स्वः स्वकीयः।

अस्वक ಅಸ್ವಕ (वि०) ತನ್ನದಲ್ಲದ, ತನ್ನವನಲ್ಲದ. अस्व "अकच्" (५-३-७१)। स्त्रियाम् "टाप्"। **अस्विका** ಅಸ್ವಿಕಾ.

अस्वच्छन्द ಅಸ್ವಚ್ಛಂದ (वि०) ಪರತಂತ್ರ, ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲದ. न स्वच्छन्दः।

अस्वतन्त्र ಅಸ್ವತಂತ್ರ (वि०) ಪರಾಧೀನ, ಸ್ವತಂತ್ರನಲ್ಲದ. न स्वतन्त्रः। स्त्रियाम् **अस्वतन्त्रा** ಅಸ್ವತಂತ್ರಾ. "अस्वतन्त्राः स्त्रियः कार्याः पुरुषैः स्वैर्दिवानिशम्" मनु० ९-२।

अस्वन्त ಅಸ್ವಂತ (पुं०) 1. ಸಾವು, ಮರಣ. असूनामन्तः। (न०) 2. ಒಲೆ. (वि०) 3. ಕೆಟ್ಟಪರಿಣಾಮವುಳ್ಳ.

अस्वप्न ಅಸ್ವಪ್ನ (पुं०) 1. ದೇವತೆ. नास्ति स्वप्नो निद्रा यस्य। 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 3. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ.

अस्वस्थ ಅಸ್ವಸ್ಥ (वि०) 1. ರೋಗಪೀಡಿತನಾದ. 2. ಚಿತ್ತಕ್ಕೆ ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದ.

अस्वाच्छन्द्य ಅಸ್ವಾಚ್ಛಂದ್ಯ (न०) 1. ಅಸ್ವತಂತ್ರತೆ, ಪರಾಧೀನತೆ. नास्ति स्वाच्छन्द्यं यस्य। (वि०) 2. ಪರಾಧೀನ, ಅಸ್ವತಂತ್ರ.

अस्वातन्त्र्य ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ (न०) 1. ಪರಾಧೀನತೆ. (वि०) 2. ಪರಾಧೀನ.

अस्वाध्याय ಅಸ್ವಾಧ್ಯಾಯ (पुं०) 1. ಅನಧ್ಯಯನ ಕಾಲ, ವೇದಾಧ್ಯಯನಕ್ಕೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಕಾಲ. न स्वाध्यायो वेदाध्ययनं यस्मिन्। (वि०) 2. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡದವನು. नास्ति स्वाध्यायो वेदाध्ययनं यस्य।

अस्वामिक ಅಸ್ವಾಮಿಕ (वि०) 1. ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ. न स्वामी यस्य। "अटव्यः पर्वताः पुण्या नद्यस्तीर्थानि यानि च। सर्वाण्यस्वामिकान्याहुः न हि तेषु परिग्रहः"। 2. ವಾರಸುದಾರನಿಲ್ಲದ (ನಿಧಿ, ಬೊಕ್ಕಸ).

अस्वामिन् ಅಸ್ವಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಯಜಮಾನನಲ್ಲದವನು, ಒಡೆಯನಲ್ಲದವನು, ಹಕ್ಕಿಲ್ಲದವನು. न स्वामी। 2. ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ, ಒಡೆಯನಿಲ್ಲದ. नास्ति स्वामी यस्य।

अस्वामिविक्रय ಅಸ್ವಾಮಿವಿಕ್ರಯ (पुं०) ಒಡೆಯನಲ್ಲದವನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಮಾರಾಟ. अस्वामिना कृतो विक्रयः। "निक्षिप्तं वा परद्रव्यं नष्टं लब्ध्वाऽपहृत्य वा। विक्रीयतेऽसमक्षं यत् स ज्ञेयोऽस्वामिविक्रयः"।

अस्वाम्य ಅಸ್ವಾಮ್ಯ (न०) 1. ಸ್ವತ್ವವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಹಕ್ಕಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅಧಿಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. (वि०) 2. ಒಡೆತನವಿಲ್ಲದ, ಯಜಮಾನತನವಿಲ್ಲದ. न स्वाम्यं यस्य।

अस्वास्थ्य ಅಸ್ವಾಸ್ಥ್ಯ (न०) 1. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न स्वास्थ्यम्। "विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः" माघ० १-५१। 2. ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ರೋಗ. (वि०) 3. ನೆಮ್ಮದಿಯಿಲ್ಲದ. 4. ಆರೋಗ್ಯವಿಲ್ಲದ, ರೋಗಬಾಧೆಯುಳ್ಳ.

अह ಅಹ (अव्य०) 1. ಪೂಜೆ. 2. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 3. ನಿಂದೆ. 4. ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. 5. ನಿಗ್ರಹ. "अह प्रशंसाक्षिपयोर्नियोगे च विनिग्रहे" मेदि०।

अहंयु ಅಹಂಯು (वि०) ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಗರ್ವಿತನಾದ. अहम् "युस्" (५-२-१४०)। "अहं-

युनाऽथ क्षितिपः शुभंयुरूचे वचस्तापसकुञ्जरेण" भट्टि० १-२०।

अहःपति ಅಹಃಪತಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. अह्नः पतिः। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

अहःशेष ಅಹಃಶೇಷ (पु०) ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಸಾಯಂಕಾಲ. अह्नःशेषः।

अहङ्कार ಅಹಂಕಾರ (पु०) 1. ಗರ್ವ, ನಾನು ಎಂಬ ದುರಭಿಮಾನ, ತನ್ನಲ್ಲಿ ಹಿರಿಮೆಯ ಜ್ಞಾನ. अहमिति क्रियतेऽनेन — डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಅಂತಃಕರಣದ ಒಂದು ಭೇದ. "मनो बुद्धिरहङ्कारश्चित्तं करणमान्तरम्"। 3. ಹೆಮ್ಮೆ, ಸೊಕ್ಕು.

अहङ्कारिन् ಅಹಂಕಾರಿನ್ (वि०) 1. ಅಭಿಮಾನವುಳ್ಳ. 2. ಗರ್ವದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अहङ्कारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

अहङ्कृत ಅಹಂಕೃತ (वि०) 1. ನಾನು ಮಾಡುತ್ತೇನೆ ನಾನು ಮಾಡಿದೆನು ಎಂಬ ಭಾವದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದುರಭಿಮಾನದಿಂದ ಕೂಡಿದ. अहमिति कृतं येन। "यस्य नाहङ्कृतो भावः बुद्धिर्यस्य न लिप्यते। हत्वापि स इमाल्लोकान्न हन्ति न निबध्यते" गीता १८-१७। 2. ಸೊಕ್ಕುಳ್ಳ, ಹೆಮ್ಮೆಪಡುವ, ಜಂಬದಿಂದ ಕೂಡಿದ. "जातिरूपवयोवृत्तविद्यादिभिरहङ्कृतः" याज्ञ० ३-१५१।

अहङ्कृति ಅಹಂಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ಅಹಂಕಾರ, ದುರಭಿಮಾನ, ನಾನು ಮಾಡಿದೆನೆಂಬ ಭಾವ. 2. ಗರ್ವ, ಸೊಕ್ಕು, ಹೆಮ್ಮೆ. अहम्+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

अहत ಅಹತ (वि०) 1. ಒಗೆಯದ ಬಟ್ಟೆ, ಚಲುವೆಮಾಡಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ. 2. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ, ಹೊದೆಯಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ. 3. ಹರಿಯದ ಬಟ್ಟೆ, ಉಟ್ಟು ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡದ ಬಟ್ಟೆ. (वि०) 4. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡದ, ಬಡಿಯಲ್ಪಡದ.

अहन् ಅಹನ್ (न०) 1. ಹಗಲು, ದಿವಸ. न जहाति — ओ हाक् (त्यागे) "कनिन्" (उ० १-१५६)। "सव्यापारामहनि न तथा पीडयेन्मद्वियोगः" मेघ० २-२५। 2. ಆಕಾಶ. 3. ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಸೇರಿದ ಒಂದು ದಿನ. 4. ವಿಷ್ಣು. अहरिव। "अहः संवत्सरो व्यालः प्रत्ययः सर्वदर्शनः" वि० स०।

अहन्ता ಅಹಂತಾ (स्त्री०) ಅಹಂಭಾವ, ನಾನು ಎಂಬ ದುರಭಿಮಾನ. अहमो भावः "तल्" (५-१-११९)।

अहम् ಅಹಮ್ (अव्य०) 1. ನಾನು. [ಇದು ಮಾಂತವಾದ ವಿಭಕ್ತಿಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ.] 2. ಅಹಂಕಾರ, ದುರಭಿಮಾನ.

अहमहमिका ಅಹಮಹಮಿಕಾ (स्त्री०) 1. ನಾನು ತಾನು ಎಂಬ ಪರಸ್ಪರ ಅಹಂಕಾರ, ತಾನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠ ತಾನೇ ಸಮರ್ಥ ಎಂದು ಅಹಂಕಾರಪಡುವಿಕೆ. अहमहंशब्दोऽस्त्यत्र — वीप्सायां द्वित्वम् (८-१-२)। "ठन्" (५-२-११६)। "अहमहमिका तु सा स्यात्परस्परं यो भवत्यहङ्कारः" अम०। 2. ನಾನು ಮುಂದು ತಾನು ಮುಂದು ಎಂಬ ಸ್ಪರ್ಧೆ. "क्रियासातत्येनाप्यहमहमिकाक्रान्तमनसः" म० वी० ६-५४।

अहम्पूर्विका ಅಹಂಪೂರ್ವಿಕಾ (स्त्री०) ನಾನು ಮೊದಲು ತಾನು ಮೊದಲು ಎಂದು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸೈನಿಕರ ಮುಂದೋಟ. अहम्पूर्वमहम्पूर्वमित्यस्यां क्रियायाम्। [ನಾನು ತಾನು ಎಂದು ಸ್ಪರ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ.] "सुगेषु दुर्गेषु च तुल्यविक्रमैर्जवादहम्पूर्विकया यियासुभिः" किरा० १४-३२।

अहम्प्रत्यय ಅಹಂಪ್ರತ್ಯಯ (पु०) ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ. अहमिति प्रत्ययः।

अहम्भाव ಅಹಂಭಾವ (पु०) ನಾನು ಎಂಬ ದುರಭಿಮಾನ, ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. अहमिति भावः।

अहम्मति ಅಹಂಮತಿ (स्त्री०) ನಾನು ಎಂಬ ಜ್ಞಾನ, ಅವಿದ್ಯೆ, ಅಜ್ಞಾನ. अहमिति मतिः।

अहर्गण ಅಹರ್ಗಣ (पु०) ದಿನಗಳ ಗುಂಪು, ದಿನಗಳ ಸಮೂಹ. अह्नां गणः। रेफः (८-२-६९)। ಇದು ಸೌರ, ಚಾಂದ್ರ ಮತ್ತು ಸಾವನಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಸೂರ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

अहर्दिव ಅಹರ್ದಿವ (अव्य०) ಪ್ರತಿ ದಿನದಲ್ಲೂ. अहनि च दिवा च — वीप्सायां द्वन्द्वो निपा० (५-४-७७)। "विगृह्य चक्रे नमुचिद्विषा बली य इत्थमस्वास्थ्यमहर्दिवं दिवः" माघ० १-५१।

अहर्निश ಅಹರ್ನಿಶ (न०) ಹಗಲು ಮತ್ತು ರಾತ್ರಿ, ಒಂದು ದಿನ. अहश्च निशा च। "विरमेत्पक्षिणीं रात्रिं तदेवैकमहर्निशम्" मनु० ४-९७।

अहर्पति ಅಹರ್ಪತಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ, ಹಗಲಿನ ಒಡೆಯ. अह्नः पतिः — रेफः (वा० ८-२-६९)। "द्यावापृथिव्योः प्रत्यग्रमहर्पतिरिवातपम्" रघु० १०-५४। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

अहर्मणि ಅಹರ್ಮಣಿ(पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. अह्नो मणिरिव। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

अहर्मुख ಅಹರ್ಮುಖ (नं०) ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ದಿವಸದ ಪ್ರಾರಂಭ ಕಾಲ. अह्नो मुखम्।

अहल्य ಅಹಲ್ಯ(वि०) 1. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳಲು ಯೋಗ್ಯವಲ್ಲದ (ಭೂಮಿ), ಸಾಗುವಳಿಗೆ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ. 2. ನೇಗಿಲಿನಿಂದ ಉಳಲ್ಪಡದ. हलेन कृष्यम् "यत्" (४-४-९७)। नं० त०।

अहल्या ಅಹಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ ಅಹಲ್ಯಾದೇವಿ, ನಿಮಿಕುಲ ಪುರೋಹಿತನಾದ ಶತಾನಂದ ಮಹರ್ಷಿಯ ತಾಯಿ. [ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಪ್ರಾತರಾಹ್ನಿಕಕ್ಕಾಗಿ ನದಿಗೆ ತೆರಳಿದಾಗ ಇಂದ್ರನು ಗೌತಮಋಷಿಯ ವೇಷವನ್ನು ತಾಳಿಬಂದು ಅಹಲ್ಯಾದೇವಿಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿದನು. ಮಹರ್ಷಿಗೆ ಈ ವಿಷಯ ತಿಳಿದು ಅಹಲ್ಯೆಯು ಶಿಲೆಯಾಗುವಂತೆಯೂ, ಇಂದ್ರನ ವೃಷಣವು ಬಿದ್ದು ಹೋಗುವಂತೆಯೂ ಶಪಿಸಿ, ಮುಂದೆ ಇಲ್ಲಿಗೆ ಬರಲಿರುವ ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನ ಪಾದಸ್ಪರ್ಶದಿಂದ ಅಹಲ್ಯೆಯ ಶಾಪವಿಮೋಚನೆಯಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿ ತಪಸ್ಸಿಗೆ ಹೊರಟರು. ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನು ಆಗಮಿಸಿ ತನ್ನ ಪಾದಧೂಳಿಯಿಂದ ಅಹಲ್ಯೆಗೆ ನಿಜರೂಪವನ್ನುಂಟು ಮಾಡಲು ಶಾಪವಿಮುಕ್ತಳಾದ ಪತ್ನಿಯೊಡನೆ ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿಯು ಶ್ರೀರಾಮಚಂದ್ರನನ್ನು ಸತ್ಕರಿಸುವರು.] ಈ ಅಹಲ್ಯೆಯು ಪಂಚಪತಿವ್ರತಾಸ್ತ್ರೀಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. "अहल्या द्रौपदी कुन्ती तारा मण्डोदरी तथा। पञ्चकन्याः स्मरेन्नित्यं महापातकनाशिनीः"।

अहल्याजार ಅಹಲ್ಯಾಜಾರ (पुं०) ಇಂದ್ರ.

अहल्याह्रद ಅಹಲ್ಯಾಹ್ರದ(पुं०) ಗೌತಮ ಮಹರ್ಷಿಯ ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ.

अहस्कर ಅಹಸ್ಕರ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. अहः करोति—डु कृञ् (करणे) "टः" (३-२-२१)। "सः" (८-३-४८)। "अघर्मघर्मोदकबिन्दुमौक्तिकैरलञ्चकारास्य वधूरहस्करः" माघ० १-५८। 2. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ.

अहह ಅಹಹ(अव्य०) 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 2. ದುಃಖ. 3. ಕಷ್ಟ, ಶ್ರಮ. 4. ಸಂಬೋಧನೆ, ಕರೆ. 5. ಸಂತೋಷ. ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ. अहं जहाति—ओ हाक् (त्यागे) "डः" (३-२-१०१)। "अहहेत्यद्भुते खेदे परिक्लेशप्रहर्षयोः। संबोधनेऽपि" मेदि०।

अहार्य ಅಹಾರ್ಯ (पुं०) 1. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. न हार्यः—हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। नं० त०। (वि०) 2. ಒಯ್ಯಲಾಗದ, ಕದಿಯಲಾಗದ. 3. ಒಯ್ಯಲನರ್ಹವಾದ. 4. ಭೇದಿಸಲಾಗದ. 5. ದೃಢವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. "विमुच्य सा हारमहार्यनिश्चया विलोलयष्टिप्रविलुप्तचन्दनम्" कुमा० ५-८।

अहि ಅಹಿ (पुं०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. आहन्ति—आ+हन (हिंसागत्योः) "इण्" आङो ह्रस्वश्च (उ० ४-१३७)। "करेण शम्भोर्वलयीकृताहिना सहिष्यते तत्प्रथमावलम्बनम्" कुमा० ५-६६। 2. ವೃತ್ರಾಸುರ. 3. ಸೂರ್ಯ. 4. ರಾಹು. 5. ಪಥಿಕ, ಪಾಂಥ. 6. ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ. 7. ನೀರು. 8. ಭೂಮಿ. 9. ಕರೆಯುವ ಹಸು. 10. ಸೀಸಲೋಹ. (वि०) 11. ವ್ಯಾಪಕವಾದ, ಹರಡುವ, ಪಸರಿಸುವ. (द्विव०) 12. ಭೂಮಿ ಮತ್ತು ಆಕಾಶ.

अहिंसा ಅಹಿಂಸಾ(स्त्री०) 1. ಹಿಂಸಿಸದಿರುವಿಕೆ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡದಿರುವಿಕೆ, ವಾಕ್ಕು ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸು ಇವುಗಳಿಂದ ಇತರರನ್ನು ನೋಯಿಸದಿರುವಿಕೆ. 2. ಅಷ್ಟಾಂಗಯೋಗದ ಅಂಗವಾದ ಯಮದ ಒಂದು ಭೇದ. "अहिंसासत्यास्तेयब्रह्मचर्यापरिग्रहा यमाः" पा० यो० सू० २-३०।

अहिंस्र ಅಹಿಂಸ್ರ (वि०) ಹಿಂಸಿಸದಿರುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದವನಲ್ಲದ. नं० त०।

अहिच्छत्र ಅಹಿಚ್ಛತ್ರ (पुं०) 1. ಅರ್ಜುನನು ಗೆದ್ದು ದ್ರೋಣಾಚಾರ್ಯರಿಗೆ ಒಪ್ಪಿಸಿದ ಒಂದು ದೇಶ. 2. ಬಲಮುರಿ ಗಿಡ, ಕುರುಟಿಗೆ ಗಿಡ.

अहिजित् ಅಹಿಜಿತ್ (पुं०) 1. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಕಾಳಿಯ ಮರ್ದನ. 2. ಇಂದ್ರ.

अहित ಅಹಿತ (पुं०) 1. ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. न हितः। "अहितानभि वाहिन्या स मानी चतुरङ्गया" माघ० १९-२५। (नं०) 2. ನಷ್ಟ, ಹಾನಿ, ಕೇಡು. "अहितं न विचिन्तितं मयैतत्" याद० १५-२७। (वि०) 3. ಪಥ್ಯವಲ್ಲದ, ಹಿತವಲ್ಲದ. 4. ಅನರ್ಥಕರವಾದ, ಹಾನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "अहितादनपत्रपस्त्रसन्नतिमात्रोज्झितभीरनास्तिकः" माघ० १६-७।

अहितुण्डक ಅಹಿತುಂಡಿಕ (पुं०) ಹಾವಾಡಿಗ, ಹಾವಿನೊಡನೆ ಆಟವಾಡುವವನು. अहितुण्डेन दीव्यति "ठक्" (४-४-२)। संज्ञापूर्वकत्वात् वृद्ध्यभावे रूपम्।

अहिद्विष् ಅಹಿದ್ವಿಷ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ. 3. ಮುಂಗಸಿ, ಕೀರ. 4. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. अहिं सर्पं द्वेष्टि — द्विष (अप्रीतौ) "क्विप्" (३-२-६१)। 5. ಇಂದ್ರ. अहिं वृत्रासुरं द्वेष्टि — द्विष "क्विप्" (३-२-६१)। "समस्तकार्येषु गतेन धुर्यतामहिद्विषस्तद्भवता निशम्यताम्" माघ० १-४१। ಹೀಗೆಯೇ अहिद्रुह्, अहिविद्विष् ಇತ್ಯಾದಿ.

अहिनकुल ಅಹಿನಕುಲ (न०) ಸರ್ಪಗಳು ಮತ್ತು ಮುಂಗಸಿಗಳು. अहयश्च नकुलाश्च एषां समाहारः (२-४-९)।

अहिनिर्मोक ಅಹಿನಿರ್ಮೋಕ (पुं०) ಹಾವಿನ ಸೋಲೆ, ಹಾವಿನ ಪೊರೆ.

अहिपति ಅಹಿಪತಿ –राज –ರಾಜ (पुं०) ಸರ್ಪರಾಜ, ವಾಸುಕಿ.

अहिफेन ಅಹಿಫೇನ (पुं०) 1. ಹಾವಿನ ನೊರೆ, ಹಾವಿನ ಬಾಯ ಜೊಲ್ಲು. 2. ಅಫೀಮು.

अहिभय ಅಹಿಭಯ (न०) 1. ರಾಜನಿಗೆ ತನ್ನವರಾದ ವಿಶ್ವಾಸಘಾತಕರಿಂದುಂಟಾಗುವ ಭಯ. "महीभुजामहिभयं स्वपक्षप्रभवं भयम्" अम०। 2. ಹಾವಿನ ಭಯ.

अहिभानु ಅಹಿಭಾನು (पुं०) ಸೂರ್ಯ ಸಂಚಾರಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಾಯು.

अहिभुज् ಅಹಿಭುಜ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಮುಂಗಸಿ, ಕೀರ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. अहिं भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

अहिभृत् ಅಹಿಭೃತ್ (पुं०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. अहिं बिभर्ति— डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

अहिम ಅಹಿಮ (न०) 1. ಉಷ್ಣತೆ, ಬಿಸಿ. (वि०) 2. ಬಿಸಿಯಾದ.

अहिमकर ಅಹಿಮಕರ –द्युति –ದ್ಯುತಿ –रुचि –ರುಚಿ (पुं०) ಸೂರ್ಯ. अहिमः करः अहिमा द्युतिः रुचिर्वा यस्य। "अहिमरुचौ हिमधाम्नि याति चास्तम्" माघ० ४-२०।

अहिमर्दनी ಅಹಿಮರ್ದನೀ (स्त्री०) ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ, ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು. अहिर्मर्द्यतेऽनया — मृद (क्षोदे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

अहिमार ಅಹಿಮಾರ –मारक –ಮಾರಕ (पुं०) 1. ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ. 2. ಗರುಡ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 4. ಮುಂಗಸಿ, ನಕುಲ, ಕೀರ. अहिं मारयति — मृङ् (प्राणत्यागे) + णिच् "अण्" (३-२-१)। "ण्वुल्" (३-१-१३३) वा।

अहिमांशु ಅಹಿಮಾಂಶು (पुं०) ಸೂರ್ಯ. अहिमा अंशवोऽस्य। "दोषापि नूनमहिमांशुरसौ किलेति" माघ० ४-४६।

अहिमेद ಅಹಿಮೇದ (पुं०) ಕಗ್ಗಲಿ ಮರ.

अहिरिपु ಅಹಿರಿಪು (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಮುಂಗಸಿ, ಕೀರ. 3. ಮಯೂರ, ನವಿಲು. 4. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ, ಕಾಳಿಯ ಮರ್ದನ. अहेः सर्पस्य रिपुः। 5. ಇಂದ್ರ. अहेः वृत्रासुरस्य रिपुः।

अहिलता ಅಹಿಲತಾ (स्त्री०) 1. ವೀಳ್ಯದೆಲೆಯ ಬಳ್ಳಿ. 2. ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು, ಸರ್ಪಾಕ್ಷಿ ಲತೆ.

अहिहन् ಅಹಿಹನ್ (पुं०) 1. ಗರುಡ. 2. ಇಂದ್ರ. अहिं सर्पं वृत्रासुरं वा हतवान् — हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)।

अहीन ಅಹೀನ (पुं०) 1. ಸರ್ಪರಾಜ, ವಾಸುಕಿ. अहीनां इनः स्वामी। 2. ಅನೇಕ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಯಾಗ. अहोभिः साध्यते "खः" (५-१-८७)। द्व्यहीनः त्र्यहीनः ಇತ್ಯಾದಿ. (वि०) 3. ಬಿಡದಿರುವ. 4. ಸಂಪೂರ್ಣವಾದ, ಕಡಿಮೆಯಾಗಿಲ್ಲದ, ನ್ಯೂನತೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ನಿಕೃಷ್ಟವಲ್ಲದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ.

अहीन्द्र ಅಹೀಂದ್ರ (पुं०) ಸರ್ಪರಾಜ, ವಾಸುಕಿ. अहीनामिन्द्रः। "अहीन्द्रदामभिर्भीमैरंसलम्बिभिरंसलः" याद० १६-५१।

अहे ಅಹೇ (अव्य०) 1. ವಿಯೋಗ, ಅಗಲಿಕೆ. 2. ದುಃಖ. 3. ನಿಂದೆ— ಇವುಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶಬ್ದ.

अहेरु ಅಹೇರು (पुं०) ಶತಮೂಲಿ ಗಿಡ, ಶತಾವರಿ ಗಿಡ.

अहो ಅಹೋ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ: 1. ಆಶ್ಚರ್ಯ. "अहो स्थिरः कोऽपि तवेप्सितो युवा चिराय कर्णोत्पलशून्यतां गते" कुमा० ५-४७। "अहो महत्सत्त्वमहो पराक्रमः" याद० १४-२५। 2. ದಯೆ, ಕನಿಕರ, ಕರುಣೆ. "अहो दुरन्ता बलवद्विरोधिता" किरा० १-२३। 3. ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. 4. ಕರೆ, ಸಂಬೋಧನೆ. "अहो अहो देवगणाः सुरेन्द्रमुख्याः श्रृणुध्वं वचनं ममैते" कुमा० १२-५४। 5. ಶೋಕ, ದುಃಖ. 6. ಅಸೂಯೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. 7. ಸಂದೇಹ, ಸಂಶಯ. 8. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 9. ಪಾದಪೂರಣ. 10. ಸಂತೋಷ, ತೃಪ್ತಿ. "अहो

धिगर्थे शोके च करुणार्थविषादयोः। सम्बोधने प्रशंसायां विस्मये पादपूरणे। असूयायां वितर्के च" मेदि०।

अहोरात्र ಅಹೋರಾತ್ರ (पु०) ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಒಂದು ದಿನ. अहश्च रात्रिश्च अनयोः समाहारः "अच्" (५-४-८७)।

अहोबत ಅಹೋಬತ (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನ, ಕರೆ. 2. ದಯೆ, ಕನಿಕರ. 3. ಆಶ್ಚರ್ಯ—ಈ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಕೊಡುವ ಶಬ್ದ. "अहोबत महत्पापं कर्तुं व्यवसिता वयम्" गीता १-४५। "अहोबतासि स्पृहणीयवीर्यः" कुमा० ३-२०।

अह्नाय ಅಹ್ನಾಯ (अव्य०) ಶೀಘ್ರವಾಗಿ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ತತ್ಕ್ಷಣದಲ್ಲಿ. "अह्नाय कोपकलुषो विकटं विहस्य" कुमा० १७-२५। "अह्नाय तावदरुणेन तमो निरस्तम्" रघु० ५-७१।

अह्रीक ಅಹ್ರೀಕ (पु०) 1. ಕ್ಷಪಣಕ, ಜೈನ (ದಿಗಂಬರ) ಸಂನ್ಯಾಸಿ. (वि०) 2. ಲಜ್ಜೆಯಿಲ್ಲದ, ನಾಚಿಕೆಯನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ. नास्ति ह्रीर्यस्य।

अह्वल ಅಹ್ವಲ (पु०) 1. ಗೇರುಮರ. (वि०) 2. ವಿಹ್ವಲನಲ್ಲದ, ಸ್ಥಿರಚಿತ್ತನಾದ, ಧೈರ್ಯಶಾಲಿ.

इति "अ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

आ

आ ಆ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆ (ವರ್ಣಸಮಾಮ್ನಾಯ) ಯಲ್ಲಿ ಎರಡನೆಯ ಅಕ್ಷರ. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭೇದಗಳುಳ್ಳ ಈ ದೀರ್ಘಕಾರವು ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕಗಳೆಂಬ ಭೇದದಿಂದ ಎರಡು ವಿಧವಾಗಿ ಒಟ್ಟು ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು.

आ ಆ (अव्य०) 1. ಸ್ಮೃತಿ, ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. आप्लृ (व्याप्तौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। "आ एवं किल तत्"। 2. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಸೂಚನೆ. "आ एवं मन्यसे" (पूर्वं मैवं मंस्था इदानीमेवं मन्यसे इत्यर्थः)। 3. ಅನುಕಂಪ, ದಯೆ. 4. ಸಮುಚ್ಚಯ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. [ಇದು ಪ್ರಗೃಹ್ಯಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಅವ್ಯಯವಾದುದರಿಂದ ಮೇಲಿನ ವಾಕ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಧಿ ಬಂದಿರುವುದಿಲ್ಲ.] "आ प्रगृह्यं स्मृतौ वाक्येऽनुकम्पायां समुच्चये" मेदि०।

आकम्प ಆಕಂಪ (पु०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಕ. आ+कपि (चलने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲನೆ.

आकम्पन ಆಕಂಪನ (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಕ. 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲನೆ. आ+कपि (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಕವುಳ್ಳ, ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಕದ ಸ್ವಭಾವದ. 4. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ+कपि (चलने)+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

आकम्पित ಆಕಂಪಿತ (न०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲ್ಲಾಡುವಿಕೆ. ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಗುವಿಕೆ. आ+कपि (चलने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಲ್ಪ ನಡುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कपि "क्तः" (३-२-१०२)। "पृक्तस्तुषारैर्गिरिनिर्झराणामनोकहाकम्पितपुष्पगन्धी" रघु० २-१३।

आकर ಆಕರ (पु०) 1. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. आ+डुकृञ् (करणे) "घः" (३-३-११८)। "ततो मन्दानिलोद्धूतकमलाकरशोभिना" कुमा० २-२९। 2. ಗಣಿ, ಚಿನ್ನ ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನ. आकीर्यन्ते धातवोऽत्र — आ+कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। "दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भवः प्रयुक्तसंस्कार इवाधिकं बभौ" रघु० ३-१८।

आकरिक ಆಕರಿಕ (पु०) ರಾಜನಿಂದ ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಣಿಯ ಅಧಿಕಾರಿ. आकरे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। (Superintendent of Mines).

आकरिन् ಆಕರಿನ್ (वि०) 1. ಗಣಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಗಣಿಯೇ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಉತ್ಪತ್ತಿಸ್ಥಾನವುಳ್ಳ. आकर "इनिः" (५-२-११५)। "दधतमाकरिभिः करिभिः क्षतैः समवतारसमैरसमैस्तटैः" किरा० ५-७।

आकर्ण ಆಕರ್ಣ (अव्य०) ಕಿವಿಯವರೆಗೂ. कर्णमभिव्याप्य। अव्ययी०। "आकर्णमुल्लसितमम्बु विकासिकाशनीकाशमाप समतां सितचामरस्य" माघ० ५-३५।

आकर्णन ಆಕರ್ಣನ (न०) ಶ್ರವಣಮಾಡುವುದು, ಕೇಳುವುದು. आ+कर्ण (भेदने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "द्रुतं विधूयान्यदभूयतानया मुदा तदाकर्णनसज्जकर्णया" नैष० १-३५।

आकर्णित ಆಕರ್ಣಿತ (वि०) ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कर्ण (भेदने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अस्मिन् धनाधीश्वरराजधान्यामाकर्णितं हैमवतीसखेन" याद० १८-२४।

आकर्ष ಆಕರ್ಷ (पु०) 1. ದ್ಯೂತ, ಜೂಜು. 2. ಪಗಡೆ ಕಾಯಿ. 3. ಪಗಡೆಯಾಟದ ಹಲಗೆ (ಹಾಸು). आकृष्यते—आ+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१९)। 4. ಆಕರ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಎಳೆಯುವಿಕೆ. आ+कृष भावे "घञ्" (३-३-१८)। 5. ಒರೆಗಲ್ಲು. 6. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು. आकृष्यतेऽत्र—अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 7. ಕಣದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಹುಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಅಂಕುಶದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಕೋಲು. आ+कृष कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 8. ಧನುರ್ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ವಸ್ತು. 9. ಅಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. 10. ಇಂದ್ರಿಯ. (वि०) 11. ಆಕರ್ಷಿಸುವ, ಎಳೆಯುವ. आ+कृष कर्त० "अच्" (३-१-१३४)। "आकर्षो द्यूत इन्द्रिये। पाशके शारिफलके कोदण्डाभ्यासवस्तुनि। आकर्षणेऽपि पुंसि स्यात्" मेदि०।

आकर्षक ಆಕರ್ಷಕ (पु०) 1. ಅಯಸ್ಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು. 2. ಕಣದಲ್ಲಿ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಹುಲ್ಲು ಕಡ್ಡಿಗಳನ್ನು ಎಳೆಯಲು ಅಂಕುಶದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಕೋಲು. आकर्षति—आ+कृष (विलेखने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। (वि०) 3. ಎಳೆಯುವವನು.

आकर्षण ಆಕರ್ಷಣ (न०) 1. ಎಳೆಯುವಿಕೆ, ಸೆಳೆಯುವಿಕೆ. आ+कृष (विलेखने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೋಹಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 3. ವಶೀಕರಣಸಾಧನವಾದ ಒಂದು ಕಾರ್ಯ. आकृष्यतेऽनेन—आ+कृष कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आकर्षणी ಆಕರ್ಷಣೀ (स्त्री०) 1. ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವಿಧ ಮುದ್ರೆ. 2. ಗಿಡದಿಂದ ಹಣ್ಣು ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಮಾಡಿರುವ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಬಗ್ಗಿರುವ ಕೋಲು, ದೋಟಿ, ಕೊಕ್ಕೆ ಕೋಲು. आकृष्यतेऽनया—आ+कृष (विलेखने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आकर्षिन् ಆಕರ್ಷಿನ್ (वि०) ಎಳೆಯುವವನು. आकर्षति—आ+कृष (विलेखने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आकर्षिणी ಆಕರ್ಷಿಣೀ.**

आकलन ಆಕಲನ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. 2. ಅನುಸಂಧಾನ, ವಿಮರ್ಶೆ, ವಿಚಾರ. 3. ಗ್ರಹಣ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 4. ಲೆಕ್ಕ, ಎಣಿಕೆ. 5. ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಬಂಧನ. "सेव्योऽपि सानुनयमाकलनाय यन्त्रा" माघ० ५-४२।

आकलित ಆಕಲಿತ (वि०) 1. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कल (शब्दसंख्यानयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. "सुवर्णसूत्राकलिताधराम्बरां विडम्बयन्तं शितिवाससस्तनुम्" माघ० १-६। 3. ವಿಮರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आकल्प ಆಕಲ್ಪ (पु०) 1. ವೇಷ, ಉಡುವುದು ಮತ್ತು ತೊಡುವುದು. 2. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಅಲಂಕಾರ. आ+कृपू (सामर्थ्ये)+णिच् "घञ्" (३-३-१८)। "अवधि दर्शनीयानामाकल्पमनघं दिवः" याद० १६-१८। (अव्य०) 3. ಕಲ್ಪಕಾಲದವರೆಗೂ, ಕಲ್ಪಕಾಲಪರ್ಯಂತ.

आकष ಆಕಷ (पु०) 1. ಸಾಣೆಕಲ್ಲು. 2. ಒರೆಗಲ್ಲು. आकषति—आ+कष (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)।

आकस्मिक ಆಕಸ್ಮಿಕ (वि०) 1. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಉಂಟಾದ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ. 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ. अकस्मात् भवः "ठक्" (५-४-३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आकस्मिकी ಆಕಸ್ಮಿಕೀ.** "अतर्कितप्रत्युपकारलेशामाकस्मिकीमाद्रियतानुकम्पाम्" याद० २०-८७।

आकाङ्क्षा ಆಕಾಂಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಆಸೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. आ+काक्षि (काङ्क्षायाम्) "अः" (३-३-१०३)। 2. ವಾಕ್ಯಾರ್ಥವು ಪೂರ್ತಿಯಾಗಲು ಬೇಕಾದ ಪದಗಳ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಪದಗಳ ಅಭಾವದಿಂದ ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಯಾಗದಿರುವಿಕೆ. "अभिधानापर्यवसानमाकाङ्क्षा" शब्दचिं०। "पदस्य पदान्तराभावप्रयुक्तान्वयाननुभावकत्वम् आकाङ्क्षा" त० सं०। "आकाङ्क्षा प्रतीतिपर्यवसानविरहः" सा० द० २। "गौरश्वः पुरुषो हस्ती" ಇಲ್ಲಿನ ಪದಗಳಿಗೆ ಪದಾಂತರಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದಿರುವುದರಿಂದ ಆಕಾಂಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲ.

आकाङ्क्षित ಆಕಾಂಕ್ಷಿತ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+काक्षि (काङ्क्षायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

आकाङ्क्षिन् ಆಕಾಂಕ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. आ+काक्षि (काङ्क्षायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "अफलाकाङ्क्षिभिर्यज्ञो विधिदृष्टो य इज्यते" गीता १७-११। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आकाङ्क्षिणी ಆಕಾಂಕ್ಷಿಣೀ.** "तं भावार्थं प्रसवसमयाकाङ्क्षिणीनां प्रजानाम्" रघु० १९-५७। 2. ಕೇಳುವ, ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡುವ.

आकार ಆಕಾರ (पु०) 1. ರೂಪ, ಮೂರ್ತಿ. आ+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನೋಟ, ತೋರಿಕೆ, ಮುಖಭಾವ, ಮುಖಚಹರೆ. "आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः" रघु० १-१५। 3. ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಮುಖರಾಗಾದಿಗಳು, ಹೊರಗಿನ ರೂಪ. आ+डु कृञ् कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "तस्य संवृतमन्त्रस्य गूढाकारेङ्गितस्य च" रघु० १-२०। 4. ಸೂಚನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ, ಸನ್ನೆ. 5. "आ" ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ.

आकारगुप्ति ಆಕಾರಗುಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದು. 2. ಅನುರಾಗಾದಿಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಚೇಷ್ಟೆಯನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವುದು. आकारस्य गुप्तिः।

आकारगोपन ಆಕಾರಗೋಪನ (न०) "आकारगुप्ति" ಪದದ ಅರ್ಥ.

आकारण ಆಕಾರಣ (न०) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ+डु कृञ् (करणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "तैश्च मणिभद्राकारणाय कश्चित् प्रेषितः" पञ्चतं०।

आकारणा ಆಕಾರಣಾ (स्त्री०) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ+डु कृञ् (करणे)+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

आकारित ಆಕಾರಿತ (वि०) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ+डु कृञ् (करणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आकालिक ಆಕಾಲಿಕ (वि०) 1. ಅಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अकाले भवः "ठक्" (४-३-६०)। 2. ಅಲ್ಪಕಾಲದ, ಕ್ಷಣಿಕವಾದ. समानकालावाद्यन्तौ यस्य आकालिकः। समानकाल "इकट्" आकालादेशश्च निपा० (५-१-११४)। आशुविनाशीत्यर्थः। आकालिकः स्तनयित्नुः। "विद्युत्स्तनितवर्षेषु महोल्कानां च संप्लवे। आकालिकमनध्यायमेतेषु मनुरब्रवीत्" मनु० ४-१०३। आकाल "ठन्" (वा० ५-१-११४)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। आकालिका। इकट् प्रत्यये "ङीप्" (४-१-१५)। **आकालिकी ಆಕಾಲಿಕೀ.** ಮಿಂಚು ಮುಂತಾದುದು. "तपस्विनः स्थाणुवनौकसस्तामाकालिकीं वीक्ष्य मधुप्रवृत्तिम्" कुमा० ३-३४।

आकाश ಆಕಾಶ (पुंन०) 1. ಗಗನ, ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಪಂಚಭೂತಗಳಲ್ಲೊಂದು, ನವದ್ರವ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. आसमन्तात् काशन्ते सूर्यादयोऽत्र — काशृ (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१२१)। "आकाशं काशपुष्पच्छविमभिभवता भस्मना शुक्लयन्ती" मुद्रा० ३-२०। [ಶಬ್ದವು ಆಕಾಶದ ವಿಶೇಷ ಗುಣ. ಸಂಖ್ಯೆ, ಪರಿಮಾಣ, ಪೃಥಕ್ತ್ವ, ಸಂಯೋಗ ಮತ್ತು ವಿಭಾಗಗಳು ಸಾಮಾನ್ಯ ಗುಣಗಳು.] 2. ರಂಧ್ರ, ಛಿದ್ರ. 3. ಶೂನ್ಯ, ಸೊನ್ನೆ, ಪೂಜ್ಯ.

आकाशग ಆಕಾಶಗ (पु०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. (वि०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. आकाशे गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

आकाशगङ्गा ಆಕಾಶಗಂಗಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ, ದೇವನದಿ. "उभौ यदि व्योम्नि पृथक्प्रवाहावाकाशगङ्गापयसः पतेताम्" माघ० ३-८।

आकाशदीप ಆಕಾಶದೀಪ (पु०) 1. ಕಾರ್ತಿಕಮಾಸದಲ್ಲಿ ಸಾಯಂಕಾಲ ಎತ್ತರವಾದ ಕಂಬದ ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಹಚ್ಚುವ ದೀಪ. 2. ಕಂಬದ ತುದಿಯಲ್ಲಿನ ದೀಪ.

आकाशभाषित ಆಕಾಶಭಾಷಿತ (न०) 1. ಆಕಾಶದಿಂದ ಹೊರಡುವ ಮಾತು, ದೇವತೆಗಳು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಆಡುವ ಮಾತು. आकाशे भाषितम्। 2. ಬೇರೊಂದು ಪಾತ್ರಪ್ರವೇಶವೇ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಮಾತನಾಡಿದಂತೆ ಭಾವಿಸಿ ಅದನ್ನು ಅನುವಾದ ಮಾಡುತ್ತ ಉತ್ತರಕೊಟ್ಟು ಮಾತನಾಡುವುದು. "किं ब्रवीष्येवमित्यादि विना पात्रं ब्रवीति यत्। श्रुत्वेवानुक्तमप्येकस्तत्स्यादाकाशभाषितम्" सा० द०।

आकाशयान ಆಕಾಶಯಾನ (न०) ವಿಮಾನ. आकाशे यान्त्यनेन — या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

आकाशवचन ಆಕಾಶವಚನ (न०) "आकाशभाषित" ಪದದ ಅರ್ಥ.

आकाशवर्त्मन् ಆಕಾಶವರ್ತ್ಮನ್ (न०) 1. ಆಕಾಶಮಾರ್ಗ, ವಿಮಾನ ಮೊದಲಾದುವು ಸಂಚರಿಸುವ ಮಾರ್ಗ. (वि०) 2. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ.

आकाशवाणी ಆಕಾಶವಾಣೀ (स्त्री०) ಅಶರೀರವಾಕ್ಯ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಅದೃಶ್ಯರಾಗಿ ಆಡುವ ಮಾತು.

आकाशस्फटिक ಆಕಾಶಸ್ಫಟಿಕ (पुं०) ಆಲಿಕಲ್ಲು, ಆನೆಕಲ್ಲು.

आकिञ्चन्य ಆಕಿಂಚನ್ಯ (नं०) ದಾರಿದ್ರ್ಯ, ದುರ್ಗತಿ, ಬಡತನ. अकिञ्चनस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आकीर्ण ಆಕೀರ್ಣ (वि०) ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. आकीर्यते — आ+कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आकीर्णमृषिपत्नीनामुटजद्वाररोधिभिः" रघु० १-५०।

आकुञ्चन ಆಕುಂಚನ (नं०) ಸಂಕೋಚ, ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಅಡಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आ+कुञ्च (कौटिल्याल्पीभावयोः) "ल्युट्" (३-१-११५)। [ಇದು ನ್ಯಾಯಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಐದು ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. ವಿವರಕ್ಕೆ "अवक्षेपण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आकुञ्चित ಆಕುಂಚಿತ (वि०) 1. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಡಕಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಕ್ರವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कुञ्च "क्तः" (३-२-१०२)। "नतांसमाकुञ्चितसव्यपादम्" कुमा० ३-७०।

आकुटिल ಆಕುಟಿಲ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ವಕ್ರವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಿಸಿರುವ. आ ईषत् कुटिलः। "तं तावदाकुटिलपक्ष्मविलग्नमद्य" शाकु० ७-२५।

आकुल ಆಕುಲ (वि०) 1. ಹರಡಿರುವ, ಚೆದರಿರುವ, ಕೆದರಿರುವ. आ+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) "कः" (३-१-१३५)। "विलम्बमानाकुलकेशपाशया कयाचिदाविष्कृतबाहुमूलया" किरा० ८-१८। 2. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತವಾದ. "अभिचैद्यं प्रतिष्ठासुरासीत्कार्यद्वयाकुलः" माघ० २-१। 3. ಕ್ಲೇಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ತುಂಬಿರುವ, ಪೂರ್ಣವಾದ. "प्रचलदूर्मिमालाकुलम्" भर्तृ० १-३। 5. (ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ) ಮಗ್ನನಾದ, (ಕಾರ್ಯ) ತತ್ಪರನಾದ. "विभवगुरुभिः कृत्यैस्तस्य प्रतिक्षणमाकुला" शाकु० ४-२८। (क्रि० वि०) 6. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಹೊಂದಿ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ, ಕಕ್ಕಾಬಿಕ್ಕಿಯಾಗಿ. "किमेतदित्याकुलमीक्षितं जनैः" माघ० १-२।

आकुलित ಆಕುಲಿತ (वि०) 1. ಕ್ಲೇಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚೆಲ್ಲಾಪಿಲ್ಲಿಯಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मार्गाचलव्यतिकराकुलितेव सिन्धुः शैलाधिराजतनया न ययौ न तस्थौ" कुमा० ५-८५। 3. ಕೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಾರುಮಾರುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಥಳಪಲ್ಲಟಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मनोज्ञ एव प्रमदामुखानामम्भोविहाराकुलितोऽपि वेषः" रघु० १६-६७। 4. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಬ್ಬಿಬ್ಬಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

आकुलीकृत ಆಕುಲೀಕೃತ (वि०) 1. ತುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದಿಗ್ಭ್ರಮೆಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अनाकुलः आकुलः कृतः — आकुल+च्वि+डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಚೆದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आकूणित ಆಕೂಣಿತ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ವಲ್ಪ ಸಂಕೋಚಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कूण (संकोचे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मदनशरशल्यवेदनाकूणितत्रिभागेन" काद०।

आकूत ಆಕೂತ (नं०) ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಆಶಯ. आ+कू (शब्दे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "इतीरिताकूतमनीलवाजिनं जयाय दूतः प्रतितर्ज्य तेजसा" किरा० १४-२६। "छन्दोऽभिप्राय आकूतं मतभावाशया अपि" अभि० चि०।

आकूति ಆಕೂತಿ (स्त्री०) ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. आ+कू (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आकृति ಆಕೃತಿ (स्त्री०) 1. ರೂಪ, ಮೂರ್ತಿ. आ+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "किमिव हि मधुराणां मण्डनं नाकृतीनाम्" शाकु० १-१७। "गोवर्धनस्याकृतिरन्वकारि" माघ० ३-४। 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. 3. ಮಾದರಿ, ಲಕ್ಷಣ. 4. ಸುಂದರವಾದ ನೋಟ. "न ह्याकृतिः सुसदृशं विजहाति वृत्तम्" मृच्छ० ९-१६। 5. ಜಾತಿ, ಬಗೆ. 6. ಜಾತಿಯ ಅಭಿವ್ಯಂಜಕವಾದ ಅವಯವಗಳ ಜೋಡಣೆ.

आकृष्ट ಆಕೃಷ್ಟ (वि०) ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕರ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+कृष (विलेखने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आकृष्टप्रतनुवपुर्लतैस्तरद्भिः तस्यामभस्तदथ सरो महार्णवस्य" माघ० ८-२५।

आकृष्टि ಆಕೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಎಳೆತ, ಆಕರ್ಷಣ. आ+कृष (विलेखने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आकेकरा ಆಕೇಕರಾ (स्त्री०) ಅರ್ಧ ತೆರೆದು ಅರ್ಧ ಮುಚ್ಚಿದ ದೃಷ್ಟಿ, ಕಡೆಗಣ್ಣಿನ ಕಡೆ ಮುಚ್ಚಿಕೊಂಡು ಉಳಿದ ಭಾಗದಲ್ಲಿ ತೆರೆದುಕೊಂಡು ಕಣ್ಣಿನ ಗುಡ್ಡೆಗಳನ್ನು ತಿರುಗಿಸುತ್ತ ನೋಡುವ ನೋಟ. "आकुञ्चितपुटापाङ्गसङ्गतार्धनिमेषिणी। मुहुर्व्यावृत्ततारा च दृष्टि-

राकेकरा स्मृता"। "आकेकराणामनघस्तदानीमेकक्षणं लक्ष्यमभूद्बहूनाम्" याद० १३-९। "निद्राच्छेदाभिताम्रा चिरमवतु हरेर्दृष्टिराकेकरा वः" मुद्रा० ३-२१।

आक्रन्द ಆಕ್ರಂದ (पु०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ+क्रदि (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಕೂಗು. "आक्रन्दे चाप्यपैहीति न दण्डं मनुरब्रवीत्" मनु० ८-२९२। 3. ಭಯಂಕರವಾದ ಯುದ್ಧ. 4. ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವಂತೆ ರೋದನ. "तासामाक्रन्दशब्देन सहसोद्भ्रान्तलोचनः" रामा०। 5. ಸ್ನೇಹಿತ, ಮಿತ್ರ, ಗೆಳೆಯ. 6. ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹನಿಗೆ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ರಾಜ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। [ಒಂದು ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಗೆಲ್ಲಲು ಹೋಗಿರುವ ರಾಜನನ್ನು ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಹೋಗುವ ಶತ್ರುವು ಪಾರ್ಷ್ಣಿಗ್ರಾಹನು.] "पार्ष्णिग्राहास्ततः पश्चादाक्रन्दस्तदनन्तरम्। आसारावनयोश्चैव विजिगीषोस्तु पृष्ठतः"। 7. ಸಹೋದರ. आ+क्रदि "अच्" (३-१-१३४)। "आक्रन्दः क्रन्दने ह्वाने मित्रदारुणयुद्धयोः। भ्रातर्यपि च पुंसि स्यात्" मेदि०। 8. ಅಳುವ ಜಾಗ.

आक्रन्दन ಆಕ್ರಂದನ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 2. ಶಬ್ದವುಂಟಾಗುವಂತೆ ರೋದನ. आ+क्रदि (आह्वाने रोदने च) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕರೆಯುವ. 4. ಅಳುವ. आ+क्रदि "ल्युः" (३-१-१३४)।

आक्रन्दिक ಆಕ್ರಂದಿಕ (वि०) ಅಳುವ ಜಾಗಕ್ಕೆ ಓಡಿ ಹೋಗುವ. आक्रन्दं रोदनस्थानं धावति—"ठञ्" (४-४-३८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आक्रन्दिकी ಆಕ್ರಂದಿಕೀ.**

आक्रन्दिन् ಆಕ್ರಂದಿನ್ (वि०) ರೋದನಪೂರ್ವಕ ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ, ಅಳುತ್ತ ಕರೆಯುವ. आक्रन्दति—आ+क्रदि (आह्वाने रोदने च) "णिनिः" (३-१-१३४)। "परस्पराक्रन्दिनि चक्रवाकयोः पुरो वियुक्ते मिथुने कृपावती" कुमा० ५-२६।

आक्रम ಆಕ್ರಮ (पु०) 1. ಆಕ್ರಮಣ. 2. ಮುತ್ತುವಿಕೆ, ಮೇಲೆಬೀಳುವಿಕೆ. आ+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಪರಾಕ್ರಮ, ಶೌರ್ಯ. 4. ಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 5. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ. 6. ಸೋಲಿಸುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **—क्रमणम् —ಕ್ರಮಣಂ.** "हरिराक्रमणेन संनतिं किल बिभ्रीत भियेत्यसंभवः" माघ० १६-३४।

आक्रम्यमाण ಆಕ್ರಮ್ಯಮಾಣ (वि०) ಮುತ್ತಲ್ಪಡುವ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಡುವ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. आ+क्रमु (पादविक्षेपे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "असह्यवेगैस्सहसा बलौघैराक्रम्यमाणा बलिनां यदूनाम्" याद० २०-१७।

आक्रान्त ಆಕ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. आ+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ननाम मध्योऽतिगुरुत्वभाजा नितान्तमाक्रान्त इवाङ्गनानाम्" माघ० ३-१५। 4. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्रान्ता तिलकक्रियापि तिलकैर्लग्नद्विरेफाञ्जनैः" माल० ३-५। 5. ವ್ಯಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तस्येदमाक्रान्तविमानमार्गम्" रघु० १३-३७। 6. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "तामङ्कमारोप्य कृशाङ्गयष्टिं वर्णान्तराक्रान्तपयोधराग्राम्" रघु० १४-२७।

आक्रान्ति ಆಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) 1. ಆಕ್ರಮಣ, ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. आ+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "आक्रान्तिसंभावितपादपीठम्" कुमा० ३-११। 2. ಮೇಲೆ ಬೀಳುವಿಕೆ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವಿಕೆ. 3. ತುಂಬುವುದು, ಆವರಿಸುವುದು. "नालङ्कुर्वन्ति रथ्याः पृथुजघनभराक्रान्तिमन्दैः प्रयातैः" मुद्रा० ३-१०। 4. ಶೌರ್ಯ, ಪರಾಕ್ರಮ, ಬಲ. "आक्रान्तितो न वशमेति महान् परस्य" माघ० ५-४१।

आक्रीड ಆಕ್ರೀಡ (पु०) 1. ಕ್ರೀಡಾಸ್ಥಾನ, ಆಟವಾಡುವ ಜಾಗ, ಉದ್ಯಾನ ಮೊದಲಾದುದು. आक्रीडन्त्यत्र—आ+क्रीड़ (विहारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "आक्रीडपर्वतास्तेन कल्पितास्तेषु वेश्मसु" कुमा० २-४३। (वि०) 2. ಆಟದ ಸ್ವಭಾವದ, ಆಟವಾಡುವ. आ+क्रीड़ कर्त० "अच्" (३-१-१३४)।

आक्रीडत् ಆಕ್ರೀಡತ್ (वि०) ಕ್ರೀಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಆಟವಾಡುತ್ತಿರುವ. आ+क्रीड़ (विहारे) "शतृ" (३-२-१२४)।

आक्रीडन ಆಕ್ರೀಡನ (न०) ಕ್ರೀಡೆ, ಆಟ. आ+क्रीड़ (विहारे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आक्रीडिन् ಆಕ್ರೀಡಿನ್ (वि०) ಆಟವಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. आ+क्रीड़ (विहारे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **आक्रीडिनी ಆಕ್ರೀಡಿನೀ.**

आक्रुष्ट ಆಕ್ರುಷ್ಟ(नं०) 1. ಕಠಿನವಾದ ಮಾತು, ಬೈಗಳು. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕೋಪಗೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+क्रुश कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "भेरीभिराक्रुष्टमहागुहामुखः" माघ० १२-२७।

आक्रोश ಆಕ್ರೋಶ (पुं०) 1. ಕೂಗಾಟ, ಚೀರಾಟ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ, ವಾಗ್ದಂಡನೆ. 3. ಬೈಗಳು, ಶಾಪ. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)।

आक्रोशक ಆಕ್ರೋಶಕ (वि०) 1. ಕೂಗಾಡುವವನು. 2. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. 3. ಬೈಯುವವನು. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आक्रोशन ಆಕ್ರೋಶನ (नं०) 1. ಶಾಪ, ಬೈಗಳು. 2. ಕೂಗಾಟ. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आक्रोष्टृ ಆಕ್ರೋಷ್ಟೃ (वि०) 1. ಬೈಯುವವನು. 2. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಾಡುವವನು. आ+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "तृच्" (३-१-१३३)।

आक्लेद ಆಕ್ಲೇದ (पुं०) ನೆನಸುವುದು, ಒದ್ದೆಮಾಡುವುದು, ತೇವಮಾಡುವುದು. आ+क्लिदू (आर्द्रीभावे) "घञ्" (३-३-१८)।

आक्षद्यूतिक ಆಕ್ಷದ್ಯೂತಿಕ (वि०) ಪಗಡೆಯಾಟದಿಂದ ಉಂಟಾದ (ವೈರ ಮುಂತಾದುದು). अक्षद्यूतेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)।

आक्षपाटिक ಆಕ್ಷಪಾಟಿಕ(पुं०) 1. ಜೂಜಾಟದ ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಆಟದ ತೀರ್ಪುಗಾರ. 2. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ತೀರ್ಪುಗಾರ. अक्षपटे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

आक्षार ಆಕ್ಷಾರ (पुं०) ವ್ಯಭಿಚಾರದ ದೋಷಾರೋಪಣೆ, — ಅಪವಾದ. आ+क्षर (सञ्चलने)+णिच् "घञ्" (३-३-१८)।

आक्षारण ಆಕ್ಷಾರಣ (नं०) ವ್ಯಭಿಚಾರದ ದೋಷಾರೋಪಣೆ,— ಅಪವಾದ. आ+क्षर (सञ्चलने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) **–णा –ಣಾ.** आ+क्षर+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

आक्षारित ಆಕ್ಷಾರಿತ (वि०) ವ್ಯಭಿಚಾರದೋಷದಿಂದ ದೂರಲ್ಪಟ್ಟವನು. आक्षार्यते—आ+क्षर (सञ्चलने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आक्षारितः क्षारितोऽभिशस्ते" अम०।

आक्षिक ಆಕ್ಷಿಕ (वि०) 1. ಪಗಡೆಯಾಟವಾಡುವವನು. अक्षेण दीव्यति — अक्ष "ठक्" (४-४-२)। 2. ಪಗಡೆಯಾಟದಿಂದ ಜಯಿಸುವವನು. अक्षेण जयति "ठक्" (४-४-२)। 3. ಪಗಡೆಯಾಟದಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अक्षेण जितम् "ठक्" (४-४-२)।

आक्षिप्त ಆಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಆಕ್ಷೇಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+क्षिप (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्षिप्तसंपातमपेतशोभम्" किरा० १६-४१। 4. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्षिप्ता अपि दन्तीन्द्रैः कोपनैः पत्तयः परम्" कुमा० १६-३३। 5. ಅಪಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आक्षिप्तचापावरणेषुजालश्छिन्नोत्तमासिः स मृधेऽवधूतः" किरा० १७-५९। 6. ಗಾಬರಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿ ಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ. "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ದೇವದತ್ತನ ಪೀನತ್ವವು ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವಿಲ್ಲದಿದ್ದರೆ ಕೂಡುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನವು ಆಕ್ಷಿಪ್ತವಾಗುವುದು. 8. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आक्षेप ಆಕ್ಷೇಪ(पुं०) 1. ಹೆದರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 3. ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. आ+क्षिप (प्रेरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "वदनमपहरन्तीं तत्कृताक्षेपमीशः" कुमा० ७-९५। 4. ತಿರಸ್ಕಾರ. "विरुद्धमाक्षेपवचस्तितिक्षितम्" किरा० १४-२५। 5. ಅಪವಾದ. 6. ನಿಕ್ಷೇಪ, ಕೂಡುಹಣ, ನಿಧಿ. 7. ಇಡುವಿಕೆ, ಹಚ್ಚುವಿಕೆ. "गोरोचनाक्षेपनितान्तगौरै" कुमा० ७-१७। 8. ಅನುಮಾನ. "गामानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಗೋತ್ವಕರ್ಮಕಾನಯನವು ಗೋಕರ್ಮಕ ಆನಯನವಿಲ್ಲದೆ ಆಗುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಅನುಪಪತ್ತಿಜ್ಞಾನದಿಂದ ಗೋತ್ವಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯವಾದ ವ್ಯಕ್ತಿಯ ಜ್ಞಾನವು ಅನುಮಾನಲಬ್ಧವಾದುದು. 9. ಅರ್ಥಾಪತ್ತಿಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ಕಲ್ಪಿಸುವಿಕೆ. 10. ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡಿದ ನಂತರ ತಾನು ಹೇಳಿದ ಮಾತನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವುದು ಆಕ್ಷೇಪಾಲಂಕಾರ. "आक्षेपः स्वयमुक्तस्य प्रतिषेधो विचारणात्। चन्द्र! सन्दर्शयात्मानमथवास्ति प्रियामुखम्" चन्द्रा०।

आक्षेपक ಆಕ್ಷೇಪಕ (पुं०) 1. ವ್ಯಾಧ, ಬೇಡರವನು. 2. ಒಂದು ವಾತರೋಗ. 3. ಒಂದು ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ ಹೇಳುವ ಹೇತು. "पीनो देवदत्तो दिवा न भुङ्क्ते" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೀನತ್ವವು ರಾತ್ರಿ ಭೋಜನ ರೂಪವಾದ ಅರ್ಥಸಿದ್ಧಿಯ ಉಪಪಾದಕವಾಗಿ (ಹೇತುವಾಗಿ) ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟದೆ. (वि०) 4. ನಿಂದಿಸುವವನು, ದೂಷಿಸುವವನು. 5. ಎಸೆಯುವವನು. 6. ಎಳೆಯುವವನು, ಆಕರ್ಷಿಸುವವನು. "आक्षेपकोऽनिलव्याधौ व्याधे निन्दाकरेऽपि च" मेदि०।

आक्षेपण ಆಕ್ಷೇಪಣ (न०) "आक्षेप" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+क्षिप "ल्युट्" (३-३-११५)।

आक्षेपिन् ಆಕ್ಷೇಪಿನ್ (वि०) "आक्षेपक" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+क्षिप "णिनिः" (प्रेरणे) (३-२-७८)।

आख ಆಖ (पुं०) ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन — खनु (अवदारणे) "डः" (वा० ३-३-१२५)।

आखकी ಆಖಕೀ (स्त्री०) ಸಣ್ಣ ಗುದ್ದಲಿ, ಕೈಗುದ್ದಲಿ. आख अल्पार्थे "कन्"। गौरा० "ङीप्" (४-१-४१)।

आखण्डल ಆಖಂಡಲ (पुं०) ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಒಡೆಯ. आखण्डयति पर्वतान् — खडि (भेदने) "कलच्" (उ० १-१०६)। "अखण्डमाखण्डलतुल्यधामभिः" किरा० १-२९।

आखन ಆಖನ (पुं०) ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन — आ+खनु (अवदारणे) "घः" (३-३-१२५)। घञि **आखानः ಆಖಾನಃ.**

आखनिक ಆಖನಿಕ (पुं०) 1. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 2. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन — आ+खनु (अवदारणे) "इकः" (वा० ३-३-१२५)। 3. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. 4. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. आ+खनु "इकन्" (उ० २-४६)। (वि०) 5. ಅಗೆಯುವವನು. "भवेदाखनिकश्चौरे सूकरे मूषिकेऽपि च" मेदि०।

आखनिकबक ಆಖನಿಕಬಕ (पुं०) 1. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आ+खनु (अवदारणे) "इकबक" (वा० ३-३-१२५)। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. 4. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. (वि०) 5. ಅಗೆಯುವವನು.

आखर ಆಖರ (पुं०) ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन — आ+खनु (अवदारणे) "डरः" (वा० ३-३-१२५)।

आखान ಆಖಾನ (पुं०) 1. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. आखनत्यनेन — आ+खनु (अवदारणे) "घञ्" (३-३-१२५)। 2. ಸುತ್ತಲೂ ಅಗೆಯುವಿಕೆ. आ+खनु भावे "घञ्"।

आखु ಆಖು (पुं०) 1. ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. आखनति — आ+खनु (अवदारणे) "डुः" (उ० १-३३)। "भक्ष्याशयाहिमञ्जूषां दष्ट्वाखुस्तेन भक्षितः" चन्द्रा०। "अत्तुं वाच्छति शाम्भवो गणपतेराखुं क्षुधार्तः फणी" पञ्चतं०। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ. 3. ವರಾಹ, ಹಂದಿ. 4. ಸನಿಕೆ, ಗುದ್ದಲಿ. 5. ಕೃಪಣ, ಜಿಪುಣ. "विभवे सति नैवात्ति न ददाति जुहोति न। तमाहुराखुम्"। "आखनिकस्त्वाखुरिव किरावुन्दुरुचौरयोः" हेम०। 6. ದೇವತಾಳೆ ಮರ.

आखुकर्णी ಆಖುಕರ್ಣೀ (स्त्री०) ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ. आखोः मूषिकस्य कर्ण इव पर्णमस्याः। "ङीष्" (४-१-५४)।

आखुग ಆಖುಗ (पुं०) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. आखुना गच्छति — गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

आखुघात ಆಖುಘಾತ (पुं०) ಇಲಿಯನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ ಶೂದ್ರ.

आखुपर्णी ಆಖುಪರ್ಣೀ (स्त्री०) ಇಲಿಕಿವಿ ಗಿಡ.

आखुपाषाण ಆಖುಪಾಷಾಣ (पुं०) ಲೋಹಕಾಂತ, ಸೂಜಿಗಲ್ಲು, ಲೋಹಗಳನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಅದುರು.

आखुभुज् ಆಖುಭುಜ್ (पुं०) ಮಾರ್ಜಾರ, ಬೆಕ್ಕು. आखुं भुङ्क्ते—भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-१७८)।

आखुविषहा ಆಖುವಿಷಹಾ (पुं०) ದೇವತಾಳೆ ಮರ.

आखेट ಆಖೇಟ (पुं०) ಬೇಟೆ. आखिट्यतेऽत्र—आ+खिट (त्रासे) "घञ्" (३-३-१२१)। स्वार्थे "कन्"। **आखेटकः ಆಖೇಟಕಃ.** 1. ಬೇಟೆಗಾರ. 2. ಬೇಟೆ.

आख्या ಆಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಹೇಳುವಿಕೆ. 2. ನಾಮಧೇಯ. आख्यायतेऽनेन आ+ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। "उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६।

आख्यात ಆಖ್ಯಾತ (न०) 1. ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ "तिङ्" ಪ್ರತ್ಯಯ. (वि०) 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ख्या (प्रकथने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आश्वास्य रामावरजः सतीं तामाख्यातवाल्मीकिनिकेतमार्गः" रघु० १४-५८। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ.

आख्यातव्य ಆಖ್ಯಾತವ್ಯ (वि०) ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಬೇಕಾದ. आ+ख्या (प्रकथने) "तव्यः" (३-१-९६)। "आख्यातव्यं तु तत्तस्मै पृच्छते यदि पृच्छति" मनु० ११-१७।

आख्याति ಆಖ್ಯಾತಿ (स्त्री०) 1. ಹೇಳುವುದು. आ+ख्या (प्रकथने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವುದು. 3. ಯಶಸ್ಸು, ಕೀರ್ತಿ. 4. ಹೆಸರು.

आख्यातृ ಆಖ್ಯಾತೃ (वि०) 1. ಹೇಳುವವನು. 2. ಉಪದೇಶಕ, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. आ+ख्या (प्रकथने) "तृच्" (३-१-१३३)। "आख्यातोपयोगे" पा० सू० (१-४-२९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आख्यात्री ಆಖ್ಯಾತ್ರೀ.**

आख्यान ಆಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಹೇಳುವುದು. आ+ख्या (प्रकथने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೂರ್ವ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು. "आख्यानं पूर्ववृत्तोक्तिः" सा० द०। 3. ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆ.

आख्यानक ಆಖ್ಯಾನಕ (न०) ಕಥೆ, ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಸಣ್ಣ ಕಥೆ, ಉಪಕಥೆ. "कदाचिदाख्यानकाख्यायिकेतिहासपुराणाकर्णनेन" काद०।

आख्यायक ಆಖ್ಯಾಯಕ (पु०) 1. ದೂತ, ಸಂದೇಶವನ್ನು ತಿಳಿಸುವವನು. आ+ख्या (प्रकथने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आख्यायकेभ्यः श्रुतसूनुवृत्तिः" भट्टि० २-४४। (वि०) 2. ಹೇಳುವ, ತಿಳಿಸುವ.

आख्यायिका ಆಖ್ಯಾಯಿಕಾ (स्त्री०) ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಕಥೆ, ನಿಜವಾಗಿ ನಡೆದ ಕಥೆ, ಹರ್ಷಚರಿತ ಮುಂತಾದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯ. आ+ख्या (प्रकथने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। [ಗದ್ಯಕಾವ್ಯವು कथा ಮತ್ತು आख्यायिका ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಕಾದಂಬರಿಯು ಕಥೆ. ಹರ್ಷಚರಿತವು ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ.] "अपादः पदसन्तानो गद्यमाख्यायिका कथा। इति तस्य प्रभेदौ द्वौ" काव्या० १-२३।

आख्यायिन् ಆಖ್ಯಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಹೇಳುವವನು, ತಿಳಿಸುವವನು. आ+ख्या (प्रकथने) "णिनिः" (३-२-७८)। "रहस्याख्यायीव स्वनति मृदु कर्णान्तिकचरः" शाकु० १-२०।

आख्येय ಆಖ್ಯೇಯ (वि०) ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತಿಳಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. आख्यातुं योग्यम्—आ+ख्या (प्रकथने) "यत्" (३-१-९१)। "शब्दाख्येयं यदपि किल ते यः सखीनां पुरस्तात्" मेघ० २-४०।

आगत ಆಗತ (न०) 1. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ. आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಸಂಭವ, ಸಂಘಟನೆ, ಆಗು. (वि०) 3. ಬಂದಿರುವ. "आगतानगणितप्रतियातान्" माघ० १०-२०। 4. ಸಂಭವಿಸಿರುವ. "आगतेयमसमीक्ष्यकारिता" याद० १७-१११। 5. ಸಂಪಾದಿಸಿದ, ಗಳಿಸಿದ. आ+गम्लृ "क्तः" (३-४-७२)।

आगतवत् ಆಗತವತ್ (वि०) ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. आ+गम्लृ (गतौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

आगति ಆಗತಿ (स्त्री०) 1. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ. आ+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "इति निश्चितप्रियतमागतयः" माघ० ९-४३। 2. ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ.

आगन्तव्य ಆಗಂತವ್ಯ (वि०) ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಬರಬೇಕಾಗಿರುವ. आ+गम्लृ (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

आगन्तु ಆಗಂತು (पु०) 1. ಅತಿಥಿ, ಮನೆಗೆ ಹೊಸದಾಗಿ ಬಂದು ಇಳಿದುಕೊಂಡಿರುವವನು. आगच्छति—आ+गम्लृ (गतौ) "तुन्" (उ० १-६९)। "मेने यथा तत्र जनः समेतो वैदर्भमागन्तुमजं गृहेशम्" रघु० ५-६२। (वि०) 2. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಮನೆಗೆ ಬಂದಿರುವ, ಅಪರಿಚಿತನಾದ. "आगन्तुना सह मैत्री न कार्या" हितो०। स्वार्थे "कन्" **आगन्तुकः ಆಗಂತುಕಃ.** "त्वया च मूलभृत्यानपास्यायमागन्तुकः पुरस्कृतः" हितो०।

आगन्तुज ಆಗಂತುಜ (वि०) ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಉಂಟಾದ ರೋಗ ಮೊದಲಾದುದು. आगन्तोः अकस्मादुपस्थितात् जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "आगन्तुजे भिषग्रोगे शस्त्रेणोत्कृत्य यत्नतः" सुश्रुत०।

आगम ಆಗಮ (पु०) 1. ಬರುವಿಕೆ, ಸೇರುವಿಕೆ, ತಲುಪುವಿಕೆ, ಆಗಮನ. आ+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। "तनोति नस्तामुदितात्मगौरवो गुरुस्तवैवागम एष धृष्टताम्" माघ० १-३०। 2. ಶಾಸ್ತ್ರ. "आगमादिव तमोऽपहादितः संभवन्ति मतयो भवच्छिदः" किरा० ५-२२। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಜನನ. "आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत" गीता २-१४। 4. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. "एषोऽस्या मुद्राया आगमः" मुद्रा० १। 5. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನ, ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಚಯ, ಶಾಸ್ತ್ರಪರಿಶ್ರಮ. "आकारसदृशप्रज्ञः प्रज्ञया सदृशागमः। आगमैः सदृशारम्भः" रघु० १-१५। 6. ನ್ಯಾಯಸಮ್ಮತವಾದ ಸಂಪಾದನೆ. "आगमोऽभ्यधिको भोगाद्विना पूर्वक्रमागतात्" याज्ञ० २-२७। 7. ದಾರ್ಶನಿಕರು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುವ ಶಬ್ದಪ್ರಮಾಣ. 8. ವೇದ. "बहुधाप्यागमैर्भिन्नाः पन्थानः सिद्धिहेतवः" रघु० १०-२६। 9. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ವರ್ಣದ ಜೊತೆಗೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣ. ಇದು (1) ಕೇವಲ, (2) ಕಿತ್, (3) ಟಿತ್ ಮತ್ತು (4) ಮಿತ್ ಎಂದು ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. (1) ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆ

ಯಿಲ್ಲದ ಆಗಮವು ಕೇವಲ. कृर्ण्द्धिः ಎಂಬಲ್ಲಿ "उरण्रपरः" (ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೧-೧-೫೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ಋ ಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ "अण्" ಎಂಬುದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ರೇಫಾಗಮವು ಕೇವಲ ಆಗಮ. (2) ಕ ಕಾರವು ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುಳ್ಳ ಆಗಮವು ಕಿತ್. इत्यः स्तुत्यः ಎಂಬಲ್ಲಿ "ह्रस्वस्य पिति कृति तुक्" (ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೬-೧-೭೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ तुक् ಆಗಮವು ಕಿದಾಗಮ. (3) ಟ ಕಾರವು ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುಳ್ಳ ಆಗಮವು ಟಿತ್. अभूत् ಎಂಬಲ್ಲಿ "लुङ्लङ्लृङ्क्ष्वडुदात्तः" (ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೬-೪-೭೧) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ अट्, भविता ಎಂಬಲ್ಲಿ "आर्धधातुकस्येड्वलादेः" (ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೭-೨-೩೫) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ इट् ಇತ್ಯಾದಿ ಟಿದಾಗಮ. ಟಿತ್ ಕಿತ್ ಆಗಮಗಳು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಆದ್ಯವಯವ ಮತ್ತು ಅಂತ್ಯಾವಯವಗಳಾಗಿ ಬರುವುವು. "आद्यन्तौ टकितौ" (ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೧-೧-೪೬)। (4) ಮ ಕಾರವು ಇತ್ ಸಂಜ್ಞೆಯಾಗುಳ್ಳ ಆಗಮವು ಮಿತ್. विश्वम्भरः ಎಂಬಲ್ಲಿ "अर्रुद्विषदजन्तस्य मुम्" (ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೬-೩-೬೭) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ मुम्, श्विन्दते, स्पन्दते ಎಂಬಲ್ಲಿ "इदितो नुम् धातोः" (ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೭-೧-೫೮) ಸೂತ್ರದಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವ नुम् ಇತ್ಯಾದಿ ಮಿದಾಗಮ. ಇದು ಉದ್ದೇಶ್ಯದ अच् ಗಳಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ अच् ಗೆ ಅಂತ್ಯಾವಯವವಾಗಿ ಬರುವುದು. "मिदचोऽन्त्यात्परः" (ಪಾ೦ ಸೂ೦ ೧-೧-೪೭)। 10. ಸಗುಣ ಮತ್ತು ನಿರ್ಗುಣೋಪಾಸನೆಯ ಕ್ರಮವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಭಗವನ್ಮುಖೋದಿತವಾದ ಒಂದು ಶಾಸ್ತ್ರ. आ समन्ताद्गमयति। "आसमन्ताद्गमयति धर्माधर्मौ परंपदम्। आगमस्तेन कथित इति वेदविदो विदुः"। ಸಂಸಾರ ಪಾಶದ ಬಂಧನಕ್ಕೆ ಒಳಗಾಗಿರುವ ಜೀವಿಯು ಧರ್ಮಾಧರ್ಮಗಳ ವಿವೇಕದಿಂದ ಬಾಳಿ ಸದ್ಗತಿಯನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕಾದರೆ ಅದು ಆಗಮೋಕ್ತಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಉಪಾಸನೆಯೊಂದರಿಂದಲೇ ಸಾಧ್ಯ. "आगमोक्तविधानेन कलौ देवान् यजेत् सुधीः। न हि देवाः प्रसीदन्ति कलौचान्यविधानतः" तन्त्रसा०। ತತ್ತ್ವ ಮತ್ತು ಮಂತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಈ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ **"ತಂತ್ರ"** ವೆಂದೂ ಹೆಸರು. "तनोति विपुलानर्थान् तन्त्रमन्त्रसमन्वितान्। त्राणं च कुरुते यस्मात्तन्त्रमित्यभिधीयते" कामिका०। ಈ ಉಪಾಸನೆ (ಪೂಜೆ)ಯ ವಿಧಾನ ಮತ್ತು ಸಾಧನ ಮಾರ್ಗಗಳು, ಅವರವರ ಆಚಾರ ಮತ್ತು ಉಪಾಸ್ಯ ದೇವತಾ ಭೇದಗಳಿಂದ ಭಿನ್ನವಾಗಿ ಶೈವ, ಶಾಕ್ತ, ವೈಷ್ಣವ, ಜೈನ ಮೊದಲಾದ ಆಗಮಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

(1) **ಶೈವಾಗಮ:** ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನೇ ಉಪಾಸ್ಯದೇವತೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶೈವ, ಸೋಮ, ಲಾಕುಳ ಮತ್ತು ಪಾಶುಪತಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಸಂಪ್ರದಾಯಗಳಿವೆ. ಮತ್ತು ಇದು ವರುಣಪದ್ಧತಿ, ಮಹೇಂದ್ರ ಪದ್ಧತಿ, ಈಶಾನಶಿವಗುರುದೇವ ಪದ್ಧತಿ, ಸೋಮಶಂಭು ಪದ್ಧತಿ ಮುಂತಾದ ಹದಿನೆಂಟು ಪದ್ಧತಿಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಇದು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಸದ್ಯೋಜಾತ, ವಾಮದೇವ, ಅಘೋರ, ತತ್ಪುರುಷ ಮತ್ತು ಈಶಾನಗಳೆಂಬ ಪಂಚಮುಖಗಳಿಂದ ಉಪದಿಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಮಿಕಾದಿ ವಾತುಳಾಂತ ಅಷ್ಟಾವಿಂಶತಿ (28) ಸಂಹಿತಾ ರೂಪವಾಗಿದೆ. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಹತ್ತು ಸಂಹಿತೆಗಳು ಸದಾಶಿವನಿಂದ ದಶಶಿವರಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ಶೈವಾಗಮವೆಂದೂ, ಹದಿನೆಂಟು ಸಂಹಿತೆಗಳು ಅಷ್ಟಾದಶರುದ್ರರಿಗೆ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದರಿಂದ ರೌದ್ರಾಗಮವೆಂದೂ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. ರೌದ್ರಾಗಮದ ಮುಖ್ಯ ಸಂಹಿತೆಯಾದ ವಾತುಳಾಗಮದ ಉತ್ತರ ಭಾಗವು ವೀರಶೈವ ಸಂಪ್ರದಾಯದ ಅನುಷ್ಠಾನಕ್ಕೆ ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

(2) **ಶಾಕ್ತಾಗಮ:** ಶೈವಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಯಾದರೆ ಶಾಕ್ತಾಗಮದಲ್ಲಿ ಪರಶಿವನ ಶಕ್ತಿಯು ಉಪಾಸ್ಯದೇವತೆ. ಇದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗೇ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾರೆ. ಇದಕ್ಕೆ ದೇವ್ಯಾಗಮವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಶಾಕ್ತಗ್ರಂಥಗಳಿಗೆ "ಶಾಕ್ತತಂತ್ರ" ವೆಂದೂ ರೂಢಿಯಿದೆ. ಶ್ರೀ ವಿದ್ಯೋಪಾಸನಾದಿ ಸಮಸ್ತ ಮಂತ್ರಶಾಸ್ತ್ರಗಳಿಗೂ ಈ ಶಾಕ್ತತಂತ್ರವು ಆಧಾರವಾಗಿದೆ.

(3) **ವೈಷ್ಣವಾಗಮ:** ಇದರಲ್ಲಿ 1. ಪಾಂಚರಾತ್ರ, 2. ವೈಖಾನಸಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಭೇದಗಳಿವೆ.

1. ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮ: ಭಗವನ್ಮುಖದಿಂದ ಅನಂತ, ಗರುಡ, ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ, ಬ್ರಹ್ಮ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರರೆಂಬ ಐದು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಐದು ರಾತ್ರಿಗಳಲ್ಲಿ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟುದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮ" ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಈ ಆಗಮದಲ್ಲಿ ವಿಷ್ಣುವು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆ. ಇದಕ್ಕೆ ಭಗವಚ್ಛಾಸ್ತ್ರವೆಂದೂ ಹೆಸರು. ಇದರಲ್ಲಿ **ದಿವ್ಯಸಿದ್ಧಾಂತ, ಆಗಮ ಸಿದ್ಧಾಂತ, ತಂತ್ರಸಿದ್ಧಾಂತ** ಮತ್ತು **ತಂತ್ರಾಂತರ**

ಸಿದ್ಧಾಂತಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಿವೆ. ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮವು ಜ್ಞಾನ, ಯೋಗ, ಕ್ರಿಯಾ ಮತ್ತು ಚರ್ಯಾಪಾದಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಪಾದಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

ಶ್ರೀಮದಾನಂದತೀರ್ಥಾಚಾರ್ಯರು ಪಾದ್ಮಸಂಹಿತೆಯನ್ನು ಸಂಗ್ರಹಿಸಿ ಮಾಧ್ವಸಂಪ್ರದಾಯದ ದೇವಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಪೂಜೆಗೆ ಅನುಕೂಲಿಸುವಂತೆ ಅಳವಡಿಸಿರುವ ಪಾಂಚರಾತ್ರಾಗಮಭಾಗವು **"ತಂತ್ರಸಾರಾಗಮ"** ವೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ.

2. ವೈಖಾನಸಾಗಮ: ವೈಖಾನಸಾಗಮವು ಲೋಕೋದ್ಧಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ಅಂಶದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದ ಶ್ರೀ ವಿಖನಸಮಹರ್ಷಿಗಳಿಂದ ಭೃಗು, ಅತ್ರಿ, ಮರೀಚಿ ಮತ್ತು ಕಶ್ಯಪರಿಗೆ ಸಂಹಿತಾರೂಪದಲ್ಲಿ ಉಪದಿಷ್ಟವಾದುದು. ಇದು **ಸಂಹಿತೆ, ಅಧಿಕರಣ, ತಂತ್ರ** ಮತ್ತು **ಕಾಂಡ**ಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. (1) ಮರೀಚಿಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಜಯ, ಆನಂದ, ಸಂಜ್ಞಾನ, ವೀರ, ವಿಜಯ ಮುಂತಾದ ಎಂಟು ಆಗಮಗಳಿಗೆ **'ಸಂಹಿತೆ'** ಯೆಂದು ಹೆಸರು. (2) ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಖಿಲ, ಖಿಲಾಧಿಕಾರ, ಪುರಾಧಿಕಾರ, ವಾಸಾಧಿಕಾರ, ಅರ್ಚಾಧಿಕಾರ ಮುಂತಾದ ಹತ್ತು ಭಾಗಗಳಿಗೆ **'ಅಧಿಕರಣ'** ವೆಂದು ಹೆಸರು. (3) ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಪೂರ್ವತಂತ್ರ, ವಿಷ್ಣುತಂತ್ರ, ಉತ್ತರತಂತ್ರ ಮತ್ತು ಮಹಾತಂತ್ರಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿಗೆ **'ತಂತ್ರ'** ವೆಂದು ಹೆಸರು. (4) ಕಶ್ಯಪಮಹರ್ಷಿ ಪ್ರೋಕ್ತವಾದ ಸತ್ಯಕಾಂಡ, ಧರ್ಮಕಾಂಡ ಮತ್ತು ಜ್ಞಾನಕಾಂಡಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಭಾಗಗಳಿಗೆ **'ಕಾಂಡ'** ವೆಂದು ಹೆಸರು.

(4) ಜೈನಾಗಮ: ದ್ವಾದಶಾಂಗಾತ್ಮಕ ಜೈನಾಗಮದ ಸ್ವರೂಪ: ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ತೀರ್ಥಂಕರರಿಂದ ಮೊದಲು ಸಮವಸರಣ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಗಣಧರಾದಿಯಾಗಿ ಅಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಭವ್ಯರಿಗೆ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಙ್ಮಯವು ಜೈನಾಗಮ, ಜೈನಸಿದ್ಧಾಂತ, ದ್ವಾದಶಾಂಗಶ್ರುತ ಇತ್ಯಾದಿ ಹೆಸರುಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿದೆ. ಈ ಜೈನಾಗಮವನ್ನು ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ತೀರ್ಥಂಕರರು ಅನಾದಿಕಾಲದಿಂದ ಅನಂತಕಾಲದವರೆಗೆ ಉಪದೇಶಿಸುತ್ತಲೇ ಇರುತ್ತಾರೆ. ಆದುದರಿಂದ ಇದು ಸಾದಿಯೆಂದೂ, ಅನಾದಿಯೆಂದೂ ಹೇಳಲ್ಪಡುವುದು. ಸರ್ವಜ್ಞರಾದ ತೀರ್ಥಂಕರರು ಉಪದೇಶಿಸಿದ ಶಾಸ್ತ್ರವೇ ಜೈನಾಗಮವು. ಇದು ಅಂಗಬಾಹ್ಯ ಮತ್ತು ಅಂಗಪ್ರವಿಷ್ಟಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ.

ಅಂಗಪ್ರವಿಷ್ಟವು (1) ಆಚಾರಾಂಗ, (2) ಸೂತ್ರಕೃತಾಂಗ, (3) ಸ್ಥಾನಾಂಗ, (4) ಸಮವಾಯಾಂಗ, (5) ವ್ಯಾಖ್ಯಾಪ್ರಜ್ಞಪ್ತಿ, (6) ಜ್ಞಾತೃಕಥಾ, (7) ಉಪಾಸಕಾಧ್ಯಯನ, (8) ಅನುತ್ತರೋಪಪಾದಿಕ, (9) ಅಂತಕೃದ್ದಶಾಂಗ, (10) ಪ್ರಶ್ನವ್ಯಾಕರಣ, (11) ವಿಪಾಕಸೂತ್ರ ಮತ್ತು (12) ದೃಷ್ಟಿವಾದ ದಶಾಂಗಗಳೆಂಬ ಹನ್ನೆರಡು ಅಂಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ. ಏಳನೆಯದಾದ ಉಪಾಸಕಾಧ್ಯಯನಾಂಗದಲ್ಲಿ ದೇವರ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಪೂಜಾಕ್ರಮ, ಶ್ರಾವಕಾಚಾರ, ಯತ್ಯಾಚಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

ಜೈನಾಗಮದಲ್ಲಿ (1) ದೇವ, (2) ಗುರು ಮತ್ತು (3) ಶಾಸ್ತ್ರ ಈ ಮೂರು ಆರಾಧ್ಯದೇವತೆಗಳು.

(1) ದೇವರು: ಅರ್ಹಂತರು ಮತ್ತು ಸಿದ್ಧರು. ಅರ್ಹಂತರಲ್ಲಿ ಭೂತಭವಿಷ್ಯದ್ವರ್ತಮಾನದ 72 ತೀರ್ಥಂಕರರು, ಪಂಚವಿದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ವರ್ತಮಾನ ಕಾಲದ ಸೀಮಂಧರ ಯುಗಮಂಧರಾದಿ 20 ತೀರ್ಥಂಕರರು.

(2) ಗುರುಗಳು: ಚತುರಶೀತಿ ಲಕ್ಷಗುಣಸಂಪನ್ನ ಗಣಧರ ಆಚಾರ್ಯಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳು, ದ್ವಾದಶಾಂಗ ಪಾಠಕರಾದ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ ಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳು, ಜ್ಞಾನ ಧ್ಯಾನ ತಪೋರಕ್ತರಾದ ಸರ್ವಸಾಧುಪರಮೇಷ್ಠಿಗಳು.

(3) ಶಾಸ್ತ್ರ: ಜಿನಮುಖೋದ್ಭೂತ ಸ್ಯಾದ್ವಾದನಯಗರ್ಭಿತ ದ್ವಾದಶಾಂಗ ರೂಪವಾದ ಜಿನಭಾರತಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ ಮತ್ತು ಪೂಜಾಕ್ರಮಗಳು (1) ಅಕಲಂಕ ಸ್ವಾಮಿರಚಿತ ಅಕಲಂಕಸಂಹಿತೆ, (2) ನೇಮಿಚಂದ್ರ ವಿರಚಿತ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತಿಲಕ, (3) ಆಶಾಧರಸೂರಿ ವಿರಚಿತ ಪ್ರತಿಷ್ಠಾತಿಲಕ, (4) ವಸುನಂದ್ಯಾಚಾರ್ಯರಚಿತ ಸಂಹಿತೆ, (5) ಬ್ರಹ್ಮಸೂರಿ ವಿರಚಿತ ಸಂಹಿತೆ ಮತ್ತು (6) ಭಗವಜ್ಜಿನಸೇನಾಚಾರ್ಯ ವಿರಚಿತ ಆದಿಪುರಾಣ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿವೆ.

आगमन ಆಗಮನ (ನಂ) 1. ಬರುವಿಕೆ, ಸೇರುವಿಕೆ. आ+गम्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "गतस्पृहोप्यागमनप्रयोजनं वदेति वक्तुं व्यवसीयते यया" माघ० १-३०। 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. "एतत्ते सर्वमाख्यातं वैरस्यागमनं महत्" रामा०। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಜನನ.

आगमवृद्ध ಆಗಮವೃದ್ಧ (ಪುಂ) ಜ್ಞಾನವೃದ್ಧ, ಪರಿಪೂರ್ಣ ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳವನು. आगमेन शास्त्रज्ञानेन वृद्धः।

आगमवेतृ ಆಗಮವೇತೃ (वि०) ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿರುವ. आगमं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–वेत्त्री –ವೇತ್ರೀ.**

आगमवेदिन् ಆಗಮವೇದಿನ್ (पु०) 1. ಶ್ರೀ ಶಂಕರಾಚಾರ್ಯರ ಪರಮಗುರುಗಳಾದ ಗೌಡಪಾದಾಚಾರ್ಯರು. (वि०) 2. ವೇದವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವೇದಾಭ್ಯಾಸಮಾಡಿರುವ. आगमं वेत्ति—विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–वेदिनी –ವೇದಿನೀ.**

आगमापायिन् ಆಗಮಾಪಾಯಿನ್ (वि०) ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮತ್ತು ನಾಶಸ್ವಭಾವದ. आगमश्चापायश्च आगमापायौ, तौ विद्येतेऽस्य "इनिः" (५-२-११५)। "आगमापायिनोऽनित्यास्तांस्तितिक्षस्व भारत" गीता २-१४। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–अपायिनी –ಅಪಾಯಿನೀ.**

आगमिन् ಆಗಮಿನ್ (वि०) 1. ಮುಂದೆ ಬರುವ, ಮುಂದೆ ಉಂಟಾಗುವ, ಭವಿಷ್ಯತ್‌ಕಾಲದ. आ+गम्लृ (गतौ) "इनिः" (३-३-३)। 2. ಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞಾನವುಳ್ಳ, ಶಾಸ್ತ್ರಾಭ್ಯಾಸವುಳ್ಳ. आगमोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "द्वावपि किलागमिनौ प्रयोगनिपुणौ च" माल० ३। 3. ಆಗಮವು ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ (ಪ್ರಕೃತಿಪ್ರತ್ಯಯ ಮುಂತಾದುದು). 4. ಬರುವ, ತಲುಪುವ, ಸೇರುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आगमिनी ಆಗಮಿನೀ.**

आगर ಆಗರ (पु०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. आगीर्यते उद्वमितुमारभ्यते चन्द्रोऽत्र — गॄ (निगरणे) "अप्" (३-३-५७)।

आगवीन ಆಗವೀನ (पु०) (ಹಸುವನ್ನು ಮನೆಗೆ ತಂದು ಸೇರಿಸುವವರೆಗೂ ಅದರ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ) ಗೋಪಾಲಕ. गोः पत्यर्पणपर्यन्तं कर्म करोति — आ+गो "खः" (५-२-१४)।

आगस् ಆಗಸ್ (न०) 1. ಅಪರಾಧ, ತಪ್ಪು, ಅಪಚಾರ. इण् (गतौ) "असुन्" आगादेशश्च (उ० ४-२९२)। "सहिष्ये शतमागांसि सूनोस्त इति यत्त्वया" माघ० २-१०८। "यत्ते चतुर्विधमकारि रणे तदागः क्षन्तव्यमद्य भवता करुणार्णवेन" चं० भा०। 2. ಪಾಪ. "आगोऽपराधे पापेऽपि" मेदि०।

आगस्कृत् ಆಗಸ್ಕೃತ್ (वि०) 1. ಅಪರಾಧಿ, ತಪ್ಪು ಮಾಡಿದವನು. आगः करोति — डु कृञ् (करणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "अभ्यर्णमागस्कृतमस्पृशद्भिः" रघु० २-३२। 2. ಪಾಪಕೃತ್ಯವನ್ನೆಸಗಿದವನು.

आगस्ती ಆಗಸ್ತೀ (स्त्री०) ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕು, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ ದಿಕ್ಕು. अगस्त्यस्येयम् "अण्" (४-२-१२०)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आगस्त्य ಆಗಸ್ತ್ಯ (पु०) 1. ದಕ್ಷಿಣ ದಿಗ್ವಿಭಾಗ. "कौबेरदिग्भागमपास्य मार्गमागस्त्यमुष्णांशुरिवावतीर्णः" माघ० ३-१। 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಪುತ್ರ. अगस्तेरपत्यम् "यञ्" (४-१-१०५)। 3. ಅಗಸ್ತ್ಯಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. अगस्त्यस्य गोत्रापत्यम् "अण्" (४-२-१११)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आगस्ती ಆಗಸ್ತೀ.** (वि०) 4. ಅಗಸ್ತ್ಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ದಿಕ್ಕು ಮೊದಲಾದುದು).

आगार ಆಗಾರ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ. अगान् वृक्षान् स्तम्भभूतान् ऋच्छति — ऋ (गतौ) "अण्" (३-२-१)।

आगारगोधिका ಆಗಾರಗೋಧಿಕಾ (स्त्री०) ಹಲ್ಲಿ, ಗೌಳಿ.

आगुर् (गूः) ಆಗುರ್ (ಗೂಃ) (स्त्री०) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. आ+गुरी (उद्यमने) "क्विप्"।

आगुरण ಆಗುರಣ (न०) ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. आ+गुरी (उद्यमने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आगू ಆಗೂ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. आ+गम्लृ (गतौ) "डूः" (उ० २-६८)।

आगूर्ण ಆಗೂರ್ಣ (न०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. आ+गुरी (उद्यमने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ. आ+गुरी "क्तः" (३-४-७२)।

आग्नापौष्ण ಆಗ್ನಾಪೌಷ್ಣ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಪೂಷ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು). अग्निश्च पूषा च अग्नापूषणौ, ते देवते अस्य "अण्" (४-२-२४)।

आग्नावैष्णव ಆಗ್ನಾವೈಷ್ಣವ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವಿಷ್ಣು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು). अग्निश्च विष्णुश्च अग्नाविष्णू, ते देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

आग्निपद ಆಗ್ನಿಪದ (वि०) 1. ಅಗ್ನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯ. 2. ಅಗ್ನಿಯ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಪದಾರ್ಥ. अग्निपदे कार्यं दीयते वा "अण्" (वा० ५-१-९७)।

आग्निमारुत ಆಗ್ನಿಮಾರುತ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಮರುತ್ತುಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾ

ದುದು). अग्निश्च मरुच्च अग्नामरुतौ, ते देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)। इत् (६-३-२८)।

आग्निवारुण ಆಗ್ನಿವಾರುಣ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ವರುಣ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು). अग्निश्च वरुणश्च अग्नीवरुणौ, ते देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)। इत् (६-३-२८)।

आग्निष्टोमिक ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಿಕ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. 2. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಗ್ರಂಥದ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. अग्निष्टोमं वेत्ति तत्प्रतिपादकं ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (४-२-६०)। (वि०) 3. ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ.

आग्निष्टोमिकी ಆಗ್ನಿಷ್ಟೋಮಿಕೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಷ್ಟೋಮ ಯಾಗದ ದಕ್ಷಿಣೆ. अग्निष्टोमस्य दक्षिणा "ठञ्" (५-१-९५)। "ङीप्" (४-१-५)।

आग्नीध्र ಆಗ್ನೀಧ್ರ (पु०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಜಕ, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಹಾಯಕ. अग्निमिन्धयति अग्नीत्। तस्य स्थानमाग्नीध्रम्। तात्स्थ्यात् सोऽप्याग्नीध्रः। [ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವನು ಅಗ್ನೀತ್ತು. ಅವನ ಸ್ಥಾನವು ಆಗ್ನೀಧ್ರವು. ಅಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದ ಋತ್ವಿಕ್ಕೂ ಆಗ್ನೀಧ್ರನು]. (न०) 2. ಆಗ್ನೀಧ್ರನೆಂಬ ಋತ್ವಿಕ್ಕಿನ ಸ್ಥಾನ. अग्निमिन्धयति इति अग्नीत्। तस्य स्थानम् "रण्" (वा० ४-३-१२०)। 3. ಆಗ್ನೀಧ್ರನ ಕರ್ಮ (ಕೆಲಸ). आग्नीध्रस्य कर्म भावो वा "अण्"।

आग्नीध्र्या ಆಗ್ನೀಧ್ರ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಗ್ನಿಶಾಲೆ, ಅಗ್ನಿಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಗೃಹ. आग्नीध्रस्थानमर्हति "यत्"।

आग्नेन्द्र ಆಗ್ನೇಂದ್ರ (वि०) ಅಗ್ನಿ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರ ದೇವತಾಕವಾದ (ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು). अग्निश्च इन्द्रश्च अग्नेन्द्रौ, तौ देवतेऽस्य "अण्" (४-२-२४)।

आग्नेय ಆಗ್ನೇಯ (पु०) 1. ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಷಣ್ಮುಖ. अग्नेरपत्यम्। 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿ. 3. ದಕ್ಷಿಣಾಪಥದಲ್ಲಿ ಕಿಷ್ಕಿಂಧಾಪಟ್ಟಣಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದೇಶ. ಈ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಯು ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು. [ಅಗ್ನಿಯು ನೀಲರಾಜನ ಮಗಳನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಆಕೆಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಆ ರಾಜನ ಸಹಾಯಕ್ಕಾಗಿ ಅಲ್ಲಿಯೇ ಕೆಲವು ಕಾಲ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿದ್ದನು.] भा० सभा० ३२। 4. ಅಗ್ನಿಪರ್ವತ. (न०) 5. ಚಿನ್ನ, ಸುವರ್ಣ. अग्नेरपत्यम्। 6. ಕೃತ್ತಿಕಾ ನಕ್ಷತ್ರ. [ಇದು ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದುದು.] 7. ರಕ್ತ. 8. ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸನೆಯ ಮಂತ್ರ. 9. ಅರಗು. 10. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. 11. ಒಂದು ವಿಧ ಸ್ನಾನ. "आग्नेयं भस्मना स्नानम्"। 12. ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಒಂದು ಅಸ್ತ್ರ. (वि०) 13. ಅಗ್ನಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 14. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ. 15. ಜಾಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಜೀರ್ಣಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 16. ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ಹವಿಸ್ಸು ಮೊದಲಾದುದು. 17. ಅಗ್ನಿಯ ಭಕ್ತ, ಅಗ್ನಿಯ ಉಪಾಸಕ. अग्नेर्भक्तः "ढक्" (वा० ४-२-२४)।

आग्नेयी ಆಗ್ನೇಯೀ (स्त्री०) 1. ಸ್ವಾಹಾದೇವಿ, ಅಗ್ನಿಯ ಪತ್ನಿ. 2. ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕು, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 3. ಪ್ರತಿಪತ್ ತಿಥಿ, ಪಕ್ಷದ ಮೊದಲನೆಯ ದಿನ, ಅಗ್ನಿದೇವತಾಕವಾದ ತಿಥಿ. "वह्निस्त्वष्टृहिमाद्रिजा गणपतिः सर्पः कुमारो रविगौरीशो वसुनागधर्महरयः कामः कलीन्दू पिता। एते सर्वदिनाधिपाः स्युः" काला० २।

आग्न्याधानिकी ಆಗ್ನ್ಯಾಧಾನಿಕೀ (स्त्री०) ಅಗ್ನ್ಯಾಧಾನ ಯಜ್ಞದಕ್ಷಿಣೆ. अग्न्याधानस्य यज्ञस्य दक्षिणा "ठञ्" (५-१-९५)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आग्रभोजनिक ಆಗ್ರಭೋಜನಿಕ (पु०) 1. ಅಗ್ರಭೋಜನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಭೋಜನಪಂಕ್ತಿಯಲ್ಲಿ ಅಗ್ರಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. अग्रभोजनमर्हति — "ठञ्" (५-१-६३)। 2. ಪ್ರಥಮಭೋಜನಕ್ಕೆ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಲ್ಪಡುವ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्रभोजनं नियतं दीयतेऽस्मै "ठक्" (४-४-६६)।

आग्रयण ಆಗ್ರಯಣ (पु०) ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವು ಬಂದಾಗ ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಅದರಿಂದ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ. अग्रस्य नवधान्यादेः अयनं (देवान् प्रति) प्रापणं येन कर्मणा – पृषो०। [ಹೊಸ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಕ್ಕೆ ಮುಂಚೆ ಉಪಯೋಗಿಸಕೂಡದು.] "शस्यं नाश्नीयादग्निहोत्रमहुत्वा" आश्व० श्रौ० सू०।

आग्रह ಆಗ್ರಹ (पु०) 1. ಆವೇಶ, ಆಸಕ್ತಿ, ದೃಢಸಂಕಲ್ಪ, ಹಠ. आ+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। "चलेऽपि काकस्य पदार्पणाग्रहः" नैष० १२-२१। 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಸ್ವೀಕಾರ. 3. ಅನುಗ್ರಹ, ದಯೆ. 4. ಆಕ್ರಮಣ, ಮುತ್ತಿಗೆ, ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. "आग्रहोऽनुग्रहासक्त्योराक्रमे ग्रहणेऽपि च" मेदि०।

आग्रहायण ಆಗ್ರಹಾಯಣ (पु०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸ. अग्रे हायनमस्त्यस्याः आग्रहायणी–सा पौर्णमास्यस्त्यत्र मासे "अण्" (४-२-२१)।

आग्रहायणक ಆಗ್ರಹಾಯಣಕ (न०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಾಲ. आग्रहायण्यां देयं ऋणम् "वुञ्" (४-३-५०)।

आग्रहायणिक ಆಗ್ರಹಾಯಣಿಕ(पु०) 1. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸ. आग्रहायणी पौर्णमास्यस्मिन् मासे "ठक्" (४-२-२२)। (न०) 2. ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಕೊಡಬೇಕಾದ ಸಾಲ.

आग्रहायणी ಆಗ್ರಹಾಯಣೀ (स्त्री०) ಮಾರ್ಗಶೀರ್ಷ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. अग्रे हायनमस्याः "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आग्रहारिक ಆಗ್ರಹಾರಿಕ (पु०) ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अग्रहारो नियतं दीयतेऽस्मै "ठक्" (४-४-६६)।

आघट्टक ಆಘಟ್ಟಕ (पु०) ಕೆಂಪು ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. आघट्टयति रोगान्—घट्ट (चलने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आघट्टन ಆಘಟ್ಟನ(न०) ಹೊಡೆತ, ತಿಕ್ಕಾಟ, ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. आ+घट्ट (चलने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) **–घट्टना –ಘಟ್ಟನಾ.** आ+घट्ट+णिच् "युच्" (वा० ३-३-१०७)। "रणद्भिराघट्टनया नभस्वतः पृथग्विभिन्नश्रुतिमण्डलैः स्वरैः" माघ० १-१०।

आघर्ष ಆಘರ್ಷ (पु०) ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕಾಟ. आ+घृषु (संघर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। "गण्डस्थलाघर्षगलन्मदोदकद्रवद्रुमस्कन्धनिलायिनोऽलयः" माघ० १२-६४। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–घर्षणम् –ಘರ್ಷಣವು.**

आघर्षणी ಆಘರ್ಷಣೀ (स्त्री०) 1. ಕೂರ್ಚ, ಕುಂಚ, ತೂಲಿಕೆ. 2. ಉಜ್ಜುವ ವಸ್ತು, ರಬ್ಬರು ಮೊದಲಾದುದು. आघृष्यतेऽनेन आ+घृषु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आघाट ಆಘಾಟ (पु०) 1. ಉತ್ತರಣೆ ಗಿಡ. 2. ಗಡಿ, ಎಲ್ಲೆ. 3. ಕೈತಾಳ, ಝಲ್ಲರಿ. (वि०) 4. ಹೊಡೆಯುವ. आ+घट (चेष्टायाम्) "घञ्" (३-३-१९)।

आघात ಆಘಾತ (पु०) 1. ಹೊಡೆತ, ಬಡಿತ, ಏಟು. 2. ವಧೆ, ಕೊಲೆ. 3. ಗಾಯ. आ+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८, १९)। 4. ವಧ್ಯಸ್ಥಾನ, ಕೊಲೆಮಾಡುವ ಜಾಗ. आ+हन अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

आघातन ಆಘಾತನ (न०) 1. ವಧ್ಯಸ್ಥಾನ. आ+हन (हिंसागत्योः)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಕೊಲೆ, ವಧೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आघार ಆಘಾರ (पु०) 1. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. आ+घृ (सेचने)+णिच् कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಘೃತ ಸೇಚನೆ, ಅಗ್ನಿಗೆ ವಾಯವ್ಯದಿಂದ ಆಗ್ನೇಯ ದಿಕ್ಕಿನ ವರೆಗೂ ನಿರ್ಋತಿ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಈಶಾನ್ಯದವರೆಗೂ ಅವಿಚ್ಛಿನ್ನವಾಗಿ ಮಾಡುವ ತುಪ್ಪದ ಹೋಮ.

आघूर्णन ಆಘೂರ್ಣನ (न०) ಸುತ್ತುವಿಕೆ, ತಿರುಗುವಿಕೆ. आ+घूर्ण (भ्रमणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आघूर्णित ಆಘೂರ್ಣಿತ (वि०) ಸುತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+घूर्ण (भ्रमणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आघोषण ಆಘೋಷಣ (न०) (ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಪ್ರಚಾರವಾಗಲು) ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಸಾರುವುದು, ಡಂಗೂರ ಹೊಡೆಸುವುದು. आ + घुषिर् (विशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०) **–घोषणा –ಘೋಷಣಾ.** आ+घुषिर्+णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

आघ्राण ಆಘ್ರಾಣ (न०) 1. ವಾಸನೆ ನೋಡುವುದು, ಮೂಸಿನೋಡುವುದು. 2. ತೃಪ್ತಿ, ಸಂತೋಷ. आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तृप्तिः सौहित्यमाघ्राणम्" अभि० चि०। (वि०) 3. ವಾಸನೆ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+घ्रा कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-५६)। 4. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

आघ्रात ಆಘ್ರಾತ (वि०) ವಾಸನೆನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೂಸಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + घ्रा (गन्धोपादाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आघ्रातवर्त्मानिमरण्यभागेष्वारण्यकैराश्रितधेनुभावैः" याद० ४-८१।

आघ्रापित ಆಘ್ರಾಪಿತ (वि०) 1. ಮೂಸಿನೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಸನೆನೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+घ्रा (गन्धोपादाने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आघ्रायक ಆಘ್ರಾಯಕ (वि०) 1. ವಾಸನೆನೋಡುವವನು. 2. ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವವನು. आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् **आघ्रायिका ಆಘ್ರಾಯಿಕಾ.**

आघ्रेय ಆಘ್ರೇಯ (वि०) 1. ವಾಸನೆನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ವಾಸನೆನೋಡಲ್ಪಡುವ. आ+घ्रा (गन्धोपादाने) "यत्" (३-१-९७)।

आङ् ಆಙ್(अव्य०)1. ಸ್ವಲ್ಪ. 2. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. "आसमुद्र-क्षितीशानाम्" रघु० १-५। 3. ಅಭಿವಿಧಿ. "सोऽहमाजन्म-शुद्धानाम्" रघु० १-५। 4. ಧಾತುವಿನೊಡನೆ ಸೇರಿದಾಗ ಕ್ರಿಯಾವಿಶೇಷವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಉಪಸರ್ಗ. "तेनोपमीयेत तमालनीलमामुक्तमुक्तालतमस्य वक्षः" माघ० ३-८। "आङीषदर्थेऽभिव्याप्तौ सीमार्थे धातुयोगजे" अम०।

आङ्कुशिक ಆಂಕುಶಿಕ (वि०) ಅಂಕುಶವೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. अङ्कुशः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

आङ्ग ಆಂಗ (पु०) 1. ಅಂಗದೇಶದ ದೊರೆ. अङ्गानां राजा। 2. ಅಂಗರಾಜನ ಮಗ. (न०)3. ಕೋಮಲವಾದ ಶರೀರ. अङ्ग स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 4. (ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಅಂಗಾಧಿಕಾರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ ಕಾರ್ಯ. "वार्णादाङ्गं बलीयः" परि० ५६। 5. ಶಾರೀರಕ, ಶರೀರಸಂಬಂಧವಾದ. अङ्गस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। 6. ಅಂಗದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अङ्गेषु भवः "अण्"।

आङ्गक ಆಂಗಕ (पु०) 1. ಅಂಗರಾಜನ ಸೇವಕ. 2. ಅಂಗದೇಶದ ಸೇವಕ, ಅಂಗದೇಶದ ಭಕ್ತ. अङ्गाः क्षत्रियाः जनपदो वा भक्तिरस्य "वुञ्" (४-३-१००)। (वि०) 3. ಅಂಗದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अङ्गेषु भवः "वुञ्" (४-२-१२५)।

आङ्गविद्य ಆಂಗವಿದ್ಯ (वि०) 1. ಶಿಕ್ಷೆ ವ್ಯಾಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗವಿದ್ಯೆಯನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಅಂಗಸಾಮುದ್ರಿಕವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. अङ्गविद्यां वेत्ति "अण्" (४-२-५९)। 3. ಅಂಗವಿದ್ಯೆಯ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಗ್ರಂಥ. अङ्गविद्याया व्याख्यानो ग्रन्थः "अण्" (४-३-६६)। 4. ಅಂಗವಿದ್ಯೆಯಲ್ಲಿರುವ. "अङ्गविद्यायां भवः "अण्" (६-३-६६)।

आङ्गविद्या ಆಂಗವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ವ್ಯಾಕರಣ ಮೊದಲಾದ ಅಂಗವಿದ್ಯೆ. 2. ಸಾಮುದ್ರಿಕಶಾಸ್ತ್ರ. आङ्गी च सा विद्या च।

आङ्गार ಆಂಗಾರ (न०) ಕೆಂಡದ ರಾಶಿ. अङ्गाराणां समूहः "अण्" (४-२-३८)।

आङ्गिक ಆಂಗಿಕ (पु०) ಭಾವಸೂಚಕವಾದ ಅಂಗಗಳ ಅಭಿನಯ, ಭಾವಾಭಿನಯ. अङ्गेन अङ्गचालनेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)। "भवेदभिनयोऽवस्थानु-कारः स चतुर्विधः। आङ्गिको वाचिकश्चैवमाहार्यः सात्त्विकस्तथा" सा० द० ६-२।

आङ्गिरस ಆಂಗಿರಸ (पु०) 1. ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ಮಗ— (1) ಬೃಹಸ್ಪತಿ. (2) ಉತಥ್ಯ. (3) ಸಂವರ್ತ. अङ्गिरसोऽपत्यम् "अण्" (४-१-९२)। "त्रयस्त्वङ्गिरसः पुत्रा लोके सर्वत्र विश्रुताः। बृहस्पतिरुतथ्यश्च संवर्तश्च धृतव्रताः" भा० आदि० ६७-५। "अध्यापयामास पितॄन् शिशुराङ्गिरसः कविः। पुत्रका इतिहोवाच ज्ञानेन परिगृह्य तान्" मनु० २-१५१। 2. ಅಥರ್ವವೇದದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತ. अङ्गिरसा दृष्टम् "अण्" (४-२-७)। 3. ಜೀವಾತ್ಮ.

आचक्षाण ಆಚಕ್ಷಾಣ (वि०) ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ. आचक्षते — आ+चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "शानच्" (३-२-१२४)।

आचक्षुस् ಆಚಕ್ಷುಸ್ (वि०) ತಿಳಿದವನು, ಪೂರ್ವಕಥೆ ಬಲ್ಲವನು. आ+चक्षिङ् (व्यक्तायां वाचि) "उसिः" (उ० २-१२०)।

आचतुर ಆಚತುರ (अव्य०) ನಾಲ್ಕರವರೆಗೂ, ನಾಲ್ಕು ತಲೆಯ ಪರ್ಯಂತ, ವಂಶದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಲಾಂತರದವರೆಗೂ. चतुःपर्यन्तम् — अव्ययी०। आ+चतुर् "टच्" (५-४-१०७)।

आचतुर्य ಆಚತುರ್ಯ (न०) ನಿಪುಣನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अचतुरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)।

आचमन ಆಚಮನ (न०) 1. ಜಲಪಾನ, (ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳನ್ನು ಮಾಡುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ) ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಜಲಪಾನ. आ+चमु (अदने) "ल्युट्" (३-३-११५)। **ಆಚಮನದ ಕ್ರಮ:** "आयतं पर्वणां कृत्वा गोकर्णाकृतिमत्करम्। संहताङ्गुलिना तोयं गृहीत्वा पाणिना द्विजः। मुक्ताङ्गुष्ठकनिष्ठाभ्यां शेषेणाचमनं चरेत्। माषमज्जनमात्रास्तु संगृह्य त्रिः पिबेदपः"। [ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೀಡಿದ ಬೆರಳುಗಳನ್ನು ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸಿ ಕೈಯನ್ನು ಗೋವಿನಕರ್ಣದ ಆಕಾರಕ್ಕೆ ಮಾಡಿ ಹಸ್ತದೊಳಗೆ ಉದ್ದಿನಕಾಳು ಮುಳುಗುವಷ್ಟು ಮಾತ್ರ ನೀರನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ಮೂರು ಸಲ ನೀರನ್ನು ಕುಡಿಯಬೇಕು.] 2. ಆಚಮನದ ನೀರು. आचम्यतेऽनेन — कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आचमनक ಆಚಮನಕ (न०) 1. ಆಚಮನದ ನೀರು. आचम्यतेऽनेन कर० "ल्युट्"। ततः स्वार्थे "कन्"। 2. ಬಾಯಿನೀರನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪಾತ್ರೆ.

आचमनीय ಆಚಮನೀಯ (न०) ಆಚಮನದ ನೀರು, ಆಚಮನಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಜಲ. आचमनाय हितम् "छः" (५-१-५)।

आचय ಆಚಯ (पु०) ಕೂಡಿಸಿಡುವುದು, ಶೇಖರಿಸಿಡುವುದು, ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. आ+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)।

आचरण ಆಚರಣ(न०) 1. ಕೃತಿ, ಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ನಡತೆ, ನಡವಳಿಕೆ, ವರ್ತನೆ, ಆಚಾರ. आ+चर (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैः दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" नैष० १-४। 3. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ವಾಡಿಕೆ, ಪದ್ಧತಿ. 4. ರಥ, ಗಾಡಿ. आचरत्यनेन — कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आचरणीय ಆಚರಣೀಯ(वि०) 1. ಆಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. आ+चर (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

आचरित ಆಚರಿತ(न०) 1. ನಡತೆ, ನಡವಳಿಕೆ, ವರ್ತನೆ. आ+चर (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವ ಐದು ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "धर्मेण व्यवहारेण छलेनाचरितेन च। प्रयुक्तं साधयेदर्थं पञ्चमेन बलेन च" मनु० ८-४९। [ಪತ್ನಿ ಪುತ್ರ ಮತ್ತು ಹಸುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಬಡಿದು ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ಸಾಲಗಾರನು ಕೊಟ್ಟ ಸಾಲವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು **ಆಚರಿತವು**.] "दारपुत्रपशून् हत्वा कृत्वा द्वारोपवेशनम्। यत्रार्थी दाप्यतेऽर्थं स्वं तदाचरितमुच्यते"। (वि०) 3. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+चर कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "शुभस्य पूर्वाचरितैः कृतं शुभैः" माघ० १-२६।

आचरितव्य ಆಚರಿತವ್ಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. 2. ಆಚರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+चर (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

आचर्य ಆಚರ್ಯ(वि०) ಆಚರಣೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇಶ. आ+चर (गतौ) "यत्" (वा० ३-१-१००)।

आचान्त ಆಚಾಂತ (वि०) ಆಚಮನ ಮಾಡಿದವನು. आ+चमु (अदने) "क्तः" (३-४-७२)।

आचाम ಆಚಾಮ (पु०) 1. ಆಚಮನ. आ+चमु (अदने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಅನ್ನದಮೇಲಿನ ಕೆನೆ. 3. ಭಕ್ಷ್ಯ, ತಿಂಡಿ. आचम्यते — आ+चमु कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

आचार ಆಚಾರ(पु०) 1. ಆಚರಣೆ, ಅನುಷ್ಠಾನ. आ+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆ, ಸದ್ವರ್ತನೆ. "आचारमागन्तुकदम्पतीनाम्" याद० १३-८९। [ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಆಚಾರವೇ ಸರ್ವಶ್ರೇಷ್ಠವಾದುದು. ಸದಾಚಾರವು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನೂ, ಕೀರ್ತಿಯನ್ನೂ, ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡಿ ಅನಿಷ್ಟಗಳನ್ನು ದೂರಮಾಡುವುದು. ಆಚಾರದಿಂದ ಧರ್ಮವೂ ಧರ್ಮದಿಂದ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುವು.] "आचारो भूतिजनन आचारः कीर्तिवर्द्धनः। आचाराद्वर्द्धते ह्यायुराचारो हन्त्यलक्षणम्। आगमानां हि सर्वेषामाचारः श्रेष्ठ उच्यते। आचारप्रभवो धर्मः धर्मादायुर्विवर्द्धते। एतद्यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वस्त्ययनं महत्" भा० आनु० १६१–१७०, ७१, ७२। 3. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪದ್ಧತಿ, ವಾಡಿಕೆ. "आचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-१०। 4. ರೀತಿ, ಕ್ರಮ. 5. ವಿಧಿ, ಕಟ್ಟಳೆ, ನಿಯಮ. "आचार इत्यवहितेन मया गृहीता या वेत्रयष्टिरवरोधगृहेषु राज्ञः" शाकु० ५-३।

आचारदीप ಆಚಾರದೀಪ (पु०) ಆರತಿ ಎತ್ತುವ ದೀಪ, ದಿಗ್ವಿಜಯಕ್ಕಾಗಿ ರಾಜನು ಹೊರಟುಬರುವಾಗ ಎತ್ತುವ ಆರತಿಯ ದೀಪ. आचारार्थो दीपः।

आचारवत् ಆಚಾರವತ್ (वि०) ಸದಾಚಾರವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ನಡತೆಯುಳ್ಳ. प्रशस्त आचारोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

आचारपूत ಆಚಾರಪೂತ (वि०) ಸದಾಚಾರದಿಂದ ಪವಿತ್ರನಾದ. आचारेण पूतः। "तमातपक्लान्तमनातपत्रमाचारपूतं पवनः सिषेवे" रघु० २-१३।

आचारलाज ಆಚಾರಲಾಜ (पु० ब० व०) ಸಂಪ್ರದಾಯದಂತೆ ರಾಜನ ಅಥವಾ ಇತರ ಮಹಾಪುರುಷರ ಮೇಲೆ ಗೌರವದಿಂದ ಶುಭವನ್ನು ಕೋರಿ ಎರಚುವ ಅರಳು. "अवाकिरन् बाललताः प्रसूनैराचारलाजैरिव पौरकन्याः" रघु० २-२०।

आचारवेत्तृ ಆಚಾರವೇತ್ತೃ (वि०) ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. आचारं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–वेत्री –ವೇತ್ರೀ.**

आचारवेदिन् ಆಚಾರವೇದಿನ್ (वि०) ಸಂಪ್ರದಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. आचारं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–वेदिनी –ವೇದಿನೀ.**

आचारिन् ಆಚಾರಿನ್ (वि०) ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನ, ಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳ. आचारोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आचारिणी ಆಚಾರಿಣೀ.**

आचार्य ಆಚಾರ್ಯ (पु०) 1. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. आ+चर (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಉಪನಯನ ಮಾಡಿ ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವ ಗುರು, ಮಂತ್ರೋಪದೇಶಮಾಡುವ ಗುರು. "उपनीय तु यः शिष्यं वेदमध्यापयेद्द्विजः। साङ्गं च सरहस्यं च तमाचार्यं प्रचक्षते" मनु० २-१४०। "अन्वेषयन् दित्सितदक्षिणोऽहमाचार्यसान्दीपिनिसूनुवृत्तम्" याद० १८-१०९। 3. ಶಾಸ್ತ್ರಾರ್ಥಗಳನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ತಾನೂ ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕನುಗುಣವಾಗಿ ನಡೆದುಕೊಂಡು ಜನರಿಗೆ ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿಯಾಗಿರುವ ಮತಪ್ರವರ್ತಕ. "आचिनोति हि शास्त्रार्थं आचारे स्थापयत्यपि। स्वयमाचरते यस्मात्तस्मादाचार्य उच्यते"। 4. ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮೋಪದೇಶ ಮಾಡುವವನು. (वि०) 5. ಪೂಜ್ಯ.

आचार्यक ಆಚಾರ್ಯಕ (न०) 1. ಗುರುತ್ವ, ಗುರುವಿನ ಕಾರ್ಯ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಸುವಿಕೆ. 2. ಶಿಕ್ಷಣದ ನೈಪುಣ್ಯ. आचार्यस्य कर्म भावो वा "वुञ्" (५-१-१३२)। "तद्भूरिसात्त्विकविकारमपास्तधैर्यमाचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" मालती० १-२९।

आचार्यभोगीन ಆಚಾರ್ಯಭೋಗೀನ (वि०) ಗುರುವಿನ ಸೌಖ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕೊಡುವ ಧನ, ಆಚಾರ್ಯನ ಜೀವನಕ್ಕೆ ಹಿತವಾದ ಧನ. आचार्यभोगाय हितम् "खः" (५-१-९)।

आचार्यमिश्र ಆಚಾರ್ಯಮಿಶ್ರ (वि०) ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಗೌರವಾರ್ಹನಾದ.

आचार्या ಆಚಾರ್ಯಾ (स्त्री०) ಮಂತ್ರವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡುವವಳು, ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವವಳು. आ+चर (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आचार्यानी ಆಚಾರ್ಯಾನೀ (स्त्री०) ಆಚಾರ್ಯನ ಪತ್ನಿ, ಗುರುಪತ್ನಿ. आचार्यस्य स्त्री—आचार्य "आनुक्" "ङीष्" च (४-१-४९)। "शत्रुमूलमनुत्खाय न पुनर्द्रष्टुमुत्सहे। त्र्यम्बकं देवमाचार्यमाचार्यानीं च पार्वतीम्" म० वी० ३-६।

आचिख्यासा ಆಚಿಖ್ಯಾಸಾ (स्त्री०) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आख्यातुमिच्छा — आ+ख्या (प्रकथने)+सन् "अः" (३-३-१०३)।

आचिख्यासु ಆಚಿಖ್ಯಾಸು (वि०) ಹೇಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಹೇಳಲು ಇಷ್ಟಪಡುವ. आख्यातुमिच्छुः — आ+ख्या (प्रकथने)+सन् "उः" (३-२-१३८)।

आचित ಆಚಿತ (पु०) 1. ಒಂದು ಬಂಡಿಯ ಹೊರೆ, ಒಂದು ಬಂಡಿಯಲ್ಲಿ ತುಂಬಬಹುದಾದ ಚಿನ್ನ. (पुंन०) 2. ಹತ್ತು ಭಾರಗಳ ತೂಕ, 20,000 ಪಲಗಳ ತೂಕ. आचीयते — आ+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आचितो दश भाराः स्युः शाकटो भार आचितः" अम०। **ಚಿನ್ನದ ತೂಕ:**

5 ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ	1 ಆದ್ಯಮಾಷಕ
16 ಆದ್ಯಮಾಷಕಗಳು	1 ಕರ್ಷ
4 ಕರ್ಷಗಳು	1 ಪಲ
100 ಪಲಗಳು	1 ತುಲ
20 ತುಲಗಳು	1 ಭಾರ
10 ಭಾರ ಅಥವಾ 200 ತುಲ ಅಥವಾ 20,000 ಪಲಗಳು	1 ಆಚಿತ.

(वि०) 3. ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆದರಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "वनान्तशय्याकठिनीकृताकृती कचाचितौ विष्वगिवागजौ गजौ" किरा० १-३६। 4. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "अर्धाचिता सत्वरमुत्थितायाः" कुमा० ७-६१। 5. ತುಂಬಿರುವ. 6. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आचितिक ಆಚಿತಿಕ (वि०) 1. ಒಂದು ಆಚಿತ ತೂಕದಷ್ಟು ಹಿಡಿಸುವ. 2. ಒಂದು ಆಚಿತಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ. 3. ಒಂದು ಆಚಿತವಷ್ಟು ಬೇಯಿಸುವ. आचितं संभवति अवहरति पचति वा "ठञ्" (५-१-५३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आचितिकी ಆಚಿತಿಕೀ.**

आचितीन ಆಚಿತೀನ (वि०) "आचितिक" ಪದದ ಅರ್ಥ. आचितं संभवत्यवहरति पचति वा "खः" (५-१-५३)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **आचितीना ಆಚಿತೀನಾ.**

आचूषण ಆಚೂಷಣ (न०) 1. ಬಾಯಿಂದ ಹೀರುವುದು, ನೀರು ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಬಾಯೊಳಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. आ+चूष (पाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಷ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ದೇಹದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಲು ಮಾಡುವ ಯಂತ್ರವ್ಯಾಪಾರ. 3. ದೇಹದಿಂದ ವಿಷ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಎಳೆಯುವ ಯಂತ್ರ, ಪಿಚಕಾರಿ. आ+चूष करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आच्छन्न ಆಚ್ಛನ್ನ (वि०) ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. आ+छद (अपवारणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आच्छाद ಆಚ್ಛಾದ(पु०)1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. आच्छाद्यतेऽनेन– आ+छद (अपवारणे)+णिच् "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹೊದಿಕೆ.

आच्छादक ಆಚ್ಛಾದಕ (वि०) 1. ಹೊದಿಸುವ. 2. ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. आ+छद(अपवारणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आच्छादन ಆಚ್ಛಾದನ (न०) 1. ವಸ್ತ್ರ, ಬಟ್ಟೆ. आ+छद (अपवारणे)+णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "तस्मादेताः सदा पूज्याः भूषणाच्छादनाशनैः" मनु० ३-५९। 2. ಮುಚ್ಚಳ. 3. ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आच्छादित ಆಚ್ಛಾದಿತ (वि०) 1. ಹೊದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + छद (अपवारणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आच्छादितायतदिगम्बरमुच्चकैर्गाम्" माघ० ४-१९।

आच्छादिन् ಆಚ್ಛಾದಿನ್ (वि०) 1. ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. आ+छद (अपवारणे)+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। "स्तनयुगपरिणाहाच्छादिना वल्कलेन"। 2. ಹೊದಿಸುವ.

आच्छाद्य ಆಚ್ಛಾದ್ಯ (वि०) 1. ಹೊದಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಡುವ, ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಡುವ. आ+छद (अपवारणे)+णिच् "यत्" (३-१-५७)। (अव्य०) 3. ಮುಚ್ಚಿ, ಮರೆಮಾಡಿ. 4. ಹೊದಿಸಿ. आ+छद+णिच् "ल्यप्" (७-३-३७)।

आच्छुरित ಆಚ್ಛುರಿತ (न०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವಿಕೆ, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ನಗುವುದು. आ+छुर (छेदने) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಉಗುರಿನಿಂದ ನುಡಿಸಬಹುದಾದ ಒಂದು ವಾದ್ಯ. 3. ಉಗುರಿನಿಂದ ಗೀರುವುದು. (वि०) 4. ಮಿಶ್ರವಾದ, ಬೆರತಿರುವ. 5. ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಟ್ಟುಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 6. ಉಗುರಿನಿಂದ ಗೀರಲ್ಪಟ್ಟ. "सामोन्मुखेनाच्छुरिता प्रियेण दत्तेऽथ काचित् पुलकेन भेदे" भट्टि० ११-१४।

आच्छुरितक ಆಚ್ಛುರಿತಕ (न०) 1. ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ನಗುವಿಕೆ. 2. ಉಗುರಿನಿಂದ ಗೀರುವಿಕೆ. आच्छुरित स्वार्थे "कः"।

आच्छेद ಆಚ್ಛೇದ (पु०) 1. ಸುತ್ತಲೂ ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಕತ್ತರಿಸುವುದು. आ+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು.

आच्छेदन ಆಚ್ಛೇದನ (न०) "आच्छेद" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आच्छोटन ಆಚ್ಛೋಟನ (न०) ಚುಟಿಕೆಹಾಕುವುದು, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಬೆರಳುಗಳ ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. आ+छुट (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आच्छोटित ಆಚ್ಛೋಟಿತ (वि०) ಚುಟಿಕೆಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಜ್ಜುವಿಕೆಯಿಂದ ಶಬ್ದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಬೆರಳುಗಳು). आ+छुट (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आच्छोदन ಆಚ್ಛೋದನ (न०) ಬೇಟೆ. आच्छिद्यतेऽत्र — आ+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। पृषो०।

आज ಆಜ (पु०)1. ಎಸೆಯುವಿಕೆ. अज (गतिक्षेपणयोः) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (न०) 2. ತುಪ್ಪ. आ अज्यतेऽनेन — आ+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "कः" (वा० ३-३-५८)। 3. ಆಡಿನ ತುಪ್ಪ. (वि०) 4. ಆಡಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಆಡಿನ ಮಾಂಸ ಮೊದಲಾದುದು. अजस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आजक ಆಜಕ (न०) ಆಡುಗಳ ಸಮೂಹ. अजानां समूहः "वुञ्" (४-२-३९)।

आजगव ಆಜಗವ (न०) 1. ಶಿವನ ಧನುಸ್ಸು. अजगव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಶಿವಧನುಸ್ಸಿನಂತೆ ದೃಢವಾದ ಧನುಸ್ಸು. "तथेत्युक्त्वा पृथुर्वैन्यो गृहीत्वाऽऽजगवं धनुः" भा० द्रोण० ६९-३०।

आजनन ಆಜನನ (न०) 1. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಜನನ. आ+जनी (प्रादुर्भावे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तेषामाजननं पुण्यं कर्मणः प्रीतिमावहेत्" भा० आदि०। (अव्य०) 2. ಜನ್ಮಪರ್ಯಂತ, ಹುಟ್ಟುವವರೆಗೂ. 3. ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು. जननमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आजन्म ಆಜನ್ಮ (अव्य०) 1. ಹುಟ್ಟುವ ಪರ್ಯಂತ. 2. ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು. जन्माभिव्याप्य। अव्ययी०। "सोऽहमाजन्मशुद्धानामाफलोदयकर्मणाम्" रघु० १-५।

आजन्मसुरभिपत्र ಆಜನ ಸುರಭಿಪತ್ರ (पु०) ಮರುಗ.

आजान ಆಜಾನ (पु०) 1. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ. आ+जनी (प्रादुर्भावे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಕೃತಿ, ಸ್ವಭಾವ. "आजानसम्पदवलेपमिवादधानैः" यादं० १८-१२८। 3. ಜನನಸಾಧನ, ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. (अव्य०) 4. ಹುಟ್ಟಿದ ಮೊದಲುಗೊಂಡು. "आजानपावनक्षीरां वृषानन्दविधायिनीम्" चं० रा०। 5. ಜನರ ಗುಂಪಿನ ಸುತ್ತಲೂ. आसमन्तात् जानम्। 6. ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ.

आजानज ಆಜಾನಜ (पु०) ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಾಗಿ ಹುಟ್ಟಿದವರು. [ದೇವತೆಗಳು ಆಜಾನಜರೆಂದೂ ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಸಾಮಾನ್ಯ ದೇವತೆಗಳೆಂದೂ ಮೂರು ಬಗೆ. ಸ್ಮಾರ್ತಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವತ್ವ ಸಂಪಾದಿಸಿದ ಆಜಾನಜ ದೇವತೆಗಳಿಗಿಂತಲೂ ವೈದಿಕ ಕರ್ಮಗಳಿಂದ ದೇವತೆಗಳಾದ ಕರ್ಮದೇವತೆಗಳೂ ಅವರಿಗಿಂತಲೂ ಹವಿಸ್ಸಿನ ಭಾಗವನ್ನು ಹೊಂದುವ ಅಧಿಕಾರಪಡೆದ ವಸುರುದ್ರಾದಿ ದೇವತೆಗಳೂ ಶ್ರೇಷ್ಠರು.]

आजानदेव ಆಜಾನದೇವ (पु०) ಉತ್ಪತ್ತಿಯಿಂದಲೇ ದೇವತ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದವರು. आजानं जन्मारम्य देवः।

आजानेय ಆಜಾನೇಯ (पु०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಕುದುರೆ, ಒಳ್ಳೆಯ ಜಾತಿ ಕುದುರೆ. आजेन क्षेपेणानेयाः।

आजि ಆಜಿ (पु०) 1. ಮಾರ್ಗ, ರಸ್ತೆ. अजन्त्यस्याम् — अज (गतिक्षेपणयोः) "इण्" (वा० ३-३-१०८)। 2. ದಶರಥ. 3. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. अजस्य अजमहाराजस्य विष्णोर्वा अपत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। 4. ಆಕ್ಷೇಪ. 5. ನಿಮಿಷ, ಕ್ಷಣ. (स्त्री०) 6. ಯುದ್ಧ. "ते तु यावन्त एवाजौ तावांश्च ददृशे स तैः" रघु० १२-४५। 7. ಸಮಭೂಮಿ. "आजिः क्षणे समक्ष्मायां युधि" हेम०।

आजिगीषा ಆಜಿಗೀಷಾ (स्त्री०) ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಜಯದಲ್ಲಿ ಆಸೆ. आ+जि (जये) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आजिगीषु ಆಜಿಗೀಷು (वि०) ಜಯಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आ+जि (जये) + सन् "उः" (३-२-१६८।

आजिहीर्षा ಆಜಿಹೀರ್ಷಾ (स्त्री०) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ತರಲು ಆಸೆ. आहर्तुमिच्छा — आ+हृञ् (हरणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आजिहीर्षु ಆಜಿಹೀರ್ಷು (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಂಡುಬರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आहर्तुमिच्छुः — आ+हृञ् (हरणे)+ सन् "उः" (३-२-१६८)।

आजीव ಆಜೀವ (पु०) 1. ಶರೀರ ಪೋಷಣೆ, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು. आ+जीव (प्राणधारणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು, ವೃತ್ತಿ, ಜೀವನೋಪಾಯ. आजीवत्यनेन करं० "घञ्" (३-३-१२१)। "विशुद्ध इदानीमाजीवः" शाकुं० ६। 3. ಕಸಬುದಾರ. आजीवति — कर्तं० "अच्" (३-१-१३४)। (अव्य०) 4. ಬದುಕಿರುವವರೆಗೂ. जीवमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आजीवक ಆಜೀವಕ (पु०) ಭಿಕ್ಷುಕ, ತಿರುಕ. आजीवति— आ+जीव (प्राणधारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आजीवन ಆಜೀವನ (न०) 1. ಪೋಷಣೆ, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡು. आ+जीव (प्राणधारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು, ವೃತ್ತಿ. आजीवत्यनेन करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आजीविका ಆಜೀವಿಕಾ (स्त्री०) ಉದ್ಯೋಗ, ಕಸಬು. आ+जीव (प्राणधारणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आर्ये, कलेति शिक्षिता। आजीविकेदानीं संवृत्ता" मृच्छ० २।

आजीव्य ಆಜೀವ್ಯ (वि०) 1. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವವನು. आ+जीव (प्राणधारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಸೇರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ದೇಶ.

आजू ಆಜೂ (स्त्री०) 1. ಕೂಲಿ ಕೊಡದೆ ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಭದ್ರವೆಂಬ ಒಂದು ಕರಣ. आजुषतेऽनया नरकम्। (वि०) 3. ಕೂಲಿ ಕೊಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವವನು. आजवति — आ+जु (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। 4. ಕೂಲಿ ಪಡೆಯದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು.

आजूर् ಆಜೂರ್ (स्त्री०) 1. ವಿಷ್ಟಿ, ಕೂಲಿ ಕೊಡದೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿಸುವಿಕೆ. आ+ज्वर (रोगे) "क्विप्" (३-२-७६)। "ऊठ्" (६-४-२०)। (वि०) 2. ಸಂತಾಪವುಳ್ಳವನು.

आज्ञप्त ಆಜ್ಞಪ್ತ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + ज्ञप (ज्ञाने) +णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आज्ञप्तास्मि देव्या धारिण्या। अचिरप्रवृत्तोपदेशं छलिकं नाम नाट्यमन्तरेण आर्यगणदासं प्रष्टुम्" माल० १। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ज्ञप (ज्ञापने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आज्ञप्ति ಆಜ್ಞಪ್ತಿ (स्त्री०) ಆಜ್ಞೆ, ಅಪ್ಪಣೆ. आ+ज्ञप (ज्ञाने) + णिच् "क्तिन्" (३-३-९४)।

आज्ञा ಆಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ. आ+ज्ञा (नियोगे) "अङ्" (३-३-१०६)। "आज्ञामवाप्य महतीं द्विषतां निपातान्निर्वर्त्य तां सपदि लब्धसुखप्रसादः" प्रबोध० २-२४। 2. ಜನ್ಮಲಗ್ನದಿಂದ ಹತ್ತನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

आज्ञाकर ಆಜ್ಞಾಕರ (वि०) ಸೇವಕ, ಆಳು, ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡುವವನು. करोति—डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। आज्ञायाः करः।

आज्ञाकारिन् ಆಜ್ಞಾಕಾರಿನ್ (वि०) ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ನಡೆಸುವವನು. आज्ञां करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–कारिणी – ಕಾರಿಣೀ.**

आज्ञाचक्र ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರ (न०) ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸುಷುಮ್ನಾ ನಾಡಿಯ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದ್ವಿದಳಪದ್ಮಾಕಾರದ ಒಂದು ಚಕ್ರ. "आज्ञाचक्रं तदूर्ध्वं तु आत्मनोऽधिष्ठितं परम्। आज्ञासंक्रमणं तत्र गुरोराज्ञेति कीर्तिता"। [ಈ ಆಜ್ಞಾಚಕ್ರದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಇಟ್ಟು ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವವನಿಗೆ ಸಕಲವಸ್ತುಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವೂ, ಕಾಲತ್ರಯಜ್ಞಾನವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಅದಕ್ಕೂ ಮೇಲೆ ಸಹಸ್ರದಳ ಕಮಲದಲ್ಲಿರುವ ಪರಮ ಗುರುವಾದ ಈಶ್ವರನ "ಇನ್ನುಮುಂದೆ ನೀನು ಈ ರೀತಿ ನಡೆಯಬೇಕು" ಎಂಬ ಆಜ್ಞೆಯು ಈ ಚಕ್ರದಮೇಲೆ ಸಂಕ್ರಾಂತವಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "आज्ञाचक्रम्" ಎಂದು ಹೆಸರು.]

आज्ञान ಆಜ್ಞಾನ (न०) ಆಜ್ಞೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವುದು, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವುದು.

आज्ञानुग ಆಜ್ಞಾನುಗ (पु०) ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. आज्ञामनुगच्छति — आज्ञा+अनु+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

आज्ञानुगामिन् ಆಜ್ಞಾನುಗಾಮಿನ್ (वि०) ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. आज्ञामनुगच्छति — आ+अनु+गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–अनुगामिनी – ಅನುಗಾಮಿನೀ.**

आज्ञानुयायिन् ಆಜ್ಞಾನುಯಾಯಿನ್ –अनुवर्तिन् –ಅನುವರ್ತಿನ್, –अनुसारिन् – ಅನುಸಾರಿನ್ (वि०) ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವ, ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಪಾಲಿಸುವ. आज्ञामनुयाति अनुवर्तते अनुसरति वा "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–अनुयायिनी – ಅನುಯಾಯಿನೀ, –अनुवर्तिनी – ಅನುವರ್ತಿನೀ, –अनुसारिणी – ಅನುಸಾರಿಣೀ.**

आज्ञापक ಆಜ್ಞಾಪಕ (वि०) ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. आज्ञापयति — आ+ज्ञा (नियोगे)+णिच् "ण्वुल" (३-१-१३३)। "दातुं क्षमाया दयिते तदानीमाज्ञापको नूनमभूदनङ्गः" याद० १३-५।

आज्ञापत्र ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ (न०) ಅಪ್ಪಣೆಯ ಕಾಗದ, ಶಾಸನಮಾಡಿ ಹೊರಡಿಸುವ ಪತ್ರ. आज्ञासूचकं पत्रम्।

आज्ञापन ಆಜ್ಞಾಪನ (न०) 1. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವುದು. 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು. आ+ज्ञा (नियोगे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आज्ञाभङ्ग ಆಜ್ಞಾಭಂಗ (पु०) 1. ಶಾಸನವನ್ನು ಮುರಿಯುವುದು, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. आज्ञाया भङ्गः। "नाज्ञाभङ्गं सहन्ते नृवर! नृपतयस्त्वादृशाः सार्वभौमाः" मुद्रा० ३-२२। 2. ರಾಜದ್ರೋಹ.

आज्ञावह ಆಜ್ಞಾವಹ (वि०) ವಿಧೇಯ, ಸೇವಕ, ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. वहति—वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। आज्ञाया वहः।

आज्य ಆಜ್ಯ (न०) ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. आ+अञ्जू (व्यक्तिम्रक्षणकान्तिगतिषु) "क्यप्" (वा० ६-१-७१)। "अन्वदीपि गरुडः प्रतापवानाज्यसिक्त इव वह्निराध्वरः" याद० १७-५५।

आज्यदोह ಆಜ್ಯದೋಹ (न०) ಸಾಮವೇದದ ಒಂದು ಸೂಕ್ತ.

आज्यप ಆಜ್ಯಪ (पु० ब० व०) 1. ವೈಶ್ಯರ ಪಿತೃದೇವತೆಗಳು, ಪುಲಸ್ತ್ಯನ ಪುತ್ರರು. "सोमपा नाम विप्राणां क्षत्रियाणां हविर्भुजः। वैश्यानामाज्यपा नाम शूद्राणां तु सुकालिनः" मनु० ३-१९७। (वि०) 2. ತುಪ್ಪವನ್ನು ಕುಡಿಯುವ. आज्यं पिबति—पा (पाने) "कः" (३-२-३)।

आज्यपात्र ಆಜ್ಯಪಾತ್ರ (न०) ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ಕರಗಿಸಿದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಪಾತ್ರೆ.

आज्यभुज् ಆಜ್ಯಭುಜ್ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. आज्यं मन्त्रपूर्वकं प्रक्षिप्तं सर्पिः भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-१-७६)।

आञ्जन ಆಂಜನ (पु०) 1. ಆಂಜನೇಯ, ಹನುಮಂತ. अञ्जनाया अयम् "अण्" (४-३-१२०)। (न०) 2. ಸುತ್ತಲೂ ಅಂಜನವನ್ನು ಹಾಕುವಿಕೆ. आ+अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಕಣ್ಣಿನ ಮುಲಾಮಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಕಾಡಿಗೆ (ಕಣ್ಣಿನ ಕಪ್ಪು) ಸಂಬಂಧವಾದ. अञ्जनस्येदम्।

आञ्जनेय ಆಂಜನೇಯು (ಪುಂ) ಹನುಮಂತ, ಅಂಜನಾ ದೇವಿಯ ಮಗ. अञ्जनाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

आटविक ಆಟವಿಕ (वि०) 1. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು, ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು. अटव्यां चरति भवो वा "ठक्" (४-३-६७)। "दण्डे सुहृत्कुमाराटविका सामन्तसैनिकाद्याश्च" सा० द०। 2. ಆರು ವಿಧ ಸೈನ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "षड्विधं बलमादाय प्रतस्थे दिग्जिगीषया" (रघु० ४-२६) ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನದಲ್ಲಿ ಮಲ್ಲಿನಾಥನು "मौलं भृत्यः सुहृच्छ्रेणीद्विषदाटविकं बलम्" ಎಂದು ಕೋಶಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟಿರುತ್ತಾನೆ.

आटि ಆಟಿ (ಪುಂ) 1. ಮರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿ. आ अटति—अट (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। 2. ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೀನು.

आटीकन ಆಟೀಕನ (न०) 1. ಸಣ್ಣ ಕರುಗಳ ಹಾರಾಟ, ಕರುಗಳು ನೆಗೆಯುತ್ತ ನಡೆಯುವುದು. आ + टीकृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೇಗವಾಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು.

आटीमुख ಆಟೀಮುಖ (न०) ಮರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿಯ ಮುಖದಂತಿರುವ ಆಯುಧ, ರಕ್ತವನ್ನು ಹೊರ ತೆಗೆಯಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಒಂದು ಶಸ್ತ್ರ. आट्याः मुखमिव मुखं यस्य।

आटोप ಆಟೋಪ (ಪುಂ) 1. ದರ್ಪ, ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. आ+तुप (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१९)। पृषो०। 2. ಆಡಂಬರ, ತೋರಿಕೆ, ಪ್ರದರ್ಶನ. पटाटोपः, घनघटाटोपः। 3. ಸಂರಂಭ, ಸಡಗರ. "साटोपमुर्वीमनिशं नदन्तः" माघ० ३-७४। 4. ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ವಾಯುವಿನ ಶಬ್ದ. "आमाटोपापचिश्लेष्मगुल्मे क्रिमिविकारिणाम्" सुश्रुत०।

आडम्बर ಆಡಂಬರ (ಪುಂ) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 2. ತುತೂರಿಯ ಶಬ್ದ. 3. ತೋರಿಕೆ, ಪ್ರದರ್ಶನ. 4. ಪ್ರಾರಂಭ. 5. ಸಂರಂಭ. 6. ದರ್ಪ, ಅಹಂಕಾರ. 7. ಆನೆಯ ಗರ್ಜನೆ. 8. ಎವೆ, ರೆಪ್ಪೆ. 9. ಯುದ್ಧದ ನಗಾರಿ. आ+डबि (क्षेपे) "घञ्" (३-३-१९)। आडम्बं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। "आडम्बरः समारम्भे गजगर्जिततूर्ययोः" विश्व०। "आडम्बरस्तूर्यपक्ष्मसंरम्भे गजगर्जिते" मेदि०।

आडि ಆಡಿ (पुंस्त्री०) 1. ಮರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿ. 2. ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೀನು. आ+अड (उद्यमे) "इन्" (उ० ४-११७)। स्त्रियाम् वा "ङीष्" (४-१-४५)। **आडी ಆಡೀ.**

आडू ಆಡೂ (ಪುಂ) ತೆಪ್ಪ. अण (शब्दे) "ऊः" डश्चादेशः (उ० १-८६)। जलप्लवद्रव्यम् सि० कौ०।

आढक ಆಢಕ (पुंन०) ಒಂದು ಕೊಳಗ. आढौकते — ढौकृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। ಈ ಕೊಳಗವು ದ್ರೋಣದ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. ನಾಲ್ಕು ಪ್ರಸ್ಥಗಳ ಅಥವಾ ಹದಿನಾರು ಕುಡವಗಳ ಅಳತೆ.

आढकिक ಆಢಕಿಕ (वि०) 1. ಒಂದು ಕೊಳಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಬಹುದಾದ. 2. ಒಂದು ಕೊಳಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಇಡಬಹುದಾದ. 3. ಒಂದು ಕೊಳಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇಯಿಸಬಹುದಾದ. आढकं सम्भवत्यवहरति पचति वा "ठञ्" (५-१-५३)।

आढकी ಆಢಕೀ (स्त्री०) 1. ತೊಗರಿ. 2. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ ಭೂಮಿ.

आढकीन ಆಢಕೀನ (वि०) "आढकिक" ಪದದ ಅರ್ಥ. आढकं सम्भवत्यवहरति पचति वा "खः" (५-१-५३)।

आढ्य ಆಢ್ಯ (वि०) 1. ಧನಿಕ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ, आ+ध्यै (चिन्तायाम्) "कः" (३-२-१३६)। पृषो०। "आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया" गीता १६-१५। 2. ಕೂಡಿರುವ, ತುಂಬಿರುವ. धनाढ्यः सत्याढ्यः। 3. ಬೆರತಿರುವ, ಮಿಶ್ರವಾದ. 4. ಸಮೃದ್ಧವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಧಾರಾಳವಾದ.

आढ्यकुलीन ಆಢ್ಯಕುಲೀನ (वि०) ಶ್ರೀಮಂತನ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. आढ्यकुले भवः "खः" (४-१-१३९)।

आढ्यङ्करण ಆಢ್ಯಂಕರಣ (न०) ಧನಿಕನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯ, -ಸಾಧನ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ ದ್ರವ್ಯಾನುಕೂಲ್ಯ. अनाढ्यम् आढ्यं करोत्यनेन—आढ्य+कृञ् (करणे) "ख्युन्" (३-२-५६)। मुम् (६-३-६७)।

आढ्यचर ಆಢ್ಯಚರ (वि०) ಹಿಂದೆ ಧನಿಕನಾಗಿದ್ದವನು, ಈಗ ಬಡವನಾಗಿರುವವನು. भूतपूर्वः आढ्यः "चरट्" (५-३-५३)। स्त्रियाम् "ङीप्" **–चरी –ಚರೀ.**

आढ्यतम ಆಢ್ಯತಮ (वि०) ಬಹಳ ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. अतिशयेनाढ्यः "तमप्" (५-३-५५)।

आढ्यम्भविष्णु ಆಢ್ಯಂಭವಿಷ್ಣು (वि०) ಧನಿಕನಾಗಿ ಆಗುವವನು, ದರಿದ್ರನಾಗಿದ್ದು ಐಶ್ವರ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವವನು. अनाढ्यः आढ्यो भवति "खिष्णुच्" (३-२-५७)। "आढ्यम्भविष्णुर्यशसा कुमारः" भट्टि० ३-१।

आढ्यम्भावुक ಆಢ್ಯಂಭಾವುಕ (वि०) "आढ्यम्भविष्णु" ಪದದ ಅರ್ಥ. अनाढ्यः आढ्यो भवति "खुकञ्" (३-२-५७)। मुम् (६-३-६७)।

आढ्यता ಆಢ್ಯತಾ (स्त्री०) ಐಶ್ವರ್ಯ, ಸಮೃದ್ಧಿ, ಶ್ರೀಮಂತತನ. आढ्यस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

आणक ಆಣಕ (न०) 1. ಒಂದು ವಿಧ ಸಂಭೋಗ. "आणकं सुरतं नाम दम्पत्योः पार्श्वसंस्थयोः"। (वि०) 2. ಅಧಮ, ನೀಚ. अणति — अण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। कुत्सायां "कन्" (५-३-७४)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

आणव ಆಣವ (न०) ಅಣುತ್ವ. अणोर्भावः "अण्" (५-१-१२२)।

आणवमल ಆಣವಮಲ (न०) ಏಕದಲ್ಲಿ ಅನೇಕತ್ವಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೂಲಮಹಾಮಾಯೆ. [ಈ ಆಣವ ಮಲದಿಂದ ಎಲ್ಲ ಜೀವಗಳೂ ಶಿವಭಾವವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಜೀವಭಾವವನ್ನು ತಾಳುವುವು.]

आणवीन ಆಣವೀನ (न०) ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಧಾನ್ಯಗಳು ಬೆಳೆಯುವ ಭೂಮಿ, ಕಿರುನೆಲ್ಲು ಕಿರುನವಣೆ ಮೊದಲಾದುವು ಬೆಳೆಯುವ ಕ್ಷೇತ್ರ. अणूनां भवनं क्षेत्रम् — अणु "खञ्" (५-२-१)।

आणव्य ಆಣವ್ಯ (न०) "आणवीन" ಪದದ ಅರ್ಥ. अणूनां भवनं क्षेत्रम् "यत्" (५-२-४)।

आणि ಆಣಿ (पुंस्त्री०) 1. ಬಂಡಿಯ ಕಡಾಣಿ, ಚಕ್ರವು ಬೀಳದಂತೆ ತಡೆಗಟ್ಟುವ ಕಬ್ಬಿಣದ ಸಲಾಕಿ, ಗಾಲಿಯ ಕೀಲು. 2. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ, ಮರ್ಯಾದೆ. 3. ಕತ್ತಿಯ ತುದಿ. अण (शब्दे) "इण्" (वा० ३-३-१०८)। "अणिराणिवदक्षाग्रकीलाश्रिसीमसु द्वयोः" मेदि०।

आण्ड ಆಂಡ (पु०) 1. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ಬ್ರಹ್ಮ. अण्डे भवः "अण्" (४-३-५३)। "अप एव ससर्जादौ तासु वीर्यमवासृजत्। तदण्डमभवद्धैमं सहस्रांशुसमप्रभम्। तस्मिन् जज्ञे स्वयं ब्रह्मा सर्वलोकपितामहः" मनु० १-८, ९। (न०) 2. ಮೊಟ್ಟೆಗಳ ರಾಶಿ. अण्डानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 3. ಪುರುಷನ ವೃಷಣದ ಕೋಶ. (वि०) 4. ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುದು.

आण्डज ಆಂಡಜ (पु०) ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ 1. ಹಕ್ಕಿ. 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು ಮುಂತಾದುದು. अण्डात् जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९६)। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 3. ಹಕ್ಕಿ ಮತ್ತು ಹಾವಿನ ಶರೀರ. अण्डजस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आण्डायन ಆಂಡಾಯನ (वि०) ತತ್ತಿಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ, ಮೊಟ್ಟೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. अण्डेन निर्वृत्तम् — अण्ड "फक्" (४-२-८०)।

आत् ಆತ್ (पु०) "आ" ಕಾರ, ಆ ಎಂಬ ಅಕ್ಷರ. "वृद्धिरादैच्" (पा० सू० १-१-१)।

आत ಆತ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಿರುವ. आ+अत (सातत्यगमने) "अच्" (३-१-१३४)।

आतक ಆತಕ (पु०) 1. ಒಂದು ಸರ್ಪ. (वि०) 2. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಚರಿಸುವ. आ+अत (सातत्यगमने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आतङ्क ಆತಂಕ (पु०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. आ+तकि (कृच्छ्रजीवने) "घञ्" (३-३-१२१)। "दीर्घतीव्रामयग्रस्तं ब्राह्मणं गामथापि वा। दृष्ट्वा पथि निरातङ्कं कृत्वा तु ब्रह्महा शुचिः" याज्ञ० ३-२४५। 2. ತಾಪ, ಜ್ವರ. "आतङ्कश्रमसाध्वसव्यतिकरोत्कम्पः कथं सह्यताम्" म० वी० २-२१। 3. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ, ಶಂಕೆ. 4. ಭಯ, ದಿಗಿಲು. "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः" रघु० १-६३। 5. ಮುರಜಧ್ವನಿ, ಮೃದಂಗದ ಶಬ್ದ. "आतङ्को रोगसन्तापशङ्कासु मुरजध्वनौ" मेदि०।

आतञ्चन ಆತಂಚನ (न०) 1. ಹಾಲಿಗೆ ಹೆಪ್ಪುಹಾಕುವುದು. 2. ವೇಗ. 3. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. 4. ಹೆಪ್ಪುಹಾಕುವ ವಸ್ತು. आ+तञ्चु (गतौ) भावे कर० वा "ल्युट्" (३-३-११५, १७)। "आतञ्चनं प्रतीवापजवनाप्यायनेषु च" मेदि०।

आतत ಆತತ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ನೀಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಲ್ಪಟ್ಟ. आ+तनु (विस्तारे) "क्तः" (३-२-१०२)। "शास्त्रेष्वव्याहता बुद्धिः मौर्वी धनुषि चातता" रघु० १-१९।

आततायिन् ಆತತಾಯಿನ್ (वि०) ಕೊಲ್ಲುವ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು, ಕೊಲ್ಲುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. आततेन विस्तीर्णेन शस्त्रादिना अयितुं शीलमस्य — अय (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। [ಇತರರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುವವರು ಆತತಾಯಿಗಳು.] ಇವರು ಆರು ವಿಧ: "अग्निदो गरदश्चैव शस्त्रपाणिर्धनापहः। क्षेत्रदारहरश्चैव षडेते ह्याततायिनः"। "अर्चनीयचरणाम्बुजे भवत्याततायिपदवीमुपेयुषाम्" याद० १७-११५।

आतनु ಆತನು "तनु" ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

आतन्वत् ಆತನ್ವತ್ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರಗೊಳಿಸುವ, ಹೆಚ್ಚು ಮಾಡುವ. आ + तनु (विस्तारे) "शतृ" (३-२-१२४)। "आतन्वद्भिर्दिक्षु तत्राग्रनादं प्राप्तैर्दूरादाशु तीक्ष्णैर्मुखाग्रैः" माघ० १८-७४। 2. ಮಾಡುತ್ತಿರುವ.

आतन्वान ಆತನ್ವಾನ (वि०) "आतन्वत्" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ + तनु (विस्तारे) "शानच्" (३-२-१२४)। "आतन्वानं भुजगशयने कामपि क्षौमगौरे निद्रामुद्रां निखिलजगतीरक्षणे जागरूकाम्" चं० रा०।

आतप ಆತಪ (पु०) 1. ಬಿಸಿಲು, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ. आतपति—आ+तप (सन्तापे) "अच्" (३-१-१३४)। "आतपे धृतिमता सह वध्वा यामिनीविरहिणा विहगेन" किरा० ९-३०। 2. ಪ್ರಕಾಶ. "प्रकाशस्तु द्योत आलोक आतपः" वैज०।

आतपत्र ಆತಪತ್ರ (न०) ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. आतपात् त्रायते — त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-४)। "आतपत्रमथ तत्प्रचेतसो मन्दरस्य मणिशृङ्गमुन्नतम्" याद० १७-१। "राज्यं स्वहस्तधृतदण्डमिवातपत्रम्" शाकु० ५-६।

आतपवत् ಆತಪವತ್ (वि०) ಬಿಸಿಲಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ. आतपोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति सिद्धाः" कुमा० १-५।

आतपवारण ಆತಪವಾರಣ (न०) ಛತ್ರಿ. आतपं वारयति — वृञ् (वरणे) +णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "नृपतिककुदं दत्त्वा यूने सितातपवारणम्" रघु० ३-७०।

आतपात्यय ಆತಪಾತ್ಯಯ (पु०) ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ ಕಡಿಮೆಯಾಗುವುದು. आतपस्य अत्ययः। "आतपात्ययसंक्षिप्तनीवारासु निषादिभिः" रघु० १-५२। 2. ಸಾಯಂಕಾಲ. आतपस्यात्ययो यत्र।

आतपीय ಆತಪೀಯ (वि०) ಬಿಸಿಲಿಗೆ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. आतपस्यादूरभवः "छः" (४-२-९०)।

आतपोदक ಆತಪೋದಕ (न०) ಮೃಗತೃಷ್ಣಿಕೆ, ಬಿಸಿಲುಗುದುರೆ, ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣದಲ್ಲಿ ಕಾಣುವ ನೀರು. आतपे सूर्यकिरणे लक्ष्यमाणमुदकम्। [ಮರಳುಗಾಡಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಕಿರಣವು ನೀರಿನಂತೆ ಭ್ರಾಂತಿಯನ್ನು ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು.]

आतर ಆತರ (पु०) ನದಿಯನ್ನು ದಾಟಿಸಲು ಕೊಡುವ ಕೂಲಿ. आतरत्यनेन—आ+तृ (प्लवनतरणयोः) "अप्" (३-३-५७)। "तस्मै सौमित्रिमैत्रीमयमुपकृतवानातरं नाविकाय" अनर्घं०।

आतापि ಆತಾಪಿ (पु०) ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ಅಗಸ್ತ್ಯ ಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟವನು. "आतापिर्भक्षितो येन वातापिश्च महासुरः। समुद्रः शोषितो येन स मेऽगस्त्यः प्रसीदतु"।

आतापिन् ಆತಾಪಿನ್ (पु०) ಉದ್ದವಾದ ರೆಕ್ಕೆಗಳುಳ್ಳ ಹದ್ದು. ಇದನ್ನು ಕೆಲವರು ಕೆಂಪುಕಾಗೆಯೆಂದೂ ಕೆಲವರು ಮುಂಡುಮುಳುಕನಹಕ್ಕಿಯೆಂದೂ ಕರೆಯುವರು. आतापयति — आ + तप (सन्तापे) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

आति ಆತಿ (पु०) ಮರಕುಟಿಗ ಹಕ್ಕಿ.

आतिथेय ಆತಿಥೇಯ (न०) 1. ಆತಿಥ್ಯ, ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ. "आतिथेयमनिवारितातिथिः कर्तुमाश्रमगुरुः स नाश्रमत्" माघ० १४-३८। (वि०) 2. ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರದಲ್ಲಿ ಸಮರ್ಥನಾದವನು. अतिथिषु साधुः "ढञ्" (४-४-१०४)। "प्रत्युज्जगामातिथिमातिथेयः" रघु० ५-२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आतिथेयी** ಆತಿಥೇಯೀ. "आतिथेयीमथासाद्य सुतादपचितिं हरिः" किरा० ११-९।

आतिथ्य ಆತಿಥ್ಯ (पु०) 1. ಅತಿಥಿ. अतिथि स्वार्थे "ष्यञ्" (न०) 2. ಅತಿಥಿಸತ್ಕಾರ. अतिथये इदम् "ञ्यः" (५-४-२६)। "तमातिथ्यक्रियाशान्तरथक्षोभपरिश्रमम्" रघु० १-५८।

आतिदेशिक ಆತಿದೇಶಿಕ (वि०) ಅತಿದೇಶದಿಂದ ಬಂದ. अतिदेशादागतः "ठञ्" (४-२-११५)।

आतिवाहिक ಆತಿವಾಹಿಕ (वि०) ಈ ಲೋಕದಿಂದ ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗಲು ನೇಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अतिवाहे इहलोकात् परलोकप्रापणे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)। [ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸ್ವರ್ಗ ಸಂಪಾದಿಸಿದವರನ್ನು ದಕ್ಷಿಣಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಧೂಮಾದಿ ಗಣದೇವತೆಗಳೂ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಮೋಕ್ಷಸಂಪಾದಿಸಿದವರನ್ನು ಉತ್ತರಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅರ್ಚಿರಾದಿಗಣದೇವತೆಗಳೂ ಈಶ್ವರನಿಂದ ನಿಯುಕ್ತರಾಗಿ ಲೋಕಾಂತರಕ್ಕೆ ಕರೆದುಕೊಂಡು ಹೋಗುವರು.]

आतिशय्य ಆತಿಶಯ್ಯ (न०) ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ, ಬಾಹುಳ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. अतिशय एव स्वार्थे "ष्यञ्"।

आतु ಆತು (पु०) ತೆಪ್ಪ. अत (सातत्यगमने) "उण्" (उ० १-१)।

आतुर ಆತುರ (वि०) 1. ರೋಗಪೀಡಿತನಾದ. आतुतोति – आ+तुर (त्वरणे) "कः" (३-१-१३५)। "जराशोकसमाविष्टं रोगायतनमातुरम्" मनु० ६-७७। 2. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಾಡುಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रावणावरजा तत्र राघवं मदनातुरा" रघु० १२-३२। 4. ಔತ್ಸುಕ್ಯವುಳ್ಳ, ತವಕಪಡುವ.

आतुरोपक्रमणीय ಆತುರೋಪಕ್ರಮಣೀಯ (पु०) 1. ರೋಗಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗಾಗಿ ಆಯುರ್ದಾಯ ವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ವರೂಪ ಋತು ವಯಸ್ಸು ದೇಹಶಕ್ತಿ ಪ್ರಕೃತಿ ದೇಶ ಮತ್ತು ಔಷಧ ಇವುಗಳನ್ನನುಸರಿಸಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. आतुरमधिकृत्य उपक्रमणीयम्। 2. ರೋಗಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸಾ ಕ್ರಮವನ್ನು ಹೇಳುವ ಗ್ರಂಥ. आतुरोपक्रमणमधिकृत्य कृतो ग्रन्थः "छः" (४-३-८८)।

आतोद्य ಆತೋದ್ಯ (न०) ವೀಣೆ. आसमन्तात् तुद्यते – तुद (व्यथने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "स्रजमातोद्यशिरोनिवेशिताम्" रघु० ८-३४।

आत्त ಆತ್ತ (वि०) ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ+डु दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आत्तदेहमिव स्वर्गमासेचनकदर्शनम्" याद० १६-३।

आत्तगर्व ಆತ್ತಗರ್ವ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶತ್ರುಗಳಿಂದ ಜಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आत्तः शत्रुणा गृहीतो गर्वः यस्य। 2. ಗರ್ವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. आत्तो गृहीतो गर्वो येन।

आत्मकर्मन् ಆತ್ಮಕರ್ಮನ್ (न०) ಸ್ವಂತಕೆಲಸ, ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯ. "आत्मकर्मक्षमं देहं क्षात्रो धर्म इवाश्रितः" रघु० १-१३।

आत्मकाम ಆತ್ಮಕಾಮ (वि०) 1. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಆತ್ಮನನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ವಿರಕ್ತನಾದ, ವಿಷಯಾಭಿಲಾಷೆಯನ್ನು ತೊರೆದಿರುವ. आत्मानमेव कामयते – कमु (कान्तौ) "अण्" (३-२-१)।

आत्मगत ಆತ್ಮಗತ (वि०) 1. ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ. 2. ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ. आत्मनि गतम्। (क्रि० वि०) 3. ತನ್ನಲ್ಲಿಯೇ, ಬೇರೊಬ್ಬರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ. [ರಂಗಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ನಟರು ಮತ್ತಾರಿಗೂ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಮಾತನಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕೆ ಸ್ವಗತ ಆತ್ಮಗತಗಳೆಂದು ಸಂಜ್ಞೆ.] "सर्वश्राव्यं प्रकाशं स्यादश्राव्यं स्वगतं मतम्"।

आत्मगुप्त ಆತ್ಮಗುಪ್ತ (वि०) ತನ್ನಿಂದಲೇ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ಇತರರಿಂದ ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡದ, ಬೇರೊಬ್ಬರ ರಕ್ಷಣೆಗೆ ಒಳಪಡದ. आत्मना गुप्तः।

आत्मगुप्ता ಆತ್ಮಗುಪ್ತಾ (स्त्री०) ಕಪಿತುರಚಿಗಿಡ. आत्मना गुप्ता। [ಇದನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದರೆ ನವೆಯಾಗುವುದರಿಂದ ಯಾರೂ ಈ ಗಿಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟದಿರುವ ಕಾರಣ ಈ ಹೆಸರು.]

आत्मग्राहिन् ಆತ್ಮಗ್ರಾಹಿನ್ (वि०) 1. ಸ್ವಾರ್ಥಪರ, ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ. आत्मार्थं गृह्णाति – ग्रह (उपादाने) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಆತ್ಮನನ್ನು ತಿಳಿದ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. आत्मानं गृह्णाति – ग्रह "णिनिः" (३-१-१३४)।

आत्मघात ಆತ್ಮಘಾತ (पु०) 1. ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ. [ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಮತ್ತು ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಮುದುಕನಾಗಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯು ಅಸಾಧ್ಯವೆಂದರಿತು ಸ್ನಾನಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡಲೂ ಅಶಕ್ತನಾಗಿದ್ದಲ್ಲಿ ಉಪವಾಸದಿಂದಲೂ ಬೆಟ್ಟದ ಶಿಖರದಿಂದ ಬೀಳುವುದರಿಂದಲೂ ಅಗ್ನಿ ಪ್ರವೇಶದಿಂದಲೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಬೀಳುವುದರಿಂದಲೂ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು ಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾದುದು. ಈ ಕಾರಣದಿಂದಲ್ಲದೆ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯ ಮತ್ತು ದೋಷವಾಗುವುದು.] "वृद्धः शौचक्रियालुप्तः प्रत्याख्यातभिषक्क्रियः। आत्मानं घातयेद्यस्तु भृग्वग्न्यनशनाम्बुभिः"। 2. ಪಾಖಂಡಮತ.

आत्मघातिन् ಆತ್ಮಘಾತಿನ್ (वि०) 1. ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು. आत्मानं हन्ति – हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)। ಅಶಾಸ್ತ್ರೀಯವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ಆತ್ಮಹತ್ಯೆಯು ಪಾಪಕರ. "व्यापादयेत् वृथात्मानं स्वयं योऽग्न्युदकादिभिः। अवैधेनैव मार्गेण आत्मघाती स उच्यते। "आत्मघातिभिरहम्मतिग्रहात्" याद० १७-९३। 2. ಪಾಖಂಡಿ, ವೇದಮತಬಾಹ್ಯ. 3. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸದೆ ಬಾಹ್ಯಸುಖದಲ್ಲೇ ಆಸಕ್ತನಾಗಿರುವವನು, ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ ಸಂಪಾದಿಸದವನು.

आत्मघोष ಆತ್ಮಘೋಷ (पु०) 1. ಕಾಗೆ. 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. आत्मानं घोषयति (का का का कू इति शब्दनात्) घुषिर् (विशब्दने) "अण्" (३-२-१)।

आत्मज ಆತ್ಮಜ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. आत्मनो देहाज्जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "अयाचितदयासिन्धुमात्मजस्य शुभां गतिम्" याद० १६-११०। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मनो मनसो जायते — जनी "डः" (३-२-९८)। स्त्रियाम् **आत्मजा ಆತ್ಮಜಾ.** 1. ಮಗಳು. 2. ಬುದ್ಧಿ.

आत्मजन्मन् ಆತ್ಮಜನ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. आत्मनो जन्म यस्य। "आत्मा वै पुत्रनामासि"। "अत आहर्तुमिच्छामि पार्वतीमात्मजन्मने" कुमा० ६-२८। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ.

आत्मज्ञ ಆತ್ಮಜ್ಞ (वि०) 1. ತಪಸ್ವಿ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತವನು. 2. ತನ್ನನ್ನು ಅರಿತವನು, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದವನು. आत्मानं जानाति — ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)।

आत्मज्ञान ಆತ್ಮಜ್ಞಾನ (नं०) 1. ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪದ ಅರಿವು. "सर्वेषामपि चैतेषामात्मज्ञानं परं स्मृतम्। तद्ध्यग्र्यं सर्वविद्यानां प्राप्यते ह्यमृतं यतः" मनु० १२-८५। 2. ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪದ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. आत्मनो ज्ञानम्।

आत्मतत्त्व ಆತ್ಮತತ್ತ್ವ (नं०) ಆತ್ಮನ ನಿಜಸ್ವರೂಪ. आत्मनस्तत्त्वम्।

आत्मदर्श ಆತ್ಮದರ್ಶ (पुं०) 1. ದರ್ಪಣ, ಕನ್ನಡಿ. आत्मा दृश्यतेऽत्र—दृशिर् (प्रेक्षणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "निःश्वासबाष्पापगमात्प्रपन्नः प्रसादमात्मीयमिवात्मदर्शः" रघु० ७-६८। 2. ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. आत्मनो दर्शः दर्शनम्।

आत्मदर्शन ಆತ್ಮದರ್ಶನ (नं०) 1. ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. आत्मनो दर्शनम्। 2. ಆತ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರಕ್ಕೆ ಸಾಧನ, ಪರಮಾತ್ಮನನ್ನು ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣಲು ಉಪಾಯ. आत्मा दृश्यतेऽनेन—दृशिर् (प्रेक्षणे) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। [ಆತ್ಮದರ್ಶನಕ್ಕೆ ಕಾರಣಗಳು ಶ್ರವಣ ಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳು.] "आत्मा वा अरे द्रष्टव्यः श्रोतव्यो मन्तव्यो निदिध्यासितव्यः" श्रुतिः।

आत्मध्यान ಆತ್ಮಧ್ಯಾನ (नं०) ಪರಮಾತ್ಮನ ಧ್ಯಾನ. [ಬೇರೆ ವಿಷಯದ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಅಡ್ಡಿಯುಂಟಾಗದೆ ಕೇವಲ ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಧಾರಾಕಾರವಾದ ಜ್ಞಾನ ಪರಂಪರೆಯು ಧ್ಯಾನ.] आत्मनो ध्यानम्।

आत्मन् ಆತ್ಮನ್ (पुं०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ, ಬ್ರಹ್ಮ. अत (सातत्यगमने) "मनिण्" (उं० ४-१५३)। "यच्चाप्नोति यदादत्ते यच्चात्ति विषयानिह। यच्चास्य सन्ततो भावः तस्मादात्मेति कीर्त्यते"। "आत्मेव दृष्टः सहसा प्रजानामादर्शनेच्छामितरेषु दत्ते" याद० १८-९३। 2. ಜೀವಾತ್ಮ. "आत्मानं रथिनं विद्धि मनः प्रग्रहमेव च। इन्द्रियाणि हयानाहुः विषयांस्तेषु गोचरम्। आत्मेन्द्रियमनोयुक्तं भोक्तेत्याहुर्मनीषिणः" कठ०।

ಆತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ದಾರ್ಶನಿಕರ ಮತಭೇದ: (1) **ಚಾರ್ವಾಕಮತ:** ಚಾರ್ವಾಕರು ದೇಹವೇ ಆತ್ಮವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಪೃಥಿವಿ ಅಪ್ ತೇಜಸ್ಸು ಮತ್ತು ವಾಯು ಈ ಭೂತಚತುಷ್ಟಯದಿಂದ ಶರೀರವು ಉತ್ಪನ್ನವಾಗಿ ಚೈತನ್ಯವು ಹುಟ್ಟುವುದು. ದೇಹೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಮೊದಲೂ ದೇಹನಾಶಾನಂತರವೂ ಈ ಆತ್ಮ ನಿರುವುದಿಲ್ಲವೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. स्थूलोऽहम् कृशोऽहम् कृष्णोऽहम् ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರವೇ ದೇಹಾತ್ಮವಾದದಲ್ಲಿ ಪ್ರಮಾಣ.

(2) **ಬೌದ್ಧಮತ:** ಬೌದ್ಧರಲ್ಲಿ ಮಾಧ್ಯಮಿಕ, ಯೋಗಾಚಾರ, ಸೌತ್ರಾಂತಿಕ ಮತ್ತು ವೈಭಾಷಿಕರೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಪಕ್ಷದವರಿರುವರು. ಇವರು ಕ್ರಮವಾಗಿ ಸರ್ವಶೂನ್ಯತ್ವ, ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಶೂನ್ಯತ್ವ, ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥಾನುಮೇಯತ್ವ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಾರ್ಥ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷತ್ವ ವಾದಿಗಳು. **ಮಾಧ್ಯಮಿಕರು** ಸತ್ ಅಸತ್ ಸದಸತ್ ಸದಸದ್ವಿಲಕ್ಷಣ ಈ ನಾಲ್ಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಶೂನ್ಯವೇ ಆತ್ಮವೆಂದೂ **ಯೋಗಾಚಾರ ಪಕ್ಷದವರು** अहम् ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಆತ್ಮವೆನ್ನಲ್ಪಡುವ ಆಲಯ ವಿಜ್ಞಾನಸಂತತಿಯೇ ಆತ್ಮವೆಂದೂ ಹೇಳುವರು. **ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು** ಮತ್ತು **ವೈಭಾಷಿಕರು** ಆತ್ಮನ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಇವರನ್ನೇ ಅನುಸರಿಸಿದರೂ ಸೌತ್ರಾಂತಿಕರು ವಿಜ್ಞಾನವ್ಯತಿರಿಕ್ತ ಪದಾರ್ಥಗಳೂ ಇವೆಯೆಂದೂ ಅವು ಅನುಮೇಯವೆಂದೂ ವೈಭಾಷಿಕರು ಅವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವೆಂದೂ ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುವರು.

(3) **ಜೈನಮತ:** ಆತ್ಮನು ಜ್ಞಾನದರ್ಶನಸ್ವರೂಪಿಯಾದ ಚೈತನ್ಯವಸ್ತು. ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯ. "चेतनालक्षणो जीवः"। ಆತ್ಮನು ಕರ್ಮಬದ್ಧ (ಸೋಪಾಧಿಕ) ಮತ್ತು ಕರ್ಮಮುಕ್ತ (ನಿರುಪಾಧಿಕ) ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "जीवाः संसारिणो मुक्ताश्च" तत्त्वा० सू०। ಕರ್ಮಮುಕ್ತನಾದ ಆತ್ಮನು ಶುದ್ಧ ಚೈತನ್ಯ. ಸಿದ್ಧ, ಸರ್ವಜ್ಞ, ಸರ್ವಲೋಕದರ್ಶಿ. ದೇಹದ ಪರಿಮಾಣವೇ ಆತ್ಮನ ಪರಿಮಾಣ. ಇರುವೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಇರುವೆಯಷ್ಟು ಆನೆಯ ಶರೀರದಲ್ಲಿ ಆನೆಯಷ್ಟು ಈ ರೀತಿ ಅಣು

ಗುರುದೇಹ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳವನು. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳಿಂದ ಭಾರವಾಗಿ ಸಂಸಾರ ಸಾಗರದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಸಮ್ಯಕ್‌ಜ್ಞಾನಾದಿಗಳಿಂದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಲೋಕಾಗ್ರದಲ್ಲಿ ನೆಲೆಸುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಇವನಿಗೆ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

(4) **ನೈಯಾಯಿಕರ ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕರ ಮತ:** ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸು ಬುದ್ಧಿ ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಆತ್ಮನು ಬೇರೆ. ಆತ್ಮನು ನಿತ್ಯ ಮತ್ತು ವಿಭು. ಜೀವಾತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. ಪರಮಾತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ. ಜೀವಾತ್ಮರು ಅಸಂಖ್ಯಾತರು. ಪರಮಾತ್ಮನಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಜ್ಞಾನ, ಕೃತಿ, ಇಚ್ಛೆಗಳಿವೆ. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಲಯಗಳ ಸಾಮರ್ಥ್ಯವಿದೆ. ಕುಲಾಲನು ಘಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗಿರುವಂತೆ ಜಗತ್ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣ. ಇವನು ಸರ್ವಜ್ಞ. ಜೀವಾತ್ಮನು ಜ್ಞಾನ ಇಚ್ಛೆ ಕೃತಿ ಧರ್ಮ ಅಧರ್ಮ ದ್ವೇಷ ಸುಖ ದುಃಖ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣವುಳ್ಳವನು. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಮನಸ್ಸಿನೊಡನೆ ವಿಜಾತೀಯ ಸಂಯೋಗದಿಂದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ದುಃಖಧ್ವಂಸವೇ ಮೋಕ್ಷವೆಂದು ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ.

(5) **ಸಾಂಖ್ಯ ಮತ:** ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಚತುರ್ವಿಂಶತಿ ತತ್ತ್ವಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನೇ ಆತ್ಮ. ಆತ್ಮನು ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ವಿಭು, ನಿತ್ಯ, ನಿರ್ಗುಣ, ನಿಷ್ಕ್ರಿಯ ಮತ್ತು ನಿರ್ಲಿಪ್ತ. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸುಖದುಃಖಾದಿಗಳ ಸಂಬಂಧವಿರುವುದಿಲ್ಲ. ಸಂಸಾರ ಭೋಗ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷಗಳು ಪುರುಷನಲ್ಲಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ತೋರುವುವು. ಪ್ರಕೃತಿ ಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ನಡೆಯುವುವು. ಪ್ರಕೃತಿಪುರುಷರ ವಿವೇಕ ಜ್ಞಾನದಿಂದ ಬುದ್ಧಿತತ್ತ್ವನಾಶವೂ ಅದರಿಂದ ಸುಖದುಃಖಗಳ ಛಾಯಾನಾಶವೂ ಉಂಟಾಗಿ ಆತ್ಮನು ಶುದ್ಧನಾಗುವನು. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷವು.

(6) **ಯೋಗದರ್ಶನ:** ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವುಂಟು. ಚೇತನ ತತ್ತ್ವವು ಪುರುಷ, ಈಶ್ವರನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಜೀವಾತ್ಮನೆಂಬ ಪುರುಷನು ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ವಿಭು, ಅಜ, ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ ಮತ್ತು ನಿರ್ಲೇಪ, ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ. ಈಶ್ವರನು ಕ್ಲೇಶ ಕರ್ಮವಿಪಾಕಾಶಯಗಳ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದವನು. ಜೀವರು ಈಶ್ವರ ಪ್ರಣಿಧಾನವೆಂಬ ಈಶ್ವರ ಭಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮಾಧಿಪಡೆಯುವರು. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷ.

(7) **ದ್ವೈತದರ್ಶನ:** ಈ ದರ್ಶನಕಾರರು ಜೀವಾತ್ಮ ಮತ್ತು ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನು ಅಣು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ, ಅಸಂಖ್ಯಾತ; ಅಜ, ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ, ಅಚ್ಛೇದ್ಯ, ಅದಾಹ್ಯ, ಅಕ್ಲೇದ್ಯ ಮತ್ತು ಅಶೋಷ್ಯನು. ಪರಮಾತ್ಮನು (ನಾರಾಯಣನು) ವಿಭು. ಎಲ್ಲರಿಗೂ ನಾರಾಯಣನೇ ನಿಯಾಮಕನು. ಎಲ್ಲರೂ ಅವನ ಆಜ್ಞೆಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರಬೇಕು. ಜೀವರು ಸುಖಾದಿತಾರತಮ್ಯವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷಭೇದವುಳ್ಳವರೆಂದೂ ಇವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. ಜೀವಾತ್ಮರಲ್ಲಿ ಉತ್ತಮ, ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮ ಭೇದದಿಂದ ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು, ನಿತ್ಯ ಸಂಸಾರಿಗಳು ತಮೋಯೋಗ್ಯರೆಂದು ಭೇದವಿರುವುದು. ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ಸ್ವರೂಪಾನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವರು ಮುಕ್ತಿಯೋಗ್ಯರು. ನಿತ್ಯನರಕವೆಂಬ ತಮೋಲೋಕಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಸಾಧನ ಸಂಪಾದಿಸಿಕೊಂಡು ನಿತ್ಯ ದುಃಖಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವವರು ತಮೋಯೋಗ್ಯರು. ಸಾಧನಾನುಷ್ಠಾನದಿಂದ ನಿತ್ಯ ಸುಖದುಃಖಮಿಶ್ರಾನುಭವಕ್ಕೆ ಸಿದ್ಧರಾಗುವವರು ನಿತ್ಯ ಸಂಸಾರಿಗಳು. ಗುರುಕುಲವಾಸ, ಗುರುಭಕ್ತಿ, ಸಚ್ಛಾಸ್ತ್ರಶ್ರವಣ, ಮನನ, ಸಂಸಾರದುಃಖದರ್ಶನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ವೈರಾಗ್ಯ, ನಿವೃತ್ತಿಧರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ, ತಾರತಮ್ಯಜ್ಞಾನ, ಪರಮಾತ್ಮಭಕ್ತಿ ಮೊದಲಾದ ಸಾಧನಗಳಿಂದ ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಅದು ಮೋಕ್ಷಸಾಧನವಾಗುವುದು. ಅಪರೋಕ್ಷಜ್ಞಾನದಿಂದ ಪರಮಾತ್ಮನ ಪ್ರಸಾದವುಂಟಾಗಿ ಪ್ರಕೃತಿ ಸಂಬಂಧವಿನಾಶವೆಂಬ ಮುಕ್ತಿ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ದೇಹಾವಸಾನಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜೀವನು ಬ್ರಹ್ಮನಾಡೀಮೂಲಕ ಹೊರಟು ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಅನೇಕ ಲೋಕಾಧಿಪತಿಗಳಿಂದ ಸತ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕೊನೆಗೆ ಭಗವಲ್ಲೋಕದಲ್ಲಿ ತಾರತಮ್ಯಾನುಗುಣವಾಗಿ ಸಾಲೋಕ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಸಾರೂಪ್ಯ ಮತ್ತು ಸಾಯುಜ್ಯರೂಪವಾದ ಮೋಕ್ಷವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು.

(8) **ಅದ್ವೈತ ಮತ:** ಅದ್ವೈತಮತದಲ್ಲಿ ಆತ್ಮನು ಒಬ್ಬನೇ. ಅವನು ನಿತ್ಯ, ವಿಭು, ಅಚ್ಛೇದ್ಯ, ಅಕ್ಲೇದ್ಯ, ಅದಾಹ್ಯ, ನಿತ್ಯಶುದ್ಧ, ನಿತ್ಯಮುಕ್ತ, ನಿರ್ಲಿಪ್ತ ಮತ್ತು ಅಸಂಗನು. ಇವನಿಗೆ ಸ್ಥೂಲ ಸೂಕ್ಷ್ಮ ಕಾರಣಗಳೆಂಬ ಮೂರು ಉಪಾಧಿಗಳುಂಟು. ಮಾಯೆಯೆಂಬ ಕಾರಣೋಪಾಧಿಯುಳ್ಳ ಚೈತನ್ಯದಿಂದ ನಡೆಯುವ ಸೃಷ್ಟಿ ಸ್ಥಿತಿ ಮತ್ತು ಪ್ರಳಯರೂಪಕಾರ್ಯಗಳಿಂದ

ಬ್ರಹ್ಮ ವಿಷ್ಣು ರುದ್ರರೆಂಬ ನಾಮರೂಪ ಭೇದಗಳನ್ನು ಹೊಂದುತ್ತಾನೆ. ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಧಿಗಳಾದ ಶರೀರ ಗಳಲ್ಲಿ ಅನಾದಿಯಾದ ಅವಿದ್ಯೆಯಿಂದ ನಾನು ನನ್ನದು ಎಂಬ ಅಭಿಮಾನ ಹುಟ್ಟಿ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜೀವಗಳಾಗಿ ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಾನೆ. ಒಂದೇ ಆಕಾಶವು ಘಟಮಠ ರೂಪ ಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದ ಘಟಾಕಾಶ ಮಠಾಕಾಶ ಗಳೆಂದು ವ್ಯವಹರಿಸಲ್ಪಡುವಂತೆಯೂ ಅನೇಕ ಜಲಾಶಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದ ಅನೇಕ ಸೂರ್ಯಪ್ರತಿಬಿಂಬ ಗಳು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಕಾಣುತ್ತಿದ್ದು ನೀರೆಲ್ಲಾ ನಾಶವಾದ ನಂತರ ಎಲ್ಲವೂ ಸೂರ್ಯನಲ್ಲೇ ಐಕ್ಯವಾಗುವಂತೆಯೂ ಆತ್ಮನೂ ಉಪಾಧಿಭೇದದಿಂದ ಬೇರೆ ಬೇರೆಯಾಗಿ ತೋರುತ್ತಿದ್ದು ಉಪಾಧಿ ನಾಶಾನಂತರ ಆತ್ಮನೊಬ್ಬನೇ ಉಳಿಯುತ್ತಾನೆ. ಇದೇ ಮೋಕ್ಷ. ಜೀವನು (ಫಲಾ ಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ) ಈಶ್ವರಾರ್ಪಣ ಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ವಿಹಿತಕರ್ಮಾಚರಣೆಯಿಂದ ಸಂಸಾರದಲ್ಲಿ ಅಸಾರತ್ವ ಬುದಿಯೂ, ಕರ್ಮಫಲದಲ್ಲಿ ಪ್ರಬಲ ವೈರಾಗ್ಯವೂ, ಅದರಿಂದ ಗೃಹ ಪುತ್ರಕಳತ್ರಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಜಿಹಾಸೆಯೂ ಉಂಟಾಗಿ ತನ್ನ ದೇಹದಲ್ಲಿಯೂ ಅಭಿಮಾನ ತೊರೆದು ಸದ್ಗುರುವಿನ ಉಪದೇಶ ಪಡೆದು ಶ್ರವಣಮನನ ನಿದಿಧ್ಯಾಸನಗಳ ಸಹಾಯದಿಂದ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾ ತ್ಕಾರ ಹೊಂದಿ ಅಜ್ಞಾನ ನಿವೃತ್ತಿಯಾದ ನಂತರ ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಪಡೆಯುವನು. ಇದೇ ಮುಕ್ತಿ.

(9) **ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ :** ಇವರು ಜೀವಾತ್ಮನಿಗೂ ಪರಮಾತ್ಮನಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳಿ ಶೇಷ ಶೇಷಿ ಭಾವ ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಜೀವನು ಜ್ಞಾನಸ್ವರೂಪ, ಅಸಂಖ್ಯಾತ, ಅಣು, ಅಜ, ನಿತ್ಯ, ಶಾಶ್ವತ, ಅಚ್ಛೇದ್ಯ, ಅದಾಹ್ಯ, ಅಕ್ಲೇದ್ಯ ಮತ್ತು ಅಶೋಷ್ಯನು. ಜೀವರೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾ ತ್ಮನ ಶರೀರ. ಪ್ರತ್ಯಕ್ತ್ವ ಚೇತನತ್ವ ಕರ್ತೃತ್ವ ಮೊದಲಾ ದವು ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಜೀವರುಗಳಿಗೆ ಸಾಧಾರಣ ಲಕ್ಷಣ. ಶೇಷತ್ವ ಆಧೇಯತ್ವ ವಿಧೇಯತ್ವ ಪರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವ ಪರತಂತ್ರತ್ವ ಮುಂತಾದುವು ಜೀವನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣ. ಜೀವನು ದೇಹ ಇಂದ್ರಿಯ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣ ಇವುಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. मम शरीरम् (ನನ್ನ ಶರೀರ) ಎಂದು ವ್ಯವಹರಿಸುವುದರಿಂದ ದೇಹಕ್ಕಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. चक्षुषा पश्यामि (ಕಣ್ಣಿನಿಂದ ನೋಡು ತ್ತೇನೆ), श्रोत्रेण शृणोमि (ಕಿವಿಯಿಂದ ಕೇಳುತ್ತೇನೆ) ಎಂಬ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಬಾಹ್ಯೇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. मनसा जानामि (ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ತಿಳಿಯು ತ್ತೇನೆ), मम प्राणाः, जानाम्यहम् ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯವಹಾರ ದಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಪ್ರಾಣ ಜ್ಞಾನಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಭಿನ್ನನು. ಪ್ರತಿಶರೀರದಲ್ಲಿಯೂ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಜೀವನಿರುವನು. "देहेन्द्रियमनःप्राणधीभ्योऽन्योऽनन्यसाधनः। नित्यो व्यापी प्रतिक्षेत्रमात्मा भिन्नः स्वतः सुखी" आत्मसिं। ಬದ್ಧ ಮುಕ್ತ ನಿತ್ಯರೆಂದು ಜೀವರು ಮೂರು ವಿಧ. ಸಂಸಾರ ದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ ಹೊಂದದವರು ಬದ್ಧ ಜೀವರು. ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಡಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ ಶುಕ, ವ್ಯಾಸ, ಪರಾಶರ, ಆಳ್ವಾರುಗಳು ಮುಕ್ತರು. ಯಾವಾ ಗಲೂ ಪ್ರಕೃತಿಸಂಬಂಧವೇ ಇಲ್ಲದ ಅನಂತ, ಗರುಡ, ವಿಷ್ವಕ್ಸೇನ ಮೊದಲಾದ ಭಗವಂತನ ಪರಿಜನರು ನಿತ್ಯರು. ಫಲಾಪೇಕ್ಷೆಯಿಲ್ಲದೆ ಭಗವತ್ಪ್ರೀತಿಗೋಸ್ಕರ ವಾಗಿಯೇ ಕರ್ತವ್ಯಭಾವನೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ ಯೋಗದಿಂದ ನೇರವಾಗಿಯಾಗಲೀ ಜ್ಞಾನಯೋಗದ ಮೂಲಕವಾಗಲೀ ಆತ್ಮಾವಲೋಕನವು ಸಿದ್ಧಿಸುವುದು. ಅನಂತರ ಭಗವಂತನಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವ ಭಕ್ತಿ ಅಥವಾ ಪ್ರಪತ್ತಿ ಎಂಬ ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯದಿಂದ ಆತ್ಮನು ಪರಮಾತ್ಮನ ಅನುಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ದೇಹಾವಸಾನ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ಸುಷುಮ್ನಾನಾಡೀಮಾರ್ಗವಾಗಿ ಸುಖ ದಿಂದ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡಿ ಶ್ರೀ ವೈಕುಂಠದಲ್ಲಿ ಆನಂದ ಮಯ ದಿವ್ಯಮಂಟಪದಲ್ಲಿ ಸಕಲ ವೈಭವದೊಡನೆ ಬಿಜಯಮಾಡಿಸಿರುವ ಶ್ರೀಮಹಾಲಕ್ಷ್ಮೀಸಮೇತನಾದ ಶ್ರೀ ಪರವಾಸುದೇವನ ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದಿ ಅಲ್ಲಿ ನಿತ್ಯಸೂರಿಗಳೊಡನೆ ನಿತ್ಯಕಿಂಕರನಾಗಿ ಪರಮಾತ್ಮಾನು ಭವವೆಂಬ ಆನಂದವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವನು. ಇದೇ ಮುಕ್ತಿ.

(10) **ಶಕ್ತಿ ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತ (ವೀರಶೈವ) ಮತ :** ಇವರು ಜೀವಾತ್ಮ ಪರಮಾತ್ಮರಿಗೆ ಭೇದವನ್ನು ಹೇಳು ವರು. ಜೀವನು ಅಣು, ಪರಮಾತ್ಮನು ವಿಭು. ಜೀವನು ಅಸಂಖ್ಯಾತ. ಜೀವರೆಲ್ಲಾ ಪರಮಾತ್ಮನ (ಲಿಂಗದ) ಅಂಶ (ಅಂಗ), ಸರ್ವಜ್ಞತ್ವ, ನಿತ್ಯತೃಪ್ತತ್ವ, ಅನಾದಿಬೋಧಕತ್ವ, ಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಅಲುಪ್ತಶಕ್ತಿ ಮತ್ತ್ವ, ಅನಂತಶಕ್ತಿಮತ್ತ್ವ ಇತ್ಯಾದಿ ಪರಮಾತ್ಮನ ವಿಶೇಷ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಅಸ್ವಾತಂತ್ರ್ಯ, ಅನಂತತ್ವ, ದೇಹೇಂದ್ರಿಯಾದ್ಯತಿರಿಕ್ತತ್ವ, ಪರಾಧೀನ ಕರ್ತೃತ್ವ, ಅಂಶತ್ವ ಮೊದಲಾದುವು ಜೀವನ ಲಕ್ಷಣಗಳು. ಜೀವನು ಚೈತನ್ಯಸ್ವರೂಪ. ಅವನು ಮಾಯೆಯ ಮೂಲಕ ಅಲ್ಪಜ್ಞನೂ ಅಲ್ಪಶಕ್ತಿಯೂ ಅಹಂಕಾ ರಿಯೂ ಆಗುವನು. ಆಣವಮಲ, ಮಾಯಾಮಲ

ಮತ್ತು ಕಾರ್ಮಿಕಮಲ ಮತ್ತು ಅಹಂಕಾರ ಇವುಗಳ ಮೂಲಕ ಕರ್ಮಬದ್ಧನಾಗಿ ಜನ್ಮಾಂತರಗಳನ್ನು ತಾಳುವನು. ಲಿಂಗಧಾರಣಾತ್ಮಕವಾದ ಶಿವದೀಕ್ಷೆಯಿಂದ ಭಕ್ತ, ಮಹೇಶ, ಪ್ರಸಾದಿ, ಪ್ರಾಣಲಿಂಗಿ, ಶರಣ ಮತ್ತು ಐಕ್ಯಗಳೆಂಬ ಷಟ್‌ಸೋಪಾನಗಳ ಮೂಲಕ ಮಲತ್ರಯ ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ ನಂತರ ಬ್ರಹ್ಮಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಮುಕ್ತಿಹೊಂದುವನು. ಈ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಬದ್ಧನಾದರೆ ಜೀವನು. ಇವುಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾದರೆ ಸದಾಶಿವನಾಗುವನು. ಈ ಪಾಶಗಳಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದೇ ಮುಕ್ತಿ.

3. ಶರೀರ, ದೇಹ. "आत्मानमालोक्य च शोभमानमादर्शबिम्बे स्तिमितायताक्षी" कुमा० ७-२२। 4. ಯತ್ನ. 5. ಸ್ವಭಾವ. "तमात्मसंपन्नमनिन्दितात्मा" रघु० १८-१८। 6. ಮನಸ್ಸು, ಚಿತ್ತ. "आरेभिरे जितात्मानः पुत्रीयामिष्टिमृत्विजः" रघु० १०-४। 7. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ. "तमात्मसम्पन्नमनिन्दितात्मा कृत्वा युवानं युवराजमेव" रघु० १८-१८। 8. ಧೈರ್ಯ. 9. ಸ್ವಯಂ, ತಾನು. "आत्मानममृतोद्गन्वदन्तस्स्थितममन्यत" याद० १६-१३८। 10. ಸ್ವರೂಪ. "अथ विश्वात्मने गौरी संदिदेश मिथः सखीम्" कुमा० ६-१। "त्वत्सम्भावितमात्मानं बहुमन्यामहे वयम्" कुमा० ६-२०। 11. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 12. ಸೂರ್ಯ. 13. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 14. ಪುತ್ರ, ಮಗ. "आत्मा वै पुत्रनामासि"। 15. ಇಂದ್ರಿಯ. "आत्मा चित्ते धृतौ यत्ने धिषणायां कलेवरे। परमात्मनि जीवेऽर्के हुताशनसमीरयोः। स्वभावे" हेम०।

आत्मनिन्दा ಆತ್ಮನಿಂದಾ (स्त्री०) ತನ್ನನ್ನು ದೂಷಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

आत्मनिष्ठ ಆತ್ಮನಿಷ್ಠ (वि०) ಮೋಕ್ಷಾರ್ಥಿ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು. आत्मनि नितरां तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

आत्मनीन ಆತ್ಮನೀನ(पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಸ್ಯಾಲ, ಭಾವಮೈದುನ, ಹೆಂಡತಿಯ ಸಹೋದರ. 3. ವಿದೂಷಕ. (वि०) 4. ತನಗೆ ಹಿತವಾದ. आत्मने हितम् — आत्मन् "खः" (५-१-९)। "नैवात्मनीनमथवा क्रियते मदान्धैः" माघ० ५-४४। 5. ಚೇತನ, ಜೀವ, ಪ್ರಾಣ ಹೊಂದಿರುವ. "आत्मनीनः सुते स्याले प्राणधारिणि दूषके" वैज०।

आत्मनेपद ಆತ್ಮನೇಪದ (न०) ಕ್ರಿಯೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಫಲವು ಆತ್ಮಗಾಮಿ (ಕರ್ತೃವಿನದು) ಎಂದು ತಿಳಿಸುವುದಕ್ಕಾಗಿರುವ ಪ್ರತ್ಯಯ, ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ಬರುವ तङ् ಮತ್ತು आन ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು. [त आताम् झ थास् आथाम् ध्वम् इट् वहि महिङ् शानच् ಮತ್ತು कानच्] आत्मने आत्मार्थफलबोधनाय पदम्। सप्तम्या अलुक् (६-३-७)।

आत्मनेपदिन् ಆತ್ಮನೇಪದಿನ್ (पु०) ಆತ್ಮನೇಪದದ ಪ್ರಕೃತಿಯಾದ ಧಾತು. आत्मने पदमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। [अनुदात्तङित आत्मनेपदम् ಮುಂತಾದ ಸೂತ್ರಗಳಿಂದ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಧಾತುಗಳು ಆತ್ಮನೇಪದಿಗಳು.]

आत्मप्रभ ಆತ್ಮಪ್ರಭ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಸ್ವಯಂಪ್ರಕಾಶವುಳ್ಳ. आत्मना प्रकर्षेण भाति।

आत्मप्रभा ಆತ್ಮಪ್ರಭಾ (स्त्री०) ತನ್ನ ಪ್ರಕಾಶ. आत्मनः प्रभा।

आत्मप्रभव ಆತ್ಮಪ್ರಭವ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मा देहः मनो वा प्रभवो यस्य। स्त्रियाम् **–प्रभवा –ಪ್ರಭವಾ.** (1) ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು. (2) ಬುದ್ಧಿ. (वि०) 3. ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಪಂಚ. आत्मा परमात्मा प्रभवो यस्य। आत्मन आकाशः सम्भूतः। आकाशाद्वायुः। वायोरग्निः। ಇತ್ಯಾದಿ.

आत्मबन्धु ಆತ್ಮಬಂಧು –बान्धव –ಬಾಂಧವ (पु०) 1. ಸ್ನೇಹಿತ. 2. ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು, ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯ ಮಕ್ಕಳು ಮತ್ತು ಸೋದರಮಾವನ ಮಕ್ಕಳು. "आत्ममातृष्वसुः पुत्राः आत्मपितृष्वसुः सुताः। आत्ममातुलपुत्राश्च विज्ञेया ह्यात्मबन्धवः"। 3. ತನ್ನ ಹಿತವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಮನಸ್ಸು. [ತನ್ನ ಯೋಗಕ್ಷೇಮವನ್ನು ವಿಷಯಾನಾಸಕ್ತವಾದ ಮನಸ್ಸೇ ಸಾಧಿಸಬೇಕಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಮನಸ್ಸು ಆತ್ಮಬಂಧು.] "आत्मैव ह्यात्मनो बन्धुरात्मैव रिपुरात्मनः" गीता ६-५।

आत्मबुद्धि ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿ (स्त्री०) ತನ್ನ ಸ್ವಂತಬುದ್ಧಿ. आत्मनो बुद्धिः। [ಮನುಷ್ಯನು ಸ್ವಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯವು ಸುಖಕರ. ಗುರುವಿನ ಸಲಹೆಯಂತೆ ನಡೆದರೆ ಮತ್ತೂ ವಿಶೇಷ. ಪರಬುದ್ಧಿಯಿಂದ (ತಾನು ಯೋಚಿಸದೆ) ಮಾಡುವ ಕಾರ್ಯದಿಂದ ವಿನಾಶಹೊಂದುತ್ತಾನೆ.] "आत्मबुद्धिः सुखायैव गुरुबुद्धिर्विशेषतः। परबुद्धिर्विनाशाय स्त्रीबुद्धिः प्रलयावहा"

आत्मभू ಆತ್ಮಭೂ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. आत्मनो देहात् भवति — भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मनो मनसो भवति — भू "क्विप्"। 3. ಪರಮಾತ್ಮ, ಈಶ್ವರ. आत्मनैव भवति। 4. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ, ಬ್ರಹ್ಮ. आत्मनो विष्णोः सकाशात् आत्मना स्वयमेव वा भवति। "वचस्यवसिते तस्मिन् ससर्ज गिरमात्मभूः" कुमा० २-५३। (स्त्री०) 5. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು, 6. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ. (वि०) 7. ಆಕಾಶಾದಿ ಪ್ರಪಂಚ.

आत्मभूत ಆತ್ಮಭೂತ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मनो देहान्मनसो वा भूतः। (वि०) 3. ದೇಹದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. 4. ಮನಸ್ಸಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ. आत्मनो भूतः। 5. ತನ್ನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ, ತನಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿ ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡುವ. अनात्मा आत्मा सम्पद्यमानो भूतः। [ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ನಿರ್ವಹಿಸುವ ಅನುಕೂಲ ಮಂತ್ರಿಯು ರಾಜನ ಆತ್ಮಭೂತನೆಂದು ಲೋಕರೂಢಿ.] (स्त्री०) **–भूता –ಭೂತಾ.** 1. ಮಗಳು. 2. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ.

आत्मभूय ಆತ್ಮಭೂಯ (न०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಭಾವ, ಬ್ರಹ್ಮನಾಗಿ ಆಗುವಿಕೆ, ಮುಕ್ತಿ. आत्मनो भावः — भू (सत्तायाम्) "क्यप्" (३-१-१०७)। 2. ಬ್ರಹ್ಮಸಾಯುಜ್ಯ, ಆತ್ಮನ ಸಮಾನಗುಣಗಳನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಮುಕ್ತಿ.

आत्ममय ಆತ್ಮಮಯ (वि०) ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಬ್ರಹ್ಮಭಾವವನ್ನು ಹೊಂದಿದ. आत्मन् "मयट्" (५-४-२१)।

आत्ममानिन् ಆತ್ಮಮಾನಿನ್ (वि०) 1. ಆತ್ಮಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ, ತಾನೇ ಶ್ರೇಷ್ಠನೆಂಬ ಅಹಂಕಾರವುಳ್ಳ. आत्मानमुत्कर्षेण मन्यते--मन (ज्ञाने) "णिनिः" (३-२-८२)। 2. ಆತ್ಮಗೌರವವುಳ್ಳ. आत्ममानोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ತನ್ನಂತೆಯೇ ತಿಳಿಯುವ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–मानिनी –ಮಾನಿನೀ.**

आत्ममूल ಆತ್ಮಮೂಲ (न०) ಜಗತ್ತು, ವಿಶ್ವ, ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ. आत्मा परमात्मा मूलमस्य।

आत्ममूली ಆತ್ಮಮೂಲೀ (स्त्री०) ತೀಟಕಸಂಧಿ. आत्मैव रक्षणे मूलमस्याः। "ङीष्" (४-१-४१)।

आत्मम्भरि ಆತ್ಮಂಭರಿ (वि०) ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯನ್ನು ಮಾತ್ರ ತುಂಬಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವಾರ್ಥಪರ. आत्मानं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "इन्" मुमागमश्च (३-२-२६)। "आत्मम्भरिस्त्वं पिशितैर्नराणाम्" भट्टि० २-३३।

आत्मयाजिन् ಆತ್ಮಯಾಜಿನ್ (वि०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಾರ್ಪಣ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿಯಾಗಗಳನ್ನು ಮಾಡುವವನು, ಆತ್ಮೈಕನಿಷ್ಠನಾದ ಕರ್ಮಯೋಗಿ. आत्मानं ब्रह्मरूपेण भावयन् यजते — यज (देवपूजादौ) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳಲ್ಲಿಯೂ ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲಾ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಸಮನಾಗಿ ಕಾಣುವವನು. "सर्वभूतेषु चात्मानं सर्वभूतानि चात्मनि। समं पश्यन्नात्मयाजी स्वाराज्यमधिगच्छति" मनु० १२-९१।

आत्मयोनि ಆತ್ಮಯೋನಿ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ವಿಷ್ಣು. 3. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. 4. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. आत्मा योनिरस्य। "ददर्श चक्रीकृतचारुचापं प्रहर्तुमभ्युद्यतमात्मयोनिम्" कुमा० ३-७०।

आत्मराम ಆತ್ಮರಾಮ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡುವವನು. आत्मनि रामो रमणं यस्य।

आत्मलाभ ಆತ್ಮಲಾಭ (पु०) 1. ಜನ್ಮ, ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. आत्मनो लाभः। "रूपादीन् विषयान् निरूप्य करणैर्यैरात्मलाभस्त्वया" मुद्रा० ३-१। 2. ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯುವಿಕೆ.

आत्मलोमन् ಆತ್ಮಲೋಮನ್ (न०) 1. ಮೈಗೂದಲು. 2. ಗಡ್ಡ, ದಾಡಿ. आत्मनो लोम।

आत्मवत् ಆತ್ಮವತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. आत्मा अस्मिन् (स्वस्मिन्) अस्ति — आत्मन् "मतुप्" (५-२-९४)। "स्वे महिम्नि प्रतिष्ठानात् आत्मवानभिधीयते"। "अनुत्तमो दुराधर्षः कृतज्ञः कृतिरात्मवान्" वि० स०। (वि०) 2. ಚಿತ್ತವನ್ನು ಜಯಿಸಿದ, ಮನೋನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ. आत्मा वश्यतयाऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "अथ वीक्ष्य रघुः प्रतिष्ठितं प्रकृतिष्वात्मजमात्मवत्तया" रघु० ८-१०। 3. ವಿಕಾರಹೊಂದದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ದೃಢಚಿತ್ತನಾದ. 4. ಆತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಆತ್ಮನನ್ನು ತೋರಿಸಿಕೊಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆ. आत्मा प्रकाश्यतयास्त्यस्य। "उदये मदवाच्यमुञ्झता श्रुतमाविष्कृतमात्मवत्तया" रघु० ८-८४। (अव्य०) 5. ತನ್ನಂತೆ, ತನಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ. आत्मना तुल्यम् "वतिः" (५-१-११५)। "आत्मवत्सर्वभूतानि यः पश्यति स पण्डितः"।

आत्मविक्रय ಆತ್ಮವಿಕ್ರಯ (पुं०) ತನ್ನ ದೇಹವನ್ನು ಮಾರಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आत्मनो देहस्य विक्रयः। "गोवधोऽयाज्यसंयाज्यपारदार्यात्मविक्रयाः" मनु० ११-५९।

आत्मविद् ಆತ್ಮವಿದ್ (वि०) 1. ಆತ್ಮನನ್ನು ಅರಿತಿರುವ, ಆತ್ಮಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. आत्मानं वेत्ति — विद (ज्ञाने) "क्विप्" (३-२-६१)। 2. ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. "य इहात्मविदो विपक्षमध्ये सह संवृद्धियुजोऽपि भूभुजः स्युः" माघ० २-११६।

आत्मविद्या ಆತ್ಮವಿದ್ಯಾ (स्त्री०) ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ, ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆ, ವೇದಾನ್ತ, ಪರಮಾತ್ಮನ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ವಿದ್ಯೆ. आत्मनो विद्या। "आन्वीक्षिकीं चात्मविद्यां वार्तारम्भांश्च लोकतः" मनु० ७-४३।

आत्मवीर ಆತ್ಮವೀರ (पुं०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಭಾವಮೈದುನ, ಹೆಂಡತಿಯ ಸಹೋದರ. 3. ವಿದೂಷಕ. (वि०) 4. ಹೆಚ್ಚು ಬಲಶಾಲಿ, ಶಕ್ತಿವಂತ. "आत्मवीरः प्राणवति स्यालके च विदूषके" मेदि०।

आत्मवृत्त ಆತ್ಮವೃತ್ತ (न०) ಆತ್ಮಕಥೆ. आत्मनो वृत्तं चरितम्।

आत्मवृत्ति ಆತ್ಮವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಚಿತ್ತವೃತ್ತಿ, ಮನಸ್ಸಿನ ಸ್ಥಿತಿ, ಅಂತಃಕರಣದ ಅವಸ್ಥೆ. आत्मनो वृत्तिः। "जगच्छरण्यस्य निराशिषः सतः किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभिः" कुमा० ५-७६। 2. ತನ್ನ ವ್ಯಾಪಾರ, ತನ್ನ ಕೆಲಸ. "विस्मापयन् विस्मितमात्मवृत्तौ सिंहोरुसत्त्वं निजगाद सिंहः" रघु० २-३३। 3. ತನ್ನ ಕೆಲಸ, ತನ್ನ ಉದ್ಯೋಗ, — ಕಸಬು.

आत्मशक्ति ಆತ್ಮಶಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯೆ, ಜಗತ್ತನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸುವ ಶಕ್ತಿ. 2. ಆತ್ಮಬಲ, ದೇಹಬಲ. 3. ಮನೋಬಲ. आत्मनः शक्तिः। "दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या" पञ्चतं०।

आत्मशल्या ಆತ್ಮಶಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಶತಾವರೀ ಗಿಡ.

आत्मशुद्धि ಆತ್ಮಶುದ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ದೇಹಶುದ್ಧಿ. 2. ಮನಃಶುದ್ಧಿ. 3. ಬುದ್ಧಿಶುದ್ಧಿ. आत्मनो देहस्य मनसः बुद्धेर्वा शुद्धिः। ದೇಹವು ನೀರಿನಿಂದಲೂ, ಮನಸ್ಸು ಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವುದರಿಂದಲೂ, ಬುದ್ಧಿಯು ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆಯಿಂದಲೂ ಶುದ್ಧವಾಗುವುದು. "अद्भिः शुद्ध्यन्ति गात्राणि बुद्धिर्ज्ञानेन शुद्ध्यति। अहिंसया च भूतात्मा मनः सत्येन शुद्ध्यति"। 4. ಆತ್ಮನಲ್ಲಿ ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ಕರ್ಮಗಳ ನಾಶದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶುದ್ಧಿ. "योगिनः कर्म कुर्वन्ति सङ्गं त्यक्त्वात्मशुद्धये" गीता ५-११।

आत्मश्लाघा ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘಾ (स्त्री०) **–श्लाघन –ಶ್ಲಾಘನ** (न०) **–स्तुति –ಸ್ತುತಿ** (स्त्री०) ತನ್ನನ್ನು (ತಾನೇ) ಹೊಗಳಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आत्मनः श्लाघा श्लाघनं स्तुतिर्वा।

आत्मसंयम ಆತ್ಮಸಂಯಮ (पुं०) ಮನೋನಿಗ್ರಹ, ಮನಸ್ಸನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವುದು. आत्मनो मनसः संयमः। "आत्मसंयमयोगाग्नौ जुह्वति ज्ञानदीपिते" गीता ४-२७।

आत्मसमुद्भव ಆತ್ಮಸಮುದ್ಭವ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. 2. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. आत्मना समुद्भवति। 3. ಚತುರ್ಮುಖ, ಬ್ರಹ್ಮ. आत्मा परमात्मा समुद्भवो यस्य। 4. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 5. ಮನ್ಮಥ. आत्मा देहः मनो वा समुद्भवो यस्य। (वि०) 6. ಪರಮಾತ್ಮನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಆಕಾಶ ಮೊದಲಾದುದು. 7. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ ಸುಖದುಃಖಗಳು. (स्त्री०) **–समुद्भवा –ಸಮುದ್ಭವಾ.** 1. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು. 2. ಬುದ್ಧಿ.

आत्मसम्भव ಆತ್ಮಸಂಭವ (पुं०) "आत्मसमुद्भव" ಪದದ ಅರ್ಥ. "चकार नाम्ना रघुमात्मसम्भवम्" रघु० ३-२१।

आत्मसंपन्न ಆತ್ಮಸಂಪನ್ನ (वि०) ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ, ಮೇಧಾವಿ. आत्मना संपन्नः। "तमात्मसंपन्नमनिन्दितात्मा कृत्वा युवानं युवराजमेव" रघु० १८-१८।

आत्मसात् ಆತ್ಮಸಾತ್ (अव्य०) ತನ್ನ ಅಧೀನವಾಗಿ. आत्मन् "सातिः" (५-४-५४)। कृभ्वस्ति ಮುತ್ತು ಸಮ್ ಪೂರ್ವಕ ಪದ ಧಾತುವಿನ ಯೋಗವಿದ್ದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು. आत्मसात् करोति। आत्मसाद्भवति। आत्मसात्संपद्यते ಇತ್ಯಾದಿ.

आत्मसिद्ध ಆತ್ಮಸಿದ್ಧ (वि०) ತಾನಾಗಿಯೇ ಸಿದ್ಧಿಸಿದ, ಯತ್ನವಿಲ್ಲದೆ ಉಂಟಾದ.

आत्मसुख ಆತ್ಮಸುಖ (न०) 1. ಮೋಕ್ಷಸುಖ, ಪರಮಾತ್ಮಪ್ರಾಪ್ತಿರೂಪವಾದ ಸುಖ. (वि०) 2. ಆತ್ಮಲಾಭದಿಂದ ಸುಖವುಳ್ಳ.

आत्मस्थ ಆತ್ಮಸ್ಥ (त्रि०) 1. ಆತ್ಮನಿಷ್ಠನಾದ, ಪರಮಾತ್ಮಧ್ಯಾನದಲ್ಲಿರುವ, ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವ. आत्मनि तिष्ठति — ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। 2. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿರುವ. 3. ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ.

आत्महत्या ಆತ್ಮಹತ್ಯಾ (स्त्री०) ಪ್ರಾಣತ್ಯಾಗ, ಪ್ರಾಣವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. आत्मनो हत्या हननम्।

आत्महन् ಆತ್ಮಹನ್ (वि०) ಪರಮಾತ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸದೆ ಆತ್ಮನನ್ನು ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಪರಮಾತ್ಮನ ನಿಜವಾದ ಸ್ವರೂಪವನ್ನು ಅರಿಯದವನು, ಯೋಗ್ಯನಾದ ಗುರುವಿನ ಮೂಲಕ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನ ಪಡೆದು ಸಂಸಾರಸಾಗರವನ್ನು ದಾಟದೆ ಜನ್ಮವನ್ನು ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು. आत्मानं हतवान्— हन (हिंसागत्योः) "क्विप्" (३-२-७६)। "नृदेहमाद्यं सुलभं सुदुर्लभं प्लवं सुकल्पं गुरुकर्णधारम्। मयानुकूलेन नभस्वतेरितं पुमान् भवाब्धि न तरेत् स आत्महा" भाग० ११-२०-१७।

आत्माधीन ಆತ್ಮಾಧೀನ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ವಿದೂಷಕ. 3. ಭಾವಮೈದುನ, ಹೆಂಡತಿಯ ಸಹೋದರ. (वि०) 4. ಸ್ವತಂತ್ರ. 5. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ. आत्माधि "खः" (५-४-७)। "आत्माधीनः सुते प्राणाधारे स्याले विदूषके" हेम०।

आत्मानुरूप ಆತ್ಮಾನುರೂಪ (वि०) ತನಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತನಗೆ ತಕ್ಕುದಾದ. आत्मनोऽनुरूपः। "तस्यामात्मानुरूपायामात्मजन्मसमुत्सुकः" रघु० १-३३।

आत्मापहारक ಆತ್ಮಾಪಹಾರಕ (वि०) ತನ್ನ ವಾಸ್ತವ ವಿಷಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಚುವವನು. आत्मानमपहरति— अप+हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "योऽन्यथा-सन्तमात्मानमन्यथा सत्सु भाषते। स पापकृत्तमो लोके स्तेन आत्मापहारकः" मनु० ४-२५५। "णिनिः" (३-२-७८)। **–अपहारिन् –ಅಪಹಾರಿನ್.** "किं तेन न कृतं पापं चौरेणात्मापहारिणा"। स्त्रियाम् ''"ङीप्" (४-१-५)। **–अपहारिणी –ಅಪಹಾರಿಣೀ.**

आत्माराम ಆತ್ಮಾರಾಮ (वि०) 1. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಕ್ಕಾಗಿ ಧ್ಯಾನಾಸಕ್ತನಾದ (ಯೋಗಿ). आत्मैवारामो वनं यस्य। आत्मनि आरमन्ते वा। "आत्मारामा विहितरतयो निर्विकल्पे समाधौ" वेणी० १-२३। 2. ಬ್ರಹ್ಮಭಾವದಿಂದ ಆನಂದಪಡುತ್ತಿರುವ. आत्मनि आरामः आनन्दानुभवो यस्य।

आत्माशिन् ಆತ್ಮಾಶಿನ್ (पु०) ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. आत्मानं स्वकुलमश्नाति — अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)। [ಮತ್ಸ್ಯಗಳು ತಮಗಿಂತಲೂ ಚಿಕ್ಕ ಮೀನುಗಳನ್ನು ತಿನ್ನುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "मत्स्या इव जना नित्यं भक्षयन्ति परस्परम्" रामा०।

आत्माश्रय ಆತ್ಮಾಶ್ರಯ (पु०) 1. ಆತ್ಮಾವಲಂಬನ, ತನ್ನ ಆಸರೆ. आत्मन आश्रयः। 2. ತನ್ನ ಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ತನ್ನನ್ನೂ ತನ್ನ ಜ್ಞಾನವನ್ನೂ ಆಶ್ರಯಿಸುವಿಕೆ. ಇದೊಂದು ಶಾಸ್ತ್ರದೋಷ. आत्मा आश्रयो यस्य। (वि०) 3. ಸ್ವತಂತ್ರ. आत्मैवाश्रयो यस्य। 4. ತನ್ನ ಮನಸ್ಸಿನ ಆಶ್ರಯಪಡೆದ, ಮನಸ್ಸಿಗೆ ಅಧೀನವಾದ.

आत्मीय ಆತ್ಮೀಯ (वि०) ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ತನ್ನದಾದ. आत्मनः अयं "छः" (४-२-११४)। "आत्मीय-पर्यङ्कभुजङ्गकल्पौ" याद० ४-१००।

आत्मेश्वर ಆತ್ಮೇಶ್ವರ (वि०) ಚಿತ್ತವನ್ನು ಸ್ವಾಧೀನದಲ್ಲಿ ಇಟ್ಟಿರುವ, ಮನೋನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ. आत्मनः ईश्वरः। "आत्मेश्वराणां न हि जातु विघ्नाः समाधिभेदप्रभवो भवन्ति" कुमा० ३-४०।

आत्मोदय ಆತ್ಮೋದಯ (पु०) ತನ್ನ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ತನ್ನ ಏಳಿಗೆ. आत्मनः उदयः। "आत्मोदयः परज्यानिः द्वयं नीतिरितीयती" माघ० २-३०।

आत्मोद्भव ಆತ್ಮೋದ್ಭವ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. 2. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 3. ದುಃಖ, ಶೋಕ ಮುಂತಾದುದು. आत्मा देहः मनो वा उद्भवो यस्य। (वि०) 4. ದೇಹದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 5. ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. (स्त्री०) **–उद्भवा –ಉದ್ಭವಾ.** 1. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು. 2. ಬುದ್ಧಿ, ಜ್ಞಾನ.

आत्मोपजीविन् ಆತ್ಮೋಪಜೀವಿನ್ (वि०) ತನ್ನ ಶರೀರಶ್ರಮದಿಂದ (ಕೂಲಿಯಿಂದ) ಜೀವಿಸುವವನು. आत्मना स्वदेहव्यापारेण उपजीवति — उप+जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आत्मोपम ಆತ್ಮೋಪಮ (पु०) 1. ಮಗ, ಪುತ್ರ. (वि०) 2. ತನಗೆ ಸಮಾನನಾದ, ತನ್ನಂತಿರುವ, आत्मा देहः उपमा यस्य।

आत्मौपम्य ಆತ್ಮೌಪಮ್ಯ (न०) ತನ್ನ ಹೋಲಿಕೆ. आत्मन औपम्यम्। "आत्मौपम्येन सर्वत्र समं पश्यति योऽर्जुन" गीता ६-३२।

आत्यन्तिक ಆತ್ಯಂತಿಕ (वि०) 1. ಅತ್ಯಂತವಾದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. अत्यन्तं "ठक्" (५-४-३४)। "सा विष्णोरिव विष्णुगुप्तहतकस्यात्यन्तिकश्रेयसे" मुद्रा० २-१५। 2. ಅತ್ಯುತ್ತಮವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. अन्तमतिक्रान्तमत्यन्तम्। अत्यन्तमेवात्यन्तिकम्। "सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्" गीता ६-२१।

आत्यन्तिकदुःखनिवृत्ति ಆತ್ಯಂತಿಕದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ. आत्यन्तिकी दुःखनिवृत्तिः। ಮುಂದೆ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಯಾವ ವಿಧವಾದ ದುಃಖವೂ ಸಂಭವಿಸದಿರುವುದು ಆತ್ಯಂತಿಕದುಃಖನಿವೃತ್ತಿ (ಮೋಕ್ಷ).

आत्यन्तिकप्रलय ಆತ್ಯಂತಿಕಪ್ರಳಯ (पु०) ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ಪ್ರಳಯಗಳಲ್ಲೊಂದು, ವಿವೇಕಪೂರ್ವಕವಾದ ಪರಮಾತ್ಮೋಪಾಸನೆಯೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ ಆತ್ಮಬಂಧನವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಅಂತರಾತ್ಮನಾದ ಅಚ್ಯುತನನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು. ಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಬಂಧವೇ ಸಂಸಾರಬಂಧನ. ಗಾಳಿಯಿಂದ ಮೇಘಗಳು ಚೆದರಿದೊಡನೆ ಸೂರ್ಯನು ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವಂತೆ ಜೀವನಿಗೆ ವಿವೇಚನಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಆತ್ಮೋಪಾಸನೆಯಿಂದ ದೇಹವೆಂಬ ಉಪಾಧಿಯು ತಪ್ಪಿದಾಗ ಪರಮಾತ್ಮನ ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರವುಂಟಾಗುವುದು. ಈ ಉಪಾಸನೆಯೆಂಬ ಶಸ್ತ್ರದಿಂದ, ಪ್ರಕೃತಿಮಯವಾಗಿ ಅಹಂಕಾರಪರಿಣಾಮವೆನಿಸಿಕೊಂಡ ದೇಹಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ಆತ್ಮನ ಬಂಧನವನ್ನೂ ಛೇದಿಸಿ ಅಂತರಾತ್ಮನಾದ ಅಚ್ಯುತನನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದೇ **ಆತ್ಯಂತಿಕಪ್ರಳಯ.** "घनो यदार्कप्रभवो विदीर्यते चक्षुः स्वरूपं रविमीक्षते तदा। यदाह्यहङ्कार उपाधिरात्मनो जिज्ञासया नश्यति तर्ह्यनुस्मरेत्। यदैवमेतेन विवेकहेतिना मायामयाहङ्करणात्मबन्धनम्। छित्त्वाच्युतात्मानुभवोऽवतिष्ठते तमाहुरात्यन्तिकमङ्ग संप्लवम्" भाग० १२-४-३३, ३४।

आत्यन्तिकसुख ಆತ್ಯಂತಿಕಸುಖ (न०) ನಿರತಿಶಯವಾದ ಸುಖ, ಶಾಶ್ವತಸುಖ, ಯಾವ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಇತರ ಕಾಮಗಳೆಲ್ಲವೂ ಲಯಹೊಂದುವುವೋ ಅಂತಹ ಉತ್ತಮ ಸುಖ, ಆತ್ಮಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಮಾತ್ರ ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಸುಖ. आत्यन्तिकं च तत् सुखं च। "निर्गुणे ब्रह्मणि मयि धारयन् विशदं मनः। परमानन्दमाप्नोति यत्र कामोऽवसीयते" भाग० ११-१५-१७। "सुखमात्यन्तिकं यत्तद्बुद्धिग्राह्यमतीन्द्रियम्" गीता ६-२१।

आत्ययिक ಆತ್ಯಯಿಕ (वि०) ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಕೆಲಸ. अत्ययो नाशः प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "कच्चिदात्ययिकं श्रुत्वा तदर्थमनुचिन्त्य च। प्रियाण्यनुभवन् शेषे न त्वमन्तःपुरे नृप" भा० सभा० ५-८८।

आत्रेय ಆತ್ರೇಯ (पु०) 1. ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ— (1) ಚಂದ್ರ. (2) ದುರ್ವಾಸಮುನಿ. (3) ದತ್ತಾತ್ರೇಯ. अत्रेरपत्यम् — अत्रि "ढक्" (४-१-१२२)। 2. ಅತ್ರಿವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. (स्त्री०) **–यी –ಯೀ.** 1. ಒಂದು ನದಿ. 2. ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಪತ್ನಿ. 3. ಅತ್ರಿಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗಳು. 4. ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು.

आथर्वण ಆಥರ್ವಣ (पु०) 1. ಅಥರ್ವವೇದವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನ ಧರ್ಮ. 2. ಅಥರ್ವವೇದ. अथर्वणा प्रोक्तो वेदः अथर्वा। तमधीते — अथर्वन् "ठक्" (४-२-६३)। आथर्वणिकः। तस्यायमाथर्वणो धर्मः आम्नायो वा — आथर्वणिक "अण्" इकलोपश्च (४-३-१३३)। 3. ಅಥರ್ವಶಾಖೆಯ ಪುರೋಹಿತ. (न०) 4. ಅಥರ್ವವೇದಮಂತ್ರಗಳ ಗುಂಪು. अथर्वणां समूहः "अण्" (४-२-३८)। 5. ಅಥರ್ವವೇದವಿಹಿತ ಕರ್ಮ, ಆಭಿಚಾರಿಕಕೃತ್ಯ. अथर्वण इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आथर्वणिक ಆಥರ್ವಣಿಕ (पु०) ಅಥರ್ವವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ. अथर्वणा प्रोक्तो वेदः अथर्वा। तमधीते — अथर्वन् "ठक्" (४-२-६३)।

आदंश ಆದಂಶ (पु०) 1. ಕಚ್ಚುವಿಕೆ. आ+दंश (दशने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ದಂತ, ಹಲ್ಲು. आदश्यतेऽनेन कर० "घञ्"(३-३-१२१)। 3. ಕಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ ಜಾಗ. आदश्यतेऽत्र अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

आदर ಆದರ (पु०) 1. ಉತ್ಸಾಹ, ಕುತೂಹಲ, ಆಸೆ. आ+दृङ् (आदरे) "अप्" (३-३-५८)। "तद्दर्शनादभूच्छम्भोर्भूयान् दारार्थमादरः" कुमा० ६-१३। 2. ಗೌರವ, ಮನ್ನಣೆ, ಮರ್ಯಾದೆ. "प्रायः प्रत्ययमाधत्ते स्वगुणेषूत्तमादरः" कुमा० ६-२०। 3. ಯತ್ನ. "गृहयन्त्रपताकाश्रीरपौरादरनिर्मिता" कुमा० ६-४१। 4. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 5. ಪ್ರೀತಿ, ವಿಶ್ವಾಸ. "अमर्षशून्येन जनस्य जन्तुना न जातहार्देन च विद्विषादरः" किरा० १-३३। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **आदरणम् ಆದರಣವು.** 1. ಗೌರವ. 2. ಪ್ರೀತಿ.

आदरणीय ಆದರಣೀಯ (वि०) 1. ಗೌರವಾರ್ಹ, ಮರ್ಯಾದೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡುವ. आ+दृङ् (आदरे) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" **आदर्तव्यः ಆದರ್ತವ್ಯಃ.**

आदर्श ಆದರ್ಶ (पु०) 1. ಕನ್ನಡಿ. आदृश्यतेऽत्र रूपम् — आ+दृशिर् (प्रेक्षणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "अदृश्यतादर्शतलामलेषु च्छायेव या स्वर्जलधेर्जलेषु" माघ० ३-३५।

2. ಟೀಕೆ, ಟಿಪ್ಪಣಿ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. आदृश्यते सम्यक् ज्ञायते ग्रन्थार्थोऽत्र। 3. ಪುಸ್ತಕದ ಮೂಲ ಪ್ರತಿ. 4. ಮಾದರಿ. 5. ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರತಿ. 6. ದೇಶದ ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. "आदर्शो दर्पणे टीकाप्रतिपुस्तकयोरपि" मेदि०।

आ+दाञ्–दाने (जु० उ० सक० अनि०) "डु दाञ्" ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

आदातृ ಆದಾತೃ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು. आ+डु दाञ् (दाने) "तृच्" (३-१-१३३)। "आदाननित्याच्चादातुराहरेदप्रयच्छतः" मनु० ११-१५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–दात्री – ದಾತ್ರೀ.**

आदान ಆದಾನ (न०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. आ+डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आदानं हि विसर्गाय सतां वारिमुचामिव" रघु० ४-८६। 2. ಕುದುರೆಯ ಆಭರಣ. "आदानं ग्रहणेऽपि स्यादलङ्कारे च वाजिनाम्" मेदि०। 3. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಮ್ಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 4. ಬಿಲ್ಲಿನಲ್ಲಿ ಬಾಣವನ್ನು ಹೂಡುವುದು. "आदानमिषोर्ज्यायां समूहनम्" वैज०। 5. ಖಾಯಿಲೆಯ ಲಕ್ಷಣ, ಅನಾರೋಗ್ಯದ ಗುರುತು. 6. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. आ+दाप् (लवने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आदाय ಆದಾಯ (पु०) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸ್ವೀಕರಿಸುವುದು. आ+डु दाञ् (दाने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०) 2. ತೆಗೆದುಕೊಂಡು, ಸ್ವೀಕರಿಸಿ. आ+डु दाञ् (दाने) "ल्यप्" (७-१-३७)। "आदाय शालिस्तबकानदूरात् प्राप्ता शुकश्रेणिरसौ विभाति" याद० १८-७६।

आदायचर ಆದಾಯಚರ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಹೊರಡುವವನು. आदाय चरति चर (गतौ) "टः" (३-२-१७)। "द्विषन् वनेचराग्र्याणां त्वमादायचरो वने" भट्टि० ५-९७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरी – ಚರೀ.**

आदायिन् ಆದಾಯಿನ್ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ಸ್ವೀಕರಿಸುವ. आ+डु दाञ् (दाने) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आदायिनी ಆದಾಯಿನೀ.**

आदि ಆದಿ (पु०) 1. ಮೊದಲು, ಪ್ರಾರಂಭ. आ+डु दाञ् (दाने) "किः" (३-३-९२)। "आदौ लक्ष्मीरभजत हरिं रुक्मिणीरूपदृश्या" याद० १४-७८। 2. ಕಾರಣ. "न मे विदुः सुरगणाः प्रभवं न महर्षयः। अहमादिर्हि देवानां महर्षीणां च सर्वशः" गीता १०-२। 3. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. 4. ಮೊದಲನೆಯ ಭಾಗ, ಪೂರ್ವಾವಯವ. "आदिरन्त्येन सहेता" पा० सू० १-१-७१। 5. ಆಶ್ರಯ, ಅವಲಂಬನ. "विष्णुरादिः पृथासूनोः भीष्मादिश्च सुयोधनः। ते जयन्ति रणे शत्रून् येषां विष्णुः सदाश्रयः"। (वि०) 6. ಮೊದಲನೆಯ. "जगदादिरनादिस्त्वं जगदन्तो निरन्तकः" कुमा० २-९। 7. ಮುಖ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನವಾದ. 8. ಸದೃಶವಾದ, "भूवादयो धातवः" पा० सू० १-३-१।

आदिकर्तृ ಆದಿಕರ್ತೃ (पु०) ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಸೃಷ್ಟಿಸುವವನು, ಈಶ್ವರ, ಪರಮಾತ್ಮ. आदिः कर्ता। "गरीयसे ब्रह्मणोऽप्यादिकर्त्रे" गीता ११-३७।

आदिकर्मन् ಆದಿಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಕೆಲಸ, ಕೆಲಸದ ಪ್ರಾರಂಭ, ಕಾರ್ಯದ ಉಪಕ್ರಮ. ಬಹಳ ದೀರ್ಘಕಾಲ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕೆಲಸದ ಪ್ರಾರಂಭ. "आदिकर्मणि क्तः कर्तरि च" पा० सू० ३-४-७१। 2. ಮೊದಲು ನಡೆಸಿದ ಕೆಲಸ.

आदिकवि ಆದಿಕವಿ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. [ವೇದಗಳನ್ನು ತಾನು ಮೊದಲು ತಿಳಿದುಕೊಂಡುದುದರಿಂದಲೂ ತಾನೇ ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದಲೂ ಬ್ರಹ್ಮನು ಆದಿಕವಿ.] "जन्माद्यस्य यतोऽन्वयादितरतश्चार्थेष्वभिज्ञः स्वराट् तेने ब्रह्म हृदा य आदिकवये मुह्यन्ति यत्सूरयः" भाग० १-१। 2. ವಾಲ್ಮೀಕಿ ಮಹರ್ಷಿ. [ಜಗತ್ತಿಗೆಲ್ಲಾ ಕಾವ್ಯಪದ್ಧತಿಯನ್ನು ಮೊಟ್ಟಮೊದಲು ತೋರಿಸಿಕೊಟ್ಟವರಿವರು.]

आदिकारण ಆದಿಕಾರಣ (न०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ಕಾರಣ. 2. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಕಾರಣನಾದ ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಬ್ರಹ್ಮ. 3. (ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ) ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ, ಪ್ರಧಾನ. 4. (ಜೈನಮತದಲ್ಲಿ) ಪುದ್ಗಲ ರೂಪವಾದ ಪರಮಾಣು. 5. (ನೈಯಾಯಿಕ ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕ ಮತಗಳಲ್ಲಿ) ನಿಮಿತ್ತಕಾರಣನಾದ ಈಶ್ವರ ಮತ್ತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣವಾದ ಪರಮಾಣು.

आदिकाव्य ಆದಿಕಾವ್ಯ (न०) ವಾಲ್ಮೀಕಿರಚಿತವಾದ ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣ. [ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿಯು ಛಂದೋಬದ್ಧವಾದ (ಶ್ಲೋಕರೂಪವಾದ) ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣವನ್ನು ರಚಿಸಿ ಪ್ರಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಲೋಕದಲ್ಲಿ ಪ್ರಚಾರಮಾಡಿದುದರಿಂದ ಇದು ಆದಿಕಾವ್ಯವೆನಿಸಿತು.]

आदितस् ಆದಿತಸ್ (अव्य०) 1. ಮೊದಲು, ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ. आदौ — आदि "तसिः" (वा० ५-४-४४)। "पतीन् प्रजानामसृजं महर्षीनादितो दश" मनु० १-३४। 2. ಮೊದಲಿನಿಂದ, ಪ್ರಾರಂಭದಿಂದ.

आदिता ಆದಿತಾ (स्त्री०) 1. ಆದ್ಯತೆ, ಕಾರಣತ್ವ. 2. ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿರುವಿಕೆ. "आदितामजननाय देहिनामन्ततां च दधतेऽनपायिने" माघ० १४-६५।

आदिताल ಆದಿತಾಳ (पु०) ಸಂಗೀತಶಾಸ್ತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ತಾಳ. "एक एव लघुर्यत्र आदितालः स उच्यते"।

आदितेय ಆದಿತೇಯ (पु०) 1. ದೇವತೆ, ಅದಿತಿಯ ಪುತ್ರ. अदित्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। 2. ಸೂರ್ಯ.

आदित्य ಆದಿತ್ಯ (पु०) 1. ದೇವತೆ, ಅದಿತಿಯ ಪುತ್ರ. 2. ಸೂರ್ಯ. अदित्या अपत्यम् "ण्यः" (४-१-८५)। "जिगीषुरेको दिनकृदादित्येष्विव कल्पते" माघ० २-८१। **ದ್ವಾದಶಾದಿತ್ಯರು:** "धाता मित्रोऽर्यमा रुद्रः वरुणः सूर्य एव च। भगो विवस्वान् पूषा च सविता दशमः स्मृतः। एकादशस्तथा त्वष्टा विष्णुर्द्वादश उच्यते"। [ಮಾಸಭೇದದಿಂದ ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ದ್ವಾದಶನಾಮಗಳು. ಪ್ರಳಯಕಾಲದಲ್ಲಿ ಈ ಹನ್ನೆರಡು ರೂಪಗಳನ್ನೂ ಏಕಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸ್ವೀಕರಿಸುವನು.] 3. ವಿಷ್ಣು. "स्वयंभूः शम्भुरादित्यः" वि० स०। "आदित्यानामहं विष्णुः ज्योतिषां रविरंशुमान्" गीता १०-२१। 4. ಆಕಾಶ, ಸೂರ್ಯಲೋಕ. "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते। आदित्याज्जायते वृष्टिः वृष्टेरन्नं ततः प्रजाः" मनु० ३-७६। 5. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 6. ಭಾನುವಾರ. 7. ಹಸ್ತನಕ್ಷತ್ರ. [ಇದು ಸೂರ್ಯದೇವತಾಕವಾದುದು.]

आदित्यकेतु ಆದಿತ್ಯಕೇತು (पु०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಸಾರಥಿಯಾದ ಅರುಣ. आदित्यस्य केतुः। 2. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ.

आदित्यपत्र ಆದಿತ್ಯಪತ್ರ (न०) ಎಕ್ಕದೆಲೆ.

आदित्यपुत्र ಆದಿತ್ಯಪುತ್ರ, –सुत –ಸುತ, –सूनु –ಸೂನು (पु०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗ—1. ಶನಿಗ್ರಹ. 2. ಕರ್ಣ. 3. ಸುಗ್ರೀವ. 4. ಯಮ. (पु० द्विव०) 5. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು. **–सुता –ಸುತಾ.** (स्त्री०) ಸೂರ್ಯನ ಮಗಳು. 1. ಯಮುನಾನದಿ. 2. ತಪತೀನದಿ.

आदित्सा ಆದಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आदातुमिच्छा — आ + डु दाञ् (दाने) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आदित्सु ಆದಿತ್ಸು (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आदातुमिच्छुः — आ + डु दाञ् (दाने) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "आदित्सुभिर्नूपुरशिञ्जितानि" कुमा० १-३४।

आदिदेव ಆದಿದೇವ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. आदौ दीव्यति — दिवु (क्रीडादौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आदिदेवो महादेवो देवेशः" वि० स०। 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಮೂಲಕಾರಣ. "त्वमादिदेवः पुरुषः पुराणः त्वमस्य विश्वस्य परं निधानम्" गीता ११-३८।

आदिदैत्य ಆದಿದೈತ್ಯ (पु०) ಹಿರಣ್ಯಕಶಿಪು. "आदिदैत्यो महावीर्यो हिरण्यकशिपुः पुरा" भा० वन० १०१-२३।

आदिन् ಆದಿನ್ (वि०) ಭಕ್ಷಿಸುವ, ತಿನ್ನುವ. अत्ति — अद (भक्षणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आदिनी ಆದಿನೀ.** "पुत्रादिनी त्वमसि पापे" सि० कौ०।

आदिपर्वन् ಆದಿಪರ್ವನ್ (न०) ಮಹಾಭಾರತದ 18 ಪರ್ವಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದು.

आदिपुराण ಆದಿಪುರಾಣ (न०) ಎಲ್ಲಾ ಪುರಾಣಗಳಿಗೂ ಮೂಲಭೂತವಾದ ಪುರಾಣ, ನಾಲ್ಕು ಲಕ್ಷ ಗ್ರಂಥಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಬ್ರಹ್ಮಕೃತವಾದ ಪುರಾಣ. ಇದನ್ನೇ ಮೂಲವಾಗಿಟ್ಟುಕೊಂಡು ಅಷ್ಟಾದಶ ಪುರಾಣಗಳು ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಯಿಂದ ರಚಿತವಾದುವು. "अष्टादशमनौपम्यं सारात्सारतरं द्विज। ब्रह्माण्डं च चतुर्लक्षं पुराणत्वेन पठचते। तदेव व्यस्य गदितमत्राष्टादशधा पृथक्। पाराशर्येण मुनिना सर्वेषामपि मानद" नारदपुराणे ब्रह्मवाक्यम्।

आदिपु (पू) रुष ಆದಿಪು (ಪೂ) ರುಷ (पु०) 1. ಪರಮಪುರುಷ, ನಾರಾಯಣ. 2. ಹಿರಣ್ಯಗರ್ಭ. "तमर्घ्यमर्घ्यादिकयादिपूरुषः" माघ० १-१४।

आदिम ಆದಿಮ (वि०) ಮೊದಲು ಹುಟ್ಟಿದ, ಮೊದಲನೆಯ. आदौ भवः "डिमच्" (वा० ४-३-२३)।

आदिमत् ಆದಿಮತ್ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭವುಳ್ಳ, ಕಾರಣಸಹಿತವಾದ, ಜನ್ಯ. आदिरस्यास्ति — "मतुप्" (५-२-९४)।

आदिराज ಆದಿರಾಜ (पुं०) ಪೃಥುಮಹಾರಾಜ. आदिः आद्यो राजा "टच्" (५-४-९१)। ರಾಜರಲ್ಲಿ ಪೃಥುವು ಮೊದಲನೆಯವನು. "अथ तस्य पुनर्विप्रैरपुत्रस्य महीपतेः। बाहुभ्यां मथ्यमानाभ्यां मिथुनं समपद्यत। तद्दृष्ट्वा मिथुनं जातविस्मया ब्रह्मवादिनः। ऊचुः परमसन्तुष्टाः विदित्वा भगवत्कलाम्। एष विष्णोर्भगवतः कला भुवनपालिनी। इयञ्च लक्ष्मीसंभूतिः पुरुषस्यानपायिनी। क्षत्रियः प्रथमो राज्ञां पुमान् प्रथयिता यशः। पृथुर्नाम महाराजो भविष्यति पृथुश्रवाः" भाग० ४-१-४।

आदिवराह ಆದಿವರಾಹ (पुं०) ದಶಾವತಾರಗಳಲ್ಲೊಂದಾದ ವಿಷ್ಣುವಿನ ಮೂರನೆಯ ಅವತಾರ.

आदिशक्ति ಆದಿಶಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪರಮಾತ್ಮನ ಮಾಯಾರೂಪವಾದ ಶಕ್ತಿ. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

आदिशरीर ಆದಿಶರೀರ (न०) 1. ಲಿಂಗಶರೀರ, ಪಾಪಪುಣ್ಯಗಳನ್ನು ಕೂಡಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಒಂದು ಶರೀರ. "अयमादिशरीरेण देवसृष्टेन मानवः। शुभानामशुभानां च कुरुते सञ्चयं महत्। आयुषोऽन्ते प्रहायेदं क्षीणप्रायं कलेबरम्। संभवत्येव युगपद्यतो नास्त्यन्तराभवः। तत्रास्य स्वकृतं कर्म छायेवानुगतं तदा। फलत्यथ सुखार्हो वा दुःखार्हो वाऽथ जायते" भा० वन० १८६-२४, २५, २६। 2. ಕಾರಣಶರೀರ, ಸೂಕ್ಷ್ಮಶರೀರ.

आदिष्ट ಆದಿಷ್ಟ (न०) 1. ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ, ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ ಅನ್ನ. (वि०) 2. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अग्रे भवन् गुरुरिव स्वयमानकानामादिष्टसम्पदिव कन्धरया तवैषः" याद० १९-२३। 3. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आदिष्टोऽस्मि महाराजमहामोहेन। यथा — "वत्स दम्भ, प्रतिज्ञातम् विवेकेन प्रबोधोदयाय। प्रेषिताश्च तेषु तेषु तीर्थेषु शमदमादयः" प्रबोध० २। 4. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಆದೇಶಹೊಂದಿದ ವರ್ಣ, ಒಂದು ವರ್ಣದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಬರುವ ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣ. सुधी + उपास्यः = सुध्युपास्यः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಈಕಾರದ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ (ಆದೇಶವಾಗಿ) ಬಂದಿರುವ "य" ಕಾರವು ಆದಿಷ್ಟ.

आदिसर्ग ಆದಿಸರ್ಗ (पुं०) ಜಗತ್ತಿನ ಮೊದಲನೆಯ ಸೃಷ್ಟಿ, ಮಹಾಪ್ರಳಯಾನಂತರ ಪ್ರಪಂಚದ ಆದ್ಯಸೃಷ್ಟಿ.

आदीनव ಆದೀನವ (पुं०) 1. ದೋಷ, ತಪ್ಪು. आ+दीङ् (क्षये) "क्तः" (३-३-११४)। आदीनस्य वानं प्राप्तिः— वा (गतिगन्धनयोः) "कः" (वा० ३-३-११४)। 2. ಕ್ಲೇಶ, ಕಷ್ಟ. 3. ದುರಂತ. 4. ರೋಷ, ಕೋಪ. (वि०) 5. ಕಷ್ಟಪಟ್ಟ, ಕ್ಲೇಶಹೊಂದಿದ. कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "आदीनवः पुमान् दोषे परिक्लेशदुरन्तयोः" मेदि०।

आ + दीपी – दीप्तौ (दि० आत्म० अक० से०) (1) ಉರಿಸು. (2) ಬೆಂಕಿಯಿಟ್ಟು ಸುಡು. (3) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸು. (4) ಪ್ರೇರಿಸು, ಹುರಿದುಂಬಿಸು.

आदीपक ಆದೀಪಕ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಬೆಳಗಿಸುವ. 2. ಹುರಿದುಂಬಿಸುವ, ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುವ. आदीपयति — आ+दीपी (दीप्तौ)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಸುಡುವವನು, ದಹಿಸುವವನು, ಇನ್ನೊಬ್ಬರ ಮನೆಗೆ ಬೆಂಕಿ ಹಚ್ಚುವವನು. "राज्ञो वधं चिकीर्षेद्यः तस्य चित्रो वधो भवेत्। आदीपकस्य स्तेनस्य वर्णसङ्करिकस्य च" भा० शान्ति० ८५-२२। 4. ಉರಿಸುವ.

आदीपन ಆದೀಪನ (न०) 1. ಪ್ರೇರಣೆ, ಉತ್ತೇಜನಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. 2. ಬೆಂಕಿಹಚ್ಚುವಿಕೆ. 3. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಬೆಳಗಿಸುವುದು. 4. ಉರಿಸುವಿಕೆ. आ+दीपी (दीप्तौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। आ+दीपी+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। –दीपनः –ದೀಪನಃ. (वि०) "आदीपक" ಪದದ ಅರ್ಥ.

आदीपित ಆದೀಪಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುರಿದುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಬೆಂಕಿಹಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಉರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आदृत ಆದೃತ (वि०) 1. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+दृङ् (आदरे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आदृता नखपदैः परिरम्भाश्चुम्बितानि घनदन्तनिपातैः" किरा० ९-४९। 4. ಪ್ರೀತಿಸುವ, ಆದರದಿಂದ ಕಾಣುವ. आ + दृङ् (आदरे) कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "आत्मानमादृतो रक्षेत् प्रमादाद्धि विनश्यति" पञ्चत०।

आदृत्य ಆದೃತ್ಯ (वि०) 1. ಆದರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಆದರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಪ್ರೀತಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. 4. ಗೌರವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. आ + दृङ् (आदरे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आदेय ಆದೇಯ (वि०) ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आदातुं योग्यम्—आ+डु दाञ् (दाने) "यत्" (३-१-९७)। "ईत्" (३-४-६५)। "अनादेयस्य चादानादादेयस्य च वर्जनात्" मनु० ८-१७१।

आदेश ಆದೇಶ (पु०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. आ+दिश (अतिसर्जने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" रघु० १-९२। 2. ಉಪದೇಶ, ಸಲಹೆ. 3. ಸೂಚನೆ, ಮುಂದಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. 4. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) ಒಂದು ವರ್ಣದ ಅಥವಾ ಧಾತುವಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದು ವರ್ಣವು ಅಥವಾ ಧಾತುವು ಬರುವುದು. "धातोः स्थान इवादेशं सुग्रीवं संन्यवेशयत्" रघु० १२-५८। "स्थानिवदादेशोऽनल्विधौ" पा० सू० १-१-५६। "अस्तेर्भूः" (२-४-५२) ಸೂತ್ರದಿಂದ "अस" ಧಾತುವಿನ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ "भू" ಧಾತುವಿನ ಆದೇಶವು ಬಂದು बभूव भविता भूयात् ರೂಪಗಳಾಗಿವೆ. सुधी+उपास्यः ಎಂಬಲ್ಲಿ "ई" ಕಾರ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ "यण्" ಆದೇಶವು ಬಂದು सुध्युपास्यः ಎಂಬ ರೂಪವಾಗಿದೆ. 5. (ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಗ್ರಹಗಳ ಯೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳು. 6. ಭವಿಷ್ಯದ ನುಡಿ, ಮುಂದಾಗುವುದನ್ನು ಹೇಳುವಿಕೆ. "अन्यथा क्व सिद्धादेशप्रत्ययप्रार्थितायाः सिंहलेश्वरदुहितुः प्रवहणभङ्गनिमग्नायाः फलकासादनम्" रत्ना० १। 7. ಉಪದೇಶದಿಂದ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ (ಬ್ರಹ್ಮ). कर्म० "घञ्"।

आदेशक ಆದೇಶಕ (वि०) 1. ಉಪದೇಶಿಸುವವನು, ಸಲಹೆಕೊಡತಕ್ಕವನು. 2. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು. आदिशति – आ + दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आदेशन ಆದೇಶನ (न०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. 2. ಉಪದೇಶ, ಸಲಹೆ. आ + दिश (अतिसर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आदेशिन् ಆದೇಶಿನ್ (पु०) 1. ದೈವಜ್ಞ, ಶುಭಾಶುಭ ಫಲವನ್ನು ಹೇಳುವವನು. (वि०) 2. ಸಲಹೆಗಾರ, ಉಪದೇಶಕ. 3. ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವ, ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ. आ+दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आदेश्य ಆದೇಶ್ಯ (वि०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ಆಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आदेष्टृ ಆದೇಷ್ಟೃ (पु०) 1. ಯಾಗಮಾಡುವವನು, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವವನು, ಯಜಮಾನ. आ + दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि) 2. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವ, ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **आदेष्ट्री ಆದೇಷ್ಟ್ರೀ.**

आद्य ಆದ್ಯ (न०) 1. ಧಾನ್ಯ. अद (भक्षणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (वि०) 2. ಮೊದಲನೆಯ. 3. ಮುಖ್ಯ, ಪ್ರಧಾನ, ಶ್ರೇಷ್ಠ. "आसीन्महीक्षितामाद्यः प्रणवश्छन्दसामिव" रघु० १-११। 4. ಪ್ರಾಚೀನವಾದ. आदौ भवः "यत्" (४-३-५३)। "आद्यकोलमुलितां प्रकम्पनैः कम्पितां मुहुरनीदृगात्मनि" माघ० १४-४३। 5. ತಿನ್ನಲ್ಪಡುವ. 6. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

आद्यकवि ಆದ್ಯಕವಿ (पु०) 1. ಬ್ರಹ್ಮ, ಚತುರ್ಮುಖ. 2. ವಾಲ್ಮೀಕಿಮಹರ್ಷಿ. ["आदिकवि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आद्यमाषक ಆದ್ಯಮಾಷಕ (पु०) ಐದು ಗುಲಗಂಜಿಗಳ ತೂಕ. आद्यः माषकः। "दशार्धगुञ्जं प्रवदन्ति माषकम्"।

आद्यबीज ಆದ್ಯಬೀಜ (न०) ಜಗತ್ತಿನ ಮೂಲಕಾರಣ.— (1) (ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ) ಮೂಲಪ್ರಕೃತಿ. (2) (ವೇದಾಂತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪರಬ್ರಹ್ಮ, ಪರಮಾತ್ಮ. (3) (ನ್ಯಾಯ ಮತ್ತು ವೈಶೇಷಿಕಮತಗಳಲ್ಲಿ) ಪರಮಾಣು.

आद्या ಆದ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ತಿಂಗಳಿನ ಮೊದಲನೆಯ ದಿವಸ, ಪ್ರತಿಪತ್ತಿಥಿ, ಪಾಡ್ಯ.

आद्यून ಆದ್ಯೂನ (वि०) ಉಂಡಾಡಿ, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ, ಐಹಿಕಾಮುಷ್ಮಿಕ ಸಾಧಕವಾದ ಕಾರ್ಯವಿಲ್ಲದವನು. आ+दिव् (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। अविजिगीषायां नत्वम् (८-२-४९)। "आद्यूनः सद्गृहिण्येव प्रायो यष्टचावलम्बितः" किरा० ११-५।

आद्योपान्त ಆದ್ಯೋಪಾಂತ (वि०) ಮೊದಲಿನಿಂದ ಕೊನೆಯವರೆಗಿನ. आद्यावधि उपान्तः।

आधमर्ण्य ಆಧಮರ್ಣ್ಯ (न०) ಋಣಬದ್ಧತೆ, ಋಣಿತ್ವ, ಸಾಲಗಾರನಾಗಿರುವಿಕೆ. अधमर्णस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आधर्मिक ಆಧರ್ಮಿಕ (वि०) ಅಧರ್ಮಶೀಲ, ಅಧರ್ಮವನ್ನು ಆಚರಿಸತಕ್ಕವನು. अधर्मं चरति "ठक्" (वा० ४-४-४१)।

आधर्ष ಆಧರ್ಷ (पु०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. 3. ಅಪಮಾನ, ಅಗೌರವ. आ+धृष (प्रसहने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आधर्षण ಆಧರ್ಷಣ (न०) "आधर्ष" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+धृष (प्रसहने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आधर्षित ಆಧರ್ಷಿತ(वि०) 1. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಪಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+धृष (प्रसहने) "क्तः" (३-२-१०२)। अवैयात्ये इट्।

आधातृ ಆಧಾತೃ (वि०) ಇಡತಕ್ಕವನು. आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। "पात्रविशेषे न्यस्तं गुणान्तरं व्रजति शिल्पमाधातुः" माल० १-६।

आधान ಆಧಾನ(न०) 1. ಅಗ್ನಿಯನ್ನು ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸುವುದು. 2. ಉಂಟುಮಾಡುವುದು, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು. 3. ಇಡುವುದು, ಇರಿಸುವುದು. 4. ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ಗುಣವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्रजानां विनयाधानाद्रक्षणाद्भरणादपि। स पिता पितरस्तासां केवलं जन्महेतवः" रघु० १-२४। 5. ಗಿರವಿ, ಅಡವು.

आधाय ಆಧಾಯ (पु०) 1. ಆಧಾನ, ಇಡುವುದು. आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। (अव्य०) 2. ಇಟ್ಟು, ಇರಿಸಿ. आ + धाञ् (धारणे) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आधार ಆಧಾರ(पु०) 1. ಬೆಂಬಲ, ಒತ್ತಾಸೆ, ಸಾಹಾಯ್ಯ. आ+धृङ्(अवस्थाने)"घञ्"(३-३-१८)। 2. ಆಶ್ರಯ, ಅಧಿಕರಣ. आ+धृङ् "घञ्" (वा० ३-३-१२२)। " अवृष्टिसंरंभमिवाम्बुवाहमपामिवाधारमनुत्तरङ्गम् " कुमा० ३-४८। 3. ಗಿಡದ ಪಾತಿ. "आधारबन्धप्रमुखैः प्रयत्नैः संवर्धितानां सुतनिर्विशेषम्" रघु० ५-६। 4. ಪಾತ್ರೆ. 5. ಕಾಲುವೆ. 6. ನೀರಿನ ಮಡು, ಹಳ್ಳ. 7. ಅಣೆಕಟ್ಟು, ಸಾಗುವಳಿಯ ಭೂಮಿಗಾಗಿ ನೀರನ್ನು ಕೂಡಿಡುವ ಸ್ಥಳ. 8. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ) ಕ್ರಿಯೆಗೆ ಕರ್ತೃಕರ್ಮಗಳ ಮೂಲಕ ಆಶ್ರಯಭೂತನಾದ ಅಧಿಕರಣಕಾರಕ. **ಅಧಿಕರಣಕಾರಕವು** (1) औपश्लेषिकः, (2) वैषयिकः ಮತ್ತು (3) अभिव्यापकः ಎಂದು ಮೂರು ವಿಧ. **ಉದಾ:** (1) गङ्गायां घोषः। (2) मोक्षे इच्छास्ति। (3) सर्वस्मिन्नात्मा।

आधारनिलय ಆಧಾರನಿಲಯ(पु०) ವಿಷ್ಣು, ಪರಮಾತ್ಮ. (धार्मिकतया) जगदाधाराणां प्रह्लादविभीषणपाण्डवादीनां निलयः आस्पदम्। "आधारनिलयो धाता पुष्पहासः प्रजागरः" वि० स०।

आधाराधेयभाव ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವ (पु०) (ವಸ್ತುವನ್ನು) ಇಡುವ ಜಾಗ ಮತ್ತು ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು ಇವುಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧ. ಇಡುವ ಜಾಗವು ಆಧಾರ. ಇಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತುವು ಆಧೇಯ. ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಭೂತಲ ಮತ್ತು ಆಧೇಯವಾಗಿರುವ ಘಟಗಳಿಗಿರುವ ಸಂಬಂಧವು ಆಧಾರಾಧೇಯಭಾವವೆನಿಸುವುದು.

आधि ಆಧಿ (पु०) 1. ಮನೋರೋಗ. आधीयतेऽनेन— आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी यान्त्येवं गृहिणीपदं युवतयो वामाः कुलस्याधयः" शाकु० ४-१७। "रुजन्ति चेतः प्रसभं ममाधयः" किरा० १-३७। 2. ಅಡವು, ಗಿರವಿ. 3. ಸ್ಥಳ, ಜಾಗ, ಆಶ್ರಯ. 4. ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ. 5. ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ, ನಿರೀಕ್ಷಣೆ. 6. ಜಾಮೀನು, ಈಡು, ಹೊಣೆ. "आधिः पुमांश्चित्तपीडाप्रत्याशाबन्धकेषु च। व्यसने चाप्यधिष्ठानेऽपि" मेदि०।

आधिकरणिक ಆಧಿಕರಣಿಕ (पु०) ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ. अधिकरणे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

आधिदैविक ಆಧಿದೈವಿಕ(न०) ದೇವತೆಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸಬಹುದಾದ ದುಃಖ. देवेष्वधिदैवम् तत्र भवम् "ठञ्" (४-३-६०)। उभयपदवृद्धिः (७-३-२०)। (1) ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ, (2) ಆಧಿದೈವಿಕ ಮತ್ತು (3) ಆಧಿಭೌತಿಕಗಳೆಂದು ದುಃಖವು ಮೂರು ವಿಧ. ಈ ಮೂರುವಿಧ ದುಃಖಗಳೇ ತಾಪತ್ರಯ.

1. **ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕವು** ಶರೀರ ಮತ್ತು ಮನಸ್ಸಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ ದುಃಖ. (1) ಆದಿಬಲಪ್ರವೃತ್ತ, (2) ಜನ್ಮಬಲಪ್ರವೃತ್ತ ಮತ್ತು (3) ದೋಷಬಲಪ್ರವೃತ್ತಗಳೆಂದು ಇದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಶುಕ್ರಶೋಣಿತ ದೋಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಕುಷ್ಠ ಮೂಲವ್ಯಾಧಿ ಮೊದಲಾದುದು **ಆದಿಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

(2) ತಾಯಿಯ ಅತ್ಯಾಚರಣೆ ಮೊದಲಾದ ದೋಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಶಿಶುವಿನ ಪಂಗುತ್ವ (ಕುಂಟು) ಜಾತ್ಯಂಧತ್ವ (ಹುಟ್ಟು ಕುರುಡು) ಮೊದಲಾದುದು **ಜನ್ಮಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

(3) ಭಯ, ದುಷ್ಪ್ರಾಹಾರಸೇವನೆ, ದುರಾಚಾರಗಳಿಂದುಂಟಾಗುವ ವ್ಯಾಧಿಗಳು **ದೋಷಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

2. ಆಧಿದೈವಿಕವು (1) ಕಾಲಬಲಪ್ರವೃತ್ತ, (2) ದೈವಬಲಪ್ರವೃತ್ತ ಮತ್ತು (3) ಸ್ವಭಾವಬಲಪ್ರವೃತ್ತಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ.

(1) ಋತುಧರ್ಮಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಶೀತೋಷ್ಣ ವಾಯು ಮೊದಲಾದ ಹವಾಮಾನ ಬದಲಾವಣೆಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸತಕ್ಕ ವ್ಯಾಧಿಗಳು **ಕಾಲಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

(2) ಭಗವದಪಚಾರ (ದೈವದ್ರೋಹ) ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದಲೂ ಅಭಿಚಾರಿಕ ಕೃತ್ಯದಿಂದಲೂ ಸಂಭವಿಸುವ ಸಿಡಿಲಿನ ಹೊಡೆತ ಪಿಶಾಚಾದ್ಯಾವೇಶ ಮುಂತಾದ ದುಃಖವು **ದೈವಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

(3) ಹಸಿವು ಬಾಯಾರಿಕೆ ಮುಪ್ಪು ಮೊದಲಾದ ದುಃಖವು **ಸ್ವಭಾವಬಲಪ್ರವೃತ್ತ.**

3. ಆಧಿಭೌತಿಕವು ಸಂಘಾತಬಲಪ್ರವೃತ್ತವಾದ ದುಃಖ, ದುರ್ಬಲನಾದವನಿಗೆ ಪ್ರಬಲನಾದವನೊಡನೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತಾದಿಗಳು, ಹುಲಿ ಆನೆ ಸರ್ಪ ಮುಂತಾದ ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ದುಃಖಗಳು. सुश्रुतം सूत्रം २४। [ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ ಸುಶ್ರುತ ಸಂಹಿತೆಯಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आधिपत्य ಆಧಿಪತ್ಯ (नം) 1. ರಾಜತ್ವ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ಸಾರ್ವಭೌಮತ್ವ. अधिपतेर्भावः "यक्" (५-१-१२८)। "प्रजापतिः कल्पितयज्ञभागं शैलाधिपत्यं स्वयमन्वतिष्ठत्" कुमा० १-१७। 2. ಪ್ರಜಾಸಂರಕ್ಷಣಾದಿ ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯ. अधिपतेः कर्म "यक्" (५-१-१२८)।

आधिभौतिक ಆಧಿಭೌತಿಕ (नം) ಶಸ್ತ್ರಾಘಾತಾದಿಗಳಿಂದ ಮತ್ತು ದುಷ್ಟಪ್ರಾಣಿಗಳಿಂದ ಸಂಭವಿಸುವ ದುಃಖ. भूतेष्वधिभूतं, तत्र भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)।

आधिराज्य ಆಧಿರಾಜ್ಯ (नം) ಆಧಿಪತ್ಯ, ಪ್ರಭುತ್ವ, ರಾಜತ್ವ, ಸಾಮ್ರಾಜ್ಯ. अधिको राजा अधिराजः तस्य भावः कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "पितुरनन्तरं ममाधिराज्यपदस्य प्रथममर्धं भवते वितीर्य ततः परमर्धमहमनुभविष्यामीति" चं० भा० २।

आधिवेदनिक ಆಧಿವೇದನಿಕ (नം) ದ್ವಿತೀಯಾದಿ ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲು ಮೊದಲನೆಯ ಪತ್ನಿಯ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಪತಿಯು ಕೊಡುವ ಸ್ತ್ರೀಧನ. अधिवेदने दीयते — "ठक्" (५-१-९६)। "अधिविन्नस्त्रियै दद्यादाधिवेदनिकं समम्" याज्ञ० २-१४८।

आधुत ಆಧುತ (विം) ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡವಲ್ಪಟ್ಟ. आ+धुञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आधुनिक ಆಧುನಿಕ (विം) 1. ಈ ಕಾಲದ, ಈಗಿನ ಕಾಲದ, ಹೊಸದಾದ, ಹಳೆಯದಲ್ಲದ. 2. ಈಗ ಉಂಟಾದ, ಈಗ ಇರತಕ್ಕ. अधुना भवः "ठञ्" (४-३-११)।

आधृष्टि ಆಧೃಷ್ಟಿ (स्त्रीം) 1. ತಿರಸ್ಕಾರ. 2. ಅಪಮಾನ. 3. ಮೇಲೆ ಬೀಳುವುದು, ಧಾಳಿ ಮಾಡುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. आ + धृष (प्रसहने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आधेय ಆಧೇಯ (विം) 1. ಇಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಒಂದು ಆಧಾರವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿರುವ. आधातुं योग्यम् "यत्" (३-१-९७)। 2. ತಯಾರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + धाञ् कर्मം "यत्" (३-२-९७)। 3. ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರದಿಂದ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಗ್ನಿ.

आधोरण ಆಧೋರಣ (पुം) ಮಾವಟಿಗ, ಆನೆಯ ಸಾರಥಿ, ಆನೆಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವ ಚಾತುರ್ಯವುಳ್ಳವನು. आ+धोर (गतिचातुर्ये) "ल्युः" (३-१-१३४)। "आधोरणानां गजसन्निपाते शिरांसि चक्रैर्निशितैः क्षुराग्रैः" रघु० ७-४६।

आध्मात ಆಧ್ಮಾತ (पुം) 1. ಯುದ್ಧ. (विം) 2. ಶಬ್ದವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಧ್ವನಿಯುಕ್ತವಾದ. "परेषामुन्नेयो भवति चिरमाध्मातहृदयः" उ० रा० १-२९। 3. ದಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಊದಲ್ಪಟ್ಟ, ಉರುವಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ಉಬ್ಬಿರುವ, ಊದಿರುವ. कर्तം "क्तः" (३-४-७२)। 6. ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರದ ರೋಗದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

आध्मान ಆಧ್ಮಾನ (पुം) 1. ವಾಯುರೋಗ. (नം) 2. ಹೊಟ್ಟೆಯುಬ್ಬರ. 3. ತಿದಿ. आ+ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) करം "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಆತ್ಮಶ್ಲಾಘನೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಉಬ್ಬುವುದು, ಹಿಗ್ಗುವುದು. 6. ಶಬ್ದ ಮಾಡುವುದು. 7. ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಊದುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आध्मापन ಆಧ್ಮಾಪನ (नം) 1. ಶಬ್ದವುಂಟುಮಾಡುವುದು, 2. ಉಬ್ಬಿಸುವುದು. आ+ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आध्यात्मिक ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ (नं०) 1. ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಶರೀರಗಳ ನಿಮಿತ್ತವಾಗಿ ಸಂಭವಿಸುವ ದುಃಖ. आत्मनि अध्यात्मम्। अध्यात्मं भवम् "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। [ವಿವರಕ್ಕೆ "आधिदैविक" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ಆತ್ಮನಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಆತ್ಮನನ್ನು ಕುರಿತು ಉಂಟಾದ. 3. ಶರೀರಸಂಬಂಧವಾದ. (स्त्री)–की –ಕೀ. 4. ಸಾಂಖ್ಯಮತದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪ್ರಕೃತಿ, ಉಪಾದಾನ, ಕಾಲ ಮತ್ತು ಭಾಗ್ಯಗಳೆಂಬ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ತುಷ್ಟಿಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "तुष्टि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आध्यान ಆಧ್ಯಾನ (नं०) 1. ಸ್ಮರಣೆ, ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ವಕ ನೆನೆಯುವುದು. आ + ध्यै (चिन्तायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚಿಂತೆ.

आध्यासिक ಆಧ್ಯಾಸಿಕ (वि०) ಭ್ರಾಂತಿ (ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ) ಯಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ವಸ್ತು, ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿ ಅಧ್ಯಾಸದಿಂದ ಕಲ್ಪಿತವಾದ ಜಗತ್ತು. अध्यासेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)।

आनक ಆನಕ (पु०) 1. ಪಟಹ, ತಮಟೆ. आनयति सोत्साहान् करोति योधान् — अन (प्राणने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आनकानां च दिव्यानां दुन्दुभीनां च निस्वनैः" याद० १-२८। 2. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ. 3. ಗುಡುಗಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮೇಘ, ಗರ್ಜಿಸುವ ಮೋಡ. 4. ನಗಾರಿ. (वि०) 5. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. "आनकः पटहे भेर्यां मृदङ्गे ध्वनदम्बुदे" मेदि०।

आनकदुन्दुभि ಆನಕದುಂದುಭಿ (पु०) 1. ವಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ತಂದೆ. आनकः प्रोत्साहको दुन्दुभिर्यस्य। [ಇವನ ಜನನಕಾಲದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಕವಾದ ದುಂದುಭಿಯನ್ನು ಮೊಳಗಿಸಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] (स्त्री०) 2. ದೊಡ್ಡ ನಗಾರಿ.

आनडुह ಆನಡುಹ (वि०) ವೃಷಭಸಂಬಂಧವಾದ ಗೋಮಯ ತೊಗಲು ಮುಂತಾದುದು. अनडुहः इदम् "अण्" (४-३-१२०)। "प्रच्छिद्य प्रच्छिद्य प्रागग्राञ्छमीपर्णैः सह मात्रे प्रयच्छति तानानडुहे गोमये निदधाति" आश्व० गृ० अ० १। "विवाहाग्निमुपसमाधाय पश्चादस्यानडुहं चर्मास्तीर्य" आश्व० गृ० अ० १।

आनत ಆನತ (वि०) 1. ಗೌರವದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಅಧೋಮುಖವಾದ, ಬಗ್ಗಿದ ಮುಖವುಳ್ಳ. 3. ಗೌರವದಿಂದ ನಮಸ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "आदेशं देशकालज्ञः शिष्यः शासितुरानतः" रघु० १-९१। 4. ಬಗ್ಗಿರುವ, ವಿಧೇಯತೆಯಿಂದ ನಮ್ರನಾದ. "स्पृशन् करेणानतपूर्वकायं संप्रस्थितो वाचमुवाच कौत्सः" रघु० ५-३२।

आनति ಆನತಿ (स्त्री०) 1. ಬಗ್ಗಿರುವಿಕೆ. 2. ನಮಸ್ಕಾರ, ವಂದನೆ. आ + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "निवर्त्य सोऽनुव्रजतः कृतानतीनतीन्द्रियज्ञाननिधिर्नभस्सदः" माघ० १-११। "कृतानतिर्व्याहृतसान्त्ववादे" किरा० ३-३१। 3. ವಿಧೇಯತೆ.

आनद्ध ಆನದ್ಧ (नं०) 1. ತಮಟೆ. 2. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ. (वि०) 3. ಗಂಟುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. आ + णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आनन ಆನನ (नं०) ಮುಖ. आ + अन (प्राणने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आननैर्मधुरसो विकसद्भिर्नासिकाभिरसितोत्पलगन्धः" माघ० १०-८।

आनन्तर्य ಆನಂತರ್ಯ (नं०) ಅವ್ಯವಧಾನ, ಮಧ್ಯೆ ಅವಕಾಶವಿಲ್ಲದೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಎಡೆಬಿಡದಿರುವಿಕೆ, ಕಾಲ ಅಥವಾ ದೇಶ ಕೃತವಾದ ಸಾಮೀಪ್ಯ. अनन्तरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनन्त्य ಆನಂತ್ಯ (नं०) 1. ಕೊನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಎಲ್ಲೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಅವಧಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 2. ನಾಶವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनन्तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 3. (ಸರ್ವತ್ರವ್ಯಾಪಿಸಿರುವುದರಿಂದ) ದೇಶ ಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 4. (ಸರ್ವಕಾಲದಲ್ಲಿಯೂ ಇರುವುದರಿಂದ) ಕಾಲ ಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 5. (ಸಕಲವೂ ಬ್ರಹಸ್ವರೂಪ ಅಥವಾ ಬ್ರಹ್ಮನ ಶರೀರವೇ ಆಗಿರುವುದರಿಂದ) ವಸ್ತುಪರಿಚ್ಛೇದವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ.

आनन्द ಆನಂದ (पु०) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ, ಸುಖ. आ+टु नदि (समृद्धौ) "घञ्" (३-३-१८)। "यदिन्दावानन्दं प्रणयिनि जने वा न भजते" मालती० ३-९। 2. ಪರಬ್ರಹ್ಮ. आनन्दोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। 3. ಆನಂದ ಸಂವತ್ಸರ. 4. ವಿಷ್ಣು. "आनन्दो नन्दनो नन्दः" वि० स०। 5. ದಂಡಕದ ಒಂದು ಭೇದ. 6. ವಾರ ಮತ್ತು ನಕ್ಷತ್ರಗಳ ಸಂಬಂಧದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ಯೋಗ. [ಆದಿತ್ಯಾದಿ ವಾರಗಳಲ್ಲಿ ಅಶ್ವಿನಿ, ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಆಶ್ಲೇಷ, ಹಸ್ತ, ಅನೂರಾಧಾ, ಉತ್ತರಾ

ಷಾಢಾ, ಶತಭಿಷೆ ಈ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು ಯಥಾಕ್ರಮವಾಗಿ ಸೇರಿದರೆ ಈ ಯೋಗವು.] (न०) 7. ಮದ್ಯ. (वि०) 8. ಆನಂದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ + नदि + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

आनन्दथु ಆನಂದಥು (पु०) ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ, ಸುಖ. आ + टु नदि (समृद्धौ) भावे "अथुच्" (३-३-८९)।

आनन्दन ಆನಂದನ (न०) 1. ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. आ+टु नदि (समृद्धौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಿತ್ರರ ಭೇಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕುಶಲ ಪ್ರಶ್ನೆ. "आनन्दनं संगतं स्यादप्रच्छन्नं सभाजनम्" वैज०। (वि०) 3. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ+टु नदि + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "आनन्दनानि मदनज्वरदीपनानि" मालती० ९-४८।

आनन्दभैरव ಆನಂದಭೈರವ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (स्त्री०)—**भैरवी—ಭೈರವೀ.** ಪಾರ್ವತಿ.

आनन्दमय ಆನಂದಮಯ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಆನಂದದಿಂದ ತುಂಬಿದ. (स्त्री०)—**मयी —ಮಯೀ.** ದುರ್ಗಾದೇವಿಯ ಮೂರ್ತಿ.

आनन्दि ಆನಂದಿ (पु०) 1. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 2. ಕುತೂಹಲ, ಜಿಜ್ಞಾಸೆ. आ + टु नदि (समृद्धौ) "इन्" (उ० ४-११७)।

आनन्दित ಆನಂದಿತ (वि०) ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आनन्दिताशेषजना बभूव सर्वाङ्गसङ्गिन्यपरेव लक्ष्मीः" माघ० ३-१३।

आनन्दिन् ಆನಂದಿನ್ (वि०) 1. ಸುಖವುಳ್ಳ, ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. आनन्द "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ + टु नदि (समृद्धौ) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

आनमन ಆನಮನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬಗ್ಗುವುದು. आ + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನಮಸ್ಕಾರ.

आनमित ಆನಮಿತ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿಧೇಯನಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನಮಸ್ಕರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + णम (प्रह्वत्वे शब्दे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "श्रुत्वा विदर्भपतिमानमितं बलेच" माल० ५-३।

आनम्य ಆನಮ್ಯ (वि०) 1. ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ. आ+ णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "यत्" (३-१-९८) (अव्य०) 2. ನಮಸ್ಕರಿಸಿ. 3. ಬಗ್ಗಿ, ಬಾಗಿ. आ + णम "ल्यप्" (७-१-३७)। ण्यन्तात् "ल्यप्"। **आनमय्य ಆನಮಯ್ಯ.** ಬಗ್ಗಿಸಿ.

आनय ಆನಯ (पु०) ತರುವುದು. आ + णीञ् (प्रापणे) भावे "अच्" (३-३-५६)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **—नयनम्—ನಯನಮ್.**

आनर्त ಆನರ್ತ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ. 2. ನೃತ್ಯಶಾಲೆ, ನಾಟ್ಯಶಾಲೆ, ರಂಗಸ್ಥಳ. आनृत्यन्त्यत्र आ + नृती (गात्रविक्षेपे) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. आनर्तानां राजा। 4. ಆನರ್ತದೇಶನಿವಾಸಿ. आनर्तोऽभिजनोऽस्य। (पु० ब० व०) 5. ಒಂದು ದೇಶ. (न०) 6. ಜಲ, ನೀರು. "आनर्तो देशभेदेऽपि नृत्यस्थाने जले रणे" मेदि०। 7. ನರ್ತನ.

आनर्तपुर ಆನರ್ತಪುರ (न०) ಆನರ್ತದೇಶದ ರಾಜಧಾನಿ, ದ್ವಾರಕಾನಗರ.

आनर्तित ಆನರ್ತಿತ (वि०) ಕುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನರ್ತನ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + नृती (गात्रविक्षेपे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "मरुद्भिरानर्तितनक्तमाले" रघु० ५-४२।

आनर्थक्य ಆನರ್ಥಕ್ಯ (न०) ವೈಯರ್ಥ್ಯ, ವ್ಯರ್ಥತೆ, ಪ್ರಯೋಜನವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनर्थकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनसूय ಆನಸೂಯ (वि०) ಅತ್ರಿಪತ್ನಿಯಾದ ಅನಸೂಯಾ ದೇವಿಯಿಂದ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. अनसूयया दत्तम् "अण्" (४-२-९२)।

आनाथ्य ಆನಾಥ್ಯ (न०) ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनाथस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनाय ಆನಾಯ (पु०) ಬಲೆ. आनीयन्ते मत्स्यादयोऽनेन—आ + णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१२४)।

आनायिन् ಆನಾಯಿನ್ (वि०) ಮೀನು ಹಿಡಿಯುವವನು, ಬೆಸ್ತರವನು. आनायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "स तीरभूमौ विहितोपकार्यामानायिभिस्तामपकृष्टनक्राम्" रघु० १६-५५।

आनाय्य ಆನಾಯ್ಯ (पु०) 1. ಆವಹನೀಯಸ್ಥಾನದಿಂದ ತೆಗೆದು ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿಯಾಗಿ ಸಂಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿ. आनीयते—आ + णीञ् (प्रापणे) "ण्यत्"

(३-१-१२७)। निपा०। (अव्य०) 2. ತರಿಸಿ, ತೆಗೆದು ಕೊಂಡು ಬರುವಂತೆ ಮಾಡಿ. 3. ಕರೆತರುವಂತೆ ಮಾಡಿ. आ + णीञ् + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आनाह ಆನಾಹ (पु०) 1. (ಬಟ್ಟೆಯ) ಉದ್ದ, ನೀಳ. 2. 96,000 ಅಂಗುಲಗಳು. 3. ಮಲಬದ್ಧತೆ. आ+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। "आनाहो मलविष्टम्भः" वैज०।

आनिरुद्ध ಆನಿರುದ್ಧ (पु०) ಅನಿರುದ್ಧನ ಮಗ. अनिरुद्धस्यापत्यम् "अण्" (४-१-११४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आनिरुद्धी ಆನಿರುದ್ಧೀ.**

आनिरुद्धि ಆನಿರುದ್ಧಿ (पु०) ತಡೆಯಲ್ಪಡದವನ ಮಗ. अनिरुद्धस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आनिल ಆನಿಲ (पु०) 1. ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ (1) ಆಂಜನೇಯ. (2) ಭೀಮಸೇನ. अनिलस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। (वि०) 2. ಅನಿಲಸಂಬಂಧವಾದ, ವಾಯುಸಂಬಂಧವಾದ. 3. ವಾಯುದೇವತಾಕವಾದ (1) ನಕ್ಷತ್ರ (ಸ್ವಾತಿ). (2) ಮಂತ್ರ. (3) ಹವಿಸ್ಸು ಮುಂತಾದುದು.

आनिलि ಆನಿಲಿ (पु०) ವಾಯುಪುತ್ರನಾದ 1. ಆಂಜನೇಯ. 2. ಭೀಮಸೇನ. अनिलस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आनीत ಆನೀತ (वि०) ತರಲ್ಪಟ್ಟ. आ + णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आनीतमग्रे निजबन्धनार्थं दामाखिलं संहितमप्यपूर्णम्" याद० ४-३४।

आनीति ಆನೀತಿ (स्त्री०) ತರುವಿಕೆ. आ+णीञ् (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आनील ಆನೀಲ (पु०) 1. ಕಪ್ಪು ಅಂಡಕೋಶವುಳ್ಳ ಕುದುರೆ. "आनीलः स्यान्नीलकोशः" वैज०। (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಪ್ಪಗಿರುವ.

आनुकल्पिक ಆನುಕಲ್ಪಿಕ (वि०) 1. ಅನುಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಎರಡನೆಯ ಪಕ್ಷವನ್ನು ಅರಿತಿರುವ. अनुकल्पं वेत्ति—"ठक्" (४-२-६०)। 2. ಅನುಕಲ್ಪವನ್ನು ತಿಳಿಯಿಸುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. अनुकल्पं तद्बोधकं ग्रन्थमधीते "ठक्" (४-२-६०)। 3. ಅನುಕಲ್ಪದಿಂದ ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. अनुकल्पेन लभ्यम् "ठञ्" (५-१-९३)।

आनुकूलिक ಆನುಕೂಲಿಕ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ. अनुकूलं वर्तते "ठक्" (४-४-२८)।

आनुकूल्य ಆನುಕೂಲ್ಯ (न०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೊಂದಿಕೆ, ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ. अनुकूलस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनुगतिक ಆನುಗತಿಕ (वि०) ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ ಯಿಂದುಂಟಾದ, ಅನುಸರಣದಿಂದುಂಟಾದ. अनुगतेन अनुगमनेन निर्वृत्तः "ठक्" (४-४-१९)।

आनुगत्य ಆನುಗತ್ಯ (न०) ಹಿಂಬಾಲಿಸುವಿಕೆ, ಅನುಸರಿಸುವಿಕೆ. अनुगतस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनुगुणिक ಆನುಗುಣಿಕ (वि०) 1. ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಅನುಗುಣವಾಗಿ ತಿಳಿಯಿಸುವ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. अनुगुणं वेत्त्यधीते वा "ठक्" (४-२-६३)।

आनुगुण्य ಆನುಗುಣ್ಯ (न०) ಅನುಗುಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಅನುರೂಪವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹೊಂದಿಕೆ. अनुगुणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनुग्रामिक ಆನುಗ್ರಾಮಿಕ (वि०) ಗ್ರಾಮದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಹಳ್ಳಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ ग्रामस्य पश्चात् अनुग्रामम्, अनुग्रामं भवः "ठञ्" (४-३-६३)।

आनुनाश्य ಆನುನಾಶ್ಯ (वि०) ನಾಶದ ಅನಂತರ ಉಂಟಾದ. अनुनाशं विनाशस्य पश्चात् भवः "ण्यः" (४-२-८०)।

आनुनासिक्य ಆನುನಾಸಿಕ್ಯ (न०) ಅನುನಾಸಿಕದ ಧರ್ಮ. अनुनासिकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "प्रतिज्ञानुनासिक्याः पाणिनीयाः" सि० कौ०।

आनुपथ्य ಆನುಪಥ್ಯ (वि०) ಮಾರ್ಗದ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ದಾರಿಯ ಹಿಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अनुपथं भवः "ञ्यः" (वा० ४-३-५९)।

आनुपदिक ಆನುಪದಿಕ (वि०) 1. ಹಿಂಬಾಲಿಸಿ ಓಡಿ ಬರುವ. अनुपदं धावति "ठक्" (४-४-३७)। 2. ಪದಪಾಠವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. 3. ಪದಪಾಠವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. अनुपदं अधीते वेत्ति वा "ठक्" (४-२-६०)। स्त्रियाम् **आनुपदिकी ಆನುಪದಿಕೀ.**

आनुपूर्वी ಆನುಪೂರ್ವೀ (स्त्री०) ಒಂದು ಕ್ರಮ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದು ಬರುವಿಕೆ. पूर्वमनुक्रम्य अनुपूर्वं अव्ययी० अनुपूर्वं भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "ङीष्" (४-१-४१)।

आनुपूर्व्य ಆನುಪೂರ್ವ್ಯ (ನಂ) ಕ್ರಮ, ಪರ್ಯಾಯ. अनुपूर्वं भावः "ष्यञ्" (५-१-१२३)। "वसीरन्नानुपूर्व्येण शाणक्षौमाविकानि च" मनु० २-४१।

आनुमानिक ಆನುಮಾನಿಕ (वि०) 1. ಅನುಮಾನದಿಂದ ಸಿದ್ಧವಾದ, ಊಹೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ. अनुमानेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)। 2. ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಲಿಂಗಜ್ಞಾನದಿಂದುಂಟಾದ. अनुमानेन व्याप्तिविशिष्टलिङ्गज्ञानेन निर्वृत्तम् "ठक्" (४-४-१९)। ವ್ಯಾಪ್ತಿವಿಶಿಷ್ಟಲಿಂಗಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ "पर्वतो वह्निमान्" ಎಂಬ ಅನುಮಿತಿಯುಂಟಾಗುವುದು. (ನಂ) 3. ಪ್ರಧಾನ. "आनुमानिकमप्येकेषामिति चेन्न" ब्र० सू० १-४-१।

आनुयात्रिक ಆನುಯಾತ್ರಿಕ (वि०) ಹಿಂಬಾಲಕ, ಅನುಚರ. अनुयात्रा प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "गृहीतविशेषमण्डनः प्रतीक्ष्यतामानुयात्रिको जनः" मालती० ६।

आनुरक्ति ಆನುರಕ್ತಿ (स्त्री०) ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. आ + अनु + रञ्ज (रागे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आनुलोमिक ಆನುಲೋಮಿಕ (वि०) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವ, ಕ್ರಮವಾಗಿರುವ, ಯಥೋಚಿತವಾಗಿರುವ. अनुलोमं वर्तते "ठक्" (४-४-२८)।

आनुलोम्य ಆನುಲೋಮ್ಯ (ನಂ) ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. अनुलोमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आनुवंश्य ಆನುವಂಶ್ಯ (वि०) ವಂಶಕ್ರಮವಾಗಿ ಬಂದಿರುವ, ವಂಶವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಬಂದಿರುವ. अनुवंशं भवः "ञ्यः" (वा० ४-३-५९)।

आनुवेश्य ಆನುವೇಶ್ಯ (वि०) ನೆರೆಮನೆಯ ಪಕ್ಕದ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವ. अनुवेशं भवः "ञ्यः" (वा० ४-३-५९)।

आनुश्रविक ಆನುಶ್ರವಿಕ (वि०) ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಕರ್ಮ. अनुश्रूयते गुरुमुखात् इति अनुश्रवो वेदः, तत्र भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)। "दृष्टवदानुश्रविकः स ह्यविशुद्धिक्षयातिशययुक्तः" सां० का० २।

आनुषङ्गिक ಆನುಷಂಗಿಕ (वि०) ಪ್ರಾಸಂಗಿಕವಾಗಿ ಒದಗಿದ, ಒಂದು ಕಾರ್ಯವನ್ನು ಮಾಡಲು ಹೊರಟಾಗ ಉದ್ದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ಕೈಗೂಡುವ ಮತ್ತೊಂದು ಕಾರ್ಯ, ಅಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ. अनुषङ्गेण लभ्यम् "ठञ्" (५-१-९३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आनुषङ्गिकी ಆನುಷಂಗಿಕೀ.** "भिक्षामट गाञ्चानय" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಭಿಕ್ಷಾಟನವು ಪ್ರಧಾನವಾದ ಕಾರ್ಯ. ಭಿಕ್ಷಾಟನೆಯ ಉದ್ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಟವನಿಗೆ ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ ಗೋವಿನ ಆನಯನವು ಆನುಷಂಗಿಕ.

आनुष्टुभ ಆನುಷ್ಟುಭ (ನಂ) 1. ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸು, ಎಂಟು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು. अनुष्टुभ् स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। (वि०) 2. ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಸಂಬಂಧವಾದ. अनुष्टुभ इदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಅನುಷ್ಟುಪ್ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಮಂತ್ರ.

आनृण्य ಆನೃಣ್ಯ (ನಂ) ಋಣಶೂನ್ಯತೆ, ಸಾಲವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनृणस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)

आनृशंस्य ಆನೃಶಂಸ್ಯ (ನಂ) ಕಾರುಣ್ಯ, ದಯಾಳುತ್ವ, ಕ್ರೂರನಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अनृशंसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आनृशंस्यमथवा न भज्यते तस्य संश्रितजनेषु जातुचित्" याद० १७-६६।

आनेतृ ಆನೇತೃ (वि०) ಕರೆತರುವ, ಬರಮಾಡುವ. आ + णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आनेत्री ಆನೇತ್ರೀ.**

आनेय ಆನೇಯ (वि०) ಕರೆತರಲ್ಪಡುವ. आ + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)।

आन्तरतम्य ಆಂತರತಮ್ಯ (ನಂ) ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ, ಹೆಚ್ಚು ಹೋಲಿಕೆ. अन्तरतमस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आन्तरागारिक ಆಂತರಾಗಾರಿಕ (वि०) ಅಂತಃಪುರದಲ್ಲಿ ನಿಯುಕ್ತನಾದ ಪುರುಷನ ಧರ್ಮ (ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಣೆ ಮೊದಲಾದುದು). अन्तरागारस्य धर्म्यम् "ठक्" (४-४-४७)।

आन्तरिक्ष ಆಂತರಿಕ್ಷ (वि०) ಅಂತರಿಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿರುವ. अन्तरिक्षे भवः "अण्" (४-३-५३)।

आन्तर्गेहिक ಆಂತರ್ಗೇಹಿಕ (वि०) ಮನೆಯೊಳಗಿರುವ. अन्तर्गेहं भवः "ठञ्" (४-३-६७)।

आन्तर्य ಆಂತರ್ಯ (ನಂ) 1. ಒಳಗಿನ ಭಾವ, ಹೃದಯದ ಆಶಯ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ. अन्तरस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. "यत्रानेकविधमान्तर्यं तत्र स्थानत आन्तर्यं बलीयः" (परि० १४)। 3. ಭೇದ, ವೈಲಕ್ಷಣ್ಯ, ವ್ಯತ್ಯಾಸ.

आन्तिका ಆಂತಿಕಾ (स्त्री०) ಜ್ಯೇಷ್ಠ ಸಹೋದರಿ, ಅಕ್ಕ.

आन्त्र ಆಂತ್ರ (न०) ಕರುಳು. अमत्यनेन—अम (गतौ) "क्त्रः" (उ० ४-१६४)। "आन्त्रैः कल्पितमङ्गल-प्रतिसराः" मालती० ५-१८।

आन्दोल ಆಂದೋಲ (पु०) 1. ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಣೆ. आन्दोलयति अनेन–आन्दोल (दोलने)+णिच् कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ತೂಗುವಿಕೆ.

आन्दोलक ಆಂದೋಲಕ (वि०) ತೂಗುವವನು.

आन्दोलन ಆಂದೋಲನ (न०) 1. ಉಯ್ಯಾಲೆ, ತೂಗುಮಣೆ. आन्दोल (दोलने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. (ಚಾಮರವನ್ನು) ಆಡಿಸುವುದು.

आन्दोलित ಆಂದೋಲಿತ (वि०) 1. ಚಂಚಲವಾದ. 2. ತೂಗಲ್ಪಟ್ಟ. आन्दोल (दोलने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आन्धसिक ಆಂಧಸಿಕ (पु०) ಅಡಿಗೆಯವನು. अन्धो भक्तं शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। "आरालिका आन्धसिका सूदा औदनिका गुणाः" अम०।

आन्ध्य ಆಂಧ್ಯ (न०) ಕುರುಡು, ಕಣ್ಣು ಕಾಣದಿರುವಿಕೆ. अन्धस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आन्ध्र ಆಂಧ್ರ (पु० ब० व०) 1. ಆಂಧ್ರದೇಶ, ತೆಲುಗು ದೇಶ. 2. ಆಂಧ್ರದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. (पु०) 3. ಆಂಧ್ರದೇಶದ ದೊರೆ.

आन्वाहिक ಆನ್ವಾಹಿಕ (वि०) ಪ್ರತಿದಿನವೂ ಉಂಟಾಗುವ, ನಿತ್ಯವೂ ನಡೆಸಬೇಕಾದ. अहन्यहनि अन्वहम् तत्र भवः "ठञ्" (वा० ४-३-६०)।

आन्वीक्षिकी ಆನ್ವೀಕ್ಷಿಕೀ (स्त्री०) 1. ತರ್ಕಶಾಸ್ತ್ರ, ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ನ್ಯಾಯದರ್ಶನ. अनु श्रवणानन्तरं ईक्षणं परीक्षणम् अन्वीक्षा, सा प्रयोजनमस्याः "ठक्" (५-१-१०९)। 2. ಅಧ್ಯಾತ್ಮವಿದ್ಯೆ. "आन्वीक्षिक्यात्म-विद्या स्यादीक्षणात्सुखदुःखयोः। ईक्षमाणस्तया तत्त्वं हर्षशोकौ व्युदस्यति" काम० नी० २-११।

आप ಆಪ (पु०) 1. ಅಷ್ಟ ವಸುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. "धरो ध्रुवः सोमनामा तथापोऽप्यनिलोऽनलः। प्रत्यूषश्च प्रभासश्च वसवोऽष्टौ प्रकीर्तिताः" विष्णुध०। (न०) 2. ಜಲರಾಶಿ, ನೀರಿನ ಸಮೂಹ. अपां समूहः "अण्" (४-२-३७)।

आपक ಆಪಕ (वि०) ಹೊಂದುವ, ಪಡೆಯುವ. आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आपगा ಆಪಗಾ (स्त्री०) ನದಿ, ಹೊಳೆ. आपेन जलसमूहेन गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "श्रुतिप्रणयिनीं सोऽयमापगामापगामिव" चं० रा० १।

आपगेय ಆಪಗೇಯ (पु०) ಭೀಷ್ಮಾಚಾರ್ಯರು. आपगाया अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

आपण ಆಪಣ (पु०) 1. ಅಂಗಡಿ. आसमन्तात् पणन्तेऽत्र—आ+पण (व्यवहारे स्तुतौ च) "घः" (३-३-११९)। निपा०। "पूर्णापणं विपणिनो विपणीर्विभेजुः" माघ० ५-२४। 2. ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯಗಳ ವ್ಯವಹಾರ. आ + पण भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आपणिक ಆಪಣಿಕ (पु०) 1. ವರ್ತಕ, ಕ್ರಯ ಮತ್ತು ವಿಕ್ರಯ ವ್ಯವಹಾರವುಳ್ಳವನು. आपणो व्यवहारो-ऽस्यास्ति—"ठन्" (५-२-११५)। 2. ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳದ ತೆರಿಗೆ, ಅಂಗಡಿಯಲ್ಲಿ ವಸೂಲಾಗುವ ವ್ಯಾಪಾರ ತೆರಿಗೆ. 3. ಪೇಟೆ ಧಾರಣೆ, ಮಾರಾಟದ ಪದಾರ್ಥಗಳ ದರ. (वि०) 4. ಅಂಗಡಿಯಿಂದ ಬಂದ, ವ್ಯಾಪಾರಸ್ಥಳದಿಂದ ಬಂದ(ಸುಂಕ). आपणादागतः "ठक्" (४-३-७५)।

आपतत् ಆಪತತ್ (वि०) ಎದುರಿಗೆ ಓಡಿಬರುವ. आ + पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "तमापतन्तं नृपतेरवध्यः वन्यः करीति श्रुतवान् कुमारः" रघु० ५-५०।

आपतन ಆಪತನ (न०) 1. ಸಂಭವ, ಘಟನೆ, ಆಗುಹೋಗು. 2. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ, ತಲುಪುವುದು. 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಜ್ಞಾನ. "प्राकरणिकादर्थात् अप्रा-करणिकार्थस्यापतनम्"। 4. ತಾನಾಗಿ ಬೀಳುವುದು, ಸ್ವಭಾವವಾಗಿ ಕಳಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आ + पत्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आपतित ಆಪತಿತ (वि०) 1. ಸಂಭವಿಸಿದ, ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ನಡೆದ. 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬಿದ್ದ, ಕಳಚಿಕೊಂಡ. आ + पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದ, ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರಿದ.

आपत्कल्प ಆಪತ್ಕಲ್ಪ (पु०) ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬಹುದಾದ ಕಾರ್ಯದ ವಿಧಿ. आपदि उचितः कल्पः विधिः। [ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಆಪತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯ ವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲಿ ವೈಶ್ಯವೃತ್ತಿಯನ್ನಾಗಲಿ ಅವಲಂಬಿಸಿ ಜೀವಿಸಬಹುದು.] "अब्राह्मणादध्ययनमापत्काले विधीयते" मनु० २-२४१।

आपत्काल ಆಪತ್ಕಾಲ (पु०) ಕಷ್ಟದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಕಾಲ, ತೊಂದರೆಯ ಕಾಲ.

आपत्कालिक ಆಪತ್ಕಾಲಿಕ (वि०) ತೊಂದರೆಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. आपत्काले भवः "ठञ्" "ञिठो" वा (ग० ४-२-११६)। स्त्रियाम् ठञि "ङीप्" (४-१-१५)। ञिठे टाप् (४-१-४)।—कालिकी—ಕಾಲಿಕೀ, —कालिका—ಕಾಲಿಕಾ.

आपत्ति ಆಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಆಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ, ಕಷ್ಟ. आ + पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವುದು. 3. ಅನಿಷ್ಟಪ್ರಸಂಗ, ಅನಿಷ್ಟಘಟನೆ. 4. ಅನುಪಪದ್ಯಮಾನ ಅರ್ಥದಿಂದ ಉಪಪಾದಕಕಲ್ಪನೆ. ["अर्थापत्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आपद् ಆಪದ್ (स्त्री०) ತೊಂದರೆ, ಕಷ್ಟ. आ + पद (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। "सहसा विदधीत न क्रियामविवेकः परमापदां पदम्" किरा० २-३०। "उपपन्नं ननु शिवं सप्तस्वङ्गेषु यस्य मे। दैवीनां मानुषीणां च प्रतिहर्ता त्वमापदाम्" रघु० १-६०।

आपन्न ಆಪನ್ನ (वि०) 1. ವಿಪತ್ತಿಗೆ ಒಳಗಾಗಿರುವವನು, ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಕ್ಕಿರುವವನು. आ + पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "आपन्नाभयसत्रेषु दीक्षिताः खलु पौरवाः" शाकु० २-१६। 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आपन्नसत्त्वा ಆಪನ್ನಸತ್ತ್ವಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಿಣಿ, ಬಸುರು ಹೆಂಗಸು. आपन्नं सत्त्वं प्राणी यया। "सममापन्नसत्त्वास्ता रेजुरापाण्डुरत्विषः" रघु० १०-५९।

आपमित्यक ಆಪಮಿತ್ಯಕ (वि०) ಬದಲಾವಣೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಒಂದನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅದಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಪಡೆದ. अपमित्य परिवर्त्य निर्वृत्तम् "कक्" (४-४-२१)।

आपराह्णिक ಆಪರಾಹ್ಣಿಕ (वि०) 1. ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿರುವ, ಅಪರಾಹ್ಣದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अपराह्णे भवः "ठञ्" (४-३-११)। 2. ಅಪರಾಹ್ಣಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अपराह्णेन निर्वृत्तं "ठञ्" (५-१-७९)।

आपस् ಆಪಸ್ (न०) ಜಲ, ನೀರು. आप्लृ (व्याप्तौ) "असुन्" (उ० ४-२०७)।

आपस्तम्ब ಆಪಸ್ತಂಬ (पु०) ಆಪಸ್ತಂಬ ಋಷಿ, ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಕಾರರಾದ ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. ಇವರಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಗ್ರಂಥಗಳು: 1. ಆಪಸ್ತಂಬ ಧರ್ಮಸೂತ್ರ. 2. ಆಪಸ್ತಂಬ ಗೃಹ್ಯಸೂತ್ರ. 3. ಆಪಸ್ತಂಬ ಶ್ರೌತಸೂತ್ರ.

आपाक ಆಪಾಕ (पु०) ಆವಿಗೆ ಮನೆ, ಕುಂಬಾರನು ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆಗಳನ್ನು ಬೇಯಿಸುವ ಸ್ಥಳ. आसमन्तात् परिवेष्टय पच्यतेऽत्र—आ + डु पचष् (पाके) "घञ्" (३-३-१२१)।

आपात ಆಪಾತ (पु०) 1. ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾದ ಆಗಮನ. आ + पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "गरुडापातविश्लिष्टमेघनादास्त्रबन्धनः" रघु० १२-७६। 2. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡದೆ ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "आपाततो यदर्थस्य पौनरुक्त्येन भासनम्" सा० द० १०-२। 3. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. "शक्तः परजने दाता स्वजने दुःखजीविनि। मध्वापातो विषास्वादः स धर्मप्रतिरूपकः" मनु० ११-९। 4. ವರ್ತಮಾನಕಾಲ, ತತ್ಕಾಲ. "आपातरम्या विषयाः पर्यन्तपरितापिनः" किरा० ११-१२। "तदात्वे पात आपातः" वैज०।

आपातलिका ಆಪಾತಲಿಕಾ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತದ ಒಂದು ಭೇದ. "आपातलिका कथितेयं भाद्गुरुकावथ पूर्ववदन्यत्" वृ० र०।

आपाततस् ಆಪಾತತಸ್ (अव्य०) 1. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ. 2. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡದೆ, ಸರಿಯಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳದೆ. "आपाततो यदर्थस्य पौनरुक्त्येन भासनम्" सा० द० १०-२।

आपाद ಆಪಾದ (पु०) 1. ಆಗಮನ. आ + पद (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. (अव्य०) 3. ಕಾಲಿನವರೆಗೂ. पादमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आपादन ಆಪಾದನ (न०) 1. ಸಂಪಾದನೆ. 2. ಆಪಾದನೆ, ತಪ್ಪುಹೊರಿಸುವಿಕೆ, ದೋಷಾರೋಪಣೆ. आ + पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आपान ಆಪಾನ (न०) 1. ಪಾನಗೋಷ್ಠಿ, ಮದ್ಯಪಾನಕ್ಕಾಗಿ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಕೂಡುವ ಸ್ಥಳ. आ संभूय पिबन्त्यत्र—आ + पा (पाने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಕಲೆತು ಪಾನಮಾಡುವುದು. आ + पा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ताम्बूलीनां दलैस्तत्र रचितापानभूमयः" रघु० ४-४२।

आपायिन् ಆಪಾಯಿನ್ (वि०) ಪಾನಮಾಡುವ, ಕುಡಿಯುವ. आपिबति—आ + पा (पाने) "णिनिः"

(३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। आपायिनी ಆಪಾಯಿನೀ.

आपालि ಆಪಾಲಿ (पु०) ಹೇನು, ಕೂರೆ. आपार्थ (रक्त) पानार्थं अलति—अल (भूषणादौ) "इन्" (उ० ४-११७)।

आपिञ्जर ಆಪಿಂಜರ (पु०) 1. ಹೊಂಬಣ್ಣ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣ. (न०) 2. ಸುವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. आ ईषत् पिञ्जरम्। (वि०) 3. ಹೊಂಬಣ್ಣದ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. "आपिञ्जरा बद्धरजःकणत्वात्" रघु० १६-५१।

आपिशल ಆಪಿಶಲ (पु०) 1. ಆಪಿಶಲಿಯ ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಓದುವ ಶಿಷ್ಯ. आपिशलिना प्रोक्तमधीते "अण्" (४-२-११२)। "अण्" (४-२-५९)। "लुक्" (४-२-६४)।

आपिशलि ಆಪಿಶಲಿ (पु०) ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲೊಬ್ಬರು, ಅಷ್ಟ ವೈಯಾಕರಣರಲ್ಲೊಬ್ಬರು. अपिशलस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)। "इन्द्रश्चन्द्रः काशकृत्स्नापिशलिः शाकटायनः। पाणिन्यमरजैनेन्द्रा जयन्त्यष्टादिशाब्दिकाः"।

आपी ಆಪೀ (वि०) ದೊಡ್ಡದಾದ, ದಪ್ಪನಾದ, ಸ್ಥೂಲವಾದ. आ+ओप्यायी (वृद्धौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

आपीड ಆಪೀಡ (पु०) 1. ಹಾರ, ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ. आपीडयति—आ + पीड (अवगाहने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। 2. ತಲೆಯ ಆಭರಣ, ಶಿರೋಭೂಷಣ. "चूडापीडकपालसंकुलगलन्मन्दाकिनीवारयो विद्युत्प्रायललाटलोचनशिखिज्वालावमिश्रत्विषः" मालती० १-१। (वि०) 3. ಪೀಡಿಸುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ. 4. ಅಮುಕುವ, ಹಿಸುಕುವ.

आपीडन ಆಪೀಡನ (न०) 1. ಅಮುಕುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು, ಹಿಂಡುವುದು. 2. ನೋಯಿಸುವುದು, ಹಿಂಸಿಸುವುದು. 3. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आ + पीड (अवगाहने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आपीडित ಆಪೀಡಿತ (वि०) 1. ಹಿಸುಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಲೆಯ ಆಭರಣದಿಂದ ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + पीड (अवगाहने) "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आपीत ಆಪೀತ (वि०) 1. ಹೊಂಬಣ್ಣದ, ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ. आसमन्तात् पीतम्। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ आ ईषत् पीतम्—आ+पा (पाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आपीन ಆಪೀನ (पु०) 1. ಕೂಪ, ಬಾವಿ. (न०) 2. ಹಸು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಕೆಚ್ಚಲು. आ + ओप्यायी (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। पीभावः (वा० ६-१-२८)। आपीनोऽन्धुः। आपीनमूधः। सि० कौ०। "आपीनभारोद्वहनप्रयत्नाद्गृष्टिर्गुरुत्वाद्वपुषो नरेन्द्रः" रघु० २-१८। (वि०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ. 4. ಸ್ವಲ್ಪ ದಪ್ಪನಾಗಿರುವ.

आपूपिक ಆಪೂಪಿಕ (पु०) 1. ಅಪೂಪಗಳ ರಾಶಿ. अपूपानां समूहः "ठक्" (४-२-४८)। (वि०) 2. ರೊಟ್ಟಿ ಮಾಡುವವನು, ಮಿಠಾಯಿ ತಯಾರಿಸುವವನು, ತಿಂಡಿಮಾಡುವವನು. अपूपः शिल्पमस्य "ठक्" (४-४-५५)। 3. ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. अपूपभक्षणं शीलमस्य "ठक्" (४-४-६१)। 4. ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ಮಾರುವವನು. अपूपः पण्यमस्य "ठक्" (४-४-५१)। 5. ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿನ್ನಲು ಹಿತವಾದ (ಬೆಲ್ಲ ಮುಂತಾದುದು). अपूपभक्षणे साधु "ठञ्" (४-४-१०३)। 6. ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು ಹಿತವಾಗಿರುವ (ಮನುಷ್ಯ). अपूपभक्षणं हितमस्मै "ठक्" (४-४-६५)।

आपूप्य ಆಪೂಪ್ಯ (पु०) ರೊಟ್ಟಿಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಹಿಟ್ಟು. अपूपाय साधुः "यत्" (४-४-९८)।

आपूर ಆಪೂರ (पु०) 1. ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ. आपूरयति —आ+पूरी (आप्यायने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "स्वेदापूरो युवतिसरितां व्याप गण्डस्थलानि" माघ० ७-७४। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವುದು. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आपूरण ಆಪೂರಣ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವುದು, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ತುಂಬುವುದು. आ + पूरी (आप्यायने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬುವ. आ + पूरी "ल्युः" (३-१-१३४)।

आपूरित ಆಪೂರಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ (ಪಾತ್ರೆ). 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುತ್ತಲೂ ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + पूरी (आप्यायने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आपूर्ण ಆಪೂರ್ಣ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. आ+पूरी (आप्यायने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आपूर्यमाण ಆಪೂರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ತುಂಬಲ್ಪಡುವ. आ + पॄ (पालनपूरणयोः) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "आपूर्यमाणमचलप्रतिष्ठं समुद्रमापः प्रविशन्ति यद्वत्" गीता २-७०।

आपूष ಆಪೂಷ (न०) ತವರ. आ + पूष (वृद्धौ) "घञ्" (३-३-१२१)।

आपृच्छा ಆಪೃಚ್ಛಾ (स्त्री०) 1. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಜಿಜ್ಞಾಸೆ. 2. ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ. 3. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಮಾತನಾಡುವುದು, ಆಲಾಪ. आ + प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

आपृच्छ्य ಆಪೃಚ್ಛ್ಯ (अव्य०) ಕೇಳಿ, ಪ್ರಶ್ನೆಮಾಡಿ, ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ. आ+प्रच्छ (ज्ञीप्सायाम्) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आपेक्षिक ಆಪೇಕ್ಷಿಕ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಬಂದ, ಇಷ್ಟದಂತೆ ಲಭಿಸಿದ. अपेक्षया निर्वृत्तम् "ठञ्" (५-१-७९)।

आपोक्लिम ಆಪೋಕ್ಲಿಮ (न०) ಲಗ್ನದಿಂದ 3, 6, 9 ಮತ್ತು 12 ನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳು. "तृतीयं षष्ठनवममन्त्यं चापोक्लिमं विदुः"।

आपोमय ಆಪೋಮಯ (न०) 1. ಜಲವಿಕಾರ. (वि०) 2. ಜಲಮಯವಾದ, ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. आपस् विकारार्थे प्राचुर्ये वा "मयट्" (४-३-१४३)।

आपोऽशन ಆಪೋಶನ (न०) ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಮತ್ತು ಭೋಜನಾನಂತರ ಆಹಾರಕ್ಕೆ ಆಸ್ತರಣ ಮತ್ತು ಪಿಧಾನರೂಪವಾಗಿ ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕಮಾಡುವ ಜಲಪ್ರಾಶನ(ನೀರು ಕುಡಿಯುವುದು). आपस् + अश (भोजने) "ल्युट्" (३-३-११५)। ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಪೂರ್ವಾಪೋಶನ. ಭೋಜನಾನಂತರ ಉತ್ತರಾಪೋಶನ.

आप्त ಆಪ್ತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ನಂಬಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶ್ವಾಸವಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಭ್ಯ, ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವ. आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "कुमारभृत्याकुशलैरनुष्ठिते भिषग्भिराप्तैरथ गर्भभर्मणि" रघु० ३-१२। 3. ಪ್ರವೀಣ, ನಿಪುಣ, ಚತುರ. "प्राजकश्चेद्भवेदाप्तः प्राजको दण्डमर्हति" मनु० ८-२९४। 4. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಪರಿಚಯವುಳ್ಳ, ಅಧಿಕ ಸಲಿಗೆಯುಳ್ಳ. "आप्तबन्धुरदितेरहं सुतः" याद० १७-१२७। 5. ಬಂಧು, ನೆಂಟ. "निग्रहात्स्वसुराप्तानां वधाच्च धनदानुजः" रघु० १२-५२। 6. ಸರಿಯಾದ ಕಾರಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 7. ಧಾರಾಳವಾದ, ವಿಶೇಷವಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "यजेत राजा क्रतुभिर्विविधै-राप्तदक्षिणैः" मनु० ७-७९।

आप्तकाम ಆಪ್ತಕಾಮ (पु०) 1. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 2. ಇಷ್ಟಾರ್ಥವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ, ಮನೋರಥವನ್ನು ಪಡೆದ. "आप्तकाम ! सृजसि त्रिजगतिकम्" नैष० २१-१०५। 3. ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ, ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ಮುಕ್ತ. आप्तः प्राप्तः कामो येन।

आप्तवचन ಆಪ್ತವಚನ—वाक्य—ವಾಕ್ಯ. (न०) ನಂಬಿಕೆಯಾದ ಮಾತು, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಮಾತು.

आप्तवाच् ಆಪ್ತವಾಚ್ (स्त्री०) 1. ವೇದ. 2. ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸಾದಿಗಳು. आप्ता वाक्। "आप्तवागनुमानाभ्यां साध्यं त्वां प्रति का कथा" रघु० १०-२८। 3. ನಂಬಿಕೆಗರ್ಹನಾದವನ ಮಾತು. (वि०) 4. ನಂಬಿಕೆಯಾದ ಮಾತುಳ್ಳ, ಯಥಾರ್ಥವಾದ ಮಾತುಳ್ಳ. आप्ता वाग्यस्य।

आप्तश्रुति ಆಪ್ತಶ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ವೇದ. 2. ಸ್ಮೃತಿ, ಇತಿಹಾಸಾದಿಗಳು.

आप्ति ಆಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಯೋಗ. आप्लृ (व्याप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "प्राप्तिसम्बन्धयोराप्तिः" शाश्व०। "आप्तिः संबन्धलाभयोः" हेम०। 3. ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧ. "आप्तिः स्त्रीयोगसंप्राप्त्योः" मेदि०। 4. ಸೇರುವುದು, ತಲುಪುವುದು. 5. ಯುಕ್ತತೆ, ಔಚಿತ್ಯ.

आप्य ಆಪ್ಯ (न०) 1. ಜಲವಿಕಾರ, ನೀರಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ನೊರೆ ಮುಂತಾದುದು. अपामिदम् "अण्" (४-३-१२०)। ततः स्वार्थे "ष्यञ्" (वा० ७-३-३१)। 2. ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. आप्तुं योग्यम्—आप्लृ (व्याप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आप्यान ಆಪ್ಯಾನ (न०) 1. ಪ್ರೀತಿ, ಅನುರಾಗ. 2. ವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. (वि०) 3. ಪ್ರೀತಿ ಹೊಂದಿದ. 4. ವೃದಿ ಹೊಂದಿದ. आ + ओप्यायी (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)। नत्वम् (८-२-४५)।

आप्यायन ಆಪ್ಯಾಯನ (नं०) 1. ಪ್ರೀತಿಸುವುದು. 2. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು. 3. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವುದು. आ+प्यायी "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಪ್ರೀತಿ, ಅನುರಾಗ. 5. ವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. (वि०) 6. ಬೆಳೆಸುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ. आ + प्यायी "ल्युः" (३-१-१३४)।

आप्यायित ಆಪ್ಯಾಯಿತ (वि०) 1. ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, 2. ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, आ + प्यायी + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "तदुक्तिभिस्स्वादुतमाभिरासीदाप्यायितो नूनमनाविलाभिः" याद० १३-३७। 3. ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आप्रच्छन ಆಪ್ರಚ್ಛನ (नं०) 1. ಬಂಧುಗಳ ಭೇಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ (ಪರಸ್ಪರ) ಕುಶಲಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ಹೊರಡುವಾಗ ಪಡೆಯುವ ಅಪ್ಪಣೆ.

आप्रच्छन्न ಆಪ್ರಚ್ಛನ್ನ (वि०) ಬಹಳ ಅಂತರಂಗವಾದ, ಬಹಳ ರಹಸ್ಯವಾದ. आ + प्र + छदिर् (अपवारणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आप्रपद ಆಪ್ರಪದ (अव्य०) ಕಾಲಿನ ತುದಿಯವರೆಗೂ, ತುದಿಗಾಲಿನವರೆಗೂ. प्रपदमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आप्रपदीन ಆಪ್ರಪದೀನ (वि०) ಕಾಲಿನ ತುದಿಯವರೆಗೂ ಜೋಲಾಡುವ. आप्रपदं प्राप्नोति--"खः" (५-२-८)।

आप्लव ಆಪ್ಲವ (पुं०) 1. ಸ್ನಾನ. 2. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. आ + प्लुङ् (गतौ) "अप्" (३-३-५७)। (वि०)3. ಸ್ನಾನಮಾಡುವ. आप्लवते— आ + प्लुङ् "अच्" (३-१-१३४)।

आप्लवन ಆಪ್ಲವನ (नं०) ಸ್ನಾನ. आ + प्लुङ् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आप्लवव्रतिन् ಆಪ್ಲವವ್ರತಿನ್ (पुं०) ಸ್ನಾತಕ, ಸಾಂಗವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ವಿವಾಹಕ್ಕೆ ಮುಂಚಿತವಾಗಿ ವ್ರತಸ್ನಾನ ಮಾಡಿದವನು, ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು (ಮುಂದಿನ) ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದವನು. आप्लवश्चासौ व्रती च। "अलाभे चैव कन्यायाः स्नातकव्रतमाचरेत्"।

आप्लाव ಆಪ್ಲಾವ (पुं०) 1. ಸ್ನಾನ. 2. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು. 3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸುವುದು. 4. ಪ್ರವಾಹ, ತುಂಬಿ ನೀರು ಹರಿಯುವುದು. आ + प्लुङ् (गतौ) "घञ्" (३-३-५०)।

आप्लावित ಆಪ್ಲಾವಿತ (वि०) ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹದಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + प्लुङ् (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आ + प्लुङ् "प्लुङ्" ಧಾತುವಿನಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.

आप्लुत ಆಪ್ಲುತ (पुं०) 1. ಸ್ನಾತಕ. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾಶ್ರಮವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸದವನು. आ + प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। (नं०) 2. ಸ್ನಾನ. भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ. कर्त० "क्तः"। "आप्लुतास्तीरमन्दारकुसुमोत्किरवीचिषु" कुमा० ६-५। 4. ನೆನೆದಿರುವ, ಒದ್ದೆಯಾದ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः"। "यावन्नाश्यायते वेदिरभिषेकजलाप्लुता" रघु० १७-३७।

आप्लुतव्रतिन् ಆಪ್ಲುತವ್ರತಿನ್ (पुं०) "आप्लवव्रतिन्" ಪದದ ಅರ್ಥ. आप्लुतस्य व्रतमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

आप्लुत्य ಆಪ್ಲುತ್ಯ (अव्य०) 1. ಸ್ನಾನಮಾಡಿ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು. आ + प्लुङ् (गतौ) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आप्लुष्ट ಆಪ್ಲುಷ್ಟ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ सम्यक् ईषद् वा प्लुष्टः— आ + प्लुष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आबद्ध ಆಬದ್ಧ (वि०) 1. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. आसमन्तात् बद्धः। "आबद्धप्रचुरपरार्ध्यकिंकिणीकः" माघ० ८-४५। 2. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मृगद्वन्द्वेषु पश्यन्तौ स्यन्दनाबद्धदृष्टिषु" रघु० १-४०। 3. ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "पयोधिमाबद्धचलज्जलाविलं विलङ्घ्य लङ्कां निकषा हनिष्यति" माघ० १-६८। 5. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. (नं०) 6. ಆಭರಣ, ಒಡವೆ, ಅಲಂಕಾರ. "अलङ्कारोऽपि चाबद्धः" त्रिकाण्ड०। 7. ನೊಗಕಟ್ಟು, ನೊಗವನ್ನು ಎತ್ತಿನ ಕತ್ತಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮಿಣಿ. 8. ಪ್ರೀತಿ.

आबन्ध ಆಬಂಧ (पुं०) 1. ನೊಗಕಟ್ಟು. 2. ದೃಢವಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. 3. ಪ್ರೀತಿ. आ + बन्ध (बन्धने) भावे कर० अधि० वा "घञ्" (३-३-१८, १२१)। 4. ಸಂಬಂಧ. "प्रेमाबन्धविवर्धिताधिकरसा प्रीतिस्तु या सा त्वयि" रत्ना० ३-१८। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **आबन्धनम् ಆಬಂಧನಮ್.**

आबर्ह ಆಬರ್ಹ (पु०) 1. ಹಿಂಸಿಸುವುದು. आ + बर्ह (हिंसायाम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಿತ್ತು ಒಗೆಯುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **आबर्हणम् ಆಬರ್ಹಣಮ್.**

आबाध ಆಬಾಧ (पु०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. 2. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ. आ + बाधृ (विलोडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "न चैनं पादतः कुर्यान्नप्राणाबाधमाचरेत्" मनु० ४-५५।

आबाधा ಆಬಾಧಾ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ, ಹಿಂಸೆ. 2. ಕ್ಲೇಶ, ಕಷ್ಟ. आ + बाधृ (विलोडने) "अः" (३-३-१०३)।

आभरण ಆಭರಣ (न०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. आ भ्रियतेऽनेन–आ+भृञ् (भरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "किमित्यपास्याभरणानि यौवने धृतं त्वया वार्धकशोभि वल्कलम्" कुमा० ५-४४। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವುದು. आ + भृञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आभरित ಆಭರಿತ (वि०) 1. ತುಂಬಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आभरोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

आभर्मन् ಆಭರ್ಮನ್ (न०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪೋಷಿಸುವಿಕೆ. आ + डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "मनिन्" (उ० ४-१४५)।

आभा ಆಭಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಂತಿ, ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. 2. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಔಪಮ್ಯ. आ + भा (दीप्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०।

आभाति ಆಭಾತಿ (स्त्री०) ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಛಾಯೆ. आ + भा (दीप्तौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

आभाणक ಆಭಾಣಕ (पु०) ಲೋಕೋಕ್ತಿ, ಗಾದೆ.

आभाषण ಆಭಾಷಣ (न०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು, ಸಂಭಾಷಣೆ. आ + भाष (व्यक्तायां वाचि) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सम्बन्धमाभाषणपूर्वमाहुर्वृत्तः स नौ संगतयोर्वनान्ते" रघु० २-५८। 2. ಸಂಬೋಧನೆ.

आभाष्य ಆಭಾಷ್ಯ (वि०) 1. ಮಾತಾಡಲ್ಪಡುವ, ಮಾತಾಡಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ಸಂಬೋಧಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. आ+भाष (व्यक्तायां वाचि) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ಸಂಬೋಧಿಸಿ. 4. ಮಾತನಾಡಿಸಿ. आ + भाष "ल्यप्" (७-१-३७)।

आभास ಆಭಾಸ (पु०) 1. ಹೇತುವಿನಂತೆ ತೋರುವ ಮಿಥ್ಯೆಯಾದ ಹೇತು, ನಿಜವಲ್ಲದ ಹೇತು, ದುಷ್ಟ ಹೇತು. (हेतुवत्) आभासन्ते इति हेत्वाभासाः दुष्टहेतवः। **ಹೇತ್ವಾಭಾಸವು** (1) सव्यभिचारः, (2) विरुद्धः, (3) सत्प्रतिपक्षितः, (4) असिद्धः ಮತ್ತು (5) बाधितः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. ಇಂತಹ ದುಷ್ಟಹೇತುವಿನ ಜ್ಞಾನವು ಅನುಮಿತಿ ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಾಗುವುದು. "अनुमितिप्रतिबन्धकयथार्थज्ञानविषयत्वम् (हेत्वाभासः)" दीपि०। 2. ಹೇತುವಿನ ದೋಷ. (हेतोः) आभासः। ಇದು (1) व्यभिचारः, (2) विरोधः, (3) सत्प्रतिपक्षः, (4) असिद्धिः ಮತ್ತು (5) बाधः ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. 3. ಪ್ರತಿಬಿಂಬ, ಸಮಾನವಾಗಿ ತೋರುವ ಛಾಯೆ. आसमन्तात् भासते--आ + भासृ (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। 4. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. "नभश्च रुधिराभासम्" रामा०। 5. ಉದ್ದೇಶ, ತಾತ್ಪರ್ಯ. 6. ಭ್ರಾಂತಿ, ತಪ್ಪು ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಮಿಥ್ಯಾ ಜ್ಞಾನ. 7. ಭ್ರಾಂತಿಯ ವಿಷಯ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ (ವಸ್ತು).

आभासुर ಆಭಾಸುರ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. आ + भासृ (दीप्तौ) "घुरच्" (३-२-१६१)।

आभास्वर ಆಭಾಸ್ವರ (पु०) 1. 64 ಗಣದೇವತೆಗಳ ಸಮುದಾಯ. (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ. आ + भासृ (दीप्तौ) "वरच्" (३-२-१७५)।

आभिचरणिक ಆಭಿಚರಣಿಕ (वि०) 1. ಶತ್ರುನಿಗ್ರಹ ಮತ್ತು ಶತ್ರುವಶೀಕರಣಗಳಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಮಾಟ, ಶೂನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮಂತ್ರ. 2. ಮಾಟ ಶೂನ್ಯ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಕ್ರಮ. अभिचरणं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चरणिकी–ಚರಣಿಕೀ.**

आभिचारिक ಆಭಿಚಾರಿಕ (वि०) "आभिचरणिक" ಪದದ ಅರ್ಥ. अभिचारः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–चारिकी–ಚಾರಿಕೀ.**

आभिजन ಆಭಿಜನ (वि०) ವಂಶದಿಂದ ಬಂದ, ವಂಶ ಸಂಬಂಧವಾದ. अभिजनादागतः "अण्" (४-३-७४)। "तां पार्वतीमाभिजनेन नाम्ना बन्धुप्रियां बन्धुजनो जुहाव" कुमा० १-२६।

आभिजात्य ಆಭಿಜಾತ್ಯ (नं०) 1. ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತತ್ವ, ಶ್ರೇಷ್ಠಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. अभिजातस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "इत्थं नः सहसाभिजात्यजनिता सेवैव देव्याः परम्" रत्ना० ३-१८। 2. ಪಾಂಡಿತ್ಯ, ವೈದುಷ್ಯ. 3. ನ್ಯಾಯ, ಕ್ರಮ. "न्याय्ये कुलीनबुधयोरभिजातपदं विदुः" शाश्व०।

आभिजित ಆಭಿಜಿತ (वि०) "अभिजित्" ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अभिजिति नक्षत्रे जातः "अण्" (४-३-२५)।

आभिधा ಆಭಿಧಾ (स्त्री०) "अभिधा" ಪದದ ಅರ್ಥ. स्वार्थे "अण्"।

आभिधानिक ಆಭಿಧಾನಿಕ (पु०) ಕೋಶಕಾರ, ನಿಘಂಟುವಿನ ಲೇಖಕ. अभिधानं वेत्ति "ठक्" (४-२-६३)।

आभिमुख्य ಆಭಿಮುಖ್ಯ (नं०) 1. ಎದುರಾಗುವಿಕೆ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವಿಕೆ. अभिमुखस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "तैस्तैर्बन्धुवधूजनस्य वचनैर्नीताभिमुख्यं पुनः" रत्ना० १-२। 2. ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ವಿರೋಧವಾಗಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. "विशेषादाभिमुख्येन चरणाद्व्यभिचारिणः" सा० द० ३-१४०।

आभिरूपक ಆಭಿರೂಪಕ (नं०) ಸೌಂದರ್ಯ. अभिरूपस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

आभिरूप्य ಆಭಿರೂಪ್ಯ (नं०) ಸೌಂದರ್ಯ. अभिरूपस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "अर्चकस्य तपोयोगादर्चनस्यातिशायनात्। आभिरूप्याच्च बिम्बानां देवः सान्निध्यमृच्छति"।

आभिषिक्त ಆಭಿಷಿಕ್ತ (वि०) ಅಭಿಷೇಕದಿಂದುಂಟಾದ. अभिषिक्तमभिषेकः, अभिषिक्तेन निर्वृत्तम् "अञ्" (४-२-७५)।

आभिषेचनिक ಆಭಿಷೇಚನಿಕ (वि०) 1. ಅಭಿಷೇಕದ ವಸ್ತು, ಅಭಿಷೇಕ ಸಂಬಂಧವಾದ ಪದಾರ್ಥ. अभिषेचनमभिषेकः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "आभिषेचनिकं यत्ते रामार्थमुपकल्पितम्" रामा०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आभिषेचनिकी** **ಆಭಿಷೇಚನಿಕೀ.** 2. ಸ್ನಾನಮಾಡುವ ವಿಧಾನ. 3. ಸ್ನಾನದ ಮಂತ್ರ ಮತ್ತು ಸ್ನಾನೋಪಯೋಗಿ ವಸ್ತು. अभिषेचनं स्नानं प्रयोजनमस्य "ठञ्"। **ಸ್ನಾನವು ಏಳು ವಿಧ:** "मान्त्रं भौमं तथाग्नेयं वायव्यं दिव्यमेव च। वारुणं मानसं चैव सप्त स्नानान्यनुक्रमात्"। (1) "आपोहिष्ठा"ದಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಪ್ರೋಕ್ಷಣೆಯು ಮಾಂತ್ರ. (2) ಮೃತ್ತಿಕಾಸ್ನಾನವು ಭೌಮ (ಪಾರ್ಥಿವಸ್ನಾನ). (3) ಭಸ್ಮಲೇಪನದಿಂದ ಮಾಡುವುದು ಆಗ್ನೇಯಸ್ನಾನ. (4) ಧೂಳಿನ ಲೇಪನದಿಂದ ಮಾಡುವುದು ವಾಯವ್ಯ. (5) ಆತಪಸ್ನಾನವು ದಿವ್ಯಸ್ನಾನವೆನಿಸುವುದು. (6) ಅವಗಾಹನ (ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮಾಡುವ) ಸ್ನಾನವು ವಾರುಣವು. (7) ವಿಷ್ಣುಸ್ಮರಣೆಯು ಮಾನಸಸ್ನಾನವು. "आपोहिष्ठादिभिर्मान्त्रं मृदालम्भश्च पार्थिवम्। आग्नेयं भस्मना स्नानं वायव्यं रजसा कृतम्। यत्तु सातपवर्षेण स्नानं तद्दिव्यमुच्यते। वारुणश्चावगाहश्च मानसं विष्णुचिन्तनम्" योगियाज्ञवल्क्यः।

आभिहारिक ಆಭಿಹಾರಿಕ (वि०) 1. ಎದುರುಗೊಳ್ಳಲು ಉಪಯುಕ್ತವಾದ ವಸ್ತು, ಸ್ವಾಗತಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬಹುಮಾನ ವಸ್ತು. अभिहारः आभिमुख्येन हरणम् प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। 2. ಭೇಟಿಯ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವ ಗೌರವ ಕಾಣಿಕೆ.

आभीक्ष्ण्य ಆಭೀಕ್ಷ್ಣ್ಯ (नं०) ಪೌನಃಪುನ್ಯ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ ಕೆಲಸಮಾಡುವುದು, ಎಡೆಬಿಡದೆ ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. अभीक्षणस्य भावः "ष्यञ्"(५-१-१२४)।

आभीर ಆಭೀರ (पु०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ಗೊಲ್ಲ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅಂಬಷ್ಠೆಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಂದ ಜನಿಸಿದ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. "ब्राह्मणादुग्रकन्यायामावृतो नाम जायते। आभीरोऽम्बष्ठकन्यायामायोगव्यां तु धिग्वणः" मनु० १०-१५। आसमन्तात् भियं राति--रा (दाने) "कः" (३-२-३)। [ಅಲ್ಪವಾದ ಭೀತಿಯ ಕಾರಣದಿಂದ ಹೆಚ್ಚು ಹೆದರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು.] (पु० ಬ० ವ०) 2. ಆಭೀರ ದೇಶ. 3. ಆಭೀರ ದೇಶದ ನಿವಾಸಿ. 4. ಆಭೀರ ದೇಶದ ದೊರೆ. (स्त्री०)–री–ರೀ. 5. ಗೊಲ್ಲನ ಪತ್ನಿ. आभीरस्य स्त्री "ङीष्" (४-१-४८)। 6. ಗೊಲ್ಲರ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸು. जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

आभील ಆಭೀಲ (नं०) 1. ಕಷ್ಟ, ತೊಂದರೆ. आसमन्तात् भियं लाति--ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। 2. ದುಃಖ, ವ್ಯಸನ. (वि०) 3. ಕಷ್ಟವುಳ್ಳ. 4. ಭಯಂಕರವಾದ. "आभीलानि प्राणिनः प्रत्यवस्यन् कालो नूनं व्याददावाननानि" माघ० १८-७८।

आभुग्न ಆಭುಗ್ನ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ ईषत् भुग्नम्—भुजो (कौटिल्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। नत्वम् (८-२-४५)।

आभूतसंप्लव ಆಭೂತಸಂಪ್ಲವ (पु०) ಪ್ರಳಯ ಪರ್ಯಂತ ವಿರತಕ್ಕ ಲೋಕ, ಸತ್ಯಲೋಕ, ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕ. "आभूतसंप्लवं स्थानममृतत्वं हि भाष्यते"।

आभोग ಆಭೋಗ (पु०) 1. ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವಿಕೆ, ತುಂಬಿರುವಿಕೆ. आभुज्यते—आ + भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "रुचिरकनककुम्भश्रीमदाभोगतुङ्गस्तनविनिहितहस्तस्वस्तिकाभिर्वधूभिः" मालती० ४-१०। 2. ಪ್ರಯತ್ನ. आभुज्यते फलमनेन कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ವರುಣನ ಛತ್ರಿ. 4. ಸುಖಾನುಭವ. "आभोगो वरुणच्छत्रे पूर्णतायत्नयोरपि" मेदि०। 5. ವಿಸ್ತಾರ, ಬಹುದೇಶ ವ್ಯಾಪ್ತಿ. "औज्ज्वल्यं परभागतः प्रकटयत्याभोगभीमं तमः" मालती० ५-११। (अव्य०) 6. ಭೋಗ ಪರ್ಯಂತ, ಅನುಭವಿಸುವವರೆಗೂ. भोगमनुभवमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आभ्यन्तर ಆಭ್ಯಂತರ (वि०) ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ, ಒಳಗಿರುವ, अभ्यन्तरे भवः "अण्" (४-३-५३)। 2. ಅಕ್ಷರಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವ ಸಮಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಪೂರ್ವಭಾವಿಯಾದ ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರಯತ್ನ; ವರ್ಣೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಆಭ್ಯಂತರ ಮತ್ತು ಬಾಹ್ಯಗಳೆಂದು ಎರಡು ಪ್ರಯತ್ನಗಳು ಕಾರಣವಾಗುವುವು. ಆಭ್ಯಂತರದಲ್ಲಿ (1) ಸ್ಪೃಷ್ಟ, (2) ಈಷತ್ ಸ್ಪೃಷ್ಟ, (3) ವಿವೃತ ಮತ್ತು (4) ಸಂವೃತಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳು.

ಪ್ರಯತ್ನ	ಹುಟ್ಟುವ ವರ್ಣಗಳು
(1) ಸ್ಪೃಷ್ಟ	.. ಕಾದಿಮಾಂತ ವರ್ಣಗಳು. (ಪಂಚವರ್ಗೀಯಾಕ್ಷರಗಳು).
(2) ಈಷತ್‌ಸ್ಪೃಷ್ಟ	.. ಯ, ರ, ಲ, ವ ವರ್ಣಗಳು.
(3) ವಿವೃತ	.. ಸ್ವರಗಳು ಮತ್ತು ಶ, ಷ, ಸ, ಹ ವರ್ಣಗಳು.
(4) ಸಂವೃತ	.. ಪ್ರಯೋಗದಶೆಯಲ್ಲಿರುವ ಹ್ರಸ್ವಾಕಾರ.

आभ्यवहारिक ಆಭ್ಯವಹಾರಿಕ (वि०) ಭೋಜನಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ. अभ्यवहारे साधुः "ठक्" (४-४-१०३)।

आभ्युदयिक ಆಭ್ಯುದಯಿಕ (न०) 1. ಅಭ್ಯುದಯ ಶ್ರಾದ್ಧ, ನಾಂದೀಶ್ರಾದ್ಧ. अभ्युदयः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। [ಜಾತಕರ್ಮ, ಚೌಲ, ಉಪನಯನ, ಪುತ್ರವಿವಾಹ, ನಿಷೇಕ, ಪುಂಸವನಾದಿ ಶುಭಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಪಿತೃತೃಪ್ತಿಗಾಗಿ ನಾಂದೀ ಶ್ರಾದ್ಧವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು.] 2. ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮ, ಆಸೆ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ತನ್ನಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನು ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಕರ್ಮ, ಸ್ವರ್ಗಾಭಿಲಾಷೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಜ್ಯೋತಿಷ್ಟೋಮಾದಿ ಯಾಗ. अभ्युदयः अभिवृद्धिः प्रयोजनमस्य "ठञ्"।

आभ्रिक ಆಭ್ರಿಕ (वि०) ಮರದ ಗುದ್ದಲಿಯಿಂದ ಅಗೆಯುವವನು. अभ्रया खनति—"ठक्" (४-४-२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आभ्रिकी ಆಭ್ರಿಕೀ.**

आम् ಆಮ್ (अव्य०) 1. ನಿಶ್ಚಯಬುದ್ಧಿ. 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಮ್ಮತಿ. 3. ಪ್ರತಿವಚನ, ಉತ್ತರ. 4. ನೆನಪು, ಸ್ಮೃತಿ, ಸ್ಮರಣೆ. अम (गत्यादौ) + णिच् "क्विप्" (३-२-१७८)। "आम् ज्ञाननिश्चयस्मृत्योः" मेदि०।

आम ಆಮ (पु०) 1. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. 2. ಅಜೀರ್ಣರೋಗ. अम्यतेऽनेन—अम (रोगे) "घञ्" (३-३-१२१)। "आहारस्य रसः सारः यो न पक्वोऽग्निलाघवात्। आमसंज्ञां स लभते बह्वव्याधिसमाश्रयः" सुश्रुत०। 3. ಮಲಬದ್ಧತೆ. 4. ಹುರಿಗಾಳು, ಪುರಿ ಮುಂತಾದ ಹುರಿದ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 5. ಹಸಿಯಾದ, ಅಪಕ್ವವಾದ (ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು). 6. ಸುಡಲ್ಪಡದ, ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ. (ಹೆಂಚು, ಇಟ್ಟಿಗೆ ಮುಂತಾದುದು.) 7. ಜೀರ್ಣವಾಗದಿರುವ.

आमगन्धि ಆಮಗಂಧಿ (वि०) ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ ಮಾಂಸದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. आमस्येव गन्धोऽस्य "इत्" (५-४-१३७)।

आमज्वर ಆಮಜ್ವರ (पु०) ಅಜೀರ್ಣಜ್ವರ, ಹೊಸ ಜ್ವರ. आमोऽपक्वः ज्वरः। "स्वेद्यमामज्वरं प्राप्य कोऽम्भसा परिषिञ्चति" माघ० २-५४।

आमनस्य ಆಮನಸ್ಯ (न०) ದುಃಖ, ವ್ಯಸನ. अप्रशस्तं मनो यस्य। तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आमन्त्र ಆಮಂತ್ರ (पु०) ಏರಂಡವೃಕ್ಷ, ಹರಳುಗಿಡ. आमात् अजीर्णात् त्रायते स्वतैलेन—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)। पृषो०।

आमन्त्रण ಆಮಂತ್ರಣ (नं०) 1. ಅಪ್ಪಣೆ ಪಡೆಯುವಿಕೆ. 2. ಮರ್ಯಾದೆ, ಉಪಚಾರ, ಅಭಿನಂದನೆ. 3. ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ನಡೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಮತಿ. 4. ಸಂಭಾಷಣೆ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು. आ + मत्रि (गुप्तपरिभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। पृषो०। "अन्योन्यामन्त्रणं यत्स्यात्तज्जनान्ते जनान्तिकम्" सा० द०। 5. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ.

आमन्त्रयितृ ಆಮಂತ್ರಯಿತೃ (वि०) 1. ಕರೆಯುವ, ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ. 2. ಅಭಿನಂದಿಸುವ, ಮರ್ಯಾದೆ ತೋರಿಸುವ. 3. ಸಂಭಾಷಣೆಮಾಡುವ, ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವ.

आमन्त्रित ಆಮಂತ್ರಿತ (नं०) 1. ಸಂಬೋಧನ ಪ್ರಥಮಾವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದ. 2. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. 3. ಸಂಬೋಧನೆ. (वि०) 4. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಹ್ವಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅನಾವಶ್ಯಕವಾದ ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಸಂಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आमन्त्र्य ಆಮಂತ್ರ್ಯ (वि०) 1. ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಡುವ. (अव्य०) 3. ಕರೆದು, ಆಹ್ವಾನಿಸಿ. 4. ಸಂಬೋಧಿಸಿ. 5. ಅಪ್ಪಣೆಪಡೆದು. आ + मत्रि (गुप्तपरिभाषणे) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आमन्द्र ಆಮಂದ್ರ (पुं०) 1. ಗಂಭೀರವಾದ ಶಬ್ದ, ಮೃದುವಾದ ಧ್ವನಿ. आ ईषत् मन्द्रः। (वि०) 2. ಗಂಭೀರವಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ, ಮೃದುವಾದ ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ. "आमन्द्राणां फलमविकलं लप्स्यसे गर्जितानाम्" मेघ० १-३४।

आमपात्र ಆಮಪಾತ್ರ (नं०) ಆವಿಗೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಡದ ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. (ಮಡಕೆ, ಹೂಜಿ ಮುಂತಾದುದು.)

आमय ಆಮಯ (पुं०) ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ, ಆಲಸ್ಯ. आमं यात्यनेन—या (प्रापणे) "कः" (वा० ३-३-५८।) "समौ हि शिष्टैराम्नातौ वत्स्र्यन्तावामयः स च" माघ० २-१०।

आमयाविन् ಆಮಯಾವಿನ್ (वि०) ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. आमयोऽस्यास्ति "विनिः" (वा० ५-२-१२१)। "ग्लानग्लास्नू आमयावी विकृतो व्याधितोऽपटुः" अम०।

आमरक्त ಆಮರಕ್ತ (नं०) ಆಮಶಂಕೆ, ರಕ್ತಭೇದಿ. आममपक्वं रक्तम्।

आमरणान्तिक ಆಮರಣಾಂತಿಕ (वि०) ಮರಣಕಾಲದವರೆಗಿನ, ಕೊನೆಯಕಾಲದವರೆಗಿನ. "अन्योन्यस्याव्यभीचारो भवेदामरणान्तिकः" मनु० ९-१०१।

आमर्द ಆಮರ್ದ (पुं०) ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಎಳೆದು ಹಿಸುಕುವುದು. आ+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। "अर्धपीतस्तनं मातुरामर्दक्लिष्टकेसरम्" शाकु० ७-१४। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **आमर्दनम् ಆಮರ್ದನಮ್.**

आमर्श ಆಮರ್ಶ (पुं०) ವಿಮರ್ಶೆ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ. आ + मृश (आमर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **आमर्शनम् ಆಮರ್ಶನಮ್.**

आमलक ಆಮಲಕ (नं०) ನೆಲ್ಲಿಕಾಯಿ. आमलक्याः फलम् "मयट्" (४-३-१४४)। लुक् (४-३-१६३)।

आमलकी ಆಮಲಕೀ (स्त्री०) ನೆಲ್ಲಿಮರ. आमलते—आ + मल (धारणे) "क्वुन्" (उ० २-३२)। जाति० "ङीष्" (४-१-६३)।

आमाव(वा)स्य ಆಮಾವ(ವಾ)ಸ್ಯ (वि०) ಅಮಾವಾಸ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अमाव(वा)स्यायां भवः "अण्" (४-३-१६)।

आमिक्षा ಆಮಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಬಿಸಿ ಹಾಲಿನಲ್ಲಿ ಮೊಸರು ಸೇರಿಸಿದ ನಂತರ ಒಡೆದ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಭಾಗ. आमिष्यते सिच्यते—आ + मिषु (सेचने) "सक्" बाहु०।

आमित्र ಆಮಿತ್ರ (वि०) 1. ಶತ್ರು ಸಂಬಂಧವಾದ. अमित्रस्यायं "अण्" (४-३-१२०)। (अव्य०) 2. ಮಿತ್ರನವರೆಗೂ. 3. ಸೂರ್ಯನವರೆಗೂ. मित्रमभिव्याप्य। अव्ययी०।

आमित्रि ಆಮಿತ್ರಿ (पुं०) ಶತ್ರುವಿನ ಮಗ. अमित्रस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आमिष ಆಮಿಷ (पुंन०) 1. ಮಾಂಸ. आमिष्यते भुज्यते—आ + मिषु (सेचने) "घञ्" (३-३-१९)। "उपानयत् पिण्डमिवामिषस्य" रघु० २-५९। "उत्क्रान्तानामामिषायोपरिष्टात्" माघ० १८-७३। 2. ಭೋಗ್ಯವಸ್ತು, ಸುಖಸಾಮಗ್ರಿ. 3. ಅತ್ಯಾಸೆ, ದುರಾಶೆ. "अध्यात्मरतिरासीनो निरपेक्षो निरामिषः" मनु० ६-४९। 4. ಲಂಚ. 5. ಸುಂದರಾಕಾರ. 6. ಸ್ತ್ರೀ ಸುಖ, ಸಂಭೋಗ. "आमिषं पुंनपुंसकम्। भोग्यवस्तुनि संभोगेऽप्युत्कोचे पललेऽपि च" मेदि०। "आमिषं पलले। सुन्दराकाररूपादौ संभोगे लोभलञ्चयोः" हेम०।

आमिषप्रिय ಆಮಿಷಪ್ರಿಯಃ. 1. ರಣಹದ್ದು. 2. ಹದ್ದು (ಸಾಮಾನ್ಯ). (वि०) 3. ಮಾಂಸದಲ್ಲಿ ಅಭಿರುಚಿಯುಳ್ಳ.

आमिषाशिन् ಆಮಿಷಾಶಿನ್ (वि०) ಮಾಂಸವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ. आमिषमश्नाति—अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

आमिषी ಆಮಿಷೀ (स्त्री०) ಜಟಾಮಾಂಸಿ.

आमीलन ಆಮೀಲನ (न०) ಕಣ್ಣು ಮುಚ್ಚುವುದು. आ + मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आमीलित ಆಮೀಲಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ (ಕಣ್ಣು). आ समन्तात् मीलितम्—आ + मील (निमेषणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. आ ईषत् मीलितम्।

आमुक्त ಆಮುಕ್ತ (वि०) 1. ತೊಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तेनोपमीयेत तमालनीलमामुक्तमुक्तालतमस्य वक्षः" माघ० ३-८। 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आमुक्ति ಆಮುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬಿಡುವಿಕೆ, ಎಸೆಯುವಿಕೆ. 2. ತೊಡುವುದು, ಧರಿಸುವುದು. 3. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. (अव्य०) 4. ಮೋಕ್ಷದವರೆಗೂ, ಮುಕ್ತಿ ಪಡೆಯುವವರೆಗೂ. आमुक्ति आमुक्तेर्वा संसारः सि० कौ०।

आमुख ಆಮುಖ (न०) 1. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ನಾಟಕದ ಒಂದು ಅಂಗ. आमुखयति अभिमुखीकरोति परिषदमनेन। आ + मुख + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। ನಟಸೂತ್ರಧಾರರು ತಮ್ಮ ಸ್ವಂತ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ನಾಟಕದ ಕಥಾವಸ್ತುವನ್ನು ಸೂಚಿಸಿ ಮುಂದಿನ ಪಾತ್ರ ಪ್ರವೇಶವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವುದು ಆಮುಖ. "सूत्रधारो नटीं ब्रूते मारिषं वा विदूषकम्। स्वकार्यप्रस्तुताक्षेपि चित्रोक्त्या यत्तदामुखम्। प्रस्तावना वा" प्रताप०। 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ.

आमुष्मिक ಆಮುಷ್ಮಿಕ (वि०) ಪರಲೋಕಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಪರಲೋಕದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अमुष्मिन् भवः "ठञ्" (४-३-६७)। पृषो०। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आमुष्मिकी ಆಮುಷ್ಮಿಕೀ.** "नैवालोच्य गरीयसीरपि चिरादामुष्मिकीर्यतिनाः" सा० द०।

आमुष्यकुलिका ಆಮುಷ್ಯಕುಲಿಕಾ (स्त्री०) ಇವನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. अमुष्य कुलम् षष्ठ्या अलुक्। अमुष्यकुल "वुञ्" (५-१-१३३)।

आमुष्यपुत्रिका ಆಮುಷ್ಯಪುತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಇವನ ಮಗನಾಗಿರುವಿಕೆ. अमुष्य पुत्रः। षष्ठ्या अलुक् "वुञ्" (५-१-१३३)।

आमुष्यायण ಆಮುಷ್ಯಾಯಣ (वि०) ಈ ಕುಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಈ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अमुष्यापत्यम् "फक्" (४-१-९९)। "तदामुष्यायणस्य तत्र भवतो भट्टगोपालस्य पौत्रः.........भवभूतिर्नाम कविः" मालती० १।

आमृष्ट ಆಮೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಬಲಾತ್ಕಾರವಾಗಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + मृश (आमर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आमृष्टं नः परैः पदम्" कुमा० २-३१। 3. ಒರೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आमृष्टास्तिलकरुचः स्रजो निरस्ताः नीरक्तं वसनमपाकृतोऽङ्गरागः" माघ० ८-६१। 5. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. आ + मृजू (शुद्धौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

आमोद ಆಮೋದ (पु०) 1. ವಾಸನೆ, ಪರಿಮಳ. आ+ मुद (हर्षे) "अच्" (३-१-१३४)। "आमोदमुपजिघ्रन्तौ स्वनिःश्वासानुकारिणम्" रघु० १-४३। 2. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 3. ಉತ್ತಮ ಜಾತಿಯ ಹೆಂಗಸಿನ ಉಸಿರಿನ ವಾಸನೆ, ಬಾಯಿಯ ಪರಿಮಳ. "आमोदवासितचलाधरपल्लवेषु" किरा० ९-७७। "मुखामोदं मदिरया कृतानुव्याधमुद्वमन्" माघ० २-२०। "प्रमोदगन्धावामोदौ" शाश्व०।

आमोदन ಆಮೋದನ (न०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವುದು, ಆನಂದಪಡಿಸುವುದು. आ +मुद (हर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸುವಾಸನೆಯುಂಟು ಮಾಡುವಿಕೆ. (वि०)3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ಆನಂದಗೊಳಿಸುವ. आ + मुद + णिच् "ल्युः"(३-१-१३४)। 4. ಸುವಾಸನೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ.

आमोदित ಆಮೋದಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆನಂದವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸುವಾಸನೆಯುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + मुद (हर्षे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ. आ+मुद+स्वार्थे णिच् कर्त० "क्तः"(३-४-७२)। 4. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ. आमोदोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

आमोदितवत् ಆಮೋದಿತವತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷ ಗೊಂಡ, ಆನಂದಪಟ್ಟ. 2. ಸುವಾಸನೆಯುಂಟು ಮಾಡಿದ. आ+मुद (हर्षे) "क्तवतु:" (३-२-१०२)।

आमोदिन् ಆಮೋದಿನ್ (वि०) 1. ವಾಸನೆಯುಂಟು ಮಾಡುವ ಕೇಸರಿ, ಪಚ್ಚಕರ್ಪೂರ ಮುಂತಾದುದು. आमोदयति सुरभीकरोति--आ + मुद (हर्षे) + णिच् "णिनि:" (३-२-७८)। 2. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. 3. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ, ಪರಿಮಳವುಳ್ಳ. आमोदोऽस्यास्ति "इनि:" (५-२-११५)।

आम्नात ಆಮ್ನಾತ (न०) 1. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಭ್ಯಾಸ. 2. ಒಳ್ಳೆಯ ಅಧ್ಯಯನ. आ + म्ना (अभ्यासे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮನನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + म्ना (अभ्यासे) "क्त:" (३-२-१०२)। 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "समौ हि शिष्टैराम्नातौ वर्त्स्यन्तावामय: स च" माघ० २-१०।

आम्नातिन् ಆಮ್ನಾತಿನ್ (वि०) 1. ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿದವನು. आम्नातमनेन "इनि:" (५-२-८८)। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದ, ವೇದವನ್ನು ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡಿದ.

आम्नान ಆಮ್ನಾನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದು, ಮನನ ಮಾಡುವುದು. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು. आ + म्ना (अभ्यासे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आम्नाय ಆಮ್ನಾಯ (पु०) 1. ವೇದ. आम्नायते अभ्यस्यते--आ + म्ना (अभ्यासे) "घञ्" (३-३-१९)। "आम्नायगन्धरुचिरस्फुरिताधरोष्ठम्" गोपालविंशति:। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುವುದು, ಆವೃತ್ತಿ ಮಾಡುವುದು, ಮನನ ಮಾಡುವುದು. 3. ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಪರಂಪರಾಗತವಾದ ಆಚಾರ, ಪದ್ಧತಿ, ವಾಡಿಕೆ. 4. ಉಪದೇಶ, ಸಲಹೆ. 5. ವಂಶ, ಕುಲ. "आम्नाय: कुल आगमे। उपदेशे च" हेम०।

आम्बरीषपुत्रक ಆಂಬರೀಷಪುತ್ರಕ (पु०) ಅಂಬರೀಷ ಮಹಾರಾಜನ ಮಗನು ವಾಸಮಾಡುವ ದೇಶ. अम्बरीषपुत्रस्य विषयो देश: "वुञ्" (४-२-५३)।

आम्बिकेय ಆಂಬಿಕೇಯ (पु०) 1. ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ. 2. ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಸ್ಕಂದ, ಷಣ್ಮುಗ. 3. ಗಣಪತಿ. अम्बिकाया: पार्वत्या: तन्नाम्न्या राजपुत्र्या वा अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

आम्भसिक ಆಂಭಸಿಕ (पु०) 1. ಮತ್ಸ್ಯ, ಮೀನು. (वि०) 2. ಜಲಚರ, ನೀರಿನಲ್ಲಿರುವ. अम्भसि भव: "ठक्" (४-३-७२)।

आम्र ಆಮ್ರ (पु०) 1. ಮಾವಿನ ಮರ. अम्यते--अम (गत्यादौ) "रक्" दीर्घश्च (उ० २-१६)। (न०) 2. ಮಾವಿನ ಹಣ್ಣು. आम्रस्य फलम् "अण्" (४-३-१३५)। अणो लुक् (४-३-१६३)। "मन्दानलत्वं विषमज्वरं च रक्तामयं बद्धगुदोदरं च। आम्रातियोगो नयनामयं वा करोति तस्मादति तानि नाद्यात्"।

आम्रकूट ಆಮ್ರಕೂಟ (पु०) ಒಂದು ಪರ್ವತ. "वक्ष्यत्यध्वश्रमपरिगतं सानुमानाम्रकूट:" मेघ० १-१७।

आम्रवण ಆಮ್ರವಣ (न०) ಮಾವಿನ ತೋಪು, ಮಾವಿನ ಮರಗಳ ತೋಟ. आम्रस्य वनम् णत्वम् (८-४-५)। "स्मरहुताशनमुर्मुरचूर्णतां दधुरिवाम्रवणस्य रज:कणा:" माघ० ६-६।

आम्रातक ಆಮ್ರಾತಕ (पु०) 1. ಅಮಟೆ ಮರ. आम्रमतति--अत (सातत्यगमने) "वुन्" (उ० ५-३५)। (न०) 2. ಅಮಟೆ ಕಾಯಿ.

आम्रेडन ಆಮ್ರೇಡನ (न०) ಪುನರುಕ್ತಿ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು, ಎರಡು ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಹೇಳುವುದು. आ + म्रेड़ (उन्मादे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आम्रेडित ಆಮ್ರೇಡಿತ (न०) 1. ಪುನರುಕ್ತಿ, ಹೇಳಿದ್ದನ್ನೇ ಪುನಃ ಹೇಳುವುದು. आ + म्रेड़ (उन्मादे) भावे "क्त:" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಎರಡು ಮೂರಾವೃತ್ತಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಮಾತು) आ + म्रेड़ कर्म० "क्त:" (३-२-१०२)। 3. ದ್ವಿರ್ಭಾವ ಹೊಂದಿದ ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪದ ಎರಡನೆಯ ಭಾಗ. कांस्कान् (कान् कान्) ಎಂಬಲ್ಲಿ ದ್ವಿರುಕ್ತಿ ಬಂದು ಎರಡನೆಯ ಭಾಗವು (कान् ಎಂಬುದು) ಆಮ್ರೇಡಿತವಾಗುವುದು. (८-१-२)।

आम्ल ಆಮ್ಲ (न०) ಹುಳಿ, ಹುಳಿರಸ.

आम्ला ಆಮ್ಲಾ (स्त्री०) ಹುಣಿಸೆ ಮರ. आ सम्यक् अम्ला अम्लरसयुक्ता। राजनि०।

आय ಆಯ (पु०) 1. ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. 2. ಆದಾಯ, ಸಂಪಾದನೆ, ದ್ರವ್ಯಲಾಭ.

3. ಜಮೀನಿನಿಂದ ಬರುವ ಕಂದಾಯ, ಭೂಮಿಯ ತೆರಿಗೆ. 4. ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನ, ಲಾಭಸ್ಥಾನ. 5. ಅಂತಃಪುರದ ರಕ್ಷಕ, ರಾಜಸ್ತ್ರೀಯರ ವಾಸಗೃಹವನ್ನು ಕಾಯುವವನು. 6. ತೆರಿಗೆ, 7. ಗಮನ, ಹೋಗುವಿಕೆ.

आयःशूलिक ಆಯಃಶೂಲಿಕ (वि०) ಕಠಿಣೋಪಾಯದಿಂದ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸುವವನು, ನಿರ್ಬಂಧದಿಂದ ಹಣ ವಸೂಲು ಮಾಡುವವನು. तीक्ष्णोपायोऽयःशूलम्, अयःशूलेन अन्विच्छति—"ठक्" (५-२-७६)।

आयत ಆಯತ (वि०) 1. ಉದ್ದವಾದ, ದೀರ್ಘವಾದ, ನೀಳವಾದ. आ+यम (उपरमे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आयताङ्गुलिरभूदतिरिक्तः सुभ्रुवां कृशिमशालिनि मध्ये" माघ० १०-६५। 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अवेक्षितानायतवल्गमग्रे तुरङ्गिभिर्यत्ननिरुद्धवाहैः" माघ० ३-३०। 3. ದೂರವಾಗಿ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತೋಟಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. (अव्य०) 5. ಉದ್ದವಾಗಿ, ನೀಳವಾಗಿ.

आयतच्छदा ಆಯತಚ್ಛದಾ (स्त्री०) ಬಾಳೆಗಿಡ. आयतः दीर्घः छदोऽस्याः। "कदलीत्वायतच्छदा" त्रिकाण्ड०।

आयतन ಆಯತನ (न०) 1. ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ, ಯಾಗದ ಸ್ಥಳ, ಬಲಿಪೀಠ. 2. ಪವಿತ್ರಸ್ಥಳ, ದೇವಾಲಯ, ಯಾತ್ರಾಸ್ಥಳ. आयतन्तेऽत्र–आ + यती (प्रयत्ने) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನ. 4. ಆಶ್ರಯ, ಮನೆ. "सम्बन्धिभिन्नोऽपि गिरेः कुलस्य स्नेहस्तदेकायतनं जगाम" कुमा० ७-५। 5. ಕಣಜ, ಉಗ್ರಾಣ, ಧಾನ್ಯ ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಜಾಗ.

आयति ಆಯತಿ (स्त्री०) 1. ಮುಂದಿನಕಾಲ, ಭವಿಷ್ಯತ್ತು. आ+यम (उपरमे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "विपदोऽभिभवन्त्यविक्रमं रहयत्यापदुपेतमायतिः" किरा० २-१४। 2. ಪ್ರಭಾವ, ಪ್ರತಾಪ. 3. ದೈರ್ಘ್ಯ, ಉದ್ದ, ನೀಳ. 4. ಫಲವನ್ನು ಕೊಡುವ ಕಾಲ. "नियता लघुता निरायतेरगरीयान्न पदं नृपश्रियः" किरा० २-१४। 5. ಕೆಲಸ, ಕಾರ್ಯ. "यथा मित्रं ध्रुवं लब्ध्वा कृशमप्यायतिक्षमम्" मनु० ७-२०८। 6. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಗಮ, ಸೇರುವಿಕೆ. 7. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ, ಸಂಯಮನ. "आयतिः स्यात्प्रभावोत्तरकालयोः। दैर्घ्ये सङ्गेऽपि" हेम०।

आयतीगव ಆಯತೀಗವ (अव्य०) (ಮೇಯಲು ಹೋಗಿರುವ) ಹಸುಗಳು ಮನೆಗೆ ಬರುವ ಕಾಲ, ಸಾಯಂಕಾಲ. आयत्यो गावो यस्मिन् काले। शत्रादेशः पुंवद्भावाभावः समासान्तश्च निपात्यते (२-१-१७)।

आयतीसम ಆಯತೀಸಮ (अव्य०) ಸಂವತ್ಸರಗಳು ಬರುವ ಕಾಲ. आयन्ति समाः यस्मिन् काले। निपा० (२-१-१७)।

आयत्त ಆಯತ್ತ (वि०) 1. ಅಧೀನ, ಪರತಂತ್ರ, ಇತರರಿಗೆ ವಶನಾದ. आयतते स्म—आ + यती (प्रयत्ने) "क्तः" (३-४-७२)। "दैवायत्तं कुले जन्म मदायत्तं तु पौरुषम्" वेणी० ३-३७। 2. ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿದ, ಯತ್ನ ನಡೆಸಿದ. 3. ವಿಧೇಯ, ಸಾಧು, ನಮ್ರ.

आयत्ति ಆಯತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅಧೀನತೆ, ಪರತಂತ್ರತೆ, ಇತರರಿಗೆ ವಶನಾಗಿರುವಿಕೆ. आ + यती (प्रयत्ने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸ್ನೇಹ, ವಾತ್ಸಲ್ಯ, ಪ್ರೀತಿ. 3. ಎಲ್ಲೆ, ಗಡಿ. 4. ದಿವಸ. 5. ಬಲ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. "आयत्तिस्तु स्त्रियाम् स्नेहे वशित्वे वासरे बले" मेदि०। 6. ಉಪಾಯ. 7. ಗೌರವ, ಪೂಜ್ಯತೆ. 8. ಪ್ರಭಾವ, ಪ್ರತಾಪ.

आयथातथ्य ಆಯಥಾತಥ್ಯ (न०) 1. ಅನೌಚಿತ್ಯ, ಅಯುಕ್ತತೆ, ಅಕ್ರಮವಾಗಿರುವಿಕೆ. तथात्वमनतिक्रम्य यथातथा निपा० (७-३-३१)। न यथातथा, अयथातथा भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। वा पूर्वपदवृद्धिः (७-३-३१)। उत्तरपदवृद्धौ तु अयाथातथ्यम्। "गुणानामायथातथ्यादर्थं विप्लावयन्ति ये" माघ० २-५६। 2. ಅಸತ್ಯ, ಸುಳ್ಳು.

आयथापुर्य ಆಯಥಾಪುರ್ಯ (न०) ಪೂರ್ವದಂತೆ ಇಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿರುವಿಕೆ. न यथापुरम् अयथापुरम्। तस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। वा पूर्वपदवृद्धिः (७-३-३१)। उत्तरपदवृद्धौ तु अयाथापुर्यम्।

आयद्वसु ಆಯದ್ವಸು (वि०) ಐಶ್ವರ್ಯವು ಬರಲಿರುವ, ಸಂಪತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಿರುವ. आयत् वसु यस्य।

आयमन ಆಯಮನ (न०) 1. ದೈರ್ಘ್ಯ, ಉದ್ದ, ನೀಳ. 2. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ. 3. ತುಂಡಾಗಿರುವುದನ್ನು ಎಳೆದು ಉದ್ದವಾಗಿ ಮಾಡುವುದು. आ + यम (उपरमे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आयस ಆಯಸ (न०) 1. ಕಬ್ಬಿಣ. अय एव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಕಬ್ಬಿಣದ ಆಯುಧ. (वि०) 3. ಲೋಹಮಯವಾದ, ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ತಯಾರಾದ. अयसो विकारः "अण्" (४-३-१३४)। "मूढं बुद्धमिवात्मानं हैमीभूतमिवायसम्" कुमा० ६-५५। (स्त्री०)–सी–ಸೀ. ಲೋಹಕವಚ, ಯುದ್ಧ ಕವಚ.

आयसीय ಆಯಸೀಯ (पु०) 1. ಕಬ್ಬಿಣಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. अयसः अदूरभवो देशः "अण्" (४-२-८०)। (वि०) 2. ಕಬ್ಬಿಣದಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. अयसा निर्वृत्तम् "अण्" (४-२-८०)।

आयस्कार ಆಯಸ್ಕಾರ (पु०) ಕಮ್ಮಾರ, ಕಬ್ಬಿಣದ ಕೆಲಸದವನು. अयस्कार स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

आयस्त ಆಯಸ್ತ (वि०) 1. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + यसु (प्रयत्ने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आयस्तभीमभुजमन्दरवेल्लनाभिः" वेणी० ६-९। 2. ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಯಾಸಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹರಿತವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಣೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + यसु (प्रयत्ने) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಆಯಾಸಗೊಂಡ, ಬಳಲಿದ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "आयस्तमैक्षत जनः चटुलाग्रपादम्" माघ० ५-६। "आयस्तः सुरसरिदोघरुद्धवर्त्मा" किरा० ७-३२।

आयस्थान ಆಯಸ್ಥಾನ (न०) 1. ತೆರಿಗೆ ವಸೂಲಿಯ ಜಾಗ, ಸುಂಕದ ಕಟ್ಟೆ, ಸುಂಕದ ಚಾವಡಿ. 2. ಲಾಭಸ್ಥಾನ, ಲಗ್ನದಿಂದ ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

आयस्य ಆಯಸ್ಯ (अव्य०) ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟು, ಆಯಾಸಗೊಂಡು. आ + यसु (प्रयत्ने) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आयात ಆಯಾತ (न०) 1. ಆಧಿಕ್ಯ, ಪುಷ್ಕಳತೆ, ಹೇರಳ. आ + या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "दिव्यस्त्रीणां सचरणलाक्षारागाः रागायाते निपतितपुष्पापीडाः" किरा० ५-२३। 2. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ. आ + या (प्रापणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 3. ಆಗಮಿಸಿದ ಸ್ಥಳ, ಬಂದ ಜಾಗ. आ + या अधि० "क्तः" (३-४-७६)। (वि०) 4. ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಒಂದು ಸ್ಥಳದಿಂದ ಬೇರೆ ಸ್ಥಳ ಸೇರಿರುವ.

आयाति ಆಯಾತಿ (स्त्री०) ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ. आ + या (प्रापणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आयाम ಆಯಾಮ (पु०) 1. ದೈರ್ಘ್ಯ, ಉದ್ದ, ನೀಳ. आ + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१९)। "तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी" मेघ० १-५७। 2. ಹತೋಟಿ, ಅಂಕೆ, ನಿಯಮನ, ತಡೆಯುವಿಕೆ. "प्राणापानगती रुद्ध्वा प्राणायामपरायणाः" गीता ४-२९। 3. ವಿಸ್ತಾರ, ವೈಶಾಲ್ಯ. (अव्य०) 4. ಯಾಮಪರ್ಯಂತವಾಗಿ. याममभिव्याप्य। अव्ययी०।

आयामवत् ಆಯಾಮವತ್ (वि०) 1. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ವೈಶಾಲ್ಯವುಳ್ಳ. 2. ಉದ್ದವಾದ. ನೀಳವಾದ. आयामोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "आयामवद्भिः करिणां घटाशतैरधःकृताट्टालकपङ्क्तिरुच्चकैः" माघ० १२-६५।

आयास ಆಯಾಸ (पु०) 1. ಬಹಳ ಪ್ರಯತ್ನ. आ + यसु (प्रयत्ने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಯಾಸ, ದಣಿವು, ಬಳಲಿಕೆ, ಶ್ರಮ. स्नेहमूलानि दुःखानि देहजानि भयानि च। शोकहर्षौ तथायासः सर्वं स्नेहात्प्रवर्तते" भा० वन० २००।

आयासक ಆಯಾಸಕ (वि०) 1. ಆಯಾಸವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ. आ+यसु (प्रयत्ने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आयासिन् ಆಯಾಸಿನ್ (वि०) ಆಯಾಸವುಳ್ಳ, ದಣಿವುಳ್ಳ, ಶ್ರಮದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಳಲಿದ. आयास "इनिः" (५-२-११५)। "कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनायासि" शाकु० २-१।

आयिन् ಆಯಿನ್ (वि०) 1. ಲಾಭವುಳ್ಳ, ಆದಾಯವುಳ್ಳ. 2. ಸಂಪಾದನೆಯುಳ್ಳ. आयो लाभोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

आयुक्त ಆಯುಕ್ತ (वि०) 1. ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "कुशलोऽन्वेषणस्याहमायुक्तो दूतकर्मणि" भट्टि० ८-११५। 2. ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + युजिर् (योगे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸ್ವಲ್ಪ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ ईषत् युक्तः। "आयुक्तः शकटे गौः" सि० कौ०। (न०) 4. ನೇಮಕ, ವ್ಯವಸ್ಥೆ. आ + युजिर् भावे "क्तः" (३-३-११४)।

आयुध ಆಯುಧ (न०) ಆಯುಧ, ಶಸ್ತ್ರ, ಅಸ್ತ್ರ. आयुध्यतेऽनेन--आ + युध (सम्प्रहारे) घञर्थे "कः"

(वा० ३-३-५०)। "धृतायुधो यावदहं तावदन्यैः किमायुधैः" वेणी० ३-४६। ಆಯುಧವು ಪ್ರಹರಣ, ಹಸ್ತಮುಕ್ತ ಮತ್ತು ಯಂತ್ರಮುಕ್ತಗಳಿಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಖಡ್ಗ ಮುಂತಾದುದು ಪ್ರಹರಣ. (2) ಚಕ್ರ ಮುಂತಾದುದು ಹಸ್ತಮುಕ್ತ. (3) ಬಾಣ ಮುಂತಾದುದು ಯಂತ್ರಮುಕ್ತ.

आयुधजीविन् ಆಯುಧಜೀವಿನ್ (वि०) ಆಯುಧದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಯೋಧ, ಭಟ. आयुधेन जीवति — जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-२-७८)।

आयुधर्मिणी ಆಯುಧಧರ್ಮಿಣೀ (स्त्री०) ಜಯಂತೀ ವೃಕ್ಷ, ತಕ್ಕಿಲೆ ಗಿಡ. आयुधस्येव धर्मोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)।

आयुधागार ಆಯುಧಾಗಾರ (न०) ಆಯುಧಶಾಲೆ, ಆಯುಧಗಳನ್ನು ಇಡುವ ಮನೆ. आयुधानामगारम्। "आर्य, नेदमायुधागारम्। पाञ्चाल्याश्चतुःशालकमिदम्" वेणी० १।

आयुधागारिक ಆಯುಧಾಗಾರಿಕ (वि०) ಆಯುಧಶಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಆಯುಧಶಾಲೆಯ ರಕ್ಷಕ. आयुधागारे नियुक्तः "ठञ्" (४-४-७०)।

आयुधिक ಆಯುಧಿಕ (वि०) ಆಯುಧದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಯೋಧ. ಭಟ. आयुधेन जीवति—"ठन्" (४-४-१४)।

आयुधिन् ಆಯುಧಿನ್ (वि०) ಶಸ್ತ್ರವನ್ನು ಧರಿಸಿರುವ, ಆಯುಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ. आयुधमस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

आयुधीय ಆಯುಧೀಯ (वि०) ಆಯುಧದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಯೋಧ, ಭಟ. आयुधेन जीवति—"छः" (४-४-१४)।

आयुर्दाय ಆಯುರ್ದಾಯ (पुं०) ಗ್ರಹಗಳು ಬಲವಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದು ಹೆಚ್ಚು ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡುವುದು. आयुषो दायः दानम्।

आयुर्द्रव्य ಆಯುರ್ದ್ರವ್ಯ (न०) 1. ಔಷಧ. 2. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. आयुःसाधनं द्रव्यम्। "आयुर्वै घृतम्" ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ ಆಯುಸ್ಸಿಗೆ ಘೃತವು ಕಾರಣ.

आयुर्योग ಆಯುರ್ಯೋಗ (पुं०) ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಗ್ರಹಗಳ ಒಂದು ಯೋಗ. प्रशस्तस्यायुषो ज्ञापको योगः।

आयुर्वृद्धि ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ (स्त्री०) ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ, ಆಯುಸ್ಸಿನ ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಗಳ ಸೇವನೆಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜೀವಿತಕಾಲದ ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. आयुषो वृद्धिः। ಕೆಲವು ದ್ರವ್ಯಸೇವನೆಯಿಂದಲೂ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮದಿಂದಲೂ ಆಯುಸ್ಸು ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯಾಗುವುದು. ಮನುಷ್ಯನ ಪ್ರಾಣವಾಯುವು (ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸವು) ಒಂದು ದಿನಕ್ಕೆ 21,600 ಸಲವೂ, ಒಂದು ತಿಂಗಳಿಗೆ 6,48,000 ಸಲವೂ, ಒಂದು ವರ್ಷಕ್ಕೆ 77,76,000 ಸಲವೂ, ಒಂದು ಪುರುಷಾಯುಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ (100 ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ) 77,76,00,000 ಸಲವೂ ಆಡುವುದು. ಈ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ನಿರೋಧ (ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ) ದಿಂದ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಸ್ಸು ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. ಪ್ರಾಣಾಯಾಮ ನಡೆದಷ್ಟು ಕಾಲವೂ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಯೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ಈ ರೀತಿ ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನ ವ್ಯಾಪಾರವು ದೇಹಾರೋಗ್ಯವಿರುವಾಗ ಮಾತ್ರ. ರೋಗಗ್ರಸ್ತರಿಗೂ, ಹೆಚ್ಚು ದಾರಿ ನಡೆಯುವವರಿಗೂ ವೇಗವಾಗಿಯೂ ಅಧಿಕಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿಯೂ ಶ್ವಾಸೋಚ್ಛ್ವಾಸ ನಡೆಯುವುದರಿಂದ ಅಂತಹವರಿಗೆ ಆಯುಃ ಪ್ರಮಾಣವು ಕಡಿಮೆ. ಮತ್ತು ಮನುಷ್ಯನ ಆಚಾರ ವ್ಯವಹಾರಗಳಿಂದಲೂ ಆಯುಸ್ಸು ವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. ಸದಾಚಾರವು ಮನುಷ್ಯನಿಗೆ ಸಕಲ ವಿಧವಾದ ಅಭ್ಯುದಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. "आचारो भूतिजनन आचारः कीर्तिवर्द्धनः। आचाराद्वर्द्धते ह्यायुराचारो हन्त्यलक्षणम्। आगमानां हि सर्वेषामाचारः श्रेष्ठ उच्यते। आचारप्रभवो धर्मो धर्मादायुर्विवर्द्धते। एतद्यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं स्वस्त्ययनं महत्" भा० आनु० १६१-१७०, ७१, ७२।

आयुर्वेद ಆಯುರ್ವೇದ (पुं०) ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಕೊಡತಕ್ಕ ಶಾಸ್ತ್ರ, ಆರೋಗ್ಯವನ್ನು ಕಾಪಾಡುವ ಶಾಸ್ತ್ರ. आयुरस्मिन् विद्यते अस्तीत्यायुर्वेदः, आयुर्विद्यते ज्ञायते अनेनेत्यायुर्वेदः, आयुर्विद्यते विचार्यतेऽनेन, आयुरनेन विन्दति प्राप्नोति इत्यायुर्वेदः इति वा। ಈ ಆಯುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಅಷ್ಟಾಂಗಗಳಿರುವುವು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अष्टाङ्ग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आयुष्क ಆಯುಷ್ಕ (वि०) ಉತ್ತಮವಾದ ಆಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು. आयुषा कायति—कै (शब्दे) "कः" (३-२-३)।

आयुष्काम ಆಯುಷ್ಕಾಮ (वि०) ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವವನು, ಹೆಚ್ಚು ಜೀವಿತಕಾಲವನ್ನು ಆಶಿಸುವವನು,

आयुः कामयते—कमु (कान्तौ) + णिङ् "अण्" (३-२-१)। "आयुष्कामेन वप्तव्यं न जातु परयोषिति" मनु० ९-४१।

आयुष्टोम ಆಯುಷ್ಟೋಮ (पु०) ಆಯುಷ್ಯ ಹೋಮ, ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಒಂದು ಯಾಗ. आयुः-साधनं स्तोमः।

आयुष्मत् ಆಯುಷ್ಮತ್ (पु०) 1. ವಿಷ್ಕಂಭಾದಿ 27 ಯೋಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸುಳ್ಳವನು. प्रशस्तमायुरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "यदाज्ञापयत्यायुष्मान्" शाकु० १। "आयुष्मन्तं सुतं सूते यशोमेधासमन्वितम्। धनवन्तं प्रजावन्तं सात्त्विकं धार्मिकं तथा" मनु० ३-२६३। 3. ವೃದ್ಧ, ಹೆಚ್ಚು ವಯಸ್ಸಾದವನು.

आयुष्य ಆಯುಷ್ಯ (न०) 1. ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿ, ಆಯುಸ್ಸಿನ ಆಧಿಕ್ಯ. आयुस् स्वार्थे "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आयुष्यं प्राङ्मुखो भुङ्क्ते यशस्यं दक्षिणामुखः। श्रियं प्रत्यङ्मुखो भुङ्क्ते ऋतं भुङ्क्ते ह्युदङ्मुखः" मनु० २-५२। 2. ಜನನವಾದನಂತರ ಮಾಡುವ ಜಾತಕರ್ಮ. (वि०) 3. ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ಆಯುಷ್ಯ ಹೋಮ. आयुःप्रयोजनमस्य "यत्" (वा० ५-१-१११)। "धन्यं यशस्यमायुष्यं स्वर्ग्यं वातिथिपूजनम्" मनु० ३-१०६।

आयुस् ಆಯುಸ್ (न०) 1. ಜೀವಿತದ ಕಾಲ, ಬದುಕಿರುವ ಕಾಲ. एति—इण् (गतौ) "उसिः" (उ० २-११८)। "शृङ्गं सदृप्तविनयाधिकृतः परेषामत्युच्छ्रितं न ममृषे न तु दीर्घमायुः" रघु० ९-६२। 2. ಆಯುಸ್ಸು ಬೆಳೆಯಲು ಮಾಡುವ ಆಯುಷ್ಯ ಹೋಮ. ಆಯುಸ್ಸು ಅಲ್ಪ, ಮಧ್ಯ ಮತ್ತು ದೀರ್ಘಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಮೂವತ್ತೆರಡು ವರ್ಷಗಳಿಗೆ ಕಡಿಮೆಯಾದುದು ಅಲ್ಪಾಯುಸ್ಸು. ಎಪ್ಪತ್ತು ವರ್ಷಗಳವರೆಗೆ ಮಧ್ಯಾಯುಸ್ಸು. ಅದಕ್ಕೆ ಮೇಲ್ಪಟ್ಟು ಪೂರ್ಣ (ದೀರ್ಘ)ಯುಸ್ಸು. ಆಯುಷ್ಕಾರಕನು ಶನಿ. ಅಷ್ಟಮ ಭಾವಾಧಿಪತಿಯು ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿಯೇ ಇದ್ದರೆ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸು. ದಶಮ ಭಾವಾಧಿಪತಿಯು ತನ್ನ ಉಚ್ಚಕ್ಷೇತ್ರ, ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಅಥವಾ ಮಿತ್ರಕ್ಷೇತ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿ, ಅಷ್ಟಮಾಧಿಪತಿ ಮತ್ತು ದಶಮಾಧಿಪತಿಗಳು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದರೂ (ಸ್ವಕ್ಷೇತ್ರ ಮೂಲತ್ರಿಕೋಣ ಮತ್ತು ಸ್ವೋಚ್ಚ ಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೆ ಮತ್ತೂ ವಿಶೇಷ), ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯು ಕೇಂದ್ರದಲ್ಲಿದ್ದು ಗುರುಶುಕ್ರರೊಡನೆ ಕೂಡಿದ್ದರೂ, ಅಥವಾ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟರೂ, ಪಾಪಗ್ರಹಗಳು ಮೂರು, ಆರು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಶುಭಗ್ರಹಗಳು ಕೇಂದ್ರ ತ್ರಿಕೋಣಗಳಲ್ಲಿದ್ದರೂ, ಲಗ್ನಾಧಿಪತಿಯು ಬಲಿಷ್ಠನಾಗಿದ್ದರೂ, ಮೂರು ಗ್ರಹಗಳು ಉಚ್ಚವಾಗಿದ್ದು ಲಗ್ನದಲ್ಲಿ ಅಷ್ಟಮಾಧಿಪತಿಯು ಇದ್ದರೂ, ಅಷ್ಟಮ ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಪಾಪಗ್ರಹಗಳಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ದೀರ್ಘಾಯುಸ್ಸೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು. ವೈದ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಆಯುರ್ವೃದ್ಧಿಗೆ ಉಕ್ತವಾದ ಗುಣಗಳು: (1) ದಾನ, (2) ಶೀಲ, (3) ದಯೆ, (4) ಸತ್ಯ, (5) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, (6) ಕೃತಜ್ಞತೆ, (7) ಮೈತ್ರಿ ಮತ್ತು 8. ರಸಾಯನ ಸೇವನೆ.

ಪರಮಾಯುಸ್ಸು:

ಮನುಷ್ಯರಿಗೆ ಮತ್ತು ಆನೆಗಳಿಗೆ	120 ವರ್ಷಗಳು 5 ದಿನಗಳು
ಕುದುರೆಗಳಿಗೆ	32 ವರ್ಷಗಳು
ಒಂಟೆ ಮತ್ತು ಕತ್ತೆಗಳಿಗೆ	25 ,,
ದನ ಮತ್ತು ಎಮ್ಮೆಗಳಿಗೆ	24 ,,
ಆಡು, ಸೀಮೆಹಸು ಮತ್ತು ಜಿಂಕೆಗಳಿಗೆ	16 ,,
ನಾಯಿ, ಸಿಂಹ ಮತ್ತು ಮಾರ್ಜಾರಗಳಿಗೆ	12 ,,

आयोधन ಆಯೋಧನ (न०) 1. ಯುದ್ಧ. आ + युध (सम्प्रहारे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "आयोधने कृष्णगतिं सहायम्" रघु० ६-४२। 2. ಯುದ್ಧಕ್ಷೇತ್ರ, ರಣರಂಗ. आयुध्यतेऽत्र — आ + युध अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಕೊಲ್ಲುವುದು, ಕೊಲೆಮಾಡುವುದು. "आयोधनं घातनं स्यात् युद्धमायोधनं मतम्" शाश्व०।

आर ಆರ (पु०) 1. ಕುಜಗ್ರಹ. 2. ಶನಿಗ್ರಹ. आऋच्छति—ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। (पुंन०) 3. ಹಿತ್ತಾಳೆ. 4. ಒಂದು ಮೂಲೆ, ಕೋಣ. 5. ದೂರ, ಅಂತರ. (स्त्री०) **–रा–ರಾ.** 6. ಚರ್ಮವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ ಉಳಿ, ಚಮ್ಮಾರನ ಉಳಿ. 7. ಚಾವಟಿ,

"आरा चर्मप्रभेदिन्यां पुंसि भौमे शनैश्चरे" मेदि०। "संक्रीडन्ती तेजिताश्वस्य रागादुद्यम्यारामग्रकायोत्थितस्य" माघ० १८-७।

आरकूट ಆರಕೂಟ (पुंन०) ಹಿತ್ತಾಳೆ. आरं कूटयते--कूट (दाहे) "अच्" (३-१-१३४)।

आरक्ष ಆರಕ್ಷ (पु०) 1. ಆನೆಯ ಕುಂಭಸ್ಥಳದ ಕೆಳಗಿನ ಪ್ರದೇಶ. आ + रक्ष (पालने) "अच्" (३-१-१३४)। "आरक्षमग्नमवमत्य सृणिं शिताग्रमेकः पलायत जवेन कृतार्तनादः" माघ० ५-५। 2. ಆನೆಯ ತಲೆಯ ಚರ್ಮ. 3. ಸೈನ್ಯ. 4. ರಕ್ಷಣೆ. आ + रक्ष भावे "घञ्" (३-३-१८)। "तेषामारक्षभूतं तु पूर्वं दैवं नियोजयेत्" मनु० ३-२०४। (वि०) 5. ರಕ್ಷಕ, ಕಾಪಾಡುವವನು. "शतसाहस्रमारक्षं मध्यमं रक्षसां कपिः" भट्टि० ८-३७।

आरक्षक ಆರಕ್ಷಕ (पु०) 1. ಕಾವಲುಗಾರ, ಪಹರೆಯವನು. 2. ನ್ಯಾಯಾಧೀಶ, ನ್ಯಾಯಾಧ್ಯಕ್ಷ. (Magistrate).

आरक्षा ಆರಕ್ಷಾ (स्त्री०) ರಕ್ಷಣೆ. आ+रक्ष (पालने) "अः" (३-३-१०३)।

आरग्वध ಆರಗ್ವಧ (पु०) 1. ಕಕ್ಕೆ ಗಿಡ. "आरग्वधे राजवृक्षशम्याकचतुरङ्गुलाः" अम०। (न०) 2. ಕಕ್ಕೆ ಕಾಯಿ.

आरणि ಆರಣಿ (पु०) ಸುಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಜಲಾಶಯ, ಸುಳಿಗುಂಡಿ.

आरणेय ಆರಣೇಯ (पु०) 1. ಶುಕಮಹರ್ಷಿ. अरण्या अपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)। ["अरणीसुत" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आरण्य ಆರಣ್ಯ (पु०) 1. ಅರಣ್ಯ, ಕಾಡು. 2. ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ, ಆಕಳ ತೊಪ್ಪೆ. (वि०) 3. ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. अरण्ये भवः "णः" (वा० ८-३-१०१)। आरण्याः सुमनसः, आरण्यः पशुः। सि० कौ०। ಅರಣ್ಯ ಪಶುಗಳು ಏಳು ಜಾತಿ—"सरीसृपो रुरुश्चैव महिषो वानरस्तथा। पृषतर्क्षौ मृगश्चैव पशुर्वै सप्तधा मतः"।

आरण्यक ಆರಣ್ಯಕ (न०) 1. ಆರಣ್ಯಕ, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವೇದದ ಒಂದು ಭಾಗ. तैत्तिरीयारण्यकम्, बृहदारण्यकम् ಇತ್ಯಾದಿ. 2. ಮಹಾಭಾರತದ ವನ ಪರ್ವ. 3. ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದ ಅರಣ್ಯಕಾಂಡ. अरण्य "वुञ्" (४-२-१२९)। 4. ಹಸುವಿನ ಸಗಣಿ, ಆಕಳ ತೊಪ್ಪೆ. अरण्य वा "वुञ्" (वा० ४-२-१२९)। (वि०) 5. ಅರಣ್ಯಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿರುವ— (1) ಮಾರ್ಗ, ದಾರಿ. (2) ಅಧ್ಯಾಯ. "आरण्यकानां प्रभवः फलानाम्" याद० ४-३०। (3) ನ್ಯಾಯ. (4) ವಿಹಾರ. (5) ಮನುಷ್ಯ. "आरण्यकोपात्तफलप्रसूतिः" रघु० ५-१५। "तपःषड्भागमक्षय्यं ददत्यारण्यका हि नः" शाकु० २-१३।

आरण्यपर्वन् ಆರಣ್ಯಪರ್ವನ್ (न०) ಮಹಾಭಾರತದ ಅರಣ್ಯಪರ್ವ.

आरण्यपशु ಆರಣ್ಯಪಶು (पु०) ಅರಣ್ಯದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಪಶು. ["आरण्य" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आरत ಆರತ (वि०) 1. ನಿವೃತ್ತಿಹೊಂದಿದ, ನಿಂತುಹೋದ. 2. ವಿರಾಮಹೊಂದಿದ. आ + रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "उदितपक्षमिवारतनिःस्वनैः पृथुनितम्बविलम्बिभिरम्बुदैः" किरा० ५-६।

आरति ಆರತಿ (स्त्री०) 1. ನಿವೃತ್ತಿ, ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ವಿರಾಮ. आ + रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आरनाल ಆರನಾಳ (न०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. आरो नालो गन्धो यस्य। वा "कप्" (५-४-१५४)। **आरनालकम् ಆರನಾಳಕಮ್.**

आरब्ध ಆರಬ್ಧ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+रभ (राभस्ये) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्रतयज्ञविवाहेषु श्राद्धे होमेऽर्चने जपे। आरब्धे सूतकं न स्यादनारब्धे तु सूतकम्"।

आरभट ಆರಭಟ (पु०) ವೀರ, ಶೂರ, ಸಾಹಸಕೃತ್ಯವೆಸಗುವವನು.

आरभटी ಆರಭಟೀ (स्त्री०) 1. ಆರಭಟೀವೃತ್ತಿ, ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಭಾಷೆಯ ಶೈಲಿ, ಒಂದು ಬಗೆ ವಾಗ್ಧೋರಣೆ. ಈ ವೃತ್ತಿಯು ರೌದ್ರ ಮತ್ತು ಬೀಭತ್ಸ ರಸಗಳಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "आरभटी पुनः। रसे रौद्रे च बीभत्से" सा० द०। ಆರಭಟೀ ಲಕ್ಷಣ "मायेन्द्रजालसङ्ग्रामक्रोधोद्भ्रान्तादिचेष्टितैः। संयुक्ता वधबन्धाद्यैरुद्धतारभटी मता" सा० द०। 2. ನರ್ತನದ ಒಂದು ರೀತಿ.

आरभ्य ಆರಭ್ಯ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. आ + रभ (राभस्ये) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಉಪಕ್ರಮಿಸಿ, ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ. आ + रभ "ल्यप्" (७-१-३७)। 3. ಮೊದಲುಗೊಂಡು. "मालत्याः प्रथमावलोकनदिनादारभ्य" मालती० ६-३।

आरमण ಆರಮಣ (न०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ವಿರಾಮ. आ + रमु (क्रीडायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿಸ್ಥಾನ. आरम्यतेऽत्र--अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आरम्भ ಆರಂಭ (पु०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. आ + रभ (राभस्ये) "घञ्" (३-३-१८)। नुमागमः (७-२-६१)। "चण्डारम्भः समीरो वहति परिदिशं भीरु किं सम्भ्रमेण" वेणी० २-१९। "आरम्भं प्रथमं चक्रुर्देवदुन्दुभयो दिवि" रघु० १०-७६। 2. ಪ್ರಯತ್ನ. "सक्ताङ्गुलिः सायकपुङ्ख एव चित्रार्पितारम्भ इवावतस्थे" रघु० २-३१। 3. ವೇಗ, ತ್ವರೆ, ಶೀಘ್ರತೆ. 4. ಕೆಲಸ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಕಾರ್ಯ. "आगमैः सदृशारम्भः प्रारम्भसदृशोदयः" रघु० १-१५। "अयथाबलमारम्भः" माघ० २-९४। 5. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪೀಠಿಕೆ. 6. ಅಹಂಕಾರ, ದರ್ಪ, ಕೊಬ್ಬು. 7. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. "आरम्भस्तु त्वरायां स्यादुद्यमे वधदर्पयोः" मेदि०। (वि०) 8. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आरम्भण ಆರಂಭಣ (न०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಪೀಠಿಕೆ. 4. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ. आ + रभ (राभस्ये) "ल्युट्" (३-३-११५)। 5. ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ. आरम्यतेऽनेन करं० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आरम्भणीय ಆರಂಭಣೀಯ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. आ + रभ (राभस्ये) "अनीयर्" (३-१-९६)।

आरम्भवाद ಆರಂಭವಾದ (पु०) ನಿತ್ಯವಾದ ಪರಮಾಣುವೇ ಜಗತ್ತಿನ ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವೆಂದು ಹೇಳುವ ತಾರ್ಕಿಕರ ವಾದ. "द्रव्याणि द्रव्यान्तरमारभन्ते गुणाश्च गुणान्तरम्" वै० सू०। "पृथिव्यम्भोऽग्निवायूनां कर्मसंयोजिताणवः। द्व्यणुकादिक्रमेणाण्डमारभन्ते इदं महत्"।

आरव ಆರವ (पु०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. आ + रु (शब्दे) "अप्" (३-३-५७)। "ऋज्वीर्दधानैरवमत्य कन्धराश्चलावचूडाः कलघर्घरारवैः" माघ० १२-१८।

आरा ಆರಾ (स्त्री०) 1. ಚರ್ಮವನ್ನು ಕತ್ತರಿಸುವ (ಚಮ್ಮಾರನ) ಉಳಿ. "आरा चर्मप्रभेदिन्यां पुंसि भौमे शनैश्चरे" मेदि०। 2. ಚಾವಟಿ.

आरात् ಆರಾತ್ (अव्य०) 1. ದೂರದಲ್ಲಿ. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. आ + रा (दाने) "आतिः" बाहु०। "आराद्दूरसमीपयोः" अम०। "किं तावत्सरसि सरोजमेतदारात्" माघ० ८-२९। "मरुत्प्रयुक्ताश्च मरुत्सखाभं तमर्च्यमारादभिवर्तमानम्" रघु० २-१०।

आराति ಆರಾತಿ (पु०) ಶತ್ರು, ವೈರಿ, ಹಗೆ. आ + रा (दाने) "क्तिच्" (३-३-१७४)।

आरातीय ಆರಾತೀಯ (वि०) 1. ದೂರದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. 3. ದೂರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. 5. ದೂರದಿಂದ ಬಂದ. 6. ಸಮೀಪದಿಂದ ಬಂದ. आरात् भवः जातः आगतो वा "छः" (४-२-११४)।

आरात्रिक ಆರಾತ್ರಿಕ (न०) ಆರತಿ, ಮಂಗಳಾರತಿ, (ಕರ್ಪೂರ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತಟ್ಟೆಯಲ್ಲಿಟ್ಟು ಮಾಡುವ) ನೀರಾಜನ.

आराधक ಆರಾಧಕ (वि०) ಅರ್ಚಕ, ಪೂಜೆ ಮಾಡುವವನು. आराध्नोति--आ + राध (संसिद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आराधन ಆರಾಧನ (न०) 1. ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ. आ + राध (संसिद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अघोपघातं मघवा विभूत्यै भवोद्भवाराधनमादिदेश" किरा० ११-८०। 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. "आराधनायास्य सखीसमेतां समादिदेश प्रयतां तनूजाम्" कुमा० १-५८। 3. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ, ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. "आराधनाय लोकानां मुञ्चतो नास्ति मे व्यथा" उ० रा० १-१२। 4. ಪೂಜಾಸಾಧನ, ಪೂಜೆಯ ಸಲಕರಣೆ. आराध्यतेऽनेन--कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "इदं तु ते भक्तिनम्रं सतामाराधनं वपुः" कुमा० ६-७३। 5. ಪಾಕ, ಅಡಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಬೇಯಿಸುವುದು. 6. ಸಂಪಾದನೆ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ. "आराधनं साधने स्यादवाप्तौ तोषणेऽपि च" अम०। "आराधनं च पचने प्राप्तौ सन्तोषणेऽपि च" मेदि०।

आराधना ಆರಾಧನಾ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ. 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. आ + राध (संसिद्धौ) + णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

आराधनीय ಆರಾಧನೀಯ (वि०) ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. आ + राध (संसिद्धौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "सोऽहं कथं नाम तवाचरेय-माराधनीयस्य धृतेर्विघातम्" रघु० १६-८२।

आराधयितृ ಆರಾಧಯಿತೃ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಉಪಾಸಕ. 2. ಸೇವಿಸುವವನು, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವವನು. 3. ಪರಿಚಾರಕ. आ+राध (संसिद्धौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "नन्वयमाराधयिता जनस्तव समीपे वर्तते" शाकु० ३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आराधयित्री ಆರಾಧಯಿತ್ರೀ.**

आराधित ಆರಾಧಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + राध (संसिद्धौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "राधेयमाराधितजामदग्न्यम्" किरा० ३-२१।

आराध्य ಆರಾಧ್ಯ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜೆಗೆ ಯೋಗ್ಯನಾದ. आ + राध (संसिद्धौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. आ + राध "ल्यप्" (७-१-३७)। "आराध्य वा सहस्राक्षमयशःशल्यमुद्धरे" किरा० ११-७९।

आराम ಆರಾಮ (पु०) 1. ಕೈತೋಟ, ಉಪವನ, ಉದ್ಯಾನ. आरम्यतेऽत्र—आ + रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१२१)। "योऽन्तःसुखोऽन्तरा-रामस्तथान्तर्ज्योतिरेव सः" गीता ५-२४। रा० भा०। 2. ಕ್ರೀಡೆ, ವಿಹಾರ, ಆಟ. गीता ५-२४। शां० भा०। 3. ಸಂತೋಷ. "रामभद्र गुणाराम भ्रातृभिस्त्वं पुरस्कृतः" म० वी० ७-४०।

आरामिक ಆರಾಮಿಕ (वि०) ತೋಟದ ಕಾವಲುಗಾರ. आरामे नियुक्तः "ठक्" (४-४-६९)।

आरालिक ಆರಾಲಿಕ (पु०) 1. ಅಡಿಗೆಯವನು. (वि०) 2. ವಕ್ರಗತಿಯುಳ್ಳವನು. अरालं कुटिलं चरति—"ठक्" (४-४-८)।

आराव ಆರಾವ (पु०) ಶಬ್ದ, ಧ್ವನಿ. आ+रु (शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)। "नारावं व्यतनुत मेखलाकलापः कस्मिन् वा सजलगुणे गिरां पटुत्वम्" माघ० ८-८५।

आराविन् ಆರಾವಿನ್ (वि०) ಧ್ವನಿಯುಳ್ಳ, ಶಬ್ದದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आरावः शब्दोऽस्त्यत्र "इनिः" (५-२-११५)। "अनेन तनुमध्यया मधुरनूपुराराविणा" माल० ३-१७।

आरित्रिक ಆರಿತ್ರಿಕ (वि०) 1. ಹಡಗಿನ ಲಂಗರಿನಲ್ಲಿರುವ. 2. ಲಂಗರಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अरित्रे भवः जातो वा "ठञ्" "ञिठः" च (४-२-११६)। स्त्रियाम् ठञि "ङीप्" (४-१-१५)। **आरित्रिकी ಆರಿತ್ರಿಕೀ.** ञिठे "टाप्" **आरित्रिका ಆರಿತ್ರಿಕಾ.**

आरित्सा ಆರಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಹಿಂಸಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ+राध (संसिद्धौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आरित्सु ಆರಿತ್ಸು (वि०) ಹಿಂಸಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आ + राध (संसिद्धौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

आरिरात्सा ಆರಿರಾತ್ಸಾ (स्त्री०) ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आराद्धुमिच्छा—आ + राध (संसिद्धौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आरिरात्सु ಆರಿರಾತ್ಸು (वि०) ಪೂಜಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आराद्धुमिच्छुः—आ + राध (संसिद्धौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

आरिराधयिषा ಆರಿರಾಧಯಿಷಾ (स्त्री०) ಪೂಜೆ ಮಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आराधयितुमिच्छा—आ + राध (संसिद्धौ) + णिच् + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आरिराधयिषु ಆರಿರಾಧಯಿಷು (वि०) ಪೂಜೆಮಾಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आराधयितुमिच्छुः—आ+राध (संसिद्धौ) + णिच् + सन् "उः" (३-२-१६८)।

आरीहणक ಆರೀಹಣಕ (वि०) ಅರೀಹಣ ರಾಜನಿಂದ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. अरीहणेन निर्वृत्तम् "वुञ्" (४-२-८०)।

आरुरुक्षा ಆರುರುಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಏರಲು ಇಚ್ಛೆ, ಹತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आरोढुमिच्छा—आ + रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आरुरुक्षु ಆರುರುಕ್ಷು (वि०) ಏರಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಹತ್ತಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳ. आरोढुमिच्छुः—आ + रुह (बीजजन्मादौ) +सन् "उः" (३-२-१६८)। "तमारु-रुक्षुं तरलाङ्घ्रिपद्मम्" याद० ४-२५। "कैलासगौरं वृषमारुरुक्षोः पादार्पणानुग्रहपूतपृष्ठम्" रघु० २-३५। "आरुरुक्षोर्मुनेर्योगं कर्म कारणमुच्यते" गीता ६-३।

आरूढ ಆರೂಢ (न०) 1. ಹತ್ತುವಿಕೆ, ಏರುವಿಕೆ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

"अत्यारूढं रिपोः सोढं चन्दनेनेव भोगिनः" रघु० १०-४२। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿದ, ಏರಿದ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "आरूढः पतित इति स्वसंभवोऽपि" माघ० ८-५४। 3. ಉಂಟಾದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "तदागमारूढगुरुप्रहर्षः" रघु० ५-६१। 4. ಹತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಏರಲ್ಪಟ್ಟ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "आरूढो वृक्षो भवता" सि० कौ०।

आरूढि ಆರೂಢಿ (स्त्री०) ಹತ್ತುವಿಕೆ, ಏರುವಿಕೆ, आ+रुह (बीजजन्मादो) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आरेक ಆರೇಕ (पु०) 1. ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. 2. ಸಂಕೋಚಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಚಿಕ್ಕದುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आ + रिच (वियोजनसंपर्चनयोः) "घञ्" (३-३-१८)।

आरेचित ಆರೇಚಿತ (वि०) ಸಂಕೋಚಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಕ್ಕದುಮಾಡಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ + रिच (वियोजनसंपर्चनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "आरेचितभ्रूचतुरैः कटाक्षैः" कुमा० ३-५।

आरेवत ಆರೇವತ (पु०) 1. ಕಕ್ಕೆಗಿಡ. आरेवयति निःसारयति मलम्--आ + रेवृ (गतौ) + णिच् "विच्" (३-२-७५)। आरेवमतति--अत (सातत्यगमने) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಕಕ್ಕೆ ಕಾಯಿ.

आरोग्य ಆರೋಗ್ಯ (न०) ರೋಗವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अरोगस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आरोग्यं भास्करादिच्छेत् मोक्षमिच्छेज्जनार्दनात्। ज्ञानं महेश्वरादिच्छेत् श्रियमिच्छेद्धुताशनात्"। "धर्मार्थकाममोक्षाणामारोग्यं साधनं यतः"।

आरोग्यव्रत ಆರೋಗ್ಯವ್ರತ (न०) ಆರೋಗ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಆಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ವ್ರತ. आरोग्यार्थं व्रतम्। [ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಮಾಘ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮಿಯಿಂದ ಒಂದು ವರ್ಷಕಾಲ ಪ್ರತಿ ಶುಕ್ಲ ಸಪ್ತಮೀ ದಿನ ಆಚರಿಸಬೇಕು.] "अतः परं महाराज व्रतमारोग्यसंज्ञितम्। सितायां माघमासस्य सप्तम्यां समुपोषितः। षष्ठ्यां चैव कृताहारः सप्तम्यामुपवासकृत्। अष्टम्यां चैव भुञ्जीत एष एव विधिर्मतः। अनेन वत्सरं पूर्णं विधिना योऽर्चयेद्रविम्। तस्यारोग्यं धनं धान्यमिह जन्मनि जायते" वराहपु०।

आरोग्यशाला ಆರೋಗ್ಯಶಾಲಾ (स्त्री०) ಚಿಕಿತ್ಸಾಗೃಹ, ಆಸ್ಪತ್ರೆ. आरोग्यार्था शाला। "आरोग्यशालां कुर्वीत महौषधपरिच्छदाम्। विदग्धवैद्यसंयुक्तां बह्वन्नरससंयुताम्। वैद्यस्तु शास्त्रवित्प्राज्ञः दृष्टौषधपराक्रमः। ओषधीमूलतत्त्वज्ञः समुद्धरणकालवित्। त्यागिवद्देहिनां तद्वदनुकूलप्रियंवदः" ಎಂದು ಆಸ್ಪತ್ರೆಯ ನಿರ್ಮಾಣ ಕ್ರಮವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ.

आरोग्यस्नान ಆರೋಗ್ಯಸ್ನಾನ (न०) ಆರೋಗ್ಯಾನಂತರ ಮಾಡುವ ಸ್ನಾನ. आरोग्यनिमित्तं स्नानम्।

आरोढृ ಆರೋಢೃ (वि०) ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಹತ್ತುವವನು (ಸವಾರಿ ಮಾಡುವವನು). आ + रुह (बीजजन्मादौ) "तृच्" (३-१-१३३)। "आरोढुः समवनतस्य पीतशेषे" किरा० ७-३३।

आरोप ಆರೋಪ (पु०) 1. ಹತ್ತಿಸುವಿಕೆ, ಏರಿಸುವಿಕೆ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। पादेशः (७-३-४३)। 2. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮತ್ತೊಂದರ ಜ್ಞಾನ. ಇದು (1) ಕೇವಲಾರೋಪ ಮತ್ತು (2) ಆಹಾರ್ಯಾರೋಪಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. 1. ಭ್ರಾಂತಿ, ಅದಲ್ಲದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಅದನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ಕೇವಲಾರೋಪ. ಭ್ರಾಂತಿಯೂ ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾರೋಪ ಮತ್ತು ಸಂಸರ್ಗಾರೋಪಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಶುಕ್ತಿಯನ್ನು ರಜತವನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯುವುದು ತಾದಾತ್ಮ್ಯಾರೋಪ. ಜಪಾಕುಸುಮದ ರಕ್ತವರ್ಣವನ್ನು ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಸ್ಫಟಿಕದಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು ಸಂಸರ್ಗಾರೋಪ. 2. ಎರಡು ವಸ್ತುಗಳ ಭೇದಜ್ಞಾನವಿದ್ದರೂ ಒಂದರಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದ ಮತ್ತೊಂದರ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದು ಆಹಾರ್ಯಾರೋಪ. "अयं हि धूर्जटिः साक्षाद्येन दग्धाः पुरः क्षणात्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ರಾಜ ಮತ್ತು ಧೂರ್ಜಟಿ ಇವರಿಗೆ ಭೇದವು ತೋರಿಬಂದರೂ ರಾಜನಲ್ಲಿಲ್ಲದ ಧೂರ್ಜಟಿತ್ವರೂಪ ಧರ್ಮವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸಿ ಹೇಳುವುದರಿಂದ ಆಹಾರ್ಯಾರೋಪ. 3. ಗುಣದಲ್ಲಿ ದೋಷವನ್ನು ಹೇಳುವುದು. 4. ಗಿಡ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುವುದು. 5. ಮೇಲೆ ಇಡುವುದು, ಮೇಲೆ ಹಾಕುವುದು. 6. ತಪ್ಪು ಹೊರಿಸುವುದು.

आरोपक ಆರೋಪಕ (वि०) 1. ಏರಿಸುವವನು. 2. ಗಿಡಗಳನ್ನು ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸುವವನು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಎತ್ತಿ ಇಡುವವನು, ಮೇಲೆ ಇರಿಸುವವನು.

आरोपण ಆರೋಪಣ (नं०) ಹತ್ತಿಸುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। ಮುಂತಾಗಿ "आरोप" ಪದದ ಅರ್ಥ. "जायापती लौकिकमेषणीय-मार्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम्" कुमा० ७-८८।

आरोपणीय ಆರೋಪಣೀಯ (वि०) 1. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ, ತಪ್ಪುಹೊರಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಏರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ.

आरोप्य ಆರೋಪ್ಯ (वि०) 1. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। मुखं चन्द्रः ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖದಲ್ಲಿ ಚಂದ್ರತ್ವವು (ಚಂದ್ರನ ಧರ್ಮವು) ಆರೋಪ್ಯವು. 2. ಏರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ.

आरोपित ಆರೋಪಿತ (वि०) 1. ಆರೋಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ನೆಟ್ಟು ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "अथाभिपश्यन्निव विद्विषः पुरः पुरोधसारोपितहेतिसंहतिः" किरा० ३-५६। 5. ಭ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आरोह ಆರೋಹ (पु०) 1. ಹತ್ತುವುದು, ಏರುವುದು. 2. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. 3. ಮೊಳಕೆ. 4. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ, ಸೊಕ್ಕು. 5. ಉದ್ದ, ನೀಳ. 6. (ಸ್ತ್ರೀಯರ) ನಿತಂಬ, ಹೆಂಗಸಿನ ಕಟಿಪ್ರದೇಶ, ಸೊಂಟ. 7. ಇಳಿಯುವುದು, ಕೆಳಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 8. (ಆನೆ ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ) ಸವಾರಿಮಾಡುವವನು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) "घञ्" (३-३-१८)। "आरोहस्त्ववरोहे च वरारोहाकटावपि। आरोहणे गजारोहे दीर्घत्वे च समुच्छ्रये" मेदि०।

आरोहण ಆರೋಹಣ (नं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವುದು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आरोहणार्थं नवयौवनेन कामस्य सोपानमिव प्रयुक्तम्" कुमा० १-३९। 2. ಬೀಜವು ಅಂಕುರಿಸುವುದು, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವುದು. 3. ಸೋಪಾನ, ಮೆಟ್ಟಿಲು, ಹಂತ. आरुह्यतेऽनेन—आ + रुह करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। "आरोहणं स्यात्सोपाने समारोहे प्ररोहणे" मेदि०। 4. ಸಂಗೀತದ ಸ್ವರಗಳ ಏರಿಕೆ.

आरोहणीय ಆರೋಹಣೀಯ (वि०) 1. ಹತ್ತಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ + रुह (बीजजन्मादौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತಲು ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವ ಸಾಧನ. आरोहणं प्रयोजनमस्य "छः" (५-१-१११)।

आरोहिन् ಆರೋಹಿನ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವವನು, ಏರುವವನು. आ + रुह (बीजजन्मादौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आरोहिणी ಆರೋಹಿಣೀ.**

आरोहिणी ಆರೋಹಿಣೀ (स्त्री०) (ಜ್ಯೋತಿಷೋಕ್ತವಾದ) ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆ. ಸೂರ್ಯ ದಶೆಯಿಂದ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮುಂದಿನ ಚಂದ್ರಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ದಶೆಗಳು ಆರೋಹಿದಶೆಗಳು. ಶುಕ್ರದಶೆಯಿಂದ ಪುನಃ ಸೂರ್ಯಾದಿ ದಶೆಗಳು ಬಂದರೆ ಅವರೋಹಿ ದಶೆಗಳು.

आर्कायण ಆರ್ಕಾಯಣ (नं०) 1. ಸೂರ್ಯನ ಗತಿ, —ಸಂಚಾರ. (वि०) 2. ಸೂರ್ಯವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. अर्कस्य गोत्रापत्यं "फञ्" (४-१-११०)।

आर्कि ಆರ್ಕಿ (पु०) ಸೂರ್ಯನ ಪುತ್ರ—(1) ಶನಿದೇವ, (2) ಯಮ, (3) ಕರ್ಣ, (4) ಸುಗ್ರೀವ ಮತ್ತು (5) ವೈವಸ್ವತ ಮನು. (पु० द्वि० व०) (6) ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರು. अर्कस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आर्क्ष ಆರ್ಕ್ಷ (वि०) ನಕ್ಷತ್ರಸಂಬಂಧವಾದ. ऋक्षस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आर्क्ष्य ಆರ್ಕ್ಷ್ಯ (वि०) ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿರುವ, ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. ऋक्षे भवः "यञ्" (४-१-१०५)।

आर्गल ಆರ್ಗಳ (स्त्री० नं०) ಅಗಳಿ, ಬಾಗಿಲಿಗೆ ಹಾಕುವ ತಡೆಯ ಮರ, ತಾಪಾಳು. अर्गल स्वार्थे "अण्"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आर्गली ಆರ್ಗಳೀ.**

आर्घा ಆರ್ಘಾ (स्त्री०) ಚೂಪಾದ ಮೂತಿಯುಳ್ಳ ಹಳದಿಬಣ್ಣದ ಒಂದು ಜಾತಿ ಜೇನುಹುಳ.

आर्घ्य ಆರ್ಘ್ಯ (नं०) 1. ಹಳದಿ ಬಣ್ಣದ ಜೇನುಹುಳುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಜೇನುತುಪ್ಪ. 2. ಜರತ್ಕಾರು ಋಷಿಯ ಆಶ್ರಮದ ಹಿಪ್ಪೆಮರದಿಂದ ಹೊರಟ ರಸ (ಹಾಲು). "मधूकवृक्षा निर्यासं जरत्कार्वाश्रमोद्भवाः। स्रवन्त्यार्घ्यं तदाख्यातं श्वेतकं मालवे पुनः। तीक्ष्णतुण्डास्तु याः पीताः मक्षिकाः षट्पदोपमाः। आर्घास्ताः तत्कृतं यत् स्यादार्घ्यमित्यपरे जगुः"।

आर्च ಆರ್ಚ (वि०) ಪೂಜಾಕಾರ್ಯವುಳ್ಳ, ಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ. अर्चाऽस्त्यस्य "ण:" (५-२-१०१)।

आर्चिक ಆರ್ಚಿಕ (वि०) 1. ಋಗ್ವೇದದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ, ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ऋचि भव: "ठक्" (४-३-७२)। 2. ಋಕ್ಕುಗಳ ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. ऋचां व्याख्यानो ग्रन्थ: "ठक्" (४-३-७२)।

आर्चीक ಆರ್ಚೀಕ (पु०) 1. ಋಚೀಕಪರ್ವತ. (वि०) 2. ಋಚೀಕಪರ್ವತಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ, ಋಚೀಕ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. ऋचीके भव: "अण्" (४-३-५३)।

आर्जक ಆರ್ಜಕ (वि०) ಸಂಪಾದಿಸುವವನು. आ + अर्ज (अर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "पार्थ एव सहजेष्वखिलेषु प्रायशो युधि वलं श्रुतवत्याः। अन्वभूदधिकमीक्षणवृष्टीरार्जकांशमिव राजसुतायाः" चं० भा०।

आर्जव ಆರ್ಜವ (न०) 1. ಸರಳತೆ, ನೇರವಾಗಿರುವಿಕೆ. ऋजोर्भाव: "अण्" (५-१-१२२)। "ऋजुता वक्रतां प्राप वक्रता च तथार्जवम्" चं० रा०। 2. ಪ್ರಾಮಾಣಿಕತೆ, ವಂಚನೆಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. 3. ವಿಧೇಯತೆ, ನಮ್ರತೆ. "ददर्श गोपानुपधेनु पाण्डव: कृतानुकारानिव गोभिरार्जवे" किरा० ४-१३।

आर्जुनायन ಆರ್ಜುನಾಯನ (पु०) ಅರ್ಜುನನ ಗೋತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. अर्जुनस्य गोत्रापत्यम् "फञ्" (४-१-११०)। स्त्रियाम् "टाप्" (४-१-४)। **आर्जुनायना ಆರ್ಜುನಾಯನಾ.**

आर्जुनि ಆರ್ಜುನಿ (पु०) ಅರ್ಜುನನ ಮಗ, ಅಭಿಮನ್ಯು. अर्जुनस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९६)।

आर्त ಆರ್ತ (वि०) 1. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ದುಃಖಗೊಂಡ, ಕಷ್ಟಕ್ಕೆ ಸಿಲುಕಿದ. "तदीयमाक्रन्दितमार्तसाधोर्गुहानिबद्धप्रतिशब्ददीर्घम्" रघु० २-२८। 3. ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. आ + ऋ (गतौ) "क्त:" (३-२-१०२)। "द्वेष्योऽपि संमत: शिष्टस्तस्यार्तस्य यथौषधम्" रघु० १-२८।

आर्तगल ಆರ್ತಗಲ (पु०) ನೀಲಿ ಹೂವಿನ ಗೋರಂಟಿ.

आर्तपर्णि ಆರ್ತಪರ್ಣಿ (पु०) ಋತುಪರ್ಣಮಹಾರಾಜನ ಮಗ. ऋतुपर्णस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आर्तव ಆರ್ತವ (न०) 1. ಮುಟ್ಟು, ರಜಸ್ಸು, (ಸ್ತ್ರೀಯರ) ಋತುಕಾಲದ ರಕ್ತಸ್ರಾವ. ऋतु "अण्" (५-४-३८)। "नोपगच्छेत्प्रमत्तोऽपि स्त्रियमार्तवदर्शने" मनु० ४-४०। (वि०) 2. (ವಸಂತಾದಿ) ಋತು ಸಂಬಂಧವಾದ, ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. ऋतुरस्य प्राप्त: "अण्" (५-१-१०५)। "अवधीरितार्तवगुणं सुखतां नयता रुचां निचयमंशुमत:" किरा० ६-२५।

आर्ति ಆರ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. 2. ನೋವು, ದುಃಖ. 3. ಧನುಸ್ಸಿನ ಅಗ್ರಭಾಗ, ಬಿಲ್ಲಿನ ತುದಿ. 4. ವಿನಾಶ, ಅಳಿವು, ಪ್ರಳಯ. "आ + ऋ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "आपन्नार्तिप्रशमनफला: सम्पदो ह्युत्तमानाम्" मेघ० १-५३। 5. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ.

आर्त्विज ಆರ್ತ್ವಿಜ (वि०) ಋತ್ವಿಕ್ಕಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ. ऋत्विज इदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आर्त्विजीन ಆರ್ತ್ವಿಜೀನ (पु०) 1. ಯಜಮಾನ, ಯಾಗಮಾಡುವವನು. ऋत्विजमर्हति। 2. ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಯಾಗಮಾಡಿಸುವವನು. ऋत्विजं तत्कर्मार्हति "खञ्" (वा० ५-१-७१)। "दक्षिण्यदिष्टं कृतमार्त्विजीनैस्त्यातुधानैश्चिचिते प्रसर्पत्" भट्टि० २-२९।

आर्त्विज्य ಆರ್ತ್ವಿಜ್ಯ (न०) ಋತ್ವಿಕ್ಕಿನ ಕಾರ್ಯ, ಯಾಗಮಾಡಿಸುವವನ ಕೆಲಸ. ऋत्विजो भाव: कर्म वा "ष्यञ्" (५-१-१२४)।

आर्थ ಆರ್ಥ (वि०) ಉಪಾತ್ತಶಬ್ದದಿಂದ ಉಂಟಾಗದೆ ಅರ್ಥದಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಅರ್ಥದಿಂದ ಬಂದ. अर्थादागत: "अण्" (४-३-७४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। आर्थी उपमा। 2. ಅರ್ಥಲಬ್ಧವಾದ ವ್ಯಂಜನೆ. ವ್ಯಂಜನೆಯು शाब्दी ಮತ್ತು आर्थी ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಕಾಲದೇಶಾನುಸಾರವಾಗಿಯೂ, ಕಾಕು ಅಥವಾ ಇತರ ವ್ಯಾಪಾರಗಳಿಂದಲೂ ಹೇಳತಕ್ಕ ಮಾತಿಗೆ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವುಂಟಾಗುವುದಾದರೆ ಅಲ್ಲಿ ವ್ಯಂಜನೆಯು ಅರ್ಥಲಬ್ಧವಾದುದು. "वक्तृबोद्धव्यवाक्यानामन्यसन्निधिवाच्ययो:। प्रस्तावदेशकालानां काकोश्चेष्टादिकस्य च। वैशिष्ट्यादन्यमर्थं या बोधयेत्सार्थसम्भवा" सा० द० २-१६, १७।

आर्थिक ಆರ್ಥಿಕ (वि०) 1. ಅರ್ಥದಿಂದುಂಟಾದ, ಅರ್ಥದಿಂದ ಬಂದ. अर्थादागत: "ठक्" (४-३-७४)। 2. ಅರ್ಥವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ, ದ್ರವ್ಯ (ಧನ)ವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ. अर्थं गृह्णाति—अर्थ "ठक्" (४-४-४०)।

आर्द्र ಆರ್ದ್ರ (वि०) 1. ನೆನೆದಿರುವ, ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ. अर्द्यते स्म—अर्द (गतौ) "रक्" दीर्घश्च

(उ० २-१८)। "प्रत्यंसं विलुलितमूर्धजा चिराय स्नानार्द्रं वपुरुदवापयत्किलैषा" माघ० ८-६८। "आर्द्राक्षतारोपणमन्वभूताम्" रघु० ७-२८। 2. ರಸವತ್ತಾದ, ಹಸಿಯಾದ, ಸಾರವತ್ತಾದ. "आर्द्रं द्रव्यं द्विधा प्रोक्तं सरसं नीरसं तथा। सदुग्धं गुप्तरसकं द्विधा नीरसमुच्यते"। 3. ಮೃದುವಾದ, ಕಠಿನವಲ್ಲದ. "प्रेमार्द्राः प्रणयस्पृशः परिचयादुद्गाढरागोदयाः" मालती० ५-७। 4. ಹೊಸದಾದ, ಉಚಿನದಾದ. "ते पुत्रयोर्नैर्ऋतशस्त्रमार्गानार्द्रानिवाङ्गे सदयं स्पृशन्त्यौ" रघु० १४-४।

आर्द्रक ಆರ್ದ್ರಕ (वि०) 1. ಆರ್ದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು. आर्द्रायां जातः "वुन्" (४-३-२८)। (न०) 2. ಹಸಿಶುಂಠಿ. आर्द्रयति जिह्वाम् "क्वुन्" (उ० २-३२)। आर्द्रायां भूमौ जातं वा।

आर्द्रपदी ಆರ್ದ್ರಪದೀ (स्त्री०) ಒದ್ದೆಯಾದ ಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

आर्द्रमाषा ಆರ್ದ್ರಮಾಷಾ (स्त्री०) ಕಾಡುದ್ದಿನ ಗಿಡ.

आर्द्रशाक ಆರ್ದ್ರಶಾಕ (न०) ಹಸಿಶುಂಠಿ.

आर्द्रालुब्धक ಆರ್ದ್ರಾಲುಬ್ಧಕ (पु०) ಕೇತುಗ್ರಹ.

आर्द्रा ಆರ್ದ್ರಾ (स्त्री०) ಆರಿದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಆರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ರುದ್ರ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಆರ್ದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಮೂರ್ಖನೂ ಗರ್ವಶಾಲಿಯೂ ಕೃತಘ್ನನೂ ಕ್ರೂರನೂ ಪಾಪಕಾರ್ಯನಿರತನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. "शठगर्वितः कृतघ्नो हिंस्रः पापश्च रौद्रर्क्षे" बृह०। ಈ ನಕ್ಷತ್ರವು ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದು. ಆದರೆ 21 ಘಳಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ತಿಲಪಿಷ್ಟಭಕ್ಷಣಮಾಡಿ ಹೊರಟರೆ ಶುಭವು. ಆರ್ದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ರಜಸ್ವಲೆಯಾದರೆ ಕನ್ಯೆಯು ದರಿದ್ರಳಾಗುವಳು. ಸೂರ್ಯನು ಹಗಲಿನಲ್ಲಿ ಆರಿದ್ರಾ ಪ್ರವೇಶಮಾಡಿದರೆ ಜಗತ್ತಿಗೆ ತೊಂದರೆ. ಸಸ್ಯನಾಶ, ಅಲ್ಪವೃಷ್ಟಿ. ರಾತ್ರಿ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದರೆ ಕ್ಷೇಮ, ಸುಭಿಕ್ಷ, ಸಸ್ಯವೃದ್ಧಿ ಮತ್ತು ಸುವೃಷ್ಟಿಯುಂಟಾಗುವುದು.

आर्धधातुक ಆರ್ಧಧಾತುಕ (न०) (तिङ् ಮತ್ತು श ಕಾರ ಇತ್ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಧಾತುವಿನ ಮುಂದೆ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಪ್ರತ್ಯಯ. [तिप् ಮೊದಲುಗೊಂಡು महिङ् ವರೆಗಿನ ಹದಿನೆಂಟು ಆಖ್ಯಾತ ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು तिङ्]।

आर्धरात्रिक ಆರ್ಧರಾತ್ರಿಕ (वि०) ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अर्धरात्रे भवः।

आर्धिक ಆರ್ಧಿಕ (पु०) 1. ವೈಶ್ಯ ಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಬೆಳೆದು ಸುಸಂಸ್ಕೃತನಾದವನು, ಅಂಬಷ್ಠನೆಂಬ ಬೆರಕೆ ಜಾತಿಯವನು. स्त्रियाम् जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **आर्धिकी ಆರ್ಧಿಕೀ.** 2. ಜಮೀನನ್ನು ಸಾಗುವಳಿಮಾಡಿ ಯಜಮಾನನಿಂದ ಅರ್ಧಭಾಗ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಹಕ್ಕುಳ್ಳ ರೈತ. अर्धमर्हति "ठञ्" (५-१-६३)। "आर्धिकः कुलमित्रं च गोपालो दासनापितौ" मनु० ४-२५३।

आर्य ಆರ್ಯ (पु०) 1. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಗುರು. 2. ಸ್ನೇಹಿತ, ಮಿತ್ರ. 3. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ. ऋ (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 4. ಶ್ವಶುರ, ಮಾವ. 5. ಕಂಚುಕಿ. (वि०) 6. ಕುಲೀನ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. 7. ಮಾನ್ಯ, ಪೂಜ್ಯ. 8. ಶ್ರೇಷ್ಠನಾದವನು. 9. ಉದಾರ ಚಿತ್ತವುಳ್ಳವನು. 10. ಸಾಧು, ಶಾಂತಚಿತ್ತ. 11. "आर्यः साधौ सौविदल्लेऽपि" विश्व०। 12. ಸದಾಚಾರಸಂಪನ್ನ, ಕರ್ತವ್ಯವನ್ನು ಬಿಡದೆ ನಿಷಿದ್ಧವಾದುದನ್ನು ಮಾಡದೆ ಇರುವವನು. "कर्तव्यमाचरन् कार्यमकर्तव्यमनाचरन्। तिष्ठति प्रकृताचारे स वा आर्य इति स्मृतः"। "ग्रहीतुमार्यान् परिचर्यया मुहुर्महानुभावा हि नितान्तमर्थिनः" माघ० १-१७। 13. ನ್ಯಾಯವಾದ. 14. ಹೊಂದಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು. 15. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಪೂಜ್ಯನ ಸಂಬೋಧನೆ; ನಟಿ ಮತ್ತು ಸೂತ್ರಧಾರರು ಪರಸ್ಪರವಾಗಿಯೂ ಹಿರಿಯನನ್ನು ಕಿರಿಯನೂ ಇತರ ಸಾಮಾನ್ಯ ಜನರು ಅಮಾತ್ಯನನ್ನೂ "आर्य" ಪದದಿಂದ ಕರೆಯಬೇಕು. "राजन्नित्यृषिभिर्वाच्य सोऽपत्यप्रत्ययेन च। स्वेच्छया नामभिर्विप्रैः विप्र आर्येति चेतरैः। वाच्यौ नटीसूत्रधारौ आर्यनाम्ना परस्परम्" सा० द० ६-१४५, ४६, ४७। (स्त्री०) **आर्या ಆರ್ಯಾ.** 1. ಪೂಜ್ಯಳು. "आर्याप्यरुन्धती तत्र व्यापारं कर्तुमर्हति" कुमा० ६-३२। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠಚಿತ್ತವೃತ್ತಿಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. 3. ಪಾರ್ವತಿ. "गौर्यामार्या त्रिषुत्वेष कुलीनन्याय्यसाधुषु" नानार्थर०।

आर्यक ಆರ್ಯಕ (पु०) 1. ಪಿತಾಮಹ, ತಂದೆಯ ತಂದೆ. 2. ಮಾತಾಮಹ, ತಾಯಿಯ ತಂದೆ.

"आर्यकेण च दृष्टः स पृथाया आर्यकेण च। तदा दौहित्रदौहित्रः परिष्वक्तः सुपीडितम्" भा०। (वि०) 3. ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾರ್ಹ. आर्य स्वार्थे "कन्"। ಇತ್ಯಾದಿ "आर्य" ಪದದ ಅರ್ಥ.

आर्यगृह्य ಆರ್ಯಗೃಹ್ಯ (वि०) ಆರ್ಯರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನು, ಪೂಜ್ಯರ ಗುಂಪಿಗೆ ಸೇರಿದವನು. आर्यैर्गृह्यते—ग्रह (उपादाने) "क्यप्" (३-१-११९)। "तमार्यगृह्यं निगृहीतधेनुर्मनुष्यवाचा मनुवंशकेतुम्" रघु० २-३३।

आर्यधर्म ಆರ್ಯಧರ್ಮ (पु०) ಹಿರಿಯರ ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಸದಾಚಾರ. आर्यणां धर्मः।

आर्यपुत्र ಆರ್ಯಪುತ್ರ (पु०) 1. ಪತಿ, ಗಂಡ. आर्यस्य श्वशुरस्य पुत्रः। 2. ಪೂಜ್ಯರ ಮಗ. 3. ಆಚಾರ್ಯರ ಮಗ. ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಈ ಪದವು ವಿಶೇಷವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. ನಟಿಯು ಸೂತ್ರಧಾರನನ್ನೂ ರಾಣಿಯು ರಾಜನನ್ನೂ ಈ ಪದದಿಂದ ಕರೆಯುವರು. "आर्यपुत्र, इयमस्मि। आज्ञापयत्वार्यपुत्रः को नियोगोऽनुष्ठीयतामिति" रत्ना० १। "जयतु जयत्वार्यपुत्रः" माल० ५।

आर्यभट्ट ಆರ್ಯಭಟ್ಟ (पु०) ಒಬ್ಬ ದೊಡ್ಡ (ಹಿರಿಯ) ಜ್ಯೋತಿಃಶಾಸ್ತ್ರಜ್ಞ, ಖಗೋಳಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಬಲ್ಲ ಪಂಡಿತ. ಈ ಮಹಾ ಪಂಡಿತನು ಈಗ ನಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಬಳಕೆಯಲ್ಲಿರುವ ಬೀಜಗಣಿತವನ್ನು ಬರೆದು ದೇಶಕ್ಕೆ ಮಹೋಪಕಾರ ಮಾಡಿದನು. ಈತನು ಕಲಿಯುಗದಲ್ಲಿ 3620 ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಜನಿಸಿದುದಾಗಿ ತನ್ನ ಗ್ರಂಥದಲ್ಲೇ ಹೇಳಿಕೊಂಡಿರುತ್ತಾನೆ. "षष्टचब्दानां षष्टिर्यदा व्यतीतास्त्रयश्च युगपादाः। अधिका विंशतिरब्दाः तदिह मम जन्मनोऽतीताः"।

आर्यमिश्र ಆರ್ಯಮಿಶ್ರ (पु०) ಪೂಜ್ಯ, ಗೌರವಾನ್ವಿತ, ಗೌರವಾರ್ಹ. "नन्वार्यमिश्रैः प्रथममेवाज्ञप्तमभिज्ञानशाकुन्तलं नामापूर्वं नाटकं प्रयोगेऽधिक्रियतामिति" शाकु० १।

आर्या ಆರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ಗೌರಿ. 2. ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು. 3. ಅತ್ತೆ, ಪತಿಯ ತಾಯಿ. 4. ಮಾತ್ರಾ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ऋ (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "आर्यः साधौ सौविदल्लेऽप्यार्योमावृत्तभेदयोः" विश्व०। ಆರ್ಯಾವೃತ್ತ ಲಕ್ಷಣ: "लक्ष्मैतत्सप्तगणा गोपेता भवति नेह विषमे जः। षष्ठोऽयं नलघू वा प्रथमेऽर्धे नियतमार्यायाः॥ षष्ठे द्वितीयलान्ले परके मुखलाच्च स यतिपदनियमः। चरमेऽर्धे पञ्चमके तस्मादिह भवति षष्ठो लः" वृ० र०। (१) पथ्या, (२) विपुला, (३) चपला, (४) मुखचपला, (५) जघनचपला, (६) गीतिः, (७) उपगीतिः, (८) उद्गीतिः, (९) आर्यागीतिः ಎಂದು ಆರ್ಯಾವೃತ್ತವು ಒಂಭತ್ತು ವಿಧ.

आर्यागीति ಆರ್ಯಾಗೀತಿ (स्त्री०) ಮಾತ್ರಾವೃತ್ತಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ, ಆರ್ಯಾ (ವೃತ್ತದ) ಸಾಮಾನ್ಯ ಲಕ್ಷಣದ ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳಲ್ಲಿ (ಕ್ರಮವಾಗಿ) 30 ಮತ್ತು 27 ಮಾತ್ರೆಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಒಂದೊಂದು ಗುರುವು ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೇರಿದರೆ ಆರ್ಯಾಗೀತಿಯಾಗುವುದು. "आर्यापूर्वार्धं यदि, गुरुणैकेनाधिकेन निधने युक्तम्। इतरत्तद्वन्निखिलं, दलं यदीयमुदितेयमार्यागीतिः" वृ० र०।

आर्यावर्त ಆರ್ಯಾವರ್ತ (पु०) ವಿಂಧ್ಯ ಮತ್ತು ಹಿಮಾಚಲಗಳ ಮಧ್ಯದ ಪ್ರದೇಶ, ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ಸಮುದ್ರಗಳ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿರುವ ದೇಶ. आर्याः आवर्तन्तेऽत्र—आ+वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१२१)। "आर्यावर्तः पुण्यभूमिर्मध्यं विन्ध्यहिमागयोः" अम०। "आ समुद्रात्तु वै पूर्वादा समुद्रात्तु पश्चिमात्। तयोरेवान्तरं गिर्योरार्यावर्तं विदुर्बुधाः" मनु० २-२२।

आर्ष ಆರ್ಷ (पु०) 1. ಎಂಟುವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. ऋषिर्वेदः तस्यायम् "अण्" (४-३-१२०)। "ब्राह्मो दैवस्तथैवार्षः प्राजापत्यस्तथासुरः। गान्धर्वो राक्षसश्चैव पैशाचश्चाष्टमोऽधमः" मनु० ३-२१। ವರನಿಂದ ಒಂದು ಅಥವಾ ಎರಡು ಗೋಮಿಥುನವನ್ನು (ಒಂದು ಹಸು ಒಂದು ಎತ್ತು ಗೋಮಿಥುನ) ಧರ್ಮಾರ್ಥವಾಗಿ (ಶುಲ್ಕರೂಪವಾಗಿ ಕೂಡದು) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು [ಇದು ಪ್ರಾಚೀನ ಪದ್ಧತಿ] ಶಾಸ್ತ್ರರೀತಿಯಲ್ಲಿ ಕನ್ಯಾದಾನ ಮಾಡುವುದು "ಆರ್ಷ" ವಿವಾಹವೆನಿಸುವುದು. "एकं गोमिथुनं द्वे वा वरादादाय धर्मतः। कन्याप्रदानं विधिवदार्षो धर्मः स उच्यते" मनु० ३-२९। (वि०) 2. ಋಷಿಸಂಬಂಧವಾದ. ऋषेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)। 3. ಋಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ, ಋಷಿಗಳಿಂದ ದೃಷ್ಟವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "आर्षं धर्मोपदेशं च वेदशास्त्राविरोधिना। यस्तर्केणानुसन्धत्ते स धर्मं वेद नेतरः" मनु० १२-१०६। 4. ವೇದಸಂಬಂಧವಾದ, ವೇದವಿಹಿತವಾದ. ऋषिर्वेदः

तस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। आर्षो धर्मः आर्षः प्रयोगः ಇತ್ಯಾದಿ.

आर्षधर्म ಆರ್ಷಧರ್ಮ (पुं०) 1. ಋಷಿಗಳಿಂದ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾನವಧರ್ಮ, ವೇದವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮ. 2. ಆರ್ಷವಿವಾಹ, ಎಂಟುವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು.

आर्षभ ಆರ್ಷಭ (वि०) ವೃಷಭಸಂಬಂಧವಾದ. ऋषभस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आर्षभि ಆರ್ಷಭಿ (पुं०) ಋಷಭದೇವನ ಮಗ. ऋषभस्यापत्यम् "इञ्" (४-१-९५)।

आर्षभ्य ಆರ್ಷಭ್ಯ (पुं०) ಗೂಳಿಯಾಗುವ ಹೋರಿ, ಗೂಳಿಯಾಗಲು ಅರ್ಹವಾದ ಕರು, ಷಂಡತ್ವಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹೋರಿ. ऋषभाय अयम् "ञ्यः" (५-१-१४)। "आर्षभ्यः षण्डतायोग्यः" अम०।

आर्हत ಆರ್ಹತ (पुं०) 1. ಜೈನ. (नं०) 2. ಜೈನಮತ. (वि०) 3. ಜೈನಮತಸಂಬಂಧವಾದ. 4. ಜೈನಮತಾನುಯಾಯಿ.

आर्हन्ती ಆರ್ಹಂತೀ (स्त्री०) ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅರ್ಹತೆ. अर्हतो भावः "ष्यञ्" नुम् च (वा० ५-१-१२४)। "ङीष्" (४-१-४१)। "श्रोत्रार्हन्तीचणैर्गुण्यैः" सि० कौ०।

आर्हन्त्य ಆರ್ಹಂತ್ಯ (नं०) ಯೋಗ್ಯತೆ, ಅರ್ಹತೆ. अर्हतो भावः "ष्यञ्" नुम् च (वा० ५-१-१२४)।

आल ಆಲ (नं०) 1. ಹರಿದಳ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. आलति—आ + ला (आदाने) "कः" (३-१-१३६)। "आलं स्यादनल्पहरितालयोः" हेम०। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

आलक्षयत् ಆಲಕ್ಷಯತ್ (वि०) ನೋಡುವವನು. आ + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "रामं सलक्ष्मणमालक्षयन्नेवमवोचत" चं० रा०।

आलक्षित ಆಲಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಅನುಮಾನದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आलक्ष्य ಆಲಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಚೆನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಾಣುವ. आ समन्तात् लक्ष्यम्। 3. ಸ್ವಲ್ಪ ಕಾಣುವ, ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ. आ ईषत् लक्ष्यम्। "उपान्तवानीरवनोपगूढान्यालक्ष्यपारिप्लवसारसानि" रघु० १३-३०। "आलक्ष्यदन्तमुकुलाननिमित्तहासैः" शाकु० ७-१७। (अव्य०) 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡಿ. 5. ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡು. आ + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आलपन ಆಲಪನ (नं०) ಮಾತಾಡುವಿಕೆ, ನುಡಿಯುವಿಕೆ, ಹೇಳುವಿಕೆ. आ + लप (व्यक्तायां वाचि) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आलपनीय ಆಲಪನೀಯ (वि०) 1. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಬೇಕಾದ. 2. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ. आ + लप (व्यक्तायां वाचि) "अनीयर्" (३-१-९६)। "तव्यः" (३-१-९६)।—**लपितव्यम् —ಲಪಿತವ್ಯಮ್.**

आलप्य ಆಲಪ್ಯ (अव्य०) ಹೇಳಿ, ಮಾತನಾಡಿ, ನುಡಿದು. आ + लप (व्यक्तायां वाचि) "ल्यप्" (७-१-३७)। "आलप्यालमिदं बभ्रोर्यत्स दारानपाहरत्। कथापि खलु पापानामलमश्रेयसे यतः" माघ० २-४०।

आलब्ध ಆಲಬ್ಧ (वि०) 1. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

आलब्धि ಆಲಬ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. 2. ಹಿಂಸೆ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आलभन ಆಲಭನ (नं०) 1. ಹಿಂಸೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. 2. ಮರ್ದಿಸುವುದು, ಅರೆಯುವುದು, ಪುಡಿಮಾಡುವುದು. 3. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. आ + डु लभष (प्राप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आलभनीय ಆಲಭನೀಯ (वि०) 1. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಡುವ. 2. ಮರ್ದಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅರೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)।

आलभ्य ಆಲಭ್ಯ (वि०) 1. ಮುಟ್ಟಲ್ಪಡುವ, ಮುಟ್ಟಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ಮುಟ್ಟಿ, ಸ್ಪರ್ಶಮಾಡಿ. 4. ಹಿಂಸಿಸಿ, ವಧೆಮಾಡಿ. आ + डु लभष् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आलम्ब ಆಲಂಬ (ಪು०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಅವಲಂಬನ, ಒತ್ತಾಸೆ, ಆಧಾರ. 2. ಒತ್ತುಗಂಬ. आ + लबि (अवस्रंसने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಜೋಲಾಡುವಿಕೆ, ತೂಗಾಡುವಿಕೆ.

आलम्बन ಆಲಂಬನ (ನ०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ, ಒತ್ತಾಸೆ. 2. ಒತ್ತುಗಂಬ. आ + लबि (अवस्रंसने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "विनिपातनिवर्तनक्षमं मतमालम्बनमात्मपौरुषम्" किरा० २-१३। 3. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳಿಗೆ ಆಶ್ರಯಭೂತರಾದ ನಾಯಿಕಾನಾಯಕಾದಿಗಳು, ವಿಭಾವದ ಒಂದು ಭೇದ; ರಸೋದಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ವಿಭಾವವು ಆಲಂಬನ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕಾದಿಗಳು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಸ್ರಕ್ ಚಂದನಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "आलम्बनोद्दीपनाख्यौ तस्य भेदावुभौ स्मृतौ। आलम्बनो नायकादिस्तमालम्ब्य रसोद्गमात्" सा० द० ३-२९।

ಶೃಂಗಾರಾದಿರಸಗಳಿಗೆ ಆಲಂಬನ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು:

(1) ಶೃಂಗಾರರಸ—ಪರಸ್ತ್ರೀ ಮತ್ತು ಅನುರಾಗ ಶೂನ್ಯರಾದ ವೇಶ್ಯೆಯರನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಉಳಿದ ನಾಯಿಕೆಯರು ಮತ್ತು ದಕ್ಷಿಣ ಧೃಷ್ಟ ಅನುಕೂಲ ಮತ್ತು ಶಠನಾಯಕರು **ಆಲಂಬನ** ವಿಭಾವ. ಚಂದ್ರ, ಚಂದನ, ಮಲಯಮಾರುತ, ಭ್ರಮರಗಳ ಶಿಂಜಾರವ ಮುಂತಾದುವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "परोढां वर्जयित्वा तु वेश्यां चाननुरागिणीम्। आलम्बनं नायिकाः स्युः दक्षिणाद्याश्च नायकाः। चन्द्रचन्दनरोलम्बरुताद्युद्दीपनं मतम्" सा० द० ३-१८४, ८५।

(2) ಹಾಸ್ಯರಸ: ವಿಕಾರವಾದ ಆಕಾರ, ಮಾತು, ವೇಷ, ಚೇಷ್ಟೆ ಇವುಗಳುಳ್ಳ ವ್ಯಕ್ತಿಯು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆತನ ಚೇಷ್ಟಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "विकृताकारवाक्चेष्टं यमालोक्य हसेज्जनः। तदत्रालम्बनं प्राहुस्तच्चेष्टोद्दीपनं मतम्" सा० द० ३-२१५।

(3) ಕರುಣರಸ: ಶೋಚ್ಯ (ದಯೆ ತೋರಿಸಲು ಅರ್ಹ)ನು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆತನ ಅವಸ್ಥೆ ಮತ್ತು ಗುಣಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "शोच्यमालम्बनं मतम्। तस्य दाहादिकावस्था भवेदुद्दीपनं पुनः" सा० द० ३-२२३।

(4) ರೌದ್ರರಸ: ಶತ್ರುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಮುಷ್ಟಿಪ್ರಹಾರ, ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವಿಕೆ, ಕತ್ತಿಯ ಏಟು, ಶೂಲದಿಂದ ತಿವಿಯುವಿಕೆ ಮುಂತಾದುವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "आलम्बनमरिस्तत्र तच्चेष्टोद्दीपनं मतम्। मुष्टिप्रहारपातनविकृतच्छेदावदारणैश्चैव। संग्रामसम्भ्रमाद्यैरस्योद्दीप्तिर्भवेत्प्रौढा" सा० द० ३-२२७, २८।

(5) ವೀರರಸ: ಜಯಿಸಲ್ಪಡುವ ಶತ್ರುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಅವನ ಬಾಣಪ್ರಯೋಗ ಖಡ್ಗಪ್ರಹಾರ ಮುಂತಾದ ಚೇಷ್ಟೆಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. "आलम्बनविभावास्तु विजेतव्यादयो मताः। विजेतव्यादिचेष्टाद्याः तस्योद्दीपनरूपिणः" सा० द० ३-२३३।

(6) ಭಯಾನಕರಸ: ಭಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ವ್ಯಕ್ತಿ ಅಥವಾ ವಸ್ತುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "यस्मादुत्पद्यते भीतिस्तदत्रालम्बनं मतम्। चेष्टा घोरतरास्तस्य भवेदुद्दीपनं पुनः" सा० द० ३-२३६।

(7) ಬೀಭತ್ಸರಸ: ಕೊಳೆತು ನಾರುವ ಮಾಂಸ ರಕ್ತ ಮೇದಸ್ಸು ಮುಂತಾದುವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಅದರಲ್ಲಿ ಕ್ರಿಮಿಕೀಟಾದಿಗಳು ಹುಟ್ಟಿ ನಳಿಯುವುದರಿಂದ ಜುಗುಪ್ಸೆಯು ಹೆಚ್ಚುವಕಾರಣ ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "दुर्गन्धमांसरुधिरमेदांस्यालम्बनं मतम्। तत्रैव क्रमिपाताद्यमुद्दीपनमुदाहृतम्" सा० द० ३-२४०।

(8) ಅದ್ಭುತರಸ: ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಮತ್ತು ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸಮಾಡುವವನು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ ಕೆಲಸವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "पीतवर्णो वस्तु लोकातिगमालम्बनं मतम्। गुणानां तस्य महिमा भवेदुद्दीपनं पुनः" सा० द० ३-२४३।

(9) ಶಾಂತರಸ: ಜಗತ್ತೆಲ್ಲವೂ ಅಶಾಶ್ವತವಾದುದರಿಂದ ಅದರಲ್ಲಿ ಅಸಾರತ್ವಬುದ್ಧಿ ಅಥವಾ ಪರಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. ಪವಿತ್ರವಾದ ಆಶ್ರಮಗಳು, ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳು, ಪುಣ್ಯನದಿಗಳು, ವಿವಿಕ್ತವಾದ ಅರಣ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಸತ್ಪುರುಷಸಹವಾಸ ಮುಂತಾದುವು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ. "अनित्यत्वादिनाशेषवस्तुनिःसारता तु या। परमात्मस्वरूपं वा तस्यालम्बनमिष्यते। पुण्याश्रमहरिक्षेत्रतीर्थरम्यवनादयः। महापुरुषसङ्गाद्यास्तस्योद्दीपनरूपिणः" सा० द० ३-२४६, ४७, ४८।

आलम्बित ಆಲಂಬಿತ (वि०) 1. ಧರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅವಲಂಬನ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ+लबि (अवस्रंसने) "क्तः"

(३-२-१०२)। "आलम्बिता नम्रमुखी भवत्या" याद० १८-३।

आलम्बिन् ಆಲಂಬಿನ್ (वि०) 1. ಜೋಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ತೂಗಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿರುವ, ಒತ್ತಾಸೆ ಪಡೆದಿರುವ. आ + लबि (अवस्रंसने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "देवसूतभुजालम्बी जैत्रमध्यास्त राघवः" रघु० १२-८५। 2. ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊದ್ದಿರುವ. "गजाजिनालम्बि दुकूलधारि वा" कुमा० ५-७८। 3. ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವ, ಒತ್ತಾಸೆಯೀಯುವ. कुलालम्बी पुत्रः।

आलम्भ ಆಲಂಭ (पु०) 1. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भमुपघातं परस्य च। (वर्जयेत्)" मनु० २-१७९। 2. ಹಿಂಸೆ, ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ. "आलम्भसमये तस्मिन् गृहीतेषु पशुष्वथ। महर्षयो महाभाग बभूवुः कृपयान्विताः" भा०।

आलम्भ्य ಆಲಂಭ್ಯ (वि०) ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಡುವ. आ + डु लभष् (प्राप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। नुम् (७-१-६५)। "आलम्भ्यो गौः" सि० कौ०।

आलय ಆಲಯ (पु०) 1. ಗೃಹ, ಮನೆ. आलीयन्तेऽत्र --आ + लीङ् (संश्लेषणे) "घः" (३-३-११८)। "न हि दुष्टात्मनामार्या निवसन्त्यालये चिरम्" रामा०। "वियदालयादपरदिक्कणिका" माघ० ९-१०। 2. ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ. "अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नाम नगाधिराजः" कुमा० १-१। 3. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಸರ್ಗ. (अव्य०) 4. ಲಯಪರ್ಯಂತ, ಪ್ರಳಯಕಾಲದವರೆಗೆ, ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶದವರೆಗೆ. "पिबत भागवतं रसमालयम्" भाग० १-१-३।

आलयविज्ञान ಆಲಯವಿಜ್ಞಾನ (न०) (ಬೌದ್ಧಮತದಲ್ಲಿ) ನಾನು ಎಂಬ ಭಾವನೆಯಿಂದ ಆತ್ಮವೆನ್ನಲ್ಪಡುವ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿತ್ತ. आलयं लयपर्यन्तं स्थायि विज्ञानम्। ವಿಜ್ಞಾನಸಂತತಿಯು ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿತ್ತವೆಂಬ ರೂಪದಲ್ಲಿ ಕರ್ಮವಾಸನೆಯಿಂದ ಮಾತೃಕುಕ್ಷಿಯನ್ನು (ಗರ್ಭಕೋಶವನ್ನು) ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು. ಇದೇ ಬೀಜಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿರುವುದು. ಈ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿತ್ತವು ಅವಿದ್ಯೆ, ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿಜ್ಞಾನ, ನಾಮ, ರೂಪ, ಷಡಾಯತನ, ಸ್ಪರ್ಶ, ವೇದನಾ, ತೃಷ್ಣೆ, ಭವ, ಜಾತಿ, ಮರಣ ವ್ಯಾಧಿರೂಪವಾಗಿ ಕಾರ್ಯಕಾರಣಪ್ರಕ್ರಿಯೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು. ಇದೇ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕಹೇತು ನಿಬಂಧನವು. ಇದು ಚಕ್ರರೂಪದಲ್ಲಿ ತಿರುಗುತ್ತಿರುವುದು. "तत्स्यादालयविज्ञानं यद्भवेदहमास्पदम्" स० द० सं०। ಇವರ ಮತದಲ್ಲಿ ವಿಜ್ಞಾನಾತಿರಿಕ್ತವಾದ ಜೀವಾತ್ಮನಿಲ್ಲ.

आलर्क ಆಲರ್ಕ (वि०) ಹುಚ್ಚುನಾಯಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ (ವಿಷ ಮುಂತಾದುದು). अलर्कस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "आलर्कं विषमिव सर्वतः प्रवृत्तम्" उ० रा० १-४०।

आलवाल ಆಲವಾಲ (न०) ಗಿಡದ ಪಾತಿ, ಗಿಡದ ಕೆಳಗೆ ನೀರು ನಿಲ್ಲುವಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಗುಣಿ. आ समन्ताज्जललवमालाति--आ + ला (आदाने) "कः" (वा० ३-२-५)। "विश्वासाय विहंगानामालवालाम्बुपायिनाम्" रघु० १-५१। "आलवालवलयेषु शाखिनाम्" याद० १७-२३।

आलस ಆಲಸ (वि०) ಸೋಮಾರಿ. आ लसति ईषत् व्याप्रियते--आ + लस (श्लेषणे) "अच्" (३-१-१३४)।

आलस्य ಆಲಸ್ಯ (न०) 1. ಸೋಮಾರಿತನ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. अलसस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "शक्तस्य चाप्यनुत्साहः कर्मस्वालस्यमुच्यते" सुश्रुत०। (वि०) 2. ಸೋಮಾರಿ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಉತ್ಸಾಹವಿಲ್ಲದ. अलस स्वार्थे "ष्यञ्"।

आलान ಆಲಾನ (न०) 1. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುವ ಕಂಬ. आलीयतेऽत्र—आ + लीङ् (श्लेषणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "अरुन्तुदमिवालानमनिर्वाणस्य दन्तिनः" रघु० १-७१। 2. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುಹಾಕುವಿಕೆ. आ + लीङ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "गजालानपरिक्लिष्टैरक्षोटैः सार्धमानताः" रघु० ४-६९। 3. ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುಹಾಕುವ ಹಗ್ಗ, ಸರಪಣಿ. आ + लीङ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आलानिक ಆಲಾನಿಕ (वि०) ಆನೆಯನ್ನು ಕಟ್ಟುಹಾಕುವ ಕಂಬ ಮೊದಲಾದುದು. आलानं प्रयोजनमस्य "ठक्" (५-१-१०९)। "सोढुं न तत्पूर्वमवर्णमीशे आलानिकं स्थाणुमिव द्विपेन्द्रः" रघु० १४-३८।

आलाप ಆಲಾಪ (पु०) 1. ಮಾತಾಡುವುದು. आ + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रकुर्वते वारिदरोधनिर्गताः परस्परालापमिवामला दिशः" किरा० ४-३०। 2. ಸ್ವರಗಳನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಸರಿಗಮ ಮೊದಲಾದ ಅಕ್ಷರ, ರಾಗವನ್ನು ವಿಸ್ತಾರ

ಗೊಳಿಸುವ ಸ್ವರಗಳ ಗುಂಪು. आ+लप कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "आलापकालसमपल्लविताङ्कवीणा-सौरभ्यपातिमधुपारवसङ्कुलस्य" चं० भा०। 3. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು. आ + लप + णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "अये, दक्षिणेन वृक्षवाटिकामालाप इव श्रूयते" शाकु० १।

आलापन ಆಲಾಪನ (न०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತಾಡುವುದು. आ+लप (व्यक्तायां वाचि) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಮಾತಾಡುವುದು, ಹೇಳುವುದು. "नाथेति नागशयनेति जगन्निवासेत्यालापनं प्रतिपदं कुरु मे मुकुन्द" मु० मा० १। 3. ಸ್ವಸ್ತಿವಾಚನ. 4. ರಾಗವನ್ನು ವಿಸ್ತರಿಸುವ ಸ ರಿ ಗ ಮಾದಿ ಅಕ್ಷರಗಳ ಗುಂಪು.

आलाप्य ಆಲಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+लप (व्यक्तायां वाचि) "ण्यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 3. ಮಾತನಾಡಿಸಿ.

आलावर्त ಆಲಾವರ್ತ (न०) ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬೀಸಣಿಗೆ. आलं पर्याप्तिमावर्त्यते--आ + वृतु (वर्तने) + णिच् कर्म० "अच्" (३-३-५६)। "व्यजनं तालवृन्तं तत् धवित्रं मृगचर्मणः। आलावर्तं तु वस्त्रस्य" अभि० चि०।

आलास्य ಆಲಾಸ್ಯ (पु०) ಮೊಸಳೆ. आलम् अधिकम् आस्यं यस्य। "नक्रः कुम्भीर आलास्यः" अभि० चि०।

आलि ಆಲಿ (पु०) 1. ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. आलति दंशे समर्थो भवति--आ + अल (भूषणादौ) "इन्" (उ० ४-११८)। 2. ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. "लीनालिः सुरकरिणां कपोलकाषः" किरा० ५-२६। 3. ಮದ್ಯ. (स्त्री०)—लिः—ಲಿಃ—ली—ಲೀ. 4. ಸಖಿ, ಗೆಳತಿ. "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः" कुमा० ५-८३। आलयति भूषयति--आ + अल + णिच् "इन्" (उ० ४-११८)। 5. ಸೇತುವೆ, ಅಣೆಕಟ್ಟು. आलयति वारयति जलम्। "सेतौ पाल्यालिसंवाराः" अभि० चि०। 6. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು, ಶ್ರೇಣಿ. "तोयान्तर्भास्करालीव रेजे मुनिपरम्परा" कुमा० ६-४९। 7. ರೇಖೆ, ಗೆರೆ. "विषमहरिचन्दनालिना" माघ०। (वि०) 8. ಶುದ್ಧವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ.

आलिखत् ಆಲಿಖತ್ (वि०) 1. ಬರೆಯುವ. 2. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವ. आ + लिख (अक्षरविन्यासे) "शतृ" (३-१-१२४)।

आलिख्यमान ಆಲಿಖ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಬರೆಯಲ್ಪಡುವ (ಕಾಗದ). 2. ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲ್ಪಡುವ (ಚಿತ್ರ). आ + लिख (अक्षरविन्यासे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

आलिलिखिषा ಆಲಿಲಿಖಿಷಾ (स्त्री०) 1. ಬರೆಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. आलिखितुमिच्छा--आ + लिख (अक्षरविन्यासे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

आलिलिखिषु ಆಲಿಲಿಖಿಷು (वि०) 1. ಬರೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. 2. ಬಣ್ಣ ಹಾಕಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आ+लिख (अक्षरविन्यासे) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

आलिङ्गन ಆಲಿಂಗನ (न०) ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ದೇಹದೊಡನೆ ದೇಹವನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು. आ + लिगि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आलिङ्गनान्यधिकृताः स्फुटमापुरेव" माघ० ५-१८। "कालिङ्गनं भुजनिपीडितबाहुमूलम्" प्रबोध० २-२२।

आलिङ्गित ಆಲಿಂಗಿತ (वि०) ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लिगि (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "इत्यालिङ्गितमालोक्य जयलक्ष्म्या झषध्वजम्" माघ० १९-२४।

आलिङ्गिन् ಆಲಿಂಗಿನ್ (वि०) ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವ. आलिङ्गते--आ+लिगि (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आलिङ्ग्य ಆಲಿಂಗ್ಯ (पु०) 1. ಮೃದಂಗ, ಮದ್ದಳೆ. (वि०) 2. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಡುವ. आलिङ्ग्यते–आ+लिगि (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ಆಲಿಂಗಿಸಿಕೊಂಡು, ಅಪ್ಪಿಕೊಂಡು. आ + लिगि "ल्यप्" (७-१-३७)। "चतुरङ्गुलहीनोऽङ्ग्यान्मुखे चैकाङ्गुलेन यः। यवाकृतिः स आलिङ्ग्य आलिङ्ग्य स हि वाद्यते"।

आलिञ्जर ಆಲಿಂಜರ (पु०) ಮಣ್ಣಿನ ದೊಡ್ಡ ಪಾತ್ರೆ, ದೊಡ್ಡ ಗಡಿಗೆ. अलिञ्जर स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

आलिन् ಆಲಿನ್ (पु०) ವೃಶ್ಚಿಕ, ಚೇಳು. आलमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

आलिन्द ಆಲಿಂದ (पु०) 1. ಹೊರಬಾಗಿಲಿನ ಸಮೀಪದ ಕೈಸಾಲೆ, ಮನೆಯ ಮುಂದಿನ ಬಾಗಿಲಿನ ಪಡಸಾಲೆ. 2. ಮನೆಯೊಳಗಿನ ಶಯನವೇದಿಕೆ, ಪಡಸಾಲೆ, ಜಗುಲಿ. अलिन्द एव स्वार्थे "अण्"(५-४-३८)।

आलिम्पन ಆಲಿಂಪನ (न०) 1. ಗೋಡೆಗೆ ಸುಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು. 2. ಅಕ್ಕಿಯ ಹಿಟ್ಟನ್ನು ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಕದಡಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು.

आलीढ ಆಲೀಢ (न०) 1. ಸೈನಿಕನು ಯುದ್ಧಮಾಡುವಾಗ ಬಲಗಾಲನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ಇಟ್ಟು ಎಡಮಂಡಿಯನ್ನು ಊರಿಕೊಂಡು ನಿಲ್ಲುವ ರೀತಿ. आ + लिह (आस्वादने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। ಯುದ್ಧಕ್ಕಾಗಿ ಸೈನಿಕನು ನಿಲ್ಲುವ ರೀತಿಯು (1) वैशाखम्, (2) मण्डलम्, (3) समपदम्, (4) आलीढम् ಮತ್ತು (5) प्रत्यालीढम् ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. "स्थानानि धन्विनां पञ्च तत्र वैशाखमस्त्रियाम्। त्रिवितस्त्यन्तरौ पादौ मण्डलं तोरणाकृति। अन्वर्थं स्यात्समपदमालीढं तु ततोऽग्रतः। दक्षिणे वाममाकुञ्च्य प्रत्यालीढं विपर्ययः"। "अतिष्ठदालीढविशेषशोभिना वपुः-प्रकर्षेण विडम्बितेश्वरः" रघु०३-५२। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರುಚಿ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಸ್ವಾದನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लिह कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಗಾಯಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सेनान्यमालीढमिवासुरास्त्रैः" रघु० २-३७।

आलीढक ಆಲೀಢಕ (न०) ಸಣ್ಣ ಕರುಗಳ ಆಟ, ಕರುಗಳ ಹಾರಾಟ.

आलीन ಆಲೀನ (न०) 1. ತಗರ, ತವರ. 2. ಸಂಬಂಧ, ಆಲಿಂಗನ. आ+लीङ् (श्लेषणे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಲೇಪನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ. "स निर्विश्य यथाकामं तटेष्वालीनचन्दनौ" रघु० ४-५१।

आलु ಆಲು (पु०) 1. ಗೂಬೆ. (स्त्री०) 2. ಗಿಂಡಿ, ಕೊಳವೆಯಿರುವ ನೀರಿನ ಚೊಂಬು. (न०) 3. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. 4. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ. आ+ला (आदाने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "आलुर्गलन्तिकायां स्त्री क्लीबं मूले च भेलके" मेदि०।

आलुक ಆಲುಕ (पु०) 1. ಆದಿಶೇಷ. 2. ಕರಿಮರ, ಬಲಾರದಮರ. आलु संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। (न०) 3. ಆಲೂಗೆಡ್ಡೆ. आलु स्वार्थे "कन्"।

आलुञ्चन ಆಲುಂಚನ (न०) 1. ಹರಿಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು, ಸಿಗಿಯುವುದು. 2. ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. आ+लुञ्च (अपनयने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಬಿಚ್ಚುವುದು, ಕೆದರುವುದು.

आलुञ्चित ಆಲುಂಚಿತ (वि०) 1. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಗಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕೆದರಲ್ಪಟ್ಟ, ಗಂಟುಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ (ಕೂದಲು). आ+लुञ्च (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आलुण्टन ಆಲುಂಟನ (न०) ದೋಚಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸುಲಿಗೆ ಮಾಡುವುದು, ಬಲಾತ್ಕಾರದಿಂದ ಕಿತ್ತುಕೊಳ್ಳುವುದು. आ + लुटि (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)। लुठि इति पाठे आलुण्ठनमपि।

आलू ಆಲೂ (पु०) "आलु" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ + लूञ् "क्विप्" (३-२-७६)।

आलून ಆಲೂನ (वि०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ ईषत् लूनम्--आ + लूञ् (छेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ सम्यक् लूनम्। "तेनामरवधूहस्तसदयालूनपल्लवाः" कुमा० २-४१।

आलेख ಆಲೇಖ (पु०) 1. ಪತ್ರ, ಕಾಗದ. 2. ದಸ್ತೈವೇಜು. आलिख्यतेऽत्र--आ + लिख (अक्षरविन्यासे) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಬರವಣಿಗೆ, ಬರೆಹ, ಬರೆಯುವುದು. आ + लिख भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आलेखन ಆಲೇಖನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬರೆಯುವುದು. 2. ಚಿತ್ರಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು. आ + लिख भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಬರೆಯುವವನು, ಬರಹಗಾರ. 4. ಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವವನು. आलिखति--आ + लिख कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। (स्त्री०)--**लेखनी--ಲೇಖನೀ.** 5. ಬರೆಯುವ ಸಾಧನ, ಲೇಖನಿ, ಬರೆಯುವ ಕಡ್ಡಿ. 6. ಚಿತ್ರಗಳಿಗೆ ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವ ಕುಂಚ, ವರ್ತಿ. आ + लिख कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आलेख्य ಆಲೇಖ್ಯ (न०) 1. ಚಿತ್ರ. आ+लिख (अक्षर-विन्यासे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "इति संरम्भिणो वाणीर्बलस्यालेख्यदेवताः" माघ० २-६७। (वि०) 2. ಬರೆಯಲ್ಪಡುವ, ಚಿತ್ರಿಸಲ್ಪಡುವ. आ + लिख कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आलेख्यशेष ಆಲೇಖ್ಯಶೇಷ (वि०) ಚಿತ್ರದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಉಳಿದಿರುವ, ಮೃತಿಹೊಂದಿದ. आलेख्यमेव शेषो यस्य। "आलेख्यशेषस्य पितुर्विवेश" रघु० १४-१५।

आलेप ಆಲೇಪ (पुं०) 1. ಬಳಿಯುವುದು, ಪೂಸುವುದು. 2. ಅಕ್ಕಿಹಿಟ್ಟನ್ನು ಕದಡಿ ನೆಲಕ್ಕೆ ರಂಗವಲ್ಲಿ ಹಾಕುವುದು. 3. ನೆಲವನ್ನು ಸಗಣಿಯಿಂದ ಸಾರಿಸುವುದು. आ+लिप (उपदेहे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಮುಲಾಮು, ಲೇಪನತೈಲ ಮುಂತಾದುದು. आ + लिप कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

आलोक ಆಲೋಕ (पुं०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. आलोक्यतेऽनेन—आ + लोकृ (दर्शने) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "असारं संसारं परिमुषितरत्नं त्रिभुवनं निरालोकं लोकं मरणशरणं बान्धवजनम्" मालती० ५-३०। 2. ನೋಟ, ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. आ + लोकृ भावे "घञ्" (३-३-१८)। "यदालोके सूक्ष्मं व्रजति सहसा तद्विपुलताम्" शाकु० १-९। "प्रस्नवेनाभिवर्षन्ती वत्सालोकप्रवर्तिना" रघु० १-८४। 3. ಜಯಶಬ್ದ, ಹೊಗಳಿಕೆ. "ययावुदीरितालोकः सुधर्मानवमां सभाम्" रघु० १७-२७।

आलोकन ಆಲೋಕನ (न०) ನೋಟ, ದರ್ಶನ, ನೋಡುವುದು. आ + लोकृ (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ततः स सम्प्रेक्ष्य शरद्गुणश्रियं शरद्गुणालोकनलोलचक्षुषा" किरा० ४-२०। "व्रजति हि सफलत्वं वल्लभालोकनेन" माघ० ११-३३।

आलोकनीय ಆಲೋಕನೀಯ (वि०) ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. आ+लोकृ (दर्शने) "अनीयर्" (३-१-९६)। भावे "तल्" (५-१-११९)। **आलोकनीयता ಆಲೋಕನೀಯತಾ.** "चित्रन्यस्ता इव गताः प्रकामालोकनीयताम्" कुमा० २-२४।

आलोकमान ಆಲೋಕಮಾನ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ, ದರ್ಶನಮಾಡುತ್ತಿರುವ आ + लोकृ (दर्शने) "शानच्" (३-२-१२४)। "आलोकमाना वरलोकलक्ष्मीं तातकालिकीमप्सरसो रसोत्का:" नैष० १०-५५।

आलोकयत् ಆಲೋಕಯತ್ (वि०) ನೋಡುತ್ತಿರುವ. आ + लोकृ (दर्शने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

आलोकित ಆಲೋಕಿತ (न०) 1. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. आ + लोकृ (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "विविधमहमभूवं पात्रमालोकितानाम्" मालती० १-३०। (वि०) 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+लोकृ कर्म० "क्तः" (३-३-१०२)।

आलोकितवत् ಆಲೋಕಿತವತ್ (वि०) ನೋಡಿದ. आ+लोकृ (दर्शने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम "ङीप्" (४-१-६)।**—वती—ವತೀ.**

आलोकितृ ಆಲೋಕಿತೃ (वि०) ನೋಡುವ. आ+लोकृ (दर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)।

आलोक्य ಆಲೋಕ್ಯ (वि०) 1. ನೋಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸುಂದರವಾದ. आ+लोकृ (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ನೋಡಿ, ದರ್ಶನ ಮಾಡಿ. आ + लोकृ "ल्यप्" (७-१-३७)। "आलोक्य व्यवदधतं पुरो मयूरम्" माघ० ८-११।

आलोक्यमान ಆಲೋಕ್ಯಮಾನ (वि०) ನೋಡಲ್ಪಡುವ. आ + लोकृ (दर्शने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "अयं कथं स्यादिति बाष्पगर्भमालोक्यमानो वनदेवताभिः" चं० रा०।

आलोचक ಆಲೋಚಕ (वि०) ಆಲೋಚನೆ ಮಾಡುವ, ಯೋಚಿಸುವ. आ+लोचृ (दर्शने)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आलोचन ಆಲೋಚನ (न०) 1. ಆಲೋಚನೆ, ಯೋಚನೆ, ವಿಚಾರ. 2. ಮನನ, ಧ್ಯಾನ. आ + लोचृ (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "युच्" (३-३-१०७)। **आलोचना ಆಲೋಚನಾ** 3. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. (अव्य०) 4. ಲೋಚನ ಪರ್ಯಂತ, ಕಣ್ಣಿನವರೆಗೂ. लोचनमभिव्याप्य। अव्ययी०। "आलोचनान्तं श्रवणे वितत्य" कुमा० ७-८४।

आलोचयत् ಆಲೋಚಯತ್ (वि०) 1. ಯೋಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ವಿಚಾರ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. आ + लोचृ (दर्शने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "आलोचयन्तो विस्तारमम्भसां दक्षिणोदधेः" भट्टि० ७-४०।

आलोचित ಆಲೋಚಿತ (वि०) ವಿಚಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿವೇಚನೆಯಿಂದ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+लोचृ (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "असंशयालोचितकार्यनुन्नः" किरा० ३-३३।

आलोचितवत् ಆಲೋಚಿತವತ್ (वि०) ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿದ, ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನೋಡಿದ. आ + लोचृ (दर्शने) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।**—वती—ವತೀ.**

आलोचितृ ಆಲೋಚಿತೃ (वि०) ಆಲೋಚಿಸುವ, ವಿಚಾರಮಾಡಿ ನೋಡುವ. आ + लोचृ (दर्शने) "तृच्" (३-१-१३३)।

आलोच्य ಆಲೋಚ್ಯ (वि०) 1. ಆಲೋಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಆಲೋಚಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+लोचृ (दर्शने) + णिच् "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ವಿವೇಚನೆ ಮಾಡಿ, ವಿಚಾರಮಾಡಿ. आ + लोचृ (दर्शने) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आलोडन ಆಲೋಡನ (न०) 1. ಕಲಕುವುದು, ಕದಲಿಸುವುದು, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದಿಸುವುದು. आ + लुड (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೆರಸುವುದು, ಮಿಶ್ರಮಾಡುವುದು.

आलोडित ಆಲೋಡಿತ (वि०) 1. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕ್ಷೋಭೆಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लुड (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "अतिभैरवारवभ्रमित-वारिसञ्चयमायतमपि तत्सरः समन्तादालोडितम्" वेणी० ६। 2. ಬೆರಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಿಶ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आलोडिताः काञ्चनभूपरागाः" माघ० ३-२७।

आलोल ಆಲೋಲ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಚಂಚಲವಾದ, ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡುತ್ತಿರುವ. आ + ईषत् लोलः। "आलोलपादपलतान्तरनिर्गतानाम्" किरा० ५-४१।

आलोलित ಆಲೋಲಿತ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + लुल (विमर्दने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आलोलितवत् ಆಲೋಲಿತವತ್ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಅಲುಗಾಡಿಸಿದ. आ + लुल (विमर्दने) + णिच् "क्तवतुः" (३-२-१०२)।

आवनेय ಆವನೇಯು (पु०) ಅಂಗಾರಕ, ಕುಜಗ್ರಹ. अवन्याः भूमेरपत्यम् "ढक्" (४-१-१२०)।

आवपन ಆವಪನ (न०) 1. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. आ + डु वप् (बीजसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ. आ + डु वप् अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಬಿತ್ತುವ ಕಾಳು, ಬೀಜ. 4. ವಿವಾಹದಲ್ಲಿ ಸಹೋದರನು ಹೋಮಕ್ಕಾಗಿ ವಧುವಿನ ಕೈಯಲ್ಲಿ ಲಾಜವನ್ನು (ಅರಳನ್ನು) ಹಾಕುವುದು. 5. ಗೋಣಿ ಚೀಲ. ओप्यते स्थाप्यते धान्यादिरत्र अधि० "ल्युट्"। 6. ಕೇಶಖಂಡನ, ಕ್ಷೌರ.

आवरक ಆವರಕ (न०) 1. ಮುಚ್ಚಳ. 2. ಪರದೆ, ಮುಸುಕು, ಮುಖಪಟ. (वि०) 3. ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. आ + वृञ् (वरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आवरण ಆವರಣ (न०) 1. ಮುಚ್ಚುವುದು, ಮರೆಮಾಡುವುದು. आ + वृञ् (वरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सूर्ये तपत्यावरणाय दृष्टेः कल्पेत लोकस्य कथं तमिस्रा" रघु० ५-१३। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಹೊದಿಕೆ. आ + वृञ् करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। "उत्सृज्य कुसुमशयनं नलिनीदलकल्पितस्तनावरणम्" शाकु० ३-१९। 3. ಅಜ್ಞಾನ. [ಇದು ಚೈತನ್ಯವನ್ನು ಮರೆಮಾಡುವುದು.] 4. ಗುರಾಣಿ, ಕತ್ತಿಯ ಏಟಿನಿಂದ ದೇಹವನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವ ಹಲಗೆ. 5. ಬೇಲಿ, ಮರೆ, ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. "इह सिन्धवश्च वरणावरणाः करिणां मुदे सनलदानलदाः" किरा० ५-२५। 6. ಅಡ್ಡಿ, ಆತಂಕ, ತಡೆ. "कालेनावरणात्ययात् परिणते यत्प्रेमसारे स्थितं भद्रं तस्य सुमानुषस्य कथमप्येकं हि तत्प्रार्थ्यते" उ०रा० १-३९।

आवर्जन ಆವರ್ಜನ (न०) 1. ಬಗ್ಗಿಸುವುದು. 2. ಕೊಡುವುದು, ದಾನ ಮಾಡುವುದು. 3. ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 4. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಸಂಪಾದಿಸಿ ಕೂಡಿಡುವುದು,—ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು. आ + वृजी (वर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಸುರಿಯುವುದು.

आर्वाजित ಆವರ್ಜಿತ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+वृजी (वर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आर्वाजिता किञ्चिदिव स्तनाभ्यां वासो वसाना तरुणार्करागम्" कुमा० ३-५४। 2. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मत्परं दुर्लभं मत्वा नूनमार्वाजितं मया" रघु० १-३७। 3. ತ್ಯಾಗಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಗ್ರಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "चतुर्दिगावर्जितसंभृतां यो मृत्पात्रशेषामकरोद्विभूतिम्" रघु० ६-७६। 6. ಸುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "अपि त्वदावर्जितवारिसंभृतं प्रवालमासामनुबन्धि वीरुधाम्" कुमा० ५-३४।

आर्वाजितवत् ಆವರ್ಜಿತವತ್ (वि०) 1. ಬಗ್ಗಿಸಿದ. 2. ಕೊಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಿದ. आ + वृजी (वर्जने) कर्त० "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 3. ತ್ಯಾಗಮಾಡಿದ.

4. ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡ. 5. ಸಂಪಾದಿಸಿದ. 6. ಸುರಿದ. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **आवर्जितवती ಆವರ್ಜಿತವತೀ.** "मरीचिमावर्जितवतीव श्लाघसे" दशकु०।

आवर्त ಆವರ್ತ (पु०) 1. ನೀರಿನ ಸುಳಿ. आ + वृतु (वर्तने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "आवर्तगर्तसम्भ्रान्तविमानप्लवविप्लवा" चं० रा०। 2. ಕುದುರೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲಿನ ಸುಳಿ. 3. ಪುನರಾಲೋಚನೆ. 4. ಮನುಷ್ಯನ ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ. 5. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. आ + वृतु (वर्तने) + णिच् कर्म० "अच्" (३-३-५६)। 6. ಲೋಹವನ್ನು ಕರಗಿಸುವುದು. 7. ಸಂಸಾರ. 8. ಆವರ್ತವೆಂಬ ಒಂದು ಮೇಘ. 9. ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವಿಕೆ. "आवर्तश्चिन्तने वारिभ्रमे चावर्तने पुमान्" मेदि०। 10. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಸುಳಿಯ ಆಕಾರದ ಒಂದು ನಾಡಿ.

आवर्तक ಆವರ್ತಕ (पु०) 1. ಆವರ್ತಕವೆಂಬ ಒಂದು ಮೇಘ. आवर्त एव स्वार्थे "कन्"। "तदीयास्तोयदेष्वद्य पुष्करावर्तकादिषु" कुमा० २-५०। 2. ಕಣ್ಣಿನ ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮೇಲಿನ ತಗ್ಗು ಪ್ರದೇಶ. 3. ನೀರಿನ ಸುಳಿ. 4. ಕೂದಲಿನ ಸುಳಿ. 5. ಸುತ್ತುವುದು, ತಿರುಗುವುದು.

आवर्तन ಆವರ್ತನ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. आवर्तयति संसारचक्रम्—आ + वृतु (वर्तने) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "आवर्तनो निवृत्तात्मा" वि० स०। "आवर्तनोऽसौ संसारचक्रस्यावर्तनान्मुहुः"। (न०) 2. ತಿರುಗುವುದು, ಸುತ್ತುವುದು. 3. ಕಡೆಯುವುದು, ಕಲಕುವುದು. 4. ಕರಗಿಸುವಿಕೆ. 5. ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುವಿಕೆ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. आ + वृतु + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 6. ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಕಾಲ, ನೆರಳು ಪಶ್ಚಿಮದಿಂದ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗುವ ಸಮಯ. [ಮಧ್ಯಾಹ್ನದವರೆಗೂ ನಮ್ಮ ನೆರಳು ಪಶ್ಚಿಮದಿಕ್ಕಿಗೆ ಬೀಳುವುದು. ಅನಂತರ ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಿರುಗುವುದು.] आ + वृतु अधि० "ल्युट्" (३-३-११५)। (स्त्री०)—**नी—ನೀ.** 1. ದರ್ವಿ, ಸೌಟು. 2. ಮೂಷೆ, ಮೂಸಿ, ಕೊವೆ. आवर्त्यतेऽनया—करः "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आवर्तनीय ಆವರ್ತನೀಯ (वि०) 1. ಕರಗಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಕರಗಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. आ+वृतु (वर्तने) +णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಕಡೆಯಲ್ಪಡುವ. 3. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ.

आवर्तित ಆವರ್ತಿತ (वि०) 1. ಕರಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + वृतु (वर्तने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आवर्तिन् ಆವರ್ತಿನ್ (वि०) 1. ಪುನಃ ಪುನಃ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ, ಸುತ್ತಾಡುತ್ತಿರುವ ಸ್ವಭಾವದ. आ+वृतु (वर्तने) "णिनिः" (३-२-७८)। "आब्रह्मभुवनाल्लोकाः पुनरावर्तिनोऽर्जुन" गीता ८-१६। 2. ಕರಗಿಸುವ. 3. ಕಡೆಯುವ, ಕಲಕುವ. आ+वृतु+णिच् "णिनिः"(३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आवर्तिनी ಆವರ್ತಿನೀ.**

आवर्तिनी ಆವರ್ತಿನೀ (स्त्री०) 1. ಬಲಮುರಿ ಗಿಡ, ಕುರುಟಿಗೆ ಗಿಡ. 2. ಸುಳಿಯ ಮಡು, ಸುಳಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ ಗುಂಡಿ (ಮಡು).

आवलि ಆವಳಿ (स्त्री०) 1. ಪಙ್ಕ್ತಿ, ಸಾಲು. आवलते—आ + वल (संवरणे) "इन्" (उ० ४-११८)। "द्विजावलिव्याजनिशाकरांशुभिः" माघ० १-२५। "विदूरतः प्रतिबलकेतनावलिः" माघ० १७-४४। 2. ಪರಂಪರೆ. वा "ङीप्" (ग०४-२-४५)। **आवली ಆವಳೀ.**

आवलित ಆವಳಿತ (वि०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + वल (सञ्चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಚಲಿಸಿರುವ. 3. ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಚಲಿಸಿರುವ. आ + वल कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

आवश्यक ಆವಶ್ಯಕ (न०) 1. ಅಗತ್ಯ, ಅನಿವಾರ್ಯ ವಿಚಾರ. (वि) 2. ನಿಯತವಾದ, ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಬೇಕಾದ. 3. ಅಗತ್ಯವಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ. अवश्यं भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

आवश्यपुत्रक ಆವಶ್ಯಪುತ್ರಕ (न०) ಮಗನು ಅಧೀನದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. न वश्यः अवश्यः पुत्रः तस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)।

आवसति ಆವಸತಿ (स्त्री०) ಅರ್ಧರಾತ್ರಿ, ಸಮರಾತ್ರಿ. वसत्यत्र गृहे वसतिः रात्रिः—आ सम्यक् वसतिः। [ಅರ್ಧರಾತ್ರಿಯಲ್ಲಿ ಎಲ್ಲರೂ ಮನೆಯಲ್ಲೇ ಇರುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

आवसथ ಆವಸಥ (न०) 1. ವಾಸಸ್ಥಾನ, ಮನೆ. आ + वस (निवासे) "अथः" (उ० ३-११६)। "निवसन्नावसथे पुराद्बहिः" रघु० ८-७४। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನ, ಆಶ್ರಯಸ್ಥಾನ. 3. ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ. 4. ಆಶ್ರಮ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಳ. 5. ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ.

आवसथिक ಆವಸಥಿಕ (पु०) ಮನೆಯಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವವನು, ಗೃಹಸ್ಥ, ಗೃಹಪತಿ. आवसथे गृहे वसति "ष्ठल्" (४-४-७४)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)। **आवसथिकी ಆವಸಥಿಕೀ.**

आवसथ्य ಆವಸಥ್ಯ (पु०) 1. ಯಾಗಾಗ್ನಿ. 2. ಲೌಕಿಕಾಗ್ನಿ. 3. ಪಂಚಾಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. आवसथस्यायम् "यत्" (४-३-५४)। "आवसथ्याहवनीयौ दक्षिणाग्निस्तथैव च। अन्वाहार्यो गार्हपत्य इत्येते पञ्च वह्नयः"।

आवसान ಆವಸಾನ (वि०) ಗ್ರಾಮದ ಹೊರಗೆ ವಾಸಮಾಡುವ, ಊರಿನಿಂದ ಹೊರಗಡೆ ವಾಸಿಸುವ. अवसानमभिजनोऽस्य "अण्" (४-३-९०)।

आवसित ಆವಸಿತ (न०) 1. ಕಣದಲ್ಲಿ ರಾಶಿಹಾಕಿ ಸಿದ್ಧಪಡಿಸಿದ (ಒಕ್ಕಿದ) ಧಾನ್ಯ. आवसीयते—षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। "ऋद्धमावसितं धान्यम्" अम०। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹಣ್ಣಾಗಿರುವ ಧಾನ್ಯ. (वि०) 3. ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आवह ಆವಹ (पु०) 1. ಸಪ್ತ ವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಭೂವಾಯು. आवहति आभिमुख्येन गच्छति—आ+वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "आवहः प्रवहश्चैव विवहश्च समीरणः। परावहः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः। तथा परिवहः श्रीमान्" हरिवं०। (वि०) 2. ಹೊಂದಿಸುವ, ಸೇರಿಸುವ, ಉಂಟುಮಾಡುವ. आवहति प्रापयति—आ+वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। "क्लेशावहा भर्तुरलक्षणाहम्" रघु० १४-५।

आवाप ಆವಾಪ (पु०) 1. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವುದು. आ+डु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಗಿಡದ ಪಾತಿ. आवपन्ति जलमत्र—आ + डु वप् "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಇಡುವ ಪಾತ್ರೆ. 4. ಶತ್ರುರಾಷ್ಟ್ರದ ಚಿಂತೆ. "तन्त्रं स्वराष्ट्रचिन्तायामावापः परचिन्तने" वैज०। "तन्त्रावापविदा योगैर्मण्डलान्यधितिष्ठता" माघ० २-८८। 5. ಪ್ರಧಾನ ಹೋಮ. 6. ಬಳೆ, ಕಡಗ, ಕಂಕಣ. "कटको वलयं पारिहार्यावापौ च कङ्कणम्" अभि० चि०। 7. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. 8. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಸಮವಲ್ಲದ ಭೂಮಿ. 9. ಪ್ರಕ್ಷೇಪ, ಇಲ್ಲದುದನ್ನು ಸೇರಿಸುವುದು.

आवापक ಆವಾಪಕ (पु०) 1. ಬಳೆ, ಕಡಗ, ಕಂಕಣ. आ उप्यते—आ+डु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१९)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। (वि०) 2. ಬೀಜವನ್ನು ಬಿತ್ತುವವನು. 3. ನಾಪಿತ.

आवापन ಆವಾಪನ (न०) 1. ಮಗ್ಗ. 2. ನೂಲು ಸುತ್ತುವ ಕಂಡಿಕೆ, ರಾಟೆ. आ+डु वप् (बीजसन्ताने) करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಕೇಶಖಂಡನ, ಕ್ಷೌರ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आवाल ಆವಾಲ (न०) ಗಿಡದ ಪಾತಿ. आवलतेऽम्भोऽत्र—आ+वल (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१२१)। "स्यादालवालमावालम्" अम०।

आवास ಆವಾಸ (पु०) 1. ಮನೆ, ವಾಸಗೃಹ. आ + वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१२१)। "आवासो लयनं मनोहरमभिप्रायानुरूपा वणिङ्नार्यो वाञ्छितकालमिष्टमशनं शय्या मृदुप्रस्तराः" प्रबोध० ३-९। 2. ಕೋಣೆ, ಕೊಠಡಿ.

आवाहन ಆವಾಹನ (न०) 1. ದೇವತೆಗಳು ವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಸನ್ನಿಹಿತರಾಗಲು ಕರೆಯುವುದು, ದೇವತೆಗಳ ಸಾನ್ನಿಧ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. आ + वह (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹದಿನಾರು ವಿಧ ಉಪಚಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು.

आवाहनी ಆವಾಹನೀ (स्त्री०) ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಾರ್ಥನೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಹಸ್ತಮುದ್ರೆ, ಎರಡು ಕೈಗಳನ್ನೂ ಜೋಡಿಸಿ ಅನಾಮಿಕೆಯ (ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳಿನ) ಬುಡದಲ್ಲಿ ಅಂಗುಷ್ಠ (ಹೆಬ್ಬೆರಳು) ಗಳನ್ನು ಇಟ್ಟು ಮಾಡುವ ತಂತ್ರೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ಮುದ್ರೆ. "हस्ताभ्यामञ्जलिबद्ध्वाऽनामिकामूलपर्वणोः। अङ्गुष्ठौ निक्षिपेद्यत्र मुद्रा साऽऽवाहनी स्मृता"।

आविक ಆವಿಕ (न०) 1. ಕಂಬಳಿ, ಉಣ್ಣೆಯಿಂದ ಮಾಡಿದ ಬಟ್ಟೆ. अविना तल्लोम्ना निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)। (वि०) 2. ಮೇಷಸಂಬಂಧವಾದ, ಕುರಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. अवि स्वार्थे "कः"। अविकस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आविकसौत्रिक ಆವಿಕಸೌತ್ರಿಕ (वि०) ಉಣ್ಣೆಯ ದಾರದಿಂದ ತಯಾರಾದ. आविकसूत्रेण निर्वृत्तम् "ठक्" (५-१-७९)।

आविग्न ಆವಿಗ್ನ (वि०) ಕಷ್ಟಕ್ಕೊಳಗಾದ, ತೊಂದರೆ ಪಟ್ಟ. आ+ओ विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

आविद्ध ಆವಿದ್ಧ (वि०) 1. ಕುಟಿಲವಾದ, ಸೊಟ್ಟಾದ, ಡೊಂಕಾಗಿರುವ. आविध्यते स्म--आ+व्यध (ताडने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "पादपाविद्धपरिधः शिलानिष्पिष्ट-मुद्गरः" रघु० १२-७३। 3. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ರಂಧ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आविध ಆವಿಧ (पु०) 1. ಉಳಿ, ರಂಪಿಗೆ. 2. ಬೈರಿಗೆ, ಮರವನ್ನು ಕೊರೆಯುವ ಚೂಪಾದ ಸಲಾಕಿ. आविध्यतेऽनेन--आ + व्यध (ताडने) "कः" (वा० ३-३-५८)।

आविर्भवत् ಆವಿರ್ಭವತ್ (वि०) ಹುಟ್ಟುವ, ಮೈದೋರುವ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ. आविस् + भू (सत्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)।--**भवन्ती–ಭವನ್ತೀ.** "आविर्भवन्ती प्रथमं प्रियायाः सोच्छ्वासमन्तःकरणं करोति" मालती० ३-४।

आविर्भाव ಆವಿರ್ಭಾವ (पु०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು, ತೋರಿಕೆ, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ. आविस्+भू (सत्तायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ದೇವತೆಗಳು ಮನುಷ್ಯ ರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸುವಿಕೆ. 3. ಅಭಿವ್ಯಕ್ತಿ, ಅಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿದ್ದುದು ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

आविर्भूत ಆವಿರ್ಭೂತ (वि०) 1. ಕಾಣಿಸಿಕೊಂಡ, ಮೈದೋರಿದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಹೊಂದಿದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. आविस्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "आविर्भूतमपां मध्ये पारिजातमिवापरम्" रघु० १-११।

आविल ಆವಿಲ (वि०) 1. ಕಲುಷವಾದ, ಬಗ್ಗಡವಾದ, ಕೊಳಕಾದ. आविलति--आ+विल (संवरणे) "कः" (३-१-१३५)। "पङ्कच्छिदः फलस्येव निकषेणाविलं पयः" माल० २-८। 2. ಶುದ್ಧವಲ್ಲದ, ಮಲಿನವಾದ, ದೂಷಿತವಾದ. "स्रजं न काचिद्विजहौ जलाविलाम्" किरा० ८-३७।

आविष्करण ಆವಿಷ್ಕರಣ (न०) 1. ತೋರಿಕೆ, ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आविस्+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ ಸಾಧನ, ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಉಪಾಯ. आविस् + डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **—करणी—ಕರಣೀ.**

आविष्कर्तृ ಆವಿಷ್ಕರ್ತೃ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವವನು, ಸಾಕ್ಷಾತ್ಕಾರ ಮಾಡುವವನು. आविस् + डु कृञ् (करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आविष्कर्त्री ಆವಿಷ್ಕರ್ತ್ರೀ.**

आविष्कार ಆವಿಷ್ಕಾರ (पु०) ತೋರಿಕೆ, ಕಾಣಿಸಿ ಕೊಳ್ಳುವುದು, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. आविस् + डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)।

आविष्कृत ಆವಿಷ್ಕೃತ (वि०) ಪ್ರಕಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಕಾಶ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आविस् + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ चेदवधिः प्रतीक्ष्यते कथमाविष्कृतजिह्मवृत्तिना" किरा० २-१६। "वितर्कमाविष्कृतफेनसन्तति" किरा० ४-५।

आविष्ट ಆವಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಭೂತದ ಆವೇಶವುಳ್ಳ, ಗ್ರಹದಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರವೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आविष्टशङ्खासुरसन्निवेशम्" याद० १८-१०९। 3. ತತ್ಪರನಾದ, ಆಸಕ್ತನಾದ. 4. ವ್ಯಾಪ್ತ ವಾದ, ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + विष्लृ (व्याप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

आविस् ಆವಿಸ್ (अव्य०) ಕಾಣಬರುವುದು, ಪ್ರಕಾಶ ಪಡುವುದು, ತೋರುವುದು, ಹುಟ್ಟುವುದು. "आविर्मदैराविलयन्ति नागाः" याद० १८-७८। "आचार्यकं विजयि मान्मथमाविरासीत्" मालती० १-२६।

आवी ಆವೀ (स्त्री०) 1. ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. अवि स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಗರ್ಭಿಣಿ, ಗರ್ಭಧರಿಸಿದ ಹೆಂಗಸು. "गर्भस्पन्दनमावीनां प्रणाशः श्यावपाण्डुता" सुश्रुत०।

आवीत ಆವೀತ (न०) ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತ, ಬಲತೋಳಿನ ಮೇಲೂ ಎಡತೋಳಿನ ಕೆಳಗೂ ಇರುವಂತೆ ಧರಿಸಲ್ಪಡುವ ಯಜ್ಞೋಪವೀತ.

आवीतिन् ಆವೀತಿನ್ (वि०) ಯಜ್ಞೋಪವೀತವನ್ನು ಎಡತೋಳಿನ ಕೆಳಗೆ ಹಾಕಿಕೊಂಡಿರುವವನು, ಪ್ರಾಚೀನಾವೀತವುಳ್ಳವನು. "उद्धृते दक्षिणे पाणावुपवीत्युच्यते बुधैः। सव्ये प्राचीन आवीती निवीती कण्ठलम्बिते।" मनु० २-६३।

आवुक ಆವುಕ (पु०) ತಂದೆ. अवति--अव (रक्षणे) "उकण्" बाहु०। [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಈ ಪ್ರಯೋಗ.]

आवुत्त ಆವುತ್ತ (पु०) ಭಾವ, ಸಹೋದರಿಯ ಗಂಡ. [ನಾಟಕದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಪ್ರಯೋಗ.] "भगिनीपतिरावुत्तः" अम०।

आवृत् ಆವೃತ್ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಕ್ರಮ, ಪರ್ಯಾಯ. 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡುವುದು, ಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವುದು. 4. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಆಡಿಸುವುದು, ಚಾಲನ. 5. ಹಿಂದಿರುಗುವುದು, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 6. ಸಂಸ್ಕಾರ. 7. ಶಬ್ದವಿಲ್ಲದೆ ಸುಮ್ಮನಿರುವಿಕೆ.

आवृत ಆವೃತ (वि०) 1. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣದಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+वृञ् (वरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "आवृतान्यपि निरन्तरमुच्चैर्योषितामुरसिजद्वितयेन" माघ० १०-५६। 2. ಸುತ್ತುವರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ಬೇರೆ ಜಾತಿಯವನು. "ब्राह्मणादुग्रकन्यायामावृतो नाम जायते" मनु० १०-१५।

आवृति ಆವೃತಿ (स्त्री०) 1. "आवरण" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ+वृञ् (वरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಬೇಲಿ.

आवृत्त ಆವೃತ್ತ (वि०) 1. ತಿರುಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आवृत्तवृन्तशतपत्रनिभं वहन्त्या" मालती० १-३२। 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಅಭ್ಯಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಪುನಃ ಪುನಃ ಓದಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹಿಂದಿರುಗಿದ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಬಂದ.

आवृत्ति ಆವೃತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾಡಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ಓದಿದ್ದನ್ನೇ ಮತ್ತೆ ಓದುವುದು. 3. ಹಿಂದಿರುಗುವಿಕೆ, ಮೊದಲಿನ ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬರುವಿಕೆ. 4. ಸುತ್ತುವಿಕೆ, ತಿರುಗುವಿಕೆ. 5. ತಿರುಗಿ ಬರುವಿಕೆ, ಮತ್ತೆ ಬರುವಿಕೆ. आ + वृतु (वर्तने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "संस्कारकाणदीर्घं पटु रटति कृतावृत्ति खट्वाङ्गघण्टा" मालती० ५-४। "तपोवनावृत्तिपथं गताभ्याम्" रघु० २-१८। "रवेरुदयावृत्तिपथेन नारदः" रघु० ८-३३।

आवेग ಆವೇಗ (पु०) 1. ಅವಸರ, ಗಡಿಬಿಡಿ, ತರಾತುರಿ. आ+ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "सावेगमग्राङ्गुलिरस्य तूणौ" किरा० १७-३८। 2. ಒಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. ಅನರ್ಥದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗಾಬರಿ.

आवेगी ಆವೇಗೀ (स्त्री०) 1. ಅನಂತನ ಗೊಂಡೆಸೊಪ್ಪು. आवेगोऽस्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "ङीष्" (४-१-४१)। (वि०) 2. ಆವೇಗವುಳ್ಳವನು, ಗಾಬರಿಯುಳ್ಳವನು.

आवेदक ಆವೇದಕ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಿಸುವವನು, ವರದಿಮಾಡುವವನು. आवेदयति--आ + विद (ज्ञाने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ವಾದಿ, ಅರ್ಜಿದಾರ.

आवेदन ಆವೇದನ (न०) 1. ತಿಳಿಯಿಸುವುದು, ವರದಿ ಮಾಡುವುದು. 2. ದೂರು, ಮೊರೆ, ಅರ್ಜಿ. 3. ಹೇಳುವುದು, ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವುದು. आ + विद (ज्ञाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आवेदनीय ಆವೇದನೀಯ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ 3. ವರದಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ದೂರು ಹೇಳಲು ಅರ್ಹವಾದ आ+विद(ज्ञाने)+णिच् "अनीयर्"(३-१-९६)।

आवेदयत् ಆವೇದಯತ್ (वि०) 1. ತಿಳಿಸುವ, ವರದಿ ಮಾಡುವ. 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವ. आ + विद (ज्ञाने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

आवेदित ಆವೇದಿತ (वि०) 1. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವರದಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. (1) ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮನುಷ್ಯ). (2) ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವಿಷಯ). 3. ಅರ್ಜಿ

ಮೂಲಕ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + विद (ज्ञाने) "क्तः" (३-२-१०२)।

आवेदिन् ಆವೇದಿನ್ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸುವ 2. ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವ, ವರದಿಮಾಡುವ. 3. ದೂರು ಹೇಳುವ, ವಾದಿ. आ + विद (ज्ञाने) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। 4. ಆಜ್ಞೆಮಾಡುವವನು, ಅಪ್ಪಣೆ ಕೊಡುವವನು. स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आवेदिनी ಆವೇದಿನೀ.**

आवेद्य ಆವೇದ್ಯ (वि०) 1. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿಳಿಸಲ್ಪಡುವ, ವರದಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. आ + विद (ज्ञाने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 3. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಿ, ತಿಳಿಯಪಡಿಸಿ. आ + विद + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आवेद्यमान ಆವೇದ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಪಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ವರದಿ ಮಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, 2. ವಿಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. आ+विद (ज्ञाने) + णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

आवेध्य ಆವೇಧ್ಯ (वि०) 1. ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುವ, ತೂತು ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. आ + व्यध (ताडने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ನೂಕಲ್ಪಡುವ. 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಡುವ.

आवेश ಆವೇಶ (पु०) 1. ಪ್ರವೇಶ. 2. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ. आ + विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಗ್ರಹಗಳ ಆವೇಶ, ಗ್ರಹಗಳು ಹಿಡಿಯುವುದು. 4. ಗ್ರಹಗಳ ಭಯ. 5. ಮನೋವಿಕಾರ, ತವಕಪಡುವಿಕೆ. 6. ಅಭಿನಿವೇಶ, ಆಸಕ್ತಿ. 7. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. "ततो यथावद्विदिताध्वराय तस्मै स्मयावेशविवर्जिताय" रघु० ५-१९। 8. ಗೃಹ, ಮನೆ. अधि० "घञ्" (३-३-१२१)।

आवेशन ಆವೇಶನ (न०) 1. ಶಿಲ್ಪಶಾಲೆ, ಕೈಗಾರಿಕೆಯ ಮನೆ. 2. ಪ್ರವೇಶ. 3. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 4. ಭೂತಾದಿಗಳು ಹಿಡಿಯುವಿಕೆ. 5. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಪರಿಧಿ. आ + विश (प्रवेशने) "ल्युट्" (३-३-११७)। 6. ಗೃಹ, ಮನೆ.

आवेशिक ಆವೇಶಿಕ (पु०) 1. ಅತಿಥಿ. आवेशे गृहे भवः "ठञ्" (४-३-६०)। "वेशो वेश्यागृहे गृहे" मेदि०। (वि०) 2. ವಿಶೇಷವಾದ, ಅಸಾಧಾರಣವಾದ. 3. ಮನೆಯಲ್ಲಿರುವ (ಬಂಧುಜನರು). आवेशे गृहे भवः।

आवेशित ಆವೇಶಿತ (वि०) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + विश (प्रवेशने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आवेष्टन ಆವೇಷ್ಟನ (न०) 1. ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ. आ+वेष्ट (वेष्टने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೇಲಿ, ಪ್ರಾಕಾರ, ಸುತ್ತುಗೋಡೆ. आ + वेष्ट करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 3. ಬೇಲಿ ಹಾಕುವ ಸಾಧನ (ಮುಳ್ಳು ಮುಂತಾದುದು).

आश ಆಶ (पु०) 1. ಭೋಜನ, ಊಟ. अश (भोजने) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ತಿನ್ನುವ, ಊಟ ಮಾಡುವ. ಕರ್ಮಪದವು ಹಿಂದೆ ಬಂದಾಗ "अण्" (३-२-१) ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದು ಈ ರೂಪವಾಗುವುದು. हुताशः आमिषाशः पलाशः आश्रयाशः ಇತ್ಯಾದಿ.

आशंसत् ಆಶಂಸತ್ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ. आ + शसि (इच्छायाम्) "शतृ" (३-१-१२४)। 2. ಹೇಳುವ. "आशंसता बाणगतिं वृषाङ्के कार्यं त्वया नः प्रतिपन्नकल्पम्" कुमा० ३-१४। 3. ಹೊಗಳುವ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ. आ + शंसु (स्तुतौ) "शतृ" (३-१-१२४)।

आशंसन ಆಶಂಸನ (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. 2. ಹೇಳುವುದು. 3. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದು. आ + शसि (इच्छायाम्) शंसु (स्तुतौ) वा "ल्युट्" (३-३-११५)।

आशंसा ಆಶಂಸಾ (स्त्री०) 1. ಮನೋರಥ, ಅಭಿಲಾಷೆ. आ + शसि (इच्छायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "आशंसापरिकल्पितास्वपि भवत्यानन्दसान्द्रो लयः" मालती० ५-७। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ. "निदधे विजयाशंसां चापे सीतां च लक्ष्मणे" रघु० १२-४४। 3. ಹೇಳುವುದು. 4. ಹೊಗಳಿಕೆ, ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವುದು. आ + शंसु (स्तुतौ) "अः" (३-३-१०३)।

आशंसित ಆಶಂಸಿತ (न०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ + शसि (इच्छायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಹೇಳಿಕೆ. 3. ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. आ + शंसु (स्तुतौ) भावे "क्तः"। (वि०) 4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + शसि कर्म० "क्तः"। 5. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ + शंसु कर्म० "क्तः"। "आशंसितापचितिचारु पुरः सुराणाम्" किरा० ६-४६।

आशंसितृ ಆಶಂಸಿತೃ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬಯಸುವ. आशंसते—आ + शसि (इच्छायाम्) "तृन्" (३-२-१३५)। 2. ಹೊಗಳುವ. 3. ಹೇಳುವ. आ + शंसु "तृन्"। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आशंसित्री ಆಶಂಸಿತ್ರೀ.**

आशंसिन् ಆಶಂಸಿನ್ (वि०) "आशंसितृ" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ + शसि (इच्छायाम्) शंसु (स्तुतौ) वा "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आशंसिनी ಆಶಂಸಿನೀ.**

आशंसु ಆಶಂಸು (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಬಯಸುವ. आशंसते—आ+शसि "उः" (३-२-१६८)। "मांसं हतनामिव राक्षसानामाशंसवः क्रूरगिरो रुवन्तः" भट्टि० १२-७२।

आशक्त ಆಶಕ್ತ (वि०) ದಕ್ಷ, ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. आ सम्यक् शक्तः।

आशक्ति ಆಶಕ್ತಿ (स्त्री०) ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ.

आशङ्कनीय ಆಶಂಕನೀಯು (वि०) 1. ಸಂಶಯಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಸಂದೇಹಪಡಬಹುದಾದ. आ + शकि (शङ्कायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಭಯಪಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

आशङ्कमान ಆಶಂಕಮಾನ (वि०) 1. ಹೆದರುವ, ಭಯಪಡುವ. 2. ಶಂಕಿಸುವ, ಸಂದೇಹಪಡುವ. आशङ्कते—आ + शकि (शङ्कायाम्) "शानच्" (३-१-१२४)। "आशङ्कमानो वैदेहीं खादितां निहतां मृताम्" भट्टि० ६-६।

आशङ्का ಆಶಂಕಾ (स्त्री०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. आ + शकि (शङ्कायाम्) "अः" (३-३-१०३)। 2. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 3. ಆಸೆ. "भुक्तं मानविवर्जितं परगृहेष्वाशङ्कया काकवत्" भर्तृ० ३-२।

आशङ्कित ಆಶಂಕಿತ (न०) 1. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 2. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. 3. ಕೆಡಕಿನ ಚಿಂತೆ. आ + शकि (शङ्कायाम्) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 4. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 5. ಸಂದೇಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

आशङ्किन् ಆಶಂಕಿನ್ (वि०) 1. ಹೆದರುವ, ಭಯಪಡುವ. आ + शकि (शङ्कायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)। "रघोरभिभवाशङ्कि चुक्षुभे द्विषतां मनः" रघु० ४-२१। 2. ಸಂದೇಹಪಡುವ. "कुब्जा नीचतयैव यान्ति शनकैरात्मेक्षणाशङ्किनः" रत्ना० २-३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आशङ्किनी ಆಶಂಕಿನೀ.**

आशङ्क्य ಆಶಂಕ್ಯ (वि०) 1. ಸಂದೇಹಪಡಬಹುದಾದ, ಸಂಶಯಗೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ + शकि (शङ्कायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 2. ಸಂಶಯಗೊಂಡು. आ+शकि "ल्यप्" (७-१-३७)। "आशङ्क्य दैतेयबलोपयानं दृढार्गलां देवपुरीमकुर्वन्" याद० २०-४४।

आशन ಆಶನ (पु०) 1. ವಜ್ರಾಯುಧ. (वि०) 2. ಊಟಮಾಡಿಸುವ.

आशय ಆಶಯು (पु०) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯ. आ + शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "इदमीदृगनीदृगाशयः" किरा० २-२८। 2. ಆಧಾರ, ಆಸರೆ, ಕೂಡಿಡುವ ಸ್ಥಳ. "विषमोऽपि विगाह्यते नयः कृततीर्थः पयसामिवाशयः" किरा० २-३। 3. ಚಿತ್ತ, ಮನಸ್ಸು, ಹೃದಯ. आ + शीङ् अधि० "अच्" (३-३-५६)। "अहमात्मा गुडाकेश सर्वभूताशयस्थितः" गीता १०-२०। "राम राम नयनाभिरामतामाशयस्य सदृशीं समुद्वहन्" म० वी० २-३७। 4. ಶಯನ, ಹಾಸಿಗೆ. अधि० "अच्"। 5. ಮಲಗುವುದು. भावे "अच्" (३-३-५६)। 6. ಮನೆ, ವಾಸ, ಗೃಹ, ಆಶ್ರಯ. 7. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ, ಜಿಪುಣ. 8. ಕಣಜ, ಉಗ್ರಾಣ, ಶೇಖರಿಸಿಡುವ ಸ್ಥಳ. 9. ಅದೃಷ್ಟ, ದೈವ, ಹಣೆಬರಹ. 10. ಆಸ್ತಿ, ಸ್ವತ್ತು, ಐಶ್ವರ್ಯ. 11. ಪನಸವೃಕ್ಷ, ಹಲಸಿನಮರ. 12. ಹಳ್ಳ, ಗುಣಿ, ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯಲು ತಯಾರಿಸಿರುವ ಗುಂಡಿ. "आस्ते परमसन्तप्तो नूनं सिंह इवाशये" भा० वन० ३५-१२। 13. ಮನೋಧರ್ಮ, ಸಂಸ್ಕಾರ, ಜನ್ಮಾಂತರ ವಾಸನೆ. "क्लेशकर्मविपाकाशयैरपरामृष्टः पुरुषविशेष ईश्वरः" पा० यो० सू० १-२४। 14. ಹಳೆಯದಾದ, ಬಾಡಿದ, ಒಣಗಿದ, ಜೀರ್ಣವಾದ. "कोट्टारे कृपणे जीर्णे स्थानेऽभिप्राय आश्यः" वैज०। "आशयः स्यादभिप्राये पनसाधारयोरपि" मेदि०। "आशयः स्यादभिप्राये मानसाधारयोरपि" विश्व०।

आशयाश ಆಶಯಾಶ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. आशयमाश्रयमश्नाति—अश (भोजने) "अण" (३-२-१)।

आशर ಆಶರ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. आश्रृणाति--आ+शॄ (हिंसायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "आशरस्तु पुमान् वैश्वानरे च रजनीचरे" मेदि०।

आशा ಆಶಾ (स्त्री०) 1. ದಿಕ್ಕು. आ समन्तात् अश्नुते--आ + अशू (व्याप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। "अनुजगुरथ दिव्यं दुन्दुभिध्वानमाशाः" किरा० ३-६०। 2. ನಿರೀಕ್ಷೆ, ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ. "राघवो रथमप्राप्तां तामाशां च सुरद्विषाम्" रघु० १२-९६। 3. ಆಸೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬೇಕಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಬಯಕೆ. "महोत्सवमिवाशानामाशाभ्यधिकसम्पदम्" याद० १६-४। 4. ಅಸಾಧ್ಯವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವ ಬಯಕೆ, ದುರಾಶೆ. "आशा बलवती राजन् पुत्राणां तेऽभवत्तदा" भा० शल्य० ७-१६।

आशागज ಆಶಾಗಜ (पु०) ದಿಗ್ಗಜ, ದಿಕ್ಕುಗಳನ್ನು ಕಾಯುವ ಆನೆ.

आशातन्तु ಆಶಾತಂತು (पु०) ಆಸೆಯೆಂಬ ತಂತು, ದುರ್ಬಲವಾದ ಆಸೆ. आशैव तन्तुः। "चिरादाशातन्तुस्त्रुटतु बिसिनीसूत्रभिदुरः" मालती० ४-३।

आशापाल ಆಶಾಪಾಲ (पु०) ದಿಕ್ಪಾಲಕ. आशां दिशं पालयति--पाल (रक्षणे) + णिच् "अण्" (३-२-१)।

आशापिशाचिका ಆಶಾಪಿಶಾಚಿಕಾ (स्त्री०) ಆಸೆಯೆಂಬ ಭೂತ, ಮೋಸಮಾಡುವ ಆಸೆ. आशैव पिशाचिका।

आशाबन्ध ಆಶಾಬಂಧ (पु०) 1. ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಬಲೆ, ಜೇಡರ ಹುಳುವಿನ ಗೂಡು. आशां दिशं बध्नाति--बन्ध (बन्धने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಆಸೆಯ ಕಟ್ಟು, ಆಸೆಯ ಬಂಧನ, ನಂಬಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯಾಶೆ. "आशाबन्धः कुसुमसदृशं प्रायशोह्यङ्गनानाम्" मेघ० १-१०। 3. ಆಶ್ವಾಸನ, ಸಮಾಧಾನ. "आशाबन्धं कमपि कुरुते छाययार्थी जनोऽयम्" वेणी० ६-२६। "आशाबन्धः समाश्वासे तथा मर्कटजालके" विश्व०। 4. ದಿಗ್ಬಂಧನ.

आशाभङ्ग ಆಶಾಭಂಗ (पु०) ನಿರಾಶೆ, ಕಾರ್ಯನಾಶ, ಕಾರ್ಯ ನೆರವೇರದಿರುವಿಕೆ.

आशावह ಆಶಾವಹ (वि०) ಆಸೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आशाया आवहः।

आशासत् ಆಶಾಸತ್ (वि०) ಅಪ್ಪಣೆ ಮಾಡುವ, ಆಜ್ಞೆ ಮಾಡುವ. आ + शासु (अनुशिष्टौ) "शतृ" (३-२-१२४)।

आशासान ಆಶಾಸಾನ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ, ಕೋರುವ. आ+शासु (इच्छायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। "आशासानाः कतिचन विभो त्वत्परिष्वङ्गधन्यैरङ्गीकारं क्षणमपि दये हार्दतुङ्गैरपाङ्गैः" दयाश० ४२।

आशास्य ಆಶಾಸ್ಯ (न०) 1. ಆಶೀರ್ವಾದ, ಮಂಗಳಾಶಾಸನ. आ+शासु (इच्छायाम्) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "आशास्यमन्यत्पुनरुक्तभूतं श्रेयांसि सर्वाण्यधिजग्मुषस्ते" रघु० ५-३४। 2. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮನೋರಥ, ಬಯಕೆ, ಕೋರಿಕೆ. "आशास्यमीतिविगमप्रभृति प्रजानाम्" माल० ५-२०। (वि०)3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಕೋರಲ್ಪಡುವ. "अगस्त्यचरितामाशामनाशास्यजयो ययौ" रघु० ४-४४। 4. ಹಿರಿಯರ ಅನುಗ್ರಹದಿಂದ ಲಭ್ಯವಾಗುವ, ಆಶೀರ್ವಾದದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ. (अव्य०)5. ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ, ಬೇಡಿ, ಕೋರಿ. आ + शासु "ल्यप्" (७-१-३७)। "आशास्य लाजाञ्जलिहोमभाजा" याद० १३-८६।

आशित ಆಶಿತ (न०) 1. ತೃಪ್ತಿಕರವಾದ ಭೋಜನ, ಸರಿಯಾದ ಊಟ. आ + अश (भोजने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ, ಊಟಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ + अश "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಸರಿಯಾಗಿ ಊಟಮಾಡಿದ, ಭೋಜನದಿಂದ ತೃಪ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. आशितमस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)।

आशितंगवीन ಆಶಿತಂಗವೀನ (वि०) ಗೋವುಗಳು ಹುಲ್ಲು ಮೇಯ್ದು ತೃಪ್ತಿಹೊಂದಿದ ಪ್ರದೇಶ (ಅರಣ್ಯ ಮೊದಲಾದುದು). आशिता गावोऽस्मिन् "खः" (५-४-७)। मुम् निपा०।

आशितम्भव ಆಶಿತಂಭವ (पु०) 1. ಆಹಾರದಿಂದ ತೃಪ್ತಿಹೊಂದುವಿಕೆ. आशित + भू (सत्तायाम्) भावे "खच्" (३-२-४५)। मुम् (६-३-६७)। 2. ಆಹಾರ, ಅನ್ನ. आशितो भवत्यनेन--आशित+भू कर० "खच्" (३-२-४५)।

आशितृ ಆಶಿತೃ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವ, ತೃಪ್ತಿಕರವಾಗಿ ಊಟಮಾಡುವ, ಹೊಟ್ಟೆಬಾಕ. आ + अश (भोजने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आशित्री ಆಶಿತ್ರೀ.**

आशिन् ಆಶಿನ್ (वि०) ಊಟಮಾಡುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದ. आ+अश (भोजने) "णिनिः" (३-२-७८)।

आशिर ಆಶಿರ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಸೂರ್ಯ. 3. ರಾಕ್ಷಸ. 4. ಭೋಜನ, ಊಟ. आ + अश (भोजने) अशू (व्याप्तौ) वा "किरच्" (उ० १-५२)। 5. ಕುದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಹಾಲು. "आशिरः क्षीरविकृतौ भोजने पावके रवौ" वैज०। "आशिरो वह्निरक्षसोः" सि० कौ०।

आशिष्ट ಆಶಿಷ್ಟ (वि०) ಆಶೀರ್ವಾದಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ शासु (इच्छायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

आशिस् ಆಶಿಸ್ (स्त्री०) 1. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ವಾಕ್ಯ, ಹಿತವನ್ನು ಕೋರುವ ಮಾತು. आ + शासु (इच्छायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। "इष्टावधारकं वाक्यमाशीस्सा परिकीर्तिता"। "आशास्य लाजाञ्जलिहोमभाजा क्षेमाशिषा किञ्चिदशेषहृद्यम्" याद० १३-८६। 2. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಆಸೆ. "जगच्छरण्यस्य निराशिषः सतः किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभिः" कुमा० ५-७६। 3. ಹಾವಿನ ಹಲ್ಲು, ಸರ್ಪದ ವಿಷದಂತ. "आशीरुरगदंष्ट्रायां शुभवाक्याभिलाषयोः" वैज०।

आशी ಆಶೀ (स्त्री०) ಹಾವಿನ ಹಲ್ಲು, ಸರ್ಪದ ವಿಷದಂತ. आशीर्यतेऽनया—आ+शॄ (हिंसायाम्) "क्विप्" (३-२-७६)। पृषो०। "विषमाशीभिरनारतं वमन्तः" माघ०।

आशीर्वाद ಆಶೀರ್ವಾದ (पु०) ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸುವ ವಾಕ್ಯ, ಶುಭವನ್ನು ಕೋರುವ ಮಾತು, ಹಿತವನ್ನು ಬಯಸುವ ಮಾತು. आशिषो वादः वचनम्। आशीरुक्तिः आशीर्वचनम् ಇತ್ಯಾದಿ. "अवितथफलमाशीर्वादमारोपयन्तः" किरा० १८-४६।

आशीविष ಆಶೀವಿಷ (पु०) ಸರ್ಪ, ಹಾವು. आश्यां विषमस्य। "तयोरुपान्तस्थितसिद्धसैनिकं गरुत्मदाशीविषभीमदर्शनैः" रघु० ३-५७।

आशु ಆಶು (पु०) 1. ಪಾಟಲಧಾನ್ಯ, ಕೆಂಪು ಬತ್ತ. अशू (व्याप्तौ) "उण्" (उ० १-१)। "आशुर्व्रीहिः पाटलः स्यात्" अम०। (अव्य०) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ, ವೇಗವಾಗಿ, ಶೀಘ್ರವಾಗಿ. "तदाशु कर्तुं त्वयि जिह्ममुद्यते विधीयतां तत्र विधेयमुत्तरम्" किरा० १-२५। "त्यजाशु गर्वं मदगूढ मा स्म गाः" कुमा० १५-३८।

आशुकारिन् ಆಶುಕಾರಿನ್ (वि०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕೆಲಸಮಾಡುವ, ಕುಶಲ, ಚಟುವಟಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. आशु करोति—डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)।—**कारिणी—ಕಾರಿಣೀ.** "क्विप्" (३-२-७६)। **आशुकृत् ಆಶುಕೃತ್.**

आशुकोपिन् ಆಶುಕೋಪಿನ್ (वि०) ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಕೋಪಬರುವ ಸ್ವಭಾವದವನು, ಮುಂಗೋಪಿ. आशु कुप्यति — कुप (क्रोधे) "णिनिः" (३-२-७८)।

आशुग ಆಶುಗ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 2. ಬಾಣ. आशु गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "चापैराकर्णमाकृष्टैर्विमुक्ता दूरमाशुगाः" कुमा० १६-१३। 3. ಸೂರ್ಯ. (वि०) 4. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ, ವೇಗವಾಗಿ ಹೋಗುವ.

आशुगामिन् ಆಶುಗಾಮಿನ್ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. (वि०) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. आशु गच्छति—गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—गामिनी —ಗಾಮಿನೀ.**

आशुतोष ಆಶುತೋಷ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (वि०) 2. ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ಸಂತೋಷಪಡುವ. आशु शीघ्रं तोषो यस्य।

आशुव्रीहि ಆಶುವ್ರೀಹಿ (पु०) ಪಾಟಲಧಾನ್ಯ, ಕೆಂಪು ಬತ್ತ.

आशुशुक्षणि ಆಶುಶುಕ್ಷಣಿ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. आशु शीघ्रं शु क्षणोति — क्षणु (हिंसायाम्) "इन्" (उ० ४-११८)। शु इति पूजार्थमव्ययम्। आशोष्टुमिच्छति — आ + शुष (शोषणे) + सन् "अनिः" (उ० २-१०३) वा। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ.

आशौच ಆಶೌಚ (न०) ಅಶುಚಿ, ಅಶುದ್ಧಿ. अशुचेर्भावः "अण्" (५-१-१३१)। उभयपदवृद्धिः (७-३-३०)।

आश्चर्य ಆಶ್ಚರ್ಯ (न०) 1. ಅದ್ಭುತರಸ. आ इति चर्यते — आ + चर (गतौ) "यत्" सुट् (६-१-१४०)। 2. ಅದ್ಭುತ, ವಿಸ್ಮಯ, ಅಚ್ಚರಿ. "आश्चर्यमुत्पलदृशो वदनामलेन्दुसांनिध्यतो मम मुहुर्जडिमानमेत्य" मालती० ३-५। (वि०) 3. ಆಶ್ಚರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ. आश्चर्यो गवां दोहोऽगोपेन।

आश्चोतन ಆಶ್ಚೋತನ (न०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ. आ+श्चुतिर् (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸುರಿಯುವ, ಚೆನ್ನಾಗಿ (ನೀರನ್ನು) ಚಿಮುಕಿಸುವ. आ + श्चुतिर् "ल्युः" (३-१-१३४)।

आश्म ಆಶ್ಮ (वि०) 1. ಕಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಸ್ತು. अश्मनो विकारः--अश्मन् "अण्" (४-३-१३४)।

आश्मिक ಆಶ್ಮಿಕ (वि०) ಭಾರವಾದ ಕಲ್ಲನ್ನು—(1) ಹೊರುವ. (2) ತೆಗೆದೊಯ್ಯುವ. (3) ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ. भारभूतमश्मानं वहति हरत्यावहति च—अश्मन् "ठक्" (५-१-५०)।

आश्यान ಆಶ್ಯಾನ (वि०) ಒಣಗಿದ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ. आ+श्यैङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "सरितः कुर्वती गाधाः पथश्चाश्यानकर्दमान्" रघु० ४-२४।

आश्रम ಆಶ್ರಮ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. आश्रम्यन्ते विश्रान्तिं प्राप्यन्तेऽनेन। "तेषां तु योगभ्रष्टानां हेतुर्वैष्णवसद्मसु। सुभिक्षपरविद्येषु विश्रान्तेराश्रमः स्मृतः" इति निरुक्तिः। (पुंन०) 2. ಪರ್ಣಶಾಲೆ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ವಾಸಗೃಹ. आश्राम्यन्त्यत्र—आ+श्रमु (तपसि खेदे च) "घञ्" (३-३-१२१)। "तौ दम्पती वसिष्ठस्य गुरोर्जग्मतु-राश्रमम्" रघु० १-३५। "आश्रमाः प्रविशदग्रचधेनवः" कुमा० ८-३८। 3. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳು. [ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ, ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥ ಮತ್ತು ಸಂನ್ಯಾಸವೆಂದು ಆಶ್ರಮಗಳು ನಾಲ್ಕು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ನಾಲ್ಕು ಆಶ್ರಮಗಳೂ, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಮೂರು ಆಶ್ರಮಗಳೂ, ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಎರಡು ಆಶ್ರಮಗಳೂ, ಶೂದ್ರನಿಗೆ ಗಾರ್ಹಸ್ಥ್ಯಾಶ್ರಮವೂ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವುದು.] "चत्वार आश्रमाश्चैव ब्राह्मणस्य प्रकीर्तिताः। गार्हस्थ्यं ब्रह्मचर्यं च वानप्रस्थं तु भिक्षुकम्। क्षत्रिये चापि कथिता आश्रमास्त्रय एव हि। ब्रह्मचर्यं च गार्हस्थ्यमाश्रम-द्वितयं विशः। गार्हस्थ्यमुचितंत्वेकं शूद्रस्य क्षणमावहेत्"। 4. ವಿದ್ಯಾಶಾಲೆ, ಪಾಠಶಾಲೆ.

आश्रमगुरु ಆಶ್ರಮಗುರು (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. आश्रमाणां ब्रह्मचर्यादीनां गुरुः नियन्ता। "आतिथेय-मनिवारितातिथिः कर्तुमाश्रमगुरुः स नाश्रमत्" माघ० १४-३८।

आश्रमधर्म ಆಶ್ರಮಧರ್ಮ (पु०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮವಿಹಿತವಾದ ಧರ್ಮ, ಆಯಾ ಆಶ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ ಕಾರ್ಯ. आश्रमविहितो धर्मः। "वानप्रस्थं भैक्ष्यचर्यं गार्हस्थ्यं च महाश्रमम्। ब्रह्मचर्याश्रमं प्राहुश्चतुर्थं ब्राह्मणैरितम्" भा० शान्ति० ६०-२। ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗೆ ವೇದಾಧ್ಯಯನವೂ, ಗೃಹಸ್ಥನಿಗೆ ದಾನ ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳೂ, ವಾನಪ್ರಸ್ಥನಿಗೆ ತಪಸ್ಸೂ, ಸಂನ್ಯಾಸಿಗೆ ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದನೆ ಮತ್ತು ಮೋಕ್ಷೋಪಾಯಗಳೂ ಆಶ್ರಮ ಧರ್ಮಗಳು. "असाधुदर्शी खलु तत्रभवान् काश्यपः, य इमामाश्रमधर्मे नियुङ्क्ते" शाकु० १।

आश्रमपद ಆಶ್ರಮಪದ (न०) ತಪೋವನ, ತಪಸ್ವಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. "शान्तमिदमाश्रमपदं स्फुरति च बाहुः कुतः फलमिहास्य" शाकु० १-१४।

आश्रमवास ಆಶ್ರಮವಾಸ (पु०) ತಪಸ್ವಿಗಳು ತಪೋವನದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವುದು.

आश्रमवासिक ಆಶ್ರಮವಾಸಿಕ (न०) ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರ ಮೊದಲಾದವರ ಆಶ್ರಮವಾಸವನ್ನು ಹೇಳುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಪರ್ವ. आश्रमवासः प्रतिपाद्यतयाऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

आश्रमवासिन् ಆಶ್ರಮವಾಸಿನ್ (पु०) ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. आश्रमे वसति—वस (निवासे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आश्रमसद् ಆಶ್ರಮಸದ್ (पु०) ಮುನಿ, ತಪಸ್ವಿ, ಸಂನ್ಯಾಸಿ. आश्रमे सीदति—षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-६१)।

आश्रमिक ಆಶ್ರಮಿಕ (वि०) ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯಾದ್ಯಾಶ್ರಮವುಳ್ಳ. आश्रमोऽस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)।

आश्रमिन् ಆಶ್ರಮಿನ್ (पु०) ಆಶ್ರಮವುಳ್ಳವನು, ಆಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸಿದವನು. आश्रमोऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

आश्रय ಆಶ್ರಯ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸುವಿಕೆ. आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)। "गुणव-दाश्रयलब्धगुणोदये मलिनिमाऽलिनि माधवयोषिताम्" माघ० ६-४। 2. ದುರ್ಬಲರ ರಕ್ಷಣಾಲಯ, ಅನಾಥರ ಆಲಯ. 3. ವಾಸಗೃಹ, ಮನೆ. 4. ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಇತರರನ್ನು ಸೇರುವುದು. "साऽभूद्रामाश्रया भूयः" रघु० १२-३५। 5. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಮರೆ. "तदहमाश्रयोन्मूलनेनैव त्वामकामां करोमि" मुद्रा० २। 6. ಆಧಾರ, ಅವಲಂಬನ. "तमाश्रयं दुष्प्रसहस्य तेजसः" रघु० ३-५८। 7. ಬಾಣಗಳ ಚೀಲ, ಬತ್ತಳಿಕೆ. "उन्मुखः सपदि लक्ष्मणाग्रजा बाणमाश्रय-मुखात्समुद्धरन्" रघु० ११-२६। 8. ರಾಜರ ಸಂಧಿ, ವಿಗ್ರಹ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುವಿನಿಂದ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದುರ್ಬಲ

ನಾದವನು ಧಾರ್ಮಿಕನಾದ ಒಬ್ಬ ಬಲಶಾಲಿಯನ್ನು ಮರೆಹೊಕ್ಕುವುದು **ಆಶ್ರಯವು.** "उच्छिद्यमानो रिपुणा निरुपायप्रतिक्रियः। शक्तिहीनः संश्रयते बलिनं धार्मिकं नृपम्"। 9. ಒತ್ತುಗಂಬ, ಆಧಾರಸ್ತಂಭ. "वृक्षेषु विद्धमिषुभिर्जघनाश्रयेषु" रघु० ९-६०। 10. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ನೆರವು, ಒತ್ತಾಸೆ.

आश्रयण ಆಶ್ರಯಣ (न०) 1. ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಸಾಹಾಯ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬನನ್ನು ಸೇರುವುದು. 2. ಅವಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ, ಆಧಾರ. आ+श्रिञ् (सेवायाम्) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆಯುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯ ಹೊಂದುವ. आ + श्रिञ् "ल्युः" (३-१-१३४)।

आश्रयणीय ಆಶ್ರಯಣೀಯ (वि०) ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)।

आश्रयवत् ಆಶ್ರಯವತ್ (वि०) ಆಶ್ರಯವುಳ್ಳ, ಸಾಹಾಯ್ಯವುಳ್ಳ, ಆಸರೆಯುಳ್ಳ. आश्रयोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

आश्रयाश ಆಶ್ರಯಾಶ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. आश्रयमश्नाति — अश (भोजने) "अण्" (३-२-१)। 2. ಕೃತ್ತಿಕಾನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. (वि०) 4. ಆಸರೆಯನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಸಹಾಯಕನನ್ನು ತಿಂದುಹಾಕುವ.

आश्रयासिद्ध ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧ (पु०) ನ್ಯಾಯಮತಸಿದ್ಧವಾದ ಐದು ವಿಧ ಹೇತ್ವಾಭಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು, ದುಷ್ಟವಾದ ಹೇತು, ಪಕ್ಷತಾವಚ್ಛೇದಕವಿಲ್ಲದ ಪಕ್ಷವುಳ್ಳ ಹೇತು. आश्रयस्य पक्षस्य असिद्धिः। तद्वान् आश्रयासिद्धः। "गगनारविन्दं सुरभि अरविन्दत्वात् सरोजारविन्दवत्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸೌರಭ್ಯಕ್ಕೆ ಆಶ್ರಯಭೂತವಾದ ಗಗನಾರವಿಂದವು (ಪಕ್ಷವು) ಅಸಿದ್ಧವಾದುದರಿಂದ ಹೇತುವು ದುಷ್ಟವಾಯಿತು. ಇದು ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧರೂಪವಾದ ಹೇತ್ವಾಭಾಸವು.

आश्रयासिद्धि ಆಶ್ರಯಾಸಿದ್ಧಿ (स्त्री०) ಅಸಿದ್ಧಿಯೆಂಬ ಹೇತುವಿನ ಒಂದು ದೋಷ. आश्रयस्यासिद्धिः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "असिद्धि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

आश्रयिन् ಆಶ್ರಯಿನ್ (वि०) ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿರುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯ ಪಡೆದಿರುವ, ಆಸರೆಯಿರುವ. आश्रयति— आ + श्रिञ् (सेवायाम्) "णिनिः" (३-१-१३४)।

आश्रव ಆಶ್ರವ (पु०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 3. ಕ್ಲೇಶ, ಕಷ್ಟ. (वि०) 4. ವಿಧೇಯ, ಅಧೀನದಲ್ಲಿರುವವನು, ಮಾತಿನಂತೆ ನಡೆಯುವವನು. आशृणोति — आ+श्रु (श्रवणे) "अप्" (३-३-५७)। "आश्रयोऽङ्गीकृतौ क्लेशे नान्यवद्वचनस्थिते" मेदि०। "दृष्टदोषमपि तन्न सोऽत्यजत् सङ्गवस्तु भिषजामनाश्रवः" रघु० १९-४९। "शाधि शासक जगत्त्रयस्य मामाश्रवोऽस्मि भवतः सहानुजः" माघ० १४-११।

आश्राव ಆಶ್ರಾವ (पु०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. 2. ಅಂಗೀಕಾರ ಮಾಡಿಸುವುದು. 3. ಕೇಳುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. आ + श्रु (श्रवणे) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

आश्रित ಆಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು. 2. ರಕ್ಷಣೆ ಹೊಂದಿದವನು, ಮರೆಹೊಕ್ಕಿದವನು. 3. ಆಧಾರವುಳ್ಳ, ಆಸರೆಯುಳ್ಳ. आ+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 4. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟವನು. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "आश्रितं रत्नपूर्णेन कुम्भेन च महीयसा" याद० १६-११। 5. ನೆಲೆಸಿರುವ, ವಾಸವಾಗಿರುವ, ಕುಳಿತಿರುವ. "इमं स्फटिकशिलास्तम्भमाश्रितो भवामि" माल० ४। 6. ಸೇವಕ, ಆಳು. "प्रायश्चलं गौरवमाश्रितेषु" कुमा० ३-१।

आश्रित्य ಆಶ್ರಿತ್ಯ (अव्य०) 1. ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದಿ. 2. ರಕ್ಷಣೆ ಪಡೆದು. 3. ಒತ್ತಾಸೆ ಪಡೆದು, ಆಸರೆಪಡೆದು. आ + श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्यप्" (७-१-३७)।

आश्रुत् ಆಶ್ರುತ್ (स्त्री०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ. 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. आ+श्रु (श्रवणे) "क्विप्" (३-३-९४)। 3. ಅಂಗೀಕರಿಸುವ. 4. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡುವ. आ शृणोति— आ + श्रु कर्त० "क्विप्"।

आश्रुत ಆಶ್ರುತ (वि०) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ. आ+श्रु (श्रवणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आश्रुतस्य विफलत्वमस्ति चेदाः श्रुतस्य रचितोऽयमञ्जलिः" चं० रा०। 3. ಕೇಳಲ್ಪಟ್ಟ.

आश्रुति ಆಶ್ರುತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 3. ಕೇಳುವುದು, ಶ್ರವಣ. आ + श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आश्लिष्ट ಆಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. आ + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आश्लिष्टभूमिं रसितारमुच्चैर्लोलद्भुजाकारबृहत्तरङ्गम्" माघ० ३-७२। 2. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಬೆರೆತಿರುವ, ಕಲೆತಿರುವ. "विदिद्युते बाडवजातवेदसः शिखाभिराश्लिष्ट इवाम्भसां निधिः" माघ० १-२०।

आश्लेष ಆಶ್ಲೇಷ (पु०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आ+श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। "आश्लेषलोलुपवधूस्तनकार्कश्यसाक्षिणीम्" माघ० २-१७। "धाता विश्वविसृष्टिमात्रनिरतो देवोऽपि गौरीभुजाश्लेषानन्दविघूर्णमाननयनो दक्षाध्वरध्वंसनः" प्रबोध० २-२८। 2. ಸ್ವಲ್ಪಸಂಬಂಧ, ಏಕದೇಶದಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. आ ईषत् श्लेषः संबन्धः।

आश्लेषा ಆಶ್ಲೇಷಾ (स्त्री०) ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಸರ್ಪ ದೇವತಾಕವಾದ ನಕ್ಷತ್ರ. "आश्लेषा नक्षत्रं सर्पा देवताः" तैत्ति० सं०। ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರವು ರಾಕ್ಷಸ ಗಣಕ್ಕೆ ಸೇರಿದುದು. ಮಾರ್ಜಾಲಯೋನಿ. ಅಧೋ ಮುಖ. ದಾರುಣಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳದು. ಆಶ್ಲೇಷಾ ನಕ್ಷತ್ರ ದಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣ ಕೂಡದು. ಪಾಯಸಾನ್ನವು ಇದಕ್ಕೆ ಶಾಂತಿ. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜ್ವರವು ಬಂದರೆ ಒಂದು ತಿಂಗಳಕಾಲ ಪೀಡಿಸುವುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮ ಋತುಮತಿಯಾದರೆ ದುರ್ನಡತೆಯುಳ್ಳವಳಾಗುತ್ತಾಳೆ. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಕನ್ಯೆಯು ಅತ್ತೆಯಿಲ್ಲದ ಮನೆಗೆ ಮದುವೆಯಾಗಬೇಕು. "मूलजा श्वशुरं हन्ति सर्पजा तु तदङ्गनाम्"। ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಬುಧಮಹಾದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 17 ವರ್ಷಗಳು.

आश्व ಆಶ್ವ (न०) 1. ಕುದುರೆಗಳ ಗುಂಪು. अश्वानां समूहः "अण्" (४-२-३७)। 2. ಕುದುರೆಯ (ಸ್ವ)ಭಾವ. अश्वस्य भावः "अञ्" (५-१-१२९)। (वि०) 3. ಕುದುರೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. 4. ಕುದುರೆಯಿಂದ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಗಾಡಿ ರಥ ಮೊದಲಾದುದು). अश्व "अण्" (४-२-९२)।

आश्वत्थ ಆಶ್ವತ್ಥ (न०) 1. ಅರಳಿಹಣ್ಣು. अश्वत्थस्य फलम् "अण्" (४-३-१६४)। (स्त्री०)—त्थी—ತ್ಥೀ. ಅಶ್ವತ್ಥ (ಅಶ್ವಿನೀ) ನಕ್ಷತ್ರದಿಂದ ಕೂಡಿದ ರಾತ್ರಿ. (वि०)2. ಅರಳಿಮರದ ಸಂಬಂಧವಾದ. अश्वत्थस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। स्त्रियाम् "ङीष्" (४-१-४१)।

आश्वत्थिक ಆಶ್ವತ್ಥಿಕ (पु०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. अश्वत्थ "ठक्" (४-२-२२)। अश्वत्थेन युक्ता पौर्णमास्यस्मिन्।

आश्वपत ಆಶ್ವಪತ (पु०) 1. ಅಶ್ವಪತಿಯ ಮಗ. अश्वपतेरपत्यम् "अण्" (४-१-८४)। (वि०) 2. ಅಶ್ವಪತಿಸಂಬಂಧವಾದ. अश्वपतेरिदम् "अण्" (४-३-१२०)।

आश्वभारिक ಆಶ್ವಭಾರಿಕ (वि०) ಕುದುರೆಯು ಹೊರುವಷ್ಟು ಭಾರವನ್ನು ಒಯ್ಯುವ,—ಹೊರುವ,—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ. अश्वभारं अश्ववाह्यं भारं हरति वहति आवहति वा "ठक्" (५-१-५०)।

आश्वमेधिक ಆಶ್ವಮೇಧಿಕ (न०) 1. ಧರ್ಮರಾಜನ ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮಹಾಭಾರತದ ಒಂದು ಪರ್ವ. अश्वमेधः एव "ठक्" (५-४-३४)। (वि०) 2. ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಅಶ್ವಮೇಧಯಾಗಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ವಸ್ತು.

आश्वयुज ಆಶ್ವಯುಜ (पु०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. आश्वयुजी पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)।

आश्वयुजक ಆಶ್ವಯುಜಕ (पु०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಬಿತ್ತಿದ ಉದ್ದು. आश्वयुज्यामुप्तो माषः "वुञ्" (४-३-४५)। [ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆಯ ದಿನ ಬಿತ್ತಿದ ಉದ್ದು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಬೆಳೆದು ಫಲಿಸುವುದು.]

आश्वयुजी ಆಶ್ವಯುಜೀ (स्त्री०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. अश्वयुजा अश्विनीनक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)।

आश्वरथ ಆಶ್ವರಥ (वि०) ಕುದುರೆಯ ಗಾಡಿಯ ಸಂಬಂಧವಾದ. अश्वरथस्येदम् "अञ्" (४-३-१२२)।

आश्वलक्षणिक ಆಶ್ವಲಕ್ಷಣಿಕ (वि०) 1. ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ. 2. ಕುದುರೆಯ ಲಕ್ಷಣವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವ. अश्वलक्षणं वेत्ति तद्ग्रन्थमधीते वा "ठक्" (वा० ४-२-६०)।

आश्वलायन ಆಶ್ವಲಾಯನ (पु०) ಅಶ್ವಲ ಋಷಿಯ ಮಗ, ಋಗ್ವೇದದ ಶ್ರೌತ ಮತ್ತು ಗೃಹ್ಯ ಸೂತ್ರಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಋಷಿ. अश्वलः कश्चन मुनिः तस्यापत्यम् "फक्" (४-१-९९)।

आश्वास ಆಶ್ವಾಸ (पु०) 1. ರಕ್ಷಣೆಯ ಭರವಸೆ. 2. ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ, ನಿಲುಗಡೆ, ನಿವೃತ್ತಿ. 3. ಸಮಾಧಾನ ಗೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಗ್ರಂಥದ ಭಾಗ. 5. ಉಸಿರಾಡು ವುದು. आ + श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८, १९, १२१)।

आश्वासक ಆಶ್ವಾಸಕ (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವ. 2. ಧೈರ್ಯವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. आ+श्वस (प्राणने)+ णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आश्वासन ಆಶ್ವಾಸನ (न०) 1. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸು ವುದು. आ + श्वस (प्राणने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸುವ. आ + श्वस + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

आश्वासिन् ಆಶ್ವಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನವುಳ್ಳ, ಧೈರ್ಯವುಳ್ಳ. आश्वासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "कामं प्रिया न सुलभा मनस्तु तद्भावदर्शनाश्वासि" शाकु० २-१।

आश्वास्य ಆಶ್ವಾಸ್ಯ (वि०) 1. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸ ಲ್ಪಡುವ. आ + श्वस (प्राणने) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ಸಮಾಧಾನಗೊಳಿಸಿ. आ + श्वस + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

आश्विक ಆಶ್ವಿಕ (वि०) 1. ಭಾರವಾಗಿರುವ ಕುದುರೆ ಯನ್ನು ಒಯ್ಯುವ,—ಹೊರುವ,—ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ. भारभूतमश्वं हरति वहत्यावहति च "ठक्" (५-१-५०)। 2. ಅಶ್ವದ ಲಾಭವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಶುಭಶಕುನ, ಕುದುರೆಯ ಲಾಭವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ನಕ್ಷತ್ರಗಳ (1) ಸಂಯೋಗ (ಸಂಬಂಧ), (2) ಉತ್ಪಾತ (ಶುಭಸೂಚನೆ)ಗಳು. अश्वस्य निमित्तं संयोगः उत्पातो वा "ठञ्" (५-१-३८)।

आश्विन ಆಶ್ವಿನ (पु०) 1. ಅಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. आश्विनी पौर्णमास्यस्मिन् "अण्" (४-२-२१)। (द्विव०) 2. ಅಶ್ವಿನೀಕುಮಾರರು. (वि०) 3. ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಯ ಸಂಬಂಧವಾದ.

आश्विनी ಆಶ್ವಿನೀ (स्त्री०) ಅಶ್ವಯುಜ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. अश्विन्या युक्ता पूर्णिमा "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आश्विनेय ಆಶ್ವಿನೇಯ (पु०द्विव०) ಅಶ್ವಿನೀ ದೇವತೆಯ ಕುಮಾರರು, ದೇವವೈದ್ಯರು. अश्विन्या अपत्ये "ढक्" (४-१-१२०)।

आश्वीन ಆಶ್ವೀನ (पु०) ಕುದುರೆಯ ಮೇಲೆ ಒಂದು ದಿನ ಪ್ರಯಾಣಮಾಡುವಷ್ಟು ದೂರದ ಮಾರ್ಗ, ಕುದುರೆಯು ಒಂದು ದಿನ ನಡೆಯುವಷ್ಟು ದಾರಿ. अश्वस्य एकाहगमः "खञ्" (५-२-१९)।

आषाढ ಆಷಾಢ (पु०) 1. ಆಷಾಢ ಮಾಸ. आषाढी पूर्णिमाऽस्मिन् मासे "अण्" (४-२-२१)। 2. ಪಲಾಶ ದಂಡ, ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಗಳು ಹಿಡಿಯುವ ದಂಡ. आषाढी पूर्णिमा प्रयोजनमस्य "अण्" (५-१-११०)। "अथाजिनाषाढधरः प्रगल्भवाक्" कुमा० ५-३०। 3. ಮಲಯ ಪರ್ವತ. "आषाढो व्रतिनां दण्डे मासे मलयपर्वते" मेदि०।

आषाढा ಆಷಾಢಾ (स्त्री०) ಪೂರ್ವಾಷಾಢಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು.

आषाढाभव ಆಷಾಢಾಭವ—भू—ಭೂ (पु०) ಕುಜ, ಅಂಗಾರಕ, ಮಂಗಳಗ್ರಹ. आषाढायां भवः—भू (सत्तायाम्) "अच्" (३-१-१३४)। "क्विप्" वा।

आषाढी ಆಷಾಢೀ (स्त्री०) ಆಷಾಢ ಮಾಸದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. आषाढया नक्षत्रेण युक्ता पौर्णमासी "अण्" (४-२-३)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आषाढीय ಆಷಾಢೀಯ (वि०) 1. ಆಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. आषाढायां जातः "छः" (४-२-११४)। 2. ಆಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರ ಸಂಬಂಧವಾದ.

आष्ट्र ಆಷ್ಟ್ರ (न०) ಆಕಾಶ, ಗಗನ. अशू (व्याप्तौ) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१५९)।

आस—उपवेशने (अदा० आत्म० अक० से०)

लट्—	आस्ते	आसाते	आसते।
	आस्से	आसाथे	आध्वे।
	आसे	आस्वहे	आस्महे।
लिट्—	आसाञ्चक्रे-बभूव-आस।		
लुट्—	आसिता	आसितारौ	आसितारः।
लृट्—	आसिष्यते	आसिष्येते	आसिष्यन्ते।
लोट्—	आस्ताम्	आसाताम्	आसताम्।
	आस्व	आसाथाम्	आध्वम्।
	आसै	आसावहै	आसामहै।
लङ्—	आस्त	आसाताम्	आसत।
	आस्थाः	आसाथाम्	आध्वम्।
विधिलिङ्—	आसीत	आसीयाताम्	आसीरन्।
आशीर्लिङ्—	आसिषीष्ट	आसिषीयास्ताम्	आसिषीरन्।

लुङ्— आसिष्ट आसिषाताम् आसिषत।
लृङ्— आसिष्यत आसिष्येताम् आसिष्यन्त।
ಕುಳಿತುಕೊ, ಕೂಡು, ಕೂರು. "कर्मेन्द्रियाणि संयम्य य आस्ते मनसा स्मरन्" गीता ३-६। "तूष्णींभूय भयादासाञ्चक्रिरे मृगपक्षिणः" भट्टि० ५-९५। "आस्व साकं मया सौधे" भट्टि० ८-७९। "आसीत गुरुणा सार्धं शिलाफलकनौषु च" मनु० २-२०४। "युगान्तकालप्रतिसंहृतात्मनो जगन्ति यस्यां सविकासमासत" माघ० १-२३।

भावे:—आस्यते। आसे। आसिता। आसिष्यते। आस्यताम्। आस्यत। आस्येत। आसिषीष्ट। आसि। आसिष्यत। "आस्यतामिति चोक्तः सन् आसीताभिमुखं गुरोः" मनु० २-१९३।

कृत्सु:—आसितव्यम्। आसनीयम्। आस्यम्। आसीनः। आसितम्। आसितवान्। आसितुम्। आसनम्। "आसीनानां सुरभितशिलं नाभिगन्धैर्मृगाणाम्" मेघ० १-५२।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अधि + आस** = अध्यासितम्। ಆಶ್ರಯ ಹೊಂದು, ಮೇಲೆ ಕುಳಿತುಕೊ, ಕೂರು. "धेन्वा तदध्यासितकातराक्ष्या" रघु० २-५२।

(2) **अनु + आस** = अन्वासितम्। ಅನಂತರ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಸೇವಿಸು. "अन्वासितमरुन्धत्या स्वाहयेव हविर्भुजम्" रघु० १-५६।

(3) **अभि + आस** = अभ्यासः। 1. ಎದುರಿಗೆ ಕುಳಿತುಕೊ. 2. ಆವೃತ್ತಿ, ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡು, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಮಾಡು. "अभ्यासेन च कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५। 3. ಸಾಮೀಪ್ಯ. "व्रीडादिवाभ्यासगतैर्विलिल्ये" माघ० ३-४०।

(4) **उद्+आस**=उदासीनः। ಉದಾಸೀನನಾಗು. "उदासितारं निगृहीतमानसैर्गृहीतमध्यात्मदृशा कथंचन" माघ० १-३३।

(5) **उप+आस**=उपासनम्। उपास्य। ಉಪಾಸಿಸು, ಸೇವಿಸು. "उद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते" कुमा० २-३६।

(6) **परि + उप + आस** = पर्युपास्ते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸು. "स्थिरप्रदीपतामेत्य भुजङ्गाः पर्युपासते" कुमा० २-३८।

(7) **सम्+उप+आस** = समुपास्ते। "समुपास्यत पुत्रभोग्यया स्नुषयेवाविकृतेन्द्रियः श्रिया" रघु० ८-१४।

(8) **सम् + आस** = समासीनः। ಕುಳಿತುಕೊ, ಕೂರು. "पश्चिमां तु समासीनो मलं हन्ति दिवाकृतम्"।

आस् ಆಸ್ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು. 1. ಕೋಪ. "आः, क एष मयि स्थिते चन्द्रमभिभवितुमिच्छति बलात्" मुद्रा० १। 2. ಆಕ್ಷೇಪಣೆ. "आः, दुरात्मन् वृथामङ्गलपाठक" वेणी० १। 3. ಸಂತಾಪ. 4. ಖೇದ, ದುಃಖ. "विद्यामातरमाः प्रदर्श्य नृपशून् भिक्षामहे निस्त्रपाः" उद्भ०। "आः सन्तापप्रकोपयोः" हेम०।

आस ಆಸ (पु०) 1. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. अस्यतेऽनेन— असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१९)। "ससासिः सासुसूः सासः" किरा० १५-५। 2. ಆಸನ, ಪೀಠ. आस (उपवेशने) अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಕೂರುವಿಕೆ. आस भावे "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಆಸನ, ಗುಹ್ಯಪ್ರದೇಶ, ಶರೀರದ ಕೂರುವ ಭಾಗ. आस कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "कप्यासं पुण्डरीकमेवमक्षिणी" छान्दोग्य०।

आसक्त ಆಸಕ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸುತ್ತಲೂ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. आ+षञ्ज (सङ्गे) "क्तः" (३-४-७२)। "आसक्तमेतदनपेक्षितहेतु चेतः" मालती० १-२६। 2. ಶ್ರದ್ಧೆಯುಳ್ಳ, ತದೇಕಧ್ಯಾನವುಳ್ಳ, ತತ್ಪರನಾದ. 3. ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನವುಳ್ಳ.

आसक्ति ಆಸಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಶ್ರದ್ಧೆ, ತತ್ಪರತೆ, ಒಂದೇ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸನ್ನಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. आ+षञ्ज(सङ्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನ.

आसङ्ग ಆಸಂಗ (पु०) 1. ಶ್ರದ್ಧೆ, ತತ್ಪರತೆ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರೀತಿ, ಏಕಾಗ್ರತೆ. 2. ಸಂಬಂಧ, ಅಂಟಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. आ + षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१८)। "पादाकृष्टव्रततिवलयासङ्गसञ्जातपाशः" शाकु० १-२९। 3. ಸಹವಾಸ, ಒಟ್ಟುಗೂಡುವಿಕೆ, ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದುವಿಕೆ. 4. ನಾನು ಮಾಡಿದೆನೆಂಬ ಅಭಿಮಾನ, ಕರ್ತೃತ್ವಾಭಿಮಾನ. 5. ದೊರೆತ ವಸ್ತುವಿನ ರಕ್ಷಣೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಲಾಷೆ. (वि०) 6. ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದ, ಎಡೆಬಿಡದ, ಸತತ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. (अव्य०) 7. ಸತತವಾಗಿ, ವಿರಾಮವಿಲ್ಲದೆ.

आसङ्गिन् ಆಸಂಗಿನ್ (वि०) ಸತತವಾದ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ, ನಿತ್ಯಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವ. आसङ्गोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आसङ्गिनी ಆಸಂಗಿನೀ.**

आसङ्गिनी ಆಸಂಗಿನೀ (स्त्री०) ಸುಂಟರಗಾಳಿ, ಸುಳಿಗಾಳಿ, ಚಕ್ರವಾತ.

आसञ्जन ಆಸಂಜನ (न०) 1. ಅಗಳಿ, ಕೊಂಡಿ, ತಾಪಾಳು. 2. ಸಂಬಂಧ, ಸಂಪರ್ಕ. 3. ಶ್ರದ್ಧೆ, ಭಕ್ತಿ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಏಕಾಗ್ರತೆ, ತತ್ಪರತೆ. 4. ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಅಂಟಿಸುವಿಕೆ, ಸಂಬಂಧಪಡಿಸುವಿಕೆ. आ+षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५, ११७)।

आसञ्जित ಆಸಂಜಿತ (वि०) ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + षञ्ज (सङ्गे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

आसत्ति ಆಸತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. आ+षद्लृ (विशरणगत्यवसादनेषु) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ. 3. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗಲು ಪದಗಳನ್ನು ವಿಳಂಬ (ಕಾಲವಿಚ್ಛೇದ) ವಿಲ್ಲದೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದು, ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಪದಗಳನ್ನು ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಹೇಳುವುದು. [ವ್ಯವಧಾನವು ಕಾಲವಿಳಂಬದಿಂದಲೂ, ಅಪ್ರಕೃತ ಪದಪ್ರಯೋಗದಿಂದಲೂ ಉಂಟಾಗುವುದು. ಇಂತಹ ವ್ಯವಧಾನವಿಲ್ಲದೆ ಪದಗಳನ್ನು ಸೇರಿದಂತೆ ಉಚ್ಚರಿಸುವುದರಿಂದ ಶಾಬ್ದಬೋಧವುಂಟಾಗುವುದು.] "कारणं सन्निधानं तु पदस्यासत्तिरुच्यते" भाषाप०। "वाक्यं स्याद्योग्यताकाङ्क्षासत्तियुक्तः पदोच्चयः" सा० द० २-१। 4. ಸಂಬಂಧ, ಸೇರಿಕೆ.

आसदन ಆಸದನ (न०) 1. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. 2. ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आसन ಆಸನ (पु०) 1. ಹೊನ್ನೆಮರ. "आसनो जीवकद्रुमे" विश्व०। (न०) 2. ಪೀಠ, ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಮಣೆ, ಕುರ್ಚಿ ಮುಂತಾದುದು. आस्यतेऽत्र--आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "तदनुमतमलञ्चकार पश्चात्प्रशम इव श्रुतमासनं नरेन्द्रः" किरा० २-५८। "शुभासने हेममये पुरस्तात्" कुमा० १२-३२। 3. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आस भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಆನೆಯ ಹೆಗಲು. आस अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ರಾಜನು ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧ ಮಾಡಲು ಕಾಲವನ್ನು ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ರಾಜನ ಆರು ಗುಣಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಇದು (1) विगृह्यासनम्। (2) सन्धायासनम्। (3) संभूयासनम्। (4) प्रसङ्गासनम् ಮತ್ತು (5) उपेक्ष्यासनम् ಎಂದು ಐದು ವಿಧ. (1) ಶತ್ರುವು ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಿದ ನಂತರ ಅಶಕ್ತನಾದ ರಾಜನು ಕೋಟೆಯನ್ನು ಪ್ರವೇಶಿಸಿ ಆತ್ಮರಕ್ಷಣೆ ಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು **ವಿಗೃಹ್ಯಾಸನವು.** (2) ಸಮಾನ ಬಲವುಳ್ಳ ರಾಜರು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿಗುಂದಿ ಸಂಧಿಮಾಡಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು **ಸಂಧಾಯಾಸನವು.** (3) ಪ್ರಬಲನಾದ ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಹೋರಾಡಿ ಪರಾಜಿತನಾದ ರಾಜನು ಶತ್ರು ಅಥವಾ ಮಿತ್ರನೊಡನೆ ಸೇರಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು **ಸಂಭೂಯಾಸನವು.** (4) ಶತ್ರುವಿನೊಡನೆ ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಮಾರ್ಗಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಮಿತ್ರನಿಗಾಗಿ ನಿರೀಕ್ಷಿಸಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು **ಪ್ರಸಂಗಾಸನವು.** (5) ಶತ್ರುವು ಪ್ರಬಲನಾಗಿದ್ದರೂ ಅವನು ದಿನೇ ದಿನೇ ಕ್ಷೀಣದೆಶೆ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವುದನ್ನು ನೋಡಿ ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕುಳಿತಿರುವುದು **ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಾಸನ**ವೆನಿಸುವುದು. 5. ದೇವರ ಪೂಜಾಕಾಲದಲ್ಲಿ ಪೂಜಾಂಗವಾಗಿ ಸಮರ್ಪಿಸುವ ಆಸನ. 6. ಎಸೆಯುವುದು. 7. ಕಾಮಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾದ 84 ಆಸನಗಳು. 8. ಯೋಗಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಪದ್ಮಾಸನ, ವೀರಾಸನ, ಮಯೂರಾಸನ, ಕುಕ್ಕುಟಾಸನ ಮುಂತಾದ ಅಂಗವಿನ್ಯಾಸ.

आसनबन्ध ಆಸನಬಂಧ (पु०) ಕೈಕಾಲು ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः। जलाभिलाषी जलमाददानां छायेव तां भूपतिरन्वगच्छत्" रघु० २-६।

आसना ಆಸನಾ (स्त्री०) 1. ಇರುವಿಕೆ, ಸ್ಥಿತಿ. 2. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आस (उपवेशने) "युच्" (३-३-१०७)।

आसनी ಆಸನೀ (स्त्री०) 1. ಅಂಗಡಿ. आस्यतेऽत्र — आस (उपवेशने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)। 2. ಇರುವುದು, ಸ್ಥಿತಿ. 3. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "आसनी विपणौ स्थित्याम्" मेदि०।

आसन्द ಆಸಂದ (पु०) ವಾಸುದೇವ, ವಿಷ್ಣು. आसीदत्यस्मिन्--आ + षद्लृ (विशरणादौ) "दन्" (उ० ४-९८)। निपा०।

आसन्दी ಆಸಂದೀ (स्त्री०) 1. ಆಸನ, ಪೀಠ. 2. ಸಣ್ಣ ಮಂಚ, ಶಯ್ಯೆ. 3. ಸಭೆಯ ವೇದಿಕೆ, ಅಧ್ಯಕ್ಷಸ್ಥಾನ, ಎತ್ತರವಾಗಿ ನಿರ್ಮಿಸಿರುವ ಜಗುಲಿ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) "दन्" (उ० ४-९८)। निपा०। "ङीप्" (४-१-५)। "आसन्दो वासुदेवे स्यात् खट्वाभेदे च योषिति" मेदि०।

आसन्न ಆಸನ್ನ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्धूताः कठिनकुचस्थलाभिघातादासन्नां भृशमपराङ्गनामधाक्षुः" माघ० ८-४०। 2. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದ. 3. ಪದಗಳ ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿದ. 4. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮುಮೂರ್ಷು, ಮರಣಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿರುವ.

आसम्बाध ಆಸಂಬಾಧ (वि०) ಸುತ್ತಲೂ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲಿಯೂ ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आसमन्तात् सम्बाधा यत्र।

आसव ಆಸವ (पु०) 1. ಮದ್ಯ, ಸುರೆ. आसूयते-- आ + षुञ् (अभिषवे) कर्म० "अप्" (३-३-५७)। "नारिकेलासवं योधाः शात्रवं च पपुर्यशः" रघु० ४-४२। 2. ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವಿಕೆ, ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದು. आ + षुञ् भावे "अप्"। 3. ಬಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. आसूयतेऽत्र — आ + षुञ् अधि० "अप्" (३-३-५७)।

आसादन ಆಸಾದನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವುದು. 2. ಕೆಳಗೆ ಇಡುವುದು. 3. ಹೊಂದುವುದು, ಪಡೆಯುವುದು. आ + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

आसादित ಆಸಾದಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उपाससादोपजनं जनप्रियः प्रियामिवासादितयौवनां भुवम्" किरा० ४-१। 2. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ.

आसाद्य ಆಸಾದ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। "न हीष्टमस्य त्रिदिवेऽपि भूपतेरभूदनासाद्यमधिज्यधन्वनः" रघु० ३-६। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ. (अव्य०) 3. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. आ + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)। "आसाद्य वाचं स भृशं दिदीपे" किरा० ३-५५।

आसार ಆಸಾರ (पु०) 1. ವೇಗವಾದ ಮಳೆ. 2. ನೀರಿನ ಧಾರೆ, ಎಡೆಬಿಡದೆ ನೀರು ಸುರಿಯುವಿಕೆ. आ + सृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "आसारसिक्तक्षितिबाष्पयोगान्मामक्षिणोद्यत्र विभिन्नकोशैः" रघु० १३-२९। "हृताहृतासारकणेन वायुना" किरा० ४-३५। 3. ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸುವುದು. 4. ಸೈನ್ಯವು ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಹರಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 5. ಮಿತ್ರ ಸೈನ್ಯ. "स्यादासारः प्रसरणे वेगवृष्टौ सुहृद्बले" मेदि०। 6. ದ್ವಾದಶರಾಜರ ಪೈಕಿ ಒಬ್ಬ.

आसिक ಆಸಿಕ (वि०) ಕತ್ತಿಯಿಂದ ಯುದ್ಧಮಾಡುವವನು, ಕತ್ತಿಯೇ ಆಯುಧವಾಗಿ ಉಳ್ಳವನು. असिः प्रहरणमस्य "ठक्" (४-४-५७)।

आसिका ಆಸಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. आस (उपवेशने) "ण्वुच्" (३-३-१११)। "दुरीश्वरद्वारबहिर्वितर्दिकादुरासिकायै रचितोऽयमञ्जलिः" वै० पं०। 2. ಕ್ರಮದಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸರದಿಯಿಂದ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು.

आसिक्त ಆಸಿಕ್ತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಸಿಂಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आसिधार ಆಸಿಧಾರ (न०) ಅಸಿಧಾರೆಯ (ಕತ್ತಿಯ ಅಲುಗಿನ) ಮೇಲೆ ನಿಲ್ಲುವುದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ವ್ರತ. असिधारेव "अण्" (५-३-१०७)। ಭೋಗಸಾಮಗ್ರಿಯು ಸಂಪೂರ್ಣವಾಗಿ ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿದ್ದರೂ ಅದರಲ್ಲಿ ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ದೃಢ ನಿಶ್ಚಯದಿಂದ ಅದನ್ನು ಅನುಭವಿಸದಿರುವಿಕೆಯು ಅಸಿಧಾರಾವ್ರತಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದುದು. "युवा युवत्या सार्धं यत् मुग्धभर्तृवदाचरेत्। अन्तर्निवृत्तसङ्गः स्यादासिधारमिदं हि तत्"। "इयन्ति वर्षाणि तया सहोग्रमभ्यस्यतीव व्रतमासिधारम्" रघु० १३-६७।

आसिद्ध ಆಸಿದ್ಧ (वि०) ಪ್ರತಿವಾದಿ, ವಾದಿಯಿಂದ ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟವನು, ನ್ಯಾಯಾಧೀಶನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ವಾದಿಯಿಂದ ಸೆರೆ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನು. आ+षिध (गत्याम्) "क्तः" (३-२-१०२)। "नासिद्धस्तं विलङ्घयेत्" नारदः।

आसीन ಆಸೀನ (वि०) ಕುಳಿತಿರುವ. आस (उपवेशने) "शानच्" (३-२-१२४)। ईत् (७-२-८३)। "आसीना तटभुवि सस्मितेन भर्त्रा रम्भोरूरवतरितुं सरस्यनिच्छुः" माघ० ८-१९।

आसुत् ಆಸುತ್ (वि०) ಮದ್ಯವನ್ನು ಇಳಿಸುವ, ರಸವನ್ನು ಹಿಂಡುವವನು. आसुनोति--आ + षुञ् (अभिषवे) "क्विप्" (३-२-७६)।

आसुति ಆಸುತಿ (स्त्री०) 1. ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸ ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 2. ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವಿಕೆ, ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ. आ+षुञ् (अभिषवे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಪ್ರಸವ, ಹೆರಿಗೆ, ಹಡೆಯುವುದು. आ + षु (प्रसवे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आसुतीवल ಆಸುತೀವಲ (पु०) 1. ಯಾಜ್ಞಿಕ, ಸೋಮಲತೆಯನ್ನು ಹಿಂಡಿ ರಸ ತೆಗೆಯುವವನು. 2. ಮದ್ಯವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು, ಭಟ್ಟಿ ಇಳಿಸುವವನು. आसुतिरस्यास्ति "वलच्" (५-२-११२)।

आसुर ಆಸುರ (पु०) 1. ಅಸುರಧರ್ಮದಿಂದ ಮಾಡುವ ವಿವಾಹ, ಎಂಟು ವಿಧ ವಿವಾಹಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಕನ್ಯೆಯ ಬಂಧುಗಳಿಗೂ ಕನ್ಯೆಗೂ ಧನವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಇಷ್ಟ ಬಂದಂತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ ವಿವಾಹವು ಆಸುರವು. "ज्ञातिभ्यो द्रविणं दत्वा कन्यायै चैव शक्तितः। कन्याप्रदानं स्वाच्छन्द्यादासुरो धर्म उच्यते" मनु० ३-३१। "पैशाचश्चासुरश्चैव न कर्तव्यौ कदाचन" मनु० ३-२५। 2. ರಾಕ್ಷಸ. (वि०) 3. ಅಸುರ ಸಂಬಂಧವಾದ. असुरस्येदम् "अण्" (४-३-१२०)। "आसुरे लोकवित्रासविधायिनि महाहवे" किरा० १५-२८। 3. ಅಸುರರಂತೆ ಭಯಂಕರ ಕೃತ್ಯವುಳ್ಳ. "द्वौ भूतसर्गौ लोकेऽस्मिन् दैव आसुर एव च। दैवो विस्तरशः प्रोक्त आसुरं पार्थ मे शृणु। प्रवृत्तिं च निवृत्तिं च जना न विदुरासुराः। न शौचं नापि चाचारो न सत्यं तेषु विद्यते। असत्यमप्रतिष्ठं ते जगदाहुरनीश्वरम्।....।" "ईहन्ते कामभोगार्थमन्यायेनार्थसञ्चयान्। असौ मया हतः शत्रुः हनिष्ये चापरानपि। ईश्वरोऽहमहं भोगी सिद्धोऽहं बलवान् सुखी। आढ्योऽभिजनवानस्मि कोऽन्योऽस्ति सदृशो मया। यक्ष्ये दास्यामि मोदिष्य इत्यज्ञानविमोहिताः" गीता १६-६-१५। (स्त्री०) **-री -ರೀ.** 1. ಆಸುರೀ ಸಂಪತ್ತು, ದುರ್ಗತಿಯನ್ನು ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ ಸ್ವಭಾವ; ಬೂಟಾಟಿಕೆ, ಜಂಬ, ತನ್ನ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಅಭಿಮಾನ, ಕಾಠಿನ್ಯ, ಕೃತ್ಯಾಕೃತ್ಯ ವಿವೇಕವಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ ಇವು ಆಸುರೀ ಸಂಪತ್ತುಗಳು. "दम्भो दर्पोऽभिमानश्च क्रोधः पारुष्यमेव च। अज्ञानं चाभिजातस्य पार्थ संपदमासुरीम्" गीता १६-४। 2. ಶಸ್ತ್ರ ಚಿಕಿತ್ಸೆ. 3. ಕರಿ ಸಾಸುವೆ, ರಾಜಸಾಸುವೆ.

आसुरस्व ಆಸುರಸ್ವ (न०) ಯಜ್ಞಯಾಗಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡದಿರುವವನ ಧನ. आसुरस्य स्वम्। "अयज्वनां तु यद्द्रव्यमासुरस्वं तदुच्यते" मनु० ११-२०।

आसेक ಆಸೇಕ (पु०) ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ನೀರು ಹುಯ್ಯುವುದು. आ+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "शीतार्तिं बलवदुपेयुषेव नीरैरासेकाच्छिशिरसमीरकम्पितेन" माघ० ८-६२।

आसेचन ಆಸೇಚನ (वि०) 1. ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸದ ವಸ್ತು. सिच्यते मनोऽत्र—षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। न सेचनम्। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। 2. ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **-सेचनी- ಸೇಚನೀ.**

आसेचनक ಆಸೇಚನಕ (वि०) ಎಷ್ಟು ನೋಡಿದರೂ ತೃಪ್ತಿಯುಂಟುಮಾಡದ ವಸ್ತು. सिच्यते मनोऽत्र "ल्युट्" (३-३-११७)। न सेचनम्। स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)। संज्ञायां "कन्" (५-३-७५)। "आत्तदेहमिव स्वर्गमासेचनकदर्शनम्" याद० १६-३।

आसेदिवस् ಆಸೇದಿವಸ್ (वि०) 1. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. आ + षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१०८)। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. "आसेदुषां गोत्रभिदोऽनुवृत्त्या गोपायकानां भुवनत्रयस्य" किरा० १८-१८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **आसेदुषी ಆಸೇದುಷೀ.** "आसेदुषीं सादितशत्रुपक्षां बालामबालेन्दुमुखीं बभाषे" रघु० ६-५३।

आसेद्धृ ಆಸೇದ್ಧೃ (वि०) ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಪ್ರತಿವಾದಿಯನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವವನು. आ+षिध (गत्याम्) "तृच्" (३-१-१३३)।

आसेध ಆಸೇಧ (पु०) ಪ್ರತಿವಾದಿಯನ್ನು ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸುವಿಕೆ, ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವಿಕೆ. आ + षिध (गत्याम्) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आसेवन ಆಸೇವನ (नं०) 1. ನಿರಂತರವಾದ ಸೇವೆ, ಶ್ರದ್ಧೆಯಿಂದ ಮಾಡುವ ಸೇವೆ. आ+षेवृ (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪೌನಃಪುನ್ಯ, ಪುನರಾವೃತ್ತಿ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ. "निसस्तपतावनासेवने" (८-३-१०२)। आसेवनं पौनःपुन्यम् सि० कौ०।

आसेवा ಆಸೇವಾ (स्त्री०) "आसेवन" ಪದದ ಅರ್ಥ. आ + षेवृ (सेवायाम्) "अङ्" (३-३-१०६)। "आयुक्तकुशलाभ्यामासेवायाम्" तात्पर्येऽर्थे सि० कौ० (२-३-४०)।

आसेवित ಆಸೇವಿತ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪುನಃ ಪುನಃ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+षेवृ (सेवायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

आसेवितिन् ಆಸೇವಿತಿನ್ (वि०) 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಸೇವಿಸುವ. 2. ಮತ್ತೆ ಮತ್ತೆ ಸೇವಿಸುವ. आसेवितमनेन "इनिः" (५-२-८८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–सेवितिनी – ಸೇವಿತಿನೀ.**

आस्कन्द ಆಸ್ಕಂದ (पु०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. 2. ಮುತ್ತಿಗೆ, ಆಕ್ರಮಣ. आ + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅವಮಾನ. 4. ಒಣಗುವುದು. 5. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಾಗಾಲೋಟ.

आस्कन्दन ಆಸ್ಕಂದನ (नं०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. आ + स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ತಿರಸ್ಕಾರ. 3. ಒಣಗಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಆಕ್ರಮಣ. "विचकर्ष च संहितेषुरुच्चैश्चरणास्कन्दननामिताचलेन्द्रः" किरा० १३-१८। "आस्कन्दनं तिरस्कारे रणे संशोषणेऽपि च" मेदि०।

आस्कन्दित ಆಸ್ಕಂದಿತ (नं०) 1. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಾಗಾಲೋಟ. आ+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः)+णिच् "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

आस्कन्दिन् ಆಸ್ಕಂದಿನ್ (वि०) ಆಕ್ರಮಣ ಮಾಡುವ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕುವ, ಮೇಲೆ ಬೀಳುವ. आ+स्कन्दिर् (गतिशोषणयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "न हि सिंहो गजास्कन्दी भयाद्गिरिगुहाशयः" रघु० १७-५२।

आस्तर ಆಸ್ತರ (पु०) 1. ಆನೆಯ ಬೆನ್ನಿನ ಮೇಲೆ ಹೊದಿಸುವ ರತ್ನಗಂಬಳಿ, ಕವುದಿ, ದುಪ್ಪಟ. आ+स्तॄञ् (आच्छादने) कर्म० "अप्" (३-३-५७)। 2. ರತ್ನಗಂಬಳಿ. 3. ಚಾಪೆ, ಮಂದಲಿಗೆ. 4. ಹರಡುವಿಕೆ. भावे "अप्" (३-३-५७)।

आस्तरण ಆಸ್ತರಣ (नं०) 1. ಚಾಪೆ, ಮಂದಲಿಗೆ. 2. ರತ್ನಗಂಬಳಿ. 3. ಹಾಸಿಗೆ. आस्तीर्यते--आ + स्तॄञ् (आच्छादने) "ल्युट्" (३-३-११३)। "तमालपत्रास्तरणासु रन्तुं प्रसीद शश्वन्मलयस्थलीषु" रघु० ६-६४। 4. ಹರಡುವಿಕೆ, ಪಸರಿಸುವಿಕೆ, ಹರವುವುದು, ಹಾಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 5. ಚಾಪೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ. 6. ಚಾಪೆ ಮುಂತಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. आस्तरणे दीयते कार्यं वा "अण्" (५-१-९७)। 7. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ದರ್ಭೆಯನ್ನು ಸಾಲಾಗಿ ಹರಡುವವನು. आ + स्तॄञ् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

आस्तरणिक ಆಸ್ತರಣಿಕ (वि०) ಹಾಸುವುದಕ್ಕೆ ಉಪಯೋಗವಾದ (ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುದು). आस्तरणं प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)।

आस्तार ಆಸ್ತಾರ (पु०) ಹರಡುವುದು, ಹರವುವುದು, ಹಾಸುವುದು. आस्तीर्यते--आ + स्तॄञ् (आच्छादने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आस्ताव ಆಸ್ತಾವ (पु०) 1. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರವನ್ನು ಪಠಿಸುವ ಪ್ರದೇಶ. आस्तुवन्त्यत्र—आ+ष्टुञ् (स्तुतौ) "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಮಂತ್ರಗಳ ಪಠನ, ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

आस्तिक ಆಸ್ತಿಕ (पु०) 1. ಜರತ್ಕಾರು ಮುನಿಯ ಮಗ ಆಸ್ತಿಕ ಋಷಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "जरत्कारु" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (वि०) 2. ದೇವರು ಪರಲೋಕ ಶಾಸ್ತ್ರಗಳು ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆಯುಳ್ಳವನು. अस्ति परलोक इति मतिर्यस्य "ठक्" (४-४-६०)।

आस्तिक्य ಆಸ್ತಿಕ್ಯ (नं०) ದೇವರಲ್ಲಿ ವಿಶ್ವಾಸ, ಶಾಸ್ತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಂಬಿಕೆ, ಪರಲೋಕವುಂಟೆಂದು ಒಪ್ಪುವಿಕೆ. आस्तिकस्य भावः "ष्यञ्" (५-१-१२४)। "आस्तिक्यशुद्धमवतः प्रियधर्म धर्मात्मजस्य विहितागसि शत्रुवर्गे" किरा० १८-४३।

आस्तीर्ण ಆಸ್ತೀರ್ಣ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರವಲ್ಪಟ್ಟ. आ + स्तॄञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आस्तीर्णतल्परचितावसथः क्षणेन वेश्याजनः कृतनवप्रतिकर्मकाम्यः" माघ० ५-२७।

आस्तृत ಆಸ್ತೃತ (वि०) ಹರಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರವಲ್ಪಟ್ಟ. आ + स्तृञ् (आच्छादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आस्तृतेऽभिनवपल्लवपुष्पैरप्यनारतरताभिरताभ्यः" माघ० १०-८९।

आस्था ಆಸ್ಥಾ (स्त्री०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ. ಅಭಿಲಾಷೆ. आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಆದರ, ಗೌರವ, ಮರ್ಯಾದೆ. "दैवात्सर्गादवध्यत्वं मर्त्येष्वास्थापराङ्मुखः" रघु० १०-४३। "अनास्था बाह्यवस्तुषु" कुमा० ६-६३। 3. ಯತ್ನ, ಪ್ರಯತ್ನ. "आस्थामालम्ब्य नीतेषु वशं क्षुद्रेष्वरातिषु" किरा० १५-४। 4. ಅನುರಾಗ, ಪ್ರೀತಿ. 5. ಸಭೆ, ಆಸ್ಥಾನ. 6. ಆಲಂಬನ, ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. "आस्थानी यत्नयोरास्था" अम०। "आस्थात्वालम्बनास्थानयत्नापेक्षासु योषिति" मेदि०। 7. ಸ್ಥಿತಿ, ಅವಸ್ಥೆ. ಇರುವಿಕೆ.

आस्थान ಆಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಸಭೆ. आस्थीयतेऽत्र-- आ+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७) "अनेकराजन्यरथाश्वसंकुलं तदीयमास्थाननिकेतनाजिरम्" किरा० १-१६। 2. ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಸ್ಥಾನ, ವಿನೋದಸ್ಥಳ. 3. ಶ್ರದ್ಧೆ, ಆಸಕ್ತಿ. 4. ಆಸ್ಥೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ + ष्ठा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आस्थानी ಆಸ್ಥಾನೀ (स्त्री०) ಸಭೆ. आतिष्ठन्त्यस्याम् — आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आस्थापन ಆಸ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಸರಿಯಾಗಿ ಇಡುವಿಕೆ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇರಿಸುವಿಕೆ. आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಸ್ತಿಕ್ರಿಯೆ, ಪಿಚಕಾರಿ ಹೊಡೆಯುವುದು, ದೇಹದೊಳಗಿನ ಶುದ್ಧಿಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವಿಧ ಚಿಕಿತ್ಸೆ.

आस्थापित ಆಸ್ಥಾಪಿತ (वि०) ಚೆನ್ನಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच "क्तः" (३-२-१०२)।

आस्थित ಆಸ್ಥಿತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उपतस्थुरास्थितविषादधियः" किरा० ६-२९। 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "श्वगणिवागुरिकैः प्रथमास्थितं व्यपगतानलदस्यु विवेश सः" रघु० ९-५३। 3. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಆವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "आस्थितः स्थगितवारिदपङ्क्त्या सन्ध्यया गगनपश्चिमभागः" किरा० ९-९। 4. ಹತ್ತಿದ, ಏರಿದ. "स्निग्धगम्भीरनिर्घोषमेकं स्यन्दनमास्थितौ" रघु० १-३६। 5. ಹೊಂದಿದ, ಪಡೆದ. "उपायमस्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः" माघ० २-८०। (न०) 6. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. आ+ष्ठा भावे "क्तः"।

आस्थिति ಆಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ. 2. ಆಸ್ಥೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. आ + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आस्पद ಆಸ್ಪದ (न०) 1. ಸ್ಥಾನ, ಎಡೆ, ಜಾಗ. आपद्यतेऽत्र — "आस्पदं प्रतिष्ठायाम्" (६-१-१४६)। इति साधुः। "नतभ्रुवो मण्डयति स्म विग्रहे बलिक्रिया चातिलकं तदास्पदम्" किरा० ८-५२। 2. ವಾಸಸ್ಥಳ, ನಿವಾಸ. "आस्पदं त्वमसि सर्वसंपदाम्" किरा० १३-३९। 3. ಆಶ್ರಯ, ಅವಲಂಬನ, ಆಧಾರ. 4. ವೃತ್ತಿ, ಉದ್ಯೋಗ, ವ್ಯಾಪಾರ, ಕೆಲಸ. 5. ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ, ಗೌರವ. "लब्धास्पदोऽस्मीति विवादभीरोस्तितिक्षमाणस्य परेण निन्दाम्" माल० १-१७। 6. ವಿಷಯ. "उक्तानुक्तास्पदाद्यात्र सिद्धासिद्धास्पदे परे" चन्द्रा०। 7. ಲಗ್ನದಿಂದ 10ನೆಯ ಸ್ಥಾನ.

आस्फाल ಆಸ್ಫಾಲ (पु०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಆನೆಯು ಕಿವಿಯನ್ನಾಡಿಸುವಿಕೆ. आ + स्फुल (सञ्चलने) "घञ्" (३-३-१८)। आत्वम् (६-१-४७)।

आस्फालन ಆಸ್ಫಾಲನ (न०) 1. ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ, ತಟ್ಟುವಿಕೆ. आ+स्फुल (सञ्चलने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "ऐरावतास्फालनकर्कशेन हस्तेन पस्पर्श तदङ्गमिन्द्रः" कुमा० ३-२२। "अनवरतधनुर्ज्यास्फालनक्रूरपूर्वम्" शाकु० २-४। 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು. 3. ದರ್ಪ, ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ.

आस्फालित ಆಸ್ಫಾಲಿತ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+स्फुल (सञ्चलने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अजस्रमास्फालितवल्लकीगुणक्षतोज्ज्वलाङ्गुष्ठनखांशुभिन्नया" माघ० १-९।

आस्फोट ಆಸ್ಫೋಟ (पु०) 1. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 2. ವೀರ ಪುರುಷರು ತೋಳು ತಟ್ಟುವ ಶಬ್ದ. 3. ಹೊಡೆತ ಏಟು ತಿಕ್ಕಾಟ ಇವುಗಳಿಂದ ಆಗುವ ಶಬ್ದ. आ+स्फुट (विकसने) "घञ्" (३-३-१८)।

आस्फोटन ಆಸ್ಫೋಟನ (न०) 1. ಭುಜಗಳನ್ನು ತಟ್ಟಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ. 3. ಹೊಡೆಯುವುದು, ತಟ್ಟುವುದು. 4. (ಮೊರದಿಂದ) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಒನೆಯುವುದು, ಕೇರುವುದು, ತೂರುವುದು. 5. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ವ್ಯಕ್ತಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಸ್ಪಷ್ಟಪಡಿಸುವಿಕೆ. 6. ಒಡೆಯುವಿಕೆ, ಸಿಡಿಯುವಿಕೆ. आ+स्फुटिर् (विशरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आस्फोटनी ಆಸ್ಫೋಟನೀ (स्त्री०) ಬೈರಿಗೆ, ಮರಕ್ಕೆ ರಂಧ್ರಮಾಡುವ ಸಾಧನ, ತೂತು ಕೊರೆಯುವ ಹಿಡಿಸರಳು. आस्फोटयतेऽनया — आ + स्फुट (भेदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। "ङीप्" (४-१-१५)।

आस्फोटित ಆಸ್ಫೋಟಿತ (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ತೋಳುಗಳನ್ನು ಅಪ್ಪಳಿಸುವುದು. आ + स्फुट (भेदने) + णिच् भावे "क्तः"। (वि०) 3. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ರಂಧ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + स्फुट कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

आस्फोत ಆಸ್ಫೋತ (पु०) 1. ಎಕ್ಕದ ಗಿಡ. 2. ಕೆಂಗಾಂಚಾಳದ ಗಿಡ. 3. ಮುತ್ತುಗದ ಮರ. (स्त्री०) **–ता – ತಾ.** 1. ವಿಷ್ಣುಕ್ರಾಂತಿ ಗಿಡ. 2. ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. 3. ಕಾಡು ಮಲ್ಲಿಗೆ ಗಿಡ.

आस्माक ಆಸ್ಮಾಕ (वि०) ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ. अस्माकमिदम् — अस्मद् "अण्" (४-३-१२०)। अस्माकादेशः (४-३-२)। "आस्माकदन्तिसान्निध्याद्वामनीभूतभूरुहः" माघ० २-६३। स्त्रियाम् "ङीप्"। **आस्माकी ಆಸ್ಮಾಕೀ.** "आस्माकी युवतिदृशामसौ तनोति च्छायैव श्रियमनपायिनीं किमेभिः" माघ० ८-५०।

आस्माकीन ಆಸ್ಮಾಕೀನ (वि०) ನಮ್ಮ ಸಂಬಂಧವಾದ, ನಮ್ಮದಾದ. अस्माकमिदम्—अस्मद् "खञ्" (४-३-१)। अस्माकादेशः (४-३-२)।

आस्य ಆಸ್ಯ (न०) 1. ಮುಖ, ಬಾಯಿ. अस्यन्ते वर्णा अनेन अस्यते ग्रासोऽस्मिन् वा — असु (क्षेपणे) "ण्यत्" (३-३-११३)। "यस्यास्येन सदाश्नन्ति हव्यानि त्रिदिवौकसः" मनु० १-९५। 2. ಹಣೆ, ಮುಖದ ಮಧ್ಯಭಾಗ. 3. ದವಡೆ, ತಾಲು ಮೊದಲಾದ ಪ್ರದೇಶ. आस्ये भवम् "यत्" (५-१-६)। ताल्वादिस्थानमिति सि० कौ०। "मुखं मुखान्तरालं च द्वयमास्यमुदाहृतम्" शाश्व०।

आस्यन्धय ಆಸ್ಯಂಧಯ (वि०) ಅಧರಾಮೃತವನ್ನು ಪಾನಮಾಡುವ, ಮುಖವನ್ನು ಚುಂಬಿಸುವ. आस्यं धयति — धेट् (पाने) "शः" (३-१-१३७)।

आस्यलोमन् ಆಸ್ಯಲೋಮನ್ (न०) ದಾಡಿ, ಗಡ್ಡ. आस्यस्य लोम।

आस्या ಆಸ್ಯಾ (स्त्री०) ಸ್ಥಿತಿ, ಇರುವಿಕೆ, ಕುಳಿತಿರುವಿಕೆ. आस (उपवेशने) "ण्यत्" (३-३-११३)। "स्थितावास्या च विश्रुता" विश्व०।

आस्यासव ಆಸ್ಯಾಸವ (पु०) ಜೊಲ್ಲು, ಲಾಲಾಜಲ, ಉಗುಳು. आस्यस्यासव इव।

आस्र ಆಸ್ರ (न०) ರಕ್ತ. अस्रमेव स्वार्थे "अण्" (५-४-३८)।

आस्रप ಆಸ್ರಪ (पु०) 1. ರಾಕ್ಷಸ. आस्रं पिबति — पा (पाने) "कः" (३-२-३)। 2. ರಾಕ್ಷಸ ದೇವತಾಕವಾದ ಮೂಲಾನಕ್ಷತ್ರ.

आस्रव ಆಸ್ರವ (पु०) ಕ್ಲೇಶ, ತೊಂದರೆ, ಕಷ್ಟ. आस्रवति मनोऽनेन--स्रु (गतौ) "अप्" (३-३-५७)।

आस्राव ಆಸ್ರಾವ (पु०) 1. ಗಾಯ, ಹುಣ್ಣು. आ+स्रु (गतौ) अपादाने "घञ्" (३-३-१९)। "जात एष तवास्रावः त्वन्तु मोहान्न बुध्यसे"। 2. ಸ್ರವಿಸುವಿಕೆ, ಸೋರುವಿಕೆ. 3. ಲಾಲಾಜಲ, ಜೊಲ್ಲು. 4. ಕ್ಲೇಶ, ತೊಂದರೆ. (वि०) 5. ಸೋರುವ, ಸ್ರವಿಸುವ. आ + स्रु "णः" (३-१-१४१)।

आस्वाद ಆಸ್ವಾದ (पु०) 1. ರಸವನ್ನು ಕುಡಿಯುವುದು, ರಸಾನುಭವ ಹೊಂದುವುದು. 2. ತಿನ್ನುವುದು, ಸವಿಯುವುದು. आस्वाद्यते — आ + ष्वद (आस्वादने) "घञ्" (३-३-१८)। "चूताङ्कुरास्वादकषायकण्ठः" कुमा० ३-३२। 3. ರುಚಿ, ಸವಿ. "ज्ञातास्वादो विवृतजघनां को विहातुं समर्थः" मेघ० १-४१। 4. ಶೃಂಗಾರಾದಿ ರಸಗಳು. 5. ಸಿಹಿ ಮೊದಲಾದ ಆರು ಭೋಜ್ಯರಸಗಳು. आ + ष्वद कर्म० "घञ्" (३-३-१९)।

आस्वादक ಆಸ್ವಾದಕ (वि०) ರುಚಿನೋಡುವವನು, ರಸದ ಸವಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು, ರಸಾನುಭವ

ಪಡೆಯುವವನು. आ + ष्वद (आस्वादने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

आस्वादन ಆಸ್ವಾದನ (न०) ರುಚಿನೋಡುವುದು, ರಸದ ಸವಿಯನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದು, ರಸಾನುಭವ ಪಡೆಯುವುದು. आ+ष्वद (आस्वादने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

आस्वादयत् ಆಸ್ವಾದಯುತ್ (वि०) 1. ರುಚಿನೋಡುತ್ತಿರುವ, ಸವಿಯುತ್ತಲಿರುವ. 2. (लाक्ष०) ಪಾನ ಮಾಡುತ್ತಲಿರುವ. आ + ष्वद (आस्वादने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **आस्वादयन्ती ಆಸ್ವಾದಯಂತೀ.** "आस्वादयन्त्यः सुदृशस्तदानीम्" याद० १३-६९।

आस्वादवत् ಆಸ್ವಾದವತ್ (वि०) ರಸವತ್ತಾದ, ರುಚಿಕರವಾದ, ಸವಿಯಾದ. प्रशस्त आस्वादोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "आस्वादवद्भिः कबलैस्तृणानां कण्डूयनैर्दंशनिवारणैश्च" रघु० २-५।

आस्वादित ಆಸ್ವಾದಿತ (वि०) 1. ರುಚಿನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸವಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. आ + ष्वद (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "आस्वादितार्द्रक्रमुकाः समुद्रादभ्यागतस्य प्रतिपत्तिमीयुः" माघ० ३-८१।

आस्वाद्य ಆಸ್ವಾದ್ಯ (वि०) 1. ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ರುಚಿನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಕುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. आ+ष्वद (आस्वादने)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। "आस्वाद्यतोयाः प्रवहन्ति नद्यः समुद्रमासाद्य भवन्त्यपेयाः" हितो०। (अव्य०) 3. ರುಚಿನೋಡಿ, ಸವಿದು. 4. ತಿಂದು, ಅನುಭವಿಸಿ. "धृतराष्ट्रसुतेन सुत्यजाश्चिरमास्वाद्य नरेन्द्रसम्पदः" किरा० २-१६।

आह ಆಹ (अव्य०) ಹೇಳಿದನು. [ಇದು ತಿಙನ್ತಪ್ರತಿರೂಪಕಾವ್ಯಯ. ब्रूञ् (व्यक्तायां वाचि) ಧಾತುವಿಗೆ "लट्" ಲಕಾರದಲ್ಲಿ ವಿಧಿಸಲ್ಪಡುವ "आह" ಆದೇಶವು (३-४-८४) ವರ್ತಮಾನಕಾಲದ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. ಇದು ಭೂತಾರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಅವ್ಯಯ.] "अथाह वर्णी विदितो महेश्वरस्तदर्थिनी त्वं पुनरेव वर्तसे" कुमा० ५-६५। "आह दानवरिपुं दिवस्ततिः" याद० १७-१३१।

आहक ಆಹಕ (पु०) ಒಂದು ವಿಧವಾದ ಮೂಗಿನ ರೋಗ, ಮೂಗಿನ ಜ್ವರ. "तनुना रक्तशोथेन युक्तो नामापुटान्तरे। गात्रशूलज्वरकरः श्लेष्मणा ह्याहको ज्वरः"।

आहत ಆಹತ (पु०) 1. ಢಕ್ಕೆ, ನಗಾರಿ, ಭೇರಿ. आहन्यते—आ+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ವ್ಯವಹಾರವಿರುದ್ಧವಾದ ಮಿಥ್ಯಾವಚನ, ಅಸಂಬದ್ಧವಾದ ಹೊಂದಿಕೆಯಿಲ್ಲದ ಮಾತು. "एष वन्ध्यासुतो याति"। 3. ಹಳೆಯ ಬಟ್ಟೆ. 4. ಹೊಸ ಬಟ್ಟೆ, ನೂತನ ವಸ್ತ್ರ. "ईषद्धौतं नवं शुभ्रं सदशं यन्न धारितम्। आहतं तद्विजानीयात् सर्वकर्मसु पावनम्"। 5. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. आ + हन भावे "क्तः" (३-३-११४)। "बाहुपीडनकचग्रहणाभ्यामाहतेन नखदन्तनिपातैः" माघ० १०-७२। (वि०) 6. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ + हन कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "आहतं कुचतटेन तरुण्याः साधु सोढममुनेति पपात" माघ० १०-७४। 7. ತುಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮರ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "पादाहतं यदुत्थाय मूर्धानमधिरोहति" माघ० २-४६। "अचेष्टताष्टापदभूमिरेणुः पादाहतो यत्सदृशं गरिम्णः" माघ० ३-२८। 8. ಗುಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 9. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "तेनाहतास्त्रिदशसैन्यपदातयोऽपि" कुमा० १७-३२। "आहतं गुणिते चापि ताडिते च मृषार्थके। स्यात् पुरातनवस्त्रेऽपि नववस्त्रे च नाऽऽनके" मेदि०।

आहतलक्षण ಆಹತಲಕ್ಷಣ (वि०) ಸದ್ಗುಣಗಳಿಂದ ಪ್ರಸಿದ್ಧನಾದವನು, ಪ್ರಖ್ಯಾತಗುಣವುಳ್ಳವನು. आहतं गुणितं लक्षणं यस्य।

आहति ಆಹತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಡೆತ, ಶಬ್ದವಾಗುವಂತೆ ಎರಡು ಪದಾರ್ಥಗಳ ಸಂಬಂಧ. आ + हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। "कृताहतिः कृष्णनिपातवेगादानद्धरूपा विततैस्तरङ्गैः" याद० ४-११३। 2. ಏಟು. 3. ಮರ್ದನ, ತುಳಿತ. 4. ಹಿಸುಕುವಿಕೆ. 5. ಗುಣಾಕಾರ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 6. ಆಗಮನ, ಬರುವಿಕೆ.

आहनन ಆಹನನ (न०) 1. ಕೋಲು, ದೊಣ್ಣೆ, ದಂಡ. आ + हन (हिंसागत्योः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಏಟು, ಹೊಡೆತ. 3. ಗುಣಾಕಾರ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು. 4. ಮರ್ದನ, ತುಳಿತ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

आहर ಆಹರ (वि०) ತರುವ, ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬರುವ. आ + हृञ् (हरणे) "अच्" (३-२-९)। "वनान्तरादुपावृत्तैः समित्कुशफलाहरैः" रघु० १-४९।

आहरकरटा ಆಹರಕರಟಾ (स्त्री०) "ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ" ಎಂದು ಕರಟಕ್ಕೆ (ಕಾಗೆಗೆ) ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. आहर करट इत्युच्यते यस्यां निदेशक्रियायाम्। मयूर०।

आहरचेटा ಆಹರಚೇಟಾ (स्त्री०) "ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ಬಾ" ಎಂದು ಚೇಟ (ಸೇವಕ) ನಿಗೆ ಅಪ್ಪಣೆಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. आहर चेट इत्युच्यते यस्यां निदेशक्रियायाम्। मयूर०।

आहरण ಆಹರಣ (न०) 1. ತರುವುದು, ಒಯ್ಯುವುದು. आ + हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "राजन्, समिदाहरणाय प्रस्थिता वयम्" शाकु० १। 2. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಕಸಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅಪಹರಿಸುವುದು. "वातोऽपि नास्रंसयदंशुकानि को लम्बयेदाहरणाय हस्तम्" रघु० ६-७५। 3. ಅನುಷ್ಠಾನ, ಆಚರಣೆ. "अश्वमेधस्य कौरव्य चकाराहरणे मतिम्" भा०। 4. ವಿವಾಹಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕನ್ಯೆಗೆ ಕೊಡುವ ಬಳುವಳಿ, ಸ್ತ್ರೀಧನ, ಉಡುಗೊರೆ. "सत्त्वानुरूपाहरणीकृतश्रीः" रघु० ७-३२।

आहव ಆಹವ (पु०) 1. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. आहूयते रिपुरत्र — आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अप्" (३-३-७३)। "न च श्रेयोऽनुपश्यामि हत्वा स्वजनमाहवे" गीता १-३१। 2. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. आ+हु (दानादनयोः) "अप्" (३-३-५७)। "तत्र नाभवदसौ महाहवे शात्रवादिव पराङ्मुखोऽर्थिनः" माघ० १४-४४।

आहवनीय ಆಹವನೀಯ (पु०) ಮೂರು ವಿಧ ಅಗ್ನಿಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಯಾಗಪರಿಸಮಾಪ್ತಿಪರ್ಯಂತ ಇಡಲ್ಪಡುವ ಅಗ್ನಿ. आहूयते प्रक्षिप्यते हविरत्र — आ + हु (दानादनयोः) "अनीयर्" (३-३-११३)। ಈ ಅಗ್ನಿಯು ಆಚಾರ್ಯಸಮಾನ. "गुरुराहवनीयस्तु साग्नित्रेता गरीयसी" मनु० २-२३१।

आहार ಆಹಾರ (पु०) ಭೋಜನ, ಊಟ. आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। ಆಹಾರವು (1) भोज्यम्, (2) भक्ष्यम्, (3) चर्व्यम्, (4) लेह्यम्, (5) चूष्यम् ಮತ್ತು (6) पेयम् ಎಂದು ಆರು ವಿಧ. (1) ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು ಭೋಜ್ಯ. (2) ರೊಟ್ಟಿ ಕಡುಬು ಮೊದಲಾದುದು ಭಕ್ಷ್ಯ. (3) ಅವಲಕ್ಕಿ ಪುರಿ ಹುರಿಗಾಳು ಮುಂತಾದುದು ಚರ್ವ್ಯ. (4) ಗೊಜ್ಜು ಮುಂತಾದುದು ಲೇಹ್ಯ. (5) ಮಾವಿನಹಣ್ಣು ಕಬ್ಬು ಮೊದಲಾದುದು ಚೂಷ್ಯ. (6) ಹಾಲು ಪಾನಕ ಮುಂತಾದುದು ಪೇಯ. ಈ ಎಲ್ಲಾ ಆಹಾರಗಳೂ (1) ಸಾತ್ತ್ವಿಕ, (2) ರಾಜಸ ಮತ್ತು (3) ತಾಮಸ ಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಆಯುಸ್ಸು, ಜ್ಞಾನ ಬಲ ಆರೋಗ್ಯ ಸುಖ ಸಂತೋಷ ಇವನ್ನು ಅಧಿಕಪಡಿಸುವುದೂ ಆಸ್ವಾದ್ಯವೂ ಸ್ನೇಹ(ಜಿಡ್ಡು) ಯುಕ್ತವೂ ಸ್ಥಿರಪರಿಣಾಮವುಂಟುಮಾಡುವುದೂ ರಮಣೀಯವೂ ಆದ ಆಹಾರವು **ಸಾತ್ತ್ವಿಕ.** "आयुः सत्त्वबलारोग्यसुखप्रीतिविवर्धनाः। रस्याः स्निग्धाः स्थिरा हृद्या आहाराः सात्त्विकप्रियाः" गीता १७-८। (2) ಕಾರ ಹುಳಿ ಉಪ್ಪು ಮತ್ತು ಬಹಳ ಬಿಸಿಯಾದ ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ಶೋಷಣಕರವಾದ ತಾಪಜನಕವಾದ ದುಃಖ ಮತ್ತು ಶೋಕವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಆಹಾರವು **ರಾಜಸ.** "कट्वम्ललवणात्युष्णतीक्ष्णरूक्षविदाहिनः। आहारा राजसस्येष्टाः दुःखशोकामयप्रदाः" गीता १७-९। (3) ಬಹಳ ಹಳೆಯದಾದುದೂ ಸ್ವಾಭಾವಿಕ ರಸವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡುದೂ ದುರ್ಗಂಧವೂ ಪರ್ಯುಷಿತವೂ ಎಂಜಲೂ ಯಾಗಾರ್ಹವಲ್ಲದ್ದೂ ಆದ ಆಹಾರವು **ತಾಮಸ.** "यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्। उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्" गीता १७-१०। [ರಾಜಸಾಹಾರವು ಕಾಮಕ್ರೋಧಗಳನ್ನೂ, ತಾಮಸಾಹಾರವು ತಮೋಗುಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಿ ಅಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವೃತ್ತಿಯನ್ನೂ ಉಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಸಾತ್ತ್ವಿಕಾಹಾರವನ್ನೇ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಸೇವಿಸಬೇಕು.]

आहार्य ಆಹಾರ್ಯ (पु०) 1. (ನಾಟ್ಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ವೇಷಾದಿಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ ಅಭಿನಯ. "भवेदभिनयोऽवस्थानुकारः स चतुर्विधः। आङ्गिको वाचिकश्चैवमाहार्यः सात्त्विकस्तथा" ಸಾ०ದ० ६-२। (न०) 2. (ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಬಾಧಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗುವ ಇಚ್ಛಾಜನ್ಯ ಜ್ಞಾನ. (वि०) 3. ತರಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ತರಲ್ಪಡುವ. आ+हृञ् (हरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

आहाव ಆಹಾವ (पु०) ಬಾವಿಗಳ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಪಶುಗಳು ನೀರು ಕುಡಿಯಲು ಕಟ್ಟಿರುವ ನೀರಿನ ತೊಟ್ಟಿ. आहूयन्ते पशवोऽत्र — आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अप्" वृद्धिश्च (३-३-७४)।

आहित ಆಹಿತ (वि०) 1. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्यावर्तनैरहिपतेरयमाहिताङ्कः" किरा० ५-३०। 2. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "आहिते नु मधुना मधुरत्वे चेष्टितस्य गमिते नु विकासम्" किरा० ९-६९।

आहिताग्नि ಆಹಿತಾಗ್ನಿ (पु०) ಆಧಾನಪೂರ್ವಕ ಸಂಸ್ಕೃತವಾದ ಅಗ್ನಿಯುಳ್ಳವನು. आहितः अग्निः येन।

आहितुण्डिक ಆಹಿತುಂಡಿಕ (पु०) ಹಾವಾಡಿಗ. अहितुण्डेन दीव्यति "ठक्" (४-४-२)। "अमात्य, एष खलु आहितुण्डिको विज्ञापयति — न केवलमहं सर्पोपजीवी, प्राकृतकविः खल्वहम्" मुद्रा० २।

आहुत ಆಹುತ (वि०) 1. ಹೋಮಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+हु (दानादनयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮನುಷ್ಯಯಜ್ಞ. 3. ಭೂತಯಜ್ಞ.

आहुति ಆಹುತಿ (स्त्री०) 1. ದೇವತೆಗಳನ್ನುದ್ದೇಶಿಸಿ ಅಗ್ನಿಯಲ್ಲಿ ಹವಿಸ್ಸನ್ನು ಅರ್ಪಿಸುವುದು, ಹೋಮ. आ + हु (दानादनयोः) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "अग्नौ प्रास्ताहुतिः सम्यगादित्यमुपतिष्ठते" मनु० ३-७६। 2. ಹೋಮದ್ರವ್ಯ, ಹವಿಸ್ಸು. आ + हु कर्म० "क्तिन्" (३-३-९४)। "पुनानं पवनोद्धूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः" रघु० १-५३।

आहूत ಆಹೂತ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಹ್ವಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. आ+ह्वेञ् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "यियक्षमाणेनाहूतः पार्थेनाथ द्विषन्मुरम्" माघ० २-१। 3. ಹೆಸರಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಸರಿನಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

आहूतप्रपलायिन् ಆಹೂತಪ್ರಪಲಾಯಿನ್ (पु०) ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದಿಂದ ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟು ಕಾಜರಾಗದಿರುವ ಪ್ರತಿವಾದಿ. आहूतः प्रपलायते। [ತನ್ನಲ್ಲಿ ತಪ್ಪಿತವಿರುವುದರಿಂದ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ವಾದಕ್ಕಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಹಿಂಜರಿಯುವನು.] ಇಂತಹ ಪ್ರತಿವಾದಿಯು ಐದು ವಿಧ. "अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थाता निरुत्तरः। आहूतप्रपलायी च हीनः पञ्चविधः स्मृतः"।

आहूतसंप्लव ಆಹೂತಸಂಪ್ಲವ (पु०) ಪ್ರಳಯಕಾಲ. आहूतस्य नाम्ना कृतव्यवहारस्य जगतः संप्लवो नाशो यस्मिन्। "आहूतसंप्लवं स्थानममृतत्वं हि भाष्यते"।

आहूति ಆಹೂತಿ (स्त्री०) ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ. आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आहूय ಆಹೂಯ (अव्य०) ಕರೆದು, ಆಹ್ವಾನಮಾಡಿ. आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्यप्" (७-१-३७)। "आहूय रामं विनयाभिराममाविःप्रमोदः प्रभुरेवमूचे" चं० रा०।

आहृत ಆಹೃತ (वि०) ತರಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. आ+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

आहृति ಆಹೃತಿ (स्त्री०) ತರುವಿಕೆ, ಒಯ್ಯುವುದು. आ + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

आहेय ಆಹೇಯ (वि०) ಸರ್ಪಸಂಬಂಧವಾದ (ವಿಷ, ಮೂಳೆ, ಸೋಲೆ ಮುಂತಾದುದು). अहेरिदम् "ढञ्" (४-३-५६)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आहेयी ಆಹೇಯೀ.**

आहो ಆಹೋ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. आ + हन (हिंसागत्योः) "डोः" (बाहु०)। 2. ವಿಕಲ್ಪ, ಹಾಗಲ್ಲದಿದ್ದರೆ, ಅಥವಾ. "आहो निवत्स्यसि समं हरिणाङ्गनाभिः" शाकु० १-२३। 3. ವಿತರ್ಕ, ಸಂದೇಹ. "आहो वितर्के प्रश्ने च" मेदि०।

आहोपुरुषिका ಆಹೋಪುರುಷಿಕಾ (स्त्री०) ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ತನ್ನ ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಭಾವಿಸುವುದು, ತನಗೆ ಸಮಾನರಿಲ್ಲವೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದು. अहो (अहमेव) पुरुषः अहोपुरुषः — तस्य भावः "वुञ्" (५-१-१३३)। "आहोपुरुषिकां पश्य मम सद्रत्नकान्तिभिः" भट्टि० ५-२७।

आहोस्वित् ಆಹೋಸ್ವಿತ್ (अव्य०) ವಿಕಲ್ಪ. आहो च स्विच्च। "आहोस्वित् प्रसवो ममापचरितैर्विष्टम्भितो वीरुधाम्" शाकु० ५-९।

आह्न ಆಹ್ನ (न०) 1. ದಿನಗಳ ಸಮೂಹ. अह्नां समूहः — अहन् "अञ्" (४-२-४५)। (वि०) 2. ಒಂದು ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ, ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ. अह्ना निर्वृत्तम् "अञ्" (४-३-७५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **आह्नी ಆಹ್ನೀ.**

आह्निक ಆಹ್ನಿಕ (पुं०) 1. ದಿನದಲ್ಲಿ ಸತ್ಕರಿಸಿ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ಗೌರವಪೂರ್ವಕ ಪಾಠ ಪ್ರವಚನಾದಿಗಳಿಗೆ ಏರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. अहः अधीष्टः आह्निकोऽध्यापकः "ठञ्" (५-१-८०)। 2. ವ್ಯಾಧಿ, ಜ್ವರ. अहः भूतः आह्निको व्याधिः। 3. ಭೋಜನ, ಊಟ. (नं०) 4. ಪ್ರತಿದಿನದ ಕರ್ತವ್ಯ. 5. ನಿತ್ಯವೂ ಮಾಡುವ ಮತಸಂಬಂಧವಾದ ಕಾರ್ಯ, ನಿತ್ಯಕರ್ಮ. 6. ಪಾತಂಜಲ ಮಹಾಭಾಷ್ಯದ ಒಂದೊಂದು ಭಾಗ. "आह्निकं दिननिर्वर्त्ये भोजने नित्यकर्मणि" विश्व०। (वि०) 7. ಹಗಲಲ್ಲಿ ಮಾಡಿದ, ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ನೆರವೇರಿಸಿದ. अह्ना निर्वृत्तम् — अहन् "ठञ्" (५-१-७९)। 8. ಒಂದು ದಿನದಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. अह्नि भवः — अहन् "ठञ्" (४-३-११)। 9. ದಿನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಹಗಲಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. "स्थान-माह्निकमपास्य दन्तिनः" कुमा० ८-३३।

आह्लाद ಆಹ್ಲಾದ (पुं०) ಆನಂದ, ಸಂತೋಷ. आ+ह्लादी (सुखे च) "घञ्" (३-३-१८)। "नन्दस्यात्मज उत्पन्ने जाताह्लादो महामनाः" भाग०।

आह्लादन ಆಹ್ಲಾದನ (नं०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ. आ+ह्लादी (सुखे च) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವ, ಸಂತೋಷವುಂಟು ಮಾಡುವ. आ + ह्लादी + णिच् कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಆನಂದಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ, ಸಂತೋಷಕ್ಕೆ ಸಾಧನವಾದ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

आह्लादित ಆಹ್ಲಾದಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆನಂದಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. आ + ह्लादी (सुखे च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಆನಂದವುಂಟಾದ. आह्लादोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

आह्लादिन् ಆಹ್ಲಾದಿನ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. आह्लादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಂತೋಷ ಪಡಿಸುವ, ಆನಂದಗೊಳಿಸುವ. आ+ह्लादी (सुखे च) + णिच् "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—ह्लादिनी —ಹ್ಲಾದಿನೀ.**

आह्व ಆಹ್ವ (वि०) ಕರೆಯುವ, ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ. आह्वयति — आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "डः" (वा० ३-२-३)।

आह्वय ಆಹ್ವಯ (पुं०) 1. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ. आह्वैर्यायते प्राप्यते — या (प्रापणे) "कः" (वा० ३-३-५८)। 2. ಆಡು, ಕೋಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನು ಪಣವಾಗಿಟ್ಟು ಆಡುವ ಆಟ. ಈ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಇದು सम् ಉಪಸರ್ಗಪೂರ್ವಕವಾಗಿಯೂ ಉಂಟು. "अप्राणिभिर्यत्क्रियते तल्लोके द्यूतमुच्यते। प्राणिभिः क्रियमाणं तु स विज्ञेयः समाह्वयः" मनु० ९-२२३।

आह्वयन ಆಹ್ವಯನ (नं०) 1. ಹೆಸರು. (वि०) 2. ಕರೆಯುವ, ಆಹ್ವಾನಮಾಡುವ. आह्वयं करोत्यनेन — आह्वय + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)।

आह्वयितव्य ಆಹ್ವಯಿತವ್ಯ (वि०) ಕರೆಯಲ್ಪಡುವ, ಕರೆಯಲು ಅರ್ಹನಾದ. आह्वय+णिच् कर्म० "तव्यः" (३-१-९६)।

आह्वा ಆಹ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. आ + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अङ्" (३-३-१०६)। 2. ಹೆಸರು, ನಾಮಧೇಯ. आ + ह्वेञ् कर० "अङ्"।

आह्वान ಆಹ್ವಾನ (नं०) 1. ಕರೆಯುವುದು. आ+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೆಸರು. 3. ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಮುಂದೆ ಹಾಜರಾಗಲು ಬರುವ ಆಜ್ಞಾಪತ್ರ, ರಾಯಸ. आ + ह्वेञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 4. ಮೊಕದ್ದಮೆಯ ತೀರ್ಪಿಗಾಗಿ ನ್ಯಾಯಾಸ್ಥಾನದ ಕರೆ.

आह्वानपत्र ಆಹ್ವಾನಪತ್ರ (नं०) **—पत्रिका —ಪತ್ರಿಕಾ** (स्त्री०) ವಿವಾಹ ಮುಂತಾದ ಉತ್ಸವಗಳಲ್ಲಿ ಕರೆ ಕೊಡುವ ಪತ್ರಿಕೆ.

इति "आ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

इ

इ ಇ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಮೂರನೆಯ ಸ್ವರ ವರ್ಣವು. ಉದಾತ್ತ ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಮತ್ತು ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ತಾಲು (ದವಡೆ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು.

इ ಇ (पुं०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮಗ. अस्य विष्णोरपत्यम् — अ "इञ्" (४-१-९५)। "इकार उच्यते कामः" एका०। 2. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. 3. ರತ್ನ. 4. ಕಾಂತಿ. 5. ಮುಂಭಾಗ. 6. ರಹಸ್ಯ. 7. ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. (स्त्री०) 8. ಹೆಣ್ಣು ಆನೆ. 9. ಅಂತಃಪುರ. 10. ಚಂದ್ರನ ಕಿರಣ. "इकारः फणिरत्नार्चिष्वग्रतोऽर्थगुहार्थयोः। हरे करेणौ कक्ष्यान्ते निशाकरकरे स्मरे" नानार्थ०। (अव्य०) 11. ಕನಿಕರ, ದಯೆ. 12. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 13. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. 14. ಕೋಪದ ಮಾತು. 15. ಖೇದ. 16. ನಿರಾಕರಣೆ, ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು, ಬೇಡವೆನ್ನುವುದು. "इ विचित्रे स्मरे पुमान्" वैज०। "इ खेदे च रुषोक्तौ चापाकरणानुकम्पयोः" मेदि०।

इ — गतौ (भ्वा० पर० सक० अनि०) अयति। इयाय इयतुः इयुः। एता। एष्यति। अयतु। आयत्। अयेत्। ईयात्। ऐषीत्। ऐष्यत्। ಹೋಗು, ಹೊಂದು.

इक् — स्मरणे (अदा० पर० सक० अनि०) ಇದು ಅಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು.

लट्—	अध्येति	अधीतः	अधियन्ति।
लिट्—	अधीयाय	अधीयतुः	अधीयुः।
	अधीययिथ / अधीयेथ	अधीयथुः	अधीय।
	अधीयाय / अधीयय	अधीयिव	अधीयिम।
लुट्—	अध्येता।	लृट्—अध्येष्यति।	
लोट्—	अध्येतु		
लङ्—	अध्यैत्	अध्यैताम्	अध्यायन्।
	अध्यैः	अध्यैतम्	अध्यैत।
	अध्यायम्	अध्यैव	अध्यैम।
विधिलिङ्—	अधीयात्	अधीयाताम्।	
आशीर्लिङ्—	अधीयात्	अधीयास्ताम्।	
लुङ्—	अध्यगात्	अध्यगाताम्।	
लृङ्—	अध्यैष्यत्।		

1. ಸ್ಮರಿಸು, ನೆನೆ. 2. ಅಧ್ಯಯನ ಮಾಡು.

कर्मणि :—अधीयते, अधीयेते, अधीयन्ते। अधीये, अधीयाते, अधीयिरे। अध्यायिता, अध्येता। अध्यायिष्यते, अध्येष्यते। अधीयताम्। अध्यैयत। अधीयेत। अध्यायिषीष्ट, अध्येषीष्ट। अध्यगायि। अध्यायिष्यत, अध्यैष्यत।

णिचि :—अधिगमयति, — ते ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—अधिजिगमिषति ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—अध्येतव्यम्। अध्ययनीयम्। अध्येयम्। अधीतः। अधीतवान्। अधीयन्। अध्येष्यन्। अध्येतुम्। अधीतम्। अध्ययनम्। अधीत्य।

इकट ಇಕಟ (पुं०) ಬಿದಿರಿನ ಮೊಳಕೆ.

इक्कट ಇಕ್ಕಟ (पुं०) ಚಾಪೆಯನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ಹುಲ್ಲು.

इक्षु ಇಕ್ಷು (पुं०) 1. ಕಬ್ಬು. इष्यते — इषु (इच्छायाम्) "क्सुः" (उ० ३-१५७)। "इक्षुच्छायानिषादिन्यस्तस्य गोप्तुर्गुणोदयम्" रघु० ४-२०। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಬಯಕೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ.

इक्षुकाण्ड ಇಕ್ಷುಕಾಂಡ (पुं०) 1. ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ. ष० त०। "क्षिप्तं पुरो न जगृहे मुहुरिक्षुकाण्डम्" माघ० ५-५०। 2. ಜೊಂಡುಹುಲ್ಲು. 3. ನಾಣಳಗಿಡ.

इक्षुकीय ಇಕ್ಷುಕೀಯ (वि०) ಕಬ್ಬಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಪ್ರದೇಶ). इक्षवः सन्त्यत्र "छः" कुक् च (४-२-९१)।

इक्षुकुट्टक ಇಕ್ಷುಕುಟ್ಟಕ (पुं०) ಕಬ್ಬನ್ನು ತುಂಡುಮಾಡಿ ಗಾಣಕ್ಕೆ ಕೊಟ್ಟು ಬೆಲ್ಲವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವ ರೈತ. कुट्टयति — कुट्ट (छेदने) "ण्वुल्" (३-१-१४५)। इक्षोः कुट्टकः।

इक्षुगन्धा ಇಕ್ಷುಗಂಧಾ (स्त्री०) 1. ನೆಗ್ಗಿಲುಗಿಡ. 2. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 3. ಜೊಂಡು ಹುಲ್ಲು. 4. ಬಿಳಿ ನೆಲಗುಂಬಳ. "इक्षुगन्धा कोकिलाक्षे क्रोष्टचां काशे च गोक्षुरे" मेदि०।

इक्षुज ಇಕ್ಷುಜ (वि०) ಕಬ್ಬಿನಿಂದುಂಟಾದ ಬೆಲ್ಲ, ಸಕ್ಕರೆ ಮುಂತಾದುದು. इक्षोर्जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

इक्षुदण्ड ಇಕ್ಷುದಂಡ (ಪುಂ) **-यष्टि -ಯಷ್ಟಿ** (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆ.

इक्षुनेत्र ಇಕ್ಷುನೇತ್ರ (ನಂ) ಕಬ್ಬಿನ ಜಲ್ಲೆಯ ಕಣ್ಣು.

इक्षुपाक ಇಕ್ಷುಪಾಕ (ಪುಂ) 1. ಬೆಲ್ಲ. 2. ಸಕ್ಕರೆ.

इक्षुमती ಇಕ್ಷುಮತೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಒಂದು ನದಿ.

इक्षुमूल ಇಕ್ಷುಮೂಲ (ಪುಂ) 1. ಬಿದಿರು. (ನಂ) 2. ಕಬ್ಬಿನ ಬುಡ, ಕಬ್ಬಿನ ಬೇರು.

इक्षुमेह ಇಕ್ಷುಮೇಹ (ಪುಂ) ಮಧುಮೇಹ ರೋಗ, ಮೂತ್ರಾತಿಸಾರ.

इक्षुयन्त्र ಇಕ್ಷುಯಂತ್ರ (ನಂ) ಕಬ್ಬನ್ನು ಹಿಂಡುವ ಯಂತ್ರ.

इक्षुयोनि ಇಕ್ಷುಯೋನಿ (ಪುಂ) ಪಟಾಪಟ ಕಬ್ಬು.

इक्षुर ಇಕ್ಷುರ (ಪುಂ) 1. ಕೊಳವಳಿಕೆ ಗಿಡ. 2. ಕಬ್ಬು. 3. ಜಂಬುಹುಲ್ಲು.

इक्षुरस ಇಕ್ಷುರಸ (ಪುಂ) 1. ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲು. 2. ಕಾಕಂಬಿ, ಜೋನು ಬೆಲ್ಲ.

इक्षुरसक्वाथ ಇಕ್ಷುರಸಕ್ವಾಥ (ಪುಂ) ಕಬ್ಬಿನ ಹಾಲಿನ ಪಾಕ, ಕಾಕಂಬಿ.

इक्षुवल्ली ಇಕ್ಷುವಲ್ಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಕರಿ ನೆಲಗುಂಬಳ.

इक्षुसमुद्र ಇಕ್ಷುಸಮುದ್ರ (ಪುಂ) ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಲವಣ, ಇಕ್ಷು, ಸುರಾ, ಸರ್ಪಿಸ್, ದಧಿ, ಕ್ಷೀರ ಮತ್ತು ಜಲ ಇವು ಸಪ್ತ ಸಮುದ್ರಗಳು.

इक्ष्वाकु ಇಕ್ಷ್ವಾಕು (ಪುಂ) 1. ಸೂರ್ಯವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಮನುಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ. [ಮನು ಚಕ್ರವರ್ತಿಗೆ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು, ನಾಭಾಗ, ಧೃಷ್ಣು, ಶರ್ಯಾತಿ ಮೊದಲಾದ ಒಂಭತ್ತು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು. ಈ ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ಚಕ್ರವರ್ತಿಯೇ ಅಯೋಧ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ದೊರೆ.] (ಪುಂ ಬಂ ವಂ) 2. ಇಕ್ಷ್ವಾಕು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ದೊರೆಗಳು. "इक्ष्वाकूणां दुरापेऽर्थे त्वदधीना हि सिद्धयः" रघु० १-७२।

इङ् – अध्ययने (अदा० आत्म० सक० अनि०) ಅಧಿ ಪೂರ್ವಕವಾಗಿ ಇದರ ಪ್ರಯೋಗ.

लट्—	अधीते	अधीयाते	अधीयते।
लिट्—	अधिजगे	अधिजगाते	अधिजगिरे।
लुट्—	अध्येता।	लृट्—	अध्येष्यते।
लोट्—	अधीताम्	अधीयाताम्	अधीयताम्।
लङ्—	अध्यैत	अध्यैयाताम	अध्यैयत।
विधिलिङ्—	अधीयीत	अधीयीयाताम्	अधीयीरन्।
आशीर्लिङ्—	अध्येषीष्ट	अध्येषीयास्ताम्	अध्येषीरन्।

लुङ्— गाङादेशपक्षे – अध्यगीष्ट अध्यगीषाताम् अध्यगीषत।

गाङभावपक्षे–अध्यैष्ट अध्यैषाताम् अध्यैषत।

लृङ्— गाङ्पक्षे–अध्यगीष्यत।

गाङभावपक्षे–अध्यैष्यत, अध्यैष्येताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

कर्मणि :—अधीयते। अधिजगे। अध्यायिता, अध्येता। अध्यायिष्यते, अध्येष्यते। अधीयताम्। अध्यैयत। अधीयेत। अध्यायिषीष्ट। अध्यगायि, अध्यायि। अध्यगायिष्यत, अध्यगास्यत। अध्यायिष्यत, अध्यैष्यत।

कृत्सु :—अध्येतव्यम्। कृच्छ्रादध्ययने अधीयानः। अकृच्छ्राध्ययने अधीयन्। अध्येष्यमाणः। अधीतम्। अध्ययनम्। ಇತ್ಯಾದಿ.

इङ्ग ಇಂಗ (ಪುಂ) 1. ಇಂಗಿತ, ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸೂಚನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ, ಸನ್ನೆ. 2. ಚಲನೆ, ಅಲುಗಾಟ. इगि (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಜ್ಞಾನ. (वि०) 4. ಚಲಿಸುವ, ಸಂಚರಿಸುವ, ಚಲನಸ್ವಭಾವದ. इङ्गति — इगि (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। 5. ಅದ್ಭುತವಾದ, ಆಶ್ಚರ್ಯಕರವಾದ. "इङ्गः स्यादद्भुते ज्ञाने जङ्गमेङ्गितयोरपि" मेदि०।

इङ्गन ಇಂಗನ (ನಂ) 1. ಇಂಗಿತ, ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚೇಷ್ಟೆ. 2. ಚಲನ, ಅಲುಗಾಟ. 3. ಜ್ಞಾನ. इगि (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

इङ्गित ಇಂಗಿತ (ನಂ) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯ ಸೂಚನೆ, ಸನ್ನೆ, ಸಂಜ್ಞೆ. 2. ಅಭಿಪ್ರಾಯ, ಮನೋಭಾವ. इगि (गतौ) "क्तः" (३-३-११४)। "तस्य संवृतमन्त्रस्य गूढाकारेङ्गितस्य च" रघु० १-२०। 3. ಚಲನೆ, ಸ್ಪಂದನೆ, ಅಲುಗಾಟ. (वि०) 4. ಚಲಿಸಿದ, ಅಲುಗಾಡಿದ. इगि "क्तः" (३-४-७२)।

इङ्गितज्ञ ಇಂಗಿತಜ್ಞ (वि०) ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿದ, ಇತರರ ಮನೋಭಾವವನ್ನು ಅರಿತ. इङ्गितं जानाति— ज्ञा (अवबोधने) "कः" (३-२-३)। "न हीङ्गितज्ञोऽवसरेऽवसीदति" किरा० ४-२०।

इङ्गुदी ಇಂಗುದೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಗಾರೆ ಗಿಡ, ಇಂಗಳದ ಗಿಡ. इङ्गुः रोगः, तं द्यति — दो (अवखण्डने) "कः" (३-२-३)। पृषो०। "प्रस्निग्धाः क्वचिदिङ्गुदीफलभिदः सूच्यन्त एवोपलाः" शाकु० १-१३।

इच्छक ಇಚ್ಛಕ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ, ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. इच्छा अस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। स्वार्थे "कन्"।

इच्छत् ಇಚ್ಛತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬಯಸುವ, ಆಸೆಪಡುವ. इषु (इच्छायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। "द्विषां विघाताय विधातुमिच्छतो रहस्यनुज्ञामधिगम्य भूभृतः" किरा० १-३। "न महानपि भूतिमिच्छता फलसंपत्प्रवणः परिक्षयः" किरा० २-८।

इच्छा ಇಚ್ಛಾ (स्त्री०) ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. इषु (इच्छायाम्) "शः" (३-३-१०१)। "तथापि कल्याणकरीं गिरं ते मां श्रोतुमिच्छा मुखरीकरोति" किरा० ३-९।

इच्छानिवृत्ति ಇಚ್ಛಾನಿವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು, ಬಯಕೆಯನ್ನು ತಡೆಯುವುದು, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಬಿಡುವುದು. इच्छाया निवृत्तिः।

इच्छावत् ಇಚ್ಛಾವತ್ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಬಯಕೆಯುಳ್ಳ. इच्छाऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.** ಕಾಮುಕೆ, ಪುರುಷನ ಸಂಗಮಾಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು.

इच्छावसु ಇಚ್ಛಾವಸು (पु०) 1. ಕುಬೇರ. (वि०) 2. ಅಪೇಕ್ಷಾನುಸಾರ ಧನಸಂಪತ್ತುಳ್ಳವನು.

इज्जल ಇಜ್ಜಲ (पु०) ನೀರು ಹಲಸಿನ ಮರ. [ಇದು ನೀರಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಬೆಳೆಯುವುದು.]

इज्य ಇಜ್ಯ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. इज्यास्यास्ति "अच्" (५-२-१२७)। "यज्ञ इज्यो महेज्यश्च" वि० स०। 2. ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರು, ದೇವತೆಗಳ ಗುರು. 3. ಪುಷ್ಯ ನಕ್ಷತ್ರ. 4. ಗುರು, ಉಪಾಧ್ಯಾಯ. (वि०) 5. ಪೂಜ್ಯನಾದ, ಪೂಜಾರ್ಹನಾದ.

इज्या ಇಜ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಯಜ್ಞ, ಯಾಗ. यज (देवपूजायाम्) "क्यप्" (३-३-९८)। संप्रसारणम् (६-१-१५)। "सोऽहमिज्याविशुद्धात्मा प्रजालोपनिमीलितः" रघु० १-६८। 2. ದಾನ. 3. ಪೂಜೆ. 4. ಸಂಗಮ, ಸೇರುವುದು. "इज्या दानेऽध्वरेऽर्चायां संगमे स्त्री गुरौ त्रिषु" मेदि०। 5. ಪ್ರತಿಮೆ, ವಿಗ್ರಹ.

इज्याशील ಇಜ್ಯಾಶೀಲ (वि०) ಯಾಗ ಮಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. इज्या शीलमस्य। "इज्याशीलो यायजूकः" अम०।

इञ्चाक ಇಂಚಾಕ (पु०) ಸೀಗಡಿ, ಒಂದು ಜಾತಿಯ ಸಣ್ಣ ಮೀನು.

इट्चर ಇಟ್ಚರ (पु०) ಗೂಳಿ, ಹೋರಿ. इषु (इच्छायाम्) "क्विप्" (३-२-१७८)। इषा इच्छया चरति — चर (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕವಿಲ್ಲದೆ ತಿರುಗಾಡುವ ಗೂಳಿ.

इडा ಇಡಾ (स्त्री०) 1. ಹಸು, ಗೋವು, ಆಕಳು. 2. ಭೂಮಿ. 3. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. 4. ಬುಧನ ಪತ್ನಿ. इल (उत्क्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। "इडा तु बुधयोषिति। सौरभेय्यां च वचने वसुमत्यामपि स्त्रियाम्" मेदि०। 5. ದೇಹದೊಳಗಿನ ಒಂದು ನಾಡಿ. [ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಅಸಂಖ್ಯಾತವಾದ ನಾಡಿಗಳಲ್ಲಿ ಇಡಾ ಎಂಬುದು ಪ್ರಧಾನವಾದ 16 ನಾಡಿಗಳಲ್ಲೊಂದು.] "इडा च पिङ्गला चैव सुषुम्णाचापरा स्मृता। गान्धारी हस्तजिह्वा च पूषा वसुवशा तथा। अलम्बुषा कुहूश्चैव शङ्खिनी दशमी स्मृता। तालुजिह्वेभजिह्वा च विजया कामदा परा। अमृता बहुला नाम नाड्यो वायुसमीरिताः" ಇವು ಹದಿನಾರು ಪ್ರಧಾನನಾಡಿಗಳು. 6. ಸ್ವರ್ಗ. "गोभूनाडीद्युवाक्ष्विडा" वैज०। 7. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

इडाचिका ಇಡಾಚಿಕಾ (स्त्री०) ಕಣಜದ ಹುಳ.

इण् — गतौ (अदा० पर० सक० अनि०) 1. ಹೋಗು. 2. ಸೇರು, ತಲುಪು. 3. ಪಡೆ, ಹೊಂದು.

लट्—	एति	इतः	यन्ति।
लिट्—	इयाय	ईयतुः	ईयुः।
	इययिथ / इयेथ	ईयथुः	ईय।
लुट्—	एता	एतारौ	एतारः।
लृट्—	एष्यति	एष्यतः	एष्यन्ति।
लोट्—	एतु / इतात्	इताम्	यन्तु।
	इहि / इतात्	इतम्	इत।
	अयानि	अयाव	अयाम।
लङ्—	ऐत्	ऐताम्	आयन्।
	ऐः	ऐतम्	ऐत।
	आयम्	ऐव	ऐम।
विधिलिङ्—	इयात्	इयाताम्	इयुः।
आशीर्लिङ्—	ईयात्	ईयास्ताम्	ईयासुः।
लुङ्—	अगात्	अगाताम्	अगुः।
लृङ्—	ऐष्यत्	ऐष्यताम्	ऐष्यन्।

कर्मणि :—ईयते। ईये। आयिता, एता। आयिष्यते, एष्यते। ईयताम्। ऐयत, ऐयेताम्, ऐयन्त। ईयेत, ईयेयाताम्। अयिषीष्ट, ऐषीष्ट। अगायि, अगायिषाताम्। आयिष्यत, ऐष्यत।

णिचि :—अबोधनार्थे गम्यादेशः। गमयति, –ते। गमयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। गमयिता, –सि, से। गमयिष्यति, –ते। गमयतु, –ताम् ಇತ್ಯಾದಿ. बोधनार्थे–प्रत्याययति, -ते। प्रत्याययांचकार, –चक्रे, –आस, –बभूव। प्रत्याययिता, –सि, –से। प्रत्याययिष्यति, –ते। प्रत्याययतु, –ताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—अबोधनार्थे गम्यादेशः–जिगमिषति। जिगमिषाञ्चकार, –बभूव, –आस। जिगमिषिता। जिगमिषिष्यति। जिगमिषतु ಇತ್ಯಾದಿ. बोधनार्थे प्रतीषिषति ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—एतव्यम्। अयनीयम्। एयम्। इतः। इतवान्। यन्। यती। एष्यन्। एष्यती एष्यन्ती। एतुम्। इतम्। अयनम्। इत्वा।

ण्यन्तात् सन्नन्ताच्च कृत्सु :—गमयितव्यम् जिगमिषितव्यम्। गमनीयम् जिगमिषणीयम्। गम्यः जिगमिष्यः। गमितः जिगमिषितः। गमितवान् जिगमिषितवान्। गमयन् जिगमिषन्। गमयन्ती जिगमिषन्ती। गमयमानः संजिगांसमानः। गमिष्यन् जिगमिषिष्यन्। गमयिष्यमाणः संजिगांसिष्यमाणः। गमयितुम् जिगमिषितुम्। गमितम् जिगमिषितम्। गमनम् जिगमिषणम्। गमयित्वा जिगमिषित्वा। आगमय्य आजिगमिष्य। ಇತ್ಯಾದಿ. "अपीदानीं स धर्मात्मा इयान्मे दर्शनं रहः" भा०। "शशिनं पुनरेति शर्वरी" रघु० ८-५६। "ईयुर्भरद्वाजमुनेर्निकेतम्" भट्टि० ३-४०।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) अति+इण् = अत्येति। 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸು, ಮೀರು. "इन्धनौघधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम्" माघ० २-२३। "अतीत्य वाचां मनसां च गोचरम्" किरा० १८-४१। 2. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ. अत्ययः। 3. (ಕಾಲ) ಕಳೆದುಹೋಗು.

(2) अधि+इण् = ಜ್ಞಾನಹೊಂದು, ತಿಳಿವಳಿಕೆ ಹೊಂದು, ಪಠಿಸು. "ग्रन्थानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेधसोऽप्यलम्" माघ० २-२६।

(3) अनु+इण् = अन्वेति। ಅನುಸರಿಸು, ಹಿಂಬಾಲಿಸು. "अन्वेतुकामोऽवमताङ्कुशग्रहः" माघ० १२-१६। ಒಂದು ವಂಶದಲ್ಲಿ ಒಬ್ಬರನ್ನೊಬ್ಬರು ಅನುಸರಿಸಿ ಹುಟ್ಟುವುದರಿಂದ "अन्वयः" ಎಂದು ವಂಶಕ್ಕೆ ಹೆಸರಾಯಿತು. अन्वीयते इत्यन्वयः। "तदन्वये शुद्धिमति प्रसूतः शुद्धिमत्तरः" रघु० १-१२। "तमन्वियाय त्रिपुरान्तकात्मजम्" कुमा० १४-९।

(4) अप+इण्=अपैति। 1. ಹೊರಡು, ಹಿಂತಿರುಗಿ ಹೋಗು. "अपेहि अपण्डिते। कुतोऽत्र पश्चात्तापस्य प्रसादस्य वा कारणम्" रत्ना० ३। 2. ಕಳೆದು ಹೋಗು, ದೂರವಾಗು. "अपेतसम्मोहमिवात्मवेदिनम्" याद० १४-६५। 3. ನಾಶವಾಗು, ಲಯಹೊಂದು.

(5) अभि+इण्=अभ्येति। 1. ಎದುರಾಗಿಹೋಗು. "अभ्येति भानुरुदयाद्रिमसह्यतेजाः" याद० १९-४१। 2. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "अभ्येति भस्मपरिपाण्डुरितस्मरारेः" माघ० ४-२८।

(6) अभि+आ+इण्=ಎದುರಾಗಿ ಬಾ. "अभ्यायतः संततधूमधूम्रम्" किरा० १६-६।

(7) अभि+उद्+इण्=अभ्युदयः। ಏಳಿಗೆಹೊಂದು. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದು.

(8) अभि+उप+इण्=1. ಎದುರಾಗಿ ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾ. 2. ಸಮ್ಮತಿಸು, ಒಪ್ಪಿಗೆಕೊಡು. अभ्युपेत्य। 3. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "अभ्युपेतबडिशामिषनीतिम्" याद० २१-२१।

(9) अव+इण्=अवैति। ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು. "अवेहि मां किंकरमष्टमूर्तेः" रघु० २-३५।

(10) आ+इण्=ಬಾ, ಆಗಮಿಸು. "द्विरदानिव दिग्विभावितांश्चतुरस्तोयनिधीनिवायतः" किरा० २-२३।

(11) उद् + इण् = ಹುಟ್ಟು, ಆವಿರ್ಭವಿಸು. "अविभिद्य निशाकृतं तमः प्रभया नांशुमताप्युदीयते" किरा० २-३६।

(12) उप+इण्=उपैति। 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗು. "तदुपेत्य मास्म तमुपालभथाः" माघ० ९-६०। 2. ಆಗಮಿಸು, ಬಾ. "उपेत्य च स्वनगुरुपक्षमारुतं दिवस्त्विषा कपिशितदूरदिङ्मुखः" माघ० १७-२८। 3. ಹೊಂದು, ಪಡೆ. "उपैति सस्यं परिणामरम्यता" किरा० ४-२२। 4. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಾ.

(13) परि+इण्=पर्येति। 1. ವ್ಯಾಪಿಸು, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರು. "परीतमारात्प्रतिहारपालैः" याद० १३-१५।

2. ಸುತ್ತಲೂ ವ್ಯಾಪಿಸು. "जनाकीर्णं मन्ये हुतवहपरीतं गृहमिव" शाकु० ५-१०।

(14) प्र + इण् = ಪರಲೋಕಹೊಂದು.

(15) अभि+प्र+इण् = अभिप्रैति। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಇಷ್ಟಪಡು. "कर्मणा यमभिप्रैति स सम्प्रदानम्" पा० सू० १-४-३२।

(16) प्रति+इण्=प्रत्येति। 1. ಹಿಂತಿರುಗು. "इत्थं प्रयुज्याशिषमग्रजन्मा राज्ञे प्रतीयाय गुरोः सकाशम्" रघु० ५-३५। 2. ಸಂತೋಷಹೊಂದು, ಪ್ರೀತನಾಗು. "तथेति तस्यावितथं प्रतीतः" रघु० ५-२६। "आजगामाश्रमं जिष्णोः प्रतीतः पाकशासनः" किरा० ११-१। 3. ತಿಳಿವಳಿಕೆಹೊಂದು, ಜ್ಞಾನಸಂಪಾದಿಸು. "प्रतीत्य सत्राजित एतदप्रियम्" याद० १४-३। "प्रत्यवेक्षणपदं प्रतीहि माम्" याद० १७-११७। 4. ವಿಶ್ವಾಸವಿಡು, ನಂಬಿಕೆಯಿಡು. "बलवदपि शिक्षितानामात्मन्यप्रत्ययं चेतः" शाकु० १-३। 5. ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಹೊಂದು. प्रतीतः।

(17) प्रति + उद् + इण् = प्रत्युदेति। ಎದುರುಗೊಳ್ಳು. "सपर्यया प्रत्युदियाय पार्वती" कुमा० ५-३१।

(18) वि+परि+इण् = विपर्ययः। 1. ವ್ಯತ್ಯಾಸಹೊಂದು. 2. ಭ್ರಾಂತಿಹೊಂದು.

(19) सम् + अनु + इण् = समन्वयः। ಸಂಬಂಧಹೊಂದು, ಸರಿಯಾದ ಸಂಬಂಧಪಡೆ.

(20) सम्+अव+इण् = समवायः। ಸಂಬಂಧ.

(21) सम्+प्रति+इण् = सम्प्रत्ययः। ವಿಶ್ವಾಸ, ನಂಬಿಕೆ. ಇತ್ಯಾದಿ.

इण्ड्र ಇಂಡ್ರ (पुंन० द्विव०) ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿಕುಂಡದಿಂದ ಕಾದಿರುವ ತಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆಗೆಯಲು ಇಕ್ಕಳದಂತೆ ಮಾಡಿರುವ ಸಾಧನ.

इत् ಇತ್ (वि०) 1. ಹೋಗುವವನು. एति गच्छति — इण् (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। 2. (ವ್ಯಾಕರಣದಲ್ಲಿ) इत् ಎಂಬ ಒಂದು ಸಂಜ್ಞೆ. 3. इत् ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ ವರ್ಣ.

इत ಇತ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. इण् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸ್ಮರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಸಲ್ಪಟ್ಟ. "इतं स्मृते गते त्रिषु" मेदि०। 3. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ತಲುಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇರಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಹೋಗುವ, ನಡೆಯುವ. 6. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. इण् कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "रमणेन रमण्यचिरांशुलतारुचिरङ्कमनीयत रागमिता" माघ० ६-७१। 7. ತಿಳಿದಿರುವ. (नं०) 8. ಗತಿ, ಗಮನ. 9. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. इण् भावे "क्तः" (३-३-११४)। 10. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. इक् (स्मरणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)।

इतर ಇತರ (वि०) 1. ಬೇರೆಯವನಾದ, ಬೇರೆಯಾದ. 2. ನೀಚ, ಪಾಮರ, ಅಧಮ, ಕೆಳದರ್ಜೆಯ. इना कामेन तरति — तॄ (प्लवनतरणयोः) "अच्" (३-१-१३४)। "इतरानपि तादृशानिहैतान्न च गोपो न च यादव स्समर्च्यः" याद० १५-४९। "इतर इव परिभूय ज्ञानम्, अविगणय्य तपःप्रभावम्, उन्मूल्य गाम्भीर्यम् मन्मथेन जडीकृतः" काद०।

इतरेतर ಇತರೇತರ (वि०) ಅನ್ಯೋನ್ಯವಾಗಿ, ಪರಸ್ಪರ, ಒಬ್ಬರಿಗೊಬ್ಬರು, ಒಂದಕ್ಕೊಂದು. "इतरेतरानभिभवेन मृगास्तमुपासते गुरुमिवान्तसदः" किरा० ६-३४। "इतरेतरसंनिकर्षजन्मा" माघ० २०-२६।

इतरेतरयोग ಇತರೇತರಯೋಗ (पु०) 1. ಇತರೇತರಯೋಗದ್ವಂದ್ವ, ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. ದ್ವಂದ್ವಸಮಾಸವು ಇತರೇತರಯೋಗ ಮತ್ತು ಸಮಾಹಾರಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಸಮಾಸಘಟಕ ಪದಗಳಿಗೆ ಎಲ್ಲಕ್ಕೂ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಅನ್ವಯವಿರುವುದು ಇತರೇತರಯೋಗದ್ವಂದ್ವ. "धवखदिरौ छिन्धि" ಎಂಬಲ್ಲಿ धव ಮತ್ತು खदिर ಪದಗಳೆರಡಕ್ಕೂ ಛೇದನ ಕ್ರಿಯೆಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಾಧಾನ್ಯದಿಂದ ಅನ್ವಯವಿರುವುದರಿಂದ ಇತರೇತರಯೋಗದ್ವಂದ್ವ ಸಮಾಸವು ಬಂದಿರುವುದು. 2. ಪರಸ್ಪರ ಸಂಬಂಧ. "मोदितालिरितरेतरयोगादन्यतामभजतातिशयं नु" माघ० १०-२४।

इतरेतराश्रय ಇತರೇತರಾಶ್ರಯ (पु०) ಅನ್ಯೋನ್ಯಾಶ್ರಯ ದೋಷ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अन्योन्याश्रय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

इतरेतरद्युस् ಇತರೇತರದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ಬೇರೆ ದಿವಸದಲ್ಲಿ, ಮತ್ತೊಂದು ದಿವಸದಲ್ಲಿ. इतर "एद्युस्" (५-३-२२)। निपा०।

इतस् ಇತಸ್ (अव्य०) 1. ಇಲ್ಲಿಂದ, ಇವನಿಂದ, ಇದರಿಂದ. इदम् "तसिल्" (५-३-७)। "इश्" (५-३-३)। "इतो गमिष्याम्यथवेति वादिनी चचाल बाला स्तनभिन्नवल्कला" कुमा० ५-८४। 2. ಇದರಲ್ಲಿ, ಇವನಲ್ಲಿ, ಇಲ್ಲಿ, ಈ ಸ್ಥಳದಲ್ಲಿ. इदम् "तसिः" (वा० ५-४-४४)।

"इतो हिरण्यप्रमुखैः प्रभुक्ता शोणाधरे शोणितराजधानी" याद० १८-२६।

इति ಇತಿ (अव्य०) ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು: 1. ಹೇತು, ಕಾರಣ. "माधवोऽपि मदनोद्यानं प्रभातेऽनुप्रेषितः। तत्र किल मालती गमिष्यति। ततोऽन्योन्यदर्शनं भविष्यतीति" मालती० १। "श्वस्त्वया सुखसंवित्तिः स्मरणीयाधुनातनी। इति स्वप्नोपमान् मत्वा कामान्मा गास्तदङ्गताम्" किरा० ११-३४। 2. ಸ್ವರೂಪ; ಇದು (1) ಶಬ್ದಸ್ವರೂಪ, (2) ಪ್ರಾತಿಪದಿಕಾರ್ಥ ಮತ್ತು (3) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. **ಉದಾ:** (1) "दैत्यशत्रुरिति नाम गृह्यते" याद० १७-११९। (2) "चयस्त्विषामित्यवधारितं पुरा" माघ० १-३। (3) "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः। ग्रन्थानधीत्य व्याकर्तुमिति दुर्मेधसोऽप्यलम्" माघ० २-२६। 3. ಪ್ರಕರಣ. "उदितेऽनुदिते चैव समयाध्युषिते तथा। सर्वथा वर्तते यज्ञः इतीयं वैदिकी श्रुतिः" मनु० २-१५। 4. ಹೀಗೆ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. "व्याहृत्य मरुतां पत्याविति वाचमवस्थिते" किरा० ११-३७। 5. ಮುಂದಿನ ರೀತಿಯಲ್ಲಿ, ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ. "रत्नाकरं वीक्ष्य मिथः स जायां रामाभिधानो हरिरित्युवाच" रघु० १३-१। "तपः समाधौ मुनिरित्युवाच" किरा० ३-२७। 6. ಪ್ರದರ್ಶನ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು. हरिशब्दस्य प्रकाशः इतिहरि। 7. ನಿದರ್ಶನ. 8. ಅನುಕರಣ. 9. ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ, ಸಾಮೀಪ್ಯ. 10. ಆದಿ. 11. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆ. 12. ಅವಧಾರಣ. 13. ಪರಾಮರ್ಶ. "इति स्वरूपे सांनिध्ये विवक्षानियमेऽपि च। हेतौ प्रकारप्रत्यक्षप्रकाशेष्ववधारणे। एवमर्थे समाप्तौ स्यात्" हेम०।

इतिकथ ಇತಿಕಥ (वि०) ನಂಬಲನರ್ಹವಾದ ಮಾತನಾಡುವ, ಅಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವ. इतिकथा यस्य।

इतिकथा ಇತಿಕಥಾ (स्त्री०) ಅರ್ಥವಿಲ್ಲದ ಮಾತು, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದೆ ಆಡುವ ಮಾತು.

इतिकर्तव्य ಇತಿಕರ್ತವ್ಯ (वि०) ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ, ಒಂದು ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾದ.

इतिकर्तव्यता ಇತಿಕರ್ತವ್ಯತಾ (स्त्री०) ಈ ರೀತಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ, ನಿರ್ದಿಷ್ಟ ಕ್ರಮದಲ್ಲಿ ಮಾಡಬೇಕಾಗಿರುವಿಕೆ.

इतिवृत्त ಇತಿವೃತ್ತ (न०) 1. ಕಥೆ, ಚರಿತ್ರೆ. 2. ಘಟನೆ, ನಡೆದ ಕಾರ್ಯ.

इतिह ಇತಿಹ (अव्य०) ಸಂಪ್ರದಾಯ, ಉಪದೇಶ ಪರಂಪರೆ. इति एवं ह किल। ಯಾರೂ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಕಾಣದೆ ಅಥವಾ ಅನುಭವಿಸದೆ ಇರುವ ಅದ್ಭುತವಾದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಹಿರಿಯರಿಂದ ಬಂದ ಕೇವಲ ಉಪದೇಶ ಪರಂಪರೆ.

इतिहास ಇತಿಹಾಸ (पु०) 1. ಪುರಾತನ ಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವ ಭಾರತ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಂಥ. इति ह पारम्पर्योपदेशेन आस्तेऽस्मिन्। 2. ಪೂರ್ವಕಥೆ, ಹಿಂದಿನ ಚರಿತ್ರೆ, ಪುರಾಣ. 3. ಪುರಾಣದ ಪ್ರಮಾಣ, ಐತಿಹ್ಯ, ಚರಿತ್ರೆಯ ವಿಷಯದಿಂದ ಮಾಡುವ ರುಜುವಾತು.

इतिहासवाद ಇತಿಹಾಸವಾದ (पु०) ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಕಥೆ, ಚರಿತ್ರೆಯ ಕಥೆ, ಆಖ್ಯಾಯಿಕೆ. "शाकुन्तलादीनितिहासवादान्" मालती० ३-३।

इत्थम् ಇತ್ಥಮ್ (अव्य०) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ, ಹೀಗೆ. इदम् "थमुः" (५-३-२४)। "इत्थं विहृत्य वनिताभिरुदस्यमानं पीनस्तनोरुजघनस्थलशालिनीभिः" किरा० ८-५५।

इत्थङ्कारम् ಇತ್ಥಂಕಾರಮ್ (अव्य०) ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ. इत्थम् "णमुल्" (३-४-२७)। इत्थङ्कारं भुङ्क्ते इत्थं भुङ्क्ते इत्यर्थः। सि० कौ०।

इत्थम्भाव ಇತ್ಥಂಭಾವ (पु०) ಈ ರೀತಿಯನ್ನು ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಈ ಪ್ರಕಾರವಾಗಿ ಇರುವಿಕೆ. इत्थं भावः प्राप्तिः— भू (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)।

इत्थंभूत ಇತ್ಥಂಭೂತ (वि०) ಈ ಪ್ರಕಾರವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಈ ರೀತಿಯಾಗಿರುವ. "ननु मूर्तिभिरष्टाभिरित्थम्भूतोऽस्मि सूचितः" कुमा० ६-२६।

इत्य ಇತ್ಯ (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. इण् (गतौ) "क्यप्" (३-१-१०९)।

इत्वन् ಇತ್ವನ್ (वि०) ಹೋಗುವ, ನಡೆಯುವ. इण् (गतौ) "क्वनिप्" (३-२-७५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-७)।

इत्वर ಇತ್ವರ (पु०) 1. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. (वि०) 2. ಪಥಿಕ, ದಾರಿ ನಡೆಯುವವನು, ಸಂಚರಿಸುವವನು. 3. ಕ್ರೂರವಾದ ಕಾರ್ಯವುಳ್ಳವನು. 4. ಅಧಮ, ನೀಚ. 5. ದರಿದ್ರ, ಬಡವ. इण् (गतौ) "करप्" (३-२-१६३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **इत्वरी ಇತ್ವರೀ.**

इत्वरी ಇತ್ವರೀ (स्त्री०) 1. ಅಭಿಸಾರಿಕೆ. 2. ವ್ಯಭಿಚಾರಿಣಿ, ಸ್ವೈರಿಣಿ.

इदम् ಇದಮ್ (त्रि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಎದುರಿಗೆ ಕಾಣುತ್ತಿರುವ, ದೃಷ್ಟಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗಿರುವ. 3. ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ, ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ. ಈ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಶಬ್ದದ ಪ್ರಯೋಗವಿರುವುದು. "इदमस्तु सन्निकृष्टं समीपतरवर्तिचैतदो रूपम्। अदसस्तु विप्रकृष्टं तदिति परोक्षे विजानीयात्"। ಇದರ ಲಿಂಗತ್ರಯದ ರೂಪಗಳು :

(पु०) अयम् इमौ इमे। "अयमतिजरठाः प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः" माघ० ४-२९।

(स्त्री०) इयम् इमे इमाः। "इयमिष्टगुणाय रोचतां रुचिरार्था भवतेऽपि भारती" किरा० २-५। "इयं पुरः शैलवनोपपन्ना विश्वम्भरा भाति विलोमगेव" याद० १८-१८। "कञ्चुकिन्, इयं सा मम भगिनी रत्नावली" रत्ना० ४।

(न०) इदम् इमे इमानि। "इदं तु ते भक्तिनम्रं सतामाराधनं वपुः" कुमा० ६-७३। "इमान्यमूनीत्यपवर्जिते शनैः" किरा० ८-२०।

इदमीय ಇದಮೀಯ (वि०) ಇವನ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಇವಳ ಸಂಬಂಧವಾದ, ಇದರ ಸಂಬಂಧವಾದ. इदम् "छः" (४-२-११४)। "ग्रहणशक्तिरभूदिदमीययोरपि न संमुखवास्तुनि वस्तुनि" नैष० ४-१२।

इदम्पर ಇದಂಪರ (वि०) ಇದೇ ಮುಖ್ಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ಇದೇ ಧ್ಯೇಯವಾಗಿ ಉಳ್ಳ. अनेन पूर्यते—पृ (पालनपूरणयोः) "अप्" (३-३-५७)। "विधुनोति त्वदालम्बं ब्रह्मस्तम्बमिदम्परः" याद० १६-३०।

इदानीम् ಇದಾನೀಮ್ (अव्य०) ಈಗ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. इदम् "दानीम्" (५-३-१८)। "अहो प्रतिबुद्धमिदानीं मकरन्दपूर्णचन्द्रोदयेन" मालती० ४।

इदानीन्तन ಇದಾನೀಂತನ (वि०) ಈಗ ಉಂಟಾದ, ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿರುವ. इदानीं भवः "टचुल्" तुट् च (४-३-२३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। **–तनी –ತನೀ.** "वासना चेदिदानीन्तनी प्राक्तनी च रसास्वादहेतुः" सा० द०।

इदानीन्तनयत् ಇದಾನೀಂತನಯತ್ (वि०) ಈಗಿನ ಕಾಲದ್ದನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವ, ಈಗಿರುವಂತೆ ಮಾಡುವ. इदानीन्तनं करोति — इदानीन्तन + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "एष कल्पान्तवृत्तान्तमिदानींतनयन्निव" याद० १६-३०।

इद्ध ಇದ್ಧ (न०) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ. 2. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 3. ಬಿಸಿಲು, ಸೂರ್ಯನ ಪ್ರಕಾಶ. ञि इन्धी (दीप्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "इद्धमातपदीप्तयोः" मेदि०। (वि०) 4. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. ञि इन्धी कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "तन्वन्तमिद्धमभितो गुरुमंशुजालं लक्ष्मीमुवाह सकलस्य शशाङ्कमूर्तेः" किरा० २-५९। 5. ಉಗ್ರವಾದ, ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ. "क्रोधेद्धैर्दृष्टिपातैर्मुहुरुपशमिता वह्नयोऽस्मी त्रयोऽपि" रत्ना० १-४। 6. ಉರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. ञि इन्धी कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

इध्म ಇಧ್ಮ (पु०) 1. ಕಾಮ, ಮನ್ಮಥ. 2. ವಸಂತಋತು. (न०) 3. ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. 4. ಪಾಲಾಶ ಮೊದಲಾದ ಸಮಿತ್ತು, ಯಾಗಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಹೋಮ ಮಾಡುವ ಮುತ್ತುಗ ಮೊದಲಾದ ಸಮಿತ್ತು. 5. ಗೊತ್ತಾದ ಅಳತೆ ಮತ್ತು ಸಂಖ್ಯೆಯುಳ್ಳ ಸಮಿತ್ತುಗಳ ಕಟ್ಟು. ञि इन्धी (दीप्तौ) "मक्" (उ० १-१४५)। "इध्मः समिद्भिदि। कामे वसन्ते काष्ठे स्यात्" हेम०।

इध्मजिह्व ಇಧ್ಮಜಿಹ್ವ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. इध्मं काष्ठं जिह्वेवास्य।

इध्मवाह ಇಧ್ಮವಾಹ (पु०) ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಮಗ. इध्मं वहति — वह (प्रापणे) "अण्" (३-२-१)। [ತಂದೆಯ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಈತನು ಇಧ್ಮವನ್ನು ಹೊತ್ತು ತರುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು. ದೃಢದಸ್ಯುವೆಂದು ಈತನ ಹೆಸರು.]

इन ಇನ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. इण् (गतौ) "नक्" (उ० ३-२)। "यजतां पाण्डवः स्वर्गमवत्विन्द्रस्तपत्विनः" माघ० २-६५। 2. ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ, ಪ್ರಭು. "तमधिगम्य तथैव पुनर्बभौ न न महीनमहीनपराक्रमम्" रघु० ९-५। 3. ರಾಜ, ದೊರೆ. "इनः सूर्ये नृपे पत्यौ" विश्व०। (वि०) 4. ಶಕ್ತ, ಸಮರ್ಥ, ಬಲಶಾಲಿ.

इनसभ ಇನಸಭ (न०) ರಾಜಸಭೆ. इनस्य राज्ञः सभा। नपुंसकता (२-४-२३)।

इन्दिन्दिर ಇಂದಿಂದಿರ (पु०) ಭ್ರಮರ, ದುಂಬಿ. इन्दिरया इन्दति — इदि (परमैश्वर्ये) "क्विप्"। पूर्वनिपातः।

इन्दिरा ಇಂದಿರಾ (स्त्री०) 1. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. इदि (परमैश्वर्ये) "किरच्" बाहु०। "टाप्"। 2. ಕಾಂತಿ, ಶೋಭೆ, ಹೊಳಪು. "निशि निःसरदिन्दिरं कथं तुलयामः कलयापि पङ्कजम्" भा० वि०।

इन्दिरामन्दिर ಇಂದಿರಾಮಂದಿರ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. (न०) 2. ಕಮಲ, ತಾವರೆ. 3. ಲಕ್ಷ್ಮಿಯ ವಾಸಸ್ಥಾನ.

इन्दी ಇಂದೀ (स्त्री०) ಲಕ್ಷ್ಮಿ. इदि (परमैश्वर्ये) "इन्" (उ० ४-११८)। "ङीष्" (ग० ४-१-४५)।

इन्दीवर ಇಂದೀವರ (न०) ನೀಲಕಮಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ. इन्द्याः लक्ष्म्याः वरम्। "इन्दीवरश्यामतनुर्नृपोऽसौ त्वं रोचनागौरशरीरयष्टिः" रघु० ६-६५।

इन्दीवरिणी ಇಂದೀವರಿಣೀ (स्त्री०) 1. ನೀಲಕಮಲದ ರಾಶಿ, ನೀಲೋತ್ಪಲದ ಸಮೂಹ. इन्दीवराणां समूहः "इनिः" (वा० ४-२-५१)। 2. ನೀಲಕಮಲಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ, ಕೊಳ, ಸರಸ್ಸು.

इन्दीवरी ಇಂದೀವರೀ (स्त्री०) ಶತಮೂಲಿ, ಶತಾವರಿ ಗಿಡ.

इन्दु ಇಂದು (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. उनत्ति क्लेदयति भुवं चन्द्रिकया — उन्दी (क्लेदने) "उः" (उ० १-१२)। आदेः इत् च। "इन्दुरिन्दुरिव श्रीमानित्यादौ तदनन्वयः" चन्द्रा०। "पतति नवरमिन्दुः सोऽपरामेष गत्वा" माघ० ११-१२। "सोत्पलो रजतकुम्भ इवेन्दुः" किरा० ९-३२। 2. ಚಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದ ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಒಂದು ಸಂಖ್ಯೆ.

इन्दुकला ಇಂದುಕಲಾ (स्त्री०) ಚಂದ್ರನ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಹದಿನಾರು ಕಲೆಗಳಿರುವುವು. ಅವುಗಳನ್ನು ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಅಗ್ನಿ ಮೊದಲಾದ ದೇವತೆಗಳು ದಿನಕ್ಕೆ ಒಂದರಂತೆ ಕ್ರಮೇಣ ಪಾನ ಮಾಡುವರು.] "प्रथमां पिबते वह्निर्द्वितीयां पिबते रविः। विश्वेदेवास्तृतीयां तु चतुर्थी सलिलाधिपः" ಇತ್ಯಾದಿ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्दुक्षय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "तस्याः सखे नियतमिन्दुकलामृणालज्योत्स्नादिकारणमभून्मदनश्च वेधाः" मालती० १-२४।

इन्दुकलिका ಇಂದುಕಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ. 2. ತಾಳೆಗಿಡ.

इन्दुकान्त ಇಂದುಕಾಂತ (पु०) 1. ಚಂದ್ರಕಾಂತ ಶಿಲೆ. (स्त्री०) **–कान्ता – ಕಾಂತಾ.** 2. ತಾಳೆಗಿಡ. 3. ಚಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ. 4. ರಾತ್ರಿ.

इन्दुक्षय ಇಂದುಕ್ಷಯ (पु०) 1. ಅಮಾವಾಸ್ಯೆ. इन्दुः क्षीयतेऽत्र — क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಚಂದ್ರನ ಕ್ಷಯ, ಚಂದ್ರನ ಕಲೆಗಳು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. [ಚಂದ್ರನು ದಕ್ಷಪುತ್ರಿಯರಾದ ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ಮಂದಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿದ್ದನು. ಆದರೆ ಅವನು ರೋಹಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಮಾತ್ರ ಹೆಚ್ಚು ಅನುರಕ್ತನಾಗಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಉಳಿದವರು ತಮ್ಮ ತಂದೆಯಲ್ಲಿ ದೂರು ಹೇಳಿಕೊಳ್ಳಲು ದಕ್ಷನು ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕ್ಷಯರೋಗ ಬರಲೆಂದು ಶಾಪವಿತ್ತನು. ಇದರಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಕ್ಷಯಹೊಂದಲು ಎಲ್ಲ ಪತ್ನಿಯರೂ ಒಟ್ಟುಗೂಡಿ ದುಃಖಿತರಾಗಿ ತಂದೆಯ ಬಳಿಗೆ ಹೋಗಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ದಕ್ಷನು ತನ್ನ ಶಾಪಕ್ಕೆ ವೈಯರ್ಥ್ಯ ಬರಕೂಡದೆಂದು ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಇನ್ನೊಂದು ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯವೂ ಬರಲೆಂದು ಹೇಳಿದನು. ಇದರಿಂದ ಚಂದ್ರನಿಗೆ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯಗಳುಂಟಾಗುವುವು.] "तच्छ्रुत्वाचाप्रियं दक्षः सोममाह भजस्व भोः। प्रेम्णा समेन सर्वास्त्वं दुहितॄर्मम मानद। जगृहे तद्वचो नैव सोमः सप्रेम रोहिणीम्। तथैव रमयामास श्रुत्वा दक्षश्चुकोप ह। शशाप ते न भविता ह्यपत्यं मद्वचोऽतिगः। यक्ष्मणा च परिग्रस्तो भव त्वं क्षीणरेतकः। अथ क्षयमिते तस्मिन् सर्वास्ताः सहिताः स्त्रियः। पितरं शरणं प्राप्ताः क्षीयते नः पतिः पितः। न वयं तेन वर्तामो विना सुखनिराकृताः। उवाच दक्षस्ताः सर्वाः शापो मे नान्यथा भवेत्। मासमध्ये पक्षमेकं वर्द्धतां स क्रमेण वै। क्षयं क्रमेण प्राप्नोतु पक्षमेकं व्यवस्थया। एवं शापं वरं चैव ददावस्मै व्यवस्थया। तथैव राजते व्योम्नि क्षयवृद्धी दधद्विधुः" अग्निपु०।

इन्दुज ಇಂದುಜ (पु०) ಬುಧಗ್ರಹ. इन्दोर्जातः। [ಚಂದ್ರನು ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಪತ್ನಿಯಾದ ತಾರೆಯನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಅವಳಲ್ಲಿ ಬುಧನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದನು; ವಿವರಕ್ಕೆ "बुध" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] (स्त्री०) **–जा – ಜಾ.** ನರ್ಮದಾನದಿ.

इन्दुभ ಇಂದುಭ (न०) 1. ಮೃಗಶೀರ್ಷ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿ.

इन्दुभृत् ಇಂದುಭೃತ್ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. इन्दुं बिभर्ति— डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

इन्दुमणि ಇಂದುಮಣಿ (पु०) 1. ಚಂದ್ರಕಾಂತಮಣಿ. 2. ಮುತ್ತು, ಮುಕ್ತಾಫಲ.

इन्दुमण्डल ಇಂದುಮಂಡಲ (ನಂ) ಚಂದ್ರಬಿಂಬ.

इन्दुमती ಇಂದುಮತೀ (स्त्री०) 1. ಅಜಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿ. "वसुधामपि हस्तगामिनीमकरोदिन्दुमतीमिवापराम्" रघु० ८-१। 2. ಸಂಪೂರ್ಣ ಚಂದ್ರನಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹುಣ್ಣಿಮೆ. प्रशस्तः इन्दुरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)।

इन्दुमौलि ಇಂದುಮೌಳಿ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. इन्दुः मौलौ यस्य। "अथ विबुधगणांस्तानिन्दुमौलिर्विसृज्य" कुमा० ७-९४।

इन्दुरत्न ಇಂದುರತ್ನ (ನಂ) ಮುತ್ತು, ಮುಕ್ತಾಫಲ. [ಮುತ್ತು ಚಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದುದು. ಚಂದ್ರ ಪ್ರೀತ್ಯರ್ಥವಾಗಿ ಇದನ್ನೂ ದಾನಮಾಡುವರು.]

इन्दुलेखा ಇಂದುಲೇಖಾ (स्त्री०) 1. ಚಂದ್ರನ ಕಲೆ, ಚಂದ್ರಬಿಂಬದ ಹದಿನಾರನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ. 2. ಸೋಮಲತೆ. 3. ಅಳಲೆಗಿಡ. 4. ಅಮೃತಬಳ್ಳಿ. "इन्दुलेखाऽमृता सोमलताशशिकलासु च" मेदि०।

इन्दुलोक ಇಂದುಲೋಕ (पु०) ಚಂದ್ರಲೋಕ.

इन्दुलौह ಇಂದುಲೌಹ (ನಂ) ರಜತ, ಬೆಳ್ಳಿ. [ಇದು ಚಂದ್ರದೇವತಾಕವಾದುದು. ಚಂದ್ರದೋಷ ಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಬೆಳ್ಳಿಯನ್ನು ದಾನಮಾಡುವರು.]

इन्दुव्रत ಇಂದುವ್ರತ (ನಂ) ಚಾಂದ್ರಾಯಣ ವ್ರತ. इन्दुलोकप्राप्त्यर्थं व्रतम्। [ಚಂದ್ರನಿಗೆ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಕ್ಷಯವೂ, ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವಂತೆ ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಆಹಾರವನ್ನು ಕ್ರಮೇಣ ಕಡಿಮೆ ಮಾಡುತ್ತಾ ಬಂದು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಾ ಬರುವುದರಿಂದ ಈ ವ್ರತಕ್ಕೆ ಚಾಂದ್ರಾಯಣವೆಂದು ಹೆಸರು.] "एकैकं ह्रासयेत् पिण्डं कृष्णे, शुक्ले च वर्धयेत्। उपस्पृशंस्त्रिषवणमेतच्चान्द्रायणं चरेत्" मनु० ११-२१६।

इन्दुशेखर ಇಂದುಶೇಖರ (पु०) ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. इन्दुः शेखरे यस्य।

इन्द्र ಇಂದ್ರ (पु०) 1. ಇಂದ್ರ, ದೇವತೆಗಳ ಪ್ರಭು, ಸ್ವರ್ಗಲೋಕದ ರಾಜ. इदि (परमैश्वर्ये) "रन्" (उ० २-२८)। "अवाततराभिगिरिं गिरिशगौरीपदन्यासविशुद्धमिन्द्रः" कुमा० १२-२। ಒಂದೊಂದು ಮನ್ವಂತರಕ್ಕೂ ಒಬ್ಬ ಇಂದ್ರನಂತೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮನ್ವಂತರಗಳಲ್ಲಿ ಈ ಕೆಳಗೆ ಕಂಡಂತೆ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಇಂದ್ರರಿರುವರು:

ಮನ್ವಂತರ	ಇಂದ್ರ
(1) ಸ್ವಾಯಂಭುವ	ಯಜ್ಞ
(2) ಸ್ವಾರೋಚಿಷ	ರೋಚನ
(3) ಉತ್ತಮ	ಸತ್ಯಜಿತ್
(4) ತಾಮಸ	ತ್ರಿಶಿಖ
(5) ರೈವತ	ವಿಭು
(6) ಚಾಕ್ಷುಷ	ಮಂತ್ರದ್ರುಮ
(7) ಶ್ರಾದ್ಧದೇವ [ಈಗ ನಡೆಯುತ್ತಿರುವ ವೈವಸ್ವತ ಮನ್ವಂತರ]	ಪುರಂದರ
(8) ಸಾವರ್ಣಿ	ವೈರೋಚನ (ಬಲಿ)
(9) ದಕ್ಷಸಾವರ್ಣಿ	ಶ್ರುತ
(10) ಬ್ರಹ್ಮಸಾವರ್ಣಿ	ಶಂಭು
(11) ಧರ್ಮಸಾವರ್ಣಿ	ವೈಧೃತ
(12) ರುದ್ರಸಾವರ್ಣಿ	ಋತಧಾಮ
(13) ದೇವಸಾವರ್ಣಿ	ದಿವಸ್ಪತಿ
(14) ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ	ಶುಚಿ

2. ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ ಆದಿತ್ಯರಲ್ಲೊಬ್ಬ. "धातार्यमा च मित्रश्च वरुणोंऽशुर्भगस्तथा। इन्द्रो विवस्वान् पूषा च पर्जन्यो दशमः स्मृतः। ततस्त्वष्टा ततो विष्णुरजघन्यो जघन्यजः" ಎಂದು ಆದಿತ್ಯರು ಹನ್ನೆರಡು ಮಂದಿ. 3. ಅಷ್ಟದಿಕ್ಪಾಲಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ, ಪೂರ್ವದಿಕ್ಕಿನ ಅಧಿಪತಿ. 4. ವಿಷ್ಕಂಭ ಮೊದಲಾದ 26 ವಿಧ ಯೋಗಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "योग" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ಅಂತರಾತ್ಮ. "इन्द्रः शक्रादित्यभेदे योगभेदेऽन्तरात्मनि" मेदि०। 6. ವಿಷ. 7. ಈಶ್ವರ, ಪ್ರಭು, ರಾಜ, ಯಜಮಾನ. नरेन्द्रः, भूधरेन्द्रः ಇತ್ಯಾದಿ. "इन्द्रो विषार्कशक्रात्मस्वीश्वरे" विश्व०। 8. ರಾತ್ರಿ. 9. ಕುಟಜವೃಕ್ಷ, ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆ. 10. ಭಾರತವರ್ಷದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ದ್ವೀಪ. 11. ಜ್ಯೇಷ್ಠಾನಕ್ಷತ್ರ. 12. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 13. ಎಂಟುಮಂದಿ ವ್ಯಾಕರಣಶಾಸ್ತ್ರಪ್ರವರ್ತಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. (ನಂ) 14. ಐಶ್ವರ್ಯ. इदि भावे "रन्" (उ० २-२८)। (स्त्री०) **–द्रा –ದ್ರಾ.** ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

इन्द्रक ಇಂದ್ರಕ (ನಂ) ಸಭಾಮಂದಿರ. इन्द्रस्य राज्ञः कं सुखं यत्र।

इन्द्रकर्मन् ಇಂದ್ರಕರ್ಮನ್ (पु०) ವಿಷ್ಣು. इन्द्राय इन्द्ररक्षणार्थं कर्म यस्य। "इन्द्रकर्मा महाकर्मा कृतकर्मा" वि० स०।

इन्द्रकील ಇಂದ್ರಕೀಲ (पुं०) 1. ಇಂದ್ರಕೀಲಪರ್ವತ, ಅರ್ಜುನನು ಪಾಶುಪತಾಸ್ತ್ರ ಸಂಪಾದನೆಗಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡಿದ ಪರ್ವತ. इन्द्रस्य कील इव। "जीमूतैरपिहितसानुरिन्द्रकीलः" किरा० ७-१७। (न०) 2. ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ.

इन्द्रकुञ्जर ಇಂದ್ರಕುಂಜರ (पुं०) ಐರಾವತ. इन्द्रस्य कुञ्जरः। इन्द्रगजः, इन्द्रनागः ಇತ್ಯಾದಿ.

इन्द्रकूट ಇಂದ್ರಕೂಟ (पुं०) ಇಂದ್ರಕೂಟಪರ್ವತ.

इन्द्रकोश ಇಂದ್ರಕೋಶ (पुं०) 1. ಮಂಚ. 2. ಪಲ್ಲಂಗು, ಮೆತ್ತೆಯ ಕುರ್ಚಿ.

इन्द्रगिरि ಇಂದ್ರಗಿರಿ (पुं०) ಮಹೇಂದ್ರಪರ್ವತ.

इन्द्रगोप ಇಂದ್ರಗೋಪ (पुं०) ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವ ಒಂದು ಜಾತಿ ಹುಳ, ಮಿಂಚುಹುಳ.

इन्द्रचाप ಇಂದ್ರಚಾಪ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು. "धृतेन्द्रचापा न पयोदपङ्क्तयः" किरा० ४-२३।

इन्द्रछन्दस् ಇಂದ್ರಛಂದಸ್ (न०) ಒಂದು ಸಾವಿರ ಎಳೆಗಳುಳ್ಳ ಹಾರ. इन्द्र इव सहस्रनेत्रेण सहस्रगुच्छेन चाद्यते — चदि (आह्लादने) "असुन्" आदेश्छः (उ० ४-२१८)।

इन्द्रजाल ಇಂದ್ರಜಾಲ (न०) ಮಾಯಾವಿದ್ಯೆ, ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟುವ ವಿದ್ಯೆ, ಸ್ವಭಾವದಿಂದಿರುವ ವಸ್ತುವು ಮಂತ್ರದಿಂದ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಾಗಿ ಕಾಣುವಂತೆ ಮಾಡುವ ವಿದ್ಯೆ, ಗಾರುಡಿ. इन्द्रेण कौशलाद्यैश्वर्येण जालं द्रष्टुर्नेत्रावरणम्। "आर्यपुत्र, तिष्ठतु तावदिन्द्रजालम्। मातुलकुलादमात्यप्रधानो वसुभूतिरागतः" रत्ना० ४।

इन्द्रजालिक ಇಂದ್ರಜಾಲಿಕ (पुं०) ಗಾರುಡಿಗಾರ, ಕಣ್ಣು ಕಟ್ಟುಮಾಡುವವನು. इन्द्रजालमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। "आः, दास्याः पुत्र इन्द्रजालिक, किमेतैर्देवैरप्सरोभिश्च दर्शितैः। यदि तेऽनेन परितुष्टेन कार्यं तद्दर्शय सागरिकाम्" रत्ना० ४।

इन्द्रजित् ಇಂದ್ರಜಿತ್ (पुं०) 1. ರಾವಣನ ಮಗ ಇಂದ್ರಜಿತ್ತು, ಮೇಘನಾದ. [ಇವನಿಗೆ ಮೇಘನಾದನೆಂದು ಹೆಸರು. ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ರಾವಣನು ಯುದ್ಧ ಮಾಡುವಾಗ ಇವನು ಇಂದ್ರನನ್ನು ಜಯಿಸಿದ್ದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.] 2. ಚಾಕ್ಷುಷ ಮನ್ವಂತರದಲ್ಲಿ ಕಶ್ಯಪನ ವಂಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಒಬ್ಬ ಅಸುರ. "इन्द्रजित्सर्वजिच्चैव वज्रनाभस्तथैव च" हरिवं०।

इन्द्रदमन ಇಂದ್ರದಮನ (पुं०) ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗ.

इन्द्रदारु ಇಂದ್ರದಾರು (पुं०) ದೇವದಾರು ವೃಕ್ಷ. [ಇದು ಇಂದ್ರಧ್ವಜಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ. ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रध्वज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

इन्द्रद्युम्न ಇಂದ್ರದ್ಯುಮ್ನ (पुं०) 1. ಅಸುರರ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ಅವಂತಿದೇಶದ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. 3. ವಿಷ್ಣು ಭಕ್ತನಾದ ಪಾಂಡ್ಯದೇಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. [ಒಂದು ದಿನ ಈ ರಾಜನು ಬಹಳ ನಿಯಮದಿಂದ ವಿಷ್ಣುಪೂಜೆಯಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಅಗಸ್ತ್ಯಮಹರ್ಷಿಯನ್ನು ಗೌರವಿಸಲಿಲ್ಲವಾದ ಕಾರಣ ಗಜಜನ್ಮವನ್ನು ಹೊಂದುವಂತೆ ಆ ಋಷಿಯಿಂದ ಶಾಪಹೊಂದಿದವನಾಗಿ ಒಂದು ಸರೋವರದಲ್ಲಿ ನೀರು ಕುಡಿಯುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ಮೊಸಳೆಯು ಬಂದು ಕಾಲು ಹಿಡಿದುಕೊಂಡಿತು. ಹಿಂದಿನ ಜನ್ಮದ ವಾಸನೆಯಿಂದ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿ ವಿಷ್ಣುವು ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷನಾಗಿ ಮೊಸಳೆಯನ್ನು ಸಂಹರಿಸಲು ಇವನು ಶಾಪವಿಮೋಚನೆ ಹೊಂದಿದನು.]

इन्द्रद्रु ಇಂದ್ರದ್ರು –द्रुम –ದ್ರುಮ (पुं०) ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ದೇವದಾರುಮರ, ಕೆಂಪು ಮತ್ತಿಮರ. [ಇದು ಇಂದ್ರಧ್ವಜಕ್ಕಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮರ; ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रध्वज" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

इन्द्रधनुस् ಇಂದ್ರಧನುಸ್ (न०) ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಕಾಮನ ಬಿಲ್ಲು; ಮಳೆಗಾಲದಲ್ಲಿ ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಸಪ್ತವರ್ಣದ ಬಿಲ್ಲು.

इन्द्रध्वज ಇಂದ್ರಧ್ವಜ (पुं०) ಇಂದ್ರನ ಧ್ವಜ, ಇಂದ್ರನ ಬಾವುಟ. इन्द्रस्य इन्द्रसन्तोषार्थो ध्वजः। [ಭಾದ್ರಪದ ಶುಕ್ಲ ದ್ವಾದಶಿಯ ದಿನ ರಾಜರು ತಮ್ಮ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸುವೃಷ್ಟಿ ಮತ್ತು ಸಸ್ಯಸಮೃದ್ಧಿಗಾಗಿ ಪೂಜಿಸುವ ಧ್ವಜ; **ಈ ಧ್ವಜದ ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಕಥೆ:** ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ದೇವತೆಗಳು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಾವು ಅಸುರರೊಡನೆ ಯುದ್ಧಮಾಡಬೇಕಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದರು. ಬ್ರಹ್ಮನ ಮಾತಿನಂತೆ ದೇವತೆಗಳು ಕ್ಷೀರಾಬ್ಧಿಗೆ ತೆರಳಿ ವಿಷ್ಣುವನ್ನು ಸ್ತುತಿಸಲಾಗಿ ಸುಪ್ರೀತನಾದ ವಿಷ್ಣುವು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದ ಒಂದು ಧ್ವಜವನ್ನು ಇಂದ್ರನು ಸಂತೋಷದಿಂದ ಸ್ವೀಕರಿಸಿ ಅದನ್ನು ಮುಂದಿಟ್ಟು ಕೊಂಡು ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಿದನು. ಆಗ ಇಂದ್ರನು "ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಈ ಧ್ವಜವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಿ ಪೂಜಿಸುವ ರಾಜನ ರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಸುವೃಷ್ಟಿಯೂ, ಸಸ್ಯ ಸಮೃದ್ಧಿಯೂ ಉಂಟಾಗುವುದೆಂದು ಹೇಳಿದನು.

ಅಂದಿನಿಂದ ರಾಜರು ಇದನ್ನು ಪೂಜಿಸುವರು. "एवं यः कुरुते यात्रामिन्द्रकेतोर्युधिष्ठिर। पर्ज्जन्यः कामवर्षी स्यात् तस्य राज्ये न संशयः" भविष्य०। "पुरुहूतध्वजस्येव तस्योन्नयनपङ्क्तयः। नवाभ्युत्थानदर्शिन्यो ननन्दुः सप्रजाः प्रजाः" रघु० ४-३। ಈ ಧ್ವಜದ ನಿರ್ಮಾಣಕ್ಕಾಗಿ **ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಮರಗಳಿವು:** "श्रेष्ठोऽर्जुनोऽश्वकर्णः प्रियकधवोदुम्बराश्च पञ्चैते। एतेषामन्यतमं प्रशस्तमथामरं वृक्षम्"। **ಇದನ್ನು ತರುವ ಕ್ರಮ:** "गौरासितक्षितिभवं संपूज्य यथाविधि द्विजः पूर्वम्। विजने समेत्य रात्रौ स्पृष्ट्वा ब्रूयादिमं मन्त्रम्। यानीह वृक्षे भूतानि तेभ्यः स्वस्ति नमोऽस्तु वः। उपहारं गृहीत्वेमं क्रियतां वासपर्ययः। पार्थिवस्त्वां वरयते स्वस्ति तेऽस्तु नगोत्तम। ध्वजार्थं देवराजस्य पूजेयं प्रतिगृह्यताम्" बृहत्सं०। ಈ ರೀತಿ ಮೊದಲು ಪೂಜಿಸಿ ವೃಕ್ಷವನ್ನು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿ ಉತ್ತರ ಅಥವಾ ಪೂರ್ವಾಭಿಮುಖವಾಗಿ ನಿಂತು ಕಡಿದು ತಂದ ಮರದಿಂದ ಧ್ವಜವನ್ನು ನಿರ್ಮಿಸಬೇಕು.]

इन्द्रनेत्र ಇಂದ್ರನೇತ್ರ (ನಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಕಣ್ಣು. 2. ಒಂದು ಸಾವಿರ ಸಂಖ್ಯೆ.

इन्द्रनील ಇಂದ್ರನೀಲ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನೀಲಮಣಿ, ನೀಲರತ್ನ. इन्द्र इव नीलः। "क्वचित्प्रभालेपिभिरिन्द्रनीलैर्मुक्तामयी यष्टिरिवानुविद्धा" रघु० १३-५४। "इन्द्रनीलाचलोदञ्चच्चन्द्रिकाधवलस्मितः" चं० रा०।

इन्द्रपत्नी ಇಂದ್ರಪತ್ನೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. इन्द्रस्य पत्नी।

इन्द्रपर्वत ಇಂದ್ರಪರ್ವತ (ಪುಂ) 1. ಮಹೇಂದ್ರಪರ್ವತ. 2. ಇಂದ್ರನೀಲ ಪರ್ವತ.

इन्द्रप्रस्थ ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥ (ನಂ) ಇಂದ್ರಪ್ರಸ್ಥನಗರ, ಈಗಿನ ದೇಹಲಿ ನಗರ, ಪಾಂಡವರು ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಿಂದ ಅರ್ಧ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಯಮುನಾ ತೀರದಲ್ಲಿ ನಿರ್ಮಿಸಿದ ಒಂದು ನಗರ. "पितृव्यवाचाथ पृथातनूजो हरिं पुरोधाय समं बलौघैः। परस्परस्नेहमिवैष मातुं प्रस्थं ययौ खाण्डवशब्दपूर्वम्" चं० भा०। ಮುಂದೆ ಸಂಧಿಗಾಗಿ ಧರ್ಮರಾಜನು ದುರ್ಯೋಧನನಿಂದ ಕೇಳುವ ಪಂಚಗ್ರಾಮಗಳಲ್ಲೊಂದು. "इन्द्रप्रस्थं वृकप्रस्थं जयन्तं वारणावतम्। प्रयच्छ चतुरो ग्रामान् कञ्चिदेकं तु पञ्चमम्" वेणी० १-१६।

इन्द्रभेषज ಇಂದ್ರಭೇಷಜ (ನಂ) ಶುಂಠಿ.

इन्द्रमख ಇಂದ್ರಮಖ -यज्ञ -ಯಜ್ಞ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಯಜ್ಞ.

इन्द्रमह ಇಂದ್ರಮಹ (ಪುಂ) 1. ವರ್ಷರ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನ ಸಂತೋಷಾರ್ಥವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಉತ್ಸವ. इन्द्रसन्तोषार्थो महः उत्सवः। 2. ವರ್ಷರ್ತು. इन्द्रस्य महो यत्र।

इन्द्रमहकामुक ಇಂದ್ರಮಹಕಾಮುಕ (ಪುಂ) ನಾಯಿ. इन्द्रमहे वर्षाकाले कामुकः कमयिता।

इन्द्रयव ಇಂದ್ರಯವ (ಪುಂ) ಬೆಟ್ಟಮಲ್ಲಿಗೆಯ ಬೀಜ. इन्द्रस्य कुटजवृक्षस्य यवः यवाकारबीजत्वात् यव इव बीजम्।

इन्द्रलुप्त ಇಂದ್ರಲುಪ್ತ (ನಂ) ತಲೆಯ ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವ ಒಂದು ರೋಗ. इन्द्रः इन्द्रवर्णो नीलः केशो लुप्तो यस्मात्। [ರೋಮಕೂಪದ ಪಿತ್ತವು ವಾತದೊಡನೆ ಬೆರೆತು ಕೂದಲನ್ನು ಉದುರಿಸುವುದು. ಬಳಿಕ ಕಫವು ರಕ್ತದೊಡನೆ ಸೇರಿ ರೋಮಕೂಪವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವುದರಿಂದ ಮುಂದೆ ಕೂದಲು ಬೆಳೆಯುವುದಿಲ್ಲ. ಪುರುಷನು ಇದರಿಂದ ಬಟ್ಟತಲೆಯವನಾಗುತ್ತಾನೆ.] सुश्रुत० निदान० ३३।

इन्द्रवंशा ಇಂದ್ರವಂಶಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ 12 ನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "स्यादिन्द्रवंशा ततजैरसंयुतैः" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त त ज र
UU। UU। ।U। U।U

इन्द्रवज्रा ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ 11 ನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. "स्यादिन्द्रवज्रा ततजास्ततो गौ" वृ० र०। **ಈ ವೃತ್ತದ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त त ज गु गु
UU। UU। ।U। UU

इन्द्रवल्ली ಇಂದ್ರವಲ್ಲೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಪಾರಿಜಾತದ ಗಿಡ. 2. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

इन्द्रबस्ति ಇಂದ್ರಬಸ್ತಿ (ಪುಂ) ಕಣಕಾಲು, ಮೊಣಕಾಲು.

इन्द्रवारुणी ಇಂದ್ರವಾರುಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆ ಗಿಡ.

इन्द्रवृक्ष ಇಂದ್ರವೃಕ್ಷ (ಪುಂ) ದೇವದಾರು ಮರ.

इन्द्रव्रत ಇಂದ್ರವ್ರತ (ನಂ) ಪ್ರಜಾಪರಿಪಾಲನ ರೂಪವಾದ ರಾಜನ ಕರ್ತವ್ಯ. "वार्षिकांश्चतुरो मासान् यथेन्द्रोऽप्यभिवर्षति। तथाभिवर्षेत् स्वं राष्ट्रं कामैरिन्द्रव्रतं चरन्" ಮನು० ९-३०४।

इन्द्रशत्रु ಇಂದ್ರಶತ್ರು (ಪುಂ) ವೃತ್ರಾಸುರ. इन्द्रः शत्रुर्यस्य। [ವೃತ್ರಾಸುರನ ತಂದೆಯಾದ ತ್ವಷ್ಟನು ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರುವಾದ (ಇಂದ್ರನನ್ನು ಕೊಲ್ಲುವ) ಮಗನನ್ನು ಪಡೆಯಬೇಕೆಂದು "स्वाहेन्द्रशत्रुर्वर्धस्व" ಎಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿದನು. इन्द्रस्य शत्रुः ಎಂದು ವ್ಯಸ್ತವಾಗಿ ಅಥವಾ ಅಂತ್ಯೋದಾತ್ತವಾಗಿ ತತ್ಪುರುಷ ಸಮಾಸದಿಂದ ಹೇಳಿದ್ದರೆ ಇಂದ್ರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. इन्द्रः शत्रुः यस्य ಎಂದು ಪೂರ್ವಪದೋದಾತ್ತವಾಗಿ ಬಹುವ್ರೀಹಿ ಸಮಾಸದಿಂದ ಸಮಸ್ತವಾಗಿ ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರನೇ ಶತ್ರುವಾಗಿ ಉಳ್ಳ (ಇಂದ್ರನಿಂದ ಸಂಹರಿಸಲ್ಪಡುವ) ಪುತ್ರನು ಜನಿಸಿದನು. ಆದುದರಿಂದ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವಾಗ ಸ್ವರವ್ಯತ್ಯಾಸವಾದರೆ ಮಹಾ ಅನಿಷ್ಟವೆಂದು ತಿಳಿಯಬೇಕು.] "मन्त्रो हीनः स्वरतो वर्णतो वा मिथ्याप्रयुक्तो न तमर्थमाह। स वाग्वज्रो यजमानं हिनस्ति यथेन्द्रशत्रुः स्वरतोऽपराधात्" शिक्षा।

इन्द्रसारथि ಇಂದ್ರಸಾರಥಿ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ಸಾರಥಿ, ಮಾತಲಿ.

इन्द्रसावर्णि ಇಂದ್ರಸಾವರ್ಣಿ (ಪುಂ) ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಮನುಗಳಲ್ಲೊಬ್ಬ. ["इन्द्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

इन्द्रसुत ಇಂದ್ರಸುತ –सूनु–ಸೂನು (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಮಗ—(1) ಜಯಂತ. (2) ಅರ್ಜುನ. (3) ವಾಲಿ. "जग्राह पाथेयमिवेन्द्रसूनुः" किरा० ३-३७। 2. ಅರ್ಜುನ ವೃಕ್ಷ, ದೇವದಾರು ಮರ.

इन्द्रसुरस ಇಂದ್ರಸುರಸ (ಪುಂ) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ.

इन्द्रसेन ಇಂದ್ರಸೇನ (ಪುಂ) ಒಬ್ಬ ರಾಜ, ನಳಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ಮಗ.

इन्द्रसेना ಇಂದ್ರಸೇನಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಸೈನ್ಯ. 2. ಮೌದ್ಗಲ್ಯಋಷಿಯ ಪತ್ನಿ, ನಾಳಾಯನಿ. ಈಕೆಯು ಶಿವನನ್ನು ಕುರಿತು ತಪಸ್ಸುಮಾಡಿ ದ್ರೌಪದಿಯಾಗಿ ಜನಿಸಿದಳು.

इन्द्रसेनानी ಇಂದ್ರಸೇನಾನೀ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ಸೇನಾಪತಿ, ಷಣ್ಮುಖ, ಕಾರ್ತಿಕೇಯ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ. इन्द्रसेनां नयति — णीञ् (प्रापणे) "क्विप्" (३-२-६१)। [ತಾರಕಾಸುರನಿಂದ ಪರಾಜಿತನಾದ ಇಂದ್ರನು ಬ್ರಹ್ಮನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತಾರಕಾಸುರನ ವಧಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬ ಸೇನಾಪತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಿಕೊಳ್ಳುವನು. ಚತುರ್ಮುಖನು ತಾನೇ ಆತನಿಗೆ ವರವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಆತನ ನಾಶಕ್ಕೆ ಕಾರಣನಾಗುವುದು ಸರಿಯಲ್ಲವೆಂದೂ, ಈಗ ಸಮಾಧಿಯಲ್ಲಿರುವ ಪರಮೇಶ್ವರನು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಲು ಪ್ರಯತ್ನಪಟ್ಟಲ್ಲಿ ಅವರಿಬ್ಬರಿಂದ ಜನಿಸುವ ಕುಮಾರನು ನಿಮ್ಮ ಸೇನಾಪತಿತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸುವನೆಂದೂ ಹೇಳಲು, ಹಿಮವತ್ಪರ್ವತದ ತಪ್ಪಲಲ್ಲಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಶುಶ್ರೂಷೆಗಾಗಿ ಹಿಮವಂತನಿಂದ ಆಜ್ಞಪ್ತಳಾದ ಪಾರ್ವತಿಯ ಸೌಂದರ್ಯದಿಂದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಆಕರ್ಷಿಸಲು ಮಹೇಂದ್ರನು ಮನ್ಮಥನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವನು. ಆಗ ಕುಪಿತನಾದ ಪರಮೇಶ್ವರನ ಫಾಲಾಗ್ನಿಯಿಂದ ಮನ್ಮಥನು ದಗ್ಧನಾಗಲು ಪಾರ್ವತಿಯು ತನ್ನ ಸೌಂದರ್ಯವು ವ್ಯರ್ಥವಾಯಿತೆಂದು ತಿಳಿದು ಪರಮೇಶ್ವರನ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗಾಗಿ ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿರಲು ಪರಮೇಶ್ವರನು ಅದರಿಂದ ಮೆಚ್ಚಿ ಅವಳ ಮನಸ್ಸನ್ನು ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಮದುವೆಯಾದನು. ಅನಂತರ ಪಾರ್ವತಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಷಣ್ಮುಖನು ಜನಿಸಿ ಇಂದ್ರನ ಸೇನಾಪತಿತ್ವವನ್ನು ವಹಿಸಿ ತಾರಕಾಸುರನನ್ನು ಸಂಹರಿಸಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ರಾಜ್ಯವನ್ನು ಕೊಡಿಸುವನು.]

इन्द्रा ಇಂದ್ರಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಮರುಗದ ಗಿಡ. 2. ಶಚೀದೇವಿ. 3. ಹಾವುಮೆಕ್ಕೆಗಿಡ. इदि (परमैश्वर्ये) "रन्" (उ० २-२८)।

इन्द्राग्नि ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿ (ಪುಂ द्विव०) 1. ಇಂದ್ರ ಮತ್ತು ಅಗ್ನಿದೇವತೆಗಳು. 2. ವಿಶಾಖಾ ನಕ್ಷತ್ರ.

इन्द्राग्निधूम ಇಂದ್ರಾಗ್ನಿಧೂಮ (ಪುಂ) ಹಿಮ, ಮಂಜು. इन्द्राग्नेः धूम इव।

इन्द्राणिका ಇಂದ್ರಾಣಿಕಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಲಕ್ಕಿಗಿಡ.

इन्द्राणी ಇಂದ್ರಾಣೀ (ಸ್ತ್ರೀಂ) 1. ಇಂದ್ರನ ಪತ್ನಿ, ಶಚೀದೇವಿ. इन्द्रस्य पत्नी "ङीष्" आनुक् च (४-१-४९)। 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 3. ಲಕ್ಕಿಗಿಡ. 4. ಯಾಲಕ್ಕಿಕಾಯಿ. इन्द्र इव आनयति जीवयति—अन (प्राणने) + णिच् "अच्" (३-१-१३४)।

इन्द्रानुज ಇಂದ್ರಾನುಜ –अवरज –ಅವರಜ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರನ ತಮ್ಮ, ಉಪೇಂದ್ರಾವತಾರ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೀಮನ್ನಾರಾಯಣ. इन्द्रस्यानुजः अवरजो वा। [ಅದಿತಿದೇವಿಯ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನು ಜನಿಸಿದ ನಂತರ ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ವಾಮನರೂಪದಿಂದ ಅವತರಿಸಿದನು.]

इन्द्रायुध ಇಂದ್ರಾಯುಧ (ಪುಂ) 1. ಕಾದಂಬರಿಯಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಒಂದು ಕುದುರೆ. (ನಂ) 2. ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು. [ಮೇಘದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯ ಕಿರಣ ಸಂಬಂಧದಿಂದ ಸಪ್ತವರ್ಣಾತ್ಮಕವಾಗಿ ಕಾಣುವ ಧನುಸ್ಸಿನ ರೂಪವಾದ ಪದಾರ್ಥಕ್ಕೆ ಕಾಮನಬಿಲ್ಲೆಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿಯುಂಟು.] 3. ಇಂದ್ರನ ಅಸ್ತ್ರ, ವಜ್ರಾಯುಧ. "इन्द्रायुधद्योतिततोरणाङ्कम्" ರಘುಂ ೭-೪।

इन्द्रारि ಇಂದ್ರಾರಿ (ಪುಂ) ಅಸುರ, ರಾಕ್ಷಸ, ಇಂದ್ರನಿಗೆ ಶತ್ರು. इन्द्रस्यारिः।

इन्द्रावसान ಇಂದ್ರಾವಸಾನ (ಪುಂ) ಮರುಭೂಮಿ, ಊಷರಭೂಮಿ. इन्द्रस्य मेघस्यावसानमत्र।

इन्द्राशन ಇಂದ್ರಾಶನ (ಪುಂ) ಬಂಗೀಗಿಡದ ನಾರು. इन्द्राय ऐश्वर्याय अश्यते भुज्यते। [ಬಂಗಿಯ ಸೇವನೆಯಿಂದ ರಾಜ್ಯಸೌಖ್ಯವನ್ನು ತೃಣೀಕರಿಸುವ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.]

इन्द्रिय ಇಂದ್ರಿಯ (ನಂ) 1. ಕರಣ, ಸಾಧನ. (1) इन्द्रस्यात्मनो लिङ्गम् अनुमापकम्। (2) इन्द्रेण दृष्टं ज्ञातम्। (3) इन्द्रेण सृष्टम्। (4) इन्द्रेण जुष्टं सेवितम्। (5) इन्द्रेण दुर्जयम्। "घच्" (५-२-९३)। निपा०। ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು, ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು ಐದು. ಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ (ತಿಳಿವಳಿಕೆಗೆ) ಸಾಧನವಾದ (1) ಶ್ರೋತ್ರ, (2) ತ್ವಕ್ಕು, (3) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು, (4) ಜಿಹ್ವೆ ಮತ್ತು (5) ನಾಸಿಕೆ ಇವು ಐದೂ ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಕ್ರಿಯಾಸಾಧನವಾದ (1) ವಾಕ್ಕು, (2) ಪಾಣಿ, (3) ಪಾದ, (4) ಪಾಯು ಮತ್ತು (5) ಉಪಸ್ಥ ಇವು ಐದೂ ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು. ಕೆಲವರು ಜ್ಞಾನಕ್ರಿಯೋಭಯಸಾಧನವಾದ ಮನಸ್ಸನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಒಟ್ಟು ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೊಂದು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳು ಆರು ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ, ಐದು ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳೂ ಸೇರಿ ಒಟ್ಟು ಹನ್ನೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯಗಳೆಂದು ಅಭಿಪ್ರಾಯಪಡುತ್ತಾರೆ. ದ್ವೈತಿಗಳು ಇವುಗಳ ಜೊತೆಗೆ ಸ್ವರೂಪವೆಂಬ ಮತ್ತೊಂದು ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಹನ್ನೆರಡು ಎಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. ಅದ್ವೈತಿಗಳು "पञ्चप्राणमनोबुद्धिदशेन्द्रियसमन्वितम्। अपञ्चीकृतभूतोत्थं सूक्ष्माङ्गं भोगसाधनम्" ಎಂದು ಮನಸ್ಸು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಗಳನ್ನು ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರ್ಪಡಿಸಿ ಒಟ್ಟು ಹತ್ತು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಅಂಗೀಕರಿಸಿರುತ್ತಾರೆ. 2. ರೇತಸ್ಸು, ವೀರ್ಯ, ಧಾತು.

इन्द्रियगोचर ಇಂದ್ರಿಯಗೋಚರ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗುವ ವಿಷಯ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯ. इन्द्रियाणां गोचरः। [ವಿವರಕ್ಕೆ "इन्द्रियार्थ" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

इन्द्रियग्राम ಇಂದ್ರಿಯಗ್ರಾಮ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಮೂಹ. इन्द्रियाणां ग्रामः समूहः। "बलवानिन्द्रियग्रामो विद्वांसमपि कर्षति" ಮನುಂ २-२१५। "मनसैवेन्द्रियग्रामं विनियम्य समन्ततः" गीता ६-२४।

इन्द्रियज ಇಂದ್ರಿಯಜ (ವಿಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ. [ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವಿಷಯಸನ್ನಿಕರ್ಷವೇ ವ್ಯಾಪಾರ. ಆ ವ್ಯಾಪಾರದಿಂದ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗುವುದು. ಆದುದರಿಂದ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ವ್ಯಾಪಾರಗಳ ಮೂಲಕ ಜ್ಞಾನಸಾಧನವಾಗುವುವು.]

इन्द्रियज्ञान ಇಂದ್ರಿಯಜ್ಞಾನ (ನಂ) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಜ್ಞಾನ, ವಿಷಯಸನ್ನಿಕರ್ಷದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಜ್ಞಾನ.

इन्द्रियनिग्रह ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ (ಪುಂ) 1. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಹತೋಟಿ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಂತೆ ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು. इन्द्रियाणां यथेच्छं प्रवृत्तानां निग्रहो निरोधः। ಈ ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹವು ಸಕಲ ವರ್ಣದವರಿಗೂ ಸಮಾನವಾದ ಧರ್ಮ. "धृतिः क्षमा दमोऽस्तेयं शौचमिन्द्रियनिग्रहः। धीर्विद्या सत्यमक्रोधो दशकं धर्मलक्षणम्" ಮನುಂ ६-९२। 2. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸದ ಒಂದು ಅಂಗ. ಯೋಗಾಭ್ಯಾಸ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಕೆಲವು ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ತಡೆದು ಕೆಲವನ್ನು ಮಾತ್ರ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಾಗಿ ಬಿಟ್ಟಲ್ಲಿ ಯೋಗವು ಸಿದ್ಧಿಸಲಾರದು. "इन्द्रियाणां तु सर्वेषां यद्येकं क्षरतीन्द्रियम्। तेनास्य क्षरति प्रज्ञा दृतेः पादादिवोदकम्" ಮನುಂ २-९९। ಎಲ್ಲಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ನಿಗ್ರಹಕ್ಕೂ ಮನೋನಿಗ್ರಹವೇ ಕಾರಣವಾದುದರಿಂದ ಮನೋನಿಗ್ರಹವು ಮುಖ್ಯವಾದುದು. "इन्द्रियाणां हि चरतां यन्मनोऽनुविधीयते।

तदस्य हरति प्रज्ञां वायुर्नावमिवाम्भसि" गीता २-६७। ಮನೋನಿಗ್ರಹಕ್ಕೆ ಅಭ್ಯಾಸ ಮತ್ತು ವೈರಾಗ್ಯಗಳೆಂಬ ಎರಡು ಉಪಾಯಗಳುಂಟು. "असंशयं महाबाहो मनो दुर्निग्रहं चलम्। अभ्यासेन च कौन्तेय वैराग्येण च गृह्यते" गीता ६-३५।

इन्द्रियवध ಇಂದ್ರಿಯವಧ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ಪ್ರವರ್ತಿಸದಂತೆ ಅವುಗಳ ಶಕ್ತಿಯನ್ನು ಕುಗ್ಗಿಸುವುದು, ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಹತೋಟಿ.

इन्द्रियवत् ಇಂದ್ರಿಯವತ್ (ವಿಂ) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಇಂದ್ರಿಯವುಳ್ಳ, ಇಂದ್ರಿಯ ನಿಗ್ರಹವುಳ್ಳ. प्रशस्तानीन्द्रियाण्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। (ಅವ್ಯಂ) 2. ಇಂದ್ರಿಯದಂತೆ. इन्द्रियेण तुल्यम्।

इन्द्रियवर्ग ಇಂದ್ರಿಯವರ್ಗ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸಮೂಹ. इन्द्रियाणां वर्गः। "स्वादुनि प्रणदितालिनि शीते निर्ववार मधुनीन्द्रियवर्गः" माघं १०-३।

इन्द्रियवृत्ति ಇಂದ್ರಿಯವೃತ್ತಿ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ವ್ಯಾಪಾರ, ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು (ತಮಗೆ) ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ.

इन्द्रियव्यापार ಇಂದ್ರಿಯವ್ಯಾಪಾರ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು (ತಮಗೆ) ಸಂಬಂಧಪಟ್ಟ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಕೆಲಸ. इन्द्रियाणां व्यापारः।

1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ವ್ಯಾಪಾರ
(1) ಶ್ರೋತ್ರ	ಶ್ರವಣ
(2) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು	ದರ್ಶನ
(3) ಜಿಹ್ವೆ	ಆಸ್ವಾದನ
(4) ಘ್ರಾಣ	ಗಂಧಗ್ರಹಣ
(5) ತ್ವಕ್ಕು	ಸ್ಪರ್ಶ.

2. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ವ್ಯಾಪಾರ
(1) ವಾಕ್ಕು	(ವಚನ) ಉಚ್ಚಾರಣ
(2) ಪಾಣಿ	(ಆದಾನ) ಶಿಲ್ಪಾದಿಕಾರ್ಯ
(3) ಪಾದ	ಸಂಚಾರ, ವಿಹರಣ
(4) ಪಾಯು	(ವಿಸರ್ಜನ) ಮಲತ್ಯಾಗ
(5) ಉಪಸ್ಥ	ಆನಂದ

इन्द्रियसन्निकर्ष ಇಂದ್ರಿಯಸನ್ನಿಕರ್ಷ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಆಯಾವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಸಂಬಂಧ, ವಿಷಯ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವುಂಟಾಗುವಂತೆ ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರಿಯ ಸಂಬಂಧರೂಪವಾದ ವ್ಯಾಪಾರ. इन्द्रियाणां स्वस्वविषयैः सह सन्निकर्षः सम्बन्धः।

इन्द्रियस्वाप ಇಂದ್ರಿಯಸ್ವಾಪ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು (ತಮಗೆ) ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಮಾಡದಿರುವಿಕೆ, ಎಚ್ಚರ ತಪ್ಪಿರುವಿಕೆ, ಸ್ಮೃತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ, ಸುಷುಪ್ತ್ಯವಸ್ಥೆ. इन्द्रियाणां स्वस्वविषयेषु स्वापः अप्रवृत्तिः।

इन्द्रियाधिष्ठातृ ಇಂದ್ರಿಯಾಧಿಷ್ಠಾತೃ (ಪುಂ) ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಲು ಅವುಗಳಲ್ಲಿ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ ದೇವತೆ. इन्द्रियाणामधिष्ठाता।

1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ಅಧಿದೇವತೆ
(1) ಶ್ರೋತ್ರ (ಕಿವಿ)	ದಿಕ್ಕು
(2) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು (ಕಣ್ಣು)	ಅರ್ಕ
(3) ಜಿಹ್ವೆ (ನಾಲಿಗೆ)	ಪ್ರಚೇತಸ್ಸು
(4) ಘ್ರಾಣ (ಮೂಗು)	ಅಶ್ವಿನೀದೇವತೆಗಳು
(5) ತ್ವಕ್ಕು (ಚರ್ಮ)	ವಾಯು

2. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ಅಧಿದೇವತೆ
(1) ವಾಕ್ಕು (ಮಾತು)	ಅಗ್ನಿ
(2) ಪಾಣಿ (ಕೈ)	ಇಂದ್ರ
(3) ಪಾದ (ಕಾಲು)	ಉಪೇಂದ್ರ
(4) ಪಾಯು (ಆಸನದ್ವಾರ)	ಮಿತ್ರ
(5) ಉಪಸ್ಥ (ಜನನೇಂದ್ರಿಯ)	ಬ್ರಹ್ಮ

इन्द्रियायतन ಇಂದ್ರಿಯಾಯತನ (ನಂ) 1. ದೇಹ, ಶರೀರ, ಮೈ. इन्द्रियाणां श्रोत्रादीनामायतनम्। 2. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. 3. ಇಂದ್ರಿಯಗಳ ಸ್ಥಾನ, ದೇಹದಲ್ಲಿ ಆಯಾ ಇಂದ್ರಿಯಗಳು ಇರುವ ಸ್ಥಾನ:

1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ಸ್ಥಾನ
(1) ಶ್ರೋತ್ರ	ಕರ್ಣಕುಹರ (ಕಿವಿಯ ಪೊಟರೆ) (ಸರ್ಪಗಳಿಗೆ ಮಾತ್ರ ಕಣ್ಣು)
(2) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು	ಕಣ್ಣಿನ ಯವ (ಗುಡ್ಡೆಯೊಳಭಾಗ)
(3) ಜಿಹ್ವೆ	ನಾಲಿಗೆಯ ತುದಿ
(4) ಘ್ರಾಣ	ಮೂಗಿನ ತುದಿ
(5) ತ್ವಕ್ಕು	ದೇಹದ ಎಲ್ಲಾ ಭಾಗಗಳು

2. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ಸ್ಥಾನ
(1) ವಾಕ್ಕು	ಹೃದಯ, ಕಂಠ, ಜಿಹ್ವಾಮೂಲ, ತಾಲು, ದಂತ, ಓಷ್ಠ, ನಾಸಿಕೆ ಮತ್ತು ಮೂರ್ಧಸ್ಥಾನಗಳು
(2) ಪಾಣಿ	ಕೈ ಬೆರಳು ಮುಂತಾದುದು
(3) ಪಾದ	ಕಾಲು
(4) ಪಾಯು	ಆಸನದ್ವಾರ
(5) ಉಪಸ್ಥ	ಜನನೇಂದ್ರಿಯದ ಒಳಭಾಗ

इन्द्रियाराम ಇಂದ್ರಿಯಾರಾಮ (पुं०) ಇಂದ್ರಿಯ ಸೌಖ್ಯವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವವನು. इन्द्रियाण्यारामो यस्य। "अघायुरिन्द्रियारामो मोघं पार्थ स जीवति" गीता ३-१६।

इन्द्रियार्थ ಇಂದ್ರಿಯಾರ್ಥ (पुं०) ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ವೇದ್ಯವಾಗುವ ವಿಷಯ. इन्द्रियस्यार्थः।

1. ಜ್ಞಾನೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ವಿಷಯ
(1) ಶ್ರೋತ್ರ	ಶಬ್ದ
(2) ಚಕ್ಷುಸ್ಸು	ರೂಪ
(3) ಜಿಹ್ವೆ	ರಸ
(4) ಘ್ರಾಣ	ಗಂಧ
(5) ತ್ವಕ್ಕು	ಸ್ಪರ್ಶ

2. ಕರ್ಮೇಂದ್ರಿಯಗಳು.

ಇಂದ್ರಿಯ	ವಿಷಯ
(1) ವಾಕ್ಕು	ವಚನ
(2) ಪಾಣಿ	ಆದಾನ, ಶಿಲ್ಪಕಾರ್ಯ ಮುಂತಾದುದು
(3) ಪಾದ	ಸಂಚಾರ
(4) ಪಾಯು	ಮಲಾದಿ ವಿಸರ್ಗ
(5) ಉಪಸ್ಥ	ಆನಂದ

"तस्माद्यस्य महाबाहो निगृहीतानि सर्वशः। इन्द्रियाणीन्द्रियार्थेभ्यस्तस्य प्रज्ञा प्रतिष्ठिता" गीता २-६८।

इन्द्रियेश ಇಂದ್ರಿಯೇಶ (पुं०) 1. ಜೀವ, ಆತ್ಮ. 2. ಇಂದ್ರಿಯಗಳಿಗೆ ಅಧಿಷ್ಠಾತೃ ದೇವತೆ.

इन्ध ಇಂಧ (पुं०) 1. ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. इन्धेऽग्निरनेन—ञि इन्धी (दीप्तौ) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. (वि०) 3. ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. इन्धे—ञि इन्धी "अच्" (३-१-१३४)।

इन्धन ಇಂಧನ (नं०) 1. ಸೌದೆ, ಕಟ್ಟಿಗೆ. इन्धेऽग्निरनेन—ञि इन्धी (दीप्तौ) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "इन्धनौघधगप्यग्निस्त्विषा नात्येति पूषणम्" माघ० २-२३। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಉರಿಸುವುದು. ञि इन्धी+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ, ಉರಿಸುವ. इन्धयति—ञि इन्धी कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

इभ ಇಭ (पुं०) 1. ಗಜ, ಆನೆ. एति—इण् (गतौ) "भः" (उ० ३-१५३)। "बन्धाय चिच्छिदुरिभास्तरसात्मनैव नैवात्मनीनमथवा क्रियते मदान्धैः" माघ० ५-४४। 2. ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆ. [ಎಂಟು ದಿಕ್ಕುಗಳಿಗೂ ಐರಾವತಾದಿ ಎಂಟು ಗಜಗಳಿರುವುದರಿಂದ इभ ಪದಕ್ಕೆ ಎಂಟು ಸಂಖ್ಯೆಯಲ್ಲಿ ಸಂಕೇತ.]

इभकणा ಇಭಕಣಾ (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

इभकेसर ಇಭಕೇಸರ (पुं०) ನಾಗಕೇಸರ.

इभनिमीलिका ಇಭನಿಮೀಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಬಂಗೀ ಗಿಡ. 2. ವೈದಗ್ಧ್ಯ, ಚಾತುರ್ಯ, ಜಾಣತನ, ನೈಪುಣ್ಯ.

इभपालक ಇಭಪಾಲಕ (पुं०) ಮಾವಟಿಗ. इभं पालयति—पाल (रक्षणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

इभपोटा ಇಭಪೋಟಾ (स्त्री०) ಗಂಡು ಆನೆಯ ಲಕ್ಷಣದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಹೆಣ್ಣಾನೆ. पोटा पुंलक्षणा इभी।

इभानन ಇಭಾನನ (पुं०) ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ. इभः आननमस्य। समुदायशब्दा अवयवेऽपि वर्तन्ते ಎಂದಿರುವುದರಿಂದ इभ ಪದಕ್ಕೆ इभमुखम् ಎಂದರ್ಥವು. [ಶನಿದೇವರು ಪಾರ್ವತಿಯ ಶಿಶುವನ್ನು ನೋಡಿದಾಗ ಶಿಶುವಿನ ಶಿರಸ್ಸು ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿತು. ಆ ಕೂಡಲೆ ಶ್ರೀ ವಿಷ್ಣುವು ಗರುಡಾರೂಢನಾಗಿ ಪುಷ್ಪಭದ್ರಾನದಿಯ ತೀರಕ್ಕೆ ಹೋಗಿ, ಸುತ್ತಲೂ ಮರಿಗಳನ್ನು ಮಲಗಿಸಿಕೊಂಡು ಸುರತಾಯಾಸದಿಂದ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ತಲೆಯಿಟ್ಟು ಮಲಗಿದ್ದ ಆನೆಯೊಂದರ ತಲೆಯನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ತಂದು ಪಾರ್ವತಿಯ ಶಿಶುವಿನ ದೇಹಕ್ಕೆ ಸೇರಿಸಿ ಅದಕ್ಕೆ ಜೀವಕಳೆಯನ್ನು ತುಂಬಿ ಬದುಕಿಸಿ ಪಾರ್ವತಿಗೆ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡಿದುದಾಗಿ ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತದ ಕಥೆ. ಸ್ಕಾಂದ ಪುರಾಣದಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ರೀತಿಯಿರುವುದು. "गजानन" ಪದವನ್ನು ನೋಡಿ.]

इभारि ಇಭಾರಿ (पुं०) ಸಿಂಹ. इभस्यारिः।

इभेषणा ಇಭೇಷಣಾ (स्त्री०) ಗಜಹಿಪ್ಪಲಿ.

इभ्य ಇಭ್ಯ (वि०) ಆನೆ ಮೊದಲಾದ ಸಂಪತ್ತಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಶ್ರೀಮಂತ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. इभमर्हति — इभ "यः" (५-१-६६)। "इभ्य आढचो धनी" अम०।

इभ्या ಇಭ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣಾನೆ, ಕರೇಣು. 2. ಸಲ್ಲಕೀ ವೃಕ್ಷ, ಆನೆಬೇಲದ ಮರ. इभमर्हति "यः" (५-१-६६)। "इभ्या करेणुसल्लक्योः स्त्रियामाढचे तु वाच्यवत्" मेदि०।

इयत् ಇಯತ್ (त्रि०) ಇಷ್ಟು, ಇಷ್ಟು ಪರಿಮಾಣವುಳ್ಳ. इदं परिमाणमस्य — इदम् "वतुप्" (५-२-४०)। वस्य च "घः" इयादेशः। इदम ईश्। ಇದರ ಲಿಂಗತ್ರಯದ ರೂಪಗಳು:

(पु०) इयान् इयन्तौ इयन्तः। "सत्यं जनोऽयमियतो दिवसाननैषीत्" मालती० ६-१४।

(स्त्री०) इयती इयत्यौ इयत्यः।

(न०) इयत् इयती इयन्ति।

इयत्ता ಇಯತ್ತಾ (स्त्री०) 1. ಅಳತೆ, ಪರಿಮಾಣ, ಇಷ್ಟುಮಾತ್ರ ಪರಿಮಾಣ. इयतो भावः "तल्" (५-१-११९)। "श्रमेण तदशक्त्या वा न गुणानामियत्तया" रघु० १०-३२।

इरम्मद ಇರಂಮದ (पु०) 1. ವಜ್ರಾಯುಧದ ಕಾಂತಿ, ಮೇಘದ ತೇಜಸ್ಸು. इरया जलेन माद्यति — मदी (हर्षग्लेपनयोः) "खश्" (३-२-३७)। निपा०। 2. ಬಡಬಾಗ್ನಿ.

इरा ಇರಾ (स्त्री०) 1. ಭೂಮಿ. 2. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. 3. ಸುರೆ, ಮದ್ಯ. 4. ಅನ್ನ. 5. ಜಲ, ನೀರು. इं कामं राति — रा (दाने) "कः" (३-२-३)। इण् (गतौ) "रन्" वा (उ० २-२९)। निपा०। "इरा भूवाक्सुराम्बुषु। अन्ने च स्यात्" वैज०। "श्रीराजीवाक्षवक्षःस्थलनिलयरमाहस्तवास्तव्य ····" विश्वगु०।

इराचर ಇರಾಚರ (न०) 1. ಆಣಿಕಲ್ಲು, ವರ್ಷೋಪಲ. (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ. 3. ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ, ಜಲಚರ. इरायां भूमौ जले वा चरति — चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

इरावत् ಇರಾವತ್ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ. 2. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 3. ಉಲೂಪಿಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಮಗ ಇರಾವಂತ.

इरिण ಇರಿಣ (न०) 1. ಊಷರಭೂಮಿ, ಕರಳುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ. ऋ (गतौ) "इनन्" (उ० २-५२)। "यथेरिणे बीजमुप्त्वा वप्ता न लभते फलम्" मनु० ३-१४२। 2. ಶೂನ್ಯ, ಪಾಳು. (वि०) 3. ಆಶ್ರಯವಿಲ್ಲದ, ಆಲಂಬನವಿಲ್ಲದ.

इरेश ಇರೇಶ (पु०) 1. ರಾಜ. 2. ವರುಣ. 3. ಶ್ರೀವಿಷ್ಣು. 4. ವಾಗೀಶ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ. इराया ईशः।

इल ಇಲ (वि०) ನಿದ್ರೆಯ ಸ್ವಭಾವದ. इल (स्वप्ने) "कः" (३-१-१३५)।

इलबिला ಇಲಬಿಲಾ (स्त्री०) ಪುಲಸ್ತ್ಯ ಬ್ರಹ್ಮನ ಸೊಸೆ, ವಿಶ್ರವಸ್ಸಿನ ಪತ್ನಿ, ಕುಬೇರನ ತಾಯಿ.

इला ಇಲಾ (स्त्री०) 1. ಗೋವು, ಹಸು. 2. ವಾಕ್ಯ, ಮಾತು. 3. ಭೂಮಿ. 4. ಬುಧನ ಪತ್ನಿ. इल (उत्क्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। "इला कलत्रे सौम्यस्य धरित्र्यां गवि वाचि च" मेदि०।

इलावृत ಇಲಾವೃತ (न०) ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂದು ಖಂಡ, ಜಂಬೂದ್ವೀಪದ ಒಂಭತ್ತು ಭಾಗಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಇಲಾವೃತ ಖಂಡದ ಮೇರೆ:** ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿ ಗಂಧಮಾದನಪರ್ವತ. ಪಶ್ಚಿಮದಲ್ಲಿ ಮಾಲ್ಯವತ್ ಪರ್ವತ. ದಕ್ಷಿಣದಲ್ಲಿ ನೀಲಪರ್ವತ. ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ನಿಷಧಪರ್ವತ. ಈ ಮಧ್ಯೆ ಇರುವ ಭೂಭಾಗವು ಇಲಾವೃತಖಂಡ. "इलावृतान्तं निषधादपाचीम्" याद० १८-१३।

इल्वल ಇಲ್ವಲ (पु०) 1. ಒಬ್ಬ ರಾಕ್ಷಸ, ವಾತಾಪಿಯ ಸಹೋದರ, ಸಿಂಹಿಕೆಯೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸಿಯ ಮಗ. [ಸಿಂಹಿಕೆಗೆ ಇಲ್ವಲ, ವಾತಾಪಿ, ರಾಹು, ವ್ಯಂಶ, ಶಲ್ಯ ಮೊದಲಾಗಿ 13 ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳು. ಇಲ್ವಲನು ಒಬ್ಬ ತಪಸ್ವಿಯಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ತನಗೆ ಇಂದ್ರಸದೃಶನಾದ ಪುತ್ರನು ಜನಿಸುವಂತೆ ಅನುಗ್ರಹಿಸಬೇಕೆಂದು ಕೇಳಲು ಆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನು ಅದಕ್ಕೆ ಒಪ್ಪಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ವಲನು ಅಂದಿನಿಂದ ಕೋಪಗೊಂಡು ಬ್ರಾಹ್ಮಣರನ್ನು ಹಿಂಸಿಸುತ್ತ ತನ್ನ ಸಹೋದರನಾದ ವಾತಾಪಿಯನ್ನು ಮಾಯೆಯಿಂದ ಆಡನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಕತ್ತರಿಸಿ ಬೇಯಿಸಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಭೋಜನ ಮಾಡಿಸುತ್ತಿದ್ದನು. ಮೇಷರೂಪಿಯಾದ ವಾತಾಪಿಯು ನಿಜರೂಪದಿಂದ ಉದರವನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿದ್ದನು. ಒಂದು ದಿನ ಅಗಸ್ತ್ಯಮುನಿಯನ್ನು ಇದೇ ರೀತಿ ಆತಿಥ್ಯಕ್ಕೆ ಕರೆದಾಗ ಅವರು ಈ ರಹಸ್ಯ

ವನ್ನು ತಿಳಿದು ಭೋಜನವಾದ ಕೂಡಲೆ "वातापे, जीर्णो भव" ಎಂದು ಹೇಳಲಾಗಿ ಉದರದಲ್ಲೇ ಜೀರ್ಣವಾದನು. ಆಗ ಇಲ್ವಲನು ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿಯನ್ನು ಹಿಂಸಿಸಲು ಅವರ ನೇತ್ರಾಗ್ನಿಯಿಂದ ದಗ್ಧನಾದನು.] भा० वन० ९६-९७।

इव ಇವ (अव्य०) ಇದು 1. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. 2. ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆ. 3. ಸ್ವಲ್ಪ ಮತ್ತು 4. ವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರ ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು. **ಉದಾ: ಸಾದೃಶ್ಯಕ್ಕೆ**—"जिगीषुरेको दिनकृदादित्येष्विव कल्पते" माघ० २-८१। "उपाससादोपजनं जनप्रियः प्रियामिवासादितयौवनां भुवम्" किरा० ५-१। **ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷೆಗೆ**—"लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०। **ಸ್ವಲ್ಪಕ್ಕೆ**—"आवर्जिता किञ्चिदिव स्तनभ्यां वासो वसाना तरुणार्करागम्" कुमा० ३-५४। **ವಾಕ್ಯಾಲಂಕಾರಕ್ಕೆ**—"श्रममादधावसुकरं न तपः किमिवावसादकरमात्मवताम्" किरा० ६-१९।

इष — गतौ (दिवा० पर० सक० से०)। इष्यति। इयेष। एषिता। एषिष्यति। इष्यतु। ऐष्यत्। इष्येत्। इष्यात्। ऐषीत्। ऐषिष्यत्।

कर्मणि :—इष्यते। ईषे। एषिता। एषिष्यते। इष्यताम्। ऐष्यत ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—एषयति, –ते। एषयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। एषयिता। एषयिष्यति, –ते। एषयतु, –ताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—एषिषिषति। एषिषिषांञ्चकार, –बभूव, –आस। एषिषिषिता। एषिषिषिष्यति। एषिषिषतु ಇತ್ಯಾದಿ.

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **अनु + इष** = अन्वेषणम्। ಹುಡುಕುವುದು. "अन्विष्यतः प्रमथनाय ममापि दर्पात्" म० वी० २-३१।

(2) **परि+इष** = पर्येषणा। ಧರ್ಮಾದಿ ವಿಮರ್ಶೆ ಮಾಡುವುದು.

(3) **प्र + इष** = प्रेषणम्। 1. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು, ಪ್ರಯೋಗಿಸುವುದು. "प्रेषितां हरिहयेन भीषणां ह्रादिनीं हृतवति त्रिधामनि" याद० १७-७७। 2. ಕಳುಹಿಸುವುದು. "इमान्याभरणानि कुमारेण स्वशरीरादवतार्य प्रेषितानि धारयितुमर्हत्यार्यः" मुद्रा० २।

इषु—इच्छायाम् (तुदा० पर० सक० से०)। इच्छति। इयेष। एषिता, एष्टा। एषिष्यति। इच्छतु। ऐच्छत। इच्छेत्। इष्यात्। ऐषीत्। ऐषिष्यत्।

कर्मणि :—इष्यते। ईषे। एषिता। एषिष्यते। इष्यताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—एषयति, –ते। एषयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ಇತ್ಯಾದಿ. इष (गतौ) ಧಾತುವಿನಂತೆ.

सनि :—इष (गतौ) ಧಾತುವಿನಂತೆ ರೂಪ.

कृत्सु :—एषितव्यम्, एष्टव्यम्। एषणीयम्। एष्यम्। इष्टः। इष्टवान्। इच्छन्, इच्छती, इच्छन्ती। एषितुम्, एष्टुम्। इष्टम्। एषणम्। एषित्वा, इष्ट्वा। समिष्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು :

(1) **अनु + इषु** = अन्वेषः। ಹುಡುಕುವುದು. "वयं तत्त्वान्वेषान्मधुकर हतास्त्वं खलु कृती" शाकु० १-२०।

(2) **अभि+इषु** = अभीष्टम्। ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಇಷ್ಟ, ಪ್ರಿಯ. "अभीष्टमासाद्य चिराय काले" माघ० ६-७४।

(3) **परि + इषु** = पर्येषणम्। ಹುಡುಕುವುದು.

(4) **प्रति + इषु** = प्रतीच्छति। ಪ್ರತಿಗ್ರಹ, ಸ್ವೀಕಾರ. "इयं सीता मम सुता सहधर्मचरी तव। प्रतीच्छ चैनां भद्रं ते पाणिं गृह्णीष्व पाणिना" रामा०।

इष ಇಷ (पु०) ಆಶ್ವಯುಜ ಮಾಸ. एषणमिट् यात्रा — इष (गतौ) "क्विप्" (३-२-१७८)। सास्मिन्नस्ति "अच्" (५-२-१२७)। "श्रुततदीरितकोमलगीतकध्वनिमिषेऽनिमिषेक्षणमग्रतः" माघ० ६-४९।

इषिर ಇಷಿರ (पु०) ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. इषु (इच्छायाम्) "किरच्" (उ० १-५१)।

इषीका ಇಷೀಕಾ (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ, ಆನೆಯ ಕಣ್ಣುಗೋಳಕ. इष (गतौ) "इकन्" धातोः ह्रस्वश्च (उ० ४-२१)। 2. ಕಾಶತೃಣ, ಜಂಬುಹುಲ್ಲು. [ಈ ತೃಣದಿಂದ ಅಸ್ತ್ರವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವುದುಂಟು.] "तस्मिन्नास्थदिषीकास्त्रं रामो रामावबोधितः" रघु० १३-२३। "तत्र दिव्यमदीनात्मा परमास्त्रमचिन्तयत्। जग्राह च सचेषीकां द्रौणिः सव्येन पाणिना। स तामापदमासाद्य दिव्यमस्त्रमुदैरयत्। ततस्तस्यामिषीकायां पावकः समजायत। प्रधक्ष्यन्निव लोकांस्त्रीन् कालान्तकयमोपमः" भा०।

इषु ಇಷು (पु०) 1. ಬಾಣ. इष्यते हिंसयतेऽनेन—ईष (गतिहिंसादर्शनेषु) "उः" आदेरिच्च (उ० १-१३)। "सृजन्तमाजाविषुसंहतीर्वः" किरा० ३-२०। "इषवो धनुषः सशब्दमाशु" माघ० २०-२१। "उत्कर्षः स च धन्विनां यदिषवः सिद्ध्यन्ति लक्ष्ये चले" शाकु० २-५। 2. ಐದು ಸಂಖ್ಯೆ.

इषुकार ಇಷುಕಾರ (पु०) ಬಾಣವನ್ನು ತಯಾರಿಸುವವನು.

इषुधर ಇಷುಧರ (पु०) ಬಾಣವನ್ನು ಹಿಡಿದಿರುವವನು, ಬಿಲ್ಲುಗಾರ, ಅಂಬುಗಾರ. धरति—धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। इषोर्धरः।

इषुधि ಇಷುಧಿ (पुंस्त्री०) ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳ ಚೀಲ. इषवो धीयन्तेऽत्र "किः" (३-३-९३)। "स धनुर्महेषुधि बिभर्ति" किरा० १२-२७।

इषुमात्र ಇಷುಮಾತ್ರ (न०) 1. ಬಾಣದ ಅಳತೆ, ಬಾಣದ ಉದ್ದ. (वि०) 2. ಬಾಣದ ಅಳತೆಯುಳ್ಳ, ಬಾಣದಷ್ಟು ಉದ್ದವುಳ್ಳ. इषुः प्रमाणमस्य "मात्रच्" (५-२-३७)।

इषुविक्षेप ಇಷುವಿಕ್ಷೇಪ (पु०) ಬಾಣವನ್ನು ಎಸೆಯುವಷ್ಟು ದೂರ, 150 ಮೊಳದಷ್ಟು ದೂರ.

इष्ट ಇಷ್ಟ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. "इष्टोऽविशिष्टः शिष्टेष्टः" वि० स०। 2. ಹರಳುಗಿಡ. 3. ಯಾಗದಿಂದ ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪರಮಾತ್ಮ. 4. ಪತಿ, ಗಂಡ. (न०) 5. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ, ಬಯಕೆ. इषु (इच्छायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 6. ಯಾಗ, ಯಜ್ಞ. यज (देवपूजायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "पुरोडाशभुजामिष्टमिष्टं कर्तुमलन्तराम्" माघ० २-१०६। 7. ಧರ್ಮಕಾರ್ಯ, ಮನುಷ್ಯನ ಕರ್ತವ್ಯ. "अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चानुपालनम्। आतिथ्यं वैश्वदेवं च प्राहुरिष्टमिति स्मृतम्"। 8. ಶ್ರೌತಕಾರ್ಯ. (वि०) 9. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. इषु कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 10. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 11. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 12. ಪ್ರಿಯವಾದ, ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ. "इष्टप्रवासजनितान्यबलाजनस्य" शाकु० ४-२। "इष्टं कृत्वार्थं पत्रिणः शार्ङ्गपाणेः" माघ० १९-११९।

इष्टकचित ಇಷ್ಟಕಚಿತ (वि०) ಇಟ್ಟಿಗೆಗಳಿಂದ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. इष्टकाभिश्चितः—ह्रस्वः (६-३-६५)। "घनेष्टकचितभित्तेरश्लक्ष्णतिरस्करिणीपटलस्य" चं०रा०।

इष्टका ಇಷ್ಟಕಾ (स्त्री०) ಇಟ್ಟಿಗೆ. इषु (इच्छायाम्) "तकन्" (उ० ३-१४८)। "इष्टकेषीकामालानां चिततूलभारिषु" इति निर्देशात् "प्रत्ययस्था" दिति इत्वं न।

इष्टकापथ ಇಷ್ಟಕಾಪಥ (न०) 1. ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. इष्टं कापथमस्य। 2. ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದಾರಿ.

इष्टगन्ध ಇಷ್ಟಗಂಧ (पु०) 1. ಸುಗಂಧ, ಸುವಾಸನೆ. इष्टश्चासौ गन्धश्च। (वि०) 2. ಸುವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. इष्टो गन्धोऽस्य। (न०) 3. ಸುರಸುರಕೆ ಗಿಡ.

इष्टतम ಇಷ್ಟತಮ (वि०) ಬಹಳ ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರವಾದ. अतिशयेन इष्टः "तमप्" (५-३-५५)।

इष्टतर ಇಷ್ಟತರ (वि०) ಇಬ್ಬರಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರೀತಿಪಾತ್ರನಾದ ಒಬ್ಬನು. द्वयोरतिशयेन इष्टः "तरप्" (५-३-५७)।

इष्टदेव ಇಷ್ಟದೇವ (पु०) 1. ಇಷ್ಟದೇವತೆ, ವಂಶಪರಂಪರೆಯಾಗಿ ಆರಾಧಿಸುವ ದೇವರು, ಕುಲಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ. 2. ಉಪಾಸ್ಯದೇವತೆ, ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವ ಮಂತ್ರದ ದೇವತೆ. (वि०) 3. ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಪೂಜಿಸಿದವನು.

इष्टप्रयोग ಇಷ್ಟಪ್ರಯೋಗ (पु०) ವ್ಯಾಕರಣ ನಿಯಮದಂತೆ ಮಾಡುವ (ಶಬ್ದಗಳ) ಪ್ರಯೋಗ, ಶಾಸ್ತ್ರ ನಿಯಮದಂತೆ ಮಾಡುವ ಹಿರಿಯರ ಪ್ರಯೋಗ.

इष्टव्रत ಇಷ್ಟವ್ರತ (वि०) ಇಷ್ಟವಾದ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸುವ. इष्टं व्रतं यस्य।

इष्टसाधन ಇಷ್ಟಸಾಧನ (न०) 1. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಸಾಧಿಸುವುದು, ಬೇಕಾದುದನ್ನು ನೆರವೇರಿಸುವುದು. इष्टस्य साधनम्। 2. ಯಾಗ ಮೊದಲಾದುದು.

इष्टापत्ति ಇಷ್ಟಾಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಇಷ್ಟವಾದ ಘಟನೆ, ಇಷ್ಟವಾದುದು ಸಂಭವಿಸುವಿಕೆ, ವಾದಿಯ ಆಪಾದನೆಯೇ ಪ್ರತಿವಾದಿಗೂ ಸಮ್ಮತವಾಗಿರುವಿಕೆ. इष्टस्य आपत्तिः। "इष्टापत्तिं ब्रुवाणस्य त्रैलोक्ये नास्ति दूषणम्"।

इष्टापूर्त ಇಷ್ಟಾಪೂರ್ತ (न०) ಧರ್ಮಕಾರ್ಯಾಚರಣೆ. [ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರ, ತಪಸ್ಸು, ವೇದಾನುಪಾಲನ, ಆತಿಥ್ಯ, ವೈಶ್ವದೇವ ಮುಂತಾದುದು ಇಷ್ಟವೆನಿಸುವುದು. ಬಾವಿ, ಕೆರೆ, ದೇವಾಲಯ, ಅನ್ನಸತ್ರ ಮುಂತಾದುವುಗಳ

ನಿರ್ಮಾಣವು ಪೂರ್ತವೆನಿಸುವುದು.] इष्टं च पूर्तं च अनयोः समाहारः दीर्घः पृषो०। "अग्निहोत्रं तपः सत्यं वेदानाञ्चानुपालनम्। आतिथ्यं वैश्वदेवं च प्राहुरिष्टमिति स्मृतम्। वापीकूपतटाकादि देवतायतनानि च। अन्नप्रदानमारामः पूर्तमित्यभिधीयते"। "इष्टापूर्तविधेः सपत्नशमनात्" म० वी० ३-१।

इष्टार्थ ಇಷ್ಟಾರ್ಥ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿತವಾದ ವಿಷಯ, ಇಷ್ಟವಾದ ವಿಷಯ.

इष्टार्थोद्युक्त ಇಷ್ಟಾರ್ಥೋದ್ಯುಕ್ತ (वि०) ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯುವುದರಲ್ಲಿ ಉದ್ಯೋಗವುಳ್ಳವನು, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಆಸಕ್ತಿಯುಳ್ಳವನು. इष्टार्थे उद्युक्तः।

इष्टि ಇಷ್ಟಿ (स्त्री०) 1. ಯಾಗ. यज (देवपूजायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "इष्टिं वैश्वानरीं नित्यं निर्वपेदब्दपर्यये" मनु० ११-२७। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ. इषु (इच्छायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। "इष्टिर्मखेच्छयोः" हेम०। 3. ಪಾಣಿನಿಮತಾನುಸಾರವಾಗಿ ಮಹಾಭಾಷ್ಯಕಾರರ ಸಮ್ಮತಿವಚನ. "द्विपर्यन्तानामेवेष्टिः" ಇತ್ಯಾದಿ.

इष्टिका ಇಷ್ಟಿಕಾ (स्त्री०) ಇಟ್ಟಿಗೆ.

इष्टिकापथिक ಇಷ್ಟಿಕಾಪಥಿಕ (न०) ಲಾಮಂಚದ ಬೇರು.

इष्टिन् ಇಷ್ಟಿನ್ (पु०) ಯಾಗಮಾಡಿದವನು. इष्टमनेन "इनिः" (५-२-८८)।

इष्टिपच ಇಷ್ಟಿಪಚ (वि०) 1. ಕೃಪಣ, ಲೋಭಿ. 2. ರಾಕ್ಷಸ. इष्टये इच्छायै पचति — डुपचष् (पाके) "अच्" (३-१-१३४)।

इष्ट्वा ಇಷ್ಟ್ವಾ (अव्य०) 1. ಯಾಗಮಾಡಿ. यज (देवपूजायाम्) "क्त्वा" (३-४-२१)। 2. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿ. इषु (इच्छायाम्) "क्त्वा" (३-४-२१)।

इष्वसन ಇಷ್ವಸನ (पु०) ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. इषवः अस्यन्तेऽनेन — असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११७)। "राममिष्वसनदर्शनोत्सुकं मैथिलाय कथयांबभूव सः" रघु० ११-३७।

इष्वास ಇಷ್ವಾಸ (पु०) 1. ಧನುಸ್ಸು, ಬಿಲ್ಲು. इषवः अस्यन्तेऽनेन — असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "अत्र शूरा महेष्वासा भीमार्जुनसमा युधि" गीता १-४। (वि०) 2. ಬಾಣವನ್ನು ಬಿಡುವವನು. ಅಸ್ತ್ರಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡುವವನು, ಬಿಲ್ಲುಗಾರ. इषून् अस्यति — असु (क्षेपणे) "अण्" (३-२-१)।

इह ಇಹ (अव्य०) 1. ಇಲ್ಲಿ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ, ಈ ಜಾಗದಲ್ಲಿ. "य इमे कृष्णमिहार्चयन्त्यनन्याः" याद० १५-९३। 2. ಈಗ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಈ ಸಮಯದಲ್ಲಿ. 3. ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿ. "नेह नामुत्र तद्भवेत्" मनु० ३-१८१। 4. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿ. "इह नाकसदो न मानुषास्ते" याद० १५-९३। "जयतादिह देवकीसुतोऽसौ" याद० १५-९१। इदम् "हः" (५-३-११)। इश् (५-३-३)।

इहतन ಇಹತನ (वि०) ಈಗ ಇರುವ, ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಕಾಲಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ. इह "ट्युल्" तुट् च (४-३-२३)।

इहत्य ಇಹತ್ಯ (वि०) 1. ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿರುವ. 3. ಈ ಜನ್ಮದಲ್ಲಿರುವ. 4. ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ. इह भवः "त्यप्" (४-२-१०४)। स्वार्थे "कन्" इहत्यकः। स्त्रियाम् **इहत्यिका ಇಹತ್ಯಿಕಾ.**

इहलोक ಇಹಲೋಕ (पु०) ಈ ಲೋಕ, ನಾವು ಈಗ ಇರುವ ಲೋಕ.

इहस्थ ಇಹಸ್ಥ (वि०) ಇಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿರುವ, ಈ ಲೋಕದಲ್ಲಿರುವ. इह तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)।

इति "इ" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

ಈ

ई ಈ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕನೆಯ ಸ್ವರ (अच्) ವರ್ಣವು. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ, ಸ್ವರಿತ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ, ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ, ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ಆಭ್ಯಂತರ ವಿವೃತಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ತಾಲು (ದವಡೆ) ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು.

ई ಈ (पुं०) 1. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. 2. ಬಾಣ. 3. ಹಾವು, ಸರ್ಪ. 4. ಕಂದರ, ಗುಹೆ. (स्त्री०)5. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. 6. ಪದ್ಮದ ದಳ. 7. ಜಿಹ್ವೆ, ನಾಲಿಗೆ. 8. ಇಂದ್ರನ ಧನುಸ್ಸು, ಕಾಮನಬಿಲ್ಲು. 9. ಸರಸ್ವತಿ. 10. ಪದ್ಮದ ಕೇಸರ, ತಾವರೆ ಹೂವಿನ ಕುಸುರು. (अव्य०) 11. ದಯೆ, ಅನುಕಂಪ. 12. ವಿಷಾದ, ದುಃಖ. 13. ಕೋಪ. 14. ಸಂಬೋಧನೆ, ಕರೆ. "ई विषादेऽनुकम्पायां लक्ष्म्यां पुनरनव्ययम्" मेदि०। "ईकारोऽब्जदले लक्ष्म्यां वाण्यां कमलकेसरे। रसनायां शक्रचापे बाणे फणिनि कन्दरे" रत्न०।

ईक्ष – दर्शने (भ्वा० आत्म० सक० से०)

लट् — ईक्षते। लिट् — ईक्षाञ्चक्रे, –बभूव, –आस। लुट् — ईक्षिता, इक्षितासे, –हे। लृट् — ईक्षिष्यते। लोट् — ईक्षताम्। लङ् — ऐक्षत। लिङ् — ईक्षेत। आशीर्लिङ् — ईक्षिषीष्ट, ईक्षिषीयास्ताम्, ईक्षिषीरन्। लुङ् — ऐक्षिष्ट। लृङ् — ऐक्षिष्यत। ನೋಡು, ಈಕ್ಷಿಸು, ಅವಲೋಕಿಸು. "क्षणलक्ष्यमाणवक्त्रश्रियः सभयकौतुकमीक्षते स्म" माघ० ५-१७। "विधुरबन्धुरबन्धुरमैक्षत" माघ० ६-२९। "विवर्तितानञ्जननेत्रमैक्षत" कुमा० ५-५१।

कर्मणि :—ईक्ष्यते। ईक्षाञ्चक्रे, –बभूवे, –आसे। ईक्षिता। ईक्षिष्यते। ईक्ष्यताम्। ऐक्ष्यत। ईक्ष्येत। ईक्षयिषीष्ट। ऐक्षि। ऐक्षिष्यत, ऐक्षयिष्यत। "न धर्मवृद्धेषु वयः समीक्ष्यते" कुमा० ५-१६। "निजमैक्षि मन्दमनिशं निशितैः" माघ० ९-६१।

णिचि :—ईक्षयति, –ते। ईक्षयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ईक्षयिता, –सि, –से, –हे। ईक्षयिष्यति, –ते। ईक्षयतु, –ताम्। ऐक्षयत्, –त ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—ईचिक्षिषते। ईचिक्षिषां चक्रे, –बभूव, –आस। ईचिक्षिषिता, –से, –हे। ईचिक्षिषिष्यते। ईचिक्षिषताम्। ऐचिक्षिषत। ईचिक्षिषेत ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—तव्यः–ईक्षितव्यम्। अनीयर्–ईक्षणीयम्। ण्यत्–ईक्ष्यम्। कर्म० क्तः–ईक्षितः। क्तवतुः–ईक्षितवान्। शानच्–ईक्षमाणः। भावे क्तः–ईक्षितम्। भावे कर० च ल्युट्–ईक्षणम्। क्त्वा–ईक्षित्वा। ल्यप्–समीक्ष्य। "तमीक्षमाणा क्षणमीक्षणानाम्" कुमा० ११-२०।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अधि + ईक्ष** = अधीक्षते। ವಿವೇಚಿಸು, ವಿಮರ್ಶಿಸು. "कुहकचकितो लोकः सत्येऽप्यपायमधीक्षते" हितो० ४-१०२।

(2) **अनु+ईक्ष**=अन्वीक्षते। ಚಿಂತಿಸು, ಧ್ಯಾನಿಸು. "अन्वीक्षमाणो रामस्तु विषण्णं भ्रान्तचेतनम्" रामा०।

(3) **अप+ईक्ष**=अपेक्षते। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು. "स तारकापातमपेक्षमाणः" कुमा० १३-१३।

(4) **वि + अप + ईक्ष** = व्यपेक्षते। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಬಯಸು. "अन्तरेव विहरन् दिवानिशं न व्यपैक्षत समुत्सुकाः प्रजाः" रघु० १९-६।

(5) **अव+ईक्ष**=अवेक्षते। 1. ನೋಡು, ಈಕ್ಷಿಸು, ಅವಲೋಕಿಸು. "अवेक्षितानायतवल्गमग्रे" माघ० ३-३०। "विधित्सतः कलहमवेक्ष्य विद्विषः" माघ० १७-५०। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸು, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು. "यदवोचदवेक्ष्य मानिनी परितः स्नेहमयेन चक्षुषा" किरा० २-२। "अवेक्ष्य धातोर्गमनार्थमर्थवित्" रघु० ३-२१। "वर्णाश्रमावेक्षणजागरूकः" रघु० १४-८५।

(6) **अनु + अव + ईक्ष** = अन्ववेक्षते। ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸು. "सूक्ष्मतां चान्ववेक्षेत योगेन परमात्मनः" मनु० ६-६५।

(7) **परि + अव + ईक्ष** = पर्यवेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "निर्जितेन हरिणा हरिः स्वयं पर्यवैक्षि शरणं प्रियासखः" याद० १७-८७।

(8) **प्रति+अव+ईक्ष** = प्रत्यवेक्षते। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡು. "कामकीर्तिपताकाभिस्स ताभिः प्रत्यवेक्षितः" याद० १६-१३८। 2. ಹಿಂತಿರುಗಿ ನೋಡು. "प्रत्यवेक्षणपदं प्रतीहि माम्" याद० ११-११७।

(9) **सम् + अव + ईक्ष** = समवेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "यदि दृष्टं बलं सर्वं वयञ्च समवेक्षिताः" भा०।

(10) उद्+ईक्ष=उदीक्षते। 1. ಮೇಲೆ ನೋಡು. "सहस्ररश्मिना साक्षात् सप्रणाममुदीक्षिता:" कुमा० ६-७। "शैल: संपूर्णकामोऽपि मेनामुखमुदैक्षत" कुमा० ६-८५। 2. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸು, ನಿರೀಕ್ಷಿಸು, ಕಾದುನೋಡು. "त्रीणि वर्षाण्युदीक्षेत कुमार्यृतुमती सती" मनु० ९-९०।

(11) उद् + वि + ईक्ष = उद्वीक्षते। ನೋಡು, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಮೇಲೆ ನೋಡು. "उद्वीक्ष्य प्रियकरकुड्मलापविद्धैर्वक्षोजद्वयमभिषिक्तमन्यनार्या:" माघ० ८-३७। "उद्वीक्षणैरुत्पलपुष्पवृष्टिम्" याद० १३-१२।

(12) उप + ईक्ष = उपेक्षते। ಉಪೇಕ್ಷಿಸು, ಉದಾಸೀನನಾಗಿರು. "उपेक्षते य: श्लथलम्बिनीर्जटा:" कुमा० ५-४७। "किमात्मनिर्वादकथामुपेक्षे" रघु० १४-३४।

(13) सम् + उप + ईक्ष = समुपेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಉಪೇಕ್ಷಿಸು. "शत्रुपक्षं समाधातुं यो मोहात्समुपेक्षते" भा० सभा०।

(14) निर्+ईक्ष=निरीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "निरीक्ष्य तं द्वारवतीनिवासिन:" याद० १४-६४। "निरीक्ष्य रामा बुबुधे नभश्चरै:" किरा० ७-४०।

(15) परि + ईक्ष = परीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ, ತತ್ತ್ವವನ್ನು ಅರಿ, ವಸ್ತುಸ್ಥಿತಿಯನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು. "मायां मयोद्भाव्य परीक्षितोऽसि" रघु० २-६२।

(16) प्र+ईक्ष = प्रेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ಸರಿಯಾಗಿ ನೋಡು. "प्रेक्ष्य देवपृतनामद्रूयत" याद० १७-७०। "प्रेक्ष्य बिम्बमुपबिम्बमात्मन:" कुमा० ८-११।

(17) उत्+प्र+ईक्ष=उत्प्रेक्षते। ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಇನ್ನೊಂದರ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧದಿಂದ ಅದರಂತೆಯೇ ನೋಡುವುದು. "उत्प्रेक्षामो वयं तावन्मतिमन्तं विभीषणम्" रामा०।

(18) सम् + प्र + ईक्ष = संप्रेक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು. "संप्रेक्ष्य नासिकाग्रं स्वम्" गीता ६-१३।

(19) प्रति + ईक्ष = प्रतीक्षते। 1. ಅನುಸರಿಸು, ಅದರಂತೆ ನಡೆ. 2. ಪೂಜಿಸು, ಗೌರವಿಸು. "प्रतीक्ष्यं तत्प्रतीक्ष्यायै" माघ० २-१०८। 3. ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಆಶಿಸು, ಎದುರುನೋಡು. "दयिततमामपरश्चिरं प्रतीक्ष्य" माघ० ७-१३। "प्रतीक्षमाणानधिचन्द्रशालम्" याद० १८-१२५।

(20) वि + ईक्ष = वीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ನೋಡು. "हरिवीक्षणाक्षणिकचक्षुषान्यया" माघ० १३-४४। "आकालिकीं वीक्ष्य मधुप्रवृत्तिम्" कुमा० ३-३४।

(21) वि+अप+ईक्ष = व्यपेक्षते। ಅಪೇಕ್ಷಿಸು, ಆಸೆಪಡು. "अन्तरेव विहरन् दिवानिशं न व्यपैक्षत समुत्सुका: प्रजा:" रघु० १९-६।

(22) अभि+वि+ईक्ष = अभिवीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ಸುತ್ತಲೂ ನೋಡು. "अभिवीक्ष्य विदर्भराजपुत्रीकुचकाश्मीरजचिह्नमच्युतोर:" माघ० २०-६।

(23) निर्+वि+अप+ईक्ष=निर्व्यपेक्षते। ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆ, ನಿಃಸ್ಪೃಹನಾಗಿರು. "उपस्थितायामपि निर्व्यपेक्ष:" रघु० १४-३९।

(24) परि + वि + ईक्ष = परिवीक्षते। ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳು, ಅರ್ಥಮಾಡಿಕೊಳ್ಳು. "वीक्षितेन परिवीक्ष्य पार्वती मूर्धकम्पमयमुत्तरं ददौ" कुमा० ८-६।

(25) सम्+ईक्ष=समीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ನೋಡು, ವಿಮರ್ಶಿಸಿ ನೋಡು. "समीक्षिता ब्रह्मसुतस्य पत्नी सर्वैरभूत्सादरदर्शनीया" याद० १३-९६। "न धर्मवृद्धेषु वय: समीक्ष्यते" कुमा० ५-१६।

(26) प्र+सम्+ईक्ष=प्रसमीक्षते। ಚೆನ್ನಾಗಿ ತಿಳಿ, ಸರಿಯಾಗಿ ಅರಿತುಕೊಳ್ಳು. "कुलं ख्यातिं च वृत्तं च बुद्ध्वातु प्रसमीक्ष्य च" भा०। ಇತ್ಯಾದಿ.

ईक्षक ಈಕ್ಷಕ (वि०) ನೋಡುವವನು. ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

ईक्षण ಈಕ್ಷಣ (न०) 1. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. ईक्ष (दर्शने) करo "ल्युट्" (३-३-११७)। "ननन्दुरानन्दजलाविलेक्षणा:" याद० १४-६४। 2. ದರ್ಶನ, ನೋಟ, ದೃಷ್ಟಿಯಿಡುವುದು. ईक्ष भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "तेषां मध्यगता साध्वी पत्यु: पादार्पितेक्षणा" कुमा० ६-११।

ईक्षणिक ಈಕ್ಷಣಿಕ (वि०) ಸಾಮುದ್ರಿಕ ಲಕ್ಷಣಗಳನ್ನರಿತು ಶುಭಾಶುಭ ಫಲಗಳನ್ನು ಹೇಳುವವನು. ईक्षणमस्त्यस्य "ठन्" (५-२-११५)। स्त्रियाम् **ईक्षणिका ಈಕ್ಷಣಿಕಾ.**

ईक्षति ಈಕ್ಷತಿ (स्त्री०) ನೋಟ, ದರ್ಶನ. ईक्ष (दर्शने) "अति:" बाहु०।

ईक्षा ಈಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. ईक्ष (दर्शने) "अ:" (३-३-१०३)। 2. ವಿಮರ್ಶೆ, ಪರ್ಯಾಲೋಚನೆ.

ईक्षित ಈಕ್ಷಿತ (न०) 1. ನೋಟ, ದರ್ಶನ. ईक्ष (दर्शने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. ईक्ष कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

ईडा ಈಡಾ (स्त्री०) ಸ್ತುತಿ, ಹೊಗಳಿಕೆ. ईड (स्तुतौ) "अः" (३-३-१०३)।

ईडि (लि) त ಈಡಿ (ಳಿ) ತ (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. ईड (स्तुतौ) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। डलयोरभेदः।

ईड्य ಈಡ್ಯ (वि०) ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ, ಸ್ತುತಿಗೆ ಅರ್ಹನಾದ. ईड (स्तुतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "पुत्रं लभस्वात्मगुणानुरूपं भवन्तमीड्यं भवतः पितेव" रघु० ५-३४।

ईति ಈತಿ (स्त्री०) 1. ಉಪದ್ರವ, ತೊಂದರೆ, ಅತಿವೃಷ್ಟಿ ಅನಾವೃಷ್ಟಿ ಮೊದಲಾದ ತೊಂದರೆ. ईयतेऽनया — ईङ् (गतौ) "क्तिच्" (३-३-१७४)। "अतिवृष्टिरनावृष्टि-र्मूषकाः शलभाः खगाः। अत्यासन्नाश्च राजानः षडेता ईतयः स्मृताः" ಇವು ಆರು ವಿಧ ಈತಿಬಾಧೆಗಳು. "पुरुषायुषजीविन्यो निरातङ्का निरीतयः" रघु० १-६३। 2. ಪ್ರಯಾಣ, ಪ್ರವಾಸ. 3. ಮರಿ, ಶಿಶು. "ईतिर्डिम्बे प्रवासेऽतिवृष्ट्यादिषट्सु च स्त्रियाम्" मेदि०।

ईदृक्ता ಈದೃಕ್ತಾ (स्त्री०) ಹೀಗಿರುವಿಕೆ, ಈ ವಿಧವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಈ ತೆರನಾಗಿರುವಿಕೆ. ईदृशो भावः "तल्" (५-१-११९)। "विष्णोरिवास्यानवधारणीयमीदृक्तया रूपमियत्तया वा" रघु० १३-४।

ईदृश् ಈದೃಶ್ (वि०) ಈ ವಿಧವಾದ, ಈ ತೆರನಾದ, ಇಂತಹ. अयमिव पश्यति — इदम् + दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्मकर्त० "क्विन्" (३-२-६०)। ईश् आदेशः (६-३-९०)। "इदमीदृगनीदृगाशयः प्रसभं वक्तुमुपक्रमेत कः" किरा० २-२८।

ईदृश ಈದೃಶ (वि०) ಇಂತಹ, ಈ ವಿಧವಾದ, ಈ ತೆರನಾದ. अयमिव पश्यति — इदम् + दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्मकर्त० "कञ्" (३-२-६०)। इदम ईश् आदेशः (६-३-९०)। "ईदृशस्य भवतः कथमेतल्लाघवं मुहुरतीव रतेषु" माघ० १०-७७। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-१५)। —शी —ಶೀ. "तेजसो महत ईदृशी गतिः" कुमा० ८-४३।

ईदृक्ष ಈದೃಕ್ಷ (वि०) ಇಂತಹ, ಈ ವಿಧವಾದ, ಈ ತೆರನಾದ. अयमिव पश्यति — इदम् + दृशिर् (प्रेक्षणे) कर्मकर्त० "क्सः"। ईश् (६-३-९०)।

ईप्सा ಈಪ್ಸಾ (स्त्री०) 1. ಹೊಂದಲು ಆಸೆ, ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आप्तुमिच्छा—आप्लृ (व्याप्तौ) सन् "अः" (३-३-१०२)। ईत् (७-४-५५)। 2. ಇಚ್ಛೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ.

ईप्सित ಈಪ್ಸಿತ (न०) 1. ಆಸೆ, ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् भावे "क्तः" (३-३-११४)। "ईप्सितं तदवज्ञानाद्विद्धि सार्गलमात्मनः" रघु० १-७९। "ईप्सितस्य न भवेदुपाश्रयः" किरा० १३-४०। (वि०) 2. ಪಡೆಯಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "क ईप्सितार्थस्थिरनिश्चयं मनः" कुमा० ५-५।

ईप्सु ಈಪ್ಸು (वि०) ಹೊಂದಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. आप्तुमिच्छुः — आप्लृ (व्याप्तौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। ईत् (७-४-५५)। "सौरभ्यमीप्सुरिव ते मुखमारुतस्य" रघु० ५-६९।

ईयिवस् ಈಯಿವಸ್ (वि०) ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. इण् (गतौ) "क्वसुः" (३-२-१०९)। निपा०।

ईर — क्षेपे (वा चुरा० उभ० सक० से०) ईरयति, —ते। ईरयाञ्चकार, —चक्रे। ईरयिता। ईरयिष्यति ಇತ್ಯಾದಿ.

पक्षे (भ्वा०) ईरति। ईरांबभूव, —चकार, —आस। ईरिता। ईरिष्यति ಇತ್ಯಾದಿ. 1. ಎಸೆ, ಬಿಸಾಡು. 2. ಚೋದಿಸು, ಪ್ರೇರಿಸು.

कर्मणि:—ईर्यते। ईरयाञ्चक्रे, —बभूव, —आस। ईरयिता, ईरिता। ईरयिष्यते, ईरिष्यते ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—ईरिरयिषति, —ते ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—ईरयितव्यम्। ईरणीयम्। ईर्यम्। ईरितः। ईरयन्। ईरन्। ईरः। ईर्यमाणः ಇತ್ಯಾದಿ. "अपराग-समीरणेरितः क्रमशीर्णाकुलमूलसन्ततिः" किरा० २-५०।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) उद्+ईर=उदीरयति। 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆ, ಎರಚು. 2. ಉಚ್ಚರಿಸು, ನುಡಿ, ಹೇಳು. "उदीरितां तामिति याज्ञसेन्या" किरा० ३-५५।

(2) अभि+उद्+ईर=अभ्युदीरयति। 1. ಎದುರಾಗಿ ಹೇಳು, ಅಭಿಮುಖವಾಗಿ ಮಾತಾಡು. 2. ಎರಚು, ಎಸೆ. "निधाय पाणावृषिणाभ्युदीरिताः" माघ० १-१८।

(3) सम्+उद्+ईर=समुदीरयति। ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸರಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸು.

(4) प्र+ईर=प्रेरयति। 1. ಚೋದಿಸು, ಪ್ರೇರಿಸು. 2. ಬಿಡು, ಕಳುಹಿಸು. "प्रेरितः शशधरेण करौघः" किरा० ९-२८।

(5) सम्+ईर=समीरयति। 1. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಹೇಳು, ಸರಿಯಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸು. 2. ಪ್ರೇರಿಸು.

ईर ಈರ(वि०)1. ಎಸೆಯುವ, ಎರಚುವ. 2. ಹೋಗುವ, ನಡೆಯುವ. 3. ಚಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. ईर (गतौ कम्पने क्षेपे च) "अच्" (३-१-१३४)।

ईरण ಈರಣ (पु०) 1. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. ईर (गतौ) "युच्" (३-२-१४८)। (न०)2. ಗಮನ, ಸಂಚಾರ. 3. ಚಲನ, ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ. ईर भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಚೋದಿಸುವ. ईर "ल्युः" (३-१-१३४)।

ईरिण ಈರಿಣ (न०) ಊಷರಭೂಮಿ, ಉಪ್ಪುಮಣ್ಣಿನ ಭೂಮಿ.

ईरित ಈರಿತ(वि०)1. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. ईर (गतौ कम्पने च) "क्तः" (३-२-१०२)। "यद्वासुदेवेनादीनमनादीनवमीरितम्" माघ० २-२२। 2. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ, ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "अपरागसमीरणेरितः क्रमशीर्णाकुलमूलसन्ततिः" किरा० २-५०।

ईरिन् ಈರಿನ್ (वि०) 1. ಚಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡುವ. 2. ಹೋಗುವ, ಸಂಚರಿಸುವ, ನಡೆಯುವ.

ईर्म ಈರ್ಮ (न०) ವ್ರಣ, ಹುಣ್ಣು. ईरयति सुखम्— ईर (गतौ) "मन्" बाहु०।

ईर्वारु ಈರ್ವಾರು (पु०) ಸೌತೆಗಿಡ. ईर (गतौ) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। ईरं वारयति। वृञ् (वरणे) "उण्" बाहु०।

ईर्ष्यन् ಈರ್ಷ್ಯನ್ (वि०) ಅಸೂಯೆಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಸಹನೆ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. ईर्ष्य (ईर्ष्यायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **ईर्ष्यन्ती ಈರ್ಷ್ಯಂತೀ.** "ईर्ष्यन्त्या वदनमसिक्तमप्यनल्पस्वेदाम्बुस्नपितमजायतेतरस्याः" माघ० ८-३६।

ईर्ष्या ಈರ್ಷ್ಯಾ (स्त्री०) ಅಸಹನೆ, ಇತರರ ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವಿಕೆ, ಹೊಟ್ಟೆಕಿಚ್ಚು. ईर्ष्य (ईर्ष्यायाम्) "अः" (३-३-१०३)। "निःशङ्कमन्याः सममाहितेर्ष्याः" माघ० ३-१६। "करजदशनचिह्नं नैजमङ्गेऽन्यनारीजनितमिति सरोषामीर्ष्ययाशङ्कमानाम्" माघ० ११-३७।

ईली ಈಲೀ (स्त्री०) 1. ಈಳಿಗೆಮಣೆಯ ಕತ್ತಿ. 2. ಮೋಟುಕತ್ತಿ, ತುಂಡುಕತ್ತಿ. ईर्ते— ईर (गतौ) "इन्" (उ० ४-११७)। रलयोरभेदः।

ईश ಈಶ (पु०)1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. ईष्टे — ईश (ऐश्वर्ये) "कः" (३-१-१३५)। "सम्भोगवेश्म प्रविशन्तमन्तर्ददर्श पारावतमेकमीशः" कुमा० ९-१। 2. ಪರಮಾತ್ಮ. 3. ಪತಿ, ಗಂಡ, ಯಜಮಾನ. (वि०)4. ಯಜಮಾನ, ದಣಿ, ಒಡೆಯ. "प्रयत्नसंस्तम्भितविक्रियाणां कथंचिदीशा मनसां बभूवुः" कुमा० ३-३४। 5. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ.

ईशकोण ಈಶಕೋಣ (पु०) ಪೂರ್ವ ಮತ್ತು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ವಿದಿಕ್ಕು, ಈಶ್ವರನು ಅಧಿಪತಿಯಾಗಿರುವ ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕು. ईशस्वामिकः कोणः।

ईशा ಈಶಾ (स्त्री०) 1. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ ಹೆಂಗಸು. 2. ದುರ್ಗಾದೇವಿ.

ईशान ಈಶಾನ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. ईष्टे—ईश (ऐश्वर्ये) ताच्छील्ये "चानश्" (३-३-१२९)। "ईशानः सकुसुमपल्लवैर्नगैस्तैः" किरा० १७-६२। "परीत्येशानं त्रिः स्तुतिभिरुपगीतः सुरगणैः" किरा० १८-४५। 2. ಈಶ್ವರನ ಎಂಟು ಮೂರ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["अष्टमूर्ति" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 3. ಈಶ್ವರ ದೇವತಾಕವಾದ ಆರಿದ್ರಾನಕ್ಷತ್ರ. (वि०) 4. ಯಜಮಾನ, ಒಡೆಯ, ಸ್ವಾಮಿ. 5. ಐಶ್ವರ್ಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ.

ईशिता ಈಶಿತಾ (स्त्री०) ಅಣಿಮಾದಿ ಎಂಟು ಐಶ್ವರ್ಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. ईशिनो भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः" **ईशित्वम् ಈಶಿತ್ವಮ್.**

ईशितृ ಈಶಿತೃ (वि०) ಯಜಮಾನ, ಸ್ವಾಮಿ, ಒಡೆಯ, ಪ್ರಭು. ईष्टे — ईश (ऐश्वर्ये) "तृन्" (३-२-१३५)। "तदीशितारं चेदीनां भवांस्तमवमंस्त मा" माघ० २-९५। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **ईशित्री ಈಶಿತ್ರೀ.**

ईशिन् ಈಶಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಭು, ಸ್ವಾಮಿ, ಒಡೆಯ, ಯಜಮಾನ. 2. ಪತಿ, ಗಂಡ, ಯಜಮಾನ. ईश (ऐश्वर्ये) "णिनिः" (३-३-१७०)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **ईशिनी ಈಶಿನೀ.**

ईश्वर ಈಶ್ವರ (पु०)1. ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. ईष्टे — ईश (ऐश्वर्ये) "वरच्" (३-२-१७५)। "ईश्वरोऽपि

दिवसात्ययोचितं मन्त्रपूर्वमनुतस्थिवान्विधिम्" कुमा० ८-५०। 2. ಪರಮಾತ್ಮ, ಪರಮೇಶ್ವರ. "ईश्वरः सर्वभूतानां हृद्देशेऽर्जुन तिष्ठति" गीता १८-६१। "संभवो भावनो भर्ता प्रभवः प्रभुरीश्वरः" वि० स०। 3. ಮನ್ಮಥ, ಕಾಮದೇವ. 4. ರಾಜ, ದೊರೆ. "ऐश्वर्यादनपेतमीश्वरमयं लोकोऽर्थतः सेवते" मुद्रा० १-१४। 5. ಪ್ರಭವಾದಿ ಸಂವತ್ಸರಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು. 6. ಜೀವ. 7. ಪತಿ, ಗಂಡ, ಯಜಮಾನ. (वि०) 8. ಧನಿ, ಸಾಹುಕಾರ, ಐಶ್ವರ್ಯವಂತ. 9. ಸ್ವಾಮಿ, ಯಜಮಾನ, ಪ್ರಭು, ಒಡೆಯ. "ईश्वरो मन्मथे शम्भौ नाढ्ये स्वामिनि वाच्यवत्" मेदि०। (स्त्री०) –रा –ರಾ. 1. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ. "विन्यस्तमङ्गलमहौषधिरीश्वरायाः" किरा० ५-३३। 2. ಲಕ್ಷ್ಮಿ. –री –ರೀ. 1. ಗೌರಿ, ಪಾರ್ವತಿ, ದುರ್ಗಾದೇವಿ. 2. ಈಶ್ವರೀ ಹಂಬು. 3. ಐಶ್ವರ್ಯವಂತನ ಹೆಂಗಸು. "ईश्वरीचेश्वरोमायाम्" मेदि०।

ईषत् ಈಷತ್ (अव्य०) 1. ಸ್ವಲ್ಪ, ಕೊಂಚ. ईष (गतिहिंसादर्शनेषु) "अत्"। "ईषत्तिर्यग्वलनविषमं कूणितप्रान्तमेतत्" मालती० ४-२। 2. ಸಣ್ಣದಾದ, ಚಿಕ್ಕದಾದ.

ईषत्कर ಈಷತ್ಕರ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಪ್ರಯಾಸದಿಂದ ಮಾಡುವ, ಕಷ್ಟವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಡುವ. ईषत्करोति— डु कृञ् (करणे) "खल्" (३-३-१२६)। "ईषत्करः प्रपञ्चो हरिणा" सि० कौ०।

ईषत्पाण्डु ಈಷತ್ಪಾಂಡು (पु०) 1. ಎಳೆ ಬಿಳುಪುಬಣ್ಣ, ಮಾಸಲು ಬಿಳುಪು. (वि०) 2. ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಳಿದಾದ. ईषत् पाण्डुः।

ईषदुष्ण ಈಷದುಷ್ಣ (वि०) ಸ್ವಲ್ಪ ಬಿಸಿಯಾದ, ಬೆಚ್ಚನಾದ.

ईषद्रक्त ಈಷದ್ರಕ್ತ (पु०) 1. ಎಳೆಗೆಂಪು. (वि०) 2. ಎಳೆಗೆಂಪಾದ.

ईषा ಈಷಾ (स्त्री०) 1. ನೇಗಿಲಿನ ದಂಡ, ನೇಗಿಲಿನ ಈಚು. 2. ಬಂಡಿಯ ಮೂಕಿಮರ, ರಥದ ಒಂದು ಅವಯವ. ईष (गतौ) "अः" (३-३-१०३)। "ईषामन्ये हयानन्ये सूतमन्ये न्यपातयन्" भा० वन० १४२-३३।

ईषादन्त ಈಷಾದಂತ (पु०) 1. ನೇಗಿಲಿನಂತೆ ಉದ್ದವಾದ ಕೊಂಬುಳ್ಳ ಆನೆ. ईषेव दीर्घो दन्तोऽस्य। "उत्क्षिप्योच्चैः प्रस्फुरन्तं रदाभ्यामीषादन्तः कुञ्जरं शात्रवीयम्" माघ० १८-३८। 2. ಉಬ್ಬಿದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳ ಮನುಷ್ಯ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಚಾಚಿದ ಹಲ್ಲುಳ್ಳವನು.

ईषिका ಈಷಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಆನೆಯ ಕಣ್ಣುಗುಡ್ಡೆ. 2. ಮೌಂಜಿ ಹುಲ್ಲಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅಸ್ತ್ರ. "सोऽभिमन्त्र्य शरेषीकामीषिकास्त्रेण वीर्यवान्। काकं तमभिसन्धाय ससर्ज पुरुषर्षभः" रामा०।

ईषीका ಈಷೀಕಾ (स्त्री०) ತೂಲಿಕೆ, ಕುಂಚ, ಬಣ್ಣಗಾರನ (ಚಿತ್ರಬರೆಯುವ) ಸಾಧನ.

ईह – चेष्टायाम् (भ्वा० आत्म० अक० से०) लट्—ईहते। लिट्—ईहाञ्चक्रे, –बभूव, –आस। लुट्—ईहिता। लृट्—ईहिष्यते। लोट्—ईहताम्। लङ्—ऐहत। विधिलिङ्—ईहेत। आशीर्लिङ्—ईहिषीष्ट। लुङ्—ऐहिष्ट। लृङ्—ऐहिष्यत। 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸು. 2. ಪ್ರಯತ್ನಿಸು. "दुरोदरच्छद्मजितां समीहते नयेन जेतुं जगतीं सुयोधनः" किरा० १-७।

कर्मणि :—ईह्यते। ईहाञ्चक्रे। ईह्यताम्। ऐह्यत। ईह्येत ಇತ್ಯಾದಿ.

णिचि :—ईहयति, –ते। ईहयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव, –आस। ईहयिता। ईहयिष्यति, –ते। ईहयतु, –ताम्। ऐहयत्, –त ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—ईजिहिषते। ईजिहिषाञ्चक्रे ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—ईहितव्यम्। ईहनीयम्। ईह्यम्। ईहितः। ईहितवान्। ईहमानः। ईहिष्यमाणः। ईहितम्। ईहा। ईहनम्। ईहित्वा। "न संहतास्तस्य न भिन्नवृत्तयः प्रियाणि वाञ्छन्त्यसुभिः समीहितुम्" किरा० १-१९।

ईहन ಈಹನ (न०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, 2. ಪ್ರಯತ್ನಿಸುವಿಕೆ. ईह (चेष्टायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

ईहनीय ಈಹನೀಯ (वि०) ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ. ईह (चेष्टायाम्) "अनीयर्" (३-१-९६)।

ईहमान ಈಹಮಾನ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಇಚ್ಛಿಸುವ. ईह (चेष्टायाम्) "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಪ್ರಯತ್ನಪಡುವ.

ईहा ಈಹಾ (स्त्री०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಚೇಷ್ಟೆ, ವ್ಯಾಪಾರ. ईह (चेष्टायाम्) "अः" (३-३-१०३)।

ईहामृग ಈಹಾಮೃಗ (पुं०) 1. ತೋಳ, ವೃಕ. ईहाप्रधानो मृगः। 2. ದಶರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು; **ಹತ್ತು ರೂಪಕಗಳು:** (1) ನಾಟಕ, (2) ಪ್ರಕರಣ, (3) ಭಾಣ, (4) ಪ್ರಹಸನ, (5) ಡಿಮ, (6) ವ್ಯಾಯೋಗ, (7) ಸಮವಾಕಾರ, (8) ವೀಥಿ, (9) ಅಂಕ ಮತ್ತು (10) ಈಹಾಮೃಗ. "ईहामृगस्तु पुंसि स्यात् कोकरूपकभेदयोः" मेदि०। "ईहामृगो मिश्रवृत्तश्चतुरङ्कः प्रकीर्तितः। मुखप्रतिमुखे सन्धी तत्र निर्वहणं तथा। नरदिव्यावनियमौ नायकप्रतिनायकौ" ಇತ್ಯಾದಿ सा० द०।

ईहावृक ಈಹಾವೃಕ (पुं०) ವೃಕ, ತೋಳ. ईहाप्रधानो वृकः।

ईहित ಈಹಿತ (नं०) 1. ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಅಭಿಲಾಷೆ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಚೇಷ್ಟೆ, ವ್ಯಾಪಾರ. ईह(चेष्टायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। अकृत्रिमप्रेमरसाहितैर्मनो हरन्ति रामाः कृतकैरपीहितैः" किरा० ८-४६। (वि०)4. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यद्विस्मर्तुमपीहितं शमवता शान्ति कुलस्येच्छता" वेणी० १-२४। 5. (ಇಡಲು) ಪ್ರಯತ್ನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "ह्रीमत्या शिरसीहितः सपुलकस्वेदोद्गमोत्कम्पया" रत्ना० १-१।

इति "ई" कारादिपदार्थनिरूपणम्।

उ

उ ಉ ಇದು ವರ್ಣಮಾಲೆಯಲ್ಲಿ ಐದನೆಯ ಸ್ವರ (अच्) ವರ್ಣವು. ಉದಾತ್ತ, ಅನುದಾತ್ತ ಮತ್ತು ಸ್ವರಿತ ಭೇದದಿಂದ ಮೂರು ವಿಧವಾಗಿ ಪುನಃ ಅನುನಾಸಿಕ ಅನನುನಾಸಿಕ ಭೇದದಿಂದ ಆರು ವಿಧವಾಗುವುದು. ಇದು ಆಭ್ಯಂತರ ವಿವೃತ ಪ್ರಯತ್ನದಿಂದ ಓಷ್ಠ (ತುಟಿ) ಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟುವುದು.

उ ಉ (पुं०)1. ಈಶ್ವರ. "अकारो विष्णुरुद्दिष्ट उकारस्तु महेश्वरः"। 2. ಕ್ಷತ್ರಿಯ. 3. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. 4. ಈಶ್ವರನ ಶಿರಸ್ಸು. 5. ವಿಷ್ಣು. "उकारः क्षत्रिये नेत्रे हरमौलौ हरे हरौ" नानार्थर०। (अव्य०) 6. ಸಂಬೋಧನೆ, ಕರೆ. "उ मेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६। 7. ಕೋಪದ ಮಾತು. 8. ಪ್ರಶ್ನೆ. 9. ಅಂಗೀಕಾರ. 10. ಪಾದಪೂರಣ. 11. ಅನುಕಂಪ, ದಯೆ. 12. ನಿಯೋಗ, ಅಪ್ಪಣೆ, ಆಜ್ಞೆ. "उ सम्बोधन रोषोक्त्योरनुकम्पानियोगयोः। पदस्य पूरणे पादपूरणेऽपि च दृश्यते" मेदि०।

उकार ಉಕಾರ (पुं०) 1. ಈಶ್ವರ, ಶಿವ. 2. "उ" ವರ್ಣ.

उक्त ಉಕ್ತ (नं०)1. ಉಕ್ತಿ, ಮಾತು. वच (परिभाषणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "बालादपि ग्रहीतव्यं युक्तमुक्तं मनीषिभिः" हितो०। (वि०)2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. वच "क्तः" (३-२-१०२)। "सम्प्रत्यसाम्प्रतं वक्तुमुक्ते मुसलपाणिना" माघ० २-७०। 3. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "असावनुक्तोऽपि सहाय एव" कुमा० ३-२१। (स्त्री०) –क्ता –ಕ್ತಾ. ಒಂದು ಅಕ್ಷರದ ಪಾದವುಳ್ಳ ಛಂದಸ್ಸು. "उक्तानुक्ता तथा मध्या" वृ० र०।

उक्तवत् ಉಕ್ತವತ್ (वि०) ಹೇಳಿದವನು, ಮಾತನಾಡಿದವನು. वच (परिभाषणे) "क्तवतुः" (३-४-६७)। "इत्युक्तवन्तं व्रज साधयेति" किरा० ३-२४।

उक्ति ಉಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಮಾತು. वच (परिभाषणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "इत्युक्तवानुक्तिविशेषरम्यं मनः समाधाय जयोपपत्तौ" किरा० ३-१०। 2. ಶಬ್ದಶಕ್ತಿ, ಶಬ್ದಕ್ಕೆ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವ ಯೋಗ್ಯತೆ.

उक्ष–सेचने (भ्वा० पर० सक० से०) उक्षति। उक्षाञ्चकार, –बभूव, –आस। उक्षिता। उक्षिष्यति। उक्षतु। औक्षत्। उक्षेत् ಇತ್ಯಾದಿ. ಸಿಂಪಿಸು, ಸೇಚನೆಮಾಡು,

ಒದ್ದೆ ಮಾಡು, ನೆನೆಸು. "उक्षाम्बभूवुरभितो वपुरम्बुवर्षैः" माघ० ५-३०।

कर्मणि:—उक्ष्यते। उक्षाञ्चक्रे, –बभूवे, –आसे। उक्षिता। उक्षिष्यते। उक्ष्यताम्। औक्ष्यत। उक्ष्येत। उक्षिषीष्ट। औक्षि। औक्षिष्यत।

णिचि:—उक्षयति, –ते। उक्षयाञ्चकार, –चक्रे, –बभूव –आस। उक्षयिता। उक्षयिष्यति। उक्षयतु, –ताम् ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि:—उचिक्षिषति। उचिक्षिषांचकार, –बभूव, –आस ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु:—उक्षितव्यम्। उक्षणीयम्। उक्ष्यम्। उक्षितः। उक्षितवान्। उक्षन्। उक्षितम्। उक्षणम्। उक्षितुम्। उक्षित्वा। प्रोक्ष्य।

ಈ ಧಾತುವಿಗೆ ಉಪಸರ್ಗಗಳ ಯೋಗದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಅರ್ಥಭೇದಗಳು:

(1) **अभि+उक्ष** = अभ्युक्षति। ಹಸ್ತವನ್ನು ಕೆಳಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ.

(2) **अव + उक्ष** = अवोक्षति। ಹಸ್ತವನ್ನು ಓರೆ ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದು.

(3) **प्र + उक्ष** = प्रोक्षति। ಹಸ್ತವನ್ನು ಮೇಲುಮುಖ ಮಾಡಿ ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವುದು. "उत्तानेनैव हस्तेन प्रोक्षणं परिकीर्तितम्। न्यञ्चताऽभ्युक्षणं प्रोक्तं तिरश्चावोक्षणं स्मृतम्"। [ಮಂತ್ರವನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸಿ ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಪ್ರಯೋಗಗಳು.]

उक्षण ಉಕ್ಷಣ (न०) ನೀರನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ. उक्ष (सेचने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वसिष्ठमन्त्रोक्षणजात्प्रभावात् उदन्वदाकाशमहीधरेषु" रघु० ५-२७।

उक्षतर ಉಕ್ಷತರ (पु०) ಸಣ್ಣ ಹೋರಿ, ಗಾಡಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ವಯಸ್ಸಿನ ಹೋರಿ. अल्पः उक्षा "तरप्"। "अनुक्षणं नोक्षतरः प्रतीच्छति" माघ० १२-१०।

उक्षन् ಉಕ್ಷನ್ (पु०) 1. ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. उक्ष (सेचने) "कनिः" (उ० १-१५७)। "परीतमुक्षावजये जयश्रिया नदन्तमुच्चैः क्षतसिन्धुरोधसम्" किरा० ४-११। ಕೆಲವೆಡೆ ಸಮಾಸಾಂತ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಜಂತವಾಗಿ महोक्षः वृद्धोक्षः ಇತ್ಯಾದಿ ರೂಪವಾಗುವುದು. (वि०) 2. ನೀರನ್ನು ಚೆಲ್ಲುವ, ನೀರನ್ನು ಸಿಂಪಿಸುವ.

उक्षित ಉಕ್ಷಿತ (वि०) ನೆನೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒದ್ದೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उक्ष (सेचने) "क्तः" (३-२-१०२)। "शस्त्रैर्द्विषच्छिरच्छेदप्रोच्छलच्छोणितोक्षितैः" माघ० २-६६।

उखा ಉಖಾ (स्त्री०) 1. ಅಡಿಗೆಯ ತಪ್ಪಲೆ, ಅನ್ನ ಬೇಯಿಸುವ ಪಾತ್ರೆ. ओखति — उख (गतौ) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಅಗಿ ಕುಂಡ.

उख्य ಉಖ್ಯ (वि०) ಮಡಕೆಯಲ್ಲಿ ಬೇಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. उखायां संस्कृतम् "यत्" (४-२-१७)। "शूल्यमुख्यं च होमवान्" भट्टि० ४-९।

उग्र ಉಗ್ರ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. उच (समवाये) "रन्" गश्चान्तादेशः (उ० २-२८)। "वहन्विरूपं वपुरुग्ररेतश्चयेन वह्निः किल निर्जगाम" कुमा० ९-१७। 2. ವಾಯು, ಗಾಳಿ. 3. ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಂದ ಶೂದ್ರಹೆಂಗಸಿನಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಬೆರಕೆಜಾತಿಯವನು. "वैश्याशूद्र्योस्तु राजन्यात् माहिष्योग्रौ सुतौ स्मृतौ" शङ्खलि०। 4. ನುಗ್ಗೆಮರ. 5. ಕೇರಳದೇಶ. 6. ರೌದ್ರರಸ. 7. ಪಾರಶವ, ಶೂದ್ರಸ್ತ್ರೀಯಲ್ಲಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ಜನಿಸಿದ ಸಂಕರಜಾತಿಯವನು, ಕೋಟೆ ಬೊಕ್ಕಸ ಮತ್ತು ಅಂತಃಪುರಗಳನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು. "उग्रः पारशवो दुर्गधनान्तःपुरपालनात्" वैज०। (न०) 8. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. (वि०) 9. ತಪ್ಪಿಗೆ ತಕ್ಕ ಶಿಕ್ಷೆ ವಿಧಿಸುವವನು, ಅಪರಾಧಕ್ಕೆ ತಕ್ಕಂತೆ ಶಿಕ್ಷಿಸುವವನು. 10. ಕ್ರೂರ, ದಯೆಯಿಲ್ಲದವನು. 11. ತೀವ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಚುರುಕಾದ. 12. ದೀರ್ಘವಾದ, ಉದ್ದವಾದ. 13. ಕೋಪಸ್ವಭಾವದ. 14. ಪರಾಕ್ರಮಿ, ಬಲಶಾಲಿ. 15. ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಭಯಂಕರವಾದ. (स्त्री०) **–ग्रा –ಗ್ರಾ.** 1. ಬಜೆ. 2. ಅಜವಾನ, ಓಮ, ವಾದಕ್ಕಿ. 3. ಪಾರ್ವತಿ. 4. ಕ್ರೂರ ಹೆಂಗಸು.

उग्रकर्मन् ಉಗ್ರಕರ್ಮನ್ (वि०) ಕ್ರೂರವಾದ ಕೆಲಸವುಳ್ಳ, ಕರುಣೆಯಿಲ್ಲದ, ನಿರ್ದಯ. उग्रं कर्मास्य।

उग्रकाण्ड ಉಗ್ರಕಾಂಡ (पु०) ಹಾಗಲಗಿಡ.

उग्रगन्ध ಉಗ್ರಗಂಧ (पु०) 1. ಸಂಪಿಗೆ ಮರ. 2. ತೇಗದ ಮರ. 3. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. (न०) 4. ಹಿಂಗು. (वि०) 5. ಉತ್ಕಟವಾದ ವಾಸನೆಯುಳ್ಳ. उग्रो गन्धो यस्य। (स्त्री०) **–गन्धा –ಗಂಧಾ.** 1. ಅಜವಾನ, ಓಮ. 2. ಬಜೆ. "उग्रगन्धाजमोदायां वचायां छिक्किकौषधौ" मेदि०। "वचाजमोदयोरुग्रगन्धा स्त्री लशुने तु ना" नानार्थर०।

उग्रता ಉಗ್ರತಾ (स्त्री०) 1. ಉಗ್ರವಾದ ಕೆಲಸ. 2. ತೀಕ್ಷ್ಣತೆ, ಚುರುಕು. 3. ಒಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿ ಭಾವ; ಶೌರ್ಯ ಮತ್ತು ಅಪರಾಧ ಇವುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾದ ಅಸಹಿಷ್ಣುತೆಯು ಉಗ್ರತೆಯೆನಿಸುವುದು. "शौर्यपराधादिभवं भवेच्चण्डत्वमुग्रता" सा० द० ३-१४९।

उग्रतारा ಉಗ್ರತಾರಾ (स्त्री०) ದೇವಿ, ಭಯಂಕರ ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವ ಮಹಾದೇವಿ. "तारकत्वात्सदा तारा महामोक्षप्रदायिनी। उग्रापत्तारिणी यस्मादुग्रतारा प्रकीर्तिता"।

उग्रदण्ड ಉಗ್ರದಂಡ (वि०) ಕಠಿನವಾದ ಶಿಕ್ಷೆ ಕೊಡುವವನು. उग्रो दण्डो यस्य।

उग्रधन्वन् ಉಗ್ರಧನ್ವನ್ (पु०) 1. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. (वि०) 2. ಭಯಂಕರವಾದ ಧನುಸ್ಸುಳ್ಳ. उग्रं धनुर्यस्य "अनङ्" (५-४-१३२)।

उग्रनासिक ಉಗ್ರನಾಸಿಕ (वि०) ಉದ್ದವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳವನು. उग्रा दीर्घा नासिका यस्य।

उग्रम्पश्य ಉಗ್ರಂಪಶ್ಯ (वि०) ಕ್ರೂರವಾದ ನೋಟವುಳ್ಳ, ಭಯಂಕರವಾಗಿ ನೋಡುವ. उग्रं पश्यति—दृशिर् (प्रेक्षणे) "खश्" (३-२-३७)। निपा०।

उग्रशेखरा ಉಗ್ರಶೇಖರಾ (स्त्री०) ಗಂಗಾನದಿ. उग्रस्य शेखरः आवासत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)।

उग्रसेन ಉಗ್ರಸೇನ (पु०) 1. ಸೋಮವಂಶದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನ ಮಗ. 2. ಪಾಂಡವರ ಮೊಮ್ಮಗನಾದ ಪರೀಕ್ಷಿತ್ತಿನ ಮಗ, ಜನಮೇಜಯನ ಸಹೋದರ. 3. ಕಂಸನ ತಂದೆ, ಆಹುಕನ ಮಗ, ದೇವಕನ ಸಹೋದರ. "तस्याहुकश्चाहुकी च कन्या चैवाहुकात्मजौ। देवकश्चोग्रसेनश्च चत्वारो देवकात्मजाः" भाग० ९-२४।

उचित ಉಚಿತ (वि०) 1. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಅರ್ಹವಾದ, ತಕ್ಕುದಾದ. उच (समवाये) "क्तः" (३-४-७२)। "परिश्रमँल्लोहितचन्दनोचितः" किरा० १-३४। 2. ಪಳಗಿದ, ಪರಿಚಿತವಾದ. "अपत्यैरिव नीवारभागधेयोचितैर्मृगैः" रघु० १-५०। "सार्धं कथंचिदुचितैः पिचुमर्दपत्रैः" माघ० ५-६६। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಸ್ತುತ್ಯವಾದ. 4. ಅಂಗೀಕಾರಾರ್ಹವಾದ, ಗ್ರಾಹ್ಯವಾದ.

उच्च ಉಚ್ಚ (पु०) (ಜಾತಕದಲ್ಲಿ) ಗ್ರಹಗಳ ಉಚ್ಚರಾಶಿ; ಸೂರ್ಯನಿಗೆ ಮೇಷರಾಶಿ, ಚಂದ್ರನಿಗೆ ವೃಷಭರಾಶಿ, ಕುಜನಿಗೆ ಮಕರರಾಶಿ, ಬುಧನಿಗೆ ಕನ್ಯಾರಾಶಿ, ಗುರುವಿಗೆ ಕರ್ಕಾಟಕರಾಶಿ, ಶುಕ್ರನಿಗೆ ಮೀನರಾಶಿ, ಶನಿಗೆ ತುಲಾರಾಶಿಗಳು ಉಚ್ಚರಾಶಿಗಳು. (वि०) 2. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. उत्क्षिप्य बाहू चीयते—उद् + चिञ् (चयने) "डः" (३-२-१०१)। "क्षीरसिन्धुरिव मन्दरभिन्नः काननान्यविरलोच्चतरूणि" किरा० ९-२८। "उच्चा रणत्पक्षिगणास्तटीस्तम्" माघ० ४-१८।

उच्चकैस् ಉಚ್ಚಕೈಸ್ (अव्य०) 1. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. उच्चैः टेः प्राक् "अकच्" (५-३-७३)। "अथोच्चकैरासनतः परार्ध्यात्" किरा० २-५७। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. "युवा कराक्रान्तमहीभृदुच्चकैरसंशयं सम्प्रति तेजसा रविः" माघ० १-७०। 3. ಗಟ್ಟಿಯಾದ (ಶಬ್ದದ ವಿಶೇಷಣವಾದಲ್ಲಿ).

उच्चटा ಉಚ್ಚಟಾ (स्त्री०) 1. ಬೆಳ್ಳುಳ್ಳಿ. 2. ಗುಲಗಂಜಿ ಗಿಡ. 3. ನಾಗಮುಸ್ತೆ, ಕೊನ್ನಾರಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. 4. ಬೂಟಾಟಿಕೆ. "उच्चटा दम्भचर्यायां प्रभेदे लशुनस्य च" हेम०।

उच्चण्ड ಉಚ್ಚಂಡ (वि०) 1. ಬಹಳ ಕೋಪ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಬಹಳ ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಬಹಳ ಚುರುಕಾದ. 3. ಶೀಘ್ರವಾದ, ಸಾವಕಾಶವಿಲ್ಲದ, ವಿಳಂಬವಿಲ್ಲದ. उद्+चडि (कोपे) "अच्" (३-१-१३४)। "उच्चण्डमविलम्बितम्" अम०।

उच्चदेव ಉಚ್ಚದೇವ (पु०) ಶ್ರೀ ವಾಸುದೇವ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣ.

उच्चनीच ಉಚ್ಚನೀಚ (वि०) 1. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ, ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ತಗ್ಗಾದ. 2. ಅನೇಕ ವಿಧವಾದ. उच्चैश्च नीचैश्च।

उच्चय ಉಚ್ಚಯ (पु०) 1. ರಾಶಿ, ಕುಪ್ಪೆ, ಗುಡ್ಡೆ, ಸಮೂಹ. उद्+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "चित्रे निवेश्य परिकल्पितसत्वयोगा रूपोच्चयेन मनसा विधिना कृता नु" शाकु० २-९। 2. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವಿಕೆ, ಶೇಖರಿಸುವುದು, ಕೂಡಿಸಿಡುವುದು. "इति पुष्पोच्चयं निरूपयति" शाकु० ४। 3. (ಹೆಂಗಸರ) ಸೀರೆಯ ಸೊಂಟದ ಗಂಟು, ಸೀರೆಯನ್ನುಡುವಾಗ ಸೊಂಟದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಗಂಟು, ನೀವೀಬಂಧ. "प्रियेऽपरा यच्छति वाचमुन्मुखी निबद्धदृष्टिः शिथिलाकुलोच्चया" किरा० ९-१५।

उच्चरत् ಉಚ್ಚರತ್ (वि०) 1. ಉಚ್ಚರಿಸುವ, ಹೇಳುತ್ತಿರುವ, ಮಾತನಾಡುತ್ತಿರುವ. उद् + चर (गतौ)

"शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವ, ಮೀರುವ, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ.

उच्चरित ಉಚ್ಚರಿತ (वि०) ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + चर (गतौ) अन्तर्भूतण्यर्थः "क्तः" (३-२-१०२)। "सकृदुच्चरितः शब्दः सकृदेवार्थं गमयति"।

उच्चलत् ಉಚ್ಚಲತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. उद्+चल (सञ्चलने) "शतृ" (३-२-१२४)।

उच्चलित ಉಚ್ಚಲಿತ (वि०) ಹೊರಟಿರುವ, ಹೊರಡಲು ಪ್ರಯತ್ನಿಸಿರುವ. उद् + चल (सञ्चलने) "क्तः" (३-४-७२)। "स्थितः स्थितामुच्चलितः प्रयातां निषेदुषीमासनबन्धधीरः" रघु० २-६।

उच्चाटन ಉಚ್ಚಾಟನ (न०) 1. ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು, ಬುಡಸಹಿತ ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. उद् + चट (भेदने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವುದು, ವಿಶ್ಲೇಷವುಂಟುಮಾಡುವುದು, ಇರುವ ಜಾಗದಿಂದ ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. 3. ಶೂನ್ಯ, ಮಾಟ, ಮಂತ್ರಪ್ರಯೋಗ, ಅಭಿಚಾರಿಕಕೃತ್ಯ ಇವುಗಳಿಂದ ಭೂತಗಳನ್ನು ಓಡಿಸುವುದು. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುವುದು.

उच्चार ಉಚ್ಚಾರ (पु०) 1. ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ, ನುಡಿಯುವುದು. उद् + चर (गतौ) + णिच् "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪುರೀಷ, ಅಮೇಧ್ಯ, ಮಲ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "मूत्रोच्चारसमुत्सर्गं दिवा कुर्यादुदङ्मुखः" मनु० ४-५०। 3. ಗ್ರಹಗಳು ರಾಶಿಯಿಂದ ರಾಶಿಗೆ ಸಂಚರಿಸುವುದು.

उच्चारण ಉಚ್ಚಾರಣ (न०) ವರ್ಣಗಳನ್ನು ಉಚ್ಚರಿಸುವಿಕೆ, ನುಡಿಯುವಿಕೆ. उद् + चर + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "उच्चारणज्ञोऽथ गिरां दधानमुच्चारणपक्षिगणास्तटीस्तम्" माघ० ४-१८। **ವರ್ಣಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮ;** ಮೊದಲು ಆತ್ಮನ ಸಂಕಲ್ಪಾನುಸಾರ ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಇಚ್ಛೆಯುಂಟಾಗುವುದು. ಮನಸ್ಸು ಅನಂತರ ಜಠರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. ಅದರಿಂದ ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ವಾಯುವು ತಾಲ್ವಾದಿಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಹೊಡೆದು ವರ್ಣಗಳ ಉಚ್ಚಾರಣೆ ಮಾಡಿಸುವುದು. "आत्मा बुद्धया समेत्यार्थान् मनो युङ्क्ते विवक्षया। मनः कायाग्निमाहन्ति स प्रेरयति मारुतम्। मारुतस्तूरसि चरन् मन्द्रं जनयति स्वरम्" पा० शि०।

उच्चारित ಉಚ್ಚಾರಿತ (वि०) 1. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ ಮಾಡಿದ. उच्चार "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಉಚ್ಚರಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ನುಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + चर (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उच्चार्य ಉಚ್ಚಾರ್ಯ (वि०) 1. ಉಚ್ಚರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ನುಡಿಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹೇಳಬಹುದಾದ. उद् + चर (गतौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 2. ಉಚ್ಚರಿಸಿ, ನುಡಿದು. उद्+चर+णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)। "लक्ष्मीं समुत्सुकयितासि भृशं परेषामुच्चार्य वाचमिति तेन तिरोबभूवे" किरा० ११-८१।

उच्चार्यमाण ಉಚ್ಚಾರ್ಯಮಾಣ (वि०) ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೇಳಲ್ಪಡುವ. उद्+चर (गतौ)+णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "मुखसहितनासिकयोच्चार्यमाणो वर्णोऽनुनासिकसंज्ञः स्यात्" सि० कौ०।

उच्चावच ಉಚ್ಚಾವಚ (वि०) 1. ಅನೇಕವಿಧವಾದ, ನಾನಾಬಗೆಯಾದ. उदक् चावाक्च। "उच्चावचं नैकभेदम्" अम०। 2. ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ, ಸಮವಲ್ಲದ. "भिन्नेषु रत्नकिरणैः किरणेष्विवेन्दोरुच्चावचैरुपगतेषु सहस्रसंख्याम्" माघ० ४-४६।

उच्चिचीषा ಉಚ್ಚಿಚೀಷಾ (स्त्री०) (ಪುಷ್ಪವನ್ನು) ಕೀಳುವ ಆಸೆ, (ಹೂವನ್ನು) ಬಿಡಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. उच्चेतुमिच्छा — उद् + चिञ् (चयने) + सन् "अः" (३-३-१०३)। "उपरि निरवलम्बनं प्रियस्य न्यपतदथोच्चतरोच्चिचीषयान्या" माघ० ७-४८।

उच्चिचीषु ಉಚ್ಚಿಚೀಷು (वि०) (ಪುಷ್ಪವನ್ನು) ಬಿಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, (ಹೂವನ್ನು) ಕೀಳುವ ಆಸೆಯುಳ್ಳ. उद्+चिञ् (चयने)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उच्चैःशिरस् ಉಚ್ಚೈಃಶಿರಸ್ (वि०) ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ದೊಡ್ಡಮನಸ್ಸುಳ್ಳವನು, ಮಹಾತ್ಮ. उच्चैरुन्नतं शिरो यस्य। "क्षुद्रेऽपि नूनं शरणं प्रपन्ने ममत्वमुच्चैःशिरसां सतीव" कुमा० १-१२।

उच्चैःश्रवस् ಉಚ್ಚೈಃಶ್ರವಸ್ (पु०) 1. ಇಂದ್ರನ ಕುದುರೆ. [ಇದು ಅಮೃತಮಥನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸಮುದ್ರದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದುದು]. "धन्वन्तरिस्तथा मद्यं श्रीर्देवी कौस्तुभो मणिः। शशाङ्को विमलश्चापि समुत्तस्थुः समन्ततः। उच्चैःश्रवा हयो रम्यः पीयूषं तदनन्तरम्" हरिवं०। "न चित्रमुच्चैःश्रवसः पदक्रमम्" माघ० १-५२।

(वि०) 2. ಎತ್ತರವಾದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ, ಉದ್ದದ ಕಿವಿಯುಳ್ಳ. उच्चैरुन्नतं श्रवोऽस्य। 3. ಕಿವುಡ. उच्चैरुन्नतं शब्दं शृणोति – श्रु (श्रवणे) "असुन्" (उ० ४-१८९)।

उच्चैर्घुष्ट ಉಚ್ಚೈರ್ಘುಷ್ಟ (न०) ಘೋಷಣೆ, ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವುದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿಹೇಳುವುದು. उच्चैः घुष्यते स्म। घुषिर् (अविशब्दने) "क्तः" (३-३-११४)।

उच्चैर्घोष ಉಚ್ಚೈರ್ಘೋಷ (पु०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ, ಎಲ್ಲರೂ ಕೇಳುವಂತೆ ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಹೇಳುವುದು. उच्चैः+घुषिर् (अविशब्दने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–घोषणम् –ಘೋಷಣಮ್.**

उच्चैस् ಉಚ್ಚೈಸ್ (अव्य०) 1. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. उद्+चिञ् (चयने) "डैसिः" (उ० ५-१२)। "उच्चैर्महारजतराजिविराजितासौ" माघ० ४-२८। 2. ಪ್ರಚುರವಾದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "प्रवादमुच्चैरयशस्करं श्रियः" माघ० १-४४। 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ, ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ. "प्रयच्छतोच्चैः कुसुमानि मानिनी विपक्षगोत्रं दयितेन लम्भिता" किरा० ८-१४। 4. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. 5. ಮಹತ್ತರವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "जनोऽयमुच्चैःपदलङ्घनोत्सुकः" कुमा० ५-६४।

उच्छन्न ಉಚ್ಛನ್ನ (वि०) ನಾಶಹೊಂದಿದ, ಲುಪ್ತವಾದ. उद् + छद (अपवारणे) "क्तः" (३-४-७२)।

उच्छलत् ಉಚ್ಛಲತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. उद् + शल (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "यस्याश्चलद्वारिधिवारिवीचिच्छदोच्छलच्छङ्खकुलाकुलेन" माघ० ३-३७।

उच्छलन ಉಚ್ಛಲನ (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವಿಕೆ. उद् + शल (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उच्छादन ಉಚ್ಛಾದನ (न०) 1. ಹೊದಿಕೆ. 2. ಸುಗಂಧ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮೈಗೆ ಹಚ್ಚುವುದು. उद् + छद (अपवारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उच्छास्त्र ಉಚ್ಛಾಸ್ತ್ರ (वि०) 1. ಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಶಾಸ್ತ್ರಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಉಲ್ಲಂಘಿಸಿದ. 2. ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ವಿರೋಧವಾದ, ಶಾಸ್ತ್ರಕ್ಕೆ ಪ್ರತಿಕೂಲವಾದ. उद्गतं शास्त्रं येन।

उच्छासन ಉಚ್ಛಾಸನ (वि०) ಆಜ್ಞೆಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಆಜ್ಞೆಗೆ ವಿಧೇಯನಲ್ಲದ, ಹತೋಟಿಗೆ ಒಳಪಡದ. उत्क्रान्तः शासनम्।

उच्छिख ಉಚ್ಛಿಖ (वि०) 1. ಉರಿಯುತ್ತಿರುವ, ಜ್ವಲಿಸುತ್ತಿರುವ (ಬೆಂಕಿ). उद्गता शिखा यस्य। "शमीतरुं शुष्कमिवाग्निरुच्छिखः" किरा० १-३२। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ. "यतः पराध्यानि भृतान्यनूनैः प्रस्थैर्मुहुर्भूरिभिरुच्छिखानि" माघ० ४-११।

उच्छिङ्घन ಉಚ್ಛಿಂಘನ (न०) ಕಾರಿ ಕಫವನ್ನು ಉಗಿಯುವುದು. उद् + शिघि (आघ्राणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उच्छित्ति ಉಚ್ಛಿತ್ತಿ (स्त्री०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವುದು, ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡುವುದು. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उच्छिन्दत् ಉಚ್ಛಿಂದತ್ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಡಿಯುತ್ತಿರುವ. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उच्छिन्न ಉಚ್ಛಿನ್ನ (वि०) 1. ಮೂಲೋತ್ಪಾಟನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "उच्छिन्नमित्रो विगुणैरुपेतः" भट्टि० १२-३९।

उच्छिरस् ಉಚ್ಛಿರಸ್ (वि०) 1. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. 2. ಉದ್ದನಾದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. 3. ಮಹಾತ್ಮ, ಪ್ರಮುಖ, ಪ್ರಭಾವಶಾಲಿ, ಮಹಿಮಾನ್ವಿತ. उन्नतं शिरो यस्य। "शैलात्मजापि पितुरुच्छिरसोऽभिलाषम्" कुमा० ३-७५। "प्रभावेण द्वितीयेन तथैवोच्छिरसा त्वया" कुमा० ६-७०। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ.

उच्छिष्ट ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ (न०) 1. ಯಜ್ಞಶೇಷ. 2. ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದನ ಮಾಡಿದ ಅನ್ನ ಮೊದಲಾದುದು. (वि०) 3. ಊಟಮಾಡಿ ಉಳಿದ, ತಿಂದು ಅವಶಿಷ್ಟವಾದ. उद् + शिष (असर्वोपयोगे) "क्तः" (३-२-१०२)। "यातयामं गतरसं पूति पर्युषितं च यत्। उच्छिष्टमपि चामेध्यं भोजनं तामसप्रियम्" गीता १७-१०। 4. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸಿ ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಅಶುಚಿಯಾದ, ಊಟಮಾಡಿ ಎಂಜಲಾದ. "रेवतीवदनोच्छिष्टपरिपूतपुटे दृशौ" माघ० २-१६। 6. ಹಳೆಯದಾದ, ತಂಗಳಾದ.

उच्छिष्टगणेश ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಗಣೇಶ (ಪು०) ತಂತ್ರೋಕ್ತನಾದ ಗಣಪತಿ. ಉಚ್ಛಿಷ್ಟ ಗಣಪತಿಯ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಶುಚಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿದರೆ ಸಿದ್ಧಿಸುವುದಿಲ್ಲವಾದುದರಿಂದ ಅಶುಚಿಯಾಗಿ ಮಾಡಬೇಕು. "भुक्त्वोच्छिष्टो जपेन्नित्यं गणेशस्य सदा प्रियः"। "उच्छिष्टश्चाशुचिर्भूत्वा जपपूजनमाचरेत्। अनुच्छिष्टो न सिद्धचेत्तु तस्मादेवं समाचरेत्"।

उच्छिष्टभोजन ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಭೋಜನ (न०) 1. ಇತರರು ತಿಂದು ಉಳಿದುದನ್ನು ತಿನ್ನುವುದು. (वि०) 2. ಯಜ್ಞಶೇಷವನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು. उच्छिष्टं भोजनं यस्य। "यज्ञशिष्टाशिनः सन्तो मुच्यन्ते सर्वकिल्बिषैः" गीता ३-१३। 3. ದೇವರಿಗೆ ನಿವೇದನಮಾಡಿ ಊಟಮಾಡುವವನು. "तैर्दत्तानप्रदायैभ्यो यो भुङ्क्ते स्तेन एव सः" गीता ३-१२।

उच्छिष्टभोजिन् ಉಚ್ಛಿಷ್ಟಭೋಜಿನ್ (वि०) ಉಂಡು ಉಳಿದುದನ್ನು ತಿನ್ನುವವನು, ಉಚ್ಛಿಷ್ಟವನ್ನು ತಿನ್ನುವ ಸ್ವಭಾವದವನು. उच्छिष्टं भुङ्क्ते—भुज (परिपालनाभ्यवहारयोः) "णिनिः" (३-२-७८)।

उच्छीर्षक ಉಚ್ಛೀರ್ಷಕ (न०) 1. ತಲೆದಿಂಬು. उत् उत्तोल्य स्थापितं शीर्षं यत्र "कप्"। 2. ತಲೆ. (वि०) 3. ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ತಲೆಯುಳ್ಳ. उद्गतं शीर्षं यस्य।

उच्छून ಉಚ್ಛೂನ (वि०) 1. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. 2. ಉಬ್ಬಿರುವ, ಊದಿಕೊಂಡಿರುವ. उद्+टुओ श्वि (गतिवृद्धयोः) "क्तः" (३-४-७२)। नत्वम् (८-२-४५)। "अनवरतरुदितोच्छूनताम्रदृष्टिमद्राक्षम्" दशकु०। 3. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪನಾದ, ಕೊಬ್ಬಿರುವ. "स्वर्गग्रामटिकाविलुण्ठनवृथोच्छूनैः किमेभिर्भुजैः" हनु० ना०।

उच्छृङ्खल ಉಚ್ಛೃಂಖಲ (वि०) 1. ಪ್ರತಿಬಂಧಕವಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ತಡೆಯಿಲ್ಲದ. उत्क्रान्तः शृङ्खलातः (वा० १-४-७९)। "अन्यदुच्छृङ्खलं सत्त्वमन्यच्छास्त्रनियन्त्रितम्" माघ० २-६२। 2. ಶಿಕ್ಷಕನಿಲ್ಲದ, ಯಜಮಾನನಿಲ್ಲದ, ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ, ತನ್ನಿಷ್ಟದಂತೆ ನಡೆಯುವ. 3. ಅಕ್ರಮವಾದ, ಅವ್ಯವಸ್ಥಿತವಾದ.

उच्छेत्तृ ಉಚ್ಛೇತ್ತೃ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ಧ್ವಂಸಮಾಡುವ. 2. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವ. उद् + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

उच्छेद ಉಚ್ಛೇದ (ಪು०) 1. ನಾಶ, ಧ್ವಂಸ. उद् + छिदिर् (द्वैधीकरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उच्छेदं जन्मनः कर्तुमेधि शान्तस्तपोधन" किरा० ११-३१। "किमिति सर्वपशूच्छेदः क्रियते" हितो०। 2. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. 3. ಕತ್ತರಿಸುವುದು. 4. ಕೊಯ್ಯುವುದು. उद् + छिदिर् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। –उच्छेदनम्–ಉಚ್ಛೇದನಮ್.

उच्छेद्य ಉಚ್ಛೇದ್ಯ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಕತ್ತರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. उद्+छिदिर् (द्वैधीकरणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಕತ್ತರಿಸಲ್ಪಡುವ. कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उच्छेषण ಉಚ್ಛೇಷಣ (न०) 1. ಉಳಿಕೆ, ಶೇಷ, ಬಾಕಿ. 2. ಊಟಮಾಡಿದ ಶೇಷ, ಉಂಡು ಉಳಿದ ಎಂಜಲು. "सरस्वतीमुखग्रहणोच्छेषणीकृतो दशनच्छद एष चुम्बितुम्" दशकु०।

उच्छोषण ಉಚ್ಛೋಷಣ (न०) 1. ಒಣಗಿಸುವುದು, ಬಾಡಿಸುವುದು. उद् + शुष (शोषणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಒಣಗಿಸುವ, ಬಾಡಿಸುವ. 3. ಸಂತಾಪಗೊಳಿಸುವ, ಸುಡುವ. उद् + शुष + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "न हि प्रपश्यामि ममापनुद्याद्यच्छोकमुच्छोषणमिन्द्रियाणाम्" गीता २-८।

उच्छ्रय ಉಚ್ಛ್ರಯ (ಪು०) ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. उद्+श्रिञ् (सेवायाम्) "अच्" (३-३-५६)।

उच्छ्रयण ಉಚ್ಛ್ರಯಣ (न०) 1. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. 2. ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. उद् + श्रिञ् (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उच्छ्राय ಉಚ್ಛ್ರಾಯ (ಪು०) 1. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. उद् + श्रिञ् (सेवायाम्) "घञ्" (३-३-४९)। "भवन्ति नोद्दामगिरां कवीनामुच्छ्रायसौन्दर्यगुणा मृषोद्याः" माघ० ४-१०। "मनोहरोच्छ्रायनितम्बशोभया" किरा० ८-२३। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. "नीतोच्छ्रायं मुहुरशिशिररश्मेरुस्रैः" किरा० ५-३१।

उच्छ्रायिन् ಉಚ್ಛ್ರಾಯಿನ್ (वि०) ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. उच्छ्रायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "छायाविधायिभिरनुज्झितभूतिशोभैरुच्छ्रायिभिर्बहलपाटलधातुरागैः" माघ० ५-२१।

उच्छ्रित ಉಚ್ಛ್ರಿತ (वि०) 1. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. उद्+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "अभियया स हिमाचलमुच्छ्रितं समुदितं नु विलङ्घयितुं नभः" किरा० ५-१। 2. ಬೆಳೆದಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದಿದ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿರುವ. "विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। "उत्क्षिप्तमुच्छ्रितसितांशुकरावलम्बैः" माघ० ४-२५। 4. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿಹೊಂದಿದ. "जातोन्नद्धप्रवृद्धाः स्युरुच्छ्रिताः" अम०। "उच्छ्रितं त्रिषु सञ्जाते समुन्नद्धप्रवृद्धयोः" मेदि०।

उच्छ्रिति ಉಚ್ಛ್ರಿತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 2. ಔನ್ನತ್ಯ, ಎತ್ತರ. उद्+श्रिञ् (सेवायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उच्छ्वसत् ಉಚ್ಛ್ವಸತ್ (वि०) 1. ಉಸಿರಾಡುತ್ತಿರುವ, ಬದುಕಿರುವ. उद्+श्वस (प्राणने) "शतृ" (३-२-१२४)। "निःसृतस्तिमिरभारनिरोधादुच्छ्वसन्निव रराज दिगन्तः" किरा० ९-२१। 2. ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ. "उच्छ्वसत्कमलगन्धये ददौ पार्वतीवदनगन्धवाहिने" कुमा० ८-१९।

उच्छ्वसन ಉಚ್ಛ್ವಸನ (न०) 1. ನಿಟ್ಟುಸಿರು ಬಿಡುವಿಕೆ. 2. ಉಸಿರಾಡುವಿಕೆ. 3. ಸಡಿಲವಾಗುವಿಕೆ. उद्+श्वस (प्राणने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नीवीबन्धोच्छ्वसनमधरस्पन्दनं दोर्विषादः" मालती० २-५।

उच्छ्वसित ಉಚ್ಛ್ವಸಿತ (न०) 1. ಮೇಲಿನ ಉಸಿರು, ಪ್ರಾಣವಾಯು. उद् + श्वस (प्राणने) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಸ್ಫುರಣ, ಹಾರುವಿಕೆ. उद्+श्वस "क्तः"। "वामेतरः संशयमस्य बाहुः केयूरबन्धोच्छ्वसितैर्नुनोद" रघु० ६-६८। 3. ಸಡಿಲವಾಗುವಿಕೆ. (वि०) 4. ಉಸಿರಾಡುವ. "विरजस्कैर्नभस्वद्भिर्दिश उच्छ्वसिता इव" रघु० १०-७३। 5. ಆಶ್ವಾಸನದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಸಮಾಧಾನ ಹೊಂದಿದ. "त्वामुत्कण्ठोच्छ्वसितहृदया वीक्ष्य संभाष्य चैवम्" मेघ० २-३७। 6. ಉಬ್ಬಿರುವ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. 7. ಚಲಿಸುವ, ಹಾರಾಡುವ. "इदमुच्छ्वसितालकं मुखम्" रघु० ८-५५। 8. ಸಡಿಲವಾದ. "तद्दुकूलमथ चाभवत्स्वयं दूरमुच्छ्वसितनीविबन्धनम्" कुमा० ८-४।

उच्छ्वास ಉಚ್ಛ್ವಾಸ (पु०) 1. ಉಸಿರು, ಪ್ರಾಣವಾಯು. उद्+श्वस (प्राणने) "घञ्" (३-३-१८)। "उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्ती" मेघ० २-३९। 2. ಆಶ್ವಾಸನ, ಸಮಾಧಾನ. 3. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ.

उच्छ्वासिन् ಉಚ್ಛ್ವಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಉಸಿರಾಡುವ, ಉಸಿರನ್ನು ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವ. उच्छ्वसिति—उद्+श्वस (प्राणने) "णिनिः" (३-२-७८)। "उष्णोच्छ्वासं समधिकतरोच्छ्वासिना दूरवर्ती" मेघ० २-३९। 2. ಚಲಿಸುವ, ಹಾರಾಡುವ. 3. ಮೇಲುಶ್ವಾಸವುಳ್ಳ, ಮೇಲುಮುಖವಾದ ಪ್ರಾಣವಾಯುವುಳ್ಳ. 4. ಎದ್ದುಹೋಗುವ, ಅಳಿಸಿಹೋಗುವ. उद्+श्वस "णिनिः" (३-१-१३४)। "तदीषदार्द्रारुणगण्डलेखमुच्छ्वासिकालाञ्जनरागमक्ष्णोः" कुमा० ७-८२। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **उच्छ्वासिनी ಉಚ್ಛ್ವಾಸಿನೀ.**

उज्जयिनी ಉಜ್ಜಯಿನೀ (स्त्री०) ವಿಕ್ರಮಾದಿತ್ಯನ ರಾಜಧಾನಿ, ಅವಂತಿದೇಶದ ಮುಖ್ಯ ಪಟ್ಟಣ; ಇದು ಸಿಪ್ರಾನದಿಯ ತೀರದಲ್ಲಿದೆ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "अवन्ती" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

उज्जासन ಉಜ್ಜಾಸನ (न०) ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. उद्+जसु (हिंसायाम्) +णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उज्जासित ಉಜ್ಜಾಸಿತ (वि०) ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಾಣ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+जसु (प्राणने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उज्जीवन ಉಜ್ಜೀವನ (न०) ಬದುಕುವುದು, ನಾಶಹೊಂದುತ್ತಿರುವವನು ಪುನಃ ಸುಧಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उद्+जीव (प्राणधारणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उज्जीवित ಉಜ್ಜೀವಿತ (वि०) ಬದುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, (ನಾಶಹೊಂದಿ) ಪುನಃ ಸುಧಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + जीव (प्राणधारणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उज्जीविन् ಉಜ್ಜೀವಿನ್ (वि०) ಕಳೆಗುಂದಿ ಪುನಃ ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ, ಪುನಃ ಬಲಗೊಳ್ಳುವ. उद्+जीव (प्राणधारणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–जीविनी –ಜೀವಿನೀ.**

उज्जृम्भ ಉಜ್ಜೃಂಭ (पु०) 1. ಅರಳುವಿಕೆ, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವಿಕೆ, ದೊಡ್ಡದಾಗುವಿಕೆ. 2. ಆಕಳಿಕೆ. उद् + जृभि (गात्रविनामे) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ಆಕಳಿಸುವ. 4. ಅರಳಿರುವ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. उद् + जृभि (गात्रविनामे) "अच्"

(३-१-१३४)। "उज्जृम्भवदनाम्भोजा भिनत्त्यङ्गानि साऽङ्गना" सा० द०।

उज्जृम्भण ಉಜ್ಜೃಂಭಣ (न०) 1. ಅರಳುವಿಕೆ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುವಿಕೆ, ದೊಡ್ಡದಾಗುವಿಕೆ. 2. ಆಕಳಿಸುವಿಕೆ. उद् + जृभि (गात्रविनामे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯ. "विषज्योतिरुज्जृम्भणोड्डामरव्यस्तविस्तारिदोःखण्डपर्यासितक्ष्माधरम्" मालती० ५-२३। भावे "अः" (३-३-१०३)। **उज्जृम्भा ಉಜ್ಜೃಂಭಾ.**

उज्जृम्भित ಉಜ್ಜೃಂಭಿತ (न०) 1. ಆಕಳಿಕೆ. 2. ಪ್ರಯತ್ನ, ವ್ಯಾಪಾರ. उद्+जृभि (गात्रविनामे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. उद् + जृभि कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

उज्ज्य ಉಜ್ಜ್ಯ (न०) ಹೆದೆಯೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಧನುಸ್ಸು, ನಾಣು ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ ಬಿಲ್ಲು. उद्गता ज्या यस्य।

उज्ज्वल ಉಜ್ಜ್ವಲ (पु०) 1. ಶೃಂಗಾರರಸ. उच्चैर्ज्वलति प्रकाशते—उद्+ज्वल (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಸ್ವರ್ಣ, ಚಿನ್ನ. राजनि०। (वि०) 3. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "अथ स्वमायाकृतमन्दिरोज्ज्वलं ज्वलन्मणि व्योमसदां सनातनम्" किरा० ८-१। 4. ಜ್ವಲಿಸುವ, ಉರಿಯುವ. "उज्ज्वलालोकया स्निग्धा त्वया त्यक्ता न राजते" मालती० १०-४। 5. ಶುಭ್ರವಾದ, ಸ್ವಚ್ಛವಾದ, ವಿಶದವಾದ. 6. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. 7. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ಆತಂಕವಿಲ್ಲದ. "स्वातन्त्र्यमुज्ज्वलमवाप करेणुराजः" माघ० ५-४८। "उज्ज्वलो दीप्तशृङ्गारविशदेषु विकासिनि" मेदि०।

उज्ज्वलन ಉಜ್ಜ್ವಲನ (न०) 1. ಉರಿಯುವಿಕೆ. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವಿಕೆ. 3. ಸ್ವಚ್ಛವಾಗಿರುವಿಕೆ. उद्+ज्वल (दीप्तौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उज्ज्वलित ಉಜ್ಜ್ವಲಿತ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಉರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + ज्वल (दीप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

उज्झ — उत्सर्गे (तुदा० पर० सक० से०) उज्झति। उज्झाञ्चकार, –बभूव, –आस। उज्झिता। उज्झिष्यति। उज्झतु। औज्झत्। उज्झेत्। उज्झ्यात्। औज्झीत्। औज्झिष्यत्। ತ್ಯಜಿಸು, ತೊರೆ, ಬಿಡು, ವಿಸರ್ಜಿಸು. "अद्यापि नोज्झति हरः किल कालकूटम्" चोरपं०। "सपदि विगतनिद्रस्तल्पमुज्झाञ्चकार" रघु० ५-७५। "प्राणानौज्झीच्च खड्गेन छिन्नैस्तेनैव मूर्धभिः" भट्टि० १५-८४।

कर्मणि :—उज्झ्यते। उज्झ्यताम्। औज्झ्यत। उज्झ्येत। औज्झि।

णिचि :—उज्झयति। उज्झयाञ्चकार। उज्झयिता। उज्झयिष्यति। उज्झयतु ಇತ್ಯಾದಿ.

सनि :—उजिज्झिषति। उजिज्झिषाञ्चकार। उजिज्झिषिता ಇತ್ಯಾದಿ.

कृत्सु :—उज्झितव्यः। उज्झनीयः। उज्झिता। उज्झ्यः। उज्झितः। उज्झितवान्। उज्झन्, उज्झती, उज्झन्ती। उज्झिष्यन्। उज्झितुम्। उज्झितम्। उज्झनम्। उज्झित्वा। समुज्झ्य। "परस्पराक्षिसादृश्यमदूरोज्झितवर्त्मसु" रघु० १-४०। "उदये मदवाच्यमुज्झता" रघु० ८-८४।

उज्झ ಉಜ್ಝ (वि०) ಬಿಡುವ, ತ್ಯಜಿಸುವ. उज्झ (उत्सर्गे) "अच्" (३-१-१३४)।

उज्झत् ಉಜ್ಝತ್ (वि०) ಬಿಡುವ, ತ್ಯಜಿಸುವ. उज्झ (उत्सर्गे) "शतृ" (३-२-१२४)। "परस्य मर्मविधमुज्झतां निजं द्विजिह्वतादोषमजिह्मगामिभिः" माघ० १-६३। "स्रोतोभिर्मदजलमुज्झतामजस्रम्" किरा० ७-३८। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **उज्झती ಉಜ್ಝತೀ. उज्झन्ती ಉಜ್ಝಂತೀ.** "उज्झती शुचमिवाशु तमिस्राम्" किरा० ९-१८।

उज्झित ಉಜ್ಝಿತ (वि०) ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. उज्झ (उत्सर्ग) "क्तः" (३-२-१०२)। "मुक्तमूललघुरुज्झितपूर्वः पश्चिमे नभसि संभृतसान्द्रः" किरा० ९-५। "प्रवृत्त एव स्वयमुज्झितश्रमः" माघ० १-४०।

उञ्छ ಉಂಛ (पु०) 1. ಗದ್ದೆಗಳಲ್ಲಿ ಯಜಮಾನನು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ನಂತರ ಕೆಳಗೆ ಉದುರಿದ್ದ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಅಂಗಡಿಗಳಲ್ಲಿ ವ್ಯಾಪಾರಮಾಡಿದ ನಂತರ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. उछि (उञ्छे) "घञ्" (३-३-१८)। "उञ्छो धान्यश आदानम्" वैज०। "तान्युञ्छषष्ठाङ्कितसैकतानि" रघु० ५-८।

उञ्छन ಉಂಛನ (न०) ಅಂಗಡಿಯ ಮುಂಭಾಗದಲ್ಲಿ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. उछि (उञ्छे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उञ्छवृत्ति ಉಂಛವೃತ್ತಿ (स्त्री०) ಗದ್ದೆಯನ್ನು ಕುಯ್ದ ನಂತರ ಕೆಳಗೆ ಉದಿರಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿ ಕೊಂಡು ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವಿಕೆ.

उञ्छशिल ಉಂಛಶಿಲ (न०) ಗದ್ದೆಯಿಂದ ಯಜಮಾನನು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಂಡ ನಂತರ ಕೆಳಗೆ ಬಿದ್ದಿರುವ ಕಾಳುಗಳನ್ನು ಆರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು.

उट ಉಟ (न०) 1. ಎಲೆ. 2. ತೃಣ, ಹುಲ್ಲು.

उटज ಉಟಜ (पुंन०) 1. ಪರ್ಣಶಾಲೆ, ತಪಸ್ವಿಗಳು ವಾಸಮಾಡಲು ಎಲೆ ಸೊಪ್ಪು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ, ಋಷಿಗಳ ವಾಸಸ್ಥಾನ. उटेभ्यो जायते — जनी (प्रादुर्भावे) "ड:" (३-२-९८)। "नवोटजाभ्यन्तरसंभृतानलम्" कुमा० ५-१७। "उटजद्वारविरूढं नीवारबलिं विलोकयतः" शाकु० ४-२०। 2. ಗುಡಿಸಲು, ಕುಟೀರ.

उडु ಉಡು (स्त्रीन०) 1. ನಕ್ಷತ್ರ. उ क्रोधं डयते — डीङ् (विहायसा गतौ) "डु:" (३-२-१८०)। स्त्रियाम् उडुः उडू उडवः ಧೇನು ಶಬ್ದದಂತೆ. "उत्तम्भितोडुभिरतीवतरां शिरोभिः" माघ० ४-२५। (न०) 2. ಜಲ, ನೀರು.

उडुचक्र ಉಡುಚಕ್ರ (न०) ನಕ್ಷತ್ರಮಂಡಲ. उडूनां चक्रम्। "वप्रेण पर्यन्तचरोडुचक्रः सुमेरुवप्रोऽन्वहमन्वकारि" माघ० ३-३७।

उडुप ಉಡುಪ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. उडूः उडून् वा पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। (न०) 2. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. उडुनो जलात् पाति—पा (रक्षणे) "कः" (३-२-४)। "तितीर्षुर्दुस्तरं मोहादुडुपेनास्मि सागरम्" रघु० १-२।

उडुपति ಉಡುಪತಿ (पु०) 1. ಚಂದ್ರ. 2. ವರುಣ, ಜಲಾಧಿಪತಿ. उडूनां नक्षत्राणां जलानां वा पतिः। "उपजीवति स्म सततं दधतः परिमुग्धतां वणिगिवोडुपतेः" माघ० ९-३२।

उडुपथ ಉಡುಪಥ (पु०) ಅಂತರಿಕ್ಷ, ಆಕಾಶ. ಗಗನ. उडूनां नक्षत्राणां पन्थाः "अः" (५-४-७४)।

उडुराज् ಉಡುರಾಜ್ (पु०) ಚಂದ್ರ. उडुषु राजते—राजृ (दीप्तौ) "क्विप्" (३-१-६१)।

उडुराज ಉಡುರಾಜ (पु०) ಚಂದ್ರ. उडूनां राजा— "टच्" (५-४-९१)।

उडुलोमन् ಉಡುಲೋಮನ್ (पु०) ಒಬ್ಬ ಋಷಿಯ ಹೆಸರು. उडुरिव लोमास्य।

उड्डयन ಉಡ್ಡಯನ (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ಹಕ್ಕಿಗಳು ಆಕಾಶಮಾರ್ಗದಲ್ಲಿ ಹಾರಾಡುವುದು. उद्+डीङ् (विहायसा गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उड्डामर ಉಡ್ಡಾಮರ (वि०) 1. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. उत्कृष्टो डामरः। "निर्यद्विषज्योतिरुज्जृम्भणोड्डामरव्यस्त०" मालती० ५-२३। 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

उड्डीन ಉಡ್ಡೀನ (न०) ಹಕ್ಕಿಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ, **ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಹಕ್ಕಿಗಳ ಹಾರಾಟ.** उद्+डीङ् (विहायसा गतौ) "क्तः" (३-३-११४)।

उड्डीयमान ಉಡ್ಡೀಯಮಾನ (वि०) ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ, ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+डीङ् (विहायसा गतौ) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। "उड्डीयमानाः प्रतियान्त्यमी त्वां मञ्जुस्वराः मानसहंसदाराः" याद० १८-२५।

उड्डीश ಉಡ್ಡೀಶ (पु०) 1. (ಯೋಗಶಕ್ತಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಯೋಗಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಪತಿಯಾದ) ಮಹೇಶ್ವರ. 2. ಯೋಗಿಗಳು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಉಪಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ತಂತ್ರಗ್ರಂಥ.

उत् ಉತ್ (अव्य०) 1. ಪ್ರಶ್ನೆ. 2. ಸಂಶಯ, ಸಂದೇಹ. 3. ವಿತರ್ಕ, ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. 4. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯ. 5. ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ, ಮೇಲುಭಾಗ. ಈ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು.

उत ಉತ (वि०) 1. ದಾರದಿಂದ ನೇಯಲ್ಪಟ್ಟ. वेञ् (तन्तुसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। (अव्य०) 2. ವಿಕಲ್ಪ, ಸಂಶಯ. 3. ಪ್ರಶ್ನೆ. 4. ಸಮುಚ್ಚಯ. 5. ವಿತರ್ಕ, ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. 6. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. "उत प्रश्ने वितर्के स्यादुताऽप्यर्थविकल्पयोः" विश्व०। "उत बाढविकल्पयोः" शाश्व०। "किमयमातपदोषः स्यादुत यथा मे मनसि वर्तते" शाकु० ३। "वीरो रसः किमयमेत्युत दर्प एषः" उ० रा० ६-१९।

उतथ्य ಉತಥ್ಯ (पु०) ಅಂಗಿರಸ್ಸಿನ ಮಗ. ಬೃಹಸ್ಪತಿಯ ಅಣ್ಣ. "त्रयोह्यङ्गिरसः पुत्राः एते सर्वत्र विश्रुताः। बृहस्पतिरुतथ्यश्च संवर्तश्च दृढव्रतः"।

उतथ्यानुज ಉತಥ್ಯಾನುಜ (पु०) ಗುರು, ಬೃಹಸ್ಪತಿ, ಉತಥ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ತಮ್ಮ. "तथ्यामुतथ्यानुजवज्जगादाग्रे गदाग्रजम्" माघ० २-६९।

उताहो ಉತಾಹೋ (अव्य०) 1. ವಿಕಲ್ಪ, ಸಂಶಯ. 2. ವಿತರ್ಕ, ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. 3. ಪ್ರಶ್ನೆ. उत चाहो च अनयोः समाहारः। "आहो उताहो किमुत विकल्पे" अम०। "उताहो परिप्रश्नविचारयोः" मेदि०। "वन्दे वाञ्छितलाभाय कर्म किं तन्न कथ्यते। किं दम्पतिमिति ब्रूयामुताहो दम्पती इति" नीलकं० १-१।

उत्क ಉತ್ಕ (वि०) ತವಕವುಳ್ಳ, ಆತುರವುಳ್ಳ, ಉತ್ಸುಕನಾದ. उद्गतं मनोऽस्य — उद्गतमनस्कवृत्तेरुच्छब्दात्स्वार्थे "कन्" (५-२-८०)। "उत्कं धरं द्रष्टुमवेक्ष्य शौरिमुत्कन्धरं दारुक इत्युवाच" माघ० ४-१८।

उत्कट ಉತ್ಕಟ (पु०) 1. ಲವಂಗಪತ್ರೆ, ದಾಲ್ಚಿನ್ನಿ. 2. ಶುಂಠಿ. 3. ಮೆಣಸು. 4. ಹಿಪ್ಪಲಿ. उत् "कटच्" (५-२-२९)। 5. ಮದವೇರಿದ ಆನೆ. 6. ಅಮಲು, ಮದ, ಮತ್ತು. (वि०) 7. ತೀವ್ರವಾದ, ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ಉಗ್ರವಾದ. 8. ಪ್ರಬಲವಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "अत्युत्कटैः पुण्यपापैरिहैव फलमश्नुते" हितो०। 9. ಕಷ್ಟವಾದ, ವಿಷಮವಾದ, ಬಿಕ್ಕಟ್ಟಿನ. 10. ಗರ್ವಿಷ್ಠ, ಸೊಕ್ಕಿನಿಂದ ಕೂಡಿದ, ದುರಭಿಮಾನಿ. 11. ಮದವೇರಿದ, ಅಮಲೇರಿದ. "उत्कटस्तीव्रमत्तयोः" मेदि०।

उत्कण्ठ ಉತ್ಕಂಠ (पु०) 1. ಸುರತಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ಬಂಧ. "उद्गतः कण्ठं पादो यत्र। "नारीपादौ च हस्तेन धारयेद्गलके पुनः। स्तनार्पितकरः कामी बन्धश्चोत्कण्ठसंज्ञितः"। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆತ್ತಿದ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಕತ್ತನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿರುವ. उद्गतः कण्ठो यस्य। "रथस्वनोत्कण्ठमृगे वाल्मीकीये तपोवने" रघु० १५-११। 3. ತವಕವುಳ್ಳ, ಆತುರವುಳ್ಳ, ಆಸೆಯುಳ್ಳ. "उत्कण्ठास्यास्ति " अच्" (५-२-१२७)।

उत्कण्ठा ಉತ್ಕಂಠಾ (स्त्री०) 1. ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆಸೆ, ಪ್ರಿಯವಸ್ತುವನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತವಕ, ಔತ್ಸುಕ್ಯ. उत् + कठि (शोके) "अः" (३-३-१०३)। "सर्वेन्द्रियसुखास्वादो यत्रास्तीत्यभिमन्यते। तत्प्राप्तीच्छां ससंकल्पामुत्कण्ठां कवयो विदुः"। 2. ಅಸಮಾಧಾನ, ವ್ಯಾಕುಲತೆ, ಕನವರಿಕೆ. "यास्यत्यद्य शकुन्तलेति हृदयं संस्पृष्टमुत्कण्ठया" शाकु० ४-५।

उत्कण्ठित ಉತ್ಕಂಠಿತ (वि०) 1. ತವಕಪಡುವ, ಇಷ್ಟವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದಲು ಆಸೆಪಡುವ, ಆತುರಪಡುವ. उत्कण्ठाऽस्य सञ्जाता "इतच्" (५-२-३६)। 2. ಚಿಂತೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ವ್ಯಗ್ರನಾದ, ವ್ಯಾಕುಲನಾದ. स्त्रियाम् **उत्कण्ठिता ಉತ್ಕಂಠಿತಾ.** "उत्कण्ठिता च कुलटा जगामास्तं च भानुमान्" चन्द्रा०।

उत्कण्ठिता ಉತ್ಕಂಠಿತಾ (स्त्री०) ಎಂಟು ವಿಧ ನಾಯಿಕೆಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು, ಪ್ರಿಯನು ಬರುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಅವನು ಬಾರದಿರುವುದರಿಂದ ದುಃಖಾಕ್ರಾಂತಳಾದ ನಾಯಿಕೆ. "आगन्तुं कृतचित्तोऽपि दैवान्नायाति यत्प्रियः। तदनागमदुःखार्ता विरहोत्कण्ठिता तु सा" सा० द०।

उत्कता ಉತ್ಕತಾ (स्त्री०) ತವಕ, ಆಸೆ, ಪಡೆಯುವ ಆತುರ. उत्कस्य भावः "तल्" (५-१-११९)।

उत्कन्धर ಉತ್ಕಂಧರ (वि०) ಎತ್ತಿದ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಕತ್ತನ್ನು ಮೇಲೆತ್ತಿ ನೋಡುವ. उद्गता कन्धरा यस्य। "उत्कं धरं द्रष्टुमवेक्ष्य शौरिमुत्कन्धरं दारुक इत्युवाच" माघ० ४-१८।

उत्कम्प ಉತ್ಕಂಪ (पु०) 1. ನಡುಕ, ತತ್ತರ, ಕಂಪನ. उत्कृष्टः कम्पः। (वि०) 2. ನಡುಗುವ, ಕಂಪಿಸುವ. उत्कम्पते—उत्+कपि (चलने) "अच्" (३-१-१३४)।

उत्कम्पन ಉತ್ಕಂಪನ (न०) ನಡುಕ, ತತ್ತರ, ಕಂಪನ. उत्+कपि (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्कम्पिन् ಉತ್ಕಂಪಿನ್ (वि०) ನಡುಗುವ, ಕಂಪಿಸುವ, ತತ್ತರಿಸುವ. उत्कम्पते—उत्+कपि (चलने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। –कम्पिनी –ಕಂಪಿನೀ.

उत्कम्प्र ಉತ್ಕಂಪ್ರ (वि०) ನಡುಕದ ಸ್ವಭಾವದ, ಕಂಪಿಸುವ, ತತ್ತರಿಸುವ. उत् + कपि (चलने) "रः" (३-२-१६७)।

उत्कर ಉತ್ಕರ (पु०) 1. ಧಾನ್ಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ರಾಶಿ, ಗುಪ್ಪೆ. उत्+कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು. "स्फुरन्नखांशूत्करमञ्जरीभृतः" किरा० ८-५। "बर्हिः पुष्पोत्करैः कीर्णतीरां दूर्वाक्षतान्वितैः" कुमा० १०-४५। 3. ಕಸದ ರಾಶಿ.

उत्कर्तन ಉತ್ಕರ್ತನ (न०) 1. ಕತ್ತರಿಸುವಿಕೆ. 2. ಕಿತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ. उत्+कृती (छेदने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्कर्ष ಉತ್ಕರ್ಷ (पु०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. उत्+कृष (विलेखने) "घञ्" (३-३-१८)। "उत्कर्षः स च धन्विनां यदिषवः सिद्धयन्ति लक्ष्ये चले" शाकु० २-५। 2. ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. "पञ्चानामपि भूतानामुत्कर्षं पुपुषुर्गुणाः" रघु० ४-११। 3. ಜಂಬ, ಬಡಾಯಿ,

ಜಲ್ಲಿ. 4. ಘನತೆ, ದೊಡ್ಡಸ್ತಿಕೆ. "निनीषुः कुलमुत्कर्षम्" मनु० ४-२४४। 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವಿಕೆ. (वि०) 6. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಮೇಲ್ಮೆಪಡೆದ. 7. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 8. ಜಂಬದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಬಡಾಯಿ ಕೊಚ್ಚಿಕೊಳ್ಳುವ. उत्+कृष "अच्" (३-१-१३४)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **उत्कर्षणम् ಉತ್ಕರ್ಷಣಮ್.** ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವಿಕೆ.

उत्कर्षक ಉತ್ಕರ್ಷಕ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಮೇಲ್ಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸುವ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವ. उत्+कृष (विलेखने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्कर्षित ಉತ್ಕರ್ಷಿತ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ, ಮೇಲ್ಮೆಹೊಂದಿದ. उत्कर्षोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

उत्कर्षिन् ಉತ್ಕರ್ಷಿನ್ (वि०) 1. ಮೇಲ್ಮೆಯುಳ್ಳ, ಶ್ರೇಷ್ಠತೆಯುಳ್ಳ. उत्कर्षोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವ. उत्+कृष (विलेखने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उत्कल ಉತ್ಕಲ (पु०) 1. ಉತ್ಕಲದೇಶ, ಈಗಿನ ಒರಿಸ್ಸಾ ಪ್ರಾಂತ. (पु० ब० व०) 2. ಉತ್ಕಲದೇಶದ ನಿವಾಸಿಗಳು. 3. ಉತ್ಕಲದೇಶದ ದೊರೆಗಳು. "उत्कलादर्शितपथः कलिङ्गाभिमुखो ययौ" रघु० ४-३८। 4. ಹಕ್ಕಿಯ ಬೇಟೆಗಾರ. 5. ಭಾರವನ್ನು (ಮೂಟೆಯನ್ನು) ಹೊರುವ ಕೂಲಿಯಾಳು.

उत्कलिका ಉತ್ಕಲಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಆಸೆ, ಬಯಕೆ, ಹಂಬಲ. उत्+कल (शब्दसंख्यानयोः) "वुन्" (उ० ५-३५)। 2. ಚಿಂತೆ, ವ್ಯಾಕುಲತೆ, ಕಾಮಸಂಬಂಧವಾದ ಸ್ಮರಣೆ. 3. ತರಂಗ, ಅಲೆ. "क्षुभितमुत्कलिकातरलं मनः" मालती० ३-१०। 4. ಶೃಂಗಾರಚೇಷ್ಟೆ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಹಾವಭಾವಗಳು. "कथितोत्कलिकोत्कण्ठा हेलासलिलवीचिषु" मेदि०। (वि०) 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ ಮೊಗ್ಗುಗಳ್ಳ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಮೊಗ್ಗುಳ್ಳ. उद्गताः कलिका यस्य। "उद्दामोत्कलिकां विपाण्डुररुचं प्रारब्धजृम्भां क्षणात्" रत्ना० २-४।

उत्कलिकाप्राय ಉತ್ಕಲಿಕಾಪ್ರಾಯ (न०) ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ, ಕರ್ಕಶ ವರ್ಣಗಳಿಂದಲೂ, ಸಮಸ್ತ ಪದಗಳಿಂದಲೂ ಕೂಡಿದ ಗದ್ಯಕಾವ್ಯದ ಒಂದು ಭೇದ.

उत्कषण ಉತ್ಕಷಣ (न०) 1. ಎಳೆಯುವುದು. उत्+कष (हिंसायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सद्यः सीरोत्कषणसुरभि क्षेत्रमारुह्य मालम्" मेघ० १-१६। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವ. उत्+कष "ल्युः" (३-१-१३४)।

उत्कार ಉತ್ಕಾರ (पु०) ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರಿ ರಾಶಿಹಾಕುವುದು, ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಗುಪ್ಪೆಹಾಕುವಿಕೆ. उत् + कॄ (विक्षेपे) "घञ्" (३-३-३०)।

उत्किर ಉತ್ಕಿರ (वि०) ಎರಚುವ, ಎಸೆಯುವ. उत्+कॄ (विक्षेपे) "कः" (३-१-१३५)। "आप्लुतास्तीरमन्दारकुसुमोत्किरवीचिषु" कुमा० ६-५। "पुष्परेणूत्किरैर्वातैः" रघु० १-३८।

उत्कीर्ण ಉತ್ಕೀರ್ಣ (वि०) 1. ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ರಂಧ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+कॄ (विक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)। "मणौ वज्रसमुत्कीर्णे सूत्रस्येवास्ति मे गतिः" रघु० १-४। 2. ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ನಕಾಶಿ ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. "लीनेव प्रतिबिम्बितेव लिखितेवोत्कीर्णरूपेव च" मालती० ५-१०। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "रजोभिस्तुरगोत्कीर्णैरस्पृष्टालकवेष्टनौ" रघु० १-४२। 4. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्कीर्णचामीकरपङ्कजानां दिग्दन्तिदानद्रवदूषितानाम्" कुमा० १३-३९।

उत्कीर्तन ಉತ್ಕೀರ್ತನ (न०) 1. ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಹೇಳುವುದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. उच्चैः कीर्तनम्। 2. ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು. उत्+कॄत (संशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्कीर्तित ಉತ್ಕೀರ್ತಿತ (वि०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, (ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ) ಸಾರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸ್ತುತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ. उत् + कॄत (संशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्कुण ಉತ್ಕುಣ (पु०) ಹೇನು, ಕೂರೆ.

उत्कूट ಉತ್ಕೂಟ (पु०) ಛತ್ರಿ, ಕೊಡೆ. उन्नतं कूटमस्य।

उत्कूल ಉತ್ಕೂಲ (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮೀರಿರುವ, ತೀರವನ್ನು ಮೀರಿ ಬಂದಿರುವ. उत्क्रान्तः कूलात्। 2. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿರುವ, ತೀರದವರೆಗೂ ಬಂದಿರುವ. उद्गतः कूलम्।

उत्कूलित ಉತ್ಕೂಲಿತ (वि०) ದಡಮುಟ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೀರದವರೆಗೂ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+कूल (आवरणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वनावलीरुत्कलिकासहस्रप्रतिक्षणोत्कूलितशैवलाभाः" माघ० ३-७०।

उत्कृति ಉತ್ಕೃತಿ (स्त्री०) ವೃತ್ತರತ್ನಾಕರೋಕ್ತವಾದ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ಛಂದಸ್ಸು.

उत्कृत्त्य ಉತ್ಕೃತ್ತ್ಯ (अव्य०) ಕತ್ತರಿಸಿ, ತುಂಡುಮಾಡಿ. उत्+कृती (छेदने) "ल्यप्" (७-१-३७)। "उत्कृत्त्योत्कृत्त्य कृत्तिं प्रथममथ पृथूत्सेधभूयांसि मांसानि" मालती० ५-१६।

उत्कृष्ट ಉತ್ಕೃಷ್ಟ (वि०) 1. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ, ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ. 2. ಅತಿಶಯವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 3. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಘನತೆಯನ್ನು ಪಡೆದ, ಮೇಲ್ಮೆ ಪಡೆದ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಕೃಷಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ), ಸಾಗುವಳಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಜಮೀನು). उत्+कृष (विलेखने) कर्त० कर्म० वा "क्तः" (३-४-७२, ३-२-१०२)।

उत्कोच ಉತ್ಕೋಚ (पु०) ಲಂಚ, ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ನ್ಯಾಯವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ತನ್ನಿಷ್ಟದಂತೆ ನಿರ್ಣಯಿಸಲು ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಧನ, ತನಗಿರುವ ಆತಂಕವನ್ನು ನಿವಾರಿಸಲು ಅಧಿಕಾರಿಗೆ ಕೊಡುವ ಹಣ.

उत्कोचक ಉತ್ಕೋಚಕ (वि०) ಲಂಚ ಪಡೆಯುವ (ಅಧಿಕಾರಿ). उत् + कुच (संपर्चने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्क्रम ಉತ್ಕ್ರಮ (पु०) 1. ವಿರುದ್ಧವಾದ ಕ್ರಮ, ಪ್ರತಿಕೂಲವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ದಾರಿತಪ್ಪಿ ಹೋಗುವುದು. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಊರ್ಧ್ವಗಮನ.

उत्क्रमण ಉತ್ಕ್ರಮಣ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 2. ನಿರ್ಗಮನ, ಹೊರಡುವುದು, ಪ್ರಯಾಣ. 3. ಪ್ರಾಣ ಹಾರಿಹೋಗುವುದು. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्क्रान्त ಉತ್ಕ್ರಾಂತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಹೋದ. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)।

उत्क्रान्ति ಉತ್ಕ್ರಾಂತಿ (स्त्री०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಹೋಗುವುದು. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उत्क्रामत् ಉತ್ಕ್ರಾಮತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. उत्+क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उत्क्रामन्तं स्थितं वापि भुञ्जानं वा गुणान्वितम्" गीता १५-१०।

उत्क्रुष्ट ಉತ್ಕ್ರುಷ್ಟ (न०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವುದು. 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಮಾತಾಡುವುದು. 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಅಳುವುದು. उत् + क्रुश (आह्वाने रोदने च) "क्तः" (३-४-११४)। (वि०) 4. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. उत् + क्रुश कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्क्रोश ಉತ್ಕ್ರೋಶ (पु०) 1. ಕುರರವಹಕ್ಕಿ, ನೀರಿನ ಮೇಲೆ ತೇಲಾಡುವ ಸ್ವಭಾವದ ಒಂದು ಜಲಚರ ಪ್ರಾಣಿ. उत्क्रोशति — उत्+क्रुश (आह्वाने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವುದು. उत्+क्रुश भावे "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗುವ.

उत्क्लेश ಉತ್ಕ್ಲೇಶ (पु०) 1. ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ವಾಯುವಿನಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆ, ವಾಕರಿಕೆ, ಉಬ್ಬಳಿಕೆ. 2. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ಧಾತುವಿನ ವ್ಯತ್ಯಾಸ, ರಸದ ಅವ್ಯವಸ್ಥೆ. उत्+क्लिशू (विबाधने) "घञ्" (३-३-१८)।

उत्क्लेशन ಉತ್ಕ್ಲೇಶನ (वि०) ಶರೀರದೊಳಗಿನ ರಸವನ್ನು ಅವ್ಯವಸ್ಥೆಗೊಳಿಸುವ, ತ್ರಿದೋಷ (ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ) ಗಳನ್ನು ತಾರುಮಾರು ಮಾಡುವ. उत्+क्लिशू (विबाधने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

उत्क्षिप्त ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। "क्षणं क्षणोत्क्षिप्तगजेन्द्रकृत्तिना" माघ० १-४। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्क्षिप्तगात्रः स्म विडम्बयन्नभः समुत्पतिष्यन्तमगेन्द्रमुच्चकैः" माघ० १२-५। 3. ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರಾಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उत्क्षिप्तिका ಉತ್ಕ್ಷಿಪ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ಮೇಲಿನ ಕಿವಿಗೆ ಹಾಕಿಕೊಳ್ಳುವ ಚಂದ್ರಮುರು. "उत्क्षिप्तिका तु कर्णाकः" वैज०।

उत्क्षेप ಉತ್ಕ್ಷೇಪ (पु०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. उत् + क्षिपु (निरसने) "घञ्" (३-३-१८)। "बिन्दूत्क्षेपान् पिपासुः परिसरति शिखी भ्रान्तिमद्वारियन्त्रम्" माल० २-१२। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕುವುದು, ನಿರಾಕರಿಸುವುದು.

उत्क्षेपक ಉತ್ಕ್ಷೇಪಕ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವ. उत् + क्षिपु (निरसने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಚೋರ, ಕಳ್ಳ, ಬಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕದ್ದು ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಹೋಗುವವನು.

उत्क्षेपण ಉತ್ಕ್ಷೇಪಣ (नं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು. उत्+क्षिपु (निरसने) "ल्युट्" (३-३-११५)। उत्क्षेपणम्, अवक्षेपणम्, आकुञ्चनम्, प्रसारणम् ಮತ್ತು गमनम् ಎಂದು ಐದು ಕರ್ಮಗಳು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. "त्रस्तांसावतिमात्रलोहिततलौ बाहू घटोत्क्षेपणात्" शाकुं० १-२६। 3. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬಡಿಯುವ ಕೋಲು, ಕಣದಲ್ಲಿ ತೆನೆಗಳಿಂದ ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ ಕೋಲು. 4. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ತೂರುವ ಮೊರ, ಕೊಂಗ. उत्क्षिप्यतेऽनेन—करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ಬೀಸಣಿಗೆ. उत्क्षिप्यते कर्मं० "ल्युट्"। "उत्क्षेपणन्तु व्यजने धान्यमर्दनवस्तुनि" मेदि०।

उत्खचित ಉತ್ಖಚಿತ (वि०) 1. ಎತ್ತಿಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+खच (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कुसुमोत्खचितान् वलीभृतश्चलयन् भृङ्गरुचस्तवालकान्" रघु० ८-५३।

उत्खन्यमान ಉತ್ಖನ್ಯಮಾನ (वि०) ಅಗೆಯಲ್ಪಡುವ. उत्+खनु (अवदारणे) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)।

उत्खात ಉತ್ಖಾತ (नं०) 1. ಹಳ್ಳ ತೋಡುವುದು, ಗುಣಿ ಮಾಡುವುದು, ಅಗೆಯುವುದು. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹಾಳುಮಾಡುವುದು. उत्+खनु (अवदारणे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+खनु (अवदारणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "फलैः संवर्धयामासुरुत्खातप्रतिरोपिताः" रघु० ४-३७। "विधातुमुत्खातविषाणमण्डलः" माघ० १-५७। 4. ಬೇರು ಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಹಿತ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्खातविपुलस्तम्भा नागास्त्रुटितशृङ्खलाः" याद० १६-२०। 5. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "लीलोत्खातमृणालकाण्डकवलच्छेदेषु संपादिताः" मालती० ९-३४।

उत्खातकेलि ಉತ್ಖಾತಕೇಳಿ (पुं०) ವಪ್ರಕ್ರೀಡೆ, ಆನೆ ಗೂಳಿ ಮೊದಲಾದುವು ಕೊಂಬಿನಿಂದ ಮಣ್ಣನ್ನು ಅಗೆಯುವ ಆಟ. उत्खातमेव केलिः।

उत्खाय ಉತ್ಖಾಯ (अव्यं०) ಕಿತ್ತುಹಾಕಿ, ನಿರ್ಮೂಲ ಮಾಡಿ, ತೆಗೆದುಹಾಕಿ. उत् + खनु (अवदारणे) "ल्यप्" (७-१-३७)। "वङ्गानुत्खाय तरसा नेता नौसाधनोद्यतान्" रघु० ४-३६।

उत्त ಉತ್ತ (वि०) ಒದ್ದೆಯಾದ, ತೇವವಾದ. उन्दी (क्लेदने) "क्तः" (३-४-७२)।

उत्तंस ಉತ್ತಂಸ (पुं०) 1. ಕರ್ಣಾಭರಣ, ಕುಂಡಲ, ಓಲೆ. उद्+तसि (अलङ्कारे) "घञ्" (३-३-१२१)। "नोत्तंसं क्षिपति क्षितौ श्रवणतः सा मे स्फुटेऽप्यागसि" सा० द०। 2. ಶಿರೋಭೂಷಣ, ತಲೆಯಲ್ಲಿ ಧರಿಸುವ ಒಡವೆ.

उत्तप्त ಉತ್ತಪ್ತ (नं०) 1. ಒಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾಂಸ. उत्+तप (सन्तापे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೆಚ್ಚು ತಾಪ, ಹೆಚ್ಚು ಬಿಸಿ. (वि०) 3. ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಸ್ನಾನಮಾಡಿದ, ತಾಪಪರಿಹಾರ ಮಾಡಿಕೊಂಡ. उद्गतं तप्तं तापो यस्य।

उत्तम ಉತ್ತಮ (पुं०) 1. ಉತ್ತಾನಪಾದರಾಯನ ಮಗ, ಸುರುಚಿಯ ಪುತ್ರ. (वि०) 2. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ. उत्+तमप् (५-३-५५)। "विघ्नैः पुनःपुनरपि प्रतिहन्यमानाः प्रारब्धमुत्तमगुणास्त्वमिवोद्वहन्ति" मुद्रा० २-१७। 3. ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಗುಣವುಳ್ಳ, ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವವುಳ್ಳ. "प्रायःप्रयमादत्ते स्वगुणेषूत्तमादरः" कुमा० ६-२०। 4. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "द्वैप्यानसावुत्तमलाभभाजः" माघ० ३-७६।

उत्तमगुण ಉತ್ತಮಗುಣ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠಗುಣವುಳ್ಳ. उत्तमा गुणा यस्य। "प्रारब्धमुत्तमगुणास्त्वमिवोद्वहन्ति" मुद्रा० २-१७।

उत्तमपुरुष ಉತ್ತಮಪುರುಷ (पुं०) ಪರಮಾತ್ಮ. "उत्तमः पुरुषस्त्वन्यः परमात्मेत्युदाहृतः" गीता १५-१७।

उत्तमफलिनी ಉತ್ತಮಫಲಿನೀ (स्त्री०) ಹಾಲುತೊಟ್ಟಿನ ಗಿಡ, ಕೀರಹಾಲೆ ಸೊಪ್ಪಿನಗಿಡ.

उत्तमसाहस ಉತ್ತಮಸಾಹಸ (पुं०) 1. ಮೊದಲನೆಯ ದರ್ಜೆಯ ಜುಲ್ಮಾನೆ, ದಂಡಾಧಿಕಾರಿಯಿಂದ ವಿಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ 1000 ರೂಪಾಯಿ ದಂಡ. साहसमधिकृततयाऽस्त्यस्य "अच्" (५-२-१२७)। "पणानां द्वे शते सार्धे प्रथमः साहसः स्मृतः। मध्यमः पञ्च विज्ञेयः सहस्रं त्वेव चोत्तमः" मनु० ८-१३८। (नं०) 2. ಪ್ರಾಣಿಹಿಂಸೆ ಮೊದಲಾದ ಕ್ರೂರವಾದ ಕೆಲಸ, ಜನೋಪಕಾರಕವಾದ ಕೆರೆ ಕಟ್ಟೆ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಒಡೆದುಹಾಕುವುದು ಮುಂತಾದ ತೊಂದರೆಯ ಕೆಲಸ.

उत्तमा ಉತ್ತಮಾ (स्त्री०) ಉತ್ತಮ ಹೆಂಗಸು, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಗುಣವುಳ್ಳ ಹೆಂಗಸು. उद् "तमप्" (५-३-५५)।

उत्तमाङ्ग ಉತ್ತಮಾಂಗ (ನಂ) ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. उत्तमं च तत् अङ्गं च। "स तद्दुकूलादविदूरमौलिर्बभौ पतद्गङ्ग इवोत्तमाङ्गे" कुमा० ७-४१।

उत्तम्भ ಉತ್ತಂಭ (ಪುಂ) ಅವಲಂಬನ, ಒತ್ತುಗಂಬ, ಆಧಾರಸ್ತಂಭ. उद् + स्तन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१२१)।

उत्तम्भन ಉತ್ತಂಭನ (ನಂ) 1. ಅವಲಂಬನ, ಆಧಾರ, ಆಶ್ರಯ. उद् + स्तन्भु (रोधने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಆಧಾರಸ್ತಂಭ, ಒತ್ತುಗಂಬ. उद्+स्तन्भु कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "लब्धायामं दन्तयोर्युग्ममेव स्वं नागस्य प्रापदुत्तम्भनत्वम्" माघ० १८-४६।

उत्तर ಉತ್ತರ (ಪುಂ) 1. ಉತ್ತರಕುಮಾರ, ವಿರಾಟರಾಯನ ಮಗ. 2. ವಿಷ್ಣು. उत्तीर्यते संसारोऽस्मात् — उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) "अप्" (३-३-५७)। "उत्तरो गोपतिर्गोप्ता" वि० स०। 3. ಶಿವ, ಈಶ್ವರ. 4. ಉತ್ತರದೇಶ. 5. ಉತ್ತರಕಾಲ, ಮುಂದಿನಕಾಲ. 6. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. (स्त्रीन०) 7. ಹನ್ನೆರಡನೆಯ, ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ಮತ್ತು ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಾ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. 8. ಉತ್ತರ, ಬದಲು ಮಾತು, ಪ್ರತಿವಚನ. "वीक्षितेन परिवीक्ष्य पार्वती मूर्धकम्पमयमुत्तरं ददौ" कुमा० ८-६। 9. ಸಮಸ್ತ ಪದದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪದ. 10. ನಿರ್ಣಯ, ಸಿದ್ಧಾಂತ. 11. ಠರಾವು, ನಿರ್ಣಯ, ತೀರ್ಮಾನ. 12. ಮುಕ್ತಾಯ, ಸಮಾಪ್ತಿ. 13. ಶ್ರೇಷ್ಠತೆ, ಮೇಲ್ಮೆ. 14. ಮೀಮಾಂಸಕರ ಅಧಿಕರಣದ ಪಂಚಾವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. "विषयो विशयश्चैव पूर्वपक्षस्तथोत्तरम्। निर्णयश्चेति सिद्धान्ताः शास्त्रेऽधिकरणं स्मृतम्"। 15. ಮೇಲುಭಾಗ. (वि०) 16. ಮೇಲುಭಾಗದ, ಊರ್ಧ್ವಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ. 17. ಎಡಭಾಗದ, ವಾಮಭಾಗದ. 18. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 19. ಮುಂದಿನ, ಅನಂತರದ. "विधीयतां तत्र विधेयमुत्तरम्" किरा० १-२५। 20. ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ. 21. ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಮುಖ್ಯವಾದ. "धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते" रघु० १३-७। 22. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. 23. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ. (अव्य०) 24. ಅನಂತರ, ಆಮೇಲೆ. 25. ಮುಂದಕ್ಕೆ. (स्त्री०) –रा –ರಾ. 26. ವಿರಾಟರಾಯನ ಮಗಳು ಉತ್ತರೆ, ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಪತ್ನಿ, ಅರ್ಜುನನ ಸೊಸೆ. 27. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕು. "अस्त्युत्तरस्यां दिशि देवतात्मा हिमालयो नाम नगाधिराजः" कुमा० १-१। 28. ಧನುಸ್ಸಿನ ಸೌಂದರ್ಯ, ಬಿಲ್ಲಿನ ಸೊಬಗು. "उत्तरं प्रतिवाक्ये स्यादूर्ध्वोदीच्योत्तमेऽन्यवत्। उत्तरस्तु विराटस्य तनये दिशि चोत्तरा" विश्व०। "उत्तरं प्रतिवाक्ये स्यादुदीच्ये प्रवरोर्ध्वयोः। स्त्रीलिङ्गत्वे धनुर्लक्ष्म्यां पुरुषे पावके च ना" वैज०।

उत्तरकाण्ड ಉತ್ತರಕಾಂಡ (ಪುಂ) ಶ್ರೀಮದ್ರಾಮಾಯಣದ ಉತ್ತರಕಾಂಡ.

उत्तरकोसल ಉತ್ತರಕೋಸಲ (ಪುಂಬಂವಂ) 1. ಕೋಸಲದೇಶ. (स्त्री०)–कोसला –ಕೋಸಲಾ. 2. ಅಯೋಧ್ಯಾ ನಗರ.

उत्तरङ्ग ಉತ್ತರಂಗ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ ಅಲೆಗಳುಳ್ಳ. उद्गताः तरङ्गाः यस्य। "अवृष्टिसंरम्भमिवाम्बुवाहमपामिवाधारमनुत्तरङ्गम्" कुमा० ३-४८।

उत्तरतस् ಉತ್ತರತಸ್ (अव्य०) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ, ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ. 2. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ಉತ್ತರ ಪ್ರದೇಶದಿಂದ. 3. ಮೇಲುಗಡೆ, ಊರ್ಧ್ವಭಾಗ. 4. ಅನಂತರ. उत्तर "अतसुच्" (५-३-२८)।

उत्तरत्र ಉತ್ತರತ್ರ (अव्य०) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 2. ಅನಂತರದಲ್ಲಿ. उत्तर "त्रल्" (५-३-१०)।

उत्तरतस्त्य ಉತ್ತರತಸ್ತ್ಯ (वि०) ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. उत्तरतस् "त्यप्" (४-२-१०४)।

उत्तरत्रत्य ಉತ್ತರತ್ರತ್ಯ (वि०) ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. उत्तरत्र "त्यप्" (४-२-१०४)।

उत्तरद ಉತ್ತರದ (वि०) 1. ಉತ್ತರಕೊಡುವ. 2. ಬದಲುಮಾತಾಡುವ, ಎದುರುಮಾತಾಡುವ. उत्तरं ददाति — डु दाञ् (दाने) "कः" (३-२-४)।

उत्तरदायक ಉತ್ತರದಾಯಕ (वि०) 1. ಉತ್ತರ ಕೊಡುವ. 2. ಎದುರುಮಾತಾಡುವ, ಅಧಿಕಪ್ರಸಂಗಿ, ಅವಿಧೇಯ. उत्तरं ददाति — डु दाञ् (दाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्तरदिक्पालक ಉತ್ತರದಿಕ್ಪಾಲಕ (ಪುಂ) ಕುಬೇರ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕನ್ನು ರಕ್ಷಿಸುವವನು.

उत्तरदिक्पाश ಉತ್ತರದಿಕ್ಪಾಶ (ಪುಂ) ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಪಾಶಚಕ್ರ, ಬೃಹಸ್ಪತಿವಾರದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಯುದ್ಧಾದಿಗಳನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ ಪಾಶ. **ದಿಕ್ಪಾಶಗಳ ವಿವರ:**

ವಾರ	ದಿಕ್ಕು
ಭಾನುವಾರ	ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕು
ಸೋಮವಾರ	ಆಗ್ನೇಯ ,,
ಮಂಗಳವಾರ	ಪೂರ್ವ ,,
ಬುಧವಾರ	ಈಶಾನ್ಯ ,,
ಗುರುವಾರ	ಉತ್ತರ ,,
ಶುಕ್ರವಾರ	ವಾಯುವ್ಯ ,,
ಶನಿವಾರ	ಪಶ್ಚಿಮ ,,

"रवौ तु दक्षिणे पाशः सोमे आग्नेयकोणके। भौमे तु पूर्वदिग्भागे बुधे ईशानकोणके। जीवे चोत्तरदिग्भागे शुक्रे वायव्यकोणके। शनौ तु पश्चिमे भागे पाशचक्रं प्रकीर्तितम्" रत्नसा०।

उत्तरदिक्शूल ಉತ್ತರದಿಕ್‌ಶೂಲ (पु०) ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣವನ್ನು ನಿಷೇಧಿಸುವ. 1. ಬುಧವಾರ. (स्त्री०) 2. ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ. "ज्येष्ठा-पूर्वाभाद्रपदा रोहिण्युत्तरफल्गुनी। पूर्वादिषु क्रमाच्छूला यात्रादौ मरणप्रदाः"।

उत्तरदिगीश ಉತ್ತರದಿಗೀಶ (पु०) ಕುಬೇರ.

उत्तरदिग्द्वार ಉತ್ತರದಿಗ್ದ್ವಾರ (न०) ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು; ಧನಿಷ್ಠೆ, ಶತಭಿಷೆ, ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ, ರೇವತಿ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮತ್ತು ಭರಣಿ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು. उत्तरदिशि द्वारं मुखमस्य। **ಪೂರ್ವ ಮೊದಲಾದ ದಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ನಕ್ಷತ್ರಗಳು:**

ದಿಕ್ಕು	ನಕ್ಷತ್ರ
ಪೂರ್ವ	ಕೃತ್ತಿಕೆ, ರೋಹಿಣಿ, ಮೃಗಶಿರೆ, ಆರಿದ್ರೆ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ ಮತ್ತು ಆಶ್ಲೇಷ.
ದಕ್ಷಿಣ	ಮಖೆ, ಪುಬ್ಬೆ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಹಸ್ತ, ಚಿತ್ತೆ, ಸ್ವಾತಿ ಮತ್ತು ವಿಶಾಖೆ.
ಪಶ್ಚಿಮ	ಅನೂರಾಧೆ, ಜ್ಯೇಷ್ಠೆ, ಮೂಲ, ಪೂರ್ವಾಷಾಢ, ಉತ್ತರಾಷಾಢ, ಅಭಿಜಿತ್ ಮತ್ತು ಶ್ರವಣ.
ಉತ್ತರ	ಧನಿಷ್ಠೆ, ಶತಭಿಷೆ, ಪೂರ್ವಾಭಾದ್ರೆ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ, ರೇವತಿ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮತ್ತು ಭರಣಿ.

"प्राच्यादिषु चतुर्दिक्षु सप्तसप्तानलर्क्षतः"।

उत्तरदिग्बलिन् ಉತ್ತರದಿಗ್ಬಲಿನ್ (पु०) 1. ಶುಕ್ರ. 2. ಚಂದ್ರ. ಇವರು ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಬಲಿಷ್ಠರು. "प्राच्यां सौम्यसुराचार्यौ याम्यां भास्करभूमिजौ। प्रत्यक् सौरिरुदीच्यां तु सितेन्दू दिग्बलान्वितौ"।

उत्तरपक्ष ಉತ್ತರಪಕ್ಷ (पु०) 1. ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷ, ತಿಂಗಳಿನ ಎರಡನೆಯ (ಅರ್ಧ) ಭಾಗ. 2. ವಾದದ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ, ಸಿದ್ಧಾಂತ, ನಿರ್ಣಯ. 3. ಮೀಮಾಂಸಕರ ಅಧಿಕರಣದ ಪಂಚಾವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["उत्तर" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

उत्तरपट ಉತ್ತರಪಟ (पु०) 1. ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. 2. ಹಾಸಿಗೆಯ ಮೇಲೆ ಹಾಸುವ ಬಟ್ಟೆ, ಮಗ್ಗಲು ಹಾಸಿಗೆ, ದುಪ್ಪಟಿ.

उत्तरपथ ಉತ್ತರಪಥ (पु०) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನ ದಾರಿ, ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿಗೆ ಹೋಗುವ ಮಾರ್ಗ. 2. ದೇವತೆಗಳು ಸಂಚರಿಸುವ ದಾರಿ. 3. ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಿಗಳು ಬ್ರಹ್ಮಲೋಕಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಅರ್ಚಿರಾದಿ ಮಾರ್ಗ, ಉತ್ತರಾಯಣ. उत्तरश्चासौ पन्थाश्च "अः" (५-४-७४)। "अग्निर्ज्योतिरहः शुक्लः षण्मासा उत्तरायणम्। तत्र प्रयाता गच्छन्ति ब्रह्म ब्रह्मविदो जनाः" गीता ८-२४।

उत्तरपथिक ಉತ್ತರಪಥಿಕ (वि०) ಉತ್ತರ ದೇಶದ ಯಾತ್ರಿಕ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವವನು. पन्थानं गच्छति "ष्कन्" (५-१-७५)। उत्तरश्चासौ पथिकश्च।

उत्तरपद ಉತ್ತರಪದ (न०) 1. ಸಮಸ್ತಪದದಲ್ಲಿ ಕೊನೆಯ ಪದ. राजपुरुषः ಎಂಬಲ್ಲಿ पुरुष ಪದವು ಉತ್ತರಪದ. 2. ಮುಂದಿನ ಪದ. उत्तरं च तत् पदं च।

उत्तरपश्चिमा ಉತ್ತರಪಶ್ಚಿಮಾ (स्त्री०) ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ದಿಕ್ಕು, ವಾಯುವ್ಯ ದಿಕ್ಕು. उत्तरस्याः पश्चिमायाश्च दिशोऽन्तरालम्।

उत्तरपाद ಉತ್ತರಪಾದ (पु०) ವ್ಯವಹಾರ (ವಿವಾದ) ದ ಎರಡನೆಯ ಹಂತ. "पूर्वपक्षः स्मृतः पादो द्वितीय-श्चोत्तरः स्मृतः। क्रियापादः तृतीयः स्याच्चतुर्थो निर्णयः स्मृतः" ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ ವ್ಯವಹಾರವು ನಾಲ್ಕು ಭಾಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದೆ.

उत्तरपूर्वा ಉತ್ತರಪೂರ್ವಾ (स्त्री०) ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ದಿಕ್ಕು, ಈಶಾನ್ಯ ದಿಕ್ಕು. उत्तरस्याः पूर्वस्याश्च दिशोऽन्तरालम्।

उत्तरफल्गुनी ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನೀ (स्त्री०) ಉತ್ತರ ಫಲ್ಗುನೀ ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತೇಳು ನಕ್ಷತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹನ್ನೆರಡನೆಯದು. फलति—फल (निष्पत्तौ) "उनन्" गुक् च (उ० ३-५६)। उत्तराच सा

फल्गुनी च। ಇದು ಅರ್ಯಮ ದೇವತಾಕವಾದುದು. ಮನುಷ್ಯ ಗಣಕ್ಕೂ ಗೋ (ಎತ್ತು) ಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ದಾನಶೀಲನೂ ಸ್ವಜನರಲ್ಲಿ ದಯಾಳುವೂ ಒಳ್ಳೆಯ ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯೂ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯೂ ಧೀರನೂ ಮೃದು ಸ್ವಭಾವದವನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. "दाता दयालुः स्वजने सुशीलो विशालकीर्तिः सुमतिः प्रधानः। धीरो नरोऽत्यन्तमृदुस्वभावश्चेदुत्तराफल्गुनिकाप्रसूतिः"। ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ರವಿ ಮಹಾದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 6 ವರ್ಷಗಳು.

उत्तरमीमांसा ಉತ್ತರಮೀಮಾಂಸಾ (स्त्री०) ವೇದವ್ಯಾಸ ಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ ನಾಲ್ಕು ಅಧ್ಯಾಯಗಳುಳ್ಳ ಶಾರೀರಕಸೂತ್ರ, ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪದ ವಿಚಾರಮಾಡುವ ವೇದಾಂತ ಗ್ರಂಥ. उत्तरस्य वेदशेषभागस्य उपनिषद्रूपस्य मीमांसा विचारः।

उत्तररामचरित ಉತ್ತರರಾಮಚರಿತ (न०) ಭವಭೂತಿ ಕವಿವಿರಚಿತವಾದ ಒಂದು ನಾಟಕ. उत्तरं रामस्य चरितं यत्र।

उत्तरवादिन् ಉತ್ತರವಾದಿನ್ (वि०) ಪ್ರತಿವಾದಿ, ವ್ಯವಹಾರದಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಕ್ಷದವನು. उत्तरमुत्तरपक्षं सिद्धान्तं वदति—वद (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उत्तरसाक्षिन् ಉತ್ತರಸಾಕ್ಷಿನ್ (वि०) ತನ್ನ ಪಕ್ಷದ ಇತರ ಸಾಕ್ಷಿಗಳ ವರದಿಯಿಂದ ಯಥಾರ್ಥವನ್ನು ನುಡಿದು ವ್ಯವಹಾರವನ್ನು ಸಾಧಿಸುವ ಸಾಕ್ಷಿ. "साक्षिणामपि यः साक्ष्यं स्वपक्षं परिभाषताम्। श्रवणाच्छ्रावणाद्वापि स साक्ष्युत्तरसंज्ञकः" नारदः।

उत्तरा ಉತ್ತರಾ (स्त्री०) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. 2. ವಿರಾಟರಾಯನ ಮಗಳು, ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನ ಹೆಂಡತಿ. (अव्य०) 3. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 4. ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 5. ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. उत्तर "आच्" (५-३-३६)।

उत्तरात् ಉತ್ತರಾತ್ (अव्य०) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 2. ಉತ್ತರ ದೇಶ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಿಂದ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 3. ಉತ್ತರ ಕಾಲ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಿಂದ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ; ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಿಂದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. उत्तर (दिग्देशकालविषये) "आतिः" (५-३-३४)।

उत्तराधर ಉತ್ತರಾಧರ (पु०) ಮೇಲಿನ ತುಟಿ. "निवार्यतामालि किमप्ययं वटुः पुनर्विवक्षुः स्फुरितोत्तराधरः" कुमा० ५-८३।

उत्तराधिकारिन् ಉತ್ತರಾಧಿಕಾರಿನ್ (वि०) ಹಕ್ಕುದಾರ, ವಾರಸುದಾರ, ಯಜಮಾನನ ಕಾಲಾನಂತರ ಆಸ್ತಿಪಾಸ್ತಿಗಳಿಗೆ ಅಧಿಕಾರಿಯಾಗುವವನು. उत्तरं अनन्तरमधिकरोति स्वत्वमाप्नोति — अधि + डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **–अधिकारिणी –ಅಧಿಕಾರಿಣೀ.**

उत्तरापरा ಉತ್ತರಾಪರಾ (स्त्री०) ಉತ್ತರ ಮತ್ತು ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ದಿಕ್ಕು, ವಾಯವ್ಯ ದಿಕ್ಕು. उत्तरस्याः अपरस्याश्च दिशोऽन्तरालम्।

उत्तराभाद्रपद् ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರಪದ್ (स्त्री०) ಅಶ್ವಿನ್ಯಾದಿ ಇಪ್ಪತ್ತಾರನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. भद्राय हितः भाद्रः, भाद्रः पत् पादो यस्याः। उत्तरा च सा भाद्रपच्च। पदशब्देन समासे "टाप्" (४-१-४)। **–भाद्रपदा –ಭಾದ್ರಪದಾ.** ಇದು ಬ್ರಹ್ಮದೇವತಾಕವಾದುದು. ಮನುಷ್ಯ ಗಣಕ್ಕೂ ಗೋಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವನು ಧನಿಕನೂ ಸತ್ಕುಲಪ್ರಸೂತನೂ ಕಾರ್ಯಚತುರನೂ ರಾಜರಿಂದ ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡತಕ್ಕವನೂ ಬಲಶಾಲಿಯೂ ಸತ್ಕರ್ಮಾಚರಣೆಯುಳ್ಳವನೂ ಬಂಧುಪ್ರಿಯನೂ ಆಗುತ್ತಾನೆ. "धनी कुलीनः कुशलः क्रियादौ भूपालमान्यो बलवान् महौजाः। सत्कर्मकर्ता निजबन्धुभक्तो यद्युत्तराभाद्रपदाप्रसूतः"। ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ಶನಿ ಮಹಾದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 19 ವರ್ಷಗಳು.

उत्तरायण ಉತ್ತರಾಯಣ (न०) 1. ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನ ಸಂಚಾರ. उत्तरा उत्तरस्यामयनं सूर्यस्य सञ्चारः। 2. ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಕಾಲ, ಮಕರಸಂಕ್ರಾಂತಿಯಿಂದ ಕರ್ಕಾಟಕ ಸಂಕ್ರಾಂತಿವರೆಗಿನ (ಆರು ತಿಂಗಳು) ಕಾಲ. "कर्कटादिस्थिते भानौ दक्षिणायनमुच्यते। उत्तरायणमप्युक्तं मकरस्थे दिवाकरे"।

उत्तराशा ಉತ್ತರಾಶಾ (स्त्री०) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. 2. ಮುಂದಿನ ಆಶೆ.

उत्तराशाधीश ಉತ್ತರಾಶಾಧೀಶ (पु०) 1. ಬುಧಗ್ರಹ. 2. ಕುಬೇರ.

उत्तराषाढा ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ (स्त्री०) ಉತ್ತರಾಷಾಢಾ ನಕ್ಷತ್ರ, ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾಗಿ ಇಪ್ಪತ್ತೊಂದನೆಯ ನಕ್ಷತ್ರ. ಇದು ವಿಶ್ವೇದೇವದೇವತಾಕವಾದುದು. ಮನುಷ್ಯಗಣಕ್ಕೂ ಮುಂಗಸಿ ಯೋನಿಗೂ ಸೇರಿದುದು. ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವನು ದಾನಶೀಲ, ದಯಾಳು, ಜಯಶಾಲಿ, ವಿನಯಶಾಲಿ, ಸತ್ಕರ್ಮಗಳಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನು. ಪತ್ನೀಪುತ್ರಾದಿಗಳಿಂದ ಸುಖವುಳ್ಳವನು ಮತ್ತು ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿ. "दाता दयावान् विजयी विनीतः सत्कर्मचेता विभवैः समेतः। कान्तासुतावाप्तसुखो नितान्तं वैश्वे सुवेषः पुरुषो मनीषी"। ಈ ನಕ್ಷತ್ರದಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದವರಿಗೆ ರವಿಮಹಾದಶೆಯು ಪ್ರಾರಂಭವಾಗುವುದು. ಈ ದಶೆಯ ಪ್ರಮಾಣ 6 ವರ್ಷಗಳು.

उत्तरासङ्ग ಉತ್ತರಾಸಂಗ (पु०) ಉತ್ತರೀಯ, ಹೊದೆಯುವ ಬಟ್ಟೆ. उत्तरे ऊर्ध्वभागे आसज्यते — आ+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१९)। "कृष्णोत्तरासङ्गरुचं विदधच्चौतपल्लवीम्" माघ० २-१९।

उत्तराह ಉತ್ತರಾಹ (पु०) ಮುಂದಿನ ದಿನ, ಮಾರನೆಯ ದಿನ. उत्तरमहः "टच्" (५-४-९१)।

उत्तराहि ಉತ್ತರಾಹಿ (अव्य०) 1. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 2. ಉತ್ತರ ದೇಶ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಿಂದ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 3. ಉತ್ತರಕಾಲ, ಉತ್ತರಕಾಲದಿಂದ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. उत्तर "आहि" (५-३-३८)। ಈ ರೀತಿ उत्तर ಶಬ್ದದ ಮೇಲೆ अतसुच्, आच्, आतिः ಮತ್ತು आहि ಈ ನಾಲ್ಕು ಪ್ರತ್ಯಯಗಳು ಬರಲಾಗಿ उत्तरतः, उत्तरा, उत्तरात् ಮತ್ತು उत्तराहि ಎಂದು ದಿಗ್ದೇಶಕಾಲ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ, ಪಂಚಮೀ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮ್ಯರ್ಥಗಳಲ್ಲಿ ನಾಲ್ಕು ರೂಪಗಳಾಗುವುವು.

उत्तरीय ಉತ್ತರೀಯ (न०) ಹೊದೆಯುವ ವಸ್ತ್ರ. उत्तरस्मिन् देहभागे भवम् "छः" (४-२-१३८)। "हृतोत्तरीयां प्रसभं सभायामागतह्रियः" किरा० ११-४९। "धौतोत्तरीयप्रतिमच्छवीनि" माघ० ४-५।

उत्तरेण ಉತ್ತರೇಣ (अव्य०) ಉತ್ತರದ ಕಡೆ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. उत्तर "एनप्" (५-३-३५)। "तत्रागारं धनपतिगृहानुत्तरेणास्मदीयम्" मेघ० २-१२।

उत्तरेद्युस् ಉತ್ತರೇದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ಮಾರನೆಯ ದಿನ, ಮರುದಿನ, ಮುಂದಿನ ದಿನ. उत्तर "एद्युस्" (५-३-२२)।

उत्तरोत्तर ಉತ್ತರೋತ್ತರ (न०) 1. ಉತ್ತರದ ಮೇಲೆ ಉತ್ತರ, ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ಬದಲು ಮಾತು. (वि०) 2. ಮುಂದು ಮುಂದಿನ. (अव्य०) 3. ಮೇಲೆ ಮೇಲೆ, ಮುಂದೆ ಮುಂದೆ, ಕ್ರಮವಾಗಿ, ಒಂದಾದ ಮೇಲೆ ಒಂದಾಗಿ. "उत्तरोत्तरमुत्कर्षः सार इत्यभिधीयते" चन्द्रा०। "परनित्यान्तरङ्गापवादानामुत्तरोत्तरं बलीयः" परि०।

उत्तस्थिवस् ಉತ್ತಸ್ಥಿವಸ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. उद् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्वसुः" (३-२-१०७)।

उत्तान ಉತ್ತಾನ (वि०) 1. ಮೇಲುಮುಖವಾದ. "उत्तानपाणिद्वयसन्निवेशात्" कुमा० ३-४५। 2. ಎತ್ತರವಾದ, ಉಬ್ಬಿರುವ. उद्गतस्तानो विस्तारोऽस्मात्। "पत्रावलीप्रसाधनोत्तानवक्षःस्थल०" मालती० ७। 3. ಆಳವಿಲ್ಲದ, ಸ್ವಲ್ಪ ನೀರುಳ್ಳ. 4. ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿರುವ, ಅಂಗಲಾಚಿ ಮಲಗಿರುವ. "उत्तान-मगभीरे स्यादूर्ध्वास्यशयितेऽपि च" मेदि०।

उत्तानपाद ಉತ್ತಾನಪಾದ (पु०) 1. ಸ್ವಾಯಂಭುವ (ಮೊದಲನೆಯ) ಮನುವಿನ ಮಗ, ಒಬ್ಬ ದೊರೆ, ಧ್ರುವಕುಮಾರನ ತಂದೆ. 2. ಪರಮಾತ್ಮ. उत्तानः ऊर्ध्वस्थितः पादोऽस्य।

उत्तानपादज ಉತ್ತಾನಪಾದಜ (पु०) ಧ್ರುವಕುಮಾರ. उत्तानपादाज्जातः — जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)।

उत्तानशय ಉತ್ತಾನಶಯ (पु०) ಶಿಶು, ಅಂಗಲಾಚಿ ಮಲಗುವ ಎಳೆಯ ಮಗು. उत्तानः शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (वा० ३-२-१५)। "णिनिः" (३-२-७८)। **-शायिन् – ಶಾಯಿನ್.**

उत्तार ಉತ್ತಾರ (पु०) 1. ದಾಟುವುದು, ಅಡ್ಡಹಾಯುವುದು. 2. ವಾಂತಿಮಾಡುವುದು. उद्+तॄ (प्लवन-तरणयोः) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. 4. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವ, ತೀರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. उद्+तॄ+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "यत्रासौ संसारसागरोत्तारतरणिकर्णधारो भगवान् हरिः स्वयं प्रतिवसति" प्रबोध० ५।

उत्तारक ಉತ್ತಾರಕ (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವ, ತೀರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. 2. ರಕ್ಷಕ, ವಿಪತ್ತಿನಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡುವವನು. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्तारण ಉತ್ತಾರಣ (पुं०) 1. ವಿಷ್ಣು. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "सरसस्तं तारितवानित्युत्तारण ईरितः" निरुक्तिः। "उत्तारणो दुष्कृतिहा पुण्यो दुःस्वप्ननाशनः" वि० स०। (न०) 2. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವುದು, ತೀರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. उद् + तॄ + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವ, ತೀರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ. कर्त० "अच्" (३-१-१३४)।

उत्तारयितृ ಉತ್ತಾರಯಿತೃ (वि०) 1. ದಾಟಿಸುವ, ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿಸುವ. 2. ಕಾಪಾಡುವ, ರಕ್ಷಿಸುವ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವ. उद् + तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "तृच्" (३-१-१३३)।

उत्तारित ಉತ್ತಾರಿತ (वि०) 1. ದಾಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದಡಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ರಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्तारितां शत्रुभयादुदीर्णात्" याद० १३-२८।

उत्तार्य ಉತ್ತಾರ್ಯ (वि०) 1. ದಾಟಲು ಅರ್ಹವಾದ, ದಾಟಲ್ಪಡುವ. 2. ವಾಂತಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) "यत्" (३-१-९७)। 3. ದಾಟಿಸಲ್ಪಡುವ. उद्+तॄ+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 4. ದಾಟಿಸಿ. 5. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಿ. उद्+तॄ+णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उत्ताल ಉತ್ತಾಲ (वि०) 1. ದೊಡ್ಡ ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಘೋರ್ರೆಂದು ಧ್ವನಿಮಾಡುವ (ಗಾಳಿ). "उत्तालः किंकिणीनामनवरतरणत्कारहेतुः पताकाम्" मालती० ५-४। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. "उत्तालतालीवनसंप्रवृत्तसमीरसीमन्तितकेतकीकाः" माघ० ३-८०। 3. ಭಯಂಕರವಾದ, ಪ್ರಚಂಡವಾದ. "उत्तालाः कटपूतनाप्रभृतयः सांराविणं कुर्वते" मालती० ५-११। 4. ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವ. "तूर्यारावैराहितोत्तालतालैर्गायन्तीभिः काहलं काहलाभिः" माघ० १८-५४।

उत्तितीर्षा ಉತ್ತಿತೀರ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ದಾಟಲು ಇಚ್ಛೆ, ದಡಮುಟ್ಟಲು ಆಸೆ. उत्तरितुमिच्छा—उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಲು ಆಸೆ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಹಂತವನ್ನು ಏರಲು ಆಸೆ.

उत्तितीर्षु ಉತ್ತಿತೀರ್ಷು (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ದಾಟಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. 2. ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆಹೊಂದಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಮುಂದಿನ ಹಂತವನ್ನು ಮುಟ್ಟಲು ಇಚ್ಛೆಯುಳ್ಳ. उत्तरितुमिच्छुः — उद् + तॄ (प्लवनतरणयोः) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उत्तिष्ठत् ಉತ್ತಿಷ್ಠತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. उद् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **उत्तिष्ठन्ती ಉತ್ತಿಷ್ಠಂತೀ.**

उत्तिष्ठमान ಉತ್ತಿಷ್ಠಮಾನ (वि०) ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. उद् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) अनूर्ध्वकर्मणि "शानच्" (३-२-१२४)। "उत्तिष्ठमानस्तु परो नोपेक्ष्यः पथ्यमिच्छता" माघ० २-१०।

उत्तिष्ठासा ಉತ್ತಿಷ್ಠಾಸಾ (स्त्री०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳಲು ಆಸೆ. उत्थातुमिच्छा—उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

उत्तिष्ठासु ಉತ್ತಿಷ್ಠಾಸು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳಲು ಇಚ್ಛಿಸುವ. उत्थातुमिच्छुः—उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) +सन् "उः" (३-२-१६८)।

उत्तीर्ण ಉತ್ತೀರ್ಣ (वि०) 1. (ನದಿಯನ್ನು) ದಾಟಿದ, ದಡವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ. 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರಾದ. 3. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸದಲ್ಲಿ ಮೇಲಿನ ಹಂತವನ್ನು ಮುಟ್ಟಿದ, ಪರೀಕ್ಷೆಯಲ್ಲಿ ತೇರ್ಗಡೆ ಹೊಂದಿದ. उद्+तॄ (प्लवनतरणयोः) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 4. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 6. ಕಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಳಗಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಡಿಮೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+तॄ कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्तीर्णभारलघुनाप्यलघूलपौघसौहित्यनिःसहतरेण तरोरधस्तात्" माघ० ५-६२।

उत्तुङ्ग ಉತ್ತುಂಗ (वि०) ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. उत्कृष्टस्तुङ्गः। "अध्यासामासुरुत्तुङ्गहेमपीठानि यान्यमी" माघ० २-५। "उत्तुङ्गस्तनभरभङ्गभीरुमध्याम्" माघ० ४-३८।

उत्तुङ्गता ಉತ್ತುಂಗತಾ (स्त्री०) ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. उत्तुङ्गस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "यच्चालमुत्तुङ्गतया विजेतुं दूरादुदस्थीयत सागरस्य" माघ० ३-४०।

उत्तुष ಉತ್ತುಷ (ಪು०) ಪುರಿ, ಹುರಿದ ಧಾನ್ಯ. उद्गतस्तुषोऽस्मात्।

उत्तेजक ಉತ್ತೇಜಕ (वि०) 1. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವ. 2. ಹುರಿದುಂಬಿಸುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. 3. ಸಾಣೆ ಕೊಡುವ, ಹರಿತಮಾಡುವ. 4. ಮೆರುಗುಕೊಡುವ, ಬೆಳಗುವ. उद्+तिज (निशाने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्तेजन ಉತ್ತೇಜನ (न०) 1. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ತೀಕ್ಷ್ಣಮಾಡುವುದು, ಸಾಣೆಕೊಡುವುದು. 3. ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವುದು. उद्+तिज (निशाने)+ णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "चन्द्रगुप्तः समुत्तेजनसमर्थैः श्लोकैरुपश्लोकयितव्यः" मुद्रा० ४। (स्त्री०) –ना –ನಾ. ಒಪ್ಪಕೊಡುವುದು, ಮೆರುಗು ಹಾಕುವುದು. उद्+तिज+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। "तमङ्गदे मन्दरकूटकोटिव्याघट्टनोत्तेजनया मणीनाम्" माघ० ३-६।

उत्तेजित ಉತ್ತೇಜಿತ (वि०) 1. ಹುರಿದುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತೀಕ್ಷ್ಣಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಿತಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೆರುಗುಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+तिज (निशाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 5. ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्तेजितजयोत्साहमायुधैरनघोद्यमैः" याद० १-७०।

उत्तोरण ಉತ್ತೋರಣ (पुं०) 1. ಎತ್ತರವಾದ ತೋರಣ. उन्नतं तोरणम्। (वि०) 2. ಎತ್ತರವಾದ ಹೊರಬಾಗಿಲುಳ್ಳ. 3. ಎತ್ತರವಾದ ತೋರಣವುಳ್ಳ, ಉನ್ನತವಾದ ತೋರಣಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾದ. उन्नतं तोरणं यत्र। "तावत्पताकाकुलमिन्दुमौलिरुत्तोरणं राजपथं प्रपेदे" कुमा० ७-६३।

उत्तोलन ಉತ್ತೋಲನ (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ತಕ್ಕಡಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತೂಗುವುದು. उद्+तुल (उन्माने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्तोलित ಉತ್ತೋಲಿತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತೂಗಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + तुल (उन्माने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्थ ಉತ್ಥ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-१-१३६)। 2. ಉಂಟಾದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "भवत्सम्भावनोत्थाय परितोषाय मूर्च्छते" कुमा० ६-५९। "वनं बबाधे विषपावकोत्था विपन्नगानामविपन्नगानाम्" माघ० ४-१५।

उत्थान ಉತ್ಥಾನ (पुंन०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು, ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವುದು. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉದಯ, ಹುಟ್ಟಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಹೊಂದುವುದು. "निदर्शयामास विशेषदृश्यमिन्दुं नवोत्थानमिवेन्दुमत्यै" रघु० ६-३१। 3. ಪ್ರಯತ್ನ, ಉದ್ಯಮ. "मेदश्छेदकृशोदरं लघु भवत्युत्थानयोग्यं वपुः" शाकु० २-५। 4. ಪುನರುಜ್ಜೀವನ, ಪುನಃ ಚೇತರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. 5. ಮಲವಿಸರ್ಜನೆ, ವಿರೇಚನ. 6. ಪುಸ್ತಕ. 7. ಯುದ್ಧ, ಕದನ. 8. ಅಂಗಳ. 9. ಹರ್ಷ, ಸಂತೋಷ. 10. ಪೌರುಷ, ಶೌರ್ಯ. 11. ತಂತ್ರ, ಸ್ವರಾಷ್ಟ್ರ ಚಿಂತೆ. 12. ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು. उद्+ष्ठा करं "ल्युट्" (३-३-११७)। "उत्थानमुद्यमे तन्त्रे पौरुषे पुस्तके रणे। प्राङ्गणोद्यमहर्षेषु मलवेगेऽपि न द्वयोः" मेदि०।

उत्थानैकादशी ಉತ್ಥಾನೈಕಾದಶೀ (स्त्री०) ಕಾರ್ತಿಕ ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದ ಏಕಾದಶಿ. [ವಿಷ್ಣುವು ಆಷಾಢ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಮಲಗಿ ಕಾರ್ತಿಕ ಶುಕ್ಲ ಏಕಾದಶಿಯ ದಿನ ಏಳುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು.] "शेते विष्णुः सदाषाढे भाद्रे च परिवर्तते। कार्तिके परिबुध्येत शुक्लपक्षे हरेर्दिने"।

उत्थापन ಉತ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. 2. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು, ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವುದು. 3. ವಾಂತಿಮಾಡಿಸುವಿಕೆ. 4. ಕದಲಿಸುವುದು, ಅಲುಗಾಡಿಸುವುದು. 5. ಎಬ್ಬಿಸುವುದು, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವುದು. 6. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+ णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्थापयत् ಉತ್ಥಾಪಯತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಕದಲಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 4. ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+ णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

उत्थापयितृ ಉತ್ಥಾಪಯಿತೃ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವ. 2. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವ. 3. ಕದಲಿಸುವ, ಅಲುಗಾಡಿಸುವ. 4. ಪ್ರೇರಿಸುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವ. उद् + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+ णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **उत्थापयित्री ಉತ್ಥಾಪಯಿತ್ರೀ.**

उत्थापित ಉತ್ಥಾಪಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಶಾಂತಿ ಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಕದಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्थाप्य ಉತ್ಥಾಪ್ಯ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡುವ, ಎತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಡುವ, ಕದಲಿಸಲ್ಪಡುವ. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ)+णिच् "यत्" (३-१-९७)। (अव्य०) 3. ಎಬ್ಬಿಸಿ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿನಿಲ್ಲಿಸಿ. उद्+ष्ठा+णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उत्थित ಉತ್ಥಿತ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಬೆಳವಣಿಗೆ ಹೊಂದಿದ. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "अन्येभ्यो वनदेवताकरतलैरापर्वभागोत्थितैः" शाकु० ४-४। 2. (ಆಸನದಿಂದ) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. "वचो निशम्योत्थितमुत्थितः सन्" रघु० २-६१। "न यावदेतावुदपश्यदुत्थितौ" माघ० १-१५। 3. ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದ, ಭೂಮಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟ. "पांशुर्दिशां मुखमतुत्थयदुत्थितोऽद्रेः" माघ० ५-११। 4. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "वचो निशम्योत्थितमुत्थितः सन्" रघु० २-६१। 5. ಪ್ರಯತ್ನಶಾಲಿ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ವ್ಯವಸಾಯ ಸ್ವಭಾವದವನು. "प्रणमन्त्यनपायमुत्थितं प्रतिपच्चन्द्रमिव प्रजा नृपम्" किरा० २-११।

उत्थिति ಉತ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ, ಏಳಿಗೆ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. उद्+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उत्पचिष्णु ಉತ್ಪಚಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಬೇಯಿಸುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಹಣ್ಣಾಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ತುದಿಯಲ್ಲಿ ಕಾಳು ಮೊದಲಾದವು ಬಲಿಯುವ ಸ್ವಭಾವದ (ಬತ್ತ, ರಾಗಿ, ಜೋಳ ಮುಂತಾದುದು). उत्+डु पचष् (पाके) "इष्णुच्" (३-२-१३६)।

उत्पत ಉತ್ಪತ (पु०) 1. ಪಕ್ಷಿ, ಹಕ್ಕಿ. (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ. उत्+पत्लृ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "स्युः खगोत्पतवारङ्ककण्ठाग्निर्व्योमचारिणः" त्रिकाण्ड०।

उत्पतत् ಉತ್ಪತತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. उत्+पत्लृ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "उत्पतन्तमवनम्य माधवम्" याद० १७-३। "कुर्वन्ति यामुत्पतन्तः स्मरार्तस्वर्लोकस्त्रीगात्रनिर्वाणमत्र" माघ० ४-२३। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-६)। **उत्पतन्ती ಉತ್ಪತಂತೀ.**

उत्पतन ಉತ್ಪತನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ, 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹತ್ತುವಿಕೆ. 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. उत्+पत्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्यादुत्पतनमुत्पत्तौ तथोर्ध्वगमनेऽपि च" मेदि०।

उत्पतित ಉತ್ಪತಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋದ. उत्+पत्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं बिभ्रति" माघ० १-७५।

उत्पतितृ ಉತ್ಪತಿತೃ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವದ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವದ. उत्पतति—उत्+पत्लृ (गतौ) "तृन्" (३-२-१३५)। स्त्रियाम् "ङीप्" (४-१-५)। **—पतित्री —ಪತಿತ್ರೀ.**

उत्पतिष्णु ಉತ್ಪತಿಷ್ಣು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. उत्+पत्लृ (गतौ) "इष्णुच्" (३-२-१३६)। "ससञ्जुरश्वक्षुण्णानामेलानामुत्पतिष्णवः" रघु० ४-४७।

उत्पत्ति ಉತ್ಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ಜನ್ಮ, ಜನನ. उत्+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "उत्पत्तिरेव विप्रस्य मूर्तिर्धर्मस्य शाश्वती" मनु० १-९८। 2. ತಯಾರಿಕೆ, ವಸ್ತುನಿರ್ಮಾಣ, ಸೃಷ್ಟಿ. 3. ಲಾಭ, ಹುಟ್ಟುವಳಿ. 4. ಬೆಳೆ, ಫಸಲು, ಫಲ. 5. ಮೂಲ, ಕಾರಣ. उत्पद्यतेऽस्मात्—उत्+पद अपा० "क्तिन्" (३-३-९४)।

उत्पत्तिक्रम ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮ (पु०) 1. ಜಗತ್ತಿನ ಸೃಷ್ಟಿಕ್ರಮ. 2. ಪ್ರಾಣಿಗಳ ಉತ್ಪತ್ತಿಕ್ರಮ. ["जगत्सृष्टि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

उत्पत्तिमत् ಉತ್ಪತ್ತಿಮತ್ (वि०) ಜನ್ಮವುಳ್ಳ, ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಸೃಷ್ಟಿಗೆ ಒಳಪಟ್ಟಿರುವ. उत्पत्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "विपदुत्पत्तिमतामुपस्थिता" रघु० ८-८३।

उत्पत्य ಉತ್ಪತ್ಯ (अव्य०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆದು. उत्+पत्लृ (गतौ) "ल्यप्" (७-१-३७)।

उत्पथ ಉತ್ಪಥ (पुं०) ತಪ್ಪು ದಾರಿ, ನ್ಯಾಯವಲ್ಲದ ಮಾರ್ಗ. उत्क्रान्तः पन्थानम्। "गुरोरप्यवलिप्तस्य कार्याकार्यमजानतः। उत्पथं प्रतिपन्नस्य कार्यं भवति शासनम्" भा०। "क्षिप्तावरोधाङ्गनमुत्पथेन गाम्" माघ० १२-२४।

उत्पन्न ಉತ್ಪನ್ನ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ. उत् + पद (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "स हि धर्मार्थमुत्पन्नो ब्रह्मभूयाय कल्पते" मनु० १-९८। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ.

उत्पन्नविनाशिन् ಉತ್ಪನ್ನವಿನಾಶಿನ್ (वि०) ಹುಟ್ಟಿದ ಕೂಡಲೆ ನಾಶಹೊಂದುವ. उत्पन्नः सन् विनश्यति।

उत्पल ಉತ್ಪಲ (नं०) 1. ನೀಲಕಮಲ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಹೂವು. उत्पलति — उत् + पल (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "आददे मृदुविलोलपलाशैरुत्पलै-श्चषकवीचिषु कम्पः" किरा० ९-५६। 2. ಚಂಗಲು ಕೋಷ್ಠದ ಮರ. (वि०) 3. ಮಾಂಸಖಂಡವಿಲ್ಲದ, ಪುಷ್ಟಿಯಿಲ್ಲದ, ಕೃಶವಾಗಿರುವ. उत्क्रान्तः पलं मांसम्। "उत्पलं कुष्ठभूरुहे। इन्दीवरे मांसशून्ये" हेम०।

उत्पलपत्र ಉತ್ಪಲಪತ್ರ (नं०) 1. ನೈದಿಲೆಯ ದಳ. 2. ನಖಕ್ಷತ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಸ್ತನಗಳ ಮೇಲಿನ ಉಗುರಿನ ಗಾಯ. "उत्पलपत्रमुत्पलदले स्त्रीणां नखक्षते" हेम०।

उत्पलशारिवा ಉತ್ಪಲಶಾರಿವಾ (स्त्री०) ಸೊಗದೆ ಗಿಡ. उत्पला च सा शारिवा च।

उत्पलिनी ಉತ್ಪಲಿನೀ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪಲ ಲತೆ, ಕನ್ನೈದಿಲೆ ಗಿಡ. उत्पलमस्यास्ति" "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಕನ್ನೈದಿಲೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ದೇಶ. उत्पलान्यत्र सन्ति "इनिः" (५-२-१३५)। "पुण्याय मन्ये मृतमुत्पलिन्या" नैष० ७-३५।

उत्पाटक ಉತ್ಪಾಟಕ (वि०) ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತು ಹಾಕುವ, ನಿರ್ಮೂಲಮಾಡುವ. उत्+पट (भाषार्थे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्पाटन ಉತ್ಪಾಟನ (नं०) ಕಿತ್ತುಹಾಕುವಿಕೆ, ಬುಡಸಹಿತ ತೆಗೆದುಹಾಕುವಿಕೆ. उत् + पट (भाषार्थे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्पाटित ಉತ್ಪಾಟಿತ (वि०) ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಹಿತ ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+पट (भाषार्थे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्पात ಉತ್ಪಾತ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವುದು. उत्+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "एकोत्पातेन ते लङ्कामेष्यन्ति हरियूथपाः" रामा०। 2. ಶುಭಾಶುಭಸೂಚಕವಾದ ಚಿಹ್ನೆ. "उत्पात इव भूतानामुद्बभूव भयानकः" याद० १६-२७। 3. ದುರ್ಘಟನೆ, ಸಾರ್ವಜನಿಕ ವಿಪತ್ತು, ಅನಾಹುತ (ಭೂಕಂಪ ಮೊದಲಾದುದು).

उत्पातक ಉತ್ಪಾತಕ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ. उत्+पत्लृ (गतौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಉತ್ಪಾತವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಅನಾಹುತಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ. उत् + पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्पातिन् ಉತ್ಪಾತಿನ್ (वि०) ಹಾರುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ ಸ್ವಭಾವದ. उत् + पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "ससम्भ्रमोत्पातिपतत्कुलाकुलं सरः प्रपद्योत्कतयाऽनुकम्प्रताम्" नैष० १-१२६।

उत्पाद ಉತ್ಪಾದ (पुं०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಸೃಷ್ಟಿ, ಜನನ. उत् + पद (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "दुःखे च शोणितोत्पादे शाखाङ्गच्छेदने तथा" याज्ञ० २-२२५। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಕಾಲುಳ್ಳ. उद्गतः पादो यस्य।

उत्पादक ಉತ್ಪಾದಕ (पुं०) 1. ತಂದೆ, ಜನಕ, ಅಪ್ಪ. उत् + पद (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "उत्पादकब्रह्मदात्रोर्गरीयान् ब्रह्मदः पिता" मनु० २-१४६। 2. ಶರಭಮೃಗ, ಎಂಟುಕಾಲುಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೃಗ. उत् ऊर्ध्वस्थिताः पादा यस्य। (वि०) 3. ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ, ತಯಾರಿಸುವ. (स्त्री०) **उत्पादिका ಉತ್ಪಾದಿಕಾ.** 1. ತಾಯಿ, ಜನನಿ. 2. ತಯಾರಿಸುವ ಹೆಂಗಸು. 3. ಗೆದ್ದಲುಹುಳ.

उत्पादन ಉತ್ಪಾದನ (नं०) ಸೃಷ್ಟಿಸುವಿಕೆ, ತಯಾರಿಸುವಿಕೆ, ನಿರ್ಮಾಣ. उत् + पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्पादशय ಉತ್ಪಾದಶಯ –शयन – ಶಯನ. (पुं०) ಶಿಶು, ಮಗು, ಕೂಸು. उत्पादः सन् शेते — शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (वा० ३-२-१५)। [ಶಿಶುಗಳು ಕಾಲುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಕೊಂಡು ಮಲಗುವುವು].

उत्पादित ಉತ್ಪಾದಿತ (वि०) 1. ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उत् + पद (गतौ) + णिच् "क्तः

(३-२-१०२)। 2. ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अप्यनारभमाणस्य विभोरुत्पादिताः परैः" माघ० २-९१।

उत्पादिन् ಉತ್ಪಾದಿನ್ (वि०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿಯುಳ್ಳ, ಸೃಷ್ಟಿಗೊಳಪಟ್ಟ. उत्पादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। "सर्वमुत्पादि भङ्गुरम्" हितो०। 2. ನಿರ್ಮಿಸುವ, ತಯಾರಿಸುವ. उत्पादयति — उत् + पद (गतौ) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

उत्पाद्य ಉತ್ಪಾದ್ಯ (न०) 1. ರೂಪಕದ ಇತಿವೃತ್ತಗಳಲ್ಲೊಂದು ಭೇದ. [ನಾಟಕಾದಿ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದ್ಯವಾದ ಕಥಾಂಶವು ಪ್ರಖ್ಯಾತ, ಉತ್ಪಾದ್ಯ, ಮಿಶ್ರಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಪುರಾಣಾದಿಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ವಿಷಯವು ಪ್ರಖ್ಯಾತ. ಕವಿಗಳು ತಾವಾಗಿ ಕಲ್ಪಿಸಿದ ಕಥೆಯು ಉತ್ಪಾದ್ಯ, ಪ್ರಖ್ಯಾತ ಮತ್ತು ಕಲ್ಪಿತ ಕಥೆ ಎರಡೂ ಸೇರಿರುವುದು ಮಿಶ್ರ.] 2. ಕರ್ಮಸಂಜ್ಞೆಯ ಒಂದು ಭೇದ. ಕರ್ಮವು ಉತ್ಪಾದ್ಯ, ವಿಕಾರ್ಯ ಮತ್ತು ಪ್ರಾಪ್ಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. (1) ಕ್ರಿಯೆಯು ನಡೆಯುವುದಕ್ಕೆ ಮೊದಲಿದ್ದ ಅವಸ್ಥೆಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆ ಅವಸ್ಥೆಯನ್ನು ಹೊಂದುವುದು ಉತ್ಪಾದ್ಯ. "घटं करोति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪೂರ್ವಾವಸ್ಥೆಯಾದ ಮೃತ್ತಿಗಿಂತಲೂ ಘಟಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಬೇರೆ ರೂಪವು ಬರುವುದರಿಂದ ಘಟವು ಉತ್ಪಾದ್ಯ. (2) ಪ್ರಕೃತಿಯ ವಿಕಾರ ತೋರಿಬರುವುದು ವಿಕಾರ್ಯ. "सुवर्णं कुण्डलं करोति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸುವರ್ಣದ ಪ್ರಕೃತಿಗೆ ಕುಂಡಲಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ವಿಕಾರವು ತೋರಿಬರುವುದರಿಂದ ವಿಕಾರ್ಯ. (3) ಕ್ರಿಯಾಕೃತವಾದ ಯಾವ ವಿಕಾರವೂ ತೋರಿಬರದಿರುವುದು ಪ್ರಾಪ್ಯ. (वि०) 3. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. उत्+पद (गतौ) + णिच् "यत्" (३-२-९७)। "शेषाङ्गनिर्माणविधौ विधातुर्लावण्य उत्पाद्य इवास यत्नः" कुमा० १-३५। (अव्य०) 4. ಸೃಷ್ಟಿಸಿ, ನಿರ್ಮಿಸಿ, ತಯಾರಿಸಿ. उत्+पद + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उत्पाद्यमान ಉತ್ಪಾದ್ಯಮಾನ (वि०) ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ನಿರ್ಮಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उत्+पद (गतौ) + णिच् "शानच्" (३-२-१२४)।

उत्पित्सा ಉತ್ಪಿತ್ಸಾ (स्त्री०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಲು ಆಸೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. उत्पतितुमिच्छा—उत्+पत्लृ (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

उत्पित्सित ಉತ್ಪಿತ್ಸಿತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಂಟಾಗಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ ಆಸೆ ಹುಟ್ಟಿರುವ. उत्पित्साऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

उत्पित्सु ಉತ್ಪಿತ್ಸು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯಲು ಆಸೆಪಡುವ. उत् + पत्लृ (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)। "उत्पित्सवोऽन्तर्नदभर्तुरुच्चैः" माघ० ३-७७।

उत्प्रेक्षण ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಣ (न०) 1. ಊಹೆ, ತರ್ಕ, ಕಲ್ಪನೆ. 2. ಧರ್ಮಸಾಮ್ಯದಿಂದ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದರಂತೆ ಊಹಿಸುವುದು, ಸಂಭಾವನೆ. 3. ಮೇಲುನೋಟ, ಮೇಲುಗಡೆ ನೋಡುವುದು. उत्+प्र+ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्प्रेक्षा ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಸಂಭಾವನೆ, ಉಪಮಾನದ ಧರ್ಮಸಂಬಂಧದಿಂದ ಉಪಮೇಯವಸ್ತುವನ್ನು ಉಪಮಾನವಸ್ತುವನ್ನಾಗಿ ಊಹಿಸುವುದು. उत् + प्र+ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। ಇದು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾಲಂಕಾರವೆನಿಸುವುದು. "संभावना स्यादुत्प्रेक्षा वस्तुहेतुफलात्मना" चन्द्रा०। "सखीजनं प्रेमगुरूकृतादरं निरीक्षमाणा इव नम्रमूर्तयः" किरा० ८-११। मन्ये, शङ्के, ध्रुवम्, प्रायः, नूनम्, इव ಇತ್ಯಾದಿ ಶಬ್ದಗಳು ಉತ್ಪ್ರೇಕ್ಷಾವ್ಯಂಜಕಗಳು.

उत्प्लव ಉತ್ಪ್ಲವ (पु०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವಿಕೆ. उत्+प्लुङ् (गतौ) "अप" (३-३-५७)। "तदात्तमात्मानमवेत्य संभ्रमात्पुनःपुनः प्रायसदुत्प्लवाय सः" नैष० (१-१२५)।

उत्प्लवन ಉತ್ಪ್ಲವನ (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವಿಕೆ. उत्+प्लुङ् (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्प्लवा ಉತ್ಪ್ಲವಾ (स्त्री०) 1. ಹಡಗು. 2. ದೋಣಿ. 3. ತೆಪ್ಪ, ಹರಿಗೋಲು. उत्प्लवते—उत्+प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)।

उत्फुल्ल ಉತ್ಫುಲ್ಲ (वि०) 1. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. उत् + फुल्ल (विकसने) "अच्" (३-१-१३४)। "उत्फुल्लस्थलनलिनीवनादमुष्मादुद्धूतः सरसिजसंभवः परागः" किरा० ५-३९। 2. ಅಗಲವಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ.

उत्स ಉತ್ಸ (पु०) 1. ಊಟೆ, ಬುಗ್ಗೆ, ನೀರು ಜಿನುಗುವ ಜಾಗ. उनत्ति जलेन—उन्दी (क्लेदने) "सः" नलोपश्च (उ० ३-६८)। 2. ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ.

उत्सङ्ग ಉತ್ಸಂಗ (ಪು०) 1. ತೊಡೆ. उत+षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१२१)। "संपूर्णलब्धललनालपनोपमानमुत्सङ्गसङ्गिहरिणस्य मृगाङ्कमूर्तेः" माघ० ४-२२। 2. ಮಧ್ಯಭಾಗ. "दरीगृहोत्सङ्गनिषक्तभासः" कुमा० १-१०। 3. ಶಿಖರ, ತುದಿ. "उत्सङ्गे समविषमे समं महाद्रेः क्रान्तानां वियदभिपातलाघवेन" किरा० ७-२१। 4. ಮೇಲುಮೈ, ಮೇಲುಭಾಗ. "दृषदो वासितोत्सङ्गा निषण्णमृगनाभिभिः" रघु० ४-७४। 5. ಸಂನ್ಯಾಸಿ. उत्क्रान्तः सङ्गम। 6. ಊರ್ಧ್ವಸಂಸರ್ಗ, ಮೇಲಿನ ಸಂಬಂಧ.

उत्सङ्गित ಉತ್ಸಂಗಿತ (वि०) ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳದ್ದಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उत्सङ्गी कृतः—उत्सङ्गिन् + णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्सङ्गिताम्भःकणको नभस्वानुदन्वतः स्वेदलवान् ममार्ज" माघ० ३-७९।

उत्सङ्गिन् ಉತ್ಸಂಗಿನ್ (वि०) ಮೇಲಿನ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ. उत्सङ्गः ऊर्ध्वसंसर्गः अस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)।

उत्सञ्जन ಉತ್ಸಂಜನ (न०) ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಇಡುವಿಕೆ. उत् + षञ्ज (सङ्गे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सम्माननोत्सञ्जनाचार्यकरणज्ञानभृतिविगणनव्ययेषु नियः" पा० सू० १-३-३६।

उत्सर्ग ಉತ್ಸರ್ಗ (पु०) 1. ಸಾಮಾನ್ಯಶಾಸ್ತ್ರ, (ಅಪವಾದವಿಲ್ಲದ) ಎಲ್ಲಾ ಕಡೆಯಲ್ಲೂ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವ ವಿಧಿಶಾಸ್ತ್ರ. उत् + सृज (विसर्गे) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "अपवादैरिवोत्सर्गाः कृतव्यावर्तयः परैः" कुमा० २-२७। 2. ವ್ಯಯ, ಖರ್ಚು. "वृषल, किमयमस्थाने महानर्थोत्सर्गः क्रियते" मुद्रा० ३। 3. ತ್ಯಾಗ, ದಾನ. "विभज्य मेरुर्नयदर्थिसात्कृतो न सिन्धुरुत्सर्गजलव्ययैर्मरुः" नैष० १-१६। 4. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ತ್ಯಜಿಸುವುದು, ಬಿಡುವುದು. "श्रीलक्षणोत्सर्गविनीतवेषाः" कुमा० ७-४५। 5. ಸಮಾಪ್ತಿ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವಿಕೆ, ಪೂರ್ತಿಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. [ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿ ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯ ವ್ರತವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಸ್ನಾತಕನಾಗಬೇಕು. ಇದಕ್ಕೆ ವ್ರತೋತ್ಸರ್ಗವೆಂದು ಹೆಸರು.] 6. ಪ್ರತಿ ಪುಷ್ಯ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವೇದಾಧ್ಯಯನದ ಉತ್ಸರ್ಜನೆ, ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು. [ಶ್ರಾವಣ ಮಾಸದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನು ಪ್ರಾರಂಭಿಸಿ ಪುಷ್ಯಮಾಸದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಬೇಕು. ಶ್ರಾವಣದಲ್ಲಿ ಅನಂತರ ಮೂರು ದಿನಗಳು ಅನಧ್ಯಯನ ಕಳೆದು ಶುಕ್ಲಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ವೇದಾಧ್ಯಯನವನ್ನೂ, ಕೃಷ್ಣಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನವನ್ನೂ ಮಾಡಬೇಕು.] "अत ऊर्ध्वं तु छन्दांसि शुक्लेषु नियतः पठेत्। वेदाङ्गानि च सर्वाणि कृष्णपक्षेषु संपठेत्" मनु० ४-९८। 7. ಮಲಮೂತ್ರಾದಿಗಳ ವಿಸರ್ಜನೆ.

उत्सर्जन ಉತ್ಸರ್ಜನ (न०) ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ ಮೊದಲಾದ "उत्सर्ग" ಪದದ ಅರ್ಥ. उत् + सृज (विसर्गे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्सर्पण ಉತ್ಸರ್ಪಣ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. उत् + सृप्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्सर्पिणी ಉತ್ಸರ್ಪಿಣೀ (स्त्री०) ಜೈನರ ಕಲ್ಪಕಾಲದ ಒಂದು ಭಾಗ. [ಜೈನರ ಕಾಲವು ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿ ಮತ್ತು ಅವಸರ್ಪಿಣಿಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಇವೆರಡೂ ಸೇರಿ ಒಂದು ಕಲ್ಪವೆನಿಸುವುದು. ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಮನುಷ್ಯರ ಅನುಭವ (ಉಪಭೋಗ) ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ, ಶರೀರೋತ್ಸೇಧ ಇವು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಂತೆ ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಕ್ರಮವಾಗಿ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುವುವು. ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಜಗತ್ತಿನ ಪ್ರಳಯವಾದನಂತರ ದಶಕೋಟಿಕೋಟಿಸಾಗರೋಪಮ ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿಯ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 49 ದಿನಗಳು ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ಕ್ಷೀರಮೇಘಗಳೂ ಬಳಿಕ 49 ದಿನಗಳು ಅಮೃತಮೇಘಗಳೂ ವರ್ಷಿಸುವುದರಿಂದ ಅವಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿದ್ದ ರೂಕ್ಷ ಗುಣವು ಹೋಗಿ ಓಷಧಿಗಳೂ ಲತಾವೃಕ್ಷಗಳೂ ರಸಪುಷ್ಪಗಳಾಗುವುವು. ಉತ್ಸರ್ಪಿಣಿಯಲ್ಲಿ दुःषमदुःषमा, दुःषमा, दुःषमसुषमा, सुषमदुःषमा, सुषमा ಮತ್ತು सुषमसुषमा ಎಂದು ಆರು ಭಾಗಗಳಿವೆ:

(1) **दुःषमदुःषमा** ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 21,000 ವರ್ಷಗಳು. ಇದರ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ 16 ವರ್ಷಗಳು, ಎತ್ತರ 1 ಮೊಳ. ಇದರ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಮನುಷ್ಯನ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ 20 ವರ್ಷಗಳು, ಎತ್ತರ 3½ ಮೊಳ.

(2) **दुःषमा** ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 21,000 ವರ್ಷಗಳು. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣ 20 ವರ್ಷಗಳು, ಎತ್ತರ 3½ ಮೊಳ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 14 ಮಂದಿ ಕುಲಧರರ ಅವತಾರವಾಗುವುದು.

(3) **दुःषमसुषमा** ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 1 ಕೋಟಿ ಕೋಟಿಸಾಗರೋಪಮ. ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ 120 ವರ್ಷಗಳು ಆಯುಸ್ಸು, 7 ಮೊಳ ಎತ್ತರ. ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ 525 ಧನುಃಪ್ರಮಾಣದ ಎತ್ತರ.

(4) ಜಘನ್ಯಭೋಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ **सुषमदुःषमा** ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 2 ಕೋಟಿಕೋಟಿ ಸಾಗರೋಪಮ.

(5) ಮಧ್ಯಮಭೋಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ **सुषमा** ಕಾಲದ ಪ್ರಮಾಣ 3 ಕೋಟಿಕೋಟಿಸಾಗರೋಪಮ.

(6) ಉತ್ತಮಭೋಗಭೂಮಿಯ ಲಕ್ಷಣವುಳ್ಳ **सुषमसुषमा** ಕಾಲದಲ್ಲಿ ರಾತ್ರಿ ಹಗಲು ವಿಭಾಗವಿಲ್ಲ. ಬಿಸಿಲು ಮತ್ತು ಶೀತದ ಬಾಧೆಯಿಲ್ಲ. ಈ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಜನಿಸಿದವರು ಮಧುರಭಾಷಿಗಳು, ಕಲಾವಿದರು, ಸಮಾನ ಭೋಗವುಳ್ಳವರು. ಈರ್ಷ್ಯ, ಮಾತ್ಸರ್ಯ, ಅನಾಚಾರ, ಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ಕೋಪ, ಭಯ, ವಿಷಾದ, ಕಾಮಜ್ವರ, ಚಿಂತೆ, ದೈನ್ಯ, ನಿದ್ರೆ, ಅನಿಷ್ಟಯೋಗ, ಇಷ್ಟವಿಯೋಗ, ಜರೆ ಇವುಗಳಿಂದ ದೂರವಾಗಿರುವರು.]

उत्सर्पित ಉತ್ಸರ್ಪಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. उत् + सृप्लृ (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उत्सर्पितोर्मिचयलङ्घिततीरदेशमौत्सुक्यनुन्नमिव वारि पुरः प्रतस्थे" किरा० ८-५५।

उत्सर्पिन् ಉತ್ಸರ್ಪಿನ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. उत्+सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-२-७८)। "ततः शरच्चन्द्रकराभिरामैरुत्सर्पिभिः प्रांशुमिवांशुजालैः" किरा० ३-१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವ. "पयोधरोत्सर्पिषु शीर्यमाणः संलक्ष्यते न च्छिदुरोऽपि हारः" रघु० १६-६२। 3. ಅತಿಶಯವಾದ, ಬಹಳ ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಮೇಲ್ಮಟ್ಟದ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–सर्पिणी – ಸರ್ಪಿಣೀ.** "उत्सर्पिणी खलु महतां प्रार्थना" शाकु० ७। "उत्सर्पिणी न किल तस्य तरङ्गिणी या" नैष० ११-७७।

उत्सव ಉತ್ಸವ (पु०) 1. ಸಂತೋಷವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ ಸಮಾರಂಭ, ಹಬ್ಬ. 2. ಸಂತೋಷ, ಆನಂದ, ಹರ್ಷ. उत् + षु (प्रसवैश्वर्ययोः) "अप्" (३-३-५७)। "श्लाघ्यान्वयेति नयनोत्सवकारिणीति निर्व्यूढसौहृदरसेति गुणोज्ज्वलेति" मालती० ६-१७। "विधुर्विधुन्तुदस्येव पूर्णस्तस्योत्सवाय सः" माघ० २-६१। "पराभवोऽप्युत्सव एव मानिनाम्" किरा० १-४१। 3. ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. 4. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 5. ಆಸೆಯು ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. "उत्सेकामर्षयोरिच्छाप्रसवे मह उत्सवः" अम०। "उत्सवो मह उत्सेके इच्छाप्रसवकोपयोः" मेदि०।

उत्सवसङ्केत ಉತ್ಸವಸಂಕೇತ (पु०ब०व०) ಹಿಮಾಲಯದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಕಾಡುಮನುಷ್ಯರು. उत्सवः आनन्दजनकः सङ्केतः स्त्रीपुंसयोः रत्यर्थमनुरागादाह्वानं येषाम्। [ಈ ಜನರಲ್ಲಿ ಪತಿಪತ್ನೀಭಾವದ ನಿಯಮವಿಲ್ಲದೆ ಎಲ್ಲಾ ಪುರುಷರೂ ಎಲ್ಲಾ ಸ್ತ್ರೀಯರೊಡನೆಯೂ ಸ್ವೇಚ್ಛೆಯಿಂದ ವಿಹರಿಸುವುದರಿಂದ ಈ ಪರ್ವತವಾಸಿಗಳಾದ ಇವರಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.] "पौरवं युधि निर्जित्य दस्यून् पर्वतवासिनः। गणानुत्सवसङ्केतानजयत्सप्त पाण्डवः" भा० सभा० २८-१६। "शरैरुत्सवसङ्केतान् स कृत्वा विरतोत्सवान्" रघु० ४-७८।

उत्सादन ಉತ್ಸಾದನ (न०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಪುಡಿ. उत्साद्यतेऽनेन — उद् + षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "उत्सादनं च गात्राणां स्नापनोच्छिष्टभोजने। न कुर्याद्गुरुपुत्रस्य पादयोश्चावनेजनम्" मनु० २-२०९। 2. ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-१८)। "उत्सादनार्थं लोकानां धुन्धुर्नाम महासुरः" भा०।

उत्सादनीय ಉತ್ಸಾದನೀಯ (न०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಉಜ್ಜಿ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ಪುಡಿ. (वि०) 2. ನಾಶಪಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. उद्+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

उत्सादित ಉತ್ಸಾದಿತ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯಿಂದ ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+षद्लृ (विशरणादौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्सारक ಉತ್ಸಾರಕ (पु०) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ. उत्सारयति जनान् — उत् + सृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪೋಲೀಸಿನವನು, ಜನರ ಗುಂಪನ್ನು ಚದರಿಸುವವನು.

उत्सारण ಉತ್ಸಾರಣ (न०) 1. ಜನರ ಗುಂಪನ್ನು ಚದರಿಸುವಿಕೆ. 2. ದಾರಿಯನ್ನು ಬಿಡಿಸಿ ಓಡಿಸುವಿಕೆ. उत् + सृ (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्सारित ಉತ್ಸಾರಿತ (वि०) 1. ಚದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उत् + सृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उत्साह ಉತ್ಸಾಹ (पुं०) 1. ಇಚ್ಛೆ, ಪ್ರವೃತ್ತಿ, ಕ್ರಿಯಾ ಶಕ್ತಿ, ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. उत् + षह (मर्षणे) "घञ्" (३-३-१२१)। "मन्दोत्साहः कृतोऽस्मि मृगयापवादिना माढव्येन" शाकु० २। 2. ರಾಜನ ಮೂರು ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಮೂರು ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳು:** (1) ಪ್ರಭುಶಕ್ತಿ, (2) ಮಂತ್ರಶಕ್ತಿ ಮತ್ತು (3) ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ. "शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमन्त्रजाः" अम०। "प्रज्ञोत्साहावतः स्वामी यतेताधातुमात्मनि" माघ० २-७६। 3. ಸ್ಥಿರಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ನಡೆಸುವ ಸುದೀರ್ಘಪ್ರಯತ್ನ. 4. ಅಧ್ಯವಸಾಯ, ನಿಶ್ಚಯ. 5. ವೀರರಸದ ಸ್ಥಾಯಿಭಾವ. "उत्तमप्रकृतिर्वीर उत्साहस्थायिभावकः" सा० द० ३-२३२। 6. ಸೂತ್ರ, ದಾರ. "उत्साहस्तूद्यमे सूत्रे" मेदि०।

उत्साहक ಉತ್ಸಾಹಕ (वि०) ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟು ಮಾಡುವ, ಕ್ರಿಯಾಶಕ್ತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಪ್ರವರ್ತಿಸುವಂತೆ ಹುರಿದುಂಬಿಸುವ. उत्साहयति— उत्+षह (मर्षणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उत्साहन ಉತ್ಸಾಹನ (न०) ಉತ್ಸಾಹವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವಿಕೆ, ಉತ್ತೇಜನಕೊಡುವಿಕೆ. उत् + षह (मर्षणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्साहवर्धन ಉತ್ಸಾಹವರ್ಧನ (पुं०) 1. ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ ವೀರರಸ. उत्साहं वर्धयति— वृधु (वृद्धौ) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। (न०) 2. ಉತ್ಸಾಹದ ವೃದ್ಧಿ, ಉತ್ಸಾಹವು ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. उत्साहस्य वर्धनम् — वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಉತ್ಸಾಹವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ.

उत्साहशक्ति ಉತ್ಸಾಹಶಕ್ತಿ (स्त्री०) ರಾಜನ ಮೂರು ವಿಧ ಶಕ್ತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು, ರಾಜನ ಪರಾಕ್ರಮವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಶಕ್ತಿ. "शक्तयस्तिस्रः प्रभावोत्साहमन्त्रजाः" अम०।

उत्साहिन् ಉತ್ಸಾಹಿನ್ (वि०) ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ, ಕಾರ್ಯಾಸಕ್ತನಾದ, ಪ್ರಯತ್ನಶಾಲಿಯಾದ. उत्साह "इनिः" (५-२-११५)।

उत्सिक्त ಉತ್ಸಿಕ್ತ (वि०) 1. ಗರ್ವಗೊಂಡ, ಕೊಬ್ಬಿದ. 2. ಹೆಚ್ಚಿದ, ಅಧಿಕಗೊಂಡ, ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. 3. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಮ್ಮದಿಗೆ ಭಂಗ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. उत्+षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "जानीयादस्थिरां वाचमुत्सिक्तमनसां तथा" मनु० ८-७१।

उत्सुक ಉತ್ಸುಕ (वि०) 1. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ. 2. ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ತವಕಪಡುವ. उत्सुवति—उत्+षू (प्रेरणे) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "कन्" (५-४-५)। ह्रस्वः (७-४-१३)। "तमुत्सुकाश्चक्रुरवेक्षणोत्सुकं गवां गणाः प्रस्नुतपीवरौधसः" "विहारभूमेरभिघोषमुत्सुकाः" किरा० ४-१०, ३१। "श्रुत्वा रामः प्रियोदन्तं मेने तत्सङ्गमोत्सुकः" रघु० १२-६६।

उत्सुकता ಉತ್ಸುಕತಾ (स्त्री०) ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಪಡೆಯಲು ಆಸೆ, ಇಷ್ಟವಾದುದನ್ನು ಶೀಘ್ರವಾಗಿ ಪಡೆಯಲು ಪ್ರಯತ್ನ. उत्सुकस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "नयति सन्ततमुत्सुकतामयम्" किरा० ५-१९।

उत्सूत्र ಉತ್ಸೂತ್ರ (वि०) 1. ದಾರವನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ, ದಾರದಿಂದ ಬೇರೆಯಾಗಿರುವ. (ಹಾರದ ಮಣಿ ಮೊದಲಾದುದು.) उत्क्रान्तः सूत्रम्। "हाराणां मणिभिरुपाश्रितौ समन्तादुत्सूत्रैर्गुणवदुपघ्नकाम्ययेव" माघ० ८-५३। 2. ನಿಯಮವನ್ನು ಮೀರಿದ, ನೀತಿಶಾಸ್ತ್ರವನ್ನು ಅತಿಕ್ರಮಿಸಿದ. ಸೂತ್ರಾರ್ಥಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ. "अनुत्सूत्रपदन्यासा सद्वृत्तिः सन्निबन्धना" माघ० २-११२।

उत्सृज्य ಉತ್ಸೃಜ್ಯ (अव्य०) ತ್ಯಜಿಸಿ, ಬಿಟ್ಟು. उत्+सृज (विसर्गे) "ल्यप्" (७-१-३७)। "उत्सृज्य कुसुमशयनं नलिनीदलकल्पितस्तनावरणम्" शाकु० ३-१९।

उत्सृष्ट ಉತ್ಸೃಷ್ಟ (वि०) 1. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. उत+सृज (विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "भयोत्सृष्टविभूषाणां तेन केरलयोषिताम्" रघु० ४-५४। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "उत्सृष्टध्वजकुथकङ्कटा धरित्रीमानीता विदितनयैः श्रमं विनेतुम्" किरा० ७-३०। 3. ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ದಾನಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಣ). 5. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ಹಗ್ಗ) ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "तुरङ्गमुत्सृष्टमनर्गलं पुनः" रघु० ३-३९।

उत्सृष्टि ಉತ್ಸೃಷ್ಟಿ (स्त्री०) ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಬಿಡುವಿಕೆ. उत् + सृज (विसर्गे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उत्सेक ಉತ್ಸೇಕ (पुं०) 1. ಗರ್ವ, ಅಹಂಕಾರ. उत्+षिच (क्षरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उपदा विविशुः शश्वन्नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्" रघु० ४-७०। 2. ಉದ್ರೇಕ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ, ಅಧಿಕವಾಗುವಿಕೆ.

"सौहित्यात्पृथवः क्वथन्ति रुधिरोत्सेकाश्चमत्कारिणः" ಮ० वी० ५-३३। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಸುರಿಯುವುದು.

उत्सेकिन् ಉತ್ಸೇಕಿನ್ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. "उत्सेकिना बलमदेन विगाहमानम्" मुद्रा० १-२७। 2. ಗರ್ವವುಳ್ಳ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. उत्सेकोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उत्सेकिनी ಉತ್ಸೇಕಿನೀ.** "भूयिष्ठं भव दक्षिणा परिजने भाग्येष्वनुत्सेकिनी" शाकु० ४-१७।

उत्सेचन ಉತ್ಸೇಚನ (न०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಸುರಿಯುವಿಕೆ. उत्+षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उत्सेध ಉತ್ಸೇಧ (पुंन०) 1. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. उत्+षिध (गत्याम्) "घञ्" (३-३-१८)। "बबन्ध बालारुणबभ्रु वल्कलं पयोधरोत्सेधविशीर्णसंहति" कुमा० ५-८। (न०) 2. ದೇಹ, ಶರೀರ. "उत्सेधश्चोच्छ्रये काये" विश्व०। "उत्सेधस्तूच्छ्रये न स्त्री क्लीबं संहननेऽपि च" मेदि०।

उत्स्वन ಉತ್ಸ್ವನ (पु०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. उत् उच्चैः स्वनः। (वि०) 2. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದವುಳ್ಳ. उच्चैः स्वनो यस्य।

उत्स्वप्न ಉತ್ಸ್ವಪ್ನ (वि०) ಕನವರಿಸುವ, ನಿದ್ರೆಯಲ್ಲೂ ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವ. उत्क्रान्तः अतिक्रान्तः स्वप्नं स्वप्नमर्यादाम्।

उद् ಉದ್ (अव्य०) ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗಿರುವುದು: 1. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹೊರಗೆಡಹುವುದು. उद्घोषति। उच्चरति। 2. ಪ್ರತ್ಯೇಕವಾಗುವುದು, ಬೇರ್ಪಡುವುದು. उद्गच्छति। 3. ಊರ್ಧ್ವಕರ್ಮ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. उत्तिष्ठति। 4. ಆಶ್ಚರ್ಯ. 5. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. 6. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು. "तस्मिन्नुत्पतिते पुरः सुरमुनाविन्दोः श्रियं बिभ्रति" माघ० १-७५। 7. ಅಭಾವ. 8. ಮೋಕ್ಷ, ಮುಕ್ತಿ, ಬಿಡುಗಡೆ. 9. ಪ್ರಾಧಾನ್ಯ. 10. ಮೇಲುಮುಖ. "उद्ग्रीवैर्घनरवशङ्कया मयूरैः" किरा० ७-२२। 11. ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. "उद्गतेन्दुमविभिन्नतमिस्रां पश्यति स्म रजनीमवितृप्तः" किरा० ९-२४। 12. ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. उत्पत्तिः। उत्पन्नम्। 13. ಬಂಧನ. 14. ಶಕ್ತಿ. "उत् प्रकाशे विभागे च प्राबल्यास्वास्थ्यशक्तिषु। प्राधान्ये बन्धनेऽभावे मोक्षे लाभोर्ध्वकर्मणोः" मेदि०।

उदक ಉದಕ (न०) ನೀರು, ಜಲ. उन्दी (क्लेदने) "क्वुन्" (उ० २-३९)। "अनीत्वा पङ्कतां धूलिमुदकं नावतिष्ठते" माघ० २-३४।

उदकान्त ಉದಕಾಂತ (पु०) ನೀರಿನ ದಡ, ನೀರಿನ ಅಂಚು. "भगवन्, ओदकान्तात् स्निग्धो जनोऽनुगन्तव्य इति श्रूयते" शाकु० ४।

उदकुम्भ ಉದಕುಂಭ (पु०) ನೀರಿನ ಕೊಡ, ನೀರಿನ ಬಿಂದಿಗೆ. उदकस्य कुम्भः—उदकस्य उदादेशः (६-३-५७)।

उदकेचर ಉದಕೇಚರ (पु०) ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ ಜಂತು, ಮೀನು, ಹಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವು. उदके चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)। सप्तम्या वा अलुक् (६-३-१४)। सप्तम्या लुकि उदकचरः। "णिनिः" (३-२-७८)। **–चारिन् –ಚಾರಿನ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–चारिणी –ಚಾರಿಣೀ.**

उदक्त ಉದಕ್ತ (वि०) ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ (ನೀರು ಮುಂತಾದುದು). उद्+अञ्चु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उदक्तमुदकं कूपात्" सि० कौ०।

उदक्प्रवण ಉದಕ್ಪ್ರವಣ (वि०) ದಕ್ಷಿಣ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ ಉತ್ತರಕ್ಕೆ ತಗ್ಗಾದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಕಡೆಗೆ ಇಳಿಜಾರಾಗಿರುವ.

उदक्य ಉದಕ್ಯ (वि०) 1. ನೀರನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ನೀರಿನಿಂದ ಬೆಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. उदकमर्हति "यत्" (५-१-६६)। 2. ಅಶುಚಿ, ಮೈಲಿಗೆ. (ಸ್ನಾನದಿಂದ ಮೈಲಿಗೆಯು ನಿವೃತ್ತಿಯಾಗುವುದರಿಂದ ಅದು ನೀರಿನ ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳದ್ದು.) (स्त्री०) **–क्या –ಕ್ಯಾ.** ರಜಸ್ವಲೆ, ಋತುಮತಿಯಾದ ಹೆಂಗಸು. ऋतुमत्यप्युदक्यापि" अम०।

उदगयन ಉದಗಯನ (न०) 1. ಉತ್ತರಾಯಣ. उदक् उदीच्यामयनं यत्र। ಸೂರ್ಯನು ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚರಿಸುವ -(ಮಕರಮಾಸ ಮೊದಲುಗೊಂಡು ಮಿಥುನ ಮಾಸದವರೆಗೆ) ಆರು ತಿಂಗಳ ಕಾಲ. 2. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. उदक् उदीच्यामयनम्।

उदग्दश ಉದಗ್ದಶ (न०) ಉತ್ತರದಲ್ಲಿ ತುದಿಯುಳ್ಳ ಬಟ್ಟೆ. उदक् उदीच्यां दशा अञ्चलं यस्य।

उदग्र ಉದಗ್ರ (वि०) 1. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. उद्गतमग्रं यस्य। "उदग्रतालध्वजमेतदग्रे सीमान्तरं सीरभृतो गुरोर्नः" याद० १८-१२३। "आक्रम्य संस्थितमुदग्रविशालशृङ्गम्" माघ० ४-१९। 2. ಹೆಚ್ಚಾದ,

ಅಧಿಕವಾದ. "नयन् मधुलिहः श्वैत्यमुदग्रदशनांशुभिः" माघ० २-२१। 3. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಉದಾರವಾದ, ಗಂಭೀರವಾದ. "हरिन्मणिश्याममुदग्रविग्रहम्" किरा० १४-४१। 4. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ, ಘನತೆ ಪಡೆದ. "वीर्योदग्रे राजशब्दे मृगेषु" रघु० ९-६४। 5. ಕೊಬ್ಬಿರುವ, ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ. "मदोदग्राः ककुद्मन्तः सरितां कूलमुद्रुजाः" रघु० ४-२२। 6. ಶಕ್ತಿವಂತ, ಬಲಶಾಲಿ, ಪರಾಕ್ರಮಿ. "तत उदग्र इव द्विरदे मुनौ रणमुपेयुषि भीमभुजायुधे" किरा० १८-१। 7. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ, ತೀವ್ರವಾದ, ಸಹಿಸಲಶಕ್ಯವಾದ. "अखिद्यतासन्नमुदग्रतापं रविं दधानेऽप्यरविन्दधाने" माघ० ४-१२।

उदग्रदत् ಉದಗ್ರದತ್ (वि०) ಉದ್ದವಾದ ದಂತವುಳ್ಳ, ಎತ್ತರವಾದ (ಉಬ್ಬಿದ) ಹಲ್ಲುಗಳುಳ್ಳ. उदग्रा दन्ता यस्य। दतृ आदेशः (५-४-१४५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–दती –ದತೀ.**

उदङ्क ಉದಂಕ (पु०) 1. ಚರ್ಮದ ಚೀಲ, ಎಣ್ಣೆ ತುಪ್ಪ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇಡುವ ತೊಗಲಿನ ಚೀಲ. उदच्यतेऽत्र —उद्+अञ्चु (गतौ) अधि० "घञ्" (३-३-१२३)। 2. ಇಕ್ಕುಳ. उदच्यतेऽनेन—कर० "घञ्"। "हृदयोदङ्कसंस्थानं कृतान्तानायसन्निभम्" भट्टि० ७-८३। 3. ಒಬ್ಬ ಋಷಿ. [ಈತನು ಗೌತಮಮಹರ್ಷಿಯ ಪ್ರಿಯಶಿಷ್ಯ. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಾನಂತರ ಗುರುಪತ್ನಿಯ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ಸೌದಾಸಮಹಾರಾಜನ ಪತ್ನಿಯ ಕುಂಡಲಗಳನ್ನು ಪಡೆದು ತಂದು ಒಪ್ಪಿಸಿದನು.]

उदङ्मुख ಉದಙ್ಮುಖ (वि०) ಉತ್ತರಾಭಿಮುಖವಾದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಎದುರಾದ. उदक् मुखं यस्य।

उदक् (च्) ಉದಕ್ (ಚ್) (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಏಳುವ. 2. ಮೇಲು ಭಾಗದ, ಊರ್ಧ್ವಪ್ರದೇಶದ. 3. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ. 4. ಉತ್ತರ ಕಾಲದ, ಮುಂದಿನ ಕಾಲದ. उद्+अञ्चु (गतौ) "क्विन्" (३-२-५९)। (अव्य०) 5. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಿಂದ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ. 6. ಉತ್ತರ ದೇಶ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಿಂದ, ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿ. 7. ಉತ್ತರ ಕಾಲ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಿಂದ, ಉತ್ತರ ಕಾಲದಲ್ಲಿ. उद्+अञ्चु "क्विन्" (३-२-५९)। "अस्तातिः" (५-३-२७)। अस्तातेर्लुक् (५-३-३०)। उदीची दिक्, उदीच्या दिशः, उदीच्यां दिशि। "तेनोदीचीं दिशमनुसरेस्तिर्यगायामशोभी" मेघ० १-५७। उदङ् देशः, उदीचो देशात्, उदीचि देशे।

उदञ्चत् ಉದಂಚತ್ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. उद्+अञ्चु (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "पिकाद्वने शृण्वति भृङ्गहुंकृतैर्दशामुदञ्चत्करुणे वियोगिनाम्" नैष० १-८८।

उदञ्चन ಉದಂಚನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳಿಯುವುದು. उद्+अञ्चु (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "ज्ञानामृतोदञ्चनलालसानां लीलाघटीयन्त्रमिवाश्रितानाम्" हयग्री०। 2. ಮುಚ್ಚಳ, ಮುಚ್ಚುವ ತಟ್ಟೆ. उद्+अञ्चु+णिच् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 3. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತರುವ (ತೊಟ್ಟಿ, ಕೊಡ ಮುಂತಾದುದು). कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಉದ್ಧರಣೆ. कर० "ल्युट्" (३-१-१३४)।

उदञ्चित ಉದಂಚಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, उद्+अञ्चु (गतौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उदञ्चिता बाहुलतेतरस्या मौलिस्रजा हस्तगृहीतयाऽऽसीत्" याद० १३-४९। 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಗೌರವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उदधान ಉದಧಾನ (पु०) 1. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 2. ಕೊಡ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಗಡಿಗೆ. उदकं धीयतेऽत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। उदकस्य उदादेशः (६-३-५७)।

उदधि ಉದಧಿ (पु०) 1. ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. उदकानि धीयन्तेऽत्र—डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९३)। उदादेशः (६-३-५७)। "उदधेरिव मन्थेन पीडितस्य समुत्थितैः" याद० १६-५। 2. ಘಟ, ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ, ಗಡಿಗೆ. उदकं धीयतेऽस्मिन् उदधिर्घटः सि० कौ० (६-३-५८)। 3. ಮೇಘ, ಮೋಡ. 4. ಜಲಾಶಯ, ನೀರಿನ ಮಡು. 5. ನಾಲ್ಕು ಸಂಖ್ಯೆ.

उदधिकन्या ಉದಧಿಕನ್ಯಾ –सुता –ಸುತಾ (स्त्री०) ಸಮುದ್ರರಾಜನ ಮಗಳು, ಲಕ್ಷ್ಮಿ. उदधेः कन्या सुता वा।

उदधिमल ಉದಧಿಮಲ (पु०) ಸಮುದ್ರದ ನೊರೆ. उदधेर्मल इव।

उदधिमेखला ಉದಧಿಮೇಖಲಾ (स्त्री०) ಭೂಮಿ, ಭೂಮಂಡಲ. उदधिर्मेखलेव यस्याः।

उदन्त ಉದಂತ (पु०) 1. ವೃತ್ತಾಂತ, ಸಮಾಚಾರ. उद्गतोऽन्तो यस्य। "श्रुत्वा रामः प्रियोदन्तं मेने

तत्सङ्गमोत्सुकः" रघु० १२-६६। 2. ಸಾಧು, ಗುಣಶಾಲಿ, ಧಾರ್ಮಿಕ, ಪುಣ್ಯಾತ್ಮ, ಶೀಲವಂತ. "उदन्तः साधुवार्तयोः" मेदि०।

उदन्या ಉದನ್ಯಾ (स्त्री०) ಬಾಯಾರಿಕೆ, ನೀರಡಿಕೆ, ನೀರು ಕುಡಿಯುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. उदकस्येच्छा—उदकमात्मन इच्छति—"क्यच्" (३-१-८)। उदन्य "अः" (३-३-१०२)। उदन्नादेशः निपा० (७-४-३४)। "मुने, निर्वर्त्यतामुदन्याप्रतीकारः" वेणी० ६।

उदन्वत् ಉದನ್ವತ್ (पु०) ಸಮುದ್ರ, ಕಡಲು. उदकानि सन्त्यत्र—उदक "मतुप्" उदन्भावश्च निपा० (८-२-१३)। "न सुखं प्रार्थये नार्थमुदन्वद्वीचिचञ्चलम्" किरा० ११-६६। "उदन्वता खातवती समन्तात् अयत्नवप्रायिततुङ्गवेला" याद० १८-१२१।

उदपात्र ಉದಪಾತ್ರ (न०) ನೀರಿನ ಪಾತ್ರೆ. उदकस्य पात्रम्। उदादेशः (६-३-५७)। "रुद्धे गजेन सरितः सरुषावतारे रिक्तोदपात्रकरमास्त चिरं जनौघः" माघ० ५-३३।

उदपान ಉದಪಾನ (पुंन०) ಕೂಪ, ಬಾವಿ. उदकं पिबन्त्यत्र — पा (पाने) "ल्युट्" (३-३-११७)। उदादेशः (६-३-५७)। "यावानर्थ उदपाने सर्वतः संप्लुतोदके। तावान् सर्वेषु वेदेषु ब्राह्मणस्य विजानतः" गीता २-४६।

उदभार ಉದಭಾರ (पु०) ನೀರಿನ ಪ್ರವಾಹ, ನೀರಿನ ರಾಶಿ. उदकस्य भारः। वा उदादेशः (६-३-६०)। पक्षे उदकभारः।

उदमान ಉದಮಾನ (पु०) ಒಂದು ಅಳತೆ, ಆಢಕದ ಐವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ಕೊಳಗದ ಐವತ್ತನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗದ ಅಳತೆ. "कुल्या स्यादष्टभिर्द्रोणैर्द्रोणपादेन चाढकः। अस्यार्धशतिको भाग उदमान उदाहृतः"।

उदमेघ ಉದಮೇಘ (पु०) ನೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ ಮೋಡ. उदकेन पूर्णो मेघः। उदादेशः (६-३-५७)।

उदय ಉದಯ (पु०) 1. ಉದಯ ಪರ್ವತ, ಪ್ರಾತಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಸೂರ್ಯನು ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ (ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿನ) ಪರ್ವತ. उद् + इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। "उदयमुदितदीप्तिर्याति यः सङ्गतौ मे पतति न वरमिन्दुः सोऽपरामेष गत्वा" माघ० ११-१२। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ, ಉನ್ನತಿ. "द्विषतामुदयः सुमेधसा गुरुरस्वन्ततरः सुमर्षणः" किरा० २-८। "आत्मोदयः परज्यानिः" माघ० २-३०। 3. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. "अपेक्षते प्रत्ययमुत्तमं त्वां बीजाङ्कुरः प्रागुदयादिवाम्भः" कुमा० ३-१८। 4. ಲಾಭ, ಹುಟ್ಟುವಳಿ, ಆದಾಯ. "विशेषतोऽसहायेन किं नु राज्यं महोदयम्" मनु० ७-५५। 5. ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳ ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. "निवातस्तिमितां वेलां चन्द्रोदय इवोदधेः" रघु० १२-३६। 6. ಸೃಷ್ಟಿ, ನಿರ್ಮಾಣ. "यौ तु स्वप्नावबोधौ तौ भूतानां प्रलयोदयौ" कुमा० २-८। 7. ಶ್ರೇಯಸ್ಸು. "विहीयमानानुदयाय तेन" किरा० ३-३२। 8. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಏಳಿಗೆ, ಸಂಪತ್ತು. "तेजोद्वयस्य युगपद्व्यसनोदयाभ्यां लोको नियम्यत इवात्मदशान्तरेषु" शाकु० ४-१। 9. ರಾಜನ ವೃದ್ಧಿಕ್ಷಯ ಸ್ಥಾನಗಳು. "षड्गुणाः शक्तयस्तिस्रः सिद्धयश्चोदयास्त्रयः" माघ० २-२६। 10. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 11. ಕಾರ್ಯಫಲ, ಪರಿಣಾಮ. "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयं सखीजनोद्वीक्षणकौमुदीमुखम्" रघु० ३-१। 12. ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿ, ಕಾರ್ಯವು ನೆರವೇರುವಿಕೆ, ಈಡೇರುವಿಕೆ. "आगमैः सदृशारम्भः प्रारम्भसदृशोदयः" रघु० १-१५। 13. ಲಗ್ನ, ರಾಶಿಗಳ ಪ್ರಾರಂಭಸ್ಥಾನ.

उदयगामिनी ಉದಯಗಾಮಿನೀ (स्त्री०) ಸೂರ್ಯೋದಯದ ಸಮಯವನ್ನು ವ್ಯಾಪಿಸಿರುವ ತಿಥಿ, ಸೂರ್ಯೋದಯ ಕಾಲದ ಸಂಬಂಧವನ್ನು ಹೊಂದಿರುವ ತಿಥಿ. उदयं सूर्योदयं गच्छति — गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "ङीप्" (४-१-५)। "उदयन्नेव सविता यां तिथिं प्रतिपद्यते। सा तिथिः सकला ज्ञेया दानाध्ययनकर्मसु"।

उदयगिरि ಉದಯಗಿರಿ (पु०) ಉದಯ ಪರ್ವತ, ಸೂರ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಗ್ರಹಗಳು ಉದಯಿಸುವ ಪರ್ವತ. "तत उदयगिरेरिवैक एष स्फुरितगुणद्युतिसुन्दरः कलावान्" मालती० २-१०।

उदयत् ಉದಯತ್ (वि०) ಹುಟ್ಟುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. उद्+इ (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "उदयति विततोर्ध्वरश्मिरज्जावहिमकरे हिमधाम्नि याति चास्तम्" माघ० ४-२०।

उदयन ಉದಯನ (पु०) 1. ವತ್ಸರಾಜ, ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. 2. ಅಗಸ್ತ್ಯಋಷಿ. 3. ಉದಯನಾಚಾರ್ಯರು, ಕಿರಣಾವಳಿ ಕುಸುಮಾಂಜಲಿ ಮೊದ

ಲಾದ ಗ್ರಂಥಕಾರರು. 4. ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳ ಉದಯ. उद्+इण् (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उदयनमुदये क्लीबं वत्सेशागस्त्ययोः पुंसि" मेदि०।

उदयवेला ಉದಯವೇಳಾ (स्त्री०) 1. ಉದಯಕಾಲ, ಸೂರ್ಯಾದಿ ಗ್ರಹಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ಸಮಯ. 2. ಅರುಣೋದಯ ಕಾಲ.

उदर ಉದರ (न०) 1. ಹೊಟ್ಟೆ. उद् + ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "वलिव्यपायस्फुटरोमराजिना निरायतत्वादुदरेण ताम्यता" किरा० ८-१७। 2. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಒಳಭಾಗ. "ताम्रोदरेषु पतितं तरुपल्लवेषु निर्धौतहारगुलिकाविशदं हिमाम्भः" रघु० ५-७०। 3. ಯುದ್ಧ. 4. ಒಂದು ವಿಧ ಉದರರೋಗ, ಪ್ಲೀಹ. "उदरं जठरे युधि" मेदि०।

उदरग्रन्थि ಉದರಗ್ರಂಥಿ (पु०) ಪ್ಲೀಹ, ಗುಲ್ಮರೋಗ, ಹೊಟ್ಟೆಯೊಳಗಿನ ಗೆಡ್ಡೆ.

उदरत्राण ಉದರತ್ರಾಣ (न०) ಹೊಟ್ಟೆಯ ಕಟ್ಟು, ನಡುಕಟ್ಟು, ಹೊಟ್ಟೆಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಪಟ್ಟಿ.

उदरथि ಉದರಥಿ (पु०) ಸಾಗರ, ಸಮುದ್ರ. उद् + ऋ (गतौ) "थथिन्" (उ० ४-८८)। उदरथिः समुद्रः सि० कौ०।

उदरम्भरि ಉದರಂಭರಿ (वि०) ಹೊಟ್ಟೆ ಬಾಕ, ತನ್ನ ಹೊಟ್ಟೆಯ ಪಾಡನ್ನು ಮಾತ್ರ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು, ಸ್ವಾರ್ಥಪರ. उदरं बिभर्ति—डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "इन्" मुम् च (३-२-२६)। निपा०। "ज्योत्स्नाकरम्बमुदरम्भरयश्चकोराः" अनर्घ०।

उदराध्मान ಉದರಾಧ್ಮಾನ (न०) ವಾತರೋಗ.

उदरावर्त ಉದರಾವರ್ತ (पु०) ನಾಭಿ, ಹೊಕ್ಕಳು. उदरस्य आवर्त इव।

उदर्क ಉದರ್ಕ (पु०) 1. ಮುಂದಿನ ಕಾಲ, ಉತ್ತರ ಕಾಲ. उदर्क्यते — अर्क (स्तवने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಮುಂದಿನ ಫಲ, ಉತ್ತರಕಾಲದ ಫಲ, ಮುಂದಾಗುವ ಫಲ. "नन्वयमुदर्कः प्राक्तनस्य दुष्कर्मणः" दशकु०। 3. ಮದನಕಂಟಕ, ಪ್ರೀತಿಯಿಂದ ಏಳುವ ರೋಮಾಂಚ (ಮೈನೂದಲು). "उदर्क उत्तरे काले यच्च स्यात् फलमुत्तरम्" वैज०। "उदर्क एष्यत्काले तत्फले मदनकण्टके" मेदि०।

उदर्चिस् ಉದರ್ಚಿಸ್ (पु०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. उद् ऊर्ध्वम् अर्चिः शिखाऽस्य। "प्रक्षिप्योदर्चिषं कक्षे शेरते तेऽभिमारुतम्" माघ० २-४२। 2. ಮನ್ಮಥ. 3. ಈಶ್ವರ. (वि०)4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿದ ಕಾಂತಿಯುಳ್ಳ, ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾದ ಜ್ವಾಲೆಯುಳ್ಳ. "स्फुरन्नुदर्चिः सहसा तृतीयादक्ष्णः कृशानुः किल निष्पपात" कुमा० ३-७१।

उदलावणिक ಉದಲಾವಣಿಕ (वि०) ಉಪ್ಪುನೀರಿನಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उदकीभूतं लवणमुदलवणम्, तेन संस्कृतम् "ठक्" (४-४-३)।

उदवज्र ಉದವಜ್ರ (पु०) ನೀರಿನ ರೂಪವಾದ ವಜ್ರಾಯುಧ, ನೀರೆಂಬ ವಜ್ರಾಯುಧ. उदकमेव वज्रोऽशनिः। उदादेशः (६-३-६०) "मानिन्या वपुषि पतन्निसर्गमन्दो भिन्दानो हृदयमसाहि नोदवज्रः" माघ० ७-३९।

उदवसित ಉದವಸಿತ (न०) ಗೃಹ, ಮನೆ. उत्+अव+षो (अन्तकर्मणि) "क्तः" (३-२-१०२)। "इदमुदवसितानामस्फुटालोकसंपत्" माघ० ११-१८।

उदवास ಉದವಾಸ (पु०) ಜಲಾಧಿವಾಸ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ವಾಸ. उदके वासः। उदादेशः (६-३-५८)। "निनाय साऽत्यन्तहिमोत्किरानिलाः सहस्यरात्रीरुदवासतत्परा" कुमा० ५-२६।

उदवाहन ಉದವಾಹನ (वि०) ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತುತರುವ. उदकस्य वाहनः। उदादेशः (६-३-५८)।

उदश्रु ಉದಶ್ರು (वि०) ಕಣ್ಣೀರು ಸುರಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಳುತ್ತಿರುವ. उद्गतमश्रु यस्य। "तस्य पश्यन् ससौमित्रेरुदश्रुर्वसतिद्रुमान्" रघु० १२-१४।

उदश्वित् ಉದಶ್ವಿತ್ (न०) ಅರ್ಧಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿ ಕಡೆದ ಮೊಸರು. [ಮೊಸರಿನ ಪ್ರಮಾಣದಲ್ಲಿ ಅರ್ಧಭಾಗ ನೀರು ಬೆರಸಿದರೆ 2 ಭಾಗ ಮೊಸರು. 1 ಭಾಗ ನೀರು.] उदकेन श्वयति वर्धते—टु ओश्वि (गतिवृद्धयोः) "क्विप्" (३-२-७६)। "तक्रं ह्युदश्विन्मथितं पादाम्ब्वर्धाम्बु निर्जलम्" अम०।

उदसन ಉದಸನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯುವುದು. उद्+असु (क्षेपणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ತಳ್ಳುವಿಕೆ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವಿಕೆ.

उदस्त ಉದಸ್ತ (वि०) 1. ಕೆಳಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "उदस्ताधोरणः" दशकु०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ

ಹಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दयिताय सासवमुदस्तमपतदवसादिनः करात्" माघ० १५-८१। 3. ತಳ್ಳಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

उदस्थान ಉದಸ್ಥಾನ (न०) ನೀರು ತುಂಬಿದ ಪ್ರದೇಶ. उदकस्य स्थानम्। उदादेशः (६-३-५७)।

उदस्थाली ಉದಸ್ಥಾಲೀ (स्त्री०) ನೀರು ತುಂಬಿಡುವ ಪಾತ್ರೆ, ಹಂಡೆ, ಕಡಾಯಿ. उदकस्य स्थाली। उदादेशः (६-३-५७)।

उदस्यमान ಉದಸ್ಯಮಾನ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಸೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎರಚಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उद्+असु (क्षेपणे) कर्मं० "शानच्" (३-२-१२४)। "इत्थं विहृत्य वनिताभिरुदस्यमानं पीनस्तनोरुजघनस्थलशालिनीभिः" किरा० ८-५५।

उदहरण ಉದಹರಣ (न०) ಬಿಂದಿಗೆ, ಕೊಡ. उदकं ह्रियतेऽनेन — हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११७)।

उदहार ಉದಹಾರ (वि०) ನೀರನ್ನು ಹೊತ್ತುತರುವ. उदकं हरति — हृञ् (हरणे) "अण्" (३-२-१)। "प्रविविक्ता नदीं रात्रावुदहारोऽहमागतः"।

उदात्त ಉದಾತ್ತ (पु०) 1. (ಅಕ್ಷರಗಳು ಹುಟ್ಟುವ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ) ಮೇಲುಭಾಗಗಳಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಸ್ವರವರ್ಣ. उद् उच्चैरादीयते—उद्+दाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उच्चैरुदात्तः" सि० कौ०। "निहन्त्यरीनेकपदे य उदात्तस्वरानिव" माघ० २-९५। 2. ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಯಕರಲ್ಲೊಬ್ಬ. **ನಾಲ್ಕು ವಿಧ ನಾಯಕರು :** (1) धीरोदात्तः, (2) धीरोद्धतः, (3) धीरललितः ಮತ್ತು (4) धीरशान्तः। "धीरोदात्तो धीरोद्धतस्तथा धीरललितश्च। धीरप्रशान्त इत्ययमुक्तः प्रथमश्चतुर्भेदः। अविकत्थनः क्षमावानतिगम्भीरो महासत्त्वः। स्थेयान्निगूढमानो धीरोदात्तो दृढव्रतः कथितः" सा० द० ३-३१, ३२। 3. ನಗಾರಿ, ಭೇರಿ, ದುಂದುಭಿ. 4. ಒಂದು ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರ; ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ಐಶ್ವರ್ಯಾದಿ ಸಮೃದ್ಧಿಯ ವರ್ಣನೆ ಅಥವಾ ಪ್ರಸ್ತುತೋಪಸ್ಕಾರಕ ಶ್ಲಾಘನೀಯಚರಿತ್ರದ ವರ್ಣನೆಯು **ಉದಾತ್ತಾಲಂಕಾರ.** "लोकातिशयसंपत्तिवर्णनोदात्तमुच्यते। यद्वापि प्रस्तुतस्याङ्गं महतां चरितं भवेत्" सा० द० १०-९४। (वि०) 5. ಘನತೆ ಹೊಂದಿದ, ಹಿರಿಮೆ ಪಡೆದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. 6. ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ. "तस्याभवद्दत्तक इत्युदात्तः क्षमी मृदुर्धर्मपरस्तनूजः" माघ० २०-८२। 7. ಉದಾರ, ತ್ಯಾಗಶೀಲ, ದಾನಿ.

उदान ಉದಾನ (पु०) ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು, ಕಂಠಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಊರ್ಧ್ವಮುಖವಾಗಿ ಆಡುವ ಒಂದು ಪ್ರಾಣವಾಯು. **ಪಂಚಪ್ರಾಣವಾಯುಗಳು :** (1) ಪ್ರಾಣ, (2) ಅಪಾನ, (3) ಸಮಾನ, (4) ಉದಾನ ಮತ್ತು (5) ವ್ಯಾನ. उद् ऊर्ध्वेनानित्यनेन — "घञ्" (३-३-१२१)।

उदार ಉದಾರ (वि०) 1. ದಾನಿ, ತ್ಯಾಗಶೀಲ. उच्चैरासमन्तादृच्छति — ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "उदाराः सर्व एवैते ज्ञानीत्वात्मैव मे मतम्" गीता ७-१८। 2. ಘನತೆ ಹೊಂದಿದ, ಹಿರಿಮೆಯುಳ್ಳ, ಔದಾರ್ಯವುಳ್ಳ. "इत्यर्घ्यपात्रानुमितव्ययस्य रघोरुदारामपि गां निशम्य" रघु० ५-१२। 3. ಪ್ರಸಿದವಾದ, ಖ್ಯಾತಿಪಡೆದ. उदर्यते — ऋ "घञ्" (३-३-१९)। "उदारकीर्तेरुदयं दयावतः प्रशान्तबाधं दिशतोऽभिरक्षया" किरा० १-१८। 4. ಬಹಳವಾದ, ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ. "ददत्या शालीनामवनतिमुदारे सति फले" मुद्रा० ३-८। 5. ಮೃದುಸ್ವಭಾವದ, ದಯಾಳು, ಸಹೃದಯ. "विनोदयिष्यन्ति नवाभिषङ्गामुदारवाचो मुनिकन्यकास्त्वाम्" रघु० १४-७७। 6. ರಮಣೀಯವಾದ, ಮನೋಹರವಾದ. "दूष्यैरिव क्षितिभृतां द्विरदैरुदारतारावलीविरचनैर्व्यरुचन्निवासाः" माघ० ५-२१। 7. ದೊಡ್ಡದಾದ, ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. "शत्रुघ्नप्रतिविहितोपकार्यमार्यः साकेतोपवनमुदारमध्युवास" रघु० १३-७९। 8. ಋಜುವಾದ, ಸರಳವಾದ, ಪ್ರಾಮಾಣಿಕ. 9. ಅರ್ಥವತ್ತಾದ. "उदारचेता गिरमित्युदाराम्" किरा० ३-१०।

उदारकीर्ति ಉದಾರಕೀರ್ತಿ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಕೀರ್ತಿಶಾಲಿಯಾದ, ಹೆಚ್ಚು ಯಶಸ್ಸುಪಡೆದ, ಖ್ಯಾತಿವಂತನಾದ. उदारा कीर्तिर्यस्य। "उदारकीर्तेरुदयं दयावतः प्रशान्तबाधं दिशतोऽभिरक्षया" किरा० १-१८।

उदारचेतस् ಉದಾರಚೇತಸ್ (वि०) ಉದಾರವಾದ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ, ಧಾರಾಳ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ದೊಡ್ಡ ಮನಸ್ಸುಳ್ಳ. उदारं चेतो यस्य। "उदारचेता गिरमित्युदारां द्वैपायनेनाभिदधे नरेन्द्रः" किरा० ३-१०।

उदारता ಉದಾರತಾ (स्त्री०) 1. ಔದಾರ್ಯ, ದಾನಶೀಲತೆ, ಕೊಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. उदारस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। 2. ಗಾಂಭೀರ್ಯ. 3. ಸೌಂದರ್ಯ. "यत्प्रौढित्वमुदारता च वचसां यच्चार्थतो गौरवम्" मालती० १-१०। 4. ಕಠಿನವರ್ಣಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ

ಶಬ್ದದಲ್ಲಿರುವ ವಿಕಟತ್ವಲಕ್ಷಣರೂಪವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದಗುಣ, ಕೇಳುವವರಿಗೆ ವರ್ಣಗಳು ನರ್ತನ ಮಾಡುತ್ತಿರುವಂತೆ ಭಾವನೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಒಂದು ಶಬ್ದಗುಣ. "विकटत्वमुदारता" का० सू० ३-१-२२।

उदारधी ಉದಾರಧೀ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. उदारा सार्वज्ञच-लक्षणा धीरस्य। "सर्वोपजीव्यसार्वज्ञचादुच्यते स उधारधीः"। "निमिषोऽनिमिषः स्रग्वी वाचस्पतिरुदारधीः" वि० स०। (स्त्री०) 2. ಉತ್ತಮವಾದ ಬುದ್ಧಿ, ಧಾರಾಳವಾದ ಬುದ್ಧಿ. (वि०) 3. ಉತ್ತಮ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ, ಉದಾರ ಬುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ. उदारा बुद्धिर्यस्य।

उदास ಉದಾಸ (पु०) 1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಉಪೇಕ್ಷೆ. उद्+आस (उपवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವಿರಕ್ತ, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕಸೌಖ್ಯವನ್ನು ತ್ಯಜಿಸಿದ ಸಂನ್ಯಾಸಿ. 3. ನಿಃಸ್ಪೃಹ, ಆಸೆಯಿಲ್ಲದವನು. उदास्ते—उद्+आस कर्त० "अच्" (३-१-१३४)। 4. ಉದಾಸೀನ, ಯಾವ ಪಕ್ಷಕ್ಕೂ ಸೇರದವನು.

उदासित ಉದಾಸಿತ (वि०) ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವ, ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಿರುವ, ತಟಸ್ಥನಾಗಿರುವ. उद्+आस (उपवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "उदासितेनैव मयेदमुद्यसे भिया न तेभ्यः स्मरतानवान्न वा" नैष० ९-१३५।

उदासितृ ಉದಾಸಿತೃ (वि०) ಉದಾಸೀನ, ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದಿರುವವನು, ತಟಸ್ಥ. उद् + आस (उपवेशने) "तृच्" (३-१-१३३)। "उदासितारं निगृहीतमानसैर्गृहीतमध्यात्मदृशा कथञ्चन" माघ० १-३३।

उदासीन ಉದಾಸೀನ (पु०) 1. ಶತ್ರು ಅಥವಾ ಮಿತ್ರ ರಾಷ್ಟ್ರಕ್ಕೆ ಆಚೆಗಿನ ರಾಷ್ಟ್ರದ ರಾಜ. उदास्ते—उद्+आस (उपवेशने) "शानच्" (३-२-१२४)। ईत्वम् (७-२-८३)। "उदासीनः परतरः" अम०। (वि०) 2. ತಟಸ್ಥ, ಉಪೇಕ್ಷೆಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯಾವ ಚಿಂತೆಯೂ ಇಲ್ಲದ, ಯಾವ ಪ್ರಯತ್ನವೂ ಇಲ್ಲದ. "यानमाहुरुदासीनं त्वामुत्थापयति द्वयम्" माघ० २-५७। "कुमार, इह खलु अर्थशास्त्रव्यवहारिणामरिमित्रोदासीनव्यवस्था" मुद्रा० ५।

उदास्थित ಉದಾಸ್ಥಿತ (पु०) 1. ಪ್ರತೀಹಾರ, ದ್ವಾರಪಾಲಕ. 2. ಅಧ್ಯಕ್ಷ, ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. 3. ಗೂಢಚಾರ. 4. ದೂತ. "उदास्थितः प्रतीहारेऽध्यक्षे प्रणिधौ चरे" विश्व०। "उदास्थितः प्रतीहारे चरभेदे च कीर्तितः" ಶಾಶ್ವ०। ರಾಜನ ಐದು ವಿಧ ಗೂಢಚಾರರಲ್ಲೊಬ್ಬ.

ಐದು ವಿಧ ಗೂಢಚಾರರು: (1) ಕಾಪಟಿಕ, (2) ಉದಾಸ್ಥಿತ, (3) ಗೃಹಪತಿ, (4) ವೈದೇಹಿಕ ಮತ್ತು (5) ತಾಪಸ.

(1) ಕಾಪಟಿಕ: ಕಪಟ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು ಕಾಪಟಿಕ. ಪರರ ಮರ್ಮವನ್ನು ತಿಳಿದಿರುವ ಮತ್ತು ಕಪಟ ವ್ಯವಹಾರದಿಂದ ವರ್ತಿಸುವ ಇವನನ್ನು ಗೌರವಿಸಿ ಇವನಿಗೆ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ದ್ರವ್ಯ ಸಹಾಯಮಾಡಿ ಯಾವನಾದರೊಬ್ಬನ ದುರ್ನಡತೆಯನ್ನು ಕಂಡಕೂಡಲೆ ತನಗೆ ತಿಳಿಸಬೇಕೆಂದು ರಾಜನು ನಿಯಮಿಸುವನು.

(2) ಉದಾಸ್ಥಿತ: ಸಂನ್ಯಾಸಿ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಚಾರನು ಉದಾಸ್ಥಿತನು. ಬಾಹ್ಯಾಂತಃಶುದ್ಧಿಯಿರುವ, ಇತರರ ಗುಣದೋಷಗಳನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಅರಿತಿರುವ ಜೀವನಾಪೇಕ್ಷಿಯಾದ ಇವನನ್ನು ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ದೊಡ್ಡ ಮಠವೊಂದರಲ್ಲಿ ಕುಳ್ಳಿರಿಸಿ ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಭೂಮಿಯನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ರಾಜನು ಇವನ ಮೂಲಕ ಇತರರ ದೋಷಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(3) ಗೃಹಪತಿ: ಗೃಹಸ್ಥವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಚಾರನು ಗೃಹಪತಿ. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಬೇರೆ ಉಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ವ್ಯವಸಾಯದಿಂದ ಜೀವಿಸುವ ಬಾಹ್ಯಾಂತಃಶುದ್ಧಿಯುಳ್ಳ ಬುದ್ಧಿಶಾಲಿಯಾದ ಇವನನ್ನು ಗೃಹ, ಧನ, ಭೂಮಿ ಇವುಗಳಿಂದ ಗೌರವಿಸಿ ರಾಜನು ಇವನ ಮೂಲಕ ದೇಶದ ರಹಸ್ಯವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳಬೇಕು.

(4) ವೈದೇಹಿಕ: ವಾಣಿಜ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ವರ್ತಕನ ವೇಷಧಾರಿಯಾದ ಚಾರನು ವೈದೇಹಿಕ. ಜೀವನಕ್ಕೆ ಗತಿಯಿಲ್ಲದ ಇವನನ್ನು ಪುಷ್ಕಳ ಧನದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ವ್ಯಾಪಾರದಲ್ಲಿ ನಿಯಮಿಸಿ ಇವನ ಮೂಲಕ ದೇಶದ ವಿಷಯಗಳನ್ನು ತಿಳಿಯಬೇಕು.

(5) ತಾಪಸ: ಚೀರ ಜಟಾಧಾರಿಯಾಗಿ ಕಪಟ ಶಿಷ್ಯರೊಡಗೂಡಿ ಒಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸುವ ಚಾರನು ತಾಪಸನು. ಜೀವಿಕೆಗೆ ಗತ್ಯಂತರವಿಲ್ಲದ ಇವನನ್ನು ರಾಜನು ದ್ರವ್ಯದಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಂಡು ಕಪಟ ಸಂನ್ಯಾಸಿಯನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಒಂದು ಆಶ್ರಮದಲ್ಲಿರಿಸಬೇಕು. ಈ ಕಪಟ ತಾಪಸನು ಕಪಟ ಶಿಷ್ಯರೊಡಗೂಡಿ ರಾಜನು ಕಲ್ಪಿಸಿರುವ ಆಸ್ತಿಯಿಂದ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸುಖಜೀವನ ನಡೆಸುತ್ತ ಎರಡು ಮೂರು

ತಿಂಗಳಿಗೊಂದು ಸಲ ಊಟಮಾಡುವವನಂತೆ ನಟಿಸುತ್ತ ಇರಬೇಕು. ಇವನ ಕಪಟ ಶಿಷ್ಯರು ಇವನು ತ್ರಿಕಾಲಜ್ಞಾನಿಯೆಂದೂ, ಇವನಿಂದ ಎಲ್ಲರೂ ಪ್ರಯೋಜನ ಹೊಂದಬಹುದೆಂದೂ ಸಾರುತ್ತಿರುವುದರಿಂದ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಸಕಲರ ಪ್ರೀತಿ ವಿಶ್ವಾಸಗಳನ್ನು ಗಳಿಸಿ ಅವರ ರಹಸ್ಯವೆಲ್ಲವನ್ನೂ ರಾಜನಿಗೆ ತಿಳಿಸುವನು. "कृत्स्नं चाष्टविधं कर्म पञ्चवर्गं च तत्त्वतः। अनुरागापरागौ च प्रचारं मण्डलस्य च" मनु० ७-१५४।

उदाहरण ಉದಾಹರಣ (न०) 1. ಕಥನ. ವಿವರಣಪೂರ್ವಕ ಹೇಳುವುದು. 2. ಸಂಭಾಷಣೆ. उदाह्रियते—उद् + आ + हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अथाङ्गिरसमग्रण्यमुदाहरणवस्तुषु" कुमा० ६-६५। 3. ಪ್ರಸಿದ್ಧಪಡಿಸುವ ವಾಕ್ಯ. "जयोदाहरणं बाह्वोर्गापयामास किंकरान्" रघु० ४-७८। 4. ದೃಷ್ಟಾಂತ. "प्रध्वंसितान्धतमसस्तत्रोदाहरणं रविः" माघ० २-३३। 5. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ಪ್ರತಿಜ್ಞಾದಿ ಪಂಚಾವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. **ಪಂಚಾವಯವಗಳು:** (1) प्रतिज्ञा, (2) हेतुः, (3) उदाहरणम्, (4) उपनयः ಮತ್ತು (5) निगमनम्। "यो यो धूमवान् स स वह्निमान् यथा महानसम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮಹಾನಸವು ಉದಾಹರಣವು.

उदाहार ಉದಾಹಾರ (पु०) 1. ಉಪೋದ್ಘಾತ, ಮಾತಿನ ಪ್ರಾರಂಭ, ಪೀಠಿಕೆ, ಮುಂದೆ ಹೇಳುವ ಮಾತಿನ ವಿವರಣೆ. 2. ದೃಷ್ಟಾಂತ. उद्+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

उदाहृत ಉದಾಹೃತ (वि०) 1. ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ದೃಷ್ಟಾಂತ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿವರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+आ+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "योऽङ्गीकृतगुणैः श्लाघ्यः सविस्मयमुदाहृतः" किरा० ११-७२।

उदाहृति ಉದಾಹೃತಿ (स्त्री०) "उदाहरण" ಪದದ ಅರ್ಥ. उद्+आ+हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उदित ಉದಿತ (न०) 1. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು. वद (व्यक्तायां वाचि) भावे "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. वद कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "उदितं प्रियां प्रति सहार्दमिति श्रदधीयत प्रियतमेन वचः" माघ० ९-६९। "भवादृशेषु प्रमदाजनोचितं भवत्यधिक्षेप इवानुशासनम्" किरा० १-२८। 3. ಉದಯವನ್ನು ಹೊಂದಿದ, ಉದಯಿಸಿರುವ. उद् + इण् (गतौ) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "उदिते ततः सपदि लब्धपदैः क्षणदाकरेऽनुपदिभिः प्रयये" माघ० ९-७०। "मन्दमन्दमुदितः प्रययौ" किरा० ९-२६। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹರಡಿರುವ. "व्यक्तोदितस्मितमयूखविभासितोष्ठः" किरा० २-५९। 5. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. "उदितोपलस्खलनसंवलिताः" किरा० ६-४। 6. ಉಂಟಾದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ. "उदितोरुसादमतिवेपथुमत्सुदृशोऽभिभर्तृ विधुरं त्रपया" माघ०९-७७। "उदितः प्रणवाङ्कुरात्मना त्वद्विविधस्कन्धविभक्तरूढशाखः" याद० १५-१२।

उदित्वर ಉದಿತ್ವರ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಹೋಗುವ. उत्+इण् (गतौ) "क्वरप्" (३-२-१६३)। "शशिमयं दहनास्त्रमुदित्वरं मनसिजस्य विमृश्य वियोगिनी" नैष० ४-३८। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–इत्वरी –ಇತ್ವರೀ.**

उदीक्षण ಉದೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೋಡುವುದು. 2. ಕಲ್ಪನೆ, ಊಹೆ. उद्+ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

उदीक्षमाण ಉದೀಕ್ಷಮಾಣ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೋಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಕಲ್ಪನೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಉಸ್ತುವಾರಿ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ, ಎಚ್ಚರಿಕೆಯಿಂದ ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುತ್ತಿರುವ. उद् + ईक्ष (दर्शने) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। "क्षत्रधर्मे स्थितो भूत्वा यथाशास्त्रं यथाविधि। उदीक्षमाणः पृतनां जयामि युधि वासव" भा० शान्ति० ९८-९।

उदीक्ष्य ಉದೀಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಊಹಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 2. ಮೇಲೆ ನೋಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. उद्+ईक्ष (दर्शने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 3. ನೋಡಿ, ಮೇಲೆ ನೋಡಿ. उद् + ईक्ष "ल्यप्" (७-१-३७)।

उदीची ಉದೀಚೀ (स्त्री०) ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕು. उद् उत्तरमश्चत्यर्कम्—उद्+अञ्चु (गतौ) "ईत्" (६-४-१३९)। "ङीप्" (४-१-६)। "आसाद्य वाचं स भृशं दिदीपे काष्ठामुदीचीमिव तिग्मरश्मिः" किरा० ३-५५।

उदीचीन ಉದೀಚೀನ (वि०) 1. ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಉತ್ತರ ದೇಶದ. 3. ಉತ್ತರ ಕಾಲದ. उदीच्यां भवः "खः" (५-४-८)।

उदीच्य ಉದೀಚ್ಯ (वि०) 1. ಉತ್ತರ ದೇಶದಲ್ಲಿರುವ. 2. ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ. 3. ಉತ್ತರ ಕಾಲದ. उदीच्यां भवः "यत्" (४-२-१०१)। "शरैरुस्रैरिवोदीच्यानुद्धरिष्यन् रसानिव" रघु० ४-६६।

उदीत ಉದೀತ (वि०) ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ, ಉಂಟಾದ. उद् + ईङ् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "नृपः स पश्यन्नपि तामुदीतस्तम्भो न धर्तुं सहसा शशाक" नैष० ६-५२।

उदीप ಉದೀಪ (पु०) ನೀರು ಹರಿದುಬರುವ ಸ್ಥಳ, ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಕೂಡಿದ ಪ್ರದೇಶ. उद्गता आपो यत्र समासान्तः "अः" (५-४-७४)। "ईत्" (६-३-९७)।

उदीयमान ಉದೀಯಮಾನ (वि०) ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ. उदीयते—उद्+ईङ् (गतौ) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। "रिपुतिमिरमुदस्योदीयमानं दिनादौ दिनकृतमिव लक्ष्मीस्त्वां समभ्येतु भूयः" किरा० १-४६।

उदीरण ಉದೀರಣ (न०) ಉಚ್ಚಾರಣ. उद् + ईर (गतौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "उद्घातः प्रणवो यासां न्यायैस्त्रिभिरुदीरणम्" कुमा० २-१२। स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **-णा -ಣಾ.**

उदीरयत् ಉದೀರಯತ್ (वि०) ಪ್ರಕಟಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ತೋರಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+ईर+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "तिसृभिस्त्वमवस्थाभिर्महिमानमुदीरयन्" कुमा० २-६।

उदीरित ಉದೀರಿತ (न०) 1. ಮಾತು. उद्+ईर (गतौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + ईर (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उदीरितां तामिति याज्ञसेन्या" किरा० ३-५५। 3. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ, ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "कथं न मन्युर्ज्वलयत्युदीरितः शमीतरुं शुष्कमिवाग्निरुच्छिखः" किरा० १-३२। 4. ಉಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "मृदुचलदपरान्तोदीरितान्दूनिनादम्" माघ० ११-७। 5. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अभिलाषमुदीरितेन्द्रियः" कुमा० ४-४१। 6. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "यावद्व्यगाहन्त न दन्तिनां घटास्तुरङ्गमैस्तावदुदीरितं खुरैः" माघ० १२-५८।

उदीर्ण ಉದೀರ್ಣ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. उद्+ऋ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "उदीर्णः सर्वतश्चक्षुरनीशः शाश्वतस्थिरः" वि० स०। (वि०) 2. ಬೆಳೆದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. 3. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉಂಟಾದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "आकम्प्राग्रैः केतुभिः संनिपातं तारोदीर्णग्रैवनादं व्रजन्तः" माघ० १८-३७। 4. ಉದ್ರೇಕಗೊಂಡ, ಬಲಗೊಂಡ. "उदीर्णरागप्रतिरोधकं जनैरभीक्ष्णमक्षुण्णतयातिदुर्गमम्" माघ० १-३२। 5. ಹೆಚ್ಚಿದ, ಅಧಿಕವಾದ. 6. ಹಿರಿದಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ. 7. ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अनुदीर्णवर्णनिभृतार्थमाह्वयत्" माघ० १३-४२। 8. ಕೊಬ್ಬಿದ, ಗರ್ವಗೊಂಡ. "भवल्लब्धवरोदीर्णस्तारकाख्यो महासुरः" कुमा० २-३२।

उदुम्बर ಉದುಂಬರ (पु०) 1. ಅತ್ತಿಮರ. उं शम्भुं वृणोति—वृञ् (वरणे) "खच्" (३-२-४६)। "मुम्" (६-३-६७)। उत्कृष्टमुम्बरम्। 2. ದೇಹಳಿ, ಹೊಸ್ತಲು. 3. ಷಂಡ, ನಪುಂಸಕ. 4. ಕುಷ್ಠರೋಗ. (न०) 5. ತಾಮ್ರ. 6. ಅತ್ತಿಹಣ್ಣು. "उदुम्बरस्तु देहल्यां वृक्षजातौ च षण्डके। उदुम्बरं स्मतं ताम्रे कुष्ठभेदेऽप्युदुम्बरः" विश्व०।

उदूखल ಉದೂಖಲ (पुंन०) 1. ಒರಳು. ऊर्ध्वं च तत् खं च। ऊर्ध्वखं लाति — ला (आदाने) "कः" (३-२-४)। पृषो०। 2. ಗುಗ್ಗುಳ, ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. "उदूखलं गुग्गुलौ स्यादुलूखलेऽपि न द्वयोः" मेदि०।

उदूढ ಉದೂಢ (वि०) 1. ಧರಿಸಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ವಹಿಸಿರುವ. उद्+वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "उदूढलोकत्रितयेन साम्प्रतं गुरुर्धरित्री क्रियतेतरां त्वया" माघ० १-३६। 2. ಸ್ಥೂಲವಾದ, ದಪ್ಪವಾದ. 3. ಮದುವೆಯಾದ, ವಿವಾಹಿತನಾದ. 4. ಉನ್ನತವಾದ, ಎತ್ತರವಾದ. "उदूढवक्षःस्थगितैकदिङ्मुखः" किरा० १४-३१। स्त्रियाम् **उदूढा ಉದೂಢಾ.** ವಿವಾಹಿತ ಹೆಂಗಸು. "उदूढः पीवरोढयोः" हेम०।

उदेजय ಉದೇಜಯ (वि०) ಉದ್ವೇಗವುಂಟುಮಾಡುವ, ನಡುಕವುಂಟುಮಾಡುವ. उद्+एजृ (कम्पने) "खश्" (३-२-२८)। "उदेजयान् भूतगणान् न्यषेधीत्" भट्टि० १-१५।

उद्गत ಉದ್ಗತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಬೆಳೆದಿರುವ. उद् + गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "केलिशैलमणिमेखलापदादुद्गतामिह

तमालवाटिकाम्" याद० १७-२२। 2. ಉದಯಿಸಿರುವ. "उद्गतेन्दुमविभिन्नतमिस्राम्" किरा० ९-२४। 3. ಉತ್ಪನ್ನವಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ, ಉಂಟಾದ. 4. ವಾಂತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + गम्लृ "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्गति ಉದ್ಗತಿ (स्त्री०) 1. ಉದಯ. 2. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 4. ವಾಂತಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. उद्+गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उद्गत्वर ಉದ್ಗತ್ವರ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ ಸ್ವಭಾವದ, ಊರ್ಧ್ವಗಾಮಿಯಾದ. उद्+गम्लृ (गतौ) "क्वरप्" अनुनासिकलोपश्च (३-२-१६४)। निपा०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-१५)। **–गत्वरी –ಗತ್ವರೀ.** "उद्गत्वरीभिरछुरितं वितेने निजं वपुर्वायुसखः शिखाभिः" नैष० १४-६३।

उद्गम ಉದ್ಗಮ (पु०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ. उद् + गम्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "कुतो वा महोदधिं वर्जयित्वा पारिजातस्योद्गमः" मालती० २। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವಿಕೆ, ಚಾಚಿಕೊಂಡಿರುವಿಕೆ. "बाहुबन्धनापवारितपयोधरोद्गमम्" मालती० ७। 3. ಅಂಕುರ, ಮೊಳಕೆ. "परिसरविषयेषु लीढमुक्ता हरिततृणोद्गमशङ्कया मृगीभिः" किरा० ५-३८। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟು ಬರುವಿಕೆ. "रोमोद्गमः प्रादुरभूदुमायाः" कुमा० ७-७७।

उद्गमन ಉದ್ಗಮನ (न०) "उद्गम" ಪದದ ಅರ್ಥ. उद् + गम्लृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्गमनीय ಉದ್ಗಮನೀಯ (न०) 1. ಒಗೆದು ಶುದ್ಧಿ ಮಾಡಿದ ಒಂದು ಜೊತೆ ಪಂಚೆ. उद्गम्यते—उद्+गम्लृ (गतौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। "सा मङ्गलस्नानविशुद्धगात्री गृहीतपत्युद्गमनीयवस्त्रा" कुमा० ७-११। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

उद्गमित ಉದ್ಗಮಿತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + गम्लृ (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "नैनं त्यज क्षीरधिमन्थनाद्यैरस्यानुजायोद्गमितामरैः श्रीः" नैष० ६-८०।

उद्गाढ ಉದ್ಗಾಢ (न०) 1. ಹೆಚ್ಚಿಗೆ, ಅತಿಶಯ. (वि०) 2. ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅತಿಶಯವಾದ. उद् + गाहू (विलोडने) "क्तः" (३-४-७२)। "प्रेमार्द्राः प्रणयस्पृशः परिचयादुद्गाढरागोदयाः" मालती० ५-७। (अव्य०) 3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ, ಅತಿಶಯವಾಗಿ.

उद्गातृ ಉದ್ಗಾತೃ (पु०) ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಾಮವೇದ ಗಾನಮಾಡುವವನು. उद्गायति साम — गै (शब्दे) "तृच्" (उ० २-९४)। "अध्वर्यूद्गातृहोतारो यजुःसामर्ग्विदः क्रमात्" अम०।

उद्गार ಉದ್ಗಾರ (पु०) 1. ಕಕ್ಕುವಿಕೆ, ವಾಂತಿಮಾಡುವಿಕೆ, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವಿಕೆ. उद् + गॄ (निगरणे) "घञ्" (३-३-२९)। "खर्जूरीस्कन्धनद्धानां मदोद्गारसुगन्धिषु" रघु० ४-५७। "सनिर्झरोद्गार इवाद्रिराजः" रघु० ६-६०। 2. ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವುದು, ಉದಾಹರಿಸುವುದು. "पुरावृत्तोद्गारैरपि च कथिता कार्यपदवी" मालती० २-१३। 3. ಉಗುಳು. 4. ತೇಗು. 5. ಕಂಠಧ್ವನಿ, ಶಬ್ದ. 6. ಪ್ರತಿಧ್ವನಿ, ಎದುರುಶಬ್ದ. "गम्भीरगद्गदोद्गारघोरघोषणगोदावरीमुखरितविशालमेखलाभुवः" मालती० ९।

उद्गारशोधन ಉದ್ಗಾರಶೋಧನ (पु०) ಕರಿ ಜೀರಿಗೆ.

उद्गारिन् ಉದ್ಗಾರಿನ್ (वि०) ವಾಂತಿಮಾಡುವ, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವ, ಕಕ್ಕುವ. उद्+गॄ (निगरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "धारास्वनोद्गारिदरीमुखोऽसौ शृङ्गाग्रलग्नाम्बुदवप्रपङ्कः" रघु० १३-४७।

उद्गिरण ಉದ್ಗಿರಣ (न०) 1. ಕಕ್ಕುವುದು, ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು, ಬಾಯಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುವುದು. उद्+गॄ (निगरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉಗುಳುವುದು. 3. ತೇಗುವುದು.

उद्गिरत् ಉದ್ಗಿರತ್ (वि०) 1. ವಾಂತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. उद् + गॄ (निगरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "अभ्युन्नताङ्गुष्ठनखप्रभाभिर्निक्षेपणाद्रागमिवोद्गिरन्तौ" कुमा० १-३३। 2. ಉಗುಳುತ್ತಿರುವ. 3. ತೇಗುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–गिरन्ती –ಗಿರಂತೀ.** "इत्थं मधूत्थं रसमुद्गिरन्ती तदोष्ठबन्धूकधनुर्विसृष्टा" नैष० ८-५०।

उद्गीति ಉದ್ಗೀತಿ (स्त्री०) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಸ್ವರದಿಂದ ಗಾನಮಾಡುವುದು. उद् + गै (शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಮಾತ್ರಾಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಉದ್ಗೀತಿಯ ಲಕ್ಷಣ**: ಪಥ್ಯಾರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಲಕ್ಷಣವು ಪೂರ್ವಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಪೂರ್ವಾರ್ಧದ ಲಕ್ಷಣವು ಉತ್ತರಾರ್ಧದಲ್ಲಿಯೂ ಇದ್ದರೆ

ಅದು ಉದ್ಗೀತಿಯೆನಿಸುವುದು. "आर्याशकलद्वितयं, व्यत्ययरचितं भवेद्यस्याः। सोद्गीतिः किल गदिता, तद्वद्यत्यंशभेदसंयुक्ता" वृ० र०।

उद्गीयमान ಉದ್ಗೀಯಮಾನ (वि०) ಹಾಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಗಾನದಿಂದ ಹೊಗಳಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उत्+गै (शब्दे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "शुश्राव कुञ्जेषु यशः स्वमुच्चैरुद्गीयमानं वनदेवताभिः" रघु० २-१२।

उद्गीर्ण ಉದ್ಗೀರ್ಣ (वि०) 1. ಕಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ, ವಾಂತಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+गॄ (निगरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಕ್ಕೆ ಕಾರಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रशमादर्चिषामेतदनुद्गीर्णसुरायुधम्" कुमा० २-२०।

उद्गूर्ण ಉದ್ಗೂರ್ಣ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्गूर्यते—उद्+गुरी (उद्यमने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्गूर्णलोष्टलगुडैः परितोऽनुविद्धम्" माघ० ५-२५। "क्रोधोद्गूर्णगदस्य नास्ति सदृशः सत्यं रणे मारुतेः" वेणी० ६-१३।

उद्ग्रथित ಉದ್ಗ್ರಥಿತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ग्रन्थ (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "लताप्रतानोद्ग्रथितैः स केशैरधिज्यधन्वा विचचार दावम्" रघु० २-८।

उद्ग्रन्थ ಉದ್ಗ್ರಂಥ (पु०) 1. ಬಿಡುಗಡೆ. (वि०) 2. ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಡಿಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮೇಲಿನ ದರ್ಜೆಯ (ಪ್ರೌಢ) ಗ್ರಂಥ. 4. ಗ್ರಂಥವನ್ನು ಮೀರಿದ, ಗ್ರಂಥಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾದ.

उद्ग्रन्थि ಉದ್ಗ್ರಂಥಿ (पु०) ಬಿಡುಗಡೆ, ಬಂಧನದಿಂದ ವಿಮೋಚನೆ.

उद्ग्राह ಉದ್ಗ್ರಾಹ (पु०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. उद्+ग्रह (उपादाने) "घञ्" (३-३-३५)।

उद्ग्राहित ಉದ್ಗ್ರಾಹಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಗ್ರಹಿಸುವಂತೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ग्रह (उपादाने)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उदीरितां तामिति याज्ञसेन्या नवीकृतोद्ग्राहितविप्रकाराम्" किरा० ३-५५। "उद्ग्राहितमुदीर्णे स्याद्बद्धग्राहितयोस्त्रिषु" मेदि०।

उद्ग्रीव ಉದ್ಗ್ರೀವ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ ಕತ್ತುಳ್ಳ, ಕತ್ತನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿರುವ. उद्गता ग्रीवा यस्य। "उद्ग्रीवैर्घनरवशङ्कया मयूरैः" किरा० ७-२२।

उद्घ ಉದ್ಘ (पु०) 1. ಪ್ರಶಂಸೆ, ಹೊಗಳಿಕೆ. 2. ಹಸ್ತಪುಟ, ಅಂಗೈ. 3. ಶರೀರದೊಳಗಿನ ವಾಯು. उद्धन्यते उत्कृष्टो ज्ञायते—उद्+हन (हिंसागत्योः) कर्म० "अप्" (३-३-८६)। निपा०। गवोद्घः, मनुष्योद्घः ಇತ್ಯಾದಿ. "मतल्लिकादयो नियतलिङ्गाः न तु विशेष्यलिङ्गाः" सि० कौ०। 4. ಅಗ್ನಿ. "उद्घो हस्तपुटे वह्नौ श्लाघायां देहजानिले" हेम०। "उद्घः स्याद्देहजानिले। अग्नौ हस्तपुटे शस्तेऽपि" मेदि०। (वि०) 5. ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ.

उद्घटन ಉದ್ಘಟನ (न०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕ ಮಾಡುವಿಕೆ. 2. (ಮುಚ್ಚಳ) ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 3. (ಕದವು) ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 4. (ಬಾಯಿ) ತೆರೆಯುವಿಕೆ. उद्+घट (भाषार्थे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्घटित ಉದ್ಘಟಿತ (वि०) 1. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. (ಮುಚ್ಚಳ) ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. (ಕದವು) ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. (ಬಾಯಿ) ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+घट (भाषार्थे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "वर्गाविभौ देवमहीधराणां द्वारे पुरस्योद्घटितापिधाने" कुमा० ७-५३।

उद्घट्टन ಉದ್ಘಟ್ಟನ (न०) 1. ಪ್ರಹಾರ, ಏಟು, ಹೊಡೆತ. उद्+घट्ट (चलने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तत्रावश्यं वलयकुलिशोद्घट्टनोद्गीर्णतोयं नेष्यन्ति त्वां सुरयुवतयो यन्त्रधारागृहत्वम्" मेघ० १-६१। 2. (ಮುಚ್ಚಳ) ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 3. (ಕದವು) ತೆಗೆಯುವಿಕೆ. 4. (ಬಾಯಿ) ತೆರೆಯುವಿಕೆ. 5. ಬೇರ್ಪಡಿಸುವಿಕೆ, ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸುವಿಕೆ.

उद्घट्टित ಉದ್ಘಟ್ಟಿತ (वि०) 1. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+घट्ट (चलने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. (ಕದವು) ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 3. (ಮುಚ್ಚಳ) ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. (ಬಾಯಿ) ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಪ್ರತ್ಯೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "अनुकृतिमनुवेलं घट्टितोद्घट्टितस्य व्रजति नियमभाजां मुग्धमुक्तापुटस्य" माघ० ११-४२।

उद्घन ಉದ್ಘನ (ಪುಂ) ಮರಗೆಲಸ ಮಾಡುವಾಗ ಕೆಳಗೆ ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಅಡಿತುಂಡು. ऊर्ध्वं हन्यतेऽत्र—उद् + हन (हिंसागत्योः) अधि० "अप्" (३-३-८०)।

उद्घर्षण ಉದ್ಘರ್ಷಣ (ನಂ) 1. ನವೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಕೆರೆಯುವುದು. 2. ಮೈ ಕೊಳೆ ಹೋಗುವುದಕ್ಕಾಗಿ ತಿಕ್ಕುವುದು. उद्+घृषु (संघर्षे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "उद्घर्षणं तु विज्ञेयं कण्डूकीटमलापहम्" सुश्रुत०।

उद्घाटक ಉದ್ಘಾಟಕ (ಪುನಂ) 1. ಬಾವಿಯ ಹಗ್ಗ. 2. ಏತದ ಕೊಳಗ, ಏತದ ಮೂಲಕ ಬಾವಿಯ ನೀರನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ ತೊಟ್ಟಿ. (ಪುಂ) 3. ಬೀಗದ ಕೈ. "उद्घाटको भवति यन्त्रदृढे कपाटे" मृच्छक० ३-१६। (ವಿಂ) 4. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರನ್ನು ಸೇದುವವನು, ಏತದ ಮೂಲಕ ಬಾವಿಯ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವವನು. 5. ತೆಗೆಯುವವನು, ತೆರೆಯುವವನು. उद् + घट (संघाते) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 6. ಪ್ರಕಟಿಸುವ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವ.

उद्घाटन ಉದ್ಘಾಟನ (ನಂ) 1. ತೆರೆಯುವುದು, ಮುಚ್ಚಿರುವ ಬಾಗಿಲನ್ನು ತೆಗೆಯುವುದು. उद्+घट (संघाते) + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವುದು, ಹೊರಪಡಿಸುವುದು, ಪ್ರಕಟಿಸುವುದು. "द्यूतसभाद्यपकारस्थानोद्घाटनमेवेदं मन्ये" वेणी०१। 3. ಏತದ ಕೊಳಗ, ಏತದಮೂಲಕ ನೀರನ್ನು ಎತ್ತುವ ತೊಟ್ಟಿ. 4. ಏತದ ರಾಟೆ.

उद्घाटित ಉದ್ಘಾಟಿತ (ವಿಂ) 1. ತೆಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾಗಿಲು). उद् + घट (संघाते) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊರಗೆಡಹಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ.

उद्घात ಉದ್ಘಾತ (ಪುಂ) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. उद्+हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। "उद्घातः प्रणवो यासां न्यायैस्त्रिभिरुदीरणम्" कुमा० २-१२। "आकुमारकथोद्घातं शालिगोप्यो जगुर्यशः" रघु० ४-२०। 2. ಕುಲುಕಾಟ, ಅದುರುವಿಕೆ, ಅಲುಗಾಡುವುದು. "ययावनुद्घातसुखेन मार्गं स्वेनैव पूर्णेन मनोरथेन" रघु० २-७२। 3. ಸುತ್ತಿಗೆ, ಕೊಡತಿ, ಚಮ್ಮಟಿಗೆ. 4. ಕಾಲು ಜಾರುವುದು, ಎಡವುವುದು. 5. ಪ್ರಾಣವಾಯುವಿನಿಂದ ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ ಅಪಾನವಾಯುವು ಶಿರಸ್ಸಿನವರೆಗೂ ಹೋಗಿ ಹಿಂತಿರುಗುವಿಕೆ, ಪ್ರಾಣಾಯಾಮಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ರೇಚಕ, ಕುಂಭಕ, ಪೂರಕಗಳು. (ವಿಂ)6. ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. "उद्घातस्तु पुमान् पादस्खलने समुपक्रमे। पवनाभ्यासयोगाय कुम्भकादित्रयेऽपि च। उत्तुङ्गे मुद्गरेऽपि स्यात्" मेदि०।

उद्घुषित ಉದ್ಘುಷಿತ (ನಂ) 1. ಅಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಸಿದ ಮಾತು, ಆಶಯವನ್ನು ಹೊರಪಡಿಸಿದ ಮಾತು. (ವಿಂ) 2. ಪ್ರಕಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾರಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + घुषिर् (विशब्दने) "क्तः" (३-२-१०२)। ಶಬ್ದದಿಂದ ಸ್ವಾಭಿಪ್ರಾಯವನ್ನು ತಿಳಿಯಪಡಿಸುವುದು ವಿಶಬ್ದನ. ಅವಿಶಬ್ದನಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಈ ಧಾತುವಿಗೆ "इट्" ಆಗಮವು ಬರುವುದಿಲ್ಲ. घुषिर् अविशब्दने (७-२-२३)। **–घुष्टम् – ಘುಷ್ಟಮ್.** 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಶಬ್ದ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ ಮಾತು. 2. ಹೊಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಹಗ್ಗ).

उद्घोष ಉದ್ಘೋಷ (ಪುಂ) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವುದು, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಹೇಳುವುದು. उद्+घुषिर् (अविशब्दने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಾರುವುದು, ಡಂಗುರಹಾಕುವುದು, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವುದು.

उद्घोषक ಉದ್ಘೋಷಕ (ವಿಂ) 1. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಹೇಳುವ. उद् + घुषिर् (अविशब्दने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವ, ಸಾರುವ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವ.

उद्घोषण ಉದ್ಘೋಷಣ (ನಂ) 1. ಸಾರುವಿಕೆ. ಡಂಗುರ ಹೊಡೆಯುವಿಕೆ, ಬಹಿರಂಗಪಡಿಸುವಿಕೆ. उद्+घुषिर् (अविशब्दने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಹೇಳುವಿಕೆ, ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಶಬ್ದಮಾಡುವಿಕೆ. उद्+घुषिर्+णिच् "युच्" (३-३-१०७)। **–घोषणा –ಘೋಷಣಾ.**

उद्दंश ಉದ್ದಂಶ (ಪುಂ) 1. ತಿಗಣೆ. 2. ಹೇನು. 3. ಮಶಕ, ಸೊಳ್ಳೆ. उद्दशति — उद् + दंश (दशने) "अच्" (३-१-१३४)।

उद्दण्ड ಉದ್ದಂಡ (ಪುಂ) 1. ಎತ್ತರವಾದ ಕೋಲು. (ವಿಂ)2. ಪ್ರಚಂಡ, ಭಯಂಕರ, ದಿಗಿಲುಹುಟ್ಟಿಸುವ. 3. ಶಿಕ್ಷೆಗೂ ಒಳಪಡದ. उत्क्रान्तो दण्डं दमनम्। 4. ಉದ್ದವಾದ ಕೋಲುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ತೊಟ್ಟುಳ್ಳ, ಉದ್ದವಾದ ದಂಟುಳ್ಳ. उद्गतो दण्डो यस्य।

उद्दमित ಉದ್ದಮಿತ (वि०) ಅಡಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶಿಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + दमु (उपशमे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्दान ಉದ್ದಾನ (न०) 1. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟು. उद्+दो (अवखण्डने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. 3. ಒಲೆ. 4. ಬಡಬಾಗ್ನಿ. 5. ಮಧ್ಯಭಾಗ, ಸೊಂಟ, ನಡು.

उद्दान्त ಉದ್ದಾಂತ (वि०) "उद्दमित" ಪದದ ಅರ್ಥ.

उद्दाम ಉದ್ದಾಮ (पु०) 1. ವರುಣ. 2. ದಂಡಕದ ಒಂದು ಭೇದ. "यदि नयुगलं ततः सप्तरेफास्तदा चण्डवृष्टिप्रयातो भवेद्दण्डकः। प्रतिचरणविवृद्धरेफाः स्युरर्णार्णवव्यालजीमूतलीलाकरोद्दामशङ्खादयः" वृ०र०। (वि०) 3. ಬಂಧನವಿಲ್ಲದ. 4. ಅಡ್ಡಿಯಿಲ್ಲದ, ಸ್ವತಂತ್ರವಾದ. उद्गतं दाम्नः, समासान्तोऽच्। "उद्दामप्रमदाकपोलनिपतत्सिन्धूररागारुणैः सैन्दूरीक्रियते जनेन चरणन्यासैः पुरः कुट्टिमम्" रत्ना० १-११। 5. ಧೈರ್ಯವುಳ್ಳ, ಪ್ರಗಲ್ಭನಾದ, ದಿಟ್ಟತನವುಳ್ಳ. "भवन्ति नोद्दामगिरां कवीनामुच्छ्रायसौन्दर्यगुणा मृषोद्याः" माघ० ४-१०। 6. ಪ್ರಬಲವಾದ, ಶಕ್ತಿಯುತವಾದ, ಬಹಳ ವೇಗವಾದ. "उद्दामदेहपरिदाहमहाज्वराणि" मालती० ६-१३। 7. ಮದಿಸಿದ, ಅಮಲೇರಿದ. दाम्न उद्गतः। "नदत्याकाशगङ्गायाः स्रोतस्युद्दामदिग्गजे" रघु० १-७८। 8. ಭಯಂಕರವಾದ, ಭೀತಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. "विषमडामरोद्दामशरीरसंनिवेशः" मालती० ३। 9. ಅತಿಶಯವಾದ, ಸಮೃದ್ಧಿಯಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. "उद्दामोत्कलिकां विपाण्डुररुचं प्रारब्धजृम्भां क्षणात्" रत्ना० २-४। 10. ಗಂಭೀರವಾದ. "उद्दामो बन्धरहिते स्वतन्त्रे च प्रचेतसि" मेदि०।

उद्दाल ಉದ್ದಾಲ (पु०) ಚಳ್ಳೆಮರ. उद्दालयति— उद् + दल (विशरणे) +णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "शेलुः श्लेष्मातकः शीत उद्दालो बहुवारकः" अम०।

उद्दालक ಉದ್ದಾಲಕ (पु०) 1. ಚಳ್ಳೆಮರ. उद्दालयति— उद् + दल (विशरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಉದ್ದಾಲಕ ಮಹರ್ಷಿ, ಶ್ವೇತಕೇತುವಿಗೆ ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೋಪದೇಶ ಮಾಡಿದ ಋಷಿ. [ಈ ಋಷಿಯು ಆಯೋದಧೌಮ್ಯನೆಂಬ ಋಷಿಯಲ್ಲಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಒಂದು ದಿನ ಗುರುವಿನ ಅಪ್ಪಣೆಯಂತೆ ಗದ್ದೆಗೆ ನೀರು ಕಟ್ಟಲು ಹೋಗಿ ಎಷ್ಟು ಶ್ರಮಪಟ್ಟರೂ ಕಟ್ಟೆ ಕಟ್ಟಿ ನೀರನ್ನು ತಡೆಯಲಾಗದಿರಲು ತಾನೇ ಅಡ್ಡಲಾಗಿ ಮಲಗಿ ನೀರನ್ನು ತಡೆದನು. ಬಹಳ ಹೊತ್ತಾದರೂ ಶಿಷ್ಯನು ಬಾರದಿರಲು ಇತರ ಶಿಷ್ಯರೊಡನೆ ಅಲ್ಲಿಗೆ ಬಂದ ಗುರುವು ಈ ಶಿಷ್ಯನನ್ನು ಕೂಗಿ ಕರೆಯಲು ಕಟ್ಟೆಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಎದ್ದು ಓಡಿಬಂದು ಗುರುವಿಗೆ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದಾಗ ಈ ಕೆಲಸ ಮಾಡಿರುವುದರಿಂದ ನಿನಗೆ "ಉದ್ದಾಲಕ"ನೆಂದು ಹೆಸರಾಗಲಿ ಎಂದು ಗುರುವು ಹೇಳಿದುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರಾಯಿತು.] 3. ಪತಿತಸಾವಿತ್ರೀಕತ್ವದೋಷ ನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಒಂದು ವ್ರತ. 8 ರಿಂದ 16 ವಯಸ್ಸಿನೊಳಗೆ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೂ, 11 ರಿಂದ 22 ರೊಳಗೆ ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೂ, 12 ರಿಂದ 24 ರೊಳಗೆ ವೈಶ್ಯನಿಗೂ ಉಪನಯನವಾಗದಿದ್ದರೆ ಪತಿತಸಾವಿತ್ರೀಕನಾಗುವನು. **ಈ ವ್ರತಸ್ವರೂಪ:** ಯವಧಾನ್ಯದ ಅನ್ನದಿಂದ ಎರಡು ತಿಂಗಳೂ, ಜೇನುತುಪ್ಪದಿಂದ ಒಂದು ತಿಂಗಳೂ, ತುಪ್ಪದಿಂದ ಎಂಟು ದಿನಗಳೂ, ತಾನಾಗಿ ಒದಗಿದ ಆಹಾರದಿಂದ ಆರು ದಿನಗಳೂ, ನೀರಿನಿಂದ ಮೂರು ದಿನಗಳೂ ಜೀವಿಸುತ್ತ ಬಳಿಕ ಒಂದು ದಿನದ ಉಪವಾಸದಿಂದ ಈ ವ್ರತವನ್ನು ಆಚರಿಸಬೇಕು.

उद्दित ಉದ್ದಿತ (वि०) ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+दो (अवखण्डने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्दिधीर्षा ಉದ್ದಿಧೀರ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಉದ್ಧಾರಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उद् + धृञ् (धारणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)। "तथा व्यथामग्नतदुद्दिधीर्षया दयालुरागाल्लघु हेमहंसराट्" नैष० ९-१२७। 2. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

उद्दिधीर्षु ಉದ್ದಿಧೀರ್ಷು (वि०) 1. ಕಷ್ಟದಿಂದ ಪಾರುಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. उद् + धृञ् (धारणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उद्दिष्ट ಉದ್ದಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಅಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಯಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿವರಣಪೂರ್ವಕ ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ವಿಶದವಾಗಿ ಕಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಉಲ್ಲೇಖಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಿರ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನಮೂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्दीपक ಉದ್ದೀಪಕ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ. 2. ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸುವ, ಪ್ರೇರಿಸುವ, ರೇಗಿಸುವ, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವ. उद्+दीपी (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्दीपन ಉದ್ದೀಪನ (ನಂ) 1. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವುದು. 2. ಪ್ರೇರಿಸುವುದು, ಹುರಿದುಂಬಿಸುವುದು. उद्+दीपी (दीप्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। (विं) 3. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವ, ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ (ಸಾಮಗ್ರಿ). उद्दीपयति — उद् + दीपी "ल्युः" (३-१-१३४)। ವಿಭಾವವು ಆಲಂಬನ ಮತ್ತು ಉದ್ದೀಪನಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ನಾಯಿಕಾನಾಯಕರು, ನಾಯಕ ಪ್ರತಿನಾಯಕ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಆಲಂಬನ ವಿಭಾವ. [ವಿವರಕ್ಕೆ "आलम्बन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಇವರಲ್ಲಿ ಉಂಟಾಗಿರುವ ರತ್ಯಾದಿಸ್ಥಾಯಿಭಾವಗಳನ್ನು ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಿ ರಸೋತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣವಾದ ವಸ್ತು, ಸನ್ನಿವೇಶ ಇತ್ಯಾದಿಗಳು ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವಗಳು. "उद्दीपनविभावास्ते रसमुद्दीपयन्ति ये" सा० द० ३-१३१।

ರಸ		ಉದ್ದೀಪನ ವಿಭಾವ
(1) ಶೃಂಗಾರ ರಸಕ್ಕೆ		ಚಂದ್ರ, ಚಂದನ, ಪುಷ್ಪ, ಭ್ರಮರದ ಶಿಂಜಾರವ ಇತ್ಯಾದಿ.
(2) ವೀರ	,,	ನಾಯಕ ಪ್ರತಿನಾಯಕರ ವ್ಯಾಪಾರ ಇತ್ಯಾದಿ.
(3) ಕರುಣ	,,	ಪೀಡೆ, ದಾಹ, ಅಪಹಾರ ಇತ್ಯಾದಿ ವ್ಯಾಪಾರಗಳು.
(4) ಅದ್ಭುತ	,,	ಲೋಕೋತ್ತರವಾದ ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣಾತಿಶಯ, ಮಹಿಮೆ ಇತ್ಯಾದಿ.
(5) ಹಾಸ್ಯ	,,	ವಿಕಾರವಾದ ವೇಷ, ನಗಿಸುವ ಮಾತು, ವ್ಯಾಪಾರ ಇತ್ಯಾದಿ.
(6) ಭಯಾನಕ	,,	ಭಯೋತ್ಪಾದಕ ವ್ಯಾಪಾರ.
(7) ಬೀಭತ್ಸ	,,	ಜುಗುಪ್ಸೆಯುಂಟುಮಾಡುವ ಮಾಂಸಭಕ್ಷಣ, ರಕ್ತಪಾನ ಇತ್ಯಾದಿ.
(8) ರೌದ್ರ	,,	ಕೋಪವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವ ಶತ್ರುವಿನ ವ್ಯಾಪಾರ.
(9) ಶಾಂತ	,,	ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರ, ತಪೋವನ, ಮಹಾತ್ಮರ ಸಹವಾಸ ಇತ್ಯಾದಿ.

उद्दीपित ಉದ್ದೀಪಿತ (विं) ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉದ್ರೇಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹುರಿದುಂಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+दीपी (दीप्तौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्दीप्त ಉದ್ದೀಪ್ತ (विं) ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. उद्+दीपी (दीप्तौ) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्दीप्तकोपदहनोऽथ सुरेन्द्रशत्रुरह्नाय सारथिमवोचत चण्डबाहुः" कुमा० १७-८।

उद्दीप्र ಉದ್ದೀಪ್ರ (पुं) 1. ಗುಗ್ಗುಳು, ಧೂಪ. (विं) 2. ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ, ಹೊಳೆಯುವ. उद् + दीपी (दीप्तौ) "रः" (३-२-१६७)।

उद्दृप्त ಉದ್ದೃಪ್ತ (विं) ಕೊಬ್ಬಿದ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. उद्+दृप (हर्षमोहनयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

उद्देश ಉದ್ದೇಶ (पुं) 1. ಪ್ರದೇಶ, ಜಾಗ, ಸ್ಥಳ. उद्+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१९)। "अये, प्रवातसुभगोऽयमुद्देशः" शाकुं० ३। 2. ವಿಷಯಾನ್ವೇಷಣ, ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. 3. ಉಪದೇಶ. 4. ಉಪದೇಶದ ಸ್ಥಳ. उद्+दिश अधिं "घञ्" (३-३-१२१)। 5. ವಿವರಣೆ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. 6. ಅನುಸಂಧಾನ. 7. ಅಭಿಲಾಷೆ, ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬಯಕೆ. 8. ಸಂಕ್ಷೇಪ, ಸಂಗ್ರಹ. "एष तूद्देशतः प्रोक्तो विभूतेर्विस्तरो मया" गीता १०-४०। 9. ವಿಷಯ, ಗುರಿ.

उद्देशक ಉದ್ದೇಶಕ (पुं) ವಿವರಣಪೂರ್ವಕ ಉಪದೇಶಿಸುವವನು. उद् + दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्देश्य ಉದ್ದೇಶ್ಯ (नं) 1. ಅನುವಾದ್ಯ, ವಿಧಿಸುವ ಸ್ಥಳ. उद् + दिश (अतिसर्जने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "अनुवाद्यमनुक्त्वैव न विधेयमुदीरयेत्"। पर्वतो वह्निमान् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪರ್ವತವು ಉದ್ದೇಶ್ಯ. ವಹ್ನಿಮತ್ತ್ವ ವಿಧೇಯ. (विं) 2. ವಿವರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉದಾಹರಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿಶ್ಚಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಉದ್ದೇಶಿಸಲ್ಪಡುವ.

उद्द्योत ಉದ್ದ್ಯೋತ (पुं) 1. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. उद्+द्युत (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१७)। 2. ಮಹಾಭಾಷ್ಯದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. 3. ಕಾವ್ಯಪ್ರಕಾಶದ ಒಂದು ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ. (विं) 4. ಪ್ರಕಾಶವುಂಟುಮಾಡುವ, ಬೆಳಗಿಸುವ. उद्+द्युत (दीप्तौ) "अच्" (३-१-१३४)।

उद्द्राव ಉದ್ದ್ರಾವ (पुं) 1. ಓಟ, ಪಲಾಯನ. उद्+द्रु (गतौ) "घञ्" (३-३-४९)। (विं) 2. ವೇಗವಾದ ನಡಗೆಯುಳ್ಳ, ಓಟವುಳ್ಳ. उत्क्रुष्टो द्रावो यस्य।

उद्धत ಉದ್ಧತ(पुं०)1. ರಾಜನ ಜಟ್ಟಿ, ರಾಜನ ಆಸ್ಥಾನದ ಪೈಲ್ವಾನ, ಕುಸ್ತಿಗಾರ. (वि०)2. ಕೊಬ್ಬಿದ, ಗರ್ವಿತನಾದ. उद्+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-४-७२)। "उपजापसहान् विलङ्घयन् स विधाता नृपतीन् मदोद्धतः" किरा० २-४७। 3. ಅವಿನೀತ, ಅವಿಧೇಯ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ. "निमज्जतीनां श्वसितोद्धतस्तनः श्रमो नु तासां मदनो नु पप्रथे" किरा० ८-५३। "यदस्य यात्रासु बलोद्धतं रजः" नैष० १-८। 5. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಉತ್ಕಟವಾದ. "योषिदुद्धतमनोभवरागा मानवत्यपि ययौ दयिताङ्कम्" किरा० ९-६८। 6. ಕಠಿನವಾದ, ಪರುಷವಾದ, ನಿಷ್ಠುರವಾದ. "वचनैरसतां महीयसो न खलु व्येति गुरुत्वमुद्धतैः" माघ० १६-२७। 7. ಗಂಭೀರವಾದ, ಭವ್ಯವಾದ.

उद्धति ಉದ್ಧತಿ (स्त्री०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವುದು. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹೊಡೆಯುವುದು. उद् + हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 3. ಅಹಂಕಾರ, ಗರ್ವ, ಸೊಕ್ಕು. "न लङ्घयामास महाजनानां शिरांसि नैवोद्धतिमाजगाम" माघ० ३-२८। 4. ಅಲುಗಾಡುವುದು, ದುಡುಗಾಡುವುದು. 5. ಅವಿಧೇಯತೆ, ಉದ್ಧಟತನ. "नयति द्रुतमुद्धतिश्रितः प्रसभं भङ्गमभङ्गुरोदयः" माघ० १६-७२।

उद्धरण ಉದ್ಧರಣ (न०)1. (ತೊಂದರೆಯಿಂದ) ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವಿಕೆ, ವಿಮೋಚನೆ ಮಾಡುವುದು. उद्+हृञ् (हरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "सप्त व्यतीयुस्त्रिगुणानि तस्य दिनानि दीनोद्धरणोचितस्य" रघु० २-२५। 2. ಎಳೆಯುವುದು, ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. 3. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸುವುದು, ನಿರ್ಮೂಲಗೊಳಿಸುವುದು. 4. ವಾಂತಿಮಾಡುವಿಕೆ. 5. ಸಾಲ ತೀರಿಸುವಿಕೆ. 6. ಮುಕ್ತಿ, ಬಂಧವಿಮೋಚನೆ (ಮೋಕ್ಷ). 7. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. 8. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತರುವುದು. "यत्नवानपि तु श्रीमाँल्लाङ्गूलोद्धरणे ततः" भा० वन० १४९-२२।

उद्धरणीय ಉದ್ಧರಣೀಯ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತರಲ್ಪಡುವ. 2. ಬುಡಸಹಿತ ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಎಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 4. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ. उद्+हृञ् (हरणे) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)।

उद्धर्तृ ಉದ್ಧರ್ತೃ(वि०)1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ. 2. ನಾಶಪಡಿಸುವ, ನಿರ್ಮೂಲವಮಾಡುವ. उद्+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अनम्राणां समुद्धर्तुः तस्मात्सिन्धुरयादिव" रघु० ४-३५। 3. ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उद्धर्त्री ಉದ್ಧರ್ತ್ರೀ.**

उद्धर्ष ಉದ್ಧರ್ಷ (पुं०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಹರ್ಷ, ಅಧಿಕ ಸಂತೋಷ. 2. ಹಬ್ಬ, ಉತ್ಸವ, ಸಮಾರಂಭ. (वि०) 3. ಹರ್ಷವುಳ್ಳ, ಆನಂದವುಳ್ಳ. उद्गतो हर्षो यस्य।

उद्धर्षण ಉದ್ಧರ್ಷಣ (न०) 1. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಪಡಿಸುವುದು, ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವುದು. उद्+हृष (हृष्टौ)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಗೂದಲು ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವಿಕೆ. (वि०) 3. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ, ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವ. "हितमुद्धर्षणं चैव उवाच प्रथितं वचः" रामा०।

उद्धर्षिन् ಉದ್ಧರ್ಷಿನ್(वि०) ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ, ಅಧಿಕ ಆನಂದಪಡಿಸುವ. उद् + हृष (हृष्टौ) + णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उद्धर्षिणी ಉದ್ಧರ್ಷಿಣೀ.**

उद्धव ಉದ್ಧವ (पुं०) 1. ಉತ್ಸವ, ಹಬ್ಬ, ಆನಂದ ಸಮಾರಂಭ. उद्धुनोति दुःखम् — धूञ् (कम्पने) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಯಾಗಾಗ್ನಿ, ಯಜ್ಞಸಂಬಂಧವಾದ ಅಗ್ನಿ. 3. ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಸ್ನೇಹಿತನಾದ ಒಬ್ಬ ಯಾದವ. "भारतीमाहितभरामथानुद्धतमुद्धवः" माघ० २-६९। "उद्धवो यादवभिदि महे च क्रतुपावके" मेदि०।

उद्धवदूत ಉದ್ಧವದೂತ (न०) **—सन्देश —ಸಂದೇಶ** (पुं०) ಗೋಪಾಂಗನೆಯರು ಉದ್ಧವನನ್ನು ದೂತನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿ ಹೇಳಿದ ಒಂದು ಕಾವ್ಯ. उद्धवः दूतो यत्र। उद्धवः सन्दिश्यतेऽत्र।

उद्धस्त ಉದ್ಧಸ್ತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಕೈಯುಳ್ಳ, ತೋಳುಗಳನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿರುವ. उद्गतौ हस्तौ यस्य।

उद्धान ಉದ್ಧಾನ (न०) 1. ಒಲೆ. उद्धीयतेऽस्मिन् अग्निः—डुधाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. "उद्धानमुद्गते वाच्यलिङ्गं चुल्यां नपुंसकम्" मेदि०।

उद्धार ಉದ್ಧಾರ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ತೆಗೆಯುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಯು

ವುದು. उद्+हृञ् (हरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಋಣ, ಸಾಲ. कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "उद्धारश्चोद्धृतावृणे" मेदि०। "गोत्रोद्धारप्रवृत्तोऽपि गोत्रोद्भेदं पुराऽकरोः" चन्द्रा०। 3. ಋಣವಿಮೋಚನೆ, ಸಾಲದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆ. भावे "घञ्"। 4. ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು. 5. ಜ್ಯೇಷ್ಠಪುತ್ರನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಭಾಗ, ಆಸ್ತಿಯ ವಿಭಾಗ ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಒಟ್ಟು ಆಸ್ತಿಯಲ್ಲಿ ತೆಗೆದಿಟ್ಟು ಹಿರಿಯ ಮಗನಿಗೆ ಕೊಡುವ ಅಧಿಕಾಂಶ. कर्म० "घञ्"। "ज्येष्ठस्य विंश उद्धारः सर्वद्रव्याच्च यद्वरम्। ततोऽर्धं मध्यमस्य स्यात्तुरीयं तु यवीयसः" मनु० ९-११२। 6. ಯುದ್ಧದಲ್ಲಿ ಯೋಧರು ಕೊಳ್ಳೆಹೊಡೆದುದರಲ್ಲಿ ರಾಜನಿಗೆ ಸೇರಬೇಕಾದ ಉತ್ಕೃಷ್ಟ ಭಾಗ. "राज्ञश्च दद्युरुद्धारमित्येषा वैदिकी श्रुतिः। राज्ञा च सर्वयोधेभ्यो दातव्यमपृथग्जितम्" मनु० ७-९७। 7. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. 8. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಉತ್ಕರ್ಷ, ಅಭ್ಯುದಯ, ಏಳಿಗೆ.

उद्धारक ಉದ್ಧಾರಕ (वि०) 1. ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವವನು, ಕಷ್ಟದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡುವವನು. 2. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವವನು. उद्+हृञ् (हरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्धारण ಉದ್ಧಾರಣ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. उद्+हृञ् (हरणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्धुर ಉದ್ಧುರ (वि०) 1. ಭಾರವಿಲ್ಲದ, ಹೊರೆಯಿಲ್ಲದ. उद्गता धूरस्मात् "अः" (५-४-७४)। 2. ದೃಢವಾದ, ಮಜಭೂತಾದ. "प्रसकलकुचबन्धुरोद्धुरोरःप्रसभविभिन्नतनूत्तरीयबन्धा" माघ० ७-३४। 3. ಗಟ್ಟಿಯಾದ, ಉಚ್ಚವಾದ (ಶಬ್ದ). "पश्चाद्बद्धभुजं पितरमुद्धुरध्वनिमहाजनानुयातमानीय" दशकु०। 4. ತುಂಬಿರುವ, ಪೂರ್ಣವಾದ. "जग्मे जयोद्धुरविशालविषाणमुक्ष्णा" माघ० ५-६४। 5. ಸಮರ್ಥ, ಶಕ್ತ. 6. ಉತ್ಸುಕನಾದ, ಉತ್ಸಾಹವುಳ್ಳ. "प्रियमपासुमुपासितुमुद्धुराः" नैष० ४-४६।

उद्धूत ಉದ್ಧೂತ (वि०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+धूञ् (कम्पने) "क्तः" (३-२-१०२)। "पुनानं पवनोद्धूतैर्धूमैराहुतिगन्धिभिः" रघु० १-५३। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ "उत्फुल्लस्थलनलिनीवनादमुष्मादुद्धूतः सरसिजसंभवः परागः" किरा० ५-३९।

उद्धूनन ಉದ್ಧೂನನ (न०) 1. ಅಲುಗಾಡಿಸುವಿಕೆ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸುವಿಕೆ. उद् + धूञ् (कम्पने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्धूयमान ಉದ್ಧೂಯಮಾನ (वि०) ಅಲುಗಾಡಿಸ-ಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಅಲ್ಲಾಡಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उद्+धूञ् (कम्पने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

उद्धूलन ಉದ್ಧೂಲನ (न०) 1. ಪುಡಿಯನ್ನು ಚೆಲ್ಲು-ವುದು, ಸುಗಂಧಚೂರ್ಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಮೈಗೆ ಒತ್ತುವುದು उद् + धूलि + णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "भस्मोद्धूलन भद्रमस्तु भवते रुद्राक्षमाले शुभं हा सोपानपरम्परे गिरिसुताकान्तालयालङ्कृते" कुव०। 2. ಮಸಾಲೆಪುಡಿ, ಪದಾರ್ಥಗಳನ್ನು ಕುಟ್ಟಿ ಅಡಿಗೆಗೆ ಹಾಕುವ ಸಂಬಾರದ ಪುಡಿ.

उद्धूषण ಉದ್ಧೂಷಣ (न०) ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಗೂದಲು ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವುದು.

उद्धृत ಉದ್ಧೃತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "निक्षेपणाय पदमुद्धृतमुद्वहन्ती" कुमा० ५-८५। 2. ಬೇರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅನುಭವಿಸಿ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆದು ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಬಾವಿಯ ನೀರು). 5. ಕಿತ್ತು ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "न जातु वैनायकमेकमुद्धृतं विषाणमद्यापि पुनः प्ररोहति" माघ० १-६०। 6. ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. "नोद्धृतं तिमिरमद्रिवनेभ्यः" किरा० ९-२५। 7. ಚದರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಓಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "जाताभिषङ्गो नृपतिर्निषङ्गादुद्धर्तुमैच्छत्प्रसभोद्धृतारिः" रघु० २-३०।

उद्धृति ಉದ್ಧೃತಿ (स्त्री०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. उद् + धृञ् (धारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "उद्धृतिस्खलदिलापरिरम्भात्" नैष० २१-५८। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಬಿಡುವುದು. 3. ತೊಂದರೆಯಿಂದ ಪಾರುಮಾಡುವುದು. उद् + हृञ् (हरणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 4. ಮುಕ್ತಿ, ಮೋಕ್ಷ. "त्रपन्ते तीर्थानि त्वरितमिह यस्योद्धृतिविधौ" गङ्गाल०।

उद्बन्ध ಉದ್ಬಂಧ (पु०) 1. ಕಟ್ಟಿಹಾಕುವುದು, ಗಂಟು ಹಾಕುವುದು. उद्+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ತೂಗುಹಾಕುವುದು, ನೇಣುಹಾಕುವುದು. "विषमुद्बन्धनं चैव शस्त्रमग्निप्रवेशनम्। करिष्ये न हि तानृद्धान् पुनर्द्रष्टुमिहोत्सहे" भा० वन० ७-६।

(वि०) 3. ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ, ಕಟ್ಟು ಬಿಚ್ಚಿರುವ. उद्गतो बन्धात्। "उद्बन्धकेशश्च्युतपत्रलेखः" रघु० १६-६७। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **-बन्धनम् -ಬಂಧನವು.**

उद्बन्धक ಉದ್ಬಂಧಕ (पु०) ಒಬ್ಬ ಮಿಶ್ರಜಾತಿಯವನು, ರಜಕವೃತ್ತಿಯವನು, ಬಟ್ಟೆ ಒಗೆಯುವವನು. "आयोगवेन विप्रायां जातास्ताम्रोपजीविनः। तस्यैव नृपकन्यायां जातः सूनिक उच्यते। सूनिकस्य नृपायां तु जाता उद्बन्धकाः स्मृताः। निर्णेजयेयुर्वस्त्राणि अस्पृश्याश्च भवन्त्यतः" उशनाः।

उद्बाष्प ಉದ್ಬಾಷ್ಪ (वि०) ಕಣ್ಣೀರಿನಿಂದ ತುಂಬಿದ. उद्गतो बाष्पो यत्र। "हृदयानि समाविवेश स क्षणमुद्बाष्पदृशां तपोभृताम्" किरा० ३-५९।

उद्बाहु ಉದ್ಬಾಹು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ತೋಳು ಗಳುಳ್ಳ. उद्गतौ बाहू यस्य। "प्रांशुलभ्ये फले लोभादुद्बाहुरिव वामनः" रघु० १-३।

उद्बुद्ध ಉದ್ಬುದ್ಧ (वि०) 1. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ. उद्+बुध (अवगमने) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्बुद्धमुग्धकनकाब्जनिभं वहन्तीमासङ्गतिर्यगपवर्तितदृष्टिवक्त्रम्" मालती० १-४३। 2. ಕೆರಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ. [ಪೂರ್ವಾನುಭೂತವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅದಕ್ಕೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಮತ್ತೊಂದು ವಸ್ತುವಿನ ನೆನಪುಂಟಾಗುವುದು. ಹಿಂದೆ ನೋಡಿದ್ದ ಆನೆಯ ದರ್ಶನದಿಂದ ಅದರ ಮೇಲಿದ್ದ ಮಾವಟಿಗನ ನೆನಪು ಬರುವುದು ಹಿಂದಿನ ಸಂಸ್ಕಾರ ದಿಂದ. ಈ ಸಂಸ್ಕಾರವು ಈಗಿನ ಗಜದರ್ಶನದಿಂದ ಉದ್ಬುದ್ಧವು.] 3. ತಿಳವಳಿಕೆ ಹೊಂದಿದ. उद्+बुध कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

उद्बोध ಉದ್ಬೋಧ (पु०) 1. ಸ್ಮರಣೆ, ನೆನಪು. 2. ಎಚ್ಚರಿಕೆ. 3. ಅಧಿಕವಾಗುವಿಕೆ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. उद् + बुध (अवगमने) "घञ्" (३-३-१८)। "उत्साहादिसमुद्बोधः साधारण्याभिमानतः" सा०द० ३-११। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **उद्बोधनम् ಉದ್ಬೋಧನವು.**

उद्बोधक ಉದ್ಬೋಧಕ (वि०) 1. ಜ್ಞಾಪಿಸುವ. ನೆನಪಿಗೆ ತರುವ. 2. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸುವ. 3. **ತಿಳವಳಿಕೆ** ಕೊಡುವ. 4. ಹೆಚ್ಚಿಸುವ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುವ. उद्+बुध (अवगमने) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "रत्याद्युद्बोधका लोके विभावाः काव्यनाट्ययोः" सा० द० ३-२८।

उद्बोधयत् ಉದ್ಬೋಧಯತ್ (वि०) 1. ಜ್ಞಾಪಿಸು ತ್ತಿರುವ. ನೆನಪಿಗೆ ತರುತ್ತಿರುವ. 2. ತಿಳಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+बुध (अवगमने) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-बोधयन्ती -ಬೋಧಯನ್ತೀ.**

उद्बोधित ಉದ್ಬೋಧಿತ (वि०) 1. ಜ್ಞಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಪಿಗೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಹೆಚ್ಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಗೊಳಿ ಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಎಚ್ಚರಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+बुध (अवगमने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्भट ಉದ್ಭಟ (पु०) 1. (ಅಕ್ಕಿ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕೇರುವ) ಶೂರ್ಪ, ಮೊರ. उद्+भट (भृतौ) कर० "घः" (३-३-११८)। 2. ಕೂರ್ಮ, ಆಮೆ. 3. ಸೂರ್ಯ. "उद्भटः कच्छपे सूर्ये" मेदि०। (वि०) 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ತಮವಾದ. "पदे पदे सन्ति भटा रणोद्भटाः" नैष० १-१३२। 5. ಉದಾರ ವಾದ, ಗಂಭೀರವಾದ.

उद्भव ಉದ್ಭವ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. उद्गतो भवो भवबन्धो यस्मात्। "समुद्गतो भवो यस्मादुद्भवः परिकीर्तितः"। "उद्भवः क्षोभणो देवः" वि० स०। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಜನ್ಮ, ಹುಟ್ಟು. उद्+भू भावे "अप्" (३-३-५७)। "दिलीपसूनुर्मणिराकरोद्भवः" रघु ३-१८। "स्थैर्यं चतुर्थे त्वङ्ज्ञानां पञ्चमे शोणितोद्भवः" याज्ञ० ३-८०। 3. ಮೂಲ. ಉತ್ಪತ್ತಿಗೆ ಕಾರಣ. 4. ಉತ್ಪತ್ತಿಯ ಸ್ಥಾನ, ಮೂಲಸ್ಥಾನ. उद्भवत्यस्मात् — उद् + भू "अच्" (३-३-१३४)। "मृत्युः सर्वहरश्चाहमुद्भवश्च भविष्यताम्" गीता १०-३४। (वि०) 5. ಸಂಸಾರ ದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿದ, ಸಂಸಾರವನ್ನು ದಾಟಿದ. उद्गतो भवात्। भावे "ल्युट्" (३-३-११५) **-भवनम् -ಭವನವು.**

उद्भवत् ಉದ್ಭವತ್ (वि०) ಉದ್ಭವಿಸುವ, ಹುಟ್ಟುವ, ಉಂಟಾಗುವ. उद्+भू (सत्तायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **-भवन्ती -ಭವಂತೀ.**

उद्भावन ಉದ್ಭಾವನ (न०) 1. ಊಹೆ. ಕಲ್ಪನೆ. 2. ಸೃಷ್ಟಿಸುವಿಕೆ, ನಿರ್ಮಿಸುವಿಕೆ, ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. उद्+भू (सत्तायाम्) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಚಿಂತಿಸುವುದು, ಆಲೋಚಿಸುವುದು. उद्+भू+ णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಕಥನ, ಹೇಳುವುದು.

ಎತ್ತಿ ಹೇಳುವುದು. "यदि स्वभावान्मम नोज्ज्वलं कुलं ततस्तदुद्भावनमौचिती कुतः" नैष० ९-१०। "युच्" (३-३-१०७)। –भावना –ಭಾವನಾ.

उद्भावनीय ಉದ್ಭಾವನೀಯ (वि०) 1. ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ, ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಸೃಷ್ಟಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ನಿರ್ಮಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. उद्+भू (सत्तायाम्)+णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

उद्भावयत् ಉದ್ಭಾವಯತ್ (वि०) ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ, ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಕಲ್ಪಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+भू (सत्तायाम्)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –भावयन्ती –ಭಾವಯಂತೀ.

उद्भास ಉದ್ಭಾಸ (पु०) ಪ್ರಕಾಶ, ಕಾಂತಿ, ಬೆಳಕು. उद्+भासृ (दीप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)।

उद्भासक ಉದ್ಭಾಸಕ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವ, ಬೆಳಕನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. उद्+भासृ (दीप्तौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्भासयत् ಉದ್ಭಾಸಯತ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸುವ. उद्+भासृ (दीप्तौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

उद्भासवत् ಉದ್ಭಾಸವತ್ (वि०) ಕಾಂತಿಯುಕ್ತವಾದ, ಪ್ರಕಾಶದಿಂದ ಕೂಡಿದ. उद्भास "मतुप्" (५-२-९४)।

उद्भासित ಉದ್ಭಾಸಿತ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+भासृ (दीप्तौ)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "यथायथं ताः सहिता नभश्चरैः प्रभाभिरुद्भासितशैलवीरुधः" किरा० ८-२।

उद्भासिन् ಉದ್ಭಾಸಿನ್ (वि०) ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಹೊಳೆಯುವ. उद्भासते — उद्+भासृ (दीप्तौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "विभीषणोद्भासि पिनद्धभोगि वा गजाजिनालम्बि दुकूलधारि वा" कुमा० ५-७८।

उद्भिज्ज ಉದ್ಭಿಜ್ಜ (पु०) 1. ಭೂಮಿಯನ್ನು ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹುಟ್ಟುವ ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುವು. उद्भिदो जातम्—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "उद्भिज्जाः स्थावराः सर्वे बीजकाण्डप्ररोहिणः" मनु० १-४६। (वि०) 2. ಅಂಕುರಿಸುವ, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವ.

उद्भिद् ಉದ್ಭಿದ್ (पु०) ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದುದು. उद्+भिदिर् (विदारणे) "क्विप्" (३-२-७६)। "उद्भिदस्तरुगुल्माद्याः" अम०। "उद्भिद्भिरचितावासः कपोतादिव तत्र सः" नैष० १७-२१५।

उद्भिद ಉದ್ಭಿದ (पु०) 1. ಗಿಡ, ಮರ, ಬಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದುದು. उद्+भिदिर् (विदारणे) "कः" (३-१-१३५)। (वि०) 2. ಅಂಕುರಿಸುವ, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಡುವ.

उद्भिन्न ಉದ್ಭಿನ್ನ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. उद्+भिदिर् (विदारणे) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्भिन्नापरमृदुतरकिसलय इव लक्ष्यतेऽशोकः" रत्ना० १-२१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಅಂಕುರಿಸಿದ, ಮೊಳಕೆ ಹೊರಟಿರುವ. "उद्भिन्नरोमाञ्चततिर्बभासे कान्तप्ररोहा कमलस्थलीव" याद० १३-११। 3. ಒಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಭೇದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತುಂಡುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೀಳಲ್ಪಟ್ಟ. "यौवनोद्भिन्नशैशवा"। 4. ಹೊರಗೆಡಹಲ್ಪಟ್ಟ ಹೃದಯವುಳ್ಳ, ಪ್ರಕಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಆಶಯವುಳ್ಳ. "उद्भिन्नास्मि सहवासिन्या मालत्या" मालती० ७।

उद्भूत ಉದ್ಭೂತ (वि०) 1. ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪತ್ತಿ ಹೊಂದಿದ, ಉಂಟಾದ. उद्+भू (सत्तायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷ ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಇಂದ್ರಿಯ ಗೋಚರವಾಗುವ. (ರೂಪ, ರಸ, ಗಂಧ, ಸ್ಪರ್ಶ ಮತ್ತು ಶಬ್ದ). 3. ಬೆಳೆದಿರುವ, ವೃದ್ಧಿಯಾದ, ಹೆಚ್ಚಿದ.

उद्भूतरूप ಉದ್ಭೂತರೂಪ (न०) 1. ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣುವ ರೂಪ. (वि०) 2. ಕಾಣುವಂತಿರುವ ರೂಪವುಳ್ಳ, ಆಕಾರವುಳ್ಳ. उद्भूतं प्रत्यक्षयोग्यं रूपं यस्य।

उद्भूति ಉದ್ಭೂತಿ (स्त्री०) 1. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟುವಿಕೆ, ಜನ್ಮಪಡೆಯುವಿಕೆ. उद्+भू (सत्तायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಉನ್ನತಿ, ಏಳಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ. "उमा वधूर्भवान् दाता याचितार इमे वयम्। वरः शम्भुरलं ह्येष त्वत्कुलोद्भूतये विधिः" कुमा० ६-८२।

उद्भेद ಉದ್ಭೇದ (पु०) 1. ಭೇದಿಸಿಕೊಂಡು ಹೊರಡುವುದು, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗುವುದು, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. ಪ್ರಕಾಶವಾಗುವುದು. उद्+भिदिर् (विदारणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उमास्तनोद्भेदमनुप्रवृद्धो मनोरथो यः प्रथमं बभूव" कुमा० ७-२४। 2. ಒಡೆಯುವುದು, ಸೀಳುವುದು, ತುಂಡುಮಾಡುವುದು. 3. ನೀರಿನ ಬುಗ್ಗೆ, ಊಟೆ. 4. ಬೇರೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವಿಕೆ. 5. (ಮೈಮೇಲೆ) ಮುಳ್ಳೇರುವುದು, ರೋಮಾಂಚ, ನವಿರೇಳುವುದು.

उद्भ्रम ಉದ್ಭ್ರಮ (पु०) 1. ಉದ್ವೇಗ, ಕಳವಳ. 2. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. उद्+भ्रमु (चलने) कर० "घञ्"

(३-३-१२१)। 3. ಭ್ರಾಂತಿ, ತಪ್ಪಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. "प्रसूनमाला नलस्योद्भ्रमवीक्षितस्य" नैष० ६-४९। 4. ಸುತ್ತಲೂ ತಿರುಗುವಿಕೆ, ಗರಗರನೆ ತಿರುಗುವಿಕೆ. उद्+भ्रमु भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–भ्रमणम् –ಭ್ರಮಣಮ್.**

उद्भ्रान्त ಉದ್ಭ್ರಾಂತ (वि०) 1. ಗಾಬರಿಗೊಂಡ, ಕಳವಳಗೊಂಡ. 2. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ. उद् + भ्रमु (चलने) "क्तः" (३-४-७२)। "अथ रामशिरश्छेददर्शनोद्भ्रान्तचेतनाम्" रघु० १२-७४। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿದ, ಮೇಲೆ ಸುತ್ತುತ್ತಿರುವ. "मारीचोद्भ्रान्तहारिता मलयाद्रेरुपत्यकाः" रघु० ४-४६।

उद्यच्छमान ಉದ್ಯಚ್ಛಮಾನ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಪಡುತ್ತಿರುವ, ಯತ್ನ ನಡೆಸುತ್ತಿರುವ. उद्+यम (उपरमे) "शानच्" (३-२-१२४)। "उद्यच्छमाना गमनाय पश्चात्पुरो निवेशे पथि च व्रजन्ती" रघु० १६-२९।

उद्यत् ಉದ್ಯತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ನಿಲ್ಲುವ. उद्+इण्(गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "अथोच्चकैरासनतः परार्ध्यादुद्यन् स धूतारुणवल्कलाग्रः" किरा० २-५७। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೋಗುತ್ತಿರುವ. "उद्यत्कृशानुशकलेषु खुराभिघातात्" माघ० ५-९। 3. ಉದಯಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದು ಬರುತ್ತಿರುವ. "नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं नास्तं यन्तं कदाचन" मनु० ४-३७।

उद्यत ಉದ್ಯತ (न०) 1. ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. उद्+यम (उपरमे) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪ್ರಯತ್ನಗೊಂಡ, ಯತ್ನಿಸಿರುವ. उद् + यम कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "तदाशु कर्तुं त्वयि जिह्ममुद्यते विधीयतां तत्र विधेयमुत्तरम्" किरा० १-२५। "पक्षच्छेदोद्यतं शक्रं शिलावर्षीव पर्वतः" रघु० ४-४०। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + यम कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "न तेन सज्यं क्वचिदुद्यतं धनुः" किरा० १-२१। "प्रजार्थसाधने तौ हि पर्यायोद्यतकार्मुकौ" रघु० ४-१६।

उद्यति ಉದ್ಯತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವಿಕೆ. उद्+यम (उपरमे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उद्यम ಉದ್ಯಮ (पु०) 1. ಪ್ರಯತ್ನ. उद् + यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। "निशम्य चैनां तपसे कृतोद्यमां सुतां गिरीशप्रतिसक्तमानसाम्" कुमा० ५-३। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿಹಿಡಿಯುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **उद्यमनम् ಉದ್ಯಮನಮ್.**

उद्यमित ಉದ್ಯಮಿತ (वि०) 1. ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಯತ್ನಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + यम (उपरमे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "भर्तृषूपसखि निक्षिपतीनामात्मनो मधुमदोद्यमितानाम्" किरा० ९-६६। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಹಿಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उद्यमिन् ಉದ್ಯಮಿನ್ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ. उद्यम "इनिः" (५-२-११५)।

उद्यात ಉದ್ಯಾತ (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ. उद्+या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्यातमुद्रुतमनोकहजालमध्यात्" माघ० ५-२५।

उद्यान ಉದ್ಯಾನ (पुंन०) 1. ಉಪವನ, ಕೈತೋಟ, ಕ್ರೀಡಾವನ. उद्+या (प्रापणे) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। "व्यावृत्तगतिरुद्याने कुसुमस्तेयसाध्वसात्" कुमा० २-३५। "बाह्योद्यानस्थितहरशिरश्चन्द्रिकाधौतहर्म्या" मेघ० १-७। 2. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು. 3. ಪ್ರಯೋಜನ. "उद्यानं वनभेदे स्यान्निःसृतौ च प्रयोजने" विश्व०।

उद्यानपाल ಉದ್ಯಾನಪಾಲ –पालक –ಪಾಲಕ (पु०) ತೋಟದ ಕಾವಲುಗಾರ, ಮಾಲಿ, ತೋಟದ ರಕ್ಷಕ. उद्यानं पालयति — पाल (रक्षणे) "अण्" (३-२-१)। "उद्यानपालसामान्यमृतवस्तमुपासते" कुमा० २-३६।

उद्यापन ಉದ್ಯಾಪನ (न०) ವ್ರತ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸುವಿಕೆ. उद्+या (प्रापणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्यापित ಉದ್ಯಾಪಿತ (वि०) ಪೂರ್ಣಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+या (प्रापणे) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्याम ಉದ್ಯಾಮ (पु०) ಶಿಕ್ಯ, ಕಾವಡಿಯ ನೆಲವು, ಭಾರಹೊರುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಹಗ್ಗದಿಂದ ಮಾಡಿದ ನೆಲವು. उद्+यम (उपरमे) कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

उद्यास ಉದ್ಯಾಸ (पु०) ಪ್ರಯತ್ನ, ಉದ್ಯಮ. उद्+यसु (प्रयत्ने) "घञ्" (३-३-१८)।

उद्युक्त ಉದ್ಯುಕ್ತ (वि०) ಉತ್ಸಾಹಪೂರ್ವಕ ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳ, ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಸಾಹಸಿ. उद् + युजिर् (योगे) "क्तः" (३-४-७२)।

उद्योग ಉದ್ಯೋಗ (पुं०) ಉದ್ಯಮ, ಪ್ರಯತ್ನ. उद्+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१९)। "उद्योगादनिवृत्तस्य सुसहायस्य धीमतः। छायेवानुगता तस्य नित्यं श्रीः सहचारिणी"। "तद्दैवमिति संचिन्त्य त्यजेन्नोद्योगमात्मनः" पञ्चतं०।

उद्योगपर्वन् ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವನ್ (नं०) ಮಹಾಭಾರತದ ಉದ್ಯೋಗಪರ್ವ. [ವಿರಾಟಪರ್ವದ ಕೊನೆಯಲ್ಲಿ ಅಭಿಮನ್ಯುವಿನೊಡನೆ ಉತ್ತರೆಯ ವಿವಾಹ ನಡೆದ ನಂತರ ಸಂಧಿಗಾಗಿ ಧೃತರಾಷ್ಟ್ರನಲ್ಲಿಗೆ ದೂತನನ್ನು ಕಳುಹಿಸುವುದು. ಸಂಧಿಯು ಸಫಲವಾಗದೆ ಅರ್ಜುನ ಮತ್ತು ದುರ್ಯೋಧನರು ಯುದ್ಧಸಿದ್ಧತೆ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದಕ್ಕಾಗಿ ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನಲ್ಲಿಗೆ ಹೋಗಿ ಸಹಾಯವನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವುದು. ಅವರ ಅಪೇಕ್ಷೆಯಂತೆ ತಾನು ಪಾಂಡವರ ಕಡೆಗೂ, ತನ್ನ ಅಕ್ಷೌಹಿಣೀ ಸೈನ್ಯವು ಕೌರವರ ಕಡೆಗೂ ಇರುವುದಾಗಿ ಹೇಳುವುದು. ಉಭಯ ಪಕ್ಷದವರೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಮಿತ್ರರಾಜರ ಸಾಹಾಯ್ಯವನ್ನು ಪಡೆದು ಯುದ್ಧಕ್ಕೆ ಹೊರಡುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ ವಿಷಯಗಳು ಈ ಪರ್ವದಲ್ಲಿ ಉಕ್ತವಾಗಿವೆ.]

उद्योगिन् ಉದ್ಯೋಗಿನ್ (वि०) ಉದ್ಯೋಗಶೀಲ, ಪ್ರಯತ್ನವುಳ್ಳವನು. "उद्योगिनं पुरुषसिंहमुपैति लक्ष्मीर्दैवेन देयमिति कापुरुषा वदन्ति। दैवं निहत्य कुरु पौरुषमात्मशक्त्या यत्ने कृते यदि न सिद्ध्यति कोऽत्र दोषः" हितो० १-३२।

उद्योजक ಉದ್ಯೋಜಕ (वि०) ಪ್ರಯತ್ನಪಡಿಸುವ, ಕೆಲಸಮಾಡಿಸುವ. उद् + युजिर् (योगे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्र ಉದ್ರ (पुं०) ಒಂದು ಜಾತಿ ಜಲಜಂತು, ಕಡಲಹಂದಿ. उनत्ति— उन्दी (क्लेदने) "रक्" (उ० २-१३)। "तद्भेदाः शिशुमारोद्रशंकवो मकरादयः" अम०।

उद्रथ ಉದ್ರಥ (पुं०) 1. ಗಾಡಿಯ ಕಡಾಣಿ, ಗಾಡಿಯ ಚಕ್ರದ ತಡೆಗಾಗಿ ಹಾಕುವ ಕೀಲು. उद्गतो रथो यस्मात्। 2. ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. "उद्रथो रथकीले स्यात्ताम्रचूडाख्यपक्षिणि" मेदि०।

उद्रिक्त ಉದ್ರಿಕ್ತ (वि०) 1. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ. 2. ಸ್ಫುಟವಾದ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾದ. उद्+रिचिर् (विरेचने) "क्तः" (३-४-७२)।

उद्रुत ಉದ್ರುತ (वि०) ಪಲಾಯನ ಮಾಡಿದ, ಓಡಿಹೋದ. उद् + द्रु (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "उद्यातमुद्रुतमनोकहजालमध्यादन्यः शशं गुणमनल्पमवन्नवाप" माघ० ५-२५।

उद्रेक ಉದ್ರೇಕ (पुं०) 1. ಅತಿಶಯ, ಆಧಿಕ್ಯ. उद्+रिचिर् (विरेचने) "घञ्" (३-३-१८)। "ज्ञानोद्रेकाद्विघटिततमोग्रन्थयः सत्त्वनिष्ठाः" वेणी० १-२३। 2. ವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ.

उद्वपन ಉದ್ವಪನ (नं०) 1. ದಾನ, ಧರ್ಮ, ಕೊಡುಗೆ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಸುರಿಯುವುದು. 3. ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. उद् + डु वप् (बीजसन्ताने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्वमत् ಉದ್ವಮತ್ (वि०) 1. ವಮನಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ವಾಂತಿಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಹರಡುತ್ತಿರುವ, ಪಸರಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+टु वमु (उद्गिरणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उद्वमन्नभिरराज समन्तादङ्गराग इव लोहितरागः" किरा० ९-२७।

उद्वमन ಉದ್ವಮನ (नं०) ವಮನ, ವಾಂತಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. उद्+टु वमु (उद्गिरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्वमित ಉದ್ವಮಿತ (वि०) ವಾಂತಿಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+टु वमु (उद्गिरणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्वर्त ಉದ್ವರ್ತ (पुं०) 1. ಶೇಷ, ಉಳಿಕೆ. 2. ಆಧಿಕ್ಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. उद्+वृतु (वर्तने) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०)3. ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಉಳಿದಿರುವ. 4. ಹೆಚ್ಚಾಗಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿರುವ.

उद्वर्तन ಉದ್ವರ್ತನ (नं०) 1. ಮೈಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವ ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿ, ಮೈಗೆ ಪೂಸುವ ಸುಗಂಧದ್ರವ್ಯ. उद्वर्त्यतेऽनेन — उद्+वृतु (वर्तने) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಮೈಯನ್ನು ವಾಸನೆಯ ಪುಡಿಯಿಂದ ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವಿಕೆ. 4. ಹೊರಳಾಡುವಿಕೆ. "चटुलशफरोद्वर्तनप्रोक्षितानि" मेघ० १-४०। 5. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. 6. ಬಳಿಯುವುದು, ಲೇಪನಮಾಡುವುದು. उद्+वृतु (वर्तने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उद्वर्तयत् ಉದ್ವರ್ತಯತ್ (वि०) 1. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸುತ್ತಿರುವ. 3. ಮೈಯನ್ನು ವಾಸನೆಪುಡಿಯಿಂದ ಸುಗಂಧವಾಗಿ ಮಾಡುವ. उद्+वृतु (वर्तने)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "सफेनहासो जटिलप्रवालैरुद्वर्तयन्नूर्मिभुजैर्भुजङ्गान्" याद० १८-९७।

उद्वर्तित ಉದ್ವರ್ತಿತ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उद्वर्तितानां महसा मणीनामूर्ध्वं प्रसर्पन्तमिवोर्मिमन्तम्" याद० १८-१०८। 3. ವಾಸನೆಪುಡಿಯಿಂದ ಸುಗಂಧವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उद्वर्धन ಉದ್ವರ್ಧನ (न०) 1. ಅಂತರ್ಹಾಸ, ಮಂದ ಹಾಸ, ಹೊರಗೆ ತಿಳಿಯದಂತೆ ಒಳಗೇ ಮೆಲ್ಲಗೆ ನಗುವುದು. उद्+वृधु (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्यादुद्वर्धनमन्तर्हासः" त्रिकाण्ड०। 2. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ ಪಡಿಸುವುದು, ಬೆಳೆಸುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗಿಸುವಿಕೆ. उद्+वृधु+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ, ಅಧಿಕವಾಗಿಸುವ. उद्+वृधु+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕತ್ತರಿಸುವ. उद्+वर्ध (छेदने) "ल्युः" (३-१-१३४)।

उद्वह ಉದ್ವಹ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. उद्वहति ऊर्ध्वं नयति—(ऊर्ध्वलोकं नयति पितॄन्) उद्+वह (प्रापणे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಆವಹ ಮೊದಲಾದ ಸಪ್ತವಾಯುಗಳಲ್ಲೊಂದು. "आवहः प्रवहश्चैव विवहश्च समीरणः। परावहः संवहश्च उद्वहश्च महाबलः। तथा परिवहः श्रीमान् उत्पातभयशंसिनः। इत्येते क्षुभिताः सप्त मारुता गगनेचराः" हरिवं०। 3. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. उद्+वह "घः" (३-३-११८)। (वि०)4. ವಂಶವನ್ನು ಮುಂದೆ ಬೆಳೆಸುವವನು, ವಂಶವನ್ನು ಮುಂದಕ್ಕೆ ತರುವವನು. "उदयमस्तमयं च रघूद्वहात्" रघु० ९-९। 5. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವವನು, ಮುಂದಕ್ಕೆ ಸಾಗಿಸುವವನು. 6. ಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯ, ಮುಂದಾಳು. (स्त्री०) –हा –ಹಾ. ಕನ್ಯೆ, ಮಗಳು.

उद्वहत् ಉದ್ವಹತ್ (वि०) ವಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ, ಹೊತ್ತಿರುವ. उद् + वह (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "कान्ताऽलकान्ता ललनाः सुराणां रक्षोभिरक्षोभितमुद्वहन्तम्" माघ० ४-९।

उद्वहन ಉದ್ವಹನ (न०) 1. ಹೊರುವಿಕೆ. उद् + वह (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "आपीनभारोद्वहनप्रयत्नात्" रघु० २-१८। "व्यादिश्यते भूधरतामवेक्ष्य कृष्णेन देहोद्वहनाय शेषः" कुमा० ३-१३। 2. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. "रसातलादादिभवेन पुंसा भुवः प्रयुक्तोद्वहनक्रियायाः" रघु० १३-८।

उद्वान ಉದ್ವಾನ (पु०) ವಾಂತಿಮಾಡುವಿಕೆ. उद्+वन (संभक्तौ) "घञ्" (३-३-१८)।

उद्वान्त ಉದ್ವಾಂತ (वि०) ವಾಂತಿಮಾಡಿದ. उद्+टु वमु (उद्गिरणे) "क्तः" (३-४-७२)।

उद्वाप ಉದ್ವಾಪ (पु०) 1. ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. 2. ನೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು. 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹಾಕುವುದು, ಬಹಿಷ್ಕರಿಸುವುದು, ತೆಗೆದುಹಾಕುವುದು. उद् + डु वप् (बीजसन्ताने) "घञ्" (३-३-१८)। 4. ಮುಂಡನ, ಭದ್ರಾಕರಣ. उद् + डु वप् + णिच् "अच्" (३-३-५६)।

उद्वास ಉದ್ವಾಸ (पु०) 1. ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಬಿಟ್ಟು ಬಿಡುವುದು. 2. ದೇಶದಿಂದ ಹೊರಕ್ಕೆ ಅಟ್ಟುವುದು. 3. ಕೊಲ್ಲುವುದು. उद्+वास (उपसेवायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **उद्वासनम् ಉದ್ವಾಸನವ್.**

उद्वाह ಉದ್ವಾಹ (पु०)1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ, उद्+वह (प्रापणे) "घञ्" (३-३-१८)। ವಿವಾಹವು (1) ಬ್ರಾಹ್ಮ, (2) ದೈವ, (3) ಆರ್ಷ, (4) ಪ್ರಾಜಾಪತ್ಯ, (5) ಆಸುರ, (6) ಗಾಂಧರ್ವ, (7) ರಾಕ್ಷಸ ಮತ್ತು (8) ಪೈಶಾಚ ಎಂದು ಎಂಟು ವಿಧ. "विभावितं शिक्षितनाटचवेदैरुद्वाहसंगीतमुदारक्लृप्तम्" याद० १३-८१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ನೀರು ಸೇದುವುದು, ಉದ್ಧರಣ.

उद्वाहन ಉದ್ವಾಹನ (न०) 1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. उद्+वह (प्रापणे) +णिच् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎರಡು ಸಲ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ ಭೂಮಿ. उद् उपरि वाहनं कर्षणं यत्र। 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು (ನೀರು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಾವಿಯಿಂದ ಸೇದುವುದು). "उद्घाटनं घटीयन्त्रं सलिलोद्वाहनं प्रहेः" अम०।

उद्वाहनी ಉದ್ವಾಹನೀ (स्त्री०) ಕವಡೆ.

उद्वाहिक ಉದ್ವಾಹಿಕ (वि०) ವಿವಾಹ ಸಂಬಂಧವಾದ (ಮಂತ್ರ). उद्वाहः प्रयोजनमस्य "ठञ्" (५-१-१०९)। "नोद्वाहिकेषु मन्त्रेषु नियोगः कीर्त्यते क्वचित्" मनु० ९-६५।

उद्वाहित ಉದ್ವಾಹಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + वह (प्रापणे)+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಮದುವೆಯಾದವನು, ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಂಡವನು. उद्वाहोऽस्य सञ्जातः "इतच्" (५-२-३६)।

उद्वाहिन् ಉದ್ವಾಹಿನ್ (वि०) 1. ಮದುವೆಯಾಗುವವನು. 2. ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಸೇದುವವನು.

उद्वाहिनी ಉದ್ವಾಹಿನೀ (स्त्री०) ಬಾವಿಯಿಂದ ನೀರು ಸೇದುವ ಹಗ್ಗ. उद्वाहः उद्धरणं साध्यतयाऽस्त्यस्य "इनिः" (५-२-११५)। "ङीप्" (४-१-५)। "उद्वाहनं द्विसीत्ये स्यात् रज्जावुद्वाहिनी मता" मेदि०।

उद्विग्न ಉದ್ವಿಗ್ನ (वि०) 1. ಉದ್ವೇಗವುಳ್ಳ, ಕಳವಳವುಳ್ಳ. 2. ಚಿಂತಾಕ್ರಾಂತನಾದ, ವ್ಯಾಕುಲನಾದ. 3. ಹೆದರಿದ, ಭಯಗೊಂಡ, ಅಂಜಿದ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "निमग्नोद्विग्नसंह्लाणैः पत्रे दीनैश्च मेदिनी" भट्टि० ४-४२।

उद्वीक्षण ಉದ್ವೀಕ್ಷಣ (न०) 1. ಊರ್ಧ್ವದೃಷ್ಟಿ, ಮೇಲುನೋಟ. उद् + वि + ईक्ष (दर्शने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ನೇತ್ರ, ಕಣ್ಣು. उद्+वि+ईक्ष कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयं सखीजनोद्वीक्षणकौमुदीमुखम्" रघु० ३-१। 3. ಪ್ರತೀಕ್ಷಿಸುವಿಕೆ, ಕಾದುನೋಡುವಿಕೆ, ಎದುರುನೋಡುವಿಕೆ. "विवरिष्यसि तच्चिरस्य नः समयोद्वीक्षणरक्षितां क्रुधम्" माघ० १६-३७।

उद्वीक्षित ಉದ್ವೀಕ್ಷಿತ (वि०) ಮೇಲುಗಡೆ ನೋಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + वि + ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "ज्योतिष्पथादवततार सविस्मयाभिरुद्वीक्षितं प्रकृतिभिर्भरतानुगाभिः" रघु० १३-६८।

उद्वृत्त ಉದ್ವೃತ್ತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎದ್ದಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿರುವ. उद् + वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ದಾರಿ ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ, ತಪ್ಪು ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಯುಳ್ಳ. वृत्तमुत्क्रान्तः। "विश्लेषं युगमगमद्रथाङ्गनाम्नोरुद्वृत्तः क इव सुखावहः परेषाम्" माघ० ८-१८। "अपामुद्वृत्तानां निजमुपदिशन्त्याः स्थितिपदम्" मुद्रा० ३-८। 3. ಕೊಬ್ಬಿದ, ಅಹಂಕಾರದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 4. ಅಸಭ್ಯ. ಅಶಿಕ್ಷಿತ, ತಿಳಿವಳಿಕೆಯಿಲ್ಲದ. 5. ಕಲಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಮೇಲು ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तस्मात्समुद्रादिव मथ्यमानादुद्वृत्तनक्रात्सहसोन्ममज्ज" रघु० १६-७९।

उद्वेग ಉದ್ವೇಗ (पु०) 1. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. "शान्तोद्वेगस्तिमितनयनं दृष्टभक्तिर्भवान्या" मेघ० १-३६। 2. ಕಳವಳ, ಗಾಬರಿ. "यस्मान्नोद्विजते लोको लोकान्नोद्विजते च यः। हर्षामर्षभयोद्वेगैर्मुक्तो यः स च मे प्रियः" गीता १२-१५। 3. ಚಿಂತೆ, ಇಷ್ಟ ಜನರ ವಿರಹದಿಂದುಂಟಾದ ದುಃಖ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "मनोभि सोद्वेगैः प्रणयविहतिध्वस्तरुचयः" किरा० १०-६३। 4. ಕಷ್ಟ, ಕ್ಲೇಶ. "यो जिह्वाग्रं बाधते उद्वेगं जनयति शिरो गृह्णीते नासिकाश्च स्रावयति स कटुकः" सुश्रुत०। 5. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. (न०) 6. ಅಡಕೆ ಕಾಯಿ. उद्विजन्तेऽनेन — कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "उद्वेगरागादिमृजावदाताः" नैष० ७-४६। (वि०) 7. ವೇಗವಾದ, ಜಾಗ್ರತೆಯಾಗಿ ನಡೆಯುವ. उत्कृष्टो वेगो यस्य। 8. ನಿಶ್ಚಲವಾದ, ಸ್ಥಿರವಾದ. उद्गतो वेगो यस्मात्।

उद्वेजक ಉದ್ವೇಜಕ (वि०) 1. ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆದರಿಸುವ. 2. ಮನಸ್ಸನ್ನು ಕಲಕುವ, ಕ್ಷೋಭೆಯುಂಟುಮಾಡುವ, ಗಾಬರಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. 3. ಕ್ಲೇಶವುಂಟುಮಾಡುವ. उद् + ओ विजी (भयचलनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उद्वेजन ಉದ್ವೇಜನ (न०) 1. ಉದ್ವೇಗ, ಭಯ. 2. ಕಳವಳ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಯಾತನೆ, ಕಷ್ಟ, ಕ್ಲೇಶ. "परदाराभिमर्शेषु प्रवृत्तान् नॄन् महीपतिः। उद्वेजनकरैर्दण्डैश्चिह्नयित्वा प्रवासयेत्" मनु० ८-३५२। 4. ವಿರಹ ದುಃಖ. (वि०) 5. ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವ. 6. ಕ್ಲೇಶವುಂಟುಮಾಡುವ. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

उद्वेजयितृ ಉದ್ವೇಜಯಿತೃ (वि०) 1. ಭಯವುಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆದರಿಸುವ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) +णिच् "तृच्" (३-१-१३३)। "अत्यर्थमुद्वेजयिता परेषां नाम्नापि तस्यैव स नन्दकोऽभूत्" माघ० ३-१९। 2. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ, ಕ್ಲೇಶವುಂಟುಮಾಡುವ.

उद्वेजित ಉದ್ವೇಜಿತ (वि०) 1. ಭಯಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಕಳವಳಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಕಷ್ಟಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+ओ विजी (भयचलनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उद्वेजिता वृष्टिभिराश्रयन्ते शृङ्गाणि यस्यातपवन्ति सिद्धाः" कुमा० १-५।

उद्वेप ಉದ್ವೇಪ (पु०) 1. ಕಂಪನ, ನಡುಕ. उद्+टु वेपृ (कम्पने) "घञ्" (३-३-१८)। (वि०) 2. ಕಂಪಿಸುವ, ನಡುಗುವ. कर्त० "अच्" (३-१-१३४)।

उद्वेल ಉದ್ವೇಲ (वि०) 1. ದಡವನ್ನು ಮೀರಿರುವ, ದಡವನ್ನು ದಾಟಿ ಬಂದಿರುವ. उत्क्रान्तो वेलाम्। "भयमप्रलयोद्वेलादाचख्युर्नैर्ऋतोदधेः" रघु० १०-३४। 2. ಎಲ್ಲೆಮೀರಿದ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. "उद्वेलवेगांस्तनतो गभीरमौर्वप्रतिच्छन्दविदीप्तदृष्टीन्" याद० २०-१५। 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ.

उद्वेल्लत् ಉದ್ವೇಲ್ಲತ್ (वि०) ಮೇಲೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲೆ ಚಲಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+वेल्ल(संचलने) "शतृ" (३-२-१२४)। "उद्वेल्लद्घनरुण्डखण्डनिकराकीर्णस्य संख्योदधेः" मालती० ७-९।

उद्वेल्लित ಉದ್ವೇಲ್ಲಿತ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಚಲಿಸಿರುವ, ಸ್ಥಾನಬಿಟ್ಟು ಹೋಗಿರುವ. उद् ऊर्ध्वं वेल्लितः चलितः। "दूरोद्वेल्लितबाडबस्य जलधेरुल्लोलभिन्नाम्भसः" म० वी० ५-२।

उद्वेष्टन ಉದ್ವೇಷ್ಟನ (न०) 1. ಸುತ್ತುಗೋಡೆ, ಬೇಲಿ, ಪ್ರಾಕಾರ. उद् + वेष्ट (वेष्टने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಸುತ್ತುಗಟ್ಟುವಿಕೆ, ಸುತ್ತುವರಿಯುವಿಕೆ. उद्+वेष्ट भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ಸಡಿಲವಾದ ಗಂಟುಳ್ಳ, ಕಟ್ಟು ಸಡಿಲವಾಗಿರುವ. "आलोकमार्गं सहसा व्रजन्त्या कयाचिदुद्वेष्टनवान्तमाल्यः" रघु० ७-६।

उद्वेष्टित ಉದ್ವೇಷ್ಟಿತ (वि०) ಸುತ್ತುವರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸುತ್ತುಗಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + वेष्ट (वेष्टने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उद्वोढृ ಉದ್ವೋಢೃ (वि०) ಮದುವೆಯಾಗುವವನು, ಪತಿ, ಗಂಡ. उद्+वह (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)।

उन्दुरु ಉಂದುರು (पु०) ಮೂಷಿಕ, ಇಲಿ. उनत्ति—उन्दी (क्लेदने) "उरुः" बाहु०। उन्दरुः, उन्दुरः, उन्दूरः ಈ ರೂಪಗಳೂ ಉಂಟು.

उन्न ಉನ್ನ (वि०) 1. ಒದ್ದೆಯಾದ, ನೆನೆದಿರುವ, ತೇವವಾದ. 2. ದಯಾಳು, ಕರುಣೆಯುಳ್ಳ. (लाक्ष०)। उन्दी (क्लेदने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उन्नं क्लिन्ने दयापरे" हेम०।

उन्नत ಉನ್ನತ (वि०) 1. ಎತ್ತರವಾದ. उद् + णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "क्तः" (३-४-७२)। "दधतमुन्नतसानुसमुद्धतां धृतसितव्यजनामिव जाह्नवीम्" किरा० ५-१५। 2. ಮಹತ್ತಾದ, ಹಿರಿದಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "परिमलविषयस्तदुन्नतानामनुगमने खलु संपदोऽग्रतःस्थाः" माघ० ७-२७। 3. ಮುಂದಕ್ಕೆ ಉಬ್ಬಿರುವ. "संक्षिप्तं निबिडोन्नतस्तनमुरः पार्श्वे प्रमृष्टे इव" माल० २-३।

उन्नतता ಉನ್ನತತಾ (स्त्री०) ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. उन्नतस्य भावः "तल्" (५-१-११९)। "त्वः"। **उन्नतत्वम् ಉನ್ನತತ್ವಮ್.**

उन्नतानत ಉನ್ನತಾನತ (न०) ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟಾದ ಪ್ರದೇಶ, ಎತ್ತರ ಮತ್ತು ತಗ್ಗಾದ ಪ್ರದೇಶ. उन्नतं च तदानतं च।

उन्नति ಉನ್ನತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಅಭ್ಯುದಯ, ಏಳಿಗೆ, ಉತ್ಕರ್ಷ. उद्+णम (प्रह्वत्वे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "असतामनिशं तथाप्यहो गुरुहृद्रोगकरी तदुन्नतिः" माघ० १६-२२। 2. ಎತ್ತರ, ಔನ್ನತ್ಯ. 3. ಮೇಲ್ಮೆ, ಗೌರವ, ಪ್ರತಿಷ್ಠೆ. "स्तोकेनोन्नतिमायाति स्तोकेनायात्यधोगतिम्" हितो०। 4. ಗರುಡನ ಪತ್ನಿ. "उन्नतिस्तार्क्ष्यभार्यायां समृद्धावुदयेऽपि च" विश्व०।

उन्नद्ध ಉನ್ನದ್ಧ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+णह (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "व्यूह्य स्थितः किञ्चिदिवोत्तरार्धमुन्नद्धचूडोऽञ्चितसव्यजानुः" रघु० १८-५१। 2. ಹೆಚ್ಚಿದ, ಉಬ್ಬಿದ, ಅಧಿಕವಾದ, ದೊಡ್ಡದಾದ.

उन्नमत् ಉನ್ನಮತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವ. उद्+णम (प्रह्वत्वे) "शतृ" (३-२-१२४)। "विन्ध्यायमानं दिवसस्य भर्तुर्मार्गं पुना रोद्धुमिवोन्नमद्भिः" माघ० ४-२। 2. ತಲೆಯನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ.

उन्नमन ಉನ್ನಮನ (न०) 1. ಉನ್ನತಿ, ಎತ್ತರ. उद्+णम (प्रह्वत्वे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು.

उन्नमित ಉನ್ನಮಿತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲುಮುಖವಾಗಿ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "सारसैः कलनिर्ह्रादैः क्वचिदुन्नमिताननौ" रघु० १-४१। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "उन्नमितैकभ्रूलतमाननमस्याः पदानि रचयन्त्याः" शाकु० ३-१२। "अयुगपदुन्नमितभ्रु वीक्षितं च" किरा० १०-६१।

उन्नम्र ಉನ್ನಮ್ರ (वि०) ಎತ್ತರವಾದ, ಉನ್ನತವಾದ. उद्+णम (प्रह्वत्वे शब्दे च) "रः" (३-२-१६७)।

"उन्नम्रताम्रपटमण्डपमण्डितं तदानीलनागकुलसंकुलमाबभासे" माघ० ५-६८।

उन्नय ಉನ್ನಯ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಳೆಯುವುದು. उद्+णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। 2. ತರ್ಕ, ಊಹೆ.

उन्नयत् ಉನ್ನಯತ್ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುತ್ತಿರುವ. 2. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उन्नयन ಉನ್ನಯನ (नं०) 1. ತರ್ಕ, ಊಹೆ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. 3. ಬಾವಿಯಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೀರನ್ನು ಎಳೆಯುವುದು. उद्+णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 4. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿದ ಕಣ್ಣುಳ್ಳ, ಮೇಲೆ ನೋಡುವ. उन्नमितं नयनं यस्य।

उन्नस ಉನ್ನಸ (वि०) ಎತ್ತರವಾದ ಮೂಗುಳ್ಳ, ಉಬ್ಬಿದ ಮೂಗುಳ್ಳ. उन्नता नासा यस्य। "उन्नसं दधती वक्त्रं शुद्धदल्लोलकुण्डलम्" भट्टि० ४-१८।

उन्नाद ಉನ್ನಾದ (पुं०) ಉಚ್ಚಸ್ವರ, ಗಟ್ಟಿಯಾದ ಶಬ್ದ. उद् + णद (अव्यक्ते शब्दे) "घञ्" (३-३-१८)।

उन्नाय ಉನ್ನಾಯ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸುವುದು. 2. ತರ್ಕಿಸುವುದು, ಊಹಿಸುವುದು. उद्+णीञ् (प्रापणे) "घञ्" (३-३-२६)।

उन्नाह ಉನ್ನಾಹ (पुं०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ಕಟ್ಟುವುದು. उद्+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। (नं०) 2. ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. "चुक्रं धातुघ्नमुन्नाहम्" अभि० चि०।

उन्निद्र ಉನ್ನಿದ್ರ (वि०) 1. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದಿದ. उद्गता निद्रा यस्य। "उन्निद्रपुष्पाक्षिसहस्रभाजा" माघ० ४-१३। "उन्निद्रप्रियकमनोरमं रमण्याः" माघ० ८-२८। 2. ನಿದ್ರೆಯಿಲ್ಲದ, ಎಚ್ಚರವಾಗಿರುವ, ನಿದ್ರೆಯನ್ನು ಬಿಟ್ಟಿರುವ. उद्गता निद्रा यस्मात्। "तामुन्निद्रामवनिशयनां सौधवातायनस्थः" मेघ० २-२५। 3. ನಿದ್ರೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರಗೊಂಡ. उद्गता निद्रा यस्य।

उन्निनीषा ಉನ್ನಿನೀಷಾ (स्त्री०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उन्नेतुमिच्छा—उद्+णीञ् (प्रापणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

उन्निनीषु ಉನ್ನಿನೀಷು (वि०) ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ. उन्नेतुमिच्छुः—उद्+णीञ् (प्रापणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उन्नीत ಉನ್ನೀತ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಊಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತರ್ಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उन्नेतृ ಉನ್ನೇತೃ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತುವ. 2. ಊಹಿಸುವ. उद्+णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उन्नेत्री ಉನ್ನೇತ್ರೀ.**

उन्नेय ಉನ್ನೇಯ (वि०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಲ್ಪಡುವ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಊಹಿಸಲ್ಪಡುವ 4. ಊಹಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उद्+णीञ् (प्रापणे) "यत्" (३-१-९७)।

उन्मज्जक ಉನ್ಮಜ್ಜಕ (वि०) 1. ಕಂಠದವರೆಗೂ ನೀರಿನಲ್ಲಿ ನಿಂತು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುವವನು, ತಾಪಸ. उद्+टु मस्जो (शुद्धौ) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "कण्ठदघ्ने जले स्थित्वा तपः कुर्वन् प्रवर्तते। उन्मज्जकः स विज्ञेयस्तापसो लोकपूजितः"। 2. ನೀರಿನೊಳಗಿನಿಂದ ಎದ್ದು (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ತೇಲಾಡುವ.

उन्मज्जत् ಉನ್ಮಜ್ಜತ್ (वि०) ನೀರಿನಿಂದ ಮೇಲಕ್ಕೆದ್ದು ತೇಲಾಡುತ್ತಿರುವ, ನೀರಿನಲ್ಲಿ ಮುಳುಗಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಏಳುತ್ತಿರುವ. उद् + टु मस्जो (शुद्धौ) "शतृ" (३-२-१२४)। "उन्मज्जन्मकर इवामरापगाया वेगेन प्रतिमुखमेत्य बाणनद्याः" किरा० १७-६३।

उन्मज्जन ಉನ್ಮಜ್ಜನ (नं०) ನೀರಿನೊಳಗಿನಿಂದ ಎದ್ದು (ನೀರಿನಲ್ಲಿ) ತೇಲಾಡುವಿಕೆ. उद्+टु मस्जो (शुद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "सलिलोन्मज्जनमुज्झति स्फुटम्" नैष० २-२७।

उन्मत्त ಉನ್ಮತ್ತ (पुं०) 1. ಉಮ್ಮತ್ತಿಗಿಡ. 2. ಮುಚುಕುಂದ ವೃಕ್ಷ. उन्मत्तं करोति—उन्मत्त+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। (वि०) 3. ಹುಚ್ಚು ಹಿಡಿದವನು, ಬುದ್ಧಿ ಪಲ್ಲಟವಾದವನು. 4. ಅಮಲೇರಿದವನು, ಮದ್ಯಪಾನ ಮಾಡಿದವನು. उद्+मदी (हर्षग्लेपनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। "उन्मत्तं पतितं क्लीबमबीजं पापरोगिणम्" मनु० ९-७९। 5. ಬಹಳ ಕೋಪವುಳ್ಳ, ಕ್ರೂರ, ಉಗ್ರ, ಪ್ರಚಂಡ. 6. ಭೂತಗ್ರಸ್ತ, ಪಿಶಾಚಿ ಹಿಡಿದವನು. 7. ಬಹಳ ಕೊಬ್ಬಿರುವ. "मदोन्मत्तस्य भूपस्य कुञ्जरस्य च गच्छतः" पञ्चतं०।

उन्मत्तगङ्ग ಉನ್ಮತ್ತಗಂಗ (अव्य०) ಗಂಗಾನದಿಯು ಭೋರ್ಗರೆದು ಮೊರೆಯುತ್ತ ಹರಿಯುವ ದೇಶ, ಹೆಚ್ಚು ಪ್ರವಾಹದಿಂದ ಹರಿಯುತ್ತಿರುವ ಪ್ರದೇಶ. उन्मत्ता गङ्गा यस्मिन् देशे। अव्ययी० (२-१-१२)।

उन्मथन ಉನ್ಮಥನ (ನಂ) 1. ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ, ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ. 2. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ, ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. उद्+मथे (विलोडने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अन्योन्यसूतोन्मथनादभूतां तावेव सूतौ रथिनौ च कौचित्" रघु० ७-५२। 3. ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ, ಉಜ್ಜುವಿಕೆ. (वि०)4. ಪೀಡಿಸುವ, ಹಿಂಸಿಸುವ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ. "विपक्षचित्तोन्मथना नखव्रणास्तिरोहिता विभ्रममण्डनेन ये" किरा० ८-३४।

उन्मथित ಉನ್ಮಥಿತ (वि०) 1. ತಿಕ್ಕಿ ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಜ್ಜಿ ಎಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + मथे (विलोडने) "क्तः" (३-२-१०२)। "कण्डूयमानेन कटं कदाचिद्वन्यद्विपेनोन्मथिता त्वगस्य" रघु० २-३७। 2. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उन्मद ಉನ್ಮದ (वि०) 1. ಹೆಚ್ಚು ಮದವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಅಮಲೇರಿದ. 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷವುಳ್ಳ. उद्गतो मदो हर्षो यस्य। "उदीरयामासुरिवोन्मदानामालोकशब्दं वयसां विरावैः" रघु० २-९। 3. ಮದವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. उन्मदयति—उद्+मदी (हर्षग्लेपनयोः)+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "मधुकराङ्गनया मुहुरुन्मदध्वनिभृता निभृताक्षरमुज्जगे" माघ० ६-२०।

उन्मदन ಉನ್ಮದನ (वि०) ಕಾಮೋದ್ರೇಕವುಳ್ಳ, ಹೆಚ್ಚು ಮನ್ಮಥಬಾಧೆಯುಳ್ಳ. उद्गतो मदनोऽस्य। "तदा प्रभृत्युन्मदना पितुर्गृहे ललाटिकाचन्दनधूसरालका" कुमा० ५-५५।

उन्मदयत् ಉನ್ಮದಯತ್ (वि०) ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸುವ, ಅಧಿಕ ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. उन्मदं करोति—उन्मद+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "व्रजाजिरेष्वम्बुदनादशङ्किनीः शिखण्डिनामुन्मदयत्सु योषितः" किरा० ४-१६।

उन्मदिष्णु ಉನ್ಮದಿಷ್ಣು (वि०) 1. ಅಧಿಕ ಮದವುಳ್ಳ. "सालीकदृष्टे मदनोन्मदिष्णुः" नैष० ८-१८। 2. ಹೆಚ್ಚು ಸಂತೋಷಪಡುವ. उन्मदनशीलः — उद्+मदी (हर्षे) "इष्णुच्" (३-२-१२६)।

उन्मनस् ಉನ್ಮನಸ್ (वि०) 1. ಉತ್ಕಂಠೆಯುಳ್ಳ, ಪ್ರಿಯವಾದ ವಸ್ತುವನ್ನು ಹೊಂದುವುದರಲ್ಲಿ ತವಕಪಡುವ. उद् उद्गतं मनो यस्य। 2. ಉತ್ಸುಕನಾದ, ಪ್ರಿಯವಸ್ತುವಿಗಾಗಿ ಆಸೆಪಡುವ, ತ್ವರೆಪಡುವ. "उन्मनाः प्रथमजन्मचेष्टितान्यस्मरन्नपि बभूव राघवः" रघु० ११-२२। 3. ಕಳವಳಗೊಂಡ. 4. ಹೆದರಿದ. "महावनादुन्मनसः खगा इव प्रवृत्तपत्रध्वनयः शिलीमुखाः" किरा० १४-४५। वा "कप्" (५-४-१५४)। **—मनस्कः —ಮನಸ್ಕಃ.**

उन्मनायमान ಉನ್ಮನಾಯಮಾನ(वि०) ಉತ್ಸುಕನಂತೆ ಆಚರಿಸುವ, ಉತ್ಸಾಹಿಯಂತೆ ನಡೆಯುವ. उन्मना इवाचरति — उन्मनस्+क्यङ् "शानच्" (३-३-१२४)।

उन्मन्थ ಉನ್ಮಂಥ (पु०) ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ, ಪೀಡಿಸುವಿಕೆ, ನೋಯಿಸುವಿಕೆ. उद्+मन्थ (विलोडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उन्मन्थन ಉನ್ಮಂಥನ (नं०) 1. ಮೇಲಿನಿಂದ ಕೋಲು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಕಲಕುವುದು. उद् + मन्थ (विलोडने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಲಕುವ ಕೋಲು, ದಂಡ, ಮಂತು. उन्मथ्यतेऽनेन — कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उन्मर्दन ಉನ್ಮರ್ದನ (नं०)1. ಹಿಸುಕುವುದು, ಮರ್ದಿಸುವುದು. 2. ತಿಕ್ಕುವುದು, ಉಜ್ಜುವುದು. उद्+मृद (क्षोदे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ವಾತವನ್ನು ಶುದ್ಧಿಗೊಳಿಸುವ ಕಾರ್ಯ. 4. ಮೈಗೆ ಉಜ್ಜುವ ವಸ್ತು. उद्+मृद कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उन्माथ ಉನ್ಮಾಥ (पु०)1. ವಧೆ, ಕೊಲ್ಲುವುದು. उद्+मथि (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಮೃಗಗಳನ್ನು ಹಿಡಿಯುವ ಬೋನು. उन्मथ्यतेऽनेन — उद्+मथि कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ಕಲಕಿ ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎಬ್ಬಿಸುವುದು. मथे (विलोडने) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उन्माद ಉನ್ಮಾದ (पु०) 1. ಹುಚ್ಚು, ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟ. उद्+मदी (हर्षे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನಾಟಕಲಕ್ಷಣೋಕ್ತವಾದ ಒಂದು ವ್ಯಭಿಚಾರಿಭಾವ. "चित्तसंमोह उन्माद कामशोकभयादिभिः" सा० द० ३-१६०।

उन्मादक ಉನ್ಮಾದಕ (वि०) ಚಿತ್ತಪಲ್ಲಟವನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ, ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸುವ. उद्+मदी (हर्षे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उन्मादन ಉನ್ಮಾದನ (नं०) 1. ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸುವುದು, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಯನ್ನು ಉಂಟುಮಾಡುವುದು. उद्+मदी (हर्षे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)2. ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿಸುವ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವ. उद्+मदी (हर्षे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

उन्मादवत् ಉನ್ಮಾದವತ್ (वि०) ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದಿರುವ, ಬುದ್ಧಿಭ್ರಮೆ ಹೊಂದಿರುವ. उन्मादोऽस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। –वती –ವತೀ.

उन्मादिन् ಉನ್ಮಾದಿನ್ (वि०) ಮತ್ತನಾದ, ಚಿತ್ತ ಪಲ್ಲಟವುಳ್ಳ, ಹುಚ್ಚುಹಿಡಿದ. उन्मादोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उन्मादिनी ಉನ್ಮಾದಿನೀ.**

उन्मान ಉನ್ಮಾನ (न०) 1. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಎತ್ತಿ ತೂಗುವುದು, ತೂಕದ ಕಲ್ಲು ಬಟ್ಟುಗಳಿಟ್ಟು ತೂಗುವುದು. उद् + मा (माने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮೇಲಿನಿಂದ ಅಳತೆಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ತ್ರಾಸು, ತಕ್ಕಡಿ. उद्+मा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उन्मार्ग ಉನ್ಮಾರ್ಗ (पु०) 1. ತಪ್ಪುದಾರಿ, ಕೆಟ್ಟನಡತೆ. उद्गतश्चासौ मार्गश्च। (वि०) 2. ದಾರಿಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವ, ತಪ್ಪುದಾರಿಯಲ್ಲಿ ನಡೆಯುವ, ಕೆಟ್ಟ ನಡತೆಯುಳ್ಳ. उत्क्रान्तो मार्गात्।

उन्मिष ಉನ್ಮಿಷ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. उद् + मिष (स्पर्धायाम्) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಕಣ್ಣು ತೆರೆದಿರುವ. 3. ಪ್ರಕಾಶವಾದ.

उन्मिषत् ಉನ್ಮಿಷತ್ (वि०) 1. ವಿಕಾಸಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅರಳುತ್ತಿರುವ. 2. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಕಣ್ಣು ತೆರೆಯುತ್ತಿರುವ. उद्+मिष (स्पर्धायाम्) "शतृ" (३-२-१२४)।

उन्मिषित ಉನ್ಮಿಷಿತ (न०) 1. ನೋಟ, ವೀಕ್ಷಣ, ಅವಲೋಕನ. उद्+मिष (स्पर्धायाम्) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "व्यलोकयन्नुन्मिषितैस्तटिन्मयैर्महातपःसाक्ष्य इव स्थिताः क्षपाः" कुमा० ५-२५। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆದಿರುವಿಕೆ, ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. "तद्वल्गुना युगपदुन्मिषितेन तावत्सद्यः परस्परतुलामधिरोहतां द्वे" रघु० ५-६८। (वि०) 3. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. उद् + मिष कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

उन्मीलत् ಉನ್ಮೀಲತ್ (वि०) 1. ಅರಳುತ್ತಿರುವ, ವಿಕಾಸ ಹೊಂದುತ್ತಿರುವ. उद् + मील (निमेषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "उन्मीलन्मुकुलकरालकुन्दकोशप्रच्योतद्घनमकरन्दगन्धबन्धो" मालती० १-४१। 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುತ್ತಿರುವ.

उन्मीलन ಉನ್ಮೀಲನ (न०) 1. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವಿಕೆ. 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆಯುವಿಕೆ. उद् + मील (निमेषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "ज्ञानाञ्जनशलाकाभिर्नेत्रोन्मीलनकारकः" भा०।

उन्मीलित ಉನ್ಮೀಲಿತ (न०) 1. ವಿಕಾಸ, ಅರಳುವಿಕೆ. 2. (ಕಣ್ಣು) ತೆರೆದಿರುವಿಕೆ, —ಬಿಟ್ಟಿರುವಿಕೆ. उद्+मील भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 3. ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ, ಅರಳಿದ. उद्+मील (निमेषणे) "क्तः" (३-४-७२)। "निरीक्ष्यमाणा इव विस्मयाकुलैः पयोभिरुन्मीलितपद्मलोचनैः" किरा० ४-३। "ते चोन्मीलितमालतीसुरभयः प्रौढाः कदम्बानिलाः" सा० द०। 4. ತೆರೆದಿರುವ, ಬಿಚ್ಚಿರುವ. 5. ತೆರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+मील कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अज्ञानतिमिरान्धस्य ज्ञानाञ्जनशलाकया। चक्षुरुन्मीलितं येन तस्मै श्रीगुरवे नमः"। 6. ಬಣ್ಣಹಾಕಿ ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उन्मीलितं तूलिकयेव चित्रं सूर्यांशुभिर्भिन्नमिवारविन्दम्" कुमा० १-३२।

उन्मुक्त ಉನ್ಮುಕ್ತ (वि०) ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಂಧನದಿಂದ ಬಿಡುಗಡೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+मुच्लृ (मोक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उन्मुख ಉನ್ಮುಖ (वि०) 1. ಮೇಲುಮುಖವಾದ, ಮುಖವನ್ನು ಮೇಲಕ್ಕೆ ಮಾಡಿರುವ, ಮೇಲೆ ನೋಡುವ. उद् ऊर्ध्वं मुखमस्य। "मनोऽभिरामाः शृण्वन्तौ रथनेमिस्वनोन्मुखैः" रघु० १-३९। "ते सद्मनि गिरेर्वेगादुन्मुखद्वाःस्थवीक्षिताः" कुमा० ६-४८। 2. ಉದ್ಯುಕ್ತನಾದ, ಪ್ರಯತ್ನಶೀಲ, ತತ್ಪರ. 3. ಉತ್ಸುಕನಾದ, ತವಕಪಡುವ. "तस्मिन् संयमिनामाद्ये जाते परिणयोन्मुखे" कुमा० ६-३४। 4. ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ, ಅಣಿಯಾಗಿರುವ. "पतिः प्रतीतः प्रसवोन्मुखीं प्रियां ददर्श काले दिवमभ्रितामिव" रघु० ३-१२।

उन्मुद्र ಉನ್ಮುದ್ರ (वि०) 1. ಅರಳಿದ, ವಿಕಾಸಹೊಂದಿದ. 2. ತೆರೆದಿರುವ, ಬಿಟ್ಟಿರುವ (ಕಣ್ಣು). उद्गता मुद्रा यस्य।

उन्मूलन ಉನ್ಮೂಲನ (न०) ಬೇರುಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕುವುದು. उन्मूल (नामधा०)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "न पादपोन्मूलनशक्ति रंहः शिलोच्चये मूर्च्छति मारुतस्य" रघु० २-३४।

उन्मूलित ಉನ್ಮೂಲಿತ (वि०) ಬೇರುಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. उन्मूल (नामधा०) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "उन्मूलितालानबिलाभनाभिः" नैष० ७-८५।

उन्मेय ಉನ್ಮೇಯ (वि०) 1. ಅಳೆಯಲ್ಪಡುವ. 2. ಅಳೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. उद्+माङ् (माने) "यत्" (३-१-९७)। "आचितः शाकटोन्मेये" मेदि०।

उन्मेष ಉನ್ಮೇಷ (पु०) 1. ಕಣ್ಣು ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ತೆರೆಯುವುದು. 2. ಅರಳುವುದು, ವಿಕಾಸಹೊಂದುವುದು. उद्+मिष (स्पर्धायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। "प्रत्यग्रोन्मेषजिह्मा क्षणमनभिमुखी रत्नदीपप्रभाणाम्" मुद्रा० ३-२१। "दीर्घिकाकमलोन्मेषो यावन्मात्रेण साध्यते" कुमा० २-३३। 3. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "खद्योतालीविलसितनिभां विद्युदुन्मेषदृष्टिम्" मेघ० २-१८। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **उन्मेषणम् ಉನ್ಮೇಷಣಮ್.**

उन्मेषिन् ಉನ್ಮೇಷಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಕಾಶಿಸುವ, ಉಜ್ಜ್ವಲವಾದ. उन्मिषति—उद्+मिष (स्पर्धायाम्) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಹರಡುವ ಸ್ವಭಾವದ. "प्रेङ्खद्भूरिमयूरमेचकचयैरुन्मेषिचाषच्छदच्छायासंवलितैर्विवर्तिभिरिव प्रान्तेषु पर्यावृताः" मालती० ६-५। 3. ಅರಳಿಸುವ, ವಿಕಾಸಪಡಿಸುವ. उद्+मिष+णिच् "णिनिः"। स्त्रियां "ङीप्" (४-२-५)। **उन्मेषिणी ಉನ್ಮೇಷಿಣೀ.** "उन्मेषिणी सुमनसामुदिता पुरस्ताच्चक्रप्रभामनुकरोति मरीचिमाला" याद० १९-३०।

उप ಉಪ (अव्य०) ಇದು ಈ ಕೆಳಗಿನ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವುದು: 1. ಅಧಿಕ, ಹೆಚ್ಚು. उपपरार्धे हरेर्गुणाः। 2. ಕಡಿಮೆ, ಹೀನ. उपगुरुः, उपपुराणम्, उपरूपकम्। 3. ಸಾಮೀಪ್ಯ, ಹತ್ತಿರ. उपमेखलम्। 4. ಶಕ್ತಿ, ಸಾಮರ್ಥ್ಯ. उपकरोति। 5. ಆಚಾರ್ಯನನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಗುರುವನ್ನಾಗಿ ಮಾಡುವಿಕೆ. उपनयते। 6. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. उपहरति। 7. ಪ್ರತಿಯತ್ನ, ಗುಣಾಧಾನ. उपस्करणम्। एधोदकस्योपस्कुरुते। 8. ವ್ಯಾಪ್ತಿ, ಹರಡುವಿಕೆ. उपकीर्णम्। 9. ಪೂಜೆ. उपचारः। 10. ಅತ್ಯಯ, ನಾಶ. उपरतिः। 11. ದೋಷ, ಶಕ್ತಿ ಕಳೆದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उपहतेन्द्रियः। 12. ಪ್ರಾರಂಭ. उपक्रमते। 13. ಭೂಷಣ, ಅಲಂಕಾರ. उपस्कृता कन्या। 14. ಗುಂಪುಕಟ್ಟುವುದು, ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರುವುದು. उपस्कृता देवाः। 15. ವಿಕಾರಹೊಂದುವುದು, ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದುವುದು. उपस्कृतं भुङ्क्ते। 16. ವಾಕ್ಯಾಧ್ಯಾಹಾರ. उपस्कृतं ब्रूते। 17. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. उपमा, उपमितिः। 18. ಹೊಂದುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. 19. ದಾಕ್ಷಿಣ್ಯ. 20. ಸಮಾಧಾನ. भृत्यानुपवदते। समाधत्त इत्यर्थः। 21. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ. उपवदते। प्रार्थयते इत्यर्थः। 22. ಭರಣ, ಪೋಷಣೆ. "उप सामर्थ्यदाक्षिण्यदोषाख्यानात्ययेषु च। आचार्यकरणे दाने व्याप्तावारम्भपूजयोः। तद्योगेऽपि च लिप्सायां भरणार्थोपमार्थयोः। उप हीनेऽधिके प्रोक्तोऽप्यासन्नेप्युपकीर्तितः" विश्व०।

उपकण्ठ ಉಪಕಂಠ (पु०) 1. ಹತ್ತಿರ, ಸಮೀಪ. "प्राप तालीवनश्याममुपकण्ठं महोदधेः" रघु० ४-३४। "जगत्प्रसूतिर्जगदेकपावनी व्रजोपकण्ठं तनयैरुपेयुषी" किरा० ४-३२। (न०) 2. ಗ್ರಾಮದ ಕೊನೆಯ ಪ್ರದೇಶ. 3. ಕುದುರೆಯ ಒಂದು ವಿಧ ನಡೆ, ಅಶ್ವಗತಿಯ ಒಂದು ಭೇದ. "उत्तेरितमुपकण्ठमास्कन्दितकमित्यपि" अभि० चिं०। (वि०) 4. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ. उपगतः कण्ठः सामीप्यमस्य। (अव्य०) 5. ಕಂಠದಲ್ಲಿ, ಕುತ್ತಿಗೆಯಲ್ಲಿ. "श्लिष्यतः प्रियवधूरुपकण्ठम्" किरा० ९-२७। 6. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. "निमीलदाकेकरलोलचक्षुषां प्रियोपकण्ठं कृतगात्रवेपथुः" किरा० ८-५३। "प्रेम्णोपकण्ठं मुहुरङ्कभाजः" माघ० ३-३६। 7. ಕುತ್ತಿಗೆಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ.

उपकनिष्ठिका ಉಪಕನಿಷ್ಠಿಕಾ (स्त्री०) ಅನಾಮಿಕೆ, ಕಿರುಬೆರಳಿನ ಪಕ್ಕದ ಬೆರಳು. उपगता कनिष्ठिकाम्।

उपकरण ಉಪಕರಣ (न०) 1. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. 2. ಸಲಕರಣೆ, ಸಾಧನ, ಸಹಾಯವಸ್ತು, ಕೆಲಸದ ಸಾಮಾನುಗಳು. [ಊಟಕ್ಕೆ ವ್ಯಂಜನ, ಮಲಗಲು ಹಾಸಿಗೆ, ಸ್ನಾನಕ್ಕೆ ಸಾಬೂನು ಇತ್ಯಾದಿ.] "परोपकारोपकरणं शरीरम्" काद०। 3. ರಾಜರ ಮರ್ಯಾದೆಯ ವಸ್ತು. [ಛತ್ರಿ, ಚಾಮರ, ಶಂಖ, ಚಕ್ರ, ಮತ್ಸ್ಯ, ಭೇರುಂಡ ಇತ್ಯಾದಿ.] 4. ಜೀವನೋಪಾಯ. (वि०) 5. ಇಂದ್ರಿಯವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿರುವ. करणमुपगतः। (अव्य०) 6. ಇಂದ್ರಿಯದಲ್ಲಿ. करणे उपकरणम्। विभ० अव्ययी०। 7. ಇಂದ್ರಿಯದ ಸಮೀಪ. करणस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपकर्ण ಉಪಕರ್ಣ (अव्य०) 1. ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ. कर्णे उपकर्णम्। विभ० अव्ययी०। 2. ಕಿವಿಯ ಸಮೀಪ. कर्णस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपकर्तृ ಉಪಕರ್ತೃ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ. उपकरोति — उप + डु कृञ्

(करणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उपकर्त्रारिणा सन्धिर्न मित्रेणापकारिणा" माघ० २-३७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कर्त्री–ಕರ್ತ್ರೀ.**

उपकल्पन ಉಪಕಲ್ಪನ (न०) 1. ನಿರ್ಮಾಣ, ತಯಾರಿಕೆ. 2. ಸಿದ್ಧತೆ, ಸನ್ನಾಹ. उप + कृपू (सामर्थ्ये) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपकार ಉಪಕಾರ (पु०) ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಒತ್ತಾಸೆ, ನೆರವು. उप+डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उपकारापकारौ हि लक्ष्यं लक्षणमेतयोः" माघ० २-३७। "शाम्येत्प्रत्यपकारेण नोपकारेण दुर्जनः" कुमा० २-४०।

उपकारक ಉಪಕಾರಕ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡುವ, ನೆರವಾಗುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ. उप + डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "आगन्तवोऽपि कदाचिदुपकारका दृश्यन्ते" हितो०। "उपकारकमायतेर्भृशं प्रसवः कर्मफलस्य भूरिणः" किरा० २-४३। स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **उपकारिका ಉಪಕಾರಿಕಾ.**

उपकारवत् ಉಪಕಾರವತ್ (वि०) ಉಪಕಾರವುಳ್ಳ, ಉಪಕಾರಮಾಡುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ. उपकारोऽस्त्यस्य "मतुप्" (५-२-९४)। "युक्ताः स्वशक्त्या मुनयः प्रजानां हितोपदेशैरुपकारवन्तः" किरा० १८-२९।

उपकारिका ಉಪಕಾರಿಕಾ (स्त्री०) ಅರಮನೆ, ರಾಜಗೃಹ. उपकरोति — उप + डु कृञ् (करणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "टाप्" (४-१-४)। "भ्रमन्नमुष्यामुपकारिकायामायस्य भैमीविरहात्क्रशीयान्" नैष० ६-३६।

उपकारिन् ಉಪಕಾರಿನ್ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡುವ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡುವ. उपकरोति — उप + डु कृञ् (करणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "हिमऋतावपि ताः स्म भृशस्विदो युवतयः सुतरामुपकारिणि" माघ० ६-६१। "मन्मथेन परिलुप्तमतीनां प्रायशः स्खलितमप्युपकारि" किरा० ९-३७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उपकारिणी ಉಪಕಾರಿಣೀ.**

उपकार्य ಉಪಕಾರ್ಯ (वि०) ಉಪಕಾರಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಸಾಹಾಯ್ಯ ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. उप+डु कृञ् (करणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपकार्या ಉಪಕಾರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ರಾಜಗೃಹ, ಅರಮನೆ. "रम्यां रघुप्रतिनिधिः स नवोपकार्यां बाल्यात्परामिव दशां मदनोऽध्युवास" रघु० ५-४३। 2. ಪಟಗೃಹ, ಡೇರೆ, ಬಟ್ಟೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಮನೆ. "स तीरभूमौ विहितोपकार्यामानायिभिस्तामपकृष्टनक्राम्" रघु० १६-५५।

उपकुञ्चिका ಉಪಕುಂಚಿಕಾ (स्त्री०) 1. ಕರಿಜೀರಿಗೆ. 2. ಸಣ್ಣ ಯಾಲಕ್ಕಿ. 3. ರಸಾಂಜನ. उपकुञ्चति — उप+कुञ्च (कौटिल्ये) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपकुर्वत् ಉಪಕುರ್ವತ್ (वि०) ಉಪಕಾರಮಾಡುತ್ತಿರುವ. उप+डु कृञ् (करणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उपकुर्वाण ಉಪಕುರ್ವಾಣ (पु०) 1. ಸಂಪೂರ್ಣ ವೇದಾಧ್ಯಯನಮಾಡಿ ಗೃಹಸ್ಥನಾಗಲು ಸಿದ್ಧನಾಗಿರುವ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. उप+डु कृञ् (करणे) "शानच्" (३-२-१२४)। ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿಯು ನೈಷ್ಠಿಕ ಮತ್ತು ಉಪಕುರ್ವಾಣನೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ಉಪನಯನಾನಂತರ ಯಾವಜ್ಜೀವವೂ ಗುರುಕುಲದಲ್ಲಿಯೇ ವಾಸಮಾಡುವವನು ನೈಷ್ಠಿಕ ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ. ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮುಗಿಸಿಕೊಂಡು ಗುರುವಿನ ಅನುಮತಿಪಡೆದು ಗುರುದಕ್ಷಿಣೆ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ಸ್ನಾತಕನಾಗಿ ಬಳಿಕ ಗೃಹಸ್ಥಾಶ್ರಮವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವವನು ಉಪಕುರ್ವಾಣನು. "न पूर्वं गुरवे किंचिदुपकुर्वीत धर्मवित्। स्नास्यंस्तु गुरुणाज्ञप्तः शक्त्या गुर्वर्थमाहरेत्" मनु० २-२४५। 2. ಉಪಕಾರದ ಸ್ವಭಾವದವನು. उप+कृञ् ताच्छील्ये "चानश्" (३-२-१२९)।

उपकुल्या ಉಪಕುಲ್ಯಾ (स्त्री०) ಹಿಪ್ಪಲಿಗಿಡ. उप+कुल (संस्त्याने बन्धुषु च) निपा० (उ० ४-११२)।

उपकूप ಉಪಕೂಪ (अव्य०) 1. ಬಾವಿಯಲ್ಲಿ. कूपे उपकूपम्। विभ० अव्ययी०। 2. ಬಾವಿಯ ಹತ್ತಿರ. कूपस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपकूल ಉಪಕೂಲ (अव्य०) 1. ತೀರದಲ್ಲಿ, ದಡದಲ್ಲಿ. कूले उपकूलम्। विभ० अव्ययी०। 2. ದಡದ ಹತ್ತಿರ, ತೀರದ ಸಮೀಪ. कूलस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०। ಈ ರೀತಿಯಾಗಿ उपगङ्गम् उपमेखलम् ಇತ್ಯಾದಿ.

उपकृत ಉಪಕೃತ (न०) 1. ಉಪಕಾರ, ಸಾಹಾಯ್ಯ. उप + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ಉಪಕಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप + कृञ् "क्तः" (३-२-१०२)।

उपकृति ಉಪಕೃತಿ (स्त्री०) ಉಪಕಾರ, ಸಾಹಾಯ್ಯ. उप+डु कृञ् (करणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "पतगेन मया जगत्पतेरुपकृत्यै तव किं प्रभूयते" नैष० २-१३।

उपकृतिन् ಉಪಕೃತಿನ್ (वि०) ಉಪಕಾರವಮಾಡಿದವನು. ಸಾಹಾಯ್ಯ ನೀಡಿದವನು. उपकृतमनेन "इनिः" (५-२-८८)।

उपक्लृप्त ಉಪಕ್ಲೃಪ್ತ (वि०) 1. ಸಿದ್ಧವಾದ. 2. ತಯಾರಾದ. उप्+क्रृपू (सामर्थ्ये) "क्तः" (३-४-७२)। ऋकारस्य लः (८-२-१८)। 3. ಹತ್ತಿರ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

उपक्रम ಉಪಕ್ರಮ (पु०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಿಕೆ, ಮೊದಲುಮಾಡುವಿಕೆ. उप+क्रमु (पादविक्षेपे) "घञ्" (३-३-१८)। "रामोपक्रममाचख्यौ रक्षःपरिभवं नवम्" रघु० १२-४२। 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಮೊದಲು. 3. ಸಾಮ ಮೊದಲಾದ ಉಪಾಯ. "उपक्रमैरस्खलितैश्चतुर्भिश्चतुर्दिगीशश्चतुरो बभूव" रघु० १८-१५। 4. ಪ್ರಥಮಪ್ರವೇಶ, ಮೊದಲು ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. "कुसुमधर्माणो हि योषितः सुकुमारोपक्रमाः" मालती० ७। 5. ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ವೈದ್ಯೋಪಚಾರ. उप+क्रमु कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

उपक्रमण ಉಪಕ್ರಮಣ (न०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವಿಕೆ, ಮೊದಲುಮಾಡುವಿಕೆ. उप+क्रमु (पादविक्षेपे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರೋಗಿಯ ಆಯುಸ್ಸನ್ನು ತಿಳಿದು ಮಾಡುವ ವೈದ್ಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಔಷಧೋಪಚಾರ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७। 3. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। स्वार्थे "कन्"। **उपक्रमणिका ಉಪಕ್ರಮಣಿಕಾ.** ಗ್ರಂಥದ ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಉಪೋದ್ಘಾತ.

उपक्रमणीय ಉಪಕ್ರಮಣೀಯ (वि०) 1. ಆರಂಭಿಸಲ್ಪಡುವ. उप+क्रमु (पादविक्षेपे) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಬೇಕಾದ ದೀರ್ಘಾಯುಷ್ಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಲಕ್ಷಣ. उपक्रमणे साधु। 3. ರೋಗಿಯ ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಸಂಬಂಧಿಸಿದ ಗ್ರಂಥ. ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ ಮೊದಲು ವೈದ್ಯನು ರೋಗಿಯ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಬೇಕು. ಸರಿಯಾದ ಆಯುಃಪ್ರಮಾಣವಿದ್ದರೆ ಮಾತ್ರ ವ್ಯಾಧಿಯ ಸ್ವರೂಪ, ಋತು, ಅಗ್ನಿ, ವಯಸ್ಸು, ದೇಹಬಲ, ಪ್ರಕೃತಿ, ದೇಶ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಚೆನ್ನಾಗಿ ಪರೀಕ್ಷಿಸಿ ಚಿಕಿತ್ಸೆಯನ್ನು ನಡೆಸಬೇಕು. सुश्रुत०।

उपक्रान्त ಉಪಕ್ರಾಂತ (वि०) ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपक्रिया ಉಪಕ್ರಿಯಾ (स्त्री०) ಉಪಕಾರ, ಸಾಹಾಯ್ಯ, ನೆರವು. उप+डु कृञ् (करणे) भावे "शः" (३-३-१००)। "अचिरादुपकर्तुराचरेदथ वात्मौपयिकीमुपक्रियाम्" नैष० २-१४।

उपक्रोश ಉಪಕ್ರೋಶ (पु०) ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ. उप+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "घञ्" (३-३-१८)। "राज्येन किं तद्विपरीतवृत्तेः प्राणैरुपक्रोशमलीमसैर्वा" रघु० २-५३।

उपक्रोष्टृ ಉಪಕ್ರೋಷ್ಟೃ (पु०) 1. ಗರ್ದಭ, ಕತ್ತೆ. उप+क्रुश (आह्वाने रोदने च) "तृच्" (३-१-१३३)। (वि०) 2. ನಿಂದಕ, ದೂಷಿಸುವವನು.

उपक्वण ಉಪಕ್ವಣ (पु०) ವೀಣಾನಾದ. उप + क्वण (शब्दे) वा "अप्" (३-३-५६)। पक्षे "घञ्" (३-३-१८)। **उपक्वाणः ಉಪಕ್ವಾಣಃ.**

उपक्षय ಉಪಕ್ಷಯ (पु०) 1. ನಾಶ, ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಹಾನಿ. उप+क्षि (क्षये) "अच्" (३-३-५६)। (वि०) 2. ನಾಶಹೊಂದಿದ, ಕ್ಷೀಣವಾದ. उपगतः क्षयम्। (अव्य०) 3. ಮನೆಯ ಪಕ್ಕ, ಮನೆಯ ಸಮೀಪ. क्षयस्य गृहस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपक्षिपत् ಉಪಕ್ಷಿಪತ್ (वि०) 1. ಇಡುವ, ಹಾಕುವ, ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ, ಎಸೆಯುವ. उप+क्षिपु (निरसने) "शतृ" (३-२-१२४)। "वपुषि वधाय तत्र तव शस्त्रमुपक्षिपतः पततु शिरस्यकाण्डयमदण्ड इवैष भुजः" मालती० ५-३१। 2. ನಿಂದಿಸುವ, ಆಕ್ಷೇಪಿಸುವ. 3. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವ, ಉಪಕ್ರಮಿಸುವ.

उपक्षिप्त ಉಪಕ್ಷಿಪ್ತ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपक्षिप्तमनेन किमपि" मुद्रा० १। उप + क्षिपु (निरसने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपक्षिप्तो मया तपनीयाशोकस्य वेदिकाबन्धः। यावदनुष्ठितनियोगमात्मानं देव्यै निवेदयामि" माल० ५। 3. ಎಸೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपक्षीण ಉಪಕ್ಷೀಣ (वि०) ಕ್ಷಯಹೊಂದಿದ, ಕಡಿಮೆಯಾದ. उप+क्षि (क्षये) "क्तः" (३-४-७२)। दीर्घः (६-४-४०)। निष्ठातस्य नत्वम् (८-२-४६)।

उपक्षेप ಉಪಕ್ಷೇಪ (पु०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸುವಿಕೆ. उप + क्षिपु (निरसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಎಸೆಯುವಿಕೆ, ಬಿಸಾಡುವಿಕೆ. 3. ಸೂಚನೆ, ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ಉಲ್ಲೇಖ. "दारुणः खलूपक्षेपः पापस्य" वेणी० ५। 4. ಬೆದರಿಕೆ, ಭಯ ಸೂಚನೆ. "कर्णनासाच्छेदोपक्षेपभीषिताभ्याम्" दशकु०। 5. (ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ) ಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "उपक्षेपः परिकरः परिन्यासो विलोभनम्" ಇತ್ಯಾದಿ. सा० द० ६-८१। ಪ್ರಧಾನಫಲಕ್ಕೆ ಮುಖ್ಯ ಕಾರಣವಾದುದು ಬೀಜ. ಕಾವ್ಯಾರ್ಥ ಸೂಚಕವಾದ ಆ ಬೀಜವನ್ನು ಸಂಕ್ಷೇಪವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು ಉಪಕ್ಷೇಪ. ಈ ಬೀಜವು ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಸ್ವಲ್ಪ ಮಾತ್ರ ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟು ಕ್ರಮೇಣ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿ ಪ್ರಧಾನಫಲ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೆ ಹೇತುವಾಗುವುದು. "अल्पमात्रं समुद्दिष्टं बहुधा यद्विसर्पति। फलस्य प्रथमो हेतुर्बीजं तदभिधीयते" सा० द० ६-६५। "काव्यार्थस्य समुत्पत्तिरुपक्षेप इति स्मृतः" सा० द० ६-८३। "बीजन्यास उपक्षेपः" प्र० रु०। ರತ್ನಾವಳಿಯಲ್ಲಿ ಯೌಗಂಧರಾಯಣನ ವ್ಯಾಪಾರವು ವತ್ಸರಾಜನಿಗೆ ರತ್ನಾವಳಿಯ ಪ್ರಾಪ್ತಿಗೂ, ವೇಣೀಸಂಹಾರದಲ್ಲಿ ಭೀಮಸೇನನ ಕೋಪದಿಂದ ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ ಧರ್ಮರಾಜನ ಉತ್ಸಾಹವು ದ್ರೌಪದಿಯ ವೇಣೀಸಂಯಮನಕ್ಕೂ ಬೀಜರೂಪವಾಗಿರುವುವು. ಇದೇ '**ಉಪಕ್ಷೇಪ**'ವೆಂಬ ಮುಖಸಂಧಿಯ ಅಂಗ. 6. ರಾಜನು ಶತ್ರುಜಯ ಮೊದಲಾದ ಕಾರ್ಯಕ್ಕೆ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವ ಸಾಮಾದ್ಯುಪಾಯ. उपक्षिप्यते आरभ्यतेऽनेन — उप + क्षिपु कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "कार्योपक्षेपमादौ तनुमपि रचयंस्तस्य विस्तारमिच्छन् बीजानां गर्भितानां फलमतिगहनं गूढमुद्भेदयंश्च" मुद्रा० ४-३।

उपक्षेपण ಉಪಕ್ಷೇಪಣ (न०) 1. ಎಸೆಯುವುದು, ಬಿಸಾಡುವುದು. 2. ಸಮರ್ಪಿಸುವುದು, ಒಪ್ಪಿಸುವುದು. 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವುದು. उप + क्षिपु (निरसने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपग ಉಪಗ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹೋಗುವ, ಅನುಸರಿಸಿ ಹೋಗುವ. उपगच्छति—उप+गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। 2. ಹೊಂದಿರುವ, ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ. "ओषध्यः फलपाकान्ता बहुपुष्पफलोपगाः" मनु० १-४६।

उपगण ಉಪಗಣ (वि०) ಗುಂಪನ್ನು ಸೇರಿರುವ, ಗುಂಪಿನೊಡನೆ ಕಲೆತಿರುವ. उपगतो गणो येन।

उपगत ಉಪಗತ (न०) 1. ಹಣಸಂದ ರಶೀದಿ, ಹಣವು ಸಂದ ಬಗ್ಗೆ ಸ್ವಹಸ್ತಾಂಕನ (ರುಜು) ಮಾಡಿ ಕೊಡುವ ರಶೀದಿ. "धनी वोपगतं दद्यात्स्वहस्तपरिचिह्नितम्" याज्ञ० २-९३। (वि०) 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಹತ್ತಿರ ಸೇರಿರುವ. उप+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಸ್ವೀಕರಿಸಿದ, ಅಂಗೀಕರಿಸಿದ. "उपगतोऽपि च मण्डलनाभितामनुदितान्यसितातपवारणः" रघु० ९-१५। 4. ತಿಳಿದಿರುವ. 5. ಬಂದಿರುವ, ಕೈಸೇರಿರುವ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. "सर्वो हि नोपगतमप्यपचीयमानं वर्धिष्णुमाश्रयमनागतमभ्युपैति" माघ० ५-१४। "उपगतमवधीरयन्त्यभव्याः" किरा० १०-५१। 6. ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಬಂದಿರುವ. "सहसोपगतः सविस्मयं तपसां सूतिरसूतिरापदाम्" किरा० २-५६। "उपगते वसुदेवसुतेऽन्तिकम्" याद० ३-४६। 7. ಪಡೆದಿರುವ, ಹೊಂದಿರುವ. "उच्चावचैरुपगतेषु सहस्रसंख्याम्" माघ० ४-४६।

उपगति ಉಪಗತಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. उप + गम्लृ (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 3. ಸ್ವೀಕಾರ, ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 4. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವುದು, ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದು.

उपगन्तृ ಉಪಗಂತೃ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ. 2. ತಿಳಿಯುವ. 3. ಹೊಂದುವ, ಪಡೆಯುವ. 4. ಸ್ವೀಕರಿಸುವ, ಅಂಗೀಕರಿಸುವ, ಒಪ್ಪುವ. उप+गम्लृ (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–गन्त्री –ಗಂತ್ರೀ.**

उपगम ಉಪಗಮ (पु०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ. उप + गम्लृ (गतौ) भावे "अप्" (३-३-५८)। "तं प्राप्य सर्वावयवानवद्यं व्यावर्ततान्योपगमात्कुमारी" रघु० ६-६९। 2. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 3. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. 4. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. "विश्वासोपगमादभिन्नगतयः शब्दं सहन्ते मृगाः" शाकु० १-१३। 5. ಸಹವಾಸ, ಸಾಹಚರ್ಯ, ಸಂಸರ್ಗ. "न पुनरधमानामुपगमः" हितो०। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–गमनम् –ಗಮನಮ್.**

उपगम्य ಉಪಗಮ್ಯ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಅರ್ಹನಾದ, ಹತ್ತಿರ ಸೇರಲು ಅರ್ಹನಾದ. 2. ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಡಬಹುದಾದ, ಒಪ್ಪಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उप+गम्लृ (गतौ) "यत्" (३-१-९८)। (अव्य०) 4. ಹೊಂದಿ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು. उप+गम्लृ "ल्यप्" (७-१-३७)। "उपगम्य ततः क्षिप्रं राक्षसी धान्यमालिनी" रामा०।

उपगामिन् ಉಪಗಾಮಿನ್ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವವನು. 2. ಅಂಗೀಕರಿಸುವವನು, ಸಮ್ಮತಿಸುವವನು. उप+गम्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। 3. ತಿಳಿಯುವವನು, ಮನವರಿಕೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವವನು.

उपगिरम् ಉಪಗಿರಮ್ (अव्य०) 1. ಗಿರಿಯ ಸಮೀಪ, ಬೆಟ್ಟದ ಹತ್ತಿರ. गिरेः समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०। वा "टच्" (५-४-११२)। टजभावे **उपगिरि ಉಪಗಿರಿ**. 2. ಬೆಟ್ಟದಲ್ಲಿ, ಪರ್ವತದಲ್ಲಿ. गिरौ उपगिरि। विभ० अव्ययी०।

उपगीत ಉಪಗೀತ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಗಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप + गै (शब्दे) "क्तः" (३-२-१०२)। "इतीष्टगन्धाढ्यमटन्नसौ वनं पिकोपगीतोऽपि शुकस्तुतोऽपि च" नैष० १-१०४। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಗಾನಮಾಡುತ್ತಿರುವ. उप+गै (शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। "नात्र कान्तमुपगीतया तया स्वानमानमति काऽलिमालया" माघ० ४-५७।

उपगीति ಉಪಗೀತಿ (स्त्री०) ಪಥ್ಯಾರ್ಯಾವೃತ್ತದ ಉತ್ತರಾರ್ಧದ ಲಕ್ಷಣವು ಪೂರ್ವಾರ್ಧ ಮತ್ತು ಉತ್ತರಾರ್ಧಗಳೆರಡರಲ್ಲೂ ಇರುವ ಒಂದು ಮಾತ್ರಾ ವೃತ್ತ. "आर्याद्वितीयकेऽर्धे यद्गदितं लक्षणं तत्स्यात्। यद्युभयोरपि दलयोरुपगीतिं तां मुनिर्ब्रूते" वृ० र०।

उपगु ಉಪಗು (वि०) 1. ಗೋಪಾಲಕ, ದನ ಕಾಯುವವನು. उपगतो गौरस्य। (अव्य०) 2. ಗೋವಿನ ಸಮೀಪ, ಹಸುವಿನ ಹತ್ತಿರ. गोः समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपगुरु ಉಪಗುರು (पु०) ಸಹಾಯಾಧ್ಯಾಪಕ, ಸಹಾಯೋಪಾಧ್ಯಾಯ. उपगतः सादृश्येन गुरुम्।

उपगूढ ಉಪಗೂಢ (न०) 1. ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उप + गुहू (संवरणे) "क्तः" (३-३-११४)। "विश्रमार्थमुपगूढमजस्रं यत्प्रियैः प्रथमरत्यवसाने" माघ० १०-८८। "उपगूढानि सवेपथूनि च" कुमा० ४-१७। (वि०) 2. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. उप+गुहू कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "उपगूढवेलमलघूर्मिभुजैः" माघ० ९-३८। 3. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಆಶ್ರಯಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "कश्चित्कराभ्यामुपगूढनालमालोलपत्राभिहतद्विरेफम्" रघु० ६-१३। 4. ಮರೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ. "उपान्तवानीरवनोपगूढान्यालक्ष्य पारिप्लवसारसानि" रघु० १३-३०।

उपगूहन ಉಪಗೂಹನ (न०) ಆಲಿಂಗನ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उप+गुहू (संवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्मरन्मुकुन्दाङ्घ्र्युपगूहनं पुनर्विहातुमिच्छेन्न रसग्रहो यतः" भाग० स्कं० १ अ० ५-१९। "परिरम्भः परिष्वङ्ग आश्लेष उपगूहनम्" वैज०।

उपग्रह ಉಪಗ್ರಹ (पु०) 1. ವ್ಯಾಘಾತ, ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆ, ವ್ಯರ್ಥಪಡಿಸುವ ಯತ್ನ. उप+ग्रह (उपादाने) भावे "अप्" (३-३-५८)। "अथ च विहिते मत्कृत्यानां निकाममुपग्रहे कथमिदमिहेत्युन्निद्रस्य प्रयान्त्यनिशं निशाः" मुद्रा० ४-२। 2. ಉಪಯೋಗ. 3. ಅನುಕೂಲ್ಯ, ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಸಹಾಯವಾಗಿರುವಿಕೆ. 4. ಕೈಸೆರೆ, ಬಂಧನ. 5. ರಾಹು ಕೇತು ಮೊದಲಾದ ಉಪಗ್ರಹ. (वि०) 6. ಸೆರೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು. उपगृह्यते स्म — उप+ग्रह कर्म० "अप्" (३-३-५८)। "उपग्रहः पुमान् बन्द्यामुपयोगेऽनुकूलने" मेदि०।

उपग्रहण ಉಪಗ್ರಹಣ (न०) 1. ಸಮೀಪದಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 2. ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. उप + ग्रह (उपादाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वेदोपग्रहणार्थाय तावग्राहयत प्रभुः" रामा०।

उपग्राह्य ಉಪಗ್ರಾಹ್ಯ (न०) 1. ಉಪಹಾರ, ಕಾಣಿಕೆ. उपगृह्यते—उप+ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-२-१२४)। (वि०) 2. ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. 3. ಗೌರವಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಬಹುಮಾನಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಬಹುಮಾನ ಹೊಂದಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. उप+ग्रह+णिच् "यत्" (३-१-९७)।

उपघात ಉಪಘಾತ (पु०) 1. ವಿನಾಶ, ಅಳಿವು, ಹಾಳು. उप + हन (हिंसागत्योः) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ಅಸಾಮರ್ಥ್ಯ ಸಂಪಾದನೆ, ಕಾರ್ಯ ವುಂಟುಮಾಡುವುದರಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಕುಂದುವುದು. "तथात्वं चेदिन्द्रियाणामुपघाते कथं स्मृतिः" भाषाप० । 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. उपहन्यतेऽनेन — उप + हन कर० "घञ्" (३-३-१२१)। 4. ಏಟು, ಪೆಟ್ಟು, ಹೊಡೆತ. 5. ಅಪಕಾರ. "स्त्रीणां च प्रेक्षणालम्भमुपघातं परस्य च" मनु० २-१७९।

उपघातक ಉಪಘಾತಕ (वि०) 1. ನಾಶಪಡಿಸುವವನು, ಹಾಳುಮಾಡುವವನು. उप+हन (हिंसागत्योः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪೀಡಿಸುವವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು. "कथं सक्तून् ग्रहीष्यामि भूत्वा धर्मोपघातकः" भा० आश्व० ९२-५१। 3. ಹೊಡೆಯುವ. 4. ಶಕ್ತಿ ಕುಂದಿಸುವ.

उपघातिन् ಉಪಘಾತಿನ್ (वि०) "उपघातक" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप+हन (हिंसागत्योः) "णिनिः" (३-१-१३४)। "शस्त्रं पातयेत् मर्मसिरास्नायुसन्धीनामनुपघाति" सुश्रुत० सूत्र० १४-२६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–घातिनी –ಘಾತಿನೀ.**

उपघ्न ಉಪಘ್ನ (वि०) ಹತ್ತಿರದ ಆಸರೆ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಆಶ್ರಯ. उपहन्यते सामीप्येन गम्यते—उप+हन (हिंसागत्योः) "अप्" उपधालोपश्च (३-३-५९)। निपा०। "अपश्यतां दाशरथी जनन्यौ छेदादिवोपघ्नतरोर्व्रतत्यौ" रघु० १४-१।

उपचक्षुस् ಉಪಚಕ್ಷುಸ್ (न०) ಕನ್ನಡಕ, ಸುಲೋಚನ. उपगतं चक्षुः।

उपचय ಉಪಚಯ (पु०) 1. ವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. उप+चिञ् (चयने) "अच्" (३-३-५६)। "स्वशक्त्युपचये केचित्परस्य व्यसनेऽपरे। यानमाहुरुदासीनं त्वामुत्थापयति द्वयम्" माघ० २-५७। 2. ರಾಶಿ, ಗುಪ್ಪೆ. 3. ಏಳಿಗೆ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಅಭ್ಯುದಯ, ಉತ್ಕರ್ಷ. 4. ಲಗ್ನದಿಂದ ಮೂರು, ಆರು, ಹತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಸ್ಥಾನ. "षष्टत्रिदशलाभाश्च लग्नादुपचयाः स्मृताः"। 5. ಸಂಗ್ರಹ, ಶೇಖರಣೆ, ಕೂಡಿಡುವಿಕೆ. "अनाप्तपुण्योपचयैर्दुरापा फलस्य निर्धूतरजाः सवित्री" किरा० ३-५।

उपचरित ಉಪಚರಿತ (वि०) 1. ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+चर (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "सिंहो माणवकः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಿಂಹಪದಕ್ಕೆ ಮಾಣವಕಪದದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಅನ್ವಯವಿಲ್ಲದೆ ಮಾಣವಕನಲ್ಲಿ ಸಿಂಹದ ಗುಣವಿರುವುದರಿಂದ ಗೌಣಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ (ಮಾಣವಕನಲ್ಲಿ) ಸಿಂಹತ್ವವು ಉಪಚರಿತ (ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ ತಿಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ).

उपचर्य ಉಪಚರ್ಯ (वि०) ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೇವಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದ. उप (सृत्य) + चर (गतौ) कर्म० "यत्" (३-१-१००)। उपशब्देन सह समासः। सोपसर्गात्तु "ण्यत्" एव। अनुपसर्गे इत्युक्तत्वात्। "उपचर्यः स्त्रिया साध्व्या सततं देववत्पतिः" मनु० ५-१५४।

उपचर्या ಉಪಚರ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. उप + चर (गतौ) भावे "यत्" (३-१-१००)। 2. ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ರೋಗನಿವಾರಣೆಗಾಗಿ ಮಾಡುವ ಔಷಧೋಪಚಾರ.

उपचायिन् ಉಪಚಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿಯುಂಟುಮಾಡುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುವ. 2. ಉತ್ಕರ್ಷವುಂಟುಮಾಡುವ. उप+चिञ् (चयने) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–चायिनी –ಚಾಯಿನೀ.**

उपचाय्य ಉಪಚಾಯ್ಯ (पु०) ಯಜ್ಞವೇದಿಕೆ, ಯಾಗಾಗ್ನಿಯನ್ನು ಪ್ರತಿಷ್ಠಿಸಲು ಇಟ್ಟಿಗೆಯಿಂದ ನಿರ್ಮಿತವಾದ ಜಗುಲಿ. उप+चिञ् (चयने) "ण्यत्" आयादेशश्च (३-१-१३१)। "ಅಗ್ನಿ" (ವೇದಿಕೆ) ಎಂಬ ಅರ್ಥವು ತೋರುವಲ್ಲಿ ನಿಪಾತ. "अग्निशब्दः इष्टकारचितस्थण्डिलविशेषे वर्तते"। "इष्टकाभिरग्निं चिनोति" इति श्रुतेः। इष्टकाकृतचयनेन अग्न्याख्यं स्थण्डिलं निष्पादयेदित्यर्थः" इति बालमनोरमायाम्।

उपचार ಉಪಚಾರ (पु०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. उप+चर (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "स मे चिरायास्खलितोपचारां तां भक्तिमेवागणयत्पुरस्तात्" रघु० ५-२०। 2. ಚಿಕಿತ್ಸೆ, ಔಷಧೋಪಚಾರ. 3. ಮರ್ಯಾದೆ, ಗೌರವ, ಆದರ. "उपचारविधिर्मनस्विनीनां न तु पूर्वाभ्यधिकोऽपि भावशून्यः" माल० ३-३। 4. ಪೂಜೆ, ಸತ್ಕಾರ. "प्राप्ताः कृच्छ्रादृष्यशृङ्गोपचारैः पुण्यश्रीकाः कोसलेन्द्रेण पुत्राः" म० वी० १-२४। 5. ಸೇವೆಯ ಸಲಕರಣೆ, ಉಪಚಾರಕ್ಕೆ ಬೇಕಾದ ಪದಾರ್ಥ. "तस्योपकार्यारचितोपचारा वन्येतरा जानपदोपदाभिः" रघु० ५-४१। 6. ಪೂಜೆಯ ಸಲಕರಣೆ, ಪೂಜಾ

ದ್ರವ್ಯ, ಪೂಜೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಪದಾರ್ಥ, ಪೂಜೋಪಕರಣ. ಉಪಚಾರಗಳು ಕಲ್ಪ, ಕಾಲ, ದೇವತಾಭೇದದಿಂದ पञ्च (5), दश (10), षोडश (16), अष्टादश (18), चतुर्विंशतिः (24) ಮತ್ತು चतुःषष्टिः (64) ಎಂದು ನಾನಾವಿಧ. [ವಿವರಕ್ಕೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "क्लृप्तोपचारां चतुरस्रवेदीं तावेत्य पश्चात् कनकासनस्थौ" कुमा० ७-८८। 7. ಲಕ್ಷಣಾವೃತ್ತಿಯಿಂದ (ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಟ್ಟು) ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. "कूलं पिपतिषति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವಾದ ಕೂಲದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಚೇತನತ್ವವು ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. 8. ಅಸತ್ಯವಚನ, ಇತರರನ್ನು ಸಂತೋಷಪಡಿಸಲು ಆಡುವ ಸುಳ್ಳುಮಾತು, ಇತರರ ಮನರಂಜನೆಗಾಗಿ ಅಸತ್ಯ ನುಡಿಯುವುದು, ಕೇವಲ ಗೌರವದ ಮಾತು. "उपचारपदं न चेदिदं त्वमनङ्गः कथमक्षता रतिः" कुमा० ४-९। 9. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ. 10. ಪ್ರಾರ್ಥನೆ, ಯಾಚನೆ, ಬೇಡಿಕೆ. "सोपचारमुपशान्तविचारं सानुतर्षमनुतर्षपदेन" माघ० १०-२। 11. ವ್ಯವಹಾರ, ನಡತೆ, ನಡವಳಿಕೆ. 12. ಕರ್ಮಾಚರಣೆ, ಕರ್ಮಾನುಷ್ಠಾನ. "इत्थं विधिज्ञेन पुरोहितेन प्रयुक्तपाणिग्रहणोपचारौ" कुमा० ७-८६। "उपचारस्तु लश्चायां व्यवहारोपचर्ययोः" हेम०।

उपचार्य ಉಪಚಾರ್ಯ (न०) 1. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 2. ಚಿಕಿತ್ಸೆ. उप+चर (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। (वि०) 3. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಉಪಚರಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ಚಿಕಿತ್ಸೆಗೆ ಅರ್ಹನಾದ, ಉಪಚಾರ ಹೊಂದಲು ತಕ್ಕವನಾದ. उप+चर कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपचिकीर्षा ಉಪಚಿಕೀರ್ಷಾ (स्त्री०) ಉಪಕಾರ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उपकर्तुमिच्छा — उप डु कृञ् (करणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपचिकीर्षु ಉಪಚಿಕೀರ್ಷು (वि०) ಉಪಕಾರ ಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಸಾಹಾಯ್ಯಮಾಡಲು ಇಷ್ಟವುಳ್ಳ. उप+डु कृञ् (करणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपचि(की)चीषा ಉಪಚಿ(ಕೀ)ಚೀಷಾ (स्त्री०) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುವ ಅಪೇಕ್ಷೆ. उप+चिञ् (चयने)+सन् "अः" (३-३-१०२)। कुत्वविकल्पः (७-३-५८)।

उपचि(की)चीषु ಉಪಚಿ(ಕೀ)ಚೀಷು (वि०) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಅಧಿಕಪಡಿಸಲು ಇಷ್ಟಪಡುವ. उप + चिञ् (चयने) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपचिञ् (स्वा० उभ० अनि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದು. 2. ಬಲಗೊಳ್ಳು. 3. ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸು.

उपचित ಉಪಚಿತ (वि०) 1. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ, ಅಧಿಕವಾದ. उप + चिञ् (चयने) "क्तः" (३-४-७२)। "नयगुणोपचितामिव भूपतेः सदुपकारफलां श्रियमर्थिनः" रघु० ९-२७। 2. ತುಂಬಿರುವ, ಪುಷ್ಕಳವಾದ, ನೆರೆದಿರುವ. "स्थिरतुरङ्गमभूमि निपानवन्मृगवयोगवयोपचितं वनम्" रघु० ९-५३। 3. ಬಲಗೊಂಡ, ಶಕ್ತಿಹೊಂದಿದ. "उपचितेषु परेष्वसमर्थतां व्रजति कालवशाद्बलवानपि" माघ० ६-६३। "विवेकप्रध्वंसादुपचितमहामोहगहनः" मालती० १-३३। 4. ವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೆಳೆಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+चिञ् (चयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मुदे मुरारेरमरैः सुमेरोरानीय यस्योपचितस्य शृङ्गैः" माघ० ४-१०। 5. ಲೇಪನೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "भवेदुपचितं दिग्धे समृद्धे चान्यलिङ्गकम्" मेदि०। 6. ಶೇಖರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೂಡಿಸಿಡಲಟ್ಟ, ರಾಶಿಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ.

उपचिति ಉಪಚಿತಿ (स्त्री०) 1. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಬೆಳವಣಿಗೆ. 2. ಏಳಿಗೆ, ಅಭ್ಯುದಯ, ಉತ್ಕರ್ಷ. 3. ವೃದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ, ಅಧಿಕವಾಗುವಿಕೆ. उप+चिञ् (चयने) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपचित्रा ಉಪಚಿತ್ರಾ (स्त्री०) 1. ಹಸ್ತ ನಕ್ಷತ್ರ. 2. ಸ್ವಾತೀ ನಕ್ಷತ್ರ. 3. ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ.

उपचिन्वत् ಉಪಚಿನ್ವತ್ (वि०) ವೃದ್ಧಿಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿಸುತ್ತಿರುವ. उप+चिञ् (चयने) "शतृ" (३-२-१२४)। "उपचिन्वन् प्रभां तन्वीं प्रत्याह परमेश्वरः" कुमा० ६-२५।

उपचीयमान ಉಪಚೀಯಮಾನ (वि०) ವೃದ್ಧಿಹೊಂದುತ್ತಿರುವ, ಅಧಿಕವಾಗುತ್ತಿರುವ. उप+चिञ् (चयने) कर्मकर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। "अथकदाचिदुपचीयमानमनोभववैभवः" चं० रा०।

उपच्छन्दन ಉಪಚ್ಛಂದನ (न०) 1. ಸವಿಮಾತಿನಿಂದ ಬೇಡುವುದು, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಮನವೊಲಿಸುವುದು. ಮೃದುವಚನದಿಂದ ಪುಸಲಾಯಿಸುವುದು. उप+छदि (संवरणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "उपच्छन्दनैरेव स्वं ते दापयितुं प्रयतिष्ये" दशकु०। 2. ವಿವಾಹ ಮತ್ತು ಇತರ ಸಂತೋಷ ಕೂಟಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಆಹ್ವಾನ. "उपमन्त्रणमुपच्छन्दनम्" सि० कौ०।

उपच्छन्दित ಉಪಚ್ಛಂದಿತ (वि०) 1. ಮನವೊಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಪುಸಲಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + छदि (संवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಹ್ವಾನಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

उपजन ಉಪಜನ (पु०) 1. ಸ್ತ್ರೀ ಪುರುಷರ ಸಮಾಗಮದಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ದೇಹ. उप+जनी (प्रादुर्भावे) "अच्" (३-१-१३४)। 2. ಉತ್ಪತ್ತಿ, ಹುಟ್ಟು. 3. ಅಭಿವೃದ್ಧಿ, ಹೆಚ್ಚುವಿಕೆ. उप+जनी भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उपजाति ಉಪಜಾತಿ (स्त्री०) ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ, ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ವೃತ್ತಗಳ ಪಾದಗಳು ಮತ್ತು ಇತರ ಬೇರೆ ಬೇರೆ ವೃತ್ತಗಳ ಪಾದಗಳು ಸೇರುವುದರಿಂದುಂಟಾಗುವ ವೃತ್ತ. ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಮತ್ತು ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ ಇವುಗಳ (ಪಾದ) ಯೋಗದಿಂದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಭೇದಗಳಾಗುವುವು.

[इ ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ. उ ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ]

(1) इउउउ।	(2) उइउउ।
(3) उउइउ।	(4) उउउइ।
(5) उइइइ।	(6) इउइइ।
(7) इइउइ।	(8) इइइउ।
(9) इइउउ।	(10) इउइउ।
(11) उइइउ।	(12) उउइइ।
(13) उइउइ।	(14) इउउइ।

ಇದೇರೀತಿ ಇತರ ವೃತ್ತಗಳ (ಪಾದ) ಯೋಗದಿಂದಲೂ ಉಪಜಾತಿಯೆನಿಸುವುದು.

।∪ ।∪∪।।∪ ।∪∪
"अथ प्रजानामधिपः प्रभाते
∪∪।∪∪।।∪।∪∪
जायाप्रतिग्राहितगन्धमाल्याम्।
।∪। ∪∪।।∪।∪∪
वनाय पीतप्रतिबद्धवत्सां
।∪।∪ ∪।।∪।∪∪
यशोधनो धेनुमृषेर्मुमोच" रघु० २-१।

ಇದರಲ್ಲಿ 1, 3 ಮತ್ತು 4 ನೆಯ ಪಾದಗಳು ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ. 2 ನೆಯ ಪಾದ ಇಂದ್ರವಜ್ರಾ.

"अनन्तरोदीरितलक्ष्मभाजौ पादौ यदीयावुपजातयस्ताः। इत्थं किलान्यास्वपि मिश्रितासु वदन्ति जातिष्विदमेव नाम" वृ० र०।

उपजप्य ಉಪಜಪ್ಯ (वि०) ಭೇದೋಪಾಯದಿಂದ ಬೇರ್ಪಡಿಸಲು ಅರ್ಹನಾದವನು. उप+जप (व्यक्तायां वाचि) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "उपजप्यानुपजपेत् बुध्येतैव च तत्कृतम्" मनु० ७-१९७।

उपजाप ಉಪಜಾಪ (पु०) 1. ಭೇದೋಪಾಯ, ಒಳಜಗಳವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ಅಂತಃಕಲಹ ತಂದೊಡ್ಡುವುದು. उपांशु जपनम्—उप+जप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "उपजापसहान् विलङ्घयन् स विधाता नृपतीन् मदोद्धतः" किरा० २-४७। "उपजापः कृतस्तेन तानाकोपवतस्त्वयि" माघ० २-९९। 2. ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಹೇಳುವುದು, ಕಿವಿಯಲ್ಲಿ ಪಿಸುಮಾತಾಡುವುದು.

उपजापक ಉಪಜಾಪಕ (वि०) ಭೇದೋಪಾಯ ಪ್ರಯೋಗಿಸುವವನು, ಶತ್ರುಗಳಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಜಗಳ ಹುಟ್ಟಿಸಿ ಒಡಕುಂಟುಮಾಡುವವನು. उप + जप (व्यक्तायां वाचि) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "राज्ञः कोशापहर्तृंश्च प्रतिकूलेषु च स्थितान्। घातयेद्विविधैर्दण्डैररीणां चोपजापकान्" मनु० ९-२७५।

उपजिह्वा ಉಪಜಿಹ್ವಾ (स्त्री०) 1. ಕಿರುನಾಲಿಗೆ. 2. ನಾಲಿಗೆಯ ಬುಡದಲ್ಲಿ ಮಾಂಸದ ಗಂಟು ಊದುವುದರಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. "जिह्वाग्ररूपः श्वयथुर्हि जिह्वामुन्नम्य जातः कफरक्तयोनिः। प्रसेककण्डूपरिदाहयुक्ता प्रकथ्यतेऽसावुपजिह्विकेति" सुश्रुत० निदान० १६-३९।

उपजिह्विका ಉಪಜಿಹ್ವಿಕಾ (स्त्री०) ಗೆದ್ದಲು ಹುಳ. उपजिह्वा स्वार्थे "कन्"। "वम्रो वम्रचुपदीपिकोपजिह्विका चोपदेहिका" वैज०।

उपजीवक ಉಪಜೀವಕ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. 2. ಆಶ್ರಿತ, ಒಬ್ಬನ ಆಸರೆಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. 3. ಉಪವೃತ್ತಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು, ಮುಖ್ಯಜೀವನೋಪಾಯವಿಲ್ಲದೆ ಬೇರೆ ಕೈಕಸಬಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುವವನು. उप+जीव (प्राणधारणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "णिनिः" (३-१-१३४)। **–जीविन्–ಜೀವಿನ್.** "भीमकान्तैर्नृपगुणैः स बभूवोपजीविनाम्" रघु० १-१६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–जीविनी –ಜೀವಿನೀ.**

उपजीवत् ಉಪಜೀವತ್ (वि०) 1. ಒಬ್ಬನನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ಜೀವಿಸುವ. 2. ಕೈಕಸಬಿನಿಂದ ಜೀವಿಸುವ. उप+जीव (प्राणधारणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उपजीवन ಉಪಜೀವನ (न०) 1. ಜೀವಿಕೆಗಾಗಿ ಆಶ್ರಯಿಸುವುದು, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಒಬ್ಬನ ಆಸರೆ

ಪಡೆಯುವುದು. उप+जीव (प्राणधारणे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "स्त्रीशूद्रविट्क्षत्रवधो निन्दितार्थोपजीवनम्" याज्ञ० ३-२३६। 2. ಜೀವಿಕೆ, ಜೀವನೋಪಾಯ. उप + जीव कर० "ल्युट्" (३-३-११७) "क्षत्रियस्यैतदेवाहुर्धर्मं कष्टोपजीवनम्" भा०।

उपजीविका ಉಪಜೀವಿಕಾ (स्त्री०) ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ಮಾಡುವ ಕೈಕಸಬು. उपजीव्यतेऽनया — उप + जीव (प्राणधारणे) "अः" (३-३-१०३)। "कन्" (५-३-७५)।

उपजीव्य ಉಪಜೀವ್ಯ (वि०) 1. ಜೀವಿಕೆಯನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವನು, ಹೊಟ್ಟೆಪಾಡಿಗಾಗಿ ಕೊಡುವವನು. 2. ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವವನು, ಒತ್ತಾಸೆ ನೀಡುವವನು. उप+जीव (प्राणधारणे) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपज्ञा ಉಪಜ್ಞಾ (स्त्री०) 1. ಆದ್ಯಜ್ಞಾನ, ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ತಿಳಿದುಕೊಂಡುದು, ಮೊದಲನೆಯ ತಿಳಿವಳಿಕೆ. उप + ज्ञा (अवबोधने) भावे "अङ्" (३-३-१०६)। "तिर्यञ्चमप्यञ्च मृषानभिज्ञरसज्ञतोपज्ञसमज्ञमज्ञम्" नैष० ३-६४। 2. ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ತಾನಾಗಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಆದ್ಯಜ್ಞಾನಕ್ಕೆ ವಿಷಯವಾದುದು. उप+ज्ञा कर्म० "अङ्" (३-३-१०६)। "अथ प्राचेतसोपज्ञं रामायणमितस्ततः" रघु० १५-६३। ಇದು ತತ್ಪುರುಷದಲ್ಲಿ ಉತ್ತರಪದವಾಗಿರುವಾಗ ನಪುಂಸಕವಾಗುವುದು. पाणिनेरुपज्ञा पाणिन्युपज्ञं व्याकरणम्।

उपज्ञात ಉಪಜ್ಞಾತ (वि०) ಉಪದೇಶವಿಲ್ಲದೆ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತನ್ನ ಶಕ್ತಿಯಿಂದಲೇ ಮೊದಲು ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप+ज्ञा (अवबोधने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपढौकन ಉಪಢೌಕನ (न०) 1. ರಾಜ, ಗುರು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸಂತೋಷಕಾಲದಲ್ಲಿ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಕೊಡುವಿಕೆ. उप + ढौकृ (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಾಜ, ಗುರು ಮೊದಲಾದವರಿಗೆ ಸಮರ್ಪಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು (ಕಾಣಿಕೆ). उप + ढौकृ कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)।

उपतपन ಉಪತಪನ (न०) 1. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವಿಕೆ. उप+तप (सन्तापे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ, ತೊಂದರೆ ಕೊಡುವ. उप+तप कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "वपुरिन्द्रियोपतपनेषु सततमसुखेषु पाण्डवः" किरा० १२-३।

उपतप्त ಉಪತಪ್ತ (वि०) 1. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋವುಂಟುಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+तप (सन्तापे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "स्मरोपतप्तोऽपि भृशं न स प्रभुर्विदर्भराजं तनयामयाचत" नैष० १-५०। 2. ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपतप्तृ ಉಪತಪ್ತೃ (वि०) ಕಾಯಿಸುವ, ಬಿಸಿಮಾಡುವ. उप+तप (सन्तापे) "तृच्" (३-१-१३३)।

उपताप ಉಪತಾಪ (पु०) 1. ಬಿಸಿ, ಕಾವು. उप+तप (सन्तापे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ನೋವು, ಬೇನೆ, ತೊಂದರೆ. उप + तप कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "सर्वथा न कश्चन न स्पृशन्त्युपतापाः" काद०। "स खलु दुर्मनायमानः परवानिव शरीरोपतापेन" मालती० ३। 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ. उपतापयति— उप+तप+णिच् "अच्" (३-१-१३४)। "उपतापो गदे तापे" हेम०।

उपतापक ಉಪತಾಪಕ (वि०) 1. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ. 2. ಬಿಸಿಮಾಡುವ, ಕಾಯಿಸುವ. उप+तप (सन्तापे) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपतापन ಉಪತಾಪನ (न०) 1. ಕಾಯಿಸುವಿಕೆ, ಬಿಸಿಮಾಡುವಿಕೆ. 2. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವಿಕೆ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ. उप + तप (सन्तापे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 3. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ, ನೋವುಂಟುಮಾಡುವ, ಪೀಡಿಸುವ. 4. ಕಾಯಿಸುವ, ಬಿಸಿಮಾಡುವ. उप + तप + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

उपतापिन् ಉಪತಾಪಿನ್ (वि०) 1. ರೋಗಿ, ವ್ಯಾಧಿಗ್ರಸ್ತ. 2. ಸಂತಾಪವುಳ್ಳವನು. उपतापोऽस्यास्ति— "इनिः" (५-२-११५)। "गुर्वर्थं पितृमात्रर्थं स्वाध्यायार्थ्युपतापिनः" मनु० ११-१। 3. ಸಂತಾಪವುಂಟುಮಾಡುವ. 4. ಕಾಯಿಸುವ, ಬಿಸಿಮಾಡುವ. उप+तप+णिच् "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपतिष्य ಉಪತಿಷ್ಯ (न०) ಪುನರ್ವಸು ನಕ್ಷತ್ರ. उपगतं तिष्यम्।

उपत्यका ಉಪತ್ಯಕಾ (स्त्री०) ಬೆಟ್ಟದ ಸಮೀಪದ ಭೂಮಿ, ಪರ್ವತದ ಹತ್ತಿರದ ಪ್ರದೇಶ. उप आसन्ना (भूमिः) "त्यकन्" (५-२-३४)। "तमतनुवनराजिश्यामितो-

पत्यकान्तं नगमुपरि हिमानीगौरमासाद्य जिष्णुः" किरा० ४-३८।

उपदंश ಉಪದಂಶ (पु०) 1. ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ, ಚಟ್ನಿ ಮುಂತಾದ ವ್ಯಂಜನ, ಮಸಾಲೆ, ಸಂಬಾರ. उपदश्यते—उप + दंश (दशने) कर्म० "घञ्" (३-३-१९)। "तथानुष्ठिते च तया द्वित्रानुपदंशानुपपाद्य" दशकु०। 2. ಸ್ತ್ರೀಸಂಬಂಧವಾದ ಒಂದು ರೋಗ, ಗರಮಿರೋಗ, ರತಿರೋಗ, ಸ್ತ್ರೀಸಂಭೋಗದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಒಂದು ರೋಗ. 3. ನುಗ್ಗೆಮರ. 4. ಮಂಗರವಳ್ಳಿ. 5. ಕಚ್ಚುವುದು, ಕಡಿಯುವುದು. उप + दंश भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उपदर्शक ಉಪದರ್ಶಕ (पु०) 1. ದ್ವಾರಪಾಲಕ, ಬಾಗಿಲ ಕಾವಲುಗಾರ. (वि०) 2. ದಾರಿ ತೋರಿಸುವವನು, ಮಾರ್ಗದರ್ಶಿ. उप+दृशिर् (प्रेक्षणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಸಾಕ್ಷಿ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡುವವನು. उप+दृशिर् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपदर्शित ಉಪದರ್ಶಿತ (वि०) ಪ್ರದರ್ಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+दृशिर् (प्रेक्षणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "नयविद्भिर्नवे राज्ञि सदसच्चोपदर्शितम्" रघु० ४-१०।

उपदश ಉಪದಶ (वि०) ಹತ್ತಕ್ಕೆ ಹತ್ತಿರದ, ಹತ್ತರ ಸಮೀಪದ (ಒಂಭತ್ತು ಮತ್ತು ಹನ್ನೊಂದು).

उपदा ಉಪದಾ (स्त्री०) 1. ಕಾಣಿಕೆ, ನಜರು. उपदीयते—उप+डु दाञ् (दाने) "अङ्" (३-३-१०६)। "उपदा विविशुः शश्वन्नोत्सेकाः कोसलेश्वरम्" रघु० ४-७०। 2. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ.

उपदिदिक्षा ಉಪದಿದಿಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಉಪದೇಶಮಾಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಬೋಧನೆಮಾಡಲು ಆಸೆ. उपदेष्टुमिच्छा—उप+दिश (अतिसर्जने)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपदिदिक्षु ಉಪದಿದಿಕ್ಷು (वि०) ಉಪದೇಶಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಬೋಧಿಸಲು ಆಸೆಪಡುವ. उपदेष्टुमिच्छुः—उप+दिश (अतिसर्जने)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपदिदृक्षा ಉಪದಿದೃಕ್ಷಾ (स्त्री०) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಆಸೆ. उपद्रष्टुमिच्छा उप + दृशिर् (प्रेक्षणे) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपदिदृक्षु ಉಪದಿದೃಕ್ಷು (वि०) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಅಪೇಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನೋಡಲು ಆಸೆಯುಳ್ಳ. उप+दृशिर् (प्रेक्षणे) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपदिश् ಉಪದಿಶ್ (स्त्री०) ಉಪದಿಕ್ಕು, ವಿದಿಕ್ಕು ಎರಡು ದಿಕ್ಕುಗಳ ಮಧ್ಯದ ಮೂಲೆದಿಕ್ಕು; ಆಗ್ನೇಯ, ನೈಋತ್ಯ, ವಾಯವ್ಯ ಮತ್ತು ಈಶಾನ್ಯಗಳೆಂದು ಉಪದಿಕ್ಕುಗಳು ನಾಲ್ಕು. वा "आप्"। **–दिशा –ದಿಶಾ** "आपं चैव हलन्तानां यथा वाचा निशा दिशा"।

उपदिश्य ಉಪದಿಶ್ಯ (वि०) 1. ಉಪದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ, ವಿದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿ ಉಂಟಾದ. उपदिशि भवः "यत्" (४-३-५४)। (अव्य०) 2. ಉಪದೇಶಮಾಡಿ, ಬೋಧನೆಮಾಡಿ. उप+दिश (अतिसर्जने) "ल्यप्" (७-१-३७)।

उपदिष्ट ಉಪದಿಷ್ಟ (न०) 1. ಉಪದೇಶ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಬೋಧನೆ. उप + दिश (अतिसर्जने) "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಮನುಷ್ಯ). 3. ಉಪದೇಶಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೋಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವಿಷಯ). उप+दिश कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अवहितहृदयो विधाय सोऽर्हामृषिवदृषिप्रवरे गुरूपदिष्टाम्" किरा० २-५८।

उपदीका ಉಪದೀಕಾ (स्त्री०) ಗೆದ್ದಲು ಹುಳ. उपेत्य दीयते कण्डूयते—उप+दो (अवखण्डने) "कः" (वा० ३-३-५८)। "ङीष्"। स्वार्थे "कः" "वम्रो वम्र्युपदीकोपजिह्विका चोपदेहिका" वैज०।

उपदेव ಉಪದೇವ (पु०) 1. ದೇವಕರಾಜನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. (1) ದೇವವಂತ, (2) ಸುದೇವ ಮತ್ತು (3) ದೇವವರ್ಧನ ಇವರು ಇವನ ಸಹೋದರರು. "चत्वारो देवकात्मजाः। देववानुपदेवश्च सुदेवो देववर्धनः" भाग० ९-२४-२२। 2. ಅಕ್ರೂರನ ಒಬ್ಬ ಮಗ. 3. (1) ಯಕ್ಷ, (2) ಗಂಧರ್ವ. (3) ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. (अव्य०) 4. ದೇವತೆಗಳ ಸಮೀಪ. सामीप्ये अव्ययी०।

उपदेवा ಉಪದೇವಾ (स्त्री०) ವಸುದೇವನ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರಲ್ಲೊಬ್ಬಳು. (1) ರೋಹಿಣೀ. (2) ಇಂದಿರಾ. (3) ವೈಶಾಖೀ. (4) ಭದ್ರಾ. (5) ಸುನಾಮ್ನೀ. (6) ಸಹದೇವಾ. (7) ಶಾಂತಿದೇವಾ. (8) ಶ್ರೀದೇವಾ. (9) ದೇವರಕ್ಷಿತಾ. (10) ವೃತದೇವೀ. (11) ದೇವಕೀ. (12) ಉಪದೇವಾ. (13) ಸುತನು ಮತ್ತು (14) ವಡವಾ. ಇವರು ವಸುದೇವನ 14 ಮಂದಿ ಪತ್ನಿಯರು.

उपदेश ಉಪದೇಶ (पु०) 1. ಬೋಧನೆ, ಶಿಕ್ಷಣ, ಕಲಿಸುವುದು, ಪಾಠ ಹೇಳುವುದು. उप+दिश (अतिसर्जने) "घञ्" (३-३-१८)। "उपदेशं विदुः शुद्धं सन्तस्त-

मुपदेशिनः। श्यामायते न विद्वत्सु यः काञ्चनमिवाग्निषु" माल० २-९। 2. ಹಿತವನ್ನು ಹೇಳುವುದು, ಸಲಹೆ ಕೊಡುವುದು. 3. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ ಮೊದಲಾದ ಪುಣ್ಯ ಕಾಲಗಳಲ್ಲಿ ಪುಣ್ಯಕ್ಷೇತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳನ್ನು ಹೇಳಿಕೊಡುವುದು. "चन्द्रसूर्यग्रहे तीर्थे सिद्धक्षेत्रे शिवालये। मन्त्रमात्रप्रकथनमुपदेशः स उच्यते"। 4. ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರ ಪ್ರವರ್ತಕಾಚಾರ್ಯರು ಪ್ರಥಮವಾಗಿ ಉಚ್ಚರಿಸಿದ ಪದಗಳು. "धातुसूत्रगणोणादिवाक्यलिङ्गानुशासनम्। आगमप्रत्ययादेशा उपदेशाः प्रकीर्तिताः"।

उपदेशक ಉಪದೇಶಕ (पु०) 1. ಉಪಾಧ್ಯಾಯ, ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವವನು, ಪಾಠ ಹೇಳುವವನು. उप + दिश (अतिसर्जने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಗುರು. (वि०) 3. ಸಲಹೆಗಾರ.

उपदेशन ಉಪದೇಶನ (न०) 1. ಬೋಧನೆ, ಕಲಿಸುವಿಕೆ, ಶಿಕ್ಷಣ. 2. ಸಲಹೆ, ಹಿತ ಹೇಳುವುದು. उप+दिश (अतिसर्जने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 3. ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವುದು.

उपदेशितृ ಉಪದೇಶಿತೃ (वि०) "उपदेशक" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप+दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उपदेशित्री ಉಪದೇಶಿತ್ರೀ.**

उपदेशिन् ಉಪದೇಶಿನ್ (वि०) "उपदेशक" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप + दिश (अतिसर्जने) "णिनिः" (३-१-१३४)। "उपदेशं विदुः शुद्धं सन्तस्तमुपदेशिनः" माल० २-९। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–देशिनी –ದೇಶಿನೀ.**

उपदेश्य ಉಪದೇಶ್ಯ (वि०) 1. ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಕಲಿಸಲ್ಪಡುವವನು, ಪಾಠ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವವನು. उपदिश्यते—उप+दिश (अतिसर्जने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು. 3. ಉಪದೇಶಕ್ಕೆ ಅರ್ಹವಾದ ವಿಷಯ.

उपदेष्टृ ಉಪದೇಷ್ಟೃ (वि०) 1. ವಿದ್ಯೆಕಲಿಸುವ ಗುರು. 2. ಮಂತ್ರೋಪದೇಶ ಮಾಡುವ ಗುರು. 3. ಅಧ್ಯಾತ್ಮ ವಿದ್ಯೆ ಕಲಿಸುವ ಆಚಾರ್ಯ. "चत्वारो वयमृत्विजः स भगवान् कर्मोपदेष्टा हरिः" वेणी० १-२५। 4. ಸಲಹೆಗಾರ, ಹಿತವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವವನು. उप + दिश (अतिसर्जने) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–देष्ट्री –ದೇಷ್ಟ್ರೀ.**

उपदेह ಉಪದೇಹ (पु०) ದೇಹವು ದೊಡ್ಡದಾಗುವಿಕೆ, ಗಂಡಮಾಲೆ ಬಾವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮೈ ಊದುವಿಕೆ. उपदिह्यतेऽनेन—उप + दिह (उपचये) कर० "घञ्" (३-३-१२१)। "कण्डूर्गुरुत्वं सुप्तत्वमुपदेहोऽल्पवेदनं स्तम्भः शैत्यं च यत्र तं श्लैष्मिकमिति विद्यात्" सुश्रुत०।

उपदेहिका ಉಪದೇಹಿಕಾ (स्त्री०) ಗೆದ್ದಲು ಹುಳ. "वम्रो वम्रयुपदीकोपदेहिका चोपजिह्विका" वैज०।

उपदोह ಉಪದೋಹ (पु०) 1. ಹಾಲುಕರೆಯುವ ಪಾತ್ರೆ. उपदुह्यतेऽत्र—उप+दुह (प्रपूरणे) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹಸುವಿನ ಮೊಲೆಯ ತುದಿ. उपदुह्यतेऽनेन—उप+दुह कर० "घञ्" (३-३-१२१)।

उपद्रव ಉಪದ್ರವ (पु०) 1. ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ. उप+द्रु (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "पुंसामसमर्थानामुपद्रवायात्मनो भवेत्कोपः" पञ्चतं०। 2. ಪ್ರಪಂಚದ ಮಹಾಪ್ರಳಯ. 3. ರೋಗ, ವ್ಯಾಧಿ, ಖಾಯಿಲೆ. 4. ರೋಗಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ತ್ರಿದೋಷ (ವಾತ, ಪಿತ್ತ, ಕಫ) ಗಳ ಏರುಪೇರು. 5. ಉಪವ್ಯಾಧಿ, ಒಂದು ವ್ಯಾಧಿಯಿರುವಾಗ ಮಧ್ಯೆ ಸಂಭವಿಸುವ ಇತರ ವ್ಯಾಧಿಗಳು. "यो व्याधिस्तस्य यो हेतुः दोषस्तस्य प्रकोपतः। योऽन्यो विकारो भवति स उपद्रव उच्यते"।

उपद्रविन् ಉಪದ್ರವಿನ್ (वि०) ತೊಂದರೆಕೊಡುವವನು, ಹಿಂಸಿಸುವವನು, ಪೀಡಿಸುವವನು.

उपद्रष्टृ ಉಪದ್ರಷ್ಟೃ (पु०) 1. (ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ) ಒಬ್ಬ ಋತ್ವಿಕ್ಕು. ಇವನು ಯಜ್ಞದಲ್ಲಿ ಇತರ ಋತ್ವಿಕ್ಕುಗಳಲ್ಲಿರುವ ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಕ. (वि०) 2. ಸಾಕ್ಷಿ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ನಿಂತು ನೋಡುವವನು. उप+दृशिर् (प्रेक्षणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "उपद्रष्टाऽनुमन्ता च भर्ता भोक्ता महेश्वरः" गीता १३-२२। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–द्रष्ट्री –ದ್ರಷ್ಟ್ರೀ.**

उपद्रुत ಉಪದ್ರುತ (वि०) ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆ ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+द्रु (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "समीरसङ्गादिव नीरभङ्ग्या मया तटस्थस्त्वमुपद्रुतोऽसि" नैष० ३-५५।

उपधर्म ಉಪಧರ್ಮ (पु०) ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ ಧರ್ಮ, ಅಪ್ರಧಾನ ಧರ್ಮ. उपमितो धर्मेण। "वेदमेवाभ्यसेन्नित्यं यथाकालमतन्द्रितः। तं ह्यस्याहुः परं धर्ममुपधर्मोऽन्य उच्यते" मनु० ४-१४७।

उपधा ಉಪಧಾ (स्त्री०) 1. ರಾಜನು ಮಂತ್ರಿಗಳ ಗುಣಗಳನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸುವುದು. उपधीयते सत्यज्ञानमत्र — उप+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अङ्" (३-३-१०६)। "धर्मार्थकाममोक्षैश्च प्रत्येकं परिशोधने। उपेत्य धीयते यस्मादुपधा तेन कीर्तिता"। "चिन्तावन्तः कथां चक्रुरुपधाभेदभीरवः" भट्टि० ७-७२। 2. ಮೋಸ, ಕಪಟ, ವಂಚನೆ. "उपधाभिश्च यः कश्चित्परद्रव्यं हरेन्नरः। ससहायः स हन्तव्यः प्रकाशं विविधैर्वधैः" मनु० ८-१९३। 3. ಉಪಾಯ. "अयशोभिदुरालोके कोपधा मरणादृते" माघ० १९-५८। 4. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಉಪಾಂತ್ಯವರ್ಣ, ಕೊನೆಯ ಅಕ್ಷರಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನ ಅಕ್ಷರ. "अलोऽन्त्यात् पूर्व उपधा" पा० सू० १-१-६५।

उपधातु ಉಪಧಾತು (पु०) 1. (ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮುಂತಾದ ಪ್ರಧಾನ ಧಾತುಗಳಂತಿರುವ) ಏಳು ಉಪಧಾತುಗಳು, ಇತರ ಲೋಹಗಳು. **ಏಳು ಉಪಧಾತುಗಳು:** (1) ಸ್ವರ್ಣಮಾಕ್ಷಿಕ. (2) ತಾರಮಾಕ್ಷಿಕ. (3) ತುತ್ಥ. (4) ಕಂಚು. (5) ಹಿತ್ತಾಳೆ. (6) ಸಿಂದೂರ ಮತ್ತು (7) ಶಿಲಾಜತು. ಈ ಉಪಧಾತುಗಳಲ್ಲಿ ಚಿನ್ನ, ಬೆಳ್ಳಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಧಾನ ಧಾತುಗಳ ಗುಣವಿರುವುದರಿಂದ ಆಯಾ ಪ್ರಧಾನ ಧಾತುಗಳಿಗೆ ಇವು ಉಪಧಾತುಗಳು. 2. (ಮೈಯೊಳಗಿನ ರಸಾದಿ ಧಾತುಗಳಿಂದ ಉಂಟಾಗುವ) ಏಳು ಉಪಧಾತುಗಳು:

ಧಾತುಗಳು	ಉಪಧಾತುಗಳು
(1) ರಸದಿಂದ	ಸ್ತನ್ಯ (ಮೊಲೆಹಾಲು)
(2) ರಕ್ತದಿಂದ	ಹೆಂಗಸರ ರಜಸ್ಸು
(3) ಮಾಂಸದಿಂದ	ವಸೆ (ಕೊಬ್ಬು)
(4) ಮೇದಸ್ಸಿನಿಂದ	ಸ್ವೇದ (ಬೆವರು)
(5) ಅಸ್ಥಿ (ಮೂಳೆ) ಯಿಂದ	ದಂತ (ಹಲ್ಲು)
(6) ಮಜ್ಜೆ (ದೇಹಸಾರ)ದಿಂದ	ಕೂದಲು
ಮತ್ತು	
(7) ಶುಕ್ರ (ವೀರ್ಯ) ದಿಂದ	ಓಜಸ್ಸು.

उपधान ಉಪಧಾನ (न०) 1. ತಲೆದಿಂಬು. उपधीयते शिरोऽत्र — उप + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ವಿಶೇಷ, ಅತಿಶಯ, ಉತ್ತಮದರ್ಜೆ. उप + डु धाञ् कर्म० "ल्युट्" (३-१-११३)। "सोपधानां धियं धीराः स्थेयसीं खट्वयन्ति ये" माघ० २-७७। 3. ಪ್ರಣಯ, ಪ್ರೀತಿ. 4. ವಿಷ, ನಂಜು. "उपधानं विषे गण्डौ प्रणयेऽपि नपुंसकम्" मेदि०। 5. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು. उप + डु धाञ् भावे "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपधानीय ಉಪಧಾನೀಯ (न०) 1. ತಲೆದಿಂಬು. उपधीयते शिरोऽत्र—उप+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "अनीयर्" (३-१-९६)। (वि०)2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಡುವ.

उपधायिन् ಉಪಧಾಯಿನ್ (वि०) ತಲೆದಿಂಬಾಗಿ ಉಳ್ಳ, ತಲೆದಿಂಬಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. उपदधाति—उप+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–धायिनी – ಧಾಯಿನೀ.** "अशेत सा बाहुलतोपधायिनी निषेदुषी स्थण्डिल एव केवले" कुमा० ५-१२।

उपधारण ಉಪಧಾರಣ (न०) 1. ಮೇಲಿರುವ (ಹಣ್ಣು ಮೊದಲಾದ) ವಸ್ತುವನ್ನು ಕೊಕ್ಕೆಯಿಂದ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. उप + धृञ् (धारणे) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಯೋಚಿಸುವುದು, ಪರ್ಯಾಲೋಚಿಸುವುದು. (स्त्री०) **–धारणा – ಧಾರಣಾ.** 3. ಎಂಟು ವಿಧ ಯೋಗಾಂಗಗಳಲ್ಲೊಂದು, ನಾಭಿ ಚಕ್ರ ಹೃದಯ ಭ್ರೂಮಧ್ಯ ಮುಂತಾದ ಸ್ಥಾನಗಳಲ್ಲಿ ಮನಸ್ಸು ಸ್ಥಿರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲುವಿಕೆ. उप + धृञ् + णिच् "युच्" (३-३-१०७)।

उपधावन ಉಪಧಾವನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಓಡುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಓಡುವುದು. उप+धावु (गतिशुद्धयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಯೋಚಿಸುವುದು, ಚಿಂತಿಸುವುದು.

उपधि ಉಪಧಿ (पु०) 1. ಛಲ, ಕಪಟ, ವ್ಯಾಜ, ನೆಪ. उपधीयतेऽनेन —उप + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। "अरिषु हि विजयार्थिनः क्षितीशाः विदधति सोपधि सन्धिदूषणानि" किरा० १-४५। 2. ನಿಜವನ್ನು ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಒಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿರುವ ವಸ್ತುವನ್ನು ಮತ್ತೊಂದು ರೀತಿಯಲ್ಲಿ ತೋರಿಸುವಿಕೆ. "योगाधमनविक्रीतं योगदानप्रतिग्रहम्। यत्र वाप्युपधिं पश्येत्तत्सर्वं विनिवर्तयेत्" मनु० ८-१६५। 3. ರಥದ ಚಕ್ರ, ಬಂಡಿಯ ಗಾಲಿ. "उपधिः पुंसि व्याजरथाङ्गयोः" मेदि०।

उपधूपित ಉಪಧೂಪಿತ (वि०) ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಣಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+धूप (सन्तापे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपधृति ಉಪಧೃತಿ (स्त्री०) 1. ಕಿರಣ. उप + धृञ् (धारणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। "ज्योतिर्रचिरुपधृत्यभीषवः" अभि० चि०। 2. ಹಿಡಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

उपध्मान ಉಪಧ್ಮಾನ (न०) ಓಷ್ಠ, ತುಟಿ. उः उकारः पश्च ध्मायतेऽनेन — उप + ध्मा (शब्दाग्निसंयोगयोः) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपध्मानीय ಉಪಧ್ಮಾನೀಯು (पु०) ಪಫಕಾರಗಳ ಹಿಂದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಧವಿಸರ್ಗ (ᳵ). "ᳵक ᳵप इति कपाभ्यां प्रागर्धविसर्गसदृशौ जिह्वामूलीयोपध्मानीयौ" सि० कौ०। ಉಪಧ್ಮಾನೀಯವು ಓಷ್ಠಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "उपूपध्मानीयानामोष्ठौ" सि० कौ०।

उपनक्षत्र ಉಪನಕ್ಷತ್ರ (न०) ಅಶ್ವಿನಿ ಮೊದಲಾದ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳನ್ನು ಅನುಸರಿಸುವ ಉಪನಕ್ಷತ್ರಗಳು. ಒಂದೊಂದು ನಕ್ಷತ್ರಕ್ಕೂ 27 ಉಪನಕ್ಷತ್ರಗಳಂತೆ 27 ನಕ್ಷತ್ರಗಳಿಗೂ 729 ಉಪನಕ್ಷತ್ರಗಳಿರುವುವು. "तानि वा एतानि सप्तविंशतिः, नक्षत्राणि सप्तविंशतिः, सप्तविंशतिर्हौपनक्षत्राणि एकैकं नक्षत्रमनूपतिष्ठन्ते तानि च सप्तशतानि विंशतिश्चाधि" शत० ब्रा०।

उपनख ಉಪನಖ (न०) ಉಗುರುಸುತ್ತು, ಒಂದು ವಿಧ ಬೆರಳುಕುರು. उपगतं नखं नखमांसम्। "नखमांसमधिष्ठाय पित्तं वातश्च वेदनाम्। करोति दाहपाकौ च तं व्याधिं चिप्पमादिशेत्। तदेवाक्षतरोगाख्यं तथोपनखमित्यपि" सुश्रुत०।

उपनगर ಉಪನಗರ (न०) ಶಾಖಾನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. उपमितं नगरेण।

उपनत ಉಪನತ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರಿದ. उप+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तः" (३-४-७२)। "इदमुपनतमेवं रूपमक्लिष्टकान्ति प्रथमपरिगृहीतं स्यान्नवेति व्यवस्यन्" शाकु० ५-१९। 2. ನಮ್ರ, ವಿಧೇಯ, ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸಿದ. "तस्मिन् दण्डोपनतचरितं भेजिरे लोकपालाः" रघु० १७-८१। 3. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप+नम कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ प्रभावोपनतैः कुमारं कल्पद्रुमोत्थैरवकीर्य पुष्पैः" रघु० ५-५२।

उपनति ಉಪನತಿ (स्त्री०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವಿಕೆ. उप+णम (प्रह्वत्वे शब्दे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ತಲೆಬಾಗಿ ನಮಸ್ಕರಿಸುವಿಕೆ.

उपनद ಉಪನದ —नदि —ನದಿ (अव्य०) ನದಿಯ ಸಮೀಪ, ಹೊಳೆಯ ಹತ್ತಿರ. नद्याः समीपम् वा "टच्" (५-४-११०)।

उपनदी ಉಪನದೀ (स्त्री०) (ಸಮುದ್ರಕ್ಕೆ ಸೇರುವ) ದೊಡ್ಡ ನದಿಯ ಉಪನದಿ, ಸಣ್ಣ ನದಿ. उपगता नदी।

उपनम्र ಉಪನಮ್ರ (वि०) ಉಪಸ್ಥಿತವಾದ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. उप+णम (प्रह्वत्वे) "रक्" (३-२-१६७)। "उपनम्रमयाचितं हितं परिहर्तुं न तवापि साम्प्रतम्" नैष० २-१२।

उपनय ಉಪನಯ (पु०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. उप + णीञ् (प्रापणे) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಉಪನಯನ, ಮುಂಜಿ, ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಲಕನನ್ನು ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. उप + णीञ् कर० "अच्" [ವಿವರಕ್ಕೆ "उपनयन" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "गृह्योक्तकर्मणा येन समीपं नीयते गुरोः। बालो वेदाय तद्योगाद्बालस्योपनयं विदुः"। 3. (ತಾರ್ಕಿಕ ಮತದಲ್ಲಿ) ನ್ಯಾಯದ ಐದು ಅವಯವಗಳಲ್ಲೊಂದು. ಪ್ರತಿಜ್ಞಾ, ಹೇತು, ಉದಾಹರಣ, ಉಪನಯ ಮತ್ತು ನಿಗಮನಗಳೆಂದು ನ್ಯಾಯದ ಅವಯವಗಳು ಐದು. "यो यो धूमवान् स वह्निमान् यथा महानसम्। तथा चायम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಧೂಮವಿರುವ ಕಡೆಯೆಲ್ಲಾ ವಹ್ನಿಯಿರುವುದರಿಂದ ಈ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿಯೂ ಹೊಗೆಯಿರುವ ಕಾರಣ ವಹ್ನಿಯಿರುವುದೆಂಬ ಪಕ್ಷದಲ್ಲಿ ಹೇತುಮತ್ತ್ವ ಪ್ರದರ್ಶನವು ಉಪನಯ.

उपनयत् ಉಪನಯುತ್ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುತ್ತಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುತ್ತಿರುವ. उप + णीञ् (प्रापणे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಉಂಟುಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ಹುಟ್ಟಿಸುತ್ತಿರುವ. "न व्यहन्यत कदापि मुदं यः स्वःसदामुपनयन्नभिलाषः" नैष० ५-१२३।

उपनयन ಉಪನಯುನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವುದು. उप + णीञ् (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಬಾಲಕನನ್ನು ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ, (ಬ್ರಾಹ್ಮಣಾದಿ ವರ್ಣತ್ರಯಕ್ಕೆ ಹೇಳಿರುವ) ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಲ್ಲೊಂದು. उप+णीञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। [ಹದಿನಾರು ಸಂಸ್ಕಾರಗಳಿಗೆ "संस्कार" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.]

ಈ ಸಂಸ್ಕಾರವು ನಿತ್ಯ, ಕಾಮ್ಯ ಮತ್ತು ನೈಮಿತ್ತಿಕಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ ಜನ್ಮಕಾಲ ಅಥವಾ ಗರ್ಭಕಾಲದಿಂದ 8, 11 ಮತ್ತು 12ನೆಯ ವಯಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪನಯನವು **ನಿತ್ಯ**ವೆನಿಸುವುದು. ಬ್ರಹ್ಮವರ್ಚಸ್ಸಿಗಾಗಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣನೂ, ಬಲಾಧಿಕ್ಯಕ್ಕಾಗಿ ಕ್ಷತ್ರಿಯನೂ, ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ವೈಶ್ಯನೂ ಕ್ರಮವಾಗಿ 5, 6 ಮತ್ತು 8ನೆಯ ವಯಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಉಪನಯನ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು **ಕಾಮ್ಯವು.** "ब्रह्मवर्चसकामस्य कुर्याद्विप्रस्य पञ्चमे। राज्ञो बलार्थिनः षष्ठे वैश्यस्येहार्थिनोऽष्टमे" मनु० २-३७। ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು **ನೈಮಿತ್ತಿಕವು.** ನಿತ್ಯವು ಮುಖ್ಯ ಮತ್ತು ಗೌಣ ಎಂದು ಎರಡು ವಿಧ. "गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम्। गर्भादेकादशे राज्ञो गर्भात्तु द्वादशे विशः" मनु० २-३६। ಈ ರೀತಿ ಬ್ರಾಹ್ಮಣ, ಕ್ಷತ್ರಿಯ, ವೈಶ್ಯರಿಗೆ ಕ್ರಮವಾಗಿ 8, 11 ಮತ್ತು 12ನೆಯ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು ಮುಖ್ಯ. ಗೌಣವೂ ಮಧ್ಯಮ, ಅಧಮಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. 12, 16 ಮತ್ತು 20ನೆಯ ವಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಮಾಡುವ ಉಪನಯನವು ಮಧ್ಯಮಗೌಣವು. "द्वादश षोडश विंशतिश्चेदतीता अवरुद्धकाला भवन्ति"। 16, 22 ಮತ್ತು 24ನೆಯ ವಯಸ್ಸುಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವುದು ಅಧಮ. "आषोडशाद्ब्राह्मणस्य सावित्री नातिवर्तते। आद्वाविंशात्क्षत्रबन्धोराचतुर्विंशतेर्विशः" मनु० २-३८। ಈ ವಯಸ್ಸುಗಳನ್ನು ಮೀರಿ ಮಾಡುವ ಉಪನಯನವು ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತಪೂರ್ವಕ ನಡೆಯಬೇಕು. "अत ऊर्ध्वं त्रयोऽप्येते यथाकालमसंस्कृताः। सावित्रीपतिता व्रात्याः भवन्त्यार्यविगर्हिताः" मनु० २-३९। **ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಪ್ರಶಸ್ತವಾದ ಕಾಲ— ಋತು ಮಾಸಾದಿಗಳು:** ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ವಸಂತಋತು, ಕ್ಷತ್ರಿಯನಿಗೆ ಗ್ರೀಷ್ಮರ್ತು ಮತ್ತು ವೈಶ್ಯನಿಗೆ ಶರದೃತುವೂ ಮಾಘಾದಿ ಐದು ಮಾಸಗಳೂ ಪ್ರಶಸ್ತಗಳು. "ब्रह्मक्षत्रविशामथोपनयनं वक्ष्ये वसन्ते क्रमाद्ग्रीष्मर्तौ शरदीह वर्णनियते तत्रापि साधारणाः। मासा माघमुखास्तु पञ्च जननाद्वा गर्भतोऽब्देऽष्टमे नित्ये विप्रशिशोः क्रमान्नृपविशोरेकादशे द्वादशे" काल० २५। **ವಾರ ನಕ್ಷತ್ರ ಲಗ್ನಗಳು:** ಬುಧ, ಬೃಹಸ್ಪತಿ ಮತ್ತು ಶುಕ್ರವಾರಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತ. ಭಾನು ಮತ್ತು ಸೋಮವಾರಗಳು ಮಧ್ಯಮ. ಅಶ್ವಿನಿ, ರೋಹಿಣಿ, ಮೃಗಶೀರ್ಷ, ಪುನರ್ವಸು, ಪುಷ್ಯ, ಉತ್ತರಫಲ್ಗುನಿ, ಹಸ್ತ, ಚಿತ್ತೆ, ಸ್ವಾತಿ, ಅನೂರಾಧೆ, ಶ್ರವಣ, ಧನಿಷ್ಠೆ, ಶತಭಿಷೆ, ಉತ್ತರಾಷಾಢ, ಉತ್ತರಾಭಾದ್ರೆ ಮತ್ತು ರೇವತೀ ನಕ್ಷತ್ರಗಳೂ ಅಷ್ಟಮಶುದ್ಧಿಯಿರುವ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರನಿಲ್ಲದ ಲಗ್ನವೂ ಪ್ರಶಸ್ತ. काल० २७।

उपनयनीय ಉಪನಯನೀಯ (वि०) ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಡುವ ಶಿಷ್ಯ. उप+णीञ् (प्रापणे) कर्म० "अनीयर्" (३-१-९६)।

उपनहन ಉಪನಹನ (न०) 1. ಬಂಧನ, ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. उप+णह (बन्धने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಗಂಟು ಕಟ್ಟುವ ಬಟ್ಟೆ (ಮೊದಲಾದುದು). उपनह्यतेऽनेन — उप+णह कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपनाय ಉಪನಾಯ (पु०) ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಲು ಬಾಲಕನಿಗೆ ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. उपनाययति —उप+णीञ् (प्रापणे)+णिच् "अच्" (३-३-५६)।

उपनायक ಉಪನಾಯಕ (पु०) 1. (ನಾಟಕ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರಧಾನ ನಾಯಕನಿಗೆ ಸಹಾಯಕನಾಗಿರುವವನು, ಪ್ರಧಾನ ನಾಯಕನ ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಅನುಕೂಲನಾಗಿರುವ ಸ್ನೇಹಿತ. उपगतो नायकम्। ರಾಮಾಯಣದಲ್ಲಿ ಲಕ್ಷ್ಮಣನೂ, ಮಾಲತೀಮಾಧವದಲ್ಲಿ ಮಕರಂದನೂ ಉಪನಾಯಕರು. 2. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡುವ ಗುರು. उप + णीञ् (प्रापणे)+णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಉಪಪತಿ, ಮಿಂಡ. (वि०)4. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವ.

उपनायन ಉಪನಾಯನ (न०) ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ, ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನ ಬಳಿಗೆ (ಬಾಲಕನನ್ನು) ಕಳುಹಿಸಿಕೊಡಲು ಮಾಡುವ ಒಂದು ಸಂಸ್ಕಾರ. उप+णीञ् (प्रापणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "गर्भाष्टमेऽब्दे कुर्वीत ब्राह्मणस्योपनायनम्" मनु० २-३६।

उपनाह ಉಪನಾಹ (पु०) 1. ವೀಣೆಯ ತಂತಿಯನ್ನು ಎಳೆದು ಕಟ್ಟುವ ಬಾಯಿ ಮತ್ತು ಬಿರಡೆ. उपनह्यतेऽस्मिन् — उप+णह (बन्धने) "घञ्" (३-३-१२१)। 2. ಹುಣ್ಣು ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಕಟ್ಟುವ ಮುಲಾಮು ಹಿಟ್ಟು (ಪೋಟ್ಲೀಸ್) ಮೊದಲಾದುದು.

उपनाहन ಉಪನಾಹನ (नं०) ಹುಣ್ಣು ಗಾಯ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಗೆ ಮುಲಾಮು ಹಿಟ್ಟು (ಪೋಲ್ಟೀಸ್) ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಕಟ್ಟುವಿಕೆ. उप+णह (बन्धने)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। "वेशवारैः सकृशरैः सुस्निग्धैश्चोपनाहनम्" सुश्रुत० चिकित्सा० २-२५।

उपनिक्षेप ಉಪನಿಕ್ಷೇಪ (पु०) 1. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಶದಲ್ಲಿ (ವಿವರದೊಡನೆ) ಅಮಾನತ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವ ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಧನ. उपनिक्षिप्यते—उप+नि+क्षिपु (निरसने) "घञ्" (३-३-१९)। उपनिक्षेपो नाम रूपसङ्ख्याप्रदर्शनेन रक्षणार्थं निहितं द्रव्यम्। 2. ವಸ್ತು ಅಥವಾ ಧನವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಶದಲ್ಲಿ (ವಿವರದೊಡನೆ) ಅಮಾನತ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವುದು. उप+नि+क्षिपु भावे "घञ्" (३-३-१८)। 3. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇಡುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–निक्षेपणम् –ನಿಕ್ಷೇಪಣವು.**

उपनिधातृ ಉಪನಿಧಾತೃ (वि०) 1. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಡುವ. 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಡುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಿಸುವ. उप+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–निधात्री –ನಿಧಾತ್ರೀ.** "ण्वुल्" (३-१-१३३)। **–निधायक –ನಿಧಾಯಕ.**

उपनिधान ಉಪನಿಧಾನ (नं०) 1. ವಸ್ತು ಅಥವಾ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ (ವಿವರದೊಡನೆ) ಅಮಾನತ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವುದು. उप+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಡುವುದು, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಿಸುವುದು. 3. ಠೇವಣಿ (Deposit).

उपनिधि ಉಪನಿಧಿ (पु०) 1. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರ ವಶದಲ್ಲಿ ಅಮಾನತ್ತಿನಲ್ಲಿಡುವ ದ್ರವ್ಯ. उप+नि+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "किः" (३-३-९२)। 2. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಮತ್ತೊಬ್ಬರಲ್ಲಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಇಡುವುದು.

उपनिनीषा ಉಪನಿನೀಷಾ (स्त्री०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उपनेतुमिच्छा — उप+णीञ् (प्रापणे)+सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपनिनीषु ಉಪನಿನೀಷು (वि०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. उपनेतुमिच्छुः—उप+णीञ् (प्रापणे)+सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपनिपात ಉಪನಿಪಾತ (पु०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವಿಕೆ. 2. ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಬರುವುದು, ಆಕಸ್ಮಿಕವಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವುದು, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒದಗುವುದು. उप+नि+पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)। "व्रजतोऽस्य बृहत्पतत्रजन्मा कृततार्क्ष्योपनिपातवेगशङ्कः" किरा० १३-२१।

उपनिपातिन् ಉಪನಿಪಾತಿನ್ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವ. 2. ಆಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದು ಸೇರುವ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬಂದೊದಗುವ. उप+नि+पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। "रन्ध्रोपनिपातिनोऽनर्था इति यदुच्यते तदव्यभिचारि वचः" शाकु० ६।

उपनिबद्ध ಉಪನಿಬದ್ಧ (वि०) 1. ರಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ಗ್ರಂಥ). 2. ಜೋಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ (ವಿಷಯ). 3. ಕಟ್ಟಲ್ಪಟ್ಟ (ಪುಷ್ಪಮಾಲೆ). उप+नि+बन्ध (बन्धने) "क्तः" (३-२-१०२)। "यदिदमस्माभिरार्षेण चक्षुषा समुद्वीक्ष्य पावनं वचनामृतं करुणाद्भुतरसं च किञ्चिदुपनिबद्धम्" उ० रा० ७।

उपनिबन्ध ಉಪನಿಬಂಧ (पु०) 1. ಶಪಥ, ಪ್ರತಿಜ್ಞೆ. उप+नि+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ.

उपनिबन्धन ಉಪನಿಬಂಧನ (नं०) 1. ಗ್ರಂಥರಚನೆ. 2. (ವಿಷಯಗಳ) ಜೋಡಣೆ. 3. (ಪುಷ್ಪಮಾಲೆಯ) ರಚನೆ. उप+नि+बन्ध (बन्धने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 4. ಸಂಪಾದನೆಯ ಸಾಧನ, ಕಾರ್ಯದ ಸಲಕರಣೆ. उप+नि+बन्ध करं० "ल्युट्" (३-३-११७)। 5. ನಿಯಮ, ಕಟ್ಟಳೆ.

उपनिमन्त्रण ಉಪನಿಮಂತ್ರಣ (नं०) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. उप+नि+मत्रि (गुप्तभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपनिविष्ट ಉಪನಿವಿಷ್ಟ (वि०) ಒಳಗೆ ಪ್ರವೇಶಿಸಿದ, ಒಳಗೆ ವಾಸಿಸುವ. उप+नि+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)।

उपनिवेश ಉಪನಿವೇಶ (पु०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸುವಿಕೆ. उप+नि+विश (प्रवेशने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಪನಗರ, ಶಾಖಾನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. उपनिविशन्तेऽत्र — उप+नि+विश अधि० "घञ्" (३-३-१२१)। 3. ನೆರೆಮನೆ, ಪಕ್ಕದಮನೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–निवेशनम् –ನಿವೇಶನವು.**

उपनिवेशनीय ಉಪನಿವೇಶನೀಯ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಡುವ. उप + नि + विश (प्रवेशने) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)।

उपनिवेशित ಉಪನಿವೇಶಿತ (वि०) 1. (ಗೃಹರೂಪದಿಂದ) ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, (ಮನೆಯ ರೂಪದಿಂದ) ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+नि+विश (प्रवेशने) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "स्वर्गाभिष्यन्दवमनं कृत्वेवोपनिवेशितम्" कुमा० ६-३७। 2. ವಾಸಮಾಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ,—ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपनिषद् ಉಪನಿಷದ್ (स्त्री०) 1. ಬ್ರಹ್ಮವಿದ್ಯೆ, ರಹಸ್ಯವಿದ್ಯೆ, ಬ್ರಹ್ಮಪ್ರಾಪಕ ವಿದ್ಯೆ. उपनिषादयति नाशयति गर्भजन्मजरात्मकं संसारम्, उपगमयति प्रापयति ब्रह्म, उपनिषण्णं वा परं श्रेयोऽस्याम् — उप + नि + षद्ऌ (विशरणगत्यवसादनेषु) + णिच् "क्विप्" (३-२-६१)। ಅವಿದ್ಯಾನಿವೃತ್ತಿಪೂರ್ವಕ, ಅನಾದಿಕಾಲದ ಕರ್ಮಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ ಜನ್ಮಜರಾಮರಣರೂಪವಾದ ಸಂಸಾರವನ್ನು ನಾಶಗೊಳಿಸುವುದರಿಂದಲೂ, ಪರಬ್ರಹ್ಮವನ್ನು ದೊರಕಿಸಿಕೊಡುವುದರಿಂದಲೂ, ಬ್ರಹ್ಮವೆಂಬ ಪರಮಶ್ರೇಯಸ್ಸು ಇದರಲ್ಲಿರುವುದರಿಂದಲೂ ಇದಕ್ಕೆ "**उपनिषत्**" ಎಂದು ಹೆಸರು. ಇಂತಹ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದುದರಿಂದ ಗ್ರಂಥಕ್ಕೂ "**उपनिषत्**" ಎಂದು ಹೆಸರು. 2. ಉಪನಿಷತ್ತಿನಿಂದ ಉಂಟಾದ ಬ್ರಹ್ಮಾತ್ಮೈಕತ್ವಜ್ಞಾನ. "उपनिषज्जन्यं ब्रह्मात्मकत्वज्ञानम्" छान्दोग्य०। 3. ಬ್ರಹ್ಮದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಯೇ ಇರುವುದು. ब्रह्मण्युपनिषण्णा। "उपनिषण्णत्वाद्वा उपनिषत्" श्रुतप्र०। 4. ರಹಸ್ಯೋಪದೇಶ. ಗುರುವಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ತಿಳಿಯಬೇಕಾದ ರಹಸ್ಯವಿದ್ಯೆಯೇ ಉಪನಿಷತ್ತು. ಮಾನವನು ಅನಾದಿಯಾದ ಕರ್ಮಪರಂಪರೆಯಿಂದ ಜನ್ಮಜರಾಮರಣಗಳಿಗೆ ತುತ್ತಾಗಿ ಈ ಜಗತ್ತಿನ ಬಾಳಿನಿಂದ ಜುಗುಪ್ಸೆ ಹೊಂದಿ ಇದರಿಂದ ಪಾರಾಗಲು ಉಪಾಯವನ್ನರಿಯದೆ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಸಂಪನ್ನನಾದ ಗುರುವನ್ನು ಆಶ್ರಯಿಸಿ ರಹಸ್ಯೋಪದೇಶದಿಂದ ಅಜ್ಞಾನವನ್ನು ಕಳೆದುಕೊಂಡು ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವನ್ನು ಪಡೆದು ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಮುಕ್ತನಾಗುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ ಉಪನಿಷತ್ತೆಂದು ಹೆಸರು. "उपनीय तमात्मानं ब्रह्मापास्तद्वयं यतः। निहन्त्यविद्यां तज्जं च तस्मादुपनिषद्भवेत्"। ಈ ಉಪನಿಷತ್ತು ವೇದಭಾಗವಾದ ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳ ಕೊನೆಯ ಭಾಗವಾದುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ "**ವೇದಾಂತ**"ವೆಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು. ಉಪನಿಷತ್ತು, ಬ್ರಾಹ್ಮಣಗಳಲ್ಲಿ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸುವ ಯಾಗಾದಿಗಳು ಕಾಮ್ಯಕರ್ಮಗಳಾದುದರಿಂದ ಅವುಗಳ ಫಲವಾದ ಸ್ವರ್ಗಾದಿಗಳು ಅಸ್ಥಿರವೆಂದೂ, ಇವು ಸಂಸಾರಪಾಶದಿಂದ ಎಂದೆಂದಿಗೂ ಬಿಡುಗಡೆ ಮಾಡುವುದಿಲ್ಲವೆಂದೂ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನವೊಂದರಿಂದಲೇ ಮುಕ್ತಿಯೆಂದು ಉಪದೇಶಿಸುವುದು. ಈ ರೀತಿ ಬ್ರಹ್ಮಜ್ಞಾನಪ್ರತಿಪಾದಕವಾದ ಉಪನಿಷತ್ತು 1180 ಎಂದು ಕೆಲವರೂ, 200 ಕ್ಕೂ ಹೆಚ್ಚೆಂದು ಕೆಲವರೂ, 108 ಎಂದು ಮತ್ತೆ ಕೆಲವರೂ ಪರಿಗಣಿಸಿರುವರು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯವಾದ ಹದಿನಾಲ್ಕು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳಲ್ಲಿ (1) ಈಶ, (2) ಕೇನ, (3) ಕಠ, (4) ಪ್ರಶ್ನ, (5) ಮುಂಡಕ, (6) ಮಾಂಡೂಕ್ಯ, (7) ತೈತ್ತಿರೀಯ, (8) ಐತರೇಯ, (9) ಛಾಂದೋಗ್ಯ ಮತ್ತು (10) ಬೃಹದಾರಣ್ಯಕಗಳೆಂಬ ಹತ್ತು ಉಪನಿಷತ್ತುಗಳು ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾಗಿವೆ. 5. ಯೋಗ, ಉಪಾಸನೆ. "यदेव विद्यया करोति श्रद्धयोपनिषदा तदेव वीर्यवत्तरम्" छान्दोग्य०। 6. ನಿರ್ಜನ ಪ್ರದೇಶ. 7. ಧರ್ಮ. "भवेदुपनिषद्धर्मे वेदान्ते विजने स्त्रियाम्" मेदि०। 8. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. 9. ದ್ವಿಜರು ಗೋದಾನವೆಂಬ ಕೇಶಖಂಡನಕ್ಕೆ ಮೊದಲು ಮಾಡಬೇಕಾದ ಒಂದು ವ್ರತ. "प्रथमं स्यान्महानाम्नी द्वितीयं च महाव्रतम्। तृतीयं स्यादुपनिषद्गोदानं च ततः परम्" आश्व० गृ० का०।

उपनिषादिन् ಉಪನಿಷಾದಿನ್ (वि०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ. उप+नि+षद्ऌ (विशरणादौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–निषादिनी – ನಿಷಾದಿನೀ.**

उपनिषिषत्सा ಉಪನಿಷಿಷತ್ಸಾ (स्त्री०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಆಸೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. उप+नि+षद्ऌ (विशरणादौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)।

उपनिषिषत्सु ಉಪನಿಷಿಷತ್ಸು (वि०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೂಡಲು ಆಸೆಪಡುವ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ. उपनिषत्तुमिच्छुः — उप + नि + षद्ऌ (विशरणादौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उपनिषीदत् ಉಪನಿಷೀದತ್ (वि०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ. उप + नि + षद्लृ (विशरणादौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–निषीदन्ती –ನಿಷೀದಂತೀ.**

उपनिषेदिवस् ಉಪನಿಷೇದಿವಸ್ (वि०) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕುಳಿತಿರುವ. उप+नि+षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१०८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–निषेदुषी –ನಿಷೇದುಷೀ.**

उपनिष्कर ಉಪನಿಷ್ಕರ (न०) ಪಟ್ಟಣದ ರಸ್ತೆ, ನಗರದ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ. उपनिष्कीर्यतेऽत्र सैन्यम् — उप+नि+कॄ (विक्षेपे) "अप्" (३-३-५७)।

उप+निस्+क्रमु—पादविक्षेपे (भ्वा० पर० सक० से०) उपनिष्क्रामति — निष्क्राम्यति। ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೊರಡು.

उपनिष्क्रमण ಉಪನಿಷ್ಕ್ರಮಣ (न०) 1. ಪಟ್ಟಣದ ರಸ್ತೆ, ನಗರದ ಮುಖ್ಯ ರಸ್ತೆ. उप + निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११७)। 2. ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೊರಡುವುದು. 3. ಮಗು (ಶಿಶು) ವನ್ನು ನಾಲ್ಕನೆಯ ತಿಂಗಳಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯದಾಗಿ ಮನೆಯಿಂದ ಹೊರಗಡೆಗೆ ಕರೆತರುವುದು. उप+निस्+क्रमु भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "चतुर्थे मासि कर्तव्यं शिशोर्निष्क्रमणं गृहात्" मनु० २-३४।

उपनिष्क्रान्त ಉಪನಿಷ್ಕ್ರಾಂತ (वि०) ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೊರಟಿರುವ. उप+निस्+क्रमु (पादविक्षेपे) "क्तः" (३-४-७२)।

उपनिष्क्रामत् ಉಪನಿಷ್ಕ್ರಾಮತ್ (वि०) ಹೊರಗಡೆಗೆ ಹೊರಡುತ್ತಿರುವ. उप + निस् + क्रमु (पादविक्षेपे) "शतृ" (३-२-१२४)। वा "श्यन्" (३-१-७०)। **–निष्क्राम्यत् –ನಿಷ್ಕ್ರಾಮ್ಯತ್.** स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–निष्क्रामन्ती –ನಿಷ್ಕ್ರಾಮಂತೀ. –निष्क्राम्यन्ती –ನಿಷ್ಕ್ರಾಮ್ಯಂತೀ.**

उपनिहित ಉಪನಿಹಿತ (वि०) 1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. (ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ) ಮತ್ತೊಬ್ಬನಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ (ದ್ರವ್ಯ). उप+नि+डु धाञ् (धारण-पोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "विद्वांस्तु ब्राह्मणो दृष्ट्वा पूर्वोपनिहितं निधिम्" मनु० ८-३७।

उपनीत ಉಪನೀತ (पु०) 1. ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲು ಉಪನಯನಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಲಕ. उप+णीञ् (प्रापणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अथोपनीतं विधिवद्विपश्चितो विनिन्युरेनं गुरवो गुरुप्रियम्" रघु० ३-२९। 2. ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕಾಗಿ ಗುರುವಿನ ಬಳಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಬಾಲಕ. (वि०) 3. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಟ್ಟ. "तस्याः करं शैलगुरूपनीतं जग्राह ताम्राङ्गुलिमष्टमूर्तिः" कुमा० ७-७६। 4. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ.

उपनीयमान ಉಪನೀಯಮಾನ (वि०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उप+णीञ् (प्रापणे) णिच् कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

उपनुन्न ಉಪನುನ್ನ (वि०) ಪ್ರೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೂಕಲ್ಪಟ್ಟ. उप+णुद (प्रेरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "द्रुतमरुदुपनुन्नैरुन्नमद्भिः सहेलम्" माघ० ४-६८।

उपनेतव्य ಉಪನೇತವ್ಯ (पु०) 1. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲ್ಪಡುವ ಬಾಲಕ, ಉಪನಯನ ನಡೆಸಲು ಅರ್ಹನಾದ ಬಾಲಕ. 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಡುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उप + णीञ् (प्रापणे) "तव्यः" (३-१-९६)। "एष स चिरदृष्टः कथं पुनरुपनेतव्यः" माल० २-४। 3. ಉಪನಯನಕ್ಕೆ ಅರ್ಹನಾದವನು, ವೇದಾಭ್ಯಾಸಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯನಾದವನು.

उपनेतृ ಉಪನೇತೃ (पु०) 1. ಆಚಾರ್ಯ, ಗುರು, ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ ನಡೆಸುವವನು. उप+णीञ् (प्रापणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "जनिता चोपनेता च यश्च विद्यां प्रयच्छति। अन्नदाता भयत्राता पञ्चैते पितरः स्मृताः"। (वि०) 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದುಕೊಡುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–नेत्री –ನೇತ್ರೀ.** "नियमविधिजलानां बर्हिषां चोपनेत्री" कुमा० १-६०।

उपनेत्र ಉಪನೇತ್ರ (न०) ಉಪಲೋಚನ, ಸುಲೋಚನ, ಕನ್ನಡಕ. उपगतं नेत्रम्।

उपन्यस्त ಉಪನ್ಯಸ್ತ (वि०) 1. ವಿವರಿಸಿ ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ, ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप + नि + असु (क्षेपणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಹೇಳಲ್ಪಟ್ಟ. "इत्युभयलोकाविरुद्धं वचनमुपन्यस्तम्" मालती० २। 3. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಲಹೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपन्यास ಉಪನ್ಯಾಸ (पु०) 1. ವಚನದ ಉಪಕ್ರಮ, ಮಾತಿನ ಪ್ರಾರಂಭ. उप+नि+असु (क्षेपणे) "घञ्" (३-३-१८)। "निर्यातः शनकैरलीकवचनोपन्यासमालीजनः" अमरु० २७। 2. ಸೂಚನೆ, ಸಲಹೆ. "ममापि युष्मद्वचनात्तेन तेनोपन्यासेन भूरिवसुमन्दिरासन्नराजमार्गेण माधवः सञ्चार्यते" मालती० १। 3. ವ್ಯಾಖ್ಯಾನ, ಅರ್ಥವಿವರಣೆ, ಭಾಷಣ. 4. ವಿಚಾರ, ವಿಮರ್ಶೆ. "विश्वजन्यमिमं पुण्यमुपन्यासं निबोधत" मनु० ९-३१। 5. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸುವಿಕೆ. उप समीपे न्यासः। 6. ನಂಬಿಕೆಯಿಂದ ಒಬ್ಬನಲ್ಲಿ ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ದ್ರವ್ಯವನ್ನು ಇಡುವುದು, ಉಪನಿಧಿ. 7. ಪ್ರತಿಮುಖಸಂಧಿಯ ಒಂದು ಅಂಗ. "उपन्यासस्तु कार्याणां ग्रथनम्" सा० द० ६-११०।

उपपति ಉಪಪತಿ (पु०) ಜಾರಪುರುಷ, ಮಿಂಡ, ವ್ಯಭಿಚಾರಿ. उपमितः पत्या (२-२-१८)। अवा० समासः। "द्रुततरमुपयाति स्रंसमानांशुकोसावुपपतिरिव नीचैः पश्चिमान्तेन चन्द्रः" माघ० ११-६५।

उपपत्ति ಉಪಪತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಯುಕ್ತಿ, ವಿವೇಚನಾಪೂರ್ವಕವಾದ ಮಾತು. उपपद्यते—उप+पद (गतौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। "उपपत्तिरुदाहृता बलादनुमानेन नचागमः क्षतः" किरा० २-२८। 2. ಸಾಮಂಜಸ್ಯ, ಹೊಂದಿಕೆ, ಯುಕ್ತತೆ. 3. ಕಾರಣ, ಹೇತು. "प्रियेषु यैः पार्थ विनोपपत्तेर्विचिन्त्यमानैः क्लममेति चेतः" किरा० ३-५२। 4. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. "अथोपपत्तिं छलनापरोऽपरामवाप्य शैलूष इवैष भूमिकाम्" माघ० १-६९। 5. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ, ಲಾಭ. "असंशयं प्राक्तनयोपपत्तेः स्तनन्धयप्रीतिमवाप्स्यसि त्वम्" रघु० १४-७८। 6. ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಒಂದು ಲಿಂಗ. 7. ಸಿದ್ಧಿ, ಈಡೇರುವಿಕೆ, ಕೈಗೂಡುವಿಕೆ. "स्वार्थोपपत्तिं प्रति दुर्बलाशस्तमित्यवोचद्वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१२। 8. ಸಾಹಾಯ್ಯ, ಅವಲಂಬನ. "अपेक्षितान्योन्यबलोपपत्तिभिः" किरा० १४-४४।

उपपत्तिमत् ಉಪಪತ್ತಿಮತ್ (वि०) ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. उपपत्तिरस्यास्ति "मतुप्" (५-२-९४)। "उपमत्तिमदूर्जिताश्रयं नृपमूचे वचनं वृकोदरः" किरा० २-१।

उपपद ಉಪಪದ (न०) 1. ಪದದ ಹಿಂದೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ, ಪದದ ಹಿಂದೆ ಉಚ್ಚರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ. उपोच्चारितं पदम्। "धनुरुपपदमस्मै वेदमभ्यादिदेश" किरा० १८-४४। 2. ಹೆಸರಿನ ಜೊತೆಗೆ ಸೇರಿಸಲ್ಪಡುವ ಪದ, ಬಿರುದು, ಗೌರವದ ಪದ. "कथं निरुपपदमेव चाणक्यमिति ? न आर्यचाणक्यमिति" मुद्रा० ३। 3. "कर्मण्यण्" ಇತ್ಯಾದಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ವಾಚ್ಯವಾಗುವ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ (ಉಪಪದಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳ) ಪದ. कुम्भं करोति ಎಂಬಲ್ಲಿ "कर्मण्यण्" ಸೂತ್ರದ ಸಪ್ತಮ್ಯಂತ ಪದವಾಚ್ಯವಾದ ಕರ್ಮವನ್ನು ಬೋಧಿಸುವ कुम्भ ಪದವು ಉಪಪದ ಸಂಜ್ಞೆಯುಳ್ಳದ್ದು. ಇದರ ಯೋಗದಿಂದ ಧಾತುವಿನ ಮೇಲೆ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬರುವುದು.

उपपदविभक्ति ಉಪಪದವಿಭಕ್ತಿ (स्त्री०) ಉಪಪದ ಯೋಗದಿಂದ ಬರುವ ವಿಭಕ್ತಿ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ ಪದದ ಯೋಗದಿಂದ ಬರುವ ವಿಭಕ್ತಿ. हरये नमः ಎಂಬಲ್ಲಿ नमः ಪದದ ಯೋಗದಿಂದ हरि ಪದಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ ಚತುರ್ಥೀ ವಿಭಕ್ತಿಯು ಉಪಪದವಿಭಕ್ತಿ. "उपपदविभक्तेः कारकविभक्तिर्बलीयसी" परि० २-३-१६।

उपपदसमास ಉಪಪದಸಮಾಸ (पु०) "उपपद" ಪದದಲ್ಲಿ 3ನೆಯ ಅರ್ಥದಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವ ಉಪಪದಗಳಿಗೆ ಕೃದಂತದೊಡನೆ ಹೇಳುವ ಸಮಾಸ. [ಕೃದಂತ ಪದಗಳಿಗೆ "सुप्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಸೇರಿಸುವ ಮೊದಲೇ ಈ ಸಮಾಸ ಬರುವುದು]. कुम्भकारः ಎಂಬಲ್ಲಿ कुम्भ ಪದಕ್ಕೆ "अण्" ಪ್ರತ್ಯಯಾಂತ कार ಪದದೊಡನೆ ಮೊದಲು ಸಮಾಸ ಬಂದು ಅನಂತರ "सुप्" ಪ್ರತ್ಯಯ ಬಂದಿರುವುದು. "गतिकारकोपपदानां कृद्भिः सह समासवचनं प्राक् सुबुत्पत्तेः" परि० २-२-१९।

उपपन्न ಉಪಪನ್ನ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप + पद (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अतीन्द्रियेष्वप्युपपन्नदर्शनो बभूव भावेषु दिलीपनन्दनः" रघु० ३-४१। 2. ಕೂಡಿಕೊಂಡಿರುವ, ಒಡಗೂಡಿರುವ, ಜೊತೆಯಲ್ಲಿ ಸೇರಿರುವ. "बभौ च सा तेन सतां मतेन श्रद्धेव साक्षाद्विधिनोपपन्ना" रघु० २-१६। 3. ಸ್ವಭಾವಸಿದ್ಧವಾದ, ಸಹಜವಾದ. "सर्वं सखे त्वय्युपपन्नमेतदुभे ममास्त्रे कुलिशं भवांश्च। वज्रं तपोवीर्यमहत्सु कुण्ठं त्वं सर्वतोगामि च साधकं च" कुमा० ३-१२। 4. ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಯುಕ್ತವಾದ, ಅರ್ಹವಾದ.

"उपपन्नमिदमस्मिन् राजनि" शाकुं० २। 5. ಕೂಡಿರುವ, ತುಂಬಿರುವ, ಪೂರ್ಣವಾಗಿರುವ. "उपपन्नो गुणैः सर्वैः पुत्रो यस्य तु दत्रिमः। सह तैरेव तद्रिक्थं संप्राप्तोऽप्यन्यगोत्रतः" मनु० ९-१४१।

उपपात ಉಪಪಾತ (पुं०) 1. ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬರುವುದು, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಬರುವುದು. 2. ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ. 3. ತೊಂದರೆ, ಉಪದ್ರವ, ವಿಪತ್ತು. उप + पत्लृ (गतौ) "घञ्" (३-३-१८)।

उपपातक ಉಪಪಾತಕ (न०) ಮಹಾಪಾತಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಪಾಪ, ಮಹಾಪಾತಕಕ್ಕಿಂತಲೂ ಕಡಿಮೆ ಶಿಕ್ಷೆಯುಳ್ಳ ಪಾಪ. पातयति नरके—पत्लृ (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "महापातकतुल्यानि पापान्युक्तानि यानि वै। तानि पातकसंज्ञानि तन्न्यूनमुपपातकम्"। **ಉಪಪಾತಕಗಳು 49:** 1. ಗೋವಧೆ. 2. ಅಯಾಜ್ಯಯಾಜನ. [ಅನರ್ಹನಿಂದ ಯಾಗ ಮಾಡಿಸುವುದು.] 3. ಪರಸ್ತ್ರೀಗಮನ. 4. ಆತ್ಮವಿಕ್ರಯ. 5. ಗುರುತ್ಯಾಗ. 6. ಮಾತೃತ್ಯಾಗ. 7. ಪಿತೃತ್ಯಾಗ. [ಇವರಿಗೆ ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡದಿರುವುದು ತ್ಯಾಗ.] 8. ಸ್ವಾಧ್ಯಾಯತ್ಯಾಗ. [ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದಿಂದಿಲ್ಲದಿರುವುದು ಮತ್ತು ವೇದವನ್ನೂ ಮರೆಯುವುದು.] 9. ಅಗ್ನಿತ್ಯಾಗ. [ಅಗ್ನಿಕಾರ್ಯ ಮಾಡದಿರುವುದು.] 10. ಸುತತ್ಯಾಗ. [ಮಕ್ಕಳ ಯೋಗಕ್ಷೇಮಾದಿಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳದಿರುವುದು.] 11. ಅಣ್ಣನಿಗಿಂತ ಮುಂಚೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 12. ತಮ್ಮನ ಮದುವೆಯ ನಂತರ ಅಣ್ಣನು ಮದುವೆಯಾಗುವುದು. 13. ಅಂತಹವರಿಬ್ಬರಿಗೂ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೊಡುವುದು. 14. ಅಂತಹವರಿಗೆ ಮದುವೆಮಾಡಿಸುವುದು. 15. ಬಾಹ್ಯಸುರತದಿಂದ ಕನ್ಯೆಯನ್ನು ಕೆಡಿಸುವುದು. 16. ಅನ್ಯಾಯಬುದ್ಧಿಯಿಂದ ಜೀವಿಸುವುದು. 17. ಬ್ರಹ್ಮಚರ್ಯದ ಲೋಪ. 18. ಕೆರೆ ಕಟ್ಟೆ ಇವುಗಳ ವಿಕ್ರಯ. 19. ಆರಾಮ(ತೋಟ)ದ ವಿಕ್ರಯ. 20. ಪತ್ನಿಯ ವಿಕ್ರಯ. 21. ಅಪತ್ಯ (ಪುತ್ರ) ವಿಕ್ರಯ. 22. ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಉಪನಯನಾದಿ ಸಂಸ್ಕಾರವಿಲ್ಲದಿರುವುದು. 23. ಬಂಧುಗಳ ತ್ಯಾಗ. 24. ಸಂಬಳ ತೆಗೆದುಕೊಂಡು ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡಿಸುವುದು. 25. ಸಂಬಳ ಕೊಟ್ಟು ಪಾಠ ಹೇಳಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 26. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ವಿಕ್ರಯಿಸುವುದು. [ತಿಲ, ಅರಗು, ಹಾಲು, ಮೊಸರು ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ವಿಕ್ರಯವು ಬ್ರಾಹ್ಮಣನಿಗೆ ನಿಷಿದ್ಧವು.] 27. ಗಣಿಗಳಲ್ಲಿ ಅಧಿಕಾರ. 28. ದೊಡ್ಡ ಯಂತ್ರಗಳನ್ನು ನಡೆಸುವುದು. 29. ಧಾನ್ಯಾದಿಗಳನ್ನು ನಾಶಪಡಿಸುವುದು. 30. ಹೆಂಗಸರನ್ನು ಅಕಾರ್ಯದಲ್ಲಿ ನಿಲ್ಲಿಸಿ ಅದರಿಂದ ಜೀವಿಸುವುದು. 31. ಮಾಟ ಶೂನ್ಯಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಸುವುದು. 32. ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ವಶಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 33. ಸೌದೆಗಾಗಿ ಹಸಿಮರವನ್ನು ಕಡಿಯುವುದು. 34. ರೋಗರುಜಿನಾದಿಗಳಿಲ್ಲದೆ ಇರುವಾಗ ದೇವರು ಅತಿಥಿಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ತನಗಾಗಿ ಪಾಕಾದಿಗಳನ್ನು ಮಾಡುವುದು. 35. ಧಾರಾಗ್ನಿಯನ್ನು ರಕ್ಷಿಸಿಡದಿರುವುದು. 36. ಕಳ್ಳತನ. 37. ಸಾಲ ತೀರಿಸದಿರುವುದು. [ಸಾಲವು ಲೌಕಿಕ ಮತ್ತು ಅಲೌಕಿಕಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. ವಿವರಕ್ಕೆ "ऋण" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 38. ನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಆಹಾರ ಸೇವನೆ. 39. ಯಾವಾಗಲೂ ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯ ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಕಾಲ ಕಳೆಯುವುದು. 40. ಶ್ರುತಿಸ್ಮೃತಿವಿರುದ್ಧವಾದ ಶಾಸ್ತ್ರಾಧ್ಯಯನ. 41. ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಕದಿಯುವುದು. 42. ಪಶುಗಳನ್ನು ಕದಿಯುವುದು. 43. ಚಿನ್ನಬೆಳ್ಳಿಗಳ ಚೌರ್ಯ. 44. ಸ್ತ್ರೀವಧೆ. 45. ಶೂದ್ರವಧೆ. 46. ವೈಶ್ಯವಧೆ 47. ಕ್ಷತ್ರಿಯವಧೆ. 48. ಹೆಂಡಕುಡುಕನ ಪತ್ನಿಯ ಸೇವನೆ. ಮತ್ತು 49. ನಾಸ್ತಿಕತೆ. [ದೇವರು, ಪರಲೋಕಗಳಿಲ್ಲವೆಂಬ ಬುದ್ಧಿ.] ಇವೆಲ್ಲವೂ ಮಹಾಪಾತಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾದುವು. मनु० ११-५९–६६।

उपपातकिन् ಉಪಪಾತಕಿನ್ (वि०) ಮಹಾಪಾತಕಕ್ಕೆ ಸಮವಾದ ಪಾಪವುಳ್ಳವನು. उपपातकमस्यास्ति — "इनिः" (५-२-११५)।

उपपातिन् ಉಪಪಾತಿನ್ (वि०) ಅಕಸ್ಮಾತ್ತಾಗಿ ಬಂದ, ಅನಿರೀಕ್ಷಿತವಾಗಿ ಒದಗಿದ, ಹಠಾತ್ತಾಗಿ ಆಗಮಿಸಿದ. उप+पत्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपपादक ಉಪಪಾದಕ (वि०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸುವ, ಉಪಪತ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಉಂಟುಮಾಡುವ, ಸೃಷ್ಟಿಸುವ, ಉತ್ಪತ್ತಿಮಾಡುವ. उप+पद (गतौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपपादन ಉಪಪಾದನ (न०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥನೆ ಮಾಡುವುದು, ಕಾರಣ ತೋರಿಸಿ ಸಾಧನೆ ಮಾಡುವುದು. 2. ವಿಷಯವನ್ನು ವಿವರಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸುವುದು. उप+पद (गतौ) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। स्त्रियां "युच्" (३-३-१०७)। **–पादना –ಪಾದನಾ.**

उपपादित ಉಪಪಾದಿತ (वि०) 1. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ವಿವರಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + पद (गतौ) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಕಲ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೃಷ್ಟಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दिष्टचा त्वमसि मे धात्रा भीतेनेवोपपादितः" रघु० १५-१८।

उपपादुक ಉಪಪಾದುಕ (पु०) ದೇವತೆಗಳು, ದೃಷ್ಟ ಕಾರಣಗಳಿಲ್ಲದೆ ಅದೃಷ್ಟಕಾರಣಗಳಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದವರು. उपपद्यन्ते — उप + पद (गतौ) + णिच् "उकञ्" (३-२-१५५)। ಜನಕರಾದ ತಾಯಿತಂದೆಗಳಿಲ್ಲದೆ ಕೇವಲ ಅದೃಷ್ಟಕಾರಣದಿಂದಲೇ ಹುಟ್ಟುವವರಾದುದರಿಂದ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು. "दिव्योपपादुका देवाः" अम०।

उपपाद्य ಉಪಪಾದ್ಯ (वि०) 1. ಉಪಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ, ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಲ್ಪಡುವ. उप+पद (गतौ) + णिच् "यत्" (३-१-९७)। 2. ವಿವರಿಸಿ ನಿರ್ಣಯಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ನಿರ್ವಹಿಸಲ್ಪಡಬೇಕಾದ, ಮಾಡಲ್ಪಡಬೇಕಾದ. "कार्यं येन त्यजति विधिना स त्वयैवोपाद्यः" मेघ० १-२९। (अव्य०) 4. ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಸಮರ್ಥಿಸಿ, ಕಾರಣ ತೋರಿಸಿ ಸಾಧನೆಮಾಡಿ. 5. ನಿರ್ಣಯ ಮಾಡಿ. उप + पद + णिच् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उपपुर ಉಪಪುರ (न०) ಶಾಖಾನಗರ, ನಗರದ ಬಡಾವಣೆ. उप समीपस्थं पुरम्।

उपपुराण ಉಪಪುರಾಣ (न०) (ವ್ಯಾಸಮಹರ್ಷಿಪ್ರಣೀತವಾದ) ಹದಿನೆಂಟು ಪುರಾಣಗಳಿಗೆ ಸದೃಶವಾದ (ಇತರ ಋಷಿಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ) ಹದಿನೆಂಟು ಉಪಪುರಾಣಗಳು. (1) ಸನತ್ಕುಮಾರ ಪುರಾಣ. (2) ನಾರಸಿಂಹ ಪುರಾಣ. (3) ವಾಯು ಪುರಾಣ. (4) ಶಿವಧರ್ಮ ಪುರಾಣ. (5) ಆಶ್ಚರ್ಯ ಪುರಾಣ. (6) ನಾರದೀಯ ಪುರಾಣ. (7) ನಂದಿಕೇಶ್ವರ ಪುರಾಣ. (8) ಔಶನಸ ಪುರಾಣ. (9) ಕಾಪಿಲ ಪುರಾಣ. (10) ವಾರುಣ ಪುರಾಣ. (11) ಕಾಲಿಕಾ ಪುರಾಣ. (12) ಪಾದ್ಮ ಪುರಾಣ. (13) ದೈವ ಪುರಾಣ. (14) ಸೌರ ಪುರಾಣ. (15) ಮಾಹೇಶ್ವರ ಪುರಾಣ. (16) ಶಾಂಬ ಪುರಾಣ. (17) ಪಾರಾಶರ ಪುರಾಣ. (18) ಮಾರೀಚ ಪುರಾಣ. ಇವು ಅಷ್ಟಾದಶ ಉಪಪುರಾಣಗಳು.*

उपपुष्पिका ಉಪಪುಷ್ಪಿಕಾ (स्त्री०) ಆಕಳಿಕೆ, ಆವಳಿಕೆ. उपगता पुष्पमिव विकासभावम्। संज्ञायां "कन्"। "हाफिकाचोपपुष्पिका" हारा०।

उपप्रदान ಉಪಪ್ರದಾನ (न०) 1. ಉತ್ಕೋಚ, ಲಂಚ, ತನ್ನ ಕಾರ್ಯ ಸಾಧಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಡುವ ಹಣ ಮೊದಲಾದುದು. "उपप्रदानैर्मार्जारोऽहितकृत् प्रार्थ्यते जनैः" पञ्चतं० १-९५। 2. ಕಪ್ಪ, ಕಾಣಿಕೆ. 3. ತೆರಿಗೆ, ವಸ್ತುಗಳ ಮಾರಾಟ ಮೊದಲಾದುವುಗಳ ಮೇಲೆ ವಿಧಿಸುವ ಸುಂಕ. 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೊಡುವಿಕೆ.

उपप्रलोभन ಉಪಪ್ರಲೋಭನ (न०) 1. ಆಸೆ ಹುಟ್ಟಿಸುವುದು, ಮರುಳು ಮಾಡುವುದು. उप+प्र+लुभ (विमोहने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮರುಳು ಮಾಡಿ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಕೊಡುವ ಧನ, ಪುಸಲಾವಣೆಗಾಗಿ ಕೊಡುವ ಲಂಚ. उपप्रलोभ्यतेऽनेन — उप+प्र+लुभ कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपप्लव ಉಪಪ್ಲವ (पु०) 1. ರಾಹು. उप+प्लुङ् (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "केतूपप्लवभौममन्दगतयः षष्ठे तृतीये शुभाः"। 2. ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ. "चन्द्रमिवोपप्लवान्मुक्तम्" विक्र० १-११। 3. ತೊಂದರೆ, ಪೀಡೆ, ಹಿಂಸೆ. "उपप्लवाय लोकानां धूमकेतुरिवोत्थितः" कुमा० २-३२। 4. ಅನಿಷ್ಟವನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಬಿರುಗಾಳಿ, ಕಾಳ್ಗಿಚ್ಚು, ಧೂಮಕೇತು ಮೊದಲಾದುದು. "कच्चिन्न वाय्वादिरुपप्लवो वः श्रमच्छिदामाश्रमपादपानाम्" रघु० ५-६। 5. ಅಡ್ಡಿ, ವಿಘ್ನ, ಆತಂಕ. "तौ (अर्थकामौ) हि तत्त्वावबोधस्य दुरुच्छेदावुपप्लवौ" किरा० ११-२०। 6. ಕಷ್ಟ, ವಿಪತ್ತು, ತೊಂದರೆ. "जीवन् पुनः शश्वदुपप्लवेभ्यः प्रजाः प्रजानाथ पितेव पासि" रघु० २-४८।

* ಈ ಪುರಾಣಗಳು ಮತ್ತು ಉಪಪುರಾಣಗಳ ಮತ್ತು ಅವುಗಳಲ್ಲಿನ ಗ್ರಂಥಸಂಖ್ಯೆಯ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಒಂದೊಂದು ಗ್ರಂಥದಲ್ಲಿಯೂ ಒಂದೊಂದು ರೀತಿ ಇರುವುದರಿಂದ ಹೀಗೆಂದು ನಿರ್ಣಯಿಸಿ ಹೇಳಲು ಸಾಧ್ಯವಾಗುವುದಿಲ್ಲ. ದೇವೀಭಾಗವತದಲ್ಲಿ (ಸ್ಕಂಧ 1 ಅಧ್ಯಾಯ 3) मद्वयम् — (i) ಮತ್ಸ್ಯ (1) ಮತ್ತು (ii) ಮಾರ್ಕಂಡೇಯ (2), भद्वयम्—(i) ಭವಿಷ್ಯ (3) ಮತ್ತು (ii) ಭಾಗವತ (4), ब्रत्रयम्—(i) ಬ್ರಹ್ಮಾಂಡ (5), (ii) ಬ್ರಹ್ಮವೈವರ್ತ (6) ಮತ್ತು (iii) ಬ್ರಾಹ್ಮ (7), वचतुष्टयम्—(i) ವಿಷ್ಣು ಪುರಾಣ (8), (ii) ವಾಮನ (9), (iii) ವಾಯು (10) ಮತ್ತು (iv) ವಾರಾಹಪುರಾಣಗಳು (11), ಆಗ್ನೇಯ (12), ನಾರದೀಯ (13), ಪಾದ್ಮ (14), ಲೈಂಗ (15), ಕೂರ್ಮ (16), ಸ್ಕಾಂದ (17), ಗಾರುಡ (18) ಗಳೆಂದು ಉಕ್ತವಾಗಿದೆ. ಶ್ರೀಮದ್ಭಾಗವತದಲ್ಲಿ (ಸ್ಕಂಧ 12 ಅಧ್ಯಾಯ 13) ಉಕ್ತವಾಗಿರುವ ಈ 18 ಪುರಾಣಗಳಲ್ಲಿ ವಾಯು ಪುರಾಣಕ್ಕೆ ಬದಲಾಗಿ ಶೈವಪುರಾಣವು ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿದೆ. ಹೀಗೆಯೇ ಗ್ರಂಥ (ಶ್ಲೋಕ) ಸಂಖ್ಯೆಯೂ ವಿಭಿನ್ನವಾಗಿದೆ.

"उपप्लवः सैंहिकेये विप्लवोत्पातयोरपि" मेदि०। 7. ಭಯ, ಹೆದರಿಕೆ. "नृपा इवोपप्लविनः परेभ्यो धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते" रघु० १३-७। 8. ಕೇತು. "उपप्लवः कचः केतुराश्लेषाभव आहिकः" हारा०।

उपप्लविन् ಉಪಪ್ಲವಿನ್ (वि०) ಭಯದಿಂದ ಕೂಡಿದ, ಹೆದರಿರುವ. उपप्लवोऽस्यास्ति–"इनिः" (५-२-११५)। "नृपा इवोपप्लविनः परेभ्यो धर्मोत्तरं मध्यममाश्रयन्ते" रघु० १३-७।

उपप्लाव्य ಉಪಪ್ಲಾವ್ಯ (न०) 1. ಪಾಂಡವರು ಅಜ್ಞಾತವಾಸಾನಂತರ ವಾಸಮಾಡಿದ ಒಂದು ನಗರ. "राज्ञस्तु वचनं श्रुत्वा धृतराष्ट्रस्य सञ्जयः। उपप्लाव्यं ययौ द्रष्टुं पाण्डवानमितौजसः" भा० उद्योग० २३-१। (वि०) 2. ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ತೊಂದರೆಪಡಿಸಬೇಕಾದ, ಅವಶ್ಯವಾಗಿ ಪೀಡಿಸಲ್ಪಡುವ. उप+प्लुङ् (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२५)।

उपप्लुत ಉಪಪ್ಲುತ (वि०) ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹಿಂಸಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+प्लुङ् (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "उपप्लुतं पातुमदो मदोद्धतैस्त्वमेव विश्वम्भर विश्वमीशिषे" माघ० १-३८।

उपबन्ध ಉಪಬಂಧ (पु०) 1. ಕೂಡಿಸುವುದು, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಸೇರಿಸುವುದು. उप+बन्ध (बन्धने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಪಕ್ಕದ ಗಂಟು, ಒಂದು ಗಂಟು ಭದ್ರವಾಗಿ ನಿಲ್ಲಲು ಅದರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಹಾಕುವ ಮತ್ತೊಂದು ಸಣ್ಣ ಗಂಟು. उप समीपे बन्धः।

उपबर्ह ಉಪಬರ್ಹ (पु०) 1. ತಲೆದಿಂಬು. उपबर्ह्यते — बृह (वृद्धौ) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಕೆಳಕ್ಕೆ ಅದುಮುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ಜುಲುಮು ಮಾಡುವುದು, ಹಿಂಡುವುದು. उप+बर्ह (हिंसायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–बर्हणम् –ಬರ್ಹಣವು.** "उच्छीर्षमुपबर्हणम्" वैज०।

उपबृंहण ಉಪಬೃಂಹಣ (न०) ಹೆಚ್ಚುವುದು, ಅಧಿಕವಾಗುವುದು. उप+बृहि (वृद्धौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपबृंहित ಉಪಬೃಂಹಿತ (वि०) ಹೆಚ್ಚಾದ, ಅಧಿಕವಾದ. उप+बृहि (वृद्धौ) "क्तः" (३-४-७२)।

उपभुक्त ಉಪಭುಕ್ತ (वि०) 1. ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "साफल्यं ययुरमराङ्गनोपभुक्ताः" किरा० ७-२८। 2. ತಿನ್ನಲ್ಪಟ್ಟ. "अर्धोपभुक्तेन बिसेन जायां संभावयामास रथाङ्गनामा" कुमा० ३-३७।

उपभुक्ति ಉಪಭುಕ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಅನುಭವಿಸುವಿಕೆ, ಉಪಯೋಗಿಸುವಿಕೆ. 2. ತಿನ್ನುವಿಕೆ, ಊಟ ಮಾಡುವುದು. उप + भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपभुञ्जान ಉಪಭುಂಜಾನ (वि०) ಅನುಭವಿಸುತ್ತಿರುವ. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "शानच्" (३-२-१२४)। "तपसामुपभुञ्जाना फलान्यपि तपस्विनः" कुमा० ६-१०।

उपभूषण ಉಪಭೂಷಣ (न०) ಒಡವೆಗೆ ಸಮಾನವಾದ ಘಂಟೆ, ಚಾಮರ, ಛತ್ರಿ ಮುಂತಾದುದು. उपमितं भूषणेन। "घण्टाचामरकुम्भादिपात्रोपकरणादिकम्। तद्भूषणान्तरे दद्याद्यस्मात्तदुपभूषणम्"।

उपभृत् ಉಪಭೃತ್ (स्त्री०) ಅರಳೀಮರದ ಒಂದು ಯಜ್ಞಪಾತ್ರೆ, ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಹೋಮದ ತುಪ್ಪವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಪಾತ್ರೆ, ಆಜ್ಯಪಾತ್ರೆ. उपबिभर्ति — उप+डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

उपभोग ಉಪಭೋಗ (पु०) 1. ವಿಷಯಾನುಭವ, ಸುಖಪಡುವಿಕೆ. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "न जातु कामः कामानामुपभोगेन शाम्यति" मनु० २-९४। 2. ಉಪಯೋಗಿಸುವಿಕೆ. "निष्ठ्यूतश्चरणोपभोगसुलभो लाक्षारसः केनचित्" शाकु० ४-४। 3. ಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮ, ಸಂಭೋಗ. "उपस्थितश्चारुवपुस्तदीयं कृत्वोपभोगोत्सुकयेव लक्ष्म्या" रघु० १४-२४।

उपभोगिन् ಉಪಭೋಗಿನ್ (वि०) ವಿಷಯಾನುಭವವುಳ್ಳ, ಸುಖವನ್ನು ಅನುಭವಿಸುವ. उपभोगोऽस्यास्ति -"इनिः" (५-२-११५)।

उपभोग्य ಉಪಭೋಗ್ಯ (वि०) ಅನುಭವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उप + भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "असूत सा नागवधूपभोग्यं मैनाकमम्भोनिधिबद्धसख्यम्" कुमा० १-२०।

उपभोजिन् ಉಪಭೋಜಿನ್ (वि०) ತಿನ್ನುವ, ಊಟಮಾಡುವ. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "णिनिः" (३-२-७८)। "उच्छिन्नबलिभिक्षेषु भिन्नकांस्योपभोजिषु" सुश्रुत०।

उपभोज्य ಉಪಭೋಜ್ಯ (न०) ತಿನ್ನಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಊಟಮಾಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. उप+भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपमन्त्रण ಉಪಮಂತ್ರಣ (ನಂ) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆ. उप + मत्रि (गुप्तभाषणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸವಿಮಾತಿನಿಂದ ಬೇಡುವುದು, ಮೃದುವಚನದಿಂದ ಮನವೊಲಿಸುವುದು. "भासनोपसंभाषाज्ञानविमत्युपमन्त्रणेषु वदः" पा० सू० १-३-४७। 3. ಸವಿಾಪದಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಮಾತನಾಡುವುದು.

उपमन्यु ಉಪಮನ್ಯು (पु०) ಧೌಮ್ಯಮಹರ್ಷಿಯ ಒಬ್ಬ ಶಿಷ್ಯ. [ಈ ಋಷಿಯು ತನ್ನನ್ನು ಪರೀಕ್ಷಿಸಲು ಧೌಮ್ಯರ್ಷಿಯು ಕೊಟ್ಟ ಕಷ್ಟಗಳನ್ನೆಲ್ಲಾ ಸಹಿಸಿ ಕೊಂಡು ಅವರ ಮೆಚ್ಚಿಗೆಗೆ ಪಾತ್ರನಾಗಿ ವಿದ್ಯಾಭ್ಯಾಸ ಮಾಡಿದನು.]

उपमर्द ಉಪಮರ್ದ (पु०) 1. ಉಜ್ಜುವುದು, ತಿಕ್ಕುವುದು. उप+मृद (क्षोदे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಹಿಂಡುವುದು, ಹಿಸುಕುವುದು. "अन्यासु तावदुपमर्दसहासु भृङ्ग लोलं विनोदय मनः सुमनोलतासु" सा० द०। 3. ಧಾನ್ಯಗಳ ಹೊಟ್ಟು ಬಿಡಿಸುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–मर्दनम् –ಮರ್ದನಮ್.**

उपमा ಉಪಮಾ (स्त्री०) 1. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. उपमीयते—उप+मा (माने) भावे "अङ्" (३-३-१०६)। "उपमां ययावरुणदीधितिभिः परिमृष्टमूर्धनि तमालतरौ" किरा० ६-२३। 2. (ಉಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳ) ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ. उपमीयतेऽनया—उप+मा कर० "अङ्" (३-३-१०६)। 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪಮಾನೋಪಮೇಯಗಳಿಗೆ ಚಮತ್ಕಾರಜನಕವಾದ ಸಾದೃಶ್ಯವಿರುವಕಡೆ **ಉಪಮಾ**ಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "उपमा यत्र सादृश्यलक्ष्मीरुल्लसति द्वयोः। हंसीव कृष्ण ते कीर्तिः स्वर्गं गामवगाहते" चन्द्रा०। 4. ಉಪಮಾನ, ಹೋಲಿಕೆಯ ವಸ್ತು. "यथा दीपो निवातस्थो नेङ्गते सोपमा स्मृता" गीता ६-१९। "अपि लङ्घितमध्वानं बुबुधे न बुधोपमः" रघु० १-४७।

उपमातृ ಉಪಮಾತೃ (स्त्री०) 1. ಧಾತ್ರಿ, ದಾದಿ, ಸಾಕು ತಾಯಿ. उपमिता मात्रा। [ತಾಯಿಗೆ ಸಮಾನವಾಗಿ ಸಾಕುವುದರಿಂದ ಈ ಹೆಸರು]. 2. ತಾಯಿಗೆ ಸಮಾನರಾದ—(1) ತಾಯಿಯ ಸಹೋದರಿಯರು. (2) ತಂದೆಯ ಸಹೋದರಿಯರು. (3) ಚಿಕ್ಕಪ್ಪ ದೊಡ್ಡಪ್ಪಂದಿರ ಹೆಂಡತಿಯರು. (4) ಸೋದರ ಮಾವನ ಹೆಂಡತಿ. (5) ಹೆಂಡತಿಯ ತಾಯಿ ಮತ್ತು (6) ಹಿರಿಯಣ್ಣನ ಹೆಂಡತಿ. "मातृष्वसा मातुलानी पितृव्यस्त्री पितृष्वसा। श्वश्रूः पूर्वजपत्नी च मातृतुल्याः प्रकीर्तिताः"। (वि०) 3. ಹೋಲಿಸುವವನು, ಸಾದೃಶ್ಯಕೊಡುವವನು. उपमाति—उप+मा (माने) "तृच्" (३-१-१३३)। "अस्याधिकस्योपमयोपमाता" नैष० ७-१६। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–मात्री –ಮಾತ್ರೀ.**

उपमान ಉಪಮಾನ (न०) 1. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ, ಸಾಮ್ಯ. उप+मा (माने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। (ಬಿ०) 2. ಹೋಲಿಕೆಯ ವಸ್ತು, (ಉಪಮೇಯಕ್ಕೆ) ಯಾವುದರ ಹೋಲಿಕೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುವುದೋ ಅದು. उपमीयतेऽनेन—उप+मा कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। चन्द्र इव मुखम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನ ಸಾದೃಶ್ಯವನ್ನು ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಚಂದ್ರನು ಉಪಮಾನ. "उपमानस्यापि सखे प्रत्युपमानं वपुस्तस्याः" विक्र० २-३। 3. ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನ, ಹೋಲಿಕೆಯಿರುವುದೆಂಬ ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಉಪಮಿತಿಗೆ ಸಾಧನವಾದ ಜ್ಞಾನ, ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷಾದಿ ಪ್ರಮಾಣಗಳಲ್ಲೊಂದು; ಗವಯ ಪದವಾಚ್ಯವಾದ ಪ್ರಾಣಿ ಯಾವುದೆಂದು ತಿಳಿಯದವನು "गोसदृशो गवयः" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯವನ್ನು ಕೇಳಿದಾಗ ಗವಯದಲ್ಲಿ ಗೋಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಅದರ (ಗವಯ ಪದದ) ಅರ್ಥವನ್ನು ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದರಿಂದ ಈ ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನವು ಉಪಮಾನ. ಇದು ಉಪಮಿತಿಗೆ ಸಾಧನ (ಕರಣ)ವಾಗುವುದು. संज्ञासंज्ञिसंबन्धप्रतीतिरुपमितिः। उपमितिकरणमुपमानम्।

उपमित ಉಪಮಿತ (वि०) 1. ಹೋಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೋಲಿಕೆಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಉಪಮೇಯ). उप + मा (माने) "क्तः" (३-२-१०२)। पुरुषो व्याघ्र इव ಎಂಬಲ್ಲಿ ಪುರುಷನಿಗೆ ವ್ಯಾಘ್ರದ ಹೋಲಿಕೆ ಕೊಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ಪುರುಷನು ಉಪಮಿತ (ಉಪಮೇಯ). "उपमितं व्याघ्रादिभिः सामान्याप्रयोगे" पा० सू० २-१-५६। 2. ಉಪಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "गोसदृशो गवयः" ಎಂಬ ವಾಕ್ಯದಿಂದ ಗವಯದಲ್ಲಿ ಗೋಸಾದೃಶ್ಯ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ गवयो गोपदवाच्यः ಎಂದು ಗವಯಪದಾರ್ಥವು ಉಪಮಾನಪ್ರಮಾಣದಿಂದ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಗವಯುವು ಉಪಮಿತ.

उपमिति ಉಪಮಿತಿ (स्त्री०) 1. ಸಾದೃಶ್ಯ, ಸಾಮ್ಯ, ಹೋಲಿಕೆ. उप + मा (माने) भावे "क्तिन्" (३-३-९४)। "कुतः परं भव्यमहो महीयसी तदाननस्योप-

मितौ दरिद्रता" नैष० १-२४। 2. ಸಾಧಾರಣ ಧರ್ಮ. उप + मा करं० "क्तिन्"। 3. ಉಪಮಾಲಂಕಾರ. 4. ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನದ ಫಲ; ಸಾದೃಶ್ಯಜ್ಞಾನದಿಂದುಂಟಾಗುವ ಗವಯಾದಿ ಪದಾರ್ಥಜ್ಞಾನ. ಗವಯದಲ್ಲಿ ಗೋಸಾದೃಶ್ಯ ಜ್ಞಾನವುಂಟಾಗಿ ಗವಯ ಪದ ವಾಚ್ಯವು ಯಾವುದೆಂದು ತಿಳಿಯುವುದೇ ಉಪಮಿತಿ.

उपमेय ಉಪಮೇಯ (न०) ಪ್ರಕೃತ, ವರ್ಣ್ಯ, ಪ್ರಸಿದ್ಧವಾದ ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನೊಡನೆ ಹೋಲಿಸಲ್ಪಡುವ ವಸ್ತು. चन्द्र इव मुखम् ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮುಖಕ್ಕೆ ಚಂದ್ರನ ಹೋಲಿಕೆ ಕೊಡುವುದರಿಂದ ಮುಖವು ಉಪಮೇಯ. उपमीयतेऽसौ—उप+मा (माने) "यत्" (३-१-९७)। "भूयिष्ठमासीदुपमेयकान्तिर्मयूरपृष्ठाश्रयिणा गुहेन" रघु० ६-४।

उपमेयोपमा ಉಪಮೇಯೋಪಮಾ (स्त्री०) ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; ಒಂದು ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ವರ್ಣಿತವಾದ ಪ್ರಸಿದ್ಧೋಪಮಾನ ಮತ್ತು ಉಪಮೇಯಗಳನ್ನು ವಾಕ್ಯಾಂತರದಲ್ಲಿ ಪರ್ಯಾಯವಾಗಿ ಉಪಮಾನವನ್ನು ಉಪಮೇಯವನ್ನಾಗಿಯೂ, ಉಪಮೇಯವನ್ನು ಉಪಮಾನವನ್ನಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿಸುವುದು **ಉಪಮೇಯೋಪಮಾ**ಲಂಕಾರವಾಗುವುದು. "पर्यायेण द्वयोस्तच्चेदुपमेयोपमा मता। धर्मोऽर्थ इव पूर्णश्रीरर्थो धर्म इव त्वयि" चन्द्रा०। ಇಲ್ಲಿ ಮೊದಲನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಧರ್ಮವು ಉಪಮೇಯವಾಗಿಯೂ, ಅರ್ಥವು ಉಪಮಾನವಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟು, ಎರಡನೆಯ ವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ಅರ್ಥವು ಉಪಮೇಯವಾಗಿಯೂ, ಧರ್ಮವು ಉಪಮಾನವಾಗಿಯೂ ವರ್ಣಿತವಾಗಿರುವುದರಿಂದ ಉಪಮೇಯೋಪಮಾಲಂಕಾರ.

उपयत् ಉಪಯತ್ (वि०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಸೇರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವ. उप + इण् (गतौ) "शतृ" (३-२-१२४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—यती —ಯತೀ.** "ललिताः सखीरिव बृहज्जवनाः सुरनिम्नगामुपयतीः सरितः" किरा० ६-१६।

उपयन्तृ ಉಪಯಂತೃ (पु०) (ವಿವಾಹ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವ) ಪತಿ, ಮದುವಣಿಗ, ವರ. उप+यम (उपरमे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अथोपयन्तारमलं समाधिना न रत्नमन्विष्यति मृग्यते हि तत्" कुमा० ५-४५।

उपयम ಉಪಯಮ (पु०) 1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. उप+यम (उपरमे) "अप्" (३-३-६३)। "कन्यात्वजातोपयमा सलज्जा नवयौवना" सा० द०। [ವಿವರಕ್ಕೆ "उद्वाह" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಅಂಕೆ, ಹತೋಟಿ, ನಿರ್ಬಂಧ. (अव्य०) 3. ಯಮುನ ಸಮೀಪ. "उपयमं नयतीति मन्ये" चं० रा०।

उपयमन ಉಪಯಮನ (न०) 1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. उप + यम (उपरमे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹತೋಟಿಗೆ ತರುವುದು, ನಿರ್ಬಂಧದಲ್ಲಿಡುವುದು.

उपयाचक ಉಪಯಾಚಕ (वि०) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬೇಡುವ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಯಾಚಿಸುವ. उप+टु याचृ (याच्ञायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपयाचन ಉಪಯಾಚನ (न०) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಯಾಚಿಸುವುದು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬೇಡುವುದು. उप+टु याचृ (याच्ञायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपयाचित ಉಪಯಾಚಿತ (न०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಬೇಡುವುದು. उप+टु याचृ (याच्ञायाम्) "क्तः" (३-३-११४)। 2. ದೇವರ ಸನ್ನಿಧಿಗೆ ಬಂದು ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು, ಹರಕೆ. (वि०) 3. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಯಾಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಪ್ರಾರ್ಥಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "त्वया पुरस्तादुपयाचितो यः सोऽयं वटः श्याम इति प्रतीतः" रघु० १३-५३। 4. ಇಷ್ಟಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಲಿ, ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿಕೊಂಡ ಪಶು ಮೊದಲಾದುದು. "उपयाचितदानेन यतो देवा अभीष्टदाः" पञ्चतं०। "अद्य मया भगवत्याः करालायाः प्रागुपयाचितं स्त्रीरत्नमुपहर्तव्यम्" मालती० ५।

उपयाचितक ಉಪಯಾಚಿತಕ (न०) "उपयाचित" ಪದದ ಅರ್ಥ. "कृतविविधदेवतोपयाचितकानि सिद्धायतनानि" काद०। "यद्दीयते तु देवेभ्यो मनोराज्यस्य सिद्धये। उपयाचितकं दिव्यदोहदं तद्विदुर्बुधाः" हारा०।

उपयात ಉಪಯಾತ (वि०) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದ. उप+या (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)।

उपयान ಉಪಯಾನ (न०) ಸಮೀಪಕೆ ಬರುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. उप + या (प्रापणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "हरोपयाने त्वरिता बभूव स्त्रीणां प्रियालोकफलो हि वेषः" कुमा० ७-२२।

उपयाम ಉಪಯಾಮ (पु०) 1. ವಿವಾಹ, ಮದುವೆ. उप+यम (उपरमे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಯಜ್ಞದ ಒಂದು ಮರದ ಪಾತ್ರೆ.

उपयायिन् ಉಪಯಾಯಿನ್ (वि०) ಸಮೀಪಿಸುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವ. उप+या (प्रापणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपयुक्त ಉಪಯುಕ್ತ (वि०) 1. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅನುಭವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+युजिर् (योगे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಉಪಯೋಗಕ್ಕೆ ಬರುವ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರಬಹುದಾದ. 3. ನ್ಯಾಯವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ.

उपयुज्यमान ಉಪಯುಜ್ಯಮಾನ (वि०) ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उप+युजिर् (योगे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)।

उपयोग ಉಪಯೋಗ (पु०) 1. ಉಪಕಾರ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾಗಿರುವಿಕೆ. उप+युजिर् (योगे) "घञ्" (३-३-१८)। "व्रजन्ति विद्याधरसुन्दरीणामनङ्गलेखक्रिययोपयोगम्" कुमा० १-७। 2. ಆಚರಣೆ, ಕಾರ್ಯಸಿದ್ಧಿಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ ಕೆಲಸ. 3. ಭೋಜನ. "औषधान्नविहाराणामुपयोगं सुखावहम्"। 4. ನಿಯಮಪೂರ್ವಕವಾದ ವಿದ್ಯಾಸ್ವೀಕಾರ. "आख्यातोपयोगे" पा० सू० १-४-२९।

उपयोगिन् ಉಪಯೋಗಿನ್ (वि०) 1. ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಗೆ ಅನುಕೂಲವಾದ. उप+युजिर् (योगे) "घिनुण्" (३-२-१४२)। 2. ಪ್ರಯೋಜನಕರವಾದ, ಉಪಯುಕ್ತವಾದ, ಕೆಲಸಕ್ಕೆ ಬರುವ. 3. ನ್ಯಾಯವಾದ, ಯೋಗ್ಯವಾದ. उपयोगोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 4. ಸುಖಸಾಧನವಾದ ವಸ್ತು. "अस्ति कन्यारत्नं मे गृह्यतामुपयोगि चेत्"।

उपरक्त ಉಪರಕ್ತ (पु०) ರಾಹುವಿನಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ— 1. ಸೂರ್ಯ. 2. ಚಂದ್ರ. उप+रञ्ज (रागे) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ರಾಹು. 4. ಬಣ್ಣದಿಂದ ಬಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಣ್ಣದಲ್ಲಿ ಅದ್ದಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ವ್ಯಸನದಿಂದ ಪೀಡಿತನಾದ, ದುಃಖಾಕ್ರಾಂತನಾದ. "उपरक्तस्तु स्वर्भानौ व्यसनातुरे। राहुग्रस्तार्कशशिनोः" हेम०। 6. ಕೆಂಪಗೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "द्विषद्द्वेषोपरक्ताङ्गसङ्गिनीः स्वेदविप्रुषः" माघ० २-१८। 7. ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿದ. "स्वोपरक्तबुद्धिविषयीकरणम्"।

उपरक्ष ಉಪರಕ್ಷ (पु०) ಅಂಗರಕ್ಷಕ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿದ್ದು ಕಾಪಾಡುವವನು, ಮೈಗಾವಲು. (Body-Guard). उपरक्षति—उप+रक्ष (पालने) "अच्" (३-१-१३४)।

उपरक्षण ಉಪರಕ್ಷಣ (न०) ರಕ್ಷಣೆಗಾಗಿ ಸೈನ್ಯವನ್ನು ನೇಮಿಸುವಿಕೆ, ಪಹರೆ, ಕಾವಲು. उप+रक्ष (पालने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपरत ಉಪರತ (वि०) 1. ಕೆಲಸದಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದಿದ, ವಿರಾಮಹೊಂದಿದ. उप+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "भयाद्रणादुपरतं मंस्यन्ते त्वां महारथाः" गीता २-३५। 2. ಮೃತಿಹೊಂದಿದ. 3. ನಿಂತುಹೋದ, ಬಿಡುವುಹೊಂದಿದ. "रजस्युपरते साध्वी स्नानेन स्त्री रजस्वला" मनु० ५-६६। 4. ಪ್ರಪಂಚದಲ್ಲಿ ಬೇಸರಹೊಂದಿದ, ಇಹಲೋಕದಲ್ಲಿ ಅಸಹ್ಯ ಬುದ್ಧಿ ಹುಟ್ಟಿದ, ವಿರಕ್ತನಾದ (ಸಂನ್ಯಾಸಿ).

उपरति ಉಪರತಿ (स्त्री०) 1. ಕೆಲಸದಿಂದ ವಿಶ್ರಾಂತಿ ಹೊಂದುವುದು, ವಿರಾಮ ಹೊಂದುವುದು. उप+रमु (क्रीडायाम्) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ವಿಷಯಗಳಿಂದ ಮನಸ್ಸನ್ನು ತಡೆಯುವುದು. 3. ಮೃತಿ ಹೊಂದುವುದು. 4. ಆಸೆಯನ್ನು ತೊರೆಯುವುದು, ವೈರಾಗ್ಯಹೊಂದುವುದು.

उपरत्न ಉಪರತ್ನ (न०) ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ರತ್ನ, ರತ್ನಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ರಂಗೂನ್ ವಜ್ರ ಮೊದಲಾದುದು. "उपरत्नानि काचश्च कर्पूरोऽश्मा तथैव च। मुक्ता शुक्तिस्तथा शङ्ख इत्यादीनि बहून्यपि। गुणा यथैव रत्नानामुपरत्नेषु ते तथा। किन्तु किञ्चित्ततो हीना विशेषोऽयमुदाहृतः"।

उपरथ्या ಉಪರಥ್ಯಾ (स्त्री०) ಚಿಕ್ಕರಸ್ತೆ, ಕಡಿದಾದ ದಾರಿ.

उपरम ಉಪರಮ (पु०) "उपरति" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप+रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१८)।

उपरमण ಉಪರಮಣ (न०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ವಿರಾಮ. 2. ನಿಂತುಹೋಗುವುದು, ಬಿಡುವು. 3. ವೈರಾಗ್ಯ ಹೊಂದುವುದು, ಪ್ರಾಪಂಚಿಕ ಸುಖದಿಂದ ನಿವೃತ್ತಿ ಹೊಂದುವುದು. उप+रमु (क्रीडायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपरस ಉಪರಸ (पु०) ಪಾದರಸದಂತಿರುವ ಗಂಧಕ ಮೊದಲಾದುದು. उपमितो रसेन।

उपराग ಉಪರಾಗ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ–ಚಂದ್ರರ ಗ್ರಹಣ, ರಾಹುವು ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರನ್ನು ಆಕ್ರಮಿಸುವುದು. उप+रञ्ज (रागे) "घञ्" (३-३-१८)। "चन्द्रोपरागं प्रति तु केनापि विप्रलब्धासि" मुद्रा० १।

"उपरागान्ते शशिनः समुपगता रोहिणी योगम्" शाकु० ७-२२। 2. ಅರುಣ್ಯ, ಕೆಂಪು. "कोपोपरागजनितां तु मुखेन्दुबिम्बे हर्तुं क्षमो यदि परं करुणा मयि स्यात्" रत्ना० ३-१४। 3. ರಾಹು. 4. ಅವಿನಯ, ಅವಿಧೇಯತೆ. 5. ನಿಂದೆ, ದೂಷಣೆ, ಬೈಗಳು. 6. ವ್ಯಸನ, ದುಃಖ. 7. ಉಪದ್ರವ, ತೊಂದರೆ, ದುರ್ಘಟನೆ, ವಿಪತ್ತು. "बिभर्षि चाकारमनिर्वृतानां मृणालिनी हैममिवोपरागम्" रघु० १६-७। "उपरागस्तु पुंसि स्यात् राहुग्रासेऽर्कचन्द्रयोः। दुर्नये ग्रहकल्लोले व्यसनेऽपि निगद्यते" मेदि०। 8. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣವು ಅದರ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ವಸ್ತುವಿನಲ್ಲಿ ಸೇರುವುದು; ರತ್ನದ ಕೆಂಪುಬಣ್ಣವು ಅದರ ಹತ್ತಿರವಿರುವ ಸ್ಫಟಿಕದಲ್ಲಿ ಸಂಕ್ರಾಂತವಾಗುವುದು ಉಪರಾಗವು.

उपराम ಉಪರಾಮ (पु०) 1. ವಿಶ್ರಾಂತಿ, ವಿರಾಮ. उप + रमु (क्रीडायाम्) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಬಿಡುವು, ನಿಲುಗಡೆ, ನಿಲ್ಲಿಸುವುದು.

उपराव ಉಪರಾವ (पु०) ಹತ್ತಿರದ ಶಬ್ದ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಾದ ಸದ್ದು. उप समीपे रावः।

उपरि ಉಪರಿ (अव्य०) 1. ಮೇಲುಗಡೆ, ಮೇಲುಭಾಗ. 2. ಮೇಲುಗಡೆಯಿಂದ, ಮೇಲುಭಾಗದಿಂದ. 3. ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿ, ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿ. ऊर्ध्व "रिल्" उपादेशश्च (५-३-३१)। ऊर्ध्व ಶಬ್ದದ ಪ್ರಥಮಾ, ಪಂಚಮೀ ಮತ್ತು ಸಪ್ತಮೀ ವಿಭಕ್ತಿಗಳ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥವನ್ನೂ "उपरि" ಪದವು ಕೊಡುವುದು. ऊर्ध्व नगरम्। ऊर्ध्वा वसतिः। ऊर्ध्वात् पुरात् ऊर्ध्वाया वा वसतेरागतः। ऊर्ध्वे नगरे ऊर्ध्वायां वा वसतौ वसति ಈ ಎಲ್ಲಾ ಅರ್ಥಗಳಲ್ಲೂ "उपरि" ಪದವು ಪ್ರಯೋಗಿಸಲ್ಪಡುವುದು. "त्वय्यासन्ने नयनमुपरिस्पन्दि शङ्के मृगाक्ष्या मीनक्षोभाच्चलकुवलयश्रीतुलामेष्यतीति" मेघ० २-३२। "अवाङ्मुखस्योपरि पुष्पवृष्टिः पपात विद्याधरहस्तमुक्ता" रघु० २-६०। "उपर्युपरि पश्यन्तः सर्व एव दरिद्रति" हितो० २-२। "रामाणामुपरि विवस्वतः स्थितानां नासेदे चरितगुणत्वमातपत्रैः" किरा० ७-२। 4. ಇದಲ್ಲದೆ, ಇನ್ನೂ ಅಧಿಕವಾಗಿ, ಇನ್ನೂ ಮುಂದೆ. "शतान्युपरिचैवाष्टौ तथा भूयश्च सप्ततिः" भा०। 5. ಅನಂತರ, ಬಳಿಕ, ತರುವಾಯ. "सर्पिः पीत्वोपरि पयः पिबेत्" सुश्रुत०। "मुहूर्तादुपरि उपाध्यायश्चेदागच्छेत्" सि० कौ०।

उपरिचर ಉಪರಿಚರ (पु०) 1. ಚೇದಿದೇಶದ ವಸುವೆಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜ. [ಇವನು ಇಂದ್ರನೊಡನೆ ಸ್ನೇಹ ಬೆಳೆಸಿಕೊಂಡು ಅವನಿಂದ ವಿಮಾನವನ್ನು ಸಂಪಾದಿಸಿ ಸದಾ ಅದರಲ್ಲೇ ಸಂಚರಿಸುತ್ತಿದ್ದುದರಿಂದ ಇವನಿಗೆ ಉಪರಿಚರನೆಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು. ಒಂದು ದಿನ ಇವನು ಇಂದ್ರಧ್ವಜವನ್ನು ಪೂಜಿಸುತ್ತಿದ್ದುದನ್ನು ಕಂಡು ಇಂದ್ರನು ಬಹಳ ಸಂತೋಷಗೊಂಡು ಇದೇ ರೀತಿ ನನ್ನ ಪೂಜೆಯನ್ನು ನಡೆಯಿಸುವ ಪ್ರತಿಯೊಬ್ಬ ರಾಜನ ರಾಜ್ಯದಲ್ಲೂ ಐಶ್ವರ್ಯ, ವಿಜಯ ಮುಂತಾದುದು ಸದಾ ನೆಲೆಸಲೆಂದು ಅನುಗ್ರಹಿಸಿದನು. ಈ ರಾಜನೇ ಇಂದ್ರಧ್ವಜದ ಪೂಜೆಯನ್ನು ಆರಂಭಿಸಿದುದು. ಉಪರಿಚರವಸುವು ಒಮ್ಮೆ ಋತುಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ತನ್ನ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ಸ್ಮರಿಸಿಕೊಂಡಾಗ ಆತನ ವೀರ್ಯವು ಸ್ಖಲಿತವಾಗುವುದು. ಅದನ್ನು ನುಂಗಿದ ಒಂದು ಮೀನಿನ ಗರ್ಭದಲ್ಲಿ ಮತ್ಸ್ಯರಾಜನೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಗನೂ, ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಿಯೆಂಬ ಒಬ್ಬ ಮಗಳೂ ಹುಟ್ಟಿದರು. ಈ ಮತ್ಸ್ಯಗಂಧಿಯೇ ಕನ್ಯಾವಸ್ಥೆಯಲ್ಲಿ ಪರಾಶರರಿಂದ ವೇದವ್ಯಾಸರನ್ನು ಪಡೆದ ಮತ್ತು ಶಂತನು ಮಹಾರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾದ ಸತ್ಯವತಿ.] "स तां पूजां महेन्द्रस्तु दृष्ट्वा देवः कृतां शुभाम्। वसुना राजमुख्येन प्रीतिमानब्रवीत्प्रभुः। ये पूजयिष्यन्ति नरा राजानश्च महं मम। कारयिष्यन्ति च मुदा यथा चेदिपतिर्नृपः। तेषां श्रीर्विजयश्चैव सराष्ट्राणां भविष्यति। तेषां स्फीतो जनपदो मुदितश्च भविष्यति। एवं महात्मना तेन महेन्द्रेण नराधिपः। वसुः प्रीत्या मघवता महाराजोऽभिसत्कृतः" भा० आदि० ६४। (वि०)2. ಮೇಲುಗಡೆ ಸಂಚರಿಸುವ. उपरि चरति—चर (गतौ) "टः" (३-२-१६)।

उपरितन ಉಪರಿತನ (वि०) ಮೇಲುಭಾಗದಲ್ಲಿರುವ, ಮೇಲುಗಡೆಯಲ್ಲಿರುವ. उपरि भवः "टचुल्" तुट् च (४-३-२३)।

उपरिष्टात् ಉಪರಿಷ್ಟಾತ್ (अव्य०) "उपरि" ಪದದ ಅರ್ಥ. ऊर्ध्व "रिष्टातिल्" उपादेशश्च (५-३-३१)। "स्फुटतरमुपरिष्टादल्पमूर्तेर्ध्रुवस्य स्फुरति सुरमुनीनां मण्डलं व्यस्तमेतत्" माघ० ११-३।

उपरीतक ಉಪರೀತಕ (पु०) ಸಂಭೋಗಕಾಲದ ಒಂದು ವಿಧ ಬಂಧ. "ऊरावेकपदं कृत्वा द्वितीयं स्कन्धसंस्थितम्। नारीं कामयते कामी बन्धः स्यादुपरीतकः" रतिमं०।

उपरुद्ध ಉಪರುದ್ಧ (वि०) 1. ತಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರತಿಬಂಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + रुधिर् (आवरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "अयमतिजरठाः प्रकामगुर्वीरलघुविलम्बिपयोधरोपरुद्धाः" माघ० ४-२९। 2. ಆಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುತ್ತಿಗೆ ಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ. "ततः समन्तादुपरुद्धं कुसुमपुरमवलोक्य . . . . ." मुद्रा० २। 3. ಮುಚ್ಚಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊದ್ದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपरूपक ಉಪರೂಪಕ (नं०) ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯಗಳಲ್ಲಿ ಒಂದು ಭೇದ, ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದ ಹತ್ತು ವಿಧ ರೂಪಕಗಳಲ್ಲಿ ನಾಟಕಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ ಕೆಳದರ್ಜೆಯ ರೂಪಕ. उपगतं रूपकं दृश्यकाव्यम् सादृश्येन। **ಉಪರೂಪಕಗಳು:** (1) ನಾಟಿಕಾ, (2) ತ್ರೋಟಕ, (3) ಗೋಷ್ಠೀ, (4) ಸಟ್ಟಕ, (5) ನಾಟ್ಯರಾಸಕ, (6) ಪ್ರಸ್ಥಾನ, (7) ಉಲ್ಲಾಪ್ಯ, (8) ಕಾವ್ಯ, (9) ಪ್ರೇಂಖಣ, (10) ರಾಸಕ, (11) ಸಂಲಾಪಕ, (12) ಶ್ರೀಗದಿತ, (13) ಶಿಲ್ಪಕ, (14) ವಿಲಾಸಿಕಾ, (15) ದುರ್ಮಲ್ಲಿಕಾ, (16) ಪ್ರಕರಣೀ, (17) ಹಲ್ಲೀಶ ಮತ್ತು (18) ಭಾಣಿಕಾ ಎಂದು ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ. सा० द० ६-४-६। [ಲಕ್ಷಣಗಳಿಗೆ ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ].

उपरोध ಉಪರೋಧ (पु०) 1. ತಡೆ, ಅಡ್ಡಿ, ಪ್ರತಿಬಂಧಕ, ವಿಘ್ನ. उप + रुधिर् (आवरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "तपोवननिवासिनामुपरोधो माभूत्। एतावत्येव रथं स्थापय यावदवतरामि" शाकु० १। 2. ತೊಂದರೆ, ಉಪದ್ರವ, ಪೀಡೆ, ತ್ರಾಸ. 3. ಮುಚ್ಚುವಿಕೆ, ಮರೆಮಾಡುವಿಕೆ. "शरत्प्रमृष्टाम्बुधरोपरोधः शशीव पर्याप्तकलो नलिन्याः" रघु० ६-४४। 4. ಆಕ್ರಮಿಸುವಿಕೆ, ಮುತ್ತಿಗೆಹಾಕುವಿಕೆ.

उपरोधक ಉಪರೋಧಕ (नं०) 1. ಒಳಗಡೆಯ ಕೋಣೆ, ಒಳಭಾಗದ ಕೊಠಡಿ. (वि०) 2. ಅಡ್ಡಿಪಡಿಸುವ, ತಡೆಯುವ, ವಿಘ್ನವುಂಟುಮಾಡುವ. उप + रुधिर् (आवरणे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 3. ಮುಚ್ಚುವ, ಮರೆಮಾಡುವ. 4. ತೊಂದರೆಪಡಿಸುವ, ಪೀಡಿಸುವ. स्त्रियां "टाप्" (४-१-४)। **–रोधिका –ರೋಧಿಕಾ.**

उपरोधन ಉಪರೋಧನ (नं०) 1. "उपरोध" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप+रुधिर् (आवरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. "उपरोधक" ಪದದ ಅರ್ಥ. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)।

उपरोधिन् ಉಪರೋಧಿನ್ (वि०) "उपरोधक" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप+रुधिर् (आवरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)। "सुखानि सोऽभुङ्क्त सुखोपरोधि वृत्तं हि राज्ञामुपरुद्धवृत्तम्" रघु० १८-१८।

उपल ಉಪಲ (पु०) 1. ಕಲ್ಲು, ಶಿಲೆ, ಬಂಡೆ. उप लाति—ला (आदाने) "कः" (३-१-१३६)। "विततशीकरराशिभिरुच्छ्रितैरुपलरोधविवर्तिभिरम्बुभिः" किरा० ५-१५। "उपलशकलमेतद्भेदकं गोमयानाम्" मुद्रा० ३-१५। 2. ಬೆಲೆಬಾಳುವ ಶಿಲೆ, ರತ್ನ, ಮಣಿ. "दन्तोज्ज्वलासु विमलोपलमेखलान्ताः सद्रत्नचित्रकटकासु बृहन्नितम्बाः" माघ० ४-४०। 3. ಮರಳು. (स्त्री०) –ला –ಲಾ. 4. ಬೆಣಚುಕಲ್ಲು. 5. ಸಕ್ಕರೆ. "उपलो ग्रावरत्नयोः। उपला तु शर्करायाम्" हेम०।

उपलक्षक ಉಪಲಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಸೂಚಿಸುವ, ತಿಳಿಸುವ, ತೋರಿಸುವ. उप + लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ತಿಳಿಯುವ, ಲಕ್ಷ್ಯವಿಟ್ಟು ನೋಡುವ. "मेधावी वाक्पटुः प्राज्ञः परचित्तोपलक्षकः। धीरो यथोक्तवादी च एष दूतो विधीयते"।

उपलक्षण ಉಪಲಕ್ಷಣ (नं०) 1. ನೋಡುವಿಕೆ, ನೋಡಿ ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ಅರಿಯುವಿಕೆ. उप+लक्ष (दर्शनाङ्कनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "वेलोपलक्षणार्थमादिष्टोऽस्मि तत्रभवता प्रवासादुपावृत्तेन काश्यपेन" शाकु० ४। 2. ಸೂಚಿಸುವಿಕೆ, ತೋರಿಸುವಿಕೆ, ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. 3. (ಅಜಹತ್ ಸ್ವಾರ್ಥಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ) ತನ್ನ ಮತ್ತು ಬೇರೆ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ. "काकेभ्यो दधि रक्ष्यताम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ काक ಪದವು ಅಜಹತ್ ಸ್ವಾರ್ಥಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಕಾಗೆಗಳನ್ನೂ, ಇತರ ನಾಯಿ ಮೊದಲಾದ ಪ್ರಾಣಿಗಳನ್ನೂ ಬೋಧಿಸುವುದು. "स्वार्थप्रतिपादकत्वे सति स्वार्थसदृशेतरार्थप्रतिपादकत्वमुपलक्षणत्वम्"। 4. ಒಂದು ವಿಶೇಷ್ಯ (ವಸ್ತು) ವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಲು ಬೇಕಾದ ಗುರುತು, ತತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ ಆ ವಿಶೇಷ್ಯದಲ್ಲಿಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಹಿಂದೆ ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿದ್ದ ಅದರ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ವಿಶೇಷ್ಯ (ವಸ್ತು) ವನ್ನು ಕಂಡುಹಿಡಿಯಬಹುದಾದ ಗುರುತು. "काकवत् देवदत्तगृहम्" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಮೊದಲು ಕಾಗೆಯಿಂದ ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ದೇವದತ್ತನ ಮನೆಯು (ವಿಶೇಷ್ಯವು) ಕಾಗೆಯು ಹಾರಿಹೋದ ನಂತರವೂ ಅದರ ಸ್ಮರಣೆಯಿಂದ ಅದೇ ಮನೆಯೆಂದು ಗುರ್ತಿಸಲ್ಪಡುವುದರಿಂದ ಕಾಗೆಯು ಉಪಲಕ್ಷಣ.

उपलधिप्रिय ಉಪಲಧಿಪ್ರಿಯ (पुं०) ಚಮರೀಮೃಗ. वालधिःप्रियोऽस्य। पृषो०।

उपलब्ध ಉಪಲಬ್ಧ (वि०) 1. ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप+डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "तस्मिन् गते द्यां सुकृतोपलब्धां तत्संभवं शङ्खणमर्णवान्ता" रघु० १८-२२। 2. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಅರಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. "प्रवृत्तावुपलब्धायां तस्याः संपातिदर्शनात्" रघु० १२-६०।

उपलब्धवत् ಉಪಲಬ್ಧವತ್ (वि०) 1. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. उप + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तवतुः" (३-२-१०२)। 2. ತಿಳಿದಿರುವ, ಅರಿತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–वती –ವತೀ.**

उपलब्धार्थ ಉಪಲಬ್ಧಾರ್ಥ (वि०) 1. ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ. उपलब्धोऽर्थो येन। स्त्रियां **–लब्धार्था –ಲಬ್ಧಾರ್ಥಾ.** 2. ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವ ಕಥೆ. "आख्यायिकोपलब्धार्था" अम०।

उपलब्धि ಉಪಲಬ್ಧಿ (स्त्री०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ. उप + डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपलब्धृ ಉಪಲಬ್ಧೃ (पुं०) 1. ಆತ್ಮ, ಜೀವ. (वि०) 2. ಹೊಂದುವ, ಪಡೆಯುವ. उप + डु लभष् (प्राप्तौ) "तृच्" (३-१-१३३)। 3. ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿಯುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–लब्ध्री –ಲಬ್ಧ್ರೀ.**

उपलभ्य ಉಪಲಭ್ಯ (वि०) 1. ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಪಡೆಯಲು ಅರ್ಹವಾದ. उप + डु लभष् (प्राप्तौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। 2. ತಿಳಿಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ, ಅರಿಯಬಹುದಾದ. (अव्य०) 3. ಹೊಂದಿ, ಪಡೆದು. 4. ಅರಿತು, ತಿಳಿದು. उप + डु लभष् "ल्यप्" (७-१-३७)।

उपलम्भ ಉಪಲಂಭ (पुं०) 1. ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಪಡೆಯುವಿಕೆ. उप+डु लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। नुम (७-१-६७)। 2. ಹಿಂದಿನ ಜ್ಞಾನ, ಅರಿವು, ಅನುಭವ. "मम हि संप्रति प्राक्तनोपलम्भसंभाविता- त्मनः संस्कारस्य" मालती० ५। 3. ತಿಳಿದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಅರಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–लम्भनम् –ಲಂಭನಮ್.** ಉತ್ಪತ್ತಿ. "चन्द्रं विना तदुपलम्भनहेतुभूतं क्षीरोदमाश्रयति किं तृपितश्चकोरः" चं० रा०।

उपलालन ಉಪಲಾಲನ (न०) ಪ್ರೀತಿಸುವುದು, ಮುದ್ದಾಡುವುದು. उप+लल (ईप्सायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपलालित ಉಪಲಾಲಿತ (वि०) ಪ್ರೀತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮುದ್ದಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप + लल (ईप्सायाम्) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपलिङ्ग ಉಪಲಿಂಗ (न०) ಭವಿಷ್ಯದ ಅನಿಷ್ಟದ ಸೂಚನೆ, ಅಪಶಕುನ, ಭೂಕಂಪ ಮೊದಲಾದ ಉಪದ್ರವ. "उपलिङ्गं त्वरिष्टं स्यादजन्यं डिम्बविप्लवौ" वैज०।

उपलेप ಉಪಲೇಪ (पुं०) 1. ಬಳಿಯುವುದು, ಪೂಸುವುದು. उप+लिप (उपदेहे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಗಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಾರಿಸುವುದು.

उपलेपन ಉಪಲೇಪನ (न०) 1. ಬಳಿಯುವುದು, ಪೂಸುವುದು. उप+लिप (उपदेहे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಗಣಿಯಿಂದ ಸಾರಿಸುವುದು. "तत्रैव देवायतने संमार्जनोपलेपनमण्डनादिकं कर्म समाज्ञापयति" पञ्चतं०।

उपलेपिन् ಉಪಲೇಪಿನ್ (वि०) 1. ಬಳಿಯುವ, ಪೂಸುವ. उप+लिप (उपदेहे) "णिनिः" (३-२-७८)। 2. ಸಗಣಿ ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಸಾರಿಸುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–लेपिनी –ಲೇಪಿನೀ.**

उपवक्तृ ಉಪವಕ್ತೃ (वि०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮೇಲ್ವಿಚಾರಣೆಯಲ್ಲಿರುವ (ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕಗಳನ್ನು ನೋಡಿಕೊಳ್ಳುವ) ಋತ್ವಿಕ್ಕು, ಬ್ರಹ್ಮ. उपवक्ति उपदिशति उपपश्यति वा — उप + वच (परिभाषणे) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ನ್ಯೂನಾತಿರೇಕದ ವಿಷಯದಲ್ಲಿ ಸಲಹೆಕೊಡುವವನು, ಸದಸ್ಯ. "उपवक्ताऽध्वर्युप्रभृतीनां सर्वेषां कर्मणामनुज्ञार्थ- मित्थं प्रणयेत्यादिरूपस्य वाक्यस्य वक्ता सन् ब्रह्मासि सर्वेषां कर्मणामवैकल्यार्थमुपद्रष्टा सदस्यो वासि" भा०।

उपवन ಉಪವನ (न०) 1. ಉದ್ಯಾನ, ಕೈತೋಟ. उपमितं वनेन। "पाण्डुच्छायोपवनवृतयः केतकैः सूचि- भिन्नैः" मेघ० १-२३। (अव्य०) 2. ಅರಣ್ಯದ ಸಮೀಪ.

उपवर्णन ಉಪವರ್ಣನ (न०) 1. ವಿವರವಾಗಿ ಹೇಳುವುದು, ಕೂಲಂಕಷವಾಗಿ ಸ್ವರೂಪ ಮತ್ತು ಗುಣಗಳನ್ನು ಹೇಳುವುದು. उप + वर्ण (वर्णक्रियाविस्तार- गुणवचनेषु) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಬಣ್ಣ ಬಳಿಯುವುದು, ಬಣ್ಣ ಹಾಕುವುದು.

उपवर्तन ಉಪವರ್ತನ (न०) 1. ದೇಶ, ಜನಪದ. 2. ಒಂದು ಜಿಲ್ಲೆ, ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮುದಾಯ. 3. ಒಂದು ಮಂಡಲ, ರಾಷ್ಟ್ರ, ನೂರಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾದ ಗ್ರಾಮಗಳ ಸಮೂಹ. "उपवर्तनमप्यस्मिन् मण्डलं तैः शताधिकैः" वैज०। 4. ತಾಲ್ಲೂಕು, ತಹಶೀಲು. उपेत्य वर्तन्तेऽत्र — वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११७)। "तस्योपवर्तनेऽप्येको न श्रुतो गोत्रभित् क्वचित्" काशीखं०। 5. ಕುದುರೆಯು ಹೊರಳಾಡುವ ಜಾಗ. "कर्तनं धूलिलुठितं वर्तनं तूपवर्तनम्" वैज०।

उपवसथ ಉಪವಸಥ (पु०) ಗ್ರಾಮ, ಹಳ್ಳಿ. उपेत्य वसत्यत्र — वस (निवासे) "अथः" (उ० ३-११६)।

उपवस्त ಉಪವಸ್ತ (न०) ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. उप+वसु(स्तम्भे)भावे "क्तः"(३-३-११४)।

उपवस्ति ಉಪವಸ್ತಿ (स्त्री०) ಆಶ್ರಯ, ಆಲಂಬನ, ಆಧಾರ. उप+वसु (स्तम्भे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपवाक ಉಪವಾಕ (पु०) ಪರಸ್ಪರ ಸಂಭಾಷಣೆ. उपेत्य वक्ति — वच (परिभाषणे) "घञ्" (३-३-१८)।

उपवसत् ಉಪವಸತ್ (वि०) 1. ಊಟಮಾಡದಿರುವ. उप+वस (निवासे) "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **—वसन्ती —ವಸಂತೀ.**

उपवास ಉಪವಾಸ (पु०) 1. ಊಟಮಾಡದಿರುವುದು. उप+वस (निवासे) "घञ्" (३-३-१८)। "समाचराचारसुपात्तशस्त्रो जपोपवासाभिषवैर्मुनीनाम्" किरा० ३-२८। ಉಪವಾಸವು ನಿತ್ಯ, ನೈಮಿತ್ತಿಕ ಮತ್ತು ಕಾಮ್ಯಗಳೆಂದು ಮೂರು ವಿಧ. ಏಕಾದಶಿ, ಶಿವರಾತ್ರಿ ಮುಂತಾದ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸವು, "दशम्यां नियताहारो मांसमैथुनवर्जितः। एकादश्यां न भुञ्जीत पक्षयोरुभयोरपि" ಎಂದು ಭೋಜನವು ನಿಷೇಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟಿರುವುದರಿಂದ ನಿತ್ಯವಾದುದು. ಪಾಪಪರಿಹಾರಕ್ಕಾಗಿ ಪ್ರಾಯಶ್ಚಿತ್ತರೂಪವಾಗಿ "त्र्यहं प्रातस्त्र्यहं सायं त्र्यहमद्यादयाचितम्। त्र्यहं परश्च नाश्नीयात् प्राजापत्यं चरन् द्विजः" मनु० ११-२११। ಎಂಬ ಶ್ಲೋಕದಂತೆ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸವು ನೈಮಿತ್ತಿಕ. "अमावास्या द्वादशी च संक्रान्तिश्च विशेषतः। एताः प्रशस्तास्तिथयः भानुवारस्तथैव च। अत्र स्नानं जपो होमो देवतानां च पूजनम्। उपवासस्तथा दानमेकैकं पावनं स्मृतम्" ಎಂಬಂತೆ ಈ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಉಪವಾಸವು ಕಾಮ್ಯ. ಪಾಪಕಾರ್ಯಗಳನ್ನು ಬಿಟ್ಟು, ಪ್ರಾಣಿದಯೆ, ಸಹನೆ, ದ್ವೇಷಾಸೂಯೆಗಳ ಪರಿತ್ಯಾಗ, ಅಕಾರ್ಪಣ್ಯ, ನಿಃಸ್ಪೃಹತೆ ಇತ್ಯಾದಿ ಗುಣಗಳೊಡನೆ ಶಾಸ್ತ್ರನಿಷಿದ್ಧವಾದ ಸಂಗೀತ ನೃತ್ಯ ಮೊದಲಾದ ಸುಖದಲ್ಲಿ ಆಸೆ ತೊರೆದಿರುವುದೂ ಉಪವಾಸ. "उपावृत्तस्य पापेभ्यो यश्च वासो गुणैः सह। उपवासः स विज्ञेयः सर्वभोगविवर्जितः" भविष्य०। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ವಾಸಮಾಡುವಿಕೆ. उप समीपे वासः।

उपवासक ಉಪವಾಸಕ (वि०) ಉಪವಾಸಮಾಡುವ, ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವ, ಊಟಮಾಡದಿರುವ. उप+वस (निवासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपवासिन् ಉಪವಾಸಿನ್ (वि०) ಉಪವಾಸಮಾಡುವ, ಆಹಾರವನ್ನು ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳದಿರುವ, ಊಟಮಾಡದಿರುವ. उप+वस (निवासे) "णिनिः" (३-२-७८)। "विमानैर्हंससंयुक्तैर्यान्ति मासोपवासिनः" भा०।

उपवाहन ಉಪವಾಹನ (न०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವುದು. उप+वह (प्रापणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपवाह्य ಉಪವಾಹ್ಯ (पु०) ರಾಜನು ಸವಾರಿಮಾಡುವ ಆನೆ, ಕುದುರೆ ಮೊದಲಾದುವು. उप उत्कर्षो वाह्यः। "राजवाह्यस्तूपवाह्यः" कल्पद्रु०। "चन्द्रगुप्तोपवाह्यां चन्द्रलेखाभिधानां नागवशामारुह्य" मुद्रा० २।

उपविद् ಉಪವಿದ್ (स्त्री०) 1. ಲಾಭ, ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಸಂಪಾದನೆ. उप + विद्लृ (लाभे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। 2. ಜ್ಞಾನ, ತಿಳಿವಳಿಕೆ, ಅರಿವು. (वि०)3. ಹೊಂದುವ, ಪಡೆಯುವ. 4. ತಿಳಿಯುವ, ಅರಿಯುವ.

उपविष ಉಪವಿಷ (पु०)1. ಎಕ್ಕದ ಹಾಲು. 2. ಕಳ್ಳಿ ಹಾಲು. 3. ದತ್ತೂರಿ ಕಾಲು. 4. ಗಣಿಗಿಲೆ. 5. ತಪಸಿಗಿಡ. "अर्कक्षीरं स्नुहीक्षीरं तथैव कलिहारिका। धुत्तूरः करवीरश्च पञ्च चोपविषाः स्मृताः"। (स्त्री०) **—विषा —ವಿಷಾ.** ಅತಿಬಜೆ.

उपविष्ट ಉಪವಿಷ್ಟ (वि०) ಕುಳಿತುಕೊಂಡಿರುವ. उप+विश (प्रवेशने) "क्तः" (३-४-७२)। "हेतुं तदभ्यागमने परीप्सुः सुखोपविष्टं मुनिमाबभाषे" किरा० ३-४।

उपवीणक ಉಪವೀಣಕ (वि०) ವೀಣೆಯನ್ನು ನುಡಿಸುವವನು. वीणया उपगायति — उप + वीणा + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपवीणित ಉಪವೀಣಿತ (वि०) ವೀಣೆಯಿಂದ ಗಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ವೀಣೆಯಿಂದ ಹಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप+वीणा+णिच् "क्तः" (३-२-१०२)। "अथ स्मराज्ञामवधीर्य धैर्याद्रूचे स तद्वागुपवीणितोऽपि" नैष० ८-५४।

उपवीत ಉಪವೀತ (न०) ಯಜ್ಞೋಪವೀತ, ಎಡಗಡೆ ಭುಜದ ಮೇಲೂ ಬಲಗಡೆಯ ತೋಳಿನ ಕೆಳಗೂ ಇರುವಂತೆ (ಪ್ರಥಮ ವರ್ಣತ್ರಯದವರು) ಧರಿಸುವ ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ. उपवीयते स्म—उप+अज (गतिक्षेपणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। वी आदेशः (२-४-५६)। "कृतोपवीतं हिमशुभ्रमुच्चकैर्घनं घनान्ते तडितां गणैरिव" माघ० १-७।

उपवीतिन् ಉಪವೀತಿನ್ (वि०) ಯಜ್ಞಸೂತ್ರ ಧರಿಸಿರುವ. उपवीतमस्यास्ति—उपवीत "इनिः" (५-२-११५)। "उपवीतिनमूर्ध्वपुण्ड्रवन्तं त्रिजगत्पुण्यफलं त्रिदण्डहस्तम्"।

उपवेद ಉಪವೇದ (पु०) ವೇದಕ್ಕೆ ಸಮಾನವಾದ— 1. ಆಯುರ್ವೇದ. 2. ಧನುರ್ವೇದ. 3. ಗಾಂಧರ್ವ ವೇದ. 4. ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರ. ಋಗ್ವೇದಕ್ಕೆ ಆಯುರ್ವೇದವೂ, ಯಜುರ್ವೇದಕ್ಕೆ ಧನುರ್ವೇದವೂ, ಸಾಮವೇದಕ್ಕೆ ಗಾಂಧರ್ವವೇದವೂ, ಅಥರ್ವವೇದಕ್ಕೆ ಶಸ್ತ್ರಶಾಸ್ತ್ರವೂ ಉಪವೇದಗಳು. ಕೆಲವರು ಆಯುರ್ವೇದವು ಅಥರ್ವ ವೇದದ ಉಪವೇದವೆಂದು ಹೇಳುತ್ತಾರೆ. "विधाताथर्वसर्वस्वमायुर्वेदं प्रकाशयन्" भावप्र०।

उपवेश ಉಪವೇಶ (पु०) 1. ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವುದು. उप + विश (प्रवेशने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–वेशनम् –ವೇಶನವ್.** "प्रायोपवेशनमतिर्नृपतिर्बभूव" रघु० ८-९४।

उपवेशिन् ಉಪವೇಶಿನ್ (वि०) ಕುಳಿತಿರುವ. उपविशति — उप + विश (प्रवेशने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपवैणव ಉಪವೈಣವ (न०) ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಮೂರು (ಸಂಧ್ಯಾ) ಕಾಲಗಳು. "पुण्याहमह्नि पुण्योंशस्त्रिसन्ध्यन्तूपवैणवम्" वैज०।

उपव्याघ्र ಉಪವ್ಯಾಘ್ರ (पु०) 1. ಹುಲಿಯಂತಿರುವ ಒಂದು ಮೃಗ, ಚಿರತೆ. उपमितो व्याघ्रेण। (अव्य०) 2. ಹುಲಿಯ ಹತ್ತಿರ, ಹುಲಿಯ ಸಮೀಪ. व्याघ्रस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपशम ಉಪಶಮ (पु०) 1. ಇಂದ್ರಿಯನಿಗ್ರಹ. उप+शमु (उपशमे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ, ಇಳಿಮುಖವಾಗುವಿಕೆ. "मन्युर्दुःसह एव यात्युपशमं नो सान्त्ववादैः स्फुटम्" अमरु० ६। 3. ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ, ಶಾಂತತೆ. 4. ಆಸೆಯು ಕಡಿಮೆಯಾಗುವಿಕೆ. भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–शमनम् –ಶಮನವ್.**

उपशय ಉಪಶಯ (पु०) 1. (ಕಾಡಿನಲ್ಲಿ) ಮೃಗಗಳು ಬರುವ ದಾರಿಯಲ್ಲಿ ಬೇಡನು ಮರೆಯಾಗಿ ಕುಳಿತುಕೊಳ್ಳುವ ಹಳ್ಳ. उपशेतेऽस्मिन्—उप+शीङ् (स्वप्ने) "अच्" (३-३-५६)। "हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०। 2. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಮಲಗುವಿಕೆ. 3. ಹಸ್ತ, ಕೈ. (अव्य०) 4. ಕೈಯ ಹತ್ತಿರ, ಹಸ್ತದ ಸಮೀಪ. सामीप्ये अव्ययी०। 5. ಔಷಧ ಸೇವನೆಯಿಂದ ವ್ಯಾಧಿಯು ಗುಣಮುಖವಾಗಲು ಕಂಡುಬರುವ ಲಕ್ಷಣ.

उपशरद ಉಪಶರದ (अव्य०) 1. ಶರತ್ಕಾಲದಲ್ಲಿ. शरदि उपशरदम्। विभ० अव्ययी०। 2. ಶರತ್ಕಾಲದ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. शरदः समीपे। सामीप्ये अव्ययी०।

उपशल्य ಉಪಶಲ್ಯ (न०) ಗ್ರಾಮದ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ, ಗ್ರಾಮದ ಕೊನೆಯ ಪ್ರದೇಶ. शल्यमुपगतम्। "ग्रामान्तमुपशल्यं स्यात् सीमसीमे स्त्रियामुभे" अम०। "उपशल्यनिविष्टैस्तैश्चतुर्द्वारमुखी बभौ" रघु० १५-६०।

उपशान्ति ಉಪಶಾಂತಿ (स्त्री०) ಶಾಂತತೆ, ಸಹನೆ, ತಾಳ್ಮೆ. उप+शमु (उपशमे) "क्तिन्" (३-३-९४)।

उपशाय ಉಪಶಾಯ (पु०) ಸರದಿಯಿಂದ ನಿದ್ದೆಮಾಡುವುದು, ಪಹರೆಯವನು ಸರದಿಯಂತೆ (ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ) ಬಿಡುಗಡೆಹೊಂದಿ ನಿದ್ದೆಮಾಡುವಿಕೆ. उप+शीङ् (स्वप्ने) "घञ्" (३-३-१८)।

उपशायिन् ಉಪಶಾಯಿನ್ (वि०) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಮಲಗುವ. उप+शीङ् (स्वप्ने) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपशिष्य ಉಪಶಿಷ್ಯ (पु०) ಪ್ರಶಿಷ್ಯ, ಶಿಷ್ಯನ ಶಿಷ್ಯ. शिष्यमुपगतः। "स्वतः प्रमाणं परतः प्रमाणं शुकाङ्गना यत्र समुद्गिरन्ति। शिष्योपशिष्यैरुपगीयमानमवेहि तन्मण्डनमिश्रधाम" उद्भ०।

उपशुन ಉಪಶುನ (न०) 1. ನಾಯಿಯ ಹತ್ತಿರದ ಸ್ಥಳ. "स्याच्छुनः सविधं यत्तत्स्थलं ह्युपशुनं पुनः" कल्पद्रु०। (अव्य०) 2. ನಾಯಿಯಲ್ಲಿ. शुनि उपशुनम्। सप्तम्यर्थे अव्ययी०। 3. ನಾಯಿಯ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. शुनः समीपे। सामीप्ये अव्ययी०।

उपशुष्यत् ಉಪಶುಷ್ಯತ್ (वि०) ಒಣಗುತ್ತಿರುವ, ಶುಷ್ಕವಾಗುತ್ತಿರುವ. उप+शुष (शोषणे) "शतृ" (३-२-१२४)। "नवीकरिष्यत्युपशुष्यदार्द्रः स त्वद्विना मे हृदयं निकारः" किरा० ३-४४।

उपशोभा ಉಪಶೋಭಾ (स्त्री०) ಅಲಂಕರಣ, ಶೃಂಗಾರ. उपगता शोभाम्। "विहितोपशोभमुपयाति माधवे नगरं व्यरोचत पताकयेव तत्" माघ० १३-३६। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–शोभनम् –ಶೋಭನವ್.**

उपशोषण ಉಪಶೋಷಣ (न०) 1. ಒಣಗಿಸುವಿಕೆ. उप+शुष (शोषणे)+णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०)2. ಒಣಗಿಸುವ, ತೇವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವ. उप+शुष+णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಒಣಗಿಸುವ ಸಾಧನ. कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपशोषयत् ಉಪಶೋಷಯತ್ (वि०) ಒಣಗಿಸುತ್ತಿರುವ, ತೇವವನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. उप+शुष (शोषणे) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)।

उपश्रुत् ಉಪಶ್ರುತ್ (पु०) ಯಜ್ಞ. श्रु (श्रवणे) "क्विप्" (वा० ३-३-९४)। उपगता श्रुत् यस्मिन्।

उपश्रुत ಉಪಶ್ರುತ (न०) 1. ವಾಗ್ದಾನ, ಭರವಸೆಯ ಮಾತು. (वि०)2. ವಾಗ್ದಾನ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಭರವಸೆ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮ್ಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+श्रु (श्रवणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "वर्णितगीर्णौ च तथा संगीर्णोपश्रुतौ प्रतिज्ञाते" वैज०।

उपश्रुति ಉಪಶ್ರುತಿ (स्त्री०)1. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೇಳುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಕಿವಿಗೊಟ್ಟು ಆಲೈಸುವಿಕೆ. उप+श्रु (श्रवणे) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ರಾತ್ರಿವೇಳೆಯಲ್ಲಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬಂದು ಕೇಳುವ ಶುಭಾಶುಭ ಸೂಚಕವಾದ ದೇವ (ಅಲೌಕಿಕ) ವಾಣಿ. "नक्तं निर्गत्य यत्किञ्चिच्छुभाशुभकरं वचः। श्रूयते तद्विदुर्धीराः देवप्रश्नमुपश्रुतिम्" हारा०। "परिजनोऽपि सततमुपश्रुत्यै निर्जगाम" काद०। 3. ವಾಗ್ದಾನ, ಭರವಸೆಯ ಮಾತು. (अव्य०)4. ಕಿವಿಯ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ, ಕಿವಿಯ ಹತ್ತಿರ. सामीप्ये अव्ययी०।

उपश्लिष्ट ಉಪಶ್ಲಿಷ್ಟ (वि०) 1. ಆಲಿಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಮೀಪಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. उप + श्लिष (आलिङ्गने) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपश्लेष ಉಪಶ್ಲೇಷ (पु०) ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ, ಸಾನ್ನಿಧ್ಯ, ಅಕ್ಕಪಕ್ಕದಲ್ಲಿರುವುದು. उप + श्लिष (आलिङ्गने) "घञ्" (३-३-१८)। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–श्लेषणम् –ಶ್ಲೇಷಣವ್.** ಆಲಿಂಗನ, ತೆಕ್ಕೆ, ಅಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

उपश्लोकन ಉಪಶ್ಲೋಕನ (न०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವುದು, ಕೊಂಡಾಡುವುದು, ಹೊಗಳುವುದು. श्लोकैरुपस्तौति — उप+श्लोक+णिच् उपश्लोकि (नामधा०) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपश्लोकयत् ಉಪಶ್ಲೋಕಯತ್ (वि०) ಹೊಗಳುವ, ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡುವ, ಕೊಂಡಾಡುವ. उपश्लोकि (नामधा०) "शतृ" (३-२-१२४)।

उपश्लोकयितव्य ಉಪಶ್ಲೋಕಯಿತವ್ಯ (वि०) ಹೊಗಳಲ್ಪಡುವ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಡುವ. उपश्लोकि (नामधा०) "तव्यः" (३-१-९६)। "चन्द्रगुप्तः त्वया समुत्तेजनसमर्थैः श्लोकैरुपश्लोकयितव्यः" मुद्रा० २।

उपश्लोकित ಉಪಶ್ಲೋಕಿತ (वि०) ಸ್ತೋತ್ರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपष्टम्भ ಉಪಷ್ಟಂಭ (पु०) 1. ಅವಲಂಬನ, ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ. उप+स्तन्भु (रोधने) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಆಧಾರ, ಊರುಗೋಲು. 3. ಸಹಾಯ, ಒತ್ತಾಸೆ. 4. ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ.

उपष्टम्भक ಉಪಷ್ಟಂಭಕ (पु०) 1. "उपष्टम्भ" ಪದದ ಅರ್ಥ. स्वार्थे "कन्"। 2. ಆಧಿಕ್ಯ, ಅತಿಶಯ, ಹೆಚ್ಚಿಗೆ. (न०)3. ಆಧಾರ, ಆಸರೆ. (वि०)4. ಆಸರೆಯಾಗಿರುವ, ಒತ್ತಾಸೆಯಾಗಿರುವ, ಆಶ್ರಯ ಕೊಡುವ. उप+स्तन्भु (रोधने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपसंयम ಉಪಸಂಯಮ (पु०)1. ಜಗತ್ತಿನ ಮಹಾ ಪ್ರಳಯ, ಪ್ರಪಂಚದ ಕೊನೆ. 2. ನಿಯಂತ್ರಣ, ನಿಯಮನ, ಅಂಕೆಯಲ್ಲಿಡುವಿಕೆ, ಹತೋಟಿಯಲ್ಲಿಡುವಿಕೆ. 3. ಬಂಧನ, ಚೆನ್ನಾಗಿ ಕಟ್ಟುವುದು. 4. ಉಪಸಂಹಾರ, ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

उपसंव्यान ಉಪಸಂವ್ಯಾನ (न०) ಉಡುವ ಬಟ್ಟೆ, ಕೆಳಗಿನ ವಸ್ತ್ರ. उपसंवीयते — उप + सम् + व्येञ् (तन्तुसन्ताने) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। "अन्तरीयोपसंव्यानपरिधानान्यधोंऽशुके" अम०।

उपसंहार ಉಪಸಂಹಾರ (पु०) 1. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸುವುದು, ಕೊನೆಮುಟ್ಟಿಸುವುದು. उपसंह्रियते — उप+

सम्+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)। "उपक्रमोपसंहारौ हेतुस्तात्पर्यनिर्णये"। [ಏಕವಿಷಯಕವಾದ ಪ್ರಾರಂಭ ಮತ್ತು ಸಮಾಪ್ತಿ ಇವೆರಡೂ ಇದ್ದರೆ ಗ್ರಂಥದ ಆ ವಿಷಯದ ತಾತ್ಪರ್ಯನಿರ್ಣಯವಾಗುವುದು.] 2. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು, ಸಂಕೋಚ ಮಾಡಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 3. (ಬಿಟ್ಟ ಬಾಣವನ್ನು) ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಸಂಗ್ರಹಿಸುವುದು, ಸಂಕ್ಷೇಪಗೊಳಿಸುವುದು. 5. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ಸಮುದಾಯ. "समास उपसंहारस्समाहारस्समुच्चयः" वैज०। 6. ಜಗತ್ತಿನ ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ.

उपसंहारिन् ಉಪಸಂಹಾರಿನ್ (वि०) ಉಪಸಂಹಾರಗೊಳಿಸುವ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸುವ. उपसंहरति — उप + सम् + हृञ् (हरणे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपसंहित ಉಪಸಂಹಿತ (वि०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಂಬಂಧಿಸಿಕೊಂಡಿರುವ. उप+सम्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-४-७२)।

उपसंहृत ಉಪಸಂಹೃತ (वि०) 1. ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಎಳೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಸಂಹರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+सम्+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸಮಾಪ್ತಿಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊನೆಗಾಣಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपसङ्क्रमण ಉಪಸಂಕ್ರಮಣ (न०) ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಸಂಬಂಧಕಲ್ಪಿಸುವಿಕೆ. उप+सम्+क्रमु (पादविक्षेपे) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपसङ्ख्यान ಉಪಸಂಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸೇರಿಸುವುದು, ಹಿಂದೆ ಹೇಳಿದುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಾಗಿ ಕೂಡಿಸುವುದು. ಪಾಣಿನಿ ಸೂತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಹೇಳಿರುವುದಕ್ಕಿಂತಲೂ ಹೆಚ್ಚಿಗೆ ಅಂಶಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಬೇಕೆಂಬ ವಾರ್ತಿಕಕಾರ (ಕಾತ್ಯಾಯನ)ರ ವಾಕ್ಯ. "आत्मन्विश्वजनभोगोत्तरपदात् खः" (५-१-९) ಎಂಬ ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ವಿಹಿತವಾದ "ख" ಪ್ರತ್ಯಯವು "पञ्चजन" ಪದಕ್ಕೂ ಬರಬೇಕೆಂದು "पञ्चजनादुपसङ्ख्यानम्" (वा० ५-१-९) ಎಂಬ ವಾರ್ತಿಕದಿಂದ ಹೇಳಿರುವರು. ಹೀಗೆಯೇ "गम्यादीनामुपसङ्ख्यानम्" "आद्यादिभ्य उपसङ्ख्यानम्" ಇತ್ಯಾದಿ.

उपसङ्ग्रह ಉಪಸಂಗ್ರಹ (पु०) 1. ಕಾಲುಹಿಡಿದುಕೊಂಡು ಮಾಡುವ ನಮಸ್ಕಾರ. उपसङ्गृह्येते पादावत्र —उप+सम्+ग्रह (उपादाने) "अप्" (३-३-५८)। अधि० "ल्युट्" (३-३-११७)। **—सङ्ग्रहणम् —ಸಂಗ್ರಹಣವ್.** "अभिनवधनुर्विद्यादर्पक्षमाय च कर्मणे स्फुरति रभसात्पाणिः पादोपसङ्ग्रहणाय च" म० वी० २-३०। "व्यत्यस्तपाणिना कार्यमुपसङ्ग्रहणं गुरोः। सव्येन सव्यः स्प्रष्टव्यो दक्षिणेन च दक्षिणः" मनु० २-७२। 2. ಚೆನ್ನಾಗಿ ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ, ತನ್ನ ಕಡೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ.

उपसङ्ग्राह्य ಉಪಸಂಗ್ರಾಹ್ಯ (वि०) 1. ಕಾಲುಹಿಡಿದು ನಮಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಗೌರವದಿಂದ ನಮಸ್ಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. उपसङ्गृह्यते — उप + सम् + ग्रह (उपादाने) "ण्यत्" (३-१-१२४)। "भ्रातुर्भार्योपसङ्ग्राह्या सवर्णाहन्यहन्यपि। विप्रोष्य तूपसङ्ग्राह्या ज्ञातिसम्बन्धयोषितः" मनु० २-१३२। 2. ತನ್ನ ಕಡೆಗೆ ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅರ್ಹನಾದ.

उपसत्ति ಉಪಸತ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಸಂಗ, ಸಮೀಪ ಸಂಬಂಧ. उप + षद्लृ (विशरणादौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ದಾನ, ಕೊಡುಗೆ. 3. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. "उपसत्तिः सङ्गमात्रे प्रतिपादनसेवयोः" हेम०।

उपसद् ಉಪಸದ್ (स्त्री०) 1. ಒಂದು ಯಾಗ. 2. ದಕ್ಷಿಣಾಗ್ನಿ, ಗಾರ್ಹಪತ್ಯ ಮತ್ತು ಆಹವನೀಯಗಳಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಅಗ್ನಿ. "गार्हपत्यो दक्षिणाग्निस्तथैवाहवनीयकः। एतेऽग्नयस्त्रयो मुख्याः शेषाश्चोपसदस्त्रयः" अग्निपु०। (वि०) 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಹತ್ತಿರವಿರುವ. उप + षद्लृ (विशरणादौ) "क्विप्" (३-२-७६)।

उपसदन ಉಪಸದನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದು. उप+षद्लृ (विशरणादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "तत्रोपसदनं चक्रे द्रोणस्येष्वस्त्रकर्मणि" भा०। 2. ಆಚಾರ್ಯನ ಸನ್ನಿಧಿಯಲ್ಲಿ ಶಿಷ್ಯನಾಗಿ ಹೋಗಿ ಸೇರುವಿಕೆ. 3. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 4. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. (अव्य०) 5. ಗೃಹದ ಸಮೀಪ, ಮನೆಯ ಹತ್ತಿರ. "यज्ञोपसदनं ब्रह्मन् प्राप्तोऽसि मुनिभिः सह" रामा०।

उपसन्धान ಉಪಸಂಧಾನ (न०) ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿಸುವಿಕೆ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. उप+सम्+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपसन्न ಉಪಸನ್ನ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. 2. ಹತ್ತಿರವಿರುವ. उप+षद्लृ (विशरणादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपसमाधान ಉಪಸಮಾಧಾನ (न०) 1. ರಾಶಿಹಾಕುವುದು, ಗುಪ್ಪೆಹಾಕುವುದು. उप+सम्+आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। "उपसमाधानं राशीकरणम्" सि० कौ०। 2. ಜ್ವಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವುದು, ಉರಿಯಿಸುವುದು.

उपसम्पत्ति ಉಪಸಂಪತ್ತಿ (स्त्री०) ಹೊಸದಾಗಿ ಪ್ರವೇಶಿಸುವುದು, ಮೊದಲಾಗಿ ಕೈಹಾಕುವುದು. प्रथमवैयाकरणः। सम्प्रति व्याकरणमध्येतुं प्रवृत्त इत्यर्थः। "प्रथमोऽचिरोपसम्पत्तौ" पा० सू० ६-२-५६।

उपसम्पन्न ಉಪಸಂಪನ್ನ (वि०) 1. ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಕೂಡಿರುವ. 2. ಪರಿಕರಗಳಿಂದ ತಯಾರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸಾಕಾದಷ್ಟು ಪ್ರಮಾಣವುಳ್ಳ. 4. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ಮರಣಹೊಂದಿದ. उप+सम्+पद (गतौ) कर्त० कर्म० वा "क्तः" (३-४-७२, ३-२-१०२)। "उपसम्पन्नं पर्याप्ते संस्कृतप्राप्तयोर्मृते" हेम०।

उपसम्भाषा ಉಪಸಂಭಾಷಾ (स्त्री०) 1. ಪರಸ್ಪರ ಮಾತನಾಡುವುದು, ಕೂಡುಮಾತು, ಸಂಭಾಷಣೆ. उप+सम्+भाष (व्यक्तायां वाचि) "अः" (३-३-१०३)। "माधुर्यविस्रम्भविशेषभाजा कृतोपसम्भाषमिवेक्षितेन" किरा० ३-३। 2. ಮನವೊಲಿಸುವುದು, ಸಮಾಧಾನಪಡಿಸುವಿಕೆ. उपसम्भाषा उपसान्त्वनम्। "भासनोपसम्भाषाज्ञानयत्नविमत्युपमन्त्रणेषु वदः" पा० सू० १-३-४७।

उपसर ಉಪಸರ (पु०) 1. ಹಸುಗಳಿಗೆ ಹೋರಿಬಿಡುವುದು, ಹಸುವು ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿ ಗರ್ಭ ಧರಿಸುವುದು. उप+सृ (गतौ) "अप्" (३-३-७१)। प्रजनं प्रथमगर्भग्रहणम्। गवामुपसरः। सि० कौ०। 2. ಎಡೆಬಿಡದೆ ಹೊರಡುವುದು, ನಿರಂತರವಾಗಿ ಹೊರಕ್ಕೆ ಬರುತ್ತಿರುವುದು. "वीनामुपसरं दृष्ट्वा तेऽन्योन्योपहवा गुहाम्" भट्टि० ७-६०।

उपसरण ಉಪಸರಣ (न०) 1. ಹಸುಗಳಿಗೆ ಮೊದಲನೆಯ ಸಲ ಹೋರಿಬಿಡುವುದು, ಹಸುವು ಮೊದಲನೆಯ ಬಾರಿ ಗರ್ಭಧರಿಸುವುದು. उप+सृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದು.

उपसर्ग ಉಪಸರ್ಗ (पु०) 1. ರೋಗದ ಬದಲಾವಣೆ. उप+सृज (विसर्गे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಪದ್ರವ, ಪೀಡೆ, ತೊಂದರೆ. "सम्यक्पालनलालिताः प्रशमिताशेषोपसर्गाः प्रजाः" रत्ना० १-१०। 3. ಉತ್ಪಾತ, ಶುಭಾಶುಭಫಲಗಳನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ಚಿಹ್ನೆ. "अजन्यं क्लीबमुत्पात उपसर्गः समं त्रयम्" अम०। 4. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಕ್ರಿಯಾಪದಗಳ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿ ಆಯಾ ಅರ್ಥಗಳಿಗೆ ದ್ಯೋತಕವಾಗುವ प्र, परा ಮೊದಲಾದುವು. **ಪ್ರಾದಿಗಳು 22 :** (1) प्र, (2) परा, (3) अप, (4) सम्, (5) अनु, (6) अव, (7) निस्, (8) निर्, (9) दुस्, (10) दुर्, (11) वि, (12) आङ्, (13) नि, (14) अधि, (15) अपि, (16) अति, (17) सु, (18) उत्, (19) अभि, (20) प्रति, (21) परि ಮತ್ತು (22) उप। [ಇವುಗಳ ಅರ್ಥಗಳನ್ನು ಆಯಾ ಪದಗಳಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಮೂರು ವಿಧ. ಕೆಲವು ಉಪಸರ್ಗಗಳು ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಾಧಿಸಿ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. ದಾನವೆಂಬ ಅರ್ಥವುಳ್ಳ दाञ् ಧಾತುವಿಗೆ आङ् ಸೇರಿದರೆ ಸ್ವೀಕಾರವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. आदत्ते। ಕೆಲವು, ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಅನುಸರಿಸಿ ಅದೇ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. षूङ् ಧಾತುವಿಗೆ प्र ಸೇರಿದಾಗ ಅದೇ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುದು. प्रसूते। ಮತ್ತೆ ಕೆಲವುಕಡೆ ಧಾತುವಿನ ಅರ್ಥವನ್ನು ವಿಶೇಷ ರೂಪದಿಂದ ತಿಳಿಸುವುವು. णम ಧಾತುವಿಗೆ प्र ಸೇರಿದಾಗ ಪ್ರಕರ್ಷವೆಂಬ ಅರ್ಥವನ್ನು ಕೊಡುವುವು. प्रणमति। "धात्वर्थं बाधते कश्चित् कश्चित्तमनुवर्तते। तमेव विशिनष्ट्यन्यः उपसर्गगतिस्त्रिधा"। ಉದಾ : (1) "प्रबभूव नालमवलोकयितुम्" किरा० ६-६। (2) पराजयते। (3) "अपयाति सरोषया निरस्ते" माघ० ९-८३। (4) "संपत्स्यते वः कामोऽयं कालः कश्चित्प्रतीक्ष्यताम्" कुमा० २-५४। (5) "अनुजगुरथ दिव्यं दुन्दुभिध्वानमाशाः" किरा० ३-६०। (6) "अवजानासि मां यस्मादतस्ते न भविष्यति" रघु० १-७७। (7) "निष्कासयन्त्यनेके सागरसरिदम्बुपूरपरिपतितम्"। (8) "निरचायि यदा मेदो नौषधीनां हनूमता" भट्टि० १५-१०७। (9) "दुष्पानः पुनरेतेन कपिना भृङ्गसंभृतः" भट्टि० ९-१०८। (10) "दुर्दान्तमुत्क्रत्य निरस्तसादिनम्" माघ० १२-२२। (11) "व्यचलन्विशङ्कटकटीरकस्थली..." माघ० १३-३४। (12) "आरभन्तेऽल्पमेवाज्ञाः कामं व्यग्रा भवन्ति च"

माघ० २-७९। (13) "निर्जघ्निरे तस्य हरेषुजालैः" किरा० १७-२६। (14) "अध्यासामासुरुत्तुङ्गहेमपीठानि यान्यमी" माघ० २-५। (15) अपिधेहि। (16) "नरपतिरतिवाहयांबभूव क्वचिदसमेतपरिच्छदस्त्रियामाम्" रघु० ९-७०। (17) सुषुषुपतुः। (18) "उदमज्जि कैटभजितः शयनात्" माघ० ९-३०। (19) "अभियाति नः सतृष एष चक्षुषः" माघ० १३-४६। (20) "प्रत्यूचे मारुती राममस्ति वालीति वानरः" भट्टि० ६-९९। (21) "पर्यशाप्सीत् दिविष्ठासौ सन्दर्श्य भयदं वपुः" भट्टि० ४-३३। (22) "उपाददे तस्य सहस्ररश्मिः त्वष्ट्रा नवं निर्मितमातपत्रम्" कुमा० ७-४१।

उपसर्जन ಉಪಸರ್ಜನ (न०) 1. ಅಪ್ರಧಾನ, ಗೌಣ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. उप+सृज (विसर्गे) "ल्युट्" (३-३-११३)। "अप्राग्र्यं द्वयहीने द्वे अप्रधानोपसर्जने" अम०। "उपसर्जनं प्रधानस्य धर्मतो नोपपद्यते" मनु० ९-१२१। 2. ಉತ್ಪಾತ, ಶುಭಾಶುಭಸೂಚಕ ಚಿಹ್ನೆ. "निर्घाते भूमिचलने ज्योतिषां चोपसर्जने" मनु० ४-१०५। 3. (ವ್ಯಾಕರಣ ಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿ) ಗುಣೀಭೂತವಾದ ಪದ, ವಿಶೇಷಣ ಪದ. "राजपुरुषः" ಎಂಬಲ್ಲಿ राजन् ಪದವು ವಿಶೇಷಣವಾದುದರಿಂದ ಉಪಸರ್ಜನವಾಯಿತು. 4. ಸಮಾಸವಿಧಾಯಕಶಾಸ್ತ್ರದಲ್ಲಿರುವ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದದಿಂದ ಬೋಧಿಸಲ್ಪಡುವ ಅರ್ಥ. "प्रथमानिर्दिष्टं समास उपसर्जनम्" पा० सू० १-२-४३। "द्वितीया श्रिते" त्यादि ಸೂತ್ರದಲ್ಲಿ ಪ್ರಥಮಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತವಾದ द्वितीया ಪದದ ಅರ್ಥವಾದ ದ್ವಿತೀಯಾ ವಿಭಕ್ತ್ಯಂತ ಪದವು ಉಪಸರ್ಜನವಾಗುವುದು. कृष्णं श्रितः कृष्णश्रितः। 5. ವಿಗ್ರಹವಾಕ್ಯದಲ್ಲಿ ತೋರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನಿಯತ (ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲದ) ವಿಭಕ್ತಿಯುಳ್ಳ ಶಬ್ದ. "एकविभक्तिचापूर्वनिपाते" पा० सू० १-२-४४। मालामतिक्रान्तः ಎಂಬಲ್ಲಿ अतिक्रान्त ಪದದಲ್ಲಿ ವಿಭಕ್ತಿ ಬದಲಾವಣೆಯಾದರೂ माला ಪದದ ವಿಭಕ್ತಿ ಬದಲಾವಣೆಯಿಲ್ಲ. मालामतिक्रान्तः, मालामतिक्रान्तम्, मालामतिक्रान्तेन ಇತ್ಯಾದಿ.

उपसर्पण ಉಪಸರ್ಪಣ (न०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು, ಸಮೀಪಿಸಿ ಹೋಗುವುದು. 2. ಒಲಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ಅನುಸರಿಸುವುದು. उप + सृप्लृ (गतौ) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपसर्पिन् ಉಪಸರ್ಪಿನ್ (वि०) ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವ, ಸಮೀಪಿಸುವ. उप + सृप्लृ (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उपसर्या ಉಪಸರ್ಯಾ (स्त्री०) ಗರ್ಭಗ್ರಹಣಕ್ಕೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಹಸು, ಹೋರಿಯನ್ನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ ಹಸು. उप + सृ (गतौ) "यत्" (३-१-१०४)।

उपसार्य ಉಪಸಾರ್ಯ (वि०) ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ, ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उप+सृ (गतौ) "ण्यत्" (३-१-१२४)। स्त्रियां **–सार्या –ಸಾರ್ಯಾ.** उपसार्या काशी।

उपसिक्त ಉಪಸಿಕ್ತ (वि०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಿಂಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + षिच (क्षरणे) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपसिञ्चत् ಉಪಸಿಂಚತ್ (वि०) ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. उप + षिच (क्षरणे) "शतृ" (३-२-१२४)।

उपसिञ्चमान ಉಪಸಿಂಚಮಾನ (वि०) ಚಿಮುಕಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ, उप + षिच (क्षरणे) "शानच्" (३-२-१२४)।

उपसीर ಉಪಸೀರ (अव्य०) 1. ನೇಗಿಲಿನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. सीरस्य समीपे। सामीप्ये अव्ययी०। 2. ನೇಗಿಲಿನಲ್ಲಿ. सीरे उपसीरम्। सप्तम्यर्थे अव्ययी०।

उपसुन्द ಉಪಸುಂದ (पु०) ಸುಂದನ ತಮ್ಮ, ನಿಕುಂಭನೆಂಬ ರಾಕ್ಷಸನ ಮಗ. [ಸುಂದ ಮತ್ತು ಉಪಸುಂದ ರಿಬ್ಬರೂ ತಮಗೆ ಪರಸ್ಪರ ತಮ್ಮಿಬ್ಬರಿಂದಲೇ ಮರಣ ಸಂಭವಿಸಬೇಕೆಂಬ ವರವನ್ನು ಬ್ರಹ್ಮನಿಂದ ಪಡೆದು ಲೋಕವನ್ನು ಹಿಂಸಿಸತೊಡಗಿದಾಗ ಬ್ರಹ್ಮನು ವಿಶ್ವಕರ್ಮನ ಮೂಲಕ ತಿಲೋತ್ತಮೆಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಮಾಡಿ ಇವರಲ್ಲಿಗೆ ಕಳುಹಿಸಿದನು. ಇವರಿಬ್ಬರೂ ಅವಳಲ್ಲಿ ಮೋಹಗೊಂಡು ಪರಸ್ಪರ ಕಾದಾಡಿ ಹತರಾದರು. भा० आदि० २२९-२३२।] "सुन्दोपसुन्दौ सहजावभीकौ सुरेष्विव क्वापि सुराङ्गनायाम्। अन्योन्यमाहत्य पुरा यमस्य मनोभवेषोरिव लक्ष्यमास्ताम्" चं० भा०।

उपसूर्यक ಉಪಸೂರ್ಯಕ (न०) ಸೂರ್ಯ ಚಂದ್ರರ ಪರಿಧಿ, ಸೂರ್ಯಚಂದ್ರರ ಸುತ್ತಲೂ ಕಟ್ಟುವ ಮಂಡಲ. उपगतं सूर्यम्—"कन्" (५-३-९७)।

उपसृष्ट ಉಪಸೃಷ್ಟ (पु०) 1. ರಾಹು ಕೇತುಗಳಿಂದ ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಸೂರ್ಯ ಮತ್ತು ಚಂದ್ರ. उप+सृज

(विसर्गे) "क्तः" (३-२-१०२)। "नेक्षेतोद्यन्तमादित्यं नास्तं यन्तं कदाचन। नोपसृष्टं न वारिस्थं न मध्यं नभसो गतम्" ಮನು० ४-३७। 2. ಮೈಥುನ, ಸ್ತ್ರೀಪುರುಷರ ಸಂಬಂಧ. "उपसृष्टं त्रिभद्रं च क्रीडारत्नं महासुखम्" त्रिकाण्ड०। (वि०) 3. ಕಾಮುಕ, ಸ್ತ್ರೀಲೋಲ. "उपसृष्टा इव क्षुद्राधिष्ठितभवना" काद०। 4. ವ್ಯಾಪ್ತವಾದ, ಕೂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ. "रोगोपसृष्टतनुदुर्वसतिं मुमुक्षुः" रघु० ८-९४। 5. ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 6. प्र, परा ಮೊದಲಾದ ಉಪಸರ್ಗಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ (ಕ್ರಿಯಾಪದ).

उपसेक ಉಪಸೇಕ (पु०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವುದು, ಸಿಂಪಡಿಸುವುದು. उप + षिच (क्षरणे) भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उपसेक्तृ ಉಪಸೇಕ್ತೃ (वि०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುವ. उप+षिच(क्षरणे)"तृच्"(३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–सेक्त्री –ಸೇಕ್ತ್ರೀ.**

उपसेचक ಉಪಸೇಚಕ (वि०) ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುವ. उप+षिच(क्षरणे)"ण्वुल्"(३-१-१३३)।

उपसेचन ಉಪಸೇಚನ (न०) 1. ನೀರು ಚಿಮುಕಿಸುವಿಕೆ, ಸಿಂಪಡಿಸುವಿಕೆ. उप + षिच (क्षरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। (वि०) 2. ಚಿಮುಕಿಸುವ, ಸಿಂಪಡಿಸುವ. कर्त० "ल्युः" (३-१-१३४)। 3. ಸೇಚನ ಸಾಧನ, ನೀರು ಸುರಿಯುವ ಬಿಂದಿಗೆ ಮೊದಲಾದುದು. उप + षिच कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपसेदिवस् ಉಪಸೇದಿವಸ್ (वि०) ಬಂದಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. उप + षद्लृ (विशरणादौ) "क्वसुः" (३-२-१०८)। "अथावदातं तदहो विडम्बना तथा कथा प्रेष्यतयोपसेदुषः" नैष० ९-१०। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–सेदुषी –ಸೇದುಷೀ.**

उपसेवक ಉಪಸೇವಕ (वि०) 1. ಸೇವೆಯಲ್ಲಿ ಆಸಕ್ತನಾದ, ಶುಶ್ರೂಷೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. 2. ಸುಖಾಭಿಲಾಷೆಯುಳ್ಳ, ಸುಖಾನುಭವದಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದ. उप+सेवृ (सेवायाम्) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। "अदत्तादाननिरतः परदारोपसेवकः" याज्ञ० ३-१३६। 3. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವ.

उपसेवन ಉಪಸೇವನ (न०) 1. ವ್ಯಭಿಚಾರ, ಪರಸ್ತ್ರೀಸಂಗಮ. उप+सेवृ (सेवायाम्) "ल्युट्" (३-३-११५)। "नहीदृशमनायुष्यं लोके किञ्चन विद्यते। यादृशं पुरुषस्येह परदारोपसेवनम्" ಮನು० ४-१३४। 2. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸೇವಿಸುವಿಕೆ. "निरताहं सदा सत्ये भर्तॄणामुपसेवने" भा० वन०। 3. ಆಯಾ ಕೆಲಸಗಳಲ್ಲಿ ಹೆಚ್ಚು ಆಸಕ್ತಿ, ಚಟ. "अजीर्णाध्ययनायासविरुद्धान्नोपसेवनात्" सुश्रुत०।

उपसेवा ಉಪಸೇವಾ (स्त्री०) "उपसेवन" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप + सेवृ (सेवायाम्) भावे "अः" (३-३-१०३)। "गोभिरश्वैश्च यानैश्च कृष्या राजोपसेवया" ಮನು० ३-६४। "अदत्तानामुपादानं हिंसा चैवाविधानतः। परदारोपसेवा च शारीरं त्रिविधं स्मृतम्" ಮನು० १२-७।

उपसेविन् ಉಪಸೇವಿನ್ (वि०) ಸೇವಿಸುವ, ಶುಶ್ರೂಷೆ ಮಾಡುವ. उप+सेवृ(सेवायाम्)"णिनिः"(३-१-१३४)। "अभिवादनशीलस्य नित्यं वृद्धोपसेविनः। चत्वारि संप्रवर्धन्ते आयुर्विद्या यशो बलम्" ಮನು० २-१२१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–सेविनी –ಸೇವಿನೀ.**

उपस्कर ಉಪಸ್ಕರ (पु०) 1. ಗೃಹೋಪಕರಣ, ಮನೆಗೆ ಬೇಕಾದ ಅಗತ್ಯ ಪದಾರ್ಥಗಳು. उप+डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)। सुट् (६-१-१३९)। "पञ्च सूना गृहस्थस्य चुल्लीपेषण्युपस्करः। कण्डिनी चोपकुम्भश्च बध्यते यास्तु वाहयन्" ಮನು० ३-६८। 2. ವ್ಯಂಜನ, ಸಾಂಬಾರ್ ಪುಡಿ, ಚಟ್ನಿ, ಉಪ್ಪಿನಕಾಯಿ ಮುಂತಾದುದು. 3. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ, ಅಲಂಕಾರ.

उपस्करण ಉಪಸ್ಕರಣ (न०) 1. ಅಲಂಕರಿಸುವುದು, ಶೃಂಗರಿಸುವುದು. उप + डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಕಾರ, ಬದಲಾವಣೆ. 3. ಪದಗಳ ಅಧ್ಯಾಹಾರ, ಬಿಟ್ಟುಹೋಗಿರುವ ಪದಗಳನ್ನು (ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ) ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. 4. ಸಮೂಹ, ಸಮುದಾಯ, ಗುಂಪು. 5. ಹಿಂಸಿಸುವಿಕೆ, ನೋಯಿಸುವಿಕೆ. हिंसने सुट् (६-१-१४१) 6. ಹಿಂಸಿಸುವ ಸಾಧನ. 7. ಅಲಂಕರಿಸುವ ಒಡವೆ. उप+डु कृञ् कर० "ल्युट्" (३-३-११७)।

उपस्कार ಉಪಸ್ಕಾರ (पु०) 1. ಭೂಷಣ, ಒಡವೆ. उप + डु कृञ् (करणे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಸಮೂಹ, ಗುಂಪು, ಸಮುದಾಯ. 3. ಅಧ್ಯಾಹಾರ, ಅವಶ್ಯವಾದ ಪದಗಳನ್ನು (ಅರ್ಥಪೂರ್ತಿಗಾಗಿ) ಸೇರಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು. "साकाङ्क्षमनुपस्कारं विष्वग्गति निराकुलम्" किरा० ११-३८। 4. ವಿಕಾರ, ಬದಲಾವಣೆ. 5. ಹೆಚ್ಚು ವಸ್ತುಗಳನ್ನು ಸೇರಿಸಿ ಗುಣವನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸುವುದು.

उपस्कृत ಉಪಸ್ಕೃತ (वि०) 1. ಅಲಂಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶೃಂಗರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। उपस्कृता कन्या। 2. ಗುಂಪಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಟ್ಟುಗೂಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपस्कृता राजानः। 3. ಬದಲಾವಣೆ ಹೊಂದಿದ, ವಿಕಾರಹೊಂದಿದ. उपस्कृतं भुङ्क्ते। 4. ಅಧ್ಯಾಹಾರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಸದಾಗಿ ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उपस्कृतं ब्रूते। 5. ಬೇರೆ ಗುಣ ಹೊಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपस्तरण ಉಪಸ್ತರಣ (न०) 1. ಹರಡುವುದು, ಹಾಸುವುದು. 2. ಹೊದಿಸುವುದು, ಮುಚ್ಚುವುದು. 3. ನೆಲವನ್ನು ಸಮನಾಗಿ ಮಾಡುವುದು, ಹಳ್ಳತಿಟ್ಟನ್ನು ಸರಿಪಡಿಸುವುದು. उप + स्तॄञ् (आच्छादने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "पुनर्नवीकृत्य लेपनोपस्तरणैः" आश्व०गृ०। 4. ಹಾಸುವ ವಸ್ತು, ಆಧಾರಭೂತವಾದ ಹರಡುವ ಪದಾರ್ಥ. "अमृतोपस्तरणमसि"। ಇದು ಭೋಜನದ ಪ್ರಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಜಲಪಾನ ಮಂತ್ರ.

उपस्तुत ಉಪಸ್ತುತ (वि०) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಗಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಕೊಂಡಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप+ष्टुञ् (स्तुतौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपस्तुति ಉಪಸ್ತುತಿ (स्त्री०) ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಮಾಡುವ ಸ್ತೋತ್ರ, ಸಮೀಪದ ಹೊಗಳಿಕೆ. उप समीपे स्तुतिः।

उपस्थ ಉಪಸ್ಥ (पुं०) 1. ಪುರುಷನ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ, ಲಿಂಗ. उप समीपे तिष्ठति—ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "कः" (३-२-४)। "स्नानं मौनोपवासेज्या स्वाध्यायोपस्थनिग्रहः" याज्ञ० ३-३१३। 2. ಯೋನಿ, ಸ್ತ್ರೀಯರ ಜನನೇಂದ್ರಿಯ. "उपस्थमुदरं जिह्वा हस्तौ पादौ च पञ्चमम्। चक्षुर्नासा च कर्णौ च धनं देहस्तथैव च" मनु० ८-१२५। 3. ಉತ್ಸಂಗ, ತೊಡೆ, 4. ಅಪಾನದ್ವಾರ, ಮಲದ್ವಾರ, ಗುದ. "उपस्थः शेफसि क्रोडे तथा मदनमन्दिरे" मेदि०। "उपस्थो योनिलिङ्गयोः। उत्सङ्गगुदयोश्चापि" हेम०। (वि०) 5. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ.

उपस्थातृ ಉಪಸ್ಥಾತೃ (पु०) 1. ಋತ್ವಿಕ್ಕು. (वि०) 2. ಸೇವಕ, ಆಳು. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "तृच्" (३-२-१३५)। 3. ವಿನೀತ, ವಿಧೇಯ. 4. ಸಕಾಲದಲ್ಲಿ ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. उप + ष्ठा "तृच्" (३-१-१३३)। "अन्यवादी क्रियाद्वेषी नोपस्थाता निरुत्तरः। आहूतप्रपलायी च हीनः पञ्चविधः स्मृतः"। 5. ಉಪಾಸನೆಮಾಡುವ, ಪೂಜಿಸುವ.

उपस्थान ಉಪಸ್ಥಾನ (न०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವಿಕೆ. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "किमिदं शिष्योपदेशकाले युगपदाचार्ययोरत्रोपस्थानम् ?" माल० १। 2. ಧ್ಯಾನ, ಸ್ಮರಣೆ, ಅನುಸಂಧಾನ. "तत्त्वस्मृतेरुपस्थानात्सत्त्वयोगात्परिक्षयात्" याज्ञ० ३-१६०। 3. ಪೂಜೆ, ಉಪಾಸನೆ. "सूर्योपस्थानं कुर्वः"। 4. ಹತ್ತಿರದ ಜಾಗ, ಸಮೀಪಸ್ಥಳ. 5. ಸೇರುವಿಕೆ, ಕಲೆಯುವಿಕೆ. "उपस्थानं तु सङ्गतिः" वैज०। 6. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಹೊಂದುವಿಕೆ. 7. ತಲುಪುವಿಕೆ, ಸೇರುವಿಕೆ.

उपस्थानीय ಉಪಸ್ಥಾನೀಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. उप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "अनीयर्" (३-१-९६)। 2. ಸೇವಿಸುವವನು, ಉಪಾಸಕ, ಪೂಜಿಸುವವನು. कर्त० "अनीयर्" (३-४-६८)। निपा०।

उपस्थापक ಉಪಸ್ಥಾಪಕ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡುವ. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) + णिच् "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಹಿಂದೆ ಅನುಭವಿಸಿದ ಅಥವಾ ನೋಡಿದ ವಿಷಯವನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುವ.

उपस्थापन ಉಪಸ್ಥಾಪನ (न०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದಿಡುವುದು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತಲುಪಿಸುವುದು. उप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಹಿಂದಿನದನ್ನು ನೆನಪಿಗೆ ತರುವುದು.

उपस्थापनीय ಉಪಸ್ಥಾಪನೀಯ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತಂದಿಡಲ್ಪಡುವ, 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ತಂದಿಡಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಸ್ಮರಣೆಗೆ ತರಲು ಅರ್ಹವಾದ. 4. ನೆನಪಿಗೆ ತರಲ್ಪಡುವ. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) +णिच् "अनीयर्" (३-१-९६)।

उपस्थित ಉಪಸ್ಥಿತ (न०) 1. ಉಪಸ್ಥಾನ, ಸೇವನೆ, ಪೂಜೆ. उप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಸನ್ನಿಹಿತವಾದ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಕೊಂಚ ಕಾಲದಲ್ಲೇ ಒದಗಬಹುದಾದ. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। "अथेप्सितं भर्तुरुपस्थितोदयं सखीजनोद्वीक्षणकौमुदीमुखम्" रघु० ३-१। 3. ತಲುಪಿರುವ, ಸೇರಿರುವ. "अयमपरः कार्यान्तरसचिवोऽस्मानुपस्थितः" माल० १। 4. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. "हय्यङ्गवीनमादाय घोषवृद्धानुपास्थितान्" रघु० १-४५। 5. ಒದಗಿರುವ, ಲಬ್ಧವಾದ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. "अयाचितोपस्थितमम्बु केवलम्"

कुमा० ५-२२। 6. ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆನಸಿಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುದ್ಧಿಗೆ ಗೋಚರವಾದ. "उपस्थितपरित्यागे मानाभावः"। 7. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. (स्त्री०) **–स्थिता –ಸ್ಥಿತಾ.** 8. ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. **ಇದರ ಲಕ್ಷಣ:** "त्जौज्गौ गुरुणेयमुपस्थिता स्यात्" वृ० र०। **ಇದರ ಗಣವಿನ್ಯಾಸ:**

त ज ज गु गु
ऽऽ। ।ऽ। ।ऽ। ऽ ऽ

उपस्थिति ಉಪಸ್ಥಿತಿ (स्त्री०) 1. ಸ್ಮೃತಿ, ನೆನಪು. उप + ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸಮೀಪಿಸುವುದು, ಹತ್ತಿರ ಸೇರುವುದು. 3. ತಲುಪುವುದು, ಸೇರುವುದು. 4. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 5. ಸನ್ನಿಹಿತವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲೇ ಒದಗುವಿಕೆ.

उपस्थेय ಉಪಸ್ಥೇಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. 2. ಸೇವಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. उप+ष्ठा (गतिनिवृत्तौ) "यत्" (३-१-९७)।

उपस्पर्श ಉಪಸ್ಪರ್ಶ (पु०) 1. ಆಚಮನ, ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ನೀರನ್ನು ಪ್ರಾಶನಮಾಡಿ (ಕುಡಿದು) ಮುಖ, ಮೂಗು, ಕಣ್ಣು, ಕಿವಿ, ಹೊಕ್ಕಳು, ಎದೆ, ತಲೆ, ಭುಜಗಳು ಇವುಗಳನ್ನು ಮುಟ್ಟುವುದು. "त्रिः प्राश्यापोद्विरुन्मृज्य मुखमेतानुपस्पृशेत्। आस्यनासाक्षिकर्णांश्च नाभिवक्षःशिरोंसकान्"। 2. ಸ್ಪರ್ಶ, ಮುಟ್ಟುವಿಕೆ. 3. ಸ್ನಾನ. उप+स्पृश (संस्पर्शने) "घञ्" (३-३-१८)। "उपस्पर्शः स्पर्शमात्रे स्नानाचमनयोरपि" मेदि०।

उपस्पर्शन ಉಪಸ್ಪರ್ಶನ (न०) "उपस्पर्श" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप+स्पृश (संस्पर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपहत ಉಪಹತ (वि०) 1. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+हन (हिंसागत्योः) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ತಡೆದು ನಿಲ್ಲಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಡೆದು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ತಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "जलदजालघनैरसिताश्मनामुपहतप्रचयेह मरीचिभिः" किरा० ५-४८। 3. ದೂಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೆಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "किमेभिराशोपहतात्मवृत्तिभिः" कुमा० ५-७६। "मात्सर्यरागोपहतात्मनां हि" किरा० ३-५३। 4. ಹೊಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ನೋಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 5. ನಾಶಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "दैवेनोपहतस्य बुद्धिरथवा पूर्वं विपर्यस्यति" मुद्रा० ६-८।

उपहति ಉಪಹತಿ (स्त्री०) 1. ಹೊಡೆತ, ಏಟು. उप+हन (हिंसागत्योः) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಅಡ್ಡಿ, ವಿಘ್ನ, ತಡೆ. 3. ಕೊಲ್ಲುವಿಕೆ, ನಾಶಪಡಿಸುವಿಕೆ. 4. ಕೆಡಿಸುವಿಕೆ.

उपहरण ಉಪಹರಣ (न०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವುದು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವುದು. उप+हृञ् (हरणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವುದು, ಮರ್ಯಾದೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು. 3. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸುವುದು. 4. ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸುವುದು.

उपहर्तृ ಉಪಹರ್ತೃ (वि०) 1. ಊಟಕ್ಕೆ ಬಡಿಸುವವನು. उप+हृञ् (हरणे) "तृच्" (३-१-१३३)। "अनुमन्ता विशसिता निहन्ता क्रयविक्रयी। संस्कर्ता चोपहर्ता च खादकश्चेति घातकाः" मनु० ५-५१। 2. ಕಾಣಿಕೆಯನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸುವವನು, ಮರ್ಯಾದೆ ಸಲ್ಲಿಸುವವನು. 3. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರುವವನು, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಒಯ್ಯುವವನು. 4. ಪೂಜೆ ಸಲ್ಲಿಸುವವನು.

उपहव ಉಪಹವ (पु०) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವಿಕೆ. उप+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "अप्" (३-३-७२)। "वीनामुपसरं दृष्ट्वा तेऽन्योन्योपहवा गुहाम्" भट्टि० ७-६०।

उपहसत् ಉಪಹಸತ್ (वि०) ಹಾಸ್ಯಮಾಡುತ್ತಿರುವ, ನೋಡಿ ನಗುತ್ತಿರುವ. उप+हसे (हसने) "शतृ" (३-२-१२४)। "हंसोऽप्यसौ हंसगतेः सुदत्याः पुरः पुरश्चारु चलन् बभासे। वैलक्ष्यहेतोर्गतिमेतदीयामग्रेऽनुकृत्योपहसन्निवोच्चैः" नैष० ३-१०।

उपहसित ಉಪಹಸಿತ (न०) 1. ಉಪಹಾಸ್ಯ, ಕಾರಣವಿಲ್ಲದ ನಗುವಿನಿಂದ ಮಾಡುವ ಗೇಲಿ. उप+हसे (हसने) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಕಾರಣವಿಲ್ಲದೆ ನಕ್ಕು ಗೇಲಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप + हसे कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

उपहस्त ಉಪಹಸ್ತ (पु०) ಕೈಯಿಂದ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು.

उपहस्तिका ಉಪಹಸ್ತಿಕಾ (स्त्री०) ತಾಂಬೂಲದ ಚೀಲ, ಎಲೆ, ಅಡಿಕೆ, ಸುಣ್ಣ ಮುಂತಾದುವನ್ನು ಇಟ್ಟುಕೊಳ್ಳುವ ಬಟ್ಟೆಯ ಚೀಲ,—ಬಿದಿರಿನಿಂದ ಮಾಡಿದ ಸಂಬಳಿಗೆ,—ಹಿತ್ತಾಳೆಯ ಅಥವಾ ಬೆಳ್ಳಿಯ ಕೈಪೆಟ್ಟಿಗೆ. उपगता हस्तम्। संज्ञायां "कन्"। "उपहस्तिकायाः ताम्बूलं कर्पूरसहितमुद्धृत्य मह्यं दत्वा" दशकु०।

उपहार ಉಪಹಾರ (पुं०) 1. ಕಾಣಿಕೆಯ ಅರ್ಪಣೆ. उप+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१९)। "रत्नपुष्पोपहारेण छायामानर्च पादयोः" रघु० ४-८४। 2. ದೇವತೆಗಳಿಗೆ ಕೊಡುವ ಬಲಿ, ದೇವತೆಗಳ ನೈವೇದ್ಯ. "ततः सपर्यां सपशूपहाराम्" रघु० १६-३९। 3. (ಹೂವು ಮೊದಲಾದುವುಗಳಿಂದ ಮಾಡುವ) ಪೂಜೆ. "भवति विरलभक्तिर्म्लानपुष्पोपहारः" रघु० ५-७४। "विदधति न गृहेषूत्फुल्लपुष्पोपहारम्" माघ० ११-३६। (वि०) 4. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಹಾರವುಳ್ಳ. उपगतः हारो यस्य। "उरोभुवा कुम्भयुगेन जृम्भितं नवोपहारेण वयस्कृतेन" नैष० १-४८।

उपहास ಉಪಹಾಸ (पुं०) ಗೇಲಿ, ನಿಂದೆಯನ್ನು ಸೂಚಿಸುವ ನಗು. उप + हसे (हसने) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "फलमस्योपहासस्य सद्यः प्राप्स्यसि पश्य माम्" रघु० १२-३७।

उपहास्य ಉಪಹಾಸ್ಯ (वि०) ಗೇಲಿಮಾಡಲ್ಪಡುವ, ನಕ್ಕು ಅಣಕಿಸಲ್ಪಡುವ. उप + हसे (हसने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)।

उपहित ಉಪಹಿತ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸೇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप + डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "क्तः" (३-२-१०२)। "निह्रादिन्युपहितमध्यमस्वरोत्था" माल० १-२१। 3. ಕೂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ. "विनयोपहितस्त्वया कुतः सदृशोऽन्यो गुणवानविस्मयः" माघ० १६-७। 4. ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "पुष्पं प्रवालोपहितं यदि स्यान्मुक्ताफलं वा यदि विद्रुमस्थम्" कुमा० १-४४।

उपहूत ಉಪಹೂತ (वि०) ಕರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तः" (३-२-१०३)।

उपहूति ಉಪಹೂತಿ (स्त्री०) ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. उप+ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "क्तिन्" (३-३-९४)। "तत्र नित्यविहितोपहूतिषु प्रोषितेषु पतिषु द्युयोषिताम्" माघ० १४-३०।

उपहृत ಉಪಹೃತ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ತರಲ್ಪಟ್ಟ, ಕರೆತರಲ್ಪಟ್ಟ. उप+हृञ् (हरणे) "क्तः" (३-२-१०२)। "प्रियां विकल्पोपहृतां स यावद्दिगीशसंदेशमजल्पदल्पम्" नैष० ६-१७। 2. ಕಾಣಿಕೆಯಾಗಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅರ್ಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ. "तेनाभिलिख्योपहृतस्वहारा" नैष० ६-३७। 4. ಬಲಿ ಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उपह्वर ಉಪಹ್ವರ (पुं०) 1. ರಹಸ್ಯ ಪ್ರದೇಶ, ಗುಪ್ತವಾದ ಸ್ಥಳ. उप+ह्वृ (कौटिल्ये) "घः" (३-३-११८)। "उपह्वरे पुनरित्यशिक्षयं धनमित्रम्" दशकु०। 2. ಸಮೀಪ, ಹತ್ತಿರ. "रहोऽन्तिकमुपह्वरे" अम०।

उपह्वान ಉಪಹ್ವಾನ (न०) 1. ಆಹ್ವಾನ, ಕರೆಯುವುದು. उप + ह्वेञ् (स्पर्धायां शब्दे च) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಮಂತ್ರಪೂರ್ವಕ ದೇವತೆಗಳನ್ನು ಕರೆಯುವುದು.

उपांशु ಉಪಾಂಶು (पुं०) 1. ಮೆಲ್ಲಗೆ ಮಾಡುವ ಜಪ, ಉಪಾಸ್ಯ ದೇವತೆಯನ್ನು ಮನಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಧ್ಯಾನಮಾಡುತ್ತ ನಾಲಿಗೆ ತುಟಿಗಳನ್ನು ಮಾತ್ರ ಆಡಿಸುತ್ತಾ ತನಗೆ ಮಾತ್ರ ಕೇಳಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುವ ಮಂತ್ರಜಪ. "जिह्वोष्ठौ चालयेत्किंचित् देवतागतमानसः। निजश्रवणयोग्यः स्यादुपांशुः स जपः स्मृतः"। "विधियज्ञाज्जपयज्ञो विशिष्टो दशभिर्गुणैः। उपांशुः स्याच्छतगुणः साहस्रो मानसः स्मृतः" मनु० २-८५। 2. ಮೌನ, ಮಾತನಾಡದಿರುವಿಕೆ. (अव्य०) 3. ರಹಸ್ಯದಲ್ಲಿ, ಅಂತರಂಗವಾಗಿ, ಗುಟ್ಟಾಗಿ. "मुहुरत्रसद्भिरपि यत्र गौरवात् शशलाञ्छनांशव उपांशु जघ्निरे" माघ० १३-५४।

उपाकरण ಉಪಾಕರಣ (न०) 1. ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ವೇದಾಧ್ಯಯನ ಮಾಡುವುದು, ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ವೇದಸ್ವೀಕಾರ. उप+आ+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। "अथातोऽध्यायोपाकरणम्" आश्व० गृ०। 2. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರದಿಂದ ಪಶುವನ್ನು ಪ್ರೋಕ್ಷಿಸುವುದು.

उपाकर्मन् ಉಪಾಕರ್ಮನ್ (न०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಶ್ರಾವಣಮಾಸದಲ್ಲಿ ಹೋಮಪೂರ್ವಕ ಮಾಡುವ ವೇದಸ್ವೀಕಾರ. उप+आ+डु कृञ् (करणे) कर० "मनिन्" (उ० ४-१८४)। "अध्यायानामुपाकर्म श्रावण्यां श्रवणेन वा। हस्तेनौषधिभावे वा पञ्चम्यां श्रावणस्य तु" याज्ञ० १-१४२।

उपाकृत ಉಪಾಕೃತ (पुं०) 1. ಯಾಗದಲ್ಲಿ ಮಂತ್ರಗಳಿಂದ ಅಭಿಮಂತ್ರಿಸಿ ಕೊಲ್ಲಲ್ಪಟ್ಟ ಪಶು. उप+आ+डु कृञ् (करणे) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। (न०) 2. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 3. ಯಾಗದ ಪಶುವಿನ ಸಂಸ್ಕಾರ. 4. (ವೇದಾಧ್ಯಯನದ) ಪ್ರಾರಂಭ. (वि०) 5. ತೊಂದರೆಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪೀಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपाकृत उपद्रुते। मन्त्रेण प्रोक्षितपशौ" हेम०। 6. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपाकृतिन् ಉಪಾಕೃತಿನ್ (वि०) 1. ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವನು, ಉಪಕ್ರಮಿಸುವವನು. 2. (ವೇದಾಧ್ಯಯನ) ಪ್ರಾರಂಭಿಸುವವನು. उपाकृत "इनिः" (५-२-८८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–कृतिनी –ಕೃತಿನೀ.**

उपाक्ष ಉಪಾಕ್ಷ (अव्य०) ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ, ಕಣ್ಣಿನ ಎದುರಿಗೆ, ಕಣ್ಣಿನ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ. अक्षणः समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०। "प्रत्यक्षोपाक्षमध्यक्षम्" त्रिकाण्ड०।

उपाख्या ಉಪಾಖ್ಯಾ (स्त्री०) 1. ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿರುವಿಕೆ, ಕಣ್ಣಿಗೆ ಗೋಚರವಾಗುವಿಕೆ. उपाख्यायते उपलभ्यते— उप + आ + ख्या (प्रकथने) "अङ्" (३-३-१०६)। "द्वितीयेचानुपाख्ये" पा० सू० ६-३-८०। 2. ಮಾತುಗಳಿಂದ ವಿವರಿಸುವಿಕೆ.

उपाख्यान ಉಪಾಖ್ಯಾನ (न०) 1. ಹಿಂದೆ ನಡೆದ ವಿಷಯವನ್ನು ತಿಳಿಸುವಿಕೆ, ಪೂರ್ವಕಥೆಯನ್ನು ಹೇಳುವುದು. उप+आ+ख्या (प्रकथने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "इदं शतसहस्रं तु श्लोकानां पुण्यकर्मणाम्। उपाख्यानैः सह ज्ञेयं श्राव्यं भारतमुत्तमम्" भा० आदि० १-७७। 2. ಇತರರಿಂದ ಕೇಳಿದ ಕಥೆಯನ್ನು ಮತ್ತೆ ಹೇಳುವುದು.

उपागत ಉಪಾಗತ (वि०) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ತಲುಪಿರುವ, ಆಗಮಿಸಿರುವ. उप+आ+गम्लृ (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "दातुं प्रदानोचित भूरिधाम्नी-मुपागतः सिद्धिमिवास्मि विद्याम्" किरा० ३-२३। 2. ಸಂಭವಿಸಿದ, ಒದಗಿದ, ಉಂಟಾದ. 3. ಒಪ್ಪಿದ, ಸಂಮತಿಸಿದ. 4. ಹೊಂದಿರುವ, ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ. "संरंभ-वेगोज्झितवेदनेषु गात्रेषु बाधिर्यमुपागतेषु" किरा० १७-४९।

उपागम ಉಪಾಗಮ (पु०) 1. ತಲುಪುವುದು, ಬಂದು ಸೇರುವುದು. उप+आ+गम्लृ (गतौ) "अप्" (३-३-५८)। 2. ಒದಗುವುದು, ಸಂಭವಿಸುವುದು. "उपागमे दुश्चरिता इवापदां गतिं न निश्चेतुमलं शिलीमुखाः" किरा० ४-३५। 3. ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ.

उपाग्र ಉಪಾಗ್ರ (वि०) 1. ಅಪ್ರಧಾನ, ಮುಖ್ಯವಲ್ಲದ. उपमितोऽग्रेण। 2. ಕೊನೆಯದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನದಾದ.

उपाग्रहण ಉಪಾಗ್ರಹಣ (न०) ಸಂಸ್ಕಾರಪೂರ್ವಕ ವೇದವನ್ನು ಸ್ವೀಕರಿಸುವಿಕೆ. उप+आ+ग्रह (उपादाने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपाङ्ग ಉಪಾಂಗ (पु०) 1. ತಿಲಕ, ಹಣೆಯ ಬೊಟ್ಟು. (न०) 2. ಪ್ರತ್ಯಂಗ, ದೇಹದಲ್ಲಿರುವ ಸಣ್ಣ ಸಣ್ಣ ಅವಯವಗಳು. अङ्गं देहः। अङ्गोपयोगि उपाङ्गम्। **ಉಪಾಂಗಗಳು:** ತಲೆ, ಹೊಟ್ಟೆ, ಬೆನ್ನು, ನಾಭಿ (ಹೊಕ್ಕಳು), ಹಣೆ, ಮೂಗು, ಗಡ್ಡ, ಹೊಕ್ಕಳಿನ ಕೆಳಭಾಗ (ಬಸ್ತಿ), ಕಂಠ (ಕತ್ತು), ಕಿವಿಗಳು, ಕಣ್ಣುಗಳು, ಹುಬ್ಬುಗಳು, ಶಂಖಗಳು (ಕಿವಿ ಮತ್ತು ಹುಬ್ಬುಗಳ ಮಧ್ಯ), ಹೆಗಲುಗಳು, ಕೆನ್ನೆಗಳು, ಕಕ್ಷಗಳು, ಸ್ತನಗಳು, ವೃಷಣಗಳು, ಪಕ್ಕೆಗಳು, ತೊಡೆಗಳು, ಪಿರ್ರೆಗಳು, ಮಂಡಿಗಳು, ತೋಳುಗಳು ಮತ್ತು ಬೆರಳುಗಳು ಮೊದಲಾದುವು. सुश्रुत०। 3. ವೇದಾಂಗಗಳಿಗೆ ಸಮಾನವಾದ— ಪುರಾಣಗಳು, ನ್ಯಾಯಶಾಸ್ತ್ರ, ಮೀಮಾಂಸಾ ಮತ್ತು ಧರ್ಮಶಾಸ್ತ್ರಗಳು. 4. ಪ್ರಧಾನ ಕಾರ್ಯದ ಅಂಗಕಾರ್ಯಗಳಿಗೆ ಉಪಯುಕ್ತ ಕಾರ್ಯ. उपमितमङ्गेन।

उपाजे ಉಪಾಜೇ (अव्य०) ಬಲವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಬಲಗೂಡಿಸುವಿಕೆ. ಇದಕ್ಕೆ कृञ् ಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ವಿಕಲ್ಪವಾಗಿ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆ ಬರುವುದು. ಗತಿಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದಾಗ ಸಮಾಸ ಬಂದು उपाजेकृत्य ಎಂದೂ, ಗತಿಸಂಜ್ಞೆಯಿಲ್ಲದಾಗ उपाजे कृत्वा ಎಂದೂ ಆಗುವುದು. ಬಲವಿಲ್ಲದವನಿಗೆ ಬಲಗೂಡಿಸಿ ಎಂದರ್ಥ. सि० कौ० (१-४-७३)।

उपाञ्जन ಉಪಾಂಜನ (न०) 1. ಲೇಪನ, ಸುಣ್ಣ ಮೊದಲಾದುವನ್ನು ಬಳಿಯುವುದು. उप + अञ्जू (व्यक्त्यादौ) "ल्युट्" (३-३-११५)। "मार्जनो-पाञ्जनैर्वेश्म पुनः पाकेन मृण्मयम्" मनु० ५-१२२। 2. ಸಗಣಿಯಿಂದ ನೆಲವನ್ನು ಸಾರಿಸುವುದು. "संमार्जनो-पाञ्जनेन सेकेनोल्लेखनेन च। गवां च परिवासेन भूमिः शुद्धचति पञ्चभिः" मनु० ५-१२४।

उपात्त ಉಪಾತ್ತ (पु०) 1. ಮದವಿಲ್ಲದ ಆನೆ. (वि०) 2. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. उप+आ+डुदाञ् (दाने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಪ್ರಾರಂಭಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಉಪಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपात्तवर्णे चरिते पिनाकिनः सबाष्पकण्ठस्खलितैः पदैरियम्" कुमा० ५-५६। 4. ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಂದಲ್ಪಟ್ಟ. "उपात्तविद्यो गुरुदक्षिणार्थी कौत्सः प्रपेदे वरतन्तुशिष्यः" रघु० ५-१। 5. ಉಪಯೋಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "न चक्षुषोः कान्तिविशेष-बुद्धचा कालाञ्जनं मङ्गलमित्युपात्तम्" कुमा० ७-२०। 6. ಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲ್ಪಟ್ಟ. "समाचराचार-मुपात्तशस्त्रो जपोपवासाभिषवैर्मुनीनाम्" किरा० ३-२८।

उपात्यय ಉಪಾತ್ಯಯ (ಪುಂ) 1. ಶಾಸ್ತ್ರ ಮತ್ತು ಲೋಕ ಮರ್ಯಾದೆಯನ್ನು ಮೀರಿ ನಡೆಯುವುದು. उपगतस्यात्ययः—उप+अति+इण् (गतौ) "अच्" (३-३-५६)। 2. ಕ್ರಮ ಬಿಟ್ಟು ನಡೆಯುವುದು. "परावनुपात्यय इणः" ಪಾಂ ಸೂಂ ३-३-३८। "क्रमप्राप्तस्यानतिपातोऽनुपात्ययः" ಸಿಂ ಕೌಂ। 3. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು, ಉಲ್ಲಂಘಿಸುವುದು, ಮೀರುವುದು. "अतिक्रम उपात्ययः" ವೈಜಂ। 4. ನಾಶ, ಪ್ರಳಯ.

उपादान ಉಪಾದಾನ (ನಂ) 1. ಗ್ರಹಣ, ಸ್ವೀಕಾರ, ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವುದು. उप+आ+डु दाञ् (दाने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "विस्रब्धं ब्राह्मणः शूद्रात् द्रव्योपादानमाचरेत्" ಮನುಂ ८-४१७। 2. ಪ್ರತ್ಯಾಹಾರ, ಇಂದ್ರಿಯಗಳನ್ನು ಆಯಾ ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿ ಬಿಡದಂತೆ ತಡೆಯುವುದು. 3. ಮೂಲಕಾರಣ, ಕಾರ್ಯೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಅವಶ್ಯವಾಗಿರಬೇಕಾದ ಕಾರಣ, ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯದೊಡನೆ ಸಂಬಂಧಹೊಂದಿರುವ ಕಾರಣ; ಘಟೋತ್ಪತ್ತಿಗಾಗಿ ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಮಣ್ಣು ಯಾವಾಗಲೂ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾದ ಘಟದೊಡನೆಯೇ ಸಂಬಂಧ ಹೊಂದಿರುವುದರಿಂದ ಮೃತ್ತು (ಮಣ್ಣು) ಘಟಕ್ಕೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. उपादीयते — उप+आ+डु दाञ् ಕರ್ಮಂ "ल्युट्" (३-३-११३)। ಹೀಗೆಯೇ ಪಟಕ್ಕೆ ತಂತುವೂ, ಕುಂಡಲಕ್ಕೆ ಚಿನ್ನವೂ ಉಪಾದಾನಕಾರಣಗಳು. **ನೈಯಾಯಿಕರು** ಇದನ್ನು ಸಮವಾಯಿ ಕಾರಣವೆನ್ನುತ್ತಾರೆ. **ದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ** ಮೂಲ ಕಾರಣವು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಯಾವುದು ಪರಿಣಾಮ ಹೊಂದಿ ಕಾರ್ಯವಾಗುವುದೋ ಅದು ಆ ಕಾರ್ಯ ವಸ್ತುವಿಗೆ ಪರಿಣಾಮಕಾರಣ. ಅಂದರೆ ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ. ಮೃತ್ತಿಕೆಯೂ, ತಂತುವೂ ಪರಿಣಾಮಹೊಂದಿ ಘಟ ಮತು ಪಟರೂಪವಾಗುವುದರಿಂದ ಪರಿಣಾಮ ಕಾರಣ. **ಅದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ** ಉಪಾದಾನವು (1) ಪರಿಣಾಮಿ ಮತ್ತು (2) ವಿವರ್ತಗಳೆಂದು ಎರಡು ವಿಧ. (1) ಕಾರಣಸ್ವರೂಪವು ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದಿ ಕಾರ್ಯವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದು ಪರಿಣಾಮ್ಯುಪಾದಾನ. ಘಟಕ್ಕೆ ಕಾರಣವಾದ ಮೃತ್ತು ಸ್ವರೂಪ ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದಿ ಘಟವಾಗಿ ಪರಿಣಮಿಸುವುದರಿಂದ ಪರಿಣಾಮ್ಯುಪಾದಾನ. (2) ಕಾರಣ ಸ್ವರೂಪವು ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದದೆ ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ತೋರುವುದು ವಿವರ್ತೋಪಾದಾನ. ಬ್ರಹ್ಮಸ್ವರೂಪವು ಬದಲಾವಣೆಹೊಂದದೆ ಪ್ರಪಂಚರೂಪವಾದ ಕಾರ್ಯವಾಗಿ ತೋರುವುದರಿಂದ ವಿವರ್ತೋಪಾದಾನ. ಪ್ರಪಂಚಕ್ಕೆ ಬ್ರಹ್ಮವು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. **ವಿಶಿಷ್ಟಾದ್ವೈತಿಗಳ ಮತದಲ್ಲಿ** ಕಾರ್ಯರೂಪವಾಗಿ ಪರಿಣಾಮಯೋಗ್ಯವಾದ ವಸ್ತುವು ಉಪಾದಾನ ಕಾರಣ. ಅಥವಾ ಕಾರ್ಯದ ಮುಂದುಮುಂದಿನ ಅವಸ್ಥೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಆಯಾ ಕಾರ್ಯಗಳಿಗನುಗುಣವಾದ ಮೊದಲಿನ (ಪೂರ್ವಭಾವಿ) ಅವಸ್ಥಾವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ದ್ರವ್ಯವು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಕಾರ್ಯವಾದ ಘಟಕ್ಕೆ ಕಪಾಲತ್ವ ಮತ್ತು ಘಟತ್ವ ಮೊದಲಾದ ಅವಸ್ಥಾವಿಶಿಷ್ಟ ಸ್ವರೂಪಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಮೊದಲಿನ ಪಿಂಡತ್ವಾವಸ್ಥಾ ವಿಶಿಷ್ಟವಾದ ಮೃತ್ತು ಉಪಾದಾನಕಾರಣ. ಹೀಗೆಯೇ ಸೂಕ್ಷ್ಮಚಿದಚಿದ್ವಿಶಿಷ್ಟರೂಪದಿಂದ ಈಶ್ವರನು ಜಗತ್ತಿಗೆ ಉಪಾದಾನಕಾರಣನು. 4. ಸಾಂಖ್ಯರು ಹೇಳುವ ಒಂಭತ್ತು ವಿಧ ಆಧ್ಯಾತ್ಮಿಕ ತುಷ್ಟಿಗಳಲ್ಲೊಂದು. ["तुष्टि" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 5. ಉಪಾದಾನ, ಉಂಛವೃತ್ತಿ, ಭಿಕ್ಷೆಯೆತ್ತುವುದು.

उपादानलक्षणा ಉಪಾದಾನಲಕ್ಷಣಾ (ಸ್ತ್ರೀಂ) ವಾಕ್ಯಾರ್ಥದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥದ ಅನ್ವಯಸಿದ್ಧಿಗಾಗಿ ತನ್ನ (ಮುಖ್ಯ) ಅರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯಾದ ಮತ್ತೊಂದು ಅರ್ಥದ ಪ್ರತೀತಿಯುಂಟಾಗುವಿಕೆ. ಮುಖ್ಯಾರ್ಥವನ್ನು ಬಿಡದೆ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ಬೇರೊಂದು ಅರ್ಥವು ತೋರುವುದರಿಂದ ಇದಕ್ಕೆ **"उपादानलक्षणा"** ಎಂದು ಹೆಸರು. "उपादीयते स्वार्थोऽनेनेत्युपादानम् — उप + आ + डु दाञ् (दाने) "ल्युट्" (३-३-११७)। उपादानात् लक्षणा। "कुन्ताः प्रविशन्ति" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಅಚೇತನವಾದ ಕುಂತಗಳಿಗೆ ಪ್ರವೇಶಕರ್ತೃತ್ವವು ಅಸಂಭವವಾದುದರಿಂದ ಲಕ್ಷಣೆಯಿಂದ ವಾಚ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕಿಂತಲೂ ಅತಿರಿಕ್ತವಾದ ಕುಂತಧಾರಿಗಳಾದ ಪುರುಷರೂಪವಾದ ಒಂದು ಅರ್ಥಕ್ಕೆ ಪ್ರತೀತಿಯಿರುವುದರಿಂದಲೂ, ಕುಂತರೂಪವಾದ ಮುಖ್ಯಾರ್ಥಕ್ಕೂ ಉಪಾದಾನವಿರುವುದರಿಂದಲೂ **"उपादानलक्षणा"**। ಇದಕ್ಕೆ "अजहत्स्वार्थी" ಎಂದೂ ಹೆಸರು. "मुख्यार्थस्येतराक्षेपो वाक्यार्थेऽन्वयसिद्धये। स्यादात्मनोऽप्युपादानादेषोपादानलक्षणा" ಸಾಂ ದಂ २-६।

उपादेय ಉಪಾದೇಯ (ವಿಂ) 1. ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಸ್ವೀಕರಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. उपादातुं योग्यम्—उप+आ+डु दाञ् (दाने) "यत्" (३-१-९७)। "वयस्य मकरन्द संप्रत्युपादेयो माधवस्य जीवलोकः"

ಮಾಲತೀ॰ ೧೦। 2. ಅಂಗೀಕರಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಒಪ್ಪಿಕೊಳ್ಳಬಹುದಾದ. 3. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ, ಉತ್ಕೃಷ್ಟವಾದ.

उपाधि ಉಪಾಧಿ (पु॰) 1. ಧರ್ಮದ ವಿಷಯವಾಗಿ ಮಾಡುವ ಚಿಂತೆ. उपाधीयते — उप+आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) भावे "किः" (३-३-९२)। 2. ವಿಶೇಷಣ, ಗುಣ, ಧರ್ಮ. "नीलो घटः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ನೀಲತ್ವರೂಪವಾದ ಧರ್ಮವು ಉಪಾಧಿ. 3. ಬಿರುದು. 4. ಪ್ರಕಾರ, ವಿಧ. "अधीतिबोधाचरणप्रचारणैर्दशाश्चतस्रः प्रणयन्नुपाधिभिः" नैष॰ १-४। (वि॰) 5. ಕುಟುಂಬಪೋಷಣೆಯಲ್ಲಿ ನಿರತನಾದವನು. उपगतः आधिम्। 6. ಸಾಧ್ಯವಿರುವೆಡೆಯಲ್ಲೆಲ್ಲಾ ಇದ್ದು ಸಾಧನ (ಹೇತು) ವಿರುವ ಕಡೆ ಇಲ್ಲದಿರುವ ವಸ್ತು. "धूमवान् वह्नेः" ಎಂಬಲ್ಲಿ ಸಾಧ್ಯ (ಹೊಗೆ) ಇರುವ ಕಡೆಯಲ್ಲಿ ಇದ್ದು ಸಾಧನ (ಹೇತುವಾದ ವಹ್ನಿ) ವಿರುವ ಅಯೋಗೋಳಕ (ಕಾದ ಕಬ್ಬಿಣ) ದಲ್ಲಿ ಇಲ್ಲದಿರುವ ಆರ್ದ್ರೇಂಧನಸಂಯೋಗವು (ಹಸಿ ಕಟ್ಟಿಗೆಯ ಸಂಬಂಧ) ಉಪಾಧಿ. "साध्यव्यापकत्वे सति साधनाव्यापकः उपाधिः"। 7. ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವುಳ್ಳ ಒಂದು ವಸ್ತುವನ್ನು ತನ್ನ ಸಂಬಂಧವಿಲ್ಲದ ಅದೇ ವಸ್ತುವಿಗಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯೆಂದು ತಿಳಿಸುವ (ಬೇರ್ಪಡಿಸುವ) ಒಂದು ವಸ್ತು. ಘಟದಲ್ಲಿರುವ ಆಕಾಶವು ಹೊರಗಿನ ಆಕಾಶಕ್ಕಿಂತಲೂ ಬೇರೆಯೆಂಬ ಬುದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದರಿಂದ ಘಟವು ಉಪಾಧಿ. 8. ಕಪಟ, ಮೋಸ, ವಂಚನೆ. "उपाधिर्धर्मचिन्तायां कुटुम्बव्यापृते छले" मेदि॰। 9. ಹೇತು, ಕಾರಣ. "व्यतिषजति पदार्थानान्तरः कोऽपिहेतुर्न खलु बहिरुपाधीन् प्रीतयः संश्रयन्ते" उ॰रा॰ ६-१२।

उपाधेय ಉಪಾಧೇಯ (वि॰) ಸಮೀಪದಲ್ಲಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರಿಸಲ್ಪಡುವ. उप+आ+डु धाञ् (धारणपोषणयोः) "यत्" (३-१-९७)।

उपाध्याय ಉಪಾಧ್ಯಾಯ (पु॰) ಗುರು, ಜೀವನಕ್ಕಾಗಿ ವೇದ ವೇದಾಂಗಗಳನ್ನು ಕಲಿಸುವವನು. उपेत्याधीयतेऽस्मात्—उप+अधि+इङ् (अध्ययने) "घञ्" (३-३-२१)। स्त्रियां वा "ङीष्" (वा॰ ३-३-२१)। **उपाध्याया ಉಪಾಧ್ಯಾಯಾ. उपाध्यायी ಉಪಾಧ್ಯಾಯೀ.** "एकदेशन्तु वेदस्य वेदाङ्गान्यपि वा पुनः। योऽध्यापयति वृत्त्यर्थमुपाध्यायः स उच्यते" मनु॰ २-१४१। उपाध्यायस्य स्त्री **उपाध्यायानी ಉಪಾಧ್ಯಾಯಾನೀ.** पक्षे **उपाध्यायी ಉಪಾಧ್ಯಾಯೀ.** पुंयोगे तु वा आनुक "ङीष्" च (वा॰ ४-१-४९)।

उपानह् ಉಪಾನಹ್ (स्त्री॰) ಚರ್ಮದ ಚಪ್ಪಲಿ, ತೊಗಲಿನ ಪಾದರಕ್ಷೆ. पादमुपनह्यति — उप + णह (बन्धने) "क्विप्" (वा॰ ३-३-१०८)। "श्वा यदि क्रियते राजा स किं नाश्नात्युपानहम्" हितो॰ ३-५८।

उपान्त ಉಪಾಂತ (पु॰) 1. ಕೊನೆಯ ಭಾಗದ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ. उपमितोऽन्तेन। "स एष कैलास उपान्तसर्पिणः करोत्यकालास्तमयं विवस्वतः" किरा॰ ५-३५। 2. ಸಮೀಪಪ್ರದೇಶ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರ. "मेरोरुपान्तेष्विव वर्तमानमन्योन्यसंसक्तमहस्त्रियामा" रघु॰ ७-२४। (वि॰) 3. ಹತ್ತಿರದ, ಸಮೀಪದ. (अव्य॰) 4. ಕೊನೆಯದರ ಸಮೀಪ. अन्तस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी॰।

उपान्तिक ಉಪಾಂತಿಕ (न॰) 1. ಬಹಳ ಸಮೀಪ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರ. "सरजसमपहाय केतकीनां प्रसवमुपान्तिकनीपरेणुकीर्णम्" किरा॰ १०-२६। (वि॰) 2. ಬಹಳ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ, ಬಹಳ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ.

उपान्तिम ಉಪಾಂತಿಮ (वि॰) 1. ಕೊನೆಯದಕ್ಕೆ ಸಮೀಪದ, ಉಪಾಂತ್ಯ. उपगतमन्तिमम्। (अव्य॰) 2. ಕೊನೆಯದರ ಸಮೀಪ.

उपान्त्य ಉಪಾಂತ್ಯ (वि॰) ಕೊನೆಯದರ ಸಮೀಪದಲ್ಲಿರುವ. उपान्ते भवम् "यत्" (४-३-५४)। "उत्तमग्रहणमुपान्त्यस्यापि संग्रहार्थम्" सि॰ कौ॰ (५-४-९०)।

उपाय ಉಪಾಯ (पु॰) 1. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬರುವುದು. उप + अय (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। 2. ಉಪಾಯ, ಯುಕ್ತಿ. "उपायेन हि यच्छक्यं न तच्छक्यं पराक्रमैः" हितो॰। 3. ಕಾರ್ಯದ ಯೋಜನೆ, ಕಾರ್ಯಸಾಧನೆಯ ವ್ಯಾಪಾರ. "गुणवत्युपायनिलये स्थितिहेतो साधिके त्रिवर्गस्य" मुद्रा॰ १-५। 4. (ರ) ರಾಜನು ಸಂಪತ್ತನ್ನು ಹೆಚ್ಚಿಸಲು ಮತ್ತು ಶತ್ರುವನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಉಪಯೋಗಿಸುವ ಸಾಧನ; ಇದು (1) ಸಾಮ, (2) ದಾನ, (3) ಭೇದ ಮತ್ತು (4) ದಂಡಗಳೆಂದು ನಾಲ್ಕು ಬಗೆ. (1) ಸಂಧಾನ (ಒಳ್ಳೆಯತನದಿಂದ ಒಪ್ಪಂದದ ಮಾತುಕತೆ) ಮತ್ತು ನಾನು ನಿನ್ನವನೆಂದು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತಿನಿಂದ ಸ್ವಾಧೀನಪಡಿಸಿಕೊಳ್ಳುವುದು "ಸಾಮ" ಉಪಾಯ. (2) ತನ್ನಲ್ಲಿರುವ ಧನ ಕೊಡುವುದು, ಅಪೂರ್ವವಸ್ತು

ಗಳನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ತೃಪ್ತಿಪಡಿಸುವುದು ಇವು "**ದಾನ**" ಉಪಾಯ. (3) ತನ್ನ ಮೇಲೆ ಇಬ್ಬರು ಶತ್ರುಗಳು ಕಲೆತು ಬಂದಾಗ ಯುಕ್ತಿಯಿಂದ ಅವರ ಸ್ನೇಹ ಕೆಡಿಸಿ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರನ್ನು ಬೇರೆ ಬೇರೆ ಮಾಡುವುದು "**ಭೇದ**" ಉಪಾಯ. (4) ಸಂಹರಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು, ರಾಜ್ಯದಲ್ಲಿ ಕೊಳ್ಳೆ ಹೊಡೆಯುವುದು ಇತ್ಯಾದಿ "**ದಂಡ**" ಉಪಾಯ. "साम दानञ्च भेदश्च दण्डश्चैव चतुष्टयम्। उपायाः कथिता राज्ञां स्वार्थ-संपत्तये ध्रुवम्"। ಕೆಲವರು ಮಾಯೆ, ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮತ್ತು ಇಂದ್ರಜಾಲಗಳನ್ನೂ ಸೇರಿಸಿ ಉಪಾಯಗಳು ಏಳು ಎಂದು ಹೇಳುವರು. "साम दानञ्च भेदश्च दण्डश्चेति चतुष्टयम्। मायोपेक्षेन्द्रजालं च सप्तोपायाः प्रकीर्तिताः"। "उपायमास्थितस्यापि नश्यन्त्यर्थाः प्रमाद्यतः। हन्ति नोपशयस्थोऽपि शयालुर्मृगयुर्मृगान्" माघ० २-८०। (ಖ) ರಸಿಕರು ಕಾಂತಾಜನರಲ್ಲಿ ಉಪಯೋಗಿಸಬೇಕಾದ ಉಪಾಯಗಳು: ಸಾಮ ಮತ್ತು ದಾನ ಇವೆರಡು ಮಾತ್ರ. ಭೇದೋಪಾಯದಿಂದ ರಸಾಭಾಸವೂ, ದಂಡೋಪಾಯದಿಂದ ರಸಭಂಗವೂ ಆಗುವುದು. "उपायौ द्वौ प्रयोक्तव्यौ कान्तासु सुविचक्षणैः। सामदाने इति प्राहुः शृङ्गाररसकोविदाः। भेदे प्रयुज्यमाने हि रसाभासस्तु जायते। निग्रहे रसभङ्गः स्यात्तस्मात्तौ परिवर्जयेत्"। 5. ಉತ್ತಮರ್ಣನು (ಸಾಲಕೊಟ್ಟವನು) ತನ್ನ ಹಣವನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯಲು ಮಾಡುವ ಪ್ರಯತ್ನ. "यैर्यैरुपायैरर्थं स्वं प्राप्नुयादुत्तमर्णिकः। तैस्तैरुपायैः संगृह्य दापयेदधमर्णिकम्" मनु० ८-४८। ಈ ಉಪಾಯವು (1) ಧರ್ಮ, (2) ವ್ಯವಹಾರ, (3) ಛಲ, (4) ಆಚರಿತ ಮತ್ತು (5) ಬಲಾತ್ಕಾರಗಳೆಂದು ಐದು ವಿಧ. "धर्मेण व्यवहारेण छलेनाचरितेन च। प्रयुक्तं साधयेदर्थं पञ्चमेन बलेन च" मनु० ८-४९। (1) ಸ್ನೇಹಿತರು, ಬಂಧುಗಳು ಮುಂತಾದವರಿಂದ ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತು ಹೇಳಿಸಿ ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ಧರ್ಮೋಪಾಯ. "सुहृत्-संबन्धिसन्दिष्टैः साम्ना चानुगमेन च। प्रायेण वा ऋणी दाप्यो धर्म एष सनातनः"। (2) ಸಾಲಗಾರನು ಸಾಲ ತೀರಿಸಲು ಅಸಮರ್ಥನಾದಾಗ ಅವನಿಗೆ ವಾಣಿಜ್ಯ, ವ್ಯವಸಾಯ ಮುಂತಾದುದಕ್ಕೆ ಹಣವನ್ನು ಕೊಟ್ಟು ಅವನು ಗಳಿಸಿದ ಲಾಭದಿಂದ ಕೊಟ್ಟ ಹಣವನ್ನು ಹಿಂದಕ್ಕೆ ಪಡೆಯುವುದು ವ್ಯವಹಾರೋಪಾಯ. (3) ಕಪಟದಿಂದ ಸಾಲಗಾರ (ಋಣಿ)ನನ್ನು ಯಾಚಿಸಿ ಹಣ ಪಡೆದು ಮತ್ತೊಬ್ಬನಿಂದ ತಂದಂತೆ ಮಾಡಿ ಅದನ್ನು ಸಾಲಕೊಟ್ಟವ (ಸಾಹುಕಾರ)ನಿಗೆ ಕೊಡಿಸುವುದು ಛಲೋಪಾಯವು. "छद्मना याचितं चार्थमानीय ऋणिकाद्बली। अन्याहृतादिवाहृत्य दाप्यते यत्र सोपधिः"। (4) ಸಾಲಕೊಂಡವನು ಸಾಲ ತೀರಿಸದಿದ್ದಲ್ಲಿ ಅವನ ಹೆಂಡತಿ, ದನಕರುಗಳನ್ನು ಹೊಡೆದು ಹಿಂಸಿಸಿ ಮನೆಯ ಬಾಗಿಲಲ್ಲಿ ಕುಳಿತು ವಸೂಲು ಮಾಡಿ ಕೊಡಿಸುವುದು ಆಚರಿತೋಪಾಯ. (5) ಸಾಲ ತೀರಿಸದ ಸಾಲಗಾರನನ್ನು ಮನೆಗೆ ಕರೆತಂದು ಹೊಡೆದು ಬಡಿದು ಸಾಹುಕಾರನಿಗೆ ಹಣ ಕೊಡಿಸುವುದು ಬಲಾತ್ಕಾರೋಪಾಯ. "दारपुत्रपशून् हत्वा कृत्वा द्वारोप-वेशनम्। यत्रार्थी दाप्यतेऽर्थं स्वं तदाचरितमुच्यते। बद्ध्वा स्वगृहमानीय ताडनाद्यैरुपक्रमैः। ऋणिको दाप्यते यत्र बलात्कारः प्रकीर्तितः" बृहस्पतिः। 6. ಪ್ರಯತ್ನ. "असंयतात्मना योगो दुष्प्राप इति मे मतिः। वश्यात्मना तु यतता शक्योऽवाप्तुमुपायतः" गीता ६-३६। 7. ಉಪಕ್ರಮ, ಪ್ರಾರಂಭ. 8. ಸಾಧನ, ಸಲಕರಣೆ.

उपायन ಉಪಾಯನ (न०) 1. ರಾಜದರ್ಶನಕ್ಕಾಗಿ ತರುವ ಕಾಣಿಕೆ. उपाय्यते — उप+अय (गतौ) कर्म० "ल्युट्" (३-३-११३)। "नयत्ययुग्मच्छदगन्धिरार्द्रतां भृशं नृपोपायनदन्तिनां मदः" किरा० १-१६। 2. ಕಾಣಿಕೆಗಾಗಿ ತರುವ ವಸ್ತು. "परस्परेण विज्ञात-स्तेषूपायनपाणिषु" रघु० ४-७९। 3. ಸಮೀಪವನ್ನು ಹೊಂದುವುದು, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಹೋಗುವುದು. उप+अय भावे "ल्युट्' (३-३-११५)।

उपायिन् ಉಪಾಯಿನ್ (वि०) 1. ಸಾಧನವುಳ್ಳ, ಸಲಕರಣೆಯುಳ್ಳ. उपायोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 2. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬರುವ. उपायते — उप+अय (गतौ) "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **उपायिनी ಉಪಾಯಿನೀ.**

उपारत ಉಪಾರತ (वि०) ಹಿಂತಿರುಗಿದ. उप+आ+रमु (क्रीडायाम्) "क्तः" (३-४-७२)। "उपारताः पश्चिम-रात्रिगोचरादपारयन्त्यः पतितुं जवेन गाम्" किरा० ४-१०।

उपारूढ ಉಪಾರೂಢ (वि०) 1. ಬೆಳೆದಿರುವ, ಹೆಚ್ಚಿರುವ, ಅಭಿವೃದ್ಧಿಹೊಂದಿದ. उप+आ+रुह (बीज-जन्मादौ) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಉಂಟಾದ, ಹುಟ್ಟಿದ, ಉತ್ಪನ್ನವಾದ. "कुतोऽयमित्युपारूढकुतूहला चाहं मुकुलितलोचना तेन कुसुमगन्धेन मधुकरीवाकृष्य-माणा" काद०।

उपार्जन ಉಪಾರ್ಜನ (न०) ಸಂಪಾದನೆ. उप+अर्ज (प्रतियत्ने) "ल्युट्" (३-३-११५)। "शस्त्राणां स रथानां च कृत्वा सम्यगुपार्जनम्" रामा०।

उपालब्ध ಉಪಾಲಬ್ಧ (वि०) ನಿಂದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬೈಯಲ್ಪಟ್ಟ. उप+आ+डु लभष् (प्राप्तौ) "क्तः" (३-२-१०२)।

उपालम्भ ಉಪಾಲಂಭ (पु०) ನಿಂದೆ, ಬೈಗಳು. उप+आ+डु लभष् (प्राप्तौ) "घञ्" (३-३-१८)। "तवोपालम्भे पतितास्मि" माल० १। भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–आलम्भनम् –ಆಲಂಭನವು.**

उपावर्तन ಉಪಾವರ್ತನ (न०) 1. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬರುವಿಕೆ, ಮತ್ತೆ ಬರುವಿಕೆ. उप+आ+वृतु (वर्तने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹೊರಳಾಡುವಿಕೆ.

उपावृत्त ಉಪಾವೃತ್ತ (त्रि०) 1. ದಣಿವಾರಿಸಿಕೊಳ್ಳಲು ನೆಲದ ಮೇಲೆ ಹೊರಳಾಡಿದ ಕುದುರೆ. उप+आ+वृतु (वर्तने) "क्तः" (३-४-७२)। "त्रिषूपावृत्तलुठितौ" अम०। (वि०) 2. ಹಿಂತಿರುಗಿ ಬಂದ, ಮತ್ತೆ ಬಂದ. 3. ಪೂರ್ವ (ಹಿಂದಿನ) ಸ್ಥಿತಿಗೆ ಬಂದಿರುವ. "उपावृत्तस्य पापेभ्यो यश्च वासो गुणैः सह" भविष्य०।

उपाश्रय ಉಪಾಶ್ರಯ (पु०) 1. ಆಶ್ರಯ, ಆಸರೆ, ಅವಲಂಬನ. उप+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) भावे "अच्" (३-३-५६)। "ईप्सितस्य न भवेदुपाश्रयः कस्य निर्जितरजस्तमोगुणः" किरा० १३-४०। (वि०) 2. ಆಶ್ರಯಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ, ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಡುವ. "त्वं हि नस्तात सर्वेषां दुःखितानामुपाश्रयः" भा० वन०।

उपाश्रित ಉಪಾಶ್ರಿತ (वि०) 1. ಆಶ್ರಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟವನು, ಆಸರೆಕೊಟ್ಟವನು. उप+आ+श्रिञ् (सेवायाम्) कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಆಶ್ರಯ ಪಡೆದವನು, ಆಸರೆ ಹೊಂದಿದವನು. कर्त० "क्तः" (३-४-७२)।

उपासक ಉಪಾಸಕ (वि०) 1. ಸೇವಕ, ಆಳು. उप+आस (उपवेशने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು. 3. ಬೌದ್ಧಭಿಕ್ಷು. "उपासकानां साम्प्रतमेतस्मिन् मलयकेतुकटके अनुकूलेन अननुकूलेन वा अगृहीतमुद्रेण न गम्यते" मुद्रा० ५।

उपासङ्ग ಉಪಾಸಂಗ (पु०) 1. ಬತ್ತಳಿಕೆ, ಬಾಣಗಳ ಚೀಲ. उपासज्यन्तेऽत्र शराः — षञ्ज (सङ्गे) "घञ्" (३-३-१२१)। "कस्येमे क्षुरनाराचाः सहस्रं लोमवापिनः। प्रक्षिप्तास्तीक्ष्णतुण्डाग्रा उपासङ्गे हिरण्मये" भा० विरा० ४१-११। 2. ಬಹಳ ಹತ್ತಿರ, ಅತ್ಯಂತ ಸಮೀಪ. भावे "घञ्" (३-३-१८)।

उपासन ಉಪಾಸನ (न०) 1. ಬಾಣಪ್ರಯೋಗದ ಅಭ್ಯಾಸ, ಬಾಣಬಿಡುವುದನ್ನು ಕಲಿಯುವುದು. उप+असु (क्षेपणे) आस (उपवेशने) वा भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "शराभ्यास उपासनम्" अम०। 2. ಶುಶ್ರೂಷೆ, ಸೇವೆ. "आचार्योपासनं शौचं स्थैर्यमात्मविनिग्रहः" गीता १३-७। 3. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ. 4. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ. 5. ಆಸನ, ಪೀಠ. "उपासन शराभ्यासेऽप्युपास्तावासनेऽपि च" मेदि०। 6. ಹಿಂಸಿಸುವುದು, ಪೀಡಿಸುವುದು. "उपासनं शराभ्यासे शुश्रूषायां च हिंसने" विश्व०। भावे "युच्" (३-३-१०७)। **–आसना –ಆಸನಾ.** "स्वर्णैर्वितीर्णैः करवाम वामनेत्रे भवत्या किमुपासनासु" नैष० ८-९८।

उपासादित ಉಪಾಸಾದಿತ (न०) 1. ಪ್ರಾಪ್ತಿ, ಲಾಭ, ಸಂಪಾದನೆ. उप+आ+षद्लृ (विशरणादौ) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ಪ್ರಾಪ್ತವಾದ, ಪಡೆಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಪಾದಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)।

उपासित ಉಪಾಸಿತ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಆರಾಧಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप+आस (उपवेशने) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ಸೇವಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. "नभसः कलभैरुपासितम्" नैष० २-६७। 3. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಟ್ಟ.

उपासितृ ಉಪಾಸಿತೃ (वि०) 1. ಪೂಜಿಸುವವನು, ಆರಾಧಿಸುವವನು. उप+आस (उपवेशने) "तृच्" (३-१-१३३)। 2. ಸೇವಕ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡುವವನು. "उपासिता च वृद्धानां जिततन्द्रिरलोलुपः" भा० शान्ति० ५६-२०। 3. ಧ್ಯಾನಿಸುವವನು.

उपास्ति ಉಪಾಸ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಪೂಜೆ, ಆರಾಧನೆ, ಉಪಾಸನೆ. उप+आस (उपवेशने) "क्तिन्" (३-३-९४)। 2. ಸೇವೆ, ಶುಶ್ರೂಷೆ. 3. ಧ್ಯಾನ, ಚಿಂತನೆ.

उपास्य ಉಪಾಸ್ಯ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುವ, ಶುಶ್ರೂಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯನಾದ. 2. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುವ. 3. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುವ. उप+आस (उपवेशने) कर्म० "ण्यत्" (३-१-१२४)। "पुत्रवच्चैव ते रक्ष्या उपास्या गुरुवच्च ते" भा० अनु० १३-२५। (अव्य०) 4. ಪೂಜಿಸಿ, ಆರಾಧಿಸಿ. 5. ಧ್ಯಾನಿಸಿ, ಚಿಂತಿಸಿ. 6. ಸೇವಿಸಿ, ಶುಶ್ರೂಷೆಮಾಡಿ. उप+आस (उपवेशने) "ल्यप्" (७-१-३७)। "उपास्य पश्चिमां सन्ध्याम्"।

उपास्यमान ಉಪಾಸ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಸೇವಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 2. ಪೂಜಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಧ್ಯಾನಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उप + आस (उपवेशने) + कर्म० यक् "शानच्" (३-२-१२४)। "उपास्यमानो विबुधैर्दिवि देवपतिर्यथा" रामा०। "सनन्दनाद्यैर्महासिद्धैः शान्तैः संशान्तविग्रहम्। उपास्यमानं सख्या च भर्त्रा गुह्यकरक्षसाम्" भाग० ४-६-३४।

उपाहार ಉಪಾಹಾರ (पु०) ಊಟವಾದನಂತರ ಮಧ್ಯಾಹ್ನದ ಮೇಲೆ ತೆಗೆದುಕೊಳ್ಳುವ ಲಘುವಾದ ಆಹಾರ, ತಿಂಡಿ, ಹಣ್ಣು ಮುಂತಾದ ಆಹಾರ. उप+आ+हृञ् (हरणे) "घञ्" (३-३-१८)।

उपाहित ಉಪಾಹಿತ (पु०) 1. (ಅನಿಷ್ಟ ಸೂಚಕವಾದ) ಅಗ್ನಿಯಿಂದುಂಟಾಗುವ ತೊಂದರೆ, ಬೆಂಕಿಯ ಉತ್ಪಾತ. उप आसन्नं आहितं फलं यस्मात्। 2. ಏರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "उपाहितोऽनलोत्पाते पुमानारोपिते त्रिषु" मेदि०। 3. ಸಮೀಪದಲ್ಲಿ ಇಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ ಇರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उप समीपे आहितः।

उपेक्षक ಉಪೇಕ್ಷಕ (वि०) 1. ಉಪೇಕ್ಷೆ ಮಾಡುವ, ಉದಾಸೀನನಾಗಿರುವ (ಯೋಗಿ). उप+ईक्ष (दर्शने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)। 2. ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣುವ.

उपेक्षण ಉಪೇಕ್ಷಣ (न०) 1. ಉಪೇಕ್ಷೆ, ಉದಾಸೀನತೆ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ, ಅನಾದರ. उप + ईक्ष (दर्शने) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರಾಜನ ಏಳು ವಿಧ ಉಪಾಯಗಳಲ್ಲೊಂದು. "साम्ना दानेन भेदेन दण्डेनोपेक्षणेन च" भा० वन०। 3. ತ್ಯಾಗ, ಬಿಡುವುದು. 4. ಅನಾದರ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ, ತಿರಸ್ಕಾರ.

उपेक्षणीय ಉಪೇಕ್ಷಣೀಯ (वि०) 1. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, ಬಿಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. "गुरोरपीदं धनमाहिताग्नेर्नश्यत्पुरस्तादनुपेक्षणीयम्" रघु० २-४४। 2. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. उप+ईक्ष (दर्शने) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಪ್ರತಿಕ್ರಿಯೆಗೂ ಅರ್ಹವಲ್ಲದ, ತ್ಯಜಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

उपेक्षमाण ಉಪೇಕ್ಷಮಾಣ (वि०) 1. ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಮಾಡುವ, ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕಾಣುವ. उप+ईक्ष (दर्शने) कर्त० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣುವ. 3. ತಿರಸ್ಕಾರದಿಂದ ಕಾಣುವ.

उपेक्षा ಉಪೇಕ್ಷಾ (स्त्री०) 1. ಉದಾಸೀನತೆ, ಅಲಕ್ಷ್ಯ. "उपेक्षा सर्वकार्येषु कर्मणां करणेषु च। अनिष्टानां समुत्थेन त्रिवर्गो नश्यते यया" भा० शान्ति० ५८-४४। 2. ಅನಾದರ, ಪ್ರೀತಿಯಿಲ್ಲದಿರುವಿಕೆ. उप + ईक्ष (दर्शने) "अः" (३-३-१०३)। "किं वा तवात्यन्तवियोगमोघे कुर्यामुपेक्षां हतजीवितेऽस्मिन्" रघु० १४-६५। 3. ಬಿಡುವುದು, ತ್ಯಜಿಸುವುದು. 4. ತಿರಸ್ಕಾರ, ಅಗೌರವ, ಅವಮರ್ಯಾದೆ. "यथा यथेह त्वदुपेक्षयानया निमेषमप्येष जनो विलम्बते" नैष० ९-२०।

उपेक्षित ಉಪೇಕ್ಷಿತ (वि०) 1. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಅಲಕ್ಷ್ಯದಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಅವಮಾನಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ತ್ಯಜಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ. उप+ईक्ष (दर्शने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उपेक्षितेक्षोः करभाच्छमीरतात्" नैष० ९-४३।

उपेक्षितव्य ಉಪೇಕ್ಷಿತವ್ಯ (वि०) "उपेक्षणीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. उप+ईक्ष (दर्शने) अर्हादौ "तव्यः" (३-१-९६)।

उपेक्ष्य ಉಪೇಕ್ಷ್ಯ (वि०) 1. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಡುವ. उप + ईक्ष (दर्शने) अर्हादौ "ण्यत्" (३-१-१२४)। (अव्य०) 4. ಉಪೇಕ್ಷಿಸಿ, ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕಂಡು. 5. ತಿರಸ್ಕರಿಸಿ, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಂಡು.

उपेक्ष्यमाण ಉಪೇಕ್ಷ್ಯಮಾಣ (वि०) 1. ಉದಾಸೀನತೆಯಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವ. 2. ತಿರಸ್ಕರಿಸಲ್ಪಡುವ, ಅನಾದರದಿಂದ ಕಾಣಲ್ಪಡುವ. उप + ईक्ष (दर्शने) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "उपेक्ष्यमाणो विज्ञातो हृदयेनापराजितः" भा० शान्ति० १०३-१४।

उपेत ಉಪೇತ (वि०) 1. ಕೂಡಿರುವ, ಸೇರಿಕೊಂಡಿರುವ, ಸಹಿತವಾದ. उप+इण् (गतौ) "क्तः" (३-४-७२)। "विपदोऽभिभवन्त्यविक्रमं रहयत्यापदुपेतमायतिः" किरा० २-१४। "पुत्रमेवंगुणोपेतं चक्रवर्तिनमाप्नुहि" शाकु० १-१२। 2. ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ, ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. 3. ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಬಂದಿರುವ. "उपेतपार्श्वश्चरणेन मौनिना" नैष० १-१२४। 4. ಉಪನಯನ ಸಂಸ್ಕಾರ ಹೊಂದಿದವನು. "न स्त्री जुहुयान्नानुपेतः" स्मृतिः।

उपेतृ ಉಪೇತೃ (वि०) ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. उप+इण् (गतौ) "तृच्" (३-१-१३३)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। उपेत्री ಉಪೇತ್ರೀ. "उपेतारमुपेयं च सर्वोपायांश्च कृत्स्नशः" मनु० ७-२१५।

उपेन्द्र ಉಪೇಂದ್ರ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. इन्द्रमुपगतोऽनुजत्वेन। [ಬಲಿಚಕ್ರವರ್ತಿಯನ್ನು ನಿಗ್ರಹಿಸಲು ಕಶ್ಯಪಮುನಿಯಿಂದ ಅದಿತಿದೇವಿಯಲ್ಲಿ ಇಂದ್ರನಿಗೆ ತಮ್ಮನಾಗಿ ವಾಮನರೂಪದಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ ಕಾರಣ ವಿಷ್ಣುವಿಗೆ ಈ ಹೆಸರು.] "इन्द्रस्याप्यनुजत्वे जातश्चोपेन्द्र उच्यते" इति निरुक्तिः। "उपेन्द्रो वामनः प्रांशुः" वि० स०।

उपेन्द्रवज्रा ಉಪೇಂದ್ರವಜ್ರಾ (स्त्री०) ಹನ್ನೊಂದನೆಯ ಛಂದಸ್ಸಿನ ಒಂದು ವೃತ್ತ. ಇದರ ಗಣಗಳು: ज त ज गु गु। ಗಣವಿನ್ಯಾಸ: ।U।UU।।U।UU "उपेन्द्रवज्रा जतजास्ततो गौ" वृ० र०।

उपेय ಉಪೇಯ (वि०) 1. ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲ್ಪಡುವ. उप + इण् (गतौ) "यत्" (३-१-९७)। 2. ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ. 3. ಉಪಾಯದಿಂದ ಸಾಧಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ (ಫಲ). "भवत्युपायं प्रति हि प्रवृत्तावुपेयमाधुर्यमधैर्यसर्जि" नैष० ६-९३। 4. ಹೊಂದಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ಹೊಂದಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಹೊಂದಲ್ಪಡುವ. "उपेतारमुपेयं च सर्वोपायांश्च कृत्स्नशः" मनु० ७-२१५। 7. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 8. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಹೋಗಲು ಶಕ್ಯವಾದ.

उपेयिवस् ಉಪೇಯಿವಸ್ (वि०) 1. ಹೊಂದಿರುವ, ಪಡೆದಿರುವ. उप+इण् (गतौ) "क्वसुः" (३-२-१०९)। "समत्सरेणासुर इत्युपेयुषा चिराय नाम्नः प्रथमाभिधेयताम्" माघ० १-४३। 2. ಹೊಂದಿರುವ, ತಲುಪಿರುವ, ಸೇರಿರುವ. "तत उदग्र इव द्विरदे मुनौ रणमुपेयुषि भीमभुजायुधे" किरा० १८-१। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ईयुषी –ಈಯುಷೀ.** "उपेयुषी कल्पलताभिशङ्कया कथंन्वितस्त्रस्यति षट्पदावलिः" किरा० ८-७।

उपोढ ಉಪೋಢ (वि०) 1. ಸಮೀಪಕ್ಕೆ ಆಗಮಿಸಿರುವ, ಹತ್ತಿರಕ್ಕೆ ಬಂದಿರುವ. उप + वह (प्रापणे) "क्तः" (३-४-७२)। "युगपद्ददृशे विशन्वराहं तदुपोढैश्च नभश्चरैः पृषत्कः" किरा० १३-२३। 2. ಮದುವೆಯಾಗಿರುವ, ವಿವಾಹಮಾಡಿಕೊಂಡಿರುವ. 3. ವಹಿಸಿರುವ, ಎತ್ತಿಕೊಂಡಿರುವ. "उपोढ ऊढे निकटेऽपि" हेम०।

उपोत्तम ಉಪೋತ್ತಮ (वि०) ಕೊನೆಯದಕ್ಕೆ ಹಿಂದಿನದಾದ, ಕೊನೆಯದಕ್ಕೆ ಪೂರ್ವದಲ್ಲಿರುವ. उपगतमुत्तमम्। "योपधाद्गुरूपोत्तमाद्वुञ्" पा० सू०। ५-१-१३२।

उपोदक ಉಪೋದಕ (पु०) 1. ನೀರಿನ ಸಮೀಪ ಪ್ರದೇಶ. उपगत उदकम्। प्रा० स०। (वि०) 2. ನೀರಿನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿರುವ. (अव्य०) 3. ನೀರಿನ ಹತ್ತಿರದಲ್ಲಿ. उदकस्य समीपम्। सामीप्ये अव्ययी०।

उपोदिका ಉಪೋದಿಕಾ (स्त्री०) ತಪಸಿಗಿಡ. उपाधिकमुदकं यत्र, उदकस्योदादेशः, संज्ञायां कन्। अत इत्त्वम्।

उपोद्घात ಉಪೋದ್ಘಾತ (पु०) 1. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 2. ಪೀಠಿಕೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವನೆ, ಮುಂದೆ ಪ್ರತಿಪಾದಿಸಲ್ಪಡುವ ವಿಷಯದ ಸಂಕ್ಷಿಪ್ತ ಸೂಚನೆ. उप समीपे प्रकृतस्य उद्घातः उद्घननं ज्ञापनम्। 3. ಪ್ರಕೃತಕಾರ್ಯ ಸಿದ್ಧಿಸಲು ಕಾರಣವಾದ ಪ್ರಯೋಜನ. "तदनेन तीर्थेन तत्प्रतिच्छन्दकमुपोद्घाताय माधवान्तिकमुपेयादित्यभिप्रायः" मालती० १। 4. ಉದಾಹರಣೆ. "उपोद्घात उदाहारः" अम०। 5. ವಿಷಯ ನಿರೂಪಣೆಯ ಸಮಯದಲ್ಲಿರಬೇಕಾದ ಆರು ವಿಧ ಸಂಗತಿಗಳಲ್ಲೊಂದು.

उपोद्बलक ಉಪೋದ್ಬಲಕ (वि०) 1. ಸಮರ್ಥಿಸುವ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವ. 2. ಉತ್ತೇಜನ ಕೊಡುವ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹಿಸುವ. उप + उद् + बल (प्राणने) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उपोद्बलन ಉಪೋದ್ಬಲನ (न०) 1. ಉತ್ತೇಜನ, ಪ್ರೋತ್ಸಾಹ. 2. ಸಮರ್ಥನೆ, ಸ್ಥಿರಪಡಿಸುವಿಕೆ. उप+उद्+बल (प्राणने) "ल्युट्" (३-३-११५)।

उपोषण ಉಪೋಷಣ (न०) ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. उप+उष (दाहे) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "प्राप्ते श्रीरामनवमीदिने मर्त्यो विमूढधीः। उपोषणं न कुरुते कुम्भीपाके महीयते"।

उपोषित ಉಪೋಷಿತ (न०) 1. ಉಪವಾಸ, ಊಟಮಾಡದಿರುವಿಕೆ. उप + वस (निवासे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। "नास्ति स्त्रीणां पृथग्यज्ञो न व्रतं नाप्युपोषितम्। पतिं शुश्रूषते येन तेन स्वर्गे महीयते" मनु० ५-१५५। 2. ಉಪವಾಸಮಾಡಿದ, ಊಟಮಾಡದಿರುವ. उप+वस कर्तं० "क्तः" (३-४-७२)। "उपोषितो द्वितीयेऽह्नि पूजयेत् पुनरेव ताम्"। "पपौ निमेषालसपक्ष्मपङ्क्तिरुपोषिताभ्यामिव लोचनाभ्याम्" रघु० २-१९।

उपोष्य ಉಪೋಷ್ಯ (वि०) 1. ಉಪವಾಸಮಾಡಲ್ಪಡುವ (ಕಾಲ). उप+वस (निवासे) कर्म० "क्यप्" बाहु०। (अव्य०) 2. ಉಪವಾಸಮಾಡಿ. उप+वस "ल्यप्" (७-१-३७)।

उप्त ಉಪ್ತ (वि०) 1. ಬಿತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ (ಬೀಜ). 2. ಬಿತ್ತನೆ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). डु वप् (बीजसन्ताने) "क्तः" (३-२-१०२)। 3. ಕ್ಷೌರಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ.

उप्तकृष्ट ಉಪ್ತಕೃಷ್ಟ (वि०) ಬೀಜ ಬಿತ್ತಿದನಂತರ ಉಳಲ್ಪಟ್ಟ (ಭೂಮಿ). उप्तं च तत् कृष्टं च।

उप्ति ಉಪ್ತಿ (स्त्री०) 1. ಬೀಜ ಬಿತ್ತುವಿಕೆ. डु वप् (बीजसन्ताने) "क्तिन्" (३-३-९४)। "बीजानामुप्तिविच्च स्यात्क्षेत्रदोषगुणस्य च" मनु० ९-३३०। 2. ಕ್ಷೌರ ಮಾಡುವಿಕೆ.

उप्त्रिम ಉಪ್ತ್ರಿಮ (वि०) ಬಿತ್ತನೆಯಿಂದ ಉಂಟಾದ, ಬಿತ್ತನೆಯಿಂದ ಹುಟ್ಟಿದ. वपनेन निर्वृत्तम्—डु वप् (बीजसन्ताने) "क्त्रिः" (३-३-८८)। "मप्" (४-४-२०)।

उप्य ಉಪ್ಯ (वि०) ಬಿತ್ತನೆಗೆ ಯೋಗ್ಯವಾದ ಬೀಜ. डु वप् (बीजसन्ताने) कर्म० "क्यप्" बाहु०।

उभ ಉಭ (वि० द्विव०) 1. ಎರಡು. 2. ಇಬ್ಬರು. उभ (पूरणे) "कः" (३-१-१३५)। ಮೂರು ಲಿಂಗ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ ಇದರ ರೂಪಗಳು: (पु०) उभौ उभौ उभाभ्याम् उभाभ्याम् उभाभ्याम् उभयोः उभयोः। "उभौ यदि व्योम्नि पृथक्प्रवाहावाकाशगङ्गापयसः पतेताम्" माघ० ३-८। (स्त्री०) ಮತ್ತು (न०) उभे उभे ಮುಂದಕ್ಕೆ ಪುಲ್ಲಿಂಗದಂತೆ ರೂಪಗಳು. "उभे एव क्षमे वोढुमुभयोर्बीजमाहितम्। सा वा शम्भोस्तदीया वा मूर्तिर्जलमयी मम" कुमा० २-६०।

उभय ಉಭಯ (वि०) ಎರಡು ಅವಯವಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ. उभ "अयच्" (५-२-४४)। ಇದಕ್ಕೆ ದ್ವಿವಚನರೂಪವಿಲ್ಲ. ಏಕ ಮತ್ತು ಬಹುವಚನ ರೂಪ ಗಳು ಮಾತ್ರ. (पु०) उभयः उभये। उभयम् उभयान्। उभयेन उभयैः। उभयस्मै उभयेभ्यः। उभयस्मात् उभयेभ्यः। उभयस्य उभयेषाम्। उभयस्मिन् उभयेषु। (स्त्री०) उभयी उभय्यः। (न०) उभयम् उभयानि। "अलङ्घनीयताहेतुरुभयं तन्मनस्विनि" माघ० २-४८। "तस्य मित्राण्यमित्रास्ते ये च ये चोभये नृपाः" माघ० २-१०१। "किं कथ्यते श्रीरुभयस्य तस्य" कुमा० ७-७८।

उभयतस् ಉಭಯತಸ್ (अव्य०) 1. ಎರಡು ಕಡೆ ಗಳಿಂದಲೂ. उभय "तसिल्" (५-३-७)। "उद्धतैरिव परस्परसङ्गादीरितान्युभयतः कुचकुम्भैः" माघ० १०-३२। 2. ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ. "तज्जः पुनात्युभयतः पुरुषानेकविंशतिम्" याज्ञ० १-५८। 3. ಎರಡು ಕಡೆಗಳಿಗೂ. "शक्तिं चोभयतस्तीक्ष्णामायसं दण्डमेव वा" मनु० ८-३१५।

उभयतोमुख ಉಭಯತೋಮುಖ (वि०) 1. ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ಮುಖವುಳ್ಳ. 2. ಎರಡು ಕಡೆಯೂ ನೋಡುವ. (स्त्री०) **–मुखी–ಮುಖೀ.** ಆಕಳು, ಹಸು. "सवत्सारोमतुल्यानि युगान्युभयतोमुखीम्" याज्ञ० १-२०६।

उभयत्र ಉಭಯತ್ರ (अव्य०) 1. ಎರಡು ಕಡೆಗಳಲ್ಲಿಯೂ. 2. ಎರಡು ವಿಷಯಗಳಲ್ಲಿಯೂ. उभय "त्रल्" (५-३-१०)। "द्वौ दैवे पितृकार्ये त्रीनेकैकमुभयत्र वा" मनु० ३-१२५।

उभयथा ಉಭಯಥಾ (अव्य०) ಎರಡು ರೀತಿಯಲ್ಲಿಯೂ, ಎರಡು ವಿಧದಲ್ಲಿಯೂ. उभ "अयच्" "थाल्" (५-३-२३)।

उभयद्युस् ಉಭಯದ್ಯುಸ್ (अव्य०) ಎರಡು ದಿನ ಗಳಲ್ಲಿಯೂ. उभय "द्युस्" (वा० ५-३-२२)।

उभयवेतन ಉಭಯವೇತನ (पु०) ಎರಡುಕಡೆಗಳ ಲ್ಲಿಯೂ ಸಂಬಳ ಪಡೆಯುವ ದೂತ. उभयोः वेतनं यस्य। [ಒಬ್ಬ ರಾಜನಲ್ಲಿ ರಹಸ್ಯವಾಗಿ ಸಂಬಳ ಪಡೆದು ಅವನ ಶತ್ರುರಾಜನಲ್ಲಿ ಸೇವಕನಂತೆ ನಟಿಸಿ ಅವ ನಿಂದಲೂ ಸಂಬಳ ಪಡೆಯುತ್ತಾ ಆ ರಾಜನಿಗೂ, ಅವನ ಮಂತ್ರಿಗಳಿಗೂ ಭೇದವನ್ನು ಕಲ್ಪಿಸುವವನು ಉಭಯ ವೇತನ ದೂತ.]

उभयेद्युस् ಉಭಯೇದ್ಯುಸ್ (अव्य०) "उभयद्युस्" ಪದದ ಅರ್ಥ. उभय "एद्युस्" (५-३-२२)।

उम् ಉಮ್ (अव्य०) 1. ರೋಷ, ಕೋಪ. 2. ಪ್ರಶ್ನೆ. 3. ಅಂಗೀಕಾರ, ಸಂಮತಿ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. "उम् रोषेऽङ्गीकृतावपि। प्रश्नेऽपि स्यात्" मेदि०।

उमा ಉಮಾ (स्त्री०) 1. ಪಾರ್ವತಿ, ಗೌರಿ, ಶಿವನ ಪತ್ನಿ. ओः शिवस्य मा लक्ष्मीरिव, उं शिवं माति इति वा। उ, मा इति मात्रा तपसे निषिद्धत्वाद्वा। [ತಾಯಿಯು ಪಾರ್ವತಿಯನ್ನು ಉ ಎಂದು ಸಂಬೋಧಿಸಿ ಮಾ ಎಂದು ತಪಸ್ಸಿನಿಂದ ತಡೆದ ಕಾರಣ ಪಾರ್ವತಿಗೆ

"उमा" ಎಂಬ ಹೆಸರಾಯಿತು.] "उमेति मात्रा तपसो निषिद्धा पश्चादुमाख्यां सुमुखी जगाम" कुमा० १-२६। "उमापि नीलालकमध्यशोभि विस्रंसयन्ती नवकर्णिकारम्" कुमा० ३-६२। 2. ಅಗಸೆಗಿಡ. 3. ಅರಿಶಿನ. 4. ಕೀರ್ತಿ, ಯಶಸ್ಸು. 5. ಪ್ರಕಾಶ, ಬೆಳಕು. "उमातसीहैमवतीहरिद्राकीर्तिकान्तिषु" मेदि०।

उमाकट ಉಮಾಕಟ (पु०) 1. ಅರಿಶಿನದ ಪುಡಿ. 2. ಅಗಸೆ ಹೂವಿನ ಪುಡಿ. उमाया हरिद्राया अतस्या वा रजः "कटच्" (वा० ५-२-२९)।

उमातनय ಉಮಾತನಯ –सुत –ಸುತ (पु०) 1. ಸ್ಕಂದ, ಕುಮಾರಸ್ವಾಮಿ, ಷಣ್ಮುಖ. ["कार्तिकेय" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 2. ಗಣಪತಿ, ವಿನಾಯಕ.

उमापति ಉಮಾಪತಿ (पु०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಿವ, ಮಹಾದೇವ. उमायाः पतिः। "अभिनवौषसरागभृता बभौ जलधरेण समानमुमापतिः" किरा० १८-४।

उमावन ಉಮಾವನ (न०) ಶೋಣಿತಪುರ. ಈ ಶೋಣಿತಪುರವು ಉಷಾಮಠಕ್ಕೆ ಆರುಮೈಲಿ ದೂರದಲ್ಲಿ ಕೇದಾರ ಗಂಗೆಯ ತೀರದಲ್ಲಿರುವುದು. ಇದಕ್ಕೆ ದೇವೀಕೋಟಿ, ಕೋಟಿವರ್ಷ, ಬಾಣಪುರಗಳೆಂಬ ಹೆಸರೂ ಉಂಟು. "देवीकोट उमावनम्। कोटिवर्षं बाणपुरं स्याच्छोणितपुरं च तत्" अभि० चि०।

उमासहचर ಉಮಾಸಹಚರ / **उमासहाय ಉಮಾಸಹಾಯ** (पु०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. उमायाः सहचरः सहायो वा।

उम्बर ಉಂಬರ / **उम्बुर ಉಂಬುರ** (पु०) ವಾಸಕಾಲಿನ ಕೆಳಗಿನ ಮರದ ಪಟ್ಟಿ. "गृहावग्रहणी देहल्युम्बरोदुम्बरोम्बुराः" अभि० चि०।

उम्य ಉಮ್ಯ (न०) ಅಗಸೆಗಿಡ ಬೆಳೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ ಭೂಮಿ. उमानां भवनं क्षेत्रम्—उमा "यत्" (५-२-४)। "भङ्ग्यं भङ्गीनमौमीनमुम्यं यव्यं यवक्यवत्" अभि० चि०।

उरःसूत्रिका ಉರಃಸೂತ್ರಿಕಾ (स्त्री०) ಮುಕ್ತಾಹಾರ, ಮುತ್ತುಗಳಿಂದ ರಚಿತವಾದ ಸರ. उरसः सूत्रमिव। "अथोरःसूत्रिका मौक्तिकैः कृता" अम०।

उरःस्थल ಉರಃಸ್ಥಲ (न०) ಎದೆ, ಗುಂಡಿಗೆ. उरसः स्थलम्। "शिलाघनैर्नाकसदामुरःस्थलैर्बृहन्निवेशैश्च वधूपयोधरैः" किरा० ८-३२।

उरग ಉರಗ (पु०) 1. ಸರ್ಪ, ಹಾವು. उरसा गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)। "तवाभिधानाद्व्यथते नताननः सुदुःसहान्मन्त्रपदादिवोरगः" किरा० १-२४। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–गी –ಗೀ.** ಹೆಣ್ಣು ಹಾವು. 2. ಸೀಸಲೋಹ. 3. ಆಶ್ಲೇಷಾನಕ್ಷತ್ರ. [ಇದು ಸರ್ಪದೇವತಾಕ ನಕ್ಷತ್ರ].

उरगभूषण ಉರಗಭೂಷಣ (पु०) ಪರಮೇಶ್ವರ, ಶಿವ. उरगो भूषणमस्य।

उरगराज ಉರಗರಾಜ (पु०) ಸರ್ಪರಾಜ, ವಾಸುಕಿ, ಆದಿಶೇಷ. उरगाणां सर्पाणां राजा "टच्" (५-४-९१)। "प्रहर्तुरेवोरगराजरज्जवो जवेन कण्ठं सभयाः प्रपेदिरे" माघ० १-५६।

उरगाशन ಉರಗಾಶನ (पु०) 1. ಗರುಡ. 2. ನವಿಲು, ಮಯೂರ. उरगानश्नाति—अश (भोजने) "ल्युः" (३-१-१३४)। "चञ्च्वग्रदष्टचटुलाहिपताकयान्ये स्वावासभागमुरगाशनकेतुयष्ट्या" माघ० ५-१३।

उरण ಉರಣ (पु०) ಗಂಡುಕುರಿ, ಟಗರು. ऋच्छति—ऋ (गतौ) "क्युन्" "उत्" च (उ० ५-१७)। "वृकीवोरणमासाद्य मृत्युरादाय गच्छति" भा०। स्त्रियां "ङीष्" (४-१-६३)। **–णी –ಣೀ.** ಹೆಣ್ಣುಕುರಿ.

उरणाक्ष ಉರಣಾಕ್ಷ (पु०) ತಗಸಿಗೆ ಗಿಡ. "दद्रुघ्नश्चक्रमर्दकः। पद्माट उरणाक्षश्च" अम०।

उरभ्र ಉರಭ್ರ (पु०) 1. ಗಂಡುಕುರಿ, ಟಗರು. उरु भ्रमति—भ्रमु (चलने) "डः" (वा० ३-२-१०१)। पृषो०। स्त्रियां जाति० "ङीष्" (४-१-६३)। **–भ्री –ಭ್ರೀ.** ಹೆಣ್ಣುಕುರಿ. 2. ತಗಸಿಗೆ ಗಿಡ.

उररी ಉರರೀ (अव्य०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. 2. ವಿಸ್ತಾರ. ऊयी (तन्तुसन्ताने) "ररीक्" बाहु०। ಇದಕ್ಕೆ कृञ् ಧಾತುವು ಪರವಾದಾಗ ಗತಿಸಂಜ್ಞೆ ಬಂದು ಸಮಾಸ ಬರುವುದು. उररी + कृञ् भावे "घञ्" (३-३-१८)। **–कारः –ಕಾರಃ.** भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। **–करणम् –ಕರಣಮ್.** ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ. उररी+कृञ् "ल्यप्" (७-१-३७)। **उररीकृत्य ಉರರೀಕೃತ್ಯ.** ಅಂಗೀಕರಿಸಿ, ಸಂಮತಿಸಿ. "काल्पनिकं भेदमुररीकृत्य कर्मकर्तरि वा प्रयोगः" सा० द०।

उररीकृत ಉರರೀಕೃತ (वि०) 1. ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उररी+कृञ् "क्तः" (३-२-१०२)।

"कुण्डिनेन्द्रसुतया किल पूर्वं मां वरीतुमुररीकृतमास्ते" नैष० ५-११४।

उरस् ಉರಸ್ (न०) 1. ವಕ್ಷಃಸ್ಥಳ, ಎದೆ. इयर्ति—ऋ (गतौ) "असुन्" उरादेशश्च (उ० ४-१५५)। "उरसि शूलभृतः प्रहिता मुहुः प्रतिहतिं ययुरर्जुनमुष्टयः" किरा० १५-५। (वि०) 2. ಮುಖ್ಯವಾದ, ಪ್ರಧಾನವಾದ, ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. "उरो वक्षसि मुख्ये च" हेम०।

उरसिज ಉರಸಿಜ (पु०) 1. ಸ್ತನ, ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆ. उरसि वक्षसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९७)। "परिपस्पृशिरे चैनं पीनैरुरसिजैर्मुहुः" रामा०। (वि०) 2. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

उरसिरुह ಉರಸಿರುಹ (पु०) 1. ಸ್ತನ, ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆ. उरसि रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)। "फेनानामुरसिरुहेषु हारलीलाचेलश्रीर्जघनतलेषु शैवलानाम्" माघ० ८-५९। (वि०) 2. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

उरसिल ಉರಸಿಲ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ, ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ. प्रशस्तमुरो यस्य "इलच्" (५-२-१००)।

उरस्वत् ಉರಸ್ವತ್ (वि०) ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ, ವಿಶಾಲವಾದ ಎದೆಯುಳ್ಳ. प्रशस्तमरो यस्य "मतुप्" (५-२-९४)।

उरस्त्र ಉರಸ್ತ್ರ (न०) ಕವಚ, ಅಂಗಿ. उरस्त्रायते—त्रैङ् (पालने) "कः" (३-२-३)।

उरस्य ಉರಸ್ಯ (पु०) 1. ಪುತ್ರ, ಮಗ. उरसा निर्मितः "यत्" (४-४-९४)। (वि०) 2. ಎದೆಯಲ್ಲಿರುವ. उरसि भवः "यत्" (४-३-५५)।

उरी ಉರೀ (अव्य०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. उर (गतौ) "रीक्" बाहु०। 2. ವಿಸ್ತಾರ.

उरीकरण ಉರೀಕರಣ (न०) 1. ಅಂಗೀಕಾರ, ಒಪ್ಪಿಗೆ, ಸಂಮತಿ. उरी+डु कृञ् (करणे) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ವಿಸ್ತರಿಸುವಿಕೆ. भावे "घञ्" (३-३-१८)। **-कारः -ಕಾರಃ.**

उरीकृत ಉರೀಕೃತ (वि०) 1. ಅಂಗೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಒಪ್ಪಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂಮತಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उरी + डु कृञ् (करणे) "क्तः" (३-२-१०२)। 2. ವಿಸ್ತರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಸ್ವೀಕರಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. "न खलु मुष्टिरुरीकृतबन्धनः" नैष० ४-८४।

उरु ಉರು (वि०) 1. ದೊಡ್ಡದಾದ. ऊर्णोति—ऊर्णुञ् (आच्छादने) "कुः" ह्रस्वश्च (उ० १-३१)। "शुक्लैर्मयूखनिचयैः परिवीतमूर्तिर्वप्राभिघातपरिमण्डलितोरुदेहः" किरा० ५-४२। 2. ವಿಸ್ತಾರವಾದ, ಅಗಲವಾದ. 3. ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಹೇರಳವಾದ. "स पिशङ्गजटावलिः किरन्नुरु तेजः परमेण मन्युना" किरा० १५-४७। 4. ಶ್ರೇಷ್ಠವಾದ. स्त्रियां "ङीष्" (४-१-४४)। **उर्वी ಉರ್ವೀ.** "शरवृष्टिं विधूयोर्वीं स्रग्विणो रक्तवाससः" मनु० ८-२५६।

उरुक्रम ಉರುಕ್ರಮ (पु०) ವಾಮನಾವತಾರವೆತ್ತಿದ ಮಹಾವಿಷ್ಣು. उरवः बहवः क्रमाः पादविक्षेपाः अस्य। "यस्योरुषु त्रिषु विक्रमणेषु। अधिक्षियन्ति भुवनानि विश्वा" श्रुतिः।

उरुगाय ಉರುಗಾಯ (पु०) 1. ವಿಷ್ಣು. उरुभिः श्रेष्ठैर्गीयते—गै (शब्दे) "घञ्" (३-३-१९)। 2. ಹೆಚ್ಚು ಹೊಗಳಿಕೆ, ಅಧಿಕವಾಗಿ ಸ್ತೋತ್ರ ಮಾಡುವಿಕೆ. 3. ವಿಸ್ತಾರವಾದ ಪ್ರದೇಶದಲ್ಲಿ ಸಂಚಾರ. उरुषु गानम्—गाङ् (गतौ) भावे "घञ्" (३-३-१८)। "युक्" (७-३-३३)।

उरुबूक ಉರುಬೂಕ (पु०) ಹರಳುಗಿಡ. उरुं महान्तं वायुं वायति—ओ वै (शोषणे) "ऊकः" (उ० ४-४१)। "एरण्ड उरुबूकश्च रुचकश्चित्रकश्च सः" अम०।

उरोज ಉರೋಜ (पु०) 1. ಸ್ತನ, ಹೆಂಗಸರ ಮೊಲೆ. उरसि जायते—जनी (प्रादुर्भावे) "डः" (३-२-९८)। "स्नान्तीनां बृहदमलोदबिन्दुचिह्नौ रेजाते रुचिरदृशामुरोजकुम्भौ" माघ० ८-५३। (वि०) 2. ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ.

उरोभू ಉರೋಭೂ (वि०) ಎದೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. उरसि भवति—भू (सत्तायाम्) "क्विप्" (३-२-१७९)। "उरोभुवा कुम्भयुगेन जृम्भितम्" नैष० १-४८।

उरोभूषण ಉರೋಭೂಷಣ (न०) 1. ಹಾರ, ಸರ. उरो भूष्यतेऽनेन—भूष (अलङ्कारे) कर० "ल्युट्" (३-३-११७)। (वि०) 2. ಎದೆಯನ್ನು ಅಲಂಕರಿಸುವ. उरो भूषयति—भूष (अलङ्कारे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)।

उर्वट ಉರ್ವಟ (पु०) ಸಂವತ್ಸರ. उरु यथातथाऽटति—अट (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। "ऋतुवृत्तिर्मासमानः स्यात्कालग्रन्थिरुर्वटः" त्रिकाण्ड०।

उर्वरा ಉರ್ವರಾ (स्त्री०) 1. ಸಕಲ ಪೈರುಪಚ್ಚೆಗಳಿಂದ ಕೂಡಿದ ಭೂಮಿ, ಫಲವತ್ತಾದ ಜಮೀನು. उरु प्रभूतं शस्यादिकं ऋच्छति—ऋ (गतौ) "अच्" (३-१-१३४)। उर्वी (हिंसायाम्) "घः" (३-३-१२५) उर्वं राति—रा (दाने) "क्विप्" (वा० ३-३-१०८)। वा। "तीक्ष्ण-विशिखमुखपीतमसृक्पततां गणैः पिबतु सार्धमुर्वरा" माघ० १५-६६। 2. ಜಮೀನು, ಭೂಮಿ. "उर्वरा तु भूमात्रे सर्वसस्याढचभुव्यपि" हेम०।

उर्वशी ಉರ್ವಶೀ (स्त्री०) ದೇವಲೋಕದ ಒಬ್ಬ ವೇಶ್ಯೆ, ಪ್ರಖ್ಯಾತಳಾದ ಒಬ್ಬ ಅಪ್ಸರಸ್ಸು. उरून् महतोऽपि अश्नुते वशीकरोति — अशू (व्याप्तौ) "कः" (३-२-४)। गौरा० "ङीष्" (४-१-४१)। [ಬದರಿಕಾಶ್ರಮದಲ್ಲಿ ನರನಾರಾಯಣರು ತಪಸ್ಸು ಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ಕೆಲವು ದೇವವನಿತೆಯರು ತಪೋಭಂಗಕ್ಕಾಗಿ ಬರಲು ನಾರಾಯಣನು ತನ್ನ ತೊಡೆಯನ್ನು ಕೆರೆದು ಲೋಕೋತ್ತರ ಸೌಂದರ್ಯವುಳ್ಳ ಒಬ್ಬ ಯುವತಿಯನ್ನು ಸೃಷ್ಟಿಸಿದನು. ತೊಡೆಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದುದರಿಂದ ಇವಳಿಗೆ "ಉರ್ವಶಿ" ಎಂದು ಹೆಸರಾಯಿತು.] ದೇ०ಭಾ०। ऊरुं नारायणोरुं कारणत्वेनाश्नुते—अशू (व्याप्तौ) "कः" (३-२-४)। "ङीष्" (४-१-४१)। पृषो०। [ಮಿತ್ರಾವರುಣರ ಶಾಪದಿಂದ ಈಕೆಯು ಭೂಮಿಗೆ ಬಂದು ಚಂದ್ರವಂಶದವನಾದ ಪುರೂರವಸ್ ಎಂಬ ಒಬ್ಬ ರಾಜನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಆಯು, ಧೀಮಂತ, ಅಮಾವಸು, ದೃಢಾಯು, ವನಾಯು ಮತ್ತು ಶತಾಯುಗಳೆಂಬ ಆರು ಮಂದಿ ಮಕ್ಕಳನ್ನು ಪಡೆಯುವಳು. ಈಕೆಯು ಪುರೂರುವಸ್ಸನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗುವಾಗ, ಸಮಾಗಮ ಕಾಲದ ಹೊರತು ಮತ್ತಾವಾಗಲೂ ತನಗೆ ನಗ್ನನಾಗಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳಕೂಡದೆಂದೂ ತಾನು ಅಪೇಕ್ಷಿಸಿದಾಗ ಮಾತ್ರ ಸಮಾಗಮವಾಗಬೇಕೆಂದೂ ತನ್ನ ಹಾಸಿಗೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಯಾವಾಗಲೂ ಎರಡು ಟಗರುಗಳನ್ನು ಕಟ್ಟಿರಬೇಕೆಂದೂ ಮುಂತಾಗಿ ಕೆಲವು ನಿಬಂಧನೆಗಳನ್ನು ಹಾಕಿ ಅದಕ್ಕೆ ವಿರುದ್ಧವಾಗಿ ನಡೆದಾಗ ತಾನು ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ಹೋಗುವುದಾಗಿ ಹೇಳಿ ಆ ನಿಬಂಧನೆಗಳಿಗೆ ಅವನನ್ನು ಒಪ್ಪಿಸಿದಳು. ಒಂದು ದಿನ ವಿಶ್ವಾವಸುವೆಂಬ ಗಂಧರ್ವನೊಬ್ಬನು ಉರ್ವಶಿಯನ್ನು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ಕರೆದೊಯ್ಯಲು ಉಪಾಯ ಯೋಚಿಸಿ ಉರ್ವಶಿಯ ಹಾಸಿಗೆಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಕಟ್ಟಿದ್ದ ಟಗರುಗಳನ್ನು ಕದ್ದೊಯ್ಯಲಾಗಿ ಪುರೂರುವಸ್ಸು ನಗ್ನನಾಗಿಯೇ ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದೆದ್ದು ಅಟ್ಟಿಕೊಂಡು ಓಡಿಹೋದನು. ಆಗ ಪ್ರತಿಜ್ಞಾಭಂಗವಾಯಿತೆಂದು ಉರ್ವಶಿಯು ಅವನನ್ನು ಬಿಟ್ಟು ದೇವಲೋಕಕ್ಕೆ ತೆರಳಿದಳು.] ಭಾಗ० ९-१४, १५। ಉರ್ವಶಿಯು ಒಂದು ದಿನ ಇಂದ್ರನ ಸಭೆಯಲ್ಲಿ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಮೋಹಿಸಿ ಅವನಿಂದ ತಿರಸ್ಕೃತಳಾಗಿ ಅವನನ್ನು ಷಂಡ (ನಪುಂಸಕ) ನಾಗುವಂತೆ ಶಪಿಸಿದಳು. "तव पित्राभ्यनुज्ञातां स्वयञ्च गृहमागताम्। यस्मान्मां नाभिनन्देथाः कामबाणवशंगताम्। तस्मात्त्वं नर्तनः पार्थ स्त्रीमध्ये मानवर्जितः। अपुमानिति विख्यातः षण्डवद्विचरिष्यसि" भा० वन० अ० ४६। "उर्वशी गुणवशीकृतविश्वा" नैष० ५-५२।

उर्वारु ಉರ್ವಾರು (पु०) ಸೌತೆಗಿಡ. उरु यथातथा ऋच्छति — ऋ (गतौ) "उण्" बाहु०।

उर्वी ಉರ್ವೀ (स्त्री०) ಭೂಮಿ, ನೆಲ, ಪೃಥಿವಿ. ऊर्णोति— ऊर्णुञ् (आच्छादने) "उः" ह्रस्वः नुलोपश्च (उ० १-३१)। "ङीष्" (४-१-४४)। "पश्योदग्रप्लुतत्वाद्वियति बहुतरं स्तोकमुर्व्यां प्रयाति" शाकु० १-७।

उर्वीतल ಉರ್ವೀತಲ (न०) ಭೂಮಿಯ ಮೇಲುಭಾಗ, ನೆಲದ ಮೇಲು ಮೈ. उर्व्यास्तलम्। "नीतो विक्रमबाहुरात्मसमतां प्राप्तेयमुर्वीतले सारं सागरिका तथा च भुवनप्राप्त्येकहेतुः प्रिया" रत्ना० ४-२०।

उर्वीधर ಉರ್ವೀಧರ (पु०) ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. धरति— धृञ् (धारणे) "अच्" (३-१-१३४)। उर्व्याः धरः। "अलकाधिपभृत्यदर्शितं शिवमुर्वीधरवर्त्म संप्रयान्" किरा० ३-५९।

उर्वीधव ಉರ್ವೀಧವ —नाथ—ನಾಥ —पति—ಪತಿ (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. उर्व्याः धवः नाथः पतिर्वा।

उर्वीभुज् ಉರ್ವೀಭುಜ್ (पु०) ರಾಜ, ದೊರೆ. उर्वीं भुङ्क्ते — भुज (पालनाभ्यवहारयोः) "क्विप्" (३-२-६१)।

उर्वीभृत् ಉರ್ವೀಭೃತ್ (पु०) 1. ರಾಜ, ದೊರೆ. 2. ಪರ್ವತ, ಬೆಟ್ಟ. उर्वीं बिभर्ति — डु भृञ् (धारणपोषणयोः) "क्विप्" (३-२-७६)।

उर्वीरुह ಉರ್ವೀರುಹ (पु०) 1. ವೃಕ್ಷ, ಮರ, ಗಿಡ, ಬಳ್ಳಿ. उर्व्यां रोहति—रुह (बीजजन्मनि प्रादुर्भावे च) "कः" (३-१-१३५)। "बलाक्रान्तः क्रीडद्द्विरदमथितोर्वीरुहरवैः" माघ० ५-६९। (वि०) 2. ಭೂಮಿಯಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ. "विहङ्गराजाङ्गरुहैरिवायतैर्हिरण्मयोर्वीरुहवल्लितन्तुभिः" माघ० १-७।

उलप ಉಲಪ (पु०) 1. ಲತೆ, ಹಬ್ಬಿರುವ ಬಳ್ಳಿ. वलति—वल (संवरणे) "कपन्" संप्रसारणं च (उ० ३-१४५)। 2. ಮೃದುವಾದ ಒಂದು ಜಾತಿಹುಲ್ಲು. "अविरलविततेव शक्रगोपैररुणितनीलतृणोलपा धरित्री" किरा० १०-३।

उलूक ಉಲೂಕ (पु०) 1. ಗೂಬೆ. वल (संवरणे) "ऊकः" संप्रसारणं च निपा० (उ० ४-४१)। "कुमुदवनमपश्रि श्रीमदम्भोजषण्डं त्यजति मुदमुलूकः प्रीतिमांश्चक्रवाकः" माघ० ११-६४। 2. ಇಂದ್ರ. 3. ದುರ್ಯೋಧನನ ಒಬ್ಬ ದೂತ, ಮಹಾಭಾರತಯುದ್ಧದ ಒಬ್ಬ ಯೋಧ. "स्यादुलूकः काकशत्राविन्द्रे भारतयोधिनि" हेम०। (पु० ब० व०) 4. ಒಂದು ದೇಶ, ಮತ್ತು ಆ ದೇಶದ ಜನರು. "उलूकवासिनं राजन् बृहन्तमुपजग्मिवान्" भा० सभा० २८-५। "उलूकानुत्तरांश्चैव तांश्च राज्ञः समानयत्" भा० सभा० २८-११।

उलूखल ಉಲೂಖಲ (न०) ಒರಳು, ಕುಟ್ಟಲು ಧಾನ್ಯವನ್ನು ಹಾಕುವ ಕಲ್ಲಿನ ಅಥವಾ ಮರದ ಪಾತ್ರೆ. ऊर्ध्वं खं उलखं। पृषो०। उलूखं लाति ला (आदाने) "कः" (३-२-३)। "वनस्पतिभ्य इत्येवं मुसलोलूखले हरेत्" मनु० ३-८८।

उलूखलक ಉಲೂಖಲಕ (न०) 1. ಒರಳು. 2. ಕಲ್ಪತ್ತು. 3. ಗುಗ್ಗುಳದ ಮರ. "कुम्भोलूखलके क्लीबे कौशिको गुग्गुलः पुरः" अम०।

उलूपिन् ಉಲೂಪಿನ್ (पु०) ಸಮುದ್ರದ ಒಂದು ಜಾತಿ ಮೀನು, ತಿಮಿಂಗಿಲ ಜಾತಿಯ ಪ್ರಾಣಿ. उ विस्मयकारकं रूपमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। रलयोरभेदः।

उलूपी ಉಲೂಪೀ (स्त्री०) ಒಬ್ಬ ನಾಗಕನ್ಯೆ, ಕೌರವ್ಯನೆಂಬ ಸರ್ಪರಾಜನ ಮಗಳು. [ಒಂದು ದಿನ ಉಲೂಪಿಯು ಗಂಗಾನದಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ನಾನಮಾಡುತ್ತಿದ್ದಾಗ ತೀರ್ಥಯಾತ್ರೆಗಾಗಿ ಹೋಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಕಂಡು ಮೋಹಗೊಂಡು ಅವನನ್ನು ಮದುವೆಯಾಗಿ ಇರಾವಂತನೆಂಬ ಮಗನನ್ನು ಪಡೆದಳು.] भा० आदि० २३४। [ಬಭ್ರುವಾಹನನ ಬಾಣಕ್ಕೆ ತುತ್ತಾಗಿದ್ದ ಅರ್ಜುನನನ್ನು ಇವಳು ಸಂಜೀವನಮಣಿಯಿಂದ ಬದುಕಿಸಿದಳು.] भा० आश्व० ८१।

उल्का ಉಲ್ಕಾ (स्त्री०) 1. ಆಕಾಶದಲ್ಲಿ ಕಾಣಿಸಿಕೊಳ್ಳುವ ಒಂದು ತೇಜಸ್ಸಿನ ರಾಶಿ, ಬಾಲಚುಕ್ಕಿ. उष (दाहे) "कक्" षस्य लश्च (उ० ३-४२)। "परमास्त्रपरिग्रहोरुतेजः स्फुरदुल्काकृति विक्षिपन्वनेषु" किरा० १३-२६। 2. ದೀವಟಿಗೆ, ಇಲಾಲು, ಪಂಜು. 3. ಬೆಂಕಿ, ಉರಿ. "बाधेतोल्काक्षपितचमरीबालभारो दवाग्निः" मेघ० १-५३।

उल्कापात ಉಲ್ಕಾಪಾತ (पु०) ಆಕಾಶದಿಂದ ಬೆಂಕಿ ಬೀಳುವುದು. उल्कायाः पातः। ष० त०।

उल्कामुख ಉಲ್ಕಾಮುಖ (पु०) ಕೊಳ್ಳಿದೆವ್ವ, ಬಾಯಿಂದ ಬೆಂಕಿಯನ್ನು ಉಗುಳುವ ಪಿಶಾಚಿ. उल्का मुखे यस्य। "विद्युत्पुञ्जनिकाशकेशनयनभ्रूश्मश्रुजालैर्नभो लक्ष्यालक्ष्यविशुष्कदीर्घवपुषामुल्कामुखानां मुखैः" मालती० ५-१३।

उल्ब ಉಲ್ಬ (न०) ಗರ್ಭಕೋಶ, ಗರ್ಭಾಶಯ, ಗರ್ಭದ ಮೇಲಿನ ಹೊದಿಕೆಯ ಚೀಲ. उच (समवाये) "बन्" (उ० ४-९५)। "यथोल्बेनावृतो गर्भस्तथा तेनेदमावृतम्" गीता ३-३८।

उल्बण ಉಲ್ಬಣ (वि०) 1. ಉತ್ಕಟವಾದ, ಅಧಿಕವಾದ, ಹೆಚ್ಚಾದ, ಮಿತಿಮೀರಿದ. उत् बणति—बण (शब्दे) "अच्" (३-१-१३४)। पृषो०। "केनचिन्मधुरमुल्बणरागं बाष्पतप्तमधिकं विरहेषु" माघ० १०-५४। 2. ದೊಡ್ಡದಾದ, ಹಿರಿದಾದ. "रिपुरुल्बणभीमभोगभाजां भुजगानां जननीं जजाप विद्याम्" माघ० २०-४१। 3. ತೊಂದರೆಯಿಲ್ಲದ, ಅಡ್ಡಿ ಆತಂಕಗಳಿಲ್ಲದ, ಪ್ರಕಾಶವಾದ. "त्याजितैः फलमुत्खातैर्भग्नैश्च बहुधा नृपैः। तस्यासीदुल्बणो मार्गः पादपैरिव दन्तिनः" रघु० ४-३३।

उल्मुक ಉಲ್ಮುಕ (पु०) 1. ಯದುವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. (न०) 2. ಬೆಂಕಿಯ ಕೆಂಡ, ಅಂಗಾರ. उष (दाहे) "मुकः" षस्य लश्च (उ० ३-८४)। "उल्मुकेन द्रुमं प्राप्य संकुचत्पत्रसम्पदम्। तेजः प्रकिरता दिक्षु सप्रतापमदीप्यत" माघ० १९-८। 3. ಅರ್ಧಬೆಂದಿರುವ ಕಟ್ಟಿಗೆ, ಕೊಳ್ಳಿ.

उल्लङ्घन ಉಲ್ಲಂಘನ (न०) 1. ಮೀರುವುದು, ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವುದು. उद् + लघि (गतौ) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। "वेलोल्लङ्घनमेतेषां शोकोदन्वति तन्वति" चं० रा०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುವುದು, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯುವುದು. 3. ದಾಟುವುದು.

उल्लङ्घनीय ಉಲ್ಲಂಘನೀಯ (वि०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಡುವ. 4. ದಾಟಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 5. ದಾಟಲು ಶಕ್ಯವಾದ 6. ದಾಟಲ್ಪಡುವ. उद्+लघि (गतौ) अर्हादौ "अनीयर" (३-१-९६)।

उल्लङ्घयत् ಉಲ್ಲಂಘಯತ್ (वि०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸು ತ್ತಿರುವ, ಮೀರುತ್ತಿರುವ. उद्+लघि (गतौ)+णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। "उल्लङ्घयन् मम समुज्ज्वलतः प्रतापं कोपस्य नन्दकुलकाननधूमकेतोः" मुद्रा० १-१०। 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರುತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ನೆಗೆಯು ತ್ತಿರುವ. 3. ದಾಟುತ್ತಿರುವ. 4. ಅತಿಕ್ರಮಿಸುವಂತೆ ಮಾಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಿಸುತ್ತಿರುವ. 6. ದಾಟಿಸುತ್ತಿರುವ.

उल्लङ्घित ಉಲ್ಲಂಘಿತ (वि०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಮೀರಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+लघि (गतौ) "क्तः" (३-२-१०२)। "अम्भोभिरुल्लङ्घिततुङ्गरोधसः प्रतीपनाम्नीः कुरुते स्म निम्नगाः" माघ० १२-५७। 2. ಹಾರಲ್ಪಟ್ಟ, ನೆಗೆಯ ಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ದಾಟಲ್ಪಟ್ಟ.

उल्लङ्घितव्य ಉಲ್ಲಂಘಿತವ್ಯ (वि०) "उल्लङ्घनीय" ಪದದ ಅರ್ಥ. उद्+लघि (गतौ) "तव्यः" (३-१-९६)।

उल्लङ्घितशासन ಉಲ್ಲಂಘಿತಶಾಸನ (वि०) ಆಜ್ಞೆ ಯನ್ನು ಮೀರಿದ, ಅಪ್ಪಣೆಯನ್ನು ಮುರಿದ. उल्लङ्घितं शासनं येन।

उल्लल ಉಲ್ಲಲ (वि०) 1. ಚಲಿಸುವ, ಹೊರಟಿರುವ, ಚಲನೆಯುಳ್ಳ. 2. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಾಡುತ್ತಿರುವ, ನೆಗೆಯುತ್ತಿರುವ. उद् + लल (विलासे) "अच्" (३-१-१३४)। "शतृ" (३-२-१२४)। **–ललत् –ಲಲತ್.** "निर्धूतवीतमपि बालकमुल्ललन्तं यन्ता क्रमेण परिसान्त्वनतर्जनाभिः" माघ० ५-४७। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–ललन्ती –ಲಲಂತೀ.**

उल्ललित ಉಲ್ಲಲಿತ (वि०) 1. ಹೊರಟಿರುವ, ಚಲಿ ಸುವ. उद्+लल (विलासे) कर्त० "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಅಲುಗಾಡುವ. (न०) 3. ಅಲುಗಾಡುವಿಕೆ, ತೂಗಾಡುವಿಕೆ. उद्+लल भावे "क्तः" (३-३-११४)।

उल्लसत् ಉಲ್ಲಸತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಪಡುತ್ತಿರುವ, ಹರ್ಷಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "शतृ" (३-२-१२४)। "ईषद्वक्रितकन्धरः सपुलकः प्रेमोल्लसन्मानसाम्" अमरु० १९। 2. ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರು ತ್ತಿರುವ, ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹೊರಟುಬರುತ್ತಿರುವ. "शेषेण तेजस इवोल्लसता रराज" माघ० ५-५५। 3. ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ. "प्रोल्लसत्कुण्डलप्रोतपद्मरागदलत्विषा" माघ० २-१९। 4. ಪ್ರತಿಫಲಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–लसन्ती –ಲಸಂತೀ.** "निनाय तेषां द्रुतमुल्लसन्ती विनिद्रतां लोचनपङ्कजानि" किरा० १६-३३। "प्रणयिनि विदधाने योषितामुल्लसन्त्यः" माघ० ११-५४।

उल्लसन ಉಲ್ಲಸನ (न०) 1. ಉಲ್ಲಾಸ, ಹರ್ಷ. उद्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ರೋಮಾಂಚ, ಮೈಮುಳ್ಳೇಳುವುದು, ನಿಲುಗೂದಲು.

उल्लसमान ಉಲ್ಲಸಮಾನ (वि०) ಹೊಳೆಯುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಿಸುತ್ತಿರುವ. उद् + लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "शानच्" (३-२-१२४)। "रुचमुल्लसमानवैनतेयद्युतिभिन्नाः फणभारिणो मणीनाम्" माघ० २०-५६।

उल्लसयत् ಉಲ್ಲಸಯತ್ (वि०) 1. ಸಂತೋಷ ಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ. 2. ಕಾಂತಿ ಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುತ್ತಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟ ವಾಗಿ ತೋರ್ಪಡಿಸುತ್ತಿರುವ. उद्+लस (श्लेषणादौ) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 3. ಚಲಿಸುವಂತೆ ಮಾಡು ತ್ತಿರುವ, ಅಲುಗಾಡಿಸುತ್ತಿರುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६)। **–लसयन्ती–ಲಸಯಂತೀ.** "जिह्वाशतान्युल्लसयन्त्यजस्रं लसत्तडिल्लोलविषानलानि" किरा० १६-३७।

उल्लसित ಉಲ್ಲಸಿತ (वि०) 1. ಸಂತೋಷಗೊಂಡ, ಹರ್ಷಹೊಂದಿದ. उद्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "क्तः" (३-४-७२)। 2. ಹೊಳೆಯುವ, ಪ್ರಕಾಶಮಾನವಾದ. "याच्यमानमुखमुल्लसितश्रि" नैष० ५-९३। 3. ಹೊರಕ್ಕೆ ಹೊರಟಿರುವ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರುವ. "नासाविरोकपवनोल्लसितं तनीयः" माघ० ५-५४।

उल्लाघ ಉಲ್ಲಾಘ (वि०) 1. ರೋಗದಿಂದ ಬಿಡಲ್ಪಟ್ಟ ವನು, ರೋಗ ವಾಸಿಯಾದವನು. उल्लाघते स्म—उद्+लाघृ (सामर्थ्ये) "क्तः" (८-२-५५)। निपा०। "उल्लाघो निर्गतो गदात्" अम०। 2. ನಿಪುಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. 3. ಸಂತೋಷಗೊಂಡವನು. 4. ಶುಚಿ ಯಾದ, ಶುದ್ಧವಾದ. "उल्लाघो निपुणे हृष्टे शुचिनीरोगयोस्त्रिषु" हेम०।

उल्लाघयत् ಉಲ್ಲಾಘಯತ್ (वि०) 1. ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸುವವನು, ರೋಗ ವಾಸಿಮಾಡುವವನು. उद्+लाघृ (सामर्थ्ये) + णिच् "शतृ" (३-२-१२४)। 2. ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವವನು. 3. ನಿರ್ಮಲವಾಗಿ ಮಾಡುವವನು, ಶುದ್ಧಿಮಾಡುವವನು.

उल्लाघित ಉಲ್ಲಾಘಿತ (वि०) ವ್ಯಾಧಿಯಿಂದ ಬಿಡಿಸ ಲ್ಪಟ್ಟ, ರೋಗವಾಸಿಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+लाघृ (सामर्थ्ये)

+ णिच् कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। "सतां पतिः सत्त्वसमृद्धिरोगात् उल्लाघितामातनुतेव पृथ्वीम्" याद० २३-५१।

उल्लाप ಉಲ್ಲಾಪ (पु०) 1. ಮಾತು. उद् + लप (व्यक्तायां वाचि) "घञ्" (३-३-१८)। "श्रुता मया आनन्दनिष्यन्दिन आर्यपुत्रस्योल्लापाः" उ० रा० ३। 2. ದೂಷಣೆ, ನಿಂದೆಯ ಮಾತು. "खलोल्लापाः सोढाः कथमपि तदाराधनपरैर्निगृह्यान्तर्बाष्पं हसितमपि शून्येन मनसा" भर्तृ० ३-४। 3. ವ್ಯಾಧಿ, ಭಯ ಮತ್ತು ದುಃಖದಿಂದ ಆಡುವ ಮಾತು. 4. ಸೂಚನೆ, ಸಲಹೆ. 5. ಉಚ್ಚಸ್ವರದಿಂದ ಕೂಗಿ ಕರೆಯುವುದು.

उल्लापिन् ಉಲ್ಲಾಪಿನ್ (वि०) 1. ಸೂಚನೆ ಕೊಡುವ, ಸಲಹೆ ಕೊಡುವ. उद्+लप (व्यक्तायां वाचि) "णिनिः" (३-१-१३४)। 2. ಗಟ್ಟಿಯಾಗಿ ಕೂಗಿ ಕರೆಯುವ. स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–लापिनी –ಲಾಪಿನೀ.** "मा मा मानद माति मामलमिति क्षामाक्षरोल्लापिनी" अमरु० ४०।

उल्लाप्य ಉಲ್ಲಾಪ್ಯ (न०) ದೃಶ್ಯಕಾವ್ಯದ ಹದಿನೆಂಟು ವಿಧ ಉಪರೂಪಕಗಳಲ್ಲೊಂದು ವಿಧ. **ಉಲ್ಲಾಪ್ಯವು** ಉದಾತ್ತನಾಯಕ, ದಿವ್ಯನಾಯಕನ ಚರಿತ್ರೆ, ಏಕಾಂಕ, ಹಾಸ್ಯ, ಶೃಂಗಾರ ಮತ್ತು ಕರುಣರಸಗಳು, ಅನೇಕ ಯುದ್ಧಸನ್ನಿವೇಶಗಳು, ನಾಲ್ಕು ಮಂದಿ ನಾಯಿಕೆಯರು ಇವುಗಳಿಂದ ಅಲಂಕೃತವಾಗಿರಬೇಕು. सा० द० ६-२८२-८३।

उल्लास ಉಲ್ಲಾಸ (पु०) 1. ಸಂತೋಷ, ಹರ್ಷ. उद्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) "घञ्" (३-३-१८)। "उल्लासहेतुरभवद्यदुवीरभास्वान् वैमानिकप्रणयिनीवदनाम्बुजानाम्" याद० १६-१४७। "उल्लासः फुल्लपङ्केरुहपटलपतन्मत्तपुष्पन्धयानाम्"। 2. ಗ್ರಂಥದ ಒಂದು ಭಾಗ, ಅಧ್ಯಾಯ, ಪರಿಚ್ಛೇದ. 3. ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ. ಒಂದು ವಸ್ತುವಿನ ಗುಣ ಅಥವಾ ದೋಷವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಂದರ ಗುಣ ಅಥವಾ ದೋಷವು ವರ್ಣಿತವಾದಲ್ಲಿ ಉಲ್ಲಾಸಾಲಂಕಾರವು. ಇದು (1) ಒಬ್ಬನ ಗುಣವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಗುಣೋತ್ಪತ್ತಿವರ್ಣನೆ. (2) ಒಬ್ಬನ ದೋಷವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ದೋಷವರ್ಣನೆ. (3) ಒಬ್ಬನ ಗುಣವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ದೋಷವರ್ಣನೆ. (4) ಒಬ್ಬನ ದೋಷವರ್ಣನೆಯಿಂದ ಮತ್ತೊಬ್ಬನ ಗುಣವರ್ಣನೆ ಈ ರೀತಿ ನಾಲ್ಕು ವಿಧ. ಕ್ರಮವಾಗಿ ಉದಾ: (1) ಗುಣದಿಂದ ಗುಣವರ್ಣನೆ. "अपि मां पावयेत्साध्वी स्नात्वेतीच्छति जाह्नवी"। (2) ದೋಷದಿಂದ ದೋಷವರ್ಣನೆ. "काठिन्यं कुचयोः सृष्टं वाच्छन्त्यः पादपद्मयोः। निन्दन्ति विश्वधातारं तद्धाटीष्वरियोषितः। (3) ಗುಣದಿಂದ ದೋಷವರ್ಣನೆ. "तदभाग्यं धनस्यैव यन्नाश्रयति सज्जनम्" (4) ದೋಷದಿಂದ ಗುಣವರ್ಣನೆ. "लाभोऽयमेव भूपाल सेवकानां न चेद्वधः" चन्द्रा०। 4. ಪ್ರಾರಂಭ, ಉಪಕ್ರಮ. 5. ಪ್ರಕಾಶ, ಪ್ರಭೆ, ಕಾಂತಿ, ಬೆಳಕು.

उल्लासन ಉಲ್ಲಾಸನ (न०) 1. ಹರ್ಷಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಸಂತೋಷಪಡಿಸುವಿಕೆ. उद्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) + णिच् "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸುವಿಕೆ, ಕಾಂತಿಯುಂಟುಮಾಡುವಿಕೆ.

उल्लासित ಉಲ್ಲಾಸಿತ (वि०) 1. ಹರ್ಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸಂತೋಷಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಪ್ರಕಾಶಗೊಳಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಸ್ಪಷ್ಟವಾಗಿ ತೋರ್ಪಡಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+लस (श्लेषणक्रीडनयोः) + णिच् "क्तः" (३-२-१०२)।

उल्लासिन् ಉಲ್ಲಾಸಿನ್ (वि०) 1. ಹರ್ಷದಿಂದ ಕೂಡಿದ. 2. ಪ್ರಕಾಶಯುಕ್ತವಾದ. उल्लासोऽस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)। 3. ಆಹ್ಲಾದಗೊಳಿಸುವ, ಸಂತೋಷವುಂಟುಮಾಡುವ. उद्+लस "णिनिः" (३-१-१३४)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–लासिनी –ಲಾಸಿನೀ.**

उल्लिखित ಉಲ್ಲಿಖಿತ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಟ್ಟ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಟ್ಟ. 2. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+लिख (अक्षरविन्यासे) "क्तः" (३-२-१०२)। "चिन्ताजागरणप्रतान्तनयनस्तेजोगुणादात्मनः संस्कारोल्लिखितो महामणिरिव क्षीणोऽपि नालक्ष्यते" शाकु० ६-६। 3. ಕೆತ್ತಲ್ಪಟ್ಟ, ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. 4. ಮೇಲೆ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद् ऊर्ध्वं लिखितम्। 5. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. "आरोप्य चक्रभ्रममुष्णतेजास्त्वष्ट्रेव यत्नोल्लिखितो विभाति" रघु० ६-३२। 6. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಟ್ಟ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಟ್ಟ. 7. ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಟ್ಟ. 8. ಗೆರೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

उल्लिखत् ಉಲ್ಲಿಖತ್ (वि०) 1. ಉಜ್ಜುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕುತ್ತಿರುವ. 2. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे) "शतृ" (३-२-१२४)। 4. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ. 5. ಕೊರೆಯುತ್ತಿರುವ, ಗೀರುತ್ತಿರುವ, ಗಾಯಮಾಡುತ್ತಿರುವ. "रोचिष्णुकाञ्चनचयांशुपिशंगिताशा वंशध्वजै-

र्जलदसंहतिमुल्लिखन्त्यः" माघ० ५-२०। 6. ಊಹಿಸುತ್ತಿರುವ, ತರ್ಕಿಸುತ್ತಿರುವ. 7. ಮೇಲೆ ಬರೆಯುತ್ತಿರುವ. 8. ಸೂಚಿಸುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುತ್ತಿರುವ.

उल्लिख्यमान ಉಲ್ಲಿಖ್ಯಮಾನ (वि०) 1. ಉಜ್ಜಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತಿಕ್ಕಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। 2. ಸಾಣೆ ಕೊಡಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 3. ಚಿತ್ರ(ದಲ್ಲಿ) ಬರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 4. ಕೆತ್ತಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 5. ಊಹಿಸಿ ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ತರ್ಕಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 6. ಗೆರೆ ಎಳೆಯಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ. 7. ಸೂಚಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸಲ್ಪಡುತ್ತಿರುವ.

उल्लिलङ्घिषा ಉಲ್ಲಿಲಂಘಿಷಾ (स्त्री०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ, ಮೀರಲು ಆಸೆ. उल्लङ्घितुमिच्छा— उद् + लघि (गतौ) + सन् "अः" (३-३-१०२)। 2. ದಾಟಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ. 3. ಹಾರಲು ಅಪೇಕ್ಷೆ.

उल्लिलङ्घिषु ಉಲ್ಲಿಲಂಘಿಷು (वि०) 1. ಅತಿಕ್ರಮಿಸಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಸುವ, ಮೀರಲು ಆಸೆಪಡುವ. 2. ದಾಟಲು ಅಪೇಕ್ಷಿಪಡುವ. 3. ಮೇಲಕ್ಕೆ ಹಾರಲು ಆಸೆಪಡುವ. उल्लङ्घितुमिच्छुः — उद्+लघि (गतौ) + सन् "उः" (३-२-१६८)।

उल्लीढ ಉಲ್ಲೀಢ (वि०) ಸಾಣೆಹಿಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ, ಹರಿತ ಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ, ಹೊಳಪುಕೊಡಲ್ಪಟ್ಟ. उद् + लिह (आस्वादने) "क्तः" (३-२-१०२)। "मणिः शाणोल्लीढः समरविजयी हेतिदलितः मदक्षीणो नागः शरदि सरितः श्यानपुलिनाः" कुव०।

उल्लु ಉಲ್ಲು (पु०) ಸೂರಣಗೆಡ್ಡೆ. उद्+लूञ् (छेदने) "डुः" (वा० ३-२-१८०)। "कन्दं त्वस्त्री चित्रदण्ड उल्लुः कण्डूरसूरणौ" वैज०।

उल्लू ಉಲ್ಲೂ (वि०) ಕತ್ತರಿಸುವ. उद्+लूञ् (छेदने) "क्विप्" (३-२-७६)।

उल्लुञ्चन ಉಲ್ಲುಂಚನ (न०) 1. ಕೂದಲನ್ನು ಎಳೆದು (ಬುಡಸಹಿತ) ಕೀಳುವುದು. उद् + लुञ्च (अपनयने) भावे "ल्युट्" (३-३-११५)। 2. ಎಳೆಯುವುದು. "पादकेशांशुककरोल्लुञ्चनेषु पणान् दश" याज्ञ० २-२१७।

उल्लुञ्चित ಉಲ್ಲುಂಚಿತ (वि०) 1. ಕೀಳಲ್ಪಟ್ಟ, ಬುಡಸಹಿತ ಕಿತ್ತುಹಾಕಲ್ಪಟ್ಟ, ಕಿತ್ತೊಗೆಯಲ್ಪಟ್ಟ. उद्+लुञ्च (अपनयने) "क्तः" (३-२-१०२)। "उल्लुञ्चितचिकुरमुक्तवसनदुर्दर्शनः" प्रबोध० ३। 2. ಎಳೆಯಲ್ಪಟ್ಟ.

उल्लुण्ठन ಉಲ್ಲುಂಠನ (न०) ವಕ್ರೋಕ್ತಿ, ಮನನೋಯಿಸುವ ಮಾತು, ಪ್ರಿಯವಾಗಿತೋರುವ ಅಪ್ರಿಯ ವಚನ. उद्+लुठि (स्तेये) "ल्युट्" (३-३-११५)। भावे "अः" (३-३-१०३)। (स्त्री०) **उल्लुण्ठा ಉಲ್ಲುಂಠಾ.** "धीराधीरा तु सोल्लुण्ठभाषितैः खेदयत्यमुम्" सा० द० ३-६३।

उल्लूक ಉಲ್ಲೂಕ (पु०) ದರ್ಭೆಹುಲ್ಲು. "उल्लूकस्तूलपो दर्भः ऊर्ध्वमूलः खरच्छदः" वैज०।

उल्लेख ಉಲ್ಲೇಖ (पु०) 1. ಸೂಚನೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे) "घञ्" (३-३-१८)। 2. ವರ್ಣನೆ, ಊಹಿಸಿ ವರ್ಣಿಸುವಿಕೆ, ಅರ್ಥಾಲಂಕಾರದ ಒಂದು ಭೇದ; "बहुभिर्बहुधोल्लेखादेकस्योल्लेख इष्यते" चन्द्रा०। ಇದು ಎರಡು ವಿಧ: (1) ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಅನೇಕರಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ ಊಹಿಸಿ ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು (ತಿಳಿಯಲ್ಪಡುವುದು) ಒಂದು ವಿಧ ಉಲ್ಲೇಖಾಲಂಕಾರ. **ಉದಾ:** "स्त्रीभिः कामोऽर्थिभिः स्वर्द्रुः कालः शत्रुभिरैक्षि सः" चन्द्रा०। (2) ಒಂದು ವಸ್ತುವು ಒಬ್ಬನಿಂದ ಅನೇಕ ವಿಧವಾಗಿ (ತಿಳಿದು) ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವುದು ಮತ್ತೊಂದು ವಿಧ. **ಉದಾ:** "गुरुर्वचस्यर्जुनोऽयं कीर्तौ भीष्मः शरासने" चन्द्रा०। 3. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. "असकृन्निशितशस्त्रोल्लेखविषमितशिखरेण" काद०। 4. ಅಗೆಯುವುದು, ತೋಡುವುದು. 5. ಚಿತ್ರಬರೆಯುವುದು.

उल्लेखक ಉಲ್ಲೇಖಕ (वि०) 1. ಉಜ್ಜುವ, ತಿಕ್ಕುವ. 2. ಸೂಚಿಸುವ, ಪ್ರಸ್ತಾಪಿಸುವ. 3. ಸಾಣೆಹಿಡಿಯುವ. 4. ವರ್ಣಿಸುವ. 5. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವ. 6. ಅಗೆಯುವ, ತೋಡುವ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे) "ण्वुल्" (३-१-१३३)।

उल्लेखन ಉಲ್ಲೇಖನ (न०) 1. ಉಜ್ಜುವಿಕೆ, ತಿಕ್ಕುವಿಕೆ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे)। 2. ಅಗೆಯುವುದು, ತೋಡುವುದು. "संमार्जनोपाञ्जनेन सेकेनोल्लेखनेन च" मनु० ५-१२४। 3. ಸೂಚನೆ, ಪ್ರಸ್ತಾವ. 4. ವಾಂತಿ ಮಾಡುವುದು. 5. ವರ್ಣನೆ. 6. ಚಿತ್ರ ಬರೆಯುವುದು. 7. ಗುರುತುಮಾಡುವುದು, ಗೆರೆ ಹಾಕುವುದು.

उल्लेखिन् ಉಲ್ಲೇಖಿನ್ (वि०) "उल्लेखक" ಪದದ ಅರ್ಥ. उद् + लिख (अक्षरविन्यासे) "णिनिः" (३-१-१३४)।

उल्लेखनीय ಉಲ್ಲೇಖನೀಯ (वि०) 1. ವರ್ಣಿಸಲು ಅರ್ಹವಾದ, —ಯೋಗ್ಯವಾದ. 2. ವರ್ಣಿಸಲು

ಶಕ್ಯವಾದ. 3. ವರ್ಣಿಸಲ್ಪಡುವ. उद्+लिख (अक्षरविन्यासे) अर्हादौ "अनीयर्" (३-१-९६)। 4. ಅಗೆಯಲ್ಪಡುವ. 5. ಅಗೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 6. ಅಗೆಯಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 7. ಗುರುತುಮಾಡಲ್ಪಡುವ. 8. ಗುರುತುಮಾಡಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 9. ಗುರುತು ಮಾಡಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ. 10. ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲ್ಪಡುವ. 11. ಚಿತ್ರ ಕೊರೆಯಲು ಶಕ್ಯವಾದ. 12. ಚಿತ್ರ ಕೆತ್ತಲು ಯೋಗ್ಯವಾದ.

उल्लोच ಉಲ್ಲೋಚ (पुं०) ವಿತಾನ, ಗವಸಣಿಗೆ, ಬಟ್ಟೆಯ ಚಪ್ಪರ. उपरि लोच्यते — लोचृ (दर्शने) "घञ्" (३-३-१९)। "अस्त्री वितानमुल्लोचः" अम०।

उल्लोल ಉಲ್ಲೋಲ (पुं०) 1. ದೊಡ್ಡ ಅಲೆ. उल्लोडयति — उद्+लोडृ (उन्मादे) "अच्" (३-१-१३४)। लडयोरभेदः। (वि०) 2. ಬಹಳ ಚಂಚಲವಾದ, ಅತಿಯಾಗಿ ಅಲುಗಾಡುವ. "दूरोद्वेलितबाडवस्य जलधेरुल्लोलभिन्नाम्भसो रन्ध्रैरापतितेन वेगमरुता पातालमाध्मायते" म० वी० ५-२।

उशनस् ಉಶನಸ್ (पुं०) 1. ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರು, ಅಸುರರ ಗುರು. वश (कान्तौ) "कनसिः" (उ० ४-२३८)। संप्र०। [ಭೃಗುಮಹರ್ಷಿಯು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರ ತಂದೆ. ಪುಲೋಮೆಯು ತಾಯಿ. ಊರ್ಜಸ್ವತಿಯೆಂಬುವಳು ಪತ್ನಿ. ದೇವಯಾನಿಯು ಮಗಳು. ಜಗತ್ತಿನ ಸಂಪತ್ತಿಗಾಗಿ ದೇವಾಸುರರಲ್ಲಿ ಪರಸ್ಪರ ಕಾದಾಟ ಪ್ರಾಪ್ತವಾಗಲಾಗಿ ದೇವತೆಗಳು ಅಸುರರನ್ನು ಜಯಿಸಲು ಬೃಹಸ್ಪತ್ಯಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ, ಅಸುರರು ಶುಕ್ರಾಚಾರ್ಯರನ್ನೂ ತಮ್ಮ ತಮ್ಮ ಆಚಾರ್ಯರನ್ನಾಗಿ ಮಾಡಿಕೊಂಡರು. ವಿವರಕ್ಕೆ "शुक्र" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] "सुराणामसुराणां च समजायत वै मिथः। ऐश्वर्यं प्रति संघर्षस्त्रैलोक्ये सचराचरे। जिगीषया ततो देवाः वव्रिरेऽङ्गिरसं मुनिम्। पौरोहित्येन याज्यत्वे काव्यं तूशनसं परे। ब्राह्मणौ तावुभौ नित्यमन्योन्यस्पर्धिनौ नृप" भा० आदि० ७०। 2. ಒಬ್ಬ ಸ್ಮೃತಿಕಾರರು.

उशिज् ಉಶಿಜ್ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಘೃತ, ತುಪ್ಪ. वष्टि उश्यते वा — वश (कान्तौ) "इजिः" संप्र० (उ० २-७१)। "उशिगग्नौ घृतेऽपि च" सि० कौ०।

उशीनर ಉಶೀನರ (पुं०) 1. ಯಾದವವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. "उशीनरश्च विक्रान्तो वृष्णयस्ते प्रकीर्तिताः" भा०। 2. ಚಂದ್ರವಂಶದ ಒಬ್ಬ ದೊರೆ. [ಈತನು ಭೋಜದೇಶದ ದೊರೆ. ಯಯಾತಿಯ ಮಗಳಾದ ಮಾಧವಿಯು ಈತನ ಪತ್ನಿ. ಶಿಬಿ ಚಕ್ರವರ್ತಿಯು ಈತನ ಮಗ.] भा० वन० १३२। (पुं० ब० व०) 3. ಉಶೀನರವೆಂಬ ಒಂದು ದೇಶ. 4. ಉಶೀನರ ದೇಶವಾಸಿಗಳು.

उशीर ಉಶೀರ (पुंन०) ಲಾವಂಚದ ಬೇರು. उश्यते— वश (कान्तौ) "ईरन्" (उ० ४-३१)। "स्तनन्यस्तोशीरं शिथिलितमृणालैकवलयम्" शाकु० ३-६।

उशीरबीज ಉಶೀರಬೀಜ (पुं०) ಉತ್ತರದಿಕ್ಕಿನಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ಪರ್ವತ. उशीरस्य वीरणमूलस्य बीजं योनिरत्र। "उशीरबीजं मैनाकं गिरिं श्वेतं च भारत। समतीतोऽसि कौन्तेय नीलशैलं च पार्थिव" भा० वन० १४१-१।

उष — दाहे (भ्वा० पर० सक० से०) ओषति। ओषाञ्चकार, —बभूव, —आस। पक्षे उवोष ऊषतुः ऊषुः। ओषिता। ओषतु। औषत्। औषीत्। औषिष्यत्। **कर्मणि** — उष्यते। ऊषे। उष्यताम्। उष्येत। औषि। औषिष्यत्। ಇತ್ಯಾದಿ.

उष ಉಷ (पुं०) 1. ಕಾಮುಕ, ಕಾಮಾತುರ, ಕಾಮಾಸಕ್ತ. उष (दाहे) "कः" (३-१-१३५)। 2. ಗುಗ್ಗುಳ. 3. ರಾತ್ರಿಯ ಶೇಷ, ಉಷಃಕಾಲ, ಬೆಳಗಿನಜಾವ, ಅರುಣೋದಯಕಾಲ. 4. ಪ್ರಾತಃಕಾಲ. 5. ಚೌಳು ಮಣ್ಣು. "उषः कामिनि गुग्गुली। रात्रिशेषे उषायां तु केचिदाहुस्तदव्ययम्। उषः क्षारमृत्तिकायां प्रभातेऽपि पुमानयम्" मेदि०। 6. ದಿವಸ, ಹಗಲು. (वि०) 7. ದಹಿಸುವ, ಸುಡುವ. (स्त्री०) **—षा — ಷಾ**. 8. ಉಷಾದೇವಿ, ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು. [ವಿವರಕ್ಕೆ "उषा" ಪದದಲ್ಲಿ ನೋಡಿ.] 9. ರಾತ್ರಿ. "उषा बाणसुतारात्र्योः" मेदि०।

उषण ಉಷಣ (न०) 1. ಮೆಣಸು. 2. ಹಿಪ್ಪಲಿ. उष (दाहे) "क्युन्" (उ० २-७८)। (स्त्री०) **—णा — ಣಾ**. 3. ಶುಂಠಿ. 4. ಚವ್ಯ. 5. ಹಿಪ್ಪಲಿ.

उषप ಉಷಪ (पुं०) 1. ಸೂರ್ಯ. उष (दाहे) "कपन्" (उ० ३-१४२)। 2. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. "उषपो वह्निसूर्ययोः" सि० कौ०। 3. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ.

उषर्बुध ಉಷರ್ಬುಧ (पुं०) 1. ಅಗ್ನಿ, ಬೆಂಕಿ. 2. ಚಿತ್ರಮೂಲದ ಗಿಡ. (वि०) 3. ಉಷಃಕಾಲದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವ, ಅಗ್ನಿಹೋತ್ರಸಮಯದಲ್ಲಿ ಎಚ್ಚರಗೊಳ್ಳುವ. उषसि बुध्यते — बुध (अवगमने) "कः" (३-१-१३५)।

उषस् ಉಷಸ್ (नं०) 1. ಬೆಳಗಿನಜಾವ, ಅರುಣೋದಯಕಾಲ, ರಾತ್ರಿಯ ಶೇಷ, ಉಷಃಕಾಲ. ओषति अन्धकारम् — उष (दाहे) "असिः" (उ० ४-२३३)। "इह सनियमयोः सुरापगायामुषसि सयावकसव्यपादरेखा" किरा० ५-४०। (स्त्री०) 2. ಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ. उषा उषसौ उषसः। "उषः सन्ध्याप्रभातयोः" हेम०। 3. ಸಂಧ್ಯಾಭಿಮಾನಿ ದೇವತೆ. **–सी –ಸೀ.** 4. ಸಾಯಂಕಾಲ, ಹಗಲಿನ ಕೊನೆಯ ಭಾಗ. उषं दिवसं स्यति। "उषः प्रत्युषसि क्लीबं पितृप्रस्वां च योषिति" मेदि०।

उषा ಉಷಾ (स्त्री०) 1. ಉಷಾದೇವಿ, ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳು, ಅನಿರುದ್ಧನ ಪತ್ನಿ. [ಬಾಣಾಸುರನ ಮಗಳಾದ ಉಷೆಯು ಒಂದು ದಿನ ಸ್ವಪ್ನದಲ್ಲಿ ಅನಿರುದ್ಧನೊಡನೆ ರಮಿಸಿ ನಿದ್ದೆಯಿಂದ ಎಚ್ಚರವಾದಾಗ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಕಾಣದೆ ಅವನನ್ನೇ ಕೂಗುತ್ತ ಸಖಿಯರ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿ ಹಾಸಿಗೆಯಿಂದೆದ್ದು ನಾಚಿಕೆಗೊಂಡಳು. ಬಾಣಾಸುರನ ಮಂತ್ರಿಯಾದ ಕುಂಭಾಂಡನ ಮಗಳಾದ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯು ಸ್ವಪ್ನವೃತ್ತಾಂತವನ್ನು ತಿಳಿದು ಅವಳ ಪತಿಯನ್ನು ಹೇಗಾದರೂ ಮಾಡಿ ಕರೆತರುವುದಾಗಿ ಆಶ್ವಾಸನೆ ಕೊಟ್ಟು ದೇವಗಂಧರ್ವಾದಿಗಳ ಮತ್ತು ರಾಮಕೃಷ್ಣರಾದಿಯಾಗಿ ಯದುವಂಶದವರ ಒಬ್ಬೊಬ್ಬರ ಚಿತ್ರವನ್ನೂ ಬರೆಯುತ್ತಿರಲು ಅನಿರುದ್ಧನ ಚಿತ್ರವನ್ನು ಕಂಡು ಲಜ್ಜೆಯಿಂದ ತಲೆಬಗ್ಗಿಸುತ್ತಾಳೆ. ಯೋಗಿನಿಯಾದ ಚಿತ್ರಲೇಖೆಯು ತನ್ನ ಯೋಗಮಹಿಮೆಯಿಂದ ದ್ವಾರಕೆಯಲ್ಲಿ ಸುಖವಾಗಿ ಮಲಗಿದ್ದ ಅನಿರುದ್ಧನನ್ನು ಶೋಣಿತಪುರಕ್ಕೆ ಕರೆತಂದು ಉಷೆಗೆ ತೋರಿಸಲು ಅವಳು ಅನಿರುದ್ಧನೊಡನೆ ಬಹುಕಾಲ ಸುಖದಿಂದಿರುತ್ತಾಳೆ. ಇನ್ನೂ ವಿವರಕ್ಕೆ ಭಾಗ० १०-६२, ६३ ನೋಡಿ.] 2. ತ್ರಿಸಂಧ್ಯಾಕಾಲ; ಪ್ರಾತಃಕಾಲ, ಮಧ್ಯಾಹ್ನ ಮತ್ತು ಸಾಯಂಕಾಲಗಳು. 3. ಅರುಣೋದಯಕಾಲ, ಬೆಳಕು ಹರಿಯುವ ಕಾಲ, ಐವತ್ತೈದು ಘಳಿಗೆಯ ನಂತರ ಸೂರ್ಯೋದಯದವರೆಗಿನ ಕಾಲ, ಉಷಃಕಾಲ. ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ಲಗ್ನಾದಿಗಳು ಪ್ರಶಸ್ತವಾಗಿ ದೊರಕದಿದ್ದರೂ ಉಷಃಕಾಲವು ಪ್ರಶಸ್ತವು. "प्रत्युष्टद्युतितारका स्फुटतटी प्राची भवेन्निर्मलात्वीषद्रक्त-विलोहितान्तशबला देवैः सदा वाञ्छिता। नो वारं न तिथिं न योगकरणं लग्नं च नोपेक्षते हत्वा दोष-सहस्रसञ्चयमुषा नूनं करोत्युन्नतिम्"। "तिथ्यादिषु निषिद्धेषु चन्द्रताराविलोमतः। उषां गोधूलियोगं वा स्वीकृत्य गमनं चरेत्"। ಆದರೆ "प्राच्यामुषां प्रतीच्यां च गोधूलिं वर्जयेन्नृप। दक्षिणेऽभिजितं चैव-मुत्तरे च निशां तथा" ಎಂದು ಹೇಳಿರುವುದರಿಂದ ಪೂರ್ವ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಉಷಃಕಾಲವನ್ನೂ, ಪಶ್ಚಿಮ ದಿಕ್ಕಿಗೆ ಗೋಧೂಳಿ ಲಗ್ನವನ್ನೂ, ದಕ್ಷಿಣಕ್ಕೆ ಅಭಿಜಿನ್ಮುಹೂರ್ತವನ್ನೂ, ಉತ್ತರ ದಿಕ್ಕಿನ ಪ್ರಯಾಣಕ್ಕೆ ರಾತ್ರಿಯನ್ನೂ ಬಿಡಬೇಕು. 4. ರಾತ್ರಿ. "उषा बाणसुतारात्र्योः" मेदि०। ರಾತ್ರಿ ವಾಚಕವಾದಾಗ ಇದು ಅವ್ಯಯವೆಂದು ಕೆಲವರ ಅಭಿಪ್ರಾಯ. "उषायां तु केचिदाहुस्त-दव्ययम्" मेदि०। 5. ಆಕಳು, ಹಸು. "गौः सौरभेयी माहेयी माहा सुरभिरर्जुनी। उस्राघ्न्या रोहिणी शृङ्गिण्यनड्वाह्यनडुह्युषा" अभि० चि०।

उषाकाल ಉಷಾಕಾಲ (पुं०) ಕುಕ್ಕುಟ, ಕೋಳಿ. उषायां कालो यस्य।

उषापति ಉಷಾಪತಿ (पुं०) 1. ಅನಿರುದ್ಧ, ಉಷಾದೇವಿಯ ಗಂಡ, ಶ್ರೀಕೃಷ್ಣನ ಮೊಮ್ಮಗ. उषायाः पतिः। "अनिरुद्ध उषापतिः" अम०।

उषित ಉಷಿತ (नं०) 1. ವಾಸಮಾಡುವುದು, ಇರವು, ಬೀಡು. वस (निवासे) भावे "क्तः" (३-३-११४)। (वि०) 2. ವಾಸಮಾಡಲ್ಪಟ್ಟ. 3. ಹಳೆಯದಾದ, ಪರ್ಯುಷಿತವಾದ. वस कर्म० "क्तः" (३-२-१०२)। 4. ದಗ್ಧವಾದ, ಸುಡಲ್ಪಟ್ಟ. उष (दाहे) "क्तः" (३-२-१०२)। "उषितं व्युषिते दग्धे" मेदि०।

उष्ट्र ಉಷ್ಟ್ರ (पुं०) 1. ಒಂಟೆ. ओषति—उष (दाहे) "ष्ट्रन्" (उ० ४-१६१)। "अन्यः पुनर्मुहुरुदप्लवतास्तभार-मन्योन्यतः पथि बताबिभितामिभोष्ट्रौ" माघ० ५-५। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-६३)। **उष्ट्री ಉಷ್ಟ್ರೀ.** 2. ಹೆಣ್ಣು ಒಂಟೆ. 3. ಮಣ್ಣಿನ ಪಾತ್ರೆ. "उष्ट्री मृद्भाण्डे करभस्त्रियाम्" हेम०।

उष्ट्रक्रोशिन् ಉಷ್ಟ್ರಕ್ರೋಶಿನ್ (वि०) ಒಂಟೆಯಂತೆ ಕೂಗಿಕೊಳ್ಳುವ, ಒಂಟೆಯಂತೆ ಶಬ್ದಮಾಡುವ. उष्ट्र इव क्रोशति — क्रुश (आह्वाने रोदने च) "णिनिः" (३-२-७८)। स्त्रियां "ङीप्" (४-१-५)। **–क्रोशिनी ಕ್ರೋಶಿನೀ.**

उष्ट्रग्रीवक **ಉಷ್ಟ್ರಗ್ರೀವಕ** (पु०) ಪಿತ್ತವಿಕಾರದಿಂದ ಉಂಟಾದ ನಾಡೀವ್ರಣ, ಭಗಂದರ. उष्ट्रग्रीवा आकारत्वेनास्त्यस्याः "अच्" (५-२-१२७)। स्वार्थे "कन्"। "भगन्दरः। शम्बूकावर्त एष स्यात्त्रिदोषोत्थोऽथ पित्तजः। स्यादुष्ट्रग्रीवकः" वैज०।

उष्ट्रासिका **ಉಷ್ಟ್ರಾಸಿಕಾ** (स्त्री०) ಒಂಟೆಯಂತೆ ಕುಳಿತು ಕೊಳ್ಳುವಿಕೆ. उष्ट्रस्येवासिका आसनम्।

उष्ट्रिका **ಉಷ್ಟ್ರಿಕಾ** (स्त्री०) 1. ಹೆಣ್ಣು ಒಂಟೆ. 2. ಒಂಟೆಯಂತಿರುವ ಒಂದು ಮಣ್ಣಿನ ಹೆಂಡದ ಪಾತ್ರೆ. "उष्ट्रिका मृत्तिका भाण्डभेदे करभयोषिति" विश्व०। "धूर्भङ्गसंक्षोभविदारितोष्ट्रिकागलन्मधुप्लावितदूरवर्त्मनि" माघ० १२-२६।

उष्ण **ಉಷ್ಣ** (पु०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯಕಾಲ. ओषति—उष (दाहे) "नक्" (उ० ३-२)। 2. ಅಗ್ನಿ. 3. ಸೂರ್ಯ. "उष्णे वर्षति शीते वा मारुते वाति वा भृशम्" मनु० ११-११३। 4. ಬಿಸಿ, ಕಾವು. "मानिनीजनविलोचनपातानुष्णबाष्पकलुषान् प्रतिगृह्णन्" किरा० ९-२६। 5. ಬಿಸಿಲು. 6. ನುಗ್ಗೆಮರ. "उष्णो मुरङ्गी रक्तेऽस्मिन्" वैज०। (वि०) 7. ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. "उष्णो ग्रीष्मे पुमान् दक्षाशीतयोरन्यलिङ्गकः" मेदि०। "उष्णं दक्षेऽपि नातपे" त्रिकाण्ड०। 8. ಬಿಸಿಯಾದ. "उष्णस्त्वातपोष्मणोः। वह्नौ तु पुंसि चतुरतिग्मयोस्त्वेष वाच्यवत्" नानार्थर०।

उष्णक **ಉಷ್ಣಕ** (पु०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. 2. ಜ್ವರ. उष्णं कार्यमस्य "कन्" (५-२-८१)। (वि०) 3. ಚುರುಕಾಗಿರುವ, ಚತುರನಾದ, ಸಮರ್ಥನಾದ, ಜಾಣ, ಬುದ್ಧಿವಂತ. उष्णं करोति — उष्ण "कन्" (५-२-७२)। "चतुरः पेशलो दक्षः सूत्थानः पटुरुष्णकः" वैज०। 4. ಜ್ವರಪೀಡಿತನಾದ. "उष्णको घर्म उद्युक्तातुरयोः" हेम०।

उष्णकर **ಉಷ್ಣಕರ** –किरण – ಕಿರಣ, –रश्मि – ರಶ್ಮಿ (पु०) 1. ಸೂರ್ಯ. उष्णाः कराः किरणाः रश्मयो वाऽस्य। "कुबेरगुप्तां दिशमुष्णरश्मौ गन्तुं प्रवृत्ते समयं विलङ्घ्य" कुमा० ३-२५। (वि०) 2. ಬಿಸಿಯಾದ ಕಿರಣವುಳ್ಳ. 3. ಬಿಸಿಯುಂಟುಮಾಡುವ. उष्णस्य करः — डु कृञ् (करणे) "अच्" (३-१-१३४)।

उष्णकाल **ಉಷ್ಣಕಾಲ** (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्णश्चासौ कालश्च। "तक्रं नैव क्षते दद्यात् नोष्णकाले न दुर्बले" सुश्रु०।

उष्णग **ಉಷ್ಣಗ** (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्णं गच्छति—गम्लृ (गतौ) "डः" (वा० ३-२-४८)।

उष्णगु **ಉಷ್ಣಗು** (पु०) ಸೂರ್ಯ. उष्णाः गावः किरणा अस्य।

उष्णवारण **ಉಷ್ಣವಾರಣ** (न०) ಕೊಡೆ, ಛತ್ರಿ. उष्णं वारयति—वृञ् (वरणे) + णिच् "ल्युः" (३-१-१३४)। "यदर्थमम्भोजमिवोष्णवारणं कृतं तपःसाधनमेतया वपुः" कुमा० ५-५२।

उष्णवीर्य **ಉಷ್ಣವೀರ್ಯ** (पु०) 1. ಶಿಶುಮಾರವೆಂಬ ಒಂದು ಜಲಚರಪ್ರಾಣಿ. (वि०) 2. ತೀಕ್ಷ್ಣವಾದ ವೀರ್ಯವುಳ್ಳ. उष्णं वीर्यं यस्य। "शिशुमारस्त्वम्बुकूर्म उष्णवीर्यो महावसः" अभि० चि०।

उष्णांशु **ಉಷ್ಣಾಂಶು** (पु०) ಸೂರ್ಯ. उष्णाः अंशवोऽस्य। "आनिन्ये मदजनितां श्रियं वधनामुष्णांशुद्युतिजनितः कपोलरागः" किरा० ७-३।

उष्णागम **ಉಷ್ಣಾಗಮ** (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्णस्यागमोऽत्र।

उष्णालु **ಉಷ್ಣಾಲು** (वि०) ಉಷ್ಣವನ್ನು ಸಹಿಸದಿರುವ. उष्णं न सहते "आलुः" (वा० ५-२-१२१)। "उष्णालुः शिशिरे निषीदति तरोर्मूलालवाले शिखी" विक्र० २-२२।

उष्णिका **ಉಷ್ಣಿಕಾ** (स्त्री०) ಗಂಜಿ, ಅಂಬಲಿ. अल्पमन्नं यस्यां सा "कन्" (५-२-७१)। अल्पान्नशब्दस्योष्णादेशः निपा०।

उष्णिह् **ಉಷ್ಣಿಹ್** (स्त्री०) ಏಳು ಅಕ್ಷರಗಳ ಪಾದಗಳುಳ್ಳ ಒಂದು ಛಂದಸ್ಸು. "गायत्र्युष्णिगनुष्टुप्च बृहती पङ्क्तिरेव च" वृ० र०।

उष्णीगङ्गा **ಉಷ್ಣೀಗಂಗ** (न०) ಭೃಗುತುಂಗ ಪರ್ವತದಲ್ಲಿರುವ ಒಂದು ತೀರ್ಥ. उष्णीभूता गङ्गा नदीभेदो यत्र। "अपां ह्रदं च पुण्याख्यं भृगुतुङ्गं च पर्वतम्। उष्णीगङ्गे च कौन्तेय सामात्यः समुपस्पृश" भा० वन० १३५।

उष्णीष **ಉಷ್ಣೀಷ** (न०) 1. ರುಮಾಲು. 2. ಕಿರೀಟ. उष्णमीषते हिनस्ति—ईष (गतिहिंसादर्शनेषु) "कः" (३-१-१३५)। शक० पररू०। "त्रासार्ता ऋत्विजोऽधश्चपलगणहृतोष्णीषपट्टाः पतन्ति" रत्ना० १-३। 3. ಒಂದು ವಿಧ ತಲೆಯ ಅಲಂಕಾರ. "उष्णीषं तु शिरोवेष्टे किरीटे लक्षणान्तरे" हेम०। 4. ಶಿರಸ್ಸು, ತಲೆ. "उष्णीषं शीर्षमक्षत्रं पुंसि मूर्धा च मस्तकः" वैज०।

उष्णीषपट्ट ಉಷ್ಣೀಷಪಟ್ಟ (पु०) ರುಮಾಲಿನ ಬಟ್ಟೆ, ರುಮಾಲುಸುತ್ತುವ ವಸ್ತ್ರ. उष्णीषार्थं पट्टः। "चपलगणहृतोष्णीषपट्टाः पतन्ति" रत्ना० १-३।

उष्णीषिन् ಉಷ್ಣೀಷಿನ್ (पु०) 1. ಈಶ್ವರ, ಮಹಾದೇವ. (वि०) 2. ರುಮಾಲು ಧರಿಸಿರುವ. "उष्णीषमस्यास्ति "इनिः" (५-२-११५)।

उष्णोदक ಉಷ್ಣೋದಕ (न०) ಬಿಸಿನೀರು, ಕಾಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ನೀರು. उष्णमुदकम्। ನೀರು ಎಂಟನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ, ನಾಲ್ಕನೆಯ ಒಂದು ಭಾಗ ಅಥವಾ ಅರ್ಧಭಾಗ ಇಳಿಯುವಂತೆ ಇಂಗಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಅಥವಾ ಕುದಿಯಿಸಲ್ಪಟ್ಟರೆ ಉಷ್ಣೋದಕವೆನಿಸುವುದು. "अष्टमेनांशशोषेण चतुर्थेनार्धकेन वा। अथवा क्वथनेनैव सिद्धमुष्णोदकं वदेत्" भावप्र०। ಉಷ್ಣೋದಕದ ಗುಣಗಳು: "श्लेष्मामवातमेदोघ्नं बस्तिशोधनदीपनम्। कासश्वासज्वरान् हन्ति पीतमुष्णोदकं निशि। क्वाथ्यमानं तु निर्वेगं निष्फेनं निर्मलं तथा। अर्धावशिष्टं यत्तोयं तदुष्णोदकमुच्यते"भावप्र०। "तत्पादहीनं पित्तघ्नमर्धहीनं तु वातनुत्। त्रिपादहीनं श्लेष्मघ्नं संग्राह्याग्निकरं लघु" ಇತ್ಯಾದಿ. ರಾತ್ರಿ ಕುಡಿಯಲ್ಪಟ್ಟ ಉಷ್ಣೋದಕವು ಕಫ, ಆಮ ಮತ್ತು ವಾತಗಳನ್ನು ಹೋಗಲಾಡಿಸುವುದು. ವಸ್ತಿಯನ್ನು ಶುದ್ಧಿಮಾಡಿ ಅಗ್ನಿವೃದ್ಧಿಯನ್ನುಂಟುಮಾಡುವುದು. ಮತ್ತು ಕಾಸ ಶ್ವಾಸ ಮತ್ತು ಜ್ವರವನ್ನು ವಾಸಿಮಾಡುವುದು.

उष्णोपगम ಉಷ್ಣೋಪಗಮ (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्णस्य उपगमोऽत्र।

उष्म ಉಷ್ಮ (पु०) 1. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष (दाहे) "मक्" बाहु०। 2. ಕೋಪ, ಸಿಟ್ಟು. 3. ಔತ್ಸುಕ್ಯ, ಕುತೂಹಲ.

उष्मक ಉಷ್ಮಕ (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्म स्वार्थे "कन्"।

उष्मन् ಉಷ್ಮನ್ (पु०) 1. ಬಿಸಿ, ಶಾಖ. उष (दाहे) "मनिन्" (उ० ४-१४४)। "निवेदितं निश्वसितेन सोष्मणा मनस्तु मे संशयमेव गाहते" कुमा० ५-४६। 2. ಹಬೆ, ಆವಿ. "तपात्यये वारिभिरुक्षिता नवैर्भुवा सहोष्माणममुञ्चदूर्ध्वगम्" कुमा० ५-२३। 3. ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. "उष्मा पित्तादृते नास्ति ज्वरो नास्त्युष्मणा विना। तस्मात्पित्तविरुद्धानि त्यजेत् पित्ताधिकेऽधिकम्" वाग्भ० चिकित्सा०। 4. श, ष, स, ह ವರ್ಣಗಳು. "शषसहा" ऊष्माणः" सि० कौ०।

उष्मागम ಉಷ್ಮಾಗಮ (पु०) ಗ್ರೀಷ್ಮಋತು, ಬೇಸಿಗೆಯ ಕಾಲ. उष्मा आगमोऽत्र।

उस्र ಉಸ್ರ (पु०) 1. ರಶ್ಮಿ, ಕಿರಣ. वस (निवासे) "रक्" (उ० २-१३)। "उस्राणां व्यभिचरतीव सप्तसप्तेः पर्यस्यन्निव निचयः सहस्रसंख्याम्" किरा० ५-३४। 2. ಪ್ರವಾಹ, ನೀರು ಹರಿಯುವಿಕೆ. "उस्रः स्रवः प्रस्रवणम्" अभि० चि०। 3. ಎತ್ತು, ವೃಷಭ. (स्त्री०) **–स्रा –ಸ್ರಾ.** 1. ಆಕಳು, ಹಸು. 2. ಇಲಿಯಾಲದ ಮರ. "उस्रा गव्युपचित्रायामुस्रस्तु किरणे स्मृतः" विश्व०। "उस्रो वृषे च किरणेऽप्युस्रार्जुन्युपचित्रयोः" मेदि०।

उस्रिक ಉಸ್ರಿಕ (पु०) 1. ಚಿಕ್ಕ ಎತ್ತು. 2. ಮುದಿ ಎತ್ತು. (स्त्री०) **–का –ಕಾ.** ಸ್ವಲ್ಪ ಹಾಲುಕೊಡುವ ಆಕಳು.

उस्रिय ಉಸ್ರಿಯ (पु०) ಮುದಿ ಎತ್ತು. (स्त्री०) **–या –ಯಾ.** ಆಕಳು, ಹಸು. "उस्रियाणां क्षीरमुत्सारयन्तीम्"।

उह ಉಹ (अव्य०) 1. ಸಂಬೋಧನೆ. 2. ಕರೆ, ಆಹ್ವಾನ. 3. ಅವಧಾರಣೆ, ನಿಶ್ಚಯ.

उहू ಉಹೂ (स्त्री०) ಭಯ ಮತ್ತು ದುಃಖಸೂಚಕವಾದ ಒಂದು ಶಬ್ದ. उहिर् (अर्दने) "कूः" बाहु०। "नखानि विधुशङ्कया करतलेन तद्व्यावृणोत् ततः किसलयभ्रमात् करमथाक्षिपद्दूरतः। ततो वलयशिञ्जिते भ्रमरगुञ्जिताशङ्कया उहूरिति कुहूरवध्वनिभियाऽपतन्मूर्च्छिता"।

उह्यमान ಉಹ್ಯಮಾನ (वि०) ವಹಿಸಲ್ಪಡುವ, ಹೊರಲ್ಪಡುವ. वह (प्रापणे) कर्म० "शानच्" (३-२-१२४)। "यथोह्यमानः खलु भोगभोजिना प्रसह्य वैरोचनिजस्य पत्तनम्" नैष० १-३२।

उह्ल ಉಹ್ರ (पु०) ವೃಷಭ, ಎತ್ತು. उहिर् (अर्दने) "रक्" बाहु०।

इति "उ" कारादिपदार्थनिरूपणम्

1644—54. ಬೆಂಗಳೂರು ಸಿಟಿ ಬೆಂಗಳೂರು ಪ್ರೆಸ್ಸಿನಲ್ಲಿ ಸೂಪರಿಂಟೆಂಡೆಂಟರವರಾದ
ಟಿ. ಕೆ. ಬಾಲಕೃಷ್ಣನ್‌ರವರು ಮುದ್ರಿಸಿರುವರು.